HUGONIS GROTII
DE
IURE BELLI
AC PACIS

1773 6

RUIS HORA.

HUGO GROTIUS.

Reginæ Regnique Suecici Consiliarius eorundemque ad Regem Christianissimum Legatus ordinarius. quondam Syndicus Roterodamenses. ejusdemque Urbis in Conventu Ordinum Hollandiæ & Westfrisiæ Delegatus.

HUG. GROTII
DE JURE BELLI
AC PACIS
LIBRI TRES.

RVIT HORA.

HUGO GROTIUS,

Reginæ Regnique Suecici Conſiliarius eorundemque ad Regem Chriſtianiſſimum Legatus ordinarius, quondam Syndicus Roterodamenſis, ejuſdemque Urbis in Conventu Ordinum Hollandiæ & Weſtfrisiæ Delegatus.

HUG. GROTII
DE JURE BELLI
AC PACIS
LIBRI TRES.

HUGONIS GROTII
DE
JURE BELLI AC PACIS
LIBRI TRES,

In quibus Jus Naturæ & Gentium, item Juris Publici præcipua explicantur.

Cum ANNOTATIS *Auctoris, ex postrema ejus ante obitum cura.*

Accesserunt Annotata in
EPISTOLAM PAULI AD PHILEMONEM,
Dissertatio de MARI LIBERO, & Libellus singularis de ÆQUITATE, INDULGENTIA, & FACILITATE, quem NICOLAUS BLANCARDUS Belga-Leidensis, è codice Auctoris descripsit & vulgavit.

Nec non
JOANN. FRID. GRONOVII V.C. NOTÆ
in totum opus de Jure Belli ac Pacis.

AMSTELODAMI,
Sumptibus JANSSONIO-WAESBERGIORUM,
M DC LXXXIX.

17736

Summa Privilegiorum.

PRivilegiis à Sacra Cæsarea Majestate, nec non Christianissimo Galliarum Rege, ut & Præ-potentibus Dominis Fœderatæ Belgicæ Ordinibus, Petro Grotio concessis, cautum est, ne quis citra ejus voluntatem & consensum per 15. annos Hugonis Grotii Opera vel aliquam eorum partem quacumque formâ aut in aliam linguam versa imprimat aut excudat; vel alibi impressa in eorum ditiones inferat atque divendat, sub omnium librorum & alia insuper pecuniæ mulcta, quemadmodum latius in diplomatibus patet.

Horum privilegiorum jus omne in Joannem Blaeu transcripsit

P. GROTIUS.

PRIVILEGIE.

DE Staten van Holland ende West-vriesland, Doen te weten: Alsoo Ons vertoont is by Joannes Janssonius van Waasberge en sijn Sonen, Boekverkopers tot Amsterdam, ende Aarnout Leers, Boekverkoper in 's Gravenhage; hoe dat sy Supplianten op den xv. Julij xvj C. vier en seventig van de Weduwe en Erfgenamen van wijlen Johan Blaeu, in sijn leven Boekverkoper tot Amsterdam, by opveylinge in compagnie gekogt hadden alle de Exemplaren van seker Boek, genaemt Hugo Grotius de Jure Belli ac Pacis, in octavo; metten eygendom van de copye en privilegie: welk Boek nu wederom by haar Supplianten met groote kosten wierd herdrukt; maar waren sy Supplianten bedugt, dat eenige nijdige en baatsoekende menschen 't selve Boek alhier te Lande wel mogten nadrukken, ofte elders nagedrukt, hier te Lande tot haar Supplianten groot nadeel, souden inbrengen. Soo keerden sy Supplianten haar tot Ons, in alle onderdanigheyt versoekende, dat het Onse goede gelieffte sijn mogte, de Supplianten te vergunnen met een Privilegie, waar by aan haar Supplianten voor haar selven, hare erven, ofte actie verkrijgende, geconsenteert en octroyeert wierde, om, geduyrende den tijd van vijftien eerst-komende Jaren, het selve Boek te mogen drukken, met verbod, dat niemand, wie hy mogte zijn, geduyrende den selven tijd, 't voorsz. Boek in 't geheel, ofte ten deele, 't zy ook de text alleen, ofte met bygevoegde aantekeningen ofte uytleggingen, soo van den Autheur selfs, ofte yemant anders, op eenigerhande manieren in 't groot ofte kleyn, hier te Lande soude mogen nadrukken, doen nadrukken, verhandelen ofte verkopen, ofte elders nagedrukt, binnen Onsen Lande te brengen, verhandelen, ofte verkoopen, op sekere groote pœnen, by de Contraventeurs te verbeuren. Soo ist; Dat wy de sake en 't versoek voorsz. overgemerkt hebbende, en genegen wesende ter bede van de Supplianten, uyt Onse regte wetenschap, Souveraine magt en authoriteyt, deselve Supplianten geconsenteert, geaccordeert, en geoctroyeert hebben, consenteren, accorderen, en octroyeren mits desen, dat sy voor haar selven, hare erven, ofte actie verkrijgende, geduyrende den tijd van vijftien eerst-agtereenvolgende Jaren, het voorsz. Boek, genaemt Hugo Grotius de Jure Belli ac Pacis, binnen den voorsz. Onsen Lande alleen sullen mogen drukken, doen drukken, uytgeven en verkopen; Verbiedende daeromme allen ende een yegelicken het selve Boek in 't geheel ofte ten deel, 't zy ook de text alleen, ofte met bygevoegde aantekeningen ofte uytleggingen, soo van den Autheur selfs, ofte yemand anders, na te drukken, ofte elders nagedrukt binnen denselven Onsen Landen te brengen, uyt te geven ofte te verkopen, op verbeurte van alle de nagedrukte, ingebragte ofte verkogte Exemplaren, ende een boete van drie hondert guldens daar boven, te verbeuren; t'appliceren een derde part, voor den

Officier die de calange doen ſal; een derde part voor den Armen der plaatſe, daar het caſus voorvallen ſal, ende het reſterende derde part voor de Supplianten, alles in dien verſtande, dat Wy de Supplianten met deſen Onſen Octroye willende gratificeren, tot verhoedinge van hare ſchade, door het naadrukken van 't voorſz. Boek, daar door in eenigen deele verſtaan den inhoude van dien te authoriſeren of advoüeren, ende veel min het ſelve onder Onſer protectie en beſcherminge eenig meerder credit, aanſien, ofte reputatie te geven; nemaer den Supplianten, in cas daar in yets onbehoorliks ſoude mogen influeren, alle het ſelve tot haren laſte, ſullen gehouden weſen te verantwoorden; Tot dien eynde wel expreſſelijk begeerende, dat by aldien ſy deſen Onſen Octroye voor het ſelve Boek ſullen willen ſtellen, daar van gene geabbrevieerde, ofte gecontraheerde mentie ſullen mogen maken; nemaer gehouden ſullen weſen het ſelve Octroy in 't geheel en ſonder eenige omiſſie daar voor te drukken, ofte doen drukken, op pœne van het effect van dien te verliesen; Ende ten eynde de Supplianten deſen Onſen conſente en Octroye mogen genieten als naar behooren, Laſten Wy allen ende eenen yegelicken die 't aangaan mag, dat ſy de Supplianten van den inhoude van deſen doen ende laten gedogen, ruſtelik, vredelik, ende volkomentlik genieten en gebruyken, ceſſerende alle belet ter contrarie. Gedaan in den Hage, onder Onſen grooten Zegele hier aan doen hangen, den xij. Decemb. in 't Jaar ons Heeren en Saligmakers duyſent ſes hondert agt en ſeventig.

Was geparapheert,

A. B. Waſſenaer, vt

Onderſtont

Ter Ordonnantie van de Staten,

Geteykent,

Herb. van Beaumont.

1678.

LU-

LUDOVICO XIII

CHRISTIANISSIMO

FRANCORUM & NAVARRÆ

REGI,

HUGO GROTIUS.

AUdet hic liber, Regum eminentiſſime, Tuum ſibi auguſtum nomen inſcribere, non ſui, non Auctoris, ſed argumenti fiducia, pro Juſtitia quippe ſcriptus; quæ virtus adeo Tua eſt, ut inde tuis meritis & humani generis ſuffragio digniſſimum tanto Rege cognomentum acceperis, ut jam ubique JUSTI appellatione non minus quam LUDOVICI noſcaris. Specioſi Romanis Ducibus videbantur ex Creta, Numidia, Africa, Aſia, aliiſque devictis gentibus tituli. At quanto Tuum illuſtrius, quo ſignificaris nullius populi, nullius hominis, ſed ejus quod injuſtum eſt & hoſtis ubique, & victor ſemper? Magnum putarunt Ægyptii reges, ſi patris hic, matris ille, fratrum amans alius dicerentur. At quantulæ hæ partes ſunt tui nominis, quod non iſta tantum, ſed quicquid pulchrum & honeſtum excogitari poteſt, ambitu ſuo complectitur; Juſtus es, cum Magni ſupra omne id quod dici poteſt Regis Patris tui memoriam

honoras ipſum imitando : Juſtus, cum Fratrem modis omnibus, ſed nulla re magis quam exemplo tuo inſtruis : Juſtus, cum Sorores ſummis matrimoniis ornas : Juſtus, cum ſepultas prope leges revocas, &, quantum potes, ruenti in pejus ſæculo temet opponis : Juſtus, ſed ſimul clemens, cum ſubditis, quos tuæ bonitatis ignorantia ab officii limite transverſos egerat, præter peccandi licentiam nihil adimis, nec vim adfers animis circa divina diverſum à te ſentientibus : Juſtus ſimulque miſericors, cum oppreſſos populos, afflictos Principes tua auctoritate relevas, nec fortunæ nimium licere permittis. Quæ tua ſingularis beneficentia, & in tantum Deo ſimilis quantum humana natura patitur, me cogit ut hac quoque publica allocutione gratias tibi pro me privatim habeam. Nam quemadmodum cœleſtia ſidera non tantum magnis mundi partibus ſe infundunt, ſed ad ſingula animantia vim ſuam patiuntur deſcendere ; ita tu, in terris benigniſſimum ſidus, non contentus erigere Principes, ſublevare populos, mihi quoque in patria male habito & præſidium voluiſti eſſe, & ſolatium. Accedit ad implendum Juſtitiæ orbem poſt actiones publicas etiam privatæ vitæ tuæ innocentia & puritas, digna quam non homines tantum, ſed & ætheriæ mentes admirentur. Nam quotusquiſque de plebe infima, imo de ipſis illis qui à mundi conſortio ſe abſciderunt, ita ſe ab omnibus culpis immunem præſtat, ut tu, in ea poſitus fortuna quæ innumeris

meris peccandi illecebris undique obsidetur? Quantum vero hoc est, inter negotia, in turba, in aula; inter tot tam diversa peccantium exempla id consequi, quod aliis solitudo vix, sæpe ne vix quidem, præstat? Hoc vero est non Justi tantum sed & Sancti nomen in hac ipsa vita mereri, quod majoribus tuis Carolo Magno & Ludovico piorum consensus post obitum tribuit: hoc est esse non gentilitio sed suo proprio jure Christianissimum. Sed Justitiæ cum pars nulla à te aliena sit, illa tamen quæ circa libri hujus materiam, id est circa belli pacisque consilia, versatur, eo proprie tua est quo Rex es, & quidem Rex Francorum. Ingens hoc regnum tuum, quod per tanta tam felicium terrarum spatia in utrumque mare procurrit: sed majus hoc regno regnum est, quod regna aliena non concupiscis. Dignum hoc tua pietate, dignum isto fastigio, non cujusquam jus armis attentare, non veteres turbare fines; sed in bello pacis gerere negotium, nec incipere nisi hoc voto ut quam primum desinas. Quam vero pulchrum hoc, quam glorioſum, quam ipsi conscientiæ lætum, ut si quando te Deus ad suum regnum, quod solum tuo melius est, vocaverit, audacter possis dicere: Hunc ego à te gladium pro Justitiæ tutela accepi, hunc tibi nullius temere fusi sanguinis reum, purum, insontemque reddo. Ita fiet, ut quas nos nunc regulas ex libris petimus, in posterum ex Tuis actionibus tanquam ex perfectissimo exemplari petantur. Quod ipsum cum sit maximum, plus

ta-

tamen aliquid à Te exigere audent Chriſtianorum populi : ut ſcilicet exſtinctis ubique armis pax ſua non imperiis tantum, ſed & Eccleſiis te auctore redeat; diſcatque noſtra ætas arbitrium ſubire ejus ætatis, quam vera ſinceraque fide Chriſtianam fuiſſe Chriſtiani omnes profitemur. Pertæſos diſcordiarum animos excitat in hanc ſpem recens contracta inter Te & ſapientiſſimum paciſque illius ſanctæ amantiſſimum Magnæ Britanniæ Regem amicitia, & auſpicatiſſimo Sororis Tuæ matrimonio fœderata. Difficile negotium, propter ſtudia partium gliſcentibus in dies odiis inflammata : ſed tantis Regibus nihil dignum, niſi quod difficile, niſi quod ab aliis omnibus deſperatum. Deus pacis, Deus juſtitiæ, Rex juſte, Rex pacifice, cum aliis bonis omnibus tum hac etiam laude cumulet Tuam Suæ proximam Majeſtatem. cIↃ IↃ C XXV.

LIBRI PRIMI
CAPITA.

I. Quid Bellum, quid Jus? Pag. 1
II. An bellare unquam justum sit. 25
III. Belli partitio in publicum & privatum. Summi imperii explicatio. 69
IV. De bello subditorum in Superiores. 127
V. Qui bellum licite gerant. 156

LIBRI SECUNDI
CAPITA.

I. De belli causis, & primum de defensione sui & rerum. Pag. 159
II. De iis quæ hominibus communiter competunt. 180
III. De acquisitione originaria rerum: ubi de mari & fluminibus. 204
IV. De derelictione præsumpta & eam secuta occupatione: & quid ab usucapione & præscriptione differat. 219
V. De acquisitione originaria juris in personas: ubi de jure parentum: de matrimonio: de collegiis: de jure in subditos: servos. 233
VI. De acquisitione derivativa facto hominis: ubi de alienatione imperii, & rerum imperii. 266
VII. De acquisitione derivativa quæ fit per legem: ubi de successionibus ab intestato. 274
VIII. De acquisitionibus quæ vulgo dicuntur juris Gentium. 306
IX. Quando imperia vel dominia desinant. 320
X. De obligatione quæ ex dominio oritur. 339
XI. De promissis. 347
XII. De contractibus. 362
XIII. De jurejurando. 382
XIV. De eorum qui summum imperium habent promissis & contractibus & juramentis. 402
XV. De fœderibus ac sponsionibus. 412
XVI. De interpretatione. 430
XVII. De damno per injuriam dato, & obligatione quæ inde oritur. 451
XVIII. De legationum jure. 459
XIX. De jure sepulturæ. 471
XX. De pœnis. 483
XXI. De pœnarum communicatione. 556
XXII. De causis injustis. 581

XXIII. *De causis dubiis.* 594
XXIV. *Monita de non temere etiam ex justis causis suscipiendo bello.* 605
XXV. *De causis belli pro aliis suscipiendi.* 612
XXVI. *De causis justis ut bellum geratur ab his qui sub alieno imperio sunt.* 617

LIBRI TERTII
CAPITA.

I. QUantum in bello liceat, regulæ generales ex jure naturæ: ubi & de dolis & mendacio. Pag. 637
II. *Quomodo jure gentium bona subditorum pro debito imperantium obligentur: ubi de repressaliis.* 663
III. *De bello justo sive solemni jure gentium: ubi de indictione.* 670
IV. *De jure interficiendi hostes in bello solemni, & alia vi in corpus.* 681
V. *De rebus vastandis eripiendisque.* 697
VI. *De jure acquirendi bello capta.* 702
VII. *De jure in captivos.* 729
VIII. *De imperio in victos.* 737
IX. *De postliminio.* 741
X. *Monita de his quæ fiunt in bello injusto.* 756
XI. *Temperamentum circa jus interficiendi in bello justo.* 762
XII. *Temperamentum circa vastationem & similia.* 788
XIII. *Temperamentum circa res captas.* 802
XIV. *Temperamentum circa captos.* 805
XV. *Temperamentum circa acquisitionem imperii.* 816
XVI. *Temperamentum circa ea quæ jure gentium postliminio carent.* 824
XVII. *De his qui in bello medii sunt.* 828
XVIII. *De his quæ in bello publico privatim fiunt.* 833
XIX. *De fide inter hostes.* 837
XX. *De fide publica qua bellum finitur: ubi de pacis pactione, de sorte, de certamine condicto, de arbitrio, deditione, obsidibus, pignoribus.* 849
XXI. *De fide, manente bello: ubi de induciis, commeatu, captivorum redemptione.* 875
XXII. *De fide minorum potestatum in bello.* 887
XXIII. *De fide privata in bello.* 893
XXIV. *De fide tacita.* 897
XXV. *Conclusio cum monitis ad finem & pacem.* 900

IN

IN TRES LIBROS
DE JURE BELLI AC PACIS
PROLEGOMENA.

1. IUs civile, sive Romanum, sive quod cuique patrium est, aut illustrare commentariis, aut contractum ob oculos ponere aggressi sunt multi; at jus

I. JUS Gentium.

GROTII NOTÆ.

Prolegomena] Προλεγόμενα partes sunt duæ: Generalis, quæ spectat omnem materiam: Specialis, quæ spectat hoc opus. Prior habet duo membra: alterum, quo probatur esse jus; alterum, quo probatur esse & jus in bello.

Prioris membri quatuor sunt articuli: primus, propositio sententiæ illorum, qui jus volunt esse rem imaginariam, umbratilem, appellationem sine corpore & specie, ut Cæsar de Republica loquebatur.

Secundus, refutatio ejusdem sententiæ. Tertius, confirmatio septem constans argumentis. I. Est natura homini appetitus societatis, ergo & jus. II. Est judicium & qualiscunque delectus boni & mali, ergo & jus, quod bono alligat, & à malo deterret. III. Est discrimen etiam boni majoris & minoris, & intellectus bono majori deberi majorem honorem, ergo & jus, nempe justitiæ distribuentis. IV. Agnoscimus omnes verum, ergo & jus, quod ille præcipit, Deum præcepisse. V. Habemus parentes quibus pro beneficio procreationis & eductionis subjecti sumus, ergo est jus, quod illi mandant. VI. Intellexere homines utile esse civitates coli, ergo est jus civile. VII. Viderunt quoque utile esse, ut quædam civitates cum civitatibus & populis externis consentirent in commune utrorumque bonum, ergo est jus gentium. Quartus articulus prioris membri partis generalis, confectaria quædam vel secunda refutatio, I. adversus Carneadem, II. Dicti Horatiani, III. eorum qui jus inter privatos agnoscunt, rectores Rerumpublicarum eo volunt solutos.

Alterum membrum partis generalis, quo probat esse etiam jus & servandum esse in bello, constat argumentis quatuor. *ESSE JUS IN BELLO probat*, I. quia laudabile bellum non suscipitur nisi juris obtinendi causa: indignum igitur jus per injuriam peri. II. testimonia scriptorum & Imperatorum. III. pro justitia causæ & armorum, proque injustitia augentur & minuuntur animi militum. IV. Crescit existimatio ad alienigenas, si quem videant nonnisi justam ob causam, & salvo jure publico ac privato ad arma descendere.

PARS SPECIALIS est quæ proprie spectat hoc ipsum opus, atque quintuplex est. Continet enim I. consilium auctoris. II. partitionem operis. III. necessitatem operis. IV. subsidia. V. curam & cautionem auctoris per universum opus.

1. *Jus civile Romanum*] Quod ex LL. regiis & XII. tabb. Romæ ortum varie crevit; cumque diffunderetur nimis, à Justiniano circumcisum & correctum in Pandectæ, Codice, Novellis, &c. ad nos pervenit, inque Academiis docetur. Quod olim fuit Quiritium, id nunc est jus commune omnium populorum in Europa.

Quod cuique patrium] Populi unius sive certæ gentis, regni, municipii.

Contractum] In compendium redactum.

Apud

jus illud quod inter populos plures aut populorum rectores intercedit, sive ab ipsa natura profectum, aut divinis constitutum legibus, sive moribus & pacto tacito introductum, attigerunt pauci, universim ac certo ordine tractavit hactenus nemo: cum tamen id fieri interfit humani generis.

2. Vere enim Cicero præstabilem hanc dixit scientiam, in fœderibus, pactionibus, conditionibus populorum, regum, exterarumque nationum, in omni denique belli jure & pacis. Et Euripides hanc scientiam rerum divinarum & humanarum cognitioni præponit, sic enim Theonoen compellari facit:

Belli & pacis.

Nam turpe id esset, cum scias hominum ac Deum
Quod est eritque, justa te haud cognoscere.

3. Atque eo magis necessaria est hæc opera, quod & nostro sæculo non desunt & olim non defuerunt qui hanc juris partem ita contemnerent quasi nihil ejus præter inane nomen existeret. In omnium ferme ore est Euphemi dictum *apud Thucydidem, Regi aut civitati imperium habenti nihil injustum quod utile: cui

Nullum quod utile, nisi justum.

GROTII NOTÆ.

Apud Thucydidem] Verba sunt lib. VI: Ἀνάγκη γὰρ τὸν μέλλοντα ἐγὼ φησὶν ἀρχὴν κτᾶσθαι ἀδικεῖν, ἢ ξυμφέρει. Idem sensus libro V, ubi Athenienses præpotentes eo tempore, sic Melios alloquuntur: ἐπὶ δίκαιον μὲν τὸν σὺν ἀνθρωπείᾳ λόγῳ κεῖσθαι ἐν ἴσῃ ἀνάγκῃ καὶ τοῦ δύνασθαι περὶ ὧν αἱ βουλήσεις ὀργῶσιν· ἃ δὲ καὶ ἐφικτὰ ἑκατέροις ἐστὶν, εἰδότες ἐπιστάμεθα: Justa humana ratione ex censeri, quæ par necessitas indicit: cæterum quæ fieri possunt ea fieri à validioribus, ab infirmioribus tolerari.

GRONOVII NOTÆ.

Quod inter populos plures] Quod populos aut principes sui juris, nullaque reipublicæ communione conjunctos alium alii præstare oportet.

Sive ab ipsa natura profectum] Sive sit jus naturale. Significat jus belli & pacis, sive Gentium jus, sive publicum appellare velis (perinde ut Justinianus loquitur de jure privato Romanorum, tripertitum esse, quippe collectum ex naturalibus præceptis, ex divinis oraculis, ex cultiore vita populorum.

Aut divino] Sive divinum.

Moribus] Sive sit gentium jus.

2. *Cicero*] In orat. pro Balbo, c. 6.

Præstabilem] i. e. insignem, excellentem, eximium.

Conditionibus] Conventionibus aut placitis, pactionibus. Sic loquitur Cicero Topic. 21. *Jus a natura profectum sit, an ab aliqua conditione hominum & pactione.* Et 1. Off. 7. ait quædam esse *privata lege, conditione, pactione, facta.*

Cognitionem] Otiosæ scil. & fructu propositoque animi emendationis destitutæ. Hos Stoici ajebant nosse præcepta sine decretis, & Græci passim proverbio τὰ πολυμαθῆ ἄνευ τοῦ ἐμφρονεῖν. Vide Gellium invisam cognitionem in Scythis arguebat Justinus 2, 2.

Theoclymenum] Immo Theonoen Theoclymeni sororem: qui ambo erant Proteï liberi; compellatur autem sic ab Helena. Eurip. in ejus nominis tragœdia v. 929.

1. *Inane nomen*] Ut Julius apud Suetonium 77. *nihil esse rempublicam; appellationem modo, sine corpore & specie.* Et Iturus moriens, *non in re sed in verbo esse virtutem*, Flor. 4, 7.

Thucydidem] l. 6. Euphemus erat legatus Atheniensium ad Camarinos bello Siculo.

Nihil injustum] Thrasymachus ad Socratem apud Plat. de rep. 1, 579. ἐγὼ γὰρ ἔγωγε φημὶ δίκαιον εἶναι τὸ τοῦ κρείττονος ξυμφέρον. Vide Muretum Var. Lect. 11, 10.

Ita

cui simile illud, in summa fortuna id æquius quod validius; & rempublicam sine injuria geri non posse. Accedit, quod quæ inter populos aut reges incidunt controversiæ ferme Martem habent arbitrum. Est autem non vulgi tantum hæc opinio, bellum ab omni jure abesse longissime, sed & viris doctis ac prudentibus sæpe dicta excidunt quæ talem opinionem foveant. Nihil enim frequentius, quam oppositа inter se, jus & arma. Nam & Ennius dixit:

Non ex jure manu consertum, sed mage ferro
Rem repetunt.

Et Horatius ferociam Achillis sic describit:

Jura negat sibi nata, nihil non arrogat armis;

& alius alium cum bellum ordiretur sic loquentem inducit:

Hic pacem temeratasque jura relinquo.

Antigonus senex irrisit hominem qui sibi urbes alienas oppugnanti commentarium de justitia adferebat. Et Marius negabat præ armorum strepitu leges * à se posse exaudiri. Ipse ille oris tam verecundi Pompejus, ausus est dicere: **Armatus leges ut cogitem?*

4. In

GROTII NOTÆ.

A se posse exaudiri] Apud Plutarchum Lysander machæram ostendens: ὁ τούτῳ κοσμῶν βέλτιον τοῦτο γὰρ ὅρον διαλύει: *Hanc qui habet, is optime de terrarum finibus disputat.* Apud eundem Cæsar: ἐν τῷ αὐτῷ ὕπλον καὶ νόμους κεῖσθαι: *Non idem esse tempus armorum quod legum.* Seneca quarto de beneficiis capite XXXVIII. *Multa interim reges, in bello præsertim, apertis oculis dimant; non sufficit homo jussus unus tot armatis expeditatibus: non potest quisquam eodem tempore & bonum virum & bonum ducem agere.*

Armatus leges ut cogitem?] Plutarchus hanc sententiam Pompeji ad Mamertinos sic enuntiat: ἐ τοῦτο ἐμοὶ ὑποτιθεμένοις ξίφη νόμους ἀναγινώσκουσι: *Non desinetur nobis hominibus gladio accinctis leges recitare.* Curtius lib. IX: *Adeo etiam natura jura bellum in contrarium vertit.*

GRONOVII NOTÆ.

Id æquius quod validius] Vide Tacit. XV. Annal. 1. *Id jus esse quod ei qui plus posset, utile est.* Cic. 3. de rep. Pett. p. 17.

Sine injuria] Ex fragm. Ciceronis lib. 3. de republ. apud August. de Civ. Dei 19, 21. ubi P. Furius Philus hoc disputat. Verba sunt: *Nisi per injustitiam rempublicam stare aut geri non posse.* Vide Sigon. ad frag. p. 67. & Patrit. 140. Eos qui sunt cum imperio, necessario nonnunquam esse injustos.

Martem habent arbitrum] Bello deciduntur, c. 21. ἐπ' ἄνδρα εἶδε Μάρτα de Marte Homer. Il. ε. 761. Alexander ad Darii legatos: *Nuntiate vestro regi & qua amisit, & quæ nunc habet, præmia esse belli. Hoc regente utriusque terminos regni, id quemque habiturum, quod proxima luctu assignatura fortuna est,* Curt. 4, 10.

Ex jure manu consertum] Rei vindicatione, actione civili. Extat hic Ennii locus apud Gellium. 20, 10.

Et alius alium] Lucanus videlicet Julium Cæsarem, cum Rubiconem transiret. Vide Lucan. 1, 225.

Antigonus] Plutarch. de fortit. Alex. p. 110.

Marius] Plutarch. Apoph. p. 202. Mario 421.

Ore tam verecundi] Quod quoties in concionem veniret etiam maximis rebus gestis, erubesceret. Seneca Epist. 11. quod ipse cum aliis *prolixum* vocat. Unde *ex prolixum ejus* Plinio

4. In Christianis scriptoribus plurima ejus sensus occurrunt: pro multis unum Tertulliani sufficiat: *Dolus, asperitas, injustitia, propria negotia prœliorum.* Qui ita sentiunt, dubium non est quin oppositurí sint nobis illud ex Comœdia:

Incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas
Quam si des operam ut cum ratione insanias.

Jus esse assertum, contra

5. Cum vero frustra de jure suscipiatur disputatio si ipsum jus nullum, & ad commendandum, & ad præmuniendum opus nostrum pertinebit nunc gravissimum errorem breviter refelli. Cæterum ne cum turba nobis res sit, demus ei advocatum. Et quem potius quam Carneadem, qui ad id pervenerat, quod Academiæ suæ summum erat, ut pro falso non minus quam pro vero vires eloquentiæ posset intendere? Is ergo cum suscepisset justitiæ, hujus præcipue de qua nunc agimus, oppugnationem, nullum invenit argumentum validius isto: jura sibi homines utilitate sanxisse varia pro moribus, & apud eosdem pro temporibus sæpe mutata: jus autem naturale esse nullum: omnes enim & homines & alias animantes ad utilitates suas natura ducente ferri: proinde aut nullam esse justitiam; aut si sit aliqua, summam esse stultitiam, quoniam sibi noceat alienis commodis consulens.

Carneadis Objectiones.

6. Ve-

7, 12. & 37, 2. Unde Sallustius eum dixit *oris probi, sed animi inverecundi*, Suet. de illustr. Gramm. 15. Probus autem Latinis auctoribus i. q. verecundus. Lysander τὸ δίκαιον ἐν μόνῳ τῷ λυσιτελεῖ τιθέμενος καὶ τὸ καλὸν ἐν τῷ συμφέροντι.

4. *Propria negotia*] Non paterga aut obiter contingentia, sed ipsum opus, ipsum quod intenditur ibi & agitur: non quæ forte incidunt, sed quæ proprie ibi aguntur.

Comœdia] Terent. Eun. 1, 1.

5. *Ne cum turba*] In qua scilicet omnes clamant, nemo audit. lib. 1, 4, 2.

Demus ei] Ponamus hominem certum, quicum nobis res sit, qui pro falsa illa opinione pugnet, & pro ea solus dicat. Genus loquendi è veterum declamatorum schola petitum, quo de foro migrarat. Frequentatum M. Senecæ & Quinctiliano. Vide notas meas ad Senec. controvers. 7.

Carneadem] Carneades Cyrenæus, Novæ Academiæ tertiæ conditor post Platonem & Arcesilam. Vide Diog. Laërt. & Jonsium Hist. philosoph. lib. 3. cap. 10. pag. 264. Cic. de legib. 1, 13. Lactant. 3, 17. Quinctil. 12, 1. De sententia Carneadis Cic. 3. de Republ. fragmentum servatum Lactantio in Epitome.

Academiæ] Academicæ sectæ, quæ ex instituto nihil definiebat, & assensum quidem sustinebat, de omnibus autem quæstionibus probabiliter in utramque partem disputabat.

Cum suscepisset] Quod fecit Romæ legatus ab Atheniensibus missus, temporibus M. Porcii Catonis Censorii. Plut. p. 349. Quintil. 12, 1. 557. Lactantius divinar. Instit. 5, 14, & 17. unde Gr. hunc locum deprompsit: ipse autem è Ciceronis lib. 3. de republ. Adde Lactant. epitomen cap. 1.

Oiselu-

6. Verum quod hic dicit Philosophus, & sequitur Poëta;

Nec natura potest justo secernere iniquum:

admitti omnino non debet; nam homo animans quidem est, sed eximium animans, multoque longius distans à cæteris omnibus quam cæterorum genera inter se distant: cui rei testimonium perhibent multæ actiones humani generis propriæ. Inter hæc autem quæ homini sunt propria est appetitus societatis, id est communitatis non qualiscunque sed tranquillæ, & pro sui intellectus modo ordinatæ, cum his qui sui sunt generis: quam *οἰκείωσιν Stoici appellabant. Quod ergo dicitur natura quodque animal ad suas tantum utilitates ferri, ita universe sumtum concedi non debet.

1 Natura, *i.e.*

7. Nam & cæterorum animantium quædam utilitatum suarum studium, partim fœtuum suorum, partim aliorum sibi conGenerum respectu, *aliquatenus temperant: quod in illis quidem

GROTII NOTÆ.

Οἰκείωσιν Stoici appellabant] Chrysostomus ad Romanos Homilia XXXI: Ἴσμεν γὰρ φυσικὴν τινα πρὸς ἀλλήλους οἰκείωσιν, ἣν ὁ Θεὸς πρὸς ἄλληλα κεκτίσται: *Habemus naturâ homines cum hominibus societatem; quidni, cum tale quid inter se & feræ habeant?* Vide eundem capite primo ad Ephesios, ubi à natura nobis data docet ad virtutem semina. Marcus Antoninus Imperator summe Philosophus: Ἐπὶ γὰρ πρὸς κατορθώσεις γεγένηται πολλὴ ἀνθρώπῳ. Ἢ ὡς ἂν εἴποις, ἐπὶ τὸ χείρω ἢ κρείττονα τὰ ἐκ τούτων: *Priùm patuit ad societatem nos genitos. Nonne in aperto est deteriora esse meliorum causa, meliora verò alterum alterius causa?*

GRONOVII NOTÆ.

6. *Poëta*] Horat. lib. 1. Satyr. 3. *Nam homo animans quidem est, sed eximium animans*] Cicero 1. leg. 7. ab eodem orditur initio: *Homo etiam animal &c.*

Pro sui intellectus] Quantum potest assequi humana imbecillitas. Sola enim cœlestia sunt ordinatissima; humana tam perfectè disponi nequeunt, ut non maneat aliquid incommodi.

Sui generis] Cum aliis hominibus.

Oἰκείωσιν] Q. d. domesticationem, familiaritatem domesticam.

7. *Fœtuum*] Ut galli gallinacei gallinas, & gallinæ pullos ante sese exaturantes & hæ & pleræque animantes, quam ipsi granum sumant, ut animalia & feræ etiam pro catulis ac fœtibus sese in periculum conicientes, ut canes venatici prædâ abstinentes, & eam domino reservantes. Cic. 5. fin. 19. *formicæ, apes, ciconiæ aliorum etiam causâ quædam faciunt.* Quintil. 5, 11. apes etiam formicasque in commune laborare. Vide Ælian. de animal.

GROTII NOTÆ.

Aliquatenus temperant] Vetus est proverbium, *Canis caninam non est.* Juvenalis:

Tigris agit rabida cum tigride pacem:
Parcit cognatis maculis fera.

Est locus Philonis egregius ad Decalogi præceptum quintum, quem Græce qui volet legat. Ego eum, quia longior est, semel, id est Latine, hic ponam: *Instituerunt saltem naturam animantium aliæ, homines. Beneficia vicem reponere illa edocta norunt. Canes domus defensores sunt: quin & pro heris moriuntur: si quid subitò periculum eis contigerit. Dicuntur & canum illi qui greges comitantur præcedere pecora, depascentes ad mortem usque, ut pastores illatas præstent. Nonne inter facta sanctissimum est, in referenda gratia vinci hominem à cane, mitissimum animal à ferocissimo? quid si à terrestribus non satis edocemur,*

dem procedere credimus ex principio aliquo intelligente extrinseco, quia circa actus alios, istis neutiquam difficiliores, par intelligentia in illis non apparet. Idemque de infantibus dicendum, in quibus ante omnem disciplinam ostendit se ad bene aliis faciendum propensio quædam, prudenter à Plutarcho observata: sicut & in ea ætate misericordia sponte prorumpit. Homini vero perfectæ ætatis, cum circa similia similiter agere norit * cum societatis appetitu excellente, cujus peculiare solus inter animantes instrumentum habet sermonem, inesse etiam facultatem sciendi agendique, secundum generalia præcepta, par est intelligi. cui quæ conveniunt ea jam sunt non omnium quidem animantium, sed humanæ naturæ congruentia.

8. Hæc

transeamus ad naturam volucrum, acris ventricam, ut vel inde discamus, quod spectat. Ciconiarum fetus in nidis manent, volare invalida. Harum fabulæ per omnes, prope sic dixerim, terræ marisque volitant, villam undique parentibus quærentes; illa pro ætatis merito fruuntur quiete, rerum copia, deliciis etiam: hæ vero stinctis molestiis solantur pietatis conscientia & exspectatione pietatis alimi, ubi senuerint, à suis prole, atque ita legitimo tempore debitum persolvunt necessarium, quod acceperat reddentes. Neque enim ab aliis alimenta habere possunt, aut initio vitæ parva cum sunt, aut natu grandes in vita exitu; quapropter non alios quam naturæ magistros didicerunt educare volatus, educata & ipsa cum tenera essent. Nunne vero hæc ubi audiunt, habent cur se pro pudore abscondant, qui parentum curam non habent, atque eos negligunt, quos aut soles aut præ cæteris subdecuare debuerant, præsertim cum id facientes non tam daturi sint quippiam, quam id quod debent reddituri? Nihil enim est liberis proprium quod non parentum sit prius, qui aut de suo dederunt, aut acquirendi præbuerunt causas. De columbarum cura eximia circa fœtus suos, vide Porphyrium de non esu animalium tertio. De scarorum & saurorum pro sociis Cassidorum XI, 40.

Cum societatis appetitu excellente] M. Antoninus libro IX: ἡ ἀνθρωπικὴ ἐπιτηδειότης: *Humana indoles est bene ut alios faciat.* Item: Ὅτι ἐστὶν ἴδιον τῆς ἀνθρώπου ψυχῆς τὸ φιλικὸν εἶναι πρὸς τοὺς πλησίον, ἐὰν μὴ ἀνθρωπικὰ ἀνθρώπου ἀνθρώπῳ: *Facilius reperiat quis terrestre aliquod ad terram se non ferens, quam hominem ab humano genere abscissum.* Libro X: ἐπὶ τὸ λογικὸν ἄνθρωπος ἔρχεται συνεκτικόν: *quod ratione utitur, necessario & cætum appetit.* Nicetas Choniates: ἀναπεμπόμενοι πρὸς ἡ φύσις ἡμῖν καὶ ἐπιτάττουσι πρὸς τὸ ὁμόφυλον συμπάθειαν: *Natura insculpsit insertque nobis animi consensionem cum iis quæ cognata sunt nobis.* Adde Augustinum de doctrina Christiana lib. III, c. 14.

GRONOVII NOTÆ.

Ex principio] Non ex vi mentis, consilio, voluntate, deliberatione ac decreto, denique parte intelligente ipsis insita atque ingenita.

Extrinseco] i. e. Deo vel ministra Dei natura, non ab insita ipsis ratione certa & perpetua, sed ex instinctu naturæ, in paucis & certis rebus sic se habente.

Circa similia similiter agere] Quod negatum bestiis, quæ tantum in uno, quo naturalis appetitio fert, aut à quo declinatio avertit, sic agunt. Cic. 2. de fin. 14. *ratio, quæ & causas rerum & consentiones videat, & similitudines transferat, & dissimilia conjungat, & cum præsentibus futura conjungat, & quæ præsentibus futura consequentia statuat.* Idem 1. de leg. 7.

Cujus peculiare solus inter animantes instrumentum habet sermonem] Et societatis colendæ ex Cic. 1. de leg. 9. moderationem vocis, orationis vim, quæ conciliatrix est humanæ maximæ societatis.

Cui] Facultati.

Socie-

8. Hæc vero quam rudi modo jam expressimus * societatis custodia, humano intellectui conveniens, fons est ejus juris quod propriè tali nomine appellatur: * quo pertinent alieni abstinentia, & si quid alieni habeamus aut lucri inde fecerimus restitutio, promissorum implendorum obligatio, damni culpa dati reparatio, & pœnæ inter homines meritum. *Hominis* *Societatis propriè & strictè dictum.*

9. Ab hac juris significatione fluxit altera largior: quia enim homo supra cæteras animantes non tantum vim obtinet socialem

GROTII NOTÆ.

Societatis custodia humano intellectui conveniens] Seneca IV. de Beneficiis cap. XVIII. *Ut scias per se expetendam esse gratiam animi affectionem, per se fugiendam rei est, ingratum esse, quoniam nihil æque concordiam humani generis dissipat ac distrahit, quam hoc vitium. Nam quæ alia tuti sumus, quam quod mutuis juvamur officiis? hoc unum instruxit vitæ, omnisque incursiones subitas munivit est, beneficiorum commercio. Hac nos singulos, quid sumus? præda animalium & villissima ac vilissimus & facillimus sanguis: quoniam cæteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quæcumque vasa nascuntur, & altiora vitam segregem, armata sunt: hominem imbecillitas cinxit: non unguium vis, non dentium, terribilem cæteris facit; duas res dedit, quæ illum, obnoxium cæteris, validissimum faceret, rationem & societatem, itaque qui per se nullis posset se deducere, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: Societas variis gentium in alienam naturam transvasit imperium, & dominari etiam in mari jussit. Hæc morborum impetui arcuit, sanctiusti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc tolle, & mutatem generis humani, qua vita sustineatur, quæres. Tollitur autem, si efficiet ut ingrati animus non per se vitandus sit.*

Quæ pertinent alieni abstinentia] Porphyrius de non esu animantium tertio: ἀ δὴ δίκαιον εἶναι τὸ μὴ ἀδικεῖν καὶ μὴ κλέπτειν τοῦτο ὅπως ἐπὶ μὲν ἀλόγων οὐκ ἔστιν: *Justitia in eo sita est ut abstineatur alienis neque neceatur ullum nec rotinibus.*

GRONOVII NOTÆ.

8. *Societatis custodia fons est juris*] Homo appetit societatem, quia ea juvatur & conservatur: & si nihil juvaretur, ac sibi sufficeret, eam appeteret tamen, ne sermo esset otiosus sibi: deinde ut, quæ habet commoda, cum aliis communicaret: (bonum enim est communicativum sui) aut saltem aliis demonstraret, naturaliter enim gaudia testem requirunt. Jam qui socium admittit, qui vicinum, necesse est aliquid ei tribuat, aliquid in illo ferat, & sibi minus indulgeat, ut eadem vicissim consequatur à socio. Qui contubernalem adsciscit, necesse est partem cubiculi ei permittat, qui conjugem, lecti. Hæc primo humanitas & mutua patientia solitudinis vitandæ & auxilii mutui causa comparata, pactis conventis vel tacitis vel expressis firmata, transit in iis. Cicero ait 1. de leg. 5. *sapientiam, cujus muneris calendi efficiendique causa nati & in lucem editi sumus, quæ sit conjunctio hominum, quæ naturalis societas inter ipsos; hæ explicatæ, fontem legum & juris invenies.*

Quod propriè] 1, 1, 10. quod in contractibus versatur.

Quæ pertinent] Ad quod: Justin. 2, 2. de Scythis. *Nulli se, gravia, quid eum, &c.*

Damni culpa] Si quis quid damni nostra culpa aut vitio in rebus suis fecerit, id ut compensemus.

Pœnæ meritum] Utque puniatur, qui peccarit in societatem. ἀπέχεσθαι δὲ καὶ ἀπὸ μιαιφονίας καὶ φόνου, ἴδιον τοῦτο. Aristoteles Oecon. 1, 3.

lem de qua diximus, sed & judicium ad æstimanda quæ delectant aut nocent, non præsentia tantum sed & futura, & quæ in utrumvis possunt ducere; pro humani intellectus modo etiam in his judicium recte conformatum sequi, neque metu, aut voluptatis præsentis illecebrâ corrumpi, aut temerario rapi impetu, conveniens esse humanæ naturæ, & quod tali judicio plane repugnat, etiam contra jus naturæ, humanæ scilicet, esse intelligitur.

Impropria & laxius. 10. Atque huc etiam pertinet in his quæ cuique homini aut cœtui propria sunt elargiendis * prudens dispensatio, ut quæ nunc sapientiorem minus sapienti, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, prout actus cujusque, & rei natura fert, præponit: quam juris proprie stricteque dicti partem jam olim multi faciunt, cum tamen jus illud proprie nominatum diversam longe naturam habeat, in eo positam ut quæ jam sunt alterius alteri permittantur, aut impleantur.

11. Et hæc quidem quæ jam diximus locum aliquem haberent, etiamsi daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana: cujus con-

Grotii Notæ.

Prudens dispensatio, ut quæ nunc sapientiorem minus sapienti, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, prout actus cujusque & rei natura fert, præponit] Agit hæc de re Ambrosius libro primo de officiis.

Gronovii Notæ.

9. *Judicium ad æstimanda*] Æstimandi, i. e. delectum & discrimen rerum bonarum & malarum, juvantium & inutilium, non modo in præsens, sed etiam in longam diem, & rationes viasque tam quæ præcipitant in turpia & noxia quam quæ ad honesta & profutura pertinent: adeoque providentiam secuturi ejus commodi aut incommodi.

Pro humani intellectus modo] i. e. quantum patitur imbecillitas & infirmitas humana.

In his judicium] Non facere quod quæ canit, *Video meliora proboque, Deteriora sequor*; sed diligenter & liquido inspecta & pro melioribus agnita constanter, & confidenter sectari, affectare, agere.

Illecebra corrumpi] Ut eligas aut sepenie facias, cujus postea pœniteat.

Judicio] Se debere aversari malum licet habeat illecebram boni.

10. *Dispensatio*] Justitia διανεμητικὴ sive Attribuens vel Distributiva, in præmiis & muneribus sive oneribus tribuendis, non autem in pœnis, in quibus versatur commutativa, quæ spectat contractus & maleficia, quæ sunt quasi contractus.

Actus] Opera quam in commune commodum præstat.

Jura propria] Quod reddit prætor & unde actiones nascuntur; quod pertinet ad justitiam commutantem vel emendatricem, συναλλακτικὴν ἢ διορθωτικὴν, versantem in contractibus & pœnis.

Stricte dicti] Quale scil. traditur in Juris corpore, unde actiones nascuntur.

Jus] Justitiæ distributivæ propriè non est jus, quia nulla actione peti potest.

Sunt alterius] Respicit duo præcepta posteriora juris. Hæc est justitia quæ dicitur commutativa vulgo, vel correctiva in contractibus & pœnis.

Impleam] i. e. faciam quod debeo; unicuique suum tribuam.

11. *Esse Deum*] IV. Argumentum

contrarium cum nobis partim ratio, partim traditio perpetua inseverint; confirment vero & argumenta multa & miracula ab omnibus sæculis testata, sequitur, jam ipsi Deo, ut opifici & cui nos nostraque omnia debeamus, sine exceptione parendum nobis esse, præcipue cum is se multis modis & optimum & potentissimum ostenderit; ita ut sibi obedientibus præmia reddere maxima, etiam æterna, quippe æternus ipse, possit, & voluisse credi debeat, multoque magis si id disertis verbis promiserit: quod Christiani indubitata testimoniorum fide convicti credimus.

12. Et hæc jam alia juris origo est præter illam naturalem, veniens scilicet *ex libera Dei voluntate, cui nos subjici debere intellectus ipse noster nobis irrefragabiliter dictat. Sed & illud ipsum de quo egimus naturale jus, sive illud sociale, sive quod laxius ita dicitur, quamquam ex principiis homini internis profluit, * Deo tamen asscribi merito potest, quia ut talia principia in nobis existerent ipse voluit: quo sensu Chrysippus & Stoici dicebant, juris originem non aliunde petendam quam ab ipso Jove, * à quo Jovis nomine jus Latinis dictum probabiliter dici potest. 2. *Voluntarium.* 1. *Divinum.*

13. Ac-

GROTII NOTÆ.

Ex libera Dei voluntate] Inde M. Antonino judice libro IX: ὁ ἀδικῶν ἀσεβεῖ: *qui injuste agit, impius est.*

Deo tamen asscribi merito potest] Chrysostomus I ad Corinthios XI, 3: ἐπεὶ γὰρ τὴν οὐσίαν, ὅπερ λέγω, ἀγαθὸν τὸν οὐσίαν δημιουργήσας αὐτὸς ἐστι: *Cum naturam dico, Deum dico ipse enim est natura ipsius.* Chrysippus III de Diis: ἡ γὰρ ἐστι δίκαιος ἢ δικαιοσύνης ἄλλου ἀρχὴν ἄλλος ἄλλου ἕνεκεν γέγονεν, ἢ τὸν ἐκ τοῦ Διὸς καὶ τὸν ἐκ τῆς φύσεως. ἐκεῖθεν γὰρ δεῖ πᾶν τὸ πειθὸν τὸν ἀρχὴν ἔχειν, εἰ μέλλοντός τι ἐσθλὸν εἶναι ἀγαθὸν καὶ ἡμῖν: *Non potest invenire principium aliud aut origo justitiæ, quam ab Jove & communi natura; inde enim initium duci debet, ubi de bonis malisque differendum est.*

A quo Jovis nomine jus Latinis dictum] Nisi forte verius per abscissionem, ut ex eo quod fuit ossum factum est os, ita ex eo quod fuerat jussum factum jus, jubis, postea juris, ut ex Papisiis Papirii, de quo vide Ciceronem lib. IX, epist. 21.

GRONOVII NOTÆ.

Traditio] i.e. omne quod gentes instillarunt suis posteris, sive consensus & præcepta majorum nostrorum omnis ævi.

Opifici] Qui nos creavit.

Sine exceptione] In omnibus & perpetuo.

12. *Ex libera Dei voluntate*] Propterea id vocat *Jus voluntarium divinum*, lib. I. cap. I. num. 13.

Sive illud sociale] Sive quod continet ac dirigit societates gentium & hominum, sive quod sanx mentí rectum & decorum probat ratio, eo nomine accipiamus, etsi excogitatum, comparatum, proditum est ab hominibus excellentes præditis & præclare utentibus vi humanis ingeniis insita.

Principio] Recta ratione insita, quam negaverat in bestiis esse.

A Jove] Derivatio Stoica Scipionis Gentilis inventum Orig. p. 270. immo potius præcisum & decurtatum à vocabulo *jussu*, nam quod sive Deus, sive ratio, sive superior jubet, est jus.

13. Accedit, quod illa quoque ipsa principia Deus datis legibus magis conspicua fecit, etiam iis quibus imbecillior est ad ratiocinandum vis animi; & in diversa trahentes impetus, qui nobis ipsis, quique aliis consulunt, vagari vetuit, illos quippe vehementiores addictius regens & fine ac modo coercens.

14. Sed & historia sacra, præter id quod in præceptis consistit, affectum illum socialem non parum etiam eo excitat, quod nos docet ab iisdem primis parentibus ortos homines omnes, ita ut eo quoque sensu dici recte possit quod alio dixit Florentinus, cognationem inter nos à natura constitutam; cui consequens sit, hominem homini insidiari nefas esse. Inter homines quasi * Dii quidam sunt parentes, quibus proinde non infinitum sed sui generis obsequium debetur.

L. ut vim. D. de just. & jur.

2. *Humanum.*

15. Deinde vero, cum juris naturæ sit stare pactis, (necessarius enim erat inter homines aliquis se obligandi modus, neque vero alius modus naturalis fingi potest,) ab hoc ipso fonte jura civilia fluxerunt. Nam qui se cœtui alicui aggregaverant, aut homini hominibusque subjecerant, hi aut expresse promiserant, aut ex negotii natura tacite promisisse debent intelligi, secuturos se id quod aut cœtus pars major, aut hi quibus delata potestas erat constituissent.

Civile cujusque civitatis.

16. Quod

GROTII NOTÆ.

Dii quidam sunt parentes] Θεοὶ ἐπίγειοι, Hierocli ad aureum carmen *Dii terrestres*: Philoni ad Decalogum ὑμοφυεῖς θεοὶ μιμούμενοι τὸ πρόνοιαν, ὡς τοὺς ζωπλάστας: conspicui Dii, *qui ingenitum Deum imitantur vitam dando*: secunda post Deum fœderatio Hieronymo epist. XCII. Parentes Deorum simulacra Platoni de legibus XI. Honos parentibus ut diis debetur, pronuntiante Aristotele Nicomachæorum IX, cap. II.

GRONOVII NOTÆ.

11. *Data legibus*] Decalogo.

Impetus] Ὁρμαὶ multis affectus, sensus, motus animi, commotiones, perturbationes, qui debent regi ab animo tanquam satellites. Cic. 3. Tusc. 11. & 4. Tusc. 6. Claudian. 4. Cons. Honor. 230.

Vagari] Cum se dixit, *non erubescis, non accidis*: aliud contra itam, aliud contra desideria.

Addictius] Adductius, quasi attracto freno. Phrasis Taciti, *regnum addictius*, 3 hist. 7. de mor. G. 41.

14. *Florentinus*] L. 3. D. de Inst. & Jure.

Inter homines] V. Argumentum.

Insidiari] Non sine exceptione, ut de Deo dixerat.

Sui generis] Quatenus non est contra illum cui soli infinitum obsequium debetur, Deum.

15. *Stare pactis*] i. e. fidem datam servare.

Necessarius obligandi modus] Nam si socieras jungi debebat, requirebatur aliquod vinculum, cozgulum, semamen, sacramentum, quo ea societas contineretur: alioqui forent meræ arenæ.

Nam qui se cœtui] VI. Argumentum.

Homini] Uni regi, principi, aut magistratibus aliis.

Quibus delata] Aut pauci unusve repræsentans societatem, ut rex, magistratus.

Vitiis

16. Quod ergo dicitur non Carneadi tantum, sed & aliis, *Utilitas justi prope mater & æqui*, si accurate loquamur, verum non est: nam naturalis juris mater est ipsa humana natura, quæ nos, etiamsi re nulla indigeremus, ad societatem mutuam appetendam ferret: civilis vero juris mater est ipsa ex consensu obligatio, quæ cum ex naturali jure vim suam habeat potest natura hujus quoque juris quasi proavia dici. Sed naturali juri utilitas accedit: voluit enim Naturæ Auctor nos singulos & infirmos esse, & multarum rerum ad vitam recte ducendam egentes, quo magis ad colendam societatem raperemur: Juri autem civili occasionem dedit utilitas: nam illa quam diximus consociatio, aut subjectio utilitatis alicujus causa cœpit institui. Deinde & qui jura præscribunt aliis, in eo utilitatem aliquam spectare solent, aut debent.

17. Sed sicut cujusque civitatis jura utilitatem suæ civitatis respiciunt, ita inter civitates aut omnes, aut plerasque ex consensu jura quædam nasci potuerunt; & nata apparet, quæ utilitatem respicerent non cœtuum singulorum sed magnæ illius universitatis. Et hoc jus est quod gentium dicitur, quoties id nomen à jure naturali distinguimus; quam partem juris omisit Carneades, jus omne in naturale & civile singulorum populorum distribuens, cum tamen de eo jure quod inter populos versatur acturus, (subjecit enim orationem de bellis & bello partis) hujus juris mentionem facere omnino debuisset. *Gentium; civitatum omnium aut plerarumque.*

18. Male autem à Carneade stultitiæ nomine justitia traducitur. Nam sicut, ipso fatente, stultus non est civis qui in civitate jus civile sequitur, etiamsi ob ejus juris reverentiam quædam sibi utilia omittere debeat: ita nec stultus est populus qui non tanti

II. *Objectionum Refutatio.*

GROTII NOTÆ.

Utilitas justi prope mater & æqui] Ad quem locum Acron, aut quisquis est vetus Horatii interpres: *repugnat præceptis Stoicorum; offendere enim justitiam non esse naturalem, sed natam ex utilitate.* Contra hanc sententiam vide quæ disputat Augustinus de Doctrina Christiana libro III, c. XIV.

GRONOVII NOTÆ.

16. *Utilitas*] Horat. 1. Sat. 3.

Humana] Recta ratio.

Proavia] Causa remotior.

Accedit] Ultro se quasi comitem præbet.

Societatem raperemur] Lactant. de Opific. Dei, cap. 4.

Utilitatis] Ut singulorum artes & opes in unum collatæ omnibus quoque aliis prodessent.

17. *Ex consensu jura*] Vel tacito, vel expresso. VII. Argumentum.

Magnæ illius universitatis] Conjunctionis quæ inter omnes est homines.

Nomen à jure naturali] Nam interdum naturæ jus vocatur, quod est gentium, ut paulò inferiùs dictum est. Sic majorem natu in imperiis succedere *naturæ jus* vocat Justinus 21, 1. *quod natura ipsa gentibus dedit*, 2, 10. Idem *jus gentium* dicit lib. 14, 3.

18. *Male*] Consectaria sive IV. articulus prioris membri Partis generalis.

Stultitiæ] Quia abstineat alieno, quod posset ei utile esse.

tanti facit suas utilitates, & propterea communia populorum jura negligat; par enim in utroque est ratio. Nam * sicut civis qui jus civile perrumpit utilitatis præsentis causa, id convellit quo ipsius posteritatisque suæ perpetuæ utilitates continentur: sic & populus jura naturæ gentiumque violans, suæ quoque tranquillitatis in posterum rescindit munimenta. Tum vero etiamsi ex juris observatione nulla spectaretur utilitas, sapientiæ non stultitiæ esset eo ferri ad quod à natura nostra nos duci sentimus.

Justitia stultitia non est.

19. Quare nec illud,

Jura inventa metu injusti fateare necesse est:

quod apud Platonem quidam ita explicat, metu accipiendæ injuriæ repertas leges, ac vi quadam homines ad justitiam colendam adigi, universaliter verum est. Id enim ad ea dumtaxat instituta ac leges pertinet, quæ ad faciliorem juris exsecutionem repertasunt, sicut multi per se infirmi, ne à validioribus opprimerentur, conspirarunt ad instituenda ac communibus viribus tuenda judicia, ut quibus singuli pares non erant, his universi prævalerent. Et hoc demum sensu commode accipi potest quod dicitur jus esse id quod validiori placuit; ut intelligamus sine suo externo carere jus, nisi vires ministras habeat: sicut Solon res confecit maximas, ut ipse prædicabat:

Vis ex metu injusti; & validiorum causa ejus non est.

Ὁμοῦ βίᾳ τε καὶ δίκῃ συναρμόσας.

Vimque jusque pariter copulans vinculi jugo.

20. Ne-

GROTII NOTÆ.

Sicut civis qui jus civile perrumpit] Hac ipsa similitudine apposite utitur lib. IX. M. Antoninus: Ἅπερ ἂν ἐν παρῇξε καὶ μὴ ἴσχῃ τὸν ἀναστρέφοντα, εἴτε σφιγγὸς εἴτε πίθηκος δῆτα τὸ κοινωνικὸν πλάσῃ, οὐκ ἀγανακτεῖ ἐφ' ᾧ ἐγένετο, καὶ ἐπιμελεῖται ὅπως μὴ ἔτι γένηται, καὶ ἐπιτυγχάνει ἐὰν ἄλογος ἡ ὁ λόγῳ κεχρημένος μετὰ λόγου διορθοῦσθαι: *Quæcumque tua ullo respectum non habebit sive eximus sive errores ad propositum communitatis, ea totum deluet, nec unam esse patitur, seditiosaque non minus est quam is qui in populo partem secessionem facit.* Et libro XI: Διθρωπῷ ἀνὴρ διθρώπῳ ἐπιτήδειος, ἢ ἀνία μὴ καὶ ἐπὶ τοῦτο ἐπιτήδειος: *Homo ab uno abscissus homine, non potest non & ab universo genere abscissus haberi.* Nimirum, ut eidem Antonino dictum est, quod examini expedit, idem æqui.

Vim jusque pariter copulans vinculi jugo] Ovidius:

Valet causa, causamque tuentibus armis.

GRONOVII NOTÆ.

Id convellit] Eripit sibi fidem, existimationem, aliorum voluntatem cum ipso contrahendi.

19. *Jura inventa*] Horat. 1. Sat. 1.

Ad ea dumtaxat] Quæ firmant jus & auctoritatem magistratuum.

Judicia] Disceptationes fori, cum didicissent homines legibus, non armis, vivere. Just. 43, 4.

Fine sue externe] Non posse ad effectum & exsecutionem pervenire, nisi magistratui committatur jus gladii.

Vim] Hinc Κράτος & Βίας inter ministeria Jovis in Prometheo ponit Æschylus. Et qui rempub. ordinat & reformat, eum sine collega & armatum esse oportere disputat Machiavellus ad Livium 1, 7. & hoc argumento excusat eadem Remi à Romulo occupatam.

20. Se-

20. Neque tamen quamvis à vi destitutum jus omni caret effectu; nam justitia securitatem affert conscientiæ, injustitia tormenta ac laniatus, quales in tyrannorum pectoribus describit Plato. Justitiam probat, injustitiam damnat proborum consensus. Quod vero maximum est, hæc Deum inimicum, illa faventem habet, qui judicia sua ita post hanc vitam reservat ut sæpe eorum vim etiam in hac vita repræsentet; quod multis exemplis historiæ docent. JUSTITIA *securitatem affert conscientiæ.*

21. Quod vero multi quam à civibus exigunt justitiam, eam in populo aut populi rectore insuper habeant, ejus erroris causa est, primum quod in jure nihil spectant nisi utilitatem quæ ex jure oritur, quæ evidens est in civibus, qui singuli ad sui tutelam invalidi sunt. At magnæ civitates, cum omnia in se complecti videantur quæ ad vitam recte tuendam sunt necessaria, opus habere non videntur ea virtute quæ foras spectat & Justitia appellatur. *Privatis, populo, & populi rectoribus æque convenit.*

22. Sed, ut ne repetam quod dixi, jus non solius utilitatis causa compiratum; nulla est tam valida civitas quæ non aliquando aliorum extra se ope indigere possit, vel ad commercia, vel etiam ad arcendas multarum externarum gentium junctas in se vires; unde etiam à potentissimis populis & regibus fœdera appeti videmus, quorum vis omnis tollitur ab his qui jus intra civitatis fines concludunt. Verissimum illud, omnia incerta esse simul à jure recessum est.

23. Si nulla est communitas quæ sine jure conservari possit, * quod

20. *Securitatem*] Diogenes apud Stobæum ser. 31. p. 188. Η' τῶν δικαιοσυνῆς πολλοὶ ἕνεκα βεβαιότητος τῆς ἀληθείας. τὰ γὰρ μοχθηρὰ μὴ φυλάττεσθαι, μὴτε αἰσχυνόμενον ζῆν ἀνάγκη τὸν ἄδικον καὶ ἐκφεύγειν τὸν βίον.

Plato] In Gorgia p. 317. Alludunt Tacitus 6. ann. 6. Cicero 3. de Offic. 2, 1. Quintil. 12. Inst. 1. Lucianus Cataplo. Claudianus in Rufin. 2, 504. & apud Stobæum Diogenes pag. 188.

Quod vero &] III. Confectarium.

21. *In populo*] Ut apud Senecam Thyeste v. 215. Atreus: *Sanctitas pietas, fides, privata bona sunt: quæ juvat, reges sunt.*

Nisi utilitatem] Et jus sive justitiam & studia liberalia & pietatem & virtutem omnem sequuntur utilitates, honores, opes, præmia: sed ea omnia vitiantur, quoties in illis nihil spectatur, nisi utilitas; evenit enim, ut ea non serio, commode, diligenter exerceant, quotquot ad vota properant, & ex his, tanquam aliquid majus, utile petunt; & simul atque præsens non apparet utilitas, aut præsentior non apparet ex contrariis vel diversis, ista præclara negligant & contemnant.

Ferat spectat] i. e. quæ præstat hominem bonum magis alteri, quam sibi. Apulej. de Philos. mor. p. 16.

22. *Tam valida*] Sallustius Jugurth. 109. in oratione regis Bocchi. Curt. 7, 8. Senec. epist. 4. *Neminem ea fortuna provexit, &c.*

Intra civitatis] Tantum civile statuunt esse; non gentium.

Omnia incerta] In aleam mitti; nec homines, nec societatis statum fundatum esse, ni justitia muniatur. Cicero pro Cæcina cap. 21.

Simul] i. e. simul ac jure &c.

Quod

* quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles, certe & illa quæ genus humanum aut populos complures inter se colligat, jure indiget: quod ille vidit qui dixit fœda ne patriæ quidem causa facienda esse. * Graviter eos accusat Aristoteles, qui cum inter se neminem velint imperare nisi qui jus habeat, in exteros quid jus, quid injustum sit nihil curant.

Regi Parthorum. 24. Is ipse quem nominavimus modo in partem alteram Pompejus, quod Spartanus quidam rex dixerat, beatissimam esse rempublicam cujus fines hasta & gladio terminarentur, correxit,

Grotii Notæ.

Quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles] Chrysostomus in caput IV. ad Ephesios: ὥστε ἂν λῃστὴς εἰρηνεύσειεν, φησὶ, πάντες, εἰπεῖν μοι, πάντως ἐστὶν ἃ λῃστῆ δεῖ τῶν χρησίμων, καὶ γὰρ οἱ λῃσταὶ πρὸς ἀλλήλους διαμάχονται, μᾶλλον δὲ τοῦτο καὶ μάλιστα φυλάξουσι τοὺς ἐν ἀλλήλοις καὶ ἐπιτηδεύουσι τὴν δικαιοσύνην, δικαιοσύνης δὲ κἀκεῖνοι δέονται καὶ πολέμους καὶ μάχας: *At qui fit ergo, dicat aliquis, ut in pace vivant latrones? Quando vero? dic quæso. Nempe cum non ut latrones agunt; nam si in dividendis rebus præscripta justitiæ non servent, negotium parturiunt ex aqua faciant, videbis & ipsos inter se bellare ac prælia simulare.* Plutarchus cum Pyrrhi tecta aller dictum, regnum se ei liberum suorum reliquere cui acutissimus futurus esset gladius, dicit hoc nihil aliud esse quam quod in Phœnissis posuit Euripides:

Θάκτοῦ σιδήρῳ δῶμα διαλαχεῖν τέλη.
Ut sanguinante dividant ferro domum.

Additque acclamationem egregiam: ὥστε ἀνοσίους εἶναι καὶ ἀσεβεῖς ἅπαντας τοὺς πλεονεξίας ἕνεκεν: *Adeo insociabile semimanque est propositum plus sibi habendi.* Cicero epist. XI. 16. *amissa sunt incerta cum à jure discessum est.* Polybius IV: καὶ γὰρ καὶ ἰδίᾳ τὸ τῆς βαδιουργίας καὶ πλεονεξίας φεύγειν τοῦτο μάλιστα τοῦ τρόπου ποιεῖται, τοῖς μὲν πολίταις ἀδόλοις τὰ δίκαια, καὶ συλλήβδην ἅπασι τοῖς αὐτοῖς ἐθισμοῖς: *Nam & privatæ cautionis fuisse ferunt ac furum hoc maxime modo avelli solent, ubi inter se jus non præstant, & in summa, ubi fides inter ipsos perit.*

Graviter eos accusat Aristoteles] Et Plutarchus Agesilao: Λακεδαιμονίους τῶν παρόντων τῷ καλῷ μισοῦντα καὶ τῶν πατρίδος συμφέροντα διδάσκει, ἐπὶ μηδενὶ ὅροις, ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ δόρατος ὁριζομένοις, πλέον δὲ τὴν Σπάρτην αὔξειν τοιζόντας: *Lacedæmonii primam honestæ partem parentes in patria sua utilitate, jus aliud nec norunt nec discunt, quam unde Spartam patent posse augeri.* De iisdem Lacedæmoniis Athenienses apud Thucydidem libro V: περὶ ὧν μὲν αὐτοὶ καὶ τὰ ὑπάρχοντα νόμιον πλεῖστα δοκεῖ χρῆσθαι, περὶ ἧς τῶν ἄλλων πολὺ αὖ τὸ ἐναντίον αἴσθοιτο τις θεασάμενος, μάλιστ' ἂν διαγνοίη, ἐπὶ τε μὴ ἀδίκοις καλὰ τοιζόντας, τό τ' ξυμφέροντα δίκαια. *Quadrupedes inter se & ferina jura attinet, plurimum virtute utuntur; Quales vero sint adversus alios, multa adferre possint ea pertinentia, breviter autem rem exposuerit, qui dixerit eo hausta videri quæ suavia sunt, justa quæ utilia.*

Grotii Notæ.

21. *Aristoteles*] Et Cicero 2. de Offic. 11.

Fœda] i. e. natura turpia & detestanda; non tantum ignominiosa opinione hominum aut respectu prioris fortunæ. (Machiavell. ad Livium lib. 3, 41. discurs.) nam illa interdum bono cui subeunda sunt.

Jus habeat] Legitime creatum, χειροτονηθέντα.

24. *Pompejus*] Qui dixerat, *armatum ut legem cœtum?*

Hasta & gladio] Quæ quam latissime, quo liberet, arma victricia proferret.

Qui

rexit, dicens eam vere beatam esse quæ justitiam pro finibus haberet. Quam ad rem alterius itidem Spartani regis uti potuit auctoritate, * qui militari fortitudini justitiam antepositi, hoc argumento, quod fortitudo justitia quadam regi deberet: at si justi essent homines omnes, fortitudine illa non indigerent. Ipsam fortitudinem Stoici definiebant virtutem propugnantem pro æquitate. Themistius oratione ad Valentem facunde disserit, reges, quales exigit sapientiæ regula, non unius sibi creditæ gentis habere rationem, sed totius humani generis; & esse, ut ipse loquitur, non φιλοραμαίους tantum, aut φιλορωμαίους, * sed φιλανθρώπους. * Minois invisum apud posteros nomen non aliud fecit, quam quod æquitatem imperii sui finibus terminaret.

25. Tantum vero abest ut admittendum sit quod quidam fingunt, in bello omnia jura cessare, ut nec suscipi bellum debeat nisi ad juris consecutionem, nec susceptum geri nisi intra juris ac fidei modum. Bene Demosthenes bellum esse in eos dixit, qui judiciis coërceri nequeunt; judicia enim vigent adversus eos qui invalidiores se sentiunt: in eos qui pares se faciunt aut putant, bella sumuntur; sed nimirum, ut recta sint, non minori religione exercenda, quam judicia exerceri solent. *Refumptur inde Belli jura.*

26. Si-

GROTII NOTÆ.

Qui militari fortitudini justitiam antetulit] Agesilaus cum Persarum regem magnum audiret appellari, *quamobrem*, inquit, *major meo est? nisi fit justior?* Est hoc apud Plutarchum.

Sed φιλανθρώπους] Optime M. Antoninus: πόλις μὲ καὶ πατρὶς ὡς μοι Ἀντωνίῳ μοι ἡ Ῥώμη, ὡς δὲ ἄνθρωπος ὁ κόσμος: civitas & patria mihi ut Antonino Roma, ut homini mundus. Porphyrius de non esu animantium III: ὁ λόγῳ ἀγόμενος καὶ οὐκ ἐκ συνηθείας πολίτης τοῦ τε κόσμου ἐστὶ, καὶ ἐν μεγάλῃ πόλει ξένος καὶ πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὁ τὰς ἀκοὰς ἔχων ἀνεῳγμένας καὶ αὐτὰς πᾶς ἑκάστης λόγους δεχομένας, διὰ τοῦτο δὴ καὶ θεοσεβὴς: *Qui ratione ductus, innocentiam in omnes servat, imo & in peregrinos & homines quosvis, quanto ratione præstat, tanto divinior.*

Minoa] De quo versus est veteris Poetæ:

Καὶ νῆσος ἀκτὴ βαρὺ ζυγὸν Μίνως
Ἐζεύξατο:

Insula cuncta jugo Minoa pressa gemebat.

Vide hac de re Cyrillum adversus Julianum libro VI.

GRONOVII NOTÆ.

Justitiam] Cujus nihil esset nisi jure possessum.

Spartanæ regis] Agesilai.

Φιλορωμαίους] Amantes Macedonum.

Φιλορωμαίους] Amantes Romanorum.

Φιλανθρώπους] Amantes omnium hominum.

Æquitatem] Justus tantum esset erga suos Cretenses; in exteros bella parum justa facile susciperet, aut iniquas victis conditiones ferret, ut crudele tributum Atheniensibus impositum; de quo Ovidius.

25. *Tantum*] II. membrum I. Partis, esse jus etiam belli probatur.

Judicia] Non submittunt se judici.

Invalidiores] Sc. eo ad quem in jus aditur, & propterea se patiuntur ad tribunal citari & judicari, quo & invisi cogi possunt.

Pares se] Qui non submittunt se judici eidem.

Bella sunt in eos qui pares] Hinc patet unde hostis dicatur, scil. quod par sit, nam hostire est æquare.

Vale-

26. Sileant ergo leges inter arma, sed civiles illæ & judiciariæ & pacis propriæ, non aliæ perpetuæ & omnibus temporibus accommodatæ. Optime enim dictum est à Dione Prusæensi, inter hostes scripta quidem jura, id est civilia, non valere, at * valere non scripta, id est, ea quæ natura dictat aut gentium consensus constituit. Docet hoc vetus illa Romanorum formula: *eas res puro pioque duello quærendas censeo.* Iidem veteres Romani, ut Varro notabat, bella tarde & nulla licentia suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere. Camillus juste non minus quam fortiter bella gerenda dicebat: Africanus, populum Romanum & suscipere juste bella & finire: Apud alium legas, *Sunt & belli sicut & pacis jura.* Alius Fabricium miratur ingentem virum, & quod difficillimum est in bello innocentem, & qui aliquid esse crederet & in hostem nefas.

27. Quantam vim habeat in bellis * justitiæ conscientia passim

GROTII NOTÆ.

Valere non scripta] Ideo Alfonsus rex interrogatus plusne libris an armis deberet, dixit, ex libris se & arma & armorum jura didicisse. Plutarchus: εἰσὶ δὲ καὶ πολέμων ὅρκοι τινὲς ὅσιοι καὶ ἀγαθοὶ ἀνδρῶν, καὶ τὸ νικᾶν οὐκ ἄνευ δικαίου, ἀλλὰ μὴ φθόνου τοῖς ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἀσφαλείᾳ ζῆν μόνοις: *Sunt apud viros bonos quædam & belli jura, nec ita fallenda victoria est, ut non fugiatur utilitas ex pravo impiisque actionibus provenions.*

GRONOVII NOTÆ.

26. *Sed civiles illæ*] Sic bello Macedonico Senatus decrevit, ne judicia, dum tumultus Italicus esset, exercerentur. Asconius Ped. in orat. Cic. pro Cornelio p. 145. Sic Justinus reprehendit Thebanos, qui post victoriam apud Mantineam Lacedæmonios & Phocenses de rebus in bello actis apud Concilium Amphictyonum accusaverunt, quasi post arma & bellum locum legibus reliquissent, lib. 9, 1.

Accommodata] Sic ait Justinus, post arma & bellum legibus locum non relinqui l. 8 c. 1.

Docet hoc] Argumentum II. membri I I. Partis generalis.

Pura pioque] Liv. l. 32. Quod qui gerat, in causa belli capienda non scelere, non impietate maculetur. Vide ad Sen. Medeam v. 901.

Bella tarde] Quod ostendit etiam proverbium illud, *Dum deliberant Romani, capitur Saguntus.*

Camillus &c.] Testimonia Impp.

Apud alium] Liv. 5, 27.

Pacis jura] Verba Camilli apud Livium d. l. Plutarch. *sæpe esse bellum est, &c. sunt tamen belli Leges*, in Camillo.

Alius] Seneca ep. 120.

In hostem] Apud Senecam. d. l. *In hoste.*

27. *Quantam*] Argumentum III.

GROTII NOTÆ.

Justitiæ conscientia] Bene apud Appianum Pompejus: διαρρήδην δὲ χρὴ πᾶσι τοῖς καὶ αὐτοῦ τοῦ λογισμοῦ τῷ πολλῷ κρείττω ἐν δίκαιον ἔχουσι θαρσεῖν· ὑπὸ γὰρ πολλοῦ χρόνου πολεμούμενος: *confidere oportet diu & causa belli bonæ nec injuque suscepti fluctu ad tumendum patrem fluctu.* Cassius apud eundem: μεγίστη δ' ἐλπὶς ἐν πᾶσι πολέμοις ἐστὶ τὸ δίκαιον: *In bello spes optima est, causa jus.* Josephus XV. Antiquæ historiæ: μεθ' ἧς τὸ δίκαιον, μετ' ἐκείνου ὁ θεός: *Ubi quo fas jus, ibi cum Deus.* Multa sunt apud Procopium in hanc sententiam: ut in oratione Belisarii in itinere in Africam, ubi hoc inter cætera: τὸ ἀνδρεῖον ὡς αἱ νίκαι μὴ μετὰ τοῦ δικαίου

ista

fim oſtendunt hiſtoriarum ſcriptores, qui victoriam ſæpe huic cauſæ præcipue aſſcribunt: Inde proverbia illa, frangi & attolli virei in milite à cauſa: raro eum ſoſpitem redire qui injuſta arma ſumſerit: bonæ cauſæ ſpem adeſſe comitem; & alia in eum ſenſum. Nec movere quenquam debent proſperi ſucceſſus iniquarum molitionum. Satis enim eſt quod cauſæ æquitas ſuam quandam eamque magnam habet vim ad agendum, quanquam ea vis, ut in rebus humanis accidit, ſæpe aliarum cauſarum oppoſitu ab effectu impeditur. Etiam ad amicitias conciliandas, quibus ut ſinguli, ita & populi ad multas res opus habent, multum valet opinio de bello non temere nec injuſte ſuſcepto, pieque geſto. Nemo enim iis ſe facile adjungit quibus jus, fas, fidem vilia putat. *Iuſta cauſa ſe confert, quæ vis ejus.*

28. Ego cum ob eas quas jam dixi rationes compertiſſimum haberem, eſſe aliquod inter populos jus commune, quod & ad bella & in bellis valeret, cur de eo inſtituerem ſcriptionem cauſas habui multas ac graves. Videbam per Chriſtianum orbem vel III. *Cauſa Auctoris ſcribendi.*

καὶ παθήμασι: *Victoriam fortitudo data non eſt niſi juſtitiam habeat commilitem:* & in altera oratione ante prælium non longe à Carthagine: & in Longobardorum ſermone ad Herulos, ubi hæc, ſed correcta à nobis: μακαριζόμεθα ἐπὶ θεῷ ἐπὶ ἡμῖν καὶ βραχεῖά τε ἡ παραινεσις ἐστιν· τὸ δίκαιον ἀνδρὸς ἀνδρείου ἔστι, αὐτὸν τε εἶναι τοῖς πολεμίοις αἰτίους ἀλκῆς, ἀμφοτέρωθεν πεφυκότος σοι τοῦ μὴ χρὴ τὸ πᾶν: *Teſtantur Deum, cujus potentia vel minima particula omnem humanam vim æquiparat; ut, ne credibile eſt, bella cum ſic intuens, dabit deſtitum utriſque præſis exitum.* Quod dictum eventis mox admirabilis comprobat. Sic & apud eundem ſcriptorem ad Gothos Totilas: ἐγὼ ἔφην, ὦ ἄνδρες Γότθοι καὶ βουζύκλειοι οἱ τοῦ μὲν δικαίου ἀμελήσαντες, πάλαι δὲ θεὸν ἔχοντα ἐν τοῖς πολέμοις πρόμαχον: *Ferte nequit, neque, inquam, Deus, ut qui violentia & injuſtitia utuntur, divum pugnando pariant, ſed prout vita cuique eſt, ita ex ubertate belli fortuna.* Mox capta jam Roma alteram habet orationem Totilæ, pertinentem eodem. Agathias vero libro II: ἀλλὰ γὰρ καὶ θεὸν ἀξιοπιστότατα φάσκειν μὴ δεῖ καὶ ἀσυμφόρως, μᾶλλον δ' ἐν τῷ πρὸ πολεμεῖν καὶ παρασκευάζεσθαι: *Injuſtitia & Dei neglectus vitanda ſemper & nexia, tum vero maxime ubi res belli in acie vertitur.* Probat id alibi Darii, Xerxis, & Athenienſium in Sicilia illuſtribus exemplis. Videſi libet & Criſpini orationem ad Aquileienſes apud Herodianum VIII. Apud Thucydidem libro VII, Lacedæmonii clades ad Pylum & alibi acceptas ſuæ culpæ acceptas ferunt, quod judicium provocati accipere recuſaſſent. Sed cum poſtea Athenienſes multis editis improbis facinoribus judicium defugiſſent, ſpes inde meliorum ſucceſſuum ad Lacedæmonios ſedit.

GRONOVII NOTÆ.

Hiſtoriarum] Juſtinus de ſervis Scytharum 2, 5. F. 2. 19. 1. 24. 4. 26. 2.

In milite cauſa] Ovidii eſt.

Cauſarum oppoſitu] Ut, cum bonum ſemen in terram conjectum fructum eſſet nullum: cum utile per ſe remedium in morbo non impedit mortem, aut ſanat morbum. Huc pertinet, non ab effectu facta notanda.

Etiam] Argumentum IV.

28. *Ego*] Pars altera & ſpecialis Prolegomenam, quæ ſpectat ipſum opus. 1. Conſilium auctoris.

Omnia

Bellandi licentiam moderandi.

vel barbaris gentibus pudendam bellandi licentiam: levibus aut nullis de causis ad arma procurri, quibus semel sumtis nullam jam divini, nullam humani juris reverentiam, plane quasi uno edicto ad omnia scelera emisso furore.

29. Cujus immanitatis conspectu multi homines minime mali eo venerunt, ut Christiano, cujus disciplina in omnibus hominibus diligendis præcipue consistit, * omnia arma interdicerent: ad quos accedere interdum videntur & Joannes Ferus & Erasmus nostras, viri pacis & ecclesiasticæ & civilis amantissimi; sed eo, ut arbitror, consilio, quo solemus, quæ in unam partem exierunt in alteram reflectere ut in verum modum redeant. Verum hic ipse nimium contradicendi conatus sæpe adeo non proficit, ut obsit etiam, quia deprehensum facile quod in his nimium est, etiam aliis dictis intra verum stantibus auctoritatem detrahit. Medicina ergo utrisque adhibenda fuit, tum ne nihil, tum ne omnia crederentur licere.

Jurisprudentiam juvandi studium, exempli methodi.

30. Simul & Jurisprudentiam, quam antehac in muneribus publicis quanta potui integritate exercui, nunc quod mihi indigne e patria tot meis laboribus ornata ejecto restabat, privatæ diligentiæ studio adjuvare volui. Artis formam ei imponere multi antehac destinarunt, perfecit nemo: neque vero fieri potest, nisi, quod non satis curatum est hactenus, ea quæ ex constituto veniunt à naturalibus recte separentur, nam naturalia, cum semper eadem sint, facile possunt in artem colligi: illa autem quæ ex constituto veniunt, cum & mutentur sæpe, & alibi alia sint, extra artem posita sunt, ut aliæ rerum singularium perceptiones.

31. Quod si qui veræ justitiæ sacerdotes naturalis & perpetuæ jurisprudentiæ partes tractandas susciperent, semotis iis quæ

GROTII NOTÆ.

Omnia arma interdicerent] Tertullianus de Resurrectione carnis: *Gladius hens de bello cruentus & melior homicida.*

GRONOVII NOTÆ.

Tam facilis] i. e. licentia, quasi jus datum sit sceleri, ut Lucanus loquitur.

29. *Diligendis*] Quippe qui unumquemque hominem debet proximum sibi ducere.

Consilio] Non ut simpliciter omnia bella tollerent.

Quæ in unam partem] Scipionem incurvatum in contrarium recurvare, quo fiat rectus: sic hi quod non omnia bella damnarent, sed ne temere & tam facile susciperentur. Seneca 7 ben. 22. *Quadam præcipimus nimia modum, ut ad verum & suum redeant.*

Dictis intra verum] Sic si qui ageret in foro, intentione sua plus complexus fuisset, quam ad eum pertineret, causa cadebat. §. 33. Instit. de Act.

30. *Quæ ex constituto*] i. e. quæ homines temporariis sæpe causis impulsi constituerunt, & identidem mutat dies, ab illis, quæ recta ratio dictat, nec se patitur aliter habere. §. 10. de Jur. nat. gent. & civil. Instit.

Cum semper eadem] §. 11. Instit. de J. N. G. & C.

In artem cogi] Certis regulis & præceptis includi ac describi.

31. Quæ

quæ ex voluntate libera ortum habent, alius quidem de legibus, alius de tributis, alius de judicum officio, alius de voluntatum conjectura, alius de factorum facienda fide, posset deinde ex omnibus partibus collectis corpus confici.

32. Nos certe quam viam ineundam censeremus reipsa potius quam verbis ostendimus in hoc opere, quod partem jurisprudentiæ longe nobilissimam continet. IV. *Operis contenta & ordo.*

33. Primo enim libro præfati de juris origine generalem examinavimus quæstionem, sitne bellum aliquod justum: deinde ad noscenda publici privatique belli discrimina explicandam habuimus vim ipsam summi imperii, qui eam populi, qui reges solidam, qui ex parte, qui cum alienandi jure, qui aliter habeant: deinde & de subditorum in superiores officio dicendum fuit. *Lib. I.*

34. Liber secundus cum omnes causas ex quibus bellum oriri potest exponendas sumserit, quæ res communes sint, quæ propriæ, quod jus personis in personas, quæ ex dominio nascatur, obligatio, quæ successionum regiarum norma, quod jus veniat ex pacto aut contractu, quæ fœderum, quæ jurisjurandi tum privati, tum publici vis atque interpretatio, quid ex damno dato debeatur, quæ legatorum sanctimonia, quale jus humandi mortuos, quæ pœnarum natura, late exsequitur. *Lib. II.*

35. Ter-

31. *Quæ ex voluntate libera*] Quæ non statim inculcat recta ratio, simul abhorrens à contrariis & ea rejiciens; sed quæ ex usu & placito post experientiam aliorum, aut post deliberationem & contentionem examenque in utramque partem vergentium, admisit & recepit. Non coacti jure vel more gentium in quibus licet sine scelere, aut peccato in utramvis partem statuere.

De voluntatum] De testamentis & obligationibus.

De factorum] De probationibus & præsumptionibus.

32. *Nos &c.*] 2 Partitio operis, sive Partis secundæ membrum secundum.

Nobilissimam] Scil. de jure publico.

33. *Publici*] Quod gerit qui cum imperio est.

Privati] Cum armis depugnant qui non sunt magistratus.

Vim ipsam summi imperii] Jus majestatis.

De subditorum] Parendi necessitatem an omnem & quatenus omnem debeant.

34. *Res communes*] Convenit cum tit. Instit. de rerum divisione.

Jus personis] De jure personarum; de patria potestate. Per quas personas.

Obligatio] Adversus bonæ malæve fidei possessores rerum alienarum: ad §. 1. tit. 1. lib. 2. *Si quis à non dom.*

Successionum] Convenit cum tit. de testamentis, legatis, fidei commissis, hæreditatibus ab intestato, bonorum possessionibus.

Ex pacto] Cum materia obligationum.

Damno dato] Lex Aquilia & Oblig. ex delicto.

Sanctimonia] Qui inviolabiles, & si id fiat, datur causa belli.

Lib. III. 35. Tertius liber primum subjectam sibi habens materiam id quod in bello licet, cum id quod impune fit aut etiam apud populos exteros pro jure defenditur ab eo quod vitio caret distinxisset, descendit ad pacis genera & omnes bellicas conventiones.

V. *Scriptionis Necessitas.*

36. Eo autem majus visum est pretium operæ, quod ut dixi totum hoc argumentum tractavit nemo, & qui tractarunt partes, ita tractarunt ut multum reliquerint alienæ industriæ. Veterum Philosophorum nihil exstat hujus generis, neque Græcorum, quos inter Aristoteles librum fecerat cui nomen *Δικαιώματα πολέμων*, neque eorum qui Christianismo recenti nomen dederunt, quod valde optandum fuerat: etiam Romanorum veterum libri de jure feciali nihil ad nos sui præter nomen transmiserunt. Hi qui summas fecerunt casuum quos vocant conscientiæ, ut de aliis rebus, ita & de bello, de promissis, de juramento, de repressaliis capita fecerunt.

Scriptorum veterum hac in re inopia.

Recentiorum defectus.

37. Vidi & speciales libros de belli jure partim à Theologis scriptos, ut à Francisco Victoria, Henrico Gorichemo, *Wilhelmo Matthæi; partim à doctoribus juris, ut Joanne Lupo, Francisco Ario, Joanne de Lignano, Martino Laudensi: sed hi omnes de uberrimo argumento pauciſſima dixerunt, & ita plerique, ut sine ordine quæ naturalis sunt juris, quæ divini, quæ gentium, quæ civilis, quæ ex canonibus veniunt permiscerent atque confunderent.

38. Quod his omnibus maxime defuit, historiarum lucem, supplere aggressi sunt eruditissimus Faber in Semestrium capitibus

GROTII NOTÆ.

Wilhelmo Matthæi] Adde his Johannem de Canhagena editum Romæ anno cIↃ IↃC IX.

GRONOVII NOTÆ.

35. *Quod impune*] Quod non persequitur humanus aut mortalis judex.

Vitio caret] Quod salva conscientia fit, & apud Deum excusatum est.

Bellicas conventiones] Factiones inter hostes, quæ pro occasionibus fiunt.

36. *Ea autem*] Necessitas operis. III. Membrum secundæ partis.

Δικαιώματα] Jura bellorum.

Revocati] Patrum Ecclesiæ scil.

De jure feciali] Meminit Cic. 1. de Offic. 11. Belli quidem æquitas sanctissimè feciali jure Pop. Rom. perscripta est. Meminit etiam lib. 3. Offic. cap. 29. Erant autem feciales, sacerdotes Deæ Fidei, qui fidem publicam in primis curabant. Itaque ad eos pertinebat consultatio, bellum aliquod jure gereretur, nec ne. Iidem legati populi Rom. res repetebant, bella indicebant, fœdera feriebant. Liv. 1, 24. & 32. lib. 30, 43. lib. 31, 8.

De reprissaliis] Cum permittitur privatis, jus suum apud alios populos non obtinentibus, illorum privatorum, qui de isto populo inter nos aut alibi agunt, aut quid sui habent, bona invadere, & iis manum injicere. De quibus auctor agit infra, 2, 4.

37. *Canonibus*] Conciliorum ecclesiæ.

tibus nonnullis, sed pro instituti sui modo & testimoniis tantum allatis, diffusus; & ut ad definitiones aliquas exemplorum congeriem referrent, Balthazar Ayala, & plus eo Albericus Gentilis, cujus diligentia sicut alios adjuvari posse scio & me adjutum profiteor: ita quid in docendi genere, quid in ordine, quid in distinguendis quæstionibus, jurisque diversi generibus desiderari in eo possit, lectoribus judicium relinquo. Illud tantum dicam, solere eum sæpe in controversiis definiendis sequi aut exempla pauca non semper probanda, aut etiam auctoritatem novorum Jurisconsultorum in Responsis, quorum non pauca ad gratiam consulentium, non ad æqui bonique naturam sunt composita. Causas unde bellum justum aut injustum dicitur Ayala non attigit: Gentilis summa quædam genera quo ipsi visum est modo delineavit; multos vero & nobilium & frequentium controversiarum locos ne attigit quidem.

39. Nos ne quid tale indictum abiret, operam dedimus, indicatis etiam dijudicationum fontibus, unde facile esset etiam si quid omissum à nobis esset definire. Superest ut quibus ego auxiliis & qua cura hanc rem aggressus sim breviter exponam. Primum mihi cura hæc fuit, ut eorum quæ ad jus naturæ pertinent probationes referrem ad notiones quasdam tam certas ut eas nemo negare possit, nisi sibi vim inferat. Principia enim ejus juris, si modo animum recte advertas, per se patent atque evidentia sunt, ferme ad modum eorum quæ sensibus externis percipimus; qui & ipsi bene conformatis sentiendi instrumentis, & si cætera necessaria adsint, non fallunt. Ideo in Phœnissis Euripides sic loquentem facit Polynicen, cujus aperte justam vult fuisse causam: VI. 1. Cura Autoris, 2. Jura probandi Naturæ.

Hæc sum profatus, mater, haud ambagibus

Im-

18. *Definitiones*] Sententias, effata, posita, axiomata, observationes, regulas vel præcepta generalia, l. 202. D. de reg. J. ut *Definitio omnis in jure periculosa est.*

Responsis] i. e. Consiliis scriptis ad incidentes casus.

Ad gratiam consulentium] Scripsit enim de Jure Maris, in gratiam Britanniæ Regis, tum temporis in Britannia agens Alb. Gentilis.

19. *Dijudicationum fontibus*] Summis capitibus vel generalibus axiomatibus vel pronunciatis, ex quibus de singularibus quæ identidem exiftunt facile potest statui.

Superest] IV. Articulus posteioris partis. Subsidia.

Notiones tam certas] Inchoatas intelligentias, quæ in animis imprimuntur similiter omnibus. Cic. 1. de leg. 10.

Sentiendi instrumentis] Τῶν αἰσθητηρίων τὰς φύσεις. Diog. apud Stobæum 188. Quibus externa percipiuntur, oculis, auribus, naribus, lingua, & quod vivum in omni corpore est ad tactum toto corpore æquabiliter fusum, ut Cic. 2. de nat. 56. sentiendum vel percipiendum.

Implicita; sed quæ regulis æqui & boni
*Suffulta * rudibus pariter & doctis patent.*

Statimque addit chori (constat is autem ex fœminis iisque barbaris,) judicium, dicta approbantis.

40. Usus sum etiam ad juris hujus probationem * testimoniis Philosophorum, Historicorum, Poetarum, postremo & Oratorum: non quod illis indiscrete credendum sit; solent enim sectæ, argumento, causæ servire: sed quod ubi multi diversis temporibus ac locis idem pro certo affirmant, id ad causam universalem referri debeat. Quæ in nostris quæstionibus alia esse non potest quam aut recta illatio ex naturæ principiis procedens, aut communis aliquis consensus; illa jus naturæ indicat, hic jus gentium: quorum discrimen non quidem ex ipsis testimoniis, (passim enim scriptores voces juris naturæ & gentium permiscent) sed ex materiæ qualitate intelligendum est. Quod enim ex certis principiis certa argumentatione deduci non potest,

Gentium.

2. Discriminandi utrumque, &

GROTII NOTÆ.

Rudibus pariter & doctis patent] Idem Euripides Andromacham Hermionæ dicenti:

Οὐ βαρβάρων νόμοισιν οἰκοῦμεν πόλιν.
Non barbarorum more in urbe hac vivitur.

respondentem facit:

Κἀκεῖ τάγ' αἰσχρὰ κἀνθάδ' αἰσχύνην ἔχει.
Quæ turpia illis, hic quoque haut culpa vacant.

Testimoniis Philosophorum] Quidni, cum Alexander Severus Ciceronis de republica & Officiis libros perpetuo lectitarit?

GRONOVII NOTÆ.

Fœminis iisque barbaris] Tyriis, Phœnissis; per eas species voluit innuere Euripides, etiam barbaros & fœminas idem dictum approbare. Quod argumentum est etiam sequiorem sexum, & tum vita cultiore, tum liberali institutione carentes ea facile assequi.

40. *Sectæ, argumento*] Sectæ, ad Philosophos refer. i. e. Non vera semper, sed sæpe verisimilia tantum dicere, dummodo profutura parti, cujus causam orant; eoque & contraria interdum iis, quæ alias dixerunt. Nobilis est locus in hanc rem Cic. pro Cluent. c. 50. Ascon. Ped. pro Cornelio p. 141. esse *oratoria calliditatis, ut cum opus sit, eisdem rebus ab utraque parte vel à contrariis utantur.*

Argumento] Ad Poëtas & Historicos.

Causa] Ad Oratores.

Ad causam universalem] Quæ non singulos & in præsenti tantum negotio movent, sed omnes & in quavis materia similiter impelleret. Ad principium innatum, quod in omnibus est commune quasi & insitum.

Recta illatio] Collectio, argumentatio, syllogismus.

Communis consensus] Approbatio aliqua omnium quasi ex tacito pacto.

Illa] Sc. Illatio.

Hic] Consensus communis.

Quod enim] Definitio juris gentium & naturæ.

Deduci non potest] Ut jus naturæ.

Volun-

test, & tamen ubique observatum apparet, sequitur ut ex voluntate libera ortum habeat.

41. Itaque hæc duo non minus inter se, quam à jure civili discernere semper unice laboravi: imo & in gentium jure discrevi id quod vere & ex omni parte jus est; & id quod duntaxat effectum quendam externum ad instar illius primitivi juris parit, nempe ne vi resistere liceat, aut etiam ut ubique vi publica, utilitatis alicujus causâ vel ut incommoda gravia vitentur, defendi debeat: quæ observatio quam sit necessaria ad res multas, in ipso operis contextu apparebit. Non minus sollicite separavimus ea quæ juris sunt stricte ac proprie dicti, unde restitutionis obligatio oritur, & ea quæ juris esse dicuntur, quia aliter agere cum alio aliquo rectæ rationis dictato pugnat: de qua juris diversitate aliquid jam & supra diximus.

Civile. *Species publica, utilitatis alicujus causâ.* *Jus.* *Aux. scripta.*

42. Inter Philosophos merito principem obtinet locum Aristoteles, sive tractandi ordinem, sive distinguendi acumen, sive rationum pondera consideres. Utinam tantum principatus ille ab aliquot hinc sæculis non in tyrannidem abiisset, ita ut veritas, cui Aristoteles fidelem navavit operam, nulla jam re magis opprimatur quam Aristotelis nomine. Ego & hic & alibi veterum Christianorum sequor libertatem, qui in nullius Philosophorum sectam juraverant, non quod eis assentirentur qui nihil percipi posse dicebant, quo nihil est stultius; sed quod nullam esse sectam putarunt quæ omne verum vidisset, & nullam quæ non aliquid ex vero. Itaque * veritatem sparsam per singu-

Philosophi. *Aristoteles, ejus laus.*

Voluntate libera] Ex consensu gentium etiamsi directo natura non dictet.

41. *Quod vere*] Quod necessario & semper observandum.

Duntaxat effectum] Quod æque observatur more, licet non tanta ratio cogat. Sic natura præcipit, ut adversus vim injustam me & meos defendam. Sancit ergo bellum. Sed quemadmodum in bello me geram, tantumne armis & dolo bono utar, an etiam veneno, non definivit natura, sed jus gentium. De bello captis, teneamne an relinquam, non præcipit quidem jus gentium; sed si tenere velim, etiamsi pro mala causâ militaverim, me ruetur ac defendit, & pro justo possessore habet.

Existimum] Ut scilicet æque observetur ac ipsum gentium jus.

Quæ juris stricti] Quæ ad justitiam στενὴν καὶ ἀκριβῆ pertinent.

Quia aliter] Quæ ad *διανεμητικὴν*.

42. *Nihil percipi*] Pyrrhonii & Scepticis, ut Herillo & similibus, de quibus Cicero 1. Offic. 2. & Diog. Laërt. qui dubitabant de omnibus. Vide vitam Pyrrhonis in Diogene Laërtio.

Veritatem sparsam] Argumentum veterum erat Christianorum, omnia moralia, quæ docuit Christus, etiam veteres Philosophos præcepisse.

GROTII NOTÆ.

Veritatem sparsam per singulos] Verba sunt Lactantii Institutionum VI, cap. 9. Justinus Apologetico priore: ἐκ τῶν ἀλλοτρίων ἴχνη τῆς

singulos per sectasque diffusam in corpus colligere, id vero existimabant nihil esse aliud quam vere Christianam tradere disciplinam.

Reprehensio. 43. Inter cætera, ut hoc obiter à nostro instituto non alienum dicam, non sine causa videntur mihi ab Aristotele discedere & Platonici nonnulli * & Christiani veteres, in eo quod ille naturam ipsam virtutis in mediocritate affectuum actionumque posuerit: quod semel positum eo ipsum abduxit ut & virtutes diversas, puta liberalitatem & parsimoniam, in unam compingeret; & veritati daret opposita minime ex æquo respondentia, jactantiam & dissimula-

Πλάτωνος διδάγματα τῷ Χριστῷ, ἀλλ' ἃπερ ἧς τούτοις ὁμοῖα. ὡσαύτως καὶ τὰ τῆς ἄλλης Στοᾶς τε καὶ περιπατητικῆς καὶ συμφερόντως. ἕκαστος γάρ τις τῶν μὲν ἐξ ὧν συγγενῶς ἔχειν ἐδόκει ἐμνήσθη: *Non quod plane aliena sint Platonis dogmata à Christi dogmatibus, sed quod nec plane conveniant, ut nec aliorum dogmata, puta Stoicorum, Peripateticorum, & historia scriptorum. Eorum enim quisque ab insita veritate id quod ei consentaneum est, ex parte videns eatenus recte dixit.* Tertulliano, Seneca sæpe noster; sed, ut idem nos monet; nulli hominum universitas spiritualium documentorum competebat, nisi in Christum. Augustinus epistola CLIII: *Mores illi quos Cicero philosophique alii commendant, in Ecclesiis isto urbe crescentibus docentur atque discuntur.* Vide si vacat hac super re eundem Augustinum de Platonicis, quos paucis mutatis ait Christianos esse epistola XVI. & de vera religione capite III, & confessionum libro VII, c. 9. & libro VIII, cap. 11.

Et Christiani veteres] Late hoc persequitur Lactantius libro VI. Institutionum, capitibus XV, XVI, XVII. Cassiodorus: *non affectibus moveri, sed secundum eos moveri utile vel maximum.*

GRONOVII NOTÆ.

Id vere existimabant] Vide Petrum Nunnesium de studio Philosophico, cap. 2. num. 9.

43. *Liberalitatem & parsimoniam*] num. 1. *Liberalitatem* definit Aristoteles, *mediocritatem circa pecuniam*: ejus præcipua cautio est quam & Cicero 2. de Offic. 15. ei adhibet: *dandum diligenter & moderate, ne largitio fontem benignitatis exhauriat*, & cap. 18. *Habendam rationem rei familiaris, quam dilabi funte sapientis est.* Hæc est quam vereri parsimoniam sive frugalitatem dixere. Atque hinc patet frugalitatem non esse speciem à liberalitate diversam, sed alteram ejus partem vel officium, quemadmodum altera pars est benignitas, sive tempestivus sumptus. Liberalis est, qui non plus dat, quam finit frugalitas; non minus, quam comitas præcipit sive benignitas. Liberalitas est medium inter prodigilitatem, à qua revocat illam frugalitas sive parcimonia, & avaritiam, à qua retrahit eam benignitas.

Veritati daret opposita] Num. 2. *Veritas* Aristoteli 4. Ethic. 13. *virtus est, qua quis præstat verbis & factis id quod est & esse debet.* Qua qui utebantur, candide & simpliciter agere dicebantur. Exemplum est apud Homerum Achilles, apud Sophoclem filius ejus Neoptolemus. Ei in excessu objicit arrogantiam, qua quis amplius præfert, quam est: ejusmodi sunt gloriosi milites apud Comicos. In defectu, dissimulationem qua quis minus præfert quam est: non per modestiam propriæ laudis detrectationem, sed per pravam

mulationem ; & quibusdam rebus vitii nomen imponeret, quæ aut non existunt, aut vitia per se non sunt, ut contemtum voluptatis & honorum, & iræ adversus homines vacuitatem.

44. Non recte autem universaliter positum hoc fundamentum vel ex justitia apparet, cui oppositum nimium & parum ; *Virtus non omnis vitium habet in excessu.*

pravam consuetudinem ac voluntatem illudendi ac frustrandi : cujus Exemplum unicum est Tiberius, qui cum teterrimus esset dominorum, dicebat se S. P. Q. R. servire, & Domitianus, cum innoxios occideret, præfari solitus de clementia. Tales sunt εἴρωνες, descripti Theophrasto. Tales de quibus Terentius in Heautont. *Nec tu illum satis novorat, nec te ille : hocque fit, ubi non vere vivitur. Tu illum nunquam ostendisti, quanti penderes. Nec tibi ille est credere ausus quod æquum est patri.* Huc pertinet histrionia, quam *totum orbem exercere* dixit Petronius.

Contemptum voluptatis] Num. 3. Invidiosa λιτότης : non enim contemtum voluptatum, sed feram & barbaram aversationem musicæ pulchritudinis, aliarumque rerum elegantium & jucundarum, quas modice sumendas comparavit Deus in solatium vitæ. Ea in aliis est immanitas belluina, in aliis pecuinus stupor. Talis Timon ille fuit comœdiis Aristophanis traductus tanquam olor generis humani. Et ejus imitatione M. Antonius, post bellum Actiacum. Tales quoque iratis Diis genitos & malevolente genio natos dicebant veteres, qui nihil indulgere genio possent, etiamsi liceret, & copiam haberent.

Contemtum honorum] Num. 4. Immo contemtum sui potius & ἀπόνοιαν, ut dicebant Græci, per quam quis honore se indignum præstat. Non enim malunt contemnere honores, sed ita contemnere, ut inhonestus fiat, pudorem & famam hominum nihili facias, in sordidissimum vitæ genus descendas cum Dionysio Syracusano apud Justin. 21, 5. *non contentus in publico vagari, sed potare, nec conspici in popinis lupanaribusque, sed totis diebus desidere, cum perditissimo quoque de minimis rebus disceptare, pannosus & squalidus incedere.*

Vacuitatem iræ] Num. 5. Non quæ oritur mansuetudine ac lenitate animi, sed stupore, lentitudine, ostenditurque stupida quædam omnium indignissimorum, quæ nemo bonus tolerare debet, tolerantia : qualem in parasitis & mimis, os contumeliæ præbere suetis, exhibent scenæ.

44. *Ex justitia, cui oppositum nimium & parum in rebus*] Num. 6. Medium duplex est : Rei sive Arithmeticum, quod utrimque tantundem distat ab extremis, sicut centrum æqualiter ex omnibus partibus disjunctum à circumferentia : & Rationis sive Geometricum, quod alteri extremorum interdum est vicinius, ab altero remotius, & tamen medium ratione ponderis, loci, temporis, personæ. Illud paribus numeris utrinque abest, ut quaternarius inter duo & sex : novem inter sex & duodecim : hoc non quidem numeris sed tamen paribus ponderibus parique ratione alterius extremi ad medium, & vicissim medii ad alterum extremum utrimque distat, & medium habetur : ut quemadmodum se habent tres ad sex, ita sex ad duodecim : nam illa horum dimidium sunt. Quatuor & à duobus & à sex distant binario : at non sex ut à tribus ternario, ita etiam à duodecim distant ; hæc est divisio non generis in species, sed homonymi in significata. Quid igitur peccavit Aristoteles, si dixit virtutem omnem

singulos per sectasque diffusam in corpus colligere, id vero exiſtimabant nihil esse aliud quam vere Christianam tradere disciplinam.

Reprehenſi. 43. Inter cætera, ut hoc obiter à noſtro inſtituto non alienum dicam, non sine causa videntur mihi ab Aristotele discedere & Platonici nonnulli * & Christiani veteres, in eo quod ille naturam ipsam virtutis in mediocritate affectuum actionumque posuerit: quod semel positum eo ipsum abduxit ut & virtutes diversas, puta liberalitatem & parsimoniam, in unam compingeret; & veritati daret opposita minime ex æquo respondentia, jactantiam & dissimula-

Πλάτωνος διδάγματα τῷ Χριστῷ, ἀλλ' ὅτι μὴ ἐν πᾶσιν ὅμοια. ὥσπερ καὶ τὰ τῶν ἄλλων Στωϊκῶν τε καὶ περιπατητικῶν πρὸς συγκρίσεως. ἔσχηκέ τις ἂν μέρη τὰ ἀπηρτισμένα λέγειν τὰ συγγενῆ ἑαυτοῖς ἐφ' ἑκάστου: *Non quod plane aliena sint Platonis dogmata à Christi dogmatibus, sed quod nec plane conveniant, ut nec aliorum dogmata, puta Stoicorum, Peripateticorum, & hæreticorum scriptorum. Eorum enim quisque ab insita ratione id quod ei consentaneum est, ex parte videri eatenus velle dixit.* Tertulliano, Seneca sæpe noster; sed, ut idem nos monet; nulli hominum universitas spiritualium documentorum competebat, nisi in Christum. Augustinus epistola CLXXXII: *Mores illi quos Cicero philosophique alii commendant, in Ecclesiis tota orbe crescentibus docentur atque discuntur.* Vide si vacat hac super re eundem Augustinum de Platonicis, quos paucis mutatis ait Christianos esse epistola XVI. & de vera religione capite III, & confessionum libro VII, c. 9. & libro VIII, cap. II.

Et Christiani veteres] Late hoc persequitur Lactantius libro VI. Institutionum, capitibus XV, XVI, XVII. Cassiodorus: *non affectibus moveri, sed secundum eos moveri utile vel noxium.*

GRONOVII NOTA.

Id vere existimabant] Vide Petrum Nunnesium de studio Philosophico, cap. 2. num. 9.

43. *Liberalitatem & parsimoniam*] num. 1. *Liberalitatem* definit Aristoteles, *mediocritatem circa pecuniam*: ejus præcipua cautio est quam & Cicero 2. de Offic. 15. ei adhibet: *dandum diligenter & moderate, ne largitio fontem benignitatis exhauriat*, & cap. 18. *Habendam rationem rei familiaris, quam dilabi facile flagitiosum est.* Hæc est quam veteres parsimoniam sive frugalitatem dixere. Atque hinc patet frugalitatem non esse speciem à liberalitate diversam, sed alteram ejus partem vel officium, quemadmodum altera pars est benignitas, sive tempestivus sumptus. Liberalis est, qui non plus dat, quam finit frugalitas; non minus, quam comitas præcipit sive benignitas. Liberalitas est medium inter prodigalitatem, à qua revocat illam frugalitas sive parcimonia, & avaritiam, à qua retrahit eam benignitas.

Veritati daret opposita] Num. 2. *Veritas* Aristoteli 4. Ethic. 23. *virtus est, quæ quis præstet verbis & factis id quod est & esse debet.* Qua qui utebantur, candide & simpliciter agere dicebantur. Exemplum est apud Homerum Achilles, apud Sophoclem filius ejus Neoptolemus. Ei in excessu objicit arrogantiam, qua quis amplius præstet, quam est: cujusmodi sunt gloriosi milites apud Comicos. In defectu, dissimulationem qua quis minus præstet quam est: non per modestiam propriæ laudis detrectationem, sed per pravam

mulationem ; & quibusdam rebus vitii nomen imponeret, quæ aut non existunt, aut vitia per se non sunt, ut contemtum voluptatis & honorum, & iræ adversus homines vacuitatem.

44. Non recte autem universaliter positum hoc fundamentum vel ex justitia apparet, cui oppositum nimium & parum ; *Virtus non omnis vitium habet in excessu.*

pravam consuetudinem ac voluntatem illudendi ac frustrandi : cujus Exemplum unicum est Tiberius, qui cum teterrimus esset dominorum, dicebat se S. P. Q. R. servire, & Domitianus, cum innoxios occideret, præfari solitus de clementia. Tales sunt [illegible], descripti Theophrasto. Tales de quibus Terentius in Heautont. *Nec tu illum satis noveras, nec te ille : hocque fit, ubi non vere vivitur. Tu illum nunquam ostendisti, quanti penderes. Nec tibi ille est credere ausus quod æquum est patri.* Huc pertinet histrionia, quam *totum orbem exercere* dixit Petronius.

Contemptum voluptatis] Num. 3. Invidiosa λιτότης : non enim contemtum voluptatum, sed feram & barbaram aversationem musicæ pulchritudinis, aliarumque rerum elegantium & jucundarum, quas modice sumendas comparavit Deus in solatium vitæ. Ea in aliis est immanitas belluina, in aliis pecuinus stupor. Talis Timon ille fuit comœdiis Aristophanis traductus tanquam osor generis humani. Et ejus imitatione M. Antonius, post bellum Actiacum. Tales quoque iratis Diis genitos & malevolente genio natos dicebant veteres, qui nihil indulgere genio possent, etiamsi liceret, & copiam haberent.

Contemtum honorum] Num. 4. Immo contemtum sui potius & ἀπόνοιαν, ut dicebant Græci, per quam quis honore se indignum præstat. Non enim malunt contemnere honores, sed ita contemnere, ut inhonestus fiat, pudorem & famam hominum nihili facias, in sordidissimum vitæ genus descendas cum Dionysio Syracusano apud Justin. 21, 5. *non contentus in publico vagari, sed potare, nec conspici in popinis lupanaribusque, sed totis diebus desidere, cum perditissimo quoque de minimis rebus disceptare, pannosus & squalidus incedere.*

Vacuitatem iræ] Num. 5. Non quæ oritur mansuetudine ac lenitate animi, sed stupore, lentitudine, ostenditurque stupida quædam omnium indignissimorum, quæ nemo bonus tolerare debet, tolerantia : qualem in parasitis & mimis, os contumeliæ præbere suetis, exhibent scenæ.

44. *Ex justitia, cui oppositum nimium & parum in rebus*] Num. 6. Medium duplex est : Rei sive Arithmeticum, quod utrimque tantundem distat ab extremis, sicut centrum æqualiter ex omnibus partibus disjunctum à circumferentia : & Rationis sive Geometricum, quod alteri extremorum interdum est vicinius, ab altero remotius, & tamen medium ratione ponderis, loci, temporis, personæ. Illud paribus numeris utrinque abest, ut quaternarius inter duo & sex : novem inter sex & duodecim : hoc non quidem numeris sed tamen paribus ponderibus parique ratione alterius extremi ad medium, & vicissim medii ad alterum extremum utrimque distat, & medium habetur : ut quemadmodum se habent tres ad sex, ita sex ad duodecim : nam illa horum dimidium sunt. Quatuor & à duobus & à sex distant binario : at non sex ut à tribus ternario, ita etiam à duodecim distant ; hæc est divisio non generis in species, sed homonymi in significata. Quid igitur peccavit Aristoteles, si dixit virtutem omnem

parum; cum in affectibus & sequentibus eos actionibus invenire non posset, in rebus ipsis circa quas justitia versatur utrumque quæsivit: quod ipsum primum est desilire de genere in genus alterum, quod in aliis merito culpat: deinde minus suo accipere, potest quidem adventitium habere vitium, ex eo quod quis pro rerum circumstantiis sibi ac suis debeat; at certe cum justitia pugnare non potest, quæ tota in alieni abstinentia posita est. Cui hallucinationi similis illa est, quod adulterium ex libidine, eædem

consistere in medio: sed in cæteris virtutibus esse medium rationis sive Geometricum: in justitia partim medium Geometricum, sive rationis, partim Arithmeticum sive rei? Non hic video μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος, sed tantum explicationem & distinctionem terminorum.

Minus suo accipere] Num. 7. Cavillatur: neque enim Aristoteles & ejus sectatores illud *minus suo* accipiunt de bonis, sed de oneribus & malis. Justitia ex mente Aristotelis est virtus, quæ tam in præmiorum & onerum distributione, quam in commutatione rerum & contractibus & omnibus, in quibus alicui injuria fieri potest, ita se gerere hominem decet, ut nec de externis bonis, puta pecuniis, honoribus, & id genus aliis plus sibi vindicet, minus relinquat alteri; nec rursus de malis, id est, oneribus & pœnis minus sibi, at plus alteri quam par est ac jure debetur, imponit. Vide Hornejum 3. Ethic. cap. 11. n. 21.

Adulterum ex libidine, eædem ex ira ad injustitiam] Num. 8. Primum Aristoteles non negat, adulterium qualecunque, & cædem quamvis pertinere ad justitiam universalem. Nam eam omnes virtutes complecti & leges velle, ut nulla non virtus observetur, nullum non vitium vitetur, diserte scribit (hæret in hoc loco Aristotelis etiam Bacchovius ad §. 1. Inst. de justit. & jure) ne à particulari quidem justitia πολιτικῶς adulterium aut ullam cædis speciem excipit: nam cum justitiæ particularis duas (species) partes edidisset, τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς καὶ τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν, alteram quæ distribuenda præmia & onera, alteram quæ contractus ordinat; inter συναλλάγματα ἀκούσια seu contractus involuntarios palam ponit μοιχείαν & δολοφονίαν. Hæc lib. 5. Ethic. cap. 4. At initio ejus capitis ἠθικῶς & subtiliter esse quandam justitiam, quæ non contineat omnem virtutem, sed partis locum obtineat, demonstrat exemplis injustitiæ: esse enim qui injustè agant, qui tamen non cupiant, nec usurpent alienum, ut qui in acie clypeum abjicit, dum ignavus est: maledicus, dum molestus: per avaritiam destituens amicum, dum illiberalis: nemo horum aut similiter peccantium injustè agit cupiditate alieni. Et tamen cupiditas alieni peccatum est, & improbatur, tanquam injustitia. Est ergo aliqua injustitia ab aliis vitiis distincta & separata: & sic in contrarium justitia. Inter hæc genera injustitiæ universalis (μοχθηρίαν vocat) mentionem facit adulterii, ponens duos adulteros: alter ob lucrum mœchatur, & accipit, aut esuriret ni mœchatetur: alter ob libidinem & ultro donat; hic posterior quod peccat, habet nomen inter vitia universali justitiæ opposita, est enim intemperans: at ille prior, quod facit, nullum nomen inter ista vitia invenit, & tamen injustus est: ergo injustitia particulari: ergo & est

dem ex ira proprie ad injustitiam pertinere non vult; cum tamen injustitia nonaliam naturam habeat, quam alieni usurpationem; nec referat, ex avaritia illa an ex libidine, an ex ira, an ex imprudente misericordia proveniat, an ex cupiditate excellendi, unde maximæ injuriæ nasci solent. Nam qualiacunque incitamenta contemnere hac tantum de causa, ne societas humana violetur, hoc vero justitiæ proprium est.

45. Ut redeam unde veneram, verum quidem est virtutibus nonnullis accidere ut affectus moderentur, sed hoc non ideo quod id sit virtuti omni proprium atque perpetuum; sed quia recta ratio, quam virtus ubique sequitur, * in quibusdam modum sequendum dictat, in quibusdam ad summa

* *In summis sæpe consistit.*

est aliqua injustitia particularis, quæ non possit referri ad illa vitia Ethica, sed sui generis vitium est: ἔστιν μὲν ἀδικεῖσθαι δίχεσθαι αὖ εἶναι μᾶλλον ἢ πλεονεκτεῖν. Non dicit πλεονεκτεῖν omnino non esse, sed magis ἀδικεῖσθαι quam πλεονεκτεῖν: dein non dicit puniri ex legibus non posse ut πλεονεκτεῖν, sed dicit δίχεσθαι αὖ εἶναι, *posse videri* scilicet subtili judicio Ethico, quod sit ex intentione agentis, non ex damno patientis. At qui lucri & pecuniæ accipiendæ causa adulterat, is ἀδικεῖ, κακῶς δέ γε, quod comparate intelligendum ex superioribus, quasi esset ἀδικεῖ μᾶλλον ἢ κακῶς, magis injustus quam intemperans. Nam ἀκολασία quidem præstat ei ministerium, sed quæ potissimum agit, & ista utitur, est πλεονεξία, sive turpis egestas. Quomodo igitur si diceret adulterium ex libidine non esse injustitiam, qui hoc ipsum ut exemplum injustitiæ adhibet?

Grotii Notæ.

In quibusdam modum sequendum dictat, in quibusdam ad summa incitat] Agathias libro v, in oratione Belisarii: τῇ γὰρ τῆς ψυχῆς κινήσεσι, τὰ μὲν ἐπὶ πλεῖστον ἐκβαίνειν ἔχειν καὶ ἀκριβεῖς τὰ αἰσθητὰ καὶ κρίνειν, τούτων ἐπιλαβὲ ἐν δὲ διαστήσει. εἰς δὲ μίτρον καὶ τὸ ἐμμελὲς πάντα τοῦτο καὶ ἐναρμόνιον, τὰπὸ δὲ διὰ πάντων χεῖρον, ἀλλ' ἐς ἴσον ἴσχειν τὸ συμφέρον. τὸ μὲν δὴ φρονεῖν ἀμυχὲς ἀγαθὸν καὶ ἀνίδρυτον ἅπασιν εἶναι φύσεως αὖ. τὸ δὲ ἰσχὺς τὸ μὲν δεχόμενον ἐνηλὲς, τὸ δὲ ἐναρμόσιον φιλεῖν καὶ σύμμετρον: *Ex animi motibus eis omnino simpliciterque arripienda in quibus id quod officio convenit eligique dignum est, parum reperitur atque sincerum. At quibus accidit, ut & in malum vergant atque declinent, his non omnimode utendum, sed quatenus conducunt. Prudentia bonum est merum & incorruptum, quod nemo negaverit. In ira id quod allubescat, laudabile; quod modum excedit, vitandum ac damnum adferens.*

Grotii Notæ.

Usurpationem] Confundit Grotius universalem & particularem justitiam.

Nec referat] Num. 9. Nihil refert, quod ad pœnam judicio civili: sed refert judicio morali. Mnester fuit Pantomimus, quem cum Messalina non posset ad libidinem pellicere, accusavit eum apud Claudium maritum tanquam contumacem, effecitque ut Imperator juberet eum Augustæ parere. Itaque cum ea concubuit. Tacit. xi. ann. 36. Is egit quidem & ἀκολάστως & ἀδίκως, nec evasit pœnam, judicio tamen morali nec ἀδικεῖ nec

ma incitat. Nam Deum nimium colere non possumus, superstitio enim non eo peccat quod Deum nimium colat, sed quod perverse: neque æterna bona nimium possumus appetere, neque æterna mala nimium formidare: neque peccata nimium odisse. Vere igitur à Gellio dictum, esse quædam quorum amplitudines nullis finibus cohibeantur, & quæ quanto majora auctioraque sint, etiam tanto laudatiora sint.

Lib. 4. c. 9.

ἀκόλαστος fuit. Sic & Gyges cum imperio Candaulis nudam vidit Lydiæ reginam. De cæde ex ira haud scio, nisi forte ex lib. v. Ethic. cap. 10. quod si est, injuste se carpsisse hoc demonstrat lib. 3. de Jure bell. & pac. cap. 11. n. 4. ubi late eum locum allegat & merito prædicat.

45. *Deum nimium colere non possumus &c.*] Num. 10. Primum Aristoteli ignoscendum, si inter virtutes morales non posuit religionem, quemadmodum & Spem, Caritatem, Fidem solis Christianis ex revelatione cognitas. Nam illi ut veteribus omnibus extra Ecclesiam cultus deorum sub magnificentia ponitur 4. Ethic. 5. Cui subscribit Sallustius Catil. 12. *In supplicium deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant.* Justin. de Templo Delphico lib. 24, 6. *Multa igitur ibi & opulenta regum populorumque visuntur munera, quæ magnificentia sua reddentium vota gratam voluntatem & deorum responsa manifestant.* Livius 21, 20: qua in re excedi modum posse monstrat lex illa: *Pietatem adhibento: opes amovento.* lib. 2. de leg. 8. Lycurgus interrogatus, cur μικρὰς καὶ εὐγενεῖς θυσίας, modica & vilia sacrificia constituisset, respondit ne unquam venerari Deum cessemus. Plutarch. Lacon. p. 228. Colere Deum nimium non possumus, cultu recto & quo ille se coli præcepit. Sed hic non est excessus: quantumcumque enim hoc extollas, & si facias toto corde, tota anima, totis viribus, tamen manes in medio. Sic nullam virtutem nimium exercere possumus: nam quamdiu virtus est, quousque extendas, medium tenebis. Sed actio illa humana per quam exercetur virtus, quamque virtus temperat, potest excedere extra medium, & tum degenerat in excessum. Sic & officia, per quæ exerimus pietatem nostram, & quibus nos colere Deum testamur, patiuntur vitium, & possunt in id excedere, ut dicat Dominus: *Quod mihi multitudinem victimarum vestrarum? Ne offeratis ultra sacrificium frustra. Incensum abominatio est mihi.* Esaiæ cap. 1. colere Deum nimium non possumus, nempe cultu animi, & proposito vivendi ad jussa ejus. Sic proposito animi nemo neque fortis nimium, neque temperans, neque justus esse potest. Sed homo de homine judicat ex actionibus externis. Vera virtute utrum quis sit præditus, an imaginem tantum ejus & umbram habeat limites migrando in supervacuum, æstimandum est ex opere cuivis virtuti proprio. Quomodo igitur religiosos nos demonstramus? nempe templa adeundo, orando in genibus, aperto capite, supinis manibus, eleëmosynis, & erogando in sumtum sacrorum, ferias eorundem sacrorum causa habendo, legendo libros sacros & in sensus eorum inquirendo, abstinendo & pro opibus prohibendo, in quibus nefas aut piaculum versari videtur. In his vero modum excedi posse & amplius fieri quam Deus præcipit & ratio recta poscit, quis ignorat? Itaque omnino quoque Religio medium fuerit inter superstitionis excessum & defectum impietatis sive Atheismi.

46. Et

ſint. Lactantius, cum multum de affectibus diſſeruiſſet, *Non in his moderandis*, inquit, *ſapientiæ ratio verſatur, ſed in cauſis eorum; quoniam extrinſecus commoventur: nec ipſis potiſſimum frenos imponi oportuit, quoniam & exigui poſſunt in maximo crimine, & maximi poſſunt eſſe ſine crimine.* Nobis propoſitum eſt Ariſtotelem magni facere, ſed cum ea libertate quam ipſe ſibi in ſuos magiſtros veri ſtudio indulſit.

46. Hiſtoriæ duplicem habent uſum qui noſtri ſit argumenti: nam & exempla ſuppeditant & judicia. Exempla quo meliorum ſunt temporum ac populorum, eo plus habent auctoritatis: ideo Græca & Romana vetera cæteris prætulimus. Nec ſpernenda judicia, præſertim conſentientia: jus enim naturæ, ut diximus, aliquomodo inde probatur: jus vero gentium non eſt ut aliter probetur. *Hiſtoria.*

47. Poëtarum & Oratorum ſententiæ non tantum habent pondus: & nos ſæpe iis utimur non tam ut inde adſtruamus fidem, quam ut his quæ dicere voluimus ab ipſorum dictis aliquid ornamenti accedat. *Poëta. Oratores.*

48. Librorum quos à Deo afflati homines aut ſcripſerunt, aut probarunt auctoritate ſæpe utor, cum diſcrimine antiquæ & novæ legis. Antiquam legem ſunt qui urgent pro ipſo jure naturæ: haud dubie mendoſe, multa enim ejus veniunt ex Dei voluntate libera, quæ tamen cum vero jure naturæ nunquam pugnat: & eatenus argumentum inde recte ducitur, dummodo diſtinguamus accurate jus Dei, quod Deus per homines interdum exſequitur, & jus hominum inter *11 Libri Sacri. 1 Teſtam. Vetus.*

46. *Et judicia*] Sententias & pronunciata illuſtrium & clarorum hominum, ea ſæpe vulgi non falſa, ut & ſua.

Meliorum temporum] Ut Romana ante 600. v. c. annum, ſeu bellum Punicum tertium, Græca bellum ante Peloponneſiacum. Thucyd. lib. 3, 110.

48. *Probarunt*] Qui effecerunt, ut alii haberentur canonici, & apocryphi, primi.

Antiquæ & novæ legis] Sic maluit quam antiqui & novi fœderis vel teſtamenti; non enim ſequitur quod noſtri fere ſtatuunt omnes, idem fœdus gratiæ fuiſſe ſemper, eandemque legem, cujus non nova capita tulit, ſed veterem renovavit, declaravit magis & purgavit à Phariſæorum pravis interpretationibus & additamentis.

Jure naturæ] Judaïzantes, Bodinum intelligit.

Mendoſe] Horat. 2. Sat. 4. *Aufidius forte miſcebat mella Falerno.* Mendoſe. i. e. male, perperam.

Libera] Ut cum jubet Deus abſtinere fructu certæ arboris, cum patrem jubet immolare filium, cum jubet non parci ſeptem populis in Cananæa devotis.

Non pugnat] Nam Deus omnium arbiter ſummus, & ob id non pugnat cum ςοργῇ parentum, aut præcepto, *non occides*, cum filium immolare jubet patrem.

Deus per homines exequitur] Ut mandatum Abrahamo de filio mactando, Hebræis de Ægyptiis auro & ar-

inter se. Vitavimus ergo quantum potuimus & hunc errorem, & alterum ei contrarium qui post novi fœderis tempora nullum antiqui fœderis usum esse putat. Nos contra censemus, tum ob id quod jam diximus, tum quia novi fœderis ea est natura, ut quæ ad virtutes morum pertinentia præcipiuntur in veteri fœdere, eadem & ipsum aut majora præcipiat: & hunc in modum usos testimoniis antiqui fœderis videmus antiquos Christianorum scriptores.

49. Ad percipiendam autem librorum ad antiquum fœdus pertinentium sententiam, non parum conferre nobis possunt *Hebræi scriptores.* Hebræi scriptores, ii maxime qui & sermones, & mores patrios habuerunt percognita.

2. Testam. Novi. 50. Novo fœdere in hoc utor, ut doceam, quod non aliunde disci potest, quid Christianis liceat: quod ipsum tamen, contra quam plerique faciunt, à jure naturæ distinxi: pro certo habens in illa sanctissima lege majorem nobis sanctimoniam præcipi, quam solum per se jus naturæ exigat. Neque tamen omisi notare, si qua sunt quæ nobis commendantur magis quam præcipiuntur, ut à præceptis declinare sciamus nefas & pœnæ obnoxium, ad summa quæque contendere generosi esse consilii, & sua non carituri mercede.

3. Synodorum canones. 51. Synodici canones qui recti sunt, collectiones sunt ex generalibus legis divinæ pronuntiatis, ad ea quæ occurrunt aptatæ; hi quoque aut monstrant quod divina lex præcipit, aut ad id quod Deus suadet hortantur. Et hoc

verè

& argento fraudandis, & septem populis. Syriæ Palestinæ delendis, Jehu de tollenda domo Achabi.

GROTII NOTÆ.

Hebræi scriptores] Ita sensit Cassianus Institutione divinarum Scripturarum.

GRONOVII NOTÆ.

Contrarium] Quæ est sententia quorundam Anabaptistarum.

Majora] Quin clariora potius & evidentiora, ut volunt Reformati.

49. *Hebræi scriptores*] Qualis in primis Maimonides in Ductore dubitantium, qui liber editus à Buxtorfio.

Sermones & mores patrios habuerunt percognitos] Latinius dicendum, nam non præcedit duplex genus, & ob id nullus locus neutro generi.

50. *Majorem*] Nisi justitia vestra sit supra justitiam Pharisæorum dicit Dominus.

Commendantur] Quæ Theologi dicunt esse magis consilii quam præcepti, priori ad Corinth. cap. VII.

Mercede] Nempe ex Dei benignitate; non quasi aliquid, nedum amplius, quam debent, mereantur.

51. *Canones*] Decreta Conciliorum.

Qui recti sunt] His monet Concilia posse interdum errare.

Ad ea quæ occurrunt] Ad quotidianos casus.

Verè

veræ Ecclesiæ Christianæ est officium, ea quæ sibi à Deo tradita sunt tradere & eo quo tradita sunt modo. Sed & mores apud Christianos illos veteres, & qui tanti nominis mensuram implebant, recepti, aut laudati, merito pro canonibus valent. Secunda post hos auctoritas est eorum qui suis quique temporibus pietatis & doctrinæ fama inter Christianos floruerunt, neque gravis cujusquam erroris notati sunt; nam & hi quæ dicunt magna cum asseveratione, & quasi comperta, momentum non exiguum habere debent, ad interpretanda quæ obscura videntur in sacris literis, eoque majus quo & plurium apparet consensus, & propius acceditur ad primæ puritatis tempora, cum nec dominatus adhuc nec coitio ulla primitivam veritatem adulterare potuit.

4. *Christianorum primorum mores.*

5. *Patrum & scripta & consensus.*

52. Qui his successerunt Scholastici quantum ingenio valeant sæpe ostendunt: sed in infelicia & artium bonarum ignara sæcula inciderunt: quo minus mirum si inter multa laudanda, aliqua & condonanda sunt. Tamen ubi in re morum consentiunt, vix est ut errent: quippe perspicaces admodum ad ea videnda quæ in aliorum dictis reprehendi possunt: in quo ipso tamen diversa tuendi studio laudabile præbent modestiæ exemplum, rationibus inter se certantes, non, qui mos nuper adeo literas inquinare cœpit, convitiis, turpi fœtu impotentis animi.

6. *Scholastici DD.*

53. Juris Romani scientiam profitentium tria sunt genera. Primum eorum est quorum opera in Pandectæ, Codicibus Theodosiano & Justinianeo, & in Novellis constitutionibus apparent. Secundum eos habet qui Irnerio successerunt,

111. *Jurisconsulti.*

Vera ecclesiæ officium] Ostendit.

Qui tanti nominis mensuram implebant] i. e. qui se præstiterunt dignos Christianorum magnifico titulo. Imitatur Ovid. 1. Pont. 2. *Maxime qui tanti mensuram nominis implet.*

Floruere] i. e. Patres & Scriptores ecclesiastici; ut Augustinus, Tertullianus, &c.

Neque gravis] Non pro hæreticis aut schismaticis habiti.

Dominatus] Pontificum Romanorum. scil. Papalis monarchia, quam nolebat offendere scribens in Gallia.

Coitio] Concilium ex eorundem satellitibus compositum. Patres & scriptores ecclesiastici.

52. *Successerunt Scholastici*] E schola Petri Lombardi magistri sententiarum.

Condonanda] In quibus se. errarunt.

In re morum] In moralibus, quæ spectant mores, in ethicis.

Diversa tuendi] In utramque partem disputandi.

Modestiæ] Non convitiis certantes.

53. *Pandectis*] Potius quam Pandectis: vox enim Græca πανδέκται.

Irnerio] Quem jus civile Romanum per barbara tempora abolitum in usum revocasse ac docere cœpisse vulgo putatur sub Philippo Suevo Imp. circa an. C. 1200.

Con-

runt, Accursium, Bartolum, & tot alia nomina, quos penes diu fori regnum fuit. Tertium eos complectitur, qui
1. Antiqui. humaniores literas cum legum studio conjunxerunt. Primis multum defero: nam & rationes sæpe optimas suppeditant, ad demonstrandum id, quod juris est naturæ: & eidem juri neque minus gentium juri testimonium sæpe præbent, sic tamen ut ipsi non minus quam alii nomina hæc sæpe misceant, imo & jus gentium sæpe vocent, id quod quorundam duntaxat populorum est, nec tanquam ex condicto, sed quod alii aliorum imitatione, aut fortuito receperunt. Sed & quæ vere juris sunt gentium sæpe tractant promiscue & indiscrete cum his quæ juris sunt Romani, ut ex titulo de Captivis & postliminio apparet. Hæc ergo ut discernerentur, laboravimus.

2. Medii. 54. Secunda classis juris divini & historiæ veteris incuriosa, omnes regum populorumque controversias definire voluit ex legibus Romanis, assumtis interdum canonibus. Sed his quoque temporum suorum infelicitas impedimento sæpe fuit, quo minus recte leges illas intelligerent, satis sollertes alioqui ad indagandam æqui bonique naturam: quo factum, ut sæpe optimi sint condendi juris auctores, etiam tunc cum conditi juris mali sunt interpretes. Audiendi vero tum maxime, cum tali consuetudini quæ nostrorum temporum jus gentium facit testimonium perhibent.

3. Recentiores. 55. Tertii ordinis magistri, qui Romani juris finibus se includunt, & in jus illud commune aut nunquam, aut non nisi leviter exspatiantur, vix ullum habent usum qui nostri sit argumenti. Scholasticam subtilitatem cum legum & canonum cognitione conjunxerunt, ita ut à controversiis etiam populorum ac regum non abstinerent His-
Hispani. spani duo Covarruvias & Vasquius: hic magna libertate, modestius alter, nec sine exacto quodam judicio. Historias ma-
Galli. gis eidem legum studio inferere aggressi sunt Galli: quos inter

Conjunxerunt] Alciato, Budæo, Cujacio.

Primis] Veteribus.

Misceant] Ut dicant esse juris naturæ, quod est juris Gentium.

Ex condicto] Velut ex tacito consensu omnium aut plurimorum, moratiorumque populorum.

Ex titulo de Captivis & postliminio] Inst. 3, 9, 1. alludit ad L. 19. D. §. 1.

54. *Canonibus*] Jure canonico.

Sæpe optimi sint] Rectissime tradunt, quid sit juris; etsi ad id male applicent, & obtorto collo trahant veterum J C. loca, unde id colligunt.

Tali consuetudini] Quum quod nunc videmus passim usurpari & valere pro jure gentium, jam tunc usurpatum fuisse ostendunt.

55. *Magna libertate*] Ut audeat etiam quædam regibus iniqua statuere. Inst. 2, 1, 9.

Perpe-

ter magnum obtinent nomen Bodinus & Hottomanus, ille perpetuo opere, hic sparsis quæstionibus, quorum & pronuntiata & rationes sæpe nobis inquirendi veri suppeditabunt materiam.

56. In toto opere tria maxime mihi proposui: ut definiendi rationes redderem quam maxime evidentes, & ut quæ erant tractanda, ordine certo disponerem, & ut quæ eadem inter se videri poterant nec erant, perspicue distinguerem. VII. *Instituti & ordinis in universum consilium & ratio explicata.*

57. Temperavi me ab his quæ alterius sunt tractationis, ut quæ docent quid ex usu sit facere: quia ista suam habent artem specialem politicam, quam recte ita solam tractat Aristoteles ut alieni nihil admisceat, contra quam fecit Bodinus, apud quem hæc ars cum juris nostri arte confunditur. Nonnullis tamen locis ejus quod utile est feci mentionem, sed obiter, & ut id ipsum à justi quæstione apertius distinguerem.

58. Injuriam mihi faciet si quis me ad ullas nostri seculi controversias, aut natas, aut quæ nascituræ prævideri possunt, respexisse arbitratur. Vere enim profiteor, sicut Mathematici figuras à corporibus semotas considerant, ita me in jure tractando ab omni singulari facto abduxisse animum.

59. Dicendi genus quod attinet, nolui ad rerum tractandarum multitudinem adjungendo verborum copiam fastidium parere lectori, cujus utilitatibus consulebam. Itaque secutus sum quantum potui concisum & docenti conveniens loquendi genus: ut tanquam in uno conspectu habeant qui negotia publica tractant, & quæ incidere solent controversiarum genera, & principia unde dijudicari possunt: quibus cognitis facile erit ad rem subjectam accommodare orationem & quantum lubet extendere. *Dicendi genus concisum.*

60. Scriptorum veterum ipsa verba adduxi interdum, ubi talia erant, ut aut cum auctoritate, aut cum venustate singulari dicta viderentur: quod & in Græcis feci nonnunquam, sed maxime ubi aut brevis erat sententia, aut cujus gratiam sperare non audebam Latino sermone me posse assequi: quem tamen ubique adjunxi in eorum commodum qui Græca non didicerunt. *Scriptorum verba ipsa.*

61. Quam

Perpetuo opere] Libris de Republica.

Pronunciata] Sententiæ.

56. *In toto opere*] Quintum & ultimum membrum partis specialis. Cura pro omne opus.

57. *Ex usu sit*] Politica.

58. *Figuras à corporibus semotas*] In idea & solo conceptu mentis, non ut pinguntur in abaco vel charta. Inst. 2, 23, 1.

Libertas judicii lectori relicta.

61. Quam vero ego in aliorum ſententiis ac ſcriptis dijudicandis mihi ſumſi libertatem, eandem ſibi in me ſumant, omnes eos oro atque obteſtor quorum in manus iſta venient. Non illi promtius me monebunt errantem, quam ego monentes ſequar. Et jam nunc adeo, ſi quid hic pietati, ſi quid bonis moribus, ſi quid ſacris literis, ſi quid Eccleſiæ Chriſtianæ conſenſui, ſi quid ulli veritati diſſentaneum à me dictum eſt, id nec dictum eſto.

HUGO.

HUGONIS GROTII
DE JURE BELLI AC PACIS
LIBER PRIMUS.

Caput I.

Quid Bellum, quid Jus?

I. Ordo operis.
II. Belli definitio, & origo nominis.
III. Jus pro attributo actionis describitur, & dividitur in relativum & æquatorium.
IV. Jus pro qualitate dividitur in facultatem & aptitudinem.
V. Facultatis sive juris stricte dicti divisio in potestatem, dominium, creditum.
VI. Facultatis alia divisio: in vulgarem & eminentem.
VII. Aptitudo quid?
VIII. De justitia expletrice & attributrice: eaque propria non distingui per proportionem Geometricam & Arithmeticam: nec quod hæc circa res communes, illa circa res singulorum versetur.
IX. Jus pro regula definitur, & dividitur in naturale & voluntarium.
X. Juris naturalis definitio, divisio, & distinctio ab his quæ non proprie sic dicuntur.
XI. Instinctum cum aliis animantibus communem, aut proprium hominibus, non facere aliam juris speciem.
XII. Quomodo probetur jus naturale.
XIII. Juris voluntarii divisio in humanum & divinum.
XIV. Jus humanum dividitur in civile, civili arctius, & civili latius, quod est jus Gentium: ejus explicatio, & quomodo probetur.
XV. Jus divinum dividitur in universale & unius populi proprium.
XVI. Jure Hebræorum nunquam obligatos fuisse alienigenas.
XVII. Qua argumenta Christiani petere possint ex lege Hebræa, & quomodo.

I. Controversiæ corum quos nulla juris civilis tenet communio, quales sunt & qui in gentem nondum coierunt, & qui inter se diversarum sunt gentium, tum privati, tum Reges ipsi, quique

Gronovii Notæ.

1. Quos nulla juris] i. e. qui non sunt ejusdem Reip. nec communi legum vel civitatis sponsione, ut loquitur Ctus seu lex 2. D. de legibus, non tenentur, neque aut judicem eundem agnoscunt.

In gentem nondum] Ut Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, solutum atque liberum, Sallust. Catilin. 6. Apud eundem Gætuli & Libyes, asperi incultique, neque moribus, neque lege aut imperio cujusquam regebantur,

quique par Regibus jus obtinent, sive illi optimates sunt, sive populi liberi, aut ad belli, aut ad pacis tempora pertinent. Sed quia bellum pacis causa suscipitur, & nulla est controversia unde non bellum oriri possit, occasione bellici juris, quæcunque tales incidere solent controversiæ, recte tractabuntur: ipsum deinde nos bellum ad pacem, ut finem suum, deducet.

II. 1. De Belli ergo jure acturi, videndum habemus, quid bellum sit de quo quæritur: quid jus quod quæritur. Cicero dixit Bellum certationem per vim. Sed usus obtinuit, ut * non actio, sed status eo nomine indicetur, ita ut sit Bellum status per vim certantium, qua tales sunt: quæ generalitas omnia illa bellorum genera comprehendit, de quibus agendum deinceps erit: neque enim privatum hic excludo, ut quod reipsa prius

tur. Jugurth. 18. Et ex eadem Africa, qui in familias passim & sine lege diversi nihil in commune consultant Melæ 1, 8. Adde Ciceronem de Invent. 1, 2. infra 1, 2, 2. In sacris literis Patriarchæ sub tentoriis habitantes, & hoc tempore multi Arabum.

GROTII NOTÆ.

Non actio, sed status] Philo 11. de legibus specialibus: ὁ πόλεμος οὐ μόνον πολλοὺς ἐπὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν συμφορὰν ἢ πλεονεξίαν συμφέρει, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπ' ἀμφοτέρων συναγωνιζομένους καὶ τοὺς ἑκατέρους ἰδιώτας τοὺς ἀγροὺς καὶ τείχη, καὶ μὴ συμπολεμοῦντας, ἀχειρώτους, ἥττους non satis existimantur, qui jam manuali aut terrestri proelio certant, sed pro talibus habendi & qui morbum admittentibus aut mandationem si nondum pugnam recipiant. Servius ad illud primæ Æneidos:

nec bello maxor & armis.

Bellum & consilium habet: arma tantum in alio ipse sunt. Idem ad VIII: *Bellum est tempus omne, quo vel praeparatur aliquid pugnae necessarium, vel quo pugna geritur. Proelium autem dicitur, consilium ipse bellorum.*

GRONOVII NOTÆ.

Optimates] Aristocratia, Democratia, ut Venetiæ.

II. 1. *Certationem per vim*] Nam alias certatur res controversa, & decernitur aliis quoque modis, veluti per sententias & calculos, ut in foro apud judices; per suffragia, ut in comitiis populorum; denique & per sortem, ut quisquam provinciam habere, quis judicare debeat: Cic. 1. de Offic. 11. *Cum sint duo genera decertandi, alterum per disputationem, alterum per vim.*

Bellum status] i. e. Conditio certa populorum. Explicatio hæc Tullianæ definitionis est, non alia definitio. Neque enim Cicero per certationem intellexit actionem vel actum unum, velut actei, oppugnationis, vastationis; sed durantem temporis tractum quo dilidetur, & pro occasionibus aut comparatur vis aut fit, aut caveatur atque eludatur. Bellum est tempus & conditio manibus atque armis, quod habent controversiæ, decernentium, donec victoria aut colloquio transigatur

Quæ tales sunt] ic. certantes, vel quatenus certant; non aliquid agunt ad certamen non pertinens; quatenus exercent eum statum aut gerunt aliquid rerum ei convenientium, vel quod sit certantium officii aut moris, (nam per bellum alia aguntur quæ id non spectant.)

Privatum] Quoties singuli paucive nullo justo imperio præditi armis inter se depugnant, (ut viator contra latronem.)

Prius

prius sit publico, & haud dubie cum publico communem habeat naturam, quæ propterea eoque proprio nomine signanda est.

2. Neque hujus nominis origo repugnat; est enim bellum ex voce veteri duellum, ut duonus quod fuerat factum est bonus, & duis bis. Duellum autem a duobus dictum simili sensu, quo pacem unitatem dicimus. Sic Græcis ex multitudinis significatione πόλεμος: veteribus etiam λύσις a dissolutione, quomodo & corporis dissolutio δύσις.

3. Neque usus vocis laxiorem hanc notionem repudiat. Quod si quando belli nomen publico tantum tribuitur, nihil id nobis obstat, cum certissimum sit, nomen generis sæpe speciei, præsertim excellentiori, peculiariter adhærescere. Justitiam in definitione non includo, quia hoc ipsum in hac disputatione quærimus, sitne aliquod bellum justum, & quod bellum justum sit. Distingui autem debet, id quod quæritur, ab eo de quo quæritur.

III. 1. De jure belli cum inscribimus hanc tractationem, primum hoc ipsum intelligimus, quod dictum jam est, sitne bellum aliquod justum, & deinde quid in bello justum sit? Nam jus hic nihil aliud quam quod justum est significat, idque negante magis sensu quam ajente, ut jus sit quod injustum non est. Est autem injustum, quod naturæ societatis ratione utentium repugnat. Sic alteri detrahere sui commodi causa, contra naturam esse dicit Cicero, atque ita probat, quia si id fiat, *De offic.* societas 11. 1.

Primi fit] Horat. 1. Sat. 3. *Cum prorepserunt primis animalia terra, Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter Unguibus & pugnis, dein fustibus, atque ita porro pugnabant armis, quæ post fabricata verba usus.*

Fuisse] Prius enim cernabant homines, quam in civitatem coierunt.

2. *Duellum*] Etymologia Ciceronis in Orat. 45. & Varronis in perduelles 6. L. L.

Πόλεμος] q. à πτόλις.

Λύσις] σημαίνει μάλιστα διάλυσιν: à dissolutione.

Λύσις] δύσκολα· ἴδιον τῶν πολεμικῶν· πολυπραγμοσύνη δυσκολίαν: quæ vis infelicitas.

1. *Nomen generis*] Ut quum JCC. adoptionem dividunt in arrogationem & adoptionem: Aristoteles πολιτείαν in μοναρχίαν, ἀριστοκρατίαν, πολιτείαν. Vide Voss. de Constitut. c. 42.

Adhærescere] Ut cum JCti adoptionem distinguunt in arrogationem & adoptionem specialius dictam. Sic cognatos in agnatos & cognatos.

III. 1. *Intelligimus*] scil. nos quæsturos vel hoc disputaturos.

Quod justum] i. e. pro facto concessio & non improbato. Plaut. Cistell. 1, 1, 2. *jus fasque est.* Persa 1, 1, 26. *jus est.* XII tm. *Paterfamilias uti legassit super pecunia tutelave suæ rei, ita jus esto.*

Quid injustum non sit] i. e. quod licet, quia lege nulla prohibetur: quod sine culpa & injuria facere possis.

Utentium] Hominum.

Repugnat] Verba Cic. 1. Off. 16. *Cicero de Officiis III.*] 5.

societas hominum & communitas evertatur necesse sit. Hominem homini insidiari nefas esse, evincit Florentinus, quia cognationem quandam inter nos constituerit natura. Seneca: *ut omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest; ita homines singulis parent, quia ad cœtum geniti sumus.* * *Salva enim esse societas nisi amore & custodia partium non potest.*

L. ut vim D. de just. & Jur. De ira l. 11. c. 31.

2. Sicut autem societas * alia est sine inæqualitate, ut inter fratres, cives, amicos, fœderatos: alia inæqualis, καθ' ὑπεροχὴν Aristoteli, ut inter patrem & liberos, dominum & servum, regem & subditos, * Deum & homines: ita justum aliud est ex æquo inter se viventium, aliud ejus qui regit & qui regitur, qua tales sunt: quorum hoc jus Rectorium, illud Æquatorium recte, ni fallor, vocabimus.

IV. Ab hac juris significatione diversa est altera, sed ab hac ipsa veniens, quæ ad personam refertur: quo sensu jus est, Qualitas moralis personæ competens ad aliquid juste habendum vel agendum. Personæ competit hoc jus, etiamsi rem interdum sequatur, ut servitutes prædiorum, quæ jura realia dicuntur, comparatione facta ad alia mere personalia: non quia non ipsa quoque personæ competant, sed quia non alii competunt, quam qui rem certam habeat. Qualitas autem moralis perfecta, facultas nobis dicitur; minus perfecta, aptitudo: quibus

GROTII NOTÆ.

Salva enim esse societas nisi amore & custodia partium non potest] Seneca idem epistola XLVIII: *Hac societas diligenter & sancte colenda est, qua nos omnes omnibus miscet, & judicat aliquid esse commune jus generis humani.* Videri potest hac de re Chrysostomus 1 Cor. XI, 1.

Alia est sine inæqualitate] Ut in Grammaticis alia constructio convenientiæ, alia regiminis.

Deum & homines] De hac societate vide Philonem in ἐξηγήσεσι Νῶε. Habet & Plutarchus quædam in Numa.

GRONOVII NOTÆ.

Geniti] Quia homini naturalis appetitus societatis.

2. Ὑπεροχὴν] Ubi altera pars contrahentium superior altera inferior.

Ex æquo] Ut omnibus inter se liceant eadem, eadem non liceant, vel, quo omnes inter se vivere & agere naturæ aut societati placuit.

Qui regit] Ut liceat majori in minorem, quod non licet minori in majorem aut in parem. Sic Cyrus *secisse sic ut regem* respondebat. Justin. l. 5.

IV. *Jus est*] Pro auctoritate, ut in XII. *rei surtivæ æterna auctoritas*: pro re incorporali, quæ possidetur vel acquiritur ab eo cujus est. Sic *jus obtinere*, Plau. Casin. 1, 2, 22. Pro Quinct. 9. 1. Ver. 26. *jus usurpare*, Liv. 3, 71. & 5, 13. *jus experiri*, pro Cæcina 12. pro Sext. 42. Tacit. 1. ann. 36. *impertiri tralaticium jus*. Sueton. Oct. 10.

Qualitas moralis] i. e. moribus & legibus fundata vis, copia, licentia.

Prædiorum] Vide Instit. l. 1. tit. 2. de servit. prædiorum.

Competant] Jura realia.

Habeat] Domino scil. prædii.

Facultas] i. e. rei.

Aptitudo] i. e. meritum. *Meus à pratore recessi.* Persius.

Qua

quibus respondent in naturalibus, illi quidem actus, huic autem potentia.

V. Facultatem Jurisconsulti nomine sui appellant, nos posthac jus proprie aut stricte dictum appellabimus: sub quo continentur potestas, tum in se, * quæ libertas dicitur, tum in alios; ut patria, dominica: * Dominium, plenum sive minus plenum, ut usufructus, jus pignoris: & creditum, cui ex adverso respondet debitum.

VI. Sed hæc facultas rursum duplex est: vulgaris scilicet, quæ usus particularis causa comparata est; & eminens, quæ superior est jure vulgari, utpote communitati competens in partes & res partium, boni communis causa. Sic regia potestas sub se habet & patriam & dominicam potestatem: sic * in res singulorum majus est dominium Regis ad bonum commune, quam dominorum singularium: sic respublicæ quisque ad usus publicos magis obligatur, quam creditori. *V. Not.*

VII Apti-

GROTII NOTÆ.

Quæ libertas dicitur] Quam propterea facultatis nomine optime definiunt Romani Jurisconsulti.

Dominium] *Jus pro Domino* Scholiastes ad Horatium.

In res singulorum majus ejt dominium regis] Philo περὶ συστάσεως καὶ μέσου ἀρχικοῦ τε καὶ χρυσοῦ καὶ τῶν ἀπὸ τούτων ἀναγκαίων τοῖς ἀρχικοῖς καὶ Στωικοῖς ἀρέσκεται ὁ τῶν κοινῶν χρημάτων ἢ τῶν ἰδίων εἶναι κύριον. *Exsto argentum, aurum, & quæ pretiosa alia apud subditos substituimus, rerum quæ vegetant magis sunt quam possidentium.* Plinius Panegyrico: *cujus est quicquid est eminium, tantum ipse quantum omnes habent.* Et mox: *Erquid Cæsar non suum videat?* Adde Salisberiensem in Policratico lib. v. c. 2.

GRONOVII NOTÆ.

Ait] Facultati.

V. *Nomine sui*] Sic *Suum, quod vindicari potest*, l. 27. §. 2. D. de aur. arg. Sic *Summa unquentaria. Suum recipere*, l. 7. §. 6. D. Quæ in fraud. cred. *Suum consequi*, l. 15. §. 1. de jud. *Sua tutela*, l. 50. pr. de leg. 3. *Suæ hæres. Sui servi & ancillæ*, l. 73. de leg. 3.

Ipsi] Ut quis sit sui juris, l. 50. pr. de leg. 3. in suam tutelam & in suam potestatem. Plaut. Perſa 4. 3. *Ita ancilla mea quæ fuit hodie, jus nunc est.* Cart. 5, 6. *Tandem sui ceu corporibus & cultu feminarum abstinere jussit.*

Dominium] Sic suum cuique tribuere in juris præceptis.

Illibatis] Cum alienis rebus utimur fruimur, salva illarum substantia.

Pignoris] Quod datur in securitatem credita.

Creditum] Quod alicui mutuum datum. Sic *Suum recipere*, l. 7. §. 6. quæ in fraud. cred. *Suum consequi*, l. 15. §. 7. de jud.

VI. *Vulgaris*] Privatorum facultas in bonis suis.

Eminens] Publica & magistratuum, facultas resp. aut summæ potestatis in privatorum bonis.

Communitati] Reipublicæ & reipublicam tenenti.

Partes] In ipsos subjectos.

Res] Patrimonia subjectorum.

Patriam & Dominicam] Et eas potest intendere, ut Romæ; vel remittere, ut Athenis.

Reipubl. quisque] Hinc illud Liv. 22, 14. *Qui capitalem fraudem auri quique pecuniæ judicati in vinculis esset, qui eorum militet apud se servet, nec nexa pecuniaque se exsolvi passurum.* Idem lib. 26. 14. *servos agriculturæ compendiam abduxisse, nunc ad militiam parvo ære emendo, nunc*

VII. Aptitudinem verò * ἀξίαν, id est dignitatem vocat Aristoteles. Michael Ephesius, id quod secundum eam æquale dicitur, interpretatur τὸ ἀποκεκριμένον & τὸ πρέπον, *id quod convenit.*

VIII. 1. Facultatem respicit justitia expletrix, quæ proprie aut

remiges imperande. Si quod cui argentarius fuerit, stipendia remigum & tributa annua ablatum.

GROTII NOTÆ.

ἀξίαν] Cicero de Officiis 1: *Sed si contentio quædam & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum officia, principes sunt, patria, & parentes, quorum beneficiis maxime obligati sumus: proxima liberi, tutaque domus, quæ spectant in nos solos, neque aliud habent præsidium, nisi opem nostram: deinde cognati, quibus est eadem fortuna quæ nobis: quamobrem necessaria præsidia vitæ debentur iis maxime, quos ante dixi. vita autem victusque communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam objurgationes in amicitia vigent maxime.* Vide quæ infra dicentur libro II, capite VII. §. IX. & X. Seneca de Beneficiis libro IV, c. II. ubi de testamentis agit: *Quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus.* ipsum locum vide. Adde Augustinum de Doctrina Christiana lib. I, cap. XXVIII. & XXIX.

GRONOVII NOTÆ.

VII. *ἀξίαν*] i. e. meritum. Aptitudinem barbare vocat vulgus.

Dignitatem] Expressit vocem Gr. sed melius reddidisset *meritum*. Voce autem *dignitatis* in simili re supra utitur. Sic & ipse appellare debuit omissa voce *aptitudinis*, quam sine dubio refugerunt Romani. Victorinus in Rhet. Cic. de inventione: *Justitia est habitus animi ita informatus, ut omnibus rebus tribuat dignitatem.* i. e. suum. Sueton. Jul. 41. *Commendo vobis illum & illum, ut vestro suffragio suam dignitatem teneant.* Sallust. Catil. 11. *fructu laboris industriaque meæ privatus statum dignitatis meæ obtinebam.* Et quemadmodum Facultati Suum, sic Dignitati subjicere poterat Meritum.

VIII. 1. *Facultatem respicit Justitia expletrix*] Expletricem dicit Justitiam, quam vulgo commutativam vocant, opinor, inde, quod per eam expletur & satisfit cuique pro eo, quod ab illo accipimus: nam *explere* Latinis interdum est *satisfacere*, ut apud Justinum: *explent detrimenta muneribus, contumelias honoribus, execrationes precibus.* Hoc facile tolero: sed quod idem statuit nimis arctum vocabulum συναλλακτικὸν, id est, *contractoria*, sive *commutatoria*, vel ut vulgo loquuntur, *commutativa*, id probare argumento non videtur. Nam, inquit, ut possessor meæ rei eam mihi reddat, non est ex συναλλάγματος, &c. & tamen ad hanc justitiam pertinet. At Aristoteli omnino dicunt hoc quoque esse ex συναλλάγματος, sive *ex contractu*. Nam ut Jurisconsulti contractus alios faciunt justos, alios quasi contractus, ut negotiorum gestionem, tutelam, rem communem sine inita societate &c. Sic Aristoteles lib. V. Eth. cap. I. contractus ait esse alios voluntarios, alios involuntarios: & illos quidem, emtionem, venditionem, mutationem, sponsionem, fœnerationem, depositum, locationem, conductionem: hos autem alios clandestinos, ut furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, servi corruptelam, eadem dolo factam, falsum testimonium: alios violentos, ut flagellationem, vincula, mortem, rapinam, convitium, contumeliam. Palam est casum, quem objicit auctor, ad hoc genus συναλλάγματος sive *involuntarium* pertinere.

Expletrix] Quæ alias *commutativa* seu *correctiva*, & respicit illud suum.

Ne-

aut stricte justitiæ nomen obtinet, συναλλακτικὴ Aristoteli, nimis arcto vocabulo, nam ut possessor meæ rei eam mihi reddat, non est ἐκ συναλλάγματος, & tamen ad eandem hanc justitiam pertinet: itaque ἐπανορθωτικὴν idem felicius dixit. Aptitudinem respicit attributrix, quæ Aristoteli διανεμητικὴ, comes earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiæ, providentiæ rectricis.

2. Quod vero idem Aristoteles ab expletrice ait respici proportionem simplicem, quam ἀριθμητικὴν vocat, ab attributrice autem comparatam, quam γεωμετρικὴν appellat, quæ sola apud Mathematicos * nomen habet proportionis; ex eorum genere est quæ sæpe locum habent, non semper: neque verò per se justitia expletrix ab attributrice differt tali proportionum usu, sed materia circa quam versatur, ut jam diximus. Itaque & contractus societatis expletur proportione comparata, & si unus

GROTII NOTÆ.

Nomen habet proportionis] Habitudinis comparationem vocat Cassiodorus. Est hujus proportionis, qua Justitia attributrix uti solet, non incommoda apud Homerum descriptio:

Ἐσθλὰ μὲν ἐσθλὸν ἔδωκε, χέρεια δὲ χείρεσι δόσκεν.

Præstanti dabat hic præstantia, vilia vili.

GRONOVII NOTÆ.

Συναλλακτικὴ] Quasi diceretur *contractoria*.

Nimis arcto] Quasi non sufficiat denominationes à potiore sumi. 1, 3, 2.

Meæ rei] Qui meam rem me inscio, quacunque occasione, possedit.

Non est ἐκ συναλλάγματος] Imo ex contractu ἑκουσίῳ, ut appellat Aristoteles 5. Eth. 5. non voluntario, fortuito, &, ut JC. loquitur, ex quasi contractu. Dein est tacitum pactum omnium hominum post inventa dominia privata, ut cuique maneat & restituatur suum.

Ἐπανορθωτικὴν *correctivam*.

Attributrix] *Distributiva*. Alibi dicit *assignatricem* 2, 17, 2.

2. *Proportionem simplicem*] Dicit Arithmeticam, cum numeri distant paribus intervallis, ut duo, quatuor, sex, octo; vel tres, sex, novem, duodecim; nam illic ubique duo, hic tres numeri intersunt. *Comparatam* Geometricam, cum quoties primus numerus in secundo, toties tertius in quarto: ut tria, sex, duodecim: nam quoties tria sunt in sex, toties sex in duodecim. Contractum societatis fieri proportione comparata Aristotelicorum filii non concedent ei, nisi sit societas, quam JCti vocant Leoninam ex Æsopi fabula. Princeps Arausionensis de mille aureis collatis in Indicas societates, in distributione reditoum, non teruncium accipit amplius quam privati. Quum vero in societate alicui major pars lucri datur propter eximiam operam, aut artem, quam adfert ad lucrum quærendum, non tamen intervenit Geometrica proportio, quia non habetur respectus personæ, sed rei quam in commune confert, idque accipit ex pacto: Itaque ibi quoque Arithmeticum par pro pari datur hostimentum, opera pro pecunia, ut loquitur Plautus. Vide Hornejum lib. 3. Ethic. cap. 12. num. 14.

Simplicem] Cum distant numeri paribus intervallis, ut 2, 4, 6, 8. vel 3, 6, 9, 12. Proportio Arithmetica.

Comparatam] Cum quoties primus numerus in secundo, toties tertius continetur in quarto: ut tres bis in sex, sex bis in duodecim, quæ proportio est Geometrica.

si unus tantum aptus inveniatur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fiet.

3. Neque magis verum est quod à nonnullis dicitur, attributricem versari circa res communes, expletricem circa res singulorum. Contra enim si quis de re sua legare velit, attributrice justitia uti solet: & civitas quæ de communi reddit, quod civium quidam in publicum impenderunt, nonnisi expletricis justitiæ officio fungitur. Recte hoc discrimen notatum à Cyri magistro: nam cum Cyrus puero minori minorem tunicam, sed alienam, attribuisset, & majori contra majorem, docuit eum magister: ἐπ ἐκεῖνα μὲν κριτὴν ἢ διαλλακτὴν καθίστη, ἵνα ἕκαστα ἔχοι ἃ προσήκει. ἐπὶ δὲ τὸ δικαίου εἶναι ἐκεῖνον ἐν μέσῳ εἶη, τίνα ἑκατέρου τις κτῆσιν δικαίαν ἐᾷ. πότερον τὸν εἰς ἀφελόμενον ἔχειν, ἢ τὸν παρὰ τοῦ ἀφελομένου κτησάμενον; *Tunc quidem ubi constitutus esset arbitrator ejus quod cuique conveniret, ita agendum esse; at ubi judicandum esset utrius esset tunica, id spectandum* * *utra possessio justior, eamne rem habere qui vi abstulisset, an qui fecisset aut emisset.*

IX. 1. Est & * tertia juris significatio, quæ idem valet quod lex, quoties vox legis largissime sumitur, ut sit regula actuum moralium obligans ad id quod rectum est. Obligationem requirimus: nam consilia, & si qua sunt alia præscripta, honesta quidem, sed non obligantia, legis aut juris nomine non veniunt. Permissio autem proprie non actio est legis, sed actionis negatio, nisi quatenus alium ab eo cui permittitur obligat ne

GROTII NOTÆ.

Utra possessio justior] Vide eundem Xenophontem *Institut.* secundo. Hoc spectat lex per Moisem data: *non misereberis in judicio pauperis*, Exodi XXIII, 3. Levit. XIX, 15. Oportet enim, ut Philo ait, τὸ πρὸς χάριτα κρίνειν ἢ τῶν ἴσων ἀφαιρεῖσθαι ἑκατέροις, τοῦ ἀφελέσθαι ἀδίκου τοῦ κτήσασθαι.

Tertia juris significatio quæ idem valet quod lex] Hoc sensu dixit Horatius:

Jura inventa metu injusti fatearis necesse est.

Et alibi: *Jura negat sibi nata.* Ubi Scholiastes: *legum sit contemptor.*

GRONOVII NOTÆ.

Ita tantum unus] Ponit casum impossibilem: nempe omnes cives præter unum esse æquales; quod tum evenit, quum omnes eundem nasum, os, oculos & faciem habebunt. Vide & Hornejum 3, 12, 7.

Commensione] Vide Hornejum 3 Ethicor. 12. num. 7. casum ait possibilem, propositione Arithmetica.

3. *Res singulorum*] Vide Hornejum 3 Ethic. 11, 24.

In publicum] Exemplum est apud Livium 31, 13. eorum qui in publicum quid impenderunt.

Cyri magistro] Apud Xenophontem in Cyripædia

IX. 1. *Largissime*] Ne quis decipiatur, ut initio 2. fecit.

Quod rectum est] Officiorum regula Sen. 2. de Ira 27. Sen. 4. ben. 11. legem justi injustique regulam esse.

Obligationem] Reddit rationem quare obligans dixerit, & non consulens.

Permissio] Reddit rationem quare obligans dixerit, & non permittens.

Jus

ne impedimentum ponat. Diximus autem, ad rectum obligans, non simpliciter ad justum, quia * jus hac notione, non ad solius justitiæ, qualem expositimus, sed & aliarum virtutum materiam pertinet. Attamen ab hoc jure, quod rectum est, laxius justum dicitur.

2. Juris ita accepti optima partitio est, quæ apud Aristotelem exstat, ut sit aliud jus naturale, aliud voluntarium, quod ille legitimum vocat, legis vocabulo stricte posito: interdum & τὸ ὁπὸ νόμου, constitutum. Idem discrimen apud Hebræos reperire est, qui cum distincte loquuntur, jus naturale vocant * מצות, jus constitutum חקים, quorum illud *dikaiomata*, hoc ἐνταλὰς solent vertere Hellenistæ.

X. 1. * Jus naturale est dictatum rectæ rationis, indicans actui alicui, ex ejus convenientia aut disconvenientia cum ipsa natura

GRONOVII NOTÆ.

Jus hac notione, non ad solius justitiæ, qualem expositimus, sed & aliarum virtutum materiam pertinet] Exemplum sit in Zaleuci lege, pœnam irrogante ei qui contra Medici præceptum vinum bibisset.

מצות] משפטים. Sic Maimonides libro III, ductoris dubitantium cap. XXVI.

Jus naturale est dictatum rectæ rationis] Philo libro, omnem virtum bonum esse liberum. Νόμῳ μὲν ἐλεύθερος ὁ ἐρρωμένος κἀγαθός, ἔγγε ὑπὸ τῶν θείων, ἢ τῶν θείων ὄντως φύσεως ἐκ χαμηλοτέρου ἢ χείρονος ἀνέβη χρόνου, ἀλλ' ὑπ' αὐθενδότου φύσεως ἀθανάτῳ καὶ αὐθενδότῳ διαιτᾶσθαι συνοικίζει: *Lex mentis recta est recta ratio, quæ lex, non ab hac aut illa mortali, non in charta aut columna exarata, sed corrupti nescia, quippe ab immortali natura insculpta in immortali intellectu.* Tertullianus de corona militis: *Quæri igitur Deo lex, habens communem istam in publico mundi, in naturalibus tabulis.* M. Antonius lib. II. τὸν ἀληθῆ ζῶντα, ὑπὸ τῆς τῶν ὅλων φύσεως τεταγμένης ἢ περιεχούσης τὰ πάντα καὶ διοικούσης: *Vivum animantium rationem utentium, sequi legem ac normam civitatis ac reipublicæ omnium antiquissimæ.* Adde Ciceronis locum de Republica III, quem adducit Lactantius VI, 8. Præclara sunt quæ in hanc rem habet Chrysostomus XII, & XIII. de statuis. Nec spernenda quæ Thomas Secunda Secundæ XVII, 2. & Scotus III, dist. 37.

GRONOVII NOTÆ.

Ad rectum] Nam & honeste vivere inter juris præcepta est.

Solum justitiæ, qualem] Particularis, quæ vel συναλλακτικὴ vel διανεμητικὴ: i. e. commutativa vel distributiva.

Quod rectum est] Laudabile ac probandum.

2. *Strictius*] Non pro lege scripta aut pro jussu imperantis.

Ἐν τάξει] i. e. ordinatum, constitutum.

מצות, *jus constitutum* חקים] מִצְוֹת præcepta חֻקִּים statuta, leges, חֹק jus. Ab altera specie definitur διαταγματικὸν, κατὰ διαταγματικὴν τινὰ κρίσιν κατ' ἐξοχήν, οἷον θεσμὸν, καὶ νόμον, p. 171. Ab altera διαταγματικὸν ἐστὶ τὸ δίκαιον ὃ ἐστὶν ἐν συνθέσει τινί. Hib. Mosah. I, 14.

Hellenistæ] Interpretes LXX. Bibliorum.

X. 1. *Dictatum rectæ rationis*] Lex mentibus insita bene natis. Admonitio insitiva conscientiæ. Instinctus, insita notio.

Ex ejus convenientia] Propterea quod rectæ rationi, vel ingenitis homini veri & æqui principiis con-

natura rationali, inesse moralem turpitudinem, aut necessitatem moralem, ac consequenter ab auctore naturæ Deo talem actum aut vetari, aut præcipi.

2. Actus de quibus tale exstat dictatum, debiti sunt aut illiciti per se, atque ideo à Deo necessario præcepti aut vetiti intelliguntur: qua nota distat hoc jus non ab humano tantum jure, sed & à divino voluntario, quod non ea præcipit aut vetat quæ per se ac suapte natura aut debita sunt, aut illicita, sed vetando illicita, præcipiendo debita facit.

3. Ad juris autem naturalis intellectum, notandum est, quædam dici ejus juris non proprie, sed ut scholæ loqui amant, reductive, quibus jus naturale non repugnat, sicut justa modo diximus appellari ea quæ injustitia carent: interdum etiam per abusionem ea, quæ ratio honesta, aut oppositis meliora esse indicat, etsi non debita, solent dici juris naturalis.

4. Sciendum præterea, jus naturale non de iis tantum agere quæ citra voluntatem humanam existunt, sed de multis etiam quæ voluntatis humanæ actum consequuntur. Sic dominium, quale nunc in usu est, voluntas humana introduxit: at eo introducto nefas mihi esse id arripere te invito quod tui est dominii,

---

grust aut repugnet. Pers. Stat. 5, 96. *Stat contra ratio & secretam gannit in aurem, Ne liceat facere id, quod quo vitiabit agenda.*

Rationali] Humana.

Turpitudinem] Ad abstinendum, vel cavendum.

Necessitatem] Ad faciendum, vel præstandum.

2. *Debiti*] Cum inest necessitas moralis.

Illiciti] Cum inest turpitudo.

Per se] Etiam non accedente jussu Dei aut hominis.

Divine voluntario] i. Num. 15. ut cum Deus præcepit non tangi arborem scientiæ boni & mali; abstineri poscis & aliis animalibus, quæ pro immundis præscripsit Lex Mosaica.

Debita] Ut tegere verenda, ut Paulus 1. ad Corinth. XI. 14. scribit. comam longam naturæ dedecere virum. i. e. honestas morum, quæ inter homines. Apostolus φύσις vocabulum etiam adhibet.

3. *Scholæ*] Scholastici.

Reductive] Per applicationem aut interpretationem.

Injustitia carent] Ut quæ nullius sunt cedere occupanti: quod per se naturæ non est, sed tamen eo refertur.

Honesta, aut opposita] Ut velare natas sexus, nec cum Cynicis in publico prurire. Sic Paulus 1 Corinth. XI. 14. ἢ οὐδὲ αὐτὸς ὁ φύσις διδάσκει ὑμᾶς ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστίν;

4. *Non de iis tantum agere*] i. e. subjectam habere materiam non modo ea, quæ ipsa natura comparavit sine disputatione aut constitutione humana, sed etiam res, ut sese habent, postquam in eis id, quod natura erant, judicium humanum & consuetudo, aliquam partem mutavit.

Consequuntur] Ubi homines fecere quod natura non erat.

Introduxit] Intelligit dominium privatum quale nunc in usu, quo unusquisque suæ rei est dominus, nam natura omnia fecit communia.

Introducto] Postquam hoc placuit, ut omnia non essent amplius communia.

Fun-

nii, ipsum indicat jus naturale, quare * furtum naturali jure prohibitum dixit Paulus Jurisconsultus, natura turpe Ulpianus, Deo displicere Euripides his in Helenæ versibus; *L. 1. D. de Furtis. L. Proinde D. de verb. signific.*

Namque odit ipse vim Deus: nec divites
Nos esse rapto, sed probe partis cupit
Spernenda, si non jure veniat, copia est.
Communis æther hominibus, tellus quoque,
In qua ampliare cuique sic fas est domum,
Ut ab alienis rebus ac vi temperet.

5. Est autem jus naturale adeo immutabile, ut ne à Deo quidem mutari queat. Quanquam enim immensa est Dei potentia, dici tamen quædam possunt ad quæ se illa non extendit; quia quæ ita dicuntur, dicuntur tantum, sensum autem qui rem exprimat nullum habent, sed sibi ipsis repugnant. Sicut ergo ut bis duo non sint quatuor ne à Deo quidem potest effici, ita ne hoc quidem, ut quod intrinseca ratione malum est, malum non sit. Et hoc est quod significat Aristoteles, cum dicit: ἅπερ οὖν ἀδύνατα συμβαίνειν μὴ ὄντα φαμὲν εἶναι. Nam ut esse rerum postquam sunt & qua sunt aliunde non pendet, ita & proprietates, quæ esse illud necessario consequuntur; talis autem est malitia quorundam actuum, comparatorum ad naturam sana ratione utentem. Itaque & Deus ipse secundum hanc normam de se judicari patitur, ut videre est Gen. XVIII, 25. Esai. V, 3.

GROTII NOTÆ.

Furtum naturali jure prohibitum] Julianus: ἀ διάνοιαν κλοπὴν (potest illum de Deo agnoscendo & colendo) ἀφεῖς οὐσα πρὸ θεοῦ, ἃ τὰ ἀλλότρια σέβεσθαι καὶ πάντας ἀπέχεσθαι καλόν· καὶ μέτε ἐκ ἱερῶν, μήτε ἐκ ἀγίων, μήτε ἐκ ναῶν τοῦ λανθάνειν ἕνεκα ἢ ψυχῆς ἀναγκάσαι τῶν τοιούτων ἀνέχεσθαι: *Lex altera & ipsa suapte natura sancta atque divina est, quæ semper & ubique alienis abstinere jubet, neque vero aut verbo, aut facto, aut arcanis animi cogitationibus contravenit fuit.* Cicero de Officiis III. ex Chrysippo: *In vita sibi quemque petere quod pertinet ad usum, non iniquum est: alteri surripere, jus non est.*

GRONOVII NOTÆ.

Euripides] Vide similem locum in Plauti Prolog. Rudent. v. 10.

5. *Non extendit*] Quæ, si ita licet loqui, Deus non potest.

Dicuntur tantum] Quasi sint aliquid, mente concipiuntur & effinguntur tantummodo ac pronuntiantur; ut Centaurus, Chimæra, Gorgo: effectum autem habent nullum, & existere nequeunt. Phil. Entia rationis.

Repugnant] Hoc est, ut scholæ dicunt, contradictoria sunt.

Ne à Deo quidem potest effici] Quia Deus semel aliter statuit.

Intrinseca] Per se ac sua natura.

Vitia] Quædam statim nominantur conjuncta cum vitio (malitia,) vel, quædam statim ut nominata sunt, junctam pravitatem præferunt.

Ut esse rerum, postquam sunt, & qua sunt] Ut res, ex quo semel extiterunt, speciemque & habitum acceperunt, non aliam sumant causam, & quod sunt, non precario, sed jam per se & ob suam materiam sint; neque ut sint alienum beneficium exspectare aut aliunde pendere necesse habent: ita & affectiones, quæ illis naturis materiisque necessario adhærent.

6. *Ima-*

v, 3. Ezech. XVIII, 25. Jerem. II, 9. Mich. VI, 2. Rom. I, 6. III, 6.

6. Fit tamen interdum ut in his actibus, de quibus jus naturæ aliquid constituit, imago quædam mutationis fallat incautos, cum revera non jus naturæ mutetur, quod immutabile est, sed res, de qua jus naturæ constituit, quæque mutationem recipit. Exempli gratia: si creditor quod ei debeo acceptum ferat, jam solvere non teneor, non quia jus naturæ desierit præcipere solvendum quod debeo, sed quia quod debebam deberi desiit: ut enim recte in Epicteto Arrianus: οὐκ ἀρκεῖ τὸ δανείσασθαι πρὸς τὸ ὀφείλειν, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι καὶ τὸ ἐπιμένειν ἐπὶ τοῦ δανείου καὶ μὴ διαλελύσθαι αὐτό: *non sufficit ut debeatur pecunia datam esse mutuam, sed oportet ut & maneat adhuc indissoluta mutui obligatio.* Ita si quem Deus occidi præcipiat, si res alicujus auferri, non licitum fiet homicidium aut furtum, quæ voces vitium involvunt, sed non erit homicidium aut furtum, quod vitæ & rerum supremo domino auctore fit.

7. Sunt & quædam juris naturalis non simpliciter, sed pro certo rerum statu: sic communis rerum usus naturalis fuit, quamdiu dominia introducta non erant; & jus suum per vim consequendi ante positas leges.

XI. 1. Discrimen autem quod in Juris Romani libris exstat, ut jus immutabile aliud sit quod animantibus cum homine sit commune, quod arctiori significatu vocant jus naturæ, aliud hominum proprium, quod sæpe jus gentium nuncupant, usum vix ullum habet; nam juris proprie capax non est nisi natura præceptis utens generalibus, quod recte vidit Hesiodus:

Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων:
Ἰχθύσι γὰρ, καὶ θηρσὶ, καὶ οἰωνοῖς πετεινοῖς
Ἔσθειν ἀλλήλους, ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶ μετ' αὐτῶν.
* Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην, ἣ πολλὸν ἀρίστη.

Humano

6. *Imago*] i. e. videatur imprudentibus & minus intentis aliquid mutari, ubi tamen jus constat, & ejus mutatum nihil est.

Acceptum ferat] i. e. se accepisse scribat aut testatum faciat.

Non erit homicidium] Non magis quam si morbo hominem solvat; si naufragio aut alio casu, vel mortalitatem ejus finiat, vel rem familiarem aut imminuat, aut ad alium transferat.

7. *Ante positas leges*] Quibus illud jus à privatis ad selectos judices translatum est.

XI. 1. *Usum vix ullum*] Neque enim brutorum inter se, neque hominum cum brutis societas est: tantum turpiores facit homines id non servantes.

Utens generalibus] Quæ circa similia similiter agere novit, ut dixit in Prolegomenis.

GROTII NOTÆ.

Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην] Juvenalis Satyra XV:

Venerabile soli
Sortite ingenium divinorumque capaces,
Atque exercendis capiendisque artibus apti,

Sen-

Humano generi nam iex datur ab Iove summo:
Quippe feræ, pisces, avium genus altivolantum
Mutua se vertunt in pabula juris egentes.
Justitia at nobis, quæres est optima, cessat.

Inequis, in leonibus justitiam non dicimus, inquit Cicero de Officiis primo. Plutarchus in vita Catonis majoris, νόμῳ μὲν γὰρ καὶ δίκῃ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν: *lege & justitia adversus homines tantum natura utimur.* Lactantius lib. v. *In omnibus enim videmus animalibus, quæ sapientia carent, conciliatricem sui esse naturam. Nocent enim aliis ut sibi prosint: nesciunt enim quia malum est nocere. Homo vero, quia scientiam boni & mali habet, abstinet se à nocendo etiam cum incommodo suo.* Polybius, cum narrasset quibus initiis primum convenissent homines, addit, * si quis in parentes aut benefactores injurius fuisset, heri non potuisse quin id cæteri ægre ferrent, ratione addita: Ἔστι γὰρ ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου παντὸς ἐν τῷ λογισμῷ. Φαίημεν οἷς ἂν τις ἐπιχειρεῖ μὴ τὸν αὐτὸν λόγον ἔχειν τοῦ τοιούτου, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀλόγων ζώων, ἀπ' ἐπιτομωτάτης τὸ χειρίστην * ἐκδιαστρέφεσθαι τῆς πίστεως. *Quem enim humanum genus hoc aliis animantibus distat, quod mente ac ratione utitur, omnino credibile non est tam alienum à natura sua actum ab ipsis dissimulatum iri, ut in aliis animantibus: sed quod factum est, revocatum iri ad animum cum offensæ significatione.* Lib. VI.

2. Quod * si quando brutis animantibus justitia tribuitur, id

Sensum cœlestis demissum traximus arce,
Cujus erant prona & terram spectantia. Mundo
Principio indulsit communes Conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque, mutuus ut nos
Affligine pares auxilium & præsta-re laborent,
Disperse trahere in populum, &c.

Chrysostomus ad ver. Rom. ἡ τῶν ἀλόγων καὶ ἀδίκων λέγει δίκη πολὺ ἐστὶ τῆς ἀνθρωπίνης καὶ ἡμερωτέρα. *Si qua in parentes injuriæ fuissent]* Exemplum vide in Chamo, Gen. x, 22. ubi pœna sequitur.

Καὶ ἐλεφάντων ἔστιν ἃ τοιαῦτα] Chrysostomus xiii. de Statuis: καὶ γὰρ τὰ ἄλογα ἀκούει τῶν εὐεργετησάντων ἡμᾶς καὶ ἐπαισχύνεται ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις. ὁ δὲ ἄνθρωπος τῶν ἐπιτηδείων ἐπιλανθάνεται μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἴσασι τοιοῦτόν τι. *Nature ita habemus, ut indignationem vestram conjungamus cum iis qui male tractati sunt. Idcirco enim injuriis hominibus infensi sumus, etiamsi ad nos nulla pars injuriæ pervenit.* Scholiastes ad Horatium Satyra III, lib. I. *Sensus aliter indignatur & animus cum audierit homicidium factum, aliter cum factum.*

Si quando brutis animantibus justitia tribuitur] Dissimulationem quandam justitiæ in elephantis notat Plinius lib. VIII, cap. V. Idem libro X. narrat aspidem fuisse quæ suum ipsa catulum necaret, quod is catulus hospitis filium interemisset.

Gronovii Notæ.

Animalibus quæ sapientia carent] Omnia animalia muta à ratione defecta quærere sua commoda, quamvis damno aliorum,

B

id fit improprie * ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio. An verò actus ipse de quo jus naturæ constituit, sit nobis communis cum aliis animantibus, ut prolis educatio; an nobis proprius, ut Dei cultus, ad juris ipsum naturam nihil refert.

XII. 1. Esse autem aliquid juris naturalis probari solet tum ab eo quod prius est, tum ab eo quod posterius, quarum probandi rationum illa subtilior est, hæc popularior. A priori, si ostendatur rei alicujus convenientia aut disconvenientia necessaria cum natura rationali ac sociali: à posteriori verò, si non certissima fide, certe probabiliter admodum, juris naturalis esse colligitur id, quod apud omnes gentes, aut moratiores omnes tale esse creditur. Nam universalis effectus universalem requirit causam. talis autem existimationis causa vix ulla videtur esse posse præter sensum ipsum, communis qui dicitur.

2. Hesiodi est dictum à multis laudatum:

Φῆμις οὐ πᾶσι πάμπαν ἀπιθήσεται, ἥντιν' ἀοιδοὶ
Λαοὶ ἐφημίσωσι.
Non etenim penitus vana est sententia, multi
Quam populi celebrant.

* τὰ κοινῇ φαινόμενα πᾶσι, *quæ communiter ita videntur fida sunt,*

GROTII NOTÆ.

Ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio] Seneca de ira libro v. cap. iii. feras ira carere dixit, sed pro ira habere impetum. *Muta animalia*, ait, *humanis affectibus carent: habent autem similes illis quasdam impulsus.* Sic in bestiis non esse κακίαν sed ἕξεις κακίας, non vitia sed vitiorum simulacra dixit Origenes contra Celsum: οὐ δὲ δειλίαν ἢ λύσσαν, *velut timiditatem vel insaniam*: Peripatetici apud Porphyrium, de non esu animantium tertio.

GRONOVII NOTÆ.

XII. 1. *Alicujus convenientia*] Ut cum offenditur innoxium hominem occidere esse injustum, quia natura appetit conservationem sui & omnium, quæ sunt ejusdem societatis.

Universalis] Effectus ad omnes plurimosve pertinens causam juxta late patentem & inter multos plurimosve communicatam.

Sensum communem] Cic. de leg. 16. *Communis intelligentia.* Horat. 1. Sat. 3. *Communi plane sensu vacat.* Gell. 20. 22. *cum sensus intelligentiaque communis fide nobis notas res efficit.* Juvenal. 8. Sat. 73. *Natus enim sumus ad communem sensum in illa Fortuna.* Arrian. Epictet. 3, 6. ἴδιος νοῦς. Marcus κατὰ συναίσθησιν, lib. 1. ad se ipsum, ubi Cas. Lactant. 3, 28. *in tantos errores inciderunt, ut etiam communem sapientiam non tenerent.* Phædrus fab. 7. *quibus honorem & gloriam Fortuna tribuit, sensum communem abstulit.* Seneca ep. 5. & 9.

GROTII NOTÆ.

Τὰ κοινῇ φαινόμενα πᾶσι] Aristoteles Nicom. x, 11. ἃ γὰρ πᾶσι δοκεῖ εἶναι φασίν, ταῦτ' εἶναι λέγομεν τὰληθῆ μᾶλλον ἴσμεν. *Quod omnibus ita videtur, id ita esse dicimus, qui vera hanc fidem velit tollere, nihil ipse credibilius dicet.* Seneca: *In tanta judicorum diversitate referendam bene meritis gratiam omnes uno tibi, quod ajunt, ore affirmabunt.* Quintilianus: *Consuetudinem sermonis vocabo consensum eruditorum, sicut vivendi, consensum bonorum.* Josephus antiquæ historiæ xvi: ἔδοξε μοὶ γὰρ ὕδωρ ἐξ ἀγγείου ἢ πῦρ ἀνοῖξαι ἀεί τινας ἐπὶ τὴν πολλὴν χρείαν τῶν ἀν-

θρώ-

sunt, ajebat Heraclitus statuens λόγον ἢ ξυνὸν optimum esse veritatis κριτήριον. Aristoteles: κράτιστα πάντες ἀνθρώπων φαίνεσθαι συνομολογοῦντες τοῖς ἐνυπνίοις: *potentissima probatio est, si in id quod dicimus omnes consentiant.* Et Cicero: *In re consensio omnium gentium jus naturæ putanda est.* Seneca: *Argumentum veritatis est aliquid omnibus videri.* Quintilianus: *Pro certis habemus ea in quæ communi opinione consensum est.* Non frustra autem dixi gentes moratiores: nam, ut recte notat Porphyrius, * πᾶν τὸ ἐθνικὸν ἐκχέαντες, ἐξ οὗ ἡ κοινὴ τοῦ ἀνθρωπίνου κατέψευσται φύσεως: *quædam nationes efferatæ sunt, & factæ inhumanæ, ex quibus non oportet ab æquis judicibus æstimatione facta humanæ naturæ convitium fieri.* Andronicus Rhodius: παρ' ἀνθρώποις τοῖς τὰ ἐρῆμα καὶ ὑγιῶς ἔχουσι, τὰ δίκαια ἀκίνητα, ἃ φύσιν λέγουσι. εἰ δὲ τοῖς νοσοῦσι τὰς φρένας καὶ διεστραμμένοις ἡ ἕξις δίκαιον, οὐδὲν διαφέρει. Τusc. Ep. 117.

διαφορᾶς τὸ δίκαιον ἢ πᾶσιν ἀνθρώποις ἴσιόν ἐστιν ἀνάγκη τὸν ἐν πολιτείᾳ, κυριώτατον δὲ ἴλεων τε καὶ βαρβάρων, ὠφέλειαν εἶναι τοῦ ἐμοὶ νόμου λέγειν ἔχοντος, ἅπασι κοινός, τοῖς καθαροῖς ἐμμίκτοις ἀνδράσι, ἵνα τοῖς καὶ φίλοις ἀπροξένητος. διὸ καὶ ταῦτα τοὺς ἱκετεύοντας ἐμοὶ ἀσυλίαν τε καὶ δίκην οὐ διαφορᾷ ἢ ἐπιτηδεύσεσιν ὑμῶν ἀλλ' οὐ τῷ σοφῷ κριτῇ ἀναγκαῖον ἔσται φαίνεσθαι ἔχοντι, τοῦτο γὰρ κατὰ κόσμον καὶ μᾶλλον ἐκείνοις διαπράξεται ἢ τοῖς ἀνθρώποις ἔθεσι: *Moribus gens nulla est quæ isthæc tota putet, sæpe oppidatim discrepatur plurimum. At jus ipsum omnibus æqualiter hominibus expedit, tam barbaris utile quam Græcis, cujus quidem rationem habentes maximam, quæ apud nos sunt leges, faciunt nos, eas pure modo observemus, cunctis hominibus benevoles & amicos. Tales sunt quæ exigit à legibus par est. Neque illas aversari à se alienas arbitrari debent alii, in eo quod institutis differunt, sed id potius spectandum an ad virtutem ac probitatem sint accommodata. Hoc enim ad omnes communiter pertinet, solumque per se sufficit ad tutandam hominum vitam.* Tertullianus præscriptione adversus hæreticos: *Quod apud multos unum invenitur, non est erratum sed traditum.*

Τῶν ἰδίων ἐξοχεύς.] Justinus colloquio cum Tryphone: πλὴν ἴσως ὑμᾶς ἀναδύεται πολυμιγὴς ἐπιφορυμένους, καὶ ὑπὸ φαύλης ἀναπτύσεως, καὶ ὑπὸ φαύλων, καὶ νόμων πονηρῶν διαφθαρέντας τῆς φυσικῆς εὐθείας ἀπολωλότας: *Excepta illis qui ab impuris spiritibus abrepti, & per malam educationem, institutaque prava & leges iniquas corrupti, naturales rationes perdiderunt.* Philo libro Omnem bonum esse liberum: διὸ καὶ σωφρόνως ἂν τις ἐφ' ἑαυτοῦ ποιήσαιτο τὰς τροπὰς ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἰδίᾳ τε καὶ συμφερόντως: *merito ecstur miretur quis, tantum illic effusum collegisse, ut tam clarum verum proprietates non videant.* Chrysostomus oratione, Christum Deum esse: μὴ τοίνυν καὶ τὸ διαφεύγειν τὰς γραφὰς, τῆς κρίσεως τοῦ πράγματος: *Ne ergo verum dijudicationem ab illa mentate quibus corruptus est animus.*

GRONOVII NOTÆ.

1. Λόγον] Omnes idem sentire ac dicere.

Κριτήριον] Discrimen.

Facta inhumana] Ut ἀνθρωποφάγοι, & quales Thraces pingit Florus 1. 4. quales qui conjugis matrum usi, qui decrepitos parentes, ne alerent, occidere: qui cadaveribus suorum pro cibo usi, aut canes pavere. Plutar. de Fort. Alex. 328. Cic. 1. Tusc. 45.

ἀληθείᾳ. δεῖ γὰρ ὁ λέγων τὸ μέλι γλυκὺ εἶναι ψεύδεσθαι, διὰ τοῖς νοσοῦσι καὶ τοιοῦτον δοκεῖ: *Apud homines recta sanaque mente præditos immutabile est jus illud naturæ quod dicitur. Quod si hu, qui morbido distortoque sunt animo, aliter videtur, nihil id ad rem pertinet. Namnec mentitur qui mel dulce esse dicit, ideo quod ægrotis aliter videatur.* A quibus non abit Plutarchi illud in vita Pompeji: φύσει μὲν οὐδεὶς οὔτε χείρων, οὔτ' ἄμεινον ἄγριος ζῷον· διὰ δ' ἁμαρτίαν. ἀλλ' ἐξίστησι τὴν ἡμέραν ὀργὴ φύσιν ἡμέρου, ἔθησι δ' ἐνίοτε καὶ βίᾳ μεταβολαῖς ἐκμετρεῖται: *natura quidem nullus hominum aut est aut fuit ferum atque insociabile animal, sed efferatur ubi extra naturæ modum peccare assuescit, rursumque alia consuetudine, vitaque & locorum mutatione redit ad mansuetudinem.* Aristoteles definitionem hominis, ex eo quod ipsi proprium est, hanc facit: ἄνθρωπος, * ζῷον ἡμερον φύσει: *homo animal est suapte natura mansuetum.* Idem alibi: δεῖ δ' οἰκοθεν ὁρᾶν τὸ τοῖς μὴ φύσιν ἔχουσι μᾶλλον τι φύσει, καὶ μὴ ἐν τοῖς διεφθαρμένοις: *quid naturale sit spectandum in his quæ bene secundum naturam se habent, non in depravatis.*

Top. v. 2.

Pol. 1. v.

XIII. Alteram juris speciem esse diximus jus voluntarium, quod ex voluntate originem ducit: estque vel humanum vel divinum.

XIV. 1. Ab humano incipiemus, quia id pluribus innotuit. Est ergo hoc vel civile, vel latius patens, vel arctius. Civile est quod a potestate civili proficiscitur. Potestas civilis est, quæ civitati præest. Est autem civitas cœtus perfectus liberorum homi-

GROTII NOTÆ.

ἥμερον φύσει] Idem dicit Chrysostomus xi. de Statuis. Latius id explicat Philo decalogo: ἀγελαστικὸν γὰρ ἐστὶ καὶ μισάνθρωπον ζῶον τὸ ἀνήμερώτατον· ἡ φύσις ἡγεμονικωτάτη φῦσα ἐμφύσησι καὶ κενοφωνίας ἐκλύσαι, λόγου δοῦσα συναγωγὸν εἰς ἀρμονίαν καὶ κρᾶσιν ἑνῶσαι: *Quod animantium esse debeat mansuetissimum, idem natura fecit gregale & cujus appetens, & ad concordiam societatemque vocavit, fermentum etiam præbens quo ingenia attemperando & ad consentum perducendo emolliarent.* Idem de Mundi immortalitate: ἥμερον τοίνυν ζῷον ὁ ἀνθρωπος, λόγου δυσωπεῖσθαι φύσιν ἀνοσιώτατα γέρας, ἢ καὶ τὰ ἐξηγριασμένα πολλὰ ἡμερωθῆναι καὶ πεισθῆναι: *Mansuetissimum animantium homo est, ut cui natura pronuncre sermonem dederit, quo affectus quantumvis efferati velut incantando emolliantur.*

GROTII NOTÆ.

XIV. 1. *Ad plurimos*] Divinum quippe tantum Hebræis & Christianis.

Potestas] Hic pro persona. Liv. 22, 11. *Maximum equitum, quæ consularis potestas fit.* Lucan. 10, 136. *Discubuere tuis regi majorque potestas Cæsar.*

Cœtus perfectus] Λύσεμος Aristot. 3. Pol. 6. Πόλις ἡ ἐκ κωμῶν καὶ συμπασῶν κοινωνία ζωῆς τελείας καὶ αὐτάρκους ἕνεκεν. Et mox: πόλις δ' αὔτ' ἐστὶ κοινωνία οἴκων καὶ γενῶν ἐπ' εὐδαιμονίαν τελείαν καὶ αὐτάρκη τοῦ εὖ ζῆν ἕνεκεν. Cicero 3. de rep. apud Augustin. *multitudo juris consensu & utilitatis communione sociata.* Et in-

tum

hominum, juris fruendi & communis utilitatis causa sociatus. Jus arctius patens & ab ipsa potestate civili non veniens, quanquam ei subditum, varium est, præcepta patria, dominica, & si qua sunt similia in se continens. Latius autem patens est jus Gentium, id est quod Gentium omnium * aut multarum voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix ullum jus reperitur extra jus naturale, quod ipsum quoque gentium dici solet, omnibus gentibus commune. Imo sæpe in una parte orbis terrarum, est jus gentium quod alibi non est, ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus.

2. Probatur autem hoc jus gentium pari modo quo jus non scriptum civile, usu continuo & testimonio peritorum. Est enim hoc jus, ut recte notat Dio Chrysostomus, *εὕρημα βίου καὶ χρόνου, repertum temporis & usus.* Atque in eam rem maximum nobis usum præbent illustres annalium conditores.

XV. 1. Jus voluntarium divinum quod sit, satis ex ipso vocum sono intelligimus: id nimirum, quod ex voluntate divina ortum habet: quo discrimine à jure naturali, quod item divinum dici posse diximus, internoscitur. In hoc jure locum habere potest, quod nimium indistincte * dicebat Anaxarchus apud Plutarchum in Alexandro: non ideo id Deum velle, quia justum est, sed justum esse, id est jure debitum, quia Deus voluit.

2. Hoc autem jus aut datum est humano generi, aut populo uni. Humano generi ter jus datum à Deo reperimus: statim post hominem conditum, iterum in reparatione humani generis post diluvium, postremo in sublimiori reparatione per Christum. Tria hæc jura haud dubie omnes homines obligant, ex quo quantum satis est ad eorum notitiam pervenerunt.

XVI. 1. Ex omnibus populis unus est, cui peculiariter Deus jura dare dignatus est, populus scilicet Hebræus, quem sic alloquitur Moses Deut. IV, 7. *Quæ gens tam magna, cui Dei propinqui, sicut dominus Deus noster, ad omnia vota quæ ei facimus? quæ gens tam magna, cui sint constitutiones & jura æqua,*

rum, cœtus j. c. & u. c. sociatus. Perfectus, sufficiens ad ea, quæ desiderat natura ad bene commodeque vivendum.

GROTII NOTÆ.

Aut multarum] Vasquius II. Controvers. LIV, 4.

Dicebat Anaxarchus] Est apud Plutarchum Alexandro.

GRONOVII NOTÆ.

Non veniens] Sed partim à natura, partim à jure gentium.

Ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus] 3, 7. 3, 9.

XV. 1. *Voluntate divina*] Cognita & patefacta per singularem & propriam declarationem, non per insitum omnibus hominibus sensum.

Item divinum] Quia naturæ rationali unus id insevit Deus.

2. *Post hominem*] Adamo.

In reparatione] Noacho.

Per Christum] Quippe qui Ecclesiam antea Palæstinæ inclusam reddiderit Catholicam.

ἐθνῶν, Actor. XVII, 4. Hebraice חסידי אומות pii ex gentibus: ut legitur * titulo Thalmudico de Rege. Talis qui est, in lege dicitur בן נכר Levit. XXII, 25. גר ותושב Levit. XXV, 47. ubi Chaldæus dixit, * incolam incircumcisum. Hi, ut narrant ipsi Hebræorum magistri, leges Adamo & Noæ datas servare tenebantur, abstinere ab idolis & sanguine, & aliis quæ infra suo loco memorabuntur, at non item leges proprias Israelitarum. Itaque cum Israelitis non liceret vesci carne bestiæ quæ fato suo periisset, peregrinis tamen inter ipsos viventibus id licebat, Deuter. XIV, 21. Nisi quod quibusdam legibus specialiter expressum est, ut incolæ iis non minus quam indigenæ teneantur.

4. Extraneis etiam, qui aliunde advenirent, neque institutis Hebraicis subjicerentur, in templo Hierosolymitano licuit Deum

officium Messiæ, cujus erat plenitudo gentium, cujus vocare omnes, cujus reddere Ecclesiam Catholicam.

Grotii Notæ.

Titulo Thalmudico de Rege] Et titulo de Synedrio cap. XI.

Incolam incircumcisum] De tali agitur & Exodi XII, 45. A quo distinguitur proselytus, id est circumcisus advena, ut ostendit collatio loci Num. IX, 14. De piis illis incircumcisis multa habet Maimonides libro de Idololatria c. X, §. 6. Idem in commentario ad Misnajoth, & alibi sæpe, pios illos ex gentibus participes ait futuros bonorum futuri sæculi. Chrysostomus ad Romanos cap. II. τοῦτον Ἰουδαῖον ἀποκαλεῖ φησιν, ὃ οὐκ ἐστιν Ἰουδαῖον διακόψαι, ἢ τοιοῦτος ἐν τῷ Χριστῷ πεπιστευκώς. ἀποκαλεῖ δὲ οὕτως τὸν χριστιανὸν ἐνθυμούμενος χριστὸς ὁ λεγόμενος: *quem Judæum hic vocat, & de quibus Græci differit? de iis qui ante Christi adventum fuere: nondum enim ad Gratiæ tempora perducta est oratio.* Deinde: Ἰουδαῖος ἦν ἀποκαλεῖ φησιν, ὃ τοὺς εἰδωλολατρήσαντας, ἀλλὰ τοὺς θεοσεβήσαντας, τοὺς τὸ φυσικὸν παιδαγωγοῦντας λόγῳ, τοὺς πλὴν τῶν Ἰουδαϊκῶν πραγμάτων πάντα τὰ ἀφῃρεθέντα παρὰ θεοῦ δικαίους ἀποκαλοῦντας. Exemplaque dat in Melchisedeco, Jobo, Ninivitis, Cornelio. πάλιν ὁ τὸν εἰδωλολάτρην, ἀλλὰ τὸν θεοσεβῆ καὶ ἐπήκοον καὶ τὸ τοιοῦτον πραγματεύσασθαι ἀπολαμβάνων φησὶ: *Græcos hic dicit, non idolorum cultores, sed in Deum pios, naturali ratione obsequentes, qui, præter Judaica instituta, cuncta quæ ad pietatem facerent servabant. Et Græcum rursum vocat, non cultorem idolorum, sed pium, virtute præditum, a legis vero ritibus liberum.* Eundem in sensum trahit illud, τοὺς ἀνόμους ὡς ἀνόμους, *legis solutis ut legis solutos.* & oratione XII. de Statuis: Ἕλληνα οὐκέτι καλεῖ ὁ τὴν εἰδωλολατρίαν, ἀλλὰ τὸν πρεσβύτερον κἂν ὁ θεὸν μόνον, ἀλλὰ ἐνάρετον ἢ τὸν ἐν Ἰουδαϊκοῖς πραγματεύσεσιν ἀνήκεστον, συλλαμβανομένῳ λόγῳ καὶ φύσεως καὶ ἀνθρωπικῆς διαφορᾶς, ἀλλὰ σπουδαίου ἀνδρὸς καὶ βιοτεύοντος εὐσεβείας ἐφιέμενον. *Græcum hic appellat, non idolis deditum, sed unius Dei invocatorem, talem tamen qui Judaicarum rerum necessitati adstrictus non sit, sed alienarum puta observationibus, circumcisioni, variis ablutionibus, interim quæ in omnibus sapientiæ studium pietatemque ostendit.*

Groneovii Notæ.

חסידי אומות] Pii nationum de gentibus.

בן נכר] Filius peregrinitatis.

גר ותושב] Παροικία καὶ παροικία.

Sicut

Deum adorare, & victimas offerre, * stantibus tamen in loco peculiari, ac separato à statione Israelitarum, 1 Reg. qui Latinis III Reg. VIII, 41. II Macc. III, 35. Johan. XII, 20. Actor. VIII, 27. * Neque Elisæus Naamani Syro, neque Jonas Ninivitis, neque Daniel Nabuchodonosoro, neque Prophetæ alii Tyriis, Moabitis, Ægyptiis, ad quos scribunt, unquam significarunt opus ipsis esse ut Mosis legem susciperent.

5. Quod de tota lege Mosis dixi, idem & de circumcisione, quæ legis quasi introitus erat, dictum volo. Hoc tantum interest, quod lege Mosis Israelitæ soli tenebantur, circumcisionis autem lege tota Abrahami posteritas: unde Idumæos à Judæis coactos circumcisionem suscipere in historiis Hebræorum & Græcorum legimus. Quare qui populi extra Israelitas circumcisi sunt (sunt autem complures, quorum Herodotus, Strabo, Philo, Justinus, Origenes, Clemens Alexandrinus, Epiphanius, * Hieronymus, meminerunt) eos credibile est ab Ismaele, aut ab Esavo, aut * ex Cethuræ posteris venisse.

6. Cæterum in aliis omnibus locum habebat Pauli illud, Rom. II, 14. *Cum gentes quæ legem non habent, * naturæ suapte* (id-

Grotii Notæ.

Stantibus in loco peculiari] Vide Josephum ubi Templi Salomonis historia tractatur.

Neque Elisæus Naamani Syro] Idem sentit Hilarius ad Matth. XII.

Hieronymus] Addi potest Theodoretus.

Ex Cethuræ posteris] Ex his orti videntur Æthiopum illi, quos circumcisis annumerat Herodotus: Homeritas illos vocat Epiphanius.

Naturæ suapte] Τοῖς τὸ οἰκεῖον λεγομένοις, *collectionibus naturalibus*, ait Chrysostomus. Idem mox: *Οὐ τῶν νόμῳ, φησὶ, δεομένων ἐν τῇ κακίᾳ τοσοῦτον. Ob hoc, inquit, admirandi sunt quod lege quæ non habuerint.* Item: *Ἀρκεῖ φησὶ καὶ τῶν συνηθῶν ὁ λογισμός: Sufficit prolege consuetudo & rationis usus.* Tertullianus adversus Judæos: *Ante legem Moysi scriptam in tabulis lapideis, legem fuisse censendo non scriptam, quæ naturaliter inscripta erat, & à patribus custodiebatur.* Non longe hinc abest Isocrateum illud: *Δίκαιον δὲ νομίζειν εἶναι, ἃ τοῖς ἁπλῶς ἀγαθοῖς ἔσται τὸ δίκαιον: Quæ bona republica fieri volent, ea debent non literis complere partibus, sed in animis quid justum est serre.*

Grotii Notæ.

5. *Ab Ismaele vel Esavo aut Cethuræ posteris*] Mira conjectura. Atqui & Ægyptios, & Colchos & Æthiopas circumcisione usos, testis Herodotus. Hi autem non Cethuræi, non Esavi, aut Ismaelis, nec omnino Heberi aut Semi progenies, sed Ægyptii ac Æthiopes à Chami filiis descendunt, Mesreno, unde Ægyptus Hebræis terra Mesraim, & Chusæ, unde iisdem Æthiopia terra Chusi. Et credibile est Ægyptios accepisse circumcisionem ab Hebræis inquilinis, Æthiopas ab Ægyptiis. Colchi autem, origine Scythæ Japetidæ fuerunt: & videntur circumcisionem etiam accepisse ab Ægyptiis, cum Sesostris expeditione in Asiam facta colonias Ægyptiorum ibi collocavisset, cujus meminit etiam Valerius Flaccus lib. V. Argonaut. 417. Sesostrin autem successisse Pharaoni, in mari rubro submerso, sentit Jacobus Usserius Archiepiscopus in Hibernia in Chronologicis.

(id est moribus ex primævo fonte manantibus: nisi quis malit illud *natura* referre ad præcedentia, ut opponantur Gentes Judæis, quibus statim natis lex instillabatur) *faciunt ea quæ legis sunt; isti legem non habentes sibi sunt lex: ut qui ostendant ipsum opus legis mentibus suis inscriptum, simul testimonium reddente ipsorum conscientia, & cogitationibus sese mutuo accusantibus, aut etiam excusantibus.* Et illud ibidem 26. *Si præputium* (id est præputiatus homo) *observet mandatum legis, nonne præputium istius pro circumcisione reputabitur?* Bene ergo in Josephi historia Ananias Judæus Izaten Adiabenum (Ezaten hunc Tacitus vocat) docebat * etiam citra circumcisionem Deum recte coli & propitium haberi posse. Nam quod extranei multi circumcisi sunt, & per circumcisionem legi se obligarunt, (ut explicat Paulus Gal. v, 3.) id fecerunt partim ut jus civitatis adipiscerentur (nam proselyti, qui Hebræis גרי צדק hospites justitiæ, * pari jure erant cum Israelitis, Num. xv.) * partim ut earum promissionum essent participes, quæ non communes humano generi, sed Hebræo populo erant peculiares: quanquam non negem posterioribus sæculis accessisse etiam in nonnullis pravam opinionem, quasi extra Judaismum salus non esset.

Antiq. lib. xx. c. 2.

7. Hinc colligimus, nulla parte legis Hebrææ, qua lex est propria, nos obligari, quia obligatio extra jus naturæ venit ex voluntate legem ferentis. Deum autem voluisse ut alii quam Israelitæ ista lege tenerentur, nullo indicio potest deprehendi. Non igitur, nos quod attinet, probanda est ulla legis abrogatio: nam nec abrogari potuit eorum respectu quos nunquam obstrin-

GROTII NOTÆ.

Etiam citra circumcisionem Deum recte coli & propitium haberi posse] Ipse Tryphon, de rigore remittens, Justino sic ait: μόνοις σοι ἐν ἐσεσθαι τοῦ φιλοσοφεῖν τρόπον ἐλπὶς ὑπάρχειν ταῦτα ἀμελοῦντι μόνοις: si in sola philosophandi ratione manseris, erat tibi reliqua spes aliqua fiatus melioris.

Pari jure erant cum Israelitis] Justinus colloquio cum Tryphone: σφοδρότατα ἀφεστηκέναι, εἰ τοῦ λαοῦ φησὶ κεχωρίσθαι, ἐξὸν ἐν αὐτῷ ζῆν. Proselytus qui circumcisus populo se aggregavit, par est indigena.

Partim ut earum promissionum essent participes] Et ob id ad Paschalis ritus communionem admittebantur.

GRONOVII NOTÆ.

6. *Ananias Izaten docebat*] At ibidem refert Josephus, alium Judæum Eleazarum monuisse Regem, grandem ab eo injuriam Deo & legi fieri, & magnam esse impietatem, quod agnita veritate non circumcideretur: & huic paruisse Izaten: atque inde in omni vita, Deo propitio ac vindice, felicem & magnum fuisse.

Hæc sunt quæ responderi ad illa possint, quæ tradit auctor. Nos tamen ex dutissimis non somus, nec misericordiam Dei circumscribimus, & quid de bonis & honestis viris in Paganismo statuerit, arcano illius & adorando judicio relinquimus.

גרי צדק] Παγανίζοντες δικαιοσύνης.

De

obstrinxit. Sed ab Israëlitis ablata est obligatio, quoad ritualia quidem, statim postquam lex Euangelii cœpit promulgari; quod Apostolorum principi clare fuit revelatum, Act. x, 15. quoad cætera vero, postquam populus ille, per excidium urbis & desolationem præcisam, sine spe restitutionis, populus esse desiit.

8. Nos vero alienigenæ non id Christi adventu consecuti sumus ut Mosis lege non teneremur, sed ut qui antea spem tantum satis obscuram in Dei bonitate positam habere poteramus, nunc diserto fœdere fulciamur, utque in unam Ecclesiam coalescere possimus cum Hebræis filiis Patriarcharum, sublata ipsorum lege, quo velut intersepimento à nobis distinebantur. Ephes. II, 14.

XVII. 1. Cum ergo directam obligationem lex per Mosem data in nos inducere non possit, ut jam ostendimus, videamus ecquem alium usum habere possit, tum in hac de jure belli, tum in similibus aliis quæstionibus. Id enim scire ad multa refert.

2. Primum ergo ostendit lex Hebræa, id quod ea lege præci- L.
pitur non esse contra jus naturæ. Nam cum jus naturæ, ut ante diximus, sit perpetuum atque immutabile, non potuit à Deo, qui injustus nunquam est, quicquam adversus id jus præcipi. Adde quod lex Mosis vocatur immaculata & recta, Psalm. XIX, qui Latinis XVIII, 8. & Apostolo Paulo sancta, justa, bona, Rom. VII, 12.

De præceptis loquor: nam de permissis distinctius agendum est: permissio enim quæ lege fit (nam quæ nudi est facti, & impedimenti remotionem significat, huc non pertinet) aut plena est, quæ jus dat ad aliquid omnino licite agendum, aut minor plena, quæ tantum impunitatem dat apud homines, & jus ne quis alius impedire licite possit. Ex prioris generis permissione, non minus quam ex præcepto, sequitur id de quo lex agit contra jus naturæ non esse. * De posteriori genere aliter se res habet. Sed raro locum habet hæc collectio: quia cum permittentia verba sint ambigua, magis ex jure naturæ interpretari nos convenit utrius generis sit permissio, quam ex permissionis modo ad jus naturæ argumentando procedere.

3. Huic

GROTII NOTÆ.

De posteriori genere aliter se res habet] Vide Chrysostomum ad finem VII. ad Romanos.

GRONOVII NOTÆ.

7. *Ritualia*] Capita de cærimoniis.

XVII. 2. *Quæ nudi facti*] Nam & permissio extra legem est. permissumque habetur, quod nusquam vetitum. ea non juris est, sed facti, & tantum significat nihil obstare aut impedire, quo minus facias, si lubeat.

Hæc collectio] Hoc vel illud in lege Mosaica permissum est; ergo est juris naturæ.

II. 3. Huic primæ observationi affinis est altera, licere nunc his qui imperium inter Christianos obtinent, leges ferre ejus sensus cujus sunt leges per Mosem datæ, nisi si quæ sint leges, quarum tota substantia ad tempus Christi exspectati & Euangelii nondum revelati pertineat, aut nisi Christus ipse contrarium, aut in genere, aut in specie, constituerit: nam his tribus causis demptis, nulla potest alia excogitari, cur quod olim Mosis lege fuit constitutum, nunc sit extra ea quæ licent.

III. 4. Tertia observatio hæc sit: quicquid ad eas virtutes pertinens quas Christus à suis discipulis exigit, lege Mosis præceptum est, * id nunc etiam, si non & amplius, à Christianis præstandum. Fundamentum hujus observationis est, quod quæ virtutes à Christianis exiguntur, ut humilitas, patientia, dilectio, exiguntur * in majore gradu quam statu legis Hebraicæ exigebantur: idque merito, quia etiam promissiones cœlestes in Euangelio multo clarius proponuntur. Hinc lex vetus comparatione Euangelii dicitur fuisse nec perfecta, nec ἄμεμπτος, Heb. VII, 19. VIII, 7. & legis finis dicitur Christus, Rom. X, 5. lex autem manuductrix ad Christum, Gal. III, 25. Sic lex vetus de sabbato, & * altera de decimis, monstrant Christianos obligari, ne minus septima temporis parte ad cultum divinum, nec minus fructuum decima, in alimenta eorum, qui in sacris rebus occupantur, aut similes pios usus, seponant.

GROTII NOTÆ.

Id nunc etiam, si non & amplius à Christianis præstandum] Tertullianus de Pudicitia: *Libertas in Christo non fecit innocentiæ injuriam, manet lex tota pietatis, veritatis, constantiæ, castitatis, justitiæ, misericordiæ, benevolentiæ, pudicitiæ.*

In majore gradu] Chrysostomus de Virginitate XCIV, μείζονα ἐπιδείκνυσθαι δεῖ τὴν ἀρετὴν, ὅτι πολλὰ ἡ τοῦ πνεύματος χάρις ἐκκέχυται νῦν καὶ μεγάλη τὸ τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ὁ δωρεά. *Major nunc virtus ostendenda est, quia multa nunc spiritus effusa est gratia, & ingens donum est Christi adventus.* Similia habet idem oratione, Esse ex neglectu vitia; & de jejuniis tertio; & ad Romanos VI, 14. & VII, 5. Adde Irenæum lib. IV, cap. XXVI. Scriptor Synopseos Sacræ Scripturæ, quæ inter opera est Athanasii, de capite quinto Matthæi agens, ἐπιτείνει τὰς ἐν τῷ νόμῳ ἐντολὰς, *intensiora facit hic Christus legis præcepta.*

Et altera de decimis] Sic lege hac apud Christianos utitur Irenæus lib. IV, cap. XXXIV, & Chrysostomus sub finem capitis ultimi prioris ad Corinthios, & ad Ephesios II, 10.

CA-

Caput II.

An bellare unquam juſtum ſit.

I. *Jus naturæ bello non repugnare, probatur rationibus:*
II. *Hiſtoria.*
III. *Conſenſu.*
IV. *Jus gentium non repugnare bello probatur.*
V. *Jus divinum voluntarium, ante Euangelii tempus, bello non repugnare probatur, cum ſolutione objectionum.*
VI. *Ad quæſtionem, an bellum cum jure Euangelico pugnet, prænonita.*
VII. *Argumenta pro negante ſententia ex ſacris literis.*
VIII. *Solutio argumentorum ex ſacris literis pro parte ajente.*
IX. *Examinatur veterum Chriſtianorum circa hanc rem conſenſio.*
Negans privatim conſilio potius, quam præcepto nixa, reprobatur.
X. *Affirmans, publica Eccleſiæ auctoritate, conſenſu, & temporum uſu confirmatur.*

Viſis Juris fontibus, ad primam ac generaliſſimam veniamus quæſtionem, quæ hæc eſt, an bellum aliquod juſtum ſit, ſive an bellare unquam liceat.

I. 1. Hæc autem ipſa quæſtio, ut & aliæ quæ deinceps ſequentur, ad jus naturæ primum exigenda eſt. M. Tullius Cicero tum tertio de Finibus, tum aliis in locis, ex Stoicorum libris erudite diſſerit, eſſe quædam prima naturæ, Græcis τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν, quædam conſequentia, ſed quæ illis primis præferenda ſint. Prima naturæ vocat, quod ſimulatque natum eſt animal, ipſum ſibi conciliatur & commendatur ad ſe conſervandum, atque ad ſuum ſtatum, & ad ea quæ conſervantia ſunt ejus ſtatus, diligenda: alienatur autem ab interitu iisque rebus, quæ interitum videantur afferre. Hinc etiam ait fieri, ut nemo ſit, quin cum utrumvis liceat, aptas malit & integras omnes partes corporis, quam eaſdem uſu imminutas aut detortas habere: primumque eſſe officium, ut ſe quis conſervet in

Gell. XII. c. v.

Gronovii Notæ.

I. 1. *Cicero tertio de Finibus*] c. 5.

Prima naturæ] Documenta, monita.

Ipſum ſibi conciliatur] Amor & ſtudium conſervandi ſui. Quod ipſum ſeſe amat, ſibi placet, & curam ſuæ ſalutis: alienatur autem & refugit perniciem & quæ eo ducunt. Seneca ep. 121. *Primum ſibi ipſi conciliatur animal. Nullum animal ad ſuam pradit ſine metu mortis. Simul enim conciliatur ſalutis ſuæ quidquid, & quæ juvant, ibi patet, & ſuæ formidat.*

in naturæ statu; deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellatque contraria.

2. At * post hæc cognita sequi notionem convenientiæ rerum cum ipsa ratione, quæ corpore est potior, atque eam convenientiam, in qua honestum sit propositum, pluris faciendam, quam ad quæ sola primum animi appetitio ferebatur; quia prima naturæ commendent nos quidem rectæ rationi, * sed ipsa recta ratio carior nobis esse debeat, quam illa sint à quibus ad hanc venerimus. Hæc cum vera sint & ab omnibus, qui judicio sano sunt præditi, facile sine alia demonstratione assensum impetrent, sequitur in examinando jure naturæ primum videndum quid illis naturæ initiis congruat, deinde veniendum ad illud, quod quanquam post oritur dignius tamen est, neque sumendum tantum, si detur, omni modo expetendum.

3. Hoc ipsum vero, quod honestum dicimus, pro materiæ diversitate, modo (ut ita dicam) in puncto consistit, ut si vel minimum inde abeas, ad vitium deflectas, modo liberius habet spatium, ita ut & fieri laudabiliter, & sine turpitudine omitti aut aliter fieri possit, ferme quomodo ab hoc esse ad hoc non esse statim sit transitus; at inter aliter adversa, ut album & nigrum, reperire est aliquid interpositum, sive mixtum, sive reductum utrinque. Et in hoc posteriori genere maxime occupari solent leges tum divinæ, tum humanæ, id agendo, ut quod per se laudabile tantum erat, etiam deberi incipiat.

Supra

GROTII NOTÆ.

Post hæc cognita sequi notionem convenientiæ rerum cum ipsa ratione] Seneca epistola CXXIV: *quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert, ita hominis bonum non est in homine, nisi cum in illo ratio perfecta est.*

Sed ipsa recta ratio carior nobis esse debeat, quam illa sint à quibus ad hanc venerimus] Seneca epistola LXXVI: *Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur; in homine optimum quid est? Ratio.* vide & epistolam CXXI. & CXXVIII. Juvenalis Satyra XV:

melius nos
Zenonis præcepta monent: neque enim omnia, quadam
Pro vita facienda monent.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Notionem convenientiæ*] Intelligentiam ordinis, concordiæ, decoris rerum agendarum. Gellius vocat utendi consilii reputationem, & honestatis utilitatisque veræ contemplationem, subtilioremque explorationem & commodorum delectum.

Convenientiam in qua] Utpote in qua.

In qua honestum] Cicero c. 6. *In primis illis naturæ conciliationibus non inest honesta actio, consequens est, & post oritur.*

Commendent] Ab illis ad hanc proficiscimur. Cic. cap. 7. eadem phrasi utitur.

3. *In puncto consistit*] Stricte ac præcise accipiendum est.

Ad vitium deflectas] Ubi quicquid remittas, summa turpitudo sequitur: ut deserere amicum non licet, juvare aliter atque ille velit, nihil impedit quominus honestum sit.

Reductum utrinque] Horat. 1. ep. 18. *Virtus est medium vitiorum & utrinque reductum.*

Etiam deberi] Ut nisi facias, pœnæ sit obnoxius.

Supra

Supra autem diximus, de jure naturæ cum quæritur, hoc quæri, an fieri aliquid possit non injuste: injustum autem id demum intelligi quod necessariam cum natura rationali ac sociali habet repugnantiam.

4. Inter prima naturæ nihil est quod bello repugnet, imo omnia potius ei favent. nam & finis belli, vitæ membrorumque conservatio, & rerum ad vitam utilium aut retentio aut acquisitio, illis primis naturæ maxime convenit, & vi ad eam rem si opus sit uti, nihil habet à primis naturæ dissentaneum, cum animantibus singulis vires ideo sint à natura attributæ, ut sibi tuendis juvandisque sufficiant. Xenophon: τὰ ζῶα ἐπίσταται πᾶσα μαχόμενα ἰσχύειν. ὅσα πρὸς ἔνια αὐτῶν μάχεται ἡ ἄλλη φύσις, *omnia animantium genera pugnam norunt aliquam, quam non aliunde quam à natura didicerunt.* In Halieuticon fragmento est:

Omnibus hostem
Præsidiumque datum sentire & noscere teli
Vimque modumque sui.

Horatius dixerat:

Dente lupus, cornu taurus petit; unde, nisi intus
Monstratum?

Lucretius vero amplius:

Sentit enim vim quidque suam, qua possit abuti:
Cornua nata prius vitulo quam frontibus exstant.
* *Illis iratus petit atque infensus inurget.*

Quem

Supra diximus] 1. 3.

Quid necessariam] Quod formulæ societatis ratione utentium adversatur.

4. *Inter prima naturæ*] Bellum non repugnare primis naturæ.

Retentio] Melius dixisset defensio vel tutela. nam *retentio* est quidem vox Ciceronis, sed significat vel ἀπόσχεσιν *inhibitionem*, ut cum auriga adducit frenos & sistit cursum 13. Attic. 21. vel cum quis dubitans assensum sustinet 4 Acad. 18. & 25. vel non solvere solidum 13 Attic. 23. 25. l. 50. D. de leg.

GROTII NOTÆ.

Illis iratus petit atque infensus inurget] Martialis:

Vitulusque inani fronte prurit ad pugnam.

Porphyrius tertio de non esu animalium: πᾶσιν μὲν ἐνέκειτο εἰδέναι εἶναι ἄλλοις ἐπ' ἄλλα ἐπιτηδείως, καὶ τὰ μὲν φυλακτικὰ, τὰ δὲ χρηστικὰ, τὰ δὲ πολεμικὰ πρὸς ἄλλα καὶ ἄλλα, ἐπ' ἄλλοις καὶ ἄλλοις, ἐπ' ἄλλῃ καὶ ἄλλῃ χρείᾳ· *nôrit omnibus alia alio modo esse utilia, hæc custodiæ, illa usui, hæc bello, illa bello, hæc huic, illa illi, hæc huic, illa illi, hæc huic, illa illi

Quem ſenſum Galenus ſic exprimit: *Φαίνεται γὰρ ἤδη τὰ ζῶα σκοπὸν τοῦ μέρει ἕ κατασκευάζοντα ἀκριβῶς ἕκαστον ὑπάρχειν. μᾶλλον μὲν οὖν ἐνίοις ἐξ ἀρχῆς φύσει τὸ κέντρον. πάλαι οἱ ἵπποι λακτίζουσι, κἀὐτῶν σκύλακες πῶς ἁπλῶς: ὥστε γε τὸ μὲν σκυλάκιον δάκνειν ἐπιχειρεῖ, κἂν μηδέπω κραταιοὺς ἔχῃ τοὺς ὀδόντας. Videmus animantium quodque eo ad ſui tutelam uti quo maxime valet. Nam & vitulus nondum enatis cornibus ea parte minatur, & equuleus nondum firmatis ungulis calcitrat, & catellus dentibus nondum robuſtis morſitat.* Idem Galenus de uſu partium primo, hominem animal eſſe ait ad pacem bellumque natum, cui arma quidem agnata non ſint, * ſed apta armis parandis ac tractandis manus: qua etiam pro armis uti ſponte ſua nec aliunde id edoctos infantes videmus. Sic & Ariſtoteles de partibus animalium quarto, capite x. manum homini ait eſſe pro haſta, pro enſe, & pro armis quibuſlibet, quia omnia poteſt ſumere ac tenere.

5. Recta autem ratio ac natura ſocietatis, quæ ſecundo ac potiore loco ad examen vocanda eſt, non omnem vim inhibet, ſed eam demum quæ ſocietati repugnat, id eſt quæ jus alienum tollit. nam ſocietas eo tendit ut ſuum cuique ſalvum ſit communi ope ac conſpiratione. Quod facile intelligi poteſt locum habiturum, etiamſi dominium (quod nunc ita vocamus) introductum non eſſet. nam vita, membra, libertas, ſic quoque propria cuique eſſent, ac proinde non ſine injuria ab alio impeterentur. Sic & rebus in medio poſitis uti, & quantum natura deſiderat eas abſumere, jus eſſet occupantis: quod jus qui ei eriperet, faceret injuriam. Hoc ipſum autem nunc, poſtquam ex lege aut uſu dominium formam ſuam accepit, multo intelligitur facilius: quod exprimam Tullii verbis: *Ut,*

quæ poſtrema optime conveniunt cum iis quæ ex Galeno in contextu ſequuntur. Hoc enim dicit: *Ratione quæ carent, armata ipſa habent corpore, ut has cornua, dentes aper, ungues leo. At mihi non in corpore natura Deus arma poſuit, ſed extra corpus; hoc ipſo efficiens manſuetum animal & hominem, neque ſemper talium armorum mihi eſſe tempus. Nam telum ſæpe depono, reſumo interdum. Ut igitur liberior ſalutariſque ſim, neque ſemper cogar portare arma, facit ea ſejuncta eſſe a mea natura.*

Sed apta armis parandis ac tractandis manus, quæ etiam pro armis uti ſponte ſua nec aliunde ad edoctos infantes videmus. Caſſiodorus de anima: *Et quoniam neque cornu, neque dente, neque fuga (ſicut alia animalia) corpori humani formæ ſe prævalet vindicare, robuſtus illi thorax, brachiaque conceſſa ſunt: ut illata manſuetum manu defenderet, & objecto corpori quaſi quodam clypeo vindicaret.*

Grotii Notæ.

Manum pro haſta] Lucret. 5, 1285. *Arma antiqua manus ungues dentesque fuerunt.*

1. *Quæ ſecunda ac potiore loco*] Bellum non repugnare ſecundis & excellentioribus naturæ.

Dominium] Certarum rerum jus proprium.

Jus eſſet occupantis] Ut nunc quoque in iis quæ communia ſunt, quæ publica, quæ univerſitatis.

5

Ut, si unumquodque membrum sensum suum haberet, ut posse putaret se valere si proximi membri valetudinem ad se traduxisset, debilitari & interire totum corpus necesse est: sic, si unusquisque nostrum rapiat ad se commoda aliorum, detrahatque quod cuique possit, emolumenti sui gratia, societas hominum & communitas evertatur necesse est: nam sibi ut quisque malit quod ad usum vitæ pertineat quam alteri acquiri, concessum est non repugnante natura: illud natura non patitur, ut alienis spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus. De offic. III.

6. Non est ergo contra societatis naturam sibi prospicere, atque consulere, dum jus alienum non tollatur: ac proinde nec vis, quæ jus alterius non violat, injusta est: quod idem Cicero ita extulit: *Cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius si uti non licet superiore.* Idem alibi: *Quid est quod contra vim fieri sine vi possit?* Apud Ulpianum est: *Vim vi repellere licere Cassius scribit, idque jus natura comparatur; apparet autem, inquit, ex eo arma armis repellere licere.* Ovidius dixerat: Epist. Fam. XII. 1. L. 1. §. vim vi. D. de vi & vi armata.

Armaque in armatos sumere jura sinunt.

II. 1. Id quod dicimus, non omne bellum juri naturæ adversari, probatur amplius ex sacra historia. Nam cum adversus Reges quatuor, qui Sodoma diripuerant, Abrahamus cum ministris ac federatis suis armatus victoriam reportasset, Deus per sacerdotem suum Melchisedecum factum ejus probavit; ita enim illi Melchisedecus: *Laus sit Deo altissimo, qui tradidit hostes tuos in manum tuam*, Gen. XIV, 20. At ceperat arma Abrahamus, ut ex historia apparet, sine speciali Dei mandatu: fretus igitur jure naturæ vir, non sanctissimus tantum, sed & sapientissimus, etiam extraneorum Berosi atque Orphei testimonio. Historia septem populorum quos Israelitis exscindendos Deus tradidit non utar: fuit enim ibi mandatum speciale ad exsequendam rem à Deo judicatam, in populos maximorum criminum reos: unde hæc bella in sacris literis Dei bella proprie nominantur, quippe Dei jussu non humano arbitrio suscepta. Ad rem magis pertinet quod Amalecitas vim sibi inferentes Hebræi, ducibus Mose ac Josua, armis repulerunt. Exod. XVII. quod Deus ante factum non jusserat, post factum probavit.

2 Sed

Si unumquodque] Hinc jure culpat Themistocles Lacedæmonios, quod imbecillitate sociorum potentiam quærerent, Justin. 2, ult.

II. 1. *Ministros*] Clientibus, libertis, servis.

Extraneorum] Infidelium, paganorum, gentilium.

Historia septem] Erant Chananitæ, Hethitæ, Hevitæ, Pherezitæ, Girgasitæ, Amalecitæ, Jebusitæ. Josuæ 3, 10.

Fuit enim] Id bellum fuisset justum, etsi nullum aliud esset bellum justum, ex iis, quæ dicta sunt cap. 1, 10. & 15.

Omnis

Quem sensum Galenus sic exprimit: Φαίνεται γὰρ ἔχοντα σκεῦος τὸ μὲν ἕ πάντ' ἀμυνόμενον ἢ ἕ ἄλλον ἐπιτίθεσθαι. μάχεται μὲν κυρίως ἀφ' ὁπλῶν τὰ κέρατα, πλήττει δ' ἵππος λακτίζων, κόπτει ταῦρος πρὸς ἀπάτας: ὥστε γε τὸ μὴ σκυλάκιον ἐθέλειν ἐπιχειρεῖν, καὶ μηδέπω κεκτῆσθαι ἰχθ τοὺς ὀδόντας. *Videmus animantium quodque eo ad sui tutelam uti quo maxime valet. Nam & vitulus nondum enatis cornibus ea parte minatur, & equuleus nondum firmatis unguibus calcitrat, & catellus dentibus nondum robustis morsitat.* Idem Galenus de usu partium primo, hominem animal esse ait ad pacem bellumque natum, cui arma quidem agnata non sint, * sed apta armis parandis ac tractandis manus: quæ etiam pro armis uti sponte sua nec aliunde id edoctos infantes videmus. Sic & Aristoteles de partibus animalium quarto, capite x. manum homini ait esse pro hasta, pro ense, & pro armis quibuslibet, quia omnia potest sumere ac tenere.

5. Recta autem ratio ac natura societatis, quæ secundo ac potiore loco ad examen vocanda est, non omnem vim inhibet, sed eam demum quæ societati repugnat, id est quæ jus alienum tollit. nam societas eo tendit ut suum cuique salvum sit communi ope ac conspiratione. Quod facile intelligi potest locum habiturum, etiamsi dominium (quod nunc ita vocamus) introductum non esset. nam vita, membra, libertas, sic quoque propria cuique essent, ac proinde non sine injuria ab alio impeterentur. Sic & rebus in medio positis uti, & quantum natura desiderat eas absumere, jus esset occupantis: quod jus qui ei eriperet, faceret injuriam. Hoc ipsum autem nunc, postquam ex lege aut usu dominium formam suam accepit, multo intelligitur facilius: quod exprimam Tullii verbis: *Ut,*

quæ postrema optime conveniunt cum iis quæ ex Galeno in contextu sequuntur. Hoc enim dicit: *Rationes quæ carent, arma in ipsis habent corpore, ut hos cornua, dentes aper, ungues leo. At mihi non in corporis natura Deus arma posuit, sed extra corpus; hoc ipso ostendens manifestum animal esse hominem, neque semper talium armorum usum esse tempus. Nam telum sæpe deponi, resumi interdum. Ut igitur liberius salutisque sit, neque semper vegetat portare arma, fecit ea seiunctim esse a tua natura.*

Sed apta armis parandis ac tractandis manus, quæ etiam pro armis uti sponte sua nec aliunde id edoctos infantes videmus] Cassiodorus de anima: *Et quoniam neque cornu, neque dente, neque supa* (sicut alia animalia) *corpori humani forma se prævalet vindicare, robustus illi thorax, brachiaque concessa sunt: ut illata sibi injuriam manu defenderet, & objecta experti quasi quadam clypeo vindicaret.*

Grotovii Notæ.

Manum pro hasta] Lucret. 5, 1281. *Arma antiqua manus dentesque fuerunt.*

1. *Quæ secunda ac potiore loco*] Bellum non repugnare secundis & excellentioribus naturæ.

Dominium] Certarum rerum jus proprium.

Jus esset occupanti] Ut nunc quoque in iis quæ communia sunt, quæ publica, quæ universitatis.

57

Ut, si unumquodque membrum sensum suum haberet, ut posse putaret se valere si proximi membri valetudinem ad se traduxisset, debilitari & interire totum corpus necesse est: sic, si unusquisque nostrum rapiat ad se commoda aliorum, detrahatque quod cuique possit, emolumenti sui gratia, societas hominum & communitas evertatur necesse est: nam sibi ut quisque malit quod ad usum vitæ pertineat quam alteri acquiri, concessum est non repugnante natura; illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus. De offic. III.

6. Non est ergo contra societatis naturam sibi prospicere, atque consulere, dum jus alienum non tollatur: ac proinde nec vis, quæ jus alterius non violat, injusta est: quod idem Cicero ita extulit: *Cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius si uti non licet superiore.* Idem alibi: *Quid est quod contra vim fieri sine vi possit?* Apud Ulpianum est: *Vim vi repellere licere Cassius scribit, idque jus naturâ comparatur; apparet autem, inquit, ex eo arma armis repellere licere.* Ovidius dixerat: Epist. Fam. XII. 1. L. 1. §. vim vi. D. de vi & vi armata.

Armaque in armatos sumere jura sinunt.

II. 1. Id quod dicimus, non omne bellum juri naturæ adversari, probatur amplius ex sacra historia. Nam cum adversus Reges quatuor, qui Sodoma diripuerant, Abrahamus cum ministris ac federatis suis armatus victoriam reportasset, Deus per sacerdotem suum Melchisedecum factum ejus probavit; ita enim illi Melchisedecus: *Laus sit Deo altissimo, qui tradidit hostes tuos in manum tuam*, Gen. XIV, 20. At ceperat arma Abrahamus, ut ex historia apparet, sine speciali Dei mandatu: fretus igitur jure naturæ vir, non sanctissimus tantum, sed & sapientissimus, etiam extraneorum Heroës atque Orphei testimonio. Historia septem populorum quos Israelitis exscindendos Deus tradidit non utar: fuit enim ibi mandatum speciale ad exsequendam rem à Deo judicatam, in populos maximorum crimnum reos: unde hæc bella in sacris literis Dei bella proprie nominantur, quippe Dei jussu non humano arbitrio suscepta. Ad rem magis pertinet quod Amalecitas vim sibi inferentes Hebræi, ducibus Mose ac Josua, armis repulerunt. Exod. XVII. quod Deus ante factum non jusserat, post factum probavit.

2 Sed

Si unumquodque] Hinc jure culpat Themistocles Lacedæmonios, quod imberbillirate sociorum potentiam quærerent, Justin. 2, ult.

II. 1. *Ministris*] Clientibus, libertis, servis.

Extraneorum] Infidelium, paganorum, gentilium.

Historia septem] Erant Cananitæ, Hethitæ, Hevitæ, Pherezitæ, Gergesitæ, Amalecitæ, Jebusitæ, Josuæ 3, 10.

Fuit enim] Id bellum fuisset justum, etsi nullum aliud esset bellum justum, ex iis, quæ dicta sunt cap. 2, 10. & 15.

Omnis

2. Sed & leges generales ac perpetuas de modo gerendi belli Deus populo suo præscripsit, Deut. xx, 10. 15. eo ipso ostendens justum bellum etiam sine mandatu speciali suo esse posse; nam aperte ibidem causam ceptem populorum ab aliorum populorum causa distinguit. Ac cum de justis causis belli suscipiendi nihil ibidem edicat, eo ipso ostendit eas naturaliter satis esse manifestas: qualis causa tuendorum finium, in bello Jephtæ adversus Ammonitas, Jud. xi. violatorum legatorum, in bello Davidis adversus eosdem, 11 Sam. x. Simul notandum quod dicit divinus ad Hebræos scriptor, Gedeonem, Baracum, Samsonem, Jephten, Davidem, Samuelem, atque alios per fidem debellasse regna, invaluisse in bello, exercitus exterorum vertisse in fugam. xi, 33, 34: quo loco, ut istius dissertationis series docet, in fidei nomine includit persuasionem, qua id quod fit, Deo placere creditur. Sic & Davidem sapiens femina ait præliari Dei præliа, 1 Sam. xxv, 28. id est pia ac justa.

III. 1. Probatur idem quod dicimus omnium gentium ac præcipue sapientum consensione. De vi qua vita defenditur notus Ciceronis locus, ipsi naturæ testimonium perhibens: *Est* Pro Mi-lone. *hæc non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus: ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, * omnis honesta ratio esset expediendæ salutis.* Idem: *Hoc & ratio docti, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & ferit natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, a corpore, a capite,*

GROTII NOTÆ.

Omnis honesta ratio esset expediendæ salutis] Seneca: *Tutela tertissima ex proximo est, filii quisque permissa est.* Quintilianus VII, cap. II: *Primum in omni genere debet esse defensio, quia natura potest est salus nostra, quam adversari pernicies.* Bene ergo in Trachinis Sophocles:

εἰ γὰρ ὑφειλὸν ἐμβαλεῖν
Ζεὺς σ' ἀπεσκόπει τῶν ἄνω χθονὸς βίᾳ.

Veniam dedisset jure pugnanti Deus. vide & Wisigothorum legem lib. VI, tit. 1, c. 6.

GRONOVII NOTÆ.

2. *De justis nihil*] Certas & expressas, tanquam solas & vere justas non definiat.

Naturaliter] Plenumque, ut plurimum.

Per fidem] Quasi diceret, quod credebant ac certum habebant Deum esse Deum injurum & vindicem justæ causæ, ac velle eos armorum remedio adversus violentiam iniquorum uti. Fortasse tamen voluit Deum prosperasse illorum arma propter fidem, qua exspectabant ventutum Messiam.

III. 1. *Didicimus, accepimus, legimus*] I. didicimus vel traditam a magistris vel hausiam ex libris: nam accipere discentium est. Sic a sacerdotibus Ægyptiis numeros & scelethia Platonem accepisse scribit Cicero 2 Fin. 29. Justin. 11, 3.

Omnis honesta] Quidvis tentaremus, nihil non licere putaremus, vel si occidendi essent, ad nos libetandos.

Quod

pite, à vita sua propulsarent. Cajus Jurisconsultus: *adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere.* Florentinus Jurisconsultus: *Jure hoc evenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, jure fecisse existimetur.* Josephus: φύσεως γὰρ νόμος ἰσχυρὸς ἐν ἅπασι τὸ ζῆν ἐθέλειν, διὰ τοῦτο καὶ τοὺς φανερῶς ἀφαιρουμένους ἡμᾶς τούτου πολεμίους ἡγούμεθα: *Est enim naturæ lex illa quæ in omnibus valet, ut velint vivere, idque ipsum est quapropter eos, qui vita manifeste nos volunt spoliare, hostes censemus.*

L. Itaque D. ad l. Aquil. L. ut vim D. de Just. & jure. De bello Ju. l. III. c. 25.

2. Adeoque manifestam æquitatem hoc habet, ut in bestiis etiam, quæ juris non rem ipsam ut diximus, sed umbram habent quandam, distinguamus inter vim, quæ injuriam infert, & quæ propulsat. Nam cum dixisset Ulpianus, animal * quod sensu, id est rationis usu, caret, non posse injuriam fecisse, mox tamen subjungit, cum arietes vel boves commisissent, & alter alterum occidisset; Q. Mutio auctore distinguendum, ut si quidem is perisset qui aggressus erat, cessaret actio; si is qui non provocaverat, competeret actio. Cui explicando serviet illud Plinii: *Leonum feritas inter se non dimicat, serpentum morsus non petunt serpentes; sed si vis inferatur, nulla est cui non sit ira, non sit animæ injuriæ impatiens, & prompta, si noceat, ad se defendendum alacritas.*

L. 1. D. si quad. paup. f. d. §. Ait. & §. Cum arietes. Adde Ex. XXI, 28.

IV. 1. De jure naturali ergo, quod & gentium dici potest, satis constat eo bella non omnia improbari.

2. Jure autem gentium, voluntario itidem, non damnari bella satis nos docent historiæ; & omnium populorum leges ac mores. Imo * jure gentium introducta esse bella dixit Hermogenianus: quod paulo aliter quam vulgo accipi solet interpretandum censeo: nempe ut certa bellorum forma à jure gentium sit introducta, quam formam, quæ habeant bella, ea peculiares ex jure gentium effectus consequantur: unde distinctio nascitur,

L. Ex hoc jure. D. de just. & jure.

GROTII NOTÆ.

Quod sensu, id est, rationis usu, caret] Similem in modum Seneca de feris loquitur: *Adeo etiam quæ extra intellectum atque æstimationem beneficii sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis evincit.* vide totum locum de beneficiis libro 1, cap. III, & compara quæ ad Præfationem ex Philone posuimus.

Jure gentium introducta esse bella] Scriptor vitatum illustrium in Themistocle: *Professus est Athenienses suo consilio, quod communi jure gentium facere possent, Deos publicos suosque patrios ac penates, quo facilius ab hoste possent defendere, muris sepsisse.*

GRONOVII NOTÆ.

2. *Umbram*] Simulacrum, imaginem, instar.

Commisissent] Cornibus invicem se petissent. Unde arietare frequens Senecæ pro impellere.

IV. 2. *Jure gentium*] Fortassis hoc vult, id quod in bellis justum est (nempe, non ut vim inferamus alios non lædenti, sed ut vim prohibeamus, armis resistendo si quis vim fecerit, & vitam, bona, libertatem nostram & nostrorum aggressus fuerit) id necessitate atque usu edoctas comparavisse gentes.

Justum,

tur, qua utendum nobis erit infra, in bellum solenne juris gentium, quod & justum, id est plenum, dicitur, & non solenne, quod tamen non ideo justum esse desinit, id est juri congruens. Nam aliis bellis, modo æqua subsit causa, jus gentium non adsistit quidem, sed nec resistit, ut infra latius explicabitur. *Jure gentium* (inquit Livius) *ita comparatum est, ut arma armis propulsentur.* Et Florentinus jus esse gentium ait, ut vim atque injuriam propulsemus, ut corpus nostrum tutemur.

Lib. XLIII. L. ut vim. D. de just. & jure.

V. 1. De jure divino voluntario major est difficultas. Neque hic objiciat quisquam jus naturæ esse immutabile, ac proinde à Deo nihil in contrarium potuisse constitui: id enim verum est in iis, quæ jus naturæ vetat aut præcipit, non in iis, quæ jure naturæ licent tantum: nam quæ ejus sunt generis, cum proprie juris naturæ non sint, sed extra jus naturæ, & vetari possunt & præcipi.

2. Solet ergo primum à nonnullis contra bellum adferri lex data Noæ ejusque posteris: ubi Deus sic loquitur, Gen. IX, 5, 6: *Quinetiam sanguinem vestrum, id est animarum vestrarum, reposcam: ab omni bestia reposcam eum: atque etiam de manu hominis alterius, utpote fratris, reposcam hominis animam. Quisquis effuderit sanguinem hominis qui est in homine, sanguis ejus effundetur: quia hominem ad effigiem suam fecit Deus.* Hic ergo quidam illud, quod de reposcendo sanguine dicitur, generalissime intelligunt, & alterum de effundendo vicissim sanguine, comminationem esse volunt, non approbationem, quorum neutrum mihi se persuadet. Nam interdictum de sanguine

Justum, id est, plenum] Justum aliquando est, in quo adhibetur certus ordo modusque rerum ac verborum: & diversum est tumultuatio, inapparato, incondito; aliquando, quod est juri conveniens, & contra est injustum, iniquum, illegitimum. Priori sensu bellum minus solenne non est justum; posteriori esse potest.

Inquit Livius] Lib. 3, cap. 3.

V. 1. *Jus naturæ vetat*] Tanquam nunquam non turpia.

Aut præcipit] Tanquam semper honesta.

Licent tantum] Quæ sive omittantur, sive fiant, nihil peccatur, nisi quibusdam temporibus & occasionibus, quale est bellum gerere in offendentes.

Extra jus naturæ] Non sunt de imperatis naturæ, sed de indulgentia; non leges, sed legum beneficia, quæ ubi valeant, ubi non, tempus & res præsens docent.

2. *Qui est in homine*] Hebr. בארם *in homine*, & hoc referunt ad membrum sequens, ut sit per hominem, qui nempe juste vindicet facinus, sanguinem ejus effusum iri. Quod non improbat auctor ad locum istum.

Comminationem] Tanquam denuntiet Deus, quid ipse facturus sit vel per malos & injustos; solet enim & peccatis peccata punire: non constituat & ordinet lectum genus hominum qui vindices homicidii & similium sint rerum capitalium. Quemadmodum Davidi minatur 2 Sam. 12, 1, & 12.

Interdictum] Noacho datum.

Rhada-

guine non effundendo latius non patet, quam quod in lege eſt, *Non occides*, quod neque capitalibus ſuppliciis, neque bellis obſtitiſſe manifeſtum eſt. Lex ergo tam hæc, quam illa, non tam novi aliquid conſtituit, quam jus naturæ prava conſuetudine obliteratum declarat atque repetit; unde verba intelligenda ſunt in eo ſenſu, qui vitium includit: ſicut homicidii nomine non quamvis hominis cædem intelligimus, ſed deſtinatam, & innocentis. Quod vero ſequitur de ſanguine viciſſim effundendo, videtur mihi non factum nudum, ſed jus continere.

3. Rem ita explico. Natura non iniquum eſt, ut quantum quiſque fecit mali, tantundem patiatur, juxta illud, quod *Rhadamanthi jus dicitur:

Εἶκε παθὼν τὰ κ' ἔρεξε· δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο.

Quæ fecit ſi quiſque ferat, jus fiet & æquum.

Seneca pater hanc ſententiam ſic retulit: *Juſtiſſima patiendi vice, quod quiſque alieno excogitavit ſupplicio, excipit ſuo.* Ex hujus naturalis æquitatis ſenſu, Cain parricidii ſibi conſcius dixerat, Gen. IV, 14. *qui invenerit me, interficiet me.* Sed Deus primis illis temporibus, aut ob hominum raritatem, aut quia paucis adhuc graſſantibus minus opus erat exemplo, id quod naturaliter licitum videbatur edicto repreſſit, & contactum quidem ac commercium homicidæ defugi voluit, at vitam ei non eripi, quomodo & Plato in legibus conſtituit, & olim in Græcia uſurpatum his verſibus docet Euripides:

Καλῶς

GROTII NOTÆ.

Rhadamanthi jus] Apud Apollodorum lib. III: Νόμῳ Ῥαδαμάνθυος, ὃς ἂν ἀμύνηται ἢ χειρῶν ἀδίκων ἄξιον ἀπῶσι πάθος. *Lex Rhadamanthi, ſi quis ſe ultus fit dolo, qui prior vim intulerit, impune id ferat.*

GRONOVII NOTÆ.

Latius non] Nihil amplius vetat, quam Moyſi dictum.

Verba illa] Effundere ſanguinem & occidere.

Vitium includit] Ut injuria effundere, inſontem occidere.

Deſtinatum] Conſilio & propoſito factum, non fortuitam.

Innocentis] Qui nihil commeruit, cur vita privaretur.

Non factum nudum] Quaſi mineatur Deus, quid exeraturum ſit per aliquem in eodem actu peccantem.

Sed jus] Immo præcipit quid legitima poteſtas facere debeat.

3. *Rhadamanthi*] Pythagoræorum ἀπόφθεγμα fuit, talio: Καίτοι βέλτιστά γε τῶν λεχθέντων καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος δίκαιον, Εἶκε παθὼν &c. Ariſtot. 5. Ethic. 8. Seneca ludo de morte Claudii: Illum tantum altera parte audita condemnat Æacus & ait: Εἶκε παθών. 1. Magnorum Mor. 34. Καὶ τὸ ἀντιπαθεῖν ἃ ἐδίκησε δὲ εἰ Ραδαμάνθυος ἔλεγον εἶναι τοῦτο γὰρ ἦν δίκαιον εἶναι, ἀπολαβεῖν τι, παθὼν ἀντιπαθεῖν. Ejuſdem op. 3, 4. Διὸ καὶ τὸ ἀντιπαθεῖν ἁπλῶς εἶναι δίκαιον, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι ἔλεγον· ἀφίζεται γὰρ ἁπλῶς τὸ δίκαιον τὸ ἀντιπαθεῖν ἄλλο τι δ' ἀντιπαθεῖν ἐν ἰσοημίαις ἢ ἐπὶ τὸ διορθωτικὸν δίκαιον, ὃν καὶ τὸ διορθωτικὸν καὶ τὸ βελτιστὸν γε τῶν λεχθέντων καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος δίκαιον· Εἶκε παθών.

Seneca] Præf. 1. Contr.

Excipit] Expiat.

Καλῶς ἴσχυτο τῶνδε πατέρες αἱ πάλαι·
Εἰς ἐκφόβησιν μὴ ὄψιν εἶχε πρᾶξαι,
Οὐδ' εἰς ἀπόστασιν, ἵνα μὴ ἔχοι κυρεῖν.
Φυγαῖσι δ' ἔσαν, ἀντὶ πανωλεθρίας ἡ μιᾶς.
Quam bene parentum provida ætas statuerat:
Ut cogeretur de via decedere
Hominumque visu cæde patrata nocens,
Fugaque lucrat triste, non letho, scelus!

Lib. III. Quo & illud pertinet Thucydidis: εἰκὸς τὰ πάλαι τῶν μεγίστων ἀδικημάτων, μᾶλλον τοὺς κείνῃ καιρῷ (ὡς ξυμπας) ἐπιφερομένους ἢ τὰ χρόνῳ εἰς τὸ ἴσον τῶν πολλῶν ἀνομημένα. *Credibile est antiquitus quamvis gravium delictorum * leves fuisse pœnas: sed cum ea progressu temporis contemnerentur, ventum ad*

Lactant. lib. II. *mortem.* Lactantius: *Adhuc enim videbatur nefas, quamvis malos, tamen homines, supplicio capitis afficere.*

4. Ab uno facto illustri sumta conjectura divinæ voluntatis in

GROTII NOTÆ.

Leves fuisse pœnas.] Servius ad primum librum Æneidos: *Luctu, persolvetur. Et hic firmo a pecunia descendit: antiquorum enim pœna omnes pecuniarias fuerunt.* Et ad librum secundum: *Expendere, tractum est a pecunia: nam apud majores pecuniariæ pœnæ censebat fuisse, cum adhuc rudi ætate pecunia ponderaretur, quod ad capitis pœnam deinde usurpatum est.* Ad sextum: *Pendere, tractum est a pecuniaria damnatione.* Memorat Plinius Historiæ Naturalis lib. VII, cap. LVI: primum capitis judicium in Arcopago esse actum.

GRONOVII NOTÆ.

4. *Confellere divinæ voluntatis in legem suæ*] Ab insigni exemplo, quod Deus in fratricidam statuerat, homines ante diluvium argumentati & colligentes nondum platere Deo eadem cæde sui, quamquam naturalis id ratio suaderet, capitali supplicio in homicidas abstinuerunt, quasi veteri ipsius Dei lege. Videtur speciosius dici quam verius: fane non exiat præceptum Dei de homicida capite puniendo ante diluvium: sed rum prior ille mundus per annos mille sexcentos steterit, & haud dubie infinitis populis, nationibus, civitatibus frequentatus fuerit, vix videtur verisimile, ut eos aut naturalis ratio, aut sua secutitas, aut necessitas, quæ delictis crescentibus augeri pœnas imperat, non docuerit tam justo supplicio scelus reprimendum esse. Edictum de Caino simile est illis rescriptis Principum, quibus alicui sine exemplo subvenium, quæ personam non transgrediantur, ut loquitur Imperator §. 6. Instit. de Jure naturæ, gentium & civili. Ipse Cainus ostendit se metuere & exspectare quod feciset. Cur? quia natura eum monebat: *Tibi quod non vis fieri, alteri ne feceris.* Quod autem pœna exemtus est, admitto facile rationem auctoris, ob hominum raritatem ei parci Deum jussisse: at id transisse in legem cur videatur, cessante ratione, & mundo tot seculis frequentato? Nec juvat exemplum Lamechi, quem accipere possumus hæc profatum, non ut gentium jus, sed suæ salutis munitendæ gratia, atque ut vindices facinoris a suo corpore & capite abterreret. Ut ille medicus regi Ludovico XI. apud Comineum lib. X. *Non dubito quin me quoque ejectaturi, sicuti reliquos omnes, verum sanctissime jurejurando tibi confirmo, post mortem ejus te discessum, non te victurum supra octavum diem.* Minæ sunt hæ, non jus aut veritas. Illud facile concesserim, in pectoribus hominum

in legem ivit, ita ut Lamechus quoque * simili facinore perpetrato impunitatem sibi ab hoc exemplo promiserit, Gen. IV, 24.

5. At cum jam ante diluvium gigantum ætate, promiscua invaluisset cædium licentia, instaurato post diluvium humano genere, ne mos idem invalesceret, severius occurrendum Deus censuit: & repressa prioris sæculi lenitate, quod natura non iniquum esse dictabat & ipse permisit, * ut insons esset qui homicidam occidisset. quod postea institutis judiciis summas ob causas ad judices solos restrictum est; ita tamen ut moris pristini

minum & ante diluvium & post (& si tum jam capitale supplicium edicto sanxisset Deus) aliquamdiu exsilio tantum aut multa diversos apud populos luisse culpam homicidas. Id non confirmant tantummodo, quos advocat auctor, sed & leges barbararum gentium, quæ Romanum imperium conculcarunt. Lex Salica tit. XLIII. *Si quis ingenuum Francum aut Barbarum hominem occiderit, qui lege Salica vivit, solvat mille denarios, qui faciunt* CC. *solidos* (solidus intelligitur aureus, qui XL denariis argenteis æstimatur, de quo egimus in lib. 1. de pec. vct.) *culpabilis judicetur. Si quis Romanum hominem, convivam Regis occiderit, duodecim millia denarium, qui faciunt* CCC. *solidos, culpabilis judicetur.* Lex Alemannorum tit. XLIV. *Si quis hominem occiderit, ex weregildo* (weregeldum genus multæ) *eum solvat. Si feminam,* XVIII. *weregeldo.* Lex Bajavaricorum, tit. 3. num. XIII. *Si quis liberum hominem occiderit, solvat parentibus suis si habet: si autem non habet, solvat duci, vel cui commendatus fuit* (i. e. qui patronus ejus, vel cujus ipse cliens) *dum vivit, hi* LXXX. *solidos. De feminis earum, si aliquid de ipsu actu contigerit, omnia dupliciter componentur.* Lex Ripuariorum: *Si quis ingenuum hominem ingenuum Ripuarium occiderit,* CC. *solidis culpabilis judicetur.* Lex Saxonum: *Qui nobilem occiderit,* 1440. *solidis componat.* Lex Anglorum: *Si quis adelingum occiderit* (distinguebant homines in Adelingos, Frilingos, Ligios, i. e. nobiles, liberos & servos) DC. *solidis componat, qui liberum occiderit,* CC. *solidis componat, qui servum occiderit,* XXX. *solidis componat.* Lex Frisionum. *Si nobilis nobilem occiderit,* LXX. *solidis componat: si nobilis liberum occiderit, solidos* LIV. *& unum denarium solvat; si libet nobilem,* LXXX. *solidis componat.* Lex Longobardorum lib. 1. tit. 9. *Si quis homicidium perpetraverit absconse in Barone, libero, vel servo, vel ancilla, & unus fuerit aut duo tantum, qui ipsum homicidium fecerit, componat* DCCCC. *solidis.*

Grotii Notæ.

Simili facinore perpetrato] Aut potius, si quid simile perpetrasset: nam hunc sensum ferunt verba quæ apud Mosem.

Ut insons esset qui homicidam occidisset] Josephus: τιμωρεῖσθαι δὲ τὸν ἀποκτείναντα διὰ χειρὸς καὶ κατὰ μηδεμίαν ἀνάγκην ἑκόντα τὸν ἐπιόντα καὶ βουλόμενον. Edere ut à cede humana pura habeantur manus: quod si quis cædem commiserit, pœnam ferat.

Grotii Notæ.

5. *Severius occurrendum*] Verbis adductis ex Genes. 9. v. 5. & 6.

Ut insons] Ut liceret cunctis bona & innoxiis necem fraude interfecti hominis ulcisci & homicidam perimere; quique id fecisset, ut nullam culpam contraheret.

Institutis judiciis] Postquam placuit & lites dirimendas & delicta puniendæ selectis judicibus & magistratibus committi.

Summas ob causas] Quia multi eo jure abutebantur.

ſtini veſtigium manſerit in jure ejus qui occiſum ſanguine proxime attingeret, etiam poſt Moſis legem, qua de re infra fuſius agetur.

6. Magnum habemus auctorem noſtræ interpretationis Abrahamum, qui cum legem Noæ datam non ignoraret, arma ſumſit in reges quatuor, ut quæ plane crederet cum ea lege non pugnare. Sic & Moſes Amalecitis populum oppugnantibus arma juſſit opponi, naturæ ſcilicet jure uſus: nam Deum de hac re ſpeciatim conſultum non apparet, Exod. XVII, 9. Adde jam quod capitalia ſupplicia nec in homicidas tantum, ſed & in alios facinoroſos uſurpata apparet, non modo apud populos extraneos, ſed apud ipſos piæ doctrinæ alumnos, Gen. XXXVIII, 24.

7. Nimirum conjectura divinæ voluntatis, ipſa naturali ratione adjuvante, à ſimilibus ad ſimilia proceſſerat, ut quod in homicidam conſtitutum erat, in alios quoque eximie nocentes non iniquum videretur. Sunt enim quædam quæ vitæ æquiparantur, ut exiſtimatio, pudor virginalis, fides matrimonii; aut ſine quibus vita tuta eſſe non poteſt, ut imperii ſocietatem continentis reverentia: adverſum quæ qui faciunt, ii homicidis meliores non videntur.

8. Huc pertinet vetus, quæ ad Hebræos exſtat, traditio, leges plures Noæ filiis datas a Deo, quæ non omnes à Moſe narratæ ſint, quia ſatis erat ad ipſius inſtitutum eas poſtea in lege peculiari Hebræorum eſſe comprehenſas. Sic adverſus nuptias inceſtas legem veterem, quanquam à Moſe ſuo loco non memoratam, exſtitiſſe apparet Levit. XVIII. Inter ea autem quæ Noæ liberis Deus edixit, hoc quoque ajunt fuiſſe, ut non homicidia tantum, ſed & adulteria, & concubitus inceſti, item violentæ rapinæ morte punirentur. Quod ipſum confirmant Jobi verba XXXI, 11.

9. Jam vero data per Moſem lex ſanctionibus capitalibus rationes adjicit, quæ apud alios populos non minus quam apud Hebræum populum valent: ut Levit. XVIII, 24, 25, 27, 28. Pſal. CI, 5. Prov. XX, 8. Et peculiariter de homicidio dicitur terra non poſſe expiari niſi ſanguine homicidæ fuſo, Num. XXXV. 31, 33. Præterea abſurdum cogitatu eſt, Hebræo populo

In jure ejus] Numer. 35.

6. *Populos extraneos*] Exſortes fœderis divini.

7. *Conjectura*] Quod flagrarat jam Deus homicidam capitali ſupplicio puniſi, id interpretati ſunt homines eum velle extendi ad eos, qui non levius peccarent homicidis in ſocietatem humanam, & hos par ſupplicium lucre.

Imperii ſocietatem] Unde lex majeſtatis.

8. *Inceſtas*] Intra gradus conſanguinitatis veteres junctas.

Quod ipſum] Adulterium eſſe crimen, quod plectat judex.

9. *Non poſſe expiari*] Piaculo obligari omnes regionis incolas, ubi homicidium factum eſt, quod tolli nequeat.

pulo indultum, disciplinam & salutem publicam ac singulorum munire pœnis capitalibus, ac se bello tueri, cæteris autem regibus gentibusque idem eodem tempore non licuisse: neque tamen reges eos aut gentes unquam à prophetis admonitos, improbari à Deo usum capitalium suppliciorum ac bella omnia, sicut de aliis peccatis admoniti sæpe sunt.

10. Imo contra quis non credat, cum lex Mosis de judiciis expressam habuerit divinæ voluntatis imaginem, recte ac pie facturas fuisse nationes quæ inde sibi exemplum peterent? quod certe Græcos, Atticos præsertim, fecisse credibile est: Unde tanta in jure veteri Attico & quod inde sumtum est Romano XII tabularum cum legibus Hebræis similitudo est. Sufficere hæc videntur, ut appareat legem Noæ datam non eum habere sensum quem volunt, qui bella omnia eo argumento impugnant.

VI. 1. Speciem majorem habent quæ ex Euangelio contra bellum adferuntur: in quibus examinandis non illud mihi sumam quod sumunt multi, in Euangelio extra præcepta credendi & sacramentorum nihil esse quod non sit juris naturalis: id enim, quo sensu à plerisque sumitur, verum non puto.

2. Illud libens agnosco, nihil nobis in Euangelio præcipi quod non naturalem habeat honestatem: sed non ulterius nos obligari legibus Christi quam ad ea ad quæ jus naturæ per se obligat, cur concedam, non video. Et qui aliter sentiunt mirum quam sudent, ut probent quæ Euangelio vetantur ipso jure naturæ esse illicita, * ut concubinatum, divortium, matrimonium cum pluribus fœminis. Sunt quidem hæc ejusmodi ut eis abstinere honestius esse dictet ipsa ratio; at non talia ut absque lege divina nefas in illis appareat. Ad illud vero quod Christiana lex præcipit, ut alii pro aliis mortis periculo nos objiciamus, 1 Joh. III, 16. quis dicat ipso naturæ jure nos obligari? Justini dictum est: τὸ κατὰ φύσιν βίου οὐδέπω πεπιστευκότος ἐστίν: * *secundum naturam vivere ejus est qui nondum credidit.*

3. Sed ne illos quidem sequar qui aliud sibi sumunt non exiguum, Christum scilicet in tradendis præceptis quæ extant Mat-

GROTII NOTÆ.

Ut concubinatum, divortium] Spectat huc illud Hieronymi: *Aliæ sunt leges Cæsaris, aliæ Christi, aliud Papinianus, aliud Paulus noster præcipit.*

Secundum naturam vivere ejus est qui nondum credidit] Locus Justini est ad Zenam: idemque sensus apud Origenem in excerptis illis, quæ Philocalia dicuntur.

GRONOVII NOTÆ.

10. *Cum legibus*] Ut apparet ex Fragmentis [C. cum lege Moysis collatis & editis à P. Pithæo Lutet. 1571.

VI. 1. *Extra præcepta*] Præter mysteria & summa capita Christianæ religionis.

Matthæi v, & deinceps, interpretem tantum agere legis per Mosem datæ. Aliud enim sonant verba toties repetita, *Audistis dictum fuisse veteribus: Ego vero dico vobis:* quæ oppositio, sed & Syriaca & aliæ versiones ostendunt, illud *veteribus* significare ad veteres, non à veteribus; ut *vobis*, est ad vos, non à vobis. Veteres autem illi non alii fuerunt, quam qui Mosis tempore vivebant; nam quæ ut veteribus dicta recitantur, non legisperitorum sunt, sed Mosis, aut verbo tenus, aut sensu: *Non occides*, Exod. xx, 30. *Quisquis occiderit reus tenebitur judicio*, Levit. xxi, 21. Num. xxxv, 16, 17, 30. *Non mœchaberis*, Exod. xx, 30. *Quisquis dimiserit uxorem, det ei libellum divortii*, Deut. xxiv, 1. *Non perjurabis, sed reddes Domino, quæ juraveris*, Exod. xx, 7. Num. xxx, 2. *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (supple, reposcere licebat in judicio) Levit. xxiv, 20. Deuteron. xix, 21. *Diliges proximum tuum* (id est Israelitam) Levit. xix, 18. *& odio habebis inimicum tuum*, * puta septem populos quibuscum amicitiam colere quorumque misereri vetantur, Exod. xxxiv, 11. Deuter.

GROTII NOTÆ.

Puta septem populos] In hos odium lege permissi, ait illustrissimus Abarbanel ad Deut. xxiii, 21.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Interpretem tantum agere legis per Mosem datæ*] Coccejus de Fœdere cap. 12. num. 317. Alting. Theol. Elenct. p. 411. Hæc tamen sententia communis est omnium Protestantium: Christum, nec universis, nec singulis decalogi præceptis quicquam addidisse, quod ad perfectionem Dei cultum in N. T. pertineat, quia lex Dei perfecta est, cui nec addi quicquam potest nec detrahi. Deut. 4. v. 2. & 12. v. 32. Psalm. 19. v. 8. & obedientiam omnem, non modo externam, in sermone, gestu, facto, sed etiam internam mentis, voluntatis, affectuum complectitur: Matth. 22. v. 37. & 39. Deut. 27. v. 26. eoque & vitam æternam & pollicetur & dare potest servantibus. Levit. 18, v. 5. Deuter. 30, v. 19. Luc. 10, v. 21. & 28. collatisque inter se locis ad Rom. 10, v. 5. Gal. 3, 12.

Negant iidem legislatorem proprie dici Christum, nisi quatenus cum Patre & S. Spiritu Deus Trinus legem dedit Mosi in monte Sina. At qui Θεοπρεπῶς & medius atque interpres novi Testamenti est, non concedunt legislatorem esse, quia Mosi cujusque legi opponitur tanquam gratiæ & virtutis auctor. Joann. 1. v. 17. officiumque habet proferre evangelium ex sinu Patris, intercedere, & fieri victima pro nobis & dato S. Sancto nos Patri reconciliare. Joann. 1. v. 18. Matth. 20. v. 28. 2 Corinth. 5. v. 19, 20, 21. Ad munus sane propheticum in erudiendo populo pertinuit instauratio & vindicatio legis, remotis Pharisæorum additamentis & pravis interpretationibus: cæterum nec alia legis præcepta tradidit, sive per se, sive per Apostolos, quam Moses, nec aliam explicationem addidit, quam quæ à Prophetis tradita est, & semper tradi debuit. Sic quidem nostri. At Pontificii statuunt Christum in Evangelio legem Mosis ex imperfecta perfectam, vel ex perfecta perfectiorem reddidisse. Sociniani quoque longam texunt catalogum eorum, quæ singulis capitibus decalogi addiderit: de quibus plura Theologi. Sic igitur contra Socinianos hic disputat, ut multa illis concedat.

Non

ter. VII, 1. His addendi Amalecitæ, in quos Hebræi jubentur bellum habere implacabile, Exod. XXVII, 19. Deut. XXV, 19.

4. Sed ad intelligentiam verborum Christi omnino notandum, legem per Mosem datam dupliciter accipi: aut secundum id quod commune habet cum aliis legibus, quæ ab hominibus condi solent, quatenus scilicet graviora delicta pœnarum aspectabilium formidine coërcet, Hebr. II, 2. & populum Hebræum hac ratione in statu civilis societatis continet, quo sensu dicitur νόμος ἐντολῆς σαρκίνης, Hebr. VII, 13. & lex factorum, Rom. III, 27: aut secundum id quod legis divinæ est proprium, quatenus scilicet etiam mentis requirit puritatem, & actus aliquos, qui sine temporali pœna omitti possunt: quo sensu vocatur νόμος πνευματικὸς, Rom. VII, 14. exhilarans animum, Psalm. XIX, qui Latinis XVIII, 9. Legis periti & Pharisæi, priore illa parte contenti, secundam, quæ prior est, insuper habebant, neque inculcabant populo: quod verum esse non ex nostris duntaxat libris, sed ex Josepho quoque & magistris Hebræorum ostendi potest.

5. Sed etiam secundam hanc partem quod attinet, sciendum est, virtutes, quæ à Christianis exiguntur, etiam Hebræis aut commendari, aut præcipi, sed * non præcipi in eo gradu ac latitudine, qua Christianis. Utroque autem hoc sensu Christus sua præcepta opponit veteribus: unde liquet, verba ejus non continere nudam interpretationem. Hæc autem sciri non ad

GROTII NOTÆ.

Non præcipi in eo gradu ac latitudine] Quædam huc pertinentia vide in notatis supra ad finem capitis primi. Egregius imprimis Chrysostomi locus, de Virginitate cap. XXIV: οὐ γὰρ πολλὴν ἀπαιτεῖ παρ' ὑμῶν τὴν ἀκρίβειαν περὶ τὰ μέτρα, ἀλλὰ καὶ ἀμελουμένων τῶν ἀδικημάτων, καὶ ἀνεπιλογίστως τὸ λοιδορεῖσθαι, καὶ χειμένων ὑπομένειν ἐᾷ, καὶ ὑπερβαίνοντα ὁρᾷ, καὶ ἐφεῖται μὴ ἐξέρχεσθαι κατὰ ἑκάστην, καὶ μένειν ἐν ἑκάστῃ, καὶ ἐὰν ἀπέλθῃ, ἐπιτρέχειν, ἐὰν γαμήσῃ τὸν ἀδελφὸν ἀκολουθεῖν, τὸν δὲ αἰσχυνόμενον κωλύειν, καὶ ἐὰν πίνῃ μέτρα, ἀλλὰ καὶ δύο καὶ πολλὰ ὑμῶν γαμούντων ἔχειν ἐπιμέτρα, καὶ πολλὰ ἐν τούτοις καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἅπασι συγχωρεῖ ἡμῖν. καὶ ἡ τῶν Χριστοῦ παραινέσεων πολλὴ ἐπιείκεια γέγονε καὶ ἄδεια. *Olim tanta nobis injuncta non erat virtutis mensura, sed & vindictam sumere de injuriam inferente, & convitianti reddere convitium, & pecunias studere lucrari, sed & citra falsissimum jurare, & pro nihil exultare risibus, & odio habere inimicum. quia nec deliciis frui, nec uxorem alium ejicere, recipere alium, vitium erat. Earum dixi, etiam duas eodem tempore uxores habere lex sinebat, multaque & in his & in aliis rebus erat temperamenti illorum indulgentia. At post Christi adventum multo artior facta est via.* Eodem libro cap. LXXXIII. ἡ τῶν αὐτῶν ἡμᾶς ἀπαιτοῦμεν μέτρον ἀρετῆς καὶ κατόρθωσις. *non eadem virtutis mensura à nobis & ab illis exigitur.* Idem in oratione Filium Patri æqualem, quæ est Tomo VI, ait, in Euangelio esse διάταξιν καὶ πολιτείαν ἐντολῶν, *præceptorum & intentionem & adjectionem.*

GRONOVII NOTÆ.

4. *Aspectabilium*] Quæ in oculos incurrunt, quæ pro exemplis sunt.

ad hoc tantum, quod nunc in manu est, refert, sed & ad multa alia, ne legis Hebraicæ auctoritate supra quam æquum est utamur.

I. VII. 1. Omissis ergo argumentationibus quæ minus se nobis probant. Primum ac præcipuum testimonium quo bellandi jus à Christi lege non plane tolli probamus, esto Pauli illud ad Timotheum 1, 11, 1. 2. 3: *Hortor ergo ante omnia ut fiant deprecationes, preces, interpellationes, gratiarum actiones pro quibusvis hominibus: pro regibus & quibusvis in eminentia constitutis: * ut tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac sanctitate. Nam id bonum gratumque est apud Deum servatorem nostrum, qui omnes homines vult servari, & ad agnitionem veritatis venire.* Tria enim hinc docemur: Gratum esse Deo ut reges fiant Christiani: ut Christiani facti reges maneant: quod ita expressit Justinus Martyr: εὐχόμεθα τοὺς βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας μετὰ τῆς βασιλικῆς δυνάμεως καὶ σώφρονα τὸν λογισμὸν ἔχοντας εὑρεθῆναι. *Hoc precamur, ut Reges & Principes simul cum regali potestate etiam sanam mentem consequantur:* & in libro cui nomen constitutiones Clementis, precatur Ecclesia * Χριστιανὰ τὰ τέλη, id est, magistratus Christianos: Deinde & hoc Deo gratum esse, ut Christiani reges Christianis aliis vitam tranquillam præstent.

2. Quomodo vero? Alibi id explicat Rom. XIII, 4. *Dei minister est tuo bono, quod si feceris, quod malum est, metue, non enim frustra gladium gerit: nam Dei minister est, vindex ad iram ei, qui quod malum est fecerit.* Jure gladii per complexionem omnis quidem coercitio intelligitur: quomodo etiam apud Jurisconsultos interdum, sed ita tamen ut pars ejus summa, id est verus gladii usus, non excludatur. Huic loco illustrando non parum servit Psalmus secundus, qui quanquam in Davide suam habuit veritatem, plenius tamen & perfectius ad Christum pertinet: ut discere est Actor. IV, 25. XIII, 33. Hebr. V, 5. Is autem Psalmus reges omnes hortatur ut Dei filium venerabundi suscipiant: hoc est; ut se ministros ei exhibeant,

GROTII NOTÆ.

Ut tranquillam ac quietam vitam degamus, cum omni pietate ac sanctitate] Seneca Epistola LXXIII, philosophiæ fideliter deditos falso ait contemtores magistratuum ac regum existimari. *E contrario, ait, nulli adversus illos gratiores sunt: nec immerito, nullos enim plus præstant, quam quibus frui tranquillo ocio licet.* Digna est quæ legatur epistola, ubi & hoc: *Hujus pacis beneficium, ad omnes pertinentes, altius ad eos pervenit qui illa bene utuntur.*

Χριστιανὰ τὰ τέλη, *id est magistratus Christianos*] Nisi hic interpretari malis, Christianum vitæ exitum.

GRONOVII NOTÆ.

VII. 2. *Omnis coercitio*] Merum imperium est habere gladii potestatem l. 1. D. de jurisdictione. Tacit. 2. hist. 68. Vitellius assistenti consuli exsolutum à latere purionem, veluti jus vitæ necisque civium reddebat.

Qua

beant, quæ reges sunt scilicet, ut recte explicat Augustinus, cujus verba ad hanc rem pertinentia apponam: *In hoc reges, sicut eis divinitus præcipitur, Deo serviunt, in quantum reges sunt, si in regno suo bona jubeant, mala prohibeant, non solum quæ pertinent ad humanam societatem, verum etiam quæ pertinent ad divinam religionem.* Et alibi: *Quomodo ergo reges Domino serviunt in timore, nisi ea quæ contra justa Domini fiunt religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit qua homo est, aliter qua rex est.* mox: *In hoc ergo serviunt Domino reges in quantum sunt reges, cum ea faciunt ad serviendum illi, quæ non possunt facere nisi reges.* *Contra Oes. Gram. lib. III.* *Ad Bonif. Epist. 10.*

3. Secundum argumentum præbet nobis is ipse locus, cujus partem citavimus, ad Rom. XIII. ubi potestas summa, qualis est regia, à Deo esse dicitur, & Dei ordinatio vocatur, unde infertur, ei & parendum & honorem exhibendum, & quidem ex animo: & qui ei resistit, cum Deo resistere. Si ordinationis voce res intelligeretur quam Deus tantum non vult impedire, quomodo se Deus habet circa actus vitiosos, jam inde nulla honoris, nulla obedientiæ, ad animum maxime pertinentis, obligatio sequeretur: nec quicquam diceret Apostolus, ubi hanc potestatem tantopere prædicat atque commendat, quod non latrociniis & furtis conveniret. Sequitur ergo ut ordinata hæc potestas voluntate Dei approbante intelligatur: unde porro infertur, cum Deus sibi contraria non velit, hanc potestatem cum voluntate Dei per Euangelium revelata, & omnes homines obligante, non pugnare. II.

4. Neque eliditur hoc argumentum eo, quod qui in imperiis erant eo tempore cum hæc Paulus scriberet, dicuntur alieni fuisse à Christiana pietate: nam primum id ita universim verum

Quæ Reges] Potentia sua utendo ad bonos mores introducendos, malos excludendos aut supprimendos.

Quæ homo] Ut sibi temperet abstineatque injuria, ut se pium & moderatum præstet.

3. *Quam Deus tantum*] Quales sunt res, quas sinit Deus ac patitur tantum, & hactenus regit, ne ulterius evagentur, quam ferat aut justa ejus ira, dum malum punit per malum; aut indulgentia, dum spatium dat ad pœnitentiam; aut sapiens consilium, dum malum aliunde ortum facit initium & occasionem boni, ut mancipationem Josephi reddidit viam ad potentiam ejus & ad Patriarchas alendos in Ægypto; perbidiam Pilati & Judæorum erga Christum, principium liberandi generis humani.

Ad animum maxime] Quæ non consistat in externo tantum opere, quod coacti & inviti præstamus ad voluntatem potentioris, sed maxime in studio & affectione atque propensione animi, cum volentes lubentesque paremus.

Voluntate Dei approbante] Non modo permittente.

Omnes homines] Tanquam quod in V. F. revelatum est, non obligaret omnes homines, sed tantum Hebræos.

rum non est. Nam Sergius Paulus Cypri Proprætor Christo nomen pridem dederat, Actor. XIII, 12. ut jam taceam quod de * Edessenorum rege vetus fama tradidit, nonnihil forte falso inquinata, sed ut videatur ex vero originem trahere. Deinde, non de personis quæritur an impiæ fuerint, sed an illa functio in illis impia fuerit: quod dicimus ab Apostolo negari, quando illam functionem dicit à Deo institutam etiam pro illo tempore, ac propterea honorandam etiam intra animi recessus, quibus proprie solus Deus imperat. Potuit ergo & Nero, & rex ille Agrippa, quem ad Christi religionem amplectendam Paulus tam serio invitat, Act. XXVI, Christo se subjicere, & retinere hic regiam, ille imperatoriam potestatem: quæ sine jure gladii & armorum intelligi nequit. Sicut ergo olim pia erant sacrificia secundum legem, quamvis ab impiis sacerdotibus celebrata; sic * pia res est imperium, quamvis ab impio teneatur.

III. 5. Tertium argumentum petitur ex Joannis Baptistæ verbis, qui serio interrogatus à militibus Judæis (cujus gentis multa millia Romanis militasse ex Josepho & aliis scriptoribus manifestissimum est) quid haberent faciendum ut iram Dei effugerent: non eos militia abire jussit, quod facere debebat si ea erat Dei voluntas, sed abstinere concussionibus & fallaciis, stipendiisque esse contentos, Luc. III, 14. Ad hæc Baptistæ verba, cum apertam satis militiæ approbationem contineant, multi respondent, quæ Baptista præscripsit ita discrepare à Christi præceptis, ut aliud docere potuerit Baptista, aliud Christus: quod quo minus admittam, hæc obstant. Joannes & Christus eodem exordio doctrinæ quam afferebant, summam indicarunt. *Resipiscite: appropinquavit enim regnum cœlorum*, Matth. III, 2. IV, 17. Christus ipse regnum cœleste (id est legem novam: nam legem regni nomine appellare Hebræis mos est) dicit cœpisse invadi à diebus Baptistæ, Matth. XI, 12. Joannes dicitur prædicasse baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, Marc. I, 4. Tantundem fecisse dicuntur Apostoli Christi nomine, Actor. II, 38. Exigit Joannes fructus dignos pœnitentiæ, & iis qui talem fructum non proferunt excidium minatur, Matth.

GROTII NOTÆ.

Edessenorum] Est Edessa in Osroene. Nomen Abgari frequens illis locis. Apparet ex nummis, Tacito, Appiano, Dione tum in pridem editis, tum in novis excerptis, Capitolino.

Pia res est imperium quamvis ab impio teneatur] Bene hoc exsequitur ad hanc locum epistolæ ad Romanos Chrysostomus.

GRONOVII NOTÆ.

4. *Edessenorum rege*] Abgaro, quasi dederit ad Christum & ab eo receperit Epistolam. Euseb. I. cap. 13.

5. *Militia abire*] Ut sacerdotio abire Gell. 6, 7.

Concussionibus] Extorsionibus pecuniarum L. 1. & 2. D. de concuss.

Cum

Matth. III, 8 & 10. Exigit opera dilectionis supra legem, Luc. III, 11. Lex dicitur duraſſe uſque ad Joannem, id eſt ab illo incepiſſe doctrina perfectior, Matth. XI, 13. Et principium Euangelii à Joanne ducitur, Marc. I, 1. Luc. I, 77. Ipſe Joannes hoc nomine major Prophetis, Matth. XI, 9. Luc. VII, 26. miſſus ſcilicet ad dandam cognitionem ſalutarem populo, Luc. II, 77. ad Euangelium annuntiandum, Luc. III, 18. Neque uſquam Joannes Jeſum à ſe diſtinguit præceptorum diſcrepantia (quanquam quæ generalius & confuſius, & rudimentorum more à Joanne ſunt indicata, eadem diſerte tradidit Chriſtus vera lux) ſed eo quod Jeſus eſſet promiſſus ille Meſſias, Actor. XIX, 4. Joan. I, 29. rex ſcilicet regni cœleſtis, qui daturus eſſet in ſe confidentibus vim Spiritus Sancti, Matth. III, 11. Marc. I, 8. Luc. III, 16.

6. Quartum hoc eſt argumentum, quod mihi ponderis non IV.
exigui videtur. Si tollatur jus capitalium ſuppliciorum, & armis cives tuendi adverſus latrones ac prædones, maximam inde ſecuturam ſcelerum licentiam & quaſi diluvium malorum, * cum nunc quoque conſtitutis judiciis ægre reprimatur improbitas. Quare ſi mens Chriſti fuiſſet, talem rerum ſtatum, qualis auditus nunquam fuerat, inducere, haud dubie verbis quam maxime diſertis ac ſpecialibus edicendum ei fuerat, ne quis de capite judicaret, ne quis arma ferret, quod feciſſe nuſquam legitur: nam quæ adferuntur, aut valde ſunt generalia, aut obſcura. Docet autem ipſa æquitas & communis ratio, non tantum verba generalia contrahi, & ambigua commode explicari, ſed & à proprietate uſuque recepto verborum diſcedi nonnihil, ut is ſenſus evitetur qui maxima ſecum incommoda ſit allaturus.

7. Quintum ſit, quod nullo argumento oſtendi poteſt lex V.
Moſis, quæ ad judicia pertinebat, deſiiſſe priuſquam urbs Hieroſolyma exſcinderetur, & cum ea tum ſpecies tum ſpes reipublicæ concideret: nam neque in lege Moſis ullus terminus iſti legi præfinitur, neque Chriſtus aut Apoſtoli uſquam de iſtius legis ceſſatione loquuntur, niſi quatenus id comprehenſum videri poteſt in reipublicæ (ut diximus) deſtructione: imo

GROTII NOTÆ.

Cum nunc quoque conſtitutis judiciis ægre reprimatur improbitas.] Διὰ τοῦτο δικαστήρια καὶ νόμοι καὶ παιδεία καὶ διαφοραὶ κολάσεων γέγονε. *Propter hoc ſunt judicia & leges & ſupplicia, totque pœnarum modi.* Chryſoſtomus in ſermone ad Patrem fidelem.

GROTII NOTÆ.

Perfectior.] Potius clarior & evidentior, quam fuerat ſub umbris ſacrificiorum & cæremoniarum. Ἰδιότης γάρ ἐστι σαφήνεια ἐ τύπου ἀλλ' ἀληθείας ἐναργεστέρα.

6. *Generalia contrahi.*] Generalibus derogari per ſpecialia; generalia ſtrictius accipi oportere quam ſonant.

7. Ad

imo contra, Paulus ſummum pontificem ait conſtitutum ut judicium ferret ſecundum legem Moſis, Act. xxiv, 3. Chriſtus ipſe in præfatione præceptorum ſuorum ait, non veniſſe ſe ad ſolvendam legem, ſed ad implendam, Matth. v, 17. quod quem de ritualibus ſenſum habeat non obſcurum eſt: implentur enim lineamenta adumbrantia cum perfecta rei ſpecies exhibetur: de legibus autem ad judicia pertinentibus quomodo verum eſſe poteſt, ſi Chriſtus, ut quidam exiſtimant, adventu ſuo ea ſuſtulit? Si autem manſit obligatio legis quamdiu ſtetit Hebræorum reſpublica, ſequitur ut Judæi etiam ad Chriſtum converſi, ſi ad magiſtratum vocarentur, eum defugere non potuerint, & ut judicare non aliter debuerint quam Moſes præſcripſerat.

8. Ego ſane omnia expendens ne leviſſimam quidem conjecturam reperio, qua motus vir aliquis pius illa tunc Chriſti loquentis verba audiens, aliter exiſtimare potuerit. Illud agnoſco, ante Chriſti tempus quædam fuiſſe permiſſa, ſive quoad impunitatem externam, ſive etiam quoad animi puritatem (nunc enim iſta diſtinctius exquirere, nec opus, nec otium eſt) quæ Chriſtus ſuam diſciplinam ſectantibus licere noluit, ut ob qualemcumque offenſam uxorem dimittere, ab eo qui læſerit in judicio exigere ultionem: ſed inter Chriſti præcepta & illas permiſſiones eſt diverſitas quædam, non eſt repugnantia. nam qui uxorem retinet, qui ultionem ſibi privatim debitam remittit,

7. *Ad implendam*] Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. Non ut irritam faciam, ne ſit, ſed ut illi ſatisfaciam, hoc eſt, in moralibus: ut perfectam illam ſanctitatem, quam requirit lex, & humanus nemo poteſt aſſequi, præſtando pro fidelibus & piis liberem eos diris, quibus fulminat lex peccantes & ſupplicio merito. In ritibus & cærimoniis: ut ei ſatisfaciam exhibendo Meſſiam, qui omnibus ſacrificiis & victimis ſignificatus eſt. Πληροῦσθαι, ut & implere, ſatisfacere. Salmaſ. ad jus Attic. p. 14, 15.

Implentur lineamenta] Ut in pingenda imagine primum ducuntur lineæ quædam, quibus ſignantur extremitates partium; dein vacuum illud, quod fuit inter extremitates, coloribus implent, & tum exhibetur perfecta rei ſpecies, ceſſantque notati primi illi ductus: ſic L. C. completam dici vult, quum qui umbris & primis quaſi lineis adumbratur Chriſtus, in effigie & corpore apparuit, & ſacrificium, quod in Judaiſmo ſimulabatur, præſtitit. Theophylact. p. 28. ἵνα ἐκπλήσῃ (ἢ πλήρωμα) ἐκείνας σκιάς, καὶ τὰ ἀντίτυπα ἐξαγάγῃ. Iſidorus lib. 1 Orig. c. 16. *Pictores prius umbras quaſdam & lineas futuræ imaginis ducunt, deinde coloribus implent, tenentes ordinem in venta ſuis.*

9. *Quoad impunitatem*] Sic ut puniti non poſſent à judice forenſi, etſi conſcientiam læderent, ſive ut ne conſcientiam quidem gravarent.

Ob qualemcumque] Non enim licere voluit id niſi ob mores graviores, ut loquebantur olim, Ulp. tit. 6, 9. hoc eſt, ob adulteria. Matth. 5, 32.

Ab eo qui læſerit] Solius vindictæ cauſa latigare Matth. 5, 38, 39, &c.

Paulus

tit, nihil facit contra legem; imo hoc facit quod lex maxime vult. Longe aliud est in judice, cui lex non permittit, sed imperat ut homicidam morte puniat, reus ipse futurus apud Deum ni fecerit. Huic si Christus interdicit ne homicidam morte puniat, omnino contrarium legi præcipit, solvit legem.

9. Sextum sit argumentum ab exemplo Cornelii Centurionis, qui & Spiritum sanctum, signum indubitatum justificationis, à Christo accepit, & in nomen Christi à Petro Apostolo baptizatus est: militiam autem abdicasse aut ad eam abdicandam à Petro monitus non legitur. Sunt qui respondeant, cum de religione Christiana à Petro sit institutus, simul censeri debere institutum de militia deserenda. Hi, si quidem certum esset aque indubitatum inter Christi præcepta contineri interdictum militiæ, aliquid dicerent: sed cum id nusquam alibi diserte exstet, certe de ea re aliquid hoc saltem loco, qui id maxime poscebat, dicendum fuerat, ne post ventura ætas officii sui regulas ignoraret. Neque vero solet Lucas, ubi personarum qualitas specialem quandam vitæ mutationem desiderabat, id silentio præterire, ut videre est tum alibi, tum Actor. cap. XIX, 19. VI.

10. Septimum huic simile petitur ex eo quod de Sergio Paulo cœpimus dicere: nam in ejus conversi historia nullum est indicium ejurati magistratus, aut admonitionis factæ ut ejuraretur. Quod autem non narratur, cum narrari, ut diximus, maxime attineat; id nec factum censendum est. VII.

11. Octavum esse potest, quod * Paulus Apostolus, intellectis Judæorum in se insidiis, Tribuno indicari eas voluit; & cum Tribunus milites ei addidisset, quorum præsidio in itinere adversus vim omnem tutus esset, nihil contradixit, neque Tribunum aut milites monuit, Deo non placere ut vis vi repellatur. Atqui is erat Paulus, qui nullam occasionem edocendi officii VIII.

GROTII NOTÆ.

Paulus Apostolus intellectis Judæorum in se insidiis] Utitur hujus loci auctoritate Concilium Africanum: *Quorum contra furorem possumus non insolita nos à Scripturis aliena impetrare præsidia, quando Apostolus Paulus, sicut in Apostolorum actibus fidelibus notum est, factiosorum conspirationem militari etiam submovit auxilio.* Utitur & sæpe Augustinus, ut Epist. 2. quæ est ad Bonifacium: epistola CLIV. ad Publicolam, ubi hæc: *Neque si in illa arma scelerati homines incidissent, Paulus in effusione sanguinis eorum suum crimen agnosceret.* Idem epistola CLXIV. *Paulus egit, ut sibi tuitio etiam armatorum daretur.*

GRONOVII NOTÆ.

Nihil facit contra legem] Dilectionem inimici etiam V. F. præcipit Exod. 23. v. 4. 5. Prov. 25. 22. & est in eam rem exemplum Elisæi 2 Reg. 6, 22.

Huic] Judici.

9. *Actor. 19.*] Ubi de Demetrio.

10. *Ejurati*] Depositi, vel abdicati. Sic autem Romæ loquebantur ideo, quod abeuntes consulatu pro concione jurare solebant se nihil contra leges fecisse.

Non

officii aut omitteret ipſe, aut omitti ab aliis vellet, 11 Timoth. IV, 2.

IX. 12. Nonum accedat, quod rei honeſtæ ac debitæ finis proprius non poteſt non eſſe honeſtus ac debitus. Tributa ut ſolvamus honeſtum eſt, atque etiam præceptum conſcientiam obligans, ut Paulus Apoſtolus explicat: tributorum autem finis eſt, ut poteſtates publicæ habeant unde ſumtum faciant ad bonos tuendos ac coercendos malos, Rom. XIII, 3. 4. 6. Tacitus appoſite ad hanc rem: *Neque quies gentium ſine armis, neque arma ſine ſtipendiis, neque ſtipendia ſine tributis haberi queunt.* Cui dicto ſimile eſt Auguſtini illud: *Ad hoc tributa præſtamus, ut propter neceſſaria militi ſtipendium præbeatur.*

Hiſt. IV. Lib XXII. contra Fauſtum. cap. 74.

X. 13. Decimum argumentum præbet locus ille Actor. XXV, 11, ubi Paulus ita loquitur: *Si injuria quenquam affeci, & dignum aliquid morte commiſi, * non recuſo mori.* Unde colligo ita cenſuiſſe Paulum, etiam poſt publicatam Euangelii legem quædam eſſe crimina quæ morte plecti æquitas ferat, aut etiam exigat: quod & Petrus docet, 1 Epiſt. cap. 11, 19. 20. Quod ſi ea tum fuiſſet Dei voluntas, ut capitalibus judiciis abſiſteretur, potuerat quidem purgare ſe Paulus, ſed non debuerat in hominum animis eam relinquere opinionem, quaſi capite plectere nocentes nunc non minus quam olim liceret. Probato autem capitales pœnas poſt Chriſti adventum recte exerceri, ſimul probatum arbitror, bellum aliquod licite geri, puta adverſus nocentes multos & armatos: qui ut rei fiant, acie vincendi ſunt. Vires enim & ad reſiſtendum audacia nocentum, ſicut in prudenti deliberatione ſuum habere momentum poteſt, ita de jure ipſo nihil imminuit.

XI. 14. Undecimum eſſe poteſt, quod Chriſti lex ſolam legem Moſis, qua gentes ab Hebræis ſeparabat, ſuſtulit, Epheſ. II, 14.

15. Quæ autem natura, & bene moratarum gentium conſenſu honeſta cenſentur, adeo non ſuſtulit, ut ſub generali præcepto omnis honeſti ac virtutis comprehenderit. Phil. IV, 8. 1 Cor. XI, 13. 14. Jam vero criminum pœnæ & arma, quæ injuriam arcent, natura habentur laudabilia, & ad juſtitiæ, &c ad

GROTII NOTÆ.

Non recuſo mori] Sic & Act. XXVIII. 18: *quia nulla in me erat mortis cauſa.* Juſtinus Apologetico II, *κἂν ξιφίᾳ δὲ τὸν ἐκ κληρου τῶν διδαγμάτων αὐτὸν βάλητε, ἀναιρῆται δὲ μόνον Χριστιανὸς, καὶ ὑβρίσθω, ἀξιούσθω.* Ut autem puniantur qui non convenienter præceptis illis vivunt, & nemine ſalo ſunt Chriſtiani & quidem a vobis, & nos optamus.

GRONOVII NOTÆ.

11. *Qui ut rei fiant*] Ut compellantur facere quod jus & æquum eſt. Taciti verba imitatur 3. Ann. 13. *petitam armis rempublicam, atque ea ægi poſſe, acie vincam.*

Suum habere momentum] Poteſt facere ut intutum ſit illos aggredi.

14. *Quæ gentes*] Ea parte qua nationes alias præter Iſraelis poſteros excludebat à fœdere Dei.

Vati-

ad beneficentiæ virtutem referuntur. Atque hic obiter notandus eorum est error, qui Israëlitarum jus ad bellum deducunt ex eo solo quod terram Cananæam illis Deus dedisset. Est enim hæc justa quidem causa, sed non unica. Nam & ante ea tempora pii rationis ductu bella gesserunt: & ipsi Israëlitæ postea aliis de causis, ut David ob legatos violatos. Tum vero quæ humano jure quisque possidet, non minus ejus sunt, quam si Deus donasset: id autem jus per Euangelium non tollitur.

VIII. Videamus nunc etiam quibus argumentis se fulciat adversaria sententia, quo facilius judicet pius æstimator utra præponderent.

1. Primum adferri solet * vaticinium Esaiæ, qui futurum dicit, ut populi gladios contundant in ligones, & lanceas in falces, neque gladium sumant alius in alium, neque bellum ultra addiscant, II, 4. Sed hoc vaticinium aut sub conditione quadam accipiendum est, quemadmodum multa alia, ut nimirum intelligamus talem fore rerum statum * si omnes populi Christi legem suscipiant atque impleant, quam ad rem Deus nihil sua ex parte passurus sit desiderari: certum autem est, si 1.

omnes

GROTII NOTÆ.

Vaticinium Esaiæ] Id de pace quæ orbi contigit beneficio Romani imperii interpretatur Chrysostomus, oratione Christum esse Deum: καὶ ὅτι ἡ παλαιὰ ἐστι μάχαι καὶ πόλεμοι καὶ ἔριδες, ἀλλὰ καὶ πολλῷ πρότερον ἐπὶ Δαυὶδ καὶ Σαοὺλ καὶ ἄλλων βασιλέων καὶ οὐ μόνον μὲ πόλεις πόλεσι συνῆπτον, καὶ οἰκίαι μάχαις, μία δέ τις ἦν βασιλεία εἰς πάντας ἐθνῶν, ἡ τῶν Ἀσσυρίων· ἐπὶ δὲ τῆς ἐκείνου ἐξουσίας, ἡ κυδωνίστρα ἐμαραίνετο, τῆς μὲν παλαιᾶς χειροτονίας πάντες καὶ ῥᾴστης ἐπιλαμβάνεσθε, καὶ ὅτι πανταχοῦ ἐστὶν ἐκπεφευγότες· τὴν δὲ καινὴν ταύτην διωκόντων καὶ εἰς μάχην συναιρόντων τῶν πολλῶν ἀθρόων. *Neque vero prædictum tantum est, stabilem fore, immotam, atque incontentiosam hanc religionem, sed cum ea adventurum orbi pacem, defuturas illas in singulis civitatibus plurium potentias, regnaque ipsa, & unum fore super omnes imperium, ac ejus pleraque pacem habitura, contra quam ante fiebat, olim enim & apibus & oratores undique bant arma, confligebant in acie. Post Christi vero adventum cessavit mos iste, & ad defunctum humanum ordinem redacti sunt actus bellici.* Habes sensum plane eundem apud Eusebium de Præparatione l. 1, c. 10.

Si omnes populi Christi legem suscipiant atque impleant] Nam de Christianis Justinus: ἡ πολεμεῖσθαι οὐκ ἐχόμεθα, *non pugnamus in hostes.* Plane ut de Essenis Philo, in oratione Omnem bonum esse liberum: βέλος, ἢ ἐκτενὲς, ἢ ξιφίδιον, ἢ ἀκόντιον, ἢ ὅπλον ἕτερον ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐπὶ ἔργον δημιουργὸς ἢ ἐπιτήδειος, ἢ εὑρέσθαι. *Nullum inter eos reperias qui aut jaculo aut sagittæ aut gladium aut galeam aut lericam aut scutum fabricet, nullum qui aut arma conficiat, aut machinas.* Simile est quod Chrysostomus air 1 ad Corinth. XIII, 1. *Si esset inter homines quale spectat dilectio, nullæ fore pœnas capitales.*

GRONOVII NOTÆ.

15. *Qui Israëlitarum*] Non aliam ob causam jus belli gerendi Hebræis fuisse, quam ut acquirerent terras septem populorum devotorum à Deo illis attributas.

Humano jure] Justo titulo possidendi, quem vel naturæ vel gentium vel civile jus sanxit.

Quæ

omnes sint Christiani, & Christiane vivant, nulla fore bella: quod Arnobius ita enuntiat: *Si omnes omnino qui homines esse se non specie corporum, sed rationis intelligunt potestate, salutaribus ejus pacificisque decretis aurem vellent commodare paulisper, & non fastu & supercilio tumidi sua potius sensibus quam illius commonitionibus crederent, universi jamdudum orbis, missora in opera conversis usibus ferri, tranquillitate in mollissima degeret, & in concordiam salutarem incorruptis fœderum sanctionibus conveniret.* Lactantius vero hoc modo: *Quid fiet, si omnes in concordiam consenserint? quod certe fieri poterit, si pernicioso & impio furore projecto innocentes ac justi esse velint.* Aut intelligendum est pure; quo modo si accipiatur, docet res ipsa impletum hoc nondum esse, sed implementum ejus, ut & conversionis generalis Judæorum, adhuc exspectandum. Utrovis autem modo sumas, nihil hinc inferri potest adversus bellorum justitiam, quamdiu sunt qui pacis amantes pace frui non sinunt, sed vim eis intentant.

2. Ex quinto Matthæi capite plura argumenta depromi solent, ad quorum dijudicationem opus est animo repeti, quod paulo ante diximus: si Christo id fuisset propositum, omnia capitalia judicia, & jus bellorum tollere, facturum id fuisse verbis quam maxime expressis ac spectabilibus, ob rei magnitudinem ac novitatem; eoque magis, quod nemo Judæus aliter cogitare poterat, quam leges Mosis ad judicia & rempublicam pertinentes vim suam in homines Judæos habere debere, quamdiu staret illa respublica. Hac ergo de re præmoniti locorum singulorum vim ordine exploremus.

II. 3. Adversariæ ergo sententiæ munimentum secundum ex istis verbis petitur: *Audistis dictum fuisse, Oculum pro oculo & dentem pro dente. Ego vero dico vobis, ne obsistite injurioso,* (לרשע * quod Græci vertunt τῷ πονηρῷ, Exod. 11, 13.) *sed cadenti te in dexteram maxillam, alteram quoque obverte.* Hinc enim inferunt quidam, nullam injuriam aut repellendam, aut vindicandam, sive publice, sive privatim. Atqui non hoc dicunt verba: neque enim magistratus hic alloquitur Christus, sed eos qui impetuntur; nec de quavis agit injuria, sed de tali qualis est alapa; sequentia enim verba restringunt præcedentium generalitatem.

4. Sic in præcepto sequente: *Qui velit tecum litigare ut tunicam*

GROTII NOTÆ.

Quod Græci vertunt τῷ πονηρῷ] Ut & Lucas in Stephani oratione: ὁ πονηρὸς τῷ πονηρῷ.

GRONOVII NOTÆ.

VIII. 3. *Τῷ πονηρῷ*] Τῷ πονηρῷ.

Eos qui impetuntur] Privatos, quibus fit injuria.

Tali, qualis] Levi, quæ plus habeat contumeliæ quam detrimenti.

Dimit-

*nicam accipiat, * dimitte illi etiam pallium:* non omnis provocatio ad judicem aut arbitrum prohibetur, Paulo interprete, qui lites non omnes prohibet, 1 Cor. VI, 4. sed vetat Christianos in prophanis auditoriis inter se litigare, idque ad Judæorum exemplum, apud quos recepta erat sententia, *Qui adducit negotia Israelitica ad extraneos, polluit nomen Dei:* sed vult Christus ad exercendam patientiam nostram, de rebus quæ facile sunt recuperabiles, ut tunica, aut cum tunica, si opus sit, pallium, non contendi judicio, sed quamvis optimo jure nitamur, omitti juris persecutionem. Apollonius Tyanæus negabat philosophi esse ἐδίκοις χρῆσθαι λόγοις de pecuniola litigare. *Non improbat Prator* (inquit Ulpianus) *factum ejus qui tanti habuit re carere, ne propter eam sapius litigaret. Hæc enim cogitatio ejus, qui lites exsecratur, non est vituperanda.* Quod hic probari à probis ait Ulpianus, hoc Christus imperat, ex rebus honestissimis & probatissimis diligens præceptorum suorum materiam. At non hinc rectè colligas etiam parenti, etiam tutori nefas fore id sine quo liberi, sine quo pupilli sustentari nequeant, si cogatur, apud judicem defendere. Aliud enim est tunica & pallium, aliud totum illud unde vivitur. In Clementis constitutionibus de homine Christiano dicitur, si litem habeat, παρακάλειν λόγοις καὶ εἰς βλάβης φέρειν αὐτὸν, *det operam ut transigat, etiamsi quid damni accipiendum sit.* Quod ergo de moralibus dici solet hic quoque locum habet, non constitere hæc in puncto, sed habere suam quandam latitudinem.

Philostr. II. 15.

L. Item si §. 1. & *D. de alien. Jud. mut. causa fact. L. 1. c. XLV.*

5. Sic

GROTII NOTÆ.

Dimitte illi etiam pallium] Id ita exponit Cyprianus de Patientia: *Ut tua ablata non repetas.* Irenæus lib. IV, cap. XXVII. *Tollenti tibi tunicam, remitte ei & pallium: sed non quasi nolentes fraudari contristemur, sed quasi volentes donaverimus, gaudeamus. Et si quis te, inquit, angariaverit mille passus, vade cum eo alia duo, ut non quasi servus sequaris: sed quasi liber præcedas.* Etiam Libanius, qui Evangelia legerat, laudat non litigantes de chlamyde & tunica. In oratione de custodia reorum. Hieronymus dialogo I. adversus Pelagium: *Docet Evangelium ei qui nobis cum velit judicio contendere, & per leges & jurgia auferre tunicam, etiam pallium esse concedendum.*

GRONOVII NOTÆ.

4. *In prætoria auditoria*] Ad paganorum judicum tribunalia. Sic auditorium principis l. 18. D. de Minorib. præfecti prætorio l. 30. de reb. cred. Alibi auditoria judicum & magistratuum.

Ad extraneos] Ἀλλοφύλους, ἀμφεζητήτους.

Tanti habuit] Cui tanti fuit non litigare, ut maluerit fraudari quam lites sequi.

Lites exsecratur] A litibus abhorret. Justin. 13, 1. 38, 10. 39, 1. *lites gravatur.*

Probari à probis] Optimo cuique potius videri, id omnes suum nomen professos curare & observare jubet.

Ut transigat] Citra judicem controversiam dirimat & rem componat.

Non consistere] Non strictissime ac præcise accipienda. 1. num. 1.

5. Sic in eo quod deinceps sequitur, *Qui angariabit te ad milliare unum, abi cum eo duo*: non dixit Dominus de centum milliaribus, quod iter hominem à suis negotiis longius abduceret, sed de uno, & si ita usu veniat de duobus; quæ deambulatio quasi pro nihilo ducitur. Sensus ergo est, in his quæ nobis non multum sunt incommodatura non urgendum nobis esse jus nostrum, sed cedendum plus etiam quam alter postulet, * ut & patientia & benignitas nostra omnibus innotescat.

6. Sequitur porro: * *Petenti ab te dato, & volentem à te mutuo sumere ne reficere.* Si in infinitum hoc producas, nihil durius. Qui domesticorum curam non agit, infideli est deterior, inquit Paulus 1 Tim. v, 8. Sequamur ergo eundem Paulum optimum legis herilis interpretem, qui Corinthios excitans ad beneficentiam in Hierosolymitanos exercendam, *Non*, inquit, *ut aliis sit laxamentum, vobis res angustæ, sed ut æquabiliter* * *vestra copia succurrat illorum inopiæ*, II Cor. VIII, 13, id est (Livii verba in re non dissimili usurpabo) ut ex eo quod affluit opibus vestris sustineatis necessitates aliorum: qui sensus est & in Cyro Xenophontis: ἃ δὲ ἴδιά ἐστιν ἐμοὶ τὰ ἐμὰ χρήματα, ταῦτα πᾶς σαφῶς ἔχει φίλων ἐξεῖναι. Similem æquitatem adhibea-

GROTII NOTÆ.

Ut & patientia & benignitas omnibus innotescat] Justinus Apologetico II: ὅτι ἡμῖν τὸ ἀνεξίκακον εἶναι καὶ ὑπομονητικὸν πᾶσιν καὶ ἀεὶ χαίρειν τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς ἐστι. Quæ dixit, hoc pertinens, ut adversus omnes simus patientes, efficaces, misereri cupientes.

Petenti ab te dato] Justinus Apologetico eodem: εἰς ὃ τὸ κατὰ τὴν ἀκρόασιν καὶ διδαχὴν ἡμῖν ἐξ αὐτοῦ πεμφθὲν, πᾶσιν ἐξ ἴσου παρὰ τοῦ ἔχοντος δίδοται, &c. *Ita communicanda vere facultatibus nostris cum egentibus, & ne quid ad gloriam eum pendamus facimus hæc dicit: omni petenti dato*, &c. Alibi: πᾶσι διδόμενα κοινωνοῦντες. *communicantes nostra omnibus egenis.* Cyprianus Testimoniorum lib. III, 1. *Nemini negandam eleemosynam.* item illic: *omni petenti te dato, & ab eo qui voluerit mutuari, ne aversatus fueris.*

Vestra copia succurrat illorum inopiæ] Seneca de beneficiis secundo: *Dare egenti, sed ut ipse non egeam.* Chrysostomus in locum ad Corinthios: hic productum: ὁ θεὸς τὸ μὲν δοῦναι κτησάσθαι, καὶ καθ' ἑαυτὸν εἶναι, ὁ καὶ ἐν ἄλλοις. *Deus pro facultate posuit, quatenus habet quis, non quatenus non habet.* Quod ut recte intelligatur, accedant sequentia, ἵνα τοῦτο μὴ τὸν ἄλλον ἀδικῶμεν, ἐν ἀναγκαίοις δὲ πᾶσι ποιῶμεν τὰ ἐκείνων. *Laudat quidem quod facultates excusperat*, (nempe in Thessalonicensibus,) *sed hos* (Achæos scilicet) *non cogit idem facere.*

GRONOVII NOTÆ.

1. *Angariabit*] Omissis rebus tuis vice ducem esse, onus portare, jumentum aut vehiculum præbere coger. Angari dicebantur nuntii regum Persicorum. Illis jus erat per vias obvio cuique auferre recentiorem equum aut adigere homines ad illa, quæ diximus, & similia præstanda.

6. *In infinitum*] Sine limitatione de omnibus omnino rebus, & quantacumque summa accipias.

Alius sit laxamentum] Ut alii facilius vivant, vos spoliati à vobismetipsis & in arctum redigi.

Ἃ αὐτοῖς ἴδια] Quod de meis opibus mihi superfit, & indigentiam amicorum sustento.

Non

hibeamus interpretando præcepto, quod jam à nobis recitatum est.

7. Lex Hebræa sicut divortii libertatem indulgebat, ut sævitiæ maritorum in uxores occurreret: ita etiam privatæ ultioni, ad quam gens illa valde prona erat, coërcendæ, jus læso fecerat ab eo qui læserat, non manu sua sed apud judicem, exigere talionem: quod lex etiam XII tabularum secuta est; *Si membrum rupit, talio esto.* Christus vero majoris patientiæ magister tantum abest, ut illam in jam læso probet vindictæ flagitationem, injurias quasdam ne arceri quidem vult, aut vi, aut judicio. At quales injurias? tolerabiles scilicet, * non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit, sed quod restrictiore quadam patientia contentus sit. ideo exemplum posuit in alapa, quæ non vitam impetit, non corpus mutilat, sed tantum contemtum quendam nostri significat, qui nos nihilo deteriores facit. Seneca, libro de constantia sapientis, injuriam à contumelia dividit: *Prior illa*, inquit, *natura gravior est; hac levior & tantum delicatis gravis, qua non læduntur, sed offenduntur. Tanta est animorum dissolutio & vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenias servum, qui flagellis quam colaphis cædi malit.* Idem alio loco: *Contumelia est minor injuria, quam queri magis quam exsequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt.* Sic apud Pacuvium quidam: *Patior facile injuriam, si est vacua à contumelia:* & apud Cæcilium alius:

Facile ærumnam ferre possim, si inde abest injuria;
Etiamque injuriam, nisi contra constat contumelia.

Demosthenes: οὐδὲ γὰρ τὸ τύπτεσθαι τοῖς ἐλευθέροις δοκεῖν καίπερ ὂν δεινόν, ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕβρει. *Nec enim tam grave hominibus ingenuis verberari, quamquam & hoc grave, quam per contumeliam verberari.* Is quem dixi Seneca paulo inferius ex contumelia dolorem, affectum esse ait quem humilitas animi moveat contrahentis se, ob factum dictumve inhonorificum.

8. In

GROTII NOTÆ.

Non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit] Vide Chrysostomum dicto jam loco.

GRONOVII NOTÆ.

7. *Sicut divortii*] Quemadmodum maritos voluit uxoribus, quarum tæderet, ne perpetuo eas male tractarent, libellum repudii dare, & eas à se dimittere. Formula in not. ad Matth. 5, 31.

Talio esto] Ejusdem membri in auctore injuriæ rumpendi petitio esto.

Restrictiore] Non tam late patente.

Delicatis] Fastidientibus, impatientibus.

Quam exsequi] Ulcisci. §. 1. Instit. de his qui sui vel alieni.

Alius] Nonius p. 430.

Constat contumelia] Mss. editique, constant contumeliam. f. circum adstant contumeliæ.

Humilitas animi] Μικροψυχία.

Contrahentis] In angorem prolapsi.

8. In tali ergo circumſtantia patientiam Chriſtus præcipit; & nequis tritum illud objiciat, *Veterem ferendo injuriam invitas novam*: addit, * potius etiam ferendam eſſe alteram injuriam, quam propulſandam priorem: quia ſcilicet * nihil inde ad nos mali pervenit, niſi quod in ſtulta perſuaſione poſitum eſt. Maxillam obvertere in Hebraiſmo eſt patienter ferre, ut apparet Eſai. xxx. 6. Jerem. iii. 3. * præbere os contumeliis dixit Tacitus hiſtoriarum tertio.

III. 9. Tertium argumentum peti ſolet ex eo quod apud Matthæum ſequitur: *Audiſtis dictum fuiſſe, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum: Ego vero dico vobis, Diligite inimicos veſtros, benedicite eis qui vos exſecrantur, precamini pro iis qui infeſti vobis ſunt & vos perſequuntur.* Sunt enim qui exiſtimant cum tali dilectione & beneficentia adverſum inimicos, & infeſtos pugnare tum judicia capitalia, tum bella. Sed facile id refellitur, ſi ipſum illud legis Hebraicæ dictum conſideremus. Præcipiebatur Hebræis ut proximum diligerent, * Hebræum ſcilicet: ita enim vocem proximi ibi ſumi oſtendit Levit. xix, comma 17, collatum cum commate 18. At non eo minus imperatum erat magiſtratibus occidere homicidas, & alios graviter ſontes: non eo minus tribus undecim ob delictum atrox juſto bello perſecutæ ſunt tribum Benjamiticam, Jud. xxxi. non eo minus recte David, qui prælia Domini præliabatur, regnum ſibi promiſſum ab Isboleto armis repetit.

10. Sit ergo nunc porrecta latius proximi ſignificatio ad homines quoſvis: omnes enim in communem gratiam ſunt recepti:

GROTII NOTÆ.

Latius ferendam eſſe alteram injuriam] Chryſoſtomus viii. ad Romanos: τί γὰρ ἐὰν πατάξῃ τις σου τὴν δεξιὰν σιαγόνα; οὐ δίδωμι καὶ τὴν ἑτέραν; ἀλλὰ τὴν ἀκολασίαν τοῦ παίοντος. *Hæc exegia villoria, plus ita largiri quam velit, & fines improbæ in ille libidini liberalitate propria patientia transferendo.*

Nihil inde ad nos mali pervenit, niſi quod in ſtulta perſuaſione poſitum eſt] Chryſoſtomus de Statuis prima: οὐδεὶς ἐν ὑπὸ γνώμης τῆς ἀδικούσης, ἀλλ' ὑπὸ τῆς διαβολικῆς τῆς πομπεύσης ἢ συκοφαντης, ἢ ἀπατώσης. *Contumelia non ab inferentis animo ſed ex judicio eorum qui patiuntur aut ſit aut perſi.*

Præbere os contumeliis] Præbere os, eo ſenſu & apud Terentium eſt Adelphis.

Hebræum ſcilicet] Cui par proſelytus, leges autem de non nocendo etiam ad incolas illos incircumciſos de quibus actum cap. i. §. xvi. porrigebantur. ita Thalmudici.

GRONOVII NOTÆ.

8. *Inveſtus novam*] Das audaciam lædenti ad iterum te offendendum.

9. *Comma 17 collatum*] Priori proximus & frater appellamur, poſtetiori cives. Nam meminerimus injuriæ civium nuorum.

Prælia Domini] Non niſi juſta bella gerebat.

10. *Latius proximi*] Quia in N. T. Chriſtus demonſtravit, proximum eſſe nobis non modo civem, ſed & quemvis hominem.

Nec

pti: nulli populi à Deo devoti: licebit tamen in omnes quod tunc in Israelitas licuit, qui diligi æque tunc jubebantur, ut nunc quivis homines. Quod si etiam velis in Euangelica lege majorem dilectionis gradum imperari, concedatur & hoc, dum illud quodque constet, * non omnes æqualiter diligendos, sed magis patrem quam extraneum. Sic etiam bonum innocentis bono nocentis, bonum commune privato antehabendum ordinatæ dilectionis lege. Ex dilectione autem innocentium nata sunt & judicia capitalia & pia bella. Vide sententiam moralem quæ extat Prov. XXIV, 11. Debent ergo Christi præcepta de singulis diligendis atque adjuvandis ita impleri, nisi major ac justior dilectio impediat. Notum est dictum vetus: * *Tam omnibus ignoscere crudele est, quam nulli.*

11. Adde quod inimicos diligere jubemur Dei exemplo, qui malis Solem suum oriri facit. At idem Deus de quibusdam malis & in hac vita pœnas sumit, & olim sumet gravissimas. Quo argumento simul solvuntur ea quæ de lenitate Christianis præcepta ad hanc rem adferri solent. Nam Deus lenis, misericors, longanimis appellatur Jonæ IV, 2. Exod. XXXIV, 6. At * ejusdem in contumaces iram, hoc est, puniendi voluntatem, passim describunt sacræ literæ, Num. XIV, 18. Rom. II, 8. Et hujus iræ minister constitutus est magistratus, Rom. XIII, 4. Moses ab eximia lenitate prædicatur: at idem pœnas de sontibus exegit, etiam capitales. Christi lenitatem & patientiam imitari

GROTII NOTÆ.

Non omnes æqualiter diligendos] Tertullianus adversus Marcionem IV: *Secundus gradus benitatis est in extraneis: in proximis primus.* Hieronymus adversus Pelagium dialogo II: *Præceptum est mihi ut diligam inimicos, & consanguineos; ut inter amicum & necessarium nulla distinctio sit?*

Tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli] Verba sunt Senecæ I de Clementia, cap. II. Chrysostomus I ad Cor. III, 12. & sequentibus, de pœnis humanis agens: ὡδὶ δὲ ἀφορητον πᾶσιν ποιεῖ θάνατον, ἀλλὰ φιλανθρωπία: non ex sævitia sed ex benitate talia statuit homines. Augustinus: *Sicut est aliquando misericordia puniens, ita & crudelitas parcens*: Valentinianus, Theodosius, & Arcadius, in lege tertia, Codice Theodosiano, de defensoribus civitatum: *Removeantur patrocinia quæ favorem rei & auxilium faciunt ne justis imperiosa maturare facinora festinent.* Totilas apud Procopium Gothicorum III: οὐ τὶ ἐξαμαρτάνειν καὶ τὸ διαφεύγειν τὰν δίκην τοῖς ἀναμαρτήτοις ταμιεύεται, εἴρξαι, τὸ ἐμὸν ἔφη. *Peccare & prohibere pœnas peccantium in pari ponit.* vide quæ dicuntur lib. II, cap. XXI, §. II.

Ejusdem in contumaces iram] Vide hac de re Cyrillum libro V. contra Julianum.

GRONOVII NOTÆ.

Devoti] Ut leprosi Cananæi.

Bonum innocentis] Quod est ut puniatur noxius, ne impunitas augeat in illum & similes improbitatem.

Esse nocentis] Quod ille bonum sibi putat, ut ei parcatur & nihil luat.

Bonum commune] Ut reipublicæ delicta suppliciis.

Privato] Singulorum alios injuria afficientium, ne quid mali vicissim patiantur.

Dilectione innocentium] Ne hi periclitarentur, si malis impunita esset facultas.

imitari passim jubemur. At * Christus est qui & Judæos inobedientes suppliciis affecit gravissimis, Matth. XXII, 7. & impios in die judicii pro meritis est damnaturus. Magistri lenitatem imitati sunt Apostoli, qui tamen * potestate sibi divinitus data usi sunt ad pœnam facinorosorum, 1 Cor. IV, 21. 1 Cor. V, 5. 1 Tim. I, 20.

IV. 12. Quartus locus qui objicitur est Rom. XII, 17. *Nemini malum pro malo reddite: procurate honesta in omnium conspectu: si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace viventes, non vosmetipsos * ulciscentes, dilecti, sed date locum iræ: scriptum est enim; Meum est ulcisci: ego retribuam, dicit Dominus. Itaque si esurit inimicus tuus, ciba eum; si sitit, da ei potum, hoc enim si feceris, carbones ignis congeres*

vabis

GROTII NOTÆ.

Christus est qui Judæos inobedientes suppliciis affecit gravissimis] Adde loca Matth. XXI, 44. Luc. XIX, 12. 14. 27. Chrysostomus ad Rom. XIV, narratis malis Hierosolymorum: τὰ ἡ Χριστὸς αὐτοῖς ταῦτα ἐπεμαίνετο, ἄνωθεν αὐτοῖς τὰ προλέγων, καὶ διὰ πραγέων, καὶ σιωπῶν, καὶ διαβρήδην: *Christum esse qui hæc fecerit, audi ipsum prædicentem, tum per parabolas, tum aperte, & exerte.* Similia habet oratione secunda adversus Judæos.

Potestate sibi divinitus data usi sunt] Chrysostomus 1 Cor. IV, 21. ἀλλὰ, πρὸς τί; ἵνα γὰρ πεῖσω πραότερον καὶ πεῖσω ἀσφαλέστερον: *Interficiam, mutilabo? est enim ut lenitatem ita & severitatis spiritus.* vide & Augustinum de sermonibus Domini in monte lib. I, & alios quos citat Gratianus XXIII, quæst. VIII.

Ulciscentes] Vulgata interpretatio in hoc loco habet *defendentes*. Sed ea vox sæpe à Christianis in ulciscendi sensu posita invenitur. Tertullianus de Patientia: *Jam si levius defendaris, insanies: si uberius, onerabere. Quid mihi cum ultione, cujus modum regere non possum per impatientiam doloris?* Adversus Marcionem II *non enim injuriæ mutuæ exercenda licentiam sapit, sed in totum exhibenda violentiæ prospexit, ut quia durissimos & infidos in Deum populo lenitatem vel etiam incredibile videretur à Deo exhibere defensam, ediendam passa per Prophetam, mihi defensam, & ego defendam, dicit Dominus: interim commissio injuriæ metu vicis repassionaretur: & licentia retributionis prohibitio esset provocationis; ut sic improbitas assuta cessaret, dum secunda permissa, prima terretur; & prima deterrita, nec secunda committitur, qua & alius facilior timor talionis per eundem saporem passionis. Nihil amarius quam id ipsum pati, quod feceris alii.* De monogamia: *Alia deluvium iniquitates provocaverunt, semper defensa quæstionumque fuerunt, non tamen septuagies septies, quod duo matrimonia meruerunt.* Locum Pauli de quo hic sermo non male explicat Augustinus epistola CLIV: *Hinc autem dictum est non reddamus male, ne nos vindicta delectet, quæ alieno malo animum pascit.* vide quæ infra lib. II, cap. XX. §. V. & §. X.

GRONOVII NOTÆ.

12. *Procurate honesta*] Hæc Bezæ versio προνοεῖσθε καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων. Vulg. *providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus.* Castalio: *date operam, ut vos apud omnes homines honeste geratis.* Nec male sit, honesta sectantes in exemplum & confessione omnium hominum. Vel ut, quantum fieri potest, apud omnes homines bene audiatis. Matth. V, 17.

Date locum iræ] Spatium, advocationem, ut loquitur Seneca ad Marc. cap. 10.

Non

vabis in caput ejus. Ne vincitor à malo, sed vince bono malum. Sed hic quoque eadem quæ ad locum superiorem patet responsio. nam quo tempore dictum fuerat à Deo, Meum est ulcisci, ego rependam; eo ipso tempore & judicia capitalia exercebantur, & de bellis scriptæ erant leges. Quin & beneficia inimicis (popularibus scilicet) exhiberi jubentur, Exod. XXIII, 4, 5. Hæc tamen, ut diximus, neque pœnis capitalibus, neque bellis justis in ipsos etiam Israelitas obstabant. Quare ne nunc quidem verba eadem, aut præcepta similia, quamvis latius patentia, in talem sensum rapienda sunt: eoque minus quia capitum sectiones non ab Apostolis sunt, aut eorum ætate, sed multo serius factæ, ad dividendam lectionem & faciliorem locorum allegationem. Quare quod nunc XIII caput inchoat, *Omnis anima potestatibus supereminentibus subjecta esto*, & quæ sequuntur, cum illis de ultione non expetenda præceptis cohæsit.

13. In hac autem dissertatione dicit Paulus, potestates publicas Dei ministras esse, & vindices ad iram (id est ad pœnam) in maleficos: eo ipso apertissime distinguens inter ultionem publici boni causa, quæ Dei vice exigitur, & ad ultionem Deo reservatam referenda est; & illam explendi doloris, quam paulo ante interdixerat. Nam si ultionem etiam illam quæ boni publici causa exigitur, in illo interdicto comprehensam velis, quid erat absurdius, quam cum dixisset abstinendum à pœnis capitalibus, deinde subjicere, in hoc potestates publicas à Deo constitutas, ut pœnas vice Dei exigant?

14. Quintus quo nonnulli utuntur locus est II Cor. X, 3. V. *Quanquam in carne ambulantes, nequaquam carnis bella gerimus. Nam arma militiæ nostræ * non sunt carnalia, sed divinitus valida ad destructionem munitionum*: & quæ sequuntur. Sed hic locus nihil ad rem facit. Ostendunt enim tum præcedentia, tum quæ sequuntur, carnis nomine à Paulo ibi intelligi

GROTII NOTÆ.

Non sunt carnalia] Chrysostomus hoc loco: ἐπλα σαρκικὰ intelligit πλοῦτον, δόξαν, δυναστείαν, εὐγλωττίαν, δεινότητα, πλεδρομάς, κολακείας, ὑπεκρίσεις, *Opes, gloriam, potentatum, eloquentiam, solertiam, prensationes, assentationes, fallacias.*

GRONOVII NOTÆ.

Popularibus] Civibus, quibuscum est simultas, mitius tractandis quam in hostes externos consulimus.

Latius patentia] Etsi ad plures pertineant ob vocis Proximi significationem productam.

Capitum sectiones] Et habuit longe alias vetus Ecclesia, de quibus videndus Casaubonus initio Notarum ad N. T.

Cohæsit] Olim conjunctum & continuatum fuit.

13. *Exigitur*] Per magistratus, quæque pars est illius hostimenti & vicissitudinis quam minatur & ab sese jubet exspectari Deus.

Explendi] Quam privata libido sumit, ægri & crudelis animi solatium.

gi imbecillam corporis conditionem, qualis in aſpectum veniebat, & cujus nomine contemnebatur. Huic opponit Paulus arma ſua, poteſtatem ſcilicet ſibi ut Apoſtolo datam ad coercendos refractarios, quali uſus fuerat in Elymam, Corinthium inceſti reum, Hymenæum & Alexandrum. Hanc ergo poteteſtatem negat eſſe carnalem, id eſt infirmam, imo contra, validiſſimam eam eſſe aſſerit. Quid hoc ad jus capitalium ſupplicorum, aut belli? Imo contra, quia Eccleſia eo tempore publicarum poteſtatum auxilio deſtituebatur, ideo ad ejus tutelam prodigioſam illam poteſtatem Deus excitaverat, quæ deficere ferme cœpit ex quo imperatores Chriſtiani Eccleſiæ contigerunt, ſicut Manna defecit ubi in terras frugiferas populus Hebræorum pervenerat.

VI. 15. Qui ſexto affertur locus, Eph. VI, 12. *Induite univerſam illam armaturam Dei, ut poſſitis ſtare adverſus artes diaboli; quia non eſt vobis lucta adverſus ſanguinem & carnem* (ſupple, *tantum*, more Hebræo) *ſed adverſus imperia*, &c quæ ſequuntur: agit de pugna quæ Chriſtianorum eſt qua ſunt Chriſtiani, non quam communem habere cum aliis hominibus certis eventibus poſſunt.

VII. 16. Jacobi locus, qui ſeptimo affertur, IV, 1. *Unde bella & pugnæ inter vos? nonne ex voluptatibus veſtris quæ militant in membris veſtris? Concupiſcitis & non habetis: invidetis & affectatis, nec poteſtis nancisci: pugnatis & bella geritis, nec obtinetis, eo quod non petatis: Petitis & non accipitis, eo quod male petatis, ut in voluptates veſtras abſumatis:* nihil continet univerſale: tantum dicit bella & pugnas quibus tum Hebræi diſperſi inter ſe miſere collidebantur (cujus hiſtoriæ partem aliquam apud Joſephum videre eſt) ortum habuiſſe ex cauſis non probis: quod nunc etiam contingere ſcimus & dolemus. Sen-

Ant. lib. XVIII. cap. 12. & lib. ſeq.

ſum ab hoc Jacobi loco non alienum habet Tibulli illud:

Divitis hoc vitium eſt auri, nec bella fuere,
Faginus aſtabat cum ſcyphus ante dapes.

Et apud Strabonem non uno loco notatum videas, * innocentiſſime agere eas gentes quarum victus eſt ſimpliciſſimus. Non abeunt hinc iſta Lucani:

O pro-

14. *Prodigioſam illam*] Qua vexandos Satanæ tradebant diſcipulos non audientes.

16. *Faginus adſtabat*] Quum ligneo poculo contenti eſſent. Ovid. I, 670. *fabricataque fagi Pocula, quæ cauſſant ſic ventribus illita cerni.*

GROTII NOTA.

Innocentiſſime agere eas gentes quarum victus eſt ſimpliciſſimus] Dicit, idem Philo de vita contemplatrice, citans Homeri illud:

Ἓκκυνηϑέων ἀβλωτροφάγων τε Γαλακτοποτάων.

Lactemedarum inopumque hominum juſtiſſima quæ gens.

Juſtinus de Scythis: *Aurum & argentum non perinde ut reliqui mortales appetunt.* Mox: *Hæc continentia, morum quoque illis juſtitiam indidit, nihil alie-*

O prodiga rerum
Luxuries, nunquam parvo contenta paratu,
Et quæsitorum terra pelagoque ciborum
Ambitiosa fames, & lauta gloria mensæ!
Discite quam parvo liceat producere vitam,
Et quantum natura petat. Non erigit agros
Nobis ignoto diffusus Consule Bacchus,
Non auro myrrhaque bibunt, sed gurgite puro
Vita redit: satis est populis fluviusque Cereſque.
Heu miseri, qui bella gerunt.

Cui adjungi potest Plutarchi illud in Stoicorum contradictionibus: Ἀρὰ γὰρ φύσιν ἀδικήματος πόλεως ἄνδρὶ γυναῖκι, ἀλλὰ τὸ μὲν φιλαδοξία, τὸ δὲ πλεονεξία, τὸ δὲ φιλοδοξία τις ἢ φιλαργυρία συμπέπτωκεν. *Nullum inter homines bellum non ex vitio nascitur, * aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio studio conflatur.* Justinus cum Scy-

alienorum rencapiscentibus: quippe ille-
dem divitiarum cupido est ab & nos. Et de Scythis in eandem sententiam locus lectu dignus apud Gregoram lib. 11. Taxiles Alexandro: τί δὲ πολέμου καὶ μάχης ἡμῖν, Ἀλέξανδρε, πρὸς ἄλλους, οἳ μήτε ὕδωρ ἀφαιρούμενοι ἡμῶν ἀφίξει, μήτε γῆν ἀναχωροῦντες, ὥσπερ ἂν μόνων ἀναγκαίων διαμαχοῦσι τῶν ἐχόντων στέρησιν; *Quid inter nos, Alexander, belli & prælii erat, quando neque ut aquam, neque ut vitam necessarium à nobis auferentibus venisti, pro quibus satis pugnare est hominum ratione utentium?* Diogenis dictum huc pertinet, ὁ γὰρ ἐν τῷ συμποσίῳ εἰ κλέπται καὶ οἱ πολέμιοι, *non enim ex his qui potentum edunt, aut fures exsistunt, aut hostium auctores.* Porphyrius lib. 11. de non edendis animalibus: τὸ δὲ ἁπλοῦν καὶ εὐπόριστον πρὸς σωτηρίαν ἀνέκαθεν συμπεπλεγμένον ἔχει τὸ ἀπέριττον, *quicquid paratu facile est & levis sumptus, ad pietatem perpetuam & quidem omnium confert.*

GRONOVII NOTÆ.

Ambitiosa fames] Ostentatrix sui.

Diffusus Bacchus] *Saccatum* vinum Martial. 2. 40. 8. 14. ubi Scriver. *Saccus vinarius* appellat Plinius 24. 1. *Ignoto consule*, *ante multos annos, ut, qui tum fuerint, esse ignorent.*

Myrrhaque] Murino vel murreo calice. Sueton. Octav. 71.

Contradictionibus] Ἐναντιωμάτων.

GRONOVII NOTA.

Aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio studio conflatur] Vetustissimam, sed parum meditatam hominibus sententiam, multis egregiis veterum expressam verbis, quid nocebit & aliorum dictis non minus efficacibus confirmare? Athenæus Philosophus apud Diogenem Laërtium:

Ἀνθρώποις μαχητὴν τὴν χεῖρα καὶ οὐ λόγῳ.
Ἀπλοῦς ἐστιν ἀρχὴ καὶ πολέμων:
In mala fadeta messes: sine fine cupido
Vos agit in vitas bellaque præcipites.

Fabianus Papirius in controversiis Senecæ patris: *Ecce instructi exercitus, sæpe civium externorumque consertæ manus, consiterunt, & colles equis utrinque complentur, & subinde omnis regio trucidatorum corporibus consternitur, illatorum multitudine cadaverum, vel spoliantium. Si quæsieris aliquem, quæ causa hominem adversus hominem in furorem egerit? nam neque feris inter se bella sunt: nec, si sævunt, eadem hominem decernit: placidum pro-*

Scytharum inſtituta laudaſſet; *Atque utinam reliquis mortalibus ſimilis moderatio, & abſtinentia alieni foret: profecto non tantum bellorum per omnia ſæcula terrâ omniùs continuaretur, neque*

nimumque divino genus. Quæ tanta vos ſert ira, cum una ſtirpis idemque ſanguis ſitus: vel quæ furia in mutuum ſanguinem egerit? quod tantum malum humanæ genesi vel fato invectum? an ut convivia populis exſtruantur, & tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enimvero & laudanda ſunt, propter quæ meniſcos & lacunaria ſua potius quam luxum innocentes inſtrui maluerint. An, ne quid ventri negetur libidinique, orbis ſervitium expetendum eſt? quid tandem ſic peſtifera ipſa divitiæ expetuntur, ſi, ne in hoc quidem ut liberis relinquantur? Philo ad Decalogum: χρυσίου ἔρως, ἢ γυναικὸς, ἢ δίξης, ἢ τινος ἄλλου τῶν ἡδονὴν ἀπεργαζομένων, ἄδηλον γε μικροῦ καὶ τὸ τυχεῖν αὐτοῦ γένηται ἢ μὴ διὰ τοῦτο συβήσεται καὶ πολλοὶς ἀλληλοφόνοις καὶ ἀνοσίοις ἔρεσι μανιώδεσι χρῆσθαι πρὸς ἀλλήλους ἔχουσι. χῆραι δὲ μεγάλης εὐπορίας ἐρημωθεῖσαι ἐπιβουλεύονται ἀπὸ συμφορῶν, νυμφίοις καὶ πλαῖς ἐραστοῖς· οἱ γὰρ ἄλλοτε καὶ βαρέσθαι πρὸς τὴν ἐκείνης εὐπορίαν ἐπιτηδείως ἔχοντες πλοῦτος ἅπας ἀπὸ μιᾶς πηγῆς ἐρρύηκεν ἐπιθυμίας ἢ χρυσίου ἢ δίξης ἢ ἡδονῆς: Pecuniarum amor, aut feminæ, aut gloriæ, aut alicujus alterius rei quæ voluptatem pariat, an perverum duntaxat & vulgarium malorum cauſſa eſt? Ob hoc alienantur à cognatis cognati naturali benevolentia in odium inſanabile mutata, regiones autem magnæ & fecundæ populorum civilibus vaſtantur diſſidiis, tum vero & terra & mare implentur calamitatibus noſtræ ſemper repertis per pedeſtres navaleſque acies. Nam bella illa Græcorum barbarorumque aut inter ſe, aut horum in ſeſe, etiam tragœdiis decantata, ab unis fuere fonte cupiditatis, ſive illa divitiarum, ſive gloriæ, ſive voluptatum fuit.* Plinius hiſt. nat. lib. 11. cap. 111. *Flectatur tamen ea* (Terra) *ab hoc utimur, quod omnes hi opulentiæ exitus, ad ſcelera, cædes & bella tendunt, quamque ſanguine noſtro irrigamus, inſepulti oſſibus tegimur.* Hieronymus adverſus Jovinianum 11. *Diogenes tyrannos & ſubverſores urbium bellaque vel hoſtilia vel civilia, non pro ſimplici veſtiarum pomerumque, ſed pro carnium & epularum deliciis aſſerit excitari.* Chryſoſtomus 1 Cor. XIII, 3. εἰ γὰρ ἅπαντες ἠγάπων καὶ ἠγαπῶντο οὐδεὶς ἂν ἠδίκησεν οὐδεὶς, ἀλλὰ καὶ φόνοι καὶ μάχαι καὶ πόλεμοι, καὶ στάσεις καὶ ἁρπαγαὶ καὶ πλεονεξίαι καὶ πάντα ἂν ἐκποδὼν ἠγμένα τὰ πονηρὰ: Nam ſi mutuo ſe diligerent homines, nemo alterum afficeret injuria, procul eſſent cædes & pugnæ & bella & ſeditiones & rapinæ & defraudationes & quicquid eſt malorum. Idem ad patrem fidelem de opulentis loquens: ἂν δὲ ἐκεῖνοι σάσεις καὶ πόλεμοι καὶ μάχαι καὶ πλοῦτον καταισχῦναι καὶ ἀνδραποδισμοὶ καὶ δουλεῖαι καὶ αἰχμαλωσίαι καὶ φόνοι καὶ τὰ μυρία ἐκεῖνα κακά: Nonne per hos adveniant ſeditiones & bella, & pugnæ, & urbium excidia, & plagæ, & ſervitutes, & captivitates, & cædes, & innumera vitæ mala?* Claudianus:

Hæc ſi nota ferent, fruſtremur ſimplice cultu,
Claſſica non fremerent, non ſtridula frenimus eret,
Non ventus quateret puppes, non machina muros.

Agathias hiſtoriarum primo: ἐκ δὲ πλεονεξίας καὶ ἀδικίας αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ πολυειδῶς κεκακώδικασι, πολέμους τε παραχθέντας ἐμεφύσησαν: *Hominum animi ſpante ad inimicas cupiditates injuſtiſſimaque delapſi, implent omnia bellis ac tumultibus.* Concludam multa bene dicta uno Polybii: αὐτάρκεια τῷ βίῳ, φιλοσοφία αὐτάρκη διανοῆσθαι: *Animus neceſſariis contentus alio ad ſapiendum magiſtro non eget.*

17. Ad

neque plus hominum ferrum & arma, quam naturalis fatorum conditio raperet. Apud Ciceronem ex de Finibus primo: *Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur.* Maximus Tyrius: νῦν μεστὰ πάντα πολέμου. αἱ γὰρ ἐπιθυμίαι πλανῶνται πανταχοῦ, περὶ πᾶσαν γῆν τὰς πλεονεξίας ἐπιγείρουσαι. *Nunc omnia bellis plena: Ubique enim oberrant cupiditates, & per omnes terras excitant appetitum rerum alienarum.* Jamblichus: καὶ γὰρ πολέμους καὶ στάσεις καὶ μάχας οὐδὲν ἄλλο παρέχει ἢ τὸ σῶμα καὶ αἱ τούτου ἐπιθυμίαι. Διὰ γὰρ τὴν τῶν χρησίμων κτῆσιν οἱ πόλεμοι γίγνονται. *Bella, pugnas, seditiones corpus præbet & corporis cupiditates. Nam rerum utibilium caussa bella oriuntur.*

17. Quod vero Petro dictum est, *Qui gladio ferit, gladio peribit*, cum non ad bellum communiter spectatum, sed ad bellum privatum proprie pertineat (nam & Christus ipse inhibitæ aut neglectæ defensionis hanc reddit causam, quod regnum suum de hoc mundo non esset, Joan. XIII, 36.) suo loco rectius pertractabitur. VIII.

IX. 1. Quoties de scripti sensu quæritur, magnam vim habere solet tum usus sequens, tum prudentum auctoritas: quod etiam in divinis scriptis sequendum est. Neque enim probabile est Ecclesias quæ ab Apostolis constitutæ sunt, aut subito, aut omnes defecisse ab iis quæ Apostoli breviter perscripta ore liberalius explicaverant, aut etiam in usum introduxerant. Solent autem ab iis qui bella impugnant adferri dicta quædam veterum Christianorum: ad quæ ista dicenda habeo.

2. Primum est, ex iis dictis nihil amplius colligi quam privatam quorundam sententiam, non publicam Ecclesiarum: adde quod ferme quorum ea dicta sunt, amant ab aliis seorsim ire & docere quiddam magnificentius, quales sunt Origenes & Tertullianus, qui nec sibi satis constant. Nam idem Origenes apes ait à Deo documentum datas πρὸς τὸ δικαίους καὶ τεταγμένους πολέμους, εἴποτε δέοι, γίγνεσθαι ἐν ἀνθρώποις: *Ut bella justa atque ordinata inter homines gerantur, si quando id jubeat necessitas;* & idem ille Tertullianus, qui alibi supplicia capitalia minus probare videtur, dixit, * *Bonum esse cum puniuntur nocentes nemo negat:* Et de militia hæsitat, nam libro de Idolo- I.

GRONOVII NOTÆ.

17. *Ad bellum privatum*] Armatam defensionem sui.

IX. 1. *De scripti sensu*] In Statu juridiciali qualitatis ante judicium, qui dicitur Legalis vel legitimus, utrum Scripto præcise adhæreri debeat, an sententia & voluntas scriptoris spectanda sit. Ad Herenn. 2, 9, & 10.

2. *Magnificentius*] Propositum vitæ sublimioris, quæ non potest ab omnibus exigi.

GROTII NOTÆ.

Bonum esse cum puniuntur nocentes nemo negat] Idem Tertullianus de anima: *Quis non præferat sæculi justitiam, quam & Apostolus non frustra gladio accinctam contestatur, quæ pro homine*

Idololatria, *Quaritur*, inquit, *an fideles ad militiam converti possint, & an militia ad fidem admitti:* Et videtur eo loco propendere in eam sententiam, quæ militiæ adversatur. At libro de Corona Militis, cum quædam adversus militiam disputasset, mox distinguit qui ante baptismum militabant ab iis qui post baptismum nomen dant militiæ. *Plane*, inquit, *si quos militia præventos fides posterior invenit, alia conditio est, ut illorum quos Joannes admittebat ad lavacrum; ut centurionum fidelissimorum, quem Christus probat, & quem Petrus catechizat:* * *dum tamen suscepta fide atque signata, aut deserendum statim sit, ut multis actum, aut omnibus modis cavillandum* (id est cavendum) *nequid adversus Deum committatur.* Sensit ergo illos post baptismum in militia permansisse; quod sane minime facturi fuerant, si intellexissent militiam à Christo interdictam; non magis quam aruspices, magi, * & alii vetitarum artium professores in sua arte post baptismum manere permissi sunt. Eodem libro militem quendam & quidem Christianum laudans; *O militem*, inquit, *in Deo gloriosum.*

II. 3. Secunda observatio est, quod militiam Christiani sæpe aut evitarunt ob temporum circumstantias, quæ vix ferebant militiam exerceri sine actibus quibusdam cum Christiana lege pugnantibus. In literis Dolabellæ ad Ephesios, quæ apud Josephum exstant, videmus Judæos ab expeditionibus militaribus immunitatem postulasse, quod externis permixti non satis ritus legis suæ observare possent, & quia sabbatis ferre arma & magna itinera facere cogerentur. Atque easdem ob causas à L. Lentulo missionem Judæos impetrasse docet idem Josephus: alibique

homine saviendo religiosa est? Et ad Proconsulem Scapulam: *Non te terremus, qui nec timemus. Sed velim ut omnes salvos facere possimus, monendo μὰ θεομαχεῖν. Potes & officio jurisdictionis tuæ fungi, & humanitatis meminisse, vel quia & vos sub gladio estis.*

Dum tamen suscepta fide atque signata] Distinctionem quam hic de militia affert, alibi ad nuptias applicat, tum libro de Monogamia, tum exhortatione castitatis.

Et alii vetitarum artium professores] Tertullianus de idololatria: *ad Ecclesiam non admittuntur qui artes exercent quas Dei disciplina non recipit.* Augustinus de fide & operibus: *Meretrices & histriones, & quilibet alii publicæ turpitudinis professores, nisi solutis aut disruptis talibus vinculis ad Christi sacramenta non permittuntur accedere.* de histrione exemplum vide apud Cyprianum epistola LXV. de lanistis, lenonibus, victimarum redemtoribus apud Tertullianum. de auriga Circensi apud Augustinum.

GRONOVII NOTÆ.

Si quos militiâ præventos] Si qui sacramento jam tenebantur & militabant, antequam fierent Christiani.

Quem Christus] Matth. 8, 10.

Quem Petrus] Act. 10.

Signata] Per baptismi signaculum. Tertull. de spectac. 24.

Cavillandum] Videtur legi oportere, *cavitandum*. nam *Cavillari* est quidem frequens Tertulliano, sed pro *decipere, fallere, frustrari.*

Per-

que narrat, cum Judæi Roma urbe jussi essent excedere, quosdam militiæ adscriptos, alios punitos quod militare nollent patriarum legum reverentia, ob eas scilicet quas diximus causas: quibus accedebat interdum tertia, quod adversus populares suos pugnandum haberent: at ᾧ τὸ ἐμμένειν ἔθεσι πατρίοις καὶ ἐξ θεοῦ νόμοις ἀσφαλὲς ἦν, *nefas in populares suos arma sumere*, tunc scilicet cum populares ob patriæ legis observationem periclitabantur. Quoties vero hæc incommoda cavere poterant Judæi, militabant etiam sub externis regibus, sed ἐμμένοντες τοῖς πατρίοις ἔθεσι καὶ τοῖς παρὰ ζῶντες, * *perstantes in patriis institutis & ex eorum præscripto viventes*: quod pacifici prius solebant, eodem Josepho auctore. His periculis simillima sunt quæ Tertullianus militiæ suorum temporum objicit, ut libro de Idololatria: *Non convenit sacramento divino & humano, signo Christi & signo diaboli*: quia scilicet per Deos Gentium, Jovem, Martem, atque alios, jurare milites jubebantur. Libro autem de Corona Militis: *Excusabit pro templis quibus renuntiavit, & cœnabit illic ubi Apostolo non placet: & quos interdiu exercitatos fugavit, noctibus defensabit?* mox: *Quanta alia in deliciis circumspici possunt castrensium munium, transgressionis interpretanda?*

4. Tertium quod notamus hoc est, Christianos primorum temporum tanto ardore succensos fuisse ad præclarissima quæque capessenda, ut sæpe consilia divina pro præceptis amplecteren- III.

GEORGII NOTÆ.

Perstantes in patriis institutis] Verba Josephi XI historiæ antiquæ.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Cum Judæi Roma urbe*] Tacit. 2 annal. 85. Suetonius Tiber. 36.

Sacramento divino & humano] Quod promittitur Deo in veræ religionis professione, & quod juratur imperatori gentili in militia suscipienda. De corona II. *Credimusne hominum sacramentum divino superduci licere?*

In delictis] Scribendum censeo, in debitis. Castrensium munium debita sunt, quæ Livius vocat *militaria justa* lib. 24, 48. Sic Seneca, quæ in Med. v 997. vocavit *justa funeris*, Troad. 602. *debita exanimo* appellat. Quot vel quam multa alia sunt ex officiis & operibus militiæ legitimis, quæ Christianus debet transgressiones vel peccata interpretari?

4. *Ad præclarissima*] Ad separandos se à vulgo & à turbis secularibus, & ad summum gradum vitæ innocentis atque à rebus remotæ consequendum, instar Henochi, Eliæ, Johannis Baptistæ.

Consilia divina] Ea quæ erant proposita pro eximiis & singularibus, nec nisi illis qui extraordinariis donibus & donis divinæ indulgentiæ instructi essent, aggredienda acciperent quasi communia & necessaria & nemini non affectanda. Gregor. Nazianz. 1 in Julian. cap. 94. Ἔστιν πως ἡμῖν ὁ λογισμὸς ὁ σοφὸς τὰ τῆς ἀρετῆς ἄκρα συγκλείειν χειρὶ στενῇ, καὶ τῆς ἐμαυτοῦ ῥᾳστώνης τὰ κέρδη ἀσάλευτα ἔχειν τοῖς ἑαυτοῦ βούλεσθαι, ἃ καὶ μὴ συλλήψεσθαι κελεύσει τῷ ἐν ἀνάγκαις, εἴρηται δὲ, ἃ συλλήψεσθαι κέρδη πρὸς καὶ ἀγαθοῦ, καὶ συλλήψεσθαι δὲ οὐ δεῖ ἐπ' ἐκ πλεονεξίᾳ, &c.

cterentur. Christiani, inquit Athenagoras, οὐ δικάζοντες τοῖς ἁρπάζουσι, *adversus sua rapientes judicio non contendunt.* Salvianus justum à Christo ait, ut ea ipsa de quibus lis est relinquamus, dummodo litibus exuamur. Atqui * id ita generaliter sumtum, consilii forte est & vitæ sublimioris, at non in præcepto positum. Simile est quod plurimi veterum omne juramentum improbant, nulla exceptione addita, cum tamen Paulus in re gravi juraverit. Christianus apud Tatianum, στρατηγίαν παρῄτημαι, *præturam recuso*: apud Tertullianum, *Christianus nec ædilitatem affectat.* Sic Lactantius justum (qualem vult esse Christianum) negat belligeraturum; sed ita ut simul navigaturum neget. A secundis nuptiis quam multi veterum Christianos dehortantur? Quæ omnia sicut laudabilia, eximia, Deo apprime grata sunt, ita nullius legis necessitate à nobis exiguntur. Atque hæc solvendis quæ objiciuntur sufficient.

Lib. v. c. 18.

X. 1. Nunc ut nostra firmemus, primum non desunt nobis scriptores & quidem antiquiores, qui & capitalia supplicia, & quæ inde pendent bella, sentiant à Christianis licite posse usurpari. Nam Clemens Alexandrinus Christianum ait, si ad imperium vocetur, ut Moses, futurum vivam subditis legem, & præmio affecturum bonos, pœnis malos. Et alibi habitum Christiani describens, decere eum ait intectis esse pedibus, nisi forte militet. * In constitutionibus quæ Clementis Romani nomen præferunt, libro VII, c. III, legimus: οὐχ ὡς παντὸς φόνου φαύλου τυγχάνοντος, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἀθώου. τοῦ δ' ἐνδίκου ἄρχουσι μόνοις ἀφωρισμένου: *non quasi omnis cædes illicita sit, sed ea quæ est innocentis: ita tamen, ut quæ justa est, magistratibus solis sit reservata.*

2. Sed autoritatibus privatis sepositis, ad publicam Ecclesiæ veniamus, quæ maximi debet esse ponderis. Dico igitur, nunquam à baptismo rejectos aut ab Ecclesia excommunicatos eos qui militabant; quod tamen & factum oportuit, & factum fuisset, si militia cum novi fœderis conditionibus pugnasset. In dictis modo constitutionibus, lib. VIII, c. XXXII, agit scriptor ille

GROTII NOTÆ.

Id ita generaliter sumtum consilii forte est & vitæ sublimioris] Concilium Carthaginense IV: *Episcopus nec provocatus de rebus transitoriis litigat.* Adde Ambrosium lib. II. Offic. cap. XXI. & Gregorium Magnum libro II, Ind. XI, Epist. XVIII.

In constitutionibus] Videtur scriptus is liber finiente sæculo secundo.

GRONOVII NOTÆ.

Nec ædilitatem] Opinor quia ædilium erat dare ludos. Cicero I Verron. 54. Sueton. Jul. 10. Ludi autem erant honos Deorum, quos despuebant Christiani. Sed & Prætorum. Tac.

Navigaturum] Quia aut lucri fere, aut voluptatis, aut bellandi causa navigatur, quorum omnium ergo nihil suscipiebat primævus ille rigor.

X. 1. *Nisi forte milites*] Nam militantes caligati.

M. Au-

ille de iis qui antiquitus ad baptismum admitti, aut ab eo rejici solerent, στρατιώτης ἐπὶ πίστει διδασκέσθω μὴ ἀδικεῖν, μὴ συκοφαντεῖν, ἀρκεῖσθαι τοῖς ὀψωνίοις. πειθομένῳ προσδέχεσθω. *Miles baptismum postulans doceatur ab injuriis & vexationibus abstinere: contentus esse suis stipendiis. Si his pareat, admittitor.* Tertullianus in Apologetico ex persona loquens Christianorum; *Navigamus*, inquit, *& nos vobiscum, & militamus.* Paulo ante dixerat: *Externi sumus & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa.* Eodem libro narraverat * M. Aurelio Imperatori Christianorum militum precationibus imbrem impetratum. In Corona, militem illum qui coronam abjecerat, constantiorem ait fuisse cæteris fratribus, & multos ei ostendit fuisse Christianos commilitones. Cap. XLII. C. XXXVII.

3. Accedat, quod & milites nonnulli, pro Christo tormenta mortemque perpessi eundem cum cæteris martyribus honorem ab Ecclesia acceperunt, quos inter memorantur * tres Pauli comites, sub Decio Cerialis, sub Valeriano Marinus, quinquaginta sub Aureliano, Victor, Maurus, & Valentinus magister militum sub Maximiano, circa idem tempus Marcellus Centurio, Severianus sub Licinio. Cyprianus de Laurentio & Ignatio Afris: *in castris & ipsi quondam sæcularibus militantes, sed vere & spirituales Dei milites, dum diabolum Christi confessione prosternunt, palmas Domini & coronas illustres passione meruerunt.* Et hinc apparet quid de militia senserit communitas Christianorum, etiam priusquam Imperatores Christiani essent.

4 Capitalibus suppliciis si non libenter interfuerunt Christiani illis temporibus, haud mirum videri id debet, cum plerumque de Christianis ipsis esset judicandum: adde quod & in cæteris rebus leges Romanæ duriores erant, quam lenitas Christiana patiatur: quod vel solo * Silaniani Senatusconsulti exemplo

GROTII NOTÆ.

M. Aurelio Imperatori] Vide & Xiphilinum de hac historia.

Tres Pauli comites] Adde militem quendam à Cornelio baptizatum, cujus apud Adonem mentio.

Silaniani Senatusconsulti] Cujus asperitatem mitigavit Adrianus Imperator, ut apud Spartianum est. Asperis Romanorum legibus addi possunt quæ servum nisi tortum testimonium dicere vetant.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Conciliabula*] Conciliabulum, vicus vel pagus qui haberet jus nundinarum. Sigon. de jure Italiæ 2, 13. Liv. 24, 56.

Militum precationibus] Claudianus 6. Cons. Honorii 340.

In corona] In libro de Corona.

4. *Silaniani*] Ut si quis domui suæ occisus esset, de servis, quotquot sub eodem tecto fuissent, quæstio haberetur, omnesque supplicio afficerentur, facti autem V. C. 762. P. Cornelio Dolabella, C. Junio Silano Coss. Augusto imperante. Exemplum apud Tacitum 14. annal. 42.

Nimia

plo satis patet. Postquam vero Constantinus Christianam religionem & probare & promovere cœpit, non ideo defierunt capitalia supplicia. Imo ipse Constantinus inter alias leges de parricidis culeo insuendis legem tulit: quæ exstat Codice, Titulo de iis qui parentes vel liberos occiderunt: quanquam alioqui in suppliciis exigendis mitissimus fuerit, ita ut ab historicis non paucis reprehendatur * nimiæ lenitatis nomine. Tum vero in exercitu suo plurimos habuit Christianos, ut nos historiæ docent, & labaro Christi nomen inscripsit. Ex eo etiam mutatum est sacramentum militare in eam formam quæ exitat apud Vegetium: *Per Deum & Christum & Spiritum sanctum, & per majestatem Imperatoris quæ secundum Deum generi humano diligenda est & colenda.*

5. Neque eo tempore ex tot Episcopis, inter quos multi erant durissima quæque passi pro religione, vel unus fuisse legitur, qui aut Constantinum ab omnibus omnino capitalibus suppliciis & bello, aut Christianos à militia injecto divinæ iræ metu absterruerit, cum tamen plurimi essent acerrimi custodes disciplinæ, & minime dissimulantes eorum quæ ad officium tum Imperatorum, tum aliorum, pertinerent: qualis & Theo-
L. 1. c. 27. dosii tempore fuit Ambrosius, qui sermone VII. ita ait: *Non militare delictum est, sed propter prædam militare peccatum est.* & de Officiis: *Fortitudo quæ vel bello tuetur à barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel à latronibus socios, plena justitiæ est.* Hoc argumentum tanti mihi videtur, ut nihil ultra requiram.

6. Neque tamen ignoro, * sæpe Episcopos, & plebem Christianam, interpositis precibus suis avertisse pœnas, præsertim capitales: morem quoque introductum, * ut qui ad Ecclesiam confu-

GROTII NOTÆ.

Nimiæ lenitatis nomine] Zonaras: πᾶς μετεκαλέσατο ἐκ παντὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐπιτιθέμενος ἐκ τοῦ ἐπὶ τὰ χείρω μᾶλλον ἐκκλινοῦς ἐ ἀναπείθει ἴσα μὲ τοῖς ὑφ' ἑαυτὸν ἀκοσμεῖν, ἢ μᾶλλον τὸ ὑφ' ἑαυτὸν ἅπαν τυχὸν ἢ καὶ ὑβρίζεσθαι. *Clementem se ostendebat iis qui pravam sitam deserebant, quod diceret abscindendum membrum ægrotans ac putridum, ne sana contagio corrumpat, nam id quod aut sanatum jam sit aut saneſiat.* Vide & Eusebium. Sicut de nimia Constantini lenitate Christianos, ira de Haraldi Regis questos Danos apud Saxonem historicum invenias.

Sæpe Episcopos] Augustinus: *Officium Sacerdotis est inter verum pro reis.* In ejus epistolis multa sunt hujus bonitatis specimina.

Ut qui ad Ecclesiam confugissent] Vide Chrysostomum XVI de Statuis. Concilium Aurelianense cap. 3. legem Wisigothorum libro VI, tit. V, 10. IX, tit. II, c. 1.

GRONOVII NOTÆ.

Culeo] Sacco coriaceo cum cane, gallo gallinaceo, vipera & simia, inque mare abjiciendis §. 6. Institde publ. jud. Cic. pro Sex. Roscio cap. 25, & 26. Juvenal. 8, 214. & 13. 155.

Labaro] Vexillo Prudent. I. Symm 488. *Christus purpureum gemmanti textus in auro signabat labarum.* Euseb. de vita Constant. 1, 31.

Vi

confugissent, nonnisi vitæ servandæ fide data redderentur; & * ut circa Pascha carcere emitterentur, quos sua crimina attinebant: sed, qui cum cura hæc omnia, & si qua his sunt similia, expendet, inveniet, signa hæc esse Christianæ bonitatis omnem rapientis clementiæ occasionem, non omnia judicia capitalia damnantis animi: unde & locorum & temporum illa beneficia & preces ipsæ * exceptionibus quibusdam temperabantur.

7. Objiciunt hic nobis nonnulli XII canonem Synodi Nicænsis, qui Latine sic habet: * *Quicunque vocati per gratiam, primum quidem ardorem fidemve suam ostenderunt, & cingulum militiæ deposuerunt, postea vero ut canes ad suum vomitum reversi sunt; ita ut aliqui & pecuniam darent, & beneficiis*

GROTII NOTÆ.

Ut circa Pascha] L. Nemo. C. de Episc. audientia.

Exceptionibus quibusdam] Quæ vide apud Cassiodorum XI, 40. &c. inter alia de immunitate ecclesiastica in Decreto.

Quicunque vocati] Simeon Magister, in ejus canonis epitome: εἰ μετανοήσωσι καὶ δέξωνται στρατείαν, εἶτα πάλιν ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἐπανέλθωσι καὶ ἀναστρατιώσωνται ἀναγκάζεσθωσαν. *Qui si admissa vetiti sunt restituere, sed ab impietate vitæ sunt & militiam resumsere, decem per annos abstinentur.* Eundem hujus canonis sensum exprimunt Balsamo & Zonaras, & Ruffinus libro X, cap. VI.

GRONOVII NOTÆ.

7. *Canonem Synodi Nicænsis*] Quatuor gradus erant pœnitentiæ in veteri Ecclesia. I. προσκλαυσις *deplorationis*, illorum qui admisso peccato extra Ecclesiam stantes cum luctu & lacrimis ingredientes orabant, ut pro se Dei misericordiam eliceret: & hi dicebantur προσκλαιοντες quasi *adflentes*. II. Ἀκροασις, eorum qui in prodromo vel porticu aut vestibulo Ecclesiæ stantes divinas scripturas audiebant usque ad lectionem Euangelii, & dicebantur Ἀκροώμενοι, *Audientes*. III. Ὑπόπτωσις, *Submissio* eorum, qui jam intra Ecclesiæ septa post catechumenos tamen, ut viderur, inclinati & genu submittentes stabant, & cum catechumenis egrediebantur, & vocabantur Ὑποπίπτοντες, *Succidentes vel Succumbentes*. IV. Σύστασις, *Constitutio*, qui jam cum fidelibus consistebant orantes, nondum tamen ad sacramenta admittebantur, his nomen Συνιστῶντες, *Consistentes*. Videndus Christoph. Justellus ad Codicem Canonum Ecclesiæ universæ.

Cingulum] Ἀπὸ ζώνης τῆς στρατικῆς. Milites altius cincti & procincti, quo expeditiores forent. Et militum balthea zonæque. Tacit. 2. histor. 88. Horat. 2. epist. 2, 40. Cinctus, qui militat, præsertim honorata militia l. 25. & lib. 38. §. 1. D. de testam. mil. Ammianus lib. 22. p. .... Et cingulum nunc pro militia, nunc pro ducatu aliquo & gradu altiore vel honore militiæ l. 3. Cod. Qui mil. præf. binis mercede cingulis. l. 9. C. de metatis, illustris dignitas vel sub cingulo vel citra cingulum l. 2. C. ut dignitatum ordo serv. l. 5. C. de appatit. mag. mil.

Pecuniam darent & beneficiis] Ὑπὲρ τιμῆς καὶ ἀρχῆς περὶ δὲ τὸ βεβηφικέναι χαριζόμενοι τὸ ἀναγκαῖον. Militiæ enim vendi poterant & obligari. Novell 53. cap. 5. l. 22. Dig. de leg. 2. & testamento relinqui l. 11. §. 16. D. de leg. 3. Beneficiis autem recepisse militiam dicuntur, quibus ea contigit gratia suffragatione, commendatione alicujus. Suet. Jul. 75. *Quibus ex commendatione Pompeii ordines dederat.* Tib. 12. *Venit etiam in suspicionem per quosdam beneficii sui centuriones.*

ficiis militiam repeterent; bi decem annis jacent, poſt triennii auditionis tempus. In his autem omnibus obſervari oportet propoſitum & modum pœnitentiæ. Quicumque enim, & timore, & lacrymis, & patientia, & bonis operibus converſionem abſque ſimulatione demonſtrant, bi definitum tempus auditionis implentes, tum demum orationibus communicabunt, & poſtea licebit Epiſcopo de his aliquid humanius cogitare. Quicunque vero indifferenter tulerunt, & habitum Eccleſiam introeundi ſibi arbitrati ſunt ad converſionem ſuffi ere, bi definitum tempus omnino impleant. Vel ipſum tredecim annorum tempus ſatis indicat, non de levi aut ambiguo, ſed gravi aliquo atque indubitato crimine hic agi.

8. Agitur autem haud dubie * de idololatria. nam quæ canone x i præceſſerat mentio temporum Licinii, in hoc canone repetita tacite haberi debet; ut ſæpe Canonum ſequentium ſenſus à prioribus pendet. Vide in exemplum Canonem x i Concilii Eliberitani. Licinius autem, verba ſunt Euſebii, *στρατιώτας ἐπὶλοις κἀπὸ τοῦδε ἀξιώματος, & εἰ μὴ τοῖς ἐθέλουσι θύειν ἀπεῖρητο, milites militia exuebat, * niſi Diis ſacrificare vellent.* quod & Julianus poſtea imitatus eſt, quam ob cauſam Victricius atque alii cingulum pro Chriſto abjeciſſe leguntur. Idem olim ſub Diocletiano fecerant in Armenia mille centum quatuor, quorum in martyrologiis mentio: & in Ægypto Menna, & Heſychius. Sic ergo & Licinii temporibus multi abjecere cingu-

GROTII NOTÆ.

De idololatria] Quod principale crimen, *ſummus ſæculi reatus* dicitur Tertulliano de Idololatria: *Gravissimum & extremum delictum* Cypriano epiſt. xx i.

Niſi Diis ſacrificare vellent] Sulpitius Severus: *Hanc tum Licinius, quia adverſum Conſtantinum de imperio certavit, militiæ jure litare præceperat: abnuentes militia rejiciebat.* ob hanc cauſam Valentinianus, qui Imperator poſtea factus eſt, ſub Juliano abjecit cingulum. Non diſſimile eſt quod Victor Uticenſis narrat, multos ſub Hunnericho Rege militiam temporalem abjeciſſe, quia cum Arianiſmo erat connexa.

GRONOVII NOTÆ.

Jacent] Τετριετίαν μὲν ἢ πλεῖστον πρόκεινται χρόνον. Reſpiciant hæc verba duos ex quatuor gradibus Pœnitentiæ in veteri Eccleſia, qui erant Πρόσκλαυσις, Ἀκρόασις, Ὑπόπτωσις, Σύστασις. Caſaub. Exercit. in Bar. 16. num. 42. p. 512. Salmaſ. in Epiſt. Simplicii Verini nomine p. 113.

Orationibus communicabunt] Precibus publicis intereſſe poterunt.

Humanius cogitare] De admittendis illis ad Κοινωνίαν ἢ Σύναξιν ad participandam Euchariſtiam.

Indifferenter tulerunt] Ἀδιαφόρως ἤνεγκαν. Sueton Domit. 23. *Occiſum cum populus indifferenter, molestissime tulit.*

Habitum] σχῆμα τὸ εἰσιέναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Speciem, mimum, imaginem.

1. *Licinii*] Qui Conſtantini M. affinis fuit & cum eo aliquandiu imperavit, acerrimus Chriſtianorum perſecutor, donec ex hac ipſa cauſa bello inter eos orto victus & occiſus eſt.

Abjeciſſe cingulum] Renuntiaviſſe militiæ.

21

cingulum, quorum fuit Arsacius inter Confessores nominatus, & Auxentius factus postea Mopsuestiæ Episcopus. Quare his qui semel conscientia puncti cingulum abjecerant, reditus ad militiam sub Licinio non patebat, nisi per fidei Christianæ abnegationem: quæ quia eo erat gravior, quo prior ille actus majorem in illis legis divinæ cognitionem testabatur, ideo hi defectores gravius etiam puniuntur quam illi, de quibus egerat præcedens canon, qui sine periculo vitæ aut facultatum amittendarum Christianismum abjecerant. Generaliter autem de omni militia interpretari canonem quem produximus, ab omni ratione alienum est. Aperte enim testatur historia, his qui sub Licinio militiam abjecerant, neque Licinio imperante ad eam redierant, ne fidem Christianam violarent, à Constantino datam optionem, immunesne esse à militia vellent, an ad militiam redire: quod haud dubie multi fecerunt.

9. Sunt & qui Leonis epistolam objiciant, quæ dicit, *Contrarium esse Ecclesiasticis regulis, post pœnitentiæ actionem, redire ad militiam sæcularem.* Sed sciendum, in pœnitentibus non minus quam in clericis & ascetis exactam fuisse vitam non quovis modo Christianam, sed eximiæ cujusdam puritatis, * ut tanto exemplo essent ad correctionem, quanto ad peccandum fuerant. Similiter in consuetudinibus antiquissimis Ecclesiæ, quæ, quo augustiori nomine commendabiliores essent, Canones Apostolici vulgo appellabantur. Canone LXXXII edicitur: *Ne quis Episcopus, presbyter aut diaconus militiæ vacet, & utrumque retineat officium Romanum & functionem sacerdotalem. Quæ enim Cæsaris sunt Cæsari, quæ Dei Deo.* Quo ipso ostenditur, his qui cleri honorem non sperarent Christianis militiam non fuisse interdictam. II.

10. Hoc

GROTII NOTÆ.

Ut tanto exemplo essent ad correctionem, quantum ad peccandum fuerant] Leo epistola XC ad Rusticum: *Illicitorum veniam postulantem oportet etiam multis licitis abstinere.* In epistola Episcoporum ad Ludovicum Regem legimus: *Quilibet tanto à se licita debet abscindere, quanto se meminit & illicita perpetrasse.* In Capitulis Calvi: *Tanto quisque majora quærat honorum operum lucra, quanto graviora sibi intulit damna per culpam.*

GRONOVII NOTÆ.

Confessores] Qui in periculum adducti & tormentis subjecti fidem servaverant, non etiam occisi erant, ut Martyres.

Cingulum abjecerant] Qui quod Christianam religionem suscepissent militantes, & viderent, se salva conscientia manere in militia non posse, per quam idolis servire cogebantur, missionem impetraverant.

9. *Et ascetæ*] Ascetæ, qui studio precum & meditationum sacrarum omissis rebus excedebant seculo & corpus domabant & exercebant: ut Monachi, Stylitæ, Inclusi, Hesychastæ. Vide Gretseri Variar. 1, 3.

Officium Romanum] Ῥωμαικὴν ἀρχὴν. In Zonara vertitur, *Romanam præfecturam*: in Balsamone, *Romanum magistratum.* An *Romanum*, ut Tertull. infra 4, 5, 84.

Cleri honorem] Ecclesiasticæ functionis. Suidas: κλῆρος, οὐσιωμένη τῶν διακόνων καὶ πρεσβυτέρων. Hæc erat

 simpli-

10. Hoc amplius, etiam * ad clerum admitti vetabantur, qui post baptismum aut magistratus attigissent aut munera bellica, ut in epistolis Syricii & Innocentii & in Concilio Toletano videre est. Legebantur scilicet Clerici non ex quovis modo Christianis, sed ex iis qui vitæ exactissimæ specimem dedissent. Adde quod militiæ & quorundam magistratuum perpetua erat obligatio. at sacro ministerio addicti * nulla alia cura ac labore quotidiano inde abstrahi debebant. qua de causa & sextus Canon constituit, ne Episcopus, presbyter, aut diaconus sæculares curas administret; octuagesimus, ne publicis se administrationibus immittat: & inter Africanos Canones sextus, * ne procurationem rerum alienarum suscipiat, aut causarum patrocinium. sic eosdem * tutores constitui nefas judicat Cyprianus.

11. At pro nostra sententia expressum Ecclesiæ judicium habemus in Concilio primo Arelatensi, quod habitum est sub Constantino. Ejus enim Concilii Canon III sic habet: *De his qui arma proficiunt in pace, placuit abstinere eos à communione:* Id est qui militiam deserunt extra tempora persecutionis. * Id enim pacis nomine intelligi volebant Christiani, ut ex Cypriano & aliis apparet. Accedit exemplum militum sub Juliano, non modico profectu Christianorum, ut qui morte sua Christo reddere testimonium parati essent: de quibus sic Ambrosius: *Julianus Imperator, quamvis esset Apostata, habuit tamen sub se Christianos milites: quibus cum dicebat; producite aciem pro*

simplicitas primævæ Ecclesiæ. Postea tanta ordinum varietas & copia accessit.

GROTII NOTÆ.

Ad Clerum admitti vetabantur] Eusebius Demonstrationis lib. 1. duplicem describit Christianorum vitam, aliam ἐντελῆ; aliam inferiorem. qui in hac sunt eos inter alia τοῖς καὶ τὸ δίκαιον στρατευομένοις τὰ πρακτέα ἐπιτίθεσθαι, *iis qui juste militant agenda indicare.*

Nulla alia cura ac labore] Vide Canonem Concilii Moguntini apud Gratianum, titulo, Ne Clerici vel Monachi.

Ne procurationem rerum alienarum suscipiat] Vide Epistolam Hieronymi ad Nepotianum.

Tutores constitui nefas judicat Cyprianus] In epistola ad presbyteros, diaconos & plebem Furnis consistentem. Adde I. Generaliter, C. de episcopis & clericis.

Id enim pacis nomine intelligi volebant] Tertullianus de idololatria: *Imo quomodo etiam in pace militabit?* idem de Fuga persecutionum: *Nostra paci quid est bellum quam persecutio?* Cyprianus epistola X. *Quando ipsa ante mater nostra Ecclesia pacem de misericordia Domini prior sumserit.* Epistola XXII: *Cum Dominus cœperit ipsi Ecclesiæ pacem dare.* Epistola XXXI: *Ecclesiæ pacem sustinendam*, id est expectandam. de Lapsis: *disciplinam pax longa corruperat.* Sulpitius Severus: *Antonino Pio imperante pax Ecclesiis fuit.* mox: *Interjectis deinde annis XXXVIII, pax Christianis fuit.* & in Constantini ætate: *Exinde tranquillis rebus pace perfruimur.* Et initio historiæ: *Vexationesque populi Christiani, & mox pacis tempora.*

GRONOVII NOTÆ.

11. *Non modico profectu*] Quod exemplum non parum profuit ad eos, qui jam erant Christiani, confirmandos, & ad complures, qui nondum erant, faciendos.

Tunc

pro defensione reipublicæ; obediebant ei: cum autem diceret eis; Producite arma in Christianos; tunc agnoscebant Imperatorem cœli. Talis & multo ante fuerat Thebæa legio, quæ Diocletiano imperante à Zabda tricesimo Hierosolymorum Episcopo Christianam religionem acceperat, & deinde in omne ævum memorabile edidit Christianæ constantiæ & patientiæ exemplum, quod infra à nobis memorabitur.

12. Hoc loco sitis fit illam eorum adferre vocem, quæ Christiani militis officium solida brevitate exprimit: *Offerimus nostras in quemlibet hostem manus, quas sanguine innocentium cruentare nefas ducimus. Dextera ipsa pugnare adversus impios & inimicos sciunt; laniare pios & cives nesciunt. Meminimus nos pro civibus potius quam adversus cives arma sumsisse. Pugnavimus semper pro justitia, pro pietate, pro innocentium salute: hæc fuerunt hactenus pretia periculorum. Pugnavimus pro fide, quam quo pacto conservemus tibi* (ad Imperatorem sermo est) *si hanc Deo nostro non exhibemus?* Basilius de antiquioribus Christianis sic loquitur: τὰς ἐν πολέμοις φονὰς ἐκ πυκτείας ἡμῶν ἐκ τοῖς φονεῦσι δεδιλεγμένοις ἐμοὶ δοκεῖν, συγγνώμην ἀξίας τὰς ἐν ὁρισμοῖς καὶ εὐσεβείας ἀγωνιζομένοις: *Eas quæ in bello perpetrantur cædes, majores nostri pro cædibus non habuere, excusatos habentes eos qui pro pudicitia ac pietate decertant.*

Tunc agnoscebant] Negabant Cæsari obsequium quo essent in Deum peccaturi.

12. *Hæc fuerunt hactenus*] Hæ sunt causæ, propter quas in hunc diem usque non dubitavimus & operæ pretium putavimus vitam in discrimen mittere, quas tanti putavimus, ut pro eis pericula non recusaremus.

CAPUT III.

Belli partitio in publicum & privatum. Summi imperii explicatio.

I. *Belli divisio in publicum & privatum.*
II. *Non omne bellum privatum, post judicia constituta, illicitum esse jure naturali, defenditur; additis exemplis.*
III. *Ac ne jure quidem Evangelico, cum solutione objectionum.*
IV. *Belli publici divisio in solenne & minus solenne.*
V. *An bellum sit publicum, quod geritur auctoritate magistratus summam potestatem non habentis, & quando.*
VI. *In quibus rebus consistat potestas civilis.*
VII. *Quæ potestas sit summa.*
VIII. *Refellitur sententia quæ statuit summam potestatem semper esse penes populum: & solvuntur argumenta.*

IX. *Refellitur sententia quæ statuit semper mutuam subjectionem regis & populi.*

X. *Ad veram sententiam rectè intelligendam adhibentur cautiones:*

Prima est de distinguenda vocum similitudine in re dispari:

XI. *Secunda de distinguendo jure & modo habendi jus.*

XII. *Ostenditur quædam imperia summa haberi plene, id est alienabiliter:*

XIII. *Quædam non plene:*

XIV. *Quædam non summa plene, id est alienabiliter haberi.*

XV. *Adstruitur dicta distinctio ex discrimine dandi tutoris in regnis.*

XVI. *Summam potestatem non tolli promissione etiam ejus, quod nec naturalis nec divini sit juris.*

XVII. *Summum imperium dividi interdum per partes subjectivas aut potentiales.*

XVIII. *Male tamen hoc colligi ex eo quod reges acta quædam sua nisi a cœtu aliquo probentur rata esse nolunt.*

XIX. *Alia quoque exempla quædam male huc trahi.*

XX. *Vera exempla.*

XXI. *Summam potestatem habere posse, quæ inæquali fœdere teneatur: cum solutione objectionum:*

XXII. *Et qui tributum pendat:*

XXIII. *Et qui feudi lege teneatur.*

XXIV. *Distinctio juris & exercitii cum exemplis.*

Sil. verbo bellum 1. n. 1.

I. 1. BElli prima maximeque necessaria partitio hæc est, quod bellum aliud est privatum, aliud publicum, aliud mixtum. Publicum bellum est quod auctore eo geritur qui jurisdictionem habet: privatum, quod aliter: mixtum, quod una ex parte est publicum, ex altera privatum. Sed de privato, quod antiquius, primum videamus.

2. Bellum aliquod privatum licite geri, quantum jus naturæ attinet, satis apparere arbitror ex iis quæ supra diximus, cum ostensum est, ut quis injuriam etiam vi à se arceat, juri naturali non repugnare. Sed forte putet aliquis id saltem, post constituta judicia publica, non licere: quamquam enim judicia publica

GROTIUS NOTA.

I. 1. *Qui jurisdictionem*] Aboritur vocabulo, & id ita accipit generaliter, ut & imperium comprehendat. Sen. de clem. 1, 1. *quæ nationes funditus excidi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, &c. quæ ruant urbes, quæ arcessantur, mea jurisdictio est.* Cic. 2. agr. 16. *ut sub vestrum jus, jurisdictionem, potestatem, urbes, nationes, provincias, terrarum denique orbem subjugarem.* Alioqui & jurisdictio aliquando sine potestate gladii est.

Antiquius] Quippe quod jam gestum sit ante respublicas constitutas. cap. 1. n. 2.

2. *Judicia publica*] Ex quo personæ publicæ lectæ sunt, quibus solis datum, ut jus administrarent, & rerum capitalium vindices essent. Est autem inter judicia publica insigne de vi & vi armata. §. 2. Inst. de pub. jud.

Res

blica non à natura, sed à facto sunt humano, cum tamen multo sit honestius, & ad quietem hominum conducibilius, ab eo cujus nihil intersit rem cognosci, quam homines singulos, nimium sæpe amantes sui, quod jus putant id manu exsequi, tam laudabili instituto obsequendum ipsa dictat æquitas & ratio naturalis. Paulus IC. *Non est singulis concedendum quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit majoris tumultus faciendi. Hinc est*, inquit * Rex Theodoricus, *quod legum reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulsu: quid enim à bellica confusione pax tranquilla distat, si per vim litigia terminantur?* Et vim vocant leges, *quoties quis id, quod deberi sibi putat, non per judicem reposcit.*

I. Non est de R. J. Cass. l. IV. Var. epist. 4.

II. 1. Certe quin restricta multum sit ea quæ ante judicia constituta fuerat licentia, dubitari non potest. Est tamen ubi locum nunc quoque habeat nimirum ubi cessat judicium: nam lex vetans sine judicio suum consequi, intelligi commode debet ubi copia est judicii. Cessat autem judicium momentanee, aut continue. * Momentanee cessat, ubi exspectari judex non potest sine certo periculo aut damno. Continue vero, aut jure, aut facto. Jure, si quis versetur in locis non occupatis, ut mari, solitudine, insulis vacuis, & si qua alia sunt loca in quibus nulla est civitas: facto, si subditi judicem non audiant, aut judex aperte cognitionem rejecerit.

L. Exstat. D. quod metus.

2. Quod diximus etiam post judicia constituta naturali juri non repugnare omne bellum privatum, etiam ex lege Judæis data intelligi potest, ubi sic per Mosen Deus loquitur Exod. XXII, 2. *Si in effossione deprehensus fur, ita percutiatur ut moriatur, ne reus cædis esto percussor, ni jam dies illuxerit, tunc enim reus cædis erit.* Omnino enim videtur hæc lex, tam accurate

Molin. disp. 100. §. dubium vero.

GROTII NOTÆ.

Rex Theodoricus] Eundem vide in Edicto cap. X, & CXXIV.

Momentanee] Servius ad XI Æneidos: *Injecere manum Parcæ. Traxerunt debitum sibi. Et sermone usus est juris, nam manus injectio dicitur, quotiens nulla judicis auctoritate, rem nobis debitam vindicamus.*

GRONOVII NOTÆ.

Ab eo cujus nihil] Cujus ipsius res non agitur, ut possit bona fide medius & neutrarum partium esse, nec propriæ causæ respectu corrumpatur.

Nimium sæpe amantes] Pindarus apud Gregor. Nazian. 1. in Julian. p. 96. τὸ οἰκεῖον πιέζει. Sallust. Cat. 51. neque enim cuiquam mortalium injuriæ suæ parvæ videntur.

Quod jus putant] In qua opinione sæpius decipiuntur.

Nihil manu] Vi privata.

II. 1. *Ubi cessat judicium*] Sic excusabant scelerata Octaviani initia adulatores aulæ: necessitudine reipubl. in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum. Tac. 1 ann. 9.

Momentanee] Ad tempus aut perpetuo.

Locis non occupatis] Quæ nemo in ditionem suam vindicavit.

Judicem non audiant] Si per rebellionem, seditionem, dissidium intestinum sit justitium.

Judex aperte] Quo prætexto Cæsar invasit piratas. Velle. 2, 42.

rato distinguens, non solum impunitatem inducere, sed jus etiam naturale explicare; neque fundari in peculiari aliquo mandato divino, sed in communi æquitate: unde alias etiam gentes id sequutas videmus. Notum est illud XII Tabularum, haud dubie * ex veteri jure Attico profectum: *Si nox furtum faxit, si im aliquis occisit, jure cæsus esto.* Sic insons omnium, quos novimus, populorum legibus judicatur, qui adversus aggressores armis vitam periclitantem defenderit: qui tam manifestus consensus testimonium præbet, nihil in eo esse quod naturali juri adversetur.

III. 1. De jure divino voluntario profectiore, Euangelio scilicet, plus est difficultatis. Quin Deus, cui plus juris est in vitam nostram, quam nobis ipsis, potuerit à nobis patientiam eo usque exigere, ut etiam privatim in periculum adducti, occidi deberemus potius quam occidere, ego non dubito. An autem voluerit nos eo usque obstringere, id est quod inquirimus. Solent pro affirmante sententia adferri duo loca, quæ supra adduximus, ad quæstionem generalem: ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ. *Ego autem dico vobis, Ne resistite injuriam facienti,* Matt. v, 39. & Rom. XII, 19. μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες ἀγαπητοί, ubi Latina versio habet, *non vos defendentes, charissimi.* Tertius autem locus est in illis Christi verbis ad Petrum, *Repone gladium tuum in vaginam, nam quicunque acceperint gladium, gladio peribunt.* Addunt his nonnulli Christi exemplum, qui pro inimicis sit mortuus, Rom. v. 8, 10.

Lib. x. in Lucam. De off. III. c. 3. Lib. 1. de lib. arb. c. 5. Epist. 154. ad Publicolam. Cap. 43. & 55.

2. Neque desunt inter Christianos veteres qui bella quidem publica non improbaverint, sed defensionem privatam putarint vetitam. Ambrosii loca pro bello supra attulimus. Augustini multo etiam plura sunt & clariora, omnibus nota. At idem Ambrosius dixit: *Et ideo fortasse Petro duos gladios offerenti, Satis, dicit; quasi licuerit usque ad Euangelium, ut sit in lege æquitatis eruditio, in Euangelio veritatis.* Idem alibi: *Christianus,*

GRONOVII NOTÆ.

Ex veteri jure Attico] Solonis verba: εἰ μέν τις νυκτὸς κλέπτοι ἢ τοιχωρυχοῖ ἀποκτείνοι καὶ ἀποκτείνων ὁτιοῦν τοῦτ' ἔστω, εἰ δὲ τις τινὰ ἢ, ἢ ἐν ἀγορᾷ, πάντα ἐξέστω καὶ ἀποκτείνειν. *Si quis de die quod plus quinquaginta drachmis valeat furatur, eum jus sit ad undecim viros deduci: quod si quis nullo vel minimum quod furetur, eum liceat vel occidere.* Adde quæ II libro infra dicentur cap. XII.

GRONOVII NOTA.

2. *Impunitatem inducere*] Excusare & connivere, si quis tale fecerit quippiam, sed prorsus jus dare faciendi.

Mandato divino] De qualibus supra 2, 2.

III. 2. *Quasi licuerit*] Interpretatur antehac & ad istam diem, dum stant Moysis cærimoniæ, licuisse; nunc autem postquam Evangelium annuntiari cœpit, sisti usum gladii. Cavillatur in vocabulo *Satis*, quod & significet, *Non plus*, &, *Non ultra.*

Æquitatis] Quid liceat communi jure.

Veritatis] Quid verum & justum sit Christianis.

Satis

nus, etiamsi in latronem armatum incidat, ferientem referire non potest; ne dum salutem defendit, pietatem contaminet. Augustinus vero: *Legem quidem non reprehendo quæ tales* (latrones & alios invasores violentos) *permittit interfici. sed quomodo istos qui interficiunt defendam non invenio.* Et alibi: *De occidendis hominibus ne ab eis quisquam occidatur non mihi placet consilium, nisi forte sit miles, aut publica functione teneatur, ut non prosè hoc faciat, sed pro alio, accepta legitima potestate.* Atque idem sensisse Basilium ex secunda ipsius ad Amphilochium epistola * satis apparet.

3. Sed opposita sententia, sicut receptior est, ita verior nobis videtur, ut talis patientia non sit in obligatione: jubemur enim in Euangelio proximum amare juxta nos ipsos, non præ nobis ipsis: imo ubi par malum imminet, non vetamur * nobis potius quam aliis consulere, ut supra ostendimus auctoritate Pauli beneficentiæ regulam explicantis. Instet forte aliquis, & dicat; etiamsi meum bonum præferre possim bono proximi, hoc tamen locum non habere in bonis inæqualibus, quare vitam meam mihi potius deferendam, quam invasor permittatur incidere in perpetuam damnationem. Sed responderi potest, sæpe etiam eum, qui impetitur opus habere tempore ad pœnitentiam, aut probabiliter ita existimare: & ipsi quoque aggressori ante mortem posse ad pœnitentiam spatium superesse. Deinde, morali judicio non videri æstimandum illud periculum in quod ipsum se quis conjiciat & unde se possit eximere.

4. Certe

GROTII NOTÆ.

Satis apparet] Adde Concilii Aurelianensis canonem citatum à Gratiano c. ult. causa. XIII. qu. II.

Nobis potius quam aliis consulere] Cassiodorus de Amicitia: *Sane nullus aliquo præcepto vel aliqua ratione tenetur salutem animæ proximi præponere animæ suæ, aut corporis ejus liberationem, certa spem perpetuæ salutis, propriis corporis interitu procurare.*

GRONOVII NOTÆ.

1. *Ut talis patientia*] Ut nemo teneatur aut necesse habeat pati, se indefensum occidi.

Bona inæqualia] Ut patientis bonum est servare vitam fragilem & mortalem; aggressi non petire inter peccandum, & sic cum præsenti vita etiam spem futuræ atque æternæ perdere.

Opus habere] Non sic se affectum sentire ut repente vitam dimittere possit, cum spe salutis æternæ.

Morali judicio] Quod diversum à naturali rem æstimanti ex sese; non ex adjuncta causa, quæ vitiosam eam aut probabilem reddit. Judicium morale interpretatur rem non esse rem eam, cujus nomine vocatur, si vitium habet adjunctum. Hoc igitur judicio periculum in quod quis ultro se conjecit, & ex eo se eximere potest, periculum non putatur hactenus ut alter illi potius quam sibi parcere debeat. Judicio morali res non esse æstimatur id, quod est, propter adjunctum vitium. Tale significat Cicero lib. IV. famil. IV. *Quando effugi ejus offensionem, qui fortasse arbitraretur, me hanc rempub. non putare*, hoc est, me judicio morali hanc remp. quæ sub Cæsare est, putare non esse rempublicam, sed tyrannidem.

4. Certe Apostolorum aliqui ad ultimum usque tempus, Christo vidente & sciente, videntur iter fecisse armati gladio, quod & alios Galilæos è patria urbem versus properantes ob infestas latronibus vias factitasse ex Josepho didicimus: qui & de Essenis innocentissimis hominibus idem prodidit. Hinc enim factum est, ut cum diceret Christus tale tempus imminere, ut gladii comparandi causa vel vestis vendenda esset, Lucæ XXII, 36, statim Apostoli responderint in suo comitatu duos esse gladios: erant autem in eo comitatu nulli præter Apostolos. Tum vero illud ipsum quod dixit Christus, quanquam præceptum revera non continet, sed proverbium est, significans gravissima pericula imminere, ut clare ostendit oppositio primi temporis, quod tutum ac prosperum fuerat, commate 35. est tamen tale, ut sumptum appareat ex eo, quod fieri solebat, quodque Apostoli licitum censebant.

5. Recte autem à Cicerone dictum est: *Gladios habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret.* Illud vero, *Ne resistite injuriam facienti*, non magis universale est quam quod sequitur, *Date omni petenti*; quod tamen exceptionem admittit, dum ne nimium nos prægravemur: imo isti præcepto de dando nihil adjicitur quod vim habeat restringentem, sed ex solo sensu æquitatis adstringitur; cum præceptum de non resistendo suam habeat adjunctam explicationem, per exemplum alapæ; ut intelligatur tum demum præcise nos obligare, cum ea impetimur injuria quæ aut alapa sit aut alapæ par: nam alioqui rectius fuerat dicere, *Ne resistite injuriam facienti, sed vitam profundite potius quam armis utamini.*

6. In verbis ad Romanos, μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, omnino ἐκδικεῖν non tuendi, sed ulciscendi habet significationem, ut & Judith I, 11. & II, 1. Luc. XVIII, 7, 8. XXI, 22. II Thess. I, 8. I Petr. II, 14. Rom. XIII, 4. I Thess. IV, 6. Idque ipsa verborum connexio manifeste ostendit: præcesserat enim, *Ne rependatis ulli malum pro malo*: hæc autem est ultionis non defensionis descriptio. Et monitum suum fulcit Paulus Deuteronomii loco, ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, ubi in Hebræo est לי נקם, quo ultionem significari tum vocis proprietas indicat,

4. *Essenæ*] Secta Judæorum, ut & Pharisæi erant & Sadducæi: sed isti omnium severissimi & continentissimæ disciplinæ. Joseph. 18. Antiq. 2.

Proverbium] Sermo Υπερβολικὸς & figuratus.

5. *Non magis universale*] Sine exceptione accipiendum.

Alapæ par] In qua plus sit contumeliæ quam noxæ aut periculi.

6. *Non tuendi sed ulciscendi*] Nam ἐκδίκησις utrumque significat, & *tueri* & *ulcisci*. Unde Ecdici defensores civitatum Plin. 10. epist. III. Hoc secutus est vetus interpres, cum illud debuisset.

Mihi vindicta] Mihi vindicta; ego rependam.

7. Ar-

dicat, tum ipsa loci sententia quæ defensionem intelligi non patitur.

7. Quod vero Petro dictum est, continet quidem prohibitionem utendi gladio, sed non in defensionis caussa: neque enim se opus habebat defendere. Jam enim dixerat Christus de discipulis: *Sinite hos abire: idque ut impleretur sermo quem dixerat: Ex iis quos dedisti mihi non perdidi quemquam*, Joan. XVIII. 8, 9. neque Christus, nam defendi nolebat. Ideo apud Joannem hanc causam interdictioni subjicit, *An non bibam poculum quod dedit mihi Pater?* com. 11. & apud Matthæum ait. *Quomodo ergo implerentur scripturæ, quæ dicunt ita oportere fieri?* Ulciscendi ergo animo Petrus, ut erat fervidus, non defendendi ferebatur. adde quod arma sumebat in eos qui nomine publicarum potestatum adventabant, quibus an ullo casu resistere liceat peculiaris est quæstio, infra a nobis peculiariter tractanda. Quod autem adjicit Dominus, *Omnes qui gladium acceperint gladio peribunt*, aut proverbium est, ex vulgi usu desumtum, quo significatur sanguinem sanguine elici, ideoque armorum usum periculo nunquam vacare: aut, quæ Origenis, Theophylacti, Titi, & Euthymii sententia est, indicat, non esse quod nos Deo præripiamus ultionem quam ipse suo tempore satis sit exacturus: plane quo sensu in Apocalypsi dicitur XIII, 10: *Qui gladio occidit, eum gladio occidi oportet: in hoc sita est spes & patientia sanctorum.* quicum convenit Tertulliani illud: *Adeo satis idoneus patientiæ sequester Deus: si injuriam deposueris penes eum, ultor est; si dolorem, medicus est; si mortem, resuscitator est: quantum patientia licet, ut Deum habeat debitorem?* Simulque his Christi verbis vaticinium videtur inesse de pœnis, quas a sanguinariis Judæis erat exacturus gladius Romanorum.

8. Ad Christi exemplum, qui pro inimicis mortuus dicitur, responderi potest, Christi facta omnia quidem virtutis esse plena, & quæ, quoad ejus fieri potest, imitari laudabile sit, & suo præmio non cariturum; non tamen omnia ejusmodi esse, ut aut ex lege veniant, aut legem faciant. Nam quod Christus pro inimicis atque impiis est mortuus, id non fecit ex lege aliqua, sed ex speciali quasi pacto & fœdere inito cum Patre; qui si id faceret, non modo summam ei gloriam, sed & gentem in

7. *Armorum usum*] Quale Homeri Odyss. π. 294. αὐτὰρ ἐγὼν ἐμὸν ἄνδρα σόωσδε. Quod sic reddit Valerius Flaccus lib. 5. Argonaut. 540. *Namque virum trahit ipse chalybs.*

Patientia sequester] Sequester est, apud quem res controversæ possessionis deponitur & custodiæ mandatur. Vide ad Tacit. ann. 1, 71. Sic facit Deum patientiæ sequestrum & injuriam suam penes eum seponit, qui, ob divinum præceptum accepta injuria, abstinet vindicta, & eam arbitrio cœlesti remittit & committit.

æternum duraturam promisit, Esaiæ LIII, 10. Alioqui esse hoc factum quasi singulare, & cui vix quicquam reperiatur simile, ostendit Paulus, Rom. V, 7. Et Christus nos animam nostram periculis objicere jubet, non pro quibusvis, sed pro ejusdem disciplinæ consortibus, 1 Joan. III, 16.

9. Quæ vero ex Christianis scriptoribus allatæ sunt sententiæ, partim videntur consilium magis, & sublimis propositi commendationem, quam districtum præceptum continere; partim privatæ sunt ipsorum, non communes totius Ecclesiæ. Nam in canonibus antiquissimis, qui Apostolici dicuntur, communione is demum privatur qui in rixa primo ictu adversarium occiderit, διὰ τὴν προπέτειαν αὐτοῦ * *ob nimium calorem*. Et hanc sententiam ipse etiam Augustinus, quem in contrariam partem adduximus, probare videtur, Quæst. LXXXIV. in Exodum.

Can. XLV. c. si vero de sent. excom. & c. significasti, de homicidio.

IV. 1. Publicum bellum aliud est solenne ex jure gentium, aliud minus solenne. Solenne quod hic voco, plerumque justum dici solet eo sensu quo justum testamentum codicillis, justæ nuptiæ servili contubernio opponuntur: non quod non liceat & codicillos facere ei qui velit, & servo secum mulierem * habere in contubernio; sed quod testamentum & nuptiæ solennes peculiares quosdam ex jure civili effectus habeant. quod notari utile est; multi enim, voce justi male intellecta, damnari putant ut iniqua aut illicita bella omnia, quibus illa justi appellatio non convenit. Ut bellum solenne sit ex jure gentium, duo requiruntur; primum ut geratur utrimque auctore eo qui summam potestatem habeat in civitate; deinde, ut ritus quidam adsint, de quibus agemus suo loco. Hæc quia conjunctim requiruntur, ideo alterum sine altero non sufficit.

2. Bellum autem publicum minus solenne potest & ritibus illis

GROTII NOTÆ.

Ob nimium calorem] Ambrosius libro X in Lucam: *O Domine, cur me emere jubes gladium, qui ferire me prohibes? cur haberi præcipis quem vetas promi? nisi forte ut sit parata defensio, non ultro necessaria.*

Habere in contubernio] Imo inter cives erant quædam matrimonia non justa, non justi liberi. Paul. Sent. lib. II. tit. XIX. L. Si uxor. D. ad L. Juliam de Adulteriis, sic & libertas quædam non justa. Seneca de vita beata, c. XXIV. Suetonius Octavio, c. XI.

GRONOVII NOTÆ.

IV. 1. *Servili contubernio*] Servorum proprie non sunt nuptiæ, sed contubernium; & nupta servo non uxor, sed contubernalis. M. Seneca contr. 21. in contubernium deducta servi domina est. l. 14. §. 3. D. de ritu nupt. l. 12. §. 11. D. de instru. Contubernales quoque servorum, id est uxores. Petronius cap. 56. *Contubernalis mea mihi fastum facit.*

Effectus peculiares] Testamento datur & adimitur hæreditas, non codicillis l. 2. & pen. Cod. de codicil. Nuptias sequitur patria potestas, non contubernium.

Ritus quidam] Ut fiat rerum repetitio & illis negatis indicatur 1, 5.

Illud

illis carere, & geri in privatos, & auctorem habere magistratum quemvis. Et sane si circa leges civiles res spectetur, videtur omnis magistratus, sicut ad tuendam plebem sibi creditam, ita ad exercendam jurisdictionem, si vis occurrat, jus habere belli gerendi. Sed quia ex bello tota civitas in periculum venit, ideo ferme omnium populorum legibus cautum est, ne bellum geri possit nisi auctore eo qui summam in civitate potestatem habeat. Extat lex talis Platonis ultimo de legibus. Et in Romano jure majestatis teneri dicitur qui injussu Principis bellum gesserit, delectumve habuerit, exercitum comparaverit. Injussu populi dixerat lex Cornelia lata à L. Cornelio Sylla. In Justinianeo Codice extat constitutio Valentiniani, & Valentis; *Nulli prorsus nobis inscio atque inconsulto quorumlibet armorum movendorum copia tribuatur.* Huc pertinet ★ illud Augustini: *Ordo naturalis mortalium pacі accommodatus hoc posсit, ut suscipiendi belli auctoritas atque consilium penes principes sit.*

L. 1. D. ad L. Jul. majest. Vasq. de jure belli, n. 9. Molin. disp. 100. § Idem Vasq. Bart. in l. ex hoc jure D. de Just. & jur. Bart. de Repres. 3. principali ad secundam n. 6.

3. Sicut autem omnia dicta, quantumvis universalia, æquitatem recipiunt interpretem, ita & hæc lex. Nam primum quin ei qui jurisdictioni præest liceat per apparitores suos vi cogere paucos imparentes, quoties ad eam rem copiis majoribus opus non est, nec periculum imminet civitati, dubitari nequit. Rursum, si ita præsens sit periculum, ut tempus non ferat eum consuli qui supremum in civitate jus habeat: hic etiam necessitas exceptionem porriget. Hoc jure usus L. Pinarius præsidio Ennæ in Sicilia præfectus, cum certo sciret oppidanos ad Carthaginenses defectionem moliri, cæde in eos facta Ennam retinuit. Extra talem necessitatem ad vindicandas injurias quas Rex persequi negligit, jus bellandi oppidanis in civitatibus dare

Mart. Laud. de bello. q. 2. Livius lib. XXIV.

ausus

Grotii Notæ.

Illud Augustini] Lib. XXII. c. LXXIV. contra Faustum, citat Gratianus c quid culpatur, causa XXIII. quæst 1. Apud Hebræos bellum omne quod speciali Dei jussu suscipitur vocatur מלחמת הרשות bellum potestatum.

Gronovii Notæ.

2. *Magistratum quemvis*] Non maximum vel summum necessario exigit.

Injussu populi] Quin Sulla speciem libertatis & summi juris penes populum reliquerat. At Marciani, multoque magis Triboniani ævo omnia penes unum principem: populus nullo numero. Hinc inexpiabilis ira Tiberii in Pisonem, ob bellum provinciæ illatum, quamvis ipse illum in Germanicum subornasset, Tacit. 3. ann. 14.

3. *Æquitatem recipiunt*] Hactenus pro veris admittuntur, quatenus æquum bonumque patitur.

Ei, qui jurisdictioni] Paulus l. 5, §. 1. D. de officio ejus, cui jur. m. Mandata jurisdictione privatis etiam imperium, quod non est merum, videtur mandari, quia jurisdictio sine modica coercitione nulla est. Tribuni plebis qui veteri jure vocationem non habebant, prensionem tamen habebant. Gell. 13, 12.

Oppidanis] Videndum an acceperint imperii summi partem, aut à principe acceperint privilegium se muniendi ac tuendi, & suis viribus aliquid

ausus est Franciscus Victoria: sed ejus sententia merito ab aliis repudiatur.

a Ayala de jure belli l. 1. c. 2. n. 7. Sil. verbo bellum. n. 2. ibi, sufficit etiam.

V. At quibus eventibus jus armorum movendorum esse magistratibus minoribus constat, an bellum tale publicum sit dicendum, dissentiunt juris interpretes. Sunt qui ajunt *a*. Sunt qui negant *b*. Sane si publicum non aliud dicimus quam quod sit jure magistratus, dubium non est quin talia bella publica sint, ac proinde qui in tali facti specie magistratibus se opponunt, in pœnas incidant contumacium adversus supra se positos. Si vero publicum sumitur in excellentiore significatu pro eo quod solenne est, ut sæpe sumi extra controversiam est; non sunt bella ista publica, quia ad istius juris plenitudinem, tum judicium summæ potestatis, tum alia requiruntur. Neque me movet, quod etiam in tali contentione soleant * res auferri obsistentibus, ac militibus etiam concedi *c*. Nam id belli solennis non ita proprium est, ut non alibi etiam locum habere possit *d*.

b Innoc. e. olim de rest. spol. n. 8. Gre. sicut de jurejur. n. 5. Panorm. ibid. Bart. ad l. hostes, D. de captivis.

c Livius d. loco.

2. Sed illud accidere potest, ut in imperio late patente * inferiores potestates belli inchoandi concessam habeant potestatem: quod si sit, jam sane censendum erit bellum geri ex vi summæ potestatis. nam quod faciendi quis alii jus dat, ejus ipse auctor censetur.

d Vitt. n. 29. Cajet. sec. seq. q. 40. art. 1. Silv. verbo bellum. p. 1. n. 2. Lara de disp. 30. n. 12.

3 Illud magis controversum, an ubi tale mandatum non est aliquid copiolarum ad defensionem alendi, quemadmodum civitates liberæ imperii Germanici. Dein adversus externos facilius ferax, si sint in limite positi, quam adversus ejusdem regni membra.

GROTII NOTÆ.

Res auferri obsistentibus] Jurisconsultis in hanc rem productis possunt addi Franc. Aret. cons. XIV. n. 7. Gail. 1. de Pac. publica, c. 11. numer. 20. Cardinalis Tuschus pract. quæst. LV. litera B. verbo Bellum. numer. 20. Gœddæus cons. Marp. XXVIII, numer. 201, & sequentibus.

Inferiores potestates belli gerendi habeant potestatem] Vide legem Friderici Imperatoris apud Conradum Abbatem Uspergensem.

GRONOVII NOTÆ.

V. 1. *Jure magistratus*] A persona publica officium suum curante pro populo.

Qui] Subjectorum.

Magistratibus] Velut delectum habentibus, pecunias exigentibus & cætera parantibus.

Judicium summæ] Decretum Principis, Ordinum, Populi.

Res auferri] Pignora capi, mulctæ, coercitiones, damna inhiberi.

2. *An ubi tale mandatum non est, sufficiat quoque conjectura voluntatis*] Auctor absolute negat: non videtur autem omnino negandum, sed distinguendum inter bellum propulsandum & inferendum: nam quia præfectus provinciæ, præsertim si ei subsit aliqua manus militaris, ut solet in provinciis limitaneis, jus habeat, si à finitimis præfectura ejus vi invadatur, sine speciali mandato, resistendi & vi armata vim armatam repellendi, dubitari nequit. Sed si finitimi citra bellum hostilia parent, puta legatos, aut negotiatores, aut alia de causa apud se commorantes innoxios vinciant, injuriave afficiant, aut cum hostibus fœdus ferant, belliumque minentur, præfecto Provinciæ occupare illos & ultro bellum inferre non videtur concessum, priusquam de his rebus principem aut populum suum docuerit, & ab eo quid faciendum sit, mandatum

est, sufficiat conjectura voluntatis. Mihi id admittendum non videtur. Neque enim hoc sufficit videre quid hoc rerum statu

datum acceperit. Ratio est evidens: nam in priore casu periculum præsens moram non patitur & generale mandatum custodiendæ partis sibi commissæ videtur etiam includere jus omnis honestæ rationis, sine qua custodia præstari nequit. Sic L. Fimarius quum Ennenses, ubi in præsidio locatus erat, pacti cum Himilcone Pœno de proditione præsidii, claves portarum ab eo poscerent, & quum negarentur, vim facturi essent, cœlis turbulentis, *aut meis*, inquit Livius, *aut necessaria facinore oppidum retinuit*: additque Claudium Marcellum Imperatorem nec factum improbasse & prædam Ennensium militi concessisse lib. 24. 29. Sic Ancius Gallus prætor Illyrici bellum non decretum gessit adversus Genium Regem. Hoc unum bellum prius perpetratum, quam cœptum Romæ auditum est, inquit Livius 44. 32. & tamen nemine contradicente victor triumphavit. In altero casu valet illud Terentii: *Omnia prius consilio quam armis experiri sapientem decet*: nam nec in uno altero privato loco summum periculum adit Respublica: & potest fieri, ut qui offendendunt, meliora docti à vi abstineant, & rebus repetitis factum purgent, priusquam ad bellum veniatur. Et in hac causa esse judicabant Cæsarem Caro & alii, quum eum dedendum Germanis censerent: bella enim ex bellis ferendo sine auctoritate populi Romani, non provinciæ securitatem, sed suam gloriam quærere videbatur.

Nec vero jure videtur auctor reprehendere judicium Ciceronis laudantis Octavium & Brutum, quod privato consilio arma in Antonium ceperant. Dicit ille quidem Senatus populique judicium exspectari debuisse, dissimulare factum, an ulcisci vellet, deinde permittendam Senatui populoque deliberationem fuisse, per quos potissimum id bellum geri vellent. Hæc recte, si Senatus esset liber, si res ferebat moram, si Senatus populique judicium interponi patiebatur Antonius. Sed, ut vere ait Vellejus, *torpebat oppressa dominatione Antonii virtus*. lib. 2, 11. Et hic inconsulto Senatu populoque moverat arma in Brutum, Galliamque invadendo eandem viam, qua Julius erat usus, sibi muniebat ad tyrannidem. Indignissima vero conditio est bonorum, si hi ad triginta solennibus, nec possint agere quidquam, nisi rite & ordine, interea dum omnia divina & humana perturbant mali. Si Senatus & populi judicium expectasset Brutus, perierat ipse & Gallia antequam Romam quidquam renunciaretur. Erat id tempus quo vere monebat Brutum Cicero lib. 2. epist. 7. *Caput autem est hoc, quod te diligentissime percipere & meminisse velim, ut ne ea libertate & salute Populi R. conservanda auctoritatem Senatus expellere nondum libeat.* Et mox: *voluntas Senatus pro auctoritate habere debet, cum auctoritas impeditur metu.* Pertinet huc admonitio Catonis ad Cn. Pompejum filium relata ab auctore belli Africani cap. 22. *Tuus Pater ipse ætatis cum esset, & animadvertisset remp. ab audacibus & sceleratis civibus oppressam, bonosque aut interfectos, aut exilio mulctatos, patria civitateque carere, gloria & animi magnitudine elatui privatus atque adolescentulus, paterno exercitu relicto, pene oppressam funditus & delectam Italiam urbemque Romam in libertatem vindicavit* &c. Quam bene quæso consuluissent rei-p. qui vetuissent Pompejum eo tempore capere arma, qui jussissent exspectare judicium populi & senatus, qui monuissent permittendam Senatui & Populo deliberationem, per quem potissimum vellet id bellum geri?

Sufficiat conjectura] Excusatus sit præfectus, si rem statim gerat, quam probabiliter conjecerit tutam & gratam principi futuram.

Hoc rerum statu] In uno tali casu.

ſummam poteſtatem habenti, ſi conſulatur, placiturum ſit: ſed hoc magis videndum, quid ille, ubi res moram fert, aut dubiam habet deliberationem, ſe inconſulto cupiat fieri, ſi ea de re lex ferenda ſit. Nam ut maxime in aliquo facto particulari ceſſet inſpecta particulariter ratio, quæ voluntatem ſummi imperantis movet, non tamen ceſſat ratio ſumta univerſaliter quæ periculis occurri vult. quod fieri non poteſt, ſi ejus rei ad ſe magiſtratus quiſque judicium trahat.

Liv. l. 41. 4. Non ergo injuria à legatis ſuis accuſatus fuit Cn. Manlius, quod Pop. Rom. injuſſu bellum Gallo-Græcis intuliſſet: nam quamquam in Antiochi exercitu Gallorum legiones fuerant, tamen pace facta cum Antiocho, an ea injuria in Gallo-græcos exſequenda eſſet, non in C. Manlii, ſed in Pop. Rom. arbitrio eſſe debuit. C. Cæſarem, quod bellum Germanis intuliſſet, dedi Germanis Cato voluit, credo non tam jus reſpiciens, quam quod imminentis domini metu vellet urbem liberari. Nam Germani Gallos populi Romani hoſtes adjuverant, ac proinde non erat quod injuriam ſibi factam quererentur, ſi modo juſta fuit populi Romani cauſa in Gallos bellandi. At Cæſar contentus eſſe debuit Germanos Gallia mandata ſibi provincia pepuliſſe, nec Germanos, præſertim cum nullum inde periculum immineret intra ſuos fines bello perſequi, niſi conſulto prius populo Romano. Non ergo Germani jus habebant deditionem poſtulandi, ſed populo Romano punire Cæſarem jus erat, plane ut Carthaginenſes Romanis reſponderunt, *Ego non privato publicove conſilio Saguntum oppugnatum ſit quærendum cenſeo; ſed utrum jure an injuria; noſtra enim hæc quæſtio atque animadverſio in civem noſtrum eſt, noſtro an ſuo fecerit arbitrio; vobiſcum una diſputatio eſt, liceuerintne per fœdus fieri.*

Livius l. xxxi.

5. Defendit M. Tullius Cicero factum & Octavii & Decimi Bruti, qui privato conſilio in Antonium arma ceperant. Atqui, etiam ſi conſtaret meritum hoſtilia Antonium, Senatus popu-

Si ea de] Si ſtatuendum ſit quid in perpetuum omnibus, ille ſuis velit licere.

Ut maxime in] Etſi forte, ut nunc eſt, diſſimulaturum principem & minus moraturum putare poſſimus, quod in perpetuum valere debeat, ob præſentem fructum.

4. *Liv. l.* 48.] 38, 45. Flor. 2, 11.

Imminentis domini] Cæſaris, qui ei jam tum viam ſibi ad tyrannidem moliri videbatur.

Niſi conſulto prius populo Romano] Ut A. Cornelius Coſſus Dictator inventis inter hoſtes Circenſibus & Veliternis, Liv. 6, 13. extremo & 14. & M. Furius Camillus trib. mil. c. p. Tuſculanis deprehenſis. ibid. cap. 25.

Ut Carthaginenſes] Simile eſt re, non cauſa. Potuiſſent hoc Romani reſpondere Germanis, ſi Cæſarem dedi poſtulaſſent, non Pœni Romanis, nam Romani non laceſſierant Hannibalem, ut Germani Cæſarem: ſed Hannibal privata libidine violaverat fœdus oppugnando Saguntho. Jure igitur poſcebatur. Reſponſio autem Pœnorum erat mera cavillatio.

Ma-

populique Romani judicium expectari debuit, an è republica esset dissimulare factum, an ulcisci, ad pacis venire conditiones, an ad arma procurrere. Nam jure suo, quod sæpe cum damni periculo conjunctum est, uti nemo cogitur. Tum vero etiam hoste judicato Antonio permittenda Senatui & populo Romano deliberatio fuit, per quos potissimum bellum id geri vellet. Sic Cassio auxilia ex fœdere petenti respondere Rhodii, missuros se, si Senatus juberet. App. cit. IV.

6. Moniti hoc exemplo, & plura occurrent, meminerimus non omnia probare quæ à quamvis præclaræ famæ auctoribus dicuntur, sæpe enim tempori, sæpe affectibus serviunt, & aptant τῷ πέτρῳ στάθμην. Quare danda est opera uti in his rebus defecato utamur judicio, nec quæ excusari magis quam laudari possunt, temere in exemplum rapiamus, in quo perniciose errari solet.

7. Cum vero dictum sit, bellum publicum geri non debere, nisi eo auctore qui summam potestatem habeat, & ad hujus rei, & ad quæstionis illius quæ est de bello solenni intellectum, atque adeo ad alia multa, necessarium erit, quæ sit summa illa potestas, quique eam habeant intelligere: eoque magis, quia nostro sæculo viri eruditi, quisque ex usu magis rerum præsentium, quam ex vero illud argumentum exsequuti, rem per se haud expeditam multo impeditiorem reddiderunt.

VI. 1. Facultas ergo moralis civitatem gubernandi, quæ potestatis civilis vocabulo nuncupari solet à Thucydide, tribus rebus describitur, cum civitatem, quæ vere civitas sit, vocat αὐτόνομον, αὐτόδικον, αὐτοτελῆ, *suis utentem legibus, judiciis, magistratibus*. Aristoteles tres facit partes in administranda republica, consultationem de rebus communibus, curam legendorum magistratuum, & judicia: ad primam autem partem refert deliberationem de bello, pace, fœderibus faciendis ac dissolvendis, de legibus; addit de morte, exilio, publicatione, & repetundis, hoc est, ut ego interpretor, judicia publica, Lib. IV. Pol. c. 4.

GROTII NOTÆ.

Magistratibus] Posset etiam verti *Vectigalibus*, quomodo accepit Thucydidis Scholiastes. Est enim vox anceps.

GRONOVII NOTÆ.

1. *An è republica*] Utrum è republica.

6. Τῷ πέτρῳ στάθμην] Lapidi lineam vel amussim, ut mali mensores, quum lapidem lineæ deberent aptare.

7. *Ex usu magis*] Ut commodum erat illis principibus, quibus favebant.

VI. 1. *Suis legibus*] Legibus, quas ipsi jusserant, non quas victor rex aut tyrannus aut alius populus imposuit judicibus litium forensium, quos ipsa civitas legit aut sortita est. Præsidibus Senatus & Judicum, quos ipsi creassent.

Hoc est] Per Synecdochen speciei pro genere, criminalibus vel capitalibus.

ca, cum prius judiciorum nomine privata intellexisset. Dionysius Halicarnassensis tria maxime notat, jus magistratuum creandorum, * jus legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace; alibi addit quartum, judicia. Rursum, alibi adjicit curationem sacrorum & convocationem comitiorum.

Lib. IV. Lib. VII. Lib. II.

2. At si quis recte partiri velit, facile quæ huc spectant reperiet omnia; ita ut nihil aut desit, aut redundet. Nam qui civitatem regit, eam partim per se, partim per alios regit. Per se autem versatur aut circa universalia, aut circa singularia. Circa universalia versatur condendo leges, easque tollendo, tam circa sacra (quatenus eorum cura ad civitatem pertinet) quam circa profana. Ars circa hæc Aristoteli ἀρχιτεκτονικὴ architectalis. Singula vero circa quæ versatur sunt aut directe publica, aut privata quidem sed quatenus ad publicum ordinantur. Directe publica sunt actiones, ut pacis, belli, fœderum faciendorum; aut res, ut vectigalia, & si quæ his sunt similia: in quibus comprehenditur & dominium eminens quod civitas habet in cives & res civium ad usum publicum. Ars circa hæc Aristoteli nomine generis πολιτικὴ, id est civilis, & βουλευτικὴ, consultatrix. Privata sunt res controversæ inter singulos, quas publica auctoritate dirimi publicæ quietis interest: Ars circa hæc eidem Aristoteli δικαστικὴ, judicialis. Quæ per alterum expediuntur, ea expediuntur aut per magistratus, aut per alios curatores, in quibus sunt & legati. His ergo in rebus consistit potestas civilis.

VII. 1. Summa autem illa dicitur, cujus actus alterius juri non subsunt, ita ut alterius voluntatis humanæ arbitrio irriti possint reddi. Alterius cum dico, ipsum excludo qui summa potestate utitur, cui voluntatem mutare licet, * ut & successorem, qui eodem jure utitur, ac proinde eandem habet potestatem,

GROTII NOTÆ.

Jus legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace] Servius ad 1 Æneid. *Omni ditione. Rectius omni quam omnis: ut significet omni potestate, pace, legibus, bello.*

Ut & successorem] Catherinus Decis. Pedem. CXXXIX, num. 6.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Circa universalia*] Universum corpus reipublicæ, summam rem-blicam.

Easque tollendo] Abrogando si commodum reipublicæ impediant, & præsens usus necessitasque aliud requirat.

Quatenus eorum cura ad civitatem] Non scilicet ad sacerdotes & ipsos curatores & ministros sacrorum.

Vectigalia] Commercia, annonæ, opera.

Dominium eminens] Sic dictum, ut distinguatur à dominio privato cujusque civis in res suas, 1. 6.

Aut per magistratus] Ἀρχιτεκτονικὴ. Comitia, ordinatio officiorum.

VII. 1. *Cujus actus*] Illa superius dicta sic in manibus habere, atque administrare, ut quod in illis agas, jubeas, constituas, à nemine possit infirmari & rescindi. Schel. de jure imp. p. 132.

Quod

ſtatem, non aliam. Hæc ergo ſumma poteſtas quod ſubjectum habeat videamus. Subjectum aliud eſt commune, aliud proprium: ut viſus ſubjectum commune eſt corpus, proprium oculus. ita ſummæ poteſtatis ſubjectum commune eſt civitas, quam perfectum cœtum eſſe ſupra diximus.

2 Excludimus ergo populos qui in alterius populi ditionem conceſſerunt, quales erant provinciæ Romanorum: hi enim populi non per ſe civitas ſunt, ut nunc quidem eam vocem ſumimus, ſed membra minus digna magnæ civitatis, quomodo ſervi membra ſunt familiæ. Rurſum accidit, ut plurium populorum idem ſit caput, qui tamen populi ſinguli perfectum cœtum conſtituunt: neque enim ut in naturali corpore non poteſt caput unum eſſe plurium corporum, ita in morali quoque corpore; nam ibi eadem perſona diverſa ratione conſiderata caput poteſt eſſe plurium ac diſtinctorum corporum. Cujus rei certum indicium eſſe poteſt, quod extincta domo regnatrice imperium ad quemque populum ſeorſim revertitur. Sic etiam accidere poteſt, ut plures civitates arctiſſimo inter ſe fœdere colligentur, & faciant σύστημα quoddam, ut Strabo non uno loco loquitur, neque tamen ſingulæ deſinant ſtatum perfectæ civitatis retinere: quod tum ab aliis, tum ab Ariſtotele etiam, notatum eſt non uno loco.

Vict. de jure belli n. 7.

Lib. 11. Pol. c. 20. l. 111. c. 9.

3. Subjectum ergo commune ſummæ poteſtatis, eſto civitas, ita ut jam diximus intellecta. Subjectum proprium eſt perſona una pluresve, pro cujuſque gentis legibus ac moribus. ἡ πρώτη ἀρχή apud Galenum libro ſexto de placitis Hippocratis & Platonis.

VIII. 1. Atque hoc loco primum rejicienda eſt eorum opinio, qui ubique & ſine exceptione ſummam poteſtatem eſſe volunt

Quod ſubjectum] Penes quem ſit, in quo reſideat ac conſiſtat, quod vocant ſubjectum ὑποκείμενον, ſive inhæſionis.

2. *Membra minus digna*] Viliora.

Perſona diverſa ratione conſiderata] Ut Imperator Romano-Germanicus, alibi Rex, alibi Archidux, alibi Dux, alibi Comes.

Plures civitates] Ut olim XII. Achæorum populi, Juſtin. 34. 1. ut hodie VII. Belgii conſociati civitates.

VIII. 1 *Qui ubique & ſine exceptione ſummam poteſtatem eſſe volunt populi*] Status controverſiæ prorſus invidioſe proponitur, adeo ut auctor non effugiat reprehenſionem, qua ipſe culpat alios num. 5. eos magis ex uſu præſentium rerum, quam ex vero hoc argumentum exequi: neque enim quiſquam, opinor, dixit, ubique & ſine exceptione ſummam poteſtatem eſſe populi, ut ei reges, quoties imperio ſuo male utuntur & coërcere & punire liceat. Et ſi quis dixit, nequaquam ei ſubſcribimus. Sed hæc eſt quæſtio. An populus habens imperium legitimum (puta Regem vel Senatum vel Remp. per conventus ordinum ſive comitia regi ſolitam) ſi major & melior pars cenſeat eam formam regiminis eſſe pernicioſam (puta Regem palam degeneraviſſe in tyrannum, ſenatum in paucos domino,

volunt populi, ita ut ei reges, quoties imperio suo male utuntur, & coercere & punire liceat: quæ sententia quot malis causam dederit, & dare etiamnum possit, penitus animis recepta, nemo sapiens non videt. Nos his argumentis eam refutamus. Licet homini cuique se in privatam servitutem cui velit addicere, ut & ex lege Hebræa & Romana apparet. quidni ergo populo sui juris liceat se uni cuipiam, aut pluribus ita addicere, ut regendi sui jus in eum plane transcribat, nulla ejus juris parte retenta? Neque dixeris minime id præsumi: non enim jam quærimus quid in dubio præsumendum sit: * sed quid jure fieri possit. Frustra quoque afferuntur incommoda quæ hinc sequantur, aut sequi possint. nam qualemcumque formam guberna-

Ex. XXI. 6. Instit. de Jure pers. §. Servi autem. Gell. lib. 2. c. 7.

minos, comitia in confusam turbam seditiosorum hominum) possit illam mutare, & auctores mali (puta Reges, aut paucos e senatu, aut comitiorum turbatores) jure punire? ut Romani fecerunt expulso Tarquinio: ut Athenienses imperio populi ad Quadringentos translato: & iisdem postea quadringentis, ut & Trigintavitis, cum tyrannica impotentia uterentur, exilio aut morte puniris: Just. 5, 3. ut Vejentes Rege creato apud Livium 5, 1. ut denique Hebræi abrogato judicum magistratu & creato rege.

GROTII NOTÆ.

Sed quid jure fieri possit] Gail. de Arrestis cap. VI, 22. & seqq.

GRONOVII NOTÆ.

Quot malis] Seditionibus, conjurationibus, tumultibus, bellis intestinis. Quasi vero opinio hominum non debere se indigna pati ab eo, qui juris fruendi causa constitutus est, & non ipsa iniquitas principum & magistratuum istis malis causam dederit. Vide: Reg. 18, 17 & 18.

Responsio ad argumenta Grotii.

Licet homini cuique] Licet privato se in servitutem addicere. Ergo & populo. Resp. 1. Conceditur totum. Ergo qui hoc fecerunt, serviant.

Ubi autem illi? Non Germani: nam eligunt hodie Cæsarem. Non qui sub Principibus aut liberis Germaniæ civitatibus: nam hæc feuda regalia Principes habent à Cæsare, non ut domino mancipiorum, sed ut repræsentante populum Germanicum in universum sumptum, cujus caput est constitutus. Non Galli: constituerunt enim ipsi Reges, Merovæi, Caroli, Hugonis Capeti posteros comitiis & libera electione. Non Hispani: nam connubiis & pactis ipsi quoque receperunt Austriacam domum. Non ulli alii Europæ populi, nisi Moscorum, Turcarum, Tartarorum tyrannide pressi. Ergo frustra hoc disputatur in Europa.

Sed argumentatur porro: Si potest populus se addicere in servitutem, amisit omne jus se in libertatem aut securitatem vindicandi: Atqui &c. Ergo. Resp. Negatur major: nam ne servi quidem id amiserunt. Athenis servus crudeliter habitus sine culpa sua poterat dominum in jus vocare & per judicem cogere ut se venderet. Romæ quid rescripserit Antoninus Pius, notum est ex §. 2. Instit. de his qui sui, vel alieni juris sunt. Ubi tale remedium juris cessat civilis, remedium naturale appetere non prohibetur, quod est aut fuga, aut vis contra vim.

Romana] Si quis major XX. annis ad pretium participandum se venundari passus esset.

Minime id] Non esse credibile quemquam populum huc descensurum.

Qualemcumque] Sive monarchian sive aristocratian, sive democratian, sive ex omnibus aut duabus mixtam.

Aut

bernationis animo finxeris, nunquam incommodis aut periculis carebis. *Aut hæc cum illis sunt habenda*, * *aut illa cum his mittenda sunt*, ait Comœdia.

2. Sicut autem multa sunt vivendi genera, alterum altero præstantius, & cuique liberum est ex tot generibus id eligere quod ipsi placet: ita & populus eligere potest qualem vult gubernationis formam; neque ex præstantia hujus aut illius formæ, qua de re diversa diversorum sunt judicia, * sed ex voluntate jus metiendum est.

3. Neque vero non multæ existare possunt causæ, cur populus jus totum imperandi à se abdicet, alique tradat, puta quia in periculum vitæ adductus alia lege qui se defendat reperire non potest: aut quia inopia pressus aliter habere non potest copiam unde se sustentet. Nam si Campani olim necessitate subacti * populo Romano se subjecerunt in hunc modum: *Populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra Deum, divina humanaque omnia, in vestram P. C. ditionem dedimus*: & quidam populi, cum * Romanorum ditioni subjicere se vellent, ne recepti quidem sunt; quod narrat Appianus, quid obstat quominus & uni homini præpotenti populus aliquis eundem ad modum dedere se possit? Apud Virgilium legimus:

Nec cum se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit regno.

Accidere etiam potest, ut pater familias latifundia possidens neminem alia lege in suas terras habitantem recipere velit: aut ut quis magnam servorum copiam habens eos manumittat sub imperii

GROTII NOTÆ.

Aut hæc cum his mittenda sunt] Cicero lib. III. de legibus: *Est iniqua in amoribus re acerbissima præterquam bona malorum enumeratio, litterarumque scriptio*. mox: *Sed horum quod est quæsitum in eo, sine ipso male non haberemus.*

Sed ex voluntate jus metiendum est] A Carolo quinto Imperatore eodem tempore Augusta civitas petiit, ne senatui urbis suæ placita valerent, nisi assensissent curiarum magistri: Norimberga plane contrarium.

Populo Romano se subjecerunt] Ut Falisci apud Liv. lib. V. Samnites lib. VII. Sic Epidamnii à Corcyræis deserti Corinthiis se dediderunt, ut protegerentur adversus Taulantios & exules. Thucyd. lib. I.

Romanorum ditioni] Et Venetorum. Rembus lib. VI.

GRONOVII NOTÆ.

3. *In periculum vitæ*] Salustius. Ut Phrygum discordiis rege opus fuit Justin. II, 7. ut Vejentes tædio annuæ ambitionis & discordiarum regem creavere. Liv. I, 1. Ut Athenis bello Peloponnesiaco Respublica à Populo translata ad Senatum CCCC. Justin. I, 2.

Inopia] Ut Ægyptii fame coacti seque & omnia sua regi vendiderunt Josephi artibus, Genes. 47, 13.

Populum Campanum] 8, 1.

Ne recepti] Ut Sardi post bellum Punicum primum circa a. V. C. 513.

Apud Virgilium] 4. Æn. 619.

Tradiderit regno] Hic male juncta & nexa, quæ Virgilius separarat, hoc modo: *Tradiderit, regno aut optata pace frenatus.*

imperii ferendi & census pendendi legibus: quæ suis exemplis non carent. De servis Germanorum apud Tacitum est: *Suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis ut colono injungit, & servus hactenus paret.*

4. Adde quod sicut Aristoteles dixit quosdam homines natura esse servos, id est ad servitutem aptos; ita & populi quidam eo sunt ingenio ut regi quam regere norint rectius; quod de se
Strabo XII. sensisse Cappadoces videntur, qui oblatæ à Romanis libertati
Justin. lib. XXXVIII. vitam sub rege prætulerunt, negantes vivere se sine rege posse. Sic Philostratus, vita Apollonii, stultum esse ait Thraces, Mysos, Getas in libertatem vindicare, qua non gaudeant.

Lib. VI. 5. Neque vero non aliquos movere poterunt exempla gentium, quæ per sæcula plurima * sub imperio plane regio satis
Liv. l. XLII. feliciter vixerunt. * Urbes sub Eumene, ait Livius, nullius liberæ civitatis fortunam cum sua mutatam voluisse. Est & interdum is civitatis status * ut videatur nisi sub libero unius imperio salvus esse non posse; quod de Romana, qualis erat Cæsaris Augusti ætate, multis prudentibus visum est. Hinc ergo similibusque de causis accidere non potest tantum, sed & solet, ut se homines subjiciant imperio alterius ac potestati, quod & Cicero notat Officiorum secundo.

6. Jam verò bello justo, ut ante diximus, sicut acquiri potest

GROTII NOTÆ.

Sub imperio plane regio satis feliciter vixerunt] Seneca de Beneficiis libro II, c. XX, de Bruto locutus: *Mihi, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer erravisse, nec ex institutione Stoica se gessisse: qui autem nomen extimuit, cum optimus civitatis status sub rege justo sit, aut ibi speravit libertatem futuram, ubi tam magnum præmium erat & imperandi & serviendi: aut existimavit civitatem in priorem formam posse revocari, amissis prisinis moribus: futuramque ibi æqualitatem civilis juris, & statutas sub loco leges, ubi viderat tot millia hominum pugnacia, non an servirent, sed utri.* vide & Bizarrum historia Genuensi lib. XIV, p. 329.

Urbes sub Eumene] Sic multos ex liberis Græciæ civitatibus in Salaminia Cypri, quod Evagoræ regnum erat, venisse narrat Isocrates.

Ut videatur nisi sub libero unius imperio salvum esse non posse] Dion apud Philostratum V, cap. XI, διὰτι ἢ μὴ χαριέσθαι ἔδει Ῥωμαίοις αὖθις οἱ τοιαῦτα πανταχοῦ χαλεπαίνειν ἐγνώσμεθα τῷ μοναρχικῷ. *Metuat ne Romani longa dominationis edomiti nullam jam ferre possint mutationem.*

GROTII NOTÆ.

1. *Multa prudentibus*] Tacit. I, 9. *Non aliud discordantis patriæ remedium fuisse, quam ut ab uno regerentur.* Idem Histor. I, 1. *atque omnem potestatem ad unum conferri pacu interfuit.* Flor. IV, 3. Dio lib. LI, p. 709.

6. *Jam verò bello justo*] 2 Argum. Si bello justo acquiritur dominium privatum, etiam dominium civile non aliunde pendens. Atqui. Ergo.

Resp. Concediturne totum, & certe plus licet in populos bello subactos, quam qui creaverunt regem.

Si bello justo acquiritur dominium aliunde non pendens, populus nullum jus habet bello victorem, utcunque tyrannus sit, puniendi. Atqui. Ergo.

Resp. Negatur major: nam & in private

est dominium privatum, ita & dominium civile, sive jus regendi non aliunde pendens. Neque vero hæc tantum pro unius imperio, ubi id receptum est, conservando dicta censeri debent: nam idem jus eademque ratio est procerum, qui plebe exclusa civitatem regunt. Quid, quod nulla respublica adeo reperta est popularis, in qua non aliqui aut valde inopes aut externi, tum vero & fœminæ & adolescentes à deliberationibus publicis arceantur?

7. Jam vero & * populi quidam alios sub se populos habent, non

privato dominio, etsi id à nullo pendeat, tamen quia expedit, nequis re sua male utatur, coërcetur dominus, ut dictum est de servis, ut prodigo interdicitur administratione bonorum: ut furiosi in tutela sunt agnatorum & gentilium.

Sed, inquit, magistratus in rebus privatorum habet dominium eminens, non populus in bonis regum.

Resp. 1. Omnes boni principes confessi sunt, idem illud dominium eminens esse populo in bona principum, Trajanus, Hadrianus, Antonini.

Resp. 2. Ambiguitas est in voce *dominium*, quasi dominium sit jus utendi, abutendi, sine cujusquam intercessione. Id falsum est in hominibus sub dominium venientibus, etiam jure gentium, non civili tantum. Nam & dominorum ac servorum est societas, & servi facti sunt, ut servarentur, non occiderentur, in bello capti. Sic igitur populi qui bello acquisiti sine alia pactione se dedernnt, hoc tamen spectarunt, & facire sunt pacti, ut duriore quidem conditione & libertate amissa liberi tamen essent & viverent. Si ne hoc quidem licet per victorem Tyrannum, superest illis ut vitam suam quoquo modo defendant.

Grotii Notæ.

Populi quidam alios sub se populos habent] Sic Salamin insula Athenensium juris jam inde à Philæo & Eurysace Ajacis filiis, ut Plutarchus Solone nos docet. Hanc Salaminem Atheniensibus ademit Augustus, ut pollux Cephaleniam Adrianus, teste Xiphilino. Atarneus ab antiquo Chiorum, teste Herodoto lib. 1. & Samii multa in continente oppida tenuere, ut Strabo docet lib. XIV. Anactorium partim ad Corinthios partim ad Corcyrenses pertinebat, ut Thucydides scribit libro 1. In pace cum Ætolis apud Livium: *Oeneade, cum urbe, agroque, Acarnanum fuere.* Sex oppida Halicarnasso attributa per Alexandrum Magnum, memorat Plinius Historiæ Naturalis lib. V, c. 29. Idem libro XXXIII, c. IV, Liodum insulam esse ait Rhodiorum: tantundem de Cauno habes libro XXXV. Testatur idem Cicero epistola ad fratrem. Rhodiis iisdem, quod Romanos contra Antiochum juvissent, complures urbes dono datas ait Eutropius libro III, nempe Caram & Lyciorum, quæ rursus eis ablatæ à Senatu. Utrumque est in Excerptis Polybii.

Grotii Notæ.

Non aliunde] Superiorem neminem, adeoque nec populum agnoscens.

Præterea qui] In Aristocratia mera, ut hodie Venetiis.

Quid quod nulla Resp.] Si in rebus publicis aliqui aut inopes aut externi, tum fœminæ & adolescentes à deliberationibus publicis arcentur? non est ullum jus populo in acta Principis.

Resp. Argumentum non video quid concludat. Prava enim est collectio. Nam non est eadem ratio istorum quæ populi. Illis distribuitur, egenis & externis tanquam appetentibus rerum novarum: mulieribus & adolescentibus, tanquam impe-

Liv. lib. 5. Liv. l. VII. Lib. XXVI. Lib. XXXII. Strab. XIV. Diod. l. XVI. Paus. Lac. Exp.

non minus addictos sibi quam si regibus parerent: unde illa interrogatio, *Estne populus Collatinus in sua potestate?* &c. Campani cum se Romanis dedidissent, facti dicuntur alienæ potestatis: Acarnania, ut & Amphilochia, dicuntur fuisse juris Ætolorum: Peræa & Caunus ditionis Rhodiorum: Pydna à Philippo Olynthiis data. Et quæ sub Spartanis fuerant oppida, postquam eorum ditioni exemta sunt, Eleutherolaconum nomen

ritis rei gerendæ. Hoc de populo dici non potest. Deinde quod ponitur, ordinarium est, quod colligitur extra ordinem, & in magnis casibus fit: quibus ne quidem egeni, externi, mulieres, si quid ejus adferre possent, excluderentur. Sententia igitur argumenti hæc est. Si inopes, externi, mulieres, adolescentes ordinarie arcentur à tractanda Rep. populus omnis aut major melior que pars consentiens, etiam in ultima necessitate, & manifesta tyrannide arcerur à coercendo Tyranno. Atqui &c. Ergo. Sic apparet argumenti hujus vanitas.

7. *Jam vero & populi*] Si populi habuerunt non minus sibi addictos populos quam Regibus, & ab illis sunt dono dati aliis Regibus, non est jus ulli populo Regem potestate male utentem coercere.

Resp. Nulla prorsus hæc est collectio: Populi isto imperantes sive bene sive male usi sunt suo jure, nihil juvant Tyrannum. Si bene ipsi statuerunt hoc suum officium esse, &, ni facerent, populos eos id aliquando non toleraturos ut Romani Liv. 2, 21. & sic damnarunt tyrannidem. Si male idem jus fuit subjectis populis, contra populum Tyrannum, quod contra Tyrannum regem si jure isto non sunt usi, defuerunt viæ.

Sententiæ Scripturæ sacræ & auctorum Græcorum, Latinorumque aut explicant jus regum, aut mores. Neutra res tollit jus populi. Si jus & concessa legibus, primo populus regi non amplius potest dare, quam ipse habet. Non autem populus habet jus se ipsum exstinguendi, aut in corpus suum injuste sæviendi. Ergo neque Regibus dare hoc potuit. Deinde potestas major Regibus data est ad conservationem ipsius & populi, non ad perniciem. Quæ igitur ad perniciem vergit, non est jus regum. Si mores, significant reges suo jure abuti, quo abusu nullum majus jus acquiritur, sed quod habuerunt, perdunt. Significant & illud: propter eximium illud jus, multa regibus etiam injusta concedi, multa fere, multa condonare populos, quia aut abhorrent ipsi à seditionibus, aut rationem se vindicandi non vident. Non dicunt, nunquam, nullo casu, ne post ultima quidem tyrannicæ crudelitatis exempla jus esse populo se liberandi. Ubi dicitur: *supra populum est regem & populum subjici*, mera ludificatio est. Nam & Consules supra populum Romanum, & Athenienses erant sub Archontibus: neutris tamen omnia in populos illos licuerunt. Cum Christus dicit: *Reges gentium dominantur eis*: nihil aliud dicit, quam esse eos superiore gradu & dignitate. Hoc apparet ex contextu: Pronuntiabat enim hæc verba in contentione discipulorum, quis eorum maximus esset, non ut aliis imperaret, sed ut priore loco sederet: dextram enim & lævam Domini in regno ejus vindicabant Zebedæi filii. Deinde demonstrat hoc oppositum: *Vos autem non sic: quia vestrum maximus perinde sit ac minimus*, quod nihil aliud est, quam primus & postremus.

Juris Ætolorum] Ut Justin. 9, 1. *Hæc verba variasse videtur, nunc Atheniensium, nunc Ætolorum jura habita est.* Eod. lib. cap. 5. *in Asiam Persarum juris.* Lib. 11, 1. Syriæ quidem, sed *juris Ægypti civitate.*

Exempta sunt] Per Augustum oppida maritima XVIII.

Cala-

men acceperunt. Cotyora urbs dicitur fuisse Sinopensium apud Xenophontem. Nicæa Italiæ adjudicata Massiliensibus apud Strabonem, & Insula Pithecusæ Neapolitanis. Sic Calatim oppidum coloniæ Capuensi, Caudium coloniæ Beneventanæ adjudicata cum territoriis suis apud Frontinum legimus, Otho provinciæ Bæticæ Maurorum civitates dono dedit: quod apud Tacitum est. Quæ omnia convelli necesse est, si id recipimus, jus regendi semper subditum esse eorum judicio ac voluntati qui reguntur.

Cyri. lib. V. Lib. IV. Lib. V. Hist. I. Deut. XVII, 14. 1 Sam. VIII. 4. 1 Sam. IX. 16. X. 1. Sw. I. 11 Sam. V. 2. 1 Reg. IV. 1. Ps. CXLIV. 2. Luc. XXII. 25. Epist. XIV.

8. At vero esse reges qui populi etiam universim sumti arbitrio non subsint, tum sacra, tum profana historia testantur. *Si dixeris*, inquit Deus populum Israeliticum alloquens, *Statuam supra me regem*: & ad Samuelem: *Indica eis jus regis qui regnaturus est super eos.* Hinc rex unctus dicitur super populum, super hereditatem Domini, super Israelem: Solomo rex super totum Israëlem. Sic David Deo gratias agit, quod populum suum ipsi subjecerit. Et Christus, *Reges*, inquit, *gentium dominantur eis.* Notum illud Horatii:

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iovis.

9. Tres gubernandi formas ita describit Seneca: *Interdum populus est quem timere debeamus; interdum, si ea civitatis disciplina est, ut plurima per senatum transigantur, gratiosi in ea timentur viri: interdum singuli quibus potestas populi & in populum data est.* Tales sunt quos Plutarchus ait, οὐ μετὰ τοὺς νόμους

Flamin.

Calatim] Calatiam.

8. *Notum illud Horatii*] *Reges in ipsos imperium esse Iovis* nemo diffitetur. Nec quisquam dixit in reges imperium esse populi. Sed hoc dicitur: si reges imperio illo in proprios greges tantummodo ad mactandum utantur, greges illos non esse oves, ut semper impune se præbeant, sed homines qui sciant sibi nihil esse carius sua salute, & pastorem, qui pro lupo se gerat, non esse tolerandum.

9. *Seneca* —— 10. *Aristoteles*] Potestas populi & in populum data est Regibus: sed populi, quam ipse populus habuit. Sic etiam Imperator definit §. 6. Inst. de jur. nat. gent. & civ. *Populus ei & in eum omne imperium suum & potestatem concessit.* Non igitur Tyrannicum. Sed dicit, *data est.* Ergo populus eam non retinuit. Certe justam dedit, & ordinarie repetere non potest. Sed etsi homini libero, in quem potestas mihi nulla est, gladium donavero, sic ut & gladius ille exierit è mea potestate, si is eo gladio ad se aut me perdendum utatur, extorquere illum ei jure possum ac debeo.

Gratiosi] Potentes, quorum nemo facile gratiam negligit.

Plutarchus] Imperium reges habent in leges, hactenus, ut eas utiles ferre & latas si processu temporis inutiles appareant, abrogare possint, ut Agesilaus, rex qualem inferius negat Grotius hic describi, & improprie regem appellari, quod tamen non credidit Agesilaus, qui regem Persarum, etsi justitiæ studiosus esset, se negavit majorem esse: ille igitur Agesilaus, cum in Leuctrica pugna multi abjecissent scuta, quos legibus oportebat esse infames, non autem is status esset reip. ut tanto nu-

νόμους μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν νόμων ἄρχειν, *imperium habere non ex legibus modo, sed & in leges*, & apud Herodotum Otanes singulare imperium sic describit: ἀνευθύνως ποιέειν τὰ βούλεται: *facere quod quis velit, ita ut alii rationem non reddat.* Dioni quoque Prusæensi regnum definitur: ἐπιτάττειν ἀνυπεύθυνον ὄντα, *ita imperare ut alii ratio non reddatur*: Pausanias Messenicis opponit βασιλείαν ἀρχῇ ὑπεύθυνῳ, *regnum potestati tali quæ rationem actuum reddere debeat.*

III. Pol. XIV. 10 Aristoteles reges quosdam esse ait cum eo jure quod alibi habet ipsa gens in se ac sua. Sic postquam Romani principes imperium vere regium usurpare cœperunt, dicitur populus in eos omne suum imperium & potestatem contulisse, etiam in se, ut interpretatur Theophilus. Hinc illud dictum M. Antonini Philosophi: *Nemo nisi solus Deus judex principis esse potest.*

meto civium careret, operam dedit ut designaretur νομοθέτης sive legislator. Creatus legislator nullas novas leges tulit, sed veteres valere jussit post Leuctricam cladem, ut nihil quod in eo factum esset contra leges, puniri posset. Non autem hæc potestas in leges dat & jus omnes leges conculcandi. Eandem potestatem in leges habet populus liber: unde in XII. tabb. *Quod postremum populus jussit, jus esto.* Et ut rogabatur lex, ita & abrogabatur, antiquabaturque, interdum ei obrogabatur, derogabaturque. Et tamen in libera rep. legum est imperium longe supra populum. Livius lib. 2. *Liberi jam hinc populi Rom. rei pace belloque gestas, annuos magistratus, imperioque legum potentiora quam hominum peragam.* Vide diatriben ad Senecam.

Otanes] Otanis dictum quod ille protulit ad invidiam faciendam armatæ tyrannidi apud Herodot. lib. 3. mirum est adferri ad explicandum jus regium.

Otanis. Dion. Pausania] Rationem non reddunt actorum reges, quia non est magistratus ordinarius, coram quo eo nomine possit conveniri. Datum hoc ipsis, ut essent soluti impedimentis recte & juste faciendi: quod necessarium incommodum liberæ civitates habent & tolerare coguntur majorum commodorum gratia. Livius 9, 18. Tacitus 7 Ann. 73. Non ut omnia subvertendi habeant licentiam: deinde non sequitur, qui rationibus reddendis obnoxius non est, eum si palam illicita & quidem in summo gradu faciat, non posse puniri. Nam & Carthaginiensium in libera rep. imperatores à reddendis rationibus immunes erant ante constitutum senatum centum senatorum, de quo Justinus 19, 2. Qui tamen si rempublicam invadere voluissent, detecti & capti agebantur in crucem. In ipsa Hollandia sunt collegia quædam quæ rationem nemini reddunt, & tamen nec reges sunt, nec si deprehendantur in maleficio, judicum severitatem effugiunt.

10. *Antonini*] M. Antoninum sanctissimum virum & tantum tyrannorum hostem, ut palam diceret de decessoribus suis, omnes principes qui occisi essent, habuisse causas quibus mererentur occidi, neque quemquam facile bonum vel victum à Tyranno, vel occisum, ut scriberet. *Plane liberi mei pereant, si magis amari meruerint Avidius quam ibi: & si resp. expediet Castium vivere quam liberos Marci*: eum quicquam dixisse in favorem Tyrannorum, minus mirum foret. Si dixit, sano sensu accipienda sunt, non ut scelerum jus sit Tyrannis, sed ut principes & reges intelligantur esse supra suos judices

est. Dion. l. LIII. de tali principe: αὐθέντης ὄντως καὶ αὐθέκαστος, καὶ ἰσοῦται, καὶ τὸ σύμπαν, πάντα τὰ εἰκὸς βουλεύσασθαι ποιῆσαι, καὶ μὴ βουλεύσασθαι μὲν πράττῃ: *Liber est, suique ac legum potens, ut & quod vult faciat, & quod non vult non faciat.* Tale regnum jam antiquitus erat in Græcia regnum * Inachidarum Argis: nam in Argiva Tragœdia Supplicibus, sic populus Regem affatur apud Æschylum:

Inst. de jur. nat. & gent. sed & quod. Xiph. vita M. Ant. l. 4.

Σὸ τοι πόλις, σὺ δ' ἡ τὸ δήμιον,
Πρύτανις ἀκραιφνὴς ὤν,
Κραταιὸς βωμὸς ἑστίας χθονὸς,
Μονοψήφοισι νωμῶν σὺν φρενί.

Tu res populi, tuque urbs tota es,
Non judicibus subditus ullis,
Regni solio fultus ut ara,
Unoque regens cuncta arbitrio.

II. Lon-

dices quos ipsi constituunt: aut dixit eo sensu quo Tacitus: *Principatum fatis dari.* Loquitur enim ad milites injusta petentes quos deterrere vult, ne illi putarent, quia non daretur, quod injustis poscerent, sibi jus esse alium principem faciendi. Alioquin cum Cassius rebellaret, ipse Marius judicem de se fecit senatum, & conditionem Cassio tulit, ut utrique depositis armis senatui arbitrium relinqueret, utram Patres mallent imperare.

Grotii Notæ.

Inachidarum] Hi sunt ענקים. Deut. II, 10 ex qua origine & ענקה Ἥρα dea, cui templum Thebis Cadmus dicavit. Græci eam Palladem dixere. Dicuntur Æschylo Inachida fuisse Pelasgi, id est exteros à Syro ארם. Etiam qui Lacedæmonem primi tenuere Pelasgi erant, unde Abrahamo se cognatos dicebant Lacedæmonii in historia Maccabaica. Sicut autem Argivi reges plenissima usi potestate exemplo Orientis, unde venerant; sic & reges Thebani, è Phœnicibus. Apparet id ex Creontis verbis apud Sophoclem, & fecialis Thebani Supplicibus Euripidis.

Grotii Notæ.

Dion] Dio refert quid Augustus per varias & miras artes à Patribus elicuerit, nimirum omnibus ut legibus eum solverent, & promitterent omnia suo pro arbitrio agere. Si Augustus putasset jure imperii hoc sibi competere, non exspectasset decretum senatus, cum eandem potestatem jamdudum haberet in manibus & latis utiliter uteretur. Præterea idem senatus, qui Principibus tantam potestatem dederat, Neronem male ea utentem condemnavit, ut more majorum, id est, dissimo supplicio puniretur. Sueton. cap. 49. idque multo pluribus feciffet, si potuisset.

Sic populus] Non populus, sed peregrinæ & supplices, negantem recipere illas sine consensu populi. v. 402. Ἐγὼ δὲ κἀγὼ δίκαια μὲν πρὸς ἀστῶν ἄν.

Æschylum] Ad locum Æschyli respondit egregie Miltonus cap. 5. sui operis: verba illa ponuntur in personis fœminarum peregrinarum & supplicum, quæ rogabant in tutelam susciperi & defendi contra Ægyptios classe persequentes. At ipse rex Danaus cui dicebantur illa: *Ego*, ait, *non perficerem hoc etiam promissum, antequam de hac re cum populo communicavero.* Et turbus: *Dixerantne vobis, non sine populo hoc faciam, nec si pos-*

sim

sem quidem. Fatetur igitur se non posse. Et erant istæ filiæ ejusdem regis, qui tamen negat sibi licere eam sine populi consensu suscipere. Itaque magnus error est summorum virorum (Grotii & Salmasii) ex sententia fœminarum peregrinarum & suppliciter humillimeque blandientium colligere jus regni, & quidem apud populos Græcos, qui nunquam reges potestate abutentes tolerarunt.

Responsio ad primum argumentum τὸ ἐν ἀρχῇ sive principium petit. Hoc enim ipsum quæritur, an constitutio imperantis perpetuo à voluntate constituentis pendeat, hactenus, ut si pactis ille non stet, revocare constitutionem possit. Regimen commisit Principi populus, maxima cum potestate, fidemque dedit, quamdiu boni principis officio fungatur, tamdiu se parituros, & singulos pro ejus salute vitam oppositurus. Hoc semel promissum non pendet à voluntate promittentium: semel se obligarunt, & eo nexu tenentur, & qui non parent, à Principe possunt puniri. Sed nec desiderare debent, ut Princeps auræ populari serviat, & in omni re desideriis populi, quandoque erroneis, obsequatur. Hinc est quod Antigonus apud Justinum 28, 3. *Ipsi quærant cui imperent.* Quod Æmilius Paulus apud Livium 44, 22. *E terrane gubernaverint.* Et salubris principis est non nimis indulgere populo exemplo Augusti, Sueton. c. 42. Et Marci, qui militi extraordinariam pecuniam petenti negavit, ne quod illis præter morem daretur, & sanguine & visceribus aliorum civium & illis cognatorum exigeretur: & hac occasione protulit illam sententiam: *περὶ γὰρ τῆς μοναρχίας ὁ θεὸς μόνος κρίνειν δύναται.* *De imperio solus Deus judicare potest.* Quod nihil aliud volebat, quam se non metuere seditiones, rebelliones, conspirationes, Deum enim esse solum, qui constituat & mutet imperia. Quod non excludit factum humanum: perinde ut cum scriptura dicit: *Non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis.* Item: *Non qui plantat, non qui rigat, sed qui incrementum dat.* Talis est etiam sententia Valentiniani: ut multa sint dicta constantium principum ac ducum, qui imperitæ multitudinis deceptis voluntatibus non cesserunt. Alia est ratio in Tyranno manifesto, in quo intelligendo nemo fallitur. Is quicquid inter se & populum in constitutione factum est, ipse irritum reddidit, & sic alterno parendi pacto populum jam dudum solvit. Scit auctor jus Rhadamanthi, de quo monuit cap. 1. num. 5. *Quæ fecit sic quisque ferat, jus fiet & æquum.* Rhadamanthus autem & Minos & Æacus personas non distinguunt, & purpureos reges eodem loco habent, quo privatos, si fabulis fides.

Utitur exemplo mulieris, quæ sibi virum constituit, cui parere semper necesse habeat. Sed numquid ita, ut patiatur se flagellari, torqueri, occidi? Cur igitur inventa divortia? Ne adulterium quidem, ne maritalis debiti penuriam mulier cogitur pati, si non vult, quibus tantummodo subtrahitur ei de eo, quod promissum est, quid si non hæc modo subtrahantur, sed etiam vis vitæ adferatur? Lusus est perpetuus in vocabulo *superior.* Est omnino princeps & magistratus quivis superior populo, si latine loquimur: sed ut caput superius est membris, non ut injustum atque affligens onus incumbit presso ac deficienti: & quidem ut caput morale vel artificiale, quod si prægraver, salvo corporis statu potest demi: non ut naturale, quod auferri nequit, quin corpus pereat. Syllogismus ita formandus erat: Qui constituit aliquem supra se & omnem ei dat in se potestatem, cum pacto regendi juxta leges ac defendendæ conservandæque omnium & singulorum salutis, is eum hostem & persecutorem suum factum jus habet tollendi & puniendi: Atqui populus &c. Ergo.

Adversus minorem excipitur rursum, quosdam Principes non constitui à populis, exemplo acceptantium

tium advenas sub obediendi lege, & qui bello sibi alios subjecerunt.

Respondeo. Immo & hi constituuntur. Jurisconsulti norunt contractus & quasi contractus. Philosophi voluntarios & invitos: & ex utrisque perinde tradunt homines obligari: & in contractibus principes privatorum loco haberi. Est consensus advenarum istorum & gentium, non quidem valde spontaneus, consensus tamen: poterant enim & non accipere legem, & victi non servire fortiter moriendo, ut ille Lacon apud Senecam ep. 77. Sed dum mori durius omnes putant, quamvis duriores vivendi leges paciscuntur. Et his facile concedimus plura toleranda: sed cum ne hic quidem relinquatur, quod promissum est, tuto vivere, in duris licet & renuibus rebus, jus naturæ illis integrum est.

Argumentum secundum ita formandum fuerat. Si regimen omne civitatum natura magis populi quam Regentis causa comparatum est, sequitur etiam naturæ convenientius esse, ubi Regentis & eorum, qui reguntur, salus simul consistere nequit, & quidem Regentis detestabili culpa, ibi à populo submoveri Tyrannum, quam à Tyranno concidi & comedi populum. Atqui. Ergo:

Adversus hoc argumentum nihil valent exceptiones quæ proferuntur. Falsum regimen dominicum solius Regentis causa comparatum. Jus gentium introduxit servitutes per misericordiam servandi, qui occidi possent. §. 1. Instit. de jure personarum. Jus naturæ in hac re explicat Aristoteles 1. polit. *Quod imperat & parit natura, salutis causa conjungitur, nam quod mente providere potest natura, imperat & dominatur natura, quod autem illa potest corpore facere, paret & natura est servum. Quare dominus & servus idem conducit.* Esse dominus, qui emit servum suum, tantummodo utilitatem respicit. Sed hæc nostra pravitas est, non intentio naturæ, non gentium quæ servitutes constituerunt. Justinus de Parthis 41. 2. *Hos (servos) pari ac liberos suos cura habent, & equitare & sagittare magna industria docent.* Tacitus de Germanis 20, dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. Et 25. *Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis colore injungit: & servus hallenus paret. Verberare servum ac vinculis & opere coercere rarum.* Falsum quoque imperia, quæ bello & victoria parta sunt, ad solam vincentium utilitatem pertinere. Non enim inspicienda hic sola externa species, aut quid cogitet victor, sed quid agat Deus & natura. Nam si justo proque bello certatum est adversus populum injuriosum & vicinis gravem, utile est ipsis victis privari libertate, quæ in bonorum offensam & commodum abutuntur. Ut furioso utile extorqueri gladium. Idque ipse victor animo sibi proponit, si vir bonus est: quales prisci Romani, cum *victis nihil quicquam præter injuria licentiam eripiebant*, ut est apud Sallustium. De talibus Seneca in Troadibus: *Profuit illa victore capi*, & Rutilianus Numatianus:

Profuit injustis te dominante capi.

Si injusto, & ut est apud Lucanum, *Victrix causa deis placuit, sed victa Catoni.* Ne tum quidem solam esse vincentium utilitatem, in isto imperio evincam vel uno exemplo Israelitarum. Bella enim & victorias quibus illos subegerunt Moabitæ, Ammonitæ, Palæstini, Assyrii, quis dicet ad solam illarum gentium utilitatem comparata? quibus ut paterna castigatione lascivientes Hebræos admonebat Deus, & ubi ad sanam mentem rediissent, eadem flagella in ignem abjiciebat. Nec in victoria quidem Israelitarum, de septem devotis gentibus, sola utilitas vincentium fuit. nam bonum & utile est noxio puniri, ne peccata augeat, præsertim, si eousque processerit, ut *aliter eius sceleribus non possit subveniri*, quod ad Neronem dicebat ille apud Tacitum 15. Annal. 61. Quod etiam Suetonius significat, cum ait, quosdam conjurationis con-

11. Longe aliter quam de Athenienſium republica rex ipſe Theſeus apud Euripidem loquitur,

——— ὁ γὰρ ἄρχων
Εἷς ὢν ἴσος ἀνδρὶ, κοὐδὲν ἐλλόβῳ πόλις.
Δῆμῳ δ' ἀνασσέ· διὰ χρόνου δὲ μοῖρα μὲν
Ἐνιαυσίοισιν.

——— *hæc juris ſui*
Parere domino civitas tuæ negat:
Rex ipſe populus annuas mandat vices
Honores huic, illique.

Nam Theſeus, ut Plutarchus explicat, belli tantum ducem & legum cuſtodem agebat, * cætera par civibus. Hinc factum, ut reges qui populo ſubſunt non niſi improprie reges appellari dicantur: Sic poſt Lycurgum, magisque poſt Ephoros conſtitutos, reges Lacedæmoniorum reges nomine non re fuiſſe dicuntur Polybio, Plutarcho, * Cornelio Nepoti. Quod exemplum ſecuti & alii in Græcia. Pauſanias Corinthiacis: Ἀργεῖοι δὲ ἀπὸ ἰσονομίας καὶ τὸ αὐθάδειαν ἀγαπῶντες ἐκ παλαιοῦ τοῦ ἐξουσίας τῆς βασιλίων εἰς ὀλιγαρχίαν μετεσήμηνε, ὡς μηδὲν τῷ Κύνου καὶ τοῖς ἀπογόνοις ἢ τὸ ὄνομα λειφθῆναι τῆς βασιλείας μόνον. *Argivi jam olim æqualitatis & libertatis amantes regiam poteſtatem in minimum redegerunt, ita ut Cisi filiis ac poſteris præter nomen regni nihil relinquerent.* Talia regna negat Ariſtoteles

Lib. IV. Vit. Cleom. Vit. Agesi.

convictos, eam ipſam conjurationem ipſi pro beneficio imputaſſe, *tanquam aliter illi non poſſent niſi morte ſuccurrere*, cap. 36. Et ſic Parthus, quaſi conſilium daret, monebat Tiberium, *ut voluntaria morte maximos juſtiſſimoſque civium ſibi quamprimum ſatisfaceret.*

GRONOVII NOTÆ.

Cætera par civibus] Theſei filius Demophon in Heraclidis Euripidis:

Οὐ γάρ πόρευτά' ἄρχε βαρβάροις ἐμοὶ,
Ἀλλ' ἐν δίκαιοις ἄρχε· δίκαια πείσομαι.

Nec enim poteſtas barbaris in me rebus mihi,
Sed juſta refers obſequia, dum juſta impero.

Cornelio Nepoti] Verba ipſius, aut quiſquis is eſt qui vitas illuſtres ſcripſit, in Ageſilao: *Ut duces haberent reges nomine magis quam imperio.* Alibi: *Lacedæmoniorum autem Ageſilaus nomine non poteſtate fuit rex, ſicut cæteri Spartani.*

GRONOVII NOTÆ.

11. *Plutarcho*] Plutarchus non loquitur in univerſum de regibus Lacedæmoniorum, ſed de Cleomene ſolo & vitio illorum temporum p. 805. ἀνὴρ δὲ τῶν ἄλλων βασιλέων ἦν μόνος, ὁ δὲ ἄρχε πάσης τῆς Ἑλλάδος, ſcil. poſt eorum latrocinio ſublatum Agin.

Nihil relinquerent] *Adde*: ſic & apud Cumanos de regibus judicaſſe ſenatum notat Plutarchus. *Apud Cumanos*] Ἐν δὲ τοῖς Κύμαις τὸν ἄρχοντα τὸν ἐξ ἔτους τοῖς ἀνοσίοις ἢ ἐκ πάτρας ἄρχειν, ἢ μὴ δίκαια χρήσειν ἐπέρατο τὸ δικαστήριον, εἰς ὃ τὸν βουλόμενον ἢ τοῦ συνεδρίου τοῦτον ἐξέρχεσθαι τῆς βασιλείας τῆς ἀρχῆς, καὶ κατίσχειν, μέχρις οὗ ἀνήκει ἡ βασιλεῖ διαγνῶναι, πότερον ἀδίκως ἢ δικαίως φέρουσι τὴν ψῆφον. p. 292.

Quaſi

ſtoteles conſtituere propriam ſpeciem gubernationis, quia ſcilicet partem tantum faciunt in republica optimatium aut populi. *Quæſt. Gr. III. Pol. 12.*

12. Quin & in populis qui perpetuo regibus non ſubſunt exempla videmus * quaſi temporarii regni, quod populo non ſubſit. Talis erat poteſtas Amymonum apud Cnidios, & apud Romanos Dictatorum primis temporibus, cum ad populum provocatio non eſſet; unde Dictatoris edictum pro numine obſervatum ait Livius, neque uſquam ullum nili in cura parendi auxilium: Dictatura obſeſſam vim regiæ poteſtatis Cicero. *Liv. lib. 11. Plutarch. in Marcel. Halic. l. v.*

13. Quæ pro contraria ſententia adferuntur argumenta, ea ſolvere difficile non eſt. Nam primum, quod aſſeverant eum à quo aliquis conſtituitur eſſe ſuperiorem conſtituto, verum dumtaxat eſt in ea conſtitutione cujus effectus perpetuo pendet à voluntate conſtituentis; non etiam in ea quæ ab initio eſt voluntatis, poſtea vero effectum habet neceſſitatis: quomodo mulier virum ſibi conſtituit cui parêre ſemper neceſſe habet. * Valentinianus Imperator militibus qui ſe Imperatorem fecerant, poſtulantibus quod ipſi non probabatur, reſpondit: *Ut me ad imperandum vobis eligeretis, in veſtra ſitum erat poteſtate, ô milites: at poſtquam me elegiſtis, quod petiſtis in meo eſt arbitrio, non veſtro. Vobis tanquam ſubditis competit parere, mihi quæ facienda ſunt cogitare.* Sed nec verum eſt quod aſſumitur, omnes reges à populo conſtitui: quod exemplis patrisfamilias advenas ſub obediendi lege acceptantis, & gentium bello devictarum, quæ ſupra attulimus, ſatis intelligi poteſt. *Sozom. hiſt. Eccl. l. XVI.*

14. Al-

GROTII NOTÆ.

Quaſi temporarii regni] Livius Salluſtior in Cenſura omnes tribus, excepta una, ærarias fecit, ac ſic oſtendit jus ſibi eſſe in populum omnem.

Valentinianus] Verba ejus ſic refert Theodoretus IV, c. V: Ὑμεῖς μὲν τὸ φρονεῖν ἀπολέλοιπε μὴ ἐπιτρέπει ἄνευ ἡμῶν ἡ βασιλεία τοῖς ἀτάκτοις· ἐγὼ δὲ πάντων ἐδεξάμην ἐγὼ, ἐκεῖνα λέγειν οὐκ ὑμέτερον· τὸ μὲν ἐμὸν ἐστὶν ἐπιτάττειν· τὸ δὲ ὑμέτερον πειθαρχεῖν τοῖς ἐπιτάττουσι: *Veſtrum fuit milites, cum Imperator nullus eſſet, mihi tradere imperii hujus habenas. Ea ex quo acceptus ſum, de cetero non veſtrum ſed meum diſpicere quid reipublicæ expediat.*

GRONOVII NOTÆ.

12. *Amymonum*] Sic video & appellari eos à Bodino lib. 1. cap. 8. Ar Plutarchus: Τίνες οἱ Κνίδιοι τὸν Ἀμύμωνας, καὶ τίς ὁ Ἀγησίλεως, ἐξανίστανται συνεχῶς ἀλλήλους ἐκ τῆς ἀρχῆς· εἰσὶ δὲ ἄρχοντες ἐπὶ δέκα μῆνας ἀπὸ μιᾶς καὶ συνόδου τῆς μεγίστης. ἐκαλοῦντο δὲ ἀμύμονες, διὰ τὸ ἀνυπεύθυνοι εἶναι, καὶ τὸ πολυπραγμονεῖν πᾶσι δοκεῖ, εἰ μὴ τὰ δίκαια πολυπραγμονοῦσι τῶν ἀρχομένων: Ἀριστοφ. Græc. Quæſt. 292.

Provocatio non eſſet] Ante Decemviros. illis enim remotis lege cautum, ne quis magiſtratum ſine provocatione crearet, Livius 3, 55.

Cicero] Philipp. 3, 1.

11. *Cujus effectus*] Quæ ſemper poteſt ab conſtituente reſcindi.

Sozom. hiſt. Eccl. L. XVI.] Cap. VI.

Quod petiſſet] Petebant, ut collegam imperii ſumeret.

II. 14. Alterum argumentum sumunt ex dicto Philosophorum, regimen omne eorum qui reguntur, non qui regunt, causa esse paratum: unde sequi existimant ex finis nobilitate, eos qui reguntur superiores esse eo qui regit. Sed nec illud universaliter verum est, omne regimen ejus qui regitur causa esse comparatum; nam quædam regimina per se sunt regentis causa, ut dominicum: nam servi utilitas ibi extrinseca est & adventitia: sicut Medici lucrum ad ipsam medicinam non pertinet. Sunt alia regimina mutuæ utilitatis causa, ut maritale. Sic imperia quædam esse possunt comparata ad regum utilitatem, ut quæ victoria parta sunt, & non ideo tyrannica dicenda sunt, cum tyrannis, ut quidem ea vox nunc intelligitur, injustitiam includat. Possunt & quædam utilitatem respicere tam ejus qui regit quam ejus qui regitur, ut cum populus impotens sibi tuendo regem potentem imponit. Cæterum non nego in plerisque imperiis respici per se utilitatem eorum qui reguntur: & verum esse quod Cicero post Herodotum, Herodotus post Hesiodum dixit, fruendæ justitiæ causa reges constitutos. Sed non ideo consequens est, quod illi inferunt, populos rege esse superiores: nam & tutela pupilli causa reperta est, & tamen tutela jus est ac potestas in pupillum. Nec est quod instet aliquis, tutorem, si male rem pupillarem administret, amoveri posse; quare & in rege idem jus esse debere. Nam in tutore hoc procedit, qui superiorem habet. at in imperiis, quia progressus in infinitum non datur, omnino in aliqua aut persona, aut cœtu, consistendum

14. *Ea vox nunc*] Olim enim & legitimi justique principes interdum sic appellabantur. Virg. Aneid. 7. 268. *Fas mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.*

Sed quod illi inferunt] Non inferimus, nec negamus reges & magistratus esse populo superiores: sed dicimus inferiori jus esse contra intolerabiles superioris injurias se defendere: ut aiebat Vespasianus, non oportere maledici senatoribus, remaledici civile fasque esse. Sueton. cap. 9.

In tutore hoc procedit, quia habet superiorem] Ergo potest per ordinarium magistratum coerceri vel amoveri: quod quia non potest Tyrannus, extraordinaria via opus est, nempe, ut ipse populus se circumspiciat. Etenim à naturæ jure, quos inter judicio lis terminari non potest, inter hos bellum decernit.

Quia progressus in infinitum non datur] An datur progressus vindictæ in infinitum, quia statuitur Tyrannum professum à populo posse coerceri? Immo ne progressus in infinitum detur Tyrannidi, ideo propugnamus jus populi. Quod si progressus in infinitum datur, ubi non est persona, quæ à solo Deo judicetur, quid factum est in regnis, quæ non negat author fuisse, & rebus publicis, in quibus nulla talis persona fuit? quid Romæ, postquam non licuit magistratum sine provocatione coerceri. Sed opponit personæ cœtum. Is ergo cœtus est populus, etiam ubi principem non expresse subjecit legibus. Neque enim videri potest societatem cum principe iniisse talem, quæ omnem societatem destruit.

Deo peculiari curæ esse peccata Principum non inficiamur, sed ita, ut

dum est, quorum peccata, quia superiorem se judicem non habent, Deus sibi curæ peculiari esse testatur, qui ea aut vindicat, *Jer.* XXV. si ita opus judicet, aut tolerat in pœnam aut explorationem 12. populi.

15. Optime Tacitus: *Quomodo sterilitatem aut nimios imbres, & cætera naturæ mala, ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt donec homines, sed neque hæc continua, & meliorum interventu pensantur.* Et M. Aurelius magistratus dixit de privatis, principes de magistratibus, * Deum de principibus judicare. Insignis est apud Gregorium Turonensem locus, ubi is ipse Episcopus Regem Francorum sic affatur: *Si quis de nobis, ô Rex, justitiæ tramites transcendere voluerit, à te corripi potest: si vero tu excesseris, quis te corripiet? Loquimur enim tibi, sed si volueris, audis: si autem nolueris, quis te damnabit, nisi is qui se pronunciavit esse justitiam?* Inter Essenorum placita Porphyrius memorat ὁ δὲ θεὸς ὅτι πάντα γέγονε καὶ αἰ *Lib. V.*

ut excludat potestatem populi, cui eas vires, id consilium dedit, ut possit ab ultima tyrannide se liberare, id non dicit Jeremias. Minatur ibi Deus, ubi impleti fuerint LXX. anni, tum se visitaturum regem Babylonis. Nempe per Cyrum. Est enim ejus arbitrium, velitne tyrannos per suos, aut per alienigenas punire. Quando dicit se hunc Tyrannum plectere decrevisse per externum regem, non tollit jus aliarum gentium, nec sibi præripit libertatem quondam per eos, qui à Tyrannis premuntur, puniendi.

Taciti consilium est, non præceptum ad eos, qui luxum & avaritiam dominantium non tolerando majora incommoda sibi arcesserent. Deinde sterilitatem aut nimios imbres & cætera naturæ mala ita ferimus, ut tamen, quodcunque in promptu est, adversus ea remedium comparemus. Ubi illud omne deficit, necessario toleranda sunt. Sed hoc non vetat, quominus, quibus licet, sibi adversus ea prospiciant.

GRONOVII NOTÆ.

Deum de principibus judicare] Xiphilinus: οὐκ ἐμὲ τοὺς τῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ τὸν θεὸν μόνον κρίνειν χρῆναι. *De summo principatu Deum solum posse judicare.* Vitiges rex apud Cassiodorum: *Causa regia potestatis superna est applicanda judicio, quandoquidem illa cœlo petita est, & soli cœlo debet innocentium.* Apud eundem Cassiodorum rex: *Alteri subdi non possumus, quia judicem non habemus.*

GRONOVII NOTÆ.

15 *Magistratus de privatis*] Ayala sic refert 1, 2, 16. p. 29. Itaque recte M. Aurelius Imperator populo magistratum, magistratui regem, regi vero Deum judicem constitutum dixit.

Gregorium Turonensem] Hic Gregorii Turonensis locus potentiam imperantium indicat, non excludit jus populi. *Quis te corripiet?* inquit, nempe quis ordinarius magistratus, ut privati corripiuntur. Addit: *Nisi qui se pronunciavit esse justitiam.* Recte, non tamen ut de cœlo descendat, aut semper fulmen mittat: sed interdum per externos hostes, interdum per populum: utriusque exemplum est 1 Reg. 2. v. 2. & seqq.

Essenorum placita, non obtingere cuiquam imperium sine speciali Dei cura] Quis dubitat? sed an ideo omnia licere debent imperantibus? Ne morbi quidem, pestilentiæ, diluvia, incendia, naufragia sine speciali Dei cura contingunt. Numquid ideo cavenda non sunt?

*γίνεσθαί τοι τὸ ἄρχειν, non obtingere cuiquam imperium * sine Dei cura speciali.* Irenæus optime: *Cujus jussu homines nascuntur, hujus jussu & reges constituuntur apti iis, qui in illis temporibus ab ipsis regnantur.* Sensus idem in constitutionibus quæ dicuntur Clementis: *τὸν βασιλέα φοβηθέσθαι, εἰδὼς ὅτι τοῦ κυρίου ἐστὶν ἡ χειροτονία, regem timebis, gnarus à Domino electum.*

Lib. VII. c. XVII. 1 Reg. IV, 10. 11 Reg. X, 17.

16. Nec

GROTII NOTÆ.

Sine Dei cura speciali] Homerus:

Τιμὴ δ' ἐκ Διός ἐστι.

Ab Jove summus honor.

Diodorus Siculus lib. 1. de Ægyptiis: *ἅμα μὲν ἐκ ἄνθρωπον ἐπιμονίου πρόνοιαν νομίζοντες αὐτοὺς τυγχάνειν τῆς τῶν ὅλων ἐξουσίας: Existimant enim non sine divina quadam providentia pervenisse reges ad summam de omnibus potestatem.* Augustinus lib. v. de Civitate Dei: *Qui Vespasiano vel patri vel filio, suavissimis imperatoribus, ipse & Domitiano crudelissimo; & ne per singulos ire necesse sit, qui Constantino, ipse apostata Juliano,* nempe majestatem dedit, quod præcesserat. Vitiges apud Cassiodorum: *Omnis provectus, maxime regius, ad divinitatis munera referendus est.* Titi Imperatoris erat dictum: *potestates fato dari.*

GRONOVII NOTÆ.

Cujus jussu homines nascuntur, hujus jussu & reges constituuntur apti iis, qui temporibus istis per eos reguntur] Verum est: etiam Tyranni: sed ubi exactum est tempus, quod pœnæ populorum præfixit, idem Deus mittit illis Mosen, qui educat eos è servitute, aut Ehudum, qui Eglonem è medio tollat.

Regem timebis, gnarus à Domino electum] Regem timendum omnes boni fatentur & suadent: adeo quoque electum libenter largiuntur. Etiam malum & qui degeneraverit in manifestum tyrannum atque hostem generis humani, diu tolerandum, nec facile tentanda ultima remedia, vel ideo quia dum malus pellitur, sæpe pejor succedit, & titulum libertatis in servitutem vertit. Justinus lib. 18. cap. 1. *Sæpe libertas & speciosa nomina prætexuntur, nec quisquam alienum servitium & dominationem concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet.* Tacitus 4. hist. 74. Hæc utiliter monentur, sed non convellunt jus populi.

Ludunt fere in vocibus tyranni & populi, *Tyrannum* intelligimus non principem, jure regnantem, qui vel ipso vel per ministros humanitas peccet; qui sit in aliqua parte imperii severior, durior, morosior, aut cujus sint aliqua notabilia vitia, cum summa salus reipublicæ constet: non quo in factis diversum sentiat, sed vel eum, qui temp. factione, armis, malis artibus, sine lege & auctoritate illorum, penes quos potestatem deferendi jus est, exclusis illis, ad quos jure imperium pertinet, occuparit, &, ut plerumque fit, per vim & scelera administret: aut qui cum jure aliquo imperium obtineat, in omnia dissolventia temp. tollentia securitatem populi, jura procerum, leges regni, in qua juravit, vitia proruperit: qui denique confessione ac consensu omnium intelligatur ut aliquis Phalaris, Tiberius, Caligula, Nero. *Populum*, non colluviem ac fæcem plebis, aut factionem conspiratione turbulentorum validam & sibi quærentem, quod in alio accusat: non homines obæratos, egentes, scurras, operas, Bagaudas, quorum noverca est patria, rapientes temp. ut diripiant: sed bonos in populo, multo majorem & sinceriorem partem omnium ordinum, principes optimatum & plebis, integro statu, fortuna & moribus probatos, quorum interest temp. salvam esse: qui ultima servitutis & sævitiæ exempla perpessi, nullam aliam vident reliquam viam expediendæ salutis.

IX. 1. Nec

16. Nec obstat his quæ diximus, quod populi interdum puniti leguntur ob regum peccata: non enim ideo evenit, quod populus regem aut non puniret, aut non reprimeret, sed quod vitiis ejus tacite saltem consentiret. Quanquam etiam sine eo Deus summo dominio, quod in vitam necemque singulorum habet, uti potuit in pœnam regis, cujus supplicium est subditis orbari.

IX. 1. Sunt alii qui mutuam quandam subjectionem sibi fingunt, ut populus universus regi recte imperanti parere debeat, rex autem male imperans populo subjiciatur; qui si hoc dicerent, non facienda ob regis imperium ea quæ manifeste iniqua sunt, verum dicerent, & quod apud omnes bonos confessum est: sed id nullam includit coactionem, aut jus aliquod imperii. Quod si etiam populo alicui propositum fuisset partiri cum rege imperium (qua de re infra dicendum erit aliquid) fines certe potestati utriusque assignari debuissent tales, qui cognosci facile possent ex locorum, personarum, aut negotiorum discrimine.

2. Bonitas autem aut malitia actus, præsertim in civilibus, quæ sæpe obscuram habent disceptationem, apta non sunt ad partes distinguendas: unde summam confusionem sequi necesse est, cognitionem de re eadem pro jure potestatis, obtentu actus boni malive, hinc ad se rege trahente, inde populo, qualem rerum peturbationem introducere nulli, quod sciam, populo in mentem venit.

X. 1. Sublatis opinionibus falsis, restat cautiones adhibeamus aliquas, quæ viam nobis monstrare possint ad recte dijudicandum cui jus summæ potestatis in gente quaque competat. Prima cautio hæc sit, ne decipiamur ambiguo nominis sono, aut rerum externarum specie. Exempli causa, quanquam apud Latinos opponi solent principatus & regnum, ut cum Vercingetorigis patrem dicit Cæsar principatum obtinuisse Galliæ, sed

IX. 1. *Non faciendo*] Regi non parendum in illis, quæ palam impia & injusta sunt.

Nullam includit] Non cujus imperium licet detrectare, in eum licet etiam imperio uti.

Partiri cum Rege] Ita regem constituere, ut aliquando ille ipsis, aliquando ipsi regi imperarent.

2. *Bonitas*] Recte agere vel perperam, non est idonea mensura potestatis, neque ejus dividendæ aut transferendæ modus; præsertim in administratione rerum civitatis aut populi, ubi sæpe optime consulta pro pessimis accipiuntur, & vicissim prava pro salubribus illudunt.

Obscuram disceptationem] Interpretationem ambiguam. Huc pertinet Taciti 2 ann. 2. Ignotæ Parthis virtutes, nova vitia; & quia ipsorum moribus aliena, perinde odium pravis & honestis.

X. 1. *Principatum obtinuisse*] Principatus est primus dignitate & auctoritate locus inter jure liberos: regnum est potentia justa in subjectos. In illo pollent gratia & factione; in hoc vi & imperio.

ſed quod regnum affectaret interfectum: & cum Piſo apud Tacitum Germanicum dicit principis Romanorum, non Parthorum Regis eſſe filium: & cum Suetonius parum abfuiſſe ait Caligulam, quin ſpeciem principatus in regnum converteret: & cum Vellejo Maroboduus dicitur non principatum parentium voluntate conſtantem, ſed vim regiam complexus animo.

2. Videmus tamen confundi hæc ſæpe: nam & Lacedæmonii duces ex Herculis poſteritate, poſtquam Ephoris ſubjecti fuere, reges dicebantur nihilominus, ut modo vidimus: & veteri Germaniæ reges erant, quos Tacitus præfuiſſe ait auctoritate ſuadendi, non poteſtate jubendi: Et de Euandro rege Livius, rexiſſe eum auctoritate magis quam imperio: & Suffetem Carthaginenſium Ariſtoteles & Polybius βασιλέα appellant: ut & Diodorus, quomodo & Hannonem * Carthaginenſium regem dixit Solinus. Et de Scepſi in Troade narrat Strabo eum, adjunctis in civitatem Mileſiis, populari republica uti cepiſſet, veterum regum poſteris nomen manſiſſe regium, & honoris nonnihil.

Lib. 1.

Lib. xv. cap. 72.

3. Contra Romani Imperatores, poſtquam palam & ſine ulla diſſimulatione regnum liberrimum tenuerunt, principes tamen vocabantur. Sed & inſignia regiæ majeſtatis in liberis quibuſdam civitatibus tribui principibus ſolent.

4. Jam vero comitia ordinum, id eſt conventus eorum qui populum in claſſes diſtributum referunt, nimirum, ut Guntherus loquitur,

Prælati, proceres, miſſique potentibus urbes:

alibi quidem in hoc ſerviunt duntaxat, ut ſint majus regis conſilium, per quod querelæ populi, quæ ſæpe in conſiſtorio reticentur, ad regis aures perveniant, cui deinde liberum ſit ſtatuere quod ex uſu ipſi videatur. alibi etiam jus habent de actis principis

GROTII NOTÆ.

Carthaginenſium regem dixit Solinus] Sic qui vitam ſcripſit Annibalis: *Ut enim Romæ conſules, ſic Carthagine quotannis annui bini reges creabantur.* His improprie dictis regibus accenſeri poſſunt & filii, quibus regium nomen datum à patribus regiam vim retinentibus. Talis is Darius fuit, quem pater Artaxerxes judicatum interfici juſſit. Plutarchus in Artaxerxe.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Ephoris ſubjecti*] Non ſubjecti fuere reges Ephoris, ſed Ephori regiæ poteſtati oppoſiti, quemadmodum Romæ imperio conſulari objecti tribuni. Valerius Maximus 4. 1. 1. ne regum hæreditaria potentia in tyrannidem degeneraret, idque auctore rege Theopompo.

Βασιλέα] Juſtino quoque Homilcar rex Pœnorum, qui tamen apud eosdem delectos rationem rerum geſtarum reddebat, ut hoc metu ita in bello imperia cogitaret, ut domi judicia legeſque reſpiceret. Juſt. 19. 2.

3. *Inſignia*] Ut Venetiarum Duci corona & titulus Serenitatis.

4. *Ut ſint majus*] Quos audiat cum poteſtate libera ſequendi ſententias illorum & improbandi.

In conſiſtorio] In interiore aut proximorum miniſtrorum conſilio.

Plerâ-

pis cognoscendi, atque etiam leges præscribendi quibus princeps teneatur.

5 Sunt multi qui existimant discrimen summi imperii, aut summo minoris, petendum ex delatione imperii per electionem aut successionem. Nam quæ hoc modo deferuntur imperia, ea summa esse contendunt, non item quæ illo. At hæc universim vera non esse pro certo haberi debet. Nam successio non est titulus imperii, qui imperio formam assignet, sed veteris continuatio. Jus enim ab electione familiæ cœptum succedendo continuatur; quare quantum prima electio tribuit, tantum defert successio. Apud Lacones regnum ad hæredes transibat, etiam post Ephoros constitutos. Et de tali regno, id est principatu, est apud Aristotelem: τούτων τῶν βασιλειῶν αἱ μὲν κατὰ γένος εἰσὶν, αἱ δὲ αἱρεταί, *quædam sanguinis jure, quædam electione deferuntur*: & Heroicis temporibus * pleraque in Græcia regna talia fuisse & ipse notat, & Thucydides. Contra, Romanum imperium, etiam sublata omni senatus & populi potestate, per electionem conferebatur. *Pol. III. XIV.* *Lib. I.*

XI. 1. Altera cautio hæc esto. * Aliud esse de re quærere, aliud de modo habendi, quod non in corporalibus tantum, sed & in incorporalibus procedit. Ut enim res est ager, ita & iter, actus, via. Sed hæc alii habent jure pleno proprietatis, alii jure usufructuario, alii jure temporario. ita summum imperium Dictator Romanus habebat * jure temporario: reges denique tam qui primi eliguntur, quam qui electis legitimo ordine succedunt, jure usufructuario: at quidam reges pleno jure proprietatis, ut qui justo bello imperium quæsiverunt, aut in quorum ditionem populus aliquis, majoris mali vitandi causa, ita se dedidit ut nihil exciperetur.

2. Neque enim illis assentio, qui Dictatori negant fuisse summum

GROTII NOTÆ.

Pleraque in Græcia regna talia fuisse] Notatum id & Dionysio Halicarnassensi libro II, & V.

Aliud de re quærere, aliud de modo habendi] Videat cui vacat Carolum Molinæum ad consuetudines Parisiens. Tit. 1. §. 2. gl. 4. num. 16, & 17.

Jure temporario] Imperatoris ad tempus facti exemplum habes apud Gregoram libri IV. initio.

GRONOVII NOTÆ.

5. *Non est titulus*] Vocabulum significans jus minus majusve imperantis, sed idem jus quod decessores habuerunt.

Ab electione familiæ] In primo, qui ejusdem familiæ ad regnum evectus est.

Per electionem] Factam à militibus: nec aliter quam si successor defecisset. nam si filios rerum utcumque gerendarum & militis demerendi capaces reliquisset imperator mortuus, sive naturales sive adoptivos, sine dubio succedebant.

XI. 1. *Jure temporario*] Locationis, emphyteuseos, si cui in diem fundus addictus sit, l. 4. D. de rei vendit.

Jure usufructuario] 1, 1, 1.

Jure pleno proprietatis] Malim ditionis, imperii. Vide Vestibulum.

2. *Illis assentio*] Bodinus lib. 1. cap. 8.

mum imperium, quia perpetuum non erat. Nam rerum moralium natura ex operationibus cognoscitur: quare quæ facultates eosdem effectus habent, eodem nomine nuncupandæ sunt. At dictator intra tempus suum * omnes actus eodem jure exercet quo rex qui est optimo jure; neque ejus actus ab alio reddi irritus potest. Duratio autem naturam rei non immutat, quanquam si de dignitate quæritur, quæ majestas dici solet, dubium non est quin ea major sit in eo, cui jus perpetuum datum est, quam cui temporarium, quia ad dignitatem facit habendi modus. Atque idem dictum volo de his, qui antequam reges ad suam tutelam pervenerint, aut dum furore, aut captivitate impediuntur, curatores regni ita constituuntur ut populo non subsint, neque ante legitimum tempus potestas eorum sit revocabilis.

Procopius Vand. 1. Aimos. 11. c. 20. l. IV. c. 35.

3. Aliud censendum de his qui jus acceperunt quovis tempore revocabile, id est precarium, quale olim Vandalorum regnum fuit in Africa, & * Gothorum in Hispania, * cum ipsos deponerent populi quoties displicerent. horum enim singuli actus irriti possunt reddi ab his qui potestatem revocabiliter dederunt; ac proinde non idem est effectus, nec jus idem.

XII. 1. Quod autem dixi, quædam imperia esse in pleno jure proprietatis, id est, in patrimonio imperantis, quidam viri

GROTII NOTÆ.

Omnes actus eodem jure exercet] Adeo quidem ut populus cum Fabium Rutilianum servare vellet, apud Dictatorem precibus egerit.

Gotthorum regnum in Hispania] Moris antiqui vestigium in Behetriis. vide Marianam lib. XVI.

Cum ipsos deponerent populi quoties displicerent. Hoc de Herulis etiam prodidit Procopius Gotthicorum II. de Longobardis Paulus Warnafredi libro IV, & VI. de Burgundis Ammianus libro XXVIII. de Moldavis Laonicus Chalcocondylas: de rege Agadis apud Afros Johannes Leo libro VII. de Norwagis ait Guilielmus Neubrigensis regem ibi factum quisquis regem occidisset: de Quadis & Jazygibus, similia habes in excerptis Dionis.

GRONOVII NOTÆ.

Rerum moralium] Res in Ethicis & Politicis id sunt & vocantur, quod eas esse monstrant effecta, nullo discrimine temporis.

Qui est optimo jure] Vide ad Liv. 9, 14.

Duratio] Modus temporis.

Quæ majestas] Non ut accipitur pro ipso jure aut potestate, sed pro veneratione, quam vulgus præstat principibus. Sueton. Vespas. 7. Alioqui majestas principi facto aut nato statim adest. Ovidius 5 Fastor. 26.

Ad tutelam suam] Desierunt esse pupilli. Cicero Bruto cap. 25. Cornel. Nepos Eumen. 2.

3. *Precarium*] Nam precarium est quod datur utendum, quamdiu danti libet. l. 1. D. de precario. Justinus 45, 4. Tac. 1. hist. 52.

Deponerent] Destituerent. Sueton. Neron. 40. Gal. 10. & 11. *regno exsuerent vel privarent.*

XII. 1. *In patrimonio imperantis*] Ne hoc quidem admiserim. Certe aliter veteres. Seneca 7 de beneficiis cap. 6. *Cæsar omnia habet, filius ejus privata tantum ac sua: & universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria.* Plinius Paneg. 50. *Est, quod Cæsar*

viri eruditi hoc argumento oppugnant, quod liberi homines in commercio non sint. At sicut alia est potestas dominica, alia regia; ita & alia est libertas personalis, alia civilis, alia singulorum, alia universorum. Nam & Stoici quandam servitutem constare dicebant ὑπὸ τάξει, in subjectione: & in sacris literis subjecti regis, servi vocantur. Sicut ergo libertas personalis dominum excludit, ita libertas civilis regnum atque aliam quamvis proprie dictam ditionem. Sic Livius ista opponit: *Regem vocabant, libertatis dulcedine nondum experta.* Idem: *Indignum videbatur, populum Romanum servientem, cum sub regibus esset, nullo bello ac ab hostibus nullis obsessum esse, liberum eundem populum ab Hetruscis obsideri.* Et alibi: *Non in regno populum Romanum, sed in libertate esse.* Rursum alio loco * opponit gentes, quæ in libertate essent, iis quæ sub regibus viverent. Cicero dixerat: *Aut exigendi reges non fuerant, aut plebi re non verbis danda libertas.* Post hos Tacitus: *Urbem Romam ab initio reges habuere: libertatem & consulatum L. Brutus instituit.* Et alibi: *Acrior Arsacis regno Germanorum libertas.* Arrianus Indicis: βασιλεῦσι καὶ ταῖς πόλεσιν ὅσαι αὐτόνομοι. *Regibus & civitatibus liberis.* Cæcina apud Senecam: *Regalia fulmina sunt quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis liberæ loca: * quorum significatio regnum civitati minatur.* Sic Cilicum illi qui regibus non parebant Eleutherocilices nuncupati. De Amiso Strabo, modo

Hotom. com. 18. q. 1. Diog. Laert. 1 Samuel. XXII, 28. 11 Samuel. X, 2. 1 Reg. IX, 22. Liv. lib. 1. Lib. 2. Lib. XLV. Lib. III. de legibus. Ann. 1. de moribus Germ. Lib. XII.

Cæsar non suum videat: tandemque imperium principis quam patrimonium majus est. Florus quoque separat imperium populi à patrimonio 4, 1. *Ærarium quoque jussit effringi, censumque & patrimonium Po. Ro. ante rapuit quam imperium.*

GROTII NOTÆ.

Opponit gentes quæ in libertate essent iis quæ sub regibus viverent] Thucydides: ὁ δὲ Τήρης ὅπερ ὁ τοῦ Σιτάλκου πατὴρ πρῶτος Ὀδρύσαις τὴν μεγάλην βασιλείαν ἐπιπλέον τ' ἄλλης Θρᾴκης ἐποίησε. πολὺ γὰρ μέρος καὶ αὐτονομὸν ἐστι Θρᾴκων: *Hic Teres Sitalcis pater primus Odrysarum regnum ita auxit ut cæteros Thraciæ reges superaret: est enim pars etiam Thracum libera.* Seneca pater suasoria prima: *Non eodem modo in libera civitate dicendum esse sententiam quæ apud reges.* Josephus antiquæ historiæ libro XIII. πρὸς βασιλεῖς καὶ δήμους ἐλευθέρους: *Ad reges populosque liberos.* Cicero Epistola XV, 4. Populorum liberorum, regumque sociorum auxilia. Plinius libro VI, cap. XX. de Indis: *Jam hi montium qui perpetuo tractu Oceani oram tenent, liberi & regum expertes.*

Quorum significatio regnum civitati minatur] Vide exemplum talis ostenti apud Bezarum libro XIX historiæ Genuensis.

GRONOVII NOTÆ.

Personalis] Ingenuorum & manumissorum.

Civilis] Jus regendæ reipublicæ pro cive 2, 24, 6.

Singulorum] Domum & patrimonium suo arbitrio regentium.

Universorum] rempublicam suis legibus administrantium.

Livius lib. 1.] Cap. 17.

Regem vocabant] Regnari volebant.

Idem lib. 2.] Cap. 12.

Ac] Nec.

modo liberam fuisse, modo sub regibus. Et passim in legibus Romanis de bello, & de judiciis recuperatoriis, externi distinguuntur in reges & populos liberos. Hic ergo non de hominum singulorum, sed de populi libertate quæritur. Quin & sicut ob privatam, ita ob hanc publicam subjectionem, aliqui dicuntur esse non sui juris, non suæ potestatis. Hinc illa: *Suæ urbes, qui agri, qui homines Ætolorum juris aliquando fuerunt:* Et, *Estne populus Collatinus in sua potestate?*

Liv. lib. XXXVIII. Idem l. V.

2. Proprie tamen cum populus alienatur, non ipsi homines alienantur, sed jus perpetuum eos regendi, qua populus sunt. Sic cum uni liberorum patroni libertus assignatur, non hominis liberi fit alienatio, sed jus quod in hominem competit transcribitur.

3. Neque illud magis firmum est, quod ajunt; si quos populos rex bello quæsierit, cum eos non sine civium sanguine ac sudore quæsierit, civibus quæsitos potius credi debere quam regi. Nam & fieri potuit, ut rex * ex sua privata substantia exercitum aluerit, aut etiam * ex fructibus ejus patrimonii quod principatum sequitur. Nam ut in ipsum illud patrimonium rex aliquis non nisi usumfructum habeat, perinde ut in ipsum jus imperandi populo qui se elegit, fructus tamen ipsius sunt proprii: sicut in jure civili est proditum, hæreditatis quæ restitui jussa est fructus non restitui, quia non hæreditati accepti feruntur, sed rei. Evenire ergo potest ut rex * in quosdam populos imperium habeat proprio jure; ita ut alienare etiam possit. Strabo Cythera insulam Tænaro objacentem fuisse ait Euryclis Lacedæmoniorum principis ἐκ μέρους κτῆσιν ἰδίας, *privato ipsius jure.* Si rex Solomo regi Phœnicum Hiromo (ita enim eum Græce vocat Philo Byblius qui Sanchuniatonis

L. in fideicommissaria §. plane, D. ad S. C. Trebellianum.

Liv. VIII. 2 Reg. XII.

GROTII NOTÆ.

Ex sua substantia privata] M. Antoninus ad bellum Marcomannicum, cum ærario exhausto indicere populo nihil vellet, facta in foro Trajani auctione, distraxit vasa aurea, pocula crystallina ac murrina uxoris & suam sericam & auream vestem, multa ornamenta gemmarum.

Ex fructibus ejus patrimonii] Ideo Ferdinandus Granatensis regni partem alteram, ut stante matrimonio ex Castellæ proventibus quæsitam, sibi vindicavit. Docet Mariana libro XXVIII historiæ Hispanicæ.

In quosdam populos imperium habeat proprio jure] Balduino concessere, qui cum ipso in orientem belli causa venerant, ut urbium, provinciarum, vectigalium, rerum bello captarum dimidium ipsi cederet.

GRONOVII NOTÆ.

De bello & judiciis] L. 19. D. de Capt. & postlim. infra num. 21.

2. *Populus alienatur*] Per testamentum, donationem, pactum alteri traditur.

Libertus assignatur] Vide tit. Inst. de assignatione libertorum.

3. *Quæ restitui jussa est*] Fidei commissario.

Fructus non restituti] Nisi hæres fuerit in mora, aut diserte rogatus, ut hoc quoque restitueret, quia proveniunt non ex hæreditate, sed ex rebus, quas bono jure possidet.

L. in fideicommissaria §. plane] §. Quotics.

Her-

niatonis historiam vertit) dedit urbes viginti: non ex urbibus populi Hebræi: nam Cabul (quod nomen illis urbibus datum est) ponitur extra fines Hebræorum, Jos. XIX, 27. sed ex iis urbibus quas populi devicti hostes Hebræorum ad eum diem retinuerant, quasque partim Rex Ægypti Solomonis socer vicerat, & Solomoni dotales dederat, partim subegerat ipse Solomo. Nam eo tempore ab Israëlitis non habitatas argumento est, quod postquam Hiromus eas reddidit, tum demum Solomo eo deduxit Hebræorum colonias. *1 Reg. IX. 6. Ibid. 12. 1 Paral. VIII, 14.*

4. Sic * Hercules legitur Spartæ bello captæ imperium Tyndareo dedisse, hac lege, ut si quos ipse Hercules liberos relinqueret, iis restitueretur. Amphipolis in dotem data Acamanti Thesei filio. Et apud Homerum Agamemnon septem urbes se Achilli daturum pollicetur. * Melampodi partes regni duas dono dedit rex Anaxagoras. De Dario sic Justinus: *Regnum Artaxerxi, Cyro civitates quarum præfectus erat, testamento legavit.* Sic * Alexandri successores in jus illud plenum ac proprietatem imperandi populis, qui sub Persis fuerant, pro sua quisque parte successisse, aut etiam ipsi victoriæ jure id imperium sibi quæsivisse censendi sunt. quare non est mirandum si alienandi jus sibi arrogarunt. *Diod. l. IV. Lib. V.*

5. Sic cum * Attalus rex Eumenis filius populum Romanum

GRONOVII NOTÆ.

Hercules] Idem Hercules Dryopes, qui juxta Parnassum habitabant, a se victos donavit Apollini. Servius ad IV Æneidos: Herculem adversus Lapithas belli socium sibi sumpsit Ægimus Dorienssium rex, parte regni in mercedem societatis data. Cycnæus Salaminis rex prole carens regnum testamento reliquit Teucro. Peleus ab Eutysione Phthiæ rege tertiam regni partem accepit in dotem, quæ habet Apollodorus. Apud Livium est lib. I: *Fessa Numitori regnum legat.*

Melampodi] Vide Servium ad sextam Eclogam, sic apud Homerum Iobates Bellerophonti dat filiam:

Δῶκε δ' ἑῆς πρόπαρ θυγατρὸς ἧμισυ πάντος.

quod Servius sic interpretatur ad Virgilium: *filiam suam ei cum parte regni in matrimonium dedit.* Phœnix de Peleo:

πολλοὶ δὲ μοι αἴτιον ἦλθε, Ναῖος δ' ἐγγυάλιξε φίλης ἀπὸ πατρίδος αἴσης.

Populos dedit hic multis multos, Ut fines Phthiæ, Dolopum quæ regna, tenerem.

Lanassa nubens Pyrrho Epiroratum regi in dotem ei attulit Corcyram urbem ab Agathocle patre suo bello captam. Plutarchus Pyrrho.

Alexandri successores] Ammianus de Perside, non exacte tamen ad historiæ fidem: *Ex testamento nationem omnem in successoris nomine jura transfutam.* libro XXII.

Attalus Rex] Valerius Maximus: *Attalus testamento æquitate gratus Asiam populo Romano legavit.* Sertorius ea de re apud Plutarchum: τὴν βασιλέως τροφὴν ἐκείνοις καταλιπὼν ὑπηρέτην. *Cum populus Romanus optima jura eam terram teneret.*

GRONOVII NOTÆ.

4. *Anaxagoras*] Argei F. Megapenthis N. Prœti pronepos. Megapenthi Argos Pericus patrueli tradidit; ipse transtulit regnum Mycenas. Cum Melampode & ejus fratre Biante partitus id regnum Anaxago-

num Testamento bonorum suorum hæredem fecisset, populus Romanus sub bonorum nomine etiam regnum complexus est.

Florus l. 11. Epit. Liv. 58. Florus de ea re: *Adita igitur hæreditate provinciam populus Romanus, non quidem bello nec armis, sed quod est aquius testamenti jure retinebat.* Et postea cum * Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanum fecisset heredem, regnum in provinciæ formam redactum est. Cicero secunda in Rullum: *Hæreditatem crevimus, regnum Bithynia.* Sic Libyæ pars * Cyrenaica eidem populo, ab Appione rege, testamento relicta.

6. Tacitus, Annalium XIV, agrorum meminit qui regis * Appionis quondam habiti, & populo Romano cum regno relicti.

ras, quod Melampus bacchantes vagantesque fœminas lustrasset ac sanasset. Paulan. 2. p. 116.

5. *Cicero secunda in Rullum: Hæreditatem crevimus*] Cap. 13. Quidquam hæreditatem jam crevimus, adimus, agnovimus. Cic. 6 ad Attic. 1. 11, 2. Vide ad lib. 2. cap. 7. num. 8.

Grotii Notæ.

Nicomedes] Vide Appianum Mithridatico & civili primo.

Cyrenaica] In qua urbes Berenice, Ptolemais, Cyrene. Eutropius VI.

Appionis] Appianus Mithridati CO: Κυρηναίων αὐτῶν Ἀππίων βασιλεὺς ὢν τελευτᾷ τὴν Λιβύην ταύτην τῷ δήμῳ τῷ Ῥωμαίων ἀπολιπών. *Cyrenem testamento reliquit Appion nothus e Lagidarum genere.* Ammianus lib. XXII. *Aridam Libyam supremo Appionis regis consecuti sumus arbitrio: Cyrenarum refertum civitatibus Libyæ Pentapolees Ptolemæi liberalitate susceperimus.* Rex enim Cyrenarum & Appio & Ptolemæus dicebatur. vide breviarium Livii lib. LXX. Ipse hic Appio Cyrenarum hoc regnum patris testamento acceperat, auctore Justino lib. XXXIX. Alterius Appionis cujus Ammianus meminit, qui aridam Libyam populo Romano reliquerit, mentio in chronico Eusebiano ad annum CIↃ IↃ CCCCLII. Addequod in ædificiis narrat Procopius, Ariaris regis testamento ita divisam Armeniam, ut major pars Ariari, minor Tigrani cederet. Ex Josepho discimus, Herodem, Augusto ei concedente ut regnum cui è liberis vellet relinqueret, testamentum aliquoties mutasse, Antiquæ historiæ lib. XV. & XVI. Mos hic etiam Gothis & Vandalis in iis quæ armorum jure tenebant. Gizerichus Vandalus de Hispania testamentum fecit; Procopius Vandalicorum 1. Theudericus Lilybæum in Sicilia dotem dat sorori Amalesfridæ, Procopius ibidem: Sed & aliis gentibus. Aquitaniam bello quæsitam Pipinus inter liberos divisit: Fredegarius fine Chronici. De Burgundia testamento relicta vide Aymonium III, 61. & 75. Fessæ rex Fessam secundo filio legat; Leo Afer libro III. quem & de Bugia vide libro quinto. Sultanus Aladinus Ofmani plurimas legavit civitates; Leunclavius Turcicæ historiæ libro II. Germeani filius rex cum filia sua, Bajazeti nupturi, dedit Phrygiæ urbes; idem Leunclavius libro V. Regnum Turcarum in Cappadocia Musa in liberos distribuit; Nicetas libro III. Urbes ad Pontum Euxinum à Chuscino Beza Murati traditæ; Leunclavius libro I. Bajazetes Stephano urbes dedit Serviæ in honorem uxoris suæ quæ Stephani soror; idem lib. VI. Mahumetes Sultanus Murati testamento regnum reliquit; idem libro XII. Jacupes Begus Germeanoglius ditionis suæ hæredem fecit Muratem Sultanum; idem libro XIV. Mahumetes Turca filiis duobus, Amurati Europæ, Mustafæ Asiæ, imperium relinquere cogitarat: est id apud Chalcocondylam lib. IV.

Basi-

licti. Cicero de lege Agraria: *Quis ignorat, regnum Ægypti testamento regis Alexandrini populi Romani esse factum?* Mithridates in oratione apud Justinum de Paphlagonia loquens: *Quæ non vi, non armis, sed adoptione testamenti patri suo obvenisset.* Narrat idem ab Orode Parthorum rege diu dubitatum, quem filiorum suorum post se regem destinaret. Et Polemo Tibarenorum adsitæque regionis dynasta uxorem reliquit imperii hæredem: quod & in Caria olim fecerat Mausolus fratres habens superstites.

Epist. Liv. 43. Ap. Math. Justin. lib. XXXVIII. Lib. XLII. Strabo lib. XII. Strabo XIII. Lib. II. Dan. c. 4.

XIII. 1. At in regnis quæ populi voluntate delata sunt, concedo * non esse præsumendum eam fuisse populi voluntatem, ut alienatio imperii sui Regi permitteretur. Quare quod Crantzius ut rem novam notat in Unguino, quod is Norvegiam testamento reliquisset, non est quod improbemus, si Germanorum mores respicit, apud quos regna eo jure minime habebantur. Nam quod Carolus Magnus, & Ludovicus Pius, & alii postea etiam apud Vandalos & Hungaros de regnis testati leguntur, * id commendationis magis vim apud populum habebat,

Basilius Porphyrogennetus Imperator à Davide Curopalate hæres institutus ejus regionis quam David ille in Iberia tenuerat; narrat Zonaras. Venio ad Christianos in oriente victores. Thessaliam Michael Despota inter liberos divisit: habet id Gregoras lib. IV. Ætoliæ Princeps Venetis Athenas reliquit, Baroniam Antonio vendidit: Chalcocondylas libro IV. Messena, Ithome, & Arcadiæ maritima ab Arcadiæ principe filiæ data in dotem cum ea Thomæ Imperatoris Græci filio nubenti; idem libro V. Acarnania inter nothos Caroli principis testamento ipsius divisa. Partes de Ætolia cognatis datæ, narrante eo quem dixi Chalcocondyla. Sic & regna Hierosolymorum & Cypri partim testamentis legata, partim transcripta contractibus; vide de Cypro Bembum Italicorum VII. & Parutam libro primo. Genuatibus in Sardinia Castrum oppidum donatum, aliæ Calaritanæ ditionis donatæ; Bezanus de Bello Pisano libro II. Robertus filio minori Raimundo dedit Dyrrachium & Aulonem; Anna Comnena lib. V. Alfonsus Arragonius Neapoleos regnum, ut armis partum, Ferdinando notho suo reliquit. In eodem regno urbes quasdam Ferdinandus legavit nepoti; Mariana libro XXX.

Non esse præsumendum eam fuisse populi voluntatem ut alienatio imperii sui regi permitteretur] Imperium non debere relinqui ut agros & servos dicit Vopiscus Tacito. Salvianus: *Non poterat populus quæ regebat per testamentum egenis tradere.*

Id commendationis magis vim apud populum habebat] Vide Capitulum XII conventus ad Carisiacum sub Carolo Calvo. Huc refer testamentum Pelagii quo Hispaniam reliquit Alfonso & Ossimindæ, & de Dania quædam apud Saxonem. Neque mirum igitur quædam testamenta improbante populo fuisse irrita, ut Alfonsi Arragonii; vide Marianam libro X. Et Alfonsi Legionensis, cum is filias filio prætulisset; idem Mariana libro XII.

GRONOVII NOTÆ.

XIII. 1. *Crantzius*] Contra Hotoman. Quæst. ill. 1, 1.

Id commendationis] Non tam imposuerunt populis successorem jure suæ voluntatis, quam obtenderunt & commendarunt dignos, quos populi eligerent.

Ut

bat, quam veræ alienationis. Atque id de Carolo speciatim Ado memorat, voluisse eum testamentum suum à Francorum optimatibus confirmari. Simile est quod apud Livium legimus. Regem Macedonum Philippum cum Persea à regno arcere, & ejus loco regem facere vellet Antigonum fratris sui filium, obiisse Macedoniæ urbes, * ut principibus Antigonum commenderet.

2. Nec quod idem ille Ludovicus urbem Romam Paschali Pontifici reddidisse legitur ad rem facit, cum Franci imperium in urbem Romam à populo Romano acceptum reddere eidem populo recte potuerint, cujus populi quasi personam sustinebat is qui primi ordinis princeps erat.

XIV. Quod autem huc usque monuimus, distinguendum esse summitatem imperii ab habendi plenitudine, adeo verum est ut non modo pleraque imperia summa non plene habeantur, sed & multa non summa habeantur plene: quo fit ut * marchionatus & comitatus, facilius quam regna, vendi & testamento relinqui soleant.

XV. 1. Est

GROTII NOTÆ.

Ut principibus Antigonum commenderet] Vide rem similem apud Cassiodorum lib. VIII, epist. VIII, & sequentibus. Ita pacta successionis mutuæ inter Sanctium & Jacobum Aragonenses à proceribus firmata; Mariana libro XII. & Henrici Navarræ regis, qua Johannem instituit hæredem; idem Mariana libro XIII. & Isabellæ reginæ Castellæ; idem libro XXVIII.

Marchionatus & comitatus facilius quam regna vendi] Vide de Urgetii principatu Marianam lib. XII, cap. 16.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Paschali Pontifici*] De Paschali habet, à quo multa hoc cap. ex Hotmani Quæst. ill. 1. 1. 2. p. 546. qui verissimam hanc historiam appellat; & hujus donationis instrumentum ait exstare apud Raph. Volater. Geograph. 3. Circumferuntur duo diversa instrumenta, quorum alterum exstat apud Gratianum in cap. Ego Ludovicus distinct. 63. alterum ex Vaticana bibliotheca se prompsisse narrat Raph. Volater. lib. 3. Geograph. quod multo plura, quam alterum complectitur, Ravennam, Ferrariam, Siciliam, Sardiniam, Corsicam &c. atque hoc niti mavult Curia Pontificalis; & ejus auctoritate regem Siciliæ vocat Ecclesiæ subditum, vasallum & dominum Ligurum. Clement. pastora. de sentent. & repudit. Ferrariensem quoque ducatum hoc sibi titulo adjudicavit. Armisæ. de Subject. & Exempt. Cleric. cap. 6. n. 10. p. 131. & de jure Majest. lib. 1. cap. 5. num. 6. & 7.

Reddidisse legitur] Non apud Aimoinum, non in Eginhardi annalibus, neque Anastasio neque Tegano de gestis Ludovici Pii, neque in incerto auctore de vita & actibus ejusdem. Cogitavit opinor Capit. Ego Ludovicus 10. distinct. 63. in Decreto Gratiani. At hujus Ludovici F. Lothario præter Galliam Belgicam, quæ exinde Lotharingia dicta est, cessisse in divisione regni paterni Romanum imperium, hoc est, Romam & Italiam, scribit ipse Petavius Rat. temp. par. 1. lib. 8. cap. 10.

Primi ordinis] Prælatorum.

XIV. *Summitatem*] Summum jus ipsum à conditione & lege qua id teneas.

Marchionatus] Ut ducatus & comitatus Germaniæ: princeps enim quivis

XV. 1. Est & alterum hujus discriminis indicium * in regni tutela, dum rex ætate aut morbo fungi potestate sua impeditur. Nam in regnis quæ non sunt patrimonialia, tutela eorum est quibus lex publica, aut ea deficiente * consentius populi eam mandat. In regnis patrimonialibus eorum * quos pater aut propinqui elegerint. Sic videmus in Epirotarum regno, quod consensu populi ortum fuerat, Aribæ regni pupillo * publice tutores constitutos: & à proceribus Macedonum Alexandri Magni posthumo. At in Asia minore bello parta rex Eumenes Attalo filio fratrem suum tutorem dedit. Sic filio Hieronymo pater Hiero in Sicilia regnans quos voluit testamento tutores assignavit. *Just. l. XIII.* *Just. lib. LXVII.* *Plut. de amore frat.*

2. Sive vero rex simul sit privato jure fundorum dominus, * ut Rex Ægypti post Josephi tempus, & Indorum reges, memorante Diodoro, ac Strabone, seu non sit, hoc imperio extrinsecum est, nec ad ejus naturam pertinet. Quare nec imperii speciem aliam, neque alium habendi imperii modum hoc quidem constituit. *Lib. II.* *Lib. XV.*

XVI. 1. Tertia observatio sit, non desinere summum esse imperium, etiam si is qui imperaturus est * promittit aliqua subditis aut Deo, etiam talia quæ ad imperii rationem pertineant.

quivis comesque in suo territorio tantum juris habent quantum rex in suo: sed superiorem agnoscunt Cæsarem.

GROTII NOTÆ.

In regni tutela] Vide Cothmannum Tomo 1, Conf. XLI, num. 11.

Consensus populi] Vide Marianam in Alfonso V. Legionis rege. Attestamentum regis Johannis de tutela & administratione regni à proceribus improbatum. Mariana libro XVIII.

Quos pater aut propinqui elegerint] Ptolemæus rex Ægypti tutorem filio suo reliquit populum Romanum. Valerius Maximus libro VI, cap. VI, 1.

Publice tutores constituti] Et à proceribus Macedonum Alexandri Magni posthumo. Justinus lib. XIII.

Ut rex Ægypti post Josephi tempus] & Indorum reges, memorante Diodoro lib. II.

Promittit aliqua subditis aut Deo] Trajanus caput suum, dextram suam, si scienter fefellisset, deorum iræ consecrabat; Plinius Panegyrico. Adrianus Imperator juravit, nunquam se senatorem, nisi ex Senatus sententia, puniturum. Anastasius Imperator juravit, servaturum se decreta Chalcedonensis Concilii; meminere Zonaras, Cedrenus, alii. Seniores Imperatores Græci Ecclesiæ jurabant; vide eundem Zonaram Michaele Rangabe & alibi. Vide & in Gothis regibus exemplum apud Cassiodorum X, 16. 17.

GRONOVII NOTÆ.

XV. 1. *Quæ non sunt patrimonialia*] Quæ non possidentur omni potestatis jure.

Bello parta Eumenes] Hic non bello peperetat Asiam, sed acceperat hæreditariam à patre Attalo, auxeratque beneficio Romanorum, quorum adversus Antiochum M. socius fuerat.

Filio Hieronymo] Immo nepoti Gelonis, qui ante patrem obierat, filio. Nec id regnum erat bello quæsitum, sed à populo delatum. Just. 23, 4.

Matura

neant. Nec jam de obſervatione juris naturalis & divini, adde gentium, loquor, ad quam reges omnes tenentur, etiamſi nihil promiſerint, ſed de regulis quibuſdam ad quas ſine promiſſo non tenerentur. Verum eſſe quod dico ex ſimilitudine patrisfamilias apparet, qui ſi quid familiæ facturum ſe promiſerit quod ad familiæ gubernationem pertineat, non eo deſinet in ſua familia jus ſummum, quantum fert familia, habere. Nec maritus maritali poteſtate privatur, eo quod aliquid uxori promiſerit.

2. Fatendum tamen, id ubi fit, arctius quodammodo reddi imperium, ſive obligatio dumtaxat cadat in exercitium actus, ſive etiam directe in ipſam facultatem. Priore ſpecie, actus contra promiſſum factus erit injuſtus, quia, ut alibi oſtendemus, vera promiſſio jus dat ei cui promittitur: altera autem ſpecie, erit etiam nullus defectu facultatis. Neque inde tamen ſequitur, ita promittente ſuperiorem dari aliquem; nullus enim is actus non redditur hoc caſu ex vi ſuperiore, ſed ipſo jure.

3. Apud Perſas rex ſummo cum imperio erat, ἀνθυπατικὸς πρὸς ἀνατολήν, ut de eo Plutarchus loquitur, & ut imago Dei adorabatur: & ut apud Juſtinum eſt, non mutabatur niſi morte. Rex erat qui dicebat proceribus Perſarum: *Ne viderer meo tantummodo uſus conſilio, vos contraxi: ceterum memento, parendum vobis magis eſſe quam ſuadendum.* Tamen & jurabat cum regnum adiret, quod Xenophonti & Diodoro Siculo notatum, & leges certa quadam forma latas * mutare illi nefas erat, ut & Danielis hiſtoria & Plutarchus in Themiſtocle nos docent, Diodorus quoque Siculus libro XVII, & multo poſt tempore Procopius Perſici belli libro primo, ubi inſignis ad hanc rem * hiſtoria exſtat: Idem de Æthiopum regibus tradit Diodorus Siculus. Eodem tradente Ægyptiorum reges, quos tamen ut alios reges Orientis ſummo imperio uſos non eſt dubium, ad multarum rerum obſervationem obligabantur:

Lib. x. Val. Max. lib. IX. c. 5.

VI, 8, 12, 23.

Lib. III. Lib. I.

GROTII NOTÆ.

Mutare ibi nefas erat] Joſephus in hiſtoria Vaſthi, ἀπαραβάτου τῆς κάρτα δικ ἡ νόμου ἀν κείμενος. *Cum Vaſthi concubari lege interdicente non poterat.* Tales leges vocabantur leges regni, ut notat Iacchiades ad Danielem II, 12. de legibus regnorum in Hiſpania vide Marianam libro XX.

Hiſtoria exſtat] Tamen idem de Lethe caſtello legem à rege mutatam refert, ſed non probat.

GRONOVII NOTÆ.

XVI. 2. *Arctius quodammodo*] Imperii fines introrſus agi & coarctari, ſive adminiſtrandi modum temperet, ſive partem aliquam adminiſtrationis, omnino adimat, quod promittitur.

Injuſtus] Quia non eſt factus ut debetur.

Nullus] Quia fieri non debebat, ut JCti alia faciunt nulla, quæ ab initio non valent; alia irrita, quæ ab initio valebant, ſed ob additum vitium reſcinduntur.

Mar-

bantur : verum si contra fecissent, accusari vivi non poterant, sed * mortuorum accusabatur memoria, & damnatis abjudicabatur solennis sepultura : sicut & * Hebræorum regum, qui male regnassent, cadavera extra proprium regibus locum sepulta, II Par. XXIV, 25; XXVIII, 27. egregio temperamento, quo & sanctimonia summæ potestatis maneret, & tamen futuri judicii metu reges à fide mutanda retraherentur. Epiri quoque reges jurare solitos, regnaturos se juxta leges, ex * Plutarcho in Pyrrhi vita discimus.

4. Quid si addatur, si rex fidem fallat, * ut tum regno cadat ? ne sic quidem imperium desinet esse summum, sed erit habendi modus imminutus per conditionem, & imperium temporario non absimile. De Sabæorum rege narrabat Agatharchides fuisse ἀνυπεύθυνον liberrima potestate præditum, sed si regia exiret potuisse lapidari : quod & Artemidoro auctore Strabo annotavit. *Apud Photium, Lib. XVI.*

5. Sic fundus, qui fidei commisso tenetur, est quidem fundus non minus quam si pleno dominio possideretur, sed habetur amissibiliter. Talis autem lex commissoria non tantum in regni delatione adjici potest, sed & in aliis contractibus. Nam & fœdera quædam cum vicinis videmus cum * tali sanctione inita.

XVII. Quar-

GROTII NOTÆ.

Mortuorum accusabatur memoria] Ἀπαρὰ γὰρ τοῖς νόμοις τὰ σώματα τῶν τυράννων ἀνατρέχεται : *leges tyrannorum corpora insepulta extra fines projici jubent.* Appianus civilium tertio. Andronicus imperator patrem suum Michaëlem, quod fidem Latinam sequi cœpisset, monumm sepultura privavit. Gregoras lib. VI.

Hebræorum regum] Vide Josephum de Joramis duobus, altero Hierosolymorum, altero Israëlis rege, lib. VIII, cap. III, & V. item de Joaso Hierosolymorum rege.

Plutarcho] Verba sunt: σιδήρεον δὲ βασιλεῖ τὸ Κασσαρῶν χώρα τῆς Μολοσσίδος· ἡρῶον δὲ θύσοντες ἐκ παλαιοῦ τῶν ἀπογόνων, ἐφ' ὑπερβάσει ὅρκου κλῆν ἔχουσιν, μὴ νόμοις ἄρχειν ἢ τοῖς βασιλέως διαφωνοῦσιν· ὀμνύουσι δὲ καὶ τοῖς βασιλεῦσι διαφυλάξειν μὲν τοὺς νόμους. *Solebant reges in Cassarorum terra, quæ Molossidis pars est, Jovi Areo sacrificare at jusjurandum præstare Epirotis. Jurabant autem reges se imperaturos secundum leges. Epirotæ autem se imperium ejusdem conservaturos secundum easdem leges.*

Ut tum regno cadat] Vide exemplum apud Crantzium libro IX Suedicorum.

Tali sanctione] Aut etiam ne subditi regem pacta violantem juvent : aut ne ei pareant. vide Cromerum Polonicis XIX, & XXI. Est & exemplum apud Scafnaburgensem in rebus Henrici anno CIↃ CCXXIV.

GRONOVII NOTÆ.

5. *Fundus qui fidei commissi*] Qui datur fruendus ita, ut aliquando alii restituatur.

Amissibiliter] Possessione non perpetua.

Lex commissoria] Cautio vel pactio adjecta emptioni venditioni, ut si intra certam diem emptor pretium non solverit, & pœnituerit venditorem, res nec vendita neque alienata sit : conditio, ut dicta re non præstita contractus sit irritus Lex commissoria adjecta in deferendo regno, ut perdat regnum, nisi ex præscripto aliquid fecerit.

Fieri

XVII. 1. Quarto notandum, quanquam summum imperium unum quiddam sit ac per se indivisum, constans ex illis partibus quas supra enumeravimus, addita summitate, id est τῷ ἀνυπευθύνῳ, * fieri tamen interdum ut dividatur, sive per partes quas vocant potentiales, sive per partes subjectivas. Sic cum unum esset Romanum Imperium, factum tamen sæpe est, ut alius orientem alius occidentem teneret, aut ut tres etiam tripartito orbem regerent. Sic etiam fieri potest, ut populus regem eligens quosdam actus sibi servet, alios autem regi deferat pleno jure: Neque tamen id fit, ut jam ostendimus, quotiescumque rex promissis quibusdam obligatur; sed tunc id fieri intelligendum est, * si aut expresse instituatur partitio, qua de re supra jam diximus, aut si quid populus adhuc liber futuro regi imperet per modum manentis præcepti; aut si quid sit additum, quo intelligatur regem cogi aut puniri posse. Nam præceptum est superioris, saltem in eo quod præcipitur: Et cogere non est quidem semper superioris: nam & naturaliter quisque jus habet cogendi debitorem, sed cum inferioris natura repugnat. Itaque ex coactione saltem paritas sequitur, ac proinde summitatis divisio.

2. Multi adversus talem statum quasi bicipitem incommoda multa deferunt; sed, ut supra quoque diximus, in civilibus nihil est quod omni ex parte incommodis careat; & jus non ex eo

GROTII NOTÆ.

Fieri tamen interdum ut dividatur] Vide Zazium singularium responsorum lib. 11, cap. XXXI.

Si aut expresse instituatur partitio] Ita Probi tempore senatus firmabat Principum leges; de appellationibus cognoscebat; Proconsules creabat; legatos Consulibus dabat. vide & Gail. l. 11. Obsc. c. LVII. num 7. & Cardinalem Manticam de tacitis & ambiguis conventionibus lib. XXVII. tit. V, num. 4.

GRONOVII NOTÆ.

XVII. 1. *Summitate*] Libera & nulli obnoxia earum administratione.

Ἀνυπεύθυνῳ] Aristot. 4. Pol. 10.

Partes potentiales] i. Ita, ut penes alium sint judicia, penes alium bella, penes alium comitia; nam Totum Potentiale, quod alias Logicum & Universale appellant, est genus respectu specierum, & species respectu individuorum. Genus autem imperium summum est: species, imperium summum in jure reddendo, imperium summum in bello, imperium summum in comitiis sive ordinatione magistratuum.

Subjectivas] i. Subjecta plura vel personas; in quibus singulis respectu quodam est, ut fuit imperium Romanum sub triumviris Octavio, Antonio, Lepido; sub Divis fratribus; sub Diocletiano & Maximiano; sub Constantini filiis; sub Valentiniano & Valente.

Manentis præcepti] Quod non semel tantum valuerit in aditu imperii, sic, ut postea rex, ei ut obtemperet, cogi nequeat, sed cujus vigor & obligatio semper sit integra.

Saltem in eo] Negotio, in quo præcipiendi jus habet, etsi alio respectu superior non sit.

Cum inferioris naturæ repugnat] Pugnat. vel, sed inferioris naturæ.

Paritas sequitur] Qui cogere potest, par sit dumtaxat necesse est, si non superior.

Ipsi

eo quod optimum huic aut illi videtur, sed ex voluntate ejus unde jus oritur metiendum est. Exemplum vetus refertur à Platone de legibus tertio. Cum enim Heraclidæ Argos, Messenam, & Lacedæmonem condidissent, adstricti reges intra præscriptarum legum modum imperare, idque dum facerent obligati populi ipsis ipsorumque posteris regnum relinquere, nec ut quisquam adimeret pati. Inque id non suis tantum regibus populi ac populis suis reges, sed & * ipsi inter se reges, populique inter se, & reges vicinis populis, & populi vicinis regibus fidem dederunt, auxilioque se futuros alii aliis polliciti sunt.

XVIII. 1. Multum tamen falluntur qui existimant, cum reges acta quædam sua nolunt rata esse, nisi à Senatu aut alio cœtu aliquo probentur, partitionem fieri potestatis: nam quæ acta eum in modum rescinduntur, intelligi debent rescindi regis ipsius imperio, qui eo modo sibi cavere voluit, ne quid fallaciter impetratum pro vera ipsius voluntate haberetur. quale erat Antiochi tertii regis rescriptum ad magistratus, ne sibi parerent si quid legibus adversum jussisset; & Constantini, ne pupilli aut viduæ cogantur venire judicii causa ad comitatum Imperatoris, * etiamsi Imperatoris rescriptum proferatur.

Boer. ad c. 1. de const. in Decret. Plu. Apoph. L. unica. C. quando imperator.

2. Quare hæc res similis est testamentis, quibus adjectum est ne posterius testamentum valeat: nam hæc quoque clausula efficit, in posterius testamentum non ex vera voluntate profectum præsumatur. Sed sicut hæc clausula, ita & illa regis jussu expresso ac speciali posterioris voluntatis significatione tolli potest.

XIX. Sed neque Polybii hic utor auctoritate, qui ad mixtum genus reipublicæ refert Romanam rempublicam, quæ illo tempore, si non actiones ipsas sed jus agendi respicimus, mere fuit popularis: Nam & Senatus auctoritas, quam ad opti-

GROTII NOTÆ.

Ipsi inter se reges populique inter se] Exempla sunt complura in historia populorum Septentrionalium. vide Johannem Magnum historia Suedica lib. XV. & XXIX. Crantzium Suedicorum v. Pontanum Danicorum VIII.

Etiamsi Imperatoris rescriptum proferatur] Adde l. 1. C. de Petitionibus honorum sublatis.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Heraclidæ condidissent*] Recuperassent à Pelopidis duce Temeno Argos, Cresphonte Messenen, Aristodemo Spartam, Pausan. 4.

XVIII. 1. *Reges acta quædam*] ut rex Galliarum diplomata sua, nisi à Curia, quæ vocatur Parlamenti, confirmentur, &, ut ipsi loquuntur, verificentur.

Jussisset] Et Trajani, ne parerent, si quæ jussisset post largiores epulas, Aurel. Victor.

Comitatum] Aulam. Juretus ad Symm. 2. epist. 83. & lib. 3. epist.

XIX. *Polybii*] Lib. 6.

Mere fuit popularis] Falsum. præclare Polybius. *Quibusdam in rebus & temporibus populus parebat senatui*

optimatum regimen refert, & Consulum quos quasi reges fuisse vult, subdita erat populo. Idem de aliorum politica scribentium sententiis dictum volo, qui magis externam speciem & quotidianam administrationem, quam jus ipsum summi imperii spectare congruens ducunt suo instituto.

XX. 1. Magis ad rem pertinet quod Aristoteles scripsit, inter regnum plenum, quod παμβασιλείαν vocat, (eadem est * πανταλῆς μοναρχία, Sophocli Antigone; Plutarcho * αὐτοκρατὴς βασιλεία καὶ ἀνοπεύθυνος; Straboni, ἐξουσία αὐτοτελὴς) & regnum Laconicum, qui merus est principatus, aliquot regni species esse interjectas. Ego exemplum hujus rei dari arbitror posse in regibus Hebræis: nam hi quin in rebus plerisque summo jure imperaverint, dubitari nefas arbitror; voluerat enim populus regem * quales habebant vicini: at Orientis populi addicte admodum regnabantur. Æschylus Persis de rege Persarum sic loquentem facit Atossam:

——— οὐχ' ὑπεύθυνος πόλει.
——— *non est civitati obnoxius.*

Notum illud Maronis:

Regem non sic Ægyptus & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Observant.

Apud Livium: *Syri & Asiatici genera hominum servituti na-*
Lib. XXXVI. *ta*; à quo non discrepat illud Appollonii apud Philostratum: Ἀσσύριοι καὶ Μῆδοι τοὺς τυραννίδας προσκυνοῦσι: *Assyrii & Medi dominationem etiam adorant.* Aristotelis III Politicorum XIV: οἱ περὶ τὴν Ἀσίαν ὑπομένουσι τὴν δεσποτικὴν ἀρχὴν, οὐδὲν δυσχεραίνοντες. *Asiatici dominatum æquo animo ferunt.* Et apud Taci-

& consulibus: in quibusdam imperabant consules sine senatu: in quibusdam sine senatu nihil poterant. Cicero 3 de legibus 11. Libertas plebi sic data est, ut multis præclarissimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet.

GROTII NOTÆ.

Παντελὴς μοναρχία] Faciunt enim, ut ad §. VIII. notavimus, Tragici regnum Thebanum simile regnis Phœnicum, unde orti erant.

Αὐτοκρατὴς βασιλεία] Sic Dionysius Halicarnassensis de Laconicis regibus: οὐδὲ γὰρ οἱ Λακεδαιμόνιοι αὐτοκράτορες ὦσαν. *neque enim Lacedæmonii pleno jure reges erant.*

Quales habebant vicini] Putabat populus, ut Josephi verbis utar, οὐδὲν ἄτοπον εἶναι τὸν πλησιοχώρων βασιλευομένων τὴν αὐτὴν ἔχειν αὐτοῖς πολιτείαν: *nihil esse absurdi si cum vicini regnarentur, ipsi eandem imperii formam acciperent.*

GRONOVII NOTÆ.

XX. 1. *Quales habebant vicini*] Vox *Quales* respicit nomen & splendorem imperii, non potestatem imperantis. Alioquin eodem argumento colligas licet, regem eos voluisse idolorum cultorem. Quin etsi maxime voluissent, non permittebat Deus, qui jam olim regem futurum legibus subjecerat.

Sa-

Tacitum Civilis Batavi illud ad Gallos: * *Servirent Syria Asiaque & suetus regibus oriens:* nam & in Germania, & in Gallia tum reges erant, sed, ut idem Tacitus notat, precario jure regnandi & auctoritate suadendi, non jubendi potestate. *Hist. IV.*

2. Supra quoque notavimus, totum populum Hebræum fuisse sub rege: & Samuel jus regum describens satis ostendit adversus regis injurias nullam in populo relictam potestatem. quod recte colligunt veteres ex illo Psalmi: *Tibi soli peccavi.* ad quem locum Hieronymus: *Quod rex erat, &* * *alium non timebat.* Et Ambrosius: *Rex erat, nullis ipse legibus teneba-* *Lib. 6.* *tur, quia liberi sunt reges à vinculis delictorum. Neque enim ullis ad pœnam vocantur legibus;* * *tuti imperii potestate. homini ergo non peccavit cui non tenebatur obnoxius.* Idem legere

GRONOVII NOTÆ.

Servirent Syria, Asiaque, & suetus regibus oriens] Cicero de Provinciis consularibus: *Judæa & Syria nationibus natæ servituti.* Euripides Helena:

Τὰ βαρβάρων γὰρ ἔθνη πάντα πλὴν ἑνὸς
Δοῦλοι γένος.

Sunt præter unum serva cuncta in barbaris.

Quod ex Æschylo adumbratum, apud quem est:

Ἑλλὰς γὰρ ὅπως ἐστὶ πλὴν ἑνὸς
Δούλη.

Nam nemo liber vivit, extra unum Jovem.

Cui simile Lucani dictum:

Tota jam liber in urbe
Solus Cæsar erit.

Sallustius de gentibus ostentis: *Adeo illa ingenita est sanctitas regii nominis.* Citant Servius & Philargyrius ad illum in Georgicis locum. Apollonius de Damide apud Philostratum libro VII: Ἀσπάζεσθαι γὰρ αὐ καὶ Μήδους ἐκφερόντων ἴδοις ἂν ἐλευθερίας ἀδυμενεῖς μᾶλλον. *Assyrios tum sit & Medorum avaros, nihil pro libertate præclarum cogitat.* Julianus contra Christianos: τί μὲ χρὴ καθ' Ἕκαστον ἐπιέναι τὸ φιλελεύθερον τε καὶ ἀνυπότακτον Ἑβραίων καὶ ἐς τοῦτο ἀγχίνουν τε καὶ ἐπιβουλικὸν καὶ ἐπιτηδείως ἔχον πρὸς τὸ ἀπόστατον; Σύροι καὶ Πάρθοι καὶ ὅσοι τὰ πρὸς ἕω καὶ μεσημβρίαν βαρβάρων, καὶ ὅσοι τὰ πρὸς ἄρκτους καὶ ἑσπέραν ἀνθρώπων ἐθνῶν ἐπὶ δουλείᾳ πεφύκασιν; *Quid tibi jam singulatim exsequar aut Germanorum libertatis cupidinem & impatientiam jugi ingenii, aut contra dociles heriles manum ferre Syros & Parthos, & omnes qui aut ad orientem aut ad meridiem sunt barbaros, multasque gentes alias contentas sub regibus vivere dominos imitantibus.* Claudianus:

Non tibi tradidimus dociles servire Sabæas:
Armenia dominum nec te præfecimus ora.

Alium non timebat] Idem Hieronymus epistola ad Rusticam de Pœnitentia: *Rex enim erat; alium non timebat; alium non habebat super se.*

Tuti imperii potestate] Paria habet ad eundem Psalmum Arnobius minor. Vitiges apud Cassiodorum: *Causa regiæ potestati superna est applicanda judicia, quando quidem illa à cœlo petita est, ita soli cœlo debet innocentiam.*

GRONOVII NOTÆ.

2. *Jus regium describens*] Vide cap. sequenti n. 3.

Recte colligunt] Imo male. non enim negat David se & in civem peccasse, sed confitetur adversus Deum in primis & gravissime se peccasse. Soli est in primis, vel maxime. Virgil. 1. Georg. 30. *An Deus immensi venias maris & tua nauta Numina sola colant.* 4. Georg. 55. de apibus: *Sola communes natos, communia tecta Urbis habent magnisque agitant sub legibus ævum, Et patriam solæ & certos norere penates.* 4. Æneid. 473. *Sola viri mollem aditum & tempora noras.* Senec. Hippol. 374.

legere eſt apud Iſidorum Peluſiotam epiſtola poſtremo edita CCCLXXXIII. Video conſentire Hebræos, regi in eas leges quæ de officio regis ſcriptæ exſtabant peccanti inflicta verbera: ſed ea apud illos infamia carebant, & à rege in ſignum pœnitentiæ ſponte ſuſcipiebantur, ideoque non à lictore ſed ab eo quem legiſſet ipſe cædebatur, & ſuo arbitrio verberibus ſtatuebat modum. A pœnis autem coactivis adeo liberi erant reges, ut etiam excalceationis lex, quippe cum ignominia conjuncta, in ipſis ceſſaret. Hebræi Barnachmoni ſententia exſtat in dictis Rabbinorum, titulo de Judicibus: *Nulla creatura judicat regem, ſed Deus benedictus.*

Exod. xxii, 8. Deut. i, 17. Pſalm. lxxxii, 1. 2 Chron. xix. 6, 8. 2 Chron. xxvi, 12. & 2 Chr. xix, 11.

3. Hæc cum ita ſint, tamen aliqua judicia arbitror regibus ademta, manſiſſe penes Synedrium LXX virûm, quod divino imperio à Moſe inſtitutum ad Herodis tempora perpetua cooptatione duravit. Itaque & Moſes & David judices Deos vocant, & judicia vocantur judicia Dei: & judices dicuntur non humana ſed divina vice judicare. Imo aperte diſtinguuntur res Dei à rebus regis, ubi res Dei, monentibus doctiſſimis Hebræorum, judicia ex lege Dei exercenda intelligi debent. Non nego regem Judæorum capitalia quædam judicia per ſe exercuiſſe: qua in re ipſum regi decem tribuum Iſraëliticarum præfert Maimonides: quod & exempla non pauca, tum in ſacris literis, tum in ſcriptis Hebræorum, evincunt: ſed quædam cognitionum genera regi videntur non permiſſa, ut de tribu, de Pontifice, * de Propheta. Ejuſque rei argumentum eſt in Jeremiæ Prophetæ hiſtoria, quem cum proceres ad mortem depoſcerent, reſpondit Rex: *Ecce in poteſtate veſtra eſt, nam contra vos rex nihil poteſt*: in hoc negotiorum genere ſcilicet. Imo & qui alia quavis de cauſa apud Synedrium reus factus eſſet, cum rex judicio eximere non poterat. Ideo Hyrcanus judicium de Herode (cum impedire non poſſet) arte eluſit.

Jerem. xxxviii, 5. Joſ. Ant. xv, xvii.

4. In Macedonia à Carano oriti, ut apud Arrianum Calliſthenes ait, *ὃ βίᾳ ἄνω τῶν Μακεδόνων ἀρχομένων διελύετο*; *non vi ſed lege in Macedonas imperium obtinebant.* Curtius libro iv: *Macedones aſſueti regio imperio, ſed in majore libertatis umbra quam cætera gentes.* Nam & judicia de civium capite non erant penes regem. Idem Curtius lib. vi: *De capitalibus rebus vetuſto Macedonum modo inquirebat exercitus:* in

GROTII NOTÆ.

De propheta] *Non capit Prophetam perire extra Jeruſalem.* Luc. xiii, 33.

GRONOVII NOTÆ.

Inflicta verbera] Vereor ne ſit ſomnium Thalmudicum.

Excalceationis] Deut. 25, 9. Ruth 4, 7.

1. *Perpetua cooptatione*] Dum in locum demortuorum alii atque alii ſufficiuntur.

Arte eluſit] Suaſit reo fugam.

Mix-

in pace erat vulgi : nihil potestas regum valebat , nisi prius valuisset auctoritas. Est & alterum mixturæ hujus indicium alio Curtii loco : *Macedones scivere gentis suæ mores , ne rex pedes venaretur , sine electis principum amicorumve.* Tacitus de Gothonibus : *Regnantur paulo jam addictius quam cæteræ Germanorum gentes , nondum tamen supra libertatem.* Nam principatum ante descripserat auctoritate suadendi , non jubendi potestate : regnum autem plenum postea his verbis : *Unus imperitat , nullis jam exceptionibus , non precario regnandi jure.* Eustathius ad sextum Odysseæ , ubi Phæacum respublica describitur , ait esse *συνέλευσιν βασιλείας καὶ δριστοκρατίας , *mixtum aliquid ex regis & procerum potestate.* Lib. VIII.

5. Simile quid in Romanorum regum temporibus observo ; nam tum omnia ferme negotia manu regia expediebantur. *Romulus nobis , ut libitum , imperaverat* , inquit Tacitus. *Constat initio civitatis reges omnem potestatem habuisse* , inquit Pomponius : tamen quædam populo excepta, etiam illo tempore, vult Halicarnassensis. Quod si Romanis magis credimus, in causis quibusdam provocationem ad populum à regibus fuisse ex Ciceronis de Republica libris , ex pontificalibus quoque libris & Fenestella annotavit Seneca. Mox Servius Tullius , non tam Epist. 100.

GROTII NOTÆ.

Mixtum aliquid ex regis & procerum potestate] Laonicus Chalcocondylas talia ait esse regna Pannonum & Anglorum , libro II. Arragonum lib. V. & Navarræ eodem libro, ubi ait nec magistratus à rege creatos , nec præsidia imposita nisi volentibus , nec quicquam populo imperatum contra mores. Reges alios esse pleno cum jure , alios sub legibus etiam Judæis , Levi Gersonides notavit ad I Sam. VIII , 4. Mira quæ de Taprobane scribit Plinius lib. VI , cap. XIII : *Eligi regem à populo senecta clementiaque , liberos non habentem , &, si postea gignat , abdicari , ne fiat hæreditarium regnum. Rectores ei à populo XXX dari , nec nisi plurium sententia quemquam capite damnari. Sic quoque appellationem esse ad populum , LXX judices dari. Si liberent ii reum non amplius XXX* , (ita enim legi locus hic debet) *iis nullam esse dignitatem , gravissimo probro. Regi cultum liberi patris , cæteris , Arabum. Regem , si quid delinquat , morte mulctari , nullo interimente , sed adversantibus cunctis & commercia etiam sermonis negantibus.* Servius ad illud IV Æneidos : *Populumque patresque. Quidam hoc loco volunt tres partes politiæ comprehensas , populi , optimatium , regiæ potestatis. Cato enim ait de tribus istis partibus ordinatam fuisse Carthaginem.*

GRONOVII NOTÆ.

4. *Nisi prius valuisset auctoritas*] *Nisi consilio vicisset* , ut Justinus loquitur 2, 13. nisi sententiam suam proceribus probasset.

Addictus] Melior lectio : addictius , minus laxis magisque attractisque frenis.

Exceptionibus] Ita ut nihil reservarint aut caverint sibi à potestate regis subjecti. Florus 2, 18. *veram & sine exceptione victoriam.* Ad Senecæ ep. 30.

Precario regnandi] Quod est in aliena potestate & potest eripi quoties isti libet. Sen. Thyeste 2, 5. *Ubicumque tantum honesta dominandi licent , Precario regnatur.* Vox tyranni. vi. num. 11.

legere est apud Isidorum Pelusiotam epistola postremo edita CCCLXXXIII. Video consentire Hebræos, regi in eas leges quæ de officio regis scriptæ exstabant peccanti inflicta verbera: sed ea apud illos infamia carebant, & à rege in signum pœnitentiæ sponte suscipiebantur, ideoque non à lictore sed ab eo quem legisset ipse cædebatur, & suo arbitrio verberibus statuebat modum. A pœnis autem coactivis adeo liberi erant reges, ut etiam excalceationis lex, quippe cum ignominia conjuncta, in ipsis cessaret. Hebræi Barnachmoni sententia exstat in dictis Rabbinorum, titulo de Judicibus: *Nulla creatura judicat regem, sed Deus benedictus.*

Exod. XXII, 8. *Deut.* I, 17. *Psalm.* LXXXII, 1. II *Chron.* XIX, 6, 8. I *Chron.* XXVI, 32. & II *Chr.* XIX, 11.

3. Hæc cum ita sint, tamen aliqua judicia arbitror regibus ademta, mansisse penes Synedrium LXX virûm, quod divino imperio à Mose institutum ad Herodis tempora perpetua cooptatione duravit. Itaque & Moses & David judices Deos vocant, & judicia vocantur judicia Dei: & judices dicuntur non humana sed divina vice judicare. Imo aperte distinguuntur res Dei à rebus regis, ubi res Dei, monentibus doctissimis Hebræorum, judicia ex lege Dei exercenda intelligi debent. Non nego regem Judæorum capitalia quædam judicia per se exercuisse: qua in re ipsum regi decem tribuum Israeliticarum præfert Maimonides: quod & exempla non pauca, tum in sacris literis, tum in scriptis Hebræorum, evincunt: sed quædam cognitionum genera regi videntur non permissa, ut de tribu, de Pontifice, * de Propheta. Ejusque rei argumentum est in Jeremiæ Prophetæ historia, quem cum proceres ad mortem deposcerent, respondit Rex: *Ecce in potestate vestra est, nam contra vos rex nihil potest*: in hoc negotiorum genere scilicet. Imo & qui alia quavis de causa apud Synedrium reus factus esset, cum rex judicio eximere non poterat. Ideo Hyrcanus judicium de Herode (cum impedire non posset) arte elusit.

Jerem. XXXVIII, 5. *Jos. Ant.* XV, XVII.

4. In Macedonia à Carano orti, ut apud Arrianum Callisthenes ait, οὐ βίᾳ ἀλλὰ νόμῳ Μακεδόνων ἄρχοντες διετέλεσαν; *non vi sed lege in Macedonas imperium obtinebant.* Curtius libro IV: *Macedones assueti regio imperio, sed in majore libertatis umbra quam cætera gentes.* Nam & judicia de civium capite non erant penes regem. Idem Curtius lib. VI: *De capitalibus rebus vetusto Macedonum modo inquirebat exercitus: in*

GROTII NOTÆ.

De propheta] *Non capit Prophetam perire extra Jerusalem.* Luc. XIII, 33.

GRONOVII NOTÆ.

Inflicta verbera] Veræor ne sit somnium Thalmudicum.

Excalceationis] Deut. 25, 9. Ruth 4, 7.

§. *Perpetua cooptatione*] Dum in locum demortuorum alii atque alii sufficiuntur.

Arte elusit] Suasit reo fugam.

Mix-

in pace erat vulgi : nihil poteſtas regum valebat , niſi prius valuiſſet auctoritas. Eſt & alterum mixturæ hujus indicium alio Curtii loco : *Macedones ſcivere gentis ſuæ mores , ne rex pedes venaretur , ſine electis principum amicorumve.* Tacitus *Lib.* VIII. de Gothonibus : *Regnantur paulo jam addictius quam cætera Germanorum gentes , nondum tamen ſupra libertatem.* Nam principatum ante deſcripſerat auctoritate ſuadendi , non jubendi poteſtate : regnum autem plenum poſtea his verbis : *Unus imperitat , nullis jam exceptionibus , non precario regnandi jure.* Euſtathius ad ſextum Odyſſeæ , ubi Phæacum reſpublica deſcribitur , ait eſſe *μικτὴν βασιλείας καὶ δημοκρατίας , *mixtum aliquid ex regis & procerum poteſtate.*

5. Simile quid in Romanorum regum temporibus obſervo ; nam tum omnia ferme negotia manu regia expediebantur. *Romulus nobis , ut libitum , imperaverat* , inquit Tacitus. *Conſtat initio civitatis reges omnem poteſtatem habuiſſe* , inquit Pomponius : tamen quædam populo excepta, etiam illo tempore, vult Halicarnaſſenſis. Quod ſi Romanis magis credimus, in cauſis quibuſdam provocationem ad populum à regibus fuiſſe ex Ciceronis de Republica libris , ex pontificalibus quoque libris & Feneſtella annotavit Seneca. Mox Servius Tullius , non *Epiſt.* 108. tam

GROTII NOTÆ.

Mixtum aliquid ex regis & procerum poteſtate] Laonicus Chalcocondylas talia ait eſſe regna Pannonum & Anglorum , libro II. Arragonum lib. V. & Navarræ eodem libro, ubi ait nec magiſtratus à rege creatos , nec præſidia impoſita niſi volentibus , nec quicquam populo imperatum contra mores. Reges alios eſſe pleno cum jure , alios ſub legibus etiam Judicis , Levi Geſonides notavit ad 1 Sam. VIII , 4. Mira quæ de Taprobane ſcribit Plinius lib. VI , cap. XXII : *Leges regem à paulo ſenella clementiaque , liberos non habentem , &* , *ſi poſtea gignat , abdicari , ne ſint hæreditarium regnum. Rectores ei à populo XXX dari , nec niſi plurium ſententia quenquam capite damnari. Sic quoque appellationem eſſe ad populum , CXX judices dari. Si liberent ii reum non amplius XXX , (ita enim legi locus hic debet) in nullam eſſe dignitatem , graviſſima probra. Regis cultum libri patrii , cæteri , Arabum. Regem , ſi quid deliquat , mortis mulctari , nullo interimente , ſed adverſantibus cunctis & commercia etiam ſermonis negantibus.* Servius ad illud IV Æneidos : *Populumque patresque. Quidam hoc loco volunt tres partes politiæ comprehenſas , populi , optimatium , regiæ poteſtatis. Cato enim ait de tribus iſtis partibus ordinatam fuiſſe Carthaginem.*

GRONOVII NOTÆ.

4. *Niſi prius valuiſſet auctoritas*] *Niſi conſilio vicciſſet* , ut Juſtinus loquitur 2, 13. niſi ſententiam ſuam proceribus probaſſet.

Addictius] Melior lectio : addictius, minus laxis magiſque attractiſque frenis.

Exceptionibus] Ita ut nihil reſervarint aut caverint ſibi à poteſtate regis ſubjecti. Florus 1, 13. *veram & ſine exceptione victoriam.* Ad Senecæ ep. 30.

Precario regnandi] Quod eſt in aliena poteſtate & poteſt eripi quoties iſti libet. Sen. Thyeſte 2, 3. *Ubicumque tantum honeſta dominandi licent , Precario regnatur.* Vox tyranni. vi. num. 11.

tam jure quam auris popularibus ad regnum pervectus, plus etiam vim regni imminuit: quippe ut loquitur Tacitus, *sanctior legum quàm etiam reges obtemperarent*. Quominus mirandum quod Livius dicit, primorum Consulum potestatem à regia hoc ferme uno distitisse, quod annua esset.

III. Annal.

6. Similis etiam mixtura ex populari & optimatum potentia Romæ fuit tempore interregni, & primis Consulum temporibus: nam in rebus quibusdam iisque majoribus, ita demum ratum erat quod populus jussisset, * si Patres auctores fierent: quod postea, vi populi aucta, speciem tantum veterem retinuit, cum in incertum comitiorum eventum Patres auctores fieri cœperunt, ut Livius & Dionysius notant. Quin & serius aliquanto mixturæ manfit aliquid, quamdiu, ut idem loquitur Livius, imperium penes Patricios, (id est Senatum) penes tribunos (id est plebem) auxilium erat, jus nempe vetandi, sive intercedendi.

Liv. lib. VI.

7. Sic & Isocrates Athenienfium rempublicam Solonis temporibus vult fuisse δημοκρατίαν τοῖς πολλοῖς μετριωτέραν, potestatem optimatum populari mixtam. His positis, quæstiones quasdam quæ frequentem in hoc argumento usum habent examinemus.

1. XXI. 1. Prima est, an summum imperium habere possit is qui inæquali fœdere tenetur? Inæquale fœdus hic intelligo, non quod inter viribus dispares initur, quomodo Thebana civitas Pelopidæ tempore fœdus cum Persarum rege habuit, & Romani olim cum Massilienfibus, deinde cum rege Massanissa; nec quod actum habet transeuntem, ut cum hostis qui sit, ad amicitiam recipitur, dum impensas belli solvat, aut aliud quid præstet: sed quod ex ipsa vi pactionis manentem prælationem quandam alteri donat: hoc est, ubi quis tenetur alterius imperium ac majestatem conservare, ut in fœdere Ætolorum cum

Justin. lib. XLIII. Val. Max. l. VII. c. I.

GROTII NOTÆ.

Si patres auctores fierent] Plutarchus Coriolano: ἐ δῆμος ἀνεῖτο τὸ ψήφισμα, εἰ μὴ πατρὶ δόξειε συγκαταθέσθαι. *Populus jus non habebat aut legem condendi, aut aliud quid jubendi, nisi Senatus præcessisset auctoritas.* Similem mixturam in Genuatium republica, suis temporibus, observat Chalcocondylas libro V.

GRONOVII NOTÆ.

6. *In rebus quibusdam usque*] Immo nulla non in rc. Liv. I, 17.

Patres auctores fierent] SC. confirmassent, quod sciviffet populus.

In incertum comitiorum eventum] Vide I. Observat.

Senatum] Magistratus senatorios.

Plebem] Magistratus plebejos.

XXI. 1. *Actum habet transeuntem*] In quo semel aliquis datione conditiones accipit aut imperata facit.

Aliud quid præstet] Captivos, transfugas, naves tradat.

Ex ipsa vi pactionis] In qua certis clarisque verbis cavetur, ut alter alteri concedat & aliquid morigerationis aut observantiæ exhibeat.

Conservare ut in fœdere] Livius 38, 11. Cicero pro Corn. Balbo 16. *id habet hanc vim, ut ille sit in fœdere infensus.*

Ad-

cum Romanis erat; id eſt, tum operam dare ut ejus imperium in tuto ſit, tum ut dignitas, quæ majeſtatis nomine ſignificatur, ei conſtet, Imperii reverentiam dixit Tacitus: & ſic explicat: *Sede finibuſque in ſua ripa, mente animoque nobiſcum agunt.* Florus: *illi quoque reliqui, qui immunes imperii erant, ſentiebant tamen magnitudinem, & victorem gentium populum Romanum reverebantur*; ad quod genus referenda ſunt jura quædam eorum quæ nunc vocantur protectionis, advocatiæ, mundiburdii: item jus urbium matricum in colonias, apud Græcos. Nam ut Thucydides ait, coloniæ cum urbibus matricibus pari erant jure libertatis, ſed debebant τιμὰς τῇ μητροπόλει, & exhibere τὰ γέρα τὰ νομιζόμενα, reverentiam ſcilicet & honoris ſigna quædam. Lib. 19. Lib. 1.

2. Livius de veteri fœdere inter Romanos, qui Albæ jus omne acceperant, & Latinos Alba oriundos: *In eo fœdere ſuperior Romana res erat.* Recte Andronicus Rhodius, poſt Ariſtotelem, amicitiæ inter diſpares hoc ait proprium, ut potentiori plus honoris, infirmiori plus auxilii deferatur. Scimus quid ad hanc quæſtionem Proculus reſponderit, ſcilicet liberum eſſe populum qui nullius alterius poteſtati ſubjectus ſit, etiamſi in fœdere comprehenſum ſit ut is populus comiter alterius populi majeſtatem conſervaret. Si ergo populus tali fœdere obligatus liber manet, ſi alterius poteſtati ſubjectus non eſt, ſequitur ut ſummum imperium retineat. Atque idem de rege pronunciandum eſt. Eſt enim populi liberi & regis, qui vere rex ſit, eadem ratio. Addit Proculus, illud adjici in fœdere, ut intelligatur alterum populum ſuperiorem eſſe, non ut intelligatur alterum non eſſe liberum. Superiorem hic intelligere debemus non poteſtate (jam enim dixerat talem populum alterius poteſtati ſubjectum non eſſe) ſed auctoritate, & dignitate: quod verba ſequentia apta admodum ſimilitudine explicant: *Quemadmodum*, inquit, *clientes noſtros intelligimus liberos eſſe, etiamſi* Lib. 1. Nic. IX. 18. L. non dubito. D. de cap.

Advocatiæ] Jus erat defendendi monaſteria vel eccleſiæ conceſſum à principe homini potenti militari vel togato, qui fiebat illius conventus patronus, & viciſſim ex eo commodis quibuſdam fruebatur. Trithem. Chron. Hirſaug. monaſt. p. 9. & 87. Bignon. ad Marcul. lib. 1. cap. 21. p. 497. Barthius adv. 47. 4. JCC. genus feudi faciunt. Obrecht. diſput. 2. theſ. 259. Schoner. diſp. feud. 1. th. 75.

Mundiburdis] Mundiburdis vel mundiburdium, defenſio vel tutela, quam princeps epiſcopo aut abbati impertit, ne à quoquam infeſtentur, neve cauſæ eorum, niſi in palatio, cognoſcantur. Sic tradere in mundiburdem, teneri in mundiburdio, recipere ſub ſuo mundiburde dicebant. Bignon. ad Mar. lib. 1. cap. 24. p. 504. & 506. Voſſ. de vitiis ſermonis p. 248.

Matricum] Matrices Urbes, Μητροπόλεις, ex quibus aliæ civitates propagatæ: Coloniæ, quæ ex aliis civitatibus propagatæ. De jure μητροπόλεων videndus Valeſius ad Excerpta Conſtantini Porphyrog. p. 7.

Pari jure] l. 2, 9, 10.

etiamsi neque auctoritate, neque dignitate, neque jure omni nobis pares sunt: sic & eos qui majestatem nostram comiter conservare debent, liberos esse intelligendum est.

3. Clientes in fide sunt patronorum; * sic populi fœdere inferiores in fide populi qui dignitate est superior. Sunt ἐπὶ προστάσεις, οὐχ ὑποτελεῖς, *sub patrocinio, non sub ditione*, ut Sylla apud Appianum loquitur; in parte, non in ditione, ut Livius: & Cicero, Officiorum secundo, sanctiora illa Romanorum tempora describens patrocinium sociorum ait penes eos fuisse, non imperium; quicum satis convenit dictum illud Scipionis Africani Majoris: *Populum Romanum beneficio quam metu obligare homines malle, exterasque gentes fide ac societate junctas habere quam tristi subjectas servitio:* & quæ Strabo commemorat de Lacedæmoniis post Romanorum in Græciam adventum: ἐμείναν ἐλεύθεροι, πλὴν τῶν φιλικῶν λειτουργιῶν ἄλλο συντελοῦντες οὐδέν: *manserunt*, inquit, *liberi nihil conferentes præter operas sociales.* Sicut patrocinium privatum non tollit libertatem personalem, ita patrocinium publicum non tollit libertatem civilem, quæ sine summo imperio intelligi nequit. Ideo apud Livium opponi videas, in fide esse & in ditione. Et Syllæo Arabum regi minatus est Augustus, teste Josepho, ni injuriis in vicinos abstineret, curaturum se ut ex amico subditus fieret; cujus conditionis erant reges Armeniæ, quos in ditione Romana fuisse ad Vologesen scribebat Pætus, & proinde sono magis nominis quam re ipsa reges: quales Cypri aliique reges olim, sub regibus Persis, ὑποτελεῖς, subditi, ut Diodorus loquitur.

Ap. Mithr. lib. 31. Liv. l. XXVI.

Lib. XVI.

4. Ob-

GROTII NOTÆ.

Sic populi fœdere inferiores] Vide Cardinalem Tuschum PP. concl. IↃCCCCXXXV. Exemplum habes in Dilimnitis, qui αὐτόνομοι suique juris Persis militabant, apud Agathiam libro III. Sic Irenes consilium fuit, inter mariti liberos ita partiri imperium, ut post natos faceret δευτέρας μὲν κατὰ τὸ τ' τιμῆς ἀξίωμα, αὐτονόμους δὲ καὶ αὐτοκράτορας ἐκείνους, *dignitate quidem minores, cæterum sui juris plenaque potestatis.* Vide Crantzium Saxonicorum X, de urbibus quæ se in Austriacorum protectionem dedere. Herodianus libro V: Ὀσροηνῶν τε καὶ Ἀρμενίων, ὧν ἦσαν οἱ μὲν ὑπήκοοι, οἱ δὲ φίλοι καὶ σύμμαχοι, *Osroenorum & Armeniorum, quorum hi subditi erant, illi amici ac socii.*

GRONOVII NOTÆ.

3. *Syllæo Arabum*] Immo Herodi Judæorum regi, quem Syllæus, non rex Arabum, sed Obodæ regis Arabum comes & legatus apud Augustum criminatus erat: ἐπὶ πάλαι χρόμενος αὐτῷ φίλῳ, νῦν ὑπακοῖ χρήσεται. Joseph. 16, 15. Erat autem regnum Judæorum tum temporis ejusdem conditionis, cujus regnum Armeniæ, nempe beneficiarium populi Romani: & quod Augustus ait adhuc eo se ut amico, usum, referendum ad indulgentiam Cæsaris, non jus Herodis. De Syllæo Strabo lib. 16. p. 781, 783.

Reges Armenia] Florus 4, 12. *Armenios victo rege Tigrane in hoc unum servitutis genus Pompejus adsuefecerat, ut rectores a nobis acciperent.*

Scribebat Pætus] Apud Tacitum 15. annal. 13.

4. Civi-

4. Obſtare his quæ diximus videtur quod addit Proculus: *Et ſiunt apud nos rei ex civitatibus fœderatis, & in eos damnatos animadvertimus.* Sed ut hæc res intelligatur, ſciendum eſt quatuor incidere poſſe controverſiarum genera. Primum, ſi ſubditi populi, aut regis qui in fide eſt alterius, dicantur feciſſe contra fœdus: deinde ſi ipſi populi aut reges accuſentur: tertio, ſi ſocii qui in ejuſdem populi aut regis fide ſunt inter ſe litigent: quarto, ſi ſubditi conquerantur de injuriis eorum quorum ſunt in ditione. Prima ſpecie ſi peccatum appareat, tenetur rex aut populus eum qui nocuit aut punire, aut ei cui nocitum eſt dedere: quod non tantum inter inæquales, ſed & inter æqualiter fœderatos locum habet, imo etiam inter eos qui nullo fœdere tenentur, ut oſtendimus alibi. Tenetur etiam dare operam ut damna reſarciantur; quod officium Romæ erat recuperatorum. Gallus Ælius apud Feſtum: *Reciperatio cum inter eſt populum & reges, nationeſque ac civitates peregrinas, lex convenit, quomodo per reciperatorem reddantur res recipereturque, reſque privatas inter ſe proſequantur.* At ſociorum alter in ſocii ſubditum jus prehenſionis aut punitionis directe non habet. Itaque Decius Magius Campanus ab Annibale vinctus & Cyrenas delatus, atque inde deportatus Alexandriam, docuit contra jus fœderis vinctum ſe ab Annibale eſſe: atque ita vinculis liberatus eſt. *Livius lib. XXIII.*

5. Secunda ſpecie jus habet ſocius cogendi ſocium, ut ſtet fœderis legibus, atque etiam puniendi, ni ſteterit. Sed hoc quoque inæquali fœderi proprium non eſt. Idem enim locum habet in fœdere æquali. Nam ut quis ultionem ſumat ab eo qui peccavit, ſatis eſt ut ipſe ei qui peccavit ſubditus non ſit; quod alibi à nobis tractabitur. Quare etiam inter reges aut populos non fœderatos idem uſu venit.

6. Ter-

4. *Civitatibus fœderatis*] Loquitur de civitatibus liberis, quæ in mediis erant provinciis Romanis: ſed quia aut ante bellum, aut durante bello hi populi, non vi coacti, ſed ſponte ſe applicuerant Romanis, & eorum amicitiam petiverant, conſervabant illis Romani libertatem, ut non eſſent ſub faſcibus, etſi omnes populi circa in formam provinciæ redacti eſſent. Cic. 3. Verr. 6. Sueton. Jul. 25. Octav. 47. Calig. 3. Veſpaſ. 8.

Subditi populi] Ut Leptines & Iſocrates Demetrii Soteris ſubjecti, qui Cnejum Octavium legatum populum Romanum interfecerant. Polybius in Exc. legat. 122.

Populi aut reges] Ut Philippus à Græcis Juſtinus 32, 2. Polyb. excerpt. legat. 129. 46.

Socii inter ſe] Ut Achæi & Spartani. Juſtinus 34, 1. Eumenes & Pruſias. Juſtinus 32, 4.

Si ſubjecti conquerantur] Ut Lycii de Rhodiis Liv. 41, 6. Judæi de Archelao Herodis M. F. Joſeph. de bello Judaico 2, cap. 4. & 6.

Ut oſtendimus alibi] 2, 21, 4.

Recuperatorum] Torrent. ad Sueton. Ner. 17.

Cum intereſſe] Eſt cum inter.

5. *Alibi*] 2, 20, 3.

6. Tertia specie sicut in fœdere æquali solent controversiæ deferri ad * conventum sociorum, quos scilicet res non tangit, ut Græcos, Latinos veteres, & Germanos olim fecisse legimus, aut alioqui ad arbitros, aut etiam ad principem fœderis tanquam communem arbitrum: ita in fœdere inæquali plerumque convenire solet, ut controversiæ disceptentur apud eum qui superior est in fœdere. Quare ne hoc quidem ostendit imperii potestatem, nam & reges apud judices à se constitutos judicio contendere solent.

7. In postrema specie jus cognoscendi nullum est sociis. Ideo cum Herodes quædam adversus liberos ad Augustum sua sponte deferret, dixerunt: *Poteras de nobis supplicium sumere tuo jure, tum qua pater, tum qua rex.* * Et Scipio cum Romæ à Carthaginiensium quibusdam Annibal accusaretur, dixit non oportere se Patres Conscriptos reipublicæ Carthaginiensium interponere. Et hoc est in quo Aristoteles ait societatem à civitate differre, quod sociis curæ sit ne injuria in ipsos committatur, non vero ne sociæ civitatis cives inter se injurias committant.

Jos. l. XVI. c. 7. 8. Val. Max. l. IV, c. 1. Pol. III, 9.

8. Solet & aliud objici, quod in historiis ei qui fœdere superior est imperandi & ei qui inferior est parendi vox interdum tribuitur. Sed nec hoc movere nos debet, aut enim agitur de rebus ad commune bonum societatis pertinentibus, aut de utilitate privata ejus qui superior est in fœdere. In rebus communibus, extra tempus conventus, etiam, ubi fœdus æquale est, solet is qui lectus est princeps fœderis (נגיד ברית Daniel. XI, 22.) sociis imperare, ut Agamemnon regibus Græcis, Lacedæmonii Græcis postea, deinde Athenienses. In oratione Corinthiorum apud Thucydidem legimus: χρὴ τοὺς ἡγεμόνας τὰ ἴδια ἐξ ἴσου νέμοντας, τὰ κοινὰ προσκοπεῖν, *Decet eos qui fœderis*

GROTII NOTÆ.

Conventum sociorum] Talis conventus vocatur κοινοδίκιον in vetere columna ἰσοπολιτείας sive communicatæ civitatis Priansiorum & Hieropotamiorum.

Et Scipio] Vide Polybium in legationum excerpto CV.

GRONOVII NOTÆ.

6. *Græcos*] Apud Concilium Amphictyonum Justinus 8, 1.

A se] Plinius Paneg. 36.

7. *Jus nullum*] Hoc in fœdere tantum æquali verum esse puto, non etiam de inæquali vel propter exempla Rhodiorum & Archelai justissime accusatorum apud Romanos.

Sua sponte] Quasi non ex metu, ne tanta crudelitate Cæsarem offenderet.

Carthaginiensium interponere] Livius 23, 47.

8. *Extra tempus conventus*] Si quid jubendum vel curandum ex usu sociorum, quo tempore discessus est, quo concilium solutum, de cujus sententia agi omnia convenit.

Agamemnon regibus Græcis] Bello Trojano.

Lacedæmonii Græcis postea] Bello Persico usque ad proditionem Pausaniæ & superbiam; ab eo enim socii se contulerunt ad Aristidem Atheniensem.

Ad

rii principes sunt, circa suam quidem utilitatem nihil præcipuum sumere, at in communibus rebus curandis eminere supra cæteros. Isocrates veteres Athenienses ductum exercuisse ait, ὅλων προστάττειν, ἰδίᾳ δ' ἴσους ἰδιώταις εἶναι: *curam gerentes pro sociis omnibus, sed ita ut iis libertatem integram relinquerent.* Et alibi: στρατηγεῖν διεμέλλον ἄξιον, ἀλλὰ μὴ τυραννεῖν, *ita ut imperium habere belli, non dominari se debere censerent.* Item: συμμαχικῶς ἀλλ' οὐ δεσποτικῶς βουλευόμενοι περὶ αὐτῶν, *socialiter non heriliter res eorum curantes.* Hoc ipsum Latini imperare, Græci modestius τάττειν dicunt. Athenienses delato sibi ductu belli in Persas, ἔδοξεν, inquit Thucydides, ἃς τε ἰδὲ παρέχειν ἑκάστην πόλιν χρήματα πρὸς τ. βάρβαρον καὶ ἃς ναῦς, *ordinarunt* (sic qui Roma in Græciam mittebantur, dicebantur mitti * ad ordinandum statum liberarum civitatum) *quæ urbes pecunias in barbarum, quæ naves conferrent.* Hoc enim si facit qui princeps tantum est in fœdere, non mirum est si in fœdere inæquali idem faciat is qui superior est fœdere. Imperium ergo hoc sensu, id est ἡγεμονία, libertatem aliorum non tollit. Rhodii in oratione apud Senatum Romanum quæ apud Livium exstat: *Græci domesticis quondam viribus etiam* L. XXXVII. *imperium amplectebantur: nunc imperium ubi est, ibi ut sit perpetuum optant: libertatem vestris tueri armis satis habent,* Lib. XV. *quoniam suis non possunt.* Sic post Cadmeam à Thebanis receptam narrat Diodorus multas civitates Græcas convenisse πόλεις ἐπάρχειν αὐτόνομος, ἡγεμονίαν χρυσᾶν ἀγωνίαις: *omnes ut liberæ essent, sed Athenienſium ductu uterentur.* De ipsis Athenienſibus Philippi Macedonis tempore Dion Prusæenſis: ὅτε ἡ ἡγεμονίας ἐπεθύμησαν, τὴν δ' ἀλλοτρίαν μόνην λοιπὸν ἀπεῖχον: *quo tempore ductu belli omisso libertatem solam retinebant.* Sic Cæsar quos sub imperio Suevorum fuisse dicit, eosdem mox socios nominat.

9. In

GROTII NOTÆ.

Ad ordinandum statum Liberarum civitatum] Plinius epistolarum VIII, 24.

GRONOVII NOTÆ.

Ordinarunt] Male sic vertit τὰ ἴσα. nam ordinare hoc sensu per idiotismum Gallicum aut Belgicum, haudquaquam Latine, dicitur. Τάττειν est sane & ordinare, collocare ordine: sed quod apud Thucydidem significat, id Latinis est jubere, statuere, decernere, definire, imperare. At ordinare statum lib. civ. (quod tamen ad Græciæ non magis quam ad qualvis liberas civitates in quacumque provincia vel parte Imp. Rom. sitas pertinet, etsi Plinius in Græcis eo verbo utatur) longe aliud est, nempe corrigere & emendare atque in melius reformare ac restituere. Sic post victoriam civilem conversus ad ordinandum reipublicæ statum Cæsar Sueton. c. 41. Antonius post aciem Philippensem Orientem ordinandum recepit Oct. 13. Sic Galba extra sortem electus ad ordinandam provinciam Africam & intestina dissensione & barbarorum tumultu inquietam.

Sub imperio Suevorum] Nerviorum in Gallia Belgica 5. Gal. 39. Sed ibi non

9. In iis vero rebus quæ ad propriam utilitatem spectant, superioris postulata solent imperia dici, non ex jure, sed ex effectus similitudine, sicut regum preces imperia sæpe esse dicuntur, & ægroti imperare Medicis. Livius lib. XLII, *Ante hunc consulem* (C. Posthumium) *nemo unquam sociis in ulla re oneri aut sumptui fuit: ideo magistratus mulis, tabernaculis, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis.*

10. Interim verum est accidere plerumque, ut qui superior est in fœdere, si is potentia multum antecellat, paulatim imperium proprie dictum usurpet: præsertim si fœdus perpetuum sit, & cum jure præsidia inducendi in oppida, sicut Athenienses fecerunt cum à sociis ad se provocari passi sunt; quod nunquam fecerunt Lacedæmonii, quibus temporibus Isocrates Athenienſium imperium in socios regno comparat. Sic Latini querebantur, * sub umbra fœderis Romani servitutem se pati. Sic Ætoli vanam speciem & inane nomen libertatis: Achæi postea, *fœdus specie jam esse precariam servitutem.* Sic apud Tacitum Civilis Batavus de iisdem Romanis conqueritur; *neque enim societatem, ut olim, sed tanquam mancipia haberi:* & alibi: *Miseram servitutem falso pacem vocari.* Eumenes quoque apud Livium Rhodiorum socios verbo esse socios, revera

Hal. l. VI. Livius lib. XXXV. Hist. IV.

Lib. X. XV. & Lib. XXXVII.

non vocabulum imperii accipitur impropriè, verum sociorum, quo nomine dignari solebant & provinciales.

GROTII NOTÆ.

Sub umbra fœderis] Hoc ipsum est quod Arato Plutarchus dicit, συμμαχίαν ὑποκορίζεσθαι, *molle servitium*, vocula apud Tacitum historiarum IV. Festus Rufus de Rhodiis: *Primum libere agebant, postea in consuetudinem parendi, Romanis clementer provocantibus, pervenerunt.* Cæsar quos in Æduorum amicitia fuisse prius dixerat & clientes vocarat, post sub imperio fuisse memorat. Adde, si liber, Fredericum Mindanum de processibus lib. II. cap. XIV. n. 3. Zieglerum §. Landsassinum. 86. Gailium libro II. observatione LIV. num. 6. Vide Agathiam libro I. ubi monentur Gothi quid à Francis cum tempore expectandum habeant.

GROKOVII NOTÆ.

9. *Imperare Medicis*] L. 26. D. de operis libertorum. multo plures imperantes se habiturum.

10. *Cum à sociis ad se*] Vereor ne fefellerit auctorem memoria, tribuens Athenienſibus, quod de Romanis scribit Pausanias, ab iis post bellum cum Perseo Romam evocatos ad causam dicendam: quale nihil imperarent Macedones, quum Græciæ principatum tenerent, lib. 7. p. 417. Liv. 45, 31.

Latini] Liv. 8, 4.

Latini querebantur] Res quam tradit vera est: sed in exempla si quis diligentius inquiret, reperiet maximam partem nihil ex vero habere, sed querelas & criminationes seditiosorum esse hominum, qui sat libertatis cum haberent, male commoda patiendo justam servitutem ultro accessiverunt.

Ætoli] Liv. 34, 23. 35, 38.

Precariam servitutem] Hæc vero optanda est iis, quibus non licet esse omnino liberis. Voluit, opinor, auctor fœdus specie jam esse; re precariam libertatem. Sic enim Livius 29, 37. unde sumpsit: *Specie*, inquit, *æquum fœdus est apud Achæos, re precaria libertas.*

Eumenes apud Livium] Lib. 37, 57.

Revera

vera subjectos imperio & obnoxios: Magnetes quoque in speciem liberam Demetriadem, * revera omnia ad nutum Romanorum fieri. Sic Thessalos in speciem fuisse liberos, sed revera sub imperio Macedonum notat Polybius. *Lib. 2.*

11. Hæc cum fiunt, & ita fiunt ut patientia in jus transeat, qua de re alibi erit disputandi locus, tunc aut qui socii fuerant fiunt subditi, aut certe partitio fit summi imperii, qualem accedere posse supra diximus.

XXII. * Qui vero certum quid pensitant aut ad redimendas injurias, aut ad tutelam comparandam, ξύμαχοι φόρῳ ὡρισμένῳ, ut est apud Thucydidem: quales * Hebræorum reges, & vicinarum gentium, post Antonii tempora, ἐπὶ φόροις πισσῶν, ut Appianus loquitur, quo minus summum imperium habere possint, nullam dubitandi causam video, quanquam infirmitatis confessio de dignitate aliquid delibat.

XXIII. 1. Difficilior multis videtur quæstio de nexu feudali, sed quæ ex antedictis facile solvi potest. Nam in hoc contractu, qui proprius est Germanicarum gentium, neque usquam

GROTII NOTÆ.

Revera omnia ad nutum Romanorum fieri] Tales & Lazi Justiniani temporibus. Vide Procopium Persicorum 11.

Qui vero certum quid pensitant] Persæ pecuniam annuam ab Justiniano accipiebant, qua de re vide Procopium Persicorum 11, & Gothicorum 1v, id molli vocabulo vocabatur stipendium ad tutandas portas Caspias. Turcæ Arabas montanos pecunia placant.

Hebræorum reges] Josephus lib. xv. ὁ γὰρ ἐκ πολλῶν ἐχθρῶν Ἀντώνιος βασιλέα οὐδένα ἢ μὴ ἀρχὴν χειροτονήσων ἐδόκει ἀπαγορεύειν. οὐ γὰρ αὐτὸ δὴ βασιλέα εἶναι, δίκην δὲ τῶν παλαιῶν ἐξουσίας αὐτοκρατοῦς ἐπ' αὐτῷ χρῆσθαι: Negabat Antonius rectum esse, regem esse, regem vocari ad rationes reddendas de iis quæ ut rex fecisset: ita enim ne regem quidem eum fore. Par esse ut qui honorem ei dederint, etiam potestate quam liberrime uti eum sinant. Chrysostomus 11. de Eleemosyna: ἐπειδὴ τὸ Ἰουδαίων μισθώματα πρόσταγμα καὶ λοιπὸν ὑπὸ τοῖς παλαιοῖς ἐνέζευγεν ἄρχουσι, ἔστι δὲ ἐντάξεως ἄσπρα, καὶ φασὶ τινες, ἔστι καὶ δέλτος, καὶ ἄλλης καὶ τοῦτο. ἀλλ' ἐκ τάξεως συγκειμένου ὄντος δῆλον, ὅτι μὲν πολλοὶ τὴν βασιλικὴν ἐκοντο, καὶ τὰς τοῦ ἐκείνου ἀρχοντας ἐδέχοντο. τὸ δὲ ἀκόλαστον ἦν τοῖς ἰδίοις κεχρημένοις νόμοις καὶ τὰς τοῦ αὐτοῦ ἀπειθοῦσι τιμωρίας τὰ πατρῷα κελεύοντες νέμειν: Judæi, ex quo tetra ferri res eorum cœpere, Romano attributi imperio, neque in plena, ut ante, erant libertate: neque tamen ita, ut nunc, omnino servi, sed ejusmodi vocabulo honorabantur, regibus suis tributa pendentes, & ab iis accipientes præfectos. Cæterum in plerisque suis utebantur legibus, ita ut & popularium delinquentes ipsi punirent secundum mores patrios.

GRONOVII NOTÆ.

XXII. *Hebræorum reges*] At sine dubio reges illi erant beneficiarii & stipendiarii populi Romani, &, ut Tacitus loquitur, *inservientes*. Commodiora in hanc rem exempla sunt apud Fr. Lindenbrogium ad Ammian. lib. 25. p. 154.

XXIII. *De nexu feudali*] De iis, qui sunt vasalli, & propter feudum, quod tenent, directo domino obligati.

Quid

quam invenitur nisi ubi Germani sedes posuerunt, duo sunt considerandæ, obligatio personalis, & jus in rem.

2. Obligatio personalis eadem est, sive quis ipsum jus imperandi; sive aliud quidvis etiam alibi situm feudi jure possideat. Talis autem obligatio, sicut privato non erat demtura jus libertatis personalis: ita nec regi aut populo jus demit summi imperii, quæ libertas est civilis, quod apertissime conspici datur in feudis liberis quæ Franca vocant, quæ nullo jure in rem, in sola personali obligatione consistunt. Hæc enim nihil sunt aliud quam species fœderis inæqualis de quo egimus, quo alter alteri operam pollicetur, alter alteri præsidium & tutelam. Pone etiam adversus omnes promissam operam, * quod nunc feudum ligium vocant, (nam ea vox latius patebat) nihil id de jure summi imperii in subditos detrahit: ut jam taceam semper inesse conditionem tacitam, dum justum sit bellum, de qua agendum erit alibi.

3. Jus vero in rem quod attinet, id quidem tale est, ut ipsum imperandi jus, si feudi jure teneatur, aut familia extincta, aut etiam ob certa crimina amitti possit. Sed interim summum esse non definit: aliud enim est res, ut sæpe diximus, aliud rem habendi modus. Et tali jure multos video reges à Romanis constitutos, ita scilicet ut deficiente regia familia imperium ad
Lib. XII. ipsos rediret, quod de Paphlagonia aliisque nonnullis Straboni notatum.

XXIV. Di-

GROTII NOTÆ.

Quod nunc Feudum ligium vocant] Vide Baldum proœmio Digestorum, Nattam consilio CCCC LXXXV.

GRONOVII NOTÆ.

Duo sunt considerandæ] Est enim feudum jus utendi fruendi aliena re immobili vel incorporali, quæ immobili comparatur, ex benevolentia domini sub conditione fidei & obsequii concessum. Itaque cliens vel vasallus accepto beneficio, vel feudo, jurat domino fidelitatem, & officia præstat operasque, quæ servitia vocant. quod si committat felloniam, aut existat aliqua ex revocandi causis, à vasallo ad dominum revertitur.

2. *Feudo libero*] Quæ habent immunitatem ab operis vel servitiis.

Adversus omnes] Nemine antepositio, vel excepto. Itaque nec dans agnoscit superiorem, neque accipiens homo ligius esse potest duorum. In non Ligio, non modo rex, sed etiam alii, velut antiquior dominus, cognati, patria vasalli, excipiuntur in juranda fide.

Feudum Ligium] Quod datur à non agnoscente superiorem, sub pactione obsequii & fidei conferenti præstandæ uni & contra omnes. Itaque Vasallus vel homo Ligius, qui & Homologus vocatur, non solum ratione feudi accepti, sed cum omnibus bonis suis jurisdictioni subjicitur, neque invito domino feudum potest exuere: sed & unus nemo duorum esse ligius potest. Schon. Disp. 1, 1, 52. & 2, 1. & seq. Obsecht Disp. 2. th. 136. & seqq.

3. *Imperandi jus*] Ut in feudo, quod vocant regale, quo investiti summam & quasi regiam potestatem habent in locis, quæ ad hoc feudum pertinent, ut sunt regna stipendiariorum regum, Electoratus, Ducatus, Marchionatus, Comitatus, Baronatus.

Demo-

XXIV. Distinguendum quoque, non minus in imperio quam in dominio, jus ab usu juris, sive actus primus ab actu secundo. Nam sicut rex infans jus habet, sed imperium exercere non potest: sic & furiosus, & captivus, & qui in alieno territorio ita vivit, ut actiones circa imperium alibi situm liberæ ei non permittantur; omnibus enim his casibus curatores sive prodici dandi sunt. Itaque * Demetrius, cum in potestate Seleuci non satis libere viveret, vetuit aut sigillo aut literis suis credi, sed omnia quasi se mortuo administrari voluit.

GROTII NOTÆ.

Demetrius] Vide Plutarchum Demetrio.

GRONOVII NOTÆ.

XXIV. *Prodici*] Qui vicem ejus rei administrent, & per hos suum ille jus tueatur. Παιδικῶν Lacedæmone κατ' ἐξοχὴν tutor regis, Plutarchus Lycurgo. Hesychius: Παιδικῶν, σωμάτων. Παιδικὰς ὑπηρεσίας. Vide Crag. de rep. Lacedæmon. p. 81.

CAPUT IV.

De bello Subditorum in Superiores.

I. *Status quæstionis.*
II. *Bellum in superiorem, qua tales, ordinarie licitum non esse, jure naturæ.*
III. *Nec concessum lege Hebræa.*
IV. *Minus etiam lege Euangelica: quod probatur ex sacris literis.*
V. *Et factis Christianorum veterum.*
VI. *Refellitur sententia statuens inferioribus magistratibus licitum esse bellum adversus summam potestatem: idque rationibus & sacris literis.*
VII. *Quid sentiendum si summa & alioqui inevitabilis sit necessitas.*
VIII. *Jus belli dari posse in principem populi liberi.*
IX. *In regem qui imperium abdicaverit.*
X. *In regem qui regnum alienet, ad impediendam traditionem tantum.*
XI. *In regem qui manifesto totius populi hostem se ferat.*
XII. *In regem post amissum regnum ex lege commissoria.*
XIII. *In regem qui partem duntaxat imperii habeat, pro ea parte quæ ipsius non sit.*
XIV. *Si resistendi libertas certis casibus reservata sit.*
XV. *Invasori alieni imperii quatenus parendum.*
XVI. *Invasori alieni imperii vi resisti posse ex jure belli manentis.*
XVII. *Ex lege antecedente.*
XVIII. *Ex mandato juris imperandi habentis.*
XIX. *Cur extra hos casus id non liceat.*
XX. *In controverso jure privatos sibi judicium sumere non debere.*

I. 1. BEllum gerere possunt & privati in privatos, ut viator in latronem; & summum imperium habentes in eos qui itidem id habent, ut David in Regem Ammonitarum; & privati in eos qui imperio summo, at non in se, utuntur, ut Abrahamus in regem Babyloniæ & vicinos; & qui summum imperium habent in privatos aut sibi subditos, ut David in partem Isbosethi, aut non subditos, ut Romani in piratas.

2. Tantum illud quæritur, an aut privatis aut publicis personis bellum gerere liceat in eos quorum imperio sive summo sive minori subsunt? Ac primum id minime controversium est, arma sumi posse in inferiores, ab iis qui summæ potestatis auctoritate armantur: qualis fuit Nehemias armatus edicto Artaxerxis adversus vicinos regulos. Sic metatores expellendi domino prædii licentiam Imperatores Romani concedunt. Verum adversus summam potestatem aut inferiores, sed agentes quod agunt summæ potestatis auctoritate, quid liceat quæritur.

L. devotum. C. de Metatoribus. lib. XII.

3. Illud quidem apud omnes bonos extra controversiam est; si quid imperent naturali juri aut divinis præceptis contrarium, non esse faciendum quod jubent. Nam Apostoli cum dixerunt Deo magis quam hominibus obediendum, ad certissimam provocarunt regulam, omnium inscriptam mentibus, quam totidem ferme verbis expressam apud Platonem reperias: at si qua ex tali causa, aut alioqui quia summum imperium habenti ita libet, injuria nobis inferatur, ea toleranda est potius, quam vi resistendum.

II. 1. Et naturaliter quidem omnes ad arcendam à se injuriam jus habent resistendi, ut supra diximus. Sed civili societate ad tuendam tranquillitatem instituta, statim civitati jus quoddam majus in nos & nostra nascitur, quatenus ad finem illum

GROTII NOTÆ.

I. 1. *Imperio summo, at non*] In populos suæ ditionis; non illius privatos, quibuscum nunc fingimus eos bellare.

Babyloniæ] Gen. 14, 1. שִׁנְעָר Σενναὰρ, quo vocabulo dicta est regio, quæ post Babylonia. Genes. 10, 10. LXX. Daniel. 1, 2.

In partem] Adversus eos qui auctoritatem Isbosethi secuti regnum volebant retinere in domo & posteris Sauli, 2 Sam. 3, 7.

2. *Sive summo*] Ut in regem.

Minori] Ut in præfectum regium.

In inferiores] Subjectos eidem imperio ab illis, quibus provincia vel cuentio cum jure armorum adversus obsistentes mandata est.

Metatores] Qui militibus transeuntibus designant.

Inferiores] Præfectos aut ministros.

3. *Provocarunt*] Contra civile jus, quod præcipit obediendum præpositis, velut superius tribunal appellarunt juris naturæ.

Si sua ex tali] Quod recusaveris facere jussa, quia sine offensione Dei facere nequeas.

II. 1. *Jus quoddam majus in nos*] Communis utilitatis ergo privatum cujusque jus restringens & coercens.

Confe-

lum id neceſſarium eſt. Poteſt igitur civitas jus illud reſiſtendi promiſcuum publicæ pacis & ordinis cauſa prohibere: Et quin voluerit dubitandum non eſt, cum aliter non poſſit finem ſuum conſequi. Nam ſi maneat promiſcuum illud reſiſtendi jus, non jam civitas erit, ſed diſſociata multitudo, qualis illa Cyclopum:

Θεμιστὰς δ' οὐκ ἔστιν οὐδὲν ἀλλήλοις
Παίδων θ' ἑκάστῳ κἀλόχων. *Euripid. Cyclope.*
Dant conjugibus jus
Quisque ſuis ſoboliſque.
Νομεῦσι, κοὐκ ἐπ' ἄλλον ἄλλος ἐλθών.
* *Confuſa turba, nemo ubi audit neminem:*

Et Aboriginum, qui Salluſtio tradente, genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio, liberum atque ſolutum: & apud eundem alio loco Getuli qui neque moribus, neque lege aut imperio cujusquam regebantur.

2. Ita, ut dixi, habent mores omnium civitatum: *Generale pactum eſt ſocietatis humanæ*, inquit Auguſtinus, *Regibus obedire.*

Æſchylus: Τοιχὸς μέν ἐστ' ἄρχ' οὐδενὸς κοιρανεῖ. *Rex eſt ſuo ritui jure, nulli obnoxius.*

Sophocles: Ἄρχουσι γάρ· ἀλλ' οὐκ ἐπαινετέον τἀμά; *Nam principes ſunt: abſequendum, quippe ni?*

Euripides: Τὰς τ' ἀρχόντων ἀμαθίας χρεὼν φέρειν. *Imperia habentium perferenda inſcitia eſt.*

Adde quod ſupra ex Tacito in hanc rem adduximus: cujus & hoc eſt; *Principi ſummum rerum arbitrium Dii dederunt, ſubditis obſequii gloria relicta eſt.* Hic quoque

Indigna digna habenda ſunt Rex quæ facit.

Seneca: *Æquum atque iniquum regis imperium ferat:*

Quod ex Sophocle ſumptum, qui dixerat:

Ἀλλ' ἡ πόλις γὰρ τοῦδε κἀστὶ κἀλέγει,
Καὶ σωτέον γ' ἔστ' ὄντα γ' ἐν τυραννίδι.

Et

GROTII NOTÆ.

Confuſa turba, nemo ubi audit neminem] De Bebriciis ſimilia prodidit Valerius:

non federa legum
Vlla colunt, placidas aut jura tenentia mentes.

GRONOVII NOTÆ.

Publica pacis] Ne in media pace perpetui, aut alii ex aliis, oriantur tumultus imperium inhibentium & detrectantium.

Ordinis] Qui poſtulabat, ut eſſent, qui ducerent, quique ſequerentur; qui præciperent, quique facerent; imperantes alii, alii parentes, & in hoc ſtatu quiſque, nemine turbante alios, officio fungeretur.

Finem ſuum] Tranquillitatem & ſecuritatem publicam.

Diſſociata] Male cohærens & ſeſe interturbans.

2. *Principi ſummum*] 6 ann. 2. *Tibi ſummum rerum judicium dii dederunt, nobis obſequii gloria relicta eſt.* quaſi ad Cæſarem præſentem ſic loquitur in ſenatu M. Terentius. Neque enim Tacitus dicere ſubditis.

Et quod apud Salluſtium eſt : * *Impune quidvis facere, id eſt regem eſſe.*

L. Milites. §. Ire vetere. D. de re mil. Ruſus legibus militaribus c. xv.

3. Hinc ubique majeſtas, id eſt dignitas, ſive populi, ſive unius qui ſummo fungitur imperio, tot legibus, tot pœnis defenditur : quæ conſtare non poteſt ſi maneat reſiſtendi licentia. Miles qui caſtigare volenti ſe centurioni reſiterit, ſi vitem tenuit, militiam mutat : ſi ex induſtria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur : Et apud Ariſtotelem eſt, *εἰ ἄρχῳ ἔχοι ὑπεύθυνον ὃ δὲ ἀλλαπληγώσαι, ſi magiſtratum gerens aliquem verberavit, reverberandum non eſt.*

Deuteron. xv. 1, 12. Joſ. 1, 18. 1 Samuel. viii, 11.

III. In lege Hebræa mortis ſupplicio damnatur qui inobediens fuerit, aut ſummo Pontifici, aut ei qui extra ordinem rector populi à Deo eſſet conſtitutus. Quod vero apud Samuelem eſt de jure regis, omnino recte inſpicienti appareat, nec de jure vero intelligendum, id eſt, de facultate honeſte & juſte aliquid agendi, (longe enim alia vivendi ratio præſcribitur regi in ea parte legis, quæ eſt de officio regis) neque nudum factum indicari : nihil enim eſſet in eo eximium, cum injurias facere etiam privati privatis ſoleant : ſed factum quod effectum aliquem juris habeat, id eſt * non reſiſtendi obligationem. Ideo additur, populum preſſum iſtis injuriis Dei opem imploraturum, quia ſcilicet humana remedia nulla exſtarent. Sic ergo hoc jus vocatur, quomodo prætor jus reddere dicitur, etiam cum inique decernit.

Deuteron. xvii, 14.

L. Jus pluribus. D. de Juſt. & jure.

IV. 1. In novo fœdere Chriſtus præcipiens dari Cæſari quæ Cæſaris ſunt, intelligi voluit à ſuæ diſciplinæ ſectatoribus non minorem, ſi non majorem, obedientiam cum patientia (ſi opus

GROTII NOTÆ.

Impune quidvis facere, id eſt regem eſſe.] Pertinent huc M. Antonii verba quæ ex Joſepho modo adduximus.

Non reſiſtendi obligationem.] Philo in Flaccum : πόλεις γὰρ εἰς ὑπήκοα σώματα διαιρεθεῖσαι, πόλεσι μὲν ἐν ἡγεμονικοῖς τάξεσι ἐπιτρέπουσι τὸ ἄρχειν, τοῖς δ' ὑποτεταγμένοις, οἷς καὶ ἐπιτάττειν ἐξ ἴσου χρὴ καὶ ἀκούειν· *Quando enim deſectionis ſuſpecti ſumus? quando non pacis amantes ab omnibus judicati ſumus? inſtituta vitæ, quibus utimur quotidie, nonne extra reprehenſionem ſunt, nonne ad concordiam ſenatumque ſtatum civitatis conducunt?*

GRONOVII NOTÆ.

1. *Si vitem tenuit*] Apprehendit ſcipionem, quo verberabatur à centurione. Tacit. 1 ann. 23. Juvenal. 8. 247. *frangebat vertice vitem.* Sat. 14. 191. *perlege tabulas Majorum legis, aut vitem poſce libello.*

Militiam mutat] Ex honeſtiore ac lucroſiore ad minus honeſtam minuſque lucroſam transfertur.

III. *Etiam privati privatis*] Non tamen tantas neque tam late patentes. itaque eſt fane in eo quoque aliquid eximium & auctoris argumentum lubricum.

Quod effectum] Non tantum, quod facturi ſint, ſed etiam ira facturi, ut, quin faciant, impediendi nemini ſit poteſtas, nec de illo queri habeat apud quemquam nili apud Deum.

Hoc jus vocatur] Ut ſignificer exercitium poteſtatis, injuſtum quidem, velatum tamen ſpecie juris.

Trans-

opus sit) conjunctam summis potestatibus deberi, quam ab Hebræis regibus Hebræis debebatur, quod latius exsequens optimus ejus interpres Paulus Apostolus, officia subditorum late describens, inter alia, *Qui obsistit*, inquit, *potestati, Dei ordinationi obsistit: tum vero qui obsistunt, sibi ipsis condemnationem accipient.* Addit mox, *Dei enim minister est qui potestate fungitur tuo bono.* Deinde, *Quapropter necesse est subjici, non solum propter iram, sed & propter conscientiam.* In subjectione includit non resistendi necessitatem, neque eam solum quæ ex formidine majoris mali oritur, sed quæ ex ipso sensu officii nostri manat, neque hominibus tantum sed & Deo nos obligat. Rationes addit duas: primum, quod Deus ordinem illum imperandi, & parendi approbaverit, & olim in lege Hebræa, & nunc in Euangelio, quare potestates publicæ eo loco nobis habendæ sunt quasi ab ipso Deo essent constitutæ. Nostra enim facimus, quibus auctoritatem nostram impartimur. Alterum, quod hic ordo nostro bono inserviat. Rom. XIII.

2. Atqui, dicet aliquis, injurias pati utile non est. Hic quidam, vere magis quam ad sensum Apostoli, ut arbitror, appositè, dicunt, has quoque injurias utiles nobis esse, quia ista patientia sua non sit caritura mercede. Mihi videtur Apostolus considerasse finem universalem isti ordini propositum, qui est * tranquillitas publica, in qua & singulorum comprehenditur. Et sane quin plerumque hoc bonum per potestates publicas consequamur dubitandum non est: nemo enim sibi male vult: at imperantis felicitas in subditorum felicitate consistit. * *Sint quibus imperes*, ajebat ille. Proverbium est apud Hebræos: *Nisi potestas publica esset, alter alteram vivum deglutiret:* qui sensus & apud Chrysostomum: εἰ μὴ ἦσαν τοῖς ἄρχουσι ἄρχοντες, ἐσθίοντες ἀλλήλους ἂν ἦσαν ὡς κυνίδια, *nisi rectores civitatum essent, feriorem ferus viveremus vitam, non mordentes tantum,* * *sed & vorantes alios alii.*

3. Quod

GROTII NOTÆ.

Tranquillitas publica] Bene Chrysostomus: εἰρήνης ἕνεκα ἐστι, συμπνοίας. Princeps nimirum Evangelium prædicanti. Dedolat ille quod tu dedolabinas.

Sint quibus imperes] Dictum hoc Sullæ ajunt Plutarchus, Florus, & alii, unde sumsit Augustinus lib. III, cap. 28. de Civitate Dei.

GRONOVII NOTÆ.

IV. 1. *Majoris mali*] Supplicii præsentis aut pœnæ.

Ex ipso sensu] Ex animo sic imbuto atque instituto, ut sciat hoc omnino se oportere facere, atque ideo libenter velit.

Quibus auctoritatem] Quorum auctores nos fatemur, quæ rata habemus.

2. *Ajebat ille*] Furfidius ad Sullam, Florus I, 21.

GROTII NOTÆ.

Sed & vorantes alios alii] Est hoc de statuis sexto, sed & hoc: καὶ γὰρ τὸ διαφθεῖραι ἀλλήλους πάσαν ἡμῖν ζωὴν ἐμίαινε καὶ ἀνέλυε τὴν εὐπραξίαν. *Tolle tribunalia, & omnem de vita tran-*

L. 11 §. 3. D. de legibus. L. 111. in fine. D. de pet. hered. Livius lib. XXXIV.

3. Quod ſi quando nimia formidine aut iracundia aliisve affectibus transverſi agantur rectores, quo minus rectam ineant viam quæ ad tranquillitatem ducit, id inter minus frequentia habendum eſt; & quæ, ut ait Tacitus, interventu meliorum penſantur. Leges autem ſatis habent id quod plerumque accidit reſpicere, ut ajebat Theophraſtus, quo & illud Catonis pertinet: *Nulla lex ſatis commoda eſt: id modo quæritur, ſi majori parti & in ſumma prodeſt.* Quæ autem rarius contingunt, communibus tamen regulis conſtringenda ſunt, quia etſi ratio legis in illo ſpeciali facto ſpecialiter locum non habeat, manet tamen ratio in ſua generalitate, cui ſpecialia ſubjici fas eſt. Id enim ſatius quam ſine norma vivere, aut normam cujuſque arbitrio permitti. Seneca appoſite ad hanc rem, *Satius erat à paucis etiam juſtam excuſationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.*

Lib. VII. de benef. c. 16.

4. Locum & hic habere debet illa nunquam ſatis memorata Pericles * apud Thucydidem ſententia: *Sic exiſtimo, etiam ſingulis hominibus plus eam prodeſſe civitatem quæ tota recte ſe habeat, quam ſiqua privatis floreat utilitatibus, ipſa autem*

quillitatem abſolverit. Deinde: μὴ γὰρ μετ' ὀλίγων τῶν ἐπιτυχόντων, εἴτε κρατοῖεν τῆς στρατηγίας ἀξιόχρεως. ἀλλ' ὑπὸ βουλῆς ἢ διανοίας τῆς ἐμφρονεστέρας, καὶ τῶν πολλῶν ἐξῆ ἂν τοῦτο ἐξ ἀρχῆς τοιοῦτον γενέσθαι. *Nec enim illas refert qui male uſi ſunt bonoribus, ſed ipſum inſtituti vitæ pulchritudinem, & ſapientiam ejus admiraberis qui primus ejus auctor fuit.* Idem ad Romanos καὶ οὐδὲν ἄλογον ἀνεῖς (τοῦτο δὲ μάλιστα) τὸν τῆς εὐημερίας· οὐκ ἐν γαμοῖς, οὐκ ἐν παισὶν, οὐκ ἐν ἀγορᾷ, οὐκ ἐν ἄλλοις ἀδίᾳ χαίρειν, ἀλλὰ τοῦτο διαπραττόμενον ἢ ἀπιστίᾳ τῶν ἐλπιζομένων κατατρίψαντα. *Magiſtratus ſi abſolvit, periclitat omnia; non urbes ſtabunt, non agri, non ſarum, nec quicquam aliud exortantur ſtrenue & fortiter eſſe ſint quilibet inſtruitur.* idem ſenſus apud eundem ad Epheſ. v.

Apud Thucydidem ſententia] Lib. II. quicum bene convenit illud Ambroſii libro III. de officiis: *Eadem ſingulorum eſt utilitas, quæ univerſorum.* Et illud in jure: *Semper non quod privatim intereſt non ex facto ſervari debet, ſed quod communi ſocietati expedit.* L. ſcionis. §. Labeo. D. Pro Socio. Adde L. unicam. §. penult. C. de Caducis tollendis.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Nimia formidine*] Ut qui ob leves ſuſpiciones corripiunt, reoſque majeſtatis faciunt, exemplo Claudii. Suet. 37.

Iracundia] Ut Alexander, qui ubi exarſiſſet, nec dilatio ultionis nec modus erat. Juſtin. 9, 8.

Inter minus frequentia] Ex rarius contingentibus.

Quod plerumque] 3 Pol. 11. Δεικνὺς τὸ κατὰτὸ μέρος ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λέγει. ἀλλ' ὁ νόμος τὸ καθόλου ἐπισκοπεῖται.

Commoda eſt] Omnibus.

Communibus tamen] Iis neglectis de eo, quod ut plurimum accidit, aliquid eorum conſtituendum.

Etſi legis] Quæ voluit civem magiſtratui parere.

Ratio] Ut cuique jus reddatur, ut juſtitia quiſque fruatur.

In ipſo facto.] Quoties contra jus faſque magiſtratus aut rex fædit inferiorem.

Ratio in ſua generalitate] Tranquillitas ſecuritaſque totius corporis, quæ tanti eſt, ut unus potius doleat & id ferat, quam reſiſtat imperanti & ordinem publicum turbet, ne patiatur injuriam.

4. *Publi-*

tem universim laboret. qui enim domesticas fortunas bene collocatas habet, patria tamen eversa, pereat & ipse necesse est: Contra vero, etiam si quis in beata republica parum felix est, multo tamen facilius per illam incolumis servatur. Quare cum civitas quidem singulorum possit sustentare calamitates, singuli autem publicas non item; quid est cur non universim ipsi consulere, ipsamque tueri oporteat, nec id facere quod vos facitis, dum quasi attoniti jactura rei familiaris salutem proditis respublicæ? Quem sensum breviter ita explicat Livius: *Respublica incolumis & privatas res salvas facile præstat: publica prodendo tua nequicquam serves.* Plato dixerat legum IV: τὸ μὲν γὰρ κοινὸν σωθὲν, τὸ δ' ἴδιον διέφυγε τὰς πόλεις. ᾧ συμφέρει τὸ κοινὸν τε καὶ ἰδίᾳ ἀμφοῖν, ἕν τὸ κοινὸν πᾶσι μᾶλλον ἢ τὸ ἴδιον: *quod commune est connectit civitates, quod singulorum dissipat; quare & publice & privatim utilius est ut publica magis quam privata curentur.* Xenophon vero: ὅστις δὲ πολίτην ὢν στασιάζει πρὸς τὴν ἀρχοῦσαν, πρὸς τοῦτο ἐκεῖνο συνεφάπτων στασιάζει: *qui in bello contra ducem seditiose se gerit, facit hoc cum sua salutis periculo.* Eodem & illa Iamblichi pertinent: *Non disjuncta est privata utilitas à publica, imo in bono communi singulare etiam continetur: & ut in animalibus cæteraque natura, ita in civitatibus in totius salute salus est partium.* Lib. XXVI.

5. In publicis autem præcipuum haud dubie est ordo ille, quem dixi, imperandi parendique; is vero cum privata resistendi licentia consistere nequit. Explicare libet hoc ipsum nobili Dionis Cassii loco: εἰ μὲν τις ἡγεῖτο ὅτι ἄπειρος καλὸν εἶναι νομίζω ἀρχθῆναί τινα τῶν ἀρχόντων ἐπίστασθαι, ὅτι ἂν στασιάσῃ τις ἢ ζημιωθῇ πρός, εἰ τὸ πλῆθος ὑπερβαλὸν κρεῖττον ἂν τοῦ ἡγεμόνος γένοιτο. ἐκείνῳ δὲ μὴ πάνυ αἰσχρὸν ζημιοῦσθαι, ὃν οἱ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ ἄρξαι τῶν πεισθῆναι κρείττονα ὁρισάμενοι. πολὺ δὲ μᾶλλον τοῦτο, ὃν οἱ φοιτῶντες τῶν παιδάρτων ἀκολάστων. τίς ὑγιὲς ναυτῶν, ἂν μὴ πολὺ τοῖς ἐμπείροις οἱ κάμνοντες πειθαρχῶσι. τίς δ' ἀσφαλὲς ναυλοχοῦντος, ἂν οἱ ναῦται τῶν κυβερνητῶν ἀκυρώσωσι. φύσει τι γὰρ ἀνομοιότατον ἐστὶ τὸ μὲν ἄρχειν τοῖς ἀνδρώποις, τὸ δ' ἄρχεσθαι τίνι: *Esse vero nique decorum existimo, ut rector civitatis subditis cedat, neque spem esse ad salutem si quod parve positum est velit imperare. Cogitate animi quid futurus sit ordo in familia, si à junioribus senes spernantur: unde sanitas ægrotantibus, si non per omnia Medicis pareant: quid nautis navigantibus, si plebs nautica gubernantium jussa contemnat. Natu-*

4. *Publica prodendo*] Deserendo, destituendo; non adjuvando.

1. *Nobili Dionis Cassii loco*] Lib. 41, p. 168.

Τῶν ἀρχομένων ἐπίστασθαι] Subjectis cedat, pœta lascivientibus & improba atque inutilia flagitantibus.

Τὸ πλῆθος ὑπερβαλὸν] Cujus fors & officium est parere.

Natura quippe id necessarium & hominibus salutare, ut alii quidem imperent, alii vero pareant.

1 Epist. 11. 18. 6. Paulo comitem addamus Petrum; cujus hæc sunt verba: *Regem honorate. Servi, subditi estote cum omni timore dominis, non solum bonis & æquis, sed etiam duris. Hoc enim cedit gratiæ, si quis propter conscientiam Dei suffert molestiam injuste afflictus; quæ enim gloria est si peccantes & colaphis cæsi subsistitis? sed si bene agentes, & tamen male habiti subsistitis, * hoc cedit vobis gratiæ apud Deum.* Confirmat mox hoc à Christi exemplo. Idemque sensus in Clementis constitutionibus his verbis exprimitur: ὁ δοῦλος εὔνοιαν φερέτω πρὸς τὸν δεσπότην καὶ φόβου θεοῦ, κἂν ἀσεβὴς, κἂν πονηρὸς ὑπάρχῃ. *Servus Deum timens simul bene hero suo velit, quamvis impio, quamvis injusto.* Notanda hic duo: quod dicitur subjectionem dominis deberi etiam duris, idem ad reges quoque referendum: Nam quod sequitur, ei fundamento superstructum, non minus subditorum quam servorum officium respicit. Ac deinde talem à nobis requiri subjectionem, quæ injuriarum patientiam secum ferat: sicut de parentibus dici solet:

* *Ames parentem, si æquus est: si non, ferat.*

Et Eretriensis quidam adolescens qui Zenonis scholam diu frequentaverat, quid ibi didicisset rogatus respondit; ὀργὴν πατρὸς φέρειν, *iram patris ferre.* De Lysimacho Justinus: *Magno animo regis, velut parentis, contumeliam tulit.* Et apud Livium est: *Ut parentum sævitiam, sic patriæ, patiendo ac ferendo leniendam esse.* Apud Tacitum: *Ferenda regum ingenia:* & alibi: *bonos Imperatores voto expetendos, qualescumque tolerandos.* Apud Persas, laudante Claudiano:

Lib. XV.

Lib. XXVII. Annal. XVI. Hist. VI.

Quamvis crudelibus æquo
Paretur dominis.

V. 1. Nec ab hac lege Domini discedit * consuetudo veterum Chri-

GROTII NOTÆ.

Hoc cedit vobis gratiæ apud Deum] Tertullianus de Pœnitentia: *Timor hominis Dei honor est.*

Ames parentem si æquus est, si non, ferat] Terentius Hecyra:

Nam matris ferre injurias me, Parmeno, pietas jubet.

Cicero pro Cluentio: *Non modo reticere homines parentum injurias, sed etiam æquo animo ferre oportet.* Habet ad hoc præceptum pulchra Chrysostomus hom 11 ad Timotheum, tum libro v adversus Judæos. Pertinent huc & quæ Epictetus & post eum Simplicius habent de duabus ansis.

Consuetudo veterum Christianorum] Ad quam pertinet canon XVIII Concilii Chalcedonensis, repetitus canone IV Concilii in Trullo: Concilium Toletanum quartum: capitulum II Caroli Calvi in villa Colonia. Synodus Suessionensis canone V.

GRONOVII NOTÆ.

6. *Propter conscientiam Dei*] Διὰ συνείδησιν θεοῦ. quia scil. & agnoscit esse Deum justum & justitiæ exactorem, qui neminem insontem lædi sinat impune, dixeritque: *Mihi vindictam, ego rependam.*

Sige-

Chriſtianorum, optima legis interpres. Nam quanquam peſſimi ſæpe homines imperium Romanum tenuerunt, nec defuerunt qui obtentu adjuvandæ reipublicæ iis ſe opponerent, nunquam tamen eorum conatibus ſe adjunxerunt Chriſtiani. In Clementis conſtitutionibus eſt βασιλέα ὑμῶν ἐπαίρειν, *regiæ poteſtati reſiſtere nefas.* Tertullianus Apologetico: *Unde Caſſii, & Nigri & Albini? unde qui inter duas lauros obſident Caſarem? unde qui fanicibus ejus exprimendis palæſtricam exercent? unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus tot* * *Sigeriis* (ſic diſcerte habet manuſcriptus qui eſt apud omni laude ornatiſſimos juvenes Puteanos) *ac Parthenis audacioreſ? De Romanis, ni fallor, id eſt de non Chriſtianis.* De Palæſtrica, quod ait, ad Commodi mortem pertinet, peractam imperio præfecti Ælii Læti, manu palæſtritæ; quo tamen Imperatore vix quiſquam fuit ſceleratior. Parthenius, cujus factum itidem deteſtatur Tertullianus, erat ille qui peſſimum Imperatorem Domitianum oppreſſerat. His comparat Plautianum præfectum Prætorio, qui Septimium Severum valde ſanguinarium Imperatorem occidere in palatio voluerat. In eundem Septimium Severum arma, quaſi pro reipublicæ caritate, ſum-

GRONOVII NOTÆ.

Sigerii] Xiphilinus Domitiano. ὑπό τινων ἢ καὶ τῶν ἐπιτηδείων τῶν περὶ αὐτὸν Παρθενίου ἢ Στηφάνου καὶ τῆ ἀμφοτέρων ἢ αὐτὸς ἀν. *Inſidias autem communicato inter ſe conſilio ſtruxere Parthenius præpoſitus cubiculariorum & Sigerius & ipſe è cubicularibus.* Martialis libro IX:

Sigeriuſque moror, Parthenioſque ſinas.

Corruptum id nomen non hic modo in Tertulliano fuerat, ſed adhuc eſt in Suetonio, ubi Saturius, & in Victore vulgari, ubi Caſperius legitur.

GRONOVII NOTÆ.

V. 1. *Tertullianus Apologetico*] c. 35.

Unde Caſſii] i. Utrum ex veſtris, o multorum deorum cultores, an ex Chriſtianorum ſecta?

Inter duas lauros] Peſſilentiæ cauſa Commodus in loco lauris veſtito apud Laurentum oppidum agebat, cum eum ob Cleandri necem expoſcendam plebs circumſedit. Herod. 1, 11. Sed quid inter duas lauros? Sane Aurelius Victor in reg. XIII. memînit Vicum laureti minoris, & Vicum laureti majoris. Sed hæ partes urbis ſunt in Aventino: Commodus autem obſeſſus Laurenti, minimum XVI. millibus paſſuum ab urbe. Forte inter ſuas. Lauri enim impp. quaſi proprie & illis diratæ, quia Julius lauream perpetuo geſtandæ jus accepit, Jul. 45. quod in ſucceſſores protogatum, ut ex ſtatuis & nummis conſtat. Quin & laurus ἐκλείψεως ἀπαγγελτικὸν credebatur. Proverbium: Δαφνίδιον ὄζειν βαπτίσματος: quem tutum ab inſidiis & periculis ſignificabant, Plin. 15, 30. Suet. Tib. 69.

Qui fanicibus] Sic periit Commodus in exercitatione luctæ, validiſſimo palæſtrita, ſpecie exercendi gutturis ejus comprimente eo usque, donec exſpiraret.

Omnibus tot Sigeriis] Forte: omnibus & Sigeriis & Parthenii. De Parthenio Sueton. Domit. 16 & 17. item Aurelius Victor Schotti. cui ſocius conjurationis videtur fuiſſe Sigerius nam ſimul cum Parthenio illum nominat & Martialis 4. 79.

In eundem Septimium] Immo Severus in illos, eodem tempore à ſuis

sumpserant in Syria Pescennius Niger, in Gallia & Britannia Clodius Albinus. Sed horum quoque factum Christianis displicuit, quod & ad Scapulam jactat Tertullianus: *Circa majestatem Imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiniani, vel Nigriani, vel Cassiani inveniri potuerunt Christiani.* Cassiani illi erant, qui secuti erant Avidium Cassium, virum egregium, qui in Syria sumtis armis causabatur Rempublicam se ire restitutum, quam M. Antonini negligentia perderet.

2. Ambrosius, cum injuriam non sibi tantum, sed & gregi suo, & Christo fieri crederet à Valentiniano Valentiniani filio, populi satis concitati motu ad resistendum uti non voluit.

Lib. V. vent. in Auxent. * *Coactus*, inquit, *repugnare non novi; dolere potero, potero flere, potero gemere: adversus arma, milites, Gothos quoque, lacrymæ meæ arma sunt. talia enim sunt munimenta sacerdotum. aliter nec debeo, nec possum resistere.* Mox: *Exigebatur à me ut compescerem populum: referebam, in meo jure esse ut non excitarem, in Dei manu ut mitigaret.* Idem Ambrosius Maximi copiis adversus Imperatorem, & Arianum & Ecclesiæ gravem, uti noluit. Sic Julianum defectorem cum pessima consilia agitaret, lacrymis Christianorum repressum, ait Nazianzenus, addens, τοῦτο μόνον ἐχόντων κατὰ διώκτου φάρμακον, *quia solum hoc contra persequutorem erat remedium.* Atqui exercitus ejus ferme omnis ex Christianis constabat. Adde quod, ut observat idem Nazianzenus, sævitia illa Juliani non tantum in Christianos erat injuria, sed & rempublicam in summum adduxerat periculum. Accedat his illud Augustini ubi illa Apostoli ad Romanos dicta explicat: *Necesse est propter hanc*

Theodoret. hist. Eccles. lib. V. c. 4.

Orat. 1. in Julianum.

Prov. 74.

militibus Impp. appellatos: sed quia Severus vicit, illi pro rebellibus habentur ac tyrannis. nam civilis acies victum facit nocentem. Quod si Clodius vicisset, pro Albinianis; si Pescennius, pro Nigerianis posuisset Septimianos.

GROTII NOTÆ.

Coactus repugnare non novi] Inseruit Gratianus causa XXIII, quæstione VIII. Idem Ambrosius epistola XXIII: *Vultis in vincula rapere? voluntas est mihi. non ego me vallabo circumfusione populorum.* Imitatus est magnus Gregorius libro VI, epistola: *Si in morte Longobardorum me miscere voluissem, hodie Longobardorum gens, nec Regem, nec Duces, nec Comites haberet, atque in summa confusione esset divisa.*

GRONOVII NOTÆ.

Virum egregium] Militiæ, sed in hac causa palam sceleratum.

M. Antonini negligentia] Sic ille mentiebatur, ut colorem adderet rebellioni: cæterum nunquam imperium aut respublica Romana fuit in meliore statu sub principe, quam sub hoc: neque aut pace quisquam aut bello diligentior.

2. *Maximi copiis*] Clementis Maximi, qui sumpsit in Britannia imperium contra Gratianum Valentiniani alterum filium, occupatisque Galliis occiso Gratiano, Hispaniis quoque & Africa potitus per quinquennium regnavit, donec à Theodosio victus interficeretur.

Imperatorem & Arianum] Valentinianum juniorem, Gratiani fratrem.

Non

hanc vitam nos subditos esse oportere, non resistentes si quid illi (rectores) *auferre voluerint.*

VI. 1. Inventi sunt nostro sæculo viri, eruditi quidem illi, sed temporibus & locis nimium servientes, qui sibi primum (ita etiam credo) deinde aliis persuaderent, ea quæ jam dicta sunt locum habere in privatis, * non etiam in magistratibus inferioribus, quibus jus esse putant resistendi injuriis ejus cujus summum est imperium; imo & peccare eos ni id faciant. quæ opinio admittenda non est. Nam sicut in dialecticis * species intermedia, si genus respicias, est species; si speciem infra positam, genus: ita magistratus illi, inferiorum quidem ratione habita, sunt publicæ personæ; at superiores si considerentur, privati sunt. Nam omnis facultas gubernandi quæ est in magistratibus, summæ potestati ita subjicitur, ut quicquid contra voluntatem summi imperantis faciant, id defectum sit ea facultate, ac proinde pro actu privato habendum. Locum enim hic quoque habet quod dicunt Philosophi, ordinem non dari nisi cum relatione ad aliquid primum. *Averr. v. Metaph. tom. 6.*

2. Ac mihi videntur, qui contra sentiunt, talem statum rerum inducere, qualem antiqui fabulabantur in cœlo fuisse antequam Majestas oriretur, quo tempore ajunt minores Deos Iovi non concessisse. At is quem dixi * ordo, & ὑπαλληλισμός, non tantum sensu communi cognoscitur: unde illud,

Omne sub regno graviore regnum est.

Et Papinii illud:

vice cuncta reguntur:
Alternisque regunt:

Et * Augustini dictum celebre: *Ipsos humanarum rerum gradus adverte: si aliquid jusserit curator, faciendum: non tamen si contra proconsul jubeat: aut si consul aliquid jubeat, & aliud* *c. qui resistit. XI. qu. 3.*

GROTII NOTÆ.

Non etiam in magistratibus inferioribus] Petrus Martyr ad Judicum III. Paræus ad XIII caput ad Romanos, Junius Brutus. Danæus libro VI Politicorum, & alii.

Species intermedia] Genus speciale Senecæ epistola LVIII.

Ordo & ὑπαλληλισμός] Sic in familia paterfamilias primus, inde materfamilias, inde filii, mox ordinarii servi, postremo servi vicarii. Vide Chrysostomum I ad Corinth. XIII, 3.

Augustini] Habet prope eadem Augustinus sermone VI in verba Domini.

GRONOVII NOTÆ.

VI. 1. *Species intermedia*] Quæ differt à specie infima, ut genus subalternum à genere generalissimo.

Privati sunt] Sic Vespasiani privatas res Tacitus, quamvis exercitum & provinciam regentis viro Nerone dicit 1 histor. 65. & 3, 1.

Ordinem non dari] 1. Quod in serie aliqua est, tamdiu locum tueri, quamdiu dependet à primo: ita magistratus tamdiu esse magistratus, quamdiu agant ex auctoritate principis.

& aliud Imperator ; non utique contemnis potestatem, sed eligis majori servire : nec hinc debet minor irasci si major prælatus est. Et hoc ejusdem de Pilato : *Talem quippe Deus dederat illi potestatem, ut esset etiam ipse sub Cæsaris potestate.*

Ad Johan. 1 *Ep.* 11, 1.

3. Sed & divina probatur auctoritate. Nam Apostolorum princeps subjectos nos esse vult aliter regi, aliter magistratibus : Regi, ut supereminenti, id est sine ulla exceptione, præter ea quæ Deus directe imperat, qui injuriæ patientiam probat, non interdicit : Magistratibus, tanquam missis à rege, id est potestatem suam à rege ducentibus. Et cum Paulus omnem animam supremis potestatibus esse subjectam vult, etiam magistratus inferiores inclusit. Neque in populo Hebræo, ubi tot fuere reges divini humanique juris contemptores, unquam inferiores magistratus, in quibus plurimi fuere viri pii & fortes, id sibi juris sumpserunt ut regibus vim ullam opponerent, nisi

1 *Samuelis* xv, 30.

siqui à Deo, cujus in reges summum jus est, mandatum speciale acceperant. quin contra, quod procerum officium sit ostendit Samuel, cum proceribus & populo inspectante Saulem jam perverse regnantem solita veneratione est prosequutus.

4. Atque adeo religionis quoque publicæ status nunquam non à regis ac Synedrii arbitrio pependit. Quod enim post regem magistratus simul cum populo Deo se fideles fore promiserunt, id intelligi debet quatenus in cujusque id futurum erat potestate. Ne simulacra quidem falsorum Deorum, quæ publice exstabant, dejecta unquam legimus, nisi jussu aut populi in libera republica, aut regum cum regnabantur. Quod si quid aliquando factum est vi contra reges, narratur in testimonium divinæ providentiæ id permittentis, non in facti humani approbationem.

5. Solet à contrariæ sententiæ auctoribus proferri dictum Trajani, cum pugionem præfecto prætorio traderet : *Hoc pro me utere, si recte impero, si male, contra me.* Sed sciendum est Trajanum, ut ex Plinii Panegyrico apparet, id unice curasse ne quid regium ostentaret, sed * verum principem gereret, qui proinde subesset senatus populique judicio ; quorum sententias exsequi præfectus deberet etiam in ipsum principem. Simile

GROTII NOTÆ.

Verum principem gerere] Quod postea imitati Pertinax & Macrinus, quorum orationes egregias apud Herodianum vide.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Ut supereminenti*] Π ὡς ὑπερέχοντι. Quæ verba non video, qui significent sine exceptione, quamvis res vera sit. In Notis ad N. T. explicat Tanquam supra omnes posito. Ergo, tanquam summæ potestati.

Missis à rege] Δι' αὐτοῦ πεμπομένοις. præfectis ejus, vel legatis.

Σαφῶς

mile eſt quod de M. Antonino leginus, qui publicam pecuniam attingere noluit, niſi conſulto ſenatu.

VII. 1. Gravior illa eſt quæſtio, an lex de non reſiſtendo nos obliget in graviſſimo & certiſſimo diſcrimine. Nam leges etiam Dei quædam, quanquam generaliter prolatæ, tacitam habent exceptionem ſummæ neceſſitatis : quod de lege ſabbati Haſamonæorum temporibus à ſapientibus definitum fuit : unde dictum celebre ; *periculum animæ impellit ſabbatum :* & Judæis apud Syneſium cauſam neglectæ legis de ſabbato hanc reddit : **παφῶς ὑπὲρ ψυχῆς ἡμῶν : in certiſſimum vitæ periculum adducti ſumus.* Quæ exceptio probata eſt ipſi Chriſto : ut & in lege altera de non edendis panibus propoſitionis. Et Hebræorum magiſtri legibus de cibis vetitis, aliisque nonnullis ex veteri traditione eandem addunt exceptionem, recte quidem : non quod Deo jus non ſit ad certam mortem ſubeundam nos obſtringere, ſed quod leges quædam ejus ſint argumenti, ut non credibile ſit datas ex tam rigida voluntate. quod in legibus humanis magis etiam procedit. *Dion. l. vi.*

2. Non nego à lege etiam humana quoſdam virtutis actus poſſe præcipi, ſub certo mortis periculo, ut * de ſtatione non deſerenda ; ſed nec temere ea voluntas legem condentis fuiſſe intelligitur, neque videntur homines in ſe & alios tantum jus accepiſſe, niſi quatenus ſumma neceſſitas id exigat. Ferri enim leges ab hominibus ſolent & debent cum ſenſu humanæ imbecillitatis.

GROTII NOTÆ.

Παφῶς ὑπὲρ ψυχῆς ἡμῶν] Maccabæorum lib. 1. c. 9. 10. 43. & 44. καὶ ἦλθον Βακχίδης καὶ ἡ δύναμις τῆς ἐκείνου ἐν τῷ σαββάτῳ ἐκεῖ καὶ ἐν τῷ κατελθεῖν τὸν ποταμὸν ἐν δυνάμει πολλῇ καὶ εἶπεν Ἰωναθὰν πρὸς τοὺς μετ' αὐτοῦ· ἀναστῶμεν νῦν καὶ πολεμήσωμεν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν. ἡ γὰρ ἐν σήμερον ἡμῖν ἐχθὲς καὶ τρίτων ἐμῶν. *Id cum audiſſet Bacchides, venit multo cum exercitu ad Jordanis ripas ipſo die ſabbati. Jonathas autem ſuis dixit, ſurgamus nunc, & pro vita pugnemus, neque enim noſtræ res ſe habent ut heri & nudius tertius.*

De ſtatione non deſerenda] Vide Joſephum ubi de cuſtodibus Saulis agit. Polybius ; περὶ μονωλίους θεάσασθαι δεῖ πρὸς ἅπασι τὸ ἀσυμβόλητον κεῖσθαι νῦν πᾶσι.

GRONOVII NOTÆ.

VII. 1. *Haſamonæorum]* Ab Aſſamonæo Mauhiæ proavo dicti, qui à Juda Maccabæo Matthiæ F. Maccabæi, Joſeph. 12, 8.

Periculum animæ impellit] Solvit neceſſitate ſervandi Sabbathi. Caſaub. Exercit. 1. ad Baron. 12, 17. p. 66. Buxtorf. Synag. cap. 16, p. 161.

Chriſto] Matth. 12, 4.

Et in lege altera] 1 Sam. 21, 6.

2. *De ſtatione]* Loco, ubi quis aut in præſidio aut in acie locatus eſt ab imperatore. Liv. 24, 17.

Videntur homines] Nam Dei paullo ante jus liberum agnovit, qui vitam, quam precario dedit, repoſcere poteſt, quandoque placet ejus ſanctæ providentiæ.

Jus acceperit] Ut poſſint eis injungere, quod requirat, ut deſerant omnem tutelam ſui, & certæ morti occurrant.

Cum ſenſu] Ut conſiderent, quid hæc fragilitas ferat, nec mandent quod homo natus præſtare nequeat.

Certas

cillitatis. Hæc autem lex, de qua agimus, pendere videtur à voluntate eorum qui se primum in societatem civilem consociant, à quibus jus porro ad imperantes manat. Hi vero si interrogarentur an velint omnibus hoc onus imponere, ut mori præoptent quam ullo casu vim superiorum armis arcere, nescio an velle se sint responsuri, nisi forte cum hoc additamento, si resisti nequeat, nisi cum maxima reipublicæ perturbatione, aut exitio plurimorum innocentium. Quod enim tali circumstantia caritas commendaret, id in legem quoque humanam deduci posse non dubito.

3. Dicat aliquis, regi dam illam obligationem, mortem potius ferendi, quam ullam unquam superiorum injuriam repellendi, non ex lege humana sed divina proficisci. Sed notandum est, primo homines non Dei præcepto, sed sponte adductos experimento infirmitatis familiarum segregum adversus violentiam in societatem civilem coiisse, unde ortum habet potestas civilis, quam ideo humanam ordinationem Petrus vocat: quanquam alibi & divina ordinatio vocatur, quia hominum salubre institutum Deus probavit. Deus autem humanam legem probans censetur probare ut humanam & humano modo.

1 Petr. II. 13.

Lib. III. adv. Monarchom. c. 8. Lib. VI. c. 23. & 24.

4. Barclajus, regii imperii assertor fortissimus, huc tamen descendit, ut populo & insigni ejus parti jus concedat se tuendi adversus immanem sevitiam; cum tamen ipse fateatur totum populum regi subditum esse. Ego facile intelligo, quo pluris est id quod conservatur eo majorem esse æquitatem, quæ adversus legis verba exceptionem porrigat: attamen indiscriminatim damnare aut singulos aut partem populi minorem, quæ ultimo necessitatis præsidio sic olim usa sit, ut interim & communis boni respectum non desereret, vix ausim. Nam David, qui, extra pauca facta, testimonium habet vitæ secundum leges exactæ, armatos circum se primum quadringentos, deinde plures aliquanto habuit; quo nisi ad vim arcendam si inferretur? Sed simul illud notandum est, non factum id à Davide, nisi

2 Samuel. XXII. 2. & XXIII. 13.

Caritas commendaret] Ex officio fieret atque humanitate, ita tamen, ut intermittere liceat, idem posse præcipi, ut intermittere non liceat.

3. *Experimento infirmitatis*] Quod viderent dispersos per familias & nihil commune habentes, facile à violentis oppiimi.

Ut humanum & humane] Quatenus exigit, quantum homini postulare licet ab homine, quantumque homo (cui difficile est ejurare insitum amorem sui) potuit exsequi.

4. *Id quod conservatur*] Quod fell. conservari non posset in stricta legis observatione.

Æquitatem, quæ] Per quam licet eam legem aliquando non observare.

Et communi bono] Ut non turbet ultro tranquillitatem publicam, & tantummodo sese tueatur; non insolet, neque ad simul turbandum trahat alios.

Extra pauca] Quibus lxsus est & graviter peccavit.

Totam

nisi postquam & Jonathanis indicio, & pluribus aliis certissimis argumentis compererat Saulem vitæ suæ imminere. Deinde vero nec urbes invadit, nec pugnandi captat occasiones, sed latebras quærit, modo in locis deviis, modo apud populos externos, & hac religione ut popularibus suis nunquam noceat.

5. Simile videri potest factum Maccabæorum: nam quod quidam hæc arma eo titulo defendunt quasi Antiochus non rex sed invasor fuerit, vanum puto: cum nusquam in omni historia Maccabæi, & qui eorum partes sequebantur, Antiochum alio quam regis nomine compellent; & merito sane, cum jam pridem Macedonum imperia agnovissent Hebræi, in quorum jus Antiochus successerat. Nam quod lex vetat alienigenam populo præfici, de voluntaria electione intelligendum est, non de eo quod temporum necessitate adductus populus facere cogebatur. Quod vero ajunt alii, usos Maccabæos jure populi, cui αὐτονομία deberetur, ne id quidem firmum. Nam Judæi primum à Nabuchodonosore devicti jure belli ex eodem jure successoribus Chaldæorum Medis & Persis paruerant: quorum *Hist. 1. 5.*
* totum imperium ad Macedonas devenit. Hinc Judæi Tacito vocantur, *Dum Assyrios penes Medosque & Persas Orientis fuit, vilissima pars servientium.* Nec quicquam ab Alexandro ejusque successoribus stipulati sunt, sed sine ulla conditione in eorum ditionem venerunt, si ut ante sub ditione Darii fuerant. Quod si & Judæi interdum ritus suos & leges palam exercere permissi sunt, id fuit ex regum beneficio jus precarium, non ex lege aliqua imperio addita. Nihil ergo est quod Maccabæos tueatur præter summum certissimumque periculum: quamdiu scilicet intra sui defendendi terminos ita se continuerunt, ut in

GROTII NOTÆ.

Totum imperium ad Macedonas devenit] Justinus libro XXXVI: *Primus Xerxes rex Persarum Judæos domuit, postea eum ipsis Persis in dominium Alexandri Magni venere, denique in potestate Macedonici imperii fuere. A Demetrio cum desciissent, amicitia Romanorum petita, primi omnium ex orientalibus libertatem receperunt, facile tunc Romano de alieno largientibus.*

GRONOVII NOTÆ.

Hac religione] Perpetua & vigili cura.

5. *Cui αὐτονομία*] Quum Deus liberum & sui juris esse voluisset.

Medis & Persis] Non potest excusari, quod Tacitus & auctor ajunt Judæos Medis servisse, nisi de uno Dario Medo, cujus mentio apud Danielem intelligatur. Nam Assyriis à Nino ad Sardanapalum, Medis ab Asbace ad Astyagen non paruerunt Judæi: sed destructo primo Assyriorum imperio & contracto Medico aliud Assyriorum vel Chaldæorum imperium natum est per Nabucodonosorem eodem tempore quo in alia parte Orientis regnabant Medi. Huic posteriori Assyriorum regno armis victi accessere Judæi; inde ad Persas sub Cyro transiere.

Nec quicquam stipulati] Nihil excepere, quum ei se dederent.

Prin-

in loca devia exemplo Davidis secederent, quærendæ securitati; nec arma expedirent, nisi ultro oppugnati.

6. Illa interim cautio tenenda est, etiam in tali periculo personæ regis parcendum: quod qui factum à Davide putant non ex officii necessitate, sed ex sublimiore proposito, falluntur. Ipse enim David aperte dixit, insontem neminem esse posse qui manus regi inferret. Nimirum sciebat scriptum in lege: *Diis*, id est Judicibus summis, *non maledices*, & * *Principi in populo tuo non maledices*: in qua lege mentio facta specialis eminentium potestatum, ostendit aliquid præcipi speciale. Quare Optatus Milevitanus de hoc Davidis facto loquens, * *Obstabat*, ait, *plena divinorum memoria mandatorum*. Et verba Davidi hæc tribuit: *Volebam hostem vincere, sed prius est divina præcepta servare.*

1 Samuel. xxvi, 9. Deuteron. xxii, 28. Lib. ii. Gell. xx.

7. At falsa maledicta ne in privatum quidem licet jacere; in regem ergo veris quoque abstinendum; quia, ut ait scriptor problematum, quæ Aristotelis nomen præferunt: ὁ ἡγεμόνι ἀρχοντι, εἰς πᾶσι πόλιν ἁμαρτάνει: *Qui rectori maledicit, * in civitatem est injurius.* Quod si voce lædendus non est, manu certe multo minus, unde & pœnitentia tactum Davidem legimus, quod vestem ejus violasset: tantam intelligebat personæ istius esse sanctitudinem! nec immerito, nam cum summum imperium * non possit non multorum odiis patere, securitas fungentis peculiariter fuit munienda. Quod Romani etiam in Tribunis plebis constituerunt, ut ἄσυλοι, id est inviola-

1 Samuel. xxiv, 6.

GROTII NOTÆ.

Principi in populo tuo non maledices] Joabus Semeiæ apud Josephum: ὁ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ἁμαρτάνων ἢ ὑπὸ τοῦ θεοῦ κεκινημένος βασιλεύει; *An non moreretur, qui ei maledicere ausus esset quem Deus in regni fide constituit?*

Obstabat plena divinorum memoria mandatorum] Josephus de Davide: μετανοήσας δ' ἐπὶ τούτοις ὁ Δαυὶδ ἐφοβήθη τὸν ἰδιωτὴν δεσπότην: *Sed statim pœnitudine ductus, injussum furiosum esse dixit, dominum suum occidere.* Et post: Τὸν ὑπὸ θεοῦ κεκινημένον μηδένα βασιλέα δεῖν ὑπεύθυνον εἶναι καὶ ἡμᾶς πιστεύειν. ἔξεστι γὰρ αὐτὸ παρὰ τῶν διδόντος τὴν δίκην: *Hortendum, regem quamvis malum interficere. panam enim id facienti imminere ab eo qui regem dedit.*

In civitatem est injurius] Julianus Misopogone: καὶ γὰρ εἰ τίμιοι φαίνοιτ' ἂν διὰ τὰς ἀρχὰς, ἀλλ' ἴσως ἀρχοντι κέχρηται. ἐν ἀδικίαις τοῦ νόμου κεῖνται τοῖς: *Sunt enim leges severæ pro principibus, ita ut qui in principem injuriosus fuerit, is ex animi libidine commoverit leges.*

Non possit non multorum odiis patere] Quintilianus Declamatione CCCXLVIII: *Hanc esse conditionem omnium qui administrationem reipublicæ aggrediuntur, ut ea quæ maxime pertinent ad salutem communem, cum quadam sui invidia, efficere cogantur.* Vide ea de re Livii verba ad Augustum apud Xiphilinum ex Dione.

GRONOVII NOTÆ.

6. *Non ex officii necessitate*] Eximiæ alicujus innocentiæ studio, ut abstineret etiam illa vi, qua jure uti poterat, ut non modo ad legem justus esset, sed & intra legem, ut Seneca loquitur 2 de ira 27.

Nam

violabiles essent. Inter Essenorum dicta erat, reges sanctos esse habendos: & insigne illud apud Homerum:

Πεφ γὰρ δὴ ποιμὴν λαῶν,
μή τι πάθῃσι.

* *Nam pro populi pastore timebat*
Nequid ei accideret.

Nec immerito, ut apud Curtium est, *regium nomen gentes quæ sub regibus sunt pro Deo colunt.* * Artabanus Persa: ἡμῖν ὁ πάντων νόμων κρὴ κρατίστους ὄντως κρίνειν εἶναι, τὸ τιμᾶν βασιλέα ὡς θεοειδέστατον, εἰκόνα θεοῦ τὰ πάντα σώζοντος: *Nobis inter leges multas easque bonas hæc optima est, regem colendum & adorandum, ut Dei cuncta sospitantis effigiem.* Plutarchus Agide: ἐκ γὰρ ἀδίκου νενομισμένου βασιλέως σώματι τὰς χεῖρας ἀποφέρειν, nec fas nec licitum regis corpori manus inferre.

8. Illa quæstio gravior, an quantum Davidi, an quantum Maccabæis licuit, liceat & Christianis, quorum magister crucem subire toties jubens, exactiorem patientiam videtur requirere. Certe ubi superiores ob religionem mortem intentant Christianis, Christus fugam concedit, his scilicet quos officii necessitudo nulli loco alligat: ultra fugam nihil. Petrus vero Christum ait cum pateretur nobis reliquisse exemplum quod sequamur, qui cum peccato vacaret, & doli omnis immunis esset, convitia convitiis non repositi, neque inter patiendum minatus est, sed rem permisit juste judicanti. Idem gratias agendas Deo ait, & gaudendum Christianis si tanquam Christiani pœnis subdantur. Et hæc maxime patientia invaluisse Christianam religionem legimus. 1 Petr. IV, 12, 13, 14, 15, 16.

9. Quare

GROTII NOTÆ.

Nam pro populi pastore timere] Bene Chrysostomus, 1 ad Tim. 1: *Si quis ovem jugulet, ab eo gregem eripiunt, at si quis pastorem de medio sustulerit: ab eo totum gregem dissipari.* Seneca libro priore de Clementia cap. 111: *Somnum ejus nocturnis excubiis muniunt: latera objectu circumfusique defendunt: incursantibus periculo se opponunt. Non hic est fine ratione populis urbibusque consensus ad protegendi amandique regis, & si quæ jactandi quocunque defecerit temperantes salus. Nec hæc voluntas sua est aut dementia, pro uno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnunquam senis & invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deservit (quod ipsum hic ibi exsequitur) sic hac immensa multitudo unius animæ circumdata illius spiritu regitur, illius nutum sequitur, pressura se ac fractura viribus suis nisi consilio sustineretur. Suam itaque tuentur salutem amant, &c.* Adde quæ infra, lib. 11. cap. 1, §. 1x.

Artabanus Persa] Apud Plutarchum Themistocle.

GRONOVII NOTÆ.

8. *Illa quæstio &c.*] Auctor quæstionem, an liceat Christianis pro religione adversus superiores in ultimo discrimine bellare, ita tractat ut negantem partem probare, atque ita toe heroum, quorum armis à Deo prosperatis libertatem conscientiæ in Belgio, Germania, Gallia, debemus, causam damnare videatur.

Cui sententiæ subscribere non possu-

poſſumus, nec quæ pro eis proferuntur, tanti putamus, ut iis nos induci patiamur.

Crucem ſubire ſuos bis juſſit Chriſtus, prius Matt. 10, 38. Quod tempus Marcus quoque 8, 34. & Lucas 9, 23. reſpiciunt. Iterum Matth. 16, 24. quod Lucas 14, 24. id nihil aliud eſt, quam divinas caſtigationes patienter & ſine murmure, cumque confeſſione peccatorum & horrore juſtiſſimæ Dei adverſus peccata iræ excipere. Etiam dictum eſt ſuperiorum tuitionis regibuſque regum, quam humillimo & deſpicatiſſimo mortalium. Quemadmodum igitur hoc non impedit, quominus Reges & magiſtratus reſiſtant malitiæ privatorum & hoſtium, atque illos ſupplicio afficiant, hos bello proſequantur: ita neque impedit privatos, quominus illi ultimæ ſævitiæ malorum principum & magiſtratuum reſtagnent.

Ob religionem autem ſi omnino in ſuperiores arma ſumere non licet, neque licebit ipſis ſuperioribus arma ſumere adverſus alios pariter ſuperiores ob religionis diverſitatem bellum moventes. Præbeamus igitur ſi diis placet, nos impune lacerandos & ſubjugandos Turcis Mahometiſſimum imperantibus. Et condemnemus Conſtantinum, quod defendendi à perſecutione Chriſtianiſmi gratia, arma ſumpſit in affinem ſuum & collegam imperatorem Licinnium: quo nomine tota Eccleſia cum ſemper laudavit & olim via ſe illi profeſſa eſt. Nec poteſt hic dari ratio, quare magis liceat ſuperioribus in ſubjectos per religionis cauſam ſævire, quam per aliam quamcumque impotentiam. Immo per illam minus licet, quia ſolus Deus κυριεύειν eſt & imperium in conſcientias habet. Porro qui Religionem petit ſævitia, idem petit bona, petit vitam, petit conjugem & liberos. Si ergo licet in gravi ſſimo & certiſſimo diſcrimine reſiſtere ſuperioribus ob bona, conjugem, liberos, vitam defendendam, (uti conceſſit auctor) quoniam eadem cauſa cum cauſa religionis ſunt perpetuo conjunctæ, etiam in ultimo & certiſſimo diſcrimine ob religionem, ſi non per religionem, certe per illas alteras cauſas reſiſtere licet ſuperiori intolerabili ſævitia prætexta religionis bona & vitam involanti.

Chriſti & Apoſtolorum & primorum Chriſtianorum exempla nihil juvant, quia illa verſantur in Eccleſia conſtituenda, nos in Eccleſia conſtituta. Illam quum ſinguli & humillimi homines (ita Deo placitum) in eam colligerentur, non oportet infamem ſubile rebellionibus: nunc poſtquam illud crimen Eccleſia effugit diu patiendo, non oportet eam beneficium Dei incomparabile, præſertim ſi vires ad illud tutandum dedit, per ignaviam amittere.

Quod Chriſtus per humilitatem, per patientiam ſe ac ſuos ad tempus præbendo tanquam oves ad lanienam, vicit poteſtates mundi ac tenebrarum, miraculum eſt non minus quam linguarum donum, quam ſanandi infirmos, excitandi mortuos, liberandi energumenos, & alia ſupra humanum modum. Ut ergo nunc in docenda diſcendaque religione Chriſtiana non exſpectandum, donec eadem miracula Deus nobis repræſentet, ſed ordinariis ſubſidiorum viis & conſuetæ diſciplinæ utendum eſt: ita nec in defendenda veritate agnita & libertate conſcientiæ manibus inſinuatis ſedendum illis, quibus Deus non modo pro locis, ſed etiam pro ætatibus vires & opes dedit, nec operienda miracula quæ Deus ſic quoque dat, ſed illis, qui viis & inſtrumentis & labore cuique cuivis rei propria utuntur. Hebræos, ſub Pharaone exdes & contumelias & injuſta opera, cum ſervilibus verberibus, tolerare voluit Deus uſque in adventum Moſis. Noluit eoſdem pugna Ægyptium vincere: Rubrum mare mandata ſua peragere & ultionem exſequi juſſit: at idem eductis in terram promiſſam per arma adverſus religionis oppreſſores adfuit. Neque hoc infirmat martyria. Immo genus eſt martyrii in ſancto & ſolo propoſito defendendi fa-

cem

cem Euangelii conceſſam occumbere quamvis armatum. Quod ſi quando ab inermibus & mera patientia martyrium extipi vult, id non magis moratur alios quin ſe, ut poſſunt, à vi tueantur, quam quod quoſdam naufragio, peſtilentia, alios morbo evocat, id non prohibet alios, quominus medicinis & omni probata via ad ſalutem graſſentur: quod quoſdam ſub iniquo judice probos & innocentes finit opprimi, id nihil vetat, ne alii ſuam innocentiam judicio defendant. Neque vero non intereſt privatus paucive an populus ob religionem infeſtetur: nam illi ſuo fato occidunt, populus etiam poſteritatis.

Præterea ſi Chriſti exemplum & injuriarum patientia non tollit jus belli gerendi omne in univerſum, adverſos quoſvis aggreſſores, ne quidem tollit jus belli gerendi adverſus ſuperiores in ultimo diſcrimine ob religionem. Ratio eſt, quia Chriſtus non tantum injurias à ſuperioribus pertulit, ſed etiam à veliſſima fæce Judæorum, neque tantum ob religionem, ſed etiam ob illorum invidiam & malitiam. Deinde non dicit, *Si ſuperior ob religionem tibi alapam in altera maxilla duxerit*: non dicit: *Qui tollit gladium adverſus ſuperiores religionis cauſa*, ſed ſimpliciter & ſine exceptione. *Si quis duxerit: Qui tollit.* Quæ ergo reſponſio eſt ad hæc loca, pro ſatto tecto ſervando jure belli cujuscumque, eadem eſt & pro ſervando jure belli in ſuperiores, & intolerandam ſævitiam religionis ergo.

Chriſtus fugam concedit, inquit: agnoſco: ultra fugam nihil: hoc hic lego, apud Euangeliſtam neminem. II. Si præciſe nihil extra fugam, ne quidem ut pecunia redimant libertatem religionis & conſcientiæ, itaque rem illicitam facere tot ſeculis faciuntque hodie miſeri Græci & aliæ Nationes Chriſtianæ ſub Turcico imperio, qui tributo perſecutionem evadunt. Quod ſi hoc durum eſt affirmare, fatendum eſt, illud temere pronuntiatum eſſe. III. Quin imo quia fugam concedit, non requirit meram & ſolam patientiam: ſed per ſynecdochen ſpeciei concedit honeſtas rationes ſubterfugiendi, & hoc genus tyrannidis, quamdiu non planum ac liquidum eſt, placuiſſe Deo, ut monte noſtra teſtimonium veritati demus. IV. Quia fugam conceſſit, oſtendit certe ſuum exemplum non vocare nos ad omnes omnino eventus patientiæ, quam ipſe præſtitit: noluit enim fugere. V. Fugam conceſſit illis, quibus nihil patebat præter fugam: quales erant primi ejus diſcipuli virium inopes. His igitur fugam concedendo non voluit alios ſuo bono uti.

Quanto melius facerent tyrannidis patroni, ſi Chriſti exemplum proponerent perſecutoribus & imperantibus religionem! noluit ille vi in formanda & propaganda Eccleſia uti, noluit ignes & gladios adhibere, cum facile potuiſſet. Itaque exemplum Chriſti magis obligat Principes ad non ſæviendum ob religionem, quam ſubjectos ad imitandum ejus patientiam omnem, quæ magna parte miraculoſa eſt.

Locus Petri tot verſibus ſolatia continet illis, quorum conſtantia & martyrio Deum velle amplificare gloriam ſuam certo conſtat, quia illis ſubducit omnem externam opem defendendæ vitæ, & eoſdem ad hanc ipſam patientiam præſenti numine & S. Spiritus extraordinaria ope confirmat. Sunt autem vitæ, quibus utitur Deus ad amplificandam gloriam ſuam, multæ. Nec ſi ſcriptura, cum unam earum laudat, alias tollit. Idem Deus, qui modo monſtrat quid poſſit in infirmis, magnum illis animum adverſus calamitates & ſupplicia præſtando, modo monſtrat quid poſſit in fortibus, victoriam illis per arma juſta largiendo.

Ad exemplum illud primorum Chriſtianorum tam ſpecioſe propoſitum reſpondet Miltonus, eos non potuiſſe, quicquid impurent: ubi potuerint, feciſſe: denique qui non fecerint, non obligare nos ad imitandum. Et certe non potuerunt. Homines humiles, tenues, viles, ignobile

9. Quare Chriſtianis veteribus, qui recentes ab Apoſtolorum & Apoſtolicorum virorum diſciplina eorum præſcripta & intelligebant melius & perfectius implebant, ſummam injuriam fieri puto ab iis qui quo minus ipſi ſe defenderent in certiſſimo mortis periculo, vires putant illis, non animum defuiſſe. Imprudens certe & impudens fuiſſet Tertullianus, ſi apud Imperatores, qui ejus rei ignari eſſe non poterant, ita confidenter auſus eſſet mentiri: *Si enim hoſtes & apertos, non tantum vindices occultos agere vellemus, deeſſet nobis vis numerorum & copiarum? Plures nimirum Mauri & Marcomanni, ipſique Parthi, vel quanta unumquæque unius tamen loci & ſuorum finium gentes, quam totius orbis? Externi ſumus, & veſtra omnia implevimus, urbes, inſulas, caſtella, municipia, conciliabula, caſtra ipſa, tribus, decurias, palatium, ſenatum, forum: ſola vobis reliquimus templa. Cui bello non idonei, non prompti fuiſſemus, etiam copiis impares, qui tam libenter trucidamur, ſi non apud iſtam diſciplinam magis occidi liceret quam occidere?* Sequitur hic quoque magiſtrum ſuum Cyprianus, & aperte prædicat: *Inde eſt, quod nemo noſtrum, quando apprehenditur, reluctatur: nec ſe adverſus injuſtam violentiam veſtram, quamvis nimius & copioſus noſter ſit populus, ulciſcitur. Patientes facit de ſecutura ultione ſecuritas.* * *Innumerabile vulgus*, pauci etiam, cum multa millia eſſent, ſi cum cæteris comparentur, diſperſi & diſjecti, ſine corpore & concilio, clandeſtinis eoque non numeroſis cœtibus coeuntes, imbelles & inermes, nullo capite præter ſacerdotes ex eadem vilitate lectos: ad hæc nihil aliud cogitantes, quam pœnitentiam priſtinæ vitæ, ſpem metumque futuræ, exſpectantes quiſque ſe viſurum noviſſimum diem; eaque de cauſa deſerentes negotia, abhorrentes à conjugiis, à gerenda Republica, à militia, abjicientes pecuniam & rem familiarem, denique nihili facientes, quorum cauſa Tyrannos odimus, & defenſionem noſtri paramus: interdum improvide ac ſimpliciter, quæ Chriſtus non ſimpliciter contemni juſſerat, ſed comparate, ſi haberi non poſſent ſalva conſcientia, & ſi ea Deus repoſceret. Itaque non modo vires illis, ſed & animum reſiſtendi illis defuiſſe facile concedo. Nec poterant, nec ſi potuiſſent, volebant, non tam quia illicitum putabant, quam ob nimiam martyrii ambitionem. Sed aliter egerunt, poſtquam imperatores facti ſunt Chriſtiani, & ipſi quoque publica munera adminiſtrando pecuniam nacti ſunt.

Ad Demetrianum.

9. *Vis numerorum*] Cohortium. Tacitus 1. hiſtor. 6. Agric. 18. & 32.

Conciliabula] Supra cap. 2. num. 9.

Decurias] Judicum & equeſtrem ordinem.

Palatium] Domum auguſtam.

Etiam copias] Apparatu & inſtrumento belli.

Apud iſtam diſciplinam] Hanc ſectam Chriſtianorum. Terent. Eun. 2, 2, 32.

Magiſtrum ſuum] Hieronymus refert notarium ſi. Cypriani dicere ſolitum, nunquam Cyprianum abſque Tertulliani lectione unum diem peregiſſe, ac ſibi crebro dixiſſe: *Da magiſtrum.*

Quamvis nimius] Numeroſus, multus admodum.

De ſecutura] Quia exploratum habemus injuriatum, quæ nobis fiunt, Deum vindicem fore.

Inni-

* *Innocentes nocentibus cedunt.* Et Lactantius: *Confidimus enim majestati ejus, qui tam contemtum sui possit ulcisci quam servorum suorum labores & injurias. Et ideo cum tam nefanda perpetimur, ne verbo quidem reluctamur: sed Deo remittimus ultionem* Nec aliud spectavit Augustinus, cum dicit *Nihil justus præcipue cogitet in his rebus, nisi ut bellum suscipiat cui bellare fas est; non enim fas est omnibus.* Ejusdem est illud: *Quoties imperatores in errore sunt, leges ad tuendum errorem contra veritatem condunt, per quas justi examinantur & coronantur.* Idem alibi: *Ita à plebibus principes & à servis domini serendi sunt, ut sub exercitatione tolerantiæ sustineantur temporalia, & sperentur æterna* Quod veterum Christianorum exemplo alibi sic explicat: *Neque tunc civitas Christi, quamvis ad hanc peregrinaretur in terris, & haberet tam magnorum agmina populorum adversus impios persecutores, pro temporali salute pugnavit, sed potius ut obtineret æternam non repugnavit. Ligabantur, includebantur, cædebantur, torquebantur, urebantur, laniabantur, trucidabantur, & multiplicabantur. Non erat eis pro salute pugnare, nisi salutem pro salute contemnere.* Lib. v. Lib. 6. qu. 10. in fin. Ep. CLXVI. De Civit. Dei LXXII.

10. Nec minus egregia sunt quæ in eandem sententiam habet Cyrillus in locum Johannis de gladio Petri. Thebæa legio, ut acta nos docent, militibus constabat sexies mille sexcentis sexaginta sex Christianis omnibus: Qui, cum Maximianus Cæsar apud Octodurum exercitum compelleret sacra diis falsis facere, primum Agaunum iter arripuerunt: & cum eo missi set Imperator qui eos ad sacrificandum venire juberet, ipsique se id facturos negassent, Maximianus decimum quemque jussit interfici per apparitores: qui nemine repugnante facile imperium sunt executi.

11. * Mau-

GROTII NOTÆ.

Innocentes nocentibus cedunt] Hæc sunt in scripto ad Desertianum. Ejusdem hæc libri primi epistola 1: *Intellexit* (adversarius) *Christi milites vigilare, jam fabros & armatos ad prælium stare, vinci non posse, mori posse; & hac ipsa invictos esse, quia nec mori timent, nec repugnare contra impugnantes, cum stetidere innocentibus nec nocentem liceat, sed promta & animus & sanguinem tradere.*

GRONOVII NOTÆ.

Labores] Ærumnas, agonas, ut Herculis XII. labores dicuntur.

In errore sunt] Ἐν πλάνῃ εἰσὶ: idolorum cultui dediti sunt.

Non erat eis] Non ducebant operæ pretium, non faciebant tanti vitam & bona sua, ut eorum ergo arma sumerent ac resistererent, sed spe ac desiderio salutis æternæ hanc fragilem vitam contemnebant. De illo, *Non erat*, vide 4. Observ. 8. p. 115.

Nisi] Ἀντὶ τοῦ sed.

Salutem] Hujus vitæ.

Pro salute] Æterna.

10. *Maximianus*] Collega Diocletiani A. U. C. 297.

Octodurum] Veragrorum vicum appellat Cæsar 2. Gall. 1. Martenach hodie.

Agaunum] Saint Maurice, duodecim millibus p. ab Octoduro.

11. * Mauritius ejus legionis primicerius, à quo Agaunum vicus Mauritii dictus est postea, narrante Eucherio Episcopo Lugdunensi, eo tempore commilitones sic allocutus legitur: *Quam timui, ne quisquam, quod armatis facile est, specie defensionis, beatissimis funeribus manus obviam afferre tentaret! jam mihi ad hujus rei interdictum Christi nostri parabatur exemplum, qui exemtum vagina Apostoli gladium propriæ vocis jussione recondidit: docens, majorem armis omnibus Christianæ confidentiæ esse virtutem, ne quisquam mortali operi mortalibus dextris obsisteret; quin imo cœpti operis fidem perenni religione compleret.* Cum hoc supplicio peracto Imperator superstitibus eadem quæ ante præciperet; sic omnes respondent: *Milites quidem, Cæsar, tui sumus; & ad defensionem Reipublicæ Romanæ arma suscepimus: nec unquam aut desertores bellorum aut proditores militiæ fuimus, aut ignavæ formidinis meruimus subire flagitium. Tuis etiam obtemperaremus præceptis, nisi instituti legibus Christianis dæmonum cultus & aras semper pollutas sanguine vitaremus. Comperimus præcepisse te, ut aut sacrilegiis pollueres Christianos, aut de denis interfectis nos velles terrere: Non inquiras longius latitantes: Nos omnes Christianos esse cognosce: habebis potestati tuæ subdita omnium corpora: auctorem vero suum respicientes Christum animas non tenebis.*

12. Tum

GROTII NOTÆ.

Mauritius] De hujus martyris honoribus apud Helvetios vide Guillemannum in veteri scripto de translatione sancti Justini, in novam Corbeiam: *Unde juxta fidem Chronicorum sub atrocissima & incomparabili illa decima post Neronem persecutione passum eum colligimus: quæ & prioribus persecutionibus immanior, dum venerabilem multitudinem martyrum cœlis mitteret, inter quos etiam præcipuum sancti Mauritii collegium, & innocentiæ speculum.* De Thebæis martyribus Brunsvicum translatis vide Crantzium Saxonicorum VII, 16.

GRONOVII NOTÆ.

11. *Primicerius*] Quia singula officia Palatina complures habebant personas, primicerii, primiscrinii, proximi & primates & capita (nam & sic vocabant) officii cujusque dicebantur, quod primum locum obtinerent, primique in laterculo vel tabella inceratâ, cui numerus officii esset incisus, notarentur. Alii tribunum vocant.

Beatissimis] Felicissimum & gloriosissimum mortis genus martyrium interpellare vi atque impedire.

Ad hujus rei] Ut probarem hujusmodi defensionem illicitam esse.

Parabatur exemplum] Ovid. 9 met. 507. *cur hæc exempla paravi?* Tacitus 15. ann. 13. *Si vis ingrueret, provisis exemplis Caudina & Numantina cladis.*

Ne quisquam mortali] Leg. immortali.

Ignavæ formidinis] Per merum quidquam fecimus fortibus & fidelibus militibus indignum. Ignavus, ut ignavia Sueton. Tib. 66. Cal. 45. Flagitium, ut Justinus 22, 8.

Pollutas sanguine] Quæ non tam victimarum quam Christianorum cruore coluntur & inficiuntur.

De denis] Exemplo decimatorum.

Non tenebis] Coges manere in corpore aut mortem refugere ut idolis serviant.

Tene-

12. Tum Exuperius legionis signifer sic eam allocutus ibidem narratur: *Tenere me, commilitones optimi, sæcularium quidem bellorum signa perspicitis: sed non ad hæc arma provoco, non ad hæc bella animos vestros virtutemque compello. Aliud vobis gerendum est prælium. Non per hos gladios poteritis ad regna cælestia properare.* Deinde Imperatori hæc nuntiari jubet: *Nos nos adversum te, Imperator, armavit ipsa, qua fortissima est in periculis, desperatio.* * *Tenemus ecce arma & non resistimus, quia mori magis quam vincere volumus, & innocentes interire, quam noxii vivere præoptamus.* Et postea: *Tela projicimus: exarmatas quidem dexteras satelles tuus, sed armatum fide catholica pectus inveniet.*

13. Sequitur post hæc laniena in non repugnantes, in cujus narratione hæc sunt Eucherii verba: *Ne justi punirentur multitudo non obtinuit, cum innocuum* (male editur *multorum*) *esse soleat quod multitudo delinquit.* In veteri Martyrologio res eadem sic narratur: *Cadebantur itaque passim gladiis non reclamantes, sed & depositis armis cervices persecutoribus vel intectum corpus offerentes, non vel ipsa suorum multitudine; non armorum motione elati sunt, ut ferro conarentur asserere justitiæ causam, sed hoc solum reminiscentes, se illum confiteri qui nec reclamando ad occisionem ductus est, & tanquam agnus non aperuit os suum, ipse quoque tanquam grex Dominicarum ovium laniari se tanquam ab irruentibus lupis passi sunt.*

14. * Valens impie & crudeliter sæviit in eos qui secundum sacras literas & Patrum traditionem τὸ ὁμοούσιον profitebantur, quo-

GEORII NOTÆ.

Tenemus ecce arma & non resistimus] Similia sunt illa Judæorum Alexandrinorum ad Flaccum: ἕτοιμοί εἰσιν ἀεὶ ἐφ' ὁπόσον παρακελεύσεται ἢ αἰτήσεται τίνας ἀν πελάσωσιν. ἀ ἢ ἀ φύσις ἐκέκτηνται παρέχεσθαι ἀμυντηρίαν μέρη χειρῶν, ἀκοντιστικὰ, ἵνα μηδὲν ἐχόμενοι δοίλιον, παρέχωσιν αὐτὸν τοῖ ἐπιόντα περὶ διαπίπτειν τοῖς δικαίοις ἀποκτείνειν βιάζεσθαι. & quæ sequuntur. *Inermes sumus, ut videri, & tamen sunt qui nos tanquam hostes publicos hic crudelissime cædunt. Etiam eas quæ ad nostri tutelam partes dedit natura retro vertimus, ubi nihil habent quid agant, corpora præbemus nuda ac patientia ad impetum eorum qui nos volent occidere.*

Valens] Vide excerpta ex Johanne Antiocheno, ex Manuscripto libro vici æterna memoria dignissimi Nicolai Pricesii.

GRONOVII NOTÆ.

11. *Ne justi puniretur, multitudo*] Seneca 2 de ira 10. *In singulos severitatem imperatoris destringitur: at necessaria venia est, ubi totus desinit exercitus. Quod tolli tam sapienter a multitudo peccantium.*

14. Τὸ ὁμοούσιον] Qui essent orthodoxi, non Ariani. Fides apud Nicæam: Dominum Jesum Christum filium Dei unigenitum, natum de patre, hoc est, de substantia patris, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, natum, non factum, unius substantiæ cum patre, quod Græci dicunt ὁμοούσιον. Fragm. B. Hilarii e bibl. Pithœi à Nic. Fabro editum pag. 31.

quorum quamvis maxima multitudo, nunquam ſe armis tutata eſt.

1 Petr. 2. 21. Matth. x. 39. Luc. xii. 33.

15. Certe ubi patientia nobis præſcribitur, ſæpe adduci videmus, & à Thebæis militibus adductum jam audivimus Chriſti exemplum, ut nobis imitandum, cujus patientia ad mortem ſe extendit. Ac qui ita animam perdit, is vere eam acquiſiviſſe à Chriſto pronuntiatur. Diximus ſummum imperium tenentibus reſiſti jure non poſſe. Nunc quædam ſunt quæ lectorem monere debemus, ne putet in hanc legem delinquere eos qui revera non delinquunt.

VIII. Primum ergo, qui principes ſub populo ſunt, ſive ab initio talem acceperunt poteſtatem, ſive poſtea ita convenit, * ut Lacedæmone, ſi peccent in leges ac Rempublicam, non tantum vi repelli poſſunt, ſed, ſi opus ſit, puniri morte: quod Pauſaniæ regi Lacedæmoniorum contigit. Atque hujus generis cum fuerint vetuſtiſſima per Italiam regna, mirum non eſt, ſi poſt narrata crudeliſſima Mezentii facinora ſubjungat Virgilius:

*Ergo omnis * furiis ſurrexit Etruria juſtis:*
Regem ad ſupplicium præſenti morte repoſcunt.

IX. Secundo, ſi rex, aut alius quis, imperium abdicavit, aut manifeſte habet pro derelicto, in eum poſt id tempus omnia licent quæ in privatum. Sed minime pro derelicto habere rem cenſendus eſt qui eam tractat negligentius.

Lib. IV. c. 16.

X. Tertio, exiſtimat Barclajus, ſi rex regnum alienet, aut alii ſubjiciat, amitti ab eo regnum. Ego hic ſubſiſto. Nam talis

Grotii Notæ.

Ut Lacedæmone] Plutarchus Lyſandro: οἱ Σπαρτιᾶται τὸ βασιλεῖ ἀεὶ λοιπὸν παρεῖγον ἐξουσίαν ὁπόσην ἐβούλετο, ἢ ἐκ' ὀλίγον ἐκώλυσε τὸν Τεγέαν ἔφυγε: *Spartiata regem ad capitis judicium vocarant, quod ille declinans fugit Tegeam.* Idem Sulla: αὐτοὶ γὰρ τοὺς Σπαρτιάτων βασιλεύοντας οὐκ ἀφείλοντο τῆς ἀρχῆς, ὡς ὁ βασιλεὺς, ἀλλὰ φθόνῳ καὶ τῷ μᾶλλον ἔτυχε: *quibuſdam regibus Spartiata regnum ademerunt ut inepto regno, quippe abjecto animoque humilibus.* De Agide injuſte, ſed damnato tamen, vide eundem Plutarchum. Moſynœci regem inedia puniebant. Mela lib. II.

Furiis ſurrexit Etruria juſtis] Et aruſpex Etruſcus in Mezentium inſurgentibus:

Quos juſtus in hoſtem
Fert dolor.

Gronovii Notæ.

VIII. *Pauſania*] Non fuit rex, ſed regis Pliſtarchi Leonida geniti tutor & patruelis. Agidi, potuiſſet dicere, de quo Plutarchus. In exſilium ejecti Demaratus Juſtin. 2, 10. Pauſanias alius Juſtin. 6, 4.

Furiis juſtis] Rebellione excuſanda.

IX. *Imperium abdicavit*] Ex hoc capite accuſatus Dionyſius minor apud Juſtin. 21, 5. & apud Quintilianum decl. 267. *Flens ad aram depoſitæ tyrannidis.*

Pro derelicto] Ut Henricus III. regnum Poloniæ, cum audita morte fratris Caroli IX. clam Cracovia ſe ſubduxiſſet a. C. 1574. Itaque Poloni ſequenti anno alium regem creârunt. Thuan. 52. & 61.

Si

lis actus, si regnum electione aut successoria lege deferatur, nullus est: quæ autem nulla sunt nullum habent juris effectum. Unde & de usufructuario, cui regem talem similem diximus, verior mihi videtur Jurisconsultorum sententia, si extraneo jus suum cedat, nihil eum agere. Et quod dicitur ad dominum proprietatis reverti usumfructum, intelligendum legitimo tempore. Si tamen rex reipsa etiam tradere regnum aut subjicere moliatur, quin ei resisti in hoc possit non dubito. Aliud est enim, ut diximus, imperium: aliud habendi modus, qui ne mutetur obstare potest populus: id enim sub imperio comprehensum non est. quo non male aptes illud Senecæ in re non dissimili: *Et si parendum in omnibus patri, in eo non parendum quo efficitur ne pater sit.* *Instit. de usuf. §. fruitur. L. usufructus, D. de jure dotium. Lib. 11. contro. 9.*

XI. Quarto, ait idem Barclajus amitti regnum * si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur, quod concedo; consistere enim simul non possunt voluntas imperandi & voluntas perdendi. quare qui se hostem populi totius profitetur, is eo ipso abdicat regnum, sed vix videtur id accidere posse in rege mentis compote, qui uni populo imperet. Quod si pluribus populis imperet, accidere potest, ut unius populi in gratiam alterum velit perditum, ut Colonias ibi faciat.

XII. Quinto, si regnum committatur, sive ex felonia in eum cujus feudum est, sive ex clausula posita in ipsa delatione imperii, ut, * si hoc aut hoc rex faciat, subditi omni obedientiæ vinculo solvantur, tunc quoque rex in privatam personam recidit.

XIII. Sexto, si rex partem habeat summi imperii, * par-

GROTII NOTÆ.

Si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur] Pari de causa tribunus plebis qui sit ipso jure desinere esse talem ingeniose defendit Gracchus, cujus verba digna lectu apud Plutarchum. Johannes Major in librum IV Sententiarum dicit, non posse populum à se abdicare potestatem destituendi Principis in casu quo ad destructionem vergeret. quod commode explica ex his quæ hoc loco dicuntur.

Si hoc aut hoc rex faciat] Vide de regno Aragoniæ Marianam libro VIII.

GRONOVII NOTÆ.

X. *Electione aut*] Ubi legibus moribusve modus succedendi, vel per lectionem, vel per nativitatem, definitus & introductus est.

Nullus est] Perinde habetur & rem relinquit integram, ac si non intercessisset.

Instit. de usuf. §. fruitur] 1.

L. usufructus] 66.

Ut diximus] Cap. præcedent. n. 11.

XI. *Hostem populi totius*] Ut Caligula, qui optabat populum Romanum habere unam cervicem. Sueton. 30.

XII. *Si regnum committatur*] Incidat in causam commissi, ut possit revocari à majore domino, qui possessori donaverat, vel existit casus, quo contingente offendus est rex se regno cessurum. Cap. præced. n. 16.

XIII. *Partem habeat*] Ubi diversum est imperium in partes potentiales. i. 3, 17.

* partem alteram populus aut senatus, regi in partem non suam involanti vis justa opponi poterit, qui eatenus imperium non habet. Quod locum habere censeo, etiamsi dictum sit, belli potestatem penes regem fore. id enim de bello externo intelligendum est: cum alioqui quisquis imperii summi partem habeat, non possit non jus habere eam partem tuendi. quod ubi fit, potest rex etiam suam imperii portem belli jure amittere.

XIV. Septimo, si in delatione imperii dictum sit, * ut certo eventu resisti regi possit, etiamsi eo pacto pars imperii retenta censeri non possit, certe retenta est aliqua libertas naturalis, & exempta regio imperio. Potest autem qui jus suum alienat & jus pactis imminuere.

Vide de potest. civ. n. 23. Suarez de legib. lib. III, c. 10. n. 9. Lessius de just. & jur. l. II. c. 29. dub. 5. n. 73.

XV. 1. Vidimus de eo qui jus imperandi habet aut habuit. Restat ut de invasore imperii videamus, non postquam longa possessione aut pacto jus nactus est, sed quamdiu durat injuste possidendi causa. Et quidem dum possidet, actus imperii quos exercet, vim habere possunt obligandi, non ex ipsius jure quod nullum est, sed ex eo quod omnino probabile sit eum qui jus imperandi habet, sive is est populus ipse, sive rex, sive senatus, id malle, interim rata esse quæ imperat, quam legibus judiciisque sublatis summam induci confusionem. Improbat Cicero Syllanas leges, ut crudeles in proscriptorum liberos, ne honores petere possent. Servandas tamen censuit, affirmans (ut nos

GROTII NOTÆ.

Partem alteram populus aut Senatus] Exemplum habes in Genuate republica apud Bezarum libro XVIII. in Bohemia tempore Wenceslai historiæ libro X. Adde Azorium institutionum Moralium lib. X. cap. 8. & Lambertum Scafnaburgensem de Henrico IV.

Ut certo eventu resisti regi possit] Exempla vide apud Thuanum historiarum CXXXI, in narratione anni ↀIↃIↃCIV; & libro CXXXIII, in anno ↀIↃIↃCV. utramque de Hungaria: apud Mejerum narratione anni ↀIↃCCCXXXIX, in Brabantia & Flandria, narratione anni ↀIↃCCCLXVIII, in fœdere inter regem Galliæ & Carolum Burgundum. Adde de Polonia quæ habet Chytræus Saxonicorum XXIV. & de Hungaria Bonfinius Decadis IV, libro IX.

GRONOVII NOTÆ.

Etiamsi dictum sit] Hic excusantur Barneveldio inter crimina objecti, Waergelders, Grot. Apol. c. 10.

XIV. *Qui jus suum alienat*] Ut populus regi.

XV. 1. *Postquam longa*] Tempore ac pactis inter ipsum & subjectos cum jurejurando intercedentibus speciem jure imperantis sibi circumdedit, sed dum metu solo parentium se sustinet, atque obnoxios premit.

Quod nullum est] Livius 3, 19. de decemviris: *privatisque ut abessent.* Cap. 41. *imaginarios fasces.*

Qui jus imperandi habet] Et eo in præsens spoliatus est.

Id malle] Tam favere ac benevolum esse reipublicæ, adeoque studere tranquillitati status amissi, ut malit in eo vel latroni obsequium præstari, dum privati suum quisque teneant, quam ἀναρχίαν esse, vimque & injustitiam regnare.

Cicero Syllanas leges] 2 de l. agraria 2.

His

nos docet Quintilianus †) ita his legibus contineri statum civitatis, ut his solutis ipsa stare non posset. Florus de ejusdem Sullæ actis: *Lepidus acta tanti viri rescindere parabat, nec immerito, si tamen posset sine magna clade reipublicæ.* Et mox: *Expediebat ægra quassaque respublica requiescere quomodocunque, ne vulnera curatione ipsa rescinderentur.* † *Lib.* II. *cap.* I.

2. In his tamen quæ ita necessaria non sunt, & pertinent ad raptorem in iniqua possessione firmandum, si sine gravi periculo potest non pareri, parendum non est. Sed an talem raptorem imperii vi dejicere, aut denique occidere liceat, quæritur.

XVI. 1. Ac primum, si bello injusto, & cui juris gentium requisita non adsint, imperium arripuerit, neque pactio ulla sequuta sit, aut fides illi data, sed sola vi retineatur possessio: videtur manere belli jus, ac proinde in eum licere quod in hostem licet, qui à quolibet etiam privato jure potest interfici. *In reos majestatis*, inquit Tertullianus, *& publicos hostes omnis homo miles est.* Sic & adversus militiæ desertores, cunctis jus pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum est. *Apolog. C. quando liceat unicuique. l.* 2.

XVII. Idem cum Plutarcho, qui ita sentit libro de fato ad Pisonem, statuendum censeo, si ante invasionem lex publica exstiterit, quæ unicuique potestatem facit occidendi eum qui hoc aut illud quod in aspectum cadit ausus fuerit, puta qui privatus satellitium sibi circumdederit, arcem invaserit; qui civem indemnatum, aut non legitimo judicio necaverit; qui magistratus sine justis suffragiis creaverit. Tales leges multæ exstabant in Græciæ civitatibus, ubi proinde justa censenda fuit talium tyrannorum interfectio. Talis erat Athenis lex Solonis renovata post reditum ex Piræeo, in eos qui statum popularent subtulissent, aut eo sublato honores gessissent. Ut & Romæ

* lex

His legibus contineri] Si leges illæ tollantur, rursus bellum civile subeundum. Sulla civilibus armis victor quotquot inimicorum ejus tempestatem belli effugerant, eorum nomina proscripta in grandi tabula publice proposuit, uti noscerentur, ingentem pecuniam pollicitus, si quis alicujus eorum ad se caput afferret. Tulit etiam legem, ne sic proscriptorum liberis aditus ad magistratus & Rempublicam gerendam Romæ daretur, ne scilicet hi rerum potentes omnia rursus turbarent, dum quas parentibus suis factas injurias meminissent, in auctores auctorumque fautores ultum irent.

XVI. *Manere jus belli*] Liv. 3, 39. Tanquam Pop. Romano majus ullum bellum sit, quam cum iis, qui privati fasces & regium imperium habeant.

XVII. *Quod in aspectum cadit*] Quod non ex interpretatione malum aut excusandum est, sed in oculos incurrit, ita ut quivis de eo judicare possit.

Post reditum ex Pyræo] Ejectis xxx. tyrannis per Thrasybulum, Leges Atticæ Petiti tit. 4. p. 10.

* lex Valeria, si quis injussu populi magistratum gereret : & lex Consularis post decemvirale imperium, ne quis magistratum sine provocatione crearet, qui creassent, eum jus fasque esset occidi.

11 Paral. xxiii. XVIII. Nec minus licebit invasorem imperii interficere, si diserta auctoritas accedat ejus qui jus verum imperandi habet, sive is rex est, sive senatus, sive populus. His annumerandi & regum puerorum tutores, qualis Joasο erat Jojada, cum Athaliam regno depelleret.

XIX. 1. Extra hæc ut privato vi dejicere aut interficere liceat summi imperii invasorem, probare non possum : Quia fieri potest, ut is qui jus habet imperii malit invasorem in possessione relinqui, quam periculosis & cruentis motibus occasionem dari, qui plerumque sequi solent iis violatis aut interfectis qui validam habent factionem in populo, aut externos etiam amicos. Certe an rem in id periculum adduci velit rex aut populus incertum est, quorum sine cognita voluntate vis justa esse non potest. Favonius dicebat, *χείρων εἶναι πολιτικὸς πόλεμος ἐμφύλιος*, *pejus esse bellum civile dominatu illegitimo.* Et Cicero, *Mihi pax omnis cum civibus bello civili utilior videtur.* Ajebat T. Quintius Flaminius fuisse Lacedæmone * tyrannum Nabidem relinqui, cum aliter opprimi non posset quam ruina gravissima civitatis, in ipsa vindicta libertatis perituræ. Nec alio spectat illud apud Aristophanem, leonem in civitate non alendum ; si alitus sit, ferendum esse.

Liv. lib. xxxiv.

2. Profecto gravissima cum sit deliberatio, libertas an pax placeat,

Grotii Notæ.

Lex Valeria] Plutarchus Publicola : *ἔτι περίεστιν εἶναι τὸ βουλόμενον τυραννεῖν* : *ut injudicatum occidere eum liceat qui dominatum concupiscet.* mox addit : *εἴτε δὴ τυραννεῖν Σύλλαν λέγει τις ἢ Πεισιστράτου τοὺς ὑστάτους, ἢ Πεισιστράτου τὸν πρῶτον ἀναιρεῖν ἔδοσαν* : *Solon si qui dominatum invadit deprehensο diem dici voluit, ac Publicolæ etiam ante judicium talem permittit interfici.*

Tyrannum Nabidem relinqui] Quod Plutarchus in T. Quintii vita sic explicat : *οὐ γὰρ ἦν σὺν καιρῷ μεγάλῃ τῇ Σπάρτῃ τὸν Νάβιδος θανάτῳ τὸ τύραννον* : *Cum videret, sine gravi aliorum Lacedæmonum malo, non posse tyrannum deponi.* Non alienum est ab hac re quod Plutarchus refert Lycurgo, Laconem quendam cum legisset.

Σκυτάλης πίτνα τὸν δὴ τυραννίδα χάλκεος Ἄρης

Εἶλε, Σκυτάλης δ' ἀμφὶ πύλας ἔπασεν.

Hos, dum Marte parant dominatum exstinguere, sævus

Ante Scytalæ mania Mars rapuit.

Respondisse, *δικαίως τεθνάναι τὸν ἄνδρα. Ἐξῆν γὰρ ἀφελέσθαι τὴν ἀδικίαν κατακαίοντα* : *Merito vitæ illi periere, exstillare enim debuerant ut ipse per se dominatus conflagraret.*

Gronovii Notæ.

Lex Valeria & lex consularis] Prior est P. Valerii Publicolæ etiam consulis posterior nepotis illius L. Valerii Potiti simul cum collega M. Horatio Dionys. 5, 19. Livius 2, 55.

XIX. 2. *Libertas*] Repetenda multo sanguine.

An pax] Patientia tyranni vel oppressoris.

Detra-

placeat, ut Tacitus loquitur, & difficillimum hoc σύμμιγμα πολλῶν Ciceroni, *si tyrannidem & tam egregiam tam turpi exitu tam miserabili & tam calamitosam civitati reipublicæ?* Lib. IX. ad Att. epist. 4.

An cum patria illegitimo imperio premitur, omnimodo danda sit opera ejus demendi, etsi tanta eam ob rem in summum discrimen adducenda sit? non debent singuli quod populi commune est judicium ad se rapere. Illud vero plane iniquum:

* *Detrahimus dominos urbi servire parata.*

Sicut Sylla, interrogatus quid ita armatus patriam peteret, respondit, ἐλεύθερόσαι δὲ τὴν πατρίδα, *ut eam a tyrannis liberem.*

3. Melius Plato epistola ad Perdiccam suadet, cujus verba Latine sic posuit Cicero: *Tantum contendere in republica, quantum probare tuis civibus possis: vim neque parenti, neque patriæ afferri oportere.* Qui sensus & apud Sallustium exstat: *Nam vi quidem regere patriam aut parentes, quanquam & possis & delicta corrigas, tamen importunum est, cum præsertim omnes rerum mutationes eadem, fugam, alia quæque hostilia portendant.* Unde non longe abit illud Stallii apud Plutarchum in vita Bruti: τὸ σοφὸν οὐ τὸν ἰσχύοντα δεῖ φοβεῖσθαι καὶ δυσκρίτους καὶ πανώλεθρους μὴ ὑφίστασθαι: æquum non esse ut vir prudens ac sapiens, improborum & desipientium causa, in pericula & turbas se conjiciat. Huc & Ambrosii illud non male refera: *Adjuvat hoc quoque ad profectum bonæ existimationis, si de potentis manibus eripias inopem, de morte damnatum eruas, quantum sine confusione fieri potest; ne videamur jactantiæ magis facere causa quam misericordiæ, & graviora inferre vulnera dum minoribus mederi desideramus.* Thomas seditiosam esse dicit interdum quamvis tyrannici regiminis destructionem. App. in 1. Epist. fam. lib. 1. Bello Jug. De Off. II. c. 2. 2. 2. q. 42. art. 2.

4. Non debet movere nos in contrariam sententiam factum Aodis in Eglonem regem Moabitarum. nam aperte testatur sacra auctoritas, hunc a Deo ipso vindicem fuisse datum; mandato scilicet speciali. Neque vero constat hunc Moabitarum regem nullum jus imperandi ex pactione habuisse. Nam & in aliis reges Deus per quos volebat ministros sua judicia exsequebatur, ut per Jehun in Joramum. Judd. III. 15. Nehem. IX. 27. II Reg. IX.

XX. Maxi-

GROTII NOTÆ.

Detrahimus dominos urbi servire parata] Plutarchus Catone Majore de Antiocho Magno: ἐπεσάσθω τὰ πλοῖα τὰ ἐπὶ Θρᾴκης, μηδὲν διαφέρειν· *Bello prætextum sumebat, liberare Græcos, libertatis non egentes.*

GRONOVII NOTÆ.

Detrahimus] Lucan. 1, 350.

Syllæ interrogatus] Plutarch. de genio Socratis p. 576.

1. *Rerum mutationes*] Formarum reipublicæ hujus in illam transitus aut magistratuum eorumve qui sunt cum imperio, abrogationes extra ordinem & depulsiones. Sed & successiones, morte interveniente. Justin. 40, 3. Sueton. Galb. 2. Domit. 10.

Quia

XX. Maxime autem in re controversa judicium sibi privatus sumere non debet, sed possessionem sequi. Sic tributum solvi Cæsari Christus jubebat, * quia ejus imaginem nummus præferebat, id est, quia in possessione erat imperii.

Matthæi XXII. 20.

GROTII NOTÆ.

Quia ejus imaginem nummus præferebat] Certissimum hoc indicium possessionis. vide in historia Genuatæ Bertarum libro XVIII.

GRONOVII NOTÆ.

XX. *Possessionem sequi*] Eum agnoscere justum dominum, qui rem tenet.

CAPUT V.

Qui bellum licite gerant.

I. *Belli causas effectrices alias esse principales in sua re,*
II. *Aut in aliena.*
III. *Alias instrumentales, ut servos & subditos.*
IV. *Naturæ jure neminem à bello prohiberi.*

L. servat. D. de servis export. Cic. lib. II. off. ex Panætio. D. D. ad l. Si quis in fraudem. D. de fur. l. prohibemur. C. de jure fisci.

I. UT in aliis rebus, ita & in voluntatis actionibus tria esse solent efficientium genera, principales, adjuvantes, & instrumenta. Causa effectrix principalis in bello plerumque est is cujus res agitur: in privato privatus: in publico potestas publica, maxime summa. An & pro aliis nihil moventibus bellum moveri ab alio possit, alibi videbimus. Illud interim tenebimus, naturaliter quemque sui juris esse vindicem. ideo manus nobis datæ.

II. 1. Sed & alteri prodesse qua possimus non licitum modo sed & honestum est. Recte qui de officiis scripserunt ajunt, nihil esse homini utilius homine altero. Sunt autem diversa hominum inter se vincula quæ ad mutuam opem invitant, nam & cognati ad opem ferendam coëunt, & vicini inclamantur, & qui ejusdem civitatis sunt participes; unde illud, *Porro Quirites*,

GRONOVII NOTÆ.

I. *Voluntatis actionibus*] Quæ fiunt ἐκ προαιρέσεως & sunt materia subjecta virtuti morali, in quibus versatur bonum & malum, honestum & inhonestum. nam sunt aliæ actiones intellectus, naturæ, manuum.

II. 1. *Porro Quirites*] Formula, qua utebantur in subita vi, hominum, quicumque obvii essent aut exaudirent, auxilium invocantes. Qualis Planto Rud. 3, 2, 1. *Porro Cyrenenses populares, vestram ego implore fidem. Agricolæ, accolæ, propinqui, qui estis hu regionibus, Forte opem.* Labienus apud Macrob. 2. Sat. 7. *Porro Quirites, libertatem perdimus.* Frisapei. 25. *Porro (nam quis erit modus) Quirites.* Appul. 8. Met. 215. *Nec diu tale facinus mali oculis tolerantibus, Porro Quirites, proclamare gestiit.*

Solen

tes, & quiritari. a Aristoteles dixit oportere quemque, aut pro se arma sumere, si injuriam acceperit, aut pro cognatis, aut pro benefactoribus, aut sociis injuria affectis auxilia ferre. Et * Solon docuerat beatas fore respublicas, in quibus alienas injurias quisque suas existimaret.

a *Rhet. ad Alex. c. 3.*

2. Sed ut cætera desint vincula, sufficit humanæ naturæ communio. Ab homine enim nihil humani alienum est. Menandri dictum est:

Injuriarum si improbis auctoribus
Reponeremus ultionem singuli,
Nobis parantes fieri quod sit alteri,
Inter nos junctis conspiratu viribus,
Non prævaleret innocentiæ impetus
Audax malorum, qui custoditi undique
Jussique pœnas quas merentur pendere,
Aut nulli penitus essent, aut pauci admodum.

Part. in l. Ut vim. D. de just. & jure. n. 7. & 8. Just. ibid. n. 29. Cast. add. 1. §. jur gent. eadem. Bart. ad l. hostes. D. de capt. c. 9. Innoc. ad c. sicut, de jurejur. & in c. alim de test. spol. n. 16. Panor. n. 18. Sylvest. in verbo bellum, q. 8.

Democriti hoc vero Ἀδικημάτων τιμωρεῖν καὶ δύναμιν χρὴ καὶ πανταχοῦ. τὸ μὲν γὰρ πάσχειν δίκαιον ἐ ἀχαλόν: *Injuria oppressos defendere pro viribus oportet, & non negligere: illud enim justum bonumque est.* Quod sic explicat b Lactantius: *Deus qui cæteris animalibus sapientiam non dedit, naturalibus ea munimentis ab incursu & periculo tutiora generavit. Hominem vero quia nudum fragilemque formavit, ut eum sapientia potius instrueret, dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum, ut homo hominem tueatur, diligat, foveat, contraque omnia pericula & accipiat & præstet auxilium.*

b *Lib. VI. Cum sumus, C. de agricol. lib. XI.*

III. Instrumenta cum dicimus, non arma hic intelligimus, & si quæ sunt his similia, sed eos qui ita agunt suæ voluntate, ut ea voluntas ab altera pendeat. Tale instrumentum est patri filius,

GROTII NOTÆ.

Solon] Verba hæc Plutarchus refert: ὅτι πόλεων κάλλιστα οἰκοῖτ' ἂν αἷς ἐ ἴδια ἀδικήμασιν ἀχ' ἥττον οἱ μὴ ἀδικούμενοι παρεβαίνοντες καὶ κολάζοντες τὰς ἀδικοῦντας: *Civitatum illa felicissime colitur, in qua qui injuriam non sentire ei non minus quam qui sentire se opponunt, & injuriam captantes puniunt.* Huc & illud pertinet Rudente Plauti: *Præterquam injuria primus cælum, quam ad vos perveniat.*

GRONOVII NOTA.

Aristoteles] 1 Pol. 3. Τῶν δ' ὀργάνων τὰ μὲν ἄψυχα, τὰ δὲ ἔμψυχα. οἷον τῷ κυβερνήτῃ ὁ μὲν οἰαξ ἄψυχος, ὁ δὲ πρωρεύς, ἔμψυχος ἡ γὰρ ὑπηρετικὸν ἐν τῇ τέχνῃ εἶδος τοῖς τέχναις ἔστι.

III. *Instrumentum*] Varro lib. 1. de re rust. 17. instrumentum rusticum dividit in Vocale, in quo sunt servi; Semivocale, in quo sunt boves; Mutum, in quo sunt plaustra. l. 8. D. de instr. vel instr. leg. In instrumento fundi ea esse, quæ fructus quærendi, cogendi, conservandi gratia parata sunt. Sabinus in libris ad Vitellium evidenter enumerat: *Quærendi, veluti homines qui agrum colunt, & qui eos exercent, præpositive sunt hujusmodi in numero sunt subici & monitores. Præterea boves domiti, & pecora fœcundandi gratia &c.* Plutarch. præcept. gerend. reip. p. 807. Ὄγκον γὰρ οἱ φίλοι ζῶντι καὶ φρονοῦντι ἢ πολιτικῶν ἀνδρῶν εἶναι. Cicero lib. 11. fam. 14. *Plane jam, Brute, frigere:*

frigere

lius, pars quippe ejus naturaliter; tale & servus, quasi pars ex lege; nam sicut pars non tantum pars est totius eadem relatione qua totum est totum partis, sed hoc ipsum quod est totius est: ita possessio est aliquid ipsius possidentis. Democritus: οἰκέτῃσιν ὡς μέρεσι τοῦ σκήνεος χρῶ ἄλλῳ πρὸς ἄλλο: *Famulis tanquam partibus corporis aliis ad aliud utere.* Quale autem in familia est servus, tale in republica est subditus, ac proinde instrumentum imperantis.

Arist. lib. 1. de moribus, cap. 10. l. Gracchus. C. de adul. Sen. 1. con. 4. Th. 22. 40. art 2. Sylvest. de bello. p. 3.

IV. Nec dubium quin naturaliter omnes subditi bello adhiberi possint, sed quosdam specialis lex arcet, ut olim * Romæ servos, nunc passim * clericos: quæ tamen lex, ut omnes ejus generis, cum summæ necessitatis exceptione intelligenda est. Et hæc quidem generaliter de adjutoribus & subditis dicta sunto: nam quæ specialia sunt suis locis tractabuntur.

ὄργανον enim erat meum senatus. id jam est dissolutum.

GROTII NOTÆ.

Roma servos] Servius ad IX Æneidos.

Clericos] Ac Levitæ olim extra belli munia, ut notatum Josepho. De clericis vide Nicetam Choniaten libro VI. Caroli Calvi Capitulum in Sparnaco XXXVII. in Gratiano c. clericum dist. V, & causa XXIII, quæstione VIII. Et canones quidem sic habent: sed quanto illi servati à Græcis quam à Latinis diligentius, vide Annam Comnenam.

GRONOVII NOTÆ.

Sicut pars non tantum] Sensus, totum dici Dialecticis non modo Totum per se, cum aut ipsum essentiale est partibus, aut cum partes Toti, in quo apparet relatio totius ad partem, & nullius alius argumenti vel loci Topici, sed etiam Totum per accidens, ubi contra nec totum est de essentia partium, nec partes de essentia totius; in quo non apparet illa relatio, sed vel causæ respectu diversorum effectuum vel subjecti diversorum adjunctorum, & vicissim; sic rem possessam esse partem possidentis. Vide Jul. Scaligerum de caus. Lat. ling. lib. 6. cap. 130. p. 350.

IV. *Servos*] Et capite censos. De Servis l. 11. D. de re milit. Ab omni militia servi prohibentur: alioqui capite puniuntur. Plin. 10. ep. 38. *Sempronius Calianus repertos inter tirones duos servos misit ad me, quorum supplicium distuli, ut te consulerem de modo pœnæ. De Capite censis Gell. 16, 10.*

HU-

HUGONIS GROTII
DE JURE BELLI AC PACIS
LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

De belli causis, & primum de defensione sui & rerum.

I. *Causæ belli justificæ quæ dicantur.*
II. *Eas oriri ex defensione, exactione ejus quod nostrum est aut nobis debetur, aut ex pœna.*
III. *Pro vita defendenda bellum esse licitum:*
IV. *Contra aggressorem solum:*
V. *In periculo præsente, & certo, non opinabili:*
VI. *Item pro integritate membrorum.*
VII. *Maxime pro pudicitia.*
VIII. *Licite omitti defensionem.*
IX. *Defensionem illicitam esse interdum adversus personam publice valde utilem, ob legem dilectionis.*
X. *Interfectionem Christianis non esse licitam ad arcendam alapam, aut contumeliam similem, aut ne fugiatur.*
XI. *Pro rebus defendendis interfectionem non esse illicitam jure naturæ:*
XII. *Quatenus ea permissa sit lege Mosis:*
XIII. *An & quatenus Evangelica lege permissa sit.*
XIV. *An lex civilis, interfici aliquem defensionis causa permittens, jus det, an solam impunitatem, cum distinctione explicatur.*
XV. *Quando licita esse possit singularis dimicatio.*
XVI. *De defensione in bello publico:*
XVII. *Eam non licitam ad imminuendam duntaxat potentiam vicini:*
XVIII. *Nec in eo qui justam bello causam dedit.*

I. 1. VENIAMUS ad causas bellorum, justificas intelligo: nam sunt & aliæ quæ movent sub ratione utilis, distinctæ interdum ab iis quæ movent sub ratione justi: quas inter se, & à *belli

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Justificæ*] Quæ efficiunt, ut bellum jure, salva fide & conscientia geri judicetur.

Quæ movent sub] Incitant ad bellandum præsumpta & sperata utilitate, separatæ ab illis, quæ prætexuntur ad causæ justitiam probandam.

Belli

*belli principiis, quale erat cervus in bello Turni & Æneæ, accurate distinguit Polybius. At quamquam manifestum est harum rerum discrimen, voces tamen confundi solent. Nam quas causas dicimus justificas, etiam principia dixit Livius in Rhodiorum oratione: *Certe quidem * vos estis Romani, qui ideo felicia esse bella vestra quia justa sint pro vobis fertis, nec tam exitu eorum quod vincatis, quam principiis, quod non sine causa suscipiatis, gloriamini.* Eodemque sensu δίκαιος πόλεμος dixit Ælianus libro XII, capite 53. & Diodorus Siculus libro XIV, de bello agens Lacedæmoniorum in Eleos eadem vocat * αἰτίαις & δίκαις.

Lib. XLV.

2. Hæ justificæ causæ proprie nostri sunt argumenti, ad quas illud pertinet Coriolani apud Halicarnassensem: πρῶτόν σοὶ τοῖς θεοῖς ἅπασι δίκαιόν μοι δοκεῖ καὶ δικαίαν ἀρχὴν καὶ πόλεμον πρόφασιν: *Id primum vobis exorandum arbitror, ut piam & justam accipiatis belli causam.* Et hoc Demosthenis: ἀνάγκη οἰκίας, οἶμαι, καὶ πόλεις καὶ τἆλλα τὰ τοιαῦτα τὰ κράτιστα ἰσχυρὰ τοῖς εἶναι δεῖ, ἅτ' καὶ πράξεων τὰς δικαίας, καὶ τὰς * αἰτιάσεις ἀληθεῖς, καὶ δικαίως εἶναι συμβαίνει: *Sicut in domibus, & navigiis, rebusque similibus, quæ substernuntur firmissima esse oportet, ita in actionibus causas ac fundamenta oportet justo ac vero congruere.* Nec minus hoc Dionis Cassii: δεῖ δ' ἡ δικαίαν πόλεμον ἡμῖν προφάσεως ποιεῖσθαι. μὴ μὲν γὰρ τοῦτό γε καὶ ἡ θεὸς ἅπασιν ἰσχὺς βέλτιστ' ἂν εἴη. ἀνὴρ δ' ἑκάστῳ βίᾳ μὲν οὐδὲν χάρις, δικαίως δὲ καὶ ἀγαθῷ τινι ἐπιβοηθῆσαι ἡ ἴσχύς: *maxima nobis justitiæ habenda est ratio: quæ si*

Lib. VIII.

Olynth. II.

Lib. XII.

GRONOVII NOTÆ.

Belli principia] Exordia pugnæ dixit Virgilius.

Vos estis Romani] Certe vix ulla gens tam diu constans mansit in spectandis belli causis. Polybius apud Suidam voce ἐμβάλειν: εἰ γὰρ ἐμμένειν ἐθέλουσι τοῖς ὁρκίοις ἐπιδεῖν μαθόντες τοὺς τῆς χώρας βεβαίους τοῖς πολεμίοις, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ δικαίᾳ ἀφορμῇ ἐμβάλειν εἰς τὸν πόλεμον: *Romani summopere id curarunt, ne priores ipsi finitimo inferrent violentas manus. Sed ut semper crederentur in hostem ire ad arcendas injurias.* ostendit id Dion egregia comparatione Romanorum cum Philippo Macedone & Antiocho in Excerptis Peiresianis. Eiusdem est illud in excerptis legationum: διὰ τοῦ πολεμεῖν ἀδίκως ἀπολωλέναι, ἢ τὸ δικαίως ἡφεῖσθαι μετέμελε. Rursum in excerptis Peiresianis: οἱ δίκαια μὲν ἐμμένειν φιλοῦντες δικαίως εἰρηνεῖν τοῖς πολεμοῦσι, καὶ μεθ' ὅσων καὶ ἀφορμῶν οἷς τ' ἐστὶν ἐπιζητεῖν: *Valde id student Romani justa ut bella suscipiant, nihilque tale decernant sine causa ac timore.*

Πρόφασις] Διαιτώμεθα dixit Procopius Gothicorum III. Adde quæ infra hoc libro capitis XXII initio.

Τροπαῖον] Sic & ἀνδραγαθήσαι belli dixit Julianus secundo de Laudibus Constantii.

GRONOVII NOTÆ.

Belli principia] Prima offensa, & conflictus partium.

Cervus] 7 Æneid. 483. & gemina tigres Statio in Thebano 7 Thebaid. 564. Adde Livium lib. 33. extremo.

2. *Quæ substernuntur*] Ut in ædificiis fundamenta, in navigiis carinæ, in columnis & statuis bases vel crepidines.

Nolo

si adsit, vis bellica spem bonam præbet: sin absit, nihil quis certi habet, etiamsi prima ex sententia succedant. Et illud Ciceronis: *illa bella injusta sunt, quæ sunt sine causa suscepta.* qui & alibi Crassum reprehendit, quod Euphratem transire voluisset, * nulla belli causa. *De repub. lib. III.*

3. Quod non minus de bellis publicis quam privatis verum est. Hinc illa Senecæ querela: *Homicidia compescimus & singulas cædes? quid bella & occisarum gentium gloriosum scelus? Non avaritia, non crudelitas modum novit. Ex Senatusconsultis plebisque scitis sæva exercentur, & * publice jubentur vetita privatim.* Habent quidem bella publica auctoritate suscepta aliquos effectus juris, ut & sententiæ: de quibus agendum infra erit: Sed non eo magis peccato vacant, ni causa subsit; ut merito Alexander, si sine causa in Persas & alias gentes bellum arripuit, Scythis apud Curtium, sed & * Senecæ latro, Lucano prædo appelletur, Indorum quoque sapientibus ἀπάνθρωπος, & à pirata quondam tractus sit in criminis societatem: quomodo & ab ejus patre Philippo duos Thraciæ reges regno spoliatos Justinus narrat, fraude latronis ac scelere. Augustini illud huc pertinet: *Remota justitia, quid sunt regna nisi magna latrocinia.* Convenit talibus Lactantii illud: *inanis gloriæ specie capti, sceleribus suis nomen virtutis opponunt.* *Ep. XCVI.* *Curt. l. VIII.*

4. Causa justa belli suscipiendi nulla esse alia potest nisi injuria. *Iniquitas partis adversæ justa bella ingerit*, inquit idem Augu-

GROTII NOTÆ.

Nulla belli causa] Appianus eidem Crasso à Tribunis denuntiatam dicit μὴ πολεμεῖν τοῖς Παρθυαίοις μηδὲ ἀδικεῖσθαι· ne bellum Parthis inferret nulla injuria cognita. Plutarchus de eadem: ἢν συνίστατο πολλοὶ χαλεπαίνοντες εἰ μὴ δίκαιον ὄφλοι ἀδικοῦντα, ἀλλ' ἐπιθυμίᾳ πολλῶν ἄνων: *Cubant multi, indignantes esse aliquem qui bellatum iret in hominis non modo nullius injuria compertus, sed & pace defensus.*

Publice jubentur vetita privatim] Idem Seneca de ira II, cap. VIII: *Pro gloria habita, quæ, quandiu apprimi possunt, scelera sunt.* Adde quæ infra ex Seneca & Cypriano libro III, cap. IV, 6. circa finem.

Senecæ latro] Locus est de Benef. I, cap. XIII. Non male Justinus Martyr apologetico II: πόσοι ἢ ἀδικίαι ἀφεῖναι πᾶσιν, ἐπεὶ καὶ λῃσταὶ οἱ ἱερὰ: *Tantum possunt principes qui opiniones vere præferunt, quantum in solitudine latrones.* Philo: οἱ μὲ μεγάλαι ἐφεξῆς ἀρχαὶ, ὑπερβολὴ ἐπιφανοῦς ἀρχῆς ἀπαγορεύοντες ἀρετὰς ἀνελόντες: *Qui magna furta committunt, qui honesto principatus nomine obumbrant ea quæ reipsa nihil nisi latrocinia sunt.*

GRONOVII NOTÆ.

1. *Ex Senatusconsultis plebisque scitis*] Quia Romæ oportebat Senatum consulisse &, vel populum jussisse vel plebem scivisse, quod publico nomine fieri vellet.

Sententia] Pronuntiata judicum.

Infra] 1, 4.

Indorum Sapientibus] Brachmanis, Gymnosophistis. Strabo lib. 15, 712.

Ἀπάνθρωπος] Ἄνθρωπος ἀμείλικτος· πικρός· ἀγριος· ἀθέμιτος· q. ἀπάνθρωπος.

De Civit. Dei. lib. IV. c. 4. Augustinus, ubi iniquitatem dixit pro injuria, quasi ἀδικίαν dixisset, cum vellet dicere ἀδίκημα. Sic in Romano Feciali carmine: *Ego vos testor, populum illum injustum esse, neque jus persolvere.*

Lib. 1. de falsa relig. *De Civ. IV. Sylvest. de bell. c. 1. n. 2.* II. 1. Ac plane quot actionum forensium sunt fontes totidem sunt belli: nam ubi judicia deficiunt incipit bellum. Dantur autem actiones aut ob injuriam non factam, aut ob factam. Ob non factam, ut qua petitur cautio de non offendendo, item damni infecti, & interdicta alia ne vis fiat. Factam, aut ut reparetur, aut ut puniatur: quos duos obligationum fontes * recte distinguit Plato nono de legibus. Quod reparandum venit, aut spectat id quod nostrum est vel fuit, unde vindicationes & conditiones quædam; aut id quod nobis debetur sive ex pactione, sive ex maleficio; sive ex lege, quo referenda quæ ex quasi contractu & quasi maleficio dicuntur; ex quibus capi-

GROTII NOTÆ.

Recte distinguit Plato] Et ante eum Homerus. nam cum multitam persolvere Proci Penelopes voluissent, ait Ulysses:

ἀλλ εἰ μοι σπερχθεὶς σπένδ' Ἀπόλλων
Ὄφρα τι τοῦδε ἕκητι τεθνᾶσι δαὶ ἕκηβολος,
Οὐδὲ μὲν ἀν ἐπὶ χλιδανὸν ἐμοὶ λέξασθαι φίλον
Πρὶν τίσασθ' ἀνερωὴν ἐξ Ὑπερεπιλλονίων
Ἀποινα τε πᾶσι.
patriæ non si mihi raptæ
Restituatis opes, additaque altera plura,
Absimeam sedare manus in sanguine vestro,
Cuncta prius quam vestra proci delicta luatis.

Cassiodorus lib. v. epist. XXXV: *Ut qui vindictam remittunt, damna minime sentiamus.* Adde quæ infra hoc libro initiis capitum XVI. & XX.

GRONOVII NOTÆ.

4. *Adikion*] Qui habitus.

Adikema] Injustum factum.

II. 1. *Quot actionum*] Quot casibus & causis privato fas est privatum compellare coram judice.

Ob injuriam non factam cautio] Quæ ab eo exigitur, cujus minæ justum nobis metum fecerunt.

Damni infecti] Qua petimus si quid damni ex ruinolis vicini ædibus nobis contingat, et is se id pensaturum promittat, Cic. Top. 4.

Ne vis fiat] Prohibitoria, ne vis fiat sine vitio possidenti, vel mortuum inferenti in locum suum §. Inst. de Interd.

Vindicationes] In rem actiones.

Conditiones] Leg. conditiones in personam.

Quædam] Condictio causa data, causa non secuta, Con. ob turpem causam, Con. indebiti, Con. furtiva. Has autem tantum hic significat, quia major numerus actionum in personam ex contractibus & maleficiis.

Ex pactione] Contractu, vel Re (ut Mutuum, Indebitum, Commodatum, Depositum, Pignus) vel Verbis (ut Stipulatio, fidejussio) vel Literis (nominibus aut si quis debere se scripsit, quod numeratum non est) vel Consensu (Emptio, Venditio, Locatio, Conductio, Societas, Mandatum.)

Ex maleficio] Furtum, Rapina, damnum ex l. Aquilia, Injuria.

Ex Quasi contractu] Negotiorum gestio, Tutela, Communio rei & hæreditatis, Aditio hæreditatis, Solutio indebiti.

Quasi maleficio] Si judex litem suam fecerit, Dejecta vel effusa, damnum aut furtum in navi, caupona, stabulo.

Justa

capitibus naſcuntur conditiones exteræ. Factum ut puniendum parit accuſationem & judicia publica.

2. Plerique bellorum tres ſtatuunt cauſas juſtas, defenſionem, recuperationem rerum, & punitionem: quæ tria in Camilli ad Gallos denuntiatione invenias: † *Omnia quæ defendi, repetique, & ulciſci fas ſit*; in qua enumeratione niſi vox recuperandi ſumatur laxius, omiſſa eſt perſecutio ejus quod nobis debetur; quam non omiſit Plato, cum dixit bella geri non modo ſi quis vi opprimatur, aût expiletur, verum etiam ſi deceptus fuerit. Quicum illud Senecæ convenit: *Æquiſſima vox eſt, & jus gentium præ ſe ferens: Redde quod debes.* Et in Fecialium formula erat: *Quas nec dederunt, nec ſolverunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, ſolvi oportuit.* & apud Salluſtium in hiſtoriis: *Jure gentium res repeto.* Auguſtinus cum dixit: * *Juſta bella definiri ſolent, quæ ulciſcuntur injurias*: vocem ulciſcendi generalius ſumpſit pro eo quod eſt demere: quod & ſequentia oſtendunt, in quibus non eſt enumeratio partium, ſed exemplorum additio: *Sic gens & civitas petenda eſt, quæ vel vindicare neglexerit quod à ſuis improbè factum eſt, vel reddere quod per injurias ablatum eſt.*

Bel. adl. 2. c. de ſervit. & aquæ. nu. VI. Wilh. Matt. de bello juſto & licito. † *Liv. lib. V. Alcib. Lib. III. de benef. c. 14. Liv. lib. 1. Lib. VI. q. 10. Jeſuit.*

3. Hanc naturalem notitiam ſecutus Indorum rex, narrante Diodoro, Semiramidem accuſabat, ὅτι πρόφασιν μηδὲν ἀδικηθέντων: *quod bellum inchoaret nulla accepta injuria.* Sic & Romani cum Senonibus poſtulant, ne à quibus nullam injuriam accepiſſent eos oppugnarent. Ariſtoteles Apodicticon II. cap. 11. πολεμεῖν δὲ τοῖς μὴ πρότερον ἀδικοῦσιν: *Bellum ſumi ſolet in eos qui priores injuriam fecerunt.* De Abiis Scythis a Curtius: *Juſtiſſimos barbarorum conſtabat. armis abſtinebant*

Liv. lib. V. a *Lib. 12.*

GROTII NOTÆ.

Juſta bella definiri ſolent] Servius ad IX Æneidos de Romanis: *Cum volebant bellum indicere, Pater patratus, hoc eſt princeps Fecialium, præiiſtebatur ad hoſtium fines, & præfatus quædam ſolemnia, clara voce dicebat, ſe bellum indicere propter certas cauſas: aut quia ſocios laſerant, aut quia nec abrepta animalia, nec ablata reddebant.*

GRONOVII NOTÆ.

Conditiones exteræ] Leg. conditiones: mutui, triticaria.

Judicia publica] Ea ſunt Majeſtas, adulterium, homicidium, parricidium, falſum, vis publica & privata, peculatus, plagium, ambitus, repetundæ, annona, reſidua.

2. *Defendi, repeti, ulciſci*] Defendi ſi infeſtentur; repeti ſi ablata fuerint aut retineantur, quæ dari debent; ulciſci ſi facta ſunt, violentiam & injuſtam vim.

Demere] Livius lib. 4. 7. Juſtin. 14. 1. Ut ſit, quæ ulciſcuntur, quæ geruntur, ut demantur, id eſt, prohibeatur, abſit, penſetur injuria.

1. *Naturalem notitiam*] Senſum communem, 1, 1, 12.

Poſtulant] Expoſtulant.

Eos oppugnarent] Cluſinos in Etruria.

ſtinebant * *niſi laceſſiti*, 1. Prima igitur cauſa juſti belli, eſt injuria nondum facta, quæ petit aut corpus, aut rem.

III. Si corpus impetatur vi præſente cum periculo vitæ non aliter vitabili, a tunc bellum eſſe licitum etiam cum interfectione periculum inferentis ante diximus, cum ex hac ſpecie, ut maxime probata, oſtendimus bellum aliquod privatum juſtum eſſe poſſe. Notandum eſt jus hoc defenſionis per ſe ac primario naſci ex eo quod natura quemque ſibi commendat, non ex injuſtitia aut peccato alterius unde periculum eſt b. Quare etiamſi ille peccato careat, puta quod bona fide militet, aut alium me putet quam ſim, aut quod inſania aut inſomniis agitetur, ut eveniſſe quibuſdam legimus, non eo tolletur jus ſe tuendi, cum ſufficiat quod ego non teneor id quod ille intentat pati, non magis quam ſi beſtia aliena periculum intentaret.

a Sylv. in verbo Bellum, part. 1. n. 3. & p. 2.
b Part. ad l. ut vim. D. de juſt. & jur. Bal. in rep. l. 1. C. unde vi. Bann. 2.2. q. 10. art. 10. dub. ult. Soto lib. IV. diſput. 5. art. 10. Valent. 2. 2. diſp. 1. q. 10. p. 7.

IV. 1. An & innocentes, qui interpoſiti defenſionem aut fugam, ſine qua evadi mors non poteſt, impediunt, transfodi aut obteri poſſint, diſputatur c. Sunt qui licere id putant, etiam Theologi. Et certe naturam ſolam ſi reſpicimus, multo apud eam minor eſt ſocietatis reſpectus quam propriæ ſalutis cura. At lex dilectionis, præſertim Euangelica, quæ alterum nobis æquat, plane id non permittit.

c Card. q. 33. lib. 1. Petr. Nav. l. 11. c. 3. num. 147. Cajet. 2. 2. art. 6. 7. q. 2. d 2. 2. q. 64. art. 1.

2. Bene autem dictum eſt à *d* Thoma, ſi recte accipiatur, in vera defenſione hominem non occidi ex intentione: non quod non interdum, ſi alia ſalutis non ſuppetat ratio, non liceat deſtinato id facere unde mors aggreſſoris ſit ſecutura, ſed quod hic

Grotii Notæ.

Niſi laceſſiti] Plutarchus Niciæ: καὶ γὰρ ὁ Ἡρακλῆς πάντων κρατῶν ἀμυνόμενος καὶ παρεγχειρῶν ἦρχε. *Herculem etiam cuncta ſubegiſſe, dum laceſſitus ſe defendit.* Joſephus XVII Antiquæ Hiſtoriæ: εἰ παρεδίδοντο καὶ μὴ πρὸς διαπολεμοῦντας ἄγοιντο ἀλλὰ ἄκρατοι, εἰ δὲ ἕτοιμοι βιαζόμενοι καὶ μὴ δίκαιοι τὸν ἀμυνομένους ἐφ' ἑαυτοὺς χωρεῖν: *Qui in id veniunt ut in nihil hoſtile cogitantes violentas inferant manus, ii ſunt qui invitos cogunt ad arma ſemet tutatura conſugere.*

Gronovii Notæ.

Injuria nondum facta] Quam exſpectamus & videmus imminentem.

III. *Ut maxime probata*] Quam omnes juſtam agnoſcunt 1, 2, 3.

Non ex injuſtitia] Non quia peccat & ſceleste agit & jure caret, qui me aggreditur, ſed quia ego jus habeo, inter prima naturæ datum, vitæ meæ amandæ, & contra inſidiatorem defendendæ, 1, 2, 3.

Bona fide militet] Sacramento legitimo dixerit, neque ut hoſtem jure interficere poſſit.

IV. 1. *Multo apud eam minor*] Illa non tantopere ſuadet cavendum & conſulendum alteri pluribuſve ſocietate conjunctis, quam præcipit, ut unuſquiſque ſe potiſſimum ſalvum velit.

Alterum nobis æquat] Proximum jubet diligere nos non levius quam nosmetipſos.

2. *Ex intentione*] Propoſito.

Deſtinato id facere] Ita ferire atque eam partem petere, ubi letalis ictus futurus præſumatur.

Peri-

hic mors illa non eligatur ut quiddam primario intentum, ſicut in punitione judiciali, ſed ut unicum quod eo tempore ſuppetit; cum is qui impetitus jam eſt, etiam illo tempore malle debeat tale aliquid facere quo alter abſterreatur, aut debiletur, quam quo intereat.

V. 1. *Periculum præſens hic requiritur, & quaſi in puncto. Fateor quidem ſi inſultator arma arripiat, & quidem ita ut appareat eum id facere occidendi animo, occupari poſſe facinus. nam in moralibus, ut & in naturalibus punctum non invenitur ſine aliqua latitudine: ſed multum falluntur & fallunt qui metum qualemcumque ad jus occupandæ interfectionis admittunt. Vere enim dictum eſt à Cicerone, primo de Officiis: plurimas injurias à metu proficiſci, cum is qui nocere alteri cogitat timet, ne niſi id fecerit ipſe aliquo afficiatur incommodo. Clearchus apud Xenophontem: καὶ γὰρ εἰδέναι ἔστιν ἀνθρώπους, τοὺς μὲν ὑπ' ἀβουλίας, τοὺς δ' ἐξ ὑποψίας, οἱ φοβηθέντες ἀπώλοντο, φθόνῳ βλάψαι περὶ πλείονος ἐποιήσαντο ἀνάγκην τοῖς ὅτι μάλιστα, ἢ μὴ βουληθῆναι τοιοῦτόν τι δρᾶσαι: *multos ego novi qui calumnia adducti aut ſuſpicione, dum metuunt alios, & prævenire malunt quam perpeti, atrociſſimis malis eos affecerunt qui nihil tale facturi fuerant, ac ne cogitaverant quidem.* Cato in oratione pro Rhodienſibus: *quod illos dicimus voluiſſe facere, id nos priores facere occupabimus?* Inſignis eſt illa apud Gellium ſententia: *Gladiatori compoſito ad pugnandum pugna hæc propoſita ſors eſt, aut occidere ſi occupaverit, aut occumbere ſi ceſſaverit. Hominum autem vita non tam iniquis neque tam indomitis neceſſitatibus circumſcripta eſt, ut idcirco prior*

GROTII NOTÆ.

Periculum præſens] Hujus diſtinctionis uſum egregium vide apud Agathiam IV. Apud Thucydidem octavo Phrynichus: ἐπ' ἀνατροπῇ τοῦ ἔθους εἶναι αὐτοῖς τὴν ἀρχὴν δι' ἐκείνους καταδουλῶσαι καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ ἴσου καὶ ὁμοίου μᾶλλον ἢ ὑπὸ τὴν τῶν ἓξ ἀνδρῶν διαφθοράν: *Carituros invidia ſi ipſe jam in vita per ipſos addu&us periculum & hos & aliud quidvis aggrediatur potius, quam ab hominibus minimis perdi ſe ſinat.*

GRONOVII NOTÆ.

Non eligatur] Non petatur directo, tanquam res bona & juſta.

Ut unicum] Ut minus malum.

V. 1. *Præſens.*] Ut Græci loquuntur ἐπὶ ξυρὸν ἀκμῆς in acie novacula ſitum.

Occupari poſſe] Præveniri à paſſuro, ut aggreſſor prius lædatur.

Moralibus] Ubi de turpi & honeſto agitur.

Naturalibus] De eo, quod ſit ſecundum aut præter contrave naturam.

Punctum] Nihil eſt ita præciſum, ut ſi minimum à medio diſcedas, in vitium deflectere videare. I, 2, 1.

Metum qualemcumque] Ex ambiguis ſignis, quæ ſic poſſum interpretari, quaſi velit aliquis, ſi poſſit, me interficere.

Apud Gellium] 7, 3.

Compoſito] Comparato cum adverſario in amphitheatro. Cic. 2. famil. 8.

Propoſita ſors] Lata vel ſtatuta conditio.

Indomitis] Ad quas evadendas vel molliendas nullum, aut nullum niſi tam grave, remedium eſt.

prior injuriam facere debeas; quam nisi feceris, pati possis. Et apud Ciceronem alio loco non minus recte: *Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut eum jure potuerit occidere, à quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur?* Locum hic habet illud Euripidis:

Cic. Quint. lib. v. de refutatione.

> Εἰ γὰρ σ' ἔμελλον ὡς σὺ φῆς κτείνειν πόσις,
> Χρὴ καὶ σὲ μέλλειν, ὡς χρόνος δῆθεν παρῶ.
> *Te si, ut ais, interficere vir voluit tuus,*
> *Voluisse sat erat & tibi, ubi tempus foret.*

Lib. I. Cui geminum est Thucydideum illud: τὸ μέλλον ἐν ἀφάνει ἔτι κεῖται, καὶ οὐκ ἄξιον ἐπαρθέντας αὐτῷ φανερὰν ἔχθραν ἤδη καὶ οὐ μέλλουσαν κτήσασθαι: *Futurum in incerto adhuc est: nec quemquam oportet eo commotum inimicitias suscipere, non jam futuras sed certas.* Idem Thucydides quo loco mala seditionum quæ Græcas civitates incesserant diserte explicat, ponit & hoc in vitio: ὁ φθάσας τὸ μέλλοντα κακόν τι δρᾶν ἐπένεσθαι: *laudabatur qui malum facinus quod facturus erat alter ipse occupasset.* Livius: * *Cavendo ne metuant homines, metuendos ultro se efficiunt, & injuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, injungimus aliis.* In tales non male convenit illud Vibii Crispii à Quintiliano laudatum, *Quis tibi sic timere permisit?* Etiam Livia apud Dionem ait, infamiam eos non effugere qui facinus quod timent occupant.

Lib. III.

Lib. III.

Lib. I.

2. Quod si quis vim non jam præsentem intentet, sed conjurasse aut insidiari compertus sit, si venenum struere, si falsam accusationem, falsum testimonium, iniquum judicium moliri, hunc nego jure posse interfici; si aut aliter evadi periculum potest: aut non certum satis est aliter evadi non posse: Plerumque enim interposita temporis mora ad multa remedia, ad multos etiam casus patet, ut dici solet, inter os & offam. quamquam non desunt & Theologi & Jurisconsulti qui indul-

GROTII NOTÆ.

Cavendo ne metuant homines, metuendos ultro se efficiunt] Ut Cæsar, qui cum rempublicam occuparet, dicebat adversariorum metu se eo adductum. Locus est egregius apud Appianum Civilium II.

GRONOVII NOTÆ.

Te si] Si te occisurus erat, & tu non nisi occisura esse debebas, ut scilicet tempus interesset. Si ille morabatur, & tu morari debebas.

Ipse occupasset] Ut Athenienses, eum pecuniam in stipendium belli Persici ab universa Græcia collatam ex insula Delo rapuerunt, prætextu id facturos Lacedæmonios, Justin. 3, 6.

Vibii Crispii] Lege Crispi.

Quis tibi sic timere] Quis hanc tibi veniam dedit, ut timori tantum indulgeres; ut ob timorem sic facere tibi licere putares.

2. *Inter os & offam*] Πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου.

Pudi-

indulgentiam ſuam longiùs extendant. Sed & altera, quæ melior tutiorque ſententia eſt, ſuis non caret auctoribus.

VI. Quid dicemus de periculo mutilationis membri? Sane cùm damnum membri, præſertim è præcipuis, valde ſit grave, & vitæ quaſi æquiparabile: adde quod vix ſciri queat an non periculum mortis poſt ſe trahat, ſi aliter vitari nequeat, putem intentantem periculum occidi recte poſſe.

VII. Pro pudicitia quin idem liceat controverſiam vix habet, cum non tantum communis æſtimatio, ſed & lex divina * pudicitiam vitæ adæquet. Itaque Paulus Juriſconſultus dixit pudorem tali facinore recte defendi. Exemplum habemus in Tribuno Marii à milite occiſo * apud Ciceronem & Quintilianum: ſed & à fœminis occiſorum in hiſtoriis exſtant. Chariclea apud Heliodorum talem interfectionem vocat ἀμύνην νόμῳ τῆς εἰς σωφροσύνην ὕβρεως: *juſtam defenſionem ad arcendum injuriam in caſtitatem.*

VIII. Quod autem diximus ſupra, quanquam occidere parantem occidere licet, laudabilius tamen eum facere qui occidi quam occidere malit, id nonnulli ita concedunt, ut excipiant perſonam multis utilem: Sed mihi hanc patientiæ contrariam legem omnibus illis imponere, quos vivere aliorum intereſt, parum tutum videtur. Itaque reſtringendum id arbitrer ad eos quorum officium eſt ab aliis vim arcere, quales ſunt

Bann. q. 64. art. 7. dub. 4. Baldus in l. multis, C. de lib. cauſ. & in l. 1. C. unde vi. Leſſ. lib. 11. c. 9. dub. 8. Sato lib. v. q. 1. art. 6. Card. in Clem. Si furioſus, de homicid. Covarr. ibid. p. 2. §. 1. n. 2. Sylv. in verbo Homicidium. 3. q. 4. Lib. 5. rec. ſent. tit. 3. Sato d. 1. q. Sylv. in verbo bellum. p. 2. n. 5.

GROTII NOTÆ.

Pudicitiam vitæ adæquat] Seneca de beneficiis primo, capite undecimo: *Proxima ab his ſunt ſine quibus poſſumus quidem vivere, ſed ut mors potior ſit, tanquam libertas, & pudicitia, & membra bona.* Paulus Sententiarum v. tit. XXIII: *qui latronem eadem ſibi inferentem, vel alium quemlibet ſtuprum inferentem occiderit, puniri non placuit. Aliis enim vitam, aliis pudorem publico facinore defendit.* Auguſtinus libro 1 de Libero arbitrio: *Lex dat poteſtatem vel diutius ut latronem, ne ab eo ipſe occidatur, occidat; vel cuipiam viro aut fœmina ut violenter ſibi ſtupratorem irruentem, antequam poſſit illatum ſtuprum, ſi poſſit, interimat.*

Apud Ciceronem] Vide & Plutarchum Mario. Mars quoque Deorum judicio abſolutus dicitur, interfecto eo qui filiæ ipſius ſtuprum inferebat. Teſtis Apollodorus bibliothecæ III. Adde inſignem hiſtoriam apud Gregorium Turonenſem libro nono.

GRONOVII NOTÆ.

Indulgentiam ſuam] Plus hac in re concedent quam ſana ratio permittit.

VII. *Tribuno Marii*] C. Luſcio ſororis C. Marii filio.

A milite] C. Plotio. Valer. Max. 6, 1, 12. Quintil. declam. *Miles Marianus.*

Fœminæ] Ut à Chiomara Orgiagontis Gallograecorum regulî uxore. Flor. 2, 11.

VIII. *Occidi quam occidere*] Melius occidi quam occidere injuria; non melius occidi injuria, quam occidere jure. Sueton. de Tito 9. *Nec aultar poſthac cujuſdam necis nec conſcius, nec quamvis interdum ulciſcendi cauſa non deeſſet, ſed periturum ſe potius quam periturum adjurare.*

Excipiant perſonam] Sentiant illum, quem ſupereſſe ac vivere multorum interſit, potius occidere quam occidi ſe pati debere.

Patientiæ contrariam] Ut debeant potius facere quam pati.

ſocii itineris ex lege contracti, & rectores publici, quibus illud Lucani aptari poteſt,

* *Cum tot ab hac anima populorum vita ſaluſque*
Pendeat, & tantus caput hoc ſibi feceris orbis,
Sævitia eſt voluiſſe mori.

IX. 1. Contra vero evenire poteſt, ut quia invaſoris vita multis ſit utilis, occidi is ſine peccato nequeat: nec id tantum ex vi legis divinæ, ſive veteris ſive novæ, de quibus egimus ſupra, cum regis perſonam ſanctam eſſe oſtendimus, ſed ipſo etiam naturæ jure. Nam jus naturæ, quatenus legem ſignificat, non ea tantum reſpicit quæ dictat juſtitia, quam expletricem diximus, ſed aliarum quoque virtutum, ut temperantiæ, fortitudinis, prudentiæ actus in ſe continet, ut in certis circumſtantiis non honeſtos tantum ſed & debitos. Ad id vero quod diximus caritas obſtringit.

Sect. ſ. lect.

Lib. 1. cont. Mahom. 18.

2. Nec ab hac ſententia dimovet me Vaſquius, cum ait principem qui innocentem inſultet, deſinere principem eſſe ipſo facto:

GROTII NOTÆ.

Cum tot ab hac anima] Curtius lib. X: *Sed cum tam avido manifeſtum periculum offeras corpus, obſtat tot civium animas trahere te in caſum.*

GRONOVII NOTÆ.

Secii itineris] Præſidium & commeatus.

Rectores] Magiſtratus.

IX. 1. *Quatenus legem*] Compellit aut jubet omnino ac neceſſario aliquid agi & præſtari; non tantummodo monet, aut aliquid honeſtius & ſe indicat, 1, 1, 10.

Non ea tantum] Non exigit modo ea, ad quæ legibus civilibus adigimur, ſed etiam quæ dictant juſtitia diſtributiva & univerſalis, qualia ſunt dogmata moralia.

2. *Nec ab hac ſententia dimovet me Vaſquius*] Sane peccavit Vaſquius, quum quod conſilii eſt, monendique ſunt principes ut caveant, quia accidere ſolcat, id jus fecit adverſus principem. Hoc voluit dicere: Princeps innoxium aſſultando & injuriam ei intentando deſinit agere principem & incipit agere Tyrannum, eoque judicio morali in illo actu, non princeps, ſed aggreſſor & tyrannus eſt. Nam ut in ludo puerili apud Horatium, *Rex eris, aiunt, ſi recte facies*, & anus illa apud Philippum Macedonem: *Si non vacat tibi jus reddere, vela regnare.* Ergo & mittit ſe in periculum patiendi, quæ ſæpe tyranni & aggreſſores patiuntur. Ut Laius quum juſſit ſibi in alieno territorio & paucis comitatus decedere de via Oedipum: Ut Nero cum graſſabatur noctu. Nam quemadmodum in privatis delictis, quidam ſtatim puniuntur in primo ſceleratoque opere, quidam non tam ſcelus quam imprudentiam expiant inter ſceleratos deprehenſi, quibuſdam tardo pede venit vindicta, quidam furiis ſuis relinquuntur: ita & Principes. Quorum etſi primum alterumque genus miſerabiles ſunt, nec forte jus vindicibus fuit ad ultimam pœnam veniendi: ipſi tamen non habent, cui imputent, niſi ſibi. Et hoc eſt quod Marcus diſputabat: *Omnes principes qui occiſi eſſent, habuiſſe cauſas quibus merentur occidi, nec quempiam facile bonum vel virum a tyranno vel occiſum: meruiſſe Neronem, debuiſſe Caligulam, Otiouem, & Vitellium nec imperare voluiſſe.* De Galba pæna ſentiebat cum diceret, *in Imperatore avaritiam eſſe acerbiſſimum malum*; ut teſtatur Vulcatius in vita Avidii Caſſii. Sic T. Tatius, quum Laurentes, quod legati illorum à propinquis ejus pulſati eſſent, jure

cto: quo vix quicquam potuit dici aut minus vere aut magis periculose. Nam sicut dominia ita & imperia non amittuntur delinquendo, nisi lex id statuat. Quæ autem hoc de imperiis statueret lex, ut delicto in privatum amitterentur, nusquam reperta est, nec repertum iri credo: summam enim rerum confusionem induceret. Quod autem Vasquius & huic & aliis multis illationibus fundamentum ponit, imperia omnia parentium non imperantium utilitatem spectare, id etiamsi verum universim esset, ad rem non faceret. non enim statim res deficit, cujus

jure cæsum præ se ferens. Sic Philippus Pausaniam jure civili agentem adversus Attalum variis dilationibus cum risu frustratus, vindictam in se vertit. Hi miserabiles sunt quidem, nec percussoribus illos occidendi jus fuit: quod accidit tamen, non habent, cui imputent, nisi sibi. Quod vero interposuit Vasquius omnia imperia parentium, non imperantium, utilitatem spectare, si non jus dat privatis, facit tamen, ut quicquid contra disputetur, homines non omnem injuriam ab imperante sibi ferendam putent. Immo quia hoc naturalis ratio inserit parentium potius quam imperantium causa coeuntes populos sibi regem fecisse, & regem esse propter populum, non populum propter regem: propterea acrior est dolor, quum eum quem tutorem suum & defensorem esse existimabant, vexatorem & hostem vident. Et res quidem non statim deficit, cujus utilitas in aliqua parte deficit: sed tamen existimatio & pretium rei, quantum pendebat ex utilitate ad eam partem, deficit: adeo ut interdum ea res magis contemnatur ob unum vitium, quam æstimatur propter alias virtutes multas. *Sic librum minutioribus literis scriptum sæpe projecimus: sic vestimenta, quia displicebant, scidimus*, ut ait Seneca de Ira 2, 26.

Sicut dominia] Aliquis committendo facinus vel capitale, ita ut fugere necesse habeat, non desinit esse dominus rerum suarum, nisi expresse in lege cautum fuerit, qui eam violaturus sit, ejus bona caduca fore & fisco vindicatum iri. Sic nec Princeps contra officium faciendo amittit principatum, nisi hujusmodi lex commissoria ab initio, cum ei potestas deferretur, dicta sit. Supra 1, 1. 16.

Lex id statuat] Ut sunt leges de mulctis & confiscationibus.

Quod autem Vasquius] Quod pro fundamento sententiæ suæ ponit Vasquius, incolumitatem à singulis propter se desiderari, id quidem admittunt τοῦ πρῶτου naturæ. Sed postera illa & consequentia, primis nobiliora, non addunt tantum alios, quibuscum in societatem coivimus, sed etiam si alii servari nequeunt, eos nobis præponunt. Inde toties inculcatum sapientibus, patriæ vitam & spiritum deberi. Nec vero necesse erat etiam ex ipsius hypothesi ad illud ὀθνοκάρειον *Propter se* decurrere. Poterat enim dicere, invasorem tam pravo facinore vim intentandi tollere sibi istam existimationem, quod vita ejus sit multitudini utilis: raro enim mala exempla sistunt in uno, & alii cuivis idem metuendum. Itaque si faciat iste quod non potest non facere, si se salvum velit, non suæ tantum sed & aliorum saluti consulere. Sed periculose hoc judicium privatis committitur. Itaque verior est sententia Grotii: nec ei vitio vertendum, quod non adjecit quæ monuimus: non enim de utili, sed de jure disputat.

Res deficit] Instrumenti quidem vis consistit in usu; non tamen, sicubi res hæret, nec statim expeditur, omnis ejus æstimatio & dignitas confestim interit. Sic non desinit esse Princeps, qui aliqua in re non se pro principe gerit.

jus utilitas aliqua in parte deficit. Quod vero addit, reipublicæ incolumitatem à singulis propter se desiderari, atque ideo debere quemque etiam toti reipublicæ suam salutem anteponere, non satis cohæret. Nam nostri quidem causa rempublicam salvam esse volumus, sed non tantum nostri, verum & aliorum.

3. Falsa enim & à sanioribus philosophis rejecta est opinio * existimantium amicitiam ex sola indigentia natam, cum sponte & natura nostra ad eam feramur. Ut vero meo unius bono multorum admodum bonum præferam caritas monet sæpe, imperat interdum. Huc illud Senecæ pertinet: * *Principes regesque, & quicumque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari ultra privatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica privatis potiora sunt, sequitur ut is quoque carior sit in quem se respublica convertit.* Ambrosius: *Sibi cum quisque arbitretur gratius excidia patriæ depulisse quam propria pericula.* Is quem dixi Seneca: *Callistratus & Rutilius, hic Athenis, ille Roma, reddi sibi penates suos noluerunt clade communi: quia satius erat duos unico malo affici, quam omnes publico.*

Lib. 1. de Clemen. c. 4.

De Officiis III. c. 3.

Lib. VI. de Benef. c. 37.

X. 1. Si cui periculum immineat accipiendæ alapæ, aut mali similis, huic quoque jus esse id arcendi cum cæde inimici sunt qui putant. Ego, si mera justitia expletrix respiciatur, non dissentio. Quanquam enim inæqualia sunt mors & alapa, tamen qui injuria me parat afficere, is mihi eo ipso dat jus, hoc est * facultatem quandam moralem adversus se in infinitum, quate-

Soto d. loco, Navarr. c. 15. n. 3. Sylvest. in verbo Homicidium. 1. quæst. 5. Lud. Lopez. c. 62. d. §. 1.

GROTII NOTÆ.

Existimantium amicitiam ex sola indigentia natam] Refutat pernitiosam hanc opinionem Seneca libro I de Beneficiis capite I, & libro IV, cap. XVI.

Principes regesque] Plutarchus Pelopidæ initio: ἀρετὴ περὶ τὸν ἔχοντα σώζεται· ἢ ἄπαντα ἄλλα σώζεται: *primum virtutis opus servare servantem cæteta.* Calliodorus de Amicitia: *Si manus oculorum obsequio vibratum in aliud membrum sponte ferit gladium immanentem, ipsa suum minime discrimen attendens, plus alii quam sibi timens, gladium excipit.* Post: *Proinde qui morte propria dominos suos à morte redimunt, velle quidem hoc faciunt, si potius salutem animæ suæ quam liberationem alieni corporis in causa constituunt, cum enim ea conscientia dilbet, quod fidem domino suo debeant exhibere, videtur etiam consonum rationi, quod sua vita corporalis vitam domorum debeant anteferre.* Deinde rursus: *Dilectione itaque, & maxime pro salute multorum, potiùs quis salubriter morte suum corpus exponere.*

GRONOVII NOTA.

Propter se] Propter suum ipsius commodum & salutem.

1. *Necessitudines*] Amicos, necessarios, familiares, cognatos.

In quem respublica] Ad quam omnium potestas delata est.

Vaice] Iniquo.

GROTII NOTA.

Facultatem quandam moralem] Apollodorus lib. II. de Lino agens: ἀσκὸς ἀφῆκε δ' εἰς ὄψιν ἀμφοῖν ἐχθρὸς ἐπιστὰς ἀμφοτέρους ἔκτεινε· καὶ ἐπαγόμενος τὸ μειράκιον ἐπὶ δικαστὰς ἀπέφυγε· δόξαν γὰρ αὐτὸν ἐχθρὸν ἀπκτονέναι. *Asellus ille ἐπαγό-*

quatenus aliter malum illud à me arcere nequeo. Caritas quoque per se non videtur nos hic obstringere in gratiam nocentis. At lex Euangelica omnino tale factum illicitum reddidit: jubet enim Christus alapam accipi potius quam adversario noceatur; quanto magis occidi eum vetat alapæ effugiendæ causa? Quo exemplo monemur cavere à dicto Covarruviæ, non pati humanam cognitionem, juris naturalis non ignaram, quicquam naturali ratione permitti, quod apud Deum, qui ipsamet natura est, non sit idem permissum. Nam Deus, qui ita auctor est naturæ ut & supra naturam agat libere, jus habet nobis leges præscribendi etiam de his rebus quæ natura sua liberæ indefinitæque sunt: multoque magis ut debeatur id quod natura honestum est, etsi non debitum.

2. Mirum autem est, cum Dei voluntas in Euangelio tam diserte appareat, inveniri Theologos, & Christianos Theologos, qui non modo eædem recte putent admitti ut alapa vitetur, sed & accepta alapa, si qui eam impegit fugiat, ad honorem ut ajunt recuperandum: quod mihi à ratione & pietate valde alienum videtur. *Navarr. cap. 15. 4. Henr. de irregul. c. 11. Vict. de jure bell. n. 5.*

ἀπηλλοτριωμένων πάνυ πάντα τὰ τοιαῦτα νόμων Ῥωμαίοις ἐστίν, ἐν αἷς ἀρχαῖς ἢ χειροτονίαις ἀδικοι δέξασθαι, ἄδικοι εἶναι: *Ad Thebas cum venisset, civisque Thebanus factus esset, ibi interiit ab Hercule percussus citharâ. nam cum Linus ferîsset Herculem, iratus Hercules mortem ei intulit, reusque à nonnullis factus patratæ cædis, legit in judicio legem Rhadamanthi, qua insons pronuntiatur si quis necarit eum qui vim priùs intulerit.*

Grotovii Notæ.

X. 1. *Facultatem quandam*] Lucanus *arma tenenti Omnia dat, qui justa negat.* Quod scribit, qui injuria parat afficere, dare jus vel facultatem moralem adversus se in infinitum, datæ admodum difficillisque digestionis est. Ne quidem, qui jam affecit. Dat sane jus perpetuis inimicitiis, ac persequendi ac vicissim lædendi, quocumque modo possim sed civiliter, accusando, incrementa impediendo, officia negando. Id qui faceret apud Romanos, bonus tamen & honestus civis manebat. Probissimi tamen quique talem pertinaciam improbam & inimicitias debere mortales esse judicabant. Ob levem injuriam externi mores usque ad sanguinem incitare solent odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum, inquit Cicero pro Ligario cap. 4.

Caritas quoque] Multo minus videtur admittendum, quod ait caritatem nos non obstringere in hoc in gratiam nocentis. Sed adjicit, quatenus aliter malum illud à me arcere nequeo. Forrassis igitur hæc sententia fuit auctoris: dat facultatem liberam & incircumscriptam in instanti, cum consilium in arena capiendum, nec copia est circumspiciendi quid optimum sit, arripiendi auxilium & objiciendi quodcunque sub manu est, etiamsi inde, non quidem destinatione meâ (quæ est tantum à me arcere injuriam) sed casu fortuito mors lædere volentis sequatur: ut si manum, dum intentatur mihi, præcidam, aut sic fauciem, ut vulnus ei sit mortale.

Caritas] Affectio illa, qua omnes homines natura dictat esse prosequendos.

Non pati humanam] Quod homo recta ratione instructus & utens jus naturæ judicat, non posse apud Deum pro peccato haberi.

2. *Ad honorem*] Existimationem, dignitatem, quam videtur amisisse servilium verberum patientia.

Faci-

Soto art. 8. d. q. 5. Dd. in l. ut vim. D. de just. & jure, & in l. 1. C. ad de vi. Vasquez d. c. 18. n. 13. 14. Sylv. in verbo Hell. pag. 2. n. 4.

videtur. Nam honor est opinio de excellentia. at qui talem fert injuriam is patientem se excellenter ostendit: atque ideo honorem auget magis quam minuit. nec refert si quidam corrupto judicio virtutem hanc in probrum conflictis nominibus traducant. perversa enim illa judicia nec rem nec rei æstimationem immutant. Nec Christiani veteres hoc tantum viderunt, sed & philosophi, qui dixerunt pusilli esse animi contumeliam ferre non posse, ut alibi ostendimus.

3. Hinc etiam liquet quam non probandum sit quod à plerisque est traditum, defensionem cum interfectione esse licitam, jure scilicet divino (nam de solo naturæ jure quo minus ita sit non disputo) etiam si quis fugere sine periculo possit, quia fuga scilicet ignominiosa sit, in nobili præsertim homine. Atqui nulla hic ignominia est, sed falsa quædam ignominiæ opinio, aspernanda ab omnibus iis qui virtutem & sapientiam sectantur. qua in re gaudeo me assentientem habere inter Jurisconsultos Carolum Molinæum †. Quod de alapa & fuga dixi, idem dictum volo de aliis rebus, per quas vera existimatio non læditur. Quid si vero dicat aliquis de nobis, quod creditum apud bonos existimationem nostram deliberet? hunc quoque occidi posse sunt qui doceant †: mendose admodum, & contra naturæ quoque jus. nam interfectio ista non est modus aptus ad tuendam existimationem.

† In addit. ad Alex. cons. 119.

† Petr. Navarr. l. 11. c. 3. n. 376.

XI. Veniamus ad injurias quibus res nostræ impetuntur. Si expletricem justitiam respicimus, non negabo ad res conservandas raptorem, si ita opus sit, vel interfici posse: nam quæ inter rem & vitam est inæqualitas, ea favore innocentis & raptoris

Patientem excellentem] Ut vir ingens & bello & studiis Nuzus apud Thuan. lib. 55. ann. 1572. p. 335.

3. Ignominiosa] Indigna forti viro.

Non est modus] Idem judicavit Augustus Cæsar apud Sueton. c. 51. & 55.

XI. *Quæ inter rem & vitam*] Etsi enim plus videtur exigi à fure, quam debet, si pro ablatis bonis vita ejus petatur: tamen judicio morali non est periculum, quod ipse in se arcessivit, 1, 3, 3; & quod minus est in re, quam est in hominis capite, id supplet lædentis injuria.

Nullam æqualitatem esse inter amissionem vel omnium bonorum & mortem, sententia, opinor, verioresti. Sic tamen ut hominum maxima pars longe aliter se censeat rebus res ferat. Cum enim navigant, militant, in metalla se defodiunt, margaritas piscantur, & periculosissimas artes alias exerceant, nisi ut ostendant ob bona & sæpe ob vilem mercedulam libenter se capite periclitari. Qui projecerunt suam vitam, in acquirendo, an parcent alienæ in eo, quod tanto pretio acquisiverunt, secundo? Inde passim ita loquuntur boni auctores, ut pecuniam & vitam parum differre significent. Hesiodus:

Χρήματα καὶ βιοτὴν πινυτῷ δοσάτην βροτοῖσιν.
Spiritus humi servior miseris mortalibus est res.

Antiphanes apud Stobæum:

Τὰ χρήματ' ἐστὶ κἄστιν ἀνθρώπου βίος·
Ὅστις δὲ μὴ ἔχει ταῦτα, μὴ ζῇν νομίζετω.

Οὗτος

ptoris odio compensatur, ut supra diximus: unde sequitur, si id jus solum respiciamus, posse furem cum re fugientem, si aliter res recuperari nequeat, jaculo prosterni. Demosthenes, oratione in Aristocratem: εἰ τ' οὐ δεινὸν, ὦ γῆ καὶ θεοὶ, καὶ φανερῶς παρὰ νόμον, οὐ μόνον, παρὰ τὸ γεγραμμένον νόμον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸ κοινὸν ἁπάντων ἀνθρώπων νόμον, τὸ ἄγοντα καὶ φέροντα βίᾳ τοὐμὸν ἐν πολεμίου μοίρᾳ μὴ ἐφεῖναί μοι ἀμύνεσθαι: *Nonne hoc per Deos durum atque injustum est, nec scriptis tantum legibus, sed & communi inter homines legi contrarium, ut non sinar vi uti adversus eum qui hostiliter res meas rapiat?* Nec obstat caritas per modum præcepti, lege divina humanaque seposita, nisi res sit quæ minimum valeat, ac proinde contemni mereatur. quam exceptionem recte nonnulli adjiciunt.

XII. 1. Quis sensus sit legis Hebrææ videamus, cum qua congruit & lex Solonis vetus, quam Demosthenes adversus Timocratem commemorat, * & inde sumta lex XII Tabularum; & Platonis scitum nono de legibus. Nam omnes istæ leges in hoc conveniunt, quod furem nocturnum à diurno distinguunt. de

Οὗτος μὲν ζώντων τεθνηκὼς σεσιπατεῖ,
Anima atque sanguis pecunia est mortalibus,
Hæc si carebis, sine parandi copia,
Non vivis, umbra vivis mortua interes.

Sic sanguinem, nervos, viscera, vitalia dixerunt pro patrimonio, & comedi, cædi, concidi, perire, funos, de eo qui bona perdit. Vide Observat. lib. 4. cap. 24.

GROTII NOTÆ.

Et inde sumpta lex XII tabularum] Addi potest lex Wisigotthorum libro VII, tit. 1. cap. XV. & capitulare Caroli Magni lib. V. cap. 191. lege Longobarda, qui nocte alienam cortem ingreditur, nisi ligandum se præbeat, occidi potest.

GRONOVII NOTÆ.

Caritas] Officium humanitatis communi naturæ debitum.

Per modum præcepti] Tamquam præcipiens, consulens ac monens contrarium, licet non imperans, ut lex.

Lege divina humanaque] Ipsam si consideres nudam, citra id, quo divinis & humanis legibus augetur.

XII. 1. *Legis Hebræa*] Exod. 22, 2.

Furem nocturnum] Nocturnum furem ideo licere vult occidi, quod nocta vix sit copia testium adhibendorum, atque ideo si occisus reperiatur, facilius credatur ei, qui à se vitæ tuendæ causa dicat furem interemtum repertum cum aliquo instrumento, quo nocere posset.

Ergo hæc foret fictio juris, seu ejus, quod & possibile incerta veritate vel contra veritatem pro veritate à jure facta ad certos effectus interpretatio. Quales & alibi & in Usucapione & in Postliminio JCti veteres agnoscunt. Sed haud scio an fictio juris tantum valere possit, ut per eam homo alioqui conservandus, possit occidi, quemadmodum per eam res potest retineri vel alienari. Potius hæc causa videtur, quod ubi minor est custodia hominum, ibi sanctior est custodia legis. Sic apud Scythas nihil furto gravius, quia, ut ait Justinus, sine tecti munimento pecora & armenta habentibus nihil salvum esset, si furari liceret. Sic abigeatus gravius punitur furto, etsi possint res furto ablatæ multo esse pretiosiores, quia fide publica

de ratione legis ambigitur *a*. Quidam id unum putant spectatum, quod noctu discerni nequeat is qui venit, fur sit, an sicarius, & ideo tanquam sicarium posse interfici. *b* Alii discrimen in hoc positum existimant, quod noctu, quia fur ignotus sit, res minus videantur posse recuperari. Mihi legum conditores nec hoc nec illud proprie videntur spectasse; sed hoc voluisse potius, directe rerum causa interfici neminem debere: quod fieret, exempli causa, si fugientem telo prosternerem, ut illo interemto rem meam reciperem: sed si ipse in periculum vitæ adducar, tunc mihi licere à me avertere periculum etiam cum periculo vitæ alienæ: nec obstare mihi quod me in id discrimen adduxerim, dum rem meam cupio retinere aut occupatam extorquere, aut furem capere, nam in his omnibus nihil mihi posse imputari, qui verser in actu licito, nec cuiquam injuriam faciam cum utar meo jure.

2. Discrimen ergo nocturni & diurni furis in hoc positum est, quod noctu vix sit copia testium adhibendorum; atque ideo, si occisus fur reperiatur, facilius credatur ei qui à se vitæ tuendæ causa dicat furem interemtum, repertum scilicet cum aliquo instrumento quo nocere posset. Id enim lex Hebræa requirit, agens de fure reperto במחתרת quod quidam transferunt *in perfossione*, alii forte melius, *cum perfossorio instrumento*: quomodo & Jeremiæ 11, 34, ea vox à doctissimis Hebræorum exponitur. Ducit nos ad hanc interpretationem lex duodecim Tabularum, quæ furem diurnum occidi vetat, addita

a Soto d. loco Matesilan. notab. 135. Jas. & Gom. Institut. de act. in pr. Covar. d. §. 1. n. ibi. decimo. Less. du. XI. n. 68.

b. Covar. d. loco. Aug. citat. in c. si perfodiens. de Homicid. Lessius d. cap. 9. dub. XI. n. 66.

publica in pascuis sunt pecudes, nec ita possunt custodiri, ut quæ domi sub oculis & claustris habemus. Sic noctu cum dormiunt homines, &, ut eleganter Statius, *manda vere animas* (quasi alienæ fidei commisere, non ipsi in potestate habent) vigilat lex: & in minore providentia dominorum majorem metum furibus facit.

Deinde non modo adversus nocturnum furem præsumptio est defendisse se telo, sed indubitatum hoc habuerunt legum conditores, nec intelligi potest fur nocturnus sine telo: quia enim noctu sunt omnia clausa, quomodo nudis manibus effringet januam, perfodiet parietem, dimovebit arcanum & armariorum seras? Tertio ob hanc quoque causam, quod noctu clausa sunt omnia, nec sine vi possunt aperiri, fur nocturnus non intelligitur sine vi, & quidem in locum sanctissimum. *Quid enim sanctius, quid omni religione munitius, quam domus uniuscujusque civium? hic aræ sunt, hic foci, hic dii penates, hic sacra religionis cerimonia continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit*, inquit Cicero, in oratione pro domo cap. 41. *Jam si tempus est ullum jure hominis necandi, quæ multa sunt, certe illud est non modo justum, verum etiam necessarium, cum vis vi illata defenditur*, ut idem pro Milone cap. 3.

Legis hujus ex 12. tabulis ibidem sic meminit Cicero: *duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt.*

Quod me in discrimen] Quod quasi mea culpa in id periculum veni.

2. בַּמַּחְתֶּרֶת] A חָתַר *Fodere.*

Puella

addita exceptione, nisi se telo defenderit. Adversus nocturnum igitur præsumtio est defendisse se telo. Teli autem nomine ferrum, fustis & lapis venit, ut hanc ad ipsam legem notatum à Cajo est. Contra ab Ulpiano proditum est, quod de fure nocturno dicitur, si quis eum occiderit, impune id ferre, id intelligendum ita demum locum habere, si parcere ei sine periculo suo non potuit, nimirum rem servando. *L. Si pignore. §. furem, D. de furtis.*

3. Est ergo, ut dixi, præsumptio pro eo qui furem noctu occidit: sed si forte testes adfuerint, ex quibus constet non fuisse eum qui furem occidit adductum in vitæ suæ periculum, jam præsumtio ista cessabit, ac proinde is qui occidit homicidii tenebitur. Accedit, quod tam diu quam noctu lex duodecim Tabularum exegit, ut is qui furem deprehendisset cum clamore id testificaretur, ut ex Cajo discimus, nimirum ut si fieri posset, concursus eo fieret magistratuum aut vicinorum ad auxilium & testimonium. Quia vero concursus talis de die facilius habetur quam de nocte, ut notat Ulpianus ad modo indicatum Demosthenis locum, ideo de nocturno periculo asseveranti magis creditur. *L. furtum. D. ad leg. Corn. de sicariis. L. itaque. D. ad leg. Aquiliam.*

4. Cui simile est quod lex Hebræa * puellæ de vi illata in agro vult credi, in urbe non item, quia clamore concursum ciere potuit ac debuit. Ad superiora & hoc accedit, quod etiamsi cætera essent paria, tamen quæ nocte accidunt, minus explorari, & qualia quantaque sint cognosci possunt: eoque sunt terribiliora. Lex ergo tam Hebræa, quam Romana, id quod caritas suadet civibus suis præcepit, ne quem interficiant ideo duntaxat quia rem furatur, sed ut id ita demum liceat si is qui rem suam servare voluit ipse in discrimen venerit. Moses Maimonides notavit, permissam privato homini alterius interfectionem, non aliter nisi ut servetur id quod est irreparabile, ut vita & pudicitia.

XIII. 1. Quid vero jam de lege Euangelica dicemus; idem ab

GROTII NOTÆ.

Puella de vi in agro illata vult credi] Bene id explicat Philo, ut locus frequentioris exempli causa sit positus, non quod ex eo solo semper definienda sit controversia. Potest enim, ut libro de specialibus legibus ille differit, & in urbe aliqua vim pati occluso ore, & in agro aliqua consentire in stuprum.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Diu*] Interdiu.

4. *De vi illata*] Quæ dicit se vi stupratam.

XIII. 1. *Quid vero jam de lege Euangelica*] Rursus inculcat legis, ut loquitur, Euangelicæ perfectionem, quasi perfectio Euangelii sit demere metum grassatoribus nocturnis, & exponere bonos impunitiori audaciæ facinorosorum. Verba Christi sunt Matth. 5. *Audistis quia dictum est: oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere injuriæ: sed si quis te percusserit in dextram maxillam tuam, præbe illi & alteram: & qui voluerit tecum in judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium: & qui te angariaverit mille passus, vade cum illo*

ab ea permitti quod permiſit lex Moyſis; an ut in aliis rebus perfectior eſt lege Moyſis, ita hic quoque plus eam à nobis exigere? Ego quin plus exigat non dubito. Nam ſi tunicam & pallium deferi jubet Chriſtus, & Paulus damnum aliquod injuſtum tolerari potius quam litigari, quæ incruenta contentio eſt: quanto magis vult res etiam momenti majoris deferi potius quam interfici à nobis hominem, Dei effigiem, eodem nobiſcum ſanguine ortum? Quare ſi res ſervari poteſt, ita ut non videatur periculum eſſe faciendæ cædis, recte id quidem; ſin aliter,

illo & alia dat. Hæc non præſtant fures ſalvos. Et primo valet reſponſio, quam ipſe dedit ſupra illis, qui verba de alapa bello & omni actioni ſenſi obducebant, nempe alapam eſſe contumeliam levem, nec re, ſed opinione magnam. Sic tunica etiam & pallium amiſſionem non maximi pretii bonorum ſignificant. At fur noſturnus non petit tunicam & pallium, ſed aurum & argentum, & ſi poteſt, omnem cenſum patriſfamilias. 11. *Oculum pro oculo, dentem pro dente* dictum eſt magiſtratibus Deuteron. 19. Id non abrogat Chriſtus, quemadmodum nec abrogavit *non occides, non mœchaberis*, quorum ante meminit. Sed hæc omnia vindicat à pravis interpretationibus Judæorum, qui illud, de quo agimus, applicabant male ſibi & privatim & publice. Privatim, cum hinc ſibi jus facerent ob minimas injurias, minimaque damna immoderate odium gerendi. Publice, quia ſub jugum erant Romanorum redacti, ſi quid ab his grave paterentur, rebelliones conflabant, & cœlum vituperabant, jactantes ſemper ſe Abrahami ſemen, & fœderatum Deo populum, & immemores, ſe fœdus illud & aliis peccatis multis, & non agnoſcendo Meſſiam præſentem, irritum feciſſe. Ait igitur, *ne obſiſtite injuriæ*, nempe ut ſoletis obſiſtere lædentes magis veſtras conſcientias, quam ab illo forte in bonis veſtris læſi eſtis, nec tantopere ſtudentes, ut puniantur qui peccant, quam ut iræ veſtræ & vindictæ cupido exſatietur. Quemadmodum dixerat antea, *ne juretis omnino*: nempe ut ſoletis leviter & præter neceſſitatem. Quum autem jubet, qui tunicam auferat, ei & pallium tradi, qui maxillam dextram feriat, ei & lævam porrigi, qui angarieat ad milliare unum, addi alterum, non præcipit patientiam hominum injuſtorum, ubi poſſunt puniri, ſed patientiam & æquum animum in calligationibus Dei per iniquos potentes, nec vetat, ne arceantur plectanturve ſcelera, ubi poſſunt plecti aut prohiberi: ſed ſi juſto Dei judicio homines potentes & majores legibus iſtis injuriis nos afficiant, ut patienter feramus & agnoſcamus, hæc evenire nobis ob peccata noſtra, Deumque, per illam injuſtitiam hominum, juſtiſſima & ſanctiſſima decreta ſua exſequi: adeoque non efferamus impatientia adverſus iſtas virgas Dei, ut ſi & alterum tantum perdendum ſit de bonis, ſi duplicetur contumelia, ſi geminetur labor, parati ſimus ſuſtinere, & mente atque ore dicere: *Iram Domini portabo, quia peccavi ei*, Mich. 7, 9. In eo adeo nihil perfectius à nobis poſtulat Evangelium, ut idem jam præſtiterint ſancti in veteri Teſtamento. Sic David 2 Samuel. 16. *Dimitte eum ut maledicat, Dominus enim præcipit ei ut maledicat David.* Ut poterat tunc punire: ſed id tempus erat, quo ſe humilem redderet coram Deo rex piiſſimus, non magnum coram hominibus. Sic Jobus cap. 1. *Dominus dedit, Dominus abſtulit, ſicut Domino placuit, ita factum eſt: ſit nomen Domini benedictum.*

Incruenta contentio] Lis in foro apud judicem, cui nullum periculum ſanguinis aut cædis intervenit.

Lucata

aliter, omittenda res est: nisi forte talis aliqua res sit, ex qua vita nostra & familiæ nostræ pendeat, quæque judicio recuperari nequeat, forte quia fur sit ignotus, & spes sit aliqua fine cæde rem abituram.

2. Et quanquam hodie omnes ferme, tam Jurisconsulti, quam Theologi doceant, recte hominem à nobis interfici posse, rerum defendendarum causa, etiam extra eos fines in quibus lex Mosis & Romana id permittit; puta si fur jam re accepta fugiat; tamen quin ea quam protulimus sententia veterum Christianorum fuerit, non dubitamus: nec dubitavit Augustinus, cujus hæc verba sunt: *Quomodo apud divinam providentiam à peccato liberi sunt, qui pro his rebus quas contemni oportet humana cæde polluti sunt?* Nimirum in hac materia, ut in aliis multis, cum tempore * laxata est disciplina, & paulatim interpretatio Legis Euangelicæ cœpit ad sæculi mores accommodari. Olim in clericis retineri solebat forma veteris instituti, tandem his quoque remissa est hoc nomine censura.

Soto d. art. 8. Less. dub. 11. n. 74. Sylv. in verbo Homicidium. 2. n. 3. Lib. 1. de lib. arb. Fan. c. 2. de Homicidio. Less. d. loco.

XIV. Quæritur à nonnullis, an non lex saltem civilis, ut jus habens vitæ ac necis, si quo casu permittat furem interfici à privato, simul etiam præstet ut id ab omni culpa sit liberum. Minime vero id concedendum arbitror. Nam primum lex jus necis non habet in omnes cives ex quovis delicto, sed demum ex delicto tam gravi ut mortem mereatur. Est autem valde probabilis Scoti sententia, fas non esse quemquam ad mortem damnare * nisi ob delictu quæ lex per Mosem data morte punivit,

GROTII NOTÆ.

Laxata est disciplina] Hieronymus in vita Malchi: *Postquam Ecclesia cepit habere Christianos magistratus, facta est quidem opibus major, sed virtutibus minor.* Vide c. Suscepimus. de homicidio voluntario &c. de his, distinct. 1.

Nisi ob delicta quæ lex per Mosem data morte punivit] Contra leges quæ venantes rusticos morte puniunt, vide Gregorium Turonensem libro x, c. 10. Johannem Sarisberiensem Policratici 1, c. 1v. Petrum Blesensem epistola CXXIX.

GRONOVII NOTÆ.

XIV. *Lex jus necis non habet*] Ait legem jus necis non habere in cives ex quovis delicto, sed demum ex delicto tam gravi, ut mortem mereatur. Quasi non minimum delictum, si ob causas incidentes sub capitis pœna veteur, capitale fiat. Sibi imputet, qui transgreditur. Quare enim non licuerit Atheniensibus jubere, ut capitale esset, si quis legem de vindicanda Salamine tulisset. Justin. 2, 7. Quare non Thuriis, ut capite lueret, si quis cum armis in concionem venisset? Diod. Sicul. 12, 11. Quare non Carthaginiensibus, ne quis Græcis literis aut sermoni studeret, quo loqui cum hoste aut scribere sine interprete posset. Justin. 20, 5. Quomodo autem constaret imperium militare, in quo minima quæque vetita capite luuntur? ut si quis in agmine ordinem excesserit, si in rustici tugurio inventus est, si gallinam abtulerit. Et quantum est in se spectatum vesci de arbore? Tamen capitale fuit, quia Deus dixerat: *quo die ex ea vescemini, morte moriemini.* Distinguendum igitur, ne lex sit tyrannica, quæ servari non potest, & pro laqueo est ad capiendos

vit, addito duntaxat, aut quæ his sunt paria recta æstimatione. Neque enim videtur notitia divinæ voluntatis, quæ sola animum tranquillat, aliunde in hoc negotio tam gravi haberi posse, quam ex illa lege, quæ certe mortis pœnam in furem non constituit. Præterea vero lex nec debet nec solet jus dare, etiam eos qui mortem meruerunt privatim interficiendi, nisi in criminibus valde attrocibus: alioqui frustra instituta esset judiciorum auctoritas. Quare si quando lex impune furem dicit interfici, tollere quidem pœnam censenda est, sed non etiam jus dare.

XV. Ex his quæ diximus apparet, duobus modis posse contingere ut à privatis sine peccato suscipiatur singularis dimicatio: primum, si invasor concedat alteri licentiam dimicandi, alioqui eum occisurus sine dimicatione: deinde, si rex aut magistratus duos mortem meritos inter se committat; quod si fiat, illis quidem licebit arripere spem salutis. At qui jussit, is minus recte officio functus videbitur, cum satius fuisset, si unius supplicium sufficere videbatur, sorte eligi moriturum.

XVI. Quæ vero dicta à nobis huc usque sunt, de jure tuendi se ac sua, maxime quidem ad bellum privatum pertinent, sed * ita ut ad publicum quoque aptari debeant, habita diversitatis ratione. Nam in privato bello jus quasi momentaneum est, & cessat simulatque judicem adiri res patitur. At publicum, quia non oritur nisi ubi non sunt aut cessant judicia, tractum habet, & per-

piendos innocentes, nec gravem causam habet. Sic ratio est & potest servari; utique quantumvis parvum delictum capitale faciet.

GROTII NOTÆ.

Ita ut ad bellum publicum quoque aptari debeant] Ammianus lib. XXIII. *Cum irruentibus armis externis lex una sit & perpetua, salutem omni ratione defendere, nihil renitente vi moris.* Alexander Imperator oratione ad milites apud Herodianum VI: καὶ τὸ μὲν ἄρχειν ἀδίκων ἔργων οὐκ ἐξ γνώμονα ἔχει τὴν συνάκλησιν, τὸ δὲ τοὺς ὀχλοῦντας ἐπιστείνεσθαι ἐκ τοῦ τ' ἀγαθοῦς συνεκδιώκεως ἔχει τὸ δαῤῥάλεον, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἀδικεῖν ἀλλ' ἀμύνεσθαι, ὑπάρχει τὸ δίκαιον: *Iniurias qui prior infert nihil habet probabilis coloris: at qui sibi molestos arcet ex bona conscientia sumit fiduciam, bonaque ei spes adest inde, quod injuriam non inferat sed auferat.*

GRONOVII NOTÆ.

Animum tranquillat] Omnes conscientiæ scrupulos eximere potest.

Valde atrocibus] Ut proscriptos & militiæ desertores, supra 1, 4, 16. & exsules, ubi de iis lex est, qualis apud Quintilianum avum declam. 305.

Tollere quidem] Impunitatem dare in foro soli vel apud judicem mortalem: non liberare conscientiam.

XV. *Concedat alteri*] Non directe ac verbis interpositis, sed si dum aggreditur, tantum interveniat spatii aut loci, ut contraria arma expedire possim.

Duos mortem meritos] Ut Romani gladiatores noxios.

XVI. *Jus quasi momentaneum*] Momentum vel punctum temporis durat.

Tractum habet] Non coercetur intra tantas temporis angustias

Defensio

& perpetuo fovetur accedentibus novis damnis & injuriis. Præterea in bello privato ferme defensio mera consideratur, at publicæ potestates cum defensione & ulciscendi habent jus: Unde illis licet prævenire vim non præsentem, sed quæ de longo imminere videatur, non directe (id enim injustum esse supra docuimus) sed indirecte ulciscendo delictum cœptum jam, sed non consummatum: de quo agendi erit alibi locus.

XVII. Illud vero minime ferendum est quod quidam tradiderunt, jure gentium arma recte sumi ad imminuendam potentiam crescentem quæ nimium aucta nocere posset. Fateor in consultationem de bello & hoc venire, non sub ratione justi, sed sub ratione utilis: ut si ex alia causa justum sit bellum, ex hac causa prudenter quoque susceptum judicetur: nec aliud dicunt qui in hanc rem citantur auctores. Sed ut vim pati posse ad vim inferendam jus tribuat, ab omni æquitatis ratione abhorret. Ita vita humana est, ut plena securitas nunquam nobis constet. Adversus incertos metus à divina providentia, & ab innoxia cautione, non à vi præsidium petendum est. *Alb. Gent. lib. 1. c. 14.* *Bal. l. 3. de ver. divis.*

XVIII. 1. Nec minus illud displicet, quod docent, justam esse defensionem etiam eorum qui bellum promeriti sunt, quia scilicet pauci contenti sunt tantumdem reponere vindictæ quantum acceperunt injuriæ. Nam metus ille rei incertæ jus ad vim dare non potest: unde nec reus criminis jus habet publicis ministris capere se volentibus per vim resistendi, ob metum ne plus æquo puniatur. *Alb. Gent. lib. 1. c. 13.* *Cast. lib. 5. de Justitia.*

2. Sed qui in alium peccavit, debet primum ei quem læsit offerre satisfactionem viri boni arbitratu: ac tum demum pia erunt ejus arma. Sic Ezechias, cum fœdere non stetisset, quod cum rege Assyrio majores ejus pepigerant, bello petitus fatetur culpam, & regi permittit arbitrium mulctæ: Idque cum fecisset, & postea iterum bello lacesseretur, fretus bona conscientia vim hostium sustinuit, & Deum habuit faventem. Pontius Samnis post res Romanis redditas, deditum belli auctorem: *Expiatum*, inquit, *est quicquid ex fœdere rupto iratum in nos cœlestium fuit. Satis scio quibuscunque dius cordi fuit subigi* *11 Regum. XVIII, 7. 14. & cap. XIX.*

Defensio mera] Nam offensio ex intentione justa non est. supra n. 4.

XVII. *Ut vim pati*] Ut quia prævideo aliquem hoc crescere posse, me ut impune lædat, quum hujus animi nondum ulla signa det, ideo eum aggredi possim, & incrementa ejus vi interpellare. Aliovisus ad Cæsarem 1 Gall. 44. debere se suspicari, simulara Cæsarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere. quod nisi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus, sese illum non pro amico, sed pro hoste habiturum.

XVIII. 1. *Bellum promeriti*] Injuria facta justam alteri causam inferendi belli dederunt.

Tantumdem imponere vindictæ] Seneca Troad. 278. *rexi frenu negant. Et ira & ardens hostis & victoria Commissa nostri.*

subigi nos ad necessitatem dedendi res, iis non fuisse cordi tam superbi à Romanis fœderis expiationem spretam. Mox: *Quid ultra tibi, Romane, quid fœderi, quid Diis arbitris fœderis debeo? Quem tibi tuarum irarum, quem meorum supplicium judicem feram? Neminem, neque populum, neque privatum, fugio.* Sic cum Thebani omnia æqua obtulissent Lacedæmoniis, ii autem ultra tenderent, * bonam causam ab his ad illos transisse ait Aristid. Leuctrica prima.

GROTII NOTÆ.

Bonam causam ab his ad illos transisse] De principe Chalepi qui pacem & residua tributorum obtulerat Romano Argyropolo Imperatori, vide Zonaram: simile de Cruciferis in Cromero libro XVII. de Helvetiis qui Carolo Burgundo de curru ovium pellibus onusto, ademptoque mercatoribus, satisfactionem obtulerant, vide Philippum Cominæum libro VII.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Judicem feram*] Ferre judicem est provocare adversarium ad judicem vel arbitrum secum ex utriusque sententia capiendum, in quem compromittant.

CAPUT II.

De his quæ hominibus communiter competunt.

I. *Ejus quod nostrum est divisio.*

II. *Proprietatis exordium & progressus.*

III. *Quædam propria fieri non posse, ut mare sumtum pro suo integro aut præcipuis partibus, & quare.*

IV. *Sola non occupata cedere singulis occupantibus, nisi per universitatem à populo occupata sint.*

V. *Feras, pisces, aves cedere occupanti, nisi lex obstet.*

VI. *In res proprias factas jus hominibus competere eis utendi in tempore necessitatis, & unde id veniat.*

VII. *Obtinere id, nisi necessitas aliter sit vitabilis.*

VIII. *Nisi par sit necessitas in possidente.*

IX. *Adjunctum esse onus restituendi rem cum restitui poterit.*

X. *Exemplum hujus juris in bellis.*

XI. *In res proprias factas jus hominibus competere ad utilitatem, qua nihil alteri decedit.*

XII. *Hinc jus in aquam profluentem.*

XIII. *Jus transeundi terra & amnibus, quod explicatur.*

XIV. *An mercibus transeuntibus vectigal possit imponi.*

XV. *Jus morandi ad tempus.*

XVI. *Jus habitandi his competens qui sedibus suis expulsi sunt, sub imperio quod reperitur.*

XVII. *Jus habendi loca deserta: quod quomodo intelligendum.*

XVIII. *Jus*

XVIII. *Jus ad actus quos vita humana desiderat.*
XIX. *Ut ad emenda necessaria.*
XX. *Non etiam ad res suas vendendas.*
XXI. *Ad querenda matrimonia: quod explicatur.*
XXII. *Jus ea faciendi quæ promiscue extraneis permittuntur.*
XXIII. *Quod intelligendum, si quid permittatur quasi ex jure naturali, non ut ex beneficio.*
XXIV. *An licitus sit contractus cum populo, ut is fruges suas eis quibuscum jam contraxit non aliis vendat.*

I. SEquitur inter belli causas injuria facta, & primum adversus id quod nostrum est. Est autem nostrum aliud communi hominum jure, aliud nostro singulari. Ab eo quod hominibus commune est incipiamus. Hoc jus aut directe est in rem corporalem, aut ad actus aliquos. Res corporales aut vacuæ sunt à proprietate, aut jam aliquorum propriæ. Res quæ à proprietate vacant, aut tales sunt ut propriæ fieri nequeant, aut ut possint. Quo rectius hoc intelligatur, noscendum est proprietatis, quod dominium Jurisconsulti vocant, exordium.

II. 1. Deus humano generi generaliter contulit jus in res hujus inferioris maturæ statim à mundo condito, atque iterum mundo post diluvium reparato. * *Erant*, ut Justinus loquitur, *omnia communia & indivisa omnibus, veluti unum cunctis patrimonium esset.* Hinc factum ut statim quisque hominum ad suos usus arripere posset quod vellet, & quæ consumi poterant consumere. Ac talis usus universalis juris erat tum vice proprietatis. nam quod quisque sic arripuerat, id ei eripere alter nisi per injuriam non poterat. Similitudine hoc intelligi potest ea quæ est apud Ciceronem de Finibus III. * *Theatrum cum commune sit, recte tamen dici potest ejus esse eum locum quem quisque occuparit.*

Gen. 1. 28. 30. IX. 2. *Lib.* XLIII.

Neque

GROTII NOTÆ.

Erant omnia communia & indivisa omnibus] Ejus vestigium mansit in Saturnalibus.

Theatrum cum commune sit] Seneca de Beneficiis VII, c. XIII: *Equestria omnium equitum Romanorum sunt. in illis tamen locis meus sit proprius quem occupavi.*

GRONOVII NOTÆ.

1. *Communi hominum*] Quia cujusvis hominis est, & propterea nec nos eo possumus excludi.

Nostro singulari] Quia neminis præter nos, vel eum cujus est, adeo ut alius id male invadat.

Ad actus] Num. 18.

Aliquorum propriæ] Num. 6.

Propriæ fieri nequeant] Num. 3.

Ut possint] num. 4. & 5.

II. 1. *Talis usus*] Exercitium juris hujus & apprehensio rei hoc animo, ut mihi serviret, tantundem valebat tum, quantum nunc proprietas.

Neque is status durare non potuit, si aut in magna quadam simplicitate perstitissent homines, aut vixissent inter se in mutua quadam eximia caritate. Horum alterum, communionem scilicet * ex simplicitate eximia, videre licet in quibusdam Americæ populis, qui per sæcula multa sine incommodo in eo more perstiterunt: alterum vero, communionem nimirum ex caritate, exhibuerunt olim * Esseni, deinde Christiani qui Hierosolymis primi exstiterunt, ac nunc quoque non pauci qui vitam degunt asceticam. Simplicitatis in qua * primi homines sunt conditi argumentum præbuit nuditas. Erat illis ignoratio magis vitiorum, quam cognitio virtutis; ut de Scythis loquitur Trogus: *Vetustissimi mortalium*, inquit Tacitus, * *nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coërcitionibus agebant.* Apud Macrobium est: *Primum inter homines mali nescia & adhuc astutiæ inexperta simplicitas.* hæc simplicitas * ἀφθαρσία videtur dici sapienti Hebræo, Paulo Apostolo ἀπλότης, quam opponit τῇ πανουργίᾳ, vafræ calliditati. Negotium erat illis unicum DEI cultus, * cujus symbolum arbor vitæ, ut Hebræi veteres explicant, assentiente Apoca-

Just. lib. 11. 11 ad Somnium Scip. Sap. 111. 24. 11 Corint. 11, 3. Proverb. 111, 18. Philo de Mund. cre. Apocalyp. XXII. 2.

GROTII NOTÆ.

Ex simplicitate eximia] Horatius:

Campestres melius Scythæ,
Quorum plaustra vagas rite trahunt domos,
Vivunt, & rigidi Getæ,
Immetata quibus jugera liberas
Fruges & Cererem ferunt,
Nec cultura placet longior annua,
Defunctumque laboribus
Æquali recreat sorte Vicarius.

Esseni] Et ab his orti Pythagoristæ. Vide Porphyrium, Diogenem Laërtium, Gellium, 1, 9.

Primi homines] Adam typus humani generis. Vide Origenem contra Celium. Neque nihil huc pertinet quod Tertullianus dixit libro de Anima: *Naturale enim rationale credendum est, quod anima à primordio sit ingenitum, à rationali videlicet auctore. Quid enim non rationale quod Deus jussu quoque ediderit, nedum id quod proprie afflatu suo emiserit? Irrationale autem posterius intelligendum est, ut quod acciderit ex serpentis instinctu, ipsum illud transgressionis admissum, atque exinde inoleverit, & crudeleverit in anima adinstar jam naturalitatis, quia statim in primordio naturæ occidit.*

Nulla adhuc mala libidine] Seneca de iisdem epistola XC, *ignorantia rerum innocentes erant.* Deinde locutus de justitia, prudentia, temperantia, fortitudine, addit: *Omnibus his virtutibus habebat similia quædam, rudis vita.* Josephus: μηδεμιᾷ ξενιζόμενοι ψυχῆν φροντίδι: *Nullis curis turbidum habentes animum.*

Ἀφθαρσία *videtur dici sapienti Hebræo*] Sic & Paulus Eph. VI, 24. qui & ἀδιαφθορίαν dixit Tit. II. 17.

Cujus symbolum arbor vitæ] Sanctitas superior, Rabbinis. ἔνθεος σοφία, divina sapientia Arethæ ad Apocalypsim. De Paradiso vide Ecclesiastici caput XL, 17. & quatuor fluminibus Paradisi eundem librum XXIX, 15, & sequentibus.

GRONOVII NOTÆ.

In magna quadam] Mansissent incallidi, & ex iis ignoratio verborum, Justin. 2, 2.

Esseni] 1, 3, 3.

Asceticam] Exercent & castigant corpus, ut animus magis vacet religioni, 1, 2, 9.

Ἀφθαρσία] Integritas.

Quæ

Apocalypſi. Vivebant autem facile ex his * quæ ſine induſtria ſponte ſua terra proferebat.

2. Verum in vita hac ſimplice & innocente non perſtiterunt homines, ſed animum applicuerunt ad artes varias, quarum ſymbolum erat * arbor ſcientiæ boni & mali, id eſt, earum rerum quibus tum bene tum male uti licet : φρόνησιν μέσην vocat Philo. Huc reſpiciens Salomo ; *Deus*, inquit, *creavit hominem rectum*, id eſt, *ſimplicem*, *ſed ipſi quæſiverunt ſibi cogitationes multas*. ἔρεξιν εἰς πανουργίαν, ut dicto loco Philo loquitur. Dion Pruſæenſis oratione VI : ἀλλὰ τοῦ πανουργίαν τοῖς ὕστερον καὶ τὰ πολλὰ δεξιότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν πρὸς τὸν βίον ἡμῖν συνεισενεγκεῖν. ἡ γὰρ πρὸς ἀνδρείαν, καὶ δικαιοσύνην χρῆσθαι τῇ σοφίᾳ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς ἡδονὴν : *His qui primos secuti sunt hominibus calliditatem * variaque ad vitam reperta non multum fuiſſe conducibilia. Ingenio enim uſos homines non tam ad fortitudinem ac juſtitiam quam ad voluptatem.* Antiquiſſimæ artes agricultura & paſtoritia in primis fratribus apparuerunt; non ſine aliqua rerum diſtributione. ex ſtudiorum diverſitate æmulatio, etiam cædes : ac tandem cum boni malorum conſortio contaminarentur, * vitæ genus giganteum, id eſt, violentum, quale eſt eorum quos χειροδίκας Græci

Eccleſ. VII. 30.

Grotii Notæ.

Quæ ſine induſtria ſponte ſua terra proferebat] Vide egregium hac de re locum libro II Varronis de re Ruſtica, ex Dicæarcho : & confer quæ ex eodem Dicæarcho habet Porphyrius de non eſu animalium IV.

Arbor ſcientiæ boni & mali] Joſephus : τὸ φρονεῖν ἐξαιρέτως καὶ διανοίας τὸ ἀκρότατον : *quæ arbor erat ſolertiæ & intelligentiæ.* Telemachus apud Homerum :

ἠοὶ οἶδα ἕκαστα
Ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια, πάροιθε δὲ νήπιος ἦα.
omnia novi
Quæ bona, quæ mala ſunt, nec ſum jam parvus ut ante.

Zenoni Citienſi prudentia, ſcientia bonorum & malorum & mediorum. Eſt id apud Diogenem Laërtium. Plutarchus de Communibus notitiis : τί δεινὸν εἰ τῶν ἐσχάτων ἀπορρήτων ὧν ἔστι φρόνησις, ἐνίοις οὐ μετέστι δραστικὴ ἕξις, ὧν δ' ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἀκριβῆ μετέστι θεωρίαν ἔσχηκεν ἕκαστος : *Quid mirabile, ſi ablatis malis nulla eſt prudentia, pro ea autem alienam habeamus notitiam, qua non bonorum ac malorum ſed ſcelerum bonorum ſit ſcientia?*

Variaque ad vitam reperta] Late hoc explicat Seneca epiſtola XC. quem lege. & Dicæarchum apud dictos jam ſcriptores.

Vitæ genus giganteum] Seneca Naturalium III in fine : *exſtinctis pariter feris, in quarum hominis ingenia tranſierant.*

Gronovii Notæ.

2. Φρόνησιν] Prudentiam mediam vel ambiguam.

Ἔρεξιν] Inclinarunt, vergere cœperunt ad militiam.

Rerum diſtributione] Nam alter agrum frumento, alter paſcuum ſibi vindicarat.

Ex ſtudiorum diverſitate] Dum uterque ſuum præfert, alterius ſtudium contemnit.

Bona malorum] Gen. 6, 1.

Χειροδίκας] Violenti, quibus jus in manibus.

Græci vocant. * Mundo per diluvium purgato, pro ferina illa vita successit cupido voluptatis, * cui inserviit vinum; unde & illiciti amores.

Gen. X. XI. 3. Præcipue vero concordiam rupit generosius vitium, ambitio, cujus signum turris Babylonica: mox alii alias terras partito possederunt. Sed postea quoque inter homines vicinos mansit non pecorum sed terrarum pascuarum communio; quia tanta erat in exiguo hominum numero latitudo terrarum, ut sine incommodo ullo ad multorum usus sufficeret:

Virg. Georg. I. *Ne signare quidem aut partiri limite campum*
Fas erat.

donec, aucto ut hominum ita pecudum numero, passim terræ non in gentes ut ante, sed in familias dividi cœperunt.

Gen. XIII. * Puteos vero, rem in siticulosa regione valde necessariam, nec multis sufficientem, occupando quisque suos fecere. Hæc sunt

Gen. XXI. quæ ex sacra historia docemur, satis convenientia cum his quæ Philosophi & Poëtæ de primo statu rerum communium, & postea secuta rerum distributione dixerunt, quorum testimonia alibi à nobis producta sunt.

Mari libero, cap. 15. 4. Hinc discimus quæ fuerit causa ob quam à primæva communione rerum primo mobilium, deinde & immobilium discessum est: nimirum quod cum non contenti homines * vesci sponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum ferarumve pellibus vestito, vitæ genus exquisitius delegissent, industria opus fuit, quam singuli rebus singulis adhiberent. quo minus autem fructus in commune conferrentur, primum obstitit locorum, in quæ homines discesserunt, distantia, deinde justitiæ & amoris defectus, per quem fiebat,

GROTII NOTÆ.

Mundo per diluvium purgato, pro ferina illa vita accessit cupido voluptatis] Seneca dicto loco: *illis quoque innocentia non durabit, nisi dum novi sunt.*

Cui inserviit vinum, unde & illiciti amores] *Præmiumque summum ebrietatis libido portentosa ac jucundum nefas.* Seneca ibidem.

Puteos vero] De puteis ad Oasim inter multos communibus vide Olympiodorum apud Photium.

Vesci sponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum ferarumve pellibus vestito] Qualem vitam Scitefinnorum nobis accurate describit Procopius Gothicorum II. Adde Plinium XII, 1. Vitruvium II, c. 1.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Terras partito*] Partitio terrarum in populos, cujus imago apud Germanos Cæsari 6. Gall. 22.

In familias] Partitio in domos.

Siticulosa] Qualis est orienti soli propior regio. Justin. 12, 10.

4. *Locorum, in quæ*] Quum alia atque alia appetendo loca, qui desierant una vivere, desierunt & res communicare.

Justitiæ & amoris defectus] Quum scilicet quidam per inertiam minus operæ conferrent ad res communes excolendas, nec minus tamen aliorum labore fruerentur: alii per avaritiam aut luxum plus appeterent aut consumerent, quam frugalibus aut æquis dignum esset.

bat, ut nec in labore, nec in consumtione fructuum quæ debebat æqualitas servaretur.

5. Simul discimus quomodo res in proprietatem iverint: non animi actu solo; neque enim scire alii poterant quid alii suum esse vellent, ut eo abstinerent; & idem velle plures poterant: sed pacto quodam aut expresso, ut per divisionem; aut tacito, *ut per occupationem. simulatque enim communio displicuit, nec instituta est divisio, * censeri debet inter omnes convenisse; ut quod quisque occupasset id proprium haberet. * *Concessum*, inquit Cicero, *sibi ut quisque malit quod ad vitæ usum pertinet quam alteri acquiri, non repugnante natura.* Cui addendum illud Quintiliani: *Si hæc conditio est, ut quicquid in usum hominis cessit, proprium sit habentis, profecto quicquid jure possidetur, injuria auferetur.* Et veteres cum Cererem legiferam, & sacra ejus Thesmophoria dixerunt, hoc significabant, * ex agrorum divisione exstitisse novi cujusdam juris originem. *Cic. Off.* III. *Decl.* 13. *Mæc. Sat.* III. *c.* XII.

III. 1. His positis dicimus mare sumtum aut sub ratione integri, aut sub ratione præcipuarum partium, in proprium jus abire non posse: quod, quia de privatis quidam concedent, non de populis, probamus ex morali primum ratione; quia causa ob quam à communione discessum est, hic cessat. Est enim tanta

GROTII NOTÆ.

Ut per occupationem] Vide quæ hac de re ex Gemara & Alcorano nobis protulit honos Britanniæ Seldenus in Thalassocratico.

Censeri debet inter omnes convenisse, ut quod quisque occupasset id proprium haberet] Cicero: *in quo quia suum cujusque fit eorum quæ natura fuerant communia, quod cuique obtigit id quisque tenet.* Quod similitudine illustrat à Chrysippo repetta de stadio, ubi currendo licet vincere adversarium, non eum detrudendo. Scholiastes ad Artem poeticam Horatii: *quemadmodum domus aut ager sive damnio communis est: occupatus vero jam propria fit.* Varro in Age modo: *Terra cultura causa attributa olim particulatim, ut Etruria Thusciæ, Samnium Sabellis.*

Concessum sibi ut quisque malit quod ad vitæ usum pertinet, quam alteri acquiri, non repugnante natura] Solon:

Χρήματα δ' ἀνδρὶ δίκαιον ἔχειν, ὅσα τ' ἐκ θεοῦ ἔλθοι, αἴθωνι ἢ πομπῇ

Οὐκ ἐθέλω,
Divitias habuisse velim, sed non bene partas
Non cupiam.

Cicero Officiorum 1: *Nec vero rei amplificatio nemini nocens vituperanda est, sed fugienda semper injuria.*

Ex agrorum divisione exstitisse novi cujusdam juris originem] Post quam ex agrorum distributione nata sunt jura. Ita Servius ad illud in quarto Æneidos: *Legiferæ Cereri.*

GRONOVII NOTÆ.

5. *In proprietatem*] Propriæ factæ sint.

Animi actu] Destinatione mera vel cupiditate habendi.

Cererem legiferam] Virgilius 4. Æneid. 58. Ovid. 5. Metam. 341. Athenæus 1, 12.

III. 1. *Sub ratione*] Vel universum vel partes ejus, ut grandes simus aut fœta propitive nominis tractus.

Causa hic cessat] Non est verendum, ne quis tantum ex eo sumat, ut alii fraudentur, atque ita non servetur æqualitas.

tanta maris magnitudo, ut ad quemvis usum omnibus populis sufficiat, ad aquam hauriendam, ad piscatum, ad navigationem. Idem dicendum esset de aëre, si quis ejus usus esse posset, ad quem terræ usus non esset necessarius, ut est *ad aucupia; unde illa legem accipiunt ab eo qui in terra imperium habet.

2. Nec aliud censendum de Syrtibus, ubi nihil est quod cultum ferat, & usus unicus petendarum inde arenarum exhauriri nequit. Est & naturalis ratio quæ mare, consideratum ut diximus, proprium fieri vetat: quia occupatio non procedit *nisi in re terminata: unde Thucydides terram vacuam vocat ἀόριστον: & Isocrates terram ab Athenienſibus occupatam τὴν ὑφ' ἡμῶν ἀφορισθεῖσαν. Liquida vero quia per se non terminantur (τὸ ὑγρὸν ἀόριστον εἶναι φύσει, inquit Aristoteles) occupari nequeunt; nisi ut contenta in re alia: quomodo lacus & stagna occupata sunt, item flumina quia ripis tenentur. Mare vero terra non continetur, par terræ aut *terra majus, unde terram mari contineri veteres dixere: ἡ Ωκεανὸς ἐκπερὶ ἴσην τῇ γῇ περιβεβλῆσθαι, quæ Apollonii verba apud Philostratum. Sulpicius Apollinaris apud Gellium: *Quid potest dici citra Oceanum esse, cum undique Oceanus circumscribat omnes terras, & ambiat?* Mox: *Quum vero omnes terræ omnifariam & undique versum circumfluat, nihil citra eum est, sed undarum illius ambitu terris omnibus convallatis in medio ejus sunt omnia, quæ intra oras ejus inclusa sunt.* M. Acilius Consul in oratione ad milites, quæ apud Livium, *Oceano*, inquit, *qui orbem terrarum amplexu suo fuit.* In Senecæ Suasoriis dicitur Oceanus totius orbis vinculum terrarumque custodia: Lucano unda Mundum coërcens. Nec fingenda divisio: nam cum primum terræ divisæ sunt, incognitum erat mare sui maxima parte; atque ex eo

Lib. I. Fineg. De Gener. lib. II, c. 2. VII, c. XII.

GROTII NOTÆ.

Ad aucupia] Et habitandi jus. Tam soli quam cœli mensura faciendus est, ait Pomponius l. si opus. D. quod vi aut clam. Adde legem penultimam, D. pro Socio.

Nisi in re terminata] Ideo jugera quæ possessorem non habent immensa dixit Horatius.

Terra major] Ita de Oceano sensit Iarchas apud Philostratum III, XI.

GRONOVII NOTÆ.

Si quis ejus] Si homines possent volare, aut versari in aere, sine tacta terræ vel molis quæ à terra sustineatur.

2. *Syrtibus*] Magna & minore in ora Africæ Lucan. 9, 303. Sallust. Jugurt. 78.

In re terminata] Quæ fines certos habeat.

Τὸ ὑγρὸν] Quod fluit vel liquidum est, non finitur proprio & sui generis termino.

Citra Oceanum] Error Sulpicii Apollinaris, qui putavit Citra idem esse quod Extra. At citra Oceanum est intra Oceanum. Sic Gallia citerior Romanis, quæ intra Alpes: Hispania citerior, quæ intra Iberum flumen.

M.] Liv. 36, 17.

Nec fingenda] Nec inducere in animum debemus, Oceanum, perinde ac terras, à gentibus aliquando divisum esse.

Luca

eo nullus fingi modus poteſt quo gentes adeo diſſitæ de diviſione convenirent.

3. Ideo, quæ communia omnium fuerunt, & in prima diviſione diviſa non ſunt, ea non jam diviſione, ſed occupatione tranſeunt in jus proprium, nec dividuntur niſi poſtquam propria eſſe cœperunt.

IV. Veniamus ad ea quæ propria fieri poſſunt, ſed nondum facta ſunt propria. Talia ſunt * loca multa inculta adhuc, * inſulæ in mari, feræ, piſces, aves. Sed duo notanda ſunt: duplicem eſſe occupationem, unam per univerſitatem, alteram per fundos. prior ſolet fieri per populum, aut eum qui populo imperat: altera deinde per ſingulos, magis tamen aſſignatione quam libera occupatione. Quod ſi quid univerſim occupatum in ſingulos dominos deſcriptum non eſt, non ideo vacuum cenſeri debet, manet enim in dominio primi occupatoris, puta, populi aut regis. Talia eſſe ſolent flumina, lacus, ſtagna, ſilvæ, montes aſperi.

V. De feris, piſcibus, avibus illud notandum eſt; qui imperium habet in terras & aquas, ejus lege impediri poſſe aliquos, ne feras, piſces, aves capere, & capiendo acquirere eis liceat: atque hac lege teneri etiam exteros. Ratio eſt, quia ad gubernationem populi moraliter neceſſarium eſt, ut qui ei vel ad tempus ſe admiſcent, quod fit intrando territorium, ii conformes ſe reddant ejus populi inſtitutis. Nec obſtat quod ſæpe in jure Romano legimus, jure naturæ, aut gentium, liberum eſſe talia animalia venari: hoc enim verum eſt quamdiu lex civilis nulla intercedit, ſicut lex Romana res multas relinquebat in illo primævo ſtatu, de quibus aliæ gentes aliud conſtituerunt. Cum autem lex civilis aliud conſtituit, eam obſervari debere jus ipſum naturæ dictat. Lex enim civilis quanquam nihil poteſt præcipere quod jus naturæ prohibet, aut prohibere quod præcipit, poteſt tamen libertatem naturalem circumſcribere, & vetare

Covarr. c. peccatum. par. 11. §. 8. Dd. in l. cunctos populos. C. de ſummi. Trin. Innoc. & Panorm. in c. à nobis. 1. de ſent. excomm. Covarr. d. loco.

GROTII NOTÆ.

Loca inculta adhuc] Vide Bembum hiſtoriæ VI.

Inſulæ in mari] Ut Echinades, quas occupando ſuas fecit Alcmæon. Thucyd. II. in fine.

GRONOVII NOTÆ.

IV. *Per univerſitatem*] Quum ex illa generis humani communitate partem ſibi eximit gens, vel civitas vel regnum, & publicam facit.

Per fundos] Quum certas portiones privati conſequuntur.

Aſſignatione] Attributione, quæ fit per electos, aut præfectos ei rei, ut apud Romanos per triumviros coloniis deducendis.

Libera occupatione] Cujuſque privati.

Non ideo vacuum] Exemplum apud Tacitum 12. annal. 54.

V. *Moraliter neceſſarium*] Non quidem neceſſitate abſoluta & naturali, ſed introducta gentium inſtitutis.

In illo primævo ſtatu] Sic olim in Hiſpania quilibet è vulgo rei metallicæ, prout libuiſſet, operam dabat Diod. 5, 36.

Si

vetare quod naturaliter licebat, atque etiam ipſum dominium naturaliter acquirendum vi ſua antevertere.

VI. 1. Videamus porro ecquod jus communiter hominibus competat in eas res, quæ jam propriæ aliquorum factæ ſunt. quod quæri mirum forte aliquis putet, cum proprietas videatur abſorbſiſſe jus illud omne quod ex rerum communi ſtatu naſcebatur. Sed non ita eſt. Spectandum enim eſt, quæ mens eorum fuerit qui primi dominia ſingularia introduxerunt: quæ credenda eſt talis fuiſſe, ut quam minimum ab æquitate naturali receſſerit. Nam ſi ſcriptæ etiam leges in eum ſenſum trahendæ ſunt quatenus fieri poteſt, multo magis mores, qui ſcriptorum vinculis non tenentur.

2. Hinc primo ſequitur, in graviſſima neceſſitate reviviſcere jus illud priſtinum rebus utendi, tanquam ſi communes manſiſſent; quia in omnibus legibus humanis, ac proinde & in lege dominii, ſumma illa neceſſitas videtur excepta.

L. 2. §. Cum in eadem. D. ad l. Rhodiam. L. Qui naufragium. §. Quod aut. D. de incend. L. Quemadmodum. §. Item. D. ad l. Aquiliam. Thom. 2. 2. 66. 7. Caver. cap. peccatum. p. 2. §. 1. Soto lib. v. q. 3. art. 4.

3. Hinc illud, ut in navigatione, ſi quando defecerint cibaria, quod quiſque habet in commune conferri debeat. ſic & defendendi mei cauſa vicini ædificium orto incendio diſſipare poſſum: & funes aut retia diſcindere in quæ navis mea impulſa eſt, * ſi aliter explicari nequit. Quæ omnia lege civili non introducta, ſed expoſita ſunt.

4. Nam & inter Theologos recepta ſententia eſt, in tali neceſſitate ſi quis quod ad vitam ſuam neceſſarium eſt ſumat aliunde, eum furtum non committere: cujus definitionis non hæc cauſa eſt, quam nonnulli adferunt, quod rei dominus ex caritatis regula rem egenti dare tenetur, ſed quod res omnes in dominos diſtinctæ, cum benigna quadam receptione primitivi juris videantur. Nam ſi primi diviſores interrogati fuiſſent quid de ea re ſentirent, reſpondiſſent quod dicimus: *Neceſſitas*, inquit pater Seneca, *magnum inumanæ imbecillitatis patrocinium*.

GROTII NOTÆ.

Si aliter explicari nequit] Talia non procedunt niſi ex magna & ſatis neceſſaria cauſa. Ulpianus l. Si alius. D. quod vi aut clam, ubi ſequitur exemplum illud de ædibus interciſis arcendi incendii cauſa.

GRONOVII NOTÆ.

Atque etiam ipſum] Et eximere aliquid promiſſæ occupationi, quæ naturali jure conceſſa erat.

VI. 1. *Videatur abſorbſiſſe*] Suſtuliſſe omnem poteſtatem aliorum in re, quæ propria ex communi facta eſt.

1. *Diſſipare poſſum*] Quod eſt incendium ruina extinguere: quod de ſuis fortunis dicebat Catilina.

Legi civili] Pandectas quoque juris civilis Romani ſanxit; non tamen, ut proprium ejus juris partem, aut illius civitatis populive conſtitutionem, ſed ut à naturæ æquitate comparatam legem.

4. *Definitionis*] Regulæ, ſententiæ, pronuntiati.

Cum benigna receptione] Ea cum conditione atque exceptione, ut, ubi noxæ & damno eſt diſtinctio dominiorum, ibi valeat priſtina communitas.

Omnem

crocinium, * *omnem legem* (humanam scilicet, aut ad humanæ modum factam) *frangit*. Cicero Philippica XI: *Cassius in Syriam profectus est, alienam provinciam si homines legibus scriptis uterentur: his vero oppressis, suam lege naturæ.* Apud Curtium est: *In communi calamitate suam quemque habere fortunam.*

VII. Sed cautiones adhibendæ sunt ne evagetur hæc licentia: quarum prima sit: omni modo primum tentandum an alia ratione necessitas evadi possit, puta adeundo magistratum, aut etiam tentando an rei usus à domino possit precibus obtineri. Plato ex vicini puteo aquam peti ita demum permittit, si quis in suo ad cretam usque foderit ad aquam exquirendam: & Solon; Si in suo foderit ad quadraginta cubitos: ubi addit Plutarchus; ἀνορίᾳ γὰρ ᾤετο δεῖν βοηθεῖν, οὐκ ἀργίαν ἐφοδιάζειν: *arbitrabatur subveniendum necessitati, non instruendam pigritiam.* Xenophon in responso ad Sinopenses: ὅπως δ' ἂν ἐλθόντες ἀγορὰν οὐκ ἔχωμεν, ἂν τε εἰς βαρβάρων γῆν, ἂν τε εἰς Ελλήνιδα, οὐχ ὕβρει, ἀλλ' ἀνάγκῃ λαμβάνομεν τὰ ἐπιτήδεια: *ubi jus emendi nobis non conceditur, sive in Barbarico, sive in Græcanico solo, ubi quæ opus est sumimus, non per proterviam, sed ex necessitate.*

Less. lib. 11. cap. 12. dub. 12. n. 70.

Exped. Cyri v.

VIII. Secundo, non concedendum hoc si pari necessitate ipse possessor teneatur, nam in pari causa, possidentis melior est conditio. *Stultus non est*, ait Lactantius, *qui tabula naufragum, ne salutis quidem propria causa, nec equo saucium dejecerit: quia se abstinuit à nocendo, quod est peccatum; & hoc peccatum vitare sit sapientia.* Cicero dixerat Officiorum III: *Nonne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri,*

Lib. v. c. 16.

GROTII NOTÆ.

Omnem legem frangit] *Quicquid coëgit defendit*, lib. IV. Contr. XXVII. Exemplis idem Seneca illustrat in excerptis controversiæ IV. *Necessitas est, quæ navigia jactu exoneret: necessitas est, quæ ruinis incendia opprimit: necessitas est lex temporis.* Theodorus Priscianus vetus Medicus: *Expedit prægnantibus in vitæ discrimine constitutis sub unius partus sæpe jactura salutem mercari certissimam, sicut arboribus crescentium ramorum accommodatur salutaris abscissio, & navis pressa onere cum gravi tempestate jactantur, solum habent ex damno remedium.* Prima illa verba ad ἐμβρυεθλάτην pertinent, cujus instrumenti descriptio apud Galenum & Celsum, ac proinde eadem vox restituenda apud Tertullianum de Anima.

GRONOVII NOTÆ.

Si homines legibus] Nisi bellum civile juris ordinarii strictam observationem sustulisset.

Suam lege naturæ] Quæ bono civi præcipit eam provinciam suam putare, in qua servire patriæ possit, etsi publica auctoritate ob turbas careat.

Suam quemque] Unumquemque consolere sibi, ut potest, 6, 4.

VII. *Ad cretam*] Ad siccum & solidum, ut desinat esse spes aquæ inveniendæ. Plinius Nat. Inst. 31, 3. 1341. Plutarchus περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι, p. 827.

VIII. *Tabula*] Quavis materia, assere, ligno, fractæ navis.

Animi

alteri, homini ad nullam rem utili? Minime vero. Non enim mihi eſt vita mea utilior quam animi talis affectio, neminem ut violem commodi mei gratia. Apud Curtium legitur: *Melior eſt cauſa ſuum non tradentis, quam poſcentis alienum.*

Adr. quod lib. 1. act. 2. col. 1. Covart. d. loco.

IX. Tertio ubi fieri poterit, faciendam reſtitutionem. Sunt quidam qui aliter cenſent hoc argumento, quod qui jure ſuo uſus eſt ad reſtitutionem non obligetur. Sed verius eſt, jus hic non fuiſſe plenum, ſed reſtrictum cum onere reſtituendi ubi neceſſitas ceſſaret. Tale enim jus ſufficit ad ſervandam naturalem æquitatem contra rigorem domini.

X. Hinc colligere eſt, quomodo ei, qui bellum pium gerit, liceat locum occupare qui ſitus ſit in ſolo pacato: nimirum ſi non imaginarium, ſed certum ſit periculum ne hoſtis eum locum invadat, & inde irreparabilia damna det: deinde, ſi nihil fumatur quod non ad cautionem ſit neceſſarium; puta, nuda loci cuſtodia, relicta domino vero jurisdictione & fructibus: poſtremo, ſi id fiat animo reddendæ cuſtodiæ ſimulatque neceſſitas illa ceſſaverit. *Enna aut malo, aut neceſſario facinore retenta*, ait Livius: quia malum hic, quicquid vel minimum abit à neceſſitate. Græci, qui cum Xenophonte erant, cum navibus omnino opus haberent, ipſius Xenophontis conſilio, ceperunt tranſeuntes, ſed ita ut merces dominis intactas conſervarent, nautis vero & alimenta darent, & precium perſolverent. Primum ergo quod poſt dominia ex veteri communione reſtat jus, eſt id quod jam diximus neceſſitatis.

Lib. XXIV.

De Exped. Cyri lib. v.

XI. Alterum eſt utilitatis innoxiæ. *Quidni enim*, inquit Cicero, *quando ſine detrimento ſuo poteſt, alteri communicet, in iis quæ ſunt accipienti utilia, danti non moleſta?* Ideo Seneca

De off. 1. IV. de Benef.

Animi talis] Propoſitum non recedendi ab eo, quod juſtum eſt.

IX. *Faciendam reſtitutionem*] Si aliena re, tanquam communi in neceſſitate uſus fuerit, mutatis in melius temporibus, id quod conſumpſeris, reſtitui oportere.

Ad ſervandam] Ad fruendum ex antiquiſſima communione, quibus introducta dominia uti ſevere prohibent.

X. *In ſolo pacato*] Tertiis eorum, qui non ſunt hoſtes noſtri, ut Ordines Belgii Liberi fecerunt in Trajectu Moſæ, Rhenoberga, Orſavia, Embrica, Veſalia, quas hoſtis Hiſpanus occupatas præſidiis tenebat, & inde ſocios eorum infeſtabat.

XI. *Utilitatis innoxiæ*] Per quam meum commodum, ſine damno alterius, quæro. Inde actio pauperis adverſus divitem, qui flores ſuos, unde pauperis apes mella legebant, veneno infecit, apud Quintilianum declam. 11.

Alteri communicet] Hoc Latinum non eſt. Itaque non potuit Cicero dicere, qui ſemper, communicare quid cum aliquo, non communicare alicui. Fraus huic loco facta eſt. Sic enim Cicero 1 off. 16. *Una ex re ſatis præcipit, ut quicquid ſine detrimento accommodari poſſit, id tribuatur vel ignoto. Ex quo ſunt illa communia, Non prohibere aqua profluente, Pati ab igne, ignem capere, ſi quis velit, Conſilium fidele deliberanti dare: quæ ſunt ejus utilia, qui accipiunt, damno non moleſta.*

Signa

neca beneficium negat dici posse ignis accendendi potestatem. Apud Plutarchum legimus Symposiacôn VII : ἀπὶ γὰ πρὸς ἀφθονίζοντι ἔστιν αὐτοις ἄδικον ἔχειν. ἀπὶ πόσῳ μᾶλλον ἀμφοτέροις παρὸν ἀπὸ τοῦ ἰδίου καὶ ἀπορύπτειν, ἀπὶ πολὺ σημεῖα καὶ ἐδάφη διαφθείρειν χρησιμεύοντα, ἀπ' ἐμοῦ καὶ ἀπολείπειν τὰ χρήσιμα τοῖς ἐπιπλεύσασιν μεθ' ἡμᾶς; *Nam neque alimenta nobis fas est perdere, ubi ipsi plus satis habemus; neque fontem, postquam inde quantum libet potaverimus, obturare aut occultare; neque signa navigationis aut itineris abolere, quæ nobis usui fuerint.*

XII. Sic flumen, qua flumen dicitur, proprium est populi cujus intra fines fluit, vel ejus cujus in ditione est populus : atque ei licet molem in flumen injicere : quæ in flumine nascuntur ejus sunt. At idem flumen, qua aqua profluens vocatur, commune mansit, nimirum ut bibi hauriripque possit. *L. Quædam, D. de rer. divis.*

Quis vetet apposito lumen de lumine sumi;
Atque cavum vasta in mare servet aquas?

inquit Ovidius : apud quem & Lycios Latona hîc alloquitur :

Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est :

ubi & undas vocat munera publica, id est hominibus communia, vocis publicæ acceptione minus propria : quo sensu res quædam publicæ juris gentium dicuntur. Virgilius undam eodem sensu dixit cunctis patentem.

XIII. 1. Sic & terræ, & flumina, & siqua pars maris

Signa navigationis aut itineris] Exemplum nobile præbet Darius Codomannus Persarum rex in ponte Lyci Justin. 11, 14.

XII. *Qua flumen dicitur*] Si omne corpus intelligas parti territorii inclusum.

Molem injicere] Hujusmodi molis mentio apud Tacit. 5. hist. 19.

Qua aqua profluens] Si in flumine manantes & momento temporis mutatas undas intelligas, neque enim propriæ fiunt, nisi à quo hauriuntur.

Ovidius] 6. Met. 350.

Munera publica] Inf. num. 17. & cap. seq. num. 9.

XIII. 1. *Sic & terræ &c.*] Verum putat transituro cum exercitu alienos fines, postulandum prius transitum, sed si negetur, vindicari posse. Sane si jus est ei vindicandi, jus etiam alteri est negandi. Etenim si Principi vel populo licet prohibere ipsis indigenis, ne sint armati intra fines, quamvis pauci, quamvis singuli, multo magis ei licet hoc non concedere exteris. Ab his enim major metus. Sic apud Petronium miles Encolpium paganum ponere jubet arma, & molo cavere. Sic Cicero in Sicilia postquam domitis fugitivis inde Man. Aquilius decessit, omnium insituta atque edicta prætorum fuisse ejusmodi testatur, ut ne quis cum telo servus esset lib. v. Verr. 3. Præterea si privato prohibere potest nequis ingrediatur fundum suum venandi vel aucupandi gratia, multo magis princeps vel populus, ne exercitus aut multitudo armata ipsius transeat fines. At verum prius facit. §. 12. Justinian. de R.D. Hinc cum Philippus Macedo prætextu ponendæ Herculi in ostio Istri statuæ paratum accessum ad religionem Dei per Scythiam petisset, rex Atheas armatum exercitum fines ingredi negavit se passurum, Justin. 9. 2. Et Cæsar cum in Galliam tenderent Helvetii, dicerentque sibi esse in animo sine ullo maleficio per provinciam

ciam Romanam iter facere, rogarentque ut ejus voluntate sibi facere liceret, respondit, se more & exemplo populi Romani non posse iter ulli per provinciam dare, &, si vim facere conentur, prohibiturum ostendit, lib. 1. bell. Gall. 8. Dicit more & instituto populi Romani, ut significet Romanos hoc naturæ jus esse non putasse, ut necessario daretur. Sic cum de exercitu Romano in Asiam adversus Antiochum per Macedoniam ducendo deliberatur, Publius Africanus ad fratrem, *Iter quod sufficit*, ait, *L. Scipio, ego quoque approbo, sed tutum id vertitur in voluntate Philippi*, Liv. 37, 7. Judicans posse illum jure suo prohibere. Casus, quo hic traditur, propria aliqua, ut communia, posse vindicari, est utilitatis innoxiæ, & ob damna præsentia, & ob pericula graviora. Etenim si ne amica quidem & patria transeuntes exercitus sancta & inviolata habent, quid facient in externis? Vide Othonianorum & Vitellianorum per pacatissima, per ipsam Italiam transitus apud Tacit. 2. Histor. 12. & 87. Plin. Panegyr. 20. *Quam difficile nuper alterius principis transitus, si tamen transitus ille, non populatio fuit, cum aballat hospitum exercitus, omniaque dextra lævaque perosla & attrita, ut si vel aliqua vel ipsi illi barbari, quos fugerat, invaderent.* Tales hodie omnes transitus, nulla disciplina, Germania & Gallia experiuntur. Comineus lib. 6. cap. 2. *Regnum sub mortem Ludovici XI. undique patens & amplum, exhaustum erat & egenum, cum aliis rebus, tum maxime per tradullos & commeantes hinc inde exercitus.* Ne dicam de annona, quam necesse est ingravescere incolis, majore hominum quam tueri terrarum copiæ seu naturales seu adventitiæ solent, numero admisso. Pericula & metus longe graviores. Cæsar homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciundi, temperaturos ab injuria & maleficio non existimabat, lib. 1. bell. Gall. 7. arma per se faciunt exsertos promptosque in injurias, præsertim ubi numerus adest, & occasio & pretium sceleris. Notum illud Homeri: αὐτὰρ τοὶ ἀρητῆρ' ἀφίεσαν ἠδ' ἐλέησαν, & Valerii Flacci: *Namque virum trahit ipse chalybs.* Non cogitaverint de maleficio cum adventarent. Occasio furem facit: in peregrino quasi exules sunt, quibus *nulle iudex nova consilia aut fortuna sua dare ingenium possit facere*, verbis Livii 35, 42. Quam facile venit alicui in mentem: *Videmus terram opulentam & uberem: nimis negligere, nimis cessare. eamus & possideamus illam: nullus erit labor.* Judic. 18, 10. Quam præsens est dici à transeuntibus privato de injuria facta conqueretenti: *Cave ne ultra loquaris ad nos, & veniant viri animis concitati, & ipse cum omni domo tua pereas*, ibidem v. 18. Quo nescit toties subdolo vocatos & intra finem admissos externos auxilium in perniciem vertisse neque ullis pactis, ullis exsecrationibus deterreri potuisse à facinore, ut fidem datam servarent? Athenienses classe in Siciliam navigarunt, *ut sub specie ferendi Catinensibus auxilii tentarent insula imperium*, inquit Justinus 4, 1. Philippus bello sacro civitates, quarum paulo ante dux fuerat, quæ sub illius auspiciis militaverant, quæ gratulatæ illi sibique victoriam fuerant, hostiliter occupatas diripuit: non diis publicis privatisque, ad quos paulo ante ingressus hospitaliter fuerat, pepercit. 8, 3. Et plenus iisdem ille Romanus miles Capuæ in hibernis locatus, secum exigebat ita. *Cur autem potius Campani Italiæ degrum uberrimum, dignum agro urbem, qui nec se nec sua tutari possent, quam vestræ exercitus haberet, qui sua sudore & sanguine Samnites inde depulisset, &c.* Livius lib. 7. 38. Anglo-Saxones ut viderunt terram latam & fertilem, & incolarum manus ad bellandum pigras, se vero & maximam partem Saxonum fine certis sedibus, mittunt ad evocandum majorem exercitum, & pace cum Scotis & Pictis firmata, in commune contra Brettos (i. e. Britannos, qui eos trans mare in auxilium vocaverant contra Scotos & Pictos, ut à

Clau-

Claudiano & veruſtioribus hoc auctore appellantur) conſurgunt, eosque regione propellunt, & ſuæ ditioni regimen diſtribuunt, ut narrat Witichind. lib. 1. annal. Quid ab illo exſpectandum, qui in minus obligati ſunt, qui non promiſerunt etiam tueri, ſed tantum non offendere. Super hæc omnium fere imperiorum hoc vitium eſt, ut quo longius ab limite in interiora procedunt, eo imbecilliora invenias. Sic Faxos foris invictos Agathocles & Scipio prope Carthaginem vicerunt. Sic Hannibal negabat Romanos niſi in Italia poſſe vinci. Ut in animantium corporibus infirmiſſima & peſticulis opportuniſſima ſunt vitalia. Ad hæc igitur myſteria intuenda admitti quaſi profanos & invidos oculos externæ & magnæ multitudinis armatæ, in tanta hominum invadendi & poſſidendi libidine, res alex plena eſt. Quid quod in omnibus imperiis reperiuntur homines rerum novarum cupidi, qui tales hoſpites aut adverſus cives ſuos aut adverſus ſuperiores aut vicinos ultro ſuaſerint. Galli, in expeditione in Neapolitanum regnum, tranſitum per terras Florentinorum impetraverunt. Erant ſub horum imperio Piſani, quam urbem cum ingreſſus eſſet Carolus IX Rex, plebs circumfuſa dominorum in ſe crudelitate expoſita oratæ Regem cœpit, ut in libertatem aviam aſſereretur. Regis familiares poſtulationem juſtiſſimam eſſe dixerunt, & ille pactorum conventorum cum Florentinis immemor, nec quanti ea res momenti eſſet, expendens, liberos eſſe juſſit, ut ſcribit Belcarius Commentariis rerum Gallicarum lib. 5. & ante illum Cominæus lib. 7. cap. 7. Sic apud Tacitum Lugdunenſes exſtimulabant ſingulos militum Vitellianorum tranſeuntium, & in everſionem Viennenſium impellebant ob municipalem invidiam, 1. Hiſtor. 65. Exempla quæ auctor adducit, facti ſunt potentiorum, non juris. Quod autem Iſraelitis licuit bellare in Emorræos tranſitum negantes, non conceſſum, quia jus gentium negabant, ſed quia erant inter damnatos ſeptem populos, quorum terras Iſraelitis donaverat Deus, Joſuæ 3. verſu 10. Itaque hæc tantum fuit αἰτία καὶ πρόφασις, non αἰτία, *prætextus* & *cauſa*, non *cauſa* belli. Itaque Edomitis idem negantibus abſtinuerunt, quia non erant ex damnatis donatiſque: longe autem graviora obduci exempla poſſunt illorum, qui peſſimam mercedem ſuæ bonitatis tranſitus concedendo, tulerunt. Poſt pacem Antalcidæ, conquieſcente tota Græcia, Phœbidas Lacedæmonius exercitum auxilio Amyntæ Macedonis adverſus Olynthios ducebat per pacatos & amicos Thebanos: quibus nihil mali ſuſpicantibus, pellectus occaſione Cadmæam urbis arcem occupavit. Lacedæmonii quærentibus Thebanis fœdus eſſe violatum, mulctam irrogarunt Phœbidæ, præſidium tamen in arce, & per illud urbem obnoxiam tenuerunt; donec conſilio Epaminondæ, virtute Pelopidæ liberaretur. Diodor. Sicul. l. 15, 20. Campani de exercitu Agathoclis Meſſanam ſpecie hoſpitum ingreſſi, ut inde conſcendentes in Italiam navigarent, ut viderunt pulcherrimam & copioſam urbem ſecure haberi, occiſis civibus uxores filiaſque eorum, domos & agros ſorte inter ſe diviſerunt. Polyb. 1. Unum exemplum addam, quod ſi hæc doctrina valeret, cum totius Europæ periculo vidiſſemus: ſed id ne ſinat Deus. Turcæ hodie petunt innoxium tranſitum à Cæſare per terras ejus ad oppugnandos Venetos, an quiſquam erit tam ſtultus aut malus conſiliarius, ut audeat dicere Cæſari, petere illos jus, quod noſtro meto non tollatur, petere quod eſt juris naturæ, quodque nullo, etiam religionis, prætextu poſſit negari. Quod ad cautiones utantur illis, qui aliter non poſſunt: at cui ad negandum vires ſunt, cum ego memorem eſſe jubeo, ſæpe cautorem quoque capeum eſſe: memorem nullo jure quenquam cogi, qui liber ſit, ut invitus dominum accipiat: ubi dominus, patrem: qui autem armatum

maris in proprietatem populi alicujus venit, patere debet his qui transitu opus habent ad causas justas; puta, quia suis finibus expulsi quærunt terras vacuas, aut quia commercium expetunt cum gente seposita, aut etiam quia quod suum est justo bello petunt. Ratio hic eadem quæ supra, quia dominium introduci potuit cum receptione talis * usus qui prodest his, illis non nocet: ideoque dominii auctores id potius censendi sunt voluisse.

Bal. III. cons. 293.

Num. XX. & XXI.

2. Exemplum habemus insigne in Mosis historia, qui cum transeundum haberet per alienos fines, primum Idumæo, deinde Emoræo has tulit leges, iturum se via regia, nec deflexurum ad possessiones privatas; si qua re ipsorum haberet opus, justum pretium eis persoluturum. Quæ conditiones cum repudiarentur, * justum eo nomine bellum intulit Emoræo. *Innoxius enim transitus denegabatur*, inquit Augustinus, *qui jure humanæ societatis æquissimo patere debebat.*

Lib. qu. IV. super Num. ad cap. 20.

3. Græci qui cum Clearcho: πορευόμεθα δὲ ἂν οἴκοδε· εἴ τις ἡμᾶς μὴ λιποίη, ἀδικοῦντα μὲν τοὶ πειρασόμεθα σὺν τοῖς θεοῖς ἀμύνεσθαι: *Domum ibimus, si nemo molestus sit: si quis injuriam*

tum intra fines recipit, eum vel dominum vel parem accipere. Multo minus concesserim, transitum jure non negari, si etiam ab eo, in quem bellum sive justum sive injustum (nihil enim horum præstat altero magis à noxa securum) movet is, qui transitum petit, metus accedat. Quomodo enim hæc petentis utilitas mihi, à quo transitus petitur, esse potest innoxia? Si nihil aliud sequatur, commercia meis erunt sublata cum eo, cujus hostem receperim. Deinde ille in quem bellum movetur si sapiet, ad fines occurret venienti hosti, quod si fiat, ego fecerim meas terras sedem belli. Scire velim quod jus quenquam ad hoc incommodum patiendum, si vitare potest, obliget. Tacito de fine si repellatur, quamvis justus aggressor.

GROTII NOTÆ.

Usus qui prodest his, illis non nocet] Servius ad VII Æneidos: *littusque rogamus innoxium, cujus vindicatio, ait, nulli possit nocere.*

Justum eo nomine bellum] *Justa bella gerebantur à filiis Israël contra Amorraeos*, ait indicato hic loco Augustinus. Sic Amyntorem Orchomeni regem ob negatum transitum interfecit Hercules, notante id Apollodoro. Græci Josephum bello petiere, quod eos per fines suos transire passus non esset: notat Scholiastes ad Horatii carmen in Canidiam. Adde legem Longobardicam lib. II, tit. LIV, c. 2.

GRONOVII NOTÆ.

Si qua pars maris] Quam terræ accessionem vocat num. 14. quæ proxima terram est, aut angusto sinu vel laxiore portu angusti oris à reliquo mari secluditur.

Qui transitu] Ad stationem temporariam.

Cum receptione] Ita ut retineretur in commune facultas hæc illis utendi damnosa nemini, nec domino adimere illam usurpare volentibus liceret. Receptio est exceptio: ut num. 6. & Recepticius servus apud Gell. 1716.

2. *Has tulit leges*] Proposuit conditiones.

3. *Græci, qui cum Clearcho*] Reliquiæ decem millium, quæ Cyro minori, adversus fratrem Artaxerxem Macrochira bellanti, auxilio miserant Lacedæmonii.

Agesi-

viam faciat, cum Deorum ope arcere conabimur. Nec multo aliter * Ageſilaus, cum ex Aſia rediens ad Troadem veniſſet, interrogavit, ut amicum ſe an ut hoſtem tranſire vellent: Et * Lyſander Bœotios, rectis ſe haſtis tranſire vellent, an inclinatis. Batavi apud Tacitum Bonnenſibus nuntiant: *Si nemo ob ſiſteret, innoxium iter fore: ſin arma occurrant, ferro viam inventuros.* Cimon quondam Lacedæmoniis ſuppetias laturus per agrum Corinthium traduxerat copias; reprehenſus à Corinthiis quod non prius civitatem compellaſſet: nam & qui fores alienas pulſet, non intrare niſi domini permiſſu: *At vos,* inquit, *Cleonæorum & Megarenſium fores non pulſaſtis, ſed perfregiſtis, cenſentes omnia patere debere plus valentibus.* Media ſententia vera eſt, * poſtulandum prius tranſitum: ſed ſi negetur, vindicari poſſe. * Ita Ageſilaus ex Aſia rediens cum à rege Macedonum tranſitum poſtulaſſet, atque is conſultaturum ſe dixiſſet: *Conſultet,* inquit: *nos interea tranſibimus.* Plut. Apo. Hiſt. IV. Plut. Cimo.

4. Neque recte excipiet aliquis metuere ſe multitudinem tranſeuntium. Jus enim meum metu tuo non tolitur: eoque minus, quia ſunt rationes cavendi, ut ſi diviſis manibus transmittantur copiæ, * ſi inermes, quod Agrippinenſes Germanis dicebant: Tac. 14. hiſtoriar. Lib. VIII.

GROTII NOTÆ.

Ageſilaus] Vide etiam in ejus vita hac de re Plutarchum.

Lyſander] Et in hujus vita eundem.

Poſtulandum prius tranſitum] Ariſtophanes Avibus:

Εἶθ' ὅπως ἐμὲ δεῖ τὸν Θηκαμβαδὸν,
Τὸ δεῦρο δεινοῦ διὰ δίδου μετὰ μεδὸς.

Ut nos, cum nobis Delphos ſumendum eſt iter,
Prius Baotos tranſitum deprecemur.

Ubi Scholiaſtes: πότε μέσον διὰ δοξενοῦσι, ἵνα τοξεύσωσι διὰγυ: *tunc demum iter poſcitur, ubi exercitus traducitur.* Veneti & Germanis & Gallis de Marano certantibus iter præbuere; Paruta XI. Idem Germanis conquerentibus de tranſitu hoſtibus dato offendunt id niſi armis impediri non potuiſſe, quibus uti non mos ſibi niſi in hoſtes manifeſtos, eodem libro. Sic & Pontifex ſe excuſat, libro ejuſdem XII.

Ita Ageſilaus ex Aſia rediens à rege Macedonum] Etiam hac de re Plutarchum in ejus vita in fine.

Si inermes] Exemplum in excerpto legationum XII, apud Bembum VII hiſtoriæ Italicæ. Vide & notabilia pacta de tranſitu inter Fredericum Barbaroſſam & Iſacium Angelum apud Nicetam libro II de vita ejuſdem Iſacii aliquot locis. in Imperio Germanico tranſitum poſtulans de damno reſarciendo cavet; vide & Crantzium Saxonicorum X, & Mendoſam in Belgicis. Cæſar Helvetiis iter per Provinciam nolenti concedere, quod homines inimico animo exiſtimabat non temperaturos ab injuriis & maleficio; de Bello Gallico lib. I.

GRONOVII NOTÆ.

Reflu ſe haſtis] Pacatos & non minantibus armis.

Inclinatis] Prætentis, infeſtis, intentatis. Sic ponere haſtas Livius lib. 35, 36.

4. *Jus meum metu*] Sed nec jure petendi, quod habet alter, jus prohibendi tollitur ei, qui poteſt prohibere: cum dominum recipere in regnum nemo cogatur. Sic Philippo jure negavit Aras. Juſtin 9, 2. Cæſar Helvetiis, 1 Gall. 8.

Diviſis manibus] Non uno continenti agmine, ſed inter ſingulas legiones aut cohortes intervallo facto.

cebant: quem morem antiquitus in Eleorum regione obſervatum notavit Strabo: ſi impenſa tranſeuntis, is qui tranſitum concedit ſibi præſidia idonea conducat: * ſi obſides dentur, quod à Demetrio Seleucus poſtulabat, ut eum intra ſui imperii fines ſubſiſtere fineret. Sic etiam metus ab eo in quem bellum juſtum movet is qui tranſit, ad negandum tranſitum non valet. Neque magis admittendum ſi dicas, & alio poſſe tranſiri: tantundem enim quivis diceret, atque eo modo jus tranſeundi plane interimeretur: ſed ſatis eſt ſi ſine dolo malo tranſitus poſtuletur qua proximum ac commodiſſimum eſt. Plane ſi injuſtum moveat bellum qui tranſire vult, * ſi hoſtes meos ſecum ducat, negare tranſitum potero: nam & in ſuo ipſius ſolo ei occurrere atque iter impedire fas eſſet.

5. Neque vero perſonis tantum, ſed & mercibus tranſitus debetur. Nam quominus gens quæque cum quavis gente ſepoſita commercium colat, impediendi nemini jus eſt: id enim permitti

GROTII NOTÆ.

Si obſides dentur] Exemplum habes Procopii Perſicorum II.

Si hoſtes meos ſecum ducat] Hoc dicebant Franci, qui in Venetia erant, Narſeti Longobardos ſecum ducenti; Gothicorum IV. Alia negati itineris exempla habes apud Bembum libro VII Italicorum, apud Paruiam libro hiſtoriæ Venetæ V & VI.

GRONOVII NOTÆ.

Impenſa tranſeuntis] Si qui per alienos fines exercitum traducit, numeret pecuniam, qua princeps vel dominus eorum finium cogat militem, ne quid violent, tranſeuntes prohibiturum.

A Demetrio] Plutarchus p. 912.

5. *Quominus gens quæque cum quavis gente ſepoſita commercium colat, impediendi nemini jus eſt. Id enim pertinet inter ſocietatis humanæ &c.*] Nimis hoc laxe nimiſque liberaliter pronunciatum. Intereſt ſocietatis humanæ eſſe commercia ut plurimum libera, nec ulli genti omnino præcludi: ſed hanc vel illam gentem excludi à commerciis certarum gentium, quæ tamen alunde habeant, non eſt iniquum. Ipſe infra num. 10. dicit ad ſua vendenda non æquum jus eſſe omnibus, quo velint applicare, quum cuilibet liberum ſit ſtatuere, quid velit acquirere vel non. Ex ſequenti cap. num. XV. refert in fœdere quodam Pœnorum cum Romanis cautum, ne hi ultra Pulchrum promontorium, Maſſiam & Tarſejam prædas agerent, mercatumve irent: neque id reprehendit. Sic rege Amaſi ſolum Ægyptiis emporium fuiſſe Naucratem teſtatur Herodotus: quod ſi quis ad aliud oſtium Nili applicuiſſet, ei jurandum fuiſſe eo ſe venuſſe invitum ventis compellentibus: eo jurejurando data licuiſſe ad Canopicum oſtium navigare; ſi non poſſet onera fluvialibus navigiis Delta luſtrando, Naucratim portare. Euterpe cap. 178. Sic inter leges, quas L. Æmilius Paulus Macedonibus devictis dedit, quum in quatuor regiones Macedoniam diſtribuiſſet, ne connubium neve commercium agrorum ædificiorumque cuiquam extra ſuæ regionis fines eſſet, neve ſale invecto uterentur. Livius 45, 30. Sic Rex Hiſpaniarum etiam ſuorum ſubjectorum pacti negat commercia cum Peruanis: neque Belgicæ ſocietates iis, qui extra ſocietatem ſunt, in Indiis omnia permittunt. Quod Mairii illius, qui fretum ſui nominis (Straat *Le Maire* vulgo vocant) primus perrupit, claſſis experta eſt.

Genti quæque] Livius lib. 45, 29.

Ex

permitti intereſt ſocietatis humanæ; nec cuiquam damno id eſt: nam etiam ſi cui lucrum ſperatum ſed non debitum decedat, id damni vice reputari non debet. Teſtimoniis quæ ad hanc rem produximus alibi, addemus unum * ex Philone: πᾶσα ἡ θάλαττα φορτηγοῖς ὁλκάσι ἀκινδύνως διέπλει, καὶ τὰς οἰκείσεις ὧν ἀθηλὰς ἀρχαῖον ἀνατελείπουσι καὶ χώραι κοιναὶ πᾶσιν ἐπέφηνε, τὸ μὲν ἐνδεὲς λαμβάνουσαι, ὧν ἡ ἄγαν εὐφυΐα αὐθιπίωπησεν. Φθονῶ γὰρ ἀδίκως τοῖς ἐπὶ τῶν οἰκουμένων ἐπιγίγνεσθαι. ἀλλ' ἀδὲ τὰς μεγάλας αὐτῆς δωρεάς: *Mare omne navibus onerariis tuto ſatis navigatur, * eo commercio quod ex naturali ſocietatis deſiderio inter nationes intercedit, dum mutuo aliarum copia aliarum inopiæ ſuccurrit. Nam invidia nunquam aut orbem univerſum, aut magnas ejus partes invaſit.* Alterum ex Plutarcho qui de mari ſic loquitur: ἄρχειν ἔοικε τῶν ἀνύμνων τοῦ βίου τοῦτο τὸ στοιχεῖον σωθῆναι καὶ τέλειον ἐπενεγκεῖν, διορθώσαν τοῖς πρὸς ἀλλήλους ἐπικλήσεις, καὶ ἀνδρώσαν κοινωνίαν ἐργαζόμενον καὶ φιλίαν: *Vitam noſtram, feram alioqui & commerciorum exſortem, hoc elementum ſociavit atque perfecit, ſuppleni quod deerat ope mutua, & permutatione rerum ſocietatem*

GROTII NOTÆ.

Ex Philone] In legatione ad Cajum

Eo commercio quod ex naturali ſocietatis deſiderio inter nationes intercedit] Apud Florum eſt libro III: *ſublatis commerciis, rupto fœdere generis humani.* Servius ad Eclogam IV: *navigatio ex mercimonii ratione deſcendit.* Idem, ad Georgicon I, *ſignificat, neceſſitate quærendarum rerum homines navigandi peritiam ac ſtudium reperiſſe. commune bonum erat putare commercium maris.* Ambroſius in opere de creatione: *Bonum mare tanquam hoſpitium fluviorum, inviſas commeatuum, quæ ſibi diſſantes populi copulantur*, quæ ex Baſilio ſumta Hexemeri IV. Mare forum mundi, inſulas ſtationes in mari elegantur dixit de Providentia II Theodoretus. Adjungam his Chryſoſtomi ad Stelechium verba: τί δὲ τὰς εἴσω τῶν στηλῶν τὰς ὁδοιπόρους ἐλκούσας ὠφελείας ἐρῶ; ἵνα γὰρ μὴ τὰ ἐλάττονα τὰ μείζοσι συγκρατῶ γλίχεται τὰ σωτηρίας τὰ πρὸς ἀλλήλους, ὅθεν τιμωτέραν ἔδει πᾶσι δικαίαν εἶναι τὴν πρὸς ἀλλήλους εὔνοιαν, πᾶσι οἰκειοῦσθαι ἐκέλευσε, ἵνα ἅπαντα πρὸς ἀπόλαυσιν ἅπασι ῥᾴδιον ᾖ, καὶ τὸ πρὸς ἑκατὸν ἔλκεσθαι τὸ πλοῖον μεταδίδωσι εὐκόλως ἀγαπᾶν ἐκέλευσε τὸ πρὸς ἑκατόν. καὶ μικρὸν τὸ γῆς μέρος ἡμῖν κατέλιπεν ἅπασι κτίσαι κύριον ὄν, ἵνα πανταχοῦ φανερὸν γένηται κηδεμὼν κηδεμόνι. καὶ τοῦ ἔξω κηδεμόνος δεῖ τροπῆς πλάσεως, ἵνα μὴ ἐπιλίπῃ τὸ παραπεπηδηκὸς αὐτοῦ δόγμα τὸ πείθεσθαι κυβερνήταις, τὸ παρακελεύσασθαι ἀντακούειν, τὸν χεῖρα μέσην ἐκτείνοντα: *Quemadmodum autem ſatis digne quis explices ſocietatem ad mutua commercia nobis datam? Ne enim itineris longitudo impedimentum aliorum ad alios commeatibus adferret, breviorem viam, mare ſcilicet, ubique terrarum diſpeſuit Deus, ut mundum tanquam unam domum communiter inhabitantes crebro nos invicem viſeremus, & apud ſe nata quiſque alteri commodis accipere vel apud illum abundantes, ac ſic cuique terræ terra partem, ita tanquam ſi teneret univerſum, frueretur ejus quæ ubivis ſunt bonis. Licet itaque nunc tanquam in communi menſa convivarum unicuique ea quæ ſibi appoſita dare alteri ſanguine accumbenti, ac contra quæ apud ipſum ſunt accipere manu tantum extenta.*

tem amicitiamque conciliant. Quicum convenit Libanii illud: *Οὐ μόνοις τοῖς πλησίον γε πᾶσιν ἔνειμε μέρισιν, ἀλλὰ διῆρε τὰ δῶρα καὶ τοῖς χώραις εἰς κοινωνίαν τοῖς ἀνθρώποις ἄγων τῆς παρ' ἀλλήλων χρείας. καὶ Φύσιν δὲ τοῖς ἐμπορίας, ὅπως τὰ παρ' ἑτέροις θαυμάζηται, καινὸν εἰς ἄπαντας ἐνέσεμε τῶν λόγων: Deus non omnia omnibus terræ partibus concessit, sed per regiones dona sua distribuit, quo homines alii aliorum indigentes ope societatem colerent. Itaque mercaturam excitavit, ut quæ usquam nata sunt iis communiter frui omnes possent.* Euripides quoque Supplicibus Theſea inducens loquentem, his quæ humana ratio in commune bonum reperit navigationem annumerat, his verbis:

Πόντου τε ναυπλήκτοις' ὡς διαλλαγὰς
Ἐς χεῖρ' ἀλλήλοισιν ὧν πένοιτο γῆ.
Et cuique terræ quæ suum ingenium negat,
Supplere ratium pelagiis discursibus.

Lib. III. Apud Florum eſt: *Sublatis commerciis, rupto fœdere generis humani.*

XIV. 1. Sed quæritur, an ita transeuntibus mercibus, terra, aut amne, aut parte maris quæ terræ acceſſio dici poſſit, vectigalia imponi poſſint ab eo qui in terra imperium habet. Certe quæcunque onera ad illas merces nullum habent reſpectum, ea mercibus iſtis imponi nulla æquitas patitur. Sic nec capitatio, civibus impoſita ad ſuſtentanda reipublicæ onera, ab exteris transeuntibus exigi poteſt.

2. Sed ſi aut ad præſtandam ſecuritatem mercibus, aut inter cætera etiam ob hoc onera ſuſtinentur, ad ea compenſanda vectigal aliquod imponi mercibus poteſt, dum modi cauſæ non excedatur. * Inde enim pendet juſtitia, ut tributi ita & vectigalis. Sic vectigal equorum & neti quæ Iſthmum Syriacum tranſ-

Inde enim pendet juſtitia, ut tributi ita & vectigalis] Vide legem Longobardicam libro in titulo XXXI, c. XXXIII. & epiſtolam Epiſcoporum ad Ludovicum regem quæ inter capitula legitur Caroli Calvi cap. 14.

GRONOVII NOTÆ.

Rupto fœdere] Jure gentium. Vide ad Senecæ Herc. Fur. v. 49.

XIV. 1. *Quæ terræ acceſſio*] Quam jure credi poſſit poſſeſſor terræ adjacentis, quaſi oram, laciniam, & ut ita dicam, pomœrium ipſius terræ occupaſſe & ſub dominio vel imperio habere.

Quæ onera] Suſtinentur nullo uſu aut commodo mercium hominumve tranſeuntium, eorum in partem illos vel hos vocari injuſtum eſt.

Capitatio] Cenſus, ſtipendium in capita hominum deſcriptum.

2. *Dum modi cauſæ*] Dum non plus petatur, quam exigunt illa onera, quæ præſtat.

Ut tributi, ita & vectigalis] Tributa proprie, quæ pro cenſus i. pro prædiorum & patrimonii modo imponuntur. Vectigalia, portoria, decumæ, ſcriptura, centeſimæ, viceſimæ, quadrageſimæ &c.

Neti] Fili lintei, telæ, byſſi.

Iſthmum Syriacum] Quæ claſſtra Ægypti vocat Tacitus 2 Hiſtor. 82.

Itaque

transibant accepit rex Salomo. De thure Plinius: *Evehi non potest, nisi per Gebanitas.* * *Itaque & horum regi penditur vectigal.* Sic ditati Massilienses ex fossa quam ex Rhodano in mare Marius duxerat, πραττόμενοι τοὺς ἀναπλέοντας καὶ τοὺς καταγομένους: * *vectigal exigentes ab iis qui navibus ascenderent aut descenderent*, ut Strabo narrat libro quarto. Idem libro octavo nos docet, Corinthios ab antiquissimis usque temporibus vectigal percepisse, de mercibus, quæ ad vitandum Maleæ flexum, terra de mari in mare transferebantur. Sic pro Rheni transitu pretium accipiebant Romani. *Etiam in pontibus pro transitu datur*, inquit Seneca. Et de fluminum transitu pleni sunt Jurisconsultorum libri.

3. Sed frequens est ut æquus modus non servetur, cujus rei Phylarchos Arabum incusat † Strabo, hoc addito: χαλεπὸν γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις καὶ τοῖς ἀνθάδεσι κοινὸν ἀφορισθῆναι μέτρον τὸ τῷ ἐμπόρῳ λυσιτελές: *Difficile enim est ut inter validos & feroces definiatur modus mercatori non gravis.*

XV. 1. Morari quoque aliquantisper prætervehentibus aut prætereuntibus, valetudinis, aut alia qua justa de causa, licere debet. nam est & hoc inter utilitates innoxias. * Itaque Ilioneus apud Virgilium, cum Trojani in terra Africa consistere vetarentur, Deos judices audet invocare; & probata Græcis querela Megarensium adversus Athenienses, qui eos portubus suis arcebant, παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια, *contra jus commune*, ut Plutarchus loquitur: ita ut Lacedæmoniis nulla belli causa justior visa fuerit.

1 Reg. x. 28. XII, 14. Tac. hist. IV. Chop. de Do. lib. 1. tit. 9. Pereg. l. 1. de jure Fisci, c. 1. n. 22. Ang. cons. 190. Zabar. cons. 38. Firm. intra de gabell. † Lib. XVI. Vict. de Indis rel. 2. n. 1. Pericle. Diod. l. XII. Thuc. 1.

2. Cui

GROTII NOTÆ.

* *Itaque & horum regi penditur vectigal*] Simile apud Leonem Afrum non longe ab initio.

Vectigal exigentes ab iis qui navibus ascenderent aut descenderent] Huc alludens Aristophanes in Avibus vult interstrui aërem, ut dii cogantur de victimarum nidore vectigal pendere.

Itaque Ilioneus] Servius ad eum locum: *Occupantis enim est possessio littoris, unde ostenduntur crudeles qui etiam à communibus prohibeant.* Laomedon ab Hercule occisus quod eum Trojæ portu pelleret, Servio ibidem narrante.

GRONOVII NOTÆ.

Accepit rex Salomo] Videntur sacræ tabulæ dicere, per negotiatores ea in Ægypto emisse Salomonem & Syris per eosdem vendidisse.

Ad vitandum] Ne circumeunda esset Peloponnesus, & pericula circa Maleum promontorium Laconices subeunda.

De mari in mare] Ægæo in Ionium, & vicissim. Traductionem vocant Latini, quod Hollandi inter Amstelædamum & Harlemum Overtoom. Jul. Higinus in Cinnæ propemptieon: Ab Actio navigantes stadia XL. veniunt ad Isthmum Leucadiensium, ibi solent iteris minuendi causa remulco, quem Græce πάκτωνα dicunt, navem traducere. Idem, Quærunt etiam nonnulli, quamobrem ejus cura jubeat Actio navigare, quod est è regione traductionis Leucadiensis, & rursus ab Actio circa insulam moneat ire Caris. Sosip. lib. 1. in voce Iteris.

XV. 1. *Nulla belli justior*] Quum pax à Cimone facta rumpereretur, auctore

2. Cui & hoc conſequens eſt, ut tugurium momentaneum ponere liceat, puta in littore, etiamſi littus à populo occupatum concedamus. nam quod decretum Prætoris adhibendum dixit Pomponius, ut in littore publico vel mari exſtruere quid liceat, ad permanentia ædificia pertinet: quo & illud Poëtæ:

Contracta piſces æquora ſentiunt
Jactis in altum molibus.

XVI. Sed & perpetua habitatio his, qui ſedibus ſuis expulſi receptum quærunt, deneganda non eſt externis, dum & imperium quod conſtitutum eſt ſubeant, & quæ alia ad vitandas ſeditiones ſunt neceſſaria. quam æquitatem recte obſervavit divinus Poëta, cum Æneam inducit has ferentem conditiones:

ſocer arma Latinus habeto,
Imperium ſolenne ſocer.

Et apud Halicarnaſſenſem Latinus ipſe æquam eſſe dicit Æneæ cauſam, ſi ſedium inopia compulſus eo adveniſſet. Barbarorum eſt hoſpites pellere, ait ex Eratoſthene Strabo: nec probati hac in parte Spartani. Ambroſio quoque judice, illi qui peregrinos urbe prohibent nequaquam probandi. Sic Æoles Colophonios, Rhodii Phorbantem ejuſque ſocios, Cares Melios, Lacedæmonii Minyas, Cumæi alios ad ſe adventantes exceperunt. At de iiſdem Minyis recte Herodotus, cum recepti partem imperii poſcerent, ait eos ἀδικέειν κῆρ πολλὸν ἐπ' ὕστατα, *injurioſos fuiſſe & feciſſe quæ facere fas non erat*: beneficium ab illis in injuriam verſum dixit Valerius Maximus.

Lib. I. Lib. XVII. De Officiis III. c. 7. Herod. l. I. & IV. Pauſ. l. VII. Oroſ. VII. Diod. lib. V. Lib. IV. c. 6.

XVII. Sed & ſi quid intra territorium populi eſt deſerti ac ſterilis ſoli, id quoque advenis poſtulantibus concedendum eſt, aut etiam ab illis recte occupatur, quia occupatum cenſeri non debet quod non excolitur, niſi imperium quod attinet, quod populo veteri ſalvum manet. Trojanis data à Latinis Aboriginibus

Ad XI. Æneidos.

auctore Pericle, ne quid poſtulatis Lacedæmoniorum & conjunctorum his ſociorum concederent, Juſtin. 3, 7.

2. *Decretum Prætoris adhibendum*] A magiſtratu veniam impetrandam. l. 50. de acquir. rer. domi. Et ſunt, qui velint legi decretum principis.

Quo & illud] Intellige; aut ad moles jaciendas in mare.

XVI. *Spartani*] Cragius de republ. Lacedæm. p. 125. libr. 3. tab. 3. Inſtit. 3. p. 210.

Peregrinos urbe] Cic. 3. Offic. 11. Tale etiam, qui peregrinos urbibus uti prohibent, eoſque exterminant, ut Pennus apud patres noſtros, Papius nuper: nam eſſe pro cive, qui civis non ſit, rectum eſt non licere; quam legem tulerunt ſapientiſſimi Coſſ. Craſſus & Scævola: uſu vero urbis prohibere peregrinos ſane inhumanum eſt.

XVII. *Niſi imperium quod*] Niſi quatenus ſub jurisdictione eſt.

vi

nibus jugera duri atque aſperrimi agri ſeptingenta, * ut Servius notat. Apud Dionem Pruſæenſem oratione VII legimus: *οὐκ ἀδικοῦσι οἱ τῷ δεσπότῃ τὸ χωρὸν ἐργαζόμενοι: nihil peccant qui partem terræ incultam colunt.* Clamabant olim Anſibarii, *ſicut cœlum Diis, ita terras generi mortalium datas, quæque ſint vacuæ eas publicas eſſe: Solem, quin etiam & ſidera reſpicientes, quaſi coram interrogabant, vellentne contineri inane ſolum: potius mare ſuperfunderent adverſus terrarum ereptores.* Sed male dicta hæc generalia rei præſenti aptabant. nam terræ illæ non omnino erant vacuæ, ſed paſcendis pecoribus & armentis militum ſerviebant: quæ juſta Romanis negandi cauſa. Nec minus juſte jam olim Romani ex Gallis Senonibus quærebant; *quod jus eſſet agrum à poſſeſſoribus petere, aut minari arma?* Tacit. Ann. XIII. Liv. lib. V.

XVIII. Poſt jus commune ad res, ſequitur jus commune ad actus: quod datur aut ſimpliciter, aut ex ſuppoſitione. Simpliciter datur hoc jus ad actus tales, quibus ea comparantur ſine quibus vita commode duci nequit. Non enim par hic neceſſitas requiritur ut in re aliena arripienda: quia hic non agitur de eo quod fiat domino invito, ſed de modo acquirendi dominis volentibus: tantum ne id aut lege lata, aut conſpiratione impedire liceat. Eſt enim tale impedimentum naturæ ſocietatis contrarium in his quas dixi rebus. Hoc eſt quod Ambroſius vocat, * *ſeparare à commerciis communis parentis, fuſos omnibus* De Offic. III. c. 7.

GROTII NOTÆ.

Ut Servius notat] Ex Catone, Siſenna, aliiſque veterum.

Separare à commerciis communis parentis] Plutarchus Pericle de Megarenſibus: *κήρυκος πέμψαντος ἐξελθεῖν, πέμψαντος δ' Ἀσπασίου, ἢ ἀποκτεῖναι προῆκεν ἐξελθόντας, καὶ ἀποκτείναντας παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια: Deprecantibus omni ſe mercatu, omni portu quem tenerent Athenienſes arceri depellique contra gentium jura.* Seneca epiſtola LXXXVII, recitato Virgilii loco:

Et quid quæque ferat regio & quid quæque recuſet.

Illa in regiones deſcripta ſunt, ut neceſſarium mortalibus eſſet inter ipſos commercium, ſi invicem alius ab alio aliquid peteret: idem Naturalium V, 18: *quid quod omnibus inter ſe populis commercium dedit, & gentes diſſipatas locis, miſcuit?* Vide Anglorum querelas de Hiſpanis apud Thuanum libro XXXI, in hiſtoria anni CIↃ IↃ LXXX.

GRONOVII NOTÆ.

XVIII. *Aut ſimpliciter*] In permiſſa omnibus & ubique.

Ex ſuppoſitione] In permiſſa certorum populorum. Aut, ſi mavis, citra reſpectum aliorum, vel ex aliorum intuitu.

Vita commode] Jus commune ad res poſſeſſas vel invitis dominis non redit, niſi ad eas res, ſine quibus omnino vivere non eſt: jus commune ad actiones ſubjectam habet materiam, *Vitam quæ faciunt beatiorem*, ut Martialis canit, & à volentibus concedantur.

Lege lata] Per ſummam poteſtatem.

Conſpiratione] Per conſenſum & coitionem improbam privatorum.

Fuſos omnibus] Natos in utilitatem omnium viventium terræ proventus.

omnibus partus negare, conſortia vivendi averruncare. Nam de ſupervacuis & mere voluptariis non agimus, ſed de his quæ vita deſiderat, puta alimentis, veſtimentis, medicamentis.

Covar. Var. reſolut. III. c. 14. ibi. Text.

XIX. Ad hæc igitur æquo pretio comparandi jus eſſe omnibus hominibus aſſeveramus: demto, ſi à quibus petitur ipſi ejus rei indigent: * quomodo in ſumma penuria frumenti venditio prohibetur. Et tamen ne in tali quidem neceſſitate expelli poſſe admiſſos ſemel peregrinos, ſed commune malum communiter tolerandum oſtendit indicato jam loco Ambroſius.

Molina diſput 103. Arg. Leſſ. de juſt. & jur. lib. 2. cap. 20. dub. 14. n. 118.

XX. Ad ſua autem vendenda non æquum jus eſt, nam cuilibet liberum eſt ſtatuere quid velit acquirere aut non. Ita vinum & alias merces exoticas olim non recipiebant Belgæ. Et de Arabibus Nabatæis Strabo, *ἀ πανωνίαις δ' ἐκ τὰ δ' ἀ πανωνίας*: * *importare merces quaſdam licet, quaſdam non item.*

Caſ. 1. bell. Gall.

a Lib. XVI.

XXI. 1. In hoc jure, quod diximus, ineſſe cenſemus etiam libertatem matrimonia ambiendi & contrahendi apud vicinas gentes, puta, ſi virorum populus aliunde expulſus alio advenerit. nam ſine femina ætatem agere etſi humanæ naturæ non omnino repugnat, repugnat tamen naturæ plerorumque hominum. Cœlibatus enim non niſi excellentibus animis convenit. Quare facultas comparandi uxores adimi viris non debet.

Lib. 1.

Romulus apud Livium vicinos rogat, ne graventur homines cum hominibus ſanguinem & genus miſcere. Canulejus apud eundem: *Connubium petimus, quod finitimis externiſque dari ſolet. Jure belli infuſte negatas nuptias juſte victor auferret,* Auguſtino judice.

Lib. IV. De civ. Dei l. 11. c. 17.

2. Leges autem civiles aliquorum populorum, quæ connubia exteris negant, aut ea ratione nituntur, quod temporibus quibus ſunt conditæ nulli erant populi quibus non fœminarum copia ſuppeteret, aut non de quibusvis connubiis agunt, ſed de

GROTII NOTÆ.

Quomodo in ſumma penuria frumenti venditio prohibetur] Caſſiodorus 1, epiſtola XXXIV, *Copia frumentorum debet provincia primum proeſſe cui naſcitur.*

Importare merces quaſdam licet, quaſdam non licet] Vide Crantzium Saxonicorum XI.

GRONOVII NOTÆ.

Averruncare] Putavit averruncare dici ab eruncare, & eſſe idem quod tollere & eradicare, eruere cum radicibus; at averruncare eſt avertere, depellere.

XIX. *Venditio*] Puta ad exteros vel exportatio vendendi cauſa.

Expelli poſſe] Quod fecit Auguſtus, Sueton. 42.

XX. *Ad ſua vendenda*] Hinc excuſatur edictum Senatus Anglici temporibus tyrannicis, quo vetabantur apportari merces, quæ in cujuſque naviculatoris patria non naſcerentur.

XXI. 1. *Virorum populus*] Ex Floro 1, 1.

Nonniſi excellentibus] Qui donum habent continentiæ & alcoticam vitam exercere poſſunt.

2. Quæ

de iis quæ juſta ſunt, hoc eſt quæ ſpeciales quoſdam juris civilis effectus producunt.

XXII. Ex ſuppoſitione jus commune eſt ad actus quos populus aliquis externis promiſcuè permittit. Nam tunc ſi unus populus excludatur, ei fit injuria. Sic, ſi externis alicubi venari, piſcari, aucupari, margaritas legere licet, ſi ex teſtamento capere, ſi res vendere, ſi etiam extra penuriam feminarum conjugia contrahere, uni populo id negari non poteſt; niſi delictum præceſſerit: qua de cauſſa Benjaminitis Hebræi cæteri ademerunt connubii facultatem. *Vaſ. d. tr. 2. n. 2, 3.* *Jud. xx.*

XXIII. Sed de permiſſis quod diximus, intelligendum eſt de his quæ permiſſa ſunt tanquam ex vi naturalis libertatis nulla lege ſublatæ: non ſi permiſſa ſint per beneficium, relaxando legem. nam in beneficii negatione nulla eſt injuria. Atque ita arbitramur conciliari poſſe quod poſt Franciſcum Victoriam quaſi ei contrarius notavit Molina. *Diſp. 105.*

XXIV. Quæſitum memini an populo alicui liceat cum alio populo paciſci, ut is populus certi generis fructus, qui alibi non naſcuntur, ſibi ſoli vendat. Licere cenſeo, ſi is qui emit populus paratus ſit aliis vendere æquo pretio. nam aliarum gentium non intereſt à quo emant quod ad deſideria naturæ attinet. Lucrum autem alter alteri prævertere licite poteſt, maxime ſi cauſa ſubſit, ut ſi qui id ſtipulatus eſt populus alterum populum in ſuam tutelam receperit, ſumptuſque eo nomine faciendos habeat. Talis autem coëmtio, eo quo dixi animo facta, juri naturæ non repugnat, quanquam ſolet interdum ob utilitatem publicam legibus civilibus prohiberi.

2. *Quæ juſta ſunt*] Lib. 1, cap. 3. num. 4.

XXII. *Vnius populus*] Ut quum arcentur Judæi.

XXIII. *Ex vi naturali*] Sine pactione.

Per beneficium] Privilegio dato.

In beneficii] Sic Romani Boccho Mauritaniæ regi fœdus & ſocietatem petenti reſponderunt, cum meruerit, cap. 104. Salluſtii.

XXIV. *Lucrum alter alteri*] Quod compendio vel lucro eſt, in eo occupare alium & prævenire induſtria vigilantiaque ſua nemo prohibetur.

Stipulatus eſt] Curavit ſibi promitti.

Solet interdum prohiberi] Quaſi monopolium.

CAPUT III.

De acquiſitione originaria rerum, ubi de mari & fluminibus.

I. *Originariam acquiſitionem fieri per diviſionem aut occupationem.*
II. *Rejiciuntur hic alii modi, ut conceſſio juris incorporalis.*
III. *Item ſpecificatio.*
IV. *Occupatio duplex, ad imperium, ad dominium: qua diſtinctio explicatur.*
V. *Occupationem mobilium lege poſſe anteverti.*
VI. *Quo jure nitatur dominium infantium & amentium.*
VII. *Flumina occupari poſſe.*
VIII. *An & mare.*
IX. *Olim in partibus Romani imperii id non licuiſſe.*
X. *Natura tamen jus non obſtare in parte maris quæ terræ quaſi clauſa ſit.*
XI. *Quomodo talis occupatio fiat, quamdiu duret.*
XII. *Talem occupationem jus non dare impediendi tranſitus innoxii.*
XIII. *Imperium in partem maris occupari poſſe, & quomodo.*
XIV. *Vectigal navigantibus mari ex certis cauſis imponi poſſe.*
XV. *De pactionibus quæ populum aliquem ultra certos terminos vetant navigare.*
XVI. *Fluminis curſus mutatus an territorium immutet, cum diſtinctione explicatur.*
XVII. *Quid ſentiendum ſi alveus plane mutatus ſit?*
XVIII. *Flumen interdum totum accedere territorio.*
XIX. *Res derelictas occupanti cedere, niſi populus dominium quoddam generale occupaverit.*

I. SIngulari jure aliquid noſtrum fit acquiſitione originaria aut derivativa. Originaria acquiſitio, olim, cum genus humanum coire poſſet, fieri potuit etiam per diviſionem, ut diximus, nunc per occupationem tantum.

II. Dicat forte aliquis, etiam conceſſione ſervitutis, conſtitutione pignoris aliquid originarii acquiri: ſed recte expenden-

GROTII NOTÆ.

I. *Originaria*] Quam incipimus ipſi, nec ab alio tranſditam habemus.

Derivativa] Quæ ab alio ad nos tranſit.

Genus hum. coire] Civitates facere & de omnibus in proprietatem addicendis, quod placuiſſet, conſtituere.

II. *Servitutis*] Prædiorum, quæ pactionibus & ſtipulationibus conſtituitur. §. 4.

Conſtitutione pignoris] Cum creditor accipit à debitore pignus vel hypothecam in ſecuritatem crediti.

Ad

ti apparebit id jus novum non esse nisi modo. nam virtute ipsa inerat in dominio domini.

III. Paulus Jurisconsultus acquirendi causis & hanc annumerat, quæ maxime videtur naturalis, si quid ipsi ut in rerum natura esset fecimus. Sed cum naturaliter nihil fiat nisi ex materia prius existente, ea si nostra fuerit continuabitur dominium specie introducta: si nullius, ad occupationis genus hæc acquisitio pertinebit: sin aliena, jam naturaliter nobis solis eam non acquiri infra apparebit. *L. Possidetti, §. Genera. D. de acq. poss.*

IV. 1. De occupatione ergo, quæ post prima illa tempora solus est naturalis, an & originarius modus videndum est nobis. In his autem quæ proprie nullius sunt duo sunt occupabilia, imperium & dominium quatenus ab imperio distinguitur. Seneca ita hæc duo expressit: * *Ad reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas.* Dion Prusæensis hoc modo; *Orat. XXXI.* ἡ μὲν γὰρ τῆ πόλει, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τῷ κεκτημένῳ ἔκαστα κύριός ἐστι τοῦτων: *Regia civitatis est: at non eo minus in ea suum quisque possidet.* Imperium duas solet habere materias sibi subjacentes, primariam, personas, quæ materia sola interdum sufficit, ut in exercitu virorum, mulierum, puerorum quærente novas sedes; & secundariam, locum, qui territorium dicitur.

2. Quanquam autem plerumque uno actu quæri solent imperium & dominium, * sunt tamen distincta: ideoque dominium non in cives tantum sed & in extraneos transit, manente penes

GROTII NOTÆ.

Ad reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas] Locus est libro VII de Beneficiis c. IV. sequitur c. V: *Omnia rex imperio possidet, singuli dominio.* &c. c. VI: *Cæsar omnia habet: sicuti ejus privata tantum ac sua.* Symmachus X, epist. 54: *Omnia regalia, sed suum cuique servatur.* Philo libro περὶ φυτουργίας: εἰ βασιλεὺς καὶ ἡ τῶν χώρων ἀπάντων ἴσως κυριότης διαπέπτωκε, καὶ ἔστιν ἴδιόκτητα εἰ ἰδίωται δοκεῖ, ῥάδιον πάντα ἔχειν νομίζοντας ἅπερ ἐπιτρέπουσι καὶ ὑπομένουσιν ἐγχωρεῖν ἑκόντες, ἀφ' ὧν καὶ τὰς ἐπαύλεις ἀσφαλῶς ἐπιλήψονται: *Reges cum sint domini omnium quæ in ipsorum suntditione, etiam eorum quæ à privatis possidentur, tamen videntur ea tantum habere quæ procuratoribus & rationibus suis dispensanda committunt, à quibus annuos reditus proventus.* Plinius Panegyrico: *tandem imperium principis quam patrimonium majus est.*

Sunt tamen distincta] Itaque & apud Apollodorum videas, tum Arcadiæ tum Atticæ terras divisas, uno retinente πατὶ τῷ ἄρχειν omne imperium.

GRONOVII NOTÆ.

Nisi modo] Titulo possidendi.

Virtute ipsa] Simulac dominium earum rerum acceperunt, & jus eas hac ratione obligandi.

III. *Species introducta*] Operæ ex ea materia facto.

Nulla sola] De qua quæstione certamen Sabinianorum & Proculianorum, §. 25. Instit. de R. D.

IV. 1. *Imperium*] Jurisdictio.

Dominium] Proprietas.

2. *In extraneos*] In inquilinos, qui nobiscum habitant, etsi non sint cives.

penes quem fuit imperio. Siculus libro de conditionibus agrorum: *Auctores assignationum, divisionisque, non sufficientibus agris coloniarum, quos ex vicinis territoriis sumsissent, assignaverunt quidem futuris civibus coloniarum: Sed jurisdictio in agris qui assignati sunt penes eos remansit, ex quorum territorio sumpti sunt.* Demosthenes oratione de Haloneso, agros qui eorum sunt quorum est territorium vocat ἐπήρατα, qui in alieno κτήματα.

V. In loco autem cujus imperium jam occupatum est, jus occupandi res mobiles anteverti posse lege civili supra diximus. Est enim hoc jus ex jure naturæ permittente, non præcipiente, ut liceat semper. Neque enim id requivit humana societas. Quod si quis dicat videri jus gentium esse ut id liceat, respondebo, etiamsi in aliqua parte orbis id communiter ita receptum sit, aut fuerit, non tamen habere vim pacti inter gentes, sed esse jus civile plurium gentium distributum, quod à singulis tolli potest. Et alia multa sunt quæ juris gentium vocant Jurisconsulti, ubi de rerum divisione & acquirendo dominio agitur.

VI. Notandum & hoc, si solum jus naturale spectamus, dominium non dari nisi in eo qui ratione utitur. Sed jus gentium ob utilitatem communem introduxit ut & infantes & furiosi dominia accipere & retinere possent, personam illorum interim quasi sustinente humano genere. Sed nimirum humana jura multa constituere possunt præter naturam: contra naturam nihil. Ideo dominium hoc, quod favore infantium & his similium consensu gentium humanius viventium introductum est, stat intra actum primum, nec ad actum secundum, ut loquuntur scholæ, potest pertingere: id est ad habendi, non ad per se utendi jus pertinet. Nam alienatio & si qua huic sunt similia, in ipsa sui natura includunt actum utentis ratione voluntatis, quæ

V. *Res mobiles*] Quæ nullius sunt, ut feræ, aves, pisces.

Supra] 2, 2. 5.

Ex jure naturæ permittente] Quod veniam dat faciendi aliquid, ubi mos vel lex civilis non adversatur.

Præcipiente] Quod utique jubet sic facere, & non aliter.

Jus civile plurium] Et hujus & illius & istius & vel decem civitatum ex cujusque placito; non jus gentium, neque ex communi & immutabili sensu omnium aut mortalium. Itaque potest, qui vult, id sequi; qui ne vult, repudiare.

VI. *Quo ratione*] Quia ad dominium actus animi requiritur agnoscentis aliquid pro suo & habendi voluntas. §. 40, 43, 46, Inst. de R. D. Adde infra 2, 22, 10.

Personam illorum] Considerati in genere, non in individuis: ut Fabius infans vel furiosus est Dominus rerum patrimonii sui, qua homo, & qua Fabius, non qua infans vel furiosus.

Præter naturam] Addendo naturæ, quod illa non facit quidem, ferramen; non autem invertendo naturam.

Actum primum] Potentiam.

Actum secundum] Operationem.

VII. Su-

quæ in talibus existere non potest. Quo non male referas illud Pauli Apostoli, pupillum quanquam rerum paternarum dominum; dum ejus est ætatis, nihil differre à servis, exercitio dominii scilicet. De mari cœpimus supra aliquid discere, quod nunc absolvendum est. *Gal. IV. 1.*

VII. Flumina occupari potuerunt quanquam nec supra nec infra includuntur territorio, sed cum aqua superiori & cum inferiori, aut cum mari cohærent. Sufficit enim quod major pars, id est latera clausa sunt ripis, & quod comparatione terrarum exiguum quid est flumen.

VIII. Ad hoc exemplum videtur & mare occupari potuisse ab eo qui terras ad latus utrumque possideat, etiamsi aut supra pateat ut sinus, aut supra & infra ut fretum, dummodo non ita magna sit pars maris ut non cum terris comparata portio earum videri possit. Et quod uni populo aut Regi licet, idem licere videtur & duobus aut tribus, si pariter mare intersitum occupare voluerint, nam sic flumina quæ duos populos interluunt ab utroque occupata sunt, ac deinde divisa.

IX. 1. Fatendum est in partibus cognitis Romano imperio, à primis temporibus ad Justinianum usque, juris gentium fuisse ne mare à populis occuparetur, etiam quod jus piscandi attinet. Nec audiendi sunt qui existimant, cum in jure Romano mare omnium commune dicitur, commune civium Romanorum intelligi. Nam primum voces ita sunt universales, ut hanc restrictionem non ferant. Nam quod Latine mare omnium commune dicitur, explicat Theophilus, κοινὸν πάντων ἀνθρώπων a Ulpianus mare omnibus natura patere dixit, & ita omnium esse sicut aër. Celsus, maris communem esse usum omni- *L. Quadam. D. de rer. divis. Instit. de rer. divis. §. 1.* a *L. Vendit. Comm. præd. L. Littore. D. ne quid in loco publico.*

VII. *Supra*] A fonte & longo spatio deinceps.

Infra] In exitu & aliquanto spacio ante exitum.

Inferiori] Vel alieni territorii vel nullius.

Comparatione terrarum] Quæ circumjacent & sunt in territorio.

VIII. *Aut supra*] Unde terram intrat.

Sinus] Sinus patet vel apertum habet tantummodo supra, ab alto scilicet mari, unde pars ejus terram intrat; non vero infra, hic enim objicitur terræ gremium.

Aut supra] Unde decurrit.

Et infra] Ubi angustias exit.

Ut fretum] Fretum patet vel transitum habet & supra, unde angustias intrat mare, & infra, ubi ex angustiis evadit.

Dummodo non] Modo terræ, quæ circa sinum aut fretum in territorio sunt & mare inclusum habent, spatio longe id superent, ut hæ merito una cum interveniente mari rationem totius, mare interveniens rationem partis habere videantur.

IX. 1. *Partibus*] Orbis terrarum.

Commune civium] Per vocabulum Omnium intelligi solummodo eorum, qui cives Romani censebantur, & à Latinis, Italicis, Fœderatis, externis sive alienigenis, qui in eodem versarentur imperio, distinguebantur.

Πάντων ἀνθρώπων] Ergo non tantum πολιτῶν Ῥωμαικῶν.

Commu-

omnibus hominibus. Præterea manifeste distinguunt Jurisconsulti publica populi, in quibus & flumina, ab his communibus. Ita in Institutionibus legimus: *a Quædam naturali jure * communia sunt omnium, quædam publica: Naturali jure communia sunt omnium hæc, aër, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Flumina autem omnia & portus publica sunt.* & apud Theophil. φυσικῷ μὲν οὖν δικαίῳ κοινὰ πάντων ἀνθρώπων ἐστὶ ταῦτα, ὁ ἀὴρ, ὕδωρ, τὸ ἀέναον, θάλασσα. Mox: πολλαμοῦ δὲ πάντες καὶ λιμένες πουβλικοὶ εἰσι, τοῦτ' ἐστὶ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαϊκοῦ.

a De rer. divis. L. Quod in littore. D. de acq. dom. d. l. Littore. D. Ne quod in loco publico.

2. Sed & * de littoribus dixit Neratius non ita esse publica ut quæ in patrimonio sunt populi, sed ut ea quæ primum à natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium pervenerunt, id est, ne populi quidem ullius: cum quo responso pugnare videtur quod Celsus scripsit: *Littora in quæ populus Romanus imperium habet, populi Romani esse arbitror: maris autem usum communem omnibus hominibus.* Sed conciliari videntur ita hæc posse, si dicamus Neratium de littore loqui, quatenus usus ejus navigantibus, aut prætervehentibus est necessarius. Celsum vero quatenus ad utilitatem assumitur, puta ad ædificium permanens: quod à Prætore impetrari solere Pomponius nos docet, ut & jus ædificandi in mari, id est in parte littori proxima, & quæ littori quasi accensetur.

L. Quamvis. D. de acq. dom.

X. 1. Hæc quanquam vera sunt, tamen * ex instituto non ex naturali ratione provenit, quod mare eo quo diximus sensu occupatum non est, aut occupari jure non potuit. Nam & flumen publicum est, ut scimus, & tamen jus piscandi in diverticulo fluminis occupari à privato potest. sed & de mari dictum à Paulo est, si maris proprium jus ad aliquem pertineat, Uti possidetis interdictum ei competere; quoniam ad privatam jam causam pertinet non ad publicam hæc res. utpote cum de jure fruendi agatur, quod ex privata causa contingit, non ex publi-

L. Si quisquam. D. de divers. temp. præscr. L. Sano. D. de injuriis.

GROTII NOTÆ.

Communia sunt omnium] Michael Attaliates: τινὰ δὲ πάντων εἰσὶν, οἷον ὁ ἀὴρ, τὸ ῥέον ὕδωρ, ἡ θάλασσα, ὁ αἰγιαλὸς τῆς θαλάσσης: *quædam sunt omnium, ut aër, ut aqua profluens, ut mare, & litus maris.*

De littoribus] In Basilicorum Eclogis lib. 1, tit. 1, c. 13. οἱ αἰγιαλοὶ ἐν τῇ πάντων ἐξουσίᾳ εἰσί: *littora in omnium sunt potestate.* vide & libro LIII, tit. VI.

Ex instituto] Quo ipso instituto usi & Angli contra Danos. vide optimum Camdenum in regno Elisabethæ anno CIↃ IↃC.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Prætervehentibus est*] Ut nemo, qui non sit hostis, eorum usu ad tempus prohiberi possit.

X. *In diverticulo fluminis*] Lacu, qui ex flumine in nostrum agrum intrat, & ibi sinum facit.

Uti possidetis] Quo retinet possessionem, qui nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possedit.

Jure fruendi] Fructum, commoditatem, utilitatem percipiendi.

De

publica: ubi haud dubie * de exigua agit maris portione, quæ in fundum privatum admittitur: quod * à Lucullo & aliis factum legimus. Valerius Maximus de C. Sergio Orata: *Pecuniaria sibi maria excogitavit, æstuariis intercipiendo fluctus.* Sed idem postea, contra veterum jurisconsultorum responsa, ad * κλείθρα, id est vestibula in Bosphoro Thracico produxit Leo Imperator, ut ea quoque septis quibusdam quas ἐπωχὰς vocabant, includi, & privatim vindicari possent. L. ix. 1. L. injuriarum, circa finem. D. de injuriis.

2. Quod si privatorum fundis aliquid maris potest accedere, quatenus inclusum nempe est, & ita exiguum ut fundi portio censeri possit, nec quo minus id fiat repugnat jus naturæ; quidni & portio maris inclusa littoribus ejus fiat populi, eorumve populorum, cujus quorumve sunt littora, dum ea pars maris ad territorium comparati non major sit quam diverticulum maris comparatum ad magnitudinem fundi privati? Nec obstare

Grotii Notæ.

De exigua agit maris portione quæ in fundum privatum admittitur] Sallustius: *a privatis compluribus subversos montes, maria constructa.* Horatius Lyricorum libro II, carmine XVIII:

moriſque Baiis obſtrepentis urges
Summovere littora:

& libro III, carmine I:

Contracta piſces æquora ſentiunt
Jactis in altum molibus.

Velleius Paterculus: *Injectus molis mari & receptum ſuſſoſſis montibus mare.* Seneca in excerptis controversiarum lib. V, controv. VI: *Maria ſubmoventur projectis molibus.* Plinius de terra lib. II, c. CXXIII: *Ut freta admittamus, eradatur aquis.* Seagna stupenda admisso mari dixit Lampridius Severo. Cassiodorus IX, c. VI: *Quantis tibi molibus marini termini decreverunt evaſi ſunt, quantis in ſuſceptos aquoris terra promota eſt?* Tibullus:

Claudit & indomitum molis mare,
ſentus ut intra
Negligat hibernas piſcis abeſſe minas.

De talibus piscinis masitimis agit Plinius libro XXXI, cap. VI. Columella rei rusticæ libro VIII, c. XVI, & XVII, ubi hoc inter alia, *lautitias locupletum maria ipſa Neptunumque claudiſſe.* Similia habet Ambrosius Hexaemero V, c. X. & de Nabothe cap. III. & Martialis aliquot locis.

A Lucullo] Varro de eo: *Ad Neapolim L. Lucullus, poſtquam perfodiſſet montem, & maritima flumina immiſſet in piſcinas, quæ reciproca fluerent, ipſe Neptunus non cederet in piſcatu.* Plutarchus eius vita: ἐ τοῦχὰς ὑπολαβὼν ἐ ἀναβρώξας ἐμβαλὼν τὸν ἐκπεσόντα ἐκθαλάσσιον ὕδωρ καὶ θαλάττιον ἀναλύσας: cum ipse maris alveos & plenos piscibus cuniculi vicis suis circumdaret, aquæ ipsæ mari ranacula fabricaret. Plinius libro IX, c. LIV: *Lucullus excisis montibus juxta Neapolim, majore impendio quam villam ædificaverat, cuniculum & maria admisit, qua de cauſa Magnus Pompejus Xerxem togatum eum appellabat.*

Περίβολος] Vide Leonis novellas XVII, CII, CXII, CIV. Attaliaten pragmaticorum tit. XCV. Harmenopulum lib. II, tit. I. §. περὶ τοῦ Νόμου. Vide & summum virum Jacobum Cujacium Observat. XIV, I.

Groxovii Notæ.

Lucullo] Varro de re rust. I, 17.

Æſtuariis] Effossis lacubus, in quos admitteret mare; dein cataracta vel emissario, quotics libuisset, clauderet.

Septis quibuſdam] Quales sunt cetariæ Plinius 9, 15.

ſtare quod mare non undique includatur, exemplo fluminis, intelligi poteſt, & exemplo maris ad villam admiſſi.

3. Sed multa, quæ natura permittit, jus gentium ex communi quodam conſenſu potuit prohibere. Quare quibus in locis tale jus gentium viguit, neque communi conſenſu ſublatum eſt, maris portio quamvis exigua, & maxima ſui parte incluſa littoribus, in jus proprium populi alicujus non concedet.

XI. Verum notandum etiam, ſi quibus in locis jus illud gentium de mari receptum non eſſet, aut ſublatum, tamen ex eo ſolo quod terras populus occuparit, mare occupatum colligi non poſſe: nec animi actum ſufficere, ſed actu externo eſſe opus, unde occupatio poſſit intelligi. Deinde vero ſi deferatur poſſeſſio ex occupatione nata, jam mare redire ad veterem naturam, id eſt ad uſum communem: quod de inædificato littore reſpondit Papinianus, & de piſcatione in fluminis diverticulo.

L. præſcriptis. D. de uſur.

XII. Illud certum eſt, etiam qui mare occupaverit navigationem impedire non poſſe inermem & innoxiam, quando nec per terram talis tranſitus prohiberi poteſt, qui & minus eſſe ſolet neceſſarius & magis noxius.

Thucydid. lib. VII.

XIII. 1. Ut autem ſolum * imperium in maris partem ſine

XI. *Nec animi actum*] Quo quis forte apud ſe ſtatuerit, mare velle pro occupato ab ſeſe haberi, aut dominum maris ſe profiteri.

Actu externo] Nempe claſſe præſenti.

Deferatur poſſeſſio] Si ea claſſis ex loco, quem obtinet diſcedat.

GRÆCI NOTÆ

Imperium in maris partem] Philo de regibus: καὶ τὸ ἄπειρον πλῆθος καὶ μεγέθει πλῆρες ποσότητος: *etiam maria numero infinita, immenſa magnitudine, ad terras adjecere.* Lycophron:

Τῆς καὶ θαλάσσης σκῆπτρα καὶ μεσιτεύματα.
Terræ mariſque ſceptra, regnumque opes.

Virgilius:

Teque ſibi generum Tethys emat omnibus undis.

Julius Firmicus: *maris ac terræ dominia poſſidentes.* Nonnus:

Βασιλεὺς κοσμοῖο λάχε θαλάσσης,
Rector pelagus ditione tenebat.

Terminis regnorum Suetia in medio freti Oreſundi; Johannes Magnus in Archiepiſcopis Upſalenſibus cap. xv. De Tyro Cumius: *Mare non vectorum modo, ſed quocumque claſſes ejus adierunt dictione ſua fecit.* Unde Proverbium *Tyria maria* apud Feſtum. Iſocrates de Lacedæmoniis & Athenienſibus: καὶ τοῖς ἤπειροι κυρίοις γεγένησθε τῆς θαλάττης ἢ τοῖς νησιώταις ἐπιτρέψαι καὶ κατασκευάσαι, ὥστε μὴ τοὺς πλείστους ἢ πλείους: *Sic evenit, ut civitas utraque terram adipiſceretur tam quæ mari ab ipſis poſſeſſa adjacerat, pluriſmaſque urbes haberet ſibi obſequentes.* Demoſthenes de Lacedæmoniis in Philippica II: Θαλάττης ἄρχειν καὶ γῆς ἁπάσης: *Et mare omne & terras tenebant.* Scriptor vitæ Timothei: *quos ſolos Lacedæmonii de diuturna contentione diſſiterunt, & ſua ſponte Athenienſibus imperii maritimi principatum conceſſerunt.* Scriptor orationis de Haloneſo, quæ eſt inter Demoſthenicas, de Philippo loquens Macedone: ὥστε ἔστιν ἃ τῶν ἀξίων λόγου ἡμῖν εἰς τὴν θαλάτταν καὶ τὴν ἀρχὴν, καὶ ὁμολογουμένως ἡμῖς ἂν ἂν δεῖν φιλάττειν

φιλίαν· ἐδὲ τὸν ἐκ τῆ θαλάσσης φιλίαν ἀνωκαμὶ ἐχι φιλάττειν: *Nihil ille quærit aliud, quam à nobis ne poſſeſſione conſtitui maris, & à nobis confeſſionem exprimere, nos abſque ipſius nec maris cuſtodiam poſſe retinere.* Julianus Imperator de Alexandro, molitum eum eſſe bellum hoc animo: ἵνα γὰρ τὰ ἀνατολικὰ καὶ θαλάττιος κράτος χρήσεται: *ut terra marisque totius dominus fieret.* Hujus ſucceſſor Antiochus Epiphanes apud Gorionidem: *Nonne terra & mare mea ſunt?* De alio ejuſdem ſucceſſore Ptolemæo Theocritus:

Πολλὰς ἡ πρωτὶς χαίας, πολλὰς ἡ θαλάσσας,
Lateque imperitat terræ, lateque profundo.

Item:

Θαλάσσας ἡ πᾶσα ἐ γαῖα,
Καὶ πομπαῖ καλάδοντες ἀνάσσονθ' Πτολεμαίῳ.
omnis telluſque fretumque
Altiſonique æmnes ſub rege Ptolemæo.

Tempus eſt ad Romanos veniamus. Scipioni majori ſic Annibal in Livio: *Carthaginenſes incluſo Africæ litoribus, nos, quando Dii ita placuit, extrema etiam terra marique videamur regere imperia.* De minore Scipione Claudianus:

patrio primus cum maximus altor
Subderet Hiſpanum legibus Oceanum.

Itaque Mare internum paſſim ſuum vocant Romani, Salluſtius, Florus, Mela, alii. Sed plus adjicit Dionyſius Halicarnaſſenſis: πάντα κράτει θαλάσσας ἀ μέσος ἡ ἐντὸς Ἡρακλείων ςηλῶν, ἀλλὰ καὶ ἔ ὠκεανίτιδος ἔσω πολλῇ μὰ πολλαχῆς ἐχι: *Populus Romanus omni mari imperat, non modo ei quod intra columnas eſt Herculi, ſed & Oceani, in quantum navigatur.* De iiſdem Dion Caſſius: πάντες χαλῶς βασιλεύονται γῆς καὶ θαλάσσης: *omni ferme imperant terra marique.* Appianus in præfatione deſcribens Romani Imperii magnitudinem, ſub eo ponit mare Euxinum, Propontidem, Helleſpontum, Ægæum, Pamphylium, & Ægyptium mare. Pompejo datum imperium in omne id mare quod intra Herculeas eſt columnas; ita Plutarchus & Appianus. Philo in Flaccum: ἀφ' ἧ πλοῖ ἠγεμονίαι ὁ Σεβαςὸς εἰλῆφε διάδημα γῆς καὶ θαλάσσης: *ex quo Cæſarum domus terra marique imperium adepta eſt.* De Auguſto Ovidius:

pontus quoque ſervit iſdi.

Inſcriptio in ejus honorem: *Orbe terra & mari pacato Auguſtus Janum Quirinum terra marique pace parta ter clauſit*, teſte Suetonio: qui de eodem; *Claſſem Miſeni & alteram Ravennæ ad tutelam ſuperi & inferi maris collocavit.* Ad Tiberium Valerius Maximus: *pones te hominum Deorumque conſenſus maris & terræ regimen eſſe voluit.* De eodem Philo: γῆς ἐ θαλάσσης ἀναπλήρωτ, ὃν κρατῶν: *qui imperio terram ac mare complectebatur.* Idem de Cajo Tiberii ſucceſſore: Γάϊον μὲ τὸν Τιβερίε τὸν ἐπὶ τῆς παρελήφοτα τὴν ἡγεμονίαν πάσης γῆς καὶ θαλάσσης: *Cajum qui poſt mortem Tiberii imperium omne terra marisque ſuſcepit.* Veſpaſianum Joſephus vocat, δεσπότην καὶ γῆς καὶ θαλάσσης: *terra marisque dominum*: idem jus Antonio multis in locis Ariſtides tribuit. Procopius Imperatoris ſtatuas effictas narrat orbem tenentes, ἐπὶ γῆ τε καὶ θαλάσσης δεδόκται: *quod ei ſubjecta eſſet terra, & mare.* Nicetas Patricius Adriatici litoris ſervator in literis Ludovici II. Conſtantinus monomachos in hiſtoria dicitur γῆς καὶ θαλάσσης κράτωρ καὶ δεσπότης: *terra marisque Imperator ac dominus.* Et inter themata, id eſt provincias Romani Imperii, ponitur mare Ægæum. Francos muti ad Maſſiliam & circum imperaſſe narrat Procopius Gothicorum III. De jure Venetæ reipublicæ vide Paruta libro VII. & ſpecialem hiſtoriam de Uſcochis. Addi his poſſunt Juriſconſulti recentiores ad c. ubi periculum de Electis in VI. Bartolus, Angelus, Felinus in c. ad liberandum in principio: de Judiciis. Faldus ad titulum Digeſtorum de rerum diviſionibus col. 2. Afflictus in tit. quæ

Bossius tit. de aquis. n. 36. allegans Bal. Cepsol. & alios. Vide L. unicam, C. de classicis.

ne alia proprietate occupetur, facilius potuit procedere: neque arbitror jus illud gentium, de quo diximus, obstare. Argivi olim cum Atheniensibus expostularunt, quod suo mari Spartanos Argivorum hostes transire sivissent: quasi violato fœdere, quo cautum erat ne alter populus hostes alterius sineret ire διὰ τῆς ἑαυτῶν, *per sui imperii loca.* a Et in induciis annalibus belli Peloponnesiaci permittitur Megarensibus navigare mari quod ad ipsorum sociorumque terram pertineat, τῇ θαλάσσῃ ἔστω κατὰ τὴν ἑαυτῶν καὶ κατὰ τὴν ξυμμαχίαν. Sic θάλασσαν τὴν τῆς Ῥωμαίων πᾶσαν, mare omne quod Romani est imperii, dixit Dion Cassius libro XLII. Themistius de Romano Imperatore: τὴν γῆν καὶ θάλασσαν ὑπήκοον ἔχων: *habens sibi subditam terram & mare.* Oppianus ad Imperatorem:

a Thucyd. lib. IV.

σοῖς μὲν γὰρ ὑπὸ σκήπτροισι θάλασσα
Εἰλεῖται.

tuis etenim sub legibus æquor.
Volvitur.

Et Dion Prusæensis, in altera ad Tarsenses, multa ei civitati ab Augusto ait concessa, inter alia ἐξουσίαν τοῦ ποταμοῦ, τῆς θαλάττης τῆς κατ' αὐτὴν: *jus in amnem Cydnum & proximam maris partem:* Et apud Virgilium legimus:

Qui mare, qui terras omni ditione tenerent.

Lib. IV. Apud Gellium: *Fluminum quæ in mare quæ imperium Romanum est fluunt.* Notat Strabo Massilienses multa cepisse spolia cum præliis navalibus vicissent τοὺς ἀμφισβητοῦντας τῆς θαλάσσης ἀδίκως: *eos qui injuste de mari controversiam moverent.* Idem

Lib. XII. Sinopen ait imperitasse mari in Cyaneas.

2. Videtur autem imperium in maris portionem eadem ratione acquiri qua imperia alia, id est, ut supra diximus, ratione personarum & ratione territorii. Ratione personarum, ut si classis, qui maritimus est exercitus, aliquo in loco maris se habeat: ratione territorii, quatenus ex terra cogi possunt qui in proxima maris parte versantur, nec minus quam si in ipsa terra reperirentur.

XIV. Quare nec contra jus naturæ aut gentium faciet, qui recepto in se onere tuendæ navigationis juvandæque per ignes noctur-

sint regalia. Cacheranus decisione Pedemontana 155, num. 4. ubi ex Baldo dicit totum mundum hoc jure uti. Albericus Gentilis Ad ocationis Hispanicæ 1. 8.

GRONOVII NOTÆ.

XIII. 2. *Ratione personarum*] Imperio temporario: ut Hannibal interpretabatur solum esse suum, quod captum bello possideret haberetque castris ad urbem positis. Liv. 26, 11. Cæterum hæc classium auctoritas inde agnoscitur, quod classem prætervehens una navis vela submittere compellitur.

XIV. *Ignes nocturnos*] Pharos Sueton. Calig. 46. Claud. 20.

Vesti-

nocturnos & brevium ſigna, * vectigal æquum impoſuerit navigantibus, quale fuit Romanum vectigal Erythræum, ob ſumtus exercitus maritimi adverſus piraticas excurſiones: & * quod in ponto Byzantini exigebant Δεξαγώγιον, & quod jam olim Athenienſes occupata Chryſopoli exegerant in ponto eodem, memorante utrumque Polybio: & quod ex Helleſponto olim Athenienſes eoſdem exegiſſe oſtendit * Demoſthenes in Leptinen, ſuo autem tempore Romanos Imperatores in arcana hiſtoria memorat Procopius. *Plin. l. XII. c. 4. Strabo lib. XVII.*

XV. 1. Inveniuntur exempla fœderum quibus populus alter alteri populo ſe obſtringit ne ultra certum terminum naviget. Sic inter reges accolas rubri maris & Ægyptios convenerat olim, ne Ægyptii in id mare venirent ulla navi longa, oneraria non plus una. Sic inter Athenienſes & Perſas * Cimonis ætate placuerat, ne qua navis Medica armata intra Cyaneas & Cheli- *Philoſtr. de vita Apoll. l. VII. c. XI. Plut. Cim. Diod. c. XI. Ariſtid. Paneth. Tom. I. IV.*

GROTII NOTÆ.

Veſtigal æquum] Rhodii olim portorium de inſulis exegere, etiam de Pharo apud Alexandriam, teſte Ammiano lib. XXII. De Venetis qui in Gallia, Cæſar: *In magno impetu maris atque aperto, paucis portibus interjectis quos tenent ipſi, omnes fere qui eodem mari uti conſueverunt habent veſtigales.* Florus de Romanis: *Pudebat nobilem populum ablato mari, capta inſula, dare tributa quæ jubere conſueverat.* Plinius VI, c. XXII. Annii Flocami meminit qui maris tubri vectigal à fiſco redemerat. idem capite ſequenti de navigatione quo in Indiam navigatur: *Omnibus enim navigatur ſagittariorum exercitus impoſitis; etenim pirata maxime infeſtant.* Diſputationes egregias de modo vectigalis vide in Elilabetha Camdeni Anno CIↃIↃLXXXII & CIↃIↃC II.

Quod in ponto Byzantini exigebant] Meminit Byzantini vectigalis Herodianus Severo: Procopius, tum in vulgata tum in arcana hiſtoria, etiam veteris vectigalis in Helleſponto meminit, novi autem ad fauces maris Euxini & in freto Byzantino. Byzantini exactionem fuiſſe ad eadem Illachrymianam, Helleſpontiaci Abydi docet Theophanes. Abydi illud Δεκατολογεῖον, id eſt vectigalium decimæ, vocat Agathias libro V. monuit id Irene. Immanuel Comnenus Imperator monaſteriis aliquibus conceſſit Τελώνια ἑκκαίδεκα: ebcentiones è mari. Docet Balſamo in Concilii Chalcedonenſis canonem IV, & Synodi VII, canonem XII.

Demoſthenes in Leptinen] Idem ibidem accepta Byzantio dominos maris factos ait Athenienſes. Alpianus Scholiaſtes ſolutam ibi ait decimam.

Cimonis ætate] Hæc eſt illa εἰρήνη περσικὴ & *nobiliſſima pax* Plutarcho, qua & hoc convenerat, ut Perſæ à mari tantum ſpatii abſiſterent quantum ferret equi curſus, id eſt XL ſtadia. Meminit & Iſocrates Panathenaico.

GRONOVII NOTÆ.

Ereum] Vadoſorum & minas profundorum locorum. Virgil. I. Æn. 113. *Tres Eurus ab alto In brevia & Syrtes urget*, lib. 10. 289. *multi ſervare ratem juſſi Lunganto pelago & breviſ ſe credere ſaltu.*

Chryſopoli] Scutari e regione Cpoleos.

Polybio] 4 p. 112.

XV. 1. *Intra Cyaneas & Chelid.*] Eadem eſt hiſtoria, ideoque fœdus nam Chelidoniæ ſunt inſulæ tres in mari Pamphylio contra Phaſelidem, quæ eſt in continenti. Nec placuit horum quicquam poſt prælium ad

Chelidonias navigaret. intra Cyaneas & Phaſelidem poſt prælium ad Salaminem: in annalibus induciis belli Peloponneſiaci, ne Lacedæmonii navigarent longis navibus, ſed aliis navigiis quæ ferrent ponderis non amplius quingentis talentis: & primo fœdere quod ſtatim ab exactis regibus * Romani cum
Polyb. Carthaginienſibus fecerant, convenerant, ne Romani Romanorumve ſocii ultra Pulchrum promontorium navigarent, extra quam ſi tempeſtatis aut hoſtium vi compulſi eſſent; qui vi compulſi advenirent, nihil ſumerent præter neceſſaria, & intra diem quintum abſcederent. Et * in ſecundo fœdere, ne Romani ultra Pulchrum promontorium Maſſiam & Trajicium prædas
App. Illy. agerent mercaturumve irent. In pace cum Illyriis, ne Illyrii ultra
Livius Leſſum pluribus quam duobus lembis iiſque inermibus navigal. xxxviii. rent. In pace cum Antiocho, ne citra Calycadnium & Sarpedonem promontoria navigaret, extra naves quæ ſtipendium, legatos, aut obſides portarent.

2. Sed hæc non docent occupationem maris, aut juris navigandi. Poſſunt enim ut ſinguli, ita & populi pactis, non tantum de jure quod proprie ſibi competit, ſed & de eo quod cum omnibus hominibus commune habent, in gratiam ejus cujus id

Salaminem: tum enim nullum fœdus factum eſt. cum proxime ſuccefſerint ad Platæas & Mycalem pugnæ: ſed ad Eurymedontem amnem a Cimone victi Perſæ hanc conditionem acceperant. De Chelidoniis Strabo 14, 666.

GROTII NOTÆ.

Romani cum Carthaginenſibus] Servius ad illud IV Æneidos:

Littora littoribus contraria,

Quia in fœdere cautum fuit, ut neque Romani ad littora Carthaginenſium accederent, neque Carthaginenſes ad littora Romanorum. Simile fœdus Romanorum cum Tarentinis: μὴ πλεῖν Ῥωμαίους πέραν Λακινίου ἄκρας: *ne Romani ultra promontorium Lacinium navigarent*; eſt hoc in excerptis ad legationes ex Appiano, merſos à Pœnis externos qui in Sardiniam vel ultra Columnas navigarent, tradit Strabo libro XVII.

In ſecundo fœdere] Erat & hoc in eo, ne Romani in Africam aut Sardiniam appellerent niſi commeatus accipiendi aut naves reficiendi cauſa. Poſt bellum Punicum tertium caſtigatus Senatus Carthaginienſis, quod contra fœdus exercitum & navalem materiam haberet; teſtis Livius lib. XLVIII, & LIX. Simile eſt quod Sultanus Ægypti, pacto cum Græcis facto, impetravit ut ei ſemel anno duas naves trans Boſphorum mittere liceret; eſt id apud Gregoram libro IV. Antiochi olim pax & hoc continebat, ne is armatas naves haberet plures XII. Appianus Syriaco. Naves armatæ Adriaticum ſinum ingredi per Venetos vetantur ex pactis; vide Thuanum libro LXIX. in anno CIↃ IↃ LXXXIV.

GRONOVII NOTÆ.

Cyaneas & Phaſelidem] Iſocrates Panathen. p. 580.

Pulchrum promontorium] In Africa, Liv. 29, 27.

Calycadnium & Sarpedonem] In Cilicia.

Quæ ſtipendium] Quod ei pendendum erat ex fœdere Romanis, Liv. 38, 38.

2. *De jure decedere*] Ut ſi quis pacifcatur, ne in aream ulterius lumen e ſua domo habeat, non eo æri ſit proximi poſſidentis, ſed alter de jure ſuo remittit.

Piſa-

id intereſt decedere: quod cum ſit, dicendum eſt quod dixit Ulpianus in ea facti ſpecie, qua fundus erat venditus hac lege, ne contra venditorem piſcatio thynnaria exerceretur, mari tervitutem imponi non potuiſſe, ſed bonam fidem contractus expoſcere ut lex venditionis ſervetur. Itaque perſonas poſſidentium & in jus eorum ſuccedentium obligari. *L. Venditor. D. Comprad.*

XVI. 1. Frequens eſt inter vicinos populos contentio, quoties

Piſcatio thynnaria] Thynnorum piſcium Hor. 2 Sat. 3. *Pinres annabant thynni & cetaria crepitant.*

XVI. 1. *Frequens &c.*] Hæc quidem docta ſunt ſi recte tradantur, ſed ad præſentem quæſtionem parum faciunt. Videtur autem vir ſummus auctores finium regundorum valde defunctorie legiſſe. *Limitatus* ager appellatur, qui & divifus aſſignatusque, non quod manufactos limites pro finibus haberet, ſed quia concluſus erat limitibus factis (*decumanis & cardine* vocabant; illos qui Orientem & Occidentem ſpectabant, hos qui Meridiem & Septentrionem) per centurias perque partes, quæ privatis poſſeſſoribus dono principis eſſent adſignatæ, ita ut certus numerus centuriarum & jugorum limitibus includeretur. Quam ſecundum genus nominavit *aſſignatus & menſura comprehenſus*, fruſtra addit, *per centurias & jugera*: nam horum ratio habetur in limitato. At hujus tantummodo modus univerſus per extremitatem menſuræ comprehendebatur. Ideo non *limitatus* non *diviſus* & *aſſignatus* tantum, & menſura compreheníus vocabantur. Arciſinius quoque dictus, non quod fines hoſtibus arcendis idoneos haberet, ſed quod arcuerat fines, vel non haberet fines menſoris ratione comprehenſos. Frontinus: *Ager eſt arciſinus, qui nulla menſura continetur.* Eoſdem propterea Siculus Flaccus ait Solutos vocari. Iiſdem teſtantur nihil *ſubſiciva* intervenire, nempe quæ à menſuris decempeda reſtabant. Appellabantur & *occupatorii*, quia eorum unuſquiſque privato arbitrio occupaverat ſine adſignatione, non modo tantum, quantum colere poterat, ſed quantum in ſpe colendi habebat. Nec vero hic ager neceſſario terminos habebat naturales: poterat enim occupator ſibi terminos ſtatuere, quos voluerat, vel ſepimento, vel foſſa manufacta.

In duobus primis agrorum generibus, ſi flumen curſum mutet, nihil ait de territorio mutari. Non eſt perpetuum. Poterat enim tam Limitatus, quam Menſura comprehenſus ager ad fines territorii eſſe, & vel hic, vel ille fluvio imperia terminante includi, quod ſi eſſet, haud dubie, quod decedebat agris, decedebat territorio: quod alteri ripæ accidebat, ſub aliam juriſdictionem veniebat. Rurſus ait in Arciſiniis flumen mutato curſu mutaſſe territorii fines &c. Ne hoc quidem perpetuo verum. Nam Arciſinius ager eſſe poterat & in medio territorio, utpote ſi quis loca deſerta, vaſta, inculta, occupaverat: qualia magnis regnis & imperiis frequentia interveniunt. Ibi ſi flumen eſſet, quicquid ageret, manebat quod erat territorium.

Illud prorſus mirum, quod in dubio imperia, quæ ad flumen pertinent, arciſinia putanda eſſe ait, & ut limitata, aut menſura comprehenſa ſint, rarius accidere. Primo inauditus eſt termo, *Imperium arciſinium*, *Imperium limitatum*, *Imperium menſura compreheníum*. Agrorum hæc vocabula ſunt, non imperiorum. Dein dubium tale nobis eſſe non poteſt, quia nulli nobis ejuſmodi agri. Tertio quomodo poteſt eſſe dubium, ſi vera eſt auctoris ſententia, omnes agros limitatos & adſignatos eſſe in mediterraneo imperii, omnes in extremo arciſinios. Minime igitur hic ſervit hypotheſi ſuæ,

ties flumen curſum mutavit, an ſimul & imperii terminus mutetur, & an quæ flumen adjecit eis cedant quibus adjecta ſunt: quæ controverſiæ ex natura & modo acquiſitionis definiendæ ſunt. Docent nos menſores tria eſſe agrorum genera: diviſum, & aſſignatum, quem limitatum vocat Florentinus Juriſconſultus, quia manufactos limites pro finibus habet; aſſignatum per univerſitatem, ſive * menſura comprehenſum, puta per centurias ac jugera; & arcifinium, qui inde dictus, docente Varrone, quod fines habeat arcendis hoſtibus idoneos, id eſt naturales: ut ſunt flumina & * montes. Hos occupatorios dicit Aggenus Urbicus, quia plerumque tales ſunt agri, qui aut eo quod vacui ſunt, aut etiam bello occupantur. In duobus primis agrorum generibus etiamſi flumen curſum mutet nihil de territorio mutatur: & ſi quid alluvio adjecit id occupantium imperio accedet.

Jul. Fronzin.

L. in agris limitatis. D. de acq. rer. dom.

2. In arcifiniis * flumen mutato paulatim curſu mutat & territorii fines, & quicquid flumen parti alteri adjecit, ſub ejus imperio

ſunt. Denique apud Romanos, quibus ſolis iſtæ agrorum varietates notæ, ſi dubium hujuſmodi incidiſſet, adibatur ſcinium Imperatoris, in quo erant omnium Limitatorum & Aſſignatorum agrorum formæ: ſi de quo quæreba[tur], ejus nulla extaret forma, pro arcifinio erat. Meminerunt hujus rei ſæpe dicti auctores finium regundorum.

GROTII NOTÆ.

Menſura comprehenſum] Exemplum vide apud Servium ad Eclogam IX.

Montes] Tacitus de Germania: *à Sarmatis Dacisque mutuus metus aut montibus ſeparatur.* Plinius libro XXXVI: *Euchemus ea quæ ſeparandæ gentibus pro terminis conſtituta erant.* de Alpibus loquens.

Flumen mutato paulatim curſu] Vide Johannem Andreæ & alios citatos à Reinkinkio libro I, Claſſe V, c. I.

GRONOVII NOTÆ.

Diviſum & aſſignatum] Qui veteranis & colonis per centurias & jugera modo cento adſcripto, datus eſt.

Aſſignatum per univerſitatem] Quum modus univerſus & indiviſus civitati tribuebatur. hic tantum per extremitatem menſura comprehendebatur, non per centurias & jugera, ut perperam auctor. Centuriæ & jugera ſunt limitati vel diviſi & aſſignati. Centuria modus eſt agri cc, vel CCI. jugerum. Jugerum in longitudinem numerat pedes CCXL, in latitudinem pedes CXX. Colum. 5, 1. Quidam tamen voluerunt menſuram per extremitatem comprehenſam eſſe centuriam.

Fines hoſtibus arcendis] Imo quod fines arcuit, & poſſeſſor ejus liberum ſibi reliquit, quouſque colere aut poſſidere velit.

Ut flumina & montes] Immo & aquarum divortia & manufactas vias, foſſas, arbores antemiſſas, nec menſura continetur. Sic. F. p. 4.

Occupatorios] Quia non ex menſuris actis modum acceperunt, ſed patent quatenus excoluit, aut quantum eorum ſpe colendi occupavit poſſeſſor. Primi habent limites inter ſingulas centurias: duo poſteriora genera non limites, ſed terminos. Sic. 18, 22.

Nihil de territorio] Quaſi centuria non potuerit finiri flumine.

Si quid alluvie] Si parvum quid eſſet, contemptum: ſi magna pars, ad ſubſeciva pertinuiſſe cenſeo in diviſo & adſignato.

29

imperio est cui adjectum est: quia scilicet eo animo populus uterque imperium occupasse primitus creditur, * ut flumen sui medietate eos dirimeret, tanquam naturalis terminus. Tacitus dixit: *Certum jam alveo Rhenum: * quique terminus esse sufficiat.* Diodorus Siculus, ubi controversiam narrat quæ inter Egestanos & Selinuntios fuit, ποταμοῦ ait τὴν χώραν ὁρίζοντος, *amne fines discriminante.* Et Xenophon talem amnem simpliciter τὸ ὁρίζοντος, id est, *finitorem* vocat.

De Morib. Germ.
Lib. XII.
Lib. IV. Exp. Cyri.

3. Narrant veteres Acheloum amnem incerto cursu modo sectum in partes, modo circumactum obliquo agmine, (unde tauri & serpentis formam induisse dicitur,) diu de agro adjacente belli causam Ætolis & Acarnanibus præbuisse, donec eum Hercules aggeribus domuit, eoque beneficio Oenei Ætolorum regis filiam in matrimonium impetravit.

Strabo l. 2.

XVII. 1. Sed hoc ita demum locum habebit si non alveum mutaverit amnis. Nam flumen, etiam qua imperia disterminat, non consideratur nude qua aqua est; sed qua aqua alveo tali fluens ripisque talibus inclusa. Quare particularum adjectio, decessio, aut talis immutatio quæ toti speciem veterem relinquat, rem sinit eandem videri. At si totius species simul mutetur, res erit alia, atque ideo sicut interit flumen, quod in loco superiore molibus obstructum est, novumque nascitur facta manu fossa in quam aqua immittitur: ita ¶ si deserto alveo veteri alia irruperit flumen, non idem erit quod fuit ante, sed novum vetere extincto: & sicut si exaruisset flumen, imperii terminus maneret medietas alvei qui proxime fuisset: quia mens ea populorum fuisse censenda est, ut flumine quidem naturaliter dirimi vellent; quod si flumen esse desiisset, ut tum teneret quisque quod tenuisset: ita mutato alveo idem observandum erit.

L. Proponebatur. D. de judiciis.
L. Hoc jure. §. Si aquam. D. de aqua quotid. & æstiva.

2. In

GROTII NOTÆ.

Ut flumen sui medietate eos dirimeret] Exemplum in Vedaso amne, apud Marianam libro XXXIX.

Quique terminus esse sufficiat] Spartianus Adriano: *in plurimis locis in quibus barbari non fluminibus sed limitibus dividuntur.* Phasim omnem εὐτόρον, id est confinem vocat Constantinus Porphyrogenneta c. XIV.

Si deserto alveo veteri] Ut Bardanus amnis, apud Annam Comnenam libro I.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Medietate*] Quasi linea ducta per medium alveum.

Terminus] Non tam vagum & stagnantem super minus profundo, sed alveo profundissimo collectum & inclusum, ut pro territorio & munimento imperii esse possit.

3. *Tauri & serpentis formam*] In fabula luctæ cum Hercule Ovidius 9. met. 63, & 80.

Domuit] In certum alveum inclusit.

Filiam] Deianiram.

XVII. 1. *Imperia disterminat*] Ut Romanum à Germanis Renus, à Marcomannis & Dacis Danubius, à Parthis Euphrates.

Quæ toti speciem] Non avertat in aliam regionem, sed pristinum alveum retinere sinat.

Quod tenuisset] Si scilicet nullum ibi flumen fuisset, nempe usque ad

2. In dubio autem imperia quæ ad flumen pertingunt arcifinia putanda sunt, quia imperiis distinguendis nihil est aptius quam id quod non facile transitur. Ut autem limitata, aut mensura comprehensa sint, rarius accidit; neque tam ex acquisitione primæva, quam ex aliena concessione.

XVIII. Quanquam vero in dubio, ut diximus, imperia ad medietatem fluminis utrinque pertingunt, fieri tamen potuit, & contigisse alicubi videmus, ut flumen totum parti uni accederet, quia scilicet ripæ alterius imperium serius & occupato jam flumine cœpisset: aut quia eum in modum res pactionibus esset definita.

XIX. 1. Illud quoque observatu non indignum, originariam acquisitionem censendam etiam rerum earum quæ dominum habuerunt, sed habere desierunt: puta quia derelictæ sunt, aut quia defecerunt domini, nam hæc redierunt in eum statum in quo primum res fuerant.

2. Sed illud simul notandum est; interdum primas acquisitiones à populo aut populi capite ita factas, ut non tantum imperium, in quo inest jus illud eminens de quo alibi egimus, sed & privatum plerumque dominium generaliter primum populo, aut ejus capiti quæreretur: atque ut deinde particulatim in privatos ita fieret distributio, ut tamen eorum dominium ab illo priore dominio penderet, si non ut jus Vasalli à jure senioris, aut jus emphyteuticarii à jure proprietarii, tamen alio quodam tenuiore modo, ut multæ sunt species juris in rem, quas inter

illam lineam, quæ medium alveum secat.

2. *Imperia*] i. Agri quibus terminantur imperia per flumen.

Pertingunt] Pertinent.

Quod non facile] Ut munitiones naturales.

XVIII. *Parti uni accederet*] Ut in illis terminis imperii Romani factum: nam cum barbari naves nullas haberent, Romani eos amnes navibus occuparunt, quas dicebant Iusorias.

XIX. 1. *Defecerunt domini*] Justin. 19. 1. *Prædam quam relictis à se castris abstulerint, non esse talem, quam velut spolium victi hostis ostentent, sed quam possessione vacua fortuitis dominorum mortibus, sicuti caducam, occuparint.*

Redierunt in eum statum] Rursus factæ sunt communes.

2. *Jus eminens*] 1, 3, 6.

Primum populo] Sic Flaccus de cond. agrorum. Postquam ergo majores regiones ex hoste captæ vacare cœperunt, alios agros diviserunt, assignaverunt, & ita remanserunt ut tamen Populi Rom. essent: ut est in Piceno, in regione Reatina, in quibus regionibus montes Romani appellantur: nam sunt P. R. quorum vectigal ad ærarium pertinet.

Vasalli] Qui habet emphyteusin vel fundum à domino in perpetuum, aut in certos annos, ea lege concessum, ut eum colat melioremque reddat, constituta pensione annua.

Senioris] Hoc vocabulo usu est inferior Latini sermonis ætas pro domino: unde Italicum Signore, Gallicum Seigneur, Sieur, sive Monsieur, Messire. Bignon. ad Marcul. 1. cap. 7. p. 458.

Non

ter eſt & jus ejus qui ſub conditione fideicommiſſum exſpectat. Seneca: * *Non eſt argumentum, ideo aliquid tuum non eſſe, quia vendere non potes, quia conſumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim eſt etiam quod ſub certa lege tuum eſt.* Dion Pruſæenſis Rhodiaca: *μυρίους τὸ διαφέρειν τρόπους, καθ' οὓς ἑκάστου τι φαμὲν εἶναι: καὶ πάλιν ἄλλους ἄν τις ἀποδοίη τοῦ ἔχειν τοῖς ἄλλοις, ἢ τοῦ ἄλλοις ἄν ἧναι χρῆσθαι: Plurimi ſunt modi quibus quid cujuſque eſſe dicitur, & quidem valde inter ſe differentes: interdum ut nec vendere, nec pro arbitrio uti liceat.* Apud Strabonem invenio: *κύριος ἦν πάλιν ἢ πωλεῖν: dominus erat demto vendendi jure.* Exemplum ejus quod diximus in Germanis ponit Tacitus: *Agri pro numero cultorum ab univerſis occupantur, quos mox inter ſe ſecundum dignationem partiuntur.* De Morib. Germ.

3. Hoc igitur modo cum diſtributa dominia pendent à dominio generali, ſi quid domino particulari carere incipit non fit occupantis, ſed * ad univerſitatem, aut ad dominum ſuperiorem redit. Cui juri jus ſimile etiam per legem civilem extra hanc cauſam, ut jam notare cœpimus, introduci potuit.

GROTII NOTÆ.

Non eſt argumentum] Locus eſt de Beneficiis VII, 12. Idem libro ejuſdem argumenti octavo, c. 12. *quædam quorundam ſub certa conditione ſunt.*

Ad univerſitatem aut ad dominum ſuperiorem redit] Sic ex libro ſecundo Odyſſeæ in fine colligis, bona ejus qui ſine liberis decederet ad populum pervenire, & ſic interpretatur Euſtathius illud Homeri Iliados E,

Χαίρεσκον δ' ἄρα πάντες ἀριζήλοι, Partiebantur opes ruſticæ urbis.

nam χαίρεσκον magiſtratum fuiſſe dicit qui bona ſine liberis decedentium adminiſtrabat. Simile aliquid uſurpatum olim in regno Mexicano docent nos hiſtoriæ.

GRONOVII NOTÆ.

Sub conditione fideicommiſſum] Nam & ſub conditione relinquitur fideicommiſſum vel ex certo die §. 2. Inſtit. de fidei com. hær.

3. *Dominio generali*] Ejus cujus eſt territorium, ſive principis, ſive populi.

Domino particulari] Cujus fuit ea privata poſſeſſio.

CAPUT IV.

De derelictione præſumta, & eam ſecuta occupatione: & quid ab uſucapione & præſcriptione differat.

I. *Uſucapio aut præſcriptio proprie dicta jus locum non habeat inter populos diverſos, eorumve rectores.*

II. *Solere tamen & inter hos allegari longævas poſſeſſiones.*

III. *Cauſa inquiritur, ex conjecturis humanæ voluntatis: quæ petuntur non ex verbis tantum:*

IV. *Sed*

IV. *Sed & ex factis:*
V. *Et ex non factis.*
VI. *Quomodo tempus adjunctum non poſſeſſioni & ſilentio ad conjecturam juris derelicti valeat.*
VII. *Ordinarie ad talem conjecturam ſufficere tempus memoriam excedens, & quale hoc ſit.*
VIII. *Solutio objectionis, neminem præſumendum ſuum jactare.*
IX. *Videri etiam, ſepoſita conjectura, jure gentium ex immemorabili poſſeſſione dominium tranſferri.*
X. *An nondum ſatis jus auferri hoc modo poſſit.*
XI. *Etiam ſummæ poteſtatis jus aut populo aut regi acquiri longæva poſſeſſione.*
XII. *An leges civiles de uſucapione & præſcriptione teneant eum qui ſummam poteſtatem habet, cum diſtinctionibus explicatur.*
XIII. *Ea jura quæ ſeparabiliter aut communicabiliter adhærent ſummo imperio, uſucapione aut præſcriptione quæri & amitti.*
XIV. *Refellitur ſententia ſtatuens ſemper ſubditos licere ſe vindicare in libertatem.*
XV. *Quæ mora ſunt facultatis nullo tempore amittiquod explicatur.*

I. GRavis hic difficultas oritur de uſucapiendi jure. Namque id jus cum lege civili ſit introductum (tempus enim ex ſuapte natura vim nullam effectricem habet: nihil enim fit à tempore, quamquam nihil non fit in tempore) lo-
Lib. 11. c. 31, n. 28. cum habere non poteſt, ut conſet Vaſquius, inter duos populos liberos, aut reges, populumve liberum & regem, imo nec inter regem quidem & privatum ipſi non ſubditum, *nec inter duos diverſorum regum aut populorum ſubditos; quod verum videtur, niſi quatenus res vel actus tenetur territorii legibus. Atqui id ſi admittimus, ſequi videtur maximum inconumodum, ut controverſiæ de regnis regnorumque finibus nullo unquam tempore extinguantur: quod non tantum ad perturbandos multorum animos & bella ſerenda pertinet, ſed & communi gentium ſenſui repugnat.

II. Nam & in ſacris literis Jephthes regi Ammonitarum filii vendicanti terras inter Arnonem & Jabocum, & ab Arabum deſertis

GROTII NOTÆ.

Nec inter duos diverſorum regum aut populorum ſubditos] In lege XII Tabularum erat: *Æternæ auctoritatem habere eſto*, id eſt cum peregrino.

GRONOVII NOTÆ.

I. *Uſucapiendi jure*] Per quod res aliena longo tempore fit bona fide poſſidentis.

Lege civili] Jure Romano.

Ex ſuapte natura] ſine lege aut natura.

Quatenus res] Ut qui in alieno territorio, ubi uſucapio valet, rem vel agendi aliquid jus habet, legitimum tempus bona fide poſſidere vel actum illum exercere ſinendo, rem jure amittat.

Et

deſertis ad Jordanem ſitas, objicit trecentorum annorum poſſeſſionem, & ab eo quærit cur ipſe ejuſque majores tanto tempore ceſſaverint? Et Lacones apud Iſocratem, tanquam certiſſimum, * & apud omnes gentes confeſſum ponunt, poſſeſſiones publicas, non minus quam privatas, multo tempore ita firmari ut revelli nequeant: quo jure repellunt eos qui Meſſenam repetebant. Verba Græca ſunt: τὰς κτήσεις καὶ τὰς ἰδίας καὶ τὰς κοινὰς, ἂν ὑπάρξῃ πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ βεβαίους εἶναι συνέβη. Idem Iſocrates ad Philippum: κρίσιν καὶ βεβαίαν τῶν κτήσεων ἀπεφήνατο καὶ χρόνος: *Cum firmam ſtabilemque poſſeſſionem longa dies reddidiſſet.* Hoc jure niſus poſterior Philippus T. Quintio dicebat, *Civitates quas ipſe expiſſet ſe liberaturam: quæ ſibi tradita à majoribus eſſent juſta ac hereditaria poſſeſſione, ſe non exceſſurum.* Sulpitius contra Antiochum diſputans oſtendit iniquum eſſe, ut quod populi Græci in Aſia aliquando ſerviiſſent, id jus poſt aliquot ſæcula eos aſſerendi in ſervitutem faciat. Et hiſtorici * vetera repoſcere vaniloquentiam vocant: μυθικὰς καὶ παλαιὰς ἀναδιδόντες Diodorus. Apud Ciceronem eſt de Officiis ſecundo: * *Quam autem habet æquitatem, ut agrum multis annis aut etiam ſæculis ante poſſeſſum qui habuit amittat?*

Archid.

Livius lib. XXXII.

Livius lib. XXXV.

Tacitus Ann. VI.

III. Quid dicemus? Juris effectus qui ab animo pendent, non poſſunt tamen ad ſolum animi actum conſequi, niſi is actus ſignis quibuſdam indicatus ſit; quia nudis animi actibus efficientiam juris tribuere non fuerat congruum naturæ humanæ, quæ niſi ex ſignis actus cognoſcere non poteſt: qua de cauſa etiam interni actus meri legibus humanis non ſubjacent. Signa autem nulla de animi actibus certitudinem habent mathematicam, ſed probabilem tantum: nam & verbis eloqui aliud poſſunt

GROTII NOTÆ.

Et apud omnes gentes confeſſum] In hunc ſenſum diſſerit pro Gallia Dux Nivernenſis apud Thuanum libro LIX in anno CIↃIↃLXXIV.

Vetera repoſcere] Τὰ παρὰ Εὐκλείδῃ dicunt Græci ex hiſtoria Attica, ubi inter alios Niceras lib. I. de Alexio Iſaaci fratre, ubi de Henrico agit Imperatore Friderici filio: καὶ τοῦτο δὴ τὸ παρὰ Εὐκλείδῃ ἀναπολοῦντας ἀναπείθειν: *ita ille velut ante Euclidem geſta revolvat inverecunde.*

* *Quam autem habet æquitatem ut agrum multis annis aut etiam ſæculis ante poſſeſſum qui habuit amittat*] Florus lib. III, c. 13. *Tiguem rebellat à majoribus fides, ætate, quaſi jure hereditario poſſidebant.*

GRONOVII NOTÆ.

III. *Qui ab animo*] Quod alicui jus naſcitur ex eo, quod quis hoc vel illud decrevit, ſtatuit, in animo habuit (exempli gratia te adoptare, hæredem facere, & ſimilia) id conſtare nequit & effectum ſortiri ex ſola mentis agitatione & commentatione: ſed ei, ad quem jus noſtrum referimus, id fuiſſe nobis animi argumentis quibuſdam externis & ſymbolis notabilibus demonſtrandum eſt.

Non fuerat congruum] Non eſt enim hominum pectora ſcrutari.

Legibus humanis] Cogitationum pœnas nemo patitur. l. 18. D. de Pœn.

Mathematicam] Neceſſariam.

Chire-

sunt homines quam quod volunt & sentiunt, & factis simulare. Neque tamen patitur natura humanæ societatis, ut actibus animi sufficienter indicatis nulla sit efficacia. ideo quod sufficienter indicatum est, pro vero habetur adversus eum qui indicavit. Ac de verbis quidem expedita res.

IV. 1. Factis intelligitur derelictum quod abjicitur, nisi ea sit rei circumstantia, ut temporis causa & requirendi animo abjectum censeri debeat. Sic * chirographi redditione censetur remissum debitum. Recusari hæreditas, inquit Paulus, *a* non tantum verbis, sed etiam re potest, & quovis indicio voluntatis. Sic si is qui rei alicujus est dominus, sciens cum altero eam rem possidente tanquam cum domino contrahat, jus suum remisisse merito habebitur: quod cur non & inter reges locum habeat, & populos liberos nihil causæ est.

2. Simile est quod superior concedens inferiori, vel imperans id facere quod facere licite non potest, nisi lege solvatur, lege solvisse eum intelligitur. Venit enim hoc non ex jure civili, sed ex jure naturali, quo quisque suum potest abdicare, & ex naturali præsumptione, qua voluisse quis creditur quod sufficienter significavit: quo sensu recte accipi potest quod *b* Ulpianus dixit, juris gentium esse acceptilationem.

V. 1. Sub factis autem moraliter veniunt & non facta, considerata cum debitis circumstantiis. Sic qui sciens & præsens tacet videtur consentire: quod & lex Hebræa agnoscit Numer. XXX. 5. & 12. nisi circumstantiæ ostendant, quominus loquatur, metu eum vel alio casu impediri. Sic amissum censetur id * cujus recuperandi spes projicitur, ut porcos à lupo raptos, & quæ naufragio amittimus nostra esse desinere ait Ulpianus, non statim, sed ubi recipi non possunt, id est ubi non est cur credatur aliquis animum domini retinere: ubi nulla talis voluntatis indicia exstant. Nam si missi essent qui rem inquirerent, si promissum μήνυτρον, aliud esse judicandum. Sic qui rem suam ab alio teneri scit, nec quicquam contradicit multo tempore, is nisi

a L. Qua ratione. §. ult. D. de acq. rer. dom. L. Qui levandæ. IX ad l. Rhod. l. Falsus. §. si jactum. D. de furtis. L. Labeo. D. de pactis. L. Recusari. D. de acq. vel omitt. hered. L. Quidam. D. de rer. jud. L. Barbarius. de off. Prætoris.

b L. an inutilis. D. acceptil.

GROTII NOTÆ.

Chirographi redditione] Vide legem secundam D. de pactis.

Cujus recuperandi spes projicitur] id יאוש dicitur Hebræis Jurisconsultis.

GRONOVII NOTÆ.

Adversus eum] Ita ut ei noceat, damnum in re aut existimatione afferat, si postea se voluisse aliter ostendat, quam indicavit.

IV. 1. *Requirendi animo*] Ut, ubi licuerit, repetas recolligasque.

Sed etiam re] Non adeundo, quum sciat se adire debere.

2. *Lege solvisse*] Ut cum imperator jubet occidere aliquem, solvit eum lege Cornelia, vel, *Non occides.*

Juris gentium] Cum sit revera juris civilis §. 2. Inst. Quib. mod. tol. oblig.

V. 1. *Moraliter*] Per commodam & moribus receptam interpretationem, quædam, quæ facta non sunt, pro factis habentur.

Non facta] Actus negativi, infra num. 8.

Μήνυτρον] Indicii præmium.

Non

nisi causa alia manifeste appareat, non videtur id alio fecisse animo, quam quod rem illam in suarum rerum numero esse nollet. Et hoc est quod alicubi dixit Ulpianus, ædes longo silentio videri pro derelicto à domino habitas. *Parum juste* (rescripsit Pius Imperator) *præteritas usuras petis, quas omisisse te longi temporis intervallum indicat; quia eas à debitore tuo, ut gratior apud eum videlicet esses, petendas non putasti*

L. Pomponius, D. de acq. rerum. dom. L. Si finita, §. non autem statim. D. de damno infecto. L. cum quidam §. di uno. D. de usuris. Thom. 1. 2. q. 97. art. 3. Suar. l. VII de legibus, c. 15.

2. Cui simillimum quid in consuetudine apparet. Nam hæc quoque, semotis legibus civilibus quæ certo tempore ac modo eam introduci volunt, à populo subdito introduci potest ex eo quod ab imperium habente toleratur: tempus vero quo illa consuetudo effectum juris accipit non est definitum, sed arbitrarium, quantum satis est ut concurrat ad significandum consensum.

3. Sed ut ad derelictionem præsumendam valeat silentium duo requiruntur, ut silentium sit scientia, & ut sit libere volentis. nam * non agere nescientis, caret effectu; & alia causa cum apparet, cessat conjectura voluntatis.

VI. Ut hæc igitur duo adfuisse censeantur valent & aliæ conjecturæ: sed temporis in utrumque magna vis est. Nam primum fieri vix potest, ut multo tempore res ad aliquem pertinens non aliqua via ad ejus notitiam perveniat, cum multas ejus occasiones subministret tempus. Inter præsentes tamen minus temporis spatium ad hanc conjecturam sufficit quam inter absentes, etiam seposita lege civili. Sic & incussus semel metus durare quidem nonnihil creditur, sed non perpetuo, cum tempus longum multas occasiones adversus metum sibi consulendi, per se, vel per alios suppeditet, etiam exeundo fines ejus qui metuitur, saltem ut protestatio de jure fiat, aut, quod potius est, ad judices aut arbitros provocetur.

L. Hoc jure. §. ductus. D. de aqua quot. & æst.

VII. Quia

GROTII NOTÆ.

Non agere nescientis, caret effectu] Vide infra hoc libro, cap. XXII, §. 11. Adde si vacat Batt. Soc. consilio CLXXXVII, col. 8. Meischnerum decisione Camerali IX, n. 113, Tomo III.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Certo tempore*] Interpp. ad §. 12. Inst. de j. nat. gent. civ. minimum requirunt decennium & duos actus, aut complures actus minore tempore, præsertim si judicio contradictorio probata sit.

1. *Non agere nescientis*] Qui silet aut quiescit ignorans sibi loquendum aut agendum esse, præjudicium sibi non facit.

Alia causa] Quoties intelligitur aliud quid, quam neglectum & sensum voluntarium, esse quod illum silere cogat, non creditur silere, quia id, quod dissimulat, velit, sed quia loqui non audeat.

VI. *Seposita lege*] Quæ res immobiles inter præsentes decennio, inter absentes 20. annis statuit usucapi.

Incussus semel] Si quis tacuit aut passus est quid fieri timore perculsus, eum timorem vim eandem habere per aliquantum temporis satis præsumitur.

Tempus

VII. Quia vero * tempus memoriam excedens quasi infinitum est moraliter, ideo ejus temporis silentium ad rei derelictæ conjecturam semper sufficere videbitur, * nisi validissimæ sint in contrarium rationes. Bene autem notatum est à prudentioribus Jurisconsultis, * non plane idem esse tempus memoriam excedens cum centenario, quanquam sæpe hæc non longe abeunt: quia * communis humanæ vitæ terminus sunt anni centum, quod spatium ferme solet ætates hominum, aut * γενεὰς tres efficere: quas Antiocho Romani objiciebant, cum ostenderent repeti ab eo urbes quas ipse, pater, avus nunquam usurpassent.

Eustath. ad Iliadis a. Liv. XXXIV.

VIII. 1. Objiciat aliquis, cum homines se suaque ament, non debere eos credi quod suum est jactare, ac proinde actus negativos, etiam cum magno temporis spatio, non sufficere ad eam quam diximus conjecturam. Sed cogitare rursum debemus, bene sperandum de hominibus, ac propterea non putandum eos hoc esse animo ut rei caducæ causa hominem alterum velint in perpetuo peccato versari, quod evitari sæpe non poterit sine tali derelictione.

2. De

GROTII NOTÆ.

Tempus memoriam excedens] Andreas Knich in tractatu de Jure territorii. Reinking. lib. 1, classe v, cap. 11. n. 5. Oldendorp. classe III, art. 2.

Nisi validissimæ sint in contrarium rationes] Menochius 1, cons. xc.

Non plane idem esse] Balbus de præscriptionibus id notavit, & in eodem argumento Covarruvias. Reinking. dicto lib. 1. classe v, c. 11. n. 40. de tempore memoriam excedente vide eruditissimum Fabrum in consilio pro Ducatu Montisferratensi.

Communis humanæ vitæ terminus] Αἰῶνος μᾶλλον ἢ τοῦ χρόνου dixit Justinianus, in edicto quinto edito in Notis ad arcanam historiam Procopii.

Γενεὰς tres] Nam γενεὰ est τριακονταετία, triginta annorum ætas, ut Porphyrius notat in Homericis quæstionibus. Tres γενεὰς sæculum exponit Herodianus Severo. in CCC annis decem in Ægypto fuisse reges notat Philo in legatione. Lacedæmone annis quingentis reges quatuordecim: Plutarcho indicante in Lycurgo. Justinianus in Novella CLIX vetat in judicia deduci causam, quod jam quatuor γενεαὶ exiissent.

GRONOVII NOTÆ.

VII. *Tempus memoriam*] Quod quando fuerit, nemo superest, qui meminerit, pro infinito est per humanam imbecillitatem, etsi revera fines certos habuerit.

Ejus temporis silentium] Tantum per spatium temporis non declarasse voluntatem suam ad rei dominium tenendum.

Γενεὰς tres] Nam γενεὰ triginta annorum.

VIII. 1. *Jactare*] Ultro projicere ac per lasciviam alienare.

Actus negativos] Patientiam finendi alios nostris rebus frui: actus, quibus nihil agendo hoc videmus agere, ut rem nostram ejuremus & abnegemus, dum alium pro domino ejus se gerentem non appellamus, neque interpellamus.

Conjecturam] Alienationis.

Bene sperandum] Quamdiu contrarium non evidenter pateat & constet, putandum inter sese homines esse faventes, & quemvis alterius causa velle.

Velint in perpetuo] Quod fiet, si retineant animo dominium rei, quam tamen

2. De imperiis vero, quanquam ea magni fieri solent, scire debemus magna esse onera, & quæ non bene administrata hominem divinæ iræ reddant obnoxium: ac sicut durum esset, qui se tutores dicerent, damno pupilli litigare uter ad tutelam jus habeat; aut, qua similitudine ad hanc rem Plato utitur, nautas navis periculo certare quis eorum potissimum gubernaret: ita non semper laudandos qui cum summa jactura, sæpe & cum sanguine innocentis populi, disceptare cupiant quis ejus populi rem sit curaturus. Laudatur ab antiquis Antiochi dictum, qui populo Romano gratias egit, quod * nimis magna procuratione liberatus modicis terminis uteretur. Inter multa a Lucano sapienter dicta illud non postremum est:*

Cicero pro Dejot.

Lib. 1.

Val. Max. l. XIV. c. 1.

tantone novorum
Proventu scelerum quærunt uter imperet urbi?
Vix tanti fuerat civilia bella movere
Ut neuter.

3. Tum vero imperia tandem aliquando in certo & extra controversiæ aleam constitui, humanæ societatis interest; quam quæ adjuvant conjecturæ, favorabiles putandæ sunt. Nam si durum putavit * Aratus Sicyonius privatas quinquaginta annorum possessiones labefactari, quanto magis illud Augusti tenendum est, eum virum bonum ac civem esse, qui præsentem reipublicæ statum mutari non vult, & qui, ut apud Thucydidem Alcibiades loquitur, ὅσῳ ἐδέξατο χῆμα τῆς πολιτείας τοῦτο ξυνδιασώζει. quod τὴν παροῦσαν πολιτείαν διαφυλάττειν dixit Isocrates adversus Callimachum: sicut & Cicero oratione ad Quirites contra Rullum, otii & concordiæ patrono convenire ait, defendere statum reipublicæ qui quoque tempore sit: & Livius, optimum quemque præsenti statu gaudere.

Lib. XXXV.

4. Quod si etiam deficerent ea quæ jam diximus, tamen adversus præsumptionem qua quisque sua servare velle creditur, validior est altera, quod credibile non est quemquam ejus quod vult,

Ang. de Clavasio in summa, in verbo Inventa.

tamen penes alium esse tamdiu & pro sua ab eo tractari & teneri, quum sua non sit, sed aliena, patiuntur.

GROTII NOTÆ.

Nimis magna procuratione liberatus] Ejus animi videtur fuisse Jonathan Saulis filius.

Aratus Sicyonius] Sic & possessiones, ut fuerant, reliquerat Thrasybulus, pace Athenis constituta.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Magni fieri*] Majore cupiditate retineri & minus facile deseri quam res privatæ.

3. *Quæ adjuvant*] Ut hæc, qua qui longo tempore possessionem non repetivit, eam pro derelicta spernere statuitur.

Aratus Sicyonius] Cic. 2. off. 23.

Illud Augusti] Macrobius 2. Saturn. 4. Sic Justinus laudat Bacabasum, qui præsenti statu contentus, noluit conspirare cum Artabano, 3. 1.

vult, longo tempore * nullam plane edere significationem idoneam.

IX. Ac forte non improbabiliter dici potest non esse hanc rem in sola præsumtione positam, sed * jure gentium voluntario inductam hanc legem, ut possessio memoriam excedens, non interrupta, nec provocatione ad arbitrum interpellata, omnino dominium transferret. credibile est enim in id consensisse gentes, cum ad pacem communem id vel maxime interesset. Merito autem dixi possessionem non interruptam, id est, Liv. XXXV. ut Sulpitius apud Livium loquitur, *uno & perpetuo tenore ju-* Lib. XXXIV. *ris semper usurpato, nunquam intermisso.* Idem alibi dixit: *perpetuam possessionem, ac nullo ambigente.* nam desultoria possessio nihil efficit, quomodo Numidæ excipiebant adversus Carthaginienses: *per opportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum usurpasse jus, semperque penes eum possessionem fuisse qui plus armis potuisset.*

X. 1. Sed alia hic, & quidem perdifficilis, suboritur quæstio; an nondum natis jus suum tacite tali derelictione possit decedere. Si non posse dicimus, nihil ad tranquillitatem imperiorum ac dominiorum profecit modo data definitio, cum pleraque talia sint ut posteris debeantur. Sin posse affirmamus, mirum videbitur quomodo nocere silentium possit his qui loqui non potuerunt, quippe cum nec existerent; aut quomodo aliorum factum aliis damno esse possit.

2. Ad hujus nodi solutionem sciendum est, ejus qui nondum natus est nullum esse jus, sicut nec ulla sunt accidentia rei non existentis. Quare si populus, à cujus voluntate jus regnandi profi-

GROTII NOTÆ.

Nullam plane edere significationem idoneam] Crantzius Saxonicorum XI. n. 10, & 13.

Jure gentium voluntario inductam hanc legem] Narrat Gregoras cum Caranæ majoribus data esset ab Imperatoribus Græcis Phocæa, adjectam legem, ut singuli successores scriptam ederent professionem se eam tenere administrationem titulo, μὴ λύσειν παραχρονισθὲν τὸν ὡρισμένον δεσπότου ἔτους: ne inobservatus diuturni temporis lapsus jus Imperatoris excluderet.

GRONOVII NOTÆ.

IX. *Non interrupta*] Per veteris domini apprehensionem.

Desultoria possessio] Ad breve tempus in potestate habuisse vel possedisse. Desultores genus spectaculi, quo aliquis trahens tres vel quatuor equos in cursu ex uno in alium transiliebat. Manil. 5, 85. Flor. 3, 1. Hinc desultoria levitas eorum qui nulli rei diu immorantur.

X. 1. *Nondum natis*] Si patet, priusquam gignat, silentio & pro derelicto imperium vel dominium habendo amiserit, an filius postea in suem successionis genitus idem amisisse censendus sit.

Nihil profecit] Quia filius ille, postquam suæ tutelæ factus erit, semper turbaturus est, quod patet concessit.

Cum pleraque] Imperia & dominia.

Ut posteris] Successione hæreditaria transeant.

2. *A cujus voluntate*] Qui regem sibi, qua conditione voluit, præfecit.

Neque

proficiscitur, voluntatem mutet, iis qui nondum nati sunt, ut quibus jus quæsitum nondum est, nullam facit injuriam. Sicut autem populus expresse mutare voluntatem potest, ita & tacite credi mutasse. Mutata igitur populi voluntate, * neque dum existente eorum jure qui exspectari possunt; parentibus autem è quibus nasci possunt, qui jus suo tempore essent habituri, id ipsum jus derelinquentibus; nihil est quod obstet quominus illud ut derelictum ab alio occupari possit.

3. Agimus de naturali jure, nam jure civili ut aliæ fictiones ita & hæc introduci potest, * ut eorum qui nondum sunt personam lex interim sustineat, atque ita impediat ne quid adversum eos occupari possit: quod tamen leges velle non temere censendæ sunt, quia privata ista utilitas publicæ valde repugnat. Unde & illa Feuda quæ non ex jure proximi possessoris, sed ex vi investituræ primitivæ deferuntur, longo satis tempore acquiri posse receptior sententia est; quod ad jura Majoratus, & ad res fideicommisso obnoxias; non infirmis rationibus subnixus producit summi judicii Jurisconsultus Covarruvias.

C. possessor. p. 3. §. 3. Spec. tit. de feu. §. Quoniam, vers. 3. quæritur. Chass. de cons. Burg. de mains-mortes, §. 6. vers. par an & jour. n. 2. Cravet, de ant. temp. p. 4. §. Materia, n. 90.

4. Nihil enim prohibet quominus lege civili jus tale introduci possit, quod uno actu alienari licite non possit; possit tamen

GROTII NOTÆ.

Neque dum existente eorum jure qui expectari possunt] Multa sunt in historiis talium derelictionum exempla. Vide unum illustre in Ludovico IX, Francorum rege, pro se liberisque abdicante jus, quod per Blancam matrem in Castellæ regnum habere poterat, apud Marianam libro XIII, c. 18.

Ut eorum qui nondum sunt, personam lex interim sustineat] Ut lex civilis in hæreditate jacente.

GRONOVII NOTÆ.

1. *Eorum qui nondum*] Ut, quod hi non possunt acquirere vel retinere, quia nondum existunt, id acquirant vel retineant beneficio legis, quæ rationem habuit etiam futurorum, quasi jam essent.

Non ex jure proximi] Quæ obveniunt tertiis vel quartis, non tanquam successoribus & hæredibus proximi vasalli vel feudatarii, sed tanquam simul nominatis & adoptatis, cum primus investiretur, in casum deficientis ejus.

Jura majoratus] Prærogativas seniorum sive majorum natu. Πρωτοτόκια τὰ προσβεῖα τῶν πρωτοτόκων. hic feuda regalia, emphyteuses, anniversaria, sive capellæ, jus patronatus, fideicommissa, & quæ pro indiviso ab uno ad alium derivantur in familia aliqua. Auctor de Majoratu 2, 15. 4. p. 165. Voyage d'Espagne cap. 10. p. 62. *La noblesse d'Espagne a un beau droit, si au moins il luy est bien conservé, c'est que pour endettée qu'elle soit, on ne peut luy saisir que le revenu de son bien, parcequ'il est tout en Majorazgo, c'est à dire fidei commis.* Et cap. 11. p. 75. *Quand il les vit engagez de toutes parts, il permit qu'on se pust attaquer à leurs fiefs, & ainsi osta le privilege de Majorazgo, qui estoit le plus beau qu'eust la noblesse d'Espagne.*

Res fideicommisse] Quas ita tenet hæres vel dominus, ut alienare aut minuere nequeat, sed ex instituto ejus, unde accepit, compellitur, integras servare proximo successori.

4. *Uno actu*] Traditione, venditione, &c.

tamen ad vitandam dominiorum incertitudinem certi temporis neglectu amitti: atque ita etiam, ut exstituris salva sit actio personalis adversum eos qui neglexerunt, aut eorum hæredes.

XI. Ex his quæ diximus apparet, & regi adversus regem, & populo libero adversus populum liberum jus acquiri posse, ut expresso consensu, ita derelictione, & eam secuta aut ex ea vim novam capiente apprehensione. Nam quod dicitur, quæ ab initio non valent ex post facto convalescere non posse, hanc habet exceptionem, nisi causa nova jus per se parere idonea intercesserit. Similiter & alicujus populi rex verus amittere poterit regnum & populo subjici; & qui revera non rex, sed princeps erat, * rex summo cum imperio fieri; & summum imperium quod penes populum, aut penes regem in solidum erat, inter eos dividi.

XII. 1. Illud etiam indagari operæ pretium est; an lex de usuca-

GROTII NOTÆ.

Rex summo cum imperio fieri] Vide Vasquium controversiarum illustrium libro 1, c. XXIII. 1. Adde eundem libro II, c. LXXXII, 8, 9. & sequentibus. vide & Panormitanum lib. 1, cons. LXXXII. Et Peregrinum de Jure Fisci VI, c. VIII. §. 10.

GRONOVII NOTÆ.

Adversum eos] Non adversus eum, qui usucepit.

XI. *Convalescere non posse*] Quod hic posset dici adversus eum, qui primum aliena invasit.

Causa nova] Ut hic longum tempus, & veteris domini silentium.

Populo subjici] Rex legibus solutus poterit legibus subjici.

XII. 1. *Illud etiam &c.*] In quæstione, an partes summi imperii, seu jura majestatis possint præscribi, vix ausim repugnare sententiæ auctoris, ne crabrones irritem, adeo in eam certatim irruunt Politici. Etsi primo suspecta est aulicæ adulationis: deinde ferit ipsos principes: nam quum nemo tota Europa principum aut regum jura illa majestatis absoluta, illud summum imperium, quale fingunt, ab suo populo acceperit, sed quicunque illud tenent usurpatione, præscriptione, patientia populorum teneant: si ea jura præscribi non possunt, ne ipsi quidem illa præscribere, & longi temporis usurpatione acquirere potuerunt: denique eosdem principes, si partes illorum jurium à majoribus neglectas, aut ordinibus concessas hac politicorum disputatione inducti improvide repetant, obnoxios reddit turbis domesticis ac seditionibus, tanquam libertatis oppressores: cujus rei lugubre exemplum in rege cætera optimo præbet Albion. Valeat tamen ipsa, sed argumenta consideremus.

Ait affirmare Jurisconsultos, qui has quæstiones tractant ex jure civili Romanorum. Quasi ex jure civili Romanorum didicerit Lycurgus, ut *legum suarum non inventione quam exemplo esset clarior, nec quidquam in alios sanciret, cujus non ipse in se documentum daret*, Justin. 3, 2. Quasi ex eodem in se fuerit severus Charondas, qui lege lata, ne quis in concionem veniret armatus, seditione orta, dum ipse ex agro accinctus ferro domum redit subito de via in concionem, sicut erat, progressus, dicente quodam, *legem ais te latam ipse destruis*, respondit, *minime, sed ratam faciam*, gladioque stricto incubuit. Diodor. 17, 9. Quasi ex jure civili Theodosius ad filium apud

usucapione aut præscriptione, condita ab eo qui habeat summum imperium, pertineat etiam ad ipsum jus imperii, & ejus partes necessarias quas alibi explicavimus. Pertinere arbitrari videntur Jurisconsulti non pauci, qui quæstiones de summo imperio ex jure tractant civili Romanorum. * Nos aliter arbitramur, nam ut quis legibus obligetur, requiritur in legis auctore & potestas & voluntas, saltem præsumpta. Se per modum legis, id est per modum superioris, obligare nemo potest: & hinc est quod legum auctores habent jus leges suas mutandi: Potest

Bart. in l. Hostes. D. de capt. & in l. 1. D. de aqua pluv. arc. Jas. cons. 70. lib. III. Aymon. de antiq. p. 4. versic. materia ista, n. 62.

apud Claudianum in IV. consul. Honorii:

In commune jubes si quid, censesve tenendum
Primus jussa subi, tunc observantior aqui
Fit populus, nec ferre negat, cum viderit ipsum
Auctorem parere sibi.

Itaque si naturæ jus respicimus, quæ semper tendit ad optimum, & cum dictitat esse legislatorem, qui sit omnium justissimus, non est dubium, quin illa præcipiat. Quod quisque in alium statuerit, ipse eodem jure utatur. Ut quis legibus obligetur, requiri ait in legis auctore voluntatem, saltem præsumptam. In bono præsumi quis neget? in malo, qui legum suarum lator & eversor est, ut de Pompejo Tacitus loquitur, quis speret?

GROTII NOTÆ.

Nos aliter arbitramur] Et Don Garzias Mastrill. de Magistratu lib. III, c. II, 26. Joh. Oldendorpius consil. Marp. V, n. 47. volum. I.

GRONOVII NOTÆ.

Ad ipsum jus imperii] Bodin. lib. I. cap. 10.

Quas alibi] I. 3, 6.

Se per modum legis] Id est, per modum superioris obligare nemo potest. Falsissimum: An non populus obligat se lege, cum legem jubet? annon legem fecit se superiorem? Cur ergo legum imperia Romæ fuisse ejectis regibus ait Livius? si quis ipsum sese obligare potest sponsione, si jurejurando, quidni & lege? lex est communis sponsio civium, inquit JC. lex est quasi sacramentum civium; unde leges Pythagoræorum collegii *sodalitii juris sacramenta* dicit Justinus. Sophistica cavillatio, quam didicit à Bodino I, 8, 134.

Hinc est quod legum auctores jus habent leges suas mutandi] Pessimum principium, & prorsus tyrannicum, mutandæ legis, quia auctor ea obligatus non est. Immo hinc auctor legum jus habet mutandi, quod salus populi suprema lex est. Hinc salus populi est lex summa, quum ejus causa comparatæ sint leges omnes, & ad illam referantur, simul atque aliqua lex inferior ei pugnare deprehenditur, absolvit Populum vel Principem ab ea, quam se fecit superiorem, lege, & jus ei dat inutilem & degenerantem dominum exsuendi.

Agnoscit tamen ex æquitate naturali obligari legislatorem sua lege: non tamen directe, sed per reflexionem quatenus pars est communitatis. Atqui non aliter est legislator, quam qua caput, qua pars est, primaria quidem pars tamen corporis. Itaque pessime facit, cum quod voce ædificat, exemplo destruit, nec tam se ad usum communitatis, quam illam ad libidinem suam aptat. A Saule in regni initiis ait hoc observatum. Quasi significet, id non fuisse observaturum, si fuisset confirmatior. Potest fieri: sed & fuisset tanto pejor, nec jus naturæ sed suam libidinem esset secutus.

Jus in leges suas mutandi] Falsum. id enim inde, quod salus publica suprema lex est.

Potest tamen quis obligari sua lege, non directe, sed per reflexionem, * qua scilicet pars est communitatis ex æquitate naturali, quæ partes vult componi ad rationem integri. quod à Saule in regni initiis observatum notat sacra historia Sam. XIV, 40. Sed hoc hic locum non habet, quia legum auctorem hic consideramus, non ut partem, sed ut eum in quo virtus insit integri: agimus enim de summo imperio qua tali. Sed nec voluntate adfuisse præsumitur: quia legum auctores non censentur se velle comprehendere, nisi ubi & materia & ratio legis

Ant. Cerserus de exc. regis. q. 104. Balb. de præsc. 2. p. 5. pr. q. 2. Castal. de Imp. quæst. 53. Covar. in c. peccatum, de reg. juris in 6. p. 2. §. 9. in fine.

GROTII NOTÆ.

Qua scilicet pars est communitatis] Vide infra hoc libro, titulo XX, § 22. Seneca epistola LXXXV: *Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt navem, quæ ipse quoque vector est, alteram propriam qua gubernator est.* Tractant hoc Claud. Seisellus de rep. Gal. lib. 1. Chassanæus de Gloria mundi parte V, cons. 5. Gaillius lib. II, obs. LV, num. 7. Bodinus de republica, lib. 1, c. VIII. Reinkinck. 1, c. XII.

GRONOVII NOTÆ.

Pars est communitatis] Infra 2, 20, 24.

In regni initiis] Hoc est, quum retineret mores, nondum à fortuna corruptus.

Sed hoc hic locum non habet, quia legum auctorem consideramus, hic non ut partem, sed ut eum, in quo virtus sit integri] Hoc illudere est: Legis auctor in lege ferenda consideratur non ut pars communitatis, sed ut is in quo virtus sit integri: ergo sua lege non tenetur. Negamus etiam consequentiam. diximus etiam, quoties integrum, hoc est, populus omnis, ipse legem accipit & jubet, non tantum singulis eum, sed & sibi jus ponere, non singulis tantum sed & se omni eam legem superiorem & dominam agnoscere: ergo multo magis qui repræsentat integrum.

Qua tale] De summi imperii possessore, quatenus summus est & extat supra omnes, qui agnoscunt ejus imperium.

Non censentur se velle comprehendere] Jam diximus Lycurgum & Charondam eam censionem sibi turpissimam & morte graviorem putasse.

Nisi materia & ratio legis sint universales] Quidni sit universalis hujus legis ratio? Usucapio & præscriptio longi temporis sunt pœna indiligentium patrumfamilias: à qua se eximere illum, qui pro omnibus debet vigilare, quam decorum est? Usucapio & præscriptio sunt inventæ, ne dominia rerum in incerto essent. Quid ergo indignius, aut magis dissolvendo imperio, quam jus summi imperii inter incertos vagari

Videtur potius in hac quæstione inspiciendum, quod possit præsumi de voluntate populi: is enim cum summum imperium alicui tribuit, non id ei tanquam privatam possessionem adsignat, sed instar procurationis: nec jus suum & ipse alienat, sed fidei committit: eoque dando & commendando retinet per illum, in quo virtutem esse integri voluit. Tantum statuit, neminem illud administrare, nisi quem sibi præfecit, & cui personam integri imposuit. Quam si ille negligat personam, non illud jus redditur vacuum & sine domino, ut possit occupari, sed populi manet. Populum enim intelligimus perfectam societatem, quæ non intelligitur se velle in prædam dare, ac patere rapinis occupantium. Itaque juris istius æterna auctoritas est, non ob personam legislatoris, qui si diis placet, omnibus ab se latis legibus liber sit, sed ex persona populi, quam legislator ille repræsentat, cujusque æter-

legis ſunt univerſales, ut in æſtimandis rerum pretiis. At ſummum imperium non eſt paris rationis cum rebus aliis: imo nobilitate ſua res alias multum excedit. Neque ullam vidi legem civilem de præſcriptione agentem, quæ ſummum imperium comprehenderet, aut comprehendere voluiſſe probabiliter cenſeri poſſet.

2. Unde ſequitur, neque tempus lege definitum ſufficere ad acquirendum ſummum imperium aut partem ejus neceſſariam, ſi deſint conjecturæ naturales de quibus ſupra egimus: neque tantum temporis ſpatium requiri, ſi intra id tempus eæ conjecturæ quantum ſatis eſt adſint: neque legem civilem quæ acquiri certo tempore res vetat ad res ſummi imperii pertinere. Poſſet tamen in ipſa imperii delatione populus ſuam exprimere voluntatem; quo modo ac tempore amitti imperium non utendo poſſet: quæ voluntas ſequenda haud dubie eſſet, nec infringi poſſet à rege etiam ſummum imperium obtinente. quia non ad imperium ipſum, ſed ad ejus habendi modum pertineret: quo de diſcrimine alibi diximus.

XIII. Ea vero quæ de ſummi imperii natura non ſunt, nec ut proprietates naturales ad eam pertinent, ſed aut ſeparari ab ea naturaliter poſſunt, aut ſaltem cum aliis communicari, omnino ſubjacent legibus populi cujuſque civilibus quæ de uſucapione & præſcriptione factæ ſunt. Sic ſubditos eſſe videmus, qui præſcriptione acquiſierunt ut appellari ab iis non poſſit: ita tamen

æternum jus tuetur. Quemadmodum Cancellarius ille Galliæ Regem nunquam dicebat mori, ita ſummum jus nunquam fit vacuum in civitate. Nam aut ejus, cui populus dedit, ſive quaſi procuratori, ſive quaſi (quando ita vult & loquitur interdum auctor noſter) fructuario, quo extincto vel fructum negligente proprietas ſalva eſt populo, qui nunquam moritur. Ita ſemper poſſidetur, nec jure poteſt à quoquam invadi.

Quod autem negat [illegible] ſe ullam vidiſſe legem civilem de præſcriptione agentem, quæ ſummum imperium comprehenderet, aut comprehendere voluiſſe probabiliter cenſeri poſſet: ejus rei duplex eſt ratio: prior, quod nullus populus jus ſuum minuere voluit, nec juſtiſſimam, certiſſimam, æternam poſſeſſionem ſuam facere dubiam: altera, quod invaſores ac tyranni, præterquam quod bona fide deſituuntur, armorum vi, & ſi libet, populo in obſequia jurare coacto, aut alia ſpecie juris utuntur, ut ad præſcriptionem decurrere illis neceſſe non ſit.

In æſtimandis] Si lege princeps ſtatuat mercibus pretium, non minoris eas ipſe comparabit.

2. *Tempus lege definitum*] Ad res privatas uſucapiendas.

Conjecturæ naturales] Quæ voluiſſe interpretantur, quod quis ſatis ſignificavit, num. 4.

Intra id tempus] Citiusquam lege definitum.

Alibi] I. 1. 11.

XIII. *Præſcriptione*] Longi temporis uſu.

Ut appellari] Ut res à judicibus eorum decisa ad aliud, tanquam ſuperius, tribunal deferri, & iterum cognoſci nequeat.

Covar. c. possess. p. 2. §. 2. n. 12, 13.

men ut semper aliqua ab eis sit provocatio, per supplicationem scilicet, vel alium modum. Nam ut ab aliquo nulla ratione possit provocari, cum persona subditi repugnat, ac proinde ad summum imperium aut partem ejus pertinet, nec potest aliter acquiri quam secundum jus naturale, cui summa imperia subjacent.

XIV. 1. Ex his apparet quatenus recipi possit * quod ajunt nonnulli, semper licere subditis si possint in libertatem, eam scilicet quæ populi est, se vindicare: quia quod vi partum est imperium, vi possit dissolvi; quod autem ex voluntate sit profectum, in eo pœnitere liceat, & mutare voluntatem. Nam & quæ vi parta primum sunt imperia, possunt ex voluntate tacita jus firmum accipere, & voluntas aut ex initio constituti imperii aut ex post facto esse potest talis, ut jus det quod in posterum à voluntate non pendeat. Agrippa rex apud Josephum in oratione ad Judæos, qui ex præposteto repetitæ libertatis studio Zelotæ dicti sunt, sic ait: *Intempestivum est nunc libertatem concupiscere. Olim ne ea amitteretur certatum oportuit. Nam servitutis periculum facere durum est, & ne id subeatur honesta certatio. At qui semel subactus deficit, non libertatis amans dicendus est, sed servus contumax.* Atque ipse Josephus ad eosdem: * *Honestum quidem est pugnare pro libertate, sed id olim factum oportuit. At qui victi semel sunt, & longo tempore paruerunt, si jugum excutiant, faciunt quod desperatorum hominum est, non quod libertatem amantium.* Et hoc ipsum Cyrus olim Armenio regi dixerat, qui rebellioni suæ obtendebat libertatis pridem amissæ desiderium.

Xenoph. de Cyri instit. III.

2. Cæterum quin & regis longa patientia talis qualem supra descripsimus, possit populo sufficere ad pariendam libertatem publicam, ex præsumta imperii derelictione, minime dubitandum arbitror.

XV. Jura vero quæ non habent quotidianum exercitium, sed semel ubi commodum erit, * ut luitio pignoris; item jura

GROTII NOTÆ.

Quod ajunt nonnulli] Ut Vasquius dicto libro II, c. LXXXII, n. 3.

Honestum pugnare pro libertate, sed id olim factum oportuit] Eadem ferme verba reperies in oratione comitis Blanderatensis ad Mediolanenses apud Radevicum I, c. 40.

Ut luitio pignoris] Vide Parutam historia Venetæ VII.

GRONOVII NOTÆ.

Cum subditi personæ repugnat] Aut pugnat, aut subditi personæ repugnat, voluit dicere.

Secundum jus naturale] Quo cujusque est, quod ut esset, ipsi fecimus.

XIV. 1. *Licere subditis*] 1, 3, 12.

Quæ populi est] Civilis, non personalis.

A voluntate] Contraria voluntate nequeat irritum reddi. Sic Justinus regem ait apud Persas nonnisi morte mutari.

XV. *Luitio pignoris*] L. 9. C. de pign. act. si non fuerit conventum de certo tempore, intra quod sui debeat. 3, 20, 60. Adde Freheri Paterg. 1, 10.

Jura

jura libertatis quibus actus is qui exercetur non eſt directe contrarius, ſed ei ineſt ut pars ſuo integro; velut ſi quis per centum annos ſocietatem cum uno duntaxat vicino habuerit, cum tamen habere & cum aliis poſſet, non amittuntur niſi ex quo tempore interceſſit prohibitio aut coactio, eique paritum eſt cum ſufficienti conſenſus ſignificatione. quod cum non juri civili tantum, ſed & rationi naturali congruat, merito locum habebit etiam inter ſummæ fortunæ homines.

Jura libertatis] In argumento capitis vocat jura meræ facultatis, quæ non alligantur certæ legi aut pacto aut conditioni, nec præfixo tempori aut ſtatuto modo: ſed quæ poſſis uſurpare & non uſurpare, vel uſurpare, quoties libet & quando libet: ad quæ quis actione cogi non poteſt. Ea non poſſe præſcribi aut præſcriptione tolli probant Dd. ex l. 2. D. de via publ. & itinere publico ref. Gail. lib. 2. Obſ. cap. 1. n. 4. Tale jus fluminis Dialis in ſenatum veniendi apud Livium 27, 9.

CAPUT V.

De acquiſitione originaria juris in perſonas: ubi de jure parentum: de matrimoniis: de collegiis: de jure in ſubditos: ſervos.

I. *De jure parentum in liberos:*
II. *Diſtinctio temporis infantiæ: & ibi de infantium dominio in res.*
III. *Temporis extra infantiam in familia:*
IV. *Ibi de jure coërcendi liberos:*
V. *De jure vendendi liberos:*
VI. *Temporis extra infantiam & familiam.*
VII. *Diſtinctio poteſtatis parentum naturalis & civilis.*
VIII. *De jure mariti in uxorem.*
IX. *Inſolubilitas & adſtrictio ad unam uxorem an ſint neceſſaria ad matrimonium ex lege naturæ, an tantum ex lege Euangelica.*
X. *Jure naturæ ſolo irrita non eſſe connubia ob defectum conſenſus parentum.*
XI. *Ex lege Euangelica irrita eſſe connubia cum alieno viro & uxore.*
XII. *Illicita & irrita eſſe jure naturæ connubia parentum cum liberis.*
XIII. *Connubia fratrum cum ſororibus, item novercæ cum privigno, & ſoceri cum nuru, ac ſimilia, illicita & irrita eſſe jure divino voluntario.*
XIV. *Non idem videri de connubiis cum propinquis ulterioris gradus.*
XV. *Poſſe eſſe quædam connubia & licita, quæ à legibus appellentur nomine concubinatus.*
XVI. *Poſſe quædam connubia illicita contrahi, & tamen rata eſſe.*

XVII. *Jus majoris partis in quibusvis societatibus.*
XVIII. *Par numero qua sententia prævaleat.*
XIX. *Quæ sententia dividenda aut conjungenda.*
XX. *Absentium jus præsentibus accrescere.*
XXI. *Ordo quis inter pares, etiam reges.*
XXII. *In societatibus quæ fundamentum habent in re sententias æstimandas secundum partes quas quisque habet in re.*
XXIII. *Jus civitatis in subditos.*
XXIV. *An civibus à civitate discedere liceat, per distinctionem explicatur.*
XXV. *Jus civitati nullum in exsules.*
XXVI. *Jus ex consensu in filium adoptatum.*
XXVII. *Jus in servos.*
XXVIII. *Quatenus in hoc jure dicatur inesse jus vitæ ac necis.*
XXIX. *Quid ex jure naturæ statuendum de his qui ex servis nascuntur:*
XXX. *Servitutis diversa genera.*
XXXI. *Jus ex consensu in populum qui se subjicit.*
XXXII. *Jus ex delicto in personam.*

I. NON in res tantum, sed & in personas jus quoddam acquiritur, & originarie quidem ex generatione, consensu, delicto. Generatione parentibus jus acquiritur in liberos: utrique inquam parentum, patri & matri: * sed si contendant inter se imperia, præfertur patris imperium, ob sexus præstantiam.

II. 1. Di-

GROTII NOTÆ.

SED *si contendant inter se imperia præfertur patris imperium*] Seneca libro III, controversia XIII: *Prima partes sunt patris, secunda matris.* Chrysostomus I ad Cor. XI, 3: εἰρηται ὑποτεταγμένη τοῦ ἀνδρὸς ἡ γυνὴ· ἐπὶ ἰσοτιμίας γὰρ ἦλθε πολλῆς· nempe vita femina subjicitur, nam æqualitas honoris pugnam parit. Idem ad Ephesios capite IV: ἀρχὴ δίδυσιν ἐστὶ ἡ γυνὴ· μήτε δὲ αὐτὴ τῷ ἰσοτιμίαν ἀπαιτεῖτω (ὥστε γὰρ τῷ κεφαλὴν ἐστι) μήτε ἐκεῖνος ὡς ὑποτεταγμένῃ κατατρεχέτω. σύμφ γάρ ἐστι· *Secunda potestas est mulier, neque ergo ipsa æquum sibi jus vindicet (sub capite enim est) nec eum, quod subdita sibi est, contemnat maritus, corpus enim est.* Deinde: δίδυσιν ἐστὶ ἀρχὴ αὐτῷ, ἀρχὴ ἔχουσα καὶ πολλὴν τὴν ἐπιμέλειαν, ἀλλ' ὅμως ἔχει τι πλέον ἡ ἐκείνη: *Altera potestas illa est, imperium & ipsa habens, multumque in hanc conferris, sed tamen plusculum habet vir.* Augustinus epist. CXCI: *Filius ex legitimo nuptiis susceptus magis in patris est, quam in matris potestate.* Gregoras libro VII, ubi de Andronico Palæologo & Irene, agit: προσῳκειώθη ὁ καὶ τῷ μᾶλλον ἢ πατρὶ τὸ μὴ τὸν ἧττον τῆς τῶ πατρὶ πειθοῦς βαίνειν δεῖ τὸ παιδὶ μᾶλλον ἢ τῇ μητρί: *Addebat illegitimo vestro patrem posse, nec quicquam intercedere quo minus patris de filio valeret voluntas, etiam pra materna.* De reverentia matri debita vide L. congruentius. C. de pactis.

GRONOVII NOTÆ.

I. *Contendant inter se*] Aliud pater, aliud mater præcipiat, unique in mediis & in utramque partem permissis. Quintil. decl. 6. *Paterum quidem fortiter dicere: Pater jussit &c.*

Sint

II. 1. Distinguenda autem sunt in liberis tria tempora: primum tempus imperfecti judicii, ὃ βουλόμενόν ἁπλῶς, ut Aristoteles loquitur, dum abest προαίρεσις, vis electrix, ut idem alibi: secundum tempus perfecti judicii, sed dum filius pars manet familiæ parentum ἕως ἂν μὴ χωρισθῇ, ut loquitur idem Aristoteles: tertium postquam ex ea familia excessit. * In primo tempore omnes liberorum actiones sub dominio sunt parentum: æquum enim est, ut qui se regere non potest regatur aliunde. Æschyli dictum est:

Pol. 1. c. ult. Nic. IV. 3.

Eth. v. c. 10.

ætas prima, ceu brutum pecus,
Ut educetur mentis aliena indiget.

At alius naturaliter inveniri non potest, cui regimen competat quam parentes.

2. Est tamen eo quoque tempore filius aut filia capax dominii in res ex jure gentium, sed exercitium impeditur ob eam quam diximus judicii imperfectionem. Habent jus, ut de pueris Plutarchus loquitur, ἐν κτήσει non ἐν χρήσει. Quare ut res omnes liberorum parentibus acquirantur non naturale est, sed ex quorundam populorum legibus, quæ & patrem a matre in hac re distinguunt, & filios non emancipatos ab emancipatis, & naturales a legitimis. quæ discrimina natura ignorat; exceptâ ea quam dixi sexûs præstantiâ, ii imperia inter se contendant.

Supra III. 9. 6.

De Fort. Alex. II.

III. In secundo tempore, cum jam judicium ætate maturuit, subsunt parentum imperiis non aliæ actiones quam * quæ ad familiæ paternæ aut maternæ statum aliquid momenti habent. æquum enim est ut pars conveniat cum ratione integri. In cæteris autem actionibus habent tum liberi ἐξουσίαν, id est facultatem moralem agendi, sed tenentur tamen in illis quoque studere semper ut parentibus placeant. Verum hoc debitum cum non

Sint sane jura patria, sedeatque medius inter duos judex: non comparabo personas, quamvis apud omnes gentes plus juris habeat pater.

GROTII NOTÆ.

In prima tempore] Sunt ea ætate ita parentum, ut alia quæ parentes possident, ait Maimonides canonibus Pœnitentialibus capite VI. §. 2.

Quæ ad familiæ paternæ aut maternæ statum aliquid momenti habent] Ita explicat Maimonides legem, quæ est Num. XXX, 10.

GRONOVII NOTÆ.

II. 1. *Vis electrix*] Delectus ad discrimen rerum noxiarum & utilium.

Dominio] Regimine, moderatione.

2. *Dominii juris*] Potest enim & infantibus donari Sueton. Tib. 6.

Imperfectionem] Imbecillitatem, debilitatem.

Ex κτήσει] Possessione, non usu.

Ut res liberorum parentibus] Instit. Per quas person. c. 2.

Naturales] Nothos, spurios, extra conjugium susceptos.

Exceptâ ea] Nisi quod in dissensione parentum quia virilem sexum præfert, patris potius judicium sequendum dictat.

III. *Quæ ad familiæ*] Vel patratæ vel omissæ patris matrisve genus & necessitudines aliqua juvare aut lædere possunt.

Et,

non sit ex vi facultatis moralis, ut illa superiora, sed ex pietate, observantia, & gratiæ rependendæ officio, non efficit ut irritum sit siquid contra sit factum, sicut nec irrita est donatio rei à quocunque domino facta contra parsimoniæ regulas.

IV. In utroque hoc tempore jus regendi, etiam jus coërcendi complectitur, quatenus nempe vel cogendi sunt ad officium liberi, vel emendandi. De gravioribus autem pœnis quid sit sentiendum, alibi erit agendi locus.

V. Quanquam vero imperium paternum ita sequitur ipsam patris personam ac ἕξιν, ut avelli transferrique in alium non possit, potest tamen naturaliter, & ubi lex civilis non impedit, pater filium oppignorare, * &c, si necesse sit, etiam vendere, ubi alia ratio eum alendi non suppetit: quod ex veteri Thebanorum lege (quam libro secundo recitat Ælianus) in populos alios videtur fluxisse: ipsa autem lex Thebana à Phœnicibus ac porro ab Hebræis venit: quam ipsam obtinuisse & apud Phrygas docet Apollonius, epistola ad Domitianum. Censetur quippe ipsa natura jus dare ad id omne, sine quo obtineri non potest quod ipsa imperat.

VI. In tertio tempore filius in omnibus est αὐτεξούσιος, suique juris, manente tamen semper illo pietatis & observantiæ debito, cujus causa perpetua est. Unde sequitur, regum actus irritos dici eo nomine non posse, quod parentes habeant.

Num. xxv. 2, 3. 4. 5. lib. de Præceptis legis, Præcepto vitaure CCCLXX.

VII. * Quicquid extra hæc est à lege est voluntaria, quæ alibi est alia. Sic jure quod Deus Hebræis dedit, potestas patris in filium aut filiam ad dissolvenda vota non erat perpetua, sed durabat quamdiu liberi * pars erant domus paternæ. Sic patria quædam potestas propria erat civium Romanorum, etiam in filios qui familiæ propriæ capita erant, quamdiu emancipati

GROTII NOTÆ.

Et, si necesse sit, etiam vendere] Jornandes historia Gotthica. *Haud enim secus parentes faciunt, salutem suorum pignorum providentes, satius deliberant ingenuitatem perire quam vitam, dum misericorditer alendus quis venditur, quam moriturus servatur.* Eam legem video & apud Mexicanos fuisse.

Quicquid extra hæc est, à lege est voluntaria] Seneca de beneficiis III, c. XI: *quia utile est juventuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus.*

Pars erant domus paternæ] Alioqui XIII anno filius erat obligandi se capax moribus Hebræis; ita illi ad dictum in Numeris locum.

GRONOVII NOTÆ.

Facultatis moralis] I, 1, 5. Quum nequeant sibi vindicare parentes tanquam suum, etsi accipiant merito quasi mercedem curæ, studii, laboris in liberis educandis.

V. *Vendere*] Ut Erisichthon filiam, Ovid. 8. Met. 860.

Hebræis] Exodi 21, 7. Quam secutus etiam Romulus. Dionys. Halic. 2, 28.

VII. *Dissolvenda vota*] Ad rescindendum & irritum faciendum, si filius familias voto nuncupato temere obligasset ad sacrum faciendum, dona templis aut sacerdotibus danda &c.

Legum

cipati non erant. *a* Qualem in liberos poteſtatem alios non habere ipſi Romani profitentur. Sextus Empiricus Pyrrhoniorum tertio : οἱ Ῥωμαίων νομοθέται τοὺς παῖδας ὑποχειρίους καὶ δούλους τῶν πατέρων ποιοῦσιν εἶναι. καὶ τὸ μέσον τῶν παίδων μὴ κωλύουσι τοὺς πατέρας, ἀλλὰ τοὺς πατέρας, ἕως ἂν ἐλευθερώσωσι οἱ παῖδες τιμῶντας μὴ τοὺς δεσπόσαντας. παρ' ἑτέροις δ' ὡς τυραννικὸν τοῦτο ἀποβάλλεται : * *Legum Romanarum auctores liberos in manu parentum ad inſtar ſervorum eſſe voluerunt ; neque ſuorum bonorum ipſos eſſe dominos, ſed parentes, donec manumittantur eo modo quo mancipia ſolent : quod alii ut tyrannicum repudiant.* Simplicius ad Epicteti enchiridium : οἱ δὲ παλαιοὶ τῶν Ῥωμαίων νόμοι τὴν ἀρετὴν τὴν τοῦ Φύσιον ὑπερεχόντως ἀποδεξάμενοι, καὶ ἀφεῖς τοὺς πόνους οἷς οἱ γονεῖς ὑπὲρ τῶν τέκνων πονοῦσι, ἅμα καὶ τὰς παίδων παιδαγωγίας ὑπομένειν βουλόμενοι, καὶ τῇ τοῦ γονέως αἰωνίῳ φυσικῇ φιλοστοργίᾳ ὑπερέχοντες, καὶ πατράσιν, εἰ βούλοιντο, τοῖς παισὶν τοὺς γονέας ἐπιτρέψαν καὶ φονέας ἀπομένοντες : *Antiqua Romanorum leges, reſpicientes tum ad eam quæ à natura eſt eminentiam, tum ad labores quos pro liberis parentes ſuſtinent, volentes præterea liberos parentibus ſine exceptione ſubjectos eſſe, credo etiam conſiſa naturali parentum amori, & venundandi, ſi vellent, liberos, & impune interficiendi parentibus jus dederunt.* Simile patrium jus apud Perſas, ut tyrannicum accuſat Ariſtoteles : quæ ideo à nobis aſſeruntur, ut accurate diſtinguamus civilia à naturalibus.

a *Inſt. de pat. poteſt.* ¶ *Jus autem.*

Lib. VIII. *Nic. c.* XII.

VIII. 1. Ex conſenſu jus in perſonas quod oritur, aut ex conſociatione venit, aut ex ſubjectione. Conſociatio maxime naturalis in conjugio apparet : ſed ob ſexus differentiam imperium non eſt commune, ſed maritus uxoris caput, nempe in rebus conjugii, & in rebus familiæ. nam uxor pars ſit familiæ maritalis. Ideo de domicilio conſtituere jus eſt marito. Siquid ultra juris maritis conceditur, ut lege Hebræa jus reſcindendi quævis vota uxoris, apud populos nonnullos jus vendendi bona

Eph. V. 23.

GROTII NOTÆ.

Legum Romanarum auctores] Philo in legatione : ἀλλ' οἱ μὲν παλαιοὶ ἐξουσίαν καὶ τοῖς πατράσιν νόμοις ἀπένειμαν παρὰ : *Patri enim in filium omnimoda poteſtas jure Quiritium competit.*

GRONOVII NOTÆ.

Manumittantur] Patria poteſtate ſolvantur emancipatione, quemadmodum ſervi ære empti manumiſſione.

Conſiſa naturali] Qui ſatis ſpondebat, parentes eo jure ad crudelitatem non abuſuros.

Civilia à naturalibus] Jus civile quorundam populorum à communibus naturæ præceptis.

VIII. 1. *Conſociatio in conjugio*] Sic uxor marito dicitur ſocia cujuſcumque fortunæ, Tacit. 3 ann. 15. & uxoris conſortium rerum ſecundarum adverſarumque eod. lib. 34. & conjux proſperis dubiiſque ſocia, 12. ann. 5. item laborum periculorumque ſocia in Ger. Mor. 18. & non proſperæ tantum, ſed omnis fortunæ ſocietatem iniſſe, Juſtin. 23, 2. & matrimonium ſocietas fortunarum omnium, Liv. 1, 9.

rig

na uxoria, non à natura eſt, ſed ab inſtituto. Exigit hic locus ut videamus quid ſit de natura conjugii.

2. Conjugium igitur naturaliter eſſe exiſtimamus talem cohabitationem maris cum femina, quæ feminam conſtituat quaſi ſub oculis & cuſtodia maris. nam tale conſortium & in mutis animantibus quibuſdam videre eſt. In homine vero, qua animans eſt utens ratione, ad hoc acceſſit fides qua ſe femina mari obſtringit.

Deut. XXI. 15. Deut. XVII. 16, 17. 2 Samuel XII. 8. Deuter. XXIV. 4.

IX. 1. Nec aliud ut conjugium ſubſiſtat natura videtur requirere. ſed nec divina lex amplius videtur exegiſſe ante Euangelii propagationem. Nam & * viri ſancti ante legem plures unà uxores habuerunt, * & in lege præcepta quædam dantur his qui plures unà habeant; & regi præſcribitur, ut nec uxorum nec equorum nimiam ſibi adſciſcat copiam, ubi Hebræi interpretes notant octodecim ſive uxores, ſive concubinas regi fuiſſe conceſſas, & Davidi Deus imputat * quod uxores ei complures & quidem illuſtres dediſſet.

2. Sic & dimittere uxorem volenti modus præſcribitur, nec dimiſſam ducere quiſquam impeditur, præter eum qui dimiſit, * & ſacerdotem. Hæc tamen ad alium maritum tranſeundi libertas

GROTII NOTÆ.

Viri ſancti ante legem] Chryſoſtomus de Sara: κακεῖνα πολλὰ ἐπιτιθεῖσιν ἑαυτῇ ἀκαιρίας ὑποτιθεῖσα παρακωλύσει αὐτὸν εἰς ἓν παιδίον κατασβῆναι γὰρ τῶν τότε καιρὸν: *Ipſa viciſſim ſuadebat ſterilis conjugis ſolatium ex ancilla quærere, nondum enim tali tunc vetita erant.* Eundem vide 1 ad Timoth. c. III. Auguſtinus de doctrina Chriſtiana libro III, cap. XII: *Erat uxorum plurium ſimul habendarum inculpabilis conſuetudo.* Similia habet ibidem cap. XVIII. Tum vero cap. XXII: *Multa enim ſunt quæ illo tempore officioſe facta ſunt, quæ modo niſi libidinoſe fieri non poſſunt.* & libro XVI de civitate Dei cap. 38: *quoniam multiplicanda poſteritatis cauſa plures uxores lex nulla prohibebat.*

Et in lege] Joſephus Antiq. Hiſtor. XVII, 1: πάτριον ἐν τοῖς τοιούτοις ἐθισμοῖς ἦν πολυγαμεῖν: *Mos nobis patrius eſt eodem tempore plures habere uxores.*

Quod uxores ei complures & quidem illuſtres dediſſet] Joſephus eo hiſtoriæ loco: δέον δ' αὐτὸν καὶ γυναῖκας ἀγαθὰς καὶ ἐκ γένους ἐπιφανοῦς λαβεῖν: *cum Deus ei uxores dediſſet, quas juſte ac legitime habere poſſet.* Peliſtha ad Levit. XVIII, notiſſimum ait eſſe, cum qui dicat vetitum eſſe habere plures uxores neſcire quid ſit de lege.

Et ſacerdotem] Levit. XXI, 7. Repudiatæ additur vidua ibidem & 14. quod de principe ſacerdote intellexit Philo & plerique hodie interpretes, ob ea quæ proceduut commiate 10. & deinceps. Sed quemvis ſacerdotem intelligi debere oſtendit Ezechiel XLIV, 22. & in explicatione legis, ut & contra Appionem primo Joſephus; connectenda ergo lex cum initio capitis, ut illa de Pontifice maximo obiter ſint interpoſita.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Cuſtodia maris*] Videtur addendum, procreationis & mutui auxilii cauſa. Quintil. decl. 368. Sic mares fœminis junguntur, ut imbecilline ſexus præſidium ex mutua ſocietate ſumat.

Acceſſit fides] Tacite ſignificat fidem, quam dat maritus uxori non eſſe à natura, ſed ab inſtituto.

Laſſan-

bertas ipso naturali jure ita restringenda est, ne inde oriri possit prolis confusio. Hinc illa apud Tacitum juris pontificii quæstio: *an concepto, necdum edito partu rite nuberet.* Apud Hebræos inter utrumque matrimonium tres menses interponi jubebantur. At Christi lex ut res alias ita & hanc conjugii inter Christianos ad perfectiorem redegit normam, ex qua & qui dimisisset uxorem non adulteram, & qui duxisset dimissam, adulterii reos pronuntiat: & Apostolus ejus atque interpres Paulus, non viro tantum jus dat in corpus uxoris, quod & in naturali statu procedebat (ὁ γὰρ μεγνύμενος μετὰ νόμον ἀφροδίτης πάντως ἄρχει τοῦ σώματος τῆς συνούσης, inquit Artemidorus, id est, *qui connubii lege feminæ conjungitur, is in corpus ejus dominium habet:*) sed & uxori vicissim in corpus mariti. * Lactantius: *Non enim, sicut juris publici ratio est, sola mulier adultera est quæ habet alium, maritus autem etiamsi plures habeat à crimine adulterii solutus est. Sed divina lex ita duos in matrimonium, quod est in corpus unum, pari jure conjungit, ut adulter habeatur quisquis compagem corporis in diversa distraxerit.*

Mat. v, 32. xix, 9. 1 Cor. vii. 4.

3. Scio à plerisque existimari in utroque hoc capite non novam à Christo conditam legem, sed restitutam quam Deus pater rerum primordio condiderat: in quam sententiam adduxisse eos videntur ipsa Christi verba, ubi ad primordium illud nos revocat: sed responderi potest, ex prima illa conditione, qua uni mari feminam non nisi unam Deus attribuit, satis apparere quid optimum sit Deoque gratissimum: & hinc sequi semper id fuisse egregium ac laudabile: non tamen ut aliter facere nefas esset: quia ubi lex non est, ibi non est legis transgressio; at lex de ea re nulla illis temporibus exstabat. Sic etiam cum dixit Deus, sive per Adamum, sive per Mosem, tantum esse fœdus

GROTII NOTÆ.

Lactantius] Libro institutionum XI, c. XXIII. ubi & hoc sequitur: *exemplo continentia docenda est uxor ut se caste gerat. In quantum est enim ut id exigat quod ipse præstare non possit.* Sensus idem in Gregorio Nazianzeno: πῶς ἀπαιτεῖς, ἐκ ἀντεισφόρου? *quomodo exigis & non rependis?* Hieronymus ad Oceanum: *Aliæ sunt leges Cæsarum, aliæ Christi; aliud Papinianus, aliud Paulus noster præcipit. Apud illos viris impudicitia frena laxantur, & solo stupro atque adulterio condemnato, passim per lupanaria & ancillulas libido permittitur, quasi culpam dignitas faciat, non voluntas. Apud nos quod non licet fœminis æque non licet viris, & eadem servitus pari conditione censetur.*

GRONOVII NOTÆ.

IX. 2. *Ne inde oriri*] Ne prius dimissa jungatur alii, quam certum exploratumque sit non esse gravidam ex priori, & sciri possit, si quid postea pariat, non esse ab eo à quo divortit.

Apud Tacitum] 1 ann. 9.

Quod & in naturali] Quod & ex naturæ lege sine monitu Apostoli marito competebat.

3. *At lex de ea nulla*] Ipse Christus videtur dicere Matth. 19, 4.

Sive per Mosen] Quasi Moses hæc verba tribuerit Adamo per ethopœiam, ut historici conciones imperatoribus.

Dee

fœdus matrimonii, ut vir parentis familiam relinquere debeat, quo novam cum uxore familiam conſtituat; idem ferme dixit quod Pharaonis filiæ dicitur Pſalmo XLV, 11, *Obliviſcere populi tui, & domus patris tui.* Et ex hac tam arctæ amicitiæ inſtitutione ſatis apparet * Deo gratiſſimum eſſe ut perpetua ſit ea conjunctio: non tamen eo evincitur à Deo * jam tunc imperatum ne qua de cauſa fœdus illud ſolveretur. At Chriſtus quod Deus inſtitutione conjunxerat id ab homine ſeparari vetuit, ex eo quod optimum Deoque acceptiſſimum eſt, digniſſimam lege nova deſumens materiam.

4. Ple-

GROTII NOTÆ.

Deo gratiſſimum eſſe] Et multis olim quoque ſapientibus præclarus hic mos. Euripides in Andromacha ex perſona Hermiones:

ἐδὶ γὰς κακὸν
Δυοῖν γυναιξὶν ἀνδρὸς ἓν' ἄλοχος ἔχειν.
Ἀλλ' εἰς μίαν βλέποντες εὐτυχεῖν κόποις
Στέργουσι, ἢν μὴ κρεῖσσον εἰκαίᾳ δολῇ.
non etenim decet
Unum imperare famulis geminis virum:
Contentus una conjuge vivat toro,
Quicunque cupiat vita curatam domum.

Et in choro:

Οὐδέποτ' ἂν δίδυμα
Λέκτ' ἐπαινέσαι βροτῶν,
Οὐδ' ἀμφιμάτορας κόρας,
Ἔχει νιν εἷλαν,
Δυσμενὴς τὸ λοιπόν.
Τὰν μίαν μὰν στυγεῖ πόσις γάμους
Ἀκοιράνοις δόμοις ἀνδρός.
Οὐδὲ γὰρ ἂν πόλεσι
Δίπτυχος τυραννὶς
Μᾶλλον ἀμείνους οἴσει,
Ἀλλ' ἐπ' ἀκρᾷ,
Καὶ φόβος πολίταις.
Ταυτόνους δ' ὁμιλίαν ἐχεμάτοις
δυοῖν
Ἔχει Μοῦσα φιλόπαις κρατῆσαι.
Πιστεύω δ' ὅταν φέρῃ ναυτίλος
δαίμων
Καπὶ πλαταῖσι,
Διδύμα πραπίδων γνῶμα
Σφῷν τι πλεῖσθ' ἀδαιστέρᾳ
Φαυλοτέραις φρενὸς πόπαισιν.
Ἐγὼ δ' ἀμείνω κἀπὶ τῇ μέλλουσᾳ

Καπὶ τῇ πάλαι,
Οὔποτε δίφρον δίδυμον κατέβην.
Nunquam gemina de matre genus,
Nunquam duplices laudabo toros.
Odit & dira femina vitat.
Unam debet non ambigui
Vir participem eſſe cubilis:
Duo nec domini rectum urbes
Terraſque regunt, quam qua ſceptrum
Tenet una manus. quin ſic oneri
Onus accedat, diſcors agitat
Rabies rupto ſudore cives,
Etiam artifices carminum inter
Gemmas ipſa triſtia miſcent
Prælia Muſæ: cumque in pelago
Vela carina ferit aura lævo,
Flat una volet, contenta licet,
Dextera clavi qua frena tenet,
Quam conſilia in tot partes
Diſtracta duas, aut prudentum
Numeroſa colores, una poteſtas
Temperet urbem, regat una domum,
Si modo cordi eſt tranquilla quies.

Plautus Mercatore:

Nam uxor contenta eſt, quæ bona eſt, nec vire,
Qui mavult vir una uxore contentus ſit?

Jam tunc imperatum] Sic & in cauſa pluriam uxorum diſtinguit Ambroſius id quod laudaverat in paradiſo Deus, à damnatione contrarii c. IV, lib. I. de Abraham, quem locum Gratianus poſuit cauſa XXXIII, quæſt. IV.

GRONOVII NOTA.

Idem ferme dixit] Ut qui tantum prædicet, quid effecturus ſit amor; non edicat, quid neceſſario fieri deboat.

Tum

4. Pleraſque gentes certum eſt antiquitus ut divortiorum libertate, ita plurium feminarum conjugio uſas. Prope ſolos barbarorum Germanos ſingulis uxoribus contentos ſuo tempore fuiſſe Tacitus memorat: idque paſſim oſtendunt hiſtoriæ tum Perſarum *tum Indorum. * Apud Ægyptios ſoli ſacerdotes unius feminæ conjugio utebantur. Sed & apud Græcos Cecrops primus, teſte Athenæo, μίαν δὲ γῆμεν, *unam feminam uni marito attribuit*; quod tamen ne Athenis quidem diu obſervatum, Socratis & aliorum exemplo docemur. Quod ſi populi continentius egerunt, ut Romani ſemper duabus uxoribus, divortio diu abſtinuerunt, laudandi ſunt ſane, ut qui ad id quod optimum eſt acceſſerint: unde & Flaminicæ apud eoſdem Romanos matrimonium, niſi morte, non ſolvebatur: * non tamen inde ſequitur peccaſſe qui fecerunt aliter ante promulgatam Euangelii vocem.

De moribus Germ.

Diod. lib. 1. Gellius xv. cap. xx.

X. 1. Nunc quæ rata ſint jure naturæ conjugia videamus: in quo dijudicando meminiſſe debemus, non omnia quæ juri naturæ repugnant irrita fieri jure naturæ, ut exemplo prodigæ donationis apparet; ſed ea demum, in quibus deeſt principium dans validitatem actui, aut in quibus vitium durat in effectu. Principium & hic & in aliis actibus humanis unde jus oritur, eſt jus illud quod facultatem moralem interpretari ſumus, ſimul cum voluntate ſufficiente. Quæ voluntas ſit ſufficiens ad jus producendum infra melius tractabitur, ubi de promiſſis in genere agetur. Super facultate morali quæſtio oritur de parentum conſenſu, quem ad validitatem conjugii quaſi naturaliter quidam requirunt. Sed in eo falluntur, nam quæ adferunt argumenta nihil aliud probant, quam officio filiorum conveniens eſſe ut parentum conſenſum impetrent; quod plane concedimus

GROTII NOTÆ.

Tum Indorum] Et Thracum, de quibus verſus ſunt Menandri, & Euripidis in Andromacha.

Apud Ægyptios ſoli ſacerdotes] Vide Herodianum libro II.

Non tamen inde ſequitur peccaſſe] Auguſtinus libro XXII, c. XLVIII. contra Fauſtum: *Quando mos erat, crimen non erat.* Poſuit & hoc Gratianus, ſed ſub Ambroſii nomine.

GRONOVII NOTÆ.

4. *Divortiorum libertate*] Libera & licita feciſſe divortia, ſeu permiſiſſe conjugibus, ut poſſent vinculum matrimonii ſolvere.

Certatis] Qui duas uno tempore habuit uxores, Xantippen & Myronem Ariſtidis filiam.

Diu] Uſque ad annum urbis conditæ 522. quum primus Sp. Carvilius Ruga uxori nuntium remiſit, quod ſterilis eſſet. Gellius 4, 3. & 17, 21.

Flaminica] Diali Flamini, ſive Jovis ſacerdoti nuptæ, Gell. 10, 15.

X. 1. *Prodigæ donationis*] i. num. 3.

In quibus deeſt] Quæ qui facit, caret facultate morali ad agendum.

Vitium durat] Singuli actus peccatum iterant.

Facultatem moralem] 1, 1, 4. & 5.

Infra melius] Lib. 2. c. 11.

Officio conveniens] Decere pios liberos.

mus cum temperamento, nisi manifeste iniqua sit parentum voluntas. Nam si in omnibus rebus filii reverentiam parentibus debent, certe præcipue eam debent in eo negotio quod ad gentem totam pertinet, quale sunt nuptiæ. Sed hinc non sequitur jus illud, quod facultatis aut dominii nomine explicatur, deesse filio. Nam qui uxorem ducit & maturæ esse debet ætatis, & extra familiam abit, ita ut hac in re regimini familiari non subjiciatur. Solum autem reverentiæ officium non efficit ut nullus sit actus qui ei repugnat.

2. Quod autem à Romanis aliisque constitutum est, ut quædam nuptiæ, quia consensus patris deficit irritæ sint, non ex natura est, sed ex juris conditorum voluntate. Nam & eodem jure * mater, cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, suo dissensu matrimonium irritum non facit; ac ne pater quidem filii emancipati: & si pater ipse sit in patris sui potestate, in filii nuptias & avus & pater consentire debent: filiæ, avi auctoritas sufficit. quæ discrimina naturali juri incognita satis ostendunt venire hæc ex jure civili.

L. Filius emancipatus D. de ritu nupt. L. Gratianus. §. nepote. D. eo. tit. L. in conjunctione. C. de nuptiis.

3. In sacris litteris videmus quidem pios viros, multoque magis mulieres, (* quarum verecundiæ maxime convenit hac in re alieno arbitrio stare, quo & illa pertinent quæ priore ad Corinthios de elocanda virgine legimus) in contrahendis nuptiis secutos auctoritatem parentum: sed non tamen irritum pronuntiatur Esavi conjugium, aut liberi illegitimi, quia sine tali auctoritate nuptias contraxerat. Quintilianus jus strictum, & quidem naturale, respiciens, sic ait: *Quod si licet aliquando etiam*

Vii, 16. Genes. XXVI. Deut. 21.

GROTII NOTÆ.

Mater, cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, suo dissensu matrimonium irritum non facit] Imo & avi, si is liber est, voluntas plus valet quam patris qui servilis sit conditionis. Gratian. causa 32. quæstione 111.

Quarum verecundiæ maxime convenit hac in re alieno arbitrio stare] Non est enim virginale pudorem eligere maritum, ait Ambrosius lib. 1. de Abraham c. ult. relatus in codicem Gratiani causa XXXII. quæstione II. Donatus Andria: *Summa potestas nuptiarum in patre puellæ est.* Hermione apud Euripidem:

Νυμφοδοκεῖται δ' ἥ τ' ἐμὴν πρέπει
ἔμοὶ
Μάρμαρα ἔξω, κ' ἐκ ἐμὲν κρίνειν
τάδε.

Curam parenti de meis ego nuptiis
Permitto, nam est illud arbitrii mei.

Hero apud Musæum:

Ἀ μὰ δόλ' ἡ δυσάμμορος γάμοις ἐποίσω πικροῖς,
Οὐ γὰρ ἐμοῖς πικροῖσιν ἐνδικάδω.
Lege maritali jungi non possumus ambo,
Cum nolit mater, nolit pater.

GRONOVII NOTÆ.

Quod ad gentem] Nam turpes nuptiæ dehonestamentum sunt totius familiæ.

2. *Et pater consentire*] Ne invito ei suus hæres agnoscatur.

Filiæ avi auctoritas] Quia exit in aliam gentem, & quod parit, non est hujus, sed sui patris in potestate.

3. *Quarum verecundiæ maxime*] Ideo tantopere in sorore Typhæne culpat Cleopatra contra matris voluntatem extra Ægyptum nupsisse, Justin. 39, 3.

Nam-

*etiam contra patris voluntatem ea quæ alioqui reprehensionem non merentur filio facere; * nusquam tamen libertas tam necessaria quam in matrimonio est.*

XI. Cum ea quæ alteri nupta est matrimonium haud dubie irritum est, lege quidem naturæ, nisi vir prior eam dimiserit; tamdiu enim durat ejus dominium: lege autem Christi, donec mors vinculum dissolverit. Irritum autem est ideo, quia & facultas moralis deest, sublata per prius matrimonium, & omnis effectus est vitiosus. Singuli enim actus contrectationem habent rei alienæ. Vicissim ex Christi lege irritum est conjugium cum eo qui maritus sit alterius mulieris, ob jus illud quod Christus fœminæ pudicitiam servanti dedit in maritum.

XII. 1. De conjugiis eorum qui sanguine aut affinitate junguntur satis gravis est quæstio, & non raro magnis motibus agitata. Nam causas certas ac naturales, cur talia conjugia, ita ut legibus aut moribus vetentur, illicita sint, assignare qui voluerit, experiendo discet quam id sit difficile, imo præstari non possit. Nam quam * Plutarchus attulit in quæstionibus Romanis, & Augustinus sequitur de Civitate Dei, libro XV, cap. 16, de latius spargendis amicitiis per diffusas affinitates, non tanti est

* Quæst. 107.

GROTII NOTÆ.

Nunquam libertas tam necessaria est quam in matrimonio] Eugraphius ad Andriam Actu 1, Scena v: *Tangitur & illud, an patrum imperio obsequi filii debeant. Constat enim circa nuptias esse filiis liberam voluntatem.* Cassiodorus VII, 4: *Durum est libertatem liberam non habere in matrimonio, unde liberi procreantur.*

Plutarchus attulit in quæstionibus Romanis] Philo de legibus specialibus: τί ἡ τοὺς περὶ τοὺς ἄλλους ἀγῶνας ἀστοργίας ἢ ὑπεροψίας ἐπιλέγει, εἰς βραχὺ χωρίον τὸ ἐφέδρειον εἰσιὼν συνωθούμενος μέγα καὶ λαμπρὸν ἔχειν, ἐκλογισάμενος καὶ χάριθας δοκιμάσειν εἰς ἀπόφασιν καὶ γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς ἐπιτηδείου; Quid in aciem cogit amoris latitudinem? quid supervacuæ amicitiæ causam perdit, per quam poterat aliam amicitia parandæ occasionem acquirere, extraneam ducendo uxorem?

GRONOVII NOTÆ.

XI. *Nisi prior vir*] Quia lex naturæ non repugnat divortio.

Lege Christi] Qui divortium non permisit, nisi cum adultera.

Facultas moralis] Et viro ad ducendum, & fœminæ ad se tradendam, vel ad conveniendum in alterius manum.

Christi lege] Non naturæ aut veteris fœderis, quæ concedunt Polygamiam.

XII. 1. *De latius spargendis*] Tanquam ideo vetitum sit proximos

vim pariunt conjunctiones hominum, non minores illæ quæ è sanguine veniunt; quod reflexisse Mosen altas etiam multas propinquarum nuptias vetuit. Chrysostomus ad 1 Corinth. XIII, 13: τί γὰρ ὠφελεῖ τὸ πλοῦτον; τί δὲ ὄφελος ἐπιγαμίαι δυνάσταις εἰς αὐτοὺς φιλίας, ἃ δὲ ἀδύνατον καὶ ἑτέρωθι παρέσεσθαι φιλίας ἀφορμὴν ἔξωθεν γαμήσαντα ἀγαγεῖν; Quid enim opes? quid affinitates potentum ad nos amicitias? quæ autem aliunde nancisci possumus amicitiæ, ea ducta uxore?

eſt ponderis, ut quod contra fiat irritum aut illicitum cenſeri debeat. Neque enim quod minus utile eſt, ſtatim & illicitum eſt. Adde quod accidere poteſt, ut huic qualicunque utilitati alia major utilitas repugnet, neque eo duntaxat caſu quem Deus in lege Hebræis data excepit, ubi vir quiſpiam ſine prole obiit, cui non diſſimile eſt, quod de virginibus ex aſſe heredibus, quas ἐπικλήρους vocant, & Hebræo * & Attico jure conſtitutum eſt, ad conſervandas ſcilicet in familia res avitas, ſed aliis multis qui aut conſpici ſolent, aut excogitari poſſunt.

2. Ab hac generalitate eximo matrimonia parentum cujuscunque gradus cum liberis, quæ quo minus licita ſint, ratio (ni fallor) ſatis apparet. Nam nec maritus qui ſuperior eſt lege matrimonii: eam reverentiam poteſt præſtare matri quam natura exigit, nec patri filia; quia quanquam inferior eſt in matrimonio, ipſum tamen matrimonium talem inducit ſocietatem quæ illius neceſſitudinis reverentiam excludat. Bene Paulus Juriſconſultus, cum dixiſſet in contrahendis matrimoniis * naturale jus & pudorem inſpicienda, addidit contra pudorem eſſe filiam ſuam uxorem ducere. Talia igitur conjugia haud dubitandum quin & illicita ſint, & irrita inſuper, quia vitium perpetuo effectui adhæret.

L. Adipiſcuntur. §. Item videt. D. de ritu nupt.

3. Neque movere nos debet Diogenis & Chryſippi argumentum à gallis gallinaceis aliiſque animantibus mutis petitum, quo probare volebant commixtiones tales non eſſe contra jus naturæ. Nam ut initio libri diximus, ſatis eſt ſi cum natura humana

conſanguineos nuptiis coniungi, ut externi cupidius in ſocietatem conjugalem appeterentur.

Grotii Notæ.

Et Attico jure] Vide Demoſthenem ad Leochaream Fortunatianum rhetorem: Donatum Thormione Act. 1. Scen. 2. & Adelphis IV. V.

Naturale jus & pudorem inſpiciendum] Egregie hinc exſequitur Philo de ſpecialibus legibus; ubi eſſe dicit μείζονα ἀνάπαυσιν, maximum requiem, τοῦ ἐπὶ τοῖς ἀναγκαίοις ἀνιαροῖς, ἐπιπονωτάτοις, χρῆσθαι δὲ μετρίως αὐτοῖς ἐπὶ τὰ ἀναγκαῖα, ἢ αὐτοῖς δ' οὐτὲ ἡδὺ καὶ ἄνθρωπος ἀπὸ τοιούτων τὸν αὐτὸν μετέχειν, juvenile: *Patris mortui cubile, quod, tanquam res ſacra, intactum ſine ſpectari, contemnere, neque ſtrullutio, neque materni nominis verecundia tangi, eadem ejuſdem eſſe filium & maritum, eandem ejuſdem matrem & uxorem.*

Grotii Notæ.

Sine prole obiit] Ut ejus vidnam frater ducat, mortuoque ſemen excitet. Deut. 25. 5.

Et ea ſi heredibus] Quæ fratrem non habent, & ſola ſunt parentum hæredes.

Hebræo] Ut proviml eas ducant cognati exemplo Ruthæ cap. 4.

Attico] Per Solonem. Diodor. Sic. 12, 18.

2. *Eximo matrimonia*] Ovidius de Myrrha Cinaræ 10. Met. 324. *Sit tamen admiſſum ſcelus hoc Natura vetetur. Neve potentis Contubernia tollite Naturæ pulſæ ſedis.* At lib. 9. 456. in tabula Byblidos & Canni mallem facis naturæ mentionem; tantum canit, *Nec qua debebat amavit, & obſcenas flammas*: tanquam hoc incesti genus ob legem, non inſitutis gentium vetitum.

Jus

mana quid pugnet ut illicitum habeatur. Et hoc eſt incestum, quod * jure gentium committi ſcripſit Paulus Jurisconſultus inter gradus aſcendentium & deſcendentium. Hoc eſt jus illud quod Xenophon ait non eo minus jus eſſe, quia * à Perſis contemnebatur. Naturale enim rectè dicitur, interprete Michaele Epheſio ad Nicomachia, τὰ ἀδιάφθορα καὶ μὴ φύσει ἔχοντα: *quæ apud pleroſque non corrupta, ſed naturæ conveniunter ſe habentes obtinet.* Hippodamus Pythagoricus vocat ἀλόγους ἐπιθυμίας, ἀκολάστους ὁρμὰς, ἀπαιδεύτους ἡδονὰς: *immoderatas & à natura alienas cupiditates, effrænes impetus, nefarias voluptates.* De Parthis ſic Lucanus:

l. ult. de ritu nupt.

Sect. 4.

epulis veſana, meroque
Regia non ullos exceptos legibus horret
Concubitus.

Et mox:

cui fas implere parentem,
Quid rear eſſe nefas?

Speciatim autem huic Perſarum mori cauſam pravam educationem prudenter aſſignat Dion Pruſæenſis oratione XX.

4. Atque hic mirari libet Socratis commentum apud Xenophontem, qui in conjugiis talibus nihil culpandum invenit præter ætatis diſparitatem: unde aut ſterilitatem ait ſequi, aut male conformatam ſobolem; quæ ſola ratio ſi tali conjugio obſtaret, certe nec irritum eſſet, nec illicitum, non magis quam inter alias perſonas, quarum ætas tot annis diſtat, quot annis parentes liberos ſolent præcedere.

5. Illud potius diſquirendum, an non in hominibus nulla prava educatione corruptis, præter id quod intellectu concipi poſſe jam diximus, ſit in ipſis affectibus inſita fuga quædam com-

GRONOVII NOTÆ.

Jure gentium] Sic & Papinianus loquitur in L. Si adulterium §. 2. D. ad legem Juliam de Adulteriis.

A Perſis contemnebatur] Quorum hac in re crimen bellis perpetuis, ac fratrum cædibus, à Deo punitum notat Philo. Perſis addit Medos, Indos, Æthiopas, Hieronymus lib. II. contra Jovinianum, de barbaris in univerſum Hermione in Andromacha Euripidis:

Τοιόνδε πᾶσι νιν βάρβαροις νόμος·
Πατὴρ ὁ παῖδα συμφορᾶς πάσας νιν μητρὶ μίγνυσ'.
Κἄστ' ἀδελφὸς ἀδελφῇ φίλον σὺ δ' εἰ φίλος τις ἐξέστω κτανεῖν.

Talis eſt omnis barbaricum genus.
Mater jungatur filio, nata patri,
Frater ſororis proximæ alterna manus
Cædi implicantur: nulla lex prohibet nefas.

GRONOVII NOTÆ.

§. *A Perſis*] Apud quos magi cum matribus coibant, nec pro perfecto mago habebatur, niſi qui ſic natus eſſet.

Implere] Ovidius II. 265. *confeſſus ampleſtitur horror. Et patitur vitii ingentique implet Acheloe.*

§. *Fuga quædam*] Averſatio naturalis.

commixtionis cum parentibus & ex se natis, quippe cum ab ea etiam quædam animantia muta naturaliter abhorreant. Ita enim & alii existimarunt, & Arnobius adversus Gentes libro quinto: *Etiamne in matrem cupiditatis infandæ spem Jupiter cepit, nec ab illius appetitionis ardore horror eum quivit avertere; quem non hominibus solu, sed animalibus quoque nonnullis natura ipsa subjecit, & ingeneratus ille communiter sensus?* Exstat de camelo & * de equo Scythico nobilis in hanc rem narratio apud Aristotelem animantium historia nona, capite XLVI. & non dissimilis apud Oppianum libro primo de venatu. Seneca Hippolyto:

Feræ quoque ipsæ Veneris evitant nefas,
Generisque leges inscius servat pudor.

XIII. 1. Sequitur quæstio de gradibus affinitatis omnibus, & de gradibus sanguinis ex transverso limite, iis præsertim qui Levitici cap. XVIII expressi leguntur. Nam etiam concesso, à mero jure naturæ non venire hæc interdicta, videri tamen possunt præcepto divinæ voluntatis hæc ivisse in vetitum: neque vero tale id esse præceptum quod solos Hebræos adstringat, sed quod homines universos, colligi videtur ex illis Dei verbis ad Mosem: *Ne polluite vos ulla harum rerum: quia omnibus istis polluti sunt populi, quos vobis advenientibus dispello.* Mox; *Ne facite ullam ex istis rebus abominandis: nam omnes istas fecerunt indigenæ terræ istius quæ vobis exposita est, unde polluta est terra.*

Lev. XVIII. 24, 25, 27.

2. Nam si Cananæi eorumque vicini peccarunt talia faciendo, sequitur ut lex aliqua præcesserit: quæ cum mere naturalis non sit, restat ut à Deo data sit, aut ipsis peculiariter (quod non est verisimile, nec satis ferunt verba) aut humano generi, sive in prima constitutione, sive in reparatione post diluvium. Tales autem leges quæ humano generi universo sunt datæ non viden-

GROTII NOTÆ.

De equo] Plinius historiæ naturalis VIII, 42: ubi de equis agit, *Alium detracto velorum operimento, & cognito cum matre coitu, petiisse præruptæ atque exanimatum. Equa & eadem ex causa in Reatino agro laceratum prorigam invenimus. Namque & cognationum intellectus in iis est.* Habes paria apud Varronem de re rustica II, 7. & apud Antigonum de admirabilibus, Aristotelemque ejusdem tituli libro.

GRONOVII NOTÆ.

Camelo] Qui curatorem, à quo cum matre operta commissus erat, delapso operimento & matre agnita interfecit. Ælian. 3. de anim. 47. Aristot. περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων, p. 89. Silbur.

Equo] Qui similiter admissus matri, agnita ea se præcipitavit. Adde Varronem 2 de re rust. 7. 83.

XIII. 1. *Etiam concesso*] Etsi concedatur gradus illos consanguinitatis nuptiis sociari non ipsam naturam prohibuisse, facti sunt tamen nefarii jure divino voluntario.

2. *Mere naturalis*] Non imprimatur à natura, sed à voluntate legislatoris proficiscatur.

Impura

videntur à Christo abrogatæ, sed ex demum quæ Judæos ab aliis nationibus, quasi sepimento interjecto, disparabant. Cui accedit, quod Paulus conjugium privigni cum noverca tam severe detestatur: cum tamen nullum de ea re peculiare exstet Christi præceptum; nec ipse alio utatur argumento, quam quod talis commixtio * impura habeatur à profanis etiam gentibus, quod verum esse præter alia ostendunt Charondæ leges quæ tale matrimonium infamia notant, & illud in oratione Lysiæ: *σαυρὸς ἐν ὁ πάντων χειλιώτατος ἀνθρώπων τῇ μητρὶ καὶ τῇ θυγατρί*, *maritus erat ille impurissimus hominum matris ac filiæ*: unde non abit Ciceronis illud pro A. Cluentio in causa non dissimili. nam cum socrum genero nupsisse narrasset, subdit: *O mulieris scelus incredibile, & præter hanc unam in omni vita inauditum!* Seleucus Rex cum uxorem suam Stratonicen Antiocho filio nuptam daret, verebatur, * narrante Plutarcho, ne ipsa offenderetur *τῷ μὴ νενομισμένῳ*, *ut re illicita*. Apud Virgilium est:

Thalamos ausum incestare novercæ.

quæ communis existimatio si à necessario naturæ dictato originem non habuit, omnino sequitur ut descendat ex veteri traditione, quæ à divino aliquo præcepto manarit.

3. Hebræi veteres, non spernendi hac in parte juris divini interpretes, & qui omnia eorum legit summoque judicio digessit Moses Maimonides, ajunt earum legum quæ capite Levit. XVIII de matrimoniis sunt proditæ causas esse duas: priorem naturalem quandam verecundiam, quæ non sinat ortus auctores cum sua sobole, aut in se ipsis, * aut etiam per personas sanguine aut nuptiali sanguinis commixtionē proxime cohærentes misceri: alteram vero, ne quarundam personarum convictus nimis quotidianus atque inobservatus stupris & adulteriis occasionem

Eph. 11. 24. 1 Corinth. VII. 25.

GROTII NOTÆ.

Impura habeatur à profanis etiam gentibus] Tertullianus v. adversus Marcionem: *Non defendo secundum legem Creatoris displicuisse illum, qui mulierem patris sui habuit; communis & publica religionis secutus sit disciplinam.*

Narrante Plutarcho] In vita Demetrii: sed & Appiano in Syriacis qui *ἀθεμιστίαν πάθους* amorem nefandum vocat.

Aut etiam per personas sanguine aut nuptiali sanguinis commixtione cohærentes] Philo: *ἀδελφὰ δὲ καὶ διαίρετα τὰ μέρη γεγόνασιν, ἀλλ' οὖν ἁρμόζονται φύσει καὶ συγγενείᾳ μιᾷ: Quanquam enim divisa sunt partes, fraternitatis jus retinent, ac cognatione, ut naturali vinculo, junguntur.*

GRONOVII NOTÆ.

Charondæ leges] Vix est, ut non erret vir summus. Nam Charondas non voluit privignum novercæ conjungi (quippe quod moribus nunquam receptum fuisse videtur) sed viduum uxore mortua liberis novercam superinducere. Diodor. Sic. 12. 12.

3. *Aut in seipsis*] Ut filium cum matre, patrem cum filia.

Per personas sanguine] Ut fratrem cum sorore, virum cum uxoris sorore, mulierem cum mariti fratre.

sionem daret, si amores tales nuptiis possent conglutinari. Quas duas causas si cum judicio aptare velimus illis quas dixi divinis in Levitico legibus, facile apparebit in affinibus qui in recto sunt limite (ut de parentibus & liberis nihil jam dicam, quippe quos, ut existimo, etiam sine expressa lege ratio naturalis jungi satis vetat) * item in sanguinis gradu transversorum primo, qui ob ortum à stirpe communi secundus dici solet, ob recentem admodum parentum in liberis imaginem, priorem causam valere, ut venientem de eo quod natura si non præcipit, certe honestius dictat; cujus generis multa materiam divinarum humanarumque legum faciunt.

4. Atque ideo Hebræi in recto limite, gradus etiam non nominatos à lege volunt comprehendi, ob notissimam rationis paritatem. Istorum autem graduum hæc sunt apud ipsos nomina: Mater matris suæ: mater patris matris suæ: mater patris sui: mater patris patris sui: uxor patris patris sui: uxor patris matris suæ: nurus filii sui: nurus filii filii sui: nurus filiæ suæ: filia filiæ filii sui: filia filii filii sui: filia filiæ filiæ suæ: filia filii filiæ suæ: filia filiæ filii uxoris suæ: filia filiæ filiæ uxoris suæ: mater patris matris uxoris suæ: mater matris patris uxoris suæ: id est, ut more loquar Romano, aviæ & proaviæ omnes, pronovercæ, proneptes, proprivignæ, pronurus, prosocrus: quia scilicet & sub agnationis nomine comprehendatur similis cognatio, & sub primo gradu secundus, & sub secundo

GROTII NOTÆ.

Item in sanguinis gradu transversorum primo] Et hucusque propinquis nuptiis abstinebant & Peruani & Mexicani.

GRONOVII NOTÆ.

In recto sunt] Qui habent rationem ascendentium & descendentium.

4. *Mater matris suæ*] Avia materna.

Mater patris matris suæ] Proavia materna.

Mater patris sui] Avia paterna.

Mater patris patris sui] Proavia paterna.

Uxor patris patris sui] Noverca patris.

Uxor patris matris suæ] Noverca matris.

Nurus filii sui] Nepotis uxor.

Nurus filii filii sui] Pronepotis uxor.

Nurus filiæ suæ] Nepotis è filia uxor.

Filia filiæ filii sui] Neptis ex filio filia.

Filia filii filii sui] Nepotis è filio filia.

Filia filiæ filiæ suæ] Ex filia neptis filia.

Filia filii filiæ suæ] Ex filia nepotis filia.

Filia filiæ filii uxoris suæ] Neptis privigni.

Filia filiæ filiæ uxoris suæ] Neptis privignæ.

Mater matris patris uxoris suæ] Prosocrus mater.

Mater patris matris uxoris suæ] Prosoceri mater.

Sub agnationis] Ubi expressus est gradus agnationis vetitus, idem gradus & in cognatione vetitus haberi debet, etsi de hoc cautum non sit. Sunt autem agnati per virilem, cognati per muliebris sexus propinquitatem conjuncti.

Sub primo gradu secundus] Cujus enim filiam uxorem ducere non li-

cet,

secundo tertius, ultra quem vix est ut oriri controversia possit, cum alioqui, si posset, in infinitum eadem futura esset ratio.

5. Has autem leges, & ne fratres sororibus miscerentur, ipsi Adamo censent datas Hebræi simul cum lege de Deo colendo, jure dicendo, non fundendo sanguine, non colendis Diis falsis, non rapienda re aliena: sed ita ut leges conjugales vim suam non exsererent, nisi post multiplicatum jam satis humanum genus, quod ipso initio sine fratrum & sororum nuptiis contingere nequivit. Neque referre putant quod id à Mose * suo loco narratum non sit: quia satis habuit hoc in lege ipsa tacite indicasse, cum gentes extraneas eo nomine damnat. Multa enim talia esse in lege quæ non temporis ordine, sed ex occasione dicantur: unde illa inter Hebræos celebris sententia, in lege non esse prius aut posterius: id est, multa referri ὕστερον πρότερον.

6. De connubio fratrum & sororum verba hæc sunt Michaëlis Ephesii ad quintum Nicomachiorum: τὸ ἀδελφὸν μίγνυσθαι τῇ ἀδελφῇ ἐξ ἀρχῆς μὲν ἀδιάφορον ἦν. νόμου δὲ τεθέντος μὴ μίγνυσθαι πολὺ τὸ διάφορον: *Fratrem cum sorore concumbere ab initio res media erat: at, lege adversus tales concubitus posita, jam multum refert observetur lex necne.* Diodorus Siculus vocat κοινὸν ἔθος τῶν ἀνθρώπων, *communem hominum morem* ne fratres sororibus jungantur, à quo more Ægyptios eximit: Dion Prusæensis barbaros. Seneca scripserat: *Matrimonia Deorum jungimus, & ne pie quidem, fratrum scilicet & sororum.* Plato de legibus octavo talia conjugia vocat μηδαμῶς ὅσια, καὶ θεομισῆ: *minime pia, sed Deo invisa.*

Vide Cajet. in Matth. cap. 19.

Libro 1.

7. Quæ omnia ostendunt veterem famam de lege divina adversus id genus conjugia, unde & vocem nefas de talibus usurpari videmus. Omnes autem fratres & sorores comprehendi * lex ipsa indicat tam agnatos quam cognatos ejus gradus, sive foris, sive domi natos atque educatos comprehendens.

XIV. 1. Quæ manifesta expressio ostendere videtur discrimen

cet, ejus nec neptem ducere permittitur.

GROTII NOTÆ.

Suo loco narratum non sit] Nam neque lex illa narrata est ex qua Judas Thamarem combuti voluit. Sic Sichemitas Judith recte occisos ait quod virgini stuprum intulissent, IX, 2. & Ruben patris maledicto feritur ob incestum.

Lex ipsa indicat] Ubi vide Chaldæum paraphrasten; distinxerunt male Spartiatæ, & Athenienses, & quidem diversimode.

GRONOVII NOTÆ.

Oriri controversia] Propter brevem hominum vitam.

5. Ὕστερον πρότερον] Quæ olim facta erant, inferiori tempore, quæ serius, superiori.

6. *Res media*] Permissa, non vetita.

XIV. 1. *Quæ manifesta*] Excusat tacite incesta potentis in Europa domus.

men quod est inter hos & alios remotiores gradus: Nam ducere amitam agnatam vetitum est. At * filiam fratris, qui par est gradus, ducere vetitum non est; imo ejus facti apud Hebræos exstant exempla. *Nova nobis in fratrum filias conjugia: at aliis gentibus solennia, nec lege ulla prohibita*, inquit Tacitus. Athenis id licuisse ostendit Isæus, & Lysiæ vita Plutarchus. Rationem adferunt Hebræi, quia viri juvenes assiduè frequentant domos avorum & aviarum, aut etiam in iis habitant simul cum amitis: ad domos vero fratrum minus frequens ipsis est aditus, nec ibi tantumdem habent juris. Quæ si recipimus, ut sane rationi sunt consentanea, fatebimur legem de non ducendis affinibus recti gradus, & sororibus, ex quo multiplicari cœptum est humanum genus, esse perpetuam: & hominibus communem, ut quæ honestate naturali nitatur, ita ut & irritum fiat si quid factum sit adversus hanc legem, ob vitium permanens: at cæteras leges non item, ut quæ cautionem magis contineant, quæ cautio etiam aliis modis adhiberi potest.

Annal. XII.

2. Certe canonibus antiquissimis, qui Apostolici dicuntur, qui duas sorores alteram post alteram duxisset, aut ἀδελφιδὴν, id est, fratris aut sororis filiam, tantum à clero arcetur. Nec difficilis est responsio ad id quod diximus, de peccato imputato Cananæis & finitimis populis. Potest enim locutio universalis restringi ad præcipua ejus capitis, ut de concubitu cum masculis, cum bestiis, cum parentibus, cum sororibus, cum nuptis alienis, in quorum πεφυλακὴν, & ut Hebræi loquuntur præmuni-

Can. XIX.

GROTII NOTÆ.

Filiam fratris ducere] Talem Abrahamo Saram fuisse Josephus putat. idem post datam legem exempla nobis dat in Herode, qui fratris filiam duxerat, & suam filiam fratri Pherotæ desponderat. Vide eum Antiquæ historiæ XII, & XVI. Phineo patruo promissa Andromede; Ovidius metamorphoseón v. id postea apud Romanos vetitum permisit Claudius: vetuit Nerva: permisit Heraclius.

GRONOVII NOTÆ.

Ducere amitam] Quia pater & amita videntur una persona infra 2, 7, 9. quod etsi & de fratre filiaque ejus dici possit, tamen natura non tantopere abhorret à conjugio fratrum & sororum, quam parentum & liberorum. Levit. 18.

Filiam fratris] Carolus Styriæ dux Ferdinandi I. filius Mariam sorore sua Anna & Alberto Bavaro natam uxorem habuit. Blondel. Præf. Apol. XIV, 2 latere averso.

Apud Hebræos] Nachores Milcam Aranis fratris filiam Gen. 11, 29. Nisi tamen alius iste Aranes fuit, ut videtur, quum alter solum Lothum genuisse dicatur, alter describatur pater Milcæ & Jiscæ. Sara autem Abrahæ soror consanguinea, non uterina fuit Gen. 20, 12.

Simul cum amitis] Et sic maior datur occasio stupri aut improbæ consuetudinis, à qua minus temperaturi erant, qui spem haberent justis deinde nuptiis culpam emendari posse.

Quæ cautionem] Quæ non vetant aliquid per se ac directe adversum naturæ, sed id agunt, ut caveant & præveniant aliquod incommodum, quod evenire posset, quodque & alia ratione vitari potest.

Apud

munimentum, additæ sint leges cæteræ: nam de singulis partibus ne intelligatur, argumento esse potest interdictum de non habendis eodem tempore in matrimonio sororibus duabus: quod in commune datum olim humano generi fuisse Jacobi pietas, qui contra fecit, credere nos non sinit. Addi potest factum Amrami, qui pater Mosis fuit. Nam & is ante legis tempora amitam duxit uxorem. sicut materteras * apud Græcos Diomedes & Iphidamas: Areten fratris filiam Alcinous. *Euſt. ad Il. A. & ad Od. H.*

3. Recte tamen fecerunt Christiani veteres, qui leges non illas tantum in commune datas, sed alias peculiariter Hebræo populo scriptas sponte sua observarunt: imo & ad gradus quosdam ulteriores protenderunt verecundiæ suæ fines, ut hac quoque in virtute non minus quam in cæteris Hebræos antecederent. Atque id pridem factum magno consensu ex canonibus apparet. Augustinus * de patruelium & consobrinorum conjugiis inter Christianos loquens: *Raro*, inquit, *per mores fiebat quod fieri per leges licebat, quia id nec divina prohibuit, & nondum prohibuerat lex humana: verumtamen factum etiam licitum propter vicinitatem horrebatur illiciti.* Hanc morum verecundiam leges regum ac populorum secutæ sunt, sicut * Theodosii constitutio patruelium & consobrinorum conju- *De civ. Dei l. xv. c. 16.* *Epist. 66.*

GROTII NOTÆ.

Apud Græcos] Et Castori avunculo desponsam Electram ex Euripidis Electra discimus.

De patruelium conjugiis] Æschylus Danaidibus vocat Μητρὸς ἀν ἄμμιν εἴσῃ, *cubitia quæ jus prohibet*, & ait sic γαμεῖσθαι χλιδᾷ, *fodari genus*. At Scholiaster addit illegitimas fuisse tales nuptias, quod adhuc viveret virginum pater, quasi justæ futuræ fuerint eo mortuo, ex lege τῆ ἐπικλήρου. In oratione Sp. Ligustini civis Romani apud Livium est: *Pater mihi uxorem fratris sui filiam dedit.* Vide & Plauti Pœnulum.

Theodosii constitutio] Victor de eo: *tantum pudori tribuens & continentiæ ut consobrinarum nuptias vetuerit, tanquam sororum.* Meminit & Libanius oratione de Angariis. Extat Arcadii & Honorii lex ejusdem sensus, quæ tertia est C. Theodosiano de incestis nuptiis. Concedi tamen Principum indulto foliras nuptias tales ostendit lex Honorii & Theodosii minoris alia eodem codice, titulo, si nuptiæ ex rescripto petantur. Secuti & Gothi reges. Cassiodorus VII, 46. *Hic prudentes viri sequentes exemplum longæ pudicam observantiam posteris transfuderunt, reservantes Principi tantum beneficium consobrinis nuptiali copulatione jungendis.* Ubi & formulam habes talis veniæ Principalis.

GROKOVII NOTÆ.

2. *Amitam duxit*] Jochebedam Cahathi, qui pater Amrami fuit, sororem Exod. 6, 20.

Diomedes] Ægialian Adrasti filiam, cujus soror Deipyle fuerat, Tydei uxor, Diomedis mater. Apollodor. 1 lib. p. 40.

Iphidamas] Theano Cissæ, qui avus maternus Iphidamantis Antenoridæ fuit, filiam, Homer. Il. A. sive 11. v. 224.

Areten fratris] Rhexenoris, qui communem cum Alcinoo patrem Nausithoum habuit, filiam Homer. Od. H. sive 8. 146.

3. *Ob vicinitatem*] Quia tam prope accedebat ad id, quod verum esset.

Non

conjugia vetuit, laudante id factum, ut pietatis plenum, Ambrosio.

4. Sed sciendum simul est, * non quod vetitum est fieri lege humana, si fiat, irritum quoque esse, nisi & hoc lex addiderit aut significaverit. Canon Eliberinus LX: Si quis post obitum uxoris suæ * sororem ejus duxerit, & ipsa fuerit fidelis, per quinquennium eum à communione abstinet: eo ipso ostendens manere vinculum matrimonii. Et ut jam diximus, in canonibus qui Apostolici dicuntur, qui duas sorores duxerit, aut fratris filiam, tantum clericus fieri prohibetur.

XV. 1. Ut ad alia pergamus, observandum hoc est, concubinatum quendam verum ac ratum esse conjugium, etsi effectibus quibusdam juris civilis propriis privetur, aut etiam effectus quosdam naturales impedimento legis civilis amittat. Exempli causa, inter servum & ancillam jure Romano contubernium esse dicitur, non matrimonium, attamen ad ipsam conjugii naturam nihil deest in tali consociatione, quæ propterea in antiquis canonibus γάμος nomine appellatur. Sic inter hominem liberum & ancillam concubinatus dicitur, * non matrimonium: quod deinde imitatione quadam ad alias personas disparis qualitatis productum est; ut Athenis inter civem & peregrinam, unde Servius ad illud Virgilii:

Suppositos de matre nothos furataque creavit:

nothos interpretatur materno genere ignobiles & obscuros. Apud

GROTII NOTÆ.

Non quod vetitum est lege humana, si fiat, irritum quoque esse] In Agathensi Concilio post commemorata conjugia vetita, & inter eas de relicta fratris additur: *Quod ita præsenti tempore prohibemus, ut ea quæ hactenus facta sunt confutata non fore censeamus.* Retulit id Gratianus in quæstionem 1, & III, causæ XXXV. Simile quod à Paulo in sententias relatum est libro II, tit. XX. sine parentum consensu contractas nuptias injustas esse, sic tamen ut non dissolvantur, nisi forte hæc postrema verba Arianus addidit. Tertullianus de conjugio cum infideli agens ad uxorem secundo, ait dominum magis ratum habere matrimonium non contrahi, quam omnino disjungi. Vide infra §. XVI.

Sororem ejus duxerit] Lex Longobardica lib. II, c. VIII, 13: *quia eamdem sic habent de duabus sororibus, sicut de duobus fratribus.*

Non matrimonium] At serviles conjunctiones nuptiæ dicebantur in Græcia, Carthagine, in Apulia. Prologus ad Casinam Plauti. Sic & in legibus Longobardorum libro II, tit. XII, 10. & XIII, 3. & lege Salica Tit. XIV, §. 11. sed sine consensu dominorum non valuisse conjugia talia apud Hebræos, notatur ab ipsis ad Exodum XXI. ubi talium nuptiarum mentio, & apud Græcos Christianos à Basilio in suis canonibus. Solitam etiam à principe veniam impetrari ducendæ mulieris quæ inæqualis esset conditionis, videmus apud Cassiodorum VII, 40.

GRONOVII NOTÆ.

4. *Manere vinculum*] Nuptias eas non rescindi.

XV. *Contubernium*] I, 3, 3.

Athenis inter civem &] Auctor Pericles, quæ in ipsius caput scidit amissis legitimis liberis. Plutarchus.

In

Apud Aristophanem Avibus qui dixerat, νόθος γὰρ εἰ κ' οὐ γνήσιος, dictum probat ἐκ γε ξένης γυναικὸς: *quippe cum ex peregrina natus sit.* Et apud Ælianum γνήσιος definitur ὃς ἐξ ἀμφοῖν γέγονεν ἀστοῖν, *qui utroque parente cive natus sit.*

2. Atqui sic in statu naturæ inter tales, quales jam diximus, conjugium verum esse potuit, si fœmina esset sub custodia maritali, & fidem marito dedisset; sic etiam * in statu legis Christianæ verum erit inter servum & ancillam, aut liberum & servam, conjugium; multoque magis inter civem & peregrinam, Senatorem & libertam, si quæ jure divino Christiano sunt necessaria accedant, scilicet indissolubilis unius cum una conjunctio, etiamsi effectus quidam legis civilis non sequantur, aut alioqui sponte secuturi lege impediantur. Atque hunc in sensum capienda sunt verba Concilii Toletani primi: *Cæterum is qui non habet uxorem, * pro uxore concubinam habet; à communione non repellatur: tamen ut unius mulieris, aut uxoris, aut concubinæ, ut ei placuerit, sit conjunctione contentus.* cui adde locum in Clementis constitutionibus lib. VIII, cap. XXXII. Pertinet huc quod Theodosius & Valentinianus concubinatum quendam vocant inæquale conjugium, & quod inde adulterii accusatio nasci dicitur.

L. Si quis naturalem C. de naturalibus.

L. Si uxor. D. ad l. Juliam de adulteriis.

XVI. 1. Imo etiam si lex humana conjugia inter certas personas contrahi prohibeat, non ideo sequetur irritum fore matrimonium si reipsa contrahatur. Sunt enim diversa, prohibere, & irritum quid facere. nam prohibitio vim suam exserere potest per pœnam vel expressam, vel arbitrariam: & hoc genus leges

GROTII NOTÆ.

In statu legis Christianæ] Vide in Gratiani collectione c. 1. de conjugiis servorum.

Pro uxore concubinam habet] De tali concubina Augustinus de Fide & operibus: *De concubina quoque, si professa fuerit nullum se alium cognituram, etiamsi ab illo cui subdita est dimittatur, merito dubitatur, utrum ad percipiendum baptismum non debeat admitti.* Item de Bono conjugii libro V: *Solet etiam quari, cum masculus & fœmina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibimet non filiorum procreandorum, sed propter incontinentiam solius concubitus causa copulantur; ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, utrum nuptiæ sint vocandæ. Et potest quidem fortasse non absurde hoc appelleri concubinum, si usque ad mortem alicujus eorum id inter eos placuerit, & prolis generationem, quamvis non ea causa conjuncti sint, non tamen vitaverint, ut vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere aliquo malo agant ne nascantur.* Itaque in capitulari Francico VII, c. 153 dicitur: *Qui uxorem habet, eodem tempore concubinam habere non potest, ne ab uxore cum dilectio superet concubina.*

GRONOVII NOTÆ.

2. *Sic in statu naturæ*] Leg. sicut in statu, si consideretur in his solum, quid sit juris naturæ, citra respectum juris civilis.

XVI. 1. *Prohibere & irritum*] Legi, quæ prohibet, potest satisfieri mulcta vel compensatione, ut tamen res facta maneat: quemadmodum legi de furtis in tigno juncto, l. 1. D. de T. J.

Inſtit. tit. 2.

leges imperfectas vocat Ulpianus, * quæ fieri quid vetant, ſed factum non reſcindunt; qualis erat lex Cincia, quæ ſupra certum modum donare vetabat, donatum non reſcindebat.

L. non dubium. C. de legibus.

2. Scimus apud Romanos poſtea Theodoſii lege inductum, ut ſi quid lex prohibuerit tantum, non etiam ſpecialiter dixerit inutile eſſe debere quod contra factum eſt, id ipſum tamen caſſum, inutile, ac pro infecto ſit, nimirum ſi in judicium res deveniat, ſed hæc intentio non ſit ex vi ſolius prohibitionis, ſed ex vi novæ legis, quam alii populi ſequi neceſſe non habent. Sæpe enim indecentia eſt major in actu quam in effectibus: * ſæpe etiam incommoda quæ reſciſſionem ſequuntur majora quam ipſa indecentia, aut incommodum actus ipſius.

XVII. Conſociationes præter hanc maxime naturalem ſunt & aliæ, tum privatæ, tum publicæ: & hæ quidem aut in populum, aut ex populis. Habent autem omnes hoc commune, quod in iis rebus ob quas conſociatio quæque inſtituta eſt, univerſitas, & ejus pars major nomine univerſitatis obligant ſingulos qui ſunt in ſocietate. Omnino enim ea credenda eſt fuiſſe voluntas

GROTII NOTÆ.

Quæ fieri quid vetant, ſed factum non reſcindunt] Livius libro x: *Valeria lex, cum eum qui provocaſſet virgis cædi, ſecurique necari vetuiſſet, ſi quis adverſus ea feciſſet, nihil ultra quam improbe factum adjecit. id (qui tum pudor hominum erat) vinculum ſatis validum legis. nunc vix ſervo ita minatur quiſquam.* Lex Furia teſtamentaria pluſquam mille aſſium legatum mortiſve cauſa prohibebat capere, præter exceptas perſonas, & adverſus eum qui plus cepiſſit quadrupli pœnam conſtituebat, memorante Ulpiano. Macrobius circa finem eorum quæ ſcripſit ad ſomnium Scipionis: *Inter leges illa imperfecta dicitur, in qua nulla deviantibus pœna ſancitur.* Vide ſupra, hoc capite §. XIV, in fine. Sic divus Marcus reſcripſit: *Eum hæredem, qui prohibet funerari ab eo quem teſtator elegit, non teneri facere: pœnam tamen in eum ſtatutam non eſſe.*

Sæpe etiam incommoda quæ reſciſſionem ſequuntur majora quam ipſa indecentia] Ideo rex Alcinous Medeam reddi volebat patri, ſi defiorata nondum eſſet. Meminit Apollonius Argonautis, & ejus Scholiaſtes, & in Bibliotheca Apollodorus.

GRONOVII NOTÆ.

Lex Cincia] Sic lex Furia teſtamentaria plus mille aſſium legatum aut mortis cauſa capere vetabat; & adverſus eum qui cepiſſet quadrupli pœnam conſtituebat.

2. *Sæpe etiam indecentia*] Sic ducere peregrinam ſordido loco natam, ancillam, meretricem, turpe; ſed cohabitare cum ea, quam duxeris, maritali more non turpe.

XVII. *Et ejus pars major*] Quintil. decl. 361. *Quod major pars judicum ſtatuerit, vetus patiatur.* Pars major in conſilio vincere debet, ſub his exceptionibus, I. Si ſint vera ſuffragia, hoc eſt, res integra, nec coitione ac conſpiratione plurium jam ante definita, quam in conſultationem deferatur. II. Si majorem numerum non faciant, quos ex lege & more, tanquam ſuſpectos excedere, nec in ſua cauſa jus dicere oportet. III. Ut major numerus ſentientium non valeat ad ſtatuenda, quæ juri divino & ſanæ rationi repugnant. IV. Nec ad fundamentales leges ſubvertendas aut formam Reip. ex libidine mutandam. V. Nec ad privatorum jura, privilegia, veteres & in publicam utilitatem receptas conſuetudines abolendas.

Excluſis

luntas in societatem coëuntium, ut ratio aliqua esset expediendi negotia: est autem manifeste iniquum, ut pars major sequatur minorem: quare naturaliter, * seclusis pactis ac legibus quæ formam tractandis negotiis imponunt, pars major jus habet integri. Thucydides: κύριον εἶναι ὅ, τι ἂν τὸ πλῆθος ψηφίσῃ. Appianus: ἔστι δ' ἔν τε χειροτονίαις καὶ δίκαις ἀεὶ τὸ πλέον δικαιότερον: *tam in comitiis quam in judiciis vincit pars major.* Dionysius Halicarnassensis similiter: ὅ, τι ἂν δόξῃ τοῖς πλείοσι τοῦτο νικᾷν. * *quod pluribus visum, id valere.* Et alibi: ὅ, τι δ' ἂν οἱ πλείους ψῆφοι καθαιρῶσι τοῦτο ποιεῖν. Item: ὅ, τι ἂν αἱ πλείους γνῶμαι καθαιρῶσι τοῦτο εἶναι κύριον. Aristoteles: κύριον τὸ τοῖς πλείοσι δόξαν. Curtius libro x: *Eo quod major pars decreverit, stetur.* Prudentius:

In paucis jam deficiente caterva
Nec persona sita est patriæ, nec curia constat.

Deinde:

Infirma minoris
Vox cedat numeri parvaque in parte quiescat.

Apud Xenophontem hoc dicitur: ἐκ τῆς νικώσης πράττειν πάντα, *omnia agere secundum eam sententiam quæ vincit.*

XVIII. Quod si pares sint sententiæ, nihil agetur: quia ad mutationem non satis momenti est: qua de causa ubi pares sunt sententiæ, * reus absolutus intelligitur. quod jus Minervæ calculum Græci vocant ex fabula de Oreste: quæ res apud Æschylum

Vict. de potestate civili n. 14.

Lib. v.

Lib. VII. Polit. IV. 8. VI. 2.

GROTII NOTÆ.

Seclusis pactis ac legibus] Ut quæ volunt duas partes concordare, ut c. 6. de Electione.

Quod pluribus visum id valere] Hunc sensum dant Chaldæus Paraphrastes & Rabbini ad illud in Exodo XXIII. 2. Adjunge L. duo. & L. Pomponius. D. de re judicata; & quæ infra lib. III, cap. XXX. §. 24. & quæ paria cum Prudentio habet Ambrosius contra Symmachum.

Reus absolutus intelligitur] L. inter pares, D. de re judicata. Vide Julianum de Eusebia.

GRONOVII NOTÆ.

Seclusis pactis] Quæ certis in causis solent excipere, ne quid fiat, nisi de consensu singulorum, ut Augustem non licebat nominari, qui cuiquam è collegio inimicus esset. Cic. 3. famil. 10.

Κύριον εἶναι] Valere quod plures scivetint.

Ὅ τι δ' ἂν αἱ &c.] Quod plurium suffragia statuerint, id facere.

Et alibi] 7. p. 4. 45.

Ὅ τι ἂν αἱ πλείους] Quod plures sententiæ decreverint, id esse ratum.

Κύριον] Validum quod pluribus visum.

Quiescat] Silescat.

XVIII. *Ad mutationem*] Ad rem novam introducendam.

Ubi pares sunt] M. Seneca 3. Excer. 2. Parricida æquis sententiis absolutus. Et, Quidam filium accusavit parricidii: æquis sententiis absolutum abdicat. Quintilian. decl. 134. Exsul accusator & sententiæ pares. Item, postulavit reum: is æquis sententiis absolutus est.

Minervæ calculum] Quum Orestes in Areopago causam diceret (occiderat autem matrem Clytemnestram ut vindicaret patrem Agamemnonem, quem illa interfecerat) & condemnantes una sententia vincerent, adfuit ἐπὶ μηχανῆς Minerva & apposuit

lum Furiis, & apud Euripidem * Oreſte & Electra tragœdiis tractatur. Sic & poſſeſſorem tenet: quæ ratio non male obſervata eſt à ſcriptore problematum quæ Ariſtoteli aſſcribuntur, ſectione XXIX. In Senecæ controverſia quadam eſt; *Alter judex damnat, alter abſolvit: inter diſpares ſententias * mitior vincat.* Nam ſic & in dialecticis collectionibus illatio eam partem ſequitur quæ minus onerat.

XIX. Sed hic quæſtio oriri ſolet de conjungendis aut dividendis ſententiis: quæ de re ex mero jure naturali, id eſt, ſi pactio aut lex aliud non præcipiat, diſtinguendum videtur inter ſententias quæ totis rebus differunt, & inter eas quarum altera partem alterius continet, ut hæ * conjungendæ ſint in eo quo conveniunt, illæ non item. Sic qui in viginti damnant, & qui in decem, conjungentur in illo decem adverſus ſententiam abſolventem. At qui morte reum puniunt, & qui relegant, non conjungentur, quia diverſa hæc ſunt, & in morte non eſt relegatio. Sed nec abſolventes cum relegantibus conjungentur, quia etſi non interficiendum reum conſentiunt, id tamen non eſt

poſuit calculum ſuum abſolventibus: ſic paribus ſententiis valuit mitior, & Oreſtes evaſit. Solebant autem judices calculis nigris damnare, albis abſolvere. Ovid. 15. met. 44. Heſychius in Κὰν ἴσῳ. Suidas in Ἴσῳ ψήφῳ. Ariſtoph. Βατραχ. 244. *ait* Κοπακίσιν καὶ ἴσαις ψήφοισιν. Julian. encom. Euſeb. ſeu orat. 1. p. 213.

GROTII NOTÆ.

Oreſte & Electra] Etiam Iphigenia in Tauris, in Electra ſic ait:

Καὶ πῶν λοιπὸν ἴσον ἐδικάσθη πᾶσι ψήφοις,
Νικᾷν ἴσους ψήφοισι τὸ φεύγον' δίκῃ.
Idemque cunctis juris eſto in poſterum,
Certante numero judicum ut vincat reus.

Mitior vincat] Seneca in controverſiis: *Non eſt invidioſa poteſtas quæ miſericordia vincit.* Imo apud Hebræos una ſententia damnantium vincens pro nulla habebatur. ita Chaldæus ad dictum locum Exodi XXIII, & Moſes de Kotzi præceptorum jubentium XCVIII. & vetantium CCCV.

Conjungenda ſint in eo in quo conveniunt] Ideo Senatores dividere ſententiam plura ſimul complectentem jubebantur, teſte Aſconio in Milonianam. Cicero Epiſtolarum ad familiares l. 2: *Itaque cum ſententia prima Bibuli pronunciata eſſet, ut tres legati regem reducerent; ſecunda Hortenſii, ut tu ſine exercitu reduceres; tertia Volcatii ut Pompeius reduceret; poſtulatum eſt ut Bibuli ſententia divideretur; quatenus de religione dicebat, cuique res jam obſiſti non poterat; ſibulæ aſſenſum eſt: detribus legato ſiquentes ierunt in alia omnia.* Seneca epiſtola XXI: *Quid fieri in Senatu ſolet, faciendum eſt in philoſophia quoque exiſtimo. cum cenſuit aliquis, quod ex parte mihi placet, jubeo illum dividere ſententiam & ſequar.* Idem de vita beata c. 3: *Eſt & mihi cenſendi jus, itaque aliquem ſequar, aliquam jubebo ſententiam dividere.* meminit ejus moris & Plinius lib. VIII, epiſt. 14.

GROTII NOTÆ.

XIX. *De conjungendis*] Exemplum apud Quintil. declam. 365.

In viginti] Nummos vel nummorum millia. Si tres judices jubeant pendere viginti, tres decem, tres nihil, vicerit ſententia in decem condemnantium, quia in viginti inſunt decem.

Poly-

est illud ipsum quod dicit sententia, sed per consequentiam inde elicitur: at qui relegat non absolvit. Quare recte Plinius, cum tale quid in Senatu evenisset, tantam dixit sententiarum esse diversitatem, ut non possent esse nisi singulæ; & parvulum referre, an idem displiceret quibus non idem placuisset. Et * Polybius notat à Postumio prætore fraudem factam in rogandis sententiis, cum eos qui captivos Græcos damnandos, & qui ad tempus retinendos censebant, contra absolventes conjungeret. Exstat hujus generis quæstio, apud Gellium libro IX. & apud Curium Fortunatianum in loco de quantitatum comparatione: & apud Quintilianum patrem controversia CCCLXV. ubi hæc verba sunt: *Jam aperte una plures facis. Jam turbam istam, quæ universa noceret dividendo extinguis. Duo exilium, duo ignominiam pronuntiant. Vis ego illos jungam qui seipsos dividunt.*

Lib. VIII. epist. ad Aristonem.

Excerp. leg.

XX. Addendum & hoc; si qui absentia aut aliter impediti jure suo uti non possunt, eorum jus interim accrescere præsentibus: quod * Seneca in Controversia quadam exsequitur: *Puta te servum esse communem: huic domino servies * qui præsens est.*

Lib. III.

XXI. * Naturalis autem ordo inter socios hic est, prout quisque in societatem venit. Sic inter fratres is servatur ordo, ut qui primus natus est reliquos præcedat, atque ita deinceps, rejectis aliis omnibus qualitatibus: ἴσοι γὰρ, inquit Aristoteles, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι, *pares enim sunt fratres, nisi quatenus ætas eos distinguit.* Theodosius & Valens in constitutione de ordine inter Consules servando: *Quis enim in uno*

D. de Albo scribendo.

GROTII NOTÆ.

Polybius] Vide ad eum locum Fulvii notas.

Seneca in controversia quadam] Libro III, contr. XIX.

Qui præsens est] Ita ut & ad unum recidere possit nomen universitatis. L. sicut, D. quod cujusque universitatis nomine, ubi Wesembecium vide. Adde L. Rescriptum, D. de pactis, Zas. in paratit. D. de pactis. Bart. in L. 1, num. 3. de Albo scribendo. Boër. decis. 1. num. 4. Antonium Fabrum Codice Sabaudico. lib. 1, tit. 11, definit. 40. Reinking. lib. 1, classe V, c. 8. Sæpe tamen & hic, ut in illa regula de majore parte, leges exceptionem dant, puta ut duæ partes adesse debeant. L. Nulli, D. dicto titulo, quod cujusque univ. nomine. L. nominationum, C. de decurionibus: ut absentes præsentibus vices suas mandare aut suffragium per procuratorem dare possint. c. si quis justo de Electione in VI.

Naturalis ordo] De præcedentiis vide, si lubet, M. Antonium Nattam cons. Ixc. n. 22, & cons. Ixc LXXVIII, num. 31. Matt. Wachet consiliis Cæsareis in controversia Saxonica.

GRONOVII NOTÆ.

Captivos Græcos] Qui secundo bello Macedonico nimis denudarant animos pro rege Perseo contra Romanos.

XX. *Accrescere præsentibus*] Plebiscitum apud Livium 26, 34. *Quod senatus juratus, maxima pars censeat, qui adsidetis, id volumus jubemusque.*

L. 1. C. de consul. XII. *uno eodemque genere dignitatis prior esse debuerat, * nisi qui prior meruit dignitatem?* Atque hic mos antiquitus in Christianorum quoque regum ac populorum societate obtinuit, ut qui primi Christianismum professi sunt, * in Conciliis ad rem Christianam pertinentibus præcedant cæteros.

L. Majorem partem. D. de pactis. L. Si plures. D. Depositi. L. cum bona. D. de rebus auct. jud. possid. a Lib. XIII. Lib. XIV.

XXII. Illud tamen addendum est; quoties societas fundamentum habet in re quam non æqualiter omnes participant, ut si in hereditate aut fundo alius dimidiam partem habeat, alius tertiam, alius quartam, tunc non tantum ordinem sumendum ex modo participationis, sed & sententias ad eum modum, id est, mensoria, ut loquuntur, proportione æstimandas. Quod sicut naturali æquitati convenit, ita Romanis quoque legibus probatum est. *a* Ita narrat Strabo cum Libyca & tres vicinæ urbes in unum quasi corpus coiissent, convenisse, ut aliarum singula essent suffragia, Libycæ bina, eo quod in commune hæc multo plus cæteris conferret. Idem in Lycia viginti & tres ait fuisse urbes, quarum * aliæ terna, aliæ bina, aliæ singula ferrent suffragia, & ad eundem modum onera tolerarent. Sed recte notat Aristoteles id ita demum æquum fore *εἰ κτημάτων χάριν ἐκοινώνησαν, si possessionum causa inita est societas.*

Pol. III. IX.

XXIII. Consociatio, qua multi patres familiarum in unum populum ac civitatem coeunt, maximum dat jus corpori in partes: quia hæc perfectissima est societas: neque ulla est actio

GROTII NOTÆ.

Nisi qui prior meruit dignitatem] Adde L. omnes, C. ut dignitatum ordo servetur. L. semper. D. de jure immunitatis. L. ult. C. de tyronibus.

In conciliis] Joh. Fice. cons. Latino LXXVII, n. 16. Afflictus decis. Neap. 1, n. 8. Bart. in l. 1. D. de Albo scribendo, Innoc. in c. Tua. de Majoritate & obedientia. Ant. Tessaurus 1 quæst. for. XLVIII, n. 5. Tiberius Decanus responso XIX, n. 183. & seq. Innocentius Butr. Felin. in c. statuimus d. tit. de Majoritate. Bal. in Decernimus, in 2 notabili, c. de Sacrosanctis Ecclesiis. Sed præcipue vide Æneam Silvium in concilii Basilcensis historia.

Alia terna, alia bina] Sic in Smalcaldico fœdere Saxo duo habebat suffragia.

GRONOVII NOTÆ.

XXII. *Sententias ad eum*] Auctoritatem sive jus sententiæ inter socios proportionis esse Geometricæ.

Mensoria] Quam comparatam dixit 1, 1, 18.

Aliarum singula, Libycæ bina] Sic Philippo Macedoni post confectum Phocense bellum concessum, ut cum posteris in Amphictyonum senatum adsciscerentur & gemini suffragii, quod Phocenses habuerant, jus usurparet. Diod. Sic. 16, 61. Et hoc quidem æquum jure naturali, sed cui sæpe mos populorum intercedit, id servans in tali societate, quod ab initio placuit. Plerumque autem tum potentes minus potentibus ut eos alliciant, par jus suffragii concedunt.

Aristoteles Pol. III. IX.] Hein. 6. p. 290.

XXIII. *Perfectissima*] 1, 1, 14.

An

actio hominis externa quæ non ad hanc societatem aut per se spectet, aut ex circumstantiis spectare possit. Et hoc est quod ab Aristotele est proditum : τὰς κοινὰς ἁπασῶν ἐπὶ πάντων, *leges de omnis generis rebus præcipere.* *Moral. V. 1.*

XXIV. 1. Solet hic illud quæri, * an civibus de civitate abscedere liceat, venia non impetrata. Scimus populos esse ubi id non liceat, ut apud Moschos : nec negamus talibus pactis iniri posse societatem civilem, & mores vim pacti accipere. Romanis legibus, saltem posterioribus, domicilium quidem transferre licebat : sed non eo minus qui transtulerat municipii sui muneribus obligabatur. Verum in quos id constitutum erat, ii manebant intra fines imperii Romani : atque ea ipsa constitutio specialem spectabat utilitatem tributariæ præstationis. *L. Filii D. ad Municipalem.*

2. At nos quod naturaliter, si nihil aliud convenerit, obtinere debeat quærimus : nec de parte aliqua, sed de tota civitate, sive unius summi imperii complexu. Et sane * gregatim discedi non posse, satis expeditum est ex necessitate finis, quæ jus facit in moralibus ; nam id si liceat, jam civilis societas subsistere non possit. De singulorum discessione alia res videtur, sicut aliud est ex flumine aquam haurire, aliud rivum diducere. *De sua cuique civitate statuendi facultas libera est*, ait Trypho- *L. in bello. D. de capt. & postl.* nius. Cicero pro Balbo laudat jus illud, *ne quis in civitate maneat*

GROTII NOTÆ.

An civibus de civitate abscedere liceat] Vide hac de re fœdera Helvetica apud Simlerum & alios. Servius in excerptis Fuldensibus ad Æneidos I : *Consuetudo antiqua fuerat, ut qui in familiam vel gentem transiret, prius se abdicaret ab ea in qua fuerat, & sic ab alia susciperetur.* Exempla fidei regibus renuntiatæ vide aliqua apud Marianam, ac postremum illustre libro XXVIII. c. 13.

Gregatim discedi non posse] Zonaras de Lazo rege agens qui a Persis ad Romanos defecerat : οὐκ ἐπιτρέπουσι ἀναχωρεῖν τοὺς ἐπιμίκτους, εἰ μὴ βασιλέως ἀναιρεθέντος τὰ πράγματα ἀσφαλῶς ἔχοιεν : *Id bello inito Romano ac Persis fuit, quod Romanus princeps ad se avocaret Persis subditos.*

GRONOVII NOTÆ.

XXIV. 1. *Apud Moschos*] Olim & apud Argivos. Ovid. 11. met. 28. *prohibent discedere leges, Panaque mœnia posita est patriam mutare volenti.*

Mores vim pacti] Etiam ubi pactum ejusmodi à primo initum non constat, si tamen longo tempore observatum sit, ut nemo discedendi sine commeatu potestatem habuerit aut usurpaverit, ibi eam consuetudinem pro lege & pacto valere.

Municipii sui] Hæc est causa, cur Josephum & Mariam, quum Judææ census ex mandato Augusti ageretur, etsi habitarent Nazarethi, oportuerit proficisci Bethlehemum, ut ibi censerentur, nam Davidis posteri ejus municipii erant.

Spectabat utilitatem] Eo pertinebat, ut ne minuerentur cujusque municipii intributiones, aut si aliqui inde discessi essent, graviores remanentibus fierent.

2. *Gregatim discede*] Magnis catervis.

Finis aquæ jus] 2, 7, 2.

Rivum deducere] Incili depresso, vel fossa facta aquam perpetui decursus in suum fundum ducere. I. 1. §. 5. & l. 3. §. 2. D. de rivis.

Tryphonius] Tryphoninus.

neat invitus, & fundamentum vocat libertatis, sui quemque juris & retinendi & dimittendi esse dominum. Tamen hic quoque servanda est regula naturalis æquitatis, quam Romani in privatis societatibus dirimendis secuti sunt, ut id non liceat si societatis interfit. Semper enim, ut recte inquit Proculus, non id quod privatim interest unius ex sociis servari solet, sed quod societati expedit. * Interierit autem societatis civilis non abire civem si magnum contractum sit æs alienum, nisi paratus sit civis in præsens partem suam exsolvere: item si fiducia multitudinis bellum sit susceptum, præsertim si obsidio immineat, nisi paratus sit civis ille alium æque idoneum substituere, qui rempublicam defendat.

L. alium. §. Labeo. D. Pro socio.

2. Extra hos casus credibile est ad liberam civium discessionem consentire populos, quia non minus ex ea libertate commodi sentire aliunde possunt.

XXV. Sic * in exsules nullum jus civitati: Heraclidæ Argis ejecti ab Eurystheo, per tutorem suum Iolaum, sic loquuntur apud Euripidem:

Quo jure jam nos ad Mycenas trahat,
Eadem agentes urbe quas urbe expulit?
Nunc ergo cives non sumus.

Alcibiadis filius in Isocratea oratione agens de temporibus ejecti patris: *ὡς οὐδὲν μᾶλλον ἢ πόλεως ἀφῃρῆσθαι: cum nihil ad illum civitas nostra pertineret.* Jam vero plurium populorum, sive per se sive per capita sua, consociatio fœdus est, de cujus natura & effectu locus agendi erit ubi ad obligationem ex pacto erit deventum.

XXVI. Subjectio ex consensu, aut privata est aut publica. Subjectio privata ex consensu esse potest multiplex, sicut multiplicia sunt regiminum genera. Nobilissima species est arrogatio, qua quis se ita dat in familiam alterius, ut ei subsit ad eum modum quo filius qui maturæ est ætatis subest patri. Pater autem filium suum eo modo dare alteri non potest ut jus paternum

GROTII NOTÆ.

Interierit autem societatis] Bembus libro VII.

In exules nullum jus civitati] Vide infra libro III, tit. XX. §. XLI.

Cum nihil ad illum civitas nostra pertineret] Nicetas Isaaci Angeli rebus libro I: *μὴ ἐμοὶ γε ὑμᾶς ἢ δίκην τις ἢ ἀντίδικος ὑπὲρ κεκακωμένου δε οἴκοις ἢ πατρίδος ἔφευγεν ἠτιάσατο: Non mirum si quis hostem ambiat eique blandiatur, qui sibi hostes finxerit.*

GRONOVII NOTÆ.

Ut id non liceat] Sic qui post Cannensem cladem deserere Italiam voluerant, & tum prohibiti à P. Scipione, & postea causam dicere apud Censores jussi, orationemque contra remp. habuisse judicati & omnibus censoriis notis confixi sunt. Liv. 22, 53, & 24, 18.

XXV. *Ad obligationem ex pacto*] 2, 12.

XXVI. *Ut jus paternum*] Quod ultra jus naturæ fiebat in adoptione Romana per æs & libram.

num plene in eum transeat, & ipse paterno officio exsolvatur; id enim natura non sinit: sed potest filium alteri commendare, & alendum dare quasi substituendo.

XXVII. 1. Subjectionis species ignobilissima est, qua quis se dat in servitutem perfectam, ut illi apud Germanos qui novissimo aleæ jactu de libertate contendebant: *Victus voluntariam servitutem adit*, ait Tacitus. Etiam apud Græcos, ut narrat Dion Prusæensis oratione XV: *μύριον δήπου ἀποδέδωσι ἑαυτοὺς ἐλεύθεροι ὄντες, ὥστε δουλεύειν καὶ συγγραφὴν: innumeri cum liberi sint, se in servitutem dant, ut * ex contractus formula serviant.* *De moribus Germ.*

2. Est autem servitus perfecta, quæ perpetuas operas debet pro alimentis & aliis quæ vitæ necessitas exigit: quæ res si ita accipiatur in terminis naturalibus, * nihil habet in se nimiæ acerbitatis; nam perpetua ista obligatio compensatur perpetua in illa alimentorum certitudine, quam sæpe non habens qui diurnas operas locant, unde accidit sæpe quod dixit Eubulus:

Ἐθέλει δ' ἄνευ μισθοῦ παρ' αὐτοῖς καταμένειν
Ἐπὶ σιτίοις.
Manere apud illos voluit, mercedis carens,
Victu contentus.

Idem Comicus alibi:

Πολλοὶ φυγόντες δεσπότας, ἐλεύθεροι
Ὄντες, πάλιν ζητοῦσι τὴν αὐτὴν φάτνην.
Qui se fugitivi gesserunt pro liberis:
*Multi recurrunt * pristina ad præsepia.*

Sic

GROTII NOTÆ.

Ex contractus formula serviant] Ægyptiis id olim vetitum. Athenis permissum ad Solonis tempora, is constituit *ὅτι σώμασι μὴ δανείζεσθαι, corpus pro credito ne obligaretur.* Plutarchus Solone. Idem lex Petilia Romæ constituit.

Nihil habet in se nimiæ acerbitatis] Vide ea de re egregiam Busbequii dissertationem epist. exoticarum tertia.

Pristina ad præsepia] Apud Plautum quidam:

Liber si sim, meo periculo vivam, nunc vivo tuo.

Melissus Spoletinus Grammaticus manumitti noluit.

GRONOVII NOTÆ.

XXVII. 1. *In servitutem perfectam*] Ut qui apud Romanos se ad pretium participandum venundari patiebantur. §. 4. Inst. de Jure Pers.

Aleæ jactu] Qui perdita aleæ lusu pecunia & bonis, ad postremum libertatem suam collusoris pecuniæ opponebant, & in aleam mittebant, aut res recepturi, aut ne corpus quidem suum habituri. Tamen ignobilior eorum, qui se vendebant in ludum gladiatorium. Liv. 28, 21. Lips. 2 Saturn. 3.

2. *In terminis naturalibus*] Ut dominis non plus in servos liceat, quam naturalis æquitas concedit.

Perpetua ista obligatio] Subjectio, quæ incommoda videtur hoc habet commodi, ut ita subjectis de victu sollicitos esse non sit necesse, quem domini præbent. Plaut. Cas. 2, 4, 14. *Liber si sim, meo periculo vivam, nunc vivo tuo.*

Qui diurnas] Opifices agrestesque, quorum res & fides in manibus.

Fugitivi] Servi à dominis profugi.

Sic in historiis notabat Posidonius Stoicus, multos olim fuisse, qui suæ imbecillitatis conscii sponte se aliis in servitutem darent: ὅπως παρ' ἐκείνων τυγχάνοντες τῆς εἰς ἀναγκαῖα ἐπιμελείας, αὐτοὶ πάλιν ἀποδιδῶσιν ἐκείνοις δι' αὐτῶν ἅπερ ἂν ὦσιν ὑπηρετεῖν δυνατοί: *Ut domini quidem ipsi providerent de necessariis, ipsi vero operam vicissim quam possent præstarent.* Exemplum addunt alii in Mariandynis, qui eandem ob causam servos se fecerint Heracleotarum.

XXVIII. Jus autem vitæ ac necis (de plena & interna justitia loquor) domini in servos non habent: nec quisquam homo hominem jure potest interficere, nisi is capital commiserit. Sed quorundam populorum legibus, dominus quacunque de causa servum interfecerit, impune fert, ut ubique reges, qui liberrimam habent potestatem. Hac comparatione ante nos usus est Seneca: *Si servo quominus in nomen meriti perveniat, necessitas obest, & patiendi ultima timor, idem istud obstabit & ei qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quanquam sub dispari titulo paria in illos licent.* Cum tamen haud dubie servus à domino injuriam possit accipere, ut recte affirmat idem Seneca; sed agendi impunitas improprie jus dicitur. Quale jus & Solon parentibus in liberos concesserat, & veteres Romanorum leges. Sopater: ἐξῆν πατρὶ ὄντι τοὺς παῖδας ἀνελεῖν. ἔξεστι ἐὰν ἁμάρτῃ τι, καὶ ὅτι ὁ νόμος τοῦτο εἰδὼς ὡς εἰλικρινὴς γένοιτ' ἂν δικαστὴς ὁ πατὴρ τοῦτο πρόσταξεν: *Licuit ipsi cum pater esset filios interficere: nempe si quid peccatum esset, nam lex id ipsi permisit, ideo quia credidit integrum judicem fore.* Idem jus obtinere τοῦτο πολλοῖς καὶ σφόδρα εὐνομουμένοις, *apud multos populos legum gloria florentes*, ait Dion oratione XV.

Lib. III. de Benef. c. 18.

Lib. III. de Benef. c. 22.

Sextus Empiricus, Pyrrhonic. III.

XXIX. 1. De his qui ex servis nascuntur difficilior inspectio est, Romano jure & jure gentium circa captivos, ut dicemus alibi, ut in bestiis, ita in servilis conditionis hominibus partus matrem sequitur: quod tamen juri naturali non satis congruit, ubi

XXVIII. *Interna justitia*] Quæ non tantum apud judicem mortalem, sed etiam apud Deum insontes præstat.

Impune fert] Non obnoxius est quæstioni, aut legi Corneliæ de Sicariis.

In nomen meriti] Ut quicquid præstet domino, non dicatur de eo bene mereri aut ei beneficium dare, obstat, quod quæ facit, cogitur facere, nisi velit occidi.

Agendi impunitas] Posse facere sine metu pœnæ, non est verum & proprie dictum jus habere ad agendum, sed aliquid simile juri.

Solon parentibus] Negat Dionys. Halicarn. 2, 27.

Integrum judicem] Non facile odio liberorum aut aliena gratia corruptum.

XXIX. 1. *Ut dicemus alibi*] 3, 7, 2.

In bestiis] L. 5. §. 2. D. de rei vindic.

Matrem sequitur] L. 7. Cod. de rei vind. l. 42. Cod. de liber. causa.

Patres

ubi pater aliqua ratione ſufficiente cognoſci poteſt. nam cum in mutis animantibus * patres non minus quam matres fœtuum curam gerant, hoc ipſo oſtenditur fœtum utriuſque eſſe communem. Sic ergo, ſi lex civilis hac de re tacuiſſet, * partus non minus patrem ſequeretur quam matrem. Ponamus ergo, quo minor ſit difficultas, utrumque parentem ſervitutem ſervire; & videamus an naturaliter partus ſervilis futurus ſit conditionis. Certe ſi alia nulla fuerit ratio educandi partum, potuerunt parentes prolem ſibi naſcituram in ſervitutem ſecum addicere: quippe cum tali ex cauſa etiam in libertate natos vendere parentibus liceat.

2. Sed cum hoc jus naturaliter ortum ducat ex ipſa neceſſitate, * extra eam non eſt jus parentibus prolem ſuam cuiquam addicere. quare jus dominorum in prolem ſervilem hoc caſu naſceturus, * ex ipſa alimentorum & eorum quæ vitæ neceſſaria ſunt præbitione: ac proinde cum diu alendi fuerint è ſervis nati

GROTII NOTÆ.

Patres non minus quam matres fœtuum curam gerant] Vide infra cap. VIII, §. 18. Plinius X, 14. de columbis: *Amor utrique ſoboli æqualis.*

Partus non minus patrem ſequeretur quam matrem] Seneca de Beneficiis VII, 12: *quomodo patri matrique communes liberi ſunt?* Lex Viſigothica lib. X. tit. 1, 17. *Si enim filius ab utroque parente gignitur & creatur, cur idem ad conditionem tantum pertinet genitrici, qui ſine patre naſcendi poterat præſtare?* deinde: *Hæc rationabiliter naturæ lege compellimur, agnationem ancillæ quæ ſervo alterius junctus peperit, inter utriuſque dominos æqualiter dividendam.* Slavi & Slavæ proles patrem ſequebatur; Speculum Saxonicum III, 37. Idem moris in nonnullis Italiæ locis, e. licet de conjugio ſervorum. Apud Longobardos & Saxones ſequitur partus partem deteriorem. Spec. Sax. I, 16. Idem apud Viſigothos in Hiſpania Iſidori tempore obtinuiſſe dicas ex c. ult. cauſ. XXXII, quæſt. IV. Natus ex ſervo & ingenua eadem Viſigothorum lege ſit ſervus III, tit. II, 3. IV. tit. V, 7. IX, tit. I, 16. Ex ſervo & ancilla nati inter dominos dividuntur. Si unus ſit filius, habet eum ſervi dominus, ancillæ domino pretii dimidium perſolvens. In originariis patris originarii dominus duas ſeu partes, fœminæ originariæ dominus unam, ex Edicto Theodorici apud Caſſiodorum c. 67. in Anglia Francus quis eſt aut villanus ex patre: idemque in aliis conditionum diſcriminibus obſervatur. Littleton de Villanagio, & liber de Laudibus legum Angliæ. Has leges à civili Romana diſcrepantes juri naturæ non pugnare agnoſcit Thomas Aquinas; quid ni, cum & Menſia lege apud Romanos alterutro parente peregrino natus peregrinus cenſeretur? ut nos docet Ulpianus in Inſtitutionibus titulo de his qui in poteſtate.

Extra eam non eſt jus parentibus prolem ſuam cuiquam addicere] Ita & Carolus Calvus ſtatuit cap. XXXIII. Edicti Piſtis.

Ex ipſa alimentorum & eorum quæ vitæ neceſſaria ſunt præbitione] Vide Leonem Afium lib. VI, de Barca.

GRONOVII NOTÆ.

Ubi pater aliqua] Nam cur in beſtiis & ſervis id conſtitutum ſit, hæc ratio eſt, quod in illis non ſunt nuptiæ, quæ patrem demonſtrant.

Tali ex cauſa] Ob alendi ſeque & illos inopiam.

2. *Ex ipſa neceſſitate*] Ex egeſtate alimentorum, ſi ea ſuppetunt alibi unde.

nati antequam opera eorum domino utilis esse possit, & sequentes operæ sui temporis alimentis respondeant, effugere ita natis servitutem non licebit, nisi pro alimentis quantum satis est reddant. † Certe si immanis sit domini sævitia, servos illos, etiam qui ipsi se in servitutem dederunt, fuga consulere sibi posse probabilis sententia est. Nam quod Apostoli & antiqui canones servis edicunt * ne se dominis subtrahant, generale est, & eorum errori oppositum qui omnem subjectionem tam privatam quam publicam rejiciebant, ut pugnantem cum Christiana libertate.

† *Leff. lib. v. c. 3. dub. 5. 1 Corinth. VII. 21. Gal. VI. 5. Caleff. III. 22. Tit. II, 9. 1 Petr. II, 16. c. si quis servum, 17. q. 4.*

XXX. Præter perfectam servitutem, de qua jam egimus, sunt & imperfectæ, ut quæ aut in diem sint, aut sub conditione, aut ad res certas. Talis est libertorum, statu liberorum, nexorum, addictorum, assciptorum glebæ, septem annorum servitus apud Hebræos, & altera ad Jubilæum usque: Penestarum apud Thessalos, eorum quos manus mortuas vocant, ac postremo * mercenariorum: quæ discrimina aut à legibus aut à pactionibus pendent. Imperfecta servitus naturaliter etiam esse videtur ejus qui altero parente liberæ, altero servilis conditionis sit natus, ob eam quam supra diximus causam.

XXXI. Publica subjectio est, qua se populus homini alicui, aut pluribus hominibus, aut etiam populo alteri in ditionem dat.

GROTII NOTÆ.

Ne se domino subtrahant] Vide infra lib. III, c. VII, §. 6.

Mercenariorum] Inter quos ii qui in Anglia apprentifii dicuntur, durante disciplinæ suæ tempore, proxime ad servilem conditionem accedunt.

GRONOVII NOTÆ.

Temporis alimenta] Debeantur pro cibo, quo tum temporis sustentantur.

XXX. *Libertorum*] Qui manumissi tamen operas patronis debent.

Statu liberorum] Qui testamento sub conditione pendente manumissi sunt.

Nexorum] Qui ob æs alienum creditoribus operas præstant, sive ultro, sive sententia judicis, plerumque in vinculis, ἐν δεσμοῖς. Liv. 2, 24. & 27. lib. 8, 28. Varro 6. de L. L. 82.

Addictorum] Qui faciunt idem sententia judicis. Cic. pro Flacco 20. 2 de Orat. 61.

Assciptorum glebæ] Coloni cum agro dominum mutantes.

Septem annorum] Ut Hebræus Hebræo se vendens sex annis serviat, septimo liber sit, Deut. 5, 12.

Ad jubilæum] Ut idem jubilæo, id est, septies septeno, seu XLIX. anno exacto liber sit, Levit. 25, 39.

Penestarum] Quales Ilotæ Lacedæmone, clientes Romæ.

Manus mortuas] Agricolas vel rusticos hac conditione manumissos, ut, si morerentur sine liberis, bona omnia rediret ad patronum: sin liberis relictis, optimum pignus vel jocale, (i. quod ex omni re illius & instrumento pretiosissimum est) patrono vel domino cederet; si nihil esset tale, defuncti dextera abscissa offerretur. Map. Chron. Belgii p. 153. ad annum D. 1123. Bodin. 1. de republ. 5. p. 61. & 63. Def. Herald. Rer. Quotid. lib. 1. cap. 10. num. 13. p. 21.

XXXI. *Homini alicui*] Regi vel quocunque speciatiori nomine Principi.

Pluribus] Senatui, Optimatibus, ubi Aristocratia est.

Populo] Ubi Democratia.

De-

dat. Formulam talis ſubjectionis in exemplo Capuæ ſupra adduximus. Similis eſt illa populi Collatini: *Deditiſne vos populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utenſilia, divina humanaque omnia in meam populique Romani ditionem? Dedimus. Et ego recipio.* Quo alludens Plautus Amphitruone ait:

* *Dedunt que ſe divina humanaque omnia, urbem, & liberos*
In ditionem atque in arbitratum cunctis Thebano populo.

Perſæ hoc vocabant aquam & terram dedere. Sed hæc perfecta *Lib. 1, c. 1.*
ſubjectio eſt: ſunt & aliæ minus perfectæ, aut habendi modo, aut quoad imperandi plenitudinem, quarum gradus peti poſſunt ex his quæ ſupra à nobis diſſertata ſunt.

XXXII. Ex delicto ſubjectio etiam non accedente conſenſu naſcitur, *quoties qui meruit libertatem amittere, ab eo cui pœnæ exigendæ jus eſt, in poteſtatem vi redigitur. Cui autem jus ſit pœnæ exigendæ videbimus infra. Poſſunt autem hunc in modum ſubjici, non ſinguli tantum privata ſubjectione: *ut Romæ qui ad delictum non reſpondebant, & incenſi: poſtea *Cic. pro*
fœminæ, quæ ſe ſervo alieno junxiſſent: ſed & populi publi- *Cæcina.*
ca ex publico delicto. Hoc intereſt, quod populi ſervitus per ſe perpetua eſt, quia ſucceſſio partium non impedit quo minus unus ſit populus. At ſingulorum ſervitus pœnalis perſonas

GROTII NOTÆ.

Dedunt que ſe divina humanaque omnia] Id Perſæ vocabant terram & aquam dedere.

Quoties qui meruit libertatem amittere] Ut ſocii illi Ulyſſis Ægyptios prædati, de quibus Homerus Odyſſex ξ:

Ἐνθ' ἀμέλει πεύθοιτ' ἀβλὴξ ἀπάλαμνος ἐξείη χαλκῷ·
Τὸν δ' ἀγαγὼν ζωὸν σφετέρην ἐπὶ ἔργα βίηφι
ἀνάγειν.

Partem igitur noſtrum ſpoliciſque abſtraxerunt:
Partem etiam vivos ad opus traxere coactum.

Sic Apollinem Jupiter cum in Tartarum dejicere vellet, exoratus à Latona ſervituti addixit; habet Apollodorus libro III.

Ut Roma qui ad delictum non reſpondebant] Apud Lycios fures. Nicolaus Damaſcenus. Apud Wiſigothos multi aliorum criminum damnati, ut ex eorum legibus apparet.

GRONOVII NOTÆ.

Capuæ ſupra] 1, 3, 8.

Collatini] Liv. 1, 38.

Aquam & terram dedere] Herodotus Polyhymnia ſive lib. 7. cap. 133. Curtius lib. 3, 10.

XXXII. *Videbimus infra*] 2, 20, 3.

Ad delictum] Citati, ut ſacramento dicerent, & militiæ nomen darent, non comparuerant l. 20. D. Comm. divid. l. 4. §. 10. D. de re militari.

Incenſi] Ex lege Ser. Tullii regis, qui patrimonium non profeſſi aut male profeſſi erant. Liv. 1, 44.

Servo alieno] Tacit. 12. ann. 53. Sueton. Veſpaſ. 11.

Populi publica] Ut Bruttios poſt bellum Punicum ſecundum Senatus, Gell. 10, 3. ut opifices, quos nova Carthagine cepit P. Scipio Liv. 26, 47. ut libertinos, qui ſe pro equitibus Rom. gererent, Claudius ſervos publicos fecerunt. Sueton. 25.

nas non egreditur; quia noxa caput sequitur. Utraque autem servitus, tam privata, quam publica pœnalis, esse potest, aut perfecta aut imperfecta, pro modo meriti & inflictæ pœnæ.

De servitute vero, tam privata, quam publica, quæ ex jure gentium oritur voluntario, infra dicendi erit locus, ubi ad effectus belli erit ventum.

Noxa caput] §. 5. Instit. de noxal. act. l. 21. §. 1. D. Commodati.

Pœnalis esse] Pœnæ vicem irrogari potest.

Infra dicendi] 3, 7.

CAPUT VI.

De acquisitione derivativa facto hominis, ubi de alienatione imperii, & rerum imperii.

I. *Ut alienatio fiat quid requiratur in dante:*

II. *Quid in accipiente.*

III. *Imperia alienari posse interdum à rege, interdum à populo.*

IV. *Imperium in partem populi alienari parte invita à populo non posse.*

V. *Nec ipsam partem in se imperium posse alienare, nisi in summa necessitate.*

VI. *Causa diversitatis.*

VII. *Imperium in locum posse alienari.*

VIII. *Rejicitur sententia, statuens ob utilitatem aut necessitatem; recte à rege imperii partes alienari.*

IX. *Infeudationem & oppignorationem sub alienatione contineri.*

X. *Etiam ad alienandas jurisdictiones minores requiri populi consensum, aut specialem, aut per consuetudinem.*

XI. *Patrimonium populi à regibus alienari non posse.*

XII. *Distinguendas res quæ in fructu sunt patrimonii, à rebus patrimonii.*

XIII. *Partes patrimonii oppignorari à regibus quatenus possint, & cur?*

XIV. *Testamentum alienationis esse speciem & juris naturalis.*

I. 1. ACquisitione derivativa nostrum fit aliquid, facto hominis aut legis. Homines rerum domini, ut dominium, aut totum, aut ex parte transferre possint, juris est naturalis post introductum dominium: inest enim hoc in ipsa dominii, pleni scilicet, natura. Itaque Aristoteles: ὅρος τοῦ οἰκεῖον

1 Rhet. v.

I. 1. FACTO] Beneficio, opera.

Juris est naturalis] §. 40. Instit. de R. D.

Volun-

κεῖον εἶναι, ὅταν ἐφ' αὐτῷ ᾖ ἀπαλλοτριῶσαι: *proprietatis definitio est, ubi penes nos est jus alienandi.* Duo tamen notanda sunt, alterum in dante, alterum in eo cui datur. In dante, non sufficere actum internum voluntatis, sed simul requiri aut verba, aut alia signa externa: quia actus internus, ut alibi diximus, non est congruens naturæ societatis humanæ. *Soto lib. IV. q. 5, a. 1.*

2. Ut vero traditio etiam requiritur, ex lege est civili, quæ, quia à multis gentibus recepta est, jus gentium improprie dicitur: sic alicubi usurpatum videmus, ut professio apud populum, aut magistratum, & relatio in acta requiratur; quæ omnia ex jure esse civili certissimum est. Actus autem voluntatis quæ signo exprimitur, intelligi debet * voluntatis rationalis. *Less. lib. II. c. 3. dub. 3.*

II. Vicissim in eo cui res datur, seposita lege civili, requiritur naturaliter voluntas accipiendi, cum suo signo, quæ voluntas ordinarie sequitur dationem; sed potest & præcedere, puta si quis quid dari, aut concedi sibi petierat, censetur enim durare voluntas, nisi mutatio appareat. Cætera quæ tum ad juris concessionem, tum ad acceptionem requiruntur, & quomodo fieri utrumque possit, infra in capite de promissis tractabimus. nam in hoc * alienandi & promittendi par est ratio, jure quidem naturali.

III. Sicut autem res aliæ, ita & imperia alienari possunt ab eo cujus in dominio vere sunt; id est, ut supra ostendimus, à rege, si imperium in patrimonio habeat: alioquin * à populo, sed accedente regis consensu; quia is quoque jus aliquod habet, quale usufructuarius, quod invito auferri non debet. Et hæc quidem procedunt de toto imperio summo.

IV. In

GROTII NOTÆ.

Voluntatis rationalis] Cassiodorus II, 12. *Alienatio rerum solidum desiderat habere judicium.*

Alienandi & promittendi par est ratio] Ideoque etiam dona absentibus per internuntios mitti possunt, ut Servius notat ad illud IX Æneidos, *cum jungeret absens.*

A populo] Bal. & Oldradus in c. intellecto de jurejurando. Idem Baldus cons. 327, n. 7. Cardinalis Thuscus p. p. concl. 40. n. 1, & concl. 694. Exempla apud Haræum Tomo II, in anno CIↃ IↃ XXVI. & Guicciardinum libro XVI.

GRONOVII NOTÆ.

Actum internum] Mentis nutum.

Ut alibi diximus] 2, 4, 3.

Non est congruens] Idoneus ad communicationem inter homines, qui pectora inspicere nequeunt.

2. *Professio apud*] Ut in testamento calatis comitiis.

Relatio in acta] §. 2. Instit. de donat.

Voluntatis rationalis] Humanæ.

II. *Cum suo signo*] Aliquo indicio externo, quod oculis vel auribus accipiatur.

Sequitur dationem] Posterior est tempore quam datio.

III. *Cujus in dominio vere sunt*] Cujus omne jus in eis & arbitrium est.

Ut supra ostendimus] 1, 2, 12.

Imperium in patrimonio] 1, 3, 11, & 12.

Ut

IV. In partis alienatione aliud insuper requiritur, * ut etiam pars de qua alienanda agitur consentiat. Nam qui in civitatem coeunt societatem quandam contrahunt perpetuam & immortalem ratione partium quæ integrantes dicuntur: unde sequitur has partes non ita esse sub suo corpore ut sunt partes corporis naturalis, quæ sine corporis vita vivere non possunt, & ideo in usum corporis recte abscinduntur. Hoc enim corpus de quo agimus alterius est generis, voluntate contractum scilicet; ac propterea jus ejus in partes ex primæva voluntate metiendum est, quæ minime credi debet talis fuisse, ut jus esset corpori partes & abscindere à se, & alii in ditionem dare.

V. Sic vicissim parti jus non est à corpore recedere, * nisi
* 2. evidenter se aliter servare non possit: nam, ut supra diximus, in omnibus iis quæ humani sunt instituti excepta videtur necessitas summa, quæ rem reducit ad merum jus naturæ. Augustinus de Civit. Dei, lib. XVIII. *In omnibus fere gentibus quodammodo vox naturæ ista personuit, ut subjugari victoribus mallent, quam bellica omnifaria vastatione deleri.* Itaque in juramento Græcorum, quo Græci qui se Persis subjeciissent devovebantur, additum fuit, μὴ ἀναγκασθέντες: *nisi plane coacti.*
Herod. Polym.

VI. At-

GROTII NOTÆ.

Ut etiam pars de qua alienanda agatur consentiat] Gail. II, de pace publica, c. XV, n. 14. vide Serranum in Carolo Sapiente, & eundem in Francisco I, ubi de Burgundia sermo.

Nisi evidenter se aliter servare non possit] Confer quæ infra hoc libro c. XXIV, §. VI. Hac de causa absolutus à Spartanis Anaxilaus, qui Byzantium fame cogente dediderat. Xenophon historiæ Græcæ I. Anastasius Imperator etiam gratias egit præfectis qui Mastyropolim Persis dediderant, quia defendi nequibat. Procop. περὶ κτισμάτων. Idem Procopius IV Gothicorum: λιμῷ γὰρ ἐν τόποις ἐθέλειν οἰκεῖν ἀνθρώποις, πονεῖσθαι καὶ ἀνάγκαις ἀφορήτοις ἐπιπλέκεσθαι τὸ φύσει ἀνεπιτήδειον: *cum fame habitare virtuti recusat, nec fert natura ut isdem & esuriant & agant fortiter.* Et apud Annam Comnenam libro VI, epistola Cephalæ de Larissa obsessa ad Imperatorem Alexium: ἀνάγκη δὲ ἐκβιάζεται (καὶ τί γὰρ ἂν περὶ ὁδοῦ τοῦ ἐν τοῖς τοιούτοις πείθειν) γνώμῃ ἐχούσῃ τὸ φύλαττειν παραδόντας τοῖς ἐχθροῖς καὶ φανερὸς ὑπομένουσι: *Necessitas servientes (quid enim contra vim naturæ agi potest?) constituimus oppidum tradere iis, qui nos non obsident tantum, sed, quod manifestissimum est, strangulant.*

GRONOVII NOTÆ.

IV. *Partium, quæ integrantes*] Civitatum, optimatium, provinciarum.

Ex primæva voluntate] Non ex eo, quod possunt tolerare, sed ex eo quod initio, cum coirent, convenit, ut tolerarent.

V. *Ut supra diximus*] 2, 2, 6.

Devovebantur] Juraverant se eos διαγγελεῖν Apollini, quod est vel decimas spoliorum consecrare, vel decimum quemque supplicio destinare. Herod. Polyh. sive lib. 7. cap. 132. p. 457. Justin. II, 3. Diodor. Sic. II. 65. τῷ διαγγέλῳ ἐξ αὐτῶν τὸ δεκατευόμενον. Plutarch. Sulla p. 464. ἐ χρῆσε αὐτῶν ὑποτιμήσασθαι τῷ Ἀπόλλωνι καὶ τῷ Ὀλυμπίᾳ κατεύξασθαι, ἐὰν ἐ πατρίδα καλλίονα ἀποδίδωσι τῷ

VI. Atque hinc satis intelligi potest, cur hac in re majus sit jus partis ad se tuendam, quam corporis in partem: quia pars utitur

τὰ χρήματα τοῖς θεοῖς, ἅπερ αὐτὸς εἰλήφει. Dio lib. 64. p. 729. δεκατεύειν. Ad Hebr. 7, 5. ἀποδεκατοῦν τὸν λαόν.

VI. *Atque hinc &c.*] Nescio quare tam sollicite ac subtiliter hæc disputet auctor, ac religionem injiciat Principibus alienandæ partis summi imperii vel finium: quasi quisque ad hoc proclivis esset. Utinam tam facile illos dedocere posset, ne agerent, ferrent, raperent aliena, quam facile obtinebit, ne quid ultro alienent! Frustra movetur hæc quæstio extra casum necessitatis, alioquin hoc scio vehementer inculcare duo hominum genera, alterum, qui privilegia, quæ Principes ac Reges populis ac civitatibus dederunt, atque illis munierunt potentiam suam, irrita reddendi occasionem quærunt: alterum, qui æternos volunt servare titulos semel acquisitæ possessionis, hoc est, semina bellorum, ut cum Franci negant Francisco primo captivo jus fuisse Carolo quinto cedendi regnum Neapolitanum, ducatum Insubriæ, & provincias Belgicas, quæ regni Galliæ feudum erant. Quam sancte & pie illi faciant, ipsi viderint. Principes aut populi regnantes pessime faciunt, si illud jus summi imperii, quod cum salute inferiorum conjunctum est, temere minuunt: aut si populos, quos tueri ac defendere debent, retinendo, projiciunt ac deserunt. At ubi in eam sententiam sunt redacti, ut nisi aut concedendo aliquid de jure summo, aut alienando partem populi, non possint servare reliquum, quare minus eis liceat in partes, quam partibus in simili necessitate adversus totum corpus, causam non video. Nisi stulti fuerunt illi veteres, qui magni animi esse putabant, etiam in principe, dicere de fortuna: *Si celeres quatit pennas, resigno quod dedit*: qui tyrannorum adscribebant consiliariis, de regno non esse descendendum, nisi pedibus traharis.

Dicit has partes non ita esse sub suo corpore, ut sunt partes corporis naturalis, quæ sine corporis vita vivere non possunt, & ideo in usum corporis recte abscinduntur. Hinc plane contrarium sequitur: quoniam enim hæ partes sine hoc corpore vivere possunt, minore religione abscinduntur, quam partes corporis naturalis, quæ abscissæ intereunt. Servare velle primum ac præcipuum est, quod respicit & Princeps & corpus, quicumque faciunt partem sui, dein servare in corpore, ut nunc est. Quod si obtineri nequit, nulla invidia est, contentum esse priori, & servandos, quemcumque fortuna dederit, alii mandare potius, quam secum sinere interire, aut sibi licentiam tantam reservare ad pacta turbanda, jusjurandum violandum, ferro & igne sæviendum, hoc prætextu, quasi alienare non licuerit.

Dicit partem uti eo jure, quod ante initam societatem habuit: corpus non item. Quare? annon perinde ut parti jus fuit subjiciendi se aut addendi corpori cui liberet, ita & corpori jus fuit recipere in partem quos vellet volentes, quos nollet repellere? Hoc ergo nunc jure utitur abscindens, quos secum esse non vult, quia non potest servare, aut si vult, frustra vult.

Ut removeat, quod objicit sibi, imperium esse in corpore, ut subjecto, ac perinde alienari posse, ut & dominium privati, dicit esse quidem in corpore, ut subjecto, sed ut subjecto adæquato, non divisibiliter in plura corpora, sicut anima in corporibus perfectis. Sane anima partem corporis, quandiu sana est, deserere non potest: sed si pars morbo aut ulcere ita affecta est, ut animam sustinere diutius non possit, se retrahit illa ad partes validiores, & intelligit immedicabile vulnus esse recidendum, ne pars sincera trahatur. Sic illa reliquo corpori consulis,

utitur jure quod ante ſocietatem initam habuit, corpus non item. Nec dicat mihi aliquis, imperium eſſe in corpore tanquam in ſubjecto, ac proinde alienari ab eo poſſe ut dominium. Eſt enim in corpore, ut ſubjecto adæquato, non diviſibiliter in plura corpora, ſicut anima eſt in corporibus perfectis. Neceſſitas autem quæ ad jus naturæ rem reducit, hic locum habere non poteſt; quia in eo jure naturæ uſus quidem comprehendebatur, ut eſus, detentio, quæ ſunt naturalia, at non alienandi jus, quod facto humano introductum eſt, atque ideo inde menſuram accipit.

VII. At imperium in locum, id eſt pars territorii, puta non habitata aut deſerta, quo minus à populo libero alienari poſſit, aut etiam à rege, accedente populi conſenſu, quid obſtet non video,

ſulit, miſſa parte, non ſibi tantum, ſed prorſus perdita & mortua. Quanto levius hoc ſecundum in corpore artificiali, de quo quæ ſeparantur, non intereunt, ſed in aliud corpus tranſeunt, cujus ſpiritu perinde alantur, ut in priore? præſertim ſi pars ſit mere ſubjecta, quæ poſſit dicere cum aſino illo apud Plutarchum: *Quid refert, cui ſerviam, clitellas dum portem meas.*

Quemadmodum autem conſentit hic, quod infra traditur cap. 9. num. 10. poſſe civitatem dividi, aut conſenſu mutuo, aut in bello, & tum plura pro uno exiſtere ſumma imperia.

Quod ſequitur neceſſitatem ad jus naturæ reducentem, hic locum non habere, quia in eo jure uſus comprehendebatur, non vero alienandi jus; prima ſpecie valde ſubtile eſt, ſed ſi penitus inſpiciatur, vanum. Eſt autem jus naturæ duplex, illud antiquiſſimum, quo erant omnia communia, & illud quod ſequitur introducta dominia, ut ipſe docet cap. 5. n. 1. Eadem autem neceſſitas, quæ partem coactam recedere à corpore reducit ad jus naturæ, quam auctor num. 3. parti iſti concedit, non reducit eam ad illud jus primum & antiquius, quo omnia omnium, homo neminis erat: ſed ad jus poſterius, quod ut ſervetur, à præterito nexu libera eligit alium dominum, aut adjungit ſe alii corpori. Idem jus naturæ per neceſſitatem redit corpori ad relinquendam partem: ei enim juri ineſt alienatio, ut ipſe initio hujus cap. diſputat.

Major ſit jus partis] Excuſatior ſit urbs vel provincia, cum ſe à corpore imperii ſeparat, quam populus vel rex, cum eam alienat.

Utitur jure] Libertate ſe ſubjiciendi aut addendi corpori cui velit.

Corpus non item] Quia non fuit, ſed cum ſocietate inita demum exſtitit.

Tanquam in ſubjecto] Adjunctum ſeparabile.

Ut dominium] In re privata.

Subjecto adæquato] Quales ſunt partes in toto eſſentiali, quæ ſe invicem pervadunt, & loco ac ſitu non differunt, ut anima permeat totum corpus, neque eſt in alio loco aut ſpatio, quam ipſum corpus: ſecus ac partes totius integralis.

Quæ ad jus naturæ] Per quam poſt introducta dominia communi hominum jure in res alienas uti poſſimus, 2, 2, 6.

Eſus, detentio] Quia ſi dominia introducta non eſſent, veſci eo, quod nunc alterius eſt, tenere rem, quæ nunc reddi debet, licuiſſet communi jure; at non alienare: id enim natura ignorabat, quam proprium ignoraret.

Inſtar

video, nam populi pars, quia liberam habet voluntatem, jus quoque habet contradicendi: at territorium, & totum, & ejus partes sunt communia populi pro indiviso, ac proinde sub arbitrio populi. At imperium in populi partem si alienare populo non licet, ut jam diximus, multo minus regi imperium etsi plenum habenti, attamen non plene, ut supra distinximus.

VIII. Quare subscribere non possumus Jurisconsultis, qui ad regulam de non alienandis imperii partibus adjiciunt exceptiones duas, de publica utilitate, & de necessitate: nisi hoc sensu, ut ubi eadem est utilitas communis, & corporis, & partis, facile ex silentio etiam non longi temporis, consensus & populi & partis interveniisse videatur, facilius vero si etiam necessitas appareat. At ubi manifesta est in contrarium voluntas, aut corporis, aut partis, nihil actum debet intelligi, nisi, ut diximus, ubi pars a corpore coacta est abscedere. *Bellega in pr. Spec. in rub. 8, p. 3. & 4. Roch. de Curte. de Consuet. q. 5. col. 6. tom. 2. & alii allegati a Vasq. lib. 1. c. 9.*

IX. Sub alienatione merito comprehenditur & infeudatio, sub onere commissi ex felonia, aut deficiente familia. Nam & haec est conditionalis alienatio. † Quare videmus a pluribus populis * irritas habitas ut alienationes, ita infeudationes regnorum quas populis inconsultis reges fecerant. Populum autem consensisse intelligimus, sive totus coiit; quod olim apud Germanos & Gallos fieri solebat; sive per legatos partium integrantium mandatu sufficiente instructos. * Nam facimus & quod per alium facimus. Sed nec pignori dari pars imperii poterit, nisi consensu simili: non ea tantum ex causa, quod ex pignoris datione sequi alienatio soleat, sed quod & rex teneatur populo ad exercendum per se summum imperium, & populus partibus suis ad conservandum hoc exercitium in sua integritate, cujus rei gratia in societatem civilem coitum est. † *Smith. de rep. Ang. c. 9. Huch. in Balsolo. Progr. l. 1. c. 214. & 246. Mon. Hist. in hist. c. 22, §. Chic. l. XVI.*

X. Mi-

GROTII NOTÆ.

Irritas habitas ut alienationes ita infeudat ones] Et remissiones homagii. Vide Cromerum Polonicorum XXV.

Nam facimus & quod per alium facimus] Sic in Imperio in alienationibus Electorum consensus ex more & pactis pro consensu est omnium.

GRONOVII NOTÆ.

VII. *Pars quia liberam*] Quia ei non potest negari arbitrium statuendi de se, cujus corporis vel esse, si alienetur, consentire debet, ac potest contradicendo obtinere, ne alienetur.

IX. *Infeudatis*] Quum rex vel princeps dominatum suum alii dat in clientelam, cuique, ut loquuntur, feudum facit, permittens ei potestatem de successore statuendi, si aut ipse fidelis ei esse desierit, aut stirps ejus extincta sit. ut Joannes Guilielmi Conq. abnepos Angliæ regnum infeodavit Papæ. Bodin. 1, 10.

Partumintegrantium] Ordinum, civitatum.

Ex pignoris datione] Si hypothecæ sint commissæ, nec solva ut statuto tempore debitum, Cic. 13. famil. 15. & 16.

Oppida

X. Minores vero functiones civiles quo minus populus etiam jure hæreditario possit concedere nihil obstat, cum eæ corporis summique imperii integritatem nihil imminuant. Inconsulto vero populo rex id non potest, si maneamus intra terminos naturales: quia juris temporarii, quale est regum electorum, aut lege succedentium ad imperium, effectus nisi pariter temporarii esse non possunt. Potuit tamen populi ut expressus consensus, ita tacitus consuetudine introductus, qualem nunc passim vigere cernimus, id jus regibus tribuere. Eo jure usos olim reges Medos & Persas * oppida aut regiones totas perpetuo jure tenendas donasse, passim in historiis legimus.

Gravet. cons. 894. nu. 2. Zoannet. de Rom. Imp. n. 162.

XI. * Patrimonium quoque populi, cujus fructus destinati sunt ad sustentanda reipublicæ aut regiæ dignitatis onera, * à regibus alienari nec in totum, nec in partem potest. Nam & in hoc jus majus fructuario non habent. Nec admitto exceptionem, si res modicum valeat, quia quod meum non est, ejus nec exiguam partem alienare mihi jus est: sed in rebus modicis quam in magnis consensus populi ex scientia & ex silentio facilius præsumitur. Quo sensu & ad res patrimonii publici aptari possunt quæ de necessitate & utilitate publica, in alienandis imperii partibus, supra diximus, tantoque magis, quia momenti minoris res hic vertitur, est enim patrimonium imperii causa constitutum.

Alberic. in c. intellectos de jurejur. Bart. in l. prohibens, ¶ Plane. D. quod vi. Corset. in tract. de excel. regis, q. 4. Loazes all. à Vasq. c. 5. Natta cons. 367. Benif. Rug. cons. 49. n. 41.

XII. Sed in eo falluntur multi, quod res quæ in fructu sunt patrimonii cum rebus patrimonii confundant. Sic jus alluvionum in patrimonio esse solet, ipsæ res quas fecit alluvio in fructu: jus vectigalia exigendi in patrimonio, pecunia ex vectigalibus procedens in fructu: jus confiscandi in patrimonio, fundi confiscati in fructu.

XIII. Partes autem patrimonii pignori opponi ex causa possunt à regibus qui plenum habent imperium, id est, qui jus habent ex causa tributa nova indicendi. Nam sicut populus tributa

GROTII NOTÆ.

Oppida aut regiones totas] Ut à Dario Sylosonti urbem & insulam Samiorum.

Patrimonium quoque populi, cujus fructus sunt destinati ad sustentanda reipublicæ aut regiæ dignitatis onera] Veteres Græci τεμένη vocabant partem agri publici concessam regibus. Exempla habes apud Homerum de Bellerophonte apud Lycios Iliados ζ. de Meleagro Iliados ι. de Glauco Lycio Iliados μ. ubi Scholiastes vide.

A regibus] Sine ordinum consensu. Exemplum apud Thuanum libro LXIII, in anno CIↃ IↃ LXXVII.

GRONOVII NOTÆ.

X. *Minores functiones*] Præfecturas, satrapias, telonia, & olim sacerdotia.

Medes & Persas] Corn. Nep. Miltiad. 3. Themistocle 10.

XI. *Patrimonium populi*] Vulgo Domanium appellant.

Fructuario] Qui cedendo extraneo nihil agit de usufructu.

Supra diximus] 1, 3, 12.

Grot.

buta ex causa indicta solvere tenetur, ita & rem ex causa pignori oppositam luere. Luitio enim ista tributi quædam est species. Est autem populi patrimonium regi, pro debitis populi, pignoris jure obligatum. Potest autem pignori dari etiam res mihi pignorata. Quæ autem dicta sunt à nobis hactenus, ita locum habent nisi lex imperio addita, aut regis, aut populi potestatem magis, aut auxerit, aut contraxerit. *L. Greg. ¶ cum pignori. D. de pigno.*

XIV. 1. Illud quoque sciendum est, cum de alienatione agimus, sub eo genere nobis etiam testamentum comprehendi. Quanquam enim testamentum, ut actus alii, formam certam accipere possit à jure civili, ipsa tamen ejus substantia cognata est dominio, & eo dato juris naturalis. Possem enim rem meam alienare non pure modo, sed & sub conditione; nec tantum irrevocabiliter, sed & revocabiliter, atque etiam retenta interim possessione & plenissimo fruendi jure. Alienatio autem in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure possidendi ac fruendi, est testamentum. Vidit hoc recte Plutarchus, qui cum à Solone dixisset permissam civibus testamenti factionem, addit: τὰ χρήματα, κτήματα τῶν ἐχόντων ἐποίησεν: *effecit, ut res cuique suæ propriæ & in pleno dominio essent.* Quintilianus pater in declamatione: *Potest grave videri etiam ipsum patrimonium, si non integram legem habet, & cum omne jus nobis in id permittatur viventibus, auferatur morientibus.* Hoc jure Abrahamus, si sine liberis decessisset, res suas Eliezero relicturus fuerat, ut indicat locus * Gen. XV, 2. *Arist. II. Pol. VII.*

2. Quod vero alicubi externis testamentum facere non conceditur, id non est ex jure gentium, sed ex jure proprio illius civitatis, & ni fallor, ab illa veniens ætate, qua externi quasi pro hostibus habebantur: itaque apud moratiores populos merito exolevit.

GROTII NOTÆ.

Gen. XV, 2.] Habes apud Sophoclem Trachiniis testamentum Herculis, apud Euripidem Alcestidis, & apud Homerum Odyssea & Telemachi donationem mortis causa, quæ & ipsa testamentum quoddam est. Est apud Homerum etiam voluntas ultionis de rebus agendis, ut ex Andromaches & Penelopes verbis ostendit Plutarchus. Alia veterum testamentorum exempla attulimus supra libro I, cap. IV, §. XII, textu & annotatis. Hebræis usitata testamenta apparet Deut. XXI, 16. Sirachidæ capite XXXIII, 25.

GRONOVII NOTÆ.

XIII. *Rem ex causa*] Vere debitum propter quod partem illius patrimonii pignori dedit.

Res mihi pignorata] L. 1. Cod. si pignus pignori datum sit.

XIV. *Rem meam alienare*] Re mea cedere alii, non modo statim, sed etiam ex tempore certo & in certum casum; nec modo ut indubitato habeat, sed etiam ut habeat, nisi mihi aliter postea visum fuerit; & ut usque ad illud tempus, vel usque ad eum casum ea res sit omnino mea.

CAPUT VII.

De acquiſitione derivativa, quæ fit per legem, ubi de ſucceſſionibus ab inteſtato.

I. *Leges civiles quaſdam injuſtas eſſe, ac proinde dominium non transferre, ut quæ naufragorum bona fiſco addicunt.*

II. *Lege naturæ rem acquiri ei qui alienum accepit ad debiti ſui conſecutionem: quod quando locum habeat.*

III. *Origo ſucceſſionis ab inteſtato quomodo a natura.*

IV. *An aliquid de bonis parentum liberis debeatur jure naturæ, per diſtinctionem explicatur.*

V. *In ſucceſſione liberos defunctis parentibus præferri, & cur.*

VI. *Origo vicariæ ſucceſſionis, quæ repræſentatio dicitur.*

VII. *De abdicatione & exheredatione.*

VIII. *De jure liberorum naturalium.*

IX. *Liberis deficientibus, ubi nec teſtamentum nec lex certa exſtant, bona avita deferenda his à quibus venerunt, aut eorum liberis.*

X. *Bona noviter quæſita proximis.*

XI. *Legum circa ſucceſſiones diverſitas.*

XII. *In regnis patrimonialibus qualis ſit ſucceſſio.*

XIII. *Si ea regna ſint individua, præferri maximum natu.*

XIV. *Regnum ex populi conſenſu hæreditarium in dubio individuum eſſe.*

XV. *Non durare ultra poſteros primi regis.*

XVI. *Non pertinere ad liberos naturales tantum.*

XVII. *In eo mares præferri fœminis in eodem gradu.*

XVIII. *Inter mares præferri natu maximum.*

XIX. *An tale regnum pars ſit hæreditatis.*

XX. *Præſumi in regno talem ſucceſſionem inſtitutam, qualis in aliis rebus in uſu erat tempore regni inchoati: ſive regnum fuerit allodiale.*

XXI. *Sive feudale.*

XXII. *Succeſſio linealis cognatica qua ſit, & qualis in ea tranſmiſſio juris.*

XXIII. *Succeſſio linealis agnatica qualis.*

XXIV. *Succeſſio qua ſemper reſpicitur proximitas ad primum regem.*

XXV. *An exhæredari poſſit filius ne in regnum ſuccedat.*

XXVI. *An abdicare quis regnum poſſit pro ſe & pro liberis.*

XXVII. *Judicium propriæ dictum de ſucceſſione, nec regis eſſe, nec populi.*

XXVIII. *Filium qui ante patris regnum natus eſt, poſt nato præferendum.*

XXIX. *Niſi alia lege delatum regnum appareat.*

XXX. *An*

XXX. *An nepos ex filio priore filio posteriori præferatur, per distinctionem explicatur.*
XXXI. *Item an minor frater superstes regii majoris fratris filio præferendus sit.*
XXXII. *An fratris filius regi patruo præferatur.*
XXXIII. *An nepos ex filio præferatur filiæ regis.*
XXXIV. *An minor nepos ex filio nepoti majori ex filia.*
XXXV. *An neptis ex majore filio præferatur filio minori.*
XXXVI. *An filius sororis præferendus filiæ fratris.*
XXXVII. *An filia fratris majoris fratri minori.*

I. LEge quæ fit acquisitio derivativa, sive alienatio, fit aut lege naturæ, aut lege gentium voluntaria, aut lege civili. De lege civili non agimus, id enim infinitum foret, & præcipuæ de bellis controversiæ ex lege civili non definiuntur. Tantum notandum est * leges quasdam civiles esse plane injustas, ut quæ bona naufragorum fisco addicunt. Nulla enim causa præcedente probabili, dominium alicui suum auferre mera injuria est. Bene Euripides Helena: *Auth. naufragia. C. de furtis.*

Ναυαγὸς ἥκω ξὺν θεῷ, ἀσύλητον θέμις.
*Sum naufragus, * spoliare quod genus est nefas.*

Quod enim jus habet fiscus (verba sunt Constantini) *in aliena calamitate, ut in rem suam luctuosa compendium sectetur?* Dion Prusæensis oratione VII. de naufragio locutus: μὴ γὰρ εἶν᾽ ἔστι τοῦτο, ἀλλ᾽ ἄθεον, *L. 1. C. de naufr. l. XII. Sylv. in verbo Naufragium.*

Grotii Notæ.

Leges quasdam civiles] Ut olim apud Anglos, Armoricos, Siculos. Veteris talis legis in Græcia mentio apud Sopatrum & Syrianum in Hermogene. Christianus rex Daniæ, lege de naufragorum bonis confiscandis abrogata, dicebat sibi periisse annua c. aureorum millia. meminit & Brigitta mali hujus mobilis VIII, 6. & Speculum Saxonicum II, 29. de Dania agens: &c. Excommunicationis de raptoribus. Tum vero Crantzius Vandalicorum XIII, 40. XIV, 1. Cromerus Polonicorum XXI.

Spoliare quod genus est nefas] Adde L. nequid, D. de incendio, ruina, naufragio. Nicetas Choniates in Andronici imperio vocat ἐθνικὰ νόμιμα. vide & Cassiodorum IV, 7. Quid in mentem venit Bodino, ut talia defenderet? idem scilicet qui Papinianum reprehendit, quod mori quam conscientiam lædere maluerit.

Gronovii Notæ.

I. *Voluntaria*] 1, 1, 11 & 14.

Bona naufragorum] Naufragio facto in litus ejecta, quamvis salvis & evadentibus dominis, non maneant eorum, sed sint ejus, cujus in territorio litus est, & sic in fiscum vindicantur. Nicetas Chron. Andron. Comn. l. 2. p. 313. Ἔδωκε δὲ ἀλογωτέρῳ πρὸς Γερμανίους, ὡς ἔοικε, μάτην ἐγκλήματι τὸ δίκαιον τῶν ἐκ ναυαγίας ναῦς ὑπὸ πολιτῶν καὶ φιλτάτων διαλυθέντων πολιτῶν, μοναδικὸν ἔχειν ἐπιτιμίου κῦρος, καὶ ὃς αὐ λειψίας καὶ τὸν ἐκ ναυαγίας ἐπιτιμίου, κἂν ἐπὶ ἀλλοτρίας καὶ τὸν ἐκ ναυαγίας ἐπιτιμίου πάντα πίπτειν κῦρος ἔν τε καὶ αἰ ἀεὶ χρῆναι ἐξαίρετον τὸν ἐκ ναυαγίας τῶν ἐκείνου τὸ λαχόντας τῶν ἀλλοτρίων, διαπιπτόντας καὶ διαφθειρόντας ἐπιτιμίου μὴ πορίσαι διάλυσιν.

Auth. naufragia C. de furtis] Auth. Naufragia 18. C. de furtis.

lum. p. 2. q. 13. L. Si ex stipulatione. D. de acq. poss. l. 2. hac auctione. De vi bon. raptor. l. extat. D. quod metus. l. creditor. l. fin. D. ad l. Jul. de in priv. Thom. 2. 2. 66. art. 50.

ὦ Ζεῦ, λαβεῖν μηδὲ κηρδάνας κέρδος τοιοῦτον ἀπὸ ἀνθρώπων δυστυχέας: Absit, ô Jupiter, ut lucrum captemus tale ex hominum infortunio.

II. 1. Lege naturæ, quæ ex ipsa dominii natura ac vi sequitur, dupliciter fit alienatio, expletione juris & successione. Expletione juris fit alienatio, quoties id quod meum nondum est, sed mihi dari debet, aut loco rei meæ, aut mihi debitæ, cum eam ipsam consequi non possum, * aliud tantundem valens accipio ab eo qui rem meam detinet, vel mihi debet. Nam justitia expletrix quoties ad idem non potest pertingere fertur ad tantundem, quod est morali æstimatione idem. Dominium autem hoc modo transferri probatur à fine, quæ in moralibus optima est probatio. Neque enim juris mei explementum consequi potero nisi dominus fiam. Frustra enim erit rei detentio, si ea uti pro arbitrio non possum. Antiquum hujus rei exemplum est in historia *a* Diodori; ubi Hesioneus, pro his quæ filiæ suæ ab Ixione promissa non præstabantur, equos ipsius accipit.

a Lib. IV.

2. Legibus quidem civilibus scimus vetitum esse sibi jus dicere; adeo quidem ut vis dicatur, si quis quod sibi debitum est manu reposcat, & multis in locis jus crediti amittat qui id fecerit. Imo etiamsi lex civilis hoc non directe prohiberet, ex ipsa tamen judiciorum institutione sequeretur hoc esse illicitum.

GROTII NOTÆ.

Aliud tantundem valens] Vide quæ infra libro III, c. VII, §. 6. Sic ipso naturæ jure defendit Hebræos Irenæus, quod in compensationem operæ res Ægyptiorum ceperint. *Ægyptii enim*, inquit, *populi erant debitores, non solum rerum sed & vitæ suæ.* Tertullianus idem tractans secundo adversus Marcionem: *Reposcunt Ægyptii de Hebræis vasa aurea & argentea. Contra, Hebræi mutuæ petitiones instituunt, alleganter sibi mercedes restitui oportere illius operariæ servitutis*, & ostendit minus multo exactum quam debebatur. Apud Diodorum Siculum libro IV. narratur Hesioneus, pro his quæ filiæ suæ ab Ixione promissa erant neque præstabantur, equos ejus accepisse. Cum his cohærent ea quæ dicentur libro III, c. II.

GRONOVII NOTÆ.

II. 1. *Expletione juris*] Apprehensione rei alienæ pro mea aut mihi debita, quam possessor reddere aut solvere negat.

Accipio] Immo arripio, aufero, tollo.

Ad idem] Ad ipsum quod debetur vel suum est, non potest pervenire.

Fertur ad tantundem] Compensationem postulat, quæ commoda interpretatione pro ipsa re habetur, cujus vicem præstat.

In moralibus] In actionibus mores spectantibus. Cujus causa fieri quid concessum est, si concessum fiat, exstitisse & ad effectum venisse causam intelligi debet.

Rei detentio] Rem acquirere vel possidere.

Uti pro arbitrio] Quod est domini.

2. *Sibi jus dicere*] Non exspectare judicem, sed ipsum per se, quod cum alio controversiæ habeat, exsequi & exigere.

tum. *a* Locum ergo habebit quod diximus ubi judicia continuè cessant; quod quomodo contingat explicavimus supra: ubi vero momentanea est cessatio, licita quidem erit acceptio rei, puta si alioqui nunquam tuum recuperare possis, aufugiente forte debitore. Sed dominium à judiciis addictione erit exspectandum, quod fieri solet in repressaliis, *b* de quibus infra erit agendi locus. Quod si jus quidem certum sit, sed simul moraliter certum, per judicem juris explementum obtineri non posse, puta quia deficiat probatio; in hac etiam circumstantia cessare legem de judiciis, & ad jus rediri pristinum verior sententia est.

III. *c* Successio ab intestato quæ dicitur, posito dominio, remota omni legi civili, * ex conjectura voluntatis naturalem habet originem. Nam quia dominii ea vis erat, ut domini voluntate transferri in alium posset, etiam mortis causâ, ac retenta possessione, ut supra diximus, si quis voluntatis suæ nullam edidisset testationem, cum tamen credibile non esset ejus eum mentis fuisse ut post mortem suam bona occupanti cederent, sequebatur ut ejus esse bona intelligerentur, cujus ea esse voluisse defunctum maxime erat probabile. *Defunctorum voluntatem interpretari*, inquit *d* Plinius junior, *pro jure est*. Creditur autem in dubio id quisque voluisse quod æquissimum atque honestissimum est. In hoc autem genere prima est causa ejus quod debetur, proxima ejus quod etsi non debetur officio congruit.

IV. 1. *e* Disputant Jurisconsulti, an alimenta à parentibus liberis debeantur? Nam quidam sentiunt esse quidem naturali rationi

a *l. Generali C. de Decur. l. si quis curialis. C. ut ep. & cler. DD. in l. Quotus Maximus, alias l. quamvis alienum, in fin. D. ad l. Aquil.*

b *Bart. in tr. repress. q. 59.*

c *Soto de Just. q. 3. art. 2. Cajet. d. q. 66.*

d *Lib. IV. ep. 10. & l. II. ep. XVI. & l. V. ep. 7.*

e *Franc. Pisi. de stat. exsam. n. 131. Menoch. in arbit. quæstione, C. de inoffic. test. n. 296. Vid. Fernandez in l. 10. Taurin. q. 8.*

Grotii Notæ.

Ex conjectura voluntatis naturalem habet originem] Ideo fideicommissa dari possunt ab intestato succedentibus, quoniam creditur paterfamilias sponte sua hîc relinquere legitimam hæreditatem, ait Paulus L. confiteantur. §. 1. D. de jure codicillorum.

Gronovii Notæ.

Explicavimus supra] 1, 1, 2.

Licita quidem] Licebit in antecessum rei manus injicere.

Dominium à judiciis] Lege, *judicii*. Non prius eris judex dominus, quam docueris judicem jus tuum; & quid ejus contemnendi ergo feceris, isque, quod feceris, ratum habeat, remque in possessam tibi addicat.

Infra] 3, 2, 4.

Moraliter] Ex justa suspicione, vel potius ex more & instituto.

Deficiat probatio] Judex enim acta & probata sequitur, & ea habet pro veritate.

III. *Ex conjectura*] Quod probabile est hominem suæ mentis voluisse bona sua venire ad proximum sanguine.

Retenta possessione] Sc. dum vivit.

Ut supra] 2, 6, 14.

Occupanti] Cuivis, qui primus eis manum injicere vellet, ut ille Cinnarus in proverbio Ἀπὸ γυμνὸ τὸ κέρατον. Zenob.

Ejus quod debetur] Nempe ut ad suum hæredem perveniant.

Officio congruit] Ut deferantur ad consanguinitate propinquos.

rationi ſatis conſentaneum ut à parentibus alantur liberi, debitum tamen non eſſe. Nos omnino diſtinguendum arbitramur in voce debiti quod ſtrictè interdum ſumitur pro ea obligatione, quam inducit jus expletorium; interdum laxius, ut ſignificet id quod niſi inhoneſte omitti non poteſt, etiam ſi honeſtas illa non ex juſtitia expletrice, ſed ex alio fonte proficiſcatur. Eſt autem id de quo agimus (niſi lex aliqua humana accedat) debitum illo ſenſu laxiore. Ita accipio quod dixit Valerius: *Parentes nos alendo*, inquiens, *nepotum nutriendorum debito alligarunt.* Et Plutarchus in libello elegantiſſimo de prolis amore: *εἰ παῖδες ὡς ἀφίλτατον τὴν κλῆρον ἐκδέχονται*: * *liberi hereditatem ut ſibi debitam exſpectant.* Qui dat formam, dat quæ ad formam ſunt neceſſaria, dictum eſt Ariſtotelis: quare qui cauſa eſt ut homo exiſtat, is quantum in ſe eſt, & quantum neceſſe eſt, proſpicere ei debet de his quæ ad vitam humanam, id eſt naturalem ac ſocialem, nam ad eam natus eſt homo, ſunt neceſſaria.

2. Ea de cauſa, inſtinctu ſcilicet naturali, cætera quoque animantia proli ſuæ, quantum neceſſe eſt, alimenta ſuppeditant. Unde Apollonius Tyanæus quod ab Euripide erat dictum,

Ἅπασι δ' ἀνθρώποισι ἡ ψυχὴ τέκνα.
Cunctis hominibus liberi vita altera.

ita emendabat:

Ἅπασι δ' ζώοισι ἡ ψυχὴ τέκνα.
Animantibus quaſi vita ſunt partus ſui:

pluri-

GROTII NOTÆ.

Liberi hereditatem ut ſibi debitam exſpectant] Julianus Cæſaribus *ταῦτα τὰ νόμιμα ὑπερφέρειν τὰς διαδοχάς*: Æquum, *liberis hereditatem relinqui.* Etiam filiabus quas juxta filios hæredes parentum fuiſſe more antiquiſſimo teſtatur ſibi hiſtoria in fine. Hanc æquitatem reſpiciens Auguſtinus, ne ab Eccleſia quidem recipi vult bona eorum qui liberos ſuos exhæredabant. Loca ſunt libro 11 de vita clericorum, & ſermone 111 ad fratres in eremo, ſi tamen id opus Auguſtini eſt. Poſuit ea Gratianus in cauſa XII, quæſt. II, & cauſa XVII, quæſt. IV in fine. Procopius Perſicorum I. *εἰ νόμοι τοῖς βαρβάροις ἀλλοῖοι ἢ οἱ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπιτήδειοι, ἐνταῦθα ἐν τοῖς βαρβάροις καὶ πάνυ βασιλεῖς ξυνίασι τὰ καὶ ξυμπλεκόντες: ἀλλοῖοι γὰρ οἱ τῶν παίδων* ἐλευθερίαν τοῖς παισὶ κλῆρον: *Leges quæ cæterum inter homines plurimum differentes invicem pugnant, in hac re tam apud barbaros quam apud Romanos conſentiunt atque conſpirant, ut liberos dominos pronuntient rerum à patre relictarum.*

GRONOVII NOTÆ.

IV. 1. *Debitum, tamen non ſit*] Hinc conceſſum antiquis recens natos infantes non modo exponere, ſed etiam necare. Terent. Heaut. 4, 1, 13, & 21. Ovid. 9. Metam. 678. Et pro re mira narrat Tacitus de Judæis, necare quemquam ex natis nefas eſſe. 5. hiſtor. 5.

Jus expletorium] Juſtitia commutativa vel *distributiva*. 1, 1, 10.

Naturalem] Ut vitalis & ſuperſtes ſit.

Socialem] Ut vivat, tanquam civis ejus ordinis, in quo eum pater ſuſcepit.

Quibus

plurimis sane allatis argumentis * quibus insitum hunc affectum probat, quæ videre est apud Philostratum libro VII, capite septimo & octavo: cum quo loco optime consentit is qui est apud Oppianum de venatu tertio, & de piscatu primo. Et in Dictye tragœdia idem ille Euripides hanc unam omnium legem esse ait; quæ & hominibus inter se, & cum cæteris animantibus communis sit: Hinc Jurisconsulti veteres liberorum educationem ad jus naturale referunt, id est, ad illud quod cum instinctus naturæ aliis quoque animantibus commendat, nobis ipsa præscribit ratio. *Naturalis stimulus*, ut Justinianus loquitur, id est στοργή, *parentes ad liberorum educationem hortatur*. Idem alibi: *Filium vel filiam alere patri necesse est propter ipsam naturam*. Diodorus Siculus: ἀγαθὴ γὰρ ἡ φύσις διδάσκαλος ἅπασι τοῖς ζώοις ἐστὶ πρὸς διατήρησιν ἢ μόνον ἑαυτῶν. ἀλλὰ καὶ τῶν γεννημένων, διὰ τὴν συγγενοῦς φιλοζωίας τοῖς διαδοχὰς εἰς ἀΐδιον ἀγουσὶ διαμονῆς κύκλον: *Optima quippe magistra natura est cunctis animantibus, non tantum ad sui sed & ad prolis suæ conservationem, ut cognata hac caritate continua successio ad æternitatis circulum perveniat*. Apud Quintilianum filius, *partem jure gentium peto*. Sallustius testamentum quo filius excluditur impium dixit. Et quia naturale est hoc debitum, ideo etiam vulgo quæsitos alere mater debet.

3. Et quanquam ex damnato legibus concubitu natis nihil relinqui leges Romanæ volebant, sicut & naturalibus ne quid relinquere necesse esset caverat lex Solonis; canones Christianæ pietatis hunc rigorem correxerunt, qui docent qualibuscumque liberis id recte relinqui, imo si opus sit relinquendum etiam, quod ad alimenta necessarium est. Nec aliter capiendum quod dici solet, legitimam humanis legibus tolli non posse, quatenus scilicet in legitima insunt alimenta necessaria. Nam quod supra est, tolli potest non repugnante natura.

4. Ali autem debent non tantum liberi primi gradus, sed & secundi, si ita res ferat, & ulterioris: quod ostendit Justinianus, cum non filios tantum, sed & qui deinceps sunt, alendos propter ipsam naturam pronuntiat: quod ad eos etiam producitur qui per mulieres ex nobis veniunt, si aliunde ali non possunt.

V. 1. De-

l. Inst. de jure nat. in pr. l. Jus naturale. D. de just. & jure. L. un. ¶ tacrat. vers. fileat. C. de rei ux. act. l. ult. C. de bon. quæ lib. ¶ ipsum. L. Si quis. ¶ Ergo. D. de agn. liberis.

c. Cum haberet. de eo qui duc. quam pol. l. ad l.

§. Ipsum l. ult. C. de bon. quæ lib. l. Si quis. §. Sed utrum. & §. Item Divus Pius. l. non quemadmodum. D. de ag. lib. Diog. Laert. in Solon.

GROTII NOTÆ.

Quibus insitum hunc affectum probat] Plinius x. 33. de hirundinibus. *In fœtu summa æquitate alternant cibum.*

GRONOVII NOTÆ.

2. *Vulgo quæsitos*] Incerto patre natos.

3. *Damnato legibus*] Incesto aut adulterio.

Naturalibus] Ex concubina vel stupro.

Legitimam] Quadrantem bonorum l. Falcidia & Trebelliano Sc. Inst. de l. Falcid. & de Fideicommiss. hæred.

4. *Qui per mulieres*] Nepotes neptesque ex filia.

V. 1. Debentur quidem & parentibus alimenta : quod non legibus tantum proditum eſt, ſed vulgari proverbio * ἀντιπελαργεῖν. adeo quidem ut laudetur Solon, quod qui id non facerent eos notarit infamia. Sed non hoc æque eſt ordinarium atque illud quod de liberis diximus ; nam liberi cum naſcuntur nihil ſecum afferunt unde vivant : adde quod vivendum diutius habent quam parentes : atque ideo ſicut honor & obſequium parentibus debetur, non liberis, ita educatio liberis magis quam parentibus : quo ſenſu accipio illud Luciani : καὶ γὰρ ἡ φύσις τοὺς πατέρας τῶν παίδων μᾶλλον ἢ τοὺς παῖδας τῶν πατέρων ἐπιτίθησι φιλεῖν : *Magis natura jubet à parentibus liberos, quam à liberis parentes diligi.* Et illud Ariſtotelis : μᾶλλον συμφωνεῖ τὸ ἀφ' ἑαυτοῦ τῷ γεννήσαντι, ἢ τὸ γεννήσαν τῷ γεννηθέντι. τὸ γὰρ ἐξ αὐτοῦ τινός ἐστιν ἀφ' οὗ : *Magis afficitur cauſa gignens erga genitum, quam genitum erga gignentem. Nam quod ex aliquo ortum eſt, id ei quaſi proprium eſt.*

Nic. VIII.

2. Hinc fit, ut etiam citra auxilium legis civilis, prima bonorum ſucceſſio liberis deferatur, quia creduntur parentes illis, ut corporis ſui partibus, non tantum de neceſſariis, ſed & de his quæ ad vitam ſuavius honeſtiuſque tranſigendam pertinent, quam uberrime voluiſſe proſpectum, ab eo maxime tempore quo ipſi rebus ſuis frui non poſſent. *Ratio naturalis,* inquit Paulus Juriſconſultus, *quaſi lex quædam tacita liberis parentum hæreditatem addicit, velut ad debitam ſucceſſionem eos vocando.* Papinianus vero : * *Non ſic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hæreditas. Parentes ad bona liberorum ratio miſerationis admittit : liberos natura ſimul & parentum commune votum ;* id eſt, liberos hæreditas ſequitur partim

L. Cum ratio. D. de bon. damn.

Grotii Notæ.

Ἀντιπελαργεῖν] Vide Leonem Afrum libro IX. de Neſtor.

Non ſic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hæreditas] Philo de vita Moſis III : ἀναγκαῖον ἐστὶ φύσεως ἴδιον ἐλλογιμεῖσθαι τοὺς γονεῖς ὑπὸ παίδων, ἀλλὰ μὴ τοὺς παῖδας ὑπὸ γονέων ἐλλογιμεῖσθαι· τὸ μὲν γὰρ ἀπόδοσιν ἔχει καὶ ἀντιμισθίαν ἀπὸ χάριτος : *Cum lex ſit naturæ ut liberi parentibus, non parentes liberis in bona ſuccedant, Moſes id quod contra vota parentum malique omini erat texit ſilentio.* Xenophon libro II. Socraticorum : ὁ μὲν ἀνὴρ τῶν μελλόντων ἴσως παῖδες ἔσεσθαι κυριώτατος· ἡ δὲ γυνὴ τῶν ἤδη ὄντων· ἡ μὲν γὰρ τοῦτον ὃν κτᾶται πλεῖστα ἀγαθὰ ἐργάσεται· ὁ δὲ τοῦτον ᾧ καὶ οἰκήσει πλεῖστα : *Vir ut quæ habiturus eſt liberis parat omnia quæ uſui ſore ad vitam putat, & quidem quam maxima poteſt in copia.*

Gronovii Notæ.

V. 1. *Parentibus alimenta*] L. 5. §. 16. D. de lib. agnoſc. Parens aliâ filio naturali ratione debet. Cic. ad Atticum 8, 9. *cum parentes non alere nefarium ſit.* M. Seneca 1 Contr. 1. *Lex eſt, Liberi parentes alant aut vinciantur.*

Ἀντιπελαργεῖν] Inſtar ciconiæ ſenio defectis parentibus ſervire ac conſulere. Plinius 10, 23. Ciconiæ genitricum ſenectam invicem educant. Inde ciconia Pietariculdris. P. Syro apud Petronium. Ariſtoteles hiſt. anim. 6, 13. Ælianus de anim. 3, 23.

2. *Commune votum*] Quia parentes optant ſe liberos relinquere ſuperſtites.

tim quidem ob præcisum debitum naturale, partim ex conjectura naturali, qua parentes creduntur id velle, ut liberis quam optime prospectum sit. *Sanguini honorem reliquit*, ait Valerius Maximus de Q. Hortensio, qui filiam minus sibi probatam hæredem scripserat. Hinc spectat illud Apostoli Pauli: οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις: *Non enim liberi parentibus, sed parentes liberis rem congerere & servare debent.* *Lib. v. c. 9.* *2 Corinth. XII. 14.*

VI. Quia vero & hoc ordinarium est, ut pater materque liberis suis prospiciant, ideo, dum illi existant, avi aviæque ad alimenta danda teneri non intelliguntur: ubi illi, eorumve alter defecerit, æquum est ut avus aviaque pro mortuo filio filiaque curam suscipiant nepotum ac neptium: quod & in parentibus longius remotis pari ratione procedit. Atque hinc ortum traxit jus illud, * ut nepos filii loco succedat, quemadmodum Ulpianus loquitur. Id Modestinus dixit, τὸν δὲ παππῶν καὶ τοὺς τούτου πλησίον. Justinianus, τὸν παππῶν καὶ τοὺς τούτου ἐγγύς. Isæus oratione de Philoctemonis hæreditate, hoc ipsum vocat ἐπανάγειν. Philo Judæus: ἡμεῖς γὰρ παῖδας παισὶν ἀναπληροῦμεν καὶ ἐξ ἴσης τάξεως τοῖς πατράσι καθιδρύομεν: *Nepotes parentibus mortuis apud avos filiorum obtinent locum.* Vicariam hanc successionem * quæ per stirpes fit, repræsentationem vocare amant recentiores. *L. Si quis pœna. D. de his qui sui v. al. jur. sui. L. 2. §. Nec totum. D. de exc. tut. Novel. ut fratrum filii, in pr. Legatino ad Cajum.*

pestilites. Inde in Iapp. antiquis 675, 13. *infanti meritissimo & dulcissimo contra votum.* 697, 10. *filio dulcissimo memoriam posuerunt contra votum.* 716, 7. *mater infelicissima contra votum pietatis posuit.* Adde Gruterum 4. Suspic. 1. Et ipsa natura ordoque mortalitatis videtur postulare, ut juniores senioribus ætate matura compositis succedant. Hinc in iisdem 348, 8. *turbato ordine in sensu parentes infelicissimi filio optimo.* 436, 1. *filio ordine retrogrado defuncto.*

GRONOVII NOTÆ.

Ut nepos filii loco succedat] Quod Hebræi dicunt, *filius etiam in sepulchro succedit*: item: *filii filiorum sunt tanquam filii.* Meminit ejus juris ut naturalis Iacchiades ad Danielem v. 2. *æquissimum esse videtur nepotes neptesque in patris sui locum succedere*, ait Justinianus titulo Institutionum de Hæreditatibus quæ ab intestato deferuntur. Pierati id asserigni. Eginhardus in vita Caroli Magni. καινίσας εἰς ἑαυτὸν γένους διαδοχάς: *Posteros in sui quemque parentis locum subire*, dixit Michaël Attaliata.

Quæ per stirpes fit] Sic in sortiendis urbibus inter Heraclidas Proclo & Eurysthenei, ut ab Aristodemo venientibus, una sors fuit contra Temenum & Cresphontem, meminit Apollodorus libro 11, Pausanias Corinthiacis, Strabo VIII.

GRONOVII NOTÆ.

Sanguini] Quem scilicet non erat habiturus moribus ejus.

Honorem] Ut Quintil. declam. 2, 61. qui non eundem honorem supremis defuncti tabulis habuerunt. Tacitus Agric. 42.

VI. *Quæ per stirpes*] Successio per stirpes, ubi plures filii cum aliis cohæredibus succedunt in partem patris, quam ille habere deberet, si viveret. Successio in capita, ubi singuli pares cum cohæredibus partes accipiunt. De quo solet quæri in successione parvi. Nam si succedat frater, & alterius fratris filii, in stirpes est successio; si duorum fratrum filii, in capita, ex Novel. 118. cap. 3. quorum posterius tamen in dubium nonnulli vocant.

recentiores Jurisconsulti; quam valuisse etiam apud Hebræos, divisio agrorum terræ Jacobi filiis promissæ, aperte satis ostendit. Sicut filius & filia proximi sunt cuique, ita & qui ex filio filiave nascuntur, ait Demosthenes oratione adversus Macartatum.

VII. Quæ autem diximus hactenus de conjectura voluntatis, ita locum habent, nisi in diversum indicia suppetant. In hoc indiciorum genere primum habet locum abdicatio quæ Græcis, tum * exhæredatio quæ Romanis fuit usitata. Ita tamen ut ei qui mortem peccatis suis meritus non est, alimenta præstanda sint, ob eam quam supra attulimus rationem.

VIII. Sed & illa regulæ exceptio addenda est, si non satis constet hunc illo esse genitum. Verum est de factis nullam esse certam perceptionem: sed ea quæ solent in hominum conspectu fieri sui generis certitudinem habent ex testimonio: quo sensu mater certa esse dicitur, quia inveniuntur qui quæve partui & educationi adfuerint: at de patre hujus gradus certitudo haberi non potest, quod Homerus indicat dicens:

Οὐ γάρ τις τὸν γ' ἔσκε πατὴρ αὐτὸς ἀϊστός.
Generis nemo sibi conscius ipse est.

Et eum sequutus Menander:

Αὐτὸς γὰρ οὐδεὶς οἶδ' πῶς ἐγένετο.
Nemo ipse novit quo sit exortus satis.

Qui & alibi:

Ἔστι δ' μήτηρ φιλότεκνος μᾶλλον πατρὸς,
Ἡ μὲν γὰρ αὐτὴς οἶδεν ὅτι, ὁ δ' οὐ δοκεῖ.
Mater generius liberos adamat patre:
Quia mater esse scit suos, pater autumat.

Ideo ratio aliqua reperienda fuit, qua probabiliter constaret quis esset partus cujusque pater. Ea ratio est, conjugium sumtum in terminis naturalibus, id est consociatio qua fœmina sub maris

GROTII NOTÆ.

Exhæredatio quæ Romanis fuit usitata] Vide Baba Kama cap. 18, §. 10. vide infra §. XXV.

GRONOVII NOTÆ.

VII. *Nisi in diversum*] Apparet probatio mutatæ voluntatis l. 7. D. de Probat.

Abdicatio quæ Græcis] Ἀποκήρυξις.

Exhæredatio] Quæ nomen apud Græcos non habet: sed qui jus Romanum Græce tradiderunt, exhæredare vocant ἀποκηρύττειν τινὰ τοῦ. & Theophilus de exhæredatione liberorum οἷς ἀποκηρύττει τις υἱέσιν.

Alimenta] Sic T. Arrius filium in parricidii molitione deprehensum Massiliam relegavit, & annua illi præstitit. Seneca 1. de benef. 15.

VIII. 1. *De facto*] Inde regula, juris ignorantiam cuique nocere, facti vero non item. l. 9. D. de juris & facti ign.

Suæ quæve partui] Sic Virginius ex uxore sua natam Virginiam probabat contra M. Claudium Appii clientem. Dionys. Halic. l. 11. 17.

Ratio est conjugium] Inde illud, Pater est quem nuptiæ demonstrant.

Extre-

maris custodia constituitur. Sed etsi alio quovis modo constet quis fuerit pater, aut pater id pro explorato habuerit, naturaliter is partus non minus quam alius quivis succedet. Quidni cum etiam * extraneus palam pro filio habitus, quem adoptatum vocant, succedat ex conjectura voluntatis?

2. Naturales vero etiam, post lege introductum eorum discrimen à legitimis:

(Τῶν γνησίων γὰρ οὐδὲν ὄντες ἐνδεοῖς
Νόμῳ νοθοῦσιν.
Notha parte nulla sobole legitima minor,
Sed lege premitur.

ut dixit Euripides) possunt tamen adoptari, nisi lex obstet. Atque id olim permittebat lex Romana Anastasii, sed postea in justi matrimonii favorem difficilior quædam ratio eos legitimis æquandi reperta est, per curiæ oblationem, aut subsequens matrimonium. Exemplum veteris adoptionis naturalium est in Jacobi filiis, qui adæquati à patre sunt liberarum mulierum filiis, & æquis partibus hæreditatem creverunt. *L. Jubemus. C. de natural. lib.*

3. Contra evenire potest, non ex lege tantum, sed & ex pactione, * ut qui ex conjugio nati sunt alimenta sola habeant, aut certe excludantur à præcipua hæreditate. Conjugium tali pacto initum etiam cum libera fœmina concubinatum Hebræi vocant, quale erat Abrahami cum Cethura, cujus liberi perinde ut Ismael, ancillæ Agaris filius, dona, id est legata quædam acceperunt; hæreditatem autem non creverunt. Tale est matrimonium ad morgengabicam quod dicitur: à quo non longe abeunt *Gen. xxv. 6.*

GROTII NOTÆ.

Extraneus palam pro filio habitus] Aut nepos in filium adoptatus, ut à Jacobo nepotes Ephraim & Manasses.

Ut qui ex conjugio nati sunt, alimenta sola habeant] Ut olim filii post primum geniti in Mexicanis terris.

GRONOVII NOTÆ.

Constituitur] Rursus omittit, mutui auxilii & procreationis causa, ut supra, 2, 5, 8.

2. *Sed lege premitur*] Legem civilem, quæ legitimos prætulit in honorem conjugii, iniquam experitur & gravem.

Nisi lex obstet] Nisi lex civilis prohibeat.

Per curiæ oblationem] §. ult. Instit. de nupt.

Hæreditatem creverunt] Verbum prisci juris. Nam hæredem institutum oportebat intra certam diem declarare ac profiteri, vellerne adire an non. Quod tempus cretionem dicebant. Formula testamenti. *L. Titius mihi hæres esto, cernitoque intra tot dies.* Si cretio non erat definita, centesimus dies justus habebatur. Varro de L. L. lib. 3. p. 60. & lib. 6. p. 81. Cic. 11. ad Attic. ep. 2. Inde cernere hæreditatem est, non modo profiteri se hæredem, sed etiam hæreditatem adire ac capessere, quia cretionem aditio sequebatur.

3. *Excludantur à præcipua*] Non sint hæredes, sed accipiant legata.

Morgengabicam] Donationem propter nuptias, aliam doti, de qua videndus Lindenbrogius in Gloss. ad Cod. Legum antiquarum. Gregor. Turon. matutinale donum vocat lib. 9, 19.

Apud

abeunt secundæ nuptiæ * apud Brabantos; nam rerum soli, quæ exstabant cum matrimonium prius solveretur, proprietas acquiritur prioribus liberis.

IX. 1. Ubi desunt liberi quibus naturaliter deferatur successio, minus expeditum est, nec ulla in parte magis variant leges. Tota tamen varietas ad duos maxime fontes referri potest, quorum alter respicit proximitatem gradus, alter bona redire vult unde venerant; quod dici solet, Paterna paternis, materna maternis. Nobis omnino distinguendum videtur inter * bona paterna avitaque, ut dici solebat in formula qua prodigo bonis interdicebatur, & inter * noviter quæsita, ut in illis locum habeat Platonis illud: ἐγὼ ἐν νομοθέτης ὢν οὔθ' ὑμᾶς ὑμῶν αὐτῶν οἴεσθαι τίθημι, οὔτε τὴν οὐσίαν τοιούτην, ξύμπαντος δὲ τοῦ γένους ὑμῶν, οὔτε τὸ ἔμπροσθεν καὶ τοῦ ἔπειτα ἐσομένου: *Ego legum conditor neque vos vestri juris esse scisco, neque patrimonium vestrum, sed totius vestri generis, tum quod fuit, tum quod futurum est.* Qua de causa Plato κλῆρον πατρῷον salvum esse vult generi unde venit. Quod non ita accipi velim, quasi naturaliter de bonis paternis avitisque testari non liceat (* sæpe enim indigentia amici alicujus efficit, ut id non laudabile modo sit, sed etiam necessarium) sed ut appareat quæ in dubio credenda sit fuisse voluntas intestati. Concedimus enim plenum dominium esse penes eum de cujus voluntate agimus.

2. Sed cum post mortem dominium hoc retinere non possit, & omnino pro certo haberi debeat, noluisse eum perdere beneficii

GROTII NOTÆ.

Apud Brabantos] Vide legem similem veterum Burgundionum, Lib. 1, Tit. 1, n. 2.

bona paterna avitaque] Hebræis מורשת.

Noviter quæsita] Hebræis נחלה. discrimen hoc vide in lege Burgundica lib. 1, tit. 1, num. 1.

Sæpe enim indigentia amici alicujus efficit, ut id non laudabile modo sit] Seneca de Beneficiis libro IV, c. 11: *Quid cum ipso vitæ in fine constitimus; cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura dividimus? quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum, & quibus demus? quid enim interest quibus demus à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis judicia nostra torquemus, quam ubi remotis utilitatibus solum ante oculos honestum stetit?*

GRONOVII NOTÆ.

Prius solveretur] Morte uxoris. Hinc Galliæ rex se ducem fecit Brabantiæ.

IX. 1. *In formula qua prodigo*] Quando tua bona paterna avitaque nequitia tua disperdis, liberosque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi ea te commercioque interdico. Paulus 3. Sent. tit. 4.

Testari] Aliquid pro arbitrio relinquere aliis, quam unde venerunt.

Qua in dubio] Quos si testamentum nullum fecerit, optaverit tamen habere successores.

2. *Noluisse*] Habuisse in animo, ut relinqueret in gratia, quod omnino relinquendum erat, & beneficio potius suo penes alium esset, quod alioqui quacunque ratione penes alium futurum ait.

Aut

ficii materiam, videndum est quis sit in beneficiis ordo maxime naturalis. Bene Aristoteles: *Διοριστὴν ἀντιποδοτέον χάριν μᾶλλον ἢ ἐπιφορὰν δόξεν*: *Potius est gratiam referri ei qui benefecit, quam amico conferre beneficium.* Et Cicero: *Nullum officium referenda gratia magis necessarium est.* Item: *Cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi; demus nec ne, in nostra potestate est; non reddere bono viro non licet, modo id facere possit sine injuria.* Ambrosius: *Pulchrum* Off. 1. *est propensiorem habere ejus rationem qui tibi aut beneficium ali-* c. 32. *quod aut munus contulit.* Et mox: *Quid enim tam contra officium, quam non reddere quod acceperis?* Gratia autem refertur aut viventibus, * aut defunctis. Defunctis, ut ostendit Lysias oratione funebri, refertur gratia in eorum liberis, qui naturaliter pars sunt parentum, & quibus si viverent parentes maxime vellent benefici.

3. Et hanc æquitatem sequuti sunt Justinianei juris conditores, æquitatis studiosissimi, in quæstione inter fratres plenos, & consanguineos, & uterinos, & aliis quibusdam. Aristoteles: *ἀδελφοὶ ἀλλήλους φιλοῦσιν τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκέναι. ἡ γὰρ αὐτὴ συσία τοσοῦτος ἀλλήλοις ποιεῖ*: *Fratres se invicem diligunt quatenus ex iisdem nati sunt; nam ortus communis ipsos quasi eosdem facit.* † Valerius Maximus: *Ut merito primum amoris vinculum ducitur, plurima & maxima beneficia accepisse, ita proximum judicari debet simul accepisse.* Gentium commune jus ut frater fratri succedat, dicitur apud Justinum.

L. Quod satis. C. de bon. quæ lib. l. de emancipat. ¶. Cum enim C. de legit. hær. Sanximus C. com. de success. Novel. de resc. & inter frat. † *Lib. v. c. 5.*

4. Quod si non reperiatur is à quo proxime bona venerunt, ejusve liberi, restat ut gratia referatur his quibus minus quidem, sed tamen post illum proxime debentur, id est parenti superioris gradus, ejusque liberis, præsertim cum eo modo manentur intra proximos, & ejus de cujus hæreditate agitur, & ejus à quo proxime bona venerunt. Idem ille Aristoteles: *Lib. x.* *αἱρεῖσθαι ἢ μὴ οἱ λαιπαὶ συγγενεῖς ἐν τάξει σωτηρίου*]. *τοῦ δὲ Νικᾶ τῶν αὐτῶν εἶναι γίγνεσθαι*] *οἱ μὲν ἀνεψιοὶ γεγονέναι*, *οἱ δὲ ἀδελφοὶ γεγονέναι*: Pa-

GROTII NOTÆ.

Aut defunctis] Sic moriturus apud Procopium Pers. 1. *τὰ σπάδια ἀφιέναι, ἀφιλόνεικα ἐμοὶ*: *In me conferes quicquid in liberos meos contuleris.* Vide exemplum in facto Theodosii, patrem Valentiniani junioris in ipso Valentiniano remunerantis, apud Zosimum libro IV. Lege Mosis succedebat post fratres patruus, ut primo possessori propior quam fratrum filii. Num. XXVII, 11.

GRONOVII NOTÆ.

Quam sit in beneficio] Cui recta ratio primo, cui posteriore loco beneficium dictet tribuendum.

3. *Fratres plenos*] Eodem utroque parente natos.

Consanguineos] Eodem patre, sed diversis matribus.

Uterinos] Eadem matre, non uno patre.

Gentium commune] Videtur sumpsisse ex lib. 14, 1. sed mendose. Nam dicit ibi Demetrius, se majori fratri jure gentium regnum cessisse, non se majori fratri jure gentium succedere oportere.

Patrueles vero & cæteri conjunguntur per parentes, quatenus ex iisdem ortum habent: ita ut alii conjunctiores sint, alii minus conjuncti, pro ortus ratione.

X. 1. At in bonis noviter quæsitis, quæ πρίονα Ϝ κλῆρον Platoni, cum cessaret gratiæ referendæ officium; superesset ut ei deferatur successio qui defuncto carissimus fuisse creditur. * Is autem est qui gradu cognationis proxime defunctum attingit. Sic Isæus apud Græcos receptum ait, τοὺς ἐγγυτάτω γένους τὰ Ϝ πλεῖστα τοῦ ἐκείνου, *defuncti bona ei cedere qui genere sit proximus*; addit: τί δὲ, τὰ ἀκλείποτα ἢ τοῖς συγγενέσι τὰ Ϝ συγγενῆ; *quid justius quam ut quæ cognati fuerant cognatis cedant?* Idem sensus est apud Aristotelem libri ad Alexandrum
Ep. 1. capite 11. *Optime*, inquit Cicero, *societas hominum conjunctioque servabitur, si ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferatur.* * Qui & alibi post liberos ponit bene convenientes propinquos, ut & Tacitus: *Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit.* Idem Cicero alibi de cognatis agens: *Necessaria præsidia vitæ debentur his maxime.* Debentur scilicet non ex jure expletorio, sed κατ' ἀξίωσιν: Et alibi cum de affectione erga propinquos egisset, *Ex hac animorum affectione*, subdit, *testamenta commendationesque morientium natæ sunt.* Idem copias nostras proximis
De Off. 1. cap. 30. quam alienis & suppeditari & relinqui æquius esse ait. Ambrosius quoque: *Est etiam illa probanda liberalitas, * ut proximos feminis tui non despicias.*

2. Successio autem ab intestato, de qua agimus, nihil aliud est

GROTII NOTÆ.

Is autem est, qui gradu cognationis proxime defunctum attingit] Vide Deuter. xv, 11. xxiii, 7. Prov. xi, 17. Tractat hoc Servius ad illud Æneidos vi:

Nec partem posuere suis.

Hierocles: ἡ δὴ τῆ ἀγχιστείαν (πρὸ) σοῆκε τιθὶ τὴ φύσιν ἐχόντων τὴν ἀναγκαίου τὸν ἀναγκαίων, τοιοῦτον δὲ μᾶλλον γένους πρὸς ἐκεῖνον ἢ συγγενῆ μᾶλλον, ὅσοι αὖ ἐγγύτατα ἐκείνου ἐγγένοντο: *Cum autem propinquorum mensuram suam accipiat a propinquitate naturali, ut post parentes tantum cognatorum cuique deferatur quantum ad parentes propinquitas exigit.* Postidius de Augustino: *Justum & æquum esse videbat, ut à mortuorum vel filiis, vel parentibus, vel affinibus magis possiderentur*, Hæreditates scilicet, de quibus ibi agit.

Qui & alibi] Duo hæc loca ex Cicerone posterius producta, sunt ex eodem libro Officiorum primo.

Ut proximos feminis tui non despicias] Ex Esaia sumptum LVIII, 7. Paria habes apud Chrysostomum 1 Cor. IV, 7. & apud Augustinum de Doctrina Christiana lib. II, 12.

GRONOVII NOTÆ.

X. 1. *Bona noviter quæsita*] Quæ non hæreditate delata, sed possessoris industria parta sunt.

Περίουσια] Affluentia ultra sortem.

Commendationes] 2 De finibus 20. Idem 3 de off. *si qui mortis adultus esset, paucis sibi diebus commendandorum suorum causa petulam visset.* Vide 1 Observ. 23, 615. Sic prisci solebant & uxores suas commendare ducendas, si quid ipsis contingeret. Salmas. de modo usur. p. 168.

In

est quam tacitum testamentum ex voluntatis conjectura. Quintilianus pater in declamatione : *Proximum locum à testamentis habent propinqui : & ita, si intestatus quis ac sine liberis decesserit. Non quoniam utique justum sit ad hos pervenire bona defunctorum : sed quoniam relicta & velut in medio posita nulli propius videntur contingere.* Quod de bonis noviter quæsitis diximus ea naturaliter proximis deferri, idem locum habebit in bonis paternis avitisque, si nec ipsi à quibus venerunt, nec eorum liberi existent, ita ut gratiæ relatio locum non inveniat.

XI. 1. Hæc vero quæ diximus quamquam naturali conjecturæ maxime sunt consentanea, non sunt tamen jure naturæ necessaria ; ac proinde ex diversis causis voluntatem humanam moventibus variari solent, pactis, legibus, moribus : qui subitionem in locum in nonnullis gradibus admittunt, * in aliis non admittunt ; alibi distinguunt unde bona veniant, alibi id insuper habent. Est ubi primogeniti plus postgenitis ferunt, ut apud Hebræos : est ubi inter se æquantur. Est ubi agnatorum habetur ratio ; est ubi cognati quilibet cum agnatis tantundem ferunt. Etiam sexus alicubi momentum habet, alicubi non habet : & alibi cognationis ratio habetur intra propiores gradus : alibi longius extenditur. quæ longum esset exsequi, nec instituti nostri.

2. Illud tamen tenendum est, quoties voluntatis expressiora indicia nulla sunt, credi quemque id de sua successione statuisse quod lex aut mos habet populi, non tantum ex vi imperii, sed ex conjectura, quæ etiam in eos valet quorum in manu est summum imperium. nam & hi probabiliter creduntur in rebus suis æquissi-

GROTII NOTÆ.

In aliis non admittunt] Veteres Germanorum mores subitionem illam sive repræsentationem ignorarunt etiam inter liberos : introduxit primus id jus in Francium Childebertus edicto : in Transrhenanas partes Otho Henrici filius, teste Witekindo lib. II. vide legem Langobardicam lib. II, tit. XIV. 18. Scoticum quoque jus vetus solam spectabat gradus proximitatem. Vide Fontanium Danicosum septimo, ubi narrat à Rege Angliæ arbitro sumpto ita pronuntiatum.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Tacitum testamentum*] Constitutio legis de successione, cum dantis successorem, quem conjicimus & existimamus defuncto placuisse, si testamentum fecisset.

Declamatione] CCCVIII, quæ inscribitur, Duo Testamenta.

XI. 1. *Subitionem in locum*] Repræsentationem, successionem in stirpes.

Unde bona veniant] Paterna an materna sint.

Insuper habent] Nihil morantur, sed utrosque pari gradu admittunt.

Ubi agnatorum] Ubi agnati seu per virilem sexum conjuncti præferuntur.

Etiam sexus] Ut fœminæ postponantur maribus.

2. *Ex vi imperii*] Quæ postulat in singulis vel invitis valere, quod jubet jus sive scriptum, sive non scriptum introduxit, sed etiam quia credibile est ipsos intellectos nihil aliud voluisse.

æquiſſimum judicaſſe, quod aut legibus ſanxerunt ipſi, aut moribus probant; in iis dico rebus in quibus de nullo ipſorum damno agitur.

XII. Sed in regnorum ſucceſſione diſtingui debent regna quæ pleno modo poſſidentur, & in patrimonio ſunt, ab his quæ modum habendi accipiunt ex populi conſenſu, quo de diſcrimine egimus ſupra. Prioris generis regna * dividi poſſunt etiam inter mares * & fœminas, ut in Ægypto & Britannia olim factum videmus:

nullo diſcrimine ſexus
Reginam ſcit ferre Pharos,

ait Lucanus: de Britannis Tacitus, *Neque enim ſexum in imperio diſcernunt.* Nec adoptati minus veris liberis ſuccedent ex præſumta voluntate; Sic Æpalio Locrorum regi Hyllus Herculis filius per adoptionem in regnum ſucceſſit. Moloſſus * nothus ex patris Pyrrhi legitimos liberos non habentis judicio ſucceſſit

Strabo l. IX. Pauſ. I.

GROTII NOTÆ.

Dividi poſſunt etiam inter mares] In Aſia fratres ſimul regnabant ſic ut uni præcipuum eſſet jus diadematis. Polybius Exc. legationum XCIII. Invenies & apud Livium eundemque Polybium, Ægyptum inter fratres Ptolemæos divilam. Filii Attilæ gentes ſibi dividi æqua ſorte poſcebant, Jornandes de rebus Gothicis. Gregoras lib. VII, de Irene Andronici Palæologi uxore: τὸ γὰρ κρεῖττον, ὅτι ἐν μοναρχίᾳ πρώτου καὶ τέλους ἐπικρατέστατον βασιλεῖς δεῖ δύο σωφρονεῖν, ἀλλὰ πρώτου κατάπαυλα, διανεμομένους τὰς βασιλικὰς τέχνας καὶ τέχνας, δεχομένους μέρος ἢ ὅλον ἑκάστου, ὡς ἐτύγχανε κλῆρος καὶ κλῆρος· ἐν παιδιᾷ μὲν ἐκ αὐτῶν καὶ ἀφελεστέροις τέλεσι τοῖς ἐξεστῶσι καὶ κλάσει ἢ βασιλεῦσιν ἀνθρώποις κρατοῦσι, παραπαιτιῶνται δ' ἴσως ἐμοὶ εἰς ἓν ἐρίζοντες παῖδας καὶ διαδόχους. λαπίνων γὰρ ἔστι γλίνωμα καὶ παρὰ σύνεσιν ἐλαφρὰ σκεῦ τὸ τοιοῦτον ἐδ' ὑπόχειρ ἐλέγετο: *Quod maxime mirandum erat, voluit ut non unus imperaret, ſecundum morem Imperii Conſtantinopolitani veteris, ſed adinſtar principum in Occidente civitates & regiones dividerentur in ſingulos filiorum, ut ſic regnum tanquam proprium cuiuſque patrimonium à patribus ad ipſos perveniret, ita ut in plebejorum hominum bonis fieri ſolet, ac ſic perpetuo ad cuiuſque liberos hæredeſque deſcenderet. Ipſa enim cum ex accidentis partibus artum haberet, novum quem ab ipſis acceperat hunc ſine exemplo introducere animo agitabat.*

Et fœminas, ut in Ægypto & Britannia] De Alexandro & Laodice vide Polybium excerptis legationum CXL. de Auletæ filia Strabonem XVII. In Aſia poſt Semiramidem fœminas regnaſſe plures narrat Arrianus ἀνάβασ. Talis Nitocris Babylone, Artemiſia Halicarnaſſi, Tomyris apud Scythas. Servius ad primum Æneidos: *Quia ante etiam fœmina regnabant.* Idem apud Rutulos obtinuiſſe docet ad IX Æneidos.

GROTII NOTÆ.

XII. *Eximia ſupra*] I, 3, 11.

GROTII NOTÆ.

Nothus] Apud Tartaros nothi & legitimi pares. De Perſis vero Herodotus: οὐδὲν ἐὸν νόμῳ ἐπὶ βασιλεύσῃ, γνησίου παιδὸς ἐόντος: *Nec eſt illis ut nothus regnet dum legitimus aliquis reperitur.* In Hiſpania Wandali regnarunt duo, Guntharis legitimus, Zigerichus nothus Godigiſili teſte Procopio: ex Septentrionalium nimirum gentium more veteri, cujus teſtes Adamus Bremenſis hiſtoriæ Eccleſiaſticæ c. 106. Helmoldus

ſucceſſit in regnum Epiri : de adoptando in ſucceſſionem Scythiæ Philippo egit rex Atheas : Jugurtha nothus, ſed adoptatus, ſucceſſit in regno Numidico : ſicut & in regnis quæ Gothi & Langobardi armis quæſierant, adoptionem valuiſſe legimus. Imo etiam ad eos proximos ultimi poſſeſſoris regnum pervenit, qui primum regem ſanguine non attingunt, ſi talis ſucceſſio in iis locis recepta ſit : ſicut Paphlagoniam regum domeſticorum interitu hæreditariam patri ſuo obvenille ait, apud Juſtinum, Mithridates. *Juſt. lib. IX. Sallu. bel. Jugurth. Caſſiod. Paul. Diac. l. VI. de geſt. Langob. Libro XXXVIII.*

XIII. Quod ſi dictum ſit ne dividatur regnum, nec cui cedere debeat expreſſum ſit, * ut quiſque natu eſt maximus, mas aut fœmina, regnum habebit. In Thalmudico titulo de regibus legitur : *Qui præcipuum jus habet in hæreditate, is & in poſſeſſione regni. Ideo filius natu major præfertur minori.* Νομίζοντες αἰεὶ πάντων ἀνθρώπων τὸν πρεσβύτατον τῶν παίδων ἄρχειν, inquit Herodotus : *Mos omnium populorum eſt ut natu maximus imperium habeat.* Idem alibi ſæpe νόμον legem ſive conſuetudinem regnorum hoc vocat. Livius duorum fratrum Allobrogum de regno contendentium minorem ait jure minus, vi plus potuiſſe. Apud Trogum Pompejum, *Artabazanes maximus natu ætatis privilegio regnum ſibi vindicabat : quod & ordo naſcendi, & natura ipſa gentibus dedit.* Idem alibi jus gentium vocat ; ut & Livius, qui & ordinem appellat ætatis atque naturæ : quod intellige niſi pater aliud juſſerit, ut Ptolemæus apud eundem Trogum. Qui autem in regno tali ſuccedit, cohæredibus *Polym. Lib. XXXI. Juſt. lib. II. Lib. XL. Lib. XVI. & XXXIV.*

moldus Slavicis lib. I, c. II, & 12. Michaeli Theſſaliæ domino ſucceſſit legitimis deficientibus nothus Michael ; Gregoras lib. II. Huic itidem nothus ſucceſſit ex parte ; idem Gregoras lib. IV. de Molollo Pyrrhi notho vide Servium ad III Æneidos.

Ut quiſque natu eſt maximus] De Suedis vide Brigittam IV, 1. De Danis Saxonem XII & XIII. Appianus Mithridatico δικαίωμα τὸ πρεσβύτερον ἄρχειν : *Æquum judicabat regnum eſſe natu maximi.* Nicetas Choniates Joanne Comneno : ἃ οὐκ ἐπιτρέπουσι παισὶ τὰ πρὸ ἡμέρας τὰ πρωτεῖα βραβεύειν εἰωθότες. παρὰ δὲ Θεοῦ οὐχ ὅπως τὰ πατρὸς ἀλλὰ πρεσβύτατοι μεγιστᾶνες ἀεὶ τοῦ ὀνόματος ἦσαν τοῦδε : *Mature quidem ſuum ſequentis ordinem primum natos donant. At Deus non ſemper in maximum privilegium unum ordinem inſtituit* ; idem Manuele de Iſaacio loquens : Καὶ γὰρ ἐκεῖνος οὐκ ἐπὶ τῷ διαδοχῇ τῆς βασιλείας καλεῖσθαι : *Naſcendi ordine ad regni ſucceſſionem vocatus.* Apud Joſephum Antipater dicebat, Hircani ἄρχειν οὐκ διὰ τὸ πρεσβεύειν : *principatum eſſe ab naſcendi ordinem.* vide & Leunclavium Turcicorum XVI.

GRONOVII NOTÆ.

Atheas] Ateas.

Sanguine non attingunt] Ut affines ejus, qui regnum poſtremus ex ſuperiore familia regum obtinuit.

XIII. *Artabazanes*] Sic vocatus Herodoto lib. 7. qui Juſtino Ariamenes.

Jus gentium] Lib. 24. 3. & naturæ jus lib. 21, 1.

Ptolemæus] Qui maximo natu Ptol. cetannum ſpevit, & minorem ejus fratrem Ptol. Philadelphum ſibi ſuffecit.

bus tenebitur pro ipsorum partibus æstimationem rependere, si & quatenus id fieri potest.

XIV. At ea regna quæ populi libero consensu facta sunt hæreditaria, ex præsumta populi voluntate deferuntur. Præsumitur autem populus id voluisse quod maxime expedit. Hinc primum illud nascitur, ut * ni aliud lex aut mos ferat (sicut Thebis Bœotiis regnum fuisse inter mares dividuum ex * Zethi & Amphionis, itemque ex Oedipodis filiorum historia apparet, & vetus Attica inter Pandionis liberos divisa est; & quæ circa Rhodum inter Camirum, Jalysum, Lindum fratres; & regnum Argivum inter quatuor Persei filios) individuum sit regnum, quia id ad tuendum regnum in civium concordiam plurimum valet. Justinus libro XXI, *Firmius futurum esse regnum, si penes unum remansisset, quam si portionibus inter filios divideretur, arbitrabantur.*

XV. Alterum, ut successio stet intra eos qui descendunt à primo rege: ea enim familia ob nobilitatem electa censetur, eaque finita regnum redire ad populum. Curtius libro X, *In eadem domo familiaque imperii vires remansuras esse: hæreditarium imperium stirpem regiam vindicaturam: assuetos esse ipsum nomen colere, venerarique: nec quenquam id capere nisi genitum ut regnaret.*

XVI. Tertio, ne succedant nisi qui nati sunt secundum patriæ leges: non naturales tantum, quia ad contemtum patent, quorum

GROTII NOTÆ.

Ni aliud lex aut mos ferat] Dardanus & Lasius pariter in Troja regnarunt. Servius ad illud 11 Æneidos: *Sociique penates.* In Creta Minos & Rhadamanthus. Julianus contra Christianos. Albæ Numitor & Amulius, ut quidem ait scriptor de viris illustribus. Alii enim Numitori pecunias, regnum Amulio cessisse ajunt, ut Plutarchus: sicut & Eteocli regnum Thebanum. Polynici ejus loco monile Hermiones obvenisse quidam prodidere. Pari modo in Norvagia alteri regnum, alteri naves & spes ex maritimis expeditionibus.

Zethi & Amphionis] Euripides Hercule Furente:

Τῷ λιβικοπόλῳ πρὶν τυραννεῦσαι χθονός
Ἀμφίον' ἠδὲ Ζῆθον ἐκγόνω Διός.
Regnum priusquam venit ad claros equis
Amphionem Zethumque, prognatos Jove.

GRONOVII NOTÆ.

Æstimationem rependere] Opulentum pro dignitate familiæ sumptum præbere.

XIV. *Quatuor Persei filios*] Electryona Alcmenes patrem, Mestora Pterelæ proavum, Sthenelum Eurysthei patrem, Alcæum Amphitruonis. Quamquam & Perses Helam vel Elium genuisse dicatur.

Individuum sit] Ne dividatur inter successores, quamvis paris gradus, sed ut universum uni acquiratur.

XV. *Intra eos qui descendunt*] Sic quum Hephæstion gratia Alexandri nixus Sidonis regnum deferret hospitibus suis, nobilibus juvenibus, negaverunt illi patrio more in id fastigium recipi, nisi regia stirpe ortum. Curt. 4. 1.

XVI. *Ad contemptum patent*] Carent veneratione atque auctoritate ob favorem matrimonii.

Præ-

quorum matrem pater justo conjugio dignatus non est, & præterea quia minus certi habentur: at in regnis expedit populo haberi maximam certitudinem, quæ haberi potest ad vitandas controversias: quæ causa fuit cur Macedones Demetrio minori potius quam Perseo majori regnum deberi existimaverint, quod Demetrius justa matrefamilias natus esset. Et apud Ovidium legimus: *Livius lib. XXXIX.*

At nec nupta quidem, tedaque accepta jugali:
Cur nisi ne caperes regna paterna nothus?

sed nec adoptivi, quia nobilitas generis vere regii magis reverendos efficit reges, majorque de eis spes concipitur.

Est in juvencis, est in equis patrum
Virtus.

XVII. Quartum, ut inter eos qui pariter in hæreditatem admitterentur, sive quia unius sunt gradus, sive quia in parentum suorum gradum succedunt, * præferantur mares fœminis; ideo quod mares tum ad bella, tum ad alias imperii partes magis idonei fœminis censentur.

XVIII. 1. Quintum, ut inter mares, aut inter fœminas ubi mares deficiunt, * præferatur natu maximus; quod is judicio aut perfectior jam esse, aut prius futurus creditur. Cyrus apud Xenophontem: τὸ πρεσβύτατον πρεσβύτατῳ τῷ πρεσβυτέρῳ ἡγεμονίαν, ᾗ πλείστου ἄξιον τὸ εἴκοσι ἐνιαυτῷ: *imperium relinquo majori natu, ut quem par est rerum esse peritiorem.* Quia vero hæc ætatis

GROTII NOTÆ.

Præferantur mares fœminis] Vide Nicetam Choniatem Manuele, libro IV.

Præferatur natu maximus] Homerus de regno Creticũ Iliad. N.

Ἦ μὲν δ' ἀμφιτέρουσιν ἴσα φρονέων, ἀλλ' ἅ πατρὶ
Κλαῦδε Διὶ πρεσβυτάτῳ γεγονὼς καὶ πολλὰ εἰδώς.

Nostrum utrique solum patrium fuit & genus unum,
Jupiter at sævior rerumque periculosidem.

Ubi sapientes Homerus, ut solet, causam reddidit, cur majores nati in regnis præferri, valentem, ἔτι πρόβλ, ut plerumque, id enim in talibus sufficit: τὸ πλέον τῷ πρεσβυτέρῳ ἢ βασιλεῖ μάλιστα προσήκειν ἢ ἄλλον ἁπάντων, ait Zosimus libro II de Persarum lege: *summum dari è regum filiis natu maximo summam rerum.* Periander in regnum Corinthiorum patri successit κατὰ πρεσβεῖον ordine nascendi. Ita Nicolaus Damascenus, in excerptis quæ beneficio viri maximi Nicolai Peiresii habemus.

GRONOVII NOTÆ.

Minus certi] Stat. 2 Theb. 444.
Pudet hos plebisque patresque, Ne tot ties incerta ferant, mutentque gementer Imperia, & dubio pigeat servire tyranno.

Apud Ovidium] In epist. Phædræ ad Hippolytum.

XVII. *Quia unius*] Sive per capita, sive per stirpes succedant.

XVIII. 1. *Quod is judicio*] Sic Demetrius Poliorcetes apud Macedones allegat contra Cassandri filios adolescentes ætatis experimenta. Justin. 16, 1.

ætatis præstantia temporaria est duntaxat, sexus autem perpetua, ideo sexus prærogativa potior est quam ætatis. Sic Herodotus, cum dixisset Andromedæ filium Persam Cepheo in regnum successisse, causam reddit: ἐπίγχανε γὰρ ἅπαις ἐὼν ὁ Κηφεὺς ἄρσενος γένους: *nullos enim Cepheus habebat liberos mares.* Et Diodoro narrante, Teuthras Mysiæ regnum filiæ Argiopæ reliquit ἅπαις ὢν ἀῤῥένων non habens mares liberos. Sic Trogus dixit ad filiam pertinuisse Medorum imperium; quod nullum Astyagi virilis sexus genus erat. Similiter Cyaxares apud Xenophontem Mediam filiæ suæ deberi: οὐδὲ γὰρ ἔστι μοι, inquiens, ἀῤῥέω παῖς γνήσιος, *neque enim est mihi legitimus filius mas.* De Latino rege Virgilius:

Filius huic fato divûm prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa est:
Sola domum & tantas servabat filia sedes.

Sic ante Heraclidarum imperium apud Lacones Eurotæ successit Sparte filia, aut ejus liberi, ut Tyndareo Helenæ liberi, quia mares filii non extabant; & Eurystheo in Mycenarum imperium successit Atreus ejus avunculus, notante Thucydide. Eodem jure regnum Athenarum * ad Creusam, Thebanum ad Antigonem pervenisse notatur, quod mares deficerent. Et regnum Argolicum ad Argum Phoronei * ex filia nepotem.

2. Unde & illud intelligere datur, quanquam liberi nonnullis gradibus parentum præmortuorum vicem impleant, id tamen duntaxat intelligendum ut capaces sint juxta cæteros, salva tamen sexus primum, deinde ætatis prærogativa inter capaces. Nam qualitas & sexus, & ætatis, quatenus in hac re à populo

Polym.

Lib. IV.

Paus. l. III.

Lib. II.

GROTII NOTÆ.

Ad Creusam] Vide Euripidem Ione.

Ex filia nepotem] Et si sine stirpe mortuus fuisset Orestes, in eodem regno Argolico successisset ei Electra, ut ex Euripidis Taurica Iphigenea discimus. Sic Calydonis regnum pervenit ad Andræmona Oenei generum, Asterii regnum ad generum Minoa, ut refert Apollodorus, addita causa quod liberi mares nulli essent.

GRONOVII NOTÆ.

Ætatis præstantia temporaria] Ut quis sit intra tutelæ suæ annos, aut fœmina ætate maturior sit, id brevi post cessat; quæ autem fœmina nata est, semper manet fœmina, & sic inferior sexu; ideo vel puer præfertur virgini aut matronæ.

Heraclidarum] Qui 80 post Trojam captam anno Peloponnesum occuparunt ducibus Temeno, Cresphonte, Aristodemo. Velleij. 1, 2.

Sparte filia] Sed & maritus ejus Lacedæmon Eurotæ frater uterinus.

Helenæ liberi] Hermione cum marito Oreste.

Ad Creusam] Habet ex Euripidis Ione v. 178. Non ponitur tamen inter reges Atticæ Xuthus maritus ejus, neque Ion filius: sed Erechtheo successerunt Cecrops minor & Pandion filii: Xuthus autem dux Athenarum vocatur Pausaniæ, & Ion coloniæ Ionum in Asia conditor.

Hæt-

populo consideratur, ita personæ adhæret ut avelli inde nequeat.

XIX. Quæritur an regnum, ubi hunc in modum defertur, pars sit hæreditatis. Et verius est esse * hæreditatem quandam, sed separatam ab aliorum bonorum hæreditate, qualis hæreditas peculiaris in feudis quibusdam, emphyteusi, jure patronatus, & jure præcipui quod dicitur, conspicitur. Unde sequitur, ut regnum ad eum pertineat qui & bonorum hæres esse possit si velit, sed ita ut etiam sine bonis & eorum onere possit adiri.

GROTII NOTÆ.

Hæreditatem quandam] Putavit Innocentius III, talis regni successionem amitti ab eo qui ultima defuncti mandata non impleverit. c. licet: de voto.

GRONOVII NOTÆ.

XIX. *Hæreditatem quandam*] Jus hæreditarium vel dignitatem. Alioqui Tacito per invidiam imperium Rom. vocatur unius familiæ hæreditas. 1 hist. 16.

Emphyteusi] Quum fundus in perpetuum aut plures annos utendus fruendus traditur statuta pensione, ita ut etiam ad hæredes transeat.

Jure patronatus] Videndus tit. Inst. de adsignatione libertorum. Sic Lacedæmonii in tutela Claudiorum erant. Sueton. Lib. 6.

Jure præcipui] Præcipuum est legatum uni inter cohæredes, quod is habeat præ cæteris & judicio familiæ erciscundæ capere possit antequam aliæ partes distribuantur. Legatum per præceptionem. §. 2. Instit. de legat. Sueton. Galba cap. 5.

Sine bonis] Repudiata successione in privato instrumento ac prædiis, quæ possedit decessor, ut patrimonium suum, non ut rem populi, simulque in debitis, quibus ille res privatas oneravit.

Ut etiam sine bonis & eorum onere possit adiri] Periculose hoc dicitur, si trahatur, quo à politicis aulicis solet, quasi Princeps decessoris nomina expungere non teneatur: præsertim si ex historia meminerimus, hac ipsa præscriptione quosdam principes usos ad fraudandos creditores publicos. Quod nihil aliud est, quam fidem tollere, præcipuum generis humani vinculum, & ipsos Principes quo tempore maxime pecunia indigent, pauperare atque nudos destituere. Nam quis mutuum dare velit, qui sciat se recipere suum non posse, si moriatur Princeps ante solutionem? Ego & omni jure obligari Principem puto & Regem, ut ferat onus, quod decessor contraxit, & pessime facere consiliarios, qui aliud suggerunt Principi.

Creditores illi vel subjecti vel exteri sunt: si exteri, famam vereri debet; si subjecti, non debet suorum injuria crescere. Tum decessor & rex præsens moraliter sunt una persona. Unde vox illa, *Regem Galba non mori*. Quemadmodum & populus idem intelligitur qui ante centum annos fuit, ut eleganter disputat auctor cap. 9. num. 8. Ergo quantum in ipso est, quod recte faceret defunctus, idem sibi quoque faciendum putet.

Populum voluisse, quam optimo jure regnum deferri, admitto: sed ea phrasis haudquaquam excludit onera regni, quasi subtrahere se illis possit successor, & tantum voluptatibus & pompa regnum sentire. Veteres sic loquebantur, in omnibus magistratibus & sacerdotiis deferendis. Festus: *Ut qui optima lege fuerint, adjici solet, cum quidam magistratus crearentur*. Cic. 2. Agrar. *Tum is Decemviri eodem jure sine quo qui optima lege*. Philipp. 5. *Domus igitur imperium Cæsari. Sit pro prætore, eo jure quo qui optima*. Formula virginis vestalis capiendæ, Gell. 1, 12. *Uti qua optima lege fuit, ita te, amata capio.*

adiri. Ratio eſt, quia populus regnum voluiſſe creditur quam optimo jure deferri; nec quicquam ejus refert hæreditas a rege adeatur necne, cum hæreditarium ordinem non ob hoc elegerit, ſed ut certi quid eſſet, & reverentia conciliaretur ex ſanguine: ſimulque ex genere & educatione ſpes eſſet præclaræ virtutis, & regni poſſeſſor regnum magis curaret animoſiuſque defenderet, ſi idipſum iis eſſet relicturus quos ipſe ob acceptum beneficium aut ob caritatem maximi faceret.

XX. Ubi vero mos ſuccedendi diverſus eſt in allodiis & feudis, ſi regnum non ſit feudale, aut certe primitus non fuerit, etiamſi poſtea hominium pro eo præſtetur, ſucceditur ex lege qua in allodiis ſuccedebatur tempore regni inſtituti.

XXI. In iis autem regnis quæ primitus data ſunt in feudum ab eo qui plene dominus erat, ſequenda erit lex ſucceſſionis feudalis, non ſemper Langobardica illa quam perſcriptam habemus,

expit. Sic cum Appius Claudius cenſor creatus, *ut qui optimo jure* (fuerat autem cenſura primum quinquennii, poſtea lege Æmilia intra annum & ſemeſtre coarctata eſt) pertenderet, ſe oportere quinquennalem cenſuram gerere: hanc enim *optimo jure* cenſuram eſſe, non illam anni & ſex menſium, oſtendit Sempronius Tribunus plebis ita accipiendam hanc formulam, ut ratio reip. & aliæ leges patiantur. Liv. 9, 34. Videndus locus. Nimirum auctoritatem, majeſtatem, facultatem pro imperio, & loco agendi tantum quantum qui maxime legitimam habuit, tribuit hæc formula, non munetibus oneribuſque officii, non legibus ſolvit.

Certe refert populi fidem publicam eſſe ſalvam. Eam autem ſuſtinet perſona qux imperat. Refert populi ingentem numerum hominum bonorum, multas familias, non redigi ad egeſtatem, ſtatum amittere (quod quid aliud eſt quam civiliter mori) quia caput populi Principem vel Regem ſui patrimonii viſceribus adjuverunt. Facilius onus hoc fert princeps de largo erogaturus, & ipſum populum ad hoc adjutorem habiturus, quam privati, ab omnibus reliſti, & de mediocri patrimonio, quod optime collocatum putabant, perditi. Pudor eſt populi Principem habuiſſe conturbatorem. Mala commendatio novi principatus eſt, famam & exiſtimationem defuncti non tueri.

Optimo jure] Vide ad Liv. 9, 33.

Non ob hoc] Ut tanquam hæres id demum haberet ſucceſſor, quod ſupereſt, ſoluto ære alieno l. 11. D. de jure fiſci.

Ut certi quid] Ne periclitaretur regnum vacua vel dubia poſſeſſione, utique ſucceſſor eſſet venerabilior communicata cum eo per conſanguinitatem decefſoris majeſtate; & quia credibile eſt in ſpem regni educatos neceſſariis ad id artibus diligentius inſtrui.

Ob acceptum] A ſuis & illorum majoribus tranſmiſſum ipſum regnum. 1. n. 9. Hoc pertinet etiam ad eos, qui liberi non ſunt.

XX. *Allodia*] Allodium proprium cujuſque liberi hominis patrimonium. Oppoſitum Feudo, quod beneficio alterius obtinetur: unde in alode eſſe & ex beneficio obtineri pro diverſis ſtatuuntur in Capitularibus Caroli M.

Hominium] Quod & homagium, juſjurandum fidelitatis.

XXI. *Langobardica*] Quia Longobardorum, Germanicæ gentis, in Italia regnantium inventum creditur jus feudorum, 1, 3, 21.

Linde-

bemus, ſed quæ in gente quaque recepta fuit, quo tempore data eſt prima veſtitura. Nam Gothi, Vandali, Alemanni, Franci, Burgundiones, Angli, Saxones, nationes omnes, Germanicæ, qui partes optimas imperii Romani bello occuparunt, ſuas ſinguli leges aut mores de feudis, non minus quam Langobardi, habuerunt.

XXII. 1. Frequens autem in regnis eſt alia quædam ſucceſſio, non hæreditaria, ſed quæ * linealis *a* dicitur; in qua obſervari ſolet non jus illud ſubitionis in locum quæ repræſentatio dicitur, ſed jus transmittendi futuram ſucceſſionem, quaſi delatam, lege ſcilicet ex ſpe, quæ nihil ex ſe & naturaliter operatur, jus quoddam verum excitante. quale ſcilicet jus eſt * in his quæ ex ſtipulatione conditionata debentur: ita ut hoc ipſum jus in poſteros ex primo rege venientes neceſſario tranſeat, ſed ordine certo, ut primum vocentur liberi ultimi poſſeſſoris primi gradus, tam qui vivunt quam qui mortui ſunt: tum

a Cognatica.

¶ *Sub rubr. inſt. de V. O.*

GROTII NOTÆ.

Lineale] Vide Cardinalem Tuſchum pract. concl. 82, verbo regni ſucceſſio: Guilielmum de Montiferrato de ſucceſſionibus regum, qui liber eſt in Oceano juris. Peregrinum de jure Fiſci lib. 1. tit. 11, n. 44, & lib. v, tit. 1, n. 109. Vide exempla talis ſucceſſionis in Norvagico regno apud eruditiſſimum ſummæque diligentiæ virum Johannem Fontanum hiſtoriæ Danicæ libro IX. conſuetudinibus Normanniæ de propinquioritate hæredum, Johannem Semanum in Ludovico Groſſo, ſuper controverſia Bononienſi. Argentræus hiſtoria Britannica libro VI, c. 41: *In ſucceſſionibus liberi primogeniti, ſive ſint maſculi aut fœmellæ, & ſimiliter liberi ſecundogenitorum, ſi primogeniti abſque liberis ex proprio corpore diceſſerint, in ſucceſſione feudorum jure primogenitura repræſentant perſonas patrum ſuorum, & veniunt, ad talia jura ſucceſſionum & primogenitura, ſicut eorum patres ſi vixiſſent, eorum patruus, avunculi excludendo, ſecundum generalem & notoriam conſuetudinem, tam in ſucceſſionibus per rectam lineam quam à latere obvenientibus: & de uſu & conſuetudine antedictâ filia ſuccedit in feudis, ſive ſint Ducatus, Comitatus, Perria, aut Baronia, quantumcunque magni & nobiles, & quod ita evenerat in Comitatibus Arteſii, Campaniæ, Toloſæ, & Britanniæ.* Talis ordo ſuccedendi præſcriptus Marchiæ Mantuanæ ab Imperatore Sigiſmundo anno CIↃ CCCC XXXII. Et a Carolo Quinto Imperatore, & rege Hiſpaniæ Philippo II, in regnis ſuis ac principatibus, annis CIↃ IↃ LIV, & CIↃ IↃ XCIV.

In his quæ ex ſtipulatione conditionata debentur] Item in legatis quorum dies cecſſit, non venit.

GRONOVII NOTÆ.

XXII. 1. *Delatam lege*] Qua futuras regni hæres, ſi, qui præcedit & regnat, prior mortuus fuiſſet, etſi moriatur ante regnantem, nec ad regnum pervenerit, jus tamen in regno ſuccedendi tranſfert in hæredem ſuum, quaſi revera poſſeditiſſet. Qui ſemel proximus fuit, etſi non regnavit, ejus poſteri, quamdiu ſuperſunt, excludunt alios propiores.

Ex ſpe] Qua declinabatur ſucceſſurus, qui obiit, ſi locus vacuus eſſet factus ante mortem ejus.

Jus quoddam verum] Ut mortuorum liberis & nepotibus jus ſit ex eo, quod illis deberetur, ſi vivi eſſent.

Stipulatione conditionata] §. 4. Inſtit. de Oblig.

tum vero inter vivos & mortuos ratio habeatur sexus primum, deinde ætatis: Mortuorum autem jus si prævaleat, transeat ad eos qui ab ipsis descendunt, pari rursum inter pares prærogativa sexus, ac deinceps ætatis, salvaque semper transmissione mortuorum in vivos, vivorum in mortuos. Si liberi ejus desint, venitur ad alios qui proximi sunt, aut si viverent essent, simili transmissione & inter pares in eadem linea observato discrimine sexus & ætatis, ita ut ob sexum & ætatem nunquam transeatur de linea in lineam. Cui consequens est ut filia ex filio præferatur filio ex filia, & filia ex fratre filio ex sorore, item filius majoris fratris fratri minori, atque ita in cæteris. Hæc est successio regni Castellæ; ad cujus exemplum etiam majoratus jura in eo regno constituta sunt.

Covar. t. 2. pract. q. c. 38. num. 5. Molin. de primogen. Hisp. cap. 8.

2. Successionis autem hujus linealis argumentum, si lex & exempla desint, sumi poterit ex ordine qui in publicis cœtibus servatur. Nam si in eo ratio habeatur linearum, id signum erit spem à lege in jus animatam, ita ut à morientibus in superstites transeat. Hæc autem est successio linealis cognatica, in qua fœminæ & fœminis nati non excluduntur, sed postponuntur in eadem linea, ita ut etiam regressus ad eas sit, si propiores aut pares cætera mares aut ex maribus defecerint. Fundamentum autem hujus successionis, quatenus ab hæreditaria differt, est spes populorum de optima educatione eorum qui spem regni habent justissimam; quales sunt quorum parentes si viverent essent successuri.

XXIII. Est & alia linealis successio agnatica, duntaxat marium ex maribus; quæ ex nobilissimi regni exemplo * successio juris Francici vulgo appellatur. Hæc quatenus à cognatica differt in hoc maxime introducta est, ne per fœminarum matrimonia ad peregrinum sanguinem imperium deveniret. In utraque

GROTII NOTÆ.

Successio juris Francici] Vetus testimonium moris hujus Francici habes apud Agathiam libro 11. Eadem fuit successio in Davidis stirpe post Solomonem, vide 11 Paralip. xx, 3.

GRONOVII NOTÆ.

Sexus primum] Ut primo mares, deinde fœminæ.

Deinde ætatis] Ut primo majores, post minores annis.

Si prævaleat] Si ille, qui mortuus est, siquidem superstes foret, deberet succedere ante illos, qui vivunt.

Ob sexum & ætatem] Ubi paris gradus sunt mas & fœmina, mas præfertur: si fœmina propior, aut fœminæ propioris liberi, præferuntur mari remotiori.

Majoratus jura] 2, 4, 10.

2. *Ex ordine qui in*] Ex consensu in comitiis.

Spem à lege in jus] Futuram successionem, per interpretationem legis, accipi quasi extitisset, & effectum habere.

XXIII. *Juris Francici*] Ex lege Salica. De terra Salica nulla portio hæreditatis mulieri veniat: sed ad virilem sexum tota terræ hæreditas perveniat.

Ubi

utraque autem lineali ſucceſſione in infinitum admittuntur etiam qui ab ultimo poſſeſſore remotiſſimo gradu diſtant, dum à primo rege deſcendant. Eſt & * ubi deficiente agnatica ſubſtituitur ſucceſſio cognatica.

XXIV. * Poſſunt & alii ſucceſſionum modi introduci, aut populi voluntate, aut etiam ejus qui regnum ita in patrimonio habet ut alienare poſſit. Licet enim exempli cauſa conſtituere, *ut qui ſibi quoque tempore futuri ſunt proximi ſuccedant in regnum, ſicut apud Numidas olim, puto tali ex cauſa, fratres liberis

GROTII NOTÆ.

Ubi deficiente agnatica ſubſtituitur ſucceſſio cognatica] Ut in Provincia Narbonenſi. Vide Serranum Caroli VIII. Ex tali credo lege Theudericho ſine liberis functo ſororis filius Athalaricus ſucceſſit. Viderunt & in Arragonia id olim valuiſſe.

Poſſunt & alii ſucceſſionum modi introduci] Apud Æthiopes olim regibus ſuccedebant ſororum filii, narrante Nicolao Damaſceno. Idem apud Pictos uſurpatum, ſemperque ſucceſſiſſe cognatos per fœminas notat Beda. Tacitus de Germanis: *Sororum filiis qui apud patrem honor. Quidam ſanctiorem arctioremque hunc nexum ſanguinis arbitrantur.* Apud Indos quoſdam idem fieri docet nos Oſorius, & alii.

Ut qui ſibi quoque tempore futuri ſunt proximi] Id in Africa obtinuit ex Gizerichi teſtamento. Procopius Vandalicorum primo: Χείρωνος δὲ ὁπόσοι τῶν ἐκείνου ἀδελφῶν τὴν ἀρχὴν ἀπολιπόντος ἔτυχον, διαδοχὴν ἐποιήσατο, ἐς αὖθις ἄλλον τινὰ τοῦ βασιλέως ἐπιόντα, καὶ τοῦ βασιλείου ἀεὶ βασιλεύοντος τὸν πρεσβύτατον, ἐς ὃν ἂν μὴ τῶν ἀδελφῶν ἄλλος ἐπιγένηται πρεσβύτερος· ὃς δὲ ἀπόντων τῶν ἀδελφῶν ξυμβῶν τοῦ ἀνδρῶν τύχοι: *Aliquanto poſt tempore Gizerichus obiit, multa jam ætate, facto teſtamento quo tum multa alia præceperat Vandalis, tum regnum Vandalicum ſemper veniret ad eum qui per lineam maſculinam ipſi Gizerichi genere proximus, & inter proximos maximus eſſet ætate.* Jornandes: *Gizerichus, diu regnans, ante obitum ſuorum filiorum agmine acuto ordinavit, ne inter ipſos de regni ambitione eſſet diſſenſio, ſed ordine quisque & gradu ſuo ad illa ſuperveniret, id eſt ſeniori ſuo filio fieret ſequens ſucceſſor, & rurſus ei poſteriori ejus.* Victor Uticenſis lib. II: *Cui ſecundum conſtitutionem Gizerichi regis, ea quod major omnibus eſſet regnum inter nepotes potiſſimum debebatur.* Hic ſemper ſpectatur non poſſeſſor ultimus ſed primus regni acquiſitor, quod ſuccedendi genus ex ipſane Africa ſumſerit Gizerichus, ubi id valuiſſe in textu oſtendimus, an vero à quibuſdam Septentrionis noſtri populis, dubitari poteſt. Nam & apud Langobardos Vaaci regi filios relinquenti non aliquis filiorum ſuccedere debebat, ſed ejuſdem generis Riſiulphus; teſtis Procopius Gothicorum III. Et in Hungariæ regnum mortuo Iatza non liberis ejus ſed fratri jus fuiſſe, narrat Nicetas Choniates de rebus Manuelis libro IV. Nescio an eodem pertinet recepta apud Patzinacitas ſucceſſio, ſed obſcuritas propoſita à Conſtantino Porphyrogenneto de Adminiſtratione Imperii c. XXXVIII. In Dania idem obſervatum tradit Cranzius Danicorum IV. & Sueticorum V. Etiam Albæ ſucceſſit Æneæ non Iulus Aſcanio majore filio Æneæ natus, ſed alter filius Æneæ Silvius.

GRONOVII NOTÆ.

XXIV. *Ut qui ſibi quoque*] Ut ſemper ætate proximus defuncto ſuccedat. Hoc placuit in Demetrio Nicatore. Juſtin. 34. 3. in Mithridate Partho, idem 41, 5. in regno Numidiæ Maſaſulorum, Livius 29, 29.

liberis ultimi possessoris præferebantur. Idem in Arabia Felice usurpatum olim fuisse ex Strabone colligo. De Taurica Chersoneso idem recentiores prodidere: nec ita dudum est cum * apud Afros Maroci & Fessæ reges idem est factitatum. Atque hoc in dubio observandum in fideicommisso quod familiæ relinquitur, verior est sententia, Romanis quoque legibus congruens, quanquam eas interpretes alio detorquent. His bene cognitis facile erit respondere ad controversias de regnorum jure, quæ ob differentes Jurisconsultorum sententias difficillimæ putantur.

XXV. Primum quæritur an filius à patre exhæredari possit, ut ne in regnum succedat. In quo distinguenda sunt regna alienabilia, id est, patrimonialia à non alienabilibus. Nam in alienabilibus dubium non est quin exhæredatio procedat, cum à bonis aliis nihil differant: atque ideo quæ legibus aut moribus obtinent de exhæredatione, hic quoque habebunt locum: & si nullæ proferantur leges aut mores, tamen naturaliter * licita erit exhæredatio usque ad alimenta; aut etiam sine ea exceptione, si crimen morte dignum filius admiserit, aut alioqui graviter peccaverit, & sit unde ali possit. Sic Ruben à Jacobo ob culpam privatus est jure primi nati. Adonia regno * à Davide.

Livius lib. XXIX. Lib. XVI. L. Cum ita legatur. ¶. in fideicommisso. D. de leg. 2. Covar. 2. Pract. qua. c. 38. Molin. d. l. c. 6. n. 47. L. Lucius Titius, ¶. Lucius Titius, D. de leg. 3. l. Filio. ¶. Sejo, D. de adim. leg. Hostiensis & alii in c. licet, de vom.

GROTII NOTÆ.

Apud Afros Maroci & Fessæ reges] Livius de Masinissa: *Militante ex pro Carthaginensibus in Hispania, pater ejus moritur: (Galba nomen erat:) regnum ad fratrem regis Desalcen (mos ita apud Numidas est) pervenit.* De Mauritania omni vide Marianam libro XXIX. Hinc sumto exemplo etiam apud Saracenos qui ex Africa in Hispaniam venerant, fratres prælati filiis ad tempora Abderamenis; Rodericus Toletanus Historiæ Arabum c. 6. Thuanus historiarum libro LXV, in anno CIↃ IↃ LXXVIII, de Hamete: *Quippe patris testamento ad regnum ordine post fratres vocatus, exclusis illorum filiis.* Idem succedendi genus valuisse & in Mexicano & in Peruano regno ex historiis illorum locorum observo.

Licita erit exhæredatio] De tali regno intelligendum quod ait Baldus in proœmio Decretalium Gregorii, à rege successorem posse eligi e liberis quem velit. Exemplum est etiam in Mexicana historia.

A Davide] Erat enim regnum illud velut patrimoniale Davidi, non quidem belli jure, sed Dei ipsius dono.

GRONOVII NOTÆ.

Fideicommisso quod familiæ] Non uni personæ nisi fruendum, cæterum non alienandum, sed à primo fideicommissario ad secundum, à secundo ad tertium, & deinceps aliquem e familia eadem transferendum l. 54. D. ad l. Falcid.

XXV. *Patrimonialia*] 2, 6, 3. in quæ plenum jus habet testator, ut privatus in patrimonium.

Usque ad alimenta] Qualis quam minatur Chremes filio, Heauton. 5, 2, 15. ut sit nihil, nisi victus, vestitus, tectum quo se receptet.

Sine ea exceptione] Ne alimentis quidem relatis: ut Augustum filiam Juliam tractasse voluit Ti. credi. c. 50.

Ob culpam] Quod patris concubinam Billham vitiasset, Genes. 35, 29. & 49, 4.

Adonia] Quod vivo patre regnum adfectasset, 1 Reg. 1, 5.

Sed

de. Imo etiam pro tacite exhæredato habebitur qui grave crimen commiserit in patrem, si nulla sunt condonatæ culpæ indicia. Sed in non alienabilibus, quanquam hæreditariis, idem non procedet, quia populus viam quidem elegit hæreditariam, * sed hæreditariam ab intestato. Multo minus procedet exhæredatio in lineali successione, ubi nulla imitatione hæreditatis ex dono populi regnum pervenit ad singulos, præscripto ordine.

XXVI. Similis est quæstio, an abdicari possit regnum, aut jus succedendi in regnum. Et quia pro se quisque abdicare possit non est dubium: an & pro liberis, magis controversum, sed quod eadem distinctione expediri debet. Nam in hæreditariis qui jus à se abdicat, in liberos nihil potest transferre: at in lineali successione patris factum nocere non potest liberis natis, quia simul atque existere cœperunt jus proprium eis quæsitum est ex lege: sed nec nascituris, quia impedire non potest quin ad illos quoque suo tempore jus pertineat ex populi dono. Neque obstat de transmissione quod diximus. est enim ea transmissio necessaria, non voluntaria, ad parentes quod attinet. Illud interest inter natos & nascituros, quod nascituris nondum quæsitum sit jus, atque ideo auferri iis possit populi voluntate, si etiam parentes quorum interest jus ad filios transire, jus illud remiserint: quo pertinent ea quæ de derelictione supra diximus.

XXVII. 1. Solet & hoc quæri, an de successione regni judicare

GROTII NOTÆ.

Sed hæreditatem ab intestato] Non testamento: non adoptione: Vide de Neapolitano regno Marianam libro XX.

GRONOVII NOTÆ.

Ab intestato] Ita ut de regno testandi arbitriam regi non permiserit.

Nulla imitatione] Quia in ea non succedant, tanquam hæredes defuncti regis, sed quasi singulos populus olim designasset & creasset.

XXVI. *Jus proprium*] Non dependens à statu parentis.

Suo tempore] Ubi nati fuerint.

De transmissione] Quod non possit videri transire, quæ cessavit & abrupta est in abdicante ultimo possessore.

Supra diximus] 2, 3, 19.

XXVII. 1. *Solet & hoc &c.*] Negat vel regem nunc regentem, vel populum de successione per transmissionem incerta, inter duos judicare posse judicio jurisdictionis. An hoc non est Regem vel Principem cogere, ut belli civilis semina relinquat, & vivus videnque crescere linat, cum possit in radice extinguere? Quid si sic argumentemur. Cujus officium est consulere populo & pacem ei præstare, non modo in præsens, sed etiam in longiorem diem, quam humanitus provideri potest, ejus est cognoscere de successione, præsertim inter cognatos, ut nunc est, objectos suos. Atqui, ergo. Ille excipit jurisdictionem non esse, nisi apud superiorem, non modo personæ, sed vel maximæ causæ respectu.

Quod si sic obluctemur: de quocunque jure ambigitur in regno, quod vivum & regnantem regem habet, de eo potest cognoscere ac de-

hoc

bet rex regnans. Causa successionis, de qua quæritur, est jus, de quo ambigitur in regno, quod vivum & regnantem regem habet. Neque enim dici potest, hoc jus demum nasci post mortem regnantis, ob ea quæ ipse tradidit num. 22. Extitit enim ex quo illi pars familiæ sunt facti, & ambigere cœperunt, ex quo uterque spem & potiores partes sibi tribuit, etsi post mortem regnantis exercitium istius juris demum existat. Sic Darius Hystaspis, ut vult Herodotus, inter Artabazanem & Xerxem filios agnovit, & hanc jurisdictionem, & illi, & omnis Persarum populus ratam habuerunt. Sic Darius Notus inter Artaxerxem & Cyrum minorem: Cyrus, cui judicium patris injuria videbatur, quique propterea improbo bello fratrem aggressus est, dignos conatibus eventus habuit. Rationem, quare successionis causa non sit sub jurisdictione Regis nunc regnantis, edit ancipitem, & periculosissimæ sententiæ. Quia Rex nunc regnans nulla lege successorem obligare possit. Hoc enim si verum est, prorsus gratuito bonus est successor, & omnia pacta, fœdera, contractus, privilegia concessa revocandi jus est successori, si libuerit. Certe aliter judicavit Titus, deliciæ generis humani, qui cum ex instituto Tiberii omnes dehinc Cæsares beneficia à superioribus concessa Principibus aliter rata non haberent, quam si eadem iidem & ipsi dedissent, præterita omnia uno confirmavit edicto, nec à se peti passus est. Sueton. Tito cap. 5. En conditorem præclarum hujus juris Tiberium, sed & imitatorem non meliorem habemus C. Caligulam, qui prolata Divi Julii & Augusti de civitate Romana data diplomata, ut vetera & obsoleta delebat. Sueton. Cal. 38. Quid vero Lycurgus tam ineptus fuit, ut Reges Lacedæmoniorum, ante liberos & potestatis incircumscriptæ, ipse Regiæ familiæ & Regis tutor interim regnans legibus obligavit? Cur vero qui secuti sunt, tam stulti, tam male Politici, & ignorantes juris sui fuerunt, ut illi tam duræ molestæque Lycurgi disciplinæ parerent? Poterant enim dicere cum Politicis novis Lycurgum nulla lege obligare successorem potuisse. Valet hic quoque quod dictum est, Regem & successorem vel decessorem ejus esse quod una persona. Itaque qua se lege obligarit Rex, quæ quidem justa sit & servari possit, eadem successorem tanquam sua', donec impleatur, teneri puto. Sed hoc sequitur ex illa magnifica doctrina, quam supra accepimus, sua quoque lege neminem obligari. Imo ad impia & vetita divino & humano jure nulla lege obligatur successor: ad justa & utilia omnibus modis obligatur, & quidem magis, si decessoris placitum & promissum intercessit: ad justa ob pactionem, etsi gravia & damnosa paciscenti, quæ tamen necessitas utilitasque præsens imperavit, ita, ut nisi valde sensim ac molliter, minimaque cum querela eorum, quorum interest, recedere debeat.

Successio, inquit, non est sub jure imperii. Concedo in illis regnis, in quibus jure succeditur, quamdiu lex ipsa sufficit ad destinandum successorem. At ubi ambigitur inter duos, eandem legem utroque ad se trahente, quis erit ejus interpres? nisi arma volet, haud dubie vel tutor legis, qui est vivens rex, vel auctor qui est populus, quidquid enim dedignetur Grotius, etsi ad postremum admittat, quasi consilium dans, non ullum jus tribuens. Populum dicit omnem à se jurisdictionem in Regem & regiam familiam transtulisse, nec ullas ejus durante illa reliquias habere. Quasi vero quod omnibus privatis concessum est, ut cum jure introducto uti non licet, regressus detur ad merum jus naturæ, ut etiam communia quis invadere possit, ut cessantibus judiciis, ipse sibi judex vindexque esse, id soli populo non liceat. Sic illudunt nobis imperii summi interpretes per vocabulum populi. Quidquid reges faciant, licet, quia sunt pro populo, repræsentant populum, creditur id facere populus: tum populus potest omnia.

Ubi

dicare poſſit aut rex qui nunc regnat, aut populus per ſe aut per judices datos. Negandum utrumque eſt, de judicio jurisdictionis. Nam juriſdictio non eſt niſi apud ſuperiorem, non nuda ratione habita perſonæ, ſed cauſæ ſimul, quæ ſpectanda eſt cum ſuis circumſtantiis. Eſt autem * cauſa ſucceſſionis non ſubjecta regi nunc regnanti: quod inde apparet, quod rex nunc regnans nulla lege obligare poteſt ſucceſſorem. Succeſſio enim imperii non eſt ſub jure imperii, ac proinde manſit in ſtatu naturali, quo nulla erat juriſdictio.

2. Attamen ſi controverſi juris ſit ſucceſſio, recte & pie facient qui jus vindicant, ſi de arbitris inter ſe conveniant; quod alibi tractabitur. Populus vero omnem à ſe juriſdictionem in regem & regiam familiam tranſtulit, nec ea durante ullas ejus habet reliquias. De vero regno loquor, non de principatu. Attamen ſi de primæva populi voluntate quæſtio incidat, * non abs re erit populum qui nunc eſt, quique idem cum eo qui olim fuit cenſetur, ſuum ſuper ea re ſenſum exprimere, qui ſequendus erit, niſi ſatis certo conſtet olim aliam fuiſſe populi voluntatem, & ex ea jus quæſitum. Sic Euphaes Rex Meſſeniis permiſit diſpicere quem ex regali Ægyptiadarum genere regnare oporteret: & de Xerxis & Artabazanis controverſia populus cognovit. *Paruſ. l. 19. Juſt. lib. 11. Plut. de amor. frat. Herom. Ill. q. 2. Tir. de primog. qu. 31.*

XXVIII. Ut ad alia veniamus, filium qui ante regni adeptionem natus eſt, in regno individuo præferendum ei qui in regia fortuna natus eſt, in quavis ſucceſſionis ſpecie verum eſt. Nam in regno dividuo haud dubie partem feret, ut in bonis cæteris

Ubi aliquid populo agendum in Principem, tum pupillus, infans, omnis juris expers populus eſt. Tum populo nihil vitius, & magis recte pieque faciant, qui de arbitris conveniunt, quam populum, puta per ordines & comitia, faciunt arbitrum. Quaſi quidquam magis rectum piumque ſit, quam non invitis imperare. Dein rectum illud piumque ab eo, qui vices & factionem habet, quomodo exſpectabo?

GROTII NOTÆ.

Cauſa ſucceſſionis non ſubjecta regi] De Galliæ regno vide Thuanum libro LV, anno CIↃ IↃ XCIII. vide & Guicciardinum.

Non abs re erit populum] Sive in conventu Ordinum, ut factum in Anglia & Scotia, teſte Camdeno in annis CIↃ IↃ LXXI, & LXXII. ſive per delegatos ad id negotium, ut factum in Arragonia teſte Mariana libro XX.

GRONOVII NOTÆ.

Judicio juriſdictionis] Quod habeat vim definitivam & imperantem, ut cum Prætor jus dicit inter partes.

Non nuda ratione] Intellige ſuperiorem, non tantum eo, quod illi ſubjecta ſit perſona litigans, ſed & imprimis, quod ad forum ejus cauſa pertineat.

2. *Qui jus vindicant*] Certant & ſinguli contra alios ſibi ſucceſſionem deberi contendunt.

Idem cum eo] 2, 9, 1.

Populus cognovit] Herodotus ſcribit ipſum Darium inter liberos cognoviſſe, quod repetere in Græciam expeditionem vellet, nec liceret regi Perſarum in expeditionem ire, niſi ſucceſſore declarato, lib. 7. Juſtin. Artaphernem patruum domi audita cauſa Xerxem præpoſuiſſe, lib. 2.

Ab

teris in quibus nunquam distinguitur quo tempore sint quæsita. Quia autem partem ferret in dividuo, & in individuo ætatis privilegio præfertur: quare & feudum sequitur filium qui ante primam vestituram natus est. Sed & in lineali successione simulatque regnum quæsitum est, spes aliqua parta est liberis ante natis: nam fac alios postea natos non esse, nemo prius natos excludendos dixerit. In hoc autem genere successionis spes semel parta jus facit, nec ex post facto cessat, nisi quod ex sexus privilegio suspenditur in cognatica successione. Obtinuit hæc quam diximus sententia in Perside inter Cyrum * & Arsicam, in Judæa inter Antipatrum Herodis magni filium & ejus fratres; in Hungaria cum Geissa regnum adiit; & in Germania, non sine armis tamen, * inter Ottonem primum & Henricum.

XXIX. Quod autem Spartæ aliter factum legimus, ex lege propria est ejus populi, quæ ob educationem magis accuratam natos in regno præferebat. Idem accidere poterit ex peculiari lege vestituræ primævæ, si imperium detur in feudum vasallo & ex eo nascituris: quo argumento nixus videtur fuisse Ludovicus adversus Galeatium fratrem in controversia ducatus Mediolanensis. Nam * in Perside Xerxes, qui contra fratrem

GROTII NOTÆ.

Et Arsicam] Cui nomen factum Artaxerxi Mnemoni. Vide Plutarchum Artaxerxe.

Inter Ottonem primum & Henricum] Vide hac de re Sigebertum, & notata ad librum III Withikindi. Bajazetes & Gemes inter se de Turcico regno certarunt, major natu Bajazetes, at Gemes natus imperanti, prævaluit Bajazetes. Mariana libro XXIV. Constantinus Ducas imperium reliquit filiis, quorum duo privato erant geniti, tertius πορφυρογέννητος. Zonaras. Vide Corsetum tract. de Prole regali, III parte, quæstione 26.

In Perside Xerxes] Imo & Xerxi socius regni factus Artaxerxes, non autem Darius & Hystaspes, majores, sed ante adeptum imperium geniti. At forte verum est regnum Persidis pependisse à populi suffragiis, sed inter gentem regiam conclusis. Nam id de Arsacidis, qui Parthi Persis imperavere, tradidit Ammianus libro XXIII. & de Persis qui iisdem Parthis successere, Zonaras in Justino.

GRONOVII NOTÆ.

XXVIII. *Ante primam*] Priusquam feudum conferretur in patrem.

Simulatque regnum] Statim, ex quo regnum in familia fixum est, omnibus ejus familiæ partibus jam existentibus spes succedendi loco vacuo facto data est.

Ex post facto] Ex eo quod alii subnascuntur.

Nisi quod ex privilegio] Si non existat nisi filia, tamdiu spes successionis incerta est, quamdiu ei frater gigni potest, quippe qui præferatur.

Cyrum & Arsicam] Cyrum minorem & illum qui postea Artaxerxes Mnemon dictus Darii secundi hæres.

XXIX. *Sparta aliter*] Herod. lib. 7. initio.

Ludovicus] Sforza cognomento. Pa. Jovius 2. hist. p. 39.

Ad

trem Artabazanem obtinuit regnum, ut Herodotus notat, potentia Atoſſæ matris magis quam jure valuit. Atque in eadem Perſide cum eadem poſtea controverſia nata eſſet, ut jam attigimus, inter Artaxerxem Mnemona & Cyrum Darii & Pariſatidis filios, Artaxerxes ut natu major, quanquam in privata fortuna genitus, rex dictus eſt.

XXX. 1. Non minus agitatum etiam bellis & pugnis ſingularibus, * an nepos ex filio priore filio poſteriori ſit præferendus. Sed hoc in lineali ſucceſſione difficultatem nullam habet: ibi enim mortui pro vivis habentur in hoc, ut in liberos transmittant: quare in tali ſucceſſione ſine ullo ætatis reſpectu præferetur filius, imo in cognaticis regnis & filia primo nati; quia nec ætas nec ſexus efficiunt, ut deferatur linea. At in hæreditariis dividuis concurrent ad partes, niſi in iſtis regionibus ubi ſubitio in locum non obſervatur, * ut olim in Germania apud populos pleroſque; ſero enim nepotes admiſſi ſunt cum filiis ad hæreditatem. At in dubio credendum potius eſt locum eſſe vicariæ iſti ſucceſſioni, quia natura ei favet, ut ſupra diximus.

Hot. III. 9 3. Tiraq. de prim. q. 40. Molin. de prim. l. III, c. 6.

2. Quod ſi aperte jure civili regionis introducta ſit ſubitio in locum mortui parentis, locum habebit etiam ſi in aliqua lege proximi fiat mentio. Rationes quæ ex legibus Romanis adferuntur ad hanc rem minus firmæ ſunt: quod apparebit legenti ipſis inſpicienti. Sed hæc ratio optima eſt, quod in materia favorabili dictionum ſignificatio extendenda eſt ad omnem proprietatem.

Wittich. Sax. lib. 2. Molin. de prim. l. III, c. 8.

GROTII NOTÆ.

An nepos ex filio priore, filio poſteriori ſit præferendus] Vide Chopinum de Domanio lib. II. Thomam Grammaticum deciſione Neapolitana 1. Johannem de Cirier de primogenitura, qui liber inſertus eſt in Oceanum juris. Marianam libro XX & libro XXVI. Cromerum libro XXX.

Ut olim in Germania] Vide quæ ſupra notavimus ad §. X. Ea de cauſa olim in Palatinato prætatus Rupertus minor Ruperto alteri venienti ex primogenito. Vide apud Reinkingium lib. I, claſſe IV, C. XVII, n. 35.

GRONOVII NOTÆ.

Artabazanem] Sic vocatur Herodoto 7, qui Juſtino Ariamenes, 2.

Inter Artaxerxem] Hic Artaxerxem vocat, quem poſtea vocavit Arſicam, quaſi duæ eſſent hiſtoriæ diverſæ, cum ſit eadem, & ille, qui poſtea appellabatur Arſica, mutato nomine diceretur Artaxerxes.

XXX. 1. *Nepos ex filio*] Ut inter Archagathum Archagathi F. Agathoclis N. & Agathoclem ejuſdem Siciliæ tyranni filium, Juſtin. 23, 2. inter Antiochum Eupatora & Demetrium Soter. 34, 2.

Mortui pro vivis] Defuncti, qui ſpem habuerunt ſucceſſionis, & ſucceſſiſſent, ſi illi qui præcedebat eos, ſuperſtites fuiſſent, conſiderantur, quaſi revera ſucceſſerint, & illorum liberi alios excludunt.

Concurrent ad partes] Nepos ex priore filio partem ſui patris, ſi viveret, accipiet.

Subitio in] Repræſentatio vel ſucceſſio in ſtirpes.

2. *Proximi*] Quæ vox videri poſſet favere filio minori contra majoris fratris nepotem: nam filius utique propior quam nepos.

Dilectum] Alciat. 8. Parerg. 11.

Præ-

prietatem, non vulgarem tantum, sed & artificialem, ita ut sub nomine filiorum comprehendantur adoptivi, & sub nomine mortis mors civilis, quia leges ita loqui consueverunt. Quare merito proximi nomine veniet is quem lex in proximum gradum perducit. In regnis vero hæreditariis individuis, ubi subitio in locum exclusa non est, neque semper nepos, neque semper filius secundo genitus præferuntur, sed ut inter pares, quippe juris effectu quoad gradus adæquatos, potior erit is qui ætate præcedit: nam in ætatis privilegium non succedi in regnis hæreditariis supra diximus. Apud Corinthios succedebat ὁ πρεσβύτατος ἀεὶ τῶν ἐκγόνων, ex liberis defuncti regis is qui natu esset maximus, ut ex Diodori Siculi libro sexto exscripsit Gregorius Monachus. Sic & apud Vandalos, cauto ut hæres esset qui sanguine proximus & maximus esset natu * prælatus filius secundus natu major filii primi filio. Sic in Sicilia Robertus prælatus est Martelli fratris majoris filio, non ea proprie ratione quam excogitavit Bartolus, quod feudum esset Sicilia, sed quod regnum esset hæreditarium.

Procop. bell. Va. l. III. Conr. Vicerius vita Hen. VII.

Aymo. lib. III. c. 62.

3. Exstat similis successionis vetus in Francorum regno exemplum in Guntrano, sed id ex electione potius populi contigit, quæ eo tempore nondum plane desierat. At postquam sine ulla electione linealis agnatica successio introducta est, res caret controversia, ut olim apud Spartanos, ubi ad Heraclidas regno delato similis exstitit successio linealis agnatica. Ideo Areus ex fratre majore Cleonymo natus patruo suo Cleonymo ante-

GROTII NOTÆ.

Prælatus filius secundus natu major filii primi filio] Henricus Genzonis filius Gundemundo; de tali successione vide quæ supra in textu & Notis §. XXIV.

GRONOVII NOTÆ.

Vulgarem] Quæ apud omnes recepta est.

Artificialem] Quam docti per interpretationem fecerunt.

Mors civilis] Cum civitas & libertas adimitur.

Quem lex in] Nepos v. g. repræsentans patrem.

Juris effectu] Etsi natura differant.

In ætatis privilegium] Majoratus jus non transfertur ad filium, ut patruo præferatur, quia pater ejus prælatus est.

Conr. Vicerius vita Henr. VII.] p. 463. Reuberi.

Robertus] Caroli II. filius.

Martelli] Caroli Martelli.

3. *Ad Heraclidas*] Hæc verba repugnant superioribus num. 29. Nam quod ait Spartæ factum, ut nato ante regnum præferatur natus jam regi, id in successione lineari agnatica locum non habet, in qua transmittitur etiam spes successionis adjuta lege, sup. n. 22, & 23. Neque excusat auctorem, quod addit, regno ad Heraclidas delato; nam quod relatum est num. 29, dicit apud Herodotum Heraclides Demaratus, tanquam obtinens etiam inter Heraclidas. Cleonymus autem repudiatus est, non ob legem successionis, sed propter mores & violentum ingenium: quare ille, quod injuriam sibi factam putaret, impulit Pyrrhum ad bellum Spartiatis inferendum. Plutarch. Pyrrh.

Johan-

antepoſitus eſt. Sed & in cognatica lineali ſucceſſione præferetur nepos: ut in Anglia * Joannes Eduardi nepos ex primogenito ejuſdem Eduardi filiis Hemoni & Thomæ: quod & in Caſtellæ regno lege cautum eſt. *Flor. Lyc. Juſt. hiſtor. III. Funſ. III.*

XXXI. Paridiſtinctione reſpondendum eſt ad quæſtionem inter fratrem ſuperſtitem ultimi regis, & fratris majoris filium, niſi quod ſciendum eſt multis in locis inter liberos ſucceſſionem in gradum mortui eſſe receptam, ubi recepta non ſit in limite transverſo. Sed ubi jus non eſt manifeſtum, * in partem eam quæ liberos parentibus ſurrogat potius inclinandum eſt, quia eo nos ducit æquitas naturalis, in bonis nempe aviris. Nec obſtat quod hoc jus in fratrum filiis ἀγχιστεῖαν vocat Juſtinianus: id enim facit non ratione habita æquitatis naturalis, ſed juris antiqui Romanorum. Percurramus alias quæſtiones quas profert Emanuel Coſta. *Nov. 118.*

XXXII. Defuncti fratris filium, aut etiam filiam patruo regis præferri ait: recte, non in lineali tantum ſucceſſione, ſed & in hæreditaria, in regnis ubi ſubitio in locum mortui obſervatur: non item in regnis quæ verbis præciſis gradum naturalem ſpectant; in his enim vincet qui ſexu aut ætate erit potior. *L. Tutela. §. ſed ſi etiam. D. de leg. tutoribus.*

XXXIII. Addit, nepotem ex filio filiæ præferri: recte, ob ſexum ſcilicet: cum hac exceptione, niſi quæſtio ſit in ea regione quæ etiam inter liberos gradum ſolum ſpectet.

XXXIV. Adjicit, minorem nepotem ex filio præferri nepoti majori ex filia, * quod in lineali cognatica ſucceſſione verum

GLOSSII NOTÆ.

Johannes Eduardi nepos] Vide Serranum Carolo Sapiente: & Marianam libro XVIII. qui ab Eduardi filiis ne controverſiam quidem motam ait. Idem Mariana cum libro XIV. egiſſet de controverſia inter Alfonſi filium & nepotem ex filio, à Conventu ait pro Sanctio filio pronuntiatum, incertum jure an injuria.

In partem eam quæ liberos parentibus ſurrogat potius inclinandum eſt] Vide de Joanne & Arto Serranum in Philippo Auguſto. Idem in Britannia Armorica pro lineali ſucceſſione judicatum narrat in Philippo Valeſio & Carolo VIII.

Quod in lineali ſucceſſione verum eſt] Idque in Luſitania probat Mariana libro XXVI. Tamen contra id Emanuelem ait Imperatori Maximiliano prælatum, gentis ſtudiis. Sic idem libro XII. quod in Caſtellæ regno Ferdinandus filius Berengariæ, ſororis minoris defuncti regis Henrici, prælatus eſt Blancæ, ſorori majori ejuſdem regis, Galliæ odio factum ait, in quam Blanca innupſerat.

GLOSSII NOTÆ.

XXXI. *Et fratris majoris*] Si rex moriens ſine liberis relinquit ex proximo fratre, etiam mortuo, filium & fratrem ſuperſtitem.

In gradum mortui] Nepotem ex filio, qui ante poſſeſſum regnum obiit, præferri patruo, ubi non fratris majoris filius præfertur fratri minori.

Nempe aviris] Non noviter quæſitis.

Ἀγχιστεῖαν] Privilegium.

XXXII. *Gradum naturalem*] Ordinem naturalem.

XXXIII. *Gradum ſolum*] Non etiam ſexum.

rum eſt, in hæreditaria non item, niſi lex ſpecialis oſtendatur. Nec ratio allegata ſufficit, quia pater hujus illius matrem fuerat excluſurus: id enim eveniſſet ob præſtantiam mere perſonalem quæ non tranſit.

XXXV. Quod addit veriſimilius ſibi videri ut neptis ex filio primogenito filium excludat, in regnis hæreditariis recipi non poteſt, etiam admiſſa in vicem mortui ſubitione: ea enim efficit ut capax ſit ſucceſſionis: ſed inter capaces valere debet ſexus privilegium.

a *Theſaur. l. VI. hiſt. Pont. cap. 19. Aſſiſt. c. 1, col. 5, n. 20. de natura ſacred. Aguirr. epiſc. n. 82.*

XXXVI. *a* Atque ideo * in Arragoniæ regno filius ſororis filiæ fratris prælatus eſt.

XXXVII. Eundemque ad modum in regnis hæreditariis poſtponenda erit filia fratris maximi natu, fratri regis natu minori.

GROTII NOTÆ.

In Arragonia regno] Olim ibi creditum ait Mariana, fratrem regis, non filias, debere ſuccedere. Poſtea vero linealem ſucceſſionem ita placuiſſe, ut ſororis filius iis qui ex fratre, ſed remotiore gradu veniebant, præferretur: libris XV, 13. XIX, 21. XX, 2 & 8. Idem libro XXIV, de Alfonſo agens: *Ad Arragonii regni hæreditatem nepotes Ferdinandi filiis ex filia etiam, ſi maſcula proles deeſſet, filiabus ejuſdem præferendos ſanxit*, additque: *Sic ſæpe ad regum arbitrium jura regnandi commutantur.* Vide eundem Marianam libro XXVII, 3.

GRONOVII NOTÆ.

XXXV. *Filium*] Suum patruum.

CAPUT VIII.

De acquiſitionibus quæ vulgo dicuntur juris Gentium.

I. *Multa dici juris gentium, quæ ſi proprie loquamur talia non ſint.*

II. *Piſces & feras ſtagnis aut vivariis incluſas in dominio eſſe jure naturali, contra quam jure Romano proditum eſt.*

III. *Feras ſi aufugerint non deſinere eorum eſſe qui ceperant, ſi relle agnoſci poſſint.*

IV. *Poſſeſſio an per inſtrumenta acquiratur, & quomodo.*

V. *Ut fera regum ſint, non eſſe contra jus Gentium.*

VI. *Rerum aliarum hero carentium quomodo acquiratur poſſeſſio.*

VII. *Thesaurus cui cedat naturaliter: & legum circa hoc varietas.*

VIII. *Quæ jure Romano de inſulis & alluvionibus ſunt prodita, nec naturalia eſſe nec juris Gentium.*

IX. *Naturaliter inſulam in flumine & alveum exſiccatum ejus eſſe cujus eſt flumen aut pars fluminis, id eſt populi.*

X. *Inundatione naturaliter demi-*

dominium agri non amitti.
XI. *Alluviones quoque in dubio esse populi.*
XII. *Sed concessas videri his quorum agri alium finem quam flumen non habent:*
XIII. *Idem censendum de relicta ripa & siccata alvei parte.*
XIV. *Quid pro alluvione, quid pro insula habendum.*
XV. *Quando vasallis cedant alluviones.*
XVI. *Solvuntur argumenta quibus Romani jus suum quasi naturale defendunt.*
XVII. *Via naturaliter alluvionem impedit*
XVIII. *Naturale non esse ut partus solum ventrem sequatur.*
XIX. *Naturaliter ut confusione, ita specificatione ex materia aliena rem fieri communem:*
XX. *Etiam si materia mala fide attrectata sit.*
XXI. *Naturale non esse ut per prævalentiam res minor potiori cedat: ubi & alii Romanorum Jurisprudentium errores notantur.*
XXII. *Naturaliter ex plantatione, insitione, ædificatione in alieno communionem nasci.*
XXIII. *Possessorem naturaliter fructus suos non facere; sed impendia imputare posse:*
XXIV. *Etiam qui mala fide possidet.*
XXV. *Traditionem ad dominii translationem naturaliter non requiri.*
XXVI. *Usus hactenus dictorum.*

I. 1. PErduxit nos ordo ad acquisitionem quæ fit jure gentium distincto à jure naturali, quod jus gentium voluntarium supra diximus, talis est ea quæ fit belli jure: Sed de hac re rectius infra agemus, ubi belli effectus explicabuntur. Romani Jurisconsulti ubi de acquirendo rerum dominio agunt, complures ejus acquirendi recensent modos, quos juris gentium vocant: sed si quis recte advertat, inveniet eos omnes, excepto belli jure, non pertinere ad jus gentium illud de quo agimus: sed aut referendos ad jus naturæ, non quidem merum, sed quod sequatur introductum jam dominium, & legem omnem civilem antecedat, * aut ad ipsam legem civilem, non solius

GROTII NOTÆ.

A *Ut ad ipsam legem civilem, non solius populi Romani, sed multarum circa natarum*] Qualis consensus gentium incertis ex causis, etiam in aliis moribus ad jus nihil facientibus, notatur à Plinio, ut hominem non cremari priusquam genito dente VII, 16. ut lonum literis uterentur VII, 57. uti tonsoribus VII, 59. in horarum observatione VII, 60. genibus tributæ quandam religionem XI, 45. fulgetra popysmis adorare XXVIII, 2.

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Distinctio à jure naturali*] Quia sæpe duo hæc JCC. confundunt. Dixerat autem proximi superioris capitis initio, acquisitionem derivativam, quæ lege fieret, aut Naturæ, aut Gentium, aut civili Lege fieri.

Sed quod sequatur introductum] Quod vidit sanxitque recta ratio, ex

solius populi Romani, sed multarum circa nationum: credo quia talis legis sive moris origo à Græcis venerat, quorum institutis, ut Halicarnassensis & alii notant, Italiæ ac vicini populi sequebantur.

2. Hoc autem non est jus illud gentium proprie dictum; neque enim pertinet ad mutuam gentium inter se societatem, sed ad cujusque populi tranquillitatem: unde & ab uno populo aliis inconsultis mutari potuit, imo & hoc evenire ut aliis locis atque temporibus longe alius mos communis, ac proinde jus gentium improprie dictum introduceretur: quod & revera factum videmus, ex quo Germanicæ nationes Europam ferme omnem invaserunt. Sicut enim olim juris Græca, ita tunc Germanica instituta passim recepta sunt, & nunc etiam vigent. Primus acquirendi modus qui juris gentium à Romanis dicitur, est occupatio eorum quæ nullius sunt: qui modus haud dubie est naturalis, eo quod dixi sensu, introducto jam dominio, & quamdiu aliud lex nulla constituit. Nam & dominium à lege civili effici potest.

L. Possidet. §. Item feræ. D. de acq. poss.

II. Ad hoc caput refertur primum captura ferarum, avium, piscium. Sed hæc omnia quamdiu nullius dicenda sint, quæstionem non caret. Nerva filius pisces qui in piscina sunt possideri à nobis ait, non qui in stagno; & feras quæ in vivario sunt inclusæ, non quæ in silvis circumseptis vagantur. Atqui pisces non minus stagno privato includuntur quam piscina, & feræ non minus coërcent silvæ bene circumseptæ quam vivaria, quæ Græci vocant θηρο τροφεια: nec alio hæc differunt quam quod altera angustior, altera laxior custodia est. Quare nostro sæculo rectius contraria opinio prævaluit, ut & feræ silvis privatis, & pisces stagnis inclusi, ut possideri, ita in dominio esse intelligantur.

L. Quod enim. D. de acq. dom. §. 1.

III. Feras simul atque naturalem libertatem recipiunt, nostras esse definere ajunt Romani Jurisconsulti: Atque in rebus omnibus aliis à possessione quod incipit dominium, non ideo amissa possessione amittitur; imo jus dat etiam ad repetendam possessionem. Res autem nostras alius à nobis auferat, an ipsæ fese,

quo intellexit utilius esse, non omnium indivisa omnia manere, sed possessiones cujusque rerum fieri propias: & quidem, priusquam ullæ leges scriptæ exstiterunt 1, 1. 10.

Italis ac vicini] Quippe cum Græcæ coloniæ essent.

2. *Aliud lex nulla*] Non excepit quasdam res ab occupatione privatorum, quod publicæ essent factæ. 2, 3, 5.

II. *Qui in stagno*] Intellexit lacus, qui publicis in vectigalibus fruendi locabantur. Festus in Lacus Lucrinus. Serv. ad 2 Georg. v. 161.

III. *Naturalem libertatem*] Evaserunt è custodia & in silvam se receperunt.

Non ideo amissa] Nam & solo animo dominium retinetur.

Quod

ſeſe, ut ſervus fugitivus, non multum refert. Quare verius eſt non per ſe amitti dominium, eo quod feræ cuſtodiam evaſerint, ſed ex probabili conjectura, * quod ob difficillimam perſecutionem eas pro derelictis habere credamur, præſertim cum internoſci quæ noſtræ fuerint ab aliis non poſſint. Sed hæc conjectura per alias conjecturas elidi poteſt; ut ſi addita ſunt feræ * γνωρίσματα, ſive * crepundia, qualia ſcimus habuiſſe cervos quoſdam & accipitres, atque inde agnitos & dominis redditos. * Requiritur autem corporalis quædam poſſeſſio ad dominium adipiſcendum; atque ideo vulneraſſe non ſufficit, ut recte contra Trebatium placuit. Hinc proverbium: * *Aliis leporem excitaſti.* Et Ovidio Metamorphoſeon quinto aliud eſt ſcire ubi ſit, aliud reperire. *L. Naturaliter. D. de acq. poſſ.*

IV. Sed poſſeſſio illa poteſt acquiri non ſolis manibus, ſed inſtrumentis, ut decipulis, retibus, laqueis, dum duo ad- ſint: primum, ut ipſa inſtrumenta ſint in noſtra poteſtate, deinde ut fera ita incluſa ſit ut exire inde nequeat. ad quem modum definienda eſt quæſtio, de apro qui in laqueum inciderit. *L. in laqueum, D. de acq. rer. dom.*

V. Hæc ergo locum habebunt ſi lex nulla civilis intervenerit: Valde enim falluntur recentiores Juriſconſulti, qui hæc ita putant naturalia ut mutari nequeant, ſunt enim naturalia non ſimpliciter, ſed pro certo rerum ſtatu, id eſt ſi aliter cautum non ſit. Germaniæ autem populi, cum principibus ac regibus *Hoſt. & alii in c. non eſt dubium. Jaſon conſ. 119.*

GROTII NOTÆ.

Quod ob difficillimam perſecutionem eas pro derelictis habere credamur] מחשׁ Hebræis id dici notavimus ſupra ad caput IV, §. V.

Γνωρίσματα] Donatus ad Eunuchum IV, 6. monumenta ſunt quæ Græci dicunt γνωρίσματα, ſeu σύμβολα.

Crepundia] Uſurpat hoc ſenſu hanc vocem Apologetico Apuleius.

Requiritur autem corporalis quædam poſſeſſio] Harmenopulus lib. II. tit. I. περὶ κτήσεως· χρὴ δὲ τὸν θηρεύσαντα ἔχειν τὸ θηρίον ἐν τῇ χειρὶ ἢ μὴ τοῦτο δέξασθαι· non aliter enim dominium feræ ſit qui vulneravit niſi & ceperit.

Aliis leporem excitaſti] Eſt apud Petronium. Ovidius:

Et lepus hic alii evigilatus erat.

Longobardorum jure, qui feram ab alio vulneratam occidit aut reperit, auferit animum cum ſeptem coſtis. In reliqua is qui vulneravit jus habet, ſed non niſi intra horas XXIV.

GRONOVII NOTÆ.

Pro derelictis habere] De recipiendis eis deſperare, ideoque curam & voluntatem retinendi eas dimittere.

Γνωρίσματα] Signa & ſymbola, unde noſcantur.

Corporalis] Ipſum ut corpus in noſtra poteſtate ſit.

Contra Trebatium] L. 5. §. 1. D. de acq. rer. dom.

Proverbium] In eos qui locorum perſequendo, id notum faciunt aliis, qui deinde nos occupant & præveniunt. Ovid. de arte.... Petronius c. 91.

IV. *Sint in noſtra*] Non ab alio poſita vel ſenſa fuerint.

V. *Si nulla lex*] Ubi non quid ſecus lege civili conſtitutum eſt.

Naturalia non ſimpliciter] Non imperata à natura, ſed ſic comparata, ut arbitrium ſervandi & mutandi hominibus relictum ſit.

gibus bona quædam eſſent aſſignanda unde dignitatem ſuam ſuſtinerent, * ſapienter exiſtimarunt ab illis rebus incipiendum quæ ſine damno cujuſquam tribui poſſint, cujuſmodi ſunt res omnes quæ in dominium nullius pervenerunt. Quo jure uſos & Ægyptios video. Nam & ibi regum procurator, quem ἴδιον λόγον vocabant, vindicabat res ejus generis. Potuit autem lex etiam ante occupationem harum rerum dominium transferre, cum ad dominium producendum lex ſola ſufficiat.

Strabo XVII. Cæſar. in r. peculiarum part. 2. §. 8.

VI. Quo modo feræ, eodem acquiruntur * & alia ἀδέσποτα, id eſt, res hero carentes. Nam & hæ, ſi naturam ſolam ſequimur, ſunt invenientis & occupantis. Sic Acanthos inſula deſerta adjudicata eſt Chalcidenſibus qui priores intraverant, non Andriis qui priores baculum immiſerant: quia poſſeſſionis initium eſt corporis ad corpus adjunctio, qualis circa res mobiles maxime fit manibus, circa res ſoli pedibus. Scire ubi res eſt non eſt reperire, ut habemus apud Ovidium Metam. v.

Plut. quæſt. Gr. 29.

VII. Inter ἀδέσποτα ſunt & theſauri, id eſt, pecuniæ quarum dominus ignoratur. quod autem non apparet pro eo eſt quaſi non ſit: quare & theſauri naturaliter fiunt inventoris, id eſt ejus qui loco moverit apprehenderitque. Neque tamen id obſtat quo minus * legibus aut moribus aliud conſtitui poſſit. Plato magiſtratibus indicium fieri vult, & oracullum conſuli: & Apollonius theſaurum quaſi Dei beneficium ei adjudicabat qui ipſi optimus videbatur. Apud Hebræos receptum, * ut domino agri theſaurus cederet, videtur colligi poſſe ex Chriſti para-

L. III. de acq. poſſ.

Philoſt. II. 35.

Grotii Notæ.

Sapienter exiſtimarunt, ab illis rebus incipiendum quæ ſine damno cujuſquam tribui poſſunt] Sed de vitioſo uſu hujus juris vide Sarisberienſem Policratico.

Et alia ἀδέσποτα] Balenæ ejectæ regis ſunt in Luſitania. Georgius de Cabedo deciſ. Luſit. parte II, dec. XLVIII.

Legibus aut moribus] Bybliorum Lex, *quod non poſſuiſti ne tollas*. Probat id Apollonius apud Philoſtratum.

Ut domino agri theſaurus cederet] Id jus etiam Romæ obtinuiſſe videtur Plauti tempore. Ait enim Callicles:

Qui emiſſit ejuſne eſt an pecunia?

deinde:

Atque eum à me lege populi patrium poſceret,
Emtor alium, theſaurum.

Gronovii Notæ.

Vindicabat] Fiſco aſſerebat.

Ante occupationem] Has res donare Principibus: nam ubi lex non eſt, quæ impediat, privatorum non fiunt, niſi occupatæ, & lex ſive juſſus populi vel Principum ſine alio adminiculo ſatis valida eſt ad privatum faciendum, quod hactenus nullius fuerat.

VI. *Corporis ad corpus*] Rei, quæ adhuc libera aut ſaltem à nobis libera fuit, applicatio ad alias res noſtras.

Manibus] Prehendendo.

Pedibus] Intrando aut circumeundo.

VII. *Indicium fieri*] Ab eo qui invenit.

Oraculum conſuli] Cujus eum eſſe velit.

Dei beneficium] Sic Juſtinus appellat aurum, quod è terra fulgure proſciſſa emicuit, 44. 3.

Hiſto-

parabola, quæ extat Matthæi XIII. Idemque in Syria juris fuisse colligo ex historia quæ est apud Philostratum libro VI, capite XVI. Romanorum Imperatorum leges valde hac in parte variarunt; quod partim constitutiones ostendunt, partim * historiæ * Lampridii, Zonaræ, Cedreni. Germaniæ populi thesauros, ut & alia ἀδέσποτα, addixerunt principi: atque id nunc jus commune est, & quasi gentium. Nam & * in Germania, & Gallia, & Anglia, & Hispania, & in Dania id observatur. Quod cur injuriæ accusari non possit satis jam diximus.

Th. 2. 2. 66. 3. & ib. Cajet. Covar. in c. peccatum p. 1. §. 2. Bart. Tyber. Bapt. Aymus de all. jure. Conan. l. III. jur. civil. c. 5. L. Adeo D. de acq. rer. dom. d. l. adeo. quod si l. Ergo. l. Martius eod. tit.

VIII. Veniamus ad fluvialia incrementa, de quibus complura sunt Jurisconsultorum veterum rescripta, * recentiorum etiam integri commentarii. Quæ vero in hoc argumento ab ipsis sunt tradita, ea magnam partem omnia sunt ex instituto quarundam gentium, neutiquam à naturali jure; quanquam ipsi sæpe sua instituta eo nomine venditant. Nam plurimæ eorum definitiones hoc fundamento nituntur, quod & ripæ sint proximos fundos possidentium, & ipsi alvei simulatque à flumine derelicti sunt; cui consequens est, ut & insulæ in flumine natæ sint eorundem. Tum vero in fluminis inundatione distinguunt, ut levis quidem dominium non auferat, major auferat. sed ita, ut si fluvius uno recedat impetu, postliminio fundus qui mersus fuerat ad dominum redeat, si paulatim, non item: imo proximis possessoribus accedat, quæ omnia lege potuisse introduci, & * utilitate quadam muniendarum riparum defendi, non nego; naturalia esse, quod ipsi sentire videntur, minime concedo.

IX. 1. Nam

GROTII NOTÆ.

Historia] Vide Tacitum de thesauris in Africa quos Nero spe devoraverat, Annalium XVI. Vide Philostratum de vita Attici, quem locum Zonaras transcripsit in Nerva.

Lampridii] In Adriano & Severo.

In Germania] Vide Speculum Saxonicum c. 35. Constitutiones in Sicilia Friderici lib. 1. tit. LVIII, & CIII. Idem Gotthis mos. Rex Theuderichus apud Cassiodorum IV, 34: *Non est cupiditas eripere quæ nullus se dominus ingemiscat amisisse.* Idem VI, 8. *Depositiones quoque pecuniæ, quæ longa vetustate competentes dominos amiserunt, inquisitione tua nostris applicentur ærariis, ut quos suo cunctos patimur possidere, aliena nobis debeant libenter offerre, sine damno quidem inventa perdit, qui propria non amittit.*

Recentiorum etiam integri commentarii] Johannis Boreo, Antonii Marsæ, Johannis Gryphiandri, præter ea quorum nomina sunt in textus margine.

Utilitate quadam muniendarum riparum] Vide locum Cassii apud Urbicum & Boëtium.

GRONOVII NOTÆ.

Satis jam diximus] Nempe, quia potest lex horum dominium ante occupationem transtulisse.

VIII. *Postliminio fundus*] Quasi non fuisset inundatus, ut postliminio fingitur, qui captus abfuit, si revertatur, captus non fuisse. 3, 9.

Utilitate quadam] Ut metu amittendæ possessionis, incitarentur homines ad ripas muniendas.

IX. 1. Nam si id quod plerumque est respicimus, * prius populi terras occuparunt, nec imperio tantum, sed & dominio, quam in privatos agri describerentur. *Fines*, inquit *a* Seneca, *Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt.* Sic & *b* Cicero: *Sunt autem privata nulla naturâ; sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt; aut victoria, ut qui bello potiti sunt, aut lege, pactione, conditione, sorte: ex quo fit ut ager Arpinas Arpinatium dicatur. Tusculanus Tusculanorum: similisque est privatarum possessionum descriptio.* Dion Prusæensis Rhodiaca: πολλά ἐστι ἄδηλα, ἃ κρατοῦσι μὲν ἀπὸ γραφῆς αἱ πόλεις, δίκην δ' οὐδεὶς ἐπὶ τούτοις λαμβάνει, ἴσως δ' οὐκ: *multa inveniri possunt quæ universim civitas sua censet, in singulos autem dominos partitim divisa sunt.* Tacitus de Germanis: *Agri pro numero cultorum ab universis per vices* (male vices legitur) *occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur.* Quamobrem quæ primitus à populo sunt occupata neque postmodum distributa, ea censenda sunt propria esse populi; ac sicut in privati juris flumine nata insula, aut derelictus alveus privatorum est: ita in publico utrumque est populi, aut ejus cui populus dedit.

Vide supra hoc libro c. iii. in fine.
a De ben. l. vii. c. 4.
b De Off. l. i.

2. Quod autem de alveo diximus * idem & de ripa tenendum est, quæ pars est extima alvei, id est quo naturaliter flumen excurrit. Atque ita videmus nunc passim usurpari. In Hollandia & vicinis regionibus, ubi frequentissimæ antiquitus fuerunt hujus generis controversiæ ob depressum solum, magnitudinem amnium, & vicinitatem maris, limum hinc recipientis, illuc revehentis per æstuum vices; semper constitit insulas quæ vere insulæ essent, esse in patrimonio publico. Nec minus derelictos alveos totos Rheni ac Mosæ, quod sæpius judicatum est: & ratione optima nititur.

L. Si epistolam § 1. & § ult. de acquir. rer. dom. L. 1. § 1. simile modo D. de flum.

3. Nam & ipsi Romani Jurisconsulti concedunt, insulam * quæ in flumine natat, puta virgultis sustentata, esse publicam; quia

GROTII NOTÆ.

Prius terras populi occuparent] Vide quæ supra in textu & notis cap. iii. §. 19.

Idem & de ripa tenendum est] Sic in Gallia obtinet. Sanction des Eaux & Forests lib. 11. c. 1.

Quæ in flumine natat] Descriptio natantium insularum apud Senecam Naturalium iii. 25. Plinium majorem lib. ii. c. xcvii. Macrobium i Saturnalium 1, 7. Elegans talium in Vadimone lacu insularum descriptio apud Plinium minorem lib. viii. c. xx. & Flandricarum in libro lectu digno Chifletii.

GRONOVII NOTÆ.

IX. 1. *Quod plerumque est*] Quod ordinarie contingit.

Non imperio tantum sed & dominio] 2, 1, 4.

Per vices] Videtur ferri posse hoc sensu, ut certus numerus cultorum, quod hoc anno possederit, sequenti relinquere, & alio transire cogatur. Cæsar 6. Gall. 22. & 4, 1.

2. *Depressum solum*] Humile, nullis montibus tumens.

Per æstuum vices] Alternos accessus & recessus.

3. *Natat, puta virgultis*] Plinius 8. ep. 20. Macrobius 1 Saturn. 7.

Si

quia cujus juris sit flumen, ejus esse debeat & insula in flumine nata. Atqui alvei & fluminis eadem est ratio, non ea tantum ex parte quam Romani Jurisconsulti considerant, quia alveus flumine tegitur, verum alia, quam supra attulimus; quod hæc simul à populo occupata sunt, nec in privatum dominium transierunt: quare nec illud recipimus ut naturale, quod ajunt, si limitati fuerint agri, insulam esse occupantis. Id enim ita demum habere locum, * si flumen ipsum & cum eo alveus à populo occupati non essent, sicut in mari nata insula fit occupantis. *L. 1. §. Si Insula, D. de flum.*

X. 1. Nec magis admittendum est illud de graviore inundatione, si naturalem tantum rationem sequimur. Nam ut maxime summa pars agri in arenam dissolvatur, manet tamen solida pars fundi inferior; & ut de qualitate aliquid mutet, substantiam non mutat, non magis quam pars agri quæ à lacu hauritur, cujus jus non mutari Romani recte sentiunt. Neque illud naturale est quod ajunt * flumina censitorum vice fungi, & de publico in privatum, de privato in publicum addicere. Melius Ægyptii, de quibus hæc sunt apud Strabonem: ἐδίησε δὲ ἐπ' ἀκριβὲς καὶ κατὰ λεπτὸν διαιρέσεως διὰ τὰς συνεχεῖς τῶν ὅρων συγχύσεις, ἃς ὁ Νεῖλος ἀπεργάζεται κατὰ τὰς αὐξήσεις ἀφαιρῶν καὶ προσθείς, καὶ ἐναλλάττων τὰ χήματα, καὶ τἄλλα σημεῖα ἀπεκρύπτων, ὅθεν διακρίνεται τό τε ἀλλότριον καὶ τὸ ἴδιον. ἀνάγκη δὴ ἀναμετρεῖσθαι πάλιν καὶ πάλιν: *Opus fuit exacta & subtili agrorum divisione, eo quod Nilus per incrementa sua addens, minuens, faciemque ac signa immutans, confundat terminos quibus suum atque alienum alibi internoscitur. Ideo & repetenda sæpe fuit dimensio.* *L. Lacus. D. de acq. rer. dom. L. Vicinus. §. fin. D. de aqua pl. L. Rutilia Polla, D. de cont. empt.*

2. Ab

GROTII NOTÆ.

Si flumen ipsum & cum eo alveus à populo occupati non essent] Siculus Flaccus libro de conditionibus agrorum: *In quibusdam regionibus fluminum modus assignationi cessit: in quibusdam autem tantum subsecivus relictus est. Aliis autem exceptis, inscriptumque, Flumini illi tantum.* De subsecivis vide egregia quæ habet, ut omnia sunt illius, Salmasius ad Solinum. De toto hoc argumento fluviorum & fluvialium incrementorum videat, si cui vacat, Rosenthalium de jure Feudorum cap. v, corol. 23. Sixtinum de Regalibus libro 11, cap. 1. Capollam de servitutibus rusticorum prædiorum, c. 31.

Flumina censitorum vice fungi] De agri mensore Cassiodorus: *More vastissimi fluminis, aliis spatia tollit, aliis jura concedit.*

GRONOVII NOTÆ.

Limitati] Per centurias & jugera divisi, qui quoniam statutos habebant terminos, incrementum ex alluvione aut insula locum in eis non habebat l. 16. D. de acquir. rer. dom.

X. 1. *Summa pars agri*] Superficies obruatur & contegatur arenis.

Censitorum vice] L. Ergo 10. §. Alluvio 3. de acq. rer. dom. Censitores, qui tributa agraria de colonis exigebant, & jure pignoris vendebant prædia, si census non præstaretur, eoque ablatos aliis agros aliis addicebant.

2. Ab hac ſententia non diſſentit quod ipſi Romani auctores tradiderunt, quod noſtrum eſt, noſtrum eſſe non deſinere niſi facto noſtro, adde aut lege. Sub factis autem & non facta comprehendi ſupra diximus, quatenus conjecturam adferunt voluntatis. Quare hoc damus, ſi graviſſima ſit inundatio, neque alia ſigna ſint quæ retinendi dominii animum notent, facile præſumi agrum habitum derelictui; quæ æſtimatio ſicut naturaliter indefinita eſt ob varietatem circumſtantiarum, & viri boni arbitrio permittenda: ita legibus civilibus definiri ſolet. Sic in Hollandia derelictus habetur ager qui per decem annos merſus fuerit, ſi non aliqua extent ſigna continuatæ poſſeſſionis: quo in genere receptum apud nos non immerito eſt, quod Romani rejiciunt, ut, ſi aliter nequeat, vel piſcando retineri poſſeſſio cenſeatur. Sed ſolebant Principes tempus præfigere intra quod veteres agrorum poſſeſſores ſiccare agros deberent: qui ni id facerent tum monebantur qui in agros jus pignoris habebant, deinde hi qui juriſdictionem aut civilem tantum, aut etiam criminalem: qui ſi omnes in mora eſſent, tum eorum jus omne ad Principem deferebatur: atque is aut ipſe agros ſiccabat, ſuique patrimonii faciebat, aut aliis ſiccandos dabat retentâ parte.

L. Si ager. D. quibus mod. uſuſr. amitt.

L. ſi quis nec cauſam. D ſi certum pet. L. Ergo ¶. tribut. D. de acq. rer. dom. L. alio ¶. proxima. eodem tit. L. in agris D. de acq. rer. dom. L. 1. ¶. ſi inſula. D. de flum.

XI. De alluvione, hoc eſt de adjectione particularum quæ à nullo vindicari poſſunt, quia unde veniant neſcitur, (alioqui enim naturaliter dominium non mutabant) certum haberi debet hanc quoque eſſe populi, ſi modo populus flumen dominio occupaverit, quod in dubio credendum eſt, alioqui occupantis.

XII. 1. Sed populus ut aliis, ita & proxima prædia poſſidentibus jus illud concedere poteſt, & conceſſiſſe haud dubie videtur, ſi agri illi non alium finem ea ex parte quam naturalem, id eſt flumen ipſum, habeant. Quare non contemnenda eſt hac in parte Romanorum diligentia, qui limitatum agrum ab aliis agris diſtinxerunt, dummodo meminerimus, agrum menſura comprehenſum hac in re paris juris eſſe cum limitato. Nam

2. *Facto noſtro*] Velut contractu vel delicto.

Conjecturam adferunt] Ut in uſucapione & ſucceſſione ab inteſtato.

Quæ æſtimatio] Quod intra quod tempus, quamque ſufficientibus ſignis præſumi debeat, ſicut in univerſum facile ſtatui non poteſt.

Siccare] Derivare inde aquam inundatione immiſſam, Juſt. 31, 5.

Qui jus pignoris] Quibus illi agri pro debito obligati eſſent.

XI. *Unde veniant, neſcitur*] Nam alluvio eſt incrementum latens §. 20. Inſtit.

Alioqui enim] Sc. ſi vis fluminis partem de prædio meo detraxerit, & vicini prædio adpulerit vel adjecerit, tum enim conſtat, unde venerint.

XII. 1. *Populus ut aliis*] 2, 3, 16.

Agrum menſura comprehenſum] Hoc nec dixerunt veteres, nec verum eſt. Sed & menſurata comprehenſus privatus nullus eſt, verum univerſitatis, 2, 3, 16.

credun-

Nam quæ de imperiis supra diximus, cum de eorum occupatione ageremus, eadem & in agris privatis obtinent: sed hoc adhibito discrimine, quod imperia in re dubia credenda sunt esse arcifinia, quia id territorii naturæ maxime convenit, at agri privati magis est ut arcifinii non credantur, sed aut limitati, aut certa mensura terminati, quia hoc privatarum possessionum naturæ est congruentius.

Bald. in 2. si quis de manso ¶. 1. si de jure feud. cont. fuerit. L. Julianus. §. Si Titius fundum. D. de act. empt. & vend.

2. Neque tamen negamus fieri posse, ut populus agrum assignet eo jure quo ipse occupaverat, id est ad flumen usque, & si id appareat, jus esse alluvionis: quod in Hollandia ante sæcula aliquot judicatum est de agris ad Mosam & Isalam sitis; quia & in literis mancipationum, & in libris censualibus semper dicti erant ad flumen pertingere. Et tales agri si vendantur, quamvis in lege emtionis mensura aliqua nominata fuerit, dum tamen vendantur, non ad mensuram sed suo corporis nomine, naturam suam & jus alluvionis retinent, quod Romanis quoque legibus proditum est, & passim usurpatur.

XIII. Quod de alluvione diximus, id & de relicta ripa & siccata parte alvei censendum est, ut in non occupatis sint ea occupantis: in fluminibus occupatis, populi: privatorum autem ita demum, si à populo, aut jus populi habente, agrum ad flumen excurrentem, qua talem acceperint.

XIV. Sed cum aliud esse jus dixerimus insulæ, aliud vero alluvionis, frequens hinc controversia oritur, utro nomine censendum sit, quod, cum emineat nonnihil, cum proximis prædiis ita cohæret, ut tamen interjecta planities aquis superfundatur: quod passim apud nos ob locorum inæqualitatem videmus accidere. Mores hic variant. In Gelria prædiis accedit, addita occupatione, id quod plaustro onerato adiri potest: In agro

Credenda esse arcifinia] Ager arcifinius est, qui desinit in solitudinem. Is potest esse tam privati quam populi: sed hodie omnibus occupatis, principibusque ac civitatibus tam intentis ad territorium suum vindicandum, longe facilius invenietur hic ager penes privatos rusticos in vastis campis casam statuentes, quam in fine territorii.

2. *Literis mancipationum*] Pacht-brieven.

Libris censualibus] Lands-rekeningen.

XIII. *De relicta*] Si ripam alterius lateris promoveat amnis, & in illud inclinans suffosso ibi adjectoque sibi spatio terrarum, contrariam ripam in parte nudaverit, ibique aridam auxerit.

Jus populi habente] Magistratu vel principe.

Qua talem] Non præcise limitatum, ubi nunc incipit flumen, sed quatenus eum agrum pertinere flumen patitur.

XIV. *Insulæ*] N. 9.

Alluvionis] Num. 11.

Utro nomine] Insulæne, an alluvionis.

Cum emineat] Ubi pars sicca & superans aquam brevi velut valle mersa interciditur ab adjacente fundo.

Addita occupatione id] Si per interfluentem licet aquam plaustrum oneratum possit adigi, & id occupetur à possessore.

Id

agro Putteno * id quo pedes gladium exsertum tenens posset pertingere. Maxime naturale est, ut discretum videatur id qua majori temporis parte navigio transiri solet.

XV. 1. Nec minus trita usu quæstio est inter principem qui jure populi utitur, & ejus vasallos qui imperium summo minus acceperunt. In Imperii sola concessione fluvialia incrementa non inesse satis apertum est. Sed notandum est, horum vasallorum nonnullos cum illo definito imperio simul accepisse agrorum universitatem, salvo eo quod privatis competit, puta quod ager is olim populi aut Principis fuerit, aut à Principe siccatus. Et hoc casu dubium non est, quin vasalli jus habeant quod populi aut Principis fuit. Ac sic videmus in Zelandia vasallos, etiam qui de civilibus tantum judices dant, pro tota agrorum universitate tributum pendere: cujus partem à singulis pro privatarum possessionum modo ferunt. Et his de alluvionibus non movetur controversia.

Sunt quibus flumen ipsum datum est, qui proinde insulas sive limo aggestas, sive factas ex alveo quem amnis circumluit, suas recte dicunt.

2. Sunt alii in quorum investitura nec hoc nec illud comprehensum est, & horum adversus fiscum mala causa est, nisi aut mos regionis illis faveat, aut longi satis serie temporis possessio, accedentibus quæ oportet, jus pepererit.

Quod si non imperium, sed ager in feudum datus sit, videndum quæ sit agri natura, ut supra diximus. Nam is si est arcifinius, alluvio feudo comprehensa censebitur, non ex jure pecuniari Principis, sed ex agri qualitate: nam & usufructuario tali causa alluvio prodesset.

L. item si fundi §. hanc notant. D. usufr.

XVI. So-

GROTII NOTÆ.

Id quo pedes gladium exsertum tenens potest pertingere] Ex vetustissimo Germanicarum gentium more. Paulus Warnafredi de Authari rege Langobardorum: *Usque ad eam* (columnam in mari) *equo sedens asseruit Autharis, eamque de hasta sua confixit tetigit, dicens, usque hic erunt Langobardorum fines.* Similem historiam habes de lancea qua in mare jacta Otto Imperator fines imperii in freto Balsico designate se dixit, apud Saxonem libro 2, & alios.

GRONOVII NOTÆ.

Pedes gladium] Quod stans pedibus nixus in suo possessor ense protento potest attingere.

Discretum] Non vacuum, neque occupationi patens, sed publicum ubi vallis illa ita cava est, ut plerumque navigia transmittat.

XV. 1. *Summo minus*] Puta creationem magistratus oppidani vel vicani, jus patronatus ecclesiæ, jus capitalis supplicii.

Agrorum universitatem] Dominium majus, sive jus regium in universos fundos, ita tamen, ut dominium inferius quisque in suam partem privatus obtineat.

A principe siccatus] Principis cura & sumptu, aqua inde molibus expulsa aut fossis deducta.

Decimalibus] Criminalibus, scilicet, principi vel reipublicæ reservatis.

Ferunt] Ipsi exigunt.

2. *Causa adversus fiscum*] Ut non possint illa incrementa sibi vindicare, neque impedire, quominus ea fiscus auferat.

Quod

XVI. Solent Romani, ut jus quo utuntur ipſi probent eſſe naturale, tritum illud pronuntiatum afferre: Secundum naturam eſt, ut cujuſque rei eum ſequantur commoda, quem ſequuntur incommoda: quare cum amnis alieno agro meo ſæpe partem deterat, æquum eſſe ut ejus beneficio utar. Sed ea regula locum non habet niſi ubi ex re noſtra commoda exiſtunt: at hic exiſtunt è flumine quod alienum eſt. Quod autem perit, domino perire, id vero naturale eſt. Denique non eſſe univerſale quod adferunt ipſi oſtendit admiſſa ab ipſis agrorum limitatorum exceptio: ut jam omittam ita plerumque evenire, ut alios flumen ditet, alios pauperet. Lucanus:

Illos terra fugit dominos, hic rura colonis
Accedunt donante Pado.

XVII. Sed & quod ajunt viam publicam non intercedere alluvioni, rationem naturalem nullam habet, niſi ager privatus ſit qui viam debeat.

XVIII. Eſt & acquirendi modus, inter eos qui juris gentium vocantur, per genituram animantium; qua in re * quod à Romanis & aliis quibuſdam gentibus eſt ſtatutum, ut partus ventrem ſequatur, non eſt naturale, ut ſupra diximus, niſi quatenus plerumque pater ignoratur. At ſi probabili ratione de eo conſtaret, cur non partus ex parte ad eum pertineat nihil poteſt afferri. Nam & patris partem eſſe quod naſcitur certum eſt. Pluſne vero de patre, an de matre habeat inter Phyſicos diſputatur. Plutarchus ea de re ſic differit: *ἡ φύσις μίγνυσι λαβὸν τὸ σπέρμα τὸ κρεῖττον, ἵν' ἐξ ἀμφοῖν μέρος λαβὸν καὶ συνελθὸν, κοινὸν ἀμφοῖν γένηται τὸ ἔμφυτον. ὥσπερ μαθήσεως διαφέρει, μηδὲ λέγειν τὸ ἴδιον, ἢ τὸ ἀλλότριον*: Natura ſexuum corpora miſcet, ut ita de utroque parte ſumta confundat, & * commune utriſque reddat quod naſcitur, ita ut neuter poſſit quid ſuum ſit quid

GROTII NOTÆ.

Quod à Romanis] Cum quibus conſentit c. 31. Caroli Calvi Edicto Piſtenſi. De aliorum circa hanc rem legibus vide quæ ſupra in textu & notis c. v. hujus libri §. 29.

Commune utriuſque reddat] Vide appoſitum ad hanc rem locum Galeni 11. de ſemine, & quæ ibi ex Athenæo. Chryſoſtomus ad v Epheſiorum: *μᾶλλον δὲ ἀπεμάξατο τὸν ἑκατέρου ἐκ μέσου ὁ παῖς ἐστιν ἡ μικτὴ γενέσεως φύσις*.

GRONOVII NOTÆ.

XVI. *Eum ſequantur commoda*] L. 10. D. de reg. j.

Ejus beneficio] Partem eam nanciſcar & habeam pro mea, quam adjicit.

Alienum] Populi nimirum vel principis.

XVII. *Viam publicam*] Si meum inter agrum & fluvium interjaceat via publica, tamen meum fieri, quod alluvio adjecit.

Ager privatus] Niſi domino agri viæ iſtius muniendæ & reficiendæ munus incumbat.

XVIII. *Ventrem ſequatur*] Sic ejus, cujus eſt armentum, vel pecus pariens, ſi ſit alterius, quod gignit. l. 5. §. 2. D. de R. V.

Ut ſupra] 2. 5. 29.

XIX. 1. Ex

quid alienum discernere. Et hoc secutæ sunt veteres Francorum & Langobardorum leges.

XIX. Si ex aliena materia speciem quis fecisset, Sabiniani dominium ejus esse volebant qui materiæ fuisset dominus; Proculus ejus qui speciem fecisset, quia per eum esse cœpisset quod ante non existeret: arrepta tandem est media sententia, ut si reverti ad priorem speciem materia posset, materiæ dominus rem haberet: si non posset, tum is haberet qui speciei esset au-
L. III. c. 6. ctor. Quod ipsum improbat Connanus, & hoc unum videri vult, plusne sit pretii in opere an in materia, ut quod pluris est id prævalentia sua quod minus est ad se trahat, argumento eorum quæ à Romanis quoque Jurisconsultis de accessione tradita sunt.

L. Julianus, §. sed si quis. D. ad exhib. L. de ea exhibenda. §. si quis. D. ad exhib.

2. At si naturalem veritatem respicimus, sicut confusis materiis communionem induci pro rata ejus quod quisque habeat Romanis quoque Jurisconsultis placuit, quia res alium exitum naturaliter reperire non poterat; ita cum res constent materia & specie tanquam suis partibus, si alterius sit materia, alterius species, sequitur naturaliter rem communem fieri pro rata ejus quanti unumquodque est. Species enim pars est substantiæ, non substantia tota: quod Ulpianus vidit, cum dixit mutata forma prope interemtam substantiam.

XX. Ut autem qui mala fide materiam alienam attrectant speciem perdant, est quidem non inique constitutum, sed pœnale, atque ideo non naturale. Natura enim pœnas non determinat, nec ob delictum per se dominia aufert, quanquam naturaliter pœna aliqua digni sunt qui delinquunt.

XXI. Ut vero rei majori acquiratur res minor, quo fundamento Connanus nititur, naturale est facti, non juris; atque ideo qui fundi pro vicesima parte est dominus, tam maner dominus quam qui partes habet novemdecim. Quare quod de accessione ob prævalentiam aut certis in casibus lex Romana constituit; aut in aliis etiam constitui potest, id naturale non est, sed civile, ad commodius transigenda negotia; natura tamen

XIX. 1. *Ex aliena materia*] §. 25. Instit. de R. D.

Sabiniani] Massurii Sabini JC. sectatores. l. 2. §. 47. de Orig. J. ubi & de Proculi schola.

Si reverti] Si dissoluto opere, quod factum est, constet pristina substantia partibus.

Improbat Connanus] Vide Vinn. ad §. 25. Instit. de R. D.

De accessione] §. 26. Si quis alienam purpuram vestimento suo intexuerit aut emblema addiderit poculo.

2. *Confusis materiis*] §. 27. Si qui vina sua confuderint, aut massas auri vel argenti conflaverint.

Prope] Non omnino.

XX. *Natura pœnas non determinat*] Sed mos aut lex humana.

Nec ob delictum] 2. 1, 9.

XXI. *Accessione ob prævalentiam*] In quibus mea res, quia longe præstat, alienam trahit. l. 23. §. 4. de R. V.

Imp

men non repugnante, quia lex dandi dominii jus habet. Vix autem ulla eſt tractatio juris in qua tot diſcrepantes ſint Jurisconſultorum ſententiæ & errores. Nam quis concedat, ſi æs & aurum mixtum fuerit, alterum ab altero diduci non poſſe, quod ſcripſit Ulpianus; aut ferruminatione confuſionem fieri, quod Paulus; aut aliam eſſe ſcripturæ, aliam picturæ rationem, ut huic tabula cedat, illa tabulæ. *L. Idem ¶. 1. D. de rei vind. L. ſi rem, ¶. idem. D. eod. inſt. de rer. div. ¶. litera & ¶. ſi quis.*

XXII. Plantata & conſita ut ſolo cedant ſimiliter eſt juris conſtituti; cujus ratio eſt quod illa ſola alantur. Nam ideo & de arbore diſtinguitur, an radices egerit. Atqui alimentum rei jam ante exiſtentis partem duntaxat facit: atque ideo ſicut ex alimento jus quoddam in rem ſoli domino naſcitur; ita domino ſeminis, plantæ, aut arboris jus ſuum naturaliter certe ob id non perit. Quare & hic communio locum habebit: nec minus in ædificio, cujus partes ſunt ſolum & ſuperficies, nam ſi mobile ſit, nullum in eo jus habebit ſoli dominus, quod & Scævolæ placuit.

XXXIII. Bonæ fidei poſſeſſor ut fructus omnes ex re ſuos faciat quos percepit, naturale itidem non eſt, ſed hoc tantum ut jus habeat, impendia in rem facta & operam utilem imputandi, ac pro iis deducendi fructus perceptos; * imo & exiſtantes, ſi aliter non fiat ei reſtitutio, retinendi. *L. Titur. D. de acqui. rer. dom. L. Sed & ſi ¶. conſulit. D. de peric. hered. L. Plane. D. de hered. pet.*

XXIV. Atque idem dicendum videtur de malæ fidei poſſeſſore, ubi lex pœnalis non intercedit. *Benignius eſt*, ait Paulus Juriſconſultus, *etiam in prædonis perſona haberi rationem impenſarum; non enim debet petitor ex aliena jactura lucrum facere.*

XXV. Ultimus acquirendi modus qui juris gentium dicitur, eſt per traditionem. Atqui ſupra diximus, ad dominii translationem * naturaliter traditionem non requiri; quod & ipſi Juriſ-

Grotii Notæ.

Imo & exſtantes, ſi aliter non fiat ei reſtitutio, retinendi] Vide hac de re Speculum Saxonicum, in quo multa æquitatis pleniſſima 11, 46.

Naturaliter traditionem non requiri] Non ſane. Vide legem Wiſigothicam lib. v, tit. 11, c. 6. *Tum videtur vera eſſe traditio, quando jam apud illam ſcriptura donationis habetur.* Et apud veteres Romanos res mancipi alienabantur plene per æs & libram. Vide Varronem lib. IV. de Lingua Latina: Feſtum Pompejum in voce Rhodus. Ulpianus Inſtitutionum tit. XIX. Boethium ad Topica Ciceronis.

Gronovii Notæ.

L. ſi rem] 23.

Aliam eſſe ſcripturæ, aliam picturæ] Hoc contra ſententiam Pauli l. 23. §. 3. D. de R. V.

XXII. *Ut ſola cedant*] §. 31. Inſtit. de R. D.

Partem duntaxat] Non ſc. ipſium totum.

Partes ſunt ſolum] L. 49. D. de R. V. Solum partem eſſe ædium exiſtimo.

XXIII. *Bonæ fidei poſſeſſor*] Quirem alienam imprudens & ſine dolo malo tenet. §. 35. Inſtit. de R. D.

XXV. *Supra diximus*] 2, 6, 15.

Jaſtæ

a L. Quisq. C. de don.
b L. Si servus. D. de acq. rer. dom.
c Inst. de rer. div. ¶. Interdum.
d L. Cum heredes. D. de acq. poss.
e L. a Titio. D. de furtis.
f L. ut inter. C. de SS. Eccl.
g L. Si decem. C. de don. quæ sub modo.
h L. 1. ¶. 1. & l. 2. D. pro socio.

Jurisconsulti in quibusdam casibus agnoscunt, *a* ut in re donata usufructu retento, *b* aut in eum collata qui possideat, *c* aut commodatam servet; in jactis missilibus: imo etiam ante adeptam possessionem, nonnullis casibus, nunc quoque transit dominium, ut *d* hæreditatis, *e* legatorum, *f* rei donatæ ecclesiis & piis locis, aut civitatibus, aut *g* causa alimentorum, *h* bonorum quorum universalis societas contracta est.

XXVI. Hæc ideo annotavimus, ne quis repertâ juris gentium voce apud Romani juris auctores statim id jus intelligat quod mutari non possit, sed diligenter distinguat naturalia præcepta ab his quæ pro certo statu sunt naturalia; & jura multis populis seorsum communia, ab his quæ societatis humanæ vinculum continent. Cæterum illud sciendum est, si hoc jure gentium improprie dicto, aut unius etiam populi lege introductus sit modus acquirendi, sine discrimine civis & peregrini, jam inde quoque exteris jus nasci: & si juris consecutio impediatur, injuriam etiam talem quæ justam belli causam præbere possit.

Jactis missilibus] 2, 6, 22. §. 45. Instit. de R. D.

CAPUT IX.

Quando imperia vel dominia desinant.

I. *Dominium & imperium tolli sublato eo qui jus habuit, nec existente successore:*
II. *Sic & jus familiæ exstincta familia:*
III. *Sic & populi si populus esse desinat:*
IV. *Quod fit, sublatis partibus necessariis:*
V. *Sublato corpore toto populi:*
VI. *Sublata forma qua est populus;*
VII. *Non etiam migratione:*
VIII. *Aut mutato regimine: ubi de loco qui debeatur novo regi aut populo liberato.*
IX. *Quid si populi uniantur?*
X. *Quid si dividatur populus?*
XI. *Cujus nunc sint quæ Romani imperii fuerunt, nec aliunde data apparent.*
XII. *De jure hæredum.*
XIII. *De jure victoris.*

I. QUomodo primitus acquirantur, & quomodo transeant tum dominia privata, tum imperia, satis diximus, quomodo desinant, videamus. Et quidem derelictione desinere obiter supra demonstratum est, quia voluntate cessante non manet dominium. Est & alius desinendi modus, sublato subjecto

1. S. *Supra demonstratum*] 2, 6, 2.

GRONOVII NOTÆ.

Sublato subjecto] Corpore, homine, persona.

jecto in quo est imperium vel dominium, ante alienationem scilicet vel expressam vel tacitam, qualis est in successionibus ab intestato. Quare si qua persona, nulla edita voluntatis significatione, nullo consanguineo relicto, moriatur, omne jus quod habet interit, ac proinde servi (nisi lex humana impediat) erunt liberi: populi qui in ditione ejus fuerant sui juris fient; quia non sunt hæc sui natura occupabilia, nisi libertatem suam ultro deferant; res autem aliæ fient occupantis.

II. Idem dicendum * si familia defecerit, quæ jus aliquod habebat.

III. 1. Idem si populus. Dixit Isocrates, & post eum Julianus imperator, civitates esse immortales, id est esse posse, quia scilicet populus est ex eo corporum genere quod * ex distantibus *De pace. L. Rerum.*

GROTII NOTÆ.

Si familia defecerit] Ut Danica olim. Crantz. Vand. VIII, 23. Rugia. Crantzius idem Vand VIII, 12. Pelasgorum & Thessalorum; Gregoras lib. VII. Usanchanidarum in Persida. Leunclavius XVI. Adde Leonem lib. II. Africanorum de Tarodento: & si vis, Ernestum Cothmannum Cons. XXI, num. 1, & sequentibus.

GRONOVII NOTÆ.

Vel expressam] Testamento vel scripto vel nuncupato.

Ex humana] Ut quæ faciebat eos caducos aut filco adjudicabat.

Non sunt hæc] Servi dominio heri, populi principis imperio, fine ullo hærede morientium, soluti non sunt in numero rerum vacuarum & occupanti concessarum, nisi ultro se tradant in alterius potestatem.

II. *Si familia*] H. l. 2, 24 p. 414. Αἱ γὰρ οἰκίαι καὶ πατέρες πολλάκις ἀποθνήσκουσι τελευτῶντες πρὶν ἔσχον παῖδας ἢ ἐγγόνους, αἱ δὲ πόλεις διὰ τὸν ἀθανάτους εἶναι καὶ τὰς παρ' ἑαυτῶν τιμωμένας.

III. 1. *Id est esse posse*] Spe & propagatione. Liv. 28, 29. Tac. 1, 6.

Quod ex distantibus] Quod multa corpora uno vocabulo complectitur. l. 22. §. 5. D. de R. V. l. 30. princ. de Usurpationibus. Aristot. 4. Fol. 3. Ἔστι γὰρ ἓν πλείονα συνεχῆ καὶ ἑνιαῖα ἢ τὰ κατὰ, εἴτε ἐκ συνεχῶν εἴτε ἐκ διηρημένων.

GROTII NOTÆ.

Ex distantibus] Seneca Epistola CXI: *quædam continua esse corpore, ut hominem: quædam composita, ut navem, domum, omnia denique quorum partes diversa junctura in unum sunt mollita: quædam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus.* Sumpta hæc ex Achille Statio, cujus ad Aratum hæc sunt verba, ex Cononе illo cujus repertum est coma Berenices: πορευομένη ἡ Κόνων ὁ μαθηματικὸς, συνέστη λέγοντος ὅτι ἓν μὲν ἔχουσι κινοῦσιν κρατεῖ, οἷον λίθος, ξύλον. ἓν δὲ ἔχει πολλὰ συνηρμένα. συναρμόζει δὲ ὅτε μὲν ἓν ἔχουσι ἕλκουσι, οἷον πλοῖον, ἅρμα, οἰκία. τὰ μὲν γὰρ ἐκ πολλῶν συνέστηκε, ἃ δὲ ἐκ πολλῶν λίθων συγκεῖται. διεχόμενα δὲ οὐ χωρεῖ. ἃ δὲ πλείονα διεχῆ αἱ διαφοραὶ, τὰ μὲν γὰρ ἀφεστηκότα συνέχουσι καὶ ἑνοῦσιν λανθάνει οὐ χωρεῖ. τὰ δὲ ἐξ ἀσυχίας οὐκ ἔχλθε: Observavit Mathematicus Conon, corpora dici quæ uno teneri amplexu. Est autem tenor spiritus corpus continens. Connexa vero, quæ non uno tenere juncta sunt, ut navis, ut domus: nam & illa ex multis est tabula, & hæc ex lapidibus multis: distantia ut chorus: sed & hæc duum generum inter se differentium. Sunt enim alia ex corporibus definitis & quæ numerum habent cognitu facilem: alia ex infinitis, ut populus. Apparet hinc sumpta quæ habet Pomponius L. Rerum de usurp. &

bus conſtat, unique nomini ſubjectum eſt, quod habet ἕξιν μίαν, ut Plutarchus; ſpiritum unum, ut Paulus Juriſconſultus loquitur. * Is autem ſpiritus, ſive ἕξις in populo, eſt vitæ civilis conſociatio plena atque perfecta, cujus prima productio eſt ſummum imperium, vinculum per quod reſpublica cohæret, ſpiritus vitales quem tot millia trahunt, ut Seneca loquitur. Plane autem corpora hæc artificialia inſtar habent corporis naturalis. Corpus naturale idem eſſe non definit, * particulis paulatim commutatis una manente ſpecie, ut Alphenus ex Philoſophis diſſerit.

De uſur. Ach. Stat. ad Arat.

Sen. lib. 1. de Clem. c. 4.

L. Proponebatur. de judiciis, Epiſt. 58.

2. Atque uſucap. & quod Paulus dixit ſtatuam uno ſpiritu contineri L. in rem §. item, ubi ſimiliter diſtinguit inter corpora cohærentia & quæ ſunt ex diſtantibus. Uſi & alii: Philo de Mundo: ἕξει ἐστὶ πνεῦμα συνεχὲς ἐφ' ἑαυτό: *tenor eſt ſpiritus in ſemet ſe revolvens*, &c. item: ἕξις ἐστὶ πνεύματος τόνος, *διαμένει δὲ ἀδιάλυτος ἕως ἂν μήτε δυσκράτῳ*: *Tenor eſt ſpiritualis continentia, vinculum non inſolubile, ſed ſolutu difficile.* Vide & Boëthium 1 Arithmeticorum: & nota cum de populo ἕξιν aut ſpiritum dicimus, non ſumere nos vocem in ſuo rigore, ut Conon fecit, ſed καταχρηστικῶς, comparatione quadam, quali utimur etiam cum populum corpus appellamus. Spiritum hunc rei ſpeciem vocat Alſenus in L. Proponebatur, D. de judiciis.

Is autem ſpiritus ſive ἕξις in populo] Ἡ πολιτεία, *βίος πόλεως*. Ariſtoteles Polit. IV, 11.

Partibus paulatim commutatis] Exemplum in navi dat Alſenus dicto jam loco, & Ulpianus in lege Quid tamen D. quibus modis uſusfructus amittatur. Navem eandem eſſe ajunt, ſi per partes refecta ſit. Aliud ſi diſſoluta & recompoſita. L. qui res §. Aream, D. de Solutionibus. Plutarchus Theſeo: τὸ γὰρ πλοῖον ὃ μὲν ἐν Δελφοῖς ὑπέλαβε πολλοὶ σώζεσθαι ἐπὶ τῶν Δημητριέων φαληρέων χρόνους διμοίρους ἀεὶ ἀνανεούμενοι, τοῖς μὲν παλαιοῖς τοῖς ξύλοις ἐμπήγνυντες, ἄλλα δὲ ἐμβάλλοντες ἐγγύθεν, ἐφ' ὧν μαρτυροῦντες ἔνιοι τῶν ἐκ τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ παίζεσθαι λόγον ἀφιᾶσιν παράδειγμα τὸ πλοῖον εἶναι, τὸ μὲν ὡς τὸ αὐτὸ, τὸ δὲ ὡς ἕτερον λεγόμενον: *Navem autem in qua cum delecta juventute navigavit ſalvoſque rediit Theſeus, triginta aptam remis, conſervarunt Athenienſes adhuc tempora Demetrii Phalereorum, ſubſtituendo ligna vetuſtate carioſa, ſubjiciendo alia, ita ut cohærerent, unde & exemplum hac nave ſacta eſt Philoſophis diſputantibus de ea quæſtione quæ de augeſcentibus dicitur, in qua hanc navem ad ultima tempora eandem fuiſſe affirmant hi, illi negant.* In hac controverſia à Philoſophis decertata prudenter Juriſconſulti ajentem partem præſtulere. Et Tertullianus juris valde peritus libro de Reſurrectione carnis: *Navem pretiis diſſipatam vel tarde diſſolutam, redactis & recuratis eorundem membris eandem ſæpe confeximus etiam titulo reſtitutionis gloriantem.* Intellige manente carina, quomodo vox reſtituta etiam ſumenda in Pauli verbis L. inter ſtipulantem. §. Sacram. D. de Verb. Oblig. Idque & apud Tertullianum præcedentia, & apud Paulum ſequentia evincunt. Philo de Mundo: ὁ γὰρ διαπρεπὴς ὁ σύνθετος μέλεσι σῶμα, φθαρτὸς ἐστὶ καθόλου, διὸ ὃ σύνθετον τὰ μέρη ἅμα καὶ τὸ ὅλον ἀθρόα καὶ ἡ αὐτὴ χρῆσις: *Non cujus partes pereunt atque interitu vincitur eſt, ſed cujus omnes partes ſimul & eodem tempore pereunt.*

GRONOVII NOTÆ.

Vitæ civilis conſociatio] Alia enim domeſticæ.

Perfecta] 1, 1, 14.

Cujus prima productio] Ex quo ante omnia exiſtit.

Qui-

2. Atque ideo commode interpretandum quod ait Seneca, neminem nostrum eundem esse in senectute qui fuit juvenis, ut de materia sola intelligatur; * quomodo Heraclitus dixerat, citante Platone in Cratylo, & Seneca dicto loco, in idem flumen bis nos non descendere: quod recte sic corrigit Seneca: *Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est.* Sicut & Aristoteles flumen populo comparans dixit, flumina eadem vocari quanquam alia subeat semper aqua, alia decedat. Neque vero manet nomen inane, sed & ἕξις illa quam Conon definit ἕξιν σώματος συνεκτικὴν, Philo πνευματικὸν συνέχον, Latini quoque spiritum vocant. Sic ergo populus, auctore Alpheno & Plutarcho de sera numinis vindicta, idem hoc tempore putatur qui abhinc centum annis fuit, cum ex illis nemo nunc vivat: μέχρις ἂν ἡ ποιοῦσα καὶ συνδέουσα ταῖς ἐπιπλοκαῖς κοινωνία τὴν ἐνότητα διαφυλάττῃ: *quamdiu illa quæ populum facit & mutuis nexibus vincit communio jus unitatis suæ servat*, quæ ejusdem Plutarchi in hac re verba sunt. Et hinc ortus mos loquendi, ut populum qui nunc est alloquentes, ei tribuamus quæ eidem populo ante multa sæcula acciderunt, ut videre est tum apud historicos, tum & * in libris sacris, ut Marci x, 3. Joh. vi, 32. vii, 19. 22. Actor. vii, 38. Sic apud Tacitum Antonius Primus Vespasiano militans milites Tertianos veterum admonet, *ut sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios repulissent.*

III. Pol. 12.

Hist. l. III.

3. Ex odio itaque non ex vero, apud eundem Tacitum, Piso * negat Athenienses sui temporis esse Athenienses, quippe tot cladibus extinctos, sed illuviem nationum. Nam externa illa accessio

GROTII NOTÆ.

Quomodo Heraclitus] Et Epicharmus apud Diogenem Laërtium.

In libris sacris] Adde Matth. xxiii, 35. Act. iii, 22.

Negat Athenienses sui temporis esse Athenienses] Contra de iisdem Athenienses Julianus Misopogone.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Neminem nostrum eundem*] Sic & Pythagoras apud Ovidium 15. met. 214. *Nostra quoque ipsorum semper requieque sine ulla Corpora vertuntur, nec quod fuimusve sumusve Cras erimus. Fuit illa dies quæ semina tantum spesque hominum prima materna habitavimus alvo. Artifices natura manus admovit &c.*

De materia sola] Non etiam de forma, quæ tamen dat esse rei.

In idem flumen] Ovid. d. l. v. 180. *ut unda impellitur unda, Urgeturque eadem veniens urgetque priorem.*

Ἕξιν σώματος] Habitum qui corpus continet. Ἕξις Galeno definitur πνεῦμα συνέχον & συγκροτοῦν τὰ μέρη.

Philo] De mundo.

Spiritum] D. l. 30. D. de usurp.

Idem hoc tempore] Auctor ad 1 Petri 3, 20.

Vespasiano] 2. V. C. 812.

Tertianos] Tertiæ legionis.

Marco Antonio] Triumviro R. C. per P. Ventidium Bassum legatum ejus 2. V. C. 714.

Sub Corbulone] Neronis legato 2. V. C. 816.

3. *Tacitum*] 2 Ann. 55.

Externa illa accessio] Quod multi peregrini in civitatem confluxissent, vixque superessent illi αὐτόχθονες.

acceſſio de dignitate forte aliquid detraxerat, populum alium non fecerat. Nec id is ipſe ignoravit, cum illis ipſis ſui temporis Athenienſibus objectaret vetera quæ in Macedonas improſpere, violenter in ſuos feciſſent. At ſicut particularum mutatio non efficit ut populus eſſe deſinat qui fuit, nec per annos quidem mille & amplius, ita fieri poſſe ut intereat populus negari non poteſt. Fit autem hoc dupliciter, interitu corporis, aut interitu ſpeciei ſive ſpiritus quem dixi.

IV. Corpus interit, * vel ſublatis ſimul partibus ſine quibus corpus ſubſiſtere nequit, vel ſublata corporis ratione. Ad priorem modum refer populos mari abreptos, ut Atlanticæ populos, teſte Platone, * & alios quorum *a* Tertullianus meminit, item eos quos terræ motus hauſit penitus, aut chaſma; quorum exempla ſunt apud *b* Senecam & *c* Ammianum Marcellinum, & alibi: & qui ſponte internecioni ſe dederunt, ut Sidonii & Saguntini. Ex antiquo Latio 1111 populos ſine veſtigiis interiiſſe, ait Plinius. Quid ſi ex tali populo tam pauci ſuperſint, qui populum facere nequeant? jam poterit in illis ſubſiſtere dominium quod populus habet ad modum privatorum: non ſiquid populo ut populo competit. quod & de collegio ſentiendum eſt.

a L. de Fabio.
b Pag. 92.
c Lib. XVII. rerum geſt. Dion. XVI. Bibl. L. Sent. tit. D. quæ cujuſque univerſ. n. L. In bello, §. ſi plenum. D. de capt.

V. Corporis ratio tollitur ſi cives aut ſponte ob peſtilentiam aut ſeditionem à ſocietate diſcedant, * aut vi ita diſtrahantur ut coire non poſſint, quod bellis accidit interdum.

VI. Species interit, ſublata aut omni aut perfecta juris communi-

GROTII NOTÆ.

Vel ſublatis partibus ſine quibus corpus conſiſtere nequit, vel ſublata corporis ratione] Servius in Fuldenſibus excerptis ad Æneidos: *Duobus generibus deletur exercitus, aut internecione aut diſperſione.*

Et alios quorum Tertullianus meminit] Myunta apud Vitruvium: Helicen & Burin apud Pauſaniam, Strabonem, Senecam Naturalium quæſtionum libro VI, c. 23 & 32. & in Anthologia.

Aut ita diſtrahantur] Philo dicto jam libro de Mundo: τὰ ὑφ' ἓν ἅπαντα ἀνάγκη, ξυνέλαυε, φησὶ, συνδέσμων ἢ πλείω ἐκ συναλλαγῆς συμφυτα σπαρτὰ τῇ διακοπῇ ἢ διαιρέσει λύεσθαι: *Quæ ex diſſimilibus ſunt, ut greges, armenta, chori, exercitus, non minus quam corpora ex ſeminibus in unum coalita diſſortio ac diſſolutione intereunt.* Vide quæ ſupra de navi.

GRONOVII NOTÆ.

In Macedonas] Prælio maxime ad Chæroneam.

In ſuos] Miltiadem, Themiſtoclem, Ariſtidem, Socratem, Phocionem.

IV. *Simul partibus*] Ipſo ſolo aut urbibus everſis, incolis deletis: aut diſturbata ſocietate civili, vita & libertate plerorumque ſalva. Strabo lib. 9. 434. τὸν δ' Ἑλικῶνα διῶρυξεν ἀναστὰς, ὁ χαὶ προεῖπεν ἢ ἀπόρρητον ἢ ἀπόβρητον καὶ τὴν χώραν πᾶσαν ἐμφανίζειν ἢ τῷ ὑπερκεῖσθαι τὸν ὕδατος μικρὸν ὀλίγῳ μετὰ συσκήψεως διαρρήγνυσθαι πάντα.

Ad modum privatorum] Quod quiſque pro ſe poſſedit, non juriſdictionem, imperium, territorium.

V. *Ita diſtrahantur*] Ut Campani. Liv. 26, 34.

Qui

munitate, sive singuli personalem quoque servitutem subeant, ut Mycenæi ab Argivis, Olynthii à Philippo, Thebani ab Alexandro venditi, Brutii à Romanis publicis servitiis mancipati, sive ea retenta imperia exuantur. Sic de Capua narrat Livius placuisse Romanis, ut tanquam urbs habitaretur; corpus nullum civitatis, nec senatus, nec plebis concilium, nec magistratus esse, sed sine consilio publico, sine imperio multitudinem, * cui præfectus Roma missus jus redderet. Itaque * imaginem reipublicæ nullam Capuæ relictam dicit Cicero, priore ad populum contra Rullum. Idem dicendum de populis in provinciæ formam redactis: item de his qui alterius populi ditionem subierunt. Sic * à Severo Byzantium Perinto, * Antiochia Laodiceæ supposita à Theodosio.

Arist. III. Pol. 11.

Lib. XXVI.

Cic. 1. contra Rullum.

Theod. V. histor. Eccl. c. 9. Zon. in Valent. & Theod. Herodian. lib. V. hist.

VII. At vero si loco migraverit populus, sive sponte ob inediam, aut alia mala; sive coactus, a ut populus Carthaginensis bello Punico tertio, si species quæ dixi maneat, * populus esse non desinit, multoque minus si muri tantum urbis disjecti sunt. Itaque cum ad pacem Græciæ jurandam b Lacedæmonii negarent admittendos Messenios, quod ejus urbis muri essent diruti, contra eos à communi sociorum res judicata est.

a Flor. l. 11. cap. 13.

b Plut. Agesilao.

VIII. 1. Neque refert quomodo gubernetur, regione, an plurium, an multitudinis imperio. Idem enim est populus Romanus sub regibus, consulibus, imperatoribus. Imo etiamsi plenissimo jure regnetur, populus idem erit qui antea erat cum sui esset juris, dum rex ei præsit ut caput istius populi, non ut caput

GROTII NOTÆ.

Cui præfectus Roma missus jus redderet] Vide Festum voce præfecturæ. Vellejus libro II: *Jus hu restitutum post annos circiter CLII, quam bello Punico à Romanis Capua in formam Præfecturæ redacta erat*, adde exempla in textu & notis allata ad libri I, c. 1, §. VIII.

Imaginem reipublicæ nullam] Severus jus buleutarum dedit Alexandrinis, qui sine publico vixerant sub juridico.

A Severo] Vide Xiphilinum Severo: Herodianum libro III. adde quæ infra hoc libro II, cap. XXI. §. VII.

Antiochia Laodiceæ supposita] Vide Zonaram.

Populus esse non desinit] Ut Geloi Phintiada translati, Diodorus Siculus in fragmentis Peiresianis.

GRONOVII NOTÆ.

VI. *Mycenæi*] Paullo post bellum Persicum, Pausan. 2, 113. & 17, 448.

Olynthii] Justin. 8, 3.

Thebani] Justin. 11, 3 & 4.

Brutii] Gell. 10, 3.

Corpus nullum civitatis] Hoc non de veris veteribusque Campanis intelligendum, sed quos illis ejectis ibi posuerunt Romani aratoribus.

In provincia] Nam provincia proprie populus erat extra Italiam vi & armis R. domitus, ita, ut amisso omni jure sui annuos magistratus legesque & jura Romana reciperet.

VII. *Populus Carthaginiensis*] Jussus est à Rom. migrare in locum 10000. pass. à mari remotum, & ibi novam urbem condere; factum tamen non est, sed illi cum urbe perire, quam relinquere illam maluerunt.

VIII. 1. *Caput istius*] Ut populo sui nominis & separati propriique juris.

caput alterius populi. Nam imperium quod in rege ut in capite, in populo manet ut in toto, cujus pars eſt caput: atque adeo rege ſi electus eſt, aut regis familia extincta, jus imperandi ad populum redit, ut ſupra oſtendimus. Neque eſt quod Ariſtotelem hic mihi quis objiciat, qui reipublicæ forma mutata negat eandem eſſe civitatem, ſicut, inquit, harmonia non eadem eſt ubi à Dorico modo in Phrygium tranſitur.

2. Sciendum enim eſt unius rei artificialis plures eſſe poſſe ſpecies, ſicut legionis ſpecies una eſt qua regitur, altera qua militat. Ita civitatis ſpecies una eſt, conſociatio juris atque imperii; altera, relatio partium inter ſe earum quæ regunt, & quæ reguntur. Hanc ſpectat Politicus, illam Juriſconſultus: quod nec Ariſtotelem latuit cum ita ſubjicit: *an vero exſolvenda ſint nomina nervo, mutatâ gubernandi formâ, alia inſpectio eſt*: artis ſcilicet alterius, quam cum Politica non confundit Ariſtoteles, ne quod in aliis culpat admittat ipſe, μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος, *ab uno tractandi genere ad alterum tranſitum faciens.*

l. c. 3. Pol. lib. 11.

3. Non definit debere pecuniam populus, rege ſibi impoſito, quam liber debebat: eſt enim idem populus, & dominium retinet eorum quæ populi fuerant, imo & imperium in ſe retinet, quamquam jam non exercendum à corpore ſed à capite: unde parata eſt reſponſio ad controverſiam ex facto nonnunquam agitatam, quo loco in conventibus ſedere debeat qui ſummum imperium in populum ante liberum accepit; eodem nimirum quo ipſe populus: ſicut in Amphictyonico conceſſu Phocenſium locum accepit Philippus Macedo, ſic viciſſim qui regis fuerat locus, eum populus liber implebit.

IX. Quod ſi quando * uniantur duo populi, non amittentur jura,

GROTII NOTÆ.

Uniantur duo populi] Ut ex Celtis & Iberis facti Celtiberi, narrante Diodoro. Vide, ſi vacat, de hoc argumento Reinkingium libro 1, claſſe IV, c. 17. n. 95, & quæ ibi citata.

GRONOVII NOTÆ.

Alterius] Cujus hic ſit acceſſio ſine nomine.

A Dorico] Apul. in Flor. Æolium modum ſimplicem, Aſium varium, Lydium querulum, Phrygium religioſum, Dorium bellicoſum dicit. Addendus Ionius, floridus & mollis.

2. *Quæ reguntur*] Deſcripta per legatos, tribunos, centuriones, ſignifieros, optiones, decuriones, cohortes, centurias, ſigna, contubernia.

Quæ militat.] Per caſtra, per ojeta, per acies, orbiculatem, quadratam, phalangem, cornua.

Conſociatio] Quod qui in eam coierunt, habent eadem fora, leges eaſdem & conſuetudines, commune territorium, commoda & onera conſociata.

Relatio] Quod conſortio & communitate fruitur, & publica jura participat ex arbitrio & adminiſtratione vel unius vel paucorum vel multorum vel omnium.

1. *Ex facto*] Ex oborto caſu l. 35. D. de hæred. inſt.

IX. *Uniantur duo populi*] Jungantur in unum corpus. Ut ſub Æneæ Trojani & Latini.

jura, sed communicabuntur, sicut Sabinorum primo, deinde Albanorum jus in Romanos transfusum est, & una facta respublica, ut Livius loquitur. Idemque censendum de regnis quæ non fœdere, aut eo duntaxat quod regem communem habeant, sed vera unitate junguntur. *Libro* 1.

X. Contra evenit, ut quæ una civitas fuerat dividatur, aut consensu mutuo, aut vi bellica, sicut corpus imperii Persici divisum est in Alexandri successores. Quod cum fit, plura pro uno existunt summa imperia, cum suo jure in partes singulas. Si quid autem commune fuerit, id aut communiter est administrandum, aut pro ratis portionibus dividendum. Huc referenda & discessio quæ ex consensu fit in colonias. Nam si quoque novus populus sui juris nascitur: οὐ γὰρ ἐπὶ τῇ δουλίᾳ, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἴσῃ εἶναι ἐκπέμπεται, inquit Thucydides: *Non enim ut servi, sed ut pari jure sint demittuntur.* Idem secundam coloniam à Corinthiis Epidamnum deductam narrat ἐπὶ τῇ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ, *ut pari jure esset.* Rex Tullius apud Dionysium Halicarnassensem: τὰ δ' ἄρχειν ἐκ πατρὸς τὰς μητροπόλεις ὡς ἀναγκαῖόν τι φύσεως νόμισμα ὅτε κλῆρος ὅτε δόμιος ἐξ ἀρχῆς ἡμῶν: *Ut omnino matrices urbes coloniis imperent, quasi natura lege, id vero nos neque verum neque æquum arbitramur.* *Libro* 1. *Libro* III

XI. 1. Nobilis est & illa quæstio apud Historicos & Jurisconsultos, de his quæ Romani imperii fuerunt cujus nunc sint: multi ea nunc esse volunt Germanici sive regni, ut olim vocabatur, sive imperii (utro autem nomine appelles ad rem non refert) & nescio quam surrogationem hujus imperii in illius locum sibi confingunt, cum tamen notum satis sit Germaniam magnam, id est, Transrhenanam, totam maxima temporis parte fuisse extra complexum Romani imperii. Mihi non præsumenda videtur mutatio aut translatio, nisi certis documentis pro-

GROTII NOTÆ.

Ut pari jure sint] Salva tamen reverentia matricibus debita, de qua egimus lib. I, c. III, §. XXI. Curtius libro IV: *Carthaginem Tyrii condiderunt, semper parentum loco cultæ.*

GRONOVII NOTÆ.

Sabinorum] Quiritium, vel à Curibus cum T. Tatio profectorum, Rege Romulo.

Albanorum] Regnante Tullo Hostilio.

X. *Nam si quoque*] Nam sic quoque.

XI. 1. *Nobilis &c.*] Minus est hoc loco summum virum, quum in præcipua quæstione non male sentiret, in tot silebras se conjecisse, totque monstra & chimæras confinxisse, ut aliquid novum diceret, & Germanis potius ludibrium deberet, quam Gallis & Papæ parum placeret.

Cujus nunc sint] Nempe illorum, qui possident Papæ, Francorum, Hispanorum, Anglorum, Belgarum, Italiæ dynastarum, Turcarum, Hungarorum, Sarmatarum. Nomen & pauca imperii feuda in Italia, partes ad Renum & Danubium Germani obtinuere.

probetur. Quare & populum Romanum eundem esse dico qui olim fuit, quanquam extraneorum accessione admixtum, & imperium penes eum mansisse, tanquam penes corpus in quo esset ac viveret. Nam quæ olim jure potuit facere populus Romanus antequam Imperatores Romani regnarent, idem faciendi jus habuit ut quisque Imperator mortuus erat, alio nondum existente. Imo & electio Imperatoris ad populum pertinebat, & aliquoties à populo * per se, aut per Senatum facta est; quæ autem

GROTII NOTÆ.

Per se aut per Senatum] Exempla passim electionum factarum à Senatu aut probatarum in Adriano, Pertinace, Juliano, Severo, Macrino, Maximino, Balbino, Aureliano, Tacito, Floriano, Probo, apud Dionem, Spartianum, Capitolinum, Lampridium, Vopiscum. Ante Aurelianum sex menses imperium fuit sine principe, ejusque electionem miles Senatui detulit iterum atque iterum. Pro Senatus jure egregia Albini epistola apud Capitolinum, & Senatus epistola pro Gordianis. Macrinus in oratione: *Detulerunt ad me imperium: cujus ego, Patres conscripti, interim tutelam recipio, tenebo regimen, si & vobis placuerit quod militibus placuit.* Tacitus Imperator apud Vopiscum in Probo: *Me quidem Senatus principem fecit, de prudenti exercitus voluntate.* Apud eundem Vopiscum Probus; *Recte atque ordine, Patres conscripti, proxime superiore anno factum, ut vestra clementia orbi terrarum principem daret, & quidem de vobis, qui & ostii mundi principes, & semper fuistis, & in vestris posteris eritis.* Majorinus ad Senatum in Novellis: *Imperatorem me factum, Patres conscripti, vestræ electionis arbitrio & fortissimi exercitus ordinatione agnoscite.*

GRONOVII NOTÆ.

Populum Romanum] Populum Rom. eundem esse dico, situ & loco, non genere, non animis, non moribus, non potentia, funus & cadaver sui.

Eundem esse dico] Juxta tradita sect. 1. hujus capitis.

Imperium penes eum mansisse] Nempe in illa, quæ ex veteri copia retinere potuit. *Imperium penes eum mansisse*] Quodnam? aut in quid? quidni sui quidem potens sit, sed serviat sacrificulo, in ipsa autem Italia tot dominos videat, ne quid de provinciis dicam. Si nihil aliud, certe desiit habere imperium, quum id detulit Carolo Magno, atque ex eo tempore Francorum, & qui alii Germaniæ, sive imperio sive regno dicere libeat, his successere, imperio adjunctus fuit.

Idem faciendi jus habuit] Si milites sivissent. Perinde hoc est, ac si dicam, quæ olim jure facere potuit Francorum populus, quum electionem regum haberet (quod ipse scribit cap. 7. num. 20.) idem nunc eum faciendi jus habere. Neque enim unquam id abdicavit, sed aulæ artibus & factione principum & sua patientia amisit. *Jus habuit*] non nisi imaginarium; ipsum enim jus & omnia habebat miles.

Alio nondum existente] Lepidum hoc: sed unde quæso existebat ille, qui si exstiterat, populo non supererat jus faciendi? nam si jus erat populi, nemo existere poterat, nisi quem populus fecisset. Si aliunde existente imperatore, deerat jus populo faciendi, deerat & non existente, sed erat ejus à quo iste existebat.

Electio imperatoris ad populum pertinebat] Nempe ut ad Menedemum filius amissus: *Filium habeo Chremes, & quid dixi habere me? immo habui.* Populus ille ad quem olim pertinebat electio Imperatorum in libera Republica,

qui dabat olim
Imperium, fasces, legiones, omnia,

sub

sub Cæsaribus,

nunc se
Continet, atque duas tantum res anxius optat,
Panem & Circenses,

ut canit Juvenalis Satyr. x.

Et aliquoties à populo per se] Nunquam, ne semel quidem. Julius & Octavius tyrannidi suæ speciem addiderunt lege ad populum lata, sed quam jam armis & multo sanguine civili occuparant, vix ut restaret quisquam, qui Rempublic. vidisset, hoc est, vere Romanus. Hæc si electio est, omnes tyranni sunt electi. Nihil enim negatur arma tenenti. Phædrus fab. 8.

Ut mos est vulgi, passim & certatim ruunt
Feliciter, succlamant ipsi principes,
Illam osculantur, quæ sunt oppressi, manum,
Tacite gementes tristem fortunæ vicem.

Aut per senatum] Quod improvide posuerat hic, in notis incautius reddidit.

Non Hadriani; miles & Plotinæ gratia & ficta adoptio Trajani ipsum fecit. Honesta oratio erat in literis ad senatum, *veniam petentis quod de imperio suo judicium senatui non dedisset, salutatus scilicet præpostere à militibus imperator, quod esse resp. sine imperatore non posset*, ut est apud Spartianum. Sed hæ ipsæ literæ ostendunt, jam fuisse, antequam à senatu eligeretur: hoc est, non electum esse. Olim cum post duos exercitus cum ducibus Scipionibus in Hispania prope internecione cæsos, reliquias collegisset, provinciam servasset, bina hostium castra cum ingenti illorum strage cepisset. L. Marcius à milite dux dictus, & in literis quas de rebus ab se gestis ad senatum dabat, modicum titulum proprætoris nomini suo addidisset, *Res gestæ*, inquit Livius, *magnificæ senatus visæ, titulus honoris (quod imperio, non populi jussu, non ex auctoritate Patrum dato, PROPRÆTOR SENATUI scripserat,) magnam partem hominum offendebat. Rem mali exempli esse, Imperatores legi ab exercitibus, & solemne auspicatorum comitiorum in castra & provincias procul à legibus magistratibusque ad militarem temeritatem transferri &c. Rescribi de frumento & vestimentis exercitus placuit, eam utramque rem cura fore senatui, adscribi autem PROPRÆTORI L. Marcio non placuit, ne id ipsum quod consultationi reliquerant, pro præjudicato ferret*, Liv. 26, 2. Quin etiam statim alium Imperatorem, cui ille tam bene meritus pareret, adolescentem 24 annorum, Publium Scipionem, alterius qui occubuerat in Hispania, filium miserunt, ut est apud Liv. dicto loco. Tum electio Imperatorum ad populum & senatum pertinebat, non quum ejusmodi veniæ petitiones scriberentur.

Non Pertinacis, nam Lætus præfectus prætorio & Electus cubicularius, occiso Commodo, nocte intempesta raptum è lecto in castra duxerunt, ubi Imperator à militibus appellatus est: nocte in Palatium. Postera demum luce in curiam venit, sane abstinens prælato igne, quæ pompa Augustorum erat: sed (ut Tacitus de Tiberio scribit 1. annal. 7) *signum prætorio cohortibus, ut Imperator dederat: excubiæ, arma, cætera aulæ: milites in forum, milites in curiam comitabatur. Ibi suscipere se etiam imperium à Senatu dixit*, inquit Julius Capitolinus, sed continenter addit, *quod jam sponte inierat.*

Non Juliani, palam enim sub præconio emit, cum milites in muro castrorum vocalissimo homine posito venale proposuissent imperium, traditurosque ei, qui plurimum pecuniæ polliceretur, pronunciassent, Julianus viritim dedit tricena millia sestertium, hoc est, 750 coronatos, atque ita acceptus est.

Non Severi, nam triplici bello adversus Julianum, adversus Pescennium Nigrum, adversus Clodium Albinum peperit. Cumque occiso Juliano Senatus centum ad eum senatores misisset ad gratulandum, rogandumque, excepit eos Interamne armatus circumstantibus armatis, & quidem excussos, ne quid ferri haberent,

rent, ut narrat Spartianus, adeo parum eis fidebat. Enumerat deinde Spartianus positis nominibus supra XL. de senatu illustres viros, ab eodem sine causæ dictione interfectos, quod eos aut Pescennio aut Albino favisse suspicaretur.

Non Opilii Macrini; nam & hic imperium arripuit, humili loco natus, & animi atque oris inverecundi, ut scribit Capitolinus. Deinde interesti, inquit, scire cujusmodi oratio fuerit, qua se excusavit, ut & impudentia hominis noscatur & sacrilegium. In ea modestissimæ simulationis est illud: *Detulerunt* (milites) *ad me imperium, cujus ego, P. C. interim tutelam recepi; tenebo regimen, si & vobis placuerit, quod placuit militibus.* Sed ut scirent nihil ipsis liberum relinqui, subjungit. *Quibus & stipendium dedi & omnia Imperatoria more jussi.*

Maximus sane Pupienus & Cælius Balbinus (sic enim corrigendum apud auctorem, nec fuit unus Maximinus Balbinus, sed duo, & horum alter Maximus, non Maximinus) à senatu electi sunt contra sævissimum Maximinum. *Sed*, inquit Capitolinus, *mirentibus militibus, quod eum imperatorem, quem ipsi delegerant, perdiderant, ei habebant quos senatus legerat.* Itaque optimos viros post paucos imperii menses, seditione orta, indignissime occidere.

Aureliano, qui titulum dant optimum, fingunt à Valeriano eum adoptatum Byzantii inscio & imprudente senatu: quod vix credibile est: quum post Valerianum Gallienus filius ejus, deinde Claudius, tum Quintillus ante Aurelianum tenuerint imperium. Verum est à militibus in Pannonia apud Sirmium dictum Augustum: quo nuncio Romam perlato, misit Quintillus, quem senatus legerat post XVII. diem imperii, cum ne prætorianus quidem miles ei accedere vellet, vel ab ils interemptus est, vel ipse se occidit.

Ante Aurelianum sex menses vacuum fuisse imperium & electionem senatui iterum iterumque fuisse delatam non sine errore memoriæ posuit auctor. Ante Tacitum dicere voluit. Sic enim Vopiscus. *De Imperatore deligendo exercitus retulit ad senatum, iterum quod nullum de his faciendum putabat, qui tam bonum principem* (Aurelianum) *occiderant.* Verum senatus hanc eandem electionem in exercitum reflexit, sciens, non libenter jam milites accipere Imperatores eos, quos senatus elegerit. Denique id tertio factum est, ut per sex menses Imperatorem Romanus orbis non habuerit. Sed sexto mense post acceptum hunc Imperatorem pœnituit milites, quanquam Principis optimi: itaque eum ex insidiis occiderunt.

Cur vero allinit Flavianum, de quo Vopiscus: *Hic frater Taciti germanus fuit, qui post fratrem arripuit imperium, non senatus auctoritate, sed sua motu.*

Cur Probum, de quo statim idem Vopiscus: *occisus est* (Florianus) *Tharsi a militibus*, qui Probum audierant regnare, quem omnis exercitus legerat: Tantus autem Probus fuit in re militari, ut illum senatus optaret, milites eligerent.

Pro senatus jure ait exstare egregiam epistolam Albini. Non est epistola, sed concio ad exercitum, ex qua nihil aliud colligas, quam quod dicitur, melius fore, *si senatui populi Romani solum vetus haberet imperium, nec in unius potestate res tanta consisteret.* Hoccine est senatui jus dare faciendi Imperatoris, quo ille per CCIX annos caruerat? Claudiur autem ita fermo: *Senatus imperet, provincias dividat. Senatus nos consules facit: & quid duo senatus? nos ipsi & patres vestri: erimus enim ipsi senatores.* Præclare vero senatores! scire licet, à quo senatu ille imperium expectet. Quis non intelligat artem viri? sic solebant defectores senatus nomen præferre, donec suum approbavissent. Sic Galba consalutatus Imperator, egarum se senatus ac populi Romani professus est. Sueton. cap. 10 at ut occisum Neronem cunctosque in ea verba juraſſe

autem à legionibus modo his modo illis fiebant electiones, non erant ratæ ex jure legionum (nam in vago nomine jus certum esse non poterat) sed ex approbatione populi.

2. Cum

jurasse cognovit, deposita legati suscepit Cæsaris appellationem, ibidem cap. 11. Sic superior exercitus ad Rhenum, cum Galbam respiceret, ne reverentiam imperii exsuere videretur in S. P. Q. R. obliterata jam nomina, sacramenta advocabat, Tacitus 1 histor. 55. At mox: *speciosis senatus populique Romani nominibus relictis Vitellio accessit; scires illum priore hiduo non penes Romp. fuisse*, ut ait ibidem cap. 57. Nihil verecundius Albinus.

Pro eodem senatus jure egregiam vult esse epistolam senatus pro Gordianis; at nihil ne in hac quidem, quod jus ullum senatui afferat. Ita loquuntur: *Diis faventibus Gordianum proconsulem virum sanctissimum & gravissimum senatorem, principem meruimus, Augustum appellavimus.* Nempe ut appellaverunt omnes à legionibus obtrusos. Nam in ipsa relatione dixerat Consul: *Patres conscripti, Gordiani duo, pater & filius, magno Afrorum consilio Imperatores sunt nominati.* Jam igitur appellati erant, cum senatus eorum partibus se applicuit.

Majorinum, cujus honesta ad senatum verba proferuntur, ex magistro militum Augustum, creavit Leo Thrax, Imperator Constantinopolitanus, & ad occidentale imperium regendum dimisit. Calvisius ad A. C. 457. Illud certum est, comitia imperii Cæsarum nunquam penes populum Romanum, nunquam penes senatum fuisse, tanquam jus stabile ac proprium, & ut hodie penes Germanorum optimates Principis sui, penes Polonorum & Cimbrorum ordines Regis eligendi jus est. Nata est hæc potestas inter arma, & à militibus delata: hos qui propitios habuissent, aut occupabant eam ipsi, aut liberis adoptatisve relinquebant, aut cum collegis adscitis communicabant. Primi duo adhibuerunt etiam populum, sed per milites jam imperio potiti, & hi populo eidem reliquerunt Consulum Prætorumque per suffragia creandorum imaginem. Tiberius & hoc populo detraxit, comitia ad senatum referens, nec populus ademptum jus questus est, nisi inani rumore, ut est apud Tacitum. Ex hoc tempore voluerunt quidem de imperio suo & senatus consultum interponi, sed postquam à milite acceptam in manu jam habebant potestatem. Soli Maximus & Balbinus non ordinario & quæsito jure, sed per tumultum metu gravissimo Maximini à senatu facti sunt. Tacitus ultro postulante milite: quem tamen horum mox pœnituit, ut brevitas imperii illorum & tristis eventus satis declarat. Itaque si hodiernus populus nihil habet amplius, quam tunc habuit in creatione Imperatoris, nihil habet.

Per senatum] Vix semel & iterum, & semper eventu parum felici.

Ex jure legionum] Profecto Imperatores jure suo faciebat miles, quo instruxerant eos, qui per eosdem imperium invadebant: quis enim auderet offendere tot caligas, tot millia clavorum?

Non ex jure legionum, sed ex approbatione populi] Falsum. Imo ex fide & consensu legionum: hæ faciebant, sustinebant, destituebant, destruebant, ubi libuisset, Principem, si non jure, at quasi jure: populum Romanum jubebant plorare aut adulari. Post Julium & Augustum ne simulatio quidem interrogandi populi interposita est. Milites sive in teterrimum hominem, ut Othonem, Vitellium, Heliogabalum, Maximinum incidissent, dum illi fidi & concordes essent inter se, erat & constabat Augustus, ut qui lege optima, sive sanctum meritumque virum arripuissent, mutato animo & pœnitentia illorum peribat: non illi

noce-

rent, ut narrat Spartianus, adeo parum eis fidebat. Enumerat deinde Spartianus politis nominibus supra XL. de senatu illustres viros, ab eodem sine causæ dictione interfectos, quod eos aut Pescennio aut Albino favisse suspicaretur.

Non Opilii Macrini; nam & hic imperium arripuit, humili loco natus, & animi atque oris invercundi, ut scribit Capitolinus. Deinde interest, inquit, scire cujusmodi oratio fuerit, qua se excusavit, ut & impudentia hominis noscatur & sacrilegium. In ea modestissimæ simulationis est illud: *Detulerunt* (milites) *ad me imperium, cujus ego, P. C. interim tutelam recepi; tenebo regimen, si & vobis placuerit, quod placuit militibus.* Sed ut scirent nihil ipsis liberum relinqui, subjungit: *Quibus & stipendium dedi & omnia Imperatoris more justa.*

Maximus sane Pupienus & Cælius Balbinus (sic enim corrigendum apud auctorem, nec fuit unus Maximinus Balbinus, sed duo, & horum alter Maximus, non Maximinus) à senatu electi sunt contra sævissimum Maximinum. *Sed*, inquit Capitolinus, *murmuribus militibus, quod cum imperatorem, quem ipsi delegerant, perdiderant, eos habebant quos senatus legerat.* Itaque optimos viros post paucos imperii menses, seditione orta, indignissime occidere.

Aureliano, qui titulum dant optimum, fingunt à Valeriano cum adoptatum Byzantii insicio & imprudente senatu: quod vix credibile est: quum post Valerianum Gallienus filius ejus, deinde Claudius, tum Quintillus ante Aurelianum tenuerint imperium. Verum est à militibus in Pannonia apud Sirmium dictum Augustum: quo nuncio Romam perlato, miser Quintillus, quem senatus legerat post XVII. diem imperii, cum ne prætorianus quidem miles ei accedere vellet, vel ab illo interemptus est, vel ipse se occidit.

Ante Aurelianum sex menses vacuum fuisse imperium & electionem senatui iterum iterumque fuisse delatam non sine errore memoriæ posuit auctor. Ante Tacitum dicere voluit. Sic enim Vopiscus. *De Imperatore deligendo exercitus statim ad senatum, iccirco quod nullum de his faciendum putabat, qui tam bonum principem* (Aurelianum) *occiderant.* Verum senatus hanc eandem electionem in exercitum refudit, sciens, non libenter jam milites accipere Imperatores eos, quos senatus elegerit. Denique id tertio factum est, ut per sex menses Imperatorem Romanus orbis non habuerit. Sed sexto mense post acceptum hunc Imperatorem pœnituit milites, quamquam Principis optimi: itaque eum ex insidiis occiderunt.

Cur vero allinit Flavianum, de quo Vopiscus: *Hic frater Taciti germanus fuit, qui post fratrem arripuit imperium, non senatus auctoritate, sed sua morte.*

Cur Probum, de quo statim idem Vopiscus: *scripsit est* (Florianus) *Tharsi a militibus, qui Probum audierant regnasse, quem omnis exercitus legerat:* Tantus autem Probus fuit in re militari, ut illum senatus optarer, milites eligerent.

Pro senatus jure ait asseare egregiam epistolam Albini. Non est epistola, sed concio ad exercitum, ex qua nihil aliud colligas, quam quod dicitur, melius fore, *si senatus populi Romani solum illud vetus haberet imperium, nec in unius potestate res tanta consisteret.* Hoccine est senatui jus dare faciendi Imperatoris, quo ille per CCCC annos caruerat? Claditur autem ita sermo: *Senatus imperet, provincias dividat. Senatus nos consules faciat: & quid dico senatus? vos ipsi & patres vestri: avitis enim ipsi senatores.* Præclare vero senatores! scire licet, à quo senatu ille imperium expectet. Quis non intelligat artem viri? sic solebant defectores senatus nomen præferre, donec suum opprobavissent. Sic Galba consalutatus Imperator, egatum se senatus ac populi Romani professus est. Sueton. cap. 10 ut ut occisum Neronem cunctosque in sua verba jurasse

autem à legionibus modo his modo illis fiebant electiones, non erant ratæ ex jure legionum (nam in vago nomine jus certum esse non poterat) sed ex approbatione populi.

2. Cum

jurasse cognovit, deposita legati suscepit Cæsaris appellationem, ibidem cap. 11. Sic superior exercitus ad Rhenum, cum Galbam respiceret, ne reverentiam imperii exsuere videretur in S. P. Q. R. obliterata jam nomina, sacramenta advocabat, Tacitus 1 histor. 55. At mox: *speciosis senatus populique Romani nominibus relictis Vitellio accessit: scires illum priore bidiuo non penes Romp. fuisse*, ut ait ibidem cap. 57. Nihil verecundius Albinus.

Pro eodem senatus jure egregiam vult esse epistolam senatus pro Gordianis; at nihil ne in hac quidem, quod jus ullum senatui afferat. Ita loquuntur: *Diis faventibus Gordianum proconsulem virum sanctissimum & gravissimum senatorem, principem miruimus, Augustum appellavimus.* Nempe ut appellaverunt omnes à legionibus obtrusos. Nam in ipsa relatione dixerat Consul: *Patres conscripti, Gordiani duo, pater & filius, magno Asrorum consilio Imperatores sunt nominati.* Jam igitur appellati erant, cum senatus eorum partibus se applicuit.

Majorinum, cujus honesta ad senatum verba proferuntur, ex magistro militum Augustum, creavit Leo Thrax, Imperator Constantinopolitanus, & ad occidentale imperium regendum dimisit. Calvisius ad A. C. 457. Illud certum est, comitia imperii Cæsarum nunquam penes populum Romanum, nunquam penes senatum fuisse, tanquam jus stabile ac proprium, & ut hodie penes Germanorum optimates Principis sui, penes Polonorum & Cimbrorum ordines Regis eligendi jus est. Nata est hæc potestas inter arma, & à militibus delata: hos qui propitios habuissent, aut occupabant eam ipsi, aut liberis adoptatisve relinquebant, aut cum collegis adscitis communicabant. Primi duo adhibuerunt etiam populum, sed per milites jam imperio potiti, & hi populo eidem reliquerunt Consulum Prætorumque per suffragia creandorum imaginem. Tiberius & hoc populo detraxit, comitia ad senatum referens, nec populus ademptum jus questus est, nisi inani rumore, ut est apud Tacitum. Ex hoc tempore voluerunt quidem de imperio suo & senatus consultum interponi, sed postquam à milite acceptam in manu jam habebant potestatem. Soli Maximus & Balbinus non ordinario & quæsito jure, sed per tumultum metu gravissimo Maximini à senatu facti sunt. Tacitus ultro postulante milite: quem tamen horum mox pœnituit, ut brevitas imperii illorum & tristis eventus satis declarat. Itaque si hodiernus populus nihil habet amplius, quam tunc habuit in creatione Imperatoris, nihil habet.

Per senatum] Vix semel & iterum, & semper eventu parum felici.

Ex jure legionum] Profecto Imperatores jure suo faciebat miles, quo instruxerant eos, qui per eosdem imperium invadebant: quis enim auderet offendere tot caligas, tot millia clavorum?

Non ex jure legionum, sed ex approbatione populi] Falsum. Imo ex fide & consensu legionum: hæ faciebant, sustinebant, destituebant, destruebant, ubi libuisset, Principem, si non jure, at quasi jure: populum Romanum jubebant plorare aut adulari. Post Julium & Augustum ne simulatio quidem interrogandi populi interposita est. Milites sive in teterrimum hominem, ut Othonem, Vitellium, Heliogabalum, Maximinum incidissent, dum illi fidi & concordes essent inter se, erat & constabat Augustus, ut qui lege optima, sive sanctum meritumque virum arripuissent, mutato animo & pœnitentia illorum peribat: non illi noce-

2. Cum his non pugnat quod Antonini constitutione quotquot in orbe Romano sunt, cives Romani effecti sunt. Consecuti enim ea constitutione sunt subditi Romani imperii, ea jura quæ olim habebant coloniæ, & municipia, & provinciæ togatæ, ut & bonorum participes essent, & jure Quiritium uterentur: non ut in aliis populis itidem ut in populo urbis Romæ * fons imperii esset: quod facere in potestate Imperatorum non fuit, qui habendi imperii modum ac causam mutare non

nocebat detestatio populi, non hunc juvabat approbatio.

Convellit deinde diligenter, quod nemo erat objectatus. *Quotquot in orbe Romano essent, cives facti, ergo non solis urbem incolentes habuisse approbationem.* Similes habent labra lactucas. Qualis sententia, talis objectio. Miles, ut dixi, rem habebat in manu, & titillet, aut etiam male multaret utrosque tam urbanos quam municipes, si illi tam inepte ferram duxissent, tam fultam litem suam fecissent. Speciem retinuit urbs usque ad Gallienum: tum, ut bene Tacitus, *evulgatum imperii arcanum*, Principes posse alibi quam Romæ fieri, nempe ubi maxima vis erat militum. Et hi, non de illo scilicet fonte imperii, hauriebant, & conspectissimos honoratosque apud se natum faciebant, sed Afros, Pannonios, Syros, Thraces, quicunque placuissent, urbi imponebant.

Approbatione populi] Non voluntaria, sed jussa, imperata, necessaria, nec populi, sed senatus. Populus nihil faciebat aliud, quam ut imaginem Principis missam in urbem adoraret.

GROTII NOTÆ.

Fons imperii esset] Senatus provincias hortatus πειθέσθαι χαριεῖσθαι δὲ δημόσιον ἔσεσθαι τὸ κοσμεῖσθαι ἐπὶ τοῖς φίλοις καὶ ὑπηκόοις ὑπὸ τοῖς κρείττοσι: *Parêre Romanis, quorum ab antiquo esset imperium, quibus veteri jure gentes aliæ amorem obsequiumque præstarent.* Apud eundem Maximus in allocutione ad milites: ἐκ δὲ ἴσου ἀνδρὸς ἰδίου ὑπήκοοι ἐσόμεθα ἀρχῇ, ἣν πατρὸς ἐκ χειμῶνος δέξαι, ξυνθέτῳ ἐκ ἐκείνῳ τῷ πόλει ἢ τοῦ Βασιλέως ἔθνη πόρρω. κρείττω δὲ δίκαιός ἐσμεν ἡμεῖς τοῦ ἀρχῆς μεθ' ὑμῶν ἰσχυρὰς ἐγείρασθαι: *Non enim minus nos possessio est hoc imperium, sed antiquitus res est populi Romani: in hac urbe principatus fortuna sita est; nos vero ubi sumus, milites, in id electi sumus, ut ea quæ imperio sunt, curemus ac tueamur.* Claudianus de Roma:

Armorum legumque parens qua fulta in omnes
Imperium.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Antonini constitutione*] L. 17. D. de Statu hominum.

Coloniæ] Oppida ex Urbe Romana conscriptis colonis divisisque inter eos sedibus & fundis per triumviros d. e. propagata.

Municipia] Oppida, quorum cives universi jus civitatis Romanæ acceperant Gell. 16 Noct. 13.

Provinciæ togatæ] Quæ itidem civitate donatæ: ut Galliæ Togatæ, quæ & Narbonensis.

Habendi imperii modum, an causam mutare] De causa concedo, ea enim erat militis, & tanto tristior omnis imperii conditio, quod certam de successione legem accipere non poterat, sed à vago & mutabili legionum (h. e. nec generis optimi & consilii fere nullius hominum) arbitrio pendebat. At modum habendi imperii fecerunt sibi quilibet qualem voluerunt. Boni detulerant aliquid senatui, indulgentes haberunt populum, clementer provincias: mali in omnes, sed præsertim in optimos, hoc est, senatum, impune grassabantur, quamdiu largitionibus continere poterant studia colligatorum & gratiam. Unde præceptum Severi ad Bassianum Caracallam: *Fili, cole militem, & contemne cæteros.*

In

non potuerunt. Nec quod Imperatores postea Constantinopoli quam Romæ habitare maluerunt, de jure populi Romani quicquam immiuit. sed tunc quoque electionem factam à parte sui quæ Constantinopoli habitabat, unde Byzantinos Quirites vocat Claudianus, ratam populus totus habuit: jurisque sui monumentum non tenue servavit * in urbis suæ prærogativa, * & in honore consulatus aliisque rebus. Quare jus omne quod hi qui Constantinopoli habitabant ad eligendum Imperatorem Romanum habere poterant, pendebat à voluntate populi Romani:

GROTII NOTÆ.

In urbis suæ prærogativa] Ait Zonaras Romæ servata τῆς ἕδρας, prælationem, quod inde venisset imperium. Ammianus lib. XIV, de Roma: *Per omnes tamen quotquot sunt partes ut domina conspicitur & regina.* Claudianus Honorio agente Ravennæ:

Quem pereat, ad fontes luribus fœcunda potentes
Exsultat, respectumque suis à finibus errat?

Et in honore consulatus] Nam alter Consulum ex urbe Romana, & is quidem priorem habebat locum. Procopius in Arcana historia.

GRONOVII NOTÆ.

Mutare non potuerunt] Si voluissent, quis impedisset, præter militem? Sed neque expediebat ipsis, & fons imperii erat, non Romæ, sed ubi validissimus exercituum.

A parte sui] Scilicet, si miles est pars populi, sed tunc caput erat.

Byzantinos Quirites] Imo quia Byzantium Nova Roma appellabatur.

Constantinopoli factum, ratum habuit] Hactenus ut imaginem electi Imperatoris Romam missam adoraret, & fausta acclamationibus, id est, adulatione prosequeretur. Plebiscitum quidem nusquam ullum factum accepimus: ubi legit illud solenne carmen: *Consul populum jure rogavit, populusque jure jussit quem senatus populusque Constantinopolitanus imperatorem creavit, ut ut jure optimo imperatur esset.* Hoc enim est ratum habere. An ratum habet, qui ne respicitur quidem, nedum rogetur, sed mutus silens, aut nisi cum vernili adulatione loquens patitur, accipitque, quicunque imponitur. Imo ipsi Roma & Constantinopolis, & totum Imperium, donum, beneficium, pila ludicra erat militis. Inconsulto & satis invito populo Romano sedem transtulit Constantinus, & umbram honoris, quæ restabat Romæ cum ea divisit. Jus tamen eligendi Imperatoris, nec habuerat Roma, nec acquisivit Constantinopolis. Itaque nec Romanis, nec Constantinopolitanis rogatis Constantini filii, ubi erant, tulerunt imperium: deinde Julianus in Gallia, Jovianus in Perside, Valentinianus in Cilicia, & sic cæteri.

Ratam populus] Non suffragio aut comitiis, sed, ut dictum, missam imaginem adorando.

Jus omne Constantinopolitanorum pendebat à voluntate populi Romani] Falsissimum. Imo quam post Honorium Theodosii magni filium, sine liberis defunctum maneret divisa imperium, & alius in occidente, alius in oriente resideret imperator, is qui Romæ agebat, non erat certus justusque princeps, priusquam à Constantinopolitano confirmaretur. Sic Theodosius junior Romæ factum Joannem non agnovit, brevique potentia exuit, dato Valentiniano juniore successore. Post Theodosium Constantinopoli regnum obtinuit Marcianus, assumtus à Pulcheria sorore Theodosii, deinde Leo Thrax, & cæteri inconsulto populo Romano. Valentiniano Romæ Avitus Majorinus vel Majoranus, Severus, Anthemius, Olybrius, Glycerius, Julius Nepos, Romulus Augustulus successerunt, qui omnes missi petitive Constantinopoli, aut per militem

militem, injussu populi Romani, regnarunt. Post hos Odoacer Herulorum rex urbem & Italiam occupavit, eversus à Theodorico Gotho, cui Zeno Constantinopolitanus Imperator, ut eum à se averteret, Italiam invadendam monstravit. Gothorum regnum per Belisarium & Narsetem subruit Justinianus, & recuperata est Roma, jam appendix imperii, non caput; nam Romani stipendiarii erant Constantinopolitani Cæsaris, cui quotannis viritim solidum aureum pendebant. Stipendiarius ipse Papa, cui pro confirmatione pecunia Constantinopolim mittenda erat, quam Constantinus Pogonatus demum Heraclii pronepos ei remisit circa annum Christi 680. Anastasius in vita Agathonis Papæ LXXXI. Ex eo regebatur urbs & Italia per præfectos Augustorum Orientis, qui *Exarchi* vocabantur, & Ravennæ residebant, & inde petebat jura, ille, quem tunc quoque imperatorem fuisse populum vult Grotius. Mox majorem Italiæ partem rapuere Longobardi, quorum rex Aistulphus A. C. 752. ultimum Exarchorum Eutychum Italia expulit. Adversus hunc sibi quoque imminentem Stephanus Papa A. C. 753. imploravit è Gallia Pipinum, cui pridem hæreditario Majori domus (qui honos secundus à Rege erat) & quum patris avique, tum suis rebus gestis factioso, postquam ultimum Merovæi posterorum justum Regem rotondisset atque in monasterium condidisset, & sibi diadema imposuisset, Papa auctoritatem præstiterat, & laudando factum apud captas superstitione & opinione sanctitatis Romanæ mentes faciliorem occupationem reddiderat. Pipinus victis Longobardis, de alieno liberalis, partem regni eorum transcribit Papæ; dein cum pacem Aistulphus non servaret, reversus & iterum victor, propemodum quicquid sub postremis fuerat Exarchis, Stephano donat: & hæc est origo illius, quod *Patrimonium Petri* appellatur. Ipse cum filiis ab eo creatur Patricius, quod jus non erat Papæ, non populi Romani, sed Constantinopolitani Imperatoris, sive Patricium accipias, ut in vetere populo Romano, quales allegerunt Julius, Sueton. cap. 41. Augustus, ut ipse scribit in monumento Ancyrano: Claudius, Sueton. Othone cap. 1. Vespasianus, teste Tacito in Vita Agricolæ cap. 9. sive ut postea Constantinus Patricios dixit, quasi patres Imperatoris, qui consilium ejus participarent, quorum mentio apud Justinianum in tit. Quibus modis par. potest. solvit. Eadem causa veniendi in Italiam fuit Carolo Magno Pipini filio A. C. 770. quum regnum Longobardorum finitum est. Is donationem patris confirmavit: & sic non populus Romanus, sed Papa possedit, quod tunc dicebatur *Patrimonium Petri*. Reverentia tamen erat erga Francos: nam & præfectus urbi à Carolo statutus commemoratur, & Leo tertius cum pontificiam sedem occupasset, claves & vexillum urbis in subjectionis signum Carolo misit. Anno 799 idem Leo per seditionem male mulctatus, oculo etiam excusso confugit ad Carolum, cumque convenit Paderbornæ, & Romam tractum supplicio affectis trecentis, qui Papæ restiterant, clericis in Galliam relegatis, Augustum dixit. Secuta est paulo post Caroli cum Irene transactio, quam hujus successor Nicephorus ratam habuit, & ita transiit imperii Romani quod supererat, ad Carolum. Ubi nullæ partes fuere populi Romani: nulla propria indignatio adversus Irenen ob sexum; sed Papa pressus à Longobardis (quorum antea ope justum in se Exarchorum & Constantinopolitanorum imperium imminuerat) cum ab Orientis Augusto, cui revera suberat, spes auxilii decolasset, ad potentiorem confugit, & eum patronum adoptavit. An hoc potuerit facere per ea, quæ tradit auctor de jure partis à corpore recedendi lib. 2. cap. 6. num 5. an fidei quam imperio Constantinopolitano debebat, satisfecerit, multa & gravia tolerando priusquam ad hoc ultimum remedium decurreret: Imo

mani: & cum illi * contra mentem ac morem populi Romani

an ipſe Conſtantinopolitanos ſatis dotuerit de periculo ſuo, & obteſtatus ſit, ni auxilio venirent, aliud præſidium ſibi quærendum eſſe, alia diſparatio eſt. Carolo certe jus hoc modo quæſitum & in poſteros ejus aliquamdiu continuatum, ab illis interpoſito tamen Conrado Franco è Germania, tranſiit ad Saxones: inde rurſum ad Francos Germanos per Conradum II. & Henricos, (quorum ejus nominis quarto primum extorſit Hildebrandus, qui ſe Gregorium ſeptimum dixit, jus quod adhuc in Pontifice creando Imperatores, in conſtituendis Epiſcopis, agendis ſynodis habuerant, & ad ſe ſuoſque ſocios traxit) ab his, interveniente rurſus Lothario Saxone ad Sueros Conradum III. Fridericum Barbaroſſam, Henricum VI, Philippum: & Othone Saxone iterum medio ad Auſtriacos. Quoniam principum jus Papæ quidem variis artibus ac tumultibus imminuerunt, & quaſi ad nihilum redegerunt, ſæpe etiam æmulos illis excitarunt: ſed hæc omnia facti ſunt, non juris. neque in his populus Romanus per ſe quidquam auſus eſt, aut potuit. Coronatio Romana non majus jus dat Romanis improbandi electionem Germanorum ſeptemvirorum, quam Francofurtenſibus aut Aquiſgranenſibus, quæ ibi ſit ſubatque coronatio. In ea Papa miniſter eſt, perinde ut Archiepiſcopi in Gallia, in Anglia, Hiſpania, cum coronant Regem. Eſt igitur prorſus imaginaria & commenticia res, mirificus ille populus Romanus, ut Cadmæi fratres in Martis campo, natus eodem die ac ſublatus: qui jus habuerit creandi Cæſares vel Auguſtos, ex cujus approbatione ratæ forent electiones, quas legiones feciſſent: à cujus voluntate pendebat electio facta Conſtantinopoli: qui in Irena conceſſionem neſcio quam taciturnus ſit ſcilicet eum quoque Regem ſumere ſibi, quem Germani feciſſent: qui Germanicæ electionis arbitrium probandæ vel improbandæ aut habuerit unquam aut retinuerit: qui primum civem habuerit Epiſcopum, nempe ut in fabula Æſopi ranæ hydrum vel ciconiam: qui per illum primum civem teſtetur, quod nunquam cogitavit aut ſomniavit.

* fœmi-

Inanis eſt labor temperare, quod nullum temperamentum admittit: & ut ait Plautus, *Bene ſi ſuſurrum eſſ ingratum eſſe camino, quod facias bene.* Neque Germani jus ullum concedunt Papæ in electione Romani Imperatoris: nec Papa contentus eſt eo jure, quod liberaliter ei confert auctor: quaſi ſcilicet populus Romanus retentum jus per illum teſtetur. Nullam huic largitori gratiam referet Papa pro iſto miniſterio in populi jure pronunciando, quo fungatur tanquam ſyndicus populi Romani. Immo ille vult totum imperium Romanum, ut nunc vocatur, eſſe feudum Romanæ ſedis, & ſe ſolum eſſe Monarcham, & habere utrumque gladium, & omnes reges eſſe ſuos vaſallos, & poſſe ab Imperatore ad ſe appellari, & quos dixerit duces, etiam vivo vigenteque Imperatore, eos altiori loco ſedere debere, quam quos fecerit Imperator, & paris vanitatis cætera.

Grotii Notæ.

Contra mentem ac morem populi Romani] Nero in XIV Annalium Taciti matrem accuſat: *Quod conſortium imperii, juraturaſque in famina verba prætorias cohortes, idemque dedecus Senatus & populi ſpectaſſet.* Priſcus in excerptis legationum: ἀ γὰρ ἄνανδρον, καὶ ἀρρένων ἢ θηλειῶν βασιλείαν ἀρχή: *Non enim fœminarum, ſed marium eſt, Romani imperii principatus.* Lampridius poſt mortem Heliogabali: *Cautum ante omnia, ne unquam mulier Senatum ingrediretur, neque inſectis ejus caput dicaretur deveheretuque per quem id eſſet factum.* Trebellius Pollio Herenniano: *Zenobia uſurpato ſibi imperio, ditius quam fœminam decuit, Romanæ dicionis abſtinuit.*

Fœmi-

* fœminæ Irenes subiissent imperium, ut alias causas omittamus, merito populus Romanus illam concessionem sive expressam sive tacitam revocavit, & per se Imperatorem legit, ac voce primi civis, id est Episcopi sui (quomodo & in Judaica republica, Rege non existente, prima erat summi Pontificis persona) pronuntiavit.

3. Fuit autem hæc electio personalis in Carolum Magnum, & quosdam ejus successores: * qui ipsi jus imperii quod habebant in Francos, ut & in Langobardos, à jure imperii in Romanos, ut nova ex causa quæsito, sollicite distinxerunt. * Postea vero diviso Francorum populo in Occidentalem qui Galliam nunc obtinet, & Orientalem qui Germaniam sive Alemaniam tenet (duo Francorum regna vocat Frisingensis) cum populus Francorum orientalis eligendo sibi Reges facere cœpisset (* nam & ad id tempus Francorum regum successio quasi agnatica non tam à jure certo quam à populi suffragiis dependerat) placuit populo Romano, quo certius præsidium haberet, regem non proprium sibi sumere, sed eum quem Germani fecissent; * ita tamen ut jus sibi aliquod retineret probandæ vel improbandæ electionis, quantum scilicet ea res ad se pertinebat.

4. Hæc quoque approbatio per Episcopum edici & solemniter testata fieri peculiari coronatione solebat. quare ex electione septem Principum qui Germaniæ corpus referunt, qui lectus est jus habet imperandi Germanis secundum eorum mores: ex approbatione vero populi Romani fit idem Rex, aut Imperator Roma-

Fœmina Irenes subiissent imperium] Dicto etiam ei sacramento, quod habet Zonaras.

Qui ipsi jus imperii quod habebant in Francos, ut & in Langobardos, à jure imperii in Romanos, ut nova ex causa quæsito, sollicite distinxerunt] Vide Synodum Pontigonensem inter capitula Caroli Calvi. Et Paulum Æmilium lib. III. de Carolo Magno.

Postea diviso Francorum populo in Occidentalem, qui Galliam nunc obtinet, & Orientalem, qui Germaniam] Vide Withikindum libro I, & ibi notata Meibomii: & pactum Caroli & Henrici post capitula Caroli Calvi, & ad id notas viri magno judicio doctrinaque præditi Iacobi Sirmundi. Occidentalem illam Franciam Latinam Wibbo vocat, quod ibi sermo Romanensis vigeret, ut & nunc viget, cum Transrhenanæ nationes lingua Germanica uterentur.

Nam & id ad tempus Francorum regum successio quasi agnatica, non tam à jure certo, quam à populi suffragiis dependerat] Observatum id Prisco in excerptis legationum, & Reginoni ad annum DCCCXVI. Carolus Magnus in Testamento: *Quod si filius cuilibet horum trium filiorum*

Ita tamen ut jus sibi aliquod retineret probanda vel improbanda electionis] Veritissima res, & aperte testata Wibboni vita Conradi Salici.

GRONOVII NOTÆ.

Primi civis] Hic Papam, dum ei blanditur, graviter offendit. Fuit autem ille Leo tertius circa annum D. CCC.

2. *Quasi agnatica*] 2, 7, 33.

Rex

Romanus, aut, ut historici sæpe loquuntur, * Rex regni Italiæ: atque eo titulo sub se habet quæcumque populi Romani fuerunt,

GROTII NOTÆ.

Rex regni Italiæ] Sic in excommunicatione Henrici distincte nominat Papa regnum Teutonicorum & Italiæ. Vide Ottonis privilegium Alderamo datum, editum à Meibomio post Withikindi Saxonica: & Cranzium Saxonicorum v. in juramento Ottonis quod Gratianus intulit in Distinctionem LXIII: *In Roma nullum placitum sive ordinationem faciam de omnibus quæ ad te (Papam) aut Romanos pertinent, sine tuo consilio.*

GRONOVII NOTÆ.

* *Et titulo sub se habet*] Venditet has nænias historiæ ignaris. Germani gratiam facimus hujus tituli Grotio, nec Papæ quidem aut populo Romano quidquam debemus: utinam ne ab utroque pro maximis beneficiis effemus aliquoties ingratissime perfidissimeque tractati? Primum satis tituli est, quod succedimus Carolo Magno in his partibus, ex quo posteri ejus inconsulto populo Romano, inconsulto Papa, ipsi per se, inter se ita comparavernnt, ut penes alium regnum Galliæ, penes alium Germaniæ & Italiæ regnum cum nomine Imperii Romani essent. Sic si deesset, satis tituli præberet Otho. Ut enim extincta Caroli stirpe, Italia à tumultuariis regibus Hugone, Lothario, Berengario diripiebatur, Papa Octavianus, qui se Joannem XII. dixerat, per legatos Othonem primum oravit, veniret & Italiam tyrannide liberaret. Venit A. C. 962. liberat, confirmat Pipini & Caroli donationes, coronatur. Sequenti anno cum idem Papa hostes Othonis contra interdictum ejus reciperet, Constantinopoli adversus eum auxilia accesserent, Hungaros ad Germaniam infestandam sollicitaret, ex urbe Cæsari faventes pelleret, alios interficeret, redit Otho, fugiente cum suis Papa. Romani jurejurando adiguntur, nunquam inscio ipso Papam electuros. Synodus Episcoporum Italiæ haberur, in qua Papa immanium scelerum accusatus, & solenni citatione fide publica adesse jussus, cum ob conscientiam scelerum comparere non auderet, exuitur dignitate, & sufficitur ei Leo VIII. digresso Othone, perjuri Romani denuo recipiunt Joannem, & Leone profugo, Joanne mox, cum in adulterio deprehensus esset, ab illis, quos tangit Atridas ille dolor (honestum fane & maxime Pontificium mortis genus) occiso, eligunt Benedictum. Adest mox Imperator, urbem obsidet, & quamquam superos & inferos moverent indigenæ (nam scena tragica in muris novus Papa ditas & tunas ejaculatur est in obsidentes) capit, Leonem restituit, Benedictum rursus convocata synodo pontificalibus exuunt Hamburgum relegat, ubi hodieque ejus sepulcrum est. Leone mortuo, tandem Romani jurisjurandi memores legatos ad Othonem in Germaniam mittunt de novo Pontifice creando, qui per episcopos missos creat Joannem XIII. A. C. 965. Pœnituit mox non fuisse perjuros, prehensum hominem in vincula condunt, & ad undecimum mensem Capuæ detinent. Reperit expeditionem trans Alpes cum valido firmoque exercitu Otho: urbem occupat: de rejecto Pontifice quæstionem habet: urbanos convocat ad causam dicendam & auctores edendos: binos consules publicatis bonis in exilium mittit: prætorem crinibus toto die suspensum, dein virgis cædit, asino aversum per vias traducit, tandem de robore præcipitat cum XII. senatoribus. Varias ibi fert leges de monetis & prosequendis latronibus, & aliis rebus. Agnovit deinde & hunc Augustum Constantinopolitanus collocata filio Imperatoris Othoni II. non minus strenuo, Theophania Nicephori Phocæ filia,

runt, neque pactionibus, aut derelicti occupatione, aut victoriæ jure in aliorum populorum imperium concesserunt. Unde illud quoque intelligi facile potest, quo jure Episcopus Romanus, vacante Imperio, * investituras tribuat feudorum Imperii Romani, quia scilicet in populo Romano, tali tempore libero, primas obtinet. Solent autem quæ sunt corporis alicujus * per primam personam corporis nomine expediri, ut alibi quoque diximus. Neque vero male Cynus & Raynerius tradidere, si Imperator Romanus morbo aut captivitate impediretur fungi imperio, posse ei vicarium dari ab ipso populo Romano.

XII. Hæredis personam, quoad dominii tam publici quam privati continuationem, pro eadem censeri cum defuncti persona, certi est juris.

XIII. Victor autem victo quatenus succedat infra in effectibus belli explicabitur.

cum dote, quicquid hactenus in Italia possideret.

Similia acta Fridericorum & Henricorum tristiora novit. Et hi sunt tituli Imperatorum nostrorum, justi satis, modo vires animique essent: non illa approbatio commenticia & e lato ficti illius populi Romani, qui idem jus hodieque habeat, quod olim habuerit. Verba Friderici apud Matthæum Parisiensem: *Liberam imperii nostri coronam tantum beneficio divino adscribimus. Electionis primam vocem Moguntino Archiepiscopo, deinde quod superest, cæteris, secundum ordinem Principibus. Recognoscimus regalem consecrationem Coloniensis, supremam vero, quæ imperialis est, summus Pontifex. Quidquid præter hæc est, ex abundanti est, a malo est.* Unctionem dicit, postquam jam creatus esset, non creationem aut electionem.

GROTII NOTA.

Investituras tribuat feudorum imperii Romani] Nempe ut in Imperio Germanico Palatinus & Saxo Vicarii imperii, divisis partibus. Vide Serranum Ludovico XII.

Per primam personam corporis nomine expediri] Nam & in Polonia interregno Archiepiscopus Gnesnensis Regis locum tenet, in solio regio sedet, tanquam primus inter Ordines. Philippus Honorius in dissertatione de regno Poloniæ.

GRONOVII NOTA.

Quo jure Episcopus] Episcopum Romanum vacante imperio habere investituras feudorum imperii Romani, fabula Gallica est, qua illi jus Ducatus Mediolanensis sibi arrogant, quia Ludovici XII. avus Ludovicus Caroli VI. regis frater, ducta uxore ducis Mediolanensis Vicecomitis filia Valentina, caverat successionem in Ducatu sociis, deficiente genere ejus vitili, quas nuptiales tabulas confirmasse volunt Bonifacium IX. quam exauctoratione Venceslai imperium vacaret. Sed quis Papæ hoc jus dedit? Deinde hanc investituram pro nulla se habuisse demonstrarunt Philippus Valentinæ frater, qui sine liberis decedens Alphonsum Arragonum regem reliquit hæredem: & Fridericus Imperator, qui Francisco Sfortiæ eodem ducatu investivit: & Maximilianus, qui filium hujus Ludovicum, ut scribit ipse Belcarius commentariorum de rebus Gallicis lib. 5. num. 12. ad an. Chr. 1493.

CA-

CAPUT X.

De obligatione quæ ex dominio oritur.

I. *Obligatio reddendæ domino rei alienæ unde & qualis. Exstantia restituere, & quantum in se est efficere ut reddantur.*

II. *Non exstantibus, obligatio de reddendo eo quod quis lucrifecit ex alieno: quæ multis exemplis illustratur.*

III. *Bonæ fidei possessorem ad restitutionem non teneri, si res perierit.*

IV. *Eundem teneri ad restituendos fructus exstantes.*

V. *Et consumtos, nisi alias consumturus non fuerit.*

VI. *Non eos quos neglexit percipere.*

VII. *Non teneri eundem ad restitutionem rei quam donavit alii, cum distinctione.*

VIII. *Nec si rem emtam vendiderit, similiter cum distinctione.*

IX. *Quando pretium aut ejus partem servare posset, qui rem alienam bona fide emit.*

X. *Rem alienam emtam restitui venditori non posse.*

XI. *Qui rem habet cujus ignoretur dominus, nemini teneri eam concedere.*

XII. *Ob causam turpem, aut alioqui debitam, acceptum non esse restituendum naturaliter.*

XIII. *Refellitur sententia statuens rerum quæ pondere, numero, mensura constant, dominium sine consensu domini transire.*

I. 1. EXplicato, quantum instituto nostro sufficit, jure eo quod in personas aut res nobis competit, videndum etiam quæ exinde nascatur obligatio adversum nos. Nascitur autem hæc aut è rebus exstantibus (rerum nomine jam comprehendam etiam jus in personas, qua utile nobis esse potest) aut non exstantibus.

2. E rebus exstantibus obligatio hæc nascitur, qua *tenetur is qui rem nostram habet in sua potestate, efficere quantum in se est ut in nostram potestatem veniat. Quantum in se est dico,

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Quæ exinde nascatur obligatio*] Aliorum rem nostram tenentium, quod ob rem nostram alii qui eam possident, nobis debeant.

Quæ utile nobis esse potest] Non scilicet in pœnam.

GROTII NOTÆ.

Tenetur is qui rem nostram habet in sua potestate efficere quantum in se est ut in nostram potestatem veniat] Inter præcepta jubentia legis Hebræis datæ est, ut res inventa restituatur domino. Præcepto jubente XXXV. Fundamentum id habet tum in æqui-

dico; neque enim obligatur ad impossibile, neque ad reddendam rem suis impensis: sed indicare tenetur, ut alter recipere suum possit. Nam sicut in rerum communium statu observanda erat æqualitas quædam, ut huic non minus quam alteri rebus communibus uti liceret, ita introducto dominio hæc quasi societas inter dominos contracta est, ut qui rem alienam in sua haberet potestate, eam domino redderet. Nam si dominii ea tantum fuisset vis ut poscenti domino reddenda res esset, nimis debile futurum fuisset dominium, & nimis sumtuosa custodia.

Diod. l. xv. Plut. Pelopida.

3. Neque hic consideratur bona quis an mala fide rei possessionem nactus sit: alia enim obligatio est ex delicto, alia ex re. Lacedæmonii delicto se liberaverant, damnato Phœbida, qui Cadmeam Thebanorum arcem contra fœdus ceperat, sed ipsi * injustitiæ accusati quod arcem nihilominus retinerent: eamque injustitiam, ut singularem, etiam singulari Dei providentia vindicatam notavit Xenophon. Sic M. Crassum & Q. Hortensium reprehendit Cicero, quod hæreditatis partem retinuissent

Hist. Cyri lib. v. De officiis III.

æquitate naturali, tum in Deuteronomii loco XXII, 1. Chrysostomus 1 Corinth. v, 8. τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωθεν ἴσμεν νόμοις, εἰ τινὸς ἀγαθοῦ στερηθεὶς καὶ ἀναλάβοι ἑαυτὸν, ἐπιτίμιον ἀπαιτεῖται, παρ' οἷς δὲ καὶ ἔξεστί τε τὰ αὐτῶ κεκλοφότα ἄπτειν τε: *Hoc & foris probant leges quæ jus nebis faciunt, omisse raptore aut fure eos compellare quo res nostras qualescunque eæ sint teneat.* Hieronymus ad Leviticum: *Multi sine peccato putant esse, si alienum quod invenerint tenuerint, & dicunt: Deus mihi dedit. Cui habeo reddere? Dixerit, hoc peccatum simile esse rapinæ, si quis inventa non reddat.* Augustinus Sermone XIII, de verbis Apostoli: *Si quid invenisti & non reddidisti, rapuisti.* Deinde: *Qui alienum negat, si possit & tollerat.* Utrumque Gratianus retulit in causa XIV quæstionem V. Idem Augustinus de fide & operibus: *Sicut jure pradium tamdiu quisque bona fidei possessor tutissime dicitur, quamdiu se possidere ignorat alienum: cum vero fierit, nec ab alieno recesserit, tunc mala fidei possessor perhibetur, tunc juste injustus possessor vocabitur.* Pertinet huc & lex Wisigothorum lib. IX, tit. 2, c. 9. Interdum vero ob causas graves lex civilis intendit augetque hanc obligationem, ut in servo fugitivo lex Burgundica, lib. I, tit. VI, Bona quæ dominis per injuriam ademerat Domitianes, Nerva restitui jussit: habet id Xiphilinus. Apud Procopium Gothicorum II Belisarius: εἶπεν οἱ ἐκεῖνα τὰ τε βασιλέως καὶ ὃς αὖ τὰ τῶν πέλας ἐκτήσατο μὴ δικαίᾳ τῇ αὐτοῦ ἴσως γε εἶναι: *Mihi ita libet credere, pari loco esse res alienas sponte retinentem & non reddentem cum raptore.*

Injustitiæ accusati] Ita judicat Diodorus libro XV. Plutarchus Agesilao: τῶν πόλεων ἕκαστον εἰς αὐτὸν διέβαλλε τὰ ἀδικήματα, καὶ κατέχειν τὴν Καδμείαν ἐδίκαζε: *Civitati persuasit ut in se culpam transferret, retinendæ sibi arcem Cadmeam.* Simile Bajazetis in Nicopoli apud Leunclavium lib. VI.

GRONOVII NOTÆ.

2. *In rerum communium statu]* Priusquam privata dominia extiterunt.

Hæc quæ facitis] Instar taciti pacti cujuldam intercessit

Poscenti domino] Nonnisi poscenti, ita ut si non poscoret, quod ignoraret suam rem te penes esse, id scienti tibi eam retinere liceret.

nuissent ex testamento, quod falsum, sed sine eorum culpa confectum erat.

4. Quia vero hæc obligatio tanquam ex contractu universali omnes homines tenet, & jus quoddam rei domino parit, eo fit ut singulares contractus, quippe tempore posteriores, exceptionem inde accipiant. Inde lucem accipit illud Tryphonini: *Latro spolia quæ mihi abstulit posuit apud Sejum inscium de malitia deponentis: utrum latroni an mihi restituere Sejus debeat? Si per se dantem accipientemque intuemur, hæc est bona fides ut commissam rem recipiat is qui dedit: Si totius rei æquitatem, quæ ex omnibus personis quæ negotio isto continguntur impletur, mihi reddenda sunt, quoi* (male legitur *quo*) *facto scelestissimo ademta sunt.* Recte autem addit: *Et probo hanc esse justitiam, quæ suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab'ullius personæ justiore repetitione.* Justior nimirum est repetitio domini ex jure illo quod ipsi dominio æquævum diximus: unde etiam illud sequitur quod apud eundem Tryphoninum est, ut qui rem suam ignorans depositam accepit, reddere eam non teneatur: & quod ibidem paulo ante quærebatur de bonis depositis ab eo cujus bona erant publicata, hinc potius quam ex eo quod de pœnarum utilitate adfert Tryphoninus definiendum est.

L. Bona fides. D. depositi.

5. Nam ad dominii naturam nihil refert ex gentium an ex civili jure oriatur: semper enim secum habet quæ sibi sunt naturalia, inter quæ est obligatio cujusvis possessoris ad rem domino restituendam. Et hoc est quod ait Martianus, jure gentium condici posse res ab his qui non ex justa causa possident.

L. rerum. D. de act. rer. amotar.

Ex hoc fonte oritur illud quod ab Ulpiano est proditum, qui rem

L. Falsus, ¶ quid ergo. D. de furtu, Cajet. ad Th. 2, 2, 62. art. 6. l. Item veniunt, ¶. præter hæc. D. de petit. hæred.

3. *Ex testamento*] L. Minucii Basili, quod subjecerunt quidam, & secum scripserunt hæredes Crassum & Hortensium, ut illi locro invitati contra veros hæredes hoc falsum testamentum potentia sua tuerentur, quod & fecerunt.

4. *Tanquam ex contractu universali*] Pacto, in quod tacite omnes homines consensisse videntur.

Singulares contractus] Ut quod quis de re aliena non domino, tanquam domino, promisit aut cum eo contraxit, id servare non teneatur vero domino invento, quo is suum recipiat.

Hæc est bona fides] Hoc conveniens est bonæ fidei & sinceritati contractuum.

Quæ ex omnibus personis] Quæ tum demum constat, quum omnium personarum ad quas ea res pertinet, ratio habetur, nec cuiquam detrahitur, quod suum est.

Ut non distrahatur] Ut si intelligatur, alium, quam cujus ad hoc usque putatum est, id justius repetere, ei potius tribuamus.

Dominio æquævum] Simul cum introductis privatis dominiis natum & inter dominos quasi contractum.

Hinc potius] Nempe quod contractum cum deponente solverit ille sanctior humano generi contractus initus, domino rem restitui. Est autem post condemnationem dominus bonorum deportati fiscus.

De pœnarum utilitate] Ut male meritus de publico, quo sit exemplo aliis ad deterrenda maleficia, etiam egestate laboret.

1. *Condici*] Peti actione.

rem alienam invenit, eum ita ad eam domino reddendam teneri ut αὔρετρον, hoc est præmium inventionis petere non possit. Reddendi autem sunt & fructus salvis impensis.

II. 1. De rebus non exstantibus hoc humano generi placuit, ut si tu ex re mea factus es locupletior; me rem non habente, in tantum tenearis in quantum es factus locupletior; quia quatenus ex meo lucratus es plus habes, cum ego minus habeam: introducta autem sunt dominia ad servandam æqualitatem, in eo scilicet ut quisque suum haberet. * *Contra naturam esse*, ait Tullius, *ex hominis incommodo suum augere commodum.* Et alibi: *Illud natura non patitur: ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.*

De Off. III. L. Jure natura. D. de reg. juris. & ibi interpretes.

2. Est hujus dicti tanta æquitas, ut multa hinc definiant Jurisconsulti extra legum præscripta, semper ad ipsam æquitatem, ut evidentissimam, provocantes. a Ex actu servi institoris tenetur qui præposuit, ita, nisi denunciaverit ne ei crederetur: At etiam si sit facta denunciatio, & servus ex eo contractu peculium habeat: aut in rem domini versum sit, replicabitur de dolo. *Videtur enim*, inquit Proculus, *dolum malum facere, qui ex aliena jactura lucrum quærat.* Ubi doli mali vox id omne significat, quod naturali juri & æquitati repugnat.

a L. Si quis mancipium. D. de inst. act.

b Qui matre jubente pro filii defensore fidejussit, adversus defensorem mandati actionem non habet, nec proprie ejus gessit negotium, quia contemplatione matris fidejussit: Attamen ex Papiniani sententia dabitur actio negotiorum gestorum (utilis

b L. Quamquam ad SC. Vell.

GROTII NOTÆ.

Contra naturam esse ex hominis incommodo suum augere commodum] Cassiodorus x, 16: *Hæc nostris temporibus confitemur inimicum, ut alter alterius lætetur incommodo.*

GRONOVII NOTÆ.

Salvis impensis] Detracto eo quod bonæ fidei possessor in rem impendit.

II. 1. *In tantum tenearis*] Tantum restituere debeas.

Plus habes] Quam jure ad te pertinet.

Minus] Quam me habere oportet.

2. *Extra legum præscripta*] De quibus vetus jus nihil sanxit.

Institoris] Qui tabernis & negotiis ac mercimoniis domini præpositus est.

Denuntiatio] L. 47. pr. de peculio. l. 11. §. 2. & 3. D. de Institor. act. l. 17. §. 4. ibid.

Peculium] Aliquid separatum à rationibus domini, quod eo permittente in lucrum suum occupet.

Aut in rem domini] De suo rem domini amplificaverit, neque expensam redigere, manente tali denuntiatione, possit.

Replicabitur de dolo] Actionem habebit adversus eam denuntiationem, tanquam dolo malo factam.

Ex aliena jactura] Ut hic dominus ex jactura servi.

Defensore] Qui absque mandato eum sola satisdatione pro reo in judicio postulat, in quo differt à Procuratore, qui cum mandato, & tam pro actore quam pro reo.

Contemplatione matris] Matris personam & auctoritatem secutus.

Uti-

(utilis ni fallor) in defensorem; quia pecunia fidejussoris liberatur.

c Sic uxori quæ marito pecuniam donavit, quam ex lege posset repetere, datur condictitia aut utilis vindicatio in rem ex pecunia comparatam; quia, inquit Ulpianus, locupletiorem esse maritum negari non potest: & hoc quæritur, quid ex re mulieris possideat.

d Si consumseris nummos quos mihi meus servus surripuerat, peculiares putans, condictio eo nomine mihi adversus te competit, quasi res mea ad te sine causa pervenerit.

e Pupilli non tenentur commodati secundum leges Romanas; tamen utilis actio dabitur, si pupillus locupletior factus sit.

f Sic si aliena res pignori data & à creditore vendita fuerit, quantum ad creditorem, pro pretii accepti quantitate, liberatur debitor: quia, inquit Tryphoninus, ex quali quali obligatione, occasione debitoris redactum pretium æquius debitori proficiet, quam creditoris lucro cederet: sed emtori debitor tenebitur, ne ex aliena jactura lucrum sibi quærat: nam & si majores fructus à possessore creditor abstulisset, universos in quantitatem acceptos ferre deberet.

g Similiter si cum debitore meo, non tanquam meo sed alienum debitorem putans egisti, & mutuam ab eo accepisti pecuniam, obligaris, non quia pecuniam tibi credidi (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest) sed quia pecunia mea quæ ad te pervenit, eam mihi à te reddi bonum & æquum est.

3. Posteriores quoque juris interpretes ad facta similia hæc recte producunt: nempe ut *h* cujus latitantis bona venum ierant,

c L. Uxor marito D. de donat. inter vir. & ux.

d L. Servus, in princ. vers. secundum quæ D. de act. emt. & vend.

e L. Sed mihi, D. Commodati.

f L. Rescriptum. ¶. 1. de dist. pignorum.

g L. Si me & Titium. D. de reb. cred.

h Arc. in d. l. rescriptum.

Utilis] Non ex lege ipsa, sed ex interpretatione, contra juris stricti rationem, ex æquitate introducta.

Quam ex lege] Quia veritæ donationes inter virum & uxorem erant. l. 1. hoc tit.

Peculiares] De peculio servi.

Condictio] Actio in personam.

Sine causa] Non justo titulo.

Non tenentur commodati] Possunt conveniri actione de eo quod illis commodatum est.

Ex quali quali] Quantumvis illegitima, invalida obligatione pignoris rei alienæ, etsi nihil aliud, occasione per debitorem data.

Emptori debitor] Ab emptore, à quo dominus eam vindicavit, debitor, qui rem non suam creditori pignus dedit, conveniri potest, ne ex aliena re ipse quidem debitor à creditore pignore vendito liberatus sit; emptor autem pretio creditori dato & re simul careat.

Nam & si majores] Si creditor à debitore, qui bona fide alienum agrum possidet, pro usuris ejus agri fructus redigat, & forte perceperit majores, quam quæ usurarum quantitati responderent, id ad minuendam sortem possessori proficere deberet.

Quantitatem] Debitam.

Sed alienum] Ejus qui te jussit ab suo debitore mutuum sumere.

Quia pecunia mea quæ] Verba legis 32. D. de rebus cred. in quibus aut delendum τὸ quæ, aut legendum *pecuniam meam*; & τὸ eam abundat, ut in illis, de quibus 1. Observ. 23. p. 186.

3. *Latitantis*] Non facientis copiam conveniendi sui. Cicero pro Quint. c. 19.

ierant, cum exceptionem haberet, is ad pecuniam ex bonis suis redactam admittatur, & i ut qui pecuniam patri credidit ad alendum filium, si pater solvendo non sit, in ipsum filium bona materna habentem actionem habeat.

i *Jason. in d. l. si me & Titium.*

k His regulis duabus recte intellectis, non difficilis erit responsio ad eas quæstiones quæ & à Jurisconsultis, & à Theologis internum animi tribunal instruentibus, proponi solent.

k *Sotel. l. IV. q. 7, art. 2. Covarr. ad c. peccatum. par. 11, q. 1. Silv. in verbo Restituta n. 3, q. 6. Medina de contr. q. 10. Less. l. 11. c. 14. Navar. 17, n. 7.*

III. Primum enim apparet, bonæ fidei possessorem (nam malæ fidei possessor, ultra rei rationem, ex facto suo tenetur) non teneri ad ullam restitutionem si res perierit: quia nec res ipsa apud eum est, nec lucrum ex re.

IV. Secundo, bonæ fidei possessorem teneri ad restituendos etiam fructus exstantes rei: dico fructus rei; nam industriæ fructus etiam si sine re non procederent, rei tamen non debentur. Causa hujus obligationis est ex dominio, nam qui dominus est rei, idem naturaliter dominus est fructuum rei.

V. Tertio, bonæ fidei possessorem teneri ad restitutionem & rei & fructuum consumtorum, si modo alias quoque tantundem consumturus fuerat: nam in hoc locupletior censetur. Sic laudatur circa initia imperii C. Cæsar Caligula, quod quibus regna restituit, adjecit & fructus medii temporis.

Suet. c. 16.

VI. Quarto, non teneri eum ad fructus quos percipere neglexit: quia nec rem habet, nec quicquam quod rei loco succedit.

VII. Quinto, si talis possessor rem sibi donatam alii donaverit, non teneri eum nisi omnino etiam sine hac re donaturus tantundem fuisset: tunc enim lucrum erit rei suæ pepercisse.

VIII. Sexto, si rem emtam vendiderit, non teneri, nisi quatenus forte pluris vendiderit: quod si donatam vendiderit, teneri ad restituendum pretium, nisi forte prodegerit pretium, alias non prodacturus.

L. Qui vas, §. ult. D. furti.

IX. 1. Septimo, rem alienam bona fide emtam restituendam, nec posse erogatum pretium repeti; cui regulæ hæc addenda

Cum exceptionem] Cum petitoris intentionem exceptione potuisset elidere & irritam reddere.

Internum animi tribunal] Judicium conscientiæ de rebus lege non definitis.

III. *Ultra rei rationem*] Ab eo non tantum exigitur res, sed etiam pœna ob rem male possessam.

IV. *Fructus rei*] Qui ex ipsa per se naturaliter sine industria possessoris proveniunt.

V. *Si modo alias*] Nisi forte rem alienam si non possedisset, arctius contentiusque vixisset, ac minus sumptuum fecisset: si res illa non fuit causa, ut liberalius viveret.

VII. *Nisi omnino etiam*] Nisi res bona fide possessa fuerit causa & occasio donationis.

Nisi

denda mihi videtur exceptio, * nisi quatenus dominus rei suæ possessionem recipere sine impendio aliquo probabiliter non potuit, ut puta si res apud piratas fuerit. Tunc enim deduci poterit quantum dominus impensurus libenter fuerat. ipsa enim facti possessio, præsertim recuperatu difficilis, est aliquid æstimabile, & in hoc dominus post rem amissam censetur factus locupletior. Et ideo cum rei suæ emtio ordinario jure non valeat, valere tamen eam ait *a* Paulus Jurisconsultus, si ab initio id convenit ut possessio quæ apud alterum est ematur. Neque hic requiro ut emta res sit * cum animo ut domino restitueretur, quo casu negotiorum actionem nasci, sunt qui ajant, sunt qui negent *b*. Nam negotiorum gestorum actio ex lege civili nascitur: nullum enim habet eorum fundamentorum ex quibus natura obligationem inducit. Nos autem id quod naturale est hic quærimus.

2. Non dissimile est quod de funeraria scripsit *c* Ulpianus, justum judicem in ea non meram negotiorum gestorum actionem imitari, sed solutius æquitatem sequi, cum hoc ei actionis natura indulgeat. *d* Et quod alibi idem ait, si quis negotia mea gesserit, non mei contemplatione, sed sui lucri causa, & circa

L. Si & rem. D. de petit. hereditatis. D. Sed & si lege. D. eod. L. Si cum servum. D. de rebus creditis. L. Mater tua. L. si mancipium, C. de rei vind. L. Sua. D. de cont. emp. L. 1. D. de evictionibus. L. Si laborante. ¶. Si navis. D. ad legem Rhodiam. Ægid. Reg. disp. 11. dub. 7. num. 126. Host. tit. de pœn. v. quid de prædam ementibus.

a *L. Si in emtione, ¶. rei, D. de contr. emt.* b *Bal. & Cast. l. 1. D. de neg. gest.* c *L. & si quis ¶. idem Labeo. D. de relig. & f. Balsamo ad can. x. Greg. Thauma.* d *L. Si pupilli, ¶. sed si quis, D. neg. gest.*

GROTII NOTÆ.

Nisi quatenus Dominus rei suæ possessionem recipere sine impendio aliquo probabiliter non potuit] Apud Terentium Heautontimorumeno Act. IV, Scena IV:

Sed illud quod tibi
Dixi de argento quod ista debet Racchidi;
Id nunc reddendum est illi. neque tu scilicet
Eo nunc confugies; quid mea? num mihi datum est?
Num jussu? num illa oppignerare filiam
Meam me invito potuit? verum illud, Chreme,
Dicunt: jus summum summa sæpe injuria.

Ubi & Eugrafium vide. Hæc æquitas etiam ab Hebræorum magistris probatur, & à Wisigotthis libro 1. tit. IX, c. 9, &c. 15. Alc. III. Præs. 29. Menoch. V. Præs. 29. num. 26. Straccham parte II, num. 18.

Cum animo ut domino restitueretur] Speculum Saxonicorum II, 37. Landrecht tit. XV.

GRONOVII NOTÆ.

IX. 1. *Nisi quatenus*] Nisi emerit ab eo unde necessario & domino emenda fuisset quodammodo & sine impensa recuperari non potuisset.

Facti possessio] Possessio de facto sive plena.

Ut possessio quæ apud alterum est, ematur] Ne scilicet de ea dominus judicio certandum haberet.

Negotiorum actionem] Contrariam, quæ datur gestori ultro accedenti ad negotium alterius.

2. *Funeraria*] Quæ de impensis funeris causa factis datur.

Meram negotiorum] Rigorem juris in illa actione.

circa res meas aliquid impenderit, *e* non quidem in id quod dedit, sed in id quod ego locupletior sum, habiturum actionem. Sic enim & domini rerum quarum jactu levata est navis, partem recuperant ab aliis quorum res jactu servatæ sunt: quia & qui rem alioqui perituram servavit, in hoc videtur locupletior.

e Cajet. 2. 2. 62. 6. Soto l. 4. q. 7. art. 2. Covar. d. loco. L. 1. D. ad l. Rhod.

X. Octavo, eum qui rem alienam emit, non posse eam restituere venditori ut pretium servet, quia ex quo res in ejus fuit potestate, jam, ut diximus cœpit obligatio restituendi.

XI. Nono, eum qui rem habeat cujus dominus ignoratur non teneri naturaliter eam rem pauperibus dare: * quanquam valde hoc pium sit, & recte multis in locis constitutum. Ratio est, quia ex dominio nemo jus habet præter dominum. Non esse autem, & non apparere tantundem valent quoad eum cui non apparet.

XII. Decimo, *f* naturaliter quod ob causam turpem aut honestam, ad quam quis obligabatur, acceptum est, non esse restituendum, quanquam hoc quoque non immerito legibus quibusdam introductum est. Ratio est, *g* quia ratione rei nemo tenetur, nisi res sit aliena; hic autem dominium transit ex prioris domini voluntate. * Aliud erit si in ipso accipiendi modo vitium fuerit, puta extorsio; hoc enim est aliud obligationis principium, de quo hic non agimus.

f Thom. 2. 2. 62. art. 5. ad 2. Cajet. ibi. Covar. p. 2. ¶. 2. ad cap. peccatum.

g 1 Sam. XII. 5. 6.

XIII. Addamus & hoc mendose à *h* Medina traditum, rerum alienarum in nos dominium transire sine consensu domini, si res sint tales quæ pondere, numero, & mensura æstimari soleant.

h De rest. q. 10.

GROTII NOTÆ.

Quanquam valde hoc pium sit] Chrysostomus indicato jam loco.

Aliud erit si in ipso accipiendi modo vitium fuit, puta extorsio] Optime hæc distinguit Augustinus epistola LIV.

GRONOVII NOTÆ.

Quod dedit] Quod ei abest non omne quod impendit.

In id quod] Quantum mihi imputare potest.

X. *Restituere venditori*] Cogere venditorem, ut pretio reddito illam recipiat, sed debere eam restituere domino quicquid eveniat de pretio.

XI. *Præter dominum*] Eoque nec pauperes, nec pauperum curatores jus habent ejusmodi rem ἀδέσποτον poscendi.

XII. *Ad quam quis obligabatur*] Quam & sine mercede facere debebat.

Ratione rei] Rem nemo restituere compellitur.

Ex prioris domini] Dominus quod desit, eo dedit animo, ut fieret accipientis & suum esse desineret: itaque apud accipientem non est alienum.

Extorsio] Si per vim & minas expressit.

XIII. *Quæ pondere, numero*] Quæ solent mutuæ dari, in mutuo autem alienantur inque dominium transeunt species creditæ, quæ scilicet utendo consumantur. Tales igitur res incidentes in non-dominum Medina voluit ejus fieri ut abuti posset illis, & restituendo tantumdem, non ipsis speciebus liberaretur.

Functio-

leant. Nam res ejus generis functionem quidem recipere dicuntur, id est restitui posse per id quod *i* genere idem est, sed ita demum si consensus præcesserit, aut ex lege aut more præcessisse intelligatur, ut in mutuo; aut etiam si res, utpote consumta, exhiberi nequeat. At extra talem consensum, vel expressum, vel præsumtum, & extra necessitatem, functio illa locum non habet. *L. Regula. §. 1. ult. D. si cert.*

Functionem quidem recipere] L. 2. D. de rebus cred.

CAPUT XI.

De promissis.

I. *Refellitur sententia statuens promissis jus naturaliter non oriri.*

II. *Assertionem nudam non obligare.*

III. *Pollicitationem naturaliter obligare, sed inde alteri jus non nasci.*

IV. *Quid sit promissum unde alteri jus oritur.*

V. *Requiri ad hoc in promittente usum rationis; ubi distinguitur jus naturale à legibus civilibus circa minores.*

VI. *Promissio errantis an & quatenus obliget naturaliter.*

VII. *Promissionem ex metu obligare, sed qui metus causam dedit teneri ad liberandum promissorem.*

VIII. *Id quod promittitur, ut promissio valeat, oportere in potestate sit promittentis.*

IX. *An promissio ob causam vitiosam valeat naturaliter, per distinctionem explicatur.*

X. *Quid sentiendum de promissione facta ad consequendam rem jam ante debitam.*

XI. *Modus valide promittendi per nos ipsos.*

XII. *Modus valide promittendi per alios; ubi & de legatis mandata excedentibus.*

XIII. *Exercitoria & institoria obligationes quatenus ex jure naturæ procedant, ubi & juris Romani error notatur.*

XIV. *Ad promissionis validitatem acceptationem requiri.*

XV. *An acceptatio innotescere debeat promissori, per distinctionem explicatur.*

XVI. *Revocari promissionem posse, mortuo ante acceptationem cui promissum erat.*

XVII. *An & internuntio mortuo, per distinctiones explicatur.*

XVIII. *An revocabilis sit promissio, acceptione per alterum facta, per distinctiones explicatur.*

XIX. *Onus promisso adjici quo tempore possit.*

XX. *Quomodo convalescere possit invalida promissio.*

XXI. *Pro-*

XXI. *Promissiones sine causa, naturaliter non esse irritas.*

XXII. *Qui factum alienum promisit ad quid naturaliter teneatur.*

Lib. 1. c. vi. *Lib. v, c. 1.*

I. 1. PErduxit nos ordo ad obligationem quæ ex promissis oritur: ubi statim se nobis objicit vir eruditionis minime vulgaris Franciscus Connanus. Is enim hanc defendit sententiam, jure naturæ ac gentium ea pacta quæ non habent συνάλλαγμα nullam inducere obligationem: honeste tamen impleri, si modo talis res sit, quam præstare etiam circa promissum honestum ac virtuti alicui congruens fuerat.

I. 2. Adfert autem pro sententia sua non tantum Jurisconsultorum dicta, sed & rationes has: quod non minor sit culpa ejus qui temere nulla de causa pollicenti credit, quam ejus qui vanitatem adhibuit promissionis: II. deinde quod fortunis omnium magnum immineat periculum, si promisso, quod sæpe ex ostentatione magis quam ex voluntate proficiscitur, aut ex voluntate quidem sed levi ac parum considerata, tenerentur homines: III. postremo, quod justum fuit aliqua honestati cujusque relinquere, nec ad necessitatem obligationis exigere: turpe esse promissa non implere, non quod injuste id fiat, sed quod detegatur promissionis levitas.

Tullii quoque utitur testimonio, qui dixerit, nec promissa servanda quæ sint iis quibus promiseris inutilia, nec si plus tibi noceant quam illi prosint cui promiseris.

Quod si res integra non sit, vult deberi non quod promissum est, sed quod interest: cæterum pacta, quam ex se non habent, vim eam accipere aut ex contractibus, quibus insunt aut adjiciuntur, aut ex rei traditione: unde nasci partim actiones, partim exceptiones, & retinam repetitionem.

Quæ vero pacta vim obligandi secundum leges habeant, ut pacta stipulata, & alia quædam, habere eam legum beneficio, quarum ea est efficacia, ut quod per se honestum est id efficere possint etiam necessarium.

3. Verum

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Ea pacta quæ non habent*] Pacta nuda quæ placiti sine fiteterunt, quæ neque traditione, neque stipulatione firmata sunt.

2. *Aliqua honestati*] Esse quædam, in quibus experiamur quid ex officio faciuri sint homines, nulla lege cogente.

Non quod injuste] Non quod in eo sit injuria legibus vindicanda, sed quod promissor non præstando quod promisit, se demonstret vanum, inconstantem, mendacem.

Si res integra non sit] Si cæptum est implesi promissum, si arrha, vel symbolum datum.

Quod interest] Ejus cui promissum fuerat, tem præstari.

Partim actiones] Ad exigendum aut petendum.

Partim exceptiones] Ad negandum.

Legum beneficio] Non natura.

Sapien-

3. Verum hæc ſententia, ita generaliter ut ab ipſo effertur accepta, conſiſtere non poteſt. Primum enim ſequitur inde inter reges & populos diverſos, pactorum, quamdiu mihi ex iis præſtitum eſt, vim eſſe nullam, præſertim iis in locis ubi nulla certa forma fœderum aut ſponſionum reperta eſt. Tum vero ratio nulla reperiri poteſt, cur leges, quæ quaſi pactum commune ſunt populi, atque hoc nomine vocantur ab Ariſtotele & Demoſthene, obligationem pactis poſſint addere, voluntas autem cujuſque, hoc omni modo agentis ut ſe obliget, idem non poſſit, præcipue ubi lex civilis impedimentum non affert. Adde quod, voluntate ſufficienter ſignificata, transferri rei dominium poteſt, ut ante diximus; quid ni ergo poſſit transferri & jus in perſonam, aut ad transferendum dominium (quod jus ipſo dominio minus eſt) aut ad aliquid agendum, quippe cum in actiones noſtras par jus habeamus atque in res noſtras? *Rhet. 1, xv.* *L. 2. D. de legibus.*

4. Accedit his * ſapientum conſenſus: nam quomodo dicitur à Juriſconſultis, nihil eſſe tam naturale, quam voluntatem domini volentis rem ſuam in alium transferre ratam haberi; eodem modo dicitur, a nihil eſſe tam congruum fidei humanæ, quam ea quæ inter eos placuerunt ſervare. Sic edictum de pecunia conſtituta, ubi nulla in conſtituente debendi cauſa præceſſerat præter conſenſum, favere dicitur naturali æquitati. Paulus quoque Juriſconſultus eum ait natura debere quem jure gentium dare oportet, cujus fidem ſecuti ſumus: quo in loco primum vox, oportet, neceſſitatem quandam moralem ſignificat: neque vero admittendum eſt, quod ait Connanus, hîdem ſecutos nos cenſeri, ubi res integra eſſe deſiit: agebat enim eo loco

* *Per traditionem. Inſt. de rer. divis.*

a *L. 1. D. de pactis.*

L. 1. D. de pecun. conſt.

L. Cum ampliſſ. D. de reg. juris.

GROTII NOTÆ.

Sapientum conſenſus] Ita ut & ſilentium in re moram non ferente vim ſponſionis habere velint Hebræi. Baba Kama cap. x, §. 4.

GRONOVII NOTÆ.

1. *Ubi nulla certa*] Sicuti remanet puſilla ſimplicitas & verbis nudis & formulis, non conceptis & certis formulis tranſigitur.

Quaſi pactum commune] Ob quam rationem Lycurgus leges ſuas Πάκτας id eſt *pacta*, vocavit.

Ut ante diximus] 2, 6, 1.

Jus in perſonam] Obligatio.

Ad transferendum dominium] Nam actio in perſonam eſt, qua intendimus aliquem dare, facere oportere.

Dominio minus] Quanto ſcilicet ſpes minor eſt re præſenti.

4. *Quæ inter eos*] Poteſt excuſari, ut τὰ ea ad intellectum referatur, quaſi dixiſſet, fidei hominum. Suſpicor tamen Ulpianum ſcripſiſſe, quam ea quæ inter quos placuerunt ſervari.

De pecunia conſtituta] Ubi quis id egit cum debitore, ut alio, ſed certo, die ac loco conſtituerit ſe ſoluturum. l. 4, & 5. D. de con. pec.

Cujus fidem ſecuti ſumus] Quicum contraximus, tanquam cum viro bono & fidem tueri ſolito.

Neceſſitatem moralem] Si non alia re, moribus domitaxat & inſtitutis aliquem obſtringi.

Res integra eſſe deſiit] Ubi jam aliquid agi ex illo ſimplici promiſſo incepit.

Condi-

loco Paulus de conditione indebiti; quæ ceſſat ſi ex qualicunque pacto ſolutum quid ſit, quia jam ante, re adhuc integra, naturæ ac gentium jure dari oportebat, etiamſi lex civilis ad præſcindendas litium occaſiones auxilium ſuum non præſtabat.

De off. l. 1. M. autem Tullius in Officiis tantam promiſſis vim tribuit, ut fundamentum juſtitiæ fidem appellet, quam & juſtitiæ ſororem dixit Horatius, & Platonici ſæpe juſtitiam vocant ἀλήθειαν, quod fidelitatem tranſtulit Apulejus: ac Simonides juſtitiam definiebat, non modo acceptum reddere, ſed & verum dicere.

Ap. de Platone. Plato 1. de repub.

5. Sed ut bene res intelligatur, diſtinguendi ſunt diligenter tres gradus loquendi de rebus futuris quæ noſtræ ſunt poteſtatis, aut fore putantur.

II. Primus gradus eſt aſſertio explicans de futuro animum qui nunc eſt: & ad hanc, ut vitio careat, requiritur veritas cognitionis pro tempore præſenti, non autem ut in ea cogitatione perſeveretur. Habet enim animus humanus non tantum naturalem potentiam mutandi conſilium, ſed & jus. Quod ſi in mutatione ſententiæ vitium ſit aliquod, aut accedit, id non eſt intrinſecum mutationi, ſed ex materia, puta quia prior ſententia erat melior.

III. Secundus gradus eſt, cum voluntas ſe ipſam pro futuro tempore determinat, cum ſigno ſufficiente ad indicandam perſeverandi neceſſitatem. Et hæc pollicitatio dici poteſt, quæ ſepoſita lege civili obligat quidem, aut abſolute aut ſub conditione, ſed jus proprium alteri non dat. Multis enim caſibus evenit ut obligatio ſit in nobis, & nullum jus in alio; ſicut in debito miſericordiæ & gratiæ reponendæ apparet, quibus ſimile eſt hoc debitum conſtantiæ ſive fidelitatis. Itaque ex tali pollicita-

Conditione indebiti] Repetitione ejus, quod quum non deberetur, per errorem ſolutum eſt.

Qualicunque pacto] Quamvis nudo & ſine ſtipulatione

Re adhuc integra] Nondum numerata pecunia.

Lex civilis] Quæ aliquid amplius requirebat quam pactum nudum.

Præſcindendas] Recidendas dicere voluit, 2 Obſerv. 22.

Non præſtabat] Non juvabat eum, qui accepit, ad ultro petendum.

1. *Rebus futuris*] Nam in his fit promiſſum.

II. *Aſſertio explicans*] Dictum, quo indices, quid cum maxime facere cogites; non tamen aſſeveres te nullo modo aliud facere velle.

Veritas cognitionis] Simplex animi & oris conſenſus.

In mutatione ſententiæ] Si quis peccat mutando tale propoſitum, non peccat, quia jus mutandi non habuit, ſed quia cum utrumque & ſervandi & mutandi jus haberet, pejus elegit, in opere, non in actione.

III. *Voluntas ſeipſam*] Cum quis affirmat ſefe ita & non aliter facturum.

Hæc pollicitatio] Infra num. 14.

Sepoſita lege civili] Nam per hanc non obligat.

Deum

licitatione res pollicitantis retineri, aut is ipse qui pollicitus est ad impellendam fidem cogi jure naturæ non poterit.

IV. 1. Tertius gradus est, ubi ad determinationem talem accedit signum volendi jus proprium alteri conferre: quæ perfecta promissio est, similem habens effectum qualem alienatio dominii. Est enim aut via ad alienationem rei, aut alienatio particulæ cujusdam nostræ libertatis. Illuc pertinent promissa dandi, huc promissa faciendi. Ejus quod dicimus insigne nobis argumentum præbent divina oracula, quæ nos docent * Deum ipsum, qui nulla constituta lege obstringi potest, contra naturam suam facturum nisi promissa præstaret. Nehem. IX, 8. Hebr. VI, 18; & X, 23. I Cor. I, 19; X, 13. I Thess. V, 24. II Thess. III, 3. II Tim. II, 13. Unde sequitur, ut promissa putentur venire ex natura immutabilis justitiæ, quæ Deo & omnibus his qui ratione utuntur, suo modo communis est. Accedit judicium Salomonis: *Fili mi, si quid spopondisti alteri, defixisti externo volas tuas, illaqueatus es verbis oris tui: captus es enunciationibus oris tui.* Et hinc Hebræis promissio vocatur אסרה *vinculum*, & * voto comparatur, Num. XXX. 4, 5, 6. Similis origo vocis ὑποσχέσεως notata Eustathio ad secundum Iliados: ἁλίσκει γάρ πως καὶ κατέχει τὸν ὑποσχόμενον ὁ τῶν ἐπαγγελίαν δεξάμενος: * *capit ac vincit quodammodo promissorem is cui fit promissio.* Quem sensum non male secundo Metamorphoseon expressit Ovidius, ubi promissor ei cui promiserat ait: *Vox mea facta tua est.* Prov. V. 2.

2. His cognitis non difficulter respondebimus ad Connani argumenta. Nam Jurisconsultorum dicta de pactis nudis respiciunt * id quod Romanis legibus erat introductum, quæ deli-

GROTII NOTÆ.

Deum ipsum] Ita Baldus in L. 1, D. de pactis.

Voto comparatur] *Quasi paciscuntur cum Deo homines oblatione votorum.* Schol. Horatii.

Capit ac vincit] Inde vincula fidei dicta. Donatus ad Eunuchum.

Id quod Romanis legibus erat introductum] Caute Paulus Sententiarum lib. II, tit. XIV. *Si pactum nudum de præstando usura interpositum est, nullius est momenti; ex nudo enim pacto inter cives Romanos actio non nascitur.*

GRONOVII NOTÆ.

IV. 1. *Ad determinationem*] Ubi non dicitur tantum, aut intra verba sistitur, sed incipitur actus aliquis præstandi; etsi totum non impleatur. Ubi non effamur modo quid agere statuerimus, sed etiam initium sit agendi, data quasi arrha & pignore irrevocabilis propositi.

Via] Præparatio, prærogativa, ut veteres loquebantur. * Observ. I.

Immutabilis justitiæ] Juris naturalis immutabilis I, 1, 10. cujus exemplar excellens, perfectum, constans atque æternum in Deo & ipse Deus est, Deique beneficio in hominibus, quod satis sit pro captu & modulo illorum.

Suo modo] Deo excellenter & perpetuo ac sine varietate; hominibus pro captu ipsorum.

Defixisti externo] Manum tuam vinctam alieno tradidisti.

Vox mea] At ibi sol ad Phaëtontem V. Fa. *temeraria*, dixit, *Vox mea*

deliberati animi signum certum constituerunt stipulationem. Neque negamus similes esse in aliis populis leges. *Quæ lex ad id præstandum non quod alicui promisimus obligat?* ait Seneca de V. de Benef. c. 10. lege humana & * promisso non solenniter facto loquens.

3. Possunt autem naturaliter deliberati animi alia esse signa præter stipulationem, aut si quid ei simile ad actionem pariendam lex civilis postulat. Quod autem sit animo non deliberato, id nos quoque ad vim obligandi non credimus pertinere, quod & Theophrastus libro de legibus notaverat, imo & quod deliberato sit, sed non eo animo ut jus proprium concedat alteri, ex eo negamus jus exigendi cuiquam naturaliter dari, quanquam non solam hinc honestatem, sed & necessitatem quandam moralem nasci agnoscimus. De eo autem quod ex Cicerone adducitur agemus infra, ubi de interpretatione pactorum sermo erit. Sed quæ ad perfectæ promissionis vim requirantur videamus.

V. 1. Primum requiritur usus rationis: ideo & furiosi, & amentis, & infantis nulla est promissio. Aliud censendum de minoribus, hi enim etsi non satis firmum judicium habere credantur, ut & fœminæ, id tamen nec perpetuum est, nec per se sufficit ad actus vim elidendam.

2. Quando autem puer ratione uti incipiat non potest certo definiri: sed ex quotidianis actibus, aut etiam ex eo quod communiter in quaque regione accidit, desumendum est. Itaque apud Hebræos valebat promissio quam fecisset adolescens qui annum implesset decimum tertium: puella quæ duodecimum. Alibi leges civiles, justa ratione motæ, quasdam promissiones pupillorum ac minorum irritas pronuntiant, non apud Romanos tantum, sed & apud Græcos, ut notatum Dioni Chrysostomo oratione LXXV: adversus quasdam restitutionis beneficium introducunt: sed hi effectus sunt proprii legis civilis, ac proinde cum jure naturæ ac gentium nihil habent commune; nisi quod quibus locis obtinent, ibi eas servari etiam naturale est.

Quare

mea fallax tuâ est; ubi τῇ tuæ referendi casu, non nominativo, ut accipit Grotius.

GROTII NOTÆ.

De promisso non solemniter facto loquens] Id est, non sponso. Sic epistola XIX distinguit: *Jam non promittunt de te, sed spondent.* Stipulatus & sponsio, verborum solennitas dicitur Paulo lib. V Sententiarum, & Cajo titulo de obligationibus quæ ex consensu fiunt.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Deliberati animi*] Noluerunt eum putari decrevisse aut deliberato agere, qui rem non deduxisset in stipulationem.

3. *Animo non deliberato*] Non cum certa & demonstrata destinatione in proposito perseverandi.

V. 1. *Minoribus*] XXV. annis.

Nec perpetuum est] Quia interdum sapiunt ante annos.

2. *Restitutionem*] In integrum, quæ redintegrandæ rei vel cautæ actio est. Si

Quare etiamsi peregrinus cum cive paciscatur, tenebitur illis legibus: quia qui in loco aliquo contrahit, tanquam subditus temporarius legibus loci subjicitur.

3. Plane aliud erit si in mari pactio fiat, aut in vacua insula, aut per litteras inter absentes. Talia enim pacta jure solo naturæ reguntur, ut & pacta eorum qui summam habent potestatem, qua tales sunt: nam in his quæ privatim agunt locum habent leges etiam quæ irritum actum faciunt, ubi id in favorem ipsum fit, non in pœnam.

VI. 1. De pacto errantis perplexa satis tractatio est; nam distingui solet inter errorem circa substantiam rei & qui non sit circa substantiam: an dolus causam dederit contractui an non: fuerintne aliter quicum actum est doli particeps: sitne actus stricti juris an bonæ fidei. Nam pro harum rerum varietate alios actus irritos pronuntiant scriptores, alios validos quidem, sed ut arbitrio ejus qui læsus est rescindi possint, aut reformari. Sed harum distinctionum pleræque veniunt ex jure Romano, tum civili vetere, tum prætorio: quædam etiam non satis veræ aut accuratæ sunt. *Antonin. p. 2. tit. 1. c. 17. §. 6. Dd. ad l. contractus. de reg. jur. Covar. de contractibus. q. 57. Medina c. de rest. qu. 55.*

2. At viam nobis reperiendæ naturali veritati pandit quod de legum vi atque efficacia omnium ferme consensu receptum est, ut * si lex fundetur in præsumptione aliqua facti, quod factum revera ita se non habeat, tunc ea lex non obliget, quia veritate facti deficiente, deficit totum legis fundamentum. Quando autem lex in tali præsumptione sit fundata, ex legis materia, verbis, & circumstantiis colligendum. Similiter ergo dice- *Felin. c. 1. de constit. n. 40. Bald. in l. Cum quis C. de jur. & facti ignor. Covar. in c. possessor. de reg. jur. in 6. p. 2. §. 6. n. 8. Navar. c. 12. n. 13.*

Grotii Notæ.

Si lex fundetur in præsumptione aliqua falsi] Exemplum vide in l. mancipes, C. de servis fugitivis apud Gallum lib. 1, obs. 11, num. 7. apud Molinæum ad consuet. Paris. tit. 1, §. 13, Gl. 3.

Gronovii Notæ.

Illa legibus] Quibus civis, quæque in ea civitate valent.

2. *Qua tales sunt*] Ipsam summam potestatem in se si consideres.

Privatim agunt] Tanquam privati, emendo, vendendo, locando, conducendo, stipulando, spondendo &c.

Irritum actum faciunt] Contractum rescindunt, si hoc ad honorem eorum & conditionem meliorem faciendam pertineat, non pro pœna sit aut ignominia.

VI. 1. *An dolus*] An qui deceptus promisit, videatur promissurus non fuisse, nisi deceptus esset.

Quicum actum est] An cui dolose promissum est, & ipse dolo egerit, ut Tarpeja.

Stricti juris] Præcise servandum, quod dictum scriptumve est.

Bonæ fidei] Locum habet æquitas & benigna interpretatio.

Civili vetere] Ex XII. tabulis & aliis legibus.

Prætorio] Ex eo quod in illis Prætores annui per edicta sua emendarunt.

2. *Præsumptione aliqua falsi*] Legis causa sit fingi aliquid factum, quod revera factum non est.

In tali præsumptione sit fundata] Ejusmodi causam habeat.

dicemus, * si promissio fundata sit in præsumptione quadam facti quod non ita se habeat, naturaliter nullam ejus esse vim: quia omnino promissor non consensit in promissum, nisi sub quadam conditione quæ reipsa non extitit: quo referenda est illa quæstio apud Ciceronem de Oratore primo, de eo qui filium suum mortuum falso credens alium instituerat hæredem.

3. Quod si promissor negligens fuit in re exploranda, aut in sensu suo exprimendo, & damnum inde alter passus sit, tenebitur id resarcire promissor, non ex vi promissionis, sed ex damno per culpam dato, de quo capite infra agemus. Si vero adfuerit quidem error, sed in quo fundata non fuerit promissio, ratus erit actus, utpote non deficiente vero consensu: sed hoc quoque casu si is cui promittitur dolo errori causam dederit; quicquid ex eo errore damni promissor fecit resarcire tenebitur, ex alio illo obligationis capite. Si pro parte fundata erit error promissio, valebit pro reliqua parte.

VII. 1. De eo quod metu fit non minus implicita tractatio est; nam & hic distingui solet inter metum gravem absolute, vel ratione habita personæ metuentis, & levem; illatum juste & injuste; ab eo qui promittitur, vel ab alio; item inter actus liberales & onerosos: & pro his diversitatibus alii actus dicuntur irriti, alii ad arbitrium promittentis revocabiles, alii in integrum restituendi; non sine magna sententiarum varietate circa hæc singula.

2. Ego omnino illorum accedo sententiæ, qui existimant, sepositâ lege civili, quæ obligationem potest tollere aut minuere, eum qui metu promisit aliquid obligari: quia consensus hic adfuit, nec conditionalis, ut modo in errante dicebamus, sed absolutus. Nam ut recte ab Aristotele traditum est, qui naufragii metu res suas jactat, vellet res servare, sub conditione si naufragium non immineret, at absolute vult res perdere, spectata scilicet temporis ac loci circumstantia. *Eth. Nic. III.*

Sed

GROTII NOTÆ.

Si promissio fundata sit in præsumptione quadam facti quod non ita se habeat] Seneca de Beneficiis IV, c. XXXVI. Demens est qui fidem præstat errori.

GRONOVII NOTÆ.

1. *In quo fundata*] Qui non dedecit causam promissioni, valebit promissum.

Dolo errori] Arte aliqua interposita effecerit, ut promissor erraret.

VII. 1. *Gravem absolute*] Qui quemvis alium constantem virum perterrere possit.

Metuentis] Qui etsi aliis, non ei tamen personæ, cui factus est tolerabilis.

Actus liberales] Ubi promittitur per metum, quod possis facere salvo statu & existimatione.

Onerosos] Quibus gravatur res familiaris aut fama.

Irriti] Ab initio nulli.

Revocabiles] Per illum qui promisit, mutabiles.

In integrum] Officio judicis rescindendi.

2. *Res suas jactat*] Navis levandæ causa in mare abjicit.

Sed illud simul verissimum censeo, si is cui promittitur metum intulerit non justum, sed injustum, quamvis levem, atque inde secuta sit promissio, eum teneri ad liberandum promissorem si promissor velit; non quod inefficax fuerit promissio, sed ob damnum injuria datum; quod quam habeat exceptionem ex jure gentium, * infra suo loco explicabitur.

Sylv. verb. metus, q. 8.

Sylv. verb. restitutio 2, dicto 7, Navar. c. 17. n. 15. & c. 22. n. 51, ¶. 7. Covar. ad reg. peccatum. q. 2. ¶. 3. n. 7. L. item si cum exceptione, § in hac actione, D. quod metus causa.

3. Quod vero quidam actus rescinduntur * ob metum ab alio incussum quam quicum actum est, ex lege est civili, quæ sæpe etiam actus libere factos ob judicii infirmitatem, aut irritos facit aut revocabiles. Quæ autem de legum civilium vi atque efficacia supra diximus, eadem hic volumus haberi repetita. At quæ ad promissiones firmandas vis sit jurisjurandi, infra videbimus.

VIII. 1. Materiam promissi quod attinet, eam oporret esse, aut esse posse in jure promittentis, ut promissum sit efficax. Quare primum non valent promissa facti per se illiciti: quia ad illa nemo jus habet, nec potest habere. At promissio, ut supra diximus, vim accipit ex jure promittentis, nec ultra extenditur. Agesilaus de promisso interpellatus respondit: *καὶ δῆτα, εἰ δ' ἐστὶ δίκαιον, εἰ δὲ μὴ, ἔλεξα μὲν, ὡμολόγησα δ' οὐ*: *Bene, si justum est: si minus, dixi tantum, non & promisi.*

2. Quod si res nunc non sit in potestate promittentis, sed esse aliquando possit, erit in pendenti efficacia; quia tum promissio facta censeri debet, sub conditione si res in potestatem venerit. Quod si conditio, qua res in potestatem promissoris venire possit, ipsa quoque sit potestativa, tenebitur promissor facere quidquid moraliter æquum est ut ea impleatur.

3. Sed in hoc quoque genere lex civilis utilitatis causa multa irrita solet facere, quæ naturaliter obligarent; ut promissum futuri matrimonii factum ab eo cave qui conjugem nunc habeat,

GROTII NOTÆ.

Infra suo loco explicabitur] Hoc libro tit. XVII, §. 19, & libro III, c. XIX, §. 1.

Ob metum ab alio incussum] Seneca naturam secutus libro IV controversiarum controversia XXVI: *Ita rescinduntur quæ per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à pacifiente adhibita est. Nihil enim, inquit, mea, an tu cogaris si non à me cogeris. Meam culpam oportet esse ut mea pœna sit*; confer quæ infra libro III, c. XIX, §. 4.

GRONOVII NOTÆ.

Quod inefficax] Quasi naturaliter obligatus non sit, sed quia metum inferens injuria damnum dedit, & pro eo satisfactionem debet.

Ob damnum injuria datum] 2, 17, 17.

3. *Ob judicii infirmitatem*] Ut in filiisfamilias SC. Macedoniano, in mulieribus Velleiano.

Legum civilium] Quæ scilicet plerumque fundantur in præsumptione facti.

VIII. 1. *In jure*] In potestate.

2. *Erit in pendenti*] In suspenso habebitur, proferetur effectus.

Sit potestativa] Ejus generis, ut promissor eam præstare aut accelerare possit.

Moraliter] Arbitratu boni viri.

habeat, & non pauca quæ à minoribus, aut filiis familiarum fiunt.

IX. Quæri hic solet, an promissio facta ob causam naturaliter vitiosam ipsâ naturâ valeat, ut si quid promittatur homicidii perpetrandi causâ. Hic ipsam promissionem vitiosam esse satis apparet: in hoc enim adhibetur; ut alter impellatur ad malum facinus. Sed non quicquid vitiose fit effectu juris caret, quod in prodiga donatione apparet. Hoc interest, quod donatione facta jam cessat vitiositas: nam sine vitio res relinquitur apud donatarium. At in promissis ob causam vitiosam manet vitium, quamdiu non perpetratum est crimen: tamdiu enim impletio ipsa promissi, ut mali illex, labem in se habet, quæ cessare incipit peracto crimine. Unde sequitur usque ad id tempus promissionis talis efficaciam esse in pendenti, ut modo dicebamus in promissa re quæ juris nostri non est. crimine vero perpetrato, jam obligationis vim exseri, quæ ab initio non intrinsecus defuit, sed ab accedente vitio fuit impedita. Et hujus rei exemplum afferri potest in Juda Jacobi filio, qui Thamari, quam meretricem putabat, promissam mercedem, * tanquam debitam, persolvit. Quod si injustitia promissarii causam promissioni dederit, aut inæqualitas sit in contractu, hæc quomodo sint refarcienda alia est quæstio, * de qua mox videbimus.

Cajet. 2. 2. q. 32. art. 7. *Genesis* XXXV. 12.

X. Quod vero promittitur ob causam ante debitam, non eo minus debetur, si jus naturale spectemus, secundum ea quæ de rei alienæ acceptatione supra diximus: nam & sine ulla causâ promissum naturaliter deberetur. Sed hic quoque damnum per extorsionem datum, aut inæqualitas in contractu reparanda venient, secundum tradendas inferius leges.

XI. Modum promittendi quod attinet, is, ut de dominii translatione diximus, requirit actum externum, id est signum sufficiens voluntatis, quale interdum esse potest nutus, frequentius autem vox aut literæ.

XII. Sed & per hominem alterum obligamur, si constet de volun-

GROTII NOTÆ.

Tanquam debitam] Natura scilicet, secundum cujus legem tunc vivebatur. Aliter ex jure civili judicavit. C. Aquilius teste Valerio Maximo, lib. VIII. c. II. n. 2.

De quæ mox videbimus] Cap. XII. §. 9, 10, 11.

GRONOVII NOTÆ.

IX. *Effectu juris caret*] Irritum est per se, & antequam rescindatur à judice, invalidum.

Donatione facta] A prodigo.

Injustitia promissarii] Qui publicum & tralaticium jus sine pactione mercedis non impertiebat. Sueton. Octavio cap. 1.

Inæqualitas sit in contractu] Nulla proportio inter promissum & rem promisso quæsitam.

X. *Supra diximus*] Cap. præced. num. 11, & 12.

voluntate nostra qua illum elegerimus, * ut instrumentum nostrum ad hoc speciatim, aut sub generali notione. Et in generali præpositione accidere potest ut nos obliget qui præpositus est, agendo contra voluntatem nostram sibi soli significatam: quia hi distincti sunt actus volendi. unus quo nos obligamus ratum habituros quicquid ille in tali negotiorum genere fecerit; alter, quo illum nobis obligamus ut non agat nisi ex præscripto, sibi non aliis cognito. Quod notandum est * ad ea quæ Legati promittunt pro Regibus ex vi instrumenti procuratorii, excedendo arcana mandata.

XIII. Atque hinc etiam intelligi potest exercitoriam & institoriam, quæ non tam actiones sunt quam qualitates actionum, ipso naturali jure niti. Adjiciendum hic est male Romanis legibus introductum, ut ex facto magistri exercitores in solidum singuli tenerentur. Nam hoc nec naturali æquitati convenit, quæ satis habet si pro suis singuli partibus conveniantur, nec publice utile est; absterrentur enim homines ab exercendis navibus, si metuant ne ex facto magistri quasi in infinitum teneantur. Atque adeo apud Hollandos, ubi mercatura pridem maxime viguit, & nunc & olim lex illa Romana observata non est: imo contra, constitutum, ne exercitoria etiam universi amplius teneantur quam ad æstimationem navis, & eorum quæ in navi sunt. *L. qui absenti, D. de acq. poss. Gomez. tom. 11, c. 9. n. 1.*

XIV. Ut autem promissio jus transferat, * acceptatio hic non minus quam in dominii translatione requiritur, ita tamen ut

GROTII NOTÆ.

Ut instrumentum nostrum] Servius ad illud Æneidos IX. *Hospitio enim jungeret absens: per internuntios* ait, vide quæ supra ad caput VI, §. 2.

Ad ea quæ legati promittunt pro regibus ex vi instrumenti procuratorii excedendo arcana mandata] Vide exemplum apud Marianam XXVII, 18. Aliud apud Guicciardinum Tom. 1.

Acceptatio hic non minus quam in dominii translatione requiritur] Tertullianus, ut Jurisperitus, libro de jejuniis: *Vocum cum a Deo acceptatum est, legem in posterum facit.*

GRONOVII NOTÆ.

XII. *In generali præpositione*] Si cui dederimus mandatum generale quod ad notitiam publicam pervenire patimur.

Voluntatem nostram sibi soli] Vel verbis vel scripto arcano, quibus derogamus mandato generali.

Distincti sunt actus] Duæ diversæ ac discordes significationes voluntatis.

XIII. *Exercitoriam*] Qua in solidum tenetur exercitor navis ex contractu magistri quem navi præposuit, quemque magister navi imposuit §. 2. Instit. Quod cum eo qui in aliena.

Institoriam] Quæ in contractu ejus qui præpositus est tabernæ aut mensæ aliive negotio, datur adversus præponentem in solidum.

Non tam actiones sunt] Actionum species distinctæ à conditione, quæ datur in dominum: Quod judicium ejus cum servo contractum est, quam hujus ad certa genera servorum accommodatio.

Exercitores in solidum] L. 1. §. 20. D. de exercitoria.

XIV. *Acceptatio*] Consensus ejus cui promittitur.

ut hic quoque præcedens rogatio durare intelligatur, ac vim habere acceptationis. Nec obſtat quod de pollicitationibus factis civitati jure civili eſt proditum: quæ ratio quoſdam induxit ut jure naturæ ſolum promittentis ærum ſufficere judicarent: nam lex Romana non hoc dicit, ante acceptationem pollicitationis plenam eſſe vim, ſed revocari vetat, * ut acceptari ſemper poſſit: qui effectus non eſt naturalis, ſed mere legitimus, cui non diſſimile eſt quod pro infantibus & amentibus jus gentium introduxit; nam pro his, ut poſſidendi res quæ poſſeſſione quæruntur, ita & acceptandi animus jus ſupplet.

Molina diſput. 261.

Vide hoc libro cap. 11. III. §. 6. & 17. §. 10.

XV. Illud etiam quæri ſolet, an ſatis ſit acceptationem fieri, an vero etiam innoteſcere debeat promiſſori, antequam promiſſio plenum effectum conſequatur. Et certum eſt utroque modo fieri poſſe promiſſionem: aut hoc modo, Volo ut valeat ſi acceptetur; aut hoc modo, Volo ut valeat ſi acceptatum intelexero. Et in his quidem quæ ad mutuam pertinent obligationem poſterior ſenſus præſumitur: in promiſſis vero mere liberalibus potius eſt ut prior ſenſus credatur adfuiſſe, niſi aliud appareat.

L. Multum refert. C. ſi quis alteri vel ſibi. L. ſi pater. D. de manumiſſ. vindicta. L. Neratius. D. de reg. juris. L. Mandatum. D. Mandati. Clarus libro IV. §. donatio, q. 12.

XVI. Sequitur hinc, ante acceptationem, quippe jure nondum tranſlato, revocari promiſſum poſſe ſine injuſtitia, imo & ſine inconſtantia, ſi revera eo animo factum ſit ut ab acceptatione demum valere incipiat. Revocari etiam poſſe mortuo ante acceptationem eo cui promiſſum erat, quia videtur acceptatio in arbitrium ipſius collata, non hæredum. Aliud enim eſt velle dari huic jus ad hæredes tranſiturum, * aliud velle dare hæredibus: multum enim refert in quem beneficium conferatur. Et hoc eſt quod Neratius reſpondit, non videri ſibi Principem

GROTII NOTÆ.

Ut acceptari ſemper poſſit] Vide ſimilem legem Wiſigotthorum l. v, tit. 11. c. 6.

Aliud eſt velle dare hæredibus] Ideo ad vitandum ambiguum dici ſolebat: *Illi liberiſque ejus.* Servius ad IX Æneidos. Vide & legem Wiſigotthorum v, tit. 11, c. 6.

GRONOVII NOTÆ.

Hic quoque] Quemadmodum in dominii tranſlatione 2, 6, 2.

Præcedens rogatio] Si quis poſt promiſſum non quidem id ſibi placere declaraverit, ſed rogaverit antea ut promitteretur.

De pollicitationibus] Pollicitatio eſt offerentis ſolius promiſſum l. 3. D. de Pollicit.

Ut acceptari] Ut ea rata ſit & debeantur pollicita ex nuda promiſſione; quemadmodum vota quæ Deo fiunt, & quum ludi, munera, epulum, nummi per centurias Romæ pronuntiarentur.

Mere legitimus] Jure civili introductus.

Animum jus ſupplet] Cum ipſi fateri animum non poſſint, jus conſtituit eum eſſe, quem obtinebunt in quorum tutela vel curatione ſunt.

XV. *Ad mutuam pertinent*] Ubi pro promiſſo aliquid ille, cui promittitur, præſtare viciſſim debet.

Mere liberalibus] Pro quibus nihil præſtatur.

XVI. *Sine inconſtantia*] Crimine levitatis.

Mortuo

cipem quod ei quem vivere existimabat concessisset, defuncto concessisse.

XVII. 1. Poterit etiam revocari mortuo eo qui lectus erat voluntatis internuncius; quia in illius verbis posita fuerat obligatio. Aliud in tabellario, qui non est instrumentum obligationis, sed perlator instrumenti obligatorii. Itaque literæ consensus indices per quemvis perferri poterunt. Distinguendum quoque inter ministrum qui electus est ut promissionem significet, & inter eum qui electus est ut ipse promittat. Priore casu revocatio vim suam habebit, etiamsi ministro non innotuerit: altero vero irrita erit revocatio; quia jus promittendi ab ipsius voluntate pendebat, quæ voluntas necdum cognita revocatione omni culpa vacabat. Sic etiam priore casu * mortuo donatore poterit acceptari donatio, ut perfecta ab una parte, quamquam revocabiliter: quod apertius in legatis conspicere est. altero casu non poterit, quia non facta est, sed mandata fieri. *L. Si mandassim. D. Mandati.* *L. Nec amittit. C. de don.*

2. In dubio autem mandantis voluntas fuisse censetur ut impleatur mandatum, nisi magna mutatio inciderit, qualis est mors mandantis. Possunt tamen suppetere conjecturæ quæ aliud judicandum suadeant, quæ facile admittendæ sunt, ut substitat quod pia causa dari mandatum est. Ac simili modo definiri potest agitata olim controversia, an in hæredem mandati detur actio, qua de re aliud M. Drusum Prætorem, aliud Sextum Julium edixisse refert scriptor ad Herennium lib. 11. *Covar. in var. c. 14. n. 16. L. si pater. D. de mandat. vind.*

XVIII. 1. Solent & controversiæ incidere de acceptatione pro altero facta: in quibus distinguendum est inter promissionem mihi factam de re danda alteri, & inter promissionem in

GROTII NOTÆ.

Mortuo donatore potest acceptari donatio] Vide Librum de Tenuris Angliæ, c. 7.

GRONOVII NOTÆ.

Defuncto concessisse] Ut ab hæredibus peti possit.

XVII. 1. *Qui lectus erat voluntatis*] Is cui mandaveram, ut meo nomine suis verbis promitteret.

Ut promissionem significet] Qui tantum ut nuntius agit.

Ut ipse promittat] Qui agit ut procurator.

Etiamsi ministro] Etiam non monito ministro, ne significet, quia jus omne retinuit sibi.

Ab ipsius] Procuratoris vel ministri.

Omni culpa vacabat] Et propterea habet effectum juris, teneturque promissor ratam eam habere.

Ab una parte] Donantis.

Legatis] Quorum testamento facto donationem mortis causa perfecisse videtur testator, sed ea revocare potest, quamdiu vivit.

Mandata fieri] Et sic abiit è potestate mandantis.

2. *Mors mandantis*] Priusquam perficeretur mandatum.

Pia causa] Ecclesiis, scholis, nosocomiis, pauperibus.

An in hæredem] An hæres præstare teneatur, quod mandavit defunctus.

Edixisse] In edicto anno promulgatio.

XVIII. 1. *Mihi factam de re*] Ut si dixerit promissor, Promitto tibi me illi daturum.

in ipſius nomen collatam cui res danda eſt. Si mihi facta eſt promiſſio, omiſſa inſpectione an mea privatim interſit, quam introduxit jus Romanum, naturaliter videtur mihi acceptando jus dari efficiendi ut ad alterum jus perveniat, ſi & is acceptet; ita ut medio tempore à promiſſore promiſſio revocari non poſſit, ſed ego cui facta eſt promiſſio eam poſſim remittere. Nam is ſenſus juri naturæ non repugnat, & verbis talis promiſſionis maxime congruit; neque nihil mea intereſt ſi per me alter beneficium acquirat.

Conr. c. quæſtion. p. 2. §. 4. 13.

Alex. conſ. 2. c. 4. lib. 1. & ibi Car. Mol.

2. Quod ſi promiſſio in nomen ejus collata eſt cui danda res eſt, diſtinguendum eſt, an qui acceptat aut ſpeciale mandatum habeat acceptandi, aut ita generale ut talis acceptatio ei inclusa cenſeri debeat: an vero non habeat. Ubi mandatum tale anteceſſit, diſtinguendum ultra non puto, ſitne perſona ſui juris necne, quod Romanæ leges volunt, ſed plane ex tali acceptatione promiſſionem perfici: quia conſenſus poteſt & per miniſtrum interponi ac ſignificari. Velle enim cenſeor quod in alterius voluntate poſui, ſi & ille velit. Deficiente autem mandato, ſi alius cui promiſſio facta non eſt acceptet, volente promiſſore, tunc is erit effectus, ut promiſſori revocare promiſſionem non liceat antequam is quem ſpectat promiſſio eam ratam habuerit aut irritam: ſic tamen, ut medio illo tempore is qui acceptavit remittere promiſſum non poſſit, quia hic non adhibitus eſt ad jus aliquod accipiendum, ſed ad adſtringendam promiſſoris fidem in ſuſtentando beneficio: ita ut promiſſor ipſe ſi revocet faciat contra fidem, non contra jus proprium alicujus.

XIX. Ex ſuperioribus intelligi etiam poteſt, quid ſentiendum ſit de onere adjecto promiſſioni. id enim fieri poterit quamdiu promiſſio completa nondum eſt per acceptationem, nec fide interpoſitâ facta irrevocabilis. Onus autem in commodum

In ipſius nomen] Promitto illi per te datum iri.

An mea privatim] Ut ſi interſit acceptantis, obligetur promiſſor; ſin minus, non obligetur.

Medio tempore] Dum nondum ad alterum pervenit.

Eam poſſim remittere] Promiſſorem obligatione ſolvere.

Neque nihil mea intereſt] Nam & ego ponor in gratiam.

2. *Perſona ſui juris*] Nam qui non eſt ſui juris, per ſe non poteſt mandare, ſed ex auctoritate illius in cujus poteſtate eſt.

Cui promiſſio facta non eſt] Non enim dixit, Permitto tibi ut à me des, ſed Promitto illi te medio vel interventu me daturum.

Ratam habuerit aut] Ratam habuerit vel repudiaverit.

Remittere promiſſum] Promiſſori obligationis gratiam facere.

Ad jus aliquod accipiendum] Ut aliquid faciat ipſe, ſed ut faciendi ab alio teſtis & vas ſit.

Jus proprium alicujus] Ejus qui locutus eſt.

XIX. *De onere adjecto*] Si ita promiſero, ut ille cui promitto, faciat aliquid ſibi grave in commodum tertii.

Fieri] Onetis adjici.

dum tertii adjectum promissioni revocari poterit, quamdiu à tertio acceptatum non erit; quanquam non desunt tam in hac quam in aliis quæstionibus qui secus sentiant. Sed recte rem inspicienti facile elucet naturalis æquitas, ut multis probationibus non egeat.

L. perfecta. C. de donat. quæ sub modo. Barth. in l. Qui Roma. §. Flavius. de verborum oblig. Navarr. c. 22. num. 51. & 80. lib. III.

XX. Solet & illud disputari, quomodo convalescere possit promissio cui error causam dedit, si re cognita promissor stare velit promisso. Atque idem quæri potest de promissionibus, quibus lex civilis impedimentum injicit ex metu aut causa alia, si ista causa postea cessaverit. Nam ad hæc firmanda quidam solum actum internum requirunt, quem conjunctum cum priore actu externo sufficere putant ad pariendam obligationem. Alii, quibus id displicet, ideo quia actus externus non potest signum esse actus interni sequentis, requirunt novam verbis factam promissionem & acceptationem. Verior est media sententia, actum quidem externum requiri, sed non utique verbis factum, cum retentio rei promissæ ex parte ejus cui promissa est, & relictio ejus ex parte promittentis, aut simile aliquid, sufficere possint ad significandum consensum.

Sanc. l. 11. de matrim. disp. 32. n. 8.

XXI. Hoc quoque omittendum non est, ne jura civilia cum naturali jure confundantur, neque promissiones quæ causam expressam non habent naturaliter esse irritas, non magis quam rerum donationes.

Sanc. l. 11. de matrim. disp. 32. n. 8.

XXII. Neque eum qui factum alienum promisit ad id quod interest teneri, modo facere non omiserit quod ex sua parte ad id factum obtinendum facere poterat; nisi verba aut negotii natura obligationem inducant strictiorem. *Velut perso-soluta fide*, inquit Livius, * *quia per eum non stetisset quin præstaretur.*

Covar. c. quamvis. p. 2. §. 5. Lib. 11.

GROTII NOTÆ.

Quia per eum non stetisset quin præstaretur] Confer quæ infra lib. III, c. XX, §. 30.

GRONOVII NOTÆ.

XX. *Convalescere*] Rata & efficax fieri.

Cur error causam] i. Num. 6.

Quibus lex civilis] Quæ improbantur jure civili.

Solum actum internum] Destinationem animi.

Actu externo] Pronuntiatione verborum quibus promisit.

Actus externus] Qui scilicet antea ex errore factus est.

Actus interni] Animi volentis rem ratam esse, etiamsi per errorem facta sit.

XXI. *Quæ causam expressam*] Quibus non additur disertis verbis, cur fiant.

XXII. *Factum alienum promisit*] Si illud præstare nequeat.

CAPUT XII.

De Contractibus.

I. *Diviſio actuum humanorum qui alia hominibus utiles ſunt: ac primum in ſimplices ac mixtos.*
II. *Simplicium, in beneficos meros, aut cum mutua obligatione;*
III. *Et permutatorios: tum qui dirimunt;*
IV. *Tum qui communionem adferunt.*
V. *Mixtos eſſe principaliter,*
VI. *Aut per acceſſionem.*
VII. *Qui actuum contractus dicantur.*
VIII. *Æqualitatem in contractibus requiri; Primum, circa actum præcedaneos;*
IX. *Ad ſcientiam;*
X. *Ad libertatem volendi.*
XI. *Secundo, in ipſo actu, ſi ſit permutatorius.*
XII. *Tertio, in eo de quo agitur: quod explicatur.*
XIII. *Quæ æqualitas locum habeat in actibus mere aut partim beneficis.*
XIV. *Quomodo æſtimandum rei pretium in venditione, & ex quibus cauſis juſte creſcat aut minuatur.*
XV. *Quando naturaliter perfecta ſit venditio: & quando dominium tranſeat.*
XVI. *Monopolia quæ ſint contra jus naturæ aut diligendi legem.*
XVII. *Pecunia functionem quomodo recipiat.*
XVIII. *De conductionis mercede naturaliter nihil remittendum ob ſterilitatem & ſimiles caſus: & quid ſi conductore primo impedito uti, res alii locata ſit?*
XIX. *Juſta merces quomodo creſcat & minuatur.*
XX. *Quo jure vetita ſint uſuræ.*
XXI. *Quæ commoda uſuræ nomine non veniant.*
XXII. *Legum civilium quæ circa hanc rem vis ſit.*
XXIII. *Qualis æſtimatio faciendæ in contractu averſi periculi, ſive aſſecurationis.*
XXIV. *Qualis in ſocietate, ubi multæ ejus ſpecies explicantur.*
XXV. *De ſocietate navali.*
XXVI. *Jure gentium inæqualitatem in quam conſenſum eſt, quoad actus exteriores non attendi: & quæ ſenſu id naturale dicatur.*

I. ACtuum humanorum qui ad aliorum hominum utilitatem tendunt alii ſunt ſimplices, alii compoſiti.

II. *Sim-

GRONOVII NOTÆ.

I. *Compoſiti*] Quos numero 5 mixtos appellat.

*Sim-

II. * Simplices, alii benefici alii permutatorii. Benefici, aut meri, aut cum mutua quadam obligatione. Benefici meri, aut in præsens absolvuntur, aut in futurum prominent. In præsens absolvitur factum utile, de quo nihil loqui necesse est, quando utilitatem quidem parit, sed nullum juris effectum: idem donatio qua dominium transfertur, qua de re egimus supra cum de dominii acquisitionibus ageretur. In futurum prominent promissiones tum dandi tum faciendi, de quibus jamjam egimus. Benefici actus cum obligatione mutua sunt, qui aut de re disponunt sine alienatione, aut de facto ita ut aliquis effectus supersit. Talis est circa rem usus concessio, qui commodatio dicitur: in factis præstatio operæ sumptuosæ, aut obligatoriæ, quæ dicitur mandatum, cujus species est depositum, præstatio scilicet operæ in re custodienda. His autem actibus similes sunt actuum promissiones, nisi quod, ut diximus, hæ in futurum prominent: quod & de actibus jam explicandis intellectum volumus.

III. 1. Actus permutatorii aut dirimunt partes, aut communionem adferunt. Actus eos qui diremtorii sunt recte dividunt Jurisconsulti Romani in Do ut des, facio ut facias, facio ut des: de quibus videri potest Paulus Jurisconsultus in l. Naturalis: Digestis, Præscriptis verbis.

2. Sed Romani ab hac divisione eximunt quosdam contractus, quos ipsi nominatos vocant, non tam quod proprium habeant nomen (habet enim hoc & permutatio, quam à nominatorum numero excludunt) quam quod ob usum frequentiorem * vim quandam & naturam accepissent talem, quæ etiamsi

GROTII NOTÆ.

Simplices alii benefici, alii permutatorii] Aristoteles illa omnia δέσεως, hæc πράσεως nomine comprehendit.

Vim quandam & naturam accepissent talem] Vide Vasq. lib. controv. c. x. in fine.

GRONOVII NOTÆ.

II. *Benefici*] Gratuiti, in quibus nihil ex pacto redditur.

Permutatorii] In quibus ex pacto vicissim agitur, datur, & accipitur.

Factum utile] Officium vel gratia præsens.

Aut de re disponunt] Rei usum gratificantur aut operæ sedulitatem; sic tamen ut actiones inde oriantur. Res, commodatum. Opera vel in faciendo vel in custodiendo; illud mandatum, hoc depositum.

III. 1. *Aut dirimunt*] Aut quæ inter se sunt hominibus, æqualitate quadam separant, aut dissociata conjungunt.

Do ut des] Emptione, venditione: Do ut facias, & facio ut des, locatione conductione: Facio ut facias, mandato. Sed Do ut facias, omisit, quia id complectitur sub locatione conductione §. 1. Institut.

2. *Nominatos*] Quibus nominatim lex XII. tabb. actionem dedit. Innominati quorum mentionem Decemviri non habuere, sed quatenus alicui nominatorum similes sunt, per legis interpretationem JCti ex illis actionem concesserunt.

Permutatio] Nempe Do ut des. Vaud. 1. Quæst. Var. 25.

Si

ſi nihil eſſet dictum ſpecialiter ex ipſo nomine ſatis poſſet intelligi: unde etiam certæ de illis proditæ erant actionum formulæ, cum in cæteris contractibus minus frequentibus hoc tantum ineſſet, quod dictum erat, ac proinde non communis aliqua & uſitata, ſed accommodata ad ipſum factum daretur formula, quæ ideo præſcriptis verbis dicebatur. Ob eandem cauſam uſus frequentioris in conventionibus nominatis, ſi requiſita quædam adeſſent, ut in venditione * ſi de pretio convenisſet, etiam re integra, id eſt antequam à partium altera præſtitum eſſet aliquid, injungebatur implendi neceſſitas: cum in illis rarioribus re integra daretur pœnitendi libertas, id eſt impunitas, quia lex civilis vim coactricem ſubtrahebat illis conventionibus, ut ſola contrahentium fide ſtarent.

3. At jus naturæ ignorat hæc diſcrimina: neque vero qui innominati ab illis dicuntur contractus aut minus ſunt naturales aut minus antiqui. imo permutatio, quæ innominatis accenſetur, emtione & * ſimplicior eſt & antiquior. Et Euſtathius ad Iliados x, ubi de certamine publico agitur cui præmium conſtitutum eſt, quod apud Homerum eſt ἄεθλος, interpretatur ἀλλαγὴ κτημάτων; addens σωκάλαγμα γὰρ ἡ κοινὴ τοῦ τριαῦτα: nimi-

GRONOVII NOTÆ.

Si de pretio convenisſet] Apud Hebræos perfecta non cenſetur venditio, ante traditionem veram vel imaginariam.

Simplicior eſt & antiquior] Apparet id ex Homeri verſibus productis L. 1. D. de contrahenda emptione. Tacitus de Germanis: *Interiores ſimplicius & antiquius permutationem mercium exercent.* Servius ad Eclogam IV ad illud: *mutabunt merces, quia antiqui res rebus mutabant.* Et ad illud Georg. III: *Vellera mutentur, Inachi prætio temparentur. Nam apud majores omne negotiationis permutatione conſtabat, quod & Cajus Homerico confirmavit exemplo.* Plinius libro XXXIII, 2: *quantum felicitate avo eam res ipſa permutabantur inter ſe, ſicut & Trojanis temporibus fallit eum Homerus credi convenisſe.* Libro ſexto, cap. XXII, de Scribis: *Ulteriore ripa merces propoſitis juxta venalia ſolo ab hu ſi placeat permutatio.* Mela de iiſdem: *Sine interſint, genus plenum juſtitiæ ex commercio, quod rebus in ſolidendum relictis abſens paraſtat.* De iiſdem Ammianus libro XXIII: *Cum ad crementa ſilæ vel quælamalia ſicarium tranſierunt advenæ, nulla ſermonum vice, propoſitarum rerum pretia ſola oculis æſtimantur.* Mela de Sarmatis: *Vice rerum commercia exercent.* De Colchis vide Buſbequium epiſtola exoticarum III. de Lapponibus Olaum Magnum libro IV, c. 1.

GRONOVII NOTÆ.

Hoc tantum ineſſet] Ex iis id tantum peti poſſet, quod expreſſis verbis convenerat.

Præſcripta verba] Conditio incerti, quæ datur ex contractibus, qui non appellantur proprio nomine.

Pœnitendi libertas] Facultas recedendi ab eo, quod convenit, ſine damno.

3. *Antiquior*] Quippe ante ſignatam pecuniam ubique locorum recepta.

Κτημάτων] Recipio proprie μαθὼν ἄρνας, ut μαθὼν, ἀπὸ τοῦ μανθάνω, ἔνθεν.

Κτήσασθαι τινά τινος] Contra permutare.

Συνάλλαγμα] Nam & hi contractus ſunt.

Pœna-

nimirum facio ut des. Nos ergo naturam sequentes, contractus omnes diremtorios, nullo nominatorum aut innominatorum discrimine, ad tria quæ diximus genera revocabimus.

4. Dicemus proinde dari ut detur, statim quidem rem pro re, ut in ea quæ specialiter dicitur permutatio, antiquissimum haud dubie commercii genus: * pecuniam pro pecunia, quod collybum Græci vocant, mercatores hodie cambium: aut rem pro pecunia, ut in emptione ac venditione: aut usum rei pro re: aut usum rei pro usu rei: aut usum rei pro pecunia; quod postremum locatio conductio dicitur. Usus autem nomine hic intelligimus tum nudum usum, tum eum qui cum fructu conjunctus est, sive is sit temporarius, sive personalis, sive hæreditarius, sive alio quovis modo circumscriptus, ut apud Hebræos is qui durabat ad annum Jubilæum. Datur vero, ut interposito tempore tantundem & genere idem detur, in mutuo, quod locum habet in his quæ pondere, numero, mensura constant, tam rebus aliis, quam pecunia.

Aristotel. v. Eth. 8. 1. Pol. 9. D. de contrahen. emt. l. 1.

5. Facti cum facto permutatio innumeras habere potest species pro factorum diversitate. At facio ut des, aut rem, aut pecuniam; atque id quoque in factis quotidianæ utilitatis locatio conductio dicitur; in facto præstandæ indemnitatis circa casus fortuitos aversio periculi, vulgo assecuratio, qui contractus olim vix cognitus nunc est inter receptissimos; aut ut des rem, aut usum rei.

IV. Actus autem communicatorii aut facta communicant aut res, aut hinc res inde facta ad utilitatem communem, quæ omnia veniunt societatis nomine: in quo genere comprehenditur & bellica societas, qualis illa apud nos frequens navium privatarum coitio adversus piratas aut alios invasores, quam vulgo Admiralitatem nuncupant, Græci συμπλοιαν aut ὁμοπλοιαν vocabant.

V. Mixti

GROTII NOTÆ.

Pecuniam pro pecunia] De eo vide Procopium arcana historia. Nummus Illyrico advectus quondam in Italia mercis loco. Plinius libro XXXIII, c. 3.

GRONOVII NOTÆ.

4. *Usum rei pro re*] Pro pignore, ut quum Ti. HS. millies gratuitum in triennium concessit iis, qui populo in duplum prædiis cavissent, Tacit. 6. annal. 15. Sueton. Ti. 48. Item pro usuris.

Usum rei pro usu] Ut in ea, quæ dicitur Ἀντίχρησις, sive contrarium mutuum, cum debitor fundum tradit creditori, ut pro usuris pecuniæ suæ percipiat fructus è fundo fiduciato. l. 11. §. 1. de pignor. & hypot. l. 33. de pignerat. act.

Jubilæum] Levit. cap. 25.

Tam rebus aliis] Vino, oleo, frugibus l. 2. §. 1. D. de reb. cred.

5. *Aversio periculi*] Susceptio vel redemptura periculi navium, Livius 25, 3. Sueton. Claud. 18. Conventio qua suscipimus incertum periculum alteri expectandum sub certa mercede. Grot. Orthod. gelcert. 3, 24, p. 81.

IV. *Admiralitatem*] Societas commeatus navium ab diversis dominis

V. Mixti autem actus sunt aut principaliter aut per accessionem alterius. Sic si sciens rem majoris emam, & quod plus est in pretio alteri condonem, partim donatio erit, partim emtio: si fabro pecuniam promittam ut de suo auro mihi annulos faciat, partim emtio erit, partim conductio. Sic & in societate accidit ut alter factum & pecuniam, alter pecuniam tantum contribuat. Et in feudali contractu rei feudalis concessio beneficium est; pactio autem militaris operæ pro tutela, est facio ut facias. Quod si onus pensionis accedat, eatenus miscetur cum emphyteusi. Fœnus quoque nauticum mixtum quid est ex contractu mutui & periculi averſi.

VI. Per accessionem ad alterum actum fit mixtio, ut in fidejussione & pignoris datione. Nam fidejussio, si negotium spectes quod inter fidejussorem & principalem debitorem geritur, plerumque mandatum est: sin negotium quod inter creditorem & fidejussorem qui nihil recipit, geritur, videtur actus mere liberalis; sed quia contractibus onerosis accedit, inde censeri solet. Pignoris quoque datio per se videtur actus liberalis, qua detentio rei conceditur, sed hæc quoque naturam trahit ex contractu cui securitatem præstat.

L. Labro. D. de verb. signif. VII. Omnes autem actus aliis utiles, extra mere beneficos, contractuum nomine appellantur.

VIII. In contractibus natura æqualitatem imperat, & ita quidem, ut ex inæqualitate jus oriatur minus habenti. Hæc æqualitas partim constitit in actibus, partim in eo de quo agitur, & in actibus, tum præcedaneis tum principalibus.

L. 1. D. de act. emti & venditi. IX. 1. Ad præcedaneos actus pertinet, quod is qui cum alio contrahit * vitia sibi nota rei de qua agitur significare debet: quod non civilibus tantum legibus constitui solet, sed naturæ quoque actus congruit. Nam inter contrahentes propior quæ-

minis vel exercitoribus instructarum ad mutuam defensionem. Grotius Ecthesi. 3, 22. p. 80.

GROTII NOTÆ.

Vitia sibi nota] Vide Scholastem ad illud Horatii:

mentem nisi litigiosus
Excepere dominum.

GRONOVII NOTÆ.

V. *Mixti actus*] Quos dixit compositos, 1. num. 1.

Rei feudalis] Prædii, pagi, vel vici. 1, 3, 23.

Militaris opera] Ut Vasallus cum certo numero equitum vel peditum militet concedenti feudum, si bellum cum gerere contingat.

Onus pensionis] Si modicum tributum annuum in ritulum imperii pendere jussus sit Vasallus.

Cum emphyteusi] 2, 2, 19.

Periculi averſi] Nam si perierit navis, pecuniam perdit creditor.

VI. *Mandatum est*] Videtur fidejussor esse auctor & mandator, ut sua fide mutuum sumat debitor.

Inde censeri] Habetur pro onerosо.

VIII. *Æqualitatem*] Ut tantam nanciscatur utrique contrahentium neuter ab altero gravetur.

Jus oriatur] Actio erga eum qui cum contraximus

IX. 1. *Actus*] Rei quæ agitur.

Ge-

quædam eſt ſocietas quam quæ communis eſt hominum. Atque hoc modo ſolvitur quod dicebat Diogenes Babylonius hoc tractans argumentum, non celari omnia quæ tacentur: nec quicquid tibi audire utile eſt idem mihi dicere neceſſe eſſe, ut de rebus cœleſtibus. nam * contractus natura utilitatis cauſa reperta propius quiddam exigit. Bene Ambroſius: *In contractibus etiam vitia eorum quæ veneunt prodi jubentur, ac niſi in timaverit venditor, quamvis in jus emptoris tranſcripſerit, doli actione vacuantur.* Lactantius dixerat: *Qui vendentis errorem non redarguit, ut aurum parvo emat, aut qui non profitetur fugitivum ſervum, vel peſtilentem ſe domum vendere. Intro & commodo ſuo conſulens, non eſt ille ſapiens, ut Carneades videri volebat, ſed callidus & aſtutus.*

Cic. de Off. III. Off. 11. c. 10. Libro V. Th. 2. 2. 78. art. 3. Bal. l. 2. de ed. ed. Covarr. ad c. peccatum. p. 2. §. 4. n. 6.

2. At non idem dicendum eſt de his quæ rem non contingunt: ut ſi quis ſciat multas naves in curſu eſſe quæ frumentum advehunt. Nam tale quid indicare eſt quidem officioſum ac laudabile, ſæpe adeo ut omitti nequeat, niſi ut caritatis regula violetur; non tamen injuſtum, id eſt non pugnans cum jure ejus quicum negotium eſt: ita ut locum hic habere poſſit illud, quod idem ille Diogenes non incommode dicebat, referente M. Tullio: *Advexi, expoſui: vendo meum, non pluris quam cæteri: fortaſſe etiam minoris cum major eſt copia, cui fit injuria?* Non ergo generaliter ſequendum illud ejuſdem Ciceronis, celare eſſe, cum tu quod ſcias, id ignorare emolumenti tui cauſa velis eos quorum interſit ſcire: ſed tum demum id locum habet, cum de iis agitur quæ rem ſubjectam per ſe contingunt, ut ſi domus ſit peſtilens, ſi à magiſtratu dejici juſſa, quæ exempla ibidem videas.

d. loco.

3. At vitia ei quicum agas nota, ut ſervitutem ædium quas M. Ma-

GROTII NOTÆ.

Contractus natura utilitatis cauſa reperta propius quiddam exigit] Valerius Maximus lib. VIII, c. II, 1: *bonæ fidei venditorem, nec commodorum ſpem augere, nec incommodorum cognitionem obſcurare oportet.* Agitur ibi de ædibus dirui juſſis ab auguribus, quod emptorem venditor celaverat.

GRONOVII NOTÆ.

Non celari] Diſſimulata cenſeri debere.

De rebus cœleſtibus] *Neque ego nunc te colo, ſi tibi non dico, quæ natura deorum ſit.* Ad hæc verba Ciceronis reſpicit.

Prodi] Indicari à Vendente.

In jus emptoris] Perfecta fuerit emptio, de dolo actione intra ſit.

Vendentis errorem] Venditorem ignorantem pretium rei, quam vendit, non docet.

2. *Quæ rem non contingunt*] Extra materiam ſunt, nec niſi ex accidenti eam afficiunt.

Naves in curſu eſſe] Ut ſi quis in caritate annonæ primus præſto fuerit cum frumento, ſciat autem complures propediem cum eadem mercæ naves adfore, is non neceſſe habet id indicare ab ſeſe emptoris, atque ita lucrum ſuum minuere; id enim extra rem eſt.

Ciceronis] 3. Officior. 12.

Servitutem ædium] Quam debent vicino, ne altius tollantur, ne luminibus officiant; ut onera vicini ſuſtineant, & ſimilia.

Scæ-

D. l. D. de contr. emt. in fin.

M. Marius Gratidianus C. Sergio Oratæ vendebat ab ipſo prius emtas, dici nihil attinet, * ſcientia enim utrinque par pares facit contrahentes. Horatius:

Ille ferat pretium pœnæ ſecurus, opinor:
Prudens emiſti vitioſum.

Quod notatum & Platoni undecimo de legibus.

X. Neque vero tantum in intellectu rerum, ſed & in voluntatis uſu quædam contrahentibus inter ſe æqualitas debetur: non quidem ut ſi quis anteceſſit metus juſte incuſſus, is demi debeat, id enim contractui extrinſecum eſt: ſed nequis incutiatur contrahendi cauſa, aut ſi incuſſus eſt ut detur. Hoc ſpectantes Lacedæmonii reſciderunt emtionem agri, quam Elei poſſeſſoribus metu expreſſerant, γνόντες μηδὲν δικαιότερον εἶναι βίᾳ σφισὶν ἢ βίᾳ ἀφ' ἑτέρων λαμβάνειν: *Arbitrati nihilo juſtius eſſe, infirmioribus per emtionis titulum quam vi mea rem extorquere*, quæ Xenophontis verba ſunt. Hiſt. Gr. III. Quod tamen quam exceptionem ex jure gentium habeat, ſuo loco videbimus.

XI. 1. In ipſo actu principali hæc deſideratur æqualitas, ne plus exigatur quam par eſt. Quod in contractibus beneficis locum vix poteſt habere. Nam ſi quis pro commodato, aut opera in mandato aut depoſito exhibenda, aliquid mercedulæ ſtipuletur, non injuriam faciet, ſed contractum miſcebit, id eſt ex gratuito efficiet ſemipermutatorium. At in permutatoriis omnibus ſollicite id obſervandum eſt. nec eſt quod dicat quispiam, id quod pars altera amplius promittit, donatum ceſſeri. Neque enim ſolet hic eſſe tales contractus ineuntium animus, nec præſumendus eſt niſi appareat. Quod enim promittunt aut dant, credendi ſunt promittere aut dare tanquam æquale ei quod accepturi ſunt, utque jus æqualitatis ratione debitum.

Inſt. de mandato. §. ult. L. 1. §. Si quis ſervum. D. depoſiti.

2. Joh. Chryſoſtomus: ὅταν γὰρ ὁμὸν τοῖς συμβολαίοις καὶ ἑτέρῳ τινὶ ἀγορασθῇ δίχα πλάνης, φιλοτιμοῦμαι καὶ βιάζομαι ἔλαττον τῆς ἀξίας κερδαίνειν καὶ πολὺ ὑπὲρ τούτου πονοῦμαι, ἁπλῶς

GROTII NOTÆ.

Scientia utrinque par, pares facit contrahentes] Edictum Theudorici, §. 141.

GRONOVII NOTÆ.

M. Marius] Cic. 2. de offic. 16.

Pares facit contrahentes] Efficit, ut in contractu ſervata videatur æqualitas, etiam ubi eſt aliquid inæquale, quia volenti non fit injuria.

X. *In intellectu rerum*] Ut gnarus utrique vitii ſit & commodi rerum, de quibus contrahitur.

In voluntatu uſu] In cauſa conſenſus.

Infirmioribus] Imbecilliorem cogere ad vendendum, quam aperte ſpoliare. Eodem pertinet quod legibus Rom. vetitum fuit præſidibus provinciarum in ſuis provinciis negotiari, mutuamve pecuniam dare, aut fœnus exercere.

XI. 1. *Contractum miſcebit*] Pro ſimplice mixtum faciet vel compoſitum.

Lævi-

στεία τὸ πρᾶγμα ἐστὶν: *Quoties enim in contractibus, & quoties emendum quid aut dependendum est, contendimus, omnique modo laboramus ut minus æquo pretio demus, nonne huic facto quoddam inest furtum?* Scriptor vitæ Isidori apud Photium, Hermiam narrat, ubi quod emere vellet justo sorte minoris esset indicatum, adjecisse quod justo pretio deerat, quod existimaret aliter agere injustitiæ esse speciem, sed talis quæ plurimos lateret. Et in hunc sensum interpretantur Hebræi legem quæ est * Levit. XXV, 4. & 7.

XII. 1. Restat æqualitas in eo de quo agitur, in hoc consistens, ut etiamsi nec celatum quicquam sit quod dictum oportuit, nec plus exactum quam deberi putabatur, in re tamen deprehendatur inæqualitas, quamquam sine culpa partium, puta quod vitium latebat, aut de pretio errabatur, ea quoque sit resarcienda, & demendum ei qui plus habet, reddendumque minus habenti: quia in contractu id utrimque propositum aut fuit, aut esse debuit, ut uterque tantundem haberent.

2. Lex Romana hoc constituit non in quavis inæqualitate, minima enim non persequitur, imo & occurrendum censet multitudini litium, sed in satis gravi, ut quæ dimidium justi pretii excedit. Nimirum leges, ut ait Cicero, iniqua tollunt quatenus teneri manu possunt, Philosophi quatenus ratione & intelligentia. Hi vero qui legibus civilibus subjecti non sunt, id sequi debent quod æquum esse ipsis ratio recta dictat: imo & illi qui legibus subjecti sunt, quoties de eo quod fas piumque est agitur, si modo leges non jus dant aut tollunt, sed juri duntaxat ob certas causas auxilium suum denegant. *d. loco.*

XIII. 1. Sed notandum est; quandam rei æqualitatem spectari & in contractibus beneficis, non quidem omnimodam ut in commutatoriis, sed ex suppositione ejus quod agitur, ne quis scilicet ex beneficio damnum sentiat: ob quam rationem mandatarius indemnis præstari debet à sumptibus factis, & damno in quod ex causa rei mandatæ incidit: & commodatarius rem

GROTII NOTÆ.

Levitici XXV, 14, 17.] Vide Mosem de Kotzi, Præcepto jubente LXXXII.

GRONOVII NOTÆ.

XII. 1. *Ut etiamsi nec celatum*] ubi neutri animus fuit fallendi alterum, & tamen contigit ut alter mactaretur infortunio.

2. *Ut quæ dimidium*] L. 2. C. de rescind. vendit.

Quatenus teneri manu] Quæ ad exemplum pertinent, & in oculos hominum incurrunt.

Quatenus ratione] Quatenus lex summa virtutis atque officii ea deprehendit.

Subjecti non sunt] Qui habent summum imperium.

Auxilium suum] Actionem, vel animadversionem judicis.

XIII. 1. *Ex suppositione*] Pro natura rei, quæ suscipitur, quodque in ea præsumitur esse debere.

Indemnis præstari] Recipere à mandante compensationem impensarum, quas rei mandatæ causa, & si quid damni fecit.

Silvest. in verbo Bellum, p. 1. n. 7. Th. 2. 2. 62. art. 6. rem tenetur resarcire si periit, quia non solius rei ratione domino tenetur, id est, ex vi dominii, quomodo quivis possessor teneretur, ut supra didicimus, sed & ratione beneficæ acceptionis: * quod ita verum est, nisi omnino & apud dominum fuisset peritura. Hoc enim casu nihil per commodatum domino abest. Contra, depositarius præter fidelitatem nihil recepit: ideo si periit res, non tenebitur: non rei ratione, quia non exstat, nec locupletior est; nec acceptionis ratione, quia accipiendo beneficium non accepit sed dedit. In pignore, ut & in locato, media via sequenda est, ut qui rem accepit nec de casu quovis teneatur ut commodatarius, & majorem tamen diligentiam quam depositarius præstare debeat; quia pignoris acceptio est quidem gratuita, sed accedere solet contractui oneroso.

2. Quæ omnia Romanis quidem congruunt legibus, sed non illis primitus, sed ex æquitate naturali veniunt. Quare eadem apud alias quoque gentes reperire est. Inter cæteros apud Hebræum Mosem Maimonidem libro III Ductoris dubitantium * cap. 42. Spectavit huc Seneca cum dixit, *alios fidem debere, alios tutelam.* Ad hanc vero formam de cæteris quoque contractibus judicium est faciendum. Sed generali tractatione quantum instituto nostro sufficit absoluta, speciales quasdam contractuum quæstiones percurramus.

VII. de Beneficiis. 19.

XIV. 1. Mensura ejus quod res quæque valeat maxime naturalis est indigentia, ut Aristoteles recte ostendit: quod in permutationibus rerum apud barbaros populos maxime spectatur. Non tamen hæc unica est mensura. Nam hominum voluntas, quæ rerum domina est, multas res magis desiderat quam sunt necessariæ. *Margaritis*, inquit Plinius, * *pretia luxuria fecit.* Et

Mor. Nic. v. 8.

GROTII NOTÆ.

Quod ita verum est, nisi omnino & apud dominum fuisset periturum] Lex Wisigotthorum lib. v, tit. v, c. 1, 2, 3.

Capite 42.] Convenit cum Exodi loco c. XXII, 6, 10, 11, 12, 13. Moses de Korzi præceptis jubentibus LXXXVIII & LXXXIX.

GRONOVII NOTÆ.

Beneficæ acceptionis] Quia in illius gratiam usus rei concessus est.

Domino abest] Abest enim tantum, quod etiam abfuturum fuisset, si penes dominum mansisset, nec fuisset commodata.

Media via] Quia in his utriusque versatur utilitas. l. 23. de Reg. Jur.

2. *Alios fidem*] Alios satisfacere, si fidem adhibeant in re servanda, neque eam ipsi corrumpant, etsi ab alia accidente causa interierit; alios omnino salvam præstare rem oportere.

XIV. 1. *Mensura ejus*] Indicatio vel æstimatio cujusque rei hæc justa est, quam facit caritas ejus vel copia & nostra necessitas.

GROTII NOTÆ.

Pretia luxuria fecit] Idem libro XXXVII de gemmis: *Singulorum libido singulis modum facit & maxime regum.* Et libro XXXII: *Quantum apud nos Indicis margaritis pretium est, tantum apud Indos in coralio; namque ista persuasione gentium constant.* Augustinus de civitate Dei libro XI, cap. 16: *Sed quid mirum, cum in ipsorum etiam hominum æstimatione, quorum*

Et Cicero Verrina de Signis: *Qui modus est in his rebus cupiditatis, idem est æstimationis.* Et contra evenit ut res maxime necessariæ minoris sint propter copiam. Quod Seneca multis exemplis ostendit libro de Beneficiis VI, cap. 15; ubi & hoc addit: *Pretium cujusque rei pro tempore est. cum bene ista laudaveris, tanti sunt quanto pluris venire non possunt.* Paulus Jurisconsultus: *Pretia rerum non ex affectu, nec utilitate singulorum, sed * communiter finguntur:* id est, ut alibi explicat, quanti omnibus valeret. Hinc fit ut res tanti æstimetur, quantum pro ea communiter offerri aut dari solet, quod vix est ut non aliquam latitudinem habeat, intra quam plus minusve dari aut exigi possit, nisi ubi lex certum rebus pretium ἐν στιγμῇ, ut Aristoteles loquitur, id est, *in puncto* constituit.

IX, 35.

L. pretia. D. ad l. Falc.

L. Si servum. D. ad legem Aquil.

2. In communi autem illo pretio, * ratio haberi solet laborum & expensarum quas mercatores faciunt: soletque subito quoque mutari ex copia & inopia ementium, pecuniæ, mercium. Cæterum possunt & quædam esse rei accidentia æstimabilia, ob quæ res licite supra aut infra commune pretium ematur vendaturve, puta ob damnum consequens, lucrum cessans, affectum peculiarem, aut si in gratiam alterius res vendatur ematurve alioqui non emenda aut vendenda; quæ ipsa accidentia ei cum quo agitur indicanda sunt. Ejus quoque damni aut lucri cessantis ratio haberi potest, quod ex pretii solutione dilata aut anticipata nascitur.

XV. 1. De

rum certe natura tanta est dignitatis, plerumque carius comparetur equus quam servus, gemma quam famula? ita libertate judicandi plurimum distat ratio consideranti à necessitate indigentis, seu voluptate cupientis, cùm ista quid per se ipsum in rerum gradibus pendat, necessitas autem quid propter quid expetat, cogitet; & ista quid verum luci mentis appareat, voluptas vero quid jucundum corporis sensibus blandiatur, exquirat.

Communiter funguntur] Plin. lib. XVIII, c. 31: *Æqui patrisfamilias modus est, annona cujusque anni uti.*

Ratio haberi solet laborum & expensarum] Nec improbat id Augustinus ad Ps. LXX: *Sed ait ipse mercator: Affero ex longinquo merces: mercedem laboris mei unde vivam pete, dignus est enim mercenarius mercede sua; de mendacio & perjurio agitur, non de negotio.*

GRONOVII NOTÆ.

Pretia rerum non ex] Pretium rei debet statui, non quod unus alterve vehementer appetens, aut magnas ex ea utilitates sperans, pro illa daret, sed quod ei sensus & opinio communis attribuit.

Aliquam latitudinem habeat] 1, 2, 1. p. 15.

2. *Laborum & expensarum*] Res non tantum æstimantur ex materia, sed augetur pretium pro laboribus & sumptibus, quos sustinuerunt mercatores in ea comparanda.

Rei accidentia æstimabilia] Fortuita, quæ mutent æstimationem venalium.

Ob damnum] Si vendam rem, qua ubi caruero, ipse damnum fecero aut lucro sperato fraudabor; aut qua ego ipse, vel quicumque compotes mirifice capimur & delectamur.

Dilata] Venditori.

Anticipata] Emptori.

XV. 1. De venditione & emtione notandum etiam, sine traditione ipso contractus momento transferri dominium posse, atque id esse simplicissimum. ita * Senecæ venditio *alienatio est, & rei suæ jurisque sui in alium translatio*: nam & ita fit in permutatione. Quod si actum sit ne statim dominium transeat, obligabitur venditor ad dandum dominium, atque interim res erit commodo & periculo venditoris: quare quod venditio & emtio constat præstando, ut habere liceat & evictionem, item quod res periculo est emtoris, & ut fructus ad eum pertineant antequam dominium transeat, commenta sunt juris civilis, quod nec ubique observatur: imo plerisque legum conditoribus placuisse, ut ad traditionem usque res commodo & periculo venditoris sit, notavit Theophrastus in loco qui * apud Stobæum est, ubi & multa alia instituta reperias de solennitate venditionis, de arrhabone, de pœnitentia, multum differentia à jure Romano: sicut & apud Rhodios perfici solitam venditionem & contractus quosdam alios relatione in acta, notavit in Rhodiaca Dion Prusæensis.

2. Illud quoque sciendum, si res bis sit vendita, ex duabus venditionibus eam valituram quæ in se continuit præsentem dominii translationem, sive per traditionem sive aliter. Per hanc enim facultas moralis in rem abiit à venditore: quod non fit per solam promissionem.

XVI. Monopolia * non omnia cum jure naturæ pugnant, nam possunt interdum à summa potestate permitti justa de causa & pretio constituto: cujus rei exemplum nobis illustre præbet Josephi historia cum is vice regia Ægypto præesset. Sic & sub

* *Arist. Pol.* 1. c. VII.

GROTII NOTÆ.

Senecæ] De Beneficiis v. 10.

Apud Stobæum est] Titulo de legibus.

Non omnia cum jure naturæ pugnant] Nota Thaletis historia de olivitate. Pythoclis inventum de plumbo Tyrio coemendo, unde lucrum faceret Atheniensis populus, est apud Aristotelem œconomicôn 11. de monopolio erinaceorum, quibus expoliuntur vestes, vide Plinium VIII, 37. de monopolio Serici, Procopium in historia arcana.

GROTII NOTÆ.

XV. 1. *Ne statim dominium*] Ut ex certo die res demum fiat emptoris: cujus casus exemplum apud Catonem de r. r. ca. 20.

Commodo & periculo] Si fructum faciet, is erit venditoris; si deterior fiet, de pretio decedet.

Constat præstando] Periculo judicii evictionis, si res mancipio data fuerat, vel si alius dominus rem emptam judicio suam esse vicerit & abstulerit, ut regressus emptori ad venditorem sit.

De arrhabone] Pignore pretii numerandi.

De pœnitentia] De rescindenda contractu.

Relatione in acta] Ut non prius fuerint rati & firmi, quam per actuarium signati sint in commentariis reipublicæ.

2. *Facultas moralis*] Jus competens 1, 1. 4.

XVI. *Monopolia*] Quoties unus vel pauci ex composito ad sese rediguntur jus merces vendundæ.

ſub Romanis Alexandrini Indicarum & Æthiopicarum mercium habebant, * ut Strabo loquitur, μονοπωλείαν. Poteſt & à privatis inſtitui, æquo duntaxat compendio. At qui, ut in Velabro olearii, * de compacto id agunt, ut res ſupra pretium id quod ſummum nunc eſt in communi pretio vendantur, aut vi aut fraude impediunt ne major copia importetur, aut ideo merces coëmunt ut vendant pretio quod tempore venditionis iniquum ſit, injuriam faciunt, atque eam reparare tenentur. Quod ſi alio modo impediunt invectionem mercium, aut ideo coëmunt ut pluris vendant, pretio tamen pro temporis ratione non iniquo, faciunt quidem adverſus caritatis normam, quod multis evincit Ambroſius libro officiorum tertio, ſed proprie jus alterius non violant. *Cap. 6.*

XVII. De pecunia ſciendum, eam naturaliter functionem recipere, * non in materia ſola, nec in ſpeciali appellatione aut forma, ſed in genere magis communi, qua ſcilicet comparatur ad res, aut omnes, aut maxime neceſſarias: quæ æſtimatio, ſi aliud non convenerit, facienda erit tempore ac loco ſolutionis. Michael Epheſius ad quintum Nicomachiorum: ὡς ἐπὶ τῆς χρείας νῦν ἐπὶ δὲ τοῦ μονομερῶς· ἴδοι δ' ἂν τις μυριάμετρον, ὡς ἐπ' ὀνείρου τὸν ἀεὶ ἀμείνω διόμενον καὶ ἐν χρείᾳ τῇ ἀληθείᾳ ἐκβάν, ὅπως δεῖ τὸ νομισθὲν ἀεὶ ἴσον εἶναι, ἀλλὰ μεταπίπτειν. καὶ τὸ πρὸς πολλὰ δυνάμενον ὑστερεῖ ἢ ἐλαττοῦται ἢ αὐξάνεται. ὅμως μᾶλλον

GROTII NOTÆ.

Ut Strabo loquitur] Libro XVII. vide & Caſſiodorum II, 4. & 26.

De compacto id agunt] Lex æqua & prudens eſt C. de monopoliis & locus notabilis apud Lyſiam adverſus frumenti venditores, qui pretium falſis rumoribus incendebant. Adde Caſſiodorum II, 5. & c. quicumque, cauſa XIV. quæſtione IV.

Non in materia ſola, nec in ſpeciali appellatione aut forma, ſed in genere magis communi] Non tam ex ſubſtantia quam ex quantitate L. 1. D. de contrah. emtione. Non corpora hic cogitanda ſed quantitas. L. Si is cui, §. 1. De ſolutionibus.

GRONOVII NOTÆ.

Æquo duntaxat] Lucro utique juſto & tolerabili, non nimio & iniquo vendentibus.

Velabro] Loco urbis Romanæ, ubi oleum erat venale, clandeſtinoque inter ſe pacto convenerant negotiatores, ut omnes eodem pretio venderent. Plaut. Capiv. 3, 1, 29.

Jus alterius] Non committunt, de quo queri quis apud magiſtratum, aut quod magiſtratus vindicare poſſit.

XVII. *Functionem eam*] Pati ut alia pro alia, & aliud pro ea, & ipſa pro alio detur. l. 2. §. 1. D. de reb. cred.

Materia] Ut aurum pro argento & viciſſim.

Appellatione aut forma] Ut denarii pro ſeſtertiis, Philippi pro thaleris, modo ſumma præſtetur quotcumque genere bonæ monetæ.

Magis communi] Latius patente rerum commutabilium vel promercalium, quatenus illis æquatur, & pro illis vel expenditur vel accipitur.

Quæ æſtimatio] Quantum autem pro quaque expendi vel accipi debeat, niſi quid ſpeciale inter contrahentes cautum fuerit, colligendum ex tempore quo ſolvimus & loco: nam hæ duæ circumſtantiæ pretia rerum variare ſolent.

λόν γε τοῦτο διαμένει καὶ δεῖ ὡς μέτρῳ αὐτῷ τῶν ἀλλασσομένων χρῆσθαι: *Quod de indigentia accidit, idem in nummo videre est. Nam sicut ea non eadem semper, nec enim alienis rebus æque semper opus est nobis, sic nec nummus idem semper valet, sed mutatur, & cum prius plus valuerit, postea aut minus aut nihil valet: *diuturnius autem est nummi pretium; eoque ut mensura aliarum quæ comparantur rerum uti solemus.* Cujus loci hic sensus est: quicquid adhibetur in hoc ut mensura sit rerum aliarum, debet esse tale ut per se minime flectatur, talia autem sunt in genere æstimabilium, aurum, argentum, æs. per se enim ferme tantundem ubique, & semper valent: sed prout res aliæ quibus indigent homines copiosæ sunt aut raræ, ita eadem pecunia ex eadem facta materia, eodem pondere, nunc plus nunc minus valet.

L. 11. D. Locati.

XVIII. Locatio & conductio, ut recte à Cajo dictum est, proxima est venditioni & emtioni, eisdemque regulis consistit. Respondent enim pretium pensioni sive mercedi, & rei dominium facultati utendi. Quare sicut res domino perit, ita naturaliter sterilitas & alii casus qui usum impediunt damno sunt conductoris: neque eo minus locator jus habebit ad pecuniam promissam, quia ipse facultatem utendi tradidit, quæ eo tempore tantum valebat, quanquam & legibus & pactis immutari id potest. Si tamen locator, cum conductor primus re uti impeditus esset, alii eam locaverit, quicquid consecutus inde fuerit rependet primo conductori, ne ex re aliena fiat locupletior.

XIX. Et quod de venditione supra diximus, pluris rem vendi minorisve emi posse, si in gratiam alterius vendatur ematurve alias non vendenda aut emenda, idem & de re aut opera locata conductave intelligendum est. Quod si una opera pluribus utilis esse possit, ut itineris susceptio, & locator pluribus se in soli-

GROTII NOTÆ.

Diuturnius est nummi pretium] Publica ac perpetua æstimatio. d. L. 1. de cont. empt.

GRONOVII NOTÆ.

Ut mensura] Ut eo aliæ res æstimentur.

Minime flectatur] Ut semper idem sit, minimumque habeat varietatis.

Nunc plus] Ubi copiosæ res sunt.

Minus] Ubi raræ.

XVIII. *Res domino*] Quod emptum est, traditumque, si intereat, non is, qui dominus fuit, sed qui est in præsens, damnum sentit.

Eo tempore] Quum conducebatur.

Alii eam locaverit] Ita si primus conductor contractum servare & præstare paratus sit, quod inter ipsum & dominum convenit.

XIX. *In gratiam alterius*] Non quod venalem habeat aut ea indigeat, sed ut petenti aut alienare coacto commodet aut gratificetur.

Locator pluribus] Cum compluribus ita convenerit, ut singuli omnem sumptum præstent, quasi solo in uniuscujusque negotio occupetur.

Tan-

ſolidum ſingulis obſtrinxerit, poterit de ſingulis mercedem paciſci quam ab uno exigeret, ubi lex non obſtat: quia quod illa opera ſecundo quoque utilis eſt, extrinſecum eſt contractui qui cum primo eſt initus, neque reſpectu primi quicquam minuit de æſtimatione.

XX. 1. Circa mutuum quæri ſolet quo jure vetitæ ſint uſuræ? & quanquam jure naturali vetitas eſſe receptior eſt ſententia, contrarium tamen ſentit Abulenſis. Neque vero videntur argumenta, quæ in alteram adferuntur partem, talia eſſe ut aſſenſum extorqueant. Nam quod de mutuo dicitur gratuitum eſſe; *tantundem & de commodato dici poteſt: cum tamen pro uſu rei pretium exigere illicitum non ſit, ſed efficiat ut contractus in aliud nomen tranſeat. Nec magis urget quod ſuapte natura ſterilis eſt pecunia. Nam & domos & res alias natura infœcundas *hominum induſtria fructuoſas fecit. Illud ſpecioſius, quod hic res pro re reddatur, uſus autem rei à re diſtingui non poſſit, cum in abuſu conſiſtat, ac proinde pro eo nihil debeat exigi. *In cap. 25. Matthæi q. 171. & 172.

2. Sed notandum eſt, cum rerum quæ uſu pereunt, aut in alterius dominium tranſeunt, uſusfructus Senatusconſulto introductus dicitur, non tamen effectum ut proprius uſusfructus eſſet, de voce uſusfructus agi, quæ certe ſecundum ſuam proprietatem tali juri non congruit; non tamen ſequi inde jus tale *L. 11. D. de uſufructu earum rer. quæ uſu conſumuntur.

Grotii Notæ.

Tantundem & de commodato dici poteſt] Valde enim affinia commodatum & mutuum, ut locatio & fœneratio. in L. unica. C. Theod. quod juſſa eſt, *pecuniam commodat*. Juſtinianus edidit *mutuam dat*. Nummos autem fœnore ſumptos, conductos dixit Horatius lib. 1, Sat. 2. ubi Scholiaſtes *mercei, uſura*.

Hominum induſtria fructuoſas fecit] Nec enim debet ſterilis eſſe pecunia. L. quid ergo. §. Uſuras. D. de contr. tutela. L. debitor. D. de Uſuris.

Gronovii Notæ.

XX. 1. *Receptior eſt*] Nullo jure ſunt vetitæ, ſi modeſtæ ſunt & civiles, niſi forte Canonico, ex errore & mala interpretatione vocabuli nato, quaſi uſuræ non ſint, niſi immanes, mergentes, trucidantes. Atqui tam ſunt unciæ, ſextantes, quadrantes uſuræ quam centeſimæ.

In aliud nomen] Ex commodato fiat conductum.

Sterile eſt] Nihil non ſterile, quod tibi ſterile eſſe voluerit: ut contra nihil non fructuoſum, quod cultura exercere, ut fructum ferat, voluerit. Salmaſ. de uſur. cap. 8. p. 198.

Res pro re] Ut pecunia pro pecunia, oleum pro oleo, vinum pro vino.

A re diſtingui] Non poſſit conſiderari tanquam aliquid fructificans, fructum debens.

In abuſu] Quia quod mutuum ſumo, id ſumo ut conſumam.

Debeat exigi] Qui hoc obiiciunt, ludunt in vocibus, Uſus & Abuſus. Quaſi vero mutuum tantum ſumatur, ut conſumatur; & non potius, ut aliquid eo fructuoſum comparetur, ut domus, ager, merx cum lucro vendenda, quavis alia res utilis. Salm. de uſur. c. 8. p. 195.

2. *Uſusfructus SC.*] §. 2. Inſt. de Uſufr.

le nihil esse, aut non æstimabile, cum contra certum sit, siquis proprietario tale jus cedat, pecuniam posse exigi eo nomine. Sic & jus illud nonnisi post tempus certum reddendi pecuniam aut vinum, est aliquid æstimabile: minus enim solvit qui tempore minus solvit. Atque ideo * ἐν ἀντιχρήσει usus pecuniæ cum fructibus prædii compensatur. Quæ vero à Catone, Cicerone, Plutarcho, * & aliis contra usuras dicuntur, ea respiciunt non tam quod intrinsecum ei est, quam quod plerumque ei adest, eamque consequitur.

L. 1. ¶. si usus fructus D. ad legem Falc.

3. Sed quicquid hac de re sentire libeat, sufficere nobis debet lex à Deo Hebræis data, quæ vetat Hebræos Hebræis pecuniam dare fœnori. Est enim hujus legis materia, si non necessaria, certe * honesta moraliter, unde & aliis maxime moralibus annumeratur Psalmo qui apud Hebræos est decimus quintus, apud Latinos * decimus quartus, & apud Ezechielem capite decimo octavo, quæ autem hujus generis sunt Christianos quoque obligant, quippe vocatos ad majora virtutum specimina, & quæ tunc officia homini Hebræo aut alioqui circumciso (nam hujus cum Hebræo par causa erat) præstari jubentur, ea nunc præstanda sunt homini cuivis, * omni populorum discrimine per Euangelium sublato, latiusque extenso proximi intellectu: quod

Luc. 1. 29.

GROTII NOTÆ.

Ἐν ἀντιχρήσει] L. cum debitor. D. in quibus causis pignus. L. ea pactione. C. de Usuris.

Et alii] Ut Appiano in civilibus.

Honesta moraliter] Hebræi censent voce נשך significari usuram in pecunia: voce ערבית in quavis specie. Hieronymus ad XVII. Ezechielis: *Putant quidam usuram tantum esse in pecunia: quod providens scriptura divina, omnis rei aufert superabundantiam, ut plus non capias quam dedisti.*

Decimus quartus] Et Ps. CXI, χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτείρων καὶ κιχρῶν: *Vir bonus est, qui alterius miseretur, eique pecuniam dat mutuam.*

Omni populorum discrimine per Euangelium sublato] Christianos Arnobius libro IV ait esse *communicatores rei, & cum omnibus quos solidet germanitatis necessitudine copulatio*; alibi: *qui omnes homines pro fratribus diligunt.*

GRONOVII NOTÆ.

Proprietario] Ei qui dominus est rei, cujus alius usumfructum habet.

Minus enim] Ut plus petit, qui ante tempus petit §. 33. Inst. de Action.

Ἀντιχρήσει] Pignore ita dato, ut donec pecunia credita solvatur, eo creditor utatur fruatur vicem usurarum, i. num. 3.

Catone] Fœneratorem esse pejorem fure, de re tust. pr.

Cicerone] Paradox. 6.

Plutarcho] In vita Catonis.

Respiciunt] Graves, immodicas, sanguinolentas.

3. *Vetat Hebræos*] Immo fuit hæc lex civilis, quam ea ferret Respublica, constans ex hominibus æquatorum patrimoniorum per sortes agri unicuique concessas. Itaque Hebræos alienigenis fœnerari licuit, Deuter. 15, 6. quod non permisisset Deus, si fœnus per sese injustum esset. Sed & proprie lex hæc ad illos pertinet, qui propter egestatem mutuum petunt, non qui sui commodi & lucri causa. Vide Salmas. de usur. cap. 20, & 21. p. 618. & de fœn. trapez. pag. 203, & 210.

Alioqui circumciso] Proselyto.

Plus

quod præter cætera oſtendit inſignis Chriſti de homine Samarita apologus. Itaque Lactantius de officiis tractans hominis Chriſtiani: *Non dabit*, inquit, *in uſuras pecuniam, hoc eſt enim de alieno malis lucra captare.* Ambroſius: *Subvenire non habenti humanitatis eſt; duritiæ autem * plus exterquere quam dederis.* Ipſe Cæſar Auguſtus notavit aliquos, quod pecunias levioribus uſuris mutuati, graviori fœnore collocaſſent. *Epit. Inſt. c. 2. De Officiis III, c. 2. Suet. c. 39.*

XXI. Obſervandum tamen eſt, eſſe quædam * quæ ad uſuræ ſpeciem accedant, ac vulgo uſuræ eſſe videantur, cum tamen pacta ſint generis alterius: ut de repenſando damno, quod facit qui pecuniam dat mutuam, eo quod diu pecunia careat: item de lucro ob mutui dationem ceſſante, deducto ſcilicet incerto ſpei, & labore qui ſubeundus fuerat. Sic etiam pro impenſis ejus qui multis dat mutuam pecuniam, & in hoc paratam habet: & pro periculo amittendæ ſortis, ubi idonee non cavetur, ſi quid exigitur, uſura vere non eſt. Demoſthenes oratione in Pantænetum, eum qui quod ex mercatura aut honeſta opera quæſivit * ſub modico lucello elocat, partim ut ſuum ſervet, partim

GROTII NOTÆ.

Plus exterquere quam dederis] Cyprianus de Lapſis gravia peccata enumerans, addit *uſuras multiplicantibus fœnus augere.* Chryſoſtomus de jejunio V: καὶ τοσοῦτος βλάπτει μὴ δανείσῃς τῷ δεομένῳ σου ὅσῳ πλουτοῦντες; διπλῆν ἔχεις βλάβην τοῦ μὴ λαμβάνειν χεῖρονος: *Si jejunes, vide ne pecuniam tuam reſecues fœneri. jejunus? rumpe violentorum pactorum cautiones.* Idem in caput ultimum I ad Corinthios, pecuniam fœnore partam non magis ſi in Eleemoſynam detur Deo acceptam eſſe ait, quam ſi detur ex quæſtu meretricio. Auguſtinus epiſt. CIV: *quid dicam de uſuris, quas etiam ipſæ leges & judices reddi jubent. Ita crudelior eſt, qui ſubtrahit aliquid vel eripit diviti, quam qui trucidat pauperem fœnore?* Maximus homilia III de quadrageſima: *relle frater frequentatio Eccleſiam, ſi greſſus tuos lethalibus laqueis avida illa non implicet & involat uſura.* His adde Baſilium in Sermones Domini in monte, & quæ ex Conſiliis ſanctiſque Scriptoribus collegit Gratianus cauſa XIV. quæſt. III & IV.

Quæ ad uſuræ ſpeciem accedant] Et ſi cum juris Romani conſultis loqui volumus, fœnus odioſum nomen eſt, uſura non item. *Uſuræ non propter lucrum petentium, ſed propter metum ſolventium inſtituntur.* L. Cum quidam. D. de Uſuris. Cujacius in paratitulo de nautico fœnore: *Fœnus eſt quod præter ſortem accedit lucri cauſa: uſura quod accedit ne in damno verſetur creditor.* Sed quia plerique etiam uſurarum abuſi ſunt nomine, cœpit & hoc in ſequiorem ſumi partem: in bonum autem ſenſum ſubſtitui vox ejus quod intereſt.

Sub modico lucello] Procopius Goth. III, in laudibus Germani, qui Juſtiniano propinquus: χρήμασι τοῖς ἀνεψιοῦ ἀεὶ τὸν ἀδιάφορον μεγάλα καὶ πάνυ ὠφέλει ἔσον λόγῳ καταμερίζων ἑκάστοις αὐτῶν πόνους: *pecuniæ omnibus opus habentibus magnas dabat utilitates, uſuram autem, quæ quidem talis diis mereretur, nunquam ab ipſis ſumebat.*

GRONOVII NOTÆ.

Notavit aliquos] Non de vulgo, ſed equites Romanos, quibus hoc ſordidum putavit: nec ob fœnus, ſed ob tale fœnus.

XXI. *Incerto ſpei*] Ut Juſtin. XII, 1. *incertum belli timens.* I. 20. C. mand. *incertum ſitu.* Fichet. 1. Pacc. 2.

partim ut gratum faciat alteri, negat fœneratorum odio prægravandum.

XXII. Leges vero humanæ quæ concedunt aliquid ſtipulari pro uſu pecuniæ, aut rei alterius; ut apud Hollandos jampridem conceſſum eſt aliis quidem * octo nummos in centum, mercatoribus autem duodecim pro uſu annali exigere, ſiquidem vere ſtant intra compenſationem ejus quod abeſt, aut abeſſe poteſt, non pugnant cum naturali aut divino jure: ſin eum modum excedunt, * impunitatem præſtare poſſunt, jus dare non poſſunt.

XXIII. Contractus avertendi periculi, quem * aſſecurationem vocant, omnino nullus erit ſi contrahentium alter rem de qua agitur aut ſalvam quo deſtinabatur perveniſſe, aut periiſſe ſciverit: non tantum ob paritatem quam exigit contractuum permutatoriorum natura, ſed quia propria materia hujus contractus eſt damnum ſub ratione incerti. Periculi autem hujus pretium ex communi æſtimatione petendum eſt.

XXIV. 1. * In ſocietate negotiatoria, ubi confertur pecunia cum pecunia, ſi pecuniæ æquales ſint, æquales eſſe etiam oportet partes in damno & lucro: ſin inæquales fuerint, partes quoque fient pro rata. quod Ariſtoteles fine octavi Nicomachiorum ſic extulit: ἐὰν χρημάτων κοινωνία πλείω λαμβάνειν οἱ συνεισφέροντες πλείω. Atque idem habebit locum ſi operæ aut æquales aut inæquales conferantur. Sed & opera cum pecunia, aut cum pecunia & cum opera, conferri poteſt, ut dici ſolet:

Par pari datum hoſtimentum eſt opera pro pecunia.

2. Sed hæc collatio non uno modo fit: nam aut opera confertur cum ſolo pecuniæ uſu, quo caſu ſors domino perit, & ſi ſalva

GROTII NOTÆ.

Octo nummos in centum] Idem in Imperio conſtituerat.

Impunitatem præſtare poſſunt] Ideo permiſſas ante ſe uſuras ad normam æquiorem reducere Juſtinianus ſui officii cenſuit: Novellis XXXIII, XXXIII, XXXIV.

Aſſecurationem] Id damnum in ſe ſuſcipere dixit Suetonius Claudio. Sic Cicero pecuniæ publicæ prædes accepit, ut populo cautum eſſet ſine vecturæ periculo. Epiſtola XII, 17.

Exemplum ſocietatis habes in delphino apud Plinium] Lib. IX, c. 8. & in pinna ac pinnotere IX, 40. meminit & Cicero de Finibus.

GRONOVII NOTÆ.

XXIII. *Contrahentium alter*] Is qui ſimulat ſe periculum, quod nullum eſt, ſubire, & pretium pro eo paciſcitur.

Aut periiſſe] Qui fingit ſeſe ut futurum metuere, quod jam evenit; tamen evitari poſſe, ut ſpe lucri alium illiciat in damnum certum.

XXIV. 1. *Conferatur pecunia*] Ubi ambo, vel omnes contrahentes pecuniam contribuunt.

Opera] Actis, vel laboris adminicula.

2. *Opera conferatur*] Ut cum alius operam, alius pecuniam præbeat, non tamen communis fiat pecunia, ſed pecuniæ ſimul operæque fructus.

Sors] Id quod collatum eſt.

Pro

salva est, domino salva est; aut opera confertur cum ipso dominio pecuniæ, quo casu qui operam impendit particeps fit sortis. In prima specie comparatur cum opera non sors sed periculum amittendæ sortis, & lucrum quod probabiliter ex ea sperari poterat. In altera, operæ pretium habetur quasi sorti adjectum, & pro eo quod valet in ipsa sorte partem habet qui operam præstat. Quod de opera diximus, idem & de labore ac periculo navigationis & similibus intelligi debet.

Navarr. 17. num. 250. Covarr. III. var. cap. 2. Lessi. lib. II. c. 25. dub. 3.

3. Ut autem sociorum aliquis lucri sit particeps, immunis damni est quidem præter naturam societatis: potest tamen ita conveniri sine injuria. fiet enim mixtus contractus ex societate & ex contractu aversi periculi, in quo ita servabitur æqualitas, si tanto plus lucri ferat quam alioqui laturus fuerat qui in se damnum recepit. Ut autem quis damnum sentiat sine lucro, ideo admittendum non est, quia ita naturalis est societati utilitatum communio, ut sine ea nequeat societas consistere. Quod autem dictum est à Jurisconsulto *a* non expressis partibus æquales intelligi, ita demum pro vero habendum est, si quæ conferuntur sint æqualia. In lo ietate autem universorum bonorum non id quod hinc aut illinc obvenit, sed quod probabiliter sperari poterat comparandum est.

Angelus verb. Societas 1. ¶. 7. Silv. verbo Societas. 1. q. 2. Navarr. 17. n. 255. Covarr. & Lessi. d. loco. Livius lib. XXXIX. Aristot. III. Polit. c. 6. a L. Si non. D. pro socio.

XXV. In societate navali adversus piratas utilitatis communis est ipsa defensio: interdum & præda. Solent autem æstimari naves, & quæ in navi sunt, atque ex his summa confici, ut damna quæ eveniunt, in quibus sunt & vulneratorum impendia, ferantur à dominis navium & mercium * pro parte quam habent in ea summa. Et hæc quidem quæ diximus hactenus ipsi juri naturæ sunt consentanea.

XXVI. 1. Nec in his jure gentium voluntario quicquam mutatum apparet: uno excepto, quod inæqualitas rerum in quam

Grotii Notæ.

Pro parte quam habent in ea summa] Vide simile in L. Wisigothorum libro v, tit. v, c. 5.

Gronovii Notæ.

Comparatur cum opera] Existit æqualitas collationis, dum alter sociorum laborat & exercitus est; alter pecuniam suam in periculum mittit, cessatque ex eo lucrari, quod alioqui potuisset.

Opera pretium] Tanti æstimatur labor operantis, quanti sors ab altero contributa.

De labore ac periculo] Et hæc conferri cum pecunia posse.

3. *Aversi periculi*] Affectationis.

Plus lucri] Immo aliquando, etsi non plus ferat: potest enim ob certam spem lucri, diffidente altero, ut eum inducat, omnem metum in se recepisse, num. 26

XXV. *In societate navali*] Ammiralitate, i. num. 4.

Vulneratorum] Sanciorum curandorum.

XXVI. 1. *Inæqualitas rerum*] Si consenserunt socii res inæquales conferre, ubi nec dolus adhibitus est, & si quid in altera re incommodi erat, simpliciter confessus est, qui eam contulit, eas haberi pro æqualibus.

Natu-

quam conſenſum eſt, ubi nec mendacium intercеſſit, nec ejus quod dictum oportuit reticentia, in actionibus exterioribus pro æqualitate habetur: ita ut quomodo jure civili ante conſtitutionem Diocletiani, actio in foro nulla dabatur adverſus talem inæqualitatem, ita nec inter eos qui jure gentium ſolo ſocian- tur exactio aut coactio ſit eo nomine. Hoc enim eſt quod ait Pomponius, in pretio venditionis & emtionis naturaliter licere ſe mutuo circumvenire: ubi licere eſt non quidem fas eſſe, ſed ita permitti ut nullum contra proditum ſit remedium in eum qui ſe pacto velit defendere.

L. in cauſa cognitione. D. de minorib. L. Item ſi pretio D. locati.

2. * Naturaliter autem eo in loco, ut & alibi interdum, poſitum eſt pro eo quod recepti paſſim moris eſt: quomodo apud Apoſtolum Paulum ipſa natura docere dicitur viro turpe eſſe comam alere, cum tamen id neque repugnet naturæ, & multos apud populos uſitatum ſit. Sic idolorum cultores, non autem quoſvis homines φύσει μαζίους, id eſt, *natura vanos* appellat ſcriptor libri Sapientiæ, & πᾶσι φύσει ὀργὴς Paulus Apoſtolus, non tam ex ſua quam ex Romanorum, apud quos tum vivebat, perſona loquens. Euenus Poeta vetus:

1 Corinth. XI. 14.

XIII, 1.

Epheſ. II, 3.

φημὶ πολὺ χρῆσιν μελίτης ἥδιον, φίλε,
τοῦτ' ἀνθρώποισι πλάσμα φύσει εἶναι.
Quod meditare diu durabile fiet, amice,
Atque id naturam credo mortalibus eſſe.

L. III. Ejuſdem ſenſus dictum vetus apud Galenum extat: ἐπιτηδεύσεις φύσεως τὸ ἦθος, *conſuetudo adſcititia eſt natura.* Apud Thucydidem ſimili notione dicitur τὸ νόμιμον κρατύνασα ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, *humana natura legum victrix.* Sic συμφυομαθίαι dicunt Græci tum virtutes tum vitia poſtquam altas radices egerunt.

Apud

GROTII NOTÆ.

Naturaliter autem eo in loco] Sic Gellius lib. IX, c. 10, de actu conjugali: *rem natura lege operiendam.*

GRONOVII NOTÆ.

Conſtitutionem Diocletiani] L. 3. C. pro ſocio.

Exactio vel coactio] Diverſos populos, vel principes inde injuriam ſibi factam dicere poſſe, aut jus belli habere.

In pretio venditionis] More quotidiano evenire, & vix aliter fieri poſſe in tam brevi confinio æqui & iniqui, ut pars altera paulo plus ferat, & id patiendum ſtatuiſſe jura, ne infinitum in modum lites creſcant.

Nullum contra proditum] Non haberet actionem adverſus eum, à quo ſe circumventum putat, niſi dimidio amplius.

2. *Naturaliter autem eo in loco*] Conſuetudo illarum gentium, quæ quaſi tranſiit in naturam.

Quam ex Romanorum] Quia ſcilicet epiſtola ad Epheſios creditur data Romæ & miſſa Epheſum per Tychicum, ut in fine illius adſcriptum eſt. Vellem autem eo loco hic uſus non eſſet, quem omnes ſani Theologi accipiunt, de natura corrupta per peccatum primorum parentum in omnes poſteros propagatum: *Vivebamus quaſi nati ad iram Dei provocandam.*

Meditare] Exercebàs, agitabiſque ſæpe ac diu.

Συμφυομαθίαι] In naturam tradita.

In

Apud Diodorum vero Siculum legimus: τὴ φύσιν νικᾶν τὴν ἀνάγκης ἤτοι ῥώμην: *cum neceſſitas naturam, id eſt robur animi, vinceret.* Sic Pomponius Juriſconſultus cum dixiſſet jus Romanum non pati eundem in paganis & teſtato & inteſtato decedere, addidit earum rerum naturaliter inter ſe pugnam eſſe, cum tamen ea regula è ſolis Romanorum moribus pendeat, neque apud alios populos locum habeat, ac ne apud ipſos quidem Romanos * in militum teſtamento. *L. jus nostrum, D. de R. I.*

3. Evidens autem fuit utilitas ejus quod dixi juris introducendi, ad præcidendas controverſias infinitas, & ob incerta rerum pretia inter eos qui communem judicem non habent inexplicabiles, quæ vitari non poterant ſi ob inæqualitatem à pactis diſcedere licuiſſet. *Hæc eſt emtionis atque venditionis ſubſtantia* (ajunt Imperatores, ſubſtantiæ nomine morem perpetuum ſignificantes) *quod emtor viliore comparandi, venditor cariore diſtrahendi votum gerentes ad hunc contractum accedant, dixque * poſt multas contentiones, paulatim venditore de eo quod petierat detrahente, emptore autem huic quod obtulerat addente, ad certum conſentiant pretium.* Seneca ait hoc jus reſpiciens: *Quid intereſt quanti ſint, cum de pretio inter ementem & vendentem convenerit? Nihil venditori debet qui bene emit.* Andronicus Rhodius ſenſu eodem: τὸ γὰρ ἐν τοῖς ἑκουσίοις συναλλάγμασι κέρδος ἀπαλλάττειν ἐστὶ, καὶ ἀδίκου. τούτου γὰρ ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος: *Lucrum, quod voluntate contrahentium percipitur, nec injuſtum eſt, nec corrigitur. Ejus enim rei licentiam lex conceſſit.* *L. Si venditor. C. de reſcind. vend.* *L. VI. de benef. 15. Nic. V. 5.*

† Is, quem indicavi paulo ante, ſcriptor vitæ Iſidori, minoris juſto emere, aut pluris vendere, vocat ἀδικίαν τινὰ μὴ τῷ νόμῳ ἀφορισθεῖσαν, τὸ δ' ἀνώμαλον ἀναπλήττουσαν: *injuſtitiam * à lege quidem permiſſam, ſed quæ reipſa juſtum pervertat.*

GROTII NOTÆ.

In militum teſtamento] Imo & in paganorum teſtamentis ſæpe, ubi inofficioſi querela inſtituitur, L. mater. L. nam etſi. L. cura. D. de inoff. Teſtamento, addita L. cum duobus. C. eodem titulo.

Poſt multas contentiones] Feſtus: *Cocciones diſti videntur à confluatione, quod in emendo vendendoque mercibus tarde perveniant ad juſti pretii finem, itaque apud antiquos prima ſyllaba per V literam ſcribebatur.* Quintilianus declamatione pro civibus: *dum excionatur eſt.*

A lege quidem permiſſam] Sic Andronicus Rhodius ad V. Nicomachiorum c. 5. in fine: τούτου γὰρ ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος: *harum enim rerum licentiam lex dedit.*

GRONOVII NOTÆ.

In paganis] Non militantibus. Sueton. Galb. 19.

Naturaliter] Ex natura rerum, quam lex & mos iis impoſuit.

3. *Qui communem judicem*] Qui diverſis imperiis ſunt ſubjecti.

Votum gerentes] Sperantes cupientesque ambo cum lucro emptor acquirere, venditor alienare.

Qui bene emit] Vili. Suet. Jul. 50. Martial. 1. 20.

CAPUT XIII.

De jurejurando.

I. *Jurisjurandi quanta vis ſit etiam ex paganorum opinione.*
II. *Animum deliberatum requiri, nempe ut quis jurare voluerit.*
III. *Verba jurantis obligare in ſenſu quo ea creditur accepiſſe cui juratum eſt.*
IV. *Juramentum dolo elicitum quando obliget.*
V. *Juramenti verba non extendenda ultra receptum loquendi morem.*
VI. *Juramentum non obligare de re illicita factum;*
VII. *Aut quod impediat majus bonum morale;*
VIII. *Aut ſi factum ſit impoſſibile:*
IX. *Quid ſi impoſſibile ſit ad tempus?*
X. *Jurari Deo nominato, & quo ſenſu.*
XI. *Sed & nominatis rebus aliis, cum reſpectu ad Deum.*
XII. *Juramentum eſſe etiam ſi per falſos Deos juretur.*
XIII. *Effectus jurisjurandi: inde obligatio ex jurejurando duplex tempore jurisjurandi, & poſtea: quod diſtincte explicatur.*
XIV. *Quando ex jurejurando jus quaratur homini & Deo, quando Deo tantum.*
XV. *Refellitur ſententia ſtatuens eum qui piratæ aut tyranno juravit, Deo non teneri.*
XVI. *Qui perfido juravit an implere debeat, diſtinctione explicatur.*
XVII. *Cum Deo ſoli quis obligatus fuit, hæredem ejus ad nihil teneri.*
XVIII. *Perjurum non eſſe qui non implet nolenti impleri, aut ſublata qualitate ejus cui ſub illa qualitate juratum eſt.*
XIX. *Quando irritum ſit quod contra juramentum ſit.*
XX. *Superiorum actus quid poſſit circa id quod ſubditus juraverit, aut quod ſubdito juratum eſt, cum diſtinctionibus exponitur.*
XXI. *Monita Chriſti de non jurando ad quale juramentum proprie pertineant.*
XXII. *Quæ fides injurata juramenti vim ex more habeat.*

I. 1. APud omnes populos & ab omni ævo circa pollicitationes, promiſſa & contractus, maxima ſemper vis fuit jurisjurandi. Nam ut Sophocles ait Hippodamia:

Meus

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Circa pollicitationes*] Cap. 11. num. 14. Circa pollicitationes, promiſſa, & contractus, id eſt, ad ea omnia firmanda & corroboranda.

Ita

Mens excitari jurejurando ſolet,
Ut bina diligenter evitet mala,
Culpari amicis, & Deos offendere.

Nullum vinculum, inquit Cicero, *ad adſtringendam fidem ma-* Lib. 1.
jores noſtri jurejurando arctius eſſe voluerunt.

2. Hinc gravis pœna perjurii imminere nunquam non credita: ut Heſiodus dixit de juramento:

clades mortalibus unde
Adveniunt, quoties fallaci pectore jurant.

* Ita ut poſteritas etiam majorum delicta lueret, quod non niſi de graviſſimis criminibus creditum: & ſine facto voluntas quoque pœnam in ſe accerſeret: quorum utrumque Herodotus confirmat narratione de Glauco Epicydide, qui deliberaverat Lib. 1.
tantum an juratam de depoſito fidem falleret: ubi hoc carmen Pythiæ adfert idem Herodotus:

At juramento quadam eſt ſine nomine proles
Trunca manus & trunca pedes: tamen impete magno
*Advenit, atque omnem * vaſtat ſtirpemque domumque.*

Et eandem hiſtoriam recitans Juvenalis ita concludit:

Has patietur pœnas peccandi ſola voluntas.

3. Bene Cicero: *Eſt jusjurandum affirmatio religioſa: quod* Off. III.
autem affirmate quaſi Deo teſte promiſeris, id tenendum eſt. Quod autem addit: *Jam enim non ad iram Deorum qua nulla eſt, ſed ad juſtitiam & fidem pertinet:* ſi iræ nomine perturbationem

GROTII NOTÆ.

Ita ut poſteritas etiam majorum delicta lueret] Vide Servium in excerptis Fuldenſibus ad 1 Æneidos.

Vaſtat ſtirpemque domumque] Vide Zachariam v. 1, 2, 3. & interpretem ejus loci Chryſoſtomum de ſtatuis xv.

GRONOVII NOTÆ.

Culpari amicis] Ne ſubeat infamiam perfidiæ & perjurii.

2. *Sine falſa voluntate*] ipſum perjerandi propoſitum, etſi perjurium ſecutum non eſſet à Deo puniretur.

At juramento] Ἀλλ' Ὅρκῳ πολὺ ἐσχυρότερον δέδωκε καὶ ὅτι χρῆσθαι Ὀρκῳ πάσῃ. Melius Græce Ἀλλ' Ὅρκῳ, quam Latine, *At juramento*: primum quia Ὅρκος Græcum eſt, juramentum Latinum non eſt. Dein Ὅρκος genere maſculino aptius repræſentat perſonam patris quam Sacramentum, aut jusjurandum genere neutro. Significatur autem *Horcus*, inſtar numinis quem Poetæ fingunt jurandi veluti exactorem & præſidem; Heſiodus filium facit Ἔριδος Theog. 231. Higinus Ætheris & Telluris. Sic etiam Horci ſubolem dicit hic Pythia, id eſt, aliquid poſtenum & conſequens; intelligitur nimirum Animadverſio divina.

3. *Affirmatio religioſa*] Pronuntiatio rei alicujus, interpoſita ad veritatem ejus firmandam religione, ſeu veneratione divini nominis; unde in libb. vett. religio judicum, religio teſtium, religio militum, quia judices jurati judicabant, teſtes jurati teſtimonium dicebant, milites ſacramento rogabantur.

Perturbationem] Affectionem, commotionemque animi, quæ judicium impedit ac tenebras offundit oculis mentis, ne verum cernant, ac ſæpe compellit ad ea, quorum mox pœnitet.

tionem intelligit, non improbandum est; sin qualemcunque nocendi affectum aut voluntatem, minime est recipiendum, ut recte probat Lactantius. Nunc unde vis jurisjurandi oriatur, & quo pertingat usque videamus.

Lib. de ira Dei.

II. Primum quod de promissis & contractibus diximus, & hic habet locum, ut animus rationis compos & deliberatus requiratur. Quare si quis non putans se jurare verba protulerit jurantia, * ut de Cydippe narratur, locum habere potest quod ei tribuit Ovidius:

* *Quæ jurat mens est: nil conjuravimus illa.*

ex Euripide desumptum qui in Hippolyto dixerat,

*Jurata lingua est: * mente juravi nihil.*

Soto l. VIII. q. 1. art. 7. Covarr. ad c. quamvis. part. 1. §. 5.

Quod si quis volens jurare obligare se noluerit, non eo minus obligatur, quia obligatio à juramento est inseparabilis, & effectus ejus necessarius.

III. 1. At si quis deliberato protulerit verba jurantia, animo tamen non jurandi, hunc non obligari sunt qui tradunt, peccare tamen temere jurando. Sed verius est teneri eum vera facere dicta quorum Deum adhibuit testem; nam is actus, qui per se est obligatorius, ex animo deliberato processit. Cui consequens est ut quanquam plerumque verum est illud Tullii; *Quod ex animi tui sententia juraveris, id non facere perjurium est*; quo & illud pertinet quod apud Homerum jurans Ulyssi Calypso ait:

ἀλλὰ τὰ μὲν νοέω καὶ φράζομαι.
Verum animus quod sentit idem loquar.

2. Id tamen hanc exceptionem habeat, nisi qui jurat sciat, aut probabiliter credat, ab eo quicum negotium est verba aliter accipi. nam dictis ipsis testem adhibens Deum, debet dicta facere

GROTII NOTÆ.

Ut de Cydippe narratur] Exstat similis narratio in Metamorphosibus Antonii Liberalis de Ctesylla & Hermochare.

Quæ jurat mens est] Ibidem:

Consilium prudensque animi sententia jurat,
Et nisi judicii vincula nulla valent.

mox:

Sed si nil dedimus præter sine pectore vocem,
Verba suis frustra viribus orba tenet.
Non ego juravi: legi jurantia verba.

& quæ sequuntur.

Mente juravi nihil] Quia de re honesta tacenda, nutricis verba intellexerat Hippolytus, non de adulterio & incestu.

GRONOVII NOTÆ.

Affectum aut] Decretum puniendi pro merito.

II. *Contractibus diximus*] Cap. 11 num. 5.

De Cydippe] Quæ legerat in malo, quod Acontius amator in sinum ejus miserat, inscripta vel incisa hæc verba: *Juro me Acontio nupturam.*

III. 1. *Ex animi tui sententia*] Formula jurisjurandi proprii. Brisson. lib. 8. de for. p. 711.

Qua-

cere vera * quomodo putat intelligi. Et hoc eſt quod idem ait Cicero: *Quod ita juratum eſt, ut mens deferentis conciperet fieri oportere, id ſervandum eſt.* Apud Tacitum leginus: *Trepidi & verba jurisjurandi per varias artes mutantibus, quis flagitii conſcientia inerat.* Auguſtinus: *Perjuri ſunt qui ſervatis verbis exſpectationem eorum quibus juratum eſt deceperunt.* Et * Iſidorus: *Quacunque arte verborum quis juret, Deus tamen, qui conſcientiæ teſtis eſt, ita hoc accipit ſicut ille cui juratur intelligit.* Atque hoc eſt quod dicitur * liquido jurare. Ideo Metellus recte recuſavit jurare in legem Apulejanam, quamquam erant qui dicerent legem ob rogationis vitium eſſe irritam, & juramentum in legem ita intelligendum, ſi lex rite rogata latave eſſet.

Hiſt. IV.

Epiſtola CCXXIV.

App. de bello civil. l. 1. Pan. in c. Clericus de jurejur. Sil. in verbo Juramentum. 4. q. 23. VI. 17. ibi Tham.

3. Nam quanquam in promiſſis aliis facile ſubintelligitur tacita aliqua conditio quæ promiſſorem exſolvat, id tamen in juramento admittendum non eſt: quo pertinet egregius ille locus

Grotii Notæ.

Quomodo putat intelligi] Auguſtinus epiſtola CCXXIV de illo locutus qui à Punicis caſtris egreſſus in caſtra redierat, inde Romam venerat: *ita non attenderunt qui illum Senatu moverunt, quid ipſe jurando exegiſſet, ſed quid ab illo quibus juraverat exſpectarent.* Vide & ſequentia. Vide ad hanc rem pulchre dicta Concilio Troſlejano Tomo III conciliorum editionis Sirmondianæ. Et apud Hincmarum in opuſculo de divortio Lotharii & Tethbergæ ad interrogationem VI, ubi in hanc ſententiam recte de Deo dicitur:

Qui non ut juret, ſed ut ſe juraſſe putavit
Cui juret, audit: ſic ei utrique reus.

In profeſſione jurata Hebræorum per Hiſpaniam: *Si non ea intentione perfecero, ſicut à vobis me profitente audita atque intellecta ſunt.*

Iſidorus] Lib. II. de Summo bono cap. XXXI, 1, citatur cauſa XXII, quæſt. V, c. quacunque.

Liquido jurare] Donatus ad illud in Andria:

Quia ſi forte opus ad horum jurejurandum mihi,
Non opponiſſe, ut liquido poſſim.

Liquido, pure, & manifeſte: καθαρῶς μὴ ὑπονοίᾳ τινὶ ἐπίκρυφον τοῦ ῥήματος, ἀλλ' ὡς δεῖ λέξαντα εἶπον, ἅπερ καὶ ἤκουον, ait in Alexio Niceias fraudem Andronici Comneni culpans: *Oportuit non quæſita locutione verba adulterare, ſed ut concepta ea fuerant eloqui.* Qui & alibi, de Alexio contra ſenſum verba captante; τοῖς ῥήμασι τὰς ἐπινοίας ἐγκρύπτοντος, ἀντὶ τοῦ μὴ ψεύδεσθαι: *ita verba illa infidelibus ut muſcæ vitrea.* Graviter in hanc regulam peccavit aula Arcadiana, quæ effecit ut Chalcedone occideretur is qui Conſtantinopolim, ſalute ipſi per jusjurandum promiſſa, venerat; Sozomenus lib. V. Adde quæ infra cap. XVI, 2.

Gronovii Notæ.

2. *Quomodo putat*] Quemadmodum accepit ea ille, cui juratur.

Deferentis] Dictantis vel adigentis jusjurandum.

Quis flagitii] Qui meminiſſent ſe patraſſe, de quo jurejurando falſo tum temporis ibant ſeſe purgatum.

Liquido jurare] Terent. Andr. 4, 3, 13. l. 18. D. de jurejurando.

Apulejanam] Appulejam dicendum. L. Appuleji tribuni plebis. Flor. 1, 15.

Ob rogationis vitium] Quia per factionem & tumultum rogata erat Epiſtola. Flor. 3, 15.

locus Apostoli ad Hebræos: *Deus volens abundantiſſime hæredibus promiſſionis oſtendere immutabilitatem conſilii ſui, fidem fecit juramento: ut per duas res immutabiles in quibus fieri non poteſt ut fallat Deus* (ita rectè verti puto illud ψεύδεσθαι, ſicut aperta locutio vocatur veritas, Dan. VII, 16; VIII, 26; X, 1.) *firmum habeamus ſolatium.* Quæ verba ut intelligantur, ſciendum eſt ſanctos ſcriptores de Deo ſæpe loqui ἀνθρωποπαθῶς, & magis ſecundum id quod videtur nobis, quam quod eſt.

4. Nam Deus vere decreta ſua non mutat. Mutare tamen & *Sina IV. 2.* * pœnitentia duci dicitur, quoties aliter agit quam verba ſonare videbantur, nimirum * ob conditionem tacitè intellectam, quæ ceſſat, Jer. XVIII, 8. Exempla videre eſt Gen. XX, 3; Exod. XXXII, 14; 1 Reg. XXI, 29; 2 Reg. XX, 1; Eſaiæ XXXVIII, 1; Jonæ III, 5, 11. Quo ſenſu etiam nos fallere Deus improprie dici poteſt. Et ſolet vox ψεύδεσθαι, quæ in dicto loco ad Hebræos apparet, ſignificationem habere eventus ſpem fruſtrantis; ut videre eſt tum alibi, tum Levit. VI, 2; Joſue XXIV, 27; Eſai. LVIII, 11; Oſ. I, 2; *Abac. III, 17. Facillimè autem hoc procedit in comminationibus, quia illæ jus nemini conferunt. In promiſſis interdum, ubi ſcilicet conditio tacita quædam ſubeſt.

5. Ideo duas res Apoſtolus nominat quæ immutabilitatem notant, promiſſionem, quia jus dat, & juramentum, quia conditiones tacitas & aliquo modo latentes repellit: ut videre eſt etiam Pſal. CXXXIX, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36. Nam aliud eſt ſi quas conditiones ipſa negotii natura aperte indicet. Quo nonnulli

GROTII NOTÆ.

Pœnitentia duci dicitur] Concilium Toletanum VIII, cap. 2: *Juvare namque Dei eſt à ſeipſo ordinata nullatenus convellere: pœnitere vero, eadem ordinata cum voluerit immutare.* Retulit Gratianus in cauſam XXIII, quæſt. IV. Explica vero ut in textu noſtro.

Ob conditionem tacitè intellectam] Senecam vide Naturalium quæſtionum II, 37.

Abac. III, 17.] Adde Jobum XII, 1. Oſeam IX, 2.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Ἀνθρωποπαθῶς*] Verbis translatis ab humanarum affectionum more.

4. *Aliter quam verba*] Quam prædixerat ſeſe actutum eſſe. Agit autem aliter, quia verbis licet ſimpliciter pronuntiatis tacita ſuberat conditio quæ non extitit.

Fallere] Sinere falli & facere, ut ſpes expectationeſque hominum improbæ ſint inanes: quemadmodum fallere dicitur, in quo ſe noſtra fruſtratur opinio: ſi quid ſecus evenit, aut quis aliter facit, quam nos opinionis errore nobis finximus & perſuaſimus.

Spem fruſtrantis] Aliud demonſtrantis atque exhibentis, quam hominum animis præceperant.

In commination.] Ut Deus (ſi ita licet loqui) dicatur fallere, id eſt, non irrogare pœnam, quam fuerat minatus.

5. *Conditiones tacitas*] Excludit omnem cogitationem contrariam & expreſſiones verbis non apertis non expreſſas.

Saepe

nulli referunt id quod legitur Num. XIV, 30. Sed verius est terram promissam jurato dici ipsis, non personis, sed populo, posteris scilicet eorum quibus Deus juraverat, com. 23. Talis autem promissio impleri quovis tempore potest, nec personis certis adstringitur.

IV. 1. Ex his quæ diximus intelligi potest quid sentiendum sit de jurejurando quod dolo elicitum est. Nam si certum est, eum qui juravit aliquod factum * suppositisse quod revera se ita non habeat ac nisi id credidisset non fuisse juraturum, non obligabit juramentum. At si dubium sit, an non etiam sine eo idem fuisset juraturus, standum erit verbis, quia simplicitas quam maxima juramento convenit. *Navarr. c. 12. n. 13.*

2. Atque huc refero jusjurandum, quod Josue & primores populi Israëlitici Gabaonitis dederunt. Decepti quidem erant à Gabaonitis, è regione longinqua se venire fingentibus. At non inde sequebatur Josuam & primores, si scissent ex vicinis populis eos esse, non fuisse eis pacituros. Nam quod dixerant Gabaonitæ: *Fortassis in medio mei habitas, quomodo tecum paciscerer?* hunc habere sensum potest, ut interrogentur Gabaonitæ quale pactum desiderent, sociale an deditionis; aut etiam ut ostendant Hebræi licitum sibi non esse cum quibusdam populis fœdus inire sociale: non etiam ut negent dedentibus se vitam relinqui posse. Lex enim divina quæ eos populos interneccioni devovebat, * ex legis alterius comparatione ita erat intelli- *Josue IX.* *Deut. XX. 16.*

GROTII NOTÆ.

Supposuisse quod revera ita se non habeat] Ut Hippolytus, de quo modo diximus. Ad illud Sophoclis in Oedipode colonco:

Α' τοίνυν σὺ ὧνερ ποτε
Ε'τίμασε ἵππεσε παρὰ σαυτὸν ἔφυ
Πέπου ἀ χάρις ἀντὶ δόκου ἐχθ.
Frans ad frandem superaccedens,
Non benefactis, sed atrocè solet
Clade rependi.

Sic ait, καὶ αὐτὸ ἀ τεμάζων πεφυκὸς ἐχθαίρειν αὐτὸν καὶ ἐπιβουλεύειν τοῖς ἀπατήσασιν αὐτὸν κίνδυνοις καὶ ἀ πρόσθεν ἐπιγινώσκειν. ἐπ εἰκότως ἐκάστοις μισοῦμεν· πιστὸν ἐν καὶ τό.

Η' γλῶσσ' ὀμώμοχ' ἀ ἢ φρὴν ἀνώμοτος.

Καὶ ἐκεῖνος γὰρ ἀπατηθεὶς ἄκων. *Fatuit Tiresias se fulsisse Oedipodi promisisse incolumitatem, causa absolutis data, cum non ante dedissent pignora non domestica teneri.* Tale & illud:

Jurata lingua est, mente juravi nihil,
Namque & Hippolytus decepit juraverat.

Ex legis alterius comparatione] Imo & ex causa legi de internecione addita Exodi XXIV, 33. Deut. VII, 4. cessat enim ea causa in illis qui præcepta filiorum Noë suscipiunt, & tributa pendunt. Ita Maimonides, & Samson Mi cosi, & Moses de Kotzi, in præcepto jubente XV, & CXVIII.

GRONOVII NOTÆ.

Non personis, sed populo] Non singulis, qui tum vivebant, sed corpori, quod idem est superstite subole, etsi singuli isti omnes sint mortui, i. cap. 9. n. 3.

IV. 1. *Sine eo*] Si id factum fuisset ignorasset aut non credidisset.

2. *Sociale an deditionis*] Juris æqui an quo in ditionem Hebræorum venirent.

relligenda, ut locum haberet nisi si qui moniti statim facerent imperata. Quod inter alia probat historia Rahabæ, * cui ob benemerita parcitum est; & Solomonis, qui Cananæorum reliquias sub imperium ac tributum accepit.

2 Reg. 12, 22.

xi, 19, 20.

3. Atque huc pertinet quod in Josuæ libro dicitur, nullam fuisse civitatem ex populis septem quæ pacem fecerit; obduratos enim ne gratia illis fieret. Quare cum credibile esset, si rem ipsam Gabaonitæ indicassent, quod præ metu non fecerunt, tamen vitam salvam sub parendi conditione impetraturos fuisse, valuit jusjurandum, adeo quidem, ut & de eo violato postea pœnæ sumptæ sint gravissimæ Deo auctore. * Ambrosius hanc tractans historiam: *Josue tamen pacem quam dederat revocandam non censuit, quia firmata erat sacramenti religione, ne, dum alienam perfidiam arguit, suam fidem solveret.* Nihilominus doli sui pœnam aliquam sustinuerunt Gabaonitæ, jam sua deditione subditi facti Hebræorum. Addicti enim sunt * personali cuidam servituti, cum si egissent aperte potuissent ad tributariam conditionem recipi.

21 Samuel. xxi, 6.

V. Non tamen ultra receptum loquendi morem extendenda est juramenti significatio. Ideo perjuri non erant qui cum jurassent non daturos se in matrimonium filias Benjaminitis, raptas cum raptoribus vivere permiserunt. * Aliud enim est dare, aliud amissum non repetere. Ambrosius de hoc facto: *Qua indulgentia congruo intemperantiæ supplicio non videtur vacare, quando illis hoc solum permissum est ut rapta inirent conjugia, non connubii sacramento.* Non dissimile est quod Achæi, Romanis quædam non probantibus quæ ab ipsis facta & jurejurando firmata

De Of. III. c. 14.

GROTII NOTÆ.

Cui ob bene merita parcitum est] Et Gazete habitantium in historia Josuæ XVI, 10. Gergesæus ad Christi usque tempora superstites fuisse ex Evangelio apparet Matth. VIII, 28. nam hi ab initio se dedidisse, ideo omittuntur in hostium enumeratione, Deut. XX, 17. Jos. IX, 1.

Ambrosius] De Officiis III. c. 10.

Personali cuidam servituti] Ut Brutiani olim à Romanis, Gellius 8, 3. Festus verbo Brutiani.

Aliud est dare, aliud amissum non repetere] Ὅτι σπουδαιότερον, ἓν κακὸν ἀνεῖναι, ait in hac historia Josephus, *Nec hortabantur Israelitæ, nec prohibebant.* Seneca Excerptorum VI, 2. *Lex eum tenet qui juvat exulem, non qui patitur juvari.* Symmachus: *Inanem motum divino animo imputat invenire, si quis asserit conscientiam rei habere prudentium, nisi detrahentium subscriptis invidiam.*

GROTII NOTÆ.

3. *Gratia illa fieret*] Excidii vel internecionis.

Ad tributariam conditionem] Ita in societatem suscipi, ut Hebræorum vectigales vel stipendiarii essent.

V. *Ultra receptum loquendi*] Verba jurisjurandi stricte accipienda, ut non dilates aut amplius accipias interpretando, sed hoc tantum, quod vulgo sic dicitur.

Benjaminitis] Judic. 21. 7.

Qua indulgentia] Per quam indulgentiam non erant sine aliqua pœna lasciviæ in Levitæ uxorem exercitæ. ea pœna erat invidia & infamia raptus.

Quæ

firmata erant, rogarunt ut ipſi Romani quæ viderentur mutarent: nec Achæos religione obſtringerent irrita ea quæ jurejurando ſanxiſſent faciendi. *Livius lib. XXXIX.*

VI. Ut valeat juramentum, * oportet obligatio ſit licita. Quare nullas vires habebit jurata promiſſio de re illicita, aut naturaliter, aut divina interdictione, aut etiam humana, de qua mox agemus. Bene * Philo Judæus: ἴσιω ἢ πᾶς ἐπιορκίας κόλασιν φεύγει, ὅτι διορκεῖ μὴ ὤν, τῇ τῶν νομίμων φυλακῇ καὶ ἐπιμελείᾳ ἄξιον ἔργον ἀναπτύσσει, ὧ τὰ κρείττω καὶ δίκαια ἐπιτρέφειν ζητεῖ. ἔστι γὰρ ἀσεβείαν ἀσεβεῖσαι, τὸ δὲ ἔθνεσι χαλεπώτερον ἔργον, εἰς πόλιν βέλτιον ὧν ἀνοσιώτερα πράξει ὁ ἐπόμνυμι. ἀπέχεσθαι δὲν ἄδικα πραγμάτων πεπεισμένῳ τὸ Θεῖον ἵνα μετάδῳ τὸ ἴλεων ἀνάμεσος αὐτῷ συγχώρησιν ἐφ' οἷς ἀδικεῖ χρεστέρῳ ὤφελε. ἀτοπώτατα γὰρ αἰρεῖσθαι κακὰ, δυοῖν θάτερον τῶν ἡμίσεων αὐτῶν ἀποφεύγειν δυνάμενον, μᾶλλον δὲ φρενοβλάβειαν ὀφλισκάνοντα: *Sciat quiſquis ob juramentum injuſte aliquid molitur agere, non ſe juris jurandi obſervantem fore, ſed potius everſorem juris jurandi, quod magna cura ac religione dignum eſt, & quo honeſta ac recta ſanciri ſolent. Addit enim culpam culpæ, juramento non recte facto, & quo abſtinere ſatius fuerat actum illegitimum. Quare ab injuſta actione abſtineat Deum veneretur, ut quæ ipſi eſt maxime propria, miſericordiam ei impertiat. Nam dupla eligere mala, cum parte altera exonerari poſſit, inſanabilis eſt furor, & mentis inopia.* Exemplum 1 Sam. XXV. dari poteſt in Davide, qui Nabali pepercit quem ſe occiſurum juraverat. Cicero ſimile ponit Exemplum in voto Agamemnonis, Dionyſius Halicarnaſſenſis in conjuratione Decemvirorum de republica occupanda. Seneca: *Lib. II.*

Præſtare fateor poſſe me tacitam fidem,
Si ſcelere careat: interim ſceluſ eſt fides.

Ubi *interim* valet *interdum*. Ambroſius: *eſt enim contra officium nonnunquam ſolvere promiſſum, juramentum euſtodire.* *Off. I. c. ult.*

*Augu-

GROTII NOTÆ.

Oportet obligatio ſit licita] Tractat hoc bene Ambroſius de Offic. I. & alii relati in cauſa XXII quæſtionem IV. Pertinet huc canon VII Concilii Hilerdenſis relati in Tomum III Conciliorum Galliæ; & in Hincmari Opuſculis non pauca.

Philo] De ſpecialibus legibus.

GRONOVII NOTÆ.

VI, *Ab injuſta actione*] Quam ob jusjurandum debet.

Miſericordiam ei] Remittat pœnam temerarii jurisjurandi.

Cicero ſimile] I. de Offic. 23.

Dionyſius Halicarnaſſenſis] 10. 62.

In conjuratione Decemvirorum] Exemplum inutile, nam quod decemviri juraverunt inter ſe, erat, ne quis è collegio alteri adverſaretur, utque per omnem vitam ea inirent imperium, & nemine admiſſo pari poteſtate forent, &c. lib. 10, 62. Id iniquum fuit, non quod ipſos pœnituerit, ſed quod ſeceſſione plebis & exercituum conſcti faſces depoſuerint. lib. 11, 61.

Interim ſceluſ eſt fides] Interdum promiſſum ſine ſcelere ſervari non poteſt.

* Auguſtinus: *Si ad peccatum admittendum fides exhibeatur, mirum eſt ſi fides appellatur.* Idem docet ſecunda ad Amphilochium Baſilius:

VII. 1. Imo etiamſi res quæ promittitur non ſit illicita, ſed * majus bonum morale impediens, ſic quoque non valebit jusjurandum: quia ſcilicet profectum in bono Deo debemus, ita ut ejus libertatem eripere nobis ipſis non valeamus. Huc pertinet inſignis ejus quem dixi Philonis Judæi locus, quem aſſcribere non pigebit: εἰσὶ δ' οἱ τῶν φύσει ἀμείκτων, καὶ ἀπανθρώπων ἢ ὑπερηλίῳ μισανθρωπίᾳ χαλεπότητος, ἢ καὶ ὑπὸ ἀγρίας εἵλικος ἐκπεπολιτεύτων ἀκλιτοβίοις, ὅρκου πάσι μηδὲν ἀχρήστως παρεῖσθαι ἢ κλῦσι, οἵτινες ἂν φαῦλοι ὁμοπάτριοι ἢ ὁμόφυλοι τύχωσι ἢ φίλοι, ἢ πάλαι τῷ δοκεῖ μὴ ἐξεῖναι ἀφίλοιόν τινα ἢ παρ' οὐδὲν τιθέμενον λέγεσθαι, καὶ μέχρι πλείστης: *Sunt quidam adeo duro atque inſociabili ingenio, ſive odio humani generis, ſive dura domina iracundia ſubacti, ut morum feritatem jurejurando obſirment, ut ne hunc habeant menſæ aut tecti ſocium, ne illi bene unquam faciant, ne quid ab eo ad mortem uſque accipiant.* Quod ait juraſſe quosdam * ne huic vel illi unquam benefacerent, id Hebræi vocabant נדר הנאה, id eſt εὐχὴν ἀφελείας, *votum de beneficentia*: שבוע להטיב Lev v, 6. Hujus formula tradentibus Hebræorum magiſtris erat קרבן כל מרה דתהנה מני, aut נרבן שאתא נהנה לי, cui convenit illa Syriaca in veteri verſione Matthæi xv, 5. קרבני מרם דתתהנא מני: Græce δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς; id eſt, *Donum Deo dicatum ſit.* (id enim eſt קרבן κορβᾶν) *ſi quid unquam à me boni acceperis.*

2. Votum, addita conſecrationis pœna, validum plane cenſebant

Grotii Notæ.

Auguſtinus] De bono conjugali c. 4. citatur dicta quæſtione. Vide & Gailium, de Pace publica, lib. 1, c. 4, §. 16. & de Albino hiſtoriam apud Paulum Warnafredi lib. 11, c. 26.

Majus bonum morale impediens] Quale Honorii de pace nunquam facienda cum Alarico, Zozimo narrante. Vide e. inter cætera dicta jam quæſtione, & Concilium Hilerdenſe in Tomo III Conciliorum Galliæ canone 7. Hincmarum quoque dicto opuſculo ad interrogationem XIV, libro de divortio ad interrogationem VI & XIV.

Ne huic vel illi unquam bene faceret] Vide Baba Kama cap. 10, §. 10. & ibi notata à doctiſſimo Conſtantino.

Gronovii Notæ.

Minus eſt ſi fides] Indigna eſt fidei nomine.

VII. 1. *Profectum in bono*] Incrementa virtutum, Vel ut ipſi, quantum poſſumus, ſtudeamus augeri moribus & virtutibus: idque ne faciamus, nullo jurejurando nos poſſumus obligare.

Hujus formula] Jos. Scaliger Elencho Trithemii cap. 9. p. 260. Sed rectius Salmaſius de Fœnore Trapez. p. 220.

Donum Deo dicatum] Si quo te juvero, id ἀνάθημα vel Deo dicatum ſit, ut ſi tu eo utaris, ſacrilegium commiſtas & puniaris, quia rem Dei arripueris.

2. *Votum addita*] Quod ita precibus ſanctis vovebatur Deo, ut conſecraretur in pœnam alicujus, ne ille illo frueretur.

Toſio

bant Hebræorum magistri, pessimi hac in parte juris divini interpretes, etiamsi adversus parentes factum esset: quod dicto loco refellit Christus, in cujus verbis τιμᾶν honorare est benefacere, ut collato Marci loco apparet; & Pauli 1 Tim. 5, 3, 17; & Num. XXIII, 11. Sed etiamsi adversus alios conceptum sit, recte dicemus non obligare jusjurandum, quia ut diximus profectui adversum est.

Th. 2, 2. 89. art. 7. & ibi Cajet. Grat. c. ult. §. ult. 22. qu. 4. Soto l. VII. q. 1. art. 3. circa 2.

VIII. De impossibilibus dicere nihil attinet. Satis enim manifestum est ad omnino impossibile neminem obligari.

IX. De eo vero quod pro tempore aut ex suppositione est impossibile in pendenti esse obligationem, ita ut is qui ex suppositione juravit, operam quam potest dare debeat, ut quod juravit possibile reddat.

X. Forma jurisjurandi verbis differt, re convenit. Hunc enim sensum habere debet, ut Deus invocetur, puta hoc modo: *Deus testis sit*, aut *Deus sit vindex*, quæ duo in idem recidunt. Nam cum superior puniendi jus habens * testis advocatur, simul ab eo perfidiæ ultio poscitur: & qui scit omnia ultor est, ideo quia testis. Plutarchus: πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιορκίας; *omne jusjurandum in diras desinit, si quis pejeraverit.* Huc pertinent fœderum formulæ antiquæ quibus mos erat victimas adhiberi, ut apparet Gen. XV, 9, & sequentibus. Ut illa Romana apud Livium: *Tu Jupiter ita illum ferito ut ego hunc porcum.* Et alibi: *Deos precatus ita se mactarent quemadmodum ipse agnum mactasset.* Et apud Polybium ac Festum: *Si sciens fallo, ita me Diespiter ejiciat ut ego hunc lapidem.*

Quæst. Rom.

Libro 1. Lib. XXI.

XI. 1. Sed & nominatis rebus personisve aliis jurare mos est vetus, sive quod illas sibi noxias imprecabantur, ut solem, terram, cœlum, principem, sive quod in illis puniri deposcebant, ut in capite, in liberis, in patria, in principe. Neque profanarum tantum gentium his mos, sed & Judæorum, ut idem ille * Philo nos docet. Ait enim non debere juraturos ob rem quamvis

GROTII NOTÆ.

Testis advocatur, simul ab eo perfidiæ ultio exposcitur] Ambrosius ad Valentinianum Imperatorem: *Quid est jurare, nisi ejus quem testare fidei tuæ, præsulem divinam potentiam confiteri?* Vide formulam insignem Chagani Avarorum apud Menandrum excerptis legationum.

Philo] De specialibus legibus.

GRONOVII NOTÆ.

IX. *Pro tempore aut ex suppositione*] Ut nunc est, aut nisi mutatio aliqua interveniat.

Ex suppositione juravit] Si quid factarum, si quod, de quo dubitatur, ita sit, vel fieri contingat.

XI. 1. *Solem*] Ovid. 7. met. 96. *Atque patrem soceri cernentem cuncta futuri Eventusque suos & tanta pericula jurat.* Virgil. 12. Æneid. 176. *Esto nunc sol testis & hæc mihi terra precanti.* Idem 6. Æneid. 111. *Maria aspera juro.* Tacitus 1. annal. 73. *Violatum perjurio numen Augusti.*

In capite, in liberis] Virg. 9. Æneid. 300. *Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat.* Plinius lib. 2. ep. 20. *qui sibi per salutem filii pejerasset.*

vis ſtatim ἐπὶ τὸ πατέρα καὶ πατέρων τὸ ὅλων ἀνατρέχειν; *ad rerum omnium auctorem ac parentem procurrere*, ſed jurare per parentes, cœlum, terram, univerſum; cui ſimile eſt quod Homeri interpretes notant, Græcos illos veteres non ſolitos ὀμνύειν κατὰ τῶν θεῶν ὀμνύειν, ἀλλὰ κατὰ τῶν παρεστώτων, *facile per Deos jurare, ſed* * *per res alias præſentes*: ut per ſceptrum, idque ipſum à juſtiſſimo rege Rhadamantho fuiſſe conſtitutum tradit Porphyrius, & ad Ariſtophanem Scholiaſtes. Sic Joſephus per ſalutem Pharaonis juraſſe legitur, ex more apud Ægyptios recepto, quem ibi notat Abeneſdras; * Eliſæus per vitam Eliæ. Neque vero Chriſtus Matthæi v, ut quidam exiſtimant, hæc juramenta vult minus eſſe licita quam quæ expreſſo Dei nomine fiunt: ſed cum Hebræi ea minus curarent, opinione quadam non diſſimili illius qui dixit, *Sceptrum non putat eſſe Deos*, oſtendit & hæc eſſe vera juramenta. Nam & Ulpianus optime dixit: *Qui per ſalutem ſuam jurat, Deum jurare videtur*, * *reſpectu enim divini Numinis jurat*. Sic Chriſtus oſtendit eum qui Templum jurat, Deum jurare qui templo præſidet; & qui cœlum, Deum qui cœlo velut inſidet.

Gen. XLII, 15. 31 Regum 22, 2. L. Qui per D. de jurej. Matthæi XXIII, 22.

2. At Hebræi magiſtri iſtorum temporum exiſtimabant, non obſtringi homines juramentis per res conditas factis, niſi adjecta pœna, ut ſi res de qua juraretur Deo conſecraretur. Hoc enim eſt juramentum κορβᾶν, ſive δῶρον, cujus non dicto tantum Matthæi loco, ſed in Tyriorum quoque legibus mentio exſtabat, ut ex Joſephi contra Appionem diſputatione diſcimus: nec aliunde arbitrer Orientis populos dictos Græcis κορβάνας, quæ vox apud Æſchylum & Euripidem exſtat, κορβάνα ἐξ ἀοιδᾶς, apud eundem Æſchylum. Huic errori dicto loco Chriſtus occurrit. Chriſtianos veteres Tertullianus juraſſe ait per ſalutem Principis omnibus Geniis auguſtiorem. Apud Vegetium formula eſt, cujus & ſupra meminimus, qua Chriſtiani milites jurant non per Deum tantum, ſed & per majeſtatem Imperatoris, quæ ſecundum Deum humano generi diligenda eſt & colenda.

XII. Sed

GROTII NOTÆ.

Per res alias] De Socrate Apollonius apud Philoſtratum VI: ὤμνυ πολλὰ οὐχ ὡς θεοὺς, ἀλλ' ἵνα μὴ θεοὺς ὄμνυ: *Jurabat per ipſa, non ut per Deos, ſed ne per Deos juraret.*

Eliſæus per vitam Eliæ] Adde II Regum IV, 30. Cant. II, 7.

Reſpectu enim divini Numinis juret] Ita & Gratianus cauſa XVII, quæſtione I.

GRONOVII NOTÆ.

Per ſceptrum] Homerus Il. α. 234. Virgilius 12. Æneid. 206.

2. Κορβᾶνας] Heſychius. Κόρβανας, ἑκάστωτε τὸν βωμὸν· οἱ δὲ τὸν κήρυκα. Κορβανίζει, βωμοποιεῖ.

κορβάνα ἐξ ἀοιδᾶς] Agamem. 1070. Κορβάνα γοᾶς Κορβάνα δ' αὐδᾶν ἔμανεις. *Barbara vocem Facile intelligo.* Supplic. 124.

81

XII. Sed & * ſi quis per falſos Deos juraverit, obligabitur: quia quanquam ſub falſis notis, generali tamen complexione numen intuetur: ideoque Deus verus, ſi pejeratum ſit, in ſuam injuriam id factum interpretatur. Et ſanctos viros videmus non detuliſſe quidem unquam ſub ea forma jusjurandum, multo minus ita juraſſe, quod à Duareno permitti miror; ſed tamen ſi quibuſcum negotium erat adduci non poſſent ut aliter jurarent, contraxiſſe cum eis, ipſos quidem ut oportebat jurantes, ab illis autem juramentum accipientes quale haberi poterat. Exemplum eſt in Jacobo & Labane Geneſ. xxxi, 53. * Hoc eſt quod ait Auguſtinus: *Et qui per lapidem jurat, ſi falſum jurat perjurus eſt.* Deinde: *Non te audit lapis loquentem, ſed punit Deus fallentem.*

Auguſtinus epiſt. ad Public. 114.

Citatur. c. movet cauſ. xxii, q. 2.

XIII. 1. Effectus juramenti præcipuus eſt præcidere controverſias. Πάσης ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος, inquit divinus ſcriptor ad Hebræos: *Omnis diſputationis finis eſt juramentum rem ſanciens.* Cui ſimile eſt illud Philonem: ὅρκου μαρτυρία θεὸν ἀεὶ παρεγγυᾶ ἀμφισβητήσεων; *Dei teſtimonium eſt jusjurandum de re de qua ambigitur.* Et illud non diſſimile Halicarnaſſenſis: πλὴν ἀλλ' ἥ γε πίστις ἥ παρὰ τοῖς ἐν ἀνθρώποις ἄλλοις τε καὶ βαρβάροις, ἣν οὐδεὶς πώποτε ἀνεκρίνατο χρόνος, ἡ δὲ ὅρκου καὶ σπονδῶν ἰσχὺς ἧς πεπιστεύκασι καὶ συμβάσεων: * *Ultima fides inter homines tum Græcos, tum barbaros, quam nulla delebit ætas, eſt ea quæ per jurata pacta ſponſores adhibet Deos.* Sic & Ægyptiis jurandum, μεγίστη παρ' ἀνθρώποις πίστις, *maxima fides hominibus inter ſe.*

Diod. Sic.

2. Duo ergo debet jurans, primum, ut verba animo congruant, quod ἀλήθειαν vocat Chryſippus; alterum, ut factum congruat verbis, quod idem appellat διάνοιαν. Qui in illo

Grotii Notæ.

Si quis per falſos Deos juraverit, obligabitur] Liber Sapientiæ cap. xiv. ἀ γὰρ ἂν ὀμόσωσιν δίκαια, ἀλλ' ἐπ' ἀδίκοις ὀμόσαντες δίκαιοι ἐπιζήμιοι εἰσὶ τοῖς ὑπερόπτως ὀμόσασιν. Quod ita vertit Latinus: *Non enim juratorum virtus, ſed peccantium pœna perambulat ſemper injuſtorum prævaricationem.*

Hoc eſt quod ait Auguſtinus] Sermone xxviii. de verbis Apoſtoli; citatur c. Ecce dico; cauſa xxii, quæſt. v.

Ultima fides] Procopius Perſicorum ii: ἔχυρα δὲ ἡ τε ἀνθρώποις ἀπάντων ὕστατον τε καὶ ἐσχατιὰ πίστις τε καὶ ἀλήθεια εἰς γνώσεσθαι: *Jurisjurandum quod ab hominibus habetur omnibus ultimum atque ſummiſſimum & fidei mutuæ & veracitatis pignus.*

Gronovii Notæ.

XII. *Deus verus, ſi pejeratum*] Eadem cauſa eſt, quamobrem Deus τὸν ἀδίκημα ſæpe punierit, etiam in falſorum deorum violatoribus: ut Cambyſe Juſtin. i, 9. Xerxe, ii, 12. Gallis 24, 8. Pyrrho & Romano præſidio 29, 18.

XIII. 2. *Ut verba animo congruant*] Non aliud promptum in ore, aliud clauſum in pectore habeat, qui jurat.

Factum congruat] Ut præſtet affirmetque rebus quod juravit.

illo peccat * ψευδόρκιον, qui in hoc ἐπιορκεῖν eidem Chrysippo dicitur satis distincte, quanquam confundi interdum hæc solent.

XIV. Et si quidem materia talis sit, & verba ita concepta ut non ad Deum tantum sed & ad hominem referantur, jus haud dubie homini ex ipso juramento quæretur, tanquam ex promisso aut contractu qui simplicissime intelligi debeat. Si vero aut verba hominem non respiciant jus ei conferendo, aut respiciant quidem, sed aliquid sit quod ei possit opponi, tunc ea vis erit jurisjurandi, ut homo quidem ille jus nullum consequatur, at nihilominus qui juravit Deo obligetur stare jurejurando. Hujus rei exemplum est * in eo qui per metum injustum causam promissioni juratæ dedit. Nam hic jus nullum consequitur, aut tale quod reddere debeat, quia causam damno dedit. Sic videmus Hebræos Reges & * à Prophetis increpatos, & punitos à Deo, quod fidem juratam Babyloniis Regibus non servassent. Laudat Cicero Pomponium tribunum qui servavit quod terrore coactus juraverat: *tantum*, inquit, *temporibus illis jusjurandum valebat*. Quare non Regulus tantum redire in carcerem, ut maxime is fuerit injustus, debuit; sed & decem illi quorum Cicero meminit, redire ad Annibalem: jusjurandum enim interceſſerat.

Ezech. XVII. 12. 13. 15. Off. III. Tusc. l. IV. c. 22. Off. III.

XV. 1. Neque hæc tamen inter hostes publicos locum habent, sed inter quosvis. non enim persona sola respicitur cui juratur, sed * is qui juratur Deus, qui ad obligationem patiendam sufficit. Repudiandus ergo Cicero cum ait perjurium nullum esse, si prædonibus pactum pro capite pretium non adferatur, ne si juratum quidem sit: quia pirata non sit ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium, cum quo nec fides esse debeat, nec jusjurandum commune. Quod & de

Tit. 2, 7. 89. art. 7. & ibi Card. Alex. Imol. in c. verum de jurejur. Sota lib. VIII. q. 1. art. 7. Covil. 12.

GROTII NOTÆ.

Ψεύδορκιον] Hoc ψεύδορκιον vetatur Exodi XX. Ἐπιορκεῖν Levitici XIX. ut Hebræi volunt præcepto jubente CCXL.

In eo qui per metum injustum causam promissionis juratæ dedit] Etiam vi extortum jusjurandum, ob Dei reverentiam, servandum docet Augustinus epistolis CCXXIV. & CCXXV.

A Prophetis increpatos] Vide & Jerem. XXIX. 7.

Is qui juratur Deus] Gregoras, ἐκ θεὸς ὁ ὁρκιζόμενος τὸ ἀ πληρωθέντος ἐπιτίμιον ἐγκλήματος: perjurium Deo culpam impingit negligentia.

GRONOVII NOTÆ.

XIV. *Et ad hominem*] Veluti, juro me cessurum tibi hac possessione.

Non respiciant] Velut, juro me cessurum.

Quod ei possit] Ut species exoris aut metus.

Jus nullum aut tale] Aut omnino nullum aut ejusmodi quod compellatur apud judicem vindicare nequeat, sed remittere necesse habeat 2, II. 7.

XV. 1. *Inter hostes publicos*] Eos quibus jus est bellandi.

Non sit ex perduellium] Hostis armorum jus habens, quicum jura gentium servanda sunt.

& de tyranno dictum ab eodem est alibi, & à Bruto apud Appianum: *οὐδὲ πρὸς τὸν Ῥωμαίων τύραννον, οὐδὲ ὅρκων, cum tyranno Romanis nulla fides, nulla juris jurandi religio.*

2. Atque sicut in jure gentium constituto differre hostem à pirata verum est, & à nobis infra ostendetur; ita hic ea differentia locum habere non potest, * ubi, etsi persona jus deficiat, cum Deo negotium est: quia de causa juramentum voti nomine nuncupatur. Neque id quod sumit Cicero verum est, nullam esse cum prædone juris societatem. Nam depositum ex ipso gentium jure * reddendum latroni, si dominus non appareat, recte à Tryphonino responsum est. *L. Bona fides. D. depositi.*

3. Quare probare non possum quod à quibusdam est traditum, eum qui prædoni quicquam promiserit momentanea solutione posse defungi, ita ut liceat ei quod solvit recuperare. Verba enim in juramento quoad Deum simplicissime atque ad eo cum effectu sunt intelligenda. Atque ideo qui redivit ad hostem clam, iterumque abiit, non satisfecit juramento de reditu, ut recte à Senatu Romano judicatum est.

XVI. 1. Illud vero Accianum: T. *Fregisti fidem.*

A. *Quam neque dedi, neque do infideli cuipiam:*

ita demum probari potest, si jurata promissio aperte respectum habuerit alterius promissionis, * quæ ei quasi conditio fuerit implicita, non si diversi generis sint promissa, & citra respectum mutuum; tunc enim omnino servandum cuique erit quod ipse juravit. Atque hoc nomine Regulum laudans sic compellat Silius: *L. Sicut. in fine. de jurejurando.*

Qui, longum semper famæ glisscente per ævum,
Infidis servasse fidem memorabere Pœnis.

2. Inæqualitatem in contractibus naturaliter locum facere aut

GROTII NOTÆ.

Ubi etsi persona jus deficiat, cum Deo negotium est] Plutarchus Lysandro: ὁ ἔχων παρακαταθήκην, κἂν ἀδικῇ δικαιοσύνῃ δίδωσιν, οὗ δὲ θεὸς κατήκοος: qui juramento hostem circumvenit, is sibi dat à se hostem metui, Deum contemni.

Reddendum latroni] Et ei qui regnum sine jure invasit, quomodo Otofemi depositum redditum à Priennensibus: Polybius & Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis.

Qua ei quasi conditio fuerit implicita] C. Fervenit, quod est 111 de jurejurando. Adde L. Lege fundo. in fine D. de lege commissoria.

GRONOVII NOTÆ.

2. *A nobis infra*] 3, 3, 1.

Vati nomen] Affirmationis religiosæ aut pollicitationis Deo factæ.

1. *Momentanea solutione*] Satisfeciße videri, si sic solvat, ut statim missis à magistratu armatis capiatur prædo, & cogatur, quod ei numeratum est, restituere.

A Senatu Romano judicatum est] Gell. 7, 18.

XVI. 1. *Si jurata promissio*] Si quod juraveris, habeat reciprocam fidem, quam fefellerit alter, cui fidem volumus non servare, quia nobis infidelis fuerit.

Non si diversi generis] Si alia re, loco & tempore juratum non servaverit alter: tunc enim non valet compensatio.

Atque

Auth. sacramenta c. ſi. adv. vend.

aut reſcindendi aut reformandi contractus, ſupra diximus. Et quanquam jus gentium aliquid in hac re mutavit, jure tamen civili, quod inter ejuſdem populi partes valet, rediri ſæpe ad illud quod natura licebat, itidem ſupra monuimus. Sed hic quoque, ſi juramentum interceſſit, etiamſi perſonæ nihil aut minus debeatur, Deo fides erit præſtanda. Itaque Pſalmorum ſcriptor ubi viri boni virtutes enumerat, addit & hanc: *Juratus in damnum ſuum non tamen mutat.*

Pſal. xv.

XVII. Verum illud notandum eſt, quoties non perſonæ jus naſcitur ex tali aliquo defectu qualem diximus, ſed Deo obſtringitur fides, hæredem ejus qui juravit non teneri. Quia ad hæredem ſicut bona tranſeunt, id eſt quæ in hominum ſunt commercio, ita bonorum onera: non item alia quæ quis ex officio puta pietatis, gratiæ, fidei debuit. Hæc enim ad illud quod ſtrictè jus dicitur inter homines non pertinent: ut alibi quoque oſtendere meminimus.

XVIII. Sed etiam ubi jus perſonæ non naſcitur, ſi tamen juramentum utilitatem ſpectet alicujus, * atque is eam nolit, non tenebitur qui juravit: * ſicut nec tenebitur ſi ceſſet qualitas ſub qua alicui juravit, ut ſi magiſtratus deſinat eſſe magiſtratus. Apud Cæſarem libro 11 de bello civili, Curio Domitii qui fuerant milites ſic alloquitur: *Sacramento quidem vos tenere qui potuit, quum projectis faſcibus & depoſito imperio privatus & captus ipſe in alienam veniſſet poteſtatem?* Et mox ſacramentum ait capitis diminutione ſublatum.

c. dilecta. de præbend. Covar. in d. c. quamvis. p. 2. §. 2. n. 10.

XIX. Illud quæritur, an quod contra juramentum fit illicitum ſit tantum, an & irritum? qua de re diſtinguendum arbitror, ut ſi ſola fides ſit obſtricta, valeat actus contra juramentum factus, puta teſtamentum, venditio: non valeat autem ſi ita conceptum ſit jusjurandum ut ſimul contineat abdicationem plenam poteſtatis ad actum. Et hæc quidem naturaliter jusjurandum ſequuntur: ex quibus faciendum eſt judicium de Regum

GROTII NOTÆ.

Atque is eam nolit] Plautus Rudente: *Jure jurando rogo gratum facias.*

Sicut nec tenebitur ſi ceſſet qualitas] Similia vide in l. Si duas. §. Gentium. D. de Excuſat. tut. & apud Gailium 11, obſ. CXLIV. n. 8. & de Arreſtis 2. 9. & apud Azorium Inſtitutionibus moralibus v, 22. q. 6, parte 1.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Jus gentium aliquid*] Ut inæquale ex conſenſu partium ducat pro æquali 2, 12, 26.

Itidem ſupra] 2, 2, 6.

XVII. *Bonorum onera*] Juſta & legitima, ad quæ ex jure conſtituto obligamur.

Quod ſtrictè jus] Ad juſtitiam ſtrictiorem vocat.

XIX. *An & irritum*] Ipſo jure nullum.

Si ſola fides] Si quis ſolummodo juraverit ſe non factum.

Ut ſimul contineat] Si quis juraverit ſe cedere ac renuntiare poteſtati faciundi.

Nunc

gum juramentis, & his quæ exteri exteris jurant, quando actus ex loco subjectionem non accepit.

XX. * Nunc quid superiorum, id est Regum, patrum, dominorum, & maritorum in his quæ maritalis sunt juris, imperia possint videamus. Superiorum actus hoc quidem efficere non potest, ut jusjurandum quatenus vere fuit obligatorium non sit præstandum: id enim juris est naturalis & divini. Sed quia actus nostri non plene sunt in nostra potestate, sed ita ut à superioribus dependeant, ideo duplex esse potest actus superiorum circa id quod juratur, alter directus in personam jurantis, alter in personam cui juratur. *Tit. 2. 2. q. 89. art. 9.*

1. In personam jurantis dirigi potest, aut antequam juretur irritum reddendo juramentum, quatenus jus inferioris sub potestate superioris continetur, aut postquam juratum est vetando ne impleatur. Nam inferior, qua inferior, obstringere se non potuit nisi quatenus superiori id placiturum esset: ampliorem enim non habebat potestatem: Hoc modo lege Hebræa mariti uxorum, patres liberorum qui sui juris nondum erant, juramenta irrita faciebant. Proponit hanc quæstionem Seneca †: *Si lex lata erit, ne id quisquam faciat quod ego me amico meo facturum promiseram?* & solvit: *Eadem lex me defendit quæ vetat.* Sed & actus ex utroque mixtus esse potest, ut si superior constituat quod inferior juraverit hoc aut illo casu, puta ex metu, aut imbecillitate judicii, ita demum valere si ab ipso approbetur. Atqui ex hoc fundamento defendi possunt absolutiones juramentorum, quæ * olim à principibus, nunc ipsorum principum voluntate, quo magis cautum sit pietati, ab Ecclesiæ præsidibus exercentur. *c. Veniens de jurejurando. c. 1. de prohibit. feud. alien. per Fed. † Lib. IV. de benef. 35. L. ult. ad mun. Molin. disp. 149. c. si vero. de jurejur.*

3. In

GROTII NOTÆ.

Nunc quid superiorum, id est regum, patrum, dominorum, & maritorum in his quæ maritalis sunt juris, imperia possint, videamus] Augustinus epistola CCXL, & CCXLI.

Olim à principibus] Suetonius Tiberio 35. Sic & in Hispania diu usurpatum notat Ferdinandus Vasquius de success. creat. l. 11, §. 18.

GRONOVII NOTÆ.

Quando actus ex loco] Ubi partes contrahentes non necesse habent se submittere & obsequi legibus ac juri civili loci in quo contrahitur.

XX. 2. *Irritum reddendo*] Declarando, si juret inferior, id inane fore, quod ille citra suam auctoritatem jus obligandi se non habeat.

Ampliorem enim] Quam sub conditione superioris consentientis.

Ex utroque] Ex eo quod superior, & ex eo quod inferior gesserunt.

Olim à principibus] Sic Tib. equiti Rom. jurisjurandi gratiam fecit, ut uxorem in stupro generi compertam dimitteret, quam se nunquam repudiaturum ante juraverat. Suet. 11.

Ecclesiæ præsidibus] Quam bono exemplo est Eugenius IV, qui Ladislaum Pannoniæ regem jurejurando, quo pacem cum Amuratha II. Turcarum Imp. firmaverat, solvit, ipsumque regem cum multis millibus Christianorum & nuntio suo Juliano Cardinale perdidit, a. Ch. 1444.

Cujus

3. In perſonam ejus cui juratur actus dirigi poteſt tollendo ab eo jus quod ei partum eſt; aut etiam, ſi jus deſit, vetando ne quid ex tali juramento accipiat; idque duobus modis, ſive in pœnam, ſive ob publicam utilitatem, ex vi ſupereminentis dominii. Atque hinc intelligi poteſt, ſi jurans non ejuſdem ſit ditionis cum eo cui juratur, quid aut hujus aut illius rectores poſſint circa jusjurandum. Ipſe autem qui juratus aliquid promiſit nocenti qua talis eſt, putà piratæ, non poteſt jus promiſſo quæſitum pœnæ nomine ob id ipſum ei auferre: quia tunc verba nullum haberent effectum, quod omnino vitandum eſt. Similique de cauſa compenſari non poterit quod promiſſum eſt cum jure quod ante erat controverſum, ſi poſt motam controverſiam inita pactio fuerit.

4. Poteſt & lex humana impedimentum quod certi generis actibus poſuerat tollere, ſi juramentum aut qualecunque, aut certa forma acceſſerit: quod Romanæ leges fecerunt, in iis impedimentis quæ non directe publicam, ſed privatam jurantis utilitatem ſpectant. Quod ſi fiat, valebit actus juratus eo modo quo naturaliter citra legem humanam fuerat valiturus, aut fidem tantum obſtringendo, aut jus etiam dando alteri, pro diverſa actuum natura quæ alibi à nobis explicata eſt.

XXI. 1. Notandum hic eſt obiter, quod in Chriſti præceptis & apud Jacobum de non jurando dicitur, proprie non ad aſſertorium juramentum, * cujus apud Paulum Apoſtolum exempla exſtant aliquot, ſed ad promiſſorium futuri incerti pertinere. Oſtendit hoc evidenter oppoſitio illa in verbis Chriſti: *Audiſtis dictum antiquis, Non pejerabis, ſed reddes Domino*

GROTII NOTÆ.

Cujus apud Paulum Apoſtolum exempla exſtant aliquot] Rom. 1, 9. IX, 1. II Corin. 1, 23. XI, 31. Phil. 1, 8. 1 Theſſ. II, 9. 1 Tim. II, 7.

GRONOVII NOTÆ.

3. *In pœnam*] Quia jurejurando promiſſum accepit, quod non debebat.

Ob utilitatem pub.] Quod reipublicæ intereſſet non fieri quod juratum eſt.

Quæ talis eſt] Dum nocet, & ut injuriam ejus effugiat.

Pœnæ nomine] Ei non præſtetur promiſſum in pœnam facinoris.

Compenſari non] Finge litem mihi eſſe cum adverſario apud judicem. Ea pendente, per intervenientem cauſam eidem jurato promiſi me aliquid ei præſtiturum, ſi quid ipſe viciſſim mihi præſtet. Hoc ego potius non poſſum abnuere promiſſum, quod alter non deſiſtat à lite mecum antea contracta, quia cum lis ambigua ſit, in promiſſo jus ei certum quæſitum eſt, quod ego privatus illi auferre nequeo.

4. *Poteſt lex humana*] Poteſt magiſtratus vel Rex, juris adminiſtrator, interdicti, quo aliquid vetuerat, gratiam facere, ſi quis id, quod vetitum eſt, factarum ſe juraverit.

Citra legem humanam] Si tale interdictum non extitiſſet, neque id ſuperior remiſiſſet.

XXI. 1. *Ad aſſertorium*] Quod affirmat defenditque rem factam.

Promiſſorium] Quod ſecuritatem facit promiſſioni, quo ſanctitur promiſſum.

mino juramentum. Ego vero dico vobis. Ne jurate omnino. Et ratio quam Jacobus adjicit: μὴ εἰς ὑπόκρισιν πίπτητε, id est, *ne fallaces inveniamini*; nam eum sensum vox ὑποκρίσεως apud Hellenistas habet, ut apparet Job. xxxiv, 30. Matth. xxiv, 51: & alibi.

2. Idem evincit illud in Christi verbis, ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν, ναὶ ναί, οὒ οὔ, quod sic Jacobus explicat, ἤτω δὲ ὑμῶν τὸ ναὶ ναί, καὶ τὸ οὒ οὔ: ubi manifesta est figura quam πλεονασμὸν Rhetores vocant, ut in illo,

Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

Et in altero simili: *Ad illum diem Memmius erat Memmius.* Nam prius ναί & οὔ promissum significat, posterius ejus implementum. Est enim ναί promittentis: unde per ἀμήν explicatur Apoc. 1. 7. eundemque sensum habet quod hic in Syriaco est, ‫ܐܝܢ‬ respondens Rabbinico ‫כן‬ & Arabicum نعم quomodo apud Jurisconsultos Romanos μεγλιστα. & quidni? notæ sunt respondentis ad stipulationem. Pro implemento promissionis sumitur apud Paulum II Corinth. I. 20. cum ait omnia Dei promissa in Christo esse ναὶ καὶ ἀμήν. Hinc vetus Hebræorum dictum, *justi hominis ναί est ναί, & non est non.*

3. Contra, quorum facta à dictis discrepant, apud eos esse dicitur ναὶ καὶ οὔ, II Corinth. I, 18, 19; id est, ναί eorum esse οὔ, & οὔ esse ναί. Sic Paulus Apostolus ipse exponit, cum negasset se ἐλαφρίᾳ χρήσασθαι, *levitate usum*, addit sermonem suum non fuisse ναὶ καὶ οὔ. Festus varias referens sententias de significatione vocis *nauci*, sic scribit: *Quidam* (ajunt) *ex Græco* * ναὶ καὶ οὐχὶ *levem hominem significari.* Quod si ναὶ καὶ οὔ levitatem significat, sequitur, ναὶ ναί, οὔ οὔ, constantiam significet.

4. Idem ergo dicit Christus quod * Philo: κρίνουσι καὶ βιαιοφιλίστατοι καὶ ἀφροντίστοι λογικῆς φύσεως τὸ ἀψεύδεσθαι, ὅπερ ἐστὶν ἀληθέστατον καὶ ἀρετῶν ἀρίστων μάλιστα, οἷς τοὺς λόγους ἀρκεῖν εἰκὸς νομίζεσθαι: *Optimum atque utilissimum & rationali naturæ convenientissimum est juramento abstinere, atque ita se veracitati assuefacere,*

GROTII NOTÆ.

Ναὶ ναὶ οὐχὶ] Recte in hoc Festi loco scripseris ναὶ, ut sæpe apud Homerum, id enim ad vocem nauci propius accedit.

Philo] De decalogo.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Πλεονασμὸν*] Quum vox repetita hanc personam vel rem, nunc per sonæ vel rei mores aut naturam significat.

Implementum] Effectum.

Ναὶ ναὶ Ἀμήν] i. Certa & indubitata.

3. Ναὶ ναὶ οὔ] Eos promittere & non præstare; secus facere ac dicant.

Non fuisse ναὶ ναὶ οὔ] Dissonum facto.

cere, ut verba pro juramento accipiantur. * Et alibi: ὁ ἀνὴρ ἀγαθὸς λόγῳ ὅρκῳ ἴσα βεβαιοῖ, ἀκλινὴς, ἀψευδὴς ἅπασι: *Viri boni oratio pro juramento ſit firmo, immutabili, fallere neſcio.* & quod de Eſſenis Joſephus: πᾶν τὸ ῥηθὲν ὑπ' αὐτῶν ἰσχυρότερον ὅρκου, τὸ δ' ὀμνύειν αὐτοῖς ἐπιτίμητον: *quicquid dixerint validius eſt jurejurando: ac ſupervacua rei ipſis habetur jurare.*

5. Ab Eſſenis, aut Hebræorum illis quos ſecuti ſunt Eſſeni, videtur hoc ſumſiſſe * Pythagoras, cujus hæc ſententia: μὴ ὀμνύειν θεούς, δοκεῖν γὰρ αὐτὸν δεῖν ἀξιόπιστον παρέχειν: *non jurandum per Deos: quemque enim id curare debere * ut nec jurato ſibi credatur.* Scythæ de ſe ad Alexandrum Curtio referente: *Jurando gratiam Scythas ſancire ne credideris: colendo fidem jurant.* Cicero pro Roſcio Comœdo: *Quæ pœna à Diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci conſtituta eſt. Non enim ex pactione verborum cujus jusjurandum comprehenditur, ſed ex perfidia & malitia, per quam inſidiæ tenduntur alieni, Dii immortales hominibus iraſci & ſuccenſere conſuerunt.* Solonis dictum celebratur: κρείττονα εἶναι πίστιν ὅρκου ἀνθρώπου: *Ea eſto probitate, ut ei magis quam juramento credatur.* Clemens quoque Alexandrinus dixit viri boni eſſe, τὸ πιστὸν τῇ ὁμολογίᾳ ἐκ ἄκεσπτον ὑπὸ ἐπορκίου διακεῖσθαι βίῳ τε καὶ λόγῳ: *Fidem promiſſi oſtendere in verborum ac vitæ immutabilitate & conſtantia.* Alexis Comicus:

Ὅρκου βεβαιότερα τἀπὸ τοῦ νεύματός μου.
Nutus mei projurejurando valent.

Narrat

Grotii Notæ.

Et alibi] De ſpecialibus legibus.

Pythagoras] Nam & Hermippus Pythagoricus Pythagoræ philoſophiam ab Hebræis ductam dicebat, teſte Origene contra Celſum. Idem & Joſephus Hebræis prodidit, & Jamblichus Pythagoricus.

Ut nec jurato ſibi credatur] Philo: Ἤδη γὰρ ἔγωγε εἶδόν τινας ἀπιστίαν ὑπονοοῦντας: *Jam enim & a quo jusjurandum exigitur, perfidia eſt ſuſpectus*] Sophoclis Oedipode Coloneæ dixerat Oedipus:

Οὔτοι σ' ὑφ' ἕρκος γ' ὡς κακὸν πεφεύξομαι.
Nolo te adigere jurejurando ut malum.

reſpondet Theſeus:

Οὔκουν σοὶ γ' ὧδε ἢ λόγῳ φέρεις.
Nec plus habebis inde quam verbi ſonum.

M. Antonius in viri boni deſcriptione: μήτε ὅρκου δεῖσθαι: *nec opus habere jurejurando.* Chryſoſt. de ſtatuis xv, εἰ μὴ πιστὸν ἦν ἀνθρώπου ἰδεῖν ὁ λόγος, μὴ ἐπιτρέψῃς σὺ ἴδειν τοῖς ἀνθρώποις. εἰ δὲ πιστὸν ἦν ἐν ψήφοις, μὴ ἀναγκάσῃς ὀμνύειν: *Si credu veracem eſſe eum quicum tibi negotium eſt, noli ei jurejurandi imponere neceſſitatem; quod ſi ſcis fore ut mentiatur, ne cogas eum & perjerare.*

Gronovii Notæ.

4. *Ut verba pro juramento*] Ut quod dixeris vel promiſeris, perinde ſanctum habeas, ac ſi jusjurandum interpoſueris.

5. *Eſſenis*] 1, 3, 3.

Ut nec jurato] Hoc ambiguum. Vult autem non, ut non credant ſibi quamvis jurato, ſed ut credant ſibi quamvis non jurato.

Quæ

Narrat Cicero oratione pro L. Cornelio Balbo, Athenis cum quidam apud eos qui ſanctè graviterque vixiſſet, & teſtimonium publice dixiſſet, & jurandi cauſa ad aras accederet, una voce omnes judices ne is juraret reclamaſſe; eo quod nollent religione videri potius quam veritate fidem eſſe conſtrictam.

6. A Chriſti dicto non diſcrepat Hieroclis illud ad aureum carmen: ὁ σὺν ὅρκῳ τὸ ψεύδεσθαι φοβούμενος, τὸν ἀπὸ τοῦ ἐπιορκεῖν ἔμπροσθεν ἀποσπασθεὶς φόβον ἔχει· ἐκεῖνος γὰρ ἀσεβῶν καὶ ἀνόσιον τὸ συλᾶσθαι ἐχθίονα τὸ πίστος. τοῦτο γὰρ τὸ μεῖζον κακὸν μεταπεσεῖται, διὰ ὃν ἄξιος ἐστὶν ἀεὶς ἐμπίπτειν ἐς ἀσφαλές: *Qui in principio dixerat, Jusjurandum reverere, eo ipſo præceperat abſtinere à jurando de his quæ poſſint fieri & non fieri, & incertum habent caſus exitum. Talia enim & parvi ducenda ſunt, & mutabilia ſunt, unde nec dignum de iis jurare, nec tutum.* Et Libanius in Chriſtiani Imperatoris laudibus ponit: ἐπιορκίας τοσοῦτον ἀπῆκται, ὅσον καὶ θεοῦ τὰς ὁρκίους ἔχειν ἐλπίδας: *à perjurio tantum abeſt, ut etiam vera jurare vereatur.* Euſtathius ad illud Odyſſeæ: ἀλλ' ὅταν ὅρκος μὴ ἐπιστρέφῃ: ſic ait: ἡ χρεία ὅρκου ἐν τοῖς ἀδήλοις πρὸς βεβαίωσιν, ἀλλ' ἐν χρῇ πρὸς ἀπόλυτον: *In rebus incertis non ad aſſeverationem juramentum adhibendum, ſed preces pro bono exitu.*

XXII. Ideo multis in locis vice jurisjurandi repertum eſt, ut * fides datis dexteris, quæ erat πίστις βεβαιωτάτη πρὸς τοῖς Πέρσαις, *firmiſſimum apud Perſas fidei vinculum*, aut alio quo ſigno obſtringatur, ea vi, ut ni implearur promiſſio promiſſor non minus deteſtabilis habeatur quam ſi pejeraſſet. Præcipue

Can. in c. querelam de juraſur. Diod. libro XVI. Pan. in c. de ad aures.

GROTII NOTÆ.

Quæ poſſunt fieri & non fieri] Bene hoc animadvertit Chryſoſtomus de ſtatuis XII: ὅτι κἂν μὴ συναμφοῖν, φησὶ, φῶσιν, φησὶ, ἀγνοῶ· ἀλλ' ὅμως οὐ πρόσεισι. καὶ ἴσως καὶ νῦν ἀγνοεῖ τις ἐκεῖνος· ἀλλ' ὅμως ἀναγκαίως ἀπέχεται τούτου: *Etiamſi non eveniat id tibi quod imperta abreptui, aut ceſſui, aut nec cogitans juraveris, ipſa negotii natura id interdum ferat ut & voluta & ſciens falſum juraſſe deprehendaris.* Et mox: σφαλεὶς γὰρ μὴ δι' ἐμαυτὸν ἐπιορκήσω. πολλὰ γὰρ ὑπὸ τῆς περιστάσεως ἀναγκάζεται βιάζεσθαι: *Periculoſum igitur etiam de ſua alluvare; multa enim nobis erepit ipſa rerum natura ſubjecta caſibus.*

Fides datis dexteris] Meminere Euſtathius ad Odyſſeæ ſ: Ariſtophanis Scholiaſtes ad Nubes: Diodorus Siculus libro VIII. Crantzius Saxonicorum XI, 27. In c. Ad aures de his quæ vi metuve cauſa æquantur juramentum & fides interpoſita.

GRONOVII NOTÆ.

Cicero oratione pro L. Cornelio Balbo] C. 5.

Quidem] Xenocrates. Valer. Max. 1, 10, ext. 2.

Religione videri] Fidem magis coli ab eo metu deorum quam inſita ingenio bonitate.

XXII. *Datis dexteris*] Sic legiones invicem ſibi dextras mittebant fidei & concordiæ inſigne, Tacit. 1. hiſt. 54, 2, 8. Et extant nummi antiqui cum junctis dextris, quibus adſcribitur fides prætorianorum, Anto. 7, 24. *Amor mutuus Augg. Caritas mutua Augg. Fides mutua Augg.* 37, 7, 8. *Concordia exercituum* 7, 23. *Concordia Augg.* 19, 12.

De his quæ vi vel metus causa. Jas. in l. III. ¶ juvari. D. de jurejur. Myns. obs. 17. Cent. 1. III. Fel. XIV.

de regibus virisque principibus dictum est usitatissimum, fidem eorum pro jurejurando valere. Tales enim esse debent, ut cum Augusto dicere possint, * Bonæ fidei sum: & cum Eumene, vitam se potius posituros quam fidem: quo & illud pertinet Guntheri Ligurini:

unde jus & reverentia verbo
Regis inesse solet, quovis juramine major.

Laudat oratione pro Dejotaro Cicero C. Cæsaris dexteram, non in bellis & prœliis quam in promissis & fide firmiorem. Et heroicis temporibus sceptrum erectum pro regum jurejurando valuisse notatum Aristoteli.

GROTII NOTÆ.

Bonæ fidei sum] Eusgora Salaminis rege Isocrates: ἐμοὶμὲν τὸ τοῖς λόγοις ὁμολογῆσαι ἄπασι τὸ τοῖς ὅρκοις διαφωνῆσαι. Symmach. x. 19. nunquam major spes quam in bonorum principum sponsione. Nicetas de Alexio Isaaci fratre lib. III. βασιλέως περὶ πίστεως ἔτυχε διαλεχθείς: regibus juris jurandi fides ante omnia alia pernenda est. Cicero pro Cornelio Balbo: *Athenis ajunt cum quidam apud eos qui sancte graviterque juraret, & testimonium publice diceret, (ut mos Græcorum est) jurandi causa ad aram accederet, una voce omnes judices, ne is juraret, reclamasse.*

CAPUT XIV.

De eorum qui summum imperium habent promissis & contractibus & juramentis.

I. *Refellitur sententia statuens restitutiones in integrum ex jure civili venientes ad regum actus, qua tales sunt, pertinere: item regem ex juramento non teneri.*

II. *Ad quos regum actus leges pertineant, distinctionibus explicatur.*

III. *Jurejurando rex quando teneatur, aut non teneatur.*

IV. *Quatenus rex teneatur his quæ sine causa promisit.*

V. *Usus ejus quod de legum vi circa regum contractus dictum est.*

VI. *Rex subditis obligari naturaliter tantum, aut & civiliter, quo sensu recte dicatur.*

VII. *Jus quæsitum subditis licite quomodo auferatur:*

VIII. *Rejecta hic distinctio quæsiti ex jure naturali aut civili.*

IX. *Contractus regum an leges sint, & quando.*

X. *Quomodo & regum contractibus teneantur omnium bonorum hæredes.*

XI. *Quomodo ex iisdem contractibus obligentur qui in regnum succedunt:*

XII. *Et quatenus.*

XIII. *Beneficia regum quæ revocabilia sint, quæ non, distinctione explicatur.*

XIV. *Contractibus invasorum imperii an teneatur cujus erat imperium.*

I. 1. PRomissa contractus, & juramenta Regum, & qui alii iis pares jus in republica summum obtinent, peculiares habent quæstiones, tum de eo quod ipsis in actus suos licet, tum de eo quod in subditos, tum de eo quod in successores. Quod primum caput attinet, quæritur an ipse rex, ut subditos suos, ita se quoque restituere in integrum, aut contractum irritum facere, aut à jurejurando se exolvere possit. Bodinus censet iisdem ex causis regem, sive aliena fraude ac dolo, sive errore circumventum, sive metu, restitui posse ex quibus subditus restitueretur, tum in iis quæ ad jura majestatis imminutæ, tum in iis quæ ad privata commoda pertinent. Addit, ne jurejurando quidem teneri regem si ejusmodi sint pacta conventa à quibus discedere lex patiatur, etiamsi pacta honestati sint consentanea: non enim ideo teneri quia juraverit, sed quia justis conventionibus quisque teneatur, quatenus alterius interest. *Lib. 1. cap. VIII.*

2. Nos, ut alibi distinximus, ita hic quoque distinguendum censemus inter actus Regis qui regii sunt & actus ejusdem privatos. Nam in regiis actibus, quæ res facit eo loco habenda sunt quasi communitas faceret: in tales autem actus sicut leges ab ipsa communitate factæ vim nullam haberent, quia communitas seipsa superior non est, ita nec leges regiæ. Quare adversus hos contractus restitutio locum non habebit: venit enim illa ex jure civili. Non admittenda igitur exceptio regum adversus contractus quos minores fecissent.

II. 1. Plane si populus regem fecerit non pleno jure sed additis

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *In actus suos*] Quatenus promissum, contractum, juratum possint servare vel non servare.

In subditos] Quatenus ex promisso, contractu, jurato subjectis suis obligentur, num. 6.

In successores] Quatenus ex his ipsis teneantur successores, num. 10.

A quibus discedere lex] Quæ leges permittant non servari, aut quibus lapsos & querentes in integrum lex restituit.

2. *Leges ab ipsa communitate*] Falsum puto: nam communitas quas leges posuit singulis, posuit & sibi: quanam omnibus quum pareat, etiam beneficiis frui debet.

Communitas seipsa superior non est] Cavillatio mera. Tenetur enim legibus ab sese factis, & quandiu constant, eas agnoscit superiores. Unde in libera Republica legum imperia dicit Livius lib. 2. cap. 1. Adde locum lib. 10, 13.

Locum non habebit] Durum tamen regis conditionem duriorem esse quam minimi privatorum; præsertim in iis rebus, in quibus fraus, dolus, error multo nocentior & damnosior est, quam in rebus privatorum.

Ex jure civili] Jus quidem civile introduxit eam, sed ex æquitate naturali. Sic argumentatur: Qui potest restitui, debet habere superiorem. Rex non habet superiorem. R. Limitanda major: Qui potest restitui à judice civili. Instat: Atqui restitutio juris est civilis. Immo origine juris naturalis, civilis modo solemnibus.

ditis legibus, poterunt per eas leges contrarii actus irriti fieri, aut omnino, aut ex parte, quia eatenus populus jus sibi servavit. De iis autem actibus regum qui pleno jure regnant, sed regnum non ut proprium possident, quibus regnum aut regni pars aut res fiscales alienantur, egimus supra, & ostendimus hos actus ipso naturæ jure nullos esse, ut factos de re aliena.

2. At privati actus regis considerandi sunt, non ut actus communitatis sed ut actus partis, ac proinde facti eo animo ut communem legum regulam sequantur. Unde etiam leges quæ actus quosdam aut simpliciter, aut si is qui læsus est velit, irritos faciunt, locum & hic habebunt, quasi sub ea conditione contractum foret. Sic videmus reges quosdam adversus fœnebre malum sibi consuluisse juris remediis. Poterit tamen rex ut aliorum ita suos actus his legibus solvere; quod an facere voluerit ex circumstantiis erit æstimandum. Si fecerit, judicanda res erit ex mero jure naturali. Hoc addendum, si quæ lex actum irritum faciat non in favorem agentis sed in pœnam, hanc in regum actibus locum non habituram, ut nec alias leges pœnales, & quicquid vim habet cogendi. Nam punitio & coactio non possunt procedere nisi à voluntatibus diversis: itaque cogens & coactum requirunt distinctas personas, neque sufficiunt distincti respectus.

III. Juramentum autem Rex irritum reddere antecedenter potest ut privatus, si se ipse potestate tale quid jurandi plane privaverit priore juramento: consequenter non potest, quia hic quoque personarum distinctio requiritur. Nam quæ consequenter irrita redduntur, jam antea exceptionem in se habebant, nisi superior noluerit, at ita jurare ut tenearis nisi ipse nolis, perabsurdum est, & naturæ jurisjurandi contrarium. Etsi vero ex jurejurando jus quæri alteri non possit, ob aliquod vitium in persona, tamen eum qui juraverit Deo obstringi supra ostendimus: quod ad reges non minus quam ad alios pertinet, contra quam sentit dicto loco Bodinus.

Aug. L. Lucius. D. de exaction. Curt. Jun. cons. 138. n. 4.

IV. Promissa quoque plena, & absoluta, atque acceptata, naturaliter jus transferre demonstratum supra est, quod itidem ad

II. 1. *Non ut proprium*] Verum ex lege ut usufructuarii 1, 3, 11.

Egimus supra & ostendimus] 2, 6, 4.

2. *Actus partis*] Privati contrahentis.

Adversus fœnebre malum] Molliter excusat, quod rex Hispaniæ Philippus II. debitoribus suis decoxit; & novas cum iis tabulas fecit a. C. 1596. Demetrius lib. 18. p. 754.

III. *Antecedenter*] Priusquam juret.

Ut privatus] 2, 13, 20. An voluit, ut privati?

Consequenter] Post factum.

Exceptionem habebant] Nempe in re licita.

Ob aliquod vitium] Etsi fieri possit, talis ut sit persona, cui juratur, ut jus ei non quæratur, ut puta latronis piratæ. cap. 13. num. 15.

IV. *Sine*

ad reges non minus quam ad alios pertinet, ita ut improbanda sit hoc quidem sensu eorum sententia, qui negant regem teneri unquam his quæ sine causa promisit; quod tamen quo sensu locum habere possit mox videbimus.

V. Cæterum quod diximus supra, leges civiles regni locum non habere in Regum pactis & contractibus, id recte vidit & Vasquius. Sed quod infert emtionem & venditionem sine certo pretio, locationem & conductionem non expressa mercede, emphyteusin sine scriptura, si à regibus fiant, valitura, non concedendum est: quia hi actus non à rege qua rege, sed ab eo quasi alio quovis fieri solent. In quo actuum genere tantum abest ut communes regni leges vim nullam habeant, ut etiam leges oppidi, ubi Rex habitat, valere credamus: quia speciali ratione rex ibi se habet, ut illius cœtus membrum. Quæ tamen ut diximus ita procedunt, nisi circumstantiæ ostendant placuisse Regi suum actum ab illis legibus immunem facere. Aliud vero exemplum quod idem adfert Vasquius de promissione quolibet modo facta, bene convenit, & ex his quæ supra diximus explicari potest.

Lib. 11. Contr. Ill. c. 51. n. 34.

Suar. lib. III. c. 35. n. 14.

VI. 1. Contractibus quos rex cum subditis iniit obligari eum naturaliter tantum, non civiliter, † Jurisconsulti ferme omnes sentiunt, quod loquendi genus perobscurum est. Nam naturalis obligatio interdum à juris auctoribus dicitur per abusionem de eo quod fieri natura honestum est, quanquam non vere debitum, ut legata integra sine detractione Falcidiæ præstare, solvere debitum quo quis in pœnam creditoris erat liberatus, vicem beneficio rependere, quæ omnia cessare faciunt condictionem indebiti: interdum vero magis proprie id quod vere nos obligat, sive inde jus alteri oriatur, ut in pactis, sive non oriatur, ut in plena & firma pollicitatione. Maimonides Hebræus lib. III Ducis dubitantium capite 54; tria hæc apte distinguit, & quæ non debentur ait venire benignitatis nomine, id est חסד quam alii interpretes ad Prov. xx, 28. explicant

† Bal. l. 1. D. de pactis. L. Princeps legibus, D. de legibus. Reliqua vide pag. seq. *L. ult. C. de transf. L. si aquam. C. de servit. Dd. in c. 1. de Const. Bal. L. Si pecuniam. C. de condict. ob causam: & in l. ex imperfecto, C. de testamentis. L. Si pœna, D. de cond. ind. L. 1. C. ad l. Falc. L. Sed & si lege, ¶. consuluit. D. de pet. hæred. Jas. lib. V. de cond. causa dat. Castal. de Imperio, q. 111. vers. 81. Vasq. lib. 1. contr. Ill. c. 3. n. 1. Bod. 1. c. 1.*

IV. *Sine causa*] Temere.

V. *In regum pactis*] Nempe cum externis regibus.

VI. 1. *Detractione Falcidiæ*] Quadrantis bonorum, qui lege Falcidia concessus est hæredi, si legatis exhausta sit hæreditas.

In pœnam creditoris] Velut præscripti aut aqua & igni interdictum est.

Condictionem indebiti] Ut quod his nominibus præstiteris, aut solveris, repetere nequeas.

plicant פלנת רטובה * *abundantiam bonitatis*; quæ debentur ex jure ſtricte ſumto משפט *judicium* Hebræis vocari, quæ ex honeſtate *juſtitiam* צדקה id eſt æquitatem, ἔλεον, κρίσιν, πίστιν dixit interpres Matthæi XXIII, 23. ubi πίστιν vocat quæ Helleniſtis plerumque eſt δικαιοσύνην. Nam κρίσιν pro eo quod ſtricte debetur reperias etiam Macc. VII, 18, & 32.

2. Civiliter quoque obligari ex actu ſuo dici quis poteſt, aut eo ſenſu, ut obligatio procedat non ex mero jure naturali, ſed ex jure civili, vel ex utroque, aut eo ſenſu ut in foro actio inde detur. Dicimus ergo ex promiſſo & contractu Regis, quem cum ſubditis iniit, naſci veram ac propriam obligationem, quæ jus det ipſis ſubditis: ea enim eſt promiſſorum & contractuum natura, ut ſupra oſtendimus, etiam inter Deum & hominem. Quod ſi tales ſint actus qui à rege, ſed ut à quovis alio fiant, etiam civiles leges in eo valebunt: ſin actus ſit regis qua regis, ad eum civiles leges non pertinent. quod diſcrimen à Vaſquio non ſatis obſervatum eſt. neque tamen eo minus ex utrovis actu naſceretur actio. nempe ut declaretur jus creditoris, ſed coactio ſequi non poterit, ob ſtatum eorum quibuſcum negotium eſt: nam ſubditis cogere eum cui ſunt ſubditi non licet, ſed æqualibus in æquales id jus eſt à natura, ſuperioribus in ſubditos etiam ex lege.

Vaſq. Lib. 1. contr. Il. c. 3. in pr. & l. 2. frag. contr. Caſtr. lib. 1. conſ 229.

VII. Sed hoc quoque ſciendum eſt, poſſe ſubditis jus etiam quæſitum auferri per regem duplici modo, aut in pœnam, aut ex vi ſupereminentis dominii. Sed ut id fiat ex vi ſupereminentis dominii, primum requiritur utilitas publica; deinde, ut ſi fieri poteſt compenſatio fiat ei qui ſuum amiſit, ex communi. Hoc ergo ſicut in rebus aliis locum habet, ita & in jure quod ex promiſſo aut contractu quæritur.

VIII. Neque ullo modo hic admittenda eſt diſtinctio quam adferunt nonnulli, juris quæſiti ex vi juris naturalis, & ejus quod

GROTII NOTÆ.

Abundantiam bonitatis] Huc pertinent ea quæ non ob aliam cauſam fiunt quam ut liberalitas & munificentia exerceantur, ut loquitur lex 1 D. de donationibus: χρηστότητος ἕνεκα καὶ πλούτου ἴσασιν ἀνδρὸς τὸ ἀνεξίκακον: *Ex ubere fonte manſueti ingenii manat beneficentia*, Plutarchus Catone majore.

GRONOVII NOTÆ.

Helleniſtis] Iis qui Hebraica Græce reddebant & tractabant.

2. *Quod ſi tales ſint actus*] Si convenerit quidpiam regi cum cive ſuo, non ut regi, ſed ut patrifamilias, qui negotiam ſuum regit.

Civiles leges in eo] Ut eorum nomine rex vel ejus procurator poſſint conveniri coram judicibus ab ipſo conſtituris.

Declaretur jus] Vult ſubjectis eſſe jus conveniendi principis per libellum ſupplicem, & quærendi ſibi non ſervari, quod rex promiſerit: ſed ſi contemnat id ille, non eſſe jus ſubjectis vi & armis cogendi eum ſervare quod promiſit.

Id jus] Nempe cogendi.

VII. *In pœnam*] Si quis commiſerit, quare merito privetur ille jure.

Venia-

quod venit ex lege civili. nam in utrumvis par jus eſt regis, nec hoc magis quam illud ſine cauſa tolli poteſt. Ubi enim dominium aut jus aliud alicui legitimo modo partum eſt, id ne ſine cauſa ei auferatur juris eſt naturalis. Contra, ſi rex faciat, haud dubie tenetur reparare damnum datum: facit enim contra verum jus ſubditi. Hoc ergo differt jus ſubditorum & jus exterorum, quod jus exterorum (hoc eſt qui nulla ratione ſubditi ſunt) ſupereminenti dominio nullo modo ſubeſt: nam de pœna infra videbimus: ſubditorum autem jus ei dominio ſubeſt quatenus publica utilitas deſiderat. *Bal. in l. Cæſar. D. de publicanis. Bart. in l. ſiunt. D. quod cujuſque univerſitatis. Jaſ. conſ. 1. col. 4. vol. 1. & alii de legati à Vaſq. d. c. 4. n. 1.*

IX. Ex his quæ diximus & hoc apparet, quam falſum ſit quod quidam tradunt, contractus Regum leges eſſe. Nam ex legibus nemini jus adverſus Regem naſcitur: ideo ſi eas revocet nemini facit injuriam; peccat tamen ſi ſine juſta cauſa id faciat. At ex promiſſis & contractibus jus naſcitur. Contractibus ligantur contrahentes tantum, legibus ſubditi omnes. Poſſunt tamen quædam eſſe mixta ex contractibus & legibus, ut contractus cum vicino rege, aut cum publicano factus, qui ſimul pro lege publicatur, quatenus ei inſunt quæ ſubditis obſervanda ſunt.

X. * Veniamus ad ſucceſſores: de quibus adhibenda diſtinctio eſt, ſintne omnium ſimul bonorum hæredes, ut qui regnum quod in patrimonio eſt teſtamento vel ab inteſtato accipiunt; an ſucceſſores regni duntaxat, puta ex electione nova, aut ex præſcripto, ſive imitatione quadam vulgaris hæreditatis, ſive aliter: an vero mixto jure ſuccedentes. Nam qui bonorum omnium ita ut regni hæredes ſunt, quin promiſſis & contractibus teneantur dubitandum non eſt. Pro debitis enim etiam perſonalibus bona defuncti ut obligata ſint, ipſi rerum dominio coævum eſt.

XI. 1. * At

GROTII NOTÆ.

Veniamus ad ſucceſſores] Vide Scriptores quibus utitur Reinkingius lib. 1, claſſe III, cap. 12.

GRONOVII NOTÆ.

VIII. *Quod venit ex lege civili*] Quaſi poſteritas privato auferri à rege poſſit, non prius.

Supereminenti dominio] Et tamen eo quoque utuntur, qui naves peregrinas & neceſſitatem publicam in ſuis portibus attinent aut comprehendunt. Sed hoc poteſt excuſari tranſitu ad primævam communionem rerum, quam indulget neceſſitas.

IX. *Ex legibus nemini*] Si quam legem non ſervet aut abroget rex, non poteſt eo nomine à privato in jus vocari.

Et contractibus jus naſcitur] Actio privatis ad conveniendum regem, etiam apud judices ab ipſo ſtatutos.

Cum vicino rege] Quo quod convenit, ut utriuſque ſubjecti præſtent in alterius territorio aut in mari, omnibus & ſingulis exequendum eſt.

Cum publicano] Cui portorium aut aliud vectigal locatur.

Obſervanda] Nempe in vectigalibus pendendis.

X. *Quod in patrimonio*] 1, 3, 12.

Ex præſcripto] Lege regni.

XI. 1. * At qui in jus regni duntaxat succedunt, aut partim in bona, in jus regni vero in solidum, quatenus obligentur tam dignum est quæri, quam confuse hactenus tractatum est. * Directe, hoc est ἀμέσως hos successores regni, qua tales, non obligari satis est manifestum. quia jus non accipiunt ab eo qui proxime decessit, sed à populo, sive ea successio propius accedat ad jus hæreditarium vulgarium, sive absit longius: de quo discrimine supra egimus.

a L. qui fundum §. si tutor. D. pro empt. L. ab arnate. D. de curatoribus. L. 22. pactum. C. de pactis. L. Contra. §. si curator. D. de pactis.

2. Sed *immixus*, id est * per interpositam civitatem, obligantur etiam tales successores: quod sic intelligetur. Cœtus quilibet non minus quam persona singulares jus habet se obligandi per se, aut per majorem sui partem. Hoc jus transferre potest tum expresse tum per consequentiam necessariam, puta imperium transferendo. nam in moralibus qui dat finem, dat ea quæ ad finem perducunt.

XII. 1. Non tamen in infinitum hoc abit. neque enim obligandi infinita potestas ad imperium recte exercendum necessaria est, ut nec ad tutelam aut curationem; sed quatenus ejus potestatis natura exigit. * *Tutor domini loco habetur*, inquit Julianus *a*, *cum rem administrat, non cum pupillum spoliat*. quo sensu & illud intelligendum quod dixit Ulpianus *b*, magistri societatis pactum societati non prodesse tantum sed & obesse. Neque

b. L. item, D. de pactis. L. Præses. C. de transactionibus.

GROTII NOTÆ.

At qui in jus regni duntaxat succedunt] Vide Aymonium editum à Frehero p. 373.

Directe, hoc est ἀμέσως, hos successores regni qua tales non obligari satis manifestum est] Sic Solomo obligatus non fuit eo promisso, quod Semei David fecerat.

Per interpositam civitatem obligantur] Similia vide c. 1. de solutionibus. Propius ad rem facit c. Abbate de sententiis & re judicata, ubi notanda verba: *Cum tam supradicti anni donatio quam locorum acquisitio promissorum fuerint nomine regni facta.* Vide & Treutl. parte 1, disput. VI, thesi 7. Syr. de pace religionis concl. 19.

Tutor domini loco habetur, inquit Julianus, cum rem administrat, non cum pupillum spoliat] Hoc pertinent ea quæ habet Camdenus parte IV Elisabethæ, anno CIↃ IↃ XCV; & quæ Cromerus habet de Georgii Bohemiæ regis ære alieno imprudenter susceptо à Wladislao, lib. XXVII.

GRONOVII NOTÆ.

XI. 1. *Sed à populo*] Qui eam familiam & omnes ex ea orituros semel legit tanquam alium ex alio sceptrum excepturos, & unicuique jus proprium dedit, perinde ac si omnes vivi ac præsentes fuissent: ita ut nemo à proximo, cui successit, jus suum referat, sed omnes à prima lectione.

Hæreditarium vulgarium] 2. 7, 19.

2. *Per interpositam civitatem*] Nam pro defuncti principis, ut capitis sui, debitis obligatur civitas, ut corpus ejus: quod cum transierit ad successorem, & hunc pro capite acceperit, oportet hunc onera corporis non ab se aliena putare.

Majorem sui partem] 2, 1, 17.

XII. 1. *Magistri societatis*] Qui præerat sociis exercendi vectigalis publici, velut scripturæ aut portoriorum decumarumve. Cicer. 2. in Verr. 71. & 74. lib. 13. epist. 1. & 65.

Ess

que tamen, ut quidam existimant e, lex hæc ad naturam negotiorum gestorum exigenda est, ut tum demum ratus sit habendus actus, si utiliter gestus sit. Nam ad tales angustias reipublicæ imperantem redigere, ipsi reipublicæ esset periculosum. Quare nec sensisse hoc credendus est populus cum imperium detulit. Sed quod à Romanis Imperatoribus in causa civitatis responsum est, valere transactionem quam magistratus fecissent in re dubia, non si indubitate in quod deberi posset remissum sit, idem ad nostram de populo toto quæstionem referri debet ac potest, sed servata proportione.

e *Alph. de Castro. l. 1. de leg. pœnalibus c. 5. Vict. in Relect. de potest. Papæ & conc. nu. 18. Th. 1, 2, q. 95. art. 3. Fan. in c. cum eccleſiarum. num. 14. Felin. n. 60. Turrecrem. in c. ſententia 11. q. 3. conſil. 6. & 7. n. 8. & 9. Alii in c. licet, de vota. Aguirre Apol. p. 1. n. 70. Hiſt. III.*

2. Sicut ergo leges non quævis subditos obligant, possunt enim, etiam extra eas quæ jubent quod illicitum est, * esse quædam evidenter stultæ atque absurdæ; sic & contractus regentium ita obligant subditos, si probabilem habeant rationem, * quod in dubio ob regentium auctoritatem præsumi debet. Quæ distinctio multo est melior, quam illa quæ à multis afferri solet de exitu modicæ aut immodicæ læsionis. Non enim exitus in hac re, sed probabilis ratio rei gerendæ spectanda est. quæ si adsit, & populus ipse obligabitur, si quo casu sui juris esse inceperit, & ejus successores ut populi capita. Nam & si quid populus liber contraxisset, obligaretur is qui postea regnum plenissimo jure acciperet.

3. * Laudavi magnum reliquerat, à Justino imperii successore persoluta narrat Corippus lib. II.

Grotii Notæ.

Esse quædam evidenter stultæ atque absurda] Ut lex Cabadis Persarum regis apud Procopium & Agathiam. Hoc legis argumentum ad alienationes aptat Petrus, Legatus Justini II ad Chosroem, agens de iis quæ Justinianus Saracenis promisisse videbatur: *ἐπὶ τοῖς δεδρὶς ἐξ ἀρχῆς, φάμι ἔγωγε πλέον καὶ τίμιον μὰ λυμαίνεσθαι, καὶ εἰ πάνυ βασιλέως ἐστὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐγχωρησάσης ἄγειν τοῦτο ἐπὶ τοῖς ὁμοίοις, πολιτείᾳ κεκοσμημένοις.* Non enim ex animi hominis consuetudine, aut etiam lege non scripta, etiam si Imperator sit qui novum talem firmaverit, aut lege sanxerit, respublica unquam condemnabitur.

Quod in dubio ob regentium auctoritatem præsumi debet] Sidonius lib. V. epistola XVII: *Quicquid sapiendum sit principi, semper videbitur principatus.* Vide Ambrosium in laudibus Theodosii, Symmachum lib. IV, epist. 7, & 19. lib. V, 17. Conc. Toletanum V, c. 6. Cæterum de donationibus; debita Justiniani, qui ex

Grotii Notæ.

Ad naturam negotiorum] Non strictè accipienda, ut sit in impensis à negotiorum gestore factis.

Negotiorum gestorum] Actionis contrariæ, quam qui se ultro negotiis aut litibus alienis obtulit, negotiorum gestor habet, & ea præstatur indemnis duntaxat in eo, quod communi hominum judicio utiliter gessit.

Valere transactionem] Remissionem debiti.

In re dubia] Etiamsi ambiguum sit, possitne illud debitum omne obtineri, an eo casendum sit, sive ob actionis, sive ob debentis infirmitatem.

2. *Modica aut immodica*] Ut contractus principis, tanquam populi, obliget successorem, si non eo nimis imperium graventur: contrario casu non obliget.

3. * Laudatur Cæsar Titus hoc nomine, quod beneficia à superioribus concessa à se peti passus non est, cum Tiberius, & eum secuti non aliter rata habuissent superiorum beneficia, nisi eadem iisdem & ipsi dedissent. Titi exemplum secutus Imperator optimus Nerva in Edicto quod * apud Plinium exstat sic ait: *Nolo existimet quisquam quæ alio Principe vel privatim vel publice est consecutus, id eo saltem à me rescindi, ut potius mihi debeat si illa rata & certa fecero, nec gratulatio ullius instauratis eget precibus.* At vero de Vitellio cum narrasset Tacitus eum, nulla posterum cura, lacerasse imperium, vulgo ad magnitudinem beneficiorum accurrente, quibusdam & pecunia emercantibus, addit: *Apud sapientes cassa habebantur, * quæ neque dari neque accipi, salva republica, poterant.*

4. Illud hic addendum est, si quo casu contractus incipiat vergere non ad damnum modo aliquod, sed ad perniciem publicam, ita ut ab initio contractus in extensione ad illum casum

GROTII NOTÆ.

Laudatur Cæsar Titus hoc nomine] Historia apud Suetonium c. 8. apud Xiphilinum ex Dione, & apud Victorem. Simile c. Justitiæ causa xxv, quæst. 1. Gall. obs. 11. 2x, 13. Vide & Radevici historiam, Guilielmus Ligurino lib. v.

Neve secuturi factum subvertere reges
Aut revocare queant, regali tuta sigillo
Argumenta Duci, monumentaque certa reliquit.

Et libro XIII.

Tanta tamen alari fuit indulgentia regis,
Ut quicunque bonâ priscorum munera regum
Hactenus ista fide possiderat, idque probare
Legitimis poterat vel demonstrare Tabellis,
Principis assensu titulo gavisus eodem
Nunc quoque possideat.

Apud Plinium] x, Epist. 66.

Quæ neque dari neque accipi salva republica poterant] Laudat & applicat Mariana ad immensam munificentiam Friderici Regis Neapolitani xxiv. 16. à Nerone donata etiam ab emtoribus repetiit Galba, relictâ decimâ; Tacitus historiarum 1, & Plutarchus. Pertinax etiam à libertis ea exegit quæ sub specie venditionis, Commodo Principe, lucrifecerant. Basilius Macedo Imperator repetiit quæ Michaël Imperator elargitus fuerat. Zonaras de eo: ἐψήφιστο παρὰ πάντων τῆς ἐξ ἀδιμίας χρήματα λαβόντας εἰλόγου λαβῆς, ἀναδιδόναι ταῦτα, ἢ τόγε δὴ μετριώτερον ἡμῖν: *Communi consensu placuit, ut qui pecunias nulla probabili ex causa accepissent, partim totas, partim dimidium redderent.* Vide eundem Isaacio Comneno de donationibus Ludovici XI, vide Serranum Carolo VIII. de ejusdem donationibus etiam quæ Ecclesiis factæ non servatis, Philippum Cominæum lib. ix. Marianam vero de donationibus quas Arragoniæ rex Ramirus fecerat rescissis, libro x, c. 16. de Isabellæ donationibus rescissis per ipsam xxvii, 11. Cromerum de Casimiri regis Poloniæ testamento partim probato, partim improbato, xii.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Apud Plinium*] Lib. 10. post epist.

Ad magnitudinem] Avide accipiente quæ ille prodige donaret.

4. *In extensione ad illum casum*] Interpretatione productus & applicitus ad hunc eventum.

Quam

sum censendus fuisset injustus & illicitus, tunc non tam revocari cum contractum posse * quam declarari cum non ultra obligare, quasi factum sub conditione sine qua juste fieri non potuit.

5. Quæ de contractibus diximus eadem intelligenda sunt * de alienatione pecuniæ populi, aut rei alterius quam secundum leges rex alienare bono publico possit. Nam hic quoque similis adhibenda est distinctio, an probabilis donandi aut aliter alienandi fuerit ratio.

6. At si contractus ad regni ejusve partis aut patrimonii regalis, quatenus id Regi permissum non est, alienationem pertineant, non valebunt ut facti de re aliena. Tantundem erit in regnis restrictis, si quam materiam aut actuum genus populus à potestate regia exceperit. Nam ut tales actus valeant populi per se, aut per eos qui populum legitime referunt, consensus requiritur, ut ex iis quæ de alienatione supra diximus intelligi potest. Quibus distinctionibus adhibitis facile judicari poterit justæ an injustæ fuerint exceptiones regum, qui priorum regum nomina exsolvere recusarunt, quorum hæredes non fuerant: quarum exempla apud † Bodinum videre est.

XIII. Illud quoque * à multis traditum, beneficia Principum, quæ liberaliter sunt concessa, semper posse revocari, sine distinctione transmittendum non est. Sunt enim quædam beneficia quæ rex de suo facit, & quæ, nisi adsit precarii clausula, vim habent perfectæ donationis. * Hæc revocari non possunt, nisi quod subditos attinet in pœnam, aut ob utilitatem publicam cum compensatione si fieri potest. Sunt alia quæ vinculum dun-

Lib. 1. c. 8. §. Neque enim. † *Curt. Jun. cons.* 118. *n.* 4. *cons.* 157. *n.* 28. *Cravetta de ant. tem.* 2. *p.* 1. *partis princ. n.* 82. *Rich. in spec. princ. tabr.* 26. *Ant. Gabr. lib.* 1. *tit. de jure quæs. cum tollen. do conc.* 6. *nu.* 20. *& conc.* 7.

GROTII NOTÆ.

Quam declarari cum non ultra obligare] C. Suggestum est de decimis. Exemplum in Actis Alfonsi & Sanctii apud Marianam lib. XII. c. ultimo: apud Camdenum dicto anno CIↃIↃXCV, & anno CIↃIↃXCVII. in controversia Hanseatica.

De alienatione] Habes hac pertinentia in Conciliis Galliæ Tomo III.

A multis traditum] Vide eiratos per Reinkingium libro II. classe II. c. 8. num. 26, & sequentibus.

Hic revocari non possunt] Vide Affictum decis. CXXVIII. num. 10.

GRONOVII NOTÆ.

Non tam revocari] Non necesse esse, ut solenniter rescindatur, sed sufficit testari & significare principem se eo non teneri.

6. *Regni restrictis*] Quæ non pleno jure tenentur, sed certis legibus.

Populum legitime referunt] Ordines vel Status.

Supra] 2. 6.

XIII. *Precarii clausula*] Ut tamdiu valeant, quamdiu non fuerit aliter constitutum.

Nisi quod subditos attinet] Quando subjectis concessa sunt, ob crimen rebellionis aut seditionem similève delictum, aut si ea reipublicæ detrimento esse cœperint: & tum tamen pro jure quæsito, quod aufertur aliquid par illis restituendum.

Vinculum legis demunt sine] In quibus simpliciter conceditur, quod alicui civitati vel corpori collegiove aut familiæ vel personæ profuturum est, nulla mentione pacti cum illis initi, præter legem omnes obligantem.

duntaxat legis demunt sine ullo contractu: Et hæc sunt revocabilia. Quia sicut lex sublata universaliter reponi universaliter semper potest, ita & particulariter sublata particulariter reponi. Nullum enim hic jus quæsitum est adversus legis auctorem.

XIV. Contractibus vero eorum, qui sine jure imperium invaserunt, non tenebuntur populi aut veri [reges]; nam hi jus obligandi populum non habuerunt. De in rem verso tamen tenebuntur, id est quatenus locupletiores facti sunt.

CAPUT XV.

De fœderibus ac sponsionibus.

I. *Publica conventiones quæ.*
II. *Dividuntur in fœdera, sponsiones, pactiones alias.*
III. *Fœderum & sponsionum discrimen, & in quid sponsiones obligent.*
IV. *Rejecta divisio fœderum quam Menippus fecit.*
V. *Fœderum divisio in ea quæ idem statuunt cum jure naturæ: & unde id natum.*
VI. *Et ea quæ aliquid adjiciunt: quæ sunt æqualia;*
VII. *Aut inæqualia, quæ rursum dividuntur.*
VIII. *Fœdera cum his qui alieni sunt à vera religione licita esse jure naturæ:*
IX. *Nec universaliter prohiberi lege Hebræa;*
X. *Nec Christiana.*
XI. *Cautiones circa talia fœdera.*
XII. *Christianos omnes obligatos ad fœdus ineundum adversus hostes Christianismi.*
XIII. *Si plures fœderatorum bellum gerant, cui potius opem ferri oporteat distinctionibus explicatur.*
XIV. *An tacite renovatum censeatur fœdus.*
XV. *An partis alterius perfidia alteram liberet.*
XVI. *In quid teneantur sponsores si sponsio improbetur, ubi de Caudina sponsione.*
XVII. *An sponsio non improbata obliget ex notitia & silentio, distinctionibus explicatur, ubi de sponsione Lutatiana.*

L. Conventionum. D. de pactis.

I. CONventiones Ulpianus divisit in publicas, & privatas: & publicam expositi non ut quidam putant definitione, sed exemplis additis, *quæ fit per pacem*, quod primum exemplum est: *quoties inter se duces belli quædam paciscuntur*; quod secundum. Publicas ergo conventiones eas intelligit, quæ nisi jure imperii majoris aut minoris fieri nequeunt, qua nota differunt

I. *Jure imperii majoris*] Ab ipso principe vel populo.

Aut minoris] A legatis utrorumque vel præfectis summæ rei.

Quod

ferunt non tantum à contractibus privatorum, sed & à contractibus regum circa negotia privata. Quanquam ex privatis quoque iisdem belli causa nasci solet, frequentius tamen ex publicis. Ideo postquam de conventionibus generaliter à nobis tractata sunt satis multa, quædam addenda sunt quæ ad excellentiorem hanc speciem pertineant.

II. Publicas has conventiones: quas Græci σπονδὰς vocant, dividere possumus in fœdera, sponsiones, pactiones alias.

III. 1. De fœderum & sponsionum discrimine adiri potest Livius libro IX, ubi recte nos docet fœdera esse quæ fiunt jussu summæ potestatis, & in quibus ipse populus iræ divinæ obstringitur si minus stetur dictis. Ea apud Romanos peragi per feciales solebant addito patre patrato. Sponsio autem est, ubi hi qui à potestate summa mandatum ejus rei non habent aliquid promittunt, quod illam proprie tangit. Apud Salustium legimus: *Senatus uti par erat decrevit, suo suique populi injussu nullum potuisse fœdus fieri.* Hieronymus Syracusarum rex cum Annibale, ut narrat Livius, societatem fecerat: at postea Carthaginem misit ad fœdus ex societate faciendum. Quare * quod apud Senecam patrem est: *Imperator fœdus percussit, videtur populus percussisse Romanus, & fœdere continetur*: ad antiquos eos pertinet, qui speciale ejus rei mandatum acceperant. At * in regnis, regum est fœdus facere. Euripides Supplicibus: *Lib. XXIV.*

τόνδε δ' ἀμείνων χερὸς
Λαβεῖν, ὃς κύριος τοιοῦτος ἦν
Πάσης ἐπὶ γῆς Δαναΐδων ἀρωγαῖς.
Adraſtum hunc opus
Jurare: namque is jus habet regni potens
Ut civitatem fœdere obstringat suo.

Legen-

GROTII NOTÆ.

Quod apud Senecam patrem est] Contr. IV, 29.

In regnis regum est fœdus facere] Vide quæ infra lib. III, c. XX, §. II, & sequentibus. Servius ad illud II Æneidos:

Servataque fervet
Troja fides;

Quia quod rex promittit videtur respublica promittere. Et ubi Æneas singulari certamine pugnaturus prius cum Latino fœdus facit; *Turnum*, ait, *non induxit juramentum, quia præsente rege non habet potestatem.*

GRONOVII NOTÆ.

III. 1. *Livius libro IX.*] c. 9.

Per feciales] Sacerdotes Deæ Fidei, qui ante omnia fidem publicam in fœderibus & belli causis examinatis, rebus repetundis & bellis dicendis curabant. Liv. 4, 10.

Patre patrato] Primo fecialium, qui omnium nomine loquebatur in rebus repetendis ac bello indicendo, Liv. 1, 12.

Aliquid promittunt] Et pollicentur se operam datutos atque effecturos, ut ille populus vel princeps, pro quo promittunt, id ratum habeat.

Antiquos eos] Qui Imperatores fuerant liberæ reipublicæ ante Cæsares.

Supra

Legendum enim ibi, ut diximus, ὁρκωθῶσι, non ὁρκωθῶσι.

2. Sicut autem magiſtratus populum non obligant, ita nec minor pars populi: quod pro Romanis eſt adverſus Gallos Senonas; nam major pars populi erat apud Dictatorem Camillum; bifariam autem, ut apud Gellium eſt, cum populo agi non poteſt.

3. Sed ubi qui jus populi non habent, de eo quod populi eſt ſpoponderunt, videamus in quid teneantur. Putet forte aliquis hoc caſu ſponſores fidem liberaſſe, ſi operam omnem dediſſent ut id quod ſpoponderunt fieret, ſecundum ea quæ de promiſſo tertii facto * ſupra diximus: ſed negotii hujus, cui contractus ineſt, natura obligationem multo ſtrictiorem deſiderat. Nam qui contrahendo aliquid de ſuo dat, aut promittit, is viciſſim præſtari reipſa ſibi aliquid vult: unde & jure civili, quod facti alieni promiſſiones repudiat, promiſſio tamen ratam rem haberi ad id quod intereſt obſtringit.

IV. Fœdera Menippus regis Antiochi ad Romanos Legatus, referente * Livio, magis ex uſu ſuo quam ex præſcripto artis ita diviſit, ut diceret tria eſſe eorum fœderum, quæ inter ſe paciſcerentur reges civitateſque, genera: unum cum bello victis dicerentur leges, quo in genere quid victum habere, quo mulctari eum vellet, victoris eſſe arbitrium: alterum, cum pares bello æquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent. tunc repeti reddique per conventionem res, & ſi quarum turbata

Lib. XXIV.

GROTII NOTÆ.

Supra diximus] Hoc lib. c. XI, §. XXII.

Livio] Adde Diodorum Siculum Exc. leg. IV.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Pro Romanis adverſus*] Non hoc purgat Romanos, ſed quia majus imperium erat penes Camillum. Alioquin ea major pars eum circumſtabat, antequam dictator diceretur, quum tamen nihil jure agere ſe poſſe cenſuiſſet.

Dictatorem Camillum] M. Furium, qui ob exilio revocatus Dictatorque dictus cum exercitu intervenit, Gallis aurum, quod ob diſceſſum ſtipulati erant, penſantibus, & id pactum pro nullo habuit, Liv. 5. 46. & 49. Flor. 1. 13. & 22.

Bifariam cum populo] Gellius 13. 25. *non poſſunt eadem tempora diverſis locis, vel à diverſis magiſtratibus haberi comitia.* Livius 7. 16. *Ne quis populum ſe vocarat, capite ſanxerunt.*

3. *Qui jus populi non*] Qui à populo non acceperant poteſtatem ipſum obligandi.

Supra diximus] 2. 11. 22.

Cui contractui] Quod non eſt nudum promiſſum, vel actus benencus merus, ſed actus cum obligatione, qui dicitur contractus 2. 12. 1.

Multo ſtrictiorem] Ut aliquid amplius debeant ſponſores, nempe ut ſe ſiſtant aut dedantur iis quibus ſpoponderunt, uti duces in fœdere Samnitico & Numantino.

Promiſſorem repudiat] Declarat irritas §. 2. Inſt. de inutil. ſtipul.

Rem ratam haberi] Quam facit procurator alterius in rem agens §. 1. Inſt. de Satisd. l. 2. D. rem ratam haberi.

IV. *Pares bello*] Dum neutra pars ſuperior aut inferior eſt altera: quamdiu nondum eſt inclinatus ſtatus belli.

Ita

bata bello poſſeſſio ſit, eas aut ex formula juris antiqui, aut ex partis utriuſque commodo componi: tertium eſſe genus, cum qui hoſtes nunquam fuerint ad amicitiam ſociali fœdere inter ſe jungendam coëant: quos nec dicere leges, nec accipere.

V. 1. At nobis accuratius inſtituenda partitio eſt, ut primum dicamus fœdera alia idem conſtituere, quod juris eſt naturalis, alia aliquid ei adjicere. Prioris generis fœdera non tantum fieri ſolent inter hoſtes qui à bello diſcedunt, ſed olim & fiebant ſæpe, & aliquo modo erant neceſſaria, inter eos qui ante nihil contraxiſſent. id inde ortum, quod regula illa juris naturalis, cognationem inter homines quandam eſſe à natura, ac proinde nefas eſſe alterum ab altero lædi, ut olim ante diluvium, ita rurſus aliquo poſt diluvium tempore malis moribus eſſet obliterata, * ita ut latrocinari & prædas agere in externos nullo bello indicto, pro licito haberetur: quod Συνθησιμον vocat Epiphanius.

2. Hinc illa * apud Homerum, an prædones eſtis? amica interrogatio, * cujus & Thucydides meminit, & in Solonis lege veteri collegia ἐπὶ λείαν ἱδρυμένων: quippe ut Juſtinus ait, ad Tarquinii tempora latrocinium maris gloria habebatur: & illud

L. ult. D. de collegiis. Lib. XLVII.

GROTII NOTÆ.

Ita ut latrocinari & prædas agere in externos, nullo bello indicto, pro licito haberetur] Cæſar de Germanis: *Latrocinia nullam habent infamiam quæ extra fines cujuſque civitatis fiunt.* Accelit teſtis Tacitus de moribus Germaniæ, & Saxo libro XIV, & alibi. Idem de Tyrrhenis ſcriptum eſt Servio ad VIII & X Æneidos, & de aliis gentibus ad primum Æneidos. Diodoro Siculo de Luſitanis; quicum Plutarchus conſentit Mario: τὰ λῃστεύειν ὅπου πότε ἦν ἔξω κίνδυνος ἀγαθοῖς ἀνδράσιν: *ad id tempus Hiſpani latrocinari inter pulcherrima habebantur.* Simile eſt quod Judæi damnum datum ei qui nec Judæus ſit, nec Judæis fœdératus, ſarciendum negant.

Apud Homerum] Odyſſex γ. ubi Scholiaſtes ὡς ἀδόξου ὄντος παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον: *Latrocinari apud antiquos non tantum infamia carebat, ſed inſuper gloriæ ſumebatur.*

Cujus & Thucydides meminit] Libro I. additque ὡς ἐμφανὲς ἦν τὸ ἀρχαῖον καὶ ἐπὶ τούτῳ τῷ ἔργῳ, οἰκημάτων δὲ τῶν ἐν γῇ οὐδὲν μᾶλλον: *nondum infamiam habebat id vitæ genus, quin potius laudi tribuebatur.*

GRONOVII NOTÆ.

Ex formula juris antiqui] Prout olim conventum erat, aut res ſeſe habebat ante bellum: ut reſtituantur in ſtatum quo fuerant, antequam turbæ intiderent.

Ex partis utriuſque] Ut habeantur eo modo, qui dum pacifcuntur, optimus viſus eſt. Juſtin. II, 4.

V. 1. Συνθησιμον] Quod Scythæ plerique morem eum vagandi & invadendi aliena retinuiſſent, quum aliis gentibus jam placuiſſet vita cultior.

2. *Amica interrogatio*] Quæ ſic & accipitur ſine offenſa ejus, qui interrogatur.

Solonis lege] Longe aliter de verbis Solonis, quæ extant l. ult. D. de Collegiis & corporibus, Salmaſius ad jus Attic. & Romanum. Legit enim ἡ κρατιστὴ ἀπόνοια ἐπὶ λῃστείαν.

Eam-

lud in Romano jure, ut si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habeatur, hi hostes quidem non sint: quod autem ex Romano ad eos pervenerat, illorum fiat, & liber homo Romanus ab eis captus servus fiat, idemque sit, si quis inde ad Romanos perveniat: & hoc quoque casu postliminium detur. Sic Corcyrenses olim ante belli Peloponnesiaci tempora hostes Atheniensium non erant, sed nec pacem cum illis nec inducias habebant, ut ex oratione Corinthiorum apud Thucydidem apparet. De Boccho Sallustius: *nobis neque bello neque pace cognitus.* Hinc in barbaros prædam exercere laudatum Aristoteli, & ipsa vox hostis veteri Latio nihil nisi externum significabat.

3. Sub hoc genere comprehendo & fœdera quibus cavetur, ut utrinque jus hospitii, ut jus commercii sit, quatenus ista sub jure naturali veniunt, qua de re egimus alibi. Utitur hoc discrimine Arco, in oratione ad Achæos apud Livium, ubi non de societate ait quæri, sed de commercio præbendi repetendique juris: nempe ne servis Macedonum apud se perfugium esset. Hoc genus totum conventionum Græci stricte εἰρήνην vocant, & opponunt σπονδαῖς, ut tum alibi videre est, tum in oratione Andocidis de pace cum Lacedæmoniis.

Liv. lib. XLI.

VI. 1. Conventiones quæ juri naturæ aliquid adjiciunt, aut æquales sunt, aut inæquales. * Æquales sunt quæ utrimque eodem modo se habent αἱ ἴσως καὶ κοινῶς ἐν ἀμφοτέροις ἔχουσι, ut Isocrates in Panegyrico loquitur: quo illud Virgilii pertinet:

Nec mihi regna peto, paribus sed legibus ambas
Invictas gentes æterna in fœdera mittam.

Græci istas vocant modo συνθήκας simpliciter, modo συνθήκας ἐπὶ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ, ut apud Appianum & Xenophontem videre est: has magis proprie σπονδάς, & quatenus minus dignos respiciunt προστάγματα, aut συνθήκας ἐπὶ τῷ ἐπιτάγματι, quas Demosthenes in oratione de Rhodiorum libertate fugiendas ait

GLOTII NOTÆ.

Æquales sunt] Sic Plinius Parthos ait cum Scythis ex æquo degere. Pompejus apud Lucanum de eadem Parthorum gente:

——— *Solus*
Ex æquo me Parthus adit.

GRONOVII NOTÆ.

In Romano jure] L. 5. §. 2. D. Capt. & post. rev.

Postliminium] Ut liber sit ac sui juris, perinde ac si captivus ex hostium custodia evasisset.

Vox hostis] Cicero 2. offic. 12.

3. *Sub jure naturali*] Non ulterius porriguntur, neque adjiciunt aliquid juri naturali 2, 2, 13.

VI. 1. Συνθήκας] Compositiones.

Συνθήκας ἐπὶ ἴσῃ] Compositiones pari & æqua lege.

Has magis proprie] Inæquales.

Προστάγματα] Justinus *legem parendi dicere* 2, 3. *legem pacis statuere* 9, 5.

Συμμα-

ait his qui libertatem amant, quia ad servitutem accedant proxime.

2. Utriusque modi fœdera aut pacis aut societatis alicujus fiunt causa. Æqualia pacis, ut quæ de restituendis captivis, rebus captis, & ad securitatem conveniri solent, qua de re agendum erit infra in belli effectibus & consectaneis. Æqualia societatis, aut ad commercia pertinent, aut ad belli communitatem, aut ad res alias. Æquales de commerciis pactiones variæ esse possunt, puta utrinque ne vectigal ullum solvatur, quod in vetere erat fœdere Romanorum & Carthaginiensium, excepto eo quod scribæ & præconi dabatur, aut ne majus solvatur quam in præsens, aut ad certam quantitatem.

3. Sic & in bellica societate, ut auxilia præstentur paria equitum, peditum, navium, sive ad omne bellum quod Græci * Συμμαχίαν vocant, & explicat Thucydides τοὺς αὐτοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους νομίζειν, *eosdem hostes & amicos habere*: quod & apud Livium sæpe reperias, sive ad tuendos fines duntaxat, quod ἐπιμαχίαν, sive ad certum bellum, aut in certos hostes, aut in omnes quidem, sed exceptis sociis, ut in fœdere inter Pœnos & Macedonas, quod apud Polybium est: quomodo & Rhodii Antigono & Demetrio per fœdus auxilia promiserunt in hostes quosvis, excepto Ptolemæo. Potest, ut diximus, æquale fœdus & ad res alias pertinere, * ut ne in confinio alterius alter arces habeat, ne subditos alterius alter defendat, ne iter alterius hosti præbeat. *Plut. Demetrio.*

VII. 1. Ex æqualibus qualia sint inæqualia facile est intelligi. Promittuntur autem inæqualia aut ex parte digniori, aut ex minus digna. Ex parte digniori, ut si quis auxilia promittat nec restipuletur, aut majora promittat: Ex parte indigniori inæqualia, aut ut Isocrates dicto Panegyrico loquitur, τὰ τοὺς ἑτέρους ἐλαττοῦντα παρὰ τὸ δίκαιον, sunt ea quæ diximus προστάγματα,

GROTII NOTÆ.

Συμμαχίαν vocant] Veteres ὁμαιχμίαν. Zosimus lib. v.

Ut ne in confinio alterius alter arces habeat] Exemplum vide apud Procopium Persicorum 1.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Aut pacis*] Ut cessent hostilia.

Societatis] Ut præstentur auxilia mutua.

Ad securitatem] Ut tuto liceat altrinsecus versari.

Ne vectigal] Tale Romanorum & Massiliensium, Justin. 43, 5.

Et Carthaginiensium] Quod paulo post ejectos reges factum est, Polyb. 5, 22.

Scribæ] Qui in portu annotabat, quæ naves, quas merces adveherent.

Præconi] Qui proclamabat venales merces: quod præconium vocat Cato de 1. 1.

3. *Ad tuendos fines*] *Guarantie*, ut Atheniensium & Corcyræorum.

VII. 1. *Nec restipuletur*] Nec caveat eadem reddi sibi, si quo casu oppugnetur.

Aut majora] Ut præstet aliquid pro majoribus viribus potentior, quod alter non præstet.

Τὰ τοὺς ἑτέρους] In quibus altera pars plus æquo deprimitur.

ne, aut ἐπιτάγματα vocari. Et hæc ipſa aut cum imminutione ſunt imperii, aut ſine ejus imminutione.

2. Cum imminutione imperii, ut in ſecundo fœdere Carthaginienſium cum Romanis, ne cui Carthaginienſes bellum facerent, injuſſu populi Romani. Ab eo tempore, ut Appianus loquitur, Καρχηδόνιοι Ῥωμαίοις ὑπήκοον ἐποιοῦντο, *Carthaginienſes Romanis ex fœdere morem gerebant*. Poteſt addi huic generi deditio conditionata, niſi quod illa non imminutionem, ſed tranſlationem totius imperii continet, qua de re diximus alibi. Talem autem conventionem fœderis nomine & alibi Livius appellat, ut libro IX: *Tentes Apuli impetraverunt ut fœdus daretur, neque ut æquo tamen fœdere, ſed ut in ditione populi Romani eſſent.*

3. Sine imminutione imperii onera aut tranſitoria ſunt, aut manentia. Tranſitoria, de ſolvendo ſtipendio, de mœnibus diruendis, ut locis quibuſdam decedatur; ut dentur obſides, elephanti, naves. Manentia, ut de imperio ac majeſtate comiter colenda, cujus fœderis quæ ſit vis alibi diximus. Huic proximum eſt ut hoſtes & amici habeantur quos velit partium altera: ne cui exercitui, cui cum altero bellum ſit, per fines tranſitus commeatuſve detur. Tum illa minora, ne arces certis locis ædificare, ne exercitum ducere, ne naves habere ultra numerum definitum, ne urbem condere, ne navigare, ne militem certis locis conſcribere liceat, ne ſocios oppugnare, ne commeatu hoſtes juvare, ne recipere eos qui aliunde veniunt, ut fœdera prius facta cum aliis dirimantur: quorum omnium exempla apud Polybium, Livium, & alios videre eſt.

4. Solent autem fœdera inæqualia contrahi, non tantum inter victores & victos, ut Menippus cenſebat, ſed & inter potentiores & impotentiores, etiam qui bello inter ſe experti non ſunt.

VIII. De fœderibus frequens eſt quæſtio, licitène ineantur cum his qui à vera Religione alieni ſunt: quæ res in jure naturæ dubitationem non habet; nam id jus ita omnibus hominibus commune eſt, ut Religionis diſcrimen non admittat. Sed de jure divino quæritur, ex quo hanc quæſtionem tractant

* non

2. *Deditio conditionata*] Sub deditione & juribus quibuſdam reſervatis.

Tranſlationem imperii] Ab eo, qui ſe dedit, ad eum cui deditur 2, 5, 31.

3. *De ſolvendo ſtipendio*] Ut quod pro hac expeditione militi deberur, dependatur. Liv. 5, 27. lib. 8, 36. lib. 9, 42. lib. 10, 5.

Mœnibus diruendis] Liv. 34, 37.

Ut locis quibuſdam] Liv. 8, 11. lib. 27, 45. lib. 37, 45.

Obſides, elephanti, naves] Liv. 30, 37. lib. 38, 38.

Majeſtate comiter] Liv. 38, 11. Cic. pro Balb. 16.

Alibi] 1, 3, 2.

Hoſtes & amici] Liv. 38, 11.

Nn3

* non Theologi tantum, sed & Jurisconsultorum nonnulli, inter quos Oldradus & Decianus. *Th. 2. 2. q. 10. art. 10. Oldr. cons. 71. Decis. 111. cons. 20.*

IX. 1. Videamus primum de jure divino veteri, acturi deinde de novo. Fœdus, non nocendi causa, cum alienis à Religione contrahere ante Mosis legem licuit. Exemplum est in fœdere Jacobi cum Labane: ut jam de Abimeleco nihil dicam, quando non satis constat eum fuisse idololatram. Neque id lex per Mosem data mutavit. Exemplo sint Ægyptii, haud dubie tunc idololatræ. Hos tamen aversari vetantur Hebræi. Excipiendi sunt populi septem divina sententia damnati, cujus sententiæ exsecutores erant delegati Israelitæ; nam his in idololatria perstantibus, & imperium detrectantibus, parcere vetantur, quibus itidem decreto divino additi sunt Amalecitæ. *Gen. XXXI. 44. Deuteron. XXIII. 7.*

2. Fœdera quoque commerciorum, & quæ his similia ad utilitatem communem aut alterius partis pertinent, inire cum profanis licet per legem, nihil enim reperitur quod obstet. Et exempla habemus fœderum, quæ David & Solomo cum Hiromo Tyriorum rege fecerunt: ac notandum in sacra historia dici fœdus hoc à Solomone factum juxta sapientiam quam Deus ei dederat. *Dist. VII. 1. Deut. XXV. 17. 2 Sam. V. 11. 1 Reg. V. 12.*

3. Lex quidem Mosis specialiter imperat benefacere populari-bus, ἀγαπᾶν τὸ ὁμόφυλον præterea peculiaris victus & morum ratio Judæis præscripta familiarem cum hominibus cæteris consuetudinem vix patiebatur. At hinc non sequitur aut benefacere extraneis non licuisse, non etiam laudabile id non esse, quod male inde collegit posteriorum magistrorum prava interpretatio, unde illud Juvenalis de Judæis: *Levit. XIX. 8. Deuter. XXII. 1.*

Non monstrare vias eadem nisi sacra colenti.

quo loco exemplum monstrandæ viæ minime molesta neque sumtuosa beneficia indicat, quæ ignotis etiam tribuenda Cicero dicit, & Seneca. Eodem pertinet Taciti illud de iisdem: *Apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, adversus omnes alios hostile odium.* Sic in novi fœderis historia legimus, sæpe non solitos Judæos convivere συνεσθίειν, συναυλίζεσθαι, κοι- *Off. 1. De benef. VI. 9. Hist. V.*

GROTII NOTÆ.

Non Theologi tantum] Puta Antoninus, Cajetanus, Toletus, Molina, Valdelius, Malderus.

GRONOVII NOTÆ.

IX. 1. *Non nocendi*] De non invadendis finibus, & ut sit utrisque populi civibus in alterius terris securitas.

Populi septem] 1, 2, 2.

2. *Commerciorum*] Ut liceat navigare, & merces hinc inde transportare.

3. *Peculiaris victus*] Quod jussi erant tot vulgaribus aliorum cibis abstinere, ut immundis.

Monstranda via] Ut sit nemini non Judæo promiscuum aliquod aut tralatitium officium facere, licet id non magis gravet, quam si digito monstres viam prætereunti.

Συνεσθίειν] Uti familiaribus, una ejusdem capere, jungi & conglutinari, coire & consuescere.

προσέρχεσθαι alienigenis. Et Appollonius Molo Judæis objiciebat, ὅτι μὴ παραδέχοντο τοὺς ἄλλαις προκατειλημμένους δόξαις περὶ Θεοῦ, μηδὲ κοινωνεῖν ἤθελον τοῖς καθ' ἑτέραν συνήθειαν βίου ζῆν προαιρουμένοις: *non admitti ab eis qui de Deo sentirent alia, nec quicquam ipsis commune esse cum his qui institutis differrent:* Amici Antiochi apud Diodorum Judæos accusant: μόνους ἁπάντων ἐθνῶν ἀκοινωνήτους εἶναι τῶν πρὸς ἄλλο ἔθνος ἐπιμιξίας καὶ πολεμίους ὑπολαμβάνειν πάντας: *solos ex omnibus populis insociabiles esse extraneis, ita ut cæteros pro hostibus ducant.* Sequitur de iisdem: μηδενὶ ἄλλῳ ἔθνει τραπέζης κοινωνεῖν τὸ παράπαν, μηδὲ εὐνοεῖν, *cum nulla gente alia mensam habere communem, neque bene eos aliis velle.* Mox eis tribuitur μισανθρωπία *odium humani generis.* Et apud Philostratum, Tyanensis de Judæis: οἱ βίον ἄμικτον εὑρόντες, οἷς μήτε κοινὴ πρὸς ἀνθρώπους τράπεζα: *vita genus adeo secretum ab humano commercio repererunt, ut ne mensam quidem cum aliis communem habeant.* Sicut & passim Judæis apud Josephum objicitur, τὸ ἄμικτον, τὸ ἀσύμφυλον, ἡ Διαίτης ἀμιξία, *insociabilis vivendi ratio.*

4. At hunc non esse legis sensum Christus nos docuit exemplo suo, cum à Samaritide fœmina aquam accipere non recusavit, legis ubique observantissimus. Sed & olim David apud populos irreligiosos perfugium sibi quæsiverat, nusquam eo nomine reprehensus. Apud Josephum Solomoni templum dedicanti, & oranti ut Deus ibi etiam alienigenarum preces exaudiret, hæc tribuitur oratio: ἡμεῖς οὐκ ἀπάνθρωποι τὴν φύσιν ἐσμὲν, οὐδὲ ἀλλοτρίως πρὸς τοὺς οὐχ ὁμοφύλους ἔχομεν: *non sumus inhumano ingenio neque male affecti erga extraneos.*

Ant. VIII. 2.

5. Excipiendi ab hac regula non illi tantum populi quos supra diximus, sed insuper Ammonitæ & Moabitæ, de quibus scriptum est Deut. XXIII, 6; *Non quæres prosperitatem eorum* (ita rectius hoc loco verteris שלמם quam pacem eorum) *nec bonum eorum ullis diebus tuis unquam.* Quibus verbis fœdera benefica cum illis populis vetantur, non etiam jus belli conceditur: aut certe, quæ Hebræorum quorundam sententia est, vetatur pax ab illis peti, non etiam oblata accipi. Certe jus belli in Ammonitas Hebræis negatur Deut. 11, 19; neque Jephthes arma in eos movit, nisi post tentatas æquæ pacis vias, neque David nisi atrocibus injuriis lacessitus. De societate bellica quæstio superest.

Jud. XI. 16. 11 Sam. X.

6. Ante legem, hanc quoque non illicitam fuisse cum profanis

5. *Fœdera & beneficia*] Quæ non modo securitatem, sed etiam mutua officia & honores præstant incuntibus.

Jus belli] Ut liceat eos nihil ladentes bello lacessere.

fanis gentibus, exemplo apparet * Abrahami impios Sodomitas bello adjuvantis. Nec lege Mosis quicquam generaliter hac in re mutatum legitur. Atque ita videmus sensisse * Asmonæos, legis & peritos & reverentes admodum, ut ex religiosa Sabbathi observatione, permissa sola sui tutela non alio armorum usu, apparet. Et hi tamen cum Lacedæmoniis & Romanis fœdus pepigere, approbantibus sacerdotibus & populo: imo & pro eorum salute sacra publice fecerunt. Quæ vero contra adferuntur, causas habent peculiares.

7. Nam si quos Reges aut populos, extra eos qui in lege expressi erant, exosos sibi & infortunio damnatos per Prophetas Deus significasset, eorum tutelam suscipere aut cum iis arma sociare haud dubie nefas erat. Huc illud pertinet Prophetæ * ad Josaphatum de rege Israelis: *Te ne improbo opitulari, & eos diligere * qui Deum oderunt? At ob hoc ipsum exarsit in te Dei ira.* Nam infelicem belli exitum Micheas Propheta jam ante prædixerat. Et alterius Prophetæ ad Amasiam: *Ne ito tecum exercitus Israelitarum: nam non adest Deus Israelitis, ulli inquam Ephraimitarum.* Hoc vero non venire ex natura fœderis, sed ex personæ peculiari quadam qualitate, vel hinc evincitur, quod graviter increpitus est Josaphatus, etiam diris additis, eo nomine quod commercii causa societatem inisset cum Ochozia rege Israelitarum, similem ei quam David & Solomo inierant cum Hiramo, quos eo nomine partim non reprehensos,

11 Paralip. XIX, 2.
11 Paralip. XXV, 7.
11 Paralip. XX, 37.

GROTII NOTÆ.

Abrahami] Idem cum Escole & Anero fœdus fecit. Sic & David cum Achi & Naaso, Solomon cum Ægyptiis, Asa cum Benadado.

Asmonæos legis & peritos & reverentes admodum] Laus eorum est in Thargumo Chaldaico, in libris Maccabaicis, in epistola ad Hebræos. Horum exemplum secuti Imperatores & Reges Christiani fœdera aut cum non Christianis, aut cum non sane Christianis fecere, Constantinus cum Gothis & Vandalis, Justinianus cum Longobardis: cum Saracenis, Alanis, Gepidis, Francis, Suevis, Vandalis Theodosius, Honorius, Leo, Heraclius, Basilius, Isaacius Angelus, Palæologus: cum Mauris reges Hispaniæ Alfonsus Hispalensis, Ramirus, Alfonsus Castus, Sanctius Castellæ, Ferdinandus cognomine Sanctus: Petrus Legionis rex: Alfonsus Castellæ rex prudentissimus: cum Tartaris Rodolphus Habspurgensis. Adi Johannem de Carthagena libro III de Jure Belli Romani Pontificis, c. 1. Julius II Pontifex Turcis usus.

Ad Josaphatum] Josephus: ἠτιᾶτο τὸν πρὸς Ἀχαβὸν συμμαχίας ἄνθρωπον ἀσεβῆ καὶ πονηρὸν: *accusabat cum societatis inita cum Achabo homine impio ac scelerato.*

Qui Deum oderunt] Gratianus Valenti patruo contra Scythas opem petenti scripsit, ὡς οὐ δεῖ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ θεοῦ συμμαχεῖν: *fas non esse socialia arma jungere cum eo qui Dei sit hostis.* Zonaras.

GRONOVII NOTÆ.

6. *Asmonæos*] 1, 4, 7.

Permissa sola sui] Ut sabbato liceret tantummodo hostem aggressum repellere, non ultro aggredi, quamvis occasio & spes victoriæ præsens appareat.

fos, partim laudatos diximus. Nam quod additur Ochoziam impie egisse, debet ad totam ejus vitam referri, ob quam Deus ipsi omnibusque ejus conatibus infensus fuerit: quomodo hæc historia explicatur in libro cui nomen Constitutiones Clementis VI, capite XVIII.

8. Notandum & hoc, pejorem fuisse causam eorum qui à Jacobo orti Deum bene cognitum deseruerant, quam populorum extraneorum. Nam in defectores illos cæteri populares armabantur; * lege quæ extat Deut. XIII, 13.

9. Est & ubi culpantur fœdera, ob animi vitium unde procedebant: ita à Propheta reprehensus Asa, quod ad societatem Syri se contulisset Deo diffisus: quod ostenderat cum res Deo sacratas ad Syrum mitteret. *a* Sed nempe Rex idem culpatus quod in medicis spem posuisset, non in Deo. Non ergo ex hac historia magis sequitur, per se aut generaliter malum esse societatem contrahere cum talibus quales erant Syri, quam medicos consulere. Multa enim non illicita vitiat animus, ut *b* censum in Davide, *c* thesaurorum ostensionem in Ezechia. Sic *d* alibi fiducia in Ægyptio posita reprehenditur, cum tamen Solomoni *e* cum Ægyptio affinitatem contrahere licuerit.

10. Quibus & hoc addendum est, *f* Hebræos sub statu legis veteris dispensatas habuisse promissiones victoriæ si legem observarent, quo minus recurrendum habebant ad humana auxilia. Exstant quidem & apud Solomonem *g* sententiæ non paucæ, de vitandis consortiis impiorum. Sed hæc prudentiæ monita sunt, non legis præcepta: & illa ipsa monita, ut moralia pleraque, plurimas habent exceptiones.

X. 1. Lex autem Euangelii nihil hac in parte mutavit: imo magis etiam favet fœderibus, quibus hi qui à Religione alieni sunt in causa justa sublevantur, quia beneficentiam in quosvis homines, data occasione, non liberam modo reliquit & laudabilem, sed & sub præcepto posuit. Nam Dei exemplo, qui solem oriri facit bonis & malis, & pluvia utrosque humectat, jubemur nullum hominum genus à beneficiis nostris excludere. Bene Tertullianus: *Quamdiu intra Israelem erat sacramentum, merito in solos fratres misericordiam mandabat. At ubi Christus dedit*

21 *Paral.* XVI, 2. 7. *Esa.* VIII. 6.
a 1 *Paral.* XVI, 12.
Ambr. ad Rom. cap. 3.
Auctor imperfect. ad Matth. c. XVI.
b II *sam.* XXIV.
c II *Reg.* XX, 13.
d *Esa.* XXXI. 1.
e I *Reg.* III, 1.
f *Deuter.* XVIII, 7.
g *Prov.* I. 15; XIII, 20; XXII, 24; XXIV, 1.
Victoria de Indis relect. 1. n. 25, & 27. *Franc. Arrus de bellon.* 192. *Cajet.* 2, 2. q. 40, *art.* 1. *Molin. tract.* II. *d sp.* 112. *Matthæi* V. 45. *Gal.* VI, 10. *lib.* VII. *cap.* III.

GROTII NOTÆ.

Lege quæ extat Deut. XIII, 13.] Adde exemplum Josiæ c. XXII.

GRONOVII NOTÆ.

8. *A Jacobo orti*] Quales erant 12. tribus revulsæ à domo Davidica per Jeroboamum, qui & idololatriæ illis auctor fuerat, ne si quotannis Hierosolymam proficiscerentur ad templum visendum rediret ad reverentiam regum, à quibus defeciverant.

9. *Animi*] Intentionis, consilii, propositi.

Vitiat animus] Quæ per se sunt innoxia, sed culpantur, quia parum pio proposito suscipiuntur.

X. 1. *Intra Israelem erat sacramentum*] Penes solos Israelitas fœdus & Ecclesia.

Capit

dedit gentes hæreditatem & possessionem terminos terræ, & cœpit expungi quod dictum est Oseæ: Non populus meus populus meus, & non misericordiam consecuta misericordiam consecuta, Natio scilicet, exinde Christus in omnes legem fraternæ benignitatis extendit, neminem excludens in miseratione sicut in vocatione.

2. Quæ accipi oportet salva gradus differentia, ut in omnes simus benefici, præcipue tamen in religionis consortes. In Clementis constitutionibus legimus: πᾶσιν οὖν δίκαιον διδόναι ἐξ οἰκείων πόνων. πρωτιμητέον δὲ τοὺς ἁγίους: *Omnibus largiendum de nostra opera: sed ita ut sanctorum potior habeatur ratio. Perfecta liberalitas*, inquit Ambrosius, *fide, causa, loco, tempore commendatur, ut primum opereris circa domesticos fidei.* Os. 2, c. 3.
Simile est illud Aristotelis: οὐ γὰρ ὁμοίως προσήκει πονήθων καὶ ἐθνείαν φροντίζειν: *Neque enim par est æqualem curam subiri pro externis & pro amicis.* Nic. IV.

3. Convictus etiam familiaris cum hominibus qui alieni sunt à Religione non prohibetur: ac ne cum illis quidem quorum pejor causa est, & qui à disciplinæ Christianæ regula deficiunt, omne interdicitur commercium, sed familiare extra necessitatem, non etiam quod emendandis ipsis spem præbet. Illud vero quod apud Paulum est, *Ne jugum ducite cum alienis à fide: quod enim consortium est justitiæ cum iniquitate, aut quæ commixtio est luci cum tenebris, aut quæ concordia est Christo cum Satana, aut quæ pars credenti cum non credente?* ad eos pertinet qui in idoliis convivabantur, atque ita aut idololatriam committebant, aut certe committentium speciem præbebant. Ostendunt sequentia: *Quæ consensio templo Dei cum idolis?* similia illis quæ in priore ad Corinthios eosdem: *Non potestis fieri participes mensæ Domini & mensæ dæmoniorum.* 11 Thessal. I, 15. 11 Corinth. VI, 14. 1 Cor. X, 21.

4. Neque ab eo quod subeunda sponte non sunt profanorum imperia, nec conjugia cum eis contrahenda, recte procedet argumentum. Nam in utroque hoc casu apparet majus periculum, aut certe plus difficultatis injici veræ Religionis usui. Adde quod magis perpetua sunt ista vincula: & in matrimonio liberior electio, cum fœdera ex temporum & locorum occasione sumenda sint. Sicut autem benefacere profanis malum non est, ita

Cœpit expungi] Impleri & q. solvi, quia pecunia soluta expungitur vel deletur nomen debitoris in tabulis expensi.

Neminem excludens] Omnium misertus, ut omnes vocat.

3. *Qui in idolis convivabantur*] Accedebant ad epulas, de hostiis falsorum deorum instructas: quoties enim sacrificarent, parvum quiddam extis (proficias dicebant) adolebant in altaribus: de reliqua hostia vel victima epulabantur vocatis amicis, & si quod insuper superesset, in macellum mittebant.

ita nec opem eorum implorare, ſicut Cæſaris & Tribuni auxilium Paulus invocavit.

XI. 1. Nulla ergo hic intrinſeca aut univerſalis eſt pravitas, ſed *ex circumſtantiis æſtimanda. Cavendum enim ne nimia commixtio contagium adferat infirmis; quam ad rem utile erit ſedes diſtingui, ſicut Iſraelitæ ſeorſim ab Ægyptiis habitarunt. Neque enim ratione caret illud Anaxandridæ:

Sylv. verb. bellum 1, n. 9. concl. 3. Pan. in c. quod ſuper, de voto.

Οὐκ ἔν δυναίμαν συμμαχεῖν ὑμῖν ἐγώ.
Οἵδ' εἰ πόσοι γὸ ἀμφιθῆσ' κἀ' εἰ νόμοι
Ἡμῖν. ἀπ' ἀλλήλων γ' διέχουσι πολύ.
Ego eſſe veſter non queam commilito,
Quando nec leges, nec mores conſentiunt,
Sed multis inter ſe intervallis diſcrepant.

Quo pertinent & ea quæ alibi attulimus de religione Judæorum & Chriſtianorum in commilitio cum paganis.

Lib. 1, c. 2. Sylveſt. in verbo bellum, p. 1. n. 9, v. 3. Libys 2.

2. Sed & ſi ex ſocietate tali profanæ opes magnum ſint habituræ incrementum, abſtinendum erit extra ſummam neceſſitatem: In qua locum habet, quod in ſimili re dixit Thucydides: ἀνεπιφθόνου γ' ὄντος ὥσπερ κἀ ἡμῖν τοῦ Ἀθηναίων ἐπικαλεῖσθαι, μὴ ἴδιόν τι μόνον, ἀλλὰ κ' βαρβάρων ὠφελεῖσθαι βουλομένους: *His qui inſidiis impetuntur, ut nos ab Athenienſibus, invidiæ fieri non debet ſi ſalutem quærunt non Græcorum modo ſed & Barbarorum auxiliis.* Non enim jus quodvis ſufficit ad id committendum, quod Religioni, ſi non directe, indirecte tamen nociturum putetur. Quærendum enim primo loco eſt regnum cœleſte, id eſt Euangelii propagatio.

Matth. VI, 33.

3. OPTANDUM eſſet, ut multi hodie Principes ac populi in animum admitterent liberam & piam vocem Fulconis Archiepiſcopi quondam Remenſis, Carolum Simplicem ſic admonentis: *Quis non expaveſcat vos *inimicorum Dei amicitiam velle,*

Frod. l. IV. hiſtoriæ Remenſ. c. 6.

GROTII NOTÆ.

Ex circumſtantiis æſtimanda] Vide orationem Phanaxæ ad Lacos apud Agathiam III. Saxo libro IX, in verbis Ludovici regis Francorum ad Haraldum: *Nullam poſſe animorum intervenire concordiam diſſona ſacra complexis; quemadmodum pariturem opis primum Religionis contubernium habere, neque magnorum operum conſortes exiſtere poſſe, quos ſuperna venerationis formula diſparaſſet.*

Inimicorum Dei amicitiam velle] Exemplum in Mancaſa apud Nicetam rebus Iſaaci Angeli lib. II. Prædicatur pietas Emanuelis Ducis Sabaudiæ, qui Cyprum ope Turcæ recuperare cum poſſet noluit.

GRONOVII NOTÆ.

XI. 1. *Infirmis*] Quibus ſcandalo & offenſioni ſit noſtra cum pravæ ſuperſtitionis cultoribus converſatio.

2. *Profana opes*] Si ab ſocietate noſtra cum infidelibus & averſis à Religione noſtra iſtorum in univerſum potentia contra omnes, qui nobiſcum ſunt Religione conjuncti, etſi in præſens cauſa differant.

Jus quodvis] Cauſa quæ non ſit maximi momenti, licet juſta, tantum valere apud quemquam debet, ut eam defendat ac tueatur cum detrimento notabili omnis Chriſtiani nominis.

Niſi

velle, ac in cladem & ruinam nominis Christiani pagana arma & fœdera suscipere detestanda? Nihil enim distat utrum quis se Paganis societ, an abnegato Deo idola colat. Exstat apud Arrianum dictum Alexandri: ἀδικεῖν μεγάλα τοὺς στρατευομένους ἐναντία τῇ Ἑλλάδι παρὰ τοῖς βαρβάροις, παρὰ τὰ δόγματα τὰ τῶν Ἑλλήνων: *graviter eos delinquere qui adversum Græcos Barbaris militarent, contra Græcorum jura.*

XII. Illud hic addam, cum omnes Christi unius corporis membra sint, quæ jubentur alia aliorum dolores ac mala persentiscere, sicut id ad singulos pertinet, ita & ad populos qua populi sunt, & ad reges qua reges pertinere. Neque enim pro se quisque tantum sed & pro mandata sibi potestate servire Christo debet. Hoc autem præstare reges & populi non possunt grassante armis hoste impio, * nisi alii aliis auxilio sint: quod commode fieri nequit, nisi fœdus eo nomine ineatur: quod fœdus jam olim initum fuit, & princeps ejus creatus consensu communi Romanus Imperator. Debent ergo Christiani omnes ad causam hanc communem pro virium modo viros aut pecunias conferre: quod quo minus faciant non video quomodo possint excusari, nisi si qui bello inevitabili, aut non dissimili malo domi distinentur. 1 Cor. XII. 18, 26.

XIII. 1. Solet sæpe & illa incidere quæstio, si plures bellum gerant utri potius opem ferre debeat qui utrique est fœderatus. Hic primum sciendum est, quod & supra diximus, ad injusta bella nullam esse obligationem. Quare * qui fœderatorum justam habet belli causam præferendus, si cum extraneo res sit, etiam si cum alio fœderato. Sic oratione de Megalopoli ostendit Demosthenes, Messeniis sociis contra Lacedæmonios item socios opem ferri ab Athenienſibus debere, si ab his incipiat injuria. Sed id ita verum; nisi convenerit hoc quoque ne adversus eum auxilia mittere liceat. In pactione Hannibalis cum Macedonibus erat: *Hostium hostes erimus, exceptis regibus, civitatibus, & portubus quibuscum fœdus nobis & amicitia est.* Polyb. l. VI.

2. Quod

GROTII NOTÆ.

Nisi alii aliis auxilio sint] Ad hanc rem vide Marianam libro XXX. Parutam libro IV. Bizatum VII, & XII.

Qui fœderatorum justam habet belli causam præferendus] Vide infra libro III, c. XXV, §. 4. In fidelitate Feudali dicitur: *Et si scivero velle te aliquem juste offendere, & inde generaliter vel specialiter fuero requisitus, meum tibi sicut potere præstabo auxilium.*

GRONOVII NOTÆ.

XII. *Romanus Imperator*] Fridericus III. a. C. 1461. Videnda Bœcleri disputatio de Passagiis.

Non dissimili malo] Dissensione ob religiones.

XIII. 1. *Ad injusta bella*] Etiamsi quis societatem armorum promiserit, si socium videat bellum palam injustum aggredi, non teneri ex promisso talem socium juvare.

Extraneo] Non fœderato.

2. Quod si fœderati inter se committantur causis utrinque injustis, quod accidere potest, utraque parte abstinendum erit. Sic in Leuctrica Aristidis quinta dicitur, εἰ μὲν ἐπ' ἄλλους ἐκάλουν, ῥᾳδίως ἄν. ἐπ' ἀλλήλους δὲ καλούντων, οὐκ ἐθέλειν παρεῖναι; *si quidem in alios auxilium poscerent, facile esse negotium: sin sociorum alter in alterum, nolle se misceri.*

3. Quod si fœderati in alios bellent justa quisque de causa, si utrique auxilia mitti possunt, puta in milite aut pecunia, mittenda erunt, ut fit circa creditores personales. At si ipsius qui promisit præsentia requiritur, quæ individua est, ratio postulat

Lib. IX. * ut præferatur cum quo antiquius est fœdus; quod Acarnanes Spartanis dicunt apud Polybium: eodemque pertinet Consulis Romani responsum Campanis datum: *amicitias ita institui par est,* * *ne qua vetustior amicitia ac societas violetur.*

Sylvest. in verb. bellum p. 1. n. 7. Lib. VI. 4. Sed addenda exceptio, nisi fœdus posterius ultra promissionem aliquid habet, * quod quasi dominii translationem in se contineat, puta subjectionis aliquid. * Nam & sic in venditione dicimus priorem præferri, nisi posterior dominium transtulerit. Sic Nepesinis apud Livium deditionis, quam societatis, fides sanctior. Distinguunt hæc alii subtilius; sed quæ dixi, ut simpliciora, ita veriora arbitror.

Dec. cons. 407. XIV. Finito tempore fœdus tacite renovatum intelligi non debet, nisi ex actibus qui nullam aliam interpretationem recipiunt. non enim facile præsumitur nova obligatio.

Dec. cons. 265. Cap. 451. 455, 461. XV. Si pars una fœdus violaverit, poterit altera à fœdere discedere: nam capita fœderis singula conditionis vim habent. Exem-

GROTII NOTÆ.

Ut præferatur cum quo antiquius est fœdus] Vide de Feudis lib. IV, cap. 11.

Ne qua vetustior amicitia ac societas violetur] Χρὴ φίλοις κατ' ἐχθρῶν συμμαχεῖν, οὐ κατ' φίλων: *amicis auxilia ferenda contra hostes, non contra amicos*, dicit Ptolemæus Atheniensibus apud Appianum, in legationum excerptis.

Quod quasi dominii translationem in se contineat] Vide Radevicum II, 7.

Nam & sic in venditione] Edicto Theodorici, c. 138.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Creditores personales*] Chirographarios l. un. Cod. Etiam ob chirographariam pec. pig. ten. qui solo chirographo sibi de pecunia credita caverunt; nam inter hos pecunia debitoris, si quæ libera est, in concursu creditorum dividitur. Alii sunt hypothecarii l. 1. §. 3. D. de separat. l. 8. C. qui bon. ced. pot. quibus pignore vel hypotheca provisum est. Ex utriusque, quibus ob favorabilem crediti causam ante alios exigendi jus vel privilegium concessum est, privilegiarii l. 10. Prin. D. de Pactis.

Quæ individua est] Neque enim potest quisquam esse simul duobus locis.

4. *Quod quasi dominii*] Flor. 1, 16. *Erat cum utrisque fœdus, sed hos Campani sanctius & prius omnium suorum deditione fecerant.* Adde 2, 12, 15.

XIV. *Præsumitur nova obligatio*] Quia plerumque habet aliquid onerosi.

XV. *Singula conditionis*] Ut si unum illorum migret vel non servet, pars altera alteram solvat.

XVI. 1. Per-

Exemplo ſit illud apud Thucydidem : λύουσι τὰς σπονδὰς οὐχ οἱ δὲ ἐρημίας ἄλλοις προσιόντες, ἀλλ' οἱ μὴ βοηθοῦντες οἷς ἂν ξυνομόσωσι : *Soluti fœderis culpam ſuſtinent, non qui deſerti ad alios ſe conferunt, ſed qui quam jurati promiſerant opem, re non præſtant.* Alibi apud eundem : ὅ, τι δ' ἂν τούτων παραβαίνωσιν ἑκάτεροι καὶ ὁτιοῦν, τό τε λελῦσθαι τὰς σπονδάς : *Si vel tantillum ex dictis pars alterutra transgrederetur, rupta fore pacta.* Sed hoc ita verum eſt, ni aliter convenerit : quod fieri interdum ſolet, ne ob quaſvis offenſas à fœdere diſcedere liceat. Libro 1.

XVI. 1. Sponſionum tot eſſe materiæ poſſunt, quot fœderum. Diſtant enim hæc perſonarum facientium poteſtate. Sed duo ſunt quæ de ſponſionibus quæri ſolent : Primum ſi improbetur à rege aut civitate ſponſio, in quid teneantur ſponſores, ad id quod intereſt, an ad reſtituendam rem in eum ſtatum in quo erat ante ſponſionem, an ad corpus dedendum. Prima ſententia videtur juri civili Romano congruere : ſecunda æquitati, quam in Caudina controverſia tribuni plebis L. Livius & Q. Melius urgebant : tertia uſu probata eſt, ut exemplis ſponſionum duarum nobilium Caudinæ & Numantinæ apparuit. Sed illud ante omnia tenendum eum qui ſummum imperium habet nullam in partem obligari. Bene enim Romanis Poſthumius : *Hoſti nihil ſpopondiſtis, civem neminem pro vobis ſpondere juſſiſtis ; nil ergo vobis nec nobiſcum eſt, quibus nihil mandaſtis, nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egiſtis.* Bene idem : *Injuſſu populi nego quicquam ſanciri poſſe, quod populum teneat ;* & hoc non minus recte : *ſi quid eſt in quod obligari populus poſſit, in omnia poteſt.*

2. Ergo nec ad id quod intereſt, nec ad reſtitutionem populus tenebatur : cum quo ſi negotium ſibi eſſe voluiſſent Samnites, retinere exercitum apud Furculas Caudinas debuerant, & Romam legatos mittere qui cum Senatu ac populo de pace ac fœdere agerent, ut quanti ipſis eſſet exercitus incolumitas id ipſi æſtimarent. Tum demum ſi pactis ſtatum non eſſet, potuiſſent dicere, quod & ab ipſis & à Numantinis dictum ait Velle-

XVI. 1. *Perſonarum facientium*] Fœdera non faciunt niſi ſummæ poteſtates, aut earum mandato miniſtri. Sponſiones miniſtri ſine poteſtate ac mandato.

Ad id quod intereſt] Æſtimationem commodi, quod ex effectu habuiſſet is, cui ſponſio facta eſt & pro ea ſatisfactionem.

Corpus dedendum] Sponſoris.

Melius urgebant] Et ipſi Samnites Liv. 9, 11.

Caudinæ & Numantinæ] Flor. 1, 16, & 2, 18.

Nullam in partem] Salluſtius Jugur. 39. *Senatus ita, uti par fuerat, decernit, ſuo atque populi injuſſu nullum potuiſſe fœdus fieri.*

2. *Quanti ipſis eſſet*] Quid vellent concedere Samnitibus, ut exercitum ab illis obſeſſum & clauſum recuperarent incolumem.

Numantinis] Nam cum his quoque juxta turpe fœdus ictum eſt.

Mili-

Vellejus, publicæ violationem fidei non debere unius lui sanguine.

3. Majori ſpecie dici poteſt * milites omnes fuiſſe obligatos. Et certe æquum id eſſet, ſi ipſorum juſſu ac nomine contractum foret à ſponſoribus, ut in pacto quod Hannibal fecit cum Macedonibus factum videmus. Quod ſi * fide ſponſorum & * ſexcentorum, quos imperarunt, obſidum fuerunt contenti Samnites, habent quod ſibi imputent. Rurſum ſi ſponſores præ ſe tulerunt poteſtatem publico nomine contrahendi, ex damno per dolum dato ad reſtitutionem tenebantur. Si id non apparet, tenebantur ad id quod intererat ex vi negotii ratum haberi. Et hoc caſu non corpora tantum ſed & bona ſponſorum fuiſſent obligata Samnitibus, niſi pœnam vice ejus quod intereſt expreſſiſſent. Nam de obſidibus convenerat, ut capite luerent ſi pacto non ſtaretur. De ſponſoribus an eadem dicta ſit pœna in obſcuro eſt. Pœne autem ſtipulatio tali modo facta efficit, ut ſi factum præſtari nequeat, nihil aliud ſit in obligatione: ſuccedit enim certum loco incerti quod intereſt. Erat autem communis iſtorum temporum ſententia, etiam vitam valide poſſe obligari.

4. Apud

GROTII NOTÆ.

Milites omnes fuiſſe obligatos] Sic Numantini, ſi ſponſio non probaretur, exercitum ſibi dedendum cenſebant, ea ſponſione liberarum.

Fide ſponſorum] Ii erant Conſules duo, Quæſtores duo, Præfecti IV, Tribuni XII, narrante Appiano. Hi omnes dediti ex Caudino ſponſu: ex Numantino Conſul ſolus, cæteris parcitum, ob Tiberium Gracchum, ut in Gracchorum vita narrat Plutarchus.

Sexcentorum quos imperarent obſidum] Pontius filius apud Appianum: Ἢ τὸ ἱππικὸν ὀπτιξόμενος αὐτὸς ἀπαγαγέσθαι, ἕωσπερ ἢ ὁ ἢ στρατὸς ἀπέλθῃ: *equitum petiſſimus deligam, qui obſides ſint, donec populus pacta firmet.* Satis eſſe obſides tenentis arbitrio relinqui cenſuere Luſitani in re ſimili. Mariana XXI, 12. qui deditos accipiunt, pœnam remittere cenſentur. Polybius excerpto CXXII.

GRONOVII NOTÆ.

Publica violationem] Populum vel principem à perfidiæ crimine non excuſati, ſi, quo ne ſervet ſuo nomine promiſſum, ſæviat in miniſtrum promittendi, aut dedat, ut in eum ſæviatur.

Unius] Sponſoris.

3. *Quod Hannibal fecit*] Polybius lib. 7, 2.

Præ ſe tulerunt] Mentiti ſunt, ſe habere quam non habebant.

Quod intererat] Quod pro ratione rei, quæ agebatur æſtimari poterat, velle ſibi præſtari Samnites, ſi pactum ratum non eſſet.

Expreſſiſſent] Diſerte & clare in formula pacti poſuiſſent.

Capite luerant] Liv. 9, 5.

Sit in obligatione] Quam pœna ſcilicet.

Certum loco incerti] Ante pœnam non definitam incerta erat æſtimatio ejus, quod intereſt, & poterat in quantumvis extendi. At poſtquam ea definita eſt, ceſſat æſtimatio incerti, & ſubit in ejus locum id, de quo convenerat certum.

Vitam valide poſſe] 2, 21, 11. 3, 2, 6.

Fabiat

4. Apud nos autem, qui aliter ſentimus, exiſtimo tali ſponſione bona primum ad id quod intereſt, & ſi ea non ſufficiant, corpus ad ſervitutem obligari. * Fabius olim Maximus cum pactum quoddam ejus cum hoſtibus factum Senatus improbaſſet, fundum ſuum ducentis millibus vendidit, & fidei ſatisfecit. Samnites vero * Brutulum Papium inducturum ruptorem ſimul cum bonis ſuis dedendum recte cenſuerunt. *Scriptor de vir. ill. cap.* 43. *Plut. Fabio Maximo. Livius libro* VIII. *&* IX.

XVII. 1. Altera quæſtio eſt, an ſponſio obliget ſummam poteſtatem ex notitia & ſilentio. Hic diſtinguendum primum an pure facta ſit ſponſio, an ſub conditione ſi rata haberetur à ſumma poteſtate. Nam hæc conditio non impleta (debent autem conditiones diſerte impleri) nullam facit ſponſionem. Quod recte convenit in ſponſionem Luctatii cum Pœnis: accedebat quod ea ſe populus, quia ſuo injuſſu facta erat, teneri negaverat: itaque publico conſilio aliud de integro fœdus factum erat. *Liv. l.* XXI. *Polyb. libro* III.

2. Videndum deinde, an præter ſilentium res aliqua acceſſerit; nam ſine re aut facto aliquo, ſilentium non ſatis probabilem voluntatis conjecturam ſuppeditat, ut ex his quæ de dominii derelictione ſupra diximus intelligi poteſt. Sed ſi actus aliqui acceſſerint, qui ad aliam cauſam probabiliter referri nequeant, tum recte intelligitur actus ratus eſſe habitus: quomodo probatum id quod cum Gaditanis convenerat, notat Cicero pro Balbo.

3. Silentium adverſus Carthaginenſes urgebant Romani, de pactione cum Aſdrubale facta. Sed cum illa pactio verbis conceptа eſſet negantibus, ne Pœni amnem Iberum tranſirent, vix erat ut ſilentium ſolum ad inducendam ratihabitionem facti alieni valeret, quippe cum factum proprium nullum ſecutum eſſet, niſi aliquando Pœnus Iberum tranſire volens prohibitus à Romanis eſſet eorumque dicto Pœni paruiſſent. talis enim actus vim habet actus poſitivi, nec manet intra fines nude abnutivos. Quod ſi Luctatii pactio plures habuiſſet partes, & cæteras partes à jure communi abeuntes obſervatas à Romanis ſemper appareret, jam ſatis firma eſſet conjectura probatæ pactionis. *Polyb. & Liv. dicto loco.*

4. Reſta-

GROTII NOTÆ.

Fabius olim Maximus] Diodorus Siculus in excerptis Peireſianis, Valerius Maximus IV, c. VIII.

Brutulum Papium] Dion excerpto legationum V.

GRONOVII NOTÆ.

4. *Nos qui aliter ſentimus*] Qui putamus hominem vitæ ſuæ dominum non eſſe, ut poſſit eam obligare, aut caput ſuum pignori opponere.

XVII. 1. *Ex notitia & ſilentio*] Eo quod actum à legato ſuo vel præfecto reciverit, nec contradixerit.

2. *Supra diximus*] 2, 41.

3. *Nude abnutivos*] Quibus tantummodo aliquid negatur fieri debere, non ponitur, quid fieri deberet.

4. Reſtabat hic dicere aliquid de pactionibus, quas duces & milites non de eo quod ſummi eſt imperii, ſed de re privata ſua aut ſibi permiſſa faciunt: ſed de his agendi oportunior erit locus ubi ad ea quæ in bello accidunt perventum erit.

CAPUT XVI.

De interpretatione.

I. *Quomodo promiſſa obligent exterius.*
II. *Verba, ſi alia conjectura abſint, intelligenda ex proprietate populari.*
III. *Verba artis ex arte.*
IV. *Conjecturis uſum eſſe ex ambiguitate vocum ex ſpecie repugnantiæ, aut quia ſe ingerunt.*
V. *Ut ex materia:*
VI. *Ex effectu:*
VII. *Ex conjunctis: origine, aut etiam loco:*
VIII. *Quo pertinet conjectura ex ratione movente, qua quando & quomodo locum habeat.*
IX. *Diſtinctio ſignificationum in laxas & ſtrictas.*
X. *Diſtinctio promiſſorum in favorabilia, odioſa, mixta, & media.*
XI. *Rejecta circa actus populorum aut regum differentia contractuum bonæ fidei, aut ſtricti juris.*
XII. *Ex dictis diſtinctionibus ſignificationum & promiſſorum regulæ formantur circa interpretationes.*
XIII. *An ſociorum nomine futuri veniant, & quatenus: ubi de fœdere Romanorum cum Aſdrubale, & ſimilibus controverſiis.*
XIV. *Quomodo interpretandum, Ne alter populus alterius injuſſu bellum gerat.*
XV. *De illis verbis, Liberam fore Carthaginem.*
XVI. *Quæ pacta perſonalia habenda, quæ realia, diſtinctionibus explicatur.*
XVII. *Fœdus cum Rege initum extendi ad Regem regno pulſum:*
XVIII. *Non ad regni invaſorem.*
XIX. *Promiſſum ei qui primus hoc fecerit, ſi plures ſimul fecerint, cui debeatur.*
XX. *Conjectura ſe ultro offerens: aut extendit, & quando id fiat:*
XXI. *Ubi & de mandato per aliud implendo:*
XXII. *Aut reſtringit: idque vel ex defectu originario voluntatis, qui colligitur ex abſurdo.*
XXIII. *Ex ceſſatione rationis unicæ:*
XXIV. *Ex materia defectu:*
XXV. *(Obſervatio circa conjecturas proxime dictas:)*
XXVI. *Vel ex caſus emergentis repugnantia cum voluntate: qui ſumitur, ex illicito;*

XXVII. *Ex*

XXVII. *Ex onere nimium gravi, habita ratione actus.*

XXVIII. *Ex signis aliis, ut ubi partes scripti inter se committuntur.*

XXIX. *Quæ tum regulæ observandæ sint.*

XXX. *Scripturam in dubio ad contractus validitatem non requiri.*

XXXI. *Regum contractus interpretationem ex jure Romano non sumere.*

XXXII. *Verba conditionem acceptantis, an offerentis magis spectanda, per distinctionem explicatur.*

I. 1. IPsum qui promisit solum si spectamus, sponte id præstare obligatur in quod obligari voluit. *In fide quid senseris non quid dixeris cogitandum*, inquit Cicero. Sed quia interni actus per se spectabiles non sunt, & certi aliquid statuendum est, ne nulla sit obligatio, si quisque sensum quem vellet sibi affingendo liberare se posset, ipsa dictante naturali ratione jus est ei cui quid promissum est promissorem cogere ad id quod recta interpretatio suggerit; nam alioqui res exitum non reperiret: quod in moralibus pro impossibili habetur. Hoc forte sensu cum de pactis egisset Isocrates præscriptione adversus Callimachum, τούτῳ, inquit, νόμῳ καινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι, ut recte eum locum emendavit vir eminentissimæ eruditionis Petrus Faber, *hac lege communi homines inter nos perpetuo utimur*, nec Græci tantum, sed & Barbari, ut paulo ante idem dixerat. *De Off. 1.*

2. Huc illud pertinet in antiqua fœderum formula apud Livium: *Sine dolo malo * utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt.* Rectæ interpretationis mensura est collectio mentis ex signis maxime probabilibus. Ea signa sunt duûm generum, verba & conjecturæ aliæ: quæ aut seorsim considerantur, aut conjunctim. *Lib. 1.*

II. Si nulla sit conjectura quæ ducat alio verba intelligenda sunt

GROTII NOTÆ.

Utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt] Vota interpretanda, ut communiter sumuntur, notant Hebræi ad Num. xxx.

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *In fide*] Scilicet data. Ubi quid promiseris vel receperis.

Interni actus per se] 1, 4, 3.

Sibi affingendo] Dicendo se non hoc quod poscitur, sed aliud cogitasse & intellectum voluisse.

In moralibus] In practicis, in prudentiis & artibus; in his materiis, quæ agendo explicantur.

Præscriptione] Παραγραφικῷ sive Exceptione, qua demonstrat adversario contra sese actionem non esse.

2. *Collectio mentis*] Indagatio & explanatio sententiæ dictorum.

Aut seorsum] Ut extra significationem verborum aliunde arcessantur.

Conjunctim] Ut conjecturæ petantur ex verbis.

Non

ſunt ex proprietate, * non Grammatica quæ eſt ex origine, ſed populari ex uſu,

Quem penes arbitrium eſt, & jus & norma loquendi.

Stulto ergo perfidiæ effugio uſi ſunt * Locri, cum polliciti ſe pactis ſtaturos quamdiu terram hanc inſiſterent & capita humeris geſtarent, terram calceamentis injectam, & aliorum capita humeris impoſita abjecerunt, quaſi eo modo religione ſe poſſent exſolvere, quæ hiſtoria apud Polybium exſtat: ac ſimilis perfidiæ exempla aliquot apud Polyænum, quæ transſcribere nihil opus eſt, quia controverſiam non habent. Ejusmodi fraudibus recte dixit Cicero adſtringi, non diſſolvi perjurium. *De Offic. III.*

III. * In artium autem vocabulis, quæ populus vix capit, adhibenda erit artis cujuſque prudentum definitio, ut quid ſit majeſtas, quid parricidium, quæ ad ſinitivum ſtatum referunt oratoriæ artis magiſtri. Vere enim dictum à Cicerone Academicarum primo: *Dialecticorum verba nulla ſunt publica, ſuis utuntur: & id quidem commune omnium fere eſt artium.* Sic ſi in pactis de exercitu dictum fuerit, definiemus exercitum eſſe eam militum multitudinem quæ palam fines hoſticos auſit invadere; nam paſſim opponunt hiſtorici id quod furtim fit aut latrocinantium more, & quod juſto ſit exercitu. Quare pro viribus hoſtium æſtimandum, quæ copiæ exercitum faciant. Cicero exercitum vocat ſex legiones & auxilia. Polybius Romanum exercitum plerumque ait conſtitiſſe ſexdecim millibus Roma- *Parad. VI.*

GROTII NOTÆ.

Non Grammatica quæ eſt ex origine] Bene Procopius Vandalicorum I, ubi de voce agit Fœderatorum: τὰ χρῆμα τῆς ὀνομασίας, ἰφ' ᾧ τὸ πρῶτον ἔθεντο δηλοῦντα· ἀλλὰ τῇ περιγιγνομένῃ ἀεὶ συνηθείᾳ ἄλλα ἢ ταῦτα ἤδη σημαίνοντα διὰ τοῦτο ἀναγκαίως ἀλλαγῆναι: *longa dies non ſolet ſervare voces in quibus primum data ſunt; ſenſu vertuntur enim res ipſæ quò volunt homines, vocabula illa primitus impoſita rebus nihil curantes.*

Locri] Polybius lib. XII. Simile quod Bœoti urbem polliciti reddere, non ſtantem ſed everſam reddidere. Thucyd. V. & quod Mahumetes Sultanus, Euboea capta, eum diſſecuit cui caput incolume fore promiſerat.

In artium autem vocabulis] Auguſtinus in rhetoricis: *Ut multa nova tam à technicis & mathematicis quam à philoſophis cognominantur, accipere debemus non tam pro ſolito uſu conſuetudinis, quam pro conditione præcepti.*

GRONOVII NOTÆ.

II. *Quæ eſt ex origine*] Multis enim verbis longe aliam ſignificationem impoſuit uſus, quam ex primitus ex origine acceperant.

III. *Ad ſinitivum ſtatum*] Conſtitutionem ex definitione, quum in controverſia eſt, quo nomine factum appelletur Cic. 1. de invent. & Ad Herennium 1, 12. *Finitionem* vocat Quintil. 7. Inſt. 1.

Sunt publica] Vulgo & indoctis nota.

Sexdecim millibus] Quatuor legionibus, ſingulas 4000 ped. 300 equ. Polyb. 1. cap. 16. Vegetius 2, 2. *Romani legiones habent, in quibus ſingulis ſena millia, interdum amplius, militare conſueverunt.* cap. 6. *Legio plena, quæ habet pedites ſex millia centum, equites* DCCXXXI.

Alii

Romanorum, viginti ſociorum. at minor quoque numerus implere poteſt ejus nominis menſuram. Nam Ulpianus exercitui præeſſe eum ait qui vel uni legioni cum auxiliis præeſt: id eſt ut Vegetius exponit decem millibus peditum, duobus millibus equitum. Et Livius in octo millibus ſpeciem ponit juſti exercitus. Pari modo de claſſe erit æſtimandum. Sic *arx eſt locus, qui arcere hoſtilem exercitum ad tempus poſſit. *L. 2. D. de his qui not. infamia. Libro III. cap. 1.

IV. 1. Conjecturis aſſumtis opus eſt, ubi verba aut verborum complexio ſunt πολύσημα, id eſt, *plures ſignificationes recipiunt*. Hunc locum Rhetores vocant ἐξ ἀμφιβολίας: Dialectici ſubtilius, ſi in una voce ſenſus eſſe plures poſſent ὁμωνυμίαν, ſi in complexione ἀμφιβολίαν. Similiter conjecturis opus eſt, quoties in pactis eſt ἐναντιοφανεία, *ſpecies quædam repugnantiæ*. Tunc enim conjecturæ quærendæ ſunt, quæ partes alias aliis concilient, ſi fieri poteſt; nam ſi certa ſit pugna, quod poſterius inter contrahentes placuit, prioribus derogavit: quia uno tempore nemo contraria potuit voluiſſe; & ea natura eſt actuum qui à voluntate pendent, ut novo actu voluntatis diſcedi inde poſſit, ſive μονομερῶς *ex parte una* ut in lege & teſtamento, ſive conjunctim, ut in contractibus & pactis. Hunc locum Rhetores vocant ἐξ ἀντινομίας. Et his quidem caſibus, verborum evidens obſcuritas cogit recurrere ad conjecturas.

2. Interdum vero ipſæ conjecturæ ita evidentes ſunt, ut ſponte ſe ingerant, etiam contra receptiorem verborum ſignificatum. Hunc locum Græci Rhetores vocant ἐξ ἐνθυμήσεως, Latini ex ſcripto & ſententia ſcripti. Loci autem ex quibus voluntatis conjecturæ promuntur præcipui ſunt ex materia, ex effectu, ex conjunctis.

V. *Ex materia, ut vox dici, ſi triginta dierum pactæ ſint induciæ, non debet de diebus naturalibus ſed civilibus intelligi: id *L. ſi une. D. Loc. conducti. Exerc. in loco à ſubjecta materia.

GROTII NOTÆ.

Arx eſt locus qui arcere hoſtilem exercitum ad tempus poſſit] Servius ad 1 Æneidos: *Arces dictæ ab ea quod eſt arcere, quod inde hoſtes arcentur, hoc eſt prohibentur.*

Ex materia] Tertullianus de pudicitia: *ex materia dicti diligendus eſt ſenſus.* Idem habet libro de Reſurrectione Chriſti.

GRONOVII NOTÆ.

IV. 1. Ἐξ ἀμφιβολίας] *Ex ambiguo*, ad Herenn. 1, 12. *Ambiguum* vel *amphibolian*, Quintil. 7, 9.

Sive μονομερῶς] Sive ſufficiat unius perſonæ voluntas, ut cum legiſlator legem, teſtator teſtamentum mutat; ſive plures & minimum duos conſentire oportet.

Ἐξ ἀντινομίας] Ex arbitrariis legibus, ad Heren. 2, 11. *Antinomian*, Quintil. 7, 7.

2. *Ex ſcripto & ſententia*] 1. ad Heren. 11. *ex ſcripto & voluntate*, Quintil. 7, 6.

V. *Ex materia*] Cum aliquid in noſtrum commodum interpretamur ideo, quia verba in tali materia accipi ſoleant.

Naturalibus] Qui conſtant, dum ſol eſt ſupra hemiſphærium noſtrum.

Civilibus] Qui ſunt 24 horarum l. 2. D. de feriis & dilat. Gell. 3, 2.

id enim materiæ congruit. Ita verbum donare sumitur pro transigere ex negotii qualitate. Sic armorum vox, quæ modo belli instrumenta, modo milites armatos significat, pro materia aut hunc aut illum in modum erit interpretanda. Ita homines qui reddere promisit, vivos non mortuos reddere debet, contra quam cavillati sunt Platæenses. Et ferrum deponere jussi, satisfecerunt si gladium deponant, non & fibulas, quod Pericles argutabatur: & exitus ex urbe liber intelligi debet, ita ut & iter tutum sit, contra quam fecit Alexander. Et pars dimidia navium in divisione integrarum intelligi debet, non sectarum, contra quam Romani Antiocho fecerunt. De similibus idem esto judicium.

Everh. in loco ab absurdo. L. In ambigua. D. de legibus. Thuc. IV.

VI. Ex effectu, in quo præcipuum est si vox ex usu receptiore sumta effectum post se traheret à ratione alienum. In ambigua enim voce ea potius accipienda est interpretatio, quæ vitio caret. Itaque non admittenda Brasidæ cavillatio, qui pollicitus agro Bœoto se decessurum, negabat agrum Bœotum esse quem exercitu insideret, quasi de bellica possessione non de finibus antiquis ea vox intelligenda esset: quo sensu inanis fuerat pactio.

Everh. in loco à conjunct. duarum leg.

VII. * Conjuncta sunt, aut origine, aut etiam loco. Conjuncta origine sunt quæ ex eadem voluntate proficiscuntur, etiam alio loco & occasione dicta, unde conjectura nascitur, quia in dubio voluntas creditur sibi fuisse consentiens. Sic apud Homerum quod dictum erat inter Paridem & Menelaum ut victori Helena cederet, ex posterioribus ita erit exponendum, ut victor is demum intelligatur qui alterum occideret. Rationem reddit Plutarchus: οἱ δικαστὴς τῷ μηδὲν ἀμφισβητήσεμεν ἔχοντες προστίθεν τὸ ἀσαφέστερον ἐάσαντες: *judices accedunt ei quod minus ambiguum est, omisso eo quod est obscurius.*

Plut. sympt. IX. 13.

VIII. Inter ea quæ & loco conjuncta sunt vim præcipuam habet * ratio legis, quam cum mente multi confundunt, cum unum

GROTII NOTÆ.

Conjuncta sunt aut origine aut etiam loco] Bene Augustinus contra Adimantium c. 4: *Particulas quasdam de scripturis eligunt quibus decipiant imperitos, non connectentes quæ supra & infra scripta sunt, ex quibus voluntas & intentio scriptoris possit intelligi.*

Ratio legis] Cicero pro A. Cæcina: *non alia est ratio juris in hoc genere duntaxat, utrum me tuus procurator dejecerit, is qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus qui in Italia non sit, absitve respublica causa, quasi quidem pæne dominus, hoc est alieni juris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis qui illam vim dejectionemve tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit.*

GRONOVII NOTÆ.

Donare pro transigere] Litem finire remittendo de jure suo, ante sententiam judicis. Sueton. Calig. 40.

Platæenses] Thucydid. initio lib. 2.

Non & fibulas] Quibus adstringebat pallia.

Alexander] Diod. Sic. 17, 84. Polyænus Str. 4, 20. Alexand. 257.

VII. *In dubio*] Ubi non exploratum est aliquem voluntatem mutasse, creditur idem velle quod aliquando se voluisse significavit.

VIII. *Ratio legis cum mente*] Ratio est causa quæ legislatorem mo-

unum ſit ex indiciis quibus mentem venamur. Eſt tamen inter conjecturas hæc validiſſima, ſi certo conſtet aliqua ratione tanquam cauſa unica voluntatem fuiſſe motam; nam ſæpe rationes ſunt plures: interdum & præter rationem voluntas ſemet ex vi libertatis ſuæ determinat, quod ad obligationem producendam ſufficit. Hoc modo donatio ob nuptias facta vim non habebit, ſi nuptiæ ſecutæ non ſint.

IX. Cæterum ſciendum eſt, voces multas habere ſignificationes plures, alteram ſtrictiorem, alteram laxiorem; quod multis ex cauſis evenit, aut quia ſpecierum uni nomen generis adhæret, ut in vocibus cognationis & adoptionis, item in nominibus maſculinis quæ etiam pro communibus ſumi ſolent ubi deſunt communia, aut quia uſus artis latius patet quam uſus popularis, ut * mors in jure civili ad deportationem producitur, cum apud populum aliud ſignificet.

X. Simul notandum eſt, eorum quæ promittuntur alia eſſe favorabilia, alia odioſa, alia mixta, aut media. Favorabilia ſunt quæ æqualitatem in ſe habent, & quæ communem ſpectant utilitatem, quæ quo major eſt atque latius patet, eo major eſt promiſſi favor, ut eorum quæ ad pacem faciunt major quam ad bellum, & belli ob tuitionem ſuſcepti major quam aliis de cauſis. Odioſa ſunt quæ partem alteram tantum, aut plus altera onerant, quæ pœnam in ſe continent, & quæ actus faciunt irritos, & quæ de prioribus aliquid immutant. Quod ſi mixtum ſit aliquid, ut mutans quidem priora, ſed pacis cauſa, id pro magnitudine boni aut mutationis; modo favorabile, modo odioſum cenſebitur, ita tamen ut cæteris paribus favor cenſeatur potior. *Ad l. v. reſp. 17.*

XI. Diſcrimen actuum bonæ fidei & ſtricti juris, quatenus ex jure eſt Romano, ad jus gentium non pertinet. Poteſt tamen aliquo *Cl. in l. Non poſſunt, D. de legibus.*

vit ut legem poneret, mens, ſententia ſeu id quod ex verbis recte acceptis colligitur.

GROTII NOTÆ.

Mors in jure civili ad deportationem producitur] Vide Guicciardinum libro XVI, ubi de pactis Caroli V. ad Mediolanenſem Ducatum pertinentibus ſermo.

GRONOVII NOTÆ.

Præter rationem voluntas] Non ratio, ſed libido, ſed fortuitus animi motus facit decernere, conſentire, promittere.

IX. *Cognationis*] Nam cognatio in genere eſt vel agnatio vel cognatio in ſpecie: adoptio eſt vel arrogatio vel adoptio.

Maſculinis] L. 1. de V. S. Verbum hoc, *Si quis*, tam maſculos quam fœminas complectitur.

Mors in jure] Sic deportati pro mortuis habentur l. 4. §. 1. D. de bon. libert. l. 1. §. 2. de bon. poſſ. cont. tabb.

X. *Æqualitatem*] In quibus par & æqualis utriuſque partis fit conditio, atque ambabus conſuluitur.

Ob tuitionem] Ad fines ſuos defendendos quam ad acquirendum aut ulciſcendum.

XI. *Actionum bonæ fidei &c.*] §. 28. Inſtit. de Action. l. 3, 11, 6.

aliquo sensu huc aptari, ut scilicet si quibus in regionibus actus aliqui formam quandam habeant communem, ea quatenus immutata non est, actui inesse intelligatur: in aliis autem actibus, qui per se sunt indefiniti, qualis est donatio, & liberalis promissio, magis stetur dictis.

XII. 1. His positis hæ tenendæ sunt regulæ. In non odiosis sumenda verba secundum totam proprietatem usus popularis, & si plures sint, eam quæ latissima est; quale est ut masculinum sumatur pro genere communi, & indefinita locutio pro universali. Si verba hæc, *unde quis dejectus est*, etiam ad eum restituendum pertinebunt qui vi vetitus est ad suum accedere, nam vox laxius sumta fert eam significationem, ut recte Cicero A. Cæcina disputat.

Bart. in l. Si is qui pro emptore, D. de usuc. Covar. III. Var. c. 3. n. 5. Tiraq. in leg. connub. Gl. 5. n. 115.

2. In favorabilioribus, si is qui loquitur jus intelligat, aut peritorum juris consilio utatur, verba laxius sumenda, ut etiam includant significationem artis, aut quam lex dedit. * Ad significationes autem plane improprias non recurrendum, nisi alioqui absurdum aliquid, aut pacti inutilitas sequeretur. Ex contrario verba etiam strictius quam fert proprietas sumenda erunt, si id necessarium erit ad vitandam iniquitatem vel absurditatem: at si non talis est necessitas, sed manifesta æquitas vel utilitas in restrictione, subsistendum erit intra arctissimos terminos proprietatis, nisi circumstantiæ aliud suadeant.

3. In odiosis vero etiam sermo figuratus aliquantulum admittitur, quo onus vitetur. Itaque in donatione & juris sui remissione verba, quantumvis generalia, restringi solent ad ea de quibus verisimiliter est cogitatum. Et in hoc rerum genere occupatum nonnunquam id demum intelligetur, quod ipse sit posse retineri. Sic auxilia promissa ab una tantum parte intelligentur deberi impendiis ejus qui postulabit.

Barb. IV. cons. 92.

XIII. 1. Il-

GROTII NOTÆ.

Ad significationes autem plane improprias non recurrendum, nisi alioqui absurdum aliquid aut pacti inutilitas sequeretur] Vide exemplum in Locum virum, C. de Fideicommissis.

GRONOVII NOTÆ.

Formam quandam] Continere aliquid & secum trahere vulgo existimentur, adeo ut isto actu nominato alterum quoque factum intelligatur. Hoc ideo monet, quia in stricti juris actiones tantummodo venit illud quod nominatim conventum est, & quod ipsi contractui inest ex definitione juris: at in bonæ fidei judiciis multa veniunt, quæ nominatim non placuerunt, sed quæ præstari æquum bonumque ducit officium judicis.

XII. 1. *Verba hæc, Unde qui*] In interdicto recuperandæ possessionis, quod Unde vi appellatur §. 6. Instit. de Interd.

Qui vi vetitus] Cui vi & manu præclusus est aditus ad prædium suum, non tantum de illo qui tractus inde aut extrusus est.

2. *Significationem artis*] Non populari tantum usu sumantur.

Pacti inutilitas] Ut pactum vanum sit & effectu careat.

3. *Sermo figuratus*] Tralatus, discedens à proprietate verborum.

Occupatum] Ut in agris arcifinalibus, 2, 3, 16.

Nu-

XIII. 1. Illustris est quæstio, sociorum nomine veniant tantum qui erant fœderis tempore an & futuri, ut in fœdere facto inter populum Romanum & Carthaginensem post bellum de Sicilia: *Utriusque populi socii ab utroque populo tuti sunto.* Hinc Romani inferebant, etiamsi fœdus cum Asdrubale ictum de Ibero amne non transeundo, nihil ipsis prodesset quod Carthaginienses id ratum non habuissent, tamen si Carthaginienses factum Annibalis oppugnantis Saguntinos, quos post fœdus Romani socios adsciverant, probarent, bellum indici ipsis posse tanquam fœdere violato. Rationes ita Livius exponit: *Satis* Lib. XXI. *cautum erat Saguntinis, sociis utrorumque exceptis; nam neque additum erat iis qui tunc essent, * nec, ne qui postea assumerentur, & cum assumere novos liceret socios, quos æquum censeret, aut ob nulla quemquam merita in amicitiam recipi, aut receptos in fidem non defendi, tantum ne Carthaginiensium socii aut sollicitarentur ad defectionem, aut sua sponte desciscentes reciperentur?* Quæ ferme ad verbum de Polybio sumta apparet. Hist. l. III. Quid dicemus? Quin verbum sociorum & strictam illam de iis qui erant fœderis tempore & ampliorem alteram significationem quæ ad futuros quoque porrigitur, recipere possit salva ratione recti sermonis, dubitandum non est. Utra ergo præferenda sit interpretatio ex regulis ante traditis erit videndum: secundum quas dicimus, futuros non comprehendi, quia agitur de fœdere rumpendo, quæ odiosa est materia, & de adimenda Carthaginiensibus libertate eos qui injuriam ipsis fecisse crederentur armis cogendi; * quæ libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur.

2. Ergo Romanis adsciscere in societatem Saguntinos, aut adscitos defendere non licuit? Imo vero licuit, non ex vi fœderis, sed ex jure naturali, quod fœdere non erat abdicatum: ita ut

GROTII NOTÆ.

Nec, ne qui postea assumerentur] Quod additum in pace Peloponnesiaca inter Lacedæmonios & Athenienses. Thuc. lib. V.

Quæ libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur] Romani Samnitibus Sidicinos bello petere volentibus, petentibusque ut id per Romanos fieri liceret, responderunt, *nihil intercedi quo minus Samniti populo pacis bellique liberum arbitrium sit.* Livius lib. VIII. In Antiochi fœdere est: *Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferrent Antiocho, vim ei arcendi jus esto: dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat.* Livius XXXVIII. Polybius in excerptis legationum 35.

GRONOVII NOTÆ.

XIII. 1. *Utriusque populi socii*] Polybius 3, 27. πῶν ἀσφάλειαν ὑπάρχειν παρ' ἑκατέραν τοῖς ἑκατέραν συμμάχοις.

Livius lib. XXI.] 29.

Aut ob nulla quemquam] Aut nullius in posterum populi erga se merita facere tanti debere vel Rom. vel Pœnos, ut ob illa fœdus ei sociale darent; aut si dedissent, pericula eorum destituere & indefensos prodere.

De Polybio Hist. l. III.] 29.

ut Saguntini apud utrosque eo essent loco, quasi nihil de sociis conventisset: quo casu nec Carthaginienses contra fœdus erant facturi, si in Saguntinos arma moverent quæ justa arbitrarentur, nec Romani si eos defenderent. Plane sicut Pyrrhi tempore inter Carthaginienses & Romanos convenerat, ut si eorum populorum alter cum Pyrrho fœdus faceret, ita faceret ut jus auxilia mittendi ei quem Pyrrhus bello impeteret, salvum maneret. Non dico justum utrinque bellum esse potuisse: sed * nego pertinuisse hoc ad fœderis violationem: quomodo in quæstione de auxilio Mamertinis misso à Romanis distinguit Polybius, an justum id fuerit, & an per fœdus licuerit.

Polyb. hist. l. III.

Libro 1.

3. Et hoc ipsum est quod Corcyrenses apud Thucydidem dicunt Athenienſibus, licere ipsis sibi auxilia mittere, nec obstare quod Athenienses habebant cum Lacedæmoniis fœdus, quando per id fœdus novos socios adscisscere liceret. Atque eam sententiam secuti sunt Athenienses postea, imperato suis ne in Corinthios pugnarent, nisi ubi ii descendere parārent hostiliter in Corcyram, aut in aliquod solum ditionis Corcyrensium, ne scilicet fœdus rumperent. Non pugnat autem cum fœdere, ut quos alii offenderent, hi defenderentur ab aliis, * manente de cætero pace. Justinus de his temporibus agens: *Inducias, quas proprio nomine condixerant ex sociorum persona rumpebant, quippe quasi minus perjurii contraherent, si ferentes sociis auxilia potius quam si aperto prælio dimicassent.* Sic & in oratione de Haloneso, quæ inter Demosthenicas legitur, apparet pace quadam Athenienſium cum Philippo cautum, ut quæ ea pace non comprehenderentur Græciæ civitates liberæ essent: si quis vim inferret, defendere eas in pace comprehensis liceret. Et hoc quidem exemplum est in fœdere æquali.

Ibidem.

Libro III.

XIV. 1. In fœdere inæquali ponemus alterum, si convenerit ne alter fœderatorum injussu alterius bellum gerere possit; quod positum fuisse in fœdere Romanorum & Carthaginienſium post bellum Punicum secundum, supra memoravimus. Sicut

GROTII NOTÆ.

Nego pertinuisse hoc ad fœderis violationem] Procopius Persicorum II. Ἐφασκε τε οὐ λύειν τὰς Περσῶν τε καὶ Ῥωμαίων σπονδὰς, ὅτι αὐτὸν εἰς τοὺς ἐκείνων ἐπιχειρήσαντα ἐκώλυσαν: *dicebat Alamundarus rex Saracenorum, non violari à se quæ inter Persas Romanosque convenerant, quandoquidem ipse à neutra parte conventis inscriptus esset.*

Manente de cætero pace] Sic post tempora memorata Corcyrenses decrevere Λίπτειν τὰς πρὸ ξυμμαχείας πρὸς μὴ τὸ ξυγκαταλύειν, Παλαιοσυμμαχίαν δὲ εἶναι: *Velle se Athenienſibus ex pactis societatem armorum præstare, & cum Lacedæmoniis servare amicitia jura.*

* GRONOVII NOTÆ.

XIV. *Positum fuisse*] Livius 30. 17. *Bellum novo in Africa, neve extra Africam injussu pop. Rom. gererent.*

Libe-

sicut & positum fuit in fœdere Macedonico cum Romanis ante Perseum regem. Cum belli gerendi nomen, & ad omne bellum pertinere possit, & ad id quod infertur, non quod repellitur, in dubio arctiorem hic significatum sumemus, ne nimium coarctetur libertas. *Liv. l. 42.*

XV. Ejusdem generis est illud, quod Romani promiserant * liberam fore Carthaginem: quod quanquam ex natura actus de plenissima potestate intelligi non poterat, (belli enim suscipiendi jus & alia quædam pridem amiserant) aliquam tamen illis relinquebat libertatem, & minimum tantam ut alieno imperio urbem sedibus transferre non tenerentur. Frustra ergo vocem Carthaginis urgebant Romani, dicentes civium multitudinem, non urbem significari: (quod quanquam improprium concedi potest, ob attributum quod civibus magis quam urbi convenit) Nam in voce, liberam relinqui, αὐτόνομον, ut Appianus ait, manifesta erat captio.

XVI. 1. Huc & illa frequens quæstio referenda est de pactis personalibus ac realibus. Et siquidem cum populo libero actum sit, dubium non est, quin quod ei promittitur sui natura reale sit, quia subjectum est res permanens. Imo etiamsi status civitatis in regnum mutetur manebit fœdus, quia manet idem corpus etsi mutato capite, & ut supra diximus, imperium quod per Regem exercetur non desinit imperium esse populi. Excipiendum erit, si appareat causam fuisse propriam ei statui, ut si liberæ civitates libertatis tutandæ causa fœdus contrahant.

2. At si cum Rege contractum sit, non statim personale erit cen-

GROTII NOTÆ.

Liberam fore Carthaginem] Diodorus Siculus sic refert excerpto legationum 27, mansura illis νόμους, χώραν, ἱερά, τάφους, ἐλευθερίαν: *leges, regionem, sacra, sepulchra, libertatem.*

GRONOVII NOTÆ.

Macedonico cum Romanis] Livius 33, 10. *Bellum extra Macedoniam ne injussu senatus gereret. Lib. 42, 25. fœdus cum Philippo ictum, cum ipso eo post mortem patris renovatum, in quo deserte prohiberi eum extra fines arma efferre, prohiberi socios pop. Romani lacessere bello.*

Arctiorem hic] Nempe ut intelligatur tantum, quod infertur.

XV. *Liberam fore Carthaginem*] bello Punico tertio imminente, si facerent imperata, datis CCC obsidibus, & armis traditis. Quod cum fecissent, jusserunt eos cæteris rebus salvis cedere sedibus & 10000 passuum à mari aliam urbem condere.

Pridem amiserant] Pace post bellum Punicum secundum facta.

Ob attributum] Vocem adjectivam, Liberam.

XVI. 1. *Pactis personalibus*] Quæ intra personam stant, & cum ea finiuntur.

Realibus] Quæ ad rem pertinent, & quamvis mutata persona, manent stabilia.

Res permanens] 2, 9, 3.

Si liberæ civitates] Sic Etrusci Vejentibus, cum hi bello adversus Romanos regem creassent, negarunt auxilia, quamdiu sub rege essent. Liv. 5, 1.

L. jure gentium. § pactum, D. de pactis.

censendum fœdus: nam ut recte dictum est à Pedio & Ulpiano, plerumque Persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur cum quo pactum factum est. Quod si adjectum sit fœderi ut perpetuum sit, aut factum in bonum regni, aut cum ipso & successoribus: sicut solere adjici in fœderibus, κ) τῆς εἰρήνης, & posteris ait Libanius in defensione Demosthenis, aut ad tempus definitum, jam satis apparebit reale esse. Tale videtur fuisse * fœdus Romanorum cum Philippo Macedonum Rege, quod cum Perseus ejus filius ad se pertinere negaret, bellum eo nomine exortum est. Sed & alia verba, & ipsa interdum materia conjecturam suppeditabunt non improbabilem.

3. Quod si pares sint in utrumque conjecturæ, supererit, ut favorabilia credantur esse realia, odiosa vero personalia. Fœdera pacis causa facta aut commerciorum favorabilia sunt. Quæ belli causa, non odiosa omnia ut quidam censent, sed ἐπιμαχίαι, id est fœdera tuendi se causa propius ad favorem accedunt, ξυμμαχίαι magis ad onera. Ad quæ accedit quod in fœdere ad bellum quodvis præsumitur ratio habita prudentiæ & pietatis ejus quicum agitur, ut qui non modo non injuste sed nec temere bellum suscepturus videretur.

4. Quod vero dici solet, societates morte finiri, huc non adfero: pertinet enim hoc ad societates privatas, & juris est civilis. Jure ergo an injuria * Fidenates, * Latini, Etrusci, Sabini à fœdere discesserint mortuis Romulo, Tullo, Anco, Prisco, Servio, dijudicari à nobis recte non potest, cum non exstent fœderum verba. Cui non dissimilis est illa apud Justinum controversia,

Dec. lib. 1, cens. 22.

Grotii Notæ.

Fœdus Romanorum cum Philippo Macedonum rege] Livius lib. XXII. præsumitur ratio habita prudentiæ & pietatis ejus quicum agitur. Vide Parutam libro V, & VII.

Fidenates] Vide Dionysium Halicarnassensem libro III.

Latini] De Appulis & Latinis, idem eodem libro III. de Turno Hordeanio & Latinis, idem libro IV. Ammianus libro XXVI, *Persarum rex manus Armeniis injiciebat, ea ad suam ditionem ex integro vocare vi nimia properans, injuste; causandi quod post Jovianæ excessum, cum quo fœdus firmaverat, & pacem, nihil obstare deberet quo minus ea recuperaret quæ ante ad majores suos pertinuisse monstrabat.* Similia de Justiniani pactis cum Saracenis vide apud Menandrum Protectorem. Adde quæ Helvenii causantur post mortem Henrici III. apud Thuanum libro XCVII, in anno CIↃ IↃ LXXXIX. Vide & insignem locum apud Camdenum in anno CIↃ IↃ LXXII, ubi de fœdere antiquo Gallorum cum Scotis.

Gronovii Notæ.

2. *Non ut personale*] Non ut ad eum solum pertinet, sed ut appareat, quicum sive ipsius sive alieno nomine actum sit.

3. *In utrumque*] Ut & personale & reale interpretari possis.

Ἐπιμαχίαι] 2, 11, 6.

Præsumitur ratio habita] Bene existimasse utrumque contrahentium de altero, & credidisse inter se, neutram temere aut injuste agere.

4. *Societates morte finiri*] §. 5. Inst. de societ.

Hi

versia, an civitates quæ Medorum tributariæ fuerant, mutato imperio conditionem mutassent. Spectandum enim an in conventione fidem Medorum elegissent. Minime vero admittenda est Bodini argumentatio, fœdera ad Regum successores non transire, quia juramenti vis personam non exeat. Potest quippe juramenti obligatio personam tantum obstringere, & ipsa promissio obligare hæredem. *Lib. V. c. ult.*

5. Neque enim verum est quod sumit, fœdera jurejurando veluti firmamento inniti, cum plerumque in ipsa promissione satis sit efficaciæ, cui majoris religionis causa jusjurandum additur. P. Valerio Consule juraverat plebs Romana conventuros se jussu Consulis. Mortuo isti succedit L. Quintius Cincinnatus. Cavillantur Tribuni quidam, quasi non teneretur religione populus. Sequitur Livii judicium: *Nondum hæc quæ hoc tenet sæculum negligentia Deûm venerat: nec interpretando sibi quisque jusjurandum & leges aptas faciebant; sed suos potius mores ad ea accommodabant.* *Lib. III.*

XVII. Sane cum Rege initum fœdus manet, etiamsi Rex idem aut successor regno à subditis sit pulsus. Jus enim regni penes ipsum manet, utcunque possessionem amiserit: quo pertinet Lucani illud de Senatu Romano:

non unquam perdidit ordo
Mutato sua jura loco.

XVIII. Contra, si alieni regni invasor volente vero Rege, aut oppressor populi liberi, antequam sufficiens populi consensus accedat, bello impetatur, nihil eo fiet contra fœdus: quia * hi possessionem habent, jus non habent. Et hoc est quod Nabidi

GROTII NOTÆ.

Hi possessionem habent, jus non habent] Sic Valens non accepit exculationem Gothorum regis, qui Procopio purpuræ invasori auxilia se misisse dicebat; exculationem vanissimam dicit Ammianus libro XXVII. Apud Græcos scriptores eadem historia, sed sub Scytharum nomine; ita enim Gothos vocabant. Sic Justinianus negabat fœdus se ruptarum cum Gizestcho factum, si Gelimerem bello impeteret, qui justo regi Ildericho cum regno libertatem eripuerat. Vide Cardinalem Tuschum pp. verbo Tyrannus concl. 109, num. 6. Cacheranum decis. LXXIX, num. 35.

GRONOVII NOTÆ.

Fidem elegissent] Respectum habuerint præcise ad Medorum gentem & bonos mores. Verbum juris. l. 37. D. mandati. l. 1. D. de probat.

Personam tantum obstringere, & ipsa promissio] Ergo concedit jurisjurandi vim personam non exire? & si successor nolit stare jurato à decessore, tantummodo eum promissum non servare; non etiam perjurium contrahere? Videtur potius neganda Major. Quod non exit personam, non obligat successorem. Nam in actibus regiis, princeps & successor una sunt persona: utrique repræsentat populum, qui heri & hodie unus. Deinde jurisjurandi vis non exit personam, quoties quis pro se tantum & suo nomine, non etiam alieno & pro alio jurat. Rex autem jurat pro populo, cujus pars est successor.

Livius lib. XXXIV.

bidi dicebat T. Quintius: *Amicitia & societas nobis nulla tecum, sed cum Pelope rege Lacedæmoniorum justo ac legitimo facta est.* Qualitates autem istæ in fœderibus Regis, successoris, & similes, jus proprie significant, & odiosa est invasorum causa.

XIX. Tractaverat olim Chrysippus hanc quæstionem, an præmium promissum ei qui primus ad metam perveniſſet, debeatur utrique si simul pervenerint, an neutri. Et sane * vox primi ambigua est, nam aut eum significat qui omnes antecedit, aut quem nemo. Sed quia virtutum præmia favorabilia sunt, verius est concursuros ad præmium, quanquam liberalius * Scipio, Cæsar, Julianus, his qui pariter muros ascenderant solida præmia tribuerunt. Et hæc quidem dicta sunto de interpretatione ea, quæ verborum significationi propriæ vel impropriæ aptatur.

Everh. in loco à ratione legis ad restrictionem, & in loco à ratione legis ad extensionem.

XX. 1. Est & aliud interpretandi genus, ex conjecturis, extra significationem verborum, eorum scilicet quibus promissio continetur: idque duplex, vel extendens vel coarctans. Sed quæ extendit interpretatio difficilius procedit, facilius quæ arctat. Nam sicut in rebus omnibus ut effectus non sequatur satis est unam deesse causarum, ut nascatur omnes convenire oportet; ita & in obligatione conjectura extendens obligationem non temere admittenda est: multoque hic difficilius quam in casu de quo supra dicebamus, ubi verba largam aliquam significationem, etsi minus receptam admittunt. Nam hic extra verba promittentis conjecturam quærimus, quæ valde certa esse debet ut obligationem inducat, nec ratio similis sufficit, sed oportet eadem sit; nec id semper satis est, ut dicamus ex ratione faciendam extensionem: quia ut modo dicebamus, sæpe ratio ita movet, ut voluntas tamen sit causa per se sufficiens, etiam sine ratione illa.

2. Ut

Grotii Notæ.

Vox primi ambigua est] Vide Albericum de Rosate de Statutis qui 106, & 107.

Scipio] Capta Carthagine Nova in Hispania.

Gronovii Notæ.

XIX. *Pervenerint, an neutri*] Cujus controversiæ tollendæ causa veteres solebant interdum *hirtam* facere, ut loquitur Seneca ep. 83. hoc est coronam, quam uterque meruisse videbatur, alicui Deo sacrare & in templo suspendere, Ovid. 13. met. 181.

Quæ omnes aut quem nemo] Priori modo unus tantum primus est, posteriori plures esse possunt.

XX. 1. *Vel extendens*] Ut plus accipiatur, quam verbis expressum sit.

Coarctans] Ut minus.

Ita & in obligatione] Ut obligatio latius pateat, omnia adesse oportet; ut angustior, sufficit minimum abesse.

Extra verba promittentis] De eo negotio, quod in formula pacti expressum non est, sed eodem trahere volumus.

Ut voluntas tamen] l. Num. 7. Di

2. Ut ergo talis extenſio recte fiat, opus eſt ut conſtet rationem, ſub quam venit caſus quem volumus comprehendere, eſſe cauſam unicam & efficacem quæ promittentem moverit, eamque rationem ab eo conſideratam in ſua generalitate, quia alioqui promiſſio futura fuiſſet iniqua aut inutilis. Hæc quoque pars tractari ſolet à Rhetoribus in loco ἀπὸ ῥητῶν καὶ διανοίας, cujus ſpeciem unam ponunt, quoties ſemper eandem ſententiam dicimus: ſed & alter locus κατὰ συλλογισμὸν *per ratiocinationem* huc pertinet: nimirum ubi ex ſcripto ducimus quod ſcriptum non eſt, ut loquitur Quintilianus. Et quæ à Juriſconſultis tradantur * de his quæ in fraudem fiunt.

3. Exemplum ſit * in pactione, ne quis locus muris cingatur, facta eo tempore cum non aliud eſſet muniendi genus. Is locus ne aggere quidem cingi poterit, ſi ſatis conſtet prohibendi muros unicam fuiſſe cauſam ne muniretur is locus. Vulgo ſolet exemplum adferri de conditione, ſi poſthumus ſit mortuus, ab eo ſcripta qui poſthumum omnino exſpectabat, ut ſententia diſpoſitionis producatur ad eum caſum, ſi is poſthumus natus non eſſet, quia conſtet voluntatem loquentis motam fuiſſe conſideratione non exſtituræ prolis: quod ipſum non apud Juriſconſultos tantum, ſed & * apud Ciceronem, & Valerium Maximum invenire eſt.

4. Ci-

GROTII NOTÆ.

De his quæ in fraudem fiunt] Bene Seneca excerptis controverſiarum VI, 3. *Circumſcriptio ſemper etiam ſub ſpecie legis inveſtit, quod apparet in illa, legitimum eſt: quod latet, inſidioſum.* Quintilianus controverſia CCCXLIII. *Neque enim unquam decurritur ad hanc legem* (nempe de circumſcriptione) *niſi cum rectum jus æquitatis excluſum eſt.* Exemplum habes apud Plinium hiſtoriæ naturalis libro XVIII: *quippe etiam lege Stolonis Licinii inclusâ modo IↃ jugerum & ipſe ſua lege damnato, cum ſubſtituta filia perſona amplius poſſideret.* Eſt eadem hiſtoria apud Valerium Maximum VIII, C. VI, 3. Vide aliud exemplum apud Tacitum Annalium XV, de fictis adoptionibus. Aliud in Novella Emanuelis Comneni quæ eſt in jure Græco-Romano.

In pactione ne quis locus muris cingatur, facta eo tempore cum non aliud eſſet muniendi genus] Fuſcus Arellius in Controverſia, quæ eſt apud Senecam decima libro II: *hanc enim animum fuiſſe ſine dubio jurantium ut vi non diſcederentur, cum aliud quoque caverint ne morte diſcederentur.*

Apud Ciceronem] Etiam de Inventione II.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Conſideratam in ſua generalitate*] Ut etiam complectatur caſus non expreſſos.

Κατὰ συλλογισμὸν] Quintil. Inſtit. 7, 8.

Ex ſcripto ducimus] Colligimus, elicimus.

Quæ in fraudem] Cum ſalvis verbis legis aut pacti ſententia eluditur: quoties quod lex aut pactio fieri noluit, differre autem fieri non voluit, id fit.

1. *Qui poſthumum*] Qui certum habebat ſe uxorem gravidam relinquere, cum moreretur.

Sententia diſpoſitionis] Teſtamenti aut cujuſcumque ultimæ voluntatis.

Si is poſthumus natus non eſſet] Si abortum paſſa ſit aut ante partum eum fœtu obierit uxor vidua.

Lib. I. & II. de Orat. Bruto: & pro Cæc.

4. Cicero causam hanc adfert oratione pro Cæcina: *Quid? verbis satis hoc cautum erat? minime. Quæ res igitur valuit? voluntas: quæ si tacitis nobis intellegi posset, verbis omnino non uteremur: quia non potest, verba reperta sunt, non quæ impedirent, sed quæ indicarent voluntatem.* Mox in eadem oratione dicit idem jus esse, ubi perspicitur * una atque eadem causa æquitatis, id est rationis quæ sola moverat: Ita interdictum, *unde tu me vi dejeceris hominibus coactis armatisve*, locum habere adversus omnem vim quæ ad caput & vitam pertineat. *Ea enim*, inquit, *plerumque sit per homines coactos armatosque: quæ si alio consilio, eodem periculo facta sit, eodem jure esse voluerunt.* In declamatione patris Quintiliani exemplum hoc est: *Cædes videtur significare sanguinem & ferrum: si quis alio genere homo fuerit occisus, ad illam legem revertemur. Si inciderit in latrones, aut in aquas præcipitatus, si in aliquam immensam altitudinem dejectus fuerit, eadem lege vindicabitur qua ille qui ferro percussus sit.* Similis est argumentatio Isæi oratione de Pyrrhi hæreditate, cum ex eo quod testamentum Attica lege vetitum esset fieri filia invita, infert, ne adoptionem quidem ea invita permitti.

Lib. I. c. XIII.

XXI. Atque hinc solvenda est celebris illa quæstio, quæ & apud Gellium est de mandato, an impleri possit non per idem sed per aliud æque utile, aut utilius quam erat id quod mandator præscripserat. Id enim ita demum licet, si constet quod præscriptum erat, non præscriptum fuisse sub speciali sua forma, * sed sub consideratione generaliore quæ aliter quoque obtineri possit:

GROTII NOTÆ.

Una atque eadem causa æquitatis] Sic in sponsam alterius adulterium committi probat Philo de specialibus legibus, addita causa: αἱ γὰρ ἡμολογίαι τοῖς γάμοις ἰσοδυναμοῦσι: *Idem valent sponsalia quod nuptiæ.* Sic in lege per Mosem data, sub bovis nomine intelliguntur omnia animantia mansueta: sub nomine potei fossa quævis, Exodi XXI, 28. & 35. Chassanæus Catalogo Gloriæ mundi V parte consid. 49.

Sed sub consideratione generaliore] Quintilianus controvers. CLVII: *Servi quædam liberius sub bona mente faciunt, & aliquando indicium fidei putant pretio empta mancipia, non paruisse.* Exemplum habes in excerptis legationum in illa parte, quomodo legationes obeundæ accipiendæque sint; & in iis quæ Johannes Justinianeorum ducum unus fecit contra Belisarii verba, Gotthicorum II & IV.

GRONOVII NOTÆ.

4. *Quæ impedirent*] Incertam, ambiguam, obscuram redderent.

Alio consilio, eodem periculo] Alia via & modo, eodem justo metu.

In immensam altitudinem] De recto excelso vel turri in humile solum, de jugo aut cacumine montis saxei in vallem, de plano in profundam foveam.

Ne adoptionem] Quia una utriusque ratio est, ne à filia invita hæreditas abeat.

XXI. *Sub speciali sua forma*] Non ut jussum facias modo, sed jussam rem definitam facias, quo alia eveniat; illam vero aliam vel non omnino vel difficilius eventuram appareat, si sic fecisses, ut ille jusserat.

Quæ

possit: quomodo eum qui fidejubere erat jussus, mandare posse creditori, ut tertio pecuniam numeret, à Scævola responsum est. Cæterum ubi de eo non satis constat, retinendum est quod apud Gellium eo loco legitur, dissolvi imperantis officium, si quis ad id quod facere jussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato respondeat. *L. ult. D. Mandati.*

XXII. Restringens interpretatio extra significationem verborum quæ promissionem continent, aut ex defectu petitur originario voluntatis, aut ex casus emergentis repugnantia cum voluntate. Defectus voluntatis originarius intelligitur ex absurdo, quod alioqui evidenter sequeretur; ex cessatione rationis * quæ sola plene & efficaciter movit voluntatem; & ex materiæ defectu. Primum in eo fundamentum habet, quod nemo credendus est velle absurda.

XXIII. Secundum, ex eo quod contentum in promissione, ubi ratio talis additur, aut de ea constat, non consideratur nude, sed quatenus sub ea ratione venit.

XXIV. Tertium, in eo quod materia de qua agitur semper intelligenda est obversari animo loquentis, etiamsi verba latius pateant. Hæc quoque interpretandi ratio à Rhetoribus tractatur in loco ἐκ τοῦ ῥητοῦ καὶ διανοίας, & titulum habet, cum dicitur non semper eadem sententia.

XXV. 1. Sed de ratione notandum est, sub ea comprehendi sæpe quasdam res non secundum existentiam sed secundum potentiam moraliter consideratam, quæ ubi locum habet restrictio facienda non est. Sic si cautum sit, ne exercitus aut classis aliquo ducatur, non poterit duci, etiam animo non nocendi. Quia in pactione non certum damnum sed periculum qualecunque spectatum est.

2. Solet

GROTII NOTÆ.

Quæ sola plene & efficaciter movit voluntatem] Exemplum in L. Adigere. §. quamvis. D. de jure patronatus.

GRONOVII NOTÆ.

Dissolvi imperantis officium] Auctoritatem imperii subverti.

XXII. *Ex defectu originario*] Quod credibile est ab initio hanc voluntatem pacificentis non fuisse.

Ex casus emergentis] Aut fuisse quidem, sed non, si tale quid contingeret, quod intervenit.

XXIII. *Contentum in promissione*] Res promissa.

Non consideratur nude] Non promissa est omni modo, sed ob impellentem rationem, sine qua promissum non esset. Ut cum apud Sueton. colligitur Ti. necessitate magis quam judicio adscitum successorem ab Augusto quia præfatus sit in testamento: *Quoniam sinistra fortuna C. & L. filios mihi eripuit, Ti. hæres esto.* c. 25.

XXIV. *Obversari animo*] Atque ita qui sensus extra materiam est, animo ejus obversatus non videtur.

Non semper eadem] Iisdem verbis de negotiis diversis.

XXV. 1. *Non secundum existentiam*] Non quæ jam nunc sint & respiciantur, sed ex quibus existere possit quod respicitur.

In

2. Solet & hoc disputari, an promissa in se habeant tacitam conditionem si res maneant quo sunt loco: quod negandum est, nisi apertissime pateat statum rerum præsentem in unica illa quam diximus ratione inclusum esse. Sic passim in historiis legimus legatos à suscepto itinere domum rediisse deserta legatione, quod res ita mutatas intelligerent ut tota legationis materia aut causa cessaret.

Pascal. legato. 140.

XXVI. 1. Repugnantia casus emergentis cum voluntate solet & ipsa ab oratoriæ artis magistris referri ad eum quem dixi locum περὶ ἐντοῦ καὶ διανοίας. Est autem duplex: nam aut voluntas colligitur ex naturali ratione, aut ex alio signo voluntatis. Dijudicandæ voluntati ex naturali ratione Aristoteles, qui hanc partem accuratissime tractavit, propriam virtutem tribuit in intellectu γνώμην, sive εὐγνωμοσύνην, id est, *æquiprudentiam*, in voluntate vero ἐπιείκειαν, id est, *æquitatem*, quam sapienter definit, correctionem ejus * in quo lex deficit ob universalitatem: quod ad testamenta quoque & pacta suo modo referri debet. Nam quia casus nec prævideri omnes possunt nec exprimi, ideo libertate quadam opus est eximendi casus, quos qui locutus est si adesset eximeret: non tamen temere; id enim esset dominum se facere actus alieni; sed ex sufficientibus indiciis.

2. Certissimum indicium est, si quo casu sequi verba illicitum esset, id est pugnans cum naturalibus aut divinis præceptis. Talia enim cum obligationis capacia non sint eximenda sunt necessario. *Quædam*, ait Quintilianus pater, *etiamsi nulla significatione legis comprehensa sint, natura tamen excipiuntur.* Ita qui promisit depositum gladium reddere, non reddet furenti, ne aut ipsi periculum creet, aut aliis innocentibus. Sic nec redde-

GROTII NOTÆ.

In quo lex deficit ob universalitatem] Seneca IV, controversia 27: *in lege, inquit, nihil excipitur, sed multa quamvis non excipiantur intelliguntur; scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa; quædam vero tam manifesta sunt ut nullam cautionem desiderent.*

GRONOVII NOTÆ.

2. *Habeant tacitam conditionem*] Intelligantur non aliter impleri debere, quam si

Legatos à suscepto] Ut Titus à patre missus ad gratulandum Galbæ, qui occisus interim erat Othone successore. Tacit. 2. hist. 1.

XXVI. 1. *Ex naturali ratione*] Quod homo sanus & suæ spontis id ita esse vel eo casu voluisse non potuit.

Correctionem] Exceptionem à lege, quod cum possit aliquo modo sub eam trahi, revera tamen definitum non est, quia universalia tantum, non etiam singularia persequitur.

Temere] Ex nulla vel levi ratione.

Dominum se facere] Pro arbitrio mutare atque interpolare, quod non est nostri, sed alieni arbitrii.

2. *Si quo casu sequi*] Talis sit casus, ut adhærendo verbis fiat res vetita.

Cum obligationis] Cum ad ea nemo possit obligari.

reddetur res depoſita ei qui depoſuit, ſi dominus eam repetat. *Probo*, inquit Triphoninus, *hanc eſſe juſtitiam, quæ ſuum cuique tribuit, ut non diſtrahatur ab ullius perſonæ juſtiore repetitione.* Ratio eſt quia, ut alibi notavimus, introducti ſemel dominii ea vis eſt, ut rem domino cognito non reddere omnino injuſtum ſit. *L. Bona fides. D. depoſiti.*

XXVII. 1. Secundum erit indicium, ſi verba ſequi non quidem per ſe & omnino illicitum ſit, ſed æque rem æſtimanti nimis grave atque intolerabile: ſive abſolute ſpectata conditione humanæ naturæ, ſive comparando perſonam & rem de qua agitur cum ipſo fine actus. Sic qui rem ad dies aliquot commodavit, intra eos dies repetere eam poterit ſi ipſe valde egeat: quis actus tam beneficii ea eſt natura, ut non credendus ſit quisquam ad magnum ſuum incommodum ſe voluiſſe obligare. Sic qui auxilium fœderato promiſit, excuſabitur quamdiu ipſe domi periclitatur, in quantum copiis opus habet. Et * conceſſio immunitatis vectigalium & tributorum intelligetur de quotidianis & anniverſariis, non de iis quæ ſumma neceſſitas exigit, & quibus carere reſpublica non poteſt. *Molin. diſp. 294. Silv. verb. commodatum. n. 4. Leſſ. l. 11. c. 27. dub. 5. Aug. ad l. 7. ad l. Rhod. Vaſq. contr. 1l. c. 31.*

2. Ex quibus apparet nimis laxe dictum à Cicerone, non ſervanda promiſſa quæ ſint iis quibus promiſeris inutilia, nec ſi plus tibi noceant quam illi profint cui promiſeris. Nam an res utilis ſit futura ei cui promiſſa eſt, judicare promiſſor non debet, niſi forte in caſu furoris, de quo ſupra diximus: & ut promiſſum promiſſorem non obliget, non ſatis eſt quodlibet nocumentum in promiſſorem, ſed tale oportet ſit * quod pro natura actus credi debeat exceptum. Sic qui operas vicino ad dies aliquot

GROTII NOTÆ.

Conceſſio immunitatis] Vide Roſentalium de Feudis cap. v, concl. XXVIII, num. 2. Heig. illuſtrium XVIII, num. 16, parte 1. Cothmannum conſ. 81, 32. Clarum §. Feudum XXIX, 2. Andream Knich de veſtitis pactis, parte II, c. 5, num 20. Henricum Bocer de collectis cap. IV, 12.

Quod pro natura actus credi debeat exceptum] Vide Carolum Molinæum ad conſuetudines Pariſienſes tit. 1, §. 2. gl. IV, n. 1. Ferd. Vaſquium, de ſucceſſionum creatione libro II, §. XVIII, num. 80. Antonium Fabrum rerum in Sabaudia judicatarum libro IV, tit. 30. Zazium in l. ſtipulatio hoc modo, n 1. de verborum obligationibus. Adde c. quemadmodum de jurejurando, & Alciatum ad c. cum contingat, eodem titulo.

GRONOVII NOTÆ.

Si dominus] Is, ad quem jure pertinet, quamvis eam, qui depoſuit, aliquamdiu poſſederit.

Ut alibi notavimus] 2, 10, 1.

XXVII. 1. *Verba ſequi*] Proprietati verborum in interpretando inhærere.

Sive abſolute] Vel cuivis homini pro captu noſtræ fragilitatis, vel ei, qui promiſit.

De quotidianis & anniverſariis] Perpetuis & ſolennibus.

2. *Judicare promiſſor*] Neque hoc dicit Cicero: intelligit enim, quæ revera omnium ſanorum judicio ſunt inutilia, non unius promiſſoris.

Quodlibet nocumentum] Qualecumque damnum, quod inde ſentiat promiſſor.

Quod

aliquot promisit, non tenebitur, si eum morbus sonticus patris aut filii detineat. Et hoc recte Cicero de Officiis primo: *Si constitueris te cuipiam advocatum in rem præsentem esse venturum, atque interim graviter ægrotare filius cœperit, non sit contra officium non facere quod dixeris.*

3. In eundem sensum accipiendum, nec ultra trahendum est, * quod apud Senecam legimus: *Tunc fidem fallam, tunc inconstantiæ crimen audiam, si cum omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum, alioqui quicquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat. Promisi advocationem: postea apparuit per illam causam præjudicium in patrem meum quæri; promisi me peregre una iturum: sed iter infestari latrociniis nuntiatur. In rem præsentem venturus fui: sed æger filius, sed puerpera uxor tenet. Omnia esse debent eadem quæ fuerint cum promitterem, ut promittentis fidem teneas.* Omnia intellige, pro actus ejus de quo quæritur natura, ut jam modo exposuimus.

De Benef. l. IV. c. 35.

XXVIII. Diximus alia quoque esse posse signa voluntatis quæ ostendant casum eximendum. Inter ea signa nihil validius est quam verba alio loco posita, non ubi directe pugnant, quæ est ἀντινομία, cujus supra meminimus, sed cum velut insperato ex ipso rerum eventu inter se committuntur, quam Rhethores Græci vocant τὴν ἐκ περιστάσεως μάχην.

XXIX. 1. In hac disceptatione utra pars scripti cum ex casu fit collisio prævalere debeat, regulas quasdam ex antiquis aucto-

GROTII NOTÆ.

Quod apud Senecam legimus] Ejusdem hæc sunt, capite XXXIX, lib. IV. de beneficiis: *Ad cœnam quia promisi ibo, etiamsi frigus erit. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamvis non concoxerim, sed non si febricitavero sponsum descendam, quia promisi: sed non si spondere in incertum jubebis, si fisce obligabis. Subisti, inquam, tacita exceptio, si potero, si debebo, si hæc ita erunt. Effice ut idem status sit cum exigitur, qui fuit cum promitterem; destituere levitas non erit, si aliquid intervenit novi; quid mirarii, cum conditio promittentis mutata sit mutatum esse consilium: eadem mihi omnia præsta & idem sum. Vadimonium promittimus, tamen deseritur. Non in omnes datur actio, deserentem vis major excusat.* Usi sæpe hoc effugio Angli, vide Camdenum in anno CIↃ IↃ XCV. tum in controversia cum Batavis, tum in altera cum Ansiaticis.

GRONOVII NOTÆ.

Morbus sonticus] Gravis quo vita periclitatur.

In rem præsentem] In foro & judicio præsto fore.

3. *Tunc fidem fallam*] Judicabor fidem fefellisse & levitatis infamiam subiisse.

Cum omnia eadem] Quoties nihil ex transverso interveniens faciem rerum ac temporum variaverit.

Advocationem] Me alicui advocatum fore.

Præjudicium] Aliquid statui, quo causa patris mei pendens in lite fiat deterior.

XXVIII. *Casum eximendum*] Tali casu non voluisse fieri, quod quis voluit fieri.

Alio loco posita] Non conjuncta & proxima illis, quibuscum pugnant.

XXIX. 1. *Cum ex casu fit collisio*] Casu colliduntur & eventu, Quintil. 7, 7.

Cicero

auctoribus * Cicero posuit, quæ ut spernendæ neutiquam sunt, ita mihi non suo ordine videntur collocatæ. Nos eas hunc in modum digeremus: * Ut quod permittit cedat ei quod jubet: quia qui permittit aliquid ita permittere videtur, nisi aliud quid obstet quam de quo ibi agitur: ideoque, ut ait Scriptor ad Herennium, plus valet sanctio permissione. Ut quod faciendum est certo tempore, ei præferatur quod quovis tempore fieri potest: unde sequitur, ut plerumque pactio vetans vincat jubentem; quia pactio vetans obligat ad quodvis tempus, jubens non item; nisi aut tempus sit expressum, aut jussio tacitam prohibitionem contineat. Inter eas pactiones, quæ supradictis qualitatibus pares sunt, ut præferatur quod magis est peculiare, & ad rem propius accedit: nam solent specialia efficaciora esse generalibus; & in prohibitionibus, ut quæ pœnam adjunctam habet ei quæ pœna vacat, & quæ majorem pœnam minatur ei quæ minorem præferatur. Tum vero, ut superet quod causas habet aut magis honestas, aut magis utiles. Extremo loco, ut quod postremo dictum est vincat. *Libro 15.*

2. Illud ex superioribus hic repetendum est; pactorum juratorum eam esse vim, ut intelligi debeant secundum receptissimam proprietatem, & ut omnes restrictiones tacitas, & ex natura rei non omnino necessarias, quam maxime repudient. Quare & si juratum pactum cum non jurato pugnet certo eventu, * præferendum erit cui adest jurisjurandi religio.

XXX. Solet & hoc quæri, an in dubio contractus perfectus censeri debeat antequam scriptura confecta sit, & tradita. Nam id Murena causabatur adversus ea quæ inter Syllam & Mithridatem *Ap. Mithr.*

GROVII NOTÆ.

Cicero posuit] De Inventione secundo, & ibi Marius Victorinus.

Ut quod permittit, cedat ei quod jubet] Quintilianus declamatione cet LXXIV: *Semper potentior lex est quæ vetat, quam quæ permittit.* Donatus Phormione Actu 1, Scen. 2: *Bene jubet, minorem enim vim habet ea lex quæ aliquid permittit quam illa quæ aliquid jubet.* Vide Ciceronem Verrina 11, & quæ habet Connanus libro 1, c. 9.

Præferendum erit cui adest jurisjurandi religio] Acontius apud Ovidium:

Promisit pater hanc: hæc & jura vit amanti:
Ille homines, hæc est testificata Deam:
Hic metuit mendax, hæc & perjura vocari.
Num dubitas, hic sit major an ille metus?

GRONOVII NOTÆ.

Cedat ei] Minus obligans urgensque credatur quam.

Scriptor ad Herennium Libro II.] cap. 10.

Sanctio permissione] Quod imperatur, necessarium; quod permittitur, voluntarium est. Cic. 2. de Invent. 49.

Vetans obligat ad quodvis] Quod vetatur omnino, quamvis non definito tempore, habet tamen certum tempus, omne videlicet; quod autem jubetur infinite, tempus habet nullum, sed quovis fieri potest.

datem convenerant. Mihi apertum videtur, ni aliud convenerit, * credendum, ſcripturam adhiberi, ut monumentum contractus, non ut ſubſtantiæ ejus partem. Alioqui exprimi id ſolet, ut in induciis cum Nabide: *Ex quæ die deſcriptæ conditiones edita Nabidi forent.*

Livius lib. XXXIV. Alc. v. conſ. 27.

XXXI. Illud vero non admittam quod quibuſdam placuit, contractus Regum & populorum quantum fieri poteſt interpretandos ex jure Romano: niſi appareat inter quoſdam populos jus iſtud civile in his quæ juris ſunt gentium, etiam pro jure gentium receptum eſſe: quod temere præſumendum non eſt.

IX. *Symp.* 3.

XXXII. De eo vero quod Plutarchus in Sympoſiacis movet, conditionem offerentis, an accipientis verba attendi magis debeant, ita videtur, cum accipiens hic ſit qui promittit, ejus verba formam dare negotio, ſi abſoluta & in ſe perfecta ſint. Nam ſi per affirmationem reſpiciant verba offerentis, tunc ea ipſa ex natura vocum relativarum repetita in promiſſione videbuntur. Antequam vero accepta ſit conditio, ne eum quidem teneri qui obtulit certum eſt, nullum enim adhuc jus quæſitum eſt, ut ex his quæ de promiſſione ſupra diximus apparet. Et hæc oblatio conditionis minus eſt promiſſione.

GROTII NOTÆ.

Credendum ſcripturam adhiberi ut monumentum contractus, non ut ſubſtantiæ ejus partem] L. in re, & L. ſi res geſta, D. de Fide Inſtrumentorum. L. pactum quod bona fide, C. de pactis; ſic legem contractus quæ eſt C. de Fide inſtrumentorum interpretantur Bartolus & Johannes Faber, Salicetus, quorum ſententia in judiciis contra Baldum & Caſtrenſem prævaluit. Mynſingerus Decade x, Conſ. xcv. Neoſtadius de pactis antenuptialibus, obſervatione XVIII. quare non ſatis probabile eſt quod Ligniacus adfert de inſtrumento a rege ſubſcripto, ſed nondum addito ſigillo & Secretarii manu, libro II rerum Italicarum Guicciardini.

GRONOVII NOTÆ.

XXX. *Monumentum contractus*] Unde notitia haberi poſſit de contractu; non ut ex ea demum contractus auctoritatem accipiat.

XXXII. *Accipiens hic ſit*] Qui enim offert, facit optionem vel electionem ejus, utrum duorum aut quid è pluribus velit.

Per affirmationem] Si accipiens non totum dicat, quod vult, ſed tantum, Accipio, vel Maxime, vel Ita ſit.

CAPUT XVII.

De damno per injuriam dato, & obligatione quæ inde oritur.

I. *Culpam obligare ad restitutionem damni.*
II. *Damnum intelligi quod pugnat cum jure stricte dicto.*
III. *Accurate distinguendam aptitudinem à jure stricte dicto, ubi concurrunt.*
IV. *Damnum & ad fructus pertinere.*
V. *Ad lucrum cessans quomodo?*
VI. *Damnum dare facientes primario:*
VII. *Et secundario:*
VIII. *Item non facientes quod debent: primario,*
IX. *Et secundario:*
X. *Qualis efficacia circa actum ad hoc requiratur.*
XI. *Quo ordine teneantur.*
XII. *Obligationem extendi etiam ad damnum consequens.*
XIII. *Exemplum in homicida:*
XIV. *In eo qui aliter vim intulit:*
XV. *In adultero & stupratore:*
XVI. *In fure, raptore, & aliis:*
XVII. *In eo qui causam promissioni dedit per dolum aut metum injustum.*
XVIII. *Quid si metu justo naturaliter?*
XIX. *Quid de metu quem jus gentium pro justo habet?*
XX. *Potestates civiles quatenus teneantur ex damno per subditos dato: ubi quæstio de prædis in mari actis in socios, contra imperium publicum.*
XXI. *Naturaliter ex animalis sui aut navis suæ facto sine culpa neminem teneri.*
XXII. *Damnum dari, & adversus famam & honorem, & quomodo reparetur.*

I. SUpra diximus ejus quod nobis debetur fontes esse tres, pactionem, maleficium, legem. De pactionibus satis tractatum. Veniamus ad id quod ex maleficio naturaliter debetur. Maleficium hic appellamus culpam omnem, sive in faciendo, sive in non faciendo, pugnantem cum eo quod aut homines communiter, aut pro ratione certæ qualitatis, facere debent. * Ex tali culpa obligatio naturaliter oritur si damnum datum est, nempe ut id resarciatur.

II. 1. * Da-

GROTII NOTÆ.

EX tali culpa obligatio naturaliter oritur] Ἀμελὴς δίκη Græcis. Vide in decretalibus titulum de injuria & damno dato, & Digestis ad L. Aquiliam & vicinas rubricas.

GRONOVII NOTÆ.

I. *Supra diximus*] 2, 1, 2.
Homines communiter] Vulgo omnes.
Qualitatis] Personæ quam gerunt.

II. 1. * Damnum forte à demendo dictum, est τὸ ἔλαττον, cum quis minus habet suo, sive illud suum ipsi competit ex mera natura, sive accedente facto humano, puta dominio, aut pacto, sive ex lege. Natura homini suum est vita, non quidem ad perdendum, sed ad custodiendum, corpus, membra, fama, honor, actiones propriæ. Dominio & pactis quomodo suum quid cuique sit, superior tractatio docuit, tum quoad res, tum quoad jus in actiones alienas. Simili modo ex lege jus suum cuique oritur, quia idem aut plus lex potest quam in se ac sua singuli. Sic pupillus jus habet exactam quandam diligentiam exigendi à tutore, respublica à magistratu, nec respublica tantum, sed & cives singuli quoties lex id expresse aut per sufficientem consequentiam significat.

2. At ex sola aptitudine, quod jus minus proprie dicitur, & ab assignatrice justitia spectatur, non oritur verum dominium, ac proinde restitutionis obligatio: quia non id alicui suum est ad quod aptus est: πλείστοις γὰρ ἁρμόττει, ait Aristoteles, ἃ οὐ βασανίσειεν ἂν δικαίως οὐδεὶς ἀδικεῖν: *Contra proprie dictam justitiam nihil committit, qui pecunia sua alteri non succurrit, pravitate.* Cicero pro Cn. Plancio: *Est hæc conditio liberorum populorum, posse suffragia vel dare, vel detrahere quod velit cuique*, & tamen mox subdit, accidere ut populus fiat quod velit, non quod debeat, voce debendi sumta in laxiore significatu.

Eth. v. c. 4.

Th. & Cajet. 2. 2. q. 62. art. 2. Sotus lib. IV. q. 6. Lessius lib. II. c. 12. dub. 18. Covar. ad c. peccatum. p. 2. §. 7.

III. Sed cavendum hic, ne confundantur quæ diversi generis sunt. Nam cui magistratus collatio mandata est, is reipublicæ tenetur ad eligendum eum qui dignus sit, & ad hoc exigendum respublica jus habet proprium; quare si ex indigni electione damnum fecerit respublica, ille resarcire tenebitur. Sic etiam civis

GROTII NOTÆ.

Damnum forte à demendo dictum] Ita Varro libro V: *Damnum à demptione, cum minus re sactum quam quanti constat.* Alii magis probant derivari à Græco δαμάω, ut sit damnum, deinde damnum, ut ὄνειρος, somnus fomnus. Nec absurde deducas à Græco δέμω quod est δείφω, aut ex ζημία damia, damnum, ut regia, regnum.

GROTII NOTÆ.

II. 1. *Forte à demendo*] Scaliger à *Sumendo*. A demtione Varro l. 4. de L. L. & Isidorus: Orig. 27. Quid si à *Sumpsu dispersus*.

Illud suum] 1, 1, 5.

Non quidem ad perdendum] Ut eam ipse sibi auferre possis, 2, 25, 12.

Actiones propriæ] Quas jure suo tractat, & in quibus eum non oportet impediri.

Superior tractatio] 2, 6, 1.

Exactam quandam] Non tantum ut dolum aut culpam caveat, l. 22. de R. J.

Cives singuli] Hinc Tib. bonum & salutarem principem servire debere & universis civibus sæpe, & plerumque singulis c. 29.

2. *Ab assignatrice*] 1, 1, 7 & 8.

III. *Magistratui collatio*] Jus eligendi & ordinandi præfuturos oppido, pago, provinciæ, ærario, aut cuicumque parti publicæ administrationis.

Resarcire tenebitur] Novell. 128. cap. 16. quæ Juliano Antecessori 124. capite

civis aliquis non indignus, etsi jus proprium ad officium aliquod non habeat, habet tamen verum jus petendi juxta alios: in quo jure si per vim aut dolum impediatur, jam non totius rei expetitæ sed incerti illius damni æstimationem exigere poterit. Simile erit in eo qui nequid legaret testator, vi vel dolo fuit impeditus; nam capacitas legati jus quoddam est, cui id est consequens, ut libertatem testatoris in eo impedire injuria sit.

IV. Minus autem quis habere, ac proinde damnum fecisse intelligetur, non in re tantum, sed & in fructibus qui proprie rei fructus sunt, sive illi percepti sunt sive non, si tamen ipse eos percepturus fuerat, deductis impensis quibus res melior facta est, aut quæ ad fructus percipiendos fuerunt necessariæ, ex regula quæ nos vetat locupletiores fieri cum aliena jactura. *Soto lib. IV. q. 7. Less. lib. 11. c. 12. dub. 16. n. 3.*

V. Sed & spes lucri ex nostro æstimabitur, non ut illud ipsum, sed secundum propinquitatem ad actum, ut in semente spes messis. *L. in quantum. §. magna D. ad legem Falc. Th. 2. 2. q. 62. art. 4.*

VI. Tenentur autem, præter ipsum qui per se & *ἀυτόνομε* damnum dat, alii quoque faciendo aut non faciendo: Faciendo alii primario, alii secundario: primario, qui jubet, qui consensum requisitum adhibet, qui adjuvat, qui receptum præstat, aut qui alio modo in ipso crimine participat. *Soto lib. IV. q. 6. art. 5.*

VII. Secundario, qui consilium dat, * laudat, assentatur.

Quid

capit. 556. p. 193. *Quod si talis administrator parum idoneus videatur, jubemus alium in loco ejus subrogari cum decreto episcopi & habitatorum ejusdem civitatis; scientibus nominatoribus, quod si aliquid per eum civitati allatum sit detrimentum, de propriis facultatibus hoc refarcire cogantur.* Ita leg. nam & præcessit: *quod reliquatus fuerit pater* (is ipse quem & administratorem appellat) *civitatis, ab eo exigatur periculo earum, qui denominatores ejus fuerint.*

Verum jus petendi] Ambiendi cum *ἰσοτιμίας* sive similibus jure civibus; inde actio apud Quintil. avum decl. 252. *Parasitus rapter candidata.*

Capacitas legati] Posse ex testamento aliquid capere.

IV. *Quæ proprie rei fructus*] Non debentur singulari curæ industriæque possessoris, qualis à domino expectari nequeat.

V. *Spes lucri*] Quo verisimiliter fuissem potitus, nisi tem meam alter possedisset, aut ea me frui prohibuisset.

Illud ipsum] Non quanti lucrum solidum foret, id si percepissem; sed arbitrio boni viri, prout propior aut longinquior à sperato eventu abfui; prout plus aut minus periculi restabat ad eventum consequendum, si non intercepta spes fuisset ab eo qui damnum dedit.

Secundum propinquitatem] Prout facilior ac promior ad id fuerit via.

VI. *Consensum requisitum*] Qui, cum sine consensu ac nutu ejus damnum mihi dare non posset adversarius, petenti ut liceret, indulsit.

Qui receptum] L. 1. §. 2. D. de receptat.

GROTII NOTÆ.

Laudat] Totilas in oratione ad Gothos, apud Procopium Gothicorum III: ὑμᾶς ἐπαινέσαι τε ἀξιῶ ἕνεκα, εἴπερ τι ἄλλο, καὶ παραχρῆμα αὐτοῦ ἅπτεσθαι χρεών: *Nam qui facientem aliquid laudat, & ipse rei facto auctor habendus est.* Ulpianus in

*Quid enim interest * inter suasorem facti & probatorem?* ait Cicero Philippica secunda.

VIII. Non faciendo, item primario aut secundario: primario, qui cum ex jure proprie dicto debeat vetare præcepto,* aut opem ferre ei cui fit injuria, id non facit. Is Chaldæo Paraphrastæ Levit. xx, 5. ‫עוֹבְרִים‬ obfirmator dicitur.

Leff. lib. 11. c. 13. dub. 10.

IX. Secundario, qui aut non dissuadet cum debeat, aut factum reticet quod notum facere debebat. Illud autem debere in his omnibus referimus ad jus proprium quod justitia expletrix respicit, sive illud ex lege sive ex qualitate exoritur. Nam si debeat ex caritatis norma, peccabit quidem omittendo, non tamen ad reparationem tenebitur, cujus origo est jus aliquod proprium, ut ante diximus.

Th. 2. 2. q. 62. art. 6. Soto lib. IV. q. 7. art. 3.

X. Sciendum quoque hos omnes quos diximus ita teneri, si vere causa fuerint damni, id est momentum attulerint aut ad totum damnum, aut ad partem damni. Nam sæpe accidit in agentibus vel negligentibus secundarii ordinis, interdum etiam in quibusdam qui sunt ordinis primarii, ut etiam sine eorum actu aut neglectu is qui damnum dedit certus fuerit id ipsum dare: quo casu illi quos dixi non tenebuntur. Quod tamen non ita intelligendum est, ut si alii defuturi non fuerint, puta qui suaderent, aut juvarent, non teneantur qui suaserint, aut juverint, si absque ope consilio qui dedit damnum daturus id non fuisset. Nam & illi alii si suasissent aut adjuvissent, tenerentur.

Cajetan. ad q. 62. art. 6. Med. in q. 7.

Leff. lib. 11. cap. 13. dub. 5. lib. dub. 4.

XI. Tenentur autem primo loco ii qui imperio aut alio modo aliquem impulerunt ad factum: his deficientibus patrator faci-

L. 1. C. de servo corrupto. *Et si erat servus commodo fugiturus, vel furtum facturus, hic vere laudator ejus propositi fuerit, tenetur, non enim oportet laudando negari malum.*

Inter suasorem facti & probatorem] Applicat hoc dictum Probo præfecto Ammianus libro XXVII. Lege Longobardica lib. II, tit. IV, etiam consulens ad compositionem vocatur. Vide Rom. 1, in fine, & ibi veteres Scriptores.

Aut opem ferre ei cui fit injuria, id non facit] Nicetas Choniates Michaële Comneno: ὁ ἐμπεσοῦσι τοῖς ἀνθρώποις ἀδικίαις, ἀλλὰ καὶ τοῖς κακοῦσι συμπαθήσας, δεήσασθαι δὲ τῶν πεπονηκότων ἐλπὶς μὴ βοηθήσαντος: *Incendium non ei tantum imputatur qui facem injecit, sed & ei qui prohibere cum posset omnino noluit.*

GRONOVII NOTÆ.

VIII. *Ex jure proprio*] Ratione personæ, muneris, potestatis.

IX. *Ex caritatis norma*] Ut vir bonus aut homo Christianus.

X. *In agentibus vel negligentibus*] Qui damnum dant faciendo vel omittendo.

Secundarii] Num. 7, 8.

Primarii] Num. 6 & 8.

Sine eorum actu vel neglectu] Etsi nihil illi faciendo vel omittendo peccaverint.

Non tenebuntur quod tamen] Sed ita, si consilii non fuerint illius eventus, quamvis rem adjuverint faciendo vel non faciendo.

XI. *Qui imperio aut*] Qui primario aut secundario in causa fuerunt.

si

facinoris: & post eum cæteri: in solidum singuli qui ad actum causam dederunt, * si totus actus ab ipsis quamquam non solis processit.

XII. Qui vero de actu tenetur,* simul tenetur de his quæ illum ex actus vi sunt consecuta. * In Senecæ controversia quadam hoc tractatur in specie platani incensæ ex qua domus arserat, ubi hanc ponit sententiam: *Etiamsi partem damni dare noluisti, in totum quasi prudens dederis tenendus es; ex toto enim noluisse debet qui imprudentia defenditur.* Ariarathes Cappadocum Rex eo quod Melani amni exitum per lasciviam obstruxerat, cum ejus perrumpentis impetu elatus Euphrates rapta parte Cappadocum terræ, magna & Galatis & Phrygibus damna intulisset, permisso Romanis judicio, talentis trecentis dispendium sarcivit. *Strabo XII.*

XIII. Exemplo hæc sint. Homicida injustus tenetur solvere impensas, si quæ factæ sunt in Medicos, & iis quos occisus alere ex officio solebat, puta parentibus, uxoribus, liberis dare tantum quantum illa spes alimentorum, ratione habita ætatis occisi, valebat: sicuti Hercules legitur Iphiti à se occisi liberis mulctam pependisse, quo facilius expiaretur. Michaël Ephesius ad quintum Nicomachiorum Aristotelis: ἀλλὰ καὶ ὁ φονεύσεις ἔλαβε τρόπον τινά. ὃ γὰρ ἡ γυνὴ ἢ οἱ παῖδες, ἢ οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος ἔλαβον τρόπον τινὰ ἐκείνῳ δέδοται: *Sed & qui occisus est accipit aliquomodo. Quæ enim uxor ejus & liberi & cognati accipiunt, ipse quodammodo accipit.* Loquitur de homicida injusto, id est qui non habuit jus id faciendi unde mors sequitur. Quare si quis jus habuerit, sed in caritatem peccaverit, ut qui fugere noluit, non tenebitur. Vitæ autem in libero homine æstimatio non fit; secus in servo qui vendi potuit. *Less. lib. 11. c. 9. dub. 19.* *Diod. l. IV.* *Less. dub. 21. Navar. cap. 15. num. 22. l. ult. D. de his qui eff. vel def.*

XIV. * Qui mutilavit similiter tenebitur ad impensas & ad æsti-

GROTII NOTÆ.

Si totus actus ab ipsis, quamquam non solis, processit] Lex Longobardica lib. 1. tit. IX, 5.

Simul tenetur de his quæ illum ex actus vi sunt consecuta] Vide Thomam prima secundæ, quæst. XX, art. 5. & L. Si servus servum, §. Si quis insulam; D. ad L. Aquiliam.

In Senecæ controversia] Excerptis V, 3.

Qui mutilavit, similiter tenetur ad impensas & ad æstimationem ejus quod jam qui mutilatus est minus poterit lucrari] Idem apud Hebræos servatum, Baba Kama cap. VIII, §. 1. & apud Anglos & Danos, quorum fœdus vide apud doctissimum Pontanum dissertatione de mari.

GRONOVII NOTÆ.

In solidum] Ad omne damnum sarciendum.

XII. *Ex toto enim noluisse*] Omnino nec in parte, neque in toto damnum dare non voluisse intelligitur, qui sic se defendit, ut dicat se inscio atque imprudente datum esse.

XIII. *Illa spes alimentorum*] Prout magis aut minus destituti sunt qui alebantur, & prout lautius aut arctius contentiusque, qui occisus est, eos fovere potuisset per ætatem.

Qui fugere noluit] Sed aggredientem expectavit & necavit interea, dum ipse sese defendit.

æstimationem ejus quod jam qui mutilatus est minus poterit lucrari. Sed sicut ibi vitæ, ita & hic cicatricis in libero homine æstimatio non fit. De conjectione in carcerem idem dicendum.

Lessius lib. 11. c. 10. dub. 6.

XV. Sic adulter & adultera tenentur non tantum indemnem præstare maritum ab alenda prole, sed & legitimis liberis rependere, si quod damnum patiuntur ex concursu ita susceptæ sobolis ad hæreditatem. Qui virginem imminuit vi, aut fraude, tenetur ei rependere quanti minoris ipsi valet spes nuptiarum: imo & ducere tenetur, si ea promissione corporis usuram impetraverit.

Lessius lib. 11. c. 10. dub. 2. & 3. lib. c. 12. dub. 17. Lessius lib. 11. c. 13. dub. 1. Covar. c. peccatum. p. 2. Covar. c. peccatum. p. 2. §. 3. §. 5. Lessius lib. 11. c. 17. dub. 6.

XVI. Fur & raptor tenentur rem subtractam reddere cum suo incremento naturali, & cum sequente damno aut cessante lucro: & si res perierit, æstimationem non summam, non infimam, sed mediam. In hac classe ponendi & illi qui legitima vectigalia fraudant. Similiter tenentur qui judicio injusto, accusatione injusta, testimonio injusto damnum dederunt.

XVII. Sed & qui contractui aut promissioni causam dedit dolo, vi, aut metu injusto, tenetur eum quicum actum est in integrum restituere, quia ille jus habuit, tum ne deciperetur, tum ne cogeretur; illud ex natura contractus, hoc ex naturali etiam libertate. His annumerandi sunt qui id quod ex officio facere tenebantur facere noluerunt, nisi pecunia accepta.

Lessius lib. 11. c. 17. dub. 6.

XVIII. At qui causam dedit, cur vim pati, aut metu cogi debeat, habet quod sibi imputet. nam involuntarium ex voluntario ortum habens moraliter pro voluntario habetur.

XIX. At

XIV. *Minus poterit lucrari*] Corpus habet non tam sufficiens operis, eoque meteri mercedes nequit quantas solebat.

Conjectione in carcerem] Si quis injuria detinens aliquem in vinculis prohibuit operas præbendo rem facere.

XV. *Quanti minoris ipsi*] Quanto ob pudorem amissam nunc longius abest à spe honesti matrimonii.

XVI. *Incremento naturali*] Cum fructibus, quos res per se sine manu & industria hominis erat factura.

Cum sequente damno] Quanto deterior est cum reddit quantoque minus militaris & commodi præbere potest.

Non summam] Quanti est cum plurimi.

Non infimam] Quanti, cum minimi.

Judicio injusto] Si judex litem suam fecerit pr. Inst. de Oblig. ex. del.

Accusatione injusta] Ut calumniatores §. 1. Inst. de pœna temere litig. Utrorumque meminit Horat. 2. Sat. 1. *Leviora patrum legem minuentur & iram; Grande malum Turpi, si quis se judice certet.*

XVII. *Tenetur eum*] 2, 13, 7.

XVIII. *Qui causam dedit*] Negando scilicet quod jure ab eo petebatur.

Involuntarium ex voluntario] Coactio, quam quis meruit recusando, quod omnino illi faciendum erat, non putatur invito inhibita, sed ipsum cogi voluisse existimatur.

XIX. Pro

XIX. At gentium consensu sicut introductum est, ut bella omnia summæ potestatis auctoritate utrinque gesta & indicta pro justis habeantur, quoad effectus externos, qua de re infra dicemus: ita & hoc, ut talis belli metus hactenus pro justo habeatur, ne quod ita obtentum est repeti possit. Atque hoc sensu admitti potest distinctio Ciceronis, inter hostem quicum multa jura habemus, ut ait, communia, ex gentium consensu scilicet, & piratas ac latrones. Nam hi si quid metu expresserunt repeti potest, nisi jusjurandum intercesserit: quod illi non item. Quare quod Polybio videtur justam fuisse Carthaginiensibus causam belli Punici secundi, quod Romani ab ipsis mercenariorum seditione occupatis bello denuntiato Sardiniam insulam & pecuniam expressissent, habet naturalis æquitatis aliquam speciem, sed à jure gentium abit, ut alibi explicabitur. *De Offic. III. Sed. lib. V. de rep. cap. 6.*

XX. 1. Ex neglectu teneantur Reges ac magistratus, qui ad inhibenda latrocinia & piraticam non adhibent ea quæ possunt ac debent remedia: quo nomine damnati olim ab Amphictyonibus Scyrii. Quæsitum memini ex facto, cum patriæ nostræ rectores potestatem prædarum in mari ex hoste agendarum per codicillos plurimis dedissent, & eorum nonnulli res amicorum rapuissent, desertaque patria mari vagarentur, ac ne revocati quidem redirent, an rectores eo nomine tenerentur, aut quod malorum hominum usi essent opera, aut quod cautionem non exegissent. Dixi eos in nihil amplius teneri, quam ut noxios, si reperiri possent, punirent aut dederent: præterea in bona raptorum jus reddi curarent. Nam ipsos injustæ prædationis causam non fuisse, nec quicquam de ea participasse: prohibuisse etiam legibus ne amicis noceretur, cautionem ut exigerent nullo jure fuisse obligatos, cum possent, etiam sine codicillis, omnibus subditis hostem spoliandi potestatem facere, quod & factum olim esset: neque talem permissionem causam esse cur damnum datum esset sociis, cum possent privati etiam sine permissu tali naves armare & in mare progredi. Mali vero an futuri illi essent provideri non potuisse: neque vero vitari posse quo minus

XIX. *Pro justis habeantur quoad effectus*] Quæ bello quamvis injuste illato acquisita sunt, pro jure acquisitis procedant.

Talis belli metus] Ut quod belli quamvis injuste illati terrore ac formidine expressum est, tamen, si jus armorum habuerit, qui expressit, jure teneat, idque ab eo posse interdum repeti nequeat.

Quicum multa] Adversus quem quod vi, armis, terrore, dolo bono gerimur, jure fieri existimatur.

XX. 1. *Per codicillos*] Acte van Oetroy.

Cautionem non exegissent] Prædes ac fidejussores dare, de non lædendis sociis, jussissent.

In bona raptorum jus reddi] Quærentibus officio judicum permitterent ex bonis raptorum, quæ essent in patria, quatenus possent, resarcire sua damna.

Quod & factum] 3, 4, 1.

minus & malorum opera utamur, alioqui nullum colligi posse exercitum.

Const. Galliæ Tom. III. Tit. 1. constitutione ann. 1583. c. 44.

2. Neque vero si quid milites aut terrestres aut nautici contra imperium amicis nocuissent Reges teneri: quod * Galliæ & Angliæ testimoniis probatum. Ut vero sine culpa sua ex ministrorum facto quisquam teneatur, non esse juris gentium ex quo dijudicanda esset hæc controversia, sed juris civilis, nec generalis, sed adversus nautas & alios quosdam ex rationibus peculiaribus introductum. Atque in eam partem à supremi auditorii judicibus contra Pomeranos quosdam pronuntiatum est, idque ad exemplum rerum in causa non dispari, ante duo secula, judicatarum.

XXI. Illud quoque notandum est, ut mancipium aut animal quod damnum aut pauperiem fecit noxæ dedatur, itidem ex jure civili esse. Nam dominus, qui in culpa non est, natura ad nihil tenetur: ut nec is cujus navis sine ipsius culpa navi alterius damnum dedit; quamquam multorum populorum legibus, ut & nostra, damnum tale dividi solet ob culpæ probandæ difficultatem.

XXII. Sed damnum ut diximus etiam adversus honorem & famam datur, puta verberibus, contumeliis, maledictis, calumniis, irrisu, aliisque similibus modis. In quibus non minus quam in furto atque aliis criminibus vitiositas actus ab effectu discernenda est. Nam illi pœna respondet, huic damni reparatio, quæ fit culpæ confessione, * exhibitione honoris, testimonio innocentiæ, & per ea quæ his similia sint: quanquam & pecunia tale damnum rependi poterit si læsus velit, quia pecunia communis est rerum utilium mensura.

Less. lib. II. c. 11. dub. 19. 23. 27. Sete lib. IV. q. 6. art. 3.

GROTII NOTÆ.

Galliæ] Vide etiam tomo constitutionum III, tit. 11. constitutione anni CIↃ IↃ XLIII, cap. 44.

Exhibitione honoris, testimonio innocentiæ] Vide exemplum Viviani qui accusationis injustæ pœnitentia ductus est, apud Cassiodorum IV. 41.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Adversus nautas*] Exercitoria & institoria actione, 2, 11, 13.

Supremi auditorii judicibus] Dooqen Haedt.

XXI. *Ut mancipium aut animal*] Videndi tit. de noxalibus actionibus: & si quadrupes pauperiem fecerit.

Dividi solet] Ut dimidium ejus sustineat dominus navis lædentis, dimidium corruptæ.

XXII. *Vitiositas actus ab effectu*] Ipsa culpa sive injuria à damno, per culpam vel injuriam dato.

CA-

CAPUT XVIII.

De legationum jure.

I. *Obligationes quasdam ex jure gentium nasci, ut jus legationum.*
II. *Inter quos locum habeat.*
III. *An semper admittenda legatio.*
IV. *Adversus legatos periculosa molientes defensionem licitam, non exactionem pœnæ.*
V. *Legationis jure non teneri eum ad quem legatus missus non est.*
VI. *Hostem ad quem missus est legatus teneri:*
VII. *Nec opponi posse jus talionis:*
VIII. *Jus hoc & ad comites legatorum porrigi, si legati voluerint:*
IX. *Et ad bona mobilia.*
X. *Exempla obligationis, sine cogendi jure.*
XI. *Quanti sit hoc jus legationis.*

I. HActenus ea memoravimus, quæ ex jure naturæ debentur nobis, paucis duntaxat additis de gentium jure voluntario, quatenus ab eo aliquid erat juri naturæ superadditum. Restat veniamus ad obligationes quas ipsum per se jus illud gentium, quod voluntarium dicimus, induxit; quo in genere præcipuum est caput de jure legationum. Passim enim legimus sacra legationum, * sanctimoniam legatorum, jus gentium illis debitum,

GROTII NOTA.

Sanctimoniam legatorum] Pomponius L. si quis, D. de legationibus: *si quis legatum hostium pulsasset, contra jus gentium id esse missum existimatur, quia sancti habentur legati: & ideo si cum legati apud nos essent gentis alicujus, bellum cum eo indictum sit, liberos eos manere. Id enim juri gentium convenire esse. Itaque eum qui legatum pulsasset Quintus Manius dedi hostibus quorum erant legati solitus est respondere.* Lege Julia de vi publica tenetur, quod ad legatos, oratores, comitesve attinebit, si quis eorum quem pulsasse sive injuriam fecisse arguetur, Ulpiano respondente in L. lege Julia, D. ad legem Juliam de vi publica. Josephus Antiquæ historiæ libro XV. multum prædicat legatorum sanctimoniam, quibus ait commune cum Angelis Dei nuntiis nomen. Varro lib. III. de Lingua Latina: *Sancta sunt corpora legatorum.* Cicero Verrina III: *Legatorum jus divino humanoque vallatum præsidio, cujus tam sanctum & venerabile nomen esse debet, ut non modo inter factiosorum jura fidemque hostium tela incolume versetur.* Scriptor vitæ Epaminondæ: *Cum legationum jure se tellum arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse constat sit.* Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis n. 248: τὸ δίκαιον vocat τὸ τῆς πρεσβείας ἀσυλίας: *securitatem & legatorum sanctimonia.* Apud Papinium lib. II:

tutique regressus
Legato.

item:

& sanctum populis per sæcula nomen
Legatum.

Chry-

bitum, jus divinum humanumque: ſanctum inter gentes jus legationum, fœdera ſancta gentibus, fœdus humanum: ſancta corpora legatorum: Papinio,

Sanctum populis per ſæcula nomen.

Cicero de Haruſpicum reſponſis: *Sic enim ſentio, jus legatorum cum hominum præſidio munitum, tum etiam divino jure eſſe vallatum.* Itaque hoc violare non injuſtum tantum eſſe * ſed & impium omnium confeſſione, ait Philippus in epiſtola ad Athenienſes.

II. 1. Sed primum ſciendum eſt, qualecunque eſt hoc jus gentium de quo videbimus, ad eos legatos pertinere, quos mittunt qui ſummi imperii ſunt compotes inter ſe, nam qui extra hos legati ſunt provinciales, municipales, atque alii, non jure gentium, quod inter gentes eſt diverſas, ſed jure civili reguntur. Legatus apud Livium publicum ſe nuntium populi Romani vocat. Apud eundem Livium alibi Senatus Romanus jus legationis externo, non civi comparatum ait: & Cicero ut oſtendat non eſſe legatos mittendos ad Antonium: *Non enim*, inquit, *cum Annibale res eſt, hoſte reipublicæ, ſed cum cive.* Qui autem

Lib. 1.
Lib. VI.

Chryſoſtomus: ἐ ἀδί ἐ πανὸν τὰς ἐκείνας ἐδίζασθαι, ἀλλ᾽ ἐ περὶ ἁπάντων ἐδίζασθαι πάντας τὸν κοινὸν: *ne communem quidem ſui hominum reverebi ſunt, quod totas præſtat legatos ab omni malo.* Servius ad Æneidos: *ab omni injuria tellus jure gentium.* Ne omnia loca enotem, adde Livium lib. 1. de Laurentibus, Dionem Chryſoſtomum de lege & conſuetudine, Vellejum Paterculum initio lib. II. Menandrum Protectorem, Epiſtolam Felicis ad Zenonem in appendice Codicis Theodoſiani data à Sirmundo. Totilas apud Procopium Gothicorum III: πᾶσι μὲν, ὡς ἔοικε πολέμιος εἶναι νόμος βασιλεῦσι, τοῖς χρῆσθαι ἐ περιέπειν πέφυκε: *omnibus ut generatim ſonat, barbaris mos Legatos venerari.* Idem de barbaris dixit Scafnaburgenſis. Ainoinus regi Clodovæo hæc dicta tribuit: *Ad extremum pro divini ſimul humaniſque legibus, quæ injuriam immunes ſanciunt debere eſſe eos qui mediatores hoſtilium efficiuntur armorum. Inter arma namque ſola legatos pacis ſiguiſſima eſt. Exuit hoſtem qui legationi fungitur.* Vide & Radevicum in appendice. De Polonis vide Cromerum libro XX. de Turcis Leunclavium libro VIII & libro XVII. de Mauris, Marianam libro XII.

Sed & impium] Ἔγγυς ἀνοσίου ait Plutarchus in vita Æmilii, narrans Gentii factum. Joſephus libro XV hiſtoriæ antiquit: πᾶσι τὸ ἔθνος ἐ πεπαίδευται πανταχοῦ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην. πολὺ δὲ μᾶλλον αὐτὸν ἀνίεσθαι ἢ πρέπειν ὑπολάβοιεν τὸν ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἀναιρεῖσθαι: *Hoc omnes & toſtes hoſtibus valet reverentiæ; quid ergo fieri magis impium poteſt, quam legatos occidere pro æquitate legationis?*

GRONOVII NOTÆ.

II. 1. *Provinciales*] A directibus, ſatrapiis, nomis, ut in Ægypto dicebantur.

Municipales] Ab oppidis.

Jure civili reguntur] Pro privatis habentur.

Jus legationis externo] Securitatem inter inimicitias publicas præſtat legato alienigenæ nec noſtræ ditionis: non ejus populi qui noſtro imperio eſt obnoxius.

Qui

autem externi habendi sint ita clare expoſuit Virgilius, ut nemo Juriſconſultorum poſſit clarius:

Omnem equidem ſceptris terram quæ libera noſtris
Diſſidet, externam reor.

2. * Qui ergo impari junguntur fœdere, cum ſui juris eſſe non deſinant, jus habebunt legationis: imo & hi qui ex parte ſubditi ſunt, ex parte non ſunt, pro ea parte qua non ſunt ſubditi. At Reges qui bello ſolenni victi regnoque exuti ſunt, cum aliis regni bonis & jus legandi perdiderunt. Ideo Perſei à ſe victi caduceatores retinuit P. Æmilius.

3. In bellis vero civilibus neceſſitas interdum locum huic juri facit extra regulam, * puta cum ita diviſus eſt populus in partes quaſi æquales, ut dubium ſit ab utra parte ſtet jus imperii; aut cum jure admodum controverſo de regni ſucceſſione duo decertant. Nam hoc eventu gens una pro tempore quaſi duæ gentes habetur. Ita * Flavianos accuſat Tacitus, quod ſacrum etiam inter exteras gentes legatorum jus in Vitellianis civili rabie temeraſſent. Piratæ & latrones, qui civitatem non faciunt, jure gentium niti non poſſunt. Tiberius cum ad eum Tacfarinas legatos miſiſſet indoluit, quod deſertor & prædo hoſtium more ageret, quæ verba ſunt Taciti. Sed interdum tales qui ſunt jus legationis nanciſcuntur fide data, ut olim fugitivi in ſaltu Pyrenæo.

Hiſt. III.

An. III. Caſ. l. III. de bello civili.

III. 1. Duo autem ſunt de legatis quæ ad jus gentium referri

GROTII NOTÆ.

Qui ergo impari junguntur fœdere] Cromerus xxx.

Puta cum ita diviſus eſt populus] Vide de legatis civitatis Toleti ad regem, Johannem Marianam libro XXII, 8. de Flandris, Crantziam Saxonicis XII, 12.

Flavianos accuſat Tacitus] Et Magnentium Zoſimus libro II: Μαγνέντιος ὁ καὶ ἰσχὺν ἔχων ἐν τοῖς πράγμασι, καὶ φίλους ἐπιφανεῖς κεκτημένος, ὡς κρατήσειν ἔοικε τῶν ὅλων πολεμούντων ἀρξάμενος: *Magnentius apud animum ſuum volvebat, deberetne Philippum ſtatim dimittere, an apud ſe retinere talcato jure legationum.* Is Philippus à Conſtantio venerat.

GRONOVII NOTÆ.

Diſſidet] Separata eſt à noſtro regno vel territorio.

2. *Qui ex parte*] Ut qui de alieno regno feuda poſſident.

Regnoque exſuti] Videtur hoc nimis cruduin, neque admittendum, niſi tantum temporis intervallum interceſſerit, ut illi regnum pro derelicto habere poſſint credi.

Perſei à ſe victi caduceatores] Liv. 44, 45 & 46. *Sed retinuiſſe patet caduceatores Perſei, non quod regno exſutum jus habere mittendi non putaret, ſed quod ingenti fiducia exſulandi hominem regno, pacem ei dare nolleſt, & quod ſine accepta mittendi venia occurrerant.* Livius 32, 11. Idem lib. 6, 37, 41. *Ideo nihil illo mali, ſed par eos reſponſum Perſes non dedit.*

3. *Flavianos accuſat*] Ut & L. Opimium Velleius, quod Fulvii Flacci filium, quem pater legatum de conditionibus miſerat, interfecerit. lib. 2, 7.

Hoſtium more ageret] Uſurparet jus, quod ſolis conceſſum eſt, qui pares poteſtate atque imperio bello contendunt.

ri passim videmus, prius * ut admittantur, deinde ne violentur. De priore locus est Livii, ubi Hanno Senator Carthaginiensis in Annibalem sic invehitur: *Legatos ab sociis & pro sociis venientes bonus Imperator noster in castra non admisit: jus gentium sustulit.* Quod tamen non ita crude intelligendum est: * non enim omnes admitti præcipit gentium jus: sed vetat sine causa rejici. Causa esse potest ex eo qui mittit, ex eo qui mittitur, ex eo ob quod mittitur.

Lib. XL.

Thuc. l. II. Zonaras. 2. Melesippus Lacedæmoniorum legatus, auctore Pericle, dimissus est extra fines agri Attici, quod ab hoste armato veniret. Sic * Senatus Romanus negavit se Carthaginiensium legationem admittere posse, quorum exercitus esset in Italia. Persei adversus Romanos bellum molientis legatos non admiserunt Achæi. Sic Totilæ legationem rejecit Justinianus & Gothi, qui Urbini erant, Belisarii oratores. Cynethensium quoque, ut gentis scelerate, legatos undique pulsos narrat Polybius. Secundi exemplum est in Theodoro, qui ἄπρος- vocabatur, quem à Ptolemæo ad se missum audire Lysimachus noluit: idemque aliis evenit peculiaris odii causa. Tertium quod diximus locum habet * ubi causa mittendi aut suspecta est, ut Rhabsacis Assyrii legatio ad populum concitandum merito suspecta erat Ezechiæ, aut non ex dignitate aut temporibus conveniens. Sic Ætolis denuntiarunt Romani, ne quam legationem mitterent, nisi permissu Imperatoris: Perseo ne Romam mitteret, sed ad Dicinium: & Jugurthæ legatis edictum * intra decem dies Italiæ excederent, ni regnum & Regem deditum venissent. Optimo autem jure rejici possunt quæ nunc in usu sunt legationes assiduæ, quibus quam non sit opus docet mos antiquus, cui illæ ignoratæ.

Liv. l. XXII. Prosp. l. II. & III. Libro IV.

II Regum XVIII.

Livius lib. XXVII. Lib. XXXII. Sall. Jug.

IV. 1. * De non violandis legatis difficilior est quæstio, & varie

GROTII NOTÆ.

Ut admittantur] Donatus ad prologum Hecyræ: *Oratorem audire opertere jus gentium est.*

Non omnes admitti præcipit Gentium jus] Vide Cambdenum in anno cIↃ IↃ XXXI, quæstionum ibi propositarum quarta.

Senatus Romanus negavit se Carthaginiensium legationem admittere posse, quorum exercitus esset in Italia] De hoc Romanorum more vide Servium ad VII Æneidos.

Ubi causa mittendi aut suspecta est] Sic Andreas Burgus Cæsaris Legatus in Hispaniam non admissus, Mariana libro XXIX. Simile apud Cromerum libro XX.

Intra decem dies Italia excederent] Carolus Quintus Imperator Legatos Galliæ, Venetorum, & Florentinorum ad bellum sibi indicendum missos deduci jussit in locum, qui à comitatu suo abesset triginta stadiis. Guicciardinus libro XVIII. Belajus libro III.

De non violandis legatis] Menander Protector de Justino II Imperatore: ὁ ἧ πρὸς τ πατρὸς ἐς περσὰς πρεσβευτὴς ἥκων, ἄτιμος ἐν βαρβάροις: *Ille Avarorum legatus contra jus legationum in vinculis habuit.* Vide Ern. Cothmannum responso XXXII, num. 29, & sequentibus, volumine V.

IV. 1. *Pri-*

varie à claris hujus ſeculi ingeniis tractata. Videndum autem habemus de legatorum perſonis, deinde de comitibus eorum ac bonis. De perſonis alii ita ſentiunt, jure gentium vim duntaxat injuſtam à legatorum corporibus arceri. cenſent enim privilegia ex jure communi interpretanda. Alii non omnibus de cauſis putant legato vim inferri poſſe, ſed ita demum ſi jus gentium ab eo læſum ſit, quod ſatis late patet: nam in jure gentium jus naturæ includitur, ita ut ex omnibus delictis puniri jam legatus poſſit, niſi quæ ex mero jure civili oriuntur. Reſtringunt hoc alii ad ea quæ contra ſtatum reipublicæ aut dignitatem ejus ad quem legatus mittitur fiunt: quod ipſum ſunt qui periculoſum putant, & querelas exponendas ei qui miſit, ejusque arbitrio permittendum legatum. Sunt & qui putant conſulendos Reges aut gentes quarum nihil intereſt: quod prudentiæ eſſe poteſt, juris non poteſt.

2. Rationes quas pro ſe quiſque afferunt nihil definite concludunt: quia jus hoc non ut jus naturale ex certis rationibus certo oritur, ſed ex voluntate gentium modum accipit. Potuerunt autem gentes aut omnino cavere legatis aut cum certis exceptionibus. nam & hinc utilitas ſtat pœnæ in gravia delinquentes, & inde utilitas legationum, quarum mittendarum facilitas ſecuritate quanta poteſt eſſe maxima optime promovetur. Spectandum ergo quouſque gentes conſenſerint: quod ex ſolis exemplis evinci non poteſt. Exſtant enim ſatis multa in partem utramque. Recurrendum igitur tum ad ſapientum judicia, tum ad conjecturas.

3. Judicia duo habeo maxime illuſtria: Livii alterum, alterum Salluſtii. Livii hoc eſt de legatis Tarquinii qui proditionem concitaverant Romæ: *Quanquam viſi ſunt commiſiſſe ut hoſtium loco eſſent, jus tamen gentium valuit.* Videmus hic etiam ad eos qui hoſtilia patrant jus gentium extendi. Salluſtii dictum ad comites legationis, de quibus mox dicemus, non ad legatos ipſos pertinet: ſed recte à majori, id eſt minus credibili, ad minus, id eſt magis credibile procedet argumentatio. Is ita

GRONOVII NOTÆ.

IV. 1. *Privilegia ex jure communi*] Eatenus admittenda, quatenus recepto juri non derogant.

Ex mero jure civili] Edicto aliquo aut conſtitutione reipublicæ ad ſolius illius ſtatum pertinente.

Reges aut gentes] In delictis legatorum ſumendos eſſe arbitros & ſequeſtros, qui extra cauſam ſint.

Prudentiæ, non juris] Quod ſi quis fecerit, prudenter egiſſe judicabitur, nemini tamen id facere, ſi recte facere velit, neceſſum eſt.

2. *Ex certis rationibus*] Non ex morali turpitudine vel neceſſitate.

3. *Jus tamen gentium valuit*] Maluerunt tamen eos parcere ob commune jus legatorum, quam afficere ſupplicio, quod eo jure indignos ipſi ſe reddidiſſent.

Jus gentium extendi ad eos] Hos quoque jure gentium inviolabiles eſſe.

Ea

Bello Jug. ita ait : *Fit reus magis ex æquo bonoque, quam ex jure gentium Bemilcar comes ejus, qui Romam fide publica venerat.* Bonum & æquum, id est merum naturæ jus patitur pœnas exigi, ubi reperitur qui deliquit : at jus gentium legatos & qui his similes fide publica veniunt excipit. Quare ut rei fiant legati contra jus est gentium, quo vetari multa solent quæ jus naturæ permittit.

4. Conjectura quoque hinc stat. Verius enim est privilegia ita intelligenda, ut aliquid tribuant ultra jus commune. Quod si legati ab injusta tantum vi tuti essent, nihil in eo magni esset, nihil præcipui. Adde quod securitas legatorum utilitati, quæ ex pœna est, præponderat. Nam pœna haberi potest per eum qui legatum misit volentem : & si nolit, ab ipso exigi bello, tanquam criminis approbatore. Objiciunt aliqui satius unum plecti, quam bello multos involvi ; atqui si is qui legatum misit factum ejus probet, legati pœna bello nos non eximet. Parte vero altera valde in lubrico locatur salus legatorum, si actuum suorum rationem alii reddere debeant, quam à quo mittantur. Nam cum plerumque diversa, sæpe & adversa sint consilia eorum qui mittunt legatos, & qui accipiunt, vix est ut non semper aliquid in legatum dici possit, quod criminis accipiat speciem. Et quanquam quædam sunt ita manifesta, ut dubitationem non habeant, sufficit tamen ad æquitatem & utilitatem legis universalis periculum universale.

5. Quare omnino ita censeo, placuisse gentibus ut communis mos, qui quemvis in alieno territorio existentem ejus loci territorio subjicit, exceptionem pateretur in legatis, ut qui sicut fictione quadam habentur pro personis mittentium (*Senatus faciem secum attulerat, auctoritatem reipublicæ*, ait de legato quodam M. Tullius) ita etiam fictione simili constituerentur quasi extra territorium, unde & civili jure populi apud quem

Phil. VIII.

Ex æquo bonoque, quam] Bono magis exemplo, quam concesso jure. Tacit. 1 annal. 38.

4. *Aliquid extra jus*] Amplius quam omnibus concessum est tralaticio jure.

Securitas legatorum] Omnium sive recte agentium, sive peccantium, res est magis ad exemplum pertinens quam pœna peccantium.

Alii reddere] Tacit. 1 annal. 6. *eam esse conditionem imperandi, ut non aliter ratio constet, quam si uni reddatur.*

Ad æquitatem &] Æquum & utile est, ut hæc singularia non attendantur, quia si non omnibus liberaverimus legatum, ex illis singularibus per interpretationem poterit teneri de omnibus.

5. *Territorio subjicit*] 2, 5. 1 & 12.

Pro personis mittentium] Repræsentant dominorum dignitates, & prout illi ampliores sunt, majoribus honoribus adficiuntur.

Constituerentur quasi extra territorium] Haberentur & considerarentur, quasi non habitarent nobiscum, neque in finibus territorii nostri essent. Plinius 5, 25. *Palmyra urbs nobilis situ, velut terris exempta à rerum natura, privata sorte inter duo imperia summa, Romanorum Parthorumque, & prima in discordia semper utrimque cura.*

Aut

quem vivunt non tenentur. Quare si tale sit delictum quod contemni posse videatur, aut dissimulandum erit, * aut è finibus jubendus excedere legatus, quod Polybius ei factum narrat qui Romæ obsidibus fugiendi causam præbuerat. Unde obiter datur intelligi, quod alio tempore legatus Tarentinorum, qui idem deliquerat, virgis cæsus est, id eo evenisse * quod Tarentini victi sub Romanis esse cœpissent. Si crimen sit atrocius, & ad publicum malum spectans, * mittendus erit legatus ad eum qui misit, cum postulato ut eum puniat aut dedat, quomodo Gallos postulasse legimus ut sibi dederentur Fabii.

6. Sed, quod supra diximus aliquoties, humana jura omnia ita esse comparata ut non obligent in summa necessitate, id de hoc quoque præcepto sanctimoniæ legatorum obtinebit. Verum is apex necessitatis non est in sumptione pœnæ, quam & aliis in casibus tolli jure gentium infra apparebit, cum de solennis belli effectibus agemus: multo minus in loco, tempore, ac modo sumendæ pœnæ, sed in præcautione gravis mali, præsertim publici. Quare ut obviam eatur imminenti periculo, si alia nulla est ratio idonea, & retineri & interrogari legati poterunt. Ita Consules Romani Tarquinii * legatos deprehenderunt, * literarum in primis habita cura, ut Livius loquitur, ne intercíderent.

GROTII NOTÆ.

Aut è finibus jubendus excedere Legatus] Fecit id Stephanus Poloniæ Rex Moscis; Thuanus libro LXXIII, in anno CIↃ IↃ LXXXI. Elisabetha Scoto, & Hispano. Utrumque habes apud Camdenum in anno CIↃ IↃ LXXI, & CIↃ IↃ LXXXIV.

Quod Tarentini victi sub Romanis esse cœpissent] Sic Carolus V. Legato Ducis Mediolanensis, ut subditi sui imperavit ne à comitatu suo abscederet. Guicciardinus indicato jam loco.

Mittendus erit legatus ad eum qui misit] Dion in excerptis Legationum: Ἐπ' ἐκείνοις τοῖς πρεσβεύσασι πρέσβεις τε εἰς τοὺς ἐκείνου ἐπέμφθησαν, οὓς ἐκεῖνοι τε ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐκείνοις τοὺς πρεσβεύσαντας οὐκ ἐδέξαντο, ἐν ὑποζυγίου δ' οὐδὲν ἀλλοῖον ἐποίησαν, ἀλλ' ἀφείσαντο: Cum juvenes quidem legati à Carthagine Romam venissent, ibique contumeliose quædam fecissent, missi sunt Carthaginem, tradiqueque Carthaginensibus, ab his vero nihil illi secus est, sed dimissi sunt inviolati.

7. Quod

Legatos deprehenderunt] Telopidas in vincula conjectus ab Alexandro Pheræo, quod legatus eum esset Thessalos ad libertatem concitaret; Plutarchus, & Latinus scriptor vitæ Pelopidæ.

Literarum in primis habita cura] Vide Sertimum in Henrico IV.

GRONOVII NOTÆ.

Qui idem deliquerat] Obsidibus fugæ occasionem dederat, Livius 25, 7.

6. *Ita comparata humana jura*] Quæ vel gentes vel civitates sibi statuerunt, ut ab iis sit regressus ad jus primæ communitatis.

Apex necessitatis] Inexcusabilis & inevitabilis necessitas.

In sumtione pœnæ] Sed in seconservando. 2, 2, 6.

Interrogari] Examinari *more veterum*, Sallust. Catil. 31, & *testium*, Suet. Octav. 56.

Literarum] Quas à Juniis, Vitelliis, Aquiliis nobilibus adolescentibus conspiratis ad Tarquinium acceperant. Liv. 2, 4.

7. Quod ſi vim armatam intentet legatus, ſane occidi poterit, non per modum pœnæ, ſed per modum naturalis defenſionis. Sic Fabios, quos violatores juris humani Livius vocat, Galli occidere potuerunt. Itaque apud Euripidem Heraclidis Demophon fecialem ab Euryſtheo miſſum & vi ſupplices abripere conantem vi prohibuit, & cum ille diceret,

Tun' fecialem cædere hoc miſſum audens?

reſpondet, *Ni fecialis dexteram à vi temperet.*

Huic feciali nomen fuiſſe * Copreo, * & quia vi ageret à populo Athenienſi interfectum narrat Philoſtratus vita Herodis. Diſtinctione non diſſimili ſolvit Cicero quæſitum illud, an patrem patriæ proditorem filius accuſare debeat. Vult enim debere ad avertendum periculum imminens, non autem vitato jam periculo in facti pœnam.

Off. III.

V. 1. Ea vero quam dixi lex, de vi legatis non inferenda, intelligenda eſt eum obligare ad quem miſſa eſt legatio, atque ita demum ſi admiſit quaſi ſcilicet ab eo tempore tacita pactio interceſſerit. Cæterum denuntiari & poteſt & ſolet, ne mittantur legati, alioqui pro hoſtibus fore: ut Ætolis à Romanis eſt denuntiatum, & olim à Romanis Vejentibus edictum ni faceſſerent urbe, daturos quod Lars Tolumnius dediſſet: & Romanis

Livius lib. XXVII. Idem l. IV. Libro X.

GROTII NOTÆ.

A Copreo] Vide Iliados O.

Et quia vi egerat] Sic interpretandum, quod Theodahatus Gothus Juſtiniani legatis dicit apud Procopium Gothicorum I: σημεῖον μὲν τὸ χρῆσθαι τὴν περιουσίαν καὶ ἄλλως ἔστιν ἁπᾶσι κακοῖς ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους. ὧτε ἤ τι χέρσει εἰς τὸν περιόντας ἐκ τοῦ περιόντος αὐτοῖς διαπράξασθαι, ἰσότιμα σφίσιν ὑποπτεύειν φασὶ δίκαιον τὸ τῆς περιουσίας ἀξίωμα. κἀτίνων γὰρ ἄνδρες περιόντων ἐκδικεῖν νομίζουσιν ἀνθρώποι, ὅταν ἢ εἰς βλαβὴν ὑβρίσωσι φαίνεσθαι, ἢ γυναικὸς ἄλλου ξυνουσιάσωσιν εἰς δίκαιον ἄκρον: *Sanctum apud homines legatorum nomen, plenumque honoris. Sed hoc jus legato ſibi interdum ſervant, quamdiu ſua modeſtia legationis dignitatem tuentur. Ita enim exiſtimant homines, ſua eſſe vel interficere legatum, ſi is in principem ad quem mittitur ſit injuriatus, aut alienum matrimonium violet.* Legati vero, cum oſtendiſſent longiſſime ſe abeſſe ab adulterii ſuſpicione, quorum ne exitus quidem ſine cuſtode eſſent, addunt paudenter: τὰς λόγους ἢ ἴσως ἂν ἐκ τοῦ πιστεύσαι δικαίως εἶπε ἂν αὐτὸς τοῖς ἐντεῦθεν αἰτίαν, ἔργα ἐν ἀγαθοῖ πίστεσιν ὄντες, εἰκότως δὲ λάβετε. ἀλλ' ἡ μὴ κατάδικος φίλων δικαίως τὸ ἔγκλημα πᾶν. τοῦ ἢ περιέλθητε τὸ τῶν ὑπαρχόντων ἀπιστίας σῶζειν μόνον: *Si legatus ea dixerit quæ audivit à principe qui ipſum miſit, ea ſi non ſint commoda, præſtare non ipſe debet culpam, ſed quorum miſit; ipſi quippe nihil aliud conceſſum eſt quam miniſterio mandata fungi.* Vide & Camdenum indicato jam loco anni CIↃ IↃ CXXI.

GRONOVII NOTÆ.

7. *Violatores juris*] Quia ad quos miſſi fuerant de pace legati, adverſus eos ſine auctoritate publica ſumptis armis pugnaverant. Liv. 5, 36.

Cicero Offic. III.] 23.

V. 1. *Tacita pactio*] De ſecuritate illius, qui miſſus eſt.

A Romanis Vejentibus] Immo à Vejenti ſenatu legatis Romanis. Liv. 4, 58.

Quod Lars Tolumnius] Qui legatos Romanos ad ſe miſſos interfecerat.

Sigo-

nis à Samnitibus, si quod adiissent in Samnio concilium haud inviolatos abituros. Non pertinet ergo hæc lex ad eos per quorum fines, non accepta venia, transeunt legati. nam * siquidem ad hostes eorum eunt, aut ab hostibus veniunt, aut alioqui hostilia moliuntur, interfici etiam poterunt, quod Athenienses fecerunt legatis inter Persas & Spartanos, Illyrii legatis inter Essios & Romanos: multoque magis vinciri, quod constituit Xenophon in quosdam, Alexander in eos qui Thebis & Lacedæmone ad Darium missi erant, Romani in legatos * Philippi ad Annibalem, & Latini in legatos Volscorum.

Thuc. l. 11. App. de bello Ill. Lib. VI. de exp. Cyri. Ar. lib. 11. Livius libro XXIII. Lib. XXIX.

2. Tale si nihil sit, & male tractentur legati, * non illud jus gentium de quo agimus, sed amicitia & dignitas aut ejus qui misit, aut ejus ad quem eunt violata censebitur, Justinus de Philippo posteriore Macedonum rege: *Legatum deinde ad Annibalem jungendæ societatis gratia cum epistolis mittit: qui comprehensus & ad Senatum* (Romanum) *perductus incolumis dimissus est, non in honorem Regis, sed ne, dubius adhuc, indubitatus hostis reddetur.*

VI. Cæterum admissa legatio * etiam apud hostes, tanto magis apud inimicos, præsidium habet juris gentium. Caduceatoribus in bello pacem esse dixit Diodorus Siculus. Lacedæmonii, qui Persarum feciales interfecerant, eo dicuntur συγχέαι

Her. Pol.

GROTII NOTÆ.

Siquidem ad hostes eorum eunt, aut ab hostibus veniunt] Siculi Atheniensium socii legatos Syracusanorum missos ad civitates alias cepere; Thucydides lib. VII. Sic & Argivi cepere legatos Athenis à factione paucorum missos & Argos perduxere; idem Thucydides libro VII. Legatos Ætolorum ad Romanos intercepere & pretium eis extorsere Epirotæ. Horum unus literis Romanorum liberatus; Polybius in excerptis legationum num. 27. De Gallorum ad Turcam legatis quos in Pado Hispani cepere & occiderunt vide judicia Parutæ libro XI, Bezari libro XXI: de Flandriæ civitatum legatis ad Gallum captis à Maximiliano Crantzium Saxonicorum XII, 31. Laudatur Belisarii clementia, quod Gelimeris legatis in Hispaniam missis & ab Hispania reversis Carthaginem, quæ jam facta erat Romanorum, pepercerit; Procopius Vandalicorum I.

Philippi ad Annibalem] Vide Appianum in excerptis Legationum num. 19.

2. *Non illud jus gentium de quo agimus*] Aliud sit si quis extra fines suos insidias ponat legatis alienis: eo enim jus gentium violaretur. Et hoc continetur in Thessalorum oratione contra Philippum, apud Livium.

Etiam apud hostes] Vide loca modo producta ad §. 1. Donatus ad illud Eunuchi: *convenire & colloqui. Sic pronunciandum est, ut quasi dicat, liceat per te, miles, quod etiam inter hostes & in bello licet.*

GRONOVII NOTÆ.

Si quod concilium] Publicum aliquem conventum.

Essios] Issæos ab insula Issa Illyrico objacente.

Vinciri] Custodiæ dari. Justin. 2, 15.

VI. *Apud hostes*] Inter quos bellum declaratum est.

Apud inimicos] Inter quos sine bello simultas est.

L. ult. D. de legatis. Ann. 1. τὰ πάντων ἀνθρώπων νόμιμα, *confudisse omnium hominum jura. Si quis legatum hostium pulsasset, contra jus gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati*, inquit Pomponius. Et Tacitus hoc jus de quo agimus vocat, *hostium jus & sacra legationis & fas gentium*. Cicero prima Verrina: *Nonne legati inter hostes incolumes esse debent?* Seneca de ira: *Violavit legationes rupto gentium jure*. Livio cædes ruptura jus gentium, scelus, causa nefanda, cædes impia dicitur, in historia legatorum quos Fidenates occiderant. Et alibi: *Legatis in periculum adductis: ne belli quidem jura relicta erant*. Curtius: *Caduceatores qui ad pacem eos compellerent misit, quos Tyrii contra jus gentium occisos præcipitaverunt in altum*. Merito sane: nam & in bello plurima incidunt negotia, quæ nisi per legatos transigi non possunt, & ipsa pax vix est ut aliter coeat.

Lib. III. cap. II. Lib. IV. Lib. XXIV. Lib. IV.

VII. Solet & illud quæri, an jure talionis interfici, aut male tractari legatus possit ab eo veniens qui tale quid patraverit. Et sunt quidem ultionis talis exempla in historiis satis multa; sed nimirum historiæ non tantum quæ juste, sed & quæ inique, iracunde, impotenter facta sunt memorant. Jus gentium non tantum mittentis cavet dignitati, sed & ejus qui mittitur securitati; quare cum hoc quoque tacite contrahitur. Huic ergo fit injuria, etiam si ei qui misit nulla fiat. Non igitur magnanime tantum, sed & ex jure gentium Scipio, qui postquam legati Romanorum à Carthaginiensibus male essent habiti, ductis ad se Carthaginiensium legatis, & quid fieri deberet interrogatus respondit, * nihil tale quale factum esset à Carthaginiensibus. Addit Livius dixisse eum, nihil se facturum institutis populi Romani indignum. Valerius Maximus Consulibus Romanis in facto simili, sed antiquiore hanc tribuit vocem: *Isto te metu, Hanno, fides civitatis nostræ liberat*. Nam tunc quoque Cornelio Asinæ, contra jus legationis, injectæ à Pœnis catenæ fuerant.

App. de Bello Pun. Lib. XXX. Lib. VI. c. 6.

VIII. 1. Co-

GROTII NOTÆ.

Nihil tale quale factum esset à Carthaginiensibus] Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis: Σκιπίων ἐκ ἐπιδεῖν ἀρμόττειν ὃ τοῖς καρχηδονίοις ἐδεκάλουσιν: *dixit Scipio, non esse id faciendum quod ipsi in Carthaginiensibus accusarent*, & Romani ipsi legatos, jam comperto Carthaginiensium facto, dimiserunt; Vide Appianum. Constantius Titianum à Magnentio ad se missum remisit, quanquam Philippum à Constantio missum ad se retinebat Magnentius; Zosimus libro II. Vide & historias apud Cromerum libris XIX & XXI; & Patutam de Legatis Venetis in itinere in Galliam retentis lib. VII.

GRONOVII NOTÆ.

VII. *Cum hoc quoque tacite*] Quoties admittitur legatus, perinde est ac si fides ipsi quoque detur, fore ut salvus sit atque incolumis.

Etiamsi ei qui misit] Violando nempe legatum ejus, qui nostrum ante violavit.

Sancta

VIII. 1. Comites quoque & vasa legatorum sui generis sanctimoniam habent unde in antiquo fecialium carmine erat: *Rex, faciſne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium? vasa comitesque meos?* Et lege Julia de vi publica teneri pronuntiantur non modo qui legatos, sed & qui comites eorum injuria affecerunt. Sed hæc * sancta sunt acceſſorie, & proinde quatenus legato videtur. Itaque si quid comites gravius deliquerint, postulari à legato poterit ut eos dedat. * Vi enim abstrahendi non sunt: quod cum factum esset ab Achæis in Lacedæmonios quosdam, qui cum legatis Romanis erant, vociferati sunt Romani jus gentium lædi; quo referri etiam potest Sallustii judicium de Bomilcare, quo supra usi sumus. Quod si dedere eos nolit legatus, eadem scilicet facienda erunt quæ modo de legato diximus. *L. Lege Julia D. ad l. Jul. de vi publ.* *Paul. libro v. 21.*

2. Ipse autem legatus an jurisdictionem habeat in familiam suam, & * an jus asyli in domo sua pro quibusvis eo confugientibus, ex concessione pendet ejus apud quem agit. Istud enim juris gentium non est.

IX. Bona quoque legati mobilia, & quæ proinde habentur, personæ accessio, pignoris causa, aut ad solutionem debiti capi non posse, nec per judiciorum ordinem, nec, quod quidam volunt, manu regia, verius est; nam omnis coactio abesse à legato debet, tam quæ res ei necessarias quam quæ personam tangit, quo plena ei sit securitas. Si quid ergo debiti contraxit, &, ut fit, res soli eo loco nullas possideat, ipse compellandus erit amice, & si detrectet, is qui misit, ita ut ad postremum usurpentur ea quæ adversus debitores extra territorium positos usurpari solent.

X. 1. Nec

GROTII NOTÆ.

Sancta sunt accessorie, & proinde quatenus legato videtur] Vide Fraxini Canzi epistolas paginis 75 & 279.

Vi enim abstrahendi non sunt] Sertanus Henrico IV.

An jus asyli in domo] Distingui ferme hac in re solent crimina. Vide Patutam libro X, ubi rex Galliæ hanc ob causam iratus pacatur; Vide eundem libro XI.

GRONOVII NOTÆ.

VIII. 1. *Vasa legatorum*] Supellex, sarcinæ.

Sui generis sanctimoniam] Non tantam, quantam legati, aliquam tamen.

Fecialium carmine] Verbis solemnibus.

Vasa & comites meos] Faciſne sarcinas & comites meos, sarcinas & comites nuntii publici, & propterea eodem jure immunitatis & securitatis gaudentes, quo me, ut arripi detinerique nullo prætextu queant.

Quatenus legato videtur] Quatenus ea sancta & jus suum participantia velit, adeo ut vasa possit obligare aut alienare, comites ad pœnam tradere.

Qua modo de legato] Ut querela deferatur ad mittentem.

IX. *Per judiciorum ordinem*] Ordinarios judices.

Manu regia] Vi superioris dominii.

Res soli] Immobiles, prædia, fundos, domos, villas.

Ea quæ adversus] Dentur repræsalia.

X. 1. Nec metuendum eſt quod quidam putant, ne ſi id juris ſit nemo inveniatur qui cum legato contrahere velit. Nam & regibus qui cogi nequeunt non deſunt creditores, & apud quoſdam populos moris fuiſſe docet Nicolaus Damaſcenus, ut de contractibus qui in creditum iiſſent jus nullum redderetur, non magis ſcilicet quam adverſus ingratos: ita ut cogerentur homines, aut pariter implere contractum, aut contenti eſſe nuda fide debitoris. Et optat hunc rerum ſtatum * Seneca: *Utinam quidem perſuadere poſſemus, ut pecunias creditas tantum à volentibus acciperent: utinam nulla ſtipulatio emtorem venditori obligaret: nec pacta conventaque impreſſi ſignis cuſtodirentur. Fides potius illa ſervaret, & æquum colens animus.* Perſis quoque Appianus ait diſplicuiſſe: * τὸ κιχρᾶν ὡς ἀπαιτηλὸν τῷ κτᾶσθαι φιλοχρήμασιν, *pecuniam creditam ſumere, ut quæ res fraudibus & mendaciis eſſet obnoxia.*

Dion. l.

2. De Indis idem narrat Ælianus: cui conſentit Strabo his verbis: Διελὼν ἡ μὲν εἶναι πολιν φησὶν ἀνωμαλίας. ὅτι ἐπ' αὐτῇ μὲν τὸ μὴ πιθέσθαι πεῖσαι, τὸ δ' ὁ τοῖς συμβολαίοις ἐπ' αὐτῷ ἐκάστῳ ὡς τι ἀνίκητος δεῖ εἶναι τις ὑπόθεσις τῷ πίστει. ἀπὸ γὰρ ἀδυνάτου ἄν τις δύναιτο καὶ μὴ δικαίου βοηθεῖν τῷ πάλαι: *Judicia non eſſe niſi de cæde & injuria: quia homo præſtare non poſſit ne in ea incidat: At contractus in cujuſque eſſe poteſtate: ideo ferendum ſi quis fidem violet: & ante videndum cui quiſque credat, non autem ſtribus implendam civitatem.* A Charonda quoque conſtitutum fuit, ne quis actionem haberet qui de pretio habuiſſet fidem: quod & * Platoni placuit. Notatum & Ariſtoteli: πρὸς ἐνίους γὰρ οὐκ ἔστι δίκαια, ἀλλ' ἔστιν οἷς δεῖ πιστεῦσαι καὶ πίστιν σωματῶσαι: *apud quoſdam de his rebus judicia non ſunt; exiſtimant enim homines contentos eſſe debere fide quam ſunt ſecuti*: Et alibi: ἐνιαχοῦ τ' εἶναι νόμοι, τὸ ἐπιτίμιον συμβολαίων δίκης μὴ εἶναι, ὡς δεῖν ᾧ ἐπίστευσε δίχα κριθῆναι πρὸς τοῦτον περὶ ὧν ἐπίστευσε: *Eſt ubi leges de credito jus reddi vetant, quaſi privatim tantum cum eo agendum ſit, cum quo quis contraxit, & cujus fidem ſecutus eſt.* Quæ contra hanc ſententiam adferuntur ex jure Romano, non ad noſtros legatos ſed ad provinciales aut municipales pertinent.

Strab. de ſer.

Mor. Nic. VIII. 15.

Mor. IX, 1.

XI. Bellorum quæ ob male habitos legatos ſuſcepta ſunt plenæ

GROTII NOTÆ.

Seneca] De Beneficiis III, 15.

Τὸ κιχρᾶν ἔσω] Τὸ ἐφείλειν χρεῖν & pro eodem dixit Herodotus Clio.

Platoni] VIII De legibus.

GRONOVII NOTÆ.

X. 1. *Qui in creditum iſſent*] Quibus mutuum factum eſſet, nulla daretur actio creditori l. 2. D. de reb. cred. & *Res in creditum abire* l. 5. de tributor. act. l. 3. ad SC. Macedon.

2. *Ferendum ſi quis*] Non puniendum lege, cum ſatis ſit punitus amiſſo pudore.

De pretio habuiſſet fidem] De pecunia accipienda pro re vendita credidiſſet emptoris promiſſioni.

Præſa-

plenæ sunt * profanæ historiæ. Exstat & * in sacris libris memoria belli quod eo nomine David gessit adversus Ammonitas. Nec aliam causam justiorem existimat Cicero adversus Mithridatem. 11 Sam. x.

GROTII NOTÆ.

Profanæ historiæ] Romani ob id bellum suscepere in Senonas. Appianus excerpto Legationum 4 & 10. In Illyrios & Ligures, Polybius excerpto Legationum 125 & 134. In Issios, Dion. exc. Legationum 11. In Corinthios, Livius libro 11. In Tarentinos, Dionysius Halicarnassensis excerpto legationum 4. Francorum & Germanorum exempla habes apud Aimonium libro III, cap. LXI, & LXXXVIII, & Withikindum libro II.

In sacris literis] Vide Chrysostomum ad Stagirium libro III.

CAPUT XIX.

De jure sepulturæ.

I. *Ex eodem jure gentium nasci jus humandi mortuos.*
II. *Unde ortum?*
III. *Deberi & hostibus.*
IV. *An & insigniter facinorosis?*
V. *An & his qui se interfecerint?*
VI. *Quæ alia ex jure gentium debeantur.*

I. 1. EX jure gentium, quod ex voluntate ortum habet, debetur & corporum mortuorum sepultura. Dion Chrysostomus inter mores, sive ἔθη, quæ τοῖς ἐγγράφοις, id est *scripto juri* opponit, post legatorum jura commemorat μὴ κωλύειν τοὺς νεκροὺς θάπτειν, *non prohibere quo minus sepeliantur mortui*: Et Seneca pater inter jura non scripta, sed omnibus scriptis certiora ponit humum porrigere cadaveri. Naturæ id jus appellant Hebræi Philo ac Josephus; & φύσεως θεσμοὺς, Isidorus Pelusiota: ut solere sub naturæ nomine comprehendi mores communes naturali rationi consentaneos alibi diximus. Apud Ælianum est: τὸν φύσεως τὸν κοινῆς ἀπαιτούσης μηκέτι ζῶντα κατακρύψαι: *cum mortuum condi ipsa imperet communis natura.* Idem alibi: τὰ κοινὰ καὶ ἴσα πᾶσιν ἀνθρώποις vocat γῆν καὶ ταφὴν, *terram ac sepulturam hominibus cunctis communia & ex æquo debita.* * Leges hominum, νόμους βροτῶν dixit Euripides Supplicibus, κοινὸν νόμον Aristides, Lucanus hominum ritus,

Περὶ ἔθους. Libro I. Contr. I. Epist. ult. edit. 491. Lib. XII. Lib. XIII.

GROTII NOTÆ.

Leges hominum] Φύσεως θεσμοὺς, naturæ leges. Eusebius Hist. VIII, 19.

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Humum porrigere*] Erat hæc superstitio veterum, non præterire cadaver in via stratum, nisi gleba terræ injecta vel lapide. Horat. 1. od. 28. Petronius cap. 74. *tralatitia humanitate lapidare.*

tus, terrarum leges & mundi fœdera Papinius, sortis humanæ commercium Tacitus, spem communem orator Lysias. Qui impedit, hominem exuere Claudiano dicitur; naturæ dedecus facere, Leoni Imperatori: τὸν ἀνίαν ἀνθρώπου, *fas violare* Isidoro Peluſiotæ.

Tac. Ann. VI.

Bello Guld. Nov. l. III. d. loco.

2. Et quia veteres jura hæc hominibus bene moratis communia, quo ſanctiora viderentur, ad Deos referebant auctores, ut legationis, ita & hoc jus Diis aſſcribi paſſim videmus. Itaque in dicta Tragœdia Supplicibus * νόμοι δαιμόνων Deorum legem dictam invenies, & apud Sophoclem Antigone Creonti, qui Polynicem humari vetuerat, ita reſpondit:

Decreta quippe hæc nec ſupremus Jupiter
Nec fas Deorum Manium dictaverat,
Queis alia jura debet humanum genus.
Nec id valere credidi juſſus tuos,
Ut jura non conſcripta, ſed nunc Deûm
Conceſſa, ſempiterna, mortalis ſatus
Violare poſſes. non enim nuper vigent,
Sed ævo ab omni: initia in oreulto latent.
Nonne ergo forti corde, ſepoſito metu
Mortalis ira, par Deis magnis fuit
Me gerere morem?

Panathenaico.

3. Iſocrates de bello agens Theſeos adverſus Creontem ita loquitur: *Quis neſcit, quis non didicit, vel in Dionyſiis ex tragœdiarum auctoribus, qua Adraſto mala circa Thebas contigerint, cum reducere volens Oedipodis filium, generum autem ſuum, Argivorum plurimos perdidit, ipſoſque auctores vidit interemtos: ipſe vero cum dedecore ſuperſtes, cum inducias ad humandos mortuos obtinere non potuiſſet, ſupplex Athenas venit, quam tunc civitatem Theſeus regebat, eumque oravit ne viros tales inſepultos jacere pro nihilo duceret, neve pateretur proculcari antiquum morem, & jus patrium quo omnes homines inter ſe utuntur, non quaſi ab humana natura condito, ſed tanquam imperato à divina potentia: quæ cum ille audiiſſet, ſine morâ legationem Thebas decernit.* Idem mox * Thebanos reprehendit quod civitatis ſuæ decreta legibus divinis antehabuiſſent: ejuſdemque hiſtoriæ & alibi meminit, Panegyrico, Helenæ Encomio,

GROTII NOTÆ.

Νόμοι δαιμόνων] Sophocles Ajace; idem θεῶν νόμους dixit in Antigone.

Thebanos reprehendit] Falſo, non præſio, obtentum à Thebanis jus ſepeliendi volt Plutarchus Theſeo. At præſio, Pauſanias Atticis.

GRONOVII NOTÆ.

1. *Dionyſiis*] Liberalibus ſive Bacchanalibus, quibus agebantur tragœdiæ, imo & inventæ putantur: unde ſcenici hiſtriones Διονυσικοὶ τεχνῖται. Ælianus 2, 3.

Duſtores] Amphiaraum, Tydea, Hippomedonta, Capanea, Parthenopæum, generum Polynicem.

Laſſde-

comio, Plataica oratione: Herodotus quoque Calliope, Diodorus Siculus historiarum quarto, Xenophon historiæ Græcæ sexto, & Lysias ea quæ est in honorem sepultorum: postremo Aristides in Panathenaico, qui bellum hoc susceptum ait, pro communi natura hominum.

4. Et passim apud laudatos auctores videmus egregia virtutum nomina huic officio tribui. Nam humanitatem vocant † Cicero *a* & * Lactantius, humanitatem ac mansuetudinem *b* Valerius Maximus, misericordiam & religionem *c* Quintilianus, misericordiam & humanitatem *d* Seneca, οἶκτον τῶν κοινῶν φύσεως *miserationem communis naturæ* Philo, sortis humanæ commercium Tacitus, misericordiam & pietatem *e* Ulpianus, *f* Modestinus memoriam humanæ conditionis, clementiam *g* Capitolinus, δίκην, sive justitiam Euripides & Lactantius, opus benignum Prudentius. Contra Donatistas, qui Catholicorum corpora sepeliri vetabant, impietatis accusat *h* Optatus Milevitanus. Apud Papinium,

bello cogendus & armis
In mores hominemque Creon.

i Spartianus tales ait esse sine humanitatis reverentia: *k* Livius sævitiam vocat ultra humanarum irarum fidem. * Homerus dixerat ἀνικέα ἔργα. Eorum qui supervacaneam facerent sepulturam, *l* Lanctantius impiam vocat sapientiam. Eandem ob causam impius Eteocles *m* Papinio.

II. 1. Quæ primum causa moris hujus introducendi fuerit ut corpora humo tegerentur, sive condita prius ut apud Ægytios, sive cremata, ut apud Græcos plerosque, sive ita uti sunt, quem morem esse antiquissimum notavit Cicero & post eum * Plinius, de eo non idem omnibus videtur. Nam Moschion existimat occasionem datam ex gigantea feritate mandendi homines, cujus abolitæ signum sepulturam: ita enim ait:

Tunc morte raptos imperatum legibus
Mandare terræ, pulveremve inspargere

Nec-

† *Cic. Orat. pro Quintio.*
a *Lact. l. VI. inst. c. 11. & 22.*
b *Val. Max. l. V, c. 1.*
c *Quint. lib. XII, c. ult. inst. orat.*
d *Sen. de benef. lib. V, c. 20.*
e *Ulp. l. At si quis §. interdum, D. de fun. act.*
f *Modestinus l. quidam in suo. De cond. inst.*
g *Capitol. in M. Anton. Philosoph.*
h *Opt. l. VI.*
i *Spart. vita Caracallæ.*
k *Lib. VIII.*
l *Lib. VI.*
m. *Theb. III. Gen. L. II. Tac. Hist. V.*

GROTII NOTÆ.

Lactantius] Cujus & hoc est lib. VI, c. 12: *Ultimum illud & maximum pietatis officium est, peregrinorum & pauperum sepultura.*

Homerus dixerat ἀνικέα ἔργα] Idem Iliados Ω Jovem & Deos Achilli iratos fuisse dicit, ob male tractatum corpus Hectoris.

Plinius] Historiæ Naturalis VII, 54, ubi & hoc: *Sepultus intelligitur quoquomodo conditus: humatus vero, humo contectus.*

GRONOVII NOTÆ.

4. *Humanitatem*] Justinus II, 12. idque eum non amoris, sed humanitatis causa fecisse.

In mores hominemque] Ad mores communi omnium hominum sensu receptos.

Ultra humanarum irarum] Ad quas credibile non est quemquam hominem iratum procedere.

II. 1. *Condita*] Circumlita unguentis, Kirchm. de funer. 1, 8.

Necdum ſepultis, ne darentur conſpici
Abominanda ſigna paſtus priſtini.

1. Aliis videntur hoc modo homines velut ſponte ſolviſſe debitum, quod alioqui vel ab invitis repetit natura. Nam hominis corpus * ex terra ortum terræ deberi, non Deus tantum Adamo edixit, ſed & Græci Latinique paſſim agnoſcunt. Cicero ex Euripidis Hypſipyle;

Reddenda terræ terra.

Eccleſ. XII. 7. Et quod apud Solomonem legimus pulverem quidem ad terram redire quale fuerat, ſpiritum autem ad Deum qui dederat; Euripides hoc ipſum argumentum ex perſona Theſei in Supplicibus tranctans ſic ait:

Jam ſinite terræ mortuos gremio tegi:
Res unde quæque ſumpſerat primordium
Eo recipitur: ſpiritus cælo redit,
Corpuſque terræ: jure nec enim mancupi,
Sed brevis ad ævi tempus utendum datur:
Mox terra repetit ipſa quod nutriverat.

Lucretius ſimiliter de terra:

Omniparens eadem rerum eſt communis ſepulchrum.

Cicero de legibus II ex Xenophonte: *redditur terra corpus, & ita locatum ac ſuum quaſi operimento matris obducitur.* Plinius quoque ſcripſit, terram nos naſcentes excipere, natos alere, ſemelque editos ſuſtinere ſemper, noviſſime complexam gremio jam à reliqua natura abdicatos ut matrem operire.

3. Sunt qui reſurrectionis ſpem à primis humani generis parentibus, hoc veluti monumento, poſteris conſignatam putant. Nam

GROTII NOTÆ.

Ex terra ortum terræ deberi] Job. X, 9. Philo in Flaccum: ἀνθρώπους ἐκ φύσεως ἀπογενεσθαι χωρίον ἀπάνεμον ἢ ὑγρὸν, ἐ μόνον ζώων, ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπίνων, ἐν ᾧ αὐτὸ καὶ τὸν σωματικὸν ἐπιδεξόμενον γίνεσθαι, καὶ τὸν ἐκ τῶν βίᾳ τελευτησάντων ἀνάλυσιν: *Proprium hominibus locum natura terram tribuit, nec vivis tantum ſed & mortuis, ut eadem quæ primos ſuſcepit natales ſuſcipiat & ex hac vita exitum.* Attamen, ſicut nullum eſt in homine factum laudabile, cujus non veſtigium in alio aliquo animantium genere Deus poſuerit, ita & in hac re evenit; de formicis Plinius libro XI, 30: *Sepeliuntur inter ſe viventium ſola, præter hominem.* At is ipſe de Delphinis lib. IX, 8: *conſpellique jam deſunctum portantes ne lacerarentur à belluis.* Et de apibus Virgilius:

Tum corpora luce carentum
Exportant tecta & triſtia funera ducunt.

Servius: *cum exſequiali ſcilicet pompa.*

GRONOVII NOTÆ.

2. *Quale fuerat*] Vulg. unde erat. LXX ὅς ἦν.

Mancupi] Lucret. I, 1021. *Neque mancipio nulli datur eminus ejus.*

Naſcentes excipere] Ex more, quo recens natos humi deponere ſolebant, donec ab agnoſcentibus eos patribus tollerentur. Unde Statius Epithal. Stellæ: *tellure cadentem Excepi gremio.* Sueton. Oct. 5. Ner. 6.

Ab

Nam & ob reviviſcendi promiſſum adſervanda corpora docuiſſe Democritum Plinius teſtis eſt, libro ſeptimo, capite quinquageſimo quinto. Chriſtiani autem ſæpe morem honeſte condendi corpora ad hanc ſpem referunt. Prudentius:

Quidnam ſibi ſaxa cavata,
Quid pulchra volunt monumenta,
Niſi quod res creditur illis
Non mortua, ſed data ſomno?

4. Simplicius eſt, cum homo cæteris animantibus præſtet, indignum viſum ſi ejus corpore alia animantia paſcerentur: quare inventam ſepulturam ut id quantum poſſet caveretur. Miſeratione hominum cuſtodiri corpora * ab incurſu avium ferarumque dixit Quintilianus. Apud Ciceronem de Inventione primo: *à feris vexatus, communi honore in morte caruit.* Et apud Virgilium legimus: *Decl. VI.*

non te optima mater
Condet humo, patriove onerabit membra ſepulchro:
Alitibus liquere feris.

Et Deus inviſis ſibi regibus minatur apud Prophetas, futurum ut aſini ſepulturam habeant, ut canes eorum ſanguinem lingant. *Jer. XXII.*

Nec

GROTII NOTÆ.

Ab incurſu avium ferarumque] Vide vaticinium de Jeroboami poſteritate in pœnam peccatorum ejus 3 Regum XIV. 11. Et Tertullianum de reſurrectione; de Ægiſtho Homerus Odyſſea Γ.

Τὸν καὶ ἀδὴ θανέειν ἐχθρὴ θεὸς ἐκ γὰρ ἔκηδεν.
Ἀλλ' ἄρα πᾶσιν κύρεε τι καὶ οἰωνοῖσι ποτηδὲς ἐόντα.
Ergo nec leviter glebam injecere perempto.
Illum ut volucres lacerarent oſſa tenesque.

De Ægiſtho loquitur, quem ut adulterum & regni invaſorem Argivi inſepultum abjecerant, cujus tamen reliquias humanior terræ dedit Oreſtes, ut mox dicetur. Menelaus de Ajace in Sophocle:

Ἀλλ' ἀμφὶ χλωρὰν ψῆφ' ἐκεῖνον ἐκβαλὼν
Θῆται φοιτὰς πτηνὸλεις ψηλοκνυμις.
Sed ille arenis ſalſum in pallentibus,
Gratum marinis pabulum alitibus dabit.

Sed hoc quoque ibi prohibet Ulyſſes, prudentiæ exemplar. Sophocles Antigone in ipſius Antigones laudem:

Ἥ τις ἦ αὐτάδελφον ἐς φονᾶς
Πολῖτ' ἄθαπτον, μηδ' ὑφ' ἁμερᾶς κυσὶν
Εἶασ' ἑλεῖσθαι, μηδ' ὑφ' οἰωνῶν τινος.
Illa abſitum cruore germanum ſuum
Non inſepultum ſivit, alitibus ferum
Canibuſque fieri pabulum mordacibus.

Appianus Civilium 1. de interfectis juſſu Marii: πρὸς τι δεῖ λέξαι τὰ γινόμενα ἐπὶ τοῖς ἀδίκοις ἢ ἀναιρεῖσθαι, ἀλλ' οἰωνοῖς καὶ κύνες ἀνῄρπαζε πολλοὺς διαπαντός: *Nec cuiquam licebat quemquam interfectorum ſepelire, ſed vires tam egregias lacerabant aves & canes.* Ammianus Marcellinus principio libri XVII. de Juliano: *Sollicituſque ne dira volucres conſumerent corpora peremptorum, ſine diſcretione cunctos humari mandavit.*

GRONOVII NOTÆ.

1. *Obreviviſcendi promiſſum*] Quod ſpem faceret promitteretque Democritus, fore, ut mortui aliquando in vitam redirent.

4. *Communi honore*] Qui omnibus habetur mortuis.

Tùr

Nec aliud in ſepultura conſiderat Lactantius cum ait: *Non enim patiemur figuram & figmentum Dei feris ac volucribus in prædam jacere*, & Ambroſius, cujus hæc verba ſunt: *Nihil hoc officio præſtantius ei conferre, qui jam tibi non poteſt reddere: vindicare à volatilibus, vindicare à beſtiis conſortem naturæ.*

Lib. VI. De Tob.

5. Sed etſi tali abeſſent injuriæ, proteri tamen ac lancinari corpus humanum, alienum merito videtur ab iſtius naturæ dignitate. Unde non abit illud in Sopatri controverſiis: ἐπὶ τὸ θάπτειν κελεῖ, κἂν ὑπὸ πολλῶν ἡ φύσις ἐξόδου τοῖς σώμασιν, ἵνα μὴ λελυμασμένα μὴ θαπτόμενα γυμνὰ, κἀκτὸς αἰσχύνῃ. τοῦτο τὸ φύσει κελεῦον, τοῦτο φιλάνθρωπον. τοῦτο τοῖς ἄλλοις δοκεῖ, εἴτε θεοὶ εἴτε τινὲς ἥρωες παιδὸν μὴ θαπτόμενα τοῖς ἀλήτοις τῶν πολλῶν κρατεῖσθαι. ἐπεὶδὴ κ' ὁπωσοῦν λόγον τις τῇ φύσει διδῷ τοῦ μὴ καλὰ τοῖς ἄπασι δίκαια, νῦν κρύπτειν τὰ ἀσχήμονα νενομικέναι ἄνευ ἔστιν, ἵνα τοῦ κηδεύσαι μνήμαν ἐλεύθεροι τὸ σῶμα λαμβάνωμεν: *Honeſtum eſſe humare mortuos, & ab ipſa natura quaſi conceſſum corporibus, ne velut probro afficiantur poſt mortem ſi nuda diffluant, placere id omnibus, ſive Dei fuerint ſive ſemidei, qui hanc functis vitæ corporibus honorem indulſerunt. Quia enim à ratione alienum eſt, naturæ humanæ arcana poſt mortem omnibus conſpicua exponi, morem inde ab antiquis accepimus humana corpora ſepeliendi, ut monumento condita clam & procul à conſpectu tabeſcant.* quo & illud pertinet Gregorii Nyſſeni in epiſtola ad Letoium: ὡς μὲ ἀναπτύσσωμεν τῷ ὄλῳ * τῶν ἀσχημοσύνων τῆς φύσεως, *ne ſoli oſtendatur id quod dedecori eſt humanæ naturæ.*

6. Hinc eſt quod officium ſepeliendi, non tam homini, id eſt perſonæ, quam * humanitati, id eſt naturæ humanæ præſtari dicitur: unde publicam hanc humanitatem dixerunt Seneca & Quintilianus, talatitiam Petronius. Cui conſequens eſt, ut nec inimicis nec hoſtibus invideri ſepultura debeat. De inimicis egregia eſt apud Sophoclem diſſertatio Ulyſſis pro humando Ajace, ubi hoc eſt inter cætera:

De benef. libro V, c. 20. Quint. Decl. VI.

Mene-

Grotii Notæ.

Τῶν αἰσχυντήλων τῆς φύσεως] Simili modo Agathias dicit moris eſſe τοῦ αἰσχυντηλοῦ τῆς ἀθλίου ἕδους κρύπτεσθαι: *Obtegere puerperii pudorem.* Ita quam nihil natura ſimus apparet in ortu & interitu. Quod ut ſignificent Sapientes Hebræi veruere, ne plebejæ aut ſummæ fortunæ qui eſſent aliuſmodi ſaſciis involverentur, aut modo nati aut mortui.

Humanitati, id eſt naturæ humanæ præſtari dicitur] Servius ad XI Æneidos: *Sepultura enim beneficium generaliter debetur univerſis.*

Grotii Notæ.

Et conferre] Beneficium dare.

1. *Naturæ humanæ arcana*] Illud ſecretum, quam vilibus elementis conſtet, quod tam ſpecioſum in vivo corpore apparet.

6. *Homini, id eſt, perſonæ*] Defuncto exhiberi, non propter ipſum, ſed propter reverentiam communis naturæ, ob cauſam humani generis communem.

Quare

Menelae, poſt tot dicta ſapienter, cave
Injuriоſus ſis in hominem mortuum.

Rationem reddit Euripides Antigone:

Mors jurgiorum finis eſt mortalibus:
Num majus aliud quid poteſt letho dari?

Idem Supplicibus:

Fecere vobis ſiquid Argivi male,
Cecidere; in hoſtes iſta vindicta eſt ſatis,

Et Virgilius:

Nullum cum victis certamen & aethere caſſis.

Quam ſententiam citans ſcriptor ad Herennium addit: *Nam quod malorum eſt extremum, accidit illis jam.* Papinius:

bellavimus: eſto:
Sed cecidere odia, & triſtes tnors obruit iras.

Et eandem cauſam reddit Optatus Milevitanus: *Si inter viventes fuerat certamen, odia veſtra vel mors aliena compeſcat; jam tacet cum quo ante litigabas.*

III. 1. * Quare & hoſtibus publicis deberi ſepulturam omnes ſentiunt. Belli hoc jus κρατὸν ἐν τοῖς πολέμοις vocat Appianus; belli commercia Philo. Tacitus: *Ne hoſtes quidem ſepulturam invident.* Dio Chryſoſtomus ſervari hoc jus ait etiam ἐν τοῖς πολεμίοις, apud hoſtes: addit, κἂν εἰς ἔχθραν ἔλθωσιν ἀφίλαθωσι: *etiamſi ad ſummum odia proceſſerint.* De eadem re agens Lucanus hominum ritus in hoſte ſervandos dixit. Sopater idem qui ſupra: τίς πόλεμος τοιοῦτος ἢ πηλίκος τὸ μὴ οὐ δικαίως ἂν ἐξαρεῖν, τοὺς ἔχθρα μιᾷ πεφιλοκινδυνευκότας καὶ τὰ πολεμικὰ μέρη ἐξελόντας ἢ ἀπαρᾶσθαι ἐνίκησε: *Quod bellum hoc ultimo honore humanum privavit genus; quae inimicitia eouſque extendit malefactorum memoriam, ut hanc legem violare auderet?* Is quem dixi Dio Chryſoſtomus oratione de lege: Διὰ τοῦτο τοὺς ἀποθνήσκοντας ἐν ταῖς μάχαις πολεμίους, κἂν ἐπὶ τὸν ἔχθρον καὶ τὸν ὄνομα εἰς τὸ σύμμιξε αὐτῶν ἐπιδίκου): *propter hanc mortuos nemo hoſtes judicat, neque ira & contumelia in eorum corpora extenditur.*

2. * Et paſſim exſtant exempla. Sic Hercules ſuos hoſtes, Alexan-

GROTII NOTÆ.

Quare & hoſtibus publicis deberi ſepulturam omnes ſentiunt] Philo in Flaccum: Ἴδια δὲ καὶ τῆς πατρίου εἰς τοὺς πολεμίους ἢ ἐχθροὺς παρὸς δίκαιος, οἱ μὲν ἀποκτείνειν καὶ σκυλεύσασθαι τοὺς ἀλόντας ἐπιτάττουσι, οἱ δὲ τοὺς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους τοὺς τεθνεῶτας, ὑπερορῶντες τὸ ἀνόσιον τὸ ἀνήμερον ἀλλήλοις τῶν μὴ τὰ πολεμίας χαίρειν ἀκούσιον ἢ τιμίζοντας: *Etiam qui in bello occubuerunt eos homines ſolent ad ſepulturam dare, illi quidem quibus benitatis & humanitatis plus eſt ſuopte impendio, alii vero qui odia & in mortuos extendunt ſub paſſu dantes corpora, ne careant eorum quae mos imperat honore ultimo.*

Et paſſim exſtant exempla] Joſephus in legibus Ἐκεῖνα δὲ καὶ οἱ πολέμιοι: *Sepeliantur & mortui.* Agamemnon Trojanos ſepelit Iliados

Alexander victos ad Issum, Hannibal C. Flaminium, P. Æmilium, Tiberium Gracchum, * Marcellum, Romanos quæsivit ad sepulturam. *Credas*, inquit Silius Italicus, *Sidonium cecidisse ducem.* Idem Hannoni à Romanis præstitum, Mithridati à Pompejo, à Demetrio multis, Archelao regi ab Antonio. In Græcorum adversus Persas militantium juramento erat: *Socios omnes sepeliam: bello victor etiam barbaros:* & passim in historiis legas impetratam νεκρῶν ἀναίρεσιν * *facultatem tollendi mortuos.* Apud Pausaniam in Atticis exemplum est: τοὺς δὲ Μήδους Ἀθηναῖοι μὲν θάψαι λέγουσιν, ὡς πάντως ὅσον ἀνθρώπου νεκρὸν γῇ κρύψαι; *Medos Athenienses à se sepultos ajunt, quia qualemcumque mortuum terra condi fas sit.*

Ælian. lib. XII. var. historiar.

Diod. libro XVII.

3. Quare Hebræorum veterum interpretatione Pontifex Maximus, cum alioqui rei ulli funebri interesse vetaretur, repertum tamen hominem * insepultum sepelire etiam jubebatur. Christiani vero tanti fecerunt sepulturam, ut ejus causa sicut ad pauperes alendos, aut ad captivos redimendos vasa Ecclesiæ etiam initiata conflari aut vendi licite existimaverint.

Ambr. II. Off. c. 28.

4. Sunt quidem & exempla in contrarium, sed communi judicio damnata.

*Hunc oro * defende furorem;*

est apud Virgilium.

Lib. V.

hominemque cruentus
Exuit, & tenuem cæsis invidit arenam:

apud Claudianum. Diodorus Siculus: τὸ πολεμεῖν τῶν ὁμοφύλων τοῖς τεθνηκόσι θηριῶδες: *ferinum est bellum gerere cum mortuis qui ejusdem naturæ fuerint.*

IV. 1. De insigniter tamen facinorosis video esse dubitandi causas. Lex divina Hebræis data, ut omnis virtutis ita & humanitatis magistra, illos ipsos qui suspensi patibulo erant (quod valde ignominiosum censebatur, Num. XXV, 4. Deut. XXI, 23. 11 Sam. XXI, 26.) eodem die sepeliri jubet. Hinc Josephus tantam Judæis ait esse curam sepulturæ, ut eos etiam quorum corpora ad publicum supplicium damnata sunt, ante Solis occasum tollant & humo mandent: & alii Hebræorum interpretes addunt

dos H. Antigonus Pyrrhum apud Plutarchum. Vide eundem in vita Thesei.

Marcellum] Plutarchus Marcello.

Facultatem tollendi mortuos] Vide infra lib. III. c. XX, §. 45.

Insepultum sepelire etiam jubebatur] Idem ex jure Pontificio Romano Servius notat.

Defende furorem] Interpretatur Servius, *Inimicorum iram & post fata sævire cupientem.*

GRONOVII NOTÆ.

III. 2. *Sidonium*] Aliquem de Pœnis aut sociis; non Romanum, hostem.

3. *Alioqui rei funebri*] Levit. 21, 1, & 11. qui mos etiam transiit ad Romanos. Tacit. 5. annal. 62.

Initiata] Consecrata, dedicata, & jam usibus sacris imbuta.

4. *Defende*] Arce, prohibe; ut *Solstitium peceri defendite.*

Sepul-

addunt exhibitam hanc reverentiam divinæ imagini ad quam homo ſit conditus. Ægiſthum, qui adulterium cæde regis cumulaverat, à regis interfecti filio Oreſte humo mandatum Homerus memorat Odyſſeæ tertio. Sed & apud Romanos Ulpianus corpora eorum qui capitis damnantur cognatis ait neganda non eſſe: imo & quibuslibet petentibus danda cenſuit Paulus Jurisconſultus. Et Diocletianus ac Maximianus Imperatores ita reſponderunt: *obnoxios criminum digno ſupplicio affectos * ſepulturæ tradi non vetamus.* *Lib. 1. de cad. punit.* *L. 111. ib.* *L. 11. C. de relig.*

2. Legimus quidem in hiſtoriis exempla eorum * qui inſepulti abjecti ſunt, frequentiora civilibus quam externis bellis: & hodie videmus quorundam damnatorum corpora diu in publico conſpectu relinqui: qui tamen mos an laudandus ſit diſputant, non Politici tantum, ſed & Theologi. *Rochus de conſuetud. fol. 12.* *Abb. in c. ex parte de ſepult.*

3. Contra, laudatos videmus qui ſepeliri juſſerunt corpora eorum, qui id ipſum aliis non permiſerant, ut Pauſaniam Lacedæmoniorum regem, qui incitatus ab Æginetis ut Perſarum factum in Leonidem ſimili facto ulciſceretur, conſilium ut ſe ac Græco nomine indignum rejecit. Apud Papinium Theſeus Creontem ſic alloquitur: *Sylueſt. in verb. ſepultura, quæſt. 13.*

vade atra daturus
Supplicia, extremique tamen ſecure ſepulchri.

Alexandrum quoque Jannæum Regem, qui in mortuos populares valde contumelioſus fuerat, ſepelierunt Phariſæi. Quod ſi Deus interdum ſepulturæ jactura quoſdam puniit, fecit hoc ſuo jure ſupra leges conſtitutus. Et quod Goliathi caput David ſervavit oſtentui, factum ſcilicet in alienigenam, Dei contemtorem, & ſub ea lege quæ proximi nomen ad ſolos Hebræos porrigebat. *Joſ. Ant. XIII. c. 13. & Corion.* † *Lib. III. de bell. Jud. c. 25. Hegeſ. libro III, c. 17.*

V. 1. Unum tamen notatu non indignum, de ſepeliendis mortuis regulam apud ipſos Hebræos habuiſſe exceptionem eorum qui ipſi ſibi mortem conſciverant; quod Joſephus † nos docet. Nec id mirum, cum in hos aliud ſupplicium conſtitui non poſſit qui mortem pro ſupplicio non habent. Sic a Mileſiæ virgi- *a Gel. l. XV. cap. 10. Plutarch. de Mulier. Virt.*

GROTII NOTÆ.

Sepulturæ tradi non vetamus] Hujus Romanorum moris mentio eſt apud Philonem contra Flaccum.

Qui inſepulti abjecti ſunt] Id ἀτάφους ὑζρίζειν ϕ νεκρὸν dixit Joſephus in monte Judæorum regis Alexandri. Adde Quintilianum declamatione quarta.

GRONOVII NOTÆ.

IV. 1. *Adulterium cæde*] Agamemnonem patruelem & Mycenarum vel Argivorum regem occiderat, quum uxorem ejus Clytemneſtram pellexiſſet ad adulterium.

3. *In Leonidem*] Ad Thermopylas ſumma cum gloria mortui cadaver capite abciſſo in crucem ſuſtulit Xerxes, Herod lib. 7.

Creontem] Qui Argivos victos & exſos in obſidione Thebarum ſepultura prohibebat.

virgines à voluntaria morte absterritæ, & * plebs olim Roma-
b *Plin. libro* XXXVI. *c.* 25.
na, quanquam improbante *b* Plinio. Sic & Cleomenis corpus,
c *Nic. v. 5. Orat.* LXIV. *Vide Stob. tit.* 120, *& Soph. Ajace.*
qui se interfecerat, Ptolomæus suspendi jussit. Et * passim re-
ceptum, ait Aristoteles *c*, ut ignominia aliqua afficiantur qui
sibi mortem consciverunt: ubi Andronicus Rhodius id expo-
nens ait, sepultura eorum corpora prohiberi; quod inter alia
Demonassæ Cypri Reginæ scita laudat Dion Chrysostomus. Ne-
que huic mori obstat quod Homerus, Æschylus, Sophocles,
Moschio, & allii monent, nihil sentire mortuos: quare nec
damno nec pudore affici. Satis enim est id quod mortuis accidit
à vivis metui, ut hoc pacto à peccato retrahantur.

2. Optime enim Platonici contra Stoicos, & si qui alii servi-
tutis & morbi fugam, imo & spem gloriæ pro justa causa mor-
tis voluntariæ admittebant, sentiunt retinendum animum in
custodia corporis, nec injussu ejus à quo ille nobis est datus ex
hac vita demigrandum; quam in rem multa videre est apud
Plotinum, Olympiodorum, & Macrobium ad somnium Sci-
pionis. Hanc sententiam secutus Brutus olim Catonis factum,
quod imitatus postea est, * damnaverat, ὡς οὐκ ὄντος ἀνδρὸς ἔχειν ἐξουσίαν τοῦ θνήσκειν, καὶ μὴ δίκαιος τὸ συμπίπτειν ἀδίκως,

Grotii Notæ.

Plebs olim Romana] Servius ad 12 Æneidos: *Sane sciendum quod cautum fuerat in Pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset insepultus abjiceretur. Unde mortis ait infamia Lethi, quasi mortis insanissimæ. Ergo cum nihil sit hac morte deformius, Portam etiam pro Regina dignitate dixisse accipiamus. Cassius autem Hemina ait Tarquinium Superbum, cum eleuare facere populum coegisset, & ab hac injuriam multi se suspendio necarent, jussisse corpora eorum cruci affigi. Tunc primum inepta habitum est mortem sibi consciscere.*

Passim receptum] Athenis Æschinis tempore ejus qui se interfecisset manus seorsim à corpore sepelichatur. Æschines in Ctesiphontem. Adde Hegesippum lib. III. cap. 17.

Damnaverat] Et Philosophorum non pauci extra Stoicos. Seneca epist. LXX: *Invenies etiam professos sapientiam, qui vim afferendam vitæ sua negent, & nefas judicent ipsam interemptorem sui fieri. Expectandum esse exitum quem natura decrevit.* Procopius Gothicorum IV: Βίωτον ἐκτησάμενος ἀγαθὸν καὶ ἄσπετον πρότερον, τὸ δὴ τῆς ἀνθρώπου ψυχῆς, κἀπειτα πῶς δεσποίνης ἀφέμενος ἐθελήσειε τὸν δοῦλον ἀπολιπεῖν; καὶ τις ἐκ τοῦ ἐλευθερίου χαὶ μὴ δίκαιος εἰς τὸ δοῦλον ἀγωνιεῖται; &c. *Violentus vitæ exitus ut inutilis & plena insipientia impetus, & illa in mortem ferens audacia, cunctis cum careat, prudentibus judicatur immerito sibi fortitudinis nomen usurpare. Tum vero & illud cogitandum, ne in Deum sis ingrati.*

Grotovii Notæ.

V. 1. *Sic*] Nempe minando cadavera fore insepulta, si quæ sibi manus attulisset.

Cleomenis corpus] At non id ideo factum, quod in se lusisset, verum ex odio, quod Rex Spartanus exsul & se non dimitti videns conspirationem contra Philopatora fecerat, & seditionem cœptaverat.

2. *Platonici contra Stoicos*] Seneca 3. de ira 15.

Morbi] Corn. Nepos in Attici vita. Plinius 1. epistol. 22. Seneca epist. 77.

Talem

ἀδῶς, ἀλλ' ὑποδιδόασιν: *quippe nec pium censens nec virile cedere fortunæ, & imminentia adversa, quæ ferenda fortiter erant, subterfugere.* Et Megasthenes notabat ab Indorum sapientibus reprehensum Calani factum, neque enim eorum placitis probari * talem exitum hominum vitæ impatientium. Nec aliena Persarum ut videtur sententia, quorum rex Darius apud Curtium: *alieno scelere, quam meo mori malo.* * Strab. xv. Lib. v.

3. Ideo Hebræi mori vocabant ἀπολύεσθαι, id est *dimitti*, ut videre est non tantum Luc. 11, 29; sed & in Græca versione, Gen. xv, 2; & Num. xx, in fine; quod genus loquendi & Græcis usitatum. Themistius de anima: ἀπολύεσθαι τὸ ἀποθνήσκειν, καὶ τὸν τελευτὴν ἀπόλυσιν καλεῖσθαι: *eum qui moritur ajunt dimitti, & mortem dimissionem vocant.* Apud Plutarchum in consolatione legimus hoc sensu: ἕως ἂν ὁ θεὸς αὐτὸς ἀπολύσῃ ἡμᾶς: *donec Deus ipse nos dimittat.*

4. * Nonnulli tamen Hebræorum de lege se non interficiendi unam causam excipiunt, tanquam ἔλλογον ἐξαγωγὴν, si quis videat se deinceps victurum in probrum ipsius Dei. Nam quia non nobis sed Deo in vitam nostram jus esse statuunt, (ut recte Josephus suos edocet) existimant præsumtam Dei voluntatem solam esse quæ mortis anticipandæ consilium absolvat. Atque huc referunt Samsonis exemplum qui in suo corpore veram religionem videbat esse derisui, & Saulis qui gladio incubuit, ne à Dei suisque hostibus illuderetur; nam hunc respuisse volunt postquam Samuelis umbra mortem ipsi prædixerat, quam gnarus sibi imminere si pugnaret, prælium pro patria & Dei lege * 1 Samuel. xxxi, 4.

non

GROTII NOTÆ.

Talem exitum hominum vitæ impatientium] Idem Arabibus visum, non minus quam Indis & Persis ex Jobo discas III, 21.

Nonnulli tamen Hebræorum] Variasse Hebræorum super hac quæstione sententias cognoscas ex Josepho, ubi de morte Phasaëlis & de deliberatione Herodis agitur. Judæi ad Petronium, Philone recitante: ἀνακεχωρήμεθα τὸ ἴδιον αἷμα κατασφάξαντες ἑαυτοῖς. Διαβαίνομεν τὸ ἁγίσμα ἡμῶν, μιαίνειν δὲ οὐκ ἔστιν ἡμᾶς, ἀμφοτέρων ἐγκαλούντων καὶ τοῦ περὶ τὸ αἵματος πρᾶξιν ἐλευθερίας, καὶ τοῦ περὶ τὰς κτεινομένους ἡμᾶς δικαίας. ἡμῖν δὲ οὐκ ἔστι τὸν ἀποκτείνοντα ἄλλον ἢ τὸν δεσπότην ἐξαγαγεῖν: *Misebimus inter nos sanguinem morte sponte sumta; tum mortua ipsa imperatur. Ne Deum quidem nos culpet in duo intentes, ut & Imperatorem veneremur & sacratas leges custodiamus. Id autem ita demum efficere dabitur, si habeamus hanc contemta vita minime vitalem.*

GRONOVII NOTÆ.

Calani] Gymnosophistæ, qui præsente Alexandro & exercitu ejus, ut offenderet contemptum doloris & mortis, vivus ultro in rogo se cremandum præbuit. Ælianus Var. 2, 41. 5, 6.

4. Ἔλλογον ἐξαγωγὴν] (Ἐλλόγιμον) Laudabilem excessum vel eductionem.

Præsumtam Dei] Si quis intelligat certis & non fallentibus indiciis Deum velle, ut vitæ renuntiet.

Respuisse] Vera pœnitentia peccatorum veniam à Deo obtinuisse.

non detractavit, æternam inde laudem meritus Davidis etiam præconio: à quo & ii qui Saulem cum honore sepelierant, recte facti testimonium retulerunt. Tertium est exemplum Razis Hierosolymitani senatoris, in historia Maccabaica. Sed & in Christiana historia, exempla legimus similia eorum qui mortem sibi intulerunt * ne tormentis adacti Christi religionem ejurarent, & virginum quæ * ne pudicitiam amitterent in flumen se jecerunt, quas & in martyrum censum Ecclesia retulit. Sed de his tamen * quid Augustinus sentiat videre est operæ pretium.

11 Macc. XIV, 37. Lib. 1. de civit Dei, c. 26. Epist. 61, ad Dulc. & l. 11. c. 23. contra secundam Gaud. Epist. Dial. lib. XVI.

5. Alteram quoque exceptionem apud Græcos obtinuisse video, quam Locri opponebant Phocensibus, ὃν τρόπον πᾶσι τοῖς Ἕλλησι κοινὸς νόμος ἐστὶ ἀπίφους εἶναι τοὺς ἱεροσύλους; *communem Græcis omnibus morem esse ut sacrilegi insepulti abjiciantur.* Sic & Dion Prusæensis Rhodiaca τοὺς ἀνοσίους καὶ ἀνιέρους ait sepultura orbari. Idem Athenis * in proditores constitutum

GROTII NOTÆ.

Ne tormentis adacti Christi religionem ejurarent] Vide Eusebium.

Ne pudicitiam amitterent] Narrat Cicero nobilissimas virgines se in puteos abjecisse, & morte voluntaria nefariam turpitudinem depulisse, oratione de Provinciis consularibus. Tale est & quod de Milesiis virginibus memorat Hieronymus adversus Jovinianum; & epigramma vetus Anthologiæ lib. III, Tit. de juvenibus incipiens ὦ μεθ' ὕ Μίλητε. Narrant & Judæi feminam in navi ad stuprum expetitam, cum à marito quæsisset an & mari mersa corpora essent resurrectura, ipsaque id affirmasset, jecisse se in mare. Christianarum autem mulierum plurima fane habemus exempla. Feminarum Antiochenarum sub Diocletiano: Sophronix sub Maxentio, in martyrologiis, Zonara, Sexto Aurelio. Alias Antiochenas sub Chosroe addit Procopius Persicorum II. Laudat virgines quæ morte pudorem servarunt, Ambrosius. Hieronymus in Commentariis ad finem capitis primi Jonæ: *Unde & in persecutionibus non licet mihi propria perire manu, absque eo ubi certissime periclitatur.*

Quid Augustinus sentiat] Cui addere licet Chrysostomum Gal. 1, 4. & Concilium Autissiodorense III: *Oblationes defunctorum qui in aliquo crimine fuerint interemti recipi debere censemus, si tamen non ipsi sibi mortem prævertur propriis manibus intulisse.* Et tamen is ipse Augustinus lib. 1. de Civitate Dei c. 16: *Ac per hæc & quæ sibi acciderunt ne quisquam hujusmodi paterentur, quis humanus affectus eis nollet ignoscere?* Capitulare autem Francicum libro VI, 70: *De eo qui semetipsum occidit aut laqueo se suspendit consideratum est ut si quis compatiens velit eleemosynam dare tribuat, & orationes in psalmodia faciat: oblationibus tamen & Missis ipsi carent: quia incomprehensibilia sunt judicia Dei, & profunditatem consilii ejus nemo potest investigare.* Vide & ibidem VII, 443.

In proditores] At Nicetas libro III. vitæ Alexii fratris Isaaci cum narrasset mortem Johannis Comneni Crassi, qui per seditionem imperium affectaverat, sic loquitur: μὴ δὲ τὸ σῶμα ἐκδόσθαι ἀφῆτε, κυσὶ δ' ἔφην βορὰ παρασχεῖν. ἐπεὶ ἀπεκεῖτο γυμνὸς ὁ ἀποθανὼν ἀπάντων ὀφθαλμοῖς: *Post corpus inde ablatum, canibus & avibus esca ponitur: quod ab humanitate alienum ac pene sævum omnibus videbatur.*

GRONOVII NOTA.

5. Τοὺς ἀνοσίους καὶ ἀνιέρους] Impios & profanos.

tutum narrat Plutarchus Antiphonte. Sed ut ad institutum me recipiam: ob negatam sepulturam bellum juste suscipi censuerunt veteres consensu magno, ut ex illa Thesei historia apparet quam tractant Euripides dicta tragœdia Supplicibus, & Isocrates eo quem adduximus loco.

VI. Sunt & alia quædam quæ ex jure gentium voluntario debentur, ut longo tempore possessa, successiones ab intestato, & quæ ex contractu quantumvis inæquali veniunt. Nam hæc omnia quanquam ex jure naturæ ortum aliquatenus habeant, accipiunt tamen ex humana lege firmitatem quandam, sive adversus conjecturæ incertæ, sive adversus exceptiones quasdam quas alioqui ratio naturalis videtur suggerere: ut supra obiter a nobis de jure naturæ agentibus ostensum est.

CAPUT XX.

De Pœnis.

I. *Pœnæ definitio & origo.*
II. *Spectare pœnam ad justitiam expletricem, & quomodo.*
III. *Pœnam certæ personæ naturaliter non deberi, sed exigi pœnam licite, quoad jus naturæ, ab eo qui pœnam non deliquerit.*
IV. *Pœnam utilitatis alicujus causa exigendam inter homines aliter quam apud Deum, & quare.*
V. *Quo sensu ultio naturaliter sit illicita.*
VI. *Utilitas pœnæ triplex.*
VII. *Pœna ad utilitatem ejus qui deliquit: eamque à quolibet exigi naturaliter, cum distinctione tamen.*
VIII. *Item ad utilitatem ejus in quem peccatum est; ubi de ultione licita jure Gentium:*
IX. *Item ad utilitatem quorumlibet.*
X. *Quid lex Evangelica circa hanc materiam constituerit.*
XI. *Solvitur argumentum sumtum à Dei misericordia in Evangelio patefacta:*
XII. *Et à præcisione pœnitentiæ.*
XIII. *Rejiciuntur imperfectæ divisiones pœnarum.*
XIV. *Christianis privatis non esse tutum pœnam exigere, etiam ubi jure Gentium id licet:*
XV. *Aut sponte ad accusationem prosilire.*
XVI. *Aut judicia capitalia affectare.*
XVII. *Leges humanæ quæ interfectionem ad pœnam permittunt an jus dent, an impunitatem solam, distinctione explicatur.*
XVIII. *Actus internos non esse punibiles inter homines:*
XIX. *Nec actus externos quos fragilitas humana nequit vitare.*
XX. *Nec actus quibus societas humana nec directe, nec indi-*

recte laditur: cujus rei cauſa redditur.

XXI. *Rejicitur ſententia ſtatuens ignoſcere nunquam licere.*

XXII. *Oſtenditur id licere ante legem pœnalem:*

XXIII. *Non tamen ſemper:*

XXIV. *Etiam poſt legem pœnalem.*

XXV. *Quæ ad id faciendum probabiles cauſæ intrinſecæ.*

XXVI. *Quæ extrinſecæ.*

XXVII. *Refellitur ſententia ſtatuens nullam eſſe juſtam cauſam diſpenſandi, niſi quæ per modum exceptionis tacita inſit legi.*

XXVIII. *Pœnæ taxatio ex merito.*

XXIX. *Spectari hic cauſas impellentes, quæ inter ſe comparantur:*

XXX. *Item cauſas quæ à peccando abſtrahere debuerant, ubi de gradibus præceptorum Decalogi quæ proximum tangunt, & alia quædam.*

XXXI. *Item aptitudinem peccantis ad utrumque, quæ varie ſpectatur.*

XXXII. *Meritum pœnæ extendi poſſe ad majus nocumentum quam quod peccans intulit: & quare.*

XXXIII. *Rejicitur ſententia de proportione harmonica in pœnis.*

XXXIV. *Minui pœnam ex caritate niſi major caritas obſtet.*

XXXV. *Facilitas peccandi quomodo ad pœnam incitet: item conſuetudo peccandi quomodo ad pœnam incitet, aut ab ea retrahat.*

XXXVI. *Clementia uſus ad pœnas minuendas.*

XXXVII. *Ad ſuperiores locos referuntur quæ Hebræi & Romani in pœnis ſpectari volunt.*

XXXVIII. *De bello ad pœnam.*

XXXIX. *An juſtum ſit bellum ob delicta inchoata, diſtinctione explicatur.*

XL. *An reges & populi bellum recte inferant ob ea quæ contra jus naturæ fiunt, non tamen adverſus ipſos ipſorumve ſubditos, explicatur; rejecta ſententia ſtatuente naturaliter ad pœnam exigendam requiri juriſdictionem.*

XLI. *Diſcernendum jus naturæ à moribus civilibus late receptis:*

XLII. *Et à jure divino voluntario non omnibus cognito.*

XLIII. *In jure naturæ diſcernenda manifeſta à non manifeſtis.*

XLIV. *An ob delicta in Deum bellum ſuſcipi poſſit.*

XLV. *Notitiæ de Deo maxime communes quæ, & quomodo primis Decalogi præceptis indicentur.*

XLVI. *Qui hos primi violant puniri poſſe.*

XLVII. *Non item alios, quod oſtenditur argumento legis Hebrææ.*

XLVIII. *Bella juſte non inferri iis qui Chriſtianam religionem amplecti nolunt:*

XLIX. *Juſte inferri iis qui Chriſtianos ob ſolam religionem crudeliter tractant:*

L. *Non etiam his qui circa legis divinæ interpretationem hallucinantur: quod auctoritatibus & exemplis illustratur.*

LI. *At illis juste qui in Deos quos putant impii sunt.*

I. 1. SUpra cum de causis ex quibus bella suscipiuntur agere cœpimus, facta diximus duplici modo considerari, aut ut reparari possunt, aut ut puniri. Priorem partem jam absolvimus. Superest posterior quæ est de pœnis: quæ res eo diligentius tractanda est nobis, quod origo ejus & natura minus intellecta multis errationibus causam dedit. Est autem pœna generali significatu *Malum passionis quod infligitur ob malum actionis*. Nam quamquam pro pœna quibusdam injungi opera quædam solent, ea tamen opera spectantur tantum qua molesta sunt, atque ideo ad passiones sunt referenda. Quæ vero incommoda patiuntur aliqui ob morbum contagiosum, aut corpus mutilum, aut alias impuritates, quales multæ exstant in lege Hebræa, puta arceri cœtibus aut functionibus, proprie pœnæ non sunt, quanquam ob similitudinem quandam & per abusionem eo vocabulo appellantur.

2. Inter ea vero quæ natura ipsa dictat licita esse & non iniqua est & hoc, ut qui male fecit malum ferat, quod antiquissimum & Rhadamantheum jus vocant Philosophi, ut alibi diximus. Spectat eodem dictum Plutarchi libro de Exilio: τὴ Θεὸ ἐπὶ δίκη τ̃ ἀπολειπομένων ἢ ἧς νόμω τιμωρὸς, ἣ ϗ ἀμυνεῖται πάντες ἀνθρωποι φύσει κοινὸς πάντων ἀνθρώπων, ὥσπερ πολίτης: *Justitia Deum comitatur, ultrix in eos qui adversus legem divinam delinquunt: qua omnes homines natura utimur adversus omnes homines ut cives.* * Plato dixit, οὐκοῦν ἀδίκει ὅστις θεῶν ἢ ἀνθρώπων τολμᾷ λέγειν ὡς ἐ πῇ γε ἀδικοῦντι θεῖον δίκην: *nec Deorum nec hominum quisquam hoc dixerit, injuste agenti non luendam pœnam.* Et Hierax justitiam ex parte hac tanquam nobilissima definiebat τιμωρίαν ἀνθρώπου ἀδικήσαντος, *pœna exactionem ab iis qui priores læsere*, & Hierocles ἐκτίνειν τιμωρίαν *malitiæ*

GROTII NOTÆ.

Plato] Verba ejus sic posuit Ireneus interpres libro III, c. XIV. *Et Deus quidem, quemadmodum & vetus sermo est; initium & meditatus omnium quæ sunt habens, recte perficit secundum naturam circumiens: huic autem semper consequitur Justitia ultrix in eos qui deficiunt à lege divina.*

GROTII NOTÆ.

I. 1. *Supra cum de caus.*] 2, 1, 2.

Facta] Injurias illatas.

Injungi opera] Ut damnatis ad remum, in metallum, in antliam, Suet. Ti. 51. ad fossam faciendam, Nero 11.

Morbum contagiosum] Ut lepram, Levit. 13.

Corpus mutilum] Deuter. 23, 1.

Impuritates] Levit. 15.

Functionibus] Muneribus & officiis civilibus faciisse.

2. *Ἀλλὰ*] 1, 2, 5.

De ira Dei c. 17. *malitia medicatricem.* * Lactantii dictum eſt : *Non exiguo falluntur errore, qui cenſuram ſive humanam ſive divinam acerbitatis & malitiæ nomine infamant, putantes nocentem dici oportere qui nocentes afficit pœna.*

3. Quod vero diximus pœnæ, quæ proprie ita nominatur, omnino hoc ineſſe ut delicto reddatur, notatum & Auguſtino eſt, qui dixit : *omnis pœna, ſi juſta eſt, peccati pœna eſt :* quod ad pœnas etiam quæ à Deo irroguntur pertinet, quanquam in illis interdum ob humanam ignorantiam, ut idem ſcriptor loquitur, *latet culpa ubi non latet pœna.*

II. 1. Sed an ad aſſignatricem, an vero ad expletricem juſtitiam pœna pertineat, diverſi diverſum ſentiunt. Quidam enim quia qui plus peccavit gravius, qui minus levius puniuntur, & quia pœna quaſi à toto parti datur, ideo ad aſſignatricem juſtitiam pœnas referunt.

Sed quod primum illi ponunt, aſſignatricem juſtitiam toties locum habere quoties inter terminos plures duobus inſtituitur æqualitas, verum non eſſe in principio operis hujus oſtendimus : deinde quod magis nocentes gravius, minus nocentes levius puniuntur, id per conſequentiam duntaxat evenit, non quod hoc primo ac per ſe ſpectetur. Nam primo ac per ſe
1 *Sat.* III. ſpectatur * æqualitas inter culpam & pœnam : de qua Horatius :

Cur non
Ponderibus modulisque ſuis ratio utitur, ac res
Ut quæque eſt ita ſuppliciis delicta coërcet?

Et

GROTII NOTÆ.

Laſtantii dictum eſt] Convenit hoc & illud Beliſarii apud Procopium Vandal. 1. περὶ τοῦ δὲ ἐς τὰ ἔσχατα χαλεπαίνειν, ἐμοὶ μὲν δίκαια ἀνθρώπου πάσχειν δοκεῖ : *Primum juſtitiæ documentum erit, pœna exulta de injuſtis interfectoribus.* Adde Agathiam lib. v. ubi de Anatolio.

GRONOVII NOTÆ.

Cenſuram] Damnationem vel exactionem ſupplicii. Λατίνοις.

II. 1. *Qui plus peccavit, gravius*] Non hoc differunt διανεμητικὸν & συναλλακτικὸν juſtitia, quod altera tribuat paria diverſis ; altera plus minuſve : neque ubi modo plus, modo minus tribuitur, ibi ſtatim reſpectus eſt perſonarum. Sic enim contractus quoque pertinerent ad διανεμητικὸν, quippe pretioſiorem mercem præbenti plus redditur pretii, viliorem minus. Sed hæc eſt differentia, quod plus minuſve aliis atque aliis tribuitur per juſtitiam διανεμητικὴν æſtimatis perſonis, per συναλλακτικὴν æſtimatis inter ſe rebus, nullo perſonarum diſcrimine.

Pœna quaſi à toto] Statuunt enim à juſtitia præſcribi & regi vel negotium privatæ perſonæ cum privata, idque facere τὸν συναλλακτικὸν ; vel reipublicæ cum ſingulis, idque eſſe διανεμητικὸν ; quæ ſuit ſententia Thomæ Aquin. Hortic. Ethic. 2, 11, 21.

Quoties inter terminos] Ubi obſervatur proportio Geometrica.

In principio operis] 1, 17, 11. ubi contra nos id ſatis commode dici probavimus.

GROTII NOTÆ.

Æqualitas inter culpam & pœnam] Seneca de Ira 11, 6. *Iniquum erit ſi æqualiter iraſcetur inæqualibus.* Tacitus Annalium III : *Sin flagitia & facinora ſine modo ſunt, ſupplicia & remo-*

Et alibi:

Adsit
Regula peccatis quæ pœnas irroget æquas,
Nec scutica dignum horribili sectere flagello.

Eodem spectat lex divina Deuteron. XXV. & Novella Leonis. c. v.

2. Sed nec alterum quod illi ponunt magis verum est, pœnas omnes venire ex toto ad partem, quod ex his quæ dicenda sunt apparebit. Tum vero ostensum à nobis supra est, veram justitiæ assignatricis rationem nec in tali æqualitate, nec in processu à toto ad partem proprie consistere, sed in habenda ratione ejus aptitudinis quæ jus stricte dictum in se non contineat sed occasionem ei det. Quanquam vero is qui punitur aptus aut dignus esse debet puniri, non eo tamen id spectat ut ipsi accedat aliquid quod assignatrix justitia postulat. Nec tamen qui expletricem justitiam, quam vulgo commutatricem vocant, in pœnis exerceri volunt, magis se explicant. Ita enim negotium hoc considerant, quasi nocenti aliquid reddatur, sicut in contractibus fieri solet. Decepit eos vulgaris locutio, qua dicimus pœnam deberi ei qui deliquit, quod plane est ἄκυρον; Nam cui proprie debetur aliquid, is in alterum jus habet. Sed cum deberi

remediis, principis moderatio, majorumque & vestra exempla temperant; & vana à scelestis, dicta à maleficiis differant: est locus sententiæ, per quam neque huic delictum impune sit, & nos clementiæ simul ac severitatis non pœniteat. Ammianus libro XXVIII: *Oraturi ne delictis supplicia sint grandiora.* Scholiastes ad Horatium: *Si in minimis peccatis etiam maxima pœna consumuntur, restat ut maxima peccata aut maneant impunita, aut nova supplicia inveniantur.* Lex Wisigorthorum libro XII, tit. III, cap. I: *Nam quædam leges sicut culparum habent diversitates, non ita discretas in se continent ultiones, sed permixta scelera transgressorum ad unius permittuntur legis pœnale judicium. Nec secundum modum culpæ modus est adhibitus pœnæ, cum major minorque transgressio non unius debeat mulctationis prædemnari supplicio; præsertim cum dominus in lege sua præcipiat, pro mensura peccati erit & plagarum modus.* Vide infra hoc capite, §. XXVIII, & XXXII, & lib. III, c. XI, §. I.

GRONOVII NOTÆ.

Æqualitas inter culpam] Medium rei sive proportio Arithmetica.

2. *Quæ dicenda*] Num. 7.

Ratione ejus aptitudinis] Nodum in scirpo quærit; hanc enim ipsam rationem aptitudinis Aristoteles & ejus sectatores explicant per æqualitatem Geometricam.

Occasionem ei det] Dat enim præmia, honores, pecuniam: ex quibus datis jus proprie dictum & ad res & ad actus proficiscitur.

Decepit eos] Immo decepit auctor sese: non enim considerant nocentem, tanquam cui aliquid debeatur & reddatur, sed tanquam qui aliquid debeat & reddat. Inde ultor vel vindex sumere, exigere, expetere pœnas; noxius dare, luere, pendere, solvere dicuntur. Noxius pœnam reipublicæ debet ac legibus: hæc facultas, hoc suum proprie reipublicæ & legum est: itaque jus in eum habent, qui peccavit, etsi non civem. 2, 5, 32. Concessit autem superius τὸ Suum & Facultatem hoc modo consideratam pertinere ad justitiam συναλλακτικὴν sive τὴν ἐν συναλλάγμασι διορθωτικὴν, 1, 1, 5, & 8. Adde ipsum ad Acta Apost. 7, 60.

beri alicui pœnam dicimus, nihil volumus aliud quam æquum esse ut puniatur.

3. Verum tamen est in pœnis primo ac per se exerceri expletricem justitiam, quia scilicet qui punit, ut recte puniat, jus habere debet ad puniendum, quod jus ex delicto nocentis nascitur. Atque hac in re est aliquid * quod ad contractuum naturam accedit: quia sicut qui vendit, etiamsi nihil peculiariter dicat, obligasse se censetur ad ea omnia quæ venditionis sunt naturalia, ita qui deliquit sua voluntate se videtur obligasse pœnæ, quia crimen grave non potest non esse punibile, ita ut qui directe vult peccare, per consequentiam & pœnam mereri voluerit: quo sensu Imperatores quidam ajunt, * *ipse te huic pœnæ subdidisti*, & qui sceleratum capiunt consilium suo merito jam tum puniri, id est sua voluntate pœnæ meritum contraxisse dicuntur; & Tacito mulier quæ se servo conjunxisset in servitutem sui consensisse dicitur, quia id pœnæ in tales erat constitutum.

L. Imperatores D. de jure fisci. l. ult. C. ad l. Jul. Maj.

Ann. XII.

4. Michaël Ephesius ad quintum Nicomachiorum Aristotelis: χάρις πέφυκε πᾶς δίκης καὶ λύσις ὁ ἐν τοῖς συναλλάγμασιν. λαβὼν γὰρ ἀνταμοιβὴν ἢ ἄλλο τι καλὸν ἐδίδωκεν αὐτῷ ἀντίστροφον δόσιν: *Est hic quodammodo datio & acceptio, in quibus consistit natura contractuum: nam qui res aut aliud quid furatus est, pro eo dat pœnas.* Idem posterius: Συναλλάσσουσι δὲ πολλοὶ ἀλλήλοις ἀμείνονα ἢ ἐχόντες στασιάζοντες πρὸς ἀλλήλους πολλοί, ἀλλὰ καὶ τὸν τῶν τόμων

GROTII NOTÆ.

Quod ad contractuum naturam accedit] Sæpe hoc notat Servius ad IV Æneidos: *Nam qui excedant delinquendi modum ipsi sibi pœnam sumunt.* Ibidem: *Damnare est debito liberare, unde damnabis tu quoque votis.* Ad X Æneidos: *Inanes peccata, inanes id est absolutas. Dicimus autem & tua pœnam, sed melius est hic peccatum; nam peccatum salvatur pœna, qui enim nemini tenetur obnoxius, pœna eum a proxima liberat obligatione. Contra, tua pœnam non precedit quasi pœna salvatur: Auctoritas tamen ista confundit legentes, nunc quo sulet poni vel a sequenti quod precedit, vel a precedente quod sequitur.* Idem locutio sacræ Scripturæ frequens indicat: nam, ut Tertullianus ait de oratione, *Debitum in scripturis delicti figura est, quod perinde judicio debeatur, & ab eo exigatur.* Chrysostomus oratione de Terræmotu, quæ est Tomo V, de divite illo agens qui Lazaro opponitur, & explicans vocem ἀπόπληξις, quæ est in illo Evangelii loco, ἐχρισθείη αὐτὸ πυωρίαν, ἐχρισθείη αὐτὸ ἕλκος: *debitantur ipsi pœnæ, delectantur ipsi delictis.* Idem II de pœnitentia: τὸ ἁμαρτάνειν εἰς ὀφειλήματα ἀνάγεσθαι: *peccata ad debita genus referuntur.* Augustinus III de libero Arbitrio, *Itaque si non reddit faciendo justitiam, reddet patiendo miseriam: quia in utraque verbum illud debiti sonat. Ibi enim etiam modo dici potuit: si non reddit faciendo quod debet, reddet patiendo quod debet.*

Ipse te huic pœnæ subdidisti] Philo fine libri primi de vita Mosis: αὐτοὶ γὰρ τὰς ἀπόδιδυσιν ἀμαρτάνουσι, σπεύδοντες καὶ πρὸς πυωρίας: *peccant dum festinatis, ad pœnas ferendas festinatis.*

GROTII NOTÆ.

3. *Vendentis naturalia*] De substantia illius contractus.

Tacito] XII. annal. 53.

In

νόμων διηγορευμένα : *Contractus à veteribus appellabantur non tantum quæ mutuis conventionibus constant, sed & quæ legibus sunt vetita.*

III. 1. Sed hujus juris subjectum, id est cui jus debetur, per naturam ipsam determinatum non est. Dictat enim ratio maleficium posse puniri, non autem quis punire debeat: nisi quod satis indicat natura convenientissimum esse ut id fiat ab eo qui superior est: non tamen ut omnino hoc demonstret esse necessarium, nisi vox superioris eo sumatur sensu, ut is qui male egit eo ipso se quovis alio inferiorem censeatur fecisse, & quasi ex hominum censu detrusisse * in censum bestiarum quæ homini subjacent, quod à Theologis quibusdam est proditum. Democritus: φύσει τὸ ἄρχειν οἰκήιον τῷ κρείσσονι, *natura evenit ut melior sequiori imperet.* Et Aristoteles ait deteriora comparata esse in usum meliorum, tam in his quæ à natura sunt, quam quæ ab arte.

Th. 2. 2. quæst. 64. art. 1. & ibi Cajet. VII. Pol. XIV.

2. Cui consequens est ut saltem ab æque nocente æque nocens puniri non debeat: quo Christi sententia pertinet: *Qui vestrum sine peccato est* (tali scilicet) *primum lapidem mittat*, Joh. VIII, 7. Quod ideo dixit, quia eo sæculo corruptissimi erant Judæorum mores, adeo ut qui sanctissimi videri volebant in adulteriis & similibus flagitiis volutarentur, ut videre est Rom. II, 22. Idem ergo quod Christus dixerat dixit & Apostolus: *Quapropter inexcusabilis es, ô homo, quisquis alium damnas: nam hoc ipso quod damnas alterum, te ipsum condemnas, quando eadem facis tu qui alterum damnas.* Illud Senecæ huc pertinet: *non potest ullam auctoritatem habere sententia, ubi qui damnandus est damnat.* Et alibi: *faciet nos modera-*

GROTII NOTÆ.

In censum bestiarum] Sic & Moses Maimonides ad Deut. XXXIII.

GRONOVII NOTÆ.

4. *Quæ legibus sunt vetita*] Hi sunt qui contractus involuntarii dicuntur Aristoteli συναλλάγματα ἀνόσια, λαθραῖα, βίαια, Interpres Heinsianus lib. 5. cap. 5. Ethicor.

III. 1. *Juris subjectum*] Possessor, persona capax, dominus, exactor, 1, 5, 17.

Qui superior est] Qui potestatem habet in eum, qui peccavit.

Quovis alio inferiorem] Agnoscit hoc Cainus Genes. 4. καὶ ἔσται πᾶς ὁ εὑρίσκων με ἀπατενεῖ με: *Omnis igitur qui invenerit me, occidet me.*

2. *Puniri non debeat*] Hinc indignatio M. Cælii ad Ciceronem epistol. 14. *Scis Apprum censorem hic ostenta facere? de signis & tabulis, de agri modo, de ære alieno acerrime agere? Persuasum est ei Censuram lomentum & nitrum esse. Errare mihi videtur. Nam sordes eluere vult, venas sibi omnes & viscera aperit.* Et Velleji de censura Paulli & Planci 2, 95. *cum alteri vis censoris, alteri vita deesset, Paulus vix posset implere censuram; Plancus timere deberet, ne quidquam objiceret adolescens; posset aut objicientes audire, quod non agnosceret senex.*

*deratiores reſpectus noſtri, ſi conſuluerimus nos, * nunquid & ipſi aliquid tale commiſimus?* Ambroſius Apologia Davidis: *unuſquiſque de alio judicaturus de ſe ipſo primum judicet, nec minora in alio errata condemnet cum ipſe graviora commiſerit.*

IV. 1. Altera quæſtio eſt de fine pœnis propoſito; nam quæ diximus hactenus id duntaxat oſtendunt, nocentibus injuriam non fieri ſi puniantur. Inde vero non ſequitur omnino puniendos; neque id verum eſt: multis enim nocentibus multa & Deus & homines condonant, eoque nomine laudari ſolent. Celebris eſt Platonis dictum, *De leg. lib. 2. xi.* & alibi, *Vide Grot. ad Matth. v. 25.* 1. de Clem. c. 6. Idem alibi: *Ne homini quidem nocebimus quia peccavit ſed ne peccet, nec unquam ad præteritum, ſed ad futurum pœna refertur: non enim iraſcitur, ſed cavet.* Apud Thucydidem Diodorus de Mitylenæis ad Athenienſes verba faciens: *Gorgia.* eſt, ad quem Plato dictas ſententias male extendit. Dei enim actiones niti poſſunt ipſo ſummi dominii jure, præſertim ubi meritum hominis ſpeciale accedit, etiamſi finem nullum ſibi proponant extra ipſas: & ita Hebræi quidem explicant illud *Moſes Maimonides in diſſertore du-* Solomonis quod ad hanc materiam pertinet. כל פעל יהוה למענהו וגם רשע ליום רעה. Ut ſenſus ſit, *res ſingulas Deus facit*

GROTII NOTÆ.

Nunquid & ipſi tale aliquid commiſimus? Pertinet huc & Ambroſii locus ſermone xx in Pſalmum. Beati immaculati, ad verſiculum Miſerationes tuæ Domine, citatus cauſa III, quæſtione VII. item Caſſiodori VI, 21.

Ut nocere ei non debeat niſi boni alicujus conſequendi cauſa] Caſſiodorus de Amicitia: *Quod ſi manus una cauſa aliqua forte lædat alteram, illa quæ læſa eſt non reperuſit, nec ſe erigit in vindictam.*

GRONOVII NOTÆ.

Si conſuluerimus] Interrogaverimus conſcientiam noſtram.

IV. 1. Οὐ γὰρ] Non enim propter peccatum lumitur pœna.

Οὐχ ἵνατις] Non ideo, quod peccatum eſt, exigitur ſupplicium (factum enim fieri infectum nequit) ſed propter exemplum vel tempus futurum.

Ne peccetur] Ut alii exemplo pœnæ à ſimili peccato abſterreantur.

Non enim iraſcitur, ſed] Judex damnans & puniens non iræ obſequitur, ſed prudentiæ: neque id potiſſimum agit, ut ulciſcatur, ſed ut conſulat in reliquum, ne aut qui deliquit, iterum; aut alius ſimile quid delinquat.

Sene-

eit propter ipſas, etiam impium ad diem malum. Id eſt, etiam tum cum impium punit, non alio fine hoc facit quam ut puniat. Quanquam etiamſi receptiorem ſequamur interpretationem eodem res recidet: ut dicatur Deus feciſſe omnia propter ſe, id eſt jure ſummæ libertatis & perfectionis nihil extra ſe quærens aut reſpiciens: ſicut Deus dicitur αὐτοφυὴς, quia non eſt natus ex aliquo. Certe pœnas quorundam valde perditorum à Deo non ob aliud exigi ſacra verba teſtantur, cum dicunt eum voluptatem capere ex ipſorum malo, ſubſannari atque irrideri impios à Deo. Tum vero & extremum judicium, poſt quod nulla exſpectatur emendatio, imo & in hac vita pœnæ quædam inconſpicuæ ut obduratio, verum eſſe quod contra Platonem diximus evincunt.

Sibi natura parem punit. *Scholaſtici.* *Non debere in malo.* *Sibi debet habere propoſitum.* *Non quaſi dulce ſit vindicare, ſed quaſi utile.* *Ira cap. XXXII.*

3. At homo cum hominem ſibi natura parem punit, aliquid ſibi debet habere propoſitum. Et hoc eſt quod ajunt Scholaſtici, non debere in malo cujuſquam acquieſcere ulciſcentis animum. Sed & ante ipſos Plato in Gorgia, eos qui quemquam morte puniunt, aut exſilio, aut multa, non hoc βέλτιόν ἐστιν ἁπλῶς, *ſimpliciter velle*, ſed *boni alicujus cauſa* ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ: Et * Seneca ad vindictam veniendum *non quaſi dulce ſit vindicare, ſed quaſi utile.* Etiam Ariſtoles ſeptimi de republica capite XIII ait, quædam eſſe honeſta ſimpliciter, quædam ob aliquam neceſſitatem; & poſterioris exemplum ponit in pœnarum exactione.

Tho. 2, 2. q. 108. Silv. in verbo vindicta. Lib. II. de Ira, cap. XXXII.

V. 1. Quod ergo à mimo dictum eſt:

Læſo doloris remedium inimici dolor:

& à Cicerone dolorem pœna mitigari: Plutarcho ex Simonide, Γλυκὺ δ' ἐπλήρωσ' ὥσπερ ἀλγεινὰ θυμοῦ καὶ φλεγμαίνοντα θηριώδη καὶ ἀπαραίτητον ἐξεφόρεσεν, congruit quidem ei naturæ * quam homo cum beſtiis habet communem: eſt enim ira ut in beſtiis

Grotii Notæ.

Seneca] Ejuſdem eſt libro eodem de Ira ſecundo, capite XII: *Exſequar, quia oportet, non quia dolet.*

Quam homo cum beſtiis habet communem] Inde illa Homerica: χόλος μέν τ' ἀγριάδα ἔβλε: *iram feræ prendebat ira.* Item:

Ἄγριον ἐν στήθεσσι φίλοις θέτο μεγαλήτορι θυμῷ.

Efferas ipſe animum magnum ſibi pectore in alto.

Item:

Ἀλλ' Ἀχιλεῦ μέγαιρε βίηφιν θυμὸν ἐρύκων.

Magnum animum ſed Achille doma.

Gronovii Notæ.

2. *Ut puniat*] Puniendo juſtitiam demonſtret, etiamſi ad neminem exemplum pertineat.

Inconſpicua] Quæ non incurrunt in oculos, ſed in animis ſentiantur patientium.

3. *Aliquid ſibi debet habere. Non debere in malo*] Non id tantum ſpectare, ut malum habeat noxius, ſed potiſſimum ut propter eum punitum minus ſit malorum.

V. 1. Γλυκὺ καὶ] Dulce & non aſperam quaſi ægroto animo & inflammato medicinam adhibere ſatisfactionem.

Et natura] Facultati animi καὶ θυμοῦ.

Ferun

beſtiis ita in homine ζέσις θερμοῦ αἵματος ὀξέως ἐπὶ λύπην, ut recte definit Euſthatius, * *fervor ſanguinis circa cor ob appetitum reponendi dolorem*, qui appetitus adeo per ſe caret ratione, ut ſæpe feratur in ea quæ non læſerunt, ut in fœtus feræ quæ læſit; * aut in ſenſu carentia, ut in lapidem quo ictus eſt canis. At talis appetitus in ſe ſpectatus * non convenit parti rationali, cujus eſt imperare affectibus; ac proinde nec juri naturæ, quia id eſt dictatum naturæ rationalis ac ſocialis qua talis eſt. Dictat autem ratio homini nihil agendum quo noceatur homini alteri, niſi id bonum aliquod habeat propoſitum. In ſolo autem inimici dolore, ita nude ſpectato, nullum eſt bonum niſi falſum & imaginarium: ut in divitiis ſupervacuis, multiſque aliis rebus ejuſmodi.

2 Atque hoc ſenſu ultionem improbant in hominibus non Chriſtiani modo doctores * ſed & Philoſophi, ut Seneca: *Inhumanum verbum eſt & quidem pro juſto receptum Ultio, & à contumelia non differt niſi ordine. Qui dolorem regerit tantum excuſatius peccat.* Imo ſi Maximo Tyrio credimus, ἐ πονηρῶν ἔστι πονηρότερον ἀδικώτερον, *iniquior eſt qui ſe ulciſcitur eo qui prior nocuit.* Muſonius, *id*, ait, *cogitate quomodo quis remordeat mordentem, & nocenti noceat, fera eſt, non hominis.* Apud Plutarchum Dion is qui ſapientiam Platonicam in actus civiles convertit: τὸ ἀλλοπαθοῦντας τῇ κακοδικίᾳ νόμῳ διαλύτῳ χρᾶσθαι, φύσει χαλεπὸν δοκεῖ μεῖναι ἀδικούμενος: *ultionem legis arbitrio juſtiorem cenſeri illata injuria: at ſi naturæ ſpectetur ex eodem animi morbo naſci.* Lib. 11. de Ira, c. 32.

3. Pugnat ergo cum natura hominis in hominem agentis alieno dolore, qua dolor eſt, ſatiari. Atque adeo quo hominum quiſque

GROTII NOTÆ.

Fervor] Inde ὀξίαν χόλου, *bilem extinguere*, apud Homerum.

Aut in ſenſu carentia] Seneca de Ira libro II, c. 26. *Hu inſcia quam ſimilium eſt, quæ inammoſtram nec meruerunt nec ſentiunt.* Braſiliani, feti homines, de ferro ita ut de homine ſe vindicant.

Non convenit parti rationali, cujus eſt imperare affectibus] Vide quæ in hanc rem Seneca de Ira libro I, c. 5.

Sed & Philoſophi] Plato Gorgia. Vide de eo Theodoretum libro XX. curationis.

GRONOVII NOTÆ.

Parti rationali] Τῷ λογικῷ καὶ ἀγορευτικῷ.

Ideò diſſentaneum naturæ] I, 1, 10.

Imaginarium] Ut Vitellii, qui ſe paviſſe oculos ſpectata inimici morte jactabat. Tacit. 3. hiſt. 39.

Divitiis ſupervacuis] Ut Caligulæ, qui ſuper immenſos auſcultum acervos patentiſſimo diffuſos loco nudis pedibus ſpatiabatur, & toto corpore aliquamdiu volutabatur. Sueton. cap. 42.

2. *Niſi ordine*] Quia præcedit contumelia, ſequitur ultio.

Qui ſapientiam Platonicam] Quod ait de ſe & Catone Cicero: *nos philoſophiam quæ quibuſdam otii eſſe ac deſidiæ videtur, in forum atque in rempublicam & in ipſam actionem deduximus.* 15. familiar. 4. Similiter idem de Demetrio Phalereo 5. de legib. 6.

3. *Quæ dolor eſt*] Ira ut nihil aliud in eo quæratur, & ſpectetur quam dolor.

Nempe

que minus valet rationis usu, eo ad vindictam est pronior. Juvenalis:

At vindicta bonum vita jucundius ipsa.
** Nempe hoc indocti, quorum præcordia nullis*
Interdum aut levibus videas flagrantia causis:
Quantulacunque adeo est occasio, sufficit iræ.
Chrysippus non dicet idem, nec mite Thaletis
Ingenium, dulcique senex vicinus Hymetto,
Qui partem acceptæ sæva inter vincla cicutæ
Accusatori nollet dare. Plurima felix
Paulatim vitia atque errores exuit omnes,
Prima docet rectum sapientia: quippe minuti
Semper & infirmi est animi exiguique voluptas
Ultio: continuo sic collige, quod vindicta
** Nemo magis gaudet quam fœmina.*

Eodem sensu Lactantius: *imperiti & insipientes siquando accipiunt injuriam cæco & irrationabili furore ducuntur, & iis qui sibi nocent vicem retribuere conantur.* Lib. VI.

4. Liquet ergo ab homine hominem non recte puniri tantum puniendi causa; quæ ergo utilitates rectam faciant pœnam videamus.

VI. 1. Pertinet autem huc pœnarum partitio quæ est apud Platonem Gorgia, & Taurum philosophum ad eum locum cujus verba Gellius recitat libro V. cap. XIV. nam partitiones istæ ex fine desumtæ sunt, nisi quod cum duos fines Plato posuisset, emendationem & exemplum, tertium addidit Taurus

* τιμω-

GROTII NOTÆ.

Nempe hoc indocti] Seneca de Ira I. 13. *Atqui iracundissimi infantes senesque & ægri sunt, & invalidum omne naturâ querulum est.*

Nemo magis gaudet quam fœmina] Terentius Hecyra:

Pueri inter sese quam pro levibus noxiis iras gerunt.
Quapropter? quia enim qui eos gubernat animus
Infirmum gerunt.
Itidem mulieres sunt ferme ut pueri, levi sententia.

Ammianus Marcellinus libro XXVII de ira sic loquitur: *Hanc esse ulcus animi diuturnum, interdumque perpetuum, prudentes definiunt, nasci ex mentis mollitie consuetum, id asserentes argumento probabili, quod iracundiores sunt incolumibus languidi, & fœmina maribus, & juvenibus senes, & felicibus arumnosi.*

GRONOVII NOTÆ.

Indocti] Stoicorum sermo, qui doctum dicebant solum sapientem, seu qui secundum virtutem viveret.

Ἰδιώτης. Arrian. diss. 3, 19. Ἡ πρώτη διαφορὰ ἰδιώτου καὶ φιλοσόφου. Seneca 7. benef. 17. *Duo sunt beneficia; unum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest; hoc est, absolutum & rarum beneficium: alterum vulgare, plebejum, cujus inter nos imperitis commercium est.*

Dulcique Hymetto] Propter mel celebratum, quod ibi faciebant apes.

Senex] Socrates.

Accusatori] Anyto aut Melito.

VI. 1. *Gorgia*] Pag. 357.

Emendationem] Ut corrigatur & melior fiat, qui peccavit.

Exemplum] Ut alii peccare caveant.

Τιμω-

* τιμωρίαν, quam Clemens Alexandrinus definit, κακοῦ ἀντὶ πόδεσιν εἰς τὸ τοῦ τιμωροῦντος συμφέρον ἀναφερομένην: *mali retributionem quæ ad exigentis utilitatem refertur*. Aristoteles, qui omissa pœna exemplari, hanc solum speciem cum emendatione ponit, adhiberi eam dicit, τοῦ ποιοῦντος ἕνεκα ἵνα ἀπεπληρωθῇ, *exigentis causa ut ei satisfiat*: Plutarchus quoque eam non omisit, cum dixit: αἱ ὑπὸ χεῖρα τοῖς τολμωμένοις ἀπαντῶσαι τιμωρίαι καὶ τῶν μεθόντων εἰσὶν ἐπιχείσεις ἀδικημάτων καὶ μάλιστα τὸ παρηγορεῖν τοὺς πεπονθότας ἕνεκεν αὐτοῖς: *Quæ facinus statim subsequuntur pœnæ, non modo in posterum inhibent delinquendi audaciam, sed & injuria affectos maxime consolantur*. Et hæc proprie est quam idem Aristoteles refert ad δικαιοσύνην συναλλακτικὴν, *justitiam quam ipse commutatricem vocat*.

Rhet. 1. cap. 10.

2. Sed subtilius ista examinanda sunt. Dicemus ergo, in pœnis respici aut utilitatem ejus qui peccarit, aut ejus cujus intererat, non peccatum esse, aut indistincte quorumlibet.

VII. 1. Ad horum trium finium primum pertinet pœna quæ philosophis modo νουθεσία, modo κόλασις, modo παραίνεσις dicitur, Paulo Jurisconsulto pœna quæ constituitur in emendationem, συφρονισμοῦ ἕνεκα Platoni, Plutarcho ἰατρεία ψυχῆς *animi medicatrix*, quæ hoc agit ut eum qui peccavit reddat meliorem, medendi modo qui est per contraria. Nam quia omnis actio, præsertim vero deliberata ac frequens, quandam gignit sui proclivitatem, quæ adulta habitus dicitur, ideo vitiis, quam primum fieri potest, adimenda est illecebra, quod fieri rectius nequit, quam si * dolore quodam subsequente saporem amittant dulcedinis. Platonici recitante Apulejo: *gravius & acerbius est omni supplicio si noxio impunitas differatur, nec hominum interim animadversione plectatur*. Apud Tacitum est: *corruptus simul & corruptor æger & flagrans animus haud*

Ann. III.

GROTII NOTÆ.

Τιμωρίαν] Tria hæc νουθεσίαν, τιμωρίαν, κόλασιν, emendationem, satisfactionem, exemplum, etiam Chrysostomus ponit in 1 ad Corinth. XI, 32.

Dolore quodam subsequente] Seneca de Ira l. v. *quemadmodum quædam hastilia detorta ut corrigamus adurimus, & adactis cuneis non ut frangamus sed ut explicemus elidimus, sic ingentia vitia prava dolore corporis animique corrigimus*. Idem de Ira II, 27: *In his erunt boni magistratus, parentesque, & judices, quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum & abstinentia, & alia quæ profutura torquent.*

GRONOVII NOTÆ.

Τιμωρίαν] Satisfactionem; ut injuria dematur & in posterum securitas præstetur Ixso.

Plutarchus] De sera numinis vindicta, p. 548.

VII. 1. *Pœna, quæ philosophis*] Latinis Admonitio.

Deliberata ac frequens] Quæ fit ἐκ προαιρέσεως, ex proposito & destinato, ac sæpius repetitur.

Proclivitatem] Propensionem & facilitatem ad eam iterandam.

Illecebra] Blanda illa Siren; illa suavitas quæ in peccatum trahit atque illicit.

Inter

haud levioribus remediis restinguendus est, quam libidinibus ardescit.

2. Punitionem quæ huic fini inservit natura cuivis esse licitam qui judicio valeat, & ejusmodi generis aut paribus vitiis non teneatur, ex ea quæ verbis fit castigatione apparet. Th. 2, 2. q. 33, 3.

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immune est facinus, verum in ætate utile. Plaut. Trinum.

In verberibus vero & aliis quæ coactionis aliquid continent, discrimen * inter personas quibus id liceat aut non liceat non est factum à natura (neque enim potuit, nisi quod ratio parentibus in liberos ejus juris usurpationem pro affectus necessitudine peculiariter commendat) sed à legibus, quæ communem illam generis humani propinquitatem, vitandarum rixarum ergo, ad proximos affectus restrinxerunt, ut videre est tum alibi, tum Codice Justinianeo, titulo de emendatione propinquorum: quo & illud pertinet Xenophontis ad milites: εἰ μὲν ἐπ' ἀγαθῷ ἐκολαστά τινα, ἀξιῶ ὑπέχειν δίκην, οἵαν καὶ γονεῖς υἱοῖς καὶ διδάσκαλοι παισί. καὶ γὰρ ἰατροὶ τέμνουσιν ἐπ' ἀγαθῷ: *Si quem ut prodessem verberavi, pœnam debere me profiteor qualem parentes filiis & magistri discipulis. Nam & medici ægrotum suo ipsius bono urunt ac secant.* Lactantius libro VI: *Jubet Deus ut manus nostras super minores semper habeamus, hoc est, ut peccantes eos assiduis verberibus corrigamus, ne amore inutili & indulgentia nimia educentur ad malum & ad vitia nutriantur.* C. 19.

3. Hoc vero puniendi genus ad mortem pertingere non potest, nisi eo modo quem reductivum vocant, quo negationes reducuntur ad rerum oppositarum genera. Nam sicut Christus dixit melius quibusdam futurum fuisse, id est non tam male, si nati nunquam essent, ita ingeniis insanabilibus melius est, id est minus est malum, emori quam vivere, quando certum est vivendo pejores evasuros. De talibus Seneca loquitur, cum ait interdum Marc. XIV. 21.

GROTII NOTÆ.

Inter personas quibus id liceat] Vide Augustinum Enchiridio cap. 72.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Immune est facinus*] Pro quo non penditur vectigal, quod licet facere sine munere atque onere civili: vel pro quo nemo munis est sive munificus.

Communem illam generis] Quæ omnibus melioribus dabat castigandi fontes facultatem.

Vitandarum] Ne lites injuriarum augerentur.

Ad proximos affectus] Necessitudines vel necessarios. Sic Claudius in recognitione equitum, juvenem probri plenum, sed quem pater sibi probatissimum affirmabat, sine ignominia dimisit, habere dicens censorem suum. Suet. 16.

3. *Pertingere*] Pertinere voluit dicere, id est, extendi, porrigi.

Reductivum] Quo quid alicui non directe adest, sed per applicationem aut interpretationem: ut quum bonum alicui dicitur, quod non nocet, etiamsi nec magnopere prosit 1, 1, 10.

Ad

De Ira c. 5. terdum ut pereant intereſſe pereuntium. Jamblichus: κρεῖττον γὰρ πῦ ὑποτρόμου βίλπειν τὸ ηγιεσθαι ἢ ἀξερμάτου, ὅπου κ τῷ μοχθηρῷ τὸ πεθάνειν ἢ ζῆν: *Quomodo ſuppurato melius eſt uri quam ſic manere, ita improbo mori quam vivere.* Talem vocat Plutarchus ἐπιρρὴς μὲ πάντας βλαβερὸν, αὐτῷ δ βλαβερώτατον, *ceteris noxium quidem, at ſibi maxime.* Et Galenus cum morte puniri homines dixiſſet, primum ne vivi noceant; deinde ut alii pœnæ metu deterreantur, addit: κ τρίτον ἐπὶ κ αὐτοῖς ἐκείνοις ἄμεινον τεθνάναι διεφθαρμένοις ὅτι τὴν ψυχὴν ὡς ὑπῆρξε ἔχειν τὴν ἀρχαίαν: *Tertio & ipſis expedit mori ita corruptis animo ut ad ſanitatem perduci nequeant.*

1 Joh. v. 16. 4. Sunt qui hos ipſos eſſe putant quos Johannes Apoſtolus ait *ad mortem peccare. Sed quia fallacia ſunt ejus rei argumenta, dictat caritas neminem temere habendum pro deplorato, ita ut hoc quidem fine animadverſio, non niſi raro admodum, locum habere poſſit.

VIII. 1. *Utilitas ejus cujus intererat non peccatum eſſe in eo ſita eſt, ne poſthac tale quid patiatur ab eodem aut ab aliis. Gellius ex Tauro hanc ſpeciem ſic deſcribit, *cum dignitas auctoritaſve ejus in quem eſt peccatum tuenda eſt, ne prætermiſſa animadverſio contemtum ejus pariat & honorem levet.* Sed quod de auctoritate læſa dicit, idem de libertate cujuſque aut alio jure læſo intelligendum eſt. Apud Tacitum legimus: *conſuleret ſecuritati juſta ultione.* Ne qui læſus eſt ab eodem malum patiatur tribus modis curari poteſt: primum ſi tollatur qui deliquit, deinde ſi vires nocendi ei adimantur, poſtremo ſi malo ſuo dedoceatur delinquere, quod cum emendatione de qua jam egimus conjunctum eſt. Ne ab aliis lædatur qui læſus eſt,

Grotii Notæ.

Ad mortem peccare] Τὸν ἀνίατον νοσοῦντας: morbo tentos inſanabili hos vocat Chryſoſtomus II Corinth. XIII, 9. Julianus ſecundo libro de Conſtantio: ἀνίατον ἢ ἔστιν ἢ ἀμαχητμάτων καὶ ἢ λόγ ἀπαραίτητον ἐπιθυμίας ἁμαρτεῖν, καὶ ἀ πάντη τὰς διορθώσεις ἀπεσχημένων, ἐφ' ἃ δὲ ἀνίατα πλημμελήσαντων. τούτοις δὲ οἱ νόμοι θάνατον κύριον ἢ κοινὸν ἐπιτιθέασιν, ὡς εἰς τὸν ἑαυτῶν, μᾶλλον εἰς δὲ τὸν ἢ ἄλλων ὠφέλειαν: *Cum duo ſint deſperatorum genera, alia quidem quæ ſpem præbent rerum meliorum, neque curationem penitus repudiant, alia vero hominum inſanabiliter peccantium; huic generi leges mortem majorum exitium reperere, non tam ipſorum quam omnium aliorum bani.*

Utilitas ejus cujus intererat non peccatum eſſe] Etiam hujus rei in ſcitis imago quædam. *Leo in adultera patiuam conſurgit.* Plinius hiſtoriæ naturalis VIII, 16.

Gronovii Notæ.

Ut pereant, intereſſe] Sic Neroni conjurationem quidam imputabant, tanquam aliter illi, niſi morte, facesſere non poſſent. Sueton. Ner. 36.

VIII. 1. *De auctoritate læſa*] Perſonarum publicarum.

De libertate] Privati cujuſvis.

Vires nocendi ei adimantur] Debilitando aut vinculis coercendo num. 9.

Ne

est, punitione non quavis sed aperta atque conspicua quæ ad exemplum pertinet, obtinetur.

2. Ad hos ergo fines, & intra æqui terminos si dirigatur vindicatio etiam privata, si jus nudum naturæ, id est abductum à legibus divinis humanisque, & ab his quæ non necessario rei accidunt, respicimus, non est illicita: sive fiat ab ipso qui læsus est, sive ab alio, quando hominem ab homine adjuvari naturæ est consentaneum. Atque hoc sensu admitti potest quod Cicero *De invent.* cum jus naturæ esse dixisset id quod nobis non opinio sed innata vis assert, inter ejus exempla collocat vindicationem, quam gratiæ opponit: ac ne quis ambigeret quantum eo nomine vellet intelligi, vindicationem definit, *per quam, vim ac contumeliam, defendendo aut ulciscendo, propulsamus à nobis ac nostris, qui nobis cari esse debent, & per quam peccata punimus.* Mithridates in oratione quam ex Trogo exscripsit Justinus: *Adversus latronem si nequeant pro salute, pro ultione tamen sua omnes ferrum stringere.* Hoc ipsum ἀμοιβὴν κόμης vocat in vita Arati Plutarchus. *Lib. xxxviii.*

3. * Hoc naturali jure defendens se Samson adversus Palæstinos, insontem se testatur fore si Palæstinos qui se malo affecerant malo viciſſim afficeret: & post peractam ultionem, eadem se tuetur ratione, dicens se ipsis fecisse quod ipsi sibi fecissent priores. Platæenses apud Thucydidem: ἐφ' οἷς ἀπωμοσάμεθα τῷ ξυμπάσῃ κόμῃ κρατήσασι τὴν ἐναντίαν πολέμιον εἶναι ἀμύνεσθαι: *merito eos ulti sumus, jure apud omnes ut hostilia parantem ulcisci liceat.* Demosthenes, oratione adversus Aristocratem, communem ait esse legem inter homines, ut eum qui nostra vi raxisset Adherbalem vitæ suæ esse insidiatum, addit, Populum Roma-

Grotii Notæ.

Hoc naturali jure] Φύσει φίλον ἀνδρί: Romulus de Tatio occiso à Laurentibus, *eadem eade persæstam*, apud Plutarchum: idem Plutarchus de Mantinensibus male tractatis ab Achæis: ἐφ' οἷς μὲν ἔχει ἐκ τοῦ ἀμύνεσθαι κόμην: *& hac quidem ultionis æquitatem in se habebant.* Belisarius apud Procopium Vandalicorum 1: φύσει γὰρ ἅπασι τοῖς ἀδικουμένοις ἀμύνεσθαι τοὺς βιασαμένους ἔξεστι: *naturalis enim est iis hominis in eum qui vim intulit inimicitia.*

Gronovii Notæ.

2. *Abductum à legibus*] Id quod dictat recta ratio nondum adstricta legibus: præterquam in paucis casibus, ubi ex contingenti mutatur res, ut si parentes, si mentis homo commotæ injuriam intulerit: si ipse causam dederit miserendo prior.

Non opinio] Qualiscumque persuasio, sed ingenita sententia & judicium animi.

Gratia] In qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, alterius remunerandi voluntas continetur cap. 11.

Defendendo] Arcendo, prohibendo.

Ἀμῦναι κόμαν] Ἀνδρὶ ἀποφαίνεσθαι ὅτι τις σοὶ ἔσπετο κλέπτειν, quo versu Homerico (extat cum alibi, tum Il. Φ. v. 160.) Claudius sæpe pro tessera utebatur. Suetonius cap. 42.

Romanum *neque pro bono neque pro recto facturum si ab jure gentium se prohibuerit:* id est ab ultione. Aristides orator & à Poëtis, & à Legum auctoribus, & à proverbiis, & ab oratoribus, & omnibus denique hoc ait probari ἀμαύνεσθαι τοὺς ὑπάρξαντας, *ultionem sumi de his qui injuriam facere aggressi sunt.* Maccabæos laudat * Ambrosius, quod etiam Sabbato * ulti sunt innocentium necem fratrum suorum. Idem adversus Judæos incensam à Christianis basilicam graviter querentes disputans, sic ait: *Ac certe si jure gentium agerem, dicerem quantas basilicas Judæi tempore imperii Juliani incenderint:* ubi * jus gentium vocat par pari referre. Nec aliter apud Tacitum Civilis: *Egregium pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea, & sævissimas hujus exercitus voces, quibus ad supplicium petitus jure gentium pœnas reposco.*

Orat. pro quatuor.

De off. l. 1. c. 40.

Ep. 29.

Hist. IV.

4. Sed quia in rebus nostris & nostrorum affectu corrumpimur, ideo simul multæ familiæ in unum locum convenerunt, judices constituti, & his solis data potestas vindicandi læsos, adempta cæteris quam natura indulserat libertate. Lucretius:

Acrius ex ira quod enim se quisque parabat
Ulcisci, quam nunc concessum est legibus æquis,
Hanc ob rem est homines pertæsum vi colere ævum.

Demosthenes in Cononem: προεώρα τὸν ἐν τοῖς νόμοις εἶναι τούτων ἑκάστου τὴν δίκην, μὴ τῇ τοῦ προσοχόντος ὁρμῇ, μηδὲ βουλήσει ταῦτα κρίνεσθαι: *placuit de omnibus his injuriis * ex legibus judicium exerceri, non autem ex cujusque impetu atque arbitrio.*

Quin-

GROTII NOTÆ.

Ambrosius] Eundem vide oratione contra Symmachum.

Ulti sunt innocentium necem fratrum suorum] Vide Josephum Antiquæ historiæ XIII, 1. de vindicata Johannis morte.

Jus gentium vocat par pari referre, Sic & Livius libro I: *cum Laurentes jure gentium agerent.*

GRONOVII NOTÆ.

3. *Neque pro bono, neque pro recto*] Apud Sallustium est, *neque recte neque pro bono*, cap. 22. Cæsar 5. Gall. 7. *nihil hunc se absente pro sano facturum.*

Ab ultione] Puta jure gentium permissa.

Proverbiis] Dictis per allegoriam & sententiis vulgi usu receptis.

Basilicam] Quæ pro profeucha, vel synagoga utebantur.

Quantas basilicas] Quot Christianorum templa, vel Ecclesias.

4. *Affectu corrumpimur*] Nimio illarum amore facile ultra fines terminosque justæ vindicationis provehimur.

In unum locum convenerunt] In civitatem coierunt.

Pertæsum vi colere] Potius visum legibus quam armis disceptare, Justin. 43, 4.

GROTII NOTÆ.

Ex legibus judicium exerceri, non autem ex cujusque impetu atque arbitrio] Tyndareus adversus Orestem sic declamat in Euripidis Oreste:

Πρὸς τόνδ' ἀγὼν τις ἔκ τ' ἀσφίας πέρι;
Εἰ τὰ καλὰ πᾶσι φανερά, καὶ τὰ μὴ καλά,
Τούτου τις ἀνδρῶν γένοιτ' ἀσωνοτώτερος;

O'τις

Quintilianus: *injuria compenſatio non ſolum juri inimica, ſed paci:*

Οὔτε τὸ μὴ δίκαιον ἐκ ἰσοπέ-
ψαντο,
Οὐδ' ἄλλην δεῖ ἢ κακὸν ἀλλήλων
νόμιον.
Ἐπεὶ γὸ ἐξέπλεων Ἀγαμέμνων
βίην
Πλησὰς δυσηχὴς ἐ ἐμὲ ὑφ'
κάρη
(Λίσσετο ἔχρη, ἐ γὰς αὐτὸν
πτοεῖ)
Χεῖν αὐτὸν ὑπὸ θύελλαν μὴ ἀμφι-
πθῆ δίκλω
Ὅτινα, δικάσατ' ἐκβαλεῖν τι σὺν-
μέτρον
Μητέρα, τὸ σῶμον τ' ἔλαβε καὶ
τ' συμφορᾶς,
Καὶ τὸ νόμιμ τ' ἀπ' ἔζω τ' ἐστιᾶς
τ' ἀπ' ἐδ.
Νῦν δ' εἰς τ' αὐτὸν ἀνάγκη δικάσαι' ἔλ-
θε μητέρα,
Κακῶν γὸ αὐτῶν ἐκάτερον ἀγὼ-
νίζε.
Αὐτὸς κακὸν ἦλθε μητέρα
κλαυτήν.
Ἐρέσσομαι δ' Μενέλαος πρόσθ'
σ.
Εἰ τὸν δ' Ὀρέστειον ἐμέλε-
τᾶς χαλῶ.
Χ' ὁ πρὶν παῖς ἀπ' μητέ' ἀσε-
βεσάτην,
Κἄπειτ' ἐ αὖτε γενέσθαι φόνου
φόνος
Λύσ', πέρας ἦ σοὶ κακῶν ὑπερ-
βάλλει;

Hunc me jubes certare de ſapientia?
Quæ pulchra quaque ſacta ſi cuncta
patent,
Ipſe homine tandem quis ſuat dementior,
Qui nec quod æquum eſt mente perviderit ſua,
Nec quod per omnem Græciam leges jubent?
Namque ubi Agamemno ſpiritum
efflarat ſuum,
Transverberatus à mea nata caput,
(Quod turpe factum abſit ut dicto probem)
Tunc ille vitæ debuit matrem ream
Petagere cæſa è lare ſicellam meo.
Ita temperate pertulit miſeriam,
Fanum petiſſet jure, ſervaſſet ſiam,
Nunc ſubiit illum quod prius matrem neſas,
Illam malum vocat ille, non injuria:
Sed pejor illa eſt ipſe dum matrem necat.
Menelaë, ſi permittis hoc te interrogo:
Irata ſi uxor conjugem occidet ſuum,
Hunc alter ipſe filium tradet neci,
Et rurſus illa genitum hanc eadem nova
Cæde expiabit, ſine quæ ſtabunt mala?

Quæ poſtrema plena prudentiæ materiam differendi & philoſophis & oratoribus præbuerant. Maximus Tyrius in diſſertatione an referenda injuria: εἰ γὸ ὁ ἀδικηθεὶς ἀμύνοι, ἀεὶ μεταβαίνῃ τὸ κακὸν ἀπ' ἄλλα πρὸς ἄλλον, καὶ μεταπηδᾷ καὶ διαδέχεται ἀδικία ἀδικίαν, εἰ γὰς τῇ αὐτῇ τάττοι δίκῃ τὸ παθὸν συγχωρῶν ἐπιβῆναι εἰς τ ἀδικήσαντα, ἔ παυσομένης αὖθις ἀπ' ἐκείνε φορᾶς τ αὐτὸς ἂ τιμωρία. τὸ γὰς δίκαιον ἀπ' ἀμφοῖν ἴσον. ἂ ζῆ καὶ εἶσι πτίννυσι, διαπαυσαμένοις ἐξ ἀδικημάτων, καὶ σὺ βαδίσαντι τὸ κακὸν, καὶ πᾶ φύσει): Nam ſi is qui paſſus eſt injuriam ultionem ſumet, tranſibit malum ab hac ad illum velut ſaltu quodam, & injuſtitia injuſtitiæ ſuccedet; quippe ſi huic juris poſſe concedis ei qui malum pertulit vindicare in eum qui fecit, ſequatur ut rurſus ab hoc ad illum ſe referat ultio, eſt enim juſtum par utrique pœna. Si id ita eſt, quid nobis ſocii, Jupiter, Juſtitiam ex injuriis conflatam? & quo procedet, ubi vero ſtabit hoc malum? Ariſtides oratione de Pace: νῦν γὰς ἡ ἀλλήλων λειψάνεσθε, εἰ διὰ τὸν φονεύσαντα Νεοπτόλεμον, εἰ μὴν αὖτος ἀεὶ σαυτὸ τῶν πλησίον: quo enim Græcarum erit religuum, ſi propter eos qui jam pridem ſuperſtites alii perpetuo idem malorum ſerent? Habet idem Ariſtidis ſenſum ſimilem, in Leuctrica ſecunda.

GRONOVII NOTÆ.

Injuria compenſatio] Privata vindicta.

paci: est enim lex, forum, judex, nisi quem jure vindicari pudet.

L. Null. c. de Judæis. Imperatores Honorius & Theodosius: *idcirco judiciorum vigor jurisque publici tutela in medio constituta, ne quisquam sibi ipsi permittere valeat ultionem.* Rex Theodoricus: *hinc est quod legum reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulsu.*

Cassiod. Ep. 10. lib. IV.

5. Manet tamen vetus naturalis libertas, primum in locis ubi judicia sunt nulla, ut in mari. Quo forte referri potest quod Cajus Cæsar privatus adhuc piratas, à quibus captus fuerat, classe tumultuaria persecutus est, ipsorumque naves partim fugavit, partim merſit, & cum Proconsul negligeret animadvertere in captos piratas, ipse eos in mare reversus cruci suffixit. Idem locum habebit in locis desertis, aut ubi Nomadum more vivitur. * Sic apud Umbricos narrat Nicolaus Damascenus sibi quemque fuisse ultorem: quod & apud Moschos hodie impune fit, post tempus aliquod aditi judicis. Nec aliunde origo singularium certaminum quæ ante Christianissimum * Germanicis nationibus usitata, alicubi necdum satis desueta sunt. Ideo apud Vellejum Paterculum mirantur Germani, cum Romanæ jurisdictionis formam conspicerent, quod injurias justitia finiret, quod solita armis discerni jure terminarentur.

Vell. Pat. l. II. & Plut. in Cæs. Apud Steb. de legibus.

Lib. II.

6. Lex Hebræa propinquo occisi permittit ut extra asyli loca homicidam interficiat: rectèque notant interpretes Hebræi talionem pro mortuo manu exigi posse; pro se, ut puta in vulnere, non nisi per judicem, quia scilicet difficilior est moderatio ubi proprius dolor accedit. Parem morem, privatim vindicandæ

Grotii Notæ.

Sic apud Umbricos] An Umbros in Italia significatos voluit? Apud Afronum multos idem moris fuisse testis est Leo Afer lib. II. C. de Tesechis, & capite de Tesjuta, & alibi.

Germanicis nationibus] Gothos suos corrigens Rex Theudericus apud Cassiodorum III, 21: *Removete consuetudines abominanter inolitas, verbi gratia ibi potius non arma res tractetur.* & 24, *Cur ad monomachiam recurritis? quid opus est hominis lingua, si enses manus agit armata?* Trachonitis in oriente, νόμῳ τινὶ πάντα πράττουσι ἀπεξύλου τοῦ ὁ ἀνελεῖν φονεῦσι: *Mos omnibus modis ultionem sumere de propinquorum homicidis.*

Gronovii Notæ.

Vindicari pudet] Ne scilicet turpi *judicio conflictetur*, ut de fratribus loquitur Cicero 9. famil. 25.

5. *Ubi judicia sunt nulla*] I, 3, 2.

Cæsar privatus adhuc] Videtur legationem liberam habuisse, ut solebant illustres viri & juvenes Romani peregrinantes: itaque, quod fecit, tanquam legatus Pop. Rom. fecit.

Nomadum more] Sine moribus, sine lege, sine justo imperio. Sallust. Jug. 18.

Singularium certaminum] Vide Extraict pour l'antiquité des duels, dans les Memoires de Mons. de Bethune, to. 4. p. 321.

6. *Lex Hebræa*] Numer. 35, 6.

Talionem pro mortuo] Ob occisum propinquum cuivis de homicida pœnam sumere licuisse; de auctore vulneris, qui sanatus esset, ipsi nemini.

caudæ cædis, apud vetuſtiſſimos Græcos fuiſſe apparet ex Theoclymeni verbis quæ apud Homerum ſunt Odyſſeæ O. Sed maxime frequentia ſunt hujus moris exempla inter eos qui communem judicem non habent. Hinc *juſta bella definiri ſolent*, Auguſtino teſte, *quæ ulciſcuntur injurias*: & Plato bellicum certamen probat, *μέχρις ἂν οἱ αἴτιοι ἀναγκασθῶσιν τίσαι τῶν ἀνηκέστων κλαυμάτων δίκην ἐπιόντα*: *donec qui in culpa fuerint cogantur innocentibus dolore affectis pœnas pendere.* *Serv. 1. de Clem. 203.* *L. 11, q. 10. ſuper Joh. L. de Rep. XII.*

IX. 1. Utilitas indiſtincte quorumlibet, qui finis erat tertius, eaſdem habet partes quas illa quæ ad læſum pertinet. Nam aut hoc agitur ne qui uni nocuit aliis noceat, quod fit eum tollendo aut debilitando, ſive conſtringendo ita ut nocere nequeat, aut emendando: aut * ne alii impunitate illecti aliis quibuſvis moleſti ſint, quod ex ſuppliciis conſpicuis obtinetur, quæ Græci παραδείγματα, Latini exempla vocant: quæ ideo adhibentur ut unius pœna metus ſit multorum, ut pœnæ genere deterreri cæteri poſſint, ut leges loquuntur, ἵνα ἄλλοι φοβῶνται ποιεῖν κ) φοβῶν, ut Demoſthenes. *L. Quotiam C. ad l. Valerium, l. 1. C. ad L. Jul. rep.*

2. Hujus quoque juris poteſtas naturaliter penes unumquemque eſt. * Sic Plutarchus virum bonum ait à natura magiſtratum

GROTII NOTÆ.

Ne alii impunitate illecti aliis quibuſvis moleſti ſint] *Polybium lenem ob hominum appetitum crucifixos vidit, quia ceteri metu pœnæ ſimilia abſterrerentur eadem noxa.* Plinius lib. VIII, c. 16.

GRONOVII NOTÆ.

Qui communem judicem] Qui diverſarum ſunt civitatum, aut aliis atque aliis magiſtratibus parent.

IX. 1. *Aut debilitando*] Pro quibus dixit num. 8. vires nocendi adimendo.

Latini exempla] Terent. Eun. 1, 6. *Uterque exempla in te edent.* Plautus Moſt. 1, 1, 71. *Fariam ego exempla in te.* Juſtin. 18, 7. *Statuam in te exemplum*, Liv. 29, 27.

GROTII NOTÆ.

Sic Plutarchus] Idem Pelopida: ὁ γὰρ ἀφιστὸς, ἂν ἄρχῃ, καὶ κυβερνήτου νόμου τὸ αὐξητὸν διαμένειν ἐν αὐξήσει δυνάμεως δέχεται κ) φύσει διαδίδωσι: *Prima eademque antiquiſſima lex eum qui ſervare poteſt ei qui ſalute opus habet naturaliter magiſtratum deſignat.* Et Philopœmene: τὸν ἄριστον πολίτην διακελεύεσθαι δεῖν νόμων, ὅτι χειροτονίαν ἔσχηκεν ἀνάγκας, ἀλλ' ὃν ἅπαντες ἄρχοντα καὶ κρείττονα κ) φύσει ἐπιζητοῦσι: *Suſcepit cives ſuos qui neque legum neque ſuffragiorum tempus expellaverunt, ſed ipſum ſequebantur natura lege, quæ ſemper potiorem vult imperare deterioribus.* Similia apud eum habes, fine vitæ T. Flaminii. Scriptor de cauſis corruptæ eloquentiæ, de oratoribus agens: *Hi ne privati quidem ſine poteſtate erant, cum & populum & ſenatum conſilio & auctoritate regerent.* Chryſoſtomus II ad Corinthios VII, 13. de Moſe: καὶ σφῇ τῶν χειροτονιῶν ἀναγκαίως ἐδεῖτο διὰ τὸ ἔχειν, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐξ ἑαυτοῦ ἐπεδείκνυτο ἱκανὸς, τίς ἐν ἡμῖν ἐστὶν ἀνὴρ, καὶ οὕτως ἐπιστασίας ἐμπιπλάμενος, ὥστε εἴ τις ἰδὼν πέμψειε τὸν ἰατρὸν ἄρτι, καὶ τὸν πιτυακικὸν μιλτιάδην ἀναπείσειε, λέγει, τίς ἐν ἡμῖν ἰατρὸς καὶ πέμψει ἐκάλεσεν ; ἢ τίχην, ὦ βλάπτει, καὶ ἃ νέος ὢν οὐ. ὅτε καὶ τῶν ἀδέσποτον παῖδα ἐπιλοπ. καὶ γὰρ τίχην

tum deſignari, & quidem perpetuum: nam ipſa naturæ lege ei principatum deferri, qui agat juſta. Sic ſapientem nunquam eſſe privatum Naſicæ exemplo probat Tullius; & Lollium non unius anni conſulem Horatius vocat: & Euripides Iphigenia in Aulide:

Mente qui prudente pollet is magiſtratum gerit.

Quæ tamen in Republica intelligenda ſunt, quatenus ejus leges id ferunt.

3. De hoc naturali jure ita loquitur Democritus: ipſius enim verba quia notabilia ſunt adferam. Primum de jure beſtias interficiendi ſic illi videtur: τὸ δ' ζῶον φύσιν καὶ μὴ φύσιν ἄδικ. τὰ ἀδικοῦντα καὶ ἡμεροῦν ἀδικοῦν ἀπεῖπε· ὁ κτίσιν, καὶ οὐκ ἂν ἐφ' ᾧ τοῦτο ἐρέξειν μᾶλλον ἢ μή: *De occidendis aut non occidendis animantibus ita ſe res habet: quæ injuriam faciunt aut facere volunt quiſquis occiderit, purus eſt, adeo quidem ut hoc feciſſe quam non feciſſe ſit rectius.* Et mox: κτείνειν χρὴ τὰ πημαίνοντα ἅπαν ἀνθρώπου πάσῃ ἅπαντας: *ea quæ injuſte nobis nocent omnino & omnia fas occidere.* Et certe non improbabile eſt hoc more vixiſſe viros probos * ante diluvium, antequam Deus ſuam voluntatem de vertendis in hominum alimenta animantibus cæteris prodidiſſet. Rurſus: ἄκων πρὸς κακίαν τε καὶ ἁμαρτίαν μεγάφατος ἡ πλημμέλεια, ὅτου καὶ κατ' ἄνθρωπον δικαιοῦ μᾶλ χρεὼν ἐόντ

τὸ ἄρχειν ἐστὶν, οὐκ ἀξίωμα μόνον πρὸ τύχου τυχοῦσ' ἁπασῶν ἀνατίθησι: *Etiam antequam manu populum ederet, duxerat ipſe ſalta. Valde igitur ſalte Hebræus iſte ei dixit: Quis te conſtituit ſolum principem ac judicem? quid dicis? Facta vides, & de nomine facis controverſiam; volui ſi quis me dignum videat optime ſentientem ac ſic epitaulantem agro corporis membro, dicenti ei dicat, quis te conſtituit medicum, quis ſcirare præcipit? Ars, mi bone vir, & morbus tuus: ſic & Moſem ſua peritia talem fecit; nam & imperare non dignitas tantum eſt, ſed & ars, & quidem artium omnium ſublimiſſima.* Tractat idem ſcriptor hoc ipſum argumentum ad Eph. 111, in fine: ἡ ἀδικία ἡ τοῦ πρὸ ἡ ὠμότης φοβεῖ, αὕτη σε κατέχουσα ἀσχημονεῖ καὶ διαστρέβλ: *Tua*, inquit, *injuſtitia, tua feritas me conſtituit principem & judicem.*

Ante diluvium] Aliquos & poſtea moris primævi memores; ita Dicæarchus & alii quos teſtes citat Hieronymus contra Jovinianum.

Gronovii Notæ.

2. *Magiſtratum deſignari*] Jus quoddam imperandi aliis habere; quo pertinet, quod apud Horatium pueri ludentes, *Rex eris*, ajunt, *ſi recte feceris*. l. 1. ep. 1.

Non minus anni conſulem] 4. Od. 9. Sic Stoici ſolum ſapientem dicebant eſſe regem. Horat. 1. Sat. 3. *dixit, qui ſapiens eſt Et ſutor bonus & ſolus formoſus & eſt rex.* Seneca Thyeſte v. 141. & ſeqq.

Quatenus ejus] Noquis privata auctoritate publicam induat perſonam, & meretur in ſe dici Plautinum Stic. 2, 2, 28. *Sine ſuffragio populi adilitatem hic quidem gerat.*

1. *Quiſquis occiderit, purus eſt*] Inſons. Ovidius lib. 15, 108. *noſtrumque petentia latum Corpora miſſa neci ſalva pietate fatemur.* Iſocrates Panathen. 634 ἐ δ' οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ἀναγκαιότατα μὲν καὶ δικαιότατα ἡγοῦνται τὰς ἐκ τῶν ἀγρίων τῶν ἐ ἡμέρων ἡδονὰς

Qui

εἶναι συμπᾶν: *Quæ vero de vulſibus & de inimicis ſerpentibus ſcripſimus, eadem in hominibus facienda videntur.* Tum vero ſubjungit: κλέπτην καὶ λῃστὴν πάντα κτείνειν τὸν ἀδίκως ἢ ἐν πολέμῳ καὶ ἀποχειρίᾳ καὶ κελεύσει καὶ ψήφῳ: *Furem & latronem qui quocumque modo occiderit, ſive manu, ſive juſſu, ſive ſuffragio, innocens eſt.* Ad quos locos reſpexiſſe mihi videtur Seneca, cum ait: *cum cervices noxio præcidi imperabo, eo vultu animoque ero * quo ſerpentes & animalia venenata percutio.* Et alibi: *ne viperas quidem & natrices, & ſiqua morſu aut ictu nocent affligeremus, ſi ut reliqua manſuefacere poſſemus, aut efficere ne nobis aliſque periculo eſſent. Ergo ne homini quidem nocebimus quia peccavit, ſed ne peccet.* Lib. 11. de Ira.

4. Sed cum & facti inquiſitio ſæpe magnam diligentiam, & pœnæ

Grotii Notæ.

Quæ ſerpentes & animalia venenata percutio.] Καθάπερ οὖν ἔχειν καὶ σκορπίους ὅσοι ἐνδύνει πρὸς δῆγμάτι ἢ πρόσαψαι ἢ σωθῆναι ἐμποιοῦσι δυσκαθάρτους μίσει χρηὸς ὑποχθονίους κλῃδονοῦχοι, πανουργικὰ εἴδωλα διὰ τῶν ἀναπεζήνων ἐπ' αὐτοῖς κρανίων, τὸ μεδὲν παθεῖν. ἢ αὖτὸν πρίασθαι ἢ ἀγοράσαντα ἄξιον τιμωρεῖσθαι, εἰ φύσιν θηλυκρήτης ἡμῖν διὰ τῶν κεκτημένων αἰτίαν λοιμικὴν πηγὴν, δίκτυα δὲ ἐκ πρὸς ὕφασιν ἀνδυόντων ἢ ἐρεύτοντας μεταλλάττουσι, ἐκ ὑδάτι καὶ ἀφελείᾳ πιθανῶσιν τὸ κακοῦν ποιεῖν ὅσοι αὐ δυνατοί): *Sicut ergo viperas & ſcorpios & quæcumque venena nocent, priuſquam aut mordeant, aut uſum in nos impetum faciant, ſtatim ſine mora occidimus, præcauentes ne quid patiamur mali ab ea quæ in ipſis eſt malignitate, eundem ad modum & homines puniri par eſt, qui naturam natiuo manſuetam, propter ſontem rationis quæ ad ſocietatem trahit, inſitatis in ferarum ſæuitiam transfunt, utilitatique ac voluptati habent nocere quam poſſunt plurimis.* Hæc Philo de ſpecialibus legibus II. Claudius Neapolitanus apud Porphyrium lib. 1. de non eſu animalium: ὡς ἔστι γὰρ ὅσοι ἰοῦσι ὄφιν ἢ ἰκτῖνες ἀναπάσσονται, ὡς μήτ' αὐτοὶς δυχέειν μήτ' ἄλλοις ἀνδράσι δηλήσασθαι: *nemo eſt qui ſerpentem ſibi conſpectum ſi poſſit non occidat, ne aut ipſe ab eo vulneretur aut alios.* Vide, ſi vacat, & ſequentia; ibidem non multo poſt: ἔστι καὶ ἀκεραίου, μὴ ἐθέλοντα ἁμῆν, ἀλείπειν, ἵνα μὴ ἄλλοις πρὸς αὐτὸν ἢ παθεῖν, τὸ κοινὸν χαίρῃ τῆς αὐθρώπων ἀμυνάμενοι: *Serpentem & ſcorpium, etiamſi ab iis non impetamur actidimus, ne cui nocent alii, & vindictam hanc præſtamus humano generi.* Porphyrius ipſe libro II: ὥσπερ γὰρ εἰκαιοπλοῦσι ὅσοι ἁμὲν πρὸς τὰς ἀνθρώπους τὰς κακοποιοῦσι, καὶ κἀδύνατα ὑπὸ πνεῦ πολὺς ἰδίως φύσεως καὶ μοχθηρίας φερομένους τοὺς βλάπτειν ἐκπολεμοῦσι, ἐνιαυτὸν ἀχλύεσθαι δεῖν καὶ κακίζειν ἄνθρωπος, ὅταν καὶ τ' ἄλογον ζῶον τὰ ἀδικοῦν τὸν φύσιν καὶ κακοποιεῖ, πρὸς τὸ βλάπτειν ἀφειδεῖν τῇ φύσῃ τὸς ἠκολουθήκοτας, ἀπαιρεῖν ἴσως ποσοῦσι: *Sunt enim, quamquam ſecutas nobis quaſdam eſt cum hominibus malis, etiamſi qui ſæpe ingenio ac malitia veluti ventis vehementi agantur ut eatis ſine diſcrimine noceant, tamen eos omnes recte à nobis puniri cenſemus; ita & mutorum animantium ea quæ ſua natura ſunt injuſta & nocere amantia, quamque impetu ingenii ſui ferantur in obvii cujuſque pernicium, occidere ratione non caret.* Et hoc eſt quod vult Pythagoras apud Ovidium Metam. XV. *Neſtrumque potentia tethum Corpora miſſa nocent ſalva pietate fatemur.*

Gronovii Notæ.

Manu] Exſecutor, lictor.
Juſſu] Magiſtratus.
Suffragio] Judex.

pœnæ æstimatio multum prudentiæ & æquitatis desideret, ne dum quisque de se nimium præsumeret, aliis non cedentibus, rixæ orirentur, eo placuit hominum justis communitatibus eos diligere quos optimos ac prudentissimos putarent, aut fore sperarent. Idem Democritus: *οὐκ ἂν ἐκώλυσε τὸ νόμῳ ζῆν ἕκαστον καθ' ἑαυτὸν ἐξεῖναι, εἰ μὴ ἕτερος ἑτέρῳ ἐλυμαίνετο. Φύσει δὲ τοῦτο δέχεσθαι ἀπιεραζόμενα*: Non prohibuissent utique leges sua quemque arbitrio vivere, nisi alter alterum offensum isset. Invidia enim seditioni molitur exordium.

5. Sed sicut in ultione factum modo diximus, ita & in hac ad exemplum punitione manent vestigia ac reliquiæ prisci juris, in iis locis atque inter eas personas quæ certis judiciis non subsunt: ac præterea in quibusdam casibus exceptis. Sic Hebræorum moribus Hebræus à Deo & Dei lege deficiens, aut ducem se ad falsos cultus præbens, * illico à quovis homine poterat interfici. * Judicium zeli id vocant Hebræi, quod à Phinea primo exercitum ajunt, & inde abiisse in morem. Sic Judæum quendam Græcis se ritibus polluentem occidit Mathatias. Sic trecenti alii Judæi à popularibus suis occisi referuntur, libro qui vulgo dicitur Maccabæorum tertius. Nec alio obtentu instituta lapidatio in Stephanum, & conjuratio in Paulum: multaque alia exempla ejusmodi exstant & * apud Philonem, & apud Josephum.

Deuter. XIII, 9.

Num. XXV.

Macc. IV. *Act.* VII, 57. *Act.* XXIII, 13.

6. Tum vero apud multos populos & dominis in servos & parentibus in liberos mansit jus puniendi plenum, etiam ad mortem

Grotii Notæ.

Illico à quovis homine poterat interfici] Adde locum Josephi XII, 8. Molem Maimonidem ad XIII articulos, & Directoris libro III, c. 41.

Judicium zeli] Vide 1 Maccab. II, 24, 26.

Apud Philonem] Cujus & hoc in libro de sacrificantibus: *εὐκατάφορον δὲ δήμοις καὶ κατὰ ἔχθραν ἔστω, ἐπὶ τὰς παρανόμους πάντῃ διαβολὰς τῶν πάλαι διαλελυμένας ἐμφανῶς, εἰ δυνατὸν, πάλιν τοῖς καθ' ἑκάστην ἀτυχίαν ἐπιφαινομένοις πανοῦργοι, κείνους διώκειν τὸ καθ' αὑτῶν φυτεύσαντας*: Paviendus talis ut hostis publicus omnium, spreta quacunque cum ea necessitudine, ejusque suasiones vulganda omnibus pietatem amantibus, ne sine mora accurrant undique ad exterminandum de viro impio supplicium, servo credentes sanctam esse rem ejusmodi hominis interficiendi appetitum. Et alter locus non minus insignis circa finem de Monarchia.

Grotii Notæ.

4. *De se nimium præsumeret*] Plus justo sibi tribueret in peritia vel jure judicandi.

Communitatibus] Civitatibus vel societatibus juris communicandi causa initis.

5. *Judicium zeli*] Tale judicium in Saxonibus & Welphalis fertur institusse Carolus M. Chronicon Colon. vetus pag. CXIV. Æneas Silv. in Statu Europæ cap. 29. p. 74. in Germanicis M. Freheri to. secundo. Revius in Daventria ad ann. 773. p. 13. & ad ann. 1394. pag. 69. & ad ann. 1463. pag. 114. Vemiscjvgen dicebantur.

Cæsar

tem usque. Sic Spartæ Ephoris licuit civem occidere extra judicium. Et ex his quidem quæ diximus quale sit circa pœnas jus naturæ, & quo usque manserit intelligi potest.

X. 1. Nunc illud videndum est, num lex Euangelica libertatem illam arctius circumscripserit. Certe ut alibi diximus, non mirum est quædam quæ natura & per leges civiles licent vetari lege divina, eaque perfectissima, & præmium promittente natura humana majus: ad quod consequendum non immerito virtutes requiruntur, quæ sola naturæ præcepta excedant. * Castigationes quæ neque infamiam neque damnum permanens relinquunt, & pro ætatis aut alterius qualitatis ratione sunt necessariæ, si ab iis fiant quibus leges humanæ id permittunt, puta parentibus, tutoribus, dominis, magistris, nihil habere quod cum præceptis Euangelicis repugnet ex ipsa rei natura satis intelligi datur. Sunt enim hæc remedia animorum non minus innocentia, quam pharmaca sensui ingrata.

2. De ultione aliter sentiendum est. Nam quatenus duntaxat animum dolentis exsatiat, illicitam esse etiam naturaliter, tantum abest ut Euangelio conveniat, supra ostendimus. Lex vero Hebræa non modo vetat odium asservari in proximum, id est, popularem, Levit. XIX, 17. sed & communia quædam beneficia talibus inimicis impendi præcipit. Exod. XXIII, 4, 5. Quare proximi nomine ad omnes homines prolato per Euangelium, patet à nobis requiri, non modo ne nocearmus inimicis, verum etiam ut benefaciamus, quod & diserte imperatur Matthæi v, 44. Lex tamen Hebræis graviores injurias permittebat ulcisci, non manu, sed adito judice. At Christus idem nobis non permittit, quod apparet ex illa oppositione, *Audistis dictum fuisse, oculum pro oculo:* & mox: *Ego vero dico vobis.* Quanquam enim quæ sequuntur de arcenda injuria proprie agunt, & hanc quoque licentiam aliquatenus saltem restringunt, multo tamen magis ultionem improbare censenda sunt, quia vete-

GROTII NOTÆ.

Castigationes] *Servorum filiorumque peccata non carcere, peccatum est.* Lactantius de Ira Dei c. 18. ubi pluta ad hanc rem.

GRONOVII NOTÆ.

6. *Ephori licuit civem*] Hoc habet & Isocratis Panathenaico pag. 644. Sed de Ilotis loquitur Isocrates, qui tantum non servorum loco erant, non de civibus. Adde Cragium lib. 2. cap. 4. p. 72.

X. 1. *Ut alibi diximus*] 2, 1, 19.

Natura humana] Vitam recidivam & æternam post mortem.

Sola naturæ] Minus permittant & plus præstent quam naturæ legibus concessum aut præceptum est.

Alterius qualitatis] Personæ locive.

Pharmaca sensui] Medicamentum vel antidotum amarum, aut male oleas.

2. *Animum dolentis*] Satisfacit cupiditati ulciscendi.

Odium asservari] Ali.

veterem permiſſionem * ut imperfectiori tempori congruentem rejiciunt: *τὸν ἀδικον τῆς βουλῆς ἡμῶν ὄντος, ἀλλὰ χρείττονος τῆς ἀνεξικακίας; non quod iniqua ſit juſta ultio, ſed quod ei præſtet patientia*, ut eſt in conſtitutionibus Clementis lib. VII, cap. XXIII.

3. Qua de re ſic loquitur * Tertullianus: *Novam planè patientiam docet Chriſtus, etiam vicem injuriæ prohibens permiſſam à Creatore oculum exigente pro oculo, & dentem pro dente, contra ipſe alteram amplius maxillam offerri jubens, & ſuper tunicam pallio quoque cedi. Plane hæc Chriſtus adjecerit, ut ſupplementa conſentanea diſciplinæ Creatoris. Atque adeo hoc ſtatim renuntiandum eſt, an diſciplina patientiæ prædicetur penes Creatorem. Sic per Zachariam præcipit, ne unuſquiſque malitiam fratris ſui meminerit, ſed nec proximi. Nam & rurſus: Mali-*

Grotii Notæ.

Ut imperfectiori tempori congruentem] Oculum pro oculo, quæ, ſi dici poteſt, injuſtorum juſtitia eſt. Auguſtinus in expoſitione Pſalmi CXVIII, citatus C. ſed differentiæ 23, quæſt. 3.

Tertullianus] Adverſus Marcionem IV. idem libro de patientia: *Chriſtus gratiam legi ſuperducens ampliando adimplendoque legi adjutricem ſuam patientiam præfecit, quod ea ſola ad juſtitiæ doctrinam ratio defuiſſet.* Chryſoſtomus ad Epheſios cap. IV, 32: διὰ τοῦτο ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, ἵνα τοὺς ἑκόντα δίκην χείρους, οὐχ ἵνα τοὺς ὅτε ἀντιδικήσῃ τὸν βλάβων αὐτὸν ἐφθαλμὸν ἀπειρέξῃ τὸν βλάβων αὐτὸν, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν ἑκόντα διπλοῦν σώσῃ. ἀλλ' ὅπερ ἐρῶτων, τί δήποτε ἔλεγεν συγχωρεῖσθαι ἡμῖν, ἐπειδὴ τὸ ἀντὶ πεπλημμελῆσθαι ἡμᾶς; mox: συζητοῦσι δὲ θεὸς τοῦτο ἀπαιτεῖ ἐπιεικὲς ἴσως συναγωνιζόμενοι καὶ θεὸς τῶν ἡμετέρων ἀγωνίων, διὸ λέγει ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ. καὶ πάλιν. οὐδὲ μνησικακήσει εἰς ὁλοκαύτωσιν. εἰ δὲ ἔλεγε ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ πάντες ἐξῆν, πολὺ πλείονα κακὰ ἐποίησαν μᾶλλον τοῦτε καὶ πολλοὺς ἑαυτοὺς ποιεῖ τὸ παθεῖν πολὺ κακὸν καὶ ἀνήκεστον; *Ea de re dicit, oculum pro oculo, dentem pro dente, ut ultio inimicum cohibeat, non ut tuam excitet contra, ut non tui tantum oculi noxam dorcat, ſed & illius oculos ſalvos præſtet; ſed quid quærebam hoc erat, cur ultionis permiſſa culpantur ii qui ad eum decurrunt?* mox: *Ignoſcit Deus iis, quos ſi forte contumelia ſenſus abripuit & ad ultionem tulit impetus; ob id dicit, oculum pro oculo; at alibi: via evacuandum ad mortem, quod ſi ubi oculum vel oculi eruere permiſſum eſt tanto eſt facundi pœna, quanto magis apud eos qui mala paſſi probare ſe ulteriorius injuriis ſubeuntur?*

Gronovii Notæ.

Imperfectiori tempori] Quod fuit ſub lege Moſis ante Chriſtum.

1. *Tertullianus*] Adv. Marc. 4, 16. p. 925.

Vicem injuriæ] Juſte redditam injuriam pro injuria.

A Creatore] Deo Patre in V. T.

Chriſtus adjecerit] Vult Chriſtum non tantuſſe aliquid novum & adverſum illi ſententiæ, ſed addidiſſe & ſupplelſe, quod minus erat expreſſum, & tamen ei conſentiens.

Renuntiandum] Explorandum, quærendum. De Cor. 4. His igitur exemplis renuntiatum eſt, poſſe etiam non ſcriptam traditionem in obſervatione defendi.

An diſciplina patientiæ] An etiam in V. T. Deus pater præcipiat, injuriam ferendam potius quam vindicandam, ut Chriſtus nihil inconvenientis priori permiſſioni introduxiſſe videatur.

Ma-

Malitiam, inquit, proximi ſui unuſquiſque ne recogitet. Multo magis patientiam indixit injuria qui indixit oblivionem. Sed & quum dicit, mihi vindictam & ego vindicabo, proinde patientiam docet vindictæ exſpectatricem. In quantum ergo non capit, ut idem videatur & dentem pro dente, oculum pro oculo in vicem injuriæ exigere, qui non modo vicem, ſed etiam ultionem, etiam recordationem & recogitationem injuriæ prohibet, in tantum aperitur nobis quomodo oculum pro oculo & dentem pro dente conſuerit non ad ſecundam injuriam talionis permittendam, quam prohibuerat interdicta ultione, ſed ad primam coërcendam quam prohibuerat oppoſita talione, ut unuſquiſque reſpiciens licentiam ſecundæ injuriæ à prima ſemetipſum contineret. Facilius enim vim comprimi ſcit repræſentatione talionis, quam repromiſſione ultionis. Utrumque autem conſtituendum fuit pro natura & fide hominum, ut qui Deo crederet ultionem à Deo exſpectaret: qui minus fideret, leges talionis timeret.

4. *Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem, dominus & ſabbati, & legis, & omnium paternarum diſpoſitionum Chriſtus & revelavit & compotem fecit, mandans alterius quoque maxillæ oblationem, ut tanto magis vicem injuriæ extingueret quam & lex per talionem voluerat impediſſe, certe quam Prophetia manifeſte coercuerat, & memoriam injuriæ prohibens & ultionem ad Deum redigens. Itaſi quid Chriſtus intulit, non adverſario ſed adjutore præcepto, non deſtruxit diſciplinas Creatoris. Denique ſi in ipſam rationem patientiæ præcipiendæ, & quidem tam plena atque perfecta conſideramus, non conſiſtet ſi non*

Vindictæ exſpectatricem] Quæ vindictam non ſumit ipſa, ſed exſpectat, donec à Deo ſumatur.

In quantum ergo non capit, ut idem] Quam certum & planum eſt non poſſe videri eundem.

In tantum aperitur] Tam certum & planum ſit nobis.

Ad ſecundam injuriam] Ut per talionem nova injuria inferatur: quæ & Senecæ ſententia eſt, quum contumeliam ab ultione non ait differre niſi ordine.

Ad primam coercendam] Ut deterreret ab injuria inferenda.

Repræſentatione talionis] Si ſtatim ſequatur præſens & juxta gravis pœna, quam ſi promittatur futura ultio.

4. *Voluntatem de intellectu*] Sententiam, de qua poterat ambigi & diſputari.

Compotem fecit] Confirmavit, valere juſſit.

Prophetia] Zachariæ.

Intulit, non adverſario] Introduxit non contrario ſed ſubſerviente ac ſecundante præcepto.

Si in ipſam rationem conſideremus] Vulgo conſiderem. Si præſtarem patientiam injuriæ ob hanc rationem, ob quam præcipitur, nempe quod confidere debeo Deum eam ulturum, vana foret ſpes mea, niſi & Deus una cum patientia præcepit illam rationem, hoc eſt, niſi oſtendit ſe omnino ultorem fore: quod & fecit in parte, quum conceſſit judici oculum pro oculo, dentem pro dente exigere.

non est Creatoris, qui vindictam repromittit, qui judicem præstat. Alioqui si tantum patientiæ pondus non modo non repercutiendi, sed & aliam maxillam præbendi, & non modo non remaledicendi, sed etiam benedicendi, & non modo non retinendi tunicam, sed amplius & pallium concedendi, is mihi imponit, qui non sit me defensurus, in vacuum patientiam præcepit, non exhibens mihi mercedem præcepti, patientiæ dico fructum, quod est ultio, quam mihi permisisse debuerat si ipse non præstat, aut si mihi non permittebat ipse præstaret, quoniam & disciplinæ interest injuriam vindicari. Metu enim ultionis omnis iniquitas refrænatur. Cæterum passim emissa libertate, dominabitur utrumque oculum effossura, & omnem dentem excitatura præ impunitatis securitate.

5. Censet, ut videmus, Tertullianus non modo Christianis postulationem talionis esse vetitam, sed ne Hebræis quidem permissam, tanquam quæ vitio careret, sed majoris mali vitandi causa. Quod quin verum sit de tali postulatione, quæ ex odio venit, non est dubitandum, ut ex superioribus apparet. Nam hanc improbatam etiam illis qui inter Hebræos sapientia excellebant, nec legis verba tantum sed & propositum intuebantur, ex Philone apparet, apud quem Judæi Alexandrini in Flacci Judæorum vexatoris calamitate ita loquuntur: *οὐκ ἐφηδόμεθα, ὦ δέσποτα, τιμωρίαις ἐχθροῦ, δεδιδαγμένοι πρὸς τῶν ἱερῶν νόμων ἀνθρωποπαθεῖν; non delectamur, ô domine, ultione de inimico, nam * ex sacris legibus didicimus hominum misereri.* Et huc pertinet quod Christus à nobis indistincte exigit, ut omnibus remittamus qui in nos deliquerunt, Matth. VI, 14, 15. id est, ob sensum mali nostri malum illis nec procuremus, nec optemus: nam id qui facit, ut cum Claudiano loquar, *ferus est, legumque videtur Vindictam præstare sibi.* Quam ob causam Lactantius dictum illud Ciceronis commemorans: *Justitiæ primum munus est, ne cui noceat nisi lacessitus injuria,* ait simpli-

Lib. VI. cap. 18. De off. 28.

GROTII NOTÆ.

Ex sacris legibus didicimus hominum misereri] Vide Origenem adversus Celsum.

GRONOVII NOTÆ.

Si non est creatoris] Ea scilicet ratio.

Qui judicem] Lege, cum judicem præstat.

In vacuum] Sine ratione, frustra.

Cæterum passim] Alioquin effrenis grassaretur iniquitas, & non unum tantummodo, sed utrumque oculum effoderet, nec dentem unum, sed omnes excuteret.

5. *Postulationem talionis*] Apud judicem vel magistratum.

Et propositum] Mentem, sententiam, verbis latius patentem.

Ob sensum mali nostri] Nemini dolorem demus aut dari velimus ob id tantummodo: quia ille nobis dedit.

Procuremus] Comparemus, dari curemus, importemus.

Legum vindictam] Quod Reipublicæ & legum causa facere debet, id facere animi causa vel ob suam voluptatem.

Si

ſimplicem veramque ſententiam duorum verborum adjectione corruptam: & Ambroſius idem illud Ciceronis dictum vacare ait Euangelii auctoritate.

6. Quid autem de ultione dicemus, non quatenus præteritum reſpicit ſed quatenus in futurum cavet? Sane & hanc condonari vult Chriſtus, primum * ſi qui nos læſit teſtimonia probabilia det pœnitentis animi, Lucæ XVII, 3; quibus locis de pleniore quadam remiſſione agitur, id eſt quæ etiam in jus veteris amicitiæ reſtituat eum qui peccavit; unde ſequitur, ut nihil ab eo pœnæ nomine exigi debeat. Præterea etiamſi abſint talis pœnitentiæ ſigna, damnum haut nimium grave inſuper habendum Chriſtus præcepto dimittendæ tunicæ docet. Quin & Plato dixit non referendum malum εἰ τι δεῖ ἡμᾶς τῶνδε χαλεπώτερον πάσχειν, *etiamſi quid gravius patiendum nobis immineat*, qui ſenſus & apud Maximum Tyrium exſtat. Ὑβρεως δίκην, id eſt actionem ob acceptam contumeliam aliquam (qualem Chriſtus alapæ nominæ indicat) negabat Muſonius aut ſe inſtituturum, aut cuiquam ut inſtitueret auctorem fore: multo enim rectius condonari talia. *Epb.* IV, 32. *Col.* 3, 13.

7. Quod ſi diſſimulatio magnum ſecum periculum ferat, ea cautione contenti eſſe debemus, quæ quam minimum noceat. Nam ne apud Hebræos quidem in uſu erat talio, ut Joſephus & alii Hebræorum doctores notant, ſed ſolebat qui læſus erat ultra impendia à ſe facta, de quibus ſeorſim lex exſtat Exod. XXI, 19; (* hæc enim eſt ſimpli reſtitutio nihil pœnale continens) pro talione * pecuniariam mulctam accipere: quod & Romæ factum docet apud Gellium Favorinus. Sic Joſephus domini noſtri Jeſu educator, cum uxorem ſuam adulterii compertam crederet, * divortio ſe liberare maluit, quam committere ut traduceretur: atque id feciſſe dicitur quia juſtus erat, id eſt vir probus ac facilis: ad quem locum Ambroſius ait, non tantum ab *Lib.* XX, *c.* 1. *Lib.* VI, *c.* 10.

Grotii Notæ.

Si qui nos læſit teſtimonia probabilia det pœnitentis animi] Vide Moſem Maimoniden citatum ab eruditiſſimo Conſtantino, libro de damno dato, c. VIII, §. VII.

Hæc enim eſt ſimpli reſtitutio nihil pœnale continens] Lex Wiſigothorum VI, 13.

Pecuniariam mulctam] Vide eundem Conſtantinum d. cap. VIII, §. 1.

Divortio ſe liberare maluit] Auguſtinus libro II. de adulterinis conjugiis: *Si autem (quod verius dicitur) non licet homini Chriſtiano adulteram conjugem occidere, ſed tantum dimittere.*

Gronovii Notæ.

6. *In futurum cavet*] Ne iterum vel ab alio vel ab eodem ſimilis injuria fiat.

7. *Ea cautione*] Sic in futurum providere, ut ei, qui læſerit, quantum fieri poteſt, parcamus.

Simpli reſtitutio] Quatenus modo exigitur quod nobis abeſt alterius injuria; nec quid amplius pœnæ nomine poſcitur §. 22, 23, 24, 25. Inſtit. de Action.

ab ultionis atrocitate, sed etiam * ab accusationis severitate alienam esse justi personam; sicut & ante Lactantius dixerat, *neque accusare quemquam crimine capitali justo licebit.* * Justinus de Christianorum accusatoribus agens: *Nolumus*, ait, *eos puniri, qui in nos calumniantur. Sufficit illis sua pravitas & rerum bonarum ignorantia.*

8. Restant pœnæ quæ non privato, sed publico bono consulunt: partim tollendo aut coërcendo nocentem ne cui noceat, partim deterrendo alios severitate exempli, quas non sublatas à Christo certissimo argumento alibi probavimus, quod cum sua daret præcepta simul testabatur se nihil legis tollere. Lex autem Mosis, quæ in his rebus quamdiu stabat Respublica stare debebat, magistratibus rigide imperabat ut homicidia & alia quædam crimina puniret: Exod. XXI, 14; Num. XXXIII, 14, 37; Deut. XXIX, 13. Quod si Christi præcepta consistere potuerunt cum lege Mosis * quatenus supplicia etiam capitalia irrogabat, * possunt & cum humanis legibus divinam hac in parte imitantibus consistere.

XI. 1. Sunt qui ut contrariam sententiam tueantur adferunt summam Dei lenitatem in novo fœdere, quæ proinde hominibus, etiam magistratibus ut Dei vicariis, sequenda sit: quod aliquatenus verum esse non negamus, sed non tam late patet quam illi volunt. Nam Dei ingens misericordia in novo fœdere patefacta præcipue spectat peccata contra primævam legem, aut etiam contra legem Mosis commissa, ante acceptam Euangelii notitiam, Actor. XVII, 30; Rom. II, 25; Actor. XIII, 38; Hebr. IX, 15. Nam quæ postea committuntur, præsertim si adsit contumacia, comminationem habent * judicii multo severioris, quam illud fuit quod per Mosem est institutum, Hebr. II, 23;

GROTII NOTÆ.

Ab accusationis severitate] Vide Hincmarum de divortio ad interrogationem V, in fine. C. Laicos, 2. quæst. 4. & ibi Panormitanum. Gail. de pace publica VIII, 3. Adde C. accusati de accusationibus, ita ut est apud Brocardum.

Justinus] Ejusdem est: *γνοὺς τοιγαροῦν ἀμείλικτος μισόκακος βασιλεύς, ὡς ὑπ' οὐδενὸς τοιούτου ἐκλείπουσι: ne minimum quidem ulcisci quenquam volentes, ut novus legis conditor præcepit.* Adde quæ infra §. XV.

Quatenus supplicia etiam capitalia irrogabat] Pharisæorum circa pœnas severitatem prædicat Josephus. Hinc tot legum ad publicas pœnas pertinentium exceptiones; & illud, ut ubi omnino mors inferenda est inferatur quam lenissime; quod est in Thalmude titulo Keruboth.

Possunt & cum humanis legibus, divinam hac in parte imitantibus, consistere] Augustinus quæstionum Euangelicarum libro I. quæstione X.

Judicii multo severioris quam illud fuit quod per Mosem est institutum] Chrysostomus idem dicit, tum in oratione ad Patrem fidelem, tum secunda de Jejunio.

GRONOVII NOTÆ.

Sufficit illis] Satis supplicii est illis. 8. *Alibi probavimus*] I, 2, 8.

XI. 1. *Peccata contra primævam*] Adamo datam, ab eo propagata in universum genus humanum.

Severioris, quam] Moses enim tantum

23; IV, X, 29; Matth. V, 21, 22, 28. Neque vero in altera tantum vita, sed & in hac ipsa in tales culpas Deus non raro animadvertit, 1 Cor. XI, 30. At talium facinorum indulgentia non solet impetrari * nisi ipse homo de se quasi pœnas exegerit, 1 Cor. XI, 3; gravi quodam mœrore, 11 Cor. II, 27.

2. Urgent iidem saltem pœnitentia ductis dandam impunitatem. Sed ut omittam de vera pœnitentia hominibus vix esse ut constet, nec quemquam non impune sua malefacta laturum, si eam quovis modo profiteri sufficiat, Deus ipse non semper pœnitentia ductis omnem remittit pœnam; quod vel Davidis exemplo apparet. Sicut ergo pœnam legis id est mortem violentam aut alioqui immaturam remittere potuit Deus, ita ut non levibus malis afficeret eum qui deliquerat, * sic nunc quoque potest pœnam remittere mortis æternæ, atque interim peccatorem aut morte immatura ipse punire, aut velle etiam ut sic per magistratum puniatur. *Synes. Ep. 44.*

XII. 1. Rursum alii hoc accusant, quod cum vita simul spatium ad pœnitendum præciditur. Sed sciunt hujus rei à piis magistratibus summam haberi rationem, nec quemquam ad supplicium rapi, nisi dato tempore quo peccata sua agnoscere ac serio detestari possit; * qualem pœnitentiam, etiamsi opera morte interclusa non sequantur, acceptam Deo esse posse latronis cum Christo crucifixi exemplum probat. Quod si dicatur vitam longiorem ad magis seriam resipiscentiam prodesse potuisse, responderi poterit, inveniri interdum, quibus merito dici possit * illud Senecæ: *Quod unum bonum tibi superest, repræsentabimus mortem*: ut & illud ejusdem: *quo uno modo possunt* *L. 1. de Ira, c. 16, c. 15.*

tantum pœnas, quas mortalis exigere judex potest, sanxit: Christus & gehennam minatur.

GROTII NOTÆ.

Nisi ipse homo de se quasi pœnas exegerit] *Peccator ante veniam deflere se debet.* Tertullianus de pœnitentia. Ambrosius in Psalmum XXXVII. Chrysostomus in 1 ad Corinthios Hom. XXVIII. & in Matthæum Hom. XLII. Adde 11 Cor. VII, 9, & 10.

Sic nunc quoque potest pœnam remittere mortis æternæ, atque interim peccatorem aut morte immatura ipse punire] Hieronymus in c. 1. in Naum, qui locus relatus est in causæ XXIII quæstionem V. Agathias lib. V, ex Platone.

Qualem pœnitentiam etiamsi opera morte interclusa non sequantur] Hieronymus ad Damasum, citatus in C. importuna de Pœnitentia, Dist. 1.

Illud Senecæ] Cujus & hoc est de Beneficiis VII, 10: *Ingeniis talibus vita exitus remedium est, optimumque est abire ei qui ad se nunquam rediturus est*, item: *Eadem manu beneficium omnibus dabo: illi reddam, quando ingeniis talibus vita exitus remedium est.*

GRONOVII NOTÆ.

Gravi quodam mœrore] Vera pœnitentia, quæ adjunctam habet deprecationem, animum sese emendandi, & fidem remissionis per Christum.

XII. 1. *Alii hoc accusant*] In suppliciis per magistratum exactis.

Etiamsi opera] Bona opera, per quæ agnoscatur serium emendationis propositum.

Exem-

ſunt deſinant mali eſſe; quod Euſebius Philoſophus dixerat: ἐπειδὰν ἄχ εἶσι τι ἄλλως κρὴ τάττεσθε ἀπ' τῆς πόλεως ἀπολυθέντες τὰ εὐθύνειν δίκαιοι ἢ κακίας παύσασθαι φύσιν.

2. Hæc ergo, ſupra ea quæ operis initio diximus, reſponſa ſunto illis qui ſupplicia, aut omnia, aut capitalia, ſine ulla exceptione Chriſtianis prohibita volunt, contra quam nos Apoſtolus docet, qui cum regio officio uſum gladii incluſiſſet ut exercitium divinæ ultionis, alibi orandum ait, ut reges Chriſtiani fiant, & qua reges ſunt innocentibus ſint præſidio: quod quæ etiam poſt Euangelium propagatum magnæ partis hominum eſt improbitas, obtineri non poteſt, niſi quorundam morte reprimatur aliorum audacia, quippe cum ne ſic quidem inter tot cruces & ſupplicia ſontium ſatis tuta ſit innocentia.

3. Neque tamen abs re erit Chriſtianis rectoribus, ſaltem ex parte aliqua, imitandum proponere *exemplum Sabaconis Ægyptii regis, pietatis nomine laudatiſſimi, à quo capitales pœnas in damnationem ad opus mutatas feliciſſimo ſucceſſu narrat Diodorus: etiam ad Caucaſum gentes quaſdam ait Strabo: *Lib. I.* *Lib. XI.* μηδένα ἀποκτείνειν τῶν ἐξαμαρτόντων τὰ μέγιστα: *nemini mortem irrogaſſe, quamvis peſſima merito.* Neque ſpernendum illud *Lib. XII, I.* Quintiliani: *Nemo dubitabit quin, ſi nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo poſſint, ſicut poſſe interdum conceditur, ſalvos eſſe eos magis è republica ſit quam puniri.* Notat Balſamo leges Romanas quæ mortis pœnam irrogabant *à poſterioribus Imperatoribus Chriſtianis mutatas pleraſque *in alia ſupplicia, quo & acrius damnatis inureretur pœnitentia, & magis ad exemplum proficeret pœna diuturnior.

XIII. 1. Ex

Grotii Notæ.

Exemplum Sabaconis Ægyptii regis] Imo & Romanorum magna ex parte, quorum nemo poſt legem Porciam mortis aut verberum ſupplicio affici potuit, niſi perduellis, aut ab ipſo populo damnatus.

A poſterioribus Imperatoribus Chriſtianis] Vide quæ infra hoc libro cap. XXIV, §. 11. vide apud Nicetam libro I, iuramentum Iſaaci Angeli. Idem Johannis Comneni imperium ſine morte cujusquam fuiſſe ait. Vide de Zenone Malchum; & Auguſtini epiſtolam CLVIII, & CLIX ad Marcellinum Comitem, citatum C. Circumcelliones cauſa XXIII, quæſt. V, & capitulis ſequentibus; & Chryſoſtomum adverſus Judæos, ubi de Caini pœna.

In alia ſupplicia] Ad opera maxime. Auguſtinus epiſtola CLXI: *aliqui utili operi integra earum membra deſeviant.* Vide & Nectarii epiſtolam ad Auguſtinum, quæ eſt ecc.

Gronovii Notæ.

Ἐπειδὰν ἄχ εἶσιν] Quando nequeunt aliter, ut vel hoc modo liberati ex illis vinculis malitiæ inveniant fugam.

2. *Ut exercitium divinæ*] Per quem Deus ultionem, quam ſibi reſervavit, exercet.

Qua reges ſunt] Etiam poteſtatem ſuam, perque uſum gladii.

3. *In damnationem ad opus*] Quum ingentibus aggeribus Ægypti urbes adverſus Nili violentiam muniret, omnes, qui capital feciſſent, in id opus miſit, nemine occiſo per carnificem.

In alia ſupplicia] In mulctas, exilia, pœnales operas.

VI

XIII. 1. Ex ea autem quam nos fecimus enumeratione finium pœnæ, apparet nonnihil prætervisum à Tauro Philosopho, ex quo ita Gellius: *Quando igitur aut spes magna est ut is qui peccavit citra pœnam ipse sese ultro corrigat, aut spes contra nulla est emendari eum posse & corrigi, aut jacturam dignitatis in quam peccatum est metui non necessum est, aut non id peccatum est, cujus exemplo necessario metu succurrendum sit, tum quicquid ita delictum est, non sane dignum esse imponenda pœnæ studium visum est.* Nam ita loquitur quasi uno fine sublato tollatur pœna, cum contra omnes cessare oporteat ut pœnæ locus non sit. Deinde illum finem omittit, cum homo inemendabilis vitæ eximitur, ne plura aut graviora peccet: & quod de jactura dignitatis dixit, etiam ad alia damna quæ metuuntur extendendum fuit.

2. Melius Seneca cum dixit, *In vindicandis injuriis hæc tria lex sequuta est, quæ princeps quoque sequi debet: * ut aut eum quem punit emendet, aut ut pœna ejus cæteros meliores reddat, aut ut sublatis malis securiores cæteri vivant.* Nam hic si per cæteros intelligas, non minus qui læsi jam sunt, quam qui lædi adhuc possunt, plenam habebis partitionem, nisi quod ad illud *sublatis* addendum fuit, aut repressis. Nam & vincula & quæcunque est virium deminutio eo pertinet. Minus perfecta est illa alio loco ejusdem Senecæ distributio: *Hoc semper in omni animadversione servabit ut sciat alteram adhiberi ut emendet malos, alteram ut tollat.* Illud Quintiliani dictum aliquanto etiam imperfectius: *Omnis pœna non tam ad delictum pertinet quam ad exemplum.* De Cl. l. 1. c. 22. l. 1. de ira, c. ult.

XIV. Ex his quæ dicta sunt hactenus colligi potest quam non tutum sit Christiano homini privato, sive sui, sive publici boni causa, * pœnam sumere de improbo quoquam, præsertim capi-

GROTII NOTA.

Ut aut eum quem punit emendet, aut ut pœna ejus cæteros meliores reddat] Hæc duo etiam Philo posuit in Legatione: Ἵνα καὶ ὁ κλαυσάτω τοῦτο σωφρονίζῃ, πολλοὺς δὲ καὶ τοὺς ἀσυγκινήτους. εἰ δ' μὲν, πάντως γὰρ τοὺς πλημμελοῦντας· εἰ δ' ἕτερον πλεονεξίᾳ βιαιότερα τοῖς πολλοῖς φίλα τὰ μὲ πορισθέντα παθεῖν: *Pœna sæpe corrigit & emendat etiam eum qui peccavit: quod si id non eveniat, certe alios quorum ad notitiam pervenit; multos enim meliores faciunt alienæ supplicia parti mali formidine.*

Pœnam sumere de improbo quoquam] Vide quædam supra posita lib. 1, c. III, §. 3.

GRONOVII NOTÆ.

XIII. 1. *Citra pœnam ipse sese*] Ut Cæsaris milites apud Sueton. cap. 68.

Cujus exemplo necessario] Quod non verendum est, ne quis imitetur, si non puniatur.

Quæ sine sublatis] Ex tribus num. 6. propositis.

2. *Lex secuta est*] Legislator respexit.

Aut repressis] Coercitis ut supersint quidem, sed grassari desinant.

XIV. *Quam non tutum*] Grave ac periculosum conscientiæ atque animæ hominis Christiani professi.

capitalem, * quanquam id jure gentium nonnunquam permitti diximus: unde laudandus eſt mos eorum populorum apud quos navigaturi inſtruuntur mandatis à publica poteſtate ad perſequendos piratas, ſiquos in mari repererint: ut data occaſione uti poſſint, non quaſi auſu ſuopte, ſed ut publice juſſi.

XV. Cui non diſſimile eſt quod multis in locis receptum eſt, * ut ad accuſationes criminum non admittantur quibus id libet, ſed certi homines quibus id muneris publica poteſtate impoſitum eſt: ut nihil quiſquam faciat ad alienum ſanguinem fundendum, niſi officii neceſſitate. Huc ſpectat Eliberinæ Synodi canon: *Delator ſi quis exſtiterit fidelis, & per delationem ejus aliquis fuerit proſcriptus vel interfectus, placuit eum nec in fine accipere communionem.*

XVI. Sed & illud ſimul ex antedictis intelligitur, minime conſultum eſſe homini vere Chriſtiano, ac ne ipſum quidem decere, * ut ad munera publica, quæ de ſanguine judicium habent, ſua ſponte ſe ingerat, juſque vitæ ac necis in cives ſibi
Matt. VII. 1. tanquam omnium excellentiſſimo & Deo cuidam inter homines deferri æquum exiſtimet ac profiteatur. Nam certe quod Chriſtus monet periculoſum eſſe de aliis judicare, quia quale judicium in alios ferimus tale nobis in paribus cauſis à Deo ſit exſpectandum, omnino huc etiam pertinet.

XVII. 1. Quæſtio eſt non ignobilis, an leges humanæ quæ interfectionem quorundam hominum permittunt, interfectoribus

GROTII NOTÆ.

Quanquam id jure gentium nonnunquam permitti diximus] Hoc capite, §. 8.

Ut ad accuſationes criminum non admittantur] Chryſoſtomus de Pœnitentia VIII: κελεύει γάρ τις, ὅταν ἴδῃς, καὶ τῶν χειροτονητῶν ἄνευ φθονέσεως διαλύσιμα φιλεῖσθαι, ἵνα ποθεῖς τὸ τέλος τῶν ἐπιτιμίων ἐκ φόβου. ἐγκληματικὸς γὰρ ἀνὴρ διαλύσεις ζήτει, ἀλλ᾽ ἀνὴρ τέλος ἀγαπᾷ: *optimum itaque, ut dixi, etiam pœnarum lites anteverteres benigne tranſactionibus, ut amicum diligas ad id quod lites ſibi propoſitum habent: publicarum autem judiciarum accuſationes non dicam tranſigendo abrumpere, ſed nonnunquam eas incipere.*

Ut ad munera publica quæ de ſanguine judicium habent ſua ſponte ſe ingerat] An ſapienti capeſſenda ſit reſpublica vide Senecam de otio ſapientis.

GRONOVII NOTÆ.

Navigaturi] Privatis impendiis atque excercitoribus.

XV. *Quibus id libet*] Ut olim moris fuit, quum judicia publica dicta ſint, quod civis è populo exſecurio illorum daretur. §. 1. Inſtit. de publ. jud.

Certi homines] Fiſcales ſive Advocati fiſci. Et primum inſtituit Adrianus Aug. Spartian. cap. 20.

Nec in fine] Ne morituro quidem accipere Euchariſtiam, ſive corpus & ſanguinem Domini myſticum.

XVII. 1. *Quorundam hominum permittunt*] Puta privatis & nulla poteſtate publica præditis.

Ani-

ribus jus verum præstent etiam apud Deum, an tantum inter homines impunitatem. Posterius hoc Covarruviæ & Fortunio placet, quorum sententia adeo displicet Ferdinando Vasquio ut nefandam vocet. Dubium non est, ut alibi quoque diximus, utrumvis legem facere posse in certis casibus. Utrum autem voluerit, partim ex verbis legis, partim ex materia intelligendum est. Nam si dolori lex indulget, pœnam humanam tollit, non vitium, ut in marito qui adulteram uxorem * aut adulterum occidit.

Covar. 4. decr. 12. n. 7. n. 8. Fort. tractatu de ult. fine legum illat. 11. Vasq. l. IV. Cont. ill. c. 8.

2. Si vero periculum respicit futuri mali ex dilatione pœnæ, censenda est jus ac potestatem publicam privato concedere, ita ut jam privatus non sit.

Hujus generis est lex illa in Codice Justinianeo, sub rubrica, quando liceat unicuique sine judice se vindicare, vel publicam devotionem, ubi cuicumque licentia datur supplicio subjugandi milites populatores hac addita ratione: *melius enim est occurrere in tempore, quam post exitum vendicare. Vestram igitur vobis permittimus ultionem, & quod serum est punire judicio subjugamus edicto, ut nullus parcat militi cui obviare telo oporteat ut latroni.* Et lex subsequens de opprimendis desertoribus: *cunctis*, inquiens, *adversus latrones publicos desertoresque militiæ jus sibi sciant pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum.* Huc & illud pertinet Tertulliani: * *In reos majestatis & publicos hostes omnis homo miles est.*

3. At-

GROTII NOTÆ.

Aut adulterum occidit] Vide Augustinum de civitate Dei citatum C. quicumque, causa XXIII. quæstione VIII. Et C. intercum, C. sequente, causa XXIII. quæst. II.

In reos majestatis & publicos hostes omnis homo miles est] Aquilas Libro IV: ὁ γὰρ στρατηγὸς μόνους ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἐξουσιάζει, καὶ ἀφορίζει, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς βαλλομένοις ἔστιν ἀπὸ τοῦ πολεμίου ἀποκτεῖναι· ὁ δὲ τοῦτο ποιῶν ἀνεύθυνος, ὡς τὸ κοινὸ συμφέρον εἰς ἀκίνδυνον κατηγάγων: *Non solus ducibus adversus potestatem invasit solet atque communem hoc agendi propositum, sed cuique volenti & licet & honestum est ejus in qua vivit respublica malis communeri, & publicæ utilitatis pro suis viribus promovere.* Vide quæ supra hoc capite, §. 18.

GRONOVII NOTÆ.

Jus verum] Innocentiam; an ex-

cusatos eos apud Deum reddant.

Utrumvis legem] Aliquando qui ex lege interficit, Deo inculpatum haberi, aliquando tantum forensibus judiciis tolvi.

Si dolori lex indulget] Si vindictæ causa comparata est, si succurrit imbecillitati atque infirmitati animi humani, qui in tali casu vindictæ ardorem exercet.

Adulterum occidit] L. 24. D. ad l. Jul. de adult. & patri, qui adulteram filiæ l. 22. §. 2. ibidem.

2. *Ut jam privatus non sit*] Fictione juris pro ministro publico habeatur.

Publicam devotionem] i. Sacramentum militare adversus latrunculos & milites desertores; nam milites proprie devovere se pro Imperatore atque imperio censentur; *quem fortes acuit devotio mentes*, ut Claudianus canit. Lucanus 3, 311. *Accipe devotas externa in prælia dextras.* Sueton. Jul. 67. Justin. 14, 9.

3. Atque in hoc differt jus occidendi exſules, quos bannitos vocant, ab iſtarum legum ſpecie, quod ibi præcedit ſpecialis ſententia; hic generale edictum, * accedente facti evidentia, vim latæ ſententiæ obtinet.

XVIII. Nunc illud videamus, ſintne omnes actus vitioſi tales ut puniri ab hominibus poſſint. Pro certo habendum eſt, non omnes eſſe tales. Primum enim actus mere interni, etiamſi caſu aliquo, puta per confeſſionem ſubſecutam, ad notitiam aliorum perveniant, puniri ab hominibus non poſſunt, quia ut alibi diximus, naturæ humanæ congruum non eſt ut ex actibus mere internis jus aut obligatio inter homines naſcatur. Et hoc ſenſu accipiendum eſt quod dictant leges Romanæ: *Cogitationis pœnam neminem mereri.* Id tamen non obſtat quo minus actus interni, * quatenus in externos influunt, in æſtimationem veniant non ſui proprie ſed actuum externorum, qui inde meriti ſui accipiunt qualitatem.

XIX. 1. Secundo, puniri ab hominibus nequeunt actus inevitabiles naturæ humanæ. Quanquam enim peccatum eſſe non poteſt niſi quod libere fit, ab omni tamen omnino peccato & ſemper abſtinere ſupra humanam eſt conditionem, unde cognatum homini eſſe peccare inter Philoſophos Sopater, Hierocles, * Seneca, * inter

GROTII NOTÆ.

Accedente facti evidentia] Quintilianus declamatione CCCXX: *quædam ſunt reſpublica læſa ad quorum pronuntiationem oculi ſufficiunt.*

Quatenus in externos influunt] Ita Sayrus lib. III. Theſauri, cap. 6.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Jus occidendi exſules*] Quintil. decl. 301. *Exſulem intra fines deprehenſum licuit occidere.*

Differt ab iſtarum] Exſulem occidere non licet, niſi proprio de ipſius perſona judicio exſul declaratus & huic pœnæ ſubjectus ſit: idos ex perpetua & ſemel in omnes promulgata conſtitutione principis, modo conſtet deſertores & latrones eſſe.

XVIII. *Actus vitioſi*] Pœnæ objectum, vel ſubjecta materia.

Actus mere interni] Cogitationes de ſuſcipiendis ſceleribus, 2. 4, 1.

Leges Romanæ: Cogitationis] L. 18. D. de pœnis. Rittershuſ. 7. Sacr. lect. 12.

Quatenus in externos influunt] Quatenus præcedunt externos vel cum eis conjunguntur, æſtimentur, non quaſi ſua natura pœnam judici debeant, ſed quaſi qui modificent, gravioreſque aut leviores reddant externos, eoque pœnam illorum vel augeant, vel minuant.

XIX. 1. *Inevitabiles naturæ*] Infirmitates communes, quas nemo debet alienas à ſe putare.

GROTII NOTÆ.

Seneca] Ejuſdem eſt eodem de Ira libro c. 14: *Nemo invenitur qui ſe poſſit abſolvere.* Capite 9. dixerat: *Inter cætera mortalitatis incommoda & hoc eſt, caliga mentium, nec tantum neceſſitas errandi ſed erroris amor.* Poſtea cap. 27: *quis eſſe eſt qui ſe profitetur omnibus legibus innocentem?* & libro III. c. 20: *Omnes mali ſumus.* De Clementia 1, 1: *Peccavimus omnes: alii gravia, alii levia, alii ex deſtinato, alii forte impulſi, aut alieno nequitia ablati: alii in bonis conſiliis parum fortiter ſtatimus, & inventionem inviti ac renitentes prodidimus. Non delinquimus tantum, ſed uſque ad extremum aut delinquemus. Etiam ſi quis tam bene purgavit animum,*

* inter Judæos Philo, inter historicos Thucydides, inter Christianos plurimi prodiderunt. *Si puniendus est*, inquit Seneca, *cuicumque pravum maleficumque ingenium est, pœna neminem excipiet.* Sopater vero: ἕως ἂν τις ὡς ἀναμαρτήτους κολάζῃ, τὸ μέτρον ὑπερβαίνει τῆς κατὰ φύσιν ἐπανορθώσεως: *Si quis homines puniat tanquam qui ab omni peccato vacare possint, mensuram excedit ejus quæ secundum naturam est correctionis.* Quod * Diodorus Siculus vocat συναδικεῖν τὴν κοινὴν ἀνθρώπων ἀσθένειαν, *injurium esse adversus communem hominum imbecillitatem*: alibi, τῆς ἀνθρωπίνης καὶ κοινῆς ἀσθενείας ἐπιλανθάνεσθαι; *oblivisci infirmitatis ejus quæ communis est humano generi.* Is quem dixi Sopater dissimulanda ait, τὰ μικρὰ καὶ συνήθη τῶν ἁμαρτημάτων, *culpas minores & quasi quotidianas.*

Do ira lib. II, c. 31.

Lib. XI.

Lib. XVIII.

2. Imo dubitari potest an hæc recte & proprie peccata dicantur, cum libertatem quam in specie habere videntur, in sua generalitate considerata, non habeant. Plutarchus Solone: δεῖ δὲ τοὺς τὸ δυνατὸν γράφεσθαι τὸν νόμον, εἰ βούλεται χρησίμως ὀλίγους, ἀλλὰ μὴ πολλοὺς ἀχρήστως κολάζειν: *oportet legem scribi secundum id quod obtineri potest, si quis velit paucos utiliter, non multos inutiliter punire.* Sunt & quædam non humanæ simpliciter naturæ, sed huic & nunc inevitabilia * ob corporis concretionem in animum transeuntem, aut adultam consuetudinem, quæ tamen puniri solet non tam in sese, quam * ob culpam præcedentem, quia aut neglecta sunt remedia, aut ultro attracti in animum morbi.

XX. 1. Ter-

mum, ut nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit. Procopius Gothicorum III, in oratione Belisarii: τὸ μὲν ὅτι μετ' ὁπωσοῦν ἁμαρτάνειν ὅτι ἀνθρώπινον καὶ τὸν τῆς πραγμάτων φύσεως ἔξω: *nihil plane delinquere neque hominis est, neque id rerum fert natura.* Adde Basilium Imperatorem cap. 50.

Inter Judæos Philo] De Mose libro III. addi potest Abenesdras ad Jobum v. 7. & Rabbinus Israël c. 8.

Diodorus Siculus] Idem in fragmentis: μὴ συκοφαντεῖν ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν: *non oportet per calumniam traducere infirmitatem humanæ naturæ.*

Ob corporis concretionem in animum transeuntem] Seneca de Ira libro II, cap. 18: *morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicujus elementi major vis abundavit.* Alibi hæc ea vocat, quæ attribuit conditio nascendi & corporis temperatura. Epistola XI.

Ob culpam præcedentem] Vide c. inebriaverunt, causa XV, quæst. 1.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Libertatem quam*] Etsi fiant sponte, si singulos casus respicias, tamen si universum genus consideres, agnoscas facile quamdam necessitatem, per quam *suos quisque manes patimur.*

Paucos utiliter] Ut serviant exemplo pœnæ ad alios deterrendos.

Huic & nunc] Certis personis certisque temporibus.

Corporis concretionem] Temperamentum præcipuorum quatuor humorum, sanguinis, bilis, pituitæ, melancholiæ: unde Medicorum dictum: *Mores animi sequuntur temperamentum corporis.*

XX. 1. Tertio, punienda non ſunt peccata, quæ nec directe nec indirecte ſpectant ad ſocietatem humanam, aut ad hominem alterum. Ratio eſt, quia nulla eſt cauſa cur non talia peccata relinquantur Deo punienda, qui & ad ea noſcenda eſt ſapientiſſimus, & ad expendenda æquiſſimus, & ad vindicanda potentiſſimus. Quare ab hominibus punitio talis inſtitueretur plane ſine utilitate, ac proinde mendoſe. Excipiendæ hinc ſunt pœnæ emendatoriæ, quæ cauſam habent ut qui peccavit melior fiat, etiamſi forte id aliorum non intereſſit. Puniendi quoque non ſunt actus oppoſiti virtutibus quarum natura coactionem omnem repudiat, in quo genere ſunt miſericordia, liberalitas, gratiæ relatio.

L. VII. de ben. §. 6.

2. Tractat hanc quæſtionem Seneca, an ingrati vitium impunitum eſſe debeat, & cur debeat, adfert multa, ſed hoc præcipuum, quod & ad alia ſimilia extendi poteſt: *Cum res honeſtiſſima ſit referre gratiam: deſinit honeſta eſſe ſi neceſſaria eſt*, id eſt, honeſtatis gradum excellentem amittit, quod ſequentia indicant: *non enim magis laudabit quiſquam gratum hominem quam eum qui depoſitum reddidit, aut quod debebat citra judicium ſolvit.* Mox: *non eſt gloriosa res gratum eſſe, * niſi tutum eſt ingratum fuiſſe.* Aptari ad hujus generis vitia poteſt illud Senecæ patris in controverſiis: * *Ego reum non laudari deſidero, ſed abſolvi.*

Idem vol. lib. c. 7.

XXI. Sequitur illud tractemus, an ignoſcere aut veniam dare liceat interdum. * Negant enim Stoici, ut videre eſt in fra-

GRONOVII NOTÆ.

Niſi tutum eſt ingratum fuiſſe] Idem Seneca de beneficiis 1, c. 1: *Ita demum turpe eſt non reddere* (beneficia nempe) *ſi & licet.* Pater Seneca controverſiarum 1, 34: *Dixi mihi, ſine facere non oportet; huic rei eſtimatio immenſa eſt, itaque nulla vindicta eſt.* Auguſtinus lib. 11, c. 23. contra Petilianum: *Sic igitur quod ad veriſſimas vas leges conſtitutæ ſunt non eis bona facere cogimini, ſed male facere prohibemini.*

Ego reum non laudari deſidero, ſed abſolvi] Eſt hoc IV, contr. 23. ſimile eodem libro controverſia 24: *multum intereſt objurges an puras.* Suor enim quædam ut Cimone ait Plutarchus: ὀλίγωμα τῶν βίβλων ἀρετὴν ἔχοντα ἢ κακίας περιέχοντα: *deliquia magis virtutis alicujus quam ex vitiis crimina.*

GRONOVII NOTÆ.

XX. 1. *Quæ nec directe*] Quibus nemo laditur, aut quæ puniri nominis intereſt.

Quarum coactionem] Neceſſe eſt enim, ut ſponte fiat, & in τῶν καθηκόντων, quod virtutis nomen obtineat.

2. *Cur non debeat*] Intellige, puniri.

Si neceſſaria] Si ad eam legibus & metu adigimur.

Citra judicium] Non coactus in foro ſententia judicis.

Niſi tutum eſt] Liberum ab animadverſione magiſtratus.

Non laudari deſidero] Non magnum & eximium, ſed inſontem appareſe.

GRONOVII NOTÆ.

Negant enim Stoici] Contra eos bene Diodorus Siculus in fragmentis, τοῖς Στωϊκοῖς τοῖς αἱρετικοῖς: *nimia molior pœna exaltant.* Pro Chriſtianis ſententiam dicit Cyprianus epiſtola LII: *Alia eſt Dei ſeve-*

ritas

fragmento apud Stobæum, titulo de Magistratu, in oratione Tullii pro Murena, & in fine librorum Senecæ de Clementia, sed levi argumento. *Venia*, ajunt, *debita pœna remisso est: Sapiens autem quod facere debet facit.* Hic fraus latet in illa voce *debita*. Nam si intelligas eum qui peccavit pœnam debere, id est sine injuria puniri posse, jam non sequetur si quis non puniat, facere quod facere non debet. Si vero ita accipias debitam esse pœnam à sapiente, id est, omnino oportuisse exigi, dicemus id non semper accidere, ac propterea hoc sensu pœnam posse esse non debitam, sed licitam tantum. Atque id verum esse potest tum ante legem pœnalem, tum post eam positam.

XXII. 1. Ante legem pœnalem constitutam, dubium tamen non est quin pœnæ locus esse possit, quia naturaliter qui deliquit in eo statu est ut puniri licite possit: sed * non ideo sequitur debere eam exigi, quia hoc pendet ex connexione finium, ob quos pœna instituta est, cum ipsa pœna. Quare si fines illi per se morali æstimatione necessarii non sint, aut alii fines ex opposito occurrant non minus utiles aut necessarii, aut fines pœnæ propositi alia via obtineri possint, jam apparet nihil esse quod ad pœnam exigendam præcise obliget. Sit primi exemplum in peccato paucissimis cognito, cujus proinde publica traductio non necessaria sit, aut damnosa etiam: quo illud pertinet Ciceronis de Zeuxi quodam: *Adductum in judicium fortasse dimitti non oportuerit: conquiri vero ad judicium necesse non fuit.* Secundi in eo qui benemerita aut sua aut parentum repensari digna culpæ opponit: nam, ut ait Seneca, *beneficium supervenions injuriam apparere non patitur.* Tertii in eo qui verbis emendatus est, aut læso verbis satisfecit ut ad eos fines pœna jam opus non sit. *Ad Q. fr.* 1, 21.

2. Et hæc pars una est clementiæ à pœna liberans: quam respiciens

sapientum & Stoicorum ratio, qui dicunt omnia peccata paria esse, & virum gravem non facile flecti oportere. Inter Christianos autem & Philosophos plurimum distat.

Non ideo sequitur debere eam exigi] Julianus de Eusebia: δεῖ γὰρ τὸ ἐφ' ἑκάστοις ἁμαρτανόμενον μὴ εἰς ἄπειρον προιέναι, ἀλλὰ ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ λήγειν: *Non enim, si qui sunt meritis male tractari punirique, hoc perire utique necesse est.*

GRONOVII NOTÆ.

XXI. *Jam non sequetur*] Potest enim quivis debitum sibi remittere ac condonare.

XXII. 1. *Hoc pendet ex*] Utrum omnino exigenda pœna sit annon, constituendum est pro consecutione certa vel dubia finium, qui num. 6. expressi sunt, punitionis ex ipsa pœna.

Morali æstimatione] Judicio prudentis & boni viri.

Peccato jamin cognito] In quo plus prodest ignorantia vitii quam cognitio virtutis, Justin. 2, 2.

Conquiri necesse non] Ut Trajanus constituit de Christianis, Plin. 10. ep. 98.

Merita culpæ opponit] Ut Horatius in parricidio sororis. Flor. 1, 1. Adde Cicer. in Vatin. 8.

dante: aut etiam ſpe magna in poſterum: quod cauſæ genus tunc maxime ſufficiet, ſi ratio legis ſaltem particulariter ceſſet in facto de quo agitur. Nam quanquam ad ſuſtinendam legis efficaciam ſatis eſt ratio univerſalis ſine repugnantia contrariæ rationis, * tamen ceſſatio rationis, etiam quæ particularis eſt, efficit ut lex facilius & minore cum damno auctoritatis ſolvi poſſit. Id autem maxime uſu venit in iis delictis quæ per ignorantiam, quamvis culpa omni non carentem, aut per animi infirmitatem ſuperabilem quidem ſed difficulter ſuperabilem, committuntur: ad quæ Chriſtianus hominum rector maxime reſpicere debet ut Deum imitetur, qui in veteri quidem fœdere multa talia hoſtiis quibuſdam expiari voluit. Levit. IV & V, at in novo fœdere verbis & exemplis teſtatus eſt ſe ad talia reſipiſcentibus condonanda eſſe facilem. Lucæ XXIII, 34. Hebr. IV, 15; V, 2. 1 Timoth. I, 13. Et quidem illis Chriſti apud Lucam verbis, *condona illis, Pater, quia neſciunt quid faciant*, * adductum Theodoſium ut Antiochenis ignoſceret, notat Johannes Chryſoſtomus.

Lib. 1, c. 46.

XXVII. Atque hinc apparet quam male Ferdinandus Vasquius dixerit, juſtam cauſam diſpenſandi, id eſt lege ſolvendi, eſſe eam tantum de qua legis auctor conſuleus dixiſſet, extra mentem ſuam eſſe eam obſervari. Non diſtinxit enim inter *interpretem*, quæ legem interpretatur, & inter relaxationem. Unde & alibi Thomam & Scotum reprehendit, quod dicant legem

Lib. 1, c. 26. & c. 46.

obligare etiamſi cauſa particulariter ceſſet, quaſi legem eſſe putaſſent ſolam ſcripturam, quod illis nunquam in mentem venit.

GROTII NOTÆ.

Tamen ceſſatio rationis, etiam quæ particularis eſt, efficit ut lex facilius & minore cum damno auctoritatis ſolvi poſſit] Multa ad hanc rem utilia congeſſit Gratianus cauſa 1, quæſtione VII.

Adductum Theodoſium] Hiſtoriam vide apud Zonaram.

GRONOVII NOTÆ.

XXVI. 1. *Ratio univerſalis*] Ut in Horatii cæde ſororis. Ratio univerſalis legis de homicidio eſt ſecuritas privatorum à privatis & privatæ vindictæ impetratio: ea ſufficiebat ad condemnandum Horatium. Sed ratio ſpecialis eſt, ne quis ob temerariam ſixam aut ſperatum commodum hominem perimat: hanc cauſa ceſſabat in Horatio; dolebat enim reipublicæ vicem, cujus hoſtis lugebatur, neque de hæreditate cogitate tum quidem illi vacabat.

Difficulter ſuperabilem] Quippe non niſi per magnos viros, qui affectus domuerunt & in poteſtate habent.

XXVII. *Inter Theologos*] Æquitatem, quæ ſemper ineſt legi, & quam neceſſario ſequi judex debet, & indulgentiam, quæ contra legem aliquid largitur, & ad quam judex non obligatur.

Legem obligare] Factum puniri poſſe, quamvis nullum ſit periculum rei, ob quam factum illud prohibitum eſt; ut in Mauro Venetio.

Putaſſent ſolam ſcripturam] Quaſi hac ſententia ſtatuatur, verba legis obligare ſine ratione, quæ anima legis eſt. Male. Sufficit enim ratio univerſalis, quæ ipſam occaſionem vel metum talis periculi auferre voluit, non periculum tantum.

Pu-

nit. Tantum vero abeſt ut omnis legis relaxatio, quæ ſæpe libere & dari & omitti poteſt, referenda ſit ad *æquitatem* proprie dictam: ne illa quidem relaxatio quæ aut ex caritate aut ex juſtitia rectrice debetur eo referri poteſt. Aliud enim eſt legem aut probabili aut etiam urgente cauſa tollere, aliud declarare factum ab initio mente legis non fuiſſe comprehenſum. De tollendis pœnis vidimus, de taxatione earum videamus.

XXVIII. Ex ſupra dictis apparet in pœnis duo ſpectari, id ob quod, & cujus ergo. Ob quod, eſt meritum; cujus ergo, eſt utilitas ex pœna. * Puniendus nemo eſt ultra meritum, quo ea pertinent quæ ex Horatio jam ante protulimus; & Ciceronis illud, *Eſt pœnæ modus ſicut rerum reliquarum, & quidam mediocritas.* Ideo pœnam æſtimationis nomine appellat Papinianus. Et Ariſtides Leuctrica ſecunda humanæ naturæ conveniens eſſe ait, ut in quoque crimine ſit aliquid ultra quod vindicta procedere non debeat. Demoſthenes vero, in epiſtola pro Lycurgi liberis, æqualitatem in pœna non ita nude ſpectandam ait, ut in ponderibus & menſuris, ſed expenſo propoſito ac voto ejus qui deliquit. Intra meriti vero modum magis aut minus peccata puniuntur, pro utilitate.

Epiſt. xv. ad Brut.

L. Sanctio. D. de pœn. damn.

XXIX. 1. In merito examinanda veniunt * cauſa quæ impulit, cauſa quæ retrahere debuit, & perſonæ idoneitas ad utrumque. Vix quiſquam gratis malus eſt, aut ſi quem malitia propter ſeipſum delectat, is ultra modum humanum proceſſit. Pars maxima ad peccandum ducuntur affectibus: ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν: *Appetitus concipiens parit peccatum.* Appetitus nomine jam & declinandi mali impetum com-

Jac. 1, 15.

GROTII NOTÆ.

Puniendus nemo eſt ultra meritum] Bene hæc de re diſſerunt Mediolanenſes in oratione quæ apud Guicciardinum eſt libro XVII. confer quæ hoc capite habuimus §. 11, & quæ habituri ſumus libro III, cap. XI, §. 1.

Cauſa quæ impulit] Chryſoſtomus ἃ δεῖ σκοπεῖν περὶ τοῦ δικαίου τοὺς κριτὰς, οὐχὶ πόσα, ἀλλὰ τὰ διὰ τί ἐπράχθη μετέρχεσθαι χρὴ τοὺς ἐπὶ τῶν πραγμάτων: *Non enim omnis culpa eandem pœnam meretur, ſed graviorem illa quæ facile corrigi poteſt.* Et in ſecunda oratione cur obſcenum ſit vetus Teſtamentum, hinc probat calumniatorem pejorem eſſe ſcorta-tore, fure, homicida.

GRONOVII NOTÆ.

Ex caritate] Chriſtiano & benigno judicio ac ſenſu de proximo.

pre-

Juſtitia rectrice] Ratione ſtatus, ut in Hannone apud Juſtin. 21, 4.

XXVIII. *Æſtimationis*] Quod in ea obſervetur medium inter nimium & parum.

Ultra quod vindicta] In quo terminetur, quodque ſibi tranſcendendum non putet.

Intra meriti modum] Ita, ut ſupplicii gravitas non excedat magnitudinem delicti, ut merito pœna reſpondeat.

XXIX. 1. *Idoneitas*] Habitus, conformatio.

Gratis malus] Sine mercede, ſine ſpe commodi.

Ultra humanum modum] Non hominis, ſed propemodum Satanæ inſtar malus eſt.

Et declinandi impetum] Quoties malum facimus, ne malum patiamur, nectentes.

Delor-

prehendo, qui maxime eſt naturalis, ideoque inter appetitus honeſtiſſimus; unde quæ mortis, carceris, doloris, aut ſummæ egeſtatis vitandæ cauſa injuſte fiunt, maxime excuſabilia videri ſolent.

2. Et huc illud Demoſthenis pertinet: *Æquum eſt, his qui eum divites ſint mali ſunt, magis iraſci, quam his quos egeſtas impellit: nam apud humanitate utentes judices neceſſitas aliquid adfert veniæ, cum ſi qui in rerum affluentia injuſti ſunt, nihil habeant prætexti probabilis.* Sic Acarnanas excuſat Polybius Lib. 11. quod, impendentis periculi reſpectu, fœderis cum Græcis in Ætolos initi leges non impleſſent. Ariſtoteles: ἀκρατὲς μᾶλλόν ἐστιν ἡ ἀνελπιστία τοῦ δειλίας· ἡ μὲν γὰρ ἐπ' ἐλπίδι, ἡ δ' ἀπὸ λύπης. καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι, διὰ φθορὰν τῶν ἐν ἐχόντων φύσιν· ἡ δ' ἐλπὶς οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ, μᾶλλον δὲ ἐκτείνει: *Magis voluntaria eſt incontinentia, quam timiditas: nam illa voluptatis ergo, hæc propter dolorem. * Dolor autem hominem quaſi extra ſe rapit natura exitium adferens: Voluptas nihil tale, * ideo plus habet voluntarii.* In eundem ſenſum inſignis eſt * locus apud Porphyrium, de non eſu animalium libro tertio.

3. Cæteri appetitus ad bonum aliquod tendunt, aut verum, aut imaginabile. Vera bona extra virtutes & earum actiones quæ ad peccatum non ducunt (ἀναμφιλόγως γὰρ αἱ ἀρεταὶ, *conſentiunt enim virtutes inter ſe*) ſunt aut delectantia, aut delectantium cauſa quæ utilia vocantur, ut poſſeſſionum abundantia.

Grotii Notæ.

Dolor autem hominem quaſi extra ſe rapit] Vide egregiam comparationem furis & adulteri Proverbiorum VI, 30.

Ideo plus habet voluntarii] Philo ad Decalogum: πάντα μὲν γὰρ ἐν ψυχῇ πάθη χαλεπὰ, κατέχειν καὶ στέγειν αὐτὰ παρὰ φύσιν ἐθ' ὑφαίνει ἐκ ἑαυτῶν. χαλεπώτατα δὲ ἔστι θυμὸς, διὰ ἡδονὴ μὲν ἄλογος ἔκκλησις δόξαντος ἐναργοῦς καὶ προσπεσούσης ἐξόδου, ἀκίνητον ἔσαι δεινὸν. μόνη δ' αὐτὴ ἀνάπαλιν τὸν ἀρχὴν ἐξ ἀμῶν καμβαίνῃ καὶ ἔστι ἐκείνῃ: *Omnes quidem animi perturbationes graves, at quæ animum extra naturalem ſtatum moveant atque concutiant, ſed omnium harum graviſſima eſt cupido, nam cætera, quia extrinſecus ad nos impetum faciunt noſque pulſant, cedentur velut invitis invenire: at ſola cupido, utpote ex nobis intus ortum habens, magis ſponte eſſe noſtra videtur.*

Locus apud Porphyrium] Et ſimilis apud M. Antonium de vita ſua libro II, ubi iram & cupiditatem inter ſe confert. Plutarchus Romulo: ὁ δὲ κινήσεως ἐν ψυχῇ ἀρχὴ μᾶλλον παρεστῶσ ἢ ὄντι μείζονος αἰτίας, ὥσπερ ὄντι πλευρᾶς χαλεπότερος ἀναφλέγεται: *commovens animum cauſa plus excuſationis ei præbet qui ex graviore cauſa, velut illa validiore, evertitur.*

Grotii Notæ.

2. *De non eſu animalium*] Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων, de abſtinentia veſcendi animalibus.

3. *Imaginabile*] Imaginarium; non verum, ſed ipſi fingunt bonum putantque, quod non eſt.

Delectantia] Voluptas, honor.

Imagi-

dantia. * Imaginabilia non autem vere bona sunt, excellentia supra alios quatenus à virtute & utilitate sejungitur, & vindicta: quæ quo magis à natura abeunt, eo sunt fœdiora. Et hos tres appetitus Johannes his vocibus exprimit: ἐπιθυμία σαρκὸς, ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλαζονεία τοῦ βίου. Primum enim membrum voluptatum desideria, secundum habendi cupiditatem, tertium vanæ gloriæ consectationem & iracundiam complectitur. Philo in Decalogi explicatione omnia mala esse dicit, ἐξ ἐπιθυμίας ἢ χαυνότητος ἢ λύπης ἢ ὕβρεως. Lactantius libro sexto: *Virtus est iram cohibere, cupiditatem compescere, libidinem refranare. Nam fere omnia quæ sunt injuste atque improbe, aõ his oriuntur affectibus*; quod & alibi repetit. 1 Joh. 2, 16.

XXX. 1. Causa, quæ à delinquendo abstrahere debet, generalis est injustitia. Versamur enim non in quibusvis peccatis; sed in iis quæ respectum habent extra peccantem. Injustitia eo est major quo majus alteri damnum infertur. Ideo primum locum obtinent delicta consummata, postremum quæ ad actus aliquos sed non ad ultimum processerunt: in quibus tanto quidque est gravius, quo ulterius processit. In utrovis genere ea injustitia eminet quæ communem ordinem perturbat, ac proinde plurimis nocet. Sequitur ea quæ singulos tangit. Maxima hic est quæ vitam: proxima quæ familiam, cujus fundamentum est matrimonium: postremo quæ res singulas expetibiles spectat, sive directe subtrahendo, sive dolo malo causam dando damni.

2. Possunt hæc ipsa subtilius dividi, sed quem indicavimus ordinem Deus in Decalogo secutus est. Nam parentum nomine, qui naturales sunt; magistratus, etiam alios rectores par est intelligi, quorum auctoritas societatem humanam continet. sequitur interdictio homicidii: deinde matrimonii sanctio, inhibitis adulteriis: tum furta, & falsimoniæ: loco ultimo delicta inconsummata. Inter causas autem abstrahentes non debet

GROTII NOTÆ.

Imaginabilia non autem vere bona sunt] Seneca epist. XVI: *Naturalia desideria finita sunt; ex falsa opinione nascentia ubi desinant non habent.* Vide Chrysostomum in tractationibus moralibus ad Rom. VI, ad II Cor. XI, 12. ad Ephes. I, 14.

GRONOVII NOTÆ.

Excellentia supra alios] Cicero I off. 9.

Sunt fœdiora] Atque ideo gravant & onerant, quod propterea est peccatum.

XXX. 1. *Quæ respectum habent*] Quibus non modo turpior fit, qui peccat, sed etiam alius, neque id meritus, læditur.

Delicta consummata] Facinora perpetrata.

Ad actus aliquos] Inchoata.

Communem ordinem] Societatis publicæ fœdus violat.

2. *Parentum nomine rectores*] Magistratus, præceptores, doctores, seniores & quosvis superiores, quibus ut sua constet veneratio publica tranquillitatis interest.

Inter-

bet poni tantum qualitas ejus quod directe fit, sed & ejus quod secuturum probabile est, ut in incendio & perfosso aggere multorum summæ calamitates & mortes etiam spectandæ sunt.

3. Ad injustitiam, quam generalem causam posuimus, * interdum & aliud accedit vitium, puta impietas in parentes, inhumanitas in propinquos, ingratus animus in benefícos, quæ augent delictum. Apparet quoque major pravitas * si quis sæpius deliquit: quia habitus mali actibus sunt pejores. Et hinc intelligi potest quatenus natura æquum sit quod apud Persas fiebat, * ut vita anterior simul cum delicto in æstimationem veniret. Id enim locum habere debet in his quibus alioqui non malis subito aliqua peccandi dulcedo subrepsit: non in his qui totum vitæ genus immutarunt, in quibus ipse Deus apud Ezechielem nullam se habere ait prioris vitæ rationem, quibusque adeo Thucydideum illud aptari potest: Διπλασίας ζημίας ἄξιοί εἰσιν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ κακοὶ γεγενῆσθαι: *Duplici pœnas merentur eo quod ex bonis mali facti sunt.* Quod & alibi dixit: ἦν γὰρ ἐν τοῖς σωφρονέσιν ἁμαρτάνειν, *quia ipsos peccare minime decebat.*

c. XVIII. Lib. I. Lib. III.

4. Itaque optime Christiani veteres in pœnis canonum æstimandis * non nudum delictum voluerunt aspici, sed simul vitæ

GROTII NOTÆ.

Interdum & aliud accedit vitium] Vide locum insignem in Lucii vita apud Xiphilinum ex Dione.

Si quis sæpius deliquit] Τὸ πολλὰς ἀγνοήσαντί τινα τὸν αὐτὸν ἢ βίᾳ ἐκεῖ ἀδικῆσαι τινα, οὐ ἓν ἴσα πᾶσι αὐτοῖς προήγαγεν πλείονας ἁμαρτάνειν, τοῦτον ἐξετάσαντες τοῖς λογισμοῖς· ἐπὶ γὰρ πλείοσιν ἐλαττώμασι τὸ σπουδαῖον ἁμαρτάνειν, πολὺ μειζόνως παροξύνει ἄξιοι τυγχάνειν ὀνειδισμοῦ: *aliquando ignoravit quid vita exigat, homini est: at in iisdem rebus sæpius aberrare, emota est mentis: quo enim plura sunt in quæ incidimus delicta, hoc majorem pœnam commeremur.*

Ut vita anterior simul cum delicto in æstimationem veniret] Asinius Pollio: *qua major pars vitæ atque ingenii fuerit, ea judicandum de homine est.* Cicero in Sul. *Omnibus in rebus, Judices, quæ graviores majoresque sunt, quid quis voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine sed ex moribus ejus qui arguitur est ponderandum.*

Non nudum delictum voluerunt aspici] Canon Ancyranus XXV. Chrysostomus ad II ad Corinthios cap. II. Δεῖν μετὰ τοῦ πταίσματος, ὅτι ἐκ δεῖ μόνον τὸν φόνον ἢ ἁμαρτηθέντα, ἀλλὰ καὶ σκοπεῖν τὸν διώκοντα ἢ τὸν ἄξιον ἢ ἀνεξικάκως τὸν μισθὸν ἐκδέχεσθαι: *Unde discimus pœnitentiæ fines determinandos non sola delictorum natura inspecta, sed & proposito & mente eorum qui peccarunt.* Idem III de Sacerdotio: Ἐγὼ γὰρ ἁπλῶς φημι τὸ πταῖσμα τοσούτου μέγεθος εἶναι ἐς τὰς ἀποκοπὰς ἐπάγειν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἁμαρτηθεῖσαν ψυχὴν ἐξετάζειν πῶς ἔχουσα τυγχάνει: *Non enim ad solam mensuram delictorum pœna imponenda est, sed & inquirendum qui fuerit ejus qui peccavit animus.*

GRONOVII NOTÆ.

Qualitas ejus] Id damnum & incommodum, quod præsens dabo, dum peco, fed etiam, quod gravius & latius patens ex præsenti consecuturum est.

Perfosso aggere] Ut per eam lacunam aqua immodica effundatur in prædia & fundos ejus, quem lædere volumus.

2. *Habitus mali*] Consuetudo peccandi odiosiorem facit peccantem quam unicum delictum.

Apud Persas] Herodotus I. 1. c. 13.

4. *Pœnis canonum*] Quos intrigant Canones Conciliorum.

Lor

tæ quod præceſſit & quod ſequitur; ut ex Ancyrana & aliis Synodis videre eſt. Sed & lex poſita adverſus vitium ſpecialem quandam malitiam veteri ſuperaddit: quod ita docet Auguſtinus: * *Lex prohibens omnia delicta congeminat: non enim ſimplex peccatum eſt non ſolum malum, ſed etiam vetitum committere.* Tacitus: *Si velis quod nondum vetitum eſt, timeas ne vetere: at ſi prohibita impune tranſcenderis, neque metus ultra, neque pudor eſt.* Rom. VII, 13. De vera relig. c. 6. Ann. III.

XXXI. 1. Perſonæ aptitudo, aut ad conſiderandas cauſas avertentes, aut ad ſuſcipiendos affectus incitantes conſiderari ſolet in corporis mixtura, ætate, ſexu, educatione, circumſtantiis actus. Nam & pueri, & fœminæ, & craſſi ingenii homines, maleque educati, juſti & injuſti, liciti & illiciti diſcrimina minus habent cognita: & in quibus bilis prævalet iracundi ſunt, in quibus ſanguis, ad venerem proni, tum vero huc juventus, illuc ſenectus propendet. Andronicus Rhodius: φαίνεται πάνυ ἐπ δόλου ἔχειν τινὰ δίδωσι τῇ αἰτιολογίᾳ, τὸ συγγνώμης ἄξιος αὐτὸ, καὶ ἀσυγχώρητον ποιεῖ τὸ ἔξελεγχον: *Videtur fallis turpibus excuſationis aliquid adferre natura, & delictum efficere tolerabilius.* Metum accendit mali imminentis cogitatio, & iracundiam recens ac necdum ſedatus dolor, ita ut rationem audiri vix ſinant: ſuntque illorum affectuum delicta merito minus odioſa quam quæ ex voluptatis naſcuntur deſiderio, quod & minus efficaciter movet, & differri * & aliam ſibi materiam ſine injuria quærere facilius

Grotii Notæ.

Lex prohibens omnia delicta congeminat] Bene Chryſoſtomus: ἐντεῦθεν ὁ μὲν ἐκκλησίαν διδοὺς ἐνδεῖν ἐκ ἔλαττον, ἀλλὰ καὶ πολὺ ἐν ἐνδεῖν διορθώσεται καὶ ἐν τῷ τέρατι δίκαιος: *Hic non tantum par jus dignitatemque oſtendit Judæi & Græci, ſed & Judæum hoc ipſo præpravari quod legem acceperit.* Deinde: ὁ γὰρ πλείονα ἐπιδεικνύμενος ἐν διδασκαλίᾳ μείζονα ἀπ' ἐκ ἐν ἁμαρτίαις ἔξεσθαι συγγνώμης παρανομίας: *Nam qui plus inſtitutionis accepit, is majores etiam contemta legis pœnas meretur.*

Et aliam ſibi materiam ſine injuria quærere facilius poteſt] Chryſoſtomus ad Galatas: ἡ ἐπιθυμία μίξιν ἐπιζητεῖ μίσει, ἡ πορνεία μίξιν: *Cupido concubitum tantum quærit, non hujus aut illius concubitum.* Tertullianus libro I. ad Uxorem: *Non quanta grandis eſt continentia carnis quæ videtur ministrat, tanto, ſi non ſuſtineatur, ignoſcibile videri poteſt, difficilium enim facilis eſt venia. Quanto autem habere in Domino perpetrabile eſt ubi noſtra poteſtatis, tanto culpabilius eſt non obſervare quod poſſis:* & mox, *quanto poteſtas vitandi fuit, tanto contumacia crimine auctatur.* Adde M. Antoninum, loco modo indicato, ubi Theophraſto auctore utitur.

Gronovii Notæ.

Quandam malitiam veteri] Simul atque quod improbum eſt per ſe etiam lege vetitum eſt, jam plus vice ſimplici obligat.

XXXI. 1. *Cauſas avertentes*] Rationes quæ deterrent à peccando.

Affectus incitantes] Metum crediti mali & deſideria vetorum aut imaginariorum bonorum.

Huc juventus] Ad vagam & legibus inimicam Venerem.

Illuc ſenectus] Ad iracundiam.

Adferre natura] Ingenium hominis in eam culpam proclive.

Minus efficaciter] Deſiderium voluptatis non tam acres habet ſtimulos,

Nic. VII. 10. facilius poteſt. Ariſtoteles Nicomachiorum ſeptimo: Ὁ ἦθος φυσικώτερον καὶ ἡ χαλεπότης τῆς ἐπιθυμίας καὶ ὑποβολῆς καὶ τῆς μὴ ἀνεκτικὸν: *Magis naturale ira & acerbitas quam cupiditas eorum quæ modum excedunt minimeque ſunt neceſſaria.*

2. Omnino enim illud tenendum eſt, quo animi eligentis judicium magis impeditur, quoque magis naturalibus cauſis, eo quod delinquitur minoris eſſe. Ariſtoteles dicto libro: μᾶλλον ἀνήλαστον ἂν οἴοιτο εἶναι, ὅστις μὴ ἐπιθυμῶν ἢ ἐρίμως διώκει τὰς ὑπερβολὰς καὶ φαύλας μετρίως λύπης, ἢ τοιοῦτον ὅστις ἤδη τὸ ἐπιθυμεῖν ἐφίεται. τί γὰρ ἂν οἰηθεῖη ποιῆσαι εἰ σφοδρότερον ἐπιθυμία γένοιτο, καὶ εἰ τὰς ἀναγκαίας ἐκείνας λύπη ἰσχυρά: *Minus temperantem dicimus hunc, qui à motu concupiſcente aut non tentatus, aut leviter tentatus quærit enormes voluptates aut mediocria incommoda defugit, eo qui vehementi affectu percellitur. Nam quid idem ille facturus fuiſſe putandus eſt, ſi adfuiſſet juvenilis quædam perturbatio animi, aut gravis dolor ex penuria eorum quibus negatis natura doleat?* Quicum convenit illud Antiphanis:

Cap. 6.

* *Qui cum ſit opulens nequiter quicquam facit.*
Hunc, ſi eſſet pauper, quid non facturum putas?

Et quæ in ſenum amores paſſim in comœdiis legimus. Ex his igitur cauſis æſtimandum meritum intra quod pœna conſiſtere debeat.

XXXII. 1. Tenendum autem eſt quod Pythagorici dicebant, juſtitiam eſſe * τὸ ἀνάπαλιν πεπονθέναι, id eſt, parem paſſionem in pœnis, id non ita accipi debere quaſi qui alteri nocuit deliberato & ſine cauſis culpam valde minuentibus, tantundem nocumenti

De Officiis III, c. 3.

los, nec tam brevia tempora, & laxiorem materiam cupidinis ſedandæ quam dolor & iracundia.

GROTII NOTÆ.

Qui cum ſit opulens nequiter quicquam facit.] Chryſoſtomus de Providentia τὸ· οὕτω ἔστιν ἴδιον τοῦ πλουτεῖν ἀδικεῖν, πλεονεκτεῖν, ἁρπάζειν, ὡς οὐκ ἂν μάλιστα ἀνεῦναι ἔλεγξεν, ἐπειδὴν πένητα ἀν ποιῇς πολλῷ μᾶλλον γὰς ἐθέλουσι πονηρεύεσθαι: *Quare ita proprium videri injuſtum, avarum, rapacem, hos magis eum notaverit, quod talia divites faciat. Ob id ipſum enim puniuntur gravius.*

Τὰ ἀντικείμενα] Tanquam Græca Harmenopulo.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Quo animi eligentis*] Quanto gravius lumen rationis occæcant & offundunt affectu vel perturbatione aliqua, ut cauſas averſantes videat ac ponderare nequeat, qui affectibus illis impellitur; quantoque ille perturbatio frequentior, violentior & magis repentina eſt; tanto excuſabilius delictum & leviore pœna puniendum.

Quibus negatis] Quibus egre caremus.

XXXII. 1. *Non ita accipi debere*] Nempe ita, ut ne quod modicum eſt, puniatur atrociter; ne quod atrox, perfunctorie, atque, ut ita dicam, Horatio tigillo: non vero, quaſi non deberet eſſe major dolor patientis quam paſſi injuriam.

Deliberate & ſine] Non abeſſet ſupervenientе affectu, ſed conſilio.

Vim

menti nec amplius ferre debeat. Id enim non ita esse ipsa lex, quæ legum omnium perfectissimum exemplar est, ostendit, cum furta quadruplo aut quintuplo vult lui. Et lege Attica fur, * ultra dupli condemnationem, per dies aliquot vinctus habebatur, ut Demosthenes in Timocratem nos docet, *Leges*, inquit Ambrosius, *eam quæ detracta sunt alieni cum injuria persona aut rei ipsius cumulo restitui imperant, quo furem à detrahendo aut pœna deterreant, aut mulcta revocent.* Aristides Leuctrica secunda: πῶς οὖν δικαιοῖεν ἐπιξῆν τοῖς ἀδικήσασι μείζονα ἢ καθ' ἃ πεπόνθασιν αὐτοὶ; οὐδὲ γὰρ νόμοι εἰς τοῦτο λέγουσι: *His qui judicio illatas sibi injurias persequuntur majora leges permittunt pro vindicta exigere, quam quæ ipsis acciderant.* Seneca de judicio post hanc vitam:

scelera taxantur modo
Majore nostra.

2. * Apud Indos, ut Strabo notat, qui quem mutilasset, *Lib. XV. c. XXXIV.* supra talionem, manu truncabatur. Et in Magnis Moralibus quæ Aristotelis nomen præferunt legimus: ὃ δίκαιον εἰ τις τὸν ὀφθαλμὸν ἐξέκοψέ τινος, ἀντεκκοπῆναι μόνον, ἀλλὰ πλείονα παθεῖν: *Justum est si quis oculum alteri effoderit, non tantundem modo sed & amplius patiatur.* Nec enim æquum est ut par sit periculum innocentis & nocentis, ut recte ostendit * Philo, quo loco de homicidii pœna tractat. Atque hoc inde quoque æstimari potest, quod delicta quædam * non consummata, & ideo consummatis minora, nocumentum infligant par cogitato, quod

GROTII NOTÆ.

Ultra dupli condemnationem] Alludit huc locus Apoc. XVIII, 6. *Reddite duplum.* Hercules Minyas, qui à Thebanis fine jure tributum extorserant, duplum coegit ejus tributi pendere Thebanis; Apollodorus libro II.

Apud Indos] Apud Indorum alios furtum morte punitum notavit Nicolaus Damascenus.

Philo] Secundo de legibus Specialibus.

Non consummata, & ideo consummatis minora] Plinius de Leone: *Vulneratus ubicunque intra pectus percussorem novit, & in quantalibet multitudine appetit. Eum vero qui telum quidem miserit, sed tamen non vulnerauerit, corripitum raptatumque fleverat, nec ulciscitur.*

GRONOVII NOTÆ.

Ipsa lex] Dei per Mosen Hebræis data.

Cum injuria persona] Vexatione, justo supplicio.

Rei ipsius cumulo] Pensione ampliore, quam quanti res erat ablata.

Aut pœna] In corpore.

Aut mulcta] In pecunia vel patrimonio.

Seneca] Herc. Fur. 746.

Taxantur modo majore nostra] Apud ipsum vestra. Et loquitur de regibus & magistratibus per apostrophen, eosque apud inferos gravius puniri ait quam privatos. Error memoriæ.

2. *Supra talionem*] Præter membrum, quo alium mutilaverat, manum amittebat.

Par sit periculum innocentis] Debet nocituros gravius timere damnum, quam dare inferiori innocenti, ut sic quoque abstineantur.

Nocumentum infligant par] Tam graviter puniantur, quam si perfecta essent, non tantum destinata.

Deut. XIX. 19. quod in lege Hebræa * de falso teste proditum, & in lege Romana de eo qui hominis occidendi causa cum telo ambulavit. Cui consequens est ut perfectis criminibus major respondeat pœna, sed quia morte nihil est gravius, eaque iterari non potest, ut Philo notat dicto loco, ideo intra eam necessario consistitur, additis tamen interdum pro merito cruciatibus.

XXXIII. Pœnæ autem magnitudo non tantum nude spectatur, sed cum respectu ad patientem. Nam mulcta eadem pauperem onerabit, divitem non onerabit: & vili ignominia leve erit malum, honorato grave: quo genere diversitatis sæpe utitur lex Romana: unde harmonicam proportionem exstruxit Bodinus, cum tamen revera simplex hic sit & qualis in numeris æqualitas, meriti ad pœnam, sicut in contractibus mercis ad nummos, quanquam alibi merx eadem plus alibi minus valet, itemque nummi. Ad fatendum, sæpe in lege Romana id non fieri ἀνεὺ προσωποληψίας, id est sine nimio personarum & qualitatum ad factum non pertinentium respectu, à quo vitio longissime semper abest lex Mosis. Et hæc quidem ut diximus intrinseca est pœnæ taxatio.

Lib. VI. de Rep. c. ult.

XXXIV. Sed intra concessum modum ad minimum ducit caritas ejus qui punitur, nisi plurium justior caritas aliud suadeat ob causam extrinsecam, quæ interdum est ingens periculum ab eo qui deliquit, plerumque autem necessitas exempli. Ea autem nasci solet ex generalibus invitamentis ad peccandum, quæ reprimi nisi acribus remediis nequeunt. Invitamenta autem præcipua sunt, consuetudo & facilitas.

XXXV. Ob facilitatem lex divina Hebræis data gravius punit furtum * de pascuo quam de domo, Exod. XXII, 1 & 9. Justi-

GROTII NOTÆ.

De falso teste proditum] Et de eo qui uxorem stupri insimulavit, ut dotem lucraretur. Deut. XXII. 19. Et de eo qui cæterogui ex causa injusta aliquem in judicium deduxerit, alienum sibi vindicans Exodi XXII. 9.

De pascuo quam de domo] Vide Maimonidem Directore III. 41. Cicero pro Sexto Roscio Amerino: *Atque ea sunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præcaventur.*

GRONOVII NOTÆ.

Occidendi causa cum tele] Qui per lode tenetur L. Cornelia de sicariis, atque is qui hominem occidit l. 1. D. ad L. Corn. de sicar.

XXXIII. *Harmonicam proportionem*] Vide Hornej Ethic. II. 8.

Numeris æqualitas] Proportio arithmetica.

Personarum & qualitatum] Ut eum, qui uxorem in adulterio deprehensam occiderit, humiliore loco positum, in exilium perpetuum ire jubet; in aliqua dignitate positum ad tempus relegat. l. 1. §. 5. D. ad L. Cornel. Similis προσωποληψία in l. 12. D. de incend. rui naufr. l. 45. D. de injuriis. l. 11. de sepulcro violato. l. 1. de abigeis. l. 1. de furibus balneariis.

XXXIV. *Intra concessum*] Ut ex eo genere pœnarum, quod delicto respondet, id eligatur, quod lenissimum est.

Justior caritas] Erga tot innocios bonosque, qui lædi possunt & lædentur facilius, si nulla aut levis pœna sit.

Juſtinus de Scythis: *Nullum ſcelus apud eos furto gravius, quippe ſine tecto munimentoque pecora & armenta habentibus quid ſalvum eſſet, ſi furari liceret?* Simile illud in Ariſtotelis problematis ſectione XXIX: ὁ νομοθέτης οὐχ ὑπολαμβάνει οὕτως ἐγκρατῆ τῶν ἑαυτοῦ φύλακας τὸν τόπον ὡστ' εἶναι φυλάττειν: *Legis auctor cum ſciret* * *illis in loco dominos res ſuas cuſtodire non poſſe, cuſtodem legem addidit.* Conſuetudo facti etſi aliquid detrahit de culpa (*non ſine ratione veniam dedit*, inquit Plinius, *facto vetito quidem, non tamen inuſitato*) pœnæ tamen acrimoniam ex aliqua parte flagitat: quoniam ut Saturninus loquitur, *nimium multis graſſantibus opus exemplo eſt.* Sed in judiciis magis illud, in legibus hoc ſequendum eſt, ratione habita temporis quo leges aut judicia feruntur: quia pœnæ utilitas magis in univerſalitate ſpectatur circa quam ſunt leges: culpa autem major aut minor eſt in ſingulis. *L. ami fact. D. de pœnæ.*

XXXVI. 1. Quod autem diximus, ubi magnæ urgentesque cauſæ ceſſant, ad minuendam potius pœnam promptos nos eſſe debere, in eo clementiæ pars altera ſita eſt; nam priorem in tollenda pœna collocavimus. *Quia difficile eſt temperamentum*, inquit Seneca, *quidquid æquo plus futurum eſt in partem humaniorem præponderet.* Alibi: *Pœnam ſi tuto poteris, donet; ſin minus, temperet.* Et apud Diodorum Siculum laudatur rex Ægyptius, quod imponeret πρεσβείας ἐλάττους τῶν ἀξίων, * *ſupplicia meritis minora.* D. M. Antonino Capitolinus: *Erat mos iſte Antonino, ut omnia crimina minore ſupplicio, quam legibus pleriſque ſolerent, puniret.* Iſæus quoque orator dixit, oportere leges quidem conſtitui rigidas, ſed * pœnas exigi legibus mitiores. *Lib. 1. de clem. cap. 1. cap. XX.*

Grotii Notæ.

Illis in loco] In balneis monebantur Athenis fures balnearii, ſi æſtimatio eſſet major decem Drachmis; Demoſthenes contra Timocratem. Adde L. 1. D. de Furibus balnearibus.

Supplicia meritis minora] Juſtinus 11 Hunnis ſcribens, ἐνομίσατε ἔνιοι μὲν ἀνθρώπων τὸν πρεσβείας ἐπιεικίστατον εἶδος πλημμελήμασιν: *Romanis mos hic eſt, non irrogare pœnas pares præcantium merito.*

Pœnas exigi legibus mitiores] Hoc ſibi volebat Henricus Imperator Symbolo mali Punici, cum dicto *Sub arce.* Rex apud Caſſiodorum XI, 40: *Qui periculoſe luſit ſummo, jubemus ſimpliciter ignoſci.*

Gronovii Notæ.

XXXV. *Aliquid detrahit*] Hinc illud Terentii Heaut. 5, 2, 4. *Fulge faciant.* Et M. Senecæ Controv. 12. *Solet fieri.*

In judiciis magis illud] Ut condemnemus ad mitiorem pœnam.

In legibus hoc] Ut ſtatuamus ac minemur graviorem.

Ratione habita temporis] Niſi circumſtantia temporis in utriſque aliud requirat.

Pœnæ utilitas] Quod pœnæ propoſita proficere volumus, pertinet ad univerſos, ſicut & leges univerſalia complectuntur: at culpæ per judicium æſtimatio ſingulos tangit, in quibus ad clementiam quam ad crudelitatem tutior eſt propenſio.

XXXVI. 1. *In tollenda pœna*] In liberando reum à pœna.

tiores. Et Isocratis est monitum : μὴ πρωτέρους ἐλάττους ποιεῖσθαι τῶν ἁμαρτημάτων, *ut pœnæ infligantur infra peccati modum.*

1. * Augustinus comitem Marcellinum sic admonet sui officii : *Mihi sollicitudo maxima incussa est, ne forte sublimitas tua censeat eos tanta legum severitate esse plectendos, ut qualia fecerunt talia patiantur, ideoque his literis obtester fidem tuam, quam habes in Christo, per ipsius Domini nostri misericordiam ut hoc non facias, nec omnino fieri permittas.* Cujus est & hoc : *Sic etiam ipsis criminum ultores, atque in hoc officio non ira propria concitatos, sed legum ministros, nec suarum sed alienarum examinatarum injuriarum vindices, quales judices esse debent, terruit divina censura, ut cogitarent propter sua peccata misericordiam Dei necessariam, nec putarent ad culpam officii sui pertinere, siquid erga eos misericorditer agerent, quorum vita necisque haberent legitimam potestatem.*

XXXVII. Speramus nihil à nobis prætermissum, quod ad hujus argumenti satis difficilis & obscuri cognitionem magnopere faciat : nam quatuor illa quæ * Maimonides maxime ait spectari in pœnis, magnitudinem peccati, id est damni, frequentiam talium peccatorum, quantitatem concupiscentiæ, & operis facilitatem, ad sua loca retulimus ; nec minus illa septem quæ confuse satis in pœnis considerat Saturninus. Nam
L. Aut facta. D. de pœnis. persona ejus qui fecit ad aptitudinem illam judicandi maxime pertinet, & persona ejus qui patitur interdum aliquid confert ad

GROTII NOTÆ.

Augustinus] Epistola CLIX, quæ citatur c. Circumcelliones, causa XXIII, quæst. V. Vide, si placet, ad Augustinum eundem epistolam Macedonii, & eam quæ respondet Augustinus numeris LIII, & LIV. Adde de Theodosio juniore quæ sunt in Excerptis Johannis Antiocheni ex Manuscripto Peirescii. Macedonius ad Augustinum : *Officium sacerdotis est, inter omnes pro reis.*

Maimonides] Lib. III directoris, c. 41. Confer. c. Sicut dignum de Homicidio voluntario vel casuali.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Comitem Marcellinum*] Amicum principis & provinciæ alicui aut magnæ procurationi præfectum.

In hoc] In hanc rem.

Terruit divina censura] Illa cujus meminit num. 1. judicium Dei, quod ipsi de se futurum exspectabant.

Ut cogitarent] Mitiores forent in delinquentes, quia & ipsi essent peccatores apud Deum, & eam sibi propitium optarent.

Culpam officii] Se officio deesse aut eo male fungi.

XXXVII. *Damni*] Quod per injuriam sive peccando datum est, quantum sit.

Frequentiam] Sæpe an raro hoc genere culpæ peccetur.

Quantitatem concupiscentiæ] Flagrante animus corruptus atque ardeat cupiditate facinoris, an segniter ad illud moveatur.

Inve

ad æſtimandam culpæ magnitudinem. * Locus injuſtitiæ culpam aliquam addere ſolet peculiarem, aut etiam ad facilitatem operis pertinere. Tempus ut diuturnum eſt aut breve, ita libertatem judicandi auget aut minuit, interdum & pravitatem animi oſtendit. Qualitas partim ad genera appetituum refertur, partim ad cauſas quæ abſtrahere à peccando debebant. Quantitas quoque ad appetitum referenda eſt. Eventus ad cauſas abſtrahentes.

XXXVIII. Solere pœnæ expetendæ cauſi bella ſuſcipi & ſupra oſtendimus & paſſim docent hiſtoriæ: ac plerumque hæc cauſa cum altera de damno reparando conjuncta eſt, quando idem actus & vitioſus fuit & damnum reipſa intulit, ex quibus duabus qualitatibus duæ diverſæ naſcuntur obligationes. Non eſſe autem bella ſuſcipienda ob delicta quævis ſatis conſtat; nam ne leges quidem ſuam illam ultionem, quæ tuto nec niſi nocentibus nocet, omnibus culpis impendunt. Recte, ut modo diximus, Sopater oportere ait, ea quæ minora & vulgaria ſunt delicta diſſimulari, non vindicari.

XXXIX. 1. Illud autem quod in oratione pro Rhodienſibus à Catone dictum fuit, non eſſe æquum pœnas quemquam dare ob eam rem quod arguatur male facere voluiſſe, ſuo quidem loco non male erat poſitum, quia nullum populi Rhodienſis decretum adferri poterat, ſed animi fluctuantis conjecturæ: univerſaliter autem hoc recipiendum non eſt. Nam voluntas quæ ad externos actus proceſſit (internos enim ab hominibus non puniri ſupra diximus) pœnis ſolet eſſe obnoxia. *Se- *Gel. l. VII. c. 3.*

GROTII NOTÆ.

Locus injuſtitiæ culpam aliquam addere ſolet peculiarem] Philo lib. 1. de legibus ſpecialibus: ὁ γὰρ πανταχοῦ τοῦ περὶ ἀδικήματα τόπος ἐμφαίνει, καὶ ἄρχεται ἢ ἐλαττοῦν κακίαν εἶναι, καὶ ἐφελκύσασθαι τὸ ἐκ μὴ ἐπιτηδείων δικαίως ἢ ἐκ τῶν ἐπιτηδείων ἀδίκως ἐπιτίμιον καὶ δυσκολώτερον ἀνιᾶσθαι: *Non idem eſt patri & extraneo inferre violentas manus: nec idem magiſtratui & privato maledicere: nec illicitum aliquid patrare in loco profano & ſacro, in die feſto, in emunctis, in ſacris publicis.* Cum his convenit quod ex Labeone adfert Ulpianus 15. prætor edixit; in fine D. de injuriis. *Perſonæ atrocior injuria fit, ut cum magiſtratui, cum parenti, patrono fiat; tempore, ſi ludis & in conſpectu; nam populi Romani in conſpectu an in ſolitudine injuria facta ſit multum intereſſe ait.*

GRONOVII NOTÆ.

XXXVIII. *Duæ diverſæ naſcuntur obligationes*] Altera ad pœnam; ad damni reparationem altera.

Tuto nec niſi nocentibus] Secus ac bello petita ultio; nam hæc in æque magnum periculum mittit ultorem, quam venit in qui pœnam debet: deinde multi pereunt innocentes, quia *quod deliraut reges, plectuntur Achivi.*

XXXIX. 1. *Decretum*] De bello Romanis indicendo.

Animi fluctuantis] Dubii, utrum Romanus, an Perſei Macedonis partes ſequerentur.

Quæ ad externos] Quæ opere ac facto aliquo manifeſtata eſt.

De Ira lib. III. * Seneca pater in Controverſiis: *Scelera quoque, quamvis citra exitum ſubſederunt, puniuntur. Injuriam qui facturus eſt jam facit*, * ait alter Seneca. Non exitus rerum ſed * conſilia legibus vindicari Cicero dixit pro Milone. Periandri dictum erat: μὴ μόνον τὰς ἁμαρτάνουσι, ἀλλὰ καὶ τὰς μέλλοντας κόλαζε. Sic Livius lib. XXII. Romani cenſent bellum ineundum cum Rege Perſeo, niſi ſatisfaciat de conſiliis belli parandi adverſus populum Romanum initis, quia ſcilicet arma, milites, claſſem jam compraverat. Atque hoc ipſum in Rhodienſium oratione apud Livium recte notatur: neque moribus, neque legibus ullius civitatis ita comparatum eſſe, ut ſiquis vellet inimicum perire, ſi nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur.

2. Sed nec omnis perverſa voluntas, facto jam aliquo indicta, pœnæ facit locum. Nam ſi ne perpetrata quidem peccata omnia vindicantur, multo minus cogitata ac cœpta. In multis 1 Of. locum habet quod Cicero dicit: *haud ſcio an ſatis ſit eum qui laceſſierit injuriæ ſuæ pœnitere.* Lex Hebræis data adverſum pleraque delicta inchoata contra pietatem, aut etiam contra hominis vitam extra judicium, nihil ſpeciale conſtituit: quia & circa res divinas utpote nobis inconſpicuas facilis eſt error, & iracundiæ impetus non indignus eſt cui ignoſcatur.

3. Cæterum in tanta matrimoniorum copia alienas nuptias attentare, aut in tam æquabili poſſeſſionum diviſione fraudem ſtruere qua cum aliena jactura ſe quis locupletet, minime erat ferendum. Nam illud, non concupiſces, quod in Decalogo eſt, quanquam ſi ſcopum ſpectes legis, id eſt τὸ πολυπράγμονας, latius

GROTII NOTÆ.

Seneca pater] Excerptorum IV, 7.

Alter Seneca] Et de beneficiis libro V, c. 14: *Latro eſt etiam antequam manus injiciat: quia ad occidendum jam armatus eſt, & habet ſpoliandi atque interficiendi voluntatem.* Philo in primo de ſpecialibus legibus: διόρθωσιν χρὴ ποιεῖσθαι τῶν πλείστων οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν πολὺ πρὸ τοῦ ἀδικεῖν, ἃ φυτεύεται, καὶ λανθάνει, κἂν μὴ τὸ ἀδίκημα ἔτι ἐφεστηκότος: *Homicidas exiſtimari oportet non eos ſolum qui vitam adimunt, ſed & eos qui omnia faciunt palam aut clam ut quemquam interimant, etiamſi facinus ipſum nondum commiſerint.*

Conſilia legibus vindicari] Valerius Maximus de Cn. Sergio Silo damnato ob nummos matrifamiliæ præmiſſos: *Non factum tunc ſed animum in quæſtionem deductum eſt, pœnæque voluiſſe peccata nocuit quam non peccaſſe profuit.*

GRONOVII NOTÆ.

Citra exitum ſubſederunt] Non omnino perfecta ſunt.

Μὴ μόνον τοὺς] Non peccantes modo, ſed & peccaturos caſtiga.

2. *Inchoata contra pietatem*] Si quis aliquid præparaverit, aut in anteceſſum fecerit, tanquam idola cultumus.

Vitam extra judicium] Siquis ex repentino impetu iræ, non deliberato, vitam alicujus perierit, qui impetus intentantem fruſtratus eſt.

Nobis inconſpicuas] Quæ maximam partem in animo & ſententia conſiſtunt, eoque difficile eſt quemquam de altero, ut circa eas animatus ſit, judicare.

Vale

tius patet, * (vellet enim lex, omnes etiam mente esse purissimos) tamen ipsum præceptum externum, οὐ φονεύσεις quod attinet, ad motus animi pertinet qui facto produntur, quod aperte liquet ex Marco Euangelista qui idem illud præceptum extulit, μὴ ἀποστερήσῃς: idque cum jam ante posuisset, μὴ κλέψῃς. Atque eo sensu vox Hebræa & ei respondens Græca reperiuntur tum Mich. 11, 2. tum alibi. Cap. x, 19.

4. Inchoata ergo delicta armis vindicanda non sunt, nisi & res sit gravis, & eo processum sit ut ex tali actu certum malum, etsi nondum illud quod intendebatur, secutum jam sit, aut certe ingens periculum, ita ut vindicatio aut conjuncta sit cum cautione futuræ noxæ, (de qua supra egimus in capite de defensione) aut dignitatem læsam tueatur, aut pernitioso exemplo occurrat.

XL. 1. Sciendum quoque est, Reges, & qui pur Regibusjus obtinent, jus habere pœnas poscendi non tantum ob injurias in se aut subditos suos commissas, sed & ob eas quæ ipsos peculiariter non tangunt, sed in quibusvis personis jus naturæ aut gentium immaniter violantibus. Nam libertas humanæ societati per pœnas consulendi, quæ initio ut diximus penes singulos fuerat, civitatibus ac judiciis institutis penes summas potestates resedit; non proprie qua aliis imperant, sed qua nemini parent. Nam subjectio aliis id jus abstulit. Imo tanto honestius est alienas injurias quam suas vindicare, quanto in suis magis metuendum est ne quis doloris sui sensu aut modum excedat, aut certe animum inficiat.

2. Et hoc nomine ab antiquis prædicatus est Hercules quod Antæo, Busiride, Diomede, & similibus * tyrannis liberarit terras, quas ut Seneca de eo loquitur transiit non concupiscendo sed *Dekmest. cap. 14. Isocr. Hel. Enc.*

GROTII NOTÆ.

Vellet enim lex omnes etiam mente esse quam purissimos] Chrysostomus ad Rom. III, 13, & ad caput VII, multa habet in hanc rem.

Tyrannis liberarit terras] Et maxime. Philo de legatione: ἡρακλῆς ἐκεῖθεν ἐκεῖθεν γὰρ καὶ δηλαδὴ ἀβλαβὲς ἀναχωρήσαντος καὶ ἀφανισμοῦ πάντων ἀδικημάτων ἕνεκα, ἔνεμεν τῇ τε βλαβερᾷ καὶ πονηρᾷ φύσει ἐκπεσὼν ἀγελεῖ: *Hercules purgavit terras ac maria, certamina subacta hominibus omnibus partim necessaria partim perutilia, ut tolleret hominum animantiumque aliorum ea quæ exitialia aut noxia essent.*

GRONOVII NOTÆ.

1. *Etiam mente esse*] Ne cogitationes quidem pravas & fœdas in se admittere.

Motus qui facto] Desideria improba, quæ quis se concepisse dicto aliquo aut facto demonstraverit.

XL. 1. *Qua aliis imperant*] Acceperunt summæ potestates, quantum singuli de suo jure civitati remiserunt, & societas potestati dedit. Habuerant autem jus puniendi scelerato singuli non tantum pro se, sed etiam pro alio; tamdiu quam sui essent & non subjecti societati. Id igitur etiam contulit potestati societas, cui se subjecit, ipsum nemini.

2. *Non concupiscendo, sed vindicando*] Non ut sibi acquireret, sed ut tenerent boni & innoxii.

ſed vindicando; maximorum bonorum auctor hominibus, ut Lyſias indicat, injuſtos puniendo. Diodorus Siculus de eo ſic loquitur: τὰς ὑβριστὰς ἀνθρώπους ἢ δυνάστας ὑπερηφάνους ἀναιρῶν τὰς πόλεις ἐποίησεν εὐδαίμονας: *homines injuſtos & reges inſolentes tollendo beatas reddebat civitates.* Alibi dixit: ἐπλήρου τῶν οἰκουμένου κακῶν τὰς πόλεις: *orbem obiit pœnas de iniquis expetens.* Dio Pruſæenſis de eodem: τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπους ἐφόνευε, καὶ τὰ ὑπερφάνων ἀνθρώπων κράτη, ἢ ἀφῄρει τὸν ἔξωθεν: *Homines malos puniebat, & ſuperborum regna deſtruebat, aut in alios transferebat.* Ariſtides in Panathenaico ait eum ſuſcepta communi humani generis cura meruiſſe in Deos referri. Laudatur ſimiliter Theſeus quod latrones Scirona, Sinin, & Procuſten ſuſtulerit, quem ſic de ſe loquentem Supplicibus inducit Euripides:

Pridem facinora nomen hoc per Græciam
Mihi dederunt, ultor ut ſcelerum vocer.*

Lib. v, c. 3. Plutarch. de Fort. Alex. Valerius Maximus de eodem: *quicquid ubique monſtri aut ſceleris fuit virtute animi ac robore dextræ comminuit.*

3. Sic non dubitamus quin juſta ſint bella in eos qui in parentes impii ſunt, quales Sogdiani antequam eos Alexander hanc feritatem dedoceret: in eos * qui humanam carnem epulantur, * à quo more abſiſtere Gallos veteres Hercules coëgit, nar-

GROTII NOTÆ.

Ultor ut ſcelerum vocer] Ibidem dicenti Fecialis:

Η' πάτερ ὃς σ' ἔφυσεν ἀρήιόν τε πατῆρ;
Ten' ego ſævi omnibus genitor patrem?

Reſpondet Theſeus:

Οὐκ ἐγ' ὑβριστὰ χρηστὰ δ' ἀναλόγου:
Injuriæ. Nam bonos non tangimus.

Plutarchus in ejus vita: κατέλυσε τὴν Ἐπιδάυρου δυναστείαν: *Peſſimâ tyrannide Græciam liberavit.* Item: κόλιν πάντες ἀδικούμενοι ἀφικνοῦντο παρ' ἐκεῖνον ὡς τοὺς πονηρούς: *Nihil ipſe paſſus injuriæ, pro aliis in homines malos impetum ſumebat.*

Qui humanam carnem epulantur] Hoc quoque Scythas Alexander dedocuit.

A quo more abſiſtere Gallos veteres Hercules coëgit] Vide Dionyſium Halicarnaſſenſem narrantem ut Hercules hunc morem aliaque multa abſtulerit, in beneficiis ſuis Græcos à Barbaris non diſtinguens. Romanorum non minora in genus humanum merita prædicat Plinius XXX, 1: *Non ſatis æſtimari poteſt quantum Romani debeatur, qui ſuſtulere monſtra, in quibus hominem occidere religioſiſſimum erat, mundi vero etiam ſalubriſſimum.* Conjunge quæ hoc ipſo capite dicentur §. XLVII. Sic Juſtinianus principibus Abaſgorum edixit ne ſubditorum pueros caſtrarent. Procopius meminit Gothicorum IV, & Zonaras Leonis Iſauro. Et Inchæ, in Peruana reges, vicinos populos qui moniti non parerent vi cogere abſiſtere ab inceſtis, à matrum cum maribus concubitu, à commeſtione hominum, aliiſque id genus facinoribus, atque eo modo imperium ſibi parare omnium quæ uſquam legimus, excepta religione, juſtiſſimum.

GRONOVII NOTÆ.

1. *Sogdiani*] Qui ſemi conſectos interficiebant, & eorum corporibus veſcebantur.

Qui

narrante Diodoro: in eos qui piraticam exercent Seneca; *Si non patriam meam impugnat sed suæ gravis est, & sepositus à mea gente suam exagitat, abscidit nihilominus illum tanta pravitas animi.* Augustinus: *Opinantur scelera facienda decerni, qualia si aliqua terrena civitas decerneret, decrevissetve, genere humano decernente fuerat evertenda.* De talibus enim barbaris, & feris magis quam hominibus, dici recte potest quod de Persis, qui Græcis nihilo deteriores erant, perverse dixit Aristoteles, naturale in eos esse bellum; & quod Isocrates Panathenaico dixit, justissimum esse bellum in belluas, proximum in homines belluis similes.

VII. de benef.

L. v. de Civ. Dei.

4. Et eatenus sententiam sequimur Innocentii, & aliorum qui bello ajunt peti posse eos * qui in naturam delinquunt: contra quam sentiunt Victoria, Vasquius, Azorius, Molina, alii, qui ad justitiam belli requirere videntur, ut qui suscipit aut læsus sit in se aut republica sua, aut ut in eum qui bello impetitur jurisdictionem habeat. Ponunt enim illi puniendi potestatem esse effectum proprium jurisdictionis civilis, cum nos eam sentiamus venire etiam ex jure naturali, qua de re aliquid diximus libri primi initio. Et sane si illorum à quibus dissentimus admittatur sententia, jam hostis in hostem puniendi jus non habebit, etiam post susceptum bellum ex causa non punitiva: quod tamen jus plerique concedunt & usus omnium gentium confirmat, non tantum postquam debellatum est, sed & manente bello; non ex ulla jurisdictione civili, sed ex illo jure naturali quod & ante institutas civitates fuit, & nunc etiam viget quibus in locis homines vivunt in familias non in civitates distributi.

Inno. c. quod super his: de voto Arch. Flor. 3. part. tit. 22. §. 5. Sylv. in verbo Papa §. 7. Vict. Rel. 1. de Indis n. 40. Vasq. cont. ill. l. 1. c. 25.

XLI. Sed cautiones hic nonnullæ adhibendæ sunt; prima, ne mores civiles, quamvis inter multos populos non sine ratione

GROTII NOTÆ.

Qui in naturam delinquunt] Vide Josephum Acostam, de procuranda Indorum salute lib. 11, cap. 4.

GRONOVII NOTÆ.

Abscidit nihilominus] Insociabilem mihi reddidit & dignum, quem pro hoste habeam.

Genere humano decernente] Justin. 8, 2. de Phocensium sacrilegio, quod orbis vitibus expiari debuit. Quod adponit ipse num. 51.

Qui Græcis nihilo deteriores erant] Profecto erant, qui, si nihil aliud tollebant omnem libertatem, feramque & immanem tyrannidem inducebant; tollebant omnem cultum ingenii & studia liberalia; consuescebant cum sororibus & matribus; & hoc faciebant ipsi magi, ipsi sapientiæ professores, qui & corpora non sepeliebant, nisi à feris laniata. Cic. 1. Tusc. 45.

4. *Puniendi potestatem*] Non competere nisi in illum, in quem jurisdictio competit, quales sunt aut subjecti nobis, aut qui delinquendo proprie in nos se nobis obligarunt.

Ex causa non punitiva] Ubi nullum intervenit scelus, quod alter bello punire instituit, sed uterque videntur jus suum propugnare.

ne recepti, ſumantur pro jure naturæ: qualia ferme erant illa quæ Perſas à Græcis diſparabant, ad quæ recte Plutarchi illud referas: *πρὸς ἥμερον πολιτείαν ἡμερῶσαι τὸ βαρβαρικόν: barbaras gentes ad mores cultiores reducere velle vitentum eſſe quo vel etur alieni cupiditas.*

XLII. Secunda, ne temere annumeremus à natura vetitis ea de quibus id non ſatis conſtat, & quæ lege potius divinæ voluntatis interdicta ſunt, in qua claſſe forte ponere liceat * innuptos concubitus, & quoſdam eorum qui inceſti dicuntur, & fœnus.

1. *Si adulterium §. fratres. D. ad L. Jul. de adult.*

XLIII. 1. Tertia, ut diligenter diſtinguamus inter principia generalia, quale eſt honeſte vivendum, id eſt ſecundum rationem, & quædam his proxima, ſed ita manifeſta ut dubitationem non admittant, quale eſt alteri ſuum non rapiendum, & inter illationes quarum aliæ facilem habent cognitionem, ut poſito matrimonio * non admittendum adulterium, aliæ vero difficiliorem, ut ultionem quæ in dolore alterius acquieſcit eſſe vitioſam. Ferme idem hic evenit quod in mathematicis, ubi quædam ſunt notitiæ primæ, aut primis proximæ, quædam demonſtrationes quæ ſtatim & intelliguntur & aſſenſum obtinent, quædam veræ quidem ſed non omnibus patentes.

Matth. x, 33. Luc. xii, 47, 48.

2. Sicut ergo circa leges civiles eos excuſamus qui legum notitiam aut intellectum non habuerunt, ita & * circa naturæ leges par eſt eos excuſari quibus aut ratiocinationis imbecillitas aut

GROTII NOTÆ.

Innuptos concubitus] Aſterius Amaſeæ Epiſcopus: *εἰ μὴ τὸ βίᾳ τότε νομοθετηθὲν παρεγγύησε κατὰ γάμους κοινωνεῖν ἢ παρανομίας τάχα ἐξέστιν: Quæ hujus tantum ſæculi leges condentibus obtemperant, impunitam relinquunt meretricii licentiam.* Adde locum Hieronymi ad Oceanum prodactum à nobis ad caput v, §. 9.

Non admittendum adulterium] Adulteria ubique puniri teſtatur Philo vita Joſephi: Adulterium natura turpe eſſe Ulpianus L. Probrum D. de verborum ſignificatione 1. Lactantius in Epitome: *Corrumpere alienum matrimonium etiam communi gentium jure damnatur.*

Circa naturæ leges par eſt eos excuſari quibus aut ratiocinationis imbecillitas aut prava educatio obſtant] Hieronymus 11 adverſus Jovinianum: *Unaquæque gens hæc legem naturæ putat quod didicit.*

GRONOVII NOTÆ.

XLI. *Pro jure naturæ*] Quo in genere peccabat edictum Darii, cum Pœnos humanas hoſtias immolaſſe, & canina veſci & cadavera combuſtere prohiberet, Juſt. 19, 1. nam primum erat ex jure naturæ; duo poſteriora mores arguebant caſtum bello non præbentes.

XLII. *Lege potius divina*] Jure divino voluntatis, 1, 1, 15.

Innuptos concubitus] Conjunctiones matris & fœminæ ſine ſolennibus inter cultiores gentes receptis, quamvis alioquin innoxias, 2, 5, 15.

Quoſdam eorum] Concubitus 2, 5, 14.

Fœnus] Quod etiam vulgo contra naturam eſſe putarunt, 2, 12, 20.

XLIII. 1. *Illationes*] Quæ per ratiocinationem aut conſequentiam ex illis colliguntur.

Quæ in dolore alterius] Quæ nihil aliud ſpectat, quam ut reddat malum pro malo, dolorem pro dolore.

Vel-

aut prava educatio obstant. Nam ignorantia legis sicut inevitabilis si sit, tollit peccatum; ita etiam cum aliqua negligentia conjuncta delictum minuit. Atque ideo Aristoteles barbaros, qui prave educati circa talia delinquunt, iis comparat qui morbo corruptos habent appetitus. Plutarchus ait esse quædam νοσήματα καὶ πάθη τῆς ψυχῆς τὰ κατὰ φύσιν ἐξιστάντα τὸν ἄνθρωπον: *morbos animi qui hominem de naturali statu dejiciant.* Nicom. VII.

3. Postremo illud addendum, quod semel dico ne sæpe repetam, quæ ad pœnam exigendam suscipiuntur bella suspecta esse injustitiæ, nisi scelera sint atrocissima & manifestissima, aut alia simul aliqua causa concurrat. De Romanis Mithridates forte non extra verum ajebat: *non delicta regum illos sed vires ac majestatem insequi.* Justinus XXXVIII.

XLIV. 1. Perduxit nos ordo ad delicta quæ in Deum committuntur, quæritur enim an ad ea vindicanda bellum suscipi possit, quod late satis tractat Covarruvias. Sed ille alios secutus existimat punitivam potestatem non esse sine proprie dicta jurisdictione: quam sententiam nos jam ante rejecimus. Unde sequitur, sicut in rebus Ecclesiæ dicuntur Episcopi aliquo modo τὴν καθολικὴν πεπιστεύσθαι: id est * *universalis Ecclesiæ curam accepisse*, ita & Regibus, præter peculiarem suæ civitatis, etiam generalem pro humana societate curam incumbere. Potior ratio pro sententia negante justa esse bella talia hæc est, quod Deus sufficiat vindicandis quæ in se committuntur, unde dici solet, *Deorum injurias diis curæ*, & *perjurium satis Deum habere ultorem.* C. peccatum p. 11. §. 10.

2. Verum sciendum est idem & de aliis delictis dici posse; nam illis quoque puniendis Deus haud dubie sufficit, & tamen ea

GROTII NOTÆ.

Universalis Ecclesiæ curam accepisse] Est id in constitutionibus præferentibus nomen Clementis. Cyprianus epist. XXX: *Omnes enim nos decet pro corpore totius Ecclesiæ, cujus per varias quasque provincias membra digesta sunt, excubare.* Et de unitate Ecclesiæ: *Episcopatus unus est, cujus à singulis in solidum pars tenetur.* Exempla hujus curæ universalis passim apud Cyprianum, illustri imprimis epistola LXVII. Adde Chrysostomum in laudibus S. Eustathii.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Inevitabilis si sit*] Si nostra culpa non accidat.

3. *Forte non extra verum*] Contra Cicero pro Dejotaro cap. 14. *Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit; socierum vero regum & amicorum sanctissimum. Mithridates vero ipsis illis exemplis, quæ criminandi ergo adduxit, satis refutatur, Antiocho, Perseo, Jugurtha & similibus, qui gravissimis, si quis unquam, delictis Pop. Rom. odium contraxerant.*

XLIV. 1. *Universalis Ecclesiæ*] Non tantum vigilare debere, ne in suam cujusque Ecclesiam impietas aut error irrepat, sed ubicumque illa existunt, quantum in ipsis est, obviam ire, monere, laborare, providere, ut coerceantur.

Deorum injurias] Tacitus 1 annal. 73.

Perjuriam satis] Cicero 2 de legib. 8. *Qui secus faxit, Deus ipse vindex esto.*

Unius

ea ab hominibus recte puniuntur, nemine dissentiente. Instabunt quidam & dicent, alia delicta ab hominibus puniri, quatenus homines alii inde læduntur aut periclitantur. Sed notandum contra, non tantum ab hominibus puniri delicta quæ directe alios lædant, sed & quæ per consequentiam, qualis est sui occisio, concubitus cum bestiis, & alia quædam.

3. Religio autem quanquam per se ad conciliandam Dei gratiam valet, habet tamen & suos in societate humana effectus maximos. Neque enim immerito Plato religionem propugnaculum potestatis ac legum & honestæ disciplinæ vinculum vocat. Plutarchus similiter συναλλαγὴ ἁπάσης κοινωνίας καὶ παραμυθία ἔρωτος, *coagulum omnis societatis & fundamentum legislationis*. Philon quoque est φίλτρον ἀνυπερβλήτου καὶ ἀκηράτου ἀλλήλοις ἔνωσις ἰσότιμος ἢ ἕνωσις ἀπὸ πασῶν: *efficacissimum amatorium, & vinculum indissolubile benevola amicitia*, * *unius Dei cultus*. Contraria omnia ab impietate:

Sit. Italicum. *Heu prime scelerum causa mortalibus ægris,*
* *Naturam nescire Dei.*

Omnis falsa, inquit Plutarchus, de rebus divinis persuasio pernitiosa, accedente animi perturbatione pernitiosissima. Extat apud Jamblichum sententia Pythagorica: ἡ γνῶσις τοῦ θείου κρείττων ἐστὶ καὶ σοφία καὶ εὐδαιμονία τελεία: *Dei cognitio & virtus*
VIII. Pol. *est, & sapientia, & perfecta felicitas*. Hinc Chrysippus legem dixit regiam divinarum humanarumque rerum, & Aristoteli

* inter

GROTII NOTÆ.

Unius Dei cultus] Idem de fortitudine: αὐτὸ τὸ ἐμμελὲς τὸ ἀνδρεῖον καὶ μέγιστον ἀγαθὸν τῷ ἑνὶ θεῷ δίδωμι, ἀφ' οὗ δὴ πηγὴ ἁπάσης καὶ ἀδιαλύτου φιλίας ἀχείρωτος πρὸς ἀλλήλους: *Summum ac maximum concordiæ causa, deus; Deo sensus, ex quo velut fonte procedit insolubilis & animus inter se vincientis amicitia*. Josephus autem contra Appionem libro: τί γὰρ μέλλει κωλύειν καὶ τὰν αὐτὰν δόξαν περὶ θεοῦ τοῦ βίου ἅπ[ά]σ[ι] τοῖς ἴσοις μιᾶς ἀπολαύειν διαφέρειν, κηπείλειν ἐν ἕπεσθαι ἀλλήλοις πρὸς συμφωνίαν ὁσιωτάτην: *Eandem de Deo habere sententiam, nihilque vita & institutis inter se discrepare, pulcherrimam in animis hominum concordiam excitat*.

Naturam nescire Dei] Sic & Josephus adversus Appionem libro altero causas cur multæ civitates male constitutæ fuerint has reddit: ὁ μὲν πρῶτος καὶ μέγιστος τῶν θεῶν νόμος ἐξ ἀρχῆς σωτῆρας αὐτοὺς τοὺς κεκτημένους, μηδ' ἐᾶσθαι καὶ λαθεῖν ἐκπίπτοντας, ἀκριβῆ γνώμονα διαφυλάττειν πρὸς τὸν πατέρα τῶν ὅλων πάντα τὸν ἀνθρώπινον βίον. Vide & quæ sequuntur ibidem optime.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Sui occisio*] Quæ lædatur respublica, cui eripitur civis.

Concubitus cum bestiis] Contumeliosius & iniurias in omne genus humanum; de quo licet dicere, quod Ovidius ad amicam, quæ abominatum simpserat, 2 el. 14. *Si mea desiisses placuisse patribus idem, Gens humanorum vitia deperitura fuit*.

1. *Amatorium*] Philtrum, medicamentum, quo amor conciliari creditur. Seneca ep. 19. *Ego tibi non philtra amatorium sive medicamenta, sive herba, sive ullius maleficæ carmen ex ut aliorum, ama-*

Iosi

* inter curas publicas prima de rebus divinis, & Romanis Jurisprudentia divinarum humanarumque rerum notitia. Philoni ars regia πολιτικῶν ἰδιωτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἱερῶν ἐπιμέλεια: *magistr. rerum privatarum, publicarum, & sacrarum curatio.* *Decalog.*

4. Hæc vero omnia non tantum in una aliqua civitate considerandæ sunt, ut cum apud Xenophontem Cyrus ait subditos hoc sibi addictiores fore, quo Dei essent metuentiores, sed & in communi societate generis humani. *Pietate sublata*, inquit Cicero, *fides etiam & societas humani generis, & una excellentissima virtus justitia tollitur.* Idem alibi: *Justitiam adfert, cum cognitum habeas quod sit summi rectoris & domini numen, quod consilium, quæ voluntas.* Atque hujus rei evidens argumentum est, quod Epicurus cum divinam providentiam sustulisset, * justitiæ quoque nihil reliquit nisi nomen inane, ut quam nasci diceret ex sola conventione, neque durare ulterius quam communis duraret utilitas, abstinendum autem ab his quæ alteri nocitura essent solo pœnæ metu. Verba ipsius ad hanc rem sane insignia exstant apud Diogenem Laërtium. *Cyri instit. lib. VIII. Lib. I. de Nat. Deor. De Fin. IV.*

5. Vidit hunc nexum & Aristoteles, qui V de repub. cap. XI. sic ait de Rege: ἧττον φοβήσεται τὸ πλῆθος τὸν τοιοῦτον ἢ τὸν ἀνδραποδώδη τοιοῦτον ὄντα τὸν ἄρχοντα: *minus enim populus timebit injuste tractari à Principe quem religiosum credat.* Et Galenus libro IX de placitis Hippocratis & Platonis, cum multa de Mundo divinaque natura quæri dixisset, nullo ad mores usu, quæstionem de providentia agnoscit usus esse maximi tum ad privatas tum ad publicas virtutes. Vidit hoc & Homerus, qui Odysseæ sexto & nono hominibus ὑβριστὰς καὶ ἀγρίους, *feris & injustis*, opponit eos quibus νίσσῃ ἐπ' ἀνθρώπους, *mens religiosa.* Sic Judæorum veterum * justitiam religione per-

GROTII NOTÆ.

Inter curas publicas prima de rebus divinis] Ad quatum cognitionem Imperatores vocans Justinus Martyr addit: βασιλικὸν δὲ καὶ τοῦτο ἔργον εἶναι: *Erit hoc opus sane regium.* Adde quæ habet Covarruvias in c. possessor. §. 10.

Justitia quoque nihil reliquit nisi nomen inane] Seneca epist. XCVII: *Illic dissentiamus cum Epicuro, ubi dicit nihil justum esse naturâ, & stultissima vitanda esse quia vitari metus non possit.*

Justitiam religione permistam] Philo vita Abrahami: τὴν αὐτὴν εὐσέβειαν ἔστιν ὁσιότητα τε εἶναι καὶ δικαιοσύνην, καὶ οὐδὲν ἀκριβέστερον ἐπιτηδεύσει ψυχὴ πρὸς ἀνθρώπους δικαιοσύνης ἢ πρὸς ἄνθρωπον θεοσέβειαν: *Ejusdem est natura religiosum esse & hominum amantem: apud eundem spectantur pietas in Deum, & in homines justitia.*

GRONOVII NOTÆ.

4. *Providentiam sustulisset*] Quia statuebat Deum nullam rerum humanarum curam agere.

Ex sola conventione] Ex pactione coëundum in civitatem.

5. *Nullo ad mores usu*] Quæ ingenia tantum curiosa oblectarent; nihil autem juvarent vitam civilem.

Ap-

permixtam laudat ex Trogo Justinus; sicut eosdem Judæos Strabo δεισιδαιμονίᾳ πρὸ εὐσεβείας ὡς ἀληθῶς ἄσῃ. Lactantius: *Si ergo pietas est cognoscere Deum, cujus cognitionis hæc summa est ut eum colas; ignorat utique justitiam, qui religionem Dei non tenet. Quomodo enim potest eam nosse qui unde oriatur ignorat?* Idem alibi: *Religionis est propria justitia.*

Inst. lib. v.

De Ira Dei.

6. Jam vero majorem etiam usum habet religio in majori illa quam in civili societate, quia in civili partem ejus supplent leges & facilis legum exsecutio: cum contra in magna illa communitate juris exsecutio sit difficillima, ut quæ nisi armis expleri nequeat; & leges pauciſſimæ, quæ ipsæ insuper sanctimoniam suam habent præcipue à metu numinis; unde qui in jus gentium peccant, divinum jus violare passim dicuntur. Non male ergo religionem contaminatam ad omnium pertinere injuriam dixere Imperatores.

L. 4. C. de hæreticis.

XLV. 1. Ut rem totam penitius introspiciamus, notandum est, religionem veram, quæ omnium ætatum communis est, quatuor præcipue pronuntiatis niti; quorum primum est, Deum esse, & esse unum: secundum, Deum nihil esse eorum quæ videntur, sed his aliquid sublimius: tertium, à Deo curari res humanas, & æquissimis arbitriis dijudicari: quartum, eundem Deum opificem esse rerum omnium extra se. Hæc quatuor totidem decalogi præceptis explicantur.

2 Nam primo aperte traditur Dei unitas; secundo natura ejus inconspicua; nam propter eam imago ejus exstrui vetatur Deut. IV, 12. Quomodo & * Antisthenes dicebat: ἀφθαλμοῖς οὐκ ὁρᾶται, διάνοι ἔοικεν, διὸπερ αὐτὸν ἀδύνατον εἰκάσθαι ἐξ ἑνὸς ὄντα: *oculis non conspicitur, rei nulli est similis, unde nec quisquam eum potest ex effigie cognoscere.* * Philo autem: τὸ ἀνεμφάτιστον τοῦτο καὶ ἀφανὲς ἀδύνατον ἀκριβῶσαι ἀκ ὄσιον; *Profanum est ejus qui inconspicuus est pingendo aut fingendo imaginem exhibere.* Diodorus Siculus de Mose: ἄγαλμα δὲ κατεσκεύασεν οὐδὲν τὸ μὲν νομίζων ἀνθρωπόμορφον εἶναι τὸν θεόν: * *simulacrum non constituit, eo*

Excerpt.

GROTII NOTÆ.

Antisthenes] Laudatus Clementi Alexandrino; ex illo videtur hoc promisisse Seneca lib. VII, c. 30. Naturalium quæstionum: *ipse qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundavit, deinque circa se, majorque est pars operis sui ac melior, effigiem oculis, cogitatione visendus est.*

Philo autem] Dicit hæc apud Philonem Rex Agrippa.

Simulacrum non constituit] Dion libro XXXVI: ἀφ' ἑαυτοῦ δὲ οὐδὲν οὔτε ἐν αὐτοῖς πω τοῖς Γεροσολύμοις ἦν, οὔτε ἄλλοθι οὐδαμοῦ ἐστιν, ἐπεὶ μηδὲ ἐνθάδε αὐτὸν νομίζουσιν εἶναι, &c. *Nec ullum Hierosolymis simulacrum habebant, quod Deum crederent neque confici, neque verbis explicari posse.* Vide & Strabonem libro XVI.

GRONOVII NOTA.

6. *Majori illa*] Omnium hominum inter sese.

A metu numinis] Propter jusjurandum, quo solent sanciri fœdera.

XLV. 1. *Omnium ætatum*] Ante Mosen. Mosaicæ & Christi.

Pronuntiatis] Principiis, fundamentis. Infra notiones & noticias vocat.

Nam

eo quod Deum non crederet humana forma esse. Tacitus: *Judæi mente sola unumque numen intelligunt: profanos qui Deum imagines mortalibus materiis in speciem hominum effingunt.* Plutarchus vero cur * Numa de templis simulachra sustulerit causam hanc reddit: ὡς οὔτε ἰφάπτοις τῷ δυνατὸν ἄλλως ἢ νοήσει *Quod Deus concipi nisi sola mente non possit.* Tertio præcepto intelligitur cognitio & cura rerum humanarum, etiam cogitationum: nam id jurisjurandi fundamentum est. Deus enim testis etiam cordis, & si quis fallat vindex invocatur; quo ipso simul & justitia Dei significatur & potentia. Quarto, origo mundi totius auctore Deo, * in cujus rei memoriam institutum fuit olim sabbatum, & quidem singulari quadam sanctimonia supra ritus alios. Nam si quis in alios ritus peccasset, pœna legis erat arbitraria, ut de cibis vetitis; si in hunc, pœna capitis: quia sabbati violatio ex instituto continebat abnegationem mundi à Deo creati. Mundus autem à Deo creatus & bonitatem ejus & sapientiam & æternitatem & potentiam tacite indicat.

3. Ex his autem notionibus contemplativis sequuntur activæ, ut Deum honorandum, amandum, colendum, eique obtemperandum. Itaque Aristoteles eum qui Deum honorandum aut parentes amandos neget, non argumentis sed pœna edomandum dixit. Et alibi alia quædam esse honesta, Deum honore prosequi ubique. Istarum autem quas contemplativas diximus notionum veritas haud dubie etiam petitis ex rerum natura argumentis demonstrari potest, inter quæ illud validissimum est, quod res aliquas esse factas ostendat sensus, res autem factæ omnino nos ad aliquid non factum deducant. Sed quia hanc rationem

Top. 1, 9. *Top.* 11, 4.

GROTII NOTÆ.

Numa] De hoc Numæ instituto vide & Dionysium Halicarnassensem.

In cujus rei memoriam institutum fuit olim Sabbatum] Scriptor responsum ad orthodoxos, ad quæstionem LXIX: ἵνα δὲ σχολαχθῇ ἡ μνείαν τῆ τῶν ὅλων ποιήσεως τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τὴν ἄκτισιν ἔδειξεν ὑπὸ τοῦ θεοῦ γεγονῶς: *Ut ergo memoria Mundi conditi inter homines servaretur, idco voluit Deus septenarium numerum in Sacris Literis eminere cæteris honoratiorem.* Vide & quæ præcedunt.

GEONOVII NOTÆ.

2. *Et quidem singulari*] Ut ad id observandum majori necessitate constringerentur Hebræi quam ad alia multa religionis officia.

Sabbatho violato] Quippe quod esset introductum in memoriam Dei quiescentis ab opere creationis.

3. *Notionibus contemplativis*] Sententiis & effatis, quæ opinionem & existimationem de natura & majestate Dei rectam inculcant.

Activas] Quæ opus nobis indicant atque imperant.

Alibi alia quædam] Apud quosdam honesta & sine vitio haberi, quæ sint alibi turpia: ut apud Persas lotum vel lotium in mare aut amnem mittere. Videnda præfatio Cornelii Nepotis.

Ad aliquid non factum] Quia non datur progressus in infinitum, oportet esse aliquam causam sine causa.

Quæ

tionem & similes alias non omnes capiunt, sufficit quod ab omni ævo per omnes terras, paucissimis exceptis, in has notiones consenserunt & hi qui crassiores erant quam ut vellent fallere, & alii sapientiores quam ut fallerentur: * quæ consensio in tanta & legum & opinionum aliarum varietate satis ostendit traditionem à primis hominibus ad nos propagatam, ac nunquam solide refutatam, quod vel solum ad fidem faciendam satis est.

4. Conjunxit ea quæ memorata nobis jam sunt de Deo Dion Prusæensis, cum dixit προλήψιν, id est persuasionem de Deo, aliam esse nobis cognatam, ex argumentis scilicet petitam, aliam ἐπίκτητον acquisitam ex traditione. Plutarchus eandem vocat πολλοῖς πίστιν, ἣν ὁ τῶν ὅλων θεὸς ἀνθρώπῳ παντάπασιν ἐναργέστατον, ἔθηκε καὶ βάσιν ὑποστάσεων καινῶν πρὸς ἀνήκεστον: *antiquam persuasionem, qua nullum haberi possit aut dici argumentum certius, fundamentum in commune pietati positum.* Aristoteles: πάντες ἄνθρωποι περὶ θεῶν ἔχουσι προλήψιν. Idem sensus apud Platonem de legibus decimo. *De cœlo. l. 3.*

XLVI. 1. Quare non vacant culpa qui, etiamsi hebetioris sint ingenii quam ut certa ad illas notiones argumenta aut reperire possint, aut comprehendere, eas repudiant, cum & ad honestum sint duces, & diversa sententia nullis argumentis nitatur.

Grotii Notæ.

Quæ consensio] Tertullianus adversus Marcionem: *Anima à primordio consentiens Deo dei est; quotidie dicit Deum, pietas naturalis.* Diodoro Siculo in Fragmentis. Philo de unius Imperio: ἐδίει τοιγαροῦν ἔχων αὐτοφυῶς τὸ τοιοῦτον· τοιγαροῦν πᾶσι δι' ὁ κόσμος, ὡς ὑπὸ πατρὸς τοῦ ἀνυσκάμματος ἀγαθοῦ καὶ τελειοτάτου πάντως δεδημιουργῆσθαι. ὧνπερ ἕνεκα τρόπον τινὰ ἱερεῖα ἐπιτήδεια ὑπάρξειε θεῷ: *Nihil autem præferens casse arctur. Maximam autem artem mundus præfert, testaturque à summo patre summoque perfecto se fabricatum. Notitia, qua Deum esse credimus, hinc ortum habet.* Tertullianus adversus Marcionem 1: *Nos deprendimus Deum primum naturæ cognoscendum, deinde doctrinæ recognoscendum: naturæ ex operibus: doctrinæ ex prædicationibus.* Cyprianus de idolorum vanitate: *Hæc est summa delicti, nolle agnoscere quem ignorare non possis.* Iulianus ad Heraclitam: πάντες ἀδιδάκτως οἴδαμεν θεὸν τὸ σύμπαν, καὶ πᾶσι τοῦτο ἀφ' ἡμῶν ἐν αὐτῇ τῇ εἵμαρται πεπίδευται: ἔστι δὲ ἐπιτηδείως πως ψυχὴ πρὸς αὐτὸ, ὥσπερ εἴρηκε πρός τι φῶς βλέπουσα: *Omnes ante doctrinam nullum aliquid esse persuasi sumus, ex respiciendum, ad eum properandum: creatique sic animos nostros se habere ad Deum, ut ipse prædita ad Lucem.*

Gronovii Notæ.

Crassiores] Non tam celeris atque acuti ingenii ut eos credi possit ementitos esse, quæ minoribus tradiderunt tanquam à majoribus accepta.

Fallerentur] Paterentur se decipi & illudi ab illis, quos suspicari poterant ea commentos esse.

4. *Ex argumentis*] Quæ cuivis ratione utenti sint in promptu.

XLVI. 1. *Etiamsi hebetioris*] Quod alioqui eos videtur excusare num. 31. Peccant enim arrogantia & nimia fiducia sui, dum spreto & majorum & omnium aliorum judicio, putant sibi non credendum, quod Mathematica demonstrationes sibi probare nequeunt.

si

tatur. Sed quia de pœnis & quidem humanis agimus, discrimen hic adhibendum est inter notiones ipsas, & inter modum ab iis discedendi. Hæ notiones, numen aliquod esse (unum an plura sepono) & curari ab eo res hominum, maxime sunt universales, & ad religionem, sive veram, sive falsam, constituendam omnino necessariæ. τὸν προσερχόμενον τῷ θεῷ, (id est, *qui religionem habeat*: nam religio Hebræis accessus ad Deum vocatur) πιστεῦσαι δεῖ ὅτι ἐστὶ, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται: *eum credere oportet & esse Deum, & ab eo præmia dari se colentibus.* Hebr. XI. 6.

2. Similiter Cicero: *Sunt Philosophi, & fuerunt, qui nullum habere conserent humanarum rerum procurationem Deos, quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas, quæ religio? Hæc enim omnia pure ac caste tribuenda Deorum ita numini sunt, si animadvertuntur ab his, & si est aliquid à Diis immortalibus humano generi tributum.* Epictetus: τὸ περὶ τοὺς θεοὺς εὐσεβείας ἔστι, ὅτι τὸ κυριώτατον ἐκεῖνό ἐστιν, ὀρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτῶν ἔχειν, ὡς ὄντων καὶ διοικούντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως: *Pietatis hoc præcipuum, bene sentire de Diis, ut qui & sint & res omnes juste ac recte administrent.* Ælianus ait, barbarorum neminem delapsum ad ἀθεότητα, sed ab omnibus affirmari * & esse numen, & nostri curam gerere. Plutarchus, libro de communibus notitiis, ait eam quæ de Deo est notitiam tolli, sublata providentia: οὐ γὰρ ἀθάνατον καὶ μακάριον μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλάνθρωπον καὶ κηδεμονικὸν καὶ ὠφέλιμον, πολυμεθάνεσθαι καὶ νοεῖσθαι τὸν θεόν: *Non enim immortalem tantum & beatum, sed & hominum amantem, ita ut & curet eos & prosit ipsis, concipi atque intelligi Deum.* Lactantius: *Neque honor ullus deberi potest Deo si nihil præstat colenti, nec ullus metus si non irascitur non colenti.* Et revera negare Deum esse, aut negare à Deo curari actiones humanas, si moralem effectum respicimus, tantundem valet. De Nat. Deor. 1. Lib. 11. c. 31.

3. Quare ipsa quasi necessitate auctore hæ duæ notiones * apud omnes ferme quos novimus populos, per tot jam sæcula, con-

GROTII NOTÆ.

Et esse numen & nostri curam gerere] Seneca epistola XCV: *Primus est deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est.*

Apud omnes ferme quos novimus populos] Seneca epist. CXVII: *Tanquam Deos esse inter alia sic colligimus, quod omnibus de Diis opinio insita est: nec ulla gens usquam est adeo contra leges moresque projecta ut non aliquos deos credat.* Idem de Beneficiis IV, 4: *Nec in hunc furorem omnes mortales consensissent alloquendi surda numina & inefficaces Deos, &c.* Adde Platonem Protagora, & decimo de legibus, & pulchra quæ habet Jamblichus post principium de mysteriis Ægyptiorum, ubi Deum nosse ita homini ait proprium, ut hinnitum equo.

GRONOVII NOTÆ.

Modum ab in discedendi] Quatenus progrediantur, qui vel omnes vel aliquas harum notionum negant aut in dubium vocant.

2. *Moralem effectum*] Si consideremus quid ex utraque sententia

L. veluti de Poſſ. & jure.

conſervatæ ſunt. Hinc Pomponius erga Deum religionem juri aſſcribit gentium: & apud Xenophontem, Socrates τὸν θεὸν σέβειν, *Deos colere legem eſſe*, ait quæ apud omnes homines valeat: quod & Cicero tum de natura Deorum libro primo, tum ſecundo de Inventione affirmat. Dion Pruſæenſis oratione XI. vocat δόξαν ἐφ' ἑκάστοις κοινὴν περὶ ἀθανάτου γένους, ἀμείνους μὲν ἔθεσιν, ἀμείνους δὲ βεβαιώσεσιν ἀναπεπαμένην καὶ ἐμφύτου ἐν πᾶσι τοῖς λογικοῖς γενομένην φύσει: *Perſuaſionem quæ inſit hominibus communiter omnibus, non minus barbaris quam Græcis, neceſſariam ac naturalem cunctis ratione utentibus.* Et paulo poſt: πάσιν ἰσχυρὸν καὶ αἰώνιον ἐν τε πᾶσιν ἔθνεσι καὶ πόλεσι τὸ δόγμα τοῦτο ἵδρυται καὶ διαμένει: *perſuaſionem valde robuſtam ac ſempiternam apud omnes gentes & captam & permanentem.* Xenophon in convivio & Græcos & Barbaros ita ait exiſtimare, nota eſſe Diis & præſentia & futura.

4. Has igitur notitias qui primi incipiunt tollere, ſicut in bene conſtitutis civitatibus coërceri ſolent, ut Diagoræ Melio accidiſſe legimus, & Epicureis qui ex bene moratis urbibus ejecti ſunt, * ita & coërceri poſſe arbitror nomine humanæ ſocietatis, quam ſine ratione probabili violant. Himerius Sophiſta actione in Epicurum: δέδεμαι δὲ ἀπαιτεῖς δίκας; οὐκ, ἀλλ' ἀσεβείας. δέδεμαι μὲν γὰρ ἔξω, ἀσεβεῖν δὲ οὐκ ἐπέτραπται: *Placiti igitur pœnam exigis? Neutiquam, ſed impietatis; placita tradere permittitur, non & pietatem oppugnare.*

XLVII. 1. Cæteræ notiones non æque ſunt evidentes, ut Deos plures uno non eſſe: nihil eorum quæ videmus Deum eſſe, non mundum, non cœlum, non ſolem, non aërem: mundum non eſſe ab omni æternitate, ac ne ejus quidem materiam, ſed à Deo factu. Itaque harum cognitionem temporum lapſu apud multos populos obliteratam & quaſi extinctam videmus; eoque facilius quia leges hanc partem minus curabant, ut ſine qua aliquo ſaltem conſiſtere religio poſſet.

2. Ipſa lex Dei illi populo data quem Prophetæ & prodigia partim

in moribus & vita ſequatur: nempe ut nullo metu Dei, ſive quod non ſit, ſive quod non curet res humanas, in ſcelera & flagitia ſint audaciores.

GROTII NOTÆ.

Ita & coërceri poſſe arbitror nomine humanæ ſocietatis] Moxus Lydus Crambi urbis inhabitatores obſidione captos meriſſe omnes ait Δίος, ut qui Deum nullum noſſent; colerentve. Nicolaus Damaſcenus in excerptis Peireſianis.

GROTII NOTÆ.

4. *Diagoræ Melio*] Cicero 1. de natura deor. 42. & ejuſdem operis 3. 37.

XLVII. 1. *Non mundum*] Quem tamen Deum eſſe argutiis quibuſdam & Zeno colligebat, Cic. 2. de nat. Deor. 8.

Obliteratam & extinctam] Quum ſine dubio primi homines & ab Adamo & à Noacho eas acceperint.

Aliqua ſaltem] Qualem notum eſt penes omnes fere Paganos publice fuiſſe.

Opi-

partim conſpecta, partim non dubitandæ auctoritatis fama ad ipſos perlata, cognitione harum rerum nec obſcura nec incerta imbuerant, quanquam falſorum deorum cultus maxime deteſtatur, non tamen omnes ejus culpæ convictos morte punit; ſed eos demum quorum facta circumſtantiam habent ſingularem, ut eum qui princeps alios ſeduxerit. Deut. XIII, 16. civitatem quæ incepit colere deos ante ignotos, Deut. XII, 23. eum qui aſtra colit ut legem totam, ac proinde Dei veri cultum deſerat, Deut. XVII, 2. (quod Paulo eſt λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, * *opificio ſervire non opifici*: nam λατρεία ibi & alibi ſæpe vim habet excluſivam) quæ res etiam apud Eſavi poſteros aliquo tempore pœnis fuit ſubdita, ut videre eſt Jobi XXXI, 26, 27. eum quoque qui liberos ſuos Molocho id eſt Saturno dederit, Lev. XX, 2.

3. Cananæos vero & vicinos illis populos pridem delapſos ad pravas ſuperſtitiones non ſtatim Deus puniendos judicavit, ſed tum demum cum hanc culpam magnis ſceleribus cumulaſſent, Gen. XV, 16. Sic & id aliis populis diſſimulavit ignorantiæ tempora circa falſorum numinum cultus, Actor. XVII, 30. Nimirum recte à Philone dictum eſt, religionem ſuam cuique videri optimam, ut quæ plerumque non ratione ſed affectu dijudicetur: unde non longe abit dictum Ciceronis, nemini ullam diſciplinam philoſophiæ probari, præter eam quam ipſe ſequantur. Addit, pleroſque teneri adſtrictos antequam quid eſſet optimum judicare poſſent. *Leg. ad Cajum.* *Acad. IV.*

4. Sicut autem excuſabiles ſunt & ab hominibus certe non puniendi, qui cum legem à Deo proditam nullam acceperint, aut aſtrorum, aut aliarum rerum naturalium virtutes, aut ſpiritus,

GROTII NOTÆ.

Opificio ſervire, non opifici] Philo ad Decalogum de talibus: εἰσὶ δ' οἱ τῷ ποιητικῷ λόγῳ δουλεύειν, μᾶλλον δ' ἕνεκα μισανθρωπίας, ἀλλὰ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένοις, τοῖς δ' ἀδίκοις ὑφιστανται, ἀλλ' οὐδὲ μισοῦσι τὸ κατάπαν ἀξίως, ὑπολαβόντες γὰρ ἅ μέσως προσέκειτο ὑπ' ἀμαθίας, θεοποιοῦσιν οἱ βαρβαρικοὶ λίθους, &c. *Sunt autem alii quorum ulterius impietas procedit, qui ne parva quidem Deo & operibus ejus tribuunt, ſed quicquid honoris excogitari poteſt his exhibent, illud communiſſimum bonum nulla memoratione dignantes, ut pro tenuo habeant quod ſolum numinis eſſe debuerant, ſpernte miſeri ſibi accerſentes quaſdam abſtinentias.* Sic locum Deuteronomii interpretatur Maimonides Directore III, 41.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Quorum falſa*] Quorum error in religione gravius aliquid & deteſtabile ſecum traheret.

Eſavi poſteros] Videtur cenſuiſſe Jobum eſſe illum Jobabum, qui nominatur inter reges Edomitarum, Genes. 36, 33 & 34. Adde Voſſ. de Idolol. 2, 3.

3. *Quæ plerumque*] In qua re illi mandata pars maxima non ſequitur id, quod rectiſſimum eſt, ſed quo adſuerit, quod imbibit & cœpit adamare.

Teneri adſtrictos] Implicitos erroni.

tus, sive in imaginibus, sive in animantibus, sive in rebus aliis colunt, aut etiam animas eorum qui virtute & beneficiis in humanum genus excelluerunt, aut mentes quasdam incorporeas, præsertim si nec ipsi tales cultus commenti fuerint, * nec summi Dei cultum ideo deserant: ita impiis magis quam errantibus annumerandi sunt, qui aut cacodæmonas quos tales esse norunt, aut vitiorum nomina, aut homines quorum vita fuit flagitiis plena, divinis honoribus colere instituunt.

5 Nec minus illi qui deos colunt hominum innocentum sanguine, à quo more quod Carthaginenses abstinere coegerit laudatur * Darius Persarum rex, & Gelo Syracusarum tyrannus. Narrat & Plutarchus, barbaros quosdam, qui humanis victimis deos colebant, pœnas daturos Romanis fuisse: sed cum antiquitate moris se excusarent nihil mali passos: vetitos tantum nequid in posterum tale facerent.

Just. l. XIX. Plut. Apophth. & de sera num. vind. Plut. quæst. Rom. 12.

XLVIII. 1. Quid de illis armis dicemus quæ inferuntur populis aliquibus, eam ob causam quod illi Christianam religionem sibi propositam amplecti nolunt? Non jam quæram an talis proponatur qualis debet, & quomodo debet. Demus ita fieri: duo notanda dicimus. Prius est veritatem Christianæ religionis, quatenus scilicet naturali ac primævæ religioni non pauca superaddit, argumentis mere naturalibus persuaderi non posse, sed niti historia tum resurrectionis Christi, tum miraculorum ab ipso & Apostolis editorum: quæ res & facti, olim quidem irrefragabilibus testimoniis probata, sed olim, ita ut & hæc quæstio facti sit, & jam perantiqui. Quo magis fit, ut doctrina hæc ab his qui nunc primum eam audiunt penitus in animum admitti nequeat, nisi secretis Dei auxiliis accedentibus, quæ sicut quibus dantur non dantur in operis alicujus mercedem, ita si quibus negantur aut minus large conceduntur, id fit ob causas non

GROTII NOTÆ.

Nec summi Dei cultum ideo deserant] Sic victimas ab Ægypti regibus, ab Augusto, à Tiberio in Templum admisere Judæi. Docent id & Josephus & Philo.

Darius] Hystaspis filius, Xerxis pater. Confer quæ supra §. XI.

GRONOVII NOTÆ.

4. *Beneficiis in humanum*] Cic. 2. de legib. 8. *Ollos quos endo cælum merita vocaverunt, Herculem, Liberum, Æsculapium, Pollucem, Quirinum.*

Mentes quasdam] Angelos, genios.

Vitiorum nomina] Ut Dicæarchus Philippi præfectus, qui missus à rege ad Cycladas insulas subigendas in portu duas aras posuit, alteram Ἀσεβείας, alteram Παρανομίας. Polyb. lib. 17. p. 772.

5. *Vetitos*] Ut Druidæ à Claudio, Sueton. 25.

XLVIII. 1. *Talis proponatur*] Pura & sincera nec superstitionibus pravis polluta.

Naturali ac primæva] Notionibus illis quas num. 45. enarravit.

Secretis Dei auxiliis] Instincta Spiritûs sancti.

In operis alicujus] Dantur mera Dei indulgentia.

Nemini

non iniquas illas quidem ſed plerunque nobis incognitas, ac proinde humano judicio non punibiles. Huc reſpicit Canon Concilii Toletani: *Præcipit ſancta Synodus* * *nemini deinceps ad credendum vim inferre. Cui enim vult Deus miſereturi, & quem vult indurat.* Mos enim eſt ſacrorum librorum, * quarum rerum cauſæ nos latent eis cauſam aſſignare divinam voluntatem.

Cap. de Judæis diſt. 45.

2. Alterum hoc eſt, * Chriſto novæ legis auctori omnino hoc placuiſſe, ut ad legem ſuam recipiendam nemo hujus vitæ pœnis aut earum metu pertraheretur, Rom. VIII, 15; Hebr. II, 15; Joan. VI, 67; Luc. IX, 54; Matth. XIII, 24; quo ſenſu veriſſimum illud Tertulliani: *Lex nova non ſe vindicat ultore gladio.* In libro antiquo cui nomen conſtitutiones Clementis de Chriſto dicitur: τὸ αὐτεξούσιον τῶν ἀνθρώπων ἀφῆκεν ἐλεύθερον, & σφαλερὸν θανάτου διαιτᾷ, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ κριτηρίῳ λογισμὸν αἰτεῖ: *Liberam reliquit hominibus arbitrii poteſtatem, non morte temporali eos puniens, ſed in altero ſæculo ad reddendam rationem vocans.* * Athanaſius: *Dominus non cogens, ſed libertatem ſuam voluntati permittens dicebat quidem vulgo omnibus: Si quis vult venire poſt me: Apoſtolis vero:* * *nunquid & vos abire vultis?* Chryſoſtomus ad eundem Johannis locum: ἐρωτᾷ λέγων, μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ἀπιέναι, ἐπειδὴ πᾶσιν ἡ ἀφαιρεῖσθαι βίαν κεῖται ἀναγκάζειν: *interrogat an & ipſi velint*

Grotii Notæ.

Nemini deinceps ad credendum vim inferre] Joſephus ita cenſet *Deus ἑκόντι μὲν τῶν ἐκουσίων θεραπείαν δίδωσιν, ἀλλὰ μὴ κατὰ βίαν*: *Debere quemque libera animi propoſito Deum colere, non vi coactum.*

Quarum rerum cauſæ nos latent eis cauſam aſſignare divinam voluntatem] Servius ad initium III Æneidos, *Quæcumque ratio vel judicium non apparet, ſic noſtram interponitur.* Sic & Donatus ad Actum V, Scena II Eunuchi. Atque in eum ſenſum poni Hebraeum מִכְּלָל notat Abarbanel.

Chriſto novæ legis auctori omnino hoc placuiſſe, ut ad legem ſuam recipiendam nemo hujus vitæ pœnis, aut earum metu pertraheretur] Tractat hoc Gregorius Nazianzenus oratione Cum aſſumptus eſt à Patre: & Beda lib. 26. Iſidorus de Siſebuto rege: *Qui in initio regni ſui Judæos ad fidem Chriſtianam perconvenit amulatione quidem Dei habuit, ſed non ſecundum ſcientiam; poteſtate enim compulit quos provocare oportuit fidei ratione.* Tranſcripſit hoc in hiſtoriam Rodericus II, 13. Poſteriores in Hiſpania reges eodem nomine culpant Oſorius, & Mariana; quem vide XXVI, 14. XXVII, 5.

Athanaſius] Epiſtola ad ſolitarios.

Nunquid & vos abire vultis] Cyprianus epiſtola LV: *Converſus ad Apoſtolos ſuos dixit: Nunquid & vos vultis ire? ſervans ſcilicet legem qua homo libertati ſuæ relictus, & in arbitrio propriæ conſtitutus ſibimet ipſe vel mortem appetit vel ſalutem.*

Grotii Notæ.

Nobis incognitas] Quas ſibi reſervat Deus nec notas hominibus reddit.

2. *Lex nova*] Euangelium, fides in Chriſtum.

Libro antiquo, cui nomen] Eſt enim, ſi non omnis, certe magnam partem ſuppoſititius.

velint discedere, quod omnem est amoventis vim ac necessitatem.

3. Nec obstat illud in fabula de nuptiis, quod quidam jubentur cogi intrare, Luc XIV, 23: nam sicut in ipsa fabella illud cogere * instantiam vocatoris significat, ita & in assabulatione, quo sensu vox ejusdem significationis accipitur Luc. XXII, 29; nec aliter Matth. XIV, 22; Marc. VI, 45; Gal. II, 14. Procopius in Arcanæ historiæ parte docet, à sapientibus culpatum fuisse * Justiniani consilium, quod Samaritas vi ac minis ad Christianam religionem compulerit: addit & incommoda inde secuta, quæ apud ipsum legas.

XLIX. 1. Qui vero Christianismum docentes aut profitentes eam ob causam pœnis subdunt, haud dubie faciunt contra ipsam rationem, nihil enim est in disciplina Christiana (ipsam hic per se considero, non quatenus ei inscitorum aliquid admiscetur) quod humanæ societati noceat, imo nihil quod non prosit. Res ipsa loquitur, & extranei coguntur agnoscere. Plinius Christianos sacramento inter se obstringi ait, ne furta, ne latrocinia committant, ne fidem fallant. * Ammianus ex religione

GROTII NOTÆ.

Instantiam vocatoris significat] Cyprianus de Idolorum vanitate hunc locum respiciens: *Per orbem vero discipuli magistro & Deo monente diffusi, præcepta Dei in salutem dirent, ab errore tenebrarum ad veram lucis adducerent, cæcis & ignaris ad agnitionem veritatis oculum aperirent. Ac, ne esset probatio minus fidelis, & de Christo delicata confessio, per tormenta, per cruces, per multa pœnarum genera tentantur.*

Justiniani consilium] Ad eundem Justinianum epistolam Theodahadi vide in Cassiodoro X. 26.

Ammianus] Idem vere, Christianam religionem absolutam & simplicem vocat: Zosimus & ipse paganus: χρεστιανῶν πίστις ἀπλουστέρα πασῶν ἀνθρωπίνων & καὶ πάσαν ἀνυβρίαν ἀπωλαχὼς: *Christiana fides hac est politicitate, libertas ab omni crimine atque impietate.* Secta nemini molesta passim à paganis dicebatur; Tertullianus Scorpiaco. Justinus Apologetico II: Ἀγαπῶμεν δ' ὑμᾶς καὶ σύμμαχον ποιοῦμεν εἰκότως ἀνδρῶν τοιούτων μᾶλλον ἀδικουμένων, ἢ πλείστων ἀδικούντων καὶ πλανωμένων, ἢ ὑπὸ ζάλου, ἢ ἀπειρίας, ἀδικουμένων καὶ ἀγνοίᾳ καὶ ἀξίαν τῆς πονηρίας ἀπολαμβανόντων: *Nos vobis ad impiorum nequitiam maxime adjutores & cohortatores sumus, ut qui dicamus fieri non posse ut Deo quis lateat, sive sit malefactor, raptor, insidiator, sive æqui amans; tum vero ad æternum aut salutem aut pœnam quemque mitti pro factorum suorum dignitate.* Arnobius de conventibus Christianorum loquens lib. II: *In quibus aliud auditur nihil nisi quod humanos faciat, nisi quod mites, verecundos, pudicos, ipsis, familiaris communicatores ritum omnium quos solidet germanitatis necessitudine copulatos.*

GRONOVII NOTÆ.

3. *In fabula*] Parabola.

Instantiam vocatoris] Serium studium & desiderium vehemens. Malim autem vocantis aut invitantissimam vocatores antiquis non conservatores ipsi, sed eorum ministri. Sueton. Calig. 29. Plinius lib. 31. 10. Seneca 3 de Ira 17.

XLIX. 1. *Plinius*] Lib. 10. epist. 67.

Julia-

ligione nihil ait doceri nisi justum & lene. Et vulgi verbum, *Bonus vir Cajus Sejus, tantum quod Christianus.* Nec admittendo excusationes, nova omnia metuenda, præsertim cœtus: nam neque metuenda sunt dogmata quamvis nova, si modo ad honesta omnia atque ad exhibendam superioribus obedientiam ducant, nec suspecti esse debent cœtus proborum hominum, & qui latere non quærunt nisi cogantur. Recte huc aptem quod Augustum de Judæorum conventibus dixisse * Philo commemorat: non eos bacchanalia esse aut cœtus turbandæ paci, sed virtutum scholas. *Tert. Apol. c. 3. & 1. adv. Nat. c. 4.*

2. Qui in tales sæviunt ipsi in ea causa sunt ut puniri juste possint, quod & Thomæ videtur. Atque eam ob causam * Constantinus Licinio, Imperatores * alii Persis bellum intulerunt: quanquam hæc bella magis ad innocentem defensionem, de qua & infra agemus, quam ad pœnæ exactionem pertinent. *Thom. 2, 2, 108.*

L. 1. In eos vero qui Christi legem pro vera habent, sed de quibusdam quæ aut extra legem sunt, aut in lege sensum videntur habere ambiguum, & ab antiquis Christianis non eundem in modum sunt exposita, dubitant aut errant, suppliciis qui grassantur perinique faciunt: quod ostendunt & ea quæ ante diximus, & Judæorum exemplum vetus. Nam hi cum legem haberent quæ supplicüs hujus vitæ sanciebatur, nunquam tamen pœnis subdiderunt Sadducæos qui rejiciebant dogma resurrectionis, verissimum quidem, sed in ea lege non nisi obscure & sub verborum aut rerum involucris traditum.

2. Quid si vero gravior sit error, & qui apud æquos judices facile possit sacra autoritate, aut veterum consensu revinci? Cogitandum hic quoque quanta sit vis inolitæ opinionis, & quantum libertatem judicii minuat in suam cujusque sectam studium,

GROTII NOTÆ.

Philo commemorat] In legatione. Similiter & libro de Sacrificantibus, facunde ostendit quantum Synagogæ differ à paganicis mysteriis. Locus uterque dignus inspici. Simile habet libro altero contra Appionem Josephus.

Constantinus Licinio] Vide Zonaram. Simile illud apud Augustinum epist. 11. *Maximianum Episcopum Vagiensis auxilium petisse ab Imperatore Christiano contra hostes Ecclesiæ, non tam sui defendendi causa, quam tuenda Ecclesiæ sibi credita.* Relatum est in causam XXIII. quæst. III.

Alii Persis] Vide Menandrum Protectorem.

GRONOVII NOTÆ.

Tantum quod] In quo nihil reprehendendum, nisi quod Christianus est.

Cœtus] Concilia & conventus tanquam lege de collegiis illicitis vetiti.

Bacchanalia] De quibus Livius 39, 8.

L. 1. *Quæ extra legem sunt*] Ut Pontificiæ traditiones & constitutiones Scripturæ S. auctoritate carentes.

Sensum videntur] Ut controversiæ in articulis religionis.

Quæ supplicia] A qua qui deficerent, capite plecterentur.

in ea lege] In V. T.

dium, malum ut Galenus ait quavis scabie insanabilius. Apposite ad hanc rem Origenes: *Δύσκολον γε ὥσπερ τῶν περὶ ἄλλα συνηθείας, οὕτω δυσπαράκοπος αὐτῶν ἡ ψυχή, ἐν ἀλλοτρίῳ ὦν, ἢ τοῖς περὶ τὰ δόγματα*: Facilius quis alia sibi consueta exuat: quantumvis illis affixus sit, * quam ea quæ dogmatum sunt. Adde quod quanta hæc sit culpa pendet ex modo illuminationis & aliis animi dispositionibus, quas hominibus pernoscere non est datum.

3. * Hæreticus Augustino is demum qui alicujus * temporalis commodi & maxime gloriæ principatusque sui gratia, falsas ac novas opiniones vel gignit vel sequitur. Audiamus de Arianis Salvianum: *Hæretici sunt, sed non scientes: denique apud nos sunt hæretici, apud se non sunt: nam in tantum se Catholicos esse judicant, ut nos ipsos titulo hæretica pravitatis infament. Quod ergo illi nobis sunt & hoc nos illis. Nos illos injuriam divinæ generationi facere certi sumus: quod minorem Patre Filium dicant. Illi nos injuriosos Patri existimant, quod æquales esse credamus. Veritas apud nos est, sed illi apud se esse præsumunt. Honos Dei apud nos est, sed illi hoc arbitrantur honorem divinitatis quod credunt. Inofficiosi sunt, sed illis hoc est summum religionis officium. Impii sunt, sed hoc putant veram esse pietatem. Errant ergo, sed * bono animo errant, non odio sed*

GROTII NOTÆ.

Quam ea quæ dogmatum sunt] Sequitur hoc Chrysostomus in 1 Cor. 11: *Ὅταν δὲ καὶ τὰ δόγματα ἡ συνήθεια ἐκβεβαιώσῃ χρόνῳ, οὐκέτι μόνον ἀφιστάμεθα τῆς διδασκαλίας ἑτέρας ἢ τὰ πάτρια τῆς ὀρθοδοξίας*: Ubi vero consuetudo in dogmata incesserit, multo fit immobilior. Nihil enim est quod non facilius homo mutet quam ea quæ religionis sunt.

Hæreticus Augustino] Libro de utilitate credendi; locus refertur in causam XXIV, quæstione 1. Addit Augustinus, non idem sibi videri hæreticum & hæreticis credentem hominem. Vide eundem epistola CLXII. Hæresis obstinationis animi dementia, L. 2. c. de summa Trinitate, 1.

Temporalis commodi & maximæ gloriæ principatusque sui gratia] Scriptor responsorum ad orthodoxos quæstione IV: *Διὰ τί εἰσὶν ἐν τῇ αἱρετικῇ πλάνῃ ὁ δυνηθεὶς ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ καὶ πάσας ἀφίστησι τὰς ἀφορμὰς ἔχοντας πρὸς εὐσέβειαν αὐτῶν*: Apertum est ex cupiditate gloriæ aut ex æmulatione qui primos repertores agitaverit, scilicet omnes existendi originem ejus. Chrysostomus ad Gal. V: *ὁ γὰρ τῆς αἱρέσεως μήτηρ, ἡ φιλαρχία ἐστὶν ὀνείδισμα*: Mater hæresium, cupiditas principatus.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Illuminationis*] Lucis & intelligentiæ, qua Deus, cujus libuit, mentem perfudit.

3. *Divinæ generationi*] Quam ab æterno esse statuimus orthodoxi.

Æquales] Patrem & Filium.

Inofficiosi sunt] Male habent vel tractant Catholicos, ubi possiunt, sed putant in hoc se servire religioni.

GROTII NOTÆ.

Bono animo errant] Agathias ubi de Alemannorum absurdis superstitionibus egerat Historiarum I: *Ἐγὼ μὲν οὖν ἡ γελοιοποιΐαν ἡγοῦμαι αὐτὰ εἶναι καὶ πλείστης μεστὰ γελοίου συγγνώμης, ὅπως ἔστι τὰ ἀνθρώπεια διαγινώσκειν. ἡ γὰρ δίκη ἐπίστασθαι ἀλλοτρίᾳ καὶ ἐκδιαιτᾶσθαι, ἀλλὰ τὰ οἰκεῖα ἐρευνᾶσθαι, ἵνα τὰ σφαλερὰ*

*ſed affectu Dei, honorare ſe dominum atque amare credentes. Quamvis non habeant rectam fidem, illi tamen hoc perfectam Dei æſtimant caritatem; & qualiter pro hoc ipſo falſæ opinionis errore in die judicii puniendi ſint * nemo poteſt ſcire niſi judex. Interim ideirco eis, ut reor, patientiam Deus commodat, quia videt eos etſi non recte credere, affectu tamen pia opinionis errare.*

4. De Manichæis audiamus eum, qui in illorum craſſis ſordibus diu hæſit, Auguſtinum: *Illi ſaviant in vos, qui neſciunt quo cum labore verum inveniatur, & quam difficile caveantur errores. Illi in vos ſaviant, qui neſciunt quam rarum & arduum ſit carnalia phantaſmata pigmentis ſerenitate ſuperare. Illi in vos ſaviant, qui neſciunt quanta difficultate ſanetur oculus interioris hominis ut poſſit intueri ſolem ſuum. Illi in vos ſaviant, qui neſciunt quantis gemitibus & ſuſpiriis fiat ut ex quantulacumque parte poſſit intelligi Deus. Poſtremo, illi in vos ſaviant qui nullo tali errore decepti ſunt, quali vos deceptos vident. Ego autem ſævire in vos omnino non poſſum, quos ſicut me ipſum illo tempore ita nunc debeo ſuſtinere, & tanta patientia vobiſcum agere quanta mecum egerunt proximi mei, cum in veſtro dogmate rabioſus & cæcus errarem.*

5. * In Arianam hæreſin acriter invehitur Athanaſius epiſto-

la

ἀφαλῶντες τὸ ἡδὺ τὸ λοιπὸν ἴσχοντες ἢ δυνάμενοι ἀπολέσαι, ὁποῖα δ' ἂν καὶ φύγοιεν ὧνται: *Miſeratione quam adeo digniores ſunt, ac tales quibus ignoſci par ſit, quicumque à vero abertant. Neque enim voluntes palantur & exiſtunt, ſed cum bonum appetant, in judicando decepti, quæ ſemel viſa ſunt retinent mordicus, qualiacunque ea fuerint.*

Nemo poteſt ſcire niſi judex] Chryſoſtomus homilia contra Anathematizantes: τὸ κηρυσσόμενον παρ' ἡμῶν ἀφόρητον δεσποτικὸν ἔστιν, μόνον εἰδὼς καὶ μέτρα γινώσκων καὶ πάσης ἀκριβῶς ἐπιστήμων. πῶς γὰρ ἂν ἄνθρ, εἰπέ μοι, τοσαύτας, πηλίκας φύσεων κατανοήσαι ἐκείνῳ ἢ ἐν τοσαύτῃ ἀγνοίᾳ ὢν ἡμέρας ἔστι μέλλῃ ὁ θεὸς κρίνειν τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, ἵνα τις ἀπολογήσηται τὰ κρίματα, καὶ ἀντιχειρίσηται αὐ ἀδὲ αὐτῷ: *Id quod abſtinuiſtum, ſolus ſine periculo dijudicet ſacratorum judex, cui ſolli patet & ſcientia menſura & fidei quantitas. Unde enim nos ſciamus, die nulli quæſo, quibus verbis ille ſe accuſaturus aut excuſaturus eſt, in die illa qua Deus dijudicabit arcana hominum? Vere inſtrutabilia ſunt judicia ejus, & via ejus imperveſtigabiles.*

GRONOVII NOTÆ.

Affectu pia opinionis] Tam reverenti & religioſo erga Deum animo in falſa & impia religione eſſe, quam vera credentes in recta & ſana opinione ſunt.

4. *Carnalia phantaſmata*] Larvas & umbras falſæ religionis.

GRONOVII NOTÆ.

In Arianam hæreſin] Non immerito odimus tam mali exempli inter Chriſtianos repertores. Vide eorum ſæva facta apud Euſebium de vita Conſtantini libro I, 5, 11. Socratem libro IV, 29. Procopium Vandalicorum I, ubi de Honoricho; & Gothicorum I, de Amalarichо; & Victorem Uticenſem; de Semiarianis Epiphanius: τὸν υἱὸν ἀλλότριον ἀδιάφορον διδάσκουσι, καὶ πλέον βλασφημίαν ἀκριβοῦσι, ἀλλὰ καὶ ἀχρίστους καὶ πολλοὺς ἐν μοιχείαις συμπλέκοντες τὸν ὀρθὸν πανδοκέα.

la ad ſolitarios, quod prima in contradicentes uſa eſſet judicum poteſtate, & quos non potuiſſet verbis inducere, eos vi, plagis, carceribuſque ad ſe pertrahere anniteretur: *Atque ita*, inquit, *ſeipſam quam non ſit pia, nec Dei cultrix manifeſtat*, reſpiciens ni fallor ad illud quod legitur * Gal. IV, 29. Similia habet Hilarius oratione ad Conſtantium. * In Gallia jam olim damnati ſunt Eccleſiæ judicio Epiſcopi qui ut in Priſcillianiſtas gladio animadverteretur curaverant; & in Oriente damnata Synodus quæ in Bogomili exuſtionem conſenſerat. Sapienter dixit Plato, * errantis pœnam eſſe, doceri.

LI. 1. * Ju-

κόμενοι γὰρ ἐ μικρὰ πλὴ καὶ χάριν εἰςφέρουσι, ἀλλὰ πολλήν: *Veritatem docentes vexant, neque verba evertunt, ſed odium, bellum, gladiis trudunt vellle fautentes; existimant quippe jam non ſe, ſed multa ſibi regionibuſque attulere.* De talibus Gregorius Epiſcopus Romanus ad Conſtantinopolitanum Epiſcopum: *Nova & inaudita eſt iſta pradicatio, quæ verberibus exigit fidem.*

Gal. IV, 29.] Ad quem locum vide Hieronymum, citatum c. qui ſecundum; cauſa XX: II, quæſt. IV.

In Gallia jam olim damnati ſunt] Sulpitius Severus: *Tum vero Idacius atque Ithacius acrius inſtare, arbitrantes paſſe inter initia malum comprimi, ſed parum ſani conſilii ſaculares judices adeunt, ut eorum decretis atque executionibus hæreticis urbibus pellerentur.* mox: *Sevati etiam accuſatores Idacius & Ithacius Epiſcopi, quorum ſtudium in expugnanda hæreſi non reprehenderem, ſi non ſtudio vincendi plus quam oportuiſſet tartaſſent. Ac mea quidem ſententia eſt, multa tam vere quam accuſatores diſpliceré.* Poſtea: *Martinus apud Treviros conſtitutus non deſinebat increpare Ithacium ut ab accuſatione deſiſteret: Maximum orare, ut ſanguine infelicium abſtineret; ſatis ſuperque ſufficere ut Epiſcopali ſententia hæretici judicati Eccleſiis pellerentur.* Vide & ſequentia.

Errantis pœnam eſſe docerí] Seneca in Tragœdia:

Quis nemo unquam ſcelaris errore dedit?

Et de Ira l. 14: *Non eſt prudentis errantes odiſſe; aliquin ipſe ſibi odio erit.* M. Antoninus libro IX: εἰ δύναται, μετιδίδαξε αὐτούς. εἰ δὲ μή, μέμνησο, ἐπὶ τούτῳ ἐ δίκαιος ἐγένετο ἵνα σοι δοθῇ. καὶ εἰ δυνατὸν ἦ ἐλεήμων τοῖς πταίουσιν εἶναι: *Si potes, meliora doce; ſi non potes, memento in hoc tibi lenitatem datam. Ipſe Dii lenes ſunt talibus.* Chryſoſtomus Eph. II, 17: ὁ γὰρ ἀγνοῶν, ἐ χρὴ μάχεσθαι ἐδὲ ἐγκαλεῖν, ἀλλὰ μανθάνειν δίκαιος ἐστὶν ἅπας ἀγνοῶν: *non qui ignorat neque male affici neque accuſare oportet, ſed aquum eſt ut diſcat qui ignorat.* Valentinianus, laudante Ammiano Marcellino libro XXX: *nec quemquam inquietavit, neque ut hoc valeretur imperavit, aut illud: ne interdictis minacibus ſubjectorum cervicem ad id quod ipſe colere inclinabat, ſed intemeratas reliquit has partes ut reperit.*

Gronovii Notæ.

1. *Ad ſolitarios*] Anachoretas, qui ab hominum commercio ſecedebant, & in ſolitudines ſeſe abdebant, ut vacarent contemplationi. Sæpe apud Jo. Caſſianum.

Prima in contradicentes] Quod hi primi Cæſares & principes ſuæ ſectæ fautores inſtigaſſent ad ſupplicia in diſſentientes orthodoxos ſtatuenda.

Epiſcopi, qui ut] Idacius & Ithacius incitato Clemente Maximo tyranno, qui ſumpſerat imperium in Britannia contra Theodoſium. Sulp. Sever.

Bogomili exuſtionem] Juſſu Alexii Comneni. Zonaras. Anna C.

Jaſſus

LI. 1. * Juſtius illi punientur qui in eos, quos Deos putant, irreverentes atque irreligioſi ſunt. Atque hæc cauſa inter cæteras allata belli Peloponneſiaci inter Athenienſes & Lacedæmonios, & à Philippo Macedone in Phocenſes: de quorum ſacrilegio ſic Juſtinus: *quod Orbis viribus expiari debuit.* Hieronymus ad Danielis VI: *Quamdiu vaſa fuerunt in idolio Babylonis, non eſt iratus Dominus (videbantur enim rem Dei ſecundum pravam quidem opinionem, tamen divino cultui conſecraſſe) poſtquam autem humanis uſibus divina contaminant, ſtatim pœna ſequitur poſt ſacrilegium.* Nimirum & Auguſtinus exiſtimat auctum à Deo Imperium Romanorum, quod cordi illis fuiſſet quamvis falſi religio: &, ut Lactantius loquitur, ſummum hominis officium, etſi non reipſa, tamen propoſito tenerent. *Thuc. 1. Diod. libro XVI. Lib. VIII.*

2. Et ſupra diximus qualiacunque quæ putantur numina pejerata à vero numine vindicari: *Punitur, quia tanquam Deo ſe. cit*, ait Seneca: *opinio illum ſua obligat pœna.* Sic accipio & illud Senecæ: *Violatarum religionum alibi atque alibi diverſa pœna eſt: ſed ubique aliqua*; & quod Plato capitis damnat religionis temeratores. *VII. de ben. cap. 7. III. de ben. 6. De legib. X.*

Grotii Notæ.

Juſtius illi punientur qui in eos quos Deos putant irreverentes atque irreligioſi ſunt] Vide de hac re egregia apud Cyrillum libro contra Julianum V & VI. Solone auctore Amphictyones bello perſecuti ſunt Cirrhæos, quod ii templo Delphico vim intuliſſent; Plutarchus Solone. Sic & qui falſo ſibi vatum nomen indunt recte puniantur; Conſule Agathiam lib. V.

Gronovii Notæ.

LI. 1. *Vaſa*] Rapta è templo Hierotolymitano, quum captam urbem vaſtaret Nabucodonoſor.

Idolio] Templo Idolorum.

Humanis uſibus] Rex Belzaces eis uti cœpit in luxurioſo convivio.

Summam hominis] Cultum Dei, quo nullum magis officium præſtare debent homines, non juſto quidem modo, forma, ratione, ſed tamen voluntate ac ſtudio, quantum in ipſis fuit, antiquiſſimum habuerunt.

2. *Supra diximus*] 2, 11, 12.

A vero numine vindicari] Exemplo Cambyſis, cum Apim in Ægypto interfecit, & ſpoliatum Jovem Hammonem miſit, Juſt. 2, 9. Xerxis, quum templum Delphicum diripiendum dedit, Juſt. 2, 12. Gallorum, cum & ipſi Delphos ſunt adorti, 24, 8. item, dum tenuerunt aurum Tholoſanum, ut & Servilius Cæpio.

CAPUT XXI.

De Pœnarum communicatione.

I. *Pœna quomodo transeat ad eos qui delicti sunt participes.*

II. *Communitas aut rectores tenentur ex subditi delicto, si adsit scientia & non prohibitio cum prohibere possint & debeant:*

III. *Item ex receptu eorum qui alibi deliquerunt.*

IV. *Nisi aut puniant aut dedant: quod exemplis illustratur.*

V. *Jura supplicum ad infortunatos, non ad nocentes pertinere: cum exceptionibus.*

VI. *Defendi tamen supplices dum de causa cognoscatur: & ex quo jure facienda cognitio.*

VII. *Quomodo delicti rectorum participes sint subditi, aut communitatis hi qui ejus membra sunt: & quomodo differant pœna communitatis & pœna singulorum.*

VIII. *Pœnæ jus in universitatem quamdiu duret.*

IX. *An sine delicti communicatione pœna transeat.*

X. *Distinctio ejus quod directo infertur & in consequentiam venit.*

XI. *Distinctio ejus quod fit occasione peccati & quod ex causa peccati.*

XII. *Proprie loquendo neminem juste puniri, ob delictum alienum, & cur?*

XIII. *Non filios ob parentum delicta:*

XIV. *Respondetur ad Dei facta circa filios nocentum.*

XV. *Multo minus cognatos alios.*

XVI. *Posse tamen liberis & cognatis nocentum aliquid negari, quod alioqui habere poterant: cum exemplis.*

XVII. *Nec subditos proprie puniri posse, ob regis delictum:*

XVIII. *Nec singulos qui non consenserunt ob delictum universitatis.*

XIX. *Hæredes ad pœnam qua pœna est non teneri: & cur?*

XX. *Teneri tamen si pœna in aliud debiti genus transierit.*

I. 1. QUoties de pœna communicanda quæritur, aut de iis quæritur * qui delicti sunt participes, aut de aliis. Qui delicti

GROTII NOTÆ.

Qui delicti sunt participes] Tertullianus de Resurrectione carnis: *Dicent enim ministros & socios habere arbitrium ministrandi atque sociandi, & potestatem suæ voluntatis in utrumque, homines scilicet & ipsos; iccirco cum auctoribus merita communicare, quibus operam sponte accommodant.*

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. De aliis] Quibuscum, culpa non communicata, communicatur pœna, num. 9.

Qui

delicti participes ſunt, non tam ex alieno quam ex ſuo delicto puniuntur. Hi qui ſint ex his quæ ſupra de damno injuria dato dicta ſunt intelligi poteſt. Ferme enim iiſdem modis in delicti partem quis venit quo in damni dati: non tamen ſemper ubi damni obligatio eſt etiam delictum eſt, ſed tum demum ſi qua malitia notabilior acceſſerit, cum ad damni dati obligationem ſæpe qualiſcumque culpa ſufficiat.

2. Ergo * qui factum vitioſum jubent, qui conſenſum requiſitum adhibent, * qui adjuvant, * qui receptum præſtant, aliove modo in ipſo crimine participant: * qui conſilium dant, * laudant, aſſentantur: qui cum ex jure proprie dicto teneantur vetare * non vetant, aut cum teneantur ex ſimili jure opem ferre injuriam patienti non ferunt, qui non diſſuadent cum diſſuadere debeant, qui factum reticent quod notum facere ex jure aliquo tenebantur, hi omnes puniri poſſunt, ſi in ipſis talis ſit malitia quæ ad meritum pœnæ ſufficiat, ſecundùm ea quæ proxime tractata ſunt.

II. 1. Exem-

GROTII NOTÆ.

Qui factum vitioſum jubent, qui conſenſum requiſitum adhibent] *Sanctus manibus cruentum lapidabat.* Auguſtinus Sermone v. de Sanctis, cap. 4. ſimilia ſermone ejuſdem argumenti primo, c. 3. & ſermone XIV.

Qui adjuvant] Ope. Inſtitutionibus de Furtis, §. interdum. Edicto Theuderici, c. 120.

Qui receptum præſtant] Hieronymus ſuper parabolas: *Non furtum, ſed ille rem tenetur qui furti conſcius quærenti poſſeſſore non indicat.* Chryſoſtomus de ſtatuis XIV: ὁ γὰρ τὰ ἁμαρτήματα μίσων, ἀλλὰ καὶ τὸ συνεπόμενον αὐτῷ, συνεπίλαμβάνεται ἢ, καὶ τοῦτο ἐστὶ ἁμαρτάνειν τὸ ἁμαρτάνεσθαι: *non enim perfectiſſe, ſed & qui conſcii eum ſint celare perjuria, criminis tenentur.*

Qui conſilium dant] Vide Inſtitutiones & Edictum Theuderici dictis locis. Andocides ex lege Attica, ὁ βουλόμενος τὰ τῆ πόλει ἀσύμφορα καὶ ὁ τῇ χειρὶ ἁμαρτάνειν: *qui conſilium dedit eum non minus pœna teneri quam qui manu rem effecerit.* ὁ γὰρ λόγῳ πραχθῆναι μὴ βουλόμενος: *neque enim ſine conſilio rei facta fuiſſet*, ait Ariſtoteles de Poëtica c. 17.

Laudant, aſſentantur] Chryſoſtomus 1 ad Romanos circa finem: καὶ γὰρ ὁ συνεπιψηφιζόμενος τῷ τὰ ἀνόσια τολμῶντι χαλεπώτερος: *pejor peccante qui peccatum laudat.* Qui facinoroſum adſtans hortatur, pro faciente habetur lege Longobardica, lib. 1, tit. IX, §. 25. Vide quæ ex Philone & Joſepho mox proferemus ad §. 17.

Non vetant] Chryſoſtomus 1 adverſus Judæos: ὥσπερ γὰρ οἱ κωλύοντες μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ κἂν μὴ ὄντες παρόντες, μὴ κωλύοντες ἢ τῶν αὐτῶν ἐκείνοις δίδομεν δίκας: *Sic non ii modo qui furtum fecere, ſed & qui probabare cum poſſent non prohibuere, puniuntur, & quidem pari utroque pœna.* Sic eum qui ſanari agrotum prohibet, teneri quaſi vulneraſſet, ait idem Chryſoſtomus 2 ad Cor. c. VII.

GRONOVII NOTÆ.

Non tam ex alieno] Non tam ob id, quod auctor peccavit, quam quod illi peccato ejus adſtruxere.

Supra de damno] 2, 17, 6.

Ubi damno] Qui tenetur ex damno ad reparandum, poteſt etiam convenire ad pœnam ex delicto.

2. *Conſenſum requiſitum*] Petitum ab auctore.

II. 1. Exemplis res fiet illuſtrior. Communitas ut alia ita & civilis non tenetur ex facto ſingulorum, ſine facto ſuo, aut omiſſione; bene enim Auguſtinus: *Aliud eſt quod in populo quiſque habet peccatum proprium, aliud quod commune, quod uno animo ſit & una voluntate ad aliquid multitudine comparata commictitur.* Hinc in formula fœderum eſt: * *Si defexit publico conſilio.* Locri apud Livium oſtendunt Senatui Romano culpam defectionis procul à conſilio publico abfuiſſe. Narrante eodem, Zeno pro Magnetibus deprecator apud T. Quintium & Legatos qui ei aderant flens petebat, ait Livius, *ne uniuſ amentiam civitati aſſignarent; ſuo quemque periculo facere.* Et Rhodii apud ſenatum publicam cauſam à privatorum cauſa ſegregant, dicentes, *nullam eſſe civitatem quæ non improbos cives aliquando, & imperitam multitudinem ſemper habeat.* Sic nec pater ex delicto liberorum tenetur, nec dominus ex ſervi, nec alii qui præſunt, niſi aliquid in ipſis vitioſum hæreat.

Liv. l. XLV.

2. Ex his autem modis quibus rectores aliorum in crimen veniunt, duo ſunt qui maximum uſum habent, & diligenti conſideratione indigent: patientia & receptus. De patientia ita habendum eſt, qui ſcit delinqui, qui prohibere poteſt & tenetur nec prohibet, eum ipſum delinquere. Cicero in Piſonem: *Neque vero multum intereſt, præſertim in Conſule, utrum ipſe pernitioſis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur.* Brutus ad Ciceronem: *Aliena igitur, inquies, culpæ me reum facies? Prorſus aliena, ſi providere potuit ne exiſteret.* ἴσον τῷ πλημμελεῖν τὸ μὴ κωλύειν τοὺς πλημμελοῦντας, ait Agapetus ad Juſtinianum: *par eſt delinquere & delinquentes non prohibere. Quiſquis patitur peccare peccantem, is vires ſubminiſtrat audaciæ*, ait Arnobius. *In cujus manu eſt ut prohibeat, jubet agi ſi non prohibet admitti*, ait Salvianus.

Adv. gent. c. IV. l. Imperator. D. qui ſine manum. l. 2. de noxal. act. Paul. l. 3. Sent.

Grotii Notæ.

Si defexit publico conſilio] Chryſoſtomus de ſtatuis III: ἐπ' ἐκείνῃ τῇ πόλει τὸ ἀνήκεστον χώρειν, ἐκκλησιαστῶν πάντων ξένων καὶ ἐπηλύδων, ἀλλ' ἐγχωρίων πολιτῶν, ἃ πάλαι καὶ παροικοῦντα ἔκαιε. καὶ ἐπὶ μὲ ἐκ ἅπασιν ὁμοίως τὸ ἀνήκεστον ἐπεξεπέλεσεν, ἀλλὰ τοσούτων ἀνηρημένων ἀνδρῶν, καὶ τῶν ἀδίκων ἀπολομένων ἅπαντας ἔσωσεν: *Non commune fuiſſe delictum civitatis, ſed extrancorum & advenarum, qui cuncta temeritate aliorum ignorantia quam ratione facerent; neque vero æquum, ut ob paucorum imperitiam tanta urbs everteretur & pœnam ferret culpæ exſortes.* Ammianus libro XXX de Quadis: *nihil ex communi mente proferunt gentis delictum aſſeverantes ex noſtris.*

Gronovii Notæ.

II. 1. *Ut alia*] Quodvis collegium.

Sine facto ſuo] Niſi facto ipſa intervenerint, aut aliquid faciendum neglexerit.

Si defexit publico] Livius 1, 24.

Suo quemque periculo] Quod quisque privatim inſaniſſet, ipſum luere debere. Cicer. 3 de leg. 10. *ſuo periculo progredi.*

2. *Patientia*] Diſſimulatio & connivendi propoſitum.

Sum-

vianus. Augustinus vere: *Qui desinit obviare cum potest, consentit.*

3. Sic qui mancipium cum possit eximere prostitutum esse patitur, pro prostituente habetur Romanis legibus. Si servus sciente domino occidit, in solidum dominum obligat: ipse enim videtur dominus occidisse. Et lege Fabia in dominum animadvertitur, si servus domino sciente alienum servum subduxerit.

4. Sed, ut diximus, præter scientiam requiritur facultas prohibendi. Et hoc est quod ajunt leges * scientiam *a* cum puniri jubetur accipi pro patientia, ut qui prohibere potuit teneatur si non fecerit, & scientiam hic spectari quæ habeat & voluntatem: scientiam accipi cum consilio: ideoque non teneri dominum si servus in libertatem proclamaverit, si dominum contemserit: quia scilicet culpa vacat qui scit quidem sed prohibere non potest. Sic parentes tenentur ex delictis filiorum, sed eorum demum quos habent in potestate. Vicissim, etiamsi in potestate habeant & alioqui prohibere potuerint, non tenebuntur nisi & sciverint. Pariter enim concurrere hæc debent, scientia & non prohibitio, ut quis ex facto alieno teneatur, quæ omnia ad subditos pari ratione sunt referenda; veniunt enim ex naturali æquitate.

a l. Scientia ad l. Aquil. l. 1. §. Hac autem, si fam. furt. f. d. l. in delictis, de non. act. l. Culpa. de R. J. l. nullum crimen eo tit. l. 1. §. qui eam in fine. l. Quid ergo ¶. 1. l. Non alia. D. qui not. inf. l. Furtum. ¶. Quod si. D. arb. furt. cæsar.

5. Egregie Proclus ad illud Hesiodi:

Πολλάκι καὶ ξύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ,
Sæpe luit populus pœnas unius iniqui,

ait, ὡς ἐξὸν κωλύειν, μὴ κωλύουσα τοῦ ἑνὸς πονηρίαν, *ut qui cum prohibere possit non prohibet unius malitiam.* Sic in exercitu Græcorum, ubi Agamemnon ipse & alii concilio communi suberant, non immerito

Quidquid delirant reges plectuntur Achivi:

* Ipso-

GROTII NOTÆ.

Scientiam, cum puniri jubetur, accipi pro patientia] Lege Wisigothorum libro VIII, tit. IV, cap. 11, cap. 26, & alibi. Libro IX. tit. 1, c. 1.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Mancipium cum possit*] Quod dominus vendidit hac conditione ne prostitueretur, atque ut ipse, si prostitueret emptor, manus injectionem haberet, id est, citra ullam in jus vocationem ad se domum abducere posset, non reddito pretio.

Prostitutum] Apud lenonem.

Lege Fabia] De plagiariis.

4. *Scientiam*] Ejus cujus est persequi & punire commissa, si non punierit.

Scientiam accipi] Scientiam intellige ejus, cui liberum fuerit secum consulere & cogitare, velletne cum posset prohibere, an nollet.

In libertatem proclamaverit] Se vindicaverit & ingenuum liberumve demonstraverit judicio recuperatorio, Suet. Vespas. 3.

Non prohibitio] Cessatio à prohibitione.

Ad subditos pari] Ut inter patres & filios, servosque ac dominos statuta sunt jure civili Romano: ita & jure gentium valent inter eos qui præsunt, & subjectos.

Ipso-

* Ipſorum enim erat cogere Agamemnonem, ut ſacerdoti filiam redderet. Sic poſt eorundem claſſis exuſta narratur

* *Unius ob culpam & furias Ajacis Oilei,*

qua de re Ovidius Metam. XIV: *Virgine rapta*

Quam meruit pœnam ſolus, digeſſit in omnes;

quia cæteri non impedierant, ne virgo ſacerdos raperetur. Apud
Liv. lib. 1. Livium eſt: *Propinqui regis Tatii legatos Laurentinum pulſant. Cumque Laurentes jure gentium agerent, apud Tatium gratia ſuorum & preces plus potuerunt. Igitur illorum pœnam in ſe vertit.* Huc proprie pertinet illud Salviani de regibus: * *Poteſtas magna & potentiſſima quæ prohibere ſcelus maximum poteſt, quæſ*

GRONOVII NOTÆ.

Ipſorum erat cogere Agamemnonem] ita hanc rem explicat Cyrillus libro v. contra Julianum.

Unius ob culpam & furias Ajacis Oilei] Euripides Troadibus ſic loquentem Neptunum facit:

Οἵδ' ἐκεῖ Αἴας τλήμων Κασσάνδραν βίᾳ.

Cum Phœbadem vi traxit Ajacis manus.

Et Minervam reſpondentem

Κ' ἐδίδες γ' Ἀχαιοῖς ἐκτίσαι, κἀξ ἅπαντ' ὄπτ.

Nilque auſilit, nil paſſus à Græcis mali eſt.

Pari jure omnes Antiochenos ſtatuarum crimine involvit Chryſoſtomus, prima ejus argumenti oratione: ἰδοὺ τὰ ἀναίτια γίγνεται πολλάκις, καὶ τὰ ἐγκλήματα γίνεται πολλά. ἰδοὺ δὲ εἰκότως ἅπαντες διδίκημαι καὶ ἐγὼ δοκῶν ὑπὲρ ἁπάντων ἀπολογεῖσθαι τῶν τοιούτων ἀναιτίων ἀναιδῶς. εἰ δὲ πολλάκις ἀπὸ ἐξελάλησε τὸ πάθημα καὶ τὸ γινόμενον διαφεύγομεν μᾶλλον, ὅτι καὶ ἡ παροῦσα ἐορτὴ Σώματα φέρει: *Ecce facinus paucorum fuit, accuſatio in omnes fertur. Ecce propter illos nunc in metu omnes ſumus, & eorum qua illi auſi ſunt pœnam nos ipſi exſpectamus. Quod ſi anteverti ſſemus eam, illos de urbe pellendo, & partem morbidam ſicut oportet reſecaſſemus, abeſſet jam a nobis hoc timor.* deinde: διὰ τοῦτο δὲ τῶν πολλῶν, φησί, διὰ ἕνα ἀνδρὸς τὸν ἐγκέφαλον, ἵνα μὴ πορῇς, μηδὲ ἐκκόψας μηδὲ τοὺς ἀναιδεῖς καταῤῥάξῃς, μηδὲ ἐκτεμὼν ἀπολέσῃς, ἀλλ' ἵνα τὸ τῆς ἡμερότητος μαντεῖον ᾖ τὸ τεθεραπευμένον; ἐπειτα τῶν καὶ δικαίων. ἀλλ' ἵνα ἐπίῃς τὸ ἡμάρτημα, τῶν κατηγορίαν ἔχεις: *Ob hoc ipſum, inquit, ſer pœnas, & ultima hac ſupplicia quod non adſuiſti, quod non prohibuiſti, quod inſanientes non retinuiſti, quod periculo non ſubiiſti pro honore Imperatoris. Particeps non ſceleſti facinorum? Laudo hoc, & boni accipio; ſed nec qua ſiebant impediſti, hoc vere jam dignum accuſari.*

Poteſtas magna & potentiſſima, quæ prohibere ſcelus maximum poteſt] Philo in Flaccum: ὁ γὰρ δυνάμενος ἢ τὸ παράπαν ἐπίσχειν οὐ δυνηθεὶς, εἰ μὴ κωλύσειε, δίκαιον ὃν ἐφεῖναι καὶ ἐπιτρέπειν αὐτῷ: nam qui capiſſare, certe inhibere potuit; ſi non impedit, habendus eſt permiſiſſe aut etiam probaſſe quod agebatur. Dion Galba: πῶς γὰρ ἐδίκαιος ἄρχειν μὴ δύνασθαι κωλύειν. πῶς δὲ οὐκ ἀναίτιος ἀρχῆς ἔχοιτο ἀνὴρ ὃς ἐπιτρέπει ἄλλοις κακουργεῖν: *Privati ſufficit non delinquere, in imperio agentibus incumbit & hoc curare ne delinquant alii.* In c. 4. Synodi Piſſenſis poſitæ inter capitula Caroli Calvi habemus: *Non eſt liber à conſilio qui quod emendare poteſt emendare neglexit, quapropter ſine dubio peccati ſi particeps facit.* Vide Nicetam Choniatem libro II de Andronico.

GRONOVII NOTÆ.

5. *Sacerdoti filiam*] Chryſæ Chryſeida.

Virgo ſacerdos] Caſſandra.

Jure gentium agerent] Poſſerent noxios ſibi dedi.

Illorum pœnam] Ipſe paſſus eſt quod illi debebant.

Sine

quasi probat debere fieri si sciens patitur perpetrari. Et apud Thucydidem est: ὁ δυνάμενος παῦσαι, ἀληθέστερον δρᾷ: *Magis ille facit qui potest prohibere.* Sic apud Livium Vejentes & Latini Romanis se excusant, quod hostes eorum à subditis suis adjuti essent, se insciis. Contra Teutæ reginæ Illyriorum non accipitur excusatio, quod diceret non à se sed à subditis piraticam exerceri, neque enim prohibebat. * Olim ab Amphictyonibus damnati Scyrii, quod suorum quosdam piraticam exercere patiebantur. *Lib. 1.* *Lib. 1. & 11.*

6. Sciri autem facile est ut præsumantur quæ conspicua sunt, quæ frequentia, τὸ ἐκ πολλῶν συμβαίνειν, ἀνάγκη μηδένα ἀγνοεῖν: *id quod à multis fit, necesse est à nemine ignoretur*, ait Dion Prusæensis Rhodiaca. Ætolos graviter reprehendit Polybius, quod cum hostes Philippi videri nollent, suos tamen palam paterentur agere hostilia, & eorum qui talia facerent principes honoribus ornarent. *Polyb. l. 11.*

III. 1. Veniamus ad quæstionum alteram de receptu adversus pœnas. Pœnas, ut ante diximus, naturaliter cuivis cui nihil simile objici potest exigere licet. Institutis civitatibus id quidem convenit, ut singulorum delicta, quæ ipsorum cœtum proprie spectant, ipsis ipsarumque rectoribus pro arbitrio punienda aut dissimulanda relinquerentur.

2. At non etiam jus tam plenum illis concessum est in delictis quæ ad societatem humanam aliquo modo pertinent, quæ persequi ita civitatibus aliis earumve rectoribus jus est, quomodo in civitatibus singulis de quibusdam delictis actio datur popularis: multoque minus illud plenum arbitrium habent in delictis quibus alia civitas aut ejus rector peculiariter læsus est; & quo proinde nomine ille illave ob dignitatem aut securitatem suam jus habent pœnæ exigendæ, secundùm ea quæ ante diximus. Hoc ergo jus civitas apud quem nocens degit ejusve rector impedire non debet.

IV. 1. Cum vero non soleant civitates permittere ut civitas altera armata intra fines suos pœnæ expetendæ nomine veniat, neque id expediat, sequitur ut civitas, apud quam degit * qui

GROTII NOTÆ.

Olim ab Amphictyonibus damnati Scyrii] Plutarchus Cimone.

GRONOVII NOTÆ.

6. *Sciri autem facile*] Scientia præsumitur in illis, quæ in oculos incurrunt, & sæpe factitantur.

III. 1. *Ut ante diximus*] 2, 20, 3 & 7.

Cui vis, cui nihil] Cuicumque dumtaxat innoxio ejusdem aut paris criminis quemvis nocentem.

2. *Actio popularis*] In qua cuivis de populo agere civiliter permittitur, nam criminales sive publicæ aliud genus sunt. Ut de sepulcro violato, de termino moto, de albo corrupto &c. lib. 47. Dige. 21.

* qui culpæ est compertus, alterum facere debeat, aut ut ipsa interpellata pro merito puniat nocentem, aut ut eum permittat arbitrio interpellantis; * hoc enim illud est dedere, quod in historiis sæpissime occurrit.

2. Sic Israelitæ alii à Benjaminitis postulant ut dedant facinorosos, Jud. xx: Philistæi ab Hebræis ut Samsonem quasi maleficum sibi dedant, Jud. xv. Sic Lacedæmonii Messeniis bellum intulerunt, quod interfectorem quendam Lacedæmoniorum non dederent: & alio tempore ob non deditos eos qui missis ad sacrum virginibus vim intulerant. Sic Cæsarem Germanis, ob bellum injuste illatum, dedi voluit Cato. * Sic Fabios sibi dedi Galli postulabant, quod in se pugnassent. Ab Hernicis agri sui populatores dedi sibi pustularunt Romani; & à pœnis Amilcarem, non illum nobilem ducem, sed alium qui Gallos concitabat: * postularunt & postea Annibalem: item Jugurtham à Boccho his apud Sallustium verbis: *simul nobis demeret acerbam necessitudinem pariter te errantem & illum sceleratissimum persequi.* Ab ipsis Romanis dediti qui Carthaginensium, quique Apolloniatarum legatis manus intulerant. Achæi à Lacedæmoniis dedi sibi postularunt eos qui Lanvicum oppugnassent, addito, ni dederentur violatum videri fœdus. Sic Athenienses per præconem pronuntiarunt, siquis Philippo insidias struxisset, & Athenas confugisset, ἀδιάδοσιμον εἶναι *in eo statu esse*

Pauſ. l. xiv. Strabo l. viii.

Livius lib. xxxviii.

Livius lib. xxviii. Diod. l. xvi.

GROTII NOTÆ.

Qui culpæ est compertus] Deditionem enim præcedere debet causæ cognitio; non decet ἀκρίτους ἐκδιδόναι, *homines dedere causa non cognita*, Plutarchus Romulo, Rex Scotiæ apud Camdenum in anno LXXXV. ait Elisabetæ, transmissurum se in Angliam Fernihurstium, imo & Cancellarium, si præcogitate securitatem violasse vel cædem conscisse liquidis & legitimis probationibus convincerentur.

Hoc illud est dedere quod in historiis sæpissime occurrit] Mithridatem à Tigrane poposcit Lucullus, & non dedenti bellum intulit; Appianus Mithridatico, & Plutarchus Lucullo. Romani Salgas ab Allobrogibus dedi sibi postularunt; Appianus excerptis legationum XI. de Episcopo quem Romani dedere Scythis volebant, vide Priscum excerpto legationum 21. Dux Beneventanus à rege Vascone deditus Ferdinando Castellam regenti; Mariana xx, 1.

Sic Fabios sibi dedi Galli postulabant] Plutarchus Camillo. Appianus excerpto legationum 9.

Postularunt & postea Annibalem] Diodorus Siculus in fragmentis. Livius.

GRONOVII NOTÆ.

IV. 1. *Alterum facere*] Unum ex duobus, quæ statim commemorantur.

2. *Missis ad sacrum virginibus*] Justin. 3, 4.

Cæsarem Germanis] Suet. Cæs. 24.

Fabios sibi dedi] Liv. 5, 36.

A Pœnis Amilcarem] Liv. 31, 11.

Et postea Hannibalem] Si à Pœnis certe antea, Liv. 21, 6. & 10. Sed & postea eum non à Pœnis quidem, sed ab Antiocho, Liv. 37, 45. depoposcerunt, &, ut nonnulli volunt, etiam à Prusia, Justinus 32, 4. quamquam paullo aliter Livius 39, 51.

Qui Carthaginiensium] Liv. 37, 42.

Apolloniatarum] Epit. Livii 15.

Inter-

esse ut dedi deberet. Bxoti ab Hippotensibus exegerunt, ut qui Phocum interfecerant dederentur.

3. Quæ omnia tamen si intelligenda sunt, ut non stricte populus aut rex ad dedendum teneatur, sed ut diximus ad dedendum aut puniendum. Nam ita legimus Eleos bellum intulisse Lacedæmoniis, quod illi in eos qui Eleis injuriam fecissent non animadverterent: id est nec animadverterent nec reos dederent; est enim disjunctiva obligatio. *Plut. Narr. amat. Val. Max. lib. VI, c. 6.*

4. * Interdum fontes deposcentibus optio datur, quo cumulatius satisfiat. Cærites apud Livium Romanis significant: *transeuntes agmine infesto per agrum suum Tarquinienses, cum præter viam nihil petissent, traxisse quosdam agrestium populationis ejus, quæ sibi crimini detur, comites: Eos seu dedi placeat, dedere se paratos esse, seu supplicio affici, daturos pœnas.* *Liv. l. VII.*

5. In fœdere Carthaginensium & Romanorum secundo, quod apud Polybium, exstat locus male vulgo & distinctus & versus: εἰ δ' μή, ἰδίᾳ μισθαποδότω, ἐὰν δὲ τις τοῦτο ποιῇ, δημόσιον γινέσθω τὸ ἀδίκημα: *Ni id fiat* (quid id sit incertum est: nam quæ præcedunt sunt multa) *privatim quisque sui suum persequitor. Id ubi fecerit* (nimirum ni jus reddatur) *publicum delictum habetor.* Æschines in responso adversus accusationem Demosthenis de male obita legatione, narrat se, cum apud Philippum Macedonem ageret de pace Græciæ, dixisse interalia, æquum esse ut pœnas luerent commissorum criminum non civitates sed qui peccassent: nec quicquam nocendum civitatibus quæ accusatos judicio sisterent. Quintilianus declamatione CCLV: *Proximos existimo eos transfugis * à quibus transfugæ recipiuntur.*

6. Inter mala quæ ex discordiis civitatum nascuntur & hoc ponit Dion Chrysostomus oratione ad Nicomedienses: ἔστι τοῖς ἀδικουμένοις τῶν ἑτέρων πρὸς τοὺς ἑτέρους καταφυγεῖν: *Licet his qui alteram injuria affecerunt ad alteram confugere.*

7. Hic de deditis occurrit quæstio, an si a sua civitate dediti nec recepti sint ab aliis, cives maneant. Non manere censebat Pub. *L. ult. D. de legat.*

Grotii Notæ.

Interdum fontes deposcentibus optio datur] Vide fœdus inter reges Angliæ & Daniæ, memoratum Pontano de Mari.

A quibus transfugæ recipiuntur] Zonaras Basilio Porphyrogenneto: ἐπειδὴ παρὰ Χαζάρων ἀξιοῦντο καὶ παρεδίδοσαν, ἢ τυραννοῦντα καὶ ἐξ οἴκου ἀκόντων ἐξελαύνοντα, ἵνα μὴ καὶ παρ' ἑαυτοῖς καταδυναστεύσῃ οὗτος ἀφῆκεν: *missi ad Chazaros postulati ut dederentur filii regni affectator, qui domino contraria cepisset arma, nec in servitutem perniciosum exemplum statueret Chazaris.* Vide de piratis Lesbi mendose receptis Chalcocondylam libro IX.

Gronovii Notæ.

3. *Dissentiens*] Ad alterum utrum, vel ad hoc an illud faciendum.

4. *Optio*] Liberum sit, dedi eos an domi puniri malint.

Pub. Mutius Scævola, quia quem populus dedidiſſet expuliſſe ex civitate ſua videretur, ſicut faceret cum aqua & igni interdiceret. Contrariam ſententiam defendit Brutus, & poſt eum Cicero: quæ & verior eſt, non tamen proprie ob id argumentum quod Cicero affert, quia ut donatio ita deditio ſine acceptione non poſſit intelligi. Nam actus donationis perfectionem non habet niſi ex duorum conſenſu. At dedere de quo hic agimus nihil eſt aliud quam civem alterius populi poteſtati permittere, ita ut de eo ſtatuat quod voluerit. Hæc autem permiſſio jus nullum dat aut adimit, exſecutionis tantum impedimentum tollit. Quare ſi alter populus conceſſo jure non utatur, erit is qui deditus eſt eo loco ut à ſuo populo poſſit puniri (quod in Clodio Corſis deditio, nec ab iis accepto evenit) aut non puniri, ut multa ſunt delicta in quibus utrumvis fieri poteſt. Jus autem civitatis, ut & jura & bona alia, non amittitur ipſo facto, ſed decreto aliquo aut judicio, niſi lex aliqua factum velit haberi pro re judicata, quod hic dici non poteſt. Hoc denique modo & bona, ſi dedita nec accepta ſint, manebunt cujus fuerant. At ſi deditio accepta ſit, & poſtea caſu aliquo reverſus ſit is qui fuerat deditus, is civis non erit niſi ex novo beneficio: quo ſenſu verum eſt quod Modeſtinus de dedito reſpondit.

L. 1, & 11. de Or. Top. & pro A. Cæcina.

Vel. lib. 6. c. 3.

L. Ees qui. D. de captiv.

8. Quæ autem diximus de nocentibus dedendis aut puniendis, non tantum ad eos pertinent qui ſubditi ſemper fuerunt ejus apud quem nunc reperiuntur, verum etiam ad eos qui poſt crimen commiſſum aliquo confugerunt.

V. 1. Neque obſtant illa adeo prædicata * ſupplicum jura & aſylorum exempla. Hæc enim illis proſunt qui immerito odio laborant, non qui commiſerunt quod ſocietati humanæ aut hominibus aliis ſit injurioſum. Gylippus Luco apud Diodorum Sicu-

Lib. XIII. hiſt.

GROTII NOTÆ.

Supplicum jura] Κοινοὶ ἱκετῶν νόμοι Polybio, & Malcho in excerptis legationum.

GRONOVII NOTÆ.

7. *Aqua & igni*] Profugo & prætoris vel populi judicium vitanti juſtum exſilium eſſe ſciſceret.

Sine acceptione] 2, 6, 2.

Exſecutionis tantum] Impedimentum exſecutionis erat eum, qui ſuus eſſet in aliena ditione ac territorio. Hoc tollit deditio. Jus puniendi non dat, quod ipſo jure naturæ ac gentium jam habebat, qui ſuus eſt. Nec ſuo juri renuntiat, qui dedit, ſed ſi deditio accepta non fuerit, id ſibi videtur reſervaſſe. Neque enim mullius ſub imperio eſſe eum hominem voluit, ſed aut ſub ſuo, aut ſub ejus, cui eum dedidit.

Clodio Corſis] M. Claudio Glycia a. U. C. 527.

Factum velit] Diſcrte ſtatuerit, ut qui tale quid committat habeatur pro damnato & exſulet.

Ex novo beneficio] Niſi denuo beneficio populi aut regentium ei fuerit civitas data.

8. *Aliquo confugerunt*] Ut Andiſcus Pſeudophilippus ad regulum Thraciæ. Flor. 2, 14.

V. 1. *Supplicum jura & aſylorum*] Quod paſſim legimus ſupplices ejicere aut deſtituere nefarium eſſe; famis vel templis, lucis, oppidis etiam compluribus jus aſyli conceſſum, ut illos dedi, his extrahi profugos non liceat.

Quin

Siculum agens de illo ſupplicum jure ſic ait : *qui initio jura iſta introduxerunt, infelicibus quidem miſericordiam, at his qui malo animo injuriam intulerunt, pœnam exſpectandam voluerunt.* Poſtea : *Hi vero ſi dolo malo, ſi injuſta alieni cupiditate in mala hæc inciderunt, ne accuſent fortunam, ne ſupplicium ſibi nomen imponant. Id enim jure hominum illis debetur* * *quibus innocens eſt animus, irata fortuna. Horum vero vita plena factis injuſtis, nullum ipſis locum reliquit qui ad miſerationem & perfugium pateret.* Duo illa, fortunam & injuriam, Menander optime diſtinxit :

* Ἀτύχημα καὶ ἀδίκημα διαφορὰν ἔχει.
Τὸ μὲν διὰ τύχην γίγνεται, τὸ δ' αἱρέσει.
Injuria illud diſtat infortunio,
Hoc caſu, illam quod volunt as efficit.

Non abit hinc Domoſthenis dictum : ἀνάγκην ἔστιν ἐλεεῖν, ἃ τοὺς ἀδίκους ἀτυχήματα ἔχειν, ἀλλὰ τοὺς δι' ἑαυτοὺς λίαν δυσχεραίνειν. Quod Cicero ita vertit de Inventione ſecundo : *Miſereri oportet qui propter fortunam, non propter malitiam, in miſeriis ſunt.* Et Antiphanis illud : τὸ ἀκούσιον ἁμάρτημα τύχης ἐστὶ, τὸ δ' ἑκούσιον γνώμης : *Quod non ſponte fit, fortunæ eſt ; quod ſponte, conſilii.* Et hoc Lyſiæ : οἱ μὲν ἄλλοι ἑκόντων ἀνθρώπων γίνεσθε : *nemini infortunium ſponte ſua accidit.* Sic in ſapientiſſima lege, quibus telum manu fugiſſet quo interfectus eſſet homo, aſyla patebant : ſervis quoque perfugium dabatur ; at qui deliberato hominem innocentem occidiſſent, qui civitatis turbaſſent ſtatum, his ne ipſum ſanctiſſimum Dei altare patrocinabatur. Hanc legem Philo explicans ait, ἀνυπόδικα κτείνεσθαι τὸ ἱερὸν μὴ παραιτοῦσι : pro-

In Aphobum 1.

Deut. XIX. 1. XXIII, 15. Ex. XXI. 14. 1 Reg. II, 29. 11 Reg. XI, 13, & ſeq. De ſpec. legibus. Plut. quæſt. Gr. 32.

GROTII NOTÆ.

Quibus innocens eſt animus, irata fortuna] Oraculum vetus :

Ἐλέσθαι τὸ ἐπιόντος ἀμείνονα. ἢ σ' ἀμύνειν
Λίτομαι, πόλεως ἢ χέρσου καθαρσίου ἢ πόρου ἄδην.
Caſum occidiſſi, dum vis ſuccurrere, nullum
Crimen habes. manus eſt tibi purior ac ſint ante.

Ἀτύχημα καὶ ἀδίκημα] Philo de judice : ἁλίσκει ἐπ' ἀτυχήματι. ὁ δ' ἀκούσιος γνώμης πονηρᾶς ἀμοιρῶν ἐν ἀτυχίᾳ κακῇ ἀδικεῖ : *miſericordia infortunio debetur ; at qui deliberata ſententia male agit, non infelix eſt ſed injuſtus.* Sic M. Antonius mentem vult inſpici : ἐὰν δέησιν πέμψῃ ἀγνοίας ἢ γνώμης, καὶ ἐκεῖ λεγέσθω ἃ, ἢ συζητεῖ : *ut novi ignorantia in aliquo an conſilium fuerit, & ſimul ea conſiderem quæ hic colarent.* Sic τὰ ἐξ ἀγνοίας ἢ λάθρᾳ : *quæ ab ignorantia aut oblivione veniunt ;* & τὰ ἐκ συμβουλίας : *quæ ex conſulto fiunt*, diſtinguit Totilas apud Procopium Gothicorum III.

GRONOVII NOTÆ.

Ne accuſent fortunam] Ne queruntur ſe in caſum indignum incidiſſe.

Fortunam & injuriam] Eos qui per infelicitatem ſupplices fieri & ad aſyla confugere compelluntur, & eos qui hoc faciunt, ut meritam ſcelere pœnam effugiant.

Quibus telum manu] Loquitur de Hebræa Moſis, ſed verbo Romanæ legis. Fugiſſet, impudentius excidiſſet, vel emiſſum eſſet, ſermone XII. tabb. apud Ciceronem Topicor. 17.

profanis in fano nullum esse receptum. Nec aliter Græci antiquiores. Nauplium narrantur Chalcidenses Achivis * dedere noluisse, sed causa additur, quia satis se purgaverat de his quæ ab Achivis objiciebantur.

2. Erat apud Athenienses Ara Misericordiæ, cujus meminerunt Cicero, Pausanias, * Servius, etiam Theophilus in Institutionibus, & quam late describit Papinius duodecimo Thebaidos. At quibus patebat ista? Audi Poetam,

Et miseri fecere sacram:

mox convenisse eo ait,

victos bellis patriaque à sede fugatos,
Regnorumque inopes.

Panathen. Aristides * propriam Athenienſium laudem esse ait, τὸν δὲ πανδεχῆ λιμένα καὶ καταφυγὴν ἁπάντων, *quod omnibus undique infelicibus perfugio ac solatio esset.* Et alibi: τίς γὰρ ἐμφύτως ἀτυχὴς πανταχόθεν οὐκ ἐπὶ τοῦτο ἔτρεχε, τὸ δὲ πόλεως εὐτυχὲς ἐφ' ὧν ἐκοινώνει; *Hic qui ubivis locorum infelices sunt communis eis una est felicitas, bonitas civitatis Athenienſis, per quam salutis compotes fiunt.* Apud Xenophontem Patrocles Phliasius in oratione quam Athenis habebat: ἐγὼ μὲν τοίνυν τὴν πόλιν, ἐν ταύτῃ καὶ τῶν ἀδικουμένων σύμπαντες πρόσφυγες ἐσμὲν καὶ ἐπιεικείας ἕνεκα τυγχάνειν; *Laudabam hanc urbem, quod omnes aut injuria affecti, aut sibi præmetuentes, si hanc perfugissent auxilii compotes fieri intellexerant.* Idem sensus est in epiſto-

De pace 11.

GROTII NOTÆ.

Dedere noluisse] Recepit nec dedidit Pipinus ex Neuſtria ob tyrannidem ad se confugientes: Est id apud Fredegarium in rebus Pipini ad annum DCCLXXXVIII. Etiam ab Ecclesia Romana ad se confugientes recepit Ludovicus Pius Imperator, ut apparet ex ejus decreto facto anno DCCCXVII, inserto in Tomum II Conciliorum Galliæ: Et Carolus Calvus, qui ex parte fratris sui Ludovici ad se profugerant, Aymonius lib. V, cap. 34. de Cegena Patriarcha non dedito postulanti Tyracho vide in Constantini Monomachi rebus Zonaram. Sic & Osmanes ab Joungino præfecto non deditus Eskisari; Leunclavius libro II Historiæ Turcicæ. Albuquercium Lusitani non dedidere, ut memorat Mariana XVI, 18.

Servius] Ad VIII Æneidos.

Propriam Athenienſium laudem] Quam Arragonis tribuit Mariana XX, 13. Gepidæ perire omnes malunt quam Ildigisalem Romanis aut Langobardis dedere; Procopius Gothicorum IV.

GRONOVII NOTA.

Nauplium] Palamedis patrem, qui Græcorum classem à Troja reducem, quum tempestate jactaretur, elata face in scopulos, quasi in portum pellexisset. Seneca Agam. 167.

Purgavisse de his] Demonstrando se justam vindictam sumpsisse de illis, qui per fictitiam calumniam filium ejus pro proditore occidissent. Hygin. fab. 105.

2. *Miseri*] Nempe miseri, non facinorosi. Asconius in orat. Ciceronis de pratura urbana: Miserum pro innocente Tullius ponit. Sic alibi: *Et erant qui illum, si hos fecerit, non improbum, sed miserum, nec non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari volunt.*

Apud

epistola Demosthenis pro Lycurgi liberis. Itaque Oedipus ad Colonum confugiens, in ejus nominis tragœdia, * apud Sophoclem ita testatur:

Heu, Cecropidæ, mala multa tuli:
Sed nempe tuli: Deus est testis,
Nihil horum sponte patratum.

Respondet Theseus:

Non me pigebat hospitem, qualem Oedipe
Te tueor, omni sospitare in tempore,
Homo esse memini.

Similiter Thesei filius Demophon, cum Herculis posteri Athenas confugissent, sic ait:

Hæc patria nostra semper invalidos solet,
Sed jure fretos, ope sua defendere.
Antehac amicis mille relevandis tulit
Discrimina: & nunc aliud in promptu imminet.

Et hoc illud factum est, ob quod Athenienses præcipue prædicabat Callisthenes: τούτους γὰρ καὶ πρὸς Εὐρυσθέα πολεμῆσαι ὑπὲρ τῶν παίδων τῶν Ἡρακλέους τοραννοῦντα ἐν τῷ τότε τῆς Ἑλλάδος: *hos enim & in Eurysthea bellum suscepisse * pro Herculis liberis, cum Græciam Eurystheus tyrannide premeret.*

3. Contra de maleficis hoc habes in eadem tragœdia:

Hunc qui facinorum conscius, nunc legibus
Fidens ad aras volvitur supplex Deûm,
Trahere ad tribunal nulla relligio mihi:
Mala semper æquum ferre qui fecit male.

Idem Ione:

Non enim tangi decet
Manu nocente numina, at justum fuit
Piis patere templa contra injurias.

Narrat orator Lycurgus Callistratum quendam, qui capital commiserat, consulto oraculo responsum accepisse, si Athenas iisset, τεύξεσθαι τῶν νόμων, * *consecuturum quod jus esset*: illum vero confugisse * ad id quod Athenis sanctissimum esset altare, impu- *Advers. Leocr.*

GROTII NOTÆ.

Apud Sophoclem] Vide totum locum, est enim lectu dignus.

Pro Herculis liberis] Vide Euripidem Heraclidis & Apollodorum.

Consecuturum quod jus esset] Neque à Deis nisi justas supplicum preces audiri, ait Tacitus Annalium lib. III.

Ad id quod Athenis sanctissimum esset altare] In Lusitania Ferdinandum cubiculi præfectum è templo ad quod confugerat raptum, & igne combustum, ob vitium nobili virgini illatum, narrat Mariana libro XXI. Vide & de Asylis librum viri magni Pauli Veneti Societatis Servorum quæ dicitur.

GRONOVII NOTÆ.

Tuli] Passus sum, non feci. Patrem Lajum imprudens interfecerat, matrem Jocastam uxorem duxerat, & liberos ex ea genuerat; quo cognito sese ultro excæcaverat regnoque exsuerat, & à Creonte in exsilium ejectus erat.

impunitatis fiducia; at nihilominus occisum eum ab observantissima suarum religionum civitate, atque ita impletam oraculi fidem. Et Tacitus improbat receptum suo sæculo morem, per Græcas urbes flagitia hominum ut ceremonias Deûm protegendi. Apud eundem est: *Principes quidem instar Deorum esse: Sed neque à Diis nisi justas supplicum preces audiri.*

Ann. III.

Ibidem.

Lib. I.

4. Tales ergo aut puniendi, aut dedendi, aut certe amovendi. Sic narrante Herodoto Cymæi Pactyen Persam cum nec dedere vellent, nec retinere auderent, permiserunt abire Mitylenen. Demetrium Pharium qui bello victus ad Philippum Macedonum regem fugerat, à rege depoposcerunt Romani. * Perseus rex Macedonum, in purgatione ad Martium, de his agens qui Eumeni insidiati dicebantur: *Ego istos, ut primum in Macedonia esse admonitus à vobis comperi, requisitos abire ex regno jussi, & in perpetuum interdixi finibus meis.* Samothraces Euandro qui Eumeni insidias struxerat denuntiant, liberaret religione templum.

Livius libro XXII.

Livius libro XLII, 41. XLV, 5.

5. Cæterum, jus hoc quod diximus deposcendi ad pœnas eos qui extra territorium profugerunt, hoc & proxime actis seculis & plerisque Europæ partibus, circa ea demum crimina usurpatur quæ statum publicum tangunt, aut quæ eximiam habent facinoris atrocitatem. Minora mutuâ dissimulatione transmitti invaluit, * nisi fœderis legibus propius quiddam convenerit. Sed & hoc sciendum est, latrones ac piratas qui ita invaluerunt ut formidabiles se fecerint, recte recipi ac defendi pœnam quod attinet,

GROTII NOTÆ.

Perseus rex Macedonum] Narrat & Appianus excerpto legationum num. 20. Simile illud in Latina vita Themistoclis: *cum ab Athenienſibus & Lacedæmoniis exposceretur publice, supplicem non prodidit*, (Admetus rex Molossorum) *monuitque ut consuleret sibi; itaque Pydnam cum deduci jussit, & quod satis esset præsidii dedit.* Sic & Ildigim Langobardum dimittunt Gepidæ apud Procopium Gotthicorum III. Adde Epistolam Theuderici ad Trasamundum Regem Vandalorum de Giselico suscepto, v. 43, & 44. & ea quæ in vita Regis Ludovici. Sic Christophorum Sborovium à se amovit Imperator Rudolphus II, teste Thuano lib. LXXXIII, in anno CIↃ IↃ LXXXV. Elisabetha Scotis respondet se Bothwellum aut reddituram aut ex Anglia exterminaturam: Camdenus id habet circa annum CIↃ IↃ XCIII. de Alfonso Gegionis Comite à Rege Galliæ damnato, ac negato ei in Hispaniam receptu, vide Marianam XIX, 6.

Nisi fœderis legibus propius quiddam convenerit] Ut in fœdere Helvetiorum cum Mediolanensibus, Simlerus recitat. Fœdera Anglorum cum Gallis dedi rebelles & profugos volunt, eum Burgundis expelli. Camdenus in anno CIↃ IↃ C.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Ut cærimonias*] Tamquam nisi essent illa impunita, jus sacrorum violaretur.

4. *Amovendi*] Compellendi ut abscedant & perfugii loca deserant.

Religione] Piaculo.

5. *Defendi*] Ea scilicet conditione, ut posthac piraticam exercere desinant.

VI. 1. De-

attinet, quia intereſt humani generis ut ſi aliter non poſſunt impunitatis fiducia à maleficiis revocentur, ejuſque negotium gerere quivis populus aut populi rector poteſt.

VI. 1. Notandum & hoc, interim dum de cauſæ juſtitia cognoſcitur, defendi ſupplices. Sic Demophon ad Legatum Euryſtheos;

Si crimen iſtis aliquod hoſpitibus ſtruis.
Jus imperabis: vi quidem hinc non abſtrahes.

Et in altera tragœdia Theſeus ad Creontem:

Et facinus auſus temet indignum, Creo,
Tuiſque Thebis ac tuis majoribus:
Ingreſſus urbem quæ colit fas ac pium,
Quæ cuncta rite legis ex norma facit,
Noſtris omiſſis moribus, quicquid libet
Moliris, & vi cuncta te acturum putas.
Adeone hominibus vidua vel patiens jugi
Urbs iſta viſa eſt, & ego nullius rei?
Non te iſta docuit civitas Amphionis,
Quippe educare haud ſolita mortales feros:
Nec approbabit illa cum te audiverit
Quæ ſunt Deorum, quæque mea pervadere,
Et rapere ab alma ſede miſeros ſupplices.
Ego Labdacea ſi urbe poſuiſſem pedem,
Quamvis fuiſſent juſta mihi certiſſima,
Indubia, nulli injicere tentaſſem manum,
Niſi annuente qui ſoli regnum tenet,
Quid in urbe deceat hoſpitem externa memor.
Tu nec merentem patriam aſpergis tuam
Probro atque maculis, & ſenem certe tua
Te fecit atavi, ſed parum mentis potem.

2. Quod ſi id cujus accuſantur ſupplices non ſit vetitum, jure naturæ aut gentium, res dijudicanda erit ex jure civili populi unde veniunt; quod optime oſtendit Æſchylus Supplicibus, ubi rex Argivus Danaidum gregem ex Ægypto venientem ſic affatur:

Εἶ τις κορᾶσιν πολίτης Αἰγύπτου εἶφυν,
Νέαν πόλιν φάσκοντες ἐγχωρεῖν ἥβης
Εἶεν, τίς ἂν τοῖς οὐ δυσμαθῶς ξένοις;
Δεῖ τοι σε φαίνειν κῦμα τῆς οἰκήσεως;
Ὡς σὺν ἔχειν κῦρος· κἀδίκει ἀμφὶ σῷ.

Manum

VI. 1. *Defendi*] Nempe ab illo ad quem confugerunt.

Crimen iſtis ſtruis] Accuſare iſtos & arguere vis.

Jus imperabis] Audietis.

Civitas Amphionis] Ovidius 5. met. 198.

Labdacea] Thebis ab antiquo rege Labdaco, Laſi patre, Oedipi avo, ſic appellatis.

Fuiſſent juſta] Terent. Phor. 2, 1, 30. qui poſſet noſcere tua juſta.

Mannm tibi si immittat Ægypti genus,
Quod lege patria proximos se sanguine
Dicant, quis hac objicere se contra velit?
Quare tuum est docere natalis soli
Ex lege, nullo jure te illis subjici.

VII. 1. Vidimus quomodo à subditis, aut veteribus aut advenis, culpa in rectores transeat: viciſſim à ſumma poteſtate in ſubditos culpa tranſibit, ſi in crimen ſubditi conſenſerint, aut ſiquid fecerint ſummæ poteſtatis imperio aut ſuaſu, quod facere ſine facinore non poterant: qua de re rectius erit infra agere, ubi quæ partes ſint ſubditorum examinabitur. Etiam inter univerſos & ſingulos communicatur delictum: quia, ut Auguſtinus ait loco ſupra adducto, *ubi universi, ibi & singuli: universi non possunt nisi ex singulis quibusque constare: Nam singuli quique congregati, vel in summam reputati, faciunt universos.*

Lyrurg. orator. Supra cap. IX. §. 4. L. Si Usufructus. D. quomodo usufr. am. Plut. Alex.

2. Pertinet autem culpa ad ſingulos qui conſenſerunt, non ad eos qui aliorum ſententiis victi ſunt. Diſtinctæ enim ſunt pœnæ ſingulorum & univerſitatis. Sicut ſingulorum pœna interdum eſt mors, ita πολίτου βλάβη & ἀπώλεια πόλεως, *mors civitatis everti*: quod fit cum corpus civile diſſolvitur, qua de re diximus alibi. Atque hoc modo ſi civitas eſſe deſinat, uſumfructum velut morte finiri recte dixit Modeſtinus. Singuli in ſervitutem pœnæ nomine rediguntur, ut Thebani ſub Alexandro Macedone: exceptis his qui decreto exundæ ſocietatis contradixerant. Sic & civitas ſubit ſervitutem civilem in provinciam redacta. Singuli bona ſua amittunt confiſcatione. Sic civitati adimi ſolent quæ habet communia, muri, navalia, naves bellicæ, arma, elephanti, ærarium, agri publici.

3. At ut ſinguli ob delictum univerſitatis, citra conſenſum ſuum, ea amittant quæ ipſorum ſunt propria injuſtum eſt, ut recte oſtendit Libanius in ea quæ eſt de ſeditione Antiochena. Idem * Theodoſii probat factum, qui commune delictum punierat

VII. 1. *Veteribus*] Qui ſemper aut olim in ditione illorum fuerunt, aut qui nuper ad eos confugerunt & recepti ſunt; nam utrique jure poſcentur ad deditionem pœnæ cauſa, ſi quid deliquerint in poſcentes.

Inter universos] Ut quod peccaverunt univerſi, luant per occaſionem ſinguli; quod ſinguli peccarunt, luant univerſi.

2. *Qui consenserunt*] Qui cum deliberaretur de injuria inferenda, ſententia ſua inferendæ fuerunt auctores; non qui diſſuaſerunt, etſi paſſi ſint fieri, quod major pars cenſeret.

Diximus alibi] 2, 9.

Usumfructum] Civitati relictum.

Ex secessu societatis] Defectionis à Macedonibus faciendæ.

In provinciam] Nam provincia propriè populus ſubjugatus armis & ſubjectus imperio peregrino.

GROTII NOTA.

Theodosii probat factum] Eadem quæ Libanius de hac re dicit & Chryſoſtomus in XVII de ſtatuis; in eoſdem Antiochenos pœna olim conſtituerat Marcus Antoninus Philoſophus,

nierat interdictione theatri, balneorum, nominis Metropolitani.

VIII. 1. Egregia hic occurrit quæstio, an pœna ob delictum universitatis semper exigi possit. Quamdiu durat universitas videtur posse, quia idem corpus manet, quanquam particulis succedentibus, ut alibi ostensum est. Sed ex adverso notandum est quædam de universitate dici primo ac per se, ut habere ærarium, leges, & similia: quædam non nisi derivatione à singulis. Sic namque doctam dicimus universitatem & fortem, quæ plurimos habet tales. De hoc genere est meritum: primo enim convenit singulis, ut animum habentibus quem universitas per se non habet. Extinctis ergo illis per quos ad universitatem meritum deducebatur, ipsum quoque meritum extinguitur, ac proinde & pœnæ debitum, quod sine merito diximus non consistere. Libanius in dicta oratione: ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖ ἱκανὴν γενέσθαι τῶν μηνῶν ἕνεκα μηδένα τῶν αὖθις ἁλίσκεσθαι: *Ita enim existimo, sufficere sibi ad pœnam, quod nemo superstet eorum qui deliquerunt.* *Arist. VII. Pol. XIII.*

2. Probanda igitur Arriani sententia damnantis vindictam * Alexandri in Persas, cum pridem interiissent qui in Græcos pecca-

Iosophus, ut testis est Capitolinus: & in Byzantinos Severus, demto Theatro, thermis, honore, ornamentisque omnibus. Sed & ipsa urbs Perinthiis data; Vide Herodianum II; Zonaram, & quæ supra dicta nobis.

Alexandri in Persas] Propterea aliam ei bello causam attribuit Julianus in Constantii Laudatione: καίτοι οὐδ' ἐδύνατο τοῦ σωφρονεῖν τοῦτο ἕνεκα, οὐδ' ἂν Τρῶας τοῖς Ἕλλησιν, οὐδ' ἂν οὗτος Ἰλίῳ τοὺς Μακεδόνας εἶπας ἂν δικαίως ἐπὶ δίκην ἐξιέναι τοσούτων ἐτῶν ἐκπεπτωκότων καὶ τεθνεώτων πάλαι τὰ δίκαια. ἐπὶ δὲ λίαν ἀρχαίων ἀδικημάτων πρόφασις ἀσφαλὴς τοῖς ἐπιοῦσι, καὶ εἰς παῖδας ἂν εἰς ἐγγόνους ἐξικνεῖσθαι, ἀλλ' εἰς τὸ ἀφανέστατον καὶ ἐπιλησμονέστατον τῶν ἀρχαίων τοῦ δ' ἐλευθέρου (male legitur ἀδικουμένου) κίνδυνος: *Nullum unquam bellum, quod quidem justum censeretur, tali ex causa gestum, non à Græcis in Trojanos, non à Macedonibus in Persas, vel parvo liquet; non enim ulli objecta vetustate criminis ferè pœnæ, ne in nepotes quidem aut liberos, persequebantur, sed illos impetebant qui virorum bene meritorum posteris vim inferebant, regna extorquebant.*

GRONOVII NOTÆ.

1. *Nominis Metropolitani*] Ne posthac Antiochia metropolis vocaretur & provinciæ Syriæ caput esset.

VIII. 1. *Semper*] Quocumque & quamvis longissimo tempore post delictum, etiamsi nemo eorum qui propriè peccaverant, supersit, quum supersit corpus in posteritate.

Particulis succedentibus] Personis aliis id corpus constituentibus, 2, 9, 3.

Prima ac] Tanquam, quæ omnino totius sint, non singulorum.

Derivatione] Quæ non propriè totius, sed multarum in ea partium, sive singulorum.

Doctam] Portius Latro in Catil. Non ita plane Athenienſibus, ubi sine dubio doctissimæ atque eruditissimæ. Cicero pro Sex. Roscio 25. *Prudentissima civitas Athenienſium, dum ea verum putat esse, fuisse traditur.*

Meritum] Culpa, noxa.

Per quos ad universitatem] Illis paucis, ob quorum scelus infamiatus & pro improbo tractabatur totum corpus alicujus societatis aut communitatis.

2. *Damnantis vindictam*] Negan-

tis

peccaverant. De excidio Branchidarum facto per eundem Alexandrum hoc est Curtii judicium: *Quæ si in ipsos proditionis auctores excogitata essent, justa ultio esse, non crudelitas, videretur. Nunc culpam majorum posteri luere, qui ne viderant quidem Miletum, adeo Xerxi non potuerunt prodere.* Simile est alio loco Arriani judicium de Persepoli incensa, in ultionem eorum quæ Athenis Persæ fecerant; ἀλλ' οὐδ' ἐμοὶ δοκεῖ σὺν νῷ δρᾶσαι τοῦτό γε Ἀλέξανδρον, οὐδὲ εἶναί τις αὐτὸν Περσῶν τῶν πάλαι πιμωρία: *At mihi non videtur hoc prudenter fecisse Alexander, neque vero hæc vera est vindicta in eos Persas qui pridem esse desierant.*

5. Nam Agathoclis illud nemo non ridet; qui ad Ithacensium querelas de damnis illatis respondit, plus mali Siculos ab Ulyxe olim pertulisse. Et Plutarchus libro contra Herodotum, minime ait vero esse simile, Corinthios ulcisci voluisse acceptam à Samiis injuriam μετὰ τρεῖς γενεὰς, *post tres hominum ætates.* Nec procedit hujus & similium factorum defensio, quam apud Plutarchum legere est de sera numinis vindicta: Aliud enim est jus Dei, aliud hominum, ut mox apertius fiet. Neque si æquum est posteros honores & præmia accipire ob merita majorum, ideo & puniri eos ob eorum peccata æquum est. Beneficii enim talis est materia, ut in quemvis conferri sine injuria possit; pœnæ non item.

IX. Diximus de modis per quos communitas pœnæ accidit ex culpæ communitate. Restat spectemus an & culpa non communicata communicetur pœna; quæ res ut recte intelligatur, & ne quæ re ipsa diversa sunt ob vocum similitudinem confundantur monenda sunt quædam.

X. 1. Primum, aliud esse damnum directe datum, aliud quod in consequentiam venit. Directe datum voco quo cuiquam aufertur ad quod jus proprium habet. Per consequentiam, quo fit

tis belli ab Alexandro in Persas gesti justum fuisse titulum, quasi ultor electus esset toties à Persis petitæ Græciæ, Justin. 11, 5.

Desierant] Eodem loco ponenda, quæ in Tyrios Alexander statuit, aliquot sæculis postquam servi occisis dominis urbem occupatant, Justin. 18, 3.

Jus Dei] Recte namque & jure suo Deus punit interdum in nepotibus, quod majores illorum peccaverunt, non homo.

Puniri eos ob eorum] Sic Demetrius Polior. Antig. F. perfide interfecto Alexandro Cassandri F. ultionem ajebat, quia nequisset ab Antipatro & Cassandro exigere, ad nepotem & filium eorum esse translatam, Justin. 16, 1.

Non item] Quippe quæ personam peccantem non egrediatur, si justa sit.

IX. *Communitas*] Duo vel plures aut tam publicum quam singuli, tamque singuli quam communitas debent pœnam, quia & culpæ sunt affines.

X. 1. *Primum aliud*] Distinguendum inter id quod fit per se, & quod per accidens.

Cassan-

sit ut quis non habeat quod habiturus alioqui fuisset, cessante scilicet conditione sine qua jus non habebat. Exemplum est apud Ulpianum: Si in meo puteum aperui quo factum est ut venæ ad te perventuræ præciderentur: negat operis mei vitio damnum datum in ea re, in qua jure meo usus sum. Et alibi multum ait interesse, utrum damnum quis faciat, an lucro quod adhuc faciebat uti prohibeatur. Et Paulus Jurisconsultus, *præposterum esse* ait, *ante nos locupletes dici quam acquisierimus.*

L. Flumina. §. ult. de dam. inf.
L. Proculus d. t.
L. Pretia. D. ad L. Fal.
L. Eum. D. de interdict. & relig.

2. Sic parentum bonis confiscatis sentiunt quidem incommodum liberi, sed proprie ea pœna non est, quia bona illa illorum futura non erant, nisi à parentibus ad ultimum spiritum essent conservata. Quod recte ab Alpheno notatum est, cum ait patris pœna amittere liberos id quod ab ipso perventurum esset ad eos: quæ vero non à patre, sed à rerum natura aut aliunde tribuerentur ea manere incolumia. Sic Themistoclis liberos eguisse scribit Cicero, nec iniquum putat, ut eandem calamitatem ferant liberi Lepidi. Idque ait antiquum esse & omnium civitatum: cui tamen mori leges posteriores Romanæ multum temperamenti adjecerunt. Sic cum ex delicto majoris partis, quæ ut alibi diximus personam universitatis sustinet, universitas in culpa est, eoque nomine amittit ea quæ diximus libertatem civilem, muros, & alia commoda, sentiunt damnum & singuli innocentes; sed ea in re quæ ad ipsos non pertinebat, nisi per universitatem.

L. 11. Ep. 11, & 19.
L. Cum ratio. D. de bonis damn.

XI. 1. Præterea notandum, interdum imponi alicui aliquid mali, aut boni aliquid auferri, occasione quidem alicujus peccati, sed non ita ut id peccatum causa sit proxima ejus actionis, quod jus ipsum agendi attinet. Sic qui occasione alieni debiti aliquid promisit malum patitur, ex veteri verbo, ἐγγύα, [illegible] ἄνα: *Sponde, noxa præsto est*: at proxima causa obligationis est ipsa promissio. Nam ut qui pro emtore fidejussit non proprie ex emto tenetur sed ex promisso: ita & qui pro delinquente, non ex delicto sed ex sua sponsione. Atque hinc fit quod

Cessante scilicet] Nisi factum intervenisset alterius non tam lædendi nostri, quam sui juvandi animo patratum.

Vena] Rivi subterranei in tuum agrum vel prædium aquam ducentes.

Ante nos locupletes] Id in bonis computari nostris, tanquam si intercipiatur, injuria nobis fiat, quod speramus tantummodo, nondum etiam habemus.

2. *Liberos eguisse*] Propter exsilium patris.

Ut alibi diximus] 2, 5, 27.

Quæ ad ipsos] Quæ singulorum dominii non erant.

XI. 1. *Præterea*] Distinguendum inter causam remotam & propinquam.

Occasione alieni] Pro alio fidejussit.

Veteri verbo] Thaletis Milesii è septem Sapientibus.

Vadis

quod malum illi ferendum menſuram accepit non ex delicto alterius, ſed ex poteſtate quam ipſe in promittendo habuit.

2. Cui conſequens eſt, ut ex ſententia, quam veriorem credimus, occidi nemo poſſit ex fidejuſſione, quia ſtatuimus neminem jus tale habere in vitam ut eam ſibi ipſe adimere, aut adimendam obligare poſſit: cum veteres Romani Græcique aliter ea de re ſenſerint: ideoque & * vades capitali judicio credideriint obligari, ut in Auſonii eſt verſu, & ex notiſſima Damonis & Pythiæ hiſtoria apparet: & obſides ſæpe capite plexerint, * ut alibi memorabimus. Quod de vita diximus, idem & de membris intelligi debet: nam & in illa jus homini datum non eſt, niſi corporis ſervandi cauſa.

3. Quod ſi exſilium, ſi pecuniarum damnum in promiſſione fuerit, & alterius delicto impleta ſit conditio, damnum feret fidejuſſor, quæ tamen in ipſo, ſi exacte loquimur, pœna non erit. Simile quid occurrit in eo jure quod quis habet ſic ut ab alterius voluntate pendeat, quale eſt jus precarii, reſpectu habito ad rei dominium; & jus privatorum, reſpectu habito ad eminens dominium, quod jutilitatis publicæ cauſa civitas habet. Nam ſi quid tale alicui auferatur, occaſione delicti alieni, pœna in illis proprie non eſt, ſed exſecutio juris antecedentis, quod erat penes

GROTII NOTÆ.

Vades capitali judicio credideriint obligari] Apertum id in verbis Rubenis ad patrem Jacobum Gen. XLII, 37: & apud Joſephum II Antiquæ hiſtoriæ cap. 3. Hos vades ἔκπεμψον ἀνὴρ animæ vicarios vocat Eutropius Caligula; ἐγγυητὰς θανάτου mortis ſponſores Diodorus Siculus, in excerptis Peireſianis. Chryſoſtomus ad Galatas II: κρεῖττον ἦν κρεμάσαι ἑαυτὸν ἢ λυπῆσαι, ἢ ἀποδοῦναι ἑλόμενον ἢ ἀποκτεῖναι μᾶλλον ἢ ἐκπεσεῖν τῆς παρρησίας αὐτόν: *Sicut hominem aliquem ad mortem damnatum, innocens alter pro illo ſe morti devovens illum ſupplicio liberat.* Auguſtinus epiſtola 211 ad Macedonium: *& aliquando qui cauſa fuit mortis potius in culpa eſt quam ille qui occidit; velut ſi quis jam decipiat fidejuſſorem ſuum, atque ille pro iſto legitimum ſupplicium ſubat.*

Ut alibi memorabimus] Libro III, cap. IV. §. 14.

GRONOVII NOTÆ.

Menſuram accepit] Majus aut minus eſſe debet.

Ex poteſtate] Prout ille magis minuſve ſe obligare potuit.

2. *Ex fidejuſſione*] Quod caput ſuum pro alterius capite pignori puſuit, Plaut. Captiv. 2, 3, 32.

Romani Græcique] 2, 15, 16.

Auſonii] In Technopægnio monoſyllaborum: *Quis ſubit in pœnam capitali judicio? vas.*

Et Pythiæ] Scribendum Phintiæ, Cicero 3 de offic. 10.

Ut alibi] 3, 4, 14.

3. *Si exſilium*] Quis promiſerit, ſe in exſilium iturum, ſummam nummorum numeraturum, quo caſu alter peccet aut non ſine culpa maneat, & hic peccaverit, ut iſte ad ſolvendum promiſſum teneatur.

Pœna non erit] Sed debitum ex temeratis ſtipulatione.

Jus precarii] Nam precarium eſt, cum conceditur alicui uti re vel jure alieno tandiu, quam per dominum licuerit: qui, ſi repetat illud, non punit poſſidentem, ſed jure ſuo utitur, Juſtin. 43, 4.

et

penes auferentem. Sic quia in beſtias proprie delictum non cadit, ubi beſtia occiditur,* ut lege Moſis ob concubitum cum homine, non ea vere pœna eſt, ſed uſus dominii humani in beſtiam.

XII. His diſtinctionibus poſitis dicemus neminem delicti immunem, ob delictum alienum, puniri poſſe. Cujus rei ratio vera non eſt ea quam adfert Paulus Juriſconſultus, quod pœnæ conſtituantur in emendationem hominum: nam exemplum videtur ſtatui poſſe etiam extra perſonam delinquentis, in ea tamen perſona quæ ipſum tangat, ut mox dicemus; ſed quia obligatio ad pœnam ex merito oritur: meritum autem eſt perſonale, quippe ex voluntate ortum habens, qua nihil eſt magis nobis proprium, unde αὐτεξούσιος vocatur.

XIII. 1. *Neque virtutes, neque vitia parentum,* inquit Hieronymus, *liberis imputantur.* Auguſtinus † vero, *Deus*, ait, *ipſe foret injuſtus, ſi quenquam damnaret innoxium.* Dion Chryſoſtomus oratione ultima, cum ſanctione Athenienſium adjecta, Solonis legibus devoveri poſteros dixiſſet, de Dei lege hæc ſubjicit: πολλοὶ παῖδας καὶ γένος ὅλον ἐπέξεισιν, ὡς ἐκεῖ, τῶν ἁμαρτόντων, ἀλλ' ἐκεῖνος οὐκέτι γίγνεται τῆς ἀτυχίας αἴτιος: *verum hæc non, ut illa, liberos & poſteros peccantium punit: ſed ſibi quiſque ſit infortunii cauſa.* Et huc illud vulgatum pertinet: *Noxa caput ſequitur. Sancimus*, ajunt Imperatores Chriſtiani, *ibi eſſe pœnam, ubi & noxa eſt.* Deinde: *Peccata igitur ſuos teneant auctores: nec ulterius progrediatur metus, quam reperiatur delictum.*

Epiſt. 3. de morte Nepotiani. † *Epiſt.* 105. *L. Sancimus. C. de pœnis.*

2. Juſtum eſt, * ait Philo, eorum eſſe pœnas quorum ſunt peccationes. *Lib. II. de Spec.*

GROTII NOTÆ.

Ut lege Moſis] De qua vide Maimonidem ductore dubitantium III, 40.

GRONOVII NOTÆ.

XII. *Delicti immunem*] Vere atque omnino inſontem & innoxium.

Extra perſonam] Ut cum Deus maximos natu filios in Ægypto in pœnam parentum mori juſſit.

Magis nobis proprium] Atque ideo minus communicabile.

Αὐτεξούσιος] Proprie facultatis.

XIII. 1. *Sanctione*] Sanctio eſt pœna, quæ ſtatuitur in fontes illa lege. Cicero pro Balb. 14. Livius 3, 51. Feſtus in Sanctum. Briſſon. de Form. p. 139.

Devoveri] Ut qui eas violaret, ejus liberi quoque & poſteri devoti & exſecrabiles forent.

Hæc] Dei lex.

Illa] Solonis.

Noxa caput] L. 43. de Noxalibus actionibus.

GROTII NOTÆ.

Ait Philo] Idem libro de Pietate: ἔτι δὲ καὶ αὐτὸς εἶπε βλαστήσειν γένος· καὶ εἰκότως, εἰ μέλλει τοῖς ἐξ ἀρχῆς πονηρεύεσθαι ἐπιτολμῶσι πρεσβεῖα δίκη, ἵνα τοῖς τὰ πονηρὰ ἀρχηγοῖς ἑαυτοῖς τιμὰ, τὸ δίκαιον ἀκριβοῦντος ἑκάστου αὐτὸν ἐφ' ἑαυτῷ μὴ συγγενῶν δεσπόζειν ἀποινᾶσθαι ἢ (addendum hic κρίνεται) κολάζεσθαι: *Haud ſcio an poſſit ullum perſonæ induci inſtitutum, quam ſi nec malos è bonis genitos ſequatur pœna, nec honos habebitur bonis qui ex malis parentibus nati ſunt. Aliter lex quæ de ſuis actionibus quemque judicat, non ex*

peccata; reprehendens morem quarundam gentium quæ tyrannorum aut proditorum insontes liberos morte puniebant. Quem reprehendit & Dionysius Halicarnassensis, ostenditque iniquam esse rationem quæ obtenditur, quod parentibus similes futuri putantur, cum id incertum sit, nec incertus metus ad mortem cujusquam sufficere debeat. Nescio quis Christiano Imperatori Arcadio ausus est hoc dictare, debuisse paterno perire supplicio, in quibus paterni criminis exempla metuuntur: & Ammianus narrat interemtam sobolem, parvam etiam tum, *ne ad parentum exempla succresceret*. Nec magis justa causa metus ultionis, unde natum est Græcum proverbium:

L. Quisquis C. ad L. Jul. Majest. libro XXVIII. Victoria de jure belli. n. 38. Sen. lib. 2. de Ira, c. 4. Her. Cal.

Desipit occidens patrem qui pignora servat.

3. At Seneca: *Nihil est iniquius quam aliquem hæredem paterni odii fieri.* Attagini, qui Thebanis ad Medos deficiendi auctor fuerat, liberos nullo malo affecit Pausanias Græcorum Imperator, φὼς δ' Μήδοισι παῖδας ἐν οὐδὲν μεῖζονας: *dicens illos extra culpam esse partium Medicarum.* Marcus Antoninus in Epistola ad Senatum: * *Quare filiis Avidii Cassii* (is in eum conjuraverat) *& genero & uxori veniam dabitis. Et quid dico veniam, cum illi nihil fecerint?*

XIV. 1. Deus quidem in Lege Hebræis data paternam impietatem in posteros se vindicaturum minatur: sed ipse jus dominii plenissimum habet, ut in res nostras ita in vitam nostram, ut munus suum, quod sine ulla causa & quovis tempore auferre cuivis quando vult potest. Igitur si morte immatura ac violenta

ex cognatorum virtutibus laudat, aut ex eorundem vitiis punit. Josephus contrarium factum in Rege Judæorum Alexandro vocat ὑπὲρ ἀνθρωπον *divino exactionem pœna quæ humanum excedit modum.* Ovidius:

Illic immeritam materna prodere lingua
Andromedam pœnas injustus jusserat Ammon.

Quare filiis Avidii Cassii] Vide & Vulcatium vita Avidii. Laudat parem Constantii humanitatem Julianus, ostenditque sæpe ex malis parentibus bonos venisse liberos, sicut è saxis apes evolant, è ligno amaro nascuntur ficus, è spinis prodit pomum punicum. Ejusdem hæc sunt: εἰκὸς γὰρ τὸ παῖδα τῶν γεγενημένων ἔσεσθαι κρεῖττον ἢ πατέρων οὐδὲ σίκοθεν μεταχεῖν ἔοικεν. ὅτου γὰρ πρὸς ἀπόνοιαν ἢ πρᾶξιν ἀλγεινὴν ἀφορμὴ τέκνοις ἀρετῆς ἐπιδοῦσι γένεσθαι: *etiam mortuo filiorum infortunium admodum non sivisse pœna paterna impleri; ita tua agendi ratio ad imitationem semper tergens perfectæ virtutis est sublimissimam.*

GRONOVII NOTÆ.

2. *Quarundam gentium*] Ut Persarum, Justin. 10, 2. & Carthaginiensium, 21, 4.

Nescio quis] Eutropius Eunuchus, tunc domini dominus & aulæ Constantinopolitanæ arbiter, quod tamen parum ei profuit, ut apparet ex duabus in eum Claudiani invectivis. Videndus Jacobus Gothofredus ad eam legem capit. XVI.

Desipit] Νήπιος ὃς πατέρα κτείνας υἱὸν ἀπολείπει.

XIV. 1. *Ut munus suum*] Tanquam in beneficium precarium.

In

lenta rapit liberos Acanis, Saulis, Jeroboami, Achabi, * in ipſos jure dominii non pœnæ utitur, ſed eodem facto gravius punit parentes. Nam ſive ſuperſtites ſunt, quod maxime ſpectavit Lex divina, atque ideo lex minas iſtas * ultra abnepotes non extendit, Exod. xxv, quia ad eorum conſpectum pertingere poteſt humana ætas; certum eſt parentes puniri tali ſpectaculo: gravius enim id illis quam quod ipſi ferunt, ut à Chryſoſtomo recte dicitur, quicum conſentit Plutarchus, *ὁ λυπηρὸν μᾶλλον ἐστὶν ἕτερον ἀνθρώπου ἢ τὸν ἐξ ἑαυτοῦ κακῶς πράττοντα δ' αὐτὸν ὁρᾶν*: *Nullum durius ſupplicium, quam eos qui ex ſe ſunt ob ſe miſeros ſpectare*: ſive non eouſque provivunt, tamen cum eo metu occidere magnum eſt ſupplicium. *Duritia populi*, inquit Tertullianus, *ad talia remedia compulerat*, * *ut vel poſteritatibus ſuis proſpicientes legi divinæ obedirent.*

11 *Sa-muel.* xxi. 1 *Reg.* xiv. 11 *Regum* viii, 9, 10. *Homil.* 29; *in* 9 *Gen.*

2. Sed ſimul notandum eſt, hac graviore vindicta non uti Deum, niſi adverſus ſcelera proprie in ſuam contumeliam perpetrata, ut falſos cultus, perjurium, ſacrilegia. Nec aliter Græci exiſtimarunt: Nam quæ crimina credita ſunt poſteritatem obſtringere, * quæ ἄτην ipſi vocant, omnia iſtius ſunt generis: quo de argumento facunde diſſerit Plutarchus, libro de ſera Numinis vindicta. Exſtat * apud Ælianum oraculum tale Delphicum:

At ſcelerum fontes divinum perſequitur jus,
Nec poſſe vitari; non ſe genus ab Jove ducant:
Sed capiti ipſorum quique exſcuntur ab ipſis
Imminet; inque domo eladem ſubit altera clades.

* Age-

GROTII NOTÆ.

In ipſos jure dominii non pœna utitur] Hæc eſt ſententia Rabbini Simeonis Barſema, longe veriſſima.

Ultra abnepotes non extendit] Exempla habes in Zimri & Jehu.

Ut vel poſteritatibus ſuis proſpicientes divinæ legi obedirent] Alexander apud Curtium libro VII: *Non oportebat vos ſcire quid de his ſtatuiſſem, quæ triſtiores peperiſſet.*

Quæ ἄτην ipſi vocant] Vide Plutarchum Pericle: & quæ ſupra dicta hoc libro XIII, §. 1.

Apud Ælianum] Libro III, 43.

GRONOVII NOTÆ.

Gravius punit] Nam morientium liberorum brevis & vix intellectus mali ſenſus eſt, parentum ſuperſtitum ob amiſſos perpetuus aut longus cruciatus. Seneca ad Marciam 2.

Superſtites] Vivunt & vident ipſi properatam mortem liberis aut nepotibus, cum conſcientia orbitatem ſibi à Deo pœnæ loco ſtatui.

Cum eo metu] Ut expectent ſuos non diuturnitatis, mori.

Ut vel poſteritatibus] Si pro ſeſe nihil timentes, at propterea, ne pœnam in poſteros derivarent.

2. *Ælianum*] 3. Var. 43.

——— πόλῃ δ' ἀχὴ χεραιὸς
Τοῖς ἢ κακῶς ῥέξασι δίκη
Οὐδ' ἀπαμείνεται, ἀλλ' ἐπὶ δίοις
Ἔρχεται ἔθνη
Ἀλλ' αὐτοῖς πρόλαβεν καὶ ἐπιγόνοις τέλεσον,
Εἰπεῖν, καὶ πίνα ἄμμι χὰ
ἀλογεῖν βωμῶ.

* Agebatur autem ibi de sacrilegio: quod & historia comprobat auri Tolosani apud Strabonem & Gellium. De perjurio similes sententias supra adduximus. Deinde vero, etsi id comminatus est Deus, non tamen semper eo jure utitur, maxime si * insignis quædam virtus in liberis eluceat, ut videre est Ezech. cap. XVIII, & exemplis quibusdam à Plutarcho dicto loco probatur.

Deuteron. XXIV, 16. Just. lib. 32. Philo de leg. sp. lib. 3. Sext. Julius de Dionys. lib. VIII. L. Crimen. D. de pœn. l. 6. 20. de Nat. Deor.

3. Et cum in novo fœdere apertius quam olim declarata sint supplicia, quæ impios post hanc vitam manent, * ideo in eo fœdere nulla exstat comminatio personas peccantium egrediens; quo præcipue, quanquam minus aperte, ut mos est vatibus, spectat dicta jam Ezechielis oratio. Factum autem illud Dei hominibus imitari non licet: neque par ratio est, quia, ut jam diximus, Deus sine culpæ intuitu jus habet in vitam; homines non nisi ex gravi culpa, & quidem quæ personæ sit propria.

4. Quare eadem illa divina lex, ut parentes pro liberis: ita ob parentum facta liberos mortis pœna affici vetat: quam legem * pii reges etiam in perduellibus secuti leguntur: eamque legem valde laudant Josephus & Philo, ut & similem Ægyptiam Isocrates, & Romanam * Dionysius Halicarnassensis. Platonis est παῖδες ἐνίοτε κ' πατρὸς ἁμάρτοιεν ἀδίκοις ξυνέπεσθαι. Quod Latine ita exprimit Callistratus Jurisconsultus: *Crimen vel pœna paterna nullam maculam filio infligere potest.* Addita causa: *Namque unusquisque ex suo admisso sorti subjicitur, nec alieni crimi-*

GROTII NOTÆ.

Agebatur autem ibi de sacrilegio] Ut & Libanius, ὧν εἰ τὶς λάβοι ἱερὸν ἢ ἄλλο, εἰ ἢ ἅπαξ λάβοι. ὧν ἔσχε ἢ ἔσχε αὐτὸς ἐξαιρούσης. λέγει ἢ αὐτὸς καὶ παῖδας, λέγει καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνου: *quorum alii jam panas dederint, alii nondum quidem, sed nemo eas panas eximet: nec ipsos tantum dico, sed & liberos & exortaturos.* Similia habet idem Libanius oratione quam edidit Gothofredus.

Insigne quædam virtus] Ex publica paterni criminis detestatio, qualem fecit Andronicus Palæologus Imperator, apud Gregoram libro V, c. 81.

Ideo in eo fœdere nulla exstat comminatio personas peccantium egredientes] Tertullianus de Monogamia: *disposuit non acerba à patribus mandata dentes filiorum obstupefacere; unusquisque enim in suo delicto moritur.*

Pii Reges] Ut Amasias.

Dionysius Halicarnassensis] Qui sic ait: τὸ δὲ τῶν ἀμαρτόντων ἐκγόνοις γίγνεσθαι, θρεπτὸν τ' πατρὸς ἀτιμίας καὶ παῖδας, ὧν αὐ οἱ πατέρες ἀδικοῦσιν: *mos ille Romanis proprius, à pœna omni liberos eximens quorum parentes deliquerunt.* Habet idem lex Wisigothica libro VI, tit. 5, cap. 2.

GRONOVII NOTÆ.

Auri Tolosani] Justin. 32. 3.

Supra adduximus] 2, 3, 1.

1. *Personas peccantium egredientes*] Quæ in posteros eorum peregatur.

Sive culpæ intuitu] Deus jure suo vitam repetit à quocumque vult etiam non gravius peccante.

4. *Perduellibus*] Reis adversum sese insidiarum aut læsæ majestatis.

Sorti subjicitur] Calculis & urna judicum. Vide ad Sen. Hercul. Fur. 732.

Fragmen-

criminis ſucceſſor conſtituitur. Ferretne, inquit Cicero, *ulla civitas latorem iſtiuſmodi legis, ut condemnetur filius aut nepos, ſi pater aut avus deliquiſſent?* Hinc factum ut * prægnantem mulierem mortis ſupplicio afficere nefas habitum ſit Ægyptiorum, Græcorum, & * Romanorum legibus.

XV. Quod ſi injuſtæ leges humanæ, quæ liberos occidunt ob parentum delicta, injuſtior ſine lex Perſarum & Macedonum * devovens & propinquorum capita, quo qui in regem peccarant triſtiores perirent, ut Curtius loquitur: cujus legis diritate exſuperari leges omnes ſcripſit * Ammianus Marcellinus. *Dan. VII, 22. Juſt. lib. x. Lib. XXIII.*

XVI. Illud tamen eſt notandum, ſiquid habeant aut exſpectare poſſint perduellium liberi in quod jus proprium ſit non ipſis, ſed populo aut regi, id auferri ipſis poſſe jure quodam dominii, cujus tamen uſus ſimul in pœnam redundet eorum qui peccaverint. Huc refer quod Antiphanis ut proditoris poſteri *ἀτιμοι ἐκγεγράφασιν*, narrante Plutarcho, id eſt * *honoribus prohibiti ſunt*, ut Romæ liberi à Sulla proſcriptorum. Sic in dicta Arcadii lege illud tolerabile in liberos: *Ad nullos honores, ad nulla ſacramenta perveniant.* Servitus autem quomodo & quatenus in liberos ſine injuria tranſeat alibi à nobis eſt explicatum.

XVII. 1. Quod de liberis malo afficiendis, ob parentum delicta, diximus idem aptari poteſt & ad populum vere ſubditum: (nam qui ſubditus non eſt, ex ſua culpa, ideſt ex negligentia puniri poteſt, ut diximus) ſi quæratur an is populus malo poſſit

GROTII NOTÆ.

Prægnantem mulierem mortis ſupplicio afficere nefas habitum] Laudat Philo libro de Humanitate.

Romanorum] L. Imperator Adrianus, D. de ſtatu hominum. L. Prægnantis. D. de pœnis.

Devovens & propinquorum capita] Philo morem eſſe tyrannis dixit cum damnatis una tollere quinque familias eis proximas. Vide Herodianum libro III, & exemplum Mediolanenſe occiſo Galeatio apud Bezatum lib. XIV.

Ammianus Marcellinus] Abominandas leges vocat. Vide & Concilium Toletanum IV.

Honoribus prohibiti ſunt] Simile reperies in C. in quibuſdam de pœnis.

GRONOVII NOTÆ.

Nefas habitum] Sed id differri juſſum, donec peperierit, fœtum ediderit. L. 5. D. de pœnis.

XV. *Devovens &*] Etiam ſupplicio deſtinans.

XVI. *In quod jus proprium*] Quod beneficio aut indulgentia principis in eos collatum ſit.

Cujus tamen uſus] Quod dum exercet princeps aut populus, incommodum aliquod ſentiat in hæredibus ſuis is qui peccavit.

Nulla ſacramenta] Nullum militiæ gradum.

Alibi] 2, 1, 29.

XVII. 1. *Populum vere ſubditum*] Cujus & in quem omne jus habet princeps.

Qui ſubditus non eſt] Regem vel principem habet legibus alligatum aut reddendis rationibus obnoxium.

Ut diximus] Num. 1.

sit affici ob regis aut rectorum facinora? Non jam quærimus * si ipsius populi consensus accesserit, aut factum aliud quod per se sit pœna dignum, sed agimus de eo contractu qui ex natura oritur ejus corporis cujus caput est rex, membra cæteri. Deus quidem ob Davidis peccatum populum pestilentia confecit, & quidem ut David censet innocentem, sed Deus qui in vitam ipsorum jus habebat plenissimum.

Quæst. ad orth. 124. 2. Interim hæc pœna erat non populi sed Davidis: nam, ut ait scriptor Christianus, πικρότατη τιμωρία τὸ ἁμαρτάνουσι βασιλεῦσι τὴν τιμωρίαν ἐπὶ λαῷ; *Acerbissimum est delinquentibus regibus supplicium id quod populis infligitur.* Perinde enim hoc est, ait idem scriptor, ac si quis qui manu peccavit in tergo feriatur: quomodo in simili argumento Plutarchus non aliter id ait accipiendum quam si medicus ad curandam coxam urat pollicem. Hominibus cur id non liceat jam antea diximus.

XVIII. Idem dicendum de singulis qui non consenserunt malo afficiendis circa ea quæ ipsorum sunt, ob delictum universitatis.

L. Si pœna. D. de pœnis. XIX. Hæres vero cur de cæteris debitis teneatur, * de pœna non teneatur, sicut à Paulo Jurisconsulto scriptum est, *si pœna alicui irrogatur, receptum est commentitio jure ne ad hæredes transeat*, vera causa hæc est, quod hæres personam defuncti refert, non in meritis quæ sunt mere personalia, * sed in bonis quibus

GROTII NOTÆ.

Si ipsius populi consensus accesserit] Philo de Ægyptii regis subditis Abrahami tempore: παρεπόλλυον ὑπ' ἀπορίας ἀγαθῶν ἀνοήτως ἐλεούμενοι, μᾶλλον δὲ τὴν παρανομίαν συγχωρούμενοι, ἀλλ' οὐκέτι ἐπὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἐμέμφοντο τὸν βασιλέα: *Sensim & paratum omnia cum egestate, quod nemo indignatus esset super injuste facto, sed omnes laudando pene & ipsi illud facerent.* Josephus, ubi vaticinium contra Jeroboamum prolatum narrat: καὶ δὴ ὁ τῆς προφητείας χρόνος καὶ τὰ πλήθη ἐπιστρεφόμενα ἐπὶ τὰς πόλεις ἐξαπίνης ὑπ' ἀγνοίας ἐπὶ τοὺς βασιλέως ἀπέβλεψαν ἀγαπῶντας: *Tempus quo vaticinium erat, excidet quippe falce terra, sparsusque per loca transeuphratensia exsuflabit, quod impietate regis facinus se fecerit.*

De pœna non tenetur] Maimonides titulo ריצה, c. VII, sectione 6. Gemara Baba Cama cap. 12, §. 11.

Sed in bonis] Vide Concilium Toletanum VIII, in causa Receswinthi: vide quæ supra hoc libro, cxv, §. 10. Nulla est persona quæ ad vicem ejus qui è vita emigraverit propius accedat quam hæres, ut Cicero ait secundo de legibus.

GRONOVII NOTÆ.

De eo contractu] De causa in quo populus non alia laborat contagione criminis regii, quam quod corpus est illius capitis, quod peccavit.

2. *In tergo*] In alia quacunque parte corporis.

XIX. *De cæteris debitis*] Defuncti.

Commentitio jure] Excogitato & invento, instituto, introducto à legum latoribus.

In bonis, quibus ut] Quibuscum ut subirent onera, quæ defunctus habuit ex contractibus in quibus pœna non fecit, atque adeo plus pœnæ ipsum reliquit, quam reddere debuit: accipiendum est jam tum placuisse popu-

quibus ut cohærerent ea quæ alicui debentur ex ipſa rerum inæqualitate, ſimul cum dominio fuit introductum. Dion Pruſæenſis Rhodiaca: ἀπαυθὶ ὀφείλουσι τοὶ τ' ἐκγόνων ἀχρεῖον αὐτῶν εἶναι εἰς ὃς ἂν μὴ κρήνωσθ' χρόνῳ, ἃ γὰρ ἀφίεσθαι φάσιν ἡμᾶς δικαίως: *Quæ debuerunt majores ea non minus debent poſteri, neque enim dicere poteſtis repudiatam à nobis hæreditatem.*

XX. Et hinc ſequitur, ut ſi ultra meritum nova quædam cauſa obligationis exſtiterit, deberi jam poſſit id quod in pœna erat, quanquam non proprie ut pœna. Sic alibi poſt ſententiam, alibi poſt litem conteſtatam, quibus rebus vis contractus datur, pœna pecuniaria ab hærede debebitur, ut & ea quæ in conventionem deducta eſt. Jam enim nova acceſſit debendi cauſa.

populis, cum diſceſſum eſt à communione rerum, & introducta ſunt privata dominia.

XX. *Obligationis*] In defuncto. *Jam poſſit*] Ab hærede.

CAPUT XXII.

De Cauſis injuſtis.

I. *Explicatur diſcrimen inter cauſas juſtificas & ſuaſorias.*
II. *Bella qua utroque cauſarum genere carent ferina eſſe.*
III. *Bella qua ſuaſorias cauſas habent, non juſtificas, eſſe prædonum.*
IV. *Quaſdam eſſe cauſas quæ falſam habeant juſti ſpeciem:*
V. *Ut metum incertum:*
VI. *Utilitatem ſine neceſſitate:*
VII. *Negatum matrimonium in magna fœminarum copia:*
VIII. *Cupiditatem melioris ſoli:*
IX. *Inventionem rerum occupatarum ab aliis.*
X. *Quid ſi priores occupatores amentes ſint?*
XI. *Injuſtam cauſam eſſe & libertatis deſiderium in populo ſubdito:*
XII. *Et voluntatem regendi alios invitos quaſi ad ipſorum bonum.*
XIII. *Item titulum univerſalis imperii quem quidam aſſribunt Imperatori, qui refellitur:*
XIV. *Alii Eccleſiæ, qui item refellitur.*
XV. *Item voluntatem implendi vaticinia ſine Dei mandato.*
XVI. *Item id quod debetur non ex jure ſtricto dicto, ſed aliounde.*
XVII. *Diſtinctio belli cujus cauſa injuſta, & ejus cui aliounde vitium accedit: & diverſi utriuſque effectus.*

Lib. II, c. 1.

I. 1. DIximus supra, cum de causis agere institueremus, causas alias esse justificas, alias suasorias. Polybius, qui id discrimen primus notavit, * illas vocat προφάσεις, quia palam proferri solent, (titulum dixit aliquoties Livius) has generis nomine αἰτίας.

2. Sic in bello Alexandri adversus Darium προφάσεις fuit ultio injuriarum quas Persæ Græcis intulerant, αἰτία cupido gloriæ, imperii, divitiarum, cui accedebat spes magna facilitatis concepta ex Xenophontis & Agesilai expeditionibus. Sic προφάσεις belli Punici secundi controversia de Sagunto, causa indignatio Carthaginensium, ob pactiones quas Romani iniquis temporibus ipsis expresserant, & aucti spiritus ex secundis per Lib. 2. Hispaniam rebus, quæ Polybio notata. Similiter Thucydides belli Peloponnesiaci veram causam censet fuisse vires Atheniensium augescentes & Lacedæmoniis suspectas, obtentum vero controversiam Corcyrensium, Potidæensium, & alia; * ubi tamen ille αἰτίας & προφάσεως nomina permiscet. Est idem discrimen

GROTII NOTÆ.

Ille vocat προφάσεις quia palam proferri solent (titulum dixit aliquoties Livius) has generis nomine αἰτίας] Sic & Plutarchus distinguit in Galba, & Dion in rebus Cæsaris & Pompeji: Et Polybius, ubi de Romanorum bello in Illyrios agit, excepto legationum usu. Cum Suetonio recte illas prætextum, has causas dixeris. Ita enim ille de Julio Cæsare: *Et prætextum quidem sibi civilium armorum hoc fuit: causas autem alias fuisse opinantur.* Thucydides alibi distinguit προφάσεις & τὸ κλεπτὸν, ut in Atheniensium motu adversus Siciliam, prætextum fuit opitulari Egestanis, res ipsa, cupiditas Siciliæ sibi acquirendæ. Hermocrates in oratione de Atheniensibus loquens illud προφάσεως prætextum vocat, hoc διάνοιαν propositum. Utrumque est in libro Thucydidis VI. Appianus etiam προφάσεως vocem usurpat in Mithridatico. Idem Civilium V, ubi de rupta pace inter Octavium & Sextum Pompejum agit, dicit αἰτίας causas alias intus fuisse, alias quæ præferebantur. Agathias libro quinto id quod alii προφάσεως, vocat σκῆψιν καὶ πρόσχημα, figmentum & obtentum; cui opponit αἰτίαν in historia Hunni Zanurgunis. Adde quæ diximus supra libri hujus capite 1, §. 1. Procopius Persicorum II dicit, stultum esse non libere loqui ubi dux est justitia, comes utilitas.

Ubi tamen ille αἰτίας & προφάσεως nomina permiscet] Sic & libro V. de Argivis contra Epidaurios agens, quam prius vocaverat προφασιν, mox vocat αἰτίαν, quomodo & Græcum πρόφασιν, Latinum principiorum vocem, aliasque ejus generis, esse sensus ambiguos notavimus d. c. 1. §. hujus libri. Scriptores Constantinopolitani Imperii id quod alii προφασιν sæpe αἰτίαν vocant, nimirum ex Achillis historia, qui ad resumenda arma ex Patroclo sumpsit materiam.

GRONOVII NOTÆ.

I. 2. *Xenophontis*] Post Cyri minoris mortem, dum reducit domum decem millia Græcorum, quæ Cyro militabant, reliquo ejus exercitu dissipato, Justin. 5, 11.

Agesilai] De quo Justin. 6, 2.

Controversiam Corcyræorum] Quod Athenienses Corcyræis Corinthiorum hostibus auxilium tulissent, eorumdem coloniam Potidæam ad se avertissent, Megarensibus portu & foro interdixissent, Æginetas liberos & sui juris esse non sinerent.

Pro-

ſcrimen in oratione Campanorum ad Romanos, cum adverſus Samnites pugnaſſe ſe ajunt verbo pro Sidicinis, re pro ſeipſis: quod viderent ubi conflagraſſent Sidicini ad ſe trajecturum eſſe incendium. Antiochum quoque Livius memorat in Romanos bella ſuſcepiſſe, in ſpeciem cauſæ habentem Barcillæ necem & alia quædam, revera quod ex labente Romanorum diſciplina ſpem magnam concepiſſet. Sic Plutarchus notat non ex vero objectum Antonio à Cicerone, quod cauſa eſſet belli civilis, cum Cæſar bellandi certus * prætextum tantum ab Antonio cepiſſet. *Livius lib.* VII. *Lib.* XXXVI.

II. Sunt qui neutro cauſarum genere feruntur in bella, * periculorum, ut Tacitus loquitur, propter ipſa avidi. Horum vitium humanum excedit modum, ὑπερβολὴν Ariſtoteles vocat. De his Seneca: *Poſſum dicere non eſſe hanc crudelitatem,* * *ſed feritatem, cui voluptati ſævitia eſt: poſſumus inſaniam vocare: nam varia ſunt genera ejus, & nullum certius quam quod in cædes hominum & laniationes pervenit.* Cui ſententiæ perquam ſimilis eſt illa Ariſtotelis ultimo Nicomachiorum: ἕξεις *Lib.* II. *de Clem. c.* 7.

ὧν

Grotii Notæ.

Prætextum tantum ab Antonio cepiſſet] Ταῦτα πολλοὶ διαβάλλουσι τοῦ Κικέρωνος ἐγκλήματα κατὰ Ἀντωνίου ὡς λόγον ἔσχοντα τὸν πολέμου πρόφασιν: *Hæc pridem prætexto ſpei habenti ſpeciem aliquam & decorum titulum bellandi dedere.* Verba ſunt in hac hiſtoria Plutarchi. Lucani autem:

——— *Cunctaſque pudoris*
Rumpunt fata moras. Juſtos Fortuna laborat
Eſſe duces motus & cauſæ invenit arma.

Periculorum, ut Tacitus loquitur, propter ipſa avidi] De Alanis Ammianus libro XXXI: *Ut hominibus quietis & placidis etiam eſt voluptabile, ita illos pericula juvant & bella.*

Sed feritatem] Idem libro II de Ira c. 5: de Apollodoro locutus & Phalaride: *Hæc non eſt ira, feritas eſt.*

Gronovii Notæ.

Antiochum in Romanos] Juſtin. 31, 1. Flor. 2, 8.

Barcillæ] Brachyllæ, Livius 35, 27.

Labente diſciplina] Non de Romanorum, ſed de Thebanorum ibi diſciplina loquitur Livius lib. 36, 6. & hæc non fuere cauſæ vel prætextus belli per Antiochum Romanis illati, ſed iterum, quas Ætoli conceperant adverſum Romanos, & ob quas Antiocho promptius acceſſere. Antiochus nolebat cedere urbibus in Thraciæ Cherſoneſo per occaſionem belli Ro. cum Philippo, cujus in ditione fuerant, occupatis. Accedebat gloria rerum in Aſia geſtarum adverſus deſectores, unde Magni cognomentum acceperat. Tum Ætoli Romanis indignati, quod Macedoniam, victo Philippo, prædam non accepiſſent. Denique exſul Hannibal.

Non ex vero objectum] Si Plutarchus hoc notavit alicubi, fallum notavit; nam conſtat Antonium armatum fuiſſe, ut D. Bruto provinciam Galliam eriperet, antequam concivit veteranos Cæſar Octavianus. Appian. 3. Civil. 512. Dio 45. 276. quamquam omnes fere Græculi ſanctiſſimas & ex optimo erga rempublicam animo ſuſceptas actiones criminentur & peſſime interpretentur.

II. *Propter ipſa avidi*] Sic Pyrrho non major ex imperio quam ex bello voluptas erat, Juſtinus 25, 4.

γὸ ἀν παντελῶς μισοφόνον τις εἶναι, εἰ τὰς φίλας πολιτικὰς πολεμεῖν ἐκ μόχθων καὶ φονῶν χαίρουσιν: *Omnino enim crudelis habendus sit, qui ex amicis hostes faciat pugnandi & fundendi sanguinis cupiditate.* Dion Prusæensis: τὸ γὰρ χωρὶς αἰτίας πολεμεῖν καὶ μάχας, τί ἄλλο ἢ μανία παντελὴς ἐστι, καὶ λύσσα τοῦτο ἀκριβῆ ἐπίγνωσιν: *Nam sine causa in bella ac pugnas ferri, mera est insania malum sibi quærens.* Idem ille Seneca epistola IV, *Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci.*

Orat. XXXVII.

III. 1. Plerique vero bellantium causas fusforias habent, aut sine justificis aut cum justificis. Sunt qui justificas plane non curant, de quibus dici potest illud quod à Romanis Jurisconsultis est proditum, prædonem esse eum, * qui rogatus de possidendi causa nullam aliam adfert nisi quod possideat. Aristoteles de belli fusforibus: ὡς οὐκ ἄδικον τὸν ἀνυμέναιον κολάζειν, καὶ τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας πολεμίους δεῖν φεύγειν: *qui justum sit vicinos innoxios in servitutem redigere, & eos qui nullam faciunt injuriam, sæpe nihil curant?*

* Rhet. III.

2. Talis Brennus, qui omnia dicebat esse validiorum. Talis Silio Annibal, cui

pro fœdere quoque,
Justitia est ensis.

Talis Attila, & quibus illud in ore est,

Quæritur belli exitus,
Non causa.

Et:

Hæc acies victum factura nocentem est:

Et,

Id in summa fortuna æquius quod validius.

Nec male his aptes illud Augustini: *Inferre bella finitimis, & inde in cætera procedere, ac populos sibi non molestos solaregni cupiditate conterere, quid aliud quam grande latrocinium nominandum est?* De talibus bellis Vellejus: *Bella non causis ficta, sed prout eorum merces fuit.* Apud Ciceronem legimus de Officiis primo: *Ea animi elatio, quæ exsistit in periculis & laboribus, si justitia vacat, non modo virtutis non est, sed po-*

lib. IV. de civ. Dei, c. VI.

GROTII NOTÆ.

Qui rogatus de possidendi causa, nullam aliam adfert nisi quod possideat] L. Pro hærede. §. ultimo & sequentibus legibus. D. de Hæreditatis petitione. Talis Herulorum in Longobardos πόλεμος ἀναιρέσεως, bellum sine prætextu. Galli apud Livium v. *in armis se jus ferre, & omnia fortium virorum esse.*

GRONOVII NOTÆ.

III. 1. *Et eos qui nullam faciunt injuriam*] Hæc desunt in vetustioribus exemplaribus.

2. *Talis Brennus, qui omnia*] Liv. 5, 36.

Non causis] Non adversus quos justa bellandi causa erat, sed quos operæ pretium erat vincere ob divitem prædam.

Immo-

tinæ * *immanitatis omnem humanitatem repellentis.* Andronicus Rhodius: *οἱ μεγάλων ἕνεκα κερδῶν λαμβάνοντες ἄξιον δ' ἐστὶ, στέργοι καὶ ἀνοσίας καὶ ἄδικοι πράξεις. οἷοι εἰσὶν οἱ τύραννοι, καὶ οἱ τὰς πόλεις πορθοῦντες: Qui magni compendii sui causa accipiunt unde non oportet, hi pravi, impii, injusti appellantur,* * *quales sunt tyranni & urbium vastatores.*

IV. Alii causas quasi justificas adferunt, quæ expensæ ad rectum rationem injustæ reperiuntur: &, ut Livius loquitur, non certamen juris, sed vim quæri apparet. Reges plerosque, ait Plutarchus, duobus nominibus, pacis & belli, tanquam nummis uti, non ad id quod justum est, sed ad id quod expedit. Quæ autem sint causæ injustæ cognosci aliquatenus potest ex justis causis quas hactenus explicavimus. Rectum enim obliqui est index. Sed perspicuitatis causa summa genera annotabimus. *Pyrrho.*

V. 1. Metum ergo ex vicina potentia non sufficere supra diximus. Ut enim justa sit defensio, necessariam esse oportet, qualis non est nisi constet non tantum de potentia sed & de animo, & quidem ita constet ut certum id sit ex certitudine quæ in morali materia locum habet

2. Quare minime est probanda eorum sententia, qui justam belli

Grotii Notæ.

Immanitatis omnem humanitatem repellentis] Agathias libro II: ἔστι δὲ ἀληθὲς ἔφασκε ὁ Δυσαρίτιος ἀλλ' ὅτι μάλιστα ἐξελεγκτὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον τοῖς μηδὲν ἀδικοῦσιν ἐπιφέρειν, ἕτερα δὲ ἀλλοῖα εἶναι ἐκείνοις: *Quin vero aut lucri causa, aut cæca ulti, nullum habentes justum querelarum, alienas terras invadunt invasasque urbes, hi homines sunt & superbi & improbi.* Exemplum nobis dat illustre Menander Protector: ὁ δὲ Βαϊάνης ἐξ ἀπόρου χάριν καὶ ἀδίκου πρόφασιν ἀφορμὴν ἐπιφέρων, οὐδὲ ἐλπίδα μὲν ἔχων ἐπιτυχεῖν πλείστων, ἀπορίαν δὲ ἐμβαλεῖν τοῖς πολεμίοις, καὶ βραδύνειν ποιήσειν τὰ τῶν Ῥωμαίων πράγματα: *Bajanus Avarorum chaganus, nullo accedente aut obtento, ne conatus quidem causam vel falsam contra Romanos commisit, invereunde plane, barbarum in morem, exuli pallæ.*

Quales sunt tyranni] Bene Philo Decalogum: ἔστω τέλειος ὁ κλοπὴν ἔχων πρόνοιαν, ἁρπαγὴν ποιήσει, ἀλλ' ἐπὶ ἐπιτυχίᾳ ἢ τύραννος εἶναι δοκεῖν. εἰσὶ δὲ εἶσι οἱ ἀλλοτρίας τὰς φύσεις, οἱ τυραννίδι καὶ δυναστείαις ἐπιδυόμενοι, οἱ τὰς μεγαλοπόλεις ἐξαίφνης αἱροῦντες, συμπόται ὑπάρχοντες ἀεὶ καὶ ἑταιρίαις ἐπιμιγνύμενοι λαοτύποι τ' ἀνδράσιν: *Qui vero furtum vitæ nacti sunt, hi totas prædantur urbes, panarum securi, quod supra legi eminere videantur. Tales sunt homines ingenio minime civili, dominatum & potentatus avidi, magna furta committentes, qui pulchro nominibus magistratuum & imperiorum id obtegunt quod verius latrocinium appellatur.* Optime conveniunt hæc cum iis quæ ex Curio, Justino, Seneca & Augustino producta sunt ad dictum cap. 1. §. 1. libri hujus.

Gronovii Notæ.

V. 1. *Supra diximus*] 2, 1, 17.

Ea certitudine] Non quidem Mathematica necessitate, sed quatenus in actionibus humanis quæ ex numero ambiguæ sunt, poscit fides haberi.

belli cauſam ſtatuunt, ſi vicinus nulla pactione impeditus in ſuo arcem faciat, aut munitionem aliam quæ damnum aliquando dare poſſit. Nam adverſus tales metus contraviæ in ſuo munitionis & ſiqua ſunt ſimilia remedia quærenda ſunt, non vis bellica. Injuſta igitur bella Romanorum in Philippum Macedonem, Lyſimachi in Demetrium, ni alia cauſa adfuit. Valde mihi placet Taciti illud de Cauchis: *Populus inter Germanos nobiliſſimus, quique magnitudinem ſuam malit juſtitia tueri. ſine cupiditate, ſine impotentia: quieti, ſecretique: nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur: idque præcipuum virtutis ac virium argumentum eſt, quod ut ſuperiores agant non per injurias aſſequuntur; prompta tamen omnibus arma, ac ſi res poſcat, exercitus: plurimum virorum equorumque, & quieſcentibus eadem fama.*

Zonaras. Pauſan. l. 1.

VI. Nec utilitas par jus facit cum neceſſitate.

VII. Ita ubi laxa eſt matrimoniorum copia, negatum aliquod matrimonium cauſam bello præbere non poteſt: qualem olim Hercules arripuit in Eurytum, * Darius in Scythas.

VIII. Nec magis mutandæ ſedis amor, ut paludibus & ſolitudinibus relictis ſolum fœcundius poſſideatur: quam Germanis veteribus bellandi cauſam fuiſſe ait Tacitus.

Hiſt. IV. Vell. de Inv. rel. 1. n. 11.

IX. Æque eſt improbum, inventionis titulo ſibi vindicare ea quæ ab alio tenentur, etiamſi is qui tenet ſit improbus, de Deo male ſentiens, aut hebetis ingenii. Nam inventio eſt eorum quæ nullius ſunt.

X. 1. Ne-

GROTII NOTÆ.

Darium in Scythas] Antoninus Caracalla in Artabanum Parthorum Regem: vide Xiphilinum.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Romanorum in Philippum*] Liv. 30, 42.

Lyſimachi in Demetrium] Pauſan. 1, 17. Plutarch. Dem. 908.

Ni alia cauſa] Certe fuit in bello adverſus Philippum, qui Romanis inſidiatus belli Punici tempore fuerat: dein contra fœdus Sopatrum cum 4000 Hannibali auxilio miſerat, quæ ſimul cum illo adverſus Scipionem in acie ſteterunt: & Athenienſes Rom. ſocios obſidebat. Videntur auctoris memoriæ illuſiſſe tres urbes, in quibus præſidium habebat Philippus, quaſque non contumelioſius quam verius compedes Græciæ appellabat, Demetrias in Theſſalia, Chalcis in Eubœa, Corinthus in Achaia: quibus quod præſidiarios educere nollet, bellum jam inceptum continuatum eſt: Liv. 32, 33. Sed hoc non erat in ſuo ſolo arcem vicinam iis, qui damnum inde metuebant, ponere. Rectius dixiſſet injuſtam fuiſſe Samnitium cauſam adverſus Romanos indignantium ob Fregellas, Liv. 8, 23. & Æquotum ob Albam 10, 1. & Iſtrorum ob Aquilejam 41, 1. in vicina illis populis, Romanorum tamen colonias deductas.

VI. *Nec utilitas*] Nec ſi quis videat valde utile ſibi fore, ſi alium bello petat, id ei jus largitur petendi, perinde ut neceſſitas.

VIII. *Germanis*] Et Helvetiis ad Galliam invadendam, Cæſar. Florus 3, 10.

IX. *Inventionis titulo*] Qui titulus Hiſpanorum in ſubjugandis Indis.

Nil

X. 1. Neque ad dominium requiritur aut virtus moralis, aut religiosa, aut intellectus perfectio: nisi quod hoc videtur posse defendi, siqui sint populi omnino destituti à rationis usu, eos dominium non habere, sed ex caritate tantum iis deberi quæ ad vitam sunt necessaria. Nam quæ alibi diximus de sustentatione dominii, quam pro infantibus & amentibus facit jus gentium, ad eos populos pertinet cum quibus est pactorum commercium: tales autem non sunt populi siqui reperiuntur toti amentes, de quo merito dubito. *Vid. de bello, n. 5. 6, 7. 8. Id. l. 11, n. 18. Plato de Repub. l. 11. c. 3.*

2. Male ergo Græci Barbaros ob morum diversitatem, forte & quod ingenio cedere viderentur, hostes sibi quasi naturaliter dicebant. Quatenus autem ob peccata gravia & naturam aut societatem humanam impugnantia, auferri dominium possit, alia est quæstio, & modo, cum de pœnarum jure agemus, nobis tractata. *Eurip. Hecuba. Liv. lib. XXXI. Isa. Fanatic. Hoc libro c. XX. §. 40.*

XI. Sed * nec libertas, sive singulorum sive civitatum, id est αὐτονομία, quasi naturaliter, & semper quibusvis competat, jus bello præstare potest. Nam libertas cum natura competere hominibus aut populis dicitur, id intelligendum est de jure naturæ præcedente factum omne humanum, & de libertate κατ' ἀφαίρεσιν, non de ea quæ est κατ' ἀναίρεσιν, hoc est, ut natura quis servus non sit, non ut jus habeat ne unquam serviat: nam hoc sensu nemo liber est; quo pertinet illud Albutii: *Neminem natum liberum esse, neminem servum; hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam.* Et Aristotelis illud: νόμῳ τὸ μὲν δοῦλον εἶναι, τὸ δὲ ἐλεύθερον: *è lege venisse ut alius esset liber, alius servus.* Quare qui legitima causa in servitutem sive personalem sive civilem devenerunt, contenti sua conditione esse debent, ut & Paulus Apostolus docet: δοῦλος ἐκλήθης, μὴ σοι μελέτω; *Vocatus es ad servitutem, ne id te torqueat.* *Senec. I. III. contr. 21. 1 Pet. 1 Cor. VII. 21.*

XII. Neque minus iniquum armis subigere aliquos velle, quasi

GROTII NOTÆ.

Nec libertas sive singulorum sive civitatum, id est αὐτονομία, quasi naturaliter & semper quibusvis competat, jus bello præstare potest.] Vide Concilium IV Toletanum, & quæ nos supra cap. IV. hujus lib. §. 14.

GRONOVII NOTÆ.

X. 1. *Virtus moralis*] Ut aliquis sit jure dominus, non est necesse, ut sit vir bonus aut plus aut sapiens. *Rationis usu*] 2, 3, 6. *De sustentatione dominii*] Per legem 2, 4, 10. *Cum quibus ejs pactorum*] Pacta, fœdera, conventiones fieri possunt.

XI. *Quasi naturaliter*] Tamquam populis servientibus liceat semper, ubi possunt excutere jugum, quia per naturam omnes liberi nascuntur. *Præcedente factum*] Statu hominis, qualis est ipso naturæ ordine, antequam arbitrium vel ipsius vel aliorum in certam personam impositum fuerit. *Κατ' ἀφαίρεσιν*] *Per privationem*, sic, ut ei abest servitus. *Κατ' ἀναίρεσιν*] *Per contrarium*, quasi servitus ei supervenire non possit.

quasi dignos qui serviant, quos naturaliter servos interdum Philosophi vocant. Non enim siquid alicui est utile, id statim mihi licet ei per vim imponere. Nam his qui rationis habent usum libera esse debet utilium & inutilium electio, nisi alteri jus quoddam in eos quæsitum sit. Infantium plane alia est ratio, quorum regimen, cum ipsi jus exercendæ αὐτοπραγίας actionumque suarum moderandarum non habeant, occupanti & idoneo natura concedit.

Vict. de Ind. n. 24. Ayala de jure belli, lib. 1. c. 2. n. 29. Covar. c. peccatum, p. 2. 5. 9. n. 5. & seq. Ad L. Hostes. D. de captivis. L. ἀξιωτ. ad L. Rhod.

XIII. 1. Vix adderem stultum esse titulum, quem quidam tribuunt Imperatori Romano, quasi ipse etiam in remotissimos & incognitos hactenus populos jus imperandi habeat, nisi Jurisconsultorum diu princeps habitus Bartolus hæreticum ausus esset pronuntiare qui id negat; nimirum quia & Imperator interdum se * mundi dominum vocet, & in Sacris literis imperium illud, quod * Romaniam posteriores scriptores vocant, appelletur * τῆς οἰκουμένης nomine: qualia sunt & illa:

Orbem jam totum victor Romanus habebat,

multaque similia per complexionem, aut excessum, aut excellentiam dicta: quippe cum & in iisdem Sacris literis sola * Judæa sæpe veniat nomine τῆς οἰκουμένης; quo sensu accipiendum dictum vetus Judæorum, medio telluris sitam urbem Hierosolyma, * id est in medio Judææ, sicut in medio Græciæ Delphi similiter dicti orbis umbilicus. Neque est quod quemquam moveant Dantis argumenta, quibus probare nititur Imperatori jus tale competere, quia id humano generi expediat. Nam com-

Luc. 21, 1.

GROTII NOTÆ.

Mundi Dominum vocet] Ut in Concilio Chalcedonensi Actione XI & XII.

Romaniam posteriores Scriptores vocant] Ut & Athanasius ad Solitarios; id vix sexta pars erat mundi tunc cogniti.

Τῆς οἰκουμένης nomine] Philo de legatione: τὸ πλείστων ἐξ ἀναγκαιοτάτων μερᾶν τῆς οἰκουμένης, ἃ δὴ καὶ κυρίως ἄν τις οἰκουμένην εἴποι, δυσὶ ποταμοῖς ὁριζομένην Εὐφράτου τε καὶ Ῥήνου: *De pluribus utilissimisque orbis partibus loquor, quas & eminenter aliquis orbem appellet, definitum amnibus duobus Euphrate & Rheno.*

Judæa sæpe veniat nomine τῆς οἰκουμένης] Hieronymus: *Nomen terræ, etiam cum additur particula omnis, restringi debet ad eam regionem de qua sermo est.*

Id est in medio Judæa] Discas hoc ex Josephi lib. III. belli Judaici.

GRONOVII NOTÆ.

XII. *Dignos qui serviant*] Qui sint ingenio minus liberali.

Occupanti & idoneo] Ejus imago ex lege Lycurgi erat penes Lacedæmonios: constituerat enim, ut senex quivis alterius liberis, perinde ac suis, imperaret, & indecore agentes eos coërceret. Crag. lib. 3. p. 160.

XIII. 1. *Per complexionem*] Cum plura complectimur verbis, quam re aut sententia significamus.

Excessum] Hyperbolen.

Excellentiam] Cum omnia tribuimus aut soli, cui aliquid præcipuum ante alios esse significamus.

Οἰκουμένης] Sic orbis terrarum pro imperio Alexandri, Justin. 17, 1. pro Græcia eidem, 42, 2.

Orbis umbilicus] Cicero 2. divin. 56. Ovidius 10, 168. Livius 41, 21.

In

commoda quæ adfert, ſuis compenſantur incommodis. Ut enim navis aliqua ad eam magnitudinem pervenire poteſt quæ regi nequeat, ſic & hominum numerus & locorum diſtantia tanta eſſe, ut unum regimen non ferat. *Ariſt. VII. Pol. IV. Silv. verb. Bellum. p. 1, n. 27.*

2. Deinde vero conceſſo hoc expedire, jus imperii non ſequitur, ut quod niſi ex conſenſu aut pœna naſci nequit. Ne in omnia quidem, quæ olim fuere populi Romani, Imperator Romanus jus nunc habet; multa enim ut bello quæſita ita bello amiſſa ſunt; alia pactionibus, alia derelictione * in aliarum gentium aut regum jus tranſierunt. Quædam etiam civitates olim plane ſubditæ, poſtea tantum ex parte ſubditæ, aut tantum inæqualiter fœderatæ eſſe cœperunt. Nam omnes hi modi aut amittendi, aut mutandi juris, non minus adverſus Rom. Imperatorem, quam adverſus alios valent. *Covar. locis citatis, n. 9.*

XIV. 1. Sed & Eccleſiæ jus fuerunt qui adſererent etiam in populos ignotæ hactenus partis terrarum, cum tamen ipſe Paulus Apoſtolus aperte dixerit eos qui extra Chriſtianiſmum ſunt, judicandi ſibi jus non eſſe: τί γὰρ μοι τοὺς ἔξω κρίνειν; 1 Cor. V, 12. Et quod jus Apoſtolis judicandi competiit, quamquam etiam ad res terrenas ſuo modo pertinebat, erat tamen cœleſtis, ut ita dicam, non terreſtris ingenii, exercendum ſcilicet non per arma & flagra, ſed per verbum Dei generaliter propoſitum & ad circumſtantias peculiares aptatum, per ſigillorum divinæ gratiæ exhibitionem aut negationem, prout cuique conduceret: *Vid. de Ind. rel. 21, & ſeq. Ayala I. 2. n. 29.*

GROTII NOTÆ.

In alienum gentium aut regum jus tranſierunt] Exemplum ſume in Hiſpania, de qua vide Gomezium in §. fuerat, num. 5. de actionibus. Panormitanum in c. Venerabilem, col. 9. de Electione. Jaſonem in L. Cunctos populos, col. 2, C. de ſumma Trinitate. Menochium conſ. 11, num. 102. Cardinalem Tuſchum practicarum concluſionum 345. §. Rex Hiſpaniæ. Molinæum in conſ. Pariſ. in pr. num. 20. Chaſſanæum de Gloria Mundi parte V, conſid. 28. Azorium Inſtitutionum moralium lib. II, c. 5, p. 2.

GRONOVII NOTA.

Ut unum regimen] Ideo Auguſtus, libello poſt mortem ejus in ſenatu lecto, addiderat conſilium coërcendi intra terminos imperii, Tacit. I. ann. 11. Sic Florus optat Pop. Rom. Sicilia & Africa contentum fuiſſe, aut etiam his carentem ſolam in Italia regnare maluiſſe, quam eo magnitudinis creſcere, ut viribus ſuis conficeretur, Flor. 3, 12.

2. *Niſi ex conſenſu aut pœna*] 2, 5, 1.

XIV. 1. *Eccleſiæ jus*] Alludit eo, quod Alexander VI. Papa diviſit inter Luſitaniæ & Caſtellæ reges bello ſubigendos Indos (A. C. 1494.) Petitus, quod etiam jus ſibi tribuit transferendi regna, ſiquis ambitioni Papanum adverſetur. Sic Julius II. regnum Navarræ, quod ad Joannem Albretum pertinebat, quia ſe ille Ludovico XI. regi Galliarum adverſus Papam & Hiſpanos junxerat, donavit Ferdinando Aragonenſi, A. C. 1512.

Terrenas ſive mundi] Quatenus eas communes faciebant primi Chriſtiani.

Cæleſtis] Supra humanum modum, quale vitium in Apoſtolis divino inſtinctu.

Sigillorum divinæ gratiæ negationem] Ut hebat excommunicatio.

Signum

ret: poſtremo loco etiam per vindictam non naturalem ſed naturæ ipſa ſuperiorem, ac proinde à Deo procedentem: qualis in Anania, Elyma, Hymenæo, & aliis apparuit.

Joh. xviii. 36. Vid. Petr. Dam. l. IV. epiſt. 9. & Bern. epiſt. 221.

2. Chriſtus ipſe, à quo omnis poteſtas eccleſiaſtica fluxit, & cujus vita exemplar eſt Eccleſiæ, qua talis eſt, propoſitum, negavit regnum ſuum eſſe de hoc mundo, hoc eſt, ejus naturæ cujus ſunt cætera regna: addens, alioqui futurum fuiſſe ut more aliorum regum opera militum uteretur. Nunc vero etiamſi legiones voluiſſet poſcere, popoſciſſet non hominum ſed Angelorum, Matth. XXVI, 53. Et quicquid fecit pro jure ſuæ poteſtatis, id fecit non humana ſed divina virtute, etiam tum cum nundinatores è templo ejecit. Flagrum enim tum quoque divinæ iræ erat ſignum, non inſtrumentum; ut alias ſputum & oleum * ſignum medendi, non remedium. Auguſtinus ad indicatum Johannis locum: *Audite ergo Judæi & gentes: audi circumciſio: audi præputium: audite omnia regna terrena: * non impedio dominationem veſtram in hoc mundo: regnum meum non eſt de hoc mundo. Nolite metuere metu vaniſſimo, quo Herodes ille major cum Chriſtus natus nuntiaretur exparit, & tot infantes, ut ad eum mors perveniret, occidit, timendo magis quam irascendo crudelior. Regnum, inquit, meum non eſt de hoc mundo. Quid vultis amplius? Venite ad regnum quod non eſt de hoc mundo: Venite credendo, & nolite ſævire metuendo.*

3. Epiſcopo inter cætera interdicit Paulus ne percuſſor ſit, 1 Tim. III, 2. ἀπάγειν κολάσεις, *imperare impoſita neceſſitate*, ex ſcilicet quæ ex humana vi proficiſcitur, regum eſſe non Epiſcoporum, * dixit Chryſoſtomus. Et alibi: *Non eſt nobis data poteſtas*

Act. Ap. hom. III. epiſt. ad Tit. hom. 2. ep. 2. ad Theſſ. hom. IV. de ſacerd. Lib. II.

GROTII NOTÆ.

Signum medendi] Bene hoc explicat Abulenſis ad Matth. IX.

Non impedio dominationem veſtram in hoc mundo] Hilarius Arelatenſis: *Non enim ad hoc venerat Chriſtus ut alienam invaderet gloriam, ſed ut ſuam donaret: non ut regnum terreſtre præriperet, ſed ut cœleſte conferret.*

GRONOVII NOTÆ.

2. *Quæ talia*] Poteſt referri & ad vitam Chriſti & ad Eccleſiam. Si voluit illud, ſignificat, quatenus eſt mirabilis, non miraculoſa, & quatenus edidit exempla recte vivendi hominibus, non argumenta divinæ cum humana conjunctæ naturæ. Si alterum, quatenus Eccleſia eſt, ſeu cœtus hominum verum Deum in Chriſto recte colentium; non, ut hodie plurimum accipitur pro dominatu in terras & populos ipſoſque reges.

Erat ſignum] Flagro utebatur, non quaſi hactenus tantum puniret, ſed ut oſtenderet ſe graviter puniturum profanationem ædis ſuæ.

3. *Percuſſor*] Πλήκτης, qui plagis intentet, aut jus habeat virgarum vel fuſcium.

Impoſita neceſſitate] Cum jure coërcendi carcere, vinculis, mulctis, ſupplicio.

GROTII NOTÆ.

Dixit Chryſoſtomus] Verba ejus ſunt de Sacerdotio libro II: ἐμοὶ γὰρ οὐδὲ ἐξὸν ἐστὶν ἐπὶ τῶν ἀρχόντων ἐπιστῆναι τοῖς ἄρχουσι τῆς οἰκουμένης. ἀλλ' εἰ μὴ ἔξωθεν ἐπιστῆναι τὰς κολάσεις, ἵνα τὸν

teſtas ut auctoritate ſententiæ (tales ſcilicet quæ jus exſequendi per manum regiam, aut militarem, * aut juris qualiſcunque humani ademtionem in ſe contineat) *cohibeamus homines à delictis* : Et Epiſcopum officio ſuo fungi ait ὐ βιαζόμενον, ἀλλὰ πείθοντα, *non cogendo, ſed ſuadendo.* Et ex his quidem ſatis apparet, Epiſcopos, qua tales ſunt, jus regnandi in homines

ὑπὸ τῶν νόμων κεῖσθαι, πολλοὶ δεδηλώκασι τῶν ἐξετάσεων. ὃ δικανικὸς τῶν τρόπος κωλύσαι χρῆσθαι τοῖς αὐτοῖς. σκοπῶμεν δὲ ἃ βιαζόμενοι, ἀλλὰ πείθοντα δεῖ ποιεῖν ἀμείνω τὸ πλῆθος. ἔτι γὰρ ἡμῖν ἐξουσία πλείων, παρὰ τῶν νόμων δεδομένη φορεῖν τὸ κολάζειν τοὺς ἁμαρτάνοντας. ἔτι, εἰ χρὴ ἰδιῶται, ἐγκωμιάζειν ἵνα ὃ χρησιμεύει τῇ δυνάμει, ἃ τοὺς ἀνόητον ἔχειαι, ἀλλὰ τοὺς περιεργίᾳ πάντας ἀπαγορεύειν σκοπεῖν ὃ τι θεῖον. διὰ τοῦτο πολλῆς χρεία ἡ μαχαίρης ἵνα πειθόμενοι ἑαυτοῖς ἕκαστοι τοῖς παρὰ τῶν ἰδίων διηκρειῶσι τὰ κρίνοντες: *Omnium maxima Chriſtianæ non licet vi caſtigare ſententiam delicta. Saruli quidem judices, ubi malefici ſub legum poteſtatem nulli ſunt, multum poteſtatis jus exercent, & invitos quamvis prohibent ex ſuopte ingenio vivere. At apud nos non cogendo ſed ſuadendo id agendum eſt, ut qui ejuſmodi ſit, melior evadat. Neque enim nobis à legibus ad exercendas peccatores poteſtatis jus datum eſt, & ſi datum maxime eſſet, inane non eſſet juris ejus exercendi, cum Deus cernat non eos qui neceſſitate ſed qui voluntate libera à malo abſtinent: quare multis laborandum ut perſuadeantur morbidi ſpontè ſua ſe præbere ſacerdotali curationi.* Et mox: ὁ γὰρ ἐλκόμενος πρὸς βίαν ἦτον, ἀλλ' ἀκούσιος φίλος: *Neque enim qui à fide aberrat vi pertrahi, imo nec metu compelli poteſt.* Idem ad Epheſ. xv: εἰς διδασκαλίαν λέγω πεφεκαμένοις ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ εἰς παίδευσιν, συμβάλλειν τοῖς ὑπάρχουσι παραινοῦντας, ἢ συμβαλλόμενος λέγω τὸ ὡς ἑαυτῷ, ἵνα ἀκουσίως τ ἀκριβεῖαι, ἀλλ' ἑκόντι δόσει τ τῆδ λειτουργίαν αἱρέσεως ἀξίους: *Ad docendos vero homines conſtituti ſumus, non ad imperium, non ad exercitium poteſtatis. Conſiliariorum locum obtinemus ſuadentium; qui conſilium dat, de ſuo dicit: auditorem non cogit, ſed liberam ei relinquit electionem circa ea quæ dicuntur.* Ambroſius libro II. de Cain & Abel, c. 4: *Sacerdos quidem efficiam ſuam exhibet, at nullius poteſtatis jura exercet.* Citatur c. verbum. de Pœnitentia diſtinct. 1.

Aut juris qualiſcunque humani ademtionem] Ad Reges enim non ad eccleſiam pertinet judicare de feudis, c. novit de judiciis: de Feudis: de poſſeſſionibus. c. cauſam quæ inter. qui filii ſint legitimi. Reges enim ſuperiorem in temporalibus minime recognoſcunt, c. Per venerabilem eod. tit. *Chriſtus voluit ut Chriſtiani Imperatores pro vita æterna Pontificibus indigerent, & Pontifices pro curſu temporalium rerum Imperialibus legibus uterentur, quatenus ſpiritalis actus à carnalibus diſcuſſus, & Deo militans minime ſecularibus negotiis ſe implicaret.* c. quoniam. diſtinct. x. & c. cum ad verum. diſtinctione XCVI. unde aliena non ſunt quæ libro primo ſunt poſita, c. 11, §. ultimo, ex ſexto & octuageſimo canone eorum qui Apoſtolici dicuntur, & quæ in eam rem ibi plura in textu notiſque aſſeruntur.

Grondvit Norm.

Sententiæ] Quaſi pronuntiatæ pro tribunali.

Qua tales ſunt] Tanquam concederet habere, quatenus conceſſione regum aut populorum etiam ſunt principes. Quæ ſunt Epiſcopi tantum, non etiam domini regionum & gentium, quod nunc plerique locis cum Epiſcopatu conjunctum eſt.

Hinc-

nes humano more nullum habere. * Hieronymus regem & Episcopum comparans: *Ille nolentibus præest, hic volentibus.*

4. An vero reges ipsi iis qui Christianam religionem rejiciunt, arma quasi pœnæ nomine inferre possint, supra capite de pœnis à nobis disquisitum est quantum instituto sufficit.

XV. Hoc quoque monebo non frustra, sed quia veteribus recentia conferens magnum malum ni caveatur, prævideo, justam belli causam non dare * spem conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum explicatione. Nam præterquam quod * quæ nondum impleta sunt oracula, interpretari certo vix contingit sine

GROTII NOTÆ.

Hieronymus] Idem in Epitaphio Nepotiani: *Minus licet Episcopo quam Regi. Ille enim nolentibus præest: hic volentibus. Ille terrori subjicit, hic servituti donatur.* Cassiodorus lib. XI. in epistola ad Episcopos: *Episcopus decet, ne judex possit invenire quod ponat.* Fredericus Primus Imperator apud Guntherum Ligurino de Pontifice:

Ecclesiam regat ille suam, divinaque jura
Temperet: imperium nobis fasces que relinquat.

Suenonem Daniæ Regem excommunicatum cum Roschildensis Episcopus Wilhelmus ab ingressu Ecclesiæ oppositu baculi pastoralis arceret, & regii capulis admoverent manum, fecit quod Episcopi erat, & cervicem porrexit. Adde quæ supra habuimus libro I. §. 5.

Spem conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum explicatione] Vide de Theodoto quodam, Gratiani tempore, Zosimum & Ammianum Marcellinum: de Joanne Cappadoce Procopium Persicorum II. & Leunclavium historiæ Turcicæ libro XVIII.

GRONOVII NOTÆ.

XV. *Spem conceptam*] Ut Judæi quum antiquis sacerdotum literis contineretur fore, ut valesceret Oriens & Judæa profecti rerum potirentur (quod de Messia verum erat, de Vespasiano interpretabantur Romani) sibi tantam magnitudinem fatorum velut ex oracolo spondebant, Tacit. 5. hist. 13. Sic Carolus VIII. Galliarum rex ad Neapolitanam expeditionem inflammatus est, quod pervaserat in vulgus ex antiquis vatum carminibus fama, Carolo maximum totius orbis imperium portendi, & Mathematicorum responsis fatum esse illum Occidentis simul & Orientis imperium nancisci, Jovius lib. I. histor. p. 11. Et nostro fuere tempore bellicosi reges, qui sperarent se Babylona subversuros, quod nummo signato Ludovicus XI promisit.

GROTII NOTÆ.

Quæ nondum impleta sunt oracula interpretari certo vix contingit sine prophetico spiritu] Clausi enim obsignatique sunt libri Prophetici ad præfinitum usque tempus, ita ut intelligi nequeant, Danielis XII. 4, 8. 9. Hieronymus ad Danielem: *Si propheta audivit & non intellexit, quid faciunt hi qui signatum librum & usque ad tempus consummationis multis obscuritatibus involutum præsumere montes ædificant?* Procopius Gothicorum II: Ἦλθε γὰρ Σεβύλλης λεγούσης τῶν ἀνέκαθεν τινὰς τῇ ἴσῃ ἐξελθεῖν ἀνθρώπων οἰκήσει ἀλλόκοτα εἶναι· Babyloniorum oraculorum sensum ante rei eventum invenire existimat supra hominem esse. Mox: τοιοῦτόν τι ἀδύνατον ἴσως ἀνθρώπῳ ὁτῳοῦν περὶ τῶν ἔργων ἢ ξυμβαίνει λέγειν ξυνιέναι, ἐμοὶ μὲν καὶ ὁ χρόνος αὐτὸς ἐκδιδάσκειν ἐώθασε τὰ πραχθησόμενα, καὶ τῷ λόγῳ εἰς πεῖραν καθίστασθαι, ἀκριβῶς τὰ ἔπη ἐξευρίσκοντες χρόνῳ· Fieri negavit, ut homo quisquamque ante eventum Sibyllina oracula intelligat, sed exspectandum, donec ipsa dies, re jamjam summata

sine prophetico spiritu, etiam rerum certarum latere nos possunt tempora. Ac postremo, prædictio, nisi expressum adsit Dei manditum, jus nullum dat, cum Deus quæ prædixit sæpe per improbos homines aut pravas actiones ad exitum ire permittat.

XVI. Illud quoque sciendum est; si quis quid debet non ex justitia propria, sed ex virtute alia, puta liberalitate, gratia, misericordia, dilectione, id sicut in foro exigi non potest, ita nec armis depoſci. Nam ad utrunque horum non sufficit ut id quod postulatur fit ex morali ratione faciendum, sed præterea opus est in nobis jus quoddam sit ad illud, quale jus interdum leges divinæ & humanæ dant etiam circa debita aliarum virtutum; quod cum sit, nova tunc debendi ratio accedit, quæ jam ad justitiam pertinet. Id cum deesset, injustum ex hac causa bellum est, ut Romanorum in regem Cypri tanquam ingratum. Nam qui beneficium dedit, nullum habet jus ad repoſcendam gratiam: alioqui contractus esset, non beneficium.

XVII. 1. Notandum & hoc sæpe accidere, ut bello causa quidem justa subsit, sed vitium actioni accidat ex animo agentis: sive quod aliud quiddam, non illicitum per se, magis & principalius animum movet quam jus ipsum, puta * honoris studium, aut utilitas aliqua, sive privata sive publica, quæ ex bello

vid. de jure bell. n. 2.

summata & verbis experiendo comprobatis, certa fiat carminum interpretatio. Gregoras libro V: ἀλλ' ὥσπερ καὶ τ' ἄλλα τῆς χρησμωδίας ἀσύνετα ἦν καὶ δυσξύμβλητα & πλείστας διχόνοια τὰς ἐξηγήσεις καὶ ἀναπλήξεις μέχρι αὐτῆς ἐκβάσεως, οὕτως καὶ τότ' ἡ χρησμὸς ἐπλάνα τὰς πλείστας. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος μέχρι αὐτῆς ἐπλάνατο, ὡς εἰδώς. ἐξ αὐθρώπου δὲ αὐτῷ ξυνεβίβασεν· αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ χρησμὸς διεσάωσεν: *Sicut & prædictiones aliæ difficillima consultu interpretatuque sunt, quod & multa habeant involucra, & explicationes recipiant multas: ita & hæc oraculum decepit omnes, ipsumque Imperatorem quamdiu ei vita mansit. Eo autem ereptо rebus humanis ipsum sibimet oraculum hominibus aperuit.* Cavete vobis nimis audaces Theologi: cavete vobis à nimis audacibus Theologis Politici. Dignus qui inspiciatur locus apud Thuanum libro LXXXIX, in anno CIↃ IↃ LXXXIII, de Jacobo Ercardo.

Honoris studium] Quod vitium maxime nobis virtutis quadam imagine blanditur. Sed recte monet Augustinus libro III, de civitate Dei, cap. 14: *Satius esse cujusvis inertia parum laude quam illorum armorum gloriam quærere.* Repete quæ ex Agathia supra posuimus hic ad §. 3.

GRONOVII NOTÆ.

XVI. *Non ex justitia propria*] Quod nisi præstet, sit injustus ac legibus reus, ex ea quæ in contractibus observatur.

Ex morali ratione] Decens, honestum, officium, justitiæ ἀνάγκαιον ἔργον opus.

Debita aliarum] Ut pietatis & obsequii liberorum erga parentes, officii parentum in testamento erga liberos.

Romanorum] Imo scelestissimi hominis P. Clodii, ringentibus omnibus bonis, plebem instigantis. Cicero Sext. 8.

Regem Cypri] Ptolemæum Plut. 1, 9. Plutarchus in vita Catonis.

XVII. 1. *Honoris studium*] Ut quum Antigones divulgavit se

bello ipso seorsim à causa sua justifica considerato exspectatur: sive quod adest affectus plane illicitus, ut gaudium acquiescentis in malo alieno sine boni respectu. Sic Aristides de Societate secunda, Phocenses ait merito periisse, at non bene fecisse Philippum cum eos perderet, quippe non religioni studentem, quod præferebat, sed augendo imperio.

2. *Una & ea vetus causa bellandi est*, inquit Sallustius, *profunda cupido imperii & divitiarum. Aurum & opes præcipuæ bellorum causæ*, apud Tacitum & in Tragœdia:

† *Rupere fœdus impius lucri furor*
Et ira præceps.

Quo & Augustini illud recte referas: *Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, implacatus & implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si quæ sunt similia, hæc sunt quæ in bellis jure culpantur.*

3. Sed hæc, ubi causa justifica non deest, peccatum quidem arguunt, ipsum tamen bellum proprie injustum non faciunt, unde nec ex tali bello restitutio debetur.

† *Sen. Hipp. Contra Faustum, lib. XXI. c. 74. Covar. d. §. 1. n. 2. Cajet. 2, 2. q. 40. art. 1. Silvester in verbo bellum n. 2. Summa Aug. in verbo bellum n. 5. Sum. Res. ib. n. 3. & 8. Th. 2, 2, 66, 8.*

Olympiadis à Cassandro interfectæ mortem ultum ire, & Alexandri regis sui filium obsidione Amphipolitana liberare, Justin. 15. 1. qui revera omne imperium Alexandri affectaret.

CAPUT XXIII.

De Causis dubiis.

I. *Dubitandi causæ in moralibus unde.*
II. *Nihil faciendum contra animi dictamen quamvis errans.*
III. *Judicium in alteram partem duci argumentis rerum.*
IV. *Aut auctoritate.*
V. *Si utrinque dubitetur in re gravi, & alterum sit eligendum, sumendum quod est tutius:*
VI. *Unde sequi, tali casu à bello abstinendum.*
VII. *Id autem vitari posse colloquio:*
VIII. *Aut arbitrio: ubi de Christianorum regum officio circa partes bellantes:*
IX. *Aut etiam sorte.*
X. *Certamen singulare, ad vitandum bellum, an permitti possit.*
XI. *Meliorem esse conditionem possidentis in pari dubio.*
XII. *Si neuter possideat, in pari dubio rem dividendam.*
XIII. *An bellum utraque ex parte justum detur multis distinctionibus explicatur.*

1 Eth. Nic. 1.

I. VErissimum est quod scripsit Aristoteles, in moralibus non æque ut in mathematicis disciplinis certitudinem inve-

inveniri, quod eo evenit, quia mathematicæ disciplinæ à materia omni formas separant, & quia formæ ipsæ tales plerumque sunt * ut nihil habeant interjectum, sicut inter rectum & curvum nihil est medii. At in moralibus circumstantiæ etiam minimæ variant materiam, & formæ de quibus agitur * solent habere interjectum aliquid, ea latitudine, ut modo ad hoc, modo ad illud extremum propius accedatur. Ita enim inter id quod fieri oportet & inter id quod fieri nefas est, medium est quod licet, sed modo huic, modo illi parti propinquius: unde ambiguitas sæpe incidit, ut in crepusculo, aut in aqua frigida calescente. Et hoc est quod ait Aristoteles, *ἐν χαλεπὸν εἰδέναι τί τὸ πρὸς τοῦτον τὸν ἀνὰ μέσον ἕκαστον: quid cui anteponendum sit difficile sæpe est judicatu.* Andronicus autem Rhodius: *τὸ γὰρ ἀληθινὸν ἐκφυγεῖν δύσκολόν ἐστι τοῦ δοκοῦντος διαλλάττειν: difficile est id quod vere justum est ab eo quod tale videtur discernere.* Nic. v, 11.

II. 1. Primum autem illud est tenendum, etiamsi quid justum reipsa est, sed ab eo sit qui omnibus expensis injustum id existimat, actum esse vitiosum. Hoc enim est quod dicit Paulus Apostolus, quicquid non sit ex fide peccatum esse: * quo in loco fides animi judicium de re significat. Nam vim judicatricem humanis Rom. XIV, 23.

GROTII NOTÆ.

Ut nihil habeant interjectum] In his mutatio fit εἰς τὸ ἀντικείμενον, in aliis εἰς τὸ μεταξύ.

Solent habere interjectum aliquid] Vide Chrysostomum ad IV Ephesiorum 11 Moral.

Quæ in loco fides animi judicium de re significat] Eodem tendunt in eadem Pauli epistola eodem capite illa: ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω: unusquisque sui sensus sit certus sit. Et: μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει: beatus ille qui quod probat in re sua damnator non est. Ambrosius: *Peccatum est quod aliter fit quam probatum est.* Sequitur Augustinus, citati ambo à Gratiano post cap. 14, causa 28, quæst. 1. Non longe hinc abit illud Plutarchi in Timoleonte: *δεῖ τὸ μὲτιμον τῶν πραττόντων κριτὴν καὶ δικαστὴν, ἀλλὰ καὶ τῶν δίχα κρίσεως πειθοῖ μένειν καὶ δοκιμάζειν, ἐπὶ πρόσθεν ἐξετάζειν: Requiritur non modo ut quod agitur sit honestum sumamus, sed ut semper ea sequamur adsit persuasio, unde fiat ut id quod sit sibi quod animum ita faciendum judicaverit.*

GRONOVII NOTÆ.

I. *A materia*] Figuras considerant à corporibus semotas ut loquitur in Prolegomenis extremis.

Ut nihil habeant] Sint circumscriptæ & præcisæ, nullum habentes confinium cum aliis, ut dubitari possit huc an illuc pertineant.

Aliquid, ea latitudine] Medium rationis. Horne Ethic. 3. 1. 14.

Crepusculo] *Quod in nec tenebras nec possis dicere lucem.*

II. 1. *Omnibus expensis*] Post maturam deliberationem pro ipsius sensu & captu.

Quidquid non sit] Vide Animadv. Grotii pro suis notis ad Conf. Cassand. ad articul. 2. p. 68. in Examine Riveti, & hujus examen pr. 71. tum ejusdem Riveti Apolog. contra Votum H. Grotii num. LXXVI. p. 141. item *Schisma* Grotianæ disputationis pag. 128.

Vim judicatricem] Conscientiam dictantem hoc probum, illud improbum esse; non semper, prout revera est, sed prout quis educatus & institutus est.

manis actionibus ducem Deus addidit, qua contemta obbrutescit animus.

2. Sæpe autem accidit, ut judicium nihil certi monstret, sed hæsitet: quæ hæsitatio si attenta consideratione expediri nequeat, sequendum erit illud Ciceronis: *Bene præcipiunt* * *qui vetant quicquam agere quod dubites æquum sit an iniquum.* Hebræi magistri dicunt: הסתלק מן הספק *abstine te à re dubia.* Sed hoc locum habere non potest ubi alicui omnino alterutrum est faciendum, & de utroque an æquum sit dubitatur: tunc enim licebit ei eligere quod minus iniquum ei videtur. Semper enim ubi electio evadi non potest, minus malum rationem induit boni: τὰ ἐλάχιστα λῃπτέον τῶν κακῶν, ait Aristoteles: Cicero, *de malis minima.* Quintilianus, *In comparatione malorum, boni locum obtinet levius.*

De Off. l. 1. Covar. tom. 1. de matr. p. 2. c. 7. §. 2. n. 9. Nic. 11, c. 9. Cic. Off. III. Vasquez 1, 2. disp. 62. c. 1. num. 1. Mod. 1, 2. quæst. 14.

III. Plerumque vero in rebus dubiis post examen aliquod animus non in medio hæret, sed huc aut illuc ducitur * argumentis ex re petitis, aut ex opinione quam habet de aliis hominibus sententiam super ea re pronunciantibus. Nam & hic verum est * illud Hesiodi, præstantissimum esse per se sapere; proximum, duci aliena ope. Argumenta ex re petuntur è causis, effectis, & adjunctis aliis.

IV. 1. Sed ad hæc recte noscenda usu quodam & peritia opus est;

GROTII NOTÆ.

Qui vetant quicquam agere quod dubites] Plinius lib. 1, epist. 19: *Quod dubitas non feceris.*

Argumentis ex re petitis aut ex opinione quam habet de aliis hominibus] Augustinus lib. III. de ordine: *Duplex est via quam sequimur cum rerum nos obscuritas movet, aut rationem, aut certe auctoritatem.* Explicat hoc Gabriel Vasquez disput. LXII, cap 3, num. 10.

Illud Hesiodi] Usus est Minutius post malam pugnam apud Livium libro XXII: *Eum primum esse virum qui consulat quid in rem sit: secundum eum, qui monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi ingenii esse.* Et pro A. Cluentio Tullius: *Sapientissimum esse dicunt eum cui quod opus sit ipse veniat in mentem: proxime accedere illum qui alterius bene inventis obtemperet.* Hesiodi versus, unde hæc fluxere, sic habent:

Οὗτος μὲν πανάριστος ὃς αὐτῷ πάντα νοήσῃ,
Σφαπαλῶμος τὰ κ' ἔπειτα καὶ εἰς τέλος ἔσσεν ἀμείνω.
Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται.
Ὃς δὲ κε μήθ' αὐτῷ νοέῃ, μήτ' ἄλλου ἀκούων
Ἐν θυμῷ βάλληται, ὁ δ' αὖ ἀχρήϊος ἀνήρ.
Ille quidem ante omnes, per se ipse quid utile, quid non
Qui videt, & longe fines prospectat agendi:
Qui bene consultis didicit parere, secundus:
At qui consiliis pollet nihil ipse, nec audit
Suadentes alios, nullos homo vivit ad usus.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Nihil certi*] Ut decernere nequeat, utrum justum sit, nec ne.

III. *Non in medio hæret*] Non ambiguus manet, sed in alteramutram partem magis inclinat.

De aliis hominibus] De prudentia & fide consiliariorum.

Hesiodi] Ἔργ. 291. Livius 22, 10. Præsi-

est; quam qui non habent, ut activum judicium recte conforment, tenentur audire sapientum consilia. Nam ἔνδοξα, sive probabilia sunt, Aristotele teste, quæ omnibus videntur, aut plurimis, aut certe sapientibus; iisque rursum aut omnibus, aut pluribus, aut præstantioribus. Et hac via judicandi maxime utuntur reges, quibus artium momenta ediscere aut expendere vix vacat: *Vict. de Ind. rel. 1. n. 12. & de jure bel. 21. & 24. Arist. 1. Top. cap. 1.*

σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν συνουσίᾳ.

Dat sapere regi turba sapientum comes.

Aristides de concordia ad Rhodios ait, sicut in facti quæstionibus id pro vero habetur unde plures maximeque idonei stant testes, ita sententiarum eas sequendas quæ plurimis præstantissimisque nitantur auctoribus. Sic Romani veteres non nisi consulto collegio fecialium, ad id instituto, Imperatores Christiani vix nisi auditis Episcopis, bella suscipiebant, ut si quid esset quod religionem posset injicere, ejus monerentur.

V. 1. Accidere autem in multis controversiis potest, ut ab utraque parte probabilia se ostendant argumenta, sive intrinseca, sive ab aliorum auctoritate. Id cum accidit, si res mediocres sunt de quibus agitur, videtur vitio carere posse electio, in utramvis partem ceciderit. At si de re magni momenti, ut de supplicio capitali hominis, agitur, jam propter magnum discrimen quod est inter eligenda, * præferenda est pars tutior, ut dici solet:

In istam partem potius peccato tamen.

Ideo satius est nocentem absolvere quam innocentem condemnare.

2. Scriptor problematum quæ Aristotelis nomen præferunt: *Sect. 29.* ἔκαστος ἡμῶν μᾶλλον ἂν προέλοιτο τοῦ ἀδικοῦντος ἀπεψηφίσασθαι ὡς οὐκ ἀδικεῖ, ἢ τοῦ μὴ ἀδικοῦντος καταψηφίσασθαι ὡς ἀδικεῖ (quibus in verbis vulgo pro ἀδικοῦντος, legitur μὴ ἀδικοῦντος, & contra.) *Nemo est nostrum*, ait, *qui non malit absolvere quamvis nocentem, quam damnare innocentem.* Et mox addit rationem quam jam dedimus: ἔστι γὰρ ὅταν τις ἀμφιδοξῇ, τὰ ἐλάττω τῶν ἁμαρτημάτων αἱρετέον; *Nam ubi quis dubitat, eligendum in quo*

GROTII NOTÆ.

Præferenda est pars tutior] Ammianus Marcellinus libro XXVIII: *Si implacabiles iracundia sunt, summa est acerbitas; sin autem exorabiles, summa lenitas: quæ tamen, ut in malis, acerbitati anteponenda est.* Et hoc explicat Vasquez dicto libro, c. 4. num. 21.

GRONOVII NOTÆ.

IV. *Ut activum judicium*] Ut se instruant ad habendum delectum recti pravique, justi & injusti.

Artium momenta] Arcana & recessus & subtilia, quæ rem continent, præcepta.

In facti quæstionibus] Ubi ambigitur, factum ne sit aliquid annon.

V. 1. *Intrinseca*] Ex ipsa re nascentia.

In istam partem] Terent. Adelph. 2, 1, 20.

quo minus delinquitur. Antiphon: τί δέον ἦν ἁμαρτεῖν, τὸ δίκαιον ἀπολύσαι ἐπιόντα, ἢ τὸ ἄδικον ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημα ἐστι, τὸ δὲ ἄδικον ἀπώλεσε, ἀνήκεστα: *Si errandum est, sine jure absolvere quam per injuriam condemnare est sanctius. Nam in illo error est, in damnatione insontis, facinus.*

VI. Maximi autem momenti est bellum, ut ex quo mala plurima etiam in innocentes sequi soleant. Ideo inter sententias alternantes vergendum ad pacem. Laudatur Silio Italico Fabius: *Lib. 1.*

cauta speculator mente futuri,
Nec latus dubiis parvisque lacessere Martem.

Tres autem sunt modi quibus vitari potest ne controversiæ in bellum erumpant.

VII. 1. Primum est, colloquium: *Cum duo sint genera disceptandi*, ait Cicero, *unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius, si uti non licet priore.* Et Terentius: *De Off. 1. Vitr. de jure bel. n. 28.*

* *Omnia prius experiri quam armis sapientem decet:*
Qui scio, an quæ jubeam sine vi faciat?

Apollonius Rhodius dixit: Μυθ' ὥστις ἀλκῇ πρὶν ἔπεσι γε πειρήσειν. Et Euripides:

Λόγοισι πείσω, εἰ δ' μή, βίᾳ δορός.
Verbis id impetrabo, sin nequeo, manu.

Idem reprehendit Supplicibus civitates quæ hanc viam omitterent:

Et vos quoque urbes quæ quod est verbis datum
Transigere, potius fertis ad eadem arbitram.

Achil-

GROTII NOTÆ.

Omnia prius experiri quam armis] Dionysius Halicarnassensis in excerptis legationum: μὴ πρότερον ἄρξαι τοῦ λέγειν περὶ ὧν πολεμοῦσι τοῦ λέγειν: *non ante ad res venerandum est quam tentata sit verborum vis.* Menelaus apud Libanium: πρὶν ἢ μᾶλλον τοὺς λόγους τοὺς περὶ δίκης ἐξελέγξαι, ἀλλὰ μὴ τοῦτο ὕστερον ἀνθρώποις ἀνθρωπίνοις πρᾶγμα δόξαι: *Homini convenientius, prius verborum experimentum facere quam statim ad arma prosilire.* Non abeunt hinc illi chori dicta in Euripidis Helena:

τὸ δεῖν
Ἔστ' ἀλλὰ δῆλα δῆτα
Λόγοισι, ἢν τις ἁρπάσῃ πολέμιος
Κτῶνάς, δορὸς ἀλκαῖα
Λογχωθεῖσ' ἐγκατασκήψασα

Πέπλοις ἀπαθῆ.
Εἰ γὰρ ἄμαχα κρεῖσσ' ἦν
Αἰχμᾶς ἄτερ, ἐ σὺν ἔγχει
Λεί[illegible] κατ' ἀνθρώπους πόλεις.
Stulti nimium, quos veritis
Mensura placet unica, ferrum;
Quibus humani pars laboris
Non nisi sæva quæretur ensis:
Nam si verbis sanguine tantum
Spellanda venit, nunquam discors
Furor infestas desineret urbes.

GRONOVII NOTÆ.

VI. *Parvisque*] Leg. parcusque. raro rem aciei committere.

VII. 1. *Μυθ' ὥστις*] Non datis vi, priusquam verbis tentari.

Potius fertis] Id terminatis cruento bello judice, ut potior jure videatur habeatur.

Malia

Achilles Iphigenia in Aulide:

Si paret aquo, nil mea vobis ope
Opus est; salutis est in hoc uno satis.
Ego simul amici gratiam servaverim:
Minusque vitio vertet omne agmen mihi,
Ratione si rem gesserim, non viribus.

Quod in Phœnissis apud Euripidem legimus:

πᾶσι γὰρ ἐξαίρες λόγοις
Ὅ τ' μὴ σίδηρος πτόλεμον ἐρασθεὶς ἄρῃ:

id auctum sic extulit apud Livium Phaneas: * *multa homines ne bellare necesse sit voluntate remittere, qua bello & armis cogi non possint.* Mardonius apud Herodotum Polymnia Græcos culpat hac in parte: τοὺς ἕλλησι ἐόντας ὁμογλώσσους, κατοικί τε ἀξιοχρέως καὶ ἀγαθὰ πολλὰ ἐπισταμένους τοὺς ἀλλήλων καὶ πρὸς πολέμου καὶ μάχης: *quos oportuit, cum ejusdem essent linguæ, caduceatorum & legatorum opera non prælio controversias transigere.*

2. Coriolanus apud Halicarnassensem: τὰ μὲν τῶν ἀπελλόντων ἐπιθυμεῖν, ἀπὸ τοῦ ἴσου δ' ἀπαιτεῖν, καὶ μὴ συγχωροῦσι τούτοις πολεμεῖν, ἀπαράτους ἂν ὁμολογεῖσθαι παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις: *Siquis non aliena cupiat, sed sua postulet, atque iis non impetratis bellum moveat, id omnium confessione æquum est.* Apud eundem Halicarnassensem rex Tullus, *quæ verbis componi nequeunt, ea armis* ait *decerni.* Apud Tacitum Vologeses: *æquitate quam sanguine, causa quam armis retinere parta majoribus malueram.* Et rex Theodoricus: *Tunc utile solum est ad arma concurrere, cum locum apud adversarios justitia non potest invenire.* Cassiod. lib. III. Var. 3.

VIII. 1. Alterum est inter eos qui communem judicem nullum habent * compromissum: ἐπὶ τῶν δίκας διδόντων ἢ νόμιμον

Grotii Notæ.

Multa homines ne bellare necesse sit voluntate remittere, qua bello & armis cogi non possint.] Donatus ad Eunuchum: *Fere vulgatum est enim quod summa ut defenderis quum exterqueat, hæc idem postmodum remitti remittentem.*

Gronovii Notæ.

Πᾶσι γὰρ] Omnia enim eximit colloquium, quæ alioqui ferrum hostile faceret.

Voluntate remittere] Belli vitandi ergo concedere, ad quæ vi & bello adigi nequeant, desperatione in virtutem versa.

VIII. 1. *Qui communem*] Quod penes utramque sit summum imperium.

Compromissum] Conventio, qua arbitri sententiæ se obtemperaturos uterque litigator promittit. Videndus tit. D. de Receptis, qui arbitrium receperunt, ut sententiam dicant. Vocatur & Receptum in l. 14. C. de judiciis. Vide Suarezmaier Miscell. jur. cap. 4.

Grotii Notæ.

Compromissum] Spreta plerumque potentioribus via. Vide Conneiragium de conjunctione regnorum Castellæ & Portugallix; digna tamen quam insidiant æqui & pacis amantes. Fecere magni reges ac populi, quorum in testa memoria. Addamus alios: Arbitri sumpti inter Magnum Norvagiæ & Canutum Daniæ reges de regno utroque certantes.

μὴ ὡς ἐς ἀδικοῦντα ἴωσιν, ait Thucydides: *In enim qui arbitrium accipere paratus eſt nefas ut in injuriosum ire.* Sic de regno Argivo Adraſtus & Amphiaraus Eriphylæ judicium permiſerunt, narrante Diodoro. De Salamine inter Athenienſes & Megarenſes lecti judices tres Lacedæmonii. Apud dictum modo Thucydidem Corcyrenſes Corinthiis ſignificant paratos ſe diſceptare controverſias apud Peloponneſi civitates, de quibus inter ipſos conveniſſet. Et Periclem laudat Ariſtides, quod ut bellum vitaretur voluerit δίκην δέξασθαι περὶ τῶν ἀμφίσβητων, *de controverſiis arbitros ſumere.* Et Iſocrates oratione adverſus Cteſiphontem laudat Philippum Macedonem, quod quas habebat cum Athenienſibus controverſias, de iis paratus eſſet ἐπιτρέπειν πολὺ πᾶσι τοῖς ἐμοῦ, *arbitrium permittere alicui civitati æquæ utrique parti.*

Livius lib. VIII.

2. Sic olim Ardeates & Aricini, poſtea Neapolitani & Nolani controverſias ſuas arbitrio populi Romani permiſerunt. Et Samnites in controverſia cum Romanis ad communes amicos provocant. Cyrus ſibi & Aſſyrio arbitrum fert regem Indorum. Pœni in controverſiis cum Maſiniſſa, ut bellum vitent, ad judicia provocant. Romani ipſi de controverſia cum Samnitibus apud Livium ad communes ſocios. Et Philippus Macedo in controverſia

Xen. Cyrop. lib. II. Lib. VIII. Plutarch. Symp.

tantes. Nempe quomodo Julianus primus ejus nominis cum Severo de principatu Romano certante interdicto agere voluit. Magnus rex Sueciæ arbiter ſumptus inter Ethicos duos Daniæ & Norvagiæ reges; de Salamine inter Athenienſes & Megarenſes judices capti Spartiatæ quinque, Critolaidas, Amompharetus, Hipſechidas, Anaxilas, Cleomenes, Plutarchus Solone. In fœdere Lacedæmoniorum & Argivorum apud Thucydidem VI: δίκην δοῦναι καὶ λαβεῖν κατὰ τὰ, *qui ſtare arbitris volent mare avito.* Et mox: εἰ δέ τι τῶν ξυμμάχων πόλει πόλις ἐγκαλοῖ, ἐν πόλει κλύειν ἀν παρ' ἑκατέρᾳ ἐμφανῆ τοῖς πόλαι δικαῖα: *Si quæ ſociarum civitatum cum ſocia civitate controverſiam habeat, remdeferant ad civitatem quæ utriſque æqua videbitur.* Eſt utrumque apud Thucydidem libro V. M. Antoninum multi extra Romanum Imperium populi controverſiarum ſuarum, ut bella vitarent, arbitrum ſumpſere; meminit Victor & alii. Apud Procopium Gothic. III, Gepidæ Langobardis dicunt: δίκην γὰρ δικάζειν τὰ διάφορα ἐν σφίσιν ἐγχωρεῖν. διαιτᾶσθαι γὰρ εἶναι ἀμφοτέροις βουλομένοις: *arbitre ſumpto dirimere controverſia paratis ſumus; at qui ſtare judicio volunt, eos vi impetere iniquum eſt.* Apud eundem Gothicorum IV, Theodibaldus Franc. rex paratum ſe oſtendit judicem accipere de iis quæ Romani diſputabant. Vide & quid olim Romani Philippo ſignificaverint apud Polybium excepto legationum n. 4. & quod eſt in fœdere Antiochi ex eodem Polybio itidem in excerptis n. 11. Rex Angliæ judex de Scotix ſucceſſione: Comes Holſatus inter Regem Daniæ & fratres, Fontano memorante hiſtoriæ Danicæ libro VII. Adde exempla apud Marianam libro XXIV, cap. 20; XXIX, cap. 13. Paritam libris XII, & XI. Bizarum libro XII. Crantzium libro VI Saxonicorum c. 15. & noſtra infra libro III, cap. XX, §. XLVI.

GRONOVII NOTÆ.

Eriphylæ] Adraſti ſororis, Amphiarai uxoris.

Maxime

verſia cum Græcis ait ſe arbitrio uſurum populorum, cum quibus pax utriſque fuiſſet. Parthis & Armeniis poſtulantibus Pompejus finibus regendis arbitros dedit. Fecialium Romanorum hoc præcipuum ait officium fuiſſe Plutarchus: *τὸν ἐξ ἀρχῆς νόμον ἐκεῖνον ἐφ' ὃν ἐλπίδα δίκης ἀφικνοῦντο; ne ſuerent priùs ad bellum veniri, quam ſpes omnis judicii obtinendi periiſſet.* De Gallorum Druidibus Strabo: *ὥσπερ καὶ πολέμων ἔνιοι καὶ ἀγαθοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι, olim & inter bellantes erant arbitri, ac ſæpe jam acie congreſſuros diremerunt.* Eodem officio functos in Iberia facerdotes idem teſtis eſt. *Lib. XXXIII.* *Lib. IV.* *Lib. XI.*

3. * Maxime autem Chriſtiani reges & civitates tenentur hanc inire viam ad arma vitanda. Nam ſi ut judicia alienorum a vera religione judicum vitarentur, & à Judæis & à Chriſtianis arbitri quidam ſunt conſtituti, & id à Paulo præceptum, quanto magis id faciendum eſt, ut majus multo vitetur incommodum, id eſt bellum? Sic alicubi Tertullianus argumentatur, non militandum Chriſtiano, ut cui ne litigare quidem liceat: quod tamen, ſecundum ea quæ alibi diximus, cum temperamento quodam eſt intelligendum. *Vitt. de jure belli, n. 28.* *Molina Diſput. 103. § Quando inter Aegid. Reg. de alibus ſupern. diſp. 11. dub. 4 n. 72.* *Th. 2. 2. q. 95. art. 8. & ibi Cajet.*

4. Et tum ob hanc tum ob alias cauſas utile eſſet, imo quodammodo factu neceſſarium, conventus quoſdam haberi Chriſtianarum poteſtatum, ubi per eos quorum res non intereſt aliorum controverſiæ definiantur: imo & rationes ineantur * cogendi partes ut æquis legibus pacem accipiant: quem & ipſum olim apud Gallos * Druidum fuiſſe uſum Diodoro ac Straboni proditum. Etiam proceribus ſuis de regni diviſione judicium permiſiſſe Francos reges legimus. *Herod. Pol. Plut. quæſt. Gr. Strab. VIII. Livius lib. XXVIII.*

IX. Tertia ratio eſt * per ſortem: quam in hoc commendat Dion Chryſoſtomus oratione in Fortunam altera: & multo ante Solomo Prov. XVIII, 18.

X. 1. Sor-

GROTII NOTÆ.

Maxime autem Chriſtiani Reges & civitates tenentur hanc inire viam] Gregoras libro X. de Alexandro Bulgaro: *ὡς ἄξιος εἴη λόγου χριστιανοῖς ἀνδράσιν ἔτι καὶ ἀλλότριον ἔθνους, ἐπὶ ἐμφυλίοις αἱμάτοις τὸ σφῶν ἐκβιάζειν & ἐμὲ μὴ τὸ ἀνθ' ὧν παρεσκεύαζε*: *Indignum eſſe Chriſtiana tanta cum acerbitate inter ſe arma tractare, cum rationes ſint componendi ad pacem, & communes vires in impios vertendi.*

Cogendi partes ut æquis legibus pacem accipiant] Vide exemplum apud Caſſiodorum III, 1, 2, 3, 4. & Gallium de pace publica II, cap. XVIII, n. 12.

Druidum fuiſſe uſum] Druidibus hac in parte, & meliori cum jure, Epiſcopi ſucceſſere. Vide epiſtolam Epiſcoporum ad Ludovicum regem in capitulis Caroli Calvi, & de Epiſcopis Hiſpaniæ Rodericum Toletanum libro VII, c. 3.

Per ſortem] Vide Auguſtinum de Doctrina Chriſtiana lib. I. cap. 28.

GRONOVII NOTÆ.

1. *Judicia alienarum*] Lites forenſes apud Ethnicos judices.

Quo alibi] I, 2, 9.

IX. *Per ſortem*] Religioni & fortunæ committendo, Juſtin. I, 10.

Herod. Pol.] 9, 2, 6.

Plutarch. quæſt. Gr.] 294.

Strabo VII.] p. 457.

X. 1. Sortis autem affine quid eſt certamen ſingulare, cujus uſus non videtur omnino repudiandus, ſi duo, * quorum controverſiæ alioqui totos populos graviſſimis malis ſint implicituræ, inter ſe parati ſint armis decernere, ut olim de Peloponneſo Hyllus & Echemus, de regione ad Inachum Hyperochus & Phemius, de Elide Pyræchma Ætolus & Degmenus Epeus, de Iba Corbis & Orſua. Videtur enim id, ſi non ab ipſis recte fieri, certe à civitatibus poſſe acceptari ut minus malum. Apud Li- *Lib. v.*
vium Metius Tullum ſic alloquitur: *Ineamus aliquam viam qua utri utris imperent, ſine magna clade, ſine multo ſanguine utriuſque populi decerni poſſit.* Strabo vetuſtam hanc fuiſ- *D. loco.*
ſe ait Græcorum conſuetudinem: * & apud Virgilium Æneas æquum fuiſſe ait ut inter ſe & Turnum eo modo res definiretur.

2. Certe * inter cæteros Francorum veterum mores hunc impenſe laudat Agathias libro primo, cujus ipſa verba (ſunt enim inſignia) apponam: ἀλλ' εἰσὶ ἄρα καὶ παρ' ἑκάστοις τοῖς βαρβαρικοῖς ἔθεσιν ἐγκείμενά τινα νουνεχῆ, τὸ δικαστικὸν μὲν ἄπαυστον ὡς πολεμικοῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἀφηνιασταῖς μάλιστα, καὶ ἔτι ἐμφύτοις χρῶνται, ἰδίοις δὲ καὶ ἀλλήλοις ἐκπολεμοῦσι τὸ πλέον, ὡσπερ τὸ χαλεπώτατον δοκεῖ πολλοῖς εἰς ἀμφισβητούμενα μεθ' ὅπλων ἰέναι, καὶ τὰς ἐκ μάχης κτλ. δίκας κτᾶσθαι τὸ ἀμφίδικα διαφερόντως. εἰ δὲ μή, μάχης αὐτοῖς ἀγωνίζεσθαι, καὶ οὐ σφίσιν αὐτοῖς διακινδυνεύουσιν, ὡς οὐκ ἔστιν ὅτε, οὐδὲ πιστεύει, ἰδίοις αὐτῶν ἕνεκα συμμάχοις, τὸ παρὰ πολλοῖς ἀγωνίζεσθαι ἀφθόνως. οὗτός τε δὴ τῆς τε φάλαγγος διαλύσει, καὶ τὰ ὅπλα αὐτοῖς, καὶ τὸ λοιπὸν εἴρκτη αὐτῆς καὶ ἐμφύτης, φαύσεσίς τε περὶ ἀλλήλους ἀφύλακτοι, καὶ ἐπιμιξίαι, καὶ φρᾶδμα οὐχ ἧκιστα τὰ δεινά. ἄτοπος ἄρα αὐτοῖς τὸ μὲν ὑπάτοις δίκαιος καὶ φιλόπαις. τὸ δὲ γε ἄρχοι διάμιλλος ἐν δεινῷ καὶ πολλοῖς; *Si quæ forte inter reges oriantur controverſia, aciem quidem omnes*

GROTII NOTÆ.

Quorum controverſiæ alioqui totos populos graviſſimis malis ſint implicituræ] Scriptor tragœdiæ Thebaidos:

rex ſit è vobis uter,
Manente regno quærite.

Dion Othone: πολλὰ γὰρ καὶ μεγάλα ἐν ἑκατέροις ἐστὶν ἀνθρώποις ἐν πολλοῖς ὑπὲρ ἁπάντων ἐστὶν ἐπιβουλεύειν: *multa enim ſatius juſtiſque eſt unum pro omnibus, quam multos unius cauſa perire.*

Et apud Virgilium] Æneidorum I:

Æquum hunc Turno ſuerat ſe opponere morti.

Pari de cauſa Antonius Octavium ad ſingulare certamen provocabat. Plutarchus Antonio.

Inter cæteros Francorum veterum mores] Vide Caroli Calvi capitulum apud S. Amulfum & pactionem Aquisgranenſem. Æquitas eadem apud Langobardos. Vide Paulum Warnafredi libro 1, cap. 12. 19. cap. 5, 17. cap. 40.

GROTII NOTÆ.

X. 1. *Hyllus*] Υλλος δὲ Ηρακλέους καὶ Δηϊάνειρας Αἰγιμίου. Suid. in Ἔπικλος. Fuit autem hic Echemi Eunodi pater.

Hyperochus] Archivorum rex.

Degmenus] Æniarum rex.

Non ubi ipſis recte] Machiavellus ad Livium 1, 22 & 23.

Magis

omnes instruunt, tanquam bellaturi ad rem armis decernendam: & obviam alii aliis procedunt. At ubi conspicati sunt se invicem exercitus, abjecta ira ad concordiam redeunt, & regibus auctoribus sunt ut jure potius certent: aut si id nolint, ipsi inter se singulari dimicent certamine, & suo duntaxat ipsorum periculo rem transigant: Neque enim aut æquo & bono, aut patriis institutis convenire, ut ipsi ob propria odia bonum publicum labefactent aut evertant. Ergo confestim salvunt exercitus, & restituta pace tuto inter se commeant, sublatu malorum causis. Tanta in subditis cura justitiæ & patriæ amor: in regibus vero animus placidus & suis obsequens.

XI. Quanquam vero in causa dubia pars utraque tenetur quærere conditiones quibus bellum vitetur, * magis tamen id tenetur qui petit quam qui possidet. Ut enim in pari causa melior fit possidentis conditio, non civili tantum juri sed & naturali convenit, cujus rei causam alibi etiam ex Aristotelis quæ dicuntur Problematibus attulimus. Atque hic & illud addendum est, ab eo qui justam causam habere se scit, sed documenta non habet sufficientia quibus possessorem de injustitia suæ possessionis convincat, bellum licite non sumi: quia non habet jus cogendi alterum ut de possessione decedat.

XII. Ubi vero & jus ambiguum est, & neuter possidet, aut ex æquo uterque, ibi iniquus censendus erit qui oblatam rei controversæ divisionem repudiat.

XIII. 1. Ex his quæ diximus definiri potest illa à multis agitata quæstio, an bellum ratione habita eorum qui principales belli motores sunt utrinque justum esse possit. * Distinguendæ enim sunt variæ acceptiones vocis justi. Justum enim aliquid dicitur aut ex causa, aut secundum effectus. Ex causa rursum, aut speciali acceptione justitiæ, aut illa generali qua omnis rectitudo eo venit nomine. Specialis acceptio iterum dividitur in eam quæ ad opus pertinet & eam quæ pertinet ad operantem: nam ipse operans juste agere interdum dicitur, quoties injuste non agit, etiamsi id quod agit justum non sit: quomodo

L. in pari. D. de R. I. Vasq. de just. bel. n. 27. & 30. Less. de just. c. 29. dub. 10. Molina. disp. 103. § in secundo vero. Lorca 2, 2. sect. 2. disp. 58. n. 4. Lorca 2, 2. quæst. 40. disp. 51. Soto v. de Justit. jur. 4. art. 3. Cuvar. 2. peccatum. §. 10. num. 6. Alc. 2. Parad. 27. Fulgos. l. 5. de Just. Piccolom. lib. 11. Civil. Phil. c. 21. Alb. Gent. l. 1, c. 6.

GROTII NOTÆ.

Magis tamen id tenetur qui petit, quam qui possidet] Vide Henetam Tomo 11.

Distinguenda sunt varia acceptiones vocis justi] Sic Gratianus causa 11, quæstione 114. post C. Episcopus, distinguit justitiam causæ, ordinis, animi.

GRONOVII NOTÆ.

XI. *Non habet jus*] Quippe quod ostendat in documentis, ut actore non probante reus absolvitur.

XII. *Qui oblatam*] Si alter paratus sit pacisci rem potius, de qua ambigitur, quam ob totam possidendam bellare.

XIII. 1. *Quæ ad opus*] Quæ inest ipsi rei.

Ad operantem] Per quam facultas est operanti pro conditione sua & loco sic agendi, ut agit.

Justum non sit] Ut cum prætor injuriam decernit, tamen jus reddere dicitur, l. 11. D. de just. & jure.

2. Mag-

modo recte distinguit Aristoteles, τὸ ἀδικεῖν, & τὸ ἄδικον πράττειν, *injuste agere*, & *agere quod injustum est*.

L. v. Eth. c. 10, & 11. Rhet. 1, c. 13. Aug. lib. XV. de civit. Dei c. 3. & lib. XIX. c. 15. Covar. c. peccatum. §. 10, n. 2. Vill. n. 32. Suarez de legibus libro III, c. 18. Alph. de Castro de potest. leg. pœnal. l. 1. c. 2, & 3.

2. Speciali & ad rem ipsam relata acceptione bellum utrumque justum esse non potest, ut nec lis; quia facultas moralis ad contraria, puta ad agendum & ad impediendum, non datur per rei ipsius naturam. At vero ut neuter bellantium injuste agat fieri sane potest: injuste enim agit nemo, nisi qui & scit se rem injustam agere: multi autem id nesciunt. Sic juste, id est bona fide litigari potest utrimque. Multa enim & in jure & in facto, unde jus oritur, fugere homines solent.

3. Generali acceptione justum dici solet quod omni culpa agentis vacat. Multa autem etiam sine jure fiunt absque culpa, ob ignorantiam inevitabilem: cujus rei exemplum est in his qui legem non observant, quam sine culpa sua ignorant postquam lex ipsa promulgata est, & tempus per se ad scientiam sufficiens transiit. Sic & in litibus accidere poterit, ut pars utraque non modo injustitia sed & omni alio vitio careat, præsertim ubi pars utraque aut altera litigat non suo sed alieno nomine, puta ex tutoris officio, cui congruit jus etiam incertum non deserere. Sic Aristoteles in litibus juris controversi, ait neutrum esse improbum, quod ipse dicit πονηρόν. Cui consentiens Quintilianus posse accidere ait, ut ex utraque parte orator id est vir bonus dicat. Imo & juste judicare judicem ambigue dici ait Aristoteles, significari enim aut judicare ὡς δεῖ *plane ut oportet*, fine ulla ignorantia, aut κατὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, *ex animi sui sententia*. Et alibi ait: εἰ ἀγνοῶν ἔκρινεν, οὐκ ἀδικεῖ, *si quis per ignorantiam judicavit, non egit injuste*.

III. Rhet. c. 17. Lib. II, 8. Top. 1, 13. Nic. V, 12.

4. At in bello vix est, ut temeritas saltem omnis & dilectionis defectus absit, ob negotii ipsius gravitatem, quæ omnino talis est ut causis probabilibus non contenta, quam maxime evidentes requirat.

5. At justum si accipimus, quoad effectus quosdam juris, certum est bellum hoc sensu justum utrimque dari, ut ex iis apparebit quæ de bello publico solenni infra à nobis dicentur. Sic enim & sententia non ex jure lata & possessio sine jure habent quosdam juris effectus.

2. *Moralis ad contraria*] Idem juste probeque simul hinc agi, inde prohiberi nequit; eadem res per se non potest esse licita & illicita.

Bona fide] Sine calumnia.

3. *Ad scientiam sufficiens*] Intra quod notitia legis istius pervenire ad illos potuit.

Non suo, sed alieno] Non pro se, sed pro alio, ut pro pupillo tutor.

4. *Dilectionis*] Caritatis, quam homo homini, maximeque Christianus Christiano debet.

5. *Quoad effectus*] Pro eo, quod isto bello licet, ita ut de eo adhuc non detur, sed quod utrimque factum est, habeatur pro rato & jure facto.

CAPUT XXIV.

Monita de non temere etiam ex justis causis suscipiendo bello.

I. *Jus sæpe remittendum, ut bellum vitetur:*
II. *Maxime jus ad pœnas:*
III. *Præsertim à rege læso.*
IV. *Etiam curâ sui & suorum abstinendum sæpe bello.*
V. *Regula prudentiæ circa electionem bonorum.*
VI. *Exemplum in deliberatione inter studium libertatis & pacis: qua internecio populi evitetur.*
VII. *A pœnis exigendis abstinere debere qui non multo sit validior.*
VIII. *Restare ut bellum non sit suscipiendum, nisi ex necessitate:*
IX. *Aut ex maxima causa cum maxima occasione.*
X. *Bellorum mala ob oculos posita.*

I. 1. QUanquam instituti, quod de jure belli inscriptum est, pars proprie non videtur exsequi quid circa bellum virtutes aliæ præcipiant aut suadeant, obiter tamen obviam eundum est errori, nequis existimet ubi jus satis compertum est, statim aut oportere bellum suscipi, aut semper etiam licere. Contra enim evenit, ut plerumque magis pium rectumque sit de jure suo cedere. Nam nostræ quoque vitæ curam honeste deseri, ut alterius & vitæ & saluti perpetuæ quantum in nobis est consulamus, supra suo loco dictum est. Maxime autem Christianis hoc convenit, qui in eo perfectissimum Christi imitantur exemplum, qui pro nobis adhuc impiis & infestis mori voluit, Rom. v, 6. Quod ipsum multo etiam magis nos excitat, ne res nostras aut nobis debitas persequamur, cum tanto aliorum incommodo quantum secum ferunt bella.

Vid. de jure belli, n. 14. & 23.

2. * Non ob quamvis causam talem bellum suscipiendum, & Aristoteles

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Quid circa bellum virtutes*] Hoc enim ad * πολεμικὴν pertinet, consiliique est, non juris.

De jure suo cedere] Condonare injuriam & remittere aliquid de illo, quod optimo jure exigere possis, ut humano sanguini parcatur.

2. *Causam talem*] Quæ sufficit juri probando.

GROTII NOTÆ.

Non ob quamvis causam talem bellum suscipiendum] Seneca suasoria V: *Gallis dixit, bellum suscipiendum fuisse pro libertate, pro conjugibus, pro liberis: pro re super vacua & nihil nocitura sciret, non esse suscipiendum.* Plus aliquid Apollonius dixit regi Babyloniæ apud Philostratum l. 2. c. 1: ὁ δὲ καὶ τί μὰ Δία ἔφη κωλύει, ἂν μείζονα κίνδυνον τοῦ ἐλεύθερον ἀπολέσαι, καὶ τύραννον ἀντὶ δεσπότου μεταβάλλειν: *Addidit vero, non oportere cum Romano disputare de vita, quibus majores privati sæpe possident, ad bellum*

Pol. lib. IV. & Ariſtoteles monet, & Polybius. Nec à veteribus laudatus
Rhet. ad Alex. c. 3. Hercules, quod Laomedonti & Augiæ arma intulit ob non ſolu-
Paus. lib. V. tam laboris mercedem. Dion Pruſæenſis in ea oratione quæ eſt de bello & pace, non hoc tantum ait quæri ſolere εἰ συμβέβηκεν ἀδίκημά σοι ὑπὸ τούτων οἷς πολεμεῖν, an injuria accepta ſit ab his de quibus bello petendis agitur, ſed etiam πόλιν τὸ τοῦτο συμβεβηκὸς, quanti æſtimandum ſit id quod accidit.

II. 1. Ad pœnas vero omittendas multa ſunt quæ nos hortantur. Videamus quam multa patres in filiis diſſimulant; qua de re diſſertatio eſt Ciceronis apud Dionem Caſſium. *Pater,* * ut Seneca ait, *niſi multa & magna injuria patientiam deviterunt, niſi plus eſt quod timet quam quod damnat, non accedet ad decretorium ſtylum:* unde non multum diſcrepat Phinei di-
Lib. V. ctum, recitante Diodoro Siculo: μηδένα παῖδα λαβεῖν παρ' ἡμῶν ἐκκοπὴν πρωρέως, εἰ μὴ τῷ μεγέθει τῶν ἀδικημάτων ὑπεροχὴν

bellum vero ne ob magnas quidem veniæ cauſas. Joſephus altero libro adverſus Appionem de popularibus ſuis: ἔστι γὰρ ἀνδράσι μάλιστα μὲν ἐπὶ τοῖς πολίταις ὁμοίως χαίρειν πλουτεῖν, ἀλλ' ὅμως τοῖς τιμὰς διαφυλάττειν. τοὺς γὰρ ἄλλων ἐλαττώσεως πρόσεστι ὑποπίπτειν, ἐκείνοις τοῦτ' ἀμοιρεῖ τοῖς ὁμοίοις κινδύνοις ἀναγκάζεσθαι, τότε καὶ παρ' ἄλλων ἀμύνεσθαι πολέμου καὶ μάχεσθαι περὶ ἐκείνων τῶν συμβολαίων ἐγγυητηρίων: *Neque noſtri fortitudinem exercent ut ſuas res augeant, ſed ut leges ipſis maneant; cætera igitur damna ferentes leniter, ubi ſunt qui nos à legibus cogant diſcedere tunc etiam ſupra vires bella ſuſcipimus, & ad ultima uſque mala duramus.*

Ut Seneca ait] De Clementia 1. cap. 14. Auguſtus patri in conſilio aſſidens de filio qui in patricidio deprehenſus eſſet, dixit: *relegandum quæ patre videretur. Non culeum, non ſerpentes, non carcerem decrevit: memor non de qua conſuleret ſed cui in conſilio eſſet, molliſſimo genere pœnæ contentum eſſe debere patrem dixit.* Verba ſunt Senecæ eodem libro c. 15. Terentius Andria:

Pro peccato magno paululum ſupplicii ſatis eſt patri.

Philo περὶ Εὐσεβείας ait: παιδεραστὰς ἀποφαίνεται χρηματίζειν τὸ ἀεί, ὑπερβαλλόντως αὐτοὺς τ' εἶναι ἐν συγγενείαις, ὅτι τῶν ἐν φύσεως ἀστοργίαν καὶ ὑπερβάλλοντας δίκαιον ἐν ἐκείνοις μεχθηρίαις ἐκπικραίνεσθαι: *Patres adjudicationis triſtia verba pronuntiant, filiiſque à domo ſua & omni cognatione abrumpunt, ita demum, ubi amorem illum, quem ingentem ac ſuper omnia eximium naturæ parentibus indidit, filiorum improbitas vicit.* Cicero pro Ligario: *Ignoſcite, Judices, erravit; lapſus eſt; non putavit: ſi unquam poſſiet; ad parentem ſic agi ſolet.*

Gronovii Notæ.

Laomedonti] Cujus filiam Heſionen à cete cui ex oraculo erat objecta, liberaverat, & ab eo mercede operis promiſſa fraudabatur. Ovid. II. 204.

Augiæ] Regi Elidos, cujus ſtabulum purgavetat, item inficianti quod promiſerat mercedis.

II. 1. *Niſi plus eſt quod*] Niſi proſpicit graviora ſcelera filii ex impunitate quam ſunt præterita, quæ pœnam merentur, aut graviora incommoda familiæ.

Decretorium ſtylum] Exhæredationem. ut ille Terentianus Heautont. 5, 4. Satius eſt quam te ipſo hæredem hoc poſſidere Bacchidem.

Malivit] Neminem patrum libenter ſumere de filio ſupplicium, niſi magnitudine peccatorum ſuperpreſſus ſit naturalem parentum in liberos pietatem.

Nulla-

ζῶσι τῶν φυτικῶν τὸ χρεῖον εἰς τέκνα φιλοστοργίαν : & illud Andronici Rhodii, οὐδεὶς πατὴρ ἀφίσταται τοῦ υἱοῦ, εἰ μὴ ὑπερβολαῖς εἴη μοχθηρός.

2. At quisquis alium punire vult, *rectoris, id est patris quodammodo personam suscipit : quo respiciens Augustinus ad Comitem Marcellinum : *Imple*, inquit, *Christiane judex, pii patris officium.* Pittaci dictum laudat Julianus Imperator : ὃς τὴν συγγνώμην τῆς τιμωρίας προτιθεὶς, *qui veniam pœnæ præferebat.* Libanius in oratione de seditione Antiochena : qui Deo, inquit, similis esse vult, οἰκτείρῃ τιμωρίας χαίρειν μᾶλλον ἢ λαμβάνων, *magis gaudeat condonatione quam pœna.*

3. Interdum eæ sunt rerum circumstantiæ, ut jure suo abstinere non laudabile tantum sit sed & debitum, ratione ejus quam hominibus etiam inimicis debemus dilectionis, sive in se spectate sive qualiter eam exigit sanctissima lex Evangelii. Sic quosdam esse diximus pro quorum, etiamsi nos impetant, salute mortem optare debeamus, quod eos sciamus rei communi humanæ aut necessarios aut valde utiles. Si res quasdam negligi vult Christus ne lites subeantur, tanto credendum est majora à nobis negligi voluisse ne ad bellum eatur quanto bellum lite est nocentius. *Molina tract. 11. de Just. disp. 103. Lorca disp. 153. n. 11. Ægid. Rebuffus de alt. & restit. disp. 31. dub. 7. n. 107.*

4. *De suo jure virum bonum aliquid relaxare non solum liberalitatis sed plerumque etiam commoditatis est*, ait Ambrosius. Aristides suadet civitatibus συγχωρεῖν καὶ παραίνειν, καὶ ὧν ἢ μέτεστιν, *concedere & largiri si quid sit mediocre.* Rationem addit : ὥσπερ γὰρ καὶ τὸ ἰδιωτῶν ἐπιτιθέναι τὰς ἀζημιώσεις καὶ βλαπτόμενοι *Lib. 11. de Off. c. 2.*

GROTII NOTÆ.

Rectoris, id est patris, quodammodo personam sustinet] Seneca epistola LXXXVII : *Clementia alieno sanguini tanquam suo parcit, & sicut homini non esse homine prodigo utendum.* Diodorus Siculus in Fragmentis : ὁ θεὸς τὰς ἁμαρτάνουσας οὐ παυτοὶ τρόπῳ κολάζει, ἀλλὰ τὰς μὲν ταῖς ἐπιμελείαις μὴ μεταδιδοὺς ἀπολύει : *Non omnes omnino qui deliquere puniendi sunt, sed iis quos male factorum nihil pœnitet.* Chrysostomus de statuis VI : μαθέτωσαν οἱ ἄρχοντες πάντες, ὅτι ἀπὸ τῆς Χριστοῦ φιλίας πολὺ ἐξωτέρω ἀλώπηξ γελοῖον. δίκασόν σε ὁ δεσπότης, πᾶς συνδοῦλος ἄφες τὰ ἁμαρτήματα, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐν δίκῃ μετέχῃς, ἵνα ἔλεος σοι γένῃ τῶν ἐπὶ γῆς ἀρχόντων ἀμέρων δεῖξε πᾶσιν καὶ χαλινὸν, πάντας μισανθρώπους τῆς φιλανθρωπίας : *Discant omnes qui à fide nostra sunt extranei, reverentiam quæ Christo exhibetur tantam esse, ut cuilibet potestati injiciat frænos. Ignora dominum tuum : condona peccata conservis tuis, ut & ipse multo magis te honoret, ut in illo judicii die vultum tibi ostendat serenum atque clementem, hujus tui lenitatis memor.* Citat Gratianus causa XXIII, quæst. IV, ex Augustino : *Duo ista nomina : cum dicimus homo & peccator non utique frustra dicuntur : quia peccator es, corrige : quia homo, miserere : vide & quæ sequuntur.* & quæ supra posuimus ad caput XX, §. XXVI, & XXXVI.

GROTII NOTÆ.

Oderit] Nullus pater abdicat filium, ni summopere improbum.

3. *Jure suo abstinere*] Non exsequi quod fas est jure gentium.

Quosdam esse diximus] 2, 1, 9.

Certa

ἐλῶσί τινα μᾶλλον αἱρεμφάτως ἢ ἀμφίτομον δίκην: *Nam & privatorum hominum eos laudatis qui facili sunt ingenio & damni aliquid subire malunt quam litigare.* Xenophon historiæ Græcæ sexto: σωφρονεῖν μὲν δήπου τὸ μηδὲ τὰ μικρὰ τὰ μὴ μεγάλων ἀμφίβολα εἶναι, πόλεμον ἀσυμβούλου: *Sapientum est ne ob graves quidem causas, bellum suscipere.* Et apud Philostratum Apollonius: πόλεμον δὲ ὑπὲρ μεγάλων αἰρεῖσθαι: *ne ob magnas quidem causas bellum capiendum.*

III. 1. Circa pœnas, officii primum nostri est, si non ut hominum * certe ut Christianorum, ut facile ac libenter condonemus quæ in nos sunt commissa, sicut Deus nobis condonat in Christo, Eph. IV, 32. τὸ γὰρ θεῖον τοῦτο ἀόργητον ὑπὲρ αὐτὸ ζῆν ὑπὸ δίκαιον τῇ ἡλικίᾳ γίνεται ἡδικημένον, Θεοῦ φύσει ἀσυγκίνητον, ait * Josephus: *Ira vacare circa ea ob quæ nocentes pœna mortis sunt obnoxii, ad divinam naturam accedit.*

Lib. 1. de Clem. c. 20. 2. Seneca de principe: *Longe sit in suis quam in alienis exorabilior injuriis. Nam quemadmodum non est magni animi qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat sibi detrahit: ita clementem vocabo non in alieno dolore facilem, sed eum qui cum suis stimulis agitatur non prosilit: qui intelligit magni animi esse injurias in summa potentia pati, * nec quicquam esse gloriosius Principe impune læso.* Quintilianus: *Suadebimus Principi ut laudem humanitatis potius quam voluptatem ultionis concupiscat.* In C. Cæsaris laudibus posuit Cicero ut præcipuum, quod obliviſci nihil soleret nisi injurias. Livia in allocutione ad Augustum apud Dionem: τοὺς ἄρχοντας νομίζουσι οἱ πολλοὶ τοὺς μὲν τὸ ἡσυχῆ ἀδικεῖσθαι ἐπιξύνειν χρῆναι, τοὺς δ' ἰδίᾳ τι εἰς αὐτοὺς πλημμελῆσαι δεικνύναι φέρειν: *Ita plerique existimant, refloribus puniendæ quæ contra communem utilitatem peccantur; quæ vero*

GROTII NOTÆ.

Certe ut Christianorum] Theodosius ut Antiochenis condonaret crimen in se commissum à Flaviano Episcopo illis maxime Christi verbis permotus fuit: *Dimitte illis Pater, quia nesciunt quid faciunt.* Narrat Chrysostomus de statuis vicesima.

Josephus] Antiquæ historiæ 11, 3.

Nec quicquam esse gloriosius Principe impune læso] Chrysostomus in laude Clementiæ: ἀπαυτὸν μὲν γὰρ δικάζοντας οὐκ ἂν ποτε δικάσαιμεν, παραιτούμενοι δὲ τοὺς τὰ ἐξόντας. τὸ γὰρ τοῦτο τοῖς ὑπερτάταις τῶν βασιλείας, κρατίστοις ἑαυτῶν, καὶ ἐν τῷ δικαίῳ τῶν ἐγκλημάτων ποιεῖσθαι δοκοῦντας, μέγα μὲν εἰς εὐφροσύνην τῇ ἀρχῇ δόξει: *omnem illa hominem ornare insigniter potest: maxime vero eos qui in imperiis sunt constituti; nam cum regia potestas omnia permittat, simul reputare, ac divinam legem adhibuisse suis ducem præstare, egregium est ad famam gloriamque.* Augustinus epist. CIV, quæ est ad Bonifacium Comitem: *memento citò ignoscere, si quis in te peccaverit & veniam postulaverit.*

GRONOVII NOTÆ.

III. 1. *Circa pœnas*] Quod attinet bella attinet, quibus potissimum pœna, quamvis justa, sumitur.

2. *Sibi detrahit*] De suo erogat & impendit.

Non prosilit] Fertur præceps ad vindictam.

Atque

vero in ipſos, diſſimulanda. * Antoninus Philoſophus, in oratione ad Senatum: *Non enim unquam placet in Imperatore vindicta ſui doloris, quæ etſi juſtior fuit, acrior videtur.* Ambroſius in epiſtola ad Theodoſium: *Antiochenis tuam donaſti injuriam.* Et in ejuſdem Theodoſii laudibus ad Senatum Themiſtius: Ὑπὲρ τὸν ἀδικηθέντα χρὴ τὸν ἄρχοντα βασιλέα, ἀλλ' οὐ τοῖς μείζω φαίνεσθαι τῶν ἠδικημένων: *Bonum regem oportet his qui in ſe peccarunt ſuperiorem eſſe, non vicißim nocendo, ſed bene faciendo.*

3. Magnanimus qui ſit eum Ariſtoteles negat eſſe μνησίκακον, *injuriarum memorem:* quod Cicero ſic exprimit; *nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate atque clementia.* Hujus eximiæ virtutis inſignia nobis exempla ſacræ literæ ſuppeditant in Moſe, Num. XI, 12: & Davide, II Sam. XVI, 7. Maxime vero id locum habet, ubi aut nos quoque nobis peccati alicujus ſumus conſcii, aut id quod in nos peccatum eſt ab humana quadam & excuſabili infirmitate procedit, aut ſatis apparet pœnitere eum qui nocuit. *Eſt ulciſcendi & puniendi modus*, inquit Cicero, *& haud ſcio an ſatis ſit * eum qui laceſſierit injuriæ ſuæ pœnitere. Sapiens*, inquit Seneca, *multa remittit; multos parum ſani ſed ſanabilis ingenii ſervabit*, & hæ quidem cauſæ à bello abſtinendi ex dilectione naſcuntur, quam ipſis inimicis aut debemus, aut recte impendimus. *Dr Off.* 1. *Dicd. Lib.* 11. *de lib. Cicil.* c. 6.

IV. 1. Sæpe vero * nobis ipſis noſtriſque præſtandum habemus ne ad arma veniatur. Plutarchus in Numæ vita ait, poſtquam juſte poſſe ſuſcipi bellum decreviſſent feciales, * conſul-

GROTII NOTÆ.

Antoninus Philoſophus] Apud Vulcatium Gallicanum vita Avidii Caſſidii.

Eum qui laceſſierit injuria ſua pœnitere] Procopius Vandalicorum II: μετάμελός γε δὴ ἐπὶ τοῖσιν ἐπράξασιν ἐπιγενόμενος συγγέγραπται αὐτῷ τὰς ἐπιστολὰς ποιεῖν ὧδε: *Pœnitentia in tempore aberiens iis qui peccarunt ad veniam dandam provocare taſſo ſolet.*

Nobis ipſis noſtriſque] Procopius Gothicorum II. Gothos ita ait locutos Belisario: ἡμεῖς ἢ αὐτοὶ ἴσμεν ἔχοντες, τοῦτ' ἐκπέφυκε ἐγγενέσθαι ἀνθρώποις μὴ δίκης τὸ κράτος τῷ δικαίῳ ἐπιτιθέναι, ἀλλὰ τὸ δίκαιον τοῦ τὸ ξύμφορον, ἢ ἀφίσιν αὐτοῖς μέτεστι, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀφορμὰς ἀκριβῶς ἐπιδεῖν: *Hoc enim ita ſe habeant, officium erit utriuſque gentis rectorum, ſubditorum ſibi ſalutem non poſſere propria laudis ſtudio, ſed ea præſtare quæ & juſta ſunt & utilia non ipſis tantum ſed & hoſtibus.*

GRONOVII NOTÆ.

Acrior videtur] Hinc conditionem principum miſerrimam ajebat Domitianus, quibus de conjuratione non credatur, niſi occiſis, Suet. 21. Quod Hadriano tribuit Marcus apud Vulcatium Gallicanum in Avidio Caſſio cap. 2. Semper enim homines ſuſpicantur eos abuti potentia.

IV. 1. *Nobis ipſis noſtriſque*] Noſtra ipſorum & ſubjectorum noſtrorum intereſt, ut potius aliquo jure careamus, quam id bello repetamus non minus nos noſtroſque quam hoſtes diſcrimini objectuti.

Luc. XIV. 31. * conſultatum à ſenatu an ex uſu eſſet ſuſcipere. In parabola quadam Chriſti dicitur, ſiquis rex cum rege altero bello certandum habeat, primo ſedentem, qui mos eſt cum cura conſultantium, expenſurum apud ſe, an ipſe qui decem millia militum habeat hoſti ducenti bis totidem par eſſe poſſit; quod ſi videat ſe imparem fore, antequam ille intra fines adſit, miſſurum legationem cum mandatis pacis cauſa.

Livius lib. VI. 2. * Sic Tuſculani omnia patiendo, & * nihil recuſando pacem à Romanis meruerunt. Apud Tacitum eſt: *Fruſtra adverſus Æduos quæſita belli cauſa. Juſſi pecuniam atque arma deferre, gratuitos inſuper commeatus præbuere.* Sic * legatis Juſtiniani Amalaſuntha regina negavit armis ſe certaturam.

Lib. VII. 3. Poteſt & temperamentum adhiberi, ut à Syrmo Triballorum rege factum Strabo memorat, qui Alexandrum Macedonem & inſulam Peucen intrare vetuit, & ſimul donis eum honoravit, ut oſtenderet ſe quod faceret juſto metu, non odio aut contemptu ipſius facere. Quod Euripides de Græcis dixit civitatibus idem ad alios quoſvis recte aptes:

De Marte quoties itur in ſuffragia,
Nemo imminere cogitat mortem ſibi:
Sed quiſque cladem deſtinamus alteri:
Quod ſi in comitiis funera ante oculos forent,
Furiata bello non periſſet Græcia.

Apud Livium eſt: *Cum tuas vires, tum vim fortunæ, Martemque communem propone animo.* Et apud Thucydidem: Ϛ πλεῖστον τὸ προσλογίζεσθαι ἐστὶ ἐν τοῖς τὰ αὐτίκ' ἡδέως προπαθοῦσι; *Quicquid inopinum accidere poteſt in bello, priuſquam aggrediare, conſidera.*

V. 1. Qui deliberant, partim de finibus non quidem ultimis ſed interjectis deliberant, partim de iis quæ eo ducunt. Finis ſemper eſt bonum aliquod, aut certe mali declinatio quæ vicem boni

GROTII NOTÆ.

Conſultatum à ſenatu an ex uſu eſſet ſuſcipere] Diodorus apud Thucydidem III: ἦσαν γὰρ ἐπιφανῆ πάντα ἀδικοῦντες, ἐ δὲ καὶ πάνυ ἀκριβῶς τὴν ἀλήθειαν ἐξήταζον ἐν μὲν ξυμφορᾶις: *Etiamſi enim maxime illos peccaſſe pronuntiem, non utique & cædi eos jubebo, niſi expediat.*

Sic Tuſculani] Vide Plutarchum Camillo.

Nihil recuſando] Fecit idem Aſmeniorum Rex Severi tempore, meminit Herodianus libro III.

Legatis Juſtiniani Amalaſuntha] Vide Procopium Vandalicorum II, & Gotth. I.

GRONOVII NOTÆ.

In parabola] Priores edd. fabella. Lucas 14, 31.

2. *Gratuitos inſuper*] Quod non erant juſſi, ſponte aluere exercitum. Tacit. I. hiſt. 64.

V. 1. *Sed interjectis*] Subordinatis, ut vulgo loquuntur, qui ad ulteriorem finem referuntur.

De iis, quæ eo ducunt] Mediis, ut vocant, & ſunt viæ, rationes, inſtrumenta obtinendi propoſiti.

Si

boni obtinere possit. Quæ vero huc aut illuc ducunt, per se non expetuntur sed quatenus ducunt: quare in deliberationibus comparandi sunt, & fines inter se, & eorum quæ ad finem ducunt facultas effectiva ad finem producendum: nam ut recte dixit Aristoteles de animalium motione: αἱ προτάσεις αἱ ποιητικαὶ διὰ δύο εἰδῶν γένονται, διά τε τοῦ ἀγαθοῦ καὶ διὰ τοῦ δυνατοῦ: *propositiones quæ actionem efficiunt duorum sunt generum, ab eo quod bonum est, & ab eo quod fieri potest:* quæ comparatio tres habet normas.

2. Prima est; si res de qua agitur æqualem, morali scilicet æstimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum, ita demum eligenda est si bonum aliquanto plus habeat boni quam malum mali. Hoc est quod Aristides sic enuntiat: ὅτ' ἔλαττον τοῦ δυσχεροῦς τ' ἀγαθὸν, κρεῖττον διηλλάχθαι. Andronicus Rhodius ubi magnanimum describit, ait, eum non ob quasvis causas pericula subiturum, sed ob maximas.

3. Altera; si videatur esse æquale bonum & malum quod à re de qua quæritur possit procedere, ita demum ea res eligenda est si efficacia ad bonum quam ad malum major sit.

Tertia; si videatur & bonum & malum esse inæquale, nec minus inæqualis rerum efficacia, res ea ita demum eligenda est, * si efficacia ad bonum major sit collata efficaciæ ad malum quam ipsum malum est collatum bono; aut si bonum sit majus comparatione mali, quam efficacia ad malum comparata ad bonum.

4. Hæc

GROTII NOTÆ.

Si efficacia ad bonum major sit collata efficaciæ ad malum, quam ipsum malum est collatum bono] Utitur hac regula prudenter Narses apud Procopium Gotthicorum 11.

GRONOVII NOTÆ.

Per se non expetuntur] Ut acquiescamus ea nacti, sed quia sunt velut gradus ad aliquod ulterius magis expetitum.

Facultas effectiva] Vis & potentia effectrix.

2. *Morali æstimatione efficaciam*] Judicio prudentum perinde minatur incommodum, quam commodum promittit, facienda est, modo commodum sit amplius in genere commodorum quam incommodum in suo.

Ὅτ' ἔλαττον] Quum difficultas major est quam bonum speratum, melius transigere & reconciliari.

3. *Æquale bonum*] Bonum & malum, utrumque in suo genere paria sunt.

Efficacia ad bonum] Probabilior & in spe majori eventus est ad bonum & optatum, quam ad malum & timendum.

Si videatur & bonum] Si aut majus est bonum in genere suo quam malum, aut majus malum quam bonum; & aut facilius existit ex ratione, quam sequimur, malum quam bonum, aut bonum quam malum.

Si efficacia ad bonum] Si facilius existat bonum quam malum, etsi malum bono sperato minus non sit.

Si bonum sit majus] Si magnitudo boni longe vincat modum mali, etsi facilius forte sit exstiturum malum.

De Of. 1. 4. Hæc nos limatius paulo; ſed eodem tendit via planiore Cicero: cum ait fugiendum ne offeramus nos periculis ſine cauſa, quo nihil poteſt eſſe ſtultius: quapropter in adeundis periculis conſuetudinem imitandam Medicorum, qui leviter ægrotantes leviter curant, gravioribus autem morbis periculoſas curationes & ancipites adhibere coguntur: quare ſubvenire tempeſtati ſapientis eſſe dicit, eoque magis ſi plus adipiſcare re explicata boni quam addubitata mali.

Ep. ad Att. l. XIII, 27. 5. Et alibi: *Ubi inſtrudum magnum nullum fieri poſſit, detrudum vel non magnum nociturum ſit, quid opus eſt incommodum dicere.* Dion Pruſæenſis Tarſenſi altera: ἵνα δίκαιον ᾖ ἀδίκημα, ἀλλ' οὐκ εἰ τι μὴ δίκαιον πάθοιμεν χαλεπῶς, διὰ ταῦτα φιλονεικήσωμεν ἀντὶ ἀσχόλιον ἀγῶνα ποιεῖν: *Sit ſane hoc injuſtum & indignum quod toleretur. At non ſiquid injuſti accidit, nos ideo debemus certandi ſtudio noſmet incommodis objicere.* Et poſtea: ὥσπερ, οἶμαι, τὰ βάρη τοῦτ' ἂν μὴ σφόδρα πάσχῃ τις ἀναγκαῖα μὴ δυνάμενα, ζητοῦμεν ὡς τάχιστα ἀποβαλεῖν. μετρίως δ' ἐνοχλούμενοι ἂν ὁρῶμεν ἀναίσχυντα ἄσπερ φέροντα ἢ τούτου, ἢ τούτοις μείζω ἕτερα, σκοποῦμεν ὡς κινδυνεύσῃ ἐπιθεῖναι: *Sicut onera ubi ita valde nos urgent ut durare nequeamus quærimus abjicere: mediocriter autem preſſi, & rebus talibus ut aut iſta aut graviora ferenda ſint, in hoc nos componimus ut quam expeditiſſime ſubſequamur.* Ariſtides Sicula ſecunda: ἔστι μείζων ὁ φόβος τοῦ ἐλπιζομένου, πῶς οὐκ ἄξιον φυλάττεσθαι: *ubi major ſpe metus eſt, quomodo non tempus eſt cavendi?*

VI. 1. Exemplum ſumamus ab eo quod inter Galliæ civitates conſultatum olim narrat Tacitus: *Libertas an pax placeret:* Libertatem intelligit civilem, hoc eſt, jus regendæ per ſe reipublicæ: quod jus plenum eſt in ſtatu populari, temperatum in ſtatu optimate, præſertim tali ubi nemo civium ab honoribus arceatur. Pacem vero talem qua bellum redimatur internecinum, id eſt, ut Cicero alibi Græcis verbis hanc quæſtionem explicat, ἐὰν μέλλῃ λίαν τοῦτο σκοπεῖν ἡ ὅλων ἡ πόλις κινδυνεύειν: Puta, ubi recta æſtimatio futuri nihil ferme aliud quam totius

Lib. IX. Ep. ad Att. ep. 112.

populi

4. *Si plus adipiſcare*] Ut Alexander malebat ſe dubiæ fidei medici credere quam indubitato morbo perire. Juſtin. 11, 8.

5. *Ubi Inſtrudum*] Ubi ſummam in rem proficias parum, minimo autem caſu contrario magnam plagam acceperis, quid opus periclitari? Quo pertinet Auguſti dictum, parva commoda non parvo ſectantes diſcrimine, ſimiles eſſe aureo hamo piſcantibus, cujus abrupti damnum nulla captura penſari poſſit. Sueton. 25.

VI. 1. *Libertatem civilem*] Non perſonalem, quæ naturalis eſt facultas ejus, quod cuique facere libet, niſi quid vi aut jure prohibeatur. §. 1. Inſt. de jure Perſ.

Nemo civium] Non certæ familiæ, exclusis aliis, magiſtratus obtinent: ut olim Romæ, nunc Venetiis, patriciorum.

Ἐὰν μέλλῃ] Etiamſi civitas propter id de omni ſtatu & ſalute ſua ſit periclitatura.

In

populi exitium videatur portendere: qualis erat ſtatus Hieroſolymorum obſeſſorum à Tito. Hic Cato quid dicturus ſit, qui mori quam uni parêre maluit, nemo neſcit; quo & illud pertinet:

Quam ſit non ardua virtus
Servitium fugiſſe manu.

Et multa alia ad eum modum.

2. At aliud dictat recta ratio: Vitam ſcilicet, quæ fundamentum eſt omnium bonorum temporalium & æternorum occaſio, pluris eſſe quam libertatem; ſive utrumque ſumas in uno homine, ſive in toto populo. Itaque Deus ipſe pro beneficio imputat quod non perdat homines, ſed in ſervitutem tradat. Et alibi ſuadet per Prophetam Hebræis, ut ſeſe Babyloniis * in ſervitutem dedant, ne fame ac peſte moriantur. Quare illud quamquam laudatum antiquis, 2 Paral. XII. 7. Jer. XXVII, 12.

Obſeſſam Puno geſſit quod Marte Saguntum:

laudandum non eſt, nec quæ eo ducunt.

3. Internecio enim populi in hoc rerum genere pro maximo malo haberi debet. Cicero de Inventione ſecundo neceſſitatis hoc ponit exemplum, neceſſe eſſe Caſilinenſes ſe dedere Annibali, quanquam neceſſitati aderat hæc adjunctio, * niſi malint fame perire. De Thebanis qui Alexandri Macedonis temporibus vixerunt exſtat hoc Diodori Siculi judicium: τὸς πανδημεὶ ἀνδρειοτάτους γενέσθαι ἐ Φρυνιχώτατοι χρησάμενοι τοῖς πράγμασι τύχαις. Auguſt. de Civ. Dei, l. XXII, c. 6. Lib. XVIII.

GROTII NOTÆ.

In ſervitutem dedant, ne fame ac peſte moriantur] Guido Blandratenſis in oratione ad Mediolanenſes apud Guntherum.

Omnia ſecuri pro libertate feremus.
Sed libertatem contempta omne ſalute
Sanus amat; neque enim certa ſu-
ſceptio cladis,
Quam vitare queas, niſi cum ratione ſalutis,
Libertatis amor, ſed gloria vana putanda eſt.

Niſi malint fame perire] Anaxilai qui ob famem Byzantium dediderat hæc defenſio fuit: pugnandum hominibus in homines, non in rerum naturam: Ita Xenophon. Procopius Goth. IV: ὁ γὰρ λιμὸς τῶν ἐκείνων παθημάτων ἀνθρώπινα, ὅτου γε ἔστιν ἑκόντα ἀποθανεῖν ἐν μάχῃ: *Non laudant mortem voluntariam homines, quamdiu ſpes aliqua eſt periculo potentior.*

GRONOVII NOTÆ.

Fugiſſe manu] Vel pugnando, vel ſibimet ipſi vim afferendo.

2. *Æternorum occaſio*] Quorum perdendorum periculum incurrimus, ſi projicimus vitam & ultro nos occidimus.

Saguntum] Urbs in Hiſpania, ubi obſeſſi ab Hannibale aurum argentumque ex publico privatoque in forum collatum, in ignem ad id raptim factum conjicientes eodem ſeſe cum uxoribus & liberis præcipitaverunt, Liv. 21, 14.

3. *Neceſſitati aderat*] Hujus neceſſitatis unum eſſet effugium, ſi mallent inedia aut manibus ſuis intermori.

*πνεῦμα εἰς πάνυ μεγα & πολεμικὸν ἄλλοφρον : animi * spiritu forti magis quam prudente interneciones patriæ accersiverunt.*

4. De eo quem diximus Catone & Scipione, qui post victoriam Pharsalicam cedere Cæsari noluerunt, judicium extat apud Plutarchum : *αἰτίαν ἔχουσιν ὡς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐν Λιβύῃ διαφθείραντες οὐκ ἀναιτίους : culpandi sunt, tanquam qui viros multos & egregios in Africa peruliderint, nullo operæ pretio.*

5. Quod autem de libertate dixi, idem de aliis rebus expetibilibus dictum volo, si oppositi mali majoris justior aut par sit exspectatio. Nam, ut recte Aristides, moris est navem servare rerum, non vectorum jactu.

VII. In pœnis quoque exigendis illud maxime observandum est, ne unquam eo nomine bellum suscipiatur in eum cui pares sunt vires. Nam ut judicem civilem ita qui armis facinora velit vindicare multo esse validiorem altero oportet, neque vero prudentia tantum, aut suorum caritas exigere solet, ut bello periculoso abstineatur, sed sæpe etiam justitia, rectoris scilicet, quæ ex ipsa regiminis natura superiorem non minus ad curam pro inferioribus, quam inferiores ad obedientiam obligat. Cui consequens est id quod recte à Theologis est traditum, regem qui ob causas leves, aut ad exigendas pœnas non necessarias, & magnum secum periculum trahentes, bellum suscipit, teneri subditis ad reparationem damnorum quæ inde oriuntur; nam etsi non in hostes, in suos tamen veram committit injuriam, qui talibus de causis tam gravi malo eos implicat. Livius : *Justum bellum quibus necessarium, & pia arma quibus nulla nisi in*

Cajet. 2, 2. q. 95, art. 8. Molina tract. 1. de Justitia, cap. 102. Lib. X.

GROTII NOTÆ.

Spiritu forti magis quam prudente] Idem cum explicasset consilia belli suscepti ab Sithonientibus post Alexandri mortem, ait sanionem judicio eos *πρὸς δόξαν ἢ βασιλέα τὸν ἀγαθὸν, οὐ δὲ συμφέροντος ἀναγκαίου : ad gloriam quidem recte consuluisse, sed ab utilitate aberrasse :* ut qui properassent *διαπεπολεμῶσθαι μεθημένοις ἀνάγκης κωλυούσης : perfrictari nulla necessitate impellente :* ne Thebanorum quidem tam nobili clade passi se admoneri.

GRONOVII NOTÆ.

5. *De aliis rebus expetibilibus]* Ut iis æquo animo careamus, vel fraudari nos patiamur potius, quam ob eas subeamus periculum, quo aut credibilius sit nos perituros, aut nihilo certius perituri an servaturi eas simus.

VII. *Cui pares]* Huc pertinet Taciti 3. annal. 13. omittere potius prævalida & adulta vitia, quam hoc adsequi, ut palam fiat, quibus flagitiis impares simus.

Justitia rectoris] Eadem justitia, quæ suadet dictatique puniri malos, eadem suadet etiam non puniri, si nequeat id fieri sine clade aut periculo bonorum; non enim tantum est justitiæ opus punire malos, sed etiam tueri bonos: & quemadmodum injustus est, qui recte imperanti non paret, ita quoque injustus, qui studio puniendi contumaces negligit curam parentium. Hinc Otho laudatus in morte, quam sobrie maluit, ne bellum civile removaret, Suet. 9.

Sua

in armis relinquitur ſpes. Optat hunc ſtatum Ovidius Faſtorum 1:

Sola gerat miles, quibus arma coërceat, arma.

VIII. *Rara ergo belli ſumendi cauſa eſt, quæ omitti aut non poſſit aut non debeat, puta cum jura ſunt, ut Florus loquitur, armis ſæviora. Seneca *incurri* ait *in pericula ubi quieſcenti paria metuuntur*, aut etiam pejora: quem ſenſum Ariſtides ſic extulit: τότε χρὴ καὶ ἄδηλον ἢ τὸ μέλλον αἱρεῖσθαι καὶ κινδυνεύειν, ὅταν τὸ τῶν κουφίων ἄχαν φανερῶς χεῖρον ἦ. *Miſeram pacem bello bene mutari*, ait Tacitus, nempe cum, ut idem ait, *aut auſos libertas ſequetur, aut victi iidem erunt:* aut *ubi* (ut Livius loquitur) *pax ſervientibus gravior quam liberis bellum.* Non ſi, ut apud Ciceronem eſt, apparet futurum, ut ſi victus eris proſcribaris: ſi viceris, tamen ſervias.

Lib. x. de Art. vii. 7.

IX. Alterum belli tempus, ſi, ita ut oportet rem æſtimanti, à jure, & quidem quod momenti ſit maximi ſimul ſtent vires. Hoc eſt quod Auguſtus ajebat, bellum non ſuſcipiendum niſi cum major emolumenti ſpes quam damni metus oſtenderetur. Et quod de prælio dicere ſolebant Scipio Africanus & L. Æmilius Paulus, idem huc non male aptaveris: *Non decertandum eſſe, * niſi ſumma neceſſitudo aut ſumma occaſio data eſſet.* Locum

Suet. c. 24. Gell. lib. xiii, c. 1. Val. Max. lib. vii, c. 2. Diod. l. xvi.

GROTII NOTÆ.

Rara ergo belli ſumendi cauſa eſt quæ omitti aut non poſſit aut non debeat] Servius ad illud in x. Æneidos:

Iram miſeratur inanem
Amborum & tantos mortalibus eſſe labores,

Quia nulla cauſa tam juſta eſt ut propterea bellum geri debeat.

Niſi ſumma neceſſitudo] Plutarchus Gracchis: τὸ δοκεῖν ἐ χρεῖος ἀνάγκης ὑπόφασιν αἴδεσθαι, ἢ τὴν ἰσχυρὰν, ἢ τὴν πολεμικήν: *Extra ſummam neceſſitatem ferrum inferre, nec boni medici eſt, nec boni præſidis.* Marciani dictum apud Zonaram: μὴ δεῖν ἅπλως βασιλέα πολεμεῖν, ἂν μὴ ἀναγκάζηται ὑφ' ἑαυτοῦ: *non debere regem arma movere quamdiu pace frui licerat.* Auguſtinus 1. epiſtola ad Bonifacium, *Pacem habere voluntatis eſt: bellum autem debet eſſe neceſſitas, ut liberet Deus à neceſſitate & conſervet in pace.*

GRONOVII NOTÆ.

VIII. *Jura ſunt ſaviora*] Quum ſpecie pacis & juſtitiæ graviora tolerantur, quam inter arma maxime ſeventia evenire ſolet. Ut Siculi queruntur ſe infeſtiſſimo hoſti Agathocli titulo pacis addictos ab Hamilcare Pœnorum duce. Juſtin. 22, 1.

Ubi quieſcenti] Quoties bellum vitanti nihil commodius eſt quam in bello.

Τὸν χρὴ] Tunc oportet, quamquam incerta ſint futura, præferre periculum, quam pacem colere palam pejus eſt.

Tacitus] 1. ann. 44. *miſeram pacem vel bello bene mutari.*

Auſos libertas] Bellum ſumentibus ſi res feliciter ceſſerit, magna bona; ſi ſecus, nullum gravius, quam adeſt, malum contingit.

Si victus fuero] Rebus male proventientibus, pereas; ex ſententia evenientibus, tamen miſeram vitam agas.

IX. *A jure*] Ubi cum ſit juſtitiæ cauſa, & quidem ejus cauſa, quam deſerere aut negligere nullo modo poſſis, etiam in promptu ſint juſtæ vires.

cum autem tum maxime hoc habebit, cum ſpes eſt * terrore ac fama, nullo aut exiguo periculo rem confici poſſe: quale erat Dionis conſilium ad liberandas Syracuſas. In epiſtolis Plinii eſt: *quod eſt pulcherrimum victoria genus terrore perdomuit.*

Vita Camill. de civit. Dei. l. xix. c. 7.

X. 1. Sæva res bellum eſt, inquit Plutarchus, cumulumque ſecum trahit injuriarum & inſolentiæ: Et ſapienter Auguſtinus: *Quorum malorum* (de his loquitur quæ ex bello naſcuntur) *multas & multiplices clades duras, & diras neceſſitates, ſi ut dignum eſt eloqui velim, quamquam nequaquam ſicut res poſtulat poſſim, quis erit prolixæ diſputationis modus? Sed ſapiens, inquiunt, juſta bella geſturus eſt: quaſi non, ſi ſe hominem meminit, multo magis dolebit juſtorum neceſſitatem ſibi exſtitiſſe bellorum: quia niſi juſti eſſent, ei gerenda non eſſent: ac per hoc ſapienti nulla bella eſſent. Iniquitas enim partis adverſæ juſta bella ingerit gerenda ſapienti, imo & neceſſaria: qua iniquitate homini * utique dolenda, quia hominum eſt. & ſi nulla ex ea bellandi neceſſitas naſcatur. Hæc itaque mala tam magna, tam horrenda, tam ſæva quiſquis cum dolore conſiderat, miſeriam neceſſe eſt fateatur; quiſquis autem vel patitur ea ſine animi dolore vel cogitat, multo utique miſerius ideo ſe putat beatum quod & humanum perdidit ſenſum.* Idem alio loco: *Belligerare malis*

Lib. iv. de Civit. Dei, c. 15.

Grotii Notæ.

Terrore ac fama] *Leo ſpernens tela diu ſe terrore ſola tuetur, ac velut cogi teſtatur.* Habet id Plinius Hiſtoriæ Naturalis viii, c. 16.

Utique dolenda] Lacedæmonii in oratione quæ exſtat apud Diodorum Siculum libro xiii: Ἐκφέρειν γὰρ ἐν τῷ πολέμῳ φιλοτιμίας πολλὰς καὶ δεινὰς πάθη φοβούσας, εἰδόσι δὲ πᾶσι φανερὸν ποιῆσαι πᾶσι καὶ δεῖσθαι καὶ ἀνθρώποις ὄν τὸν αὐτὸν πάντων κοινὸν εἶναι πόλεμον: *Cum videamus ex bello plurimas inimicitias, plurima atrocia oriri, noſtros officii admonimus cunctis Dii hominibuſque teſtatum facere cauſam horum à nobis non eſſe.* Plutarchus Numa: τί ἂν φάναι τις, ὡς δεῖ τὸ βέλτιστον ποιεῖσθαι τῶν Ῥώμῃ τότε πολέμων, ἐρωτᾶν ἐφιέντας ἱκανοὺς ἀναμφίλογον διδάσκειν φύσει δικαίαν τὸ βέλτιστον ἐν πλούτῳ, καὶ τρυφῇ, καὶ ἡγεμονίᾳ, μᾶλλον ἢ σωτηρίᾳ καὶ ἀσφαλείᾳ, καὶ τῷ μὴ διακινδυνεύειν αὐτοκράτορα πεῖσαι τινα: *Hic ſi quis mihi dixerit, nunquam Roma pro bella proferit plurimum, quæſtionem moverit longa reſponſione egentem, apud homines qui proſectum ponunt in opulentia, in deliciis, in imperiis militaribus, non in ſalute populi, in lenitate, in juſtitia ſui contenta,* Stephanus medicus Choſroi Perſarum regi apud Procopium Perſicorum ii: ὦναξ, ὦ κράτιστε βασιλεῦ, φίλοις μὲν καὶ μέχρι ἰσχατιῶν ἐν πλοῦτοι ἀνθρωπίσκοις, ἐν δὲ δίκῃ τοῖς ἐναντίοις πάσης τοῦ κόσμου. τὸ δὲ ἀγαθὸν εἶναι δοκεῖ, ἐμοὶ μὲν οὖν: *Tibi, Rex maxime, in cædibus & pugnis & nebulæ ſubigendis ut capto alia ſorte nomina contingant, bonum autem ut per hæc creduris fieri arbitror.* Adde locum egregium Guicciardini libro xvi.

Gronovii Notæ.

Spes eſt terrore ac fama] Hoc argumento utuntur & Campani ad perſuadendum Romanis bellum Samniticum: ſi oſtenderitis auxilia veſtra ne bello quidem arbitror vobis opus fore. Uſque ad nos contemptus Samnitium pervenit; ſupra non aſcendit. Itaque umbra auxilii veſtri tuti eſtimus. Liv. 8, 30.

Quid

sit videtur felicitas, bonis necessitas. Maximus autem Tyrius: *ἐ δ πολεμὸς χρείας κὰι ἀφέλης τὸ ἄδικον, ἐλεεινὸν αὐτὸς τὸ ἀναγκαῖον: de bello etiamsi demas injustitiam, ipsa per se necessitas miseranda est.* Idem: *Φαίνεται ἐ πόλεμος τοῖς μὲν δικαίοις ἀναγκαῖος ὤν, τοῖς ἢ ἀδίκοις ἑκούσιος: Apparet bellum à justis non sumi nisi necessario, ab injustis sponte.*

2. Cui Senecæ illud addendum, non esse homini homine prodige utendum. Philiscus Alexandrum monebat ut gloriæ quidem fluderet, sed ea lege ne se pestilentiam aut magnum morbum faceret: intelligens populorum occidionem, desolationem urbium, pestilentiæ esse opera: nihil autem magis esse regium quam consulere omnium saluti, quæ pace continetur. *Ælian. lib. XIV. 11.*

3. Si jure Hebræo & qui non volens hominem occidisset fugere debebat: Si Deus à Davide, qui pia bella gessisse dicitur, ideo templum suum ædificari vetuit * quod multum sanguinem fudisset; Si apud Græcos veteres expiatione opus habebant etiam qui sine culpa manum cæde maculassent: quis non videat, præsertim Christianus, quam res sit infelix & mali ominis, quantoque nisu fugiendum bellum etiam non injustum? Certe apud Græcos Christianismum professos diu observatus est canon, quo sacris * ad tempus arcebantur qui hostem in qualicumque bello interfeciſſent. *Basil. ad Amphil. c. 13.*

Grotii Notæ.

Quod multum sanguinem fudisset] Οὐκ ἀπορρίπτ ἢ πολλὰς πολέμων ἐμφυλίους καὶ φίλιον αἷ ἐχθρῶν μιαίνουσαι: *Non permisit templum struere ei qui multa bella bellasset, pollutasque esset hostili quidem attamen sanguine.* Verba sunt Josephi libro VII, cap. 4. ubi & plura in hanc sententiam sequuntur. Plinius libro VII, c. 25. post relata Cæsaris Dictatoris præclia, *Non equidem in gloria posuerim tantum etiam esse cædem humani generis injuriam.* Philo de vita Mosis: καὶ γὰς εἰ νίκησεν τις κατ' ἐχθρῶν ὁπλοις, ἀλλ' ὅμως ἀλλότριον ἀνθρώπου, εἰ καὶ δικαίως καὶ ἀμυνόμενος καὶ βιαζόμενος, νίκη αἱ ὅπως ἔστιν ὅμως διὰ τὸν ἀναιρεθέντα καὶ ἀσεβὲς συγγενεσαν. ἔ γὰς καθαρσίου ἰδέαν τοῖς ἀδίκοις περὶ ἀποκλυζῶν τὸ νομοθέτης ἄγνε χεῖρας: *Quamvis enim legibus permissa sint hostium occidiones, attamen quisquis hominem interfecerit, quamvis juste, quamvis ad sui tutelam, quamvis cautus, aliquid labis contraxisse creditur, propter illum communem à summa causa venientem cognationem. Quapropter & purgatione quadam opus habebant tales interfectores, ad eluendum quod commissum videbatur piaculum.*

Ad tempus] Triennio. Zonaras Nicephoto Phoca.

Grotii Notæ.

X. 2. *Prodige utendum*] Non decere hominem alterius hominis vitam & caput tanquam rem vilem & parvi pretii, facile ac sine patrimonii impendere.

Pestilentiam aut] Creo ad Eteoclem regem apud Stat. II. Theb. 272. *Sat tua non equis luimus perjuria divis, Verbaque armis ipsisque gravem & modo civibus arcem, Cum cæle demissa lues inimicaque tellus, Hamssit.*

1. *Fugere*] Excedere patria & se conferre ad aliquod oppidorum, quæ habebant jus asyli.

CAPUT XXV.

De Causis belli pro aliis suscipiendi.

I. *Bellum suscipi juste pro subditis:*
II. *Non semper tamen suscipiendum:*
III. *An subditus innocens hosti dedi possit, ut periculum vitetur.*
IV. *Bella item juste suscipi pro fœderatis æqualibus & inæqualibus,*
V. *Et pro amicis:*
VI. *Imo & pro hominibus quibusvis:*
VII. *Posse tamen id sine peccato omitti, si quis aut sibi metuat, aut etiam nocentis vitæ.*
VIII. *An pro subditis alienis defendendis justum sit bellum, distinctione explicatur.*
IX. *Injustas esse societates & mercenariam militiam sine causarum discrimine.*
X. *Etiam præcipue prædæ aut stipendii causa militare vitiosum esse.*

Lib. 1. c. 1. I. 1. SUpra cum de his qui bellum gerunt egimus dictum ostensumque à nobis est, naturaliter non tantum unumquemque sui juris esse executorem sed & alieni; quare quæ causæ justæ sunt ipsi cujus res agitur, eædem justæ sunt iis qui aliis opem ferunt.

2. Prima autem maximeque necessaria cura * pro subditis, sive qui familiari, sive qui civili subsunt imperio; sunt enim quasi pars rectoris, ut ibidem diximus. Sic pro Gabaonitis qui se populo Hebræo subjecerant arma sumpsit is populus, duce Josua. *Majores nostri*, inquit Cicero ad Quirites, *sæpe mercatoribus ac navicularii injuriosius tractatis bella gesserunt.* Alibi: *Quot bella majores nostri susceperunt, quod cives Romani injuria affecti, navicularii retenti, mercatores spoliati esse dicerentur?* Iidem Romani pro quibus sociis arma sumere noluerant, pro iis deditis, id est factis subditis, eadem sumere necessarium

Navar. XXIV, 18. Jos. X, 6. Verr. 11.

GROTII NOTÆ.

PRo subditis] Procopius Persicorum 11: ὁ γὰρ ὁ μηδὲν αὐτὸς ἀδικῶν δίκαιος, εἰ μὴ καὶ τοὺς ὑπ' ἑτέρων ἀδικουμένους ἔχων ἐν ἐξουσίᾳ ἐθέσθαι πέφυκεν: *Neque enim statim justus est qui injuriam nulli facit, nisi & eo sit animo ut tutetur sibi commissos adversus alienas injurias.*

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Naturaliter*] Auctore ipsa natura propter cognationem omnium hominum inter se, non tantum suum jus propugnare ac sibi factam injuriam ulcisci, sed & pro aliis eadem facere unicuique licere.

2. *Sive familiari*] Propter bellum privatum, quod paterfamilias sumere debet pro tuendis domesticis.

Da-

rium duxerunt. Campani ad Romanos: *Quandoquidem noſtræ tueri adverſus vim atque injuriam juſtâ vi non vultis, veſtræ certe defendatis.* Florus à Campanis fœdus quod ante habebant, ſanctius ait factum omnium ſuorum deditione: *Fides agi viſa,* inquit Livius, *deditos non prodi.* Lib. VII.

II. Non tamen ſemper, quamvis juſta cauſa, ſubditi alicujus obligat rectores ad bella ſumenda: ſed ita demum ſi id ſine omnium aut plurium ſubditorum incommodo fieri poteſt. Rectoris enim officium magis circa totum quam circa partes verſatur: & quo pars eſt major, eo ad totius naturam propius accedit.

III. 1. Itaque ſi civis unus quamvis innocens ad exitium ab hoſte depoſcatur, * dubium non eſt quin deſeri poſſit, ſi appareat civitatem hoſtium viribus multo eſſe imparem. Diſputat contra hanc ſententiam Ferdinandus Vaſquius: ſed ſi non tam verba ejus quam propoſitum ſpectetur, hoc videtur agere ne civis talis temere deſeratur, ubi eum defendi poſſe ſpes ſit. Nam & hiſtoriam adfert Italici peditatus, qui Pompejum rebus nondum plane deſperatis deſeruit, de ſua ſalute certior factus à Cæſare, quod ille non immerito improbat. Soto de Juſt. & jur. lib. v. q. 1. art. 7. L. 1. contr. III. c. 13.

2. An vero etiam tradi in manus hoſtium poſſit civis innocens, ut vitetur imminens alioqui civitatis excidium, diſputant eruditi, & olim diſputatum eſt, ut cum Demoſthenes nobilem illam de canibus, quos lupi pacis cauſa ab ovibus tradi ſibi poſtulabant, fabulam protulit. Negant id licere non Vaſquius tantum, ſed is cujus ſententia ut perfidiæ propinqua à Vaſquio arguitur Sotus. Ponit tamen Sotus teneri talem civem ſe hoſtibus

GROTII NOTÆ.

Dubium non eſt quin deſeri poſſit] Vide Conſilium Nicephori Patriarchæ datum Michaeli Langabæ de transfugis pacis cauſa reddendis Bulgarorum Duci, ubi hæc verba apud Zonaram: ἀφίσεσι εἰναι συθῆναι ἀφίεσθαι μετρίως πάνυ, ἢ πολλῶν πολλοὺς ἀπόλλυσθαι: *Satius judicemus eſſe paucos aliquos mala ferre quam immenſam multitudinem.*

GRONOVII NOTÆ.

Fœdus quod ante] Quod Romani haberent & cum Samnitibus fœdus antiquum, & cum Campanis feciſſent novum, hoc novum ſanctius & prius, hoc eſt, veteri Samnitico præferendum reddidiſſe Campanos ait, O. ſ. d. 1, 16.

Fides agi viſa] Viſum intereſſe fidei publicæ, ne qui in clientelam veniſſent, deſererentur.

II. *Ita demum*] Niſi propter unius vindictam aut omnes aut plures ſint periclitaturi.

Magis circa totum] Magis conſiderat & antiquius putat quod omnibus quam quod ſingulis eſt utile.

Quo pars eſt major] Quoties plurium grave periculum & unius aut paucorum vindicta ſtant ex adverſo; omnibus ſimiliores & propinquiores ſunt plures quam unus aut pauci.

III. 1. *Deſeri*] Non defendi nec vindicari.

De ſua ſalute] Poſtquam à Julio fidem acceperunt, nihil ipſis mali fore, ſi à Pompejo abſtinerent.

2. *Nobilem illam*] Alexandro M. ab Athenienſibus Oratores & Duces dedi ſibi jubente. Juſtin. 11, 4.

Non

bus tradere: hoc quoque negat Vaſquius, quia natura ſocietatis civilis, quam ſui quiſque commodi cauſa iniit, id non poſtulet.

3. Sed hinc nihil aliud ſequitur quam ex jure proprie dicto, civem ad hoc non teneri: at non etiam caritatem pati, ut aliter faciat. Multa enim ſunt non juſtitiæ propriæ dictæ ſed dilectionis officia, quæ non tantum cum laude præſtantur, quod Vaſquius agnoſcit, ſed etiam omitti ſine culpa nequeunt. Tale autem omnino hoc videtur eſſe, ut maximæ multitudinis innocentis vitam ſuæ unius quis præferat. Praxithea in Euripidis Erechtheo:

Εἰσᾷ γὰρ ἀριθμὸν εἶδες ἐν πολλοῖσιν
Τὸ μεῖζον, ἢ ῥᾴδιον ἑνὸς ἀνδρὸς φίλου,
Πολίταις ἅπασι πόλιν, ἢ δοῦλον ὄντα φίλον;
Si namque numeros quidque ſit plus aut minus
*Percipimus animo, * non malo unius domus*
Commune vinci, ſed nec aquari poteſt.

Diod. libro XVII. Atque ita Phocion Demoſthenem atque alios hortabatur ad exemplum Lei filiarum & * Hyacinthidum potius mortem ipſi ſubirent, quam malum irreparabile patriæ inferri ſinerent. Cicero pro P. Sextio: *Si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti hoc accidiſſet, ut multi ex multis locis prædones claſſibus eam navem ſe oppreſſuros minarentur niſi me unum ſibi dedidiſſent: ſi id vectores negarent, ac mecum ſimul interire, quam me hoſtibus tradere mallent: feciſſem me potius ipſe in profundum; ut cæteros conſervarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem, ſed in magnum vitæ diſcrimen adducerem.* Idem de Finibus III: *Vir bonus & ſapiens, & legibus parens, & civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus quam* Lib. XXV. *unius alicujus aut ſuæ conſulit.* Apud Livium de Molofſis quibuſdam dictum legimus: *Equidem pro patria qui lethum oppetiſſent ſæpe fando audivi: qui patriam pro ſe perire æquum cenſerent, his primi inventi ſunt.*

4. Sed

GROTII NOTÆ.

—— *Non male unius domus*
Commune vinci, ſed nec æquari poteſt] Οὐ δίκαιον συνδήκας πάσιν μέρος εἶναι: *Iniquum eſt totum fieri acceſſionem partis.* Locus eſt apud Philonem ſine libri II de vita Moſis, ubi & alia lectu digniſſima.

Hyacinthidum] Vide Apollodorum in Bibliotheca.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Ex jure proprie dicto*] Ex ſine ac jure ordinario initarum ſocietatum civilium.

Caritatem] Officium & amorem patriæ, quod ſecuti Codrus, Leonidas, Menœceus, Decii ſe pro civibus devoverunt, Moſes deleri e libro viventium, Paulus anathema fieri pro populo Iſraëlitico optavit.

Malo unius] Malum unius perſonæ aut familiæ gravius aut par haberi poteſt malo totius civitatis.

Feciſſem me potius] Sic Jonas Propheta ultro ſe præcipitavit in mare præcipitandum, quando ſuum ob delictum tempeſtatem ortam fatebatur, I, 12.

Etiam

4. Sed hoc posito restat dubitatio, an quod ille facere tenetur ad hoc cogi quoque possit. Negat hoc Sotus exemplo divitis qui egeno stipem dare ex misericordiæ præscripto tenetur, cogi tamen nequit. Sed notandum est, aliam esse rationem partium inter se, aliam superiorum ubi cum sibi subditis comparantur. Nam par parem cogere non potest, nisi ad id quod ex jure debetur stricte dicto; at superior cogere potest * etiam ad alia quæ virtus quælibet præcipit, quia in jure proprio superioris, qua superior est, hoc est comprehensum. Sic in magna frumenti penuria cives cogi possunt quod habent in medium conferre: quare & in nostra illa controversia verius videtur, cogi posse civem ut id faciat quod exigit caritas. Atque ita quem dixi Phocion amicissimum quendam sibi Nicoclem nomine demonstrans ajebat, huc malorum ventum ut si Alexander eum deposceret ipse dedendum censeret. *Lessius lib. 11. c. 9. dub. 7.* *Plut. Phoc.*

IV. Subditis proximi, imo pares sunt in hoc, ut defendi debeant socii, in quorum fœdere comprehensum id est, sive in tutelam sese & fidem aliorum dederunt, sive mutua auxilia pacti sunt. *Qui non repellit injuriam à socio si potest, tam est in vitio quam ille qui facit*, ait Ambrosius. Pactiones autem tales, * ad bella quibus justa causa non subsit, porrigi haud posse diximus alibi. Et hæc est causa cur Lacedæmonii, priusquam bellum in Athenienses susciperent, sociis omnibus de causæ justitia judicium permiserint: Et Romani Græcis de bello in Nabidem. Nunc illud addamus, ne tunc quidem teneri socium si nulla spes sit boni exitus. Boni enim non mali causa societas contrahitur. Defendendus autem socius est etiam contra alium itidem fœderatum, nisi priori fœdere aliquid specialius convenerit. Sic Corcyræos, si causa eorum justa erat, Athenienses defendere potuerunt etiam contra Corinthios socios vetustiores. *Off. 1. c. 36.* *Livius lib. XXXIV.*

V. * Ter-

GROTII NOTÆ.

Etiam ad alia quæ virtus quælibet præcipit] Sic apud Lucanos pœna erat dicta prodigis, ingratis apud Macedonas, otiosis apud eosdem Lucanos & Athenienses; adde quæ allata ad libri 1, c. 1, §. 9.

Ad bella quibus justa causa non subsit] Vide Simlerum de Republica Helvetiorum. *Domino guerram faciente alicui, si sciatur quod juste, aut cum dubitatur, vasallus cum adjuvare tenetur. Sed cum palam est quod irrationabiliter eum facit, adjuvet eum ad ejus defensionem, ad offendendum vero alium non adjuvet.* Lib. 11 de Feudis, c. 28. Hic finitur.

GRONOVII NOTÆ.

4. *Aliam esse rationem*] Diversa esse, quæ civis à cive, & quæ magistratus aut populus à cive possunt exigere.

Cogere potest etiam ad] Potest ex officio legem facere, ex honesto necessarium.

Qua superior est] Quatenus de inferioribus in usum publicum statuendi potestatem habet.

IV. *In quorum fœdere*] Quibus defensio & tutela in tabulis fœderis promissa est.

Tertia

Vitr. de Ind. p. 2. n. 17. Cajet. 2, 2. q. 4. art. 1.

V. * Tertia causa est, amicorum quibus auxilium promissum quidem non est sed tamen amicitiæ quadam ratione debetur, si facile & sine incommodo exhiberi possit. Sic pro Lotho cognato arma sumsit Abrahamus; Antiatibus præceperunt Romani ne in Græcos, utpote Italorum cognatos, piraticam exercerent. Iidem sæpe non pro sociis tantum, quibus ex fœdere id debebatur, sed pro amicis bella susceperunt, aut suscipere minati sunt.

Cic. de fin. III. de off. 21. L. ut vim. D. de just. & jur. 2 de Ira. l. 1. cap. 7. † de Clem. 21, 5.

VI. Postrema latissimeque patens est, hominum inter se conjunctio, quæ vel sola ad opem ferendam sufficit. *Homo in adjutorium mutuum generatus est*, ‡ ait Seneca. Ejusdem est: † *Sapiens quoties poterit fortuna intercedet.* Euripides in Supplicibus:

Præbent saxa perfugium feris,
Aræque famulis, urbibus pressis malo
Tutamen urbes.

De Off. 2. lib. 2. 5.

Ambrosio *fortitudo quæ defendit infirmos plena justitiæ est*: quæ de re supra quoque egimus.

De legib. IV. Dion. l. 1.

VII. 1. Quæritur hic, an teneatur etiam homo hominem, populus populum ab injuria defendere. * Plato puniendum censet qui vim alteri illatam non arcet: quod & Ægyptiorum legibus cavebatur. Sed primum, si manifestum sit periculum, non teneri certum est; potest enim suam vitam & res alienis præferre. Atque ita interpretandum censeo illud Tullii, *Qui non defendit nec obsistit si potest injuriæ, tam est in vitio quam si parentes, aut patriam, aut socios deserat?* ut *potest* illud intelligamus, cum suo commodo: nam & idem alibi dicit, *non defendi homines sine vituperatione fortasse possunt.* Apud Sallustium est in historiis: *omnes qui secundis rebus suis ad belli societatem erantur considerare debent, liceatne tum pacem agere; dein, quod quæritur, satisne pium, tutum, glorioſum, an indecorum sit.*

2. * Se-

GROTII NOTÆ.

Tertia causa est amicorum] Oraculum vetus:

Ἀνδρὶ φίλῳ ὄφελον ἀμύνειν μᾶλλον ἐνιπήν.

Οὐ νέμεσις ἀμύνειν, ἀλλ' ἀμφαδὸν ἠὲ λαθικῆ.

Non ego juvissem præsens in morte sodalem:

Essabor tibi nil, nisi, Templi finibus exi.

Plato puniendum censet qui vim alteri illatam non arcet] Et Hebræi Mosi de Korai præcepto jubenti LXXVII, LXXX, Vetante CLXIV, CLXV.

GROKOVII NOTÆ.

VI. *Fortuna intercedet*] Quos adfligit fortuna, sublevabit.

VII. 1. *Manifestum sit periculum*] Ejus quem decebat pro alio propugnare: si vidrat is se suscipiendo caulam alienam in dubio, suam quoque salutem positurum.

Liceatne tum pacem agere] Utrum ipsis consultum sit in alieno periculo quiescere, an metuendum habeant, ne vicinum incendium ad se quoque transeat.

Quod quæritur] Quod rogamur, possumne id salva pietate, salva fa-

fama,

2. * Senecæ quoque hoc non ſpernendum: *Succurram perituro, ſed ut ipſe non peream, niſi ſi futurus ero magni hominis aut magnæ rei merces.* Sed ne tunc quidem tenebitur, ſi oppreſſus niſi morte invaſoris eripi non poteſt. Nam ſi invaſoris vitam qui invaditur ſuæ poteſt præferre, ut alibi diximus, non peccabit qui invaſum id aut credet, aut volet malle: præſertim cum ex parte invaſoris majus ſit periculum damni irreparabilis & ſempiterni. *Lib. II, c. 4. dub. 15.*

VIII. 1. Eſt & illud controverſum, an juſta ſit belli cauſa pro ſubditis alienis ut ab eis arceatur imperantis injuria. Sane ex quo civiles ſocietates inſtitutæ ſunt, certum eſt rectoribus cujuſque ſpeciale quoddam in ſuos jus quæſitum. Euripides Heraclidis:

δίκαιος οὖ' ἐγὼ ἀλκὴν πάλιν
Αὐτὴ καθ' αὑτὴς κυρίας κρίνειν δίκης.
Nos quotquot hujus colimus urbis mœnia
Sufficimus ipſi noſtra judicia exſequi.

Nec alio illud pertinet:

Spartam tibi quæ contigit orna:
Nobis fuerint cura Mycenæ.

Et Thucydides inter ſummi imperii ſigna poſuit τὸ αὐτόδικον, *judiciorum ſummam poteſtatem*, non minus quam τὸ αὐτόνομον καὶ τὸ αὐτοτελές, id eſt, *legum & magiſtratuum creandorum jus.* Nec alio pertinet poeticum illud: *Virg. Æn. 12*

Non illi imperium pelagi regnumque tridentis,
Sed mihi ſorte datum.

Et huic non diſſimile illud: *Ovid. Met. XIV.*

* *Reſcindere numquam*
Dis licet acta Deûm.

Et

lute, ſalva denique fama & exiſtimatione ſua aggredi.

GROTII NOTÆ.

Senecæ quoque] Locus eſt de Beneficiis II, 15. alter non diſſimilis ejuſdem argumenti lib. I, cap. 10: *Dignum etiam impendio ſanguinis mei tuebor, & in partem diſcriminis veniam: indignum ſi eripere latrocinibus potero clamore ſublato, ſalutarem vocem homini non pigebit emittere.* Vide quæ ſupra libro II, c. 1, §. 8.

——— *Reſcindere numquam*
Dis licet acta Deûm] Ejuſdem eſt III Metamorphoſeôn:

——— *Neque enim licet irrita cuiquam*
Facta Dei feciſſe Deo.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Magnæ rei merces*] Niſi pro homine aut re maximi pretii & valde utili me impendam.

Ut alibi] 2, 1, 9.

Damni irreparabilis] Quia in peccato peritus eſt ſine pœnitentia.

VIII. 1. *Cujuſque*] Societatis.

Spartam orna] Σπάρτην ἔλαχες, τὴν σὴν κόσμει. Proverbium, quo quilque jubetur alienis rebus omiſſis ſuas curare.

Regnumque tridentis] Sæpe tridentem.

Hippolyto. Et apud Euripidem:

Mos ille eſt Deûm;
Quod cupit unus, hoc nefas obſiſtere:

Libro 1. de Off. Nimirum, ut rectè explicat Ambroſius: *ne uſurpata aliarum partium ſolicitudine bellum inter ſe incitarent.* τὰς σφετέρας μοίρας μὴ κακῶς; * *ut in ſuos quiſque animadvertant*, æquum *L. v.* eſſe cenſent Corinthii apud Thucydidem. Et Perſeus in oratione ad Martium quod in Dolopes feciſſet negat ſe defenſurum: *Liv. lib. XLII.* *jure*, inquiens, *feci meo, cum mei regni, meæ ditionis eſſent.* Sed hæc omnia locum habent ubi vere delinquunt ſubditi, adde *Vaſ. de Ind. rel. n. 15.* etiam ubi dubia eſt cauſa. In hoc enim inſtituta eſt illa imperiorum diſtributio.

2. At non etiam ſi manifeſta ſit injuria, ſi quis Buſiris, Phalaris, Thrax Diomedes ea in ſubditos exerceat quæ æquo nulli probentur, ideo præcluſum erit jus humanæ ſocietatis. Sic in *Vaſ. de Ind. rel. p. 2, n. 13.* Maxentium & in Licinium Conſtantinus, * in Perſas alii Romanorum Imperatores arma ceperunt, aut capere minati ſunt, niſi vim à Chriſtianis religionis nomine arcerent.

3. Imo etiam ſi daretur ne in ſumma quidem neceſſitate arma rectè à ſubditis ſumi (quæ de re dubitare vidimus illos ipſos quorum inſtitutum fuit regiam poteſtatem defendere) non tamen inde ſequetur non poſſe pro ipſis ab aliis arma ſumi. Quoties enim actioni alicui impedimentum ponitur perſonale, non ex re; toties quod uni non licet, alteri pro eodem licere poteſt, ſi modo tale ſit negotium in quo alter alteri prodeſſe poſſit. Sic pro

GROTII NOTÆ.

Ut in ſuos quiſque animadvertant] Auguſtinus 11 de Libero arbitrio: *Non enim ut alienius eſt bonitatis, alienis præſtare beneficia, ita juſtitia, vindicare in alienos.* Procopius Vandalicorum 1: τὸν ὑπήκοον ἀγαθοῖς μὲν τοῖς ἀγαθοῖς μὴ διακωλύειν χρὴ, πρὸς δὲ ἀλλοτρίας αἰσθήσεως φέρεσθαι: *Quod cuique obtigit imperium id ut adminiſtret, ac ne alienas curas in ſe trahat, honeſta convenit.*

In Perſas alii Romanorum Imperatores] Exemplum ſimile habes in rebus Pipini apud Fredegarium in fine.

GRONOVII NOTÆ.

Nefas obſiſtere] Quæ omnia eo pertinent, ut moneamur poteſtatem ſupremam non debere ſe immiſcere alterius poteſtatis pariter ſupremæ juriſdictioni.

Aliarum partium] Terrarum, regionum, finium.

2. *Si manifeſta ſit injuria, ſi quis Buſiris, Phalaris, Thrax Diomedes ea in ſubditos exerceat, quæ æquo nulli probentur, ideo præcluſum erit jus humanæ ſocietatis*] Hæc verba ex infami Amphitheatro Cas. Scribanii deſumpta, ſcribit Rivetus in Dialyſi ſect. 8. num. 2. pag. 259.

Ideo præcluſum erit] Non propter illorum jus in ſuos vetitum erit alienigenis interceders illorum injuſtitiæ, quod omnibus bonis commune ſocietatis inter ipſos vinculum deſit.

Niſi vim] Abſtinerent à perſecutione & ſupplicüs Chriſtianorum ob religionem.

3. *Vidimus illos ipſos*] 1, 4, 8.

Impedimentum perſonale] Ex perſona vel conditione certi generis hominum, ut hic ſunt ſubjecti.

29

pro pupillo, cujus persona judicium non capit, litigat tutor aut alius: pro absente etiam sine mandato defensor. Impedimentum autem quod resistere subditum prohibet, non ex causa venit quæ eadem est in subdito & in non subdito, sed ex personæ qualitate, quæ in alios non transit.

4. Sic Seneca existimat bello a me peti posse qui à me gente sepositus suam exagitat, ut diximus cum de pœnis exponendis ageretur: quæ res sæpe cum defensione innocentium conjuncta est. Scimus quidem ex veteribus novisque historiis, alieni cupiditatem hos sibi quærere obtentus: sed non ideo statim jus esse desinit, siquid à malis usurpatur. Navigant & piratæ: ferro utuntur & latrones.

IX. 1. Sicut autem societates bellicas eo initas animo, * ut in quodvis bellum nullo causæ discrimine promittantur auxilia, illicitas diximus, ita nullum vitæ genus est improbius quam eorum qui sine causæ respectu mercede conducti militant, & quibus

Ibi fas, ubi plurima merces.

Quod Plato ex Tyrtæo probat. Hoc ipsum est quod Ætolis à Philippo exprobratum legimus: & Arcadibus à Dionysio Milesio his verbis: ἀγορὰ πολίων ἐστὶν αὐτοῖς, ἡ τὰ ἴδια κακὰ τοῖς Ἀρκάδων πέφυκε καὶ ἐστὶ χρήσιμα πόλεμος alimenta sunt illis: *bella instituuntur nundinæ, & Græcorum mala in fructu sunt Arcadibus, & sine causarum respectu modo huc modo illuc arma circumferuntur.* Res sane miseranda, ut Antiphanes loquitur:

Ὃς ἵππον ἢ ζῆν ἐστὶ δεινὸν μηχανώμενος,
*Miles * qui vitæ causa se auctorat neci.*

Dion

Sato in verbo Bellum. p. 1. §. 10. citata f.

Livius lib. XXXIII.

GROTII NOTÆ.

Ut in quodvis bellum nullo causæ discrimine promittantur auxilia] Item Similerum hac de re vide.

GRONOVII NOTÆ.

Cujus persona judicium] Qui non habet personam standi in judicio.

Sine mandato defensor] Nam defensor proprie, qui pro reo intervenit absque mandato, in tit. D. de procur. & defens.

In subdito & non] Tam enim subjecto, quam non subjecto potest fieri à superiore injuria.

Ex persona] Ex necessitate parendi & patiendi.

4. *Alieni cupiditatem*] Qui cupiunt aliena invadere, hoc prætextu dissimulate propositum suum, quasi vindicaturi alienas injurias (Justin. 4, 1, 11. 1, 16, 1. 17, 2. 18, 1.) etsi serviant aviditati suæ.

IX. 1. *Ubi plurima*] Ut Galli humiliorum semper mercenaria manus, Justin. 28, 1.

Ἀγορὰ] Bellum habetur pro mercatu, pro nundinis, pro augendæ rei & pecuniæ faciendæ occasione.

In fructu sunt] Quæstum præbent.

Auctorat se neci] Ut victum & alimenta habeat, pro stipendio hosti se objicit occidendum alienus. Propterea auctorati dicebantur, qui se vendebant in ludum gladiatorium Horat. 2. Sat. 7. v. 59.

GROTII NOTA.

Qui vitæ causa se auctorat neci] Victū pacati ea in quibus vita consumitur,

Dion Pruſæenſis: καὶ τοι τί ἔστιν ἀναγκαιότερον ἡμῖν, ἢ τί τούτου ἕνεκα πλείστου ποιοῦνται πόνους; ἀλλ' ὅμως πολλοὶ καὶ τοῦ βιοτεύσαι ἀμελοῦσιν ἕνεκα τοῦ χρήματα κτήσασθαι: *Quid magis eſt neceſſarium nobis, aut quid pluris fit quam vita? & tamen hanc quoque non pauci perdunt, dum pecuniam quærunt.*

Bellinus de re milit. 11. p. tit. 2. n. 4.

2. Parum vero quod ſuam vendunt necem, niſi & aliorum ſæpe innocentium venderent: tanto carnifice deteſtabiliores, quanto pejus eſt ſine cauſa quam ex cauſa occidere: Sicut Antiſthenes dicebat carnifices tyrannis eſſe ſanctiores, quod illi nocentes, hi innocentes interficerent. Major Philippus Macedo huic hominum generi, τοῖς στρατιώταις ἔλεγεν ἐκ τοῦ μισθοφορεῖν, *quibus unus ex militia quæſtus eſſet*, dicebat bellum eſſe pacem, pacem bellum.

Diod. libro XVIII.

De verbis Domini ſecundum Matthæum citatur cauſa XXIII. quæſt. 1.

3. Non eſt inter artificia bellum, imo res eſt tam horrenda ut eam niſi ſumma neceſſitas, aut vera caritas honeſtam efficere nequeat: quemadmodum ex iis intelligi poteſt quæ capitum antecedentium proximo dicta à nobis ſunt. Auguſtino judice *militare non eſt delictum, ſed propter prædam militare peccatum eſt.*

X. Imo & propter ſtipendium, ſi id unice aut præcipue ſpectetur: cum alioqui ſtipendium accipere licitum ſit omnino: τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; ait Paulus Apoſtolus: *quis ſuis impenſis militat?*

tur, dixit Seneca naturalium V, 18. Plautus Bacchidibus:

Suam qui auro vitam vendicant.

Guntherus:

Ære data conducta cohors, & bellica miles
Dona ſequens, pretioque ſuum mutare favorem
Suetus, & accepto pariter cum munere bella
Hanc habuiſſe, dator pretii quem juſſerit, haſtam.

Quanto pejus eſt ſine cauſa, quam ex cauſa occidere] Seneca Naturalium V, 18: *Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam inſaniam? eripiamus ferro pericula, & ruere in ignotos, iratum ſine injuria, occurrentia devaſtantem, ut ferarum more occidere quam non velit?*

GRONOVII NOTA.

2. *Major Philippus*] Amyntæ filius, pater Alexandri, qui minor fuit Demetrii filius, pater Perſei.

CA-

CAPUT XXVI.

De Cauſis juſtis ut bellum geratur ab his qui ſub alieno imperio ſunt.

I. *Qui dicantur eſſe ſub alieno imperio.*
II. *Quid hic faciendum ſi ad deliberationem adhibeantur, aut liberam electionem habeant.*
III. *Si imperetur ipſis, & cauſam belli injuſtam credant, non militandum.*
IV. *Quid ſi dubitent?*
V. *Pietatis eſſe hac in re dubitantibus ſubditis parere, ſub onere tributi extraordinarii.*
VI. *Quando ſubditorum arma juſta ſint in bello injuſto.*

I. EGimus de his qui ſunt ſui juris: ſunt alii in conditione parendi poſiti, aut filiifamiliarum, ſervi, ſubditi, etiam cives ſinguli, ſi cum civitatis ſuæ corpore comparentur.

II. Hi vero ſi aut ad deliberationem adhibentur, aut libera ipſis optio datur militandi aut quieſcendi, eaſdem regulas ſequi debent quas illi qui ſuopte arbitrio pro ſe aut aliis bella ſuſcipiunt. *Exod. Reg. de aſſ. ſuperm. diſp. 11. n. 80. Vitt. de jure bell. n. 21. Act. 5. 9.*

III. 1. At ſi edicitur ipſis ut militent, quod fieri ſolet, ſi quidem conſtat ipſis injuſtam eſſe belli cauſam: abſtinere omnino debent. Deo potius obediendum quam hominibus, non Apoſtoli tantum dixerunt, *ſed & Socrates: & apud magiſtros Hebræorum exſtat ſententia, indicans Regi contra Dei legem quid præcipienti prorſus non parendum. Polycarpi jam moriturí dictum exſtat: διδαχθέντες γὰρ δεδόχθαι τιμὰς πρεπούσας θεῷ θεῶν πᾶσαν ὑμῶν ἀσπασμὸν ποιῶ καὶ τὸ σεβάσμιον τῶν μὲ βλάπτειν ἐσχηκότων ἄρχων δύναμιν: *didicimus imperiis ac poteſtatibus à Deo ordinatis exhibere honorem quem par eſt, quique ſalutem noſtram non

GROTII NOTÆ.

Sed & Socrates] Plato id not docet in ipſius Apologia. Et Apollonius, qui Neronis Edicto illud Sophocleum opponebat:

Οὐ γάρ τι μοι Ζεὺς ἦλθ' ὁ κηρύξας τάδε.

Nam ipſa non hæc Jupiter dederat mihi.

Hebræorum exſtat ſententia] Quam & Joſephus eis tribuit Antiquæ Hiſtoriæ XVII. Φαρισαῖοι δὲ οὐδὲν εἰσὶν ἐν τοῖς δόγμασιν ἀξιοπιστεύειν τοῖς ἔθεσιν ἢ ἃ τοῖς νόμοις εἰσηγήσαντο ἐκεῖνοι νομίζουσι δὲ δίκαιον τοὺς μὲν ἐμμένοντας τοῖς ὑπὸ τῶν πατέρων παραδεδομένοις ἐπαινεῖσθαι καὶ διδάσκειν τὰ θεῖα γράμματα: *Nihil vero mirum, ſi ſervata digniora credimus juſſis tuis ea quæ Moſes Deo ſuggerente ac docente ſcripta reliquit.* Adde Rabbinum Tanchumam, citante Druſio ad locum Actorum.

GRONOVII NOTÆ.

I. *Cum civitatis ſuæ*] Univerſo populo aut majore parte populi.

III. 1. *Edicitur ipſis*] Si non habent partes conſiliorum, ſed tantum ad delectum citantur, ut ſacramento dicant.

Eph. VI, 1. *non impediat.* Et Paulus Apoſtolus: *Filii*, inquit, *obedite parentibus * in Domino; id enim æquum eſt.* Ad quem locum Hieronymus: *Peccatum filiorum eſt non obedire parentibus; & quia poterant parentes aliquid imperare perverſum, adjunxit, in Domino.* Et *de ſervis addit: *Cum Dominus carnis à Domino ſpiritus diverſum imperat, non eſt obediendum.* Idem alibi: *In illis tantum debent dominis & parentibus eſſe ſubjecti*

Eph. VI, 8. *quæ contra Dei mandatum non ſunt.* Nam & idem ille Apoſtolus dixerat, ſui quemque operis mercedem reportaturum, ſive liberum, ſive ſervum. Tertullianus vero: *ſatis præſcriptum habemus; in omni obſequio eſſe nos oportere, ſecundum Apoſtoli præceptum, * ſubditos magiſtratibus, principibus, & poteſtatibus;*

Phœniſſ. *ſed intra limites diſciplinæ.* In martyrologio Silvanus martyr: *Iccirco Romanas leges contemnimus ut juſſa divina ſervemus.* Apud Euripidem dicenti Creonti:

Nonne exſequi mandata fas ipſum jubet;

Reſpondet Antigone:

Non imperata jure nec jus exſequi.

Muſo-

GRONOVII NOTÆ.

In Domino] Chryſoſtomus hoc in Domino ſic explicat: τοῦτ' ἔστι ἐν τῷ μὴ συνεπόμενοι Θεῷ: id eſt in quibus Deum offenſurus non es. Idem ad Patrem infidelem: ὁ γὰρ δὲ μισθὸς ἐκεῖ κοινὸς μισθὸς τοῖς τε γεγονόσιν ἀμοίρως, ἀλλ' οὐκ ἔλαττόν σε ἐκεῖνος κερδᾶναι νομίζω, κἂν τὰ κατὰ ἔχῃς διαφέρειν, ὅταν μὴ διὰ τὸ ἀσεβεῖν στερηθῇς: non enim exigua nobis merces propoſita eſt, ſi honorem exhibuimus parentibus, ſed ut dominos eos habere jubemur, verbiſque & reliquo obſequio ipſis præſtare, extra quam ſi pietas lædenda eſt. Sic accipe illud Hieronymi, *Peccatum eſſe patrem*, declamatorie dictum, ſumptumque à Latrone declamatore apud Senecam: & quæ apud Ambroſium de virginitate, & apud Auguſtinum epiſt. XXXVIII ad Latum, & Canone IV Arabicæ interpretationis Concilii Niceni I.

De ſervis] Chryſoſtomus I Cor. VII, 24: καὶ γὰρ εἰσὶν ἔφη δίκην παιδὸς οἱ δοῦλοι. καὶ μέχρι τῶν δεῖ φυλάττει αὐτὸν ἐκ τοῦ τεταμένου, καὶ ὑπερβαίνειν οὐκέτι ἔχει. ὅσον γὰρ μεῖζόν ἐστι δεσπότου δοῦλος ἢ παιδὸς πατήρ, τοσοῦτον ἧττον μᾶλλον: Sunt & ſervi loco filii à Deo præſcripti: & quousque eos ſervare oporteat & hoc præceptum eſt, neque eos licet excedere. Ubi enim nihil dominus jubet eorum quæ Deo probantur, ſequi & obſequi oportet, non ultra. De matrefamilias Clemens Alexandrinus: οὐκοῦν τῇ ἀνδρὶ συνοῦσαν, οὐ μόνον ἀκοντὸς ἐκείνου περᾶναι πάντα, πλὴν ὅσα εἰς ἀσεβείαν τι καὶ παρανομίαν διαφέρει νομίζειν: in omnibus viro parebit, neque ei invita faciet quicquam, extra quæ cedat ad virtutem ſalutemque momentum habere.

Subditos magiſtratibus] Exempla illuſtria & pœnæ & laudis vide I Sam. XXII, 18, 19. I Reg. XVIII, 4, 13. II Reg. I, 10, 12, 14. Apud Chriſtianos Manuel & Georgius detreſtarunt miniſterium occidendæ Auguſtæ. Nicetas Alexio Manuelis filio.

GRONOVII NOTÆ.

Dominus carnis] Magiſtratus aut præfectus aut conductor aliquid repugnans Dei præceptis.

Intra limites diſciplinæ] Non contra aut ultra officia Chriſtianæ religionis.

Romanas leges] Non quaſvis, vel de immolando diis & abſtinendo à lucris Chriſtianorum.

Ad

Musonius ita ait: *Si quis aut patri, * aut magistratui, aut domino turpia aut iniqua facturo imperanti non paret, is nec inobediens est, nec injuriam facit, nec peccat.* Stob. tit. liberos parent. honorand. L. II. c. 7.

2. Gellius negat probam esse sententiam, omnia esse quæ pater jusserit parendum. *Quid enim*, ait, *si proditionem patriæ, si matris necem, si alia quædam imperarit turpia aut impia? Media igitur sententia optima atque tutissima visa est, quædam esse parendum, quædam non obsequendum.* Seneca pater: *Non omnibus imperiis parendum est.* * Quintilianus: *Non omnia necesse est facere liberis quæcumque patres imperant. Multa sunt quæ fieri non possunt. Si impores filio ut sententiam dicat contra quam existimet: si testimonium jubeas dici ejus rei quam ignorit: si sententiam in senatu: si Capitolium me incendere jubeas, arcem occupare; licet dicere, Hæc sunt quæ fieri non oportet.* Seneca: *Non aut nos omnia jubere possumus, aut in omnia servi parere coguntur. Contra rempublicam imperata non facient: nullis sceleri manus commodabunt.* Sopater: ἐὰν, φησὶ, πατὴρ κελεύσῃ με μοιχεῦσαι, εἰ μὲν καλῶς, πείθομαι· εἰ δ' οὐκ ἐπαινῶ, οὐκ ἀκολουθῶ: *Patri*, inquit, *parendum est. Si quidem intra jura, recte: sin ultra honestum, non convenit.* * Irrisus olim Stratocles, qui legem Athenis rogaverat, ut quicquid Demetrio regi placuisset id in Deos pium & inter homines justum esset. Plinius alicubi elaboratum à se ait, ut constaret * ministerium crimen esse. De Benef. lib. III. 20. Lib. III. Epist. ad Minutium.

3. Ipsa

GRONOVII NOTÆ.

Aut magistratui] In paganis hominibus duo sunt nobilia exempla eorum qui principibus ad inhonesta obsecuti non sunt, Papiniani satis celebratum, & alterum Helpidii apud Ammianum XXI. Severus ne eos quidem pœnæ expertes voluit esse qui Imperatori obsecuti essent ad necem Senatoris. Vide Xiphilinum.

Seneca pater] Libro 1, controversia 1.

Quintilianus] Idem alibi: *Non omnia præstanda etiam parentibus. Alioquin nihil est pernitiosius acceptis beneficiis, si in omnem nos obligant servitutem.*

Irrisus olim Stratocles] Talis erat syngrapha illa quam à Basilio Camatero Andronicus Comnenus exegerat: ὑπόσχεσιν δὲ καὶ ὁμολογίαν ἐπιγράψαι ἐκεῖνον ἐπιστολικὴν ἧς φύλακα Ἀνδρόνικον καὶ κύριον τοῦ βίου τε, καὶ τῆς τύχης ἀποφήνῃ· ἐπεὶ δὲ ἀνέφηνε Ἀνδρόνικον: illa in Pontificis fallarum quæ grata Andronico esse sunt, quamvis plane nefaria: contra defugitivum se ea quæ Andronico non placerent.

Ministerium crimen esse] Tertullianus de anima: *Plus creditur qui jubet, quando nec qui obsequitur excusatur*; & de Resurrectione carnis: *Cum humana censura eo perfidior habeatur, quo etiam ministros fallit cujusque deposcit, nec parcens aut invidens illo, quo minus cum ærariis aut panis aut gratiæ communicent fraudem.* Vide Gallium de pace publica lib. 1, c. IV, n. 14.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Contra quam existimet*] Secus atque apud animum suum persuasius est.

Arcemoccupare] Tyrannidis invadendæ causa, Justin. 16, 4.

Elaboratum] Disputatum & probarum argumentis.

Ministerium] Etiam qui flagitii aut sceleris ficiens minister est, tenetur, non tantum imperantem.

3. Ipſa jura civilia, quæ peccatis excuſabilibus facile veniam præbent, favent quidem his qui parere neceſſe habent, ſed non in omnibus. Excipiunt enim ea quæ atrocitatem habent facinoris vel ſceleris; quæ ſua ſponte ſcelerata ac nefaria ſunt, ut loquitur Tullius; maleficia quæ ſponte & non diſputatione Juriſconſultorum ſed naturali interpretatione fugienda ſunt, ut Aſconius interpretatur.

L. Adeo. D. de R. J. Ver. III.

4. Narratum Hecatæo Joſephus memorat, Judæos qui Alexandro Macedoni militabant, neque verberibus neque contumeliis ullis adigi potuiſſe ut ad Beli templum, quod Babylone erat, inſtaurandum, humum cum militibus cæteris aggererent. Sed propius noſtri argumenti exemplum habemus in Thebæa legione, de qua ſupra egimus; & in Juliani militibus, de quibus hic Ambroſius: *Julianus Imperator quamvis eſſet Apoſtata, habuit tamen ſub ſe Chriſtianos milites: quibus enim dicebat, producite aciem pro defenſione reipublicæ, obediebant ei: * cum autem diceret eis, producite arma in Chriſtianos, tunc agnoſcebant Imperatorem cœli.* Sic & ſpeculatores legimus ad Chriſtum converſos mori potius elegiſſe, quam edictis & judiciis in Chriſtianos manum commodarent.

Vaſſ. de jure belli. n. 23.

5. Tantundem erit ſi quis perſuaſus ſit quod imperatur injuſtum eſſe. Nam huic tantiſper ea res pro illicita eſt, quamdiu eam opinionem non poteſt deponere: ut ex ſupra tractatis apparet.

IV. 1. Quod

Grotii Notæ.

Cum autem diceret eis, producite arma in Chriſtianos | Non enim ab omni vi in Chriſtianos abſtinuit Julianus, tunc maxime ubi colorem aliquem nactus ſibi videbatur. *Julianus Chriſtiani jugulator exercitus* in Hieronymi ſcripto ad Nepotianum, ecquam eius imperio Antiochiæ perſecutionem, & juvenem quendam tortum, narrat Auguſtinus de Civitate Dei, lib. 1, cap. 32. in Martyrologiis memoria celebratur S. Eliphii Scoti & ſociorum eius 33. quos Julianus inter Tullenſem & Grandenſem civitatem decollari fecit. Vide & Joannem Antiochenum in excerptis ex manuſcripto Peireſiano. Auguſtinus epiſtola 2 ad Bonifacium citatus à Gratiano cauſa XI, quæſtione III: *Julianus exſtitit infidelis Imperator, nonne exſtitit apoſtata iniquus & idolatra? Milites Chriſtiani ſervierunt Imperatori infideli, ubi veniebant ad cauſam Chriſti non agnoſcebant niſi illum qui in cœlo erat: quando volebat ut idola colerent & ſimulacra, præponebant illi Deum.*

Gronovii Notæ.

3. *Sua ſponte*] Per ſe, ex natura rei omnibus nota.

Et non diſputatione] Tanquam in re dubia ante illorum inquiſitionem & argumentationem.

Naturali interpretatione] Senſu communi ſatis judicante.

4. *Supra egimus*] 1, 2, extremo & 4, 8.

Agnoſcebant Imperatorem] Detrectabant imperium, ne Deum offenderent.

Speculatores] Genus militum circa principem, per quos inter alia fiebat exſecutio capitalium ſententiarum in milites aut honeſtiores togatos pro carnifice: ut ſub primis imperatoribus per centuriones.

5. *Supra tractatis*] 2, 23, 2.

Im-

IV. 1. Quod si dubitet, res licita sit necne, eritne quiescendum an parendum? Parendum plerique censent: nec obstare illud laudatum, Quod dubites ne feceris: quia qui contemplative dubitat potest activo judicio non dubitare, credere enim potest in re dubia obsequendum superiori. Et sane quin hæc distinctio judicii duplicis in multis actionibus locum habeat negari non potest. Jura civilia, non Romanorum tantum sed & aliarum gentium, in tali circumstantia non modo * impunitatem concedunt obedientibus, sed & actionem in eos civilem denegant. Is damnum dat, ajunt, qui jubet dare: ejus vero nulla culpa est cui parere necesse est. Necessitas potestatis excusat, & similia.

*L. Damnum de R. I. L. Liber homo. D. ad L. Aquil. L. Non videtur. §. Qui jussi. de R. J. Paul. l. v. Sent. tit. 22. §. 1. Leges Longobar. tit. 96. de termino effuso. Leges Wisigoth. l. 11. tit. 11. et 11, c. 11. l. VIII. tit. 1, c. 1. Libro VII, tit. IV, c. II. Ann. 1317. Lib. XXII, tit. IV, cap. 11. Mithridates libertos c. 74. cent. Attilii conscios cædis in se cogitatæ Fausium. impunitos dimisit, & ejus qui à se De civit. defecerat filios; Appianus Mithrida- Dei, lib. 2. tico. Absolutus Tiberius Gracchus c. 26. à culpa Numantini fœderis, quoniam alieno imperio peccaverat.

2. Ipse Aristoteles Nicomachiorum quinto, his qui injustum quidem aliquid faciunt non autem injuste, annumerat famulum domini imperantis: injuste autem eum ait agere à quo actionis principium est; nimirum quia in famulo vis deliberatrix plena non est, ut indicat proverbium.

Ἥμισυ τ' ἀρετῆς δοῦλον ἁλίσκει ἦμαρ:
Dimidia virtute caret servire coactus.

Et simile:

Ἥμισυ γὰρ τε νόος ἀπαμείρεται εὐρύοπα Ζεὺς
Ἀνδρῶν οὓς ἂν μιν κατὰ δούλιον ἦμαρ ἕλῃσι:
Tollitur huic hominum generi pars altera mentis
Ab Jove, servilem voluit quos ducere vitam.

Grotii Notæ.

Impunitatem concedunt obedientibus] Chrysostomus de Providentia τοὺς ἀρχικοὺς οὐκ ἀξιοῖ φύσει ἀδίκους προσαγορεύεσθαι, διὰ τοῦτο λέγων. τοὺς δὲ δικαίους τοὺς ὑπακούοντας τοῖς φύσει καὶ αὐθαίρετος ἀρχομένοις ἀνόσιον τε, καὶ οὐδὲ ζητοῦσι πολὺ ἀρχεῖν, τὸ ἀναίτιον τοῦ κτείνειν λύειν. καὶ τὸ ἀρχικὸν ἐξαιρεῖσθαι καὶ τὸ ὑπηκόῳ φόβου: *multi sæpe magistratuum ob injustas cædes accusatis pœnas dederunt. At carnifices qui cadis ministerium, qui manuum operam præbuere, nemo in jus vocaverit, imo de iis ne quæsierit quidem; excusat enim eos necessitas ex dignitate jubentis & ex parendi timore.* Ex Celso Ulpianus, *servum alii nihil deliquisse, quæ dominus jubenti obtemperans fecit.* L. 2. D. de Nox. Act. *Reus non creditur qui obsequitur imperio patris vel domini.* D. de regulis juris, & ibi Cujacius. Seneca: *In volente necessitas non est.* Adde legem Langobardicam lib. I, tit. IV, cap. II. Mithridates libertos Attilii conscios cædis in se cogitatæ impunitos dimisit, & ejus qui à se defecerat filios; Appianus Mithridatico. Absolutus Tiberius Gracchus à culpa Numantini fœderis, quoniam alieno imperio peccaverat.

Gronovii Notæ.

IV. 1. *Qui contemplative*] Qui dubitat, an justum sit factum, potest non dubitare, quin justum sit, ut ipse faciat.

2. *Non autem injuste*] Ita ut in ipsos agentes non recidat culpa.

In famulo] Servi non pariumuntur ita educati, ut consilium in illis aut summi officii scientia sit.

Et illud quo Philo utitur:

Δοῦλε σὸν τὸ σῶμα· ὁ μισθός σοι λόγος;
*Servi tua est fortuna: * ratio ad te nihil.*

Et illud Taciti: *Principi summum rerum judicium Dii dederunt, subditis obsequii gloria relicta est.* Narrat idem scriptor Pisonis filium à Tiberio crimine belli civilis purgatum: *patris quippe jussa, nec potuisse filium detrectare.* * Seneca: *Servus herilis imperii non censor est, sed minister.*

3. Et specialiter in hac de militia quæstione ita sensit Augustinus. Sic enim ait: *Ergo vir justus, si forte sub rege etiam sacrilego militet, recte potest illo jubente bellare, si civica pacis ordinem servans, quod sibi jubetur, vel non esse contra Dei præceptum certus est, vel utrum sit certus non est, ita ut fortasse reum faciat regem iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo serviendi.* Et alibi: *Miles cum obedienti patestati sub qua legitime constitutus est hominem occidit, * nulla civitatis suæ lege reus est homicidii: imo nisi fecerit reus est imperii deserti atque contemti; quod si sua sponte atque auctoritate fecisset, in crimen effusi humani sanguinis incidisset. Itaque unde punitur si fecerit injussus, inde puniretur si non fecerit jussus.* a Atque hinc passim recepta est sententia, subditos quod attinet, dari bellum utrimque justum, id est injustitia vacans, quo illud pertinet:

Quis justius induat arma
Scire nefas

4. Non caret tamen hoc sua difficultate. Et b Adrianus noster, qui Cisalpinorum ultimus Pontifex Romanus factus est, * contrariam defendit sententiam, quæ stabiliri potest non illa præcise

a Sil. in verbo bellum 1. n. 9. cons. 4. Cast. in l. v. D. de Justit. Soto l. v. q. 1. art. 7. & q. 3. art. 3. Vict. de jure bell. n. 32. Covarr. in c. peccat. part. 11. §. 10.

b Adr. Quæstione quodl. 11.

GROTII NOTÆ.

Ratio ad te nihil] Themistius oratione IX, principes rationi esse dicit similes, milites iræ.

Seneca] De controversiis III. 9.

Nulla civitatis sua lege reus est homicidii] Idem Augustinus de libero Arbitrio libro I: *Si homicidium est hominem occidere, potest aliquando occidere sine peccato, nam & miles hostem, & judex vel minister ejus nocentem, & cui forte invito atque imprudenti telum de manu fugerit, non mihi videntur peccare cum hominem occidunt: sed nec etiam homicidæ isti appellari solent.* Retulit Gratianus in causæ XXIII. quæstionem V.

Contrariam defendit sententiam] Exemplum hanc sequentium est apud Scafnaburgenseu.

GRONOVII NOTÆ.

Ratio ad te nihil] Tuum est facere, quod juberis; non inquirere, quæ sit causa vel ratio faciendi.

Summum rerum] §. 1, 4, 2.

Patris quippe jussa] Tuta intercessisse.

Imperii non censor est] Arbiter, ut id possit probare vel improbare.

3. *Si civica pacis*] Pacem ei, cui eum Deus & publica societas subjecit & obtemperare voluit.

Sua sponte atque auctoritate] Proprio motu & instinctu.

Unde punitur] Ob quod facinus.

Bellum utrimque justum] Quod in bello ab utraque parte datum & factum agitur, nullam illis contrahit culpam.

4. Qui

præcise ratione quam ille adfert, sed hac quæ magis urget, quod qui dubitat contemplative debeat judicio activo eligere partem tutiorem. Est autem pars tutior abstinere bello. Laudantur Esseni quod inter alia jurarent μὴ βλάψειν τινὰ ἐξ ἐπιτάγματος: *non nocituros se cuiquam, ne si juberentur quidem*: imitatores horum Pythagorei, qui, Jamblicho teste, bello abstinebant, causa addita, quia φόνων χορηγέτης καὶ νομοθέτης ὁ πόλεμος, *bellum cædes subministrat atque imperat.*

5. Neque obstat quod ex altera parte periculum est inobedientiæ. Nam cum utrumque incertum sit (nam si injustum est bellum, jam in ejus vitatione nihil est inobedientiæ) caret peccato, quod ex duobus minus est. Inobedientia autem in ejusmodi rebus suapte natura minus malum est quam homicidium, præsertim multorum innocentium. Narrant veteres cum Mercurius ob Argum interfectum accusatus Jovis mandato se defendisset, non tamen ausos Deos eum absolvere. Sed nec Pothinum Ptolemæi satellitem Martialis, cum ait: *Bald. 11. cons. 385. Sotus de det. secr. membr. 3. q. in resp. ad 1.*

Antoni tamen est pejor quam caussa Pothini:
Hic facinus domino præstitit, ille sibi.

Nec magni ponderis est quod contra nonnulli adferunt, fore ut id si admittatur pereat sæpe respublica; quia plerunque non expediat rationes consiliorum edi populo. Ut enim hoc verum sit de causis suasoriis belli, de justificis verum non est, quas oportet claras esse & evidentes, & proinde tales quæ palam exponi & possint & debeant. *Vict. de jure belli, n. 25.*

6. Quod de legibus nimis forte indistincte dictum à Tertulliano est, in his legibus sive edictis de bello gerendo locum justissime habet: *Neque civis fideliter legi obsequitur, ignorans quale sit quod ulciscitur lex; nulla lex sibi soli conscientiam justitiæ suæ debet, sed eis à quibus obsequium exspectat. Cæterum suspecta lex est quæ probare se non vult: improba autem si non pro-* *Apolog. c. 4. 1. Adversus Nat. c. 6.*

4. *Qui dubitat contemplative*] Utrum jure fiat, id facere debet, in quo minus est periculum conscientiæ lædendæ.

Χορηγέτης καὶ νομοθέτης] Choragus & legislator. Est autem choragus qui instruit ornatu chorum vel gregem scenicorum.

5. *Periculum est inobedientiæ*] Si dubia in causa militare quis pro præposito suo aut superiore recuset, videtur contumax, dicto non obediens.

Pothinum] Interficiendi Cn. Pompeji Magni auctorem.

Non expediat rationes] Tacitus 1. histor. 83.

Causis suasoriis belli] Quæ instigant eo & impellunt.

De justificis] Quæ id jure geri probant.

6. *Nulla lex sibi soli*] Non est lex, quam non ob aliud justam putant parituri, quam quia lex est seu mandatum imperantis: hæc potius tyrannis est: tum vero lex est, cum ejus causam justam agnoscunt ii, quibus ponitur.

probata dominetur. Apud Papinium Achilles Ulyxi se ad bellum excitanti ait:

Qua Danaûm tanti primordia belli,
Edo: libet justas hunc sumere protinus iras.

Apud eundem Theseus:

Ite alacres, tantaque precor confidite causa.

Propertius dixerat:

Frangit & attollit vires in milite causa:
Qua nisi justa subest, excutit arma pudor.

Cui par illud Panegyristæ: *Tantum etiam inter arma bona conscientia sibi vindicat, ut jam cœperit non virtutis magis quam integritatis esse victoria.* Ac sic viri quidam eruditi interpretantur יִרַק quod legitur * Gen. xiv, 14: ut sensus sit ministros Abrahami ante prælium ab ipso plene institutos de armorum suorum justitia.

Arg. Regius de all. superv. disp. 31, dub. 3. n. 83. Bannez 2, 2, q. 40, art. 1. Molina tract. 2, disp. 133, Deuter. xvii.

7. Et sane denuntiationes, ut mox infra dicemus, palam fieri solebant & expressa causa, ut totum quasi genus humanum de justitia causæ posset cognoscere. Scilicet prudentia virtus est, ut & Aristoteli visum, imperantis propria: justitia vero hominis qua homo est.

8. Omnino autem sequenda videtur ea quam diximus Adriani sententia, si subditus non modo dubitet, sed argumentis probabilibus inductus magis in id propendeat ut bellum injustum esse putet: præcipue vero si de aliis impetendis, non de suis tuendis agatur.

9. Quin probabile est, etiam carnifici qui damnatum occisurus est, hactenus, aut quod quæstioni & actis interfuerit, aut ex rei

GROTII NOTÆ.

Genesis xiv, 14.] Quidam in eundem sensum trahunt vetera הבית & interpretantur *a se institutos.* Herodes in oratione ad Judæos post eadem in Arabia, apud Josephum: βιαίως δ' ἀφεῖται μὴ ὑμῶν τὰ πολέμου ἀπ' ἀνάγκης μόνον ἀμύνασθαι, ἐδίδαξα, διὰ τῶν ὅπλων ἡ εὐσέβειαν ἀκαταγώνιστον, μάχεται γὰρ εἰ μέλλοιεν ἄνευ πόνου, περιουσίας κύριοι ἔσεσθαι: *vola autem ostendere vobis quam juste susceperimus hoc bellum, cuncta in miserorum contumelia. Id enim si intellexerint, magnum vobis ad audendum erit incitamentum.*

GRONOVII NOTÆ.

Libet justas] Libet causam cognoscere, ut jam nunc illis ex merita infensus fiam.

Non virtutis magis] Non tam fortitudini bellantium, quam justitiæ causæ debeatur.

יִרַק] A radice ריק Ric, *exinanivit, expedivit.*

7. *Denuntiationes*] Indictiones bellorum.

Prudentia virtus imperantis] Ut prudenter & consulte res gerat, imperantis cura est, cui acquiescere subjectum decet, neque ei se immiscere; ut justæ, quemvis curare oportet, qui adhibetur.

Qua homo est] Cujuscumque personæ, conditionis, status sit.

vi

rei confessione cognita esse debere causæ merita, * ut satis ei constet mortem ab eo commeritam : idque nonnullis in locis observatur ; nec aliud spectat lex Hebræa, cum ad lapidandum eum qui damnatus est testes vult præire populo. *Deut. XVII.*

V. 1. Quod si subditorum animis per causæ expositionem satis nequeat fieri, omnino officium erit boni magistratus tributa ipsis potius extraordinaria imperare quam operam militarem : præsertim ubi non defuturi sunt alii qui militent, quorum voluntate non tantum bona, sed & mala uti potest rex justus, quomodo Deus & Diaboli & impiorum parata opera utitur, & sicut culpa caret qui egestate pressus pecuniam sumit ab improbo fœneratore. *Soto. in verbo bellum p. 1. n. 7. circa fin.*

2. Imo etiam, si de causa belli dubitari non possit, minime tamen videtur æquum ut Christiani inviti cogantur militare ; cum à militia abstinere, etiam cum militare liceat, majoris cujusdam sit sanctitatis, quæ & à clericis & à pœnitentibus diu exacta est, aliis vero omnibus multis modis commendata. Origenes Celso Christianis objectanti militiæ detrectationem sic respondet : *His qui à fide alieni pro republica militare nos jubent, & homines occidere, ita respondebimus : Hi qui simulacrorum vestrorum sunt sacerdotes, & deorum quos putatis flamines, dextras puras servant sacrificiorum ergo, ut ea inveniatis & nulla cede maculatis manibus offerant his qui creduntur dii : neque si quod exoriatur bellum sacerdotes asscribuntur numeris. Quod si id ratione non caret, quanto magis cæteris militantibus, illi quoque suo modo censendi sunt militare, tanquam Dei sacerdotes atque cultores, qui manus quidem servant puras, sed precibus apud Deum certant pro his qui juste militant, & pro eo qui juste regnat ?* quo in loco sacerdotes vocat quosvis Christianos,

GROTII NOTÆ.

Ut satis ei constet mortem ab eo commeritam] Ideo indicta causa sacerdotes Nobæ habitantes occidere noluere Saulis ministri Doëgo probiores, 1 Sam. XXII, 17. Et Achabi speculator tertius nocere Eliæ noluit, II Regum I, 13, & sequentibus. Aliquos etiam carnifices ad Christum conversi in posterum eo munere ut periculoso abstinuere. Vide Martyrologium, & Bedam l. 1, cap. 7.

GRONOVII NOTÆ.

9. *Testes præire*] Prima taxa mittere.

V. 1. *Satis nequeat fieri*] Persuaderi, ut credant se jure bellum inciperе.

Quorum voluntate] Quibus non modo honestum animum, sed & improbum ad bellum afferentibus aut solam mercedem spectantibus.

2. *Sacerdotes & Deorum*] Sacerdotes Romæ vacationem militiæ habebant, præterquam bello Gallico. Plutarch. Camillo pag. 131. & Marcello p. 299.

Dextras puras] A sanguine humano abstinentes, Suet. Tito 9.

Adscribuntur numeris] Recipiuntur inter milites, inseruntur catalogis militantium, l. 1, 4, 7.

Sua modo militare] Justa bonam & utilem operam bello navare.

VI. 1. *Nisi*

ſtianos, exemplo ſanctorum ſcriptorum, Apoc. 1, 6; 1 Pet. 11, 15.

VI. 1. Arbitror vero evenire etiam poſſe, ut in bello non dubio tantum ſed & manifeſte injuſto juſta aliqua eſſe poſſit ſubditorum defenſio. Nam cum ſubditos innocentes, & a belli culpa remotos interficiendi jus verum & internum hoſtis, juſtum quamvis bellum gerens, non habeat, niſi aut ad neceſſariam defenſionem, aut per conſequentiam & extra propoſitum, (pœnæ enim illi obnoxii non ſunt) ſequitur ut ſi certo conſtet hoſtem eo venire animo, ut hoſtilium ſubditorum vitæ parcere eum poſſit, omnino nolit, ſubditi illi tueri ſe poſſint ex jure naturæ, quod gentium jure ademptum illis non eſt.

2. Neque tunc dicemus bellum utrinque juſtum eſſe, non enim de bello, ſed de certa ac definita actione quæritur. Illa autem actio, quamvis de cætero jus ad bellum habentis, injuſta eſt, & proinde juſte repellitur.

VI. 1. *Niſi ad neceſſariam*] Præterquam ſi ipſe ab illo infeſtetur.

Per conſequentiam] Quatenus membra ſunt ejus capitis vel corporis, adverſus quod ei bellum eſt, §. 1, 4.

2. *De certa & definita*] De uno opere illorum, quæ fiunt in bello.

HUGONIS GROTII
DE JURE BELLI AC PACIS
LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

Quantum in bello liceat, regulæ generales ex jure naturæ: ubi & de dolis & mendacio.

I. *Ordo sequentium.*
II. *Regula prima: licere in bello quæ ad finem sunt necessaria: explicatur.*
III. *Secunda: jus non tantum excipio, sed & causis in bello subnascentibus specialiter.*
IV. *Tertia: quædam consequi sine injuria quæ ex proposito non liceret: cui cautio additur.*
V. *Quid liceat in eos qui hostibus res subministrant, per distinctiones explicatur.*
VI. *An dolo uti in bello liceat.*
VII. *Dolus in actu negativo per se non est illicitus.*
VIII. *Dolus in actu positivo distinguitur in eum qui fit per actus libere significantes, & per actus significantes velut ex conventione: & ostenditur dolum prioris generis licitum esse.*
IX. *In secundo genere indicatur quæstionis difficultas.*
X. *Non omnem usurpationem locutionis quæ sciatur in alium sensum accipienda, esse illicitam.*
XI. *Mendacii quæ illicitum est formam consistere in repugnantia cum jure alterius, quod explicatur.*
XII. *Et ostenditur licitum esse falsum loqui apud infantes & amentes:*
XIII. *Et cum is decipitur ad quem sermo non est, & quem extra sermonem decipere liceret:*
XIV. *Et cum sermo est ad eum qui velit ita decipi:*
XV. *Et cum qui loquitur utitur jure supereminente in sibi subditum:*
XVI. *Forte & cum vitam innocentis aut par aliquid tueri aliter non possumus.*
XVII. *Apud hostes licitum falsiloquium qui senserint auctores.*
XVIII. *Non extendendum hoc ad verba promittentia.*
XIX. *Nec ad juramenta.*
XX. *Generosius tamen esse, ac Christianæ simplicitati convenientius, falsiloquio in hostem quoque abstinere: quod per similia illustratur.*
XXI. *Non licere nobis quemquam impellere ad id quod nobis licet, ipsi non licet.*
XXII. *Licere tamen uti opera ultro oblata.*

I. QUI qui bellum gerant, & quibus ex causis belligerare liceat vidimus. Sequitur, expendamus * quid quantumque in bello liceat, & quibus modis: quod aut nude spectatur, aut ex promisso antecedente. Nude, ex naturæ primum, deinde ex Gentium jure. Quid ergo natura liceat videamus.

Vid. de jure belli, n. 15.

II. 1. Primum, ut jam ante diximus aliquoties, ea quæ ad finem ducunt in morali materia, æstimationem intrinsecam accipiunt ab ipso fine: quare quæ ad finem juris consequendi sunt necessaria, necessitate sumpta non secundum Physicam subtilitatem sed moraliter, ad ea jus habere intelligimur. Jus dico illud quod stricte ita dicitur, & facultatem agendi in solo societatis respectu significat. Quare si vitam aliter servare non possum, licet mihi vi qualicumque arcere eum qui eam impetit, etiamsi forte is peccato vacet, ut notavimus alibi: quia jus hoc non proprie ex peccato alterius oritur, sed ex jure quod mihi pro me natura concedit.

Vid. de jur. bell. n. 18, & 39, & 55.

2 Quin & rem alienam, ex qua certum mihi periculum imminet, citra culpæ alienæ considerationem invadere possum: non tamen dominus fieri: id enim ad eum finem accommodatum non est, sed custodire, donec securitati meæ satis cautum sit: quod ipsum quoque tractatum est à nobis alibi. Sic rem meam quam alius detinet eripere ei naturaliter mihi jus est: & si id difficilius, aliud tantumdem valens: ut & debiti consequendi

Lib. II, c. II, §. 10.

GROTII NOTÆ.

Quid quantumque in bello liceat] Bene Augustinus epistola CXX, ad Bonifacium comitem: *Ut in ipso bello (si adhuc in eo versari te opus est) fidem teneas, pacem quæras.* Epistola CCV: *Esto ergo etiam bellando pacificus.* De justitia in bello gerendo servanda dissertatio est egregia Belisarii ad milites apud Procopium Vandalicorum 1. Orosius libro VII: *Ecce regibus & temporibus Christianis, qualiter bella civilia, cum vetari nequeunt, transigantur.* Idem de Theodosio: *Unum aliquod ab initio Urbi condita Bellum proferant, tam pio necessitate susceptum, tam divina felicitate confectum, ubi nec pugna gravem cædem, nec victoria cruentam exegerit ultionem.*

GROTII NOTÆ.

1. *Aut nude aut ex promisso*] Quemadmodum aliud pactum nudum, aliud pactum contractum faciunt, 2, 11, 1.

II. 1. *Æstimationem intrinsecam accipiunt*] In scie ac sua natura citra illud, quod ex accidenti accedere & æstimationem variare potest, æstimantur.

Facultatem agendi in solo societatis] Adversus alios homines aliquo societatis, sive domesticæ, sive civilis, sive totius humanitatis, vel quocumque vinculo nobiscum conjunctos.

Etiamsi forte is peccato] Ut miles vel subjectus principis populive, cui cum mea patria vel principe bellum est.

Alibi] 2, 1, 3.

2. *Citra culpa alienæ*] Quamvis illius, cujus ea res est, culpa non contingat, ut ex ea mihi sit periculum.

Ad eum finem] Non enim huc usque valet jus illud arripiendi rem alienam mihi periculosam.

di gratia: quibus ex causis dominium quoque sequitur, quin alio modo læsa æqualitas reparari nequit.

3. Sic ubi justa est punitio, justa etiam vis omnis sine qua ad pœnam veniri non potest: & omne quod pœnæ pars est, ut rerum corruptio per incendium aut aliter, intra justum scilicet & qui peccato respondeat modum. *Silv. in verbo bellum, p. 1, n. 10. prima.*

III. Sciendum secundo est; jus nostrum non ex solo belli principio spectandum, sed & ex causis subnascentibus, sicut & in judiciis post litem contestatam jus sæpe parti novum paritur. Sic qui se aggregant me impetenti, sive socii sive subditi, in se quoque jus tuendi me mihi porrigunt. Sic qui bello se miscent quod injustum est, præsertim si ipsi id injustum esse scire possunt ac debent, obligant se ad sumptus & damna resarcienda, quia culpa damnum dant. Sic qui bello sine probabili ratione suscepto accedunt, ipsi quoque pœnæ meritum contrahunt, pro ratione injustitiæ quæ ipsorum actui inest. Ita Plato probat bellum μέχρι οὗ ἂν οἱ αἴτιοι ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀναιτίων ἀλγούντων δοῦναι δίκην; *donec hi qui sontes sunt cogantur insontibus malo affectis pœnas dare.*

IV. 1. Observandum tertio, * ad jus agendi multa consequi indirecte & extra agentis propositum, ad quæ per se jus non esset. In sui defensione quomodo id locum habeat explicavimus alibi. Sic ut nostrum consequamur, si tantundem accipi non potest, plus accipere nobis jus est, sub obligatione tamen restituendi pretium ejus quod redundat. Sic navis piratis plena, aut domus latronibus, tormentis peti potest, etiamsi intra eandem navem aut domum sint pauci infantes, mulieres, aut alioqui innocentes quibus inde creetur periculum. *Nec reus est mortis alienæ*, inquit Augustinus, *qui suæ possessioni murum circumduxit, si aliquis ex ipsorum usu percussus intereat.* *Vict. d. libro num. 27.* *Ad Publ. epist. 134.*

2. Sed sicut antehac monuimus sæpe, non semper ex omni parte licitum est quod juri stricte sumpto congruit; sæpe enim proximi caritas non permittet ut summo jure utamur. Quare etiam

GROTII NOTÆ.

Ad jus agendi multa consequi indirecte & extra agentis propositum] Vide hac de re Thomam Prima Secundæ, quæstione LXXIII, art. 8. Molinam tractatu secundo, disputatione CXXI.

GRONOVII NOTÆ.

Læsa æqualitas] Violatum illud par pro pari, quod è contractibus debetur.

III. *Post litem contestatam*] Post inceptum judicium.

IV. 1. *Multa consequi indirecte*] Accedere, quæ seorsum deficiente occasione illorum, quibus hærent & accedunt, patrare minime liceret, quæque patrandi ab initio intentio nulla fuit, sed quæ trahit contagio & vicinia illorum, quæ agendi jus habeo, eoque istis umbram præstat & veniam conficit.

Alibi] 2, 1, 4.

Tantumdem] Stricte ac præcise tantum, & non ultra, quantum mihi debetur.

Aliquis ex ipsorum usu percussus] An prolapsus.

Navis

etiam quæ extra propoſitum accidunt, & accidere poſſe prævidentur, cavenda erunt, niſi multo majus ſit bonum quo noſtra actio tendit, quam malum id quod metuitur, aut niſi in pari bono & malo multo major ſit ſpes boni quam mali metus, quod prudentiæ arbitrandum relinquitur: ſed ita ut ſemper in dubio ad eam partem quæ alteri magis quam ſibi conſulit, ut tutiorem, inclinandum ſit. *Sinite creſcere zizania*, inquit optimus magiſter, *ne dum ea evellere vultis, evellatis & triticum. Multos occidere & indiſcretos*, inquit Seneca, *incendii & ruinæ potentia eſt.* Docent nos hiſtoriæ quam ſeria pœnitentia, Ambroſio monente, talem vindictæ immodeſtiam Theodoſius expiaverit.

3. Nec ſi quid Deus interdum facit tale, id nobis in exemplum trahendum eſt, ob pleniſſimum illud dominii jus quod ille in nos habet, nobis vero alteri in alterum non conceſſit, ut alibi notavimus. Et tamen ille ipſe Deus, hominum ſuo jure dominus, ob pauciſſimos bonos parcere ſolet quamvis magnæ malorum univerſitati, & eo ſuam, qua judex eſt, æquitatem teſtatam facit, ut Abrahami cum Deo colloquium de Sodomis aperte nos docet. Et ex his quidem generalibus regulis cognoſci poteſt quantum in hoſtem liceat naturaliter.

V. 1. Sed & quæſtio incidere ſolet, quid liceat in eos qui hoſtes non ſunt, aut dici nolunt, ſed hoſtibus res aliquas ſubminiſtrant. Nam & olim & nuper de ea re acriter certatum ſcimus, cum alii belli rigorem, alii commerciorum libertatem defenderent.

2. Primum diſtinguendum inter res ipſas. Sunt enim quæ in bello tantum uſum habent, ut arma: ſunt quæ in bello nullum habent uſum, ut quæ voluptati inſerviunt: ſunt quæ & in bello & extra bellum uſum habent, ut pecuniæ, commeatus, * naves, & quæ navibus adſunt. In primo genere verum eſt dictum Ama-

GROTII NOTÆ.

Naves & quæ navibus adſunt] Athenis Νεώρια. id eſt evehi vetita, lina, utres, lignum, cera, pix. Scholiaſtes ad Ariſtophanis Nubes & Equites.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Niſi multo majus ſit bonum*] Ex regulis vel normis, quas tradit, 2, 24, 1.

Incendii & ruinæ potentia] Non laudabilis & bono viro adfectanda, ſed quam etiam habet incendium aut molis alicujus vel ædificii caſus, quæ & ipſa multos ſine diſcrimine noſtrorum & infontium abſumere aut obruere poſſunt.

Vindictæ immodeſtiam] Quod cum Theſſalonicenſes ſeditionem movilſent, immiſſo milite ad ſeptem millia trucidaverat, A. C. 390.

3. *Ut alibi notavimus*] 2, 21, 14.

Qua judex eſt] Etiam cum induit ſeveram judicis perſonam.

V. 1. *De ea re acriter certatum*] Exemplum apud Demetrium, lib. 18. p. 767. ad ann. 1597.

Belli rigorem] Nihil tale permittendum, & qui faciunt, pro hoſtibus habendos.

Commerciorum libertatem] Jure gentium licere unicuique merces ſuas portare ac vendere, ad quos voluerit.

Si

Amalasuinthæ ad Justinianum, in hostium esse partibus qui ad bellum necessaria hosti administrat. Secundum genus querelam non habet. Sic Seneca tyranno gratiam se relaturum ait, * si beneficium illi, neque vires majores daturum est ad exitium commune, neque confirmaturum quas habet, id autem est quod reddi illi sine pernicie publica possit, quod explicans addit: *pecuniam quæ satellitem stipendio teneat non subministrabo; nisi marmora & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria ejus instruitur: militem & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scenæ & quæ feritatem ejus emolliant, libens offeram. Cui triremes & æratas non mitterem, lusorias, & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari lascivientium mittam.* Et Ambrosio judice, largiri ei qui conspiret adversus patriam non est probabilis liberalitas.

Procop. 1 Gotth.

Lib. 1, c. 30. de Off.

3. In tertio illo genere usus ancipitis distinguendus erit belli status. Nam si tueri me non possum nisi quæ mittuntur intercipiam, necessitas, ut alibi exposuimus, jus dabit, sed sub onere restitutionis, nisi causa alia accedat. Quod si juris mei exsecutionem rerum subvectio impedierit, idque scire potuerit qui advexit, ut si oppidum obsessum tenebam, si portus clausos, & jam deditio aut pax exspectabatur, tenebitur ille mihi de damno culpa dato, ut qui debitorem carceri exemit, aut fugam ejus in meam fraudem instruxit: & ad damni dati modum res quoque ejus capi, & dominium earum debiti consequendi causa quæri poterit. Si damnum nondum dederit sed dare voluerit, jus erit rerum retentione eum cogere ut de futuro caveat obsidibus, pignoribus, aut alio modo. Quod si præterea evidentissima sit hostis mei in me injustitia, & ille eum in bello iniquissimo confirmet, jam non tantum civiliter tenebitur de damno, sed & criminaliter, ut is qui judici imminenti reum mani-

Can. in c. Ita quorundam, &c. ad liberandam. de Judæis.

Silv. in verbo restitutio, p. 1. §. 12.

GROTII NOTÆ.

Si beneficium illi, neque vires majores daturum est ad exitium commune] Vide Parutam libro VII.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Gratiam se relaturum*] Pro beneficio, quod ab illo forte acceperit, & eum remuneraturum.

Si beneficium] Quod redditurum se cogitat 7. de benef. 20.

Artifices scenæ] Histriones, comœdos, tragœdos, mimos. Sen. epist. 11. & 121. Sueton. Jul. 84.

Triremes & æratas] Naves bellicas cum æreis rostris.

Lusorias & cubiculatas] Voluptuarias & distinctas in lauta & luxuriosa cubicula. Thalamegos Suet. Jul. 52.

Ludibria regum] Alias naves prodigiosæ magnitudinis & luxuriæ, quibus reges, in primis Ægypti, in mari insanierunt. Vide Athenæum lib. 5. p. 203.

3. *Ut alibi*] 2, 2, 6.

Jus dabit] Injiciendi manum, ne perveniat ad hostem meum, sed domino rem aut compensationem debebo.

Ad damni dati modum] Tantum de rebus ejus arripi, quanto per illum ego careo.

Judici imminenti] Per lictores corripienti aut pœnam irrogaturo.

manifestum eximit: atque eo nomine licebit in eum statuere quod delicto convenit, secundum ea quæ de pœnis diximus; quare intra eum modum etiam spoliari poterit.

4. Et has ob causas solent à bellum gerentibus * publicæ significationes fieri ad alios populos, tum ut de jure causæ, tum etiam ut de spe probabili juris exequendi appareat.

5. Hanc

Intra eum modum spoliari] Tantum poterit ei eripi, quantum ad pœnam sufficit.

GROTII NOTÆ.

Publicæ significationes fieri] Vide exempla in bello communi contra Ægyptios, Saracenos, aliosque. c. ult. de transactionibus. c. significavit de Judæis. Extravagante copiosus de Judæis & c. 1, lib. v. Extravag. de Judæis. Liber consulatus maris editus est lingua Italica, in quem relatæ sunt constitutiones Imperatorum Græciæ, Alemaniæ, Regum Francorum, Hispaniæ, Syriæ, Cypri, Balearium, Venetorum, Genuensium, cujus libri titulo CCLXXIV. tractantur hujus generis controversiæ: ac sic definitur, si & navis & merces hostium sint, rem esse in aperto, fieri ea capientium; si vero navis sit pacem colentium, merces autem hostium, cogi posse ab his qui bellum gerant navem ut merces eas in aliquem portum deferat, qui sit suarum partium, ita tamen ut vecturæ pretium nautæ solvatur. Si contra, navis hostilis fuerit, merces vero aliorum, de nave transigendum: aut, si nolint vectores transigere, cogendos ut cum navi eant in portum aliquem partium capientis, & ut capienti solvant pretium quod pro navis usu debebatur. Apud Hollandos anno CIↃ CCCC XXXVIII, cum bellum ipsis esset cum Lubeca aliisque civitatibus ad mare Balticum & Albim sitis, frequente senatu judicatum est, etiam in hostium navibus repertas merces, quas aliorum esse constaret, in prædam non cedere; idque ibi pro Lege deinceps habitum est. Sic & Daniæ rex sensit, cum anno CIↃ IↃ XCVII, ad Hollandos eorumque Fœderatos legationem mitteret, qua libertatem navigandi mercesque ferendi in Hispaniam, cum qua Hollandi bellum gerebant acerrimum, suis vindicabat. Apud Gallos libertas mercaturam exercendi pacatis populis, etiam apud eos qui Galliæ hostes essent, semper permissa; & quidem adeo indiscrete, ut hostes sæpe sub alienis nominibus res suas occultarent; ut apparet ex edicto anno CIↃ IↃ XLIII, capite XLII. quod tralatum est in Edictum anni CIↃ IↃ LXXXIV, & sequentia. Iis edictis diserte cavetur, ut Gallorum amicis liceat belli tempore exercere mercaturam, dummodo suis navibus, suosque per homines, navesque ac merces, quocumque visum ipsis esset perducere, dum ne merces eæ sint belli instrumenta, quibus res hostium fovere velint: quod si fiat, permittitur Gallis talia belli instrumenta sibi sumere, persoluto æquo pretio. Hic duo notanda, his legibus nec belli instrumenta in prædam cessisse, multo magis ab eo periculo abfuisse merces innoxias. Non negem aliud jus usurpasse interdum Septentrionis gentes, sed varie, ex usu magis temporum quam ex æquitate perpetua. Nam cum Angli bellorum suorum obtentu Danorum commercia impedissent, natum inde jam olim bellum inter eas gentes eo exitu ut Dani Anglis tributum imponerent, cui Danico denario nomen, cui mutata quamvis causa, nomen mansit adusque tempora Guilielmi ejus qui stirpem nunc regnantem in Anglia fundavit, ut notavit vir magnæ fidei Thuanus in historia anni CIↃ IↃ LXXXIX. Rursum ab Elisabetha, sapientissima Angliæ regina, missi anno CIↃ IↃ LXXV ad Batavos Wilhelmus Winterus ex ordine equestri & Robertus Bealus regio Consilio ab epistolis, qui offenderent ferre Anglos

glos non posse, quod Batavi, in ipso æstu belli in Hispanos, naves Anglorum ad Hispanicos portus vectas detentassent. Narrat Rhedanus in historia Batavica anno cIↃ IↃ LXXV, & Britannus Camdenus anno sequente. Cum vero Angli, & ipsi Hispanis hostes facti, Germaniæ civitatibus jus in Hispaniam navigandi turbarent, quam id non certo jure fecerint apparet ex scriptis adversariis gentis utriusque, dignis lectu ad noscendam hanc controversiam. Et notandum, Anglos in suis scriptis ipsos id agnoscere, cum duo maxime profita afferunt causa, & belli instrumenta fuisse quæ à Germanis in Hispaniam deferebantur, & pactiones veteres intercedere quo minus id fieri liceret: quales postea pactiones & Hollandi sociique eorum cum Lubecensibus sociisque eorum fecere anno cIↃ IↃC XIII, ne hi aut illi hostium subditos intra suos fines mercari permitterent, aut hostes pecunia, milite, navibus, victu juvarent: & posterius, anno scilicet cIↃ IↃC XXVII, inter Suediæ Daniæque reges convenit ut Danus impediret omnem mercatum cum Dantiscanis Suedi hostibus, sed nec ad alios Suedi hostes merces ullas per fretum Cimbricum ire sineret, pro quo res Daniæ alia sibi viciſſim commoda stipulatus est: sed hæc sunt pacta specialia ex quibus nihil interest potest quod omnes obliget. Nam & illud in scriptis suis dixere Germani, non omnes pactis merces prohiberi, sed eas quæ in Angliam semel importatæ aut in Anglia comparatæ essent. Neque vero soli Germani Anglis cum hoste suo commercia veranti-bus contradixere; etiam Polonia misso legato conquesta est jus gentium imminui, quando ob Anglicum cum Hispania bellum ipsis cum Hispanis commercia agitandi libertas adimeretur, ut in anno cIↃ IↃ XCVII narrant memorati jam nobis Camdenus & Rhedanus. Galli vero post pacem Verbinianam cum Hispano factam, Elisabetha Angliæ regina in bello perstante, rogati ab Anglis ut naves Gallicas in Hispaniam eunte exercere liceret, nequis forte bellicus paratus occultaretur, concedere ne hoc quidem voluere, dicentes obtentum rapinis & commerciis turbandis quæri. Et eo fœdere quod Angli cum Hollandis eorumque sociis anno cIↃ IↃ XXV pepigere id quidem convenit, ut rogarentur cæteræ gentes, quarum interesset magnitudinem Hispanicam infringi, ut & ipsæ vetarent cum Hispanis commercia, sed, si ultro id non facerent, placuit inspici naves num quid bellici instrumenti ferrent, sed ultra neque naves neque merces retentari, aut quicquam pacatis noceri eo nomine. Atque evenit eodem anno ut Hamburgenses quidam in Hispaniam irent nave maxima ex parte onusta apparatu bellico, qui ipse quidem apparatus ab Anglis vindicatus est, sed cæterarum mercium persolutum est pretium. Galli autem, cum ab Anglis naves Gallicæ in Hispaniam euntes in fiscum raperentur, ostenderunt pati se id nolle. Bene ergo dictum à nobis, significationes publicas requiri, quod & Angli ipsi ita sentire; à quibus factæ significationis talis exemplum est apud Camdenum circa annum cIↃ IↃ XCI & cIↃ IↃ XCVIII. Neque vero talibus significationibus semper paritum, sed distincta tempora, causæ, loca. Anno enim cIↃ CCCC LVIII Lubecensis civitas significationi à Dantiscanis sibi factæ, ne cum Malgensibus & Memelensibus Dantisci hostibus mercaturam exerceret, parendum non censuit. Neque magis paruere Hollandi anno cIↃ IↃ XI, cum Lubecenses ipsis denuntiarent, ut à Danosum, quos ipsi hostes tum habebant, commercio abstineretur. Anno vero cIↃ IↃ XXII, quo tempore inter Suedos Danosque bellabatur, cum Danus Anſiaticas civitates rogaſſet ne cum Suedis commercia haberent, quædam civitates amicitia ipsius indigentes morem gessere, aliæ non item. Hollandi, bello ardente inter Suediam & Poloniæ regem, nunquam passi sunt sibi aut hujus aut illius gentis commercio

5. Hanc autem quæſtionem ad jus naturæ ideo retulimus, quia ex hiſtoriis * nihil comperire potuimus ea de re jure voluntario gentium eſſe conſtitutum. Romanos qui Carthaginenſium hoſtibus commeatus attulerant, ipſi Carthaginenſes aliquando ceperunt: eoſdem iidem Carthaginenſes repetentibus Romanis reddiderunt. Demetrius cum Atticam teneret exercitu, jamque vicina oppida Eleuſina & Rhamnuntem cepiſſet, Athenis famem facturus, navis frumentum inferre parantis * & magiſtrum & gubernatorem ſuſpendit, atque eo modo deterritis cæteris potitus urbe eſt.

Polyb. 1.

Plut. Demetrio.

VI. 1. Modum agendi quod attinet, vis ac terror maxime propria bellorum. An & dolis uti liceat quæri ſolet. Nam Homerus quidem dixit hoſti nocendum:

Η' δόλῳ, ἠὲ βίῃ, ἠ ἀυφαδὸν, ἠὲ κρυφηδόν.
Sive dolo, ſeu vi manifeſta, clamve, palamve.

Et Pindari eſt:

Χρὴ δ' πᾶν ἔρ ——
δυσ' ἀμαυρώσαι τ' ἐχθρόν.
Quidvis agendo ſcilicet hoſtica
Delenda vis eſt.

Apud Virgilium quoque dictum illud,

Dolus an virtus quis in hoſte requirat?

ſequi-

interdici. Gallis autem ſemper reddideræ naves quas ab Hiſpania revertentes, aut in Hiſpaniam, ipſis tunc hoſtilem, euntes Hollandicæ naves interceperant. Vide Ludovici Servini Advocati quondam regii orationem habitam anno ↀIↃ IↃ XCII, in cauſa Hamburgenſium. Verum iidem Batavi Dunquercam, ad quam claſſem habebant, ab Anglis merces inferri non ſiverunt: quomodo Dantiſcani anno ↀIↃ CCCC LV Batavis denuntiarunt nequid in urbem Regiomontanam inferrent, narrante Gaſpare Schutzio in hiſtoria Pruſſica. Adde Cabetum deciſionem XLIII, num. 2. & Seraphinum de Freitas in libro de juſto imperio Luſitanorum Aſiatico, ubi complures adducit alios.

Nihil comperire potuimus ea de re jure voluntario gentium eſſe conſtitutum] Multa hujus quæſtionis habet vir doctiſſimus Johannes Meurſius in hiſtoria Danica libro I, & II. Ubi videbis Lubecenſes & Imperatorem eſſe pro commerciis, contra ea Danos. Vide & Crantzium Vandalicorum libro XIV. Thuanum in dicto anno ↀIↃ IↃ LXXXIX, libro hiſtoriarum XCVI. Camdenum, præter jam dicta loca, in anno ↀIↃ IↃ LXXXIX, & ↀIↃ IↃ XCV. Ubi illa inter Anglos & Germanos, quos Anſiaticos vocant, controverſia tractatur.

Et Magiſtrum & Gubernatorem ſuſpendit] Non multum diſſimile eſt quod de Pompejo narrat Plutarchus in Mithridatici belli hiſtoria: ἐπίσχεσε φύλακας τῶν ὁδῶν τοῖς πλέουσιν εἰς Βόσπορον ἐμπόροις, & θανάτῳ ζημίαν ἐπέθηκε τοῖς ἁλισκομένοις. *Cuſtodes impoſuit Boſphoro, qui obſervarent ſi qui mercatorum in Boſporum navigarent, deprehenſi pœna mortis.*

GRONOVII NOTÆ.

VI. 1. *Dictum illud ſequitur*] V. 426. his verbis hortantem Chorœbum ſequitur vir celebris tanta juſtitiæ fama, non ſecuturus, ſi quidem id injuſtum eſſe putaſſet.

Dolus an virtus] 2 Æneid. 39. Sive fallendo quis hoſtem, ſive vi ſuperet, quis ob utrumvis victoriam reprehendendum patet.

Sed

ſequitur ipſe,

Rhœteus juſtiſſimus unus
Qui fuit in Teucris & ſervantiſſimus æqui.

Et legitur hoc ipſum imitatus ſapientiæ nomine nobiliſſimus Solon. Silius in rebus Fabii Maximi; *Lib. XV.*

Exin virtuti placuit dolus.

2. Apud Homerum Ulyſſes viri ſapientis exemplum, plenus ubique fraudium in hoſtem: unde Lucianus regulam elicit, laude dignos qui hoſtem fallunt. Nihil utilius in bello dolis Xenophon dixit, & Braſidas apud Thucydidem præclaram imprimis laudem eſſe ex * belli furtis: & apud Plutarchum Ageſilaus, hoſtes decipere & juſtum & licitum eſſe. Polybius, quæ vi fiunt in bello minoris cenſenda, quam quæ ex occaſione & dolo: & ex eo Silius Corvinum ſic inducit loquentem: *Luc. Phil. Xenophon de Cyri inſt. 1, & de re equeſtri. Thuc. l. v. Plutarch. Apoph. Polyb. IX. Lib. V. Plut. Marcell.*

* *Bellandum eſt aſtu: leviar laus in duce dextra.*

Atque ita cenſuiſſe ipſos illos ſeveros Lacones notat Plutarchus, ac majorem etiam victimam ab eo immolatam qui dolo, quam qui aperto Marte rem confeciſſet. Idem * Lyſandrum magni facit ἀνὴρ πάντα μὲν πολλὰ δόλιος καὶ ψευδὴς ἦν πολίτης, *pleraque belli dolis variantem.* Et in Philopœmenis laudibus ponit, quod Cretenſium diſciplina inſtitutus ſimplicem illum ac generoſum bellandi morem dolis ac furtis miſcuiſſet. Ammiani eſt: *Nullo diſcrimine virtutis ac doli, proſperos omnes laudari debere bellorum eventus.*

3. Juriſconſulti Romani bonum dolum vocant, ſi adverſus hoſtem quis machinaretur: & alibi, nihil intereſſe vi quis an fallacia poteſtatem hoſtium evaſerit: δόλῳ ἢ ψευδεῖ, ἀλλ' οὐ πολεμικῷ notat ad Iliados O Euſtathius. Inter Theologos Auguſtinus: *Cum juſtum bellum ſuſcipitur, vi aperta pugnet quis aut ex inſidiis nihil ad juſtitiam intereſt.* Et Chryſoſtomus, *maxime laudari Imperatores qui fraude victoriam quæſiiſſent.* *L. 1. §. 5. D. de dolo. L. Nihil. D. de captivis. Quæſt. X. ſuper Jo. 1 de Sacerdotio.*

4. Sed nec deſunt ſententiæ quæ ſuadere videntur partem contrariam, quarum nonnullas infra adferemus. Quæſtionis hujus definitio pendet ex eo, an dolus in genere ſit ſemper malorum,

GROTII NOTÆ.

Belli furtis] Ita & Virgilius loquitur Æneidos XI, & Salluſtius, quem citat Servius.

Bellandum eſt aſtu] Muhammedis dictum ſimile: *Elbarbu Hudiatun, id eſt, pugna fraudem requirunt.* Apud Virgilium in comitatu Mastis:

Iraque inſidiaque.

Ubi Servius: *Non tantum virtute, ſed inſidiis comitatum ſe oſtendit.*

Lyſandrum] Si Sullam comparat Plutarchus, in cujus animo leonem eſſe & vulpem dicebat Carbo.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Ex belli furtis*] Strategematis, inſidiis, machinationibus clandeſtinis.

3. Δόλῳ ἢ ψευδεῖ] Dolus non vituperandus, quippe bellicus.

4. *In genere ſemper malorum*] Quæ quocumque loco, modo, tempore fiant, violata ſant, uti quibus fides violatur.

lorum, in quibus locum habet non esse faciendum malum ut eveniat bonum, an ex iis quæ vitium non habent universaliter ex suapte natura, sed quibus accidere etiam potest ut bona sint.

L. 6. §. dolum malum, D. de Dole malo.

De Off. 3.

VII. Notandum igitur, dolum alium consistere in actu negativo, alium in actu positivo. Doli vocem etiam ad ea quæ in negativo actu consistunt extendo, Labeone auctore, qui ad dolum sed non malum refert, ubi quis per dissimulationem tuetur sua vel aliena. Haud dubie crude nimis à Cicerone dictum est: *ex omni vita simulationem dissimulationemque tollendam.* Nam cum nec quæ scias, nec quæ velis omnia aperire aliis teneatis, sequitur ut dissimulare quædam apud quosdam, id est tegere & occultare, fas sit. *Licet*, inquit * Augustinus, *veritatem occultare prudenter, sub aliqua dissimulatione.* Et * necessariam hanc omnino atque inevitabilem, his præsertim quibus respublica committa est, non uno loco fatetur ipse a Cicero. Exemplum ad hanc rem insigne præbet Jeremiæ historia Capite XXVIII. Is enim Propheta à rege interrogatus de obsidionis eventu, apud proceres, regis postulatu, hoc ipsum prudenter occultat, aliam interim causam, nec falsam tamen, colloquii adferens. Et huc quoque referri potest b quod * Abrahamus Saram sororem, id est ex usitato tum loquendi more propinquam consanguineam, vocat, matrimonium dissimulans.

Libro contra mend. c. 18. Th. 2. 2. q. 40. art. 3. in resp. & qua. 72. art. 1. Salv. in verbis bellum p. 1. num. 9.

VIII. 1. Dolus qui in actu positivo consistit, si in rebus, simulatio, si in sermone, mendacium vocatur. Quidam inter hæc duo hanc constituunt differentiam, quod dicant voces naturaliter signa esse intellectuum, res non item. Sed contra verum est, voces natura ipsa & citra hominum voluntatem nihil significare,

a Cic. pro Milone & Livii, ep. 9. & pro Cn. Plancio.

b Gen. XX. Th. 2. 2. qu. 110. art. 3. in resp.

GROTII NOTÆ.

Augustinus] Et in v. Psalmum versiculo: *Perdes omnes. Aliud est mentiri, aliud est verum occultare.* Citatur causa XXIII, quæstione II.

Necessariam hanc omnino atque inevitabilem] Vide Chrysostomum primo de Sacerdotio.

Abrahamus] *Veritatem voluit celari, non mendacium dici.* Augustinus quæstione XX in Genesin, relatus à Gratiano dicta causa XXII, quæstione III.

GRONOVII NOTÆ.

VII. *Actu negativo*] Cum decipimur, quia fit, quod non expectabamus, quoniam qui facit, non ostenderat se tale quid esse facturum.

Positivo] Cum decipimur, quia fit secus atque prioribus vel dictis vel factis opinionem fecerat se facturum esse.

VIII. 1. *Si in rebus*] Quoties aliud agimus, quam agere videmur.

In sermone] Quoties aliud dicimus, aliud agimus aut intendimus.

Citra hominum voluntatem] Boëthius de Interpr. p. 329. *Oratio est vox significativa secundum placitum.* Idem de Syllog. categor. p. 481. *Ad placitum vero, quia nullum nomen aliquid per se significat, sed ad positionem placiti. Illud enim unumquodque rei dicitur, quod ei placuit, qui primus ei rei nomen imposuit.*

Sed

ficare, nisi forte vox sit confusa & ἀνάρθρος, qualis in dolore, quæ ipsa rei magis appellatione venit quam locutionis. Quod si hoc dicatur, hominis naturam hanc esse peculiarem supra animantes cæteras ut conceptus animi possit aliis indicare, & ad rem voces repertas, verum quidem dicitur, sed addendum est, non solis vocibus tale fieri indicium, * sed & nutibus, ut apud mutos; sive illi nutus aliquid habent cum re significata commune ipsa natura, sive tantum ex instituto significant: quibus nutibus pares sunt notæ illæ quæ non voces lingua figuratas significant, ut * Paulus Jurisconsultus loquitur, sed res ipsas, sive ex aliqua convenientia ut notæ hieroglyphicæ, sive mero arbitratu ut apud Sinenses. *L. Non figura. D. de obl. & act.*

2. Alia igitur hic adhibenda distinctio est, qualem adhibuimus ad tollendam ambiguitatem in voce juris gentium. Diximus enim jus gentium dici, & quod singulis gentibus placuit sine mutua obligatione, & id quod mutuam obligationem in se continet. Voces ergo, & nutus, & notæ quas diximus, reperta sunt ad significandum cum mutua obligatione, quod Aristote- *De interpr. c. 4.*

GROTII NOTÆ.

Sed & nutibus] Plinius de Æthiopum gente libro VI, 30: *Quibusdam pro fermone nutus motusque membrorum est.* Vide c. tuæ fraternitati de Sponsalibus.

Paulus Jurisconsultus loquitur] *Non figurâ*, inquit, *literarum, sed eratione quam exprimunt literæ obligamur, quatenus placuit non minus valere quod Scriptura quam quod verbis lingua figurata significaretur.* Valde Philosophice dixit *placuit*, ut ostenderet hæc valere ex *συνθήκῃ*.

GRONOVII NOTÆ.

Confusa & ἀνάρθρος] Ut ejulatio, cachinnus, rictus, ternutatio Boeth. d. l. de Syll. *Sunt voces naturaliter significantes: ut eorum latratus sui canum significat, & alia ejus quadam vox blandimenta: sed non sunt nominâ quia non sunt ad placitum significantes, sed naturâ.*

Sui] Soni, quo potius factum quam dictum audimus.

Conceptus animi] Cogitata.

Sed & nutibus] Quintil. 11. Inst. 3. 113. Non manus solum, sed nutus etiam declarant nostram voluntatem & in mutis pro sermone sunt, & salutatio frequenter sine voce intelligitur atque afficit.

Sive illi nutui] Sunt gesticulatio exprimens & formans actionem motumve similem illi, quem significamus: ut Suetonius refert Datum Atellanarum histrionem canibi cujusdam illa verba, Vale pater, vale mater, ita demonstrasse, ut bibentem natantemque faceret, & exitum Claudii & Agrippinæ significaret, Ner. 39. Item cum inclinatione capitis assentimus, quatione negamus. Gellius 10, 3.

Ex instituto] More introducto & recepto; ut in Senatu cum Sc. per discessionem fieret, pedibus aut in sententiam aut in alia omnia ibant: in militia manum promittebant.

Notæ illæ quæ non] Ut literæ cogitatæ in syllabas.

Hieroglyphicæ] Sacerdotum Ægyptiorum, Tacit. 2. ann. 60. & 11, 14.

2. *Placuit sine mutua*] Ita ut ad id nemo cogatur, sed possit id jure civili apud quosdam populos retringi & abrogari.

Quod mutuam] Ad quod servandum omnes tenentur, & qui non servant, pro nefariis & intestabilibus habentur.

Cum mutua obligatione] Ut non debeat ex nisi uno & suo modo accipere.

les dixit ἐξ οἰκονομίας: res aliæ non item. Hinc fit * ut rebus aliis uti liceat, etiamsi prævideamus futurum ut alter inde falsam concipiat opinionem. Loquor de eo quod intrinsecum est, non de eo quod accidit. Itaque exemplum ponendum est * ubi nullum sequitur inde nocumentum, aut ubi nocumentum ipsum, sepositâ doli consideratione, licitum est.

Luc. XXIV, 28. 3. Prioris exemplum est in Christo, qui apud comites Emmantinos προσεποιεῖτο ire longius, id est speciem prætulit ituri longius, nisi malimus vere quoque voluisse eum ire longius, sub conditione tamen nisi magno nisu retineretur, quomodo & Deus multa velle dicitur quæ non fiunt: & alibi Christus ipse Marc. VI, 48. dicitur voluisse præterire Apostolos navigantes, nempe nisi impense rogaretur navem ascendere. Alterum exemplum dari potest in Paulo qui Timotheum circumcidit, cum satis sciret Judæos hoc ita accepturos, quasi circumcisionis præceptum, quod revera abolitum jam erat, adhuc obligaret Israelis posteAct. XVI, 3. ros, qualique ita sentirent ipsi Paulus & Timotheus: cum tamen hoc non quæreret Paulus, sed tantum familiarius cum Judæis versandi facultatem sibi & Timotheo præbere. Neque vero circumcisio, sublata lege divina, ex instituto amplius significabat talem necessitatem, neque malum quod inde sequebatur erroris ad tempus, dedocendi postea, tanti erat, quanti illud bonum quo Paulus tendebat: nimirum Evangelicæ veritatis insinuatio. Hanc simulationem Patres Græci sæpe vocant * οἰκονομίαν; de qua egregia exstat sententia Clementis Alexandrini, qui de viro bono agens ficit: ἵνα τὴν πλείονα ὠφελείαν μὴ παύσῃ τοῦ ἀπὸ τέχνης ἢ τρόπου ἀφελοῦς ὠφελεῖν; *ob utilitatem proximi faciet quadam, quæ ponte aliquin ac primaria intentione non faceret.* Talem in bello Romanorum illud, qui de CapitoLivius I. lio

GROTII NOTÆ.

Ut rebus aliis uti liceat, etiamsi prævideamus futurum ut alter inde falsam concipiat opinionem] Vide Augustinum de Doctrina Christiana lib. II, c. 24.

Ubi nullum inde sequitur nocumentum] Ut in facto Michol is 1 Sam. XIX, 16.

Οἰκονομίαν] Sic hanc vocandam, non κακοῦργον id est fraudem, sit Chrysostomus indicato jam libro primo de Sacerdotio. Idem 1 ad Corinthios IV, 6: διὰ τοῦτο ἐν ὑποκρίσει, ἀλλὰ συγκαταβάσεως ἕνεκα εἴρηται: *Non hic fraus fuit, sed obsequentia quædam & dispensatio.* Et IX, 20: ἵνα γὰρ τοὺς ἔνους ἀλλάξῃς εἰς τοῦτο μεταγάγῃ, ἐχθρὸν αὐτὸν ἐκ ἀλλάξει, Ἰουδαϊκῶς ζῶν οὐκ ἂν ᾖ, ὅλῳ ἐν Ἰουδαίοις τοῦτο πρᾶξαι ἦτας ἐχρῆτο: *Ut enim qui tales revera erant corrigeret, fallus ille talis, non revera aliud quam quod erat præ se ferens, agens talia non ex tali animi proposito.* Huc referri potest simulatus Davidis furor.

GRONOVII NOTÆ.

Κατὰ συμβόλου] Ex constituto signo omnibus communi.

Res aliæ non item] Ut possis vel sic, ut facit, qui eas voces, notas & gestus edit, vel aliter accipere.

2. Προσεποιεῖτο] Præ se ferebat.

Veritatis insinuatio] Quam scilicet sperabat se consecuturum conversando cum Judæis.

Panem

lio panem in hostium stationes jecerunt, ne fame premi crederentur.

4. Exemplum posterioris est in ficta fuga, qualem Josue suis præcepit ad Hajum expugnandum, & alii duces sæpe. Nam hic quod sequitur nocumentum licitum esse ponimus ex belli justitia; ipsa autem fuga ex instituto nihil significat, quanquam hostis eam accipit ut signum pavoris, quod alter cavere non tenetur, utens sua libertate huc vel illuc eundi, & magis minusve celeriter, & hoc vel illo gestu habituve. Eodem referri debet eorum actus qui hostium armis, signis, vestibus, velis usi passim leguntur. *Josue VIII. Sib. in verbo bellum. p. 1, n. 8.*

5. Hæc enim omnia ejus sunt generis ut à quovis pro arbitrio etiam contra consuetudinem usurpari possint, quia consuetudo ipsa singulorum arbitrio, non quasi consensu communi, introducta est, qualis consuetudo neminem obligat.

IX. 1. Gravior est disputatio de illis notis quæ, ut ita dicam, in commercio hominum versantur, in quo genere proprie mendacium situm est. Multa enim sunt contra mendacium in sacris literis. *Verbum mendax odio habebit justus*, id est vir bonus, Proverb. XIII, 5: *Falsiloquentiam & verbum mendax amove à me*, Proverb. XXX, 8: *Perdes loquentes mendacium*, Psal. 5, 7: *Ne mentimini alter alteri*, Coloss. III, 9. Et hanc partem rigide tuetur Augustinus: & sunt etiam inter Philosophos & Poëtas, qui cum eo sentire videantur. Notum illud Homeri:

Ille mihi invisus pariter cum faucibus Orci,
Cujus mens aliud condit quam lingua profatur.

Sophocles:

Aliena vero proloqui nunquam decet:
At vera certam si cui pestem ferunt,
Huic danda venia est si facit quod non decet.

Cleobulus:

Mendacium odit quisquis animitus sapit.

Aristoteles dixit: καθ' αὑτὸ τὸ μὲν ψεῦδος φαῦλον καὶ ψεκτὸν, τὸ δ' ἀληθὲς καλὸν καὶ ἐπαινετὸν: *per se mendacium turpe atque vituperabile, veritas pulchra ac laudabilis.*

2. Neque tamen deest in alteram quoque partem auctoritas: pri-

Panem in hostium] Flor. I, 11.

4. *Quod hic sequitur nocumentum*] Ut hostes pelliciantur in insidias, aut abducantur ab ejus loci tutela, cui insidiamur.

5. *Singulorum arbitrio*] Prout alius atque alius sibi commodum putarunt.

IX. 1. *Notis quæ in commercio*] De vocibus & illis signis, quibus instituta hominum & longum tempus definitam & perpetuo eandem significationem imposuerunt.

primum in ſacris literis exempla * laudatorum hominum ſine reprehenſionis nota: deinde veterum Chriſtianorum pronuntiata, Origenis, Clementis, Tertulliani, Lactantii, Chryſoſtomi, Hieronymi, Caſſiani, imo pene omnium ut ipſe fatetur Auguſtinus, ita diſſentiens, ut tamen *magnam quæſtionem, latebroſam tractationem, diſputationem inter doctos alternantem* (hæc enim omnia ipſius verba ſunt) agnoſcat.

Plato t & 11 & v de rep. Xenoph. quarto. Socrat. Plut. de Stoicorum contrall. Quint. XII, 1. Nic. VII. 3. IV. Nic. 8.

3. Inter Philoſophos aperte hinc ſtant Socrates & diſcipuli ejus Plato, Xenophon, & alicubi Cicero, & ſi Plutarcho ac Quintiliano credimus Stoici, qui inter ſapientis dotes ponunt mentiri ubi & quomodo oportet: neque videtur diſſentire aliquot in locis Ariſtoteles, cujus illud κατὰ αὐτὸ quod diximus exponi poteſt communiter, ſive re ſpectata ſepoſitis circumſtantiis. Interpres autem ejus Andronicus Rhodius de Medico apud ægrotum mentiente ſic ait: ἀπατᾷ μὲν, ἀπατᾷ δ' οὐκ ἴσον: *decipit quidem, at deceptor non eſt*: Cauſam addit: ὁ γὰρ πρόθεσιν ἔχει τὸν ἀπατᾶν ἢ τοιοῦτον, ἀλλὰ τὸν σωτηρίαν: *non enim propoſitum ſibi habet decipere, ſed ſervare ægrotum.*

4. Quintilianus, quem dixi, hanc ipſam partem defendens, pleraque eſſe ait quæ non tam factis quam cauſis eorum vel honeſta fiant, vel turpia. Diphilus,

Quod pro ſalute dicitur mendacium
Me judice habere nil poteſt incommodi.

Quærenti apud Sophoclem Neoptolemo,

Non tibi videtur turpe falſiloquentia?

Reſpondet Ulyſſes,

Non, ſi ſalus naſcatur ex mendacio.

Cui

GROTII NOTÆ.

Laudatorum hominum ſine reprehenſionis nota] Irenæus ex veteris Presbyteri inſtitutione dixerat docuitque: *De quibus Scriptura non increpant, ſed ſimpliciter ſunt poſita, nos non debere ferre accuſatores.* Locus eſt libro IV. c. 50.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Sine reprehenſionis nota*] Ne ob id quidem, quod mentiri fuiſſe videntur, reprehenſorum aut notatorum.

Inter doctos alternantem] Contrariis ſententiis & argumentis vehementer agitatam.

3. *Quintilianus* 12, 1. 557.

Communiter] Plerumque, ut plurimum.

Sepoſitis circumſtantiis] Extra caſus ſingulares, qui ſatis id excuſent.

De medico apud ægrotum] Celſus apud Origen. lib. 4. p. 171. Λοιπὸν ὁ καὶ ψεύδεσθαι μὴ κακὸν, μόνον δ' ἂν ὡς ἐπ' ὠφελείᾳ μόνῃ χρῷτο, ἢ ποτὲ φίλου νοσοῦντος ἢ μαινομένου ἰάσεως ἕνεκεν ἢ τοιοῦτόν τι ἐπιτηδεύοι.

4. *Non tam facto*] In quibus non tam opus ipſum quam intentio & finis operis, vel laudem, vel vituperationem merentur, Quintil. inſtit. 12, 1, 557. *Sic judicet plerique eſſe, quæ non tam facta quam cauſis eorum vel honeſta ſint vel turpia. Nam ſi bominem occidere ſæpe virtus, liberos necare nonnunquam pulcherrimum eſt, aſperiora quædam adhuc dicta, ſi communis utilitas exegerit, facile concedent: ne hoc quidem nullam eſſe intuendum, qualem animum vir bonus, ſed etiam quanta & quæ quanta defendat.*

Nam

Cui similia ex Pisandro & Euripide adferuntur. Et apud Quintilianum lego: *Nam & mendacium dicere etiam sapienti aliquando concessum est.* Eustathius Metropolita Thessalonicensis ad secundum Odysseæ: ψεύσεται * καὶ καιρὸν ὁ σοφὸς: *mentietur sapiens re urgente:* ubi & ex Herodoto & Isocrate testimonia adfert.

X. 1. Tam dissidentium sententiarum conciliatio forte aliqua reperiri poterit ex largiore aut strictiore mendacii acceptione. Neque hic mendacium sumimus * quatenus & imprudenti accidit, quomodo mendacium dicere & mentiri apud Gellium discernuntur: sed de eo agimus quod scienter profertur cum significatione quæ mentis conceptui, sive in intelligendo, sive in volendo, disconveniat. Nam quod primo καὶ ἀμέσως verbis & similibus notis indicatur, sunt mentis conceptus: ideoque non mentitur qui dicit rem falsam quam veram existimat, sed qui dicit rem veram quidem, sed quam falsam putat mentitur. Significationis ergo falsitas id est quod ad communem mendacii naturam requirimus. Cui consequens est cum vox aliqua aut sermonis complexio est πολύσημος, id est plures uno significatus admittit, sive ex vulgi usu, sive ex artis consuetudine, sive ex figura aliqua intelligibili, tunc si animi conceptus uni istarum significationum congruat, non admitti mendacium, * etiamsi putetur is qui audit in aliam partem id accepturus.

Th. 2. 2. qu. 110. art. 1. in resp. Gell. XI, c. XI.

2. Verum quidem est talem locutionem usurpatam temere non probandam: sed potest ex accedentibus causis honestari: puta

GROTII NOTÆ.

Καπὶ καιρὸν] In tempore, ut Donatus loquitur ad Adelphos IV, 1. *Et ipsum fallere in tempore, quidam de officiis scribentes rectum putant.* Cicero pro Q. Ligario, *Aliquod mendacium honestum & misericors vocat.*

Quatenus & imprudenti accidit] *Ream linguam non facit nisi rea mens.* Et: *Nemo mentiens judicandus est qui dicit falsum quod putat verum, quia, quantum in ipso est non fallit ipse, sed fallitur.* Sunt hæc Augustini, de verbis Apostoli Sermone XXVIII, & Enchiridii c. 22, relata à Gratiano in causam XXII, quæstione 1.

Etiamsi putetur is qui audit in aliam partem id accepturus] Quomodo Abraham captiose loquebatur cum servulis, ita judicante & probante Ambrosio, quem sequitur Gratianus post c. si quælibet, dicta causa XXII, quæst. 11.

GRONOVII NOTÆ.

X. 1. *Conceptui sive intelligendo*] Cogitationi, vel quantum ad judicium & opinionem, vel quantum ad voluntatem & consilium.

Primo καὶ ἀμέσως] Simpliciter & directe.

Mentis conceptus] Quod cogitatur, quod sentit animus.

Significationis ergo falsitas] Dissensus cum mente.

Sermonis complexio] Sententia.

Non admitti mendacium] Mentis & orationis discordiam requirit mendacium ad fraudandum eum, cui de mente nostra constare debet. Ergo ratio πολύσημος, etiamsi acceptutus est eam secus, qui audit, si non peccat in honorem Dei, amorem proximi, reverentiam superiorum, vacat crimine mendacii.

Quin

puta ſi id pertineat ad erudiendum cum qui curæ noſtræ eſt traditus, aut ad evitandam iniquam interrogationem. Prioris generis exemplum ipſe Chriſtus dedit, cum diceret, *Lazarus amicus noſter dormit*, quod Apoſtoli accipiebant tanquam de dormitione ſomni diceretur. Et quod de Templo inſtaurando ipſe dixerat, intelligens hoc de ſuo corpore, Judæos ſciebat accipere de Templo proprie dicto. Sic & cum Apoſtolis adinſtar Phylarcharum apud Hebræos ſedes eximias & regi proximas duodecim promitteret, & alibi vini novi potationem in patris regno, ſatis ſciviſſe videtur non aliter hoc ab illis accipi quam de regno aliquo hujus vitæ, cujus ſpe ad ipſum momentum Chriſti ad cœlum aſcenſuri pleni erant. Idem alibi per fabularum ambages populum alloquitur, ne audientes ipſum intelligerent, nili ſcilicet animi attentionem talem ac docilitatem afferrent qualem afferri par erat. Poſterioris uſus exemplum ex profana hiſtoria dari poteſt in L. Vitellio, cui Narciſſus inſtabat, aperiret ambages & veri copiam faceret: ſed non ideo pervicit, * quin ſuſpenſa & quo duceretur inclinatura reſponderet. Dictum * Hebræorum huc pertinet: אם יודע אדם להמיר את דבריו מיטב ואם לא ישתוק; *ſi quis novit uti perplexiloquio, velle: ſin minus, taceat.*

Joh. XI, 11. *Joh.* II, 20, 21. *Luc.* XXII, 30. *Matth.* XXVI, 29. *Act.* I, 6. *Tac. Annal.* VI.

3. Contra accidere poteſt, ut tali loquendi genere uti non modo illaudabile ſit, ſed & improbum, * puta cum Dei honos, * aut

Grotii Notæ.

Quin ſuſpenſa & quo ducerentur inclinatura reſponderet] Idem Tacitus Hiſtoriarum III: *Interrita deſinit, tractaturus interpretationem prout conduxiſſet.* Item: *Ita compoſitur, ut ex eventu rerum adverſa admoneret vel proſpera agnoſceret.*

Hebræorum] Quorum & hoc eſt מיטב לשון מפני השלום *Licet perplexe loqui boni cauſa*: citat doctiſſimus Manaſſes Ben-Iſraël in ſuo conciliatore quæſtione XXVII. Chryſoſtomus I de Sacerdotio: ἀπατᾶν ἐπιτρέπεται καὶ οὗ πρέπει ψεύδεσθαι δίκαιον, ὁ τοῦ πρέποντος κεχρημένος καὶ ἀδίκως, οὐχ ὁ μηδὲ ὑγιῶς χρώμενος τοῖς πράγμασι: *Fallax jure vocetur qui te tali injuſte utitur, non qui ſalutari propoſito.*

Puta cum Dei honos] Philo de vita Moſis: ἐπ' ἐχθρὸς ἀπῆς ἀναφέρεται εἰς θεοῦ πρόνοιαν ὁ μισῶν καὶ ὁ ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ θεῖον ὑβρίζων, ἀναγκαῖον ἦν ἀληθεύειν. ἀλήθεια γὰρ ὁσιότης θεοῦ: *De falſis loquor quæ ad Dei honorem pertinent, in quibus falſo verecundum eſſe oportuit, etiam ſi quæ cæterum ingenio eſſet mendace. Veritas enim Deicomes:* Auguſtinus Epiſtola VIII: *Alia quæſtio eſt, ſitne aliquando mentiri vere boni: & alia quæſtio eſt, utrum Scripturarum Sanctarum Scripturarum mentiri oporteatit.* Vide quæ infra §. XV.

Grotii Notæ.

2. *Iniquam interrogationem*] Ad quam ſi reſpondeamus ſimpliciter, aut nobis aut aliis innocentibus periculum immineat.

Phylarcharum] Quaſi haberentur pro principibus tribuum.

Suſpenſa & quo ducerentur] Paſſura talem interpretationem in hanc aut illam partem, qualem eis aptares. Adde exemplum elegans apud Plinium lib. I. epiſt. 5.

Aut

* aut amor proximo debitus, aut reverentia adversus superiorem, aut rei quæ agitur natura exigunt ut quod animo cogitatur omnino patefiat: sicut in contractibus diximus id aperiendum quod natura contractus intelligitur exigere: quo sensu non incommode accipi potest Ciceronis illud, *tollendum esse ex rebus contrahendis omne mendacium*, desumptum ex veteri lege Attica κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀψευδεῖν; quibus in locis mendacii vox videtur ita laxe accipi ut etiam obscuram locutionem includat. At nos proprie loquendo à mendacii notione idipsum jam exclusimus. *Demosth. in Leptinem.*

XI. 1. Ad communem ergo mendacii notionem requiritur, ut quod dicitur, scribitur, notatur, innuitur, intelligi aliter nequeat, quam in eum sensum qui à mente proferentis discrepet. Huic autem notioni laxiori strictior mendacii, qua naturaliter illicitum est, significatio differentiam aliquam propriam adjiciat necesse est, quæ, si recte res inspiciatur, saltem secundum communem gentium existimationem, nulla videtur alia dari posse præter repugnantiam cum jure existente ac manente ejus ad quem sermo aut nota dirigitur: nam sibi neminem mentiri, ut maxime falsum proferat, satis constat. Jus hic intelligo non quodvis & rei extrinsecum, sed quod proprium sit huic negotio atque cognatum. Id autem nihil est aliud quam * judicandi libertas, quam homines colloquentes his quibus colloquuntur debere, quasi pacto quodam tacito, intelliguntur. Hæc enim nec alia est mutua illa obligatio quam homines introduci voluerant, simul atque sermone notisque similibus uti instituerunt; nam sine tali obligatione inane fuisset tale repertum.

2. Desideramus autem ut quo tempore sermo fit, jus illud subsistat

GROTII NOTÆ.

Aut amor proximo debitus] Æschylus Prometheo:

Λέξω τορῶς σοι πᾶν, ὅ, τι χρήζεις μαθεῖν,
Οὐκ ἐμπλέκων αἰνίγματ', ἀλλ' ἁπλῷ λόγῳ
Ὥσπερ δίκαιον πρὸς φίλους ἄγειν στόμα:
Dicam diserte quicquid audire expetis,
Sermone nudo, non per implicitos modos,
Quo more amices alloqui verum ac bonum est.

Judicandi libertas] Hinc futuri cor Hebræis dicitur qui adimit sciendi vias: Gen. XXXI. 26, 27. & ibi Onkelos & LXX. Rabbi David Libro Radicum, & Rabbi Salomo in commentario, & Abenesdra.

GRONOVII NOTÆ.

3. *In contractibus diximus*] 2, 12, 9.

Κατὰ τὴν ἀγορὰν] In foro nemo mentitur.

XI. 1. *Præter repugnantiam*] Quod adimat ei, qui audit, justam & debitam facultatem statuendi & cognoscendi de animo & proposito ejus, quem audit.

Judicandi libertas] Ut certior fiam de consilio & voluntate alterius, & pro eo dicam agamve, quod mihi commodum videtur.

2. *Jus illud subsistat*] Ut is talis sit, qui de animo nostro certior fieri omnino debeat: neque enim sicario sese quemquam prodere oportet.

ſubſiſtat ac maneat: fieri enim poteſt ut jus quidem fuerit ſed ſublatum ſit, aut tollatur ex alio jure ſuperveniente, ſicut debitum acceptilatione aut conditionis ceſſatione. Tum vero requiritur ut jus quod læditur ejus ſit quicum loquimur, non alterius; ſicut & in contractibus injuſtitia non naſcitur, niſi ex læſo jure contrahentium. Huc forte non male referas, quod verilo-
Lib. 1. de Repub. quium ad juſtitiam refert poſt Simonidem Plato, & quod mendacium, illud vetitum, ſacræ literæ ſæpe deſcribunt teſtimonio ſive elocutione adverſus proximum, & quod ipſe Auguſtinus in mendacii natura conſtituenda ponit * fallendi voluntatem. Et
1. Off. Cicero quæſtionem de veritate eloquenda referri vult ad juſtitiæ fundamenta.

3. Tolli autem videtur poſſe jus quod diximus, ſicut conſenſu ejus quicum agimus expreſſo, ut ſi quis prædixerit ſe falſa dicturum & alter permiſerit, ita & tacito æquave ratione præſumto, aut oppoſitione juris alterius quod communi omnium judicio multo plus valeat. Hæc recte intellecta multas nobis ſuppeditabunt illationes, quæ ad concilianda ſententiarum ſupra deſignatarum diſſidia non parum valituræ ſint.

XII. Primum eſt, etiamſi quid dicatur quod falſam habeat ſignificationem infanti aut amenti, in eo mendacii culpam non eſſe. Videtur enim communi omnium hominum ſenſu permiſſum eſſe:

Lucret. *Ut puerorum ætas improvida ludificetur.*

Et Quintilianus de pueris locutus: *utilitatis*, inquit, *eorum gratia multa fingimus*. Ratio proxima eſt, quia cum in infantibus & amentibus non ſit judicii libertas, non poteſt eis circa eam libertatem injuria fieri.

XIII. 1. Secundum eſt, quoties ſermo ad eum dirigitur qui non decipitur, etiamſi tertius inde falſam hauriat perſuaſionem, nullum eſſe mendacium: Non ratione ejus ad quem ſermo

GROTII NOTÆ.

Fallendi voluntatem] Lactantius Inſtitutionum VI, 18: *Ut non mentiatur unquam decipiendi aut nocendi cauſa.*

GRONOVII NOTÆ.

Acceptilatione] Si quis ſe accepiſſe, quod ei debebatur, debitori caverit, aut ſi non exiſtat conditio, ſub qua debeo.

Non alterius] Tertii, qui forte auſcultat, aut verba inter alios facta clepit auribus, vel per indicem qualemcumque cognoſcit.

3. *Prædixerit ſe falſa*] Ut cum Ovidius 10. met. 302. *Diſit in hac multi parte fidei, nec credite factum.*

Alter permiſerit] Ut cum Auguſtus patricidii reum ſic interrogaret: Certe patrem tuum non occidiſti? Martial. 3, 1. *Tu tantum accipias: ego te legiſſe putabo. Et facilis falſæ credulitate fruar.*

Oppoſitione juris] Si ei, qui loquitur, jus eſt contrarium, per quod alterum poteſt ſententiæ ſuæ expertem habere.

XIII. 1. *Qui non decipitur*] Qui quod ego dico intelligit, aut utcumque intelligat, nullam inde jacturam ſentit.

Ad

mo est: quia illi libertas manet integra, plane ut illis quibus id intelligentibus fabula narratur, aut apud quos profertur sermo figuratus, κατ' εἰρωνείαν aut καθ' ὑπερβολήν, quæ figura, ut Seneca ait, * ad verum mendacio venit: & Quintiliano ementiens superjectio dicitur. Neque ratione ejus qui obiter id audit; quia cum eo non agitur, ideoque nulla est ad illum obligatio. Imo si ipse sibi opinionem informat de eo quod non ipsi sed alteri dicitur, habet quod sibi non alteri rem imputet. Quippe, si recte judicare volumus, illius respectu sermo non sermo est, sed res quæ significare quidlibet potest. *VII de Benef. 23.*

2. Nihil ergo peccavit aut Cato Censorius, qui sociis auxilia falso est pollicitus, aut Flaccus, qui hostium urbem ab Æmilio expugnatam aliis narravit, quanquam eo hostes decepti sunt: cui rei similem de Agesilao narrat Plutarchus. Nihil enim hic dictum hostibus: nocumentum autem quod inde secutum est extrinsecum quid est, & per se non illicitum optari aut procurari. Ad hoc genus * Chrysostomus & Hieronymus retulerunt Pauli sermonem, quo Antiochiæ Petrum ut nimium Judaizantem reprehendit. Censent enim Petrum satis intellexisse non id serio fieri: interim vero consultum infirmitati adstantium. *Livius XXXIV. App. Hisp.*

XIV. 1. Tertium est, quoties certum est eum ad quem sermo est libertatis suæ in judicando læsionem non ægre laturum, imo gratias habiturum eo nomine, ob commodum aliquod quod inde assequitur, tunc quoque mendacium stricte dictum, id est injuriosum, non committi, sicut furtum non perpetraret qui ex præsumta domini voluntate rem ipsius exiguam consumeret ut inde magnam eidem utilitatem pararet. In his enim quæ adeo certa sunt, præsumta voluntas pro expressa habetur. Volenti autem constat injuriam non fieri. Sic ergo videtur non peccare, qui aut ægrotantem amicum persuasione non vera solatur,

GROTII NOTÆ.

Ad verum mendacio venit] *Incredibilia affirmat, ut ad credibilia perveniat.* Seneca ibidem.

Chrysostomus & Hieronymus] Adde Cyrillum adversum Julianum libro IX, circa finem. Nec multo aliter Tertullianus primo & tertio contra Marcionem.

GRONOVII NOTÆ.

Ad verum mendacio venit] Eo, quod non est, proferendo, vel adversum vel maximum minimumve, quod est, significat.

Quintiliano] 8, 6, 495.

Ejus qui obiter] Tertii, ad quem non loquor.

Opinionem informat] Falsum sibi persuadet.

Non sermo] Non expositio certæ rei, sed sonus forte accidens, quem interpretari tuo periculo possis: si male interpreteris, neminem præter temet ipse accusandum habeas.

2. *Procurari*] Stirri, comparari. Licet enim hosti & male velle & nocere.

XIV. 1. *Certum est eum*] Non aufertur alicui facultas illa, sed differtur bono ejus, atque is postea laudaturus est, quod ad tempus in capienda mente nostra frustratus habitus fuerit.

latur, ut Arriæ Pætum filio mortuo, quæ hiſtoriæ eſt * in Plinii epiſtolis: aut in prælio periclitanti ex falſo nuntio animum addit, quo incitatus victoriam & ſalutem ſibi pariat, ac ſic deceptus non capiatur, quemadmodum Lucretius loquitur.

2. Democritus: ἀληθεύειν χρεὼν ὅπου λώιον: *Omnino verum loquio utendum eſt, ubi id eſt melius.* Xenophon: φίλους δίκαιον ἐξαπατᾶν, ἐπὶ ἀγαθῷ: *amicos decipere licet, ipſorum bono.* Et Clemens Alexandrinus concedit ψεῦδος ἐν θεραπείας μέρει, *mendacio uti pro remedio.* Maximus Tyrius: καὶ ἰατρὸς νοσοῦντα ἐξαπατᾷ, καὶ στρατηγὸς στρατιώτας, καὶ κυβερνήτης ναύτας, καὶ δεσπότης οἰκέτας: *Et medicus ægrotum, & imperator exercitum, & gubernator nautas decipit: nec quicquam in hoc mali eſt.* Rationem reddit ad Platonem Proclus: τὸ γὰρ ἀγαθὸν κρεῖττόν ἐστι τοῦ ἀληθοῦς, *nam quod bonum eſt, id vero eſt melius.* Tale illud
IV. Sacr. Livius libro XXXIV. * apud Xenophontem, ſocios jamjam adfore, & Tulli Hoſtilii, ſuo juſſu circumduci Albanum exercitum: & Quinctii Conſulis, ut hiſtoriæ loquuntur, ſalubre mendacium, hoſtes ab altero cornu fugere: ac ſimilia paſſim apud Hiſtoricos. Notandum autem eſt, læſionem judicii in hoc genere eo minoris eſſe, quia ferme momentanea eſt, pauloque poſt aperitur veritas.

XV. 1. Quartum & ſuperiori affine eſt, quoties * qui habet jus ſupereminens in omnia jura alterius, eo jure bono ipſius ſive proprio, ſive publico utitur. Et hoc maxime ſpectaſſe videtur Plato, qui imperium habentibus concedit falſum dicere.
III de Rep. Idem cum * Medicis modo dare videatur, modo adimere, diſcrimen

GROTII NOTÆ.

In Plinii epiſtolis] III, 16.

Apud Xenophontem] *Et Ageſilaus cum in Bœotiam venisſet & intellexisſet Piſandrum navali prælio victum à Pharnabazo & Conone, juſſit milites ſuos contrarium dici, coronatuſque incedens ſacra fecit pro victoria.* Plutarchus Ageſilao.

Qui habet jus ſupereminens] Iliados ſecundo Agamemnon Græcorum Imperator:

Ἠέλιον δ' ἔτι νῶϊν ἐπὶ προφερέσσι μένουσι
Δύμεν ἐφ'.
Καί φ' ὀλίγου ἐτύμως ἀπὸ πύργου πτολιήθρου
Ἐσσάμενοι κλισίησι.
Ante tamen Danaos verbis tentabo, (ſinit ſic)
Utque citi fugiant ætatæ claſſe morabo.

Medicis] Exempla Medicorum aſſert Chryſoſtomus dicto libro 1 de Sacerdotio.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Quod bonum eſt, id vero eſt melius*] Potius ad tempus falſum credere, quod utile neque inhonoſtum eſt, quam verum ſcire, quod nocet.

Læſionem judicii] Diſſimulationem, qua judicium alterius de ſententia noſtra eripitur.

XV. 1. *Jus ſupereminens*] Poteſtatem, imperium, tutelam.

Bona ipſius] Ad id quod ei utile eſt, ſive in ipſius perſona, ſive quatenus pars eſt corporis, cui utile eſt.

Plato, qui imperium] 3 De republ. p. 611. Τοῖς ἀρχικοῖς δὴ τῆς πόλεως, εἴπερ ποτὲ ἄλλοις, προσήκει ψεύδεσθαι, ἢ πολεμίων ἢ πολιτῶν ἕνεκα, ὑπ' ἀφελείας τῆς πόλεως· πᾶσι δὲ ἄλλοις τοῖς μὲν ἀρχικοῖς οὐ μετέστιν τὸ τοιοῦτον.

Medicis modo dare] Εἰ γὰρ ἀφέλιμόν ἐστιν ἐν τῷ τοιούτῳ ἄρτι ἢ τότε ἐπιτρέψαι ψεύδεσθαι, ἀπαθεστάτους ἂν κεκτήμεθα

ſcrimen hoc adhibendum videtur, ut priore loco Medicos intelligat publice ad hoc vocatos, poſteriore eos qui privatim id ſibi arrogant. Deo tamen, quanquam jus ſummum in homines habenti, non convenire mendacium recte agnoſcit idem Plato, quia infirmitatis nota eſt ad talia confugere.

2. Exemplum forte inculpatæ falliloquentiæ, laudante etiam Philone, dari poterit * in Joſepho, qui regia vice imperans fratres primum quaſi exploratores, deinde quaſi fures, ficte nec ita ſentiens accuſat. Et in Solomone, qui ſapientiæ divinitus datæ ſpecimen dedit, cum apud mulieres de partu litigantes voces eas protulit quæ voluntatem ſcindendi infantis ſignificarent, cum animus ei longiſſime à tali voluntate abeſſet, & veræ matri ſuum partum attribuere vellet. Quintiliani eſt dictum: *aliquando exigit communis utilitas ut etiam falſa defendantur.* Lib. II, 18.

XVI. Quintum eſſe poteſt, * quoties vita innocentis, aut par aliquid aliter ſervari, & alter ab improbi facinoris perfectione aliter averti non poteſt: quale fuit factum Hypermneſtræ quæ hoc nomine laudari ſolet, Horat. III. Carm. 2.

* *Splendide mendax, & in omne virgo*
Nobilis ævum. Lib. II. de rep. l. II. de Cyri inſtit. & V. Sect. Philo de migr. Abr. Chryſ. l. I. de Sac. 1 Sam. II. 2 Reg. VI, 18, & ſeq.

XVII. 1. Labus omnes ſumus objecti, ponit, neceſſitate mentiti.

GROTII NOTÆ.

2. *Attribuere vellet*] Ita Cæſar fama hoſtilium copiarum perterritos milites non negando minuendove, ſed inſuper amplificando, mentiendoque confirmabat. Suet. 66.

XVI. *Fallam Hypermneſtra*] Quæ promiſerat patri ſe interfecturam patruelem maritum, quem ſervavit, Ovid. in epiſt. Heroid.

Splendide] Glorioſe, cum laude.

GROTII NOTÆ.

Splendide mendax] Ubi Scholiaſtes, *decenter. Pulchrum eſt enim pro juſtitia mentiri.* Simile eſt illud Chryſoſtomi de Rahabe: ὃ καλὸν ἐψεύδετο, ὃ καλὸν ἔλεγε, ἀ φορὰ δίκαιος τὰ θεῖα ἀλλὰ φιλανθρώπως ἀλλάττων, aut ut alii habent codices, φιλοδικαίως: *O pulchrum mendacium, o laudabilem dolum, non prudentia res divinas, ſed compoſitionis veram pietatem.* Auguſtinus de obſtetricibus Ægyptiis: *O magnum humanitatis ſacramentum, o pium pro ſalute mendacium!* Laudat eaſdem obſtetrices, & præmia illis data etiam

σφαν, ὅτι ἀ φαρμακὸν εἶδε, κλαυσάτω τὸν τοῦτο ἐκτρέφοντα δάκρυα, ἐλεεῖται ὃ ἐκ ἀπίθανον. Hic cente non modo dat, modo adimit, medicis, ſed ἀρχὴν ſolis & medicis dat; ἐλεεῖται, hoc eſt, ut ipſe ibidem loquitur, πάντα ἄλλοις, *adimit.*

GROTII NOTÆ.

In Joſepho] *Cum fratrum diſpenſatoria ſeveritate crimen explorationis ſuaderet*, ait Caſſiodorus de amicitia.

Quoties vita innocentis aut par aliquid aliter ſervari, & alter ab improbi facinoris perfectione aliter averti non poteſt] Auguſtinus in v Pſalmum, relatus à Gratiano in canſam XXII, quæſt. II, c. Nequis, *Duo vera ſunt genera mendaciorum in quibus non eſt magna culpa, ſed tamen non ſunt ſine culpa; cum aut jocamur, aut proximo conſulendo mentimur. Illud autem primum in jocando ideo non eſt pernitioſum quia non fallit; novit enim ille cui dicitur cauſa jocandi fuiſſe dictum. Secundum autem ideo minimum eſt, quia tenet nonnullam benevolentiam.* Tertullianus libro de Pudicitia inter delicta quotidianæ incuſationis, qui

XVII. 1. Latius quam quæ jam diximus patet quod passim statuunt sapientes, apud hostem falso sermone uti licere. Sic regulæ de non mentiendo exceptionem nisi adversus hostes addit Plato, Xenophon, Philo inter Judæos,* inter Christianos Chrysostomus. Quo forte non male referas quod in sacris litteris extat Jabesitarum in obsidione mendacium, & factum non dissimile Prophetæ * Elisæi: & Valerii Levini, qui Pyrrhum à se interemtum jactabat.

2. Ad tertiam, quartam, & quintam observationem earum quas jam posuimus pertinet Eustratii Metropolitæ Nicænsis locus ad sextum Nicomachiorum: ὁ δὲ βουλεύμενος οὐκ ἐξ ἀνάγκης ὁ ἀληθεύων ἐστι, ἐπὶ γάρ πολὺ τὸ ἑρμῆς βουλεύμενον καὶ πρὸς αὐτὸν ἔχει τὸ ψεύδεσθαι βουλόμενος, ἵν' ἐπιτύχῃ τοῦ ψεύσασθαι· ἐνίοτε καὶ ὁ ἐχθρὸν ἀνὴρ, ἵνα σῴσῃ αὐτὸν, ἢ φίλον τὸν σπεύδοντα αὐτὸν λύσαι κακῶν, καὶ τοῦτο τὸ παράδειγμα ἐκ τῶν ἱστορικῶν πάνυ: *Qui recte consultat non utique & verum dicit. Fieri enim potest ut quis recte consultans hoc ipsum consulat quo falso de industria mentiatur, aut hosti ut eum fallat, aut amico ut eum à malo liberet: quarum rerum exemplis plena sunt historia.* Et Quintilianus, si ab homine occidendo grassator avertendus sit, aut hostis pro salute patriæ fallendus, quod alias in servis reprehendendum sit, fore ait in ipso sapiente laudandum.

3. Non placent hæc Scholæ actorum paulo ante sæculorum, ut quæ unum ex veteribus * Augustinum ferme in omnibus sequendum sibi delegerit. Sed eadem Schola tam ab omni usu abhorrentes admittit interpretationes tacitas, ut dubitari possit an non satius sit adversus quosdam falsiloquium admittere in iis quos

Tit. 2, 2. qu. 110. art. 1, & 3. Cavar. in c. quamvis de pallis in 6. p. 1. §. 1. n. 15. Soto de justitia v, q. 6, art. 2. Tolet. lib. IV, c. 21. lib. V, c. 58. Less lib. II de justitia c. 42. dub. 9.

æterna credit Hieronymus ad Ezechielem XVII, & ad Esaiam LVI. Ambrosius ad Syagrium libro VI. Augustinus ipse, ut solet varians, ad Consentium contra Mendacium c. 15. Tostatus negat in eo peccatum. Hæsitant Augustinus lib. II. quæstione super Exodum, Thomas 2, 2. quæstione CX, art. IV, ad 4. & ibi Cajetanus. Vide si vacat & Moræ Encomio Erasmum, & doctissimum Masium ad Josuam II, 5.

Inter Christianos Chrysostomus] Sic Ioquens: ἡ βάσανος τῆς σοφωτάτης καὶ ἐξ αἰῶνος δεδοκιμασμένης ἀρετῆς, τὸ πλάσαι πολλὰ πρόσωπα καὶ ἀναλύσαι δίχα τοῦ κινηθῆναι, καὶ μᾶλλον τούτου ἐπιτηδεύειν ὑπὲρ τὰς φαντασίας κορυφοῦσθαι: *Ad nobilissimam diuque ad examen vocatam virtutem, plenaque eorum trophæa reperies fingendum esse opera, magisque tales laudari quam qui aperte agendo vicerunt.*

Elisæi] Ejusdem Elisæi alterum simile est II Regum VIII, 10, ita ut legunt Masoretæ, id est secundum קרי, quod sequitur Latina vulgata versio.

Augustinum] Contra cujus posteriorem in hac re sententiam scripsit Rupertus Abbas.

GRONOVII NOTÆ.

XVII. 2. *In servis reprehendendum*] Mendacium & furtum propria servorum vitia dicebant veteres, I. n. 20.

3. *Schola*] Theologis superiorum æratum, qui κατ' ἐξοχὴν Scholastici vocantur.

Falsiloquium admittere] Loqui aliter ac sentias mendacium non esse.

Quæ

quos diximus casibus, aut eorum aliquibus, (nihil enim definiendum hic sumo) quam ista à falsiloquio tam indiscrete eximere: ut cum dicunt, nescio, intelligi posse nescio ut dicam; non habeo, intelligi posse ut tibi dem; & id genus alia quæ sensus communis repudiat, & quæ si admittantur jam nihil obstabit quominus qui quid affirmat id ipsum negare, qui negat affirmare dicatur.

4. Verissimum quippe est nullam omnino esse vocem * quæ non ambiguum recipiat, cum omnes præter significatum quem vocant primæ notionis, * alterum habeant secundæ, eumque varium * secundum varias artes, tum vero alios quoque ex translatione ac similibus figuris. Neque magis eorum commentum probo, qui, quasi vocem non rem exhorrescerent, joca vocant ea quæ vultu ac pronuntiatione maxime seria proferuntur.

XVIII. Sciendum vero quæ de falsiloquio diximus ad asserentem sermonem, & quidem talem qui nulli nisi publico hosti noceat, * non ad promittentem referenda. Nam ex promissione, ut jam modo dicere cœpimus, jus speciale ac novum confertur ei cui fit promissio: idque inter hostes etiam locum habere, sine ulla hostilitatis jam existentis exceptione, neque tantum in promissis expressis sed & in tacitis, ut in colloquii postulatione ostendemus, cum ad eam partem quæ de fide in bello servanda est, ventum erit.

XIX. Illud quoque ex superiori, quæ de jurejurando fuit, dissertatione repetendum est, sive id assertivum sit sive promissivum,

GROTII NOTÆ.

Quæ non ambiguum recipiat] Id Chrysippus defendit apud Gellium libro IX, c. 12. Et Seneca de Beneficiis secundo, capite 34: *Ingens est copia rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis commodatisque.*

Alterum habeant secunda] Augustinus de Magistro: *Nullum nos signum comperisse quod non inter cætera quæ significat se quoque significet.*

Secundum varias artes] Vide quæ supra notata ad paragraphum decimum.

Non ad promittentem] Distinguit hæc & Agesilaus & cum eo Plutarchus: τὸ μὲν σπονδάσμων ἀδικεῖν, τῶν θεῶν ἐστι καταφρονεῖν. ἐν δὲ τῷ παραλογίζεσθαι τοὺς πολεμίους, οὐ μόνον τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ δόξα πολλὰ, καὶ τὸ μετ' ἀδόνης κερδαίνειν ἔνοχον: *Fœdera violare, Deos est contemnere. Extra ea verbis hostem decipere, non justum modo est sed & gloriam habet, & cum lucro voluptatem.*

GRONOVII NOTÆ.

4. *Significatum primæ notionis*] Quam domicilium proprium appellat Cicero 16. famil. 17.

Secunda] Quas migrationes in alienum.

XVIII. *Asserentem sermonem*] Quo tantum modo aliquid pronuntiatur esse vel non esse; non etiam promittitur, aut adstringitur.

Sine exceptione] Nec prætextu, quod hosti omnibus modis nocere liceat, irritum fieri.

XIX. *De jurejurando*] 2. 13.

Sive id assertivum] Sive confirmatur eo aliquid tanquam verum; sive promittitur tanquam præstandum.

vum, vim habere excludendi omnes exceptiones quæ ex persona ejus quicum agimus peti possent, quia non cum homine tantum sed & cum Deo res est, cui per jusjurandum obligamur, etiamsi homini jus nullum nasci possit. Ibidem & illud diximus, non sicut in alio sermone, ita in jurato, ut à mendacio excusemur admitti interpretationes verborum quasvis non plane insitatas: sed omnino veritatem requiri eo in sensu quem homo exaudiens intelligere fide optima existimatur: ut plane detestanda sit illorum impietas, qui ut pueros talis, ita viros jurejurando fallendos asserere non dubitabant.

XX. 1. Scimus etiam fraudium, quas concessas naturaliter diximus, genera quædam à populis aut hominibus nonnullis repudiata: sed id non accidit ob injustitiæ opinionem, sed ob eximiam quandam animi celsitudinem, interdum & virium fiduciam. Exstat apud Ælianum dictum Pythagoræ, duabus rebus hominem ad Deum proxime accedere, vera semper loquendo, & benefaciendo aliis: & apud Jamblichum veracitas dux dici-

Nic. IV, 1. tur ad omnia divina humanaque bona. Aristoteles: ὁ μεγαλόψυχος παρρησιαστὴς καὶ ἀληθεύων, *magnanimus verum & libere loqui amat.* Plutarcho: τὸ ψεύδεσθαι δουλοπρεπές, * *ser-*

Lib. I. *vile mentiri.* Arrianus de Ptolomæo: καὶ αὐτὸς βασιλεὺς ὢν οὐκ ἐπῄει ἢ τῷ ἄλλῳ ψεύσασθαι γε: *Et ipse, utpote rex, turpius*

Lib. VII. *mentiri quam alii cuivis.* Apud eundem Alexander: ἐπεὶ γὰρ ὧν ἢ βασιλεὺς ἄλλο τι ἢ ἀληθεύειν χρὴ τοὺς ὑπηκόους: *non deberet rex apud subditos aliud quam verum eloqui.* Mamertinus de Juliano: *Mira est in Principe nostro mentis linguæque concordia. Non modo humilis & parvi animi, sed & servile vitium scit esse mendacium: & vere; cum mendaces homines aut inopia aut timor faciat, magnitudinem fortuna sua imperator qui mentitur ignorat.* Laudatur Plutarcho Aristidis: φύσις εὐρυθμὸν ἐν ἤθει βεβαίῳ καὶ σῴζειν τὸ δίκαιον ἀπτῶτες, ψεύδεσθαι δ' ἀεὶ ἐν παιδιᾷ τοῦ τρόπου προσεμάθον; *ingenium morum constantia præditum, & justi tenax, mendacii etiam in joco fugiens.* De Epaminonda Probus: *adeo veritatis diligens, ut ne joco quidem mentiretur.*

2. Quod profecto Christianis eo magis observandum est, quia ipsis non simplicitas tantum imperata est Matth. x, 16. sed & vaniloquentia interdicta Matth. xii, 36; & is in exemplum pro-

Grotii Notæ.

Servile mentiri] Philo libro: Omnem virum probum esse liberum: ὅτῳ δ' ἐστὶ τοὐναντίον καὶ ἀπατᾶν ἐπιχειρεῖ καὶ ψεύδεται τὰ πολλὰ καὶ δουλοπρεπῶς: *Unde & ex quo duplices sunt atque fallaces, ex illiberali servilique animi vitio solent.*

Gronovii Notæ.

Ut pueros talis] Lysandri Laconis aut Philippi Macedonis. Ælian. 7. 12.

XX. 1. *Ob injustitiæ*] Non quod illas nullo modo licitas putarent, sed quod sese indignas & inferiores.

Ælianum] 12, 19.

Not

propositus in cujus ore dolus inventus non est. Lactantius: *Itaque viator ille verus ac justus non dicit illud Lucilianum:*

Homini amico ac familiari non est mentiri meum.

Sed etiam inimico atque ignoto existimabit non esse mentiri suum; nec aliquando committet, ut lingua interpres animi à sensu & cogitatione discordet. Talis est in Philoctete Sophoclis Neoptolemus *γενναιόφρων ἁπλότης καὶ εὐφυΐα*, *generosa simplicitate excellens*, ut recte notavit Dion Prusæensis, qui Ulyssi ad dolos hortanti sic respondet:

Ego audiens quæ doleo, Lærta fate,
Implere factis oderim multo magis:
Nam si hæc ego sum natus ut fallacias
*Seller, * nec olim genitor, ut perhibent, meus:*
At sum paratus vi mera, non fraudibus
Pertrahere raptum.

Euripides Rhesо:

Generosus animus hostibus furtim necem
Inferre nescit.

3. Sic Alexander furari negabat se velle victoriam. Et Achæos abhorruisse ab omni in hostes fraude narrat Polybius, id- *Lib. IX.*
eo quod eam demum firmam censerent victoriam, quæ, ut Claudiani verbis sensum ejus exprimam,

Confessos animo quoque subjugat hostes.

Tales Romani ferme ad usque belli Punici secundi finem. Ælianus: *ἴσασι γὰρ Ἕλληνες ἀγαθοὶ εἶναι, τὴν δὲ μὴν δόλῳ τυχεῖν τὴν ἐπιφάνειαν προσγενέσθαι τῇ νίκῃ ἐκείνοις*: *Romanis propria est virtus, non per astus & vafritiem quæsita victoria.* Unde cum Perseus Macedonum Rex deceptus esset spe pacis, negabant veteres senatorum se agnoscere Romanas artes: majores nunquam ut astu magis quam virtute gloriarentur bella gessisse: non versutis Punicis, non calliditate Græca, apud quos fallere hostem quam vi superare gloriosius foret. Tum illud addebant: *Interdum in præsens tempus plus profuit dolo quam virtute, sed ejus demum animum in perpetuum vinci, cui confessio expressa esset se neque arte, neque casu, sed collatis cominus viribus justo ac pio bello*

GROTII NOTÆ.

Nec olim genitor, ut perhibent, meus] Achilles: de quo Horatius carminum lib. IV, ode VI:

Ille non inclusus equo Minerva
Sacra mentito, male feratos
Troas & lætam Priami choreis
Falleret aulam:
Sed palam captis gravis.

Et quæ sequuntur; ubi Scholiastes dicit *Achillem nihil fraude, sed semper palam virtutis fiducia dimicasse.* Nota illud virtutis fiducia, quod optime convenit cum iis quæ nos hujus paragraphi initio in textu diximus.

GRONOVII NOTÆ.

1. *Usque ad belli Punici secundi*] immo usque ad initium tertii Sallust. lib. I. histor.

Persæus Macedonum Rex] Livius 42. 47.

Ann. l. 11. Scholiastes ad 11. Apollonii. *bello esse superatum.* Etiam serius apud Tacitum legimus: *non fraude, neque occulte, sed palam & armatum populum Romanum hostes suos ulciscì.* Tales etiam Tibareni, qui prælii quoque locum & tempus condicebant. Quod & de Græcis sui temporis apud Herodotum prodit Mardonius.

XXI. Ad modum agendi & illud pertinet, quod * quicquid alicui facere non licet, ad id eum impellere aut sollicitare non liceat. Pro exemplo sint hæc: regem suum occidere subdito non licet, nec oppida sine consilio publico dedere, nec spoliare cives. Ad hæc ergo subditum, qui talis maneat, permovere non licet. Semper enim qui alteri peccandi causam dat peccat & ipse. Nec est quod regerat quisquam, ipsi qui talem hominem ad facinus impellit, actum talem, puta hostis interfectionem, esse licitum. Licet enim id ei facere, sed non eo modo. Bene Augustinus: *Nihil interest utrum ipse scelus admittas, an alium propter te admittere velis.*

L. Transfugam. D. de acq. rerum dom.

XXII. Aliud est si quis opera sponte nec suo impulsu peccantis ad rem sibi licitam utatur: quod iniquum non esse * Dei ipsius exemplo alibi probavimus. *Transfugam jure belli recipimus,* inquit Celsus, id est, * contra jus belli non est ut eum admittamus qui deserta hostium parte nostram eligit.

GROTII NOTÆ.

Quidquid alicui facere non licet, ad id eum impellere aut sollicitare non liceat] Ita docet & Maimonides in הלכות תובל cap. v, sect. 10.

Dei ipsius exemplo] Libro II, c. XXVI, §. 1.

Contra jus belli non est ut eum admittamus qui deserta hostium parte nostram eligit] Neque reddendi tales, nisi pace convenerit; ut pace cum Philippo, Ætolis, Antiocho, Polybius in Excerptis legationum IX, XXVIII, XXXV. Menander Protector idem nos docet.

GRONOVII NOTÆ.

Locum & tempus] Palam hostibus denunciabant, ubi & quando eos aggredi constituissent.

XXI. *Qui talis maneat*] Qui patriam & civitatem non mutavit.

CA-

CAPUT II.

Quomodo jure gentium bona subditorum pro debito imperantium obligentur: ubi de repressaliis.

I. *Naturaliter ex facto alieno neminem teneri nisi haeredem.*
II. *Jure tamen Gentium introductum ut pro debito imperantis teneantur res & actus subditorum.*
III. *Exemplum in prehensione hominum:*
IV. *Et rerum.*
V. *Locum habere hoc post jus denegatum; & quando id factum censeri debent: ubi ostenditur rem judicatam proprie jus non dare aut adimere.*
VI. *Vitam non obligari.*
VII. *Distinctio ejus quod in hac materia est Juris Civilis & Gentium.*

I. 1. VEniamus ad ea quæ ex jure descendunt gentium. Ea partim ad quodvis bellum spectant, partim ad certam belli speciem. A generalibus auspicemur. Mero naturæ jure ex facto alieno nemo tenetur, nisi qui bonorum successor est: * ut enim cum oneribus bona transirent simul cum dominiis rerum introductum est. Imperator Zeno æquitati naturali contrarium dicit ut pro alienis debitis alii molestentur. Hinc tituli, in jure Romano, ne uxor pro marito, ne maritus pro uxore, ne filius pro patre, ne pater vel mater pro filio conveniantur.

L. unica. C. ut nullus ex vicariis. C. ne uxor pro mar. & ne fil. pro patre, totis titulis.

2. Nec quod Universitas debet singuli debent, ut diserte loquitur Ulpianus: nimirum si Universitas bona habeat; alioqui enim tenentur non singuli, sed qua pars sunt universorum. Seneca: *Siquis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor: * ad exsolvendum tamen hoc portionem meam dabo.* Supra dixerat: *Unus è populo non*

L. Sicut. §. 1. D. quod cujusque univers. nomine. Lib. VI. de Benef. c. 20. Cap. 19. d. l. unica, C. ut nullus ex vicariis l. XI. L. Nullam C. de execut. & exactionibus l. XII. No. 52, & 134. Lib. IV. var. epist.

GROTII NOTÆ.

UT enim cum oneribus bona transirent simul cum dominiis rerum introductum est] Vide supra lib. II, c. XXI, §. 19. Adde C. in literis de raptoribus. C. tua de usuris.

Ad exsolvendum tamen hoc portionem meam dabo] Vide leges Siculas sine libri 1.

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Quæ ex jure descendunt*] Quæ in bello licent, non quidem naturæ, sed tamen gentium jure.

Tenetur, nisi qui] 2, 21, 19.

2. *Non qua singuli*] Non ut quilibet unus suo nomine, sed ut cœtus illius sive universitatis commodorum & incommodorum participes.

Æs alienum profitebor] Potest intelligi, quum scilicet bona, more Romano, profiteor in censu: tum enim & debita profitebantur, ut eis detractis intelligerentur quid proprie quis-

non tanquam pro me solvam, sed tanquam pro patria conferam. Et: *singuli debebunt non tanquam proprium, sed tanquam publici partem.* Hinc speciatim jure Romano constitutum, ut nullus ex vicanis pro alienis vicanorum debitis teneatur; & alibi nulla possessio alterius pro alienis debitis etiam publicis conveniri præcipitur: & in Novella Justiniani vetantur ἐνεχυριάσεις, id est, * pignorationes pro aliis, addita causa, quod rationem non habeat, alium quidem esse debitorem, alium vero exigi; ubi & hujusmodi exactiones odiosæ vocantur. Et Rex Theodoricus apud Cassiodorum, fœdam vocat licentiam alterum pro altero pignorandi.

II. 1. Hæc quanquam vera sunt, tamen jure gentium voluntario induci potuit, & inductum apparet, ut pro eo quod debet præstare civilis aliqua societas, aut ejus caput, sive per se primo, sive quod alieno debito jus non reddendo se quoque obstrinxerit, pro eo teneantur & obligata sint bona omnia corporalia & incorporalia eorum qui tali societati aut capiti subsunt. Expressit autem hoc quædam necessitas, quod alioqui magna daretur injuriis faciendis licentia, cum bona imperantium sæpe non tam facile possint in manus venire quam privatorum qui plures sunt. Est igitur hoc inter jura illa quæ Justinianus ait usu exigente, & humanis necessitatibus à gentibus humanis constituta.

Just. de Jur. nat.

Th. 2, 2, q. 40, art. 1. Molin. disp. 120. & 121. Valentia disp. 3. q. 16, num. 1. Navar. c. 27. n. 136. Liv. lib. 1.

2. Non autem ita hoc naturæ repugnat, ut non more & tacito consensu induci potuerit, cum & fidejussores sine ulla causa ex solo consensu obligentur. Et spes erat facilius membra ejusdem societatis à se mutuo jus consequi posse, & indemnitati suæ consulere, quam externos, quorum multis in locis exigua habetur ratio: deinde, commodum ex hac obligatione commune erat omnibus populis, ita ut qui nunc eo gravaretur, alio tempore indidem sublevari posset.

3. Re-

Lib. XXXI. Gell. l. XVI. cap. 4.

quisque in bonis haberet. Sed addit Seneca omissum Gr. *candidatui aut rei.* Quorum illi solebant hoc facere ut scirent esse bonos & locupletes cives, censu senatorio præditos: hi propter lites æstimandas, ne major imponeretur mulcta, quam in damnatorum bonis esset.

GROTII NOTÆ.

Pignorationes] C. unico de injuriis in sexto: *Pignorationes quas vulgari eloquio repressalias nominat.* Rectius scribas, ut libri quidam, *reprensalias.* Id enim voci Saxonicæ Withemamii ad amussim respondet, sed usus alterum recepit.

GEORGII NOTÆ.

II. 1. *Sive per se prime*] Sive injuria esset in proprii nominis debito, sive in morandis ac destituendis privatis, ne ad jus suum perveniant.

Corporalia & incorporalia] Videtit. Institutionum hac formula.

Bona imperantium] Hæc enim rarius in alienum territorium & sub alienam jurisdictionem veniunt, quam privatorum, qui negotiantur & pecuniam per varias terras exercent.

2. *A se mutua jus*] Nam cujus bona detinentur, is persequi compellitur civem suum, à quo injuria non vindicata cœpit in externum, ut aut ab eo recipiat, quod amisit, aut eum cogat externo satisfacere.

Ex

3. Receptum autem hunc morem, non tantum apparet * ex bellis plenis quæ populi populis inferunt: in his enim quid observetur, ostendunt denuntiationum formulæ: *Populus priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis bellum indico facioque*: & in rogatione: *Vellent, juberent Philippo regi Macedonibusque qui sub regno ejus essent bellum indici*: & in decreto ipso; *Populus Romanus cum populo Hermundulo hominibusque Hermundulis bellum jussit*; quod ex Cincio est in re militari; & alibi: *Hostis sit ille, quisque intra præsidia ejus sunt*: verum etiam ubi ad eam belli plenitudinem nondum ventum est, sed tamen violenta quadam juris exsecutione, id est bello imperfecto, opus est, idem videmus usurpari. Pharnabazo Regis Persarum subdito dicebat olim Agesilaus: ἡμᾶς, ὦ Φαρνάβαζε, καὶ Φίλους ὄντας σοῦ τοῦ βασιλέως, ἠναγκάσθη τοῖς ἐκείνου πράγμασι πολεμίους ὁρᾶν. καὶ γὰρ πολεμίοις χρῶνται, πολεμικῶς: ἐν μὲν γὰρ τῇ βασιλέως κληρώσεται ὁρῶντες οἶκον βαλλόμενον, οὐχὶ καὶ σὺ βλάπτῃ ἡμῶν οἰκίαν: *Nos Pharnabaze & cum amici Regis essemus amice nos erga ea quæ ipsius erant gerebamus, & nunc cum hostes simul facti hostiliter nos gerimus. Quare cum & tu esse velis inter ea quæ Regis sunt, pare per te illum lædimus.* *Livius lib. xxvviii. & alibi.* *Plut. Apophth. & Xen. hist. Gr. iv.*

III. 1. Ejus quam dico exsecutionis species erat quam Athenienses vocabant ἀνδροληψίαν, de qua sic habebat lex Attica; ἐάν τις βιαίως ἀποθάνῃ ἀποθνῄσκοντος ἕνεκα χρῆς ἀνδροληψίας, ἐὰν μὲν ἡ δίκης ἢ φόνου ὑπόχρεως, ἢ τοὺς λαμβάνοντας ἀδίκως, τοὺς ἀνδροληψίαν εἶναι μέχρι τριῶν, πλέον δὲ μή: id est, *Si quis morte per vim illata obierit, pro eo proximis ac necessariis jus esto homines prehendendi, donec aut pœna sumatur de cæde aut homicida dedantur: liceat autem tres tantum*

GROTII NOTÆ.

Ex bello pleno] Distinguit bella ab his pignorationibus uti prudens Nicolaus Damascenus, ubi ostendit Herodi, cui non licebat bellum inferre Ambi, licuisse μόνα λαμβάνειν, pro sibi ex contractis debitis uti pignoratione. Josephus vi Antiquit. historiæ, ubi hæc verba: τὸ δ' ἐκείνου κτῆμα ἢ πεπιστευκὼς πολίτου, ἢ τῶν συγγενῶν ὃν ἢ ἐκ τούτων ἐγκαλούμενος, ἐξεῖναι ἀναζητοῦντας παραλαμβάνειν ὑπολογισμὸν ἐπὶ ἀπόντος ἢ χρέους, τὸν μεσεγγυοῦντα ἐκείνου, καὶ τὰ ἀπόντος ἢ ἴδιον ἐκ τῆσδε: *Cum naufragii quinquaginta Herodi talenta debita, tantumque de eo expositum id continere ubi Dii propitium navigium fecit, post ipsum ex omni Arabum terra pignora capere, hanc expeditionem non expeditionem esse docebat, sed justum debitis exactionem.*

GROTII NOTÆ.

2. *Ad eam belli plenitudinem*] Adversus quem bellum nondum declaratum est, sed tamen vi opus est, quia sponte jus non reddit.

III. 1. Ἀνδροληψίαν] Q. esse viticapionem; sed Clatigationem Latini vocant, Liv. 1, 14. Vide Gail. de Pignorationibus. Bursum Subtil. jur. 1, 17. Salmas. de mod. usur. cap. 13. p. 531. & p. 212.

Si quis] Civis Atheniensis.

Obierit] In alieno solo ac territorio, aut etiam domi evadente aliquam aliam in urbem homicida.

cum homines prehendere, non ultra. Hic videmus pro debito civitatis, quæ obligatur, subditos suos qui aliis nocuerunt plectere, obligari jus quoddam incorporale subditorum, ipsam scilicet libertatem morandi ubi velint & agendi quod velint, ita ut in servitute interim sint, donec civitas id faciat quod facere tenetur, id est puniat sontem. Quanquam enim Ægyptii, ut ex Diodoro Siculo discimus, disputabant corpus sive libertatem pro debito obligari non debere, nihil tamen in eo est naturæ repugnans; & mos non Græcorum tantum, sed & aliarum gentium in contrarium valuit.

2. Aristocrates Demosthenī cœvus decretum rogaverat, si quis Charidemum occidisset eum abripere undecunque liceret; & si quis obsisteret is hostium esset numero. Hic multa reprehendit Demosthenes: primum quod non distinxerit Aristocrates inter cædem justam & injustam; cum & justa aliqua esse possit: deinde quod non exigit ut prius postuletur judicium: præterea quod non eos apud quos facta sit cædes, sed eos qui homicidam recipiunt teneri velit. Verba Demosthenis sunt: ὁ μὲν νόμος, ἂν μήτε δίκης ὑποχωσι πρὸς οὓς ἂν τὸ πρᾶγμα γένηται, μήτε τὸν ἀνδροφόνον ἀποδῶσι, κελεύει καὶ τοῦτον εἶναι τὸν ἀνδραλκήσειν καὶ τελεῖν. ὁ δ' τοῦτον μὲν ἀδίκως πεφεύγει, καὶ δεῖ λόγου παρεῖναι οὐδὲ ταῦτα δέοντα, τοὺς δ' ἐξ ἀρχῆς πεφυγότας, φύσει γὰρ ὄντας, καὶ τὸν κοινὸν ἀνθρώπων νόμον, ὃς κεῖται, τὸν φεύγοντα δίκην ἀθῷον, ὑποδεξαμένους ἀναιτίους εἶναι ῥᾴθ' ἑαυτῶν μὴ τὸν ἐκείνου (male editur αἰκείνου) ἔκδικον διδόντας: *Lex, si apud quos cædes evenit neque jus reddant, neque sontes dedant, adversus eos dat trium hominum prehensionem. At hic hos quidem relinquit intactos, ac ne mentionem quidem eorum facit. At eos qui jam fuga elapsum, ita enim rem ponam, susceperunt secundum jus omnium hominum quod fugientes vult posse suscipi, hos vult esse hostium loco ni supplicem dedant.* Quarta reprehensio est quod Aristocrates rem statim ad plenum bellum deducit, cum lex prehensione contenta sit.

3. Ex his primum illud & secundum & quartum ratione non caret. At tertium illud, nisi ad solum eventum cædis casu aut ob sui tutelam factæ restringatur, non est ut non oratorie magis & argu-

Hominem] Ejus urbis cives, in qua Atheniensis injuria occisus est, aut in qua tutum exilium agit, qui occidit; si proximis ac necessariis in ea judicium reddinum non est.

Quæ obligatur] Cujus officium est punire cives & incolas suos, qui damnum dederint, nisi id faciat, obligatum atque adeo prehensioni vel manus injectioni obnoxium esse.

In contrarium valuit] Nempe ut qui non haberet in ære, lueret in corpore.

3. *At tertium*] Licere suscipere profugos.

Oratorie] Immo vere ac non oratorie Demosthenes; nam jus gentium sine discrimine commendat supplices recipi ac defendi, dum incerta causa est, & rantisper eriam noxios, donec judicium de illis factum est, 2, 21, 6.

Pignæ

& argumenti causa quam ex vero & jure sit dictum. Nam jus gentium ut supplices suscipiantur & defendantur, ut supra diximus, ad eos tantum quibus fortuna, non crimen, obstat pertinet. *Lib. II, c. XXI, §. 7.*

4. Cæteroqui par jus est eorum apud quos crimen est factum, & eorum qui sontem punire aut dedere recusant. Atque adeo aut illa ipsa lex, qua utitur Demosthenes, interpretationem eam quam dico ex usu recepit, aut adversus cavillationes tales expressius postea adposita: horum enim alterum quin sit non negabit, qui attenderit ad illud Julii Pollucis: ἀνδρολήψιον δὲ ὅταν τις τοὺς ἀνδροφόνους καταφυγόντας ὡς τινὰς ἀπαιτῶν μὴ λαμβάνῃ, ἔξεστι ἐκ τῶν σὺν ἐκδιδόντων ἄχρι τῶν τριῶν ἀπαγαγεῖν: *Hominum prehensio est, quoties quis homicidas qui ad aliquos confugerunt non recepit cum id postulaverit. Nam jus est tres homines prehendendi adversus eos qui dedere recusant.* Nec aliter Harpocration: ἀνδρολήψια τὸ ἁρπάζειν ἄνδρας ἐκ τινὸς πόλεως. ἐνεχύραζον γὰρ τὴν ἔχουσαν πόλιν τὸν ἀνδροφόνον, καὶ μὴ προνεμένην αὐτὸν εἰς τιμωρίαν: *Jus hominum prehensionis est jus rapiendi aliquos ex urbe aliqua. Nam in eam civitatem, quæ homicidam teneret, nec pœnæ dederet, pignoratione utebantur.* *Lib. VIII, c. 6.*

5. Simile huic est quod ad recuperandum civem injuria manifesta captum, civitatis apud quam id factum est cives retinentur. Sic Carthagine quidam impedierunt, ne Ariston Tyrius caperetur, hac addita causa: *idem Carthaginensibus & Tyri & in aliis emporiis in quæ frequenter commeent eventurum.* *Livius lib. XXXIV.*

IV. Alia exsecutionis violentæ species est ἐνεχυριασμὸς sive * *pignoratio inter populos diversos*; quod jus repressaliarum vocant recentiores Jurisconsulti †, Saxones & Angli Withernamium, & Galli etiam, ubi à Rege impetrari id solet, literas Marcæ. Locum autem habet, ut ajunt Jurisconsulti, ubi jus denegatur. † *Bal. III. con. 58. Bart. de repress. q. 5. ad tertium n. 9.*

V. 1. Quod fieri intelligitur, non tantum si insontem aut debitorem judicium intra tempus idoneum obtineri nequeat, verum etiam si in re minime dubia (nam in dubia re præsumptio est pro his qui ad judicia publice electi sunt) plane contra jus judicatum sit; nam auctoritas judicantis non idem in exteros quod

GROTII NOTÆ.

Pignoratio inter populos diversos] Σύλας id dicit Demosthenes in oratione pro Corona, & Aristoteles Oeconomicon secundo.

GRONOVII NOTÆ.

Quibus fortuna] Qui fortuito & imprudenter, non scelere ac consilio occiderunt.

4. *Non recepit*] Deditos ab iis, apud quos delitescunt.

V. 1. *Præsumptio est pro his*] Ubi non est manifesta injustitia, judices habentur pro bonis viris, ut judicatum pro veritate.

Non idem in exteros] Non tenet aut obnoxios habet ad eandem patientiam exteros, ad quam subjectos.

Naturæ

quod in subditos valet. Etiam inter subditos non tollit quod vere debebatur: *Verus debitor, licet absolutus sit, * natura tamen debitor permanet*: inquit Paulus a Jurisconsultus: *Et cum per injuriam judicis domino rem quæ debitoris non fuisset abstulisset creditor quasi obligatam sibi, & quæreretur, an soluto debito restitui eam oporteret debitori, Scævola restituendam probavit.* Hoc interest, quod subditi exsecutionem etiam injustæ sententiæ vi impedire, aut contra eam jus suum vi exsequi licite non possunt, ob imperii in ipsos efficaciam: exteri autem jus habent cogendi, sed quo uti non liceat quamdiu per judicium suum possint obtinere.

2. Tali igitur de causa aut * corpora, aut res mobiles subditorum ejus qui jus non reddit capi posse non quidem naturâ introductum est, sed moribus passim receptum. Vetustissimum exemplum est apud Homerum Iliados Λ, ubi Nestor narratur ob ereptos patri equos Elidensium pecora & armenta cepisse * ῥύσι' ἐλαυνόμενος ut Poeta loquitur, ubi ῥύσια interpretatur Eustathius τὰ ἀντὶ τινῶν ῥυόμενα, ὅ ἐστιν ἑλκόμενα καὶ ἀντὶ τῶν σπαρπασθέντων ἁρπαζόμενα. Sequitur deinde in narratione, convocari edicto ad jus suum persequendum omnes eos quibus aliquid ab Elidensibus debebatur, nimirum,

Μή τις οἱ ἀτεμβόμενος κίοι ἴσης.
Ne quis justa sibi parte careret.

Aliud exemplum est in historia b Romana de Romanorum navibus, quas pro bonis Tarquiniorum Cumis Aristodemus Tarquiniorum hæres retinuit. Famulos, jumenta, pecunias retenta dixit c Halicarnassensis. Et apud Aristotelem Oeconomicôn secundo de decreto Carthaginensium ad prehendendas exterorum naves

a L. Julian. D. de cond. indeb. L. Restriptum, §. 1. D. de distra. pign. Innocen. & Pau. in c. plerique de immu. Ecc. Soto l. III, q. 4, art. 5. Jac. de Canibus, Anchar. Dominic. Franc. in c. 1. de injuriis in 6. Fulg. & Salic. in auth. C. de act. & obl. Jac. de Bellovisu in Auth. Ut non fiant pignora. Sil. in verbo repress. Bart. in tract. de repress. Guido Papa p. 32. Gall. de pigno. c. 1. n. 5. Vict. de jure belli, n. 41. Covar. c. peccatum, p. 11, §. 9.
b Liv. l. 11.
c Halic. lib. VII.

GROTII NOTÆ.

Natura tamen debitor permanet] Spectant huc quæ habet Gailius de Pace publica lib. II, cap. VIII, num. 7. & Vasquius libro IV, controversiarum illustrium cap. X, §. 41.

Corpora] Vide exemplum apud Ammianum libro XVII, ubi Julianus Francorum quosdam retinet usque dum captivi ex pacto liberentur. Adde quæ habet Leo Afer lib. III, de Monte Berrigualid.

Ῥύσι' ἐλαυνόμενος] Hoc sensu ῥύσια invenias excerptis legationum ex Polybio XXXVIII, ubi de Achæis contra Bœotos; & excerpto CXXIII, ῥυσιάζειν apud Diodorum Siculum excerptis Manuscripti Peitesiani. Alibi vero ῥύσια καταγέλλειν in bello usurpatur, ut dicemus mox capite III, §. VII. sunt enim hæc valde affinia.

GRONOVII NOTÆ.

Etiam inter subditos non tollit] Ut scilicet id ipsum, quod semel abjudicatum est, petere rursus non possint mutatis temporibus & apud alium judicem priore mortuo aut remoto.

Per injuriam] Per injustam sententiam.

Rem quæ debitoris] Rem alienam, quam debitoris esse putabat.

2. Ῥύσι] Pignora agens.

Τὰ ἀντὶ τινῶν] Quæ pro quibusdam aguntur, id est, trahuntur & pro rebus raptis rapiuntur.

Ita

naves εἴ τις σύλων ἔχοι, ut ibi loquitur, *si quâ jus prehendendi haberet.*

VI. Vita autem ſubditorum innocentium ut ex tali cauſa obligetur, forte creditum fuit apud aliquos populos, eo nimirum quod crederent unicuique hominum jus vitæ plenum eſſe in ſe, & id ad rempublicam potuiſſe transferri, quod minime eſſe probabile, nec ſaniori Theologiæ conſentaneum alibi diximus. Fieri tamen poterit, non ex intentione ſed ex accidenti, ut occidantur qui juris exſecutionem per vim volunt impedire. Sed id ſi prævideatur, ex caritatis lege omittendam potius juris perſecutionem alibi oſtendimus, cum ex ea lege, Chriſtianis præſertim, pluris eſſe debeat vita hominis quam res noſtra, ut alibi demonſtratum eſt.

VII. 1. Cæterum non minus in hac materia quam in aliis cavendum eſt, ne confundamus ea quæ juris gentium ſunt proprie & ea quæ jure civili aut pactis populorum conſtituuntur. *Lib. 1. c. 1. §. 12. & 13. Dec. conſ. 352. Bal. l. 3. de eſſ. aſſiſ.*

2. Jure gentium ſubjacent pignorationi omnes ſubditi injuriam facientes, qui tales ſunt ex cauſa permanente, ſive indigenæ, ſive advenæ, non qui tranſeundi aut moræ exiguæ cauſa alicubi ſunt. Introductæ enim ſunt pignorationes ad exemplum onerum, quæ pro exſolvendis debitis publicis inducuntur, quorum immunes ſunt qui tantum pro tempore loci legibus ſubſunt. A numero tamen ſubditorum jure gentium excipiuntur legati, non ad hoſtes noſtros miſſi, & res eorum.

3. At jure civili populorum ſæpe excipi ſolent perſonæ mulierum & infantium; eorum vero qui literis operam dant & ad mercatus veniunt etiam res. Jure gentium ſingulis pignorandi juſeſt, ut & Athenis οὐ ἀνθρωλημψίᾳ. Jure civili multorum locorum peti id ſolet alibi à poteſtate ſumma, alibi à judicibus. Jure gentium ipſo facto dominium rerum captarum acquiritur ad ſummam debiti & ſumptuum, * ita ut reſiduum reddi debeat.

GROTII NOTÆ.

Ita ut reſiduum reddi debeat] Uſi hac æquitate Veneti, captis in Galata Genuenſium navibus, memorante Gregora libro IX. ἀλλ' ἐδί τ ἀλλοτρίων ἐκτίνειν τῶν ἀπολεσθέντων τὴν πληρωμὴν & ἐκκομιάσαντα τὸ περιττὸν ἀῦθις. ἐς γὸ τὸ ἐδὲ πλήρωμα εἶτ & καλῶς. τῷ δὲ ἴδιον τοιῶν πίστι χαλεπῶν λίμενι κατοικίδε τ κρίνουσιν ἀλλ', καὶ πανταχοῦ τοιαῦτα. ἀλλὰ διεπέμπουν εἰς τ ἀκρίδα ἀπάξοντα, ἵνα Χοναλείοις τὸ χεῖρ, ἀπόδοσιν ἔποιεν τ: *Sed neque de vetere captarum à ſe navium corruperunt quicquam; annonas frumentum & hordeum: ad hæc, ſalamenta piſcium qualia proferunt Cimmerii & Mæotidis paludes, & Tanais flumina: ſed ea ſervarunt omnia, nihil imminuta, donec recepta debito integra reddèrent.*

GRONOVII NOTÆ.

VI. *Alibi diximus*] 2, 15, 16. 2, 21, 11.

VII. 2. *Injuriam facientes*] Ejus qui jus non reddidit aut injuriam fecit, ſiquidem habitant in ejus territorio, aut peregrinationis aliave de cauſa tempus aliquod duntaxat ibi morati ſunt.

1. *Singula pignorandi*] Quiſque injuriæ ſibi ab alieno magiſtratu factæ in ſubjectos ejus ultor eſſe poteſt.

A judicibus] Ab inferioribus magiſtratibus.

Tenen

beat. Jure civili solent citari quorum interest res publica auctoritate divendi aut addici iis quorum interest. Sed hæc atque alia peti debent ab his qui jura civilia tractant, & nominatim in hac materia à Bartolo, qui de repressaliis scripsit.

Æg. Regius de actibus supern. disp. XIII, du. 7. n. 117.

4. Illud hic addam, quia ad juris hujus satis per se rigidi emollitionem pertinet, eos qui non solvendo quod debebant, aut jus non reddendo causam dederunt pignorationibus, ipso naturali ac divino jure * teneri ad resarcienda damna aliis quibus eam ob causam aliquid decedit.

GROTII NOTÆ.

Teneri ad resarcienda damna] Plutarchus in Cimone de Scyriis: οὐ βουλομένων τὰ χρήματα τῶν πολλῶν συνεκτίνειν, ἀλλὰ τοὺς ἔχοντας καὶ διηρπακότας ἀποδοῦναι κολούντων: *Plerique pecunias contribuere nolebant, sed jubebant eos qui res alienas aut habebant aut rapuerant sarcire damnum.*

GRONOVII NOTÆ.

4. *Non solvendo*] Privatos reliquantes & per gratiam dissimulatos & non compulsos ad solvendum.

Jus non reddendo] Judices ipsos & magistratus.

Aliis] Civibus quorum bona repressaliarum nomine apprehenduntur.

CAPUT III.

De bello justo sive solenni jure Gentium, ubi de indictione.

I. *Bellum solenne juris Gentium esse inter diversos populos.*

II. *Distinctio populi quamvis injuste agentis à piratis & latronibus.*

III. *Mutationem interdum incidere.*

IV. *Requiri ad naturam belli solennis ut auctorem habeat eum qui summam potestatem habeat: quod quomodo intelligendum.*

V. *Requiri & denuntiationem.*

VI. *Quid in denuntiatione sit juris naturæ, quid proprium juris Gentium, distincte explicatur.*

VII. *Denuntiatio alia conditionata, alia pura.*

VIII. *Quæ in denuntiationibus sint juris civilis, non Gentium.*

IX. *Bellum alicui indictum simul indictum esse ejus subditis & sociis quæ ipsum sequuntur:*

X. *Non quæ per se considerantur: quod exemplis illustratur.*

XI. *Causa cur denuntiatio ad effectus quosdam requiratur.*

XII. *Hos effectus non reperiri in aliis bellis.*

XIII. *Bellum an simulatque indictum est, geri possit.*

XIV. *An indicendum ei qui jus legationis violavit.*

I. 1. * Su-

I. 1. *SUpra dicere incepimus juſtum bellum apud probos auctores dici ſæpe, non ex cauſa unde oritur, neque ut alias ex rerum geſtarum magnitudine, ſed ob peculiares quoſdam juris effectus. Quale autem ſit hoc bellum optime intelligitur ex hoſtium definitione apud Romanos Juriſconſultos. *a Hoſtes ſunt qui nobis, aut quibus nos publice bellum decernimus: ceteri latrones aut prædones ſunt*, ait Pomponius: nec aliter Ulpianus *b*: *Hoſtes ſunt quibus bellum publice populus Romanus decrevit, vel ipſi populo Romano; ceteri latrunculi vel prædones appellantur. Et ideo * qui à latronibus captus eſt ſervus latronum non eſt, nec poſtliminium illi neceſſarium eſt. Ab hoſtibus autem captus, puta à Germanis & Parthis, & ſervus eſt hoſtium, & poſtliminio ſtatum priſtinum recuperat.* Et Paulus: ** A piratis aut latronibus capti liberi permanent.* Accedat illud Ulpiani: *In civilibus diſſenſionibus quamvis ſæpe per eas reſpublica ladatur non tamen in exitium reipublicæ contenditur: qui in alterutras partes diſcedent vice hoſtium non ſunt eorum inter quos jura captivitatum aut poſtliminiorum fuerint: & ideo captos, & venundatos poſteaque manumiſſos placuit ſupervacuo repetere à Principe ingenuitatem, quam nulla captivitate amiſerant.*

a *L. Hoſtes de verbor. ſign.* L. *Hoſtes.* D. *de captivis.*
b *L. Poſtliminium, 1, 2. D. de capt. L. ſi quis ingenuam. §. 2. eod. tit.*

2. Illud tantum notandum, ſub exemplo populi Romani quemvis intelligi qui in civitate ſummum imperium habeat. *Ille hoſtis eſt*, ait Cicero, *qui habet rempublicam, curiam, ærarium, conſenſum & concordiam civium, & rationem aliquam ſi res ita tulerit pacis & fœderis.* *Philipp. IV.*

II. 1. Non

GROTII NOTÆ.

Supra] Lib. 1. cap. III, §. 4. *Qui à latronibus captus eſt ſervus latronum non eſt*] Hinc argumentum Pœnolo Plauti: Eunucho Terentii. Talis & Eumæus Odyſſ. O.

A piratis] Pompejus à piratis captos liberos pronuntiavit; Appianus Mithridatico. Adde Hetheram Tomo II.

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Non ex cauſa*] Quod gerit gravibus & intolerandis cauſis laceſſitus.

Ex rerum geſtarum magnitudine] Ut diſtinguatur à levi motu aut tumultuario conflictu latrunculorumve perſecutione.

Ob peculiares] Quo quod moribus gentium in hoſtem factum aut de illo acquiſitum eſt, id jure factum & jure acquiſitum putatur.

Poſtliminium] Quo qui ſervus aut alieni juris fuit, redit in priſtinum ſtatum. Non reſtituitur autem, qui non mutaſſe ſtatum creditur, uti qui non fuit in poteſtate juſti hoſtis.

Non tamen in exitium] Non ut is populus non ſit, aut ut in alienigenæ poteſtatem veniat & tributarius fiat; ſed utra factio in republica ſalva priores partes ferat.

Repetere à principe] Petere ut reſtituantur in ingenuorum & civium locum, nec habeantur pro libertinis.

2. *Sub exemplo P. R.*] Quod Romani JC. dixerunt de populo vel principe Romano, id nobis accipiendum de omni populo vel principe, qui rerum potitur.

Ille hoſtis eſt] Hinc Florus 3, 20. *pudet dicere hoſtes.*

Rationem aliquam] Qui talis ſit vel cius generis, quicum pax & fœdus eſſe poſſit.

Cjusmi-

II. 1. Non autem ſtatim reſpublica aut civitas eſſe deſinit ſi quid admittat injuſtum, etiam communiter, nec cœtus piratarum aut latronum civitas eſt, etiamſi forte æqualitatem quandam inter ſe ſervent, ſine qua nullus cœtus poſſet conſiſtere. Nam hi * criminis cauſa ſociantur: illi etſi interdum delicto non vacant juris tamen fruendi cauſa ſociati ſunt, & exteris jus reddunt, ſi non per omnia ſecundum jus naturæ, quod multos apud populos ex parte quaſi obliteratum alibi oſtendimus, certe ſecundum pacta cum quibuſque inita; aut ſecundum mores. Sic Græcos, quo tempore mari prædas agere pro licito habebatur, abſtinuiſſe à cædibus & poſtulationibus nocturnis, & à raptu boum aratorum, notat ad Thucydidem Scholiaſtes. Alios etiam populos, itidem ex rapto viventes, ubi ex mari domum ſe receperant miſiſſe ad dominos * ut rapta ſi vellent æquo pretio redimerent, memorat Strabo. Ad tales pertinet & ille Homeri locus Odyſſeæ ξ.

Lib. 1.

Lib. XI.

Καὶ μὲν δυσμενέσσι κακὸν πέλεται, εἴ τ' ἐπὶ γαίης
Ἀλλοδαπὸς βώτας, καὶ οἵ θ' ἁλὸς ἐμβεβάασιν,
Πλαγκτάρχαι δέ τε σῖτα ἔδουσιν εἰκυῖαι θεοῖσιν,
Καί μὲν τοῖς ὀπάων κεχρημένος εἴη ἑκάστῳ.

Ipſi etiam raptus avidi, qui aliena pererrant
Lattora, conceſſu Superûm ſi præda reperta eſt,
Navibus impletis abeunt, & vela retorquent:
Quippe Deos metuunt memores fandi atque nefandi.

2. Principale autem pro forma eſt in moralibus: & ut recte Ciceroni dictum eſt de Finibus Quinto, *ex eo quod maximæ partes continet, latiſſimeque funditur, tota res appellatur*: cui conve-

GROTII NOTÆ.

Criminis cauſa ſociantur] Ὅ μᾶλλον ἀνθρώπους ἢ τέχνας ξυναίροντες, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἀδίκῳ ξυνιστάμενοι: *turba hominum non lege congregata, ſed injuſtitiæ cauſa in unum coacta*: Procopius II Vandalicorum.

Ut rapta ſi vellent æquo pretio redimerent] Tales & illi quorum Saxo meminit libro XIV. Ideo Scytios Plutarchus cum tempore pejores factos notat; λῃζόμενοι δὲ τὸν βίον ἐποίουν ἐκ πολέμου, πολλοστὸν μέρος ἢ εἰσπλέοντες ἢ ἐκπλέοντες ἐπὶ λῃστείαις καὶ χρημάτων ἀποφορὰν ξένοις: *cum ab antiquo mari prædas egiſſent, poſtremum ne in quidem quæ ad eos ipſos commercii cauſa navigabant abſtinere injuriam.*

GRONOVII NOTÆ.

II. 1. *Etiam communiter*] Conſenſu omnium, vel omnium, qui ſunt cum imperio.

Forte æqualitatem] Ut Bardylis Illyrius Iatro, Cic. 2. de Offic. 11.

Criminis cauſa] Ut alienas res invadant.

Juris fruendi] Ut honeſte vivant, neminem lædant, ſuum cuique tribuant.

Multos apud populos] Magis vel minus efferatos ac deſciſcentes à communi naturæ inſtinctu in oblivionem veniſſe.

Boum aratorum] Qui aluntur ad res colendas; non qui ſaginantur ad macellum aut penum.

2. *Principale*] Quod prævalet in natura & ſubſtantia rei.

convenit illud Galeni, λόγῳ δ' πλεονεκτῶν· ἐν τῇ κρίσει χίονται οἱ ἀστοχοῦντες. Idem talia ſæpe vocat ἐπιχειρήματα κατ' ἐπαγγελίαν. Quare crude nimis dictum eſt ab eodem Cicerone, de republica tertio, ubi injuſtus eſt rex, ubi injuſti optimates, aut ipſe populus, non jam vitioſam ſed nullam eſſe rempublicam: quam ſententiam Auguſtinus corrigens: *Nec ideo tamen*, ait, *vel ipſum non eſſe populum, vel ejus rem dixerim non eſſe rempublicam, quamdiu manet qualiſcunque multitudinis rationalis cœtus rerum quas diligit concordi communione ſociatus.* Corpus morbidum, corpus tamen eſt: & civitas, quanquam graviter ægrota, civitas eſt quamdiu manent leges, manent judicia, & quæ alia neceſſaria ſunt, ut ibi jus exteri conſequi poſſint, non minus quam privati inter ſe. Rectius Dion Chryſoſtomus, qui legem (eam præſertim quæ jus Gentium facit) dicit eſſe in civitate ut mentem in corpore humano: * ea enim ſublata civitatem non eſſe amplius. Et Ariſtides, in ea qua Rhodios ad concordiam hortatur, oſtendit etiam cum tyrannide leges multas bonas poſſe conſiſtere. Ariſtoteles, quinti de republica capite nono ait, ſiquis nimium intendat vim paucorum aut populi, primo vitioſam fieri rempublicam, poſtremo nullam. Exemplis rem illuſtremus.

De Civit. Dei l. XIX. c. 24.

Eutyphronica & de lege.

1. A latronibus captos capientium non fieri, ſupra dicentem audivimus Ulpianum. Idem captos à Germanis ait libertatem amittere. Atqui apud Germanos latrocinia, quæ extra civitatis cujuſque fines fiebant, nullam habebant infamiam, quæ verba ſunt Cæſaris. De Venedis Tacitus: *Quicquid inter Peucinos Fennoſque ſilvarum ac montium erigitur, latrocinis pererrant.* Idem alibi Cattos nobilem Germaniæ populum latrocinia agitaſſe dicit. Apud eundem Garamantes latrociniis fœcunda gens, ſed gens tamen. Illyrici ſine diſcrimine mari prædas agere ſoliti, de iis tamen triumphus fuit: Pompejo de piratis non fuit. Tan-

Lib. VI. De morib. Germ.

Annal. XII. Hiſt. IV. App. Illyr.

GROTII NOTÆ.

Ea enim ſublata civitatem non eſſe amplius] Cicero libro X, epiſt. 1: *Nec leges ſunt, nec judicia, nec omnino ſimulacrum aliquod ad veſtigium civitatis.*

GRONOVII NOTÆ.

Ἀπὸ τῆς πλεονεξίας] Ab eo quod ſuperat in mixtura, ſunt appellationes.

Ὀξυφοίνικα] Appellata à potione.

Crude] Immo Latine: ſed tu crude reprehendis. Vide ad Senecam de Tranq. an. c. 10.

Quæ jus gentium] Cum obſervatur, quod apud omnes gentes receptum eſt, etſi jus civile merſerit tyrannis.

Siquis nimium] Si ſupra modum efferatus vis paucorum aut populi.

1. *Triumphus fuit*] a. U. C. 521. Cn. Fulvii Centumali, qui præcedente anno claſſe illos vicerat.

Pompejo de piratis] Non mirum; nam hi erant veri piratæ, colluvies hominum exſulum & perditorum. Illyrii exercebant quidem & piraticam, ſed pro captu ſuo juſtum imperium & regem, tum reginam Teutam, filii turricem habebant. Et tamen triumphavit tum & Pompejus: ſed ei triumpho nobilius no-

Tantum discrimen est inter populum, quantumvis sceleratum, & inter eos qui, cum populus non sint, sceleris causa coëunt.

III. Potest tamen mutatio incidere, non in singulis tantum, sicut Jephthes, Arsaces, Viriatus ex prædonum ducibus justi duces facti sunt, * sed etiam in cœtibus, ut qui prædones tantum fuerant aliud vitæ genus amplexi civitas fiant. Augustinus de latrocinio locutus: *Hoc malum si in tantum perditorum hominum accessibus crescit, ut & loca teneat, sedes constituat, civitates occupet, populos subjuget, regni nomen assumit.*

De Civ. Dei lib. IV, c. 4.

IV. Summum autem imperium qui habeant diximus supra, unde intelligi & hoc potest, si qui pro parte habeant, pro ea parte justum bellum gerere: multoque magis eos qui non subditi * sed inæqualiter sunt fœderati, quomodo inter Romanos & eorum socios, quanquam fœdere inferiores, Volscos, Latinos, Hispanos, Pœnos omnia justi belli exercita ex historiis discimus.

Cujus. 2, 2. q. 40. art. 1.

V. Sed ut justum hoc significatu bellum sit, non sufficit inter summas utrinque potestates geri: sed oportet, ut audivimus, ut & publice decretum sit, & quidem ita decretum publice * ut ejus rei significatio ab altera partium alteri facta sit, unde promulgata prælia dixit Ennius. Cicero Officiorum primo: *At belli quidem æquitas sanctissime feciali populi Romani jure præscripta est: ex quo intelligi datur, nullum bellum esse justum, nisi quod aut rebus repetitis geratur aut denuntiatum ante sit & indictum.*

men dedit à Mithridate, de quo simul triumphavit. Titulus triumphi est apud Plin. 7, 26. Et de iisdem antea triumpharat P. Servilius Isauricus, testibus Cicerone, Valerio Max. Asco. Pediano, Claudiano, Sex. Rufo. V. Sigonii Fastos a. 676. Rectius dixisset de Euno P. Rupilium, M. Aquillium de Athenione servorum ducibus, de Spartaco & gladiatoribus Crassum non triumphasse: etsi res maximæ molis fuerint, Crassus tamen ovans urbem introiit.

Grotii Notæ.

Sed etiam in cœtibus, ut qui prædones tantum fuerant aliud vitæ genus amplexi civitas fiant] Exemplum in Mamertinis; Diodorus Siculus in Fragmentis.

Sed inæqualiter sunt fœderati] Ut Dux Lotharingiæ, apud Crantzium Saxonicis XII, 13. Civitas Sundensis Principibus suis Pomeranis bellum indixit; Idem Crantzius Vandalicorum XIV, 15.

Ut ejus rei significatio ab altera partium alteri facta sit] Josephus Antiquæ Historiæ libro XV, πολεμεῖν ἐπιχειροῦντα ἀπρογορεύτως, δυσμενὲς: *bellum inferre non ante denuntiatum, inimicum est.* Vide hujus Gentium moris exempla apud Crantzium Saxonicorum XI. apud Odersbornium in vita Basilidis lib. III. Facta contraria Turcæ Olizasthlanis, & Necmonis Servii reprehendit Nicetas lib. III, & IV.

Gronovii Notæ.

III. *Arsaces*] Justin. 41, 4.

Viriatus] Justin. 44, 2. Flor. 2, 17.

IV. *Pro parte habeant*] Pro parte aliorum vasalli.

V. *Publice decretum*] Vel à populo comitiis, vel ab Ordinibus seu Optimatium senatu, vel à Principe & consilio ejus.

Apud

dictum. Minus plene vetus ſcriptor apud Iſidorum : *Juſtum bellum eſt quod ex edicto geritur, rebus repetitis aut propulſandorum hominum cauſa.* Sic Livius bellum palam & ex edicto gerere dixit, in juſti belli deſcriptione. Et cum narraſſet Acarnanas agrum Atticum eſſe populatos : *Irritatio animorum ea prima fuit : poſtea juſtum bellum decretis civitatum ultro indicendo factum.* *Lib. 1.* *Lib. xxxi.*

VI. 1. Quæ loca & alia de belli promulgatione agentia ut intelligantur, accurate diſtinguenda ſunt quæ jure naturæ debentur, quæ naturâ non debentur ſed honeſta ſunt, quæ jure gentium requiruntur ad effectus juris gentium proprios, & quæ præterea ex peculiaribus populorum quorundam inſtitutis veniunt.

Naturali jure, ubi aut vis illata arcetur, aut ab eo ipſo qui deliquit pœna depoſcitur, nulla requiritur denuntiatio. Et hoc eſt quod Sthenelaidas ephorus dicit * apud Thucydidem : ὑμῖν δὲ οὐκ ἔστι λόγοις διαφέρεσθαι καὶ οὐ λόγῳ κρῖναι αὐτὰς βλαπτούσας : *non eſt quod verbis & judiciis diſceptemus ultra verba læſa.* Et Latinus apud Halicarnaſſenſem : τὸ ἀρχεῖον πολέμου πᾶς ὁ ἀμυνόμενος ἀμύνεται : *bellum inferentem is qui petitur à ſe repellere ſolet.* Et Ælianus ex Platone ait, quod ad propulſandam vim ſuſcipitur bellum, non à caduceatore ſed à natura indici. Hinc Dion Chryſoſtomus in ea quæ eſt ad Nicomedienſes, πόλεμοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκηρύκτοις χρῶνται : *pleraque bella ſine denuntiatione ſuſcipiuntur.* Nec ob aliam cauſam Livius Menippo præfecto Antiochi objicit quod Romanos quoſdam cecidiſſet nondum aut indicto bello, aut ita commiſſo ut ſtrictos gladios aut ſanguinem uſquam factum audiſſent : eo ipſo oſtendens ex his duobus alterum potuiſſe ad facti defenſionem ſufficere. Neque magis per naturæ jus indictio neceſſaria eſt, ſi dominus rei ſuæ manum injicere velit. *Lib. 1.*

2. At quoties pro re una res alia, aut pro debito res debitoris invaditur, multoque magis ſi res eorum qui debitori ſubditi ſunt occupare quis velit, interpellatio requiritur, qua conſtet, alio modo fieri nequire ut noſtrum aut nobis debitum conſequamur. Jus enim illud non primarium eſt, ſed ſecundarium & ſurro-

GROTII NOTÆ.

Apud Thucydidem] Idem libro III, in Platæenſium oratione : χρὴ δὲ οὐκ εἰωθότας κρίνειν, ἀλλὰ πολλὰ ἤδη ἐν ἄλλοις ἐπὶ ἄλλοις ἀμύνεσθαι : *ex jure apud gentes omnes receptum eſt arcere eum à quo hoſtiliter impetimur.* Flaminius apud Diodorum Siculum in excerptis Peireſianis, ἐπιτιμητέον πάντας ἀδικοῦντι τῷ θεῷ, ὅτι τὴν παρασκευὴν τοῦ πολέμου ἐν βαρβάροις : *omnes dei homineſque tollabatur, inceptum à rege bellum.* Adde quæ habet Mariana XIX, 11. De bello non indicto vide Dexippum in excerptis de legationibus.

GRONOVII NOTÆ.

VI. 1. *Rei ſuæ*] Quam alius abſtulit, quam dedit.

2. *Secundarium &*] Cap. præced. 2.

ſurrogatum, ut alibi explicavimus. Sic etiam antequam ſummam poteſtatem habens impetatur ex debito aut delicto ſubditi, interpellationem oportet intercedere quæ illum in culpa conſtituat, ex qua aut damnum dare cenſeatur aut & ipſe delinquere, juxta ea quæ à nobis ſupra tractata ſunt.

3. Verum etiam ubi jus naturæ non præcipit talem interpellationem fieri, * honeſte tamen & laudabiliter interponitur, puta ut ab offendendo abſtineatur, aut delictum pœnitentia & ſatisfactione expietur, ſecundum ea quæ * de tentandis rationibus belli vitandi diximus: quo & illud pertinet,

Extrema primo nemo tentavit loco.

Deut. xx. 11. Et * præceptum quod Deus Hebræis dedit, ut civitatem oppugnandam prius ad pacem invitarent: quod cum ſpecialiter illi populo datum ſit male à nonnullis cum jure gentium confunditur. Neque enim erat illa qualiſcumque pax, ſed ſub lege ſubjectionis & tributi. Cyrus cum in regionem Armeniorum perveniſſet, antequam noceret cuipiam, miſit ad regem qui debitum ex fœdere tributum & militem exigerent: *νομίζων φιλικώτερον εἶναι ἅπασι, ἢ μὴ ἀδικοῦντος προδιδόναι, humanius id eſſe exiſtimans quam ſi ultra duceret nihil prædicens*, ut in ea hiſtoria Xenophon loquitur. Cæterum jure gentium ad effectus illos peculiares omnibus caſibus requiritur denuntiatio, non utrinque ſed ab altera partium.

Xenoph. lib. 11.

VII. 1. Sed hæc denuntiatio aut conditionata eſt, aut pura. Conditionata, ubi cum rerum repetitione conjungitur. * Rerum autem repetitarum nomine jus feciale comprehendebat non

GROTII NOTÆ.

Honeſte tamen & laudabiliter interponitur] Vide Marianam XXVII, 13.

De tentandis rationibus belli vitandi diximus] Lib. II, c. XXIII, §. 7.

Præceptum quod Deus Hebræis dedit] Joſephus Antiquæ Hiſtoriæ V, 2: ἐπῆλθε δὲ αὐτοῖς ἡ γνώμη, πρέσβεις μὲν δεῖν ἐξιέναι πρὸς τοὺς ἐμποδὼν ἐκβάλοντας τοὺς ἄνδρας, περὶ ὧν ἦλθον διαλεχθησομένους· εἰ δὲ τὴν ἐγκλημάτων, ἃ τοῖς ἄνδρασι δοκεῖ τοὺς ἀλλοφύλους ἐφειλῆφθαι· δίκαια πραξάντας, καὶ πειθομένους περὶ τῶν μετανοίαν τοῦ ἔχειν, τοὺς δίκαιον ἀδικοῦντας φρονεῖν ἀναγκάζειν: *Sed retinuit eos Senatus, offendens non aperiere ita ſubito bellum inferri popularibus, priuſquam querela verbis diſputata ſint, cum lex ne in externos quidem permittat injuria affecta producere exercitum niſi legatione prius miſſa, tentatiſque viis, quibus ad ſaniorem mentem injuria auctores revocari poſſint.*

Rerum repetitarum nomine] Vide Parutam de bello Cyprio, lib. 1. Bizantium lib. XXVII, de Turcis. Reinking. lib. II, claſſe III, c. IV.

GRONOVII NOTÆ.

Impetatur] Bello laceſſatur ob id, quod ſubjectus ejus nobis vel ſubjectis noſtris debet, aut quod in nos ſubjectoſque noſtros deliquit.

Illum in culpa] Ut ſiquidem ad hanc ille non amice reſponderit, conſtet omnibus illius eſſe culpam, non noſtram.

3. *Illa*] Ad quam Cananæos invitare jubentur Iſraëlitæ.

VII. 1. *Ubi cum rerum*] Quæ bellum minatur, niſi res reſtituantur, aut ſatisfiat pro injuriis.

Ser-

non tantum vindicationem ex jure dominii, sed & persecutionem ejus quod ex causa civili aut criminis debetur, ut recte explicat * Servius. Inde illud in formulis, *reddi, satisfieri, dedi*; ubi *dedi*, ut alibi diximus, intelligendum est, ni punire sontem malint ipsi qui conveniuntur. Hanc rerum repetitionem dictam esse clarigationem testis est * Plinius. Conditionata est denuntiatio apud Livium, *Eam se injuriam, nisi ab ipsis qui fecerint dematur, ipsos omni vi depulsuros esse*; & apud Tacitum, *ni supplicium in malos præsumant, usurum promiscua cæde*: & vetus ejus exemplum in Supplicibus Euripidis, ubi Theseus caduceatori hæc dat mandata ad Creontem Thebanum: *Lib. VIII.* *Lib. I. Annal.*

> * *Vicina Theseus qui tenet regni sola*
> *Humare poscit mortuos: quod si datur,*
> *Sic amica faciet gens Erechtidûm tibi.*
> *Hæc si probantur, tum refer retro pedem:*
> *Sin nemo paret, verba sint hæc altera:*
> *Jam mox ut arma pubis expectent meæ.*

Papinius in ejusdem rei narratione:

> *Aut Danais edice rogos, aut prælia Thebis.*

Polybius hoc vocat ῥύσια καταγγέλλειν, Romani veteres *condicere*. Pura denuntiatio est quæ specialiter indictio aut edictum, ubi aut bellum jam alter intulit (& hoc est quod apud Isidorum dicitur bellum propulsandorum hominum causa) * aut ea deliquit ipse quæ pœnam merentur.

2. Interdum autem conditionatam pura subsequitur, quanquam id necesse non est sed ex superabundanti. Hinc illa formula: *Testor populum illum injustum esse, neque jus reddere.* Et altera: * *Quarum rerum, litium, causarum condixit Pater patratus populi Romani Quiritium Patri patrato populi Priscorum Latinorum, hominibusque Priscis Latinis, quas res nec solverunt,*

GROTII NOTÆ.

Servius] Ad x. Æneidos.

Plinius] Libro XXII, 12. *Et legati cum ad hostes clarigatum mitterentur, id est res raptas clare repetitum, unus utique Verbenarius vocabatur.* Et de Verbena agens libro XXV, 9: *Hæc est quam legatos ferre ad hostes indicavimus.* Vide Servium ad IX & X Æneid.

Vicina Theseus qui tenet regni sola] Similis denuntiatio est in Batrachomyomachia, & in Amphitruone Plauti initio. Vide & Cromerum XXI.

Aut ea deliquit ipse quæ pœnam merentur] Exemplum vide apud Bembum libro VII.

Quarum rerum, litium, causarum] Confer Græca Dionysii Halicarnassensis excerpto legationum II.

GRONOVII NOTÆ.

Vindicationem] Adsertionem & restitutionem rei ablatæ.

Persecutionem] Exactionem pœnæ vel mulctæ vel ejus quod interest.

Ut alibi diximus] 2, 1, 2. & 2, 21, 4.

Clarigationem Plinius] Lib. 22, 2. clarigatum, i. res raptas clare repetitum. Servius ad 10 Æneid. 14. *Clarigationem exercere*, hoc est, per feciales bella indicere.

Polybius] Lib. 4. cap. 51. Idem in Excerp. Legat. 123. ἐτάτου ῥύσια τοῖς Ἀχαιοῖς οἱ Αἰτωλοὶ καὶ τοῖς Ἀθηναίοις.

runt, nec dederunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solvi oportuit, puro pioque duello quærendas censeo, consentio, conscisceque. Et tertium carmen: *Quod populi Prisci Latini adversus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum Priscis Latinis jussit esse, Senatusque Romanus Quiritium censuit, consensit, conscivit: ut bellum cum Priscis Latinis fieret, ob eam rem ego populusque Romanus populo Priscorum Latinorum bellum indico, facioque.* Hoc autem casu ita ut dixi non esse præcise necessariam denuntiationem ex eo quoque apparet, quod ad proximum præsidium rite fieret, ut feciales in Philippi Macedonis & postea in Antiochi causa consulti responderunt, cum prima denuntiatio ipsi faciendæ esset qui bello petebatur. Imo & belli in Pyrrhum indictio facta est uni militum Pyrrhi, idque in circo Flaminio, ubi is miles locum emere dicis causa jubebatur, ut Servius narrat ad nonum Æneidos.

Liv. lib. XXXI. *&* XXXVI.

3. Supervacuæ observationis & hoc argumentum est, quod bellum sæpe utrinque indictum est, ut Peloponnesiacum à Corcyrensibus & Corinthiis, cum ab altera parte indictum esse sufficiat

VIII. A more autem & institutis quorundam populorum non à jure gentium sunt, * caduceus apud Græcos, sagmina & hasta sanguinea apud Æquicolas primum, & horum exemplo apud Romanos, renunciatio amicitiæ & societatis si qua intercessisset, post res repetitas triginta dies solennes, * hastæ

GROTII NOTÆ.

Caduceus apud Græcos] Unde Caducei origo discs ex Plinio XXIX, 3. & Servio ad IV & VIII Æneidos.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Hoc autem casu*] Quum bellum jam alter intulit, aut ea in nos deliquit, quæ jus dant pœnas exigendi.

Præsidium] Locum munitum aut armis possessum ab eo, quicum res nobis fœtuta est.

Emere dicis causa] Per æs & libram, ut in emancipationibus & venditionibus imaginariis. Suetonius Octav. 64. *Dicis causa*, ut Nepos Attic. 25, 8. Ant. Augustin. Emen. 2, 1. Cujacius 5. Obs. 33.

Jubebatur] Ut à Græco κελευόμενον.

Servius ad nonum Æneidos] V. 52.

VIII. *Caduceus*] Baculus sive sceptrum quod ferebat fecialis sive legatus bellum indicens (unde & caduceator vocatur) argumento le venire ab illo, qui scepuchus est sive summum habet imperium. Eo & Mercurium deorum nuntium ornabant. Instar hujus in Fulvianis nummis familiæ Antoniæ tab. 7. in Antverp. Cæsarum tab. 2. n. 28.

Sagmina] Liv. 7, 24 ubi & verbenas & graminis herbam putam appellat. Idem 30, 43. Plin. 22, 2. & 25, 9.

Sanguinea] Non quæ infecta esset cruore, sed ex arbore sanguinea, quæ suo ingenio erat ejus coloris, unde nomen accepit, Liv. 1, 32. Plin. 16, 18. & 37. Idem 23, 10. l. 9. D. ad l. Pompejam de parric. Macrob. 2. Satur. 16.

XXX Dies] Liv. 1, 32. Macrob. 1, Satur. 16. *si forsan interea permoverentur ad satisfaciendum sive belle ut in jure privato ante confessi antequam debita judicata post sententiam XXX dies habentur justi ex L. XII. tabb.* Gellius 20, 1.

Hasta

* haſtæ miſſio iterum, & alia id genus, quæ cum his quæ proprie juris gentium ſunt confundi non oportet. Nam & horum magnam partem ſuo tempore uſurpari deſiiſſe docet nos Arnobius: imo jam Varronis ævo quædam omittebantur. Punicum bellum tertium ſimul indictum, ſimul illatum eſt. Et Mecœnas apud Dionem quædam horum vult propria eſſe ſtatus popularis. *Arnob. l. II. cont. Gent. Varro l. IV. de lingua Latina.*

IX. Indictum autem bellum ei qui imperium in populo ſummum habet, ſimul indictum cenſetur omnibus ejus non ſubditis tantum ſed & qui ſe ſocios adjuncturi ſunt, ut qui acceſſio ſint ipſius, & hoc eſt quod ajunt recentiores Juriſconſulti diffidato principe diffidatos ejus adhærentes. Nam indicere bellum vocant diffidare. quod intelligendum eſt de eo ipſo bello quod adverſus eum cui indictum eſt geritur; quomodo bellum Antiocho indictum cum eſſet, Ætolis ſeparatim indici non placuit, quod ipſi palam ſe Antiocho adjunxiſſent: *Ætolos ultro ſibi bellum indixiſſe* reſpondebant feciales. *Bald. ad l. 2. C. de ſerv. n. 70. Livius libro XXXV.*

X. At eo bello abſoluto, ſi ob auxilia ſuppeditata populus aut rex alter bello impetendi ſint, ut effectus juris gentium conſequantur opus erit nova indictione. Jam enim non ut acceſſio ſpectatur, ſed ut principale aliquid. Ac propterea recte dictum eſt, * non fuiſſe juſtum jure gentium bellum aut Manlii in Gallogræcos aut Cæſaris in Arioviſtum: non enim jam ut acceſſio alieni belli, ſed principaliter impetebantur, quam ad rem ſicut ex jure gentium indictio: ita ex jure Romano novus populi Romani juſſus deſiderabatur. Nam quod in rogatione contra Antiochum dictum erat: *vellent, juberentque cum Antiocho rege quisque ſectam ejus ſecuti eſſent bellum iniri*: quod & obſervatum in decreto adverſus regem Perſea, videtur intelligi debere quamdiu cum Antiocho aut Perſeo bellum eſſet, & de his qui reipſa ei bello ſe immiſcerent. *Livius libro XXXVI. Lib. XLII.*

XI. Cauſa autem cur gentes ad bellum illud quod jure gentium juſtum diximus denuntiationem requirerent, non ea fuit quam adferunt nonnulli, nequid clam aut dolo agerent, id enim ad *Alb. Gent. lib. 1, c. 2.*

GROTII NOTÆ.

Haſta miſſa] Vide Servium ad IX Æneidos, Ammianum XIX, & quæ ad eum notata à doctiſſimo Lindenbrogio.

Non fuiſſe juſtum jure gentium bellum aut Manlii in Gallograecos] Aut Ulyſſis ſociorum in Ciconas Priamo quondam auxiliatos, de quibus Homerus Odyſſeæ I, & ibi Didymus.

GRONOVII NOTÆ.

Haſta miſſio] Juſtin. II, 5. *Cum delatus in continentem eſſet, primus Alexander jaculum velut in hoſtilem terram jecit*, cap. ſeq. n. 1.

IX. *Ætolos ultro ſibi bellum*] Cum Romanis.

X. *Impetendi ſint*] Qui ſcilicet in nova pacificatione comprehenſi non ſunt.

Novum P. R. juſſum] Lex ſive rogatio comitiis centuriatis perlata, & inde denuntiatio per feciales.

ad fortitudinis præſtantiam magis quam ad jus pertinet; * ſicut nationes quædam etiam prælii diem & locum condixiſſe leguntur: ſed ut certo conſtaret non privato auſu ſed voluntate utriuſque populi aut populi capitum geri bellum: nam inde nati ſunt effectus peculiares, qui neque in bello adverſus prædones, neque in eo quod rex gerit in ſubditos locum habent. Ideo Seneca diſtincte dixit: *Indicta bella finitimis, aut geſta cum civibus.*

Lib. III. de ira, c. 2. Ayala l. 1, c. 5.

XII. Nam quod notant quidam & exemplis docent, etiam in bellis talibus capta fieri capientium, verum eſt, ſed ex una dumtaxat parte, idque ex jure naturali, non ex jure voluntario gentium, ut quod gentibus tantum proſpicit, non his qui ſine gente ſunt, aut pars gentis. Errant & in eo, quod putant bellum ſui tuendi aut rerum tuendarum ergo ſuſceptum indictione non egere; nam eget omnino: non quidem ſimpliciter, ſed ad eos quos dicere cœpimus, & mox explicabimus effectus.

Alb. Gen. d. l. 1, c. 2.

XIII. Ne illud quidem verum, non ſtatim atque indictum eſt inferri bellum poſſe; quod Cyrus in Armenios, Romani in Carthaginenſes ut modo diximus fecerunt; nam indictio nullum poſt ſe tempus jure gentium requirit. Poteſt tamen fieri ut ex naturali jure tempus aliquod requiratur ex negotii qualitate, puta cum res repetitæ ſunt, aut pœna in nocentem poſtulata, & id negatum non eſt. Tunc enim id dandum eſt tempus quo quod petitum eſt commode fieri poſſit.

XIV. Quod ſi jus etiam legationum violatum ſit, non ideo tamen denuntiatione opus non erit ad eos quos dico effectus, ſed ſufficiet eam fieri quomodo fieri tuto poteſt, per literas ſcilicet: quomodo & citationes & denuntiationes alias fieri mos habet in locis minus tutis.

Grotii Notæ.

Sicut nationes quædam etiam prælii diem & locum condixiſſe leguntur] Ut Porſenæ Romani, memorante in Publicola Plutarcho, Turcæ biduo ante prælium ignes plurimos accendunt; Chalcocondylas VII.

Gronovii Notæ.

XI. *Prælii diem & locum*] Ut Marius cum Cimbris, Flor. 8, 3.

Privato auſu] Paucorum vel ducis ipſius cum ſua factione.

XII. *Bella talibus*] Adverſus prædones, fugitivos, gladiatores, aut civibus.

Ex una parte] Cum prædonibus ex parte civitatis aut juſti populi: in civilibus ex victrici parte. Suet. Veſp. 10, 5.

XIII. *Indictum eſt*] Quaſi neceſſe ſit, triginta dies juſtos interponi, quemadmodum apud Romanos.

Nullum poſt ſe tempus] Quod bello vacuum eſſe oporteat.

CA-

CAPUT IV.

De jure interficiendi hostes in bello solenni, & alia vi in corpus.

I. *Belli solennis effectus generaliter exponuntur.*
II. *Vox licere distinguitur in id quod impune sit nec tamen sine vitio, & in id quod vitio caret, etiamsi id non facere virtutis sit alicujus: additis exemplis.*
III. *Effectus belli solennis in sua generalitate considerati referri ad licere impunitatis.*
IV. *Cur tales effectus introducti sint.*
V. *Testimonia de his effectibus.*
VI. *Ex hoc jure interfici & offendi omnes, qui intra fines hostium sunt.*
VII. *Quid si ea ante bellum venerint?*
VIII. *Subditos hostium ubique offendi, nisi lex alicui territorii obstet.*
IX. *Jus hoc offendendi etiam ad infantes & fœminas porrigi:*
X. *Etiam ad captos, & quovis tempore:*
XI. *Etiam ad eos qui se dedere volunt, nec recipiuntur:*
XII. *Etiam ad deditos sine conditione.*
XIII. *Perperam id jus ad causas alias referri, ut ad talionem, pertinaciam defensionis*
XIV. *Porrigi & ad obsides.*
XV. *Jure Gentium vetitum veneno quenquam interimere:*
XVI. *Aut tela, aut aquas aliquas veneno inficere:*
XVII. *Non & aquas aliter corrumpere.*
XVIII. *Percussoribus uti an contra jus Gentium sit, distinguitur.*
XIX. *Stupra an sint contra jus Gentium.*

I. AD illud Virgilii:

Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.

Servius Honoratus, cum juris fecialis originem ab Anco Martio & ulterius ab Æquicolis petiisset, sic ait: *Si quando homines aut animalia ab aliqua gente rapta essent populo Romano, cum fecialibus, id est sacerdotibus, qui faciendis præsunt fœderibus, proficiscebatur etiam Pater patratus, & ante fines stans clara voce dicebat belli causam, & nolentibus res captas restituere, vel auctores injuriæ tradere, jaciebat hastam, quæ res erat pugnæ principium, & jam licebat more belli res rapere.* Ante autem dixerat: *Veteres ladere res rapere dicebant, etiamsi rapina nullum crimen*

GRONOVII NOTÆ.

I. *Jaciebat hastam*] Cap. præced. n. 1.

Ladere] Quocumque damno, vexatione, vastatione, injuria, incendio offendere.

crimen exiſteret: ſimiliter ſatisfacere vel reddere dicebant. Quibus docemur belli inter duos populos eorumve capita indicti * effectus quoſdam eſſe proprios, qui bellum ex ſua natura non ſequuntur: quod cum iis optime convenit quæ ex Juriſconſultis Romanis modo attulimus.

II. 1. Sed quod dixit Virgilius *licebit* videamus quo pertineat. Interdum enim licere dicitur id quod rectum ex omni parte piumque eſt, etiamſi forte aliud quid fieri poſſit laudabilius, quale eſt illud Pauli Apoſtoli: πάντα μοι ἔξεστι, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει; *Omnia* (illius ſcilicet generis cujus ſunt de quibus agere cœperat & acturus erat) *licent mihi, ſed non omnia expediunt.* Sic * licet matrimonium contrahere, ſed laudabilior eſt ex pio propoſito cœlebs caſtitas, ut ad Pollentium ex eodem Apoſtolo differit Auguſtinus. Repetere quoque nuptias licet, ſed laudabilius eſt uno contentum eſſe matrimonio; ut recte hanc quæſtionem explicat * Clemens Alexandrinus. Chriſtianus

1 Cor. VI. 12.

Ad Pollentium lib. 1. c. 13.

GROTII NOTÆ.

Effectus quoſdam eſſe proprios] Crantzius Saxonicorum XI, 5.

Licet matrimonium contrahere, ſed laudabilior eſt ex pio propoſito cœlebs caſtitas] Tertullianus adverſus Marcionem I: *vocat abſtinentia teſtimonium, ſi licentia eripitur.* Vide de hac re, & de fuga in perſecutione eundem lib. I. ad uxorem. Hieronymus ad Helvidium: *Virgo majora eſt meriti dum id contemnit, quod ſi fecerit, non delinquit.* Adverſus Jovinianum: *Idea plus amat virgines Chriſtus, quia ſponte tribuunt quod ſibi non fuerat imperatum.* Ad Pammachium: *ſemper grandia in audentium pannitur arbitrio. Non tibi impoſitur nec ſiſtat ut voluntas præmium conſequatur.* Chryſoſtomus ad 1 Cor. cap. VII: βούλεται ἄνεσιν τῶν ἐγκρατευομένων, μείζονα ἔσωθεν ἐπιδεικνύμενος τὸν στέφανον. Ad Rom. VII, 6: καὶ μὲν πεπλήρωται καὶ γέγονεν ἐντελὴς, ἄνεσίν ἐστι καὶ ἐξουσίαν τοῦ ἀπαλλαγῆναι τῆς ἀκριβείας τῶν ζητημάτων, ἅπαντα ἡ παρθενία καὶ ἀκατασκεύαστον, ἀλλὰ πάντως αὐτὴν ἀσυδόκιμον δεῖ: *niſi præceptis obtemperemus Gehennam minatus eſt, oſtenditque hac quæ poſſint non eſſe ex iis quæ certantes ſumpſe ſtudio præſtant, qualia ſunt virginitas & poſſeſſionum abdicatio, ſed omnino ea debent impleri.* Secunda oratione de jejunio: ἀφῆκεν ἔξω τὸ ζυγίειν, ἀφῆκεν ἀναπεῖσαι τὸ ἀγώνισμα τῆς παρθενίας. ἵνα καὶ οἱ κατορθώσαντες τὰν οἰκείαν μεγαλοψυχίαν ὑπερβάλωσι, καὶ οἱ μὴ κατορθώσαντες ἀπολύσωσι τὸ συζυγικὸν ἀπολαύσωσι τῶν ἀγαθῶν: *Reliquit extra ſtadia, reliquit ſupra certandi legem continentiam virginalem, ut & qui id præſtant animi ſui oſtendant magnitudinem, & qui non præſtant indulgentia Domini fruantur.* Quod mox aptat & ad ἀκτημοσύνην poſſeſſionum abdicationem. Adjice quæ habet Gratianus ex Auguſtino & aliis in cauſa XIV, quæſtione I.

Clemens Alexandrinus] Stromateôn IV, ubi inter alia de ſecundas nuptias faciente sit: Ἔστω γὰρ ἀκατηγόρητος μὲν ἐπὶ δευτέροις ὁ γὰμος, ἀπὸ γὰρ πανάλου φυσὶ τὸ γάμου, ἀπὸ πλεκτῇ ἢ τὸ κατὰ διαζύγιον συλλύσεως τὸν καὶ ἔθι τοῦτο τὸ εἰσιτήριον: *nec peccat is quidem in fœdus: neque enim ulla lex eſt quæ prohibeat, ſed non implet excellentiſſimum Evangelica vitæ perfectionem.*

GROTII NOTÆ.

Satisfacere] Quocumque modo placare & gratiam relaxare, licet ipſæ res proprie non redderentur.

II. 1. *Cœlebs caſtitas*] Si quis habeat continentiæ donum.

Fuga-

ſtianus conjux * paganam conjugem licite relinquere poteſt, ut ſenſit Auguſtinus, (quod quibus circumſtantiis verum ſit, diſcutere non eſt hujus loci) ſed & poteſt retinere: itaque addit ille: *Utrumque quidem pariter licitum eſt per juſtitiam quæ coram Domino eſt: & ideo nihil horum prohibet Dominus, ſed non utrumque expedit.* Ulpianus de venditore cui poſt diem præſtitutum vinum licet effundere; *Si tamen cum poſſet effundere non effundit, laudandus eſt potius.* *Lib. 1. c. 18.* *L. 1, §. licet D. de peric. & com. rei vend.*

2. * Alias vero licere aliquid dicitur, non quod ſalva pietate & officiorum regulis fieri poteſt, ſed quod apud homines pœnæ non ſubjacet. Sic apud populos multos ſcortari licet: apud Lacedæmonios & Ægyptios etiam furari licebat. Apud Quintilianum eſt: *Sunt quædam non laudabilia natura, ſed jure conceſſa, ut in XII tabulis, debitoris corpus inter creditores dividi licuit.* Eſt autem hæc vocis *licere* ſignificatio minus propria, ut recte notat Cicero Tuſculanarum quinto, de Cinna loquens: *Mihi contra non ſolum eo videtur miſer quod ea fecit, ſed etiam quod ita ſe geſſit ut ea facere ei liceret: etſi peccare nemini licet, ſed ſermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur:* Recepta tamen; ut cum idem Cicero pro Rabirio Poſthumo judices ſic alloquitur, *Quid decet vos non quantum liceat vobis ſpectare debetis: ſi enim quod liceat quæritis, poteſtis tollere è civitate quem vultis.* Sic regibus dicuntur omnia licere quia ſunt ἀνυπεύθυνοι, *exemti à fanis humanis,* ut *Lib. 11, c. 8.*

Grotii Notæ.

Paganam conjugem licite relinquere poteſt, ut ſenſit Auguſtinus] Libro 1. de adulterinis conjugiis ad Pollentium cap. 13 & 18. ex quibus locis multa tranſcripſit Gratianus in cauſam XXVIII. quæſt. 1.

Alias vero licere aliquid dicitur, non quod ſalva pietate & officiorum regulis fieri poteſt, ſed quod apud homines pœnæ non ſubjacet] Tertullianus in exhortatione ad caſtitatem: *Licentia plerumque tentatio eſt diſciplinæ.* Ibidem: *omnia licent, ſed non omnia pro ſalute.* Chryſoſtomus de pœnitentia VIII: Ὁ πορνεύσας ἐν βαπτισθῆναι ἐθέλων καὶ μέλλει ἀγγέλου τὴν λαμπρὰν παρασκευάζειν καὶ βασιλικὸν τοῦτο πρᾶγμα ἐξ ἀδύτου ποιεῖσθαι, οὐ ξένον σοι, καὶ τὸν ἰδίαις βασιλεῖ τύπτα ἐξέλειν; Hic qui herbarum caluminibus veſtebatur & ſaramolle, illi ſplendidam & regiam menſam ſibi apponere ſolito, cum auſtera-

tate edicit, non licet tibi. Æqui videntur regi omnia licere. Columella præfatione libri VII: *Nec ſane eſt vindicandum nobis quicquid licet: nam ſummum jus antiqui putabant ſummum crucem.* Hieronymus ad Jovinianum: *Eſt vere jus ſummum ſumma malitia.*

Gronovii Notæ.

Quibus circumſtantiis] Neque enim ſimpliciter hoc licet, ſed ſi veri Dei cultus omnino impediatur.

Vinum licet effundere] Si ad diem dictum id non curet aſſortari emptor, ut ſcilicet ſuis vaſis ad alia utatur.

2. *Scortari licet*] Ubi lupanaria permiſſa ſunt.

Debitoris corpus] Gellius 20, 1.

Quod ita ſe geſſit] Quod evexit ſe ſupra leges armata tyrannide occupata, Flor. 3, 21.

Quantum liceat] Quod poſſitis impune facere pro poteſtate.

ut

ut alibi diximus. At Regem, sive Imperatorem informans Claudianus recte ait,

Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit
Occurrat.

Decl. l. III. & V. Et Musonius castigat reges: μὴ τὸ καθήκει μοι λέγειν μεμελη-κόσιν, ἀλλὰ τὸ ἔξεστί μοι, *qui in more habent dicere hoc mihi licet, non hoc me decet.*

3. Eoque sensu sæpe opponi videmus quod licet & quod oportet, * ut à Seneca patre in controversiis non semel. Ammianus Marcellinus: *Sunt aliqua quæ fieri non oportet, etiamsi licet.* Plinius in epistolis: *Oportet quæ sunt inhonesta, non quasi illicita, sed quasi pudenda vitare.* Cicero ipse oratione pro Balbo: *Est enim aliquid quod non oporteat etiamsi licet.* Idem pro Milone fas esse ad naturam, licere ad leges refert. Et in declamatione Patris Quintiliani est, aliud esse jura spectare, aliud justitiam.

Am. l. XXX. Plin. l. V. Decl. CCLI.

III. Hoc ergo modo lædere hosti hostem licet & in persona & in rebus: id est non ei tantum qui ex justa causa bellum gerit, quique lædit intra eum modum quem naturaliter concessum initio hujus libri diximus, sed ex utraque parte & indistincte: ita ut eam ob causam nec puniri possit in alio forte territorio deprehensus, tanquam homicida aut fur; nec bellum ipsi ab alio talis facti nomine inferri. Hoc sensu apud Sallustium legimus: *cui omnia in victoria lege belli licuerunt.*

IV. Causa cur id gentibus placuerit hæc fuit; quod inter duos populos de jure belli pronuntiare velle periculosum fuerat aliis populis, qui ea ratione bello alieno implicarentur: sicut Massilienses in causa Cæsaris & Pompeji dicebant, neque sui judicii neque suarum esse virium discernere utra pars justiorem haberet causam; deinde, quod etiam in bello justo vix satis cognosci potest ex indiciis externis, quis justus sit se tuendi sua recuperandi aut pœnas exigendi modus, ita ut omnino præstiterit hæc religioni bellantium exigenda relinquere, quam ad aliena arbitria vocare. Achæi in oratione ad Senatum apud Livium: *Quonam modo ea quæ jure belli acta sunt in disceptationem veniunt?* Præter hunc effectum licentiæ, id est impunitatis, est & alius, dominii scilicet, de quo posterius agemus.

Libro XXXIX.

V. 1. Illa

GROTII NOTÆ.

Ut à Seneca patre] Inter alia controversiarum libro IV, 14.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Pro Milone*] Cap. 16. quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret.

Aliud jura, aliud justitiam] Tanquam plus sit in justitia, quam in jure.

IV. *Pronuntiare*] Judicem se facere, utrius sit justior causa.

Religioni bellantium] Conscientiæ.

Impunitatis] Ut plecti nemo possit ob ea, quæ in bello, ut fit, adversus hostem patraverit.

Dominii] Ut bello partorum, quæcumque fuerit ejus belli causa, justi domini simus.

Ex

V. 1. Illa autem, quam nunc tractare cœpimus, lædendi licentia primum ad personas porrigitur: de qua multa exstant apud probos auctores testimonia. Græcum est proverbium * ex tragœdia Euripidis:

Καθαρὸς ἄνευ τε πολεμίου ἂν κτάνῃ.
Purus profecto est quisquis hostem occiderit.

Itaque more Græcorum antiquo cum his qui extra bellum occidissent hominem, lavare, potum sumere, multoque magis sacra facere fas non erat; cum his qui in bello, fas erat. Et passim occidere jus belli vocatur. Marcellus apud Livium: *quicquid in hostibus feci, jus belli defendit.* Apud eundem Alcon ad Saguntinos: *Sed hæc patienda censeo potius, quam trucidari corpora vestra: rapi, trahique ante ora vestra conjuges ac liberos belli jure sinatis.* Idem alibi cum narrasset Astapenses occisos; addit, factum jure belli. Cicero pro Dejotaro: *Tibi vero inimicus cur esset à quo cum vel interfici belli lege potuisset, regem se & filios suos constitutos esse meminisset?* Et pro M. Marcello: *Nam cum ipsius victoria conditione jure omnes occidissemus, clementia tua judicio conservati sumus.* Cæsar Hæduis significat *suo beneficio conservatos, quos jure belli interficere potuisset.* Josephus in bello Judaico: *καλὸν ἐν πολέμῳ θνήσκειν, ἀλλὰ παλαίμοι νόμοι, τὸν ἐκ τοῦ τὸν κρατήσαντα: Pulchrum in bello occumbere, sed belli jure, id est vitam adimente victore.* Papinius:

*Nec querimur casus: * hæc bellica jura, viceſque*
Armorum.

Lib. XXVI. Lib. XXI. Libro XXVIII. Comm. libro VII.

2. Jure autem belli cum dicunt hi scriptores, non tale intelligi quod actum culpa omni liberet, sed qualem dixi impunitatem, ex aliis locis apparet. Tacitus dixit *in pace causas & merita spectari, ubi bellum ingruat innocentes ac noxios juxta cadere.* Idem alibi: *Nec illis aut honorare eam eadem jus hominum: aut ulcisci ratio belli permittebat.* Neque aliter sumendum jus belli, quod abstinuisse Achivos Ænea & Antenore memorat Livius,

Ann. I. Hist. III.

GROTII NOTÆ.

Ex tragœdia Euripidis] Jone.

Hæc bellica jura] Servius in excerptis Fuldensibus ad II Æneidos: *Jure bellico Politen Pyrrhus occiderat: sed cur ante oculos patris? Spartianus Severo: præter eos quos jure prælii absumsit.*

GRONOVII NOTÆ.

V. 1. *Purus profecto*] Non pollutus homicidio.

Jus belli vocatur] Hasdrubalis uxor ad Scipionem apud Appianum, Ἀλλ' ἐγὼ μὲν ἐκ τοῦ πολεμίου ἐκφεύξομαι. *Omnes occidissemus*] Periissemus, occidi juste potuissemus.

2. *Actum culpa omni*] Quo quod actum est, probum & pium sit, nec ullum peccati apud Deum faciat.

Qualem dixi impunitatem] Ut ob id, quod in bello moribus gessit, etsi durum sit, condemnari aut in jus vocari nequeat.

Tacitus hist. III.] 51.

Eam eadem] Fratris in diversa parte militantis.

vius, eo quod pacis auctores semper fuissent. Seneca in tragœdia Troadibus:

Quodcunque libuit facere: victori licet.

Epist. XCVI. Epist. 11. Et in epistolis: * *Quæ commissa capite luerent, tum quia paludati fecerunt laudamus:* & Cyprianus, *Homicidium cum admittunt singuli, crimen est. Virtus vocatur cum publice geritur. Impunitatem sceleribus acquirit non innocentia ratio, sed sævitia magnitudo.* Deinde: *Consensere jura peccatis, & cœpit esse licitum quod publicum est.* Sic Lactantius Romanos ait legitime injurias intulisse. Nec alio sensu Lucanus: *Jusque datum sceleri.*

IV Inst. c. 9. Pharsal. 1.

VI. Late autem patet hoc jus licentiæ, nam primum non eos tantum comprehendit qui actu ipso arma gerunt, aut qui bellum moventis subditi sunt, sed omnes etiam qui intra fines sunt hostiles: quod apertum fit ex ipsa formula apud Livium, *Hostis sit ille, quique intra præsidia ejus sunt*; nimirum quia ab illis quoque damnum metui potest, quod in bello continuo & universali sufficit ut locum habeat jus de quo agimus: aliter quam in pignorationibus, quæ, ut diximus, ad exemplum onerum impositorum, ad luenda civitatis debita, introductæ sunt: quare mirum non est, si, quod Baldus notat, multo plus licentiæ sit in bello quam in pignorandi jure. Et hoc quidem quod dixi in peregrinis, qui commisso cognitoque bello intra fines hosticos veniunt, dubitationem non habet.

Lib. XXXVII. & alibi passim.

Ad l. v. D. de justitia.

VII. At qui ante bellum eò iverant, videntur jure gentium pro hostibus haberi, * post modicum tempus intra quod discedere

GROTII NOTÆ.

Quæ commissa capite luerint, tum quia paludati fecerunt laudamus] Confer quæ supra libro II, cap. 1, §. 1.

Post modicum tempus] Bembus VII historiæ. Ea defensione utitur Cicero pro Ligario. Exemplum habes apud Livium libro XXV, de civibus Campanis. Alia apud Thucydidem libro I, & V.

GRONOVII NOTÆ.

Paludati fecerunt] Imperatores belli; nam apud Romanos ejus, cui summa belli commissa esset, vestitus militaris erat paludamentum, sive palliolum coccineum: quod religiose atque inter vota in Capitolio sumebant: & inde statim ad portam profecti exiisse paludati dicebantur, Liv. 2, 61.

Non innocentia] Non quod mihi male feceris, sed quod feceris in multos & cum multis.

Jura peccatis] Quibus adversari & pœnas irrogare debebant.

Jusque datum] Belli nomine permissum occidere cives, amicos, propinquos.

VI. *Ab illis quoque damnum*] Utpote quibus interpretemur etiam facultatem datam nos lædendi, qui metus in bello toti genti & omnibus ejus hominibus indicto sufficit ad producendum illud jus.

Pignorationibus] Repressaliis 3, 2, 7. his enim in complures, quamvis victitent & deprehendantur inter eos, quorum justa clarigatio vel prehensio est, uti non licet; & in quos licet, tantum ad summam debiti libet.

Commisso cognitoque bello] Videntur enim se immiscuisse & causam illam probasse.

Sed

re potuerant. Nam ſic Epidamnum obſeſſuri Corcyræi peregrinis primum diſcedendi faciebant copiam, denuntiantes alioqui pro hoſtibus futuros. *Thuc. l. 1.*

VIII. 1. Qui autem vere ſubditi ſunt hoſtium, ex cauſa ſcilicet permanente, eos offendere ubique locorum jure hoc gentium licet, ſi ipſorum perſonam reſpicimus. Nam cum alicui bellum indicitur, ſimul indicitur ejus populi hominibus, ut ſupra oſtendimus in formula indictionis: ſic & in decreto, *Vellent, juberent Philippo regi Macedonibuſque qui ſub regno ejus eſſent bellum indici.* Hoſtis autem qui eſt, ubique ſecundum jus gentium impeti poteſt. Euripides: *Livius lib. XXXI.*

Νομῷ γὰρ ἐχθρὸν ὅπου λάβῃς κτανεῖν.
Ubicumque prenſum jura laedi hoſtem ſinunt.

Marcianus Juriſconſultus: *Transfugas licet, ubicunque inventi fuerint, quaſi hoſtes interficere.* *L. 3. in fine D. ad l. Corn. de ſicariis.*

2. Interfici ergo poſſunt impune in ſolo proprio, in ſolo hoſtili, in ſolo nullius, in mari. In territorio autem pacato, quod eos interficere aut violare non licet: id jus non ex ipſorum venit perſona, * ſed ex jure ejus qui ibi imperium habet. Nam civiles ſocietates conſtituere potuerunt in eos qui in aliquo ſunt territorio nihil per vim agi niſi judicio tentato: ſicut ex Euripide citavimus,

Si crimen iſtic aliquod hoſpitibus ſtruis,
Jus impetrabis: vi quidem hinc non abſtrahes.

Ubi autem judicia vigent, ibi perſonarum ſpectantur merita, & ceſſat jus iſtud promiſcuum nocendi quod inter hoſtes introductum dicimus. Narrat * Livius ſeptem triremes Pœnorum fuiſſe in portu ejus ditionis cui Syphax imperabat, cui pax eo tempore erat cum Carthaginenſibus Romaniſque: adveniſſe eo cum duabus triremibus Scipionem, opprimique à Pœnis potuiſſe priuſquam portum intrarent; ſed vento acriore illatas in portum *Libro XXVIII.*

GROTII NOTÆ.

Sed ex jure ejus qui ibi imperium habet] Confer dicenda infra cap. VI. §. 26, & Albericum Gentilem Hiſpanicarum Advocationum lib. 1, c. 6. Wechnerum in conſilio Francfurtico 92.

Livius] Vide ſimile factum Venetorum Græcos impedientium ne in portu juris Veneti Turcis noceant, apud Chalcocondylam lib. IX. de Venetis & Turcis apud Tunetem Bembum lib. 4. de Piſanis & Genuatibus in Sicilia, Bizarum bello Piſano, de Roſtochio & Gripſwaldia Paulinum Gonthum.

GRONOVII NOTÆ.

VIII. 1. *Ex cauſa permanente*] Qui domicilium habent in hoſtico & jus civitatis.

2. *In territorio pacato*] Ejus qui cum neutra parte bellum habet.

Perſonarum ſpectantur merita] Singulorum vel privatorum & probitas & pravitas, non gentium vel populorum.

Jus iſtud promiſcuum] Sine diſcrimine, noxii ſint etiam ex ſua perſona, an innoxii.

Ejus ditionis cui] Eorum finium, quibus vel portu qui eſſet in ditione Syphacis Maſæſulorum regis.

2 P

portum antequam Pœni anchoras molirentur: tum vero Pœnos nihil ausos in regio portu.

IX. 1. Cæterum ut ad rem redeam, quam late licentia ista se protendat vel hinc intelligitur, quod infantium quoque & fœminarum cædes impune habetur, & isto belli jure comprehenditur. Non huc adferam quod Hesbonitarum fœminas & pueros Hebræi occiderunt, & quod idem fieri imperatur in Cananæos, * & quorum connexa cum Cananæis erat causa: Dei ista sunt opera, cujus in homines jus majus est quam hominum in bestias, ut alibi diximus. Illud propius accedit ad testandum morem communem gentium, quod in Psalmo beatus dicitur fore qui Babyloniorum infantes petræ allidet, cui par est * Homericum illud:

Deuter. II, 34.
Deuter. XX, 16.
Psalmo CXXXVI.

——— κὴδε τέκνα τίκτε
Βαλλόμενα προτὶ γαῖαν ὑπ' ὀξείῃ δηϊοτῆτι.
Illisaque corpora terræ
Infantum, sævis dum concutit omnia Mavors.

2. Thraces olim capta Mycalesso fœminas quoque & infantes occiderunt, narrante Thucydide. Idem de Macedonibus cum Thebas cepissent narrat Arrianus. * Romani capta Ilurgi urbe Hispaniæ, ἐκέλευσαν ἀνελεῖν καὶ παιδία καὶ γυναῖκας, *sine discrimine interemerunt etiam mulieres & pueros*, quæ verba sunt Appiani. Germanicus Cæsar Tacito narratur vicos Marsorum (Germaniæ is populus) ferro flammisque pervastasse, additurque: *non sexui, non ætati miserationem attulit.* Titus Judæorum etiam pueros & fœminas in spectaculo feris laniandos proposuit. Et tamen hi duo ingenio minime sævo fuisse creduntur:

Lib. I. *Lib. An.* I.

GROTII NOTÆ.

Et quorum connexa cum Cananæis erat causa] Ut Amalecitæ, de quibus Josephus libro VI, 8. in Saulis rebus: ἀπὸ παιδίων γυναικῶν κτείνουσι ἡλικιωτῶν, ἥδε ἡμῶν ἐστὶ δικαιοσύνη· πολλῷ γὰρ μᾶλλον ἐκείνοις φύσιν ἀγαθὸν ἐστὶ, τοῖς πολεμίοις τοῦτο ἐρᾶν: *sed eadem fœminarum etiam & puerorum processisse, nihil existimans se crudele aut naturæ humanæ adversum in eo facere, primum quod hostes erant in quod ita fieret, &c.*

Homericum illud] Et eodem Homero Severus in Britannos his verbis usus:

μηδ' ὃν πεπρωμένον μίτῃ
Κλῶθες γίνεσθαι φίλοις, μηδ' ὃν φόβοις
πάτραν ἀλάθρους.

nec qui latet abditus intra
Viscera matris adhuc fugiat crudelia fata.

Romani capta Ilurgi] Scipio capta Numantia: Juliani milites in mulieres Dacias relictas. Zosimus III. Idem Julianus capta Majozamalcha. *Sine sexus discrimine vel ætatu, quicquid impetus reperit patrias ivatorum absumit*: ait Ammianus libro XIV.

GRONOVII NOTÆ.

IX. 1. *Dei ista sunt opera*] Hoc non fecerunt Hebræi ex jure gentium, sed ex Dei singulari mandato qui devotos illos populos volebat extingui: itaque non possumus inde in alios populos exemplum petere.

Babylaniorum] Nam hi non erant in numero devotorum populorum.

Ne

tur: adeo fævitia illa in morem verterat. Quo minus mirum *Æn. 11.*
fi & senes interficiuntur, ut à Pyrrho Priamus.

X. 1. * Ne captivi quidem ab hac licentia exemti. Pyrrhus apud Senecam ex recepto tunc more:

Lex nulla capto parcit aut pœnam impedit. *Troad.*

In Ciri Virgiliana belli lex hæc dicitur, etiam in fœminas captivas. Ita enim ibi Scylla:

At belli saltem captivam lege necasses.

Sed & illo Senecæ loco de fœmina, Polyxena nimirum, occidenda agebatur. Hinc illud Horatii:

Vendere cum possis captivum, occidere noli.

Ponit enim licere: & Donatus, servos dictos qui servati essent *Adelph.*
quum eos occidi oporteret jure belli: ubi illud oporteret, im- *act. 2.*
proprie, pro liceret positum videtur. Sic à Corcyræis interfecti *scen. 1.*
captivi ex Epidamno, narrante Thucydide. Sic quinque millia *Lib. 1.*
captivorum ab Annibale occisa. Apud Hirtium bello Africa- *Ap. An-*
no Scipionem sic alloquitur centurio Cæsarianus: *Tibi gra-* *nib. Dion.*
tias ago, quod mihi vitam incolumitatemque belli jure capto pol- XLVII.
liceris.

2. Nec tempore ullo excluditur potestas occidendi tales servos, id est bello captos, quantum ad jus gentium pertinet: etsi legibus civitatum hic magis, illic minus adstringitur.

XI. Quin & supplicum occisorum passim occurrunt exempla, ut ab Achille apud Homerum, apud Virgilium Magonis & Turni: quæ ita narrari videmus ut defendantur simul illo quod dixi belli jure, nam & Augustinus laudans Gothos qui suppli- *1. de Civit.*
cibus & in templa perfugientibus pepercerant: *Quod belli jure* *Dei. 2.*
fieri licuisse, ait, *illicitum sibi esse judicarunt.* Nec qui se dedunt semper recipiuntur, ut in pugna ad Granicum Græci qui Persæ militabant: apud Tacitum Ubenses veniam liberis corporibus orantes: *quod aspernati*, inquit, *sunt victores, ut belli potius jure caderent.* Nota & hic belli jus. *Ann. XII.*

XII. Sed

GROTII NOTÆ.

Ne captivi quidem ab hac licentia exemti.] Eliæus apud Josephum: Οὐδὲ γὰρ τέρπει λαμβάνοντας σκύλα, πολεμίους ἴδιον θυμὸν, bello jure captos interfici jussum dicebat. Itaque Virgilius captivum inducit rogantem:

Per patrios manes, per spes surgentis Iuli,
Te precor hanc animam serves natumque patrique.

CXX millia Slavorum captorum ab Ottone interfecta narrat Withikindus lib. II.

GRONOVII NOTÆ.

X. 1. *Oporteret*] Q. d. cum commeruissent, ut occidi recte possent.

2. *Tempore ullo*] Quasi cum in primo furore occisi non essent, postea occidi non possent.

XI. *Supplicum*] Qui se ultro positis armis dedidernnt, & veniam petiverunt.

Græci, qui Persæ militabant] Non impetraverunt veniam ab Alexandro, sed interfecti sunt.

XII. Sed & * acceptos in deditionem ſine conditione ulla
Dion. XLV. legas interfici; ut à Romanis Pometiæ principes, à Sulla Samni-
Liv. II. tes, à Cæſare Numides, & ipſum Vercingentorigem: imo mos hic ferme perpetuus Romanorum in hoſtium duces, ſive captos, ſive deditos, * ut triumphi die occiderentur, quemadmodum Cicero nos docet quinta Verrina, Livius tum alibi tum libro
Hiſt. I. XXVIII, Tacitus Annal. XII, & alii multi. Eodem Tacito memorante Galba decimari juſſit, quos deprecantes in fidem acceperat: & Cæcina in deditionem accepto Aventico in Julium Alpinum è principibus, ut concitorem belli animadvertit: cæteros veniæ vel ſævitiæ Vitellii reliquit.

XIII. 1. * Solent interdum hiſtorici cauſam interfectorum hoſtium, captorum præſertim aut ſupplicum, referre aut ad talionem, aut ad pertinaciam in reſiſtendo: ſed hæ cauſæ, ut alibi diſtinximus, ſuaſoriæ magis ſunt quam juſtificæ. Nam talio juſta & proprie dicta in eandem perſonam quæ deliquit exercenda eſt, ut intelligi poteſt ex his quæ de pœnæ communicatione dicta ſunt ſupra. Contra vero ex bello plerumque id quod talio dicitur in malum redundat eorum quorum in eo quod accuſatur nulla eſt culpa. Cujus morem ſic deſcribit Diodorus Siculus: *ἀ γὰρ ἀγνοίαν δι ὡτὰν τῶ ἱερῶν μεμβάσεως, ὅτι πᾶς ἀλλοπολεμῶν κοινὸς τῆς τύχης ὑπαρχόντος, ἀμφοτέρους κ) τοὺς ὅπλας τιθῶτα ἀνάλογα παθεῖν, εἰκὸς ὡν ὡτὶ πράξωσιν εἰς τὰς ἀποχρώσας: Neque enim ignorabant ipſis rebus edocti, cum bellantium par ſit fortuna, alterutris ſi male rem geſſiſſent id expectandum quod ipſi in victos ſtatuiſſent.* Apud eundem Philomelus dux Phocenſium, *λὰβ ἢ κλάσεως τὰς ἐχθρὰς ἐκόλασε μετρίως ἢ ὑπερηφάνω κ) ἀλιτὰς πωμρίας*: * *pari pœna exacta, effecit ut hoſtes à ſuperbo & inſolenti ſupplicio temperarent.*

2. Pertinax vero ſtudium in partes nemo eſt qui ſupplicio
1 Gothi. dignum judicet, ut apud Procopium Neapolitani Beliſario reſpondent;

GROTII NOTÆ.

Acceptos in deditionem ſine conditione ulla legas interfici] Vide Thuanum libro LXX, in anno CIↃ IↃ LXXX, in rebus Hiberniæ.

Ut triumphi die occiderentur] Simile apud Reginonem in anno IↃ CCCC V.

Solent interdum Hiſtorici cauſam interfectorum hoſtium, captorum præſertim aut ſupplicum, referre aut ad talionem, aut ad pertinaciam] Ut Chalcocondylas libro VIII.

Pari pœna exacta] Vide eundem Diodorum de Scendio & Amilcare Barca in Excerptis Peireſianis.

GRONOVII NOTÆ.

XII. *Sine conditione ulla*] Sine pacto ſalutis.

Decimari] Decimum quemque ſorte ad ſupplicium duci.

XIII. 1. *Ad talionem*] Quaſi non parcatur illis, quia ipſi antea nemini hoſtium pepercerunt.

Ad pertinaciam] Quod tam diu repugnando tempus miſericordiæ conſumpſerint.

Suaſoria magis quam] Non tam putant quam impellunt & ſtimulant ſeveritatem.

2. *Supplicio dignum*] Cum ſit argumentum fidei.

Et

ſpondent; quod tunc maxime obtinet cum partes illæ aut à natura aſſignatæ, aut honeſta ratione electæ ſunt. Imo tantum abeſt ut in eo crimen ſit, ut pro crimine habeatur ſi quis præſidio deceſſerit, præſertim veteri jure militari Romano, quod hic nullam ferme admittebat metus aut periculi excuſationem. *Præſidio decedere apud Romanos capitale eſt*, ait Livius. Ob utilitatem ergo ſuam quiſque ſummo illo rigore, ubi viſum eſt, utitur: defenditur autem rigor ille apud homines, eo gentium jure de quo nunc agimus. *Polyb. lib. 1, & vi. Lib. xxiv.*

XIV. Idem jus & in obſides uſurpatum, nec in eos tantum qui ſe obligaverant quaſi ex conventione, ſed & in eos qui ab aliis traditi. A Theſſalis occiſi olim ducenti quinquaginta, à Romanis Volſci Aurunci ad trecentos. Notandum autem ſolitos obſides dari etiam pueros, ut à Parthis, quod & à Simone Macchabæorum uno factum legimus, & fœminas ut à Romanis Porſenæ temporibus, & à Germanis narrante Tacito. *Plut. de Claris mulieribus. Dionyſ. xvi. Tac. Ann. xii. 1 Macrab. xiii. 17. iv. Hiſt.*

XV. 1. Sicut autem jus gentium permittit multa, eo permittendi modo quem jam explicavimus, quæ jure naturæ ſunt vetita, ita quædam vetat permiſſa jure naturæ. Nam quem interficere liceat, eum gladio an veneno interimas nihil intereſt, ſi jus naturæ reſpicias: jus inquam naturæ: nam generoſius quidem eſt ita occidere ut qui occiditur ſui defendendi habeat copiam: ſed non debetur hoc cuiquam qui mori meruit. At jus gentium, ſi non omnium, certe meliorum jam olim eſt, ne hoſtem veneno interficere liceat: qui conſenſus ortus eſt ex reſpectu communis utilitatis, ne pericula in bellis quæ crebra eſſe cœperant nimium intenderentur. Et credibile eſt à regibus id profectum, quorum vita ab armis ante alios defenditur, à veneno minus quam aliorum tuta eſt, niſi defendatur juris aliqua religione * & metu infamiæ.

2. Clan-

GROTII NOTÆ.

Et metu infamiæ] Senatores ad Pyrrhum: ἵνα μὴ τὸ ἀσ' ἡμῶν ἁμάρτημα ἡμῖν ὀνειδισθῇ εἰς ὕστερον: *ne nobis infamiam adferat ſiquid tibi acciderit.*

GRONOVII NOTÆ.

A natura aſſignata] Quoties pugnavimus pro populo aut principe, ſub quo nati ſumus, aut cui juſtas ob cauſas obhæſimus.

Præſidio deceſſerit] Liv. 24. 17.

Ob utilitatem] Non ob culpam ejus, in quem crudeliter conſulitur.

Rigor ille] Illa ſeveritas.

XIV. *Obſides*] Si cum dati eſſent fidei & amicitiæ pignus, reſpectu illorum non ceſſavit hoſtis fieri, qui dedit.

Se obligaverant] Qui ſponte vitam oppignoraverant pro fide ſuorum.

XV. 1. *Eo permittendi modo*] Nempe, ut impune fiant, neque ex factis perſecutio detur.

Sui defendendi] Ut fit non tantum in acie ac conflictu, ſed propemodum in omni parte belli, modo ne quis ſibi deſit ipſe. Sic Alexander ajebat ſe didiciſſe adverſus vires hoſtium, non adverſus calamitates contendere, Juſt. 11, 12.

Non debetur] Occidi poteſt etiam indefenſus, etiam quieſcens & dormiens.

Ne pericula] Ut aliquis modus eſſet diſcriminum, quum ſufficeret,

Livius libro XLII. de bello Gall. Off. III. L. III, c. 8. Lib. V, c. 5. Ann. 181. 21 Conf. 288.

2. Clandestina scelera vocat Livius de Perseo loquens, nefas Claudianus agens de insidiis in Pyrrhum à Fabricio rejectis, & Cicero scelus eandem historiam tangens. Communis exempli interesse ne tale quid admittatur ajunt Consules Romani, in epistola ad Pyrrhum quam ex Cl. Quadrigario recitat Gellius: apud Valerium Maximum est, *armis bella non venenis geri debere*. Et Tacito memorante, cum princeps Cattorum Arminii mortem veneno promitteret, rejecit Tiberius, ea se gloria æquans priscis Imperatoribus. Quare * qui licitum volunt hostem veneno occidere, ut ex Vegetio Baldus, respiciunt merum naturæ jus; illud autem quod à gentium voluntate ortum trahit prætervident.

XVI. 1. Distat à tali veneficio nonnihil & ad vim accedit propius, spicula veneno inficere & geminare mortis causas, quod * de Getis tradit Ovidius, de Parthis Lucanus, de Afris quibusdam Silius, & nominatim de Æthiopibus Claudianus. * Sed hoc quoque contra jus est gentium non universile sed gentium Europæarum & siquæ ad Europæ melioris cultum accedunt; quod recte à Salisberiensi observatum est, hujus hæc sunt verba: *Nec veneni, licet videam ab infidelibus aliquando usurpatam, ullo unquam jure indultam lego licentiam.* Ideo *ferrum infamare veneno* dixit Silius.

Salisb. VIII. 20.

2. Nam & fontes veneno inficere, quod ipsum quoque aut non latet, aut non diu latet, Florus ait esse non tantum contra morem majorum, sed & contra fas Deûm: sicut jura Gentium Diis asscribi auctoribus solere alibi quoque à nobis annotatum est. Neque vero mirum videri debet, si ad minuenda pericula tales

Lib. 2.

quod gladiis & telis corpora exponunt & objiciunt pugnantes.

GROTII NOTÆ.

Qui licitum volunt hostem veneno occidere] Vide de Venetis Bembum fine libri III.

De Getis tradit Ovidius] De Scythis Plinius libro XI, 52: *Scythæ sagittas tinguunt cupressina sanie & humano sanguine: utrumque habile ad fœtum mortem ictus adferri leto tabis.* De Serviis vide supplementum Helmoldi c. 4.

Sed hoc quoque contra jus est gentium] Ideo Ilus Mermerides in Odysseæ A. Ulysli negat venenum ad spicula,

Εἰνεκ' ἐμὸν θοὸν ἰὸν ἐπιφθίσῃ ἀνδρὸς ἑκάστου.

Veritus non Deûm morte carentium.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Ut ex Vegetio Baldus*] Verba Baldi: *Et licet hostem veneno occidere, sicut docet Vegetius de re militari.*

XVI. 1. *Geminare mortis*] Justin. 12, 20. *sagittas veneno armant, atque ita geminæ mortis vulnere hostem summovent.*

2. *Quod ipsum quoque*] Etsi vix clandestina sit ista pestis, aut certe non diu sit, sed mox deprehendi & caveri possit ex paucorum casu.

Alibi quoque] 2, 19, 3.

Ad minuenda pericula] Qui vitam ferro sub armis cernebant, id satis humanæ fragilitati potasse & excessisse quandam genera periculorum consensu mutuo, quibus alium ab alio infestari fas non esset.

Sine

tales sint quædam bellantium tacitæ conventiones, cum olim Chalcidensibus & Eretriensibus manente bello convenerit μὴ χρῆσθαι τηλεβόλοις, *ne missilibus uti liceret.* *Strabo l. x.*

XVII. Cæterum non idem statuendum de aquis * sine veneno ita corrumpendis ut bibi nequeant, quod Solon & Amphictyones leguntur in barbaros justum censuisse: & Oppianus de Piscatu, quarto, ut suo sæculo solitum commemorat. Id enim perinde habetur quasi avertatur flumen, aut * fontis venæ intercipiantur, quod & natura & consensu licitum est. *Paus. l. ult. Front. l. III. Æsch. de male ab leg.*

XVIII. 1. An vero hostem interficere immisso percussore per jus gentium liceat quæri solet. Sed omnino discrimen adhibendum est inter percussores, qui fidem expressam vel tacitam violant, ut subditi in regem, vasalli in seniorem, milites in eum cui militant, recepti ut supplices aut advenæ, aut transfugæ in eos qui receperunt; an vero nulla teneantur fide, quomodo * Pipinus Caroli Magni pater uno comitatus satellite trajecto Rheno hostem in cubiculo interfecisse narratur: quod & à Theodoto Ætolo in Ptolemæum Ægypti regem simili modo tentatum refert Polybius, σὺν ἀνανδρῳ τόλμην, *virilem audaciam* vocans. Talis & ille laudatus ab Historicis * Q. Mutii Scævolæ conatus, quem ipse sic defendit, *hostis hostem occidere volui.* Porsena ipse in hoc facto nihil nisi virtutem agnoscit. Valerius Maximus pium ac forte propositum vocat: laudat & Cicero pro P. Sextio. *Liv. lib. II. Lib. III, c. 3.*

2. Nimirum hostem occidere ubivis licet, non naturæ tantum sed & gentium jure; ut supra diximus: nec refert quot sint qui faciant aut patiantur. Sexcenti Lacones cum Leonida castra hostilia ingressi rectà tentorium regis petebant. * Paucioribus idem licuit. Pauci erant qui Marcellum consulem ex insidiis circumventum occiderunt: & qui Petilium Cerialem parum abfuit *Justin. II. Livius lib. XXVII. Tac. Hist. V. de Off. 1, cap. 40.*

GROTII NOTÆ.

Sine veneno] Cadaveribus, asbesto, quibus usus in obsidione Auximi Belisarius; Procopius Gothicorum II. calce, ut Turcæ ad Dibibram; Nicetas lib. I. de Alexio Isaaci fratre. Sunt talia & apud Ottonem Frisingensem & Guntherum Ligurino.

Fontis venæ intercipiantur] Vide Priscum in Excerptis legationum.

Pipinus] Vide Paulum Warnafredi libro VI.

Q. Mutii Scævolæ] Qui Plutarcho ἀνὴρ εἰς πᾶσαν ἀρετὴν ἀγαθός: *vir ad omnem virtutem egregius.*

Paucioribus idem licuit] Valens pecuniam promisit ei qui Scythæ cujusquam caput attulisset; ita pax obtenta. Zosimus IV.

GRONOVII NOTÆ.

XVII. *Avertatur flumen*] Fossis ductis alio derivetur.

Venæ intercipiantur] Ut Marius Saturnini factionem, quæ Capitolium tenebat, abruptis fistulis aquæductus ad deditionem compulit, Flor. 3, 16.

XVIII. 1. *Seniorem*] Dominum feudi, 2, 3, 14.

An vero nulla teneantur fide] Voluit dicere: & inter eos, qui nulla tenentur fide.

2. *Petilium Cerialem*] Vespasiani cognatum.

abfuit quin in lecto confoderent. * Laudat Eleazarum Ambroſius, quod elephantem ſupereminentem cæteris adortus eſt, arbitratus ei inſidere Regem. Neque tantum qui hæc faciunt, ſed & qui aliis faciendi auctores ſunt, jure Gentium inculpati habentur. Scævolæ ad audendum fuerunt auctores illi in bellis adeo ſancti veteres Romani ſenatores.

Liv. lib. 11.

3. Neque movere quenquam debet, quod deprehenſi tales exquiſitis ſuppliciis affici ſolent: nam id ipſum non eo venit quod in jus gentium deliquerint, ſed quia eodem jure gentium in hoſtem quidvis licet: gravius autem aut levius malum ſtatuit quiſque pro ſua utilitate. Nam ſic & exploratores, quos mittere jure gentium haud dubie licet, quales miſit Moſes, qualis fuit ipſe Joſue, deprehenſi peſſime tractari ſolent; (ἐπὶ τοὺς κακοσκόπους κ. τ. λ. *mos eſt exploratores interficere*, ait Appianus) juſte interdum ab his qui manifeſte juſtam habent bellandi cauſam: ab aliis vero licentia illa quam dat belli jus. Quod ſiqui reperiuntur * qui tali opera oblata uti noluerint, id ad animi celſitudinem & virium apertarum fiduciam, non ad juſti injuſtive opinionem referendum eſt.

L. 3. ¶. ult. ad l. Corn. de Sicariis pun.

4. At de his percuſſoribus, quorum facto perfidia ineſt, aliter cenſendum; neque enim ipſi tantum contra jus Gentium faciunt, ſed & qui eorum utuntur opera: quanquam enim in rebus aliis, qui malorum opera in hoſtem utuntur, peccare cenſeantur apud Deum, non autem apud homines, id eſt in gentium jus, quia ea in parte,

Mores leges perduxerunt in poteſtatem ſuam:

Et decipere, ut Plinius loquitur, *pro moribus temporum prudentia eſt*: tamen intra jus interficiendi conſtitit hæc conſuetudo; nam hic qui aliena utitur perfidia, violaſſe jus non naturæ tantum,

Lib. VIII. Epiſtola ad Ruſſum.

GROTII NOTÆ.

Laudat Eleazarum Ambroſius] Et Joſephus Antiquæ hiſtoriæ XV, 14. Factum non diſſimile Theodoſii in Eugenium eſt apud Zoſimum libro IV. Gallorum in regem Perſarum, apud Agathiam: Perſarum decem in Julianum, apud Ammianum XXIV, & Zoſimum III. Alexii Comneni in Toruſen, apud Nicetam Choniaten lib. IV. de Manuele. Bulgarorum in Nicephorum Imperatorem apud Zonaram.

Qui tali opera oblata uti noluerint] Vide Cromerum p. 113.

GRONOVII NOTÆ.

1. *In hoſtem quidvis licet*] Vel tantum occidere, vel poſt diros cruciatus occidere.

Utilitate] Docle autem utile ſibi, quum ægre poſſit ſibi cavere ab hac obrepentium audacia, magnitudine ſupplicii abſterrere homines nequis id conetur.

Licentia illa] Non illa quidem juſtitia, quæ apud Deum valet, ſed illa, quæ apud homines.

4. *Quorum facto perfidia*] Qui ſubornantur adverſus eos, quibus fidem, obſequium, honorem, gratiam debent, 3, 1, 21.

Malorum opera] 2, 26, 5.

Intra jus interficiendi] Animis illorum ira & manibus utendi, ſine perfidia.

Qui aliena utitur] Percuſſorem immittit adverſus eum, cui percuſſor ipſe ſacramento obſtrictus eſt.

Violati

tum, sed & gentium creditur. Hoc docent illa Alexandri ad Darium: *Impia bella suscipitis; & cum habeatis arma, licitamini hostium capita.* Et mox: *qui ne belli quidem jura in me servaveris.* Alibi: *Ad internecionem mihi persequendus est, non ut justus hostis, sed ut percussor veneficus.* Eodem referendum illud de Perseo: *Non justum apparare bellum regio animo, sed per omnia clandestina grassari scelera latrociniorum & venefiorum.* Marcius Philippus de iisdem factis Persei agens: *Ea omnia quam Diis quoque invisa essent, sensurum in exitu rerum suarum.* Pertinet huc illud Valerii Maximi: * *Viriati cædes duplicem perfidiæ accusationem recepit, in amicis quod eorum manibus interemtus est; in Q. Servilio Cæpione Consule, quia is sceleris hujus auctor impunitate promissa fuit, victoriamque non meruit, sed emit.*

Curt. l. IV. Lib. XIV. Liv. l. XLII. Liv. lib. XLIV. Lib. 15. c. 7.

5. Causa cur hic aliud quam in rebus cæteris placuerit, ea ipsa est quam de veneno supra attulimus, ne nimium intenderentur pericula eorum maxime qui eminent. Negabat Eumenes credere se, *quenquam ducum sic velle vincere, ut ipse in se exemplum pessimum statueret.* Apud eundem cum Bellus Dario manus intulisset, dicitur exempli & communis regum omnium esse causa: & Oedipus regis Laji cædem vindicaturus apud Sophoclem sic ait:

Justin. lib. XIV. Lib. XII.

Κοινὸν σέθεν ἄρχων ἂν ἐμοῦσθ' ὁ φίλτατε;

Et apud Senecam in ejusdem argumenti tragœdia:

Regi tuenda est maxime regum salus.

Consules Romani epistola ad Pyrrhum: *Communis exempli & fidei visum est, ut te salvum velimus.*

6. In bello ergo solenni, aut inter eos qui belli solennis indicendi jus habent, id non licet: extra vero bellum solenne habetur pro licito, eodem Gentium jure. Sic in Gannascum defectorem

GROTII NOTÆ.

Viriati cædes] Scriptor de viris Illustribus: *quæ villaria, quia empta erat, à Senatu non probata.* Eutropius: *cum interfectores ejus præmium à Cæpione consule peterent, responsum est, nunquam Romanis placuisse, Imperatorem à suis militibus interfici*; ubi forte legendum, *à Cæpione consule promissum.* Sic quod in Sertorium admissum est damnat Ammianus libro XXX.

GRONOVII NOTÆ.

Licitamini] Mercede addictis: pecuniam promittitis ei, qui occisurus est hostem vestrum.

5. *Ut ipse in se*] Ut aliis ostendat viam inevitabilem in se grassandi, qua ipse in alios usus fuit.

Regum omnium] Quia omnibus idem metuendum.

6. *Extra vero bellum*] Quum persecutio est defectoris, rebellis, latronis; quo jure excusavit Rex Hispaniæ, quod in Guilhelmi Auriaci caput præmium statuerat, tanquam subjecti rebellantis. Sic & Athenienses, quod XXX tyrannos ad colloquium progressos, ut victimas pacis trucidarant, Just. 5, 10.

Am. XI. Lib. VII. rem ſtructas * inſidias tales degeneres negat Tacitus. Curtius Spitamenis perfidiam minus ait inviſam eſſe potuiſſe, quia nihil ulli nefaſtum in Beſſum interfectorem regis ſui videbatur. Sic & in latrones & piratas perfidia vitio quidem non caret, ſed apud gentes odio eorum in quos committitur impunita eſt.

XIX. 1. Stupra in fœminas in bellis paſſim legas & permiſſa & impermiſſa. Qui permiſerunt, ſpectarunt injuriam ſolam in alienum corpus, cui ſubjacere quicquid hoſtile eſt juri armorum non incongruens judicabant. Melius alii, qui non ſolam injuriam ſed ipſum efferatæ libidinis actum hic conſiderarunt, & quod is neque ad ſecuritatem pertineat, neque ad pœnam, ac proinde non bello magis quam pace impunitus eſſe debeat: atque hoc poſterius jus eſt gentium non omnium, ſed meliorum.

Auguſt. de Civ. Dei, libro II. Lab. XXVI. Sic Marcellus antequam Syracuſas caperet legitur * geſſiſſe curam pudicitiæ etiam in hoſte ſervandæ. Scipio apud Livium & ſua & populi Romani intereſſe ait, *nequid quod uſpiam ſanctum eſſet apud ipſos violaretur*; uſpiam, id eſt apud moratiores populos. Diodorus Siculus de Agathoclis militibus: ἄνευ δὲ τῶν γυναικῶν ὕβρεως καὶ βιασμοῦ, *ne à mulieribus quidem* *Libro VI. Vat. Liſ.* * *vim nefariam abſtinebant.* Ælianus cum narraſſet à Sicyoniis victoribus fœminarum ac virginum Pellenearum pudicitiam proſtitutam, ſic exclamat: ὠμότητα ταύτην, ὦ ξένοι Ἕλληνες, καὶ ἣ ἧς τὸ βαρβάρους κακὰ, πρέπει τοῖς ἡμῶν μιαίνειν; *Crudelia hæc*

Grotii Notæ.

Inſidias tales degeneres negat] Sic de Florentio & Barchalbo, qui deſectorem Procopium adduxerant, Ammianus: *ſi principem legitimum prodidiſſent, vel ipſa juſtitia fuit cæſi pronuntiaret; ſi rebellem & oppugnatorem interna quietis, ut ferebatur, amplas ei memorabilis falſi oportunitas deſervi mercedes.* Sic laudatur Artabanes occiſo Gontharide apud hiſtoricum Procopium, fine Vandalicorum ſecundi. Adjice de Sechodolii cæde Cromerum libro XXVIII.

Geſſiſſe curam pudicitiæ] Et Lucullus narante Xiphilino; Vide editum Mauri Cabannis apud Procopium Vandalicorum 1.

Vim nefariam] Appianus Mithridatico de Chiis captis: τὰ γυναικῶν καὶ τὰ παιδία βιαζόμενοι ἐδόκουν ἥκιστα ἀδικεῖν: *mulieres & pueri barbarum in morem ab iis qui* *dicebant ſtupris.*

Gronovii Notæ.

XIX. 1. *Et permiſſa*] Apud alios conceſſa, apud alios vetita.

In alienum corpus] Ut apud Statium Lycurgus 5 Theba. 696. *Si vilem, tanto promerent cum pectora, luſtus, In famulam jus eſſe ratus dominoque dedque.*

Non ſolam injuriam] Non quæ paterentur perſonæ, ſed quid fieret & qua ex cauſa, nempe opus fœdæ voluptatis ex flagrante libidinibus & incontinentia animo.

Quod is neque ad ſecuritatem] Quod neque hoſtium quidquam demitur violatis mulieribus, neque additur ſalvis. Juſtin. 39. 3.

Neque ad pœnam] Quia non eſt hoc ita comparatum, ut pro pœna poſſit haberi. Vera enim & juſta pœna eſt, quam qui ſumit, ſumendo non peccat, neque ipſe quid commiſit flagitii. At qui matronarum & virginum pudorem violat, rem facit per ſe damnatam & improbam.

Inter

hæc per Deos Græciæ, & quantum memoria complector ne ipsis quidem barbaris probata.

2. Atque id * inter Christianos observari par est, non tantum ut disciplinæ militaris partem, sed & ut partem juris Gentium: id est ut qui pudicitiam vi læsit, quamvis in bello, ubique pœnæ sit obnoxius. Nam nec Hebræa lege impune quisquam id tulisset, ut intelligi potest * ex ea parte quæ de captiva ducenda, neque vendenda postea, constituit. Ad quem locum Becchai magister Hebræus: *Voluit Deus ut castra Israelitarum sint sancta, non projecta in scortationes & abominationes cæteras ut castra gentium.* Arrianus, cum narrasset captum Roxanes amore Alexandrum, τὴν ἐθελήσαι ὑβρίσαι κατὰ τὴν αἰχμάλωτον, ἀλλὰ γήμαι γὰρ τὴν ἀπαξιῶσαι; *noluisse ea ut captiva per libidinem abuti, sed matrimonio dignatum*, adjicit facti laudationem. Plutarchus de facto eodem: οὐχ ὕβρισεν, ἀλλ' ἔγημεν φιλοσόφως, *non per libidinem abusus ea est, sed uxorem duxit, ut dignum philosopho.* Et Torquatum quendam, quod hostili virgini vitium obtulisset, Romanorum decreto * in Corsicam deportatum annotavit Plutarchus.

Deut. XXI. 10.

Parall.

GROTII NOTÆ.

Inter Christianos] Servarunt id Belisarius ubique, Totilas captis Cumis & Roma capta. Procopius hæc tradit Gotthicorum III.

Ex ea parte quæ de captiva ducenda] Quam facunde explicat Philo libro περὶ φιλανθρωπίας. Josephus altero contra Appionem: τὴν αἰχμαλώτων πρηνίσσειν ὅπως αὐτῶν ὕβρις ἀπῇ, μάλιστα δὲ γυναικῶν: *Lex etiam pro bello captu curam gessit, ut absit ab eo contumelia, maxime à mulieribus.*

In Corsicam deportatum] At Persarum rex Chosroes eum qui Apameæ puellæ vim intulerat cruci affixit; Procopius Persicorum II.

CAPUT V.

De rebus vastandis eripiendisque.

I. *Res hostium corrumpi & rapi posse.*
II. *Etiam sacras: quod quomodo intelligendum.*
III. *Et religiosas; addita itidem cautione.*
IV. *Doli quatenus hic permissi.*

I. NOn * esse contra naturam spoliare eum, quem honestum est necare, dixit Cicero. Quare mirum non est si

Offic. III.

NOn esse contra naturam spoliare eum quem honestum est necare] Suetonius Nerone XL, *tanquam occasione nata spoliandarum jure belli opulentissimarum provinciarum.* Cyprianus de Mortalitate: *Sic cum irruptione hostili civitas aliqua possessa est, omnes simul captivitas vastat.*

GRONOVII NOTÆ.

I. *Non esse contra*] Nam non debet, cui plus licet, quod minus est, non licere, l. 21. D. de Reg. Jur.

si jus gentium corrumpi ac rapi permiserit res hostium quos interficere permiserat. Polybius itaque Historiarum quinto, jure belli comprehendi ait ut munitiones hostium, portus, urbes, viri, naves, fructus, & si qua sunt similia, aut eripiantur, aut corrumpantur. Et apud Livium legimus, *esse quædam belli jura, quæ ut facere ita pati sit fas: sata exuri, dirui tecta; prædas hominum pecorumque agi.* Ipsas urbes totas dirutas, aut mœnia solo æquata, populationes agrorum, incendia, singulis ferme paginis apud historiarum scriptores invenias. Et notandum licere hæc & in deditos. *Oppidani*, inquit Tacitus, *portis sponte patefactis se suaque Romanis permisere, quod salutem ipsis tulit: Artaxatis ignis immissus.*

Lib. XXXI.

An. XIII.

II. 1. Neque jus gentium merum, seposita officiorum aliorum consideratione, de quibus dicemus infra, sacra excipit, id est, quæ Deo aut diis dicata sunt. *Cum loca capta sunt ab hostibus, * omnia desinunt sacra esse*, ait Pomponius Jurisconsultus. *Sacra Syracusarum victoria profana fecerat*, ait Cicero Verrina quarta. Causa hujus est, quod quæ sacra dicuntur, revera non eripiuntur humanis usibus, * sed publica sunt: sacra autem

L. cum loca. D. de religiosis.

GROTII NOTÆ.

Omnia desinunt sacra esse] Tertullianus Apologetico: *Porro bella & victoria captis & eversis plurimum urbibus constant: id negotium sine Deorum injuria non est; eadem strages mœnium & templorum; pares cædes civium & sacerdotum: nec dissimiles rapinæ sacrarum divitiarum & profanarum. Tot igitur sacrilegia Romanorum quot trophæa; tot de Diis quot de gentibus triumphi; tot manubia quot manent adhuc simulacra captivorum deorum.* MOX: *Et bene, quod si quid adversi urbibus accidit, eadem clades templorum quæ & mœnium fuerant.*

Sed publica sunt] Marsilius Patavinus in defensore Pacis cap. v, p. 2. Nicol. Boërius Decis. LXIX, num. 1. Bossius in crim. de foro competente num. 101. Cothmannus cons. 100, num. 30.

GRONOVII NOTÆ.

Sata exuri] Frumenta in agris matura incendi.

II. 1. *Seposita officiorum*] Si à jure gentium distinguantur, quæ tantum honesta sunt, non etiam debita.

Omnia desinunt] Seneca Troad. 53. *& quondam sacrum Regni jacentis.*

Non eripiuntur humanis] Secernuntur quidem à commercio & possessione promiscuoque & profano attactu privatorum; manent tamen in usu hominum & habentur curanturque inter ea quæ sunt universitatis vel populi cujusque. Potest & alia dari causa ex superstitione veterum. Credebant enim templa & aras & simulacra urbium captarum à diis esse deserta. Unde Virgil. 2 Æneid. 351. *Excessere omnes adytis arisque relictis Dii, quibus imperium hoc steterat.* Et Curtius refert in obsidione Tyri civium cuidam per quietem Apollinis urbem deserentis speciem oblatam. Quum Titus Hierosolyma obsideret, auditam majorem humana vocem, excedere Deos, simul ingentem motum excedentium, è Josepho Tacitus tradit 5. histor. 13. Hinc apud Statium Bacchus Thebis suis metuens in concilio Deorum ait 7 Thebaid. 18. *quo sacra tamen ritusque peremptæ Gentis abire jubes?* Quod ut certius fieret, Romani carmine solenni ex obsessis ab se urbibus Deos evocabant, & Romæ illis ædem promittebant, ut notat Servius ad d. l. Exemplum apud Liv. 5, 21. Adde Dio-

tem nominantur à fine cui destinata sunt. Signum ejus quod dico est, quod cum quis populus alteri populo aut Regi se dedit, tum etiam ea dedit quæ divina dicuntur, ut ex formula apparet quam citavimus alibi ex Livio: cui convenit illud in Amphitruone Plauti: *Lib. I, cap. III, ¶. 8.*

Urbem, agrum, aras, focos, seque uti dederent.

Deinde:

Deduntque se, divina, humanaque omnia.

2. Et ideo Ulpianus publicum jus etiam in sacris ait consistere. Pausanias Arcadicis ait morem fuisse Græcis barbarisque communem, ut res sacræ arbitrii eorum fierent qui urbes cepissent. Sic Jovis Hercæi simulacrum Troja capta concessum Sthenelo, multaque alia ejus moris exempla commemorat Thucydides lib. IV: τὸ νόμον τοῖς ἔθνησιν οἶναι, ὧν ἂν ᾖ τὸ κράτος τῆς γῆς ἑκάστης, ἢν τε πλέονος, ἢν τε βραχυτέρας, τούτων καὶ τὰ ἱερὰ ἀεὶ γίγνεσθαι: *jus hoc apud Græcos esse, ut qui imperium obtineant in terra aliqua magna aut parva, * eorum sint & templa.* A quo non discrepat illud apud Tacitum: *Cunctas ceremonias Italicis in oppidis, templaque, & numinum effigies, juris atque imperii Romani esse.* *Ann. XII.*

3. Quare & populus ipse, mutata voluntate, potest ex sacro profanum facere: quod non obscure indicant Jurisconsulti Paulus & Venulejus: & temporum necessitate videmus res sacras ab his qui sacraverant * in belli usus conversas, ut à Pericle sub pollicitatione restituendi tantundem, à Magone in Hispania, à Romanis bello Mithridatico, à Sulla, Pompejo, Cæsare, atque aliis factum legimus. Apud Plutarchum Tiberius Gracchus: *L. inter stipulantem, ¶. sacrum, & l. continuus, ¶. cum quæ. D. de verb. oblig.*

ἱερὸν

Diodor. Sic. 13, 59. Plutarch. in Antonio p. 951.

GROTII NOTÆ.

Eorum sint & templa] Ostendit hunc morem & Polybii locus infra capite VIII, §. 4.

In belli usus conversas] Ut à Syracusis tempore Timoleontis, in cujus vita id habet Plutarchus. Chii mulctam sibi à Mithridate indictam etiam è sacris vasis conficiunt. Appianus Mithridatico. Plinius lib. VII, cap. ultimo de Porcio Catone agens: *Idem arbores religiosas lucosque succidi permisit, sacrificio prius facto: cujus rei rationem quoque eodem volumine tradidit.* Sulla bello Mithridatico donaria ab Olympia, Epidauro, Delphis abstulit, Plutarcho narrante, & Appiano; idem pretium restituit. Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis. Augustus ex templis thesauros accepit mutuos, Appiano docente civilium V. vasa sacra ab Agapeto oppignorata tradit Cassiodorus XII, 20. Heraclius in gravi necessitate vasa Ecclesiæ in nummos vertit, sed postea pretium reddidit, ut narrat Theophanes. Vide & Annam Comnenam libro V, & libro VI. Cromerum libro XXIII. orationem Laurentiani apud Bembum libro VI. Adde quæ infra dicentur capite XXI, §. 23.

GRONOVII NOTÆ.

Ex Livio] Lib. 7, 31. & 26, 23.

2. *In sacris ait*] Quod in rebus divinis fas est & rite fit, id partem esse publici juris; quamvis interdum distinguantur. Ausonius: *Jus triplex, tabula quod ter sanxere quaterna.*

In

ἱερὰν καὶ ἄσυλον οὐδὲν οὕτως ἐστὶν, ὡς τὰ τῶν θεῶν ἀναθήματα. χρῆσθαι δὲ τούτοις καὶ κινεῖν καὶ μεταφέρειν ὡς βούλεται τὸ δῆμον οὐδεὶς κεκώλυκε: *Nihil tam sacrum sanctumque est quam quæ Deorum honori dicantur. Et his tamen uti populum, hac transmovere nemo prohibet.* * In controversiis Senecæ patris legimus, *Pro republica plerumque templa nudantur, & in usum stipendii dona conflamus.* Trebatius Jurisconsultus temporum Cæsaris: * *profanum quod ex religioso vel sacro in hominum usum proprietatemque conversum est.* Hoc ergo gentium jure usus Germanicus in Marsos, narrante Tacito, *profana simul & sacra, & celeberrimum illis gentibus templum quod Transfanæ vocabant, solo æquantur.* Pertinet huc illud Virgilii;

Macr. Sat. III.

Ann. 1.

Colui vestros si semper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.

Deorum donaria * capi à victoribus solere notavit Pausanias: & Cicero belli legem id vocat, de P. Servilio loquens, *Signa*, inquit, *& ornamenta ex urbe hostium vi & virtute capta, belli lege atque imperatorio jure sustulit.* Sic Livius templorum ornamenta quæ Syracusis Marcellus Romam advexit *parta*, ait *belli jure.* C. Flaminius pro M. Fulvio: *Signa ablata & cætera facta quæ captis urbibus soleant.* * Fulvius quoque in oratione belli jus hoc ipsum appellat. Et Cæsar in oratione apud Sallustium referens quæ victis solent accidere, ponit & * fana spoliari.

Lib. VIII. Verr. III.

Lib. XXV. XXXIX.

Sall. Cat. cap. 51, 6.

4. Illud tamen verum est, si quo in simulacro numen aliquod inesse credatur, id violari aut corrumpi nefas ab iis qui in ea persuasione conveniunt: & hoc sensu impietatis, aut læsi etiam gentium juris, accusantur interdum qui talia commiserunt, nimirum ex talis opinionis positione. Aliud est si hostes non idem sen-

GROTII NOTÆ.

In controversiis Senecæ] In Excerptis IV, 4.

Profanum quod ex religioso vel sacro in hominum usum proprietatemque conversum est] Servius ad Æneidos II, de Ceteris templo: *Æneas scit ante esse profanatam.* Idem habet ad III, & ad IX Æneidos & ad XII. Ad Eclogam vero septimam: *Dona oblata numinibus tamdiu sacra sunt, & dona possunt dici, quamdiu non fuerint profanata.*

Capi à victoribus solere] Virgilius Æneidos V:

Nepiuni sacro Danaïs de peste refixum.

Plutarchus Fabio narrat, signum ab eo Herculis Tarenti captum, missumque in Capitolium: reliquos Deos Tarentinis relictos, ut iratos. Huc spectat & quod modo ex Tertulliano attulimus, & ejusdem hoc ad Nationes III: *Tot deinde de Diis quot de gentibus triumphi: manent & simulacra captiva: & utique sentiunt, quos non amant.*

Fulvius] Vide Polybium excerpto legationum 27.

Fana spoliari] Vide Cromerum libro XVII. de rebus Antiochensis Ecclesiæ captis à Chosroë, vide Procopium Persicorum II.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Dona conflamus*] Florus 2. 6. *Arma non erant: detracta sunt templis.*

Cæsar] Cap. 51. bell. Catil.

Joso-

sentiant: sicut Judæis non permissum tantum sed & præceptum est gentium simulacra abolere; nam quod sibi accipere vetantur, id eam causam habet quo magis Hebræi superstitiones gentium detestarentur, impuritatis admoniti ipso contactus interdicto; non quasi alienis sacris parceretur, quomodo * Josephus exponit, Romanis haud dubie blandiens; sicut & in expositione præcepti alterius, de non nominandis gentium diis: quod ille ita explicat quasi illis obloqui vetarentur, cum revera honoris causa aut sine abominatione eos nominare lex non sineret. Sciebant quippe Hebræi Dei certissimo monitu in simulacris illis non habitare, aut Dei spiritum, aut bonos Angelos, aut vim astrorum, ut deceptæ gentes existimabant, sed pravos & humano generi infestos Dæmonas: ita ut recte dixerit Tacitus in Judæorum institutis describendis, *profana illis omnia quæ apud nos sacra.* Non mirum ergo est, si templa profani cultus à Maccabæis incensa non semel legimus. Sic & Xerxes cum simulacra Græcorum corrupit nihil fecit contra jus gentium, etsi multum id ad invidiam exaggerant Græci scriptores. Nam * Persæ non credebant in simulacris esse ulla numina, sed Deum esse Solem, & portionem ejus aliquam ignem. Lege Hebræa, ut idem Tacitus recte, *templi limine præter Sacerdotes arcebantur.*

Deut. VII, 5.

Hist. V.

1 Macc. V, & X.

Asc. Ped. in Ver. III.

5. At Pompejus, eodem auctore, *templum jure victoriæ ingressus est*: aut, ut Augustinus rem eandem narrat, *non devotione supplicis, sed jure victoris*: bene ille quod templo pepercit, ut rebus templi, quanquam ut Cicero diserte ait, pudore & obtrectatorum metu, non religione: male quod ingressus est, quippe contempto vero Deo, quod & Chaldæis exprobrant Prophetæ: quam etiam ob causam quidam factum arbitrantur singulari Dei providentia, ut is quem dixi Pompejus quasi in conspectu Judææ trucidaretur ad Casium Ægypti promontorium; at si spectes opinionem Romanorum, nihil in eo factum contra jus gentium. Sic idem Templum excidio datum à Tito Josephus memorat, additque factum τῷ τοῦ πολέμου νόμῳ.

De Civit. Dei lib. XVIII, c. 45.

Pro Flacco.

Dan. V, 23.

Bell. Jud. lib. VI, c. 24, & 14.

III. Quod

GROTII NOTÆ.

Josephus] Antiquæ historiæ IV, 8. & libro adversus Appionem altero.

Persæ non credebant in simulacris ulla esse numina] Diogenes Laërtius initio, τὸ δὲ ξοάνων κατηγορεῖσθαι τῆς μάγος: *damnari simulacra à magis.*

GRONOVII NOTÆ.

4. *Sibi accipere*] Servare, non venerationis causa, sed quasi aliquod monumentum.

Romanis] Ut crederent Romani non adeo detestabiles ipsorum deos esse Judæis, quàm revera erant.

Illis obloqui] Maledicere.

Ignem] Bulenger. Eclog. ad Arnob. cap. 5.

5. *Pudore & obtrectatorum*] Ne famam, quam habebat, innocentiæ vel abstinentiæ læderet, atque invidis ansam daret hoc nomine sibi obtrectandi aut insultandi.

III. Re-

III. Quod de ſacris diximus idem & de religioſis intelligi debet; nam hæc quoque non mortuorum ſunt, ſed viventium, ſive populi alicujus, ſive familiæ. Quare ſicut ſacra loca ab hoſtibus capta, ita & religioſa talia eſſe deſinere ſcripſit dicto loco Pomponius, & Paulus Juriſconſultus: *Sepulcra hoſtium religioſa nobis non ſunt, ideoque lapides inde ſublatos in quemlibet uſum convertere poſſumus*: quod ita tamen intelligendum ne ipſa mortuorum corpora male tractentur, quia id contra jus eſt hominum ſepeliendorum, quod jure gentium introductum alibi demonſtravimus.

L. Sepulchra. D. de ſepulchris violato.

IV. Illud hic breviter repetam, non vi ſola res hoſtium hoſtibus eripi ex jure gentium, ſed & dolos qui perfidia careant permiſſos cenſeri, imo alienæ perfidiæ incitationem. Nimirum ad minora & frequentia hæc delicta ita connivere cœpit jus gentium, ſicut leges civiles ad meretricium & improba fœnora.

III. *Religioſi*] In quæ mortui inferuntur.

Sive populi] Ubi polyandria vel publica cœmeteria ſunt.

Sive familiæ] Ut olim apud Romanos, qui quiſque in agris privatis ſibi & ſuis locum ſepulturæ ſecernebant.

IV. *Alienæ perfidiæ incitationem*] Præmia poſita illis, qui res hoſtium, quamvis perfide, intercipiunt, & ad nos aut in noſtros fines deferunt.

Ad minora ita connivere] Nam ad majora, veluti vitæ licitationem, non connivit, cap. præced. n. 12.

Meretricium] Sueton. Calig. 40. qui meretricium feciſſent.

CAPUT VI.

De jure acquirendi bello capto.

I. *Circa acquiſitionem rerum bello captarum, quale jus naturæ.*

II. *Quale jus gentium: cujus teſtimonia adduntur.*

III. *Quando res mobilis capta cenſeatur ex Gentium jure:*

IV. *Quando agri.*

V. *Res quæ non ſunt hoſtium non acquiri bello.*

VI. *Quid de rebus repertis in navibus hoſtium?*

VII. *Jure gentium noſtra fieri quæ hoſtes noſtri aliis bello eripuerant, quod teſtimoniis probatur.*

VIII. *Refellitur ſententia ſtatuens res captas ab hoſtibus omnino ſingulorum capientium fieri.*

IX. *Naturaliter & poſſeſſionem & dominium per alium acquiri.*

X. *Diſtinctio actuum bellicorum in publicos & privatos.*

XI. *Agros acquiri populo aut ejus cujus eſt bellum.*

XII. *Res mobiles & ſe moventes actu privato captas ſingulorum capientium fieri;*

XIII. *Niſi lex civilis aliud ſtatuat.*

XIV. Ca-

XIV. *Captæ actu publico fieri populi, aut ejus cujus eſt bellum:*
XV. *Arbitrium tamen in res tales aliquod ſolere imperatoribus concedi:*
XVI. *Qui aut res referunt ad ærarium.*
XVII. *Aut dividunt militi: & quomodo:*
XVIII. *Aut direptionem permittunt:*
XIX. *Aut aliis concedunt:*
XX. *Aut factis partibus aliud atque aliud ſtatuunt: & quomodo.*
XXI. *Peculatum circa prædam committi.*
XXII. *Lege aut alio voluntatis actu de jure hoc communi aliquid immutari poſſe.*
XXIII. *Sic ſociis prædam concedi:*
XXIV. *Sæpe & ſubditis: quod variis exemplis terreſtribus & maritimis illuſtratur.*
XXV. *Uſus antedictorum.*
XXVI. *An capta extra territorium utriuſque partis bellantium acquirantur belli jure.*
XXVII. *Jus hoc quod diximus quomodo belli ſolennis ſit proprium.*

I. 1. PRæter quorundam actuum in homines impunitatem, de qua egimus hactenus, eſt & alius effectus bello ſolenni ex jure gentium proprius. Ac jure naturæ, quidem bello juſto ea nobis acquiruntur * quæ aut paria ſunt ei quod cum nobis ſit debitum aliter conſequi non poſſumus, aut etiam quæ nocenti damnum inferunt * intra æquum pœnæ modum, ut alibi dictum eſt. Hoc jure Abrahamus de ſpoliis, quæ à quinque regibus acceperat, * decimam Deo dedit, ut hiſtoriam quæ exſtat Gen. XIV. explicat divinus Scriptor ad Hebræos VII, 4. quo more Græci quoque, Carthaginenſes, & Romani diis ſuis, ut Apollini, Herculi, Jovi Feretrio decimam de præda ſacraverunt. Jacobus autem Joſepho præ fratribus præcipuum relinquens legatum, *Do tibi*, inquit, *partem unam ſupra fratres tuos*,

GROTII NOTÆ.

Quæ aut paria ſunt ei quod cum nobis ſit debitum aliter conſequi non poſſumus] Libro II, cap. VII, §. 2.

Intra æquum pœnæ modum] Libro II, c. 20.

Decimam Deo dedit] Et alimenta ſervis & partem prædæ ſociis. Vide Joſephum in hac hiſtoria, & quæ infra cap. XVI, 3.

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Bello juſto*] In quo juſtam cauſam habemus.

Quæ aut paria] Quæ aut tanti ſunt, quanti æſtimandum eſt, quod nobis ab hoſtibus debetur & reddere per pacem noluerunt, non ultra; aut quibus acceptis tantum illis damni doloriſque datur, quantum illi nobis dederunt, cum aliquo additamento pœnæ nomine, 2, 20, 12.

Apollini] Exemplum eſt apud Livium 5, 25, & 25.

Herculi] Juſtin. 18, 7.

Jovi Feretrio decimam] Non decimam Jovi Feretrio, ſed ſpolia opima, hoc eſt, quæ dux duci hoſtium ab ſeſe interfecto manu ſua detraxiſſet, conſecrare ſolebant, Florus 1, 1. & 12. item 2, 4.

Illud

tuos, quam à manu Amorrhæi cepi gladio meo & arcu meo, Genes. XLVIII, 22. Quo in loco * illud *cepi* prophetico loquendi genere pro *certo capiam* sumi videtur, & Jacobo attribui; quod posteri ab ejus nomine dicti facturi erant, quasi eadem esset progenitoris & liberorum persona. Id enim rectius, quam cum Hebræis verba hæc trahere ad illam expilationem Sicimorum, quæ jam ante à filiis Jacobi facta erat; nam eam ut cum perfidia conjunctam Jacobus, pro sua pietate, semper improbavit, ut videre est Gen. XXXIV, 30; XLIX, 6.

Deut. XX. 14.

2. Probatum autem à Deo jus prædæ inter eos quos dixi naturales terminos aliis quoque locis apparet. Deus in lege sua, de civitate post pacem repudiatam expugnata loquens, sic ait: *Omnia ejus spolia diripies tibi: & fruêris præda hostium, quam tibi Deus dederit.* Rubenitæ, Gaditæ, & pars Manassitarum dicuntur vicisse Ituræos & eorum vicinos, multamque prædam ab iis abstulisse, hac ratione addita, quod in bello Deum invocassent, & Deus eos propitius exaudiisset: quomodo & rex pius

1 Par. V. 20, 21, 22. 11 Paral. XIV, 13.

Asa narratur, Deo invocato, de Æthiopibus, injusto bello se lacessentibus, & victoriam & prædam reportasse: quod eo magis notandum, quia arma illa non ex speciali mandato, sed ex communi jure sumebantur.

Jos. XXII, 8.

3. Josue autem eosdem quos dixi Rubenitas, Gaditas, & Manassis partem secundis omnibus prosequens: *participes*, inquit, *sitis præda hostium cum fratribus vestris.* Et David, cum ad Senatores Hebræos mitteret parta de Amalecitis spolia, pretium dixit muneri: *Ecce donum hoc esto vobis de præda hostium Domini.* Nimirum, ut Seneca dixit, militaribus viris speciosissimum est divitem aliquem spoliis hostilibus facere. Exstant & divinæ leges de præda dividenda Num. XXXI, 27. Et Philo inter diras legis esse ait ut ager ab hostibus demetatur, unde sequi

III Benef. 37.

De decal.

λιμὸν γὰρ φίλοις, ἐχθροῖς δ' εὐετηρίαν, *in suos famem, copiam hostibus.*

II. 1. Cæterum jure gentium non tantum is qui ex justa causa bellum gerit, sed & quivis in bello solenni & sine fine modoque

GROTII NOTÆ.

Illud cepi] Chaldæus interpretatur id factum precibus ad Deum, qui singulari quadam benevolentia Sicima & Jacobo & posteris ejus conservaverit.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Naturales terminos*] Quum non ultra debitum nobis & accedentem pœnam condignam extenditur.

3 *Secundis omnibus prosequens*] Sueton. Oct. 17.

Pretium dixit muneri] Donum navale verbis, ut loquitur Terentius.

Diræ] Exsecrationes detestationesque illorum qui legem violarent.

II. 1. *Quivis in bello solenni*] Sive inferat bellum sive accat, sive juste sive injuria: modo belli gerendi facultatem habeat, ut populus liber vel Rex, & ad bellum sit indictum.

Sine fine modoque] Non tantum, quatenus ei debetur, & quatenus damnum fecit.

Apud

que dominus ſit eorum quæ hoſti eripit, eo ſenſu nimirum ut à gentibus omnibus & ipſe & qui ab eo titulum habent in poſſeſſione rerum talium tuendi ſint; quod dominium quoad effectus externos licet appellare. Cyrus apud Xenophontem: νόμος ἐστὶ πᾶσιν ἀνθρώποις αἰδίος ἴστε, ὅταν πολεμίων πόλις ἁλῷ, τὰ ἐκείνων εἶναι τὰ χρήματα; *Lex eſt ſempiterna inter homines, capta hoſtium urbe, eorundem res atque pecunias victori cedere.* Plato dixit, πάντα τὰ νικωμένων ἀγαθὰ τῶν νικώντων γίγνεσθαι, *bona quæ victus habuit omnia victoris fieri*: qui & alibi inter genera quaſi naturalia acquiſitionis ſtatuit πολεμικὸν, quam & λῃστικὸν, ἀγωνιστικὸν & χειρωνακτικὸν vocat. Aſſentientem hac in re habens eum quem dixi Xenophontem, apud quem Euthydemum Socrates interrogando eo perducit ut ſpoliare non ſemper injuſtum fateatur, ut ſi in hoſtem id fiat. Xenoph. v. de inſt. Cyri. De Legibus. Sophiſt. Comm. IV.

2. Sed Ariſtotele quoque auctore: ὁ τοῦ ὁμολογία τίς ἐστι ἢ τὸ κοινὸν πόλεμον κεκτῆσθαι τῶν κρατούντων εἶναί φασι; *Lex velut pactum quoddam commune eſt quo bello capta capientium ſunt.* Eodem reſpicit dictum illud Antiphanis: ἐπὶ τοῖς πολεμίοις εὔχεσθαι δεῖ τἀγαθὰ παρεῖναι χρῆναι ἀνδρείως. γίνεται γὰρ ἵνα τὰ ἐκείνων, ἀλλὰ τὰ κρατίστων: *Optandum ut hoſtibus bona adſint ſine virtute: Sic enim fiunt illa non eorum qui habent ſed eorum qui capiunt.* * Apud Plutarchum in vita Alexandri: τὰ τῶν ἡττωμένων εἶναι τε δεῖ καὶ νομίζεσθαι τῶν κρατούντων, *ea quæ victi fuerant, & eſſe & appellari debent victoris.* Idem alibi: τὰ τῶν ἡττωμένων ἐν ταῖς μάχαις ἀγαθὰ, τοῖς νικῶσιν ἆθλα ἀποκεῖται; quæ verba ſunt ex Xenophonte ſecundo de Cyri inſtitutione. Philippus in Epiſtola ad Athenienſes: πάντες τὰς πόλεις οἰκοῦμεν ἃς τῶν προγόνων ἀφῃρέθημεν, ἢ κατὰ πόλεμον κτώμενοι καὶ δορίκτητοι; *Omnes tenemus oppida à majoribus relicta, aut poſſeſſa belli jure.* Æſchines, εἰ μὲν ἄνευ δίκης πολεμίους ἐχαλέπαινεν τοῖς πόλεσιν Plut. Pelit. De male obita legatione.

GROTII NOTÆ.

Apud Plutarchum in vita Alexandri] Ibidem νικῶντας ἀφορᾶν καὶ τὰ τῶν πολεμίων: *vincentes etiam ea quæ hoſtium ſunt ſibi acquirere.*

GRONOVII NOTÆ.

Qui ab ea titulum] Qui ſub ejus auſpiciis militarunt, aut ejus dono aut commercio de præda partes acceperunt, non poſſint, vel domi, vel uſquam gentium, tanquam malæ fidei poſſeſſores convenirí, aut res ab eis vindicari.

Dominium quoad] Nam dominii effectus in duobus fere conſiſtit, ut liceat rem perſequi & ſibi aſſerere; tum, ut liceat de re pro arbitrio ſtatuere, Bachov. ad Inſt. de Action. §. 2.

Πολεμικὸν] Bellicam.

Λῃστικὸν] Piraticam aut prædaticiam.

Ἀγωνιστικὸν] Certando paratam.

Χειρωνακτικὸν] Manoatiam vel manubialem.

Interrogando] Ut ſolebat, cum ſimularet ſe nihil ſcire & doceri, quæ doceret, percontrando è diſcipulis elicere, quod eos docere volebat.

2. *Ut hoſtibus bona*] Ut hoſtes ſint opulenti & ignavi.

Τὰ τῶν ἡττωμένων] Superatorum in pugnis bona vincentibus præmia ſunt.

λιν εἶλες, κυρίως ἔχεις τῇ δὲ πολίων νόμῳ κλητέρμῳ· *si bello in nos suscepto armis cepisti urbem, jure eam possides belli lege.*

Livius lib. XXXIX. 3. Marcellus apud Livium quæ ademit Syracusanis * ademisse se ait belli jure. Romani legati Philippo de Thraciæ & *Lib. XXXIX.* aliis civitatibus dicebant, si Philippus bello cepisset, eas præmium victoriæ belli jure habiturum: & Masinissa quem agrum pater suus Carthaginensibus bello ademisset habere se jure Gentium ajebat. Sic & apud Justinum Mithridates: *non Cappadociam filium eductum quam jure gentium victor occupaverat.* Cicero Mitylenas ait populi Romani factas, belli lege ac jure victoriæ. Idem privata aliqua esse cœpisse ait, aut occupatione vacuorum aut bello, eorum scilicet qui victoria potiti sunt. Dion Cassius: τὰ τῶν ἐπιῤῥύτων τοῖς κρατοῦσι περιγίνεται. Etiam Clemens Alexandrinus ait res hostium rapi & acquiri belli jure.

Libro XXXVIII. 11. contra Rullum. Off. 1. Strom. 1.

4. *Quæ ex hostibus capiuntur jure gentium statim capientium fiunt.* ait Cajus Jurisconsultus. Naturalem hanc acquisitionem *L. naturalem §. ult. D. de acq. rer. dom. tit. de rer. divis.* φυσικὴν κλῆσιν appellat Theophilus in Græcis institutionibus, sicut & Aristoteles dixerat πολεμικὴν φύσει κτῆσιν, *rem militarem secum ferre naturalem acquirendi modum.* Nimirum quia non causa aliqua sed ipsum nudum factum spectatur, & ex eo jus nascitur: sicut & Nerva filius, referente Paulo Jurisconsulto, dominium rerum ex naturali possessione cœpisse ajebat, ejusque rei vestigium remanere de his quæ terra, mari, cœloque capiuntur; item de bello captis, quæ omnia protinus eorum fiunt qui primi possessionem apprehenderunt.

Aristot. 1. de rep. c. 8. L. 1. ¶. D. de acq. poss.

5. Hosti autem eripi censentur & quæ subditis hostium eripiuntur. Sic Dercyllides argumentatur apud Xenophontem, cum Pharnabazus hostis esset Lacedæmoniorum, Mania autem subdita Pharnabazo, Maniæ bona in ea esse causa ut à jure belli recte occupentur.

Hist. Gr. III.

III. Cæterum in hac belli quæstione, placuit gentibus, ut cepisse rem is intelligatur qui ita detinet ut recuperandi spem probabilem

GROTII NOTÆ.

Ademisse se ait belli jure] Diodorus Siculus excerptis Peiresianis numer. 467: τὰ δὲ ὑπὸ τῶν κτηθέντων τοῖς πολεμίοις νόμῳ μὴ ποριεῖν· *quæ armis quæsita essent & parta belli jure, non denuntiandi.* Gothi apud Agathiam lib. II. de Theuderico Rege, postquam is Odoacrum vicerat, τὰ κτῆσιν πᾶσαν ἀφαιρεῖσθαι τῷ πολέμῳ τρόπῳ: *quæ ejus fuerant omnia tenuit belli jure.*

GRONOVII NOTÆ.

3. *Victorum*] Quæ dominum non habebant.

4. *Non causa aliqua*] Titulus ex iis, qui jure civili probantur, ut occupatio, mancipatio, traditio, inventio & similes, sed sola apprehensio vel manus injectio, & possessio.

5. *Causa, ut à*] Videtur omissum esse vel Lacedæmoniis.

III. 1. *Ut recuperandi*] Ut qui antehac possedit, credatur eam pro perdita habere, judicetque se frustra operam ejus repetendæ ac reprehendendæ sumpturum.

Per

habilem alter amiſerit, ut res perſecutionem effugerit, ut loquitur in ſimili quæſtione Pomponius. Hoc autem in rebus mobilibus ita procedit, ut capta dicantur ubi intra fines id eſt præſidia hoſtium perducta fuerint. Eodem enim modo res amittitur, quo poſtliminio redit. Redit autem ubi intra fines imperii eſſe cœpit, quod alibi explicatur intra præſidia. Imo & aperte Paulus de homine dixit, amitti eum ubi fines noſtros exceſſit: & Pomponius captum bello explicat eum quem hoſtes ex noſtris ceperunt, & intra præſidia ſua perduxerunt: antequam enim in præſidia perducatur hoſtium, manere civem.

L. Pomponius. D. de acq. rer. dom. L. Poſtliminium ¶. poſtliminio. D. de captiv. l. ult. ibid. L. Poſtliminii, ¶. in fin. d. tit. Inſt. de rer. diviſ. ¶. item ea. Inſt. d. loco. L. naturaliter. ¶. item de acq. rer. dom. Conſulato marte c. 281, & 287. Conſ. Gallica lib. XX. tit. 13. art. 24. Corn. de Lapide in Gen. c. XIV. Molina diſput. 118. L. quod ſæpe. D. de acq. vel amitt. poſſ. Livius lib. XXVI.

2. Hominis autem & rei, in hoc gentium jure, eadem fuit ratio. Unde facile intellectu eſt quod alibi dicuntur capta ſtatim capientium fieri cum conditione aliqua, continuandæ ſcilicet eo uſque poſſeſſionis, debere intelligi. Cui conſequens eſſe videtur, ut in mari naves & res aliæ captæ cenſeantur tum demum, cum in navalia aut portus, aut ad eum locum ubi tota claſſis ſe tenet, perducta ſunt; nam tunc deſperari incipit recuperatio; ſed recentiori jure gentium inter Europæos populos introductum videmus, ut talia capta cenſeantur ubi * per horas viginti quatuor in poteſtate hoſtium fuerint.

IV. 1. At agri non ſtatim capti intelliguntur ſimul atque infeſſi ſunt, nam quamquam verum eſt eam agri partem quam cum magna vi ingreſſus eſt exercitus ab eo interim poſſideri, ut à Celſo notatum eſt; tamen ad eum quem tractamus effectum non ſufficit qualiſcunque poſſeſſio, ſed firma requiritur. Itaque Romani agrum extra portam, quem Annibal caſtris inſidebat, adeo non amiſſum judicabant, ut eo ipſo tempore nihilo minoris venierit quam ante veniſſet. Is ergo demum ager captus cenſebitur, qui munitionibus ita includitur, ut niſi iis expugnatis parti alteri pilam aditus non ſit.

2. Et hæc non minus probabilis videtur nominis territorii origo à terrendis hoſtibus à Siculo Flacco allata, quam illa Varronis à terendo, aut Frontini à terra, aut Pomponii Juriſconſulti

Grotii Notæ.

Per horas viginti quatuor] Etiam terra id obſervari diſtas è Thuano libro CXIII, in anno CIↃIↃXCV. Ex Germanicis legibus id venit, ad exemplum ejus quod de fera vulnerata conſtitutum apud ipſos non ſine ratione fuerat, ut lege Langobardorum lib. I, tit. XXII, §. 6. Idem in Anglia & Caſtellæ regno ſervari ait Albericus Gentilis Hiſpanicæ Advocationis l. 3.

Gronovii Notæ.

Præſidia hoſtium] Caſtra vel loca munita, quo accedere prior poſſeſſor non audeat.

2. *Conditione continuanda*] Si tam diu tenuerit, donec perduxerit intra præſidia.

IV. 1. *Ab eo interim*] Dum illam caſtris, vel caſtellis, & ſtationibus occupatam habet.

Stabilem] Stabilis, manens, duratura.

2. *Pomponii*] L. 2, 18. §. 1. D. de V. S.

ti à terrendi jure quod habent magistratus. Sic Xenophon libro de Vectigalibus, agri possessionem, belli tempore, ait retineri per munimenta quæ τοίχη καὶ ἐρύματα ipse appellat.

V. Liquet & hoc, ut res aliqua nostra belli jure fiat requiri ut hostium fuerit: nam quæ res apud hostes quidem sunt, puta in oppidis eorum aut intra præsidia, sed quorum domini nec hostium sint subditi, nec hostilis animi, eæ bello acquiri non possunt, ut inter cætera Æschinis dicto jam loco ostenditur Amphipolim, quæ urbs esset Atheniensium, Philippi bello in Amphipolitanos ipsius Philippi non potuisse fieri. Nam & ratio deficit, & jus hoc mutandi per vim dominii odiosius est, quam ut produci debeat.

Consul. maris, c. 273. VI. Quare quod dici solet * hostiles censeri res in hostium navibus repertas, non ita accipi debet quasi certa sit juris gentium lex, sed ut præsumptionem quandam indicet, quæ tamen validis in contrarium probationibus possit elidi. Atque ita in Hollandia nostra jam olim, anno scilicet CIↃ CCC XXXVIII flagrante cum Ansiaticis bello, frequenti Senatu judicatum & ex judicato in legem transiisse comperi.

VII. 1. Illud vero extra controversiam est, si jus gentium respicimus, quæ hostibus per nos erepta sunt, ea non posse vindicari ab his qui ante hostes nostros ea possederant & bello amiserant: quia jus gentium hostes primum dominos fecit dominio externo, deinde nos: quo jure inter alia tuetur se Jephthes contra

Jud. XI. 23, 24, 27.

GROTII NOTÆ.

Hostiles censeri res in hostium navibus repertas] Sed neque amicorum naves in prædam veniunt ob res hostiles, nisi ex consensu id factum sit dominorum navis. L. Cotem. D. de Publicanis. Rodericus Zuarius libro de Usu maris, consilio 11, num. 6. Atque ita interpretandas puto leges Galliæ, quæ ex rebus naves, ex navibus res prædæ subjiciunt, quales sunt Francisci I, datæ anno CIↃ IↃ XLIII, cap. 42. Henrici III, anno CIↃ IↃ LXXXIV, mense Martio, capite 69. lex Portugallica libro 1, tit. XVIII. Alioqui res ipsæ solæ in prædam veniunt, Meursius Danicorum libro 11. Sic bello Venetorum cum Genuensibus pertentatæ Græcorum naves & extracti siqui hostium laterent. Gregorius libro IX. vide & Cranzeium Saxonicorum 11. & Albericum Gentilem advocationis Hispanicæ l. 20.

GRONOVII NOTÆ.

Terrendi jure quod habent] Hoc solum est verum ἔνουμον. Addit enim, id est *submovendi*. Nimirum moribus Rom. eousque patebat territorium, quousque fas erat magistratibus incedere submoto. Est autem incedere summoto ire præeuntibus lictoribus, qui viam faciant & turbam summoveant, Liv. 25. 4. 28, 27. Hoc autem non licere sibi judicabant in terris alienæ ditionis, ut apparet ex Cæsare lib. 3. de Civil. cap. 106. Tacit. 2. annal. 53. Suet. Cal. 3.

V. *Ut produci*] Per interpretationem largius porrigi, quam proxima ratio permittit.

VI. *Ut præsumptionem*] Ut intelligamus esse credibile, atque ut plurimum ita sese habere, immo & credi ac pro vero accipi, nisi contrarium probetur.

VII. 1. *Dominio externo*] Quantum apparet atque oculis judicari potest ex præsenti possessione.

Sic

tra Ammonitas, quia ager ille quem Ammonitæ vindicabant belli jure ab Ammonitis, ut & pars alia à Moabitis ad Amoræos, ab Amoræis ad Hebræos transiisset. * Sic & David quod ipse Amalecitis, Amalecitæ antea Palæstinis eripuerant, pro suo habet ac dividit. 1 Sam. xxx. 20.

2. Titus Largius apud Dionysium Halicarnassensem in Senatu Romano * cum Volsci olim possessa repeterent, sententiam sic dixit: *ὅτι ἡμεῖς κρίνεις ὑπολαμβάνομεν κλήσεις εἶναι καὶ δικαιοπόλις, ἃς πολέμῳ λαβόντες καὶ νίκῃ, καὶ σὺν αἵματι ὑπομείναντες μυρίοι τῶν ἀρίστων ἀφανίσαι. κρατήσαντες τε πάσῃ καὶ τοῖς ὅπλοις γῆν ἐκείνην ἐκβαλόντες ἀμφοτέρους ἐκ, τῶν ὑπαρχόντων ἤδη τεθεραπεύκαμεν καὶ ἑαυτοῖς ἔστι πολεμίους βλάπτομεν: Romani nos honestissimas eas atque justissimas credimus possessiones, quas belli lege captas habemus: neque vero induci possumus ut stulta facilitate deleamus virtutis monumenta, si eas illis reddamus quibus semel perierunt. Imo vero tales possessiones non tantum cum his qui nunc vivunt civibus nostris communicandas, sed & posteris relinquendas censemus: tantum abest ut præda relinquendo in nos ipsos ea constituamus quæ in hostes constitui solent:* & in responso Romanorum Auruncis dato: *ἡμεῖς οἱ βουλόμεθα ὅτι κλῆσιν τῆς δορίλητου πολεμίας ἀφελόμενοι τοῖς ἐγγενέσι ὡς ἰδίαν ἀποδίδομεν: nos Romani ita arbitramur, quæ quis hostibus erepta virtute quæsivit, ut optimo jure propria ad posteros transmitti.* Alibi in responso ad Volscos sic Romani: *ἡμεῖς ἡ κρίσις ἐγκειμένη κλήσεις ἃς ἂν πολέμῳ κομισώμεθα λάβωμεν. ὅτι πρῶτα ἐκ βουλεύματος νόμου τοῦδε, ὅτι αὐτὸν ἀληθῶς ἐγκλήματα εἶναι, χρῆναι ἐ μὲν ἡμᾶς, ἔπειτα τε καὶ ἡμᾶς καὶ βαρβάρους οἵτινες αὐτοῦ χρείαν, οὐκ ἂν ἐκδίκημα ὑμῖν μέλλειν, ἐφ' ἂν ἀπειλήφθαι ἐπὶ τῷ ἐγκλήματι. πολλὰ γὰρ ἂν εἶη κτήματα, εἴ τις ἃ μὴ ἀρετῇ καὶ ἀνδρείᾳ ἀπείληφε, τοῦτο τὸ δικαίως τε καὶ μετρίως ἀφαιρεῖσθαι: Nos autem optimum judicamus possessionis genus, quod belli jure captum quæsitumque est.* Lib. VI. Lib. VII.

GROTII NOTÆ.

Sic & David] Sic Resin Rex Syriæ Elotham urbem, quæ Idumæorum fuerat, non Idumæis sed Syris tradidit habitandam, secundum lectionem Masoreticam 11 Regum xvi. 6.

Cum Volsci] De Vejis idem in Romulo narrat Plutarchus: *αἰτίαν δὲ ἔχειν ἐπιόντων πολέμων φάσκοντες ἀπαιτεῖν τε τροφίμους αὐτοῖς, τὴν δ' ὑπ' ἐκείνων ἐν μέσῳ, κἀκεῖ χιλίους ὄντας ἀνδρωθέντας τῶν ἐφ' ἡμᾶς πολεμησόντων ἐ συμφρασθέντας, ἀλλ' ἰδίαν τινὰ κλῆσιν τοῦ πόλεμου ἔχοντας, οἰκίας, καὶ γῆν ἑκάστοις ἴδιον ἐχόντων: Vejis principium belli faciebant postulationem ut Fidenæ ipsis redderentur, velut à quibus pertinerent; verum id non injustum modo erat sed & ridiculum, ut qui periculantibus bellumque gerentibus non subvenissent, sed ipsis hominibus factis pecus, nunc domos & agros à bello possidentibus vindicarent.*

GRONOVII NOTÆ.

2. *In possessione*] Ut nos illis privemus & mulctemus, quemadmodum in victos hostes consulere solemus.

est. Cumque non à nobis hoc jus sit institutum, sed à Diis verius quam ab hominibus profectum, omniumque gentium tam Græcarum quam barbararum usu probatum, nihil vobis per ignaviam concedemus, nec bello partis absistemus. Maximum enim id probrum foret, quæ virtute ac fortitudine quæsita sunt ea per formidinem aut stuporem amittere. Sic & in responso Samnitum: πόλεμον κεκρισθαι ἐμοὶ ὑπὲρ τῶν νῦν ἀγομένων διαφόρων; *Cum armis hæc quæsierimus, quæ lex acquirendi justissima est.*

Interp. legat.

Lib. XII. 3. Livius, cum narrasset agrum prope Lucam à Romanis divisum, eum agrum sic notat: *De Ligure captus is ager fuerat: Etruscorum antequam Ligurum fuerat.* Hoc jure à Romanis retentam Syriam Appianus notat, nec redditam Antiocho Pio, *Mithrid. Civil. 1. Lib. XI.* * cui eam eripuerat Tigranes hostis Romanorum: & Justinus ex Trogo sic respondentem facit eidem Antiocho Pompejum, *ut habenti regnum non ademerit, ita quo cesserit Tigrani, non daturum quod tueri nesciat.* Sed & eas * Galliæ partes quas Gallis eripuerant Cimbri, Romani pro suis habuere.

VIII. Gravior disputatio est, cui in bello publico ac solenni res hostium acquiratur, ipsine populo an singulis qui de populo aut in populo sunt. Valde enim hic variant recentiores Juris interpretes; quorum plerique cum in jure Romano legissent capta capientium fieri, in Canonum autem corpore distribui prædam publico arbitrio; alii post alios, ut fieri solet, dixerunt, primo ac jure ipso fieri capta singulorum qui manu capiunt; attamen duci assignanda qui inter milites distribuat: quæ sententia cum recepta non minus quam falsa sit, hoc accuratius à nobis refutanda est, ut specimen sit quam parum tuto in hoc controversiarum genere tali auctoritati credatur. Enimvero dubitandum non est quin gentium consensu utrumvis potuerit constitui, aut ut capta populo bellum gerenti, aut ut cuivis qui manu

Part. ad l. Si quid bello D. de capt. Alex. & Jas. l. 1. D. de acq. poss. Aug. Inst. de rer. divis. ¶. Item quæ ex hostibus. Fan. ad l. sicut de jurisd. n. 7. Th. Gram. decis. Neap. 71. num. 17. Mart. Laud. de bello q. 4.

GROTII NOTÆ.

Cui eam eripuerat Tigranes] Appianus sic: ὅτι τὴν Σελευκίδος ὑπὸ τῶ Τιγράνει οὐσαν ἐπολέμησε, καὶ τινὰς ἀπ' ἐκείνης ἀρχὰς μᾶλλον ἢ Ρωμαίοις Τιγράνει γενομένας: *non æquum esse Seleucidæ à Tigrane ejectæ potius Syriam tenere, quam victores Tigrani Romanos.* Et alibi: ἐγκλήσεσι τοιαύταις Ἀντίοχον ὁ Τιγράνης ἐκ τῆς Συρίας ἐξέβαλε Ρωμαίοις αὐτὴν ἐπὶ τοῖς πρότερον: *Crebrâ querelâ Antiochum Tigranes ex Syria ejecit, Romanis eam ante concessam.*

Gallia partes] Francigenas Italiæ à Gothis acceptos Romanis non reddiderunt; Procopius Gothicorum IV. vide quæ dicit Rex Suediæ apud Thuanum libro LXXVI, in anno CIↃ IↃ LXXXII.

GRONOVII NOTA.

A diis] Nam victrix causa deis placuisse videtur.

VIII. *Auctoritati credatur*] Multitudini doctorum & communi opinioni.

Res

nu caperet in dominium cederent. Sed quid voluerint quærimus, & dicimus gentibus placuisse, ut res hostium hostibus essent non alio loco quam quo sunt res nullius, ut ex Nervæ filii dicto jam antea apertum fecimus.

IX. 1. At res quæ nullius sunt fiunt quidem capientium, sed tam eorum qui per alios, quam qui per se capiunt. Ita non servi tantum aut filii, sed & liberi homines qui in piscando, aucupando, venando, margaritas legendo operam suam addixerunt aliis, statim quod acceperunt acquirunt ipsis quibus operam navant. Modestinus Jurisconsultus recte dixit: *quod naturaliter acquiritur, sicuti est possessio, per quemlibet volentibus nobis possidere acquirimus*: & Paulus receptis: *Possessionem acquirimus animo & corpore: animo utique nostro, corpore vel nostro, vel alieno.* Idem ad dictum: *Per procuratorem, tutorem curatoremve possessio nobis acquiritur*, quod explicat si idea mente fuciant ut operam nobis accommodent. Sic apud Græcos, qui in Olympiis certabant præmia acquirebant iis à quibus mittebantur. Ratio est, quia naturaliter homo hominis alterius volens volentis instrumentum est, ut & alibi diximus. *L. ea quæ D. de acquirend. rer. dom. Lib. V. tit. 2. L. 1. §. per procur. D. de acquir. poss. L. quæcunque D. de obligat. L. stipulatio, §. alter. de verb. signif. L. 1. C. per quas pers. possit &c. qui facit. de reg. jur.*

2. Quare discrimen quod traditur inter liberas personas & serviles circa acquisitiones, juris est civilis & ad civiles acquisitiones proprie pertinet, ut ex dicto Modestini loco apparet: & tamen has ipsas Severus Imperator postea ad naturalium exemplum admovit propius, non utilitatis tantum, ut ipse profitetur, ratione, sed & jurisprudentiæ. Semoto ergo civili jure, locum habet quod dicitur per alium facere quem posse quid per seipsum potest; & perinde esse per se quis faciat an per alium.

X. Distinguendum ergo in nostro negotio inter actus vere publicos belli, & inter actus privatos qui fiunt occasione belli publici: per hos actus privatis res quæritur primo ac directe: per

Res nullius] Vacuæ, domino carentes: quasi jam non sit, quem tollere & occidere licet.

IX. 1. *Per alios*] Quos in potestate aut sub imperio, aut quorum conductam operam habent.

Animo utique] Non nisi nostro.

In Olympiis] Sic Alexandrum Mac. Amyntæ F. Olympio certamine vario ludicrorum genere contendisse ait Justinus 7. 2. puta per aurigas, athletas, pugiles, &c. suo sumptu doctos & exercitos, Plin. 21, 3. Namque ad certamen in circum per ludos & ipsi descendebant, & servos suos quisque mittebant. Inde illa lex XII tabb. *Qui terminum parit ipse pecuniave ejus, virtutis sua ergo ducitor ei.*

Alibi] 1, 3, 3.

2. *Liberas & serviles*] Tanquam per servum nostrum aut eum, qui est in potestate nostra, acquiramus; per liberos homines, quos neque in potestate, neque bona fide servientes habemus, non acquiramus, §. 6. Instit. Per quas pers.

X. *Vere publicos*] Qui fiunt jussu imperantium & in usum publicum.

Privatos] Quos regentium injussu permissa licentia milites exercent.

per illos actus populo. Ex hoc gentium jure Scipio agit cum
Liv. xxx. Maſiniſſa apud Livium: *Syphax populi Romani auſpicio victus captuſque eſt. Itaque ipſe, conjux, regnum, ager, oppida, homines qui incolunt, quicquid denique Syphacis fuit, præda populi Romani eſt.* Nec aliter Antiochus Magnus argumentabatur Cœlen Syriam Seleuci factam non Ptolemæi, eo quod Seleuci bellum fuiſſet, cui Ptolemæus navaſſet operam. Hiſtoria eſt apud Polybium quinto.

XI. 1. Res ſoli niſi publico actu, inducto exercitu, impoſitis præſidiis, capi non ſolent: ideo ut reſpondit Pomponius, *publicatur ager qui ex hoſtibus captus ſit:* id eſt, ut ibidem exponit, *præda non cedit:* prædæ nomine ſtricte accepto. Salomo prætorii præfectus * apud Procopium: ὡς τὰ μὲν ἀνδράποδα καὶ τὰ ἄλλα πάντα χρήματα τοῖς στρατιώταις εἰς λάφυρα ἴσται, οὐκ ἀπεικὸς εἶναι. Γῆν μὲν γὰρ τοῖς αὐτὸν βασιλεῖ πολεμίοις τῇ ἀρχῇ παραιρεῖσθαι: *Captivos ſane & res alias militibus prædæ loco cedere ratione non caret:* (accipiendum hoc ut fiat publico conceſſu, quemadmodum infra exponemus) *agros autem ad Principem & imperium Romanum pertinere.*

2. Sic * apud Hebræos & Lacedæmonios ager manu captus
L. Luc. Titius. D. de evictionibus. L. item ſi verb. §. 1. de rei vind. ſortito diviſus eſt. Sic Romani captos agros aut locandos retinuerunt, interdum modico veteri poſſeſſori honoris gratia relicto, aut diſtraxerunt, aut aſſignarunt colonis, aut fecerunt vectigales: quarum rerum paſſim in Legibus, hiſtoriis, & agrimenſorum commentariis teſtimonia exſtant. Appianus libro primo belli civilis: Ῥωμαῖοι τῶν Ἰταλίαν πολέμῳ χειρωθέντι, γῆς μέρος ἐλάμβανον: *Romani cum Italiam armis ſubegiſſent, vicêſi parte agri mulctarunt;* & ſecundo libro: Τὴν ἐκ πολέμου ἐπὶ κρατήσαντι ἀδίκῳ τάξιν ἄπασαν τῶν γῆν ἀπηρῶ ἀλλ' ἐμερίζοντο:

GROTII NOTÆ.

Apud Procopium] Vandalicorum 11. vide & ibi ſequentia. Etiam Severus ſola ab hoſtibus capta limitaneis ducibus & militibus donavit; Lampridius notat. In fœdere Helvetico eſt ut oppida & arces captæ communitati pagorum cedant, apud Simlerum multis locis.

Apud Hebræos] Apud eoſdem de agro qui bello captus eſſet Rex tantum ferebat quantum ſingulæ tribus; notatum id Digeſtis Thalmudicis titulo de Rege.

GRONOVII NOTÆ.

Seleuci] Nicatoris abavi ſui.

Seleuci bellum] Adverſus Antigonum Coclitem.

XI. 1. *Publicatur ager*] Fit populi vel principis, cujus nomine bellum geritur.

Stricte accepto] Pro re manubiali, quæ fit proprie capientis aut capientium.

2. *Aut locandos*] Ut eos ad ſtatum tempus per magiſtratus redemptoribus pro decimis exercendos concederent.

Diſtraxerunt] Vendiderunt.

Aſſignarunt colonis] Paupertibus civibus aut veteranis militibus æquali numero jugerum attribuerunt.

Vectigales] Emphyteuticarios in perpetuum, aut longum tempus, certa penſione permittendo.

Nulli

ζωῆς : *Etiam victis hostibus terram non omnem adimebant, sed partiebantur.* Notat Cicero, oratione pro Domo sua ad Pontifices, consecratos interdum ab imperatore agros de hostibus captos, sed populi jussu.

XII. 1. At res mobiles & se moventes aut in ministerio publico capiuntur, aut extra illud. Si extra ministerium publicum, fiunt singulorum capientium. Et huc referendum est Celsi illud : *quæ res hostiles apud nos sunt, non publicæ sed occupantium fiunt.* Quæ apud nos sunt, id est bello orto apud nos deprehenduntur. Nam idem & in hominibus observabatur, quo tempore homines hac in parte rebus captis accensebantur. Insignis est in eam rem Tryphonini locus, *Verum in pace qui pervenerunt ad alteros, si bellum subito exarsisset, eorum servi efficiuntur apud quos jam hostes suo fato* (ita legendum, non facto aut pacto, ut habent libri) *deprehenduntur.* fato hoc adscribit Jurisconsultus, quia * nullo suo merito in servitutem deveniunt : nam talia fato adscribere tralatitium est. Tale illud Nævii : *Fato fiunt Romæ Metelli consules*, id est sine suo merito.

l. transfugam. §. 1. D. de acq. rer. dom. l. in bello. D. de capt. & postl.

2. Indidem venit quod si quid milites capiunt non in procinctu, aut in eo quod facere jubentur, sed in eo quod promiscuo jure aut solo permissu faciunt, id statim sibi acquirunt : capiunt enim non ut ministri. Talia sunt spolia quæ detrahuntur hosti in dimicatione singulari : talia etiam quæ procul ab exercitu (extra decem millia passuum dicebant Romani, ut mox videbimus) in liberis & injussis excursibus capiunt : quod genus prædæ Itali hodie corrarium vocant, & à butino distinguunt.

Salic. in l. ab hostibus. C. de cap. Thr. Gram. Descr. Neap. 71, n. 14.

XIII. Sed quod diximus jure gentium talia singulis directe acquiri, intelligendum est ut id juris gentium sit ante omnem ea de

GROTII NOTÆ.

Nullo suo merito] Sic & hæc duo opponit Servius ad Æneidos 1. *Alii fatis. Liberat Virgilium nil Trojanorum meritis, sed omnia fatis ascribere.*

GRONOVII NOTÆ.

Consecratos] Sueton. Jul. 20. Campum Stellatem majoribus consecratum.

XII. 1. *Se moventes*] Jumenta, greges, armenta & quævis animalia.

In hominibus observabatur] Ut eos capere cuivis & servos facere liceret.

Suo fato] Per infelicitatem suam Liv. 9, 18. Descr. Heraldus legit *suos fastus* 1 Emend. & obs. 36. p. 115. Cl. Salmasius *suis fatis* ad Jus Attic. c. 28.

Merito] Metelli hoc carmine læsi respondebant : *Dabunt malum Metello Naviopiæ.* Terent. Maurus de metris p. 1419. Et vere dederunt : effecerunt enim, ut in Tullianum conjiceretur, Plaut. Mil. 2, 2, 30. Gell. 1, 3.

2. *In procinctu*] In agmine, vel sub duce, in expeditione.

Non ut ministri] Sed ut se circumspicientes, quemadmodum loquitur Auctor Africani belli cap. 47. *quadrim militia servientes.*

XIII. *Ante omnem*] Et valeat, ubi nihil divertum de eo civitas constituit.

de re legem civilem; nam populus quisque inter suos aliter potest constituere, & dominium singulorum antevertere, sicut multis in locis de feris & avibus factum videmus. Sic enim introduci etiam lege potest, ut quæ apud nos reperiuntur hostium res, publicæ fiant.

XIV. 1. At de his quæ quis actu bellico capit alia est ratio. Ibi enim singuli reipublicæ personam sustinent, ejusque vice funguntur, ac proinde per eas populus, si lex civilis aliud non statuat, ut possessionem ita & dominium nanciscitur, & id in quos vult transfert. Quod quia directe pugnat cum vulgari opinione, probationes nobis video solito largius admetiendas, ex nobilium populorum exemplis.

2. Incipiam à Græcis, quorum morem Homerus non uno loco describit:

Ἀλλὰ τὰ μὲν πολίων ἐξεπράθομεν, τὰ δ' ἄϋδμεν.
Omnia jam divisa quibus spoliavimus urbes.

Apud eundem Poetam Achilles, de urbibus agens quas ipse expugnaverat:

Τάων οἳ πάντων κτεάτεσσι πολλὰ μ' ἔδοσαν
Ἐξελόμην, ἐ πάντα φέρων Ἀχαιμένει δῶκα
Ἀτρεΐδῃ, ἀ δ' ἄπτερος μέμων ἐν νηυσὶ θοῇσι
Δεξάμενος δὴ πάντα δατεῖται, πολλὰ δ' ἔχοντι.
Omnibus his ingens pretio numeroque supellex
Nostra rapta manu: regi sed victor Atrida
Cuncta tuli, celeres residens qui pone carinas
Dividerit cum pauca alii, sibi multa tenebat.

Spectandus enim hic Agamemnon, partim ut totius Græciæ eo tempore princeps, atque ita populi gerens vicem: quo jure ipse sed cum Senatu prædam dividebat: partim ut munere fungens imperatorio, ac proinde de communi partem cæteris majorem ferens. Eum ipsum Agamemnonem sic alloquitur idem Achilles:

Οὐ γὰρ σοὶ πάντ' ἶσον ἔχω γέρας, ἐπεὶ ἀχαιοὶ
Τρώων εὐκτίμενον δῆϊον πτολίεθρον.
Nam neque me tecum præda pars æqua sequetur,
Si Danaûm virtus Trojanam everterit urbem.

Et

Dominium singulorum antevertere] In publicum vindicando res prohibere.

Feris & avibus] Ubi venationem & aucupium, jure veteri gentium & naturæ, omnibus concessum reservarunt sibi principes aut nobiles. Sic salis vendendi arbitrium aliquando privatis ademptum Romæ, Liv. 2, 9.

XIV. 1. *Actu bellico*] Ut in acie aut expugnatione urbis.

Personam sustinent] Non pro se se agunt, sed pro corpore civitatis. Hinc est ut privati cum militibus tanquam diverti componantur interdum, V. ad Sen. de vita beat. cap. 2.

2. *Neque me tecum*] Nam tu acceptarus majorem, utpote imperator summus.

Apud

Et alibi Achilli offert Agameminon de conſilio publico navem plenam æris & auri, & viginti mulieres, quæ præcipiat de præda. Troja jam capta, Virgilio narrante,

Cuſtodes lecti Phœnix & dirus Ulyſſes *Æn. II.*
Prædam aſſervabant: huc undique Troïa gaza
Incenſis erepta adytis, menſæque Deorum,
Craterefque auro ſolidi, captæque veſtis
Congeritur.

Sic poſterioribus temporibus, prædam Marathoniam aſſervat Ariſtides. Poſt prælium ad Platæas ſevere edictum, ne quis de præda privatim quicquam tolleret: deinde præda pro populorum meritis diſtributa. Athenis poſtea devictis, in publicum relata à Lyſandro præda. Et publici officii nomen * apud Spartanos, λαφυροπῶλαι, *prædæ venditores.* *Plut. Ariſtide. Herod. l. IX. Plut. Lyſandro.*

3. Si ad Aſiam venimus, Trojani ſoliti, ut docet nos Virgilius, *prædæ ducere ſortem*, ut in rebus communibus dividendis fieri ſolet. Alias arbitrium ejus dividendæ penes imperatorem, quo jure Hector Doloni id expreſſe ſtipulanti promittit equos Achillis, ut intelligas jus acquirendi dominii in captura ſola non fuiſſe. Ad Cyrum Aſiæ victorem, nec minus ad Alexandrum poſtea, perlata præda. Si Africam reſpicimus; idem mos occurrit. Sic quæ Agrigenti capta, quæque in pugna Cannenſi, & alibi, Carthaginem miſſa. Apud Francos veteres, ut ex Gregorii Turonenſis hiſtoria apparet, quæ capta erant * ſorte dividebantur: neque rex ipſe aliud habebat de præda quam quod ſors ipſi addixiſſet. *Homer. Il. X. Eurip. Rheſo. Plinius libro XXXIV, c. 3. Plut. Alex. Curt. Diod. libro XVII. Strabo l. XV. Diod. libro XIII. Livius l. XXII. Greg. Tur. l. II, c. 27.*

4. Sed quanto re militari Romani cæteris præſtiterunt, tanto ſunt digniores quorum exemplis immoremur. Dionyſius Halicarnaſſenſis morum Romanorum diligentiſſimus obſervator, ita nos hac de re docet: τὰ δὲ ἐκ τῶν πολεμίων λάφυρα, ἕως ἂν ἡμῖν ὑπάρχῃ τοιαῦτ' ἐπιθυμία δὲ δρᾶσαι, δημόσια εἶναι κελεύει ὁ νόμος, καὶ τοῦθ' ὑπὸ μηδενὸς ἰδιώτου γίνεσθαι κωλύει· ἀλλ' ἐάν τις ὑφ' ἁρπαγῆς ἢ δυνάμεως ἡμείων, ὁ δ' ἡμίας αὐτὰ ἀποκλείσῃ ἀπιμπολεῖ, καὶ εἰς δημό-

Grotii Notæ.

Apud Spartanos] Ageſilao in Aſia agente, caſtris Pharnabazi captis Spithridates ſubtraxerat prædam; inquiſitione ab Ephipida Lacedæmonio inſtituta aufugit.

Sorte dividebantur] Habes hoc apud Turonenſem lib. II, cap. 27. Aymonium lib. I. cap. 12. & in epitome edita à Freherο cap. 9. Mos idem & aliarum gentium vetus. Servius ad illud Æneidos III: *Sortitus pertulit ullas: quia captivi & præda inter villicos ſorte dividebantur.* Ut: *Et præda ducere ſortem.* De prædæ collatione in commune, & expurgatione per juramentum apud Suedos & Gothos Johannem Magnum vide libro XI, c. II.

Grotovii Notæ.

Præripiat] Præcipua vel eximia auferat, antequam reliquum prædæ diſtribuatur, ut legatum per præceptionem in jure.

Virgilius] 9, 198.

1. *In captiva ſola*] Non competiſſe uno eo nomine, quod quis ipſe cepiſſet.

Popu-

δημόσιον ἀναφέρει: *Quæcunque ex hostibus per virtutem capta sunt, ea lex jubet publica esse, ita ut non modo privati eorum domini non fiant, sed ne ipse quidem imperator exercitus; verum quæstor illa accipit, & vendita in publicum refert.* Verba hæc sunt eorum qui Coriolanum incusant, non nihil ad invidiam composita.

XV. Nam * populum dominum esse prædæ verum erat: sed illud non minus verum, * ejus dispensandæ arbitrium imperatoribus libera republica permissum fuisse, sed tale ut actus sui rationem populo deberent. L. Æmilius apud Livium: *captas non dedit ut diriperentur urbes, & in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum.* Sed hoc arbitrium quod mos deferebat imperatoribus, ipsi interdum, quo longius ab omni suspicione essent, rejiciebant ad Senatum, ut Camillus, & qui retinebant, prout religioni, famæ, ambitioni serviebant, diverso modo usi reperiuntur.

Libro XXXVII.

Liv. lib. V.

XVI. 1. Qui sanctissimi esse aut credi volebant, * prædam non attingebant omnino, sed sive pecunia erat in præda, eam jubebant a quæstore populi Romani percipi; sive res aliæ, eas per quæstorem sub hasta venumdari: ubi redactam pecuniam manubiarum nomine significatam Favorinus apud Gellium sentit. Hæc pecunia per quæstorem in ærarium deferebatur, prius tamen, si res triumphi esset ostentata publico. Livius libro IV de

Lib. XIII. c. 24.

GRONOVII NOTÆ.

Populum dominum esse prædæ verum erat] Vide & hac de re Simlerum in Helveticis.

Ejus dispensandæ arbitrium Imperatoribus libera Republica permissum fuisse] Polybius in Excerptis Peiresianis de L. Æmilio Paulo: κύριον γενέσθαι αὐτὸν μόνον βασιλέα ἐκ παλαιοῦ τῶν ἐξουσιῶν οἷς βούλοιτο χρῆσθαι, μεμνῆσθαι δὲ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων: *Cum dominus fatlus esset regni integri possetque cuncta disponere sua arbitratu, nihil eum contempsisse.*

Prædam non attingebant omnino] *Manius Curius* invasit se ex præda nihil attigisse, præter gustum faciendum quo sacrificaret. Scriptor vitæ virorum illustrium de Mummio agens: *Corinthum signis tabulisque spoliavit, quibus cum totam repleffit Italiam, in domum suam nil contulit.* De nominato modo Æmilio Paulo Plutarchus: κόσμῳ δ' ἴσῳ τὸν ἐπιβουλεύσαντι καὶ τὸν μεγαλοψύχως ἐκφύγοντα τὰ ἀλλότρια, πολὺ μᾶλλον σεμνὸν ἡγοῦμαι, πολὺ δὲ χρυσίου καὶ τῆς βασιλικῆς ἀφθονίας ἀμείνονα τὸν ἐξ ἑαυτοῦ πλοῦτον ἐποιήσατο: *Nec minus liberalitatem ipsius & animi magnitudinem prædicabant homines, quod congestam ex regiis opibus auri argentique vim magnam nec inspicere voluisset, sed quæstoribus in publicum deferendam dedisset.*

GRONOVII NOTÆ.

XV. *Ejus sui rationem*] Acta illorum non valerent, nisi populus vel per se, vel per senatum ea rata habuisset.

Ab omni suspicione] Vel avaritiæ vel inæqualis favoris.

XVI. 1. *Sub hasta venumdari*] Publica auctione in parte castrorum, quæ Quintana vocabatur Suet. Ner. 26. Lipsius Sanil. dial. 2. *vel justi, vel existimationis gratia venum ibi in capite erant.*

Si res triumphi] Si res bello gestæ essent tantæ ut triumphum mererentur.

Sicut

de C. Valerio Conſule: *Præda ex aſſiduis populationibus, quod omnia in locum tutum congeſta erant, fuit aliquantum: venditum ſub haſta Conſul in ærarium redigere quæſtores juſſit.* Idem fecit Pompejus de quo hæc ſunt Velleji verba: *Pecunia Tigranis, * ſicut Pompejo mortua erat, redacta in quæſtoris poteſtatem ac publicis deſcripta literis.* Ita & M. Tullius qui ſic de ſe ipſo in literis ad Salluſtium: *De præda mea præter quæſtores urbanos, id eſt populum Romanum, neminem nec attigit, nec tacturus eſt quiſquam.* Atque id antiquis & melioribus temporibus fuit maxime uſitatum, quo Plautus reſpiciens ſic ait:

Lib. II. Epiſt. 7.

Nunc hanc prædam omnem jam ad quæſtorem deferam.

Et de hominibus captivis ſimiliter:

Quos emi de præda de quæſtoribus.

2. Sed alii ſine quæſtore ipſi prædam vendebant & referebant in ærarium, quod & ex Halicarnaſſenſi ſequentibus verbis colligere eſt. Sic à Tarquinio rege jam olim victis Sabinis prædam & captivos Romam miſſos legimus. Sic Romulius & Veturius conſules narrantur prædam vendidiſſe ob ærarii penuriam, ægre id ferente exercitu. Sed cum paſſim id occurrat, quantum ducum quiſque ex triumphis Italicis, Africanis, Aſiaticis, Gallicis, Hiſpanicis in ærarium per ſe aut quæſtorem retulerit, exempla congerere nihil eſt opus. Illud magis notandum, datam prædam aut ejus partem interdum diis, interdum militibus, interdum & aliis. Diis aut res ipſæ datæ, ut ſpolia quæ Romulus Jovi Feretrio ſuſpendit; aut redacta inde pecunia, ut ex Pometinis manubiis Tarquinius Superbus templum Jovis in monte Tarpejo ſtatuit.

Liv. lib. I. *Liv. l. III.* *Dion. Halic. lib. II.* *Liv. l. I.*

XVII. 1. Militibus prædam dare priſcis Romanis ambitioſum videbatur: uti Sextus Tarquinii Superbi filius, ſed Gabiis profugus, prædam militi dilargitus dicitur, ut eo modo potentiam ſibi conciliaret. Appius Claudius in Senatu ſimilem largitionem arguit ut novam, prodigam, inconſultam.

Liv. d. lib. *Liv. l. V.*

Præda autem militi conceſſa aut dividitur, aut diripitur. Dividi poteſt aut ratione ſtipendiorum, aut * ratione meritorum. Stipendiorum ratione dividi prædam Appius Claudius volebat, ſi

D. loco.

GROTII NOTÆ.

Sicut Pompejo mortua erat] Ut plurimum; vide quod ſequente paragrapho ex Luciano adducetur.

Rationæ meritorum] Id apud Hebræos factum docet Joſephus libro III Antiquæ hiſtoriæ.

GRONOVII NOTÆ.

Quæſtores, id eſt populum] Nam quæſtores procurabant rem & ærarium populi.

De quæſtoribus] Vendentibus eos quæſtoribus.

XVII. 1. *Ambitioſum*] Eſſe gratificari militi contra diſciplinam & dignitatem, aut pravæ indulgentiæ opus.

Aut ratione ſtipendiorum] Aut pro ſtipendiis aut ſuper ſtipendia pro meritis.

Stipendiorum ratione] Immo ipſum ſtipendium militi ex pecunia prædaticia numerandi auctor erat, ut eo minus tributi plebs conferret.

Tribu-

si illud obtinere non posset, ut redacta inde pecunia in ærarium deferretur. Totum autem dividendi ordinem accurate explicat Polybius: nempe in dies aut vigilias partem exercitus alteram, aut minorem ad comportandam prædam mitti solitam: & quod quisque reperisset id jussum in castra perferre ut per tribunos æqualiter divideretur, vocatis ad partem etiam his qui castra servarent, (quod & apud Hebræos regi Davidi placuisse, & inde in legem transiisse legimus) quique per valetudinem aut delegata ministeria aberant.

Lib. x.

1 Sam. xxx, 24.

Liv. l. xxv.

Ibid.

Ibid.

2. Interdum non ipsa præda sed redacta inde pecunia prædæ loco militibus donata, quod sæpe in triumpho fiebat. Proportionem hanc invenio, simplex pediti, duplex centurioni, triplex equiti datum. Interdum simplex pediti, equiti duplex. Alias simplex pediti, duplex centurioni, * tribuno & equiti quadruplex. Meritorum etiam sæpe habita ratio, sicut Marcius quod fortiter fecisset * ex præda Coriolani donatus est à Posthumio.

Suet. Cæs. c. 38. & App. II. Civil. Liv. d. lib.

3. Utrovis modo fieret divisio * licebat imperatori ἐξαίρετον; hoc est præcipuum sibi accipere quantum vellet: id est, quantum æquum arbitraretur: * quod & aliis interdum virtutis ergo concessum. Euripides Troadibus de nobilioribus fœminis Trojanis agens, ait:

Τοῖς πρώτοισιν ἐξαιρεμβίαν
πρόμοῖ.
Quæ principibus eximia data
Erant Achivis:

Et

GROTII NOTÆ.

Tribuno & equiti] Tribuno & præfecto equitum ait Appianus Civilium II.

Ex præda Coriolana] Vide Plutarchum Coriolano.

Licebat Imperatori] Vide Leunclavium in Turcicis.

Quod & aliis interdum virtutis ergo concessum] Sic Nestor fœminam posfidebat:

—— ἣν εἰ Ἀχαιοὶ
Ἔξελον.
—— *munere Græjûm*
Exceptam sortis.

Est id Iliados Λ. At Odyssea Ξ Ulysses ait:

Τῶν ἐξαίρετον Μασσαλίην, πολιὸν δέ οἱ ἔπλετο οἶνον
Ἀφύσσων.
Eximiam accepi Massaliæ, pluvima deinde
Sorte tuli.

Euripides de Cassandra:

Ἐξαίρετός τις ἦλθεν Ἀτρείδαις ἄγαλμα δορός.
Sibi hanc Atrides major eximiam tulit.

De iis quæ Athenienfium duci Demostheni è præda ἐξαίρεσιν, præcipui jure data sunt, vide Thucydidem libro II.

GRONOVII NOTÆ.

Alteram aut] Aliquando de singulis manipulis secretum numerum pro magnitudine urbis expugnatæ, aliquando per cohortes, sive manipulos, diviso exercitu omni partem alteram.

Mitti] Per urbem & domos.

Solitam] Ita ut pars altera & plerumque major in armis partim in castris, partim per urbis patentia & munita loca dispositi essent ad omnes casus præveniendos.

In castra] Vel forum aut spatiosam locum urbis.

2. *A Posthumio*] Postumo Cominio, Liv. 2, 33.

Fabri-

Et de Andromacha,

Καὶ τὴν δ' Ἀχιλλέως ἔλαχε παῖς ἐξαίρετον:
Accepit illam Pyrrhus eximiam sibi.

Ascanius de equo apud Virgilium:

Ipsum illum clypeum, cristasque rubentes
Excipiam sorti.

Pausaniæ post in Platæis prælium eximia data, mulieres, equos, camelos, narrat Herodotus. Sic Ocrisiam Corniculanam præcipuam accepit rex Tullius. * Fabricius apud Halicarnassensem in oratione ad Pyrrhum: *ἐκείνων δορυκτήτων ἐξόν μοι λαβεῖν ὁπόσα βουλοίμην: ex his quæ bello erant capta licebat mihi quantum vellem excipere:* Isidorus huc respiciens ubi de jure agit militari, *præda*, ait, *decisio, & pro personarum qualitatibus ac laboribus justa divisio, ac principis portio.* Tarquinius Superbus, ut apud Livium est, & ipse ditari volebat, & delinire præda popularium animos. Servilius in oratione pro L. Paulo ait eum præda partienda locupletem se facere potuisse. Et hanc imperatoris portionem, sunt qui potius significatam volunt manubiarum nomine, quos inter est Asconius Pedianus.

Lib. IV.
Lib. I.
Liv. l. XLV.
III Ver.

4. Sed laudatiores illi, qui jus suum remittentes nihil sibi de præda ceperunt, qualis is quem dixi Fabricius, *τὴν ἐκ δικαίου πλοῦτον ὑπεροδὼν ἕνεκα δόξης, etiam juste partas divitias præ gloria contemnens:* quod ipse se facere ajebat Valerii Publicolæ & aliorum paucorum exemplo: quos M. Porcius Cato imitatus est in Hispaniensi victoria, negans quicquam ad se perventurum è bello captis, præter ea quæ in cibo ac potu insumsisset: addens tamen, non à se culpari imperatores qui concessas utilitates sumerent, sed malle se de virtute cum optimis, quam de pecunia cum ditissimis certare. Proxime ad hanc laudem accedunt qui prædam modice delibarunt, ut Pompejus apud Lucanum à Catone laudatur, qui

Plura retentis
Intulit.

Plut. M. Catone.

5. In

GROTII NOTÆ.

Fabricius] Cujus exemplum & sibi & militi proponit Julianus apud Ammianum libro XXIV.

GRONOVII NOTÆ.

1. *Excipiam sorti*] Non patiar in sortem venire & tibi præcipuum dabo.

Rex Tullius] Immo Tarquinius Priscus; fuit enim Ser. Tullii mater.

Manubiarum nomine] Verba Asconii: *Spolia quæsita de vivo hoste nobili per deditionem manubias veteres dicebant: & erat imperatorum hæc præda, ex qua quod vellent, sumerent.* Puto quemadmodum imperatorum erat exercitus, erat provincia, erat bellum: quæ quoties dicuntur, non excludunt jus populi. Sic & manubiæ dicuntur imperatorum, non quod pars ipsis cedens proprie hoc vocabulo significetur: sed quod illorum plerumque arbitrii esset, velleutne in ærarium deferre, an militi distribuere. Potest & allusisse videri ad illud *Ex manubiis*: Sueton. Jul. 26. Gell. 13, 14. quod non efficit, quo minus &, quod privati nanciscuntur inde, *manubiæ* dicantur.

4. *Modice delibarunt*] Exiguam de illa sibi partem ceperunt.

Epiti

Liv. lib. IV. Idem. l. III.

5. In divisione interdum & absentium habita ratio, ut capto Anxure constituit Fabius Ambustus: interdum ob causam quorundam quamvis præsentium non habita, ut Minutiani exercitus dictatore Cincinnato.

6. Quod autem jus vetere republica imperatores habuerant, id post occupatam rempublicam ad magistros militum translatum ex Codice Justinianeo apparet, ubi à gestorum insinuatione absolvuntur donationes rerum mobilium vel se moventium quas magistri militum militibus præstant ex spoliis hostium, sive in ipsa bellorum occupatione, sive in quibuscumque locis degere noscerentur.

7. Sed hæc divisio jam olim sæpe in calumniam patuit, quasi duces ea ratione privatam gratiam captarent, quo nomine accusati Servilius, Coriolanus, Camillus, quasi amicis & clientibus de publico largientes. Ipsi contra se tuebantur publico bono, ἵνα οἱ συναρφέρδοι τοῦ ἔργου τὸν πόνον καρπὸν κομισάμενοι προθύμως ἐπὶ τὰς ἄλλας στρατιὰς ἀπαντῶσιν: *ut qui operi adfuerant, fructu laboris percepto, ad alias expeditiones fierent promptiores*, quæ Halicarnassensis in hanc rem verba sunt.

L. Si quis in redempt. ff. simili etiam modo. C. de Donat.

Dion. l. VI. & VII. Liv. lib. V. Dion. Halic. lib. VII. Dionys. l. IV. Liv. lib. IV. Dionys. l. IV, VI, IX, X. Liv. l. XLV. Ap. Mithr.

XVIII. 1. Venio ad direptionem; ea militi concessa aut in populatione, aut post prælium oppidive expugnationem ut signo dato discurreretur: quod antiquis sæculis rarius, nec tamen exemplis caruit. Nam Suessam Tarquinius militi diripiendam dedit: castra Æquorum Q. Servilius Dictator: Vejos urbem Camillus: castra Volscorum Consul Servilius. Permisit & direptionem L. Valerius in agro Æquorum, Q. Fabius fusis Volscis, captaque Ecetra, mox alii sæpe. Victo Perseo Paulus Consul spolia jacentis exercitus peditibus, equitibus prædam circum jacentis agri concessit. Idem ex Senatusconsulto diripiendas dedit militi * Epiri urbes. * Lucullus victo Tigrane, militem à spoliis legendis diu inhibuit, mox certa jam victoria jus

GROTII NOTÆ.

Epiri urbes] Et Athenas Sulla. Appianus Mithridatico.

Lucullus] Ab eo data diripienda militi Tigranocerta, narrat Plutarchus; ex spoliis datas singulis præterea drachmas octingentas. Severus Ctesiphontis prædam concessit militi: idem & tribunos & duces & ipsos milites habere jussit quæ per vicos diripuerant; Ælius Spartianus narrat. Mahumetes II. Constantinopoleos & prædam & mancipia promisit militi.

GRONOVII NOTÆ.

5. *Absentium*] De eodem exercitu.

Minutiani] Quem ille obsessum ab hostibus liberaverat & hanc pœnam ferre jussit infelicis militiæ.

6. *Magistros militum*] A Constantino M. institutos.

A gestorum insinuatione] Excipiuntur, ne de illis referre necesse sit ad imperatorem inter cæteras res de bello gestas. Sic Ti. corripuit consulares exercitibus præpositos, quod de tribuendis quibusdam militaribus donis ad se referrent, tanquam non omnium tribuendorum ipsi jus haberent, Suet. 32.

Cujus

jus spoliandi hostes indulsit. Cicero de inventione primo inter modos acquirendi dominii ponit, siquid ex hostibus captum sit; * cujus prædæ sectio non venierit.

2. Qui morem hunc improbant, ajunt avidas in direptiones manus præripere fortium bellatorum præmia, cum ita ferme eveniat, * ut qui segnior sit prædetur, at fortissimus quisque laboris periculique præcipuam partem petere soleat, quæ sunt verba Appii apud Livium: unde non longe abit Cyri illud apud Xenophontem: ἐν τῇ ἁρπαγῇ εὖ οἶδ' ὅτι οἱ πονηροὶ πλεονεκτήσειαν ἄν. Sed contra dicitur, gratius id fore lætiusque quod sua quisque manu ex hoste captum domum retulisset, quam si multiplex accepisset alterius arbitrio. *Lib. VI. Ibid.*

3. Interdum quoque concessa direptio quod impediri non posset. In expugnatione Cortuosæ Hetruscorum oppidi, narrante Livio, *publicari prædam tribunis placebat, sed imperium quam consilium segnius fuit; jam militum præda erat, nec nisi per invidiam adimi poterat.* Sic & Gallogræcorum castra à C. Helvii agmine direpta legimus contra ducis voluntatem. *Lib. VI. Livius lib. XXXVIII.*

XIX. Quod dixi, aliis interdum extra milites prædam aut pecuniam è præda redactam concedi solere, id ferme ita contigit ut his qui tributum ad bellum contulerant tantundem redderetur. Ludos quoque ex manubiis interdum instructos notes. *Dion. Hal. lib. V.*

XX. 1. Ne-

GROTII NOTÆ.

Cujus præda sectio non venierit] Varro sex modos numerat quibus dominus legitimus perficiatur: hæreditatis justæ aditionem, mancipationem, in jure cessionem, usucapionem, à præda sub corona venditionem, & ab auctione publica, cum bona cujusquam sectione veneunt.

Ut qui segnior sit prædetur] Vide quæ jam nunc ex Procopio adseremus ad §. 24.

GRONOVII NOTÆ.

XVIII. 1. *Cujus præda sectio*] Quæ præda per quæstores auctioni subjecta non sit. Cæsar 2 Gall. 33. *sectionem ejus oppidi universam Cæsar vendidit*, Justin. 18, 7. Flor. 2, 3.

2. *Ut qui segnior sit prædetur*] Verba Livii 5, 20. in libris antiquis sic leguntur: *ut segnior sit prædator ut quisque laboris periculique præcipuam petere partem soleat.* In quibus hæserunt propter duplicem usum particulæ *Ut*. Sensus, uti, prout quisque soleat præcipuam laboris & periculi partem petere, is in prædando sit segnior. Sic lib. 3, 50. *ut quisque occurrerat, plebem adhortantes.* Eodem cap. 53. *tunc ut quæque causa erit, statuetis.*

Ἐν τῇ ἁρπαγῇ] In direptione sat scio ignavos majorem partem laturos.

Multiplex] Amplius, cumulatius.

3. *Tribunis*] Militum consulari potestate.

Imperium quam consilium] Id imperari non potuit, facultate & arbitrio ea de re consultandi erepto per festinationem militum, qui prædam jam invaserant, nec nisi cum maximo odio & criminatione ducum erant reddituri.

XIX. *Ludos quoque*] Scenicos, Circenses, Amphitheatrales vel gladiatores, qui erant voluptas populi, honos deorum, divitum ambitio.

 -ipel-

XX. 1. Neque vero diverſis tantum bellis aliter atque aliter uſurpatum, ſed eodem bello eadem præda ſæpe in uſus diverſos impenſa, aut partibus diviſis, aut rerum generibus diſtinctis. Sic Camillus decimam ex præda * Apollini Pythio dedit, Græcorum exemplo, ſed quod primitus ab Hebræis venerat; quo tempore ſub decima prædæ vota, non res moventes tantum, ſed & urbem, & agros venire & pontificibus judicatum eſt. Eodem victore prædæ de Faliſcis pars maxima ad quæſtorem redacta eſt, haud ita multum militi datum. Sic & L. Manlius *prædam aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat, aut cum cura ut quam æquiſſima eſſet per milites diviſit*; quæ Livii verba ſunt.

Liv. l. v.

Ibid.

Lib. xxxviii.

2. Genera in quæ præda dividi poteſt ſunt hæc: homines captivi, armenta, & greges, quæ Græci, cum proprie loquuntur λείαν vocant, pecunia, res mobiles aliæ, pretioſæ aut viliores. Q. Fabius Volſcis devictis λείαν & ſpolia per quæſtorem vendi jubet: argentum ipſe defert. Idem Volſcis & Æquis devictis captivos extra Tuſculanos militi donat, & in agro Ecetrano homines ac pecora diripienda concedit. L. Cornelius Antio capto aurum, argentum, æs in ærarium defert: captivos & prædam per quæſtorem vendit: militi ea permittit quæ ad victum & veſtem pertinebant. Nec diſſimile huic Cincinnati inſtitutum, qui Corbione Æquorum oppido accepto pretioſiora prædæ Romam miſit, cætera centuriatim diviſit. Camillus captis Vejis, præter pecuniam ex venditione captivorum, nihil in publicum redegit; Hetruſcis devictis, captiviſque venditis, ex ea pecunia aurum matronis quod contulerant perſolvit, pateras tres aureas in Capitolio poſuit. Coſſo dictatore, ex Volſcis præda omnis præter libera corpora militi conceſſa eſt.

Dionyſ. lib. VIII.

Idem l. X.

Ibidem.

Liv. lib. X.

Liv. lib. V.

Dionyſius fragm.

Lib. VI.

Livius lib. XXXVII.

Liv. l. XXV.

3. Fabricius ſuperatis Lucanis, Brutiis, Samnitibus, militem ditavit, tributa civibus reddidit, quadringenta talenta * in ærarium retulit. Q. Fulvius & Appius Claudius cum Hannonis capta eſſent caſtra prædam vendiderunt, diviſeruntque, donatis quorum opera fuerat ſingularis. Scipio capta Carthagine quæ in urbe erant dedit diripienda militi, excepto auro, argento, dona-

App. Pun.

Livius lib. XXXVII.

Idem libro XXXVIII.

GROTII NOTÆ.

Apollini] Meminit & Appianus in Excerptis Peireſianis.

In ærarium retulit] Et Fabius pecuniam venditorum hominum capto Tarento, cum prædæ reliquum militibus diſpertiſſet.

GRONOVII NOTÆ.

XX. 1. *Urbem & agros*] Ut horum etiam decimæ æſtimatio inſeretur & dedicaretur.

L. Manlius] Immo Cnæus.

Livii verba XXVIII] C. 21.

2. *Ipſe defert*] In triumpho.

Quod contulerant] De ornatu ſuo & mundo ad crateram auream Apollini Delphos portandam, c. 25.

3. *Quadringenta talenta*] 200000 Philip.

Donatu] Extra ordinem honoratis munere vel dono inſigni.

Dona-

donariis. Acilius capta Lamia partim divisit, partim vendidit prædam. Cn. Manlius victis Gallogræcis, concrematis ex Romana superstitione hostium armis, cæteram prædam conferre omnes jussit, & aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat, aut cum cura, ut quam æquissima esset, in milites divisit.

XXI. 1. Ex his quæ diximus apparet, non minus apud Romanos, quam apud alias gentes, plerasque prædam fuisse populi Romani, sed ejus dispensandæ arbitrium aliquod imperatoribus concessum, ita tamen ut, quod ante diximus, rationem actus sui populo deberent, quod inter alia docet exemplum L. Scipionis, qui damnatus est peculatus judicio, ut loquitur Valerius Maximus, quadringenta octoginta argenti plus accepisse quam in ærarium retulisset: & aliorum quos ante retulimus. *Lib. v, c. 3. & Liv. lib. XLV.*

2. M. Cato in oratione quam de præda scripsit, vehementibus atque illustribus verbis, ut ait Gellius, de impunitate peculatus atque licentiæ conquestus est: ex qua oratione hoc exstat fragmentum: *Fures privatorum furtorum in nervo atque compedibus ætatem agunt. Fures publici in auro atque purpura.* Idem alibi dixerat, *mirari se, audere quemquam capta bello signa pro supellectile domi statuere.* Ita & Verri peculatus invidiam auget Cicero, quod signum sustulisset, & quidem captum de præda hostium. *Lib. II, c. 18. Prisc. libro VII. Verr. IV.*

3. Nec imperatores tantum sed & milites peculatus prædæ nomine tenebantur, si nempe eam in publicum non detulissent: adigebantur enim omnes sacramento, ut ait Polybius. περὶ τοῦ μηδένα νοσφίζεσθαι μηδὲν τῶν ἐκ τῆς διαρπαγῆς, ἀλλὰ τηρεῖν τὴν πίστιν καὶ τὸ ὅρκον: *nihil quemquam ex præda interversurum, sed fidem servaturos ex religione sacramenti.* Quo forte referri potest formula jurisjurandi apud Gellium, qua militi imperatur ne quid tollat in exercitu decemque millia passuum prope, quod pluris sit nummi argentei, aut si sustulerit ad Consulem proferat, aut triduo proximo profiteatur. Hinc intelligi potest quid sit quod Modestinus dicit: *Is qui prædam ab hostibus surripuit pecu-* *Lib. XVI. c. 4. L. penul. ad l. Jul. pecul.*

Donariis] Templorum ornamentis.

Aut vendidit] Hoc jam paullo superius posuit: sed quia ibi per errorem Manlio prænomen Lucii dederat, aliam de Cnæo hic recte appellato historiolam putavit.

XXI. 1. *Quadringenta octoginta*] Huic summæ præmittendum erat, *sex millia pondo auri.*

Liv. lib. XLV] Immo 38, 55.

2. *In nervo*] In vinculis carceris. Ter. Phorm. 2, 2, 11. *Verror, ne isthæc fortitudo in nervum denique erumpat.* 4, 4, 16. *nostra causa scilicet in nervum potius ibit.*

Captum de præda] Exemplum alienum; nam id simulacrum Mercurii P. Scipio destructa Carthagine de Pœnorum hostium præda dono dederat Tyndaritanis in Sicilia, à quibus id abstulit Verres.

3. *Nummi argentei*] Quam nummus sestertius.

peculatus tenetur: quod vel unum satis esse debuit ut juris interpretes moneret ne ex hostibus capta singulis acquiri crederent, cum constet peculatum non esse nisi in re publica, sacra, aut religiosa. Hæc omnia eo pertinent, ut appareat, quod supra diximus, semota lege civili, & primo, in bellicis actibus capta populi aut regis bellum gerentis fieri.

L. 1. eod. tit.

XXII. 1. Addidimus semota lege civili & primo, sive directe: illud quia de rebus nondum actu quæsitis lex ad utilitatem publicam potest imperare, sive lex illa lex populi est ut apud Romanos, sive regis ut apud Hebræos & alibi. Sub legis autem nomine etiam consuetudinem recte introductam volumus comprehendi. Alterum illud eo pertinet, ut sciamus sicut res alias ita & prædam posse à populo aliis concedi, nec tantum post acquisitionem sed & ante eam, ita ut subsecuta captura conjungantur actiones brevi manu ut loquuntur Jurisconsulti: nec tantum ea concessio nominatim fieri potest sed & in genere, ut viduis, senibus, & egentibus pupillis pars prædæ data est temporibus Maccabaicis, aut etiam personis incertis ad exemplum missilium quæ Romani Consules capientium faciebant.

2 Mac. VIII, 28. 30.

2. Neque vero hæc juris translatio, quæ lege aut concessu fit, semper mera donatio est, sed interdum contractus, interdum aut solutio ejus quod debetur, aut remuneratio ob damna quæ quis passus est, aut ob id quod ipse bello impendit, sive sumtu, sive opera, ut cum socii aut subditi nullo stipendio militant, aut non tali quod operæ respondeat. Nam ex his causis prædam aut omnem, aut ejus partem concedi solitam videmus.

Cald. conf. 23. Joh. Lupus de bello. Q. si bene adhibitæ. Jaf. in l. quod apud infer. de Legatis 1. Franc. à Ripa in l. 1. de acq. poss. n. 5. Covar. ad C. peccatum, p. 2. §. 11. Bonfi. l. IV. dec. V.

XXIII. Et illud quidem tacita consuetudine ubique ferme inductum Jurisconsulti nostri notant, ut sua faciant quæ capiunt

Peculatus tenetur] Publicum fraudasse judicatur.

Servata lege civili] Nisi ubi jus civile alicujus populi aliud statuat.

XXII. 1. *Primo*] Acquisitione quasi originaria, 2, 1, 1.

Nondum actu quæsitis] Quarum acquisitio adhuc in spe tantum est, 2, 1, 1.

Ad utilitatem] Ut incendantur homines & acrius incumbant ad eas quærendas cum publico fructu, quippe hostibus decessuras.

Conjungantur actiones] Altera ex concessione populi, altera ex ipsorum occupatione.

Brevi manu] Ulpianus l. 41. §. 1. de jure dot. 1. per compendium, sine ambagibus, quoties scilicet celeritate conjungendarum actionum inter se una actio occultatur, ut loquitur idem l. 3. §. 12. de donat. int. vir. & ux.

Missilium] Quæ spargebantur rapienda vulgo diebus solennibus, sive in corpore suo, sive per sortes, Sueton. Ner. 11. Statius Cal. Saturn. *Diversi sparsa quos agit tumultus*, §. 45. Instit. de R. D. Noster 2, 8, 21.

2. *Juris translatio*] A populo in privatos.

Contractus] Quo pacti sunt privati cum Republica vel Principe, ut quod damni dare possint hosti, lucro ipsis cedat.

Quæ quis passus est] Immo *fecit* dicendum.

Subditi

piunt aut socii, aut * subditi qui sine stipendio & suo sumtu suoque periculo bellum gerunt. * Ratio in sociis est evidens, quia naturaliter socius socio tenetur ad reparationem damnorum quæ ob negotium commune, aut publicum eveniunt. Adde quod opera quoque gratis præstari vix solet. *Sic medicus*, ait Seneca, *pretium operæ solvi quod deserviunt, quod à rebus suis avocati nobis vacant.* In oratoribus idem æquum judicat Quintilianus, quia hæc ipsa opera tempusque omne alienis negotiis datum facultatem aliter acquirendi recidunt: quod Tacitus dixit: *omitti curas familiares, ut quis se alienis negotiis intendat.* Credibile ergo est, nisi causa alia appareat, puta aut beneficentia mera, aut contractus antecedens, * spem ex hostibus lucrandi spectatam in damni & operæ compensationem.

IV de Benef. 15.

Ann. IX.

XXIV. 1. In subditis id non æque evidenter procedit, quia hi operam civitati suæ debent: sed contra occurrit quod ubi non omnes sed aliqui militant, his ipsis à corpore civitatis retributio debetur ejus quod plus cæteris operæ aut sumptus impendunt, multoque magis damnorum, in cujus retributionis certæ locum spes prædæ totius aut partis incertæ facile, nec sine ratione, conceditur. Sic Poëta,

Præda sit hæc illis quorum meruere labores.

Propert. Liv. l. IV. & XXIV. Dionys. LVI. Polyb. l. XI. Plut. Demetrio, Livius lib. XXVIII, Lib. 1. de Abrah. c. 3. Num. XXII, 27, 47. 1 Sam. XXX, 22, & deinceps. 11 Mac. VII, 28, 29. Plut. Apophth.

2. * De sociis exemplum est in fœdere Romano, quo Latini in prædæ partem æquam admittuntur in iis bellis quæ populi Romani auspiciis gerebantur. Sic in bello quod Ætoli gerebant adjutoribus Romanis, Ætolis quidem urbes & agri, Romanis autem captivi & res mobiles cedebant. Post victoriam de rege Ptolemæo, partem prædæ Atheniensibus dedit Demetrius. Ambrosius historiam tractans Abrahami moris hujus æquitatem ostendit: *Sane his qui secum fuissent, in adjumentum fortasse sociati, partem emolumenti tribuendam asserit, tanquam mercedem laboris.*

3. De

GROTII NOTÆ.

Subditi qui sine stipendio & suo sumtu suoque periculo bellum gerunt] Vide Cromerum XIX Polonicorum.

Ratio in sociis est evidens] Utitur eâ Amalaliuntha in epistola ad Justinianum Gotth. 1.

Spem ex hostibus lucrandi spectatam in damni & operæ compensationem] Vide Plutarchum Marcello.

De sociis exemplum est] Priscis Latinis tertias prædæ populus Romanus præstabat: Plinius lib. XXXIX, 5. Pro modo missi militis prædam partiuntur pagi Helvetici, teste Simleto: pro modo sumptuum partiti Pontifex, Imperator, Veneti, bello contra Turcam: Paruta VIII. Pomponius Armeniam minorem Dejotaro Galatiæ regi donavit, quia socius belli Mithridatici fuerat.

GRONOVII NOTÆ.

XXIII. *In Oratoribus*] Causarum patronis.

XXIV. 1. *Hi operam civitati*] Sic in bello civium corpus addictum atque operarum esse reipublicæ dicit Livius 4, 60.

2. *Adjutoribus Romanis*] Adversus Philippum.

dam auferant, sed partem debeant publico, aut ei qui ex publico jus suum trahit. Sic apud Hispanos si in bello naves privatis sumtibus instruantur, de præda pars regi, pars & maris præfecto debetur. Galliæ moribus decimam fert maris præfectus: sic & apud Hollandos: sed hic quinta prius prædæ pars à republica deducitur. Terra vero passim nunc usurpatur, ut in direptionibus oppidorum & præliis suum quisque faciat quod cepit: in excursibus vero capta communia fiant eorum qui in comitatu sunt, inter ipsos pro dignitatis ratione partienda.

Lib. XIX, tit. XXVI, p. 2. l. 14. Const. Gall. l. XX. tit. 14, art. 1. Instruct. rei marit. c. XXII.

XXV. Hæc autem eo pertinent, ut sciamus si apud populum bello non permixtum controversia oriatur de re bello capta, addicendam rem ei cui favent leges aut mores populi à cujus partibus res capta est: quod si ejus nihil probetur, ex jure gentium communi rem ipsi populo adjudicandam, si modo ea res in actu bellico capta est. Nam ex his quæ dicta jam ante à nobis sunt satis apparet non omnino verum esse id quod pro Thebanis adfert Quintilianus; in eo quod in judicium deduci potest nihil valere jus belli, nec armis erepta nisi armis posse retineri.

Lib. V, c. 4.

XXVI. 1. Quæ vero res hostium non sunt, * et si apud hostes reperiantur, capientium non fiunt: id enim, ut jam ante diximus, nec naturali juri congruit, nec jure gentium introductum est. Sic Romani Prusiæ dicunt: * *Si is ager Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere.* Si quod tamen in illis rebus jus habuit hostis quod possessioni connectatur, puta pignoris, retentionis, servitutis, id quominus capientibus acquiratur nihil obstat.

Hoc cap. §. 5. Liv. lib. XLV.

2. Solet

GROTII NOTÆ.

Etsi apud hostes reperiantur] Vide supra cap. IV, §. 7.

Si is ager Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere] Sic nec Bocchi factus ager victo Jugurtha is qui non Jugurthæ sed Bocchi liberorum fuerat; Appianus Exc. legationum 28. Simile vide apud Crantzium Saxonicorum XII.

GRONOVII NOTÆ.

Ex publico] Præfecto classis, Principi.

A republica deducitur] Vindicatur ærario; de reliquo decima.

XXV. *Bello non permixtum*] Neutrarum partium.

Populi à cujus partibus] Non ejus, ubi lis orta est, sed cui militantes rem ceperunt.

Quod in judicium deduci] De quo actionem recipit Prætor vel Judex. Quo significatur titulum acquisitionis per arma valere apud tribunal bellantis aut victoris: ibi enim libellum querentis à milite in permissa prædæ occupatione sibi aliquid ereptum nemo recipit. At si quis prædatorem possit apud alium judicem convenire, eum posse recipere suum, nec prodesse prædatori, quod jus præmiandi à suo imperatore habuerit; nam jus illud pro jure non habetur apud eos, qui non fovent eandem causam.

XXVI. 1. *Jus habuit hostis*] Si res aliena pignoris vel hypothecæ loco apud hostem fuit pro debito, si manus ei injecta, vel, ut loquuntur, arrestata est ob justam causam, si servitutem debuit, id jus est etiam victoris.

2. In

2. Solet & hoc quæri, an extra territorium utriusque partis bellum gerentis capta fiant capientium: quod & de rebus & de personis solet in controversiam vocari. Si jus solum gentium respicimus, puto locum hic non considerari, sicut & hostem ubique recte interfici diximus. Sed qui in eo loco imperium habet, potest lege sua prohibere ne id fiat; & si contra legem factum sit, de eo tanquam de delicto poscere potest ut sibi satisfiat. Simile est quod in agro alieno capta fera dicitur capientium fieri. sed à domino agri prohiberi posse accessum.

L. quod enim. D. de acq. rer. dom. L. Divus Pius D. de servit. prad. rust. Silv. in verbo bellum. 1. §. 3. & §. 11. vers. octavo.

XXVII. Jus autem hoc externum acquirendi res bello captas ita proprium est belli solennis ex jure gentium ut in aliis bellis locum non habeat, nam in bellis aliis inter exteros res non acquiritur vi belli sed in compensationem debiti, quod aliter obtineri non potest. In bellis autem inter cives, sive magna ea, sive parva sint, nulla fit dominii mutatio nisi auctoritate judicis.

2. *In agro alieno*] §. 12. Inst. de R. D.

XXVII. *In bello alio inter exteros*] Obtinet jus naturale, de quo dictum hujus cap. num. 1.

Inter cives] Hinc Vespasianus victor civili bello, sorte legit recuperatores, per quos capta bello restituerentur, Sueton. c. 10.

CAPUT VII.

De jure in captivos.

I. *Omnes captos bello solenni jure gentium servos fieri:*
II. *Et eorum posteros.*
III. *In eos quidvis impune fieri.*
IV. *Res captorum, etiam incorporales, dominum sequi.*
V. *Causa cur id constitutum.*
VI. *An ita capto licitum sit fugere:*
VII. *An & domino resistere.*
VIII. *Jus hoc non apud omnes gentes semper obtinuisse:*
IX. *Nec nunc obtinere inter Christianos; & quid ei sit surrogatum.*

I. 1. SErvi naturâ quidem, id est, citra factum humanum aut primævo naturæ statu, hominum nulli sunt, * ut & alibi diximus: quo sensu recte accipi potest quod à Jurisconsultis dictum est, contra naturam esse hanc servitutem: ut tamen facto

L. Libertus §. 1. D. de statu hominum.

GROTII NOTÆ.

UT & alibi diximus] Libro II, c. XXII, §. II.

GRONOVII NOTÆ.

1. 1. *Contra naturam*] Servitutem esse contrariam illi bono, quod contigit homini beneficio naturæ & per naturam, id est, libertati: quamvis id ita ei natura dederit, ut ob justas causas quibusdam eripi non vetet; ut sit bonum separabile, quod peccato aut fortuna possit amitti.

facto hominis, id eſt pactione aut delicto, ſervitus originem acciperet, juſtitiæ naturali non repugnat, * ut alibi quoque oſtendimus.

L. poſtliminii, §. 1. D. de captiv. L. in bello. D. de capt.

2. At eo de quo nunc agimus gentium jure aliquanto latius patet ſervitus, tum quoad perſonas, tum quoad effecta. Nam perſonas ſi ſpectamus, non ſoli qui ſe dedunt aut ſervitutem promittunt pro ſervis habentur, ſed omnes omnino bello ſolenni publico capti, ex quo ſcilicet intra præſidia perducti ſunt; ut ait Pomponius. Neque delictum requiritur, ſed par omnium ſors eſt, etiam eorum qui fato ſuo, ut diximus, cum bellum repente exortum eſſet intra hoſtium fines deprehenduntur.

3. Polybius hiſtoriarum ſecundo: *τί οὖν παθοῦσιν ἄτοπον δίκαιον δεξασθαι δημόσιον διάκρισιν; τυχὸν ἴσως εἴποι τις ἂν πρὸς ταῦτα, μὴ τέκνων καὶ γυναικῶν ἕνεκα πολεμεῖν δεῖν. ἀλλὰ τοῦτό γε καὶ τοῖς ἀνδράσι δοτέον ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ τῶν ἐν πολέμῳ νόμων τυγχάνειν παθοῦσι:* Quid, inquit, patiendum his eſt ut juſta ſupplicia pendant? Dicat forte aliquis vendendos cum liberis & uxoribus quando armis victi ſunt. At hæc * belli lege etiam illis ferenda ſunt, qui nihil impii commiſerunt. Atque eo ſit id quod Philo notat his verbis: *πολλοὶ πολλάκις ἡκούσθησαν ἀνδρῶν ἀγαθῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀπολόμενοι:* Multi viri boni variis caſibus nativam amiſerunt libertatem.

Libro: omnem virum bonum eſſe liberum. Orat. XV.

4. Dion Pruſæenſis, cum modos acquirendi dominii quosdam recitaſſet: *τρίτον δὲ πλήσιον τούτοις τὸ τοὺς ἐν πολέμῳ λαβόντας αἰχμαλώτους τούτοις τὸ τρόπαιον ἔχειν καὶ δουλοῦσθαι μόνον:* ubi quem quis bello nactus captivum hoc modo ſervum factum poſſidet. Sic pueros bello captos abducere *πολέμιον νόμον* vocat Oppianus de piſcatu II.

II. Neque vero ipſi tantum ſervi fiunt ſed & poſteri in perpetuum, nempe qui ex matre ſerva poſt ſervitutem naſcuntur. Et hoc eſt quod jure gentium ſervos noſtros fieri dixit Martianus, qui ex ancillis noſtris naſcuntur. Servitio ſubjectum uterum dixit Tacitus, agens de Germani ducis uxore.

L. Et ſervorum. §. 1. D. de ſtatu hominum.

Ann. 1. 2 Contr. 5.

III. 1. Eſſiunt non belli jure. *τοῦ δ' ἀφ' ἁλώσεως τὸν νόμον.* & alibi: *ἀφ' ἁλώσεως δικαίως, jure eo quod in captos conſtitutum eſt*, ait Menander Proſector. Multa huc pertinentia habes capite præcedente: quia ſcriptores captas res captoſque homines conjungunt aut æquant.

GROTII NOTÆ.

Ut alibi quoque oſtendimus] Libro II, cap. V. §. 7.

Belli lege] Servius ad primum Æneidos de Hercule: *A cujus pertu cum eum Laomedon arceret occiſum eſt, & ejus filia Heſione belli jure ſublata comiti Telamoni tradita eſt, qui primus aſcenderat muros, unde Teucer natus eſt.* Idem ad X Æneidos eandem narrans hiſtoriam: *Heſionem Græci Trojanis reddere noluerunt, dicentes ſe eam habere jure bellorum.* Joſephus libro XIV: *αἰχμαλωτισθέντας ἐν νόμῳ πολέμου:* cum capti eſſent non belli jure. *τοῦ δ' ἀφ' ἁλώσεως τὸν νόμον.* & alibi: *ἀφ' ἁλώσεως δικαίως, jure eo quod in captos conſtitutum eſt*, ait Menander Proſector. Multa huc pertinentia habes capite præcedente: quia ſcriptores captas res captoſque homines conjungunt aut æquant.

GROTII NOTÆ.

2. *Neque delictum*] Ut quis improbo facinore reddiderit ſe dignum, qui libertate privetur.

II. *Germani ducis uxore*] Arminii, Segeſtis filia, quæ gravida in poteſtatem Romanorum venerat.

Reſtrin-

III. 1. Effecta vero juris hujus infinita ſunt, ita ut in ſervum domino nihil non licere dixerit pater Seneca. Nulla perpeſſio eſt quæ non impune illis imponatur, nulla actio quæ non quovis modo imperetur aut extorqueatur: ita ut etiam ſævitia dominorum in ſerviles perſonas impunita ſit, niſi quatenus lex civilis ſævitiæ modum pœnamque ponit. *Apud omnes peraque gentes*, ait Cajus, *animadvertere poſſumus dominis in ſervos vitæ necisque poteſtatem fuiſſe.* Addit deinde, fines huic poteſtati poſitos ex lege Romana, in ſolo ſcilicet Romano. Huc pertinet illud Donati ad Terentium, *Quid non juſtum domino in ſervum?* L. 1. D. de his qui ſui ſunt juris. Inſtit. de his qui ſui vel alter. juris ſunt. Andria actu 1. ſcen. 1.

2. Sed & res omnes, quæ captæ fuerant, cum perſona acquiruntur domino. Ipſe ſervus qui in poteſtate alterius eſt, ait Juſtinianus, nihil ſuum poteſt habere.

IV. Unde refellitur aut certe * reſtringitur eorum ſententia qui dicunt incorporalia belli jure non acquiri. Nam verum eſt non primo ac per ſe acquiri, ſed media perſona cujus ea fuerunt. Excipienda tamen ſunt ea quæ ex ſingulari perſonæ proprietate fluunt ac proinde inalienabilia ſunt, ut jus patrium. Hæc enim ſi manere poſſunt manent penes perſonam: ſi non, exſtinguuntur. Inſt. per quas perſ. cuique acq. ¶. item vobis.

V. 1. Atque hæc omnia jure gentium de quo agimus non aliam ob cauſam introducta ſunt, quam ut tot commodis deliniti captores libenter abſtinerent à ſummo illo rigore quo captos & ſtatim, & poſt moram interficere poterant, ut ante diximus. * *Servorum appellatio*, inquit Pomponius, *ex eo fluxit quod imperatores captivos vendere ac per hoc ſervare nec occidere ſolent.* Dixi, ut libenter abſtinerent; neque enim quaſi pactio eſt ut abſtinere cogantur, ſi jus hoc gentium ſpectes, ſed modus perſuadendi ab eo quod eſt utilius. L. Pupillus. D. de V. S.

2. Ea-

GROTII NOTÆ.

Reſtringitur eorum ſententia qui dicunt incorporalia belli jure non acquiri] Valerius Maximus lib. VI. cap. IX. 11. de Cn. Cornelio Afina: *Qui conſul à Pœnis apud Laparas captus cum belli jure omnia perdidiſſet, δὸς ἄλλο τι τῶν ἐμῶν ἐθέλω: Servus, aliarum rerum dominium non minus quam ſui ipſius perdidit.* Philo, libro omnem vitam bonum eſſe liberum.

Servorum appellatio ex eo fluxit] Vide & Servium ad V Æneidos, ubi originem vocis *ſaltem* explicat.

GRONOVII NOTÆ.

III. 1. *Impune illi imponatur*] Hinc ſervos in omnia obnoxios dicit Florus I, 20.

Fines huic poteſtati] Hoc jus temperatum eſſe, certumque modum accepiſſe, ne infinitum foret.

IV. *Incorporalia*] Res incorporales, quæ manu tangi nequeunt, ſed in jure conſiſtunt, Inſt. de reb. corp.

Jus patrium] Patriæ poteſtatis; nec enim qui patrem capit, jus acquirit in liberos non ſimul captos.

V. 1. *Ut libenter abſtinerent*] Ut facilius ſibi temperarent, ſeque continerent ab interficiendo.

Utilius] Nam profecto utilius vivum hominem ſervari ad opus, quem tamen, ubi velis, occidere poſſis, quam ſtatim, priuſquam ejus experientiam ceperis, occidi.

Taci-

2. Eademque ex cauſa hoc jus etiam in alios tranſcribitur, perinde ut rerum dominium. Ad natos autem dominium hoc porrigi ideo placuit, quia alioqui, ſi ſummo jure captores uterentur, illi ipſi naſcituri non erant. Cui conſequens eſt ut nati ante calamitatem, niſi ipſi capiantur, ſervi non fiant. Ideo autem natos maternæ eſſe conditionis placuit gentibus, quia ſerviles concubitus nec lege, nec certa cuſtodia erant conſtricti, ita ut nulla ſufficiens præſumptio patrem indicaret. Atque ita capiendum Ulpiani illud; *Lex naturæ hæc eſt, ut qui naſcitur ſine legitimo matrimonio matrem ſequatur*, id eſt lex conſuetudinis generalis ab aliqua ducta ratione naturali, quomodo juris naturalis vocem abuſione quadam interdum ſumi alibi quoque demonſtravimus.

l. Lex naturæ. D. de ſtatu hominum. Lib. II, c. XIII, §. 26.

3. Non fruſtra autem à gentibus introducta hæc jura, exemplo bellorum civilium intelligi poteſt, in quibus plerumque videmus captos interfectos, quia in ſervitutem redigi non poterant: quod & Plutarchus notavit vita Othonis; & * Tacitus hiſtoriarum ſecundo.

4. Cæterum populine an ſingulorum fiant qui capiuntur, ex his quæ de præda diximus dehniendum eſt; nam homines hac in re jus gentium rebus æquavit. Cajus Juriſconſultus libro II rerum quotidianarum: *Item quæ ex hoſtibus capiuntur jure gentium ſtatim capientium fiunt, adeo quidem ut & liberi homines in ſervitutem deducantur.*

l. naturalem & l. adeo. D. de acq. rer. dom.

VI. 1. Quod tamen Theologi nonnulli ſentiunt, qui bello injuſto capti ſunt aut ex captis nati iis fas non eſſe fugere niſi ad ſuos; in eo eos falli non dubito. Id quidem intereſt, quod * ſi ad ſuos fugiant bello manente, libertatem conſequuntur ex poſtliminii jure: ſi ad alios aut etiam pace facta ad ſuos, vindicanti domino reddendi ſunt. Sed non ideo ſequitur animo quoque

Leſſ. l. 1. c. 5. dub. 5.

GROTII NOTÆ.

Tacitus hiſtoriarum ſecundo] Et tertio, de Cremonenſibus captis, *Irritam prædam militibus fecerat conſenſus Italiæ.*

Si ad ſuos fugiant bello manente libertatem conſequuntur ex poſtliminii jure] Vide infra cap. IX, §. 5. Plinius naturalis hiſtoriæ VII, 28. de M. Sergio: *Bis ab Annibale captus, bis vinculorum ejus profugus.*

GRONOVII NOTÆ.

2. *In alios tranſcribitur*] Ut liceat hominem ſic ſervatum vendere vel donare vel relinquere teſtamento, vel alio modo alienare cum eodem jure vel utendi vel abutendi.

Ante calamitatem] Captivitatem parentum.

3. *Redire non*] Saltem more Romano & Hebræo 1 Paralip. 28. nam de aliis dubium facit Juſtin. 4, 3. ſive victoribus captivitatis jure ſerviſſent.

VI. 1. *Fas non eſſe fugere*] Quaſi alibi nec libertatem conſequantur & conſcientiam lædant, tanquam furtum ſui domino faciendo.

Vindicanti domino] Ex eo, quod cap. præc. nu. 25. traditur de captis apud populum bello non permixtum jus reddi ex legibus aut moribus gentis, à cujus partibus res vel perſona capta eſt.

Fato-

que injici religionis vinculum; cum multa sint jura, quæ tantum exterius judicium spectant, qualia sunt hæc belli jura quæ nunc exponimus. Nec est quod objiciat aliquis, ex dominii natura talem in animo obligationem sequi. Respondebo enim, cum multæ sint dominii species, posse & dominium dari quod tantum in judicio humano & quidem coactivo valeat; quod & in aliis juris generibus occurrit.

2. Tale enim aliquatenus & jus est testamenta nulla dicendi, ob deliquium solennitatis alicujus quam jura civilia præscribant. Probabilior enim sententia est etiam, quod tali testamento relictum est retineri salva pietate posse; saltem quamdiu ei non contradicitur. Nec longe abit dominium ejus qui secundum leges civiles mala fide præscripsit: nam & hunc civilia judicia ut dominum tuentur. Et hac distinctione facile solvitur nodus ille quem Aristoteles nectit de cavillationibus libro 11, cap. 5: ἆρα δίκαιον τὰ αὐτοῦ ἔχειν ἕκαστον; ἂν δ' ἄν τις κρίνοι κατὰ δόξαν τὴν ἑαυτοῦ, ἂν ᾖ ψευδῆ, κύριά ἐστιν ἐκ τοῦ νόμου. τὸ αὐτὸ ἄρα δίκαιον καὶ οὐ δίκαιον: *Nonne jus est ut sua quisque habeat? At quæ ex animi sui sententia judex judicaverit, ex lege rata sunt. Erit ergo idem jus & non jus.*

Soto de just. & jure l. IV. q. 4. art. 3. Less. lib. 2. c. 14. dub. 3.

3. In nostra vero quæstione nulla causa fingi potest, cur gentes aliud spectaverint quam externum illud; nam facultas vindicandi servum, & cogendi, imo & vinciendi, & res ejus habendi, sufficiebat ut captis captores vellent parcere: aut si tam feri essent ut istis utilitatibus non moverentur, certe nec moturum eos fuerat vinculum aliquod animis injectum, quod ipsum tamen si omnino sibi necessarium crederent, * poterant exigere fidem aut jusjurandum.

4. Neque vero temere in lege, quæ non ex æquitate naturali sed

GROTII NOTÆ.

Poterant exigere fidem aut jusjurandum] Bembus historiæ libro x, ab eo non attaminari furti crimine animum, si res suas subducat.

GRONOVII NOTÆ.

Injici religionis] Sine peccato fugere talem servum non posse.

Quæ tantum exterius] Ad quæ obligamur tantum metu politici judicii, non etiam metu Dei.

Tantum in judicio humano] Cui quis adstrictus sit tantummodo legibus civilibus, non etiam lege conscientiæ.

2. *Testamenta nulla*] Pro non factis habenda.

Mala fide præscripsit] Qui tanquam usu captam possedit, quam scivit alienam esse, etsi scisse illum non possit probari.

Idem jus & non jus] Est enim jus in judicio humano & externo, non in foro conscientiæ, aut ut illi loquerentur, jus politicum, non ethicum.

3. *Nec moturum*] Non est credibile faciliores fore ad misericordiam, si persuasum habeant sine gravi peccato in Deum fugere ab hac servitute, nisi ad suos, neminem posse.

4. *Ex æquitate naturali*] Qualis est lex servitutis ei, qui per hanc evadit mortem.

Aut

ſed majoris mali vitandi cauſa lata eſt, ea ſumenda eſt interpretatio quæ peccato obnoxium faciat actum cæteroqui licitum. Florentinus Juriſconſultus: *nihil interest, quomodo captivus reversus est: utrum dimissus, an vi vel fallacia potestatem hostium evaserit.* Nimirum quia hoc jus captivitatis ita jus eſt, ut alio ſenſu plerumque & injuria ſit, quo nomine & à Paulo Juriſconſulto nominatur: jus, quoad effectus quoſdam: injuria, ſi id quod rei intrinſecum eſt ſpectetur. Unde & hoc apparet, ſiquis bello injuſto captus in poteſtatem hoſtium venerit, ab eo non attaminari furti crimine animum, ſi res ſuas ſubducat, * aut laboris ſui mercedem ſi quam ſupra alimenta præſtari æquum eſt; modo ipſe neque ſuo, neque publico nomine quicquam debeat domino, aut ei cujus jus dominus acceperit. Nec refert quod fuga talis & ſubductio deprehenſa graviter puniri ſoleant. Nam & hæc & alia multa faciunt potentiores, non quia æqua ſunt, ſed quia ipſis expedit.

L. Nihil. D. de capt.

L. poſſiminium eſt jus in prine. eod. tit.

Extant 2, 2. qu. 40. C. ſignus ſervum 17, q. 4. & ſeq.

5. Quod vero prohibent * canones nonnulli ſuadere ſervo miniſterium domini ſui deſtituere, ſi ad ſervos referas qui poenam juſtam ferunt, aut voluntaria pactione ſe addixerunt, præceptum eſt juſtitiæ, ſin ad eos qui bello injuſto capti ſunt, aut ex captis nati, oſtendit Chriſtianos Chriſtianis auctores potius patien-

Grotii Notæ.

Aut laboris ſui mercedem] Huc pertinent ea quæ à nobis ex Irenæo & Tertulliano allata ſunt ſupra ad libri II, capitis VII, §. 2. ubi de Hebræis agitur Ægypto egreſſis, ad quos & hoc Philonis pertinet de vita Moſis: εἰ δὲ ἐκακοήθησαν καὶ δικαίωμενοι, τὸ αὐτῶν ἀφῆκαν εἰς ἴσους ἀλλήλοις τε καὶ τοῖς ἄλλοις τὰ μέτρια τοῖς μέτροις ἐπιτίθεντες εἶκεν ἐπὶ τοῖς ἀδίκοις καὶ μὴ ἀμυνόμενοις ὧν ἐπλεονεκτήθησαν ἀδίκως. πολλοὶ γὰρ ἤδεσαν ἐκκρούοντες, τὰ μὲν αὐτοὶ διακομίζειν ἐπιχειροῦντες, τὰ δὲ ἄλλοις ἐπιτρέψαντες ἐπὶ ἴσοις, ἃ δὲ φιλοχρηματίαν, ἃ δὲ ἄν τις κατηγορήσῃ εἶπεν, ὡς ἢ ἀλλοτρίαν ἐπιθυμίαν. πάντα γὰρ ἀνθρώπου μὲν ἐστὶ παρὰ πάντα τὰ χρήματα ὑπερτίθεσθαι, ἀνηκέστοις μισθοῖς πεπεζῆσθαι. εἶτα ἢ τίνι ἄν κατηγορήσειεν ἐκ ἐκ ἀπίστου καὶ ἐκ πάντων ἴσως ἀπολωλότος: & quæ ibi ſequuntur plura. *Illi autem cum ejicerentur fugarenturque, nobilitatis ſuæ memores, rem incipiunt dignam viris ingenuis, nec oblitis eorum quæ per injuriam dolumque malum pertulerant; multa enim ſpolia partim ipſi exportarunt, partim impoſuerunt jumentis, non per avaritiam, aut quod calumniator aliquis dixerit, alieni cupiditatem. Unde enim hoc illis? ſed primum quidem ut muneris tam longi temporis mercedem ſibi neceſſariam haberent, deinde pro ſervitute per vim impoſita pœnam non parem ſed multo minorem expetentes.* Eſt ſimilis hiſtoria Malchi viri ſancti deſcripta ab Hieronymo in epiſtola, & Langobardi Leupgis quam nobis dat pronepos ejus Paulus Warnafridi libro IV. Adde ſi placet & Confeſſionem editam ſub Lanici Patricii nomine.

Canones nonnulli] Ex Synodo Gangrenſi; vide quæ ſupra libro II, fine capitis V.

Grongvii Notæ.

Plerumque & injuria ſit] Quippe quo libertas auferitur nullum ob delictum, ſed quod arma geſſeris pro eo, cui fidem debebas.

Et hæc & alia] Ut ſupra de percuſſore hoſtis & explorature ſine perfidia dictum eſt, 3, 4, 14.

Apud

patientiæ esse debere quam rei talis, quæ quamvis licita animos tamen à Christianissimo alienos aut alioqui infirmos posset offendere. Similemque in modum accipi possunt Apostolorum ad servos monita, nisi quod illa magis videntur obedientiam à servis exigere dum serviunt; quod naturali æquitati consentaneum est; nam alimenta & operæ sibi mutuo respondent.

VII. Cæterum ab iisdem, quos indicare cœpi, Theologis illud dictum recte arbitror, servum domino jus illud externum exsequenti resistere illæso justitiæ officio non posse. Est enim inter hoc & ea quæ diximus manifesta discrepantia. Externum jus, quod quidem non sola agendi impunitate sed & judiciorum tutela constat, inane erit si ex adverso resistendi jus maneat; nam si domino vi resistere licet, licebit & magistratui dominum tuenti, cum tamen magistratus ex jure gentium dominum in illo dominio ejusque usu defendere debeat. Est ergo hoc jus simile ei quod summis in quaque civitate potestatibus alibi tributum est à nobis, ut vi illis resistere licitum piumque non sit. Ideo & Augustinus utrumque conjunxit cum dixit: *Ita à plebibus principes & à servis domini ferendi sunt, ut sub exercitatione tolerantiæ sustineantur temporalia, & sperentur æterna.*

VIII. Sed & hoc sciendum est, jus illud gentium de captivis nec semper receptum fuisse, nec apud gentes omnes: quinquam Romani Jurisconsulti universaliter loquuntur, partem notiorem indigitantes totius nomine. Sic * apud Hebræos; qui specialibus institutis ab aliorum populorum communitate segregabantur, perfugium erat servis, nimirum, ut recte notant interpretes, his qui nulla sua culpa in eam calamitatem devenerant: quali ex causa videri potest ortum jus quod in solo Francorum servis datur proclamandi in libertatem, quanquam id nec quidem nunc tantum bello captis sed & aliis qualibuslibet servis videmus dari.

Deuteron. XXIII, 15. Bodin. de rep. lib. 1, c. 5. Bart. in l. hostes. D. de capt. Covar. in c. peccatum, p. II. §. II. n. 6. Vict. de jure belli, n. 41. Boer. decis. 178. Salv. in verbo bellum. 1. num. 1. Lib. IV. Plat. v. de rep. Bar. in l. nam & servus, D. de neg. gestis. Boer. decis. 178. Constit. reg. Hisp. L. VIII, tit. 26, par. 2.

IX. 1. * Sed

GROTII NOTÆ.

Apud Hebræos] Vide Præceptorum veratium CLXXX.

GRONOVII NOTÆ.

§. *Alimenta & operæ*] Ut quemadmodum dominus teneatur ad alimenta servo danda, ita servus ad operas reddendas.

VII. *Jus illud externum exsequenti*] Grave opus injungenti, verbis aut verberibus aut vinculis castiganti.

Judiciorum tutela] Ut non tantum possis omne jus domini usurpare in servum ex captivo, sed id jus etiam possis judiciis defendere & per judicem in eo juveris.

VIII. *Jus gentium de captivis*] Apud Indos servitutem nullam esse scribit Strabo, lib. 15. p. 710. Nisi accipiendum est de eo, quod dixit n. 6. *ut si ad alios quam ad suos, aut pace facta ad suos refugerint, vendicanti domino reddendi sint.*

Perfugium erat servis] Videtur accipiendum de transfugis.

Servis datur proclamandi] Ut servus peregrinus, simulatque terram Francorum rerigerit, eodem momento liber fiat.

Sed

IX. 1. * Sed & Chriſtianis in univerſum placuit bello inter ipſos orto captos ſervos non fieri, ita ut vendi poſſint, ad operas urgeri, & alia pati quæ ſervorum ſunt: merito ſane; quia ab omnis caritatis commendatore rectius inſtituti erant, aut eſſe debebant quam ut à miſeris hominibus interficiendis abduci nequirent, niſi minoris ſævitiæ conceſſione. Atque hoc à majoribus ad poſteros pridem tranſiiſſe inter eos qui eandem religionem profiterentur ſcripſit * Gregoras, nec eorum fuiſſe proprium qui ſub Romano imperio viverent, ſed commune cum Theſſalis, Illyriis, Triballis, & Bulgaris. Atque ita hoc ſaltem, quanquam exiguum eſt, perfecit reverentia Chriſtianæ legis, quod cum Græcis inter ſe ſervandum olim diceret Socrates nihil impetraverat.

2. Quod autem hac in parte Chriſtiani, idem & * Mahumetiſtæ inter ſe ſervant. Manſit tamen etiam inter Chriſtianos mos captos cuſtodiendi donec perſolutum ſit pretium, cujus æſtimatio in arbitrio eſt victoris, niſi certi aliquid convenerit. Jus autem hoc captos ſervandi ſolet concedi ſingulis qui ceperunt, extra perſonas eximiæ dignitatis: in has enim reipublicæ aut ejus capiti jus dant plerarumque gentium mores.

GROTII NOTÆ.

Sed & Chriſtianis] Sed & Eſſenis à quibus ortum primi Chriſtiani duxere. Vide Joſephum.

Gregoras] Lib. IV. ubi hæc verba: νόμῳ γὰρ ἐστὶ παρ' ἀνθρώποις ὃν διδάσκει θεὸς ἡμῖν ἐξ ἧς ἔκτισεν ἀρχῆς, ἃ μήτε Γραικοῖς καὶ Θεσσαλοῖς, ἀλλὰ καὶ Ἰλλυριοῖς καὶ Τριβαλλοῖς καὶ Βουλγάροις, διὰ τοῦ πίστεως συντίθεται, τὰ μὲν πρόβατα μόνα σκυλεύειν, τὰ δὲ σώματα μὴ ἀνδραποδίζεσθαι, μηδὲ φονεύειν ἔξω τῆς πολεμικῆς παρατάξεως μάχης: *Mos hic eſt ab antiquis deductus ad poſteros, nec corruptus unquam, non Græcoromanis modo & Theſſalis, ſed Illyriis quoque, Triballis & Bulgaris, propter fidei conſortium, ut res quidem in prædam vertere liceat, homines autem nec captivos facere nec interficere extra prælii tempus.* Adamus Bremenſis de ſancto Anſgario: *Inde Hammaburg reverſus de venditione Chriſtianorum Nordalbianos correxit.* Meminit hujus moris & Boëtius Deciſione CCXXVIII, additque ſervari in Francia, Anglia, Hiſpania, ut ſi captus ſit Dux, Comes, Baro, is non militum ſit ſed Principis bellum gerentis.

Mahumetiſtæ inter ſe ſervant] Chalcocondylas lib. III. Leunclavius libro III, & libro XVII: Buſbequius epiſtola exoticarum tertia.

GRONOVII NOTÆ.

IX. 1. *Abſumit caritatis*] Chriſto. In illis ceſſabat ratio, quæ prima hoc jus gentium introduxit, nempe ut quos poterant occidere, illis mallent parcere ſuæ utilitatis cauſa.

Gregoras] Circa ann. Chr. 1260. Michaële Palæologo Imper. Conſtantinopolitano.

Theſſalis, Illyriis, Triballis] Qui tum temporis ab imperio Rom. defecerant & ſuo jure utebantur. Inter quos Bulgari erant novi populi, Scytharum coloni, qui expulſis Romanorum ſubjectis in Mœſia inferiore ſedes collocaverant.

Græci inter ſe] Ne qui Græcorum à Græcis in bellis ipſorum inter ſe caperentur, vincentium ſervi fierent, non erat auditus.

CA-

CAPUT VIII.

De imperio in victos.

I. *Acquiri bello & imperium civile, tum ut eſt in rege, tum ut eſt in populo, & ejus acquiſitionis effecta.*
II. *Acquiri & imperium herile in populum qui tum civitas eſſe deſinit:*
III. *Interdum hæc miſceri.*
IV. *Acquiri & res populi etiam incorporales, ubi tractatur quæſtio de chirographo Theſſalorum.*

I. 1. QUi ſibi ſingulos ſubjicere poteſt ſervitute perſonali, nihil mirum eſt ſi & univerſos, ſive illi civitas fuerunt, ſive civitatis pars, ſubjicere ſibi poteſt ſubjectione, ſive mere civili, ſive mere herili, ſive mixta. Hoc argumento quidam utitur, in controverſia de Olynthio apud Senecam: *Servus eſt meus quem ego emi belli jure; vobis, Athenienſes, expedit; alioquin imperium veſtrum in antiquos fines redigitur quicquid eſt bello partum.* Itaque imperia armis quæri, victoriis propagari dixit Tertullianus. Quintilianus jure belli regna, populos, fines gentium atque urbium contineri. Alexander apud Curtium leges à victoribus dici, accipi à victis. Minio in oratione ad Romanos: *Cur Syracuſas atque in alias Siciliæ Græcas urbes prætorem quotannis cum imperio & virgis & ſecuribus mittitis? Nihil aliud profecto dicatis, quam armis ſuperatis vos iis has leges impoſuiſſe.* Arioviſtus apud Cæſarem *jus eſſe belli* ait, *ut qui viciſſent iis quos viciſſent quemadmodum vellent imperarent*: Item, *populum Romanum victis, non ad alterius præſcriptum, ſed ad ſuum arbitrium imperare conſueſſe.* *Apolog.* *Livius l. xxxv.* *De bello Gallico l. 1.*

2. Narrat Juſtinus ex Trogo, qui ante Ninum bella geſſerant, *non imperium ſibi ſed gloriam quæſiſſe, & contentos victoria abſtinuiſſe imperio*: Ninum primum fuiſſe qui fines imperii proferret, alioſque populos bello ſubigeret, & ex eo id abiiſſe in morem. Bocchus apud Salluſtium: *Ob regnum tutandum arma jus.* *Lib. 1. 1.* *De bello*

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Univerſos*] Magnum numerum hominum, ſive illi abſolvant corpus civitatis, ſive membrum faciant illius corporis, veluti reipublicæ regnive urbs una vel plures.

Mere civili] Ut eos adjungat ad participandos civiles honores, ut reges & primi conſules Romani, qui hoc maxime auxerunt urbem, quod victos populos migrare Romam coëgerunt, & eis jus civitatis dederunt.

Mere herili] Ut omni erepta libertate, tantum pro ſubjectis aut tributariis habeat.

Mixta] Ut parte vel ſpecie libertatis relicta aliam conditionem ſtipendiariorum vel provinciæ eis imponat.

arma ſe cepiſſe: nam Numidiæ partem, unde Jugurtham expulerit, jure belli ſuam factam.

3 Poteſt autem imperium victoria acquiri, vel tantum * ut eſt in rege aut alio imperante, & tunc in ejus duntaxat jus ſuccediture, non ultra; vel etiam * ut in populo eſt, quo caſu victor imperium habet ita ut & alienare poſſit, ſicut populus poterat. Et ſic factum ut regna quædam in patrimonio eſſent diximus alibi. *Lib. 1 cap. III. §. 2.*

II. 1. Poteſt & amplius fieri, nempe ut quæ civitas fuit civitas eſſe deſinat; ſive ita ut acceſſio fiat alterius civitatis, ut Romanæ provinciæ; ſive ut nulli civitati adhæreat, ut ſi Rex ſuo ſumptu bellum gerens populum ſibi ita ſubjiciat ut eum regi velit non ad populi ſed ad regentis præcipue utilitatem, quod herilis

GROTII NOTÆ.

Ut eſt in Rege] Alexander poſt pugnam ad Gaugamela Rex Aſiæ ſalutatus. Romani quæ Syphacis fuerant ſua dixere πολέμου κτῆμα, *ſpes belli*; Appianus Excerptis legationum x. n. 28. Legati Gothorum apud Agathiam 1, de Theoderico: Οὐδαμῶν κρείττων ἢ ἐπιτάττειν ἢ Τύριος (lege Σκίριος) πάλαι ἄπτων τε κρατήσας τῷ πολέμῳ Ὄδοακρος: *Cum Odoacrum devicſſet adveniam Scyrus, ejus quæ fuerant belli jure tenuit.* At Hunnis dicentibus ſuos eſſe Gepidas, quod eorum regem cepiſſent, negarunt id Romani, quia Gepidæ habebant principem magis quam regem, nec in ipſius patrimonio erant; Meminit Menander Protector.

Ut in populo eſt] Perſæ apud eundem Menandrum de Daras urbis territorio: ἐπεὶ ἡ πόλις (Δάρας) αὐτῶν τῷ Περσῶν τῷ πολέμῳ ὑπεκλίθη, ὡς ἂν ἐκ πρώτης ἐκ τοῦ ὅλου γε ἐκείνῳ πόλις, ἀφικέσθαι αὐτὴν: *Cum urbs ipſa belli jure ſubjugata à ſe eſſet, rationi eſſe ut & quæ ſub urbe fuerant ad ſe pertinerent.* Vandalis devictis volebat Beliſarius etiam in Sicilia Lilybæum Romano imperio cedere, ut quod Vandalis dediſſent Gothi. Sed ii dediſſe ſe negabant; Procopius Vandalicorum 11. Henricus Friderici Barbaroſſæ filius capta Sicilia Epidamnum, Theſſalonicam, aliaque à Siculis poſſeſſa ſibi vindicabat. Nicetas lib. 1, de Alexio Iſaaci fratre. Bajanus Avarorum Chaganus ad Imperatorem de Sirmio: σφετέρους αὐτῷ ὑπαίθρους ποιήσειν ἀλλοις γειτονήσειν, αὐτῶν ἢ ὑπὸ Ἀβάρων πολέμια ἔσεσθαι: *Ad ſe eam urbem pertinere, ut quæ Gepidarum fuiſſet, qui Gepidæ vicini eſſent ab Avaris.* Petrus Juſtiniani legatus in oratione ad Choſroëm: ἐ γὰρ ἀναίσιον τὸ ἀγαμεμνὸν πῶς ἂν ἔξῃ τὸ ὑπήκοον; ἦτε γὰρ Λαζοὶ, ἦτε μὴ αὐτοὶ Σανοὶ ὄντες ἀμφισβήτησιν εἶπεν ὡς ἂν ὑπήκοοι ἦσαν Λαζῶν ἀνέκαθεν ὄντες: *Nam qui dominus eſt principalis, quomodo non erit & acceſſorii? neque enim aut Lazi aut Suani unquam controverſiam hanc movebant, non fuiſſe ab antiquo Lazorum Suaniam.* Utrumque eſt ex Menandro Protectore. Adde quæ huc capite §. IV.

GRONOVII NOTÆ.

1. *Ut eſt in rege*] Ut commiſſum & creditum, ut acquirat non ſibi, ſed populo vel regno cui præeſt.

Ut in populo eſt] Ut proprium, ſive ipſe jus omne in priorem quoque populum ſuum habeat, ſive quodcumque in priori jus habeat, omne conſequatur in victo, & caput ſit duorum ſeparatorum civilium corporum.

II. 1. *Quæ civitas*] Reſpublica ſui juris.

Non ad populi] Cujus ipſe rex eſt, & à quo velut fiduciarium regnum habet.

vel

herilis eſt imperii non civilis. Ariſtoteles lib. VII de republica: ἔστι ἡ ἀρχὴ ἡ μὲν δεσποτικὴ χρείας, ἡ δὲ πολιτικὴ τῶν φύσει ἐλευθέρων: *Imperium aliud eſt ob utilitatem regentis, aliud ob utilitatem ejus qui regitur: hoc inter liberos locum habet, illud inter dominos & ſervos.* Qui ergo tali tenetur imperio populus, in poſterum non civitas erit, ſed magna familia: bene enim dictum ab Anaxandrida:

Οὐκ ἔστι δῆλον ὅπως ἐδαμῶς πόλις,
Vir bone ſervorum nulla eſt neſquam civitas.

2. Et Tacitus hæc inter ſe ſic opponit: *non dominationem & ſervos, ſed rectorem & cives cogitaret.* De Ageſilao Xenophon: ὅπως ἡ πόλις αὐτονομήσοιτο, ἀφιεὶς αὐτῶν ὅσα δοῦλοι διακόνως ὑπηρετοῦσι, αὐτοὺς δὲ ὅσα ἐλευθέρους ἄρχειν πείθοι: *quaſcunque civitates in ſuam redigebat poteſtatem, has immunes habens ab his quæ ſervi dominis præſtant, ea tantum imperabat in qua liberi homines rectoribus parent.* An. XII.

III. Atque hinc intelligi poteſt quale ſit mixtum illud imperium quod dixi ex civili & herili, nempe ubi ſervitus miſcetur cum aliqua perſonali libertate. Sed populis legimus arma adempta, imperatum ne ferri quid haberent extra quam ad agriculturam; alios coactos ſermonem & vitæ genus mutare.

IV. 1. Sicut autem res, quæ ſingulorum fuerant, jure belli iis acquiruntur qui eos ſibi ſubjiciunt, ſic & res univerſitatis eorum fiunt qui ſibi ſubjiciunt univerſitatem ſi ipſi velint. Nam quod de deditis dixit Livius, * *ubi omnia ea qui armis plus poteſt dedita ſunt, quæ ex iis habere victor, quibus malebat eos velit, ipſius*

Grotii Notæ.

Ubi omnia ei qui armis plus poteſt dedita ſunt] Vide ſupra libro I, c. IV, §. 8. & lib. II, c. V, §. 31. & hoc libro cap. V, §. 2. & infra c. XX, §. 49. & adde Polybii hanc Excerpto legationum 141: οἱ δίδοντες αὐτοὺς εἰς τὴν Ῥωμαίων ἐπιτροπὴν, δίδοασι περὶ μὲν χώρας τὴν ὑπάρχουσαν αὐτοῖς καὶ πόλεις τὰς ἐν αὐτῇ, σφᾶς δὲ τοὺς ἀνδρὰς ἐξ γωμένους τὰς ὑπαρχούσας ἐν τῇ χώρᾳ ἐξ πόλεσι, πάντας ἰδιώτας πεντήκοντα, ἀνδρὰς, ἐτῶν, τοῦτο συλλαβεῖν, ὅσοι πάντες εἰσὶ παρὰ Ῥωμαίοις αὐτοὶ ἢ τοὺς δίδοντας ἀπλῶς μηδὲν μαθεῖν: *Qui ſe dedunt in Romanorum poteſtatem, ii dant primum regionem quæ ipſorum fuit, & quæ in ea regione ſunt urbes: viros præterea omnes ac fœminas qui aut in regione aut in urbibus ſunt. Inſuper flumina omnia, portus, ſacra, religioſa univerſim omnia, ita ut eorum domini ſint Romani, ipſi autem qui ſe dediderunt plane res nullas.* Vide quæ modo dicta cap. VII, §. 4. Juſtinus lib. XXXV, de Judæis loquens: *Paſſa eorum ipſa Perſis in ditionem Alexandri Magni venere.*

Gronovii Notæ.

Magna familia] Numerus ingens ſervientium.

III. *Perſonali libertate*] In quo corpora relinquuntur libera, quamvis operæ ſerviles & tributa præſentur.

Vita genus] Ut Lydi. Juſtin. I. 7.

ipſius jus atque arbitrium eſt : idem in bello ſolenni victis locum habet. Nam deditio ſponte permittit, quod alioqui vis eſſet ereptura. Scaptius apud Livium : *Agrum de quo ambigitur finium Coriolanorum fuiſſe, captiſque Coriolis jure belli publicum populi Romani factum.* Annibal in oratione ad milites apud eundem : *quicquid Romani tot triumphis partum congeſtumque poſſident, id omne noſtrum cum ipſis dominis futurum eſt.* Antiochus apud eundem, *quo victo cum omnia quæ illius fuiſſent jure belli Seleuci facta ſint, exiſtimare ſua ditionis eſſe.* Ita Pompejus, quæ Mithridates bello capto imperio ſuo adjecerat, populi Romani fecit.

Lib. III. Lib. XXXI. Lib. XXXIII. Strabo l. XII.

2. Ergo & incorporalia jura, quæ univerſitatis fuerant, fient victoris quatenus velit. Sic Albâ victâ, quæ Albanorum jura fuerant ſibi vindicarunt Romani. Unde ſequitur omnino liberatos Theſſalos obligatione centum talentorum, quam ſummam cum ipſi Thebanis deberent Alexander Magnus Thebarum dominus factus jure victoriæ ipſis donaverat: neque verum quod pro Thebanis apud Quintilianum adfertur, id demum victoris eſſe quod ipſe teneat: jus quod ſit incorporale apprehendi manu non poſſe: aliam conditionem eſſe hæredis, aliam victoris, quia ad illum jus, ad hunc res tranſeat. Nam qui dominus eſt perſonarum, idem & rerum eſt, & juris omnis quod perſonis competit. Qui poſſidetur non poſſidet ſibi, nec in poteſtate habet qui non eſt ſuæ poteſtatis.

Diod. III.

3. Imo etiam ſiquis populo victo jus civitatis relinquat, poteſt quædam quæ civitatis fuerant ſibi ſumere. In ipſius enim arbitrio eſt quem velit eſſe ſui beneficii modum. Imitatus fuit factum Alexandri Cæſar, donato Dyrrachinis ære alieno, quod neſcio cui adverſarum partium debuerant. Sed hic objici poterat bellum Cæſaris * non ex eo eſſe genere, de quo jus hoc gentium conſtitutum eſt.

L. Qui in ſervitute eſt. de reg. jur. L. Sic evenit. D. ad l. Fal. de adult. Cic. Epiſt. ad Brutum 6.

GROTII NOTÆ.

Non ex eo eſſe genere de quo hoc jus gentium conſtitutum eſt] Antonius Tyrios juſſit reddere quæ Judæorum tenebant à Senatu non conceſſa & ante Caſſii bellum poſſeſſa; memorat Joſephus. Vide & Bizarum Genuenſis hiſtoriæ libro X.

GRONOVII NOTÆ.

IV. 3. *Quem velit eſſe*] Quousque velit indulgentiam ſuam patere.

Non ex eo] Non juſtum ſive ſolenne, quia civile fuerat.

CA-

CAPUT IX.

De Postliminio.

I. *Origo vocis postliminii.*
II. *Quibus in locis postliminium sit.*
III. *Postliminio quædam reverti, quædam recipi.*
IV. *Jus postliminii esse in pace & in bello, & quid si nihil in pace dictum sit?*
V. *Liber homo bello manente, quando postliminio redeat:*
VI. *Quæ jura recipiat, quæ non recipiat.*
VII. *Jura & in ipsum restituti.*
VIII. *Cur qui se dedant jus postliminii non habeant.*
IX. *Populus quando postliminii jus habeat.*
X. *Quæ in his qui postliminio redeunt sint juris civilis.*
XI. *Servi postliminio quomodo recipiantur, etiam transfugæ: quomodo qui redempti sunt.*
XII. *An subditi postliminio recipiantur.*
XIII. *Agros postliminio recipi.*
XIV. *Circa res mobiles quod discrimen olim observatum.*
XV. *Quid circa res mobiles hodie juris?*
XVI. *Quæ res recipiantur, ita ut postliminio non egeant.*
XVII. *Mutationes ex lege civili, quoad subditos suos.*
XVIII. *Postliminium quomodo observatum inter eos qui hostes erant:*
XIX. *Quando id hodieque locum habere possit.*

I. 1. SIcut de his quæ ex hostibus capiuntur, ita & de postliminii jure nihil ferme sine prodiderunt hi qui retroactis sæculis juris cognitionem professi sunt. Accuratius hæc res à veteribus Romanis tractata est, sed sæpe confuse nimis, ita ut quæ juris gentium, quæque civilis Romani esse vellent, lector nequiret distinguere.

2. De voce postliminii rejiciendâ Servii sententia, qui partem ejus posteriorem productionem putat esse verbi sine significatu: sequendus Scævola, qui junctum docebat esse verbum à * *post*, quod reditum notat, & *limine*. Nam *limen* & *limes* exitu & flexionis modo differunt, cum alioqui origine (veniunt enim *Cicero T. 3. & ibidem Scholiast.*

GROTII NOTÆ.

* *Post, quod reditum notat*] Unde Postvorta dea.

GRONOVII NOTÆ.

I. 2. *Limen & limes*] Rejicit Salmasius Observ. ad jus Att. & Rom. cap. 26. p. 563.

enim * ab antiqua voce *limo*, quæ *transversum* significat) & primitiva notione idem sint, sicut materia & materies, pavus & pavo, * contagio & contages, cucumis & cucumer, quanquam usu seriore factum est ut *limen* magis ad privata, *limes* ad publica referretur. Sic veteres eliminare dicebant è finibus ejicere, & exilium * nominabant eliminium.

L. Postliminii. §. 1. D. de capt. L. postliminium. §. postliminio ib.

II. 1. Est ergo postliminium jus quod nascitur * ex reditu in limen, id est fines publicos. Sic Pomponius reversum postliminio ait qui intra præsidia nostra esse cœpit: Paulus cum in fines nostros intraverit. Sed ex paritate rationis consensus gentium rem eo perduxit, ut postliminium locum haberet etiam si quis homo, aut res ejus generis in quo postliminium esse placuerat, pervenisset ad amicos nostros, ut loquitur dicto loco Pomponius, aut, ut Paulus exempli causa explicat, ad regem socium vel amicum. Quibus in locis * amici aut socii intelligendi sunt non simpliciter quibuscum pax est, sed qui partes in bello easdem sequuntur; ad quos qui venerunt, ut Paulus loquitur, nomine publico tuti esse incipiunt. Nihil enim interest, homo aut res, ad hos, aut ad suos pervenerit.

2. Apud eos vero qui amici sunt, sed non earundem partium, bello capti statum non mutant nisi ex speciali pacto; quomodo in

Polyb. III.

GROTII NOTÆ.

Ab antiqua voce limo] Servius ad XII Æneidos, & Donatus ad illud Eunuchi *limo oculis*. Festus: *Limus obliquus id est transversus, unde & limina*. Isidorus libro XV. c. 14. *limites appellati antiquo verbo transversi, nam transversa omnia antiqui lima dicebant, à quo & limina ostiorum, per quæ foris & intus itur: & limites, quod per eos foras in agros eatur.* In Glossario *Limes* πλαγία ὁδός.

Contagio & contages] Compages & compago, quod ipsum olim fuit compagen, ut docet genitivus, & verbum inde deductum, sicut & sanguis fuit sanguen.

Nominabant eliminium] Et colliminium in Solino est quod vulgo collimitium.

Ex reditu in limen] Hinc sumpta translatione postliminium ecclesiasticæ pacis dixit Tertullianus de pudicitia.

Amici aut socii intelligendi sunt, non simpliciter quibuscum pax est] Ita sensisse Maroci & Fesæ regem apparet ex Thuani libro CXXX in anno CIↃ IↃC III.

GRONOVII NOTÆ.

A limo] Terentius Eunuch. 1. 8. *ego limo aspecto sic per flabellum clanculum.*

II. 1. *In limen, id est in fines publicos*] Domum. Domus autem non modo dicitur de lare familiari, sed etiam de patria vel civitate. Sic rediit in limen seu domum, qui est intra patrios fines.

In quo postliminium] Ut simulatque rediisset intra fines, rursus inciperet esse veteris juris, quasi statum aut dominum non mutasset, & sive homo liber erat, suus suique juris; sive servus aut res animalve prioris domini foret.

Quibuscum pax est] Nam inter hos valet jus eorum, quibus militans quis rem cepit, 3, 6, 25.

Qui partes in bello] Qui eandem causam fovent, adversæ adversantes.

Homo aut res, ad hos aut] Voluit *homo an res, ad hos an ad suos.*

2. *Statum non mutant*] Manent in jure possessoris, neque redeunt ad priorem dominum, aut in libertatem civilem.

Qui

in fœdere icto inter Romanos & Carthaginenſes convenerat, ut qui à Carthaginenſibus capti è populis amicis Romanorum in portus Romanis ſubditos veniſſent, in libertatem vindicari poſſent: utque Carthaginenſium amicis par jus eſſet. Ideo * qui Romanorum bello Punico ſecundo capti in Græciam commercio pervenerant, jus ibi poſtliminii non habuerunt, quia Græci in eo bello neutras ſecuti fuerant partes: ac propterea opus fuit eos redimi ut liberarentur. Quin & apud Homerum non uno in loco videmus bello captos in locis piratis venditos, ut Lycaonem Iliados Φ. Eurimeduſam Odyſſeæ H. *Plut. Flaminio.*

III. Vetus Romanorum locutio receptos poſtliminio etiam homines liberos dicebat. *Poſtliminio receptum*, (ita enim legendum eſt) *Gallus Ælius in libro primo ſignificationum quæ ad jus pertinent, aut eſſe eum, qui liber è qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit, eo jure quod conſtitutum eſt de poſtliminiis. Item qui ſervus à nobis in hoſtium poteſtatem pervenit, poſtea ad nos, redit in ejus poteſtatem cujus antea fuit, jure poſtliminii. Equi & muli & naves eadem ratio eſt in poſtliminii recepta* (ita tria hæc verba, quæ delenda cenſet vir incomparabilis in Romani juris ſtudio Jacobus Cujacius, levi mutatione retineri poſſe arbitror) *quæ ſervi: quæ genera rerum ab hoſtibus ad nos poſtliminio redeunt, eadem genera rerum à nobis ad hoſtes redire poſſunt.* Sed poſteriores Romani Juriſconſulti diſcrete magis duas ſtatuerunt ſpecies poſtliminii, ut aut nos revertamur, aut aliquid recipiamus. *Feſt. Pamph.* *L. cum duo D. de capt. & poſtlim. rev. L. in bello. D. eodem tit. de poſtlim.*

IV. 1. Retinendum & illud Tryphonini, qui poſtliminii jus competere ait in bello aut in pace: ſenſu paulo alio quam quo idem dixerat Pomponius. In pace poſtliminium, niſi aliter convenerit, eſt * his qui non virtute bellica ſuperati, ſed fato ſuo deprehenſi ſunt, ut qui cum bellum ſubito exarſit apud hoſtes repe-

GROTII NOTÆ.

Qui Romanorum bello Punico ſecundo capti in Graciam commercio pervenerant, jus ibi poſtliminii non habuerunt] Valerius Maximus lib. v, cap. 11, 6. Diodorus Siculus Excerpto legationum n. 3. Sic & Rhodii quos Athenienſium cives bello Philippi emerant liberaliter Athenienſibus reddidere; Polybius Excerpto legationum, n. 1.

Hi qui non virtute bellica ſuperati, ſed fato ſuo deprehenſi ſunt] Vide exemplum apud Tatutam belli Cyprii lib. 1.

GRONOVII NOTÆ.

III. *Homines liberos*] Si quis ex civitate Romana in aliam abiiſſet, ut in hac civis eſſet, poſtea eodem animo Romam rediiſſet.

Significationum] Verborum, quatenus in jure aliquid ſignificant.

Jacobus Cujacius] Fulvium Urſinum, non Cujacium, id cenſuiſſe ait Salmaſius, p. 180.

IV. 1. *In bello*] Durante adhuc bello.

In pace] Quandocumque poſt bellum finitum.

Fato ſuo deprehenſi] Forte fortuna in hoſtico fuerunt, cum bellum oreretur & odio ſuæ gentis correpti & in ſervitutem redacti ſunt.

reperiuntur. Aliis autem captivis in pace postliminium non est, * nisi id pactis erat comprehensum, ut optime eum Tryphonini locum emendat doctissimus Petrus Faber, non improbante Cujacio; nam hoc & subjecta ratio & oppositum membrum aperte evincunt. *Pacem fecerat captivis dimissis, ita enim convenerat*, inquit Zonoras. Et Pomponius: *si captivus, de quo in pace cautum fuerat ut rediret, sua voluntate apud hostes mansit, non est ei postea postliminium.* Paulus: *Si in bello captus pace demum facta refugit, postliminio redit ad eum à quo priore bello captus erat: si modo non convenerit in pace ut captivi redderentur.*

Sem. lib. 1. c. 7. Tom. III. L. si capt. L. si quid. bello d. tit.

2. Causam cur de his qui bellica virtute capti sunt id placuerit ex Servio hanc affert Tryphoninus, *quia spem revertendi civibus in virtute bellica magis quam in pace Romani esse voluerunt*, nimirum ut Livius loquitur ab antiquo minime indulgens in captivos civitas. Sed hæc ratio Romanorum propria non potuit constituere jus gentium: potuit tamen inter causas esse cur Romani illud jus ab aliis gentibus introductum & ipsi amplecterentur. Verior hæc est ratio, quod reges aut populi qui bellum suscipiunt credi volunt justas sibi fuisse causas cur id

GROTII NOTÆ.

Nisi id pactis erat comprehensum] Vide Josephum antiquæ historiæ XIII, 2. Polybius pacta ponit comprehendentia ut captivi redderentur in pace Philippi, Ætolorum, cum exceptione tamen, & Antiochi; excerptis de legationibus 9, 28, 15. Eadem exempla habet Livius, & præterea pacis cum Nabide. Similia aliquot suppeditat Zosimus. Ut ecce Probi pax cum Vandalis & Burgundis sic inita: ἐφ' ὧτε καὶ τὴν λείαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, ὃς ἔτυχον ἔχοντες, ἀποδοῦναι: *ut & prædam omnem & quoscumque habebant captivos redderent.* Lib. 1. similem pacem narrat Juliani cum Germanis, item cum Quadis qui in Germania, libro III. Ammianus Marcellinus libro XVII. de Rege Alemannorum Suomario: *pacem genibus curvatis orabat; & eam cum concessione præteritorum sub hac meruit lege, ut captivos redderet nostros.* Mox de Sarmatis: *jussi obtinere sedes impavidi nostros reddidere captivos*: de alia rursum Sarmatarum parte idem dicit. Apud Zonaram multa talia: inter cætera in rebus Michaëlis qui filius Theophili, de Bulgaro loquens: τοὺς αἰχμαλώτους ἐλευθερῶσαι συνέθετο: *promisit captivis se daturum libertatem.* Nicetas libro II, captivis omnibus libertatem ait datam, exceptis Corinthiis & Thebanis viris ac mulieribus. Interdum convenit ut reddantur captivi qui à Republica possidentur, ut apud Thucydidem V.

GRONOVII NOTÆ.

Aliis captivis] Qui armis inferiores in potestatem venerunt, postquam bellum cessavit, nisi pacis in conditionibus placuit, ut qui capti essent, liberi dimitterentur.

Pace demum facta refugit] Deinde renovato bello capitur. Quod omittendum est, ut intelligatur non esse tum capientis, sed ejus qui prius cepit. Casus enim belli cum eodem populo iterum contracti fingitur.

2. *Minime indulgens in captivos*] Ideo duriorem conditionem fecerunt in armis captorum quam deprehensorum, ut his semper postliminium pateret, illis non nisi flagrante bello.

id facerent: contra autem, injuriam facere eos qui adverſum ſe arma ferrent: quod cum utraque pars credi vellet, nec tutum eſſet pacem ſervare cupientibus huic ſe controverſiæ interponere, nihil melius facere potuerunt populi pacati quam * ut id quod evenïſſet pro jure acciperent: atque ita captos in actu repugnandi haberent quaſi ex juſta cauſa captos.

3. At de his qui bello exorto deprehenſi erant dici idem non poterat; nam in illis nullum injuriæ conſilium fingi poterat. Tamen ad minuendas hoſtium vires retinerireos manente bello non iniquum videbatur: bello autem compoſito nihil obtendi poterat quominus dimitterentur. Itaque conſenſum in hoc eſt, ut tales in pace ſemper libertatem obtinerent, ut confeſſione partium innocentes: in cæteros vero ut quiſque uſurparet quod vellet credi jus eſſe, niſi quatenus pacta certi aliquid præſcriberent. Atque eandem ob cauſam * nec ſervi, nec res bello captæ pace reddantur, niſi pactis expreſſum id ſit: quia victor credi vult jus ſibi fuiſſe ita quærendi: cui contradicere, id vero fuerat bella ex bellis ſerere: ex quibus apparet ingenioſe non ex vero allatum illud apud Quintilianum pro Thebanis: Ideo captivos ſi in patriam ſuam redierunt liberos eſſe, quia bello parta non niſi eâdem vi poſſideantur. Diximus de pace.

4. * In bello redeunt poſtliminio homines qui antequam caperentur liberi fuerant: recipiuntur ſervi & alia quædam.

V. Li-

GROTII NOTÆ.

Ut id quod evenïſſet pro jure acciperent] Vide Priſcum excerpto de legationibus 28. & Bezarum de bello Genuenſium in Venetos libro 11.

Nec ſervi] Totilas Pelagio Diacono à Romanis ad ſe miſſo edicit ne de reddendis Siculorum ſervis verba faciat, dicens iniquum fore ut Romani commilites ſuos veteribus dominis dedant. Locus eſt Gothicorum 111.

In bello redeunt poſtliminio homines, qui antequam caperentur liberi fuerunt] Julianus oratione in malos Cynicos: ἐστω μὴν αὖ οἵτινες ἐκ πολέμου ἐπάνοδον ἢ αἰχμαλώτων λυτρώσεως. καὶ τοι εἰ τοῦτο τὸ τῆς ἐπανόδου ἐγκώμιον τῆς ἐλευθερίας: *Hac modo ſervi eſſent etiam qui bello captos liberamus. Atqui talibus ubi ad nos redierint libertatem adjudicant leges.*

GRONOVII NOTÆ.

Atque ita captos] Atqui hoc repugnat omni juri poſtliminii. Juxta enim jure captos juſtoque titulo acquiſitos credi voluerunt, quos captos intra præſidia ſua habuerunt, etſi brevi poſt aufugerint, durante bello, quam quos diutius tenuerunt uſque ad tempus aliquod poſt eximum belli. Potius habendi ſunt pro deſertis & abjectis à republica, tanquam ignavis, & quos pro derelictis habuerit patria; niſi enim hoc eſſet, in pace faciendæ ratio illorum habita & mentio facta fuiſſet.

3. *In pace*] Siquo modo effugiſſent.

Ut confeſſione] Immo quia nihil fecerunt adverſus rempublicam, nec male pugnaverunt, nec conſenſerunt in ſervitutem ſuam, ut tacite faciunt, qui capi ſe patiuntur.

Quatenus pacta] Quæ ſanciuntur redeunte pace.

Eandem ob cauſam] Immo quia & hæc pro derelictis habentur.

D. l. in fine §. manumittendo, & l. poſtliminii §. captivum, D. de capt. L. nihil. D. de capt. l. eum non redemptum. C. de poſtl.

V. Liber homo ita demum poſtliminio redit, ſi hoc animo ad ſuos venerit ut eorum res ſequeretur, ut à Tryphonino proditum eſt: nimirum quia ut quis ſervus liber fiat, ſe debet, ut ita dicam, acquirere, quod non eſt niſi volentis: Cæterum * an vi bellica receptus ſit ab hoſtibus, an dolo profugerit, nihil refert, ut à Florentino notatum eſt. Tantundem erit ſi ab hoſtibus ſponte ſit traditus. Quid * ſi ab hoſte venditus commercio, ut fit, ad ſuos pervenerit? Tractatur hæc controverſia * apud Senecam in Olynthio quem Parrhaſius emerat, quærit enim cum decretum factum eſſet ab Athenienſibus quo Olynthii juberentur liberi eſſe, hoc contineretur liberi ut fierent, an ut liberi judicarentur; quorum hoc eſt verius.

VI. 1. Liber autem homo, poſtquam ad ſuos rediit non ſe tantum ſibi acquirit, ſed & res omnes quas habuerat apud populos pacatos, ſive corporales, ſive incorporales. Quia populi pacati, ſicut factum pro jure ſecuti erant in capto, ita & in liberato, ut ſe æquos præbeant utrique parti. Ergo dominium quod habuerat in res ejus is qui belli jure eum poſſidebat non erat ſine omni conditione: ceſſare enim poterat ipſo invito, ſi captus qui fuerat ad ſuos perveniſſet. Has ergo res ſic ille perdit, quomodo hominem cujus erant acceſſio.

2. Quid ſi tamen alienaſſet? an qui titulum habet ab eo qui belli jure eo tempore erat dominus, tutus erit gentium jure, an & hæc recuperabuntur? De his loquor quæ apud populum belli medium exiſtabant. Diſtinguendum videtur inter res quæ ejus ſunt generis ut poſtliminio redeant & quæ extra id genus ſunt, quod diſcrimen jam mox explicabimus, ut illa videantur

Grotii Notæ.

An vi bellica receptus ſit ab hoſtibus] Ut illi quos à Slavis captos liberavere Hunni, apud Procopium itidem Gothicorum 111.

Si ab hoſte venditus commercio non ſit, ad ſuos pervenerit] Ut eodem Procopii libro juvenis Childubius, τὸν παῖδα ἢ ἐπεὶ ἥκιστα εἰς πάντα ἄδικα ἐκδέξεσθαι τὸ κοινὸν ἡγήσατο ἢ οἴκαδε καὶ αὐτὸς ἴοιμι: *dicebat, ſe cum in patriam rediiſſet liberum ex jure in poſterum fore.* Et apud Turcas nullum olim fuiſſe captivis poſtliminium notat Leunclavius.

Apud Senecam] Libro v. contro. verſia 34.

Gronovii Notæ.

V. *Hoc animo*] Ideo M. Atilius Regulus bello Pun. primo non rediit poſtliminio, quia miſſus erat cum legatis Pœnorum pacis ſuadendæ cauſa. Sil. 6. Pun. 452. l. 3. §. 3. D. de Capt. & poſt.

Se acquirere] Sui juris ipſe quodammodo auctor eſſe.

Volenti] 1. 2, 1, 6. 2, 6, 2.

An vi] Utrum vi.

Liberi ut fierent] Manumitterentur, an haberentur tanquam qui non ſerviſſent.

VI. 1. *Se ſibi acquirit*] Fit ipſe ſua opera ſui juris.

Factum pro jure] Quod factum erat, pro juſte facto haberetur, atque adeo & ipſum & res ejus pro homine ac rebus juris alieni.

2. *An qui titulum*] Utrum qui titulum.

Tutus erit gentium jure] Res retinebit.

Cum

tur alienata cum ſua cauſa & ſub conditione; illa vero ſimpliciter. Alienata autem intelligo etiam quæ donata aut acceptilata ſunt.

VII. At ſicut ad poſtliminio redeuntem jura redeunt, ita & jura in ipſum reſtituuntur, ac pro eo habentur ut Tryphoninus loquitur ac ſi nunquam ille hoſtium potitus fuiſſet. *L. in Bello ¶. cætera, l. mulier. D. de capt. L. poſtliminio d. tit.*

VIII. Huic regulæ de liberis hominibus exceptionem hanc recte aſſcribit Paulus: *Poſtliminio cărent qui armis victi hoſtibus ſe dederant*, nimirum quia pactiones cum hoſtibus factæ valent jure gentium, ut alibi dicemus, nec adverſus eas eſt poſtliminium. Ideo Romani illi à Pœnis capti apud Gellium: *poſtliminium juſtum non eſſe ſibi; quoniam dejurio victi forent.* Unde & induciarum tempore non eſſe poſtliminium recte à Paulo notatum eſt. At hoſ qui hoſtibus deduntur ſine ulla ſcilicet pactione poſtliminio reverti reſpondit Modeſtinus. *L. poſtliminium. §. induciæ. D. de capt. L. eos qui d. tit.*

IX. 1. Quod de ſingulis perſonis diximus, idem & in populis locum habere arbitror, ut qui liberi fuerunt ſuam recipiant libertatem, ſi forte eos vis ſociorum eximat hoſtili imperio. At ſi ipſa multitudo quæ civitatem conſtituerat diſſoluta ſit, verius puto non eundem populum cenſeri, nec poſtliminio res reſtitui ipſo gentium jure, quia populus, ut navis, partium diſſolutione plane interit, eo quod tota ejus natura in illa perpetua conjunctione conſiſtit. Non ergo quæ fuerat Sagunti civitas eadem exſtitit cum veteribus cultoribus ea ſedes octavo poſt anno reſtituta eſt; neque Thebæ cum jam Thebani in ſervitutem ab Alexandro veniſſent. Hinc apparet quod Theſſali Thebanis debuerant non eſſe Thebanis poſtliminio reſtitutum: idque duplici de cauſa: tum quod novus erat populus, tum quod Alexander, quo tempore dominus erat, hoc jus alienare potuerat & alienaverat,

Cum ſua cauſa] Sic alienata ut alienari poterant per naturam ſuam cum ſuis commodis & incommodis, & ſub conditione, niſi poſtliminio rediſſent.

Acceptilata] Relicta tenenti data apocha vel acceptilatione, qua quis fatetur ſe accepiſſe, quod non accepit.

VII. *Jura in ipſum*] Quæ alii adverſus eum habuerant.

Hoſtium potitus] Sic & Papinianus, l. 11. de Capt. & poſt. Flaut. Captiv. 1, 1, 24.

IX. 1. *Non ergo Sagunti civitas*] Probare non poſſum. Immo, quia veteribus cultoribus ſuperſtitibus poſt breve tempus (Saguntus octavo, Thebæ xx anno, ſalva lingua, legibus, moribus, inſtitutis, religionibus & ſacris, ordinibus & corporibus civitatis) reſtitutæ ſunt, fuerunt eadem. Et ita judicant ipſi Saguntini apud Liv. 28, 39. Si verum noſter de Saguntо & Thebis tradit, nec qui ex captivitate Babylonica poſt 70 annos in Judæam ſunt reverſi, populus fuerunt Hebræus vel Iſraëlitarum. Atqui Scriptura ſacra omnis pro eodem populo eos agnoſcit. Aptius Capuæ & Carthaginis fuiſſet ullus exemplis, quarum illa cum 150, hæc 100 annos in ruderibus jacuiſſent, à Julio Cæſare jura urbium, Romanis coloniis attributis, recuperarunt.

Matri-

naverat; & quia creditum non in eorum eſt numero quæ poſtliminio redeunt.

L. non ut l. cum duo, §. 1. D. de capt.

2. Ei quod de civitate diximus haud multum diſſimile eſt quod veteri illo Romano jure, quo diſſolubilia erant conjugia, * matrimonium non cenſebatur poſtliminio reſtitui, ſed novo conſenſu redintegrari.

X. 1. Et ex his quidem intelligi poteſt quale ſit jure gentium poſtliminium in liberis hominibus. Cæterum jure civili idipſum jus, quod ea attinet quæ intra civitatem aguntur, & adſtringi additis exceptionibus aut conditionibus, & produci ad alia commoda poteſt. Sic jure civili Romano de numero eorum qui poſtliminio redeunt exempti ſunt transfugæ: etiam filii familias in quos patri videtur ſalva eſſe debuiſſe poteſtas illa patria, quæ propria erat Quiritium. Sed hoc ideo placuiſſe ait Paulus,

d. l. poſtliminium, §. transfugæ, & §. filius quoque.

GROTII NOTÆ.

Matrimonium non cenſebatur poſtliminio reſtitui] Aliter inter Chriſtianos. Leo Papa ad Niceram Aquilejenſem Epiſcopum: *Ut ſicut in mancipiis vel agris, aut etiam in domibus ac poſſeſſionibus, in captivitatem ductis, poſtliminium reverſis de captivitate ſervatur, ita etiam & conjugia, ſi aliis junctæ fuerint, reformentur.* Vide Hincmarum in opuſculo de divortio Lotharii & Tetbergæ ad interrogationem XIII, & reſponſum Stephani Papæ cap. 19. in Tomo II Conciliorum Galliæ.

GRONOVII NOTÆ.

Creditum non eſt] Si quis captus fuiſſet debitores habens, à quibus qui creditorem in poteſtate habet, as illud exigere, aut quibus remittere poſſit (puta, in civitate media & neutras partes fovente domicilium habentes) iſque id exegerit vel remiſerit, jus debiti exigendi non recipit captus, ſi poſtliminio redierit, inter cætera jura, quæ recuperat, atque adeo id rurſus exigere non poteſt. Ratio eſt, quod ſupra docuit, partim, una cum capto, jure belli, etiam jura ejus incorporalia acquiri, 3, 7, 4. partim in controverſiis de re capta apud populum bello non permixtum reſpiciendum jus ejus populi, à cujus partibus res capta eſt, 3, 6, 2.

2. *Poſtliminio reſtitui*] Diſpar eſt exemplum, quia in divortio juſto conſenſus diſcedentium intercedit. At Saguntı & Thebarum diſſipatio ſimilis eſt diffidio fortuito vel frigiſculo, non divortio, l. 32. § 12. de donat. inter vir. & ux. per calorem miſſo repudio, ſi brevi reverſa uxor eſt, non divortiſſe videtur l. 2. de divort. & repud. Sic illis quaſi frigiſculum fortunæ venit.

X. 1. *Intra civitatem*] Populum ſingulatim.

Jure civili Romano] Quaſi apud alias gentes impune transfugerint & redeuntes in civitatem priſtina jura receperint. At Indibilis apud Liv. 27, 17. ex gentium jure: ſcire ſe transfugæ nomen exſecrabile veteribus ſociis, novis ſuſpectum eſſe.

Etiam filii familiæ] Transfugæ ſine dubio, ſive patres ſive filii familias poſtliminii jure, id eſt, reditu in patriam ſecuro & recuperatione ſtatus ac rerum ſuarum, omnium gentium legibus aut moribus carent. Quod autem filius quoque familias Romæ non recidebat in poteſtatem patriam, non eſt magis ſingulare, quam quod nec filius familias latro aut deſertor, aut qui quodcumque capitale admiſerat, ſpecie ac prætextu poteſtatis patriæ judici poterat eripi. Erant enim ſervi pœnæ, in quibus maxima capitis deminutio locum haberet, §. 1. Inſtit. de cap. dim.

Servius

Paulus, quia diſciplina caſtrorum antiquior fuit parentibus Romanis quam caritas liberorum : cui congruit quod de Manlio ait Cicero, ſuo dolore ſanciviſſe eum militaris imperii diſciplinam, ut ſaluti proſpiceret civium, qua intelligebat contineri ſuam : ipſique naturæ & patrio amori prælatum ab eo jus majeſtatis. *De finib. 1. a. Dem. in Nicoſtratum. C. de poſtl. l. ult. L. ſi parte. D. de capt. L. ſi is qui §. C. de poſtl. l. ſæ diſſima eod. tit.*

2. Detrahit & hoc aliquid de jure poſtliminii, quod legibus Atticis primum, deinde Romanis conſtitutum eſt, ut qui redemptus eſt ab hoſtibus redemptori * ſerviat donec pretium reddiderit. Sed hoc ipſum favore libertatis introductum appareret, ne adempta ſpe recuperandæ pecuniæ multi in hoſtium manu relinquerentur. Et illa ipſa ſervitus iiſdem Romanis legibus multis modis mitigatur, & poſtrema lege Juſtiniani finitur operis quinquennii : morte quoque redempti jus repetendæ pecuniæ exſtinguitur ; ſicut & contracto inter redimentem & redemptum matrimonio remiſſum cenſetur : & redemptæ mulieris proſtitutione amittitur, multaque alia jure Romano in favorem redimentium & in pœnam proximorum qui ſuos non redimunt conſtituta ſunt.

3. Rurſum auctum eſt poſtliminii jus lege civili, eo quod non ea tantum quæ in poſtliminio ſunt jure gentium, ſed res omnes, jura omnia perinde habentur ac ſi is qui rediit nunquam hoſtium potitus eſſet : quod & jure Attico obtinuit. Nam, ut apud Dionem Pruſæenſem oratione XV legimus, quidam Calliæ ſe filium dicens captum in clade ad Acanthum, & ſerviiſſe in Thracia, cum Athenas poſtliminio rediiſſet, hæreditatem Calliæ à poſſeſſoribus petiit, nec aliud quæſitum eſt in judicio quam an is revera Calliæ eſſet filius. Idem narrat, Meſſenios cum longo

GROTII NOTÆ.

Serviat donec pretium reddiderit] Idem cap. 14. Edicti Caroli Calvi Filiis.

GRONOVII NOTÆ.

Qua intelligebat] Sine qua nec ſe ſalvum putabat fore.

2. *Ipſa ſervitus*] Quæ præſtatur redemptori.

Contracto inter] Si mulier, quem ſua pecunia redemit ab hoſtibus captum & pro ſervo ad tempus habuit, ei nupſerit.

Proſtitutione] Si cujuſquam aut plurium permiſſa eſt libidini, quam quis redemit.

3. *Meſſenios cum longo*] 8, 9, 10. Meſſenios poſtliminio vult patriam & libertatem recepiſſe. Hi poſt primum cum Spartanis bellum Ithome deſtructa Olymp. 14. Candaule apud Lydos, Salmanaſſare in Chaldæis regnante, diſſipati per Arcadiam, Argos, Sicyona, Eleuſina, quum capti & remanentes omnia ſervitutis mala ut Juſtinus, annos 80, ut Pauſanias 39. perpeſſi eſſent, duſtore Ariſtomene ſe liberarunt : Secundo bello expugnata ita Olymp. 29. Ardye Gygis F. in Lydis, Tullo Hoſt. Romæ regnante, rurſus qui effugere nequierant, in Ilotas redacti ; qui evaſerunt, Zanclen in Sicilia occuparunt & Meſſanam appellaverunt : utorumque poſteri poſt 200 annos Olymp. 77. paullo poſt expeditionem Xerxis in Græciam, cum terræ motus omnem fere Spartam everriſſet ac 20000 hominum exanimaſſet, tertium bellum

L. ab hostibus. C. de postliminio. L. 1. §. D. quibus ex caus. majores.

go tempore ſerviiſſent, tandem & libertatem & regionem recepiſſe. Imo & quæ per uſucapionem aut liberationem ex bonis ſubtracta, vel non utendo finita eſſe videbantur, actione reſciſſoria reſtituuntur: nam in edicto de majoribus in integrum reſtituendis, is comprehenditur qui in hoſtium eſt poteſtate. Et hoc quidem venit ex jure Romano antiquo.

4. At lex Cornelia etiam hæredibus conſuluit eorum qui capti apud hoſtes deceſſiſſent: bona eorum conſervans, perinde quaſi qui non redit jam eo tempore quo captus eſt, deceſſiſſet. Quæ jura civilia ſi tollas, haud dubie ſtatim ut quis ab hoſtibus captus eſſet * bona ejus futura fuiſſent occupantium, quia qui apud hoſtes eſt, pro nullo habetur. Quod ſi qui captus fuerat rediret, nihil reciperet præter ea quæ jure gentium poſtliminium habent. Quod vero captivorum bona fiſco cedunt ſi hæres nullus ſit, ex jure ſpeciali eſt Romano. Vidimus de his qui redeunt: videamus de his quæ recipiuntur.

L. Divus. D. de jure fiſci. l. bona. §. apparet. D. de capt. L. in bello §. manumittendo. L. ult. D. de capt.

XI. 1. Inter hæc ſunt primum ſervi & ancillæ, * etiam ſæpe alienati, * etiam ab hoſte manumiſſi: quia hoſtium jure manu-

lum excitarunt, quo poſt decennium inferiores in Siciliam, Africam, Naupactum Acarnaniæ aliaſque regiones ſparſi vacuam & vaſtam Meſſanen reliquerunt, donec poſt annos fere 100. Olymp. 103. proximo poſt Leuctricam cladem anno Epaminondas urbem inſtauravit convocatis undique veterum cultorum poſteris. Pauſ. 4. 241, & 268. Liv. 32. 22. Quod ſi poſtliminium his concedit, quanto minus id Saguntinis & Thebanis negari debuit?

GROTII NOTÆ.

Bona ejus futura fuiſſent occupantium] Vide legem Wiſigothicam lib. v, tit. iv, c. 15.

Etiam ſæpe alienati] At edicto Teudorichi ita conſtitutum eſt: *Servi aut coloni ab hoſtibus capti & reverſi domino reſtituantur, ſi non ſint ante ab altero vendentibus hoſtibus in commercio comparati.* Vide & Caſſiodorum 12. 28. At lege Wiſigothica mancipium bello receptum domino redditur; is qui recepit, tertiam partem accipit juſti pretii. Si ab hoſtibus venditum receptum fuerit, redit ad dominum pretio reddito & melioramentis. lib. v, tit. iv, 21.

Etiam ab hoſte manumiſſi] Ut à Mithridate, qui retracti in ſervitutem. Appianus Mithridatico.

GRONOVII NOTÆ.

Per uſucapionem] Si abſentis ejus bonorum aliquid poſſeſſor bonæ fidei tempore longo acquiſivit.

Liberationem] Si quod ei obligatum erat, quocumque modo tollendæ obligationis, dum captivus detinetur, liberatum eſt.

Non utendo] Ut uſusfructus non utendo intra tempus x aut xx annorum amittitur, §. 3. Inſt.

Actione reſciſſoria] Qua uſucapio aut quid aliud factum in præjudicium velut abſentis reipublicæ cauſa reſcinditur, §. 1. Inſt. de act. l. 33. pr. de Oblig. & Act.

4. *Lex Cornelia*] L. 22. pr. & §. 1. ac 3. de capt. & poſt. l. 1. §. 2. Act. l. Falcid. l. 12. Qui teſtam. fac. poſ. l. 25. D. de injuſto rupto, l. 9. Cod. de poſtl. rev. Ulpian. Inſtit. 23. §. 4. l. 8. C. Quibus ex cauſ. maj. §. ult. Inſtit. Quibus non eſt, perm. l. 1.

Deceſſiſſet] Ut medio tempore minui nequeant.

Pro nullo habetur] Immo ſuis eſt pro peregrinante, & qui exſpectetur poſt tempus reditutus.

XI. 1. *Sæpe alienati*] Ab eo qui cepit, alii domino, & ab hoc turſus alii, & deinceps tradiii.

Revera

manumiſſio obeſſe civi noſtro ſervi domino non potuit: ut bene notat Tryphoninus. Sed ut ſervus recipiatur, neceſſe eſt ut aut revera habeatur à vetere domino, aut haberi facile poſſit. Quare cum in rebus aliis ſufficiat eas intra fines eſſe perductas, ad poſtliminii jus in ſervo id non erit ſatis niſi & cognoſcatur; nam qui in urbe Roma eſt ita ut lateat; nondum receptus Paulo videtur. Ac ſicut hac in parte à rebus inanimis diſtat ſervus, ita viciſſim à libero homine in eo diſtat, quod ut poſtliminio recipiatur non requiritur ut animo res noſtras ſequendi venerit. Id enim in eo requiritur qui ſe recepturus eſt, non in eo qui ab altero ſit recipiendus, & ut Sabinus ſcripſit *de ſua qua civitate cuique conſtituendi facultas libera eſt, non de dominii jure.* *d. l. In bello. §. manumittendo.*

2. Non excepit ab hoc gentium jure ſervos transfugas lex Romana. Nam & in his dominus priſtinum jus recipit, ut Paulus nos docet: ne contrarium jus non tam ipſi injurioſum ſit qui ſervus ſemper permanet, quam domino damnoſum. Generaliter de ſervis qui virtute militum recuperantur, dictum eſt ab Imperatoribus illud quod ad res omnes male à nonnullis trahitur, *Receptos eos non captos judicare debemus, & militem noſtrum defenſorem eorum decet eſſe, non dominum.* *d. l. poſtliminium. §. ſi vero ſervus.* *L. ab hoſtibus. C. de poſtl.*

3. Qui ab hoſtibus redempti ſunt ſervi protinus Romano jure fiunt redimentis, ſed oblato demum pretio poſtliminio recipi intelliguntur. Verum hæc ſubtilius explicare juris civilis interpretum eſt. Nam & poſterioribus legibus mutata ſunt nonnulla: & quo ſervi capti ad reditum invitarentur, propoſita libertas his quibus membrum ruptum eſſet ſtatim, cæteris poſt quinquennium, ut videre eſt in legibus militaribus à Ruſo collectis. *L. ſi captivum. §. verum eſt. D. de capt. Strabo libro VIII. Nov. XXXVI. Nov. Valent. de epiſc. Jud. Prov. 1, de bel. Vand. Cæſar. obſ. X. L. cum loca. D. de religioſis. L. in tantum, de diviſ. ſer.*

XII. Illa quæſtio magis ad nos pertinet, in & populi qui ſubjecti alieno imperio fuerunt in veterem cauſam recidant: quod tractari poteſt ſi non is cujus imperium fuerat, ſed ſociorum aliquis

Revera habeatur] Jam ſit in ejus poteſtate aut in eam venturus ſit, ubi domino libuerit.

Niſi & cognoſcatur] Gnaro & conſcio domino intra fines verſetur.

Nondum receptus] Poſtliminio rediiſſe cenſet Paulus.

Ut animo] Quia ſervus conſilium non habere videtur, ſed omne conſilium de eo eſſe domini.

2. *Contrarium jus*] Quod transfugam punit.

Receptos eos] Tamquam qui jam dominum habeant & ad eum redeant; non tanquam qui nunc demum dominum nancifcantur eum qui hoſti eripuit.

Defenſorem] Nimirum ut rei alienæ: ſic in D. conjunguntur Procuratores & Defenſores.

3. *A Ruſo collectus*] Libellus inſcribitur: Leges Navales Rhodiorum, Militares, Ruſticæ Juſtiniani Gr. & Lat. opera Sim. Schardii Baſil. 1561.

XII. *In veterem cauſam*] Redeant ſub prioris principis imperium.

aliquis eos hosti eripuisset. Puto hic idem dicendum quod in servis, nisi sociali fœdere aliter convenerit.

XIII. 1. Inter res primum occurrunt agri, qui in postliminio sunt. *Verum est*, ait Pomponius, *expulsis hostibus ex agris quos ceperint dominis eorum ad priores dominos redire.* Expulsi autem hostes intelligi debent, ex quo aperte eo accedere amplius non possunt, ut alibi explicavimus. Sic Æginam insulam Atheniensibus ereptam * veteribus dominis Lacedæmonii reddiderunt. Agros ex Gothis & Vandalis recuperatos veterum possessorum hæredibus reddiderunt Justinianus, aliique Imperatores; * non admissis adversus dominos præscriptionibus illis quas Romanæ leges induxerant.

2. Quod de agris jus est, idem esse arbitror de omni jure quod solo adhæret. Nam & loca capta ab hostibus quæ religiosa vel sacra fuerant, si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi quodam postliminio reversa pristino statui restitui scripsit Pomponius: quicum convenit illud Ciceronis in Verrina de Signis, de Diana Segestana: *P. Africani virtute religionem simul cum loco recuperavit*; & Marcianus cum postliminii jure comparat jus illud quo solum ædificio occupatum eo collapso littori redditur. Quare & usumfructum agri recepti restitui dicendum erit, ad exemplum ejus quod de agro inundato Pomponius respondit. Sic Hispanis lege cautum est, ut comitatus & aliæ jurisdictiones hæreditariæ postliminio redeant, majores omnino; minores, si intra quadriennium à receptione vindicentur; nisi quod arcem bello amissam & quomodocunque recuperatam retinendi jus rex habet.

L. si ager. D. quibus mod. ususfruct. amit. Reg. Const. lib. x, tit. 29, p. 2.

XIV. 1. De mobilibus generalis in contrarium regula est, ut postliminio non redeant, sed in præda sint: ut hæc opponit Labeo. Quare & commercio parata, ubicunque reperiuntur, manent

GROTII NOTÆ.

Veteribus dominis] Nempe qui partium Lacedæmoniarum fuerant. Confer quæ supra cap. VI, §. 7.

Non admissis adversus dominos præscriptionibus illis] Idque ex lege Honorii, qui quanquam relicta Vandalis Hispania, tamen dum tam tenerent Vandali præscriptionem tricenariam dominis nocere noluerat, meminit Procopius Vandalicorum 1. Valentinianus in Novella, lege de Episcopali judicio: *Triennali definitione concludere præcepimus, quæ perpetuis aut infinitis seculis servabantur: Exceptis Afrorum negotiis, qui se probaverint necessitatem Vandalicam pertulisse: ut de illorum causis illa tempora præfixo triennio subtrahantur, quæ claruerit sub hostilitate conjuncta.* In concilio Hispalensi relato in causam XVI, quæstione IV: *sunt per legem mundialem hi quos barbarica feritas rapiendo captivos necessitate transvexit, postliminio reverentibus redditur antiqua possessio.* convenit. C. Ex transmissis. De præscriptionibus; vide & Cujacium ad titulum C. de præscriptione XXX annorum.

GRONOVII NOTÆ.

XIII. 1. *Præscriptionibus*] Privilegiis longinquæ possessionis.

2. *Littori redditur*] Ex privato fit nullius.

XIV. 2. *Commercio parata*] Empta & permutata.

Recu-

manent ejus qui emit : nec apud pacatos reperta aut intra fines perducta vindicandi jus eſt veteri domino. Sed ab hac regula videmus olim excepta, quæ in bello uſum habent : quod ideo placuiſſe gentibus videtur, ut recuperandi ſpes ad ea comparanda alacriores homines redderet ; plurimarum enim civitatum inſtituta eo tempore ad rem bellicam referebantur ; quare facile in hoc conſenſum eſt. Uſum autem in bello hæc habere cenſentur quæ modo ex Gallo Ælio attulimus, ſed quæ diſtinctius expoſita exſtant tum apud Ciceronem in Topicis, tum apud Modeſtinum. Naves ſcilicet longæ atque onerariæ, non item luſoriæ, aut actuariæ voluptatis cauſa paratæ : muli, ſed clitellarii : equi & equæ, ſed freni patientes. Et hæ res ſunt quas & legari recte voluerunt Romani, & in præſtationes familiæ herciſcundæ venire. *L. 2. & 4. D. decept.* *L. id quod apud hoſt. D. de leg. 1. L. item Lucius cum l. ſeq. D. de fam. herc.*

2. Arma & veſtis uſum quidem in bello habent, ſed poſtliminio non redibant, quia minime favorabiles erant qui in bello arma aut veſtem amitterent : imo id flagitii loco habebatur, ut paſſim in hiſtoriis apparet. Atque in hoc notantur arma ab equo diſtare, quod equus ſine culpa equitis proripere ſe potuit. Et hoc quidem rerum mobilium diſcrimen videtur uſum habuiſſe in occidente, etiam ſub Gothis, ad Boëtii uſque tempora : is enim Ciceronis Topica explicans ita videtur de hoc jure loqui, quaſi quod ad eum diem vim ſuam obtineret.

XV. At poſterioribus temporibus, ſi non ante, ſublata videtur hæc differentia. Paſſim enim tradunt morum periti res mobiles

Recuperandi ſpes] Ut animoſius emerent, in quibus ſcirent valere jus poſtliminii.

Longæ & onerariæ navες] Quia illis milites, his belli apparatus vehebantur. Luſoriæ & actuariæ duorum erant generum. Aliæ enim luſoriæ in ripis omnium terminantium imperium (ut erant Danubius, Renus, Euphrates) excubabant, l. 4. Cod. de Offic. judic. milit. l. 4. C. de Offic. mag. Offic. in his utpote bellicis erat ſine dubio jus poſtliminii. At vocabantur & luſoriæ privatorum, quibus illi voluptatis cauſa huc illuc veſtabantur, ut loquitur Petronius cap. 81. de quibus Seneca 7 de benef. 20. & meminit auctor 1, 1, 1. Actuariæ, omnes quæ remis agebantur ; quarum etiam quædam belli adhibitæ, Liv. 30, 43. Cæſar 5. de Gall. 1. & in his poſtliminium ; non in eis, quæ voluptatis ergo aut alios ad uſus erant paratæ, Salmaſ. ad jus Att. & Ro. c. 26. p. 740.

Clitellarii] Qui clitellis onera portant, non qui carpento junguntur. Sunt autem clitellæ, ſtratum, quod imponitur aſinis & mulis ad onera commodius portanda. Eundem uſum habent equi figmatii.

Quas & legari] Etiamſi quo tempore teſtamentum ſcribebatur, apud hoſtes eſſent.

In præſtationem familiæ] Attribui & imputari pro parte ſortis ſuæ alicui hæredibus, ſed cum cautione, ſi recipiantur.

XV. *Peritiſſimi morum*] Juris per conſuetudinem introducti.

Bart. in l. si quid bello. D. de capt. Aug. & Salic. in l. ab hostibus, C. de capt. Const. Gall. l. xx, tit. 13. art. 24. Consul. maris, c. 287. L. hostes, & l. Latrones. D. de capt. l. postlim. §. à piratis red. tit. Demosth. de Halonesio.

biles postliminio non redire, & *id de navibus constitutum multis in locis videmus.

XVI. Eæ vero res quæ intra præsidia perductæ nondum sunt, quanquam ab hostibus occupatæ, ideo postliminii non egent, quia dominum nondum mutarunt, ex gentium jure. Et quæ piratæ aut latrones nobis eripuerunt non opus habent postliminio, ut Ulpianus & Iavolenus responderunt; quia jus gentium illis non concessit ut jus domini mutare possint: quo innixi Athenienses Halonesum quam ipsis prædones, * prædonibus Philippus eripuerat, ut redditas à Philippo non ut donatas volebant accipere. Itaque res ab illis captæ ubicunque reperiuntur vindicari possunt, nisi quod ex naturali jure alibi censuimus ei qui suo sumptu possessionem rei adeptus est tantum esse reddendum, quantum dominus ipse ad rem recuperandam libenter impensurus fuerat.

XVII. Potest tamen lege civili aliud constitui: sicuti * lege Hispanica naves à piratis captæ eorum fiunt qui eas eripiunt piratis: neque enim iniquum est ut privata res publicæ utilitati cedat, præsertim in tanta recuperandi difficultate. Sed lex talis non obstabit exteris, quo minus res suas vindicent.

Sup. lib. 11. c. x, §. 9. Lib. xxxi, tit. 29, p. 2. Covar. ad c. peccatum, p. 11, §. 2, n. 8. Lib. 11, c. 15, §. 5.

XVIII. 1. Illud magis mirandum quod testantur Romanæ leges postliminii jus locum habuisse non tantum inter hostes, sed & inter Romanos & populos externos. Sed alibi diximus reliquias has esse sæculi Nomadum, quo sensum naturalis societatis, quæ est inter homines, mores exsurdaverant. Itaque apud gentes etiam quæ bellum publicum non gererent, erat quædam belli inter privatos quasi ipsis moribus indicti licentia: ac ne ea licentia ad interficiendos homines prosiliret, placuit captivitatis jura

GROTII NOTÆ.

Id de navibus constitutum multis in locis videmus] Decisio Genuensis centesima prima.

Prædonibus Philippus eripuerat] Vide ipsam Philippi epistolam inter opera Demosthenis.

Lege Hispanica naves à piratis captæ eorum fiunt qui eas eripiunt piratis] Idem apud Venetos. Patet ex literis Fraxinii Canæi Tomo 1.

GRONOVII NOTÆ.

XVI. *Intra præsidia*] 3, 6, 1.

Ut jus dominii mutare] Ut eorum, quæ rapuissent, jus acquirerent & prior dominus jure suo caderet.

Alibi censuimus] 2, 10, 9.

XVII. *Non obstabit exteris*] Sed tantum Hispanis, aut qui sub Regis Hispaniæ vivunt imperio.

XVIII. 1. *Nomadum*] Populorum vagorum adhuc & incertæ sedis atque inconditorum, quum in omnes peregrinos aliquid licebat, quod nunc intelligunt homines meliora docti non licere nisi in hostes.

Belli inter privatos] Puta naufragio ejectum aliquem aut quocumque casu in terris peregrinis oberrantem, ubi sine notore ac defensore esset arreptum à privato & in ergastulum fuisse conjectum: quod frequenter olim contigisse ostendit Sueton. Aug. 32. Tit. 8. Cic. pro Cluent. 7. Et hodie nihil frequentius accidit Christianis inter Turcas.

Captivitatis jura] Ut liceret comprehensos peregrinos pro servis habere, quasi captos ex hostibus.

Ad

jura inter eos introduci, cui consequens fuit ut & postliminio locus esset, aliter quam cum latronibus ac piratis, quia illa vis rem producebat ad æquas pactiones, quæ à latronibus & piratis contemni solent.

2. Juris olim controversi videtur fuisse, an qui apud nos serviunt ex populo fœderato si domum revenissent postliminio redeant. Ita enim hanc quæstionem proponit Cicero primo de Oratore. Et Gallus quidem Ælius sic ait: *Cum populis liberis & cum fœderatis, & cum regibus postliminium nobis est ita ut cum hostibus.* Contra Proculus: *Non dubito quin fœderati & liberi nobis externi sint: non inter nos atque eos postliminium esse.* L. non dubito. D. de cap.

3. Ego arbitror distinguendum inter fœdera, ut siqua essent quæ belli duntaxat publici componendi aut cavendi causa essent inita, ea nec captivitati in posterum, nec postliminio obstarent; at si qua id continerent ut tuti essent publico nomine qui ab his ad illos venissent, ut tunc, captivitate sublata, cessaret & postliminium. Et hoc mihi indicare videtur Pomponius cum ait, *Si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt: quod autem ex nostro ad eos pervenit illorum fit, & liber homo noster ab eis captus servus fit & eorum: Idemque est si ab illis ad nos aliquid perveniat: Hoc quoque igitur casu postliminium datum est.* Cum dixit fœdus amicitiæ causa, ostendit & alia esse posse fœdera quibus nec hospitii nec amicitiæ jus insit. Proculus quoque eos à se populos fœderatos intelligi qui amicitiam aut hospitium tutum promisissent, satis significat cum subjicit: *Etenim quid inter nos atque eos postliminii opus est, cum & illi apud nos & libertatem suam, & dominium rerum suarum æque atque apud se retineant, & eadem nobis apud eos contingant?* Quare quod apud Gallum Ælium sequitur, *quæ nationes in ditione nostra sunt, cum his postliminium non est*, ut recte legit Cujacius, hoc additamento supplendum erit, nec cum his quibuscum fœdus amicitiæ causa habemus. D. l. post. liminii. §. in pace. Obs. IX. l. 23.

XIX. 1. At nostris temporibus, non inter Christianos tantum sed & apud plerosque Mahumetistas, jus ut captivitatis extra Bod. lib. 1. de rep. c. 7.

Ad æquas pactiones] Ut utrimque aliquid remitterent de sævis moribus, & paullatim jus discerent.

2. *Cicero primo de Oratore*] Cap. 40. sed de libertis, non de servis agere Ciceronem monet Salmasius p. 596.

Non dubito quin] Lege, quum fœderati & liberi nobis externi sint, inter nos. Ita consentiunt Gallus & Proculus, Salmasius. pag. 606.

3. *Ut si qua essent*] Qualia quæ hodie Turcis sunt cum Christianis, quibus privati Mahometanorum non impediuntur, quominus in captivitatem redigant, quoscumque possunt de Christianis.

tra bellum ita & poſtliminii evanuit, ſublata utriuſque neceſſitate ob reſtitutam vim ejus cognationis quam inter homines natura eſſe voluit.

2. Habere tamen locum poterit vetus illud jus gentium, ſi res ſit cum gente tam barbara, ut ſine indictione aut cauſa omnes externos & res eorum hoſtiliter tractare pro jure habeat. Atque eam in partem dum hæc ſcribo judicatum eſt in ſummo Auditorio Pariſienſi, cœtus principe Nicolao Verdunio: bona quæ Francorum civium fuerant ab Algerienſibus, populo prædationibus maritimis in omnes alios graſſari ſolito, capta belli jure mutaſſe dominum: ac proinde cum recepta ab aliis eſſent, facta eorum qui recepiſſent. In eadem cognitione & hoc judicatum eſt quod modo diximus, naves hodie inter ea non eſſe quæ poſtliminio recipiuntur.

CAPUT X.

Monita de his quæ fiunt in bello injuſto.

I. *Quo ſenſu pudor vetare dicatur quod lex permittit:*
II. *Aptatum hoc ad ea quæ jure Gentium permiſſa diximus.*
III. *Interna injuſtitia injuſtum eſſe quod ex bello injuſto fit.*
IV. *Qui hinc, & quatenus ad reſtitutionem obligentur.*
V. *An res capta bello injuſto reddendæ ſint ab eo qui cepit.*
VI. *An & ab eo qui detinet.*

Lib. III, c. 4. I. 1. LEgenda mihi retro veſtigia, & eripienda bellum gerentibus pene omnia quæ largius videri poſſum, nec tamen largius ſum; nam cum primum hanc juris gentium partem explicare ſum aggreſſus, teſtatus ſum juris eſſe aut licere multa dici, eo quod impune fiant, partim etiam quod judicia coactiva ſuam illis auctoritatem accommodent, quæ tamen aut exorbitent à recti regula, ſive illa in jure ſtricte dicto, ſive in aliarum virtutum præcepto poſita eſt, aut certe omittantur ſanctius & cum majori apud bonos laude.

2. In Troadibus Senecæ dicenti Pyrrho:

Lex nulla capto parcit, aut pœnam impedit,

Rege-

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Pudor omnia*] Et oſtendendum, quamquam hæc jure gentium conceſſa in bello & impunita ſint, perpauca tamen eorum virum bonum & Chriſtianum licere ſibi putare debere.

Judicia coactiva] Magiſtratus poteſtate facta tuentur.

Illa in jure ſtricto] Quæ nihil vi geriti patitur, niſi ad ſui tutelam inculpatam.

2. *Pudor*

Regerit Agamemnon,

Quod non vetat lex, hoc vetat fieri pudor.

Quo in loco pudor non tam hominum & tamæ quam æqui & boni, aut certe ejus quod æquius meliusque eſt, reſpectum ſignificat. Sic in Juſtinianeis Inſtitutionibus legimus: *Fideicommiſſa appellata ſunt quia nullo vinculo juris, ſed tantum pudore eorum qui rogabantur, continebantur.* Apud Patrem Quintilianum: *Non aliter ſalvo pudore ad ſponſorem venit creditor quam ſi recipere à debitore non poſſit.* Atque eo ſenſu ſæpe videas juſtitiam cum pudore conjungi.

Nondum Juſtitiam facinus mortale fugarat:
Ultima de ſuperis illa reliquit humum,
Proque metu populum ſine vi Pudor ipſe regebat.

Heſiodus: *Operibus.*

Δίκη δ' ἐν χροΐ πᾶσι αἰδὼς
Οὐκ ἔστι, βλάψει δ' ὁ κακὸς τὸ ἀρείονα φῶτα.
——— *nuſquam Pudor: aurea nuſquam*
Juſtitia: inſultant pravi melioribus ultro.

Plato libro XII de legibus: παρῇσιν ἡ αἰδὼς Δίκῃ λίχεσθαι τε καὶ ὅπως εἴρξει. Emendem παρῇσιν: ut ſenſus ſit: *Comes Pudoris Juſtitia vocatur, & merito quidem.* Nam & alibi idem Plato ſic loquitur: ἡμῖν θεὸς ἔφυσε τὴν τοῦ ἀνθρώπου μὴ ἀπόλαυστον πᾶσι, δυοῖν ἀνθρώποις αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συνάγωγοι: *Deus metuens ne plane interiret genus humanum dedit hominibus Juſtitiam ac Pudorem, ornamenta civitatum, & ad amicitiam colligandam vincula:* & Plutarchus ſimili modo δίκην vocat ὑποπτον αἰδοῦς, *Juſtitiam pudoris cohabitatricem*, qui & alibi jungit αἰδῶ & δικαιοσύνην. Apud Dionyſium Halicarnaſſenſem ſimul nominantur αἰδὼς, κόσμος & δίκη, *pudor, decorum, & honeſtum.* Sic & αἰδὼ & ἐπιείκειαν copulat Joſephus *Pudorem & Æquitatem.* Paulus quoque Juriſconſultus conjungit naturale jus & pudorem. Cicero autem inter juſtitiam & verecundiam ita fines regit, ut juſtitiæ partes ſtatuat non violare homines, verecundiæ non offendere.

Protagora.

Ad interrogatum præſulem.

Vita Theſeo.

Lib. VI.

Lib. XIII. antiq. c. 19. l. adoptivus, D. de ritu nupt. Off. 1. Lib. 1. de Ira, c. 27.

3. Cum

2. *Pudor*] Pudor ille potiſſimum eſt pudor ſui, quum quis nihil magis vereatur quam ſuam conſcientiam, & antiquiſſimum habet *Nil conſcire ſibi, nulla palleſcere culpa.*

Nullo vinculo] Olim ad ea præſtanda nemo per judicem adigebatur, ſed prout inciderant in probum & pudentem, aut in improbum & impudentem hominem rata aut irrita erant.

Salvo pudore] Siquidem vult retinere verecundiam & exiſtimationem, niſi vult detonquere pudorem.

Pudor ipſe] Reverentia ſola recti.

Παρῇσιν] Ex Afranio apud Nonium licet reddere. *Adſeſtrix.* Verba Poëtæ: *Remiſit adſeſtricem:* me ad ſe vocat.

Deus metuens] Providens.

Ὑποπτον] Domeſticam, contubernalem.

Ita fines regit] Diſtinguit.

3. Cum eo quem ex Seneca adduximus verſu bene convenit dictum ejuſdem in ſcriptis philoſophicis. * *Quam angusta innocentia eſt ad legem bonum eſſe? Quanto latius officiorum patet quam juris regula? quam multa pietas, humanitas, liberalitas, juſtitia, fides exigunt? quæ omnia extra publicas tabulas ſunt.* Ubi vides jus à juſtitia diſtingui, quia jus accipit id quod in judiciis externis viget. Idem id alibi expliest egregie exemplo juris herilis in ſervos. *In mancipio cogitandum eſt non quantum illud impune pati poſſit; ſed quantum tibi permittat æqui bonique natura, quæ parcere etiam captivis & pretio paratis jubet.* Deinde: *Cum in ſervum omnia liceant, eſt aliquid quod in hominem licere commune jus animantium vetet;* quo in loco notanda iterum vocis *licere* diverſa acceptio, altera exterior, altera interior. *

Lib. 1. de Clem. c. 18.

Liv. l. 26. II. 1. Eundem habet ſenſum illa Marcelli in Senatu Romano diſtinctio: *non quid ego fecerim in diſquiſitionem venit, quem quicquid in hoſtibus feci jus belli defendit, ſed quid iſti pati debuerint:* ex æquo & bono ſcilicet. Idem diſcrimen Ariſtoteles innuit diſputans an juſta dicenda ſit quæ ex bello oritur ſervitus: ἄλως δ' ἀπορήσαι τινες, ὡς αὐτοῦ ὄντος τοῦ (ἀ γὰρ νόμῳ δεδόχθαι τι) τὸν ἐν πολέμῳ δικαίων πρᾶγμα εἶναι δίκαιον. ἄλλοι δ' οὐκ φασί. τοῦτο γὰρ ἴσχυσε τάχ' ἂν μὴ δίκαιόν ἐστιν εἶναι πολίτευμα: *Quidam reſpicientes juſti aliquid (* nam & lex juſtum quid eſt*) juſtam eſſe ajunt ſervitutem ex bello: at omnino juſtam eſſe negant, quando accidere poteſt ut injuſta fuerit belli causa.* Simi-

Pol. 1, c. 6.

Grotii Notæ.

Quam angusta innocentia eſt ad legem bonum eſſe] Idem Seneca de Beneficiis V. 21: *Multa legem non habent, nec actionem ad quæ conſuetudo vitæ humanæ lege omni valentior dat aditum.* Quintilianus inſtitutionum oratoriarum lib. III, c. 8: *Sunt enim quædam non laudabilia natura, ſed legi exceſſa, ut in XII Tabulis, de ſitu corpus inter creditores divido ſecuit, quam legem mos publicus repudiavit.* Cicero de Officiis libro III: *Aliter leges, aliter Philoſophi tollunt aſſentiri. Leges, quatenus manu teneri res non poſſunt: philoſophi, quatenus ratione & intelligentia.*

Nam & lex juſtum quid eſt] Seneca ad Helviam c. 6. *alii armis ſibi jus in aliena terra fecerunt.* Pugnare videntur jus & aliena; ſed concilianda ut docet hic textus. Repete quæ ſupra hoc libro cap. 17, §. 2.

Gronovii Notæ.

3. *Ad legem bonum eſſe]* Habenus ſolummodo recte facere ac juſtitiam colere, ut poſſes, quod leges imperant, quod à judice potes cogi.

Extra publicas tabulas ſunt] Quæ negligere poſſis ſine metu tribunalis & prætoris, quæque actionem ex legum tabulis non habent.

Quod in judiciis externis] De quo Prætor vel Judex & conſilium diſceptant; quod actione petitur.

In ſervum omnia liceant] Quicquid ſtatuas, forum & faſces non metuas.

In hominem licere] Si facias in homine, utcumque vili & humili, ferum, immane, inhumanum habeatur.

II. 1. *Quid iſte pati]* Annon debuerit ab illis jus belli abſtineri.

Omnino juſtam] Semper & in univerſum.

Laſtan-

Simile eſt illud Thucydidis in Thebanorum oratione: ὃς ἐὰ χρὴ περὶ ἀνηκέστων ἁμαρτημάτων ἐς ἀμφίλογα κίνδυνον καθίστασθαι. οὐ γὰρ ἂν περὶ τῶν ἤδη γεγενημένων: *de his quos in conflictu occidiſtis non adeo querimur, accidit enim hoc illa jure quodammodo.* *L. b. III. L. poſſum. in pr. D. de capt. Epiſt. XXXII. Libro XXVIII. Orat. XV. 1 Cor. VI, 10. Jon. II, 10. Libro præceptorum legis præcepto jubente XVI. Silv. in verbo bellum, p. 1, n. 10. & 11, & 12. Cover. d. § 11. n. 8. Leſſ. lib. II. c. 13. dub. 4. Adde l. vulgari §. ſi duo. D. de furtis. Silv. d. loco num. 10. Vaſq. lib. 1. controv. II. c. 9. num. 27. Molin. diſp. 118. ¶. ut vero.*

2. Sic & ipſi Juriſconſulti Romani, quod ſæpe jus captivitatis vocant alibi injuriam appellant, & æquitati opponunt naturali; & Seneca ſervi nomen ex injuria natum, id quod ſæpe accidit reſpiciens. Apud Livium quoque Itali retinentes ea quæ Syracuſanis bello ademerant, pertinaces ad obtinendam injuriam appellantur. Dion Pruſæenſis cum dixiſſet bello captos, ſi ad ſuos rediiſſent libertatem recipere, addit, ὡς ἀδίκως δουλευσοντας, *ut qui per injuriam in ſervitute fuiſſent.*

* Lactantius de Philoſophis loquens: *Cum de officiis ad rem militarem pertinentibus diſputant, neque ad juſtitiam, neque ad veram virtutem accommodatur illa omnis oratio, ſed ad hanc vitam moremque civilem.* Idem mox à Romanis ait legitime illatas injurias.

III Primum ergo dicimus, ſi belli cauſa injuſta ſit, etiamſi bellum ſolenni modo ſuſceptum ſit, injuſtos eſſe internâ injuſtitiâ omnes actus qui inde naſcuntur: ita ut qui ſcientes tales actus operantur, aut ad eos cooperantur, habendi ſint in eorum numero qui ad regnum cœleſte ſine pœnitentia pervenire non poſſunt. Vera autem pœnitentia, ſi tempus & copia ſuppetat, omnino requirit, * ut is qui damnum dedit, ſive interficiendo, ſive res corrumpendo, ſive prædas agendo, id ipſum reſarciat. Ideo Deus * negat grata ſibi eſſe jejunia eorum qui non jure captos detinebant: & Ninivitis rex indicens juſtitium præcipit

GROTII NOTÆ.

Lactantius] Auguſtinus vero epiſtola IV, quæ eſt ad Marcellinum: *Ac per hæc ſi terrena iſta reſpublica Chriſtiana præcepta cuſtodiat, etiam ipſa bella ſine benevolentia non gerentur.* Idem de diverſis Eccleſiæ obſervationibus: *Apud veros Dei cultores etiam ipſa bella parata ſunt.*

Ut is qui damnum dedit, ſive interficiendo, ſive res corrumpendo, ſive prædas agendo, id ipſum reſarciat Num. V, 6. Hieronymus ad Ruſticum: *Nec differtur ultionis ſententia ſi non reddantur univerſa.* Auguſtinus in epiſtola ad Macedonium, quæ eſt LIV: *Si res aliena propter quam peccatum eſt reddi poſſit & non redditur, pœnitentia non agitur ſed fingitur.* Retulit Gratianus in cauſam XI, quæſtione VI.

Negat grata ſibi eſſe jejunia eorum qui non jure captos detinebant] Locus eſt illuſtris Eſaiæ LVIII, 3, 6, 7. habes eum Græce apud Juſtinum Martyrem, in colloquio cum Tryphone.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Id quod ſæpe accidit*] Ut ſervi fiant, quid fieri non meminerunt.

Ad obtinendam injuriam] Ad retinenda & non reddenda, quæ per vim parum probatam quæſiviſſent.

III. *Interna injuſtitia*] Quæ apud Deum reos faciat, etſi humano foro excuſatos.

Ad res cooperantur] Aut eis adjutorium faciunt.

Juſtitium præcipit] Ferias & vacationem ab omni opere ac negotio obſecrationis cauſa.

cipit ut rapina manus vacuefaciant, naturæ ductu agnoſcens ſine tali reſtitutione pœnitentiam fictam & inanem fore. Atque ita videmus ſentire * non Judæos tantum & Chriſtianos, ſed & * Mahumetiſtas.

IV. Ad reſtitutionem autem tenentur, ſecundum ea quæ generaliter à nobis alibi explicata ſunt, belli auctores, ſive poteſtatis jure, ſive conſilio, de his ſcilicet omnibus quæ bellum conſequi ſolent: etiam de inſolitis, ſiquid tale juſſerunt aut ſuaſerunt, aut cum impedire poſſent non impedierunt. Sic & duces tenentur de his quæ ſuo ductu facta ſunt: & milites in ſolidum omnes qui ad actum aliquem communem, puta urbis incendium, concurrerunt: in actibus dividuis pro damno quiſque cujus ipſe cauſa unica, aut certe inter cauſas fuit.

V. 1. Neque admittendum putem exceptionem quam nonnulli adferunt de his qui aliis operam navant, ſi modo in ipſis aliquid hæreat culpæ: ad reſtitutionem enim ſine dolo culpa ſufficit. Sunt qui videntur exiſtimare res bello captas, etiamſi juſta belli cauſa non adfuerit, reddendas non eſſe, eo quod bellantes inter ſe cum bellum inierunt iſta capientibus donaſſe intelligantur. Sed nemo ſuum jactare temere præſumitur: & bellum per ſe longe abeſt à contractuum natura. Ut vero pacati populi certi quid haberent quod ſequerentur, nec bello implicarentur inviti, ſufficiebat introductio externi de quo diximus dominii, quod cum interna obligatione reſtitutionis poteſt conſiſtere. Atque id illi ipſi auctores videntur ſtatuere in jure captivitatis perſonarum. Ideo Samnites apud Livium, *res hoſtium in præda captas, quæ belli jure noſtra videbantur, remiſimus.* Videbantur ait, quia injuſtum id bellum fuerat ut jam ante agnoverant Samnites.

Lib. IX. Lib. VIII. Vide ſupra, l. II, c. II.

2. Non diſſimile eſt quod ex contractu ſine dolo inito cui ineſt inæqualitas, jure gentium naſcitur facultas quædam cogendi eum

GROTII NOTÆ.

Non Judæos tantum] Vide canones pœnitentiales Moſis Maimonidæ cap. II, § 2. Et Moſem de Kotzi præcepto jubente XVI.

Mahumetiſtas] Vide Leunclavium Turcicorum V, & XVII.

GRONOVII NOTÆ.

Naturæ ductu] Quippe veræ religionis ignarus.

IV. *Sive poteſtatis jure, ſive conſilio*] Vel juſſendo vel ſuadendo.

Actibus dividuis] Quos non faciunt, agminatim, centuriatim, manipulatim, ſed ſingulariter.

V. 1. *Ad reſtitutionem*] Ad reſtituendum quiſque obligatur ipſa poſſeſſione alieni, aut caſu damni dati, etiamſi dolus ejus & prava voluntas non intervenerit.

Capientibus donaſſe] Res ſuas miſiſſe in aleam & tacito pacto conſtituiſſe, ut id haberent pars utraque, quod huic aut illi affigeretur, mera communis & fortuna.

Suum jactare] Pro derelicto habere.

Externi dominii] Ut cum paterentur eſſe jure publico dominum, qui res cepit: quod potuerunt pati, etſi non ſolverent conſcientiam vinculo quarundam reſtituendarum.

2. *Cui ineſt inæqualitas*] Ubi non redditur par pro pari, quod fieri debet in legitimo contractu.

Con-

eum qui contraxit ad implenda pacta: nec eo tamen minus qui plus æquo ſtipulatus eſt rem ad æqualitatem reducere ex probi ac pii hominis officio tenetur.

VI. 1 Sed & qui damnum ipſe non dedit, aut ſine omni culpa dedit, ſed rem bello injuſto captam ab alio penes ſe habet, tenetur eam reddere, quia cur alter ea carere debeat nulla cauſa ſubeſt naturaliter juſta, non conſenſus ipſius, non malum meritum, non compenſatio. Non aliena ab hac re hiſtoria eſt, apud Valerium Maximum: *Populus*, inquit, *Romanus cum P. Claudius Camerinos ductu atque auſpiciis ſuis captos ſub haſta vendidiſſet, etſi ærarium pecunia, fines agris auctos animadvertebat, tamen quia parum liquida fide id geſtum ab imperatore videbatur, maxima cura * conquiſitos redemit & prædia reſtituit.* Similiter Phocenſibus Romanorum decreto reddita libertas etiam illa publica & qui erepti erant agri. Et poſtea * Ligures qui à M. Pompilio venditi fuerant reddito emtoribus pretio reſtituti ſunt in libertatem, bona quoque reddi curata. Idem de Abderitis decrevit Senatus, addita cauſa, quod injuſtum bellum illatum iis eſſet.

Vide ſupra Lib. II, c. 9.

Lib. VI, c. 5.

Liv. lib. XXVIII.

Liv. lib. XLII.

Lib. XLIII.

2. Poterit tamen, ſiquid ſumtus aut operæ impendit is qui rem tenet, deducere tantum quantum domino valebit adipiſci deſperatam poſſeſſionem, ſecundum ea quæ alibi explicata ſunt. Quod ſi rei poſſeſſor culpæ exſors eam conſumſerit aut alienaverit, non tenebitur niſi in quantum cenſeri poteſt locupletior factus.

Grotii Notæ.

Conquiſitos redemit, & prædia reſtituit] Antonius Tyrios coëgit reddere quæ Judæorum tenebant. Homines ab eis venditos juſſit liberari, bona dominis reddi; Joſephus XIV Antiquæ Hiſtoriæ. Macrinus Parthis reddidit captivos & prædam, quod cauſa fuiſſet cur Romani pacem rumperent; Herodianus libro XIV, in fine. Mahumetes Turca liberari juſſit eos qui fuerant in oppido Sanctæ Mariæ in Achaia; Chalcocondylas libro IX.

Ligures] Vide excerpta Peireſiana Diodori Siculi.

Gronovii Notæ.

Qui contraxit] Qui plus debet quam accepit.

VI. 1. *Parum liquida*] Dubitabatur an vere hoſtes fuiſſent.

Etiam illa publica] Non tantum, ut privati liberarentur ſervitute apud privatos, ſed etiam ut reipublicæ ſuæ leges redderentur.

Liv. lib. XXVIII] Immo XXXVIII. 32.

2. *Quantum domino*] Eam ſummam pecuniæ, quam dominus impendere non dubitaſſet, ut reciperet, 2, 10, 9.

CAPUT XI.

Temperamentum circa jus interficiendi in bello juſto.

I. *In bello juſto actus quoſdam interna juſtitia carere, quod exponitur:*
II. *Interfici qui poſſint ſecundum juſtitiam internam.*
III. *Ob infortunium neminem recte interfici, ut qui coacti partes ſequuntur:*
IV. *Nec ob culpam mediam inter infortunium & dolum: cujus natura explicatur.*
V. *Diſtinguendos auctores belli ab his qui ſequuntur.*
VI. *In ipſis auctoribus diſtinguendas cauſas probabiles ab improbabilibus.*
VII. *Etiam mortem meritis hoſtibus, ſæpe pœnam recte condonari.*
VIII. *Cavendum quantum fieri poteſt ne innocentes, etiam præter propoſitum occidantur.*
IX. *Pueris ſemper parcendum; fœminis niſi quid gravius admiſerint, & ſenibus.*
X. *Parcendum & his qui ſacra aut literas tantum curant:*
XI. *Et agricolis:*
XII. *Et mercatoribus ac ſimilibus:*
XIII. *Et captis:*
XIV. *Recipiendos qui dedere ſe volunt, ſub æquis conditionibus.*
XV. *Parcendum & his qui ſine conditione ſe dediderunt.*
XVI. *Hæc ita vera niſi grave delictum antecefſerit: quod quomodo accipiendum.*
XVII. *Delinquentibus ob multitudinem recte parci.*
XVIII. *Non occidendos obſides, niſi ipſi deliquerint.*
XIX. *Abſtinendum ab omni dimicatione inutili.*

Lucanus. I. 1. SEd nec in bello juſto admittendum eſt quod dicitur,
Omnia dat qui juſta negat.

Of. 1. Melius Cicero: *Sunt quædam officia etiam adverſus eos ſervanda à quibus injuriam acceperis. * Eſt enim ulciſcendi & puniendi*

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Omnia dat*] Efficit, ut nihil non liceat in invitum, qui, quod in volentem licere debet, recuſat.

Quædam officia] Sunt quædam humaniter & benigne agenda.

GROTII NOTÆ.

Eſt enim ulciſcendi ut puniendi modus] Vide quæ ſupra lib. II, cap. XX, §. 2, & 22. & loca Auguſtini de Chriſtianorum in ipſis bellis benevolentia quæ modo produximus. Ariſtoteles Politicorum V, cap. 8. narrat aſperiores æquo pœnas exactas Thebis & Heracleæ, *ex immodicâ* factionis ſtudio. Et Thucydides III, Τιμωρίας μείζους, ἢ μὰχες ἐν ἑκατέρᾳ, παρὰ τὸ δίκαιον ἐγένοντο. Tacitus III Annalium: *Pompejus gratior remediis quam delictis erant.* Idem eodem libro Auguſtum culpat

di modus. Idem laudat vetera Romanorum tempora, cum exitus bellorum erant aut mites, aut necessarii. Crudeles vocat Senecam qui *puniendi causam habent, modum non habent.* Aristides Leuctrica prima: ἐπὶ γὰρ, ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι δικαίως ἀδικεῖν, κἂν τις εἰς τὰς τιμωρίας ἀναπλησθῇ, ὡς τὰ δίκαια τοῦτο γε ὑπερῆν δοκοῦσι, ἀλλ' οὐ πάλιν: *Possunt sane, possunt etiam qui se vindicant injusti esse, si modum excedant. Nam & qui in puniendo progreditur ad id quod iniquum est, secundus est injuriæ auctor.* Sic, Ovidio judice, rex quidam Off. 11. 11. de Clem. cap. 4. De Ponto.

cade nocentum
Si nimis ulciscens exstitit ipse nocens.

2. Plataenses in Isocratea oratione quærunt: εἰ δίκαιόν ἐστιν ὑπὲρ τηλικούτων ἁμαρτημάτων ἅπαντας ἡμᾶς ἀπολλύναι τὰς τιμωρίας: *an æquum sit ob tantilla peccata tam graves & iniquas pœnas exigere?* Idem ille Aristides secunda pro pace: μὴ τοίνυν αὐθ' ὅπως ὡτινασοῦν τιμωρήσεσθε, σκοπεῖτε, ἀλλ' ἅπασι ὅσοις καὶ τίνες ὄντες ἀφίκεσθε καὶ τὸ μέτριον ἐν τιμωρίᾳ: *non hoc tantum respicite quas ob causas, pœnas sitis exacturi, sed & qui sint de quibus sumenda sit pœna, qui nos ipsi, & quis justius pœnarum modus.* Laudatur Propertio Minos:

*Victor erat quamvis, * æquus in hoste fuit.*

Sed & Ovidio:

Leges captis justissimus auctor,
Hostibus imposuit.

11. Quando autem justa sit interfectio (inde enim nobis incipiendum est) in bello justo secundum justitiam internam, quando non sit, ex iis intelligi potest quæ capite primo hujus libri

pat quod in puniendis adulteriis clementiam majorum suasque ipse leges egressus sit. Juvenalis:

exigit autem
Interdum ille dolor plus quam lex ulla doloris
Concessit.

Quintilianus: *Non nisi ab ultimis parricidio exigitur pœna trans hominem.* M. Antoninus Imperator referente Vulcatio vita Cassii; *ad Senatum scribam, ne aut proscriptus gravior sit aut pœna crudelior.* Ausonius:

vindictaque major
Crimine visa suo est.

Ammianus libro XXVII: *sævitum est in multos acrius quam errata flagitavarant vel delicta.* Similis est apud Agathiam locus libro III.

Æquus in hoste fuit] Ovidius Tristium 2, elegia 8.

Est etiam in misera pietas, & in hoste probatur.

GRONOVII NOTA.

Aut mites aut necessarii] Aut patiebatur victis, aut non occidebantur duciterve trahebantur, nisi quibus ob graves causas parci nequibat.

2. *Qui sint, de quibus*] Possunt enim aut aliis rebus laudati aut bene olim de nobis meriti esse. Florus de Ætolis 2, 9. *Memineramus auxilii; sic placuit ignoscere.*

Qui nos ipsi] Cæsar apud Sallust. Catil. 51. *magis quid se dignum foret, quam quid in illos fieri jure posset, quærebant:* Item, *Sententia ejus non crudelis (quid enim in tales hominis crudele fieri potest?) sed aliena à republica nostra videtur.*

11. *Abs-*

Vid. de jure belli. n. 36, & 43.

bri à nobis explicata ſunt. Interfici enim aliquem contingit ex propoſito, aut citra propoſitum. Ex propoſito juſte interfici nemo poteſt, niſi aut in pœnam juſtam, aut quatenus abſque eo vitam & res noſtras tueri non poſſumus: quamquam illud ipſum ob res caducas hominem occidere, etiamſi à juſtitia ſtricte dicta non abeat, à caritatis tamen lege diſcedit. Pœna vero juſta ut ſit, opus eſt ut ipſe qui interficitur deliquerit, & quidem tantum quod apud æquum judicem mortis ſupplicio poſſit vindicari; qua de re eo nunc minus diſſeremus, quia quicquid ejus ſciri oportet ſatis explicatum arbitramur capite de pœnis.

III. 1. Supra cum de ſupplicibus ageremus (ſunt autem ut in pace & in bello ſupplices) diſcrevimus ἀτύχημα & ἀδίκημα, *infortunium & injuriam*. Gylippus, eo quem tibi citare cœpimus Diodori Siculi loco, quærit, utra in claſſe Athenienſes poni debeant, infortunatorum an injuſtorum: & pro infortunatis habendos negat qui ultro nulla laceſſiti injuria Syracuſanis bellum intuliſſent: unde infert cum ſponte bellum ſuſceperint, ferenda quoque ab ipſis belli mala. Infortunatorum exemplum ſunt illi qui non hoſtili animo apud hoſtes ſunt, quales Athe-

Lib. II. nienſes temporibus Mithridaticis, de quibus ſic loquitur Vellejus Paterculus: *Si quis hoc rebellandi tempus quo Athenæ oppugnatæ à Sulla ſunt, imputat Athenienſibus, nimium veri vetuſtatiſque ignarus eſt; adeo enim certa Athenienſium in Romanos fides fuit, ut ſemper & in omni re quicquid ſincera fide gereretur ad Romani Atticâ fieri prædicarent. Cæterum tum oppreſſi Mithridatis armis homines miſerrimæ conditionis; cum ab inimicis tenerentur, oppugnabantur ab amicis, & animos extra mœnia, corpora neceſſitati ſervientes intra muros habebant*; quæ pars

Lib. XLVI. poſtrema ex Livio ſumta videri poteſt, apud quem Indibilis Hiſpanus corpus duntaxat ſuum apud Carthaginenſes, animum apud Romanos ait fuiſſe.

Pro Quintio. 2. *Nimirum*, ut ait Cicero, *omnes quorum in alterius manu vita poſita eſt, ſæpius cogitant quid poſſit is cujus in ditione ac poteſtate ſunt, quam quid debeat facere.* Idem pro Ligario: *Tertium eſt tempus, quo poſt adventum Vari in Africa reſtitit: quod ſi eſt crimino ſum, neceſſitatis crimen eſt, non voluntatis.* Atque hoc

II. *Abſque eo*] Niſi ille de medio tollatur aut interficiatur.

III. *Supra cum*] 2, 21, 5.

Utra in claſſe poni] Utro numero vel loco haberi.

Non hoſtili animo] Inter hoſtes morantur non infeſti nobis, neque ſponte nocituri.

Ab inimicis] Ariſtione tyranno & præſidio, quod ei dederat Mithridates.

Amicis] L. Cornelio Sulla & Romanis.

2. *Quid debeat facere*] Eoque magis illum metuunt, quam ei fidunt.

Si eſt crimino ſum] Si poteſt accuſari, tanquam in eo culpam admiſerit Ligarius.

Neceſſe

hoc secutus est Julianus in causa Aquilejensium, teste Ammiano, qui cum paucorum supplicium narrasset adjicit, *Residui omnes abierunt innoxii, quos in certaminum rabiem * necessitas egerat, non voluntas.* Ad Thucydidis locum de Corcyrensium captivis venditis vetus commentator: τὸ ἥμερον τοῦ ἑλληνικοῦ τρόπου δηλοῖ, καὶ ὡς ἀπηνὲς μετὰ μάχην τοὺς ἑαλωκότας θανατοῦν. ἄλλως τε καὶ δούλους τοὺς μὴ μετὰ γνώμην οἰκείαν πολεμοῦντας: *Ostendit clementiam dignam Græcorum ingeniis: durum enim post pugnam captos occidere, servos præsertim, qui non sua voluntate bellum gerunt.* Platæenses in dicta oratione apud Isocratem: οὐ γὰρ ἑκόντες ἀλλ' ἀναγκασθέντες αὐτοῖς ἐδουλεύομεν: *non volentes sed coacti illis* (Lacedæmoniis) *servivimus.* Idem de Græcis aliis: τοῖς σώμασι μὲν ἐκείνοις ἀκολουθεῖν ἠναγκάζοντο, ταῖς δὲ εὐνοίαις μεθ' ὑμῶν ἦσαν: *illorum* (Lacedæmoniorum) *partes corpore sequi cogebantur, animo vobiscum erant.* Herodotus de Phocensibus dixerat: ἐμήδιζον οὐχ ἑκόντες, ἀλλ' ὑπ' ἀνανκαίης: *Medorum partes sequebantur, non sponte sed vi necessitatis.* Vrau.

GROTII NOTÆ.

Necessitas egerat, non voluntas] Addit mox: *Id enim æquitate pensata statuerat placabilis Imperator & clemens.* Thucydides libro III, in oratione Cleonis: οἱ τοιοῦτοι ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀναγκασθέντες ἀπέστησαν, συγγνώμην ἔχω: *Ignosco illis qui defecerunt à nobis, cogente hoste.* Contemplatio extremæ necessitatis hæc dicitur Paulo sententiarum V, tit. I. certe enim, ut Synesius ait, ἐγκρίνει ἀνάγκη πρᾶγμα καὶ βίαιον: *Res est valida ac violenta necessitas.* Juvenalis de Calaguritanis:

Quisnam hominum veniam dare, quisve Deorum
Viribus abnueret dira atque immania passis?

Vide de famis necessitate Cassiodorum IX, 13. Pertinax de Læto & aliis: *Paruerunt inviti Commodo: sed ubi habuerunt facultatem, quod semper voluerunt, ostenderunt.* Cassius Clemens apud Xiphilinum in rebus Severi: ἐγὼ οὔτε σὲ οὔτε Νέγρον ὑποστάμην· καταλειφθεὶς δὲ δὴ ἐν τῇ ὀκείνου μερίδι, τὸ παρὸν ἀναγκαίως ἐθεράπευσα, οὐχ ὡς σοὶ πολεμοῦσαν, ἀλλ' ὡς Γουλιανὸν καταλύσαν: *Ego neque te neque Nigrum novissem, sed in parte quam ille obtinebat relictus, fori quod necesse erat, præsenti parui, non tibi bellum volens inferre sed Julianum depellere.* Antelianus Antiochiam ingressus, ubi multi Zenobiæ partes secuti fuerant, edictum proposuit, τοῦ ἀκουσίου καὶ ἀναγκαίου πλέον ἢ προαιρέσει τὰ συμβάντα ἀνατιθεὶς: *magis ad necessitatem impositam invitis quam ad voluntatem quæ acta erant referens.* Belisarius apud Procopium Vandalicorum I: Λίβυας γὰρ ἅπαντας γενέσθαι ὑπὸ Βανδίλοις οὔτε ἑθελουσίους: *Afros enim omnes sub Vandalis fuisse invitos.* Apud eundem Gothicorum III, Totilas Neapolitanis ait, scire eos sub hostibus fuisse invitos. Nicetas autem, aut continuator scriptæ ab eo historiæ, de Henrico loquens fratre Balduini: τὸ ἐνοικοῦν ἐνδὸς εἰς σφαγὴν, ὡς εἰ ποίμνιον ἦν καὶ βουκόλιον, ἀλλ' ἡ Χριστώνυμον τὸ κτεινόμενον, καὶ βίᾳ μᾶλλον ἢ πεσθεῖ τοῖς Βλάχοις ὑποκύψαν, μηδὲ προσρυφῆσαν ἑκουσιότητι: *Qui urbem incolebant eos jussit interfici, quasi armentum aut grex essent, non Christiani homines qui interficerentur, præsertim tales qui Blachis non verborum suasu, sed vi succubuerant neque sponte eis paruerant.*

GRONOVII NOTÆ.

Abierunt innoxii] Illæsi, pœnæ immunes.

Lib. I. *cessitatis.* Zeldis, ut Arrianus narrat, pepercit Alexander, ὅτι πρὸς βίαν ἔγνωσαν συστρατεῦσαι τοῖς βαρβάροις, *quod coacti fuis-*
Lib. XIII. *sent in partibus barbarorum.* Nicolaus Syracusanus apud Diodorum in oratione pro captivis: οἱ σύμμαχοι τῇ τῶν κρατούντων ὑπεροχῇ βιασθέντες, ἠναγκάσθησαν συστρατεύειν. διόπερ εἰ τοὺς ἐξ ἐπιβουλῆς ἀδικήσαντας δίκαιόν ἐστι τιμωρεῖσθαι, τοὺς ἀκουσίως ἁμαρτάνοντας προσῆκον ἂν εἴη συγγνώμης ἀξιοῦν: *Socii vi imperantium adacti sunt militare; quare sicut par est eos puniri, qui data opera injuriam inferunt: ita æquum est ignosci his qui præter volun-*
Lib. XXV. *tatem suam peccant.* Sic & apud Livium Syracusani Romanis se purgantes ajunt, se metu ac fraude turbatis pacem oppressam.
Justinus libro Similem ob causam Antigonus bellum se cum Cleomene non
XXVIII. cum Spartanis habuisse dicebat.

IV. 1. Sed notandum est, inter plenam injuriam & merum infortunium medium sæpe aliquid intercedere, quod ex utroque quasi conflatum sit, ita ut actio neque mere scientis & volentis, neque mere aut ignorantis, aut inviti dici possit.

2. Aristoteles huic generi nomen posuit ἁμάρτημα: Latine culpam aliquam liceat dicere. Sic enim ille Moralium libro quinto capite decimo: *Eorum quæ sponte facimus, alia facimus deliberato, alia non deliberato. Deliberato fieri dicuntur quæ præeunte consultatione quadam animi fiunt, quæ vero aliter, indeliberato. Cum ergo damni datio tribus modis in hominum societate contingat, ea quæ ab ignorantia procedit infortunium dicitur, ut si quis egerit quippiam non in quem existimabat, aut quod non putabat, aut non quo putabat modo, aut non tali fine: ut si quis se ferire non hoc instrumento, non hunc hominem, aut non hujus rei causa credidit, sed evenit quod ipse non proposuerat sibi; puta vellicare voluit non vulnerare, aut non hunc, non hoc modo: Ergo si ita præter id quod expectari potuit damnum detur, erit infortunium. At si ita ut exspectari ac prævideri aliquo modo potuerit, sed non improbo animo, culpa erit aliqua, nam culpæ affinis est qui in se habet agendi principium: qui vero extra, infelix. At quoties quis id quod facit, sciens facit, non tamen deliberato; fatendum est adesse injuriam: ut quæ facere homines solent per iracundiam & perturbationes similes aut naturales, aut necessarias; nam qui ira commoti lædunt & culpam admittunt,*

IV. 1. *Plenam injuriam*] Cui dolus & culpa omnis inest.

Merum infortunium] Cui nec dolus nec ulla culpa subest.

2. *Culpam aliquam*] Erratum.

Qui in se habet] Quem suum ipsius consilium & voluntas malefica incitavit ad nocendum alteri.

Qui vero extra] Qui sine consilio & voluntate lædendi, aliud agens inque aliud intentus lædit tamen.

Sciens facit, non tamen] Qui aliunde subito impellitur, priusquam providere possit & prospicere, quale sit, quod agit, etsi volens id agat.

Venia

mittunt, ab injuria non vacant: neque tamen injuſti aut improbi dicuntur: at ſignis idem conſulto admittat, is vero improbus & injuſtus recte nominabitur.

3. *Merito igitur quæ per iram fiunt cenſentur non ex proviſo fieri; non enim incipit is qui ex ira qui facit, ſed is qui iram provocavit: atque eo fit ut ſæpe in judiciis rerum ejuſmodi non facti ſed legitima fiat quæſtio; naſcitur enim ira ex eo quod quis injurioſe factum exiſtimat. Non ergo ſicut in contractibus, an hoc factum ſit diſputant: ibi enim, niſi qua interceſſerit oblivio, omnino altera partium improba eſt, quæ fidem non implet: ſed an juſte factum ſit quod factum eſt exquiri velint. At qui prior ſtruxit inſidias, nihil ignorans fecit: quare non mirum ſi alter ſibi injuriam factam putat, alter non putat. Eſt tamen ut & qui tali ex cauſa ladit injuſtus cenſeri debeat, ſi nempe æqualitatis aut proportionis normam excedat, quod reponitur. Sic juſtus eſt qui deliberato juſte agit: alioqui juſte agere poteſt aliquis ſponte tantum, non & deliberate.*

4. *Cæterum eorum quæ non ſponte fiunt alia venia digna ſunt, alia minus. Venia digna, quæ non ab ignorantibus modo, ſed & ob ignorantiam fiunt. At ſigna ab ignorantibus admittantur, nec tamen per ignorantiam, ſed tali animi morbo qui communes humanæ naturæ fines excedat, non digna ſunt quibus ignoſcas.* Locum ſane egregium & uſus maximi integrum Latine poſui, quia minus recte verti, ideoque nec ſatis intelligi ſolet.

5. Michael Epheſius eum locum interpretans ejus quod ex- VII. Nec. ſpectari

Grotii Notæ.

Venia digna quæ non ab ignorantibus modo ſed & ob ignorantiam fiunt] Dionyſius Halicarnaſſenſis libro II: ἄτοπα συγγιγνώσκειν ἄξιον τὸ ἀκούσιον: *quod non ſponte ſit, omne dignum venia.* Procopius Gothicorum III, ὅσοι οὐκ ἀδικεῖν τι τὸ πλέον, ἢ παρὰ δόξαν ἀγνοίᾳ, ἢ λόγῳ ἀπατηθέντες τινός, οὐκέτι ἄξιοι τὰς ἐπὶ δίκῃ τιμωρίας ξυνάπτειν ἔστιν: *Qui aliis maleſti ſunt, ſive quod occuparint ex ignorantia, ſive quod oblivio ſupervenerit aliqua, his etiam ipſis qui mala ſunt paſſi æquum eſt veniam dare.*

Gronovii Notæ.

Inſulſi aut improbi] Tacitus de Germanis 25. Verberare ſervum ac vinculis & opere coercere rarum, occidere ſolent, non diſciplina & ſeveritate, ſed impetu & ira, ut inimicum.

Conſulto] Non ſubito animi motu impulſus.

3. *Non facti*] Diſputetur, non utrum factum ſit, nec ne, ſed utrum per leges licuerit nec ne.

Quod quis injurioſe] Atque eo jus ſibi datum contra offendendi.

Quæ interceſſerit] Niſi cui excideriit e memoria, quid facere debeat.

Si alter ſibi] Ille cui ſtructæ ſunt inſidiæ.

Alter non] Ille cui non impletum eſt promiſſum, quia id qui facere debuit, oblitus eſt.

4. *Ob ignorantiam*] Quæ ſcire aut cogitare quis non potuit.

Nec tamen per ignorantiam] Et tamen hujuſmodi, ut ſcitus communis ea evenire poſſe cuique dicter.

5. *Quod expectari*] Quod factum eſt non modo ab ignorante, ſed etiam ob ignorantiam.

Virum

ſpectari non potuit exemplum ponit, in eo qui fores aperiens patrem læſit, aut in loco ſolitario jaculando ſe exercens aliquem vulneravit. Ejus quod præviderí potuit, ſed ſine dolo, in eo qui jaculatus eſt in via publica. Idem ſcriptor neceſſitatis exemplum ponit in eo qui fame aut ſiti adigitur ut quid faciat: perturbationum naturalium, in amore, dolore, metu. Per ignorantiam fieri ait, ubi factum ignoratur, ut ſi quis mulierem neſciat nuptam. Ab ignorante non per ignorantiam, ubi jus ignoratur. Jus autem ignorari interdum excuſabiliter, interdum inexcuſabiliter: quæ cum Juriſconſultorum dictis optime congruunt. Eſt ejuſdem Ariſtotelis locus huic non diſſimilis libro de arte oratoria: *Æquitas imperat ne pari loco habeamus injurias & culpas, neque item culpas & infortunia; infortunia autem ſunt, quæ nec provideri potuerunt nec improbo animo admittuntur: culpæ, quæ provideri potuerant non tamen improbo animo fiunt: injuriæ, quæ & deſtinato & animo improbo.* Tria hæc notarunt veteres, & in illo Homeri verſu de Achille Iliados poſtremo:

D. & C. de juris & facti ign. Lib. 1.

Οὐ γὰρ ἐὺ εἰδὼς ἄφρων, οὐδ' ἀκήκοεν, οὐδ' ἀλιτήμων.
Non ignara illi, male provida, nec mala mens eſt.

L. perſpiciendum, D. de pœnis.

6. Similis eſt diviſio apud Marcianum: *delinquitur aut propoſito, aut impetu, aut caſu; propoſito delinquunt latrones qui factionem habent: impetu autem, cum per ebrietatem ad manus aut ad ferrum venitur: Caſu vero, cum in venando telum in feram miſſum hominem interfecit.* Duo illa quæ præpoſito & impetu fiunt, hunc in modum diſtinguit Cicero: *Sed in omni injuſtitia permultum intereſt, * utrum perturbatione aliqua animi, quæ plerumque brevis eſt & ad tempus, an conſulto & cogitato fiat injuria. Leviora enim ſunt quæ repentino aliquo motu accidunt, quam ea quæ meditata & præparata inferuntur.* * Philo autem in legum ſpecialium explicatione ſic ait: ἐμπε-

De Off. 1.

γὴν

Grotii Notæ.

Utrum perturbatione aliqua animi, quæ plerumque brevis eſt & ad tempus, an conſulto & cogitato fiat injuria] Seneca de Ira 1, 16: *Dimittit ſæpe, ſi intelligit non ex alto venire malitiam, ſed ſummo, quod ajunt, animo inhærere.* Deinde: *Nonnunquam magna ſcelera levius quam minuta exegerit, ſi illa lapſu non crudelitate commiſſa ſunt: hæc enim ſæpe aperta & inveterata calliditas.* Idem: *delictum in duobus non eodem modo aſſerviet, ſi alter per negligentiam admiſit, alter curavit ut non eſſet.*

Philo] Libro 11 Specialium legum.

Gronovii Notæ.

In via publica] Nam quia in ea ut plurimum obverſantur homines, facile unicuique ſuccurrit, etſi nunc nemo appareat; repente intervenire poſſe qui lædatur.

Si quis mulierem] Quam ſollicitat aut cujus tentat pudicitiam.

Non per ignorantiam] Qui ſciens facit, quod neſcit jus eſſe non facere.

6. *Qui factionem habent*] Manipulum furum, ut loquitur Terentius: qui coierunt conjuratione facta.

Quæ

χρὴ τὴν πρᾶξιν εἶναι ἢ ἀβουλίας μὴ προσλογισμῷ τινὶ μακρῷ τοῖς μιάσμασι; *dimidiatum esse facinus, ubi non antecessit longa animi deliberatio.*

7. Cujus generis ea præcipue sunt, * quæ necessitas si non defendit tamen excusat. Nam ut Demosthenes ait in Aristocratem, αἱ ἀναγκαῖαι ῥοπαὶ τὸ τί πρακτέον ἢ μὴ λογισμὸν ἀνεμπόδιστον ἔπεσθαι. διὸ δ' ἅπαν τοῦτο ἀκριβολογίᾳ δεῖ τὸ δίκαιον ἐξετάζεσθαι: *Necessitatis impulsus auferunt disjudicationem de eo quod agendum vel non agendum est: quare non nimis rigide expendenda hæc sunt ab æquis rerum arbitris.* Qui sensus etiam latius ab eodem exprimitur in oratione de falso testimonio adversus Stephanum. Thucydides libro quarto: πᾶσι δ' εἰκὸς εἶναι τὴ πολέμῳ καὶ δεινοῦ τινος καλεσαμένου ξύγγνωμόν τι γίγνεσθαι καὶ ἀπὸ τοῦ θείου. καὶ γὰρ τὰ ἀκούσια ἀμαρτήματα καὶ φυγὴν εἶναι τοῖς βωμοῖς, δικαιοῦσθαί τι ἐπὶ τοῖς μὴ ἀνάγκῃ κακοῖς ἐνομισθῆναι, καὶ οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ ξυμφόρου τι τολμήσασι: *Credibile esse* * *apud Deum quoque paratam esse veniam his qui bello aut alia simili necessitate tracti aliquid admittunt; nam & Deorum altaria perfugium patere culpis non voluntariis: & injustitiam iis asscribi qui ultro mali sunt, non his quos ad audendum res extremæ impellunt.* Cerites apud Livium ad Romanos, *Ne appellarent consilium, quæ vis ac necessitas appellanda esset.* Justinus: *Factum Phocensium, tametsi omnes execrarentur propter sacrilegium, plus tamen invidiæ Thebanis, à quibus ad hanc necessitatem compulsis fuerant, quam ipsis intulit.* Sic Isocrate judice, qui

Lib. VII.

Lib. VIII.

GROTII NOTÆ.

Quæ necessitas, si non defendit, tamen excusat] Adde quæ supra lib. II, cap. XX, §. 29. & hoc capite supra §. 3. Samii apud Thucydidem libro III, Alcidæ Lacedæmonio cum captivos Chios occideret hæc dicunt: ὦ ἡμῶν τῶν ἐλευθέρων ἐλευθερωτὰ αὐτὸν, εἰ ἀνδρῶν ἀδίκων, ὄντι χίων ἀντιφρονοῦντας, ὄντι πολεμίων, Δ' ἕλλησιν δ' ὄντ' ἀνάγκῃ ξυμμάχους: *Non refert cum se dicere venisse ad liberandam Græciam qui homines interficeret nec manibus ipsi contrariis, nec animo infestos, Atheniensium quidem socios sed necessitate adactos* Chrysostomus de Providentia V: καὶ ἐχθροὶ μὲν καὶ πολέμιοι τοῖς αὐτῶν πολεμίοις ἔσεσθαι συμβήσεται, ὅταν ἀκοντες καὶ μὴ βουλόμενοι πρὸς ἕτερα τὴν χαλεπότητα αὐτῶν: *Norunt & inimici inimicis & hostes hostibus ignoscere, ubi inviti ac contra voluntatem aliquid in ipsos quemvis grave patrant.* Milesiani apud Agathiam III: χρὴ δὲ πλεῖστα φροντίσαντας, ὅταν τι ἐλευθέρους εἰς τὰ δεινὰ ἄγωσι, βιαζόμενοι καὶ οὐκ ἐκόντα, ἀ μὴ σπουδαῖα γε φαίνεσθαι ξυνέβη μὲ ἀνδρῶν ἐφέσει ἁμαρτεῖν εἶναι: *cum plurimum perpensi injurias ita tamen esse ad talientem, barbaro sane impetu, attamen non omnino indignas quibus ignosceretur parceretque.*

Apud Deum quoque paratam esse veniam] Deuteronomii XXII, 26. Moses Maimonides Ductore dubitantium III, 41.

GRONOVII NOTÆ.

Dimidiatum esse] Dimidia parte defectum.

7. *Appellarent consilium*] Quod ab se minus recte administratum viderent, ne dicerent consilio aut de industria factum.

qui ſalutis cauſa prædatur, ἴχνη ἀδικήματος τὸ κίνδυνον, habet neceſſitatem injuriæ velamentum. Ariſtides Leuctricâ ſecundâ: οἱ δυσκολίαν τῶν καιρῶν λοιδορίας ἐνδιδόντες τοῖς ἀφεστηκόσι: difficilia tempora excuſationem aliquam dant deſciſcentibus. De Meſſeniis accuſatis quod ab Athenis exſules non recepiſſent ita Philoſtratus: ἡ λοιδορία μὴ συγχώρει ἴσασιν, τὸ Ἀλέξανδρον φοβηθῆναι καὶ τὸ οἰκεῖον φόβον ἡ μηδὲ ἡ ἄλλη Ἑλλὰς ἀπείρους εἶναι: Cauſa ipſorum in deprecatione poſita eſt, obtendens facto Alexandrum, & metum ab ipſo quem nulla non pars Græciæ experta eſſet. Talis & ille apud Ariſtotelem, ἡμιπονηρὸς καὶ οὐκ ἄδικος. ἡμίφαυλος ἀλλ' οὐκ ἐπίβουλος: ſemipravus, non injuſtus; * neque enim inſidiator. Diſcrimina hæc ad argumenti noſtri uſum ſic aptat Themiſtius, in laudibus Valentis Imperatoris: καὶ διέκρινας τὸ ἀδίκημα καὶ ἀκούσιον, καὶ ἀτύχημα. καὶ γὰρ οὐ μὴ τὰ Πλάτωνος ἀπεπαιδεύσεις, μηδὲ τὰ Ἀριστοτέλους μεθαρμόσῃ, ἀλλὰ τὰ μὲν οἰκείοις δικάσῃς τοῖς ἔργοις βεβαιοῦς. ἡ γὰρ τῶν ἴσων πωμένης ἀξίνης ὡσθεὶς τὴς μὲν ἐξ ὄχλης βαλλόσης τὸν ὑποκύσαντα, τὴς δὲ ὑπὸ τῶν ὅπλων ἀφορμησάσης, καὶ τὰς χεῖρ τοῦ δεκανοῦ κρατῆσαι ὑποκύψασαν. ἀλλὰ τὸ μὲν καλέσουσι, τὰς δὲ ἐμέμψω, τοῖς δὲ συνέλεγοντας: * Diſtinxiſti inter injuriam & culpam & infortunium. * Quanquam nec Platonis verba ediſcis, nec Ariſtotelem tractas, ipſorum tamen placita facto exſequeris. Non enim pari pœna

GROTII NOTÆ.

Neque enim inſidiator] Mitylenæorum cauſam hac parte onerat Cleon apud Thucyd. III: ἅπαντες μὲν γὰρ ἂν τοῦτο ἔδρασαν, εἰδότες ἢ ἐπιβουλεύσοντες. ξυγγνώμας δὲ ἧσσον τὸ ἀκούσιον: Non omnes hoc fecere, ſed de inſidiis fecere inſidias. Id vero demum ignoſci dignum eſt, quod præter voluntatem fit. Philo libro de conſtituendo principe: Διακρίνειν δ' ἐπιτήδειον φησὶ δύναμιν εἶναι, τοὺς ἐπιβούλους ζώντας καὶ πάντα πεπραγότας· τὸ γὰρ ἐν πάσῃ καὶ ὁμοίᾳ ἁμαρτεῖν ἢ μικρὰ κατηγορίαν φησὶν, ἀνημέρου καὶ ἀπηνοῦς ψυχῆς: Sit ad ultionem veniendum ſit, novit diſcernere inter eos qui vitam agant inſidiatricem, & eos qui longe alterius ſunt animi. In omnes enim, etiam qui minima deliquerint, graſſari cædibus animi eſt immanſueti ac feri.

Diſtinxiſti inter injuriam & culpam & infortunium] Seneca Naturalium III, 44. ubi de Fulminibus: *Voluerunt admonere nos, quibus adverſus peccata hominum fulminandum eſt, non eadem modo omnia eſſe percutienda: quædam frangi debere, quædam elidi & diſtringi, quædam admoneri.*

GRONOVII NOTÆ.

Salutis cauſa prædatur] Quia receptum alibi non habet, ut majores noſtri qui ſtirilam ceperunt.

Difficilia tempora] Periculum præſens ab hoſte & deſperatio auxilii à ſociis aut ſuo principe.

Στάσεως] Verbum hoc reſpicit, quos rhetores vocant in genere cauſarum juridiciali Status: Eſt autem ſtatus, quæſtio, quæ ex prima intentione actoris & depulſione ſcinascitur. Inter illos eſt Status Qualitatis, ſub quo Rationalis Aſſumptivus dividitur in Comparationem, Relationem, Remotionem, Conceſſionem; conceſſio ſub ſese habet Purgationem & Deprecationem.

GROTII NOTÆ.

Quanquam nec Platonis verba ediſcis, nec Ariſtotelem tractas, ipſorum tamen placita facto exſequeris] Talis Trajanus inter principes Romanos egregius: συνέφερε μὲν ἀκριβῶς, ὅσα ὡς λόγῳ ἐμάνθανε. τὰ γὰρ μὲν ἐφ-

γῳ

na dignos existimasti qui ab initio bellum suaserant, & qui postea abrepti sunt armorum impetu, & qui succubuerunt ei qui jam rerum potiri videbatur. Sed illos damnasti, hos castigasti, postremos miseratus es.

8. Idem alibi adolescentem Imperatorem vult discere, τί διενήνοχεν ἀτύχημα καὶ ἁμάρτημα καὶ ἀδίκημα. καὶ ὅτι προσήκει τὸν βασιλέα, τὸ μὲν οἰκτείρειν, τὸ δὲ ἐπανορθοῦν, μόνον δὲ τὸ ἔσχατον πιμωρεῖσθαι: *quid distet infortunium, culpa aliquid, & injuria: & quomodo regem deceat istius misereri, hanc corrigere, postremam vero solam ultione prosequi.* Sic apud Josephum Titus unum criminis ducem punit μέχρις ἔργου *reipsa*, multitudinem μέχρι λόγου *sola verborum increpatione.* Mera infortunia nec pœnas merentur, nec ad restitutionem damni obligant. Injustæ actiones ad utrumque. Culpa media ut restitutioni obnoxia est, ita pœnam sæpe non meretur, præsertim capitalem. Ad hoc illud pertinet Valerii Flacci: *Lib. v. belli Jud.*

At quibus invito maduerunt sanguine dextræ,
Si sors sæva premat miseros, sed proxima culpa;
Hos variis mens ipsa modis agit, & sua carpunt
Facta viros resides.

V. Quod monet Themistius * distinguendos qui auctores belli fuerunt ab his qui alios ducentes secuti sunt, ejus passim exempla in historiis exstant. Narrat Herodotus Græcos pœnas sumpsisse de his qui Thebanis ad Medos deficiendi auctores fuerant. Sic Ardeæ principes securi percussi, narrante Livio. Eodem auctore, Valerius Levinus, *Agrigento capto, qui capita rerum erant virgis cæsos securi percussit: cæteros prædamque vendidit.* Idem alibi: *Atella Calasiaque in deditionem acceptæ: ibi quoque in eos qui capita rerum erant animadversum.* Rursum alibi, *quoniam defectionis auctores meritas pœnas à Diis immortalibus & à vobis habent P. C. quid placet de innoxia multitudine fieri? Tandem ignotum est illis, & civitas data;* *Gal.* *Lib. IV.* *Lib. XXVI.*

γον αὐτῶς καὶ ἠπίστατο καὶ ἐποίει: *illius exactæ eruditionis in verbis positæ compos non erat, rem tamen ejus & norat & implebat;* Xiphilinus. De Marco Aurelio Herodianus: μόνος τε βασιλέων φιλοσοφίαν οὐ λόγοις, οὐδὲ διγμάτων γνώσεσι, σεμνῶ δ' ἤθει καὶ βίῳ σώφρονι ἐπιστώσατο: *Solus principum sapientiam non verbis aut dogmatum cognitione sed moribus gravibus & vita temperata ostendebat.* De Macrino Xiphilinus: τά τε νόμιμα οὐχ ὅπως ἀκριβῶς ἠπίστατο ὡς πιστῶς μετεχειρίζετο: *leges non tam norat exacte, quam fideliter exsequebatur.* Da nostro sæculo, Deus, vel tales principes.

Distinguendos qui auctores belli fuerunt] Vide Gailium lib. 11. de Pace publica, n. 18.

GRONOVII NOTÆ.

8. *Quibus invito*] Qui occiderunt imprudentes. Forte, invitæ.

Si sors sæva] Leg. sors si per infortunium patratum, quod parum distat à scelere.

Hos mens ipsa] Hi conscientiæ tormenta patiuntur.

V. *Qui capita*] Qui rempublicam in manu habuerunt, οἱ ἐν τέλει.

ta ; nimirum, ut idem ibi loquitur, *ut unde orta culpa eſſet ibi pœna conſiſteret.* Laudatur apud Euripidem Eteoclus Argivus, quia

Libro XXVIII.

Culpam ferebat ſemper illo judice
Reus ipſe : non urbs patria, quæ paſſim mali
Rectoris ergo ſuſtinet calumniam.

Lib. III. Et Athenienſes, ut Thucydides narrat, pœnituit decreti adverſus Mitylenæos, πόλιν ὅλην ἀξιοῦντες μᾶλλον ἢ ὀλίγους αἰτίους, *ut totam civitatem potius quam ſolos defectionis auctores interficerent.* Narratur & Diodoro Demetrius captis Thebis, decem ſolos interfeciſſe auctores defectionis.

VI. 1, Sed in ipſis quoque belli auctoribus diſtinguendæ cauſæ : ſunt enim quædam non juſtæ quidem ſed tamen tales ut non improbis poſſint imponere. Scriptor ad Herennium deprecationis cauſam æquiſſimam hanc ponit, ſiquis quæ peccavit non odio neque crudelitate ſed officio & recto ſtudio commotus fecerit. Sapiens Senecæ, *hoſtes dimittet ſalvos, aliquando etiam laudatos, ſi honeſtis cauſis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti ſint.* Apud Livium * petunt errori venium Cærites quod fuerint auxilio conſanguineis. Phocenſibus, Chalcidenſibus & aliis qui ex fœdere Antiochum juverant data à Romanis venia. Ariſtides Leuctrica ſecunda Thebanos qui Lacedæmoniorum ductum contra Athenienſes ſecuti erant ait : συγγνώσεσθαι μὲν ἃ δικαίᾳ προφάσει, δικαίῳ δ' ἴσως αὐτοῖς ἐπιθέσθαι τῶν μείζω, τῷ πιστεῖ εἶναι τοῖς ἡγεμόσι : *in partem quidem venisse injuſtæ actionis, ſed quam juſto aliquo velarent, fide in Principes ſui fœderis.*

Vell. de jure belli, n. 59. Lib. II. Lib. II. de Clem. c. 7. Lib. VII.

2. Cicero de Officiis primo conſervandos eos dicit, qui non crudeles in bello non immanes fuerunt : tum bella quibus imperii gloria propoſita eſt minus acerbe gerenda eſſe. Sic Ptolemæus rex Demetrio ſignificat, ὡς οὐ περὶ πάντων ἅμα, οὐδὲ δίκης δὲ καὶ ἀδίκου πολεμοῦσιν αὐτοῖς : *Non de rebus omnibus, ſed de*

GROTII NOTÆ.

Petunt errori veniam] *Ignoſci debere interdum armis ſuperatis recteri juſſum quid ſit ignoranti.* Ex Iſocrate tranſcripſit Ammianus in librum XXX.

GRONOVII NOTÆ.

Paſſim mali] Vulgi judicio, & perperam infamari ſolet ob improbum principem.

VI. 1. *Poſſint imponere*] Pro juſtis agnoſci & eos fallere.

Apud Livium, lib. VII.] 19 & 20.

Phocenſibus] Immo Tarquinienſibus in Etruria; unde namque Phocenſes Cæritibus cognati.

Chalcidenſibus] Haud ſcio, unde habeat : non enim in fœdere Chalcis Eubœæ urbs cum Antiocho fuit, ſed vi & metu eam Antiochus occupavit, Liv. lib. 35, 51. Puto hic dicere voluiſſe, Phocæenſibus, qui in Aſia minore, & eandem eſſe hiſtoriam, cujus meminit num. ult. cap. præced.

2. *Minus acerbe*] Non ſæviendo in victos.

Apud

de imperio & gloria inter ipſos certamen eſſe. Severus * apud Herodianum: *Cum bellum adverſus Nigrum geſſimus non ita ſane ſpecioſas inimicitiarum cauſas habebamus; nam poſitum in medio Principatum atque adhuc in diſceptatione verſantem pari ambitu uterque noſtrum ad ſe trahebat.* *Lib. III.*

3. Sæpe habet locum quod de bello Cæſaris & Pompeji eſt apud Ciceronem: *Erat obſcuritas quædam: erat certamen inter clariſſimos duces: multi dubitabant quid optimum eſſet.* Et quod idem alibi: *etſi aliqua culpa tenemur erroris humani, à ſcelere certe liberati ſumus.* Plane ut apud Thucydidem dicuntur venia dignæ quæ fiunt μὴ μετὰ κακίας, δέξης δὲ μᾶλλον ἁμαρτίας. De Dejotaro idem ille Cicero: *non ille odio tui progreſſus, ſed errore communi lapſus eſt.* Salluſtius in hiſtoriis: *Cætera multitudo, vulgi more magis quam judicio, poſt alius alium quaſi prudentiorem ſecuti.* Quod de bellis civilibus Brutus ſcripſerat, putem non male ad pleraque bella alia referri poſſe: * *acrius eſſe prohibenda quam in ſuperatos iracundiam exercendam.* *Cic. epiſt. ad Brut. 2. Pro M. Marcello.*

VII. 1. Etiam ubi juſtitia hoc non exigit, ſæpe tamen convenit bonitati, * convenit modeſtiæ, convenit animo excelſo. *Ignoſcendo auxiſſe populi Romani magnitudinem* ait Salluſtius. Taciti eſt: *quanta pervicacia in hoſtem, tanta beneficentia adverſus ſupplices utendum.* At Seneca: *Ferarum, nec generoſarum quidem, permordere & urgere abjectos. Elephantes leo-* *Ann. XII. De Clem. 1. cap. 5.*

Grotii Notæ.

Apud Herodianum] Verba Græca hæc ſunt: καὶ Νίγερ μὲν πολεμοῦντι οὐκ ἦσαν δίκαιαι αἰχμῆς αἰτίαι ἔχθρας, ἢ ἀναγκαίας. ἐγὼ δὲ πρὸς ἡμῖν περὶ τοῦ πρεσβείου ἀγῶνα ὑφειστήκειν μεμέτρητο, ὡ μέσῳ ἵδρυμένῳ καὶ ἀμφότερος ἴσον, ἐκατέρωθεν ἡμῶν ἐξ ἰσοπαλοῦς φιλοτιμίας εἰς αὐτὸν ἀνθέλκεται. optime.

Acrius eſſe prohibenda, quam in ſuperatos iracundiam exercendam] Bembus IX.

Convenit modeſtiæ] Rex Theudetichus apud Caſſiodorum II, 41: *illa mihi ſeliciter bella provenerunt quæ moderato fine peracta ſunt; ut enim vincit aſſidue qui novit omnia temperare.*

Gronovii Notæ.

De imperio & gloria] Id ipſum quod Juſtinus lib. 13, 1. non ſe propter præ dam, ſed propter dignitatem initiſſe bellum.

Poſitum in medio] Vacuum & certo poſſeſſore carentem.

3. *Erat obſcuritas*] Incertum & obſcurum, utra cauſa eſſet juſtior.

Μὴ μετὰ κακίας] Non per malitiam, ſed nimio gloriæ ſtudio.

De Dejotaro idem ille Cicero] Cap. 3.

Progreſſus ſed lapſus] 2 Attic. 21. quia deciderat ex aliis, lapſus quam progreſſus potius videbatur.

Acrius eſſe prohibenda] Inclementius eſſe animadvertendum in eos, quos liquet bellum civile movisse, quam in eos, qui bello civili ſunt victi; nam in illis non tam facilis præſumitur pœnitentia conſilii, quam in his factí, cujus jam ſupplicium luerunt ipſa calamitate.

VII. 1. *Permordere*] Usque & uſque morſicare, perſiſtere in mordendo jam jacentes & impotes repugnandi.

leoneſque tranſeunt quæ impulerunt. Sæpe opportunum eſt illud Maronis,

Non hic victoria Teucrûm
Vertitur, aut anima una dabit diſcrimina tanta.

2. Eſt in eam rem inſignis locus in libro quarto ad Herennium: *Bene majores noſtri hoc comparaverunt, ut neminem regem quem armis copiſſent vita privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dediſſet, iniquum erat in eorum ſupplicio conſumere quos eadem fortuna paulo ante in ampliſſimo ſtatu collocarat. Quid quod exercitum contra duxit? deſino meminiſſe. Quid ita? Quia viri fortis eſt, qui de victoria contendant eos hoſtes putare: qui victi ſunt, eos homines judicare; ut poſſit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille ſi viciſſet, num idem feciſſet? Quid igitur ei parcis? quia talem ſtultitiam contemnere non imitari conſuevi.* Si de Romanis hoc accipias (incertum enim hoc, cum & peregrinis & fictis argumentis utatur is ſcriptor) adverſa fronte pugnat cum eo quod habemus in panegyrico qui dictus eſt Conſtantino Conſtantii filio: *Cautior licet ſit qui devictos habet per veniam perduelles, fortior tamen eſt qui calcat iratos. Renovaſti Imperator veterem illam Romani Imperii fiduciam, qua de captis hoſtium ducibus vindictam morte ſumebat. Tunc enim captivi reges cum à portis uſque ad forum triumphantium curruſ honeſtaſſent, ſimulatque in Capitolium currum flectere cœperat Imperator, abrepti in carcerem necabantur, unus proſe ipſo Paulo qui ſedentem ſe acceperat deprecante* (lege: *unum Perſen ipſo Paulo qui dedentem ſe acceperat deprecante*) *legem illius ſeveritatis evaſit: cæteri in vinculis * luce privati aliis regibus dedere documentum, ut mallent amicitiam colere Romanorum*

Vide Plut. Paulo Æmilio.

Impulerunt] De ſtatu deturbarunt, proſtraverunt, dejecerunt.

Anima una dabit] Unius cædes momentum faciet.

2. *Ad Herennium*] C. 16.

Qui de victoria contendant] Qui armati reſiſtant, in eos hoſtilia moliri.

Eos homines] Dignos venia & clementia.

Bellum] Metum, periculum, vim ex bello.

Num idem] Numquid peperciſſet tibi?

Quid igitur] Ante hæc verba omiſſum eſt: Non profecto tam ſapiens fuiſſet.

Talem ſtultitiam] Qua forſan ille uſus eſſet immoderate ſe gerendo in victoria.

Panegyrico] Qui nonus eſt in ordine, & adſcribitur Eumenio cap. 10.

Qui calcat iratos] Forte, ſtratos; cui non eſt neceſſe quicquam facere in hoſtis adulationem, aut in dubios belli exitus lenocinia quærere, ut loquitur Juſtin. 11, 12. ſed qui poteſt per fiduciam virtutis & fortunæ ſubmiſſis inſultare.

Unum Perſen ipſo Paulo qui dedentem ſe acceperat deprecante] Sero. Sic enim jam Gruterus edidit a. 1607.

GROTII NOTA.

Luce privati aliis regibus dedere documentum] Nolim reduci hunc morem, tamen & Joſias reges captos interfecit; Joſephus Antiquæ hiſtoriæ v, 1. & de Sollio Dion: Ἀνέτρεψεν ἐμφύλιον ἐπαρὰ σφίσιν ἀγαθὸν. Anti-

norum quam exasperare justitiam. Sed & hic nimis laxe. Dicit quidem Josephus idem de severitate Romanorum in historia interfecti Simonis Barjoræ: sed de ducibus loquitur qualis Pontius Samnis, non de his quibus regium esset nomen. Verborum sensus Latine sic habet: *Finis triumphi erat, postquam ad Capitolium Iovis adem erat perventum: nam ibi exspectare imperatores mos antiquus patriæ jubebat, donec nuntiata esset mors hostium ducis. Is erat Simon Iora filius, qui inter captivos in triumpho ducebatur: is tum injecto laqueo in forum trahitur, verberantibus insuper ipsum custodibus. Nam eo in loco mos est Romanis supplicium sumere de damnatis ob noxas capitales. Hic ubi vitam finiisse nuntiatus est, secuta sunt fausta omina, deinde sacrificia.* Idem ferme dicit Cicero Verrina de Suppliciis.

3. De ducibus passim exempla exstant: de regibus aliqua, ut * de Aristonico, Jugurtha, Artabasdo: sed tamen præter Persea * Sy-

Antigonum virgis cecidit alligatum eruci. Sed provide addit, ὁ μηδεὶς βασιλεὺς ὑπὸ τῶν ῥωμαίων ἐπεπίσθη: *quod nemo regum à Romanis victoribus pertulerat.* Est eadem historia apud Josephum libro XV. De Maximiano Herculio Eutropius libro X: *cæsis Francis atque Alemannis, captisque eorum regibus; quos etiam bestiis, cùm magnificum spectaculum muneris parasset, objecit.* De rege Alemannorum patibulo suffixo vide Ammianum XXVII. Theuderichus rex Wisigothorum Athinulfum Suevorum in Hispania regem capite plectit, memorante Jornande historia Gotthica. Nimirum hæc documenta sunt regibus ad modestiam, & ut cogitent se quoque subjectos si Deo ita visum humanis vicibus, &, quod in simili periculo à Solone dictum meminerat Cræsus, de felicitate hominis ante mortem non judicandum.

De Aristonico] Vide Appianum Mithridatico in fine.

GRONOVII NOTÆ.

Nimis laxe] Adulatur nimium Constantino, qui duos Francorum reges, sed barbaros & inconditos, quales tum erant Franci, bestiis objecit. Cæterum ne unum quidem exemplum justi regis post victoriam interfecti Romanis exprobrari potest.

In forum] Εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἀγορῶν ἐσύρετο τόπον. Joseph ἀλώσ. 3. εὐ. Intelligit Tullianum Sallust. Catil. 55.

3. *Aristonico*] Hic non erat verus rex, sed Eumenis spurius ex citharistria Ephesia: & cum ab Attalo III, ejusdem Eumenis legitimo in testamento, quo Po. Ro. hæredem instituerat, præteritus esset, regnum Pergamenum invaserat & sustinebat invidiam Licinii Crassi consulis capti & occisi, Justinus 36, 4.

Jugurtha] Hic & ipse spurius, fratribus legitimis Adherbale & Hiempsale, Massiva quoque cognato Romæ, dum fide publica ibi moratur, per summum scelus occisis, legatis & exercitu & primoribus è Senatu pecunia corruptis, exercitu quoque sub jugum misso, misericordiam omnem perdiderat, Flor. 3, 1.

Artabasdo] Non Romæ, neque ex auctoritate senatus, sed Alexandriæ & M. Antonii scelus appellat Tacitus 3. annal. 3.

Persea] Macedonum.

* Syphax, Gentius, Juba, & Cæsarum tempore Caractacus, atque alii tale supplicium evaserunt, ut appareat & belli causas & gerendi modum spectata à Romanis, quos tamen æquo asperiores in victoria fuisse Cicero atque alii agnoscunt. Itaque M. Æmilius Paulus apud Diodorum Siculum non male in Persei causa Romanos Senatores monet, εἰ μὴ τὸν ἀνθρώπινον φόβον ἐκλαβοῦντες, τήνγε τοὺς ὑπερηφανῶς ταῖς ἐξουσίαις χρωμένους μετερχομένην Νέμεσιν αἰδεῖσθαι: *Si humani nihil metuerent, at divinam vindictam timerent, iis imminentem qui victoria insolentius utuntur.* Et * Plutarchus notat bellis inter Græcos ipsos etiam hostes regibus Lacedæmoniis manus abstinuisse reverentiâ dignitatis.

Exc.

4. Hostis ergo qui non id quod humanæ leges permittunt, sed quod sui est officii, quod fas & pium est volet respicere, parcet etiam hostili sanguini: neminique mortem irrogabit nisi quo mortem mortive simile quid evitet, aut ob peccata personæ propriæ quæ ad capitalem mensuram devenerint. Et tamen quibusdam id meritis aut omnem, aut mortis pœnam condonabit, sive humanitatis intuitu, sive ob alias probabiles causas. Egregie idem quem dixi Diodorus Siculus: αἱ τῶν πόλεων πολιορκίαι καὶ παραβάξεις καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατὰ τὸν πόλεμον προτερήματα τὰ τελείονα διὰ τύχην ἢ δι' ἀρετὴν ἐπιτυγχάνετο. ὁ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις εἰς τοὺς ἐπιτακόντας ἔλεος μεριζόμενος διὰ μόνης τῆς φρονήσεως γίνεται: *Urbium expugnationes, secunda prælia, & si quid aliud in bello prosperum, sæpe fortunæ magis quam virtuti debentur. At in summo imperio victis misericordiam impartiri solius providentiæ opus est.* Apud Curtium legimus: *Alexander quanquam belli auctoribus poterat irasci, tamen omnibus venia data.*

Lib. XXVII.

VIII. De nece autem eorum, qui casu non destinato occiduntur, tenendum quod supra diximus, si non justitiæ, misericordiæ

GROTII NOTÆ.

Syphax] Variant de eo historici; multi tradunt eum prope Romam ante triumphum decessisse: Polybius in triumpho ductum: Appianus dum de eo deliberatur morbo obiisse.

Plutarchus notat] Agide.

GRONOVII NOTÆ.

Syphax] Masæsulorum Numidarum.

Gentius] Illyrici.

Juba] Numidiæ.

Caractacus] Britanniæ regulus, Tac. 2. ann. 36.

Asperiores in victoria] Nonnisi in una Corintho, de Offic. 11. quam tamen ad destruendam habuerunt gravem causam, violatos legatos, Justin. 34, 1, 2.

4. *Nisi quo mortem*] Præterquam si quo videt incolumi se salvum esse non posse.

Ad capitalem mensuram] Mortis supplicio digna sint.

VIII. *De nece*] In tentanda aggressione vel inferenda quamvis justa vi, per quam multi innoxii, & quos lædendi nullam propriam causam nec consilium habemus, sunt perituri.

Puerum

cordiæ tamen esse non nisi magnis & ad multorum salutem perventuris causis tale quid aggredi, unde innocentibus imminere pernities possit. Idem nobiscum sensit Polybius, qui libro V sic loquitur: ἐν γὰρ ἐπ' ἀπωλείᾳ δεῖ μὴ ἀφανιστικῶς τοῖς ἀγνώμοσι πολεμεῖν τοὺς ἀγαθοὺς ἀνδρας, ἀλλ' ἐπὶ διορθώσει καὶ μετοχῇ τῶν ἡμαρτημένων. δεῖ συναπορεῖν τὰ μηδὲν ἀδικοῦντα τοῖς ἠδικηκόσι, ἀλλὰ συστάζειν μὴ συνεξαιρεῖσθαι τοῖς ἀναιδέσι (male editur ἀναιδοῖς) τοὺς δικαίους ἀδικεῖν: *Bonorum virorum est etiam cum minus probis non internecinum gerere bellum; sed hactenus ut delicta sarciantur atque emendentur: neque insontes cum sontibus una pœna involvere, sed insontium causa etiam sontibus parcere.*

IX. 1. His cognitis, de his quæ magis specialia sunt non difficilis erit definitio. * *Puerum ætas excusat, fœminam sexus*, ait Sene-

GROTII NOTA.

Puerum ætas excusat, fœminam sexus] Plinius historiæ naturalis libro VIII, cap. 16: *Leo ubi sævit, in vivos prius quam in fœminas fremit, in infantes non nisi magna fame.* Ad illa Horatii libro IV, Ode VI, de Achille:

Nescius fari pueros Achivûm
Urere flammis, etiam latentes
Matris in alvo.

Valenter declamat in sævitiam Achillis, qui, si per Apollinem vivere licuisset, adeo sævus erat ut nec infantibus nec in utero gestantibus peperciſſet. Philo de Principis constitutione: παρίησιν δ' καὶ γυναῖκας σωθεῖσθαι: *dimittantur autem virgines & mulieres:* causam reddit, τὸ φυσικὸν ἀλόγως πόλεμον κατακολουθοῦντας ποιεῖσθαι γυναιξὶν, ἀνήμερον: *Virorum qui bella fabricant accessionem facere mulieres, immitis.* Idem de specialibus legibus II: φησὶ γὰρ τοὺς πολέμους πορεύεσθαι ἐλαττοῦν πρόφασιν ἔχοντας τὴν καὶ διαφέρειν. τοῖς δ' κοινοῖς νόμοις ἀρχὴ παραλαμβάνουσι εἰς φῶς καὶ τὸ ἀνθρώπινον βίον, ἀξίᾳ βλασφημίᾳ κατηγορίαν ἀκακώτους ἔτι καὶ ἀδίκητας: *Nam in infra ætatis homines mille species abstinentiæ reperiri possunt discordantium ac simultatum. At in infantes, qui modo in lucem vitamque humanam venêre, ne calumnia quidem quod sicat habet, ut plane innocentes.* Josephus Antiquæ historiæ libro IX de Manaemo: μικρὸν ὕστερον φανέντος, ἀλλ' οὐδὲν ὑπερεζηλώσας ἢ κατελείπετο καὶ ἀγρεύσας. ἢ γὰρ ἐν ἀληθείαις ἀνὴρ συγγνώμην ἀρχθέντων κηρυσσόμενος ὑπερέχειν, οὐδὲν τοὺς ἡμαρτηκότας ὅτως ἀφῆκεν: *Ne infantibus quidem parcens nihil fecit reliquum ad crudelitatem, aut feritatem potius. Quæ enim veniam non merebantur si in externos bello visus essent edita, ea fecit in populares suos.* Idem Josephus Judam Maccabæum narrat Bosra & Emphrone captis interfeciſſe πᾶν τὸ ἄρσεν καὶ ὑπὸ ἡλικίαν ἀνακόπτειν: *quicquid sexus & pugnæ idoneum erat.* Et alibi pœnam quam Alexander Thracides dictus de Judæorum pueris & mulieribus sumpserat, vocat ὑπὲρ ἀνθρώπου δίκην, *ultionem ultra hominum morem.* Agathias libro III: ἐστυγεῖ δ' ἔμοιγε καὶ εἰς αὐτὰ δὴ τὰ ἑαυτῶν βρέφη καὶ τὸ τῆς γενέσεως πεπλημμέλημα ἴδιον ἐπεκτίνειν παρρησίᾳ, ἔτι δ' ἀμυζάζειν, ὅπως αὐτοῖς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀνοιγομένων: *Quandoquidem vero puum non erat in recens natos infantes paternorum facinorum inficias ita sævire atque insanire, idcirco hæc ipsis non impune abiere.* Nicetas, aut qui historiam ejus produxit ad tempora Henrici regis, de Scythis agens qui Athiram ceperant: ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἐκ τῆς ἡβῆς ἐφείσαντο, ἀλλ' ἀνεῖλον ἅπαντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔτι νηπίους καὶ χιλίου καὶ αὐτοῦ θηλάζοντας, ὡς τῷ ἐλεῖν τὸ κλαυσόμενον ἐπεδ-

Lib. III. 24. Seneca libris quibus iræ irascitur. Deus ipse in bellis Hebræorum etiam post pacem oblatam & repudiatam parci vult fœminis & infantibus, extra paucas gentes speciali jure exceptas, adversus quas quod erat bellum non erat hominum sed Dei, atque ita appellabatur. Et cum mulieres Madianitidas vellet occidi ob proprium ipsarum crimen, excepit virgines intactas. Imo cum Ninivitis ob gravissima peccata internecionem severe admodum minatus esset, retrahi se passus est miseratione multorum millium ejus ætatis quæ honesti & inhonesti discrimina ignorat: Cui similis est apud Senecam sententia: *Num quis irascitur pueris quorum ætas nondum novit rerum discrimina?* Et apud Lucanum:

Deut. XX. 14.

Numer. XXXI, 18.

Jon. IV, 2.

De Ira II, c. 9.

Crimine quo parvi cadem potuere mereri?

Si hæc Deus fecit ac statuit, qui quosvis homines cujuscumque sexus aut ætatis sine ulla causa non injuste potest occidere, utpote vitæ dator ac dominus, quid homines facere æquum est quibus ille nullum jus tribuit in homines, quod non ad hominum salutem ac societatem conservandam esset necessarium?

Vitt. de jure belli, n. 16.

2. Accedit primum de pueris judicium eorum populorum ac temporum quibus fas maxime valuit. *Arma habemus* (ait apud Livium Camillus) *non adversus eam ætatem cui etiam captis urbibus parcitur, sed adversus armatos.* Addit hoc esse inter belli jura, naturalia scilicet. Plutarchus de eadem re agens, *Sunt*, inquit, *apud bonos etiam belli quædam leges.* Ubi nota illud apud bonos, ut hoc jus ab eo quod in moribus & impunitate positum est discrimines. Sic Florus negat aliter fieri potuisse salva integritate. Apud Livium alio loco est: *à qua ætate etiam hostes irati abstinerent.* Et alibi: *usque ad infantium eadem ira crudelis pervenit.*

Vita Camilli.

Lib. I.

Lib. XXIV.

3. Quod

---

vim dedere καὶ μισεῖσθαι τέλειον δὲ εἶναι τὸν ὁσίως ἐκ δικαίου ἀδικεῖσθαι ἢ ἀνθρώπους, ἃ τὰς μεγίστας ἢ τίνας καὶ τὰς κρείττους ἢ ὑπερτίνας δυμοῦ χειρώσασθαι: Ne infantes quidem fallentes adhuc malevolentes fuere, sed & hi velut in herba demessi sunt, aut velut flos emarcuere, facto hominum misericordia intactorum, neque scientium injuriam ab eo fieri natura ac fas hominum violari, qui ultra quam ut hostes vincat aut subigat extendit iram. Adde quæ Beda habet libro II, cap. 20. de Catzvollæ feritate, & Helvetiotum bonam legem apud Simlerum, & Elisabethæ reginæ pia mandata apud Camdenum in anno CIↃ IↃ XCVI.

GRONOVII NOTÆ.

IX. 1. *Quibus iræ irascitur*] Adversus iracundiam scribit, iram coërcendam esse monet ac præcipit.

Sed Dei] Qui eas ob corruptissimos mores ab stirpe volebat excindi.

2. *Quibus fas maxime*] *Boni fuere mores & valuit recti observantia*, Tacit. 3. annal. 26.

Naturalia scilicet] Nam gentium jura plus permisere. 1, 4, 9.

Quod in moribus] Quod non fundatum est in justitia naturali & morali, sed politica, & consuetudine invaluit, neque innocentem, sed impunitum præstat.

Salva integritate] Fide ac dignitate integra & illæsa.

Famina

3. Quod autem in pueris rationis uſum non adeptis ſemper, id in fœminis plerumque obtinet, id eſt niſi aliquid peculiariter vindicandum admiſerint, aut virilia officia & ipſæ uſurpent. Eſt enim, ut Statius loquitur, *ſexus rudis inſciuſque ferri.* Neroni hoſtem vocanti Octaviam in Tragœdia reponit præfectus, *Octavia.*

——— * *Fœmina hoc nomen capit?*

Alexander apud Curtium: *Cum captivis & fœminis gerere bellum non ſoleo: armatus ſit oportet quem oderim.* Grypus apud Juſtinum: *à nullo unquam majorum ſuorum inter tot domeſtica & externa bella poſt victoriam in fœminas ſævitum, quas ſexus ipſe & periculis bellorum & ſævitia victorum eximat.* Apud Tacitum alius: *neque adverſus fœminas, ſed palam adverſus armatos bellum ſe tractare.* *Lib. v.* *Libro XXXVIII.*

4. Valerius Maximus Munatii Flacci in infantes & fœminas efferatam vocat crudelitatem, & auditu etiam intolerabilem. Apud Diodorum Carthaginenſes Selinunte narrantur interfeciſſe feras, fœminas, infantes, ἀδύνατον συμπαθείαν λαμβάνοντες, *ſine humanitatis affectu.* Et alibi hoc ipſum ἀπάνθρωπα *crudelitatem vocat.* Latinus Pacatus de fœminis: *ſexus cui bella parcunt.* Simile Papinii de ſenibus pronuntiatum: *Lib. IX, c. 1.* *Lib. XIII.* *Lib. XIV.*

Nullis violabilis armis
Turba ſenes.

X. 1. Idem ſtatuendum univerſaliter de moribus quorum vitæ genus ab armis abhorret. *Jure belli in armatos repugnanteſque cades*, ut ait Livius, id eſt, eo jure quod naturæ congruit. Sic Joſephus æquum ait ut in pugna pœnas dent qui arma ceperunt, inſontibus non nocendum. Camillus Vejis expugnatis edixit ut ab inermi abſtineretur. In hac claſſe primum ponendi ſunt hi qui ſacra curant; nam ut hi ab armis abſtinerent mos ab antiquo fuit gentium omnium: atque ideo viciſſim vi in illos temperabatur. Sic Philiſthæi hoſtes Judæorum non nocebant * collegio Prophetarum quod erat Gabæ, ut videre eſt 1 Sam. x, 5 & 10. Et ſic ad alium locum, ubi ſimile erat collegium tanquam ſepoſitum *Vid. d. loco.* *Libro XXVIII.* *Ant. XII, cap. 3.* *Liv. lib. V.*

GROTII NOTÆ.

Fœmina hoc nomen capit] Ideo Tucca & Varus delendos cenſuere in ſecunda Æneide verſus, ubi deliberat Æneas an Helenam occidat.

Collegio prophetarum] Hyrcanus Hieroſolyma obſidens victimas ad templum miſit, nantantibus Hebræis. Sic & Gothi laudantur Procopio Gothicorum II, qui ſacerdotibus Petri & Pauli extra Romam pepercerunt. Vide additamentum Caroli Magni ad legem Bajoariorum, & legem Langobardicam libro I, tit. XI, 14.

GRONOVII NOTÆ.

1. *Fœmina hoc nomen*] Cum ſit imbellis & imbecilla, poteſne etiam hoſtis vocari?

X. 1. *Ea jure, quod naturæ*] Etenim jure gentium etiam in inermes & ſeſe ſubmittentes, modo inter hoſtes ſint, aut inter eos fuerint, ut ſupra, cap. 4.

A ſa-

ſitum ab omni armorum injuria cum Samuele confugit David, 1 Sam. XIX, 18. Cretenſes, narrat Plutarchus, cum bellis inteſtinis colliderentur omnem noxam abſtinuiſſe * à ſacerdotibus, & iis quos humandis mortuis præpoſitos κοσμήτορας vocabant. Huc & proverbium illud Græcum pertinet, ἀδὲ πυρφόρῳ. Lib. VIII. ὑπελείφθη. * Notat Strabo, olim cum tota Græcia armis ferveret, Eleos, utpote Jovi ſacros, & eorum hoſpites in alta pace vixiſſe.

Quæſt. Gr.

2. Sacerdotibus merito hac in parte æquantur qui vitæ genus ſimile elegerunt, ut monachi & converſi, id eſt pœnitentes, quibus proinde æque ut ſacerdotibus parci volunt canones naturalem æquitatem ſecuti. Addas his merito eos qui ſtudiis literarum honeſtis & humano generi utilibus operam navant.

L. de treuga & pace.

XI. Deinde agricolas, quos & canones aſſcribunt. Diodorus Siculus de Indis cum laude refert: ἀμφότεροι γὰρ οἱ πολεμοῦντες ἀλλήλους μὴν λαμβάνουσιν εἰς τὰς μάχας, τὴν δ' ἐπὶ τῶν γεωργίων ὕλην ἅπασι ἀβλαβῆ εἶναι, ὡς κοινὸν ὄντος ἀπάντων ὠφελήματος: *In prœliis quidem hoſtes alii alios interficiunt: at agricolas relinquunt intactos tanquam in commune utiles.* De antiquis Corinthiis & Megarenſibus Plutarchus: τὸν γεωργοῦντα μάλιστα κάμνειν τὸ παράπαν; *nemo agricolas ullo afficiebat malo.* Et Cyrus regi Aſſyriorum nuntiari juſſit: ἕτοιμον εἶναι ἐᾶν τοὺς ἐργαζομένους τὴν γῆν καὶ μὴ ἀδικεῖν: *paratum ſe eos qui agros colerent illæſos indemneſque ſinere.* De Beliſario Suidas: εἰς ἣν τὰς ἀρχαίους τοσαύτη φιλία τε καὶ σπουδὴ ἐχέτω, ὥστε βιαζόμενον μὲν αὐτὸν μάλιστα ἐκπηδᾶν Βελισαρίῳ πονήσειν: *agricolis ita*

Lib. II. Ecbl.

Xen. de Cyri inſt. V.

GROTII NOTÆ.

A ſacerdotibus] Servius ad VII Æneidos: *Nam cum defendebat à bello, ſi vincebat, ſaltem religio ſacerdotis.*

Notat Strabo] Et Polybius libro IV, & Diodorus Siculus in Exceptis Peireſianis. Fasi modo & qui ad Olympia, Pythia, Nemea, Iſthmia certatum ibant, habebant belli tempore ἀσυλίαν καὶ ἄδειαν, *tutelam ac ſecuritatem.* Docent Thucydides libro V, & VIII, & Plutarchus Arato.

GRONOVII NOTÆ.

Οὐδὲ πυρφόρῳ] Cum ſignificabant omnes occiſos, & πυρφόρον interpretantur vatem, qui ſacrum igniculum ferret.

Strabo Lib. VIII.] Pag. 112.

Jovi ſacros] Propter Olympia, quæ Piſæ in Elide Jovis honori celebrabantur. Polyb. 4, 73.

Et eorum hoſpites] Peregrinos, qui morarentur in finibus illorum.

2. *Conversi*] Primus gradus monaſticæ vitæ, eorum, qui ſeculo renuntiant manentes in ſeculo, hoc eſt, cucullam ſumunt, & ſe alligant ad certum numerum precum & quædam genera piorum operum, ſerento patrimonio & opibus; ex quibus deinde fiunt Profeſſi, qui jam res ſuas dederunt monaſterio: & denique monachi, Rittershuſ. ad Salv. p. 126. Cerda Adv. Sac. 40, 28.

Qui literarum] Seneca epiſt. 14. *Ha litera non dico apud bonos, ſed apud mediocriter malos infulatorum loco ſunt.* Unde eidem tutus literarum amor ad Polyb. 22.

Neceſſ-

ita parcebat, ac tantam pro illis curam gerebat, ut eo duce nulli unquam eorum vis illata fuerit.

XII. Addit canon mercatores, quod non tantum de his qui temporariam in hoſtico moram agitant intelligendum eſt, ſed & de ſubditis perpetuis; nam & horum vita ab armis aliena eſt; ac ſub hoc nomine continentur ſimul alii opifices & artifices, quorum quæſtus pacem amat non bellum.

XIII. 1. Ut ad eos veniamus qui arma geſſerunt, jam ante retulimus dictum Pyrrhi apud Senecam, qui vetari nos ait pudore id eſt æqui reſpectu ne capto vitam adimamus. Similem Alexandri ſententiam attulimus quæ cum fœminis conjungit captivos. Accedat illud Auguſtini: *hoſtem pugnantem * neceſſitas perimat non voluntas. Sicut bellanti & reſiſtenti violentia redditur.* *Ad Bonif. Epiſt. 1.*

GRONOVII NOTÆ.

Neceſſitas perimat] Gratianus poſuit *deprimat*. Plutarchus Marcello: Ἐπαμεινώνδας καὶ Πελοπίδας οὐδὲν πώποτε πρᾶγμα τῶν ἀπίστων ἐποίησαν, οὐδ' οἱ τὴν ἀνδροφονίαν ἐξορκοῦντες, λέγειν ἢ Θηβαῖοι μετὰ Ὀρχομενίους ἐπῆλθον μετὰ τοῦτο τοῖς Ἕλλησι: *Epaminondas & Pelopidas nec quemquam interfecere poſt victoriam, nec civitates in ſervitutem redegerunt, creduntque non falluri fuiſſe Thebani quod fecere in Orchomenios, ſi illi adſiſtant.* Secutus hoc Marcellus captis Syracuſis, ut ibidem ait Plutarchus. Vide eundem Plutarchum in Catone Uticenſi. *Cabada Perſarum rex cum Amida vi cepiſſet, multaque cædes fieret, ſenex ſacerdos dixit non eſſe regium jam captos occidere:* Narrat Procopius Perſicorum I, qui & Perſicorum II dicit: τὸ ἐπιμελεῖσθαι τῶν ἑλομένων καὶ ὑπερ: *ſavire in captos pietati adverſatur.* Apud eundem egregia eſt oratio Beliſarii ad milites capta Neapoli Goth. I. Imperator Alexius apud Annam Comnenam, ſuadenti occidere Scythas captivos: οὐκ Σκύθας, ἀλλὰ πολίτας ἀδικουμένους. καὶ ἐχθροὶ, ἀλλ' ἐλεᾶς ἄξιοι: *Etiamſi Scythæ, homines tamen ſunt: etiamſi hoſtes, miſeratione tamen digni.* Gregoras libro VI, τὸ γὰρ ἐν πολέμῳ καὶ μάχῃ γινόμενον ὑπὸ πᾶσι σχεδὸν ἔχει τὸ συγγνωμόνως ἔχειν τῷ πεπραχότι, οὐδεμιᾶς ὑπὸ τῶν λογισμῶν καὶ τῶν χειρῶν τῶν διωκόντων καὶ λόγου ἐν ἐχθροῖς χειροήθειαν, καὶ πρόνοιαν τῶν πραττομένων. ἢ δ' ἐκμὴ τῶν δικῶν παυσαμένη, καὶ κακῶν ἤδη τὸ περαιτέρω εἰκαζόμενα μὴ σκέψασθαι πάνυ καὶ κρίνουσα, τὰς τῶν πραξάντων ἀφορμὰς παραλιποῦσα τῷ χρεῖ, μαχομένων γὰρ μάχεσθαι τὰ πραξάντων, εἰ τι μὴ καὶ τὰ πρότερον γίνεται: *Quæ in prælio atque belli ſunt, ea qualiacunque ſunt facienti veniam impetrant, ideo quod tali tempore abſidetur animus ebria manu rationemque non habente dutem ac præſidem alienum. At ubi periculi ſuus abſceſſit vigor, ubi tempus cuncta examinandi ac judicandi accepit liber animus, agendi imperium manui tradere, pravum hominis propoſitum indicat, ſi quid indecorum evenerit.* Adde ejuſdem Gregoræ locum alterum, quem in his Notis poſuimus ad finem capitis VII libri hujus, & de more laudabili Polonorum Chalcocondylam lib. V. Julianus laudatione ſecunda Conſtantii, ſub cujus perſona bonum Principem deſcribit: κρατήσας δὲ μὴ τῷ ὅπλων ἴσον τὸ ξίφος τῷ τύπτειν, μέλαινα κρίνων τὸ ἐκ φιλανθρωπίας τὸν ἀλείτερον καὶ ἀναιρεῖν: *Armis victor finem impoſuit gladii operibus, nefas exiſtimans homini non ultra ſe defendenti vitam adimere.*

GRONOVII NOTÆ.

XII. *Temporariam in hoſtico*] Dum merces advectas diſtrahant.

Opifices & artifices] Cicero 4. Catil. 8. *Multo vero maxima pars eorum, qui in taberna ſunt, genus hoc universum amantiſſimum eſt otii.*

XIII. 1. *Neceſſitas perimat*] Hoſtis

ditur, ita victo vel capto misericordia jam debetur, maxime in quo pacis perturbatio non timetur, Xenophon de Agesilao: προσηγόρευε τοῖς στρατιώταις τοὺς ἁλισκομένους μὴ ὡς ἀδίκους τιμωρεῖσθαι, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπους ὄντας φυλάσσειν: *monuit milites ut captos non tanquam sontes punirent, sed tanquam homines custodirent.* Apud Diodorum Siculum est: πάντες ἀνατείνονται μὲν πρὸς τοὺς ἀντιτατομένους, εἴκουσι δὲ τοῖς ὑποπεπτωκόσι: *Omnes* (Græci) *opponunt se repugnantibus, parcunt jam subactis.* Eodem judice Macedones qui sub Alexandro πεκρότερον ἢ πολεμικώτερον προσεφέροντο τοῖς Θηβαίοις, *acerbius egerant cum Thebanis quam belli fas ferebat.*

Lib. XIII.

Lib. XVII.

2. Sallustius historia Jugurthina cum puberes post deditionem interfectos narrasset, factum ait contra jus belli: quod interpretare contra æqui naturam & morem mitius viventium. Apud Lactantium est: *Parcitur victis, & est locus inter arma clementiæ.* Laudat Tacitus Primum Antonium & Varum Flavianos duces, quod in neminem ultra aciem sæviissent. Aristides: ἀνδρῶν γάρ ἐστι καθ' ὑμᾶς τὴν φύσιν, τοὺς μὲν ἀνθρωπικῶς κατείργειν τοῖς ὅπλοις, τοὺς δ' ὑποπεπτωκόσι ἠπίως μεταχειρίζεσθαι: *Hominum est nostri ingenii resistentes armis coërcere, prostratos tractare leniter.*

Lib. V. Hist. IV.

De pace II.

3. De captivis Propheta Elisæus regem Samariæ sic alloquitur: *An quos captivos abduceres gladio tuo & arcu tuo eos interimeres?* Apud Euripidem in Heraclidis quærenti nuntio,

Hostem perimere vestra lex ergo vetat?

Respondet chorus,

Quem Mars reliquit prælio superstitem.

Ibidem Eurystheus captivus:

Quæ me necabunt non erunt puræ manus.

II Reg. II.

Apud Diodorum Siculum Byzantii & Chalcedonii, quod captivos satis multos interfecissent, hoc elogio notantur: ἐπετέλησαν πράξεις ἀμότητι διαφερούσας: *perpetrarunt facinora eximia crudelitatis.* Idem alibi * captivis parcere vocat τὰ κοινὰ νόμιμα, *jus commune*: qui aliter agunt, eos ait extra controversiam peccare. Parcere captivis jubet boni & æqui natura, ut in Philosophicis scriptis dicentem Senecam non diu est cum audivimus. Et laudari in historiis eos videmus, qui cum nimia captivorum multi-

Lib. XII.

V. De benef. cap. 18.

stis ne interficiatur nisi pugnans & ex necessitate, non à valde volentibus nobis.

GROTII NOTÆ.

Captivis parcere] Capitolinus M. Antonino: *Æquitatem etiam circa captos hostes custodivit.*

GRONOVII NOTÆ.

In quo pacis perturbatio] Quem non est verendum, ne seditionem faciat & tumultum.

2. *Contra jus belli*] Nempe naturale, ut num. 9.

Hominum nostri ingenii] Moribus & institutis nostris imbutorum.

3. *Puræ manus*] Liberæ à cædis crimine.

Vitam

multitudo oneri aut periculo esse posset, dimittere omnes quam occidere maluerunt.

XIV. 1. Eadem ob causas * vitam salvam pacisscentium, sive in prælio, sive in obsidione non repudianda deditio. Ideo Arrianus in deditos editam à Thebanis stragem ait, fuisse non Græci moris, οὐχ Ἑλληνικὸν σφαγάς. Ac similiter Thucydides libro III, ἐκόντας τε ἑλεῖν, καὶ χεῖρας ἀφιεμένους. ὁ δ' νόμος τοῖς Ἕλλησι καὶ κτείνειν τούτους: *Volentes nos & manus tendentes accepistis in potestatem. Mos autem Græcorum est tales non interficere.* Et apud Diodorum Siculum Syracusani senatores: φείδεσθαι δὲ ἱκετῶν, ἄξιον δὲ μεγαλοψυχίας, *magno animo dignum est supplici parcere.* Sopater: νόμος ἐν τοῖς ἱκέταις σώζειν οὐ τοῖς πολέμοις: *moris est in bellis servare supplices.*

2. In obsessis oppidis observatum à Romanis, antequam murum aries percussisset. Cæsar Aduaticis denuntiat se eorum civitatem conservaturum, si priusquam aries murum attigisset se dedidissent; qui mos nunc quoque obtinet in locis infirmis antequam machinæ igniariæ explodantur: in munitioribus, antequam in mœnia impetus fiat. At Cicero, non tam quid fiat quam quid natura æquum sit respiciens, sic ea de re pronuntiat: *Et cum iis quos vi deviceris consulendum est, tum ii qui armis positis ad imperatorum fidem confugiunt, quamvis murum aries percusserit, recipiendi.* Notant Hebræi interpretes majoribus suis in more fuisse, ut quam oppugnarent urbem eam non cingerent corona, sed * partem liberam relinquerent effugere volentibus, quo minori sanguine res transiret. *Lib. II de bello Gall.* *Off. I.*

XV. Eadem æquitas jubet parci his, qui sine conditionibus se victori permittunt, aut supplices fiunt. *Trucidare deditos sævum* censente Tacito. Sallustius similiter de Campsanis qui se Mario dediderant, cum puberes interfectos narrasset addit, facinus *Ann. XII. Bell. Jug. Lib. I. de rep. ord. Lib. XLV.*

GROTII NOTÆ.

Vitam salvam pacisscentium, sive in prælio sive in obsidione non repudianda deditio] Romani Persis qui in arce Petræ erant Goth. ΙΧΙ ὡς ἡμεῖς ὑμᾶς γε καὶ ζυγομαχήσαντας εἰκότως ἀφίεμεν, καὶ ἐπὶ τοῖς ἔθεσι τοῖς ἡμετέροις σπενδόμεθα καὶ βλακικὸν ἐστιν ἐλεεῖν ἀξιοῦν. ὡς Ῥωμαίοις χαριστέον νόμος: Nam vero vestrum non feremur jugum servitii fallantium, mortemque contumacientibus parcere volumus, & non tam delicate fastidientes servare, ut decet Christianos & Romani Imperii cives. Vide Serranum in rebus Francisci I, & Henrici II.

Partem liberam relinquerent effugere volentibus] Sic Scipio Æmilianus cùm Carthaginem eversurus esset edixit, fugerent qui vellent. Polybius.

GRONOVII NOTÆ.

XIV. 1. *Pacisscentium*] Offerentium se arma posituros, si fides detur vitam & libertatem salvam fore.

2. *Murum aries*] Machina contentis funibus acta & emittens grande telum ad solvendam commissuram saxorum in muris.

Ad imperatorum fidem] Orant se in fidem & clientelam recipi.

Cingerent corona] Ab omnibus partibus clauderent exitus.

XVI. 1. &

cinus fuiſſe contra jus belli, naturale ſcilicet. Idem alibi: *non armatos neque in prælio belli jure, ſed ſupplices interfectos.* Et Livio, ut jam diximus, *jure belli in armatos repugnanteſque cades*; & alibi: *qui deditis contra jus ac fas bellum intuliſſet.* Imo & in hoc laborandum, ut potius metu ad deditionem cogantur quam ut interficiantur. Laudatur id in Bruto, qui adverſarios ὀξὺς εἶναι ἐμβαλεῖν, ἀλλὰ σβέσαι μᾶλλον φιλεύθυνος κελεύων, ὡς μὴ μάχῃ ἰδίων ἐπιθόμενον: *non paſſus eſt impetu oppugnari, ſed equitatu circumdedit: parci jubens ut mox ſuis futuris.*

XVI. 1. Adverſus hæc æquitatis ac juris naturalis præcepta exceptiones adferri ſolent minime juſtæ, nempe ſi talio exigatur, ſi terrore opus ſit, ſi pertinacius reſtitum ſit. Atqui hæc non ſufficere ad juſtam cædem facile intelliget qui eorum meminerit, quæ de juſtis occidendi cauſis ſupra ſunt prodita. A captivis & deditis aut dedere ſe cupientibus periculum non eſt: ut ergo juſte occidantur oportet crimen antecedat, & quidem tale quod æquus judex morte vindicandum cenſeret. Atque ita videmus interdum in captos aut deditos ſævitum, aut deditionem ſub vitæ pacto non acceptam, ſi qui de injuſtitia belli convicti, tamen in armis perſtitiſſent, ſi immanibus convitiis famam hoſtis laceraſſent, ſi fidem violaſſent, aut aliud gentium jus, ut legatorum, ſi transfugæ eſſent.

Vide Vict. de jure belli. 49. & 60.

2. At talionem natura non admittit, niſi in ipſos qui deliquerunt: neque ſufficit quod hoſtium unum quaſi corpus fictione quadam intelligatur, ut ex iis poteſt intelligi quæ de pœnarum communicatione ſupra à nobis tractata ſunt. Apud Ariſtidem legimus: πῶς οὖν ἄτοπον κατηγορεῖν μὲν καὶ λέγειν ὡς ἁμαρτάνουσι, μιμεῖσθαι δ' ἀξιοῦν ὡς ὀρθῶς ἔχοντα; *Nonne abſurdum, ea quæ accuſes & prave facta dicas tanquam recta velle imitari?* Accuſat Syracuſanos hoc nomine Plutarchus, quod Hicetæ uxores ac liberos occiderint, ideo tanquam quod Hicetas Dionis uxorem ſororem & filium interfeciſſet.

Lib. II, c. XXI. §. 18. De pace II.

Plut. Tim. & Dion.

3. Uti-

XVI. 1. *Si talio exigatur*] Si hoſtis crudelitas pari crudelitate plectenda aut deterrenda ſit. Ut Thracum apud Florum 1, 4. Obſervatum neque Hiſpanorum in Batavos, neque Gallorum Ligiſtarum in Proteſtantes ſævitiam aliter quam pari ſævitia coerceri potuiſſe.

Si terrore] Si unius ſeveritatis exemplo multis aliis poſſit metus fieri, ut repugnare deſinant.

Si pertinacius] Si diutius reſiſtendo irritaverint victorem & ei occaſiones promovendæ victoriæ eripuerint.

Immanium convitiis] Ut Cæcina Cæſaris Julii Cic. 6. famil. 7. ut Thebani obſeſſi per præconem in altiſſima turre ſtatutum proclamaverant tyrannum Græciæ Alexandrum, Diod. 17, 9. Ut Athenienſes Sullam obſidentem exaſperarunt. Plutarch. de garrul. p. 505.

Fidem violaſſent] Cæſar 1. Gall. 27. & 2, 31. Civilis 2, 14.

2. *Hoſtium unum*] Ita ut ſingula membra ſint obligata & obnoxia pœnæ pro ſingulis aliis, & quod unus commeruit, omnes commiſiſſe videantur.

Tanquam] Tantum.

Facile

3. Utilitas etiam quæ ex terrore in posterum speratur, ad jus dandum cædis non pertinet; sed si subsit jus, potest inter causas esse ob quas jus non remittatur.

4. Obstinatius autem studium in suas partes, si modo causa earum non sit omnino inhonesta, supplicium non meretur, ut apud Procopium disserunt Neapolitani; aut siqua ejus pœna est, non debet ad mortem pervenire: neque enim id statueret æquus judex. Alexander, cum in oppido quodam quod acrius restiterat puberes omnes jussisset interfici, visus est Indis bellare latronum more: eamque famam reveritus Rex victoria clementius uti cœpit. Melius idem Milesiis quibusdam parci voluit, ὅτι ἀγαθοὶ τε καὶ πιστοὶ αὐτῷ ἐφαίνοντο, *quod eos videret generosos ac suis fidos esse*, quæ Arriani verba sunt. Phyto Reginorum prætor, cum ob pertinacius defensam urbem à Dionysio ad cruciatus & mortem raperetur, exclamavit, eo quod urbem noluisset prodere supplicio se affici, cujus ultionem Deus brevi esset exacturus. Diodorus Siculus pœnas has iniquas, ἀνόμους τιμωρίας vocat. Valde mihi placet votum quod est apud Lucanum:

Lib. 1. Gotth.

Polyan. lib. IV.

Vincat, quicumque necesse
Non putat in victos sævum distringere ferrum,
Quique suos cives quod signa adversa tulerunt
Non credit fecisse nefas:

Dum tamen civium nomine intelligamus non hujus aut illius regionis, sed communis illius ex humano genere constantis cives.

5. Multo vero minus cædem justam facit dolor ex accepta clade, sicut Achillem, Æneam, Alexandrum amicis suis sanguine captorum aut se dedentium parentasse legimus. Itaque Homerus merito illud accinit:

Κακὰ δὲ φρεσὶ μηδέτο ἔργα.
* *Facinusque animo versabat iniquum.*

XVII. Sed & ubi delicta sunt talia ut morte digna videri possint, misericordiæ erit ob multitudinem eorum aliquid decedere de summo jure: cujus clementiæ auctorem ipsum habemus

GROTII NOTÆ.

Facinusque animo versabat iniquum] Crudele hoc visum sæculis posterioribus notat ad x Æneidos Servius.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Si subsit jus*] Si victum & in potestatem redactum liceat occidere ob facinus, non tantum ob hostilem animum, quum forsan ei alioquin ignosceres; tantum momenti habet utilitas, ut merito non parcas aut gravius in eum consulas.

4. *Quod signa adversa*] Non sceleratos & obnoxios supplicio esse judicat, quod hostes fuerunt.

XVII. *Ob multitudinem*] Ob numerum eorum, qui peccaverunt, non uti summo jure neque omnes occidere. Flor. 4. 6. Hæc quoque nisi multa fuisset, etiam justa cædes haberetur.

mus Deum, qui Cananæis eorumque vicinis populis longe flagitiosissimis pacem offerri voluit, quæ vitam ipsis sub tributaria conditione concederet. Pertinet huc Senecæ dictum: *Insingulos severitas imperatoris distringitur: at necessaria est venia ubi totus deservit exercitus. Quid tollit iram sapientis? * Turba peccantum.* Et Lucani illud:

Tot simul infesto juvenes occumbere letho
Sæpe fames pelagique furor, subitæque ruinæ,
Aut cœli terræque lues, aut bellica cladis,
Nunquam pœna fuit.

De Ira, p. 10.

Ne nimium multi pœnam subirent sortitio comparata est, inquit Cicero. Sallustius ad Cæsarem: *Neque quisquam te ad crudeles pœnas aut acerba judicia invocat, quibus civitas magis vastatur quam corrigitur.*

Pro Cluent.

XVIII. 1. De obsidibus quid ex jure naturæ statuendum sit accipi potest ex iis quæ in superioribus dicta à nobis sunt. Olim cum vulgo crederetur quisque in vitam suam id juris habere quod in res alias quæ in proprietatem veniunt, atque id jus consensu aut tacito, aut expresso à singulis pervenisse ad civitatem, minus mirandum est si obsides privatim innoxios ob peccatum civitatis morte affectos legamus, sive tanquam ex suo peculiari consensu, sive tanquam ex publico cui & suus includeretur. At postquam verior sapientia nos docuit dominium in vitam Deo exceptum, sequitur ut solo consensu nemo jus cuipiam dare potuit in vitam aut suam, aut civis sui. Atque ideo Narseti bono duci atrox visum de innoxiis obsidibus supplicium sumere

Vid. de jure belli, n. 43.

GROTII NOTÆ.

Turba peccantum] *Quicquid multis peccatur, multum est.* Scholiastes Juvenalis ex Lucano. Livia apud Xiphilinum ex Dione: *δι τι τε πάντα ἁμαρτεῖν τὸ πλῆθος τῶν ἀξίων κολάζειν, λύσιν τοῦ πλήθους τὴν ἀνθρωπίνην ποιεῖσθαι*: *Si quis talia omnia rigore punire velit, non videt se ferri ut maximam hominum partem interimat.* Augustinus epistola CXIV: *Magis metuenda quam minanda. Sic enim agendum est cum multitudine peccantium; severitas autem exercenda est in peccata paucorum.* Adde Gallium de pace publica lib. II. cap. 9, 16.

GRONOVII NOTÆ.

Sortitio comparata est] Ut sortibus in urnam conjectis eductisque vel unus e pluribus, vel pauci, ut decimus aut vigesimus quisque è pluribus, qui deliquerant, ut cuique maligna fors excidisset, supplicium luerent.

XVIII. 1. *Quæ in proprietatem*] Quæ mancipi sunt & Dominos mutant: nempe ut eam alienare vel obligare posset, & quod quisque de sua vita vel interimenda vel obliganda ut interimeretur, si tertius vel civitas pacto non fuisset, idem posse de singulorum vitis statuere civitatem.

Ex suo peculiari] Sive ipsi se obsides dederint, sive quod omnes, vel maxima pars de illis statuerint, in id consensisse videantur, ex regula 2. §. 17.

Deo exceptum] Deum sibi recepisse ac reservasse, neque homini permisisse ut eam pro arbitrio vel retineret vel abjiceret.

Sed

re narrat Agathias: de aliis alii: etiam Scipionis exemplo, qui *Lib. 1.*
ajebat se non in obsides innoxios *sed in ipsos qui defeciſſent *Livius lib.*
ſæviturum: nec ab inermi ſed ab armato hoſte pœnas expeti- *XXVIII.*
turum.

2. Quod autem ex recentioribus Juriſconſultis non ignobi- *Menoch.*
les, conventiones tales valere dicunt ſi moribus firmentur, ac- *arb. q. 7.*
cipio, ſi jus vocant ſolam impunitatem, quæ in hoc argumento ſæpe venit ſub tali nomine: ſin à peccato immunes putant qui ex conventione ſola vitam adimunt alicui, vereor ne & fallantur ipſi, & periculoſa auctoritate alios fallant. Plane ſi qui obſes venit eſt aut ante fuit in numero graviter delinquentium, aut poſtea fidem à ſe datam in re magna fefellit, fieri poteſt ut ſupplicium injuriâ vacet.

3. At Cloeliæ quæ *non ſua ſponte ſed civitatis juſſu obſes *Lib. 11.*
venerat, cum tranato Tyberi effugiſſet, *apud regem Etruſcum non tuta ſolum ſed & honorata virtus fuit*, quæ Livii in hac re enarranda verba ſunt.

XIX. Illud adhuc addendum eſt, omnes commiſſiones quæ ad jus conſequendum aut bellum finiendum nullius ſunt uſus, ſed meram habent virium oſtentationem propoſitam, id eſt, ut Græci loquuntur, ἐπίδειξιν ῥώμης πρόκλησιν ἢ τοῦς πολεμίους ἀξιῶ- *Arr. lib. 1.*
σαι, & cum officio Chriſtiani hominis & cum ipſa humanitate pugnare. Itaque ſerio hæc vetare debent rectores, inutiliter fuſi ſanguinis rationem ei reddituri cujus vice gladium geſtant. Quippe & Salluſtio laudati duces, qui incruento exercitu victoriam deportarent. Et de Cattis notæ virtutis populo Tacitus: **rari excurſus & fortuita pugna.*

GROTII NOTÆ.

Sed in ipſos qui defeciſſent ſæviturum] Idem ait Julianus apud Eunapium Excepto legationum o.

Non ſua ſponte] Confert i toriam obſidum id onus detrectantium & ob id punitorum, apud Nicetam libro 11.

Rari excurſus & fortuita pugna] Demetrium reprehendit Plutarchus: φιλανθρωπίας ἔργον μᾶλλον ἢ χειρὸς ἡγεμόνος τὸν τοιοῦτον ἀγῶνα κρίνοντος: *quod gloria magis ſtudio quàm ex utilitate militis in pericula traduceret, pralioſque objiceret.*

GRONOVII NOTÆ.

2. *Conventiones tales*] Pacta, quæ vit x obligatione ſanciuntur.

Si moribus] Si quo in populo uſu invaluiſſent & nunc quoque frequentarentur.

XIX. *Commiſſiones*] Conflictus ex provocatione.

CAPUT XII.

Temperamentum circa vastationem, & similia.

I. *Quæ vastatio justa sit & quatenus.*
II. *Abstinendum à vastatione, si res nobis fructuosa sit & extra hostis potestatem.*
III. *Si magna sit spes celeris victoriæ:*
IV. *Si hostis habeat aliunde quo se sustentet:*
V. *Si res ipsa ad bellum fovendum nullius sit usus.*
VI. *Hoc maxime locum habere in his quæ sacra sunt aut sacris accedunt:*
VII. *Item religiosis:*
VIII. *Utilitates quæ ex tali moderatione sequuntur annotata.*

I. 1. RES alterius ut perdere quis sine injuria possit, horum trium unum antecedat necesse est: aut necessitas talis quæ in primi dominii institutione excepta debeat intelligi; ut si quis tertii gladium quo usurus sit furiosus periculi sui evitandi causa in amnem projiciat, quo ipso tamen casu manere obligationem damni resarciendi ex veriore sententia alibi dixi-
Lib. II, c. 11, §. 9. mus: aut debitum aliquod procedens ex inæqualitate; nimirum ut res perdita imputetur in illud debitum quasi percepta, alioqui enim jus non esset: aut meritum aliquod malum cui pœna talis par sit, aut cujus mensuram pœna non excedat; nam
Vide de jure bel. n. 52, & 56. Lib. V. ut recte notat sani judicii Theologus, ut propter pecora abacta aut domos aliquas incensas totum regnum vastetur, æquitas non fert: quod & Polybius vidit, qui in bello non in infinitum vult vagari pœnam, sed usque eo ut delicta æquo modo expientur. Et

GROTII NOTÆ.

I. *Dominii institutione excepta*] Neque enim privatis dominiis institutis præsumuntur voluisse gentes, si quis veniat in manifestum periculum pereundi & quidem non suo peccato, isque servari possit arrepta aut corrupta re aliena; tum quoque valere strictum jus privati dominii & potius abstineri re aliena quam hominem innoxium servari: sed hunc casum excepisse præsumuntur & ei homini regressum dedisse ad primævam facultatem usurpandi quidvis ad sui conservationem: præsertim si qui aliena re abutitur, eamque consumit, sciat habendum sibi habeatque propositum illius rei, quandoque possit, Domino restituendæ ac sarciendæ.

Ex inæqualitate] Ex eo quod quis mecum contraxit, & plus accepit quam ei debebatur, me fraudato & minus habente, quam habere debeo.

Res perdita] Ut quod ego de alterius bonis corrumpo, procedat pro eo, quod mihi debetur & detrahatur possessori, quasi ego perceperim & ille mihi tradiderit, tanquam partem ejus, quod mihi debet.

Meritum aliquod] Facinus in meam vitam, famam, bona aut eorum quos mei officii est defendere.

Pœna-

Et hæ quidem cauſæ & intra hos duntaxat fines faciunt ut abſit injuria.

2. Cæterum niſi cauſa utilitatis ſuadeat, ſtultum ſit nullo ſuo bono nocere alteri. Ideo qui ſapiunt, utilitatibus moveri ſolent, quarum præcipua eſt illa quam annotavit Onoſander: τὸν γὰρ τὰ πολεμίων φθείροντα καὶ κακῶς καὶ νεωτέρῳ. ζημία γὰρ χρημάτων καὶ καρπῶν ἴδια μικοῦ πόλεμον, ὥστε ἡ ἀπὸ σφῶν: *Hoſtium tertam perdere, urere, populari meminerit. Nam & * pecuniarum & frugum penuria bellum minuit quantum auget copia*; à quo non diſcrepat illud Procli, εὐκτικὸν τὸ τὰ ἀμυνόμενα πάντοθεν τῶν ἐπιγίνεσθαι, *boni eſt imperatoris hoſtium copias undique accidere*. De Dario Curtius: *credebat inopia debellari poſſe nihil habentem niſi quod rapiendo occupaſſet*. *Strat. c. 6.* *Herod. l. 1.* *Pol. lib. IV.* *Front.*

3. Et illa quidem populatio ferenda eſt, quæ brevi ad pacem petendam hoſtem ſubigit; quo genere belli uſus Halyattes in Mileſios, Thraces in Byzantios, Romani in Campanos, Capenates, Hiſpanos, Ligures, Nervios, Menapios. At ſi recte rem expendas, plerumque admittuntur talia odio magis quam prudenti ratione. Ferme enim evenit ut aut cauſæ illæ ſuadentes ceſſent, aut ut aliæ ſint validiores quæ diſſuadeant. *Strat. l. 4. Liv. l. V, III. XXXIV, XL. Cæſ. de bello Gal. lib. VI.*

II. 1. Id evenit primum, ſi nos ipſi rem frugiferam ita teneamus, ut hoſtibus non poſſit eſſe in fructu. Quo proprie ſpectat lex divina quæ in vallum bellique opera vult impendi arbores feras, frugiferas vero aſſervari ad victum; addita cauſa, quod non ut homines ita & arbores adverſum nos in prælium conſurgere poſſint, quod ex rationis ſimilitudine * Philo etiam ad agros *De Creat. magiſtr.*

Grotii Notæ.

Pecuniarum & frugum penuria bellum minuit] Philo de vita contemplativa: οἱ πολλῶν κύριοι ἐν δικαιοσύνῃ τῶν ἀναγκαίων χάριν, ἵνα πανὶ τῷ ἀναγκαίῳ παιδεύσωσι σώφρονα: *ſolent hoſtes vaſtare & arboribus nudare terram hoſtilem, ut hoſtes eo facilius ſe dedant rerum neceſſariarum penuria*. Idem in Diis: ἀνθρώπῳ ἀγαθῷ συμφορὰν ἀγαθὸν μᾶλλον ἢ φίλιος, ἀχθεσὶ δ' ἀγαθοῖσι: *duplex ſibi malum acquirunt, inopiam amici, copiam hoſtium*.

Gronovii Notæ.

Ut abſit injuria] Ut vaſtemus & vexemus alienas res ſine peccato.

2. *Niſi cauſa utilitatis*] Magnum inde commodum ad nos aut incommodum ad hoſtem perveniat.

3. *Quæ brevi ad pacem*] Qua videmur effecturi ut hoſtis citius de bello finiendo & pace reducenda cogitet.

Odio magis quam] Dum ſæpius indulgemus iræ aut perditæ cupiditati quam ut in ſumma re aliquid profligemus.

II. 1. *Vallum bellique opera*] Aggeres & machinas.

Grotii Notæ.

Philo] Alter ejuſdem ſcriptoris locus de Humanitate dignus & ipſe qui huc tranſcribatur: Φιλανθρωπίᾳ τὸ ἥμερον, πάλιν πλείονα αὐτοῦ καὶ κατάλογον χρῄζει, μεταβὰς ἀπὸ ἀλόγων ἐπὶ τὰ ἄλογα, ἐπὶ δὲ αὐτῶν λογικῶν, ἐπισκέψασθαι πρῶτον ἀνθρώπων, καὶ τὸ ὅσιον ἀγαθὸς μιμούμενος, ἀλλοτρίους πάντας ἡγούμενος μὴ διαφέρειν ἐπὶ τὸ ἥμερον ὅλως, μᾶλλον δὲ μηδὲ τὸν πολέμιον ἐκφορεῖσθαι παρὰ τὸ

καιρῷ πιθήσῃ, μήτε σωλῆνα ἰσχνότερον διαφυέσθαι, ἵνα πλεῖστα μὲν τῶν τροφῶν δεθείσῃ χορηγήσῃ τῷ τὸ ἀναθρέψαν ζῴῳ, ὀλιγίστῃ δὲ μὴ μείζων ᾖ ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ ἥδιστος ἡ ἀζωρδίαν τὸν βίον. ἀναγκαίων μὲν γὰρ ἐν οἷς κρατεῖς εἰς τροφὴν δεῖ τῶν ἀθρόων ἐσκεμμένοι. πρὸς δὲ τὴν ἡδονὴν ἀπλοῦς βίος, εἰ τὸ ἀκριβοῦσθαι ἀναύδητος πολλάκις ὂν τῷ τροφὴ δεῖται. καὶ φειδωλοτέρους ἂν, ἐπὶ πολλοῖς χάρας τίμιον ἦν. παρεγχλίνῃ δὲ ἀεὶ τοῖς ἀνθρώποις, ἀδύνατον ὑπολαμβάνειν τοῖς φρέσι διὰ βρῶσιν ἰσχνὸν ἀποπνεῖσθαι τὸ μὴ δεῖσθαι αὖθις κακῶ. ἐπεὶ δὲ ἀξιοῖ μὴ μείζον τὸ παρὸν προσορᾶσθαι, μηδὲ ἐν ἀμοίρῳ ἀβρύνεσθαι, ἀλλὰ πάντων τροπαῖς ἐμπεδοῦσθαι χαρμόνην, ὡς εἶπεν, εἶναι τὸν τῶν ἀνθρωπείων ἐπικρατοῦντα μόνον ἢ συμβαινόντων ἀξιώσεως, ἀναπόδυτα αὐτὸν ἔφην ἀμοιρεῖν. φίλος δὲ τροφῶν ἀναγκαίων ἀπορρεῖν χαλεπὸν, μεδὲ τερπνοτέρων τὸ ἐν ἀσκήσει. διὰ τοῦ τῷ μέλλοντι ἀθλητὴν πάλιν γὰρ ἐκεῖνα κρεῖττον εἶρηται τοῖς πολεμίοις, ἐν οἷς φεύγειν κρεῖττον, μὴ ἀπορρήγνυσθαι ὡς φεύγειν ἀσφαλὲς ἐπὶ τὸ ἑαυτὸν φύσει πεφυκέναι τι τῷ εἰς ἀσφάλειαν, ᾧ μὴ ἀπορμιῶσιν οἱ ἰσχνοὶ, ᾧ λιπαροὶ μεταπίπτειν τὸ ἄγαν ἐνδεῶς, ὅτ' ἐλθὼν ἔχει, καὶ πάλιν ἐναντίως. τὸ γὰρ ἰσχνοὺς τοὺς χρὴ φυλάττειν καὶ τοὺς πίονας, ἐν μὲν εἰρήνῃ πρεπωδεστέρους τῷ μὴ πόλεμον, ἐν δὲ πολέμῳ ἧττον εἰρήνης, καὶ μᾶλλον τοῖς σωμάτων ἀνάγκαις ἀνθέλκειν πρὸς τὸ ἀσφαλὲς, ὡς ἂν ἰσχνοῖς μεταπίπτειν πρὸς τὸ ἀσθενέστερον, μᾶλλον τοῖς πολεμίοις εὐπετῶς ἐπιπίπτειν, ὡς ἂν ἁλωκόσι πρὸς τὸ ἀναπεσεῖν. εἰ μὲν γὰρ τὰ μοῦδε ὑπὸ ἰσχνῶν πρακτέον δι' εὐπιδίαν κυπελλαγῶν, ἴδιον ἰσχνῶν φυτοῦ, ἀλλὰ πάντα ἐναντίως καὶ ὁρίλιμα. τὰ δ' ἐμπρ καὶ διαφερόντως ἀναγκαῖα, ὡς ἂν κακῶς ἢ πρὸς ἴσον, ἢ ἐσόπιμον τροφῆ κτῆμα. ἐ δεῖ πολεμεῖν φησὶ τὰ μὴ πολέμια τίμιόν τι ἢ χρήσιμον ἢ βίῳ αὐτοῖς πεποιῶσθαι, ἅπερ αὖτε ἡ φύσις ἐνίοις ὑπὸ βίοις· καὶ ὅτι ἐκκρούσας ἐπλεονέκησαν, ἀναμεῖ ἐνοῖς εἶναι ἀνδρείας εἶα βαδιεῖσθαι. ἐμέλλον δ' αὐτὸ καθάπερ ἀβαθῆ περιστάτα ἀλλοτ' ἐν ἐν μὲν μείων ζάσις, ἀλλὰ καὶ φυσεῖς ἰσχὺν τὸ καὶ ῥώμου καὶ μείζους τοῖς ἐμφύσις, ἐπειδὴ καὶ πλοίοις ἄξια φερτιδῶν ἐσὶ, καὶ ὦχ ἁμοίως τοῖς κλείσει ἐγίνετο, γινομένοις ὑπόκρυμνα διώκοντα ποῖς πρατικοῖς ἀνάμεσι : Æquitatem suam etiam largius dispensavit Mater valde ea ubertim ac liberaliter ultro, descendens à ratione scientibus ad muta animantia, ab his vero ad ea quæ è terra nascuntur, de quibus nunc dicendum est; quando de hominibus ut præstantissimis & aliis quæ animam sinistrem nulla sunt jam egimus. Disserte stagnæ vetuit aut excindere arbores mites, aut exitialiter ante tempus demetere frugiferas terras, aut illas omnino fructu corrumpere, ut abundantia alimentorum instruatur humanum genus; abundant autem non modo necessaria, sed & quæ ad vitam delicatiorem faciunt. Necessaria enim fruges ad homines nutriendos reperta res; ad delitias vero, amœnum de arboribus nascentium varietas; quæ sæpe ubi alia deficiunt, succedunt in alimentorum locum: Ultra procedem, terram etiam hostilem vastari non sinit: præcipue vero excidia arborum abstinere jubet, inquam existimans animum in homines concipiam erogari in ea quæ causa mali nullius sunt. Hoc ipse & illud docet, non præsens tempus spectare tantum, cum nihil in suo statu maneat, sed omnia vicibus ac mutationibus subjecta sint, ita ut facile sit eos qui nunc sunt hostes, alia ad reliquia & pacta ventorum mit, rursum fœderatos fieri. At amicos necessariis fraudare durum, quibus ob futurum incertum etiam asservari debeant quæ usui esse possunt. Verissima enim dictum antiqua, ita amicis adeundum ut non putentur nulla super venire posse inimicitia, & ita tractandos offensus ut amicitia speretur, nimirum ut quisque intra animum aliquid recondat quo tutus sit, & non ex nimium mendato per verba & facta mox pœnitentiam agat nimia sua vehementia, signa esse nisi res sanari amplius non

agros frugiferos producit legi hæc verba affingens: *Quid rebus inanimis quæ & mites sunt, & mites fructus ferunt irascerus? An vero in morem hominum qui hostes sunt inimicitiæ significationem arbores produnt, ut pro his quæ faciunt aut facere minantur stirpitus evellendæ sint? Quin prosunt victoribus, præbentque copiam rerum quam necessitas exigit, imo & ad voluptatem; non soli homines tributa ferunt, sed meliora arbores statis temporibus, ac talia ut sine iis vivere non detur.* Josephus vero ad eundem locum si vocem edere possent arbores clamaturas ait, inique se cum belli causæ non sint perferre belli pœnas. Neque aliunde, ni fallor, originem habet illud Pythagoricum apud Jamblichum: ἥμερον φυτὸν καὶ ἔγκαρπον μήτε βλάπτειν, μήτε φθείρειν: *mansuetam frugiferamque arborem nec ladere nec exscindere fas esto.*

2. * Porphyrius vero, mores Judaicos describens libro de non edendis animalibus quarto, legem hanc, consuetudine, ut puto, interprete, etiam ad animantia ruris operi inservientia producit; nam his quoque ut in bello parceretur à Mose præceptum ait: Thalmudica vero scripta & Hebræi interpretes addunt, * legem hanc porrigendam ad rem quamvis quæ sine causa peritura sit; ut si ædificia comburantur, esculenta ac potulenta corrumpantur. Consentit cum hac lege ducis Athenientis Timothei prudens moderatio, qui narrante Polyæno: οὐκ ἐπέτρεπεν οὔτε οἰκίαν οὔτε ἔπαυλιν κατασκάπτειν. ἃ μὲν δεῖ ἡμᾶς ἀνιέναι ἐπὶ χρόνον, *non patiebatur aut domum, aut villam dirui, aut*

potest; oraculum hoc & civitatibus observandum est, ut parcè tempore parent quæ ad bellum sunt opus, in bello vero quæ ad pacem: ac neque amicis supra modum fidant, tanquam qui non possint in contrarium verti; neque hostibus ita diffidant, quasi nunquam possint ad amicitiam reduci. Quod si etiam pro hoste nihil faciendum esset in spem conciliationis, certe nihil earum quæ terra fert hostile; quin amica omnia, utilia omnia; mitissima vero vel maxime necessaria, ut quorum fructus aut alimentum sint, aut par aliquid alimento. Non oportet bellum inferre bellatricibus, non secare, non urere, non exstirpare radicitus, quæ natura aquarum irrigationibus & afflatum serenæ teneri educavit, ut tributa hominibus velut regibus ferrent. Cura autem ei ut communi rerum omnium & optimæ præsidi fuit, illasam præstare non animantibus tantum sed & terræ fœtibus vim ac robur, præsertim vero mitibus, quia maxima tutela indigent, nec ad sylvestrium morem fœcunda sunt, sed peritam culturam desiderant ut firmitatem consequantur.

Porphyrius vero] Verba ejus sunt: φοιδιλλᾷ ὁ μακάριος καὶ τὰ πρόσφορα τῇ συμπεριφορᾷ τοῖς ζώοις ἐξ μὴ φονεύειν: *parcit etiam jubet lex in terra quamvis hostile animantibus operum fœcundum, ita ut ea occidere non liceat.*

Legem hanc porrigendam] Contra vero, restringendam, addita exceptione, nisi arbores in suburbanis locis impediant jaculatores.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Consuetudine interprete*] Unius & alterius bonum exemplum imitantibus aliis, ut ita res in perpetuum morem abiret.

Animantia ruris] Boves agricolas & jumenta rustica.

Sine causa] In nullum usum nostrum.

aut arborem frugiferam excindi. Exſtat & lex Platonis de Republica quinto, *μήτε γῆν τέμνειν, μήτε οἰκίαν ἐμπιπράναι, ne terra vaſtetur, ne domus incendantur.*

3. Multo vero magis hoc locum habebit, poſt plenam victoriam. Corinthum exciſam non probat Cicero, ubi tamen fœde tractati erant Romanorum legati; idemque alibi horrificum, nefarium, omni imbutum odio dicit bellum quod parietibus, tectis, columnis, poſtibus fit. Laudat Livius Romanorum lenitatem victa Capuâ, quod non ſævitum ſit incendiis ruiniſque * in tecta innoxia muroſque. Agamemnon apud Senecam:

Equi-

Poſt t. Praedone ſua a Pont. Lib. xxvi. Tradidit.

GROTII NOTÆ.

In tecta innoxia muroſque] Egregia eſt hujus argumenti epiſtola Beliſarii ad Totilam Gothicorum rex: σοὶ τοίνυν κἀμὲ καλὸν ἂν δοκεῖ ἐργάζεσθαι, ἀνδρῶπον ἀεὶ φρονίμως βουλεύσασθαι εἶναι ἢ πολλοῖς βιαίως ἐπιτίθεσθαι. ἐπεὶ δὲ ἀφικόμεθα τοῦτο ἀξιώσοντες εἶναι, καὶ χαιρήσομέ τοι τὸ ἐκ τούτου φάσκειν ἂν αἰσχυνομένων χρῆσθαι τῇ ἀρίστῃ δόξῃ. Ῥώμην μὲν γὰρ τοῖς πάλαι ἀνασῶσαι, ὅσην οὐδὲ αὐτὴ τυγχάνει οὖσα, μεγάλου τε καὶ ἀξιολογωτάτου ἀγαθοῦ τὴν οὖσαν. εἰδὲ γὸ αὐτῆς ἐκεῖσε ἀφικέσθαι. εἰδὲ χρὴν βραχεῖ δυνάμει εἰς τόσον μεγέθους τε καὶ κάλλους ἀρίσθαι. ἀλλὰ βουλόμεθα καὶ πλοῦτον, ἀνδρῶν δὲ ἀρίστων ξυμμαχίαν πολλὴν, χρήσιν τε μέγιστον καὶ πλῆθος ἐξοπλίσεως ὑπαρξάσθαι, τοῖς ἄλλα πάντα ἐκ πάσης τῆς γῆς καὶ τοξότας αὐθημερὸν ἐκ παύδων ξυναγαγεῖν ἔφημεν. ἵνα τε νῦν πάλιν τοιαύτην, οἵανπερ ἐκεῖ βραχὺ πιστωθῆναι, μεμηχάνηται τῶν πάντων ἀρετὴν τοῖς ὀπλομαχικοῖς ἀγῶσιν ἐπίσημα, εἰκότως ἂν ἀδίκημα μέγα εἴη τοὺς ἀνδρώπους τῶν παντὸς αἰῶνος δίζεσθαι εἶναι. ἀφαιρήσομαι μὲν γὰρ τοὺς προγεγονότας πάλαι τῆς ἀρετῆς μνήμην, τοὺς δὲ ὑστέρους ὑπηλιθιωτέρους ἐκ ἔχειν πάλιν δόξαι. τοῦτον δὲ τοῦτον ὅστις ἐκεῖνο εἶναι, ὃ μὴ ἐς τοὺς ἀνδρώπους τὰ πάντα αἰσχρῶς

Equidem fatebor (pace dixisse hoc tua
Argiva tellus liceat) affligi Phrygas,
Vincique volui; ruere & æquari solo,
Etiam arcuissem.

4. Sane docet nos sacra historia urbes quasdam à Deo damnatas excidio: etiam contra legem illam generalem arbores Moabitarum jussas exscindi. Verum non factum id odio hostili, sed in justam detestationem facinorum, quæ aut publice erant cognita aut Deo judice tanti æstimata. *Jos. VI. 11 Reg. III, 19.*

III. 1. Secundo eveniet quod diximus etiam in dubia agri possessione, si magna spes sit celeris victoriæ, cujus præmium & ager & fructus futuri sint. Sic Alexander Magnus milites, narrante Justino, à populatione Asiæ prohibuit, * *parcendum suis rebus præfatus, nec perdenda ea quæ possessuri venerant.* Sic Quintius Philippo Thessaliam transcurrente populabunda manu, ipse hortatus est milites, ut Plutarchus loquitur, iter facere tanquam per concessam & ipsorum jam factam regionem. Crœsus Cyro suadens ne Lydiam populandam militi daret: *non meam*, inquit, *urbem, non res meas diripies: nihil enim ad me jam ista pertinent: tua sunt: tua illi perdent.* *Lib. XI.* *Vita Flami.* *Herod. l. 1.*

2. Aliter qui faciunt in eos non male quadrant illa Jocastæ ad Polynicem verba Thebaidibus Senecæ:

Petendo patriam perdis: ut fiat tua
Vis esse nullam. quin tua causa nocet

Ipsum

tua fortuna sit superior. Si tu victor, eversa Urbe, non aliena sed tua perdideris: eadem servata, possessione fruetis omnium speciosissima si adversa tibi fore ceciderit, Roma per te incolumi, reposita tibi erit apud victorem gratia: eadem jocente, jacebunt extra omnem spem misericordiæ res tuæ. Neque tantum nullus ad te facti fructus redibit, sed & digna facto fama te ab hominibus universis sequetur. Ea in utram velo partem tibi parata est: Nam potentum quales sunt actiones talis existimatio. Vide & legem Friderici I, apud Conradum Abbatem Urspergensem, & de Friderico Comite Palatino Chronica Melanchthonis.

Parcendum suis rebus præfatus] Gelimer & Vandali obsidentes Carthaginem, neque prædas egere, neque terram vastarunt, sed curæ habuerunt ut suam. Procopius initio Vandalicorum secundi. Apud Helmoldum lego lib. 1, cap. 66: *Nonne terra quam devastamus terra nostra est, & populus quem expugnamus populus noster est? Quare ergo invenimur hostes nostrimet, & dissipatores vectigalium nostrorum?* cum his conveniunt quæ Bembus habet libro IX. Paruta vero contra Germanos libro historiæ VI.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Etiam arcuissem*] Ad Sen. Hippoly. 805. Vetuissem, vel prohibuissem, si potuissem.

4. *Arbores Moabitarum*] Hoc factum credibile est odio idololatriæ, quæ in lucis exercebatur.

III. 1. *Eveniet quod diximus*] Ut rationes suadentes cessent, vel sint validiores quæ dissuadeant, ubi nondum quidem in potestate nostra res sunt hostium, sed credimus & speramus alibi brevi dijudicatum iri & res eas nostras fore.

Per concessam] Deditam & ipsorum potestati permissam.

2. *Thebaidibus*] Phœnissis.

Ipſum hoc quod armis vertis infeſtis ſolum,
Segeteſque adultas ſternis, & totos fugam
Edis per agros. Nemo ſic vaſtat ſua
Quæ corripi igne, quæ meti gladio jubes,
Aliena credis.

Lib. IX. Ep. 7, 9, 10. Par ſenſus apud Curtium illis verbis: *quicquid non corrupiſſent hoſtium eſſe confeſſi.* Unde non longe abeunt ea quæ Cicero in literis ad Atticum diſputat, adverſus Pompeji conſilium fame patriam necandi. Atque hoc nomine Alexander Iſius culpat Philippum libro Polybii XVII, cujus verba Latine hunc in modum vertit Livius: *In bello non congredi (Philippum) æquo campo, neque collatis ſignis dimicare, ſed refugientem incendere ac diripere urbes, & vincentium præmia victum corrumpere. At non ſic antiquos Macedonum Reges ſed acie bellare ſolitos, urbibus parcere quantum poſſent quo opulentius imperium haberent. Nam de quorum poſſeſſione dimicetur tollentem nihil ſibi præter bellum relinquere, quod conſilium eſſe?* Lib. XXXII.

IV. 1. Tertio idem fiet, ſi hoſtis habere poſſit aliunde quo ſe ſuſtentet: puta ſi mare, ſi fines alii pateant. Archidamus apud Thucydidem in oratione qua Lacedæmonios ſuos à bello in Athenienſes dehortatur, quærit quas belli gerendi ſpes habeant: an forte, quod militum copia valeant, ſperent Atticum agrum à ſe facile poſſe vaſtari: atqui, inquit, habent illi & terras alias ſuæ ditionis (Thraciam & Ioniam intelligens) & maritimis advectionibus adipiſci poſſunt ea quorum indigent. Tali ergo ſtatu optimum factu ut agricultura etiam in ipſo collimitio tuta maneat: quod ſub tributo utrique parti præſtando factum diu in Belgico-Germanico bello nuper vidimus.

2. Eſtque id conſentaneum mori veteri Indorum, apud quos ut * Diodorus Siculus loquitur, τὴ γεωργῶν ἰερῶν καὶ ἀπολιτεύτων αἱ πλῆθος τὴ ὁμοπίστων γινομένων, ἀνωμότως τὴ κατὰ δίκην ἔχει: *Agricolæ intacti ſunt ac veluti ſacroſancti, imo prope caſtra & agmina opus faciunt ſepoſiti à periculo.* Addit, τὰς χώρας τὴ ἀπολομένων ὅτ' ἐμπυρίζουσι, ὅτε δηϊόωνται: *Hoſtium*

GROTII NOTÆ.

Diodorus Siculus] Libro II.

GRONOVII NOTÆ.

Hoſtium eſſe confeſſi] Prodentes deſperationem de victoria: nam ſi ſperarent ſe poſſe vincere ac tenere loca illa, non vaſtarent.

Fame patriam] Prohibendo ſubvectiones frumenti & aliorum utenſilium, quia mare claſſibus tenebat.

Collatis ſignis] Acie aperta.

De quorum poſſeſſione] Perdito præmio, propter quod bellum geratur, verbis Juſtini 28, 3.

IV. 1. *Poſſit aliunde*] Quam ex eo agro, quem nobis urere ac vaſtare licet.

In Belgico Germaniæ] Germaniæ Belgicæ conſociatæ adverſus Hiſpanos. Pacti enim inter ſe ſunt belligerantes, ut agricolæ in confinio hoſtilium terrarum extra præſidia ſiti, utrimque tuti & inviolati eſſent, modo penderent modicum tributum ex parte Belgarum Hiſpanis, ex parte Hiſpanorum Belgis.

Sic

Hoſtium agros neque urunt, neque exſcindunt arbores. Poſtea: ἐδεὶς ἂν πολέμιος ἔφεσιν χώρᾳ ἢ τῷ χείρει ἀδικήσειεν, ἀλλ' ὡς κοινὸς ἅπασι γεωργὸς καὶ ἱερὸς ἀνὴρ πᾶσι ἀδικίας ἀπέχεται: *Hoſtis nemo cuiquam agricolæ damnum dat, ſed id hominum genus ut in commune beneficum ab injuriis omnibus immune præſtatur.*

3. Inter Cyrum quoque & Aſſyrium conveniſſe ait Xenophon ut *cum agricolis pax eſſet, cum armatis bellum.* * Sic Timotheus partem agri maxime frugiferam elocabat colonis, ut Polyænus narrat: imo quod Ariſtoteles addit, ipſos etiam fructus vendebat hoſtibus, & ex ea pecunia ſtipendium præbebat militi: Quod à Viriato etiam factum in Hiſpania teſtis eſt Appianus. Idque ipſum in eo quod diximus Belgico-Germaniæ bello ſumma cum ratione & utilitate fieri vidimus, exteris mirantibus. *Oecon. II. c. 2. de treug. & pace. Nic. Damaſc. Ælian. v. 14. Dion. Chryſoſtom. XXIV. l. exactores c. qua res pign.*

4. Hos mores humanitatis magiſtri canones Chriſtianis omnibus ut majorem cæteris humanitatem debentibus ac profitentibus imitandos proponunt, ideoque non agricolas tantum, ſed & animalia quibus arant, & ſemina quæ ad agrum portant, extra belli periculum poni volunt; nimirum ſimilem ob cauſam ex qua civiles leges quæ ad arandum uſui ſunt vetant in pignus capi, & apud Phrygas ac Cyprios olim, poſtea * apud Atticos & Romanos bovem aratorem occidere nefas erat.

V. Quarto evenit, ut res quædam ejus ſint naturæ quæ ad bellum faciendum aut ducendum nihil momenti habeant: quibus rebus parci etiam manente bello ratio vult. Huc pertinet * Rho-

Grotii Notæ.

Sic Timotheus] De Megarenſibus idem prodidit Plutarchus quæſtionibus Græcis; de Totila cum Romam obſideret Procopius Gothicorum III: τὰ μὲν τῶν γεωργῶν οὐδὲν ἔλαβε κακὰ παρὰ τῶν Γοτθαλίας τεταγμένων, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐκ πόλεως ἀδίαντος ἦκε τοῖς πολεμίοις, τοῖς δὲ γεωργοῖς, τὰ φέρε εἰπεῖν, ἀνάπαυσιν παρεῖχε: *Agricolis interim per omnem Italiam nihil mali intulit, ſed juſſit eos ita ut ſolebant eandem terram perpetuo ſecurosque colere, modo ad ipſum tributa perferrent.* Caſſiod. XII, 5: *Defenſorum maxima laus eſt, ſi cum illi vindicantur prædicti regiones protegere, illi non deſinant patrimonia poſſeſſionesque excolere.*

Apud Atticos & Romanos] Etiam in Peloponneſo. Varro II de re ruſtica: Columella principio libri VI. His adde Plinium VIII. 45. Ælianum de hiſtoria animalium II, capite ultimo. Porphyrium II de abſtinentia: Vegetium III de arte veterinaria.

Grotii Notæ.

1. *In eo quod diximus*] Quod apparuit non tantum ex eo genere vectigalis, cui *Licentæ* nomen (eſt autem de mercibus quæ in hoſtiles hinc, præter arma, portabantur) ſed quod conſtat integras bellicas naves Amſtelædami emptas inſtructaſque cum diſſimulatione Magiſtratuum, quibus hoſtis adverſus Batavos uteretur: ne ſcilicet, cum ſat eſſet aliorum locorum, ubi parari poſſent, hi incolæ eo lucro fraudarentur.

4. *Canones*] Synodales vel conciliorum veterum.

Rho-

Lib. xv. c. 31. * Rhodiorum oratio ad Demetrium urbicapum pro picturâ Ialysi, sic à Gellio Latine expressa: *Quæ malum ratio est ut tu imaginem istam velis incendio adium sacro disperdere? nam si nos omnes superaveris, & oppidum hoc totum ceperis, imagine quoque illa integra & incolumi per victoriam potieris: sin vero nos vincere obsidendo nequieris, petimus consideres ne turpe tibi sit quia non potueris Rhodios vincere, bellum cum Protogene mortuo gessisse.* Polybius rabiosi esse animi ait ea perdere quæ nec hosti perdita vires adimant, nec perdenti emolumentum adferant, qualia sunt templa, porticus, statuæ, & similia. Marcellus, laudante Cicerone, *ædificiis omnibus Syracusarum, publicis & privatis, sacris & profanis, sic pepercit quasi ad ea defendenda cum exercitu non expugnanda venisset.* Idem postea: *Majores nostri relinquebant iis quæ jucunda victis, nobis levia videbantur.*

Lib. v. Ver. 11. Lib. iv.

VI. 1. Hoc vero sicut in aliis ornamentis valet, ob eam quam jam diximus causam: ita specialis ratio accedit in iis quæ sacris usibus dicata sunt, quanquam enim & hæc, ut alibi diximus, publica suo modo sunt, atque ideo impune per jus gentium violantur, tamen si nullum inde periculum sit, conservari talia ædificia & quæ eis accedunt * suadet rerum divinarum reverentia,

GROTII NOTÆ.

Rhodiorum oratio ad Demetrium] De hac re vide Plinium historiæ naturalis VIII, 38. & XXXV, 10. & Plutarchum Demetrio. Sensus idem epistola Selisarii modo à nobis recitata.

GRONOVII NOTÆ.

V. *Rhodiorum oratio ad Demetrium*] Ut parceret Rhodo obsessa ei parti murorum, prope quam erat ea nobilissima Protogenis pictura, neque eam labefactaret machinis: etsi facilius inde capi urbs potuisset, teste Plinio 7, 38. 35, 10. Fuerat autem Ialysus iste inter conditores Rhodiorum gentis.

Urbicapum] Poliorceten Antigon Coclitis filium.

Cum Protogene mortuo] Protogenis mortui opus nobile hostiliter lacerasse. Sic Gellius. At Plinius etiam tum visisse Protogenem & id opus tractasse scribit.

Levia] Vana, parvi momenti, nec tanti, ut illis ea invideremus.

VI. 1. *Alibi diximus*] 3. 5. 2.

GROTII NOTA.

Suadet rerum divinarum reverentia] Polybius in Excerptis Peiresianis: τὸ γὰρ τῶν ἀθρήσαντα ἐγκλῆσαι, εἰς τὸ θεῖον ἀσεβεῖν ἐστὶ πᾶσιν ἀλογιστίαν ἐπὶ πεφύκασι: *Cum hominibus insitum, ob id impie in Deos agere summæ stultitiæ signum est.* Merito sane; nam & *Severus* rescripsit *melius esse ut quemdecumque illæ Deus celator quam pœnitendus detur*, Lamprídio referente. *Saguntina Diana templo pepercit religione indutus*, ait de Annibale Plinius Naturalis historiæ XVI, 11: ἱερὰ οὐδὲ τὰ τῶν ἀλλοφύλων πολεμίων ἀφαιρούμεθα: *Templa hostilium nec externum eripimus*, Appianus id habet civilium II. De Agesilao scriptor Latinus vitæ ejus: *Neque hoc solum in Græcia fecit ut templa Deorum sancta haberet, sed etiam apud Barbaros summa religione simulacra aræque conservavit. Itaque prædicabat morari se non sacrilegorum numero haberi qui supplicibus eorum nocuissent: aut non gravissimo pœnæ affici qui religionem minuerent quam qui sana spoliarent.* De Agesilai sanctimonia in hac re etiam Plutarchum vide. Idem multos patriæ Romanos ejus laudis participes fecit

rentia, inter eos maxime qui eundem Deum ex eadem lege colunt, etiamſi forte ſententiis quibuſdam aut ritibus diſſideant.

1. Thucydides jus ait fuiſſe inter Græcos ſui temporis, *ἰόντας ἐπὶ τὸ ἀλλήλων, ἱερῶν τε σύνεσιν ἀπὸ χαλᾷ*, *ut qui in hoſticum impetum facerent à locis ſacris abſtinerent*. Alba à Romanis diruta Deum templis temperatum ait Livius. De Romanis Capua capta ſic Silius libro XIII. *Syl. de bell. l. p. 3. n. 3.*

Ecce repens tacito percurrit pectora ſenſu
Religio & ſævas compeſcit numine mentes.
Ne flammam tadaſque velint, ne templa ſubuno
In cinerem ſedisſe rogo.

Adverſus Q. Fulvium Cenſorem dictum narrat Livius: *Obſtringere eum religione populum Romanum ruinis templorum, tanquam non iidem ubique Dii immortales ſint, ſed ſpoliis aliorum alii colendi exoriandique.* At Marcius Philippus ad Dium cum veniſſet metari ſub ipſo templo, ne quid in loco ſacro violaretur juſſit. Narrat Strabo Tectoſages qui cum aliis pecunias Delphicas rapuerant, placandi numinis cauſa domi eaſdem cum additamento conſecraſſe. *Lib. XLIII. Lib. XLIV. Lib. IV.*

3. Ad Chriſtianos ut veniamus, commemorat Agathias Francos templis peperciſſe, ut qui cum Græcis eſſent ejuſdem religionis. Imo & hominibus ob templa parci ſolitum, quod (ne profanarum gentium quæ multa ſunt exempla adferam, quippe cum morem hunc *κοινὸν τῶν Ἑλλήνων νόμισμα* Scriptores vocent) in *Lib. XII. Diod. l. XIX.*

eſt in Sullæ *εἰς μεγάλων ἐξέλεγχον πῶς μὲν τὸ Φαληρικὸν, & Μάνιον Ἀκύλιον, τὸν δὲ Αἰμίλιον Παῦλον, ὃν ὁ μὲν Ἀντίοχον ἐξέλασε τὸν Ἕλλησπόντιον, ἀλλὰ καὶ ἄλλων καὶ πολλῶν αὐτοῖς καὶ σημείων πολλὰ περιεσπάσατο: In memoriam revocabant alii Flaminium, alii Manium Aquilium & Æmilium Paulum, quorum alter Antiochum ejecto è Græcia, hic vero debellato Macedonum regibus, non modo Græcanicis templis pepercerant, ſed & donis ea multaque honore ac ſanctimonia auxerant.* Adi & Vitruvium lib. II. Dionem XLII. Plutarchum Cæſare: Prodrum v Miſcellaneorum. Cabio Mauro ipſe non Chriſtianus honorem volebat haberi Chriſtianorum Eccleſiis contra quam facerent Vandali, quibus ſperabat iratum fore, quiſquis ille eſſet, Chriſtianorum Deum. Teſtatur hoc Procopius Vandalicorum I, qui & Perſicorum II, Choſroën Perſam non Chriſtianum Eccleſiæ Antiochienſium Chriſtianorum ait peperciſſe. Juſtinianus etiam, ut idem refert Vandalicorum II, retinere apud ſe non auſus eſt res illas quas Hieroſolymorum templo Veſpaſianus abſtulerat Romam, Romæ autem repertas in Africam aſportaverat Gizerichus. De ſanctimonia à Mahumetiſtis ſervata loco in quo Ezechielis & trium Danielis ſociorum oſſa erant condita, teſtis eſt in itinerario Judæus Benjamin.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Ruinis templorum*] Male omiſſum, templa ædificantem.

Metari] Caſtra poni.

Pecuniam Delphicam] Harum pars aurum Tholoſanum. Juſtin. 32, 3.

In

Libro 1. de Civit. Dei. * in Gothis Romæ captoribus sic laudat Augustinus : * *Testantur hoc Martyrum loca & basilicæ Apostolorum, quæ in illa vastatione victos ad se confugientes suos alienosque receperunt, hucusque cruentus sæviebat inimicus : ibi accipiebat limitem trucidationis furor : illo ducebantur à miserantibus hostibus, quibus* (* malim *qui*, nam distinguit mitiores à durioribus) *etiam extra ipsa loca pepercerant, ne in eos incurrerent qui similem misericordiam non haberent : qui tamen etiam ipsi alibi truces atque hostili more sævientes * posteaquam ad loca illa veniebant, ubi fuerat interdictum quod alibi jure belli licuisset, tota sæviendi refrænabatur immanitas, & captivandi cupiditas frangebatur.*

VII. 1. Quod de sacris dixi idem de religiosis intelligendum est, etiam de iis quæ in honorem mortuorum structa sunt; nam & hæc, quanquam jus gentium impunitatem iræ in ista exercendæ indulget, violari non possunt nisi contempta humanitate. Summam esse rationem ajunt Jurisconsulti quæ facit pro religione. Tam pro religiosis quam pro sacris pia exstat Euripidis sententia Troadibus :

L. sunt personæ. D. de religiosis.

Μῶρος δ' θνητῶν ὅστις ἐκπορθεῖ πόλεις,
Νεώς τε τύμβους θ', ἱερὰ τ' κεκμηκότων,
Ἐρημίᾳ δοὺς αὐτὸς ὤλεθ' ὕστερον.

Homo

GROTII NOTÆ.

In Gothis Romæ captoribus] Sub Alarico Ariano : cujus & hoc factum memorabile apud Cassiodorum XII, 20 : *Rex Alarichus Apostoli Petri vasa suis deferentibus cum excepisset, mox, ut rei causam habita interrogatione cognovit, sacris liminibus deportari diripientium manibus imperavit, ut cupiditas quæ de prædationis ambitu admiserat scelus devotione largissima deleret excessum.*

Testantur hoc Martyrum loca] Exscripsit hunc locum Isidorus in Chronicis Gothicis Æra CCCC XLVII.

Malim qui] Omnino sic legendum ostendit Orosius eandem historiam referens lib. VII, c. 28.

Posteaquam ad loca illa veniebant] Eisdem Apostolorum basilicis Gothi sub Vitige Romam obsidentes pepercerunt, teste Procopio Gothicorum II. Etiam Barbaris & non Christianis jus confugii in talia loca profuit; Vide Zosimum libro IV, de Tomitanis Barbaris. Adde Helvetiorum legem apud Simlerum: Nicetam Alexio, Manuelis filio: eundem lib. I, de Andronico, ubi Siculos culpat ob violatas Antiochiensium Ecclesias.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Hostibus quibus*] Nihil mutandum, sed intelligendum; isti quibus pepercerant, nempe in profanis locis. Significat quosdam hostium tam fuisse misericordes, ut Romanos captos in illis locis, quorum nulla erat religio, sponte ducerent in templa, ne, si in alios vincentium non tam misericordes incidissent, irrita foret prior clementia.

VII. 1. *Quæ in honorem*] Cenotaphiis aut monumentis in quibus ipsa corpora defunctorum collocata non sunt.

Jus gentium impunitatem] Jure gentium ea impune diruere ac corrumpere licet.

Summam esse rationem quæ facit] Religionis primam & maximam rationem habendam.

De

Homo quiſquis urbes vaſtat & diis Manibus
Sedes ſacratas, templaque, haud recte ſapit:
Nam ſimilis ipſum peſtis excidii manet.

Apollonius Tyanæus *de cœlo à gigantibus oppugnato fabulam ſic interpretabatur: ὑβρίσαι τις τοὺς τοῦ θεοῦ οἴκους καὶ τὰ ἕδη, vim eos intuliſſe Deorum templis ac ſedibus.* Statio Annibal ſacrilegus, qui *Deûm face miſcuit aras.*

1. Scipio capta Carthagine milites donis ornat, χωρὶς δὲ εἰς τὸ Ἀπολλώνειον ἁμαρτόντων, inquit Appianus: *exceptis qui in Apollinis templum peccaverant.* Trophæum à Mithridate ſtructum Cæſar, ut narrat Dio, κωλῦσαι οὐκ ἐπῆλθεν ὡς τοῖς ἐμπολιμίοις θεοῖς ἱεροῦ ἀφελέσθαι, *tollere auſus non eſt, ut belli diis ſacratum.* Marcus Marcellus quæ victoria profana fecerat religione impeditus non attigit, ait Cicero Verrina quarta: & ibidem addit, hoſtes eſſe aliquos qui in bello religionis & conſuetudinum jura retineant. Idem alibi Brenni bellum fano Apollinis illatum, nefarium dixit. Pyrrhi factum, qui Proſerpinæ theſauros ſpoliaſſet, fœdum vocat Livius & in Deos ſuperbum. Simile Himiconis Diodorus ἀσεβὲς & εἰς θεοὺς ἀμάρτημα. Philippi bellum idem ille Livius nefarium, quaſi Diis ſuperis inferiſque illatum: etiam furorem, ac ſcelera. Florus de eodem: * *Philippus ultra jus victoriæ in templa, aras, ſepulchra ſæviit.* Eandem hiſtoriam tangens Polybius hoc addit judicium; τὰ μήτε τοῖς ἰδίοις πράγμασιν ἐπικαίρως μέλοντα, μηδ' ἐπιτήδεια ὄντα πολεμίζειν, μήτε τοῖς ἐχθροῖς ἐλάττωσιν ἐσόμενα· ἐν γὲ τοῖς τοιούτοις πολέμοις, οὐκ ἀσεβὲς μόνον καὶ παράνομον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπιεικῆ καὶ πάσης δὴ τῆς τοιαύτης ἀμοιρεῖν ἀνοίας, πῶς οὐκ ἂν εἴποι τις εἶναι πρόσωπον; ἔργον: *Quæ neque nobis ad bellum futura ſunt uſui, nec hoſtibus incommodatura, ea ire perditum, templa maxime & quæ in iis ſimulacra & ſimilia ornamenta, quis neget mala mentis & pro ira furibunda eſſe opera?* Atque ibidem talionis non admittit excuſationem.

VIII. 1. Quanquam vero proprie inſtituti noſtri hic non eſt quid ex uſu ſit inquirere, ſed laxam bellandi licentiam adducere ad id quod natura licitum, aut inter licita melius eſt, tamen ipſa

Groyii Notæ.

De cœlo à gigantibus oppugnato fabulam ſic interpretabatur] Ut & alteram de Epopeo. Diodorus Siculus.

Philippus ultra jus victoriæ in templa, aras, ſepulchra ſæviit] Simile Pruſiæ factum deteſtatus Polybius, cujus verba Suidas ſervavit in vocabulo Pruſiæ, & excerpta Peireſiana.

Gronovii Notæ.

Faces miſſuit] Incendit & in cineres confuſos ac deformia rudera redegit.

2. *Victoria profana*] Sacra quæ urbe per vim expugnata reverentiam apud victores non habebant, & in præda duci poterant.

Fano Apollinis] Delphico. Juſtin. 24, 7, 8.

Pyrrhi qui Proſerpinæ] Livius 29, 18.

VIII. 1. *Inſtituti noſtri hic non eſt*] Quippe quod τῶν πολιτικῶν.

Idem

Punic. Lib. XLIII. Lib. XIV.

ipsa virtus vilis hoc sæculo ignoscere mihi debet, si, quando per se contemnitur, ex utilitatibus ipsi pretium facio. Primum igitur moderatio ista in servandis rebus quæ bellum non morantur magnum hosti telum eripit, desperationem. Archidami dictum est apud Thucydidem, μὴ γὰρ ἄλλο τι νομίζετε τὴν γῆν τῶν πολεμίων, ἢ ὅμηρον ἔχειν, καὶ οὐχ ἧσσον ὅσῳ ἄμεινον ἐξείργασται, ἧς φείδεσθαι χρὴ ὡς ἐπιπλεῖστον, καὶ μὴ εἰς ἀπόνοιαν καταστήσαντας αὐτοὺς ἀληπτοτέρους ἔχειν: *Terram hostilem non aliud quam obsidem censete, tantoque meliorem quanto magis exculta est: quare & ut plurimum ei parcendum est, ne desperatio hostes reddat invictiores*: * idem Agesilai consilium cum Acarnanibus, contra quam sentiebant Achæi, liberam reliquit sementem, ajens quo plus sevissent eo pacis cupidiores fore. Hoc est quod dicit Satyra: *Spoliatis arma supersunt*. Livius narrans captam à Gallis urbem: *Placuerat*, inquit, *principibus Gallorum non omnia concremari tecta, ut quodcunque superesset urbis id pignus ad flectendos hostium animos haberent*.

Xen. hist. Gr. IV.

2. Adde quod speciem hoc præfert manente bello magnæ de victoria fiduciæ: & quod clementia apta per se frangendis & conciliandis animis. Annibal apud Livium in Tarentino agro nihil violat: *apparebat*, ait, *non id modestia militum aut ducis nisi ad conciliandos Tarentinorum animos fieri*. Simili de causa Augustus Cæsar de Pannoniis rapina abstinebat: causam Dio adfert, ἤλπιζε γὰρ ἐθέλοντας αὐτοὺς ἐπάξεσθαι: *Sperabat enim fore ut sic eos sine vi sibi adjungeret*. Timotheus ea cura quam supra narravimus præter alia πολλὴν τὴν εὔνοιαν τῶν πολεμίων ἐθήρευεν, ait

Lib. XXXIV.

Lib. XLIX.

Lib. III.

GROTII NOTÆ.

Idem Agesilai consilium] Meminit & Plutarchus Agesilao.

GRONOVII NOTÆ.

Ipsa virtus vilis] Non debet alienum aut putidum videri, si quod honestum est & per se sine ulla mercede probandum, id studeam persuadere & commendare per commoda, quæ secum trahit, quando eo seculo vivimus, quo nihil, nisi quod utile est, appetitur.

Bellum non morantur] Impedimentum non afferunt rebus gerendis.

Ἀληπτοτέρους ἔχειν] Forte, ἀλειπτοτέρους, nam ἀλειπτος, ἀνίκητος, ἀκαταγώνιστος. Salmas. ad Hist. August. p. 333.

Obsidem] Nam qui agros hostium tenent, perinde est ac si obsides eis extorsissent: quorum recipiendorum spe ad saniora consilia cogi possunt: eo autem facilius cogentur, quo cultiores agri conservati fuerint.

Invictiores] Difficiliores.

Liberam reliquit sementem] Vetuit, dum in arando ac serendo occupati essent, ullam vim à suo exercitu fieri.

Pacis cupidiores] Promptiores & procliviores ad legem pacis accipiendam, ne messem hostis intercipiat.

Spoliatis arma] Cum superest nihil præter arma, acrius eis utuntur.

Id pignus] Lenocinium pacis, per quam ea erant recuperaturi.

2. *Speciem hoc præfert*] Parcere illis quæ in potestate sunt, est signum indicantis hæc sua esse sperantisque se obtinere illa posse, universi belli victoria.

Nisi ad conciliandos] Nisi pro sed.

De

ait Polybius, *magnam ab hoſtibus ipſis benevolentiam captabat.*

* De Quintio & qui cum eo erant Romanis Plutarchus cum quæ ſupra diximus commemoraſſet, addit: *Hujus modeſtia non multo poſt fructum cepere; nam ut in Theſſaliam perventum eſt defecerunt ad eum urbes. Tum vero & qui intra Thermopylas habitabant Græci Quintium ardentibus votis deſiderabant: Achæi vero renuntiata Philippi amicitia, ſocietatem adverſus eum cum Romanis inierunt.* De Lingonum civitate quæ bello, quod ductu Cerealis, auſpiciis autem Domitiani in Civilem Batavum ejuſque ſocios gerebatur, populationem formidatam evaſerat ſic narrat Frontinus, *quod contra exſpectationem inviolata nihil ex rebus ſuis amiſerat, ad obſequium reducta ſeptuaginta millia armatorum tradidit ei.* *Lib. v. c. 3.*

3. Conſiliis contrariis contrarii quoque eventus. Exemplum dat Livius in Annibale: *Præceps in avaritiam & crudelitatem animus, ad ſpolianda quæ tueri nequibat, ut vaſtata hoſti relinquerentur, inclinavit. Id ſædum conſilium cum incepto tum etiam exitu fuit: neque enim indigna patientium modo abalienabantur animi, ſed exterorum etiam: quippe ad plures exemplum quam calamitas pertinebat.* *Lib. XXVI.*

4. Veriſſimum autem ſentio quod à Theologis quibuſdam notatum eſt, & ſummarum poteſtatum & ducum qui Chriſtianos ſe & à Deo & ab hominibus haberi volunt officium eſſe, violentis urbium direptionibus & ſiquid his ſimile eſt intercedere, ut quæ abire non poſſint ſine graviſſimo multorum innocentium malo, & ſæpe ad belli ſummam parum proficiant: ita ut bonitas Chriſtiana fere ſemper, ipſa quoque juſtitia plerumque ab ipſis abhorreat. Majus ſane eſt Chriſtianorum inter ſe vinculum quam olim Græcorum fuit, quorum bellis nequa urbs Græca exſcinderetur cautum erat Amphictyonum decreto. Et Alexandrum Macedonem narrant veteres nullius rei à ſe actæ magis ductum pœnitentia, quam quod Thebas evertiſſet. *Ægid. Bzovius de actibus ſummorum pontificum. tom. 13. ad ann. 1571. num. 127.*

GROTII NOTÆ.

De Quintio] Nempe T. Quintio Flaminio.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Ad plures*] Plures ſimile quid metuebant, quam ipſam calamitatem ſentiebant.

CAPUT XIII.

Temperamentum circa res captas.

I. *Res etiam hostilium subditorum bello captas retinere ad modum debiti:*
II. *Non etiam in pœnam alieni criminis.*
III. *Debitum hic intelligi etiam quod in bello subnascitur. Exempla.*
IV. *Humanitatis esse, summo jure hic non uti.*

I. 1. SEd neque peccato vacare, aut à restitutionis onere immunis, censeri debet rerum hostilium in bello justo captura. Quippe * si id quod recte fit spectas, non ultra licitum est capere aut habere quam causa subest debendi in hoste: excepto quod etiam extra eam ad securitatem necessariam res possunt detineri, sed restituendæ cessante periculo, in se aut in pretio, secundum ea quæ libro II cap. II tractavimus; nam quod & in re pacatorum liceret, multo magis in re hostium licet. Hoc igitur est capiendi quoddam jus, sine acquirendi jure.

Vitt. de jure belli, n. 55. 56. Cajetan. in sum. pecc. verb. belli damnum. Covar. ad d. cap. peccatum, p. II. n. II. Vitt. de jure belli, n. 39. & 41. Molina II. tract. disp. 117.

2. Cum autem deberi aliquid nobis possit, aut ob inæqualitatem rerum, * aut ex pœna, potest ex utraque causa acquiri res hostilis sed cum discrimine tamen; nam supra diximus, ex debito illo priore non res tantum debentis sed & subditorum ejus ex introducto jure gentium quasi fidejussione obligari. Quod quidem jus gentium alterius generis credimus quam illud quod in impunitate sola aut externa vi judiciorum consistit. Nam sicut in res nostras, ex consensu privato nostro, ei quicum actum est, non externum modo, sed & internum jus quæritur, sic & ex com-

GROTII NOTÆ.

Si id quod recte fit spectas] Vide quod judicavit Innocentius Romanus Pontifex apud Bembum 1.

Aut ex pœna] Romani Prusiam Attalo jusserant & damnum refarcire & pœnam insuper pendere.

GRONOVII NOTÆ.

1. *Causa subest debendi*] Donec nanciscamur id quod nobis debetur.

Securitatem] Ne noceant nobis, aut ne quis illis utatur nos lædendi gratia.

Pacatorum] Eorum qui non offendunt nos.

Capiendi] Apprehendendi, corripiendi & tenendi aliquantisper ita ut tamen tuum non facias.

2. *Ob inæqualitatem*] Ex contractu.

Ex pœna] Ex maleficio.

Non res tantum debentis] Propter debitum principis, aut eorum, qui rempublicam tenent, ex contracta cum alio principe populove inito & principis patrimonium & civium bona hypothecæ loco sunt.

Quod in impunitate] Quod pœnam remittit res alienas rapienti & judicis officium præstat raptas defendenti pro suis, quas alter debet, nec reddit.

Non externum modo] Non tantum quod condonat pœnam aut interdictis defenditur, sed etiam, quod con-

communi quodam consensu, qui singulorum consensum vi quadam in se continet, quo sensu lex πόλεως συνθήκη κρονή, *communis pactio civitatis* dicitur. Atque id in hoc negotii genere placuisse gentibus eo est credibilius, quia hæc lex gentium non sola majoris mali vitandi causa, sed etiam juris cuique sui consequendi gratia introducta est.

II. At in altero debendi genere quod pœnale est, non video gentium consensu tale jus in res subditorum esse proditum; odiosa enim est talis rerum alienarum obligatio, ideoque latius produci non debet quam actum appareat. Neque vero par est utilitas in posteriore hoc & in priore debendi genere; nam prius illud est in bonis, posterius hoc non est; ideoque persecutio ejus sine damno omitti potest. Nec obstat quod supra de jure Attico diximus. Nam ibi homines obligabantur non ex eo proprie quod civitas puniri poterat, sed duntaxat ad cogendam civitatem id facere quod facere debebat, id est judicium reddere in sontem, quod debitum ex officio ad prius illud non ad posterius debendi genus refertur: aliud enim est debere punire, aliud debere aut posse puniri, quanquam ex cessatione circa illud hoc sequi solet, sed ita ut distincta sit causa illa & hoc effectum. Ergo pœnæ nomine acquiri res subditorum hostilium non poterunt, sed eorum duntaxat qui ipsi deliquerint, in quibus & magistratus continentur qui delicta non puniunt. *Lib. III. cap. 2.*

III Cæterum res subditorum & capi & acquiri possunt, non tantum ad consecutionem debiti primarii unde ortum est bellum, sed & subnascentis, secundum ea quæ diximus initio hujus libri. Et sic accipiendum est quod scribunt Theologi quidam, capta in bello non compensari cum debito principali: intelli- *Silv. verb. bellum, n. 10. doct. n. 51. Bart. in l. si quid bello. D. de capt. Lib XXVII. Libro XXXIII.*

congruit juri naturæ, quale est post introducta dominia & salva conscientia exigitur.

II. *Quod pœnale est*] Ex maleficio imperantis & magistratuum oritur.

Latius produci] Etiam ad pœnam, cum videatur tantum placuisse ad satisfactionem aut compensationem.

Est in bonis] Ita ut si persequi cesses, tuo careas.

Non est] Spectat enim tantum vindictam, de qua remittere licet ita ut nulla re egeas.

Civitas puniri] Aliquid deliquerat noxam nocendo, sed quod negligentius egerat in alieno dolore æstimando.

Ad prius illud] Ex inæqualitate.

Ad posterius] Ex pœna.

Quamquam ex cessatione] Si quem ex officio punire oportebat, in eo cesset, ipse pœna sese dignum reddat: atque adeo ex isto sæpius hoc exoritur & existit: haud quaquam tamen hæc duo miscenda & pro eodem habenda sunt.

III. *Debiti primarii*] In quo cœpit injustitia.

Subnascentis] Ejus quod ex illa sequitur & provenit.

Non compensari] Non posse imputari ab eo, de cujus bonis vel territorio rapta sunt, tamquam sufficientem retributionem pro injuria, quæ dedit causam bello: sed jus esse victori super illa, quæ tenet aut bello acquisivit, pro ea injuria, quæ locum bello fecit, novam satisfactionem poscere.

Ægid. Regim. de offic. superiorum, disp. 31, dub. 7, n. 117. telligendum enim hoc uſque dum ſecundum ſanum judicium ſatisfactum ſit de eo damno quod in ipſo bello datum eſt; ſic in diſceptatione cum Antiocho Romani, Livio narrante, * impenſam, quæ in bellum facta eſſet, omnem præſtare regem æquum cenſebant, cujus culpa bellum excitatum eſſet. Apud Juſtinum eſt *impenſas belli lege juſta ſuſceptarus:* Apud Thucydidem damnantur Samii χρημάτων τε ἀναλωθέντων ἀποδόσαι, *ſolvere belli impenſas.* Et alibi ſæpe. Quod autem victis juſte imponitur, idem & bello juſto extorquetur.

L. in agris de acq. rer. dom. l. in agris. l. ſi verberatus, §. non ſi ager. D. de rei vind. Vill. de jure belli, n. 40. Bel. in verb. bellum, p. 1. §. 10. num. vers. 3. Lex. lib. III.

IV. 1. Cæterum ſciendum eſt, quod & alibi meminimus, latius patere caritatis quam juris regulas. Qui divitiis floret immiſericordiæ reus erit, ſi inopem debitorem omnibus reculis ſuis excutiat, ut ipſe ultimum quadrantem conſequatur, multoque magis ſi is ipſe debitor in id debitum venerit ſua bonitate, ut ſi pro amico fidejuſſerit, ipſe autem nihil pecuniæ verterit in rem ſuam. * Miſerabile enim eſt, ut ait pater Quintilianus, ſponſoris periculum. Tamen tam durus creditor contra jus ſtricte dictum nihil facit.

2. Quare * exigit humanitas ut his qui extra culpam ſunt belli, quique non alio quam fidejuſſorio nomine obſtricti ſunt, relin-

Grotii Notæ.

Impenſam quæ in bellum facta eſſet] Meminit Polybius Excerpto legationum 23. Sic & à Sulla damnati Aſiatici, narrante in Mithridaticis Appiano; morem hunc pro ſe allegat Rex Poloniæ apud Thuanum libro LXXIII, anno ↀIↃ IↃ LXXXI. Sic apud Homerum Iliados T vocem τιμὴν Scholiaſtes interpretatur ποσότητα τῶν πεπόνων ἕνεκα δί τι ἤμυνον ἢ τὰ πρὸς αὐτοὺς: *belli æſtimationem: dimidium nempe rerum quæ in urbe erant.*

Miſerabile enim eſt, ut ait pater Quintilianus, ſponſoris periculum] Addit ſalvo pudore ad ſponſorem non aliter creditorem venire quam ſi recipere à debitore non poſſit. Bene ſalvo pudore; nam ſponſores appellare videtur habere quandam *ſimulationem*, ut ait Cicero ad Atticum XVI. 15.

Exigit humanitas] Ptolemæus Demetrio Antigoni filio tabernaculum & alia ad curam corporis ipſius pertinentia, pecuniæ quoque captas remiſit, dicens non de omnibus rebus, ſed de imperio & honore inter ipſos certari. Narrat Plutarchus Demetrio. Vide & factum Sanctii Vaſconum regis apud Marianam lib. XI, cap. 16.

Gronovii Notæ.

Secundum ſanum judicium] Arbitratu prudentium & bonorum virorum.

IV. *Latius patere]* Plus deberi humanitati, aut vinculo quod omnem hominem nobis proximum facit, quam legibus; ut quis plane ac vere juſtus ſit, non ſufficere id tantum præſtari, quo leges contentæ ſunt & recepta jura.

Debitorem omnibus rebus] Cic. pro Quinctio 16. *Viri boni, cum palam fraudantur, cum experiendi poteſtas non eſt, timide tamen & pedetentim huc deſcendunt ut ad neceſſitate evocati.*

Sua bonitate] Non lucri aut utilitatis ſtudio.

Miſerabile] Dignum favore ac miſericordia.

Tam durus] Qui acerbiſſime ad ultimum quadrantem ſibi debita perſequitur.

2. *Non alio quam fidejuſſorio]* Hanc unam ob cauſam, quod tanquam ſponſores intercefſerunt.

Veteri

relinquantur res istæ quibus nos facilius quam ipsi careamus, præsertim vero si satis appareat illos ipsos id quod eo modo amiserunt à civitate sua non recuperaturos. Huc pertinet quod Babylone capta Cyrus militibus dixit: ἃ μὲν ἀδίκως ἐλάβετε ἔχειν, οὐκ ἐᾶν ἔχειν, ἃ δὲ φιλανθρωπίᾳ σὺν ἀφειδήσατε ἂν οὐκ ἐᾶν ἔχειν αὐτούς: *Injuste quidem non possidebitis quæ tenetis: sed si quid non auferetis hostibus, id vestra erit humanitatis.*

3. Notandum & hoc, cum in subsidium introductum sit jus hoc in bona subditorum innocentium, quamdiu spes est nos nostrum satis facile consequi posse ab originariis debitoribus, aut ab iis qui jus non reddendo sponte sua debitores se faciunt, ad eos venire qui culpa vacant, etiamsi concedatur cum stricto jure non pugnare, abire tamen ab humanitatis regula.

4. Exempla hujus humanitatis exstant passim, in historia præsertim Romana, ut cum agri hostibus devictis ea conditione concessi ut in civitatem venirent, id est victæ civitati cederent, aut cum ex agris modicum, honoris gratia,* veteri possessori relinquebatur. Sic à Romulo Vejentes agri parte mulctatos narrat Livius. Sic Uxiis Alexander Macedo agros quos habuerant dedit vectigales. Sic deditas urbes non diripi sæpe legas: & supra diximus, non personis tantum sed & rebus agros colentium cum laude & ex pio Canonum præscripto parci, saltem sub tributo; & sub simili tributo solere & mercibus concedi à bello immunitatem.

GROTII NOTÆ.

Veteri possessori relinquebatur] Appianus civilium 1: ἢ δὲ πολλοῖς ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ, οὐδὲ τοῦτο ἅπαν ἐπὶ τῷ γῇ ἀφορίστῳ, ἀλλ' ἐπιμερίζοντο: *Romani veteres ne hostibus quidem vello emere agros adimebant, sed cum eis partiebantur.* Sic & Vandalos in Africa & in Italia Gothos fecisse historiæ nos docent.

GRONOVII NOTÆ.

3. *In subsidium*] ἐπ' ἀδίκημα πλέον altero, vel repetito aut mutato cursu, ut si regia via nequeas, hoc velut transverso tramite ad jus tuum pervenias.

4. *Mercibus concedi*] Permitte negotiantibus, ut merces in hostilia loca supponent.

CAPUT XIV.

Temperamentum circa captos.

I. *Quousque capere homines liceat justitia interna:*
II. *Quid interno justitia dominio in servum liceat:*
III. *Non licere occidere innocentem.*
IV. *Non punire inclementer.*
V. *Non operas nimium graves imponere.*
VI. *Peculium quomodo domini, quomodo servi.*
VII. *An servis fugere liceat.*
VIII. *An è servis nati domino teneantur, & quatenus.*
IX. *Quid faciendum ubi captorum servitus in usu non est.*

Vid. de jure belli, n. 41. Decl. l. 11. c. 5. dub. 5. Covar. c. peccatum, p. 11. § 1. Molina. disp. 120. & 121. Valentia disp. 3. q. 16.

I. 1. QUibus in locis captivitas hominum & ſervitus in more eſt, ſi internam juſtitiam reſpicimus, limitanda primum eſt ad rerum inſtar, ut ſcilicet eo uſque licita ſit talis acquiſitio quouſque debiti aut primarii, aut ſubnaſcentis quantitas patitur, nili forte in ipſis hominibus puculiare ſit delictum quod libertatis damno puniri æquitas ferat. Hactenus igitur nec ultra juſtum bellum gerens in hoſtis ſubditos captos jus habet, idque in alios valide transfert.

2. Erit autem æquitatis & bonitatis officium hic quoque ea adhibere diſcrimina, quæ cum de interficiendis hoſtibus ageretur ſupra annotata ſunt. Demoſthenes in epiſtola pro Lycurgi liberis, laudat Philippum Macedonem * quod non omnes qui inter hoſtes fuerant ſervos feciſſet : κρὰ γὰρ ὅτι δίκαιον εἶναι τοῖς ἅπασιν ἴσα καὶ ταὐτὰ, ὅτι καλὰ ἦγεῖτο, ἀλλὰ τῷ ἀξίως αὐτοῦ ἐκείνῳ συμπεριφέρεσθαι τὰ πεπραγμένα ἐπέκρινεν : *Neque enim*, inquit, *eadem in omnes aut aqua aut honeſta cenſebat, ſed rem exputans cum acceſſione ejus quod quiſque meruiſſet, etiam in talibus velut judicem agebat.*

II. 1. Sed primum notandum hic eſt, jus illud quod quaſi ex fidejuſſione pro civitate oritur neutiquam tam late patere, quam jus quod ex delicto naſcitur in eos qui pœnæ ſervi fiunt. Unde Spartanus quidam * captivum ſe dicebat non ſervum; nam ſi rem recte inſpicimus, jus hoc generale in captos ex bello

GROTII NOTÆ.

Quod non omnes qui inter hoſtes fuerant ſervos feciſſet] Filius ejus Alexander Thebis captis exemit ſervituti & ſacerdotes & eos qui de ceteris in ſe factis non adſenſerant; Narrat Plutarchus in vita ejus.

Captivum ſe dicebat, non ſervum] Philo : ἴσασι καὶ πατέρες ὑπὲρ παίδων λυτρούμενοι, καὶ υἱοὶ πολλάκις πατέρων ἢ καὶ λῃστῶν ἁρπαζόντων, ἢ καὶ πολεμίων αἰχμαλώτων γενομένων, ὃς εἰ τοῖς φύσεως νόμοις τοῖς ἐγγράπτοις ἐναβιώσειεν, ἐλεύθερος : *Nam & patres pro filiis & filii pro parentibus ſæpe pretium pependerunt, aut ut latronum abriperet, aut belli more capti, quos quidem naturæ leges valentiores his quæ in terra ſunt legibus, ſirebant liberos.* Nimirum ut apud Theodoretum Helena loquebatur :

Θεῶν δὲ μερὶς ἐκγόνοις μείζων μόνον,
Τὸ καὶ θεογεννῆτ' ἀξιώσειν λόγῳ :
Utraque generis parte prognatam deum,
Eritne ſervam nominare qui audeat?

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Eo uſque licita ſit talis*] Ad eum numerum & pretium corporum quo exquretur aut à principio nobis datum, aut à ſuboriensibus poſtea profectum cauſis damnum.

In alios] Alienandis captivis.

II. 1. *Quod quaſi ex fidejuſſione*] De captivis in ſervitutem redigendis hoc nomine gentibus placitum, quod ſinguli ſubjecti ſint quaſi ſponſores & ſecundi debitores pro eo, quod debet civitas ut ea non ſolvente quaſi addici poſſint.

Tam late patere] Tantam vim habere.

Fiunt ſervi] §. 1. Inſtit. de cap. dimin. Obſerv. 1, 8, 77.

Captivum ſe] Servire inter belli, non ob noxam aut malignos natales.

Et

lo juſto par eſt ei juri quod habent domini in eos qui ſe paupertate coacti in ſervitutem vendiderunt: demto quod etiam magis miſeranda eſt eorum calamitas, qui non ſuo facto ſpeciali ſed regentium culpa in eam ſortem deveniunt. Δεινότατον δουλεύειν τοῖς ἡττοσι: *Res acerbiſſima eſt belli jure captivum fieri*, teſte Iſocrate. *Plataico.*

2. Eſt ergo ſervitus hæc perpetua obligatio operarum, pro alimentis itidem perpetuis. Chryſippea definitio huic generi ſervorum optime congruit: *Servus eſt perpetuus mercenarius.* Et lex Hebræa eum qui inopia coactus ſe vendidit diſerte mercenario comparat, Deut. XV, 18, 40, 53. & in redemtura ejus operas ita vult ipſi prodeſſe ſicut fructus ex agro vendito percepti prodeſſent veteri domino, Deut. XVIII, 50. *Sen. de benef. lib. III. c. 22.*

3. Multum ergo diſtat id quod impune in ſervum fit ex gentium jure, & id quod naturalis ratio fieri finit. Ex Seneca ſupra citavimus: *Cum in ſervum omnia liceant, eſt aliquid quod in hominem licere commune jus animantium vetet.* Philemonis illud eodem tendit: *I de Clem. c. 18.*

Κἂν δοῦλος ᾖ τις ἀνὴρ τύχαι, δίπους ἄφρων ἄνθρωπος ἂν ὡς ἄνθρωπος ᾖ.
Here, quiſquis eſt homo natus, quamvis ſerviat
Is ſervitutem, tamen eſſe homo non deſinit.

Alibi item Seneca: *Servi ſunt, imo homines: ſervi ſunt, imo contubernales: ſervi ſunt, imo homines amici: ſervi ſunt, imo conſervi*; quæ & apud Macrobium legas ſenſum plane eundem habentia cum Pauli Apoſtoli dicto: *Domini, jus & quod æquum eſt ſervis præſtate, gnari vobis quoque Dominum eſſe in cœlo.* Et alibi vult dominos cum ſervis non minaciter agere, eo quod jam diximus argumento, quod & ipſi Dominum in cœlo habeant qui ad talia qualitatum diſcrimina non attendat. In Conſtitutionibus quæ Clementi Romano aſcribi ſolent legitur, οὐκ ἐπιτρέπεις δούλῳ σου, ἢ παιδίσκῃ * σου παιδίᾳ ψυχῆς, *cave ſervo aut* *Epiſt. XLVII. Coloſſ. IV 1. Epiſt. VI, 9. Lib. VII. c. XIV. Ped. ultim.*

GROTII NOTÆ.

Ἐν παιδίᾳ ψυχῆς] Sic & in epiſtola Barnabæ eſt: ἐὰν μὴ ἑτοιμάσῃς παιδίσκην ἐν δούλῳ σου ἐν παιδίᾳ, τίς ἐν αὐτῇ ἐλπίζων, μᾶλλον δὲ φοβούμενος ἢ ἐν ἀμφοτέροις θεόν: *Nisi acerbe imperare ſervo aut ancillæ tuæ in Chriſtum ſperantibus, ne ex ipſe offendas non timere te communem tibi & ipſi Dominum.*

GRONOVII NOTÆ.

2. *Servitus hæc perpetua*] Ac ſi quis conduxerit hominem liberum, ut, quoad vivat, ſibi operas præſtet, victus & neceſſariorum ſecurus, cum jure cogendi ſi negligens ſit.

In redemptura ejus operas] Pretium redemptionis minui, prout multas & magis utiles operas edidit domino.

3. *In ſervum*] In ſervilem perſonam.

In hominem] In eumdem, tanquam & hominem, ejuſdemque ſortis, cujus & domini ſunt.

Conſervi] Omnes enim quodammodo ſervimus, præfectis, tempori, illis quorum gratiam volumus, denique Deo & naturæ.

Qualitatum diſcrimina] Qui omnes homines uno ordine habeat, liberum à ſervo non diſtinguat.

aut ancilla imperes acerbo animo. Clemens Alexandrinus ſervis nos uti vult tanquam alteris nobis, quando homines ſunt non minus quam nos, ſecutus ſapientis Hebræi dictum, *εἰ ἰσὸν σοι εἰκότως, ἄγε αὐτὸν ὡς ἀδελφὸν, ὅτι ὡς ἡ ψυχήν: Si ſervum habeas, ut fratre utere, talis enim eſt qualis tu.*

III. Jus ergo vitæ & necis quod dicitur in ſervum domino præſtat ut domeſticam habeat juriſdictionem, ſed nimirum eadem religione exercendam qua publica exercetur. Hoc voluit
1 *de Clem.* 18. * Seneca cum dixit *in mancipio cogitandum non quantum illud impune pati poſſit, ſed quantum tibi permittat æqui bonique natura, quæ parcere etiam captivis & pretio paratis jubet:* qui & alibi, *Quid intereſt, ait, quali quis teneatur imperio, ſi ſummo*
Lib. III. de Benef. c. 18. *teneatur?* quo loco comparat ſubditum ſervo, & ait diſpari titulo paria in illos licere: quod certe in hac parte vitæ adimendæ & ſi
Ep. XLVII. quid eo accedit veriſimum eſt. *Majores noſtri*, ait idem Seneca, *domum noſtram puſillam rempublicam eſſe judicarunt:* & Plinius: *Servis reſpublica quadam & quaſi civitas domus eſt.* Cato Cenſorius, narrante Plutarcho, ſi quis ſervus capital admiſiſſe videretur de eo ſupplicium non ſumebat, niſi poſtquam damnatus eſſet, etiam conſervorum judicio. Quicum conferenda verba Job XXXI, 13. & deinceps.

IV. Sed & circa minores pœnas, puta verbera in ſervos, adhibenda eſt æquitas, imo & clementia. *Non opprimes eum, * non dominaberis ei dure*, ait lex divina de ſervo Hebræo, quod nunc

GROTII NOTÆ.

Seneca] Epiſtola XLVII.

Non dominaberis ei dure] Vide Moſem de Kotzi præceptis jubentibus 147, 173, 178, & collationem legum Moſis & Romanarum titulo III. Priſcus in Excerptis legationum ubi Romanos Barbaris præfert: *ἀμείνους δὲ καὶ πρὸς ἡμᾶς εἰκότως διακεῖσθαι Ῥωμαίους χρεών. πατέρων γὰρ ἢ δεσποτῶν τὸν αὐτὸν λόγον ἔσεσθαι νομίζουσι, ἐφ' ᾧ τὸ φυσικὸν ἀπεχούσῃ μετὰ τιμωρίας ἀπὸ τῶν φαύλων ἀναιρεῖσθαι, συμφερόντως δρᾶν τοὺς ἄρχοντας, ὥσπερ τοὺς εἰκότως παῖδας. ὃ δὴ γὰρ ἀλλ' αὐτοῖς, δύναται, ὥσπερ ἰδίοις ἐπιτρέπει δίκας. ἐλευθερίας δ' πρόσεστι παρ' αὐτῶν πλείστη, ἐν ᾗ μόνοι σχεδὸν ἀλλ' ἐφ' ἑαυτῶν ζῶντες, διακείμενοι δ' τὸ σῶμα ὡς βέλτιστ' πρῶτον, ἐφ' ἡμῶν ἐστὶ δοῦναι ἀκριβῶς τελεῖν ἐφ' ἃ πεφυκότων βελτίονα: multo melius ſervos ſuos Romani tractant; patronique aut magiſtrorum in eos fungantur officio; nam ut eos abſtrahunt ab iis quæ moribus ipſorum illicita habentur, ita eos delinquentes quaſi filios ſuos caſtigant: neque enim jus eſt eos occidere, ut apud Scythas. Tum vero libertatis complura genera, quam non viventes tantum ſed in mortis tempore domini largiuntur: quæ quidquid moriturus de re ſua ſtatuerit id legis vim habet.* Adde legem Viſigothicam lib. VI, tit. 1, c. 12.

GRONOVII NOTÆ.

III. *Ut domeſticam habeat*] Ei mandare poſſit juſtum opus & ad id modica coercitione cogere.

Religione] Moderatione.

Qua publica] Qua civibus imperatur.

Diſpari titulo] Magiſtratus & domini.

Paria in illos] Nempe jure naturæ, non gentium, non civili.

In hac parte vitæ] Significat quemadmodum magiſtratui aut principi non licet occidere civem ſine delicto capitali ejus, ita nec domino ſervum.

Phila

nunc prolata vi proximitatis ad omnes ſervos debet extendi, Deut. xv, 17, 45, 53. Ad quem locum ſic * Philo: Ἠρέμησις τύχῃ μὲν ἐλάττους κέχρηται, φύσει δ' οὐδεὶς μείζοσιν τοῖς δεσπόταις, τῷ δὲ θείῳ νόμῳ πανταχοῦ τὸ δίκαιον ἐστιν οὐ τὸ τύχης, ἀλλὰ τὸ φύσεως ἐπιτήδευμα. διὸ πρέπει τοὺς κυρίους μὴ κακῶς χρῆσθαι τοῖς ἰδίοις ὡς ἐξουσίαις τῷ δίκαιος, ἀλαζονείαν μηδ' ὑπεροψίαν μηδ' ἀπόνοιαν ἐπιδεικνυμένους. πεύσῃ γὰρ οὐκ ἐν ἀπιγμῇ ψυχῆς εἰρωνικῆς, ἀλλ' ἐν ἀκράσιαι τ' ὑπερδύνου (male editum ἀνδύνου) κολαζόμενος τ' ὠμοτητὶ δυναστίαι: *Servi fortunæ quidem inferiores ſunt, natura autem pares dominis: ac divinæ legi juſti regula eſt, non quod fortunæ, ſed quod naturæ congruit. Ideo non oportet dominos poteſtate ſua in ſervos proterve uti, nec eam materiam ſumere ſuperbiæ & inſolentiæ & diræ feritatis. Hæc enim ſigna animi non placidi ſed male temperati, & in ſubditos tyrannico quodam dominatu ſævientis. Numquidnam æquum eſt*, ait Seneca? *gravius homini & durius imperari quam imperatur animalibus mutis? Atqui equum non crebris verberibus exterret dominandi peritus magiſter; fiet enim formidoloſus & contumax, niſi eum tactu blandiente permulſeris.* Et mox: *quid ſtultius quam in jumentis quidem & canibus erubeſcere iram exercere, peſſima autem conditione hominem eſſe?* Hinc eſt quod Hebræa lege ſervo aut ancillæ * non pro oculo tantum ſed & pro dente excuſſo, per injuriam ſcilicet, libertas debebatur. Exod. xxi, 26, 27.

V. 1. Sed

Grotii Notæ.

Philo] De ſpecialibus legibus ſecundo: Cyprianus ad Demetrianum: *Niſi tibi pro arbitrio tuo ſervitur, niſi ad voluntatis obſequium paratur, imperioſus & nimium ſervitutis exactor ſingellas, verberas, fame, ſiti, nuditate, ferro frequenter & carcere affligis, & non agnoſcis miſer Dominum Deum tuum, cum ſis exercens ipſe in hominem dominatum.*

Non pro oculo tantum, ſed & pro dente excuſſo] Philo dicto loco: ὥστε οὐδ' αἱ μικρὰ ἀπ' ὧν ἔβλαπτε, διπλοῦ ἐκτίνει ζημίαν, ἵνα τιμὴ ᾖ τὸν ὑπερήφανον ἀποτρέπειν: ἢ τρίτον ἐπιτίθησι τῷ κεφαλαίῳ χαλεπώτερον, ἀναγκαζόμενος ἐν τοῖς μεγίστοις ἡττᾶσθαι ἐλάττων. ἐν ἅπασι δ' οὐχ ἧττον ἀπὸ μικρῶν. ἢ δι' ἀπ' ὧν ὑπάρχοντες πατρῷοι ἔξει ἁπλῶν, ἢ μέσοι ἐπιδιπλοῦται, ἀλλὰ ἢ ἀγαθοὶ καὶ ἀμείβοντες ἀπ' αὐτῶν ἐπαινοῦνται: *Sic ille pro facto duplicem pendet pœnam, amiſſis & operis & fortæ præda, atque accedit & tertium duobus iſtis gravius, quod cæditur in rebus maximis bene facere homini exoſo & quem optaſſet ſemper vexare poſſe; alter autem pro malo quod pertulit duplex habebit ſolatium, non libertatem tantum adeptus ſed à tam ſæva quoque domino exclusus.*

Grotovii Notæ.

IV. *Prolata vi proximitatis*] Ut ſit aliqua cognatio omnium hominum inter ſe, quod docent S. Literæ, unde ſcimus nos omnes ex Adamo oriundos, ſed maxime, ut Chriſtus juſſerit quemvis hominem pro proximo haberi.

Divina legi juſti regula] Divina lege juſtum habetur, non quod exiſtens forte casus aut temporis iniquitas aliquando permittit, ſed quod æterna & ſemper ſibi ſimilis ratio ſancit.

V. 1. Sed & * operæ cum modo exigendæ ſunt, & valetudinis ſervorum humane habenda ratio. Quod ipſum præter alia ſpectat lex Hebræa in Sabbathi inſtitutione, nimirum ut laboribus aliquod daretur ſpiramentum. Et C. Plinii epiſtola ad Paulinum quæ ſic incipit: *Video quam molliter tuos habeas, quo ſimplicius confitebor tibi qua indulgentia meos tractem. Eſt mihi ſemper in animo Homericum illud* ἐκυδάς ἦ πολὺ φίλτερος ἠὲ κασίγνητος, *& hoc noſtrum paterfamilias.*

Exo. xx, 10. xxiii, 12. Deut. v, 14.

2. In eadem voce veterum humanitatem obſervat & Seneca: *Ne illud quidem videtis quam omnem invidiam majores noſtri dominis, omnem contumeliam ſervis detraxerint? dominum patremfamilias appellaverunt, * ſervos familiares.* Dion Pruſæenſis optimum regem deſcribens: ἐλευθέρων ἦ οὐχ ὅπως τῶν ἐλευθέρων, ἀλλὰ μηδὲ τῶν δούλων χαίρειν ἐκέλευεν: *domini nomen adeo in homines liberos non uſurpat, ut & in ſervos eo abſtineat.* * Ulyſſes apud Homerum ſervos, quos fidos reperit, apud ſe ait futuros eo loco quaſi Telemachi filii ipſius fratres eſſent. Tertullianus: * *Gratius eſt nomen pietatis quam poteſtatis: etiam familiæ magis patres quam domini vocantur.* Hieronymus ſive Paulinus ad Celantiam: *Familiam tuam ita rege & con-*

Ep. xlvii.

Od. i.

Grotii Notæ.

Operæ cum modo exigendæ] Vide c. 14. in epiſtola Epiſcoporum ad Ludovicum regem quæ inſerta eſt in capitulare Caroli Calvi. Seneca epiſtola xlvii: *non tantum hominibus, ſed tanquam jumenta abutimur.* De Athenienſium vero in ſervos lenitate vide Xenophontem de republica Athenienſium.

Servos familiares] Amicos Epicurus; Seneca epiſtola cvii.

Ulyſſes] Cujus paternam in ſe benignitatem prædicat Eumæus Odyſſeæ ξ.

Gratius eſt nomen pietatis quam poteſtatis] Notat & Cyprianus Teſtimoniorum iii, ad Quirinum: *dominos ſervos, cum crediderint, mutaverit eſſe debere:* probatque id Apoſtoli Pauli ad Epheſios verbis. Lactantius libro v, cap. 15: *Nec alia cauſa eſt cur nobis invicem fratrum nomen impartiamur, niſi quia pares eſſe nos credimus. Nam cum omnia humana non corpore ſed ſpiritu metiamur, tametſi corporum ſit diverſa conditio, nobis tamen ſervi non ſunt: ſed eos & habemus, & dicimus ſpiritu fratres, religione conſervos.* Auguſtinus de Moribus Eccleſiæ Catholicæ i, 30. *Tu dominis ſervos non tam conditionis neceſſitate quam officii delectatione doces adhærere. Tu dominus ſervis, ſummi Dei ſcilicet communis domini conſideratione, placabiles, & ad conſulendum quam ad coercendum propenſiores facis.* Adde Iſidorum Peluſiotam lib. i, epiſtola 471. Repete quæ modo ex Prisco poſuimus.

Gronovii Notæ.

V. 1. *Operæ cum modo*] Quatenus ſalvis corpotibus ſuſtineri poſſunt.

Homer. Ilias ω. *v.* 775. dicentis, affines cæteros & ipſam ſocrum ſæpe ſibi convicium feciſſe, nunquam vero Hectorem & Priamum ſocerum, qui ſemper ſibi fuerit quaſi mitis pater.

2. *Omnem invidiam*] Ipſo nomine offenderint ſe nec dominos inviſos & odioſos nec ſervos viles & contumeliis obnoxios velle.

Nomen pietatis] Officii, curæ ſanguinis.

Poteſtatis] Juris & imperii.

Auge-

conſtitue ut te matrem magis tuorum quam dominam videri velis, à quibus benignitate, potius quam ſeveritate exige reverentiam. Auguſtinus: *Domeſtica pax à juſtis patribus ita olim adminiſtrata eſt, ut ſecundum hæc temporalia bona filiorum ſortem à ſervorum conditione diſtinguerent, ad Deum autem colendum omnibus domus ſuæ membris pari dilectione conſulerent: quod naturalis ordo ita præſcribit, ut nomen patrisfamilias hinc exortum ſit. & tam late vulgatum, ut inique etiam dominantes hoc ſe gaudeant appellari. Qui autem veri patresfamilias ſunt, omnibus in familia ſua, tanquam filiis, ad colendum & promerendum Deum conſulunt.* Lib XIX. de Civit. Dei, cap. 16.

3. Similem pietatem in voce puerorum qua ſervos ſignificabant annotavit Servius ad illud Maronis. *Claudite jam rivos pueri*; nec diſſimile quod Heracleotæ ſervos ſuos Mariandynos * δωροφόρους, id eſt *donatarios* appellabat, ἀφαιρέλες τὸ πικρὸν τῆ ὀνομασίᾳ, *parcentes acerbitati nominis*, ut ad Ariſtophanem vetus interpres Calliſtratus notabat. Laudat Germanos Tacitus, quibus ſervi tanquam coloni habebantur. Theano in epiſtola: δικαία χρῆσις ἐστι μὴτε πλέον τῶ κράτους ἐπιτάττειν, μήτε ἀδυνατοῦσι πλέον τῶν ἐνδεόντων: *Juſtus mancipiorum hic eſt uſus, ut nec pro labore deficiant, nec per egeſtatem impares ſint ferendo.*

VI. 1. Pro opera ut diximus * alimenta ſervo debentur. *Servis*, ait Cicero, *non male præcipiunt qui ita jubent uti ut mercenariis: operam exigendam, juſta prabenda:* Ariſtoteles: δοῦλοι μισθὸς τροφή, *ſervo pro mercede alimenta.* Cato: *Familiæ ut bene ſit providero, ne algeat, ne eſuriat. Eſt aliquid*, ait * Seneca, *quod dominus præſtare ſervo debeat: ut cibaria, veſtiarium.* De Off. 1. 1. Oecon. V. Lib. III. de Ben. Ad Phorm. aſſ. 1, Sc. 1. L. Peculium naſcitur. D. de peculio. Thuc. l. VII. Diod. libro XII.

GROTII NOTÆ.

Δωροφόρους appellabant] Athenæus VI, 18.

Alimenta ſervo debentur] Sirachides XXXIII, 25: ἀρχὴ παιδείας καὶ ἕως τέλους τιμή: *Pœna & diſciplina & opera ſervo.*

GRONOVII NOTÆ.

Filiorum ſortem à] Liberos liberalius tractarent quam ſervos.

Iniqui dominantes] Duriter & tyrannorum more imperantes.

Δωροφόρους, *id eſt, donatarios*] Potius tributarios, ſeu qui dominis dona ferrent, ut operæ quas præſtarent, & mercedes quas mererent, in alienum opus locati, haberentur pro munere ac donis; nam apud Euphorionem eſt Δωροφόροι κριοὶ τοῦ. Et hujus generis compoſita omnia activam habent ſignificationem. Adde Terentium Phormione I, 1, 6.

Vetus interpres Calliſtratus] Non ille, qui exſtat, ſed quem habuit Athenæus lib. 6. p. 263.

GROTII NOTÆ.

Seneca] Idem de Tranquillitate: *Familia veſtiarium petit veſtimque.* Romania ad Beſſam apud Procopium Gothicorum III: χρὴ εἶναι τοῖς ὑμετέροις αἰχμαλώτοις τροφὴν ἐν ἀφθονίᾳ, οὐκ αὐτὰ τὰ χρείαν ἐσόμενα ἀποχρῶντα, ἀλλ' ὅσα γε ἀνεξίλυτον διαφυγεῖν ἰσχύσειν: *Date valide ſaltem ut captivis veſtris alimenta, non dicam quæ ſufficiant, qualia neceſſitas noſtra deſiderat ſed quæ mortem arceant.* Chryſoſtomus ad Epheſios V, 2: ὅταν δὲ καὶ μὴ τὴν σωματικὴν δικαιο-

ſtiarium. In cibariis erant quaterni modii frumenti in menſem, quos præſtitos ſervis Donatus auctor eſt. Martianus Juriſconſultus eſſe ait quæ dominus neceſſe habet ſervo præſtare, ut tunicas & ſimilia. Damnatur ab hiſtoriis * Siculorum crudelitas, qui captivos Athenienſes fame necabant.

2. Inſuper Seneca dicto loco probat in quædam liberum eſſe ſervum, & beneficii quoque habere materiam ſiquid fecerit quod ſervilis officii modum excedat, quod non ex imperio ſed ex voluntate præſtetur, ubi ex miniſterio in affectum amici tranſitur, quod late explicat. His conſentaneum eſt, ut ſiquid ſervus, quemadmodum * apud Terentium eſt, ſuum defraudans genium compar ſit, aut ſucciſivi temporis diligentia quæſivit, id aliquo modo ſit ipſius. Non male Theophilus peculium definit δούλου ὑπαρχὸν * naturale patrimonium: quaſi contubernium definias naturale matrimonium; ſed & Ulpianus peculium dixit puſillum patrimonium. Nec refert quod peculium dominus ſuo arbitrio adimere poteſt aut minuere: neque enim

Inſt. quod cum eo qui in alt. p. l. depoſiti, §. 3. D. de peculio.

διακονίαι παλίγκ. οὐ γὰρ τὸ σῶμα πρέπει καὶ ὑπηρετεῖν καὶ τροφὰς καὶ ἐνδύματα καὶ ὑποδήματα, καὶ ἔστιν δουλεία ἐπὶ πολλῶν. ἐὰν δὲ μὴ παρέχῃ καὶ οὐ τὸν αὐτὸν διακονῆται, οὐκ ἐπιτίθεται αὐτῷ ἑαυτῷ, ἀλλ' ἔσται ἐλεύθερος, καὶ οὐκέτι αὐτὸν ἀναγκαίως τιμᾷ καὶ μὴ προσέχειν αὐτῷ ποιεῖ: Ubi ille corporis miſeria exhibet, tu vero tum alis, cutaſque ut prater illum habeat quæ indnatur, quo calciatur, eſt & hæc ſervitutis quaddam genus; nam niſi & tu tuum hoc exhibeas miniſterium, nec ille exhibebit ſuum: ſed liber erit, neque nulla cum lex conſtringet ſi non alatur, operas præſtare.

Siculorum crudelitas] Et Iſaaci Angeli in Siculos captivos, memorante Nicetа lib. 1, qui & epiſtolam ponit ea de re regis Siculi ad Imperatorem Græcum.

Apud Terentium eſt] Phormione actu 1, ſc. 1.

Naturale patrimonium] Eumæus Odyſſex Ξ.

Οἷά τε οἰκῆι ἄνακτ' ἐδύμεν ἔδοντα
Οἶκόν τε κλῆρόν τε πολυμήκετόν τε γυναῖκα.
Qualia dat famulis domini proclivia voluntas.
Fœdera conjugii ſocialia, rempue, domumque.

Ipſe Ulyſſes Odyſſex Φ Eumæo & Philætio dicit:

Ἆξιοι ἀμφοτέροισι κλέος καὶ κύδος ὀπάσσαι
Οἷσίν τ' ἐγγὺς ἐμεῖο πεπαίσεται.
Veſtrum utrique thori ſociam dabo, largiar & rem
Vicinaſque domus noſtræ.

Varro de Servis: *Studioſiores ad quæ fieri liberalius tractando, aut cibariis aut veſtitu largiore, aut remiſſione operis, conceſſumque ut peculiare aliquid in ſuum paſcere liceat.*

GRONOVII NOTÆ.

VI. 1. *Quaterni modii*] Seneca ſervo tragœdo, quod genus honeſtius, quinque modios menſtruos dari ſcribit epiſt. 80.

2. *In quadam liberum eſſe*] Eſſe nonnulla, quæ homo ſervus agat tanquam liber.

Beneficii quoque] Poſſe domino beneficium dare.

Succiſivi] Subſeſivi.

Naturale patrimonium] Ut naturale dicitur, quod tantum eſt naturale, non etiam confirmatum civilibus legibus, eoque carens effectu, quem habent eædem res ornatæ ſolemnibus legum. Sic naturales liberi, qui non juſtis nuptiis nati.

Peculium dominum] Dominus juſtam caulam habet auferendi peculium ſervo, non modo ſiquid is com-

enim quod æquum est faciet, si sine causa id faciat. Causam vero intelligo non pœnam modo, sed & domini necessitatem: nam servi utilitas utilitatibus domini subest, magis etiam quam res civium civitati. Apposite ad hanc rem * Seneca: *non ideo nihil habet servus, quia non est habiturus, si dominus illum habere noluerit.* VII. de benef. 14.

3. Et hinc est quod dominus non repetit, siquid servus in servitute debitum post manumissionem solvit: quia (ut Trypho- L. si quid. D. de con. indeb.
ninus ait) debiti vel non debiti ratio in conditione naturaliter intelligitur: Dominus autem servo debere naturaliter potest. Itaque sicut clientes in usum patronorum & subditos in usum regum, sic servos in usus heriles contulisse legimus; ut si filia dotanda, si captivus filius redimendus, & siquid his evenisset simile. Plinius, ut ipse in epistolis narrat, servis suis concede- Dion. l. 1. Lib. VIII. epist. 16.
bat etiam quædam quasi testamenta facere, id est dividere, donare, relinquere intra domum. Apud aliquas gentes etiam plenius quoddam res acquirendi jus servis concessum legimus, sicut servitutis plures esse gradus à nobis alibi tractatum est.

4. Ad hanc internam quam exponimus justitiam multos apud Lib. II. c. III.
populos etiam jus illud exterius dominorum leges retraxerunt. Nam & apud Græcos servis durius habitis licebat πράσιν αἰτεῖν, *ad venditionem proclamare*, & Romæ ad statuas confugere, aut præsidum implorare opem contra sævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam. Illud vero jam non ex jure stricto sed Inst. de his qui sui vel al.
ex humanitate & beneficentia veniet, interdum tali quæ & debeatur, & post longas operas aut valde magnas libertas detur servo

5. Posteaquam jure gentium servitus invasit, secutum est beneficium

committat, ob quod mereatur eo mulctari, sed etiam si eo ipse ad usus vitæ indigeat.

GROTII NOTÆ.

Seneca] Ejusdem est ibidem: *Numquid dubium est quin servus cum peculio domini sit? Dat tamen domino suo munus.*

GRONOVII NOTÆ.

3. *Dominus non repetit*] Non consequitur actione indebiti §. 1. Instit. Quibus modis re contrahitur obligatio.

Naturaliter] Potest aliquis debere naturaliter, qui non debet civiliter, ut si pupillus sine auctoritate tutoris contraxit, naturaliter obligatur ad implendum contractum. Cessat autem condictio indebiti etiam, si quis solverit, quod naturaliter debebat: non tantummodo, siquis solvit, quod debebat civiliter.

Intra domum] Conservis, non servis alienis.

4. *Ad hanc internam*] Ethicam, morum, humanitatis, conscientiæ ad quam non adigimur legibus.

Retraxerunt] Imminuerunt.

Ad venditionem] Adire Magistratum & petere, ut Dominus sævus atque inexorabilis alii domino se vendere compelleretur.

Præsidum] Provinciæ alicui præfectorum.

Quod

L. manumiſſiones, D. de Juſt. & Jure. neficium manumiſſionis, ait Ulpianus. Exemplo ſit illud Terentianum:

feci è ſervo ut eſſes libertus mihi
*Propterea * quod ſervibas liberaliter*

Lib. III. Salvianus in uſu quotidiano eſſe ait, ut ſervi, etſi non optimæ ſaltem non improbæ ſervitutis, libertate donentur; addit, *& illa quæ in ſervitute poſiti conquiſierunt ex dominorum domo tollere non verantur.* Cujus benignitatis multa exempla in martyrologiis apparent. Et hic quoque laudanda benignitas legis Hebrææ, quæ ſervum Hebræum certo tempore exacto manumitti omnino jubet, * nec ſine donis; de cujus legis contemtu graviter queruntur Prophetæ. Catonem majorem reprehendit Plutarchus quod ſervos ſenectute confectos venderet, immemor ejus quæ eſt inter homines communis naturæ.

Deut. XV. 13.

Silv. verb. ſervitus. §. 3. Fortuitus in l. manumiſſiones, D. de Juſt. & jur. Reg. de aſſ. ſupern. diſp. 31. dub. 7. num. 119.

VII. Quæſtio hic incidit, an fugere fas ſit ei qui bello juſto captus eſt; non de eo agimus, qui ſuo proprio delicto pœnam eam eſt commeritus, ſed qui publico facto in hanc fortunam decidit. Verius eſt fas non eſſe, quia ex conventione, ut diximus, gentium communi operas ſuas civitatis nomine debet. Quod tamen ita eſt intelligendum, niſi intolerabilis ſævitia hanc ipſi imponat neceſſitatem. Videri circa hanc rem poteſt reſponſum Gregorii Neocæſarienſis XVI.

VIII. 1. † Movimus alibi dubitationem, an & quatenus nati ex ſervis domino teneantur interno jure, quæ hic ob ſpecialem bello captorum conſiderationem omitti non debet. Si parentes ſuo delicto pœnam mortis erant commeriti, poterunt eorum poſteri qui ſperabantur ad vitam ſervandam obſtringi ſervitio, quia alioqui exſtituri non fuerant; nam & ob alimenta alioquin defutura prolem ſuam parentes in ſervitutem vendere poſſunt, ut

GROTII NOTÆ.

Quod ſervibus liberaliter] Ita Manuſcripti. recte. Varro natat in Feroniæ luco dictum ſervis: *Benemeriti ſedebant ſervi, ſurgebant liberi:* in quibuſdam locis mos liberati ſervos, ubi oſtentum pretii quo empti erant paraverant.

Nec ſine donis] Conſuetudo id interpretata ne minus XXX ſiclis detur: vide præcepto jubente 24.

GRONOVII NOTÆ.

5. *Nec ſine donis*] Ut ſit unde vivat in libertate, cum deſierit eum alere dominus.

VII. *Qui bello juſto captus*] Nam qui bello injuſto, illis licere tradidit. 3, 7, 6.

Proprio delicto] Aliquid præter cæteros flagitioſe aut ſceleſte patrando.

Publico facto] Calamitate partium victarum.

VIII. 1. *Movimus alibi*] 2, 5, 20. 5, 7, 5.

Morti erant commeriti] Et ſic non genuiſſent, niſi victor illos conſervaſſet hac conditione ut ſervirent; poſſunt videri & ii, quos gignunt poſtea, ſervitutem eandem debere ob ſuam vitam: neque enim aut nari forent aut ſuperſtites eſſent, niſi genitoribus eorum pepercifſet communis dominus & ipſos procreandi educandique copiam feciſſet.

ut ibi diximus. Tale eſt jus quod in Cananæorum poſteros Hebræis Deus concedit.

2. Pro debito autem civitatis ii quidem qui jam nati erant ut pars civitatis obligari poterant, non minus quam parentes ipſi; at in nondum natis non videtur hæc cauſa ſufficere, ſed alia requiri: aut ex parentum conſenſu expreſſo accedente alendi neceſſitate, idque etiam in perpetuum: aut ex ipſa alimentorum præſtatione, idque duntaxat uſque dum operæ totum quod impenſum eſt expunxerint. Siquid ultra juris in hos domino datur, id videtur ex lege civili dominis plus æquo largientibus procedere. *L. 12, c. 5. Deut. xv. 12.*

IX. 1. At quas apud gentes jus illud ſervitutis ex bello in uſu non eſt, optimum erit permutari captivos: proximum dimitti pretio non iniquo. Hoc quale ſit præciſe definiri non poteſt: ſed humanitas docet non ultra intendi debere quam deducto ne egeat captus rebus neceſſariis: nam & leges civiles hoc multis indulgent qui ſuo facto proprio in debitum inciderunt. Alibi hoc pactis aut moribus definitur: * ut apud Græcos olim mina, nunc inter milites menſtruo ſtipendio. Narrat Plutarchus olim inter Corinthios & Megarenſes bella geſta ἐμείναν γὰρ εὐηθικῶς, *manſuete & ita ut populos conſanguineos decebat.* Siquis captus eſſet, eum à captore habitum ut hoſpitem & fide de pretio accepta dimiſſum domum: unde natum ἀρραβῶνων nomen: *Quæſt. Gr.*

2. Excelſioris animi eſt illud Pyrrhi à Cicerone laudatum:

* *Nec mi aurum poſco, nec mi pretium dederitis:*
Ferro non auro vitam certamus utrique:
Quorum virtuti belli fortuna pepercit
Eorundem libertati me parcere certum eſt.

Non dubium quin crediderit Pyrrhus juſtum à ſe bellum geri: tamen

GROTII NOTÆ.

Ut apud Græcos olim mina] Bello Gallorum cum Hiſpanis in Italia eques redemptus quarta parte annui ſtipendii, non comprehenſi qui ordines ducerent eiſque ſuperiores: nec qui juſto prælio aut oppido per vim capto venirent in poteſtatem. Mariana XXVII, 18.

Nec mi aurum poſco] Similem Tiberii Chriſtiani Imperatoris in Perſas bonitatem laudat Menander Protector: Siſebuti Mariana, item Sanctii Caſtellæ regis libro XI.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Uſque dum operæ totum*] Labore pro omni ſumptu, qui in eos factus eſt, ſatisfeceriut.

IX. 1. *Deducto ne egeat*] Ut captus non privetur omni patrimonio, ſed tantum ei relinquatur, quo ſe ſuſtentare poſſit.

Olim mina] Centum drachmis ſive decem Philippis. Inter Fabium & Hannibalem convenerat, ut libris pondo binis ſelibra ſive mille nummis Liv. 22, 21. Hannibal ad Cannas captis equiti quingenos quadrigatos, trecenos pediti, ſervis centum ſtatuit. Liv. 22, 58.

Ἀρραβῶνων] Quaſi haſta & armis hoſpitum: quæ tamen vox uſu deinde ad quemvis hoſpitem ſignificandum producta & dilatata eſt.

2. *Vitam certamus*] De vita certemus & pugnemus.

Gro-

tamen parcendum existimabat eorum libertati, quos probabiles
11 Cyrop. causæ in bellum tulissent. Simile Cyri factum celebrat Xeno-
Vita Dem. phon; Philippi Macedonis post victoriam in Chæronea Poly-
Strabo Lib. bius; Alexandri in Scythas Curtius; Ptolemæi regis & Deme-
VII. trii, inter se non bello magis quam in captivos benignitate certantium, Plutarchus; Lysimachum vero *Getarum rex Dromichætes bello captum hospitem suum fecit, paupertatisque simul Geticæ ac comitatis testem factum perpulit ut talibus amicis, quam hostibus uti mallet.

GROTII NOTÆ.

Getarum rex Dromichætes] Memi- nit & Diodorus Siculus in Excerptis Peiresianis.

CAPUT XV.

Temperamentum circa acquisitionem imperii.

I. *Quatenus justitia interna permittat imperium acquiri.*
II. *Laudabile esse hoc jure in victos abstinere.*
III. *Sive eos miscendo victoribus:*
IV. *Sive relinquendo imperium his qui habuerant:*
V. *Interdum imposito præsidio:*
VI. *Aut tributis etiam & similibus oneribus:*
VII. *Utilitas ab hac moderatione indicatur.*
VIII. *Exempla: & de mutata forma reipublicæ apud victos.*
IX. *Imperium si assumendum sit, recte partem ejus victis relinqui.*
X. *Aut certe libertatem aliquam.*
XI. *Præcipue in religione.*
XII. *Saltem victos clementer haberi oportere: & cur?*

Vict. de jure bell. n. 32, & 95.

I. QUæ in singulos aut exigitur æquitas aut laudatur humanitas, tanto magis in populos aut in populorum partes, quanto in multos insignior est & injuria & beneficentia. Justo bello ut alia acquiri possunt, ita & jus imperantis in populum, & jus quod in imperio habet ipse populus: sed nempe quatenus fert aut pœnæ nascentis ex delicto, aut alterius debiti modus. Quibus addenda est causa vitandi periculi summi. Sed hæc causa plerumque cum aliis miscetur, quæ tamen ipsa tum in pace constituenda, tum in utenda victoria maxime spectanda est. Nam

GRONOVII NOTÆ.

I. IN *populorum partes*] Aut exigitur æquitas, aut laudatur humanitas.

Jus imperantis] Et Principis & quod sibi populus reservavit. (Ut, exempli gratia, si comitia, si ordines, si privilegia) illo potest uti victor, huic detrahere & id imminuere, quatenus tamen.

Tuas

Nam cætera est ut remittantur ex misericordia. In publico autem periculo quæ modum excedit securitas immisericordia est. Isocrates ad Philippum : τῶν βαρβάρων ἐπὶ τοσοῦτον ἐξαρκέσει κρατεῖν ὅσον ἐν ἀσφαλείᾳ καταστῆσαι τὴν σαυτοῦ χώραν : *barbari hactenus edomandi sunt, quantum satis erit ut tuam regionem in tuto colloces.*

II. 1. Crispus Sallustius de Romanis veteribus, *Majores nostri religiosissimi mortales nihil victis eripiebant, præter injuriæ licentiam.* Digna quæ à Christiano diceretur sententia : quicum illud ejusdem convenit : *Sapientes pacis causa bellum gerunt, & laborem spe otii sustentant.* Aristoteles non semel dixerat, πόλεμον εἶναι εἰρήνης χάριν, ἀσχολίαν δὲ σχολῆς, *bellum pacis & negotium otii causa institutum.* Nec aliud vult Cicero, cujus hoc est sanctissimum effatum : *Bellum ita suscipiatur ut nihil aliud nisi pax quæsita videatur.* Ejusdem & hoc simile : *Sic suscipienda bella sunt ob eam causam, ut sine injuria in pace vivatur.*

Jugurth. De rep. VII, c. 14. & 15, & X. Nic. c. 7. De Off. 1. Th. 1, 2, q. 40, art. 1. ad 3. Wil. Mac. de belli sec. requis. q. 7.

2. Nihil hæc distant ab his quæ nos docent veræ Religionis Theologi, finem belli esse amovere ea quæ pacem perturbant. Ante Nini tempora, ut ex Trogo alibi dicere cœpimus, fines imperii * tueri magis quam proferre mos erat ; intra suam cuique patriam regna finiebantur : Reges non imperium sibi, sed populis suis gloriam quærebant, contentique victoria imperio abstinebant : quo nos retrahit quantum potest Augustinus, cum ait : *Videant tamen ne forte non pertineat ad viros bonos * gaudere de imperii latitudine* ; qui & hoc addit : *felicitas major est vicinum habere concordem, quam vicinum malum subjugare bellantem.* Adde quod in ipsis Ammonitis, Propheta Amosus severe reprehendit hoc studium proferendorum per arma finium.

De Civit. Dei lib. IV, 15.

C. 1. v. 13.

III. Ad

GROTII NOTÆ.

Tueri magis quam proferre] Alexander Imperator Artaxerxi Persæ : δεῖν μέρειν τε αὐτὸν ἐν τοῖς ἰδίοις ὅροις καὶ μὴ καινοτομεῖν, μηδὲ ματαίαις ἐλπίσιν ἀνωφέλεσιν μέγαν ἐγείρειν πόλεμον, ἀγαπητῶς δὲ ἔχειν ἕκαστον τὰ ἑαυτοῦ : *Manendum cuique intra suos fines nihil novando, neque debere quenquam incerta spe sublatum bella incipere, sed suo esse contentum.*

Gaudere de imperii latitudine] Vide Cyrillum libro V, contra Julianum reges Hebræos hoc nomine laudantem quod suis contenti essent finibus.

GRONOVII NOTÆ.

Quæ modum excedit, securitas] Si non peccavit quidem aliquid insigniter, neque debet, sed tamen salvus esse victor non potest aut non stabile imperium acquisitum, nisi duriter victos tractet : hoc casu si misericors est victor, in suos & se immisericors est. Cato apud Sallustium 52. Hic mihi aliquis misericordiam & mansuetudinem nominat &c.

II. 1. *Præter injuriæ*] Præterquam facultatem nocendi, qua per lasciviam male usi fuerant.

III. Ad hoc antiquæ innocentiæ exemplar proxime accessit veterum Romanorum prudens modestia: *Quid hodie esset imperium*, ait Seneca, *nisi salubris providentia victos permiscuisset victoribus? Conditor noster Romulus*, ait apud Tacitum Claudius, *tantum sapientia valuit, ut plerosque populos eodem die hostes, deinde cives habuerit*: addit exitio Lacedæmoniis & Athenicnsibus nihil aliud fuisse quam quod victos pro alienigenis arcebant. Livius rem Romanam auctam dicit hostibus in civitatem recipiendis. Exempla exstant in historiis Sabinorum, Albanorum, Latinorum, deinde aliorum ex Italia: donec postremo, *Cæsar Gallos in triumphum duxit, idem in curiam.* Cerialis in oratione ad Gallos quæ apud Tacitum: *Ipsi plerumque legionibus nostris præsidetis: ipsi has aliasque provincias regitis; nihil separatum clausumque.* Et mox: *Proinde pacem & vitam, quam victi victoresque eodem jure obtinemus, amate, colite.* Tandem, quod mirandum maxime, in orbe Romano qui sunt, ex constitutione Imperatoris Antonini cives Romani effecti sunt, quæ verba sunt Ulpiani; ex eo, ut Modestinus ait, Roma communis patria est. Et de ea Claudianus:

Hujus pacificis debemus moribus omnes,
Quod cuncti gens una sumus.

IV. 1. Alia moderatæ victoriæ species est, victis aut regibus, aut populis relinquere quod habuerant imperium. Sic Hercules, Priami

Hostis parvi victus lacrymis,
Suscipe, dixit, rector habenas,
Patrioque sede celsus solio:
Sed sceptra fide meliore tene.

Idem

L. 11, de Ira, c. 34. *Ann. V.* *Lib. 1.* *L. in orbe, D. de Stat. hom. l. Roma. D. ad municip.* *Sen. Tread.*

III. *Quod mirandum maxime*] Meo judicio valde reprehendendum & perinde æstimandum, ac si quis omnes rusticos declaret nobiles. Eo dono non provinciales civium honorem consecuti sunt, sed cives provincialium conditionem ac vilitatem subierunt.

Imperatoris Antonini] Non Marci Philosophi, non Titi Pii, laudatissimorum Principum, sed Bassiani Caracallæ, qui Septimii Severi filius fuit, terrimus parricida & tyrannus perfidus, ut ostendit Salmas. ex Dione de Mo. Vs. 855. additque speciem quidem fuisse quasi peregrinis honorem haberet, sed revera id factum, ut plus e vectigalibus colligeret, quia peregrini quædam non conferrent, quæ à civibus exigebantur.

Roma communis] Recte, sed non tantummodo ex eo. Poterat hoc dici & eo titulo digna esse Roma, etiamsi non cives Romani dignitatem suam perdidissent, & omnium hominum discrimina turbata essent: quemadmodum jam Plinio sub Vespasiano dicitur Italia omnium terrarum alumna eadem & parens, numine deûm electa &c. ut una cunctarum gentium in toto orbe patria fieret, lib. 3. cap. 5. Rutilius Numatianus Itiner. lib. 1. cap. 62. *Fecisti patriam diversis gentibus unam: Profuit injustis te dominante capi. Dumque offers victis proprii consortia juris, Urbem fecisti, quod prius orbis erat.*

Sic

Idem Victo Neleo, filio ejus Neſtori regnum permiſit. Sic Perſæ reges victis regibus regnum relinquebant. Sic Cyrus Armenio: * Sic Poro Alexander. Laudat hoc * Seneca, *nihil ex rege victo prater gloriam ſumere.* Et Polybius celebrat Antigoni bonitatem, qui cum Spartam haberet in poteſtate reliquerit ipſis τὸ πάτριον πολίτευμα καὶ τὴν ἐλευθερίαν, *rempublicam majorum ac libertatem*; quo ex facto maximas per Græciam laudes conſecutus ibidem narratur. *Æl.* IV, 5. *Herod.* VII. *de Clem.* I, *cap.* 21.

2. Sic Cappadocibus permiſſum à Romanis uti qua vellent reipublicæ forma: Et multi populi poſt bellum relicti liberi. *Carthago libera cum ſuis legibus eſt*, ajunt Rhodii ad Romanos poſt bellum Punicum ſecundum. Pompejus τὰ ἐλευθερίαν ἔθνεσι πεπομφότα μὲν αὐτονομίαν ἤδη, inquit Appianus, *ex devictis gentibus* * *quaſdam reliquit liberas.* Et Quintius Ætolis dicentibus pacem firmam eſſe non poſſe, niſi Philippus Macedo regno pelleretur dixit ſententiam, eos dixiſſe immemores Romanorum moris, victis parcendi: addidit: *Adverſus victos mitiſſimum quemque maximum animum habere.* Apud Tacitum eſt: *Zorſini victo nihil ereptum.* *Livius lib.* XXXII. *Mela lib.* II. *Ann.* XII.

V. Interdum ſimul cum conceſſione imperii conſultum victorum ſecuritati. * Sic à Quintio decretum, Corinthus redderetur Achæis, ut in Acrocorintho tamen præſidium eſſet: Chalcidem ac Demetriadem detineri, donec cura de Antiocho deceſſiſſet.

VI. Tributorum quoque indictio ſæpe non tam ad factorum ſumtuum reſtitutionem, quam ad ſecuritatem & victoris & victi in poſterum pertinet. Cicero de Græcis: *Simul illud Aſia cogitet, nullam à ſe neque belli externi, neque diſcordiarum domeſticarum calamitatem abfuturam fuiſſe, ſi hoc imperio non teneatur: id autem imperium cum retineri ſine vectigalibus nullo modo* *l.* 1. *ad Qu. frat. epiſt.* 1.

Grotii Notæ.

Sic Poro Alexander] Pipinus Aiſtolfo Langobardo.

Seneca] Totus locus dignus inſpici, ubi & hoc egregie dictum: *Hoc eſt etiam ex victoria ſua triumphare, teſtarique ſe nihil quod dignum eſſet victore apud victos invenisse.* Tigrani pars regni à Pompejo relicta. Eutropius VI.

Quaſdam reliquit liberas] Earum ut noſcatur conditio vide Polybium Excerptis legationum num. 6. Suetonium in Cæſare ubi de Gallia. Habet & quædam Guillemanus non indigna lectu in rebus Helvetionum.

Sic à Quintio decretum] Remiſſum id tamen poſtea. Polybius excerptis legationum num. XI. Plutarchus Flaminio.

Gronovii Notæ.

IV. 2. *Reipublicæ forma*] Cum Romani eos liberaſſent, maluerunt eſſe ſub rege: Itaque rex eis à S. P. Q. R. datus Ariobarzanes.

V. *A Quintio decretum*] Livius 32, 32. Et tamen paullo poſt eodem annitente Quinctio omnibus iſtis oppidis, quamvis maxime minante Antiocho, præſidia obtinuerunt, Liv. 34, 60.

VI. *Et victoris & victi*] Ne ille metuat rebellionem, hic ſe præcipitet in priora mala, ſi nimis indultum ſit.

modo poſſit, aquo animo parte aliqua ſuorum fructuum pacem ſibi ſempiternam redimat atque otium. Petilius Cerialis apud
Hiſt. IV. Tacitum pro Romanis apud Lingonas alioſque Gallos ſic diſſerit: *Nos quanquam toties laceſſiti jure victoriæ id ſolum vobis addidimus quo pacem tueremur; nam neque quies gentium ſine armis, neque arma ſine ſtipendiis, neque ſtipendia ſine tributis haberi queunt.* Eodem pertinent & alia quæ expreſſimus cum de
Lib. II, *c.* XV, §. 7, 3. inæquali fœdere ageremus, * tradere arma, claſſem, elephantos, non habere arcem, non exercitum.

VII. 1. Ut autem victis relinquatur ſuum imperium, non
Plut. quæſt. Rom. 15. tantum humanitatis eſt, ſed ſæpe & conſilii. Inter Numæ inſtituta laudatur, quod à Termini ſacris omnem ſanguinem abeſſe voluit: ſignificans ad quietem & certam pacem nihil utilius quam ſuis ſe finibus tenere. Optime Florus: *Difficilius eſt provincias obtinere quam facere: viribus parantur, jure retinentur;* cui non diſſimile apud Livium illud: *facilius parari ſingula quam teneri univerſa:* & Auguſti dictum apud Plutarchum: μείζον ἔργον ἐστὶ μεγάλην ἀρχὴν σῶσαι ἢ δόξαν τὴν ὑπαρχούσαν. Darii regis legati Alexandro: *Periculoſum eſt peregrinum imperium: difficile eſt continere quod capere non poſſis. Facilius eſt quædam vincere quam tueri: quam Herculi expeditius manus noſtræ recipiunt quam continent.*

2. Quod * Calanus Indus & ante eum Oebarus Cyri amicus explicabant corii ſimilitudine, quod alia parte ſe tollat ſi ſimul aliam pede preſſeris: Et T. Quintius apud Livium * comparatione teſtudinis, tutæ ad ictus ubi collecta in ſuum tegmen eſt, obnoxiæ atque infirmæ ſimul exſeruerit ſui partem. Plato III
Livius lib. XXXVIII. de legibus huc aptat Heſiodi dictum; *Omni dimidium plus.* Et Appianus notat non paucos populos qui ſub Romano imperio
Val. Max. IV, 1. eſſe vellent ab ipſis repudiatos: aliis etiam reges datos. Scipione

GROTII NOTÆ.

Tradere arma, claſſem] Vide de Perſis Agathiam libro IV.

Calanus Indus] Habet id Plutarchus Alexandro.

Comparatione teſtudinis] Plutarchus ſic narrat: Ἀγχοῦ παρεσκευάσθαι τὴν Σαλαμῖνα ἔσεσθαι διαπεσόντος αὐτοῦ, κἂν μὴ νικήσωσι, πολλοστὸν τὴν ἀφαίρεσιν ἔσεσθαι τῆς Πελοποννήσου συνέβαινεν: *Achæos Zacynthum inſulam appetentes eum debortari voluit, dixit periculum eos adituros, ſi teſtudinis more caput extra Peloponneſum extuliſſent.*

GROTII NOTÆ.

Parte aliqua ſuorum] Laudanda Romanorum modeſtia, qui de regnis ſubactis alias urbes liberabant, aliis dimidium tributi, quod regibus erant ſoliti pendere, imperabant. Livius 41, 20. Illyriis eodem cap. 18. & 29. Macedonibus.

VII. 1. *A Termini ſacris*] Quem Romanis finxerat deum, ut eos doceret abſtinere à movendis agrorum terminis, & ſic minueret lites de finibus.

Μεῖζον ἂν] Parare magnum imperium non tanta res eſt, quanta eum habeas, ordinare ac componere.

Peregrinum] Pergrave. Curt. 4, 11.

2. *Corii*] Sicci nimirum & duri.

Obnoxia] Expoſitæ injuriis.

Ita

ne Africano judice, jam ſuis temporibus tantum Roma poſſidebat ut avidum eſſet quicquam ultra appetere: abunde felix ſi nihil ex eo quod obtinebat amitteret. Itaque & luſtri condendi carmen, quo Dii rogabantur ut res populi Romani meliores amplioreſque facerent, * ita emendavit, precatus ut eas perpetuo incolumes ſervarent. *Thu. 1. Iſoc. Pan. Dem. oratione de Cherſ. Diod. Lib. XIII. & XV.*

VIII. Lacedæmonii, & initio Athenienſes, in captas civitates nullum ſibi indicabant imperium: tantum eas republica uti volebant ad ſuam accommodata. Lacedæmonii quidem ſub primorum potentia, Athenienſes ſub arbitrio populi, ut Thucydides, Iſocrates, Demoſthenes nos docent, ipſe etiam Ariſtoteles quarti de republica capite XI, & quinti VII, quod ipſum in comœdia ſic notat Heniochus illorum temporum ſcriptor:

Γυναῖκες οἱ αὐτὰς δὲ ὑπεφέρετό τινε,
Λεὶ σωφρόνως. δημοκρατία ἐπλέφε
Οὐκοῦν ἐκ, τῇ δ' ὀλιγαρχίᾳ ἐπλέφε,
Δι' ἃς πεπεφυκότων ἦδε πολλάκις.
Tum gemina ad illas acceſſerunt mulieres
Quæ cuncta conturbarunt: Optimatitas
Eſt nomen alteri, alteri Popularitas,
Quarum incitatu pridem externata ſurunt.

Simile eſt quod Tacitus ab Artabano narrat Seleuciæ factum: *Plebem primoribus tradidit*, inquit, *ex ſuo uſu: nam populi imperium juxta libertatem, paucorum dominatio regiæ libidini propior eſt.* Sed ejuſmodi mutationes an ad victoris ſecuritatem faciant, non eſt noſtræ inſpectionis. *Ann. VI.*

IX. Si minus tutum ſit omni in victos imperio abſtinere, temperari tamen res poteſt, ut aliquid imperii relinquatur ipſis aut ipſorum regibus. Populi Romani conſuetudinem vocat Tacitus ut haberet *inſtrumenta ſervitutis & reges.* Eidem *Antiochus ſeſervientium regum diſſimus*, βασιλεὺς ὑπηκόων ἀνήνυτος, in commentariis de Muſonio: & apud Strabonem circa finem libri ſexti: Lucanus, *Hiſt. II.*

Atque

GROTII NOTÆ.

Ita emendavit] Utitur hac hiſtoria Claudianus Julianus Conſul in epiſtola ad Papianum & Balbinum. Imitatus Auguſtus qui Dione narrante, ἐπεύξατο ἐς τὸν ἔπειτα χρόνον τὰ πράγματα εὐτυχῆσαι, ἀλλ' ἀσφαλῶς ἀεκλίνητα τοῖς ὑπάρχουσι διαμεῖναι: *Laudatus eſt quod nihil novi acquirere voluit, ſed quæ jam habebantur ſuffecerit arbitratus.*

GRONOVII NOTÆ.

Luſtri condendi] Quam finiretur quinquennalis aut anni ſemeſtriſque cenſus, Sueton. Octav. 97.

Incolumes ſervarent] Huc pertinet Flori votum circa Gracchanos & cæteros tumultus. 3, 12.

VIII. *Sub primorum*] Ariſtocratia vel potius oligarchia.

Arbitrio populi] Democratia.

Externata ſurunt] Ovidius I. met. 617. *ſeque externata refugit.* Et lib. II, 77. *Externata fugam fruſtra tentabat.*

Atque omnis Latio quæ ſervit purpura ferro.

Sic apud Judæos manſit ſceptrum in Synedrio, etiam poſt confiſcationem Archelai. Euagoras Cypri rex, ut apud Diodorum
Lib. XV. Lib. XVII. eſt, dicebat velle ſe Perſæ obedire, ſed ut regem regi. Et Dario victo aliquoties hanc conditionem ferebat Alexander, * ut ipſe
Lib. I. cap. 21. §. 17. imperaret aliis, parêret Alexandro. Nos de modis miſcendi imperii diximus alibi. Quibuſdam pars regni relicta, ſicut veteri-
Lib. III. c. VIII. 3. bus poſſeſſoribus agrorum pars.

X. Sed & cum omne imperium victis eripitur, relinqui illis poſſunt circa res privatas & publicas minores * ſuæ leges ſuique
Lib. X. epiſt. 56. & 84. & 111. & 113. mores & magiſtratus. Sic in Bithynia proconſulari provincia Apamæa civitas privilegium habuit * ſuo arbitrio rempublicam
Lib. epiſt. 93. adminiſtrandi, ut Plinii epiſtolæ nos docent; & alibi, Bithynis ſui magiſtratus, ſuus ſenatus. Sic & in Ponto Amiſenorum civitas legibus ſuis utebatur Luculli beneficio. Gotthi victis Romanis leges reliquerunt Romanas.

XI. 1. Hujus indulgentiæ pars eſt * avitæ religionis uſum victis

Grotii Notæ.

Latio quæ ſervit purpura ferro] Vide Panegyricum Maximiano dictum.

Ut ipſe imperaret aliis, parêret Alexandro] Tales & olim in Italia reges ſub aliorum regum imperiis: Servius ad x. Æneid. Sic apud Æſchylum Perſis:

Βασιλεῦσι βασιλεὺς ὑπέρχει μοῖρα:

Regi ſervit regis magni ſubicta.

Sic & apud Turcas teſte Leunclavio libro XVIII.

Sua leges] Philo legatione ad Cajum: Σεβαρεῖς ποσαχῶς ἐστιν ὁ βασιλεύσας ἢ πας' ἡμῖν ἢ Ῥωμαίοις ὑπομνήσω: *Auguſtus non minus cura ſua duxit cuſtodiam legum propriarum cuique genti quam Romanarum.*

Suo arbitrio rempublicam adminiſtrandi] Vide epiſtolam XCIII. Plinii, & ſequentem Trajani libro X. Sinope ſub Perſis rempublicam habebat popularem; Appianus Mithridaticis. Talis apud Græcos ſub Romanis umbra libertatis; Vide Ciceronem lib. VI. ad Atticum epiſt. 1; Plinium lib. VIII. epiſt. 24. Evocati ex inſula Cyprios non licebat; Cicero ad Atticum V, 21.

Avitæ religionis uſum] Melius eſt *ibi reliquem Deum cœli quam nullum*: ut Severi verbis modo diximus. Sic Gotthi apud Procopium Gotth. II, dicunt ſe ad ſuam religionem adegiſſe neminem.

Gronovii Notæ.

IX. *Apud Judæi manſit ſceptrum*] Valde quidem debile, ſi tamen ſceptrum appellandum eſt; nam hac ratione omnes fere populi à Romanis ſubacti, dicendi ſunt retinuiſſe ſceptrum. Facile enim hoc illis relinquebant, ut haberent inſtar ſenatus domeſtici & apud judices gentiles certarent ſuis legibus. Videndus Cicero 2. in Verr. cap. 13. & lib. 6. ad Attic. epiſt. 1, & 2. At Judaicam gentem poſt Pompeii victoriam Mithridaticam, hoc eſt, 68 annis ante Archelaum relegatum elocatam, (id eſt, ſtipendiariam publicanisque traditam) & ſervam vocat Cicero pro Flacco cap. 28. Nec profecto poſt hunc caſum Archelai ſceptrum apud eos manere debuit, quum jam adeſſet Meſſias rex æternus.

Archelai] Herodis Magni filii & ſucceſſoris, quo Viennam in Gallia relegato rebuſque ejus in fiſcum Auguſti Cæſaris redactis Judæa deſiit habere regem aut ethnarcham & provincia facta eſt.

Valen-

victis nisi persuasis non eripere: quod ut victis pergratum ita victori innoxium probat Agrippa oratione ad Cajum, quam Philo recitat in legationis suæ renunciatione. Et apud Josephum, tum ipse Josephus, tum Titus Imperator rebellibus Hierosolymitis objiciunt, quod Romanorum beneficio sacris suis tanto cum jure uterentur, ut templo alienigenas arcere possent, etiam capitis periculo.

2. At si falsa apud victos religio, ne vera opprimatur recte curabit victor, quod Constantinus fecit fractis Licinii partibus, & post eum Franci aliique reges.

XII. 1. Postrema cautio hæc est, ut in imperio etiam plenissimo & quasi herili victi clementer habeantur, & ita ut eorum utilitates cum victoris utilitatibus socientur. Cyrus victos Assyrios jubebat bono esse animo, eandem ipsorum sortem fore quæ fuisset, mutato tantum rege, mansuras ipsis domos, agros, jus in uxores, in liberos ut fuisset hactenus; Quin siquis injuriam ipsis faceret, se ac suos vindices fore. Apud Sallustium legimus: *Populo Romano melius visum amicos quam servos quærere: tutiusque rati * volentibus quam coacto imperitare.* Britanni temporibus Taciti delectum ac tributa & injuncta imperii munera impigre obibant, si injuriæ abessent: has ægre tolerabant: jam domiti ut parerent, nondum ut servirent. *Xen. de Cyri inst. l. 1.* *Vit. Agr.*

2. Privernas ille in Senatu Romano interrogatus qualem ab ipsis pacem Romani exspectandam haberent: *Si bonam dederitis*, ait, *& fidam & perpetuam; si malam, haud diuturnam*: oratione addita: *ne credideritis ullum populum, aut hominem denique, in ea conditione cujus eum pœniteat diutius quam necesse sit mansurum.* Sic Camillus dicebat, firmissimum imperium esse quo obedientes gaudeant. Scythæ Alexandro: *Inter dominum & servum nulla amicitia: etiam in pace, belli tamen jura servan-* *Liv. lib. VIII.* *Liv. libro VII.* *Curt. l. VII.*

GROTII NOTÆ.

Volentibus quam coacto imperare] Lacedæmonii apud Thucydidem V: τιμάζουσι τε τὰς μεγίστας ἰσχύος μάλιστ' ἂν διαλύσεως βεβαίους, ὡς ἂν ἀντιμισθίᾳ τις καὶ ὑπαγκτὸς τὸ πλέον τῷ ἴσῳ κατ' ἀνάγκην ἔχοιτ' ἐγκαταλαμβάνειν μὴ κατὰ τὸν ὅρκον, ἀλλὰ διὰ παρὸν τὸ αὐτὸ δρᾶσαι, πρὸς τὸ ὀλιγωρεῖν ἐ δεινῇ αὐτὸς γίγνοιτο παρ' ἃ πρότερον ἴσχυε μετρίως ξυναλλαγή: *Sic existimamus, magnas inimicitias ita in firmam concordiam mutari, non si quis se ultiscens & fortuna usus præstiterit necessitatem alteri imponat jurandi in leges inæquales, sed si eum id facere possit, æquitate usus non minore quam in vincendo virtute, quam potest moderatissime tum transigat.*

GRONOVII NOTÆ.

XI. *Nisi persuasis*] Nisi meliora docti ultro consentiant in veteres ritus abolendos.

XII. 1. *Eorum utilitates*] Ut victi seu novi subjecti intelligant idem sibi utile esse, quod ei, cui accesserant.

2. *Cujus eum pœniteat*] Quam gravem & duram experiatur.

Belli tamen jura] Servorum sunt erga dominos animi hostiles. Festus. Quot servi, tot hostes. Seneca epist 47.

Lib. XIII. *servantur.* Hermocrates apud Diodorum : *κρίνεσθαι δὲ τὸ νικᾶν τῶν νικᾶν εὐσεβῶς ἀλλὰ μὴ φιλονικίας* : *non tam vincere pulchrum quam victoria clementer uti.* Salubris ad victoriæ usum Taciti sententia : *Bellorum egregii fines, quoties ignoscendo transigitur.* In Cæsaris Dictatoris epistola est : *Hac nova sit ratio vincendi, ut misericordia & liberalitate nos muniamus.*

CAPUT XVI.

Temperamentum circa ea quæ jure gentium postliminio carent.

I. *Internam justitiam exigere ut reddantur quæ hostis noster alii injusto bello eripuit.*
II. *Exempla.*
III. *An quid deduci possit.*
IV. *Etiam populos subditos aut populorum partes reddendas his quorum fuerant si ab hoste injuste occupati sint.*
V. *Quo tempore obligatio reddendi extinguatur.*
VI. *Quid faciendum in dubia causa.*

I. 1. QUousque ex bello justo res capientium fiant diximus supra, quibus de rebus deducenda sunt quæ recipiuntur postliminii jure, sunt enim hæc pro non captis. At quæ bello injusto quæruntur restituenda diximus, nec ab iis tantum qui ceperunt sed & ab aliis ad quos res quoquo modo pervenit; nemo enim plus juris ad alium transferre potest quam ipse habuit, ajunt juris Romani auctores; quod Seneca breviter explicat, *nemo potest quod non habet dare.* Dominium internum non habuit qui primo cepit; quare nec illud habebit qui causam ab ipso obtinet : dominium ergo secundus aut tertius possessor accepit, quod docendi causa externum vocamus; id est, commodum hoc, ut ubique judiciaria auctoritate ac manu pro domino tuen-

L. Si novale, §. ex his, D. de nov. act. l. traditio. D. de acq. dom. Lib. v. de benef. c. 12. L. Latrones, D. de capt.

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Quibus de rebus*] A quibus excipienda, quæ in patrios fines reversa ptistinum statum recuperant.

Pro non captis] Fingit enim postliminium eas res nunquam in potestate hostium fuisse.

Dominium internum] In jure naturæ ac civili fundatum.

Qui causam ab ipso] Jus suum derivat.

Commodum hoc] Hac parte vel ad hoc.

Ubique judiciaria] Ut qui possidet rem armis captam, sive ceperit ipse, sive à capiente bono modo nactus sit, quocumque veniat, quemcumque apud judicem ea de re compelletur, vincat & non modo sententia judicis, sed & victorum aut militum in ea possessione defendatur.

Grote-

tuendus ſit: quo tamen ſi utatur adverſus eum cui res malo facto erepta eſt, faciet non probe. *Ægid. Regius de act. ſuperv. dub. 31, dub. 7, num. 122. Can. 8.*

2. Nam quod de ſervo qui à latronibus captus mox ad hoſtes pervenerat reſponderunt Juriſconſulti nobiles, verum eſſe eum ſubreptum eſſe, nec quod hoſtium fuiſſet aut poſtliminio rediiſſet ei rei impedimento eſſe; idem ex naturali jure reſpondendum eſt de eo qui bello injuſto captus mox bello juſto, aut alia ratione in alterius venit poteſtatem; nam in jure interno bellum injuſtum à latrocinio nihil diſtat. Atque in hanc ſententiam ex facto conſultus reſpondit * Gregorius Neocæſarienſis, cum Pontici quidam res civium à barbaris captas recepiſſent.

II. 1. Reddendæ ergo res tales his quibus fuerant ereptæ; quod & factum ſæpe videmus. Livius cum retuliſſet à L. Lucretio Tricipitino victos Volſcos & Æquos, expoſitam ait in campo Martio prædam ut ſuum quiſque per triduum cognitum abduceret. Idem cum narraſſet, Volſcos à Poſthumio dictatore fuſos: *Præda pars ſua cognoſcentibus Latinis atque Hernicis reddita: partem ſub haſta dictator vendidit.* Alibi: *Biduum ad recognoſcendas res datum dominis.* Idem ubi Samnitium de Campanis victoriam narraverat, *quod lætiſſimum victoribus fuit, captivorum recepta ſeptem millia & quadringenti: præda ingens ſociorum: accitique edicto domini ad res ſuas noſcendas recipiendaſque præſtituta die.* Mox ſimile recitat factum Romanorum: *Samnites Interamnam coloniam Romanorum occupare conati urbem non tenuerunt: agros depopulati cum prædam aliam inde mixtam hominum atque pecudum coloneſque captos agerent, in victorem incidunt conſulem ab Luceria redeuntem, nec prædam ſolum amittunt, ſed ipſi longo ac impedito agmine incompoſiti eduntur. Conſul Interamnam edicto dominis ad res ſuas noſcendas recipiendaſque convocatis, exercitu ibi relicto, comitiorum cauſa Romam eſt profectus.* Alibi de præda agens, quam ad Ilipam Luſitaniæ urbem Cornelius Scipio ceperat, ſic ait idem ſcriptor: *Ea omnis ante urbem expoſita eſt, poteſtaſque dominis res ſuas cognoſcendi facta: cætera vendenda quæſtori data: quod inde effectum eſt, militi diviſum.* Poſt pugnam T. Gracc- *Lib. III. Lib. X.*

GROTII NOTÆ.

Gregorius Neocæſarienſis] Sequuntur Petr. de Poteſtate Principis c. 1. quæſt. 4. Bruningius de Homagiis concl. 241.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Apud hoſtes*] Quibus victis vectigal erat.

Juriſconſulti nobiles] Labeo, Oſilius, Trebatius.

Impedimento eſſe] Adeo ut uſucapi ab emptore non poſſit.

II. 1. *Martio prædam*] Hoſtibus, qui eam per incurſionem in Romanæ ſociorum fines egerant, ereptam.

Cognoſcentibus] Quod privati, quibus ablatum erat, ſuum fuiſſe oſtendere poterant, & ſe pro ſuo noſſe fidem faciebant.

Accitique edicto] Affixis in publico tabellis vel libellis.

Lib. XXIV. T. Gracchi ad Beneventum : *præda omnis, præterquam hominum captivorum, militi conceſſa eſt, & pecus exceptum eſt quod intra triginta dies domini cognoviſſent*, eodem Livio auctore.

Hiſt. l. II. Plutarch. Apoph. App. Punic. 2. D. L. Æmilio Gallorum victore Polybius τὴν λείαν ἀπέδωκε τοῖς κεκτημένοις, *prædam iis reddidit à quibus abacta fuerat.* * Idem feciſſe Scipionem Plutarchus & Appianus narrant, cum Carthagine capta multa ibi inveniſſet donaria, quæ è Siciliæ urbibus & aliunde Pœni eo advexerant. Cicero Verrina de Jurisdictione Sicilienſi : *oppidum Himeram Carthaginienſes quondam ceperant, quod fuerat imprimis Siciliæ clarum & ornatum. Scipio qui hoc dignum populo Romano arbitraretur, bello confecto ſocios ſua per noſtram victoriam recuperare, Siculis omnibus, Carthagine capta, quæ potuit reſtituenda curavit.* Idem late ſatis id ipſum Scipionis factum proſequitur Verrina de Signis.

Livius libro XXXI. Rhodii naves quatuor Athenienſium captas à Macedonibus recuperataſque Athenienſibus reddiderunt. Sic Phaneas Ætolus reſtitui Ætolis æquum cenſebat quæ ante bellum habuiſſent ;

Livius lib. XXXIII. Strabo libro XIII. nec negabat T. Quinctius * ſi de urbibus bello captis ageretur, & ſocietatis leges non rupiſſent Ætoli. Etiam bona, olim conſecrata Epheſi, quæ reges ſua fecerant, Romani in veterem ſtatum reſtituerunt.

L. 11, c. 2, §. 9. III. 1. Quod ſi commercio res talis ad aliquem pervenerit, poteritne is ei cui res fuit erepta pretium à ſe numeratum imputare ? Conſentaneum eſt his quæ alibi diximus poſſe imputari, in quantum ipſi qui rem amiſerat valitura fuerat deſperatæ poſſeſſionis recuperatio. Quod ſi tale impendium repeti poteſt, quidni & æſtimatio laboris ac periculi, perinde ac ſi quis rem alienam

GROTII NOTÆ.

Idem feciſſe Scipionem Plutarchus & Appianus narrant] Etiam Diodorus Siculus Excerpſis Peireſianis. Et Valerius Maximus lib. 1, cap. 1, num. 6 : *Africani quoque poſteritas humanitatis ſpeciem late patuit. Expugnata enim Carthagine circa Siciliæ civitates liberas miſit, ut ornamenta Templorum ſuorum Panis rapta per legatos recuperarent, inque priſtinos ſedibus reponenda curarent.*

Si de urbibus bello captis ageretur] Pompejus Attalo & Pylæmeni Paphlagoniam reddidit. Entropius VI. In fœdere Pontificis, Imperatoris Caroli V, & Venetorum contra Solimannum convenerat, ut poſſeſſa quiſque reciperet ; Patuta VIII. iraque Cephalenia ab Hiſpanis capta reddita Venetis. Eſt ad eam rem pertinens locus & in Anna Comnena, ubi de Gothofredo agit.

GRONOVII NOTÆ.

2. *L. Æmilio*] Papo Flor. 2, 4.

Dignum populo] Glorioſum & ampium convenienſque laudis avido P. R. ut quæ ſociorum fuiſſent, etſi per multa ſecula ab hoſtibus poſſeſſa, nunc iiſdem victis, non ipſi retinerent Romani, quod jure poterant, ſed ſociis redderent.

De ſignis] Statuis tabuliſque materia & arte pretioſis, quas Siculis Verres abſtulerat.

Quæ reges] Seleucidæ pro imperio ſibi vindicando.

III. 1. *Commercio*] Emptione.

Imputare] A domino repoſcere, ſi rem recipere velit.

Vir

alienam in mari perditam urinando eduxiſſet? Appoſita ad hanc quæſtionem mihi videtur hiſtoria Abrahami cum quinque regum victor Sodoma rediret: וישב את כל הרכש ait Moſes, *Reduxit omnes illas res*: nempe quas à regibus captas ſuperius narraverat. *Genes.* XIV, 16.

2. Nec alio referenda conditio regis Sodomorum quam fert Abrahamo, ut captivos redderet, cætera ſibi retineret pro labore & periculo. At ipſe Abrahamus * vir non pii tantum animi, ſed & excelſi, ſibi quidem nihil voluit ſumere: cæterum de rebus receptis (nam ad eas, ut diximus, ſpectat iſta narratio) quaſi ſuo jure decumam Deo dedit, detraxit ſumtus neceſſarios, & ſociis ſuis partem aliquam tribui voluit, *Cæn.* 20, 21, 22, 23, 24.

IV. Sicut autem res domino reddendæ ſunt, * ita & populi & partes populorum his qui jus imperii habuerant, aut etiam ſibi, ſi ſui fuerant juris ante vim injuſtam. Ita Sutrium receptum reſtituturque ſociis, Camilli ævo, ex Livio diſcimus. Æginetas & Melios ſuis urbibus reſtituerunt Lacedæmonii. Græciæ civitates, quas Macedones invaſerant, à Flaminio redditæ libertati. Idem & in colloquio cum Antiochi legatis æquum eſſe cenſuit liberari Aſiæ urbes quæ Graji eſſent nominis, quas Seleucus Antiochi proavus bello ceperat, amiſſas receperat idem Antiochus; *Neque enim in Æolidem Ioniamque coloniæ in ſervitutem regiam miſſæ ſunt*, ajebat, *ſed ſtirpis augendæ cauſa, gentiſque vetuſtiſſimæ per orbem terrarum propagandæ.* *Liv. I.* II. *Id.* LXXIII. *Xen. Hiſt. Gr.* III. *Lib.* XXXIV.

V. Solet

Grotii Notæ.

Vir non pii tantum animi ſed & excelſi] Bene hoc notavit Jacchiades ad Danielem V, 17. Sulpitius de Abrahamo: *Reliqua hîc quibus erepta erant reddidit.* Ambroſius lib. I. de Patriarchis: *Ideo quoniam ſibi mercedem ab homine non quæſivit, à Deo accepit.* Non multum hinc diſtant facta Pittaci & Timoleontis: *Pittacus Mitylenæus cum recuperaſſet agri dimidia pars conſenſu omnium offerretur, avertit animum ab eo munere, deformem judicans virtutis gloriam magnitudine præda minuere*; Valerius Maximus libro VI, cap. V, num. I. De Timoleonte Plutarchus: ὁ τὰ λαμβάνειν ἐν τοῖσιν αἰσχρὸν, ἀλλὰ τὸ μὴ λαμβάνειν ἡρεῖτο, καὶ οἰκειούμενος ἅπασιν ἐν ὀλίγοις ἐδόκει τοῖς μὲν δίδωσιν· *Non, accipere in talibus, turpe, ſed non accipere melius, & virtutis conjuſtam exuberantiæ, & in iis quæ licita ſunt oſtendentis ſe & hûc cavere poſſe.* Confer quæ ſupra lib. II, c. XIV, §. VI. & hoc libro c. IV, §. I.

Ita & populi] Exſules Saguntini poſt ſex annos à Romanis reſtituti. Antonius Caſſii bello in ſervitutem redactos liberos eſſe juſſit, bona dominis reddi. Sic Calatrava militibus, quibus erepta à Mauris erat, reddita à rege Caſtellæ aliiſque. Mariana lib. XI. Confer quæ ſupra hoc libro cap. X, §. 6.

Gronovii Notæ.

Urinando] Natando ſubter aquam vel ad fundum uſque, Plin. II, 17. ranas & phocas diu ſub aqua urinari, L. 4. §. 1. Ad L. Rhod. de jactu: ſubmerſæ navis merces per urinatores extractæ.

IV. 1. *Partes populorum*] Privati, vici, pagi.

Aut etiam ſibi] In libertatem reſtituendi.

In ſervitutem regiam] Ut Aſiaticis regibus ſervirent.

V. Solet & de temporis ſpatio quæri, quo reddendæ rei obligatio interna poſſit exſtingui. Sed hæc quæſtio inter ejuſdem imperii cives definienda eſt ex legibus ipſorum; (ſi modo illæ internum jus concedunt, non in externo ſolo conſiſtunt; quod ex verbis & propoſito legum prudenti inſpectione colligendum eſt:) inter eos vero qui alii aliis externi ſunt, ex ſola conjectura derelictionis, de qua diximus alibi quantum inſtituto noſtro ſufficit.

Lib. II. c. 4. Cicero Off. II.

VI. Quod ſi valde ambiguum ſit jus belli, optimum erit * Arati Sicyonii conſilium ſequi, qui partim novis poſſeſſoribus perſuaſit ut pecuniam accipere mallent, poſſeſſionibus cederent; partim veteribus dominis ut commodius putarent numerari ſibi quod tanti eſſet quam ſuum recuperare.

GROTII NOTÆ.

Arati Sicyonii conſilium ſequi] Quod fecit rex Ferdinandus memorante Matiana lib. XXIX. c. 14.

GRONOVII NOTÆ.

V. *Quo reddendæ*] Bello injuſto captum, quaſi uſu captum, etiam conſcientiam obligare ad reſtituendum deſinat.

VI. *Ambiguum ſit jus belli*] Difficile ſit decernere juſta causa belli nec ne fuerit.

CAPUT XVII.

De his qui in bello medii ſunt.

I. *A pacatis nihil ſumendum niſi ex ſumma neceſſitate cum reſtitutione pretii.*

II. *Exempla abſtinentiæ & præcepta.*

III. *Quod ſit officium pacatorum circa bellantes.*

I. SUpervacuum videri poſſet, agere nos de his qui extra bellum ſunt poſiti, quando in hos ſatis conſtet nullum eſſe jus bellicum. Sed quia occaſione belli multa in eos, finitimos præſertim, patrari ſolent prætexta neceſſitate, repetendum hic breviter quod diximus alibi, neceſſitatem ut jus aliquod det in rem alienam ſummam eſſe debere; requiri præterea ut ipſo domino par neceſſitas non ſubſit: etiam ubi de neceſſitate conſtat, non ultra ſumendum quam exigit: Id eſt, ſi cuſtodia ſufficiat non ſumendum uſum, ſi uſus, non ſumendum abuſum: ſi abuſu ſit opus, reſtituendum tamen rei pretium.

L. II, §. II, §. 10.

II. 1. Moſes cum ſumma ipſum & populum neceſſitas urgeret

I. *Ut ipſo domino*] Ut ipſe dominus non æque re ſua indigeat, atque ille qui autrectare vult eam.

Si de cuſtodia] Si ſufficiat in poteſtate habere, ne deliberent aut cunctentur: ſi hoc neceſſum & ſatis ſit, ne abſtineantur; ſi & hoc fieri oporteat, ut juſto pretio compenſentur.

Sine

ret transeundi per agros Idumæorum, primum ait transiturum se via regia, neque deflexurum in arva aut vineta: si vel aqua ipsorum opus haberet persoluturum se ejus pretium. Idem præstiterunt laudati & Græcorum & Romanorum duces. Apud Xenophontem Græci qui cum Clearcho Persis pollicentur, nullo se damno iter facturos: & si venales commeatus præberent, neque esculenta se, neque poculenta cuiquam erepturos.

2. Dercyllides, narrante eodem Xenophonte: πορεύεται τὴν στρατιὰν διὰ τῆς φιλίας χώρας μηδὲν βλάψας τῶν συμμάχων, *copias duxit per fines pacatos, ita ut nullo detrimento socii afficerentur.* Livius de Perseo rege: *Per Phthiotidem, Achaiam, Thessaliamque sine damno injuriaque agrorum per quos iter fecit in regnum rediit.* De Agidis Spartani exercitu Plutarchus: Ἦσαν πᾶσι φίλιοι ἅπαν, ἀδῃοῦντες καὶ πράττοντες οὐδὲν ἀνάξιον ἐλευθερίας τῶν Πελοποννησίων: *spectaculum erant civitatibus clementer ac sine noxa & pene sine strepitu peragrantes Peloponnesum.* De Sulla Vellejus: *Putares venisse in Italiam, non belli vindicem sed pacis auctorem: tanta cum quiete exercitum per Calabriam Apuliamque cum singulari cura frugum, agrorum, urbium, hominum, perduxit in Campaniam.* * De Pompejo Magno Tullius: *Cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed nec vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur.* De Domitiano ita Frontinus: *Cum in finibus Ubierum castella poneret, pro fructibus eorum locorum quæ vallo comprehendebat pretium solvi jussit, atque ea justitia fama omnium fidem sibi adstrinxit.* De Parthica Alexandri Severi expeditione Lampridius: *Tanta disciplina, tanta reverentia sui egit, ut non milites sed senatores dicerentur: quacumque iter milites faciebant, tribuni accincti, centuriones verecundi, milites amabiles erant: ipsum vero ob hæc tot & tanta bona*

Lib. 11. Pro lege Manilia. Libro 11. Strat. c. 11.

GROTII NOTÆ.

Sine strepitu peragrantes Peloponnesum] Pax testimonium Tito Quintio Flaminio perhibet Plutarchus.

De Pompejo Magno Tullius] Et Plutarchus: ἐκέλευε τοὺς στρατιώτας ἐν ταῖς ἐξόδοις μηδὲν ἀνήκεστον ἁμαρτεῖν, σφραγῖδα τοῖς μαχαίροις αὐτῶν ἐπιβάλλειν, ἢν ἀμὴ φυλάξας, ἐκκαίδεκα: *Cum audisset milites suos per itinera licentiosius agere, sigillum gladiis eorum apposuit; quod qui non custodisset, is puniebatur.*

GRONOVII NOTÆ.

11. 1. *Venales commeatus*] Si copia fieret coëmendorum necessariorum à populis, per quos commearent.

2. *Spectatulum erant*] Cum admiratione conspiciebantur.

Tanta cum quiete] Disciplina & modestia.

Ne vestigium quidem] Ut nec pedibus quidquam satorum conculcarint; quod ubi via est angusta, facillime fit propter lasitatem ordinum & adsita frumenta.

Qua vallo comprehendebat] Intra castra recipiebat.

Tribuni accincti] Parati & expediti, tanquam cum hoste statim congressuri, non trahentes impedimenta ad convectandam prædam. Ms. *acciti*: unde Salm. *tacite*; non clamosi strepitique.

bona provinciales ut Deum ſuſcipiebant. * De Gotthis, Hunnis, Alanis qui Theodoſio merebant Panegyriſta: *Nullus tumultus, nulla confuſio, nulla direptio ut à barbaris erat; quin ſi quando difficilior frumentaria res fuiſſet, inopiam patienter ferebat, & quam numero arctarat annonam comparcendo laxabat.* Stiliconi Claudianus idem tribuit:

Tanta quies, tantuſque metus ſervator honeſti
Te moderante fuit, nullo ut vinea furtis
Aut ſeges erepta fraudaret meſſe colonum.

* Et Belifario Suidas.

3. Hoc præſtabat exacta cura * proviſus rerum neceſſariarum,

GROTII NOTÆ.

De Gotthis] Multa de hujus gentis modeſtia habemus apud Caſſiodorum, ut v, 10. & 11, 13. Eodem autem libro epiſtola 25. *Nec poſſeſſorum ſegetes aut prata voſtetis; ſed ſub omni continentia properate: ut grata nobis eſſe veſtra excurſio poſſit. Quia ideo exercituales gratis ſubimus impenſas, ut ab armatis cuſtodiatur intacta civilitas.* Lib. IX, 25: *Arma ejus nulla poſſeſſorum damna ſenſerunt.*

Et Beliſarii Suidas] Sæpe hanc in Belifario virtutem prædicat comes ejus teſtiſque actionum Procopius. Vide egregiam ejus orationem huc pertinentem, quam ad milites habuit prope Siciliam, cum in Africam tenderet, narrationemque itineris per Africam Vandalicorum primo. Ex Gothicorum autem III, integrum hunc locum apponam: εἰς ἢ τὰ ἀγρόκηπα ἐπὶ πολὺν φόβον ἦλθε, θεραπείᾳ ἐχρῆτο, ὡς βιαιότατα μὴ αὐτῶν ἅψηται πώποτε, σφόδρα ἐπιτηδείως βιλισαρίῳ, τυγχάνει δὲ παρὰ δίκαν ξυνιέναι πᾶσιν, εἰς αὖ αὐτὸς ἀνδράσιν σφόδρα πλήθει χαριζόμενος τὰ μάλιστα. καὶ ἅπερ μὴ ἀκριβῶς τὰ λοιπὰ ἐς τὴν ἀκρίβειαν διεφύλαξε, μέ πνα παρῆσαν ἐπιτηδευμένα, ἀλλ' ἀφειδῶς ἐς αὐτὰ διέθεσε ἕκαστα ἀνδράσιν αὐτῶν ἑδραῖα τὰ παρόντα ἐξαίρετα ἐγίνετο: *Adverſus agricolas tantacura providentiaque agebat ut eorum nemo vim paterentur, exercitum durente Beliſario: contra vero opulenti fierent omnes quicunque ille cum multo milite advenisſet: vendebant enim illi militibus res ſuas ſuopte arbitratu; & cum matura eſſent ſegetes ſollicita cavebat ne ab equite corrumperentur; tum vero poma in arboribus pendentia tangere nemo omnino permittebatur.* Similem Alemannorum laudem in expeditione ad ſanctum Sepulcrum vide apud Nicetam Manuele Comneno. Gregoras autem libro IX idem in Venetis prædicat: ἦσαν γὰρ οἱ ἄνδρες, ὃ τὸ πᾶν ἐξεπλῆξε τὸ τῶν Βουνικῶν διάταξιν, καὶ ἡ μὲ δικαιοσύνῃ μεγαλοπρέπεια. οὐδὲ γὰρ ἐξῆν τῷ τυχόντι ἐκείνων ἑδεῖ ἐξελθεῖν ἀρπάζοντι τῶν ἀπόντων ἄνδρα πρὸς ἀρχῆς: *Nemo erat quem non admiratione perculeret Venetorum diſciplina, & conjuncta cum juſtitia animi magnitudo. Nemo enim de exercitu egreſſus quicquam rerum ſumere volebat niſi pecunia diſpenſa.*

Proviſus rerum neceſſariarum] Plinius hiſtoriæ Naturalis XXVI, 4: *curve Romani duces primam ſemper in bello commerciorum curam habuere?* Caſſiodorus IV, 13: *Habeat quod emat, ne cogatur cogitare quod auferat.* Similia habet V, 10, & 13.

GRONOVII NOTÆ.

Quam numero] Multitudine capitum anguſtam & difficilem fecerat, frugalitate ſufficientem reddebat.

3. *Proviſu*] Diligentia comparandi in annonam ſua contentus ſit. Hæc vox annona poſteriori ſeculo interdum ſignificat ſpecies, quæ militibus dabantur, ut frumentum, carnes, lardum, ſal, oleum; interdum annonæ plurali numero ſunt panes: inter-

rum, & bene soluta stipendia, & vigor disciplinæ, cujus legem audis * apud Ammianum: *pacatorum terras non debere calcari.* Et apud Vopiscum Aureliano: *Nemo pullum alienum rapiat: ovem nemo contingat, uvam nullus auferat, segetem nemo deterat, oleum, sal, lignum nemo exigat.* Item apud Cassiodorum: *Vivant cum provincialibus jure civili: nec insolescat animus qui se sentit armatum: quia clypeus ille exercitus nostri quietem debet præstare Romanis.* His accedat illud Xenophontis expeditionis libro VI, μὴ ἀναγκάζειν πόλιν φιλίαν ὄ, τι μὴ αὐτοὶ ἐθέλοντες διδοῖεν: *civitatem amicam cogendam non esse ut quicquam daret invita.* Lib. XVIII. Aurelian.

4. Ex quibus dictis optime interpretatis illud magni Prophetæ, imo Prophetâ majoris monitum: μηδένα διασείσητε, μηδὲ συκοφαντήσητε, καὶ ἀρκεῖσθε τοῖς ὀψωνίοις ὑμῶν: *A concussione, * à calumnia in quosvis abstinete; * contenti estote stipendiis vestris.* Cui simile illud Aureliani apud Vopiscum dicto loco: *annona sua contentus sit; de præda hostis non de lachrymis provincialium habeat.* Nec est quod quis putet dici hæc pulchre, sed præstari non posse. Neque enim aut moneret hæc vir divinus, aut sapientes legum auctores præciperent, si crederent impleri non posse. Denique * necesse est concedamus fieri posse quod factum videmus; ideo attulimus exempla, quibus accedat Luc. III. 14.

interdum annona ipsum est stipendium, quod victus causa datur, ut hoc loco.

GROTII NOTÆ.

Apud Ammianum] Quem vide & libro XXI.

A calumnia] Possis vertere *à rapina*; quo sensu ea vox sumitur in Græca versione Jobi XXXV, 9. Psalm. CXVIII, 121. Prov. XIV, 33; XXII, 16; XXVIII, 3. Ecclesiastæ IV, 1. item Levitici XIX, 11. Eandem Græcam vocem per defraudare vertit vulgatus interpres Lucæ XIX, 1.

Contenti estote stipendiis vestris] Ambrosius ad hunc Lucæ locum: *Iccirco stipendia constituta militiæ: ne dum sumptus quæritur prædo grassetur.* Quæ transcripsit Augustinus Sermone XIX, de verbis Domini secundum Matthæum. Sunt egregiæ ad hanc rem constitutiones apud Gregorium Turonensem libro II, cap. 37. in capitulis Caroli & successorum, lib. V, tit. CLXXXIX. in concilio Galliæ Tomo II. in Capitulari II Ludovici Pii capite XIV. & Tomo III, in Concilio ad S. Macram. Adde legem Bajoariorum tit. II, 5. Friderici I, legem sic refert Guntherus:

Si quis pacifica plebis villasve damosve
Usserit, abrasis signabitur ora capillis,
Et pulsus castris post verbera multa recedet.

Necesse est concedamus fieri posse quod factum videmus] Sic & Guicciardinus disserit libro XVI.

GRONOVII NOTÆ.

4. *A concussione*] Pecunia per vim, metum, tormenta, provincialibus & sociis exprimenda, 1, 2, 7.

De lacrimis] Bonis quæ dolentibus flentibusque eripiuntur.

Sed præstari non posse] Quod jactant vulgo militares, hæc imaginaria esse, & non posse introduci; nec militem armatum contineri se pati, ut virgines in gynecæo.

Lib. IV, c. 1. cedat illud insigne quod * ex Scauro memorat Frontinus, pomiferam arborem quam in sede castrorum fuerat complexa metatio, postero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam.

Libro XXVIII. 5. Livius cum narrasset milites Romanos in castris ad Sucronem procacius egisse, & quosdam eorum noctu prædatum in agrum circa pacatum iisse, adjicit, omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto ac disciplina militari gestum. Est & alter insignis ejus scriptoris locus, ubi iter Philippi per Denthelatarum agros narratur: *Socii erant, sed propter inopiam haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt, rapiendo enim passim, villas primum, deinde quosdam etiam vicos evastarunt, non sine magno pudore regis, cum sociorum voces nequicquam Deos sociales nomenque suum implorantes audiret.* Apud Tacitum Peligni turpis fama, dum socios magis quam hostes prædatur. Idem Vitellianos notat per omnia Italiæ municipia desides & tantum hospitibus metuendos. In Verrina quoque Ciceronis de Prætura urbana hæc est accusatio: *oppida pacata sociorum atque amicorum diripienda ac vexanda curasti.*

Lib. XL. Ann. XII. Hist. III.

Ægid. Regius de actibus supernaturalibus disp. 31, dub. 7, n. 95. 6. Atque hic omittere non possum Theologorum sententiam, quam verissimam puto, regem qui quæ debet stipendia militibus non solvit, non tantum militibus teneri de damnis indesecutis, sed & subditis suis & vicinis quos inedia coacti milites male habuerunt.

Libro III. cap. 1. Lib. I. III. 1. Vicissim eorum qui à bello abstinent officium est nihil facere, quo validior fiat is qui improbam fovet causam, aut quo justum bellum gerentis motus impediantur, secundum ea quæ dicta à nobis supra sunt: In re vero dubia * æquos se præbere utrisque in permittendo transitu, in commeatu præbendo legionibus, in obsessis non sublevandis. Corcyrenses apud Thucydidem Athenienſium officii esse ajunt, si extra partes esse velint, aut Corinthios prohibere ne ex agro Attico militem conducant, aut idem sibi permittere. Philippo Macedonum regi objectum à Romanis dupliciter ab eo fœdus violatum, & quod sociis populi Romani injurias fecerit, & quod hostes auxiliis & pecunia

GROTII NOTÆ.

Ex Scauro memorat Frontinus] De Nigri severitate ob raptum gallum gallinaceum vide Spartianum.

Æquos se præbere utrisque in permittendo transitu, in commeatu præbendo] Exemplum nobile vide apud Tacitum libro VIII.

GRONOVII NOTÆ.

Ex Scauro] Ex M. Æmilii Scauri commentario de bello ab se gesto.

Quam in sede] Quæ intra castra concluſa fuerat.

5. *Procacius egisse*] Per absentiam & morbum P. Scipionis tumultuantes lasciviſſe in Hispania.

6. *Militibus teneri*] Satisfacere oportere.

III. 1. *Bellum gerentis motus*] Apparatus & processus.

In re dubia] Ubi certo non constat, utrius causa justior sit.

Philippo Macedonum regi objectum] Liv. 30, 42.

In

pecunia juverit. Eadem urget T. Quintius in colloquio cum Nabide: *Vos tamen, inquiis, vestramque amicitiam ac societatem proprie non violavi. Quoties vis te arguam id fecisse? sed nolo pluribus: summam rem complectar: quibus igitur rebus amicitia violatur? nempe his maxime duabus, si socios meos pro hostibus habeas, si hostibus te conjungas.*

2. Apud Agathiam legimus hostem esse qui faciat quod hosti placet; & in Procopio, * in exercitu hostium eum censeri qui quæ proprie ad bellum usui sunt hostili exercitui subministrat. Demosthenes olim dixerat: ὁ γὰρ εἰς ἂν ἐγὼ ληφθείην ταῦτα πράττων καὶ κατασκευαζόμενος, οὗτος ἐμοὶ πολεμεῖ, κἂν μήπω βάλλῃ μηδὲ τοξεύῃ: *Qui ea facit & machinatur quibus ego capi possim, etiamsi nec feriat, nec jaculum emittat, hostis mihi est.* M. Acilius Epirotis qui milite Antiochum non juverant, sed pecuniam ei misisse insimulabantur, negavit scire se hostium an pacatorum numero eos habere deberet. L. Æmilius Prætor Tejos arguit, quod commeatu classem hostium juvissent, vinum promisissent: addens, ni eadem Romanæ classi darent se pro hostibus eos habiturum. Memoratur & Cæsaris Augusti dictum: ἔκπονδον πόλιν εἶναι, πολέμιον ἔχουσαν παρ' αὐτῇ: *pacis jus amittere civitatem quæ hostem recipiat.*

Lib. III. Goth. 1. Phil. III. Lib. XXXVI. L. XXXVII. Plut. Brut.

3. Proderit etiam cum utraque parte bellum gerente fœdus miscere, ita ut cum utriusque bona voluntate à bello abstinere, & communia humanitatis officia utrisque exhibere liceat. Apud Livium est: *pacem, quod medios decet amicos, optent: bello se non interponant.* Archidamus Spartæ rex Eleis, cum viderentur in Arcadum partes inclinare, epistolam scripsit hoc tantum continentem: καλὸν ἡσυχία: *bonum est quiescere.*

Lib. XXXV.

GROTII NOTÆ.

In exercitu hostium eum censeri] Et contra, socium & amicum recte ait dici non eum modo qui justa stat in procinctu, sed & qui omnia quibus opus habet bellum aperte suppeditat, in Epistola Amalasunthæ ad Justinianum.

GRONOVII NOTÆ.

Summam rem complectar] Caput rei, vel quod maximum est, paucis expediam.

2. *In exercitu hostium*] Perinde arripi ac violari posse, atque illi, qui intra castra & præsidia hostilia sunt, & arma contra nos ferunt.

3. *Fœdus miscere*] Agere palam oriente bello ac pacisci.

CAPUT XVIII.

De his quæ in bello publico privatim fiunt.

I. *An privatim hosti nocere liceat expositum cum distinctione juris naturalis, Gentium & civilis.*

II. *His qui suo sumtu militant, aut naves instruunt, quid per internam justitiam liceat respectu hostium.*

III. *Quid reſpectu ſuæ civitatis:*
IV. *Quid Chriſtiana dilectionis regula ab ipſis exigat.*
V. *Quomodo bellum privatum cum publico miſceatur.*
VI. *Ad quod teneatur qui ſine mandato hoſtibus nocuit, cum diſtinctione explicatur.*

I. 1. QUæ diximus hactenus pleraque ad eos pertinent, qui aut ſummum in bello arbitrium habent, aut publica imperia exequuntur. Videndum etiam quid privatim in bello liceat, qua naturæ, qua divino, qua gentium jure. Narrat officiorum primo Cicero in Pompilii imperatoris exercitu militaſſe Catonis Cenſorii filium, ſed mox dimiſſam legionem in qua is militabat, cum nihilominus adoleſcens amore pugnandi in exercitu remanſiſſet, Catonem ſcripſiſſe ad Pompilium, ut ſi eum vellet remanere in exercitu, ſecundo eum ſacramento militiæ obligaret, addita cauſa, quia priore amiſſo, jure cum hoſtibus pugnare non poterat. Addit & ipſa Catonis ad filium verba ex epiſtola, quibus eum monet ut caveat ne prælium ineat: neque enim jus eſſe qui miles non ſit pugnare cum hoſte. * Sic & Chryſantam Cyri militem laudatum legimus, qui hoſti imminens repreſſit enſem ſimul ac receptui canere audierat; & Seneca: *inutilis miles dicitur qui ſignum receptui datum negligit.*

Plut. Quæſt. Rom. 35, & Marcello. De Ira c. 9.

2. Sed falluntur qui venire hoc putant ex jure gentium externo: nam id ſi ſpectes, ſicut rem hoſtilem cuilibet occupare licet, ut ſupra oſtendimus, ita & hoſtem occidere: nam illo jure hoſtes pro nullis habentur. Venit ergo quod Cato monebat ex diſciplina militari Romana, cujus ea lex erat, Modeſtino notante, ut qui mandata non ſervaſſet capite puniretur, etiamſi res bene ceſſiſſet: mandata autem non ſervaſſe intelligebatur etiam qui extra ordinem ſine ducis imperio in hoſtem pugnaſſet, ut Manliana imperia nos docent: nimirum quia ſi id temere liceat, aut

Lib. III. cap. 6. L. diſſertorem D. de re milit. Liv. l. VII.

GROTII NOTÆ.

Sic & Chryſantam] Vide Xenophontem Cyri inſtitutione.

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. *Aut publica imperia*] Aliquid ex juſſu & auctoritate præfectorum adminiſtrant.

Pompilii] Videtur legendum A. Hoſtilii, Liv. 41, 12.

Dimiſſam] Exauctoratam, ſacramento ſolutam.

Secundo eum obligaret] Iterum juberet illum ſacramento dicere ſive jurare ad ſigna.

Priore amiſſo] Remiſſo, ſublato, cum dimitteretur legio.

Simul receptui] Simulatque dari ſignum ceſſandi à pugna.

Qui ſignum receptui] Qui non deſinit pugnare, cum Imperator jubet quieſcere.

2. *Jure gentium externo*] Quo conceditur omnis illa licentia, de qua à cap. 4. uſque ad 9. egit.

Manliana imperia] T. Manlii Torquati Cos. qui filium, quod contra edictum ſuum in hoſtem pugnaſſet, quamvis victorem, ſecuri ſubjecit.

Inter-

aut stationes desererentur, aut etiam progrediente licentia exercitus parsve ejus * inconsultis prœliis implicaretur, quod omnino cavendum erat. Itaque Sallustius, ubi Romanam disciplinam describit: *in bello*, inquit, *sæpius vindicatum in eos qui contra imperium in hostem pugnaverant, quique tardius revocati prælio excesserant.* Laco quidam cum hosti imminens audito receptûs signo ictum repressisset, causam reddidit: ὅτι βέλτιόν ἐστι τοῦ φονεύειν τὸ πείθεσθαι τῷ ἄρχοντι: *quia præfectis parere satius est quam hostem occidere.* Et Plutarchus cur qui militia solutus est occidere hostem non possit causam reddit, quod legibus militaribus non teneatur quibus teneri debeant pugnaturi. Et apud Arrianum Epictetus memoratum modo Chrysantæ factum referens: οὕτω πρεσβυτέρων ἔδεξεν αὐτῷ τὸ τοῦ στρατηγοῦ σύνταγμα, ἢ τὸ ἴδιον ποιεῖν; *tanto illi potius videbatur ducis quam suam voluntatem exequi.*

Lib. II, c. 20, § 3. 1. §. 10, 1. 6. 7. Serv. ad VIII. Æneid.

3. At jus naturæ & internum si respicimus, videtur in bello justo cuilibet concessum ea facere, quæ parti innocenti intra justum bellandi modum profutura confidit: non etiam res captas suas facere, quia nihil ipsi debetur: nisi forte pœnam justam exigat communi hominum jure. Quod postremum quomodo per Euangelii legem restrictum sit, ex his quæ supra à nobis tractata sunt, intelligi potest.

4. Mandatum autem esse potest aut generale, aut speciale. Generale, ut in tumultu apud Romanos Consul dicebat: *qui rempublicam salvam volunt me sequantur.* Imo & singulis interdum subditorum jus datur occidendi etiam extra sui tutelam, ubi id publice expedit.

II. 1. Speciale mandatum habere possunt non hi tantum qui stipendia percipiunt sed & qui suo sumtu militant, & qui, quod plus est, suo sumtu partem belli administrant, ut qui naves instruunt ac sustentant suis impendiis, quibus vice mercedis concedi solet ut capta sua faciant, sicut alibi diximus. Id vero quatenus procedat, illæsa justitia interna, & caritate non immerito quæritur.

C. quando liceat unicuique l. 1. & 2.

L. III, c. 6.

2. Justitia aut hostem respicit, aut ipsam civitatem cum qua con-

GROVII NOTÆ.

Inconsultis prœliis implicaretur] Ita Avidius Cassius causam sententiæ suæ reddebat: *Evenire potuisse ut essent insidiæ*, narrat Volcatius.

GRONOVII NOTÆ.

Stationes desererentur] Milites vel præfecti è loco, in quo custodiæ vel excubiarum causa collocati essent, temere ac sine venia ducum exirent.

Vindicatum in eos] Animadversum, supplicium exactum de illis.

1. *Parti innocenti intra justum bellandi modum*] Ei, qui habet justam causam, hactenus, ut nihil gravius fiat, quam jure publico licet in bello.

II. 1. *Qui suo sumptu*] Qui nunc dicuntur voluntarii.

2. *Aut hostem respicit*] Quatenus ab eo capere licet.

Ipsam civitatem] Quatenus cum ea, quod ab hoste capitur, est dividendum.

contrahitur. Hoſti diximus eripi poſſe poſſeſſionem rerum omnium, quæ bellum alere poſſunt, ſecuritatis cauſa, ſed hoc ſub onere reddendi: ipſum vero dominium ad compenſationem uſque ejus quod aut ab initio belli, aut ex poſt facto civitati juſtum bellum gerenti debetur; ſive res ſint civitatis hoſtilis, ſive ſingulorum, etiam per ſe innocentium: bona vero nocentium etiam ex pœnæ cauſa adimi & acquiri capientibus poſſe. Fient ergo res hoſtiles eorum qui belli partem ſuo ſumtu adminiſtrant; quod hoſtes attinet, hactenus ut is quem expreſſi modus non excedatur, quod æquo arbitratu æſtimandum eſt.

III. Adverſus ſuam autem civitatem juſtum juſtitiâ internâ id ipſum erit, ſi contractui æqualitas inſit, hoc eſt, ſi ſumtus & pericula tanti ſunt quanti prædæ alea: nam ſi hæc ſpes multo pluris valeat, reddendum erit civitati quod ſupererit, perinde ac ſiquis nimium vili pretio jactum, incertum quidem, ſed tamen facilem & magnæ ſpei emiſſet.

IV. Cæterum, etiam cum juſtitia ſtrictè dicta non lædatur, eſt ut peccetur adverſus id officium quod in aliis diligendis conſiſtit, præſertim quale Chriſtiana lex præſcribit, ut ſi appareat talem prædationem præcipue nocituram non hoſtium univerſitati, aut regi, aut his qui per ſe fontes ſunt, ſed innocentibus, & quidem adeo ut eos detruſura ſit in ſummas calamitates, in quas etiam eos qui privatim nobis debent conjicere, immiſericordiæ foret. Quod ſi ad hæc accedat ut ea deprædatio neque ad finem bello imponendum, neque ad hoſtium publicas vires accidendas notabile aliquod momentum habeat, tum vero probo homine præſertim Chriſtiano indignus cenſeri debet * quæſtus ex ſola temporum infœlicitate.

Syl. in verb. bellum. n. 8, verſ. 5.

V. Evenit autem interdum ut occaſione belli publici naſcatur bellum privatum, puta ſiquis in hoſtes inciderit, & vitæ aut rerum

GROTII NOTÆ.

Quæſtus ex ſola temporum infelicitate] Nam & Craſſum hoc nomine culpat Plutarchus: τὸ πλεῖστα γάμων ἐν πυρὶ συνέχειν καὶ πολίμων, καὶ κοινὰς ἀνοχὰς ἐφορᾶν τὰ μερίσιν χρυσίζοντα: *Plerasque horum ex igne bellogue rapuit, nihil magis lucro habens quam communes calamitates.*

GRONOVII NOTA.

Sub onere reddendi] Si pax commoda fiat, & ille aliter pro injuria ſatisfaciat.

Ab initio] Ex debito principali.

Ex poſtfacto] Ex debito ſubnaſcenti. 3, 17, 3.

III. *Adverſus ſuam civitatem*] Ut privati acquirant res captas illæſo jure civitatis, pro qua militant.

Centrallui] Quem illi privati cum Republica fecerunt, quum impetrarunt ab ea jus ſuo ſumptu belli gerendi.

Prada alea] Dubia & incerta ſpes.

Jactum] Retis l. 12. D. de act. empt. & vend. *balneo* vocat Suet. de theor. cap. 1.

V. *Naſcatur bellum privatum*] Neceſſitas ſit ſingulis aut privatis, ſine auctoritate publica, pugnandi.

VI. *Cujus*

rerum adeat periculum, quo eventu ea erunt obſervanda quæ de conceſſo tuendi ſe modo alibi diximus. Solet & conjungi auctoritas publica cum privata utilitate: ut ſiquis magno ab hoſtibus damno affectus impetret jus ex rebus hoſtium damna ſarciendi: quod jus definiendum eſt ex iis quæ de pignorationibus ſupra à nobis ſunt tradita. *Lib. II, c. I.* *L. III, c. 2.*

VI. At ſiquis miles aut alius, etiam in bello juſto, ædificia hoſtium incenderit, agros vaſtaverit, atque id genus dederit damna, non juſſus, adde cum neque neceſſitas ſubeſſet, neque juſta cauſa, teneri eum ad ſarcienda damna recte à Theologis eſt proditum. Merito autem addidi, quod ab illis omiſſum eſt, ſi juſta cauſa non ſubſit; nam ea ſi adſit, tenebitur forte ſuæ civitati cujus leges transgreſſus eſt; non item hoſti cui nullam fecit injuriam. Non diſſimile eſt quod Carthaginienſis quidam Romanis Annibalem dedi poſtulantibus reſpondebat: *Non privato, publicove conſilio, Saguntum oppugnatum ſit quærendum cenſeo: ſed utrum jure an injuria? Noſtra enim hæc quæſtio atque animadverſio in civem noſtrum eſt, noſtro an ſua fecerit arbitrio: vobiſcum una diſceptatio eſt, liceritne per fœdus fieri.* *Sylv. in verbis bellum, p. 1.*

VI. *Cujus leges transgreſſus*] Injuſſu contra diſciplinam aliquid faciendo.

CAPUT XIX.

De fide inter hoſtes.

I. *Fidem deberi hoſtibus quibuſvis.*
II. *Refellitur ſententia quæ prædonibus & tyrannis fidem ſervandam negat.*
III. *Solvitur argumentum ſumtum ex eo quod tales pœnam merentur; & oſtenditur hoc non conſiderari ubi tanquam cum tali actum eſt.*
IV. *Non obſtare quod promiſſio metu extorta ſit, ſi ei qui promiſit metus illatus non ſit:*
V. *Aut ſi juramentum acceſſerit, quanquam id adverſus prædonem impune quod homines attinet violatur.*
VI. *Eadem aptata ad ſubditos bellantes.*
VII. *Specialis difficultas circa promiſſa ſubditu facta, ob ſupereminens dominium tractatur:*
VIII. *Et oſtenditur talia promiſſa firmari civitatis jurejurando:*
IX. *Aut ſi tertius ſe interponat cui fiat promiſſio.*
X. *Mutatio ſtatus publici quomodo fiat.*
XI. *Metus exceptionem ad bellum ſolemne juris gentium non pertinere:*
XII. *Quod intelligendum de*

metu tali quem jus Gentium agnoscat.

XIII. *Servandam fidem & perfidis:*

XIV. *Non si conditio deficiat: quod locum haberet si alter parti pactorum non stet.*

XV. *Nec si justa compensatio opponatur:*

XVI. *Quamvis ex alio contractu:*

XVII. *Aut damno dato.*

XVIII. *Imo & ex pœna:*

XIX. *Quomodo hæc in bello locum habeant.*

I. 1. QUid quantumque in bello liceat diximus partim inde spectari, partim ex promisso antecedente. Parte priore absoluta, restat posterior, quæ est de fide hostium inter se. Egregium est consulis Romani Silii Italici dictum:

Lib. xv.

Optimus ille
Militiæ, cui postremum primumque tueri
* *Inter bella fidem.*

Xenophon oratione de Agesilao, ὅτῳ μέγα καὶ καλὸν κτῆμα τοῖς τε ἄλλοις ἅπασι καὶ ἀνδρὶ ἐν στρατηγῷ, τὸ ὅσιόν τε καὶ πιστὸν εἶναι τε καὶ ὄνθα ἐγνῶσθαι: *Tanta tamque præclara res est in omnibus quidem, sed præcipue in ducibus, religionis & fidei observantes esse atque haberi.* Aristides Leuctrica quarta: ἐν εἰρήνῃ καὶ σπονδαῖς μάλιστα οἱ τὰ δίκαια ποιεῖν βουλόμενοι κρίνον: *in pace aliisque publicis conventionibus servandis, maxime spectantur qui justitiæ student*; ut enim recte dixit Cicero de finibus quinto: *nemo est qui non hanc affectionem animi probet atque laudet, qua non modo utilitas nulla quæritur, sed contra utilitatem etiam conservatur fides.*

2. Publica fides, ut apud patrem est Quintilianum, inter armatos hostes inducias facit, deditarum civitatum jura conservat. Apud eundem alibi: *Fides supremum rerum humanarum vinculum est: sacra laus fidei inter hostes.* Sic & Ambrosius: *Liquet igitur etiam in bello fidem & justitiam servari oportere.* Et * Augustinus: *Fides quando promittitur, etiam hosti servanda est contra quem bellum geritur:* Nimirum hostes qui sunt, homines esse non desinunt. At homines omnes qui ad rationis usum pervenerunt capaces sunt juris ex promisso. Camillus apud

Lib. 11, c. 29. Epist. cer. ad Bonif.

GROTII NOTÆ.

INter bella fidem] Archelaus Philosophus apud Appianum Civilium IV, σπονδὰς ἐπὶ τοῖς ὅρκοις ἐσπένδετο, καὶ δεξιὰς ἐτέθεσθε, αἳ καὶ παρὰ τοῖς πολεμίοις ἰσχύουσι: *fœdera jurastis, dedistis dexteras, quæ etiam inter hostes valent.* Laudat hujus virtutis nomine Africanum minorem Diodorus Siculus in Excerptis Peiresianis.

Augustinus] Qui idem argumentum late tractat epistola CCXXV.

GRONOVII NOTÆ.

I. *Partim inde spectari*] 3, 1, 1.

De fide] De pactis intervenientibus durante bello servandis.

Affectionem animi] Propositum ejus qui se gestit bonum virum haberi.

2. *Capaces sunt juris ex promisso*] Possunt obligare alter alterum stipulando.

Sibi

apud Livium ait, sibi cum Falisciis eam esse societatem quam ingeneravit natura.

3. Ex hac autem societate rationis & sermonis nascitur ea de qua agimus obligatio ex promisso. Neque vero putandum est, quia hosti falsum eloqui aut licere, aut crimine vacare ex multorum sententiâ supra diximus, pari ratione hoc & ad fidem datum referri posse. Nam verum eloquendi obligatio est ex causa quæ belli fuit anterior, & bello tolli forte aliquatenus potest: at promissio per se jus novum confert. Vidit hoc discrimen Aristoteles quum de veriloquio agens ait: οὐ περὶ ταῦτ' ἐστὶν ἡ σπουδὴ ἐν τοῖς ὁμολογίαις ἀληθεύουσα καὶ λέγομεν, ὅταν ἐν τοῖς ἀδικήμασιν ᾖ δικαιοσυνῶν συμβεβηκὸς, ἄλλως τε καὶ ὅταν τις τοιοῦτος ᾖ: *Non de eo loquimur qui in conventionibus verax est, & in iis quæ ad justitiam & injustitiam pertinent: sunt enim hæc alterius virtutis.* Nic. IV, 15

4. Pausanias Arcadicis de Philippo Macedone: τοιοῦτον ἀγαθὸν εἴπερ ἄν τις ἄλλος κεκλῆσθαι ἀξιοῖ τὸν, ὃς γε οὐδὲν ἧσσον τῶν ὅρκων ἐποιήσατο λόγον, ἢ σπονδὰς ἐπὶ πονηρῷ ἑνὶ διαλῦσαι πίστιν τε ἀπράκτου μεγίστην ἀνθρώποις: *Bonum eum Imperatorem nemo recte vocaverit, ut qui pro more habuerit jusjurandum contemnere, fidem quavis occasione violare, ita ut nulli homini fides vilior fuerit.* Valerius Maximus de Annibale: *Bellum adversus populum Romanum & Italiam professus, adversus ipsam fidem acrius gessit, mendaciis & fallacia quasi præclaris artibus gaudens, quo evenit ut alioqui insignem sui memoriam relicturus in dubio majorne vir an pejor haberi deberet poneret.* Apud Homerum semet accusant adacti conscientia Trojani: Iliad. X.

Νῦν ἐξ' ἔρκια πιστὰ
Ἐλυσάμεθ' μαχόμεσθα· τὸ δ' ἡμῖν πκὸν ἀμείνω.
Rumpentes fœdera sacra
Juratamque fidem pugnamus, non quibus est fas.

II. 1. Et supra jam diximus non recipienda illa Ciceronis: *Nulla nobis societas cum tyranno, sed potius summa dissidium est.* Item: *Pirata non est ex perduellium numero definitus: cum hoc nec fides esse debet, nec jusjurandum commune.* De tyranno etiam Lib. II, cap. XIII, §. 15.

Sibi cum Falisci] Quamvis hostibus cum maxime.

1. *Falsum eloqui*] Dicere vel facere, quo hostis decipiatur, & falsam opinionem de consiliis nostris imbibat.

Supra diximus] 1, 1, 18.

Ex causa quæ belli] Ex illa judicandi libertate, de qua 1, 1, 11. nata cum ipso sermonis inter homines commercio.

Non de eo, qui in conventionibus] De veritate, cui contraria vanitas aut mendacium; non cui perfidia & perjurium.

4. *Adversus ipsam fidem*] Adeo nihil pactorum sibi servandum putavit, ut ipsi fidei bellum indixisse videretur.

II. 1. *Ex perduellium numero*] Non pro justo hoste habetur.

Jusjurandum commune] Nec si quid ei promissum vel juratum sit, id servandum est.

Lib. VII. de benef. etiam Seneca: *Quicquid erat quo mihi cohæreret interciſa juris humani ſocietas abſcidit.* Ex quo fonte error Michaelis Epheſii profluxit, qui ad quintum Nicomachiorum dixit, in tyranni uxorem * adulterium non committi: quod ipſum pari errore quidam * Judæorum magiſtri de alienigenis dixerunt, quorum conjugia pro nullis habent.

2. Atqui belli piratici magnam partem Cn. * Pompejus pactionibus confecit, vitam illis pollicitus, & fedes in quibus ſine rapto viverent. Et tyranni interdum libertatem reddiderunt, impunitatem pacti Cæſar belli civilis tertio, à Romanis ducibus cum prædonibus & fugitivis, qui in Pirenæis erant montibus, actum de compoſitione, ſcribit; quis dixerit ſiquid conveniſſet nullam inde exſtituram fuiſſe obligationem? Non habent quidem iſta ſpecialem iſtam communionem quam inter hoſtes in bello ſolenni & pleno introduxit jus gentium: at quia homines ſunt communionem habent juris naturalis, ut recte diſſerit Porphyrius, libro de non eſu animalium tertio, ex quo naſcitur ut pacta ſervanda ſint. Sic Diodorus fugitivorum duci Apollonio
l. 36. à Lucullo fidem ſervatam memorat. Et Dio ſcribit, ab Auguſto Crocotæ latroni perſolutum pretium capiti ejus impoſitum, cum ſe ipſe ſiſteret, ne fides violaretur.

III. 1. Videamus tamen ecquid à Cicerone non allatum proferri ſpecioſius poſſit. Primum hoc eſt, quod qui atrociter malefici ſunt, neque pars ſunt ullius civitatis, hi à quovis homine puniri poſſunt ſi jus naturæ reſpicimus, ut alibi à nobis explicatum eſt. At qui puniri poſſunt ut vitam amittant, his &
Off. III. res & jura ſua poſſunt auferri: ſicut recte dixit idem Cicero: *Non eſt contra naturam ſpoliari eum, ſi poſſis, quem honeſtum eſt necare.* Inter jura autem eſt & hoc jus ex promiſſo quæſitum: poteſt igitur & hoc in pœnam ei auferri. Reſpondeo, proceſſurum hoc, ſi non tanquam cum malefico actum eſſet; at

* ſi

GROTII NOTÆ.

Adulterium non committi] Seneca in Excerptis IV, 7: *Non putant adulterium, uxorem tyranni polluere: ſicut nec homicidium, tyrannum occidere.* Julius Clarus in §. Homicidium num. 16. fœminam bannitam impune adulterio corrumpi cenſuit.

Judæorum magiſtri] Rabbi Levi Ben-Gerſon & Rabbi Salomo ad Levit. XX, 10.

Pompeius pactionibus confecit] Sic improba Didii perfidia in Celtiberos ex rapto viventes.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Libertatem reddiderunt*] Ut Iſeas Carynenſium tyrannus, qui dominata depoſito & accepta fide publica patriam fœderi Achaico adjunxit Polyb. 2. Et hinc materia declamationis Fabio avo decl. 267. *Flens ad aream depoſitæ tyrannidis.*

III. 1. *Neque pars ſunt*] Vagi, ſedium inopes, nec civili ſocietate conjuncti, in quoſvis graſſantur.

Alibi] 2, 20, 3.

Hoc jus ex promiſſo] Quod ei ex pacto debetur.

Non tanquam cum malefico] Si cum eo egit, quem putavit eſſe bonum virum, & nefcivit latronem, piratam, maleficum eſſe.

Si

* si quando cum tali qua talis est actum est, simul de remittenda, quod hanc rem attinet, pœna actum censeri debet; quia semper, ut alibi diximus, ea sumenda est interpretatio, quæ cavet ne actus in vanum recidat. *Lib. II, c. XI, §. 7.*

2. Non male apud Livium Nabis, cum tyrannidem ipsi objiceret Quintius Flaminius; *De nomine hoc respondere possum, me qualiscumque sum eundem esse qui fui, cum tu ipse mecum, T. Quinti, societatem pepigisti.* Et mox: *Jam feceram hæc, qualiacumque sunt, cum societatem mecum pepigistis.* Addit, *si quid ego mutassem, mihi meæ inconstantiæ: cum vos mutetis, vobis vestræ ratio reddenda est.* Locus est non dissimilis in oratione Periclis, ad cives suos apud Thucydidem: τὰς πόλεις αὐτονόμους ἀφήσομεν, εἰ καὶ αὐτονόμους ἔχοντες ἐπεισόμεθα: *Civitates socias liberas esse patiemur, si tales fuerunt quo tempore factum est fœdus.*

IV. Deinde objici potest quod alibi diximus, eum qui metu causam dedit promisso teneri liberare promissorem, quia damnum dedit per injustitiam, id est per actum pugnantem & cum natura libertatis humanæ, & cum natura actus qui liber esse debuit. Hoc vero sicut fatemur interdum locum habere, ita non ad omnia promissa prædonibus facta pertinet; nam ut cui promissum quid est ad liberandum promissorem teneatur, opus est ipse metu injusto causam promisso dederit. Siquis ergo ut amicum vinculis eximeret promiserit pretium, tenebitur: huic enim metus illatus non est, qui ad contrahendum sponte venit. *Lib. II, cap. XXI.*

V. Adde quod & qui injusto metu coactus promisit, teneri poterit

GROTII NOTÆ.

Si quando cum tali, qua talis, actum est] Terentius in Adelphis:

Leno sum, fateor: pernities communis adolescentium:
Perjurus, pestis: tamen tibi à me nulla est orta injuria.

Vide hac de re scriptorem de compositione pacis inter Principes & Ordines imperii.

GRONOVII NOTÆ.

Cum tali qua talis] Cum eo quem notum est, qualis sit.

Simul de remittenda] Contractui tacite inclusum, quæ prius fecit improbe, fraudi esse illi non debere.

Cavet ne actus] Efficit ut contrahentes non videantur nihil egisse.

IV. *Liberare*] Solvere obligatione.

Opus est, ipse metu injusto] Non videtur sufficere responsio: nam certe prædones & fugitivi metu injusto causam contractui dederunt; nisi enim metuerentur, nulla cum iis fieret pactio. Malim dicere id verum esse in eo promissore, qui fuit in potestate illius cui promittebat: quippe huic nihil fuit indignum, itaque nec justus ejus consensus. At qui liber & sui juris cum prædone contrahit, ejus plenus est consensus, utcumque provido metu inducti: nec hic est metus proprie dictus, qui cadit in constantem virum, cum præsens obversatur periculum cruciatus aut mortis, quo amittitur constantia & omne consilium abjicitur, sed quidem provisus adversus futurum malum, quod ita exspectatur, ut sæpe non accidat.

Lib. III. c. IV. §. 10. poterit, accedente jurisjurandi religione, nam inde, ut alibi diximus, homo non homini tantum ſed & Deo obſtringitur, adverſus quem metus exceptio non eſt. Verum tamen eſt, ex tali vinculo ſolo promittentis hæredem non teneri, quia in hæredem tranſeunt quæ in humano ſunt commercio ex primæva domini lege, at in his non eſt jus illud Deo quæſitum qua tale. Iterum illud quoque ex ſuperioribus repetendum eſt, ſi quis fidem juratam aut injuratam prædoni datam violet, cum eo nomine pœnam apud alias gentes non debiturum: quia odio prædonum placuit gentibus quæ adverſus eos etiam vitioſe committuntur diſſimulare.

VI. Quid dicemus de ſubditorum bellis, adverſus reges aliasque ſummas poteſtates? His, etiamſi cauſam per ſe non in-
Lib. I, c. IV. juſtam habeant, jus tamen per vim agendi deeſſe oſtendimus alibi. Poteſt interdum & tanta eſſe aut cauſæ injuſtitia, aut reſiſtendi improbitas, ut puniri graviter poſſit. Tamen ſi quaſi cum deſertoribus aut rebellibus actum ſit, pœna promiſſo opponi non poteſt, ſecundum ea quæ modo diximus. Nam & ſervis fidem ſervandam veterum pietas exiſtimavit, credito Lace-
Æl. VI, 7. Lib. XI. dæmonios iram divinam expertos, quod Tenarenſes ſervos contra pacta occidiſſent. Et Diodorus Siculus notat fidem ſervis datam in ſino Palicorum nunquam à quoquam domino fuiſſe violatam. Metus autem illati exceptio & hic poterit elidi interpoſito jurejurando, ſicut * M. Pomponius tribunus plebis jurejurando obſtrictus ſervavit quod L. Manlio metu coactus promiſerat.

VII. Sed hîc ſupra priores ſpecialem difficultatem facit jus

GROTII NOTÆ.

M. Pomponius tribunus plebis] *Juravit tribunus, nec fefellit, & cauſam accuſationis remiſſa concioni reddidit. Nulli alii licuit impune tribunum in ordinem redigere*; Seneca de Beneficiis III, c. 37.

GRONOVII NOTÆ.

V. *In hæredem tranſeunt quæ in humano*] Debita ex contractu legitimo; hi enim bonis adhærent & quocumque bona veniant, hoc commodum aut incommodum ſecum ferunt. At ubi quis injuſto metu coactus interpoſito jurejurando promittit, nullus eſt contractus legitimus, ſed tantum vinculum perſonale, quod cum perſona extinguitur, niſi novum jus accedat, hoc eſt, moriens ſotte qui promiſit, ultima voluntate mandet hæredi, ut illud ſolvat.

Diſſimulare] Impunita tranſmittere.

VI. *Per ſe non injuſtam*] Puta injuſta tyrannide preſſi.

Jus tamen] Adſtringit enim eos civilis ordo ad obedientiam & patientiam.

Pœna promiſſa] Non liberatur princeps fide illis data, dicendo eos pœnam ſibi debere: itaque cum illa promiſſum ſuum compenſari; nec ſe id ſervare teneri, & ſufficere, ſi pœnam remittat.

Metus autem illati] Quod dicere poteſt imperans ſe à ſubjectis rebellibus injuſto metu coactum ea promiſiſſe, eoque civili jure poſſe reſcindere contractum initum; id ei prodeſſe nequit, quia plerumque intervenit jusjurandum.

Leges

jus legis conſtituendæ & jus ſupereminens dominii in res ſubditorum quod civitati competit, & ejus nomine à ſummam poteſtatem habente excercetur. Id enim jus ad omnes ſpectat res ſubditorum, quidni etiam ad jus ex promiſſo bellico natum? Quod ſi conceditur, videntur inanes fore omnes tales pactiones, ac proinde belli niſi per victoriam finiendi ſpes nulla. Sed notandum contra eſt, jus illud ſupereminens non promiſcue competere, ſed quatenus communiter expedit in regimine non dominico ſed civili, etiam regio. Plerumque autem communiter expedit pacta talia ſervari, quo ea pertinent quæ de præſenti ſtatu tuendo alibi dicta à nobis ſunt. Adde quod ubi hujus dominii uſum res exigit, compenſatio tamen facienda eſt, ut infra latius explicabitur.

VIII. 1. Præterea poſſunt pacta ſanciri jurejurando, nec tantum à rege aut ſenatu, ſed & ab ipſa civitate, quomodo in leges ſuas Lacedæmonios jurare fecit Lycurgus, Athenienſes Solon, & ne perſonarum mutatione jus jurisjurandi intercideret repeti quotannis jusjurandum. Id enim ſi fiat, omnino ne publicæ quidem utilitatis cauſa recedendum à promiſſo erit: nam & de ſuo cedere civitas potuit, & verba poſſunt ita eſſe aperta ut nullam exceptionem admittant. Valerius Maximus Athenas ita alloquitur: *Lege legem quæ te jurejurando obſtrictam tenet.* Romani hoc genus * leges ſacratas appellabant per quas ipſe populus Romanus, ut Cicero pro Balbo explicat, religione obligabatur. *Lib. v. c. 3.*

2. Eſt ad hanc rem pertinens diſputatio per ſe obſcurior apud Livium libro tertio, ubi ex ſententia multorum Juris interpretum ait tribunos eſſe ſacroſanctos, non etiam ædiles, judices, decemviros, quorum tamen ſi cui noceretur id non jure fieret.

GROTII NOTÆ.

Leges ſacratæ appellabant] Vide Manutium de legibus.

GRONOVII NOTÆ.

VII. *Jus legis conſtituendæ*] Quod ſumma poteſtas legem poteſt ferre & abrogare.

In res ſubditorum] Ut poſſit eas dominis auferre aut conſumere in utilitatem publicam. 2, 14, 7.

Jus ex promiſſo] Quod acquiſiverunt ſubjecti ab imperante armis rebellibus expreſſum.

Non promiſcue] Ut pro libidine ſua poſſit princeps vel civitas abuti privatorum bonis.

Compenſatio tamen] Quoties princeps vel civitas bona privatorum arripit publici commodi cauſa, debet pro illis ſatisfacere ei qui ſua perdit.

VIII. 1. *Ne perſonarum*] Ne poſteri exciperent jusjurandum illud fuiſſe perſonale, atque ideo obligaſſe tantum jurantes.

Per quas ipſe populus] Non hoc dicit Cicero, ſed ſacroſanctum nihil eſſe, niſi quod populus plebsve ſanxiſſet. Itaque oportebat quidem intervenire populum, ut lex ſacrata ſeretur: non tamen ubi populus intervenerat, ea lex ſtatim ſacrata erat: niſi fuiſſet adjecta ſanctio, qui eam non ſervaſſet, ejus caput ſacrum, hoc eſt, diis devotum eſſet: eoque is homo à quovis poſſet occidi.

Cicero pro Balbo] C. 15.

2. *Apud Livium libro tertio*] C. 55.

Fallum

fieret. Causa discriminis est, quod ædiles atque alii lege sola defendebantur: quod autem postremum populus jussisset id ratum erat, manente tamen lege nemini contra agere jus erat; at tribunos religio publica populi Romani tuebatur, nam jusjurandum intercesserat, quod ab his ipsis qui juraverant salva religione tolli non poterat. Dionysius Halicarnassensis libro sexto: Βροῦτος ἐκκλησίαν συναγαγὼν συνεβούλευε τοῖς δημόταις ἱερὰν καὶ ἄσυλον, ἀποδεῖξαι τὴν ἀρχὴν νόμῳ τε καὶ ὅρκῳ βεβαιοῦντας αὐτῷ τὸ ἀσφαλὲς, ἐδόκει ταῦτα πᾶσι: *Brutus concione advocata auctor Quiritibus fuit, ut magistratum hunc non lege tantum sed & jurejurando inviolabilem redderent, quod omnibus placuit.* Hinc lex illa sacrata appellatur. Ideoque improbatum fuit bonis * factum Tiberii Gracchi, cum Octavio tribunatum abrogavit, dicens tribunitiam potestatem à populo habere sanctimoniam, non adversus populum. Ergo ut diximus jurejurando & civitas & rex obstringi poterunt, etiam in causa subditorum.

IX. Sed & tertio, qui metum non intulit, promissio valide fiet: nec scrutabimur quid aut quatenus ejus intersit, quæ juris Romani sunt subtilitates. Natura enim omnium hominum interest ut hominibus aliis consulatur. Sic Philippo,* pace cum Romanis inita, jus sæviendi in Macedonas qui in bello ab eo defecerant ademptum legimus.

Livius lib. XXXIX.

X. Sed &, quemadmodum probavimus alibi, status mixtos interdum existere, sicut de statu puro in purum ita & in mixtum transiri pactis potest: ita ut subditi qui fuerant incipiant summum habere imperium, aut certe partem ejus, etiam cum libertate partis ejus vi tuendæ.

XI. 1. Bellum vero solenne, id est, publicum utrinque & indictum, sicut alia habet peculiaria in jure externo posita, ita & hoc, ut quæ in eo bello aut ejus finiendi causa promittuntur adeo sint valida, ut ex causa metus injuste illati invito eo cui promissa

GROTII NOTÆ.

Factum Tiberii Gracchi] Vide id late narratum Plut. in ejus vita.

Pace cum Romanis inita jus sæviendi in Macedonas qui in bello ab eo defecerant ademptum legimus] Est simile exemplum apud Parutam lib. VI.

GRONOVII NOTÆ.

Lege sola] Non etiam jurejurando, ut vult. Non tamen hæc discriminis esse causa videtur, sed quod neminem voluerunt sacrosanctum haberi, de quo id nominatim cautum non esset, ut factum fuerat in tribunis, Liv. 2, 31.

Brutus] Non ille regum expulsor, sed L. Junius, unus e primis tribunis plebis.

IX. *Sed & tertio*] Qui tanquam pacificator aut quomodocumque medius inter regem & subditos intervenit.

X. *In mixtum*] Ex pura monarchia in temperatam Aristocratiam.

Subditi qui fuerant, incipiant] Ut Helvetii excusso Austriacorum, Belgæ liberi Hispanorum jugo.

XI. 1. *Ex causa metus injuste*] Eo prætextu, quasi vitium intervenerit contractui, aut metu injecto expressa

missa sunt in irritum deduci non possint: quia sicut alia multa quantumvis vitio non carentia ex jure gentium pro justis habentur, * ita & metus qui tali bello utrinque infertur: Quod ni id placuisset, bellis talibus quæ valde sunt frequentia nec modus, nec finis potuisset imponi: quod tamen fieri interest humani generis. Et hoc potest intelligi jus illud esse bellicum quod cum hoste servandum ait Cicero, cui & alibi dictum, hostem in bello jura retinere, scilicet non tantum naturalia, sed & quædam ex gentium consensu orta. *De Off. III, Verr. IV.*

2. Neque tamen hinc sequitur, eum qui tale quid bello injusto extorsit, salva pietate, salvis viri boni officiis, posse retinere quod accepit, aut etiam cogere alterum ut stet pactis sive juratis, sive injuratis. Intus enim, & ipsa rei natura id injustum manet: neque interna hæc injustitia actus tolli potest, nisi ex novo & vere libero consensu.

XII. Cæterum quod metum dixi haberi pro justo qui bello solenni infertur, * de eo metu intelligi debet quem jus gentium non improbat. Nam si stupri inferendi metu extortum sit quippiam, aut alio terrore contra datam fidem, verius erit rem constitutam intra jus naturale: quia jus gentium ad talem metum suam vim non porrigit.

XIII. 1. Servandam autem fidem etiam perfidis & nos in generali tractatione supra diximus, & idem docet Ambrosius: quod haud dubie porrigendum ad hostes quoque perfidos, quales Pœni, quibus Romani fidem sancte servaverunt. *Senatus non eos quibus hoc præstabatur aspexit*, ait in hoc argumento Valerius Maximus Et Sallustius: *Bellis Punicis omnibus, cum sæpe Carthaginenses & in pace & per inducias multa nefanda facinora fecissent, nunquam ipsi per occasionem talia fecere.* *Lib. II, c. XIII, §. 16.* *Lib. VI, c. 6.*

2. Appianus de Lusitanis fœdifragis, quos Sergius Galba nova pactione deceptos trucidaverat: ἀπιστίᾳ μὲν ἄρα ἀπιστίαν μετιὼν, τὸν ἀξίως ἢ ῥωμαίων μιμάμενος βαρβάρους: *Perfidia perfidiam ultus contra Romanam dignitatem barbaros imitabatur.* Eoque nomine idem Galba postea à Libone tribuno plebis accusatus

sa sint, non possit ab his discedi, nisi remittente ipso rectore, cui promissa sunt.

GROTII NOTÆ.

Ita & metus qui tali bello utrinque infertur] Vide dictum scriptorem de compositione pacis.

De eo metu intelligi debet, quem jus gentium non improbat] Sic nihil prodest extorquenti promissio quam legato capto is extorsit; Mariana XXX.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Intus enim & ipsa rei natura*] Fictione tantum juris hoc justum est, ut aliquis finis perniciali discordiæ reperiretur; non per naturam rerum, aut legem morum, aut apud Deum.

XII. *Quem jus gentium*] Qui infertur actionibus, quæ in bello consensu gentium licitæ putantur.

XIII. 2. *Sergius Galba*] Leg. *Servius Galba.*

Com-

Lib. VIII, c. 2. Cic. de Orat. Lib. 1. & Bruto. satus est: quam rem narrans Valerius Maximus, *Misericordia*, inquit, *illam quæstionem non æquitas rexit*: (male editur *texit*) *quoniam quæ innocentia tribui non poterat absolutio, respectui puerorum data est*. Cato in Originibus scripserat, nisi pueris & lacrymis usus esset, pœnas eum daturum fuisse.

XIV. Sed simul sciendum est, duobus modis fieri posse ut quis à perfidia vacet, nec tamen id faciat quod promissum est, defectu scilicet conditionis, & per compensationem. Defectu conditionis non vere liberatur promissor, sed eventus ostendit nullam esse obligationem, ut quæ non nisi sub conditione contracta erat. Et huc referendus casus, si prior alter non implerit quod ex sua parte implere tenebatur. Nam unius ejusdemque contractus capita singula alia aliis inesse videntur per modum conditionis, quasi expressum esset, hæc ita faciam si & alter faciat quæ promisit. Ideo Tullus Albanus respondens, *Deos testes facit, uter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, ut in eum omnes expetant clades belli. Nam tenebitur pro socio*, ait Ulpianus, *qui ideo renunciavit, quia conditio quædam qua societas erat inita ei non præstatur*. Hanc ob causam quoties alia mens est, solet diserte poni, ut si contra hanc aut illam partem quid fiat cætera non eo minus rata maneant.

L. si convenerit, D. pro socio.

Lib. II, c. VII, §. 2. XV. * Compensationis originem alibi indicavimus, cum diximus nos si quod nostrum est, aut quod nobis debetur, consequi aliter non possumus ab eo qui nostrum habet, aut nobis debet, tantundem in re quavis accipere posse: unde sequitur, ut multo magis possimus id quod penes nos est, sive corporale est, sive incorporale, retinere. Ergo quod promisimus poterit non præstari, si non amplius valet quam res nostra quæ sine jure est penes alterum. * Seneca libro de beneficiis sexto: *Sic debitori suo creditor sæpe damnatur, ubi plus ex alia causa abstulit quam ex credito petit. Non tantum inter creditorem & debitorem judex*

GROTII NOTÆ.

Compensationis originem alibi indicavimus] Libro II, cap. VII, §. 2. Tertullianus Scorpiaco: *Nulli comparatio invidiosa est, in qua aut gratia aut injuria communis est ratio.*

Seneca libro de Beneficiis] Cap. 4.

GRONOVII NOTÆ.

Pueris & lacrimis] C. Sulpicii Galli, hominis gratiosi ad plebem, filio, pupillo suo, & duobus parvis suis, quorum se, tanquam in procinctu testamentum faceret, sine libra & tabulis Pop. Rom. instituere tutorem orbitati dicebat: atque hi fletu suo populum moverunt.

XIV. *Defectu conditionis*] Si quis promisit non omnino, sed certo casu & conditione, & is casus, eare conditio non exstiterit.

Per compensationem] Si promissum est, & ipse rem nostram tenet mala fide & cum consilio non reddendi quæ sit ejusdem æstimationis cujus est quod promissum est.

Singula alia aliis inesse] Adeo ut si unum non servetur, omnia pro irritis & violatis habeantur.

Hanc ob causam] Hæc exceptio ut elidatur, quoties eam valere nolunt contrahentes.

Idem

dex ſedet qui dicat pecuniam credidiſti. Quid ergo? agellum quem non emeras poſſides: æſtimatione facta debitor diſcede qui creditor veneras.

XVI. Idem erit ſi ex alio contractu is quicum negotium eſt plus aut tantundem debet, idque ego aliter conſequi non valeo. In foro quidem, ut * idem Seneca ait, actiones quædam ſeparantur, nec confunditur formula: ſed illa exempla, ut ibidem dicitur, certis legibus continentur, quas neceſſe eſt ſequi: lex legi non miſcetur: eundum eſt qua ducimur. Jus gentium iſta diſcrimina non agnoſcit, ubi ſcilicet alia juris ſui obtinendi ſpes non eſt.

XVII. Idem dicendum erit ſi qui promiſſum urget non contraxerit, ſed damnum dederit. * Seneca ibidem: *Colonum ſuum non tenet, quamvis tabellis manentibus, qui ſegetem ejus proculcavit, qui ſuccidit arbuſta, non quia recepit quod pepigerat, ſed quia ne reciperetur effecit.* Mox alia addit exempla: *Pecus abegiſti, ſervum ejus occidiſti.* * Deinde: *licet me comparare inter ſe quantum profuerit mihi quiſque aut quantum nocuerit, & tum pronuntiare utrum plus debeatur mihi, an debeam.*

XVIII. Poſtremo & quod ex pœna debetur ei quod promiſſum eſt, poteſt contribui, quod eodem loco late explicatur: *Et beneficio gratia debetur, & injuria ultio; nec ego gratiam illi debeo, nec ille mihi pœnam: alter ab altero abſolvimur*; mox: * *comparatione facta inter ſe beneficii & injuriæ, videbo an etiam ultra mihi debeantur.*

XIX. 1. Sed

GRONOVII NOTÆ.

Idem Seneca] Eodem libro capitibus 6 & 7.

Seneca ibidem] Dicto cap. 6.

Deinde] Dicto cap. 6.

Comparationem facta] Eodem cap. 6.

GRONOVII NOTÆ.

XV. *Qui dicat*] Actori, Pecuniam credidiſti, itaque illum, unde petitur, condemno, ut tibi reddat: Sed & alia ſæpe dicit. Quæ iſta? nempe, credidiſti tu quidem illi pecuniam, ſed argentum, ſcilicet factum in vaſis, ab eo, quacumque ſpecie aut occaſione acceptum, neque emptum aut jure tuum, poſſides; id æſtimatum pluris eſt, quam quod petis. Ergo ſic abi è judicio, ut te debitorem ſcias, qui creditorem præferebas; neque ultro aliquid debere illi, à quo nummos petiturus huc veniſti.

Agellum quem] Argentum quod.

XVI. *Actiones quædam ſeparantur*] Ita ſunt diverſæ, ut compenſari nequeant: ſed ſi duorum uterque adverſus alterum propriam actionem habet, uterque ſua uti, & quod ea continetur, proſequi neceſſe habet: nec tollit altera alteram.

XVII. *Non contraxerit*] Nihil quidem viciſſim promiſerit, ſed in culpa eſt, ut alter minus habeat.

Colonum non tenet] Non habet obligatum, ita, ut fructus vel pecuniam, qua ille conduxit, exigere poſſit.

Tabellis manentibus] Formula vel inſtrumento condictionis illæſo & integro.

XVIII. *Poteſt contribui*] Pro eo, quod promiſſum eſt, ut non præſtetur, poteſt imputari & compenſari id, quod propter maleficium promittendi debet, cui promiſſum eſt.

Apud

XIX. 1. Sed ſicut ſi quid inter litigantes convenerit, ei quod promiſſum eſt opponi lite manente non poterit, aut actio de qua lis erat, aut litis damna & impenſæ, ita nec manente bello compenſari poterit aut id unde ortum eſt bellum, aut quidquid bellico gentium jure fieri ſolet. Negotii enim natura, ne nihil actum ſit, oſtendit conveniſſe ſepoſitis belli controverſiis; nam alioqui nulla eſſet pactio quæ non poſſet eludi: nec forte male huc aptem quod * apud eundem quem jam laudavi aliquoties Senecam eſt: *Nullam excuſationem receperunt (majores) ut homines ſcirent fidem utique præſtandam. Satius enim erat à paucis etiam juſtam excuſationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.*

2. Quæ ergo ſunt quæ compenſari cum eo quod promiſſum eſt poterunt? nimirum ſi quid alter, quamvis ex alio contractu, inter bellum initio debet: ſi damnum dedit intra induciarum tempora: ſi legatos violavit; aut aliud quid fecit quod inter hoſtes jus gentium damnat.

3. Obſervandum tamen ut inter eaſdem perſonas fiat compenſatio, ac ne jus tertii cujuſquam lædatur; ita tamen ut ſubditorum bona pro eo quod civitas debet jure gentium obligata intelligantur, ut alibi diximus.

Libro III, c. II. §. 2. Plutarch. lib. III, c. 9.

4. Addamus & hoc, generoſi eſſe animi ſtare fœderibus etiam poſt aliquid injuriæ acceptum: quo nomine ſapiens Indus Iarchus laudabat regem, qui læſus à vicino fœderato, *ἐ πρόλυπε τὸν ὅρκον, ὅτι ἐξαπατώμενος ἐπιορκήσειεν ἄν, μηδὲ ὑπὲρ τοσούτου λυπεῖν θέλων*: *non diſceſſit à jurata fide, ajens tam ſancte ſe juraſſe ut alteri ne poſt acceptam quidem injuriam nocituros eſſet.*

Lib. II, c. XI, XIII, XV, XVI.

5. Quæ vero de fide hoſtibus data incidere ſolent quæſtiones, ferme omnes ſolvi poſſunt, ſi adhibeantur regulæ ſupra traditæ, cum de vi, tum quorumvis promiſſorum, tum ſpeciali juris-jurandi, fœderis ac ſponſionum, & de regum jure ac obligatione, deque ambiguis interpretandis diſſertavimus. Tamen ut & antedictorum uſus ſit manifeſtior, & ſiquid præterea controverſi eſt diſcutiatur, ſpecialium quæſtionum frequentiores atque illuſtriores attingere non pigebit.

GROTII NOTÆ.

Apud eundem quem jam laudavi aliquoties Senecam eſt] De Benef. VII, 15.

GRONOVII NOTÆ.

XIX. *Siquid inter litigantes*] Si qui jam contendunt in foro, de alia cauſa contraxerint, non poteſt alter contrahentium ſalva fide promiſſum negare, quod dicat ſe ab illo lite vexari & multum impendere. Sic etiam jam bellantes ſi quid inter ſe pacti fuerint, non re tota compoſita, nequit alter à pacto reſiliré, propter cauſam aut continuationem belli.

Negotii enim natura] Hoc omni negotio naturaliter ineſt, ut præſumatur aliquid actum, non pueriliter luſum. Hoc autem caſu non poteſt aliquid actum videri, niſi ſepoſita cauſa principali.

3. *Inter eaſdem perſonas*] Quod in compenſationem mei promiſſi imputare alicui volo, ſit ejus, quicum mihi res eſt; non alicujus tertii.

CA-

CAPUT XX.

De fide publica qua bellum finitur, ubi de pacis pactione, de sorte, de certamine condicto, de arbitrio, deditione, obsidibus, pignoribus.

I. *Fidei inter hostes divisio ad ordinem sequentium.*

II. *Pacem facere in regio statu esse regis.*

III. *Quid si rex sit infans, furiosus, captivus, exsul?*

IV. *In procerum aut populi statu jus pacis faciendæ esse penes plures.*

V. *Quomodo imperium aut pars imperii, aut regni bona pacis causa valide alienentur.*

VI. *Quatenus ex pace per regem facta populus aut successores teneantur.*

VII. *Res subditorum pace concedi posse ob utilitatem publicam, sed cum onere damni resarciendi.*

VIII. *Quid de rebus jam bello amissis.*

IX. *Non distingui hic inter quæsita jure gentium & jure civili.*

X. *Utilitatem publicam apud externos pro probata haberi.*

XI. *Regula generalis in pace interpretanda.*

XII. *In dubio credi conventum ut res maneant quo sunt loco, quod quomodo accipiendum.*

XIII. *Quid si convenerit ut restituantur omnia in eum statum, quo ante bellum fuerant?*

XIV. *Tunc, qui sui juris cum essent sponte se alicui subjecerunt, non reddi.*

XV. *Damna bello data remissa in dubio censeri;*

XVI. *Non etiam quæ ante bellum privatis debebantur.*

XVII. *Pœnas etiam, ante bellum publice debitas in dubio, remissas censeri.*

XVIII. *Quid de jure privatorum ad pœnas?*

XIX. *Jus quod ante bellum publice obtendebatur, sed controversum erat, facile censeri remissum.*

XX. *Capta post pacem reddenda.*

XXI. *De pacto reddendarum rerum, quæ bello captæ sunt, regula quædam.*

XXII. *De fructibus.*

XXIII. *De nominibus regionum.*

XXIV. *De relatione ad pactum antecedens: & de eo per quem stetit.*

XXV. *De mora.*

XXVI. *In dubio interpretationem faciendam contra eum qui leges dedit.*

XXVII. *Distinguuntur, novam bello causam præbere, & pacem rumpere.*

XXVIII. *Quomodo rumpatur pax faciendo contra id quod omni paci inest:*

XXIX. *Quid ſi ſocii vim intulerint?*
XXX. *Quid ſi ſubditi: & quomodo eorum factum approbatum cenſeri debeat?*
XXXI. *Quid ſi ſubditi alii militent?*
XXXII. *Quid ſi ſubditis nocitum ſit? ubi diſtinctio adhibetur.*
XXXIII. *Quid ſi ſociis? ubi item diſtinguitur:*
XXXIV. *Quomodo rumpatur pax faciendo contra id quod in pace dictum eſt.*
XXXV. *An facienda diſtinctio capitum pacis.*
XXXVI. *Quid ſi pœna ſit adjecta?*
XXXVII. *Quid ſi neceſſitas obſtiterit?*
XXXVIII. *Pacem manere, ſi id velit is qui læſus eſt.*
XXXIX. *Quomodo rumpatur pax faciendo contra id quod eſt de ſpeciali natura cujuſque pacis.*
XL. *Amicitiæ nomine quid veniat?*
XLI. *Subditos & exſules recipere an contra amicitiam ſit.*
XLII. *Sorte quomodo bellum finiatur.*
XLIII. *Quomodo condicto certamine, & an id licitum.*
XLIV. *An factum regum populos hic obliget.*
XLV. *Quis victor cenſendus.*
XLVI. *Quomodo per arbitrium finiatur bellum, & arbitrium hic intelligi ſine provocatione.*
XLVII. *Arbitros in dubio intelligi adſtrictos juri:*
XLVIII. *Arbitros de poſſeſſione pronuntiare non debere.*
XLIX. *Quæ ſit vis deditionis pura.*
L. *Quod officium victoris circa eos qui ſic ſe dedunt.*
LI. *De deditione conditionata.*
LII. *Obſides dari qui poſſint & debeant.*
LIII. *Quod jus in obſides.*
LIV. *An fugere obſidi liceat.*
LV. *An obſes in aliam cauſam recte retineatur.*
LVI. *Mortuo eo pro quo quis obſes venit obſidem liberari.*
LVII. *Rege qui obſidem dedit mortuo, an obſes teneatur?*
LVIII. *Obſides interdum principaliter obligari: & alterum ex alterius facto non teneri.*
LIX. *Pignorum obligatio qualis?*
LX. *Luendi jus quando amittatur?*

I. INter hoſtes quæ conveniunt, fide aut expreſſa, aut tacita conſtant. Fides expreſſa aut publica eſt, aut privata. Publica aut ſummarum poteſtatum, aut inferiorum. Quæ ſummarum eſt poteſtatum aut bello finem imponit, aut eo manente vim habet. In his quæ bellum finiunt ſpectantur principalia & acceſ-

GRONOVII NOTÆ.

I. *Tacita*] Quæ ſcilicet eorum colligunt ex ſignis non nimium dubiis, aut ex iis quæ expreſſa ſunt, tanquam horum poſtera & conſequentia.

Regi-

acceſſiones. Principalia ſunt ipſa quæ bellum finiunt, ſive actu ſuo, ut pactiones, ſive ex conſenſu ad aliud relato, ut ſortes, prælii exitus, arbitri pronuntiatio, quorum illæ mere ſunt fortuitæ, alia duo caſum temperant cum viribus animi aut corporis, aut cum facultate judicante.

II. Pactiones inire quæ bellum finiant, eorum eſt quorum eſt bellum; rei enim ſuæ quiſque moderator. Unde ſequitur ut in bello utrinque publico hoc eorum ſit qui ſummi imperii exercendi jus habent. * Regis igitur hoc erit in ſtatu vere regio, modo is rex etiam jus habeat non impeditum. *Vide lib. II. c. XV. §. 3.*

III. 1. Nam rex qui ætatis eſt ejus, quæ judicii maturitatem non habet, (quod in regnis aliquibus lege definitur, alibi probabilibus conjecturis erit æſtimandum) qui imminutæ mentis eſt pacem facere non poteſt. Idem dicendum eſt * de rege captivo, ſi modo regnum ex conſenſu populi ortum habet; non enim credibile eſt à populo imperium delatum ea lege ut & à non libero exerceri poſſit. Ergo & hoc caſu imperii * non quidem jus totum, ſed exercitio & quaſi tutela erit penes populum, aut eum cui id populus commiſerit. *Vide lib. I. c. III. §. 14.*

2. De his tamen quæ privatim ſua ſunt ſiquid pepigerit rex etiam captivus valebit, ad exemplum eorum quæ de privatis conventionibus dicemus. Quod ſi exſul ſit rex, * pacemne facere poterit? Sane, ſi conſtet eum non obnoxium vivere: cæteroqui parum à captivo ſors ejus diſtabit: nam ſunt & laxæ cuſtodiæ. Regulus ſententiam in Senatu dicere recuſavit, dicens quamdiu jurejurando hoſtium teneretur, non eſſe ſe Senatorem. *Cic. de Off. II.*

IV. 1. In procerum aut populi imperio jus paciſcendi erit penes majorem partem, illic conſilii publici, hic civium ſenten-

GROTII NOTÆ.

Regis igitur hoc erit] Mariana XXI, 1.

De rege captivo] Vide Guicciardinum lib. XVI, & lib. XVIII, non ſemel.

Non quidem jus totum] Ammianus in aureæ Bullæ diſcurſu: *Rudolphus Palatinus metu in Anglium profugerat, Henricus Moguntinus à Treverenſi vi erat ejectus. Electuram tamen eo non perdidere.*

Pacemne facere poterit] Lucanus:

Vejos habitante Camillo
Illic Roma fuit.

Vide Chaſſanæum de Gloria Mundi, parte V. conſid. 89.

GRONOVII NOTÆ.

Sive alia ſua] Præſenti partium conſenſu.

Ad aliud relata] Dilato in fortunæ aut mediæ perſonæ arbitrium.

Caſum temperant] Partim ſunt fortuita, partim pendent vel à numero & virtute copiarum, partim à vi mentis.

II. *Jus habeat non impeditum*] poteſtate ſua libere utatur.

III. 1. *Lege definitur*] Quo ætatis anno à tutela aut cura liber habeatur.

2. *Obnoxium vivere*] Servire cogi ei, cujus in finibus eſt.

Laxæ cuſtodiæ] In quibus non quidem vinctus eſt aliquis, nec tamen ſui arbitrii, ut Vonones apud Tacitum, 2 Annal. 4.

IV. *Conſilii publici*] Senatus comitiorum.

sententiæ dicendæ jus ex more habentium, secundum ea quæ diximus alibi. Itaque sic pacta obligabunt etiam eos qui aliter senserunt: Livius, *Ubi semel decretum erit, omnibus id, etiam quibus ante displicuerit, pro bono atque utili fœdere defendendum.* Dionysius Halicarnassensis, δίκαιον πείθεσθαι τοῖς ὑπὸ πλειόνων κριθεῖσιν, *parendum his quæ pars major censuerit.* Appianus, δεῖ πάντας τὸ κριθὲν ἀπροφασίστως ποιεῖν: *Omnes decreto obsequi tenentur, nulla admissa excusatione.* Plinius: *quod pluribus placuisset, cunctis tenendum.* Quos autem obligat pax, iisdem & volentibus prodest.

Lib. II, c. V, §. 17. *L. XXXII.* *L. XI.* *L. VI, Epist. 13.*

V. 1. Nunc de rebus pactioni subjectis videamus. Imperium aut omne, aut ejus partem reges, quales nunc sunt plerique, regnum habentes non in patrimonio sed tanquam in usufructu, paciscendo alienare non valent. Imo antequam regnum accipiant, quo tempore populus adhuc ipsis superior est, lege publica tales actus in futurum plane irriti reddi possunt, ita ut nec ad id quod interest obligationem pariant. Atque id populos voluisse credibile est, ne alioqui si ad id quod interest salva esset actio contrahenti, subditorum bona pro debito regis caperentur, ac sic de non alienando imperio vana esset cautio.

Vas. Cont. ill. l. 1, c. 4. ibi multos allegat. & c. 5. vide supra libro 1, c. VI, §. 1. & seq.

2. Ergo ut imperium totum valide transeat, populi totius consensu opus est, qui expediri potest per partium legatos quos Ordines vocant. Ut pars aliqua imperii valide alienetur duplici opus est consensu, & corporis, & specialiter ejus partis de qua agitur, ut quæ invita à corpore cui coaluit avelli nequeat. Sed pars ipsa tamen valide in se imperium transcribet sine populi consensu, in summa atque alias inevitabili necessitate, quia eam potestatem credibile est exceptam cum societas civilis coita est.

3. At in regnis patrimonialibus quo minus rex regnum alienet nihil impedit. Fieri tamen potest ut talis rex partem aliquam imperii alienare non valeat, si nempe regnum sub onere ejus

Sententiæ dicendæ] Suffragii ferendi.

Iisdem & volentibus] Loquitur de illis, qui dissenserunt quidem initio, sed tamen in eo quod majori parti placuit acquieverunt.

V. *In usufructu*] Non ut de eo, tanquam de privatis bonis paterfamilias, statuant pro arbitrio suo, sed id teneant, ut beneficium populi, quo ad vitam fruantur, quodque quantum in ipsis est, fideliter conservent & augeant.

Lege publica] In capitulando, ut vulgo loquuntur, seu lege regia formanda, in quam in aditu imperii jurent, potest præcaveri, ut si quid tale faciat rex, irritum & inane sit.

Nec ad id, quod interest] Non modo ad implendum contractum, sed ne quidem ad satisfaciendum aliqua compensatione pro eo quod non impletur.

Subditorum bona pro] Subjecti venirent in periculum bonorum amittendorum, quæ invadere poterat, qui contraxit, pro eo, quod non præstatur male promissum à rege.

2. *Partium legatos*] Provinciarum deputatos.

Quæti-

ejus non dividendi in proprietatem acceperit. Bona vero quæ regni dicuntur quod attinet, poſſunt & hæc in patrimonium venire regis duobus modis, aut ſeparabiliter, aut individue cum ipſo regno. Si hoc modo, transſcribi poterunt, ſed non niſi cum regno: ſi illud, etiam ſeorſum. *Lib. II, c. 13.*

4. Qui vero reges in patrimonio regnum non habent, his vix eſt ut jus regni bona alienandi conceſſum videatur, niſi diſerte id appareat ex primitiva lege, aut more cui contradictum nunquam ſit.

VI. Sed & quatenus promiſſo regis populus ac ſimul ſucceſſores obligentur alibi diximus: nempe * quatenus obligandi poteſtas ſub imperio comprehenſa eſt, quod nec in infinitum protrahi, nec ad anguſtias nimias arctari debet, ſed ita intelligi ut valeat quod probabili ratione nititur. Plane aliud erit ſi quis rex ſimul ſubditorum dominus ſit, neque tam civile quam familiare imperium acceperit: ut qui bello victos in ſervitutem redigunt: aut ſi in perſonam quidem dominium non habeat, ſed in res habeat, ut Pharao in terra Ægypti ex emto, & alii qui advenas in ſuum privatum receperunt. Nam hic jus præter regium accedens efficit ut ex eo conſiſtat, quod alioqui per ſe ſolo regio jure conſiſtere non poſſet. *Lib. II, c. XIV, §. 10. & ſeq. Vaſq. d. c. 5, n. 9. Supra lib. III, cap. VIII, §. 2.*

VII. 1. Diſputari & hoc ſolet, quid in res ſingulorum poſſint pacis cauſa ſtatuere qui reges ſunt, nec in res ſubditorum aliud jus habent quam regium. Alibi diximus * res ſubditorum ſub eminenti dominio eſſe civitatis, ita ut civitas, aut qui civitatis vice fungitur, iis rebus uti, eaſque etiam perdere & alienare poſſit, non tantum ex ſumma neceſſitate, quæ privatis quoque jus aliquod in aliena concedit, ſed ob publicam utilitatem, cui privatas cedere illi ipſi voluiſſe cenſendi ſunt qui in civilem cœtum coierunt.

2. Sed addendum eſt, id cum fit, civitatem teneri his qui ſuum amittunt farcire damnum de publico, in quod publicum nomen & ipſe qui damnum paſſus eſt, ſi opus eſt, contribuet. Neque hoc onere levabitur civitas, ſi nunc forte ei præſtationi pars ejus, quod illi populus in ſe conceſſit, imperii. *Vaſ. lib. 1, c. 3. Rom. conſ. 310. Syſv. in verb. belli, par 1, §. 43.*

GROTII NOTÆ.

Quatenus obligandi poteſtas ſub imperio comprehenſa eſt: quod nec in infinitum protrahi, nec ad anguſtias nimias arctari debet] Vide Reinking lib. 1, claſſe III, cap. 5, num. 30. Vide & ſupra lib. II, cap. XIV, §. 7, & 12.

Res ſubditorum ſub eminenti dominio eſſe civitatis] Gail. II, obſ. 57.

GRONOVII NOTÆ.

1. *Transſcribi*] Alienari.

VI. *Sub imperio comprehenſa*] Eſt

Jus præter regium accedens] Dominicum.

VII. 1. *Quam regium*] Non etiam familiare aut herile.

2. *Et ipſe qui damnum paſſus eſt*] *Fecit* voluit dicere; is paullo minus accipiet, quam amiſit, proportione ſcilicet, quam conferre deberet, ſi alius damnum feciſſet, quod pro parte illi erat compenſandum.

par non ſit, ſed quandocumque copia ſuppetit exſeret ſeſe quaſi ſopita obligatio.

VIII. Neque illud indiſtincte admitto quod dicit Ferdinandus Vaſquius, agnoſcere civitatem non debere id damnum quod jam bello datum eſt, eo quod jus belli talia permittat. Nam jus illud belli populos alios ſpectat, ut alibi expoſuimus: partim & hoſtes inter ſe, non cives inter ſe, qui cum ſocii ſint æquum eſt ut communia habeant damna, quæ ſocietatis cauſa contingunt. Plane civili lege & hoc conſtitui poterit, ut rei bello amiſſæ cauſa nulla adverſus civitatem actio ſit, ut ſua quiſque acrius defendat.

Lib. 1. Cont. 12. c. 4. in fine. Lib. III, c. VI, §. 2. c. X, §. 5. L. cum duob. §. quidam. D. pro ſocio.

IX. Sunt qui latum diſcrimen collocant inter ea quæ civium ſunt ex gentium jure & ea quæ eorundem ſunt ex jure civili, ut in hæc jus laxius regi concedant, etiam auferendi ſine cauſa & compenſatione, in illa non item: Perverſe: nam dominium ex qualicunque cauſa ortum ſit, ſuos ſemper effectus habet ex ipſo jure naturali, ut ſcilicet auferri nequeant niſi ex cauſis quæ aut dominio inſunt ſuapte natura, aut ex dominorum facto ortum habent.

X. Sed hæc inſpectio, niſi ex publica utilitate res privatorum concedantur, regem ſpectat & ſubditos, ut illa de damno ſarciendo civitatem & ſingulos. Nam externis, qui cum rege contrahunt, ſufficit factum regis, non tantum ob præſumptionem quam ſecum adfert dignitas perſonæ, verum etiam ob gentium jus, quod bona ſubditorum obligari ex facto regis patitur.

Lib. III, c. 17.

L. 11, c. 16. §. 11, 12.

XI. 1. Circa interpretandas pacis conventiones obſervandum eſt quod ſupra à nobis eſt traditum, quo quidque plus habet favoris, eo laxius accipiendum: quo longius abit, eo reſtrictius. Si jus naturæ merum ſpectamus, maximus favor in eo

VIII. *Agnoſcere non debere*] Civitatem non obligari ad ſarciendum.

Populos alios ſpectat] Liberat populum à populo, externos ab externis; non civem à cive.

Res bello amiſſæ] Quemadmodum Romani in armis ſaltulerunt poſtliminium.

IX. *Quæ aut dominio inſunt*] Velut ineſt ei, ut poſſit ſervire publico, & totius civitatis periculum levare.

Ex dominorum factis] Sive contraxerint, ſive deliquerint.

X. *Cum rege contrahunt*] Et aliquid ſubjectis ejus ablatum accipiunt, etiamſi citra neceſſitatem & publicam utilitatem ablatum, etiamſi civitas id non reſarciat, non verendum ne malo jure rem tenent, quia illis pro omni jure eſt factum regis tradentis.

Ob præſumptionem] Quod præſumitur rex hoc non niſi juſte facere.

Gentium jus] Quo, etſi non traderet, arripi tamen bona ſubjectorum poſſent propter debitum regis tanquam pignori oppoſita.

XI. 1. *Quo quidque plus*] Quo quidque caput eſt de re magis favorabili.

Quo longius] Odioſiorem rem continet.

ut

eo esse videtur ut suum quisque consequatur, quod Græci dicunt ἕκαστον ἔχειν τὰ ἑαυτοῦ: & proinde videtur ambigue positorum interpretatio eo ducenda, ut qui justa arma habuit id consequatur ob quæ arma sumpsit, & damna sumptusque recuperet: non item ut pœnæ nomine quicquam lucretur, id enim odiosius.

2. Sed quia ad pacem veniri vix solet injuriæ confessione, ideo ea sumenda est in pactis interpretatio quæ partes quoad belli justitiam quam maxime æquet: quod fieri solet duobus maxime modis: aut * ut quarum rerum turbata bello possessio est, ex formula juris antiqui componatur: (quæ verba sunt Menippi in oratione qua de fœderum generibus disserit) aut ut res maneant quo sunt loco: quod Græci dicunt ἔχοντες ἃ ἔχουσι. *Livius lib. XXXIV.*

XII. 1. Ex his duobus posterius in dubio magis est ut præsumatur, quia facilius est, & nullam inducit mutationem. Hinc est illud quod à Tryphonino notatum est, ut in pace illis demum captivis postliminium sit de quibus id in pactis erat comprehensum, ut recte emendare Fabrum diximus supra, & certis argumentis evicimus. Sic & transfugæ non reddentur nisi convenerit. Nam * transfugas jure belli recipimus: id est per jus belli licet nobis admittere & nostris ascribere eum qui partes mutat. Res cæteræ tali pacto manent penes tenentem. *L. in bello. D. de captivis. Supra hoc libro, c. 9. L. quanquam. D. de acq. rer. dom.*

2. Illud autem tenere non civiliter sed naturaliter sumitur: in bellis enim sufficit facti possessio, nec alia attenditur. Agros autem diximus ita teneri, si munitionibus quibusdam clausi sunt: nam temporariam insessionem ut per stativa hic non spectari. Demosthenes pro Ctesiphonte festinatum ait à Philippo ut quæ posset loca occuparet, gnarus ut res erat, pacis confecto negotio, retenturum se quæ teneret. Incorporalia non tenentur nisi per res quibus adhærent, ut servitutes prædiorum, aut per *Dec. T. III. cons. 74. Supra libro III, c. 6, §. 4.*

GROTII NOTÆ.

Ut quarum rerum turbata bello possessio est ex formula juris antiqui componatur] Vide Paratam lib. V.

Transfugas jure belli recipimus] Supra hoc libro cap. 1, in fine; in pace convenire & hoc solet, ne transfugæ recipiantur. Vide pacem Justiniani cum Chosroë apud Menandrum Protectorem.

GRONOVII NOTÆ.

Ambigue positorum] Dubio sensu scriptorum.

2. *Vix solet injuria*] Nemo enim volens fatetur injuria se fecisse.

Quæ partes] Qua parti utrique, quantum potest, relinquitur salva justitiæ fama & species.

Ex formula juris antiqui] Restituatur cuique, quod antea habuit.

Ut res maneant] Ut servet quisque quod bello cepit.

XII. 2. *Non civiliter*] Cum justo titulo acquirendi.

Naturaliter] Quomodo tenere dicitur quicumque habet quavis ratione.

Stativa] Castra ad tempus posita.

Supra lib. III, c. VII, §. 4. per personas quarum sunt, dum ne in solo quod hostium fuit exercenda sint.

XIII. In altero illo paciscendi genere, quo restituitur possessio bello turbata, notandum est ultimam quæ ante bellum fuit possessionem respici, ita tamen ut privatis dejectis interdicto aut vindicatione apud judicem experiri liceat.

XIV. At siquis sui juris populus sponte se bellantium alteri subjecerit, ad eum restitutio non porrigetur, ut quæ ad ea tantum pertineat quæ vi, metu facta sunt, aut alioqui dolo non nisi in hostem licito. Sic pace inter Græcos Thebani * Platæam retinuerunt, dicentes, οὐ βίᾳ ἀλλ' ὁμολογίᾳ αὐτῶν προχωρησάντων καὶ οὐ προδόντων ἔχειν τὸ χωρίον: *habere se eum locum non vi, non proditione, sed eorum quorum erat libera voluntate.* Parique jure Nisæa penes Athenienses mansit. Eadem distinctione *Livius lib. XXXIII.* adversus Ætolos utebatur T. Quinctius: *Captarum*, inquiens, *urbium illa lex. Thessaliæ civitates sua voluntate in ditionem nostram venerunt.*

XV. Si nihil aliud convenerit, omni pace id actum censeri debet ut quæ bello data sunt damna eorum nomine actio non sit, quod de damnis etiam privatim acceptis intelligendum est: nam & hæc belli effecta sunt. In dubio enim ita censentur contrahere voluisse bellantes, ut neuter injustitiæ damnaretur.

Doc. Cons. 61. XVI. Non tamen & quæ privatis deberi cœperunt belli tempore condonata censeri debent: nam hæc non belli jure quæsita sunt, sed bello tantum exigi vetita. Itaque sublato impedimento vim suam retinent. Jus vero quod ante bellum fuit, quanquam nemini facile ademptum censeri debet, (hanc enim ob causam maxime ut sua tenerentur res publicæ civitatesque constitutæ sunt, ut recte ait Cicero) *L. II. Off.* intelligendum id tamen de eo jure quod ex rerum inæqualitate nascitur.

XVII. * De

GROTII NOTÆ.

Plataam retinuerunt] Locus hic est apud Thucydidem v. Præcesserat similis lib. III: μὴ ἀνάδετος εἶν ἢ Πλαταιά, ὡς αὐτῶν ἑκόντων προχωρησάντων: *Ne reddenda sit Plataæ, cùm ejus urbis homines sponte accesserint.*

GRONOVII NOTÆ.

Quod hostium fuit] Eorum qui hostes fuerunt, & nunc ita fecerunt pacem, ut de personis istis nihil sint pacti.

XIII. *Privatis dejectis*] Si forte paullo ante bellum vis facta est, nec jure vindicata propter bellum interveniens, ita ut oriente bello invasor possideat.

Interdicto] Unde vi, quo possessio adseritur §. 6. Inst. de Interd.

Vindicatione] Qua proprietas adseritur.

XIV. *Ad eum restitutio non*] Is non restituetur ex generali conventione, sed oportet specialiter de eo cautum fuerit.

XVI. *Quæ privatis deberi caperunt*] Ex contractu civili ante bellum inito; ut ex. gr. quod colonus meus mihi debere cœpit, dum hostis agrum insidet: vel usuræ quarum dies cessit, dum debitor cum patria sua in hostium potestate est.

De

XVII. * De jure ad pœnas non æque; nam id jus quatenus inter ipſos reges aut populos verſatur remiſſum ideo cenſeri debet, ne pax non ſatis pax ſit, ſi veteres ad bellum cauſas relinquat. Quare & ignorata hic venient ſub verbis generalibus, ut de mercatoribus Romanis quos à Carthaginenſibus merſos ignorabant Romani, narrante Appiano, κρείττων ἀμφισβητεῖ ἐν αἷς δεῖ ἴσα ἴσῃ ἀγνοῆσαι ἀδίκημα μνησικακῆσαι, inquit Dionyſius Halicarnaſſenſis: *optima conciliationes quæ iram & offenſarum memoriam delent.* Iſocrates Plataica: εἰρήνης ἄτοπος ἡ σπουδὴ μνησικακεῖν περὶ τῶν πρὸ τοῦ γενομένων: *In pace non decet ante peccata exſequi.*

XVIII. De privatorum jure ad pœnam non tanta eſt ratio ut remiſſum cenſeatur: quia ſine bello judiciis expediri poteſt: Tamen cum hoc jus non ita noſtrum ſit ut quod ex inæqualitate naſcitur, & pœnæ ſemper aliquid odii habeant, levis verborum conjectura ſufficiet ut hoc quoque donatum intelligatur.

XIX. Quod vero diximus jus quod ante bellum fuit ademptum facile cenſeri non debere: id in privatorum jure firme tenendum eſt, in jure autem regum & populorum facilius eſt ut condonatio aliqua intelligatur facta, ſi modo verba ut conjecturæ non improbabiles ſuppetant: maxime vero ſi jus de quo agitur non liquidum erat, ſed in controverſia poſitum. Benignum enim eſt credere id actum, ut belli ſemina evellerentur. Idem quem modo laudavi Dionyſius Halicarnaſſenſis: οὐκ ἀναγκαῖον L. III. τῶν μέλλοντι ἡμῖν ἑκάστοτε ἔσεσθαι ἐν τῷ παρεῖναι ἐχθρῶν διαλυσιμεθα πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ὡς μηδ' αὖθις ποτε πολεμήσομεν ἐπιδεῖ σκοπεῖν, ἐν ᾧ διαλυόμεθα· ἐν γὰρ διαλλαγαῖς ποιησόμενοι τὰς ἀρχὰς συμβολῆς, ἀλλ' ἀπαλλαγάς: *Non tam cogitandum eſt de ſarcienda in præſens amicitia, quam id curandum ne bello iterum implicemur: neque enim ad differenda ſed ad auferenda mala convenimus:* quæ poſtrema verbo tenus ferme deſumpta ſunt ex Iſocrate, oratione de Pace.

XX. Quæ poſt perfectas pactiones capta ſunt reddenda fatis conſtat; ſublatum enim jam erat belli jus.

XXI. At in pactionibus quæ ſunt de reddendis his quæ bello capta *Ale. v, reſp. 17.*

GROTII NOTÆ.

De jure ad pœnas non æque] Gall. de atteſtis c. XIV, n. 7.

GRONOVII NOTÆ.

XVII. *Ignorabant Romani*] Cum ſcilicet pacem facerent, dein eo cognito non poterant propterea turbare pacem factam aut novas pœnas exigere. Sed exemplum eſt alienum, nam illa non erant facta & ignorabantur ante pacem ſtatutam & primum bellum finitum; ſed aliquanto poſt id tempus. Itaque poſtquam ea reſciverunt Romani, merito, quod prius fœdus violarum eſſet, minando bellum Pœnis imparatis, adegerunt illos ad novum fœdus, quo Sardinia ceſſerunt.

XVIII. *Levis verborum conjectura*] Si minima detur anſa formulam pacis ita interpretandi, ut & iſtæ lites ceſſare debeant.

XIX. *Vel*] Aut.

capta ſunt, primum latius interpretandæ quæ mutuæ ſunt quam quæ claudicant: deinde quæ de hominibus agunt plus favoris habent quam quæ de rebus: & inter eas quæ de rebus, hæ
Cic. de Off. II. quæ de agris plus quam quæ de rebus mobilibus: & quæ de his quæ penes publicum ſunt plus quam quæ penes privatos: & inter eas quæ penes privatos, plus illæ quæ reddi jubent lucrativo titulo poſſeſſa quam oneroſo, ut quæ emtionibus, quæ dotibus tenentur.

XXII. Cui pace res conceditur ei & fructus conceduntur à
App. civ. V. tempore conceſſionis, non retro, quod recte defendit Cæſar Auguſtus contra Sextum Pompejum, qui Peloponneſo ſibi conceſſa, ſimul etiam tributa quæ pro exactis annis debebantur ſibi vindicabat.

XXIII. * Nomina regionum accipienda ex uſu præſentis temporis, non tam vulgi quam peritorum; nam à peritis negotia talia tractari ſolent.

XXIV. Habent & illæ regulæ frequentem uſum, quoties relatio fit ad pactum antecedens aut vetus, toties repetitas cenſeri qualitates aut conditiones priore pacto expreſſas: Et pro
Quint. decl. CCCXLVIII. faciente habendum qui facere voluit, ſi per alterum quicum controverſia eſt ſtetit quo minus fieret.

XXV. Quod vero quidam ajunt moræ purgationem intra breve tempus admitti, * verum non eſt, niſi improviſa neceſſitas impedimento fuerit. Nam quod canones nonnulli purgationi tali favent mirum non eſt, cùm eorum officium ſit Chriſtianos ad ea permovere quæ caritati mutuæ conveniunt. At in hac quæſtione de pactis interpretandis non jam quærimus quid melius ſit imo nec quid à quoque religio & pietas expoſcat; ſed ad quid cogi poſſit, quod totum verſatur in eo jure quod externum diximus.

XXVI. In dubio autem ſenſu magis eſt ut contra eum fiat inter-

GROTII NOTÆ.

Nomina regionum accipienda ex uſu præſentis temporis] Vide Guicciardinum libro V.

Verum non eſt, niſi improviſa neceſſitas impedimento fuerit] Vide Albertum Argentinenſem.

GRONOVII NOTÆ.

XXI. *Quæ mutua ſunt*] Ubi utrimque redditur, quam ubi tantum ab altera parte.

Lucrativo titulo] Donatione, teſtamento.

XXIII. *Nomina regionum*] Provinciarum, diœceſium, quod interdum latius, interdum ſtrictius accipiuntur.

XXIV. *Relatio fit*] Si dictum ſit, ita poſſideri aut reſtitui debere, ut definitum ſit in pacto ante tot annos inito.

Pro faciente habendum] Quaſi reſtituerit, nec naſci cum eo novam actionem putandum.

XXV. *Moræ purgationem*] Aliquam excuſationem, ſiquis ſtatutum reſtitutioni tempus non obſervaverit.

Qui

interpretatio * qui conditiones elocutus est, quod esse solet potentioris : (est ejus qui dat non qui petit conditiones pacis dare, ait Annibal) sicut & contra venditorem fit interpretatio. Habet enim quod sibi imputet qui non apertius locutus est : alter autem quod plures sensus recipiebat, id suo jure accipere potuit in partem sibi utiliorem, unde alienum non est quod Aristoteles dixit : Ὅπου τὸ χρήσιμον τοῦ φιλίου ἕνεκα ἐκεῖ καὶ τὸ τοῦ φιλικοῦ μέτρον ἐστίν : *Ubi utilitatis causa amicitia est, ibi ejus qui accipit utilitas ejus quod debetur mensura est.* *L. Veteribus. D. de pactis.*

XXVII. Quotidiani usus & illa disputatio est, quando pax rupta censeatur : quod Græci vocant τὸ ἀρχὰς πολέμου ; non enim idem est novam bello causam præbere & pacem rumpere : sed multum inter hæc interest, tum ad committendam pœnam à peccante, tum ad liberandam in cæteris fidem ejus in quem peccatum est. Rumpitur pax tribus modis, aut faciendo contra id quod omni paci inest, aut contra id quod in pace dictum est aperte, aut contra id quod ex pacis cujusque natura debet intelligi.

XXVIII. Contra id quod omni paci inest fiet, si vis bellica inferatur, nimirum ubi nulla nova subest causa : quæ si probabiliter adferri potest, satius est injustitiam sine perfidia, quam cum perfidia admissam credi. Illud Thucydidis vix opus habet moneri : λύουσι τὰς σπονδὰς οὐχ οἱ ἀμυνόμενοι ; ἀλλ' οἱ πρότεροι ἐπιόντες : * *Pacem rumpunt non qui vim vi arcent sed qui priores vim*

GROTII NOTÆ.

Qui conditiones elocutus est] Plautus Persa : *Tua merx, tua indicatio est.* In hac re solet prior loqui is qui plus valet. Ut vero petantur conditiones, loqui prior solet qui est infirmior. Plutarchus Sulla : Ἐν διαλύσεσιν ἐπὶ τοῦ πρώτου λέγειν τὸν ἧττον ἰσχύοντα τὸ σύνηθες : *Est in pacis tractatu consuetum ut prius loquatur qui apud hostes minus valet.*

GRONOVII NOTÆ.

XXVI. *Qui conditiones elocutus est*] Qui formulam dictavit, aut concepit.

Qui dat] Pacem.

Ejus qui accipit] Ex commodo accipientis grandius aut minus æstimatur, quod debetur.

XXVII. *Novam bello causam præbere &*] Alterum, si temere fiat, injustitia est ; alterum perfidia.

Ad committendam] Quia in posteriore, quod gravius, plus pœnæ debet, qui sacrati juris aliquid violat, & liberior excusatiorque est ad non servanda cætera, quæ convenerunt.

Quod omni paci] Quod dictum, conventum, pactum intelligitur in genere quotiescumque pax coit.

In pace dictum est] Quod in ea quæ nunc placuit, satis evidenter & perspicue cautum est.

Ex pacis cujusque] Quod ipsum genus pacis, in quod consensum est, præstari oportere recte judicantibus demonstrat. num. 19. specialem naturam pacis vocat.

GROTII NOTÆ.

Pacem rumpunt non qui vim vi arcent sed qui priores vim intulerunt] Vide Ammianum Marcellinum initio libri XXIX, qui sic de Romanis : *Opera consulta retro cedentes, ne ferre violarent adversorum quemquam primi, & judicarentur dissidii federis rei, ultima tridente necessitate congressi sunt.* Armenii in oratione ad Chosroën apud Procopium Persicorum II : λύειν

vim inferunt. Hoc poſito, à quibus & quibus illata vis armata pacem ſolvat videndum eſt.

XXIX. Qui ſocii fuerunt ſiquid tale faciant, pacem rumpi video eſſe qui ſentiant. Nec nego ita conveniri poſſe, non proprie ut ex alieno facto alius fiat pœnæ obnoxius, ſed ut pax non videatur plene inita, ſed ſub conditione, partim poteſtativa, partim caſuali. Verum hoc modo facta pax, ni manifeſte appareat, credi non debet: eſt enim enorme, & communi pacem facientium voto non convenit; ergo qui vim intulerunt, aliis non adjuvantibus, pacis ruptæ tenebuntur; & in eos bellandi jus erit, non in alios: contra quam Thebani aliquando contra Lacedæmoniorum ſocios dixerunt. *Pauſ. IX.*

XXX. Si quid ſubditi per vim armatam faciunt, ſine juſſu publico, videndum erit an privatorum factum publice probatum dici poſſit: ad quod tria requiri, ſcientiam, puniendi potentiam, & neglectum, ex his quæ ſupra tractavimus facile poteſt intelligi. Scientiam evincunt facta manifeſta aut denuntiata. Potentia præſumitur niſi defectio appareat; neglectum oſtendit elapſum temporis ſpatium, quale in quaque civitate ad crimina punienda ſumi ſolet: Et talis neglectus decreto idem valet *Lib. II, c. XXI, §. 2. & ſeq.*

λύειν μὲν γὰρ τὰ εἰρημένα οὐκ ἂν ἀδικοῖεν οἱ ἐπὶ ταῖς σπονδαῖς γεγενημένοι, ἀλλ' οἱ μὴ διαλελυκότες ἐν ἀνοχαῖς τὰς πόλας ἄλλοι: *Rumpunt pacem non qui primi in armis ſunt, ſed qui fœderis tempore deprehenduntur inſidiati alteri.* Apud eundem Vandalicorum II, Mauri: λύειν γὰρ τὰς σπονδὰς, οὐκ ἔστι ἀδικεῖσθαι ἐν τῷ ἐμφανῶς τὰς πόλας πολεμοῦντας ἁλίσκεσθαι, ἀλλ' ἔστι ξυμπάσῃ ἔχειν ἀξιοῦντι πᾶσι, εἴτε βούλονται. καὶ τὰ ἴδια πολλάκις σφίσι πρὸς αὐτῶν κακώματα ἐφ' ἑτέροις χωρεῖν, ἀλλ' ἔστι ἃ ἀλλοτρίων ἐπιβαλόντες εἰς κίνδυνον πολέμου καθίστασιν: *Frangunt pacis fœdera, non qui injuriis affecti, palamque id denuntiant aliis ſe transferunt, ſed qui quos fœderatos habere volunt volent, Deumque ſibi faciunt hoſtem, non ſiqui rebus ſuis ſecum ſumptis ad alios transeant, ſed ſiqui aliena invadentes eorum dominos in belli pericula cogunt.*

GRONOVII NOTA.

XXIX. *Socii fuerunt*] Eorum, quibuſcum bellavimus.

Partim poteſtativa] Qua caveatur partim de eo, quod in poteſtate eſt, & noſtro arbitrio poteſt permitti aut impediti; partim de eo, quod forte fortuna accidere poteſt.

Aliis non adjuvantibus] Illis, quibus antea ſocii fuerunt, quieſcentibus, neque iſtos ſubornantibus.

Tenebuntur] Ipſi & non, quorum ſocii antea fuerant.

Pauſ. IX.] P. 544.

Lacedæmoniorum ſocios] Platæenſes, quod Lacedæmonii, quorum illi ſocii fuerant in bello, Cadmea ex inſidiis occupata pacem tupiſſent, quamvis Platæenſes ipſi nihil deliquiſſent.

XXX. *Publice probatum*] Accipi poſſit, ut conſilio & approbatione pop. vel imperantis factum.

Facta manifeſta] Quæ qui fecit, ita palam fecit, ut civitas non poſſit non ſcire: aut ſi civitati ab eo, cui factum, ſignificatum eſt.

Præſumitur niſi] Creditur enim princeps vel populus in privatos juſtum habere imperium, niſi contrarium doceat manifeſta ſeditio.

Neglectus decreto] Perinde in culpa eſt, ac ſi decreto facinus eſſet probatum.

valet, nec aliter accipiendum quod ait apud Joſephum Agrippa, regem Parthum arbitraturum pacem rumpi, ſi ſubditi ſui contra Romanos armati procedant.

XXXI. Quæri ſepe ſolet an & hoc locum habeat, ſi cujus ſubditi non per ſe arma moveant, ſed aliis bellum gerentibus militent. Certe Cerites apud Livium ſe purgant, ſuos non publico conſilio militaſſe. Eademque Rhodienſium fuit defenſio. Et verius eſt, ut id quoque permittendum non ſit, niſi probabilibus argumentis appareat actum aliud, ut nunc interdum fieri ſolet, exemplo veteri Ætolorum, quibus pro jure erat, * ἄγειν λάφυρα ἀπὸ λαφύρων, *ex omni præda prædam ſumere*, cujus moris hanc vim eſſe ait * Polybius: κἂν ὑπὲρ τῶν πολεμούντων πρὸς ἀλλήλους, ὄντες Αἰτωλῶν φίλοι καὶ σύμμαχοι, μετέχειν τοῦτο ἐξεῖναι τοῖς Αἰτωλοῖς ἀκόλουθον ἦν ἐγγράφως· ἐὰν μὴ πρὸ ἀμφοτέρων πολεμῶσι τῶν χώρων ἄγειν τὰ ἀμφοτέρων: *Etiamſi non ipſi ſed alii bellum gerant amici ipſorum aut ſocii, ut eo non minus Ætolis liceat * citra publicum decretum utrique parti militare & utrinque prædas agere.* Livius de iiſdem: *Juventutem adverſus ſuos ſocios publica tantum auctoritate demta militare ſinunt, & contraria ſæpe acies in utraque parte Ætolica auxilia habent.* Olim Etruſci, negato Vejentibus auxilio, ſi qui ſuæ juventutis voluntarii ad id bellum irent non impediebant.

l. vii. Gell. vii, c. 3.

Polyb. libro xvii.

Liv. lib. v.

XXXII. 1. Rurſum pax rupta cenſeri debet, non modo ſi toti corpori civitatis, ſed & ſi ſubditis vis armata inferatur, nimirum ſine nova cauſa. Nam ut omnes ſubditi tuti ſint pax initur: eſt enim pax actus civitatis pro toto & pro partibus. Imo & ſi cauſa nova ſubſit, per pacem licebit ſe ſuaque defendere. Naturale enim hoc, ut ait Caſſius, arma armis repellere: ideo abdicatum inter pares non eſt ut facile credatur, ulciſci autem aut ablata recuperare per vim non licebit, niſi poſtquam judicium erit negatum. Hæc enim res moram fert: illa non fert.

l. vim vi, D. de vi & vi arm.

2. At

Grotii Notæ.

Ἄγειν λάφυρα ἀπὸ λαφύρων] Plautus Truculento: *de præda prædam capio.*

Polybius] Vide eum & in Excerptis.

Citra publicum decretum] Idem de Hunnis Sabiris ſuo tempore narrat Agathias libro IV.

Gronovii Notæ.

XXXI. *Actum aliud*] Id prohibitum non eſſe.

XXXII. 1. *Sine nova cauſa*] Qui poſt pacem initam damnum non dederunt vel offenſam contraxerunt.

Pro toto & pro partibus] Pro ipſo corpore ſive omnibus junctim & pro ſingulis ſeorſum.

Per pacem licebit] Iis quibus vis infertur.

Abdicatum inter pares] Renuntiaſſe quemquam huic juri, qui non alteri ſeſe ſubmittit.

Moram fert] Ultionis aut ablatorum perſecutio non neceſſe eſt, ut fiat in inſtanti, quemadmodum defenſio contra repentinam vim aut aggreſſionem.

Si

2. At * ſi quorum ſubditorum ita perpetuum ſit maleficium ac juri naturæ contrarium, ut quod faciunt id credendi ſint omnino facere, rectoribus ſuis improbantibus, & in eos judicium poſtulari non poſſit, quales ſunt qui piraticam exercent, ab his & res recuperare & ultionem expoſcere licebit tanquam à deditis. At alios innocentes eo nomine armis impetere id vero eſt contra pacem.

XXXIII. 1. * Sociis quoque vis armorum illata pacem rumpit: ſed his demum qui in pace comprehenſi ſunt, ut oſtendimus cum Saguntinam controverſiam examinavimus. Urgent hoc Corinthii in oratione quæ eſt apud Xenophontem hiſtoriæ Græcæ ſexto: πᾶσιν ὑμῖν πάντες ἡμεῖς ὀμόσαμεν, *omnes nos vobis omnibus juravimus.* Quod ſi ipſi ſocii non pepigerint ſed alii pro ipſis, idem tamen ſtatuendum erit, poſtquam ſatis conſtat eos ſocios pacem ratam habuiſſe; nam quamdiu adhuc incertum eſt an ratam habere velint, hoſtium loco ſunt.

Lib. II, c. XVI, §. 13.

Cap. Conſ. 690. Dec. conſ. 331.

2. Aliorum ſociorum, ut & cognatorum & affinium, qui nec ſubditi ſunt, nec in pace nominati, ſeparata cauſa eſt, nec ad pacem ruptam vis in eos trahi poteſt; neque tamen ſequitur, ut & ſupra diximus, bellum eo nomine ſuſcipi non poſſe, ſed id bellum erit ex nova cauſa.

XXXIV. Rumpitur & pax, ut diximus, faciendo contra id quod in pace dictum eſt: ſub faciendo autem comprehenditur & non facere quod & cum oportet.

XXXV. Neque admittam hic diſcrimen capitum pacis quæ majoris, quæque minoris momenti ſint. Satis enim magna ut ſerventur videri debent quæ pace comprehenſa ſunt. Bonitas tamen, maxime Chriſtiana, leviores culpas, accedente præſertim pœnitentia, facilius condonabit, ut illud locum habeat,

Sen. Æg. *Quem pœnitet peccaſſe, pœne eſt innocens.*

Vide ſupra lib. II, c. XV, §. 15. Sed quo magis paci caveatur, conſultum erit * ut capitibus minoris

GROTII NOTÆ.

Si quorum ſubditorum ita perpetuum ſit maleficium] Ita Auguſtus judicavit contra Syllæum pro Herode. Joſephus XVI, 16.

Sociis quoque vis armorum illata pacem rumpit] Thuanus lib. LXV, anno CIↃ IↃ LXXVIII. Eſt & quod huc pertinet apud Haræum hoc, Tomo II, hiſtoriæ Brabanticæ in anno CIↃ IↃ LVI.

Ut capitibus minoris momenti adjiciatur, ut ſignid adverſus ea factum erit, pacem non rumpat] Vide egregium exemplum in pace Juſtiniani, Juſtinianum inter & Choſroën. Menander Protector eam habet.

GRONOVII NOTÆ.

XXXIII. 1. *Sociis quoque*] Illorum, quibuſcum velut cum ducibus adverſæ partis pax facta eſt.

Sed his demum] Potius dicendum, niſi qui nominatim excepti ſunt, aut niſi quos certo conſtat comprehendi non potuiſſe, ut ſi ſubjecti alterius alteri ſeſe applicent.

Hoſtium loco ſunt] Si ſcilicet ante pacem hoſtes fuerunt.

XXXIV. *Et non facere*] Facere contra pacta videtur & qui non facit, quod cum facere placuit, & qui non facit, quo tempore facere debuit ex pacto aut negotii natura.

Signa

noris momenti adjiciatur, ut ſi quid adverſus ea factum erit, pacem non rumpat: aut ut arbitri prius adeantur quam arma inferre liceat, quod erat in fœdere Peloponneſiaco, memorante Thucydide. *Lib.* VII.

XXXVI. Et plane ſentio id actum videri, * ſiqua ſpecialis pœna adjecta ſit: non quod neſciam poſſe ita contrahi, ut electio ſit ejus cui facta eſt injuria, pœnam malit an à tranſactione recedere, ſed quod negotii natura hoc quod dixi potius requirat. Illud quidem conſtat, & jam ſupra dictum à nobis eſt, & hiſtoriæ auctoritate probatum, pacem non rumpere qui pactis ſimpliciter factis poſterior non ſtat: neque enim tenebatur niſi ſub conditione. *Lib.* III, *c.* XIX, §. 14.

XXXVII. Quod ſi neceſſitas aliqua in cauſa ſit, quo minus pars una impleat id quod promiſſum eſt, puta ſi res perierit, aut ablata ſit, aut factum redditum ſit aliquo eventu impoſſibile, pax quidem rupta non cenſebitur: nam, ut diximus, non ſolet illa pendere à conditione caſuali. Sed alter optabit an expectare malit, ſiqua ſpes ſit impleri promiſſum ſerius poſſe, an æſtimationem accipere, an mutuis præſtationibus iſti capiti reſpondentibus aut æquum valentibus liberari.

XXXVIII. Certe, etiam poſt læſam fidem, integrum eſt innocenti pacem ſervare, ſicut Scipio fecit poſt multa Carthaginenſium perfida facta, quia contra obligationem faciendo nemo ſe obligationi eximit: &, ſi additum eſt ut tali facto pax rupta habeatur, adjectum id cenſeri debet in commodum innocentis duntaxat, ſi eo uti velit. *Vide ſupra hoc libro c.* XIX, §. 19. 4.

XXXIX. Poſtremo diximus, pacem ſolvi faciendo id quod ſpecialis pacis natura repudiat.

XL. 1. Si quæ contra amicitiam ſunt, rumpunt pacem, quæ ſub amicitiæ lege contracta eſt: quod enim inter cæteros ſolius amici-

GROTII NOTÆ.

Siqua ſpecialis pœna adjecta ſit] Ut in Gothorum pactis cum Francis. Vide Procopium Goth. 1.

GRONOVII NOTÆ.

XXXV. *Arbitri prius adeantur*] Sumatur judex medius & neutrarum partium apud quem diſceptetur.

XXXVI. *Adjecta ſit*] Certo capiti, ni ſervetur.

Poſterior non ſtat] Cum prius alter eis non ſtetit, & ipſe poſterius ea implere ceſſavit.

XXXVII. *Conditione caſuali*] Sed poteſtativa ſcilicet: id eſt, non ſolet ita ſtatui, ut, quod forte ſit, eam rumpat, ſed quod conſilio & culpa.

Æſtimationem accipere] Aliud tantundem valens.

Mutuis præſtationibus] Sibi remitti, quod ipſe factutum ſe promiſit, in compenſationem quod ab altero non præſtatur.

XXXVIII. *Innocenti pacem ſervare*] Quieſcere & ab eo vinculo, quo tenetur alter, eum non dimittere.

XL. 1. *Contra amicitiam*] Quibus malevolus declaratur animus, etſi proprie nihil fiat adverſus præcipua pacti capita.

Sub amicitiæ lege] Cui additum eſt inter articulos, ut poſthac vivant tanquam boni & fideles amici.

Subdi-

amicitiæ officium exigeret, hic etiam pacti jure præſtandum eſt. Et huc, non vero ad quamvis omnino pacem (eſt enim & fœdus, non amicitiæ cauſa, ut nos Pomponius docet) refero multa quæ de injuriis non armatis & contumelia à legum peritis differtari ſolent, & præcipue illud Tullii: *Poſt reditum in gratiam ſiquid eſt commiſſum, id non neglectum ſed violatum putatur, nec imprudentiæ ſed perfidiæ aſſignatur.* Sed hic quoque detrahenda quantum fieri poteſt facto invidia.

L. Peſtiminii. D. de capt. Pro Gabin.

2. Itaque perſonæ quamvis conjunctæ aut ſubditæ facta injuria, ipſi quicum pax inita eſt facta non cenſebitur, niſi aperte ad ipſius ſugillationem facta ſit, quam naturalem æquitatem in ſervis atrociter læſis ſequuntur leges Romanæ: & adulterium aut ſtuprum libidini potius quam inimicitiæ imputabitur: & invaſio rei alienæ novæ potius cupiditatis reum faciet, quam fidei læſæ.

L. item ſi cui, D. de injur. Inſtit. §. ſervis eod. tit. Alex. 11. Conſ. n. 3.

3. Atroces ſane minæ nulla nova cauſa præcedente cum amicitia pugnant: & huc referam arces in finibus ſtructas non tuendi ſed nocendi cauſa, & inſolitam copiarum conſcriptionem, ſi juſtis ſatis indiciis appareat in non alium hæc, quam in eum quicum pax facta eſt, comparari.

XLI. 1. * Subditos ſingulos qui ex altera ditione in alteram migra-

Grotii Notæ.

Subditos ſingulos qui ex altera ditione in alteram migrare volunt ſuſcipere, non eſt contra amicitiam] Solon: χωρὶς τῶν πολιτικῶν ἐὰν δόξωσι πᾶσι τοῖς φίλοις ποιεῖσθαι ἀποχώρησιν πρὸς ἑαυτόν, ἢ πρεσβείας ἀποστέλλοντος ἄλλου τίνος: *Civium alio aſcribi non ſivit, niſi eos qui è ſua patria in exſilium perpetuum rejecti eſſent, aut cum omni familia artificii alicujus exercendi cauſa Athenas migraſſent.* Perſeus apud Appianum in Excerptis Legationum num. 25: καὶ γὰρ πάντων ἀνθρώπων νόμοι, πρὸς ἀεὶ ὑμᾶς ἐκ τῶν ἐκείνου φίλων τοὺς δεδιόντας: *Feci hoc communi hominum jure quemadmodo & vos alibi ejectos ſuſcipitis.* Commune hoc jus pactis firmari aut adſtringi ſolet. Vide pacem Antiochi apud Polybium Exc. Leg. n. 35. & apud Livium: pacem inter Romanos & Perſas apud Menandrum Protectorem: Simlerum de Helvetiorum inter ſe pactis. *Aradii, regibus Syria inter ſe certantibus, obtinuere, ut fugientes ſuſcipere poſſent ſed non emittere.* Tettatur id Strabo XVI.

Grotovii Notæ.

Officium exigeret] Quod fieri deberet lege humanitatis & morum, cui qui non paret, facit quidem improbe, non tamen actionem alteri parit.

Injuriis non armatis] Quæ fiunt ſine vi, aut ſi negentur honores debiti, aut fiat aliud quid in contumeliam ſocii.

Siquid eſt commiſſum] Si qua offenſio data.

Id non neglectum] Pro fraude & culpa habetur, non pro negligentia.

Detrahenda eſt invidia] Ne nimis cito in bellum ruatur, factum, quamvis malignum leniore potius animo accipiatur & mitiore vocabulo appellerur, quam graviore & invidioſiore.

2. *Servis atrociter læſis*] Tanquam id pertineat ad domini offenſam.

Libidini potius] In eo peccaſſe magis aliquem interpretabimur, quod ſe continere non poſſet, quam quod in perſona cara læſos nos vellet aut contemneret.

oppida

migrare volunt ſuſcipere non eſt contra amicitiam. Neque enim naturalis tantum ſed & favorabilis eſt iſta libertas, ut alibi diximus. Eodem loco pono perfugium exſulibus datum. Nam in exſules, ut ex Euripide diximus alibi, nullum jus civitati. Perſeus apud Livium recte, *Quid attinet cuiquam exſilium patere, ſi nuſquam exuli futurus eſt locus?* Ariſtides Leuctrica ſecunda: δίκαιον τοῖς ὁμογενέσι, vocat κοινὸν ἅπασιν ἀνθρώποις: *commune jus hominum exſules recipere.* L. II, c. V, §. 24. L. XLII.

2. Plane * oppida aut magnos cœtus, qui civitatis partem integrantem faciant, recipere non licet, ut alibi diximus: neque magis eos qui ex ſacramento, aut aliter miniſterium, aut ſervitutem debent. De his autem qui belli ſorte ſervi ſunt idem introductum gentium jure, apud quoſdam populos, ſupra memoravimus. Sed & de his qui exſules non acti pœnam juſtam effugiunt dedendis egimus alibi. L. II, c. XXI, §. 1. & ſeq.

XLII. Sortis aleæ ſubjici belli exitus licite non ſemper poteſt, ſed tum demum quoties de re agitur in quam plenum habemus dominium. Nam ad ſubditorum vitam, pudicitiam, & ſimilia tuenda, civitas, & ad bonum civitatis tuendum rex arctius obligatur, quam ut omittere poſſit eas rationes, quæ ad ſui & aliorum tutelam maxime ſunt naturales. Attamen ſi vera æſtimatione qui injuſto bello impetitur tanto ſit inferior ut reſiſtendi nulla ſpes ſit, videtur ſortem offerre poſſe ut certum periculum incerto evadat; hoc enim eſt de malis minimum.

XLIII. 1. Sequitur valde agitata quæſtio de præliis, quæ definito numero condicuntur belli finiendi cauſa, puta inter ſingulos, utrimque, ut Æneam & Turnum, Menelaum & Paridem; inter binos utrimque ut inter Ætolos & Eleos; inter ternos utrimque, ut inter Horatios Romanos & Curiatios Albanos; inter tricenos utrimque, ut inter Lacedæmonios & Argivos. Panſ. V.

2. Si jus gentium externum tantum ſpectamus, non eſt dubitandum quin per idipſum talia certamina ſint licita: hoſtium enim cædem id jus indiſcrete permittit. Quod ſi vera eſſet veterum

GROTII NOTÆ.

Oppida aut magnos cœtus, qui civitatis partem integrantem faciant, recipere non licet, ut alibi diximus] Libro II, cap. V. §. 24. Vide & Bizanum libro XII.

GRONOVII NOTÆ.

XLII. 2. *Partem integrantem*] Qualis pars ſi abſcedat, totum non manet integrum, ſed mutilum fit.

Idem introductum] Ut eos aufugientes à dominis, in quorum ſervitutem bello venerant, recipere, nec reddere liceat.

Qui exſules non acti] Qui non ſunt damnati exſilio, ſed ipſi ſolum mutaverunt fuga, ne gravius punirentur.

XLII. *In quam plenum*] In qua & exſequi jus noſtrum, & id remittere ſine injuſtitia poſſumus.

XLIII. 1. *Quæ definito numero*] Ubi jubentur pauci decernere foro & eventu populi utriuſque. 2, 23, 10.

Lacedæmonios & Argivos] Ducibus Othryade ac Theſſandro.

terum Græcorum, Romanorum, & aliarum gentium opinio, quemque vitæ ſuæ eſſe ſummo jure dominum, jam & interna juſtitia talibus prœliis non deeſſet. Sed hanc ſententiam rectæ rationi ac Dei præceptis pugnare aliquoties jam diximus; in proximi caritatem peccare eum qui, ob res quibus carere poſſumus retinendas, hominem occidit alibi oſtendimus & ratione & ſacrorum oraculorum auctoritate.

Lib. II, *c.* XIX, §. 1, *&* XXI, §. 1. *Lib.* II, *c.* I. §. XII, *& ſeq.*

3. Addemus nunc, & in ſe & in Deum peccare, qui vitam ſibi à Deo pro magno beneficio conceſſam tam vili æſtimat. Si res bello digna agitur, ut multorum innocentium ſalus, pro ea totis viribus nitendum eſt. Condicto certamine uti, tanquam teſtimonio bonæ cauſæ aut judicii divini inſtrumento, vanum eſt & à vera pietate alienum.

Tho. 2, 2. *q.* 95, *art.* 8. *& ibi Cajet.*

4. Una res eſt quæ tale certamen juſtum ac pium poteſt reddere ex una duntaxat parte, ſi alioqui omnino expectandum ſit ut qui injuſtam cauſam fovet victor ſit futurus, cum magna innocentium ſtrage; nihil enim ei imputandum eſt qui mavult ea ratione certare, quæ ſpem ipſi maxime probabilem oſtentat. Sed & hoc verum eſt, quædam quæ non recte fiunt, ab aliis tamen recte non probari ſed permitti, ut graviora mala quæ aliter vitari non poſſunt vitentur; quomodo multis in locis tolerantur & improba fœnora, & impudicitiam profeſſæ mulieres.

Cajet. d. l.

Lib. II, *c.* XXIII, §. 10. *Ægid. Regim. diſp.* 32, *dub.* 2, *n.* 18.

5. Quod ergo ſupra diximus cum de præveniendo bello ageretur, ſi duo quos inter de regno controverſia eſt parati ſint inter ſe armis cernere, pati id poſſe populum, ut major calamitas cæteroqui imminens evitetur, idem & cum de bello finiendo agitur dicendum erit. * Quomodo Aſſyrium regem Cyrus provocavit, & apud Dionyſium Halicarnaſſenſem Metius ait, non iniquum fuiſſe * ut ipſi principes populorum armis rem inter ſe diſceptarent, ſi de ipſorum non de populorum potentia aut digni-

GROTII NOTÆ.

Quomodo Aſſyrium regem Cyrus provocavit] Et multo ante Hyllus Euryſtheum. Vide Euripidem Heraclidis.

Ut ipſi principes populorum armis rem inter ſe diſceptarent] Hoc Adrianopolitæ reſpondebant Mahumeti de ipſo & Muſa Zelebe. Leunclavius lib. XI. Sic Cunibertus Langobardorum rex Alachin provocat; Paulus Warnafredi lib. V. Sic de Cherſonis caſtro Pharnacus cum Saauromata pugnare volebat, ne multitudo ob ipſorum controverſiam periculis objiceretur; narrat Conſtantinus Porphyrogenneta capite de Caſtro Cherſonis. Vide exemplum ſingularis certaminis de regno apud Pontanum hiſtoria Danica: & quæ de provocationibus inter Carolum V. Imperatorem & Franciſcum Primum Galliæ regem, narrant Hiſtorici.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Vt tanquam teſtimonio*] Quemadmodum ſuperioribus ætatibus, in defectu probationum innocentiæ ſuæ, ſolebant cum accuſatoribus in certamen armorum deſcendere.

4. *Nihil ei imputandum*] Nulla ejus eſt culpa.

Hera-

dignitate controverſia fuiſſet. Sic * Heraclium Imperatorem cum Coſroë filio Perſarum Regis pugnaſſe ſingulari certamine legimus. *Lib. III.*

XLIV. Cæterum qui ſic in prælii exitum conjiciunt controverſiam, ſibi quidem jus ſi quod habent adimere poſſunt, non & alteri qui non habet dare, in illis quidem regnis quæ in patrimonio non ſunt. Itaque ut valeat pactio, & populi & ſi qui jam nati jus ad ſucceſſionem habent conſenſum neceſſe eſt accedere: in feudis non liberis, etiam domini ſive ſenioris.

XLV. 1. Sæpe in talibus prælиis quæri ſolet * uter pro victore ſit habendus. Victi non poſſunt videri niſi qui aut omnes occubuerunt, aut in fugam dati ſunt. Sic * in fines ſe aut oppida recipere apud Livium victi ſigna. *Lib. III.*

2. Apud tres nobiles hiſtoricos, Herodotum, Thucydidem, Polybium, tres proponuntur de victoria controverſiæ, quorum prima ad conflictum certamen pertinet. Sed ſi quis recte advertat, inveniet omnibus illis prælиis, ſine vera victoria diſceſſum. Nam Argivi non fugati ab Othryade ſed nocte ſuperveniente abierant, victores ſe rati & id ſuis renuntiaturi. Neque Corinthios fugaverant Corcyræi, ſed Corinthii cum fœliciter pugnaſſent, Athenienſium claſſem validam conſpicati nullo cum Athenienſibus virium periculo facto ceſſim ierant. Philippus vero Macedo Attali quidem navem à ſuis deſertam ceperat, at claſſem nihil minus quam fugaverat. Itaque, ut Polybius notat, magis pro victore ſe gerebat, quam victorem ſe ſentiebat. *Herod. I. Thuc. 2. lib. XVI.*

3. Illa vero, ſpolia legere, * cadavera ad ſepulturam concedere,

GROTII NOTÆ.

Heraclium] Vide Aymoinum libro IV, cap. 21, & Fredegarium cap. 64.

Uter pro victore ſit habendus] Ennius:

Qui vicit non eſt victor niſi victus fatetur.

Vide Scaligerum ad illud Feſti, *herbam da.*

In fines ſe aut oppida recipere apud Livium victi ſigna] Et apud Guicciardinum lib. 11.

GRONOVII NOTÆ.

XLIV. *Sibi quidem jus*] Pacto ſuo efficiunt, ut, ſi vincantur, perdant jus regni: non tamen ut id ſtatim acquirat victor, niſi etiam conſenſerint, quorum intereſt.

Feudo non liberis] Legis, 1, 3, 25.

XLV. 1. *Uter pro victore*] Quia eaſus ſæpe ſunt tales, ut utrique illos pro ſe poſſit interpretari.

In fines ſe & oppida] Excedere campo, nec caſtris conſidere audere.

2. *Tres controverſiæ*] Tria controverſiarum hujuſmodi exempla.

Conflictum certamen] Num. 43.

Sine vera] Plena & conſummata alteriusutrius partium.

3. *Spolia legere, cadavera*] Quæ indicio ſunt locum aciei, antea communem, nunc eſſe ejus qui ſpolia legit, & cadavera concedit, Juſtin. 6, 6.

GROTII NOTÆ.

Cadavera ad ſepulturam concedere] Plutarchus Ageſilao: ἀπ' ἀλλ' ὑπομένων τὸν πολέμιον τροπαῖον ἀνιστάναι καὶ νικᾶν, ἐκείνου, καὶ τοὺς νεκροὺς ἐκείνους ἀναιρεῖσθαι καὶ θάπτειν ἐπιτρέποντος: Poſtquam autem haſtes miſere ut mortuos tollere liceret, conceſſit, eoque modo victoria teſtimonium adeptus

Lib. XXIX, c. XI. dere, prælio iterum lacessere, quæ & dictis locis & apud Livium aliquoties reperias ut signa poni victoriæ, per se nihil probant, nisi quatenus cum aliis indiciis valent ad docendam hostium fugam. Et certe qui loco cessit in dubio magis est ut fugisse credatur. At ubi victoriæ firma argumenta non sunt res manet eo loco quo ante prælium fuit: & aut ad bellum, aut ad novas pactiones veniendum est.

L. Societatem. D. pro socio. XLVI. 1. Arbitriorum Proculus nos docet duo esse genera; unum ejusmodi, ut sive æquum, sive iniquum parêre debeamus, quod observatur, ait, cum ex compromisso ad arbitrum itum est; alterum ejusmodi, ut ad boni viri arbitrium redigi

Si libertus, D. de op. lib. debeat, cujus generis exemplum habemus in Celsi responso: *Si libertus*, inquit, *ita juraverit dare se quot operas patronus arbitratus sit, non aliter ratum fore arbitrium patroni quam si æquum arbitratus sit*. Sed hæc jurisjurandi interpretatio ut Romanis legibus induci potuit, ita verborum simplicitati per se spectatæ non convenit. Illud tamen verum manet, utrovis modo arbitrum sumi posse, aut ut conciliatorem tantum, quales

Lib. II, c. XXIII, §. VIII. Athenienses inter Rhodios & Demetrium fuisse legimus; aut ut cujus dicto parendum omnino sit. Et hoc est genus de quo nos hic agimus, & de quo nonnulla supra diximus cum de cavendi belli rationibus loqueremur.

2. Quanquam vero etiam de talibus arbitris, in quos compromissum est, lex civilis statuere possit, & alicubi statuerit, ut ab iis provocare & de injuria queri liceat, * id tamen inter reges ac populos locum habere non potest. Nulla enim hic est potestas superior

adeptus Delphos abiit. Idem Nicia: καὶ τοὺς ἐξ ἴσου παὶ καταθέσεσιν οἱ τοιοῦτοι ὅσοι ἀποδόσιν ἀκλίτους ἀναίρουσιν, ἀπολαμβάνειν τοὺς νικῶντας καὶ τρόπαιον ἱστάναι τοῦ πότου τυχόντας ὃν ἐνόμισαν δεῖν: *Quanquam more & instituto recepta qui mortuos deportandos concessa acceperant, censebantur à se abdicasse victoriam, & qui id impetrassent eo jus non erat trophæa figendi.*

Id tamen inter reges & populos locum habere non potest] Mariana libro XXIX, 15. Bembus libro IV. Paces per arbitrum factas habes aliquammultas in Polonica historia Cromeri libris X, XVI, XVIII, XXI, XXIV, XXVII, XXVIII. Habes & in Danica Fontani libro II. confer quæ nos supra libro II, c. XXIII, §. 18.

GRONOVII NOTÆ.

Fraude iterum lacessere] Quod detrectet hostis, neque audeat prodire in æquum, Liv. 22, 12.

Eo loco quo ante] Ambigua.

XLVI. 1. *Ex compromisso*] Ubi convenit inter partes, ut quicquid statuerint arbitri, eo stetur sine exceptione.

Ad boni viri arbitrium] Ubi convenit hoc ita, si paruerit arbitros se gerere tanquam medios & bonos viros.

Si æquum arbitratus] Si non abusus fuerit liberti bonitate, qui ejus arbitrio se commisit.

Conciliatorem] Qui persuasione & inductione utatur.

Cujus dicto] Qui imperio & sententia decretoria.

2. *In quos compromissum*] Qui omnem habent pronuntiandi & litem terminandi potestatem.

Nulla hic potestas superior] Ut in privatarum rerum arbitris est Magistratus vel Princeps.

De

superior quæ promissi vinculum aut impediat, aut solvat. Standum ergo omnino; sive æquum, sive iniquum pronuntiaverint, ita ut Plinii illud huc recte aptes: *summum quisque causæ suæ judicem facit, quemcunque eligit.* Aliud enim est de arbitri officio, aliud de compromittentium obligatione quærere. *Præf. 11. hist.*

XLVII. 1. In arbitri officio spectandum, an electus sit in vicem judicis, an cum laxiore quadam potestate, quam arbitri quasi propriam vult Seneca cum dicit: *melior videtur conditio causæ bonæ, si ad judicem quam si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos quos non excedat terminos ponit, hujus libera & nullis adstricta vinculis religio & detrahere aliquid potest & adjicere, & sententiam suam, non prout lex aut justitia suadet, sed prout humanitas & misericordia impulit regere.* Aristoteles quoque ἐπιεικῶς, id est æqui & commodi hominis esse ait, εἰς δίαιταν μᾶλλον ἢ εἰς δίκην βούλεσθαι ἰέναι, *malle ire ad arbitrum quam in jus*, rationem adjiciens, ὁ γὰρ διαιτητὴς τὸ ἐπιεικὲς ὁρᾷ. ὁ δὲ δικαστὴς τὸν νόμον. καὶ τούτου ἕνεκα διαιτητὴς εὑρέθη ὅπως τὸ ἐπιεικὲς ἐχύῃ: *Nam arbiter id quod æquum est respicit; judex legem: imo arbiter ejus rei causa repertus est ut valeret æquitas.* *Lib. 11. de benef. c. 7.* *Rhet. 1. c. 19.*

2. Quo in loco æquitas non proprie significat, ut alibi partem illam justitiæ quæ legis sonum generalem ex mente auctoris adductius interpretatur, (nam hæc & judici commissa est) sed omne id quod rectius fit quam non fit, etiam extra justitiæ proprie dictæ regulas. Sed tales arbitri sicut inter privatos & ejusdem imperii cives frequentes sunt, & specialiter Christianis commendantur ab Apostolo Paulo, 1 Cor. VI, ita in dubio non debet tanta potestas concessa intelligi: in dubiis enim quod minimum est sequimur: præcipue vero id locum habet inter summam potestatem obtinentes, qui cum judicem communem non habeant, arbitrum censendi sunt adstrinxisse iis regulis, quibus judicis officium adstringi solet.

XLVIII. Illud tamen observandum est, arbitros lectos à popu-

De arbitri officio] Quid facere illum deceat.

De compromittentium obligatione] Quid facere necessario teneantur.

XLVII. 1. *In vicem judicis*] Ut merum jus summamque justitiæ legem & causarum merita spectet.

Cum laxiore quadam] Ut possit etiam præter jus ex æquo & bono statuere.

Illum formula] Cum qua semper dabatur à prætore judex, veluti, si pareret dare vel facere oportere.

2. *Quæ legis sonum*] Quæ quod lex dicit, cum possit in alienum & absurdum sensum rapi, ex ratione & cum prudentia id intelligendum monet, 2, 20, 27.

Etiam extra justitiæ] Etiam per leges possit non fieri.

Ita in dubio] Ubi non plane ac diserte de iis conventum est.

Quod minimum] L. 9. D. de R.].

populis aut ſummis poteſtatibus * de principali negotio pronuntiare debere, non de poſſeſſione; nam poſſeſſoria judicia juris civilis ſunt: Jure gentium poſſidendi jus dominium ſequitur. Ideo dum cauſa cognoſcitur nihil eſt innovandum, tum ne præjudicium fiat, tum quia difficilis eſt recuperatio. Livius in hiſtoria diſceptatorum inter populum Carthaginenſem & Maſiniſſam, *Legati*, inquit, *jus poſſeſſionis non mutarunt*.

XLIX. 1. Alterius generis eſt arbitri ſumtio, cum quis ipſi hoſti de ſe arbitrium permittit, quæ eſt deditio pura, ſubditum faciens eum qui ſe dedit, ei vero cui fit deditio ſummam defe-
Livius lib. XXXVII. rens poteſtatem. ἐπιτρέπειν τὰ καθ' αὑτὸν dicunt Græci. Sic Ætolos in Senatu rogatos legimus, permitterentne de ſe arbitrium populo Romano. Conſilium L. Cornelii Lentuli apud Appianum, circa finem belli Punici ſecundi, de re Carthagineu-
Lib. XIV. ſium hoc erat: *Permittant*, inquit, *Carthaginenſes ſe arbitrio noſtro ut victi ſolent, & multi antehac fecerunt: videbimus deinde nos, & ſi quid fuerimus largiti habebunt nobis gratiam: neque enim fœdus dicere poterunt; permultum autem intereſt. Quamdiu fœdera cum illis inimus, ut ea rumpant ſemper aliquid cauſabuntur tanquam læſi adverſus aliquam fœderis partem. Nam quia multa ſunt dubia interpretationis, patet ſemper perplexandi materia. At ubi ut deditis abſtulerimus arma, corpora ipſa acceperimus in poteſtatem, tum demum intelligent nihil ſe habere proprium, demittent animos, & quodcumque à nobis acceperint id tanquam de alieno datum libentibus animis accipient.*

2. Sed hic quoque diſtinguendum eſt, quod victus pati debeat, & quid victor jure, quid etiam ſalvo omni officio facere poſſit, quid denique eum maxime deceat. Victus poſt deditionem nihil non patiendum habet; quippe jam ſubditus, & ſi jus belli externum reſpicimus, eo in loco ut ei nihil non eripi poſſit, etiam vita, etiam libertas perſonalis, multo magis bona, non publica tantum ſed & ſingulorum. *Ætoli*, inquit alio loco Livius, *permiſſo libero arbitrio, ne in corpora ſæviretur metuebant*. Cita-

GROTII NOTÆ.

De principali negotio pronuntiare debere, non de poſſeſſione] Id Dux Sabaudiæ dicebat in controverſia Saluciæ. Vide Serranum Henrico IV.

GRONOVII NOTÆ.

XLVIII. *De principali negotio*] utrius ſit res, de qua ambigitur, non uter interim eam poſſidere debeat.

Poſſeſſoria judicia] Quibus in anteceſſum cenſetur, uter, dum lis eſt, poſſidere debeat: nam is onus probandi in alterum devolvit.

Nihil eſt innovandum] Non auferenda poſſeſſio ei, qui rem tenet.

XLIX. 1. *Habebunt nobis gratiam*] Id beneficio noſtro conſecuti fuerint.

Neque enim fœdus dicere] Ex fœdere quicquam illis deberi.

2. *Enim*] Etiam.

Permiſſo libero arbitrio] Si Senatus populique Rom. omne de ſe arbitrium facerent, ne principes eorum vinculis & ſuppliciis traderentur, metuebant.

Intra

Citavimus alibi: *ubi omnia ei qui armis plus poteſt dedita ſunt, quæ ex iis habere victor, quibus maleſtari eos velit, ipſius judicium atque arbitrium eſt.* Eodem illud Livii pertinet: *Romanis mos vetuſtus erat, cum quo nec fœdere, nec æquis legibus jungerentur amicitiæ, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti, quam omnia divina humanaque dediſſet, obſides accepti, arma ademta, præſidia urbibus impoſita forent.* Etiam occidi licite interdum deditos oſtendimus. Libro XXXVII. Lib. III, c. VIII, §. 4. Lib. V, 11. Lib. III, c. XI, §. 18.

L. 1. At victor nequid injuſte faciat ſpectare primum debet ne quem occidat, niſi id ſuo facinore meritum; ſic & ne cui quicquam auferat, niſi in juſtam pœnam. * Intra hunc autem modum, quantum ſecuritas patitur, ad clementiam & liberalitatem propendere ſemper honeſtum eſt, interdum pro circumſtantiis etiam ex morum regula neceſſarium.

2. Diximus alibi bellorum egregios fines quoties ignoſcendo tranſigitur. Nicolaus Syracuſanus apud Diodorum: *παρέδωκαν ἑαυτοὺς μὴ τῆ τῶν ἀπλῶν πεποιθότες τῆ τῶν κρατούντων δικαιοσύνη. διὸ δεῖ οὐκ ἄξιον αὐτοὺς ἀπατᾶσθαι ψιλανθρωπίας φιλοτιμίᾳ*: *tradiderunt ſe cum armis confiſi clementiæ victoris: quare indignum foret eos decipi ſpe noſtræ humanitatis.* Poſtea: *τίς Ἑλλήνων τὰς ἀπιστίας αὐτοὺς κατὰ τῆ τῶν κρατούντων δικαιοσύνη πεποιῆσθαι ἀποδοκιμάσας τιμωρίας ἀξιώσει*: *Quis unquam Græcorum eos qui ſe clementiæ victoris permitterent, indeprecabili ſupplicio puniendos cenſuit?* Et Cæſar Octavius apud Appianum L. Antonium qui ſe deditum venerat alloquens, *σὺ μὲν δὴ πρὸ μὲν ἐπὶ τοὺς ὅρκους ἦλθες ἐπὶ νικητήν, ἀπιστῶν δὲ σαυτῷ τε καὶ τοῖς φίλοις ἐπιτρέπων ἡμῖν καὶ τῇ τύχῃ, ἀφαιρεῖ μὲν πᾶσαν ἀρχήν, ἀφαιρεῖ δὲ καὶ τῶν ἐξουσιῶν ἐν οἷς ἐδόκεις (male editur ἐδόκει) ὑπ' ἀνάγκης. συμπολιτεύσῃ δὲ οἷς ἄξιον ἡμᾶς παθεῖν τὰ ἀνήκεστα ὧν ἐμὲ δίκαιον ἐφ πεῖσαι. ὃ δὲ ἀνώμοτον*: *Si ad fœdera paciſcenda veniſſes, ſenſiſſes me & victorem & injuria affectum; nunc cum te & amicos & exercitum arbitrio noſtro permittis demis mihi iram, demis & eam poteſtatem quam in fœdere coactus eſſes concedere. Nam cum eo quod vos dignum eſt pati,* Lib. III, c. XV, in fin. Lib. XIII.

GROTII NOTÆ.

Intra hunc autem modum quantum ſecuritas patitur ad clementiam & liberalitatem propendere ſemper honeſtum eſt] Vide nobile exemplum Ferdinandi Legionenſium regis apud Marianam lib. XI, c. 15. Et repete quæ nos ſupra hoc libro cap. XI, §. 14, & 15.

GRONOVII NOTÆ.

L. *Suo facinore*] Proprio, extra communia, & egreſſo modum eorum, quæ vulgo & promiſcue in bello fiunt.

Quantum ſecuritas] Concedere poteſt victor, ita ut ipſe extra metum cladis aut rebellionis maneat.

2. *Indeprecabili ſupplicio*] Ut Gell. I, 13. *Pœna indeprecabilis.*

Senſiſſes me & victorem] Duras tibi conditiones præſcripſiſſem, quod & poſſum, ut victor, & jure poſſum, ut affectus injuria.

pati, simul jam & alterum spectandum est, quid me facere par sit: atque hoc præferam.

3. Occurrit sæpe in Romanis historiis locutio tradere se in fidem, tradere in fidem & clementiam. Sic apud Livium lib. XXXVII: *Legationes finitimas tradentes in fidem civitates suas benigne audivit.* Lib. XLIV: *Paulo, ut se suaque in fidem & clementiam populi Romani permitterent, contendente*, ubi de rege Perseo sermo est; sciendum autem est his verbis nihil aliud quam deditionem meram intelligi: *neque fidei nomen his in locis aliud significare, quam ipsam probitatem victoris cui se victus committit.

Livius lib. XXXVI. 4. * Nobilis est apud Polybium & Livium historia de Phanea Ætolorum legato, qui in oratione ad Manium Consulem eo prolapsus est ut diceret, διὸν κέκρατηκε τοῖς Αἰτώλοις σφᾶς αὐτοὺς ἐγχειρίζειν εἰς τὴν Ῥωμαίων πίστιν: *Ætolos* (ita vertit Livius) *se suaque fidei populi Romani permittere.* Cumque percunctanti Consuli iterum id affirmasset, postulasse Consulem, ut quidam belli incentores sibi sine mora dederentur. Cum Phaneas excepissent, non in servitutem sed in fidem tuam nos tradimus, & quod imperaretur non esse moris Græcorum, respondisse Consulem nihil se curare quid Græci essent moris, se more Romano imperium habere in deditos suo decreto, & catenis vinciri legatos jussisse. In Græco est; οὐκ ἔστ' ἐν τοῖς δικαίοις τοῖς ἡμετέροις ποιεῖν λόγον δεδωκότας ὑμᾶς ἐκ εἰς τὴν πίστιν: *De officio & decoro hic disputatis, cum jam vos fidei nostræ permiseritis?* Ex his verbis apparet quantum impune & non violato gentium jure facere possit is, in cujus fidem populus aliquis se permisit. Neque tamen hac potestate usus est Romanus Consul, sed & legatos dimisit, & Ætolorum concilio de integro deliberandi fecit potestatem. Sic populus Romanus Falisci responsisse legitur, edoctum se, Falisco se non potestati sed fidei Romanorum commisisse: & de Campanis legimus, eos non fœdere sed deditione in fidem venisse.

Vel. lib. VI, c. 4.

5. Ad

GROTII NOTÆ.

Neque fidei nomen his in locis aliud significare, quam ipsam probitatem victoris cui se victus permittit] Polybius: περὶ Ῥωμαίους ἐπιδώσειν τι, τε εἰς τὴν πίστιν αὐτὸν ἐγχειρίσαι καὶ τὸ τὸν ἡττηθέντα δίκαιον παρὰ αὐτὸν τὸ κρατοῦντι: *Apud Romanos idem valent, se in fidem alicujus committere, & victori de se statuendi liberam facere potestatem.* Græci dicunt, εἰς ἑαυτὸν σπεῖσθαι αὐτὸν παραδιδόναι; ut Thucydides libro III. ait: κατ' αὐτῶν ἐδέησεν ἐξελεῖν, ut Diodorus Siculus lib. XIV.

Nobilis est apud Polybium] In excerptis legationum num. 13.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Deditionem*] Romani rerum acerbitatem verbis mitigare solebant. Sic fidem dicebant potestatem liberam de aliquo statuendi. Sic socios, qui erant veri subjecti. Sic Magistratus in edictis ponebant *Bonum Factum*, id est, recte facietis, pro eo, quod esset volumus & jubemus. Sic lictor supplicium sumpturus jubebatur lege agere.

4. *Belli incentores*] Auctores & concitores.

Obsides

5. Ad officium vero ejus cui facta eſt deditio non male retuleris Senecæ illud: *Clementia liberum arbitrium habet: non ſub formula ſed ex æquo & bono judicat, & abſolvere illi licet, & quanti vult taxare litem.* Neque referre exiſtimo an dedens ſe dicat ſe dedere alterius ſapientiæ, an moderationi, an miſericordiæ, hæc enim omnia blandimenta ſunt; res manet ut victor arbiter fiat. *Livius lib. VIII. L. 11. de Clem. 7.*

LI. Sed ſunt tamen & deditiones conditionatæ, quæ aut ſingulis conſulunt, ut quibus vita ſalva, aut corporum libertas, aut & quædam bona excipiuntur, aut etiam univerſitati, quarum nonnullæ etiam mixtum quoddam imperium poſſunt induere, de quo egimus alibi. *Lib. I, & III, §. 17.*

LII. Acceſſiones pactionum ſunt obſides & pignora. * Obſides diximus dari aut ſua voluntate, aut ejus qui imperium habet; nam in ſummo civili imperio comprehenditur & jus in actiones ſubditorum, ut in bona. Sed civitas aut ejus rector tenebitur illud incommodum ei qui patitur, aut proximis repenſare; & ſi plures ſint, quorum quis obſes eat reipublicæ nihil interſit, danda opera videtur ut ſorte res dirimatur. In vaſallum, niſi idem ſubditus ſit, jus hoc feudi dominus non habet: neque enim reverentia & obſequium, quæ debet, huc uſque pertingunt.

LIII. Interfici obſidem poſſe diximus, per jus gentium externum; non etiam interno jure, niſi par ipſius culpa accedat. Servi quoque non fiunt: imo & jure gentium bona habere & hæredibus relinquere poſſunt, quanquam Romano jure cautum eſt ut bona eorum in fiſcum cogantur. *L. Divus, D. de jure fiſci.*

LIV. An fugere obſidi liceat quæritur? & conſtat non licere, ſi ab initio aut poſtea quo laxius haberetur fidem dederit. Alioqui videtur non is animus fuiſſe civitatis obligandi civem ne aufugeret, ſed hoſti dandi facultatem qualis vellet cuſtodiæ; & ſic defendi poteſt Cloeliæ factum. Sed etſi ipſa nihil peccaverat, * civitas tamen recipere & retinere obſidem non poterat. *Liv. lib. II.*

Sic aliquid juris in ſuos relinquat dedito exceptum ab imperio victoris.

LII. *Aut ejus qui imperium*] Ipſos invitos.

Jus in actiones] Poteſt qui ſummum imperium habet, publici boni cauſa, auferre ſingulis arbitrium agendi vel non agendi, ut poteſt auferre bona.

Feudi dominus non habet] Ut eum vaſallum obſidem det invitum.

LIII. *Obſidem poſſe*] Si non ſervet pactum, qui obſidem dedit.

LIV. *Si ab initio quo laxius*] Ut minus arcte vel molelle cuſtodire-

GROTII NOTÆ.

Obſides diximus dari] Hoc libro c. IV, §. 14. vide & caput II, §. 11.

Civitas tamen recipere & retinere obſidem non poterat] Vide Plutarchum in Publicola hac de re. Ad illud Virgilii,

Vinclis innaret Cloelia ruptis.

Vinculis foederis ait Servius.

GRONOVII NOTÆ.

5. *Non ſub formula*] Non eſt adſcripta verbis conceptis.

Taxare litem] Quantum vult, imponere mulctam.

LI. *Mixtum quoddam*] In quo

Sic Porsenna: *Si non dedatur obses pro rupto se fœdus habiturum.* Deinde: *Romani pignus pacis ex fœdere restituerunt.*

LV. Odiosa autem est obsidum obligatio, tum quia libertati inimica, tum quia ex facto alieno venit. Ideoque stricta interpretatio hic locum habet, quare in unam causam dati in aliam retineri non poterunt, quod ita intellige si aliud quid sine obsidum accessione promissum sit. At si in alia causa fides jam violata sit, aut contractum debitum, jam poterit obses retineri non ut obses, sed eo gentium jure quo subditi ex facto imperantium detineri possunt, κατ' ἀνδροληψίαν, quod ipsum tamen ne fiat caveri poterit, adjecto pacto de reddendis obsidibus, ubi id cujus nomine dati erunt impletum erit.

Vide supra 1, v. 111, c. 11.

LVI. Qui obses datus est tantum ut alterum captivum aut obsidem redimat, eo mortuo liberatur; nam in illo dum moritur jus pignoris exstinctum est, ut in captivo redemto dixit Ulpianus. Quare sicut in Ulpiani quæstione pretium non debetur, quod in personæ locum successit, ita nec hic persona manebit obligata, quæ personæ vicaria facta est. Sic Demetrius à Senatu Romano non inique postulabat dimitti, ὡς Ἀντιόχου μὲν ἀντιδοθείς, Ἀντιόχου δὲ ἀποθανόντος, inquit Appianus. Justinus ex Trogo: *Demetrius, qui obses Romæ erat, cognita morte Antiochi fratris senatum adiit, obsidemque se* (malim legere *obsidem inquiens se*, ut cohæreat oratio) *vivo fratre venisse, quo mortuo cujus obses sit ignorare.*

L. si patre. D. de capt.

Syr. lib. XXXIV.

LVII. Rege autem qui fœdus fecit mortuo an teneatur adhuc obses, pendet ab eo quod alibi tractavimus, an fœdus habendum sit personale an reale; nam accessoria non possunt efficere ut in principalium interpretatione à regula recedatur; ejus autem naturam & ipsa sequi debent.

L. II, c. XVI, §. 16.

LVIII. Obiter hoc addendum est, obsides interdum non accessionem esse obligationis, sed revera partem principalem; ut cum quis ex contractu factum promittit non suum, & quia eo

tur, dextra data & jurejurando promisit se non abiturum.

LV. *In unam causam dati*] Elapso tempore, in quod, aut perfecta re, ob quam dati erant.

Κατ' ἀνδροληψίαν] Per clarigationem vel pignoris capionem.

LVI. *Tantum ut alterum*] Dum alter captivus vel obses invisit patriam & redemptionis pretium comparat.

Ut in captivo redempto] Si quis patrem alicujus redemit, ut recepto pretio à filio eum liberum dimittat, & is pater mortuus sit, priusquam pretium à filio redderetur.

Quod in personæ locum] Quod cum erogandum esset pro captivo, & cujus ipse captivus erogandi pignus fuisset, pro eo mortuo & sic jure pignoris soluto, habet retinetque filius.

LVII. *Personale an reale*] Cum solo rege percussum, an cum rege & populo.

Accessoria non possunt] Propter obsidem datum non statim fœdus intelligitur esse reale; si aliud ab initio actum esse appareat.

LVIII. *Factum non suum*] Quod alius debet præstare.

Obsides

eo non præſtito tenetur ad id quod intereſt, ejus vice obſides obligantur; quam fuiſſe videri ſententiam Caudinæ ſponſionis diximus alibi. Non dura tantum ſed & iniqua eſt ſententia exiſtimantium, obſides etiam ſine conſenſu ſuo alterum ex facto alterius poſſe obligari. *L. 11, c. xv. §. 16. Alb. Gent. l. 11, c. 19.*

LIX. Pignora quædam communia habent cum obſidibus, quædam propria. Commune, quod & ex alio jam debito retinentur niſi obſtet data fides: Proprium, quod quæ de iis eſt pactio non tam ſtricte ſumitur quam illa de obſidibus: neque enim æquale eſt odium. Res enim natæ ſunt ut teneantur, non & homines.

LX. Illud alibi quoque diximus, nullum tempus id efficere poſſe ne luitio ſit pignoris, ſi id præſtetur pro quo pignus ſuppoſitum eſt. Nam qui actus cauſam veterem & novam habet, non creditur ex nova procedere. Ideo patientia debitoris veteri contractui non derelictioni imputatur, niſi certæ conjecturæ aliam interpretationem exprimant: ut ſi quis luere cum vellet, impeditus id ſilentio transmiſiſſet tanto tempore quod ad conſenſus conjecturam ſufficere poſſit. *Lib. 11, c. iv. §. 17.*

Obſides etiam ſine conſenſu] Si aliquis obſidum peccet aut aufugiat, pro ejus delicto alterum, qui ſimul ſit obſes datus teneri.

LIX. *Et ex alio debito*] Si jam ſolutum ſit, cujus cauſa pignus datum eſt, & interim debitor aliud debitum ab eodem creditore contraxit, in hujus quoque debiti ſecuritatem olim datum pignus poteſt retineri.

Niſi obſtet data fides] Niſi expreſſe cautum eſt, non niſi in unam cauſam, quicquid etiam interveniat, hunc obſidem eſſe debere.

Æquale eſt odium] Favorabilior eſt cauſa pignoris quam obſidum: ideo laxior ejus interpretatio.

LX. *Nullum tempus*] Placuit enim tempus non eſſe modum finiendæ obligationis. Weſemb. ad tit. Quibus modis pign. vel hyp. ſolvitur.

Veterem & novam] Ut pignus contractum.

Ex nova] Habitione pro derelicto.

Patientia debitoris] Quod debitor pignus tamdiu penes tenentem eſſe paſſus eſt, id præſumimus feciſſe, quia confidebat contractui, per quem putabat id ſibi licere, quandocumque vellet, licere atque integrum eſſe; non quod id pro derelicto haberet.

CAPUT XXI.

De fide manente bello, ubi de induciis, commeatu, captivorum redemtione.

I. *Inducia quid ſint, & an id tempus veniat pacis an belli nomine.*
II. *Vocis origo.*
III. *Nova indictione poſt inducias non opus.*
IV. *Quomodo computanda ſint tempora induciis præfinita.*
V. *Quando obligare incipiant.*
VI. *Quid per inducias liceat.*
VII. *An*

VII. *An retrocedere & reficere mœnia, & similia:*
VIII. *De locis occupandis distinctio.*
IX. *An redire possit, qui vi majore retentus est, circa exitum induciarum.*
X. *De specialibus induciarum pactionibus, & quæ inde quæri solent.*
XI. *Induciarum pactionibus ab altera parte ruptis, alteram bellum movere posse.*
XII. *Quid si pœna addita fuerit?*
XIII. *Privatorum facta quando inducias rumpant.*
XIV. *In jure commeandi extra inducias qualis sumenda interpretatio:*
XV. *Qui militum nomine veniant.*
XVI. *Ire, venire, abire, quomodo hic accipienda:*
XVII. *De extensione ad personas:*
XVIII. *Ad bona.*
XIX. *Comitis & gentis nomine qui veniant:*
XX. *An concessio juris commeandi morte extinguatur:*
XXI. *Quid si data sit donec qui dedit voluerit?*
XXII. *An securitas & extra territorium debeatur.*
XXIII. *Favor redemtionis captivorum:*
XXIV. *An lege interdici redemtio possit, distinctione explicatur.*
XXV. *Jus in captivum cedi posse:*
XXVI. *Posse ab uno pretium pluribus deberi:*
XXVII. *Conventio an rescindi possit, ob divitias captivi ignoratas.*
XXVIII. *Quæ bona capti captorem sequantur.*
XXIX. *An heres pretium debeat, distinctione explicatur.*
XXX. *An redire debeat qui dimissus est ut alterum liberet, eo mortuo.*

I. 1. SOlent & inter bellum à summis potestatibus concedi quædam, ut cum Virgilio & Tacito loquar, belli commercia, Homero συνημοσύνας, qualia sunt induciæ, commeatus, captivorum redemtio. Induciæ sunt conventio per quam bello manente ad tempus bellicis actibus abstinendum est. Bello, inquam, manente: nam, ut Cicero ait Philippica octava, inter bellum & pacem nihil est medium: Et bellum status est nomen, qui potest esse etiam cum operationes suas non exserit: Δοκεῖ ἐνδέχεσθαι καὶ καθεύδειν ἔχοντα τὴν ἀρετὴν καὶ ἀπρακτεῖν διὰ βίου, ait Aristoteles: *fieri potest ut virtute quis sit præditus & aut dormiat aut vitam agat actione vacuam.* Idem alibi: οἱ τόποι οὐ διαλύουσι τὴν φιλίαν ἀπλῶς, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν: *non ipsam amicitiam dissolvunt locorum intervalla, sed usum ejus.* Andronicus

Ann. XIV. & hist. III.

VIII. Nic.

VIII. Nic.

GRONOVII NOTÆ.

I. BElli commercia] Commutationes communicationesque nihil hostile habentes.

Status est nomen] Conditionem temporum designat, 1, 1, 2.

Operationes suas non exserit] Non pugnatur, cæditur, capitur, nocetur, turbatur.

cus Rhodius: τὸν ἕξιν ἐνδιδόντα ὑπάρχουσαν μηδὲν ἀποτελεῖν: *Habitus eſſe poteſt ita ut nihil operetur.* Euſtathius ad ſextum Nicomachiorum: ἡ ἕξις ἀφὸς τὸν ἀνθρώπου δύναμιν ἐνεργείας λέγεται: ἀφὸς δὲ τὸν ἐνέργειαν ἢ ἀποτέλεσιν δύναμις, ὡς ἐπὶ τῷ ἡγημένῳ γεωμετρίᾳ γεωμετρία: *Habitus potentia ſimpliciter dicta ratione habita, actus dicitur: ac ipſi actioni ſive exercitio comparatus vocatur potentia, ut ars menſoria in dormiente menſore.*

* *Ut quamvis tacet Hermogenes cantor tamen atque*
Optimus eſt modulator: & Alfenus vafer omni Horatius
* *Abjecto inſtrumento artis, clauſaque taberna* 1. Sat. 3.
Sutor erat.

2. Sic ergo, ut & Gellius dixit, *non pax eſt inducia: bellum enim manet, pugna ceſſat.* Et in panegyrico Latini Pacati legimus: *inducia bella ſuſpendebant.* Quod eo dico ut ſciamus, ſi quid convenit ut belli tempore valeat, id per inducias quoque valere, niſi manifeſte appareat non ſtatum ſpectari ſed ipſas functiones. Contra, ſi quid de pace dictum erit, id induciarum tempore locum non habebit: quanquam Virgilius pacem ſequeſtram dixit, Servius ad eum locum pacem temporalem, ut & Thucydidis Scholiaſtes εἰρήνην πρόσκαιρον πόλεμον ἀδύνατον, Varro pacem caſtrorum, paucorum dierum, quæ omnes ſunt non definitiones ſed delineationes quædam, æque figuratæ. Qualis & illa Varronis, qui cum inducias dixit bellorum ferias, potuerat & belli ſomnum dicere. Sic & ipſas forenſes ferias pacem vocavit Papinius: & ſomnum Ariſtoteles vinculum ſenſuum, quo exemplo & inducias belli vinculum recte dixeris.

3. In M. Varronis autem expoſitione, quam & Donatus ſequitur, hoc recte reprehendit Gellius quod paucos dies adjecit, oſtendens ſolere & in horas dari, addam ego & in annos etiam viginti, triginta, quadraginta, etiam centum: quarum apud Livium *Ad Ter. Eun. Act. 1. Sc. 1. Lib. 2. c. 21.*

GROTII NOTÆ.

Ut quamvis tacet Hermogenes] Seneca de Beneficiis v, c. 21: *Eſt diſertus etiam qui tacet.*

Abjecto inſtrumento artis clauſaque taberna
Sutor erat]
Seneca dicto jam loco: *Artifex eſt etiam cui ad exercendam artem inſtrumenta non ſuppetunt.*

GRONOVII NOTÆ.

2. *Bella ſuſpendebant*] Differebant & quaſi tenebant in pendenti, in ſuſpenſo.

Non ſtatum ſpectari] Non eſſe pactum generale aut de univerſis circa rem aliquam actionibus, ſed de eo, quod ſemel iterumque fieri debeat.

Pacem ſequeſtram] Sequeſter penes quem res controverſa interim deponitur: aut qui medius intervenit duobus certantibus; ita pax ſequeſtra per quam ad tempus deponitur certamen belli, aut quæ intervenit certamini media.

Εἰρήνην πρόσκαιρον] Pacem temporariam, caducam, quæ bellum parturit.

Pacem caſtrorum] Quia caſtra eſſe indicium eſt eſſe bellum: non ergo hæc pax ſimpliciter, ſed bello durante pax intercedens.

Forenſes ferias pacem] 4. Silv. 4. *Certe jam Latia non miſcent jurgia lege, Et pacem piget annus habet.*

Sicut

vium exempla, quæ & illam Pauli Juriſconſulti definitionem redarguunt: *Inducia ſunt cum in breve & in præſens tempus convenit, ne invicem ſe laceſſant.*

L. poſtliminium. D. de captivit. Lib. III. c. 16. §. 20.

4. Fieri tamen poterit, ut ſi appareat alicujus conventionis rationem unicam & per ſe moventem in ſolidum fuiſſe ceſſationem actuum bellicorum, ut tunc quod de pacis tempore dictum eſt, per inducias valeat, non ex vi vocis ſed ex mentis certa collectione, de qua alibi egimus.

II. Videtur autem induciarum nomen non ab eo quod Gellius vult inde uti jam, nec ab *endoitu*, id eſt introgreſſu, ut Opilius voluit, veniſſe, ſed quod inde, id eſt à certo tempore otium ſit, quomodo ἐκεχειρίαν Græci vocant. Apparet enim etiam ex Gellio & Opilio, veteribus per *t*, non per *c* literam ſcriptum hoc nomen, quod nunc pluraliter profertur, olim haud dubio etiam ſingulariter. Vetus ſcriptura fuit indoitia; nam otium tunc oitium enunciabant à verbo oiti, quod nunc uti dicimus, * ſicut ex poina (nunc pœnam ſcribimus) fit punio, & ex Poino (qui nunc Pœnus) fit Punicus. Sicut autem ex eo quod eſt oſtia, oſtiorum, factum eſt nomen * Oſtia Oſtiæ: ſic ex indoitia indoitiorum, factum eſt indoitia, indoitiæ; deinde indutia, cujus, ut dixi, plurale nunc tantum in uſu eſt; olim, ut Gellius monuit, etiam unitatis numero enunciabatur; non longe abit Donatus cum inducias dictas vult quod in dies otium præbeant. Sunt ergo induciæ in bello otium, non pax: itaque accurate loquuntur hiſtorici qui narrant ſæpe pacem negatam, inducias datas.

Gell. XIX, c. VIII.

d. loco. Ad Ter. Eun. Liv. Plut. Juſtin.

Angel. l. ſi unus. §. 1. D. de pactis. Mart. Laud. q. 29.

III. Quare nec nova indictione opus erit: nam ſublato impedimento temporali, ipſo jure ſe exſerit ſtatus belli non mortuus ſed ſopitus, ut dominium & patria poteſtas in eo qui à furore convaluit. Legimus tamen apud Livium ex fecialium ſententia finitis induciis indictum bellum: ſed nimirum iſtis non neceſſariis cautionibus oſtendere veteres Romani voluerunt quantopere pacem amarent, & quam juſtis de cauſis in arma traherentur.

GROTII NOTÆ.

Sicut ex poina (nunc pœnam ſcribimus) fit punio] Vide Servium in X. Æneidos ad vocem *mœrorum*.

Oſtia Oſtiæ] Et ex oſtrea, oſtreorum, factum eſt oſtrea, oſtrex.

GRONOVII NOTÆ.

4. *Ceſſationem actuum*] Non ut ceſſaretur propter aliud, velut colloquii cauſa aut religionis aut ſimilium, ſed tantum ut ceſſaretur, velut in longis multorum annorum induciis.

II. *Otium ſit*] Otium pro pace Cicero 2. fam. 17. *Si antea auditum erit otium eſſe in Syria, legiones ventura non ſunt.* Agrar. 2, 27. *Ego volo in hunc annum conſul populario aſſere pacem, tranquillitatem, otium.*

III. *Indictione opus erit*] Ad bellum poſt inducias repetendum.

Sublato impedimento temporali] Elapſo tempore induciis præſtituto.

Non mortuus, ſed ſopitus] Non extinctus, abolitus, ſed intermiſſus.

Dominium] Adminiſtratio rerum ſuarum.

VI

herentur. Innuit hoc ipse Livius; *Cum Vejentibus nuper acie dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat, induciaque inde, non pax facta, quarum & dies exierat, & ante diem rebellaverant: missi tamen feciales, nec eorum, cum more patrum jurati repeterent res, verba sunt audita.* Lib. IV.

IV. 1. Tempus induciis ascribi solet aut continuum ut in centum dies, aut cum designatione termini ut usque calendas Martias. In priori ad momenta temporum facienda est numeratio: id enim naturæ convenit; nam quæ sit ad civiles dies computatio ex legibus aut populorum moribus venit. In alterno genere dubitari solet utrum ad quem diem aut mensem, aut annum dictum est duraturas inducias, is dies, mensis, annus exclusus an comprehensus intelligatur. *L. anniculus, D. de verbor. signif.*

2. Certe in rebus naturalibus duo sunt terminorum genera, intra rem, ut cutis terminus est corporis; extra rem, ut flumen terminus est terræ. Ad utrumque hunc modum etiam quæ voluntate constituuntur termini constitui possunt. Magis autem naturale videtur * ut terminus sumatur qui pars sit rei; πέρας λέγεται τὸ ἔσχατον ἑκάστου, *terminus dicitur quod ultimum cujusque est*, inquit Aristoteles: nec usus repugnat; *si quis sic dixerit ut intra diem mortis ejus aliquid fiat, ipse quoque dies quo quis mortuus est numeratur.* Prædixerat Cæsari Spurina periculum quod non ultra Idus Martias proferretur. Interpellatus ipsis Idibus, dixit * venisse quidem sed non præteriisse. Quare multo magis sumenda est hæc interpretatio ubi temporis productio favorem in se habet, ut induciis quæ humano sanguini parcunt. *Met. v. 17. l. si quis D. de verb. signif. Suet. in Cæs. 5.*

3. At vero à quo die mensura aliqua temporis incipere dicitur is dies intra mensuram non erit: quia ejus propositionis vis est discernere, non conjungere.

V. Illud obiter addam, inducias & siquid est simile ipsos contrahentes statim obligare ex quo contractus absolutus est: at sub-

GROTII NOTÆ.

Ut terminus sumatur qui pars sit rei] Baldus de statutis in verbo usque. Bartolus in L. Patronus, D. de Legatis III. & l. Nuptæ, D. de Senatoribus. Archidiaconus in c. Ecclesias XIII. q. 1. Hieronymus de Monte, libro de Finibus c. 23.

Venisse quidem sed non præteriisse] Dion: πάρεστιν, οὐδέπω δὲ παρελήλυθεν. Appianus: πάρεστιν αἱ Εἰδοὶ, ἀλλ' οὐ παρεληλύθασιν.

GRONOVII NOTÆ.

IV. 1. *Ad momenta temporum*] Ab hora, qua consensum est in inducias ad horam eandem centesimi diei.

Ad civiles dies] Ut quæ supersunt horæ ultimi diei, simul comprehendantur, ut l. 38. D. de V. S.

2. *Intra rem*] Extremitas vel ultimæ partes rei.

Extra rem] De proximo rem attingentia.

Voluntate] Arbitrio hominum, ubi natura non facit terminos.

3. *A quo die*] Ut sit, post quem diem non, cum quo die.

Neque

ſubditos utrinque obligari incipere, ubi induciæ acceperunt formam legis, cui ineſt exterior quædam publicatio: qua facta ſtatim quidem incipit habere vim obligandi ſubditos, ſed ea vis, ſi publicatio uno tantum loco facta ſit, non per omnem ditionem eodem momento ſe exſerit, ſed per tempus ſufficiens ad perferendam ad ſingula loca notitiam. Quare ſi quid interea à ſubditis contra inducias factum ſit, ipſi à pœnis immunes erunt, * neque tamen eo minus contrahentes damnum reſarcire debebunt.

Bart. l. omnes pop. Pan. c. 2. de conſt. & ibid. Fel. n. 7.

VI. 1. Quantum per inducias liceat, quantum non liceat, ex ipſa definitione datur intelligi. Illiciti enim ſunt omnes actus bellici, ſive in perſonas, ſive in res; id eſt, quicquid vi fit adverſus hoſtem: id enim omne per induciarum tempus fit contra jus gentium, ut in concione ad milites loquitur L. Æmilius apud Livium.

2. Etiam quæ res hoſtium caſu aliquo ad nos pervenerunt eæ reddendæ erunt, etiamſi ante noſtræ fuiſſent: quia quod jus externum attinet, ex quo hæc dijudicanda ſunt, ipſorum ſunt factæ: Et hoc eſt quod ait Paulus Juriſconſultus, induciarum tempore poſtliminium non eſſe, quia poſtliminium requiri ut antecedat jus bello capiendi: quod per inducias non eſt.

3. Ire & redire ultro citroque, ſed eo paratu qui periculum nullum oſtentet, licet. Notatum hoc * à Servio ad illud Maronis, *Mixtique impune Latini*, ubi & hoc narrat, obſeſſa urbe à Tarquinio inter Porſennam & Romanos factis induciis, cum ludi Circenſes in urbe celebrarentur, ingreſſos hoſtium duces curuli certamine contendiſſe & victores coronatos.

VII. Interius recedere cum exercitu, quod Philippum feciſſe legimus apud Livium, cum induciis non pugnat: nec reficere mœnia, nec militem conſcribere, * niſi quid ſpecialius convenerit.

Lib. XXXI. Frontinus l. II, c. 13.

VIII. 1. Corruptis hoſtium præſidiis loca invadere quæ ipſi tenebant, haud dubie contra inducias eſt; talis enim acquiſitio juſta eſſe non poteſt, niſi ex jure belli. Idem habendum ſi qui ſub-

GROTII NOTÆ.

Neque tamen eo minus contrahentes damnum reſarcire debebunt] Ut de Scione apud Thucydidem IV. Defendi itaque non poteſt quod ab Hiſpanis in Italia factum narrat Mariana XXVIII, 7.

A Servio] Ad XI Æneidos.

Niſi quid ſpecialius convenerit] Ut apud Patutam lib. III.

GRONOVII NOTÆ.

V. *Acceperunt formam legis*] Ex quo ſolemniter promulgatæ ſunt.

Per omnem ditionem] Per omne territorium.

VI. 2. *Caſu aliquo*] Non induſtria aut opera noſtra.

VII. *Interius recedere*] Intra fines ex eo loco, unde alioqui non facile ſine conflictu digredimur, ut Philippus apud Liv. XI, 39.

VIII. 1. *Corruptis*] Sollicitatis ad defectionem pecunia vel promiſſis; ut Sulla illuſit L. Scipioni Appian. I. civ. p. 401. Flor. III, 21.

Loca

ſubditi deficere ad hoſtem velint. Exemplum eſt apud Livium, lib. XLII: *Coronai & Haliartii, favore quodam inſito in reges, legatos in Macedoniam miſerunt præſidium petentes, quo ſe adverſus impotentem ſuperbiam Thebanorum tueri poſſint. Cui legationi reſponſum ab rege eſt, præſidium ſe ob inducias cum Romanis factas mittere non poſſe.* Apud Thucydidem libro quarto Braſidas Mendam civitatem ab Athenienſibus ad Lacedæmonios deficientem induciarum tempore recipit: ſed additur excuſatio, quia habebat quæ ipſe viciſſim Athenienſes criminaretur.

2. Derelicta ſane occupare licet, dum vere derelicta, id eſt eo animo ne amplius ſint quorum fuerant; non ſi incuſtodita, ſive cuſtodia ante inducias, ſive factis induciis omiſſa ſit; dominium enim manens injuſtam facit alterius poſſeſſionem; quo refellitur Belliſarii adverſus Gothos cavillatio, qui tali obtentu * loca præſidiis nudata per inducias invaſerat. *Proc. II. Goth.*

IX. 1. Quæritur an qui vi majore impeditus quo minus recederet, intra fines hoſticos deprehenditur poſtquam exierint induciæ, jus redeundi habeat. Si jus externum gentium reſpicimus, non dubito quin hic par ſit ei qui cum in pace veniſſet bello repente exorto inter hoſtes fato ſuo deprehenditur, quem captivum manere ad pacem uſque ſupra notavimus; neque juſtitia interna deeſt, quatenus bona & actiones hoſtium pro debito civitatis obligantur, & in ſolutum capiuntur: nec magis hic quod queratur habet quam tot alii innocentes, in quos bellorum mala recidunt. *Lib. III. c. 9.*

2. Nec quæ de commiſſi cauſa circa merces tractantur adferri huc debent; nec quod apud Ciceronem eſt de inventione ſecundo, de nave roſtrata vi ventorum in portum delata, quam ex lege quæſtor publicari volebat. Ibi enim vis major à pœna liberat; hic proprie de pœna non agitur, ſed de jure quod certo tantum tempore interquieſcebat. Tamen quin talem remittere benignius, quin & generoſius ſit, nullam habet dubitationem. *L. Cæſar I. interdum. §. ſi præter. D. de public.*

X. Sunt & quædam per inducias illicita, ob ſpecialem conventio-

GROTII NOTÆ.

Loca præſidiis nudata] Portum, Centum cellas, Albanum.

GRONOVII NOTÆ.

Quæ ipſe viciſſim Athenienſes] Feciſſe contra inducias. Vel quibus ipſe. IX. 1. *Vi majore*] Θεᾶ βία l. 25. §. 1. D. locati, quæ conſilio humano neque provideri neque vitari poteſt.

In ſolutum] Vicem ejus quod ſolvi debet.

2. *De commiſſi cauſa*] Si tempeſtate acta navis præterierit locum, ubi appellare debebat & veſtigal ſolvere: veſtigali autem non ſoluto merces incidunt in cauſam commiſſi.

Apud Ciceronem de Inventione ſecunde] Cap. 32.

Ex lege] Siqua roſtrata navis in portu deprehenſa eſſet, ut publicaretur.

Ibi enim] In commiſſis.

Hic proprie] In detinendo eo, qui deprehenditur intra fines.

ventionis naturam: ut si tantum sepeliendorum hominum causa datæ sint induciæ, nihil erit immutandum; sic * si obsessis datæ induciæ tantum ne oppugnentur, jam auxilia & commeatus admittere non licebit; nam cum tales induciæ alteri partium prosint, non debent interim ejus qui dedit causam duriorem facere. Interdum & convenit ne commeare liceat. * Interdum personis cavetur, non & rebus: quo casu si ad res defendendas lædantur personæ, nihil contra inducias fiet: nam cum liceat res defendere, personarum securitas ad id quod principale est, non quod in alicujus consequentiam venit, referenda est.

XI. Si fides induciarum à parte altera rumpatur, quin læso liberum sit etiam sine indictione ad arma venire, frustra dubitatur; nam capita conventionis insunt conventioni per modum conditionis, ut paulo ante diximus. Reperias quidem in historiis exempla eorum qui sustinuerint in finem induciarum. Sed & bellum illatum Hetruscis & aliis, quod contra inducias fecissent, legas: quæ diversitas argumento est jus ita esse ut dicimus, sed eo jure uti vel non uti, in arbitrio esse ejus qui læsus est.

Libro hoc c. XIX. §. 14. & XX. §. 38. Liv. lib. IX, & XI.

XII. Illud constat, si pœna conventa poscitur & persolvitur ab eo qui contra fecit, jam bellandi jus non esse. Ideo enim pœna solvitur ut cætera salva maneant. Et contra, si bellum moveatur, recessum à pœna censeri debet, quando optio data est.

XIII. Privata tamen facta non rumpunt inducias, nisi publicus actus accedat, puta imperii aut ratihabitionis, quæ etiam intelligitur accedere, si qui deliquerint nec puniantur, nec dedantur: si non reddantur res.

XIV. Jus commeandi extra inducias privilegium quoddam est;

GROTII NOTÆ.

Si obsessis data inducia tantum ne oppugnentur] Ut à Totila Neapolitanis apud Procopium.

Interdum personis cavetur, non & rebus] Vide c. significavit, De Judæis. De induciis cum exceptione locorum exempla habes apud Procopium & Menandrum Protectorem.

GRONOVII NOTÆ.

X. *Convenit ne commeare*] Diserte ponitur in pactis induciarum, ne utrimque inter partes hostiles liber sit commeatus.

Si ad res defendendas] Si quæ res alterius invadunt violentur personæ.

Ad id quod principale] Ita accipienda est, ut directo & per se personæ nihil hostile facientes non lædantur; non, ne lædantur, dum ea quæ per inducias licet arcere ac prohibere, attentant.

XI. *Conventionis insunt*] Omnia conventionis capita infirmantur & lædunt in uno, quasi singulis esset adjectum, hoc caput salvum fore, si & cætera salva fuerint.

Qui sustinuerint] Non reddiderint par pro pari & raptis ab altera parte induciis profiluerint vicissim ad hostilia, sed exspectavetint finem.

XII. *Pœna conventa*] In pacto induciarum eo casu, si quis eas violet.

Bellum moveatur] Post violatas inducias alter vicissim aliquid hostile fecerit, is pœnam conventam poscere nequit; jam enim videtur legisse alterum eorum, quæ optare potuit.

XIII. *Imperii aut ratihabitionis*] Si jussa fuerint aut approbata ab eo penes quem imperium est.

XIV. *Privilegium quoddam*] Certis personis plerumque datur quum in aliis maneat bellum.

Alexan-

eſt; quare in ejus interpretatione ſequenda ſunt quæ de privilegiis traduntur. Eſt autem hoc privilegium neque tertio noxium, neque danti admodum grave: ideo intra verborum proprietatem laxa magis quam ſtricta interpretatio admittenda eſt, eoque magis ſi non petenti datum beneficium ſed ultro oblatum ſit; multoque magis, ſi ultra privatam publica quædam utilitas in negotio vertatur. Rejicienda ergo ſtricta interpretatio etiam quam ferunt verba, niſi alioqui abſurdum aliquod ſequeretur, aut eo ducant probabiles admodum voluntatis conjecturæ. Contra vero etiam extra proprietatem laxior interpretatio locum habebit, ut ſimile abſurdum vitetur, aut ex valde urgentibus conjecturis.

Vide ſupra l. 11, c. XVI. §. 12.

Can. in c. cum in eccleſia, §. cum vero: de elect.

XV. Hinc colligimus datum militibus commeatum non ad medios tantum ſed & ſummos duces porrigi: quia verbi proprietas admittit eam ſignificationem, quanquam eſt & alia ſtrictior. Sic nomine clericorum venit epiſcopus. Etiam qui in claſſibus ſunt nautæ milites intelliguntur, & omnes omnino qui ſacramentum dixerunt.

L. 1, §. 1. D. de hon. poſſ. ex teſt. mil.

XVI. 1. In itu cautum & de reditu cenſetur, non hoc ex vi verbi, ſed ut abſurdum vitetur: neque enim inutile eſſe beneficium debet. Et abitus tutus intelligendus uſque dum eo pervenerit ubi in tuto ſit, unde * Alexandri fides accuſata qui quibus abitum indulſerat eos in ipſo itinere juſſit interfici.

Died. Sic. lib. XVII.

2. At cui abire datum, non & redire: ſed nec cui venire conceſſum eſt mittere poterit: nec contra: ſunt enim hæc diverſa, nec extra verba exſpatiari ratio cogit: ita tamen ut error etſi jus non det, à pœna certe ſiqua adjecta eſt relevet. Sed & cui venire per-

Grotii Notæ.

Alexandri fides accuſata] Plutarchus: Καὶ πότε πρὸς πολεμικὰς ἐχρῶτο αὐτῷ τὰ ἄλλα νομίμως καὶ βασιλικῶς πολεμίοις; ἢ ὅτε κακὸς συβήκης: *Hac velut macula adhæſit bellicis actionibus regis cætera in bello agere & juſte & regaliter ſoliti.* Simile factum Bajazetis contra Vidynenſes in Servia habes apud Leunclavium lib. VI.

Gronovii Notæ.

De privilegiis] Jutibus ſingularibus, quæ non ad exemplum trahuntur. §. 6. Inſtit. de j. n. g. c.

Intra verborum proprietatem] Quatenus propria verborum ſignificatio permittit.

XV. *Datum militibus commeatum*] Si poſitum ſit in pacto induciarum, concedi liberum iter in hoſtiles terras aut per hoſtiles militibus non excludi, centuriones, tribunos, præfectos, ſed nec legatos, qui ſummæ rei præſunt.

Nomine clericorum] Quod clericis conceſſum, id etiam vindicare poteſt Epiſcopus.

XVI. 1. *Initu*] Si data facultas eundi, utique & redeundi.

Inutile beneficium] Quod pro beneficio datur, id ita datum intelligitur, ut poſſit effectum ſortiri.

2. *Mittere*] Alium ſibi ſubſtituere, qui veniat.

Ut error] Ut ſi quis hoc fecerit per errorem, ſine fallendi propoſito, etſi male fecerit, non tamen pœnæ forte in pacto expreſſæ ſubjaceat.

permiſſum eſt, ſemel veniet, non iterum, niſi temporis adjectio aliam ſuppeditet conjecturam.

XVII. Patrem filius, uxor virum non ſequitur aliter quam in jure commorandi; nam morari ſolemus cum familia, peregrinari ſine ea. Famulus tamen unus aut alter, etiamſi expreſſus non ſit, comprehenſus cenſebitur in eo quem ſine tali comitatu ire indecorum foret; nam qui aliquid concedit, concedit quæ neceſſario ſequuntur; neceſſitas autem hic moraliter intelligenda eſt.

l. penult. de Præcar.

Abbas c. quam ſit. de Judæis.

XVIII. Similiter bona non quævis comprehendentur, ſed quæ ſolita ſunt ad iter aſſumi.

XIX. Expreſſo comitum nomine, non ſunt intelligendi hi quorum cauſa magis eſt odioſa, quam ipſius cui proſpicitur. Tales ſunt piratæ, latrones, transfugæ, deſertores. Gentis expreſſum nomen in comitibus ſatis oſtendit facultatem ad alios non porrigi.

XX. Jus commeandi cum veniat ex vi poteſtatis, in dubio non exſtinguitur morte concedentis, ſecundum ea quæ alibi diximus de regum & aliorum imperantium beneficiis.

Lib. II, c. 15. §. 11, 12.

XXI. Diſputari ſolet de eo quod dictum eſt in hunc modum, quamdiu voluero. Et verior eſt ſententia eorum qui exiſtimant durare beneficium tale, etiam ſi novus volendi actus non intercedat, quia durare in dubio præſumitur, quod ad juris effectum ſufficit; * non etiam ubi is qui conceſſit deſiit poſſe velle, quod per mortem contingit. Perſona enim ſublata, collabitur etiam illa præſumtio durationis, ſicut accidens interitu ſubſtantiæ.

Canon. in 6. ſi gratioſe, de Reſcr. in VI.

XXII. Commeandi autem ſecuritas ei cui data eſt debetur etiam

GROTII NOTÆ.

Non etiam ubi is qui conceſſit deſiit poſſe velle quod per mortem contingit] L. Lucius Titius de donationibus, ita ut eam emendat vir magnus Antonius Faber, *Voluere* ponens pro *Voluerit*. Adde I. Locatio §. Locati: Cardinalem Tuſchum pp. concluſion. 751. lit. p. Reinking. lib. II, claſſe II, c. 8, num. 30.

GRONOVII NOTÆ.

XVII. *Commorandi*] Conceſſa itione habitandi cauſa.

Cum familia] At familiæ vel præcipuæ partes uxor & liberi.

Moraliter] Non ſine qua ſimpliciter & quocumque modo aliquid eſſe non poſſit, ſed ſine quo aliquid decenter & commode eſſe non poſſit.

XIX. *Quorum cauſa magis eſt odioſa*] Qui minus ſunt favorabiles, adeo, ut videatur conceſſurus non fuiſſe, qui conceſſit, ſi ſuo nomine petiſſent.

XX. *Morte concedentis*] Sic ut à novo Imperatore novus commeatus ſit petendus, ſi quis uti velit.

XXI. *Quamdiu voluero*] Quoties conceſſi aliquid alteri licitum fore tamdiu, quamdiu id ei concedere velim.

Beneficium tale] Poſtquam ſemel iteruntque eo uſus eſt, qui accepit.

Novus volendi] Etſi nec verbis neque alio certo ſigno me adhuc velle oſtenderim.

Affectum] Effectum.

Quod

etiam extra territorium concedentis: quia datur contra jus belli, quod per ſe territorio non includitur: ut alibi à nobis dictum eſt. *L. III, c. IV, §. 8.*

XXIII. Captivorum redemtio multum habet favoris, maxime apud Chriſtianos, quibus lex divina hoc miſericordiæ genus peculiariter commendat. *Captivorum redemtio, magnum atque præclarum juſtitiæ munus eſt:* verba ſunt Lactantii. Ambroſio captivos redimere, maxime ab hoſte barbaro, præcipua & ſumma liberalitas vocatur. Idem defendit ſuum & Eccleſiæ factum, * quod vaſa eccleſiæ, etiam initiata, confregerint ut captivi redimerentur. *Ornatus,* inquit, *ſacramentorum, redemtio captivorum eſt,* & multa alia in eandem ſententiam. *Matt. XXV. 36, 39. Lib. VI. Lib. II. off. c. 28. L. II, c. IV, §. 3.*

XXIV. 1. Quibus adducor ut non audeam indiſtincte probare leges illas quæ captivos redimi vetant, quales apud Romanos fuiſſe legimus: *Nulli civitati viliores captivi quam noſtræ,* ait in Senatu Romano quidam. Eadem civitas Livio dicitur minime in captivos jam inde antiquitus indulgens. Nota eſt in hanc rem Horatii ode, ubi captivos redimere vocat conditiones fœdas, & exemplum perniciem trahens: flagitio additum damnum. Sed quod Ariſtoteles in Laconum inſtitutis reprehendit, idem in Romanorum culpari ſolet: nimis ſcilicet illa omnia directa ad res bellicas, quaſi in illis ſolis ſalus civitatis conſiſteret. Atqui ſi rem humanitatis modo æſtimamus, ſatius ſæpe eſſet jus quod bello petitur amitti, * quam plurimos homines, & quidem cognatos aut populares, relinqui in graviſſimis ærumnis. *Livius libro XXII. ibid.*

2. Non

GROTII NOTÆ.

Quod vaſa Eccleſia etiam initiata confregerint ut captivi redimerentur] Imitatus hoc Ambroſii factum Auguſtinus, narrante Poſſidio, qui contra carnalem ſenſum quondam id factum dicit. Imitatus eſt & in eadem Africa Epiſcopus Deogratias, narrante Victore Uticenſi lib. 1. Vas quod Remigii fuerat datum ad redimendos à Normannis captivos narrat in Remigii vita Hincmarus. Simile factum Archiepiſcopi Bremenſis Rimberti laudat M. Adamus Bremenſis Eccleſiaſticæ hiſtoriæ cap. 32. Probat hoc Synodus univerſalis ſexta, decreto relato in cauſam XII, quæſtione II. Quæ adjungenda his quæ diximus ſupra hoc libro cap. V, §. 2.

Quam plurimos hominum & quidem cognatos aut populares relinqui in graviſſimis ærumnis] De Mauritii Imperatoris ob tale factum ſeria admodum pœnitentia vide Zonaram.

GRONOVII NOTÆ.

XXII. *Contra jus belli*] Ut in aliquem non liceat, quod jure belli liceret: licet autem in hoſtes jure belli quidvis hoſtile etiam extra territorium.

XXIII. *Etiam initiata*] Quibus ad ſacrum uſum jam uſi fuiſſent ſacerdotes.

Ornatus ſacramentorum] Si ſupellex ſacra impendatur in redimendos captivos, honoratur & ornatur, non violatur.

XXIV. 1. *Conditiones fœdas*] Quod his milites redduntur ſegniores, & facilius armis abjectis in captivitatem conſentiant, certi ſe redemptum iri.

2. Non videtur ergo lex talis juſta, niſi appareat opus tali rigore ut majora aut plura mala alioqui moraliter inevitabilia caveantur. Nam in tali neceſſitate, cum ipſi captivi ex caritatis lege ſuam ſortem patienter ferre debeant, poteſt hoc eis injungi, & aliis nequid contra faciant præcipi, ſecundum ea quæ de
Lib. 11, c. xxv, §. 3. cive ob bonum publicum dedendo ſcripſimus alibi.

XXV. Non ſunt quidem moribus noſtris ſervi qui bello capiuntur: non dubitem tamen quin jus exigendi pretium redemtionis à capto poſſit ab eo qui captum tenet in alium transſcribi: nam & incorporalia alienari natura patitur.

XXVI. Et poteſt idem pluribus debere pretium, ſi ab uno dimiſſus, pretio nondum ſoluto, captus ſit ab alio: ſunt enim diverſa hæc debita ex diverſis cauſis.

XXVII. Conventio de pretio factæ reſcindi non poteſt, eo quod captus intelligatur locupletior quam credebatur: quia jure gentium externo, de quo quærimus, nemo cogitur ſupplere quod in contractu minus æquo pretio promiſit, ſi dolus non in-
L. 11, c. 12. §. 26. terceſſit; ut intelligi poteſt ex his quæ de contractibus ſupra à nobis explicata ſunt.

XXVIII. Ex eo quod diximus captivos noſtros ſervos non eſſe, ſequitur ceſſare illam acquiſitionem univerſalem; quam
L. 111, c. VII, §. 4. acceſſionem eſſe dominii in perſonam diximus alibi. Non alia ergo captori acquirentur quam quæ ſpecialiter apprehenderit: quare ſiquid clam ſecum habet captivus, non erit acquiſitum,
L. poſſideri §. Neratius. D. de acqu. poſſ. quia nec poſſeſſum. Sicut Paulus Juriſconſultus contra Brutum & Manlium reſpondit, qui fundum poſſeſſione cepit, theſaurum quem in fundo eſſe neſciat, non cepiſſe: quia qui neſcit nequeat poſſidere. Cui conſequens eſt, ut res eo modo celata ad redemptionis pretium ſolvendum prodeſſe poſſit, quaſi retento dominio.

XXIX. 1. Quæri & hoc ſolet, an pretium conventum & ante

2. *Niſi appareat*] Nempe quia tanti taxantur, aut id pro eis petitur, quod non poteſt, niſi gravi reipublicæ detrimento concedi.

Ipſi captivi ex caritatis lege] Mithridates oppugnans Cyzicum 3000 captivorum in navibus ad urbem admovit, qui manus tendentes ad mœnia orabant, ut ſibi parcerent cives: donec Lyſiſtratus Cyzicenorum prætor è muro per præconem eos monuit φείσεσθαι σφῶν ἐκείνους ἐγκρατῶς αἰχμαλώτους γεγενῆσθαι ut captivi & in alienam poteſtatem redacti fortiter fortunam ferrent. Appian. p. 220.

XXV. *In alium transſcribi*] Donati, delegari creditori, quocumque modo alienari.

XXVII. *Nemo cogitur ſupplere*] Non eſt dolus venditoris, ſi emptor non intelligens quid emat, obtulit plus juſto: ita nec captivi dolus eſt, ſi qui eum tenet, bonorum ejus ignarus, nec in tempore requirendi copia uſus, minoris, quam potuit, eum taxavit.

XXVIII. *Acquiſitionem univerſalem*] Etiam rerum incorporalium captivi.

Eo modo celata] Poſſit numerari in parte pretii, nec poſſit dicere, qui cepit, eam rem jam ſuam fuiſſe, ex quo dominum ceperat.

Sed

te mortem non ſolutum ab hærede debeatur. Expedita mihi videtur reſponſio, ſi in carcere mortuus eſt non deberi: promiſſo enim inerat conditio ſi liberaretur, mortuus autem non liberatur. Contra, ſi mortuus eſt cum in libertate eſſet, deberi. Jam enim lucratus erat id pro quo promiſſum erat pretium.

2. Plane fateor & aliter conveniri poſſe, ut ab ipſo contractus momento pure debeatur pretium, & captivus tantum retineatur, non jam ut jure belli captus ſed ut à ſe oppignoratus: Et contra pactum iniri poſſe, ut procedat pretii ſolutio, ſi die præſtituto qui captus ſit, liber vivat. Sed hæc ut minus naturalia non præſumuntur acta, niſi manifeſtis documentis.

XXX. Proponitur & illud, an in carcerem redire debeat qui dimiſſus eſt ſub pacto, ut faceret dimitti alterum qui factum morte prævenerit. Diximus alibi, factum tertii liberaliter promiſſum ſatis impleri ſi nihil omittitur ex parte promiſſoris: at in onerofis obligari promiſſorem ad id quod tantundem valet. Sic ergo in propoſita quæſtione non tenebitur quidem dimiſſus reddere ſe cuſtodiæ; neque enim id conventum fuit, neque tacite actum intelligi patitur favor libertatis, neque debebit lucrifacere libertatem: * ſed ejus quod præſtare non poteſt æſtimationem præſtabit. Hoc enim naturali ſimplicitati congruentius, quam quæ in actione de præſcriptis verbis & de condictione ob cauſam dati cauſa non ſecuta Romani juris interpretes tradunt.

L. 11, c. xi, §. 22. & xv, §. 16. Hoc libro c. xx, §. 58.

L. naturaliter. §. 1. de præſc. verb. l. ult. D. de cond. ob cauſ. dati.

GROTII NOTÆ.

Sed ejus quod præſtare non poteſt æſtimationem præſtabit] Id non fecit Paulus Balionius ea lege dimiſſus ut Carvajalium reſtitueret libertati, qui Carvajalius antequam liberaretur mortuus fuit: quo nomine reprehendit Balionium Mariana libro XXX. Sed facti ſpeciem paullo aliter narrat Paruta libro II.

GRONOVII NOTÆ.

XXIX. 2. *Pure debeatur*] Sine conditione plenæ libertatis recuperatæ.

A ſe oppignoratus] Quaſi ſe ipſe pro pretio tantiſper pignori dederit, donec id repræſentaretur.

XXX. *Factum morte*] Mortuus fuerit, antequam poſſet dimitti.

Nihil omittitur] Promiſſor fecit, quod potuit ut promiſſum præſtaret, quamvis fortuna interceſſerit.

Ejus quod præſtare non poteſt] Ob alterius mortem aliquid dabit pro ſua redemptione.

In actione de præſcriptis verbis] Damnari præciſe promiſſorem, in quantum intereſt mea, illud, de quo convenit accipere: vel repeti, quod datum eſt quaſi ob rem datam, re non ſecuta.

CAPUT XXII.

De fide minorum poteſtatum in bello.

I. *Ducum genera.*
II. *Quatenus eorum pactio obliget ſummam poteſtatem:*
III. *Aut occaſionem obligationi det.*
IV. *Quid ſi factum quid contra mandatum? ubi diſtinctiones adhibentur.*

V. *An tali caſu pars altera obligetur.*
VI. *Quid belli duces aut magiſtratus poſſint circa inferiores ſe, aut pro iiſdem.*
VII. *Pacem facere ducum non eſſe:*
VIII. *An inducias dare, diſtinguitur.*
IX. *Quæ ſecuritas perſonarum, quæres ab ipſis concedi poſſint.*
X. *Stricte interpretanda talia pacta, & quare?*
XI. *Quomodo interpretanda deditio à duce accepta.*
XII. *Quomodo cautio, ſi regi aut populo viſum fuerit.*
XIII. *Quomodo promiſſum de oppido tradendo.*

L. conventionum. D. de pactis.

I. INter publicas conventiones Ulpianus & hanc ſpeciem poſuit, *quoties inter ſe duces belli quædam paciſcuntur.* Nos diximus poſt fidem datam à ſummis poteſtatibus, agendum & de ea quam dant minores inter ſe, aut aliis: ſive minores illi ſummis ſint proximi, quales ſunt duces excellenter dicti, de quibus illud Livii capiendum: *Nec ducem novimus niſi cujus auſpicio bellum geritur:* ſive longius remoti; quos ſic diſtinguit Cæſar: *alia ſunt legati partes, alia Imperatoris. Alter agere ad præſcriptum, alter libere ad ſummam rerum conſulere debet.*

Lib. IV.

Comm. III.

II. Eſt autem in horum promiſſis duplex inſpectio; nam aut hoc quæritur, an ſummam poteſtatem obligent, aut an ſe ipſos. * Prior quæſtio definienda eſt ex eo quod alibi diximus, obligari nos & per eum quem voluntatis noſtræ miniſtrum elegerimus, ſive voluntas illa ſpecialiter expreſſa eſt, ſive ex ipſa præpoſitionis natura colligitur. Nam qui dat facultatem, dat quantum in ſe eſt quæ ad facultatem ſunt neceſſaria, quod in materia morali intelligendum eſt morali modo. Duobus ergo modis poteſtates minores ſupremam ſuo facto obſtringunt, faciendo id quod probabiliter ipſorum officio cenſetur, aut etiam extra illud ex ſpeciali propoſitione nota publice aut iis quorum res agitur.

L. 11, c. XI. §. 12.

III. Sunt & alii modi quibus poteſtas ſumma obligatur, antecedente miniſtrorum facto, ſed non ita ut id factum cauſa ſit proprie dicta, ſed ut occaſio ſit obligationis: idque dupliciter, vel

Grotii Notæ.

Prior quæſtio definienda eſt ex eo quod alibi diximus] Vide Camdenum in anno CIↃIↃXCIV: in pronuntiato Comitis Mirandæ in cauſa Haukinſi.

Gronovii Notæ.

I. *Duces excellenter*] Integris exercitibus præfecti, aut quibus ſumma belli commiſſa eſt.

Agere ad præſcriptum] Ille inter mandati terminos ſe continet, hic neminis arbitrium ſpectans, quod in univerſum ſalutare & conſultiſſimum judicat, agit ac exſequitur.

II. *Voluntas illa ſpecialiter*] Libello ad ſingulare negotium commiſſum aptato conſignata.

Ex ipſa præpoſitionis natura] Mandato procurationis aut præfecturæ jure, ordine, neceſſitate.

Morali modo] Ut ea facultas commode poſſit explicari.

III. Quo

vel per conſenſum, vel per rem ipſam: Conſenſus apparet ratihabitione, non tantum expreſſa ſed & tacita, id eſt, ubi ſcivit ſumma poteſtas quod actum erat, & fieri paſſa eſt, quæ ad aliam cauſam referri probabiliter non poſſunt; quod ipſum quomodo procedat alibi tractavimus. Per rem hactenus obligantur ne locupletiores fiant aliena jactura, id eſt ut aut contractum præſtent ex quo commodum volunt conſequi, aut de commodo diſcedant, de qua æquitate itidem à nobis alibi dictum eſt. Et hactenus nec ultra recipi poteſt, quod dicitur valere ſi quid utiliter geſtum eſt. Contra vero ab injuſtitia excuſari non poſſunt, qui cum pacta improbent tamen retinent quod ſine pactis non haberent: ut cum Senatus Romanus, narrante Valerio, factum Cn. Domitii neque probare potuit, neque reſcindere voluit: qualia multa in hiſtoriis occurrunt.

Lib. II, c. IV, §. 5. & c. XV, §. 17.

Lib. II, c. X, §. 2.

Lib. IX, 1.

IV. 1. Illud quoque ex ſupra à nobis dictis repetendum eſt, obligari eum qui præpoſuit, etiam ſi præpoſitus fecit contra mandata arcana, intra limites tamen publicæ functionis. Hanc æquitatem recte ſecutus eſt Prætor Romanus, in inſtitoria actione: neque enim omne quod cum inſtitore geritur obligat eum qui præpoſuit, ſed ita ſi ejus rei gratia cui præpoſitus fuerit contractum eſt; de quo autem palam proſcriptum fuit ne cum eo contrahatur, is præpoſiti loco non habebitur: quod ſi proſcriptum quidem ſit ſed non pateat, tenetur qui præpoſuit: conditio quoque præpoſitionis ſervanda eſt: nam ſi quis ſub certa lege vel interventu cujuſdam perſonæ contrahi voluit, æquiſſimum erit id ſervari in quo præpoſitus eſt.

L. II, c. XI, §. 12, & 13.

L. cuicumque §. non tamen, D. inſt. act. L. ſed ſi. §. de quo & §. perſcribere, & §. proſcriptum, eod. tit.

2. Cui conſequens eſt, ut alii reges aut populi magis alii minus ex ducum ſuorum contractibus teneri poſſint, ſi ſatis notæ ſint ipſorum leges atque inſtituta; de his ſi non conſtat, ſequendum eſt quod conjectura dictat, ut conceſſum intelligatur id fine quo ſatis commode quæ officii ſunt expediri non poſſunt.

3. Mandati fines ſi exceſſerit minor poteſtas, tenebitur ipſa, ſi quod promiſit præſtare non poteſt, ad æſtimationem: niſi lex aliqua

III. *Quæ ad aliam cauſam*] Quæ ſatis videbat hoc evaſura, ut ipſius perſona obſtringeretur.

Contractum præſtent] Ut aut obnoxios ſe reddant vinculo, quod ſubeundum eſt una cum utilitate ex eo proveniente, aut etiam ipſi utilitati renuntient, ſi grave ducunt id vinculum ſubire.

Valere, ſi quid utiliter] Ex præſumptione non facile irritum factum aliquem, quod licet inſcio ſe geſtum ſit, tamen fructus ad eum redundat, utcumque cum onere aliquo.

Factum Cn. Domitii] Regem Arvernorum Bibiltum, qui fide publica in caſtra Romana venerat, retinentis.

IV. 1. *Contra mandata arcana*] Diverſa ſcilicet iis, quæ palam in ſpeciem data ſunt.

Palam proſcriptum] Literis in loco publico affixo denuntiatum.

Non pateat] Literis forte obſcuratis pluvia caſuve alio aut ablatis & reſixis.

Interventu] Nonniſi adhibita perſona nominata.

aliqua satis cognita id quoque impediat. Quod si dolus accesserit, id est si præ se tulerit jus majus quam habebat, jam tenebitur & de damno culpa dato, imo & ex crimine ad pœnam crimini respondentem. Ex priore causa bona obligantur, & si ea deficiant operæ, aut libertas corporis: ex posteriore quoque persona, aut bona, aut utrumque, pro delicti quantitate. Quod autem de dolo diximus procedet etiam si quis testationem interposuerit semetipsum obligari nolle, quia & damni dati & pœnæ justæ debitum cum delicto non voluntario sed naturali nexu cohærent.

V. Quia vero semper aut summa potestas obligatur, aut minister ejus, ideo & certum est partem alteram obligari, nec dici posse claudicare contractum. Egimus de comparatione eorum qui medii sunt ad superiores.

VI. Videamus & quid in inferiores possint. Nec puto dubitandum quin dux milites, magistratus oppidanos obligent intra eos actus qui solent ab ipsis imperari: alioqui consensu opus esset. Contra, ducis aut magistratus pactum inferioribus proderit in mere utilibus omnino: id enim in potestate comprehensum satis est: in his quæ onus annexum habent, intra ea quæ imperari solent, omnino; extra ea, ita si acceptaverint: quæ congruunt his quæ de stipulatione pro tertio ex naturali jure alibi disseruimus. Generalia hæc illustriora facient subjectæ species.

Alc. lib. VIII. cons. 40.

L. II, c. XI. §. XIV.

VII. * De belli causis & consequentibus transigere ad belli ducem non pertinet, neque enim belli gerendi pars est bellum finire: imo etsi cum maxima potestate præpositus fuerit, ea de belli ductu erit intelligenda. Agesilai responsum ad Persas fuit εἰρήνης τὴν πόλιν εἶναι κύριον: *de pace constituendi jus esse civitati. Quam pacem A. Albinus cum Jugurtha rege Senatus injussu fecerat, Senatus rescidit*, inquit Sallustius. Et apud Livium

Jugurth. L. XXXVII.

GROTII NOTÆ.

De belli causis & consequentibus transigere ad belli ducem non pertinet] Belisarius Gotthis: ἡ γὰρ ἐσμὲν κύριοι τὰ βασιλέως πράγματα διοικοῦσαι: *neque enim nos jus habemus ordinandi res Imperatoris.*

GRONOVII NOTÆ.

3. *Præ se tulerit jus majus*] Sibi finxerit plus esse commissum & permissum quam erat.

Crimini respondentem] Majorem minoremve pro ratione criminis.

Ex priore] Damni culpa dati.

Testationem interposuerit] Instrumentum testibus subsignatum fieri curaverit.

V. *Claudicare contractum*] Quasi non paribus pedibus incedere, non utrimque æqualiter ire.

VI. *Oppidanos*] Si quid illi pro his promiserunt.

Qui solent] Quod dux militibus, magistratus oppidanis mandandi jus habet.

Inferioribus] Si horum in favorem pactum fuerit.

Si acceptaverint] Non omnino, sed in his, quæ rata habuerint milites vel oppidani.

VII. *Ad belli ducem*] A republica vel principe delegatum.

De belli ductu] De negotiis ad bellum administrandum & gerendum pertinentibus; non etiam de pacificatione.

Indu-

vium est: *qui rata ista pax erit, quam non ex auctoritate Senatus, non jussu populi Romani peregerimus?* Sic Caudina, sic Numantina sponsio populum Romanum, ut alibi exposuimus, non obligavit. Et eatenus verum est illud Posthumii, *si quid est in quo obligari populus potest, in omnia potest*, nempe eorum quæ ad ductum belli non pertinent; quod ostendunt antecedentia, de deditione, de sponsione relinquendæ aut incendendæ urbis, de statu mutando.

VIII. *Inducias dare ducum est, nec summorum tantum sed & minorum, iis nempe quos oppugnant aut obsessos tenent, & se suasque copias quod attinet. Nam alios duces pares non obligant, quod Fabii & Marcelli historia apud Livium declarat. *Lib. XXIV.*

IX. 1. Homines, imperia, agros, bello quæsita concedere itidem ducum non est. Hoc jure Syria Tigrani ademta, quamquam Lucullus dederat. De Sophonisba quæ bello capta erat ait Scipio Senatus populique Romani judicium atque arbitrium esse; ideo à Masanissa, quo duce capta erat, libertatem ei dari non potuisse. In res alias quæ in præda sunt, jus aliquod concedi imperantibus videmus, non tam ex vi potestatis quam cujusque populi moribus: qua de re satis superius à nobis dictum est. *Just. lib. XL. Liv. l. XXX. Cass. de just. & jure. l. 1.*

2. At nondum quæsita condonare omnino in ducum est potestate: quia oppida pleraque & homines sæpe in bello dedunt se sub conditionibus vitæ salvæ, aut & libertatis, aut & bonorum, de quibus summæ potestatis arbitrium exquiri res plerumque non patitur. Pari ratione jus hoc & ducibus non summis dandum est, intra ea quæ ipsis agenda commissa sunt. Maharbal Romanis quibusdam, qui ex prælio ad Thrasymenum evaserant, satis longe absente Annibale, fidem dederat non tantum vitæ, τῆς σωτηρίας, ut nimium concise narrat Polybius; sed, si arma tradidissent, abire cum singulis vestimentis passurum: retinet eos Annibal hoc causatus ὅτι Μαακρβὰς οὐκ εἴη κύριος ἄνευ τῆς αὐτοῦ γνώμης, διδοὺς τὴν ἀσφάλειαν τοῖς ὑποσπόνδοις: *Lib. III. c. VI. §. 15.*

* In

GROTII NOTÆ.

Inducias dare ducum est] Vide Parutam lib. v.

GRONOVII NOTÆ.

Posthumii] Pronuntiatum in Caudina causa, Liv. 9, 9.

IX. 1. *Hoc jure Syria*] Atqui non tam jure id factum quam insolentia Pompeji, qui pro libidine, quæ potuit, acta Luculli rescidit. Ideo & ipsius acta noluit confirmare Senatus; neque id efficere potuit, nisi postquam nefaria cum Cæsare & Crasso conspiratione inita & se & rempublicam perdidit. Alioqui non magis licuisset Pompejo adimere, quam Lucullo dare: fuerant enim pari jure: sed Pompejus successor & æmulus Luculli. Licuisse autem utrumque ita, si ratum haberet Senatus, ex historia notum. Cur autem Tigrani? Immo Antiocho Asiatico, Pii filio, Cyziceni nepoti.

2. *Nondum quæsita*] Quæ tantummodo in spe sunt acquirendi, pacto relinquere possessoribus, si alia imperata facere velint.

Exquiri res] Brevitas occasionis.

Intra ea] In iis dumtaxat causis, quæ illis delegantur.

In

* *In poteſtate Maharbalis non fuiſſe ſe inconſulto fidem dare ſe dedentibus, quia ipſos illæſos aut indemnes præſtaret.* Judicium de hoc facto Livii ſequitur: *Punica religione ſervata fides ab Annibale eſt.*

3. Quare & M. Tullium in Rabirii cauſa ut oratorem audire debemus, non ut judicem. Vult à Rabirio Saturninum jure cæſum, quem Conſul C. Marius data fide ex Capitolio abduxerat: *Fides*, ait, *qui potuit ſine Senatusconſulto dari?* & ita rem agit quaſi Marium ſolum fides iſta obſtringeret. Atqui C. Marius ex Senatusconſulto poteſtatem acceperat operam dandi ut imperium populi Romani majeſtaſque conſervaretur. * In ea poteſtate, quæ Romanis moribus erat maxima, quis neget comprehenſum jus dandæ impunitatis, ſi eo modo omne periculum à republica arceretur?

X. Cæterum in his ducum pactis, quia de re agunt aliena, quatenus contractus natura patitur adſtringenda interpretatio, nempe ne aut ex ipſorum facto ſumma poteſtas plus quam vellet obligetur, aut ipſi damnum ſubeant officium faciendo.

XI. Ita qui in deditionem puram à duce accipitur, eo jure acceptus cenſetur ut de eo victoris populi aut regis arbitrium ſit; cujus exemplum eſt in Gentio Illyrii, & Perſeo Macedoniæ rege, qui ſe, ille Anicio, hic Paulo dediderunt.

XII. Sic adjecta cautio, *ita ratum ſit, ſi populus Romanus cenſuiſſet*, quam ſæpe in ſponſionibus invenias, efficiet ut ratihabitione non ſecuta, dux in nihil ipſe teneatur, niſi ſi qua locupletior factus ſit.

Liv. lib. XXIV. XIII. Et qui oppidum tradere promiſerunt poſſunt præſidium dimittere, ut feciſſe Locrenſes legimus.

GROTII NOTÆ.

In poteſtate Maharbalis non fuiſſe ſe inconſulto fidem dare ſe dedentibus] Non magis probabile erat in re ſimili effugium quo uſus Bajazetes adverſus Servios Cratovianos; narrante Leunclavio lib. VI.

In ea poteſtate, quæ Romanis moribus erat maxima] Vide Salluſtium in bello Catilinario. Tullianæ huic cavillationi non diſpar illa Conſalvi in Ducem Valentinum Guicciardini libro VI.

GRONOVII NOTA.

Punica religione ſervata] Id eſt, non ſervata; ſemper enim male audierunt Pœni ob perfidiam.

3. *Ut oratorem, non ut judicem*] Vide ad illa Prolegom. ſectæ argumento, cauſæ ſervite.

X. *Adſtringenda*] Strictiori & anguſtiori ſumenda.

XII. *Ita ratum ſit*] Liv. 37, 45. Pro impenſis in bellum factis 5000 talentûm Euboicorum dabitis: quingenta præſentia, duo millia quingenta, quum ſenatus populuſque Romanus pacem comprobaverit: millia deinde talenta per duodecim annos. Hæc quinquaginta, ſi ſenatus pacem non comprobaſſet, reſtitui vult auctor. Liv. 33, 13.

CA-

CAPUT XXIII.

De fide privata in bello.

I. *Refellitur ſententia ſtatuens privatos fide hoſti data non obſtringi.*
II. *Oſtenditur obſtringi eos etiam pirata & latroni: & quatenus:*
III. *Minor hic non excipitur.*
IV. *Error an liberet:*
V. *Solvitur objectio ſumta ex publica utilitate.*
VI. *Aptantur ante dicta ad fidem datam reditus in carcerem:*
VII. *In certum locum non redeundi: non militandi.*
VIII. *Non fugiendi.*
IX. *Captum alii ſe dare non poſſe.*
X. *An privati cogendi ſint à ſuis poteſtatibus implere quod promiſerant.*
XI. *Qualis interpretatio in hujuſmodi pactis adhibenda.*
XII. *Quomodo ſumenda voces vitæ, veſtium, adventus, auxilii.*
XIII. *Rediiſſe ad hoſtem quia dicendus:*
XIV. *Juſta auxilia quæ, in deditione, ſub conditione facta.*
XV. *Quæ ad executionem pertinent conditionem non facere.*
XVI. *De talium pactorum obſidibus.*

I. CIceronis eſt illud ſatis tritum: *Etiam ſi quid ſinguli temporibus adducti hoſti promiſerint, eſt in eo ipſo fides conſervanda*: ſinguli, milites puta aut pagani: nihil enim ad fidem refert. Mirum eſt inventos eſſe juris magiſtros qui docerent pacta publice cum hoſtibus inita fidem adſtringere, at quæ à privatis fierent non item; nam cum privati jura privata habeant quæ obligare poſſunt, & hoſtes capaces ſint acquirendi juris, quid eſſe poteſt quod obligationem impediat? Adde quod niſi id ſtatuatur, datur cædibus occaſio, libertati impedimentum; nam & illæ caveri ſæpe, & hæc obtineri à captivis, fide privatorum ſublata, non poterit. *Bart. in l. conventionum. D. de pactis. Zaſi. in apol. contra Eunium. Hoc libro c. XIX, §. 2.*

II. Imo non hoſti tantum illi quem jus gentium agnoſcit; ſed & latroni & piratæ data privatim fides obligat perinde ac fides publica ſupra diximus. Id intereſt, quod ſi metus injuſtus *Supra l. II, c. XI, §. 7. & lib. III, c. XIX, §. 5.*

GRONOVII NOTÆ.

I. *Singuli temporibus adducti.*] Quæ ſcilicet non promitterent, niſi dura & infelicia tempora experirentur.

A privatis.] Videntur illi privatos conſiderâſſe tanquam pupillos & ſervos, qui ſine auctoritate tutorum & dominorum obligare ſe nequeunt.

Datur cædibus.] Minus enim parcent pollicentibus ſe redemptum iri, & ſi cui peperciſſent, eum, quod nunc ſæpe fit, fide data numquam dimittent ad pretium redemptionis comparandum, ſi certum erit, eum iſta fide non obligari.

ab altero incuſſus impulerit ad promittendum, is qui promiſit petere reſtitutionem, aut ſi alter nolit ſibi eam præſtare poteſt.

Oldr. conſ. 7. Covar. de matrim. p. II, c. 3. §. 4. n. 21. Quod in metu procedente ex bello publico juris gentium locum non habet. Quod ſi & jusjurandum acceſſerit, jam omnino quod promiſſum eſt præſtandum erit ab eo qui promiſit, ſi perjurii crimen effugere volet. Sed tale perjurium ſi in hoſtem publicum commiſſum ſit puniri ab hominibus ſolet: ſi in latrones aut piratas, diſſimulari odio eorum quorum commodum agitur.

III. In hac quoque privata fide minorem non excipiemus, qui ejus ſtatus eſt ut actum intelligat. Nam quæ minoribus conſulunt beneficia ex jure ſunt civili. Nos de jure gentium quærimus.

Lib. II, c. XI, §. 6. IV. Et de errore alibi diximus, ita jus dare à contractu recedendi ſi id quod per errorem creditum fuit in mente agentis vim habuerit conditionis.

V. 1. At quouſque ſe extendat privatorum in paciſcendo poteſtas difficilior inſpectio eſt. Quod publicum eſt à privato alienari non poſſe ſatis conſtat: nam ſine ducibus quidem belli id permiſſum eſt, ut modo probavimus, multo minus privatis. *c. XXII, §. 7.* Sed de ipſorum actionibus ac rebus quæri poteſt, quia videmus hæc quoque concedi hoſtibus non poſſe, ſine aliquo damno partis: unde videri poſſunt talia pacta illicita cum civibus ob jus ſupereminens civitatis, tum conductis militibus ob fidem ſacramento datam.

2. Sed ſciendum eſt ea pacta, quæ malum majus aut certius evitant, magis utilia quam damnoſa etiam publico cenſeri debere, quia minus malum induit rationem boni: χρὴ τὸ κακὸν ὑπολέγεσθαι τὸ μετριώτερον, ut ait quidam apud Appianum. *Punic.* Neque vero fides ſola qua quis poteſtatem ipſam ſui & ſuarum rerum non abdicat, neque utilitas publica ſine legis auctoritate id efficere

II. *Sibi eam præſtare*] Proteſtando & nihil ſolvendo.

Quod in metu procedente ex bello] Neque metus ille injuſtus.

Diſſimulari] Impunitum transmitti, non quaſi non ſit perjurium, ſed quia iſtis hominibus jus non redditur, quippe habeantur pro ſervis pœnæ, atque adeo pro nullis.

III. *Minorem*] XXV. annis.

Ejus ſtatus eſt] Eam vim naturæ ingenique habeat.

IV. *In mente agentis*] Ita præſumptum ſit, ut fuerit præcipua cauſa contractus: qua deficiente etiam, quod actum eſt, irritum fore tacite conſenſum putatur.

V. 1. *Illicita cum civibus ob jus*] Tanquam qui non habuerint poteſtatem earum actionum & rerum, ob jus quod in eos habet princeps vel civitas.

2. *Malum majus*] Scilicet captus civis vel miles aut in perpetuum omittendus eſt, aut quandam actionem vel rem ſuam debet obligare ac ſubtrahere civitati vel principi. Satis conſulit juri eminenti civ. vel princ. ſe conſervando. Alterum perinde accipiendum eſt ac ſi morbo vel calamitate amiſſum eſſet.

Fides ſola] Promiſſio, qua quis non alterius ſe ditioni ſubjicit, & manet rerum ſuarum dominus, niſi ad aliquid dandum faciendumve ſe obligaverit.

Pejo-

cere possunt, ut quod factum est, etiamsi contra officium factum esse detur, irritum sit & effectu juris omni careat.

3. Lex quidem posset adimere subditis aut perpetuis, aut temporariis hanc potestatem: Sed neque lex hoc semper facit, parcit enim civibus: neque semper facere potest: nam leges humanæ, ut alibi diximus, vim obligandi tum demum habent si latæ sint ad humanum modum, non si onus injungant quod à ratione & natura plane abhorreat. Et ideo leges & præcepta specialia, quæ tale quid aperte præ se ferunt, pro legibus haberi non debent: Generales autem leges interpretatione benigna ita accipiendæ sunt, ut casus summæ necessitatis excludant. *Lib. 1, c. IV, §. 7. 2, 3. Lib. II, cap. XIV, §. 12, 2.*

4. Quod si actus qui lege aut præcepto interdictus erat, & valere vetitus, interdici æquo jure potuit, jam irritus erit actus privati, sed puniri tamen idem poterit, ideo quod promisit id quod sui juris non erat, maxime si juratus id fecerit.

VI. Promissio captivi de redeundo in carcerem merito toleratur. Neque enim deteriorem reddit captivi conditionem: non ergo, ut quidam existimant, gloriose tantum fecit M. Attilius Regulus, sed & quod debebat: *Regulus*, inquit Cicero, *non debuit conditiones pactionesque bellicas & hostiles perturbare perjurio.* Nec obstat illud: *Off. III.*

Atqui sciebat quæ sibi barbarus
Tortor pararet. *Horat.*

Nam & hoc fieri posse jam scierat cum promitteret. Sic & de decem captivis, ut quidem ex antiquis scriptoribus rem narrat Gellius, *octo postliminium justum non esse sibi responderunt, quoniam * dejurio vincti forent.* *Lib. VII.*

VII. 1. Solent & promittere quidam ne in certum locum redeant, ne adversus eum qui ipsos in potestate habet militent. Prioris exemplum apud Thucydidem, ubi sic Ithomenses promittunt Lacedæmoniis, exituros se Peloponneso, nec unquam redituros. Posterius nunc frequens est. Vetus exemplum est apud Polybium ubi dimittuntur ab Amilcare Numidæ, sub lege, μηδένα φέρειν ὅπλον πολέμιον κατ' αὐτῶν: *Ne adversus* Car- *Lib. 1.*

GROTII NOTÆ.

Dejurio vincti] Id est capitis minores, ut Horatius de Regulo loquitur.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Parcit enim civibus*] Non vult eos potius perire, quam quidquam sui hostibus, cum in eorum potestatem venerint, pacto obligare.

Ad humanum modum] Non plus exigant, quam potest ab humana imbecillitate præstari.

VI. *Redeundo in carcerem*] Si scilicet aliquid, quod suscepit, cum dimitteretur, non effecerit.

Neque enim deteriorem] Quippe, qui si efficiat, liberetur: sin, eodem sit loco, quo antea.

VII. 1. *Ne in certum locum*] Ubi præsentia illorum vehementer aut utilis illi parti, de qua captivi sunt, aut damnosa illi, quæ ceperat & dimittit.

Pro-

Carthaginenſes eorum quiſquam arma hoſtilia ferret. Simile
Goth. III. pactum habet in Gotthicis * Procopius.

2. Hoc pactum quidam irritum pronuntiant, quia ſit contra officium quod patriæ debeatur. At non quicquid contra officium eſt, ſtatim & irritum eſt, ut & alibi & ſupra diximus. Deinde vero ne contra officium quidem, libertatem ſibi parere id promittendo quod jam eſt in hoſtis manu. Nihilo enim deterior fit patriæ cauſa, cui is qui captus eſt, ni liberetur, jam periiſſe cenſendus eſt.

VIII. Promittunt & nonnulli non fugere; tenet hoc eos, etiamſi vincti promiſerint, contra quam quidam ſentiunt. Nam & ſic ſolet aut vita ſervari, aut mitior obtineri cuſtodia. Si vero vinctus ſit poſtea, ita demum liber erit ſi ideo promiſerit ne vinciretur.

IX. Satis inepte quæritur an qui captus eſt alii dedere ſe poſſit; nimis enim certum eſt, neminem ſua pactione jus alteri quæſitum adimere poſſe. Eſt autem captori jus quæſitum, aut ipſo belli jure, aut partim belli jure, partim conceſſu ejus qui
Lib. III, *c.* VI, §. 23. *& ſeq.* bellum gerit, ſecundum ea quæ ſupra expoſuimus.

X. Circa effectus pactorum egregia quæſtio eſt, an privati ſi in fide præſtanda negligentes ſint, à ſuis poteſtatibus cogendi ſint eam implere. Et cogendos verius eſt in bello duntaxat ſolenni, ob jus gentium, quo bellum gerentes obſtringuntur alter alteri jus reddere, etiam de factis privatorum, ut puta ſi à privatis vio-
Lib. VII, *c.* 18. lati eſſent hoſtium legati. Sic Cornelius Nepos recitante Gellio ſcripſerat, multis * in Senatu placuiſſe, ut ii de decem captivis qui redire nollent, datis cuſtodibus ad Hannibalem deducerentur.

XI. De interpretatione, tenendæ regulæ jam aliquoties memoratæ, ut à proprietate verborum non recedatur, niſi abſurdi vitandi cauſa, aut ex alia ſatis certa mentis conjectura: ut in du-
Lib. II, *c.* XVI, §. 2. bio magis interpretemur verba contra eum qui legem dedit.

XII. Vitam pactus non etiam ad libertatem jus habet. Ve-
Hoc lib. c. XX, §. 16. ſtium nomine arma non veniunt: ſunt enim hæc diverſa. Veniſ-

GROTII NOTÆ.

Procopius] Goth. II. de Herulis.

In Senatu placuiſſe] Idem jam ante Senatus redire eos coëgerat quos Pyrrhus ſub conditione dimiſerat. Appianus Exc. Legat. num. 6.

GRONOVII NOTÆ.

VIII. *Non fugere*] Si habeantur in liberiori cuſtodia.

Vincti] Quum in arctiſſima cuſtodia haberentur.

Liber erit, ſi ideo promiſerit] Quia promiſſionem non videtur acceviſſe, qui eum tenet. 2, 11, 4.

IX. *Alii ſe dedere*] Vel dum trahitur ab homine ignoto aut infeſto videns alium notum, præſertim honoratioris militiæ, vel etiam literis è cuſtodia datis.

Conceſſu ejus] Hujus enim primario ſunt, quæ capiuntur.

X. *Decem captivos*] Quos Hannibal dimiſerat, ut tentarent, numquid ſenatus Romanus redimeret captivos, fide data, ſi non impetrarent, in caſtra rediturus.

Juſta

Veniſſe auxilium recte dicitur ſi ſit in conſpectu, etiamſi nihil agat; nam ipſa præſentia ſuam vim habet.

XIII. At rediiſſe ad hoſtem non dicetur qui clam rediit ut ſtatim exiret: rediiſſe enim ita intelligi debet, ut in poteſtate hoſtium iterum ſit. Contraria interpretatio veteratoria Ciceroni, ſtulte callida, quæ fraudem in ſe & perjurium habeat. Eadem Gellio fraudulenta calliditas, à Cenſore ignominiis notata, qui eam adhibuerant inteſtabiles & inviſi. *De Off. III. Lib. VIII, c. 19.*

XIV. * Juſta auxilia in pactis deditionis non faciendæ, ſi ea advenerint, intelligi debent talia quæ periculum ceſſare faciant.

XV. Notandum & hoc, ſi quid de executionis modo convenit, id conditionem non injicere pacto, ut ſi dictum certo loco ſolvi, qui locus poſtea dominum mutaverit.

XVI. De obſidibus tenendum quod ſupra diximus, plerumque eos acceſſionem eſſe principalis actus: ſed tamen conveniri etiam poſſe ut disjunctiva ſit obligatio, nimirum ut aut fiat aliquid, aut obſides retineantur. Sed in dubio tenendum eſt illud, quod maxime eſt naturale, id eſt, ut acceſſio tantum credantur. *Hic libr. c. 20, §. 18.*

Grotii Notæ.

Juſta auxilia in pacto deditionis] Sunt ejus pacti exempla quatuor in III. Gothicorum Procopii. Aliud de Luca apud Agathiam lib. I. De Caſtello Corſicæ apud Bizarum Hiſtoriæ Genuenſis X. alio libro XVIII, & in bello in Mauros. Habet tale & Cromerus lib. XI.

Gronovii Notæ.

XII. *Veniſſe auxilium*] Siquis promiſerit deditionem, niſi certum intra tempus adventarint auxilia, & illud tempus finiatur, dum auxiliarii è longinquo proſpiciuntur, necdum aut applicuerint ſe nobis aut aggrediantur hoſtem; ſine perfidia deditionem recuſabit.

XIII. *Rediiſſe ad hoſtem*] Si quis promiſit ſe rediturum ad hoſtem, niſi cujus cauſa dimittitur, id effectum reddiderit, non ſatisfecit fidei, ſi ſic rediit, ut nemo intelligeret rediiſſe, quo fallens hoſtem paullo poſt evaderet.

XV. *De executionis modo*] Iſque modus propter incidentem cauſam non queat ſervari, non ideo rem ipſam eſſe irritam.

XVI. *Principalis actus*] Ejus quod maximum & præcipuum promiſſum eſt, adeoque hoc præſtito illos debere dimitti.

CAPUT XXIV.

De fide tacita.

I. *Tacite quomodo fides interponatur.*

II. *Exemplum in eo qui in tutelam recipi à populo aut rege expetit:*

III. *Qui colloquium poſtulat aut admittit:*

IV. *Hinc tamen, dum colloquitur, integrum eſſe res ſuas promovere.*

V. *De mutis ſignis ex conſuetudine aliquid ſignificantibus.*

VI. *De tacita approbatione ſponſionis.*

VII. *Pœna quando tacite remiſſa.*

Alex. D. Incati.

I. Silentio quædam conveniri non male à Javoleno dictum eſt, quod & in publicis, & in privatis, & in mixtis conventionibus uſu venit. Cauſa hæc eſt, quod conſenſus, qualitercunque indicatus & acceptatus, vim habet juris transferendi. Signa autem conſenſus ſunt & alia præter voces & literas, ut non ſemel jam indicavimus. Quædam natura inſunt actui.

Lib. II, c. IV, §. 4-3.

II. Exemplum ſit in eo qui aut ab hoſtibus, aut ab externis veniens in alterius populi, aut regis fidem ſe dat; nam hic quin tacite ſe obliget, nequid faciat adverſus eum ſtatum in quo præſidium petit, dubitari non debet. Quare ſequendi non ſunt qui Zopyri factum à reprehenſione remotum ajunt: neque enim fides ejus in regem, perfidiam in eos ad quos confugerat excuſat.

L. III, c. I, §. 8.

Liv. lib. 1. Idem de Sexto Tarquinii filio, qui ad Gabios ſe contulerat, dictum eſto. De Simone Virgilius:

Æneid. 12.

Accipe nunc Danaûm inſidias, & crimine ab uno
Diſce omnes.

III. Sic & qui colloquium aut poſtulat, aut admittit, * tacite pollicetur collocutoribus id innoxium fore. Hoſtibus per colloquii ſpeciem violandis jus gentium violari pronuntiat Livius: addit, colloquium perfide violatum; nam *per fidem* mendoſe eo loco ſcribitur. Cn. Domitius eo quod Bituitum regem Arvernorum per colloquii ſimulationem accerſitum, hoſpitioque exceptum vinxit, hoc à Valerio Maximo judicium refert: *Nimia gloriæ cupiditas perfidum exiſtere coëgit.* Quamobrem mirari ſubit, cur ſcriptor libri octavi belli Gallici Cæſaris, ſive is Hirtius eſt, ſive Oppius, ſimile factum T. Labieni referens, adjecerit, *infidelitatem ejus* (Comii ſcilicet) *ſine ulla perfidia judicavit*

Libro XXXVIII.

Lib. X, c. 6.

GROTII NOTÆ.

Acite pollicetur collocutoribus id innoxium fore] Merito Agathias Pagnatum Hunnum culpat, quod abeuntem à colloquio Narſetem telo tranſigere voluerit. Agath. lib. II.

GRONOVII NOTÆ.

I. *Silentio quædam promitti*] Quædam promiſſa intelligi, etiamſi nominatim deſignata non fuerint.

Quædam natura] Etſi nec dicto, nec ſcripto, nec alio ſigno externo expoſita ſint, tamen quia ſine illis, in quod conſenſum eſt, conſtare non poteſt, pro expreſſis habentur.

II. *Ne quid faciat*] Moliatur adverſus eam rempublicam.

Zopyri factum] Juſtin. I, ult.

III. *Colloquium perfide*] Liv. 38, 21. *Pauci ergo effugerunt, captus eſt nemo: major multo pars per fidem violati colloquii pœnas morte luerunt.* Plautus Moſtell. 2, 2. 69. *per fidem Deceptus ſum; boſſes hic me necavit.* Livius 1, 9. *execrantes violati hoſpitii fœdus, Deumque invocantes, cujus ad ſolemne ludibrium per ſimulatæ fidem deceptæ venirent.* Seneca de provid. cap. 3. multa millia civium Romanorum, uno loco, poſt fidem, immo per ipſam fidem trucidata.

Perfidum exiſtere] Florus Afinam Cornelium, qui ſimulato colloquio evocatus atque ita oppreſſus fuit, vocat perfidiæ Punicæ documentum, 2, 2.

Labieni] Qui Comium pro rebelle, ingrato & non ſemel perfido habebat.

L. Syllæ

dicavit comprimi posse; nisi hoc Labieni, magis quam scriptoris judicium est.

IV. At non ultra tacita illa voluntas trahenda est quam dixi; nam dum collocutores nihil patiantur, specie colloquii avertere hostem à belli consiliis, sua interim promovere, perfidia vacat, & dolis bonis annumeratur; quare qui deceptum spe pacis regem Perseum arguebant, non tam juris & fidei, quam animi excelsi & gloriæ bellicæ habebant rationem, ut ex his quæ de dolis bellicis diximus satis potest intelligi. Ejusdem generis erat fraus illa qua Asdrubal ex Ausetanis saltibus exercitum servavit; & quâ Scipio Africanus major situm castrorum Syphacis perdidit, utrumque narrante Livio. Quorum exemplum imitatus * L. Sylla bello sociali apud Esserniam, ut apud Frontinum legimus. *Liv. l. XXII. L. III, c. 11. §. 6, & seq. Liv. lib. XXVI, & XXX.*

V. Sunt & signa quædam muta ex consuetudine significantia, ut olim vittæ & rami olivarum; apud Macedones hastarum erectio; apud Romanos * scuta capiti imposita, * signa supplicis deditionis, quæ proinde obligant ad arma ponenda. Qui vero deditionem accipere se significat, an obligetur, & quatenus, ex his quæ supra dicta sunt petendum est. * Hodie vela candida tacitum habent signum petiti colloquii: obligabunt ergo non minus quam si voce petitum esset. *Lib. I, c. 5. Lib. III, c. IV, §. 12. & XI. §. 15.*

VI. Sponsio à ducibus facta quatenus tacite approbata à populo aut rege censeri debeat, & hoc jam supra diximus, nimirum ubi & actus fuit cognitus, & aliquid factum, aut non factum,

GROTII NOTÆ.

L. Sylla] Et Cæsar Dictator adversus Tencteros & Usipetes. Appianus Exc. Legat. n. 16.

Scuta capiti imposita] Appianus Civilium II.

Signa supplicis deditionis] Apud Persas manus post tergum complicatæ; Ammianus lib. XVIII. ad quem locum notata Lindenbrogii vide; scuta & vexilla perversa apud Romanos; Notat idem Ammianus libro XXVI. Submittere vexilla; Latinos Pacatus Panegyrico. Apud Germanos & eorum exemplo alios, herbam porrigere; Plinius lib. XXII. qui victi se dedunt inermes supplicant, ait Servius ad I Æneid.

Hodie vela candida tacitum habent signum petiti colloquii] Ignis succensus petiti colloquii signum apud Septentrionis populos; meminit Johannes Magnus & alii. Plinius lib. XV, 30. de lauro: *Ipsa pacifera, ut quam pretendi etiam inter armatos hostes quietis sit indicium.*

GRONOVII NOTÆ.

IV. *Avertere hostem*] Securum & minus intentum rebus gerendis reddere, quum ipse interim diligenter comparet, ut apud Justinum Ptolomæus Philopator legationibus missis, quoad vires pararet, morabatur Antiochum, lib. 30, 1.

V. *Vitta & rami olivarum*] Virgil. 8, 127. *Optime Graiugenum, cui me fortuna precanti. Et victæ comptas voluit prætendere ramos.*

Hastarum erectio] Liv. 33, 10.

Scuta capiti imposita] Appianus 2. Civil. p. 414. de Afranianis interceptis.

Obligant ad arma] Quæ signa si partis alterius præliatores edant, alterius partis est inhibere hostilia.

ctum, cujus rei alia causa extra voluntatem fœderis probandi dari non possit.

Lib. II, c. XV, §. 17. & Lib. III, c. XXII, §. 1.

VII. 1. * Pœnæ remissio ex sola dissimulatione non potest colligi: sed opus est accedat actus talis qui aut amicitiam per se ostendat, ut fœdus amicitiæ causa; aut opinionem de tali virtute cui merito antefacta condonari debeant, sive ea opinio verbis indicata est, sive rebus quæ ex more institutæ sint ad talem significationem.

GROTII NOTÆ.

Pœnæ remissio] Tractat Polybius servatus in Excerptis Legationum num. 22. an si remissa sit pœna iis qui facinus fecere, simul remissa sit mandatoribus. Non puto. Singulos enim tenent sua delicta.

GRONOVII NOTÆ.

VI. *Cujus rei alia causa*] Quod nemo intelligat aliam ob rationem vel factum vel intermissum, quam quod ostenderint pactionem à præfecto suo factam ratam haberi; aut quod nunquam facturi vel intermissuri erant, nisi ratum habuissent.

CAPUT XXV.

Conclusio, cum monitis ad fidem & pacem.

I. *Monita ad fidem servandam.*
II. *In bello pacem semper spectandam:*
III. *Et amplectendam etiam cum damno, Christianis præsertim.*
IV. *Utile id victis:*
V. *Et victori.*
VI. *Et quorum res dubiæ sunt.*
VII. *Pacem factam summa religione servandam.*
VIII. *Votum & finis operis.*

I. 1. ATque hic finire me posse arbitror, non quod omnia dicta sint quæ dici poterant, sed quod dictum satis sit ad jacienda fundamenta, quibus si quis velit superstruere speciosiora opera, adeo me invidentem non habebit, ultro & gratiam referet. Tantum antequam dimitto lectorem, sicut, cum de bello suscipiendo agerem, monita quædam de bello quantum fieri potest declinando adjeci, ita nunc quoque monita pauca addam quæ in bello & post bellum valeant ad fidei curam & pacis: & fidei quidem tum propter alia, tum ne spes pacis adimatur. Fide enim non tantum respublica quælibet continetur, ut Cicero dicit, sed & major illa gentium societas: hac sublata, ut vere Aristoteles, ἀνῄρηται ἡ πρὸς ἀλλήλους χρεία τῶν ἀνθρώπων, *tollitur quod inter homines est commercium.*

Off. III. Hist. ad Theod. 1. c. 15.

2. Ita-

I. 1. NE *spes pacis*] Nam quæ cum eo pax esse potest, à quo nulla securitas est, sed semper insidiæ aut vis exspectandæ sunt. Talis autem, qui fidem & jusjurandum nullo sibi loco esse demonstravit.

Ferè

1. Itaque merito idem ille Cicero nefarium esse ait, fidem frangere quæ continet vitam: *Sanctissimum*, ut Seneca loquitur, *humani pectoris bonum*: quam tanto magis præstare debent summi hominum rectores, quanto cæteris impunius peccant: Itaque fide sublata * feris erunt similes, quarum vim omnes exhorrent. Et justitia quidem in cæteris suis partibus sæpe habet aliquid obscuri: at fidei vinculum per se manifestum est, imo ideo quoque usurpatur ut de negotiis omnis dematur obscuritas. *Epistola* LXXXVIII. * *Cic. pro* L. *Rosc.*

3. Quo magis regum est religiose hanc colere, primum conscientiæ, deinde & famæ causa, qua stat regni auctoritas. Ne dubitent igitur, eos qui ipsis fallendi artes instillant, id ipsum facere quod docent. Non potest diu prodesse doctrina, quæ hominem hominibus insociabilem facit: adde & Deo invisum.

II. Deinde in tota belli administratione non potest securus & Deo fidens animus retineri, nisi semper in pacem prospectet. Verissime enim dictum à Sallustio: *Sapientes pacis causa bellum gerere*: Cui congruit Augustini sententia: *non pacem quæri ut bellum exerceatur, sed bellum geri ut pax acquiratur*. Ipse Aristoteles non semel accusat gentes quæ bellicas actiones quasi pro ultimo fine sibi proponerent. Ferinum quiddam vis est; quæ in bello *Oratione ad Cæs. Epist. 1. ad Bonif. VII. Pol. II. & XIV.*

Grotii Notæ.

Ferè erunt similes] Legari Justiniani apud Procopium Periscorum II Chosroën sic alloquuntur: εἰ μὴ σφᾶς παρέστιν αὐτὸ, ὦ βασιλεῦ, οὐ λέγοι ἐγεγόνεσαν, ὡς οὐ ποτε ἀδικοῦσι Χοσρόῃ τῷ Καβάδου ἐς γῆν τὴν βασιλέως ἐσβολὴν ἔσεσθαι, ἀπιμέσουσι δὴ τὰς διαλύσεις αὐτοῖς ἔχειν ἐπιτηδείως ἔχειν, ὃ τῷ ἐκ ἀνθρώπους ἀπιστότατόν τε καὶ ἐπιορκότατον εἶναι δοκεῖ τῷ ἐκ ἀλλήλους πίστεις τε καὶ ἀλληλεγγύας ἐκλύουσι. διαλύσασθαι δὲ τὰς σπονδὰς, οὐ τὴν ἐλπίδι ἐκπολεμήσαι μόνον τοῖς ἐπὶ τῷ ἐκ ἀμφοτέροις κακοπραγίαν ἐκ ἐς τὴν ἀσφάλειαν βουλήσεσθαι. ἃ γὰρ ἄλλα ἐδὲν τι πεπονθέναι τὰς ἐκ εἰκὸς, ὃ τῷ ἀνθρώπου τὴν διάνοιαν ἐς τὸν ὕστερον μετακυλίσαι. ἐκ γὰρ τῷ μεθ' ἡμᾶς ἀνθρώπῳ, τὸ πολεμεῖν ἀπόρρητα λελεῖφθαι πάντας. πλεῖστον δὲ, ὁ πέφυκε ἐκ ἄγαν, ἐξικνεῖσθαι τὸ φόβητρον τοῖς αὐτὸ χρησάμενοις ἐς ἀεὶ πλανᾶσθαι. *Nisi ad te præsentem, Rex, hæc haberetur oratio, nunquam putassemus Chosroën Cabadis filium cum armis intratum in fines Romanos, contempti primum juramenti fœdi, quod inter homines summum firmissimumque creditur veritatis & fidei pignus; tuptia præterea fœderibus, quæ sola fides relinquitur iis qui ob belli mala non eam tuentur. Quid enim hoc aliud esse dicamus, quam hominum vitam in ferarum vitam mutare? nam sublatis fœderibus sequetur ut omnes inter se æterna gerant bella. Bella autem sine fine hanc vim habent, ut homines perpetuo teneant naturæ suæ exterri.*

Gronovii Notæ.

2. *Sæpe habet aliquid obscuri*] Non agnoscitur semper, sed plerumque ab utraque parte speciose prætenditur.

3. *Famæ, quæ stat*] Tacit. 4. annal. 40. *Cæterum mortalibus in re stare consilia, quid conducere sibi putent, principum aversam esse fortem, quibus præcipua rerum ad famam discernenda.*

Id ipsum facere] Ne ipsis quidem fidos esse, quibus ergo alios perfidiæ sunt auctores.

II. *Quasi pro ultimo*] Propter se expetendas quæ bellum gererent tantummodo, quia nihil præclarius quam bellum gerere putarent.

bello maxime eminet: quo diligentius curandum eſt ut humanitate temperetur, ne nimium feras imitando dediſcamus hominem.

III. Pax ergo tuta ſatis haberi ſi poteſt, & malefactorum, & damnorum & ſumtuum condonatione non male conſtat: præcipue inter Chriſtianos, quibus pacem ſuam Dominus legavit. Cujus optimus interpres nos vult, quantum fieri poteſt, quantum in nobis ſitum eſt, cum omnibus pacem quærere. Viri boni eſt initia belli invitum ſuſcipere, extrema non libenter perſequi: ut apud Salluſtium legimus.

Rom. XII, 18.

IV. Satis quidem hoc unum eſſe debet, ſed & plerumque utilitas humana eodem trahit; primum eos qui minus valent: quia periculoſum eſt longum cum valentiore certamen, &, ut in navi fit, jacturâ aliquâ redimenda major calamitas, omiſſi ira ac ſpe fallacibus, ut recte Livius dixit, auctoribus. Hunc ſenſum * Ariſtoteles ſic enuntiat: κρεῖττον τοῖς κρείττοσι μέρος τι τῶν ὑπαρχόντων σῴζειν, ἢ πολέμῳ κρατηθέντας ἅπαντα ταῦτα ἀπολέσαι χρήματα: *Satius eſt bis qui plus pollent aliquid rerum ſuarum relinquere, quam bello victos cum rebus perire.*

V. Sed & eos qui validiores ſunt: quia bonis ſuis rebus, ut idem Livius non minus vere ait, ampla ac ſpecioſa dantibus pax eſt; ac melior tutiorque quam ſperata victoria. Cogitandus enim Mars communis: δεξιόν, ait Ariſtoteles, τοῖς μεγάλοις πόλεσι τὸ πόλεμῳ ὡς ποικίλῃ καὶ παράλογα γίνεσθαι: *Cogitandum in bello quam multa quamque improviſa mutationes accidere ſoleant.* In oratione quadam pro pace apud Diodorum culpantur οἱ τὸ μέγεθος τῶν διηνεγκόντων αὐτοφερῶς, ὥσπερ ὑπὸ τύχης οὕτω καὶ παρὰ τὴν τῶν πολέμων αὐτομάτως ἐπιῤῥεούσης: *qui rerum geſtarum à ſe magnitudinem extollunt, plane quaſi non is mos eſſet fortunæ belli proſpera vicibus largiri.*

* Et

GROTII NOTÆ.

Ariſtoteles ſic enunciat] Philo vero de conſtitutione principis hunc in modum: εἰρήνη κἂν ἡ σφόδρα ἀδικουμένῳ, λυσιτελεστέρα πολέμου: *Pax quamvis cum magno detrimento, bello utilior.*

GRONOVII NOTÆ.

III. *Et malefactorum*] Etiamſi pro injuriis & damnis & impenſis parum ſatisfiat, non repudianda eſt.

Dominus legavit] Quaſi teſtamento & ultimis monitis mandatiſque reliquit.

Optimus interpres] Internuntius, Apoſtolus.

IV. *Jacturâ redimenda*] Uti tempeſtate orta jactis in mare mercibus oneribuſque aliis levatur navigium & naufragium vitatur: ſic concedendo aliquid potentiori exitium à bello imminens cavendum.

V. *Ampla & ſpecioſa*] Poſſunt dictare ac præſcribere conditiones, quæ ipſis plus commodi & gloriæ adferunt.

Mari communi] Alea belli, quæ ſæpe ſumma miſcet imis.

Proſpera vicibus largiri] Parvo intervallo aut momento interpoſito variare & ex ſecundis adverſas facere.

Et

* Et maxime metuenda desperantium audacia, tanquam acerrimi morientium belluarum morsus.

VI. Quod si uterque pares sibi videantur, id vero, Cæsare auctore, optimum tempus de pace agendi, dum sibi uterque confidit. *Bell. civil. 1.*

VII. Pax autem facta qualibuscumque legibus servanda omnino, ob eam quam diximus fidei sanctimoniam, soli iteque cavenda non tantum perfidia sed & quidquid animos exasperat. Nam quod de privatis amicitiis dixit Cicero, ad has publicas non minus recte aptes; quæ cum omnes summa religione ac fide tuendæ, tum eæ maxime quæ ex inimicitiis revocatæ sunt in gratiam.

VIII. Inscribat hæc Deus (qui solus hoc potest) cordibus eorum quorum res Christiana in manu est, & iisdem mentem divini humanique juris intelligentem duit, quæque semper cogitet lectam se ministram ad regendos * homines, Deo carissimum animal.

GROTII NOTÆ.

Et maxime metuenda desperantium audacia]

Δεινὰ γὰρ καὶ κεῖται ἀπογριμένοις λέοντες:

Quippe timenda etiam morientis lustra leonis.

Homines, Deo carissimum animal] Sic Chrysostomus sermone de Eleemosyna dixit: ἄνθρωπος τὸ περισπούδαστον ζῶον τῷ Θεῷ.

GRONOVII NOTÆ.

Morientium belluarum morsus] Florus 2, 15.

VII. *Animos exasperat*] Contra amicitiam est, ut loquitur 3, 24. 40.

VIII. *Mentem divini humanique*] Votum Tiberii apud Tacit. 4. annal. 38.

Finis Librorum de Jure Belli ac Pacis.

Ex vita

S. LUDOVICI

Regis Francorum deſcripta à Joinvillio, cap. LXXXIX.

QUi in magno erant Regis conſilio ſæpe eum reprehendebant quod tantum laboris ſumeret ad pacem inter externos reponendam; mendoſe eum facere quod non eos bellare ſineret; aliquanto poſt fore ut rectius tranſigatur. Reſpondebat Rex non recte eos loqui. Si, inquit, Principes & Dynaſtæ vicini regni mei viderent me facile perpeti ut bella inter ſe gererent, dicerent inter ſe: Rex Francorum dolo malo nos bellare patitur, atque inde odium in me conciperent, & aliquando me incurſarent, unde malum regno meo evenire poſſet. Præterea fieri poſſet ut & Dei iram in me accerſerem, cum dicat Deus benedictos eſſe qui operam dant ut ad pacem & concordiam revocentur diſcordantes. Affirmare poſſum & Burgundiones & Lotharingos conſpecta Regis bonitate & juſtitia, tam ejus fuiſſe amantes eique obſequentes, ut cauſas controverſiarum inter ipſos ortarum apud ipſum agerent. Vidi eos ſæpe venientes modo Lutetiam, modo Remos, modo Melodunum, modo in loca alia in quibus Rex erat.

Ex vita ejuſdem juxta Mandata

S. LUDOVICI

Regis data filio ex Actis Collegii Rationalium in urbe Pariſienſi.

SIqua controverſia aut actio in te moveatur, inquire in veritatem tam contra te quam pro te. Siquid alieni habere te animadvertas, quod aut te aut majores tuos cepiſſe conſtet, fac illico reſtituatur. Cave bellum geras adverſus Chriſtianum quemquam, niſi ex multorum conſilio, & ita ſi bellum evitare non poſſis. Quod ſi bellum habeas, abſtine ab Eccleſiaſticis & iis qui tibi nihil nocuere. Si inter ſubditos tuos bellum aut rixæ oriantur, fac eos ad concordiam reducas quamprimum fieri poteſt. Sæpe ſpecta quid Bailivi, Præpoſiti, & alii Officiales tui faciant, & in eorum actus inquire, ut ſi quid corrigendum ſit id corrigas. Fac nullum turpe peccatum regnet in regno tuo.

HUGO-

HUGONIS GROTII
COMMENTATIO
IN
EPISTOLAM
PAULI APOSTOLI
AD
PHILEMONEM.

Παῦλος δέσμιος Χριστοῦ Ἰησοῦ, *Paulus vinctus Chriſti Jeſu*] Romæ agens ſub militis, eadem catena vincti, cuſtodia. Actor. XXVIII, 16. Genitivus hic cauſam ſignificat, ut & infra 9. Eph. III, 1. II Tim. I, 8. pro quo Epheſ. IV, 1. δέσμιος ἐν κυρίῳ, *vinctus in Domino*.

Καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, *& Timotheus frater*] Fratres vocabant ſe mutuo Chriſtiani, ob communem regenerationem. Timotheus perpetuus ferme Pauli comes, ut videre eſt II Tim. III, 10, etiam Romæ ipſi aderat Epheſ. I, 1. Coloſſ. I.

Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ, *Philemoni dilecto*] Philemon nomen eſt Græcum, quo appellatus fuit & Poeta nobilis, & rerum naturalium ſcriptor quidam Plinio memoratus. Videtur habitaſſe Epheſi, ubi Oneſimus poſtea Epiſcopatu functus eſt, ut & Ignatii literæ, & alii ſcriptores tradunt. Hunc Philemonem dilectum ſive cariſſimum vocat Paulus, quod eum interiore quadam amicitia, ut virum valde pium, complecteretur.

Καὶ συνεργῷ ἡμῶν, *& adjutori noſtro*] Id eſt uni presbyterorum illorum, qui Epheſi plures erant. Actor. XX, 17. omnes autem πρεσβυτέρους, atque etiam πρεσβύτιδας, quæ fœminis ad Chriſtum vocandis dabant operam, Apoſtoli ſui operis adjutores vocabant. Rom. XVI, 3. 9. Philipp. II, 25. Coloſſ. IV, 11.

2. Καὶ Ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ, *& Appiæ dilectæ*] Appia nomen eſt Romanum: Π mutatur in Φ more Hebræo.

Καὶ Ἀρχίππῳ τῷ συστρατιώτῃ ἡμῶν, *& Archippo commilitoni noſtro*] Euangeliſtæ munus hic obiiſſe videtur, modo Epheſi agens, modo Coloſſis. Col. IV, 17. ubi poſtea eum reſediſſe, ac ſic Epiſcopum factum teſtatur Ambroſius. Tales ob moleſtiam muneris commilitones ſuos vocare Paulus ſolebat, ut videre eſt Philipp. II, 25.

Καὶ τῇ κατ' οἶκόν σου ἐκκλησίᾳ, *& Eccleſiæ quæ in domo tua eſt*] Ad Philemonem hoc referendum, cui præcipue inſcribitur

hæc epiſtola. In ejus domo complures erant Chriſtiani. Etiam ſuam Eccleſiam faciunt, teſte Tertulliano. Sic in Aquilæ, & Priſcillæ domo, qui erant, Eccleſia dicuntur, Rom. xv, 15. 1 Cor. xvi, 19. & qui in Nymphæ domo, Col. iv, 15.

3. Χάρις ὑμῖν, καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, *Gratia vobis, & Pax à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto*] Precatur illis favorem Dei, & Chriſti, & proſpera omnia, quæ Hebræi pacis nomine ſolent appellare. Utitur ſæpe hac precatione Paulus, ut 1 Cor. i, 3. 2 Cor. i, 2. Galat. i, 3. Eph. i, 2. Col. i, 2. 1 Theſſ. i, 1.

4. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, *Gratias ago Deo meo*] Gratias Deo debemus pro donis non tantùm in nos, ſed & in alios collatis. Rom. i, 8. 1 Cor. i, 4. Epheſ. i, 16.

Πάντοτε μνείαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, *ſemper memoriam tui faciens in orationibus meis*] Eadem verba habes dicto loco Epheſ. i, 16. unde diſces προσευχὰς, *orationes*, hic dici omnes ad Deum allocutiones, etiam per quas non poſcitur aliquid, ſed gratiæ aguntur.

5. Ἀκούων σου τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν, *audiens charitatem tuam & fidem*] Cauſam reddit ſuæ gratiarum actionis, qualem videbis & dictis locis. Rom. i, 8. 1 Cor. i, 4. Epheſ. i, 16. Egregia hic biga nominatur dilectio & fides. Vide 1 Cor. xiii. Gal. v, 6. Epheſ. vi, 23. 1 Theſſ. iii, 6. 1 Tim. i, 14; vi, 11. 2 Tim. i, 13; ii, 22.

Ἣν ἔχεις πρὸς τὸν κύριον Ἰησοῦν, *quam habes in Dominum Jeſum*] Hoc ad fidem refertur.

Καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, *& erga omnes ſanctos*] Hoc ad dilectionem. Sancti vocantur Chriſtiani omnes, ut Epheſ. i, 1. & alibi ſæpe.

6. Ὅπως ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου ἐνεργὴς γένηται ἐν ἐπιγνώσει παντὸς ἀγαθοῦ τοῦ ἐν ὑμῖν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, *ut communicatio fidei tuæ efficax fiat, in agnitione omnis boni operis, quod eſt in vobis in Chriſtum Jeſum*] Eſt primum hic trajectio. Nam verba illa εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, *in Chriſtum Jeſum*, pertinent ad id quod præceſſit τῆς πίστεώς σου, *fidei tuæ*. Deinde κοινωνία τῆς πίστεως, *communicatio fidei*, poſitum eſt pro ipſa fide, quæ Philemoni cum aliis illis Chriſtianis erat communis. Et ἐν ἐπιγνώσει *in agnitione* hic παθητικῶς *paſſive* ſumitur, habetque innoteſcendi ſignificationem. Senſus enim eſt: eo ſpectabat tua iſta dilectio, ut fides, quæ tibi cum aliis ſanctis communis eſt, actuoſa fieret, ac ſic cognoſceretur per bona illa opera, quæ abs te aliiſque procedunt. Ἐνεργὴς γένηται, *efficax fiat*, hic dicitur eodem ſenſu quo πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη, *fides quæ per charitatem operatur*. Gal. v, 6. Inde ſequitur ἐπίγνωσις, id eſt, patefactio ejuſdem fidei. Oſtenditur enim fides per Opera, Jac. ii, 18.

7. Χα-

7. Χαρὰν γὰρ ἔσχομεν πολλὴν καὶ παράκλησιν. *Gaudium enim magnum habemus & consolationem*] Merito inquit gratias Deo pro istis vestris virtutibus habemus, quia nobis maximum inde gaudium, & in malis quæ Euangelii causâ toleramus, solatium provenit. Sic & II Cor. VII, 4, 13. I Thess. III, 7.

Ὅτι τὰ σπλάγχνα τῶν ἁγίων ἀναπέπαυται] Διὰ σοῦ, ἀδελφέ, *quia viscera sanctorum refocillata sunt per te, frater*] σπλάγχνα *viscera* hic pro animo, ut Sirach. XXX, 7; XXXIII, 5. Itaque ἀναπέπαυται] τὰ σπλάγχνα *refocillata sunt viscera*, & infra 20: ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα, *refice mea viscera*, parem sensum habet cum illo ἀνέπαυσαν τὸ ἐμὸν πνεῦμα, *refocillarunt meum spiritum*, I Cor. XVI, 18. Pauperes, inquit, tranquillo sunt animo, eo quod experiendo didicerint, in tuis divitiis paratum esse suis necessitatibus subsidium.

8. Διὸ πολλὴν ἐν Χριστῷ παῤῥησίαν ἔχων ἐπιτάσσειν σοι τὸ ἀνῆκον, *Quapropter multam in Christo fiduciam habens præcipiendi quod tui officii est*] Apostolica functio à Christo mihi injuncta hoc jus mihi dat, ut tibi Christianisque aliis ea præcipere possim quæ officii vestri sunt. Παῤῥησίαν *fiducia* vox ex Græco sermone ad Syros venit latiore significatu, ita ut sæpe jus, auctoritatem significet.

9. Διὰ τὴν ἀγάπην μᾶλλον παρακαλῶ, *propter charitatem magis obsecro*] Malo ut amicum precari per necessitudinem amicitiæ nostræ.

Τοιοῦτος ὤν, *cum sim talis*] Id est, ad preces descendo, cum talis sim, qualem me esse nosti.

Ὡς Παῦλος, *nempe Paulus*] Tot Ecclesiarum conditor.

Πρεσβύτης, *senex*] Jam & provecta ætate, cui multa concedunt, etiam ignoti.

Νυνὶ δὲ καὶ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ, *nunc autem & vinctus Jesu Christi*] Id est, propter Christum vinctus, ut modo diximus. Magna debetur reverentia iis qui dura ferunt, honestissimis de causis. Col. IV, 18. Ephes. IV, 1.

10. Παρακαλῶ σε, *obsecro te*] Παρακαλῶ σε hic precandi, aut potius deprecandi habet significationem. Servi si quid deliquissent precatorem sibi parare solebant, ut notat ad Terentium Donatus. Similis est huic deprecatio Plinii pro Liberto Sabiniani, epistola libri noni una & vicesima.

Περὶ τοῦ ἐμοῦ τέκνου, ὃν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου, *pro filio meo quem genui in vinculis meis,*] Quem hic Romæ dum vinctus sum Christianum feci. Dei opus est regignere hominem. Sed tanta est ejus bonitas, ut in nominis sui consortium ministros suos admittat. I Cor. IV, 15. Gal. IV, 19. Sic & σῴζειν *salvare* dicuntur Apostoli, Rom. XI, 14, & alii. I Cor. VII, 16.

Τὸν ποτέ σοι ἄχρηστον, *qui tibi aliquando inutilis fuit*] De-

pre-

precantium mos eſt rerum aſperitatem verbis lenire. Oneſimus non utilis modo Philemoni fuerat, ſed & damnum dederat. Conjuncta eſſe ſolent fuga ac furtum. Itaque in Codice Juſtinianeo titulum de ſervis fugitivis ſequitur ille de furtis. Martialis:

A pedibus didicere manus peccare proterva:
Non miror furem qui fugitivus erat.

Et qui ſervum vendebant, promittere ſolebant furem non eſſe, fugitivum non eſſe. L. Cum in venditione, L. Lucius. §. ult, L. evicta re. §. ult. L. Si emptor. L. Si ita quis. L. Quia dicitur. D. de Emptionibus, L. quoties. D. ſi familia furtum feciſſe dicatur. L. Et emptor §. venditorem. D. de act. empt. Varro 11 de re Ruſt. Seneca Controverſia 111, x1.

12. Νυνὶ δὲ σοι, καὶ ἐμοὶ εὔχρηστον, *nunc autem & mihi & tibi utilis*] Quia Paulo utilis erat, erat & Philemoni. Communia enim ſunt τὰ τῶν φίλων *amicorum*, alludit ad nomen Oneſimi.

Ὃν ἀνέπεμψα, *quem remiſi*] Nempe cum hac Epiſtola.

Σὺ δὲ αὐτὸν, τοῦτ' ἔστι τὰ ἐμὰ σπλάγχνα προσλαβοῦ, *Tu autem illum, id eſt, mea viſcera, ſuſcipe*] Προσλαμβάνεσθαι varias habet ſignificationes, omnes ad benevolentiam & beneficia pertinentes, ut apparet Actor. xvIII, 26. Rom. xIV, 1, 3; xV, 7. Hic interpreter benigne in domum recipere, quomodo Actor. xxvIII, 2. τὰ ἐμὰ σπλάγχνα, *mea viſcera*, ita eſt, ita mihi dilectum, quomodo viſcera noſtra diligimus. Sic apud Plautum:

meum Corculum.

Ὃν ἐγὼ ἐβουλόμην πρὸς ἐμαυτὸν κατέχειν, *quem ego volebam mecum retinere*] Eſt hic indicativus pro ſubjunctivo, more Græco. Voluiſſem eum mecum retinere, nempe niſi obſtitiſſent rationes aliæ, quæ jam ſequentur. De hoc loquendi genere, vide quæ diximus ad Matth. xxvI, 39.

Ἵνα ὑπὲρ σοῦ μοι διακονῇ, *ut pro te mihi miniſtraret*] Ut mihi præſtaret, quæ tu ſi hic eſſes præſtiturus mihi omnia eſſes.

Ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ Εὐαγγελίου, *in vinculis Euangelii*] In his vinculis, quæ Euangelii cauſa ſuſtineo. Idem loquendi genus, quod habuimus ſup. 9.

14. Χωρὶς δὲ τῆς σῆς γνώμης οὐδὲν ἠθέλησα ποιῆσαι, *præter tuam autem ſententiam nihil volui facere*] Nolui eo uti, niſi te ultro id volente.

Ἵνα μὴ ὡς κατ' ἀνάγκην τὸ ἀγαθόν σου, ἀλλὰ κατ' ἐκούσιον, *ut ne velut ex neceſſitate bonum tuum eſſet, ſed voluntarium.*] Si eum Paulus retinuiſſet, non tam apparuiſſet voluntas Philemonis, quam ſi eum ad ſe miſſum ipſe ad Paulum remitteret. Seneca 11 de Benef. 1v. *Si vis ſcire an velim, effice ut poſſim nolle.*

Exá-

Ἑκούσιον *voluntarium*, & ἀναγκαῖον *neceſſarium*, ſive τὸ κατ' ἀνάγκην *ex neceſſitate* inter ſe opponuntur, ut 1 Petr. v, 2. Sic libera voluntate aliquid exſequi, & ex neceſſitate, inter ſe opponit Paulus Juriſconſultus l. Atqui natura §. Si libero. D. de negotiis geſtis. Laus autem non debetur niſi liberis actionibus.

15. Τάχα γὰρ διὰ τοῦτο, *forſitan enim ideo*] Quaſi dicat, forte id Dei conſilium fuit, cum eum fugere permiſit. Confer Gen. XLV, 5.

Ἐχωρίσθη, *diſceſſit*] Vides & hic quod modo diximus, lenitate verbi mitigari id quod in re eſt aſperum. ἐχωρίσθη dixit, pro fugit. Talia ſunt, quæ Græci εὐφημισμοὺς *honeſtas appellationes* vocant.

Πρὸς ὥραν, *ad horam*] Id eſt ad modicum tempus. Idem loquendi genus 11 Cor. VII, 8. Gal. II, 5. 1 Theſſ. II, 17.

Ἵνα αἰώνιον αὐτὸν ἔχῃς, *ut æternum illum recipias*] Ut à me correctus perpetuo tibi ſit utilis. Αἰώνιον *æternum* ita hic dictum, quomodo apud Horatium *Serviet æternum*. Doctrina Euangelica non tollit ſtatuum differentias, & imperia dominorum in ſervos, ut apparet 1 Tim. VI, 1, 2. Tit. II, 9. 1 Petr. II, 16. Epheſ. VI, 5, 6. Coloſſ. III, 22. Nulla ergo cauſa eſt, cur Chriſtianus, qui ut Dominus in ſervos habere imperium poteſt, non poſſit habere in ſubditos, ut princeps. Paria ſunt in domo dominus, in regno rex. Seneca III de beneficiis, 18. *Si ſervo, quo minus in nomen meriti perveniat, neceſſitas obeſt, & patiendi ultima timor; idem iſtud obſtabit & ei, qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quanquam ſub diſpari titulo, varia in illos licent.* Ideoque Petrus imperia regum & dominorum inter ſe æquat. Nam & ſervos male meritos domini, non adito magiſtratu, torquere, imo & occidere poterant. L. 1. D. de his qui ſui, vel alieni juris ſunt. Inſtit. eod. tit. §. In poteſtate. Nec Romæ tantum id jus fuit, ſed & in Græcia, Vide Senecam Controverſia V, 35. Venit enim hoc ex jure gentium, ut nos docent dicta Juris loca. Hoc jure quomodo domini uti deberent, ex quo Chriſtiani facti ſunt, Paulus eos docuit, eadem dicturus regibus, ſi tam reges tunc fuiſſent Chriſtiani, quam multi dominorum erant Chriſtiani. Et Nicodemus & Joſephus Arimathenſis ſenatores fuere, cum imperio, & puniendi poteſtate. Nam ſenatus tam publicus populi, quam urbis Hieroſolymitanæ jus verberandi habebat, ut apparet Matth. X, 17. Actor. V, 48. 11 Cor. XI, 24. imo & morte puniendi, ſi quando Romani id permitterent, ſicut generalem permiſſum habebant Judæi occidendi alienigenam, qui intra templi ſepta intraſſet. Hos tamen ſenatores, diſcipulos ſuos, Chriſtus nunquam monet, ut ab eo munere deſiſterent. Et ſi id feciſſet, rupiſſet haud dubie legem, quæ legitimo more ad tale munus vocatis imperabat, fungi eo munere, quod longe ab ipſo abfuit, qui dum vitam egit

mor-

mortalem factus fuit sub lege. Gal. IV. nec ullam ejus partem infregit ipse, aut aliis infringendi autor fuit.

16. Οὐκ ἔτι ὡς δοῦλον, *non jam ut servum*] Supple *tantum*, quod sequentia ostendunt. Sæpe apud omnes gentes, maxime vero apud Hebræos, hæc particula subauditur: deinde repetendum ex superioribus προσλαβοῦ *suscipe*.

Ἀλλ' ὑπὲρ δοῦλον, *sed supra servum*] Pertinentem ad te non solo jure herili, sed &

Ἀδελφὸν ἀγαπητὸν, *fratrem dilectum*] Nempe Christianis omnibus.

Μάλιστα ἐμοὶ, *maxime mihi*] Mihi qui ejus operam fidelem sum expertus.

Πόσῳ δὲ μᾶλλόν σοι, *quanto autem magis tibi*] Tibi multo carior, quam mihi esse debet, quia in tuo usu semper futurus est, dum voles.

Καὶ ἐν σαρκὶ, *& in carne*] Corpus Onesimi non tam ipsius est, quam tuum est, κτήσει καὶ χρήσει, *possessione & usu*. Apud Aristophanem Cario:

Τοῦ σώματος γὰρ οὐκ ἐᾷ τὴν κύριον
Κρατεῖν ὁ δαίμων, ἀλλὰ τὴν ἐωνημένον.

Domino dominium corporis non dat sui
Fortuna, sed ei qui suum pretio facit.

Solent permisceri inter se σάρξ *caro* & σῶμα *corpus*, ut apparet ex Hebræo. Soph. I, 17. Ezech. X, 12, & alibi, collatis versionibus Græcis & Latinis.

17. Εἰ οὖν ἐμὲ ἔχεις κοινωνὸν, *Si ergo me habes socium*] Si me habes pro amico, ac proinde rerum tuarum participe.

Παραλαβοῦ αὐτὸν, *suscipe illum*] Non modo pœnam, quam jure tuo exigere poteras, ei condona, sed & benigne eum excipe. In domum, in animum recepisti, dixit in re plane simili Plinius in Epistola IX, 24.

Ὡς ἐμὲ, *sicut me*,] Nam amicus Paulo cum esset Onesimus, quod ipsi præstabatur, Paulo ipsi præstari videbatur.

18. Εἰ δέ τι ἠδίκησέ σε, *Si autem aliquid nocuit tibi*] Si quid fugiens abstulit.

Ἢ ὀφείλει, *aut debet*] Aut si ex rationibus tuis reliquator erat. Nomen generis pro specie.

Τοῦτο ἐμοὶ ἐλλόγει, *hoc mihi imputa*] In meis rationibus imputa. Me pro eo fac tuum nomen.

19. Ἐγὼ Παῦλος ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ, *Ego Paulus scripsi mea manu*] Ut certus sis, habes hic manum meam. Poteris me ubi voles convenire ex chirographo. Hoc est, quod scribere cautionem vocat Scholiastes ad L. Titius D. quæ res pignori. Adde l. lect. D. Si certum petatur; & L. Aurelius. §. quidam. D. de liber. leg.

Ἐγὼ

Ἐγὼ ἀποτίσω, *Ego reddam*] Hoc Latinè dicitur pecuniam constituere, de quo titulus est in Digestis. Forma ipsa continetur his verbis, ἐγὼ ἀποτίσω, aut satisfaciam tibi, ut habet Novella CXV, 6. Quæ inseri solet titulo Codicis, de pecunia constituta. Sic in l. Eum qui, §. Julianus, Formula hæc legitur: *Scripsi secundum mandatum Seji, si quid tibi debitum approbatum erit, me tibi cauturum, & soluturum sine controversia.* Et alia, L. quidam eodem titulo: *Decem quæ Lucius Titius ex arca tua mutua accoperat, salva ratione usurarum, habes penes me, domine.* Constitui autem pecunia potest, etiam quæ naturaliter tantum debetur, L. 1. §. debitum. D. dicto titulo. Servi Dominis debere possunt, non quidem civiliter, sed natura. L. stipulatur. §. adhiberi, cum lege sequente, Sic & pro obligatione naturali recte fidejussor accipitur. L. fidejussor. §. fidejussor. D. de fidejussoribus.

Ἵνα μὴ λέγω σοι ὅτι καὶ σεαυτόν μοι προσοφείλεις, *ut non dicam tibi, quod & teipsum mihi debes*] Est χῆμα *figura* παρασιωπήσεως sive reticentiæ, cum dicimus omittere nos velle quod maxime dicimus. Poteram dicere ait Paulus, te non tantum rerum tuarum, sed & tui ipsius mihi esse debitorem: nempe quia Philemon si absque Paulo fuisset, mansisset in crassis tenebris vitiisque, longè à spe salutis.

20. Ναὶ ἀδελφὲ, *ita frater*] Ναὶ hic est precantis, ut apud Hebræos.

Ἐγώ σου ὀναίμην ἐν κυρίῳ, *ego te fruar in Domino*] Id est, liceat mihi gaudere de tuis in Christo profectibus. Syr. XXX, 2. ὁ παιδεύων τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὀνήσεται ἐπὶ αὐτῷ, *qui castigat filium suum, gaudebit in eo.* Ignatius ad Magnesios: Διακόνου Σωτίονος οὗ ἐγὼ ὀναίμην, *Diaconi Sotionis quo ego gaudeam.* Idem ad Ephesios: ὀναίμην ὑμῶν διὰ παντὸς, *gaudeam vobis semper.*

Ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα ἐν κυρίῳ, *refice viscera mea in Domino*] Id est propter Christum fac me tranquillum hac de re.

21. Πεπωθὼς τῇ ὑπακοῇ σου ἔγραψά σοι, *confidens in obedientia tua scripsi tibi*] Fiduciam mihi fecit, cognita illa tua, quam Euangelio præstas obedientia. Ita ὑπακοὴ *obedientia* sumitur Rom. 1, 5; XV, 18; XVI, 19, 26, 11 Cor. VII, 15; X, 5, 6; 1 Petr. 1, 14, 22.

Εἰδὼς ὅτι καὶ ὑπὲρ ὁ λέγω ποιήσεις, *sciens quoniam & super id quod dico, facies*] Pro certo habeo plus te facturum, quam ego audeam poscere.

22. Ἅμα δὲ καὶ ἑτοίμαζέ μοι ξενίαν, *simul autem & para mihi hospitium*] Hospitium para; ita sumitur ξενία *hospitium.* Actor. VIII, 23, & apud Josephum & alios.

Ἐλπίζω γὰρ ὅτι διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν χαρισθήσομαι ὑμῖν, *nam spero per orationes vestras me donatum iri vobis.*] Spero

fore

fore ut ad preces veſtras Deus me (id eſt adventum ad vos meum) vobis concedat. Sunt qui ſpem hanc Pauli impletam putant, & liberatum eum à vinculis iviſſe in Aſiam : rediiſſe Romam.

23. Ἀσπάζονταί σε Ἐπαφρᾶς, *Salutant te Epaphras*] Nomen plenum eſt Ἐπαφρόδιτος Phil. II, 25; IV, 18. Contractum Ἐπαφρᾶς Col. I, 7; IV, 12. Cujus generis nomina in ᾶς contracta multa adduximus ad Lucæ initium.

Ὁ συναιχμάλωτός μου, *concaptivus meus*] Unus eorum, quorum mentio Actor. XXVII.

Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, *in Chriſto Jeſu*] Id eſt propter Jeſum Chriſtum, ut ſupra 20.

Μᾶρκος, *Marcus*] Is cujus mentio Actor. XII, 12, 25; XV, 37, 39. Coloſſ. IV, 10.

24. Δημᾶς, *Demas*] Cui plenum nomen Demetrius. Nominatur Coloſſ. IV, 14; II Tim. IV, 10.

Λουκᾶς, *Lucas*] Medicus qui Euangelium & Acta nobis dedit. Vide Col. IV, 14; II Tim. IV, 11.

Οἱ συνεργοί μου, *adjutores mei.*] Vide ſupra 1.

Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti*] Favor Chriſti.

Μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, *cum ſpiritu veſtro*] Id eſt, ſit vobiſcum : Eadem locutio Gal. VI, 18. Alibi pro eo dixit μεθ' ὑμῶν, καὶ μετὰ πάντων, ὑμῶν, *vobiſcum, & cum omnibus vobis.*

Ἀμήν, *Amen*] Eſt vox quam Eccleſia reſpondebat lectis epiſtolis. Ideo omnibus Pauli epiſtolis cœpit adſcribi. Vide quæ ad Matth. VI, 13.

FINIS.

HUGO-

HUGO GROTIUS

DE

MARI

LIBERO.

fore ut ad preces veſtras Deus me (id eſt adventum ad vos meum) vobis concedat. Sunt qui ſpem hanc Pauli impletam putant, & liberatum eum à vinculis iviſſe in Aſiam : rediiſſe Romam.

23. Ἀσπάζονταί σε Ἐπαφρᾶς, *Salutant te Epaphras*] Nomen plenum eſt Ἐπαφρόδιτος Phil. II, 25; IV, 18. Contractum Ἐπαφρᾶς Col. I, 7; IV, 12. Cujus generis nomina in ᾶς contracta multa adduximus ad Lucæ initium.

Ὁ συναιχμάλωτός μου, *concaptivus meus*] Unus eorum, quorum mentio Actor. XXVII.

Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, *in Chriſto Jeſu*] Id eſt propter Jeſum Chriſtum, ut ſupra 20.

Μάρκος, *Marcus*] Is cujus mentio Actor. XII, 12, 25; XV, 37, 39. Coloſſ. IV, 10.

24. Δημᾶς, *Demas*] Cui plenum nomen Demetrius. Nominatur Coloſſ. IV, 14; II Tim. IV, 10.

Λουκᾶς, *Lucas*] Medicus qui Euangelium & Acta nobis dedit. Vide Col. IV, 14; II Tim. IV, 11.

Οἱ συνεργοί μου, *adjutores mei.*] Vide ſupra 1.

Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti*] Favor Chriſti.

Μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, *cum ſpiritu veſtro*] Id eſt, ſit vobiſcum : Eadem locutio Gal. VI, 18. Alibi pro eo dixit μεθ' ὑμῶν, καὶ μετὰ πάντων ὑμῶν, *vobiſcum, & cum omnibus vobis.*

Ἀμήν, *Amen*] Eſt vox quam Eccleſia reſpondebat lectis epiſtolis. Ideo omnibus Pauli epiſtolis cœpit adſcribi. Vide quæ ad Matth. VI, 13.

FINIS.

HUGO-

HUGO GROTIUS

DE

MARI

LIBERO.

AD
PRINCIPES POPULOSQUE LIBEROS ORBIS CHRISTIANI.

ERror eſt non minus vetus quam peſtilens, quo multi mortales, ii autem maxime qui plurimum vi atque opibus valent, perſuadent ſibi, aut, quod verius puto, perſuadere conantur, juſtum atque injuſtum non ſuapte natura, ſed hominum inani quadam opinione atque conſuetudine diſtingui. Itaque illi & leges & æquitatis ſpeciem in hoc inventa exiſtimant, ut eorum qui in parendi conditione nati ſunt diſſenſiones atque tumultus coërceantur: ipſis vero qui in ſumma fortuna ſunt collocati, jus omne ajunt ex voluntate, voluntatem ex utilitate metiendam. Hanc autem ſententiam abſurdam plane atque naturæ contrariam auctoritatis ſibi nonnihil conciliaſſe haud adeo mirum eſt; cum ad morbum communem humani generis, quo ſicut vitia ita vitiorum patrocinia ſectamur, acceſſerint adulantium artes, quibus omnis poteſtas obnoxia eſt. Sed contra extiterunt nullo non ſæculo viri liberi, ſapientes, religioſi, qui falſam hanc perſuaſionem animis ſimplicium evellerent, cæteros autem ejus defenſores impudentiæ convincerent. Deum quippe eſſe monſtrabant conditorem rectoremque univerſi, imprimis autem humanæ naturæ parentem; quam ideo, non uti cætera animantia, in ſpecies diverſas, variaque diſcrimina ſegregaſſet, ſed unius eſſe generis, una etiam appellatione voluiſſet contineri; dediſſet inſuper originem eandem ſimilem membrorum compagem, vultus inter ſe obverſos, ſermonem quoque & alia communicandi inſtrumen-

ta, ut intelligerent omnes naturalem inter se societatem esse atque cognationem. Huic autem à se fundatæ aut domui aut civitati summum illum principem patremque familiàs suas quasdam scripsisse leges, non in ære aut tabulis, sed in sensibus animisque singulorum, ubi invitis etiam & aversantibus legendæ occurrerent; his legibus summos pariter atque infimos teneri; in has non plus regibus licere, quam plebi adversus decreta decurionum, decurionibus contra præsidum edicta, præsidibus in regum ipsorum sanctiones. Quin illa ipsa populorum atque urbium singularum jura ex illo fonte dimanare, inde sanctimoniam suam atque majestatem accipere. Sicut autem in ipso homine alia sunt quæ habet cum omnibus communia, alia quibus ab altero quisque distinguitur: ita earum rerum quas in usum hominis produxisset natura, alias eam manere communes, alias cujusque industria ac labore proprias fieri voluisse; de utrisque autem datas leges, ut communibus quidem sine detrimento omnium omnes uterentur; de cæteris autem quod cuique contigisset, eo contentus abstineret alieno. Hæc si homo nullus nescire potest nisi homo esse desierit, hæc si gentes viderunt quibus ad verum omne cæcutientibus sola naturæ fax illuxit, quid vos sentire ac facere æquum est, principes populique Christiani? Si quis durum putat ea à se exigi quæ tam sancti nominis professio requirit, cujus minimum est ab injuriis abstinere, certe quid sui sit officii scire quisque potest ex eo quod alteri præcipit. Nemo est vestrum qui non palam edicat rei quemque suæ esse moderatorem & arbitrum: qui non fluminibus locisque publicis cives omnes uti ex æquo & promiscue jubeat, qui non commeandi commercandique libertatem omni ope defendat. Sine his si parva illa societas, quam rempublicam vocamus, constare non posse judicatur (& certe constare non potest) quamobrem non eadem illa ad sustinendam totius humani generis societatem atque concordiam erunt necessaria? Si quis adversus hæc vim faciat, merito indignamini, exempla etiam pro flagitii magnitudine statuitis, non alia de causa nisi quia, ubi ista passim licent, status imperii tranquillus esse non potest.

teſt. Quod ſi rex in regem, populus in populum inique & violente agat, id nonne ad perturbandam magnæ illius civitatis quietem & ad ſummi cuſtodis ſpectat injuriam? Hoc intereſt, quod ſicut magiſtratus minores de vulgo judicant, vos de magiſtratibus, ita omnium aliorum delicta cognoſcenda vobis & puniенda mandavit rex univerſi, veſtra excepit ſibi. Is autem quanquam ſupremam animadverſionem ſibi reſervat, tardam, occultam, inevitabilem, nihilominus duos à ſe judices delegat qui rebus humanis interſint, quos nocentium feliciſſimus non effugit, conſcientiam cuiquam ſuam, & famam ſive exiſtimationem alienam. Hæc tribunalia illis patent quibus alia præcluſa ſunt: ad hæc infirmi provocant: in his vincuntur qui vincunt viribus: qui licentiæ modum non ſtatuunt, qui vili putant conſtare quod emitur humano ſanguine, qui injurias injuriis defendunt, quorum manifeſta facinora neceſſe eſt & conſentiente bonorum judicio damnari, & ſui ipſorum animi ſententia non abſolvi. Ad utrumque hoc forum nos quoque novam cauſam afferimus: non hercule de ſtillicidiis aut tigno injuncto, quales eſſe privatorum ſolent, ac ne ex eo quidem genere quod frequens eſt inter populos, de agri jure in confinio hærentis, de amnis aut Inſulæ poſſeſſione: ſed de omni prope Oceano, de jure navigandi, de libertate commerciorum. Inter nos & Hiſpanos hæc controverſa ſunt: Sit ne immenſum & vaſtum mare regni unius nec maximi acceſſio: populone cuiquam jus ſit volentes populos prohibere ne vendant, ne permutent, ne denique commeent inter ſeſe: potueritne quiſquam quod ſuum nunquam fuit elargiri, aut invenire quod jam erat alienum: an jus aliquod tribuat manifeſta longi temporis injuria. In hac diſceptatione ipſis qui inter Hiſpanos præcipui ſunt divini atque humani juris magiſtri calculum porrigimus, ipſius denique Hiſpaniæ proprias leges imploramus. Id ſi nihil juvat, & eos quos ratio certa convincet, cupiditas vetat deſiſtere, veſtram Principes majeſtatem, veſtram fidem quotquot eſtis ubique Gentes appellamus. Non perplexam, non intricatam movemus quæſtionem. Non

de ambiguis in religione capitibus, quæ plurimum habere videntur obſcuritatis, quæ tantis tam diu animis decertata, apud ſapientes hoc fere certum reliquerunt, nuſquam minus inveniri veritatem quam ubi cogitur aſſenſus. Non de ſtatu noſtræ reipublicæ, & libertate armis haud parta, ſed vindicata: de qua recte ſtatuere ii demum poſſunt qui jura patria Belgarum, mores avitos, & inſtitutum non in leges regnum, ſed ex legibus principatum accurate cognoverint; in qua tamen quæſtione æquis judicibus extremæ ſervitutis depulſa neceſſitas, ſubtilius inquirentibus decreti tot nationum publica auctoritas, infenſis etiam & malevolis adverſariorum confeſſio nihil dubitandum reliquit. Sed quod hic proponimus, nihil cum iſtis commune habet; nullius indiget anxiæ diſquiſitionis; non ex divini codicis pendet explicatione, cujus multa multi non capiunt, non ex unius populi ſcitis quæ cæteri merito ignorant. Lex illa è cujus præſcripto judicandum eſt, inventu eſt non difficilis, utpote eadem apud omnes: & facilis intellectu, utpote nata cum ſingulis, ſingulorum mentibus inſita. Jus autem quod petimus tale eſt, quod nec rex ſubditis negare debeat, neque Chriſtianus non Chriſtianis. A natura enim oritur, quæ ex æquo omnium parens eſt, in omnes munifica, cujus imperium in eos extenditur qui gentibus imperant, & apud eos ſanctiſſimum eſt qui in pietate plurimum profecerunt. Cognoſcite hanc cauſam Principes, cognoſcite Populi: ſi quid iniquum poſtulamus, ſcitis quæ veſtra, & è vobis eorum qui viciniores nobis eſtis, apud nos ſemper fuerit auctoritas; monete, parebimus. Quin ſi quid à nobis hac in re peccatum eſt, iram veſtram, odium denique humani generis non deprecamur. Sin contra ſe res habet, quid agendum ſit, veſtræ religioni & æquitati relinquimus. Olim inter populos humaniores ſummum nefas habebatur, armis eos impetere qui res ſuas arbitris permitterent; contra qui tam æquam conditionem recuſarent, ii non ut unius, ſed ut omnium hoſtes ope communi comprimebantur; itaque eam in rem videmus icta fœdera, judices conſtitutos. Reges ipſi vali-

validæque gentes nihil æque glorioſum, ac magnificum deputabant, quam aliorum coërcere inſolentiam, aliorum infirmitatem atque innocentiam ſublevare. Qui ſi mos hodieque obtineret, ut humani nihil à ſe alienum homines arbitrarentur, profecto orbe non paulo pacatiore uteremur; refrigeſceret enim multorum audacia, & qui juſtitiam utilitatis cauſa nunc negligunt, injuſtitiam damno ſuo dediſcerent. Sed hoc ut in cauſa iſthac non fruſtra forte ſperamus, ita illud certo confidimus, bene rebus expenſis exiſtimaturos vos omnes imputari nobis non magis poſſe pacis moras, quam belli cauſas: ac proinde uti hactenus amici nobis, faventes atque benevoli fuiſtis: ita vos aut etiam magis in poſterum fore, quo nihil optatius iis poteſt contingere qui primam partem felicitatis putant bene facere, alteram bene audire.

CAPITA
DISSERTATIONIS
HUGONIS GROTII
DE
MARI LIBERO.

CAP. I. *Jure gentium quibuſvis ad quoſvis liberam eſſe navigationem.* Pag. 1

CAP. II. *Luſitanos nullum habere jus dominii in eos Indos ad quos Batavi navigant titulo inventionis.* 2

CAP. III. *Luſitanos in Indos non habere jus dominii titulo donationis Pontificiæ.* 4

CAP. IV. *Luſitanos in Indos non habere jus dominii titulo belli.* 5

CAP. V. *Mare ad Indos, aut jus eo navigandi non eſſe proprium Luſitanorum titulo occupationis.* 7

CAP. VI. *Mare aut jus navigandi proprium non eſſe Luſitanorum titulo donationis Pontificiæ.* 17

CAP. VII. *Mare aut jus navigandi proprium non eſſe Luſitanorum titulo præſcriptionis, aut conſuetudinis.* 18

CAP. VIII. *Jure gentium inter quoſvis liberam eſſe mercaturam.* 24

CAP. IX. *Mercaturam cum Indis propriam non eſſe Luſitanorum titulo occupationis.* 26

CAP. X. *Mercaturam cum Indis propriam non eſſe Luſitanorum titulo donationis Pontificiæ.* ibid.

CAP. XI. *Mercaturam cum Indis non eſſe Luſitanorum propriam jure præſcriptionis, aut conſuetudinis.* 27

CAP. XII. *Nulla æquitate niti Luſitanos in prohibendo commercio.* 28

CAP. XIII. *Batavis jus commercii Indicani, qua pace, qua induciis, qua bello retinendum.* 29

HUGO-

HUGONIS GROTII
MARE LIBERUM,

SIVE

De jure quod Batavis competit ad Indicana commercia,

DISSERTATIO.

CAPUT I.

Jure gentium quibuſvis ad quoſvis liberam eſſe navigationem.

PRopoſitum eſt nobis breviter ac dilucide demonſtrare, jus eſſe Batavis, hoc eſt, Ordinum Fœderatorum Belgico-Germaniæ ſubditis, ad Indos, ita uti navigant navigare, cumque ipſis commercia colere. Fundamentum ſtruemus hanc juris Gentium, quod primarium vocant, regulam certiſſimam, cujus perſpicua atque immutabilis eſt ratio: licere cuivis genti quamvis alteram adire, cumque ea negotiari. Deus hoc ipſe per naturam loquitur, cum ea cuncta quibus vita indiget, omnibus locis ſuppeditari à natura non vult: artibus etiam aliis alias gentes dat excellere. Quo iſta? niſi quod voluit mutua egeſtate & copia humanas foveri amicitias, ne ſinguli ſe putantes ſibi ipſis ſufficere, hoc ipſo redderentur inſociabiles? Nunc factum eſt ut gens altera alterius ſuppleret inopiam, divinæ juſtitiæ inſtituto, ut eo modo (ſicut Plinius dicit [1]) quod genitum eſſet uſpiam, apud omnes natum videretur. Poetas itaque canentes audimus:

[1] *Panegyr.*

Nec vero terra ferre omnes omnia poſſunt.

Item:

Excudent alii [2]: & quæ ſequuntur. Hoc igitur qui tollunt, illam laudatiſſimam tollunt humani generis ſocietatem, tollunt mutuas benefaciendi occaſiones, naturam denique ipſam violant. Nam & ille, quem Deus terris circumfudit, Oceanus, undique & undique verſus navigabilis, & ventorum ſtati aut extraordinarii flatus, non ab eadem ſemper, & à nulla non aliquando regione ſpirantes, nonne ſignificant ſatis conceſſum à natura cunctis gentibus ad cunctas aditum? Hoc Seneca [3] ſummum Naturæ beneficium putat, quod & vento gentes locis diſſipatas miſcuit, & ſua omnia in regiones ita deſcripſit, ut neceſſarium

[2] *Virgil.*

[3] *3. Nat. qu.*

mortalibus esset inter ipsos commercium. Hoc igitur jus ad cunctas gentes æqualiter pertinet: quod clarissimi Jurisconsulti [4] eo usque producunt, ut negent ullam rempublicam aut Principem prohibere in universum posse, quo minus alii ad subditos suos accedant, & cum aliis negotientur. Hinc jus descendit hospitale sanctissimum: hinc querelæ [5]:

Quod genus hoc hominum, quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arena.

Et alibi [6].

——— *littusque rogamus.*
Innocuum, & cunctis undamque auramque patentem:

Et scimus bella quædam ex hac causa cœpisse, ut Megarensibus in Athenienses, Bononiensibus in Venetos [7]: Castellanis etiam in Americanos has justas potuisse belli causas esse [8], & cæteris probabiliores Victoria [9] putat, si peregrinari & degere apud illos prohiberentur, si arcerentur à participatione earum rerum quæ jure gentium aut moribus communia sunt, si denique ad commercia non admitterentur. Cui simile est quod in Mosis [10] historia & inde apud Augustinum [11] legimus, justa bella Israëlitas contra Amorræos gessisse, quia innoxius transitus denegabatur: qui *Jure Humanæ Societatis* æquissimo patere debebat. Et hoc nomine Hercules Orchomeniorum, Græci sub Agamemnone Myforum Regi arma intulerunt; [12] quasi libera essent naturaliter itinera ut Baldus dixit: [13] accusanturque à Germanis apud Tacitum [14] Romani, quod colloquia congressusque gentium arcerent, fluminaque & terras & cœlum quodammodo ipsum clauderent. Nec ullus titulus Christianis quondam in Sarracenos magis placuit, quam quod per illos terræ Judææ aditu arcerentur [15]: Sequitur ex sententia Lusitanos, etiamsi domini essent earum regionum ad quas Batavi proficiscuntur, injuriam tamen facturos si aditum Batavis & mercatum præcluderent.

Quanto igitur iniquius est volentes aliquos à volentium populorum commercio secludi, illorum opera quorum in potestate nec populi isti sunt, nec illud ipsum, qua iter est, quando latrones etiam & piratas non alio magis nomine detestamur, quam quod illi hominum inter se commeatus obsident atque infestant?

[4] *Inst. de rerum divis. §. 1. & L. nemo ignor. ff. eod. vide Gr. de jure belli lib. 1. c. 19. vid. L. mercatores C. de com.*
[5] *Virg. 1. Æn.*
[6] *7. Æn.*
[7] *Diod. 11. Plut. Pericl.*
[8] *Sot. ult. de rob. Ital.*
[9] *Vict. de Indis part. 2. n. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. Addit Covar. in c. peccatum. §. 9. n. 4. ibi. Quinta.*
[10] *Num. c. 20.*
[11] *Aug. l. 4. qu. 44. super Num. Etsi. c. ult. 23. 4. 2.*
[12] *Sophocl. Trach.*
[13] *3. Cons. 293.*
[14] *4. Hist.*
[15] *Alc. 7. Cons. 130. Covar. c. peccatum. p. 2. §. 9. Bart. ad L. 1. C. de Pagan.*

CAPUT II.

Lusitanos nullum habere jus dominii in eos Indos, ad quos Batavi navigant titulo inventionis.

NOn esse autem Lusitanos earum partium dominos ad quas Batavi accedunt, puta Javæ, Taprobanæ, partis maximæ Moluccarum, certissimo argumento colligimus, quia dominus nemo

nemo est ejus rei quam nec ipse unquam, nec alter ipsius nomine possedit. Habent Insulæ istæ quas dicimus & semper habuerunt suos Reges, suam rempublicam, suas leges, sua jura: Lusitanis mercatus, ut aliis gentibus conceditur: itaque & tributa cum pendunt, & jus mercandi à Principibus exorant, dominos se non esse, sed ut externos advenire satis testantur: ne habitant quidem nisi precario. Et quanquam ad dominium titulus non sufficiat, quia & possessio requiritur, cum aliud sit rem habere, aliud jus ad rem consequendam, tamen ne titulum quidem dominii in eas partes Lusitanis ullum esse affirmo, quem non ipsis eripuerit Doctorum, & quidem Hispanorum sententia. Primum si dicent inventionis præmio eas terras sibi cessisse, nec jus, nec verum dicent. Invenire enim non illud est oculis usurpare, sed apprehendere, ut Gordiani epistola ostenditur [1]: unde Grammatici invenire & occupare pro verbis ponunt idem significantibus: & tota Latinitas quod adepti sumus, id demum invenisse nos dicit, cui oppositum est perdere. [2] Quin & ipsa naturalis ratio, & legum diserta verba, [3] & eruditiorum interpretatio manifeste ostendit, ad titulum domini parandum eam demum sufficere inventionem quæ cum possessione conjuncta est, ubi scilicet res mobiles apprehenduntur, aut immobiles terminis atque custodia sepiuntur: [4] quod in hac specie dici nullo modo potest. Nam præsidia illic Lusitani nulla habent. Quid quod ne reperisse quidem Indiam ullo modo dici possunt Lusitani, quæ tot à sæculis fuerat celeberrima. [5] Jam ab Horatii tempore;

Impiger extremos currit mercator ad Indos
Per mare pauperiem fugiens.

Taprobanes pleraque quam exacte nobis Romani descripsere [6]? Jam vero & cæteras insulas ante Lusitanos non finitimi tantum Persæ & Arabes, sed Europæi etiam, præcipue Veneti noverant. Præterea inventio nihil juris tribuit, nisi in ea quæ ante inventionem nullius fuerant. [7] Atqui Indi cum ad eos Lusitani venerunt, etsi partim idololatræ, partim Mahumetani erant, gravibusque peccatis involuti, nihilominus publice atque privatim rerum possessionumque suarum dominium habuerunt, quod illis sine justa causa eripi non potuit [8]. Ita certissimis rationibus post alios auctores maximi nominis concludit Hispanus Victoria [9]: *Non possunt*, inquit, *Christiani seculares aut ecclesiastici potestate civili & principatu privare infideles, eo duntaxat titulo, quia infideles sunt, nisi ab eis alia injuria profecta sit*: Fides enim, ut recte inquit Thomas [10], non tollit jus naturale aut humanum ex quo dominia profecta sunt. Imo credere infideles non esse rerum suarum dominos, hæreticum est: & res ab illis possessas illis ob hoc ipsum eripere furtum est, & rapina, non minus quam si idem fiat Christianis. Recte igitur dicit Victoria [11] non magis ista ex causa Hispanis jus in Indos quæsitum,

quam

[1] *L. Si Barsatorem C. de fidejuss. Non. Marc. c. 4. in verbo occupare. Vid. Conan. com.*
[2] *Juris Civil. l. 3. c. 3. in fine. Vide Donell. de Jure Civil. l. 4. c. 10.*
[3] *Instit. de rerum divis. §. illud quæsitum est.*
[4] *L. 3. §. Neratius in fine. ff. de acq. possess.*
[5] *Lib. 1. epist. 1.*
[6] *Vide Plin. Nat. hist. l. 6. c. 22.*
[7] *L. 3. ff. de acquir. rerum dom.*
[8] *Covar. in c. peccatum §. 10. num. 2. & 4. & 5.*
[9] *De potest. civili, parte 1. num. 9. 10. 2. 2. quæst.*
[10] *Artic. 12.*
[11] *Vict. de Indis, parte 1. n. 4. 5. 6. 7. & n. 19.*

quam Indis fuisset in Hispanos, si qui illorum priores in Hispaniam venissent. Neque vero sunt Indi Orientis amentes & insensati, sed ingeniosi & solertes, ita ut ne hinc quidem prætextus subjiciendi possit desumi, qui tamen per se satis est manifestæ iniquitatis. Jam olim Plutarchus πρόφασιν πλεονεξίας fuisse dicit ἡμερῶσαι τὰ βαρβαρικά, improbam scilicet alieni cupiditatem hoc sibi velum obtendere, quod barbariam mansuefacit. Et nunc etiam color ille redigendi invitas gentes ad mores humaniores, qui Græcis olim & Alexandro usurpatus est, à Theologis omnibus, præsertim Hispanis, [12] improbus, atque impius censetur.

[12] Vide Vasq. in præf. n. 5.

CAPUT III.

Lusitanos in Indos non habere jus dominii titulo donationis Pontificiæ.

SEcundo si Pontificis Alexandri Sexti divisione utentur, ante omnia illud attendendum est, volueritne Pontifex contentiones tantum Lusitanorum & Castellanorum dirimere, quod potuit sane, ut lectus inter illos arbiter; sicut & ipsi Reges jam ante inter se ea de re fœdera quædam pepigerant [1]: & hoc si ita est, cum res inter alios acta sit, ad cæteras gentes non pertinebit: an vero prope singulos Mundi trientes duobus populis donare. Quod etsi voluisset; & potuisset Pontifex, non tamen continuo sequeretur dominos eorum locorum esse Lusitanos, cum donatio dominum non faciat, sed secuta traditio: [2] quare & huic causæ possessio deberet accedere. Tum vero si qui jus ipsum sive divinum, sive humanum scrutari volet, non autem ex commodo suo metiri, facile deprehendet donationem ejusmodi ut rei alienæ nullius esse momenti. Disputationem de potestate Pontificis, hoc est Episcopi Romanæ Ecclesiæ, hic non aggrediar, nec quicquam ponam nisi ex hypothesi, hoc est, quod confitentur homines inter eos eruditissimi, qui plurimum Pontificiæ tribuunt auctoritati, maxime Hispani: qui cum pro sua perspicacia facile vident Dominum Christum omne à se terrenum imperium abdicasse [3], mundi certe totius dominium, qua homo fuit, non habuisse, & si habuisset, nullis tamen argumentis astrui posse jus illud in Petrum, aut Romanam Ecclesiam Vicarii jure translatum: cum alias etiam certum sit, multa Christum habuisse in quæ Pontifex non successerit [4], intrepide affirmarunt (utar ipsorum verbis) Pontificem non esse dominum civilem aut temporalem totius orbis [5]. Imo etiam si quam talem potestatem in mundo haberet, eam tamen non recte exerciturum, cum spirituali sua jurisdictione contentus esse debeat, sæcularibus autem Principibus eam concedere nullo modo posse. Tum vero si quam habeat potestatem [6], eam habere, ut loquuntur,

[1] Vide Osorium.
[2] Vide Inst. de rerum divis. §. per tradit.
[3] Luc. 12. 14. Joh. 18, 36.
[4] Vict. de Indis p. 1. num. 25. Vict. 16. num. 27.
[5] Vide Vasq. c. 21. contrav. ill. Turr. Crem. lib. 2. c. 113. Hugo 69. dist. cum ad Verum. Bern. in 2. lib. ad Eug. Vict. de Ind. p. 1. n. 27. Cov. in c. pec. §. 9. n. 7.
[6] Matt. 20. 26. Johan. 6. 15. Matt. 17. 27.

tur, in ordine ad ſpiritualia. Quocirca nullam illi eſſe poteſtatem in populos infideles, ut qui ad Eccleſiam non pertineant [7]. Unde ſequitur ex ſententia Cajetani [8] & Victoriæ & potioris partis tam Theologorum quam Canoniſtarum [9], non eſſe idoneum titulum adverſus Indos, vel quia Papa dederit provincias illas tanquam dominus abſolute, vel quia non recognoſcunt dominium Papæ: atque adeo ne Sarracenos quidem illo titulo unquam ſpoliatos.

[7] *Vict. ibid. n. 28. Cov. de loco 1 Corinth. 5 in fine. Thom. 2. 2. 12. 2. Ayala. lib. 1. c. 2. num. 29.*

Vict. ibid. n. 30. Cov. de loco. [8] *Vide locum Cajetani infra.* [9] *Thom. 2. 2. q. 66. art 8. Sylv. de infid. §. 7. Inn. in c. quod ſuper his de voto. Vict. n. 31.*

CAPUT IV.

Luſitanos in Indos non habere jus dominii, titulo belli.

HIs igitur ſublatis cum manifeſtum ſit, quod & Victoria ſcribit, [1] Hiſpanos ad terras remotiores illas navigantes nullum jus ſecum attuliſſe occupandi eas provincias, unus duntaxat titulus belli reſtat, qui & ipſe ſi juſtus eſſet, tamen ad dominium proficere non poſſet, niſi jure prædæ, hoc eſt poſt occupationem. Atqui tantum abeſt ut Luſitani eas res occupaverint, ut cum pleriſque gentibus quas Batavi acceſſerunt, bellum eo tempore nullum haberent. Et ſic igitur nullum jus illis quæri potuit: cum etiam ſi quas ab Indis pertuliſſent injurias, eas longa pace & amicis commerciis remiſiſſe merito cenſeatur. Quanquam ne fuit quidem quod bello obtenderent. Nam qui Barbaros bello perſequuntur, ut Americanos Hiſpani, duo ſolent prætexere, quod ab illis commercio arceantur, aut quod doctrinam veræ religionis illi nolint agnoſcere. Et commercia quidem Luſitani ab Indis impetrarunt, ut hæc in parte nihil habeant quod querantur. Alter vero [2] obtentus nihilo eſt juſtior, quam ille Græcorum in Barbaros, quo Boetius [3] reſpexit:

An diſtant quia diſſidentque mares,
Injuſtas acies, & fera bella movent,
Alterniſque volunt perire telis?
Non eſt juſta ſatis ſævitiæ ratio.

Iſta autem & Thomæ & Concilii Toletani & Gregorii & Theologorum, Canoniſtarum, Juriſprudentiumque fere omnium concluſio eſt [4]: Quantumcunque fides annuntiata ſit Barbaris (nam de his qui ſubditi ante fuerunt Chriſtianis Principibus, item de Apoſtatis alia eſt quæſtio) probabiliter & ſufficienter, & ſi noluerint eam reſpicere, non tamen licere hac ratione cos bello perſequi, & ſpoliare bonis ſuis [5]. Operæpretium eſt in hanc rem ipſa Cajetani verba deſcribere [6]: *Quidam*, ait, *infideles nec de jure, nec de facto ſubſunt ſecundum temporalem juriſdictionem*

[1] *d. num. 31.*
[2] *Vide Vaſq. c. 24. cont. 18. Vict. p. 2. de Indis n. 10.*
[3] *Mer. 4. lib. 4. de Conſol.*
[4] *2. 2. q. 10. art. 8. c. de Judæis diſt. 45. c. qui ſincera. eadem diſt. Innoc. d. loco. Bartol. ad l. 1. C. de pag. Covarr. ad c. peccatum. p. 2. §. 9. & 10. Ayala de jure belli. l. 1. c. 2. n. 28. arg.*
[5] *Mart. 10. 29.*
[6] *ad Sum. Thom. 2. 2. 4. 66. art. 8.*

Prin-

Principibus Christianis, ut inveniuntur pagani, qui nunquam imperio Romano subditi fuerunt, terras habitantes, in quibus Christianum nunquam fuit nomen. Horum namque domini, quamvis infideles, legitimi domini sunt, sive regali, sive politico regimine gubernantur: nec sunt propter infidelitatem à dominio suorum privati, quum dominium sit ex jure positivo, & infidelitas ex divino jure, quod non tollit jus positivum, ut superius in quæstione habitum est. Et de his nullam scio legem quoad temporalia. Contra hos nullus Rex, nullus Imperator, nec Ecclesia Romana potest movere bellum ad occupandas terras eorum, aut subjiciendos illos temporaliter: quia nulla subest causa justa belli, cum Jesus Christus Rex Regum, cui data est potestas in cœlo & in terra, miserit ad capiendam possessionem mundi, non milites armatæ militiæ, sed sanctos prædicatores, sicut oves inter lupos. Unde nec in testamento veteri, ubi armata manu possessio erat capienda, terræ infidelium inductum lego bellum alicui propter hoc quod non erant fideles: sed quia nolebant dare transitum, vel quia eos offenderant, ut Madianitæ, vel ut recuperarent sua, divina largitate sibi concessa. Unde gravissime peccaremus, *si fidem Christi Jesu per hanc viam ampliare contenderemus: nec essemus* legitimi Domini *illorum: sed* magna latrocinia *committeremus, & teneremur ad restitutionem, utpote* injusti debellatores aut occupatores. *Mittendi essent ad hos prædicatores boni viri, qui verbo & exemplo converterent eos ad Deum: & non qui eos opprimant, spolient, scandalizent, subjiciant, & duplo gehennæ filios faciant, more Pharisæorum.* Et in hanc formam audimus sæpe à Senatu in Hispania, & Theologis præcipue Dominicanis decretum fuisse, sola verbi prædicatione non bello Americanos ad fidem traducendos: libertatem etiam quæ illis eo nomine erepta esset restitui debere, quod à Paulo tertio Pontifice, & Carolo V. Imperatore, Hispaniarum Rege comprobatum dicitur. Omittimus jam, Lusitanos in plerisque partibus religionem nihil promovere, ne operam quidem dare, cum soli lucro invigilent. Imo & illud ibi verum esse, quod de Hispanis in America Hispanus scripsit, non miracula, non signa audiri, non exempla vitæ religiosæ, quæ ad eandem fidem alios possent impellere, sed multa scandala, multa facinora, multas impietates. Quare cum & possessio & titulus deficiat possessionis, neque res ditionesque Indorum pro talibus haberi debeant quasi nullius ante fuissent, neque cum illorum essent, ab aliis recte acquiri potuerint, sequitur Indorum populos, de quibus nos loquimur, Lusitanorum proprios non esse, sed liberos, & sui juris; de quo ipsi doctores Hispani non dubitant [7].

[7] *Vict. in fine par. 2. 1. relection. de Indis.*

CAPUT V.

Mare ad Indos aut jus eo navigandi non esse proprium Lusitanorum titulo occupationis.

SI ergo in populos terrasque & ditiones Lusitani jus nullum quæsiverunt, videamus an mare & navigationem, aut mercaturam sui juris facere potuerint. De mari autem prima sit consideratio, quod cum passim in jure aut nullius, aut commune, aut publicum Juris gentium dicatur, hæ voces quid significent ita commodissime explicabitur, si Poëtas ab Hesiodo omnes, & Philosophos; & Jurisconsultos veteres imitati in tempora distinguamus, ea, quæ tempore forte haud longo, certa tamen ratione & sui natura discreta sunt. Neque nobis vitio verti debet si in juris à natura procedentis explicatione, auctoritate, & verbis eorum utimur, quos constat naturali judicio plurimum valuisse. Sciendum est igitur in primordiis vitæ humanæ aliud quam nunc est dominium, aliud communionem fuisse [1]. Nam dominium nunc proprium quid significat, quod scilicet ita est alicujus ut alterius non sit eodem modo. Commune autem dicimus, cujus proprietas inter plures consortio quodam aut consensu collata est exclusis aliis. Linguarum paupertas coëgit voces easdem in re non eadem usurpare. Et sic ista nostri moris nomina ad jus illud pristinum, similitudine quadam & imagine, referuntur. Commune igitur tunc non aliud fuit quam quod simpliciter proprio opponitur: Dominium autem facultas non injusta utendi re communi, quem usum Scholastici [2] visum est facti non juris vocare, quia qui nunc in jure usus vocatur, proprium est quiddam, aut ut illorum more loquar, privative ad alios dicitur. Jure primo Gentium, quod & Naturale interdum dicitur, & quod Poëtæ alibi ætate aurea, alibi Saturni aut Justitiæ regno depingunt, nihil proprium fuit: quod Cicero dixit: *Sunt autem privata nulla natura.* Et Horatius:

Nam propriæ *telluris* herum natura *nec ullum*,
Nec me nec quenquam statuit.

Neque enim potuit natura dominos distinguere. Hoc igitur significatu res omnes eo tempore communes fuisse dicimus, idem innuentes quod Poëtæ cum primos homines in medium quæsiviisse, & Justitiam casto fœdere res medias tenuisse dicunt: quod ut clarius explicent, negant eo tempore campos limite partitos, aut commercia fuisse ulla.

promiscua rura per agros.
Præstiterant cunctis communia *cuncta* videri [3].

[1] *Vide Gloss. & Castr. in L. ex hoc jure & c. jus nat. dist. 1.*

[2] *Vide Vasq. controv. illust. frag. cap. 1. num. 10. c. exist qui seminat. de Verb. sig. in 6. clem. exivi de paradiso de verb. sign.*

[3] *Avienus in Arat.*

Recte

Recte additum eſt *videri*, propter tranſlationem ut diximus vocabuli. Communio autem iſta ad uſum referebatur:

——— pervium cunctis iter,
Communis uſus *omnium rerum fuit* [4].

[4] Seneca Octavia.

Cujus ratione dominium quoddam erat, ſed univerſale, & indefinitum: Deus enim res omnes non huic aut illi dederat, ſed humano generi, atque eo modo plures in ſolidum ejuſdem rei domini eſſe non prohibebantur: quod ſi hodierna ſignificatione ſumamus dominium, contra omnem eſt rationem. Hoc enim proprietatem includit, quæ tunc erat penes neminem.

Aptiſſime autem illud dictum eſt:

——— omnia rerum
Uſurpantis erant [5].

[5] Asienius.

Ad eam vero, quæ nunc eſt, dominiorum diſtinctionem non impetu quodam, ſed paulatim ventum videtur, initium ejus monſtrante natura. Cum enim res ſint nonnullæ, quarum uſus in abuſu conſiſtit, aut quia converſæ in ſubſtantiam utentis nullum poſtea uſum admittunt, aut quia utendo fiunt ad uſum deteriores, in rebus prioris generis, ut cibo & potu, proprietas ſtatim quædam ab uſu non ſejuncta emicuit [6]. Hoc enim eſt proprium eſſe, ita eſſe cujuſquam ut & alterius eſſe non poſſit; quod deinde ad res poſterioris generis, veſtes puta, & res mobiles alias aut ſe moventes ratione quadam productum eſt. Quod cum eſſet, ne res quidem immobiles omnes, agri puta, indiviſæ manere potuerunt: quanquam enim horum uſus non ſimpliciter in abuſu conſiſtat, eorum tamen uſus abuſus cujuſdam cauſa comparatus eſt; ut arva & arbuſta cibi cauſa, paſcua etiam veſtium: omnium autem uſibus promiſcue ſufficere non poſſunt. Repertæ proprietatis lex poſita eſt, quæ naturam imitaretur. Sicut enim initio per applicationem corporalem uſus ille habebatur, unde proprietatem primum ortam diximus: ita ſimili applicatione res proprias cujuſque fieri placuit. Hæc eſt quæ dicitur occupatio, voce accommodatiſſima ad eas res quæ ante in medio poſitæ fuerant: quo Seneca Tragicus alludit [7].

[6] ff. de o. uſ. ear. rer. quæ uſu conſ. Extrav. de verb. ſign. ad conditionem & quia quorundam Thom. 2. 2. 78.

[7] Sen. Thyeſte.

——— in medio eſt ſcelus
Poſitum occupanti.

[8] Sen. Ben. l. 7. c. 12. [9] Decl. 13. [10] De off. 1. Et Philoſophus [8] *Equeſtria* omnium *Equitum Romanorum ſunt: in illis tamen locus meus ſit* proprius *quem* occupavi. Hinc [9] Quintilianus dicit, quod omnibus naſcitur, induſtriæ eſſe præmium; & Tullius, [10] factas eſſe veteri occupatione res eorum qui quondam in vacua venerant. Occupatio autem hæc in rebus quæ poſſeſſioni renituntur, ut ſunt feræ beſtiæ, perpetua eſſe debet, in aliis ſufficit, corpore coeptam poſſeſſionem animo retineri. Occupatio in mobilibus eſt apprehenſio, in immobilibus inſtructio aut limitatio: unde Hermogenianus cum dominia

minia diſtincta dicit, addit, agris terminos poſitos, ædificia collocata [11]. Hic rerum ſtatus à Poëtis indicatur. [11] L. ex hoc jure ff. de juſt. & jure.

Tum laqueis captare feras, & fallere viſco
Inventum:
Tum primum ſubiere domos [12]. [12] Virgil. 2. Georg.

Communemque prius, *ceu lumina ſolis & auræ*
Cautus humum longo ſignavit limite *meſſor* [13]. [13] Ovid. in Metamorphoſ.

Celebratur poſt hæc, ut Hermogenianus indicat, commercium, cujus gratia:

Fluctibus ignotis inſultavere carinæ [14]. [14] Ovid.

Eodem autem tempore & reſpublicæ inſtitui cœperunt: atque ita earum quæ à prima communione divulſæ erant duo facta ſunt genera. Alia enim ſunt publica, hoc eſt, populi propria (quæ eſt genuina iſtius vocis ſignificatio) alia mere privata, hoc eſt, ſingulorum. Occupatio autem publica eodem modo fit, quo privata. Seneca [15]: *Fines Athenienſium, aut Campanorum vocamus, quos deinde inter ſe vicini privata terminatione diſtinguunt.* Gens enim unaquæque: [15] De benef. 7. 4.

Partita fines *regna conſtituit, novas*
Extruxit urbes [16]. [16] Seneca Octav.

Hoc modo dicit Cicero [17] agrum Arpinatem Arpinatum dici, Tuſculanum Tuſculanorum, *ſimiliſque eſt*, inquit, *privatarum poſſeſſionum deſcriptio, ex quo quia ſuum cujuſque fit, eorum quæ natura fuerant* communia, *quod cuique obtigit, id quiſque teneat.* Contra autem Thucydides [18] eam terram quæ in diviſione populo nulli obvenit, ἀόριστον, hoc eſt, indefinitam, & limitibus nullis circumſcriptam vocat [19]. Ex his quæ hactenus dicta ſunt duo intelligi poſſunt. Prius eſt, eas res quæ occupari non poſſunt, aut occupatæ nunquam ſunt, nullius proprias eſſe poſſe: quia omnis proprietas ab occupatione cœperit. Alterum vero, eas res omnes quæ ita à natura comparatæ ſunt, ut aliquo utente nihilominus aliis quibuſvis ad uſum promiſcue ſufficiant, ejus hodieque conditionis eſſe, & perpetuo eſſe debere cujus fuerant cum primum à natura proditæ ſunt. Hoc Cicero voluit [20]. *Ac clariſſime quidem patens hominibus inter ipſos omnibus inter omnes ſocietas hæc eſt, in qua omnium rerum, quas ad communem uſum natura genuit, eſt ſervanda communitas.* Sunt autem omnes res hujus generis, in quibus ſine detrimento alterius alteri commodari poteſt. Hinc illud eſſe dicit Cicero: *Non prohibere aqua profluente.* Nam aqua profluens qua talis non qua flumen eſt, inter communia omnium à Juriſconſultis refertur: & à Poëta [21]: [17] Offic. 1. [18] Lib. 1. [19] Vide Duar. in tit. de rerum div. & qual. [20] Offic. 1.

Quid prohibetis aquas? uſus communis *aquarum eſt.*
Nec ſolem Proprium Natura *nec aëra fecit,*
Nec tenues undas, *in* publica *munera veni.* [21] Ovid. lib. 6. Metamorphoſ. [22] L. venalium. ff. com. præd.

Dicit hæc non eſſe natura propria, ſicut Ulpianus [22], natura

omnibus patere, tum quia primum à natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium pervenerunt (ut loquitur[23] Neratius) tum quia, ut Cicero dicit, à natura ad usum communem genita videntur. Publica autem vocat tralatitia significatione, non quæ ad populum aliquem, sed quæ ad societatem humanam pertinent, quæ publica Juris gentium in Legibus vocantur[24] hoc est, communia omnium, propria nullius. Hujus generis est Aër, duplici ratione, tum quia occupari non potest, tum quia usum promiscuum hominibus debet. Et eisdem de causis commune est omnium Maris Elementum, infinitum scilicet ita, ut possideri non queat, & omnium usibus accommodatum: sive navigationem respicimus, sive etiam piscaturam. Cujus autem juris est mare, ejusdem sunt si qua mare aliis usibus eripiendo sua fecit, ut arenæ maris, quarum pars terris continua littus dicitur[25]. Recte igitur Cicero[26]: *quid tam* commune *quam* mare *fluctuantibus*, littus *ejectu?* Etiam Virgilius auram, undam, littus cunctis patere dicit. Hæc igitur sunt illa quæ Romani vocant communia omnium jure naturali[27], aut quod idem esse diximus, publica juris gentium: sicut & usum eorum modo communem, modo publicum vocant. Quanquam vero etiam ea nullius esse, quod ad proprietatem attinet, recte dicantur, multum tamen differunt ab his quæ nullius sunt, & communi usui attributa non sunt, ut feræ, pisces, aves: nam ista si quis occupet, in jus proprium transire possunt, illa vero totius humanitatis consensu proprietati in perpetuum excepta sunt propter usum, qui cum sit omnium, non magis omnibus ab uno eripi potest, quam à te mihi quod meum est. Hoc est quod Cicero dicit inter prima esse Justitiæ munera, rebus communibus pro communibus uti. Scolastici dicerent esse communia alia affirmative, alia privative. Distinctio hæc non modo Jurisprudentibus usitata est, sed vulgi etiam confessionem exprimit: unde apud Athenæum convivator mare commune esse dicit, at pisces capientium fieri. Et in Plautina Rudente servo dicenti, *Mare quidem commune certo est omnibus*, assentit piscator, addenti autem, *In mari inventum est, commune est*, recte occurrit:

Meum quod rete atque hami nacti sunt, meum potissimum est.

Mare igitur proprium omnino alicujus fieri non potest, quia natura commune hoc esse non permittit, sed jubet, imo ne littus quidem:[28] nisi quod hæc addenda est interpretatio: ut si quid earum rerum per naturam occupari possit, id eatenus occupantis fiat, quatenus ea occupatione usus ille promiscuus non læditur. Quod merito receptum est: nam cum ita se habet, cessat utraque exceptio per quam evenisse diximus, ne omnia in jus proprium transcriberentur[29]. Quoniam igitur inædificatio species est occupationis, in littore licet ædificare[30], si id fieri potest

23 *L. quod in littore. ff. de acq. rer. dom. loco citato. Vide Comi. commun. civ. lib. 3. cap. 2. Donell. lib. 4. cap. 2.*

24 *L. ult. de usucap.*

25 *L. Arist. de rer. div.*

26 *Loco citato.*

27 *Inst. de rer. div. §. & quidem naturali, & §. litterum. ff. de rer. div. l. 1. & l. 2. L. Aristo. eod. tit. L. quod in Littore. L. quamvis. de acq. rer. dom. L. si quis me, de Injur. L. littora. Ne quid in loco publ. cum. L. seq.*

28 *Vide Don. l. 4. c. 2.*

29 *Inst. de rer. div. §. litt. l. riparum. §. 1. ff. de rer. div. fluminum. ff. de damno inf.*

30 *L. quamvis de acq. rer. dom. L. in litt. Ne quid in loco pub. L. Aristot. de rerum div. L. quod in littore. de acq. rer. dom.*

teſt ſine cæterorum incommodo, ut Pomponius loquitur, quod ex Scævola explicabimus, niſi uſus publicus, hoc eſt communis impediretur. Et qui ædificaverit, ſoli dominus fiet: quia id ſolum nec ullius proprium, nec ad uſum communem neceſſarium fuit; eſt igitur occupantis: ſed non diutius quam durat occupatio, quia reluctari mare poſſeſſioni videtur, exemplo feræ, quæ ſi in naturalem ſe libertatem receperit, non ultra captoris eſt, ita & littus poſtliminio mari cedit. Quicquid autem privatum fieri occupando, idem & publicum, hoc eſt populi proprium poſſe oſtendimus [11]. Sic littus Imperii Romani finibus incluſum, populi Romani eſſe Celſus exiſtimat: quod ſi ita eſt, minime mirandum eſt, eundem Populum ſubditis ſuis occupandi littoris modum per Principem aut Prætorem potuiſſe concedere. Cæterum & hæc occupatio non minus quam privata ita reſtringenda eſt, ne ulterius porrigatur, quam ut ſalvus ſit uſus Juris Gentium. Nemo igitur poteſt a Populo Romano ad littus maris accedere prohiberi, & retia ficcare, & alia facere, quæ ſemel omnes homines in perpetuum ſibi licere voluerunt [12]. Maris autem natura hoc differt a littore, quod mare niſi exigua ſui parte nec inædificari facile, nec includi poteſt: & ut poſſet, hoc ipſum tamen vix contingeret, ſine uſus promiſcui impedimento. Si quid tamen exiguum ita occupari poteſt, id occupanti conceditur. Hyperbole eſt igitur

Contracta piſces æquora ſentiunt
Jactis in altum molibus [13].

Nam Celſus jactus in mare pilas ejus eſſe dicit qui jecerit [14]. Sed id non concedendum, ſi deterior maris uſus eo modo futurus ſit. Et Ulpianus eum qui molem in mare jacit, ita tuendum dicit ſi nemo damnum ſentiat [15]. Nam ſi cui hæc res nocitura ſit, Interdictum utique, Ne quid in loco publico fiat competiturum. Ut & Labeo, ſi quid tale in mare ſtruatur, Interdictum vult competere, Ne quid in Mari, quo portus, ſtatio, iterve navigiis deterius fit, fiat [16]. Quæ autem navigationis, eadem piſcatus habenda eſt ratio, ut communis maneat omnibus. Neque tamen peccabit ſi quis in maris diverticulo piſcandi locum ſibi paliſ circumſepiat, atque ita privatum faciat: ſicut Lucullus exciſo apud Neapolim monte ad villam ſuam maria admiſit [17]. Et hujus generis, puto fuiſſe piſcinas maritimas quarum Varro & Columella meminerunt. Nec Martialis alio ſpectavit, cum de Formiano Apollinaris loquitur [18].

Si quando Nereus *ſentit Æoli regnum*,
Ridet procellas tuta de ſuo menſa.

Et Ambroſ. [19] *Induciæ mare intra prædia tua, ne deſint bellua.* Hinc apparere poteſt quæ mens Pauli fuerit, cum dicit, [20] ſi maris proprium jus ad aliquem pertineat, Uti poſſidentis interdictum ei competere. Eſſe quidem hoc Interdictum ad privatas

[11] *d. L. littora ne quid in loco publ.* Donell. l. 4. c. 2. & c. 9. [12] *d. L. quamvis de acq. rer. dom. L. 2. in princ. & §. merito. & §. Si quis a Princ. Ne quid in loco pub.* [13] *L. Nemo igitur. ff. de rer. divis. Vide d. L. littora.* [14] *ff. Ne quid in loco pub.* [15] *Horat. 3d. l. littora.* [16] *L. 2. ne quid in loco publ. §. Adverſ.* [17] *L. 1. §. ſi in mare. ff. de flumin.* [18] *Plin. lib. 10. cap. 54.* [19] *Lib. 10. Epig. 10.* [20] *De Nabuth. c. 3.* [21] *L. ſane ſi maris. ff. de injuriis.*

causas comparatum, non autem ad publicas, (in quibus etiam ea comprehenduntur quæ jure gentium communi facere possumus) sed hic jam agi de jure fruendo quod ex causa privata contingat, non publica, sive communi. Nam teste Marciano, [41] quicquid occupatum est & occupari potuit, id jam non est juris gentium, sicut est mare. Exempli causa, si quis Lucullum aut Apollinarem in privato suo, quatenus diverticulum maris inclusérant, piscari prohibuisset, dandum illis interdictum Paulus putavit, non solum injuriarum actionem, ob causam scilicet privatæ possessionis [42]. Imo in diverticulo maris, sicut in diverticulo fluminis, si locum talem occuparim, ibique piscatus sim, maxime si animum privatim possidendi plurium annorum continuatione testatus fuerim, alterum eodem jure uti prohibebo, ut ex Marciano colligimus, non aliter quam in lacu qui mei dominii est. Quod verum quam diu durat occupatio, quemadmodum in littore antea diximus. Extra diverticulum idem non erit, ne scilicet communis usus impediatur [43]. Ante ædes igitur meas aut prætorium ut piscari aliquem prohibeant usurpatum quidem est, sed nullo jure, adeo quidem ut Ulpianus contemta ea usurpatione si quis prohibeatur injuriarum dicat [44] agi posse. Hoc imperator Leo (cujus Legibus non utimur) contra juris rationem mutavit, voluitque πρόθυρα, hoc est, vestibula maritimæorum esse propria, qui oram habitarent, ibique eos jus piscandi habere [45]: quod tamen ita procedere voluit, ut septis quibusdam remoratoriis quas ἐπόχας Græci vocant, locus ille occuparetur: existimans nimirum non fore ut quis exiguam maris portionem alteri invideret qui ipse toto mari ad piscandum admitteretur. Certe ut quis magnam maris partem, etiamsi possit, publicis utilitatibus eripiat, non tolerandæ est improbitatis: in quam merito Vir Sanctus [46] invehitur. Spatia Maris *sibi vindicant* jure mancipii, *piscium que jura sicut vernaculorum conditione sibi servitii subjecta commemorant. Iste, inquit,* sinus *maris meus est: ille alterius. Dividunt elementa sibi potentes.* Est igitur Mare in numero earum rerum quæ in commercio non sunt [47], hoc est, quæ proprie juris fieri non possunt. Unde sequitur, si proprie loquamur, nullam maris partem in territorio populi alicujus posse censeri. Quod ipsum Placentinus sensisse videtur, cum dixit, Mare ita esse commune, ut in nullius dominio sit nisi solius Dei: & Johannes Faber, cum mare asserit relictum in suo jure, & esse primævo, quo omnia erant communia [48]. Alioquin nihil differrent quæ sunt omnium communia ab his quæ publica proprie dicuntur, ut mare à flumine. Flumen populus occupare potuit, ut inclusum finibus suis, mare non potuit. Territoria autem sunt ex occupationibus populorum, ut privata dominia ex occupationibus singulorum. Vidit hoc Celsus, qui clare satis distinguit inter littora [49], quæ populus Roma-

41 *L. nemo igitur. ff. de rerum divis.*

42 *L. si quisquam, de divers. & temp. præscr.*

43 *L. præscriptio ff. de usucap.*

44 *L. injuriarum §. ult. ff. de injuriis. d. L. injuriarum §. si quis me.*

45 *Novella Leo 102, 103, 104. Vide Cujac. 14. obs. 1.*

46 *Ambro. lib. 5. Hex. c. 10.*

47 *Donell. lib. 4. cap. 6.*

48 *Joh. Faber ad d. §. Littorum inst. de rer. divis. adde D. D. ad l. ἀξίωνις ff. ad l. Rhodiam.*

49 *L. Littora. Ne quid in loco pub.*

Romanus occupare potuit, ita tamen ut usui communi non noceretur, & mare quod pristinam naturam retinuit. Nec ulla lex diversum indicat [9]. Quæ vero leges à contrariæ sententiæ auctoribus citantur, aut de insulis loquuntur, quas clarum est occupari potuisse, aut de portu qui non communis est, sed proprie publicus. Qui vero dicunt mare aliquod esse Imperii Romani, dictum suum ita interpretantur, ut dicant jus illud in mare ultra protectionem & jurisdictionem non procedere: quod illi jus à proprietate distinguunt: nec forte satis animadvertunt idipsum quod Populus Romanus classes præsidio navigantium disponere potuit, & deprehensos in mari piratas punire, non ex proprio, sed ex communi jure accidisse, quod & aliæ liberæ gentes in mari habent. Illud interim fatemur, potuisse inter gentes aliquas convenire, ut capti in maris hac vel illa parte, hujus aut illius reipublicæ judicium subirent, atque ita ad commoditatem distinguendæ jurisdictionis in mari fines describi, quod ipsos quidem eam sibi legem ferentes obligat [10], at alios populos non item: neque locum cujus proprium facit, sed in personas contrahentium jus constituit. Quæ distinctio, ut naturali rationi consentanea est: ita Ulpiani responso quodam comprobatur, qui rogatus an duorum prædiorum maritimorum dominus, alteri eorum quod venderet servitutem potuisset imponere, ne inde in certo maris loco piscari liceret, respondet; rem quidem ipsam, mare scilicet servitute nulla affici potuisse, quia per naturam hoc omnibus pateret, sed cum bona fides contractus legem venditionis servari exposceret, personas possidentium & in jus eorum succedentium per istam legem obligari. Verum est loqui Jurisconsultum de prædiis privatis, & lege privata, sed in territorio & lege populorum eadem hic est ratio, quia populi respectu totius generis humani privatorum locum obtinent. Similiter reditus qui in piscationes maritimas constitui Regalium numero censentur, non rem, hoc est mare, aut piscationem, sed personas non obligant [11]. Quare subditi, in quos legem ferendi potestas Reipublicæ aut Principi ex consensu competit, ad onera ista compelli forte poterunt: sed exteris jus piscandi ubique immune esse debet, ne servitus imponatur mari quod servire non potest. Non enim maris eadem quæ fluminis ratio est [12]: quod cum sit publicum, id est populi, jus etiam in eo piscandi à populo aut Principe concedi, aut locari potest, ita ut ei qui conduxit, etiam interdictum Veteres dederint, de loco publico fruendo, addita conditione, si is cui locandi jus fuerit, fruendum alicui locaverit [13]: quæ conditio in mari evenire non potest. Cæterum qui ipsam piscationem numerant inter Regalia, ne quidem illum locum, quem interpretabantur, satis inspexerunt, quod Ilerniam & Alvorum non latuit. Demonstratum est [14], nec populo, nec privato cuipiam jus aliquod proprium in ipsum mare, (nam

[9] *l. 9. de l. Rhodia ff. de judic.* Vide *L. Cæsar. ff. de public.* *Glossa in L. quædam. de rer. divis. & in d. L. littora. & in §. 1. Inst. de rer. divis. Bal. in d. l. quædam. & Bal. in c. in prim. in 2. col. Quidam hos modis feud. amit. adde l. unic. C. de classis lib. 11. & Ang. in l. sane. ff. de injur. l. venditor fundi. Cum. prad. adde l. severi. cod. tit. & C. quæ sint Regalia, in Eundem.*

[10] Vide *Balbum de præscr. 40. parte 5. part. prim. q. 6. n. 4.*

[11] *d. l. in lo aut Principe concedi, aut locari potest, ita ut ei qui conduxit, §. ff. quis ne vetis. contuletur. ff. de injur.*

[12] *ff. de loca publi. fruendo.*

[13] Add. *locum.*

[14] Quæ sint *Regalia.*

diverticulum excipimus) competere poſſe, cum occupationem nec natura, nec uſus publici ratio permittat. Hujus autem rei cauſa inſtituta fuerat hæc diſputatio, ut appareret Luſitanos mare, quo ad Indos navigatur, ſui juris non feciſſe. Nam utraque ratio quæ proprietatem impedit, in hac cauſa eſt quam in cæteris omnibus infinito efficacior. Quod in aliis difficile videtur, in hac omnino fieri non poteſt: quod in aliis iniquum judicamus, in hac ſumme barbarum eſt, atque inhumanum. Non de mari interiore hic agimus, quod terris undique infuſum, alicubi etiam fluminis latitudinem non excedit, de quo tamen ſatis conſtat locutos Romanos Juriſconſultos, cum nobiles illas adverſus privatam avaritiam ſententias ediderunt: de Oceano quæritur, quem immenſum, infinitum, rerum parentem, cœlo conterminum antiquitas vocat: cujus perpetuo humore non fontes tantum & flumina & maria, ſed nubes, ſed ipſa quodammodo ſidera paſci veteres crediderunt: qui denique per reciprocas æſtuum vices terram hanc humani generis ſedem ambiens, neque teneri, neque includi poteſt, & poſſidet verius quam poſſidetur. In hoc autem Oceano non de ſinu aut freto, nec de omni quidem eo quod è littore conſpici poteſt controverſia eſt. Vindicant ſibi Luſitani quicquid duos Orbes interjacet, tantis ſpatiis diſcretos, ut plurimis ſæculis famam ſui non potuerint transmittere. Quod ſi Caſtellanorum, qui in eadem ſunt cauſa, portio accedat, parvo minus omnis Oceanus duobus populis mancipatus eſt, aliis tot gentibus ad Septentrionum redactis angustias: multumque decepta eſt Natura, quæ cum elementum illud omnibus circumfudit, omnibus etiam ſuffecturum credidit. In tanto mari ſi quis uſu promiſcuo ſolum ſibi imperium & ditionem excipere, tamen immodicæ dominationis affectator haberetur: ſi quis piſcatu arceret alios, inſanæ cupiditatis notam non effugeret. At qui etiam navigatum impedit, quo nihil ipſi perit, de eo quid ſtatuemus? Si quis ab igne qui totus ſuus eſt, ignem capere, lumen ſuo de lumine alterum prohiberet, lege hunc humanæ ſocietatis reum peragerem: quia vis ea eſt iſtius naturæ,

[16] *Ennius.* *Ut nihilominus ipſi lucerat, cum illi accenderit* [16].

Quid ni enim quando ſine detrimento ſuo poteſt, alteri communicet, in iis quæ ſunt accipienti utilia, danti non moleſta [17]? Hæc ſunt quæ Philoſophi [18] non alienis tantum, ſed & ingratis præſtari volunt. Quæ vero in rebus privatis invidia eſt, eadem in re communi non poteſt non eſſe immanitas. Improbiſſimum enim hoc eſt, quod naturæ inſtituto, conſenſu gentium, meum non minus quam tuum eſt, id te ita intercipere, ut ne uſum quidem mihi concedas, quo conceſſo nihil ominus id tuum ſit, quam antea fuit. Tum vero etiam qui alienis incumbunt, aut communia intercipiunt, certa quadam poſſeſſione ſe tuentur. Quia enim prima, ut diximus, occupatio res proprias fecit, ic-

[17] *Cicero de off. 1.*

[18] *Sen. lib. 3. cap. 28.*

circo

circo imaginem quandam dominii præfert quamvis injuſta detentio. At Luſitani num, ſicuti terras ſolemus, ſic mare illud impoſitis prædiis ita undique cinxerunt, ut in ipſorum manu eſſet quos vellent excludere? At vero tantum hoc abeſt, ut ipſi etiam, cum adverſus alios populos mundum dividunt, non ullis limitibus aut natura, aut manu poſitis, ſed imaginaria quadam linea ſe tueantur. Quod ſi recipitur & dimentio talis ad poſſidendum valet, jamdudum nobis Geometræ terras, Aſtronomi etiam cœlum eriperent. Ubi hic igitur eſt iſta, ſine qua nulla dominia cœperunt, corporis ad corpus adjunctio? Nimirum apparet in nulla re verius dici poſſe, quod Doctores noſtri prodiderunt [59]. Mare cum ſit incomprehenſibile, non minus quam aër, nullius populi bonis potuiſſe applicari. Si vero ante alios navigaſſe, & viam quodammodo aperuiſſe, hoc vocant occupare, quid eſſe poteſt magis ridiculum? Nam cum nulla pars ſit maris, in quam non aliquis primus ingreſſus ſit, ſequetur omnem navigationem ab aliquo eſſe occupatam. Ita undique excludimur. Quin & illi qui terrarum orbem circumvecti ſunt, totum ſibi Oceanum acquiſiviſſe dicendi erunt. Sed nemo neſcit navem per mare transeuntem non plus juris quam veſtigii relinquere. Verum etiam quod ſibi ſumunt neminem ante ipſos eum Oceanum navigaſſe, id minime verum eſt. Magna enim pars ejus de quo agitur maris, ambitu Mauritaniæ, jam olim navigata eſt: ulterior & in orientem vergens victoriis Magni Alexandri luſtrata eſt, uſque in Arabicum ſinum [60]. Olim autem hanc navigationem Gaditanis percognitam fuiſſe, multa argumenta ſunt. Cajo Cæſare Auguſti filio in Arabico ſinu res regente, ſigna navium ex Hiſpanienſibus naufragiis agnita. Et quod Cælius Antipater tradidit, vidiſſe ſe qui ex Hiſpania in Æthiopiam commercii gratia navigaſſet. Etiam Arabibus, ſi verum eſt, quod Cornelius Nepos teſtatus eſt, Eudoxum quendam ſua ætate cum Lathyrum Regem Alexandriæ fugeret, Arabico ſinu egreſſum Gades uſque pervectum. Pœnos autem, qui re maritima plurimum valuerunt, eum Oceanum non ignoraſſe longe clariſſimum eſt, cum Hanno, Carthaginis potentia florente, circumvectus à Gadibus ad finem Arabiæ, præternavigato ſcilicet promontorio quod nunc Bonæ Spei dicitur, (Vetus videtur nomen Heſperion ceras fuiſſe) omne id iter, ſitumque littoris & inſularum ſcripto complexus ſit, teſtatuſque ad ultimum non mare ſibi, ſed commeatum defuiſſe. Ab Arabico autem ſinu ad Indiam, Indicique Oceani inſulas, & auream uſque Cherſoneſum, quam eſſe Japanem credunt plerique, etiam re Romana florente navigari ſolitum, iter à Plinio [61] deſcriptum, legationes ab Indis ad Auguſtum, ad Claudium etiam ex Taprobane inſula, deinde geſta Trajani & tabulæ Ptolemæi ſatis oſtendunt. Jam ſuo tempore Strabo [62] Alexandrinorum mercatorum claſſem ex Arabico ſinu, ut

[59] Joann. Faber ad §. littoreum.

[60] Ex Plin. l. 2. c. 67. & lib. 6. c. 31. & Mela lib. 3.

[61] Plin. l. 6. c. 23.

[62] Lib. 2. c. 17.

Æthiopiæ ultima, ita & Indiæ, petisse testatur, cum olim paucis navibus id auderetur. Inde magna populo Romano vectigalia. Addit Plinius[61] impositis sagittariorum cohortibus piratarum metu navigatum: solamque Indiam quingenties sestertium, si Arabiam addas & Seres, millies annis omnibus Romano Imperio ademisse: & merces centuplicato venditas. Et hæc quidem vetera satis arguunt primos non fuisse Lusitanos. In singulis autem sui partibus Oceanus ille & tunc cum eum Lusitani ingressi sunt, & nunquam non cognitus fuit. Mauri enim, Æthiopes, Arabes, Persæ, Indi eam maris partem, cujus ipsi accolæ sunt, nescire neutiquam potuerunt. Mentiuntur ergo qui se mare illud invenisse jactant. Quid igitur, dicet aliquis, parumne videtur, quod Lusitani intermissam multis forte sæculis navigationem primi repararunt, &, quod negari non potest, Europæis gentibus ignotam ostenderunt, magno suo labore, sumtu, periculo? Imo vero si in hoc incubuerunt ut quod soli reperissent id omnibus monstrarent, quis adeo est amens, qui non plurimum se illis debere profiteatur? Eandem enim gratiam, laudemque & gloriam immortalem illi promeruerint, qua omnes contenti fuerunt rerum magnarum inventores, quotquot scilicet non sibi, sed humano generi prodesse studuerunt. Sin Lusitanis suus ante oculos quæstus fuit, lucrum quod semper maximum est in prævertendis negotiationibus, illis sufficere debuit. Et scimus itinera prima proventus interdum quater decuplos, aut etiam uberiores dedisse: quibus factum ut inops diu populus ad repentinas divitias subito prorumperet, tanto luxus apparatu, quantus vix beatissimis gentibus in supremo progressæ diu fortunæ fastigio fuit. Si vero eidem in hoc præiverunt, ne quisquam sequeretur, gratiam non merentur, cum lucrum suum respexerint; lucrum autem suum dicere non possunt, cum eripiant alienum. Neque enim illud certum est, nisi ivissent eo Lusitani, iturum fuisse neminem. Adventabant enim tempora, quibus ut artes pene omnes, ita & terrarum & marium situs clarius in dies noscebantur. Excitassent vetera, quæ modo retulimus, exempla, & si non uno impetu omnia patuissent, at paulatim promota velis fuissent littora alio semper aliud monstrante. Factum denique fuisset, quod fieri potuisse Lusitani docuerunt, cum multi essent populi non minus flagrantes mercaturæ & rerum externarum studio. Venetis qui multa jam Indiæ didicerant, cætera inquirere promptum fuit. Gallorum Brittonum indefessa sedulitas, Anglorum audacia cœpto non defuisset. Ipsi Batavi multo magis desperata aggressi sunt. Nulla igitur æquitatis ratio, ne probabilis quidem ulla sententia à Lusitanis stat. Omnes enim qui mare volunt imperio alicujus subjici posse, id ei attribuunt qui proximus portus & circumjacentia littora in ditione habet[64]. At Lusitani in illo immenso littorum tractu, paucis

[61] Loco cit. & l. 12. c. 19.

[64] Gloss. in c. ibi perit. §. porro super verbo territorio. De elect. in sexto & ibi Can. Gloss. in c. Goet. ff. de Feriis.

paucis exceptis præsidiis, nihil habent quod suum possint dicere. Deinde vero etiam qui mari imperaret, nihil tamen posset ex usu communi deminuere, sicut Populus Romanus arcere neminem potuit, quo minus in littore Imperii Romani cuncta faceret, quæ jure gentium permittebantur [65]. Et si quicquam eorum prohibere posset, puta piscaturam, qua dici quodammodo potest pisces exhauriri, at navigationem non posset, per quam mari nihil perit. Cui rei argumentum est longe certissimum, quod ex Doctorum sententia ante retulimus, etiam in terra, quæ cum populis, tum hominibus singulis in proprietatem attributa est: iter tamen, certe inerme & innoxium, nullius gentis hominibus juste negari: sicut & potum ex flumine. Ratio apparet, quia cum unius rei naturaliter usus essent diversi, eum duntaxat gentes divisisse inter se videntur, qui sine proprietate commode haberi non potest; contra autem eum recepisse, per quem domini conditio deterior non esset futura. Omnes igitur vident eum qui alterum navigare prohibet nullo jure defendi, cum eundem etiam injuriarum teneri Ulpianus dixerit [66]: alii autem etiam interdictum utile prohibito competere existimaverint [67]. Et sic Batavorum intentio communi jure nititur, cum fateantur omnes, permissum cuilibet in mari navigare, etiam à nullo Principe impetrata licentia: quod Legibus Hispanicis diserte expressum est [68].

[65] *L. nemo igitur. ff. de rer. divis. adde Alber. Gentilem de jure belli lib. 1. c. 19. sub finem.*

[66] *L. 2. §. quis in mari. ff. Ne quid in loco publ.*

[67] *Gloss. ad L. 1. ut in flumine publ.*

[68] *Sal. in L. item lapilli. 3. col. ff. de rer. div. Rodericus Zuarius Hispanus in consilio 1. de usu maris. 3. partit. tit. 28. L. 10. & 12.*

CAPUT VI.

Mare aut jus navigandi proprium non esse Lusitanorum titulo donationis Pontificiæ.

DOnatio Pontificis Alexandri, quæ à Lusitanis mare aut jus navigandi solis sibi vindicantibus, cum inventionis deficiat titulus, secundo loco adduci potest, satis ex iis quæ ante dicta sunt vanitatis convincitur. Donatio enim nullum habet momentum in rebus extra commercium positis. Quare cum mare aut jus in eo navigandi proprium nulli hominum esse possit, sequitur neque dari à Pontifice, neque à Lusitanis accipi potuisse. Præterea cum supra relatum sit ex omnium sani judicii hominum sententia Papam non esse dominum temporalem totius orbis, ne Maris quidem esse satis intelligitur: quanquam etsi id concederetur, tamen jus annexum Pontificatui in Regem aliquem aut populum pro parte nulla transferri debuisset. Sicut nec Imperator posset Imperii provincias in suos usus convertere, aut pro suo arbitrio alienare [1]. Illud saltem nemo negaturus est, cui aliquid sit frontis, cum jus disponendi in temporalibus Pontifici nemo concedat, nisi forte quantum ejus rerum spiritualium necessitas requirit; ista autem de quibus nunc agimus,

[1] *Vict. loco citato. n. 26.*

mare scilicet & jus navigandi, lucrum & quæstum merum, non pietatis negotium respiciant, sequi nullam hac in re fuisse illius potestatem. Quid, quod ne Principes quidem, hoc est, domini temporales possunt ullo modo à navigatione aliquem prohibere, cum si quod habent jus in mari id sit tantum jurisdictionis ac protectionis? Etiam illud notissimum est apud omnes, ad ea facienda quæ cum lege Naturæ pugnant, nullam esse Papæ auctoritatem [1]. Pugnat autem cum lege Naturæ, ut mare aut ejus usum quisquam habeat sibi proprium; ut jam satis demonstravimus. Cum denique jus suum auferre alicui Papa minime possit, quæ erit facti istius defensio, si tot populos immerentes, indemnatos, innoxios ab eo jure quod ad ipsos non minus quam ad Hispanos pertinebat uno verbo voluit excludere? Aut igitur dicendum est nullam esse vim ejusmodi pronuntiationis, aut quod non minus credibile est, eum Pontificis animum fuisse, ut Castellanorum & Lusitanorum inter se certamini intercessum voluerit, aliorum autem juri nihil diminutum.

[1] Sil. in Verbo Papa, n. 16.

CAPUT VII.

Mare aut jus navigandi proprium non esse Lusitanorum titulo præscriptionis aut consuetudinis.

ULtimum iniquitatis patrocinium in præscriptione solet esse aut consuetudine. Et huc igitur Lusitani se conferunt: sed utrumque illis præsidium certissima juris ratio præcludit. Nam præscriptio à Jure est civili, unde locum habere non potest inter Reges, aut inter populos liberos [1]: multo autem minus ubi jus naturæ aut gentium resistit, quod jure civili semper validius est. Quin & ipsa lex civilis præscriptionem hic impedit [2]. Usucapi enim, aut præscriptione acquiri prohibentur, quæ in bonis esse non possunt, deinde quæ possideri vel quasi possideri nequeunt, & quorum alienatio prohibita est. Hæc autem omnia de mari & usu maris vere dicuntur. Et cum publicæ res, hoc est, populi alicujus nulla temporis possessione quæri posse dicantur, sive ob rei naturam, sive ob eorum privilegium adversus quos præscriptio ista procederet, quanto justius humano generi, quam uni populo id beneficium dandum fuit in rebus communibus? Et hoc est quod Papinianus scriptum reliquit [3], præscriptionem longæ possessionis ad obtinenda loca juris gentium publica concedi non solere: ejusque rei exemplum dat in littore, cujus pars imposito ædificio occupata fuerat: nam eo diruto, & alterius ædificio in eodem loco postea exstructo, exceptionem opponi non posse: quod deinde similitudine rei publicæ illustrat: nam & si quis in fluminis diverticulo pluribus annis piscatus sit, postea, interrupta scilicet piscatione, alterum eodem

[1] Vasq. cap. 15.
[2] Vide Donel. lib. 5. com. c. 22. & seq. L. sed Cels. ff. de contra empt. L. usucapionem. ff. de usucapion. L. sine ff. eod. c. sive poss. de Reg. jur. in 6. L. alienationis. ff. de verb. sign. L. si fundum ff. de fund. dot.
[3] L. præscr. C. de oper. publ. L. diligent. C. de Aquaductu. L. viam. ff. de via publ. L. ult. ff. de usucap.

eodem jure prohibere non posse. Apparet igitur Angelum & qui cum Angelo dixerunt [4] Venetis & Genuensibus per præscriptionem jus aliquod in sinum maris suo littori præjacentem acquiri potuisse, aut falli, aut fallere, quod sane Jurisconsultis nimium est frequens, cum sanctæ professionis auctoritatem, non ad rationes & leges, sed ad gratiam conferunt potentiorum. Nam Martiani quidem responsum, de quo & ante egimus, si recte cum Papiniani verbis comparetur, non aliam accipere potest interpretationem [5], quam eam quæ & Joanni olim & Bartolo probata est, & nunc à doctis omnibus recipitur [6]: ut scilicet jus prohibendi procedat quamdiu durat occupatio: non autem si ea omissa sit: omissa enim non prodest, nec si per mille annos fuisset continuata, ut recte animadvertit Castrensis. Et quamvis hoc voluisset Martianus, quod minime credendus est cogitasse, in quo loco occupatio conceditur, in eodem præscriptionem concedi, tamen absurdum erat quod de flumine publico dictum erat ad Mare commune, & quod de diverticulo ad sinum proferre; cum hæc præscriptio usum, qui est Jure gentium communis, impeditura sit, illa autem publico usui non admodum noceat. Alterum autem Angeli argumentum quod ex aquæ ductu sumitur [7], eodem Castrensi monstrante, ut à quæstione alienissimum, ab omnibus merito exploditur. Falsum igitur est talem præscriptionem etiam eo tempore gigni, cujus initium omnem memoriam excedat. Ubi enim lex omnem omnino tollit præscriptionem, ne istud quidem tempus admittitur, hoc est, ut Felinus loquitur [8], materia impræscriptibilis tempore immemoriali non fit præscriptibilis. Fatetur hæc vera esse Balbus [9]: sed Angeli sententiam receptam dicit hac ratione, quia tempus extra memoriam positum idem valere creditur privilegio, cum titulus amplissimus ex tali tempore præsumatur. Apparet hinc non aliud illos sensisse, quam si pars aliqua reipublicæ, puta Imperii Romani, supra omnem memoriam usa esset tali jure, ei dandam præscriptionem hoc colore, quasi Principis concessio præiisset. Quare cum nemo sit dominus totius generis humani, qui jus illud adversus homines omnes homini; aut populo alicui potuisset concedere, sublato illo colore, necesse est etiam præscriptionem interimi. Et sic ex illorum etiam sententia, inter Reges aut populos liberos, prodesse nihil potest lapsus infiniti temporis. Vanissimum autem & illud est quod Angelus docuit, etiamsi ad dominium præscriptio proficere non potest, tamen dandam esse possidenti exceptionem. Nam Papinianus disertis verbis exceptionem negat [10], & aliter non potuit sentire, cum ipsius sæculo præscriptio nihil esset aliud quam exceptio. Verum igitur est, quod & leges Hispanicæ exprimunt [11], in his rebus quæ communi hominum usui sunt attributæ, nullius omnino temporis præscriptionem procedere, cujus definitionis illa præter

cæteras

[4] *Cons. 286 Thema tale est: inter cætera capitula pacu.*

[5] *L. si quinquam. ff. de divers. & temp. præscrip.*

[6] *Duar. de usucap. c. 3. Cujac. ad d. l. ult. de usucapion. Donell. Com. lib. 5. c. 22. in d. ult. n. 4. per l. quod in littore. ff. de acq. rer. dom.*

[7] *Ex l. usum aquæ C. de Aquæ d. lib. 11. confer cum l. Dilig. eod. tit. & cum l. hac jur. §. Ductus aquæ ff. de Aquaq. & ast.*

[8] *Adc. accedentes. de præscript.*

[9] *De præscript. 4. part. 5. part. princip. q. 6. num. 8.*

[10] *d. l. ultima.*

[11] *Par. 3. tit. 29. l. 7. in c. Placa. Rod. Zuarint. d. cons. n. 4.*

cæteras ratio reddi potest, quod qui re communi utitur, ut communi uti videtur, non autem jure proprio, & ita præscribere non magis quam fructuarius potest vitio possessionis [10]. Altera hæc etiam non contemnenda est, quod in præscriptione temporis cujus memoria non extat, quamvis titulus & bona fides præsumantur, tamen si reipsa appareat titulum omnino nullum dari posse, & sic manifesta sit fides mala, quæ in populo maxime quasi uno corpore perpetua esse censetur, & ex duplici defectu præscriptio corruit [11]. Tertia vero, quia res hæc est meræ facultatis, quæ non præscribitur, ut infra demonstrabimus. Sed nullus est finis argutiarum. Inventi sunt qui in hoc argumento à præscriptione consuetudinem distinguerent, ut illa scilicet exclusi, ad hanc confugerent. Discrimen autem quod hic statuunt sane ridiculum est: ex præscriptione ajunt jus unius quod ab eo aufertur alteri applicari [12]: sed cum aliquod jus ita alicui applicatur ut alteri non auferatur, tum dici consuetudinem: quasi vero cum jus navigandi quod communiter ad omnes pertinet, exclusis aliis ab uno usurpatur, non necesse sit omnibus perire quantum uni accedit. Errori huic ansam dederunt Pauli verba non recte accepta, qui cum de jure proprio maris ad aliquem pertinente loqueretur [13], fieri hoc posse dixit Accursius per privilegium aut consuetudinem: quod additamentum ad Jurisconsulti textum nullo modo accedens mali potius conjectoris esse videtur quam boni interpretis. Mens Pauli supra explicata est. Cæterum illi si vel sola Ulpiani verba [14], quæ paulo ante præcedunt, satis considerassent, longe aliud dicturi erant. Fatetur enim ut quis ante ædes meas piscari prohibeatur, esse quidem usurpatum [15], hoc est receptum consuetudine: sed nullo jure; ideoque injuriarum actionem prohibito non denegandam. Contemnit igitur hunc morem, & usurpationem vocat, ut & inter Christianos Doctores Ambrosius [16]. Et merito. Quid enim clarius quam non valere consuetudinem, quæ juri naturæ, aut gentium ex adverso opponitur [17]? Consuetudo enim species est juris positivi, quod legi perpetuæ obrogare non potest. Est autem lex illa perpetua ut Mare omnibus usu commune sit. Quod autem in præscriptione diximus, idem consuetudine verum est, si quis eorum qui diversum tradiderunt, sensus excutiat, non aliud reperturum, quam consuetudinem privilegio parari. Atqui adversus genus humanum concedendi privilegium nemo habet potestatem: quare inter diversas respublicas consuetudo ista vim non habet. Verum omnem hanc quæstionem diligentissime tractavit Vasquius [18], decus illud Hispaniæ, cujus nec in explorando jure subtilitatem, nec in docendo libertatem unquam desideres. Is igitur posita Thesi Loca publica & jure gentium communia præscribi non posse, quam multis firmat auctoribus: exceptiones deinde subjungit ab Angelo & aliis confictas, quas supra retu-

[10] Fachin. l. 8. c. 26. & c. 33. Cov. de præscr. part. 2. §. 2. n. 8. & §. 8. n. 5. & 6.

[11] Fachin. l. 8. c. 28.

[12] Aret. in rubr. ff. de rer. divis. alleg. Balbus. de loco n. 2. Vide Vasq. contr. ill. c. 29. n. 38.

[13] Ad l. sane.

[14] In d. l. injuriarum. §. ult.

[15] Vide Gloss. eod. loco.

[16] 1. de offic. 28. Gentil. l. 1. c. 19. Sub finem.

[17] Auth. ut nulli Judici. §. 1. c. cum tanto de consuet.

[18] Controvers. ill. c. 89. n. 12. & seq.

retulimus. Hæc autem examinaturus recte judicat istarum rerum veritatem pendere à vera juris, tam naturæ quam gentium cognitione. Jus enim naturæ cum à divina veniat providentia, esse immutabile. Hujus autem naturalis partem esse jus gentium, primævum quod dicitur, diversum à jure gentium secundario sive positivo: quorum posterius mutari potest. Nam si qui mores cum jure gentium primævo repugnent, hi non humani sunt, ipso judice, sed *ferini*, corruptelæ & abusus, non leges & usus. Itaque nullo tempore præscribi potuerunt, nulla lata lege justificari, nullo multarum etiam gentium consensu, hospitio, & exercitatione stabiliri, quod exemplis aliquot, & Alphonsi Castrensis Theologi Hispani testimonio confirmat [11]. *Ex quibus apparet*, inquit, *quam suspecta sit sententia eorum, quos supra retulimus, existimantium Genuenses, aut etiam Venetos posse non injuria prohibere alios navigare per Gulfum aut pelagus sui maris, quasi æquora ipsa præscripserint; id quod non solum est contra leges* [12]: *sed etiam est contra ipsum jus naturæ, aut gentium primævum, quod mutari non posse diximus. Quod si contra illud jus constat, quia non solum maria aut æquora eo jure communia erant, sed etiam reliquæ omnes res immobiles. Et licet ab eo jure postea recessum fuerit ex parte, puta quoad dominium & proprietatem terrarum, quarum dominium jure Naturæ commune, distinctum & divisum, sicque ab illa communione segregatum fuit:* [13] *tamen diversum fuit & est in dominio maris, quod ab origine Mundi, ad hodiernum usque diem est, fuitque semper in communi, nulla ex parte immutatum, ut est notum. Et quamvis ex* Lusitanis *magnam turbam sæpe audiverim in hac esse opinione ut eorum Rex ita præscripserit navigationem* Indici Occidentalis *(forte* Orientalis*) ejusdemque* vastissimi Maris, *ita ut reliquis gentibus æquora illa transfretare non liceat & ex nostrismet* Hispanis vulgus *in eadem opinione fere esse videtur, ut per* Vastissimum Immensumque pontum *ad Indorum regiones quas potentissimi Reges nostri subegerunt reliquis mortalium navigare, præterquam Hispanis jus minime sit, quasi ab eis id jus præscriptum fuerit, tamen istorum omnium non minus* Insanæ *sunt opiniones, quam eorum qui quoad Genuenses & Venetos in eodem fere* Somnio *esse adsolent, quas sententias* Ineptire *vel ex eo dilucidius apparet, quod istarum nationum singulæ contra seipsas nequeunt præscribere: hoc est, non respublica Venetiarum contra semetipsam, non respublica Genuensium contra semetipsam, non Regnum Hispanicum contra semetipsum, non Regnum Lusitanicum contra semetipsum* [14]. *Esse enim debet differentia inter agentem & patientem. Contra reliquas vero nationes longe minus præscribere possunt, quia jus præscriptionum est mere civile, ut fuse ostendimus supra. Ergo tale jus cessat cum agitur inter Principes vel Populos, superiorem non recognoscentes in temporalibus. Jura enim*

[11] *De potestate legis pœnal. l. 2. cap. 14. part. 572.*

[12] *All. l. quod in littore. ff. de acq. rer. dom. l. sine in princ. ff. de usucap. §. flumina, verbo omnibus. Inst. de rer. divis. l. si quisquam, ff. de diversis & temp. præscript. l. sane si maris. ff. de injuriis.*

[13] *All. 1. ex hoc jure ff. de inst. & jure §. jus gentium, & §. jus autem gent. Inst. de jure natur.*

[14] *All. l. sequitur. §. si viam. ff. de usucap. §. si itaque inst. de act. Vadictis jurib. & l. cum filio ubi multa per Bartol. & Jas. ff. de legat. 1. part. 1. in pr. q. 3. & 4.*

a) L. Item ex §. de fluvio. num. 8. Ulpian. Inſt. de rer. div. §. 1. & 2. §. de damno infect. lib. 39. tit. 2. §. quod autem. F. Rer. mar. add. l. §. quando. §. ac in eo ſua natura libera. ſcilicet manifeſtum eſt in navigationem libertatem impedire, & ladit contra dictum præceptum & contra regulam: præſertim cum omnia intelligantur eſſe permiſſa, quæ non reperiantur expreſſim prohibita[a]. *Quidnam vero ſi non ſit naturale eſſe, velle impedire talem navigationem, ſed ſtatim contrarium facere, hoc eſt, prædeſſe in quibuſdam, cum id ſit de damno noſtro futi poteſt. Quod cum multis auctoritatibus tam divinis quam humanis confirmatur, ſubjungit pulcre*[b]. *Ex ſuperioribus etiam apparet falſiſſimum eſſe ſententiam Joannis Fabri, Angeli, Baldi, & Francoſi Balbi, qui ſuper acquiſitionem, exiſtimantium loca juris gentium communia, non acquiri non poſſe præſcriptione, poſſe tamen acquiri conſuetudine, quod omnino falſum eſt; eaque traditio cauſa & nubila eſt, omnique rationis lumine cæcata, legemque verbis non rebus imponit*[c]. *In exemplis enim de Mari Hiſpanorum, Luſitanorum, Venetorum, Genuenſium, & reliquorum, conſtat conſuetudine jus tale navigandi, & alios navigare prohibendi non magis acquiri quam præſcriptione*[d]. *Utroque enim caſu ex apparet, eadem eſſe ratio. Et quia jus jure & ratione ſupra relata id eſſe contra naturalem æquitatem, non eſſe tamen inducturi mihi rem, ſed ſolum laſſitudinem, ſicque ut lege expreſſa introduci non poſſunt, ita etiam nec lege tacita, quatenus eſt conſuetudo*[e]. *Et tempora id non ſuffragantur, ſed potius deteriora & injuriæ in dies ſurgunt. Obſcuſit deinde ex prima terrarum occupatione poſſe populo ut omnibus jus, ita piſcandi in hoc flumine competere, & poſquam illa ſemel ab antiqua communione ſeparata ſunt, ita ut particularem applicationem admittant, præſcriptione temporis ejus cujus initii memoria non extet, quaſi tacita populi conceſſione acquiri poſſe. Hoc autem per præſcriptionem contingere, non per conſuetudinem, quis ſolum acquirentis animo melior fiat, reliquorum vero deterior. Et cum cæteris omnes eſſet quæ requiruntur, ut jus proprium in flumine piſcandi præſcribatur: Quid autem, ſubdit, quod mare? Et in eo magis eſt quod etiam conſuetudo ſpatio trium non ſufficeret ad acquirendum jus. Ratio diſſe-*

ratio mare similia cujuſlibet regionis, quod autem populus, aut civis, vel etiam homines ſingulos, non magis fieri in conſideratione, quam ſi ex ora eſſet tale jus, aut nunquam fuiſſet, & ad jus commune gentium primevum vel ſecundarium recurrendum eſt, unde arcendum, qui jure talem maris præſcriptionem & uſurpationem admiſſam non fuiſſe ſatis conſtat. Nam, & hodie uſus aquarum communis eſt, non ſecus quam erat ab origine Mundi. Lege & in aquoribus & aquæ nullum jus eſt nec eſſe poteſt humano generi, præterquam quod uſum communem. Præterea de jure naturali & divino eſt illud præceptum, ut Quod tibi non vis fieri, alteri non facias. Unde cum navigantis nemini poſſe eſſe tutum niſi ipſe navigantis, jus eſt ut nemini poſſit, aut debeat impedire, ſed ſtatim contrarium facere, hoc eſt, prædeſſe in quibuſdam, cum id ſit de damno noſtro futi poteſt. Quod cum multis auctoritatibus tam divinis quam humanis confirmatur, ſubjungit pulcre[b]. *Ex ſuperioribus etiam apparet falſiſſimum eſſe ſententiam Joannis Fabri, Angeli, Baldi, & Francoſi Balbi, qui ſuper acquiſitionem, exiſtimantium loca juris gentium communia, non acquiri non poſſe præſcriptione, poſſe tamen acquiri conſuetudine, quod omnino falſum eſt; eaque traditio cauſa & nubila eſt, omnique rationis lumine cæcata, legemque verbis non rebus imponit*[c]. *In exemplis enim de Mari Hiſpanorum, Luſitanorum, Venetorum, Genuenſium, & reliquorum, conſtat conſuetudine jus tale navigandi, & alios navigare prohibendi non magis acquiri quam præſcriptione*[d]. *Utroque enim caſu ex apparet, eadem eſſe ratio. Et quia jus jure & ratione ſupra relata id eſſe contra naturalem æquitatem, non eſſe tamen inducturi mihi rem, ſed ſolum laſſitudinem, ſicque ut lege expreſſa introduci non poſſunt, ita etiam nec lege tacita, quatenus eſt conſuetudo*[e]. *Et tempora id non ſuffragantur, ſed potius deteriora & injuriæ in dies ſurgunt. Obſcuſit deinde ex prima terrarum occupatione poſſe populo ut omnibus jus, ita piſcandi in hoc flumine competere, & poſquam illa ſemel ab antiqua communione ſeparata ſunt, ita ut particularem applicationem admittant, præſcriptione temporis ejus cujus initii memoria non extet, quaſi tacita populi conceſſione acquiri poſſe. Hoc autem per præſcriptionem contingere, non per conſuetudinem, quis ſolum acquirentis animo melior fiat, reliquorum vero deterior. Et cum cæteris omnes eſſet quæ requiruntur, ut jus proprium in flumine piſcandi præſcribatur: Quid autem, ſubdit, quod mare? Et in eo magis eſt quod etiam conſuetudo ſpatio trium non ſufficeret ad acquirendum jus. Ratio diſſe-*

17 Contra lib. 2. num. navigatio. C. comm. d. leg.

e) L. Sed. §. ad L. Aquil.

a) L. Item autem lib. 43. tit. 12. & l. 1. §. de fluvii. L. ult. §. de aqua. cott. fl.

differentia inter mare ex una parte, & terram & flumina ex altera, quia ille cessa ut alienabilia & fixa, & semper, tam quoad possessionem quam quoad navigationem manet integrum jus gentium primaevum, neque unquam fuit à communione hominum separatum, & alicui, vel aliquibus applicatum. Posteriora autem cessa, nempe in terra vel fluminibus aliud fuit, ut jam diximus. Sed quare jus gentium secundarium, ut sic separatorium quoad terras & flumina facit, quoad mare justos effectus non reperio, quia ille cessa expeditabat. Constat enim quod si multi vellent, aut potuerint in terra vel flumine, facile omnia facere, & flumen publicum evacuatum reddere, id quod in mari non est. Item flumium navigatio facile deterior fit & impeditur per additia, quod in mari non est. Item per aquaeductus facile evacuatur flumen: non ita in mari. " ergo in utroque non est par ratio. Nec ut ad rem pertinet, quod saepe dicimus, communem esse aliam omnium, juxtam aeris & fluminum. Nam intelligitur quoad habendum & fruitio, qua fluminis dominium aut jus habentes vel maxime vel leviſſime utuntur ".

Minima enim in consideratione sunt facti. Pro nostris sententiis facit, quia incipua vocis tempore non praesumuntur; & sine his vocibus nulla tempore praesumitur, aut subsistit. Nec: Et quae sunt impraescriptibilia ex legis dispositione, nec per mille annos praescribuntur: quod innumero docti-

num testimoniis falcio ". Nemo jam non videt, ad ullum rei communis intercipiendum nullum quantivis temporis ullam praescriptionem prodeſſe. Cui adjungendum illi etiam, eorum qui diffentiunt auctoritatem hanc quaestionis non posse accommodari. Illi enim de Mediterraneo loquuntur, non de Oceano: illi de sinu, non de immenso mari, quae in ratione occupationis plurimum differunt. Et quamvis illi indulgent gratis opinionem, illi littora mari continua posſident, ut Venetî & Genuenſes, mendose Lucanus dicit non posse modo potuit. Imo & si praeciſe posſet tempus, ut quidam posſe putant in publicis quae sunt populi, tamen non ea affluit quae necessario requiruntur ". Primum enim docent omnes desiderari, ut is qui praescribit hujusmodi actum exercuerit non longo deinde tempore, sed memorium exercuerit: deinde ut tanto tempore eodem actum nemo alius exercuerit, nisi concessione illius, vel clandestine: praeterea ut alius id valentes prohibuerit, Scientius quidem & patientibus illi ad quem ea res pertinebat: non enim exercuisse semper, & quidem esse eos volentes prohibuisse semper, non tamen semper, quo: alii fuerunt prohibiti, alii vero libere exercuerunt, id quidem non sufficere, ex Doctorum sententia. Apparet autem debere haec omnia concurrere, tum quia praescriptioni publicarum rerum lex inimica est, tum ut videatur praescribere jure suo non autem communi usu, idque non interrupto successione. Cum autem tempus publicum, cujus initii non exstat memo-

Bar. Bal. Paul. & reliqui ad l. 2. Instit. de rer. divis. l. de rer. divis. l. 1. de flum. l. 1. de fluv. l. 1. de aqua pluv. arc. l. 1. de publ. in rem act. l. 1. de aqua quotid. & aest. l. 1. de ripa mun. l. 1. de orig. & progr. jur. l. 1. de just. & jur. l. 1. de leg. Bald. in l. 1. de aqua pluv. arc. Bal. in l. 1. de orig. & progr. jur. Bal. in l. 1. de just. & jur. Bal. in l. 1. de leg. Bald. in l. 1. de publ. in rem act. Bal. in l. 1. de rer. divis. Bal. in l. 1. de flum. Bal. in l. 1. de fluv. Bal. in l. 1. de aqua pluv. arc. Bal. in l. 1. de ripa mun. Bal. in l. 1. de aqua quotid. & aest. Bal. in l. 1. de just. & jur. Bal. in l. 1. de leg.

memoria, non semper sufficit, ut optimi interpretes allandi probare seculi lapsum, sed constare oportet famam rei a majoribus ad nos transmissam, ita ut nemo superstes qui contrarium viderit, aut audierit. Occasione rerum Africanarum in ulteriora primum Oceani inquirere cœperunt regnante Joanne Lusitanorum [a] vigiari post annis, sub Rege Emanuele promontorium Bonæ Spei præternavigatum est, seculique multo rerum Malaccam, & insulas remotiores, ad quas Batavi navigare cœperunt anno millesimo quingentesimo nonagesimo quinto, non dubie intra annum centesimum. Jam vero etiam eo quod intercesserit tempore aliorum usurpatio adversus alios eriam omnes impedit præscriptionem. Castellani ab anno millesimo quingentesimo decimo nono possessionem maris Lusitanis circa Moluccas ambigam facere. Gallicitam & Anglicam clanculum, sed vi aperta coepuerunt. Præterea accolæ totius tractus Africani, aut Asiatici partem maris quisque sibi proximam pisando & navigando perpetuo asseruerunt, eumque a Lusitanis prohibiti. Concludam igitur sic, jus nullum esse Lusitanis quo aliam quamvis gentem a navigatione Oceani ad Indos prohibeant.

a Osorius l. 4.

CAPUT VIII.

Jure gentium inter quosvis liberam esse mercaturam.

QUod si dicant Lusitani cum Indis commercia exercendi jus quoddam proprium ad se pertinere, eidem fere omnibus argumentis refellentur. Reperimus haveliter & antiquitus. Jure Gentium hoc introductum est, ut cunctis hominibus inter se [b] liberæ esset negotiandi facultas, quæ a nomine posset adimi [b]. Et hoc, sicut post dominiorum distinctionem cuncta necessarium fuit, ita originem videri potest antiquissimam habuisse. Subiliter enim Aristoteles κτητικὴν dixit [c], ἀναγκαίαν & οὐ φύσει ἀναγκαίαν: hoc est, negotiationem supplevi id quod naturæ deest, quæ commode omnibus sufficit. Oportet igitur communem esse jus gentium, non tantum privative, sed & [d] positive, ut dicant magistri, seu affirmative [d]. Quæ autem illo modo sunt juris gentium, mutari possunt: quæ hoc modo non possunt. Id ita intelligi potest. Dederat natura omnia omnibus, sed cum a rerum mutarum usu, quas ista desiderat humana, locorum intervallo homines arcerentur, quia, ut sepe diximus, non omnia ubique proveniunt, opus fuit trajectione. Nec adhuc tamen permutatio erat, sed aliis vicissim rebus apud alios repertis suo arbitrio utebantur: quo fere modo apud

b Vide l. 1. ff. de just. & jur. & l. 1. de rer. div.

c Vide Cujac. in 1. prooemiales. §. 2.

Sereg

Seres dicitur rebus in solitudine relictis sola mutantium regione peragi commercium [1]. Sed cum ibidem res mobiles, mansitante accolitate, quæ modo explicata est, in jus proprium transiissent, inventa est permutatio, quæ quod alteri deesset ex eo quod alteri superesset, supplebatur. Ita commercia victus gratia inventa, ex Homero Plinius probat [2]. Postquam vero res etiam immobiles in dominos dilapsæ sunt, sublata undique communio non inter homines locorum spatiis discretos tantum, verum etiam inter vicinos necessarium locum commercium: quod ut facilius procederet, numisma pecuniæ adinventum est, dictum ἀπὸ τοῦ νόμου, quod institutum sit civile [3]. Ipsa igitur ratio omnium contractuum universalis, ἡ κατὰ φύσιν, i. e. naturæ ratio est; modi autem aliquot singulares ipsamque pretium, ἡ ἀξιολογία, ab institutis [4]: quæ vetustiores juris interpretes non satis distinxerunt. Extemur tamen omnes propriis tabernarum, saltem molliorum à jure gentium primario prodire, itemque contractus omnes quibus pretium non accedit [5]. Philosophi [6] ἡ κατὰ φύσιν, quam translationem vertere licebit, genera statuunt duo: τὸ συνεκτικὸν ἢ τὸ κοινωνικὸν: quorum *συνεκτικὸν*, quæ, ut vox ipsa indicat, inter gentes dilitat, ordine naturæ prius est, & sic à Platone ponitur [7]. *Κοινωνικὸν* eadem videtur esse quæ *συμφέρον* Aristotelis, tabernaria sive historia negotiatio inter cives. Idem Aristoteles [8] τὸ συνεκτικὸν dividit in *ναυκληρικὸν* & *ἐμπορικὸν*, quorum hoc terrebit minere, illa maritimis mercibus devehit. Sordidior autem est *ναυκληρικὸν*, contra humilior *συνεκτικὸν*, & maritima maxime, quia multa multis importit [9]. Unde novium exercitationem ad summum reipublicam pertinere dicit Ulpianus: institutorum non eorundem esse usum: quia illa omnino secundum naturæ necessitatis est. Aristoteles [10]: ἐν τῷ ἢ κατὰ φύσιν πάντων ὑπάρχειν, τὸ δὲ μηδὲν εἶναι ἴδιον, τὸ δὲ πάντα, τὰ ἢ κοινὰ ἢ ἴδια: *Ex eo enim translatio rerum omnium exstat ab initio, ab eo quod est secundum naturam, cum domus partim haberent plura quam sufficerent, partim etiam pauciora.* Seneca [11]: *quæ enim, nisi communi, generium jus est?* Commercendi igitur libertatem juris est primarii generium, quandoquidem & si posset non tamen posset nisi omnium gentium consensu tantum abest ut ullo modo gens aliqua gentes duas inter se contrahere volentes pacte impedire.

[1] Pomponius Mela l. 1. c. 4. [2] Lib. 7. sect. 56. [3] Ulpian. l. 1. §. 1. ff. de contrah. empt. [4] Arist. lib. 5. Ethic. c. 8. Gibb. de Ethic. p. 80. [5] Jus tantum deest, Cujac. ad Leg. 18. ff. de pact. [6] Arist. l. 1. c. 9. [7] Leg. 18. Cujac. & alii ad h. l. [8] Arist. l. 1. c. 8. [9] Plato de Rep. l. 2. [10] Arist. l. 1. c. 8. [11] Seneca l. 4. de ben. c. 28.

CAPUT IX.

Mercaturam cum Indis propriam non esse Lusitanorum, titulo occupationis.

PRimum inventio aut occupatio hic locum non habet, quia jus mercandi non est aliud corporale, quod possit apprehendi: neque prodesset Lusitanis etiamsi primi hominum cum Indis habuissent commercia, quod tamen non potuit non esse falsissimum. Nam & cum initio populi in diversa sese, aliquos necesse est primos fuisse mercatores, quos tamen jus nullum acquisivisse certo est certius. Quare si Lusitanis jus aliquod competit, ut soli cum Indis negotientur, id exemplo cæterarum servitutum, ex concessione oriri debuit aut expressa aut tacita, hoc est præceptione: neque aliter potest.

CAPUT X.

Mercaturam cum Indis propriam non esse Lusitanorum, titulo donationis Pontificiæ.

COncessit nemo: nisi forte Pontifex, qui non potuit[a]. Nemo enim quod suum non est concedere potest. At Pontifex, nisi totius Mundi temporalis sit Dominus, quod negant sapientes, jus etiam commerciorum universale sui juris dicere non potest. Maxime vero cum res sit ad solum quæstum accommodata, nihilque ad spiritualem procurationem pertinens, extra quam cessat, ut fatentur omnes, Pontificis potestas. Præterea si Pontifex solis illud Lusitanis jus tribuere vellet idemque adimere hominibus cæteris, duplicem faceret injuriam: Primum Indis, quos ut extra Ecclesiam positos Pontifici nulla ex parte subditos esse diximus. His igitur cum nihil quod ipsorum est, adimere possit Pontifex, etiam jus illud quod habent cum quibuslibet negotiandi, adimere non potuit. Deinde aliis hominibus omnibus Christianis & non Christianis, quibus idem illud jus adimere non potuit, sine causa indicta. Quid quod ne temporalis quidem Dominus in suis imperiis prohibere posset commerciorum libertatem, ut rationibus & auctoritatibus antea demonstratum est? Sicut & illud confitendum est, contra jus perpetuum naturæ gentiumque, unde ista libertas originem habuit in omne tempus duraturo, nullam valere Pontificis auctoritatem.

[a] Vide cap. 5. & 6.

CAPUT XI.

Mercaturam cum Indis non esse Lusitanorum præ-priam, jure præscriptionis nec confuetudinis.

RESTAT præscriptio, seu consuetudinem moris dicere[1]. Sed nec hâc nec illius eam esse aliquam inter liberos nationes, aut diversarum gentium Principes, nec adversus eos quæ primigenio jure introducta sunt, cum Vasquio obtendimus. Quare & hic ut jus mercandi proprium sit, quod proprietatis naturam non recipit, nullo tempore efficitur. Itaque nec titulus hic adfuisse potest, nec bona fides, quæ cum manifesto deest, præscriptio secundum Canones non judicatur, sed injuria. Quin, & ipsa mercandi quasi possessio nonos jure proprio contigisse videtur, sex ex jure communi quod ad omnes æquidem pertinet: sicut contra, quod aliæ nationes cum Indis contrahere fortè negligerent: id non Lusitanorum gratia factum existimandi sunt, sed quia sibi expedire crediderunt: quod nihil obstat quominus ubi fuerit utilitas, id facere possint, quod antea non fecerint. Certissima enim illa regula & doctissimis traditur[2], in his quæ sunt arbitrii seu meræ facultatis, ita ut per se actum tantum facultatis ejus, non autem jus aliquod operetur, nec præscriptionis, nec consuetudinis titulus annos etiam mille valitumus: quod & affirmative & negative procedit, ut docet Vasquius. Nec enim quod libere feci, facere cogor, nec si quod non feci, omittere. Alioquin quid esset absurdius quam ex eo quod singulis non possimus cum singulis semper contradicere, salvum nobis in posterum non esse jus cum illis, si usus tulerit, contrahendi? Idem Vasquius & illud rectissime, ne infinito quidem tempore effici, ut quid necessitate potius, quam sponte factum videatur. Probanda itaque Lusitano foret consuetudo, quæ tamen ipsis cum hac in re juri naturæ sit contraria, & omni hominum generi nocua, jus facere non potest[3]. Deinde illa coactio duraße debuit per tempus, cujus initii nonestet memoria: id vero tantum hinc abest, ut ne centum quidem anni exierint, ex quo tota fere negotiatio Indica penes Venetum fuit, per Alexandrinas tricentimas[4]. Debuit etiam talis esse coactio, cui reclamatum non sit[5]. At reclamarunt Galli & Angli, aliique. Neque sufficit aliquas esse coactiones, sed ut omnes coactiones sint requisitæ, cum per unum non coactum servetur in cæteris communi libertas in possessio. Arabes autem & Sinenses à seculis illis quot ad hunc usque diem perpetuo cum Indis negotiantur. Nihil prodest ista usurpatio.

[1] *Vide annotata, n. 3.*

[2] *Gloss. & Doct. in l. omnes populi. Bald. in 4. part. prælud. feud. Imol. in l. Pater familias. Decius in l. si quis fundum. Ripa in l. fin. ff. de usucap. Covarr. in Clem. Peccatum. part. 2. §. 4. n. 6. Sanch. opus sing. c. 2. n. 12. & n. 14. Vasq. de commut. q. 4. n. 3.*

[3] *Gloss. & Doct. in l. 1. ff. de usucap. & alii quos Covarr. in Clem. Peccatum. part. 2. §. 4. n. 6. Sanch. opus sing. c. 2. n. 12. & n. 14. Vasq. de commut. q. 4. n. 3.*

[4] *Guicc. l. 14. histor.*

[5] *Vide l. 1. c. 7. fol. 5. num.*

CAPUT XII.

Nulla æquitate nitit Lusitanus in prohibendo commercio.

[1] Vasq. cont. illustr. c. 10. n. 10. & 11. p. 1. de Succ. qu. 1. n. 2. [2] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [3] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [4] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [5] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [6] Vasq. d. l. n. 5. [7] Ex his quæ dicta sunt satis perspicitur eorum cæca avaritia, qui, ne quesquam in partem lucri admittare, illicitarionibus conscientiam suam placare student, quas ipsi magistri Hispanorum qui in eadem sunt causa manifestæ vanitatis convincunt [1]. Omnes enim qui in rebus Indicis usurpantur culpari injuste captari, quamvis ipsis licet, tutis animum, adduxque nunquam cum rem serio Theologorum examine probatam. Illa vero querela quid est iniquius, quod dicunt Lusitani quasdus suos exhaustri contra licentiam [2]? Inter certissima enim juris constituta est, nec in dolo eum versari, nec fraudem facere, qui damnum quidem alteri dare videri, qui jure suo utitur: quod maxime verum est, si non ut alteri noceatur, sed rem suam agendi animo quisquam fat. Inspici enim debet id quod principaliter agitur, non quod extrahitur in consequentiam venit. Imo si proprie loquimur cum Ulpiano, non ille damnum dat, sed lucro quo adhuc alter uteretur eum prohibet [3]. Naturale autem est & summo juri æque etiam æquitatem convenire, ut bonum in medio positum suum quisque malit quam alterius, etiam qui ante perceperat [4]. Qui ferat quæremus opificem, quod alter ejusdem artis exercitio ipsius commoda everrat? Rationem autem causæ eo est justior, quia ipsorum hoc in parte utilitas cum totius humani generis utilitate conjuncta est, quam Lusitani eversum eunt [5]. Neque hoc recte dicetur ad æmulationem fieri, ut in re simili obtendit Valquius: aut enim plane hoc negandum est, aut asseverandum non ad bonum modo, verum etiam ad optimum æmulationem fieri, juxta Hesiodum; ἀγαθὴ δ' ἔρις ἥτε βροτοῖσιν, *bona ista mortalibus hæc est.* Nam etiam si quis pecuniæ modum, inquit ille, frumentum in summa penuria vilius venderet, impediretur improbis duritiæ eorum hominum, qui fervente penuria suum carius fuerant vendituri. Verum est tamen modo minui alterum reditus: nec id inquimus, ut *sed minuatur cum moderatione hominum commodo.* Et unum omnium Principum & Tyrannorum orbis *redimus ita minuere tur* [6]? Quid ergo tam iniquum videri potest, quam Hispanos excitigulum habere Terrarum Orbem, ut mihi ad illorum nutum nec emere liceat nec vendere [7]? In cunctis civitatibus dardanarius odio æque etiam pœnis prosequimur: nec ullam tam nefarium vitæ genus videtur, quam ista annonæ flagellatio [8]. Meritò quidem. Natura enim latiunt injuriam, quæ in communi

[8] Vasq. d. l. n. 5. & ibid. num. 4. [9] Vasq. d. l. n. 5. [10] Vasq. d. l. n. 5. [11] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [12] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [13] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [14] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [15] Vasq. d. l. n. 5. [16] Vasq. d. l. n. 5. [17] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [18] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [19] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [20] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [21] Vasq. d. l. n. 5. [22] Vasq. d. l. n. 5. [23] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [24] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [25] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [26] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [27] Vasq. d. l. n. 5. [28] Vasq. d. l. n. 5. [29] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [30] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [31] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [32] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [33] Vasq. d. l. n. 5. [34] Vasq. d. l. n. 5. [35] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [36] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [37] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [38] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [39] Vasq. d. l. n. 5. [40] Vasq. d. l. n. 5. [41] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [42] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [43] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [44] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [45] Vasq. d. l. n. 5. [46] Vasq. d. l. n. 5. [47] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [48] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [49] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [50] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [51] Vasq. d. l. n. 5. [52] Vasq. d. l. n. 5. [53] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [54] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [55] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [56] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [57] Vasq. d. l. n. 5. [58] Vasq. d. l. n. 5. [59] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [60] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [61] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [62] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [63] Vasq. d. l. n. 5. [64] Vasq. d. l. n. 5. [65] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [66] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [67] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [68] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [69] Vasq. d. l. n. 5. [70] Vasq. d. l. n. 5. [71] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [72] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [73] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [74] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [75] Vasq. d. l. n. 5. [76] Vasq. d. l. n. 5. [77] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [78] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [79] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [80] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [81] Vasq. d. l. n. 5. [82] Vasq. d. l. n. 5. [83] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [84] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [85] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [86] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [87] Vasq. d. l. n. 5. [88] Vasq. d. l. n. 5. [89] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [90] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [91] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [92] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [93] Vasq. d. l. n. 5. [94] Vasq. d. l. n. 5. [95] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [96] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [97] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [98] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [99] Vasq. d. l. n. 5. [100] Vasq. d. l. n. 5. [101] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [102] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [103] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [104] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [105] Vasq. d. l. n. 5. [106] Vasq. d. l. n. 5. [107] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [108] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [109] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [110] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [111] Vasq. d. l. n. 5. [112] Vasq. d. l. n. 5. [113] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [114] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [115] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [116] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [117] Vasq. d. l. n. 5. [118] Vasq. d. l. n. 5. [119] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [120] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [121] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [122] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [123] Vasq. d. l. n. 5. [124] Vasq. d. l. n. 5. [125] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [126] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [127] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [128] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [129] Vasq. d. l. n. 5. [130] Vasq. d. l. n. 5. [131] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [132] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [133] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [134] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [135] Vasq. d. l. n. 5. [136] Vasq. d. l. n. 5. [137] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [138] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [139] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [140] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [141] Vasq. d. l. n. 5. [142] Vasq. d. l. n. 5. [143] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [144] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [145] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [146] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [147] Vasq. d. l. n. 5. [148] Vasq. d. l. n. 5. [149] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [150] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [151] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [152] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [153] Vasq. d. l. n. 5. [154] Vasq. d. l. n. 5. [155] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [156] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [157] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [158] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [159] Vasq. d. l. n. 5. [160] Vasq. d. l. n. 5. [161] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [162] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [163] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [164] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [165] Vasq. d. l. n. 5. [166] Vasq. d. l. n. 5. [167] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [168] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [169] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [170] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [171] Vasq. d. l. n. 5. [172] Vasq. d. l. n. 5. [173] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [174] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [175] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [176] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [177] Vasq. d. l. n. 5. [178] Vasq. d. l. n. 5. [179] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [180] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [181] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [182] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [183] Vasq. d. l. n. 5. [184] Vasq. d. l. n. 5. [185] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [186] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [187] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [188] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [189] Vasq. d. l. n. 5. [190] Vasq. d. l. n. 5. [191] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [192] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [193] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [194] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [195] Vasq. d. l. n. 5. [196] Vasq. d. l. n. 5. [197] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [198] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [199] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [200] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [201] Vasq. d. l. n. 5. [202] Vasq. d. l. n. 5. [203] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [204] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [205] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [206] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [207] Vasq. d. l. n. 5. [208] Vasq. d. l. n. 5. [209] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [210] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [211] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [212] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [213] Vasq. d. l. n. 5. [214] Vasq. d. l. n. 5. [215] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [216] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [217] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [218] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [219] Vasq. d. l. n. 5. [220] Vasq. d. l. n. 5. [221] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [222] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [223] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [224] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [225] Vasq. d. l. n. 5. [226] Vasq. d. l. n. 5. [227] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [228] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [229] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [230] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [231] Vasq. d. l. n. 5. [232] Vasq. d. l. n. 5. [233] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [234] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [235] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [236] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [237] Vasq. d. l. n. 5. [238] Vasq. d. l. n. 5. [239] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [240] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [241] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [242] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [243] Vasq. d. l. n. 5. [244] Vasq. d. l. n. 5. [245] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [246] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [247] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [248] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [249] Vasq. d. l. n. 5. [250] Vasq. d. l. n. 5. [251] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [252] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [253] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [254] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [255] Vasq. d. l. n. 5. [256] Vasq. d. l. n. 5. [257] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [258] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [259] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [260] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [261] Vasq. d. l. n. 5. [262] Vasq. d. l. n. 5. [263] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [264] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [265] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [266] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [267] Vasq. d. l. n. 5. [268] Vasq. d. l. n. 5. [269] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [270] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [271] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [272] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [273] Vasq. d. l. n. 5. [274] Vasq. d. l. n. 5. [275] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [276] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [277] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [278] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [279] Vasq. d. l. n. 5. [280] Vasq. d. l. n. 5. [281] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [282] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [283] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [284] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [285] Vasq. d. l. n. 5. [286] Vasq. d. l. n. 5. [287] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [288] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [289] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [290] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [291] Vasq. d. l. n. 5. [292] Vasq. d. l. n. 5. [293] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [294] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [295] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [296] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [297] Vasq. d. l. n. 5. [298] Vasq. d. l. n. 5. [299] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [300] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [301] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [302] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [303] Vasq. d. l. n. 5. [304] Vasq. d. l. n. 5. [305] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [306] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [307] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [308] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [309] Vasq. d. l. n. 5. [310] Vasq. d. l. n. 5. [311] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [312] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [313] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [314] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [315] Vasq. d. l. n. 5. [316] Vasq. d. l. n. 5. [317] Sic mentem Regis dicit mandatum Caroli de dat. 30. Jun. 1. ibid. confirmat. Illustr. Solor. de Jur. Ind. l. 5. n. 5. [318] Vasq. d. l. n. 5. de damnis resultan. [319] Covar. de usucap. p. 2. c. 6. n. 7. de Reg. Jur. Barb. in 1. c. 3. de Sent. Cald. in 1. Gl. Cald. de Jurisd. l. 2. §. decisum de aq. & aq. pluv. arcend. quæst. 2. n. 1. & 3. [320] Vasq. d. de Succ. qu. 1. n. 2. [321] Vasq. d. l. n. 5. [322] Vasq. d. l. n. 5. [323]

frecunda eſt [1]: neque vero cenſeri debet in uſus patrocinium re- [1] Arift. 5. Ethic. 10.
perta negotiatio, ſed ut quod alteri deeſt alterius copia penſare- [2] Cic. 1. Off.
tur, juſto tamen compendio omnibus propoſito, qui laborem ac periculum transferendi in ſe ſuſcipiunt. Hoc ipſum igitur quod in republica, ideoque minore hominum commercio, grave & pernicioſum judicatur, in magna illa humani generis ſocietate ferendumne eſt? ut ſcilicet totius Mundi Monopolium faciant populi Hiſpani? Invehitur Ambroſius in eos qui mare claudunt [1]: [1] 3. Hex. Auguſtinus in eos qui littora obſtruunt: Nazianzenus [2] in 10. c. 6. cohibentes ſuperfluoſque mercium: qui ex inopia aliorum [2] Or. 23. ſub fin. ſolos quæſtum faciunt, & ut ipſe facundiſſime loquitur [3] [3] In Ora. Paſchali.

Quin & divini ſapientis ſententia publicis diris devovetur ſiccenque habetur, qui alimenta ſuppreſſo vendit annona: [4] [4] Prov. 11.

Clament igitur Luſitani quantum, & quamdiu libebit: lacra noſtra decidam. Reſpondebunt Batavi: Imo noſtris invidiamus. Hocne indignamini in partem nos venire vectorum & maris? Et quis illa vobis lacra munera promiſerat? Salvum eſt rubis, quo tot contenti ſumus.

CAPUT XIII.

Batavis jus commercii Indicani qua pace, qua ratione, qua bello retinendum.

QUare cum & jus & æquum poſtulet, libera nobis ita ut cuiquam ede Indiæ commercia, ſuperedi, ut ſive cum Hiſpanis pax, ſive indecta ſint, ſive bellum maneat, omnino eum, quam maxima habenas libertatem tueamur. Nam ad pacem quod attinet, notum eſt eam eſſe duûm generum: aut enim pari fœdere, aut impari coitur. Græci illam vocant [1] [1] Thucyd. lib. 1. Hinc illi apud Livium [2] [2] Liv. dec. 4. lib. 9. illa virorum eſt, hæc ingeniorum tergiverſatio. Demoſthenes in oratione de libertate Rhodiorum: [3] [3] Demoſth. Olynth. 1. Ut ſi quis vult ſubjugare alios, ſervitutem imponere: ea quæ volunt eſſe liberi oportet omnes conditiones æquas leges imponantur ita fugere tanquam quæ proxima ſint ſervituti. Tales autem ſunt omnes quibus pax locatur in jure ſuo imminutur, juxta Socratis definitionem [4] [4] Ol. 1. Panegyr. Si enim, ut inquit Cicero [5], ſuſcipienda belli ſunt ob [5] Philip. 9. eam cauſam, ut ſine injuria in pace vivatur, ſequitur eodem autore, pacem eſſe venandam, non pactionem ſervitutis, ſed remiſſionem injuriæ. Quæ libertas: quippe cum & Philoſophorum & Theologorum complurium [6] judicio pax & juſtitia nominibus magis [6] Aug. ep. 54. differant, ſitque pax non qualiſcunque, ſed ordinata concordia. Indecta autem ſi ſint, ſatis apparet ex ipſis inducti-

rum natura, non debere medio earum tempore conditionem cujuſquam deteriorem fieri, cum ſerme interdicti uti poſſidentis ſolae obtineant. Quod ſi in bellum trahimur hoſtium iniquitate, debet nobis cauſa ſpem ac fiduciam boni eventus adferre. Nam ὡσπερ ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῖς γυμνικοῖς πάντες πειρῶνται, ὅπως ἂν δύνωνται κρατεῖν· οὕτω καὶ ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις δίκαιον· pro his in quibus injuria eſt inultus cavere, quantum cautio poſſit, deſpiguant: ut propter alienæ cupiditatem non item[a]; quod & Alexander Imperator ita ſcripſit: τὸ μὲν ἄρχειν κτήσει τινὶ ἢ ἀγορᾷ ἴσχει τὸν ἀφορισμὸν, τὸ δὲ εὐχεσθαι ἀσυνήθως, ἴσον ἐστὶ ἁρπάζειν ἐπιχειρεῖν τοῖς ἑτέροις, ᾧ μὴ δίκαιον ἀπονέμειν· ὑπάρχει γὰρ τοῖς ἀδικουμένοις· Ejus æquum capio injuria, provocatio maxime invidioſa eſt: at cum depellimur aggreſſores, ſicut bona conſcientia fiduciam ſecum fert, ita quia de vindicanda, non de inferenda injuria laboratur, ſpes etiam adſunt optimæ. Si ita neceſſe eſt, pergo jam mari invicibilius, nec tutum tantum, ſed humani generis libertatem audacter propugno.

Nec te quod claſſe centum remigat alta
Tyrrhen (invicto laboret alla mari.)
Quidve vehunt prora Cantabrica ſaxa minantes,
Tigna cava & pilleo ex periore mota.
Frangit & attollit vires in mille cavatas,
Quas niſi juſta ſubeſt vecordi arma pudor[b].

Si juſta multi, & ipſe Auguſtinus[c], arma crediderant eo nomine ſuſcipi, quod per terras alienas iter innocuum repetatur, quanto illa erunt juſtiora, quibus maris, quod naturæ lege commune eſt, uſus communis & innocuus poſtulatur? Si juſte oppugnatur ſunt genter quæ in ſuo ſolo commercia aliis interdicunt; quid illæ quæ populos ad ſe nihil pertinentes per vim arcent, ac mutuum earum commercium interdicunt? Si res iſta in judicio agitaretur, dubium non poteſt quin a vim bonæ perſtari deberet ſententia; ait Prætor[d]: *Quo minus ibi in flumine publico navem agere, ratem agere, quominus per ripam cuique ea liceat, vim fieri veto.* De mari & littore in eandem formam datum interdictum docent interpretes[e], exemplo Labeonis, qui cum interdixiſſet Prætor[f]: *Ne quid in flumine publico ripave ejus faciat, quo ſtatio iterve navigio deterius ſit, fiat*: ſimile dixit interdictum competere in mari: *Ne quid in mari inve litore ve faciat, quo portus, ſtatio, iterve navigio deterius ſit, fiat*[g]. Imo & poſt prohibitionem. Si quis ſcilicet in mari navigare prohibitus ſit, aut non permiſſus rem ſuam vendere, aut re ſua uti, injuriarum ea nomine competere actionem Ulpianus reſpondit[h]. Theologi inſuper & quitraſtæ cæſim, quos vocant, conſcientiarum, concoleſtrudant, eum qui alterum vendere aut emere impedit, utilitatemve proprium publice ac communi præponit, aut ullo modo alterum in eo quod eſt juris commo-

[a] Diverſitimi.

[b] Propertius lib. 4. eleg. 6.

[c] Vide ſup. cap. 1.

[d] l. 1. §. ult. et l. ſum. pub. mar. flumi.

[e] Glof. ibi dem.

[f] l. 1. in pr. ff. de flum. l. 1 eadem. §. ſi quid in mare.

[g] l. 2. §. Quod in flumine pub. §. ſi quis l. 1. in eadem ſum. ff. de flum. l. 1. in pr. ff. de injuſt. Vid. ſup. cap. 5. part. 5. fol. ſecun. alle. Covarubiam. & alios, argum. l. 2. ff. de leg. Julian. de annona & Lamprid. de Alexandro. & ibi gloſ.

[h] l. 1. §. ult. ff. de aqua quotid. & æſtiv.

ubi impediat, ad reſtitutionem teneri omnis damni viri boni arbitrio. Secundum hæc igitur vir bonus judicaret, Batavis libertatem commerciorum adjudicaret, Lubecenſes & cæteros, qui eam libertatem impediunt, vetaret vim facere, & damna reſtituere juberet. Quod autem in judicio obtineretur, id ubi judicium haberi non poteſt, juſto bello vindicatur. Auguſtinus[11] *Inimicitias juris adverſi juſta ſuſcipere bella.* Et Cicero[12] *cum ſint duo genera dirimendi, unum per diſceptationem, alterum per vim, confugiendum ad poſterius, ſi uti non licet priore.* Et Rex Theodoricus: *veniendum tunc ad arma, cum ſecundo apud adverſarium juſtitia non poteſt reperire*[13]. Et quod propius eſt noſtro argumento, Pomponius eum qui rem omnibus communem cum incommodo cæterorum uſurpat, *manu prohibendum* reſpondit. Theologi quoque tradunt, ſicuti pro rerum cujusque defenſione bellum recte ſuſcipitur, ita non minus recte ſuſcipi pro uſu earum rerum quæ naturali jure debent eſſe communes. Quare ei qui itinera præcludat, exercitorumque mercium impedit, etiam non expectata alia publica auctoritate, via facti, ut loquuntur, poſſe occurri. Quæ cum ita ſint, minime verendum eſt, ne aut Deus eorum conatus ſecundet, qui ab ipſo inſtitutum jus naturæ certiſſimum violant, aut homines ipſi eos inultos patiantur, qui ſolo quæſtus ſui reſpectu commercium humani generis utilitatem oppugnant.

11 Ibidem. pal. 4. qu. 2. 12 Ver. 1. 17.

13 *Quamvis quæſtiones.* 23. de arg. rer. dom. Hermol. Barbos. de bello juſto. part. 2.

Cum ſub hoc tempus plurima Regis Hiſpaniarum literæ in manus noſtras venirent, quibus ipſius & Luſitanorum inſtitutum manifeſte detegitur, operæ pretium viſum eſt ex iis, quæ plerique eodem erant argumento, binas in Latinum ſermonem tranſlatas exhibere.

DOmine Martine Alphonſe de Caſtro, Proreс amice, ego Rex multam tibi ſalutem mitto. Cum hiſce literis peremiet ad te exemplum typis impreſſum. Edicti quod faciendum curavi, quo, ob rationes quas expreſſas videbis, aliasque meis rebus conducentes, prohibeo commercium omne exteriorum in ipſis partibus Indiæ aliiſque regionibus transmarinis. Quandoquidem res hæc eſt momenti atque uſus maximi, & quæ effici ſumma cum induſtria debeat, impero tibi, ut ſimulatque literas has & edictum acceperis publicationem ejus omni diligentia procures in omnibus locis ac partibus illius imperii, idque ipſum quod edicto continetur exequaris ſine ullius perſonæ exceptione, cujuscumque qualitatis, ſtatûs, conditionisve ſit, citra omnem moram atque excuſationem, procedaque ad im-

pletionem mandati via meræ executionis, nullo admisso impedimento, appellatione, aut gravamine in contrarium: cujuscunque materiæ generis aut qualitatis. Jubeo itaque hoc ipsum impleri per eos ministros ad quos executio pertinet, iisque significari, non modo eos qui contra fecerint malam operam mihi navaturos, sed eosdem me puniturum privatione officiorum in quibus mihi serviunt. Quia autem relatum est mihi commorari in istis partibus externos multos variarum nationum, Italos, Gallos, Germanos, Belgas, quorum pars major, quantum intelligimus, eo venit per Persida & Turcarum imperium, non per hoc regnum, adversus quos si ex hujus Edicti præscripto ac rigore procedatur, posse inde nonnullas difficultates sequi, si illi ad Mauros inimicos perfugiant, vicinisque munitionum mearum dispositionem indicent, rationesque monstrent quæ rebus meis nocere possent; exsequi te hoc edictum volo prout res & tempus ferent, atque ea uti prudentia, qua illæ difficultates evitentur, curando ut omnes externos in potestate tua habeas eosque custodias pro cujusque qualitate, ita ut adversus imperium nostrum nihil valeant attentare, utque ego omnino eum finem consequar quem hoc Edicto mihi proposui. Scriptæ Ulyssipone, 28. Novembris, Anno 1606. subsignatum erat, Rex. Inscriptio, Pro Rege; Ad Dominum Martinum Alfonsum de Castro Consiliarium suum, & suum Proregem Indiæ.

Prorex amice, Rex multam salutem tibi mitto. Etsi pro certo habeo tua præsentia, iisque viribus cum quibus in partes austrinas concessisti, perduelles Hollandos, qui illic hærent, nec minus indigenas qui eis receptum præbent, ita castigatos fore, ut nec hi, nec illi tale quicquam in posterum audeant: expediet tamen, ad rei tuendæ, ut justam classem, eique operi idoneam, cum tu Goam redibis, in istis Maris partibus relinquas, ejusque imperium & summam præfecturam mandes Andreæ Furtado Mendosæ, aut si quem ei muneri aptiorem judicabis, quemadmodum pro tuo in me affectu confido, ea in re non aliud te respecturum quam quod rebus meis erit utilissimum. Scriptæ Madriti 27. Jan. 1607. Signatum, Rex. Inscriptio, Pro Rege; Ad Dominum Martinum Alfonsum de Castro suum Consiliarium, & suum Proregem Indiæ.

FINIS.

HUGO.

HUGONIS GROTII V. C.

DE

ÆQUITATE, INDULGENTIA ET FACILITATE,

Liber singularis.

NICOLAUS BLANCARDUS
Belga-Leidensis,

é codice autoris descripsit, & vulgavit.

HUGONIS GROTII
DE
ÆQUITATE, INDULGENTIA ET FACILITATE,

Liber singularis.

CAPUT I.

De Æquitate.

CUM Justitia (Universalis dicta) in legum observatione consistat, cum qua Æquitas maxime pugnare videtur, ut & Indulgentia atque Facilitas; hoc quomodo inter se conveniant & distinguantur, viro bono & inprimis Jurisconsulto intelligere necessarium est. 1.

Et ut de Æquitate primum loquamur, ejusque ἐμπειρίας 2.
evitemus, scire oportet, Æquitatem aut æquum de omni interdum jure dici, ut cum Jurisprudentia aut bonum & æqui dicitur; interdum de jure naturali absolute, ut cum Cicero ait, jus legibus, moribus & æquitate constare; alias vero de hisce rebus, quas lex non exacte definit, sed arbitrio viri boni permittit: sæpe etiam de jure aliquo civili propius ad jus naturale accedente, idque respecta alterius juris, quod paulo longius recedere videtur, ut jus Prætorium, & quædam Jurisprudentiæ interpretationes.

Propriè vero & singulariter Æquitas est virtus voluntatis, correctrix ejus in quo lex propter universalitatem deficit. 3.

Æquum autem est idipsum quo lex corrigitur. Nominis sui originem à Græcis traxit, qui ἴσον, Dorice vero αἰσον dixere, id est, quod alicui congruit, ac respondet. Cum enim inæqualibus idem non possit esse æquale, res autem sæpe sunt inæquales, lex vero una semper atque eadem; necessario consequitur, alia virtute opus esse, quæ inæqualibus rebus suam cui-

que

que æqualitatem præstet; unde hæc virtus Æquitas Latinis, Græcis vero ἐπιείκεια dicitur.

4. Est porro voluntatis habitus, non intellectus; Græcis enim intelligendi virtus, id quod æquum est, Δίγνωμον dicitur, Latinis autem Æqui prudentia vertitur, quæ sese ita ad Æquitatem habet, ut Jurisprudentia ad Justitiam.

5. Esse autem hanc virtutem necessariam, ita colligitur: quoniam vaga & lubrica hominum ingenia ad eum sinem, quo vera natura ducit, dirigi non possent, nisi artis quibusdam regulis, quæ ex naturæ ipsius principiis desumerentur: eæ autem regulæ ad coercendos homines cum finitæ esse deberent, ipsa autem rerum atque actionum materia infinita sit, sequebatur multa sæpe occurrere, quibus illæ regulæ non satis congruerent. In quibus oportuit non regulam, sed ejus qui regulam dedisset mentem atque propositum sequi, id quod erat omnia dirigere ex principiis naturæ: unde ad ipsa naturæ principia recurrendum fuit, ut ita ex infinito suppleretur quod finito deerat. Perfecta enim norma rei infinitæ finita esse non potest. Quo pertinet, quod Philosophi & Jurisconsulti dixere Leges, non his quæ nunquam accidere possunt, sed illis quæ plerumque accidunt, aptari.

6. Legem ergo cum dicimus (quæ Æquitatis objectum est) late ejus vocem sumimus, & non tantum constitutiones civiles, sed & ipsas juris Gentium atque ipsius Naturæ notitias comprehendimus, quæ etsi nec scripto, nec jure proprie constant, universaliter tamen concipientur; ut, reddendum depositum; neque enim locum habet in furioso ensem reposcente.

7. Quin illa etiam, quæ Deus extra ordinem vetat aut præcipit, comprehendere non dubitamus: quia is defectus, quem Æquitas coerigit, non semper est ex defectu autoris, quanquam is in humanis legibus plerumque concurrit; sed ex defectu materiæ, quæ certæ & definitæ regulæ non est capax. Unde etiam Dei leges ex notitiis Naturæ impressis ab ipso Deo, supplere minime absurdum est, ut cum dicitur: Non Occides; supplebimus, aut tuendæ vitæ, aut publicæ animadversionis causa.

8. Sed prima naturæ principia, & quæ leges virtutem ponunt, nihil nisi vitium tollunt, Æquitatem non recipiunt: illa, quia id quod suppletur necesse est ex legibus præstantioribus suppleri, principia autem primæ naturæ, leges sunt præstantissimæ; ut, Deum esse colendum, atque amandum. Hæ vero leges, quia virtutes ipsæ, vitia infinita, propter universalitatem non deficiunt: ut, Non mœchaberis, non furaberis, Vivendum pie, honeste, sobrie.

9. Cæterum & ad leges inferiorum potestatum, & ad patrum, maritorum, dominorum imperia, ad vota etiam, pacta, & testamenta

menta Æquitas pertinet: idque dupliciter, aut enim verba atque conceptus jubentium, voventium, paciscentium, testantium corrigit, prout casus ex ipsorum præsumta mente poscit: aut etiam cum mens expressa est, legem ipsam, quæ jussa, vota, pacta, testamenta servari jubentur, restringit ex superioribus. Prioris exemplum est: promisit quidam constituto die, certo loco adesse: si tempestas obest, Æquitas supplet id, quod pacto deest. Si pactum est, ne quis de dolo teneatur, lex ipsa, quæ pactum servare jubet, exceptionem patitur.

Cum autem Æquitas frequentissime circa leges pœnales versetur, falluntur qui putant leges semper ita Æquitate corrigi, ut pœna minuatur, cum etiam Æquitate intendi illæ possint. Ut si lex sit de homicidii præscriptione post vicennium, excipiemus parricidium, & augebuntur legum supplicia ob circumstantias delictum gravantes, aut quia delictis grassantibus severiori exemplo opus est. 10.

Correctionem cum dicimus ejus in quo ob universalitatem lex deficit, primum excludimus eas leges quæ inhonestum quid præcipiant simpliciter, aut id, quod ex officio necessario faciendum est, vetant. Si dubitatio oriatur, quam an tota lex, sumpta secundum mentem claram legislatoris, pugnat cum lege naturæ, an non hic quoque Æquitas locum habeat? Nullus defectus ex universalitate est, sed sequenda lex hoc casu: quamquam enim de legis justitia dubitatur, non tamen & hoc dubitatur, an in dubio valere debeat legis autoritas, quod quidem perquam durum est: sed ita lex scripta est, inquit Jurisconsultus; sit plerumque habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod adversus singulos utilitate publica pensatur. Contra hos enim, cum vim obligandi non habeant, Æquitatis remedio opus non est. Ostendimus præterea, eorum quæ in lege obscure dicta sunt, interpretationem aut productionem legis ad casus similes. 11.

Fit autem hæc correctio, non tollendo legis obligationem, sed declarando legem in certo casu non obligare: quod si apparet, nemo ad contraria obligari potest. Unde leges quæ ipsa intentione pugnant, altera per alteram necessario abrogatur. Fit autem interdum, ut non intentione, sed casu pugnent, quam ἐν ὑποθέσεως νόμον μάχην Græci vocant; quod ubi fit, necessario in illo casu lex una per alteram exceptionem patitur. Ut, Augur collegam coram populo nominet; damnatus publico judicio, cum populo ne agat: si Augur damnatus sit, addatur priori legi exceptio ex posteriori. Unde sequitur, omnes leges quæ aliquo casu inter se committi possunt, ita subordinatas esse, ut altera alteri cedat: quæ autem cedere debeat, facile definiri non potest, sed hoc ipsum è naturalibus principiis pendet, quæ docent, fortiorem esse legem jubentem permittente: vetan- 12.

tem

tem jubente: pœnalem non pœnali: generali particularem: statim implendam ea quæ moram patitur: imprimis verò pertinentem ad majora, pertinenti ad minora: ita in legibus, etiam divinis, cedunt spectantes ad proximum, spectantibus ad Deum: ceremoniales moralibus: & in humanis legibus ex quæ ad privatam utilitem pertinent, iis quæ ad publicam; unde lex ad reddendum depositum, exceptionem patitur in depositore, cujus bona publicata sunt; & lex, capitalia crimina morte punienda esse, intelligenda est, nisi magna pars populi, aut unus populo admodum & summopere necessarius peccaverit.

13. Idem sic quoque probatur; vis obligandi, ut in pactis ita in lege neque ex scriptura, neque ex verbis proficiscitur, sed ex ipsa mente & voluntate. Vult autem nemo contraria, & legislatoris voluntas fuit, ut omnes observarentur, quatenus fieri potest; noluit ergo legislator suam valere, ubi exceptionem lex altera suppeditat, & consequenter eo casu non obligabit. Unde recte à nonnullis dictum est: Æqui esse hominis non legem, sed legislatorem respicere. Hac de causa jus strictum quatenus opponitur Æquitati, jus esse negamus, sed ita dici æquivoce, ut hominem pictum, hominem dicimus. Opponitur ergo Æquitas stricto huic juri, ut bonum malo. Eo autem juri, quod lex ipsa dictat, in casibus non excipiendis opponitur, ut bonum diversum bono, & bonum bono melius.

14. Restat videre, quibus personis Æquitate uti conveniat. Nos eam, cum Justitiæ pars sit, omnibus & cuivis convenire posse non dubitamus, adhibita tantum distinctione.

15. Aut enim evidens est exceptio, quâ lex suppletur, ut in lege hac: Cives omnes ad comitatum veniant, exceptio, nisi morbus impediat; & hæc exceptio tum fieri potest à privato; tum à Judice, si judicanda veniat.

16. Aut dubia est exceptio, quia ambiguum est utrum Æquius, utrumve publico utilius sit, legis verba sequi, aut non sequi. Sed iterum distinguendum: aut enim res moram patitur aut non; si non patitur moram, faciet privatus id, quod in re dubia recte ratiocinando Æquius & melius inveniet; ita tamen, ut si dubius maneat, nec se recte explicare possit, legis verba sequatur: quod & in judice, si res subito dijudicanda sit, locum habebit. Sin moram res patitur, consulendus est legislator, sive summus, sive inferior, qui legem posuit, ut ipse sit mentis suæ verique juris interpres. Et hactenus de Æquitate.

CAPUT II.

De Indulgentia.

INdulgentiam vocamus virtutem voluntatis in eo, qui potestatem habet ad tollendam legis obligationem in personis, factis aut rebus, particularibus aut singularibus, quatenus id fieri potest sine imminutione Justitiæ aut publicæ utilitatis. 1.

Hujus actio vulgo dispensatio, Latine lege solutio vocari potest; nomen autem indulgentiæ à dulcedine deductum videri potest, quia leges omnes, quatenus libertatem impediunt, habent aliquid acerbi, contra iis liberari dulce est. 2.

Dispensationem autem dictam credibile est, quia exemptio à legibus magno temperamento fieri debeat, expensa hujus legis necessitate, inde qualitate rei positæ. 3.

Differt hæc ab Æquitate multum, quod à viris doctis non recte negatur: Hæc enim obligationem tollit, Æquitas vero nullam esse legis obligationem declarat. 4.

Quod ut recte intelligatur, sciendum est, mentem legislatoris dupliciter posse cessare in speciali casu sub verba legis cadente, aut enim cessat ita ut simul cum casu pugnet, aut sine pugnâ cessat: subtiliter loquendo, illud vocant cessare contrarie, hoc negative. Prioris sit exemplum: qui hominem occiderit, gladio feriatur, si quis tuendi sui causâ occiderit, mens legislatoris cum casu accipienda, est enim in hoc casu is qui occidit innocens, innocentem autem puniri cum justitia pugnat & cum mente legislatoris. Posterioris exemplum tale: ante annos viginti quinque nemo Magistratum gerat, movet legislatorem, quod Juvenes plerumque destituat prudentia, & autoritas: itaque cessat hæc ratio in juvene cui utrumque adsit; nihil tamen vetat cum æque excludi, si majores sint eique idonei. Imo quamquam hunc non aspexit legislator, neque ejus causâ legem laturus fuerat, tamen maluit hunc comprehendere, quam à lege utili distinere: neque mens legislatoris fuit tantum in imprudentes legem ferre, neque hanc restrictionem passus esset ad legem adscribi, quia oportuisset in singulorum prudentiam anxie inquirere, & ita lex fuisset inutilis. Posteriore igitur legis specie obligatio manet, priore autem illâ, nulla est obligatio, in priore locum habet Æquitas, in posteriore Dispensatio. 5.

Accidit, ut mens legis, aut ratio cesset duobus modis, aut specialiter, quia in hoc aut in illo non invenitur, quod movit legislatorem proprie: aut promiscue, quia talis est legis intentio, ut ei satisfieri possit, si non in omnibus, at in plerisque observetur: observari autem in plerisque qui potuit, nisi univer- 6.

universaliter obligaret? ut, cum omnes excubias agant, non multum refert, utrum pauci ab excubiis eximantur: item, nemo peregrinus Magistratum capiat, nihil enim nocebit unum aut alterum idoneum admittere.

7. Virtus est hæc Indulgentia, & beneficentiæ speciem habet, quia homines onere non omnino necessario sublevat.

8. Habet locum in legibus tum divinis tum humanis, nam & Deus ipse in lege sua quosdam solvit. Excipiendæ sunt leges, quarum mens & ratio in nullo cessant, quales sunt Naturæ prima principia, & quæ inde necessario fluunt, ut Decalogi præcepta moralia; in his enim Deum unquam dispensare negamus; ac ne tum quidem dispensat, cum Abrahamo immolare Isaacum aut Israelitas res Ægyptiorum præcipit auferre; hoc enim furari non fuit, sed à Domino accipere: lex autem non occidendi, in se exceptionem justæ autoritatis continet. Unde falli eos putamus, qui docent, rationem legis injustos concubitus prohibentis in speciali cessare posse, ideoque & hanc legem dicimus indispensabilem, sicut & legem de non mentiendo, etsi multi contrarium sentiant. Legem autem de indissolubilitate & matrimonii unitate, esse dispensabilem, & à Deo olim dispensatam, in hac re asserimus.

9. Fit autem Dispensatio, per modum (ut diximus) tollendæ obligationis, non in universum, (idem enim esset abrogare legem,) sed particulariter, aut singulariter: unde Dispensationem quidam Privilegium dixere, cum tamen privilegium non à privandâ lege dictum sit, ut illi crediderunt, sed quia lex est non in commune lata, sed in certos homines privatim; ita ut tantundem distent (si Latine loquamur) lex & privilegium, quantum abrogatio & dispensatio.

10. Dispensare, hoc est lege solvere, is solus potest, qui ferendæ abrogandæque legis potestatem habet.

11. Deus igitur in omnibus hanc potestatem habet: in legibus autem Dei & Naturæ, nemo; atque adeo ne in istis quidem legibus, quæ ad Gentium jus primarium pertinent. Iis autem in legibus, quas Deus populo Israelitico tantum præscripsit, Dispensatio locum habere non potest respectu aliarum gentium, cum nulla sit obligatio.

12. In jure gentium secundario jus est ut dispensetur, quia est de concessu gentium, ut hoc ipsum vix apparere possit.

13. In legibus autem civilibus dispensare est ejus qui summam habet potestatem, & minorum etiam Magistratuum, quatenus ferendarum & abrogandarum legum potestatem acceperunt. In domesticis quoque legibus paterfamilias dispensat.

14. Cum maximus sit usus Dispensationum circa leges pœnales, sciendum est, in iis delictis, quæ pœnam ex sua natura

cent-

commensuratam habent, ut est pœna mortis in homicidio deliberato, Dispensationem justam esse non posse: in aliis autem, quæ naturaliter illicita sunt, posse per Dispensationem pœnam alterari, dum ne æqua proportio & publici exempli ratio negligantur, tolli autem omnino non posse: in his autem, quæ sunt civiliter illicita, eatenus in pœna posse dispensari, quatenus in ipsis legibus; si scilicet non sint tales, quæ semper, & in omnibus servandæ sint.

An Dispensatio non justa de causa facta, vim habeat, quæri 15.
potest? Distinguendum putamus: aut enim contra jus Naturæ, Gentium, & Divinum facta est Dispensatio, & vim nullam habet; non tamen possunt judices, (vetante loqui, summam in Republica potestatem habente) jus illud, super quo dispensatum est exequi; cum vis omnis coactiva à summa potestate pendeat, neque contra ejus voluntatem debeat exerceri: Aut vero contra jus Civile & domesticum; & valere credimus Dispensationem non juste factam. Sicut enim lex, quamvis utilis, non obligat, nisi lata sit; ita etiam non obligat, quam legislator solvit; perinde enim est, ac si cum exceptione lata esset; neque tamen eos peccare negamus, qui Principem inducunt aut orant, ut ipsorum aut aliena causa Dispensationem non justam faciat.

Observandum est, in his legibus quæ in solius legislatoris uti- 16.
litatem latæ sunt, puta de rebus ipsi propriis, Dispensationem justam esse sine ulla causa; facit enim hanc non ut legislator, sed ut Dominus; ideoque hæc non Dispensatio sed Donatio est quædam, talis est multis in locis venationum permissio, confiscationum redemptio, & similia.

CAPUT III.

De Facilitate.

FAcilitas virtus est voluntatis, prona ad remittendum jus 1.
sibi competens, pacis aut humanitatis causa; ducta autem videtur metaphora ab eo genere materiæ, quod opifici cedit & durum se non præbet: unde & homines juri suo non rigide inhærentes, sed aliquantum cedentes, faciles dici cœperunt.

Hæc cuivis competit, qui alterum sibi ex contractu aut de- 2.
licto obligatum habet; maxime autem versatur circa leges, longius ab æquitate naturali recedentes, qualis est de jure belli, de præscriptionibus, de jure commissi, & similibus.

Facilitas autem, quæ circa pœnas alicui debitas versatur, Clementia proprie dicitur, quam proinde etiam privatis competere affirmamus.

Apparet ex his quæ diximus, nullam harum trium virtutum cum Justitia pugnare. Non Æquitatem, quia Justitia legi obsequitur, non secundum verba, sed mentem legislatoris, & secundum verum ordinem legum. Non Indulgentiam & Dispensationem, quia lex cessat, ubi solvit legislator. Non denique Facilitatem, quia lex ei, cui tribuitur, eo jure uti non imperat.

LOCI

LOCI SCRIPTORUM

in hoc opere specialiter explicati, aut examinati, aut emendati.

Ex sacris Literis:

Veteris Testamenti.

	Caput	Versi.	Pag.
Genesis.	1.	14.	33
		24.	36
	12.	3. 6.	32
	XXV.	16. *&seq.*	817
		22.	705
	XVIII.	23. *&seq.*	642
	XX.	13.	646
	XXV.	6.	414
	XXXVIII.		356
Exodus.	XVII.		29
	XX.	2. *&seq.*	542
		5.	534
		13. *&seq.*	525
		17.	534
	XXI.	14.	565
	XXII.	2.	71, 174
		1, 9.	530
Leviticus.	XVIII.		246
Numer.	XIV.	30.	387
	XX. *&* XXI.		194
Deuter.	XIX.	19.	530
	XX.	10, 15.	30
		13.	676
		19.	791
	XXII.	1.	419
	XXIX.	28.	141
	XXIII.	6.	410
Josue.	IX.		387
Judicum.	III.	15.	155
	XX.		387
1 *Samuelis qui Latinis* 1 *Regum.*	VIII.	2.	130
	X.	5, 10.	779
	XI.		658
	XIX.	18.	780
	XXV.		389
11 *Regum qui Latinis* IV *Regum.*	III.	19.	793
	VI.	18. *&seq.*	658
	XVIII.		460
1 *Paralip.*	XIX.	2.	116
	XXIII.		174
	XXVI.	32.	116
11 *Paralip.*	XVI.	2, 7.	422
	XIX.	2.	422
	XX.	37.	ibid.
Psalmi.	II.		49
Esaias.	II.	4.	49
Jerem.	XXXVIII.	5.	116
		26.	646
Ezechiel.	XVIII.		526
Ecclesi.	XII.	7.	479
Proverb.	XVI.	4.	491

Novi Testamenti.

Matth.	V.	17. 27. 30.	48
		28. *&seq.*	58
		23.	391
		38. *&seq.*	48
		39.	72
		44. *&seq.*	44
	XI.	23.	42
	XXII.	20.	156
	XXIII.	21.	392
	XXIV.	51.	209
	XXVI.	25.	673
		52.	75
Marcus.	VI.	48.	648
	X.	19.	535

INDEX.

	Caput	Vers.	Pag.
Lucas.	XI.	1.	588
	XIV.	23.	550
	XVII.	3.	509
	XXII.	30.	652
	XXIV.	28.	648
Johann.	IV.	9.	420
	VIII.	7.	489
	XVIII.	36.	590
Act. Apost.	VIII.	27.	21
	X.	2.	19
	XVI.	3.	648
	XVII.	4.	20
Ad Rom.	I.	25.	547
	III.	27.	39
	VII.	14.	ibid.
	X.	5.	24
	XII.	17.	54
	XIII.	1.	41
		2, 45.	131
		4.	46, 53
	XIV.	23.	595
1 ad Cor.	VII.	21.	264
		25.	247
		36.	242
	XI.	14.	380
II ad Cor.	X.	3.	55
	XI.	3.	182
	XII.	14.	282
Ad Gal.	III.	25.	24
	IV.	1.	207
	VI.	5.	263
Ad Eph.	II.	3.	380
	VI.	12.	56
Ad Col.	III.	22.	263
1 ad Tim.	II.	1, 2, 3.	40
Ad Tit.	II.	9.	263
Ad Hebr.	VI.	17.	386
	VII.	13.	39
		19.	24
	VIII.	7.	ibid.
	XI.	6.	545
		32, 33.	42
Jacobus.	I.	25.	523
	IV.	1.	56
	V.	12.	398

	Caput	Vers.	Pag.
1 Petri.	II.	18.	134
		16.	264
1 Johann.	II.	16.	525
	III.	16.	37
	V.	16.	496

Ex Theologis.

Synodus Nicaensis can. XII. 65
Synodus Arelatensis I. *can.* III. 68
Concilium Toletanum I. 253
Leonis epistola. 68
Augustinus quæst. 2. *super Josue.* 645
Augustinus de libero arbitrio. 72, 177
de mendacio. 646. & *seq.*
de civitate Dei. 798
c. si quis servum. XVII, *quæst.* 4. 264, 734
c. de Judæis. dist. 45. 549
c. 2. *de Treuga & pace.* 782, 795
Adrianus quodlibet. 2. 633
Dominic. Soto de just. & jure. l. V. *c.* 1. 619
Franciscus Victoria relectione de Indis: & de jure belli. 78, 103, 576
Medina de restitutione. q. 10. 641

Ex Jure.

Lex Solonis. 72, 173
Lex XII *Tabularum.* 51, 72, 173

Ex Digestis.

De justitia & jure, l. 1. §. *hujus studii.* 699
l. ex hac jure. 31
De divisione rerum l. quædam. 107
De pactis. l. conventionum. 411
De minoribus. l. in causa cognitione. 380
l. 1. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.* 31. *Ad. l. Aquil. l. quemadmodum.* §. *item.* 188

De

De religiosis & sumptibus funerum. l. cum loca. 698, 752
De conditione indebiti. l. Julianus. 668
De lege Rhodia de jactu. l. 2. §. cum in eadem. 188. *l. ἀξίωσις.* 588
Depositi l. bona fides. 341, 395
De distractione pignorum. l. rescriptum. §. 1. 668
11. *De legatis & fideicommissis. l. cum ita legatum. §. in fideicommisso.* 298
Ad legem Falcidiam. l. pretia. 371
Si tabulæ testamenti nullæ extabunt, unde liberi. l. scripto §. 1. 283, 284
De damno infecto. l. Fluminum §. ult. & l. Proculus. 573
De acquirendo rerum Dominio l. quod in littore. 208
l. in agris limitatis. 218
l. transfugam. 661, 713
De acquirenda vel amittenda possessione. l. 1. §. 1. 706
Neque in loco publico vel itinere fiat. l. littore. 208
De diversis temporum præscript. l. si quisquam. 208
De furtis. l. 1. 11
De incendio, ruina, naufragio. l. quo naufragium §. quod ait. 188
De sepulcro violato. l. sepulchra. 702
Ad legem Corneliam de sicariis. l. furtum. 175
De pœnis. l. aut facta. 531
l. crimen. 538
De jure fisci. l. Imperatores. 488
De captivis & de postliminio l. navibus. & seqq. 751, 752, 753.
l. postliminii §. in pace. 755
l. non dubito. ibid.
l. in bello. 748
l. postliminium. §. postliminio. 707, 742
§. filius quoque. 748
l. si captivus. 744
l. hostes. 671
l. si quid bello. 744
De verborum significationibus. l. probrum. 11
De regulis juris. l. jus nostrum. 381

Codice.

De Judæis. l. nulli. 500
De legibus. l. non dubium. 254
Quando Imperator inter pupillos cognoscat. 115
Quando liceat unicuique vindicare se, vel publicam devotionem. 515
De postliminio reversis. l. ab hostibus. 754
Ad legem Juliam Majestatis. l. ult. 488
De emendatione propinquorum. 495

Ex Institutionibus.

De rerum divisione §. 1. 207

Ex Jurisconsultis.

Bartholus in l. conventionum. D. de pactis. 893
in l. hostes. D. de captivis. 588
Zasius Apologia contra Echium. 893
Didacus Covarruvias in Clem. si furiosus: de Homicidio parte III. §. 1. 167
in c. peccatum. p. 11. §. 10. 539
Ferdinandus Vasquius Menchacensis controversiarum illustrium. 1. c. 9. 709
c. 13. 619
c. 25. 537
c. 46. 522
II. c. 51. n. 34. 405
III. c. 3. 852

Monarchiæ arbitrariarum quæstionum. 787
Joannes Bodinus de repúbl. l. 1. c. 8. 403. 411
v. *c. ult.* 441
vi. *c. ult.* 530
Guil. Barclajus adversus Monarchomachos. III. 8. 240
IV. 16. 250
VI. 23, 24. 240
Franciscus Connanus commentariorum juris civilis
lib. 1. c. 6. & V. c. 1. 348
lib. III. c. 8. 318

Ex Philosophis.

Plato, Gorgia. 490
de legibus IX. 174
XII. 757
Xenophon I. *Socraticorum* IV. 145
Aristoteles Nicomachiorum. V. 10. 766
15. 480
Politicorum IV. 4. 81
Problematum sectione XXIX. 597
M. Tullius Cicero de Officiis I. 611
III. 367, 646
Ad Atticum, XIII. 17. 614
L. Annæus Seneca de Beneficiis IV. 397. 448
Plutarchus quæstionum Romanarum. CIII. 143

Ex Historicis.

Polybius. 563. 777
Livius V. 101
XXXIV. 414
Appianus Civilibus. 870
Mithridatico. 449. 450
Justinus ex Trogo. 874
Valerius Maximus. 845
Tacitus Historiarum III. 323
Eusebius in historia martyrum Agaunensium. 148, 149

Ex aliis.

Demosthenes. V. 666
Virgilius. 461
Scriptor ad Herennium IV. 774
Philo de legibus specialibus. 578
Plinius VIII. *epistola ad Arrianum.* 257
Panegyricus dictus Constantio Constantii filio. 774
Festus Pompejus. 398. 743
Dantes. 588

INDEX
RERUM PRÆCIPUARUM, AC VERBORUM,
quæ in hoc opere continentur.

Prior numerus librum, alter caput, tertius paragraphum, reliquam certo subdivisionem parag. nisi & interpositum sit, tunc enim §. ipsum, Not. Annot. Annotata, Prol. Prolegomena denotant.

A.

Abdicari regnum an possit. 1. 7. 28
Abdicari regnum an possit, & jus id regnet filia. Vide Regnum. Cum ange qui regnum abdicavit subditis bellum gerere licet tanquam cum privato. 1. 8. 4
Abdicatio, jus est Gentis universæ. 1. 7. 7
Abdicato filio an quid debeatur. 2. 7. 7
Abjecta habentur pro desertis, sic cum exceptione. 3. 6. 4
Abii Scythæ. 3. 1. 2
Abitus istas quomodo sumatur. 2. 21. 18
Abrahamus bello adjuvit maiorem suum. 2. 15. 9. 6
Abrahamus ex lustitia filii acquisitas judicat Ismaelitas. 3. 6. 1. 1
Abrahamo filii ex Cethura non habuisse partem hereditatis. 2. 7. 9. 1
Abrahamus uxorem vocat sororem. 3. 1. 7
Abrahami bellum pro Lothe 2. 24. 1. Cum rege Sodom laudatur. 1. 2. 2. Tributentium quale, & quibus dederit filios. 2. 6. 14
Absentes an partem præda ferant. 3. 6. 17. 1
Absentium jus posterilibus acquisitum. 2. 3. 10
Absolvere cur latius quam condemnare. 2. 22. 3. 1
Absolutio bituminosa, unde vim habeat. 2. 11. 20. 2
Abstinentiæ in solo parentum exemplo. 2. 17. 2
Abstinendi tempus ordinandi est velle. 2. 19. 22
Abstinendus incestibus, virandus. 2. 26. 1. N. 1. 6. 4
Abstulit ei necessitas utentem obligat ad restitutionem primi. 2. 12. 1
Acceptandi arbitrium pro infantibus & amentibus lex sapiet non Nat. sed Civ. 2. 11. 14
Acceptilatio non tollit necessitatem solvendi ejus quod jure naturali debetur per se. 2. 1. 10. 5
Acceptum pro altero sulla quid operetur. 2. 11. 14. & 17
Acceptum an promissæ alimentorum petat. 2. 6. 2
Accidentia jus quale. 2. 8. 11. & seqq.
Accessionum jus ob prævalentiam non est naturale. 2. 8. 8
Accipi plus potest quam quod redditum est, sed sic certe restituendo quod excidit. 2. 1. 4. 1
Accusare an Christiano convenial. 2. 20. 15. & 16
Accusare filio patrem parcis prodiderit an licuit? 2. 15. 8
Accusatio capitalis & in quibuscum locis per publicos ad id creditos, & quare. 2. 20. 13. Iniqua non est Christiano ex opinione veritatis. 2. 20. 14
Accusatione injusta quidnam judicio quamvis secundo. 2. 13. 14
Accusatores ex officio publico constituti melius. 2. 20. 13
Achaï duces abliberant. 3. 6. 10. 3

INDEX.

Actiones annuæ dominis ab Hæredi. 2. 3. 18.

Actiones cedere, quod omnibus competunt, negatur hæredi. 3. 31. 18.

Acquisiti belli non participant qui prius hostes esse desinunt hostibus. 3. 6. 3. & 16. 1.

Acquirentes bello quoad jus externum quæ bello nostro bello acquisiverint. 3. 6. 7. 1.

Acquisitio incorporalis bello etiam possidetur. 2. 5. 2. Res liberorum patrimonii sunt Naturali. 2. 3. 3.

Acquisita bello non nisi eadem vi recte dimittuntur possidenti. 1. 2. 4. de rebus eandem ædes acquisitis lex postliminii. 3. 6. 22.

Acquisitio naturalis in bello. 3. 6. 1. 2. 3.

Acquisitio rerum vulgarium. 2. 3. 1.

Acquisitiones imperii dilla jura penitus. 3. 6. 1.

Actio injuriæ an Christiano concessa sit. 2. 20. 19. 1. 2.

Actionum æquitatem gradus. 2. 20. 19. 1. 2.

Actiones personales & belli iidem fontes. 3. 1. 2. 1.

Actor in bellum virtutes ac dotes potissimum debet. 2. 21. 13.

Actus hominis inevitabiles an puniri possint. 2. 20. 15.

Actus, qui humanum fœderum non ipsitant, punendi non sunt. 2. 20. 10.

Actus ex mera commissos nemini vertibendi. 2. 1. 19.

Actus innoxii an pœnibus iuris humanis. 2. 20. 18.

Actus imperfecti an pœnientur jure gentium. 2. 20. 19.

Actus omnis conscientiam illustri. 2. 15. 2.

Actus publici & privati in bello publico. 3. 8. 10.

Actus beneficii. 2. 12. 2.

Actus permutationis. 2. 12. 8.

Actus divinatorii. 2. 22. 8.

Actus contentiosi quinti. 2. 22. 4.

Actus reisti. 2. 22. 3.

Actus publici & negotiali quantum differant. 2. 15. 17. 2.

Actus convenire à dividuo distinguendi circa restitutionem. 2. 10. 4.

Actus omnis pœnientiam factus quando fit validus tantum, quando & utilis. 2. 13. 18.

Actus reseli. 1. 3. 11.

Actus humani exemplum. 2. 12. 1.

Actus bonus fidei ad Jus Gentium non pertinet. 2. 16. 12.

Actus contrahentium accipio qui venant. 2. 12. 7. Eorum non possunt signum esse mentionem ignorantium. 2. 11. 20. Interni non sunt congruentes fraudi hæredis. 2. 6. 1. Justi effectis ille non tribuendis. 2. 4. 1. quomodo & quatenus in alterutrum variant. 2. 20. 18. Juris finibus non pertinent ad Jus Gent. 2. 16. 11. Mixti quotidiani. 2. 11. 5. & 8.

Actus peccandi. 2. 12. 9. Simplices. 2. 12. 2. Varii, qui non dicebo facilitate judicantur hæredis aut hominum alius, possint negotiari. 2. 20. 20. Quomodo confidentia in pœnis, & ex quibus circumstantiis. 2. 20. 20.

Actus negotiæ naturaliter sunt exiprobationi ex fidei. 2. 17. 1. Idem in eo quisque pro jus habere in rebus. 2. 14. 1. plus tamen plures sunt in rebus positus, id à figuratibus publis dependet. 2. 17. 20. Regimi diligenti la regio & privatim. 3. 14. 1. Privati commentum legum regulas figurantur. 2. 14. 1. nisi expidi ejus in quo versati. 2. 14. 3. Regi ex hoc habendi, quasi commissis facilici. 2. 14. 1. An sint inviti ex eo quod pœnam habeant, vide ibi. De nota qui inventur, necnon ejusdem de his quæ ex vi actus figurantur. 2. 17. 2.

Actuum humanorum qui alia hominibus fare utiles plura gratia. 2. 12. 1.

Actuum beneficentiæ hinc natura, ut non credendi sit gratiarum ad negotium finem in commodum obligare. 2. 12. 27.

Ad filiorum fortitas. 2. 5. 30

Adamantes. 2. 8. 7.

Adjuvare vocatur de damno. 2. 17. 6.

Administrationes regni an jus & imperium tamquam habeant. 1. 3. 20.

Admiralitatis natura. 2. 11. 23.

Admiralitatis constitutio. 2. 12. 4.

Adoptio

Abdicia à regni subditorum. 2. 7. 25
Abdicatio ex conjectura voluntatis facienda. 2. 7. 8. 1
Adoptandi non modo lasciveti modo & libidinosi licentiam adimitur. 1. 16. 9
Adoptivi non secundum in regiis à populo delectu. 2. 7. 18
Adscripti glebæ. 2. 1. 19
Adulter & *adultera* ad quam satisfactionem teneantur. 2. 27. 15
Adulterum etiam assistasi in convictum ponit. 2. 5. 11. committi cum alienigena Judæi non citant. 2. 19. 2. nec cum Tyranni uxore aliqui. ibid. Coercentur adulteros Lege Evangelica, qui mortem non adulterio inferebat, ibi erratis dimittam dicit. 2. 4. 9. Ad lubricum pertinet quod sit ex libidine, & irritationem continet propter matrimonium. 2. 22. 10. ut peculatus merito sex venæ libri dicta. 2. 2. 1
Adulter & *adultera* divortio penas dicuntur à Claudiano quam publicas. 1. 16. 10. Si occidatur per zelum legis, occidentem hominibus non fieri eorum Deo. 1. 20. 17. In quarum locum consegui & habuit. 1. 17. 11
Adversaria lex. 1. 2. 27. 1
Ædes comburere quando licet in bello. 1. 11. 1. Qui comburere ad quid teneatur justitia bellica. 1. 18. 2. Qui dirutæ in bello petere restituendum, ad quid teneantur. 2. 18. 6. Pestilentes ædes proscriptionem vendantur. 2. 25. 9
Ædificare in litore nullius & communi. 2. 2. 13. 2
Ædificatio in rem antiquiorem. 2. 3. 5. 2
Ædificium polygonale. 2. 1. 9
Æquitas regnali in contractu quali requiratur, & quare. 2. 12. 11. 1.
Æquitas in contractibus requisita quotuplex. 2. 12. 8
Æquitas ex in contractibus quæ. 2. 12. 12. 3
Æquitas in arbitrio qualis intelligatur. 2. 20. 27
Æquivocatio quando sine peccato. 2. 2. 22
Æquivocatio. 3. 2. 19. vide Locutio ambigua.
Æs & metum dubiæ possunt. 2. 8. 22
Æs alienum civitatis fuit quo minus aut alienare ea civitate licet dicitur. 2. 3. 14. donare Cæsar Pyrrhæbito, & quo jure. 2. 8. 4. remisit Alexander Thessalis quod ipsi Thessali debebant, & quo jure. ibid.
Æstimatio rei si ea ex quasi mutuo bonæ valeat, & quare. 2. 12. 14. facultatis excessodo fit. 2. 27. 14
Ætas est quid personale. 2. 7. 12. 2
Ætolorum mos. 2. 20. 31
Afferum mos circa pendens. 3. 4. 24. 3.
Affectus qui ad eundem malum animum vertat mali, quam qui ad consequendum eligitur. 2. 20. 11
Agamemnonis jurisjurandi ex bellicis. 2. 13. 8
Agendi impunius non nobis justum aliorsum, quod justitiæ etiam immunum. 2. 3. 20
Ager publi vendi assidua necessitate, non tamen ad necessitatem. 2. 8. 14
Ager assiduus. 2. 3. 15. transmittitur. 2. 2. 2. domat. limitatus, vel palmato antiquus in possidentes. 2. 8. 10
Ager privatus regio est in assiduus non cedatur. 2. 8. 14
Age injuste à quo etiam principium est actionis. 2. 22. 4. Qui quod imperatur intellum esse patet, minus non fit, agere non debet. 2. 26. 4
Agere vafram in bello quando nefas. 2. 12. 2. & 2. 13. 4
Agri duti, five diligenti facilimitati: modus comparandi, arcibili fere comparant. 2. 2. 16. 1
Agri capti quando intelligantur. 2. 8. 4
Agricoqui publici fuere. 2. 8. 12. 2
Agri capti: de his Hebræorum, Lacedæmoniorum, & Romanorum mos & constitutio. 2. 8. 12. 2
Agricolæ in bello à civibus tuendi esse debent. 2. 11. 11. communes bonos. vide Bos.
ad Agricolarum dictum. vide Adscripti glebæ.

Agri privati in dubio non cenſentur ascititii. 1. 8. 12. 1
Agri publicentio recipiuntur. 3. 9. 13. 1
Agricolæ parcendum. 1. 11. 12. 1
Ager Arvatus ſecundum finem qui ante bellum erant intelligendus. 1. 16. 6
Agellius dictum. 3. 1. 8. 2
Ago. 1. 21. 24. 2
Agnitus facultas lineales. 2. 7. 21
Alaja tolerandæ Legi Euangelicæ. vide Injuria.
Alapam occidendo alterum aperam licet jure naturæ, an Euangelico. 2. 1. 18. 1
Alendi liberi, etiam vulgo quæſiti, etiam ex incestu, quod jus Romanum ignovit. 2. 7. 4. 2
Alexandri Magni & pondus dictum. 2. 1. 1. 8
Alexandri culpatur quod amicorum ſanguine lavarit arma. 1. 21. 16. quod quidam adiram ſuam premerit, in via juſtæ interficiens. 1. 21. 16. Expeditiones irritas in Perſas Bonaduſiæque ſuſcipit. 2. 22. 6. Puto Regnum reliquit. 1. 13. 4
Alex. cum Scythis de fortitudine non imperio certat, libentemque ita relinquit. 3. 14. 8. 2
Alexandri facultates plene pertranſeunt ad ſuam facultatem. 1. 3. 12
Alexandrum quid impulerit ad bellum cum Dario Rege. 3. 25. 1
Alexandrine mentes. 2. 13. 19
Alexandrinæ prædones. 3. 8. 18. 3
Alieni res occupari poteſt, an vitare damna periculum. 3. 1. 2. 3
Alieni res ad debiti conſecutionem accipi quando poſſit. 2. 7. 2. 1. 2
Alienum non accipere pro debito non licet, ubi decretum per judicium contrarium datur. ibid.
Alienum cum reſtituere unde & quatenus teneamur. 2. 10. 1. 3
Alienum rem reddere, promiſſionem venditionis non reddere peiit. 2. 10. 1. 4
Alienandi ius an naturale. 2. 6. 1. 3
Alienari res poteſt etiam ſub conditione. Et poteſtatem venum vide Poteſtas. 1. 6. 14. Et irrevocabiliter. ibid.
Alienatio inepcit ullum alienum in tiones. 1. 2. 6. Imperii quando valida ſi à Rege ſolo fiat. 1. 6. 5. & lib. 2. 20. 1. Populi ex quo jure & unde procedat. 1. 3. 12. Quid alienetur in alienatione populi, ibid. Regni facta à Rege, qua id in patrimonio non habet, nulla. 1. 4. 10. & 1. 2. 14. 12. Ut non pars ejus, ibid. nili populus aut corpus totum conſentiat. 2. 8. 4. & 1. 4. 10. 3. Regalis patrimonii nulla, quæ ſit à Rege alienabilia. 1. 4. 10. & lib. 2. 14. 12. Tacita in ſucceſſionibus ab inteſtato. 2. 9. 1
Alienari imperii exempla. 1. 3. 12. 3. 9
Alienatio inepcit ullum alienum & acquirendum. 2. 8. 1. 2
Alienationis remedia quædam ante fieri poſſe dicit. 2. 8. 1
Aliime ori ſi quis dominium ignoret, an cum propenſione dare teneatur 2. N. 1. 10. 11
Alieni abſtinentia eſt ex jure naturali. Prol. p. 7.
Aliena unquomodo fiant. 2. 2. 8. 1. 7. 11
Aliena qui agitur in reſtituere, teneatur ad reſtitutionem. 2. 1. 9
Aliena debito nomine obligatus reſtituere cogitur. 2. 14. 10. & 2. 1. 21. 19. & libro. 3. 2. 3. 1
Alimenta an libera debeantur, & quo modo. 2. 7. 6. 1. 3
Alimentum poſſunt teneriis honoribus injuſte occiſi liberis & agnati. 2. 17. 13. Sunt in dominii pro operibus. 1. 14. 8. quanta Romæ ſingulis menſibus debuerint. ibid. ob alimenta poſſeſſio ab aliis dominium non acquirunt. 2. 8. 11. Ex alimentis jus naſcitur ſolo domino. ibid. Pro iis obligantur ſervorum omnes liberi qui pro debito fuit convicta ſervi filiofam. 2. 14. 8
Alio Spectio. 2. 13. 13
Alii prudentiæ licitum & honeſtum. 1. 3. 1. per alium facitur quia poteſt. 1. N. quod per ſervos ſolum. 1. 4. 8. qui fecit quod eſſi ſibi licet, alteri tamen non licet, peccat ſi cum cogat. 2. 1. 11
Alimentia regna quam ſucceſſionem ſequantur. 2. 7. 20. 1

Allo-

INDEX.

Allodia ejus naturalium. 2. 2. 11. 12

Allodia quando cedat proximorum posthumum dominio. 2. 2. 12. 2. & 13. & 15.

Allodiorum jus quale J. C. Rom. prodiderit, an ut naturale. 2. 2. 2. & 12. In solis imperii conscriptionibus invenit. 2. 2. 11. Primus prodidit, si certo cessante agnato ejus actio abeat. 2. 2. 2. Vidalii quibus potior. 2. 2. 13

Alvei mutatio an finem inducat. 2. 2. 16. 1. 17

Alvum fecerus ejus naturalium. 2. 2. 8

Alvus fecerus piratis quando cedat. 2. 2. 13. 13

Alvus fecerus ejus jure gentium. 2. 2. 8

Ambitus quid. 2. 17. 2. 3

Ambigua vox quomodo interpretanda. 2. 22. 4. vide Interpretatio.

Amicitia quocodias virtus. 2. 2. 2

Animi promissorum suos obligatio. 2. 11. 2. 1

Animus fallum dicere, non ell mendacium. 2. 1. 13. 2

Animus populi, an dominium habeat. 2. 22. 10

Annicianorum gentium exsistentia in dubio. 2. 2. 2

Annii qui fuit in jure publico usus. 2. 2. 1

Antiochia non ex sola indigentia utilitas. 2. 2. 8. 5

Antiochi conventio in quo quid consistat. 3. 20. 40

Antiochi regis in legato laudi potestas. 2. 18. 5

Antiochum ejusnomo mulct, qui videret jus & fidem eius vilia. Postig. pag. 17.

Antiochi Regis qualis jus habeatur apud Rom. 2. 3. 01

Antiochi defendere nemo cogitat, habenda tamen ratio amicitiæ. 2. 24. 5. Verum nomen, etiam ubi cit injuftum. 2. 11. 5

Antiochum cauſa bellum nulle lacessere. 2. 23. 5

Antiochus quando quid exsilerat. 2. 4. 5. *repetere* dominia non tenetur, nisi poſſeſſio inſtituere. 2. 22. 1

Animus uxoris dotis cum fieret. 2. 5. 14

Annuncia ex ſenatori, aut perpetuis ſubſellis Hebræorum. 2. 15. 8. 3

Apollonius apud Rhodium. 2. 18. 4. 2

Arcyrianenſes penitus apud Cretenſes. 2. 2. 8

Arimaſpum mutatio num & aucta dominium ufurpa. 2. 22. 8

Arimaſpis mutatis ſalutes ſubeles. 2. 7. 6. 8

Arminius bar qua ratione inferendum peccandum. 3. 12. 4. 4

Arrhabo ejus quid. 2. 2. 1. 1

Augustinus ſupra quæ ſenſu a Chriſto judicetur. 1. 1. 6. 1

Augusti regni facultas. 2. 7. 10. 4

Augusti jus circa ſtipulationes quæ contra legem fiunt. 2. 17. 20. 3

Aurum varie adhiberi ſanctorum libris. 2. 13. 8. 9

Cretenſes Auri non ſitum esse. 2. 4. 7

Auxiliares Rom. quo jure dedi illis poſſe dicantur. 2. 22. 4

Auxiliorum nulle aliquem ſibi libertatis adſertionem. Prol. 3. 1.

Axiochus. 2. 4. 7. & 8

Axiochus an jus habuerit in Hebræos. 2. 4. 7. 5

Axiochus cur vota bello nullis cum Oſtavio cauſa fuerit. 2. 22. 1. Non apparere & non eſſe naturalem, velint quivis cui non apparet. 2. 10. 13

Axiomatis ſingi. 2. 13. 2. 1

Axilis ſolitum quale. 2. 2. 2. 1

Axilvorum quid. 2. 2. 2. 1

Axiomata quod. *ibid.*

Axiomatis. 2. 22. 38. 1

Appellationis judicio qualis. 2. 22. 14. 2

Appellare à fidelibus interdum non licet. 2. 4. 12

Appellari ut ab aliquo nulla ratione poſſit, jus eſt ſolius imperii ſummi. 2. 4. 13

Appellationis exemtio an à fidelibus arguatur poſſit. *ibid.*

Appetitus bonum definitur, ſive rectum ſibi imaginatum. 1. 10. 2. 1. nullique quæ definitur diſtinctum in ſe comprehendit. *ibid.*

Aprinado juris ſpecies, quid. 1. 1. 7. & lib. 2. 17. 2. 2.

Aqui-

Apitudo mentis non fuit nulli obligationem tollentem. 2. 17. 2. 1

Apitudo, & propria definitum, bene diſtinguenda ab invicem. 2. 7. 3. 4. 1. & lib. 2. 19. 2. 2

Apitudo ad rem diſtinguenda à rem propria diſtinctione. 2. 17. 3. inde rem jus dominium. 2. 17. 4. ſed occaſionem tantum ad jus. 2. 22. 2

Aqua profluens quamvis ſit. 2. 2. 12

Aquam & ignem dare. 2. 2. 11. & lib. Annot. ad eundem 9.

Aquas corrumpere in bello ne liceat. 3. 4. 17

Ara Miſericordiæ apud Athenienſes. 2. 22. 7. 2

Arbitri boni proprietum. 2. 12. 4. 4

Arbitri Sicyonii. 2. 4. 8. & 3. 22. 8

Arbiter de lite inter duos de proſidione pronunciare non debet. 2. 18. 45

Arbitri officium quod. 3. 20. 47

Arbitri regni vel judices. ibid.

Arbitri compromiſſarii pacis. 2. 20. 41. pronunciare non de ſolitate, ſi jurejurando fuerint. 2. 23. 46. contra evangel. 2. 25. 8. Annot. ad Arbitros provocare licet, ne ipſi metu arbitrium deſtituat. 3. 4. 6

Arbitrorum genera. 2. 20. 46

Arbor ſignatur boni & mali, quia ejus ſymbolum. 2. 2. 2. 3

Arbor vitæ, quæ ea ſymbolum. ibid.

Arbores frugiferas in bello non eſſe exſtindendas. 3. 12. 2. non ſi jacturam impediant. 3. 12. 2. Annot.

Arcum ac ejus in ſtructio pars de bent, quale ſardas. 2. 25. 2

Arcifinii agri, ſive occupationis. 2. 3. 14. 1

Ἀργὸν ἀνεμον Ariſtotelis quid. 2. 2. 8. 2

Argumenta, quibus pars alia profligenda. 2. 23. 5

Argumenta, qualia in judicando non valebant. 2. 23. 6. 9

Arma quod Romani poſtliminium non norunt. 3. 9. 14. 2

Arma bello aſſignata ſaluberrimum inſtitutum eſt. 3. 1. 5. 2

Arma adimi poſſunt populis ſubactis etiam jure belli imperii. 2. 17. 7. 8. 2. 2. 14. 6. Poſſimus non adimi. 3. 3. 14

Armis bellum in ad decidendam vel litem. 3. 1. 5

Armis bellum utiliſſimum. 3. 1. 8. 4

Armorum vox quid ſignificet. 2. 18. 5

Armonica lucuſſio. 2. 7. 16

Arrogatio. 2. 5. 28

Arma gentium antiquiſſima. 2. 2. 8 ſimilem modo litem, modo ſolidam adimimus. 3. 16. 2

Artium vocabula quomodo accipienda. 2. 16. 4

Aſiatici poſt baptiſmum acceptam artem ſuam cognoſcere deſinere. 1. 2. 9

Aſe quid. 2. 16. 5

Aſe dentia à vicino qui paſſione nulla prohibetur non dat jus ad bellum, etiam cum damnum dare poſſit. 2. 22. 5. exemplo patrem ſub lege arcitiis jubere. 1. 22. 10

Aſe mo cum ſyadam. 2. 8. 14. 3

Aſmonei. vide Maccabæi.

Aſſecurationis contractus. 2. 12. 3. 1. 2. 12. 23

Aſſecuo à promiſſione multum diſſert. 3. 1. 18. 1

Aſſecuo nunc fatuni quid, & quatenus habeat. 2. 11. 8

Aſſyrorum jus quibus profluat, quibus non. 2. 21. 1

Athenienſes Corinthios ab vicinitate, ſecundum Polyb. 2. 20. 45. villis quam ædificii leti. 3. 11. 8

Athenienſium Reſp. mutuæ Atheoricis & Dercyrenſis. 2. 2. 20. 9. eadem mutatio, poſtquam in mutuari a gentes ſcripſere. 2. 8. 8

Atlantici populi. 2. 8. 4

Atlanticis mercatoribus jus habere ſe. 2. 26. 2 mentis.

Attentatum leges multæ ex legibus Moſaicis. 2. 2. 5. Lex de incendio. 2. 2. 11

Attinum jus de captivis redemptis. 3. 9. 10. 1

Auctores belli injuſti ab aliis dercendi. 2. 11. 5. 1

Auctoris naturi cuique ſuæ, ſubſcripere à meis ſcriptoris. 2. 2. 2. & 3. 2. 2. 1

Avis quorum ſint. 2. 2. 3

Augusti Octavii bellum contra Antonium iniuſtum. 2. 2. 3

Augustinum Epiſtola quædam ſolum ſe jurandum ſtringere poſſe. & perjurum. 3. 2. 15

Au-

Auriga Cursûs S. Coena prohibiti. 1. 2. 9. Not.

Authoritas ab imperio differt. 1. 3. 10

Authoritas unius nullam quibus imperitant, coactio facit. 1. 4. 4

Author intellitis meliori parere debemus quam qui aliam loquitur. 1. 19. 1

Authorum deperditi & fictitii quandoque decretis judicis. 1. 1. 1

Avus aviusque quando nepotum curam agere coguntur. 2. 7. 4

Audilia ab una parte proviſa intelligantur tempus petendi. 1. 16. 12. 3

Auditum recipere quis cogatur. 2. 28. 27. 1

Auditum vetare quando dicatur. 1. 22. 12

Auditum amittit perſtandum, ſi facile & ſine incommodo poſſit. 2. 21. 1. In bello ut praſtetur cujus generis ſindus. 2. 15. 6. Cujus imperatus debeantur. 2. 16. 12. Debitum ex jure propio dicto, qui non praſtat ei ab injuria, damna dari tenetur. 2. 1. 8. 2. 1. 7. Fœderatis quibus perſtandum ſi bellum inter ſe ſuſcipiantur. 2. 15. 13. Rudi quoque modo perſtandum, eundem dat ad bellum ſuſtum. 3. 1. 3. Sed ar de anno inſtiti oportet. 3. 3. 10. Veritus mentior, ſi ex eſtatu in praſtitum. 2. 12. 8. Promiſſum quo calu ſe debeat promiſſi mittere non teneatur. 2. 18. 17

Auxilium in pacto non faciendi deſtituendi ſi advenit, quale intelligatur. 2. 23. 14. Socio movit contra nemo ex praſtati poſſit, qui in ſocietate exercetur, ut utilitate propria ſuſcit ab utroque propria intenti. 2. 12. 13. In auxilio praſtandis non ſolum vetuſtus, ſed juſtus cauſa poſtulatur. 2. 25. 8

B.

BArbaros occidere, nunc etiam in terra poſtria & contra Deo ſit juſtum. 2. 20. 17

Barbarus perfidiam non veteres imitamur Ariſtotili, & quare. 3. 17. 3

Barbari unde à Græcis pro bellicoſis habiti. 2. 22. 10. nihil qui bellum quam humanius ſuſcipiunt ſunt. 2. 20. 49

Barbari ſummula de jure utiſſendi, quod in populos populum, vel majorem dari putant. 1. 4. 7. 4

Belgæ agros vaſtari non permittunt in bello, ſed tuis urbes eos praſtant turres, & quare noſtrum. 3. 12. 14

Bellandi cupiditas adverſus Gentiles de loco minus noſtendit. 3. 22. 8

Bellandi pro alio juſta cauſa. 2. 25. 5. 1

Bellandi jus infectionibus poteſtatibus quibuſdam concedunt. 1. 3. 4. 2. & 5. 2

Bellandum extra territorium quis capiantur an jure belli acquirantur. 3. 4. 20. 2

Bellare quidam lege vetantur. 2. 1. 4

Bellare à naturaque licita. 2. 2. 1. 5

Bellare juris gentium quæ ſenſa. 2. 2. 6. 3

Bellare an veteres lege quæ data eſt Noæ. 2. 2. 3. 2. an eamus lege Evangelica. 2. 2. 6. 1. & 7. 2. & 9. 2

Bellum actionis nomen non eſt ſed ſtatus. 1. 2. 2. & lib. 2. 22. 1

Bellum Chriſtiani aliqui plane improbaverunt, & quare. 2. 2. 2. Inſtiti quibus modis poſſit. 2. 23. 7. & ſeq. Finiri quatenus poſſit. 3. 20. 1. Male geritur, nihil intra juris & fidei modum Prol. pag. 11. Hoſtilium non eſt, niſi ſummæ neceſſitas & vera charitas efficiat hoſtendum. 2. 19. 6. Incipit nonnullis ob malitia detinitum. Prol. p. 11. 2. 1. 2. Solvit non debet ob deſtita quævis. 2. 20. 18. Nec ob inchoatum bellum, niſi certa cauſa. 2. 20. 38. Non nihil ad pacis conſervationem. Prol. pag. 12. 2. 1. 1

Bellum civile prudum plurimum partibus omnium premiſcere commodi. & quare. 3. 4. 14. In bello civilibus quæ auxilii capiat. vide Captivus. Captivi quomodum non fiant. vide Capta. An in bello civilibus ſit jus legationis. 2. 18. 2. Delictorum. vide Delinquere.

Bellum injuſtum non nihil tamen poteſt efficere, etiam ſi ſit dubium. 3. 10. 3. Nec à humanis differt, quoad jus hominum. 2. 10. 2. Ad bella juſta nemo obligatur. 2. 25. 8. &

23. & 2. 23. 4. Ut jaſtum ſit I. G. quod ſequitur. 1. 2. 5. Juſtum eſſe non poteſt, niſi quod ob injurium ſit ſatisjectum, 2. 1. 2. five eam que ſit contra jus gentium, ſive eam que contra jus naturæ, 2. 20. 40. privatum publico nihil prius eſt. 2. 1. 2. Iniuſtum ex quibus cauſis dicatur, 1. 2. 8. per tot, aliquando idem eſt, ac non ſolemne, ut juſtum ſolenne. 1. 5. 4. 7. Juſtum dicitur interdum quod effectus externos. 2. 17. 19. & 1. 2. 23. 23. aut ſi ſolutum eſtimoſi ex animo gerenti vitium accedat. 2. 22. 17. Sic juſtum eſt quod Regi ſatisjiunt in eos qui eos le, ere fecit, ſed I. N. aut G. tiolant. 2. 20. 40

Bello juſto quantum quis conſequatur I. N. 2. 20. 12. Ex bello etiam juſto magnitudine ſubditis timenda quatenus damno eos afficit, quod proximi ponunt. 2. 24. 7

Bellum ſolenne ſolusium eſſe poteſt, quoad juſtitiam formam. 2. 1. 1. & 2. 22. 13

Belli ſolennis effectus aliquos eſſe licitos, aliis dominos. 3. 9. 4

Belli ſi quæ ſint cauſæ tantum ad nocendum ab aliis ſatisjectum inſtituta ſuſpicionem præbere, niſi ob ſolutas munitiones & armamentum. 2. 20. 42. Irator non tenetur ſuſcipiendum etiam cum juſta punitio, 2. 24. 2. interime contra eum omnia poſſe licet. 2. 24. 7

Belli cauſa quibuſdam ipſum bellum, id quod injuſtiſſimum. 2. 22. 2

* Belli cauſæ, juſtitiæ, diligentiæ, utique eſſe debent, & quæ palam poſſint proponi. 2. 22. 4. aut publice proponantur? 3. 1. 1. Hoc, ſi quæ bella deliberantur ſuſpicionis ſint. 2. 22. 5. Omnes autem qui bella ſuſcipiunt, credi volunt, ſibi talem cauſam eſſe. 2. 6. 6. Itaque pœnitentiam de iis ante diem premuntur. 3. 2. 4. Inabilitas cauſa ſolo abſque juſtitiæ ſatisfactionem ex bello factum. 2. 22. 3. etiam conſcientiæ juſtitiæ bellum ab injuſtitia non vindicant, quantum ad eum qui juſtitiam, & ab ejus ſatisfactionem tenetur. 2. 22. 17

Belli Patrii ſecundi cauſa. 2. 22. 17. quo ſenſu fuerit juſta. 2. 17. 19. Perfidia injuſta videtur dici ab auctore. 2. 1. 8

Belli duc. vide Dux belli. Poteſtas regi conceſſa de poteſtate externi belli moliendi. 2. 4. 12. Sententia an animi inſidentes ſcire teneat. 2. 15. 9. ex bello multa malia etiam in innocentes veniunt. 2. 25. 6

Belli deſinitio. 2. 1. 2. 1

Belli vocis origo. 2. 1. 2. 2

Bellum an juſtum aliquod jure naturæ. 2. 2. 1. 2. 3

Bellum aliud poſſe verum: aliud poſſe dici: aliud mentiri. 2. 1. 1. 2

Bellum privatum an licitum poſt conſtitutas judicia, & quibus cauſis. 2. 1. 2. 1. privatum aliquod lege Moſis permiſſum. 2. 3. 4. 2. an item Evangelio pugn. 2. 3. 2. 1. Ambroſii & Auguſtini dicta contra illud. 2. 3. 3. 2

Bellum juſtum ac ſolenne quid. 2. 2. 2. 1

Bellum ex edicto. 3. 3. 1

Bellum Cn. Manlii in Galatas an juſtum. 2. 3. 5. 4. Cui Cæſaris in Germanos an juſtum. 2. 2. 1. 4. Octavii & Decimi an juſta bella: Cuſii quoque bellum an juſtum. 2. 2. 1. 5

Bellum pulchrum, ſolenne vel minus ſolenne. 2. 1. 4. 1

Bellum graue inferentem habenti ſummam imperium. 1. 3. 1. 3

Bellum quando & quamdiu ab inferentibus ponendum quo poſſit: & an tale bellum publicum dicendum. 2. 3. 5. 1. & an quo poſſit an ſine ex corrupta voluntate ſuperioris. 2. 2. 1. 3. an Bellum civile ſit pejus externo. 2. 4. 19. 3

Bellum pro ſocio, & pro amico. 2. 25. 4. 1

Bellum ſolitio poteſt pro quibuſdis hominibus. 2. 2. 3. 4

Bellum an licitum pro ſubditis & alienis. 2. 25. 7. 8

Bellum pro poteſt per locumtes imperium. 2. 14. 5. & lib. 1. 3. 22

Bellum an licitum in eos, quibus naturam debeapuant. 2. 20. 40. 1

Bellum an licitum, ut augeatur ubiqui

qui fidei Christiani. 2. 10. 48. 1
ad bellum injustum obligatur nemo. 2. 2. 22. & 2. 11. 2. & 2. 12. 7. & 2. 2. 33. 11. 1
Bellum pro solo offensivo quando licitum sit. 2. 10. 11. 2
Bellum non licitum ob minimum potentiæ victoriæ augmentum. 2. 2. 17. 2
Bellum pollens aliunde victum habere potest. 2. 22. 57. 2
Bellum an utrinque justum dicat. 2. 22. 13
Bellum omittendum sæpe multis & notissimis causis. 2. 24. 4. 2
Bellum ob parvam subjectæ debet esse validissimo motivo. 2. 24. 7
Bellum suscipiendum ex necessitate aut occulto. 2. 24. 3. 8
Bellum pacis causa gerendum. 2. 2. 1. 1. 3. 23. 2
Bellum finito geri potest ac indictum est. 3. 3. 15
Bellum injustum qui gerit, nulli ad impensa followanda cogitur. 3. 13. 4
Bellum pacis causa. 3. 15. 2. 1
Belli causæ justitiæ debent publicari. 2. 24. 4. 1
Belli efficientes causæ, principales, subservientes, instrumentales. 2. 2. 1
Belli causa justa, injusta sola. 2. 2. 4. defendo vitæ. 2. 2. 3. causa belli finitoria, & justitiæ, & principia illius. 2. 2. 1. 1. 2
Belli injusti effectus injusti. 3. 20. 3
Belli vindicta modum excedere non debet. 3. 21. 1. 2
Belli non justi causæ possunt esse probabiles. 2. 22. 6. 2
Belli jure quivis occidi possit. vide Occidere & Occisi.
Belli dementiandi formulæ. 3. 1. 7
Belli indictio. 2. 2. 7. 1. 6. 2. 3. 5. 1
circa Belli indictionem inflicta divisio. 3. 3. 8
Bello non indicto an capta capientis fiant. 3. 3. 14
Bello capta jure gentium acquirentur. 3. 9. 2. 1. 3
Bello capta capta jure belli gentium fiunt. 3. 6. 2. & 7
Bello capta singulorum fieri frequens consuetudo. 3. 6. 8. 9
Bellorum civilium crudelitas. 2. 7. 1. 3
Bello injusta capta an restituenda ab eo qui capit, 2. 10. 3. 3. & an restituenda ab eo qui dedit. 3. 10. 6. 3
Bello injusto capta non restituenda, an quod detrahi possit. 3. 20. 6. 2
Bello injusto capta, & consumta sive, bona fidei possessori non restituit. 3. 10. 6. 2
Bello civili res quomodo acquirantur. 3. 6. 27
Bello non solemni res quomodo acquirantur. 3. 6. 27
Bello quatica quædam Regis propria sunt. 1. 3. 12. 3
Bello injusto entorum fœtus pro an reperi possit. 2. 27. 18
ex bello bonorum. 2. 24. 10
in bello quæ capi & non capi possint. 3. 13. 2. 3. 4
Bellorum principia. 2. 7. 1
Bellorum causa. 2. 24. 10. 1
Bellorum pro aliena fabrica subscriptorum exempla, 2. 12. 8. & conf. lib. 24. 22. 40. 2
Bella publica fine causa, injusta. 2. 2. 1. 3
Bella pro aliis per naturam licita & gestoria. 2. 2. 2. 3
Bello an pari pollint pericatores Christianitas. 2. 10. 49. 2
Bello fine ullis causis, fecius. 2. 22. 2
Bella ex causis finitoriis, non justificis, prodeunda. 2. 22. 3
Bella an suscipienda ob delicta in Deum. 2. 20. 44. 1
Bella pro fabrica justa. & an necessitate suscipienda. 2. 24. 1. 2
Bella ob levem causam vitanda. 2. 24. 1. 2
Bella justa ante Mosen. 2. 2. 2. 1
Bella justa Mosis erant causæ à Deo justæ. ibid.
Bella imperata Hebræorum posteritati temporibus. 1. 2. 8. 18
Bella ob legatos violatos, 2. 18. 11. ob injurandos mentum. 2. 19. 1. 2. ob pactum. 2. 20. 18. 4
Beneficia principis an durare post ejus mortem. 2. 14. 13
Beneficia principum an semper revocari possint. ibid.
Beneficia Regum quemplicia. ibid.
Beneficia ejusdem ipsorum erbanda. 2. 15. 2. 8
Beneficia etiam mala debent Christiani. 2. 15. 10. 1

in

In beneficio confentedis gradus obſervandi. ibid.
Beneficium dimittere haud aut illi ac eccleſiæ juramentum juſſit præſtare. 2. 18. 7. etiam ſi ſervis conſtet proviſiſſe. 1. 14. 6. In beneficii negotione nulla eſt injuria. 2. 2. 23. ex beneficio damnare iterum recuſans oportet L. N. 2. 12. 13. nec cedere bene eſt quamquam eo ſe voluiſſe obligari. 2. 16. 27. beneficio ejecti reponendi naturaliter non obligati quo ſenſu dicatur. 2. 14. 6. beneficiorum ordo naturalis quis. 2. 7. 9. beneficii adhæ quatuphex. 2. 11. 4
Benjuſiniturum cum eccleſia ſtudiis controvertia. 2. 10. 5
Benjamitis matrimonia quo jure negarint Hebræi. 2. 2. 22. cum iis pene procedendum an ſatis putarit? 2. 13. 5
Bella damnata an ex falſo bellis ortum. 2. 21. 18
in Bellos portas projecit nemo rediit. 2. 11. 11. bello quo ſenſu tributus tributus. 1. 1. 11. in bellis quo jure pecuniæ contributus cum civ. vide Conchibus.
publicum finem privato præhabendum. 1. 4. 4. 4
Bona artis in ſucceſſione diligenter à mercede quæſita. 2. 7. 9. 1. & 10. quibus naturalibus rebus cenſeantur. 2. 7. 8
Bona acquiſita quæſita naturaliter cedantur proximo reliſto. 2. 7. 10. 2. 1
Bona ſegnorum an poſſint pro debito capi. 2. 18. 9
Bona ſubditorum ex facto ſuperiorum obligantur ex jure gentium. 2. 6. 3. 1. 3
Bona jure civili aut jure gentium quæſita æque alienantur in pœn. 2. 14. 3. 1. 10. 9
Bona & jura non conſentiendo abdicato, niſi ita aliqua ſolitum velit habere pro re ſolenda. 2. 21. 4. Immobilia ſolla ſint. 2. 21. 10. Bona regni quibus cuſtibus alienari poſſint vel non poſſint, & 10. 3. Subditorum alienari & perdi poſſint à rege jure ſupereminentis dominii. vide Dominium.
Bona cur obligentur præciſito juramento aut ſervata. 2. 2. 2. in monaſteria cum omnibus, cum dominio ſcitum eſt intromiſſum. 3. 2. 2. Vera cauſa virtutis ſunt non delectantia aut utilia. 2. 20. 29
in Bono profectum Dei ſcientia, et nec libertatem eam mobilis voluntas impedit. 2. 13. 7
Bonorum dictio quibus regnis introiit. 2. 10. 2.
Bos aratur laudis vindictæ in bello. 2. 22. 2
Boſporani quos Ariſtotelis. 2. 5. 6. 2
Brabantorum lex cum nobilitate contendis nuptiis. 2. 7. 8. 2
Brutale dictum. 2. 16. 6
Brutus bellum cum Tarquinio Apollinis. 2. 22. 7. exulis bello. 2. 22. 2

C.

CAdes ariem juſta ab antiquis Hebræis, Græcis, & Chriſtianis punita. 2. 24. 10. vide Occidere.
Calibatum laudabiliter contingit. 2. 4. 2. non niſi conditionibus integritis convenit. 2. 2. 21
Cæſar. Jul. bello ſeditio potis Arioviſtum. 3. 2. 10. hadurat objectat in ſeditione. 2. 24. 2. plures mori quo jure affirmet, cum iuvenis privatus eſſet. 2. 30. 2
C. Cæſaris bellum in Ariovistum quale. 3. 3. 10
Cæſi vos poſt commentationem divinum. 1. 2. 3
Cæſar civilium. 3. 21. 7
Cambium quid. 2. 12. 3. 4
Canones ſe declarabus potuere potentiam libertas. 2. 13. 4. 1
Canones quid conſtituere circa populationes. 2. 13. 4. 9
Canones de ſevis quemodo intelligendi. 2. 7. 6. 3
Capere bello quomodo ſi concupiſcentia. 2. 12. 6. 1
Capere invitum in bello quemodo licet. 3. 14. 1. 1
Capienda non ſint Sacra irreverenter, & ea deliberibus principibus neceſſum contemptu poſſimus. 3. 13. 4. 3
Capiendi jus ſic potuit ſine acquiſitione. 2. 13. 1

Capita

Capta rerum, rationes belli. 1. 21. 1. 2. & 3. 6. 2

Capitalia quædam delicta post Evangelium prædicatum. 2. 6. 7. 11

Capitales cognitiones cur delegentur Christiani. 1. 2. 3. 4

Capitatio cervicis imponi nisi, qui civitas ex lassis Reipubl. ad inopiam. 2. 2. 14

Capta acquisti capiuntur non debere belli ad eos. 1. 2. 5. Sic enim J. C. dominus fit ei altera qui eam fuam aut fibi debitam consequi non potest, eam simile loco illius, 2. 7. 2. idque ipsi fallo. 2. 2. 7. & cap. 6. 1. Sed hoc jus non primarium est, sed secundarium, 2. 2. 8. illudque jus quo simile quidam dicunt, 1. 2. 2. potest sine armis compensato. In bello iidemmi quo simile dicuntur, 3. 6. 3. quando acquiruntur. Jus Civ. Gent. Europ. non acquisitur eo modo quo res quæ fuæ cuiusq. 1. 6. 2. & cap. 8. vide Imperet, etiam incorporalia. 3. 8. 26. & cap. 7. 6. & cap. 8. 1. An etiam Regalia J. G. in subditos acquirentes jus Romani. 2. 6. 8. Singulis quando acquirantur. 2. 6. 12. Acquirantur eum suo fatura nascituri, & quæ fuæ. 2. 6. 24. quid intimus jure ipsis acquirantur. 3. 18. 2

Capta bello civili non acquirunt quod jubilum etiam exercuit. 3. 6. 25. In bello justo quatenus delictum excedunt. 2. 2. 7. & c. 11. 1. 2. 6. Patrui: & ad patrum civitatis aut magistratus sit sortes, 2. 13. 2. aut à prædoribus gebo, 1. 3. 2. Itaque hæ non reddantur non damnatur, 3. 9. 16. nec acquirantur capta bello non solenni, sed compensantur cum debito. vide Compensatio.

Capti, nec fingulis acquirantur, qua ut publici miseris capiuntur. 2. 6. 14. & 3. 6. 23

Capta non compensari cum primitio debito, quo simili dicuntur. 3. 11. 4

Capta civitates populi & id genus alias patrimonialia regum fiunt. 1. 23. 11. citatur.

Captus in bello injuria ac licite fugiat. & 3. 9. 6

Capti quando pallim interfici. 2. 11. 16. 2

Capto fi eruantur adversus Christianos. 2. 16. 24

Captivorum exempla. 2. 18. 5. 8

Captivus bello quando quis ecclesiatur, 3. 6. 3. dicitur & alii quare à quo captus est unpedit. 2. 21. 11. Fugitivus à domino dicitur bello vindicari potuit, etiamsi ad hoste fugerit. 3. 7. 6. Cur occidentur potissimum in bello viribus? 3. 7. 5. non occidendi fecundum jus naturale. 3. 21. 3. nisi etiamsi mortis dignum aut vel poti noxa mulctant. 3. 21. 16. Permittit aut punis dimitti jure potest, ubi servitus non est utilis, 3. 14. 2. pretium hujusmodi unde definatur. ibid. vide Redemptio.

Captivi, quo jure cum viris uxoresque jultum bellum esse queat, 3. 14. 2 quæcum tales etiam justitia teneri sunt, ubi id per consensum fieri. 3. 14. 1. Servi non fiunt apud Christianos & quare. 3. 7. 9

Captivus & tamen non servus, ubi servitus inutilis. 3. 14. 2

Captivi duces cujus fieri, 3. 7. 5. Nec. 2. occisi die triumphi apud Romanos. 3. 4. 11. Regis parem fuorum posse fi regnum habeantur ex consensu populi. 1. 20. 1. non tamen jus imperii penes populum, sed unde ejus. ibid.

Captivos ob delictum extorre circa Pelisia liberare, unde. 1. 2. 9

Captivus idem pluribus pretium dare potest. 2. 22. 28

Captivus an redire debeat, mortuo eo quem ordinem debebat. 3. 21. 30

Capsis promissum de redita in carcerem valet. 3. 23. 6

Captivi res, tibi apprehensæ, non acquirentur. 3. 21. 28

Captivi quatenus in pocellate nunc sint. 3. 7. 9. 2

Captivi occidi belli jure poliunt. 3. 4. 10

Captivi an quovis tempore occidi possint. ibid.

de Captivis & rebus eor specialiter pactendi debent. 3. 9. 4. 3

Captivorum ademptio, permutatio. 3. 14. 2. 3

Captivorum ademptio quam favorabilis. 3. 21. 23

Captivorum redemptionem quæ vetant leges, an jussa. 3. 21. 24

Captivorum bona Romano imperio cedunt si intra mensem non sit postliminium. 3. 9. 10. 4

Captus ubi se dedere non potest. 3. 21. 9

Captus in bello jubo an licite fugiat. 3. 19. 7

Capta ædes bellico quorum fiat. 3. 3. 16. 1

Capta bello quorum conditionis postea acquirantur aut retineantur. 3. 13. 1. 2

Capta bello jejuno non fiant capientis nec interest. 3. 16. 1

Capta bello mobilia, præsidium dominio relicta. 3. 16. 2

Capta pubi parcere inutile scelerosum. 3. 20. 20

Capti bello servi fiunt etiam civis debitum. 3. 7. 1. 1

Capti redimunt qui intra præfixa diem fiat. ibid.

Capti gratis dimittit. 3. 14. 9. 2

Capti quibus acquirantur. 3. 7. 1. 4

Captivum bello liberi & postmi an servi: & quæritur. 3. 7. 2. & §. 5. 1

Capsis parcendum in bello. 3. 11. 11. 13. exceptionibus, quæ vulgo contra adhibentur. 3. 11. 16. 1. 5

Capsis quid faciendum, ubi servitus in usu non est. 3. 14. 9

Captivitatis jus etiam injuria dicitur. 3. 7. 6. 4

Captivitatis jus non est jus gentium universale. 3. 7. 1

Captivitatis jus quale hic recipiebatur. 3. 7. 9. 1

Caput civitatis interitus. 2. 9. 4

Carceris asperitas non fit in libero homine, ob id, quod in eum est custodias. 2. 17. 14. quæ carceris evitandi causa injecta fiunt, excusabilia. 2. 20. 35. de in carcerem rebundo prudentia an sit justa. 2. 23. 7

Caritas non obligat sepe ut dare loquamur. 3. 1. 18. 3

Carnis insita vitia quæ ex jure fetiali non sunt sepe quod jus permittit. ibid.

Carnifex quorundam de publica securitate instruendus. 2. 26. 4. 9

Carnifices manus fas abhorrent quorum principalis. 2. 26. 4. Nec de publica securitate instruendi, & quare. ibid. Sanctissimi Tyranni. 2. 25. 9. & in qui armentis loco respecta militant. ibid.

Caro imbecillum corporis conditionem significat. 1. 2. 8. 14

Caroli M. edictio. 2. 9. 11

Carthago civis an urbem Romanam fecerit. 2. 16. 15

Castella regni fatorum. 2. 7. 22. & §. 30. 3

Castigatio utilis ei qui castigatur. 2. 20. 7. 2

Castigationes pro meritis an qualitatis ubivis ratione necessaria nil pugnant cum L. Evangelica. 2. 20. 19

Casus fortuiti condemnatio non libertas. 2. 12. 13

Catonis Censorii dolus. 3. 1. 17. 2

Catonis sententia Cæsari & opportuna salutaris. 2. 24. 6

Caudinæ pactio. 2. 23. 16. & 17. 1. 20. 18. & cap. 22. 7. Quod caudis fuisset; quod habet negotiorum, quod magistratus; potius ex eventu non habet. 3. 18. 19

Cautio inutilis, & inefficax, & exempla utriusque. 2. 1. 2. & cap. 22. 1

Cautio inspectionis quæ peccatum excusare. 2. 20. 29. 2.

Cautio ab adversariis à pecunia quæ. 2. 20. 38

Cautio dispendiosa inefficax & extorta. 3. 20. 25. & 28

Cautio fidejussoria in bello. 3. 1. 3. & cap. 23. 3. 1

Cautio insanis adversus motus insolitos. 3. 1. 17

Cautopolis les & una exoro damnosa. 2. 1. 9

Celare quid sit in contractibus. 2. 12. 9

Capitis bello non quando quis donatur. 2. 8. 1

Ceres cur legifera dicatur. 2. 2. 2

Certamen singulare an permittendum ad bellum evitandum. 2. 23. 10

Certa

INDEX.

Cerasum singulare. vide Ducken.
Cerasum certo numero an liceat. 3. 20. 42. 1. 3
Cernat non ell irrenunciandum. 3. 12. 6. 1
Chirographi additio, omissio debiti. 2. 4. 4
Chirographi Theodosiani controversia. 3. 8. 4. 4. & cap. 8. 9. 1
Civilias non ell tantum interpretanda, quanta maxima datur. 1. 2. 6. 3
Civili pœna non tenetur non ad imitationem obligatus. 1. 2. 3. 8
Civili pœna non ex lege, sed ex pacto quid. 1. 2. 3
Civilitati non redimunt multi Imperatoribus : etiam non putantur esse probabiles rationes. 1. 4. 3
Civilitas jejunare per tres menses cum reliquis ad Deum. 1. 11. 11. 2
Civilitas etiam sine annis maturescit. 2. 18. 1. 2
Civilitani tenentur multis ex Civilitatis pœnitentibus ob religionem. 2. 15. 12
Civilitani cogi non debent etiam ad judaicas bullas. 3. 10. 5. Barbaricis majoribus debent quam alii. 3. 12. 4. prohibet cognatas contubernio hominibus ex qua Hæresi excommunicatis. 3. 14. 10. Veteres superstitiones civilitas diruit pro gentilitia amplexi sunt. 1. 1. 9. rem ad controversiæ ad propagandam Ecclesiam, quicunque vendunce è templo. 2. 22. 14
Civilitani an officiose liberalibus permittant in servitia necessitate. 1. 4. 3. & cap. 4. 7. 8. veteres etiam in servitia necessitate non adhibuerunt, cum possent. 1. 2. 7. 9. & 10
Civilitanorum fundus inter se ejus obligatio. 1. 15. 12
Civilitanorum veterum sententia de juramento. 3. 13. 11. 1. 4. 2
Civilitanorum non citra cupros. 1. 7. 9. 2
Civilitanos an docuit ex pueris quis fuerit. 1. 18. 4
Civilitas fabulis utitur, ut audiendo eum non audiant, quo facile, 3. 1. 10. leguminibus ibi quomodo intelligatur. 1. 4. 1.
Civis quibus casu humanitate, jure bello potiantur. 3. 20. 40. In defectu civorum, an quæ quibus liber, in communi cognitur confiere. 2. 2. 6. Leges de civis variis apud Hebræos exceptionis habet summa universitatis. 1. 6. 7
Civitatum affociatio non fit in universitatem. 3. 17. 14
Clericatus Civilitani an potuerint. 1. 1. 8. 3
Clericatus ad quas potestas pertinuerit. 1. 1. 14. 1. olim multis populis eas annullata. 1. 1. 28. 1. ab ecclesia ejectus sacrificia, & quare. 1. 1. 16. 6
Clericorum bona civium usui non in malidem veniant nunquam. 1. 28. 2
Clitarie in locis non opus. 1. 1. 14
Clitarie in superstitio. 1. 1. 7. 3
Civis civium cogi potest, qui militiam eorum invita detinent. 1. 1. 8. 5
Civis in exercitu in bello dedi potest, ut occidantur etiam. 1. 25. 1. 7. 9
Civium & civorum differentia. 1. 8. 2
Civis Romani qui Rufo dominus qui in urbe Romano vivant. 1. 9. 11. 2
Civis quando jus dandi imperandi habeant in magistratus. 2. 17. 8
Civis an subditus civitate possint. 2. 5. 24. 2. 3
Civis civium singuli mediam in negotiis diligentiam exigere possint legem condentes. vide magistr.
Civis civium indemnis esse quomodo prædet. 2. 5. 24. 2
Civitas quomodo dividatur, & quot effectus. 2. 9. 10
Civitas bello victa an delinat civitas esse. 3. 8. 2
Civitatis an belli jure acquirantur. 3. 8. 4. 1. 2
Civitas injusta non definit civitas esse. 3. 1. 3. 1. 2
Civitas injusta à piratarum societate differt. 3. 1. 3. 2
Civitas quid. Prol. p. 14. 1. 1. 5. 14. & 6. 1. 7. 2. 1. 11. dividi in quatuor civitates potest. vide Dividere. Semel divisa fieri ne idem ex pluribus etiam consentientibus. 1. 1. 8. Eadem esse non idem hominum aut civium dignitas. 2. 9. 1. & 2. 11. 8. Esse modo regat, modo populus imperio regatur. 1. 3. 1. & 2. 18. 11. invenias quo cuique pol-

ſit, & magna familia ſint, 3. 6. 2.
Civitas corporis ſimilitudo aut ſpecies, 2. 9. 1. item cura ſi ſalutaris diſciplina, 1. 3. 7. Non invenit ab initio ſtirpium communiter adminiſtrans, 3. 1. 2. fabricatum eſt humana potentia. 1. 3. 7. Virtutis, quam diu manent civitas. 3. 1. 2
Civitatis corpus quale & quid proprium producat, 2. 9. 1. finis Prolog. 10. Forma alia conſociatio juris & intereſti quam ſcilicet juriſconſulta relatio partium inter ſe earumque regunt & regantur quam ſpectat Politicus, 2. 9. 1. &c. 11. Ejus non admittat ipſe factus, ſed decreto aliquo aut judicio. 2. 11. 4. Scintus & vita quid. 2. 8. 3
Civitatis jus in cives. 3. 1. 14. 2
Civitates ſordidatæ imperio diſſimiles. 2. 3. 7. 2
Civitates immortales quæ ſenſu. 2. 9. 3. 2. 3
Civitates deficiuntur corpore, conſervantibus eſt. 3. 20. 42. 2
Civitatis jus in magiſtratus quale. 2. 27. 4
Clam ne quid geratur in bello, ad jus ad pertinet. 1. 3. 11
Claſſis quid. 2. 18. 3
Claſſicum. 2. 3. 7. 1
Claſſula, ut extera tamen ea tranſeant. 3. 20. 23
Claſſula, ſi populus velit, quid operetur. 3. 22. 12
Clearchus Alexandrinus pro potentia & militia. 1. 3. 10. 3
Clamoria in bello. 3. 13. 7. 2. 3
Clementia liberam arbitrium quando habeat parandi vel non parendi. 2. 10. 13. ſenum quotiens habeat debet, 3. 20. 22. vim legis non eſſe in probabilibus cauſis immittere debet, 2. 10. 24. vide Diſſidio; apta per ſe ſtatim pendit & concipiendi animo. 3. 14. 2
Clementis conſiderationes quando ſimpte. 2. 9. Not.
Clenis bello arcenat, & quatenus. 1. 5. 4
Cleonis interfecti eſt militia. 2. 10. 4
à Cleonis vita octava partus & major quam ab alia nupcia. 1. 2. 7
Cleos olim ceſtab qui poſt bapti ſmum mulierem, aut magiſtratum geſſiſſent. 1. 2. 12. 19
Cleſtis ſabbati defendion. 3. 13. 18. quomodo. 3. 20. 34
Conſili non ſemper executio. 2. 26. 1. ad bellum ſint inter infontes. vide Infontes. ſique non juſte occidantur, quantum ad juſtitiam innocuos. 3. 11. 1
Cœmptio ut ficta, 2. 2. 24. vide Monopolium.
Cœtus probrorum hominum, & qui locre non quærant niſi cognitur, ſuſpecti eſſe non debent. 2. 20. 49
Cogendus ad religionem Chriſtianam nemo. 2. 20. 49. 1
Cogens & coactum regnit diſtinctus perſonæ. 2. 24. 2
Cogere aliam, ad id quod ei non licet, non eſt concedi tam. 1. 2. 21. nec quiſquam ius ſecogi patitur, 2. 26. 3. per patrem punitionem ex J. N. 2. 14. 4. non poteſt niſi ad id quod debet jure ſtubito, 2. 25. 3. ſuperiorem non ſecogi ſit) 1. 3. 17
Cogere pugnæ cum ſtatu infinitoris, 1. 3. 17. 1. & lib. 2. 14. 6. 2
Cognationis primus gemo ſubit, quomodo is diligendum. 2. 14. 18 & lib. 2. 20. 21. Vocis latum & ſtrictum ſignificatum habere poſſunt. 2. 16. 9
Cognatica ſacerdos literalis & ejus ſanctimonium. 2. 7. 22. 1
Collegio deſtructo ne res manent eorum qui ei ſin ſuperſint. 2. 9. 4
Colloquium publicum ad quid obtinetur. 3. 14. 3
Colloquio dimittere res ſtatu poteſtatis ſit licet. ibid.
Colloquii uſus ad vitandum bellum. 2. 23. 7
Colloquium qui petit, multa poſſunt collocutoribus ita eorum id fiat, 3. 24. 1. præmittendum antequam in bellum erumpatur, 2. 23. 7. qui colloquuntur ſibi invicem ejurandi libertatem debent 1. 3. 3. 1)
Collyrium quid. 2. 25. 3
Colonie naturalibus non fabricæ creandi materia. 2. 9. 10
Coram aliis nemo ſubit turpe quid ſimile dicatur à Paulo. 2. 12. 28
Coram legitimum an ſint invitabiles. 2. 18. 4

Comi-

INDEX.

Comitia restituta non ubique dominantur Regem esse abolitarum. 1. 1. 10

Commendi jus quibus interpositionem recipiat. 3. 11. 14

Commendi facultas etiam extra dominium ducis peragitur. 1. 21. 22

Commendi jus. 3. 27. 10

Commentus an ad bona extendatur. 3. 21. 18

Commercia in certe duriis an suffragantur. 3. 30. 20

in Commercia coercitum qui. 3. 21. 13

Commodatum ad quid necessarium. 3. 14. 14. 1

Commodatio nominis jus dat. 2. 13. 3. 4

Commissiones. vide Dimissiones.

Commercia populus remisit jus est, 1. 3. 11. Habet in fructibus fluviis, & quare, 1. 15. 3. an prohiberi esse possint ab eo qui fluvium inter se genuit, ita ut mercibus pagis fabrilibus ad ipsi horas, aut aliam aliorum fabricis in hanc vel illam partem. 1. 11. p. Not. 2

Commercia bella. 3. 16. 1

Commercium liberum. 2. 2. 13. 1

Commodatio quid, 2. 13. 2. gratuita autem sit, 2. 12. 16. an inutilem, si pro ea merces exigetur. 2. 12. 11. & 2. 12. 12.

Commodatarius non convenit dominum rebuscunque usurpati, & quando. 2. 12. 13

Commodator quando intra pactum tempus non repetere possit. 2. 13. 17. 3

Commodo Imperatoris vir quilibet fideiussor. 3. 4. 1

Commodum in sequentem quem quem incommodum, prudendo anticipendum. 2. 4. 16

Commercia an durare possit. 1. 3. 2. 1

Commercia quibus ex causis cessare queat. 1. 3. 2. 2

Commercia quorundo introducta, quoque jure dicatur. 1. 1. 1. & lib. 2. 2. 2. duplex est, vel ex simplicitate, vel ex charitate. 2. 2. 2

Commercia diligenter a bonitate populi. 2. 2. 2. In dubiis circumspectis mercium. 2. 2. 12. judicantur non tantum utilitatem

justitia. 1. 1. 8. preferenda privatorum utilitati ex lege dilectionis, & ejus ordine. 2. 2. 8

Commendibus durante communione bonorum non minus huic quam alteri licebat uti, fervens quidam aequalitate. 2. 16. 2

Comparatio duorum bonorum materiaque quae eorum habetur. 2. 24. 5

Compensi non potest id quod bello ceduum dedit, aut jure gentium fallum est. 3. 19. 10. 2

Compensatio debetur fabricis, quarum bona pace alimenta sunt. 1. 20. 7. 2

Compensatio quid, 2. 7. 2. & 3. 19. 12. inter personas eadem fere debet, 2. 18. 18. potendi jure non est, quod ante jus ejus conveniri an velit, si promisso facta est, post mortem conveniatur. 2. 12. 20

Compositiones non est laudandum justorum. 3. 19. 19. 2

Compositum cum promisso res inviolabiliter. 3. 19. 15

Compositum cum promisso delictum. ibid.

Compositus non promisso damnum dorum, & poena. 3. 19. 19. 2

Compromissarius solutus. vide Arbiter, qui concordi absentia, concordi etiam ea, quae necessario requiruntur. 1. 21. 17

Compromissi alia ad bellum vindandum. 2. 13. 8

Concessio immunitatis a vectigalibus & tributis quomodo intelligenda. 2. 15. 15. 8

Concilium an more constitutum mutetur. 2. 24. 18

in Concilio Chalcedonensi anathema promulgatur. 2. 5. 21

Concubinatus an quidam species matrimonii naturalis. 2. 5. 11. 1

Concubinatus an omnia vitiosa lege N. aut C. aut Cic. 2. 5. 15. non est prohibitus nisi L. Evangelica. 2. 5. 6

Concubitus cum bestia quomodo etiam in ipsa bestia punientur. 2. 20. 11. Incesti nuptiae paternae ex lege veteri Noe dam. 1. 2. 3. Incestus L. N. impugnatur non satis

exeſſat. 1. 20. 42. Semilis nec lex nec cauſa cauſſidicorum exeſſat. 1. 7. 1. Conſidiosus. 2. 1. 2.

Conſpicitare in Dialogo quid. 2. 20. 18. 1

Conſtare. 3. 2. 7. 1

Conſtitio non implora libertatem. 3. 19. 14. 1

Conſtitio infinita. 3. 20. 29. impleti debere dupli. 3. 21. 17. obtinio conſtitionis quomodo procrastinare differat. 3. 18. 32. propere debet a pronuntiato. 3. 20. 16

Conſtitutum contra eum, qui electaverit, potius interpretandum. 3. 20. 16

Conſtitio, ſi non mutuetur coram loco, quando facta intit. 2. 18. 13. 2

Conſtitutum definitis an acceptatis verbis phe valeant. 2. 18. 12

Conſtitutio hereditatis patrimonialium libertis interdicendo quidem, ſed proprietatem non eripit. 2. 21. 3

Conſtitutiones legum ſua bona amittant. 3. 21. 7

Conſtitum ad interpretationem. 2. 18. 20. 3

Conſtituere extraordinem. Vid. 2

Conſtitutum reſtringentes. 2. 18. 22

Conſtitutum extraordinem non inducit admittendi, cum obligant. 2. 18. 22. farcinabiles, qua pro certitudine inopia adverſus contrahentem facient. 2. 4. 2. Reſtringentes, quando procedant. 2. 18. 22

Conſtitum unde ſumantur, & ex quibus locis. 2. 18. 1. fuerit ex ſtatuto movere, ubi & quando locum habeant. 2. 18. 2. conſultum opus quando ſit. 2. 18. 4

Conſultorum locus ad interpretationem. 2. 18. 7

Conſegium, vide Matrimonium.

Conſeſſum manifeſtum qui adhibent, innocuit damno. 2. 17. 6. & 2. 21. 1

Conſenſum in id intelligitur, ſine quo id, quod offertur, gerere modo non poteſt. 3. 22. 4

Conſenſus unde appareat. 3. 22. 3. ejus jus in rem. 2. 3. 1. & poſſeſſorum. 2. 3. 2. qualiterque eorum indicium & acceptatio vim habet transferendi jura. 3. 24. 1. interponi poteſt etiam per amicum. 2. 11. 18. poteſt unde intelligatur. 2. 6. 2. tacitum vide Tacitus conſenſus.

Conſenſus ſolus inducit obligationem. 2. 6. 1. 2. & 3. 2. 2

Conſenſus populi in urbem modum ſepti facilius probatur. 2. 8. 11

Conſervatio fit. 1. 8. 1

Conſilia & præcepta interdum adhibenda effugiuntur. 2. 1. 8. 4

Conſilia ſuperiorum quantum valeant. 2. 23. 1. 8

Conſiliarii Regum quomodo adhibendi ac bello quales. 3. 20. 4

Conſiliarii divinum ſuper pro pauperibus amplexi ſunt Conſiliarii Veteris Chriſtianæ, qui dat, mutuo dare ſibi dat, & quamvis. 2. 17. 7. & 2. 21. 1

Conſiſo an ſolo oriatur. 2. 8. 12

Conſiſtere & poſſidere ſudium in partem hæreditatis & mercem non mutuat. 2. 4. 15. & 3. 13. 16

Conſiſtere debitum quale. 2. 11. 3

Conſiſtantinopolitani an cum conſiſtinos fidei imperantis, literal interpretem transferant. 2. 9. 15

Conſiſtantinopolitani nullam in ed eligendum imperatorem habeant, quod non deputatum a populo Romano. 2. 9. 13. 2

Conſiſtutus non ſemper ſuperior conſiſtuto. 3. 3. 8. 18

Conſiſtutio quomodo introducatur. 3. 4. 3. 2

Conſiſtutio pro conſiſtulo populi in jure concedendum jurisdictione. 2. 8. 10

Conſiſtutio horum temporum de moderatione bellorum. 3. 9. 15

Conſiſtutio hodierna de mitigandis delictis. 3. 11. 14. 2

Conſiſtutio ad imperium naturaliter, unum habenda eſt, quatenus fieri poteſt. 2. 20. 6. Interpres legum optimus. 1. 4. 5. Introducti poteſt a Judice contra imperantem, an non appareat. 2. 4. 5. juris effectum ut habeat quantum temporis requiratur. 2. 4. 3. eandem alteram eſſe, quæ lite datur. 3. 11. 26.

Conſiſtutio eſt de ſuſtus injuſtis. 2. 24. 1. In conſiſtutione contrariis ſuſtum ſemper debet. Vid. vide Compunctio.

Conſtantes mentes ſtatuere ad reſtitutionem tentat. 2. 16. 2. 4
Conſentit impiorum ritus, ſupinis mentibus. 2. 13. 8. 10
ad Consulendum nemo nota impellendus. 2. 16. 19
Consulta quid. 2. 12. 7
Consultatus diviſio. 2. 12. 8. 2
Consultus interrogati, & unde dicti. 2. 12. 2. 2
Consulto populi ſolito non liberet eſſe, haec pridie ſolita tentare. 2. 14. 11. 2
Consultus corpori ad pernicies publicum an obſit. 2. 14. 32. 4
Consultus Regum ſtatus ſecutus ab creatorem parentis populi, regni, patris regni, patriotici regnis, an valeant. 2. 14. 11. 1
Consultus Regis, an adhibendus patiens. 2. 24. 6. 2. & §§. 4. 1. 9
Consultus Regis fabricis jus congendi non dant. 2. 14. 5. 2. & §. 1. 2
Consultus Regum an leges dicendae. 2. 14. 8. 1
Consultus & legis nullam poſſunt. ibid.
Consultus perfectus ſine ſcriptura. 2. 18. 10
Consultus Regum & populorum an interpretandi ex jure Romano. 2. 16. 11
Consultus quicum agentur. 2. 12. 7. aequalitatem eorum tamen imperare. 3. 12. 11. diverſorum. ibid. & 2. 12. 2. ſtudioſi ſine adhibendi. 2. 12. 2. 1. ſuadere quales oblique ex S. C. velleius. 2. 19. 2. (ſed hic, atque alio loco palatinos, interim ex officio publici hominis. 2. 12. 2. Interrogandi non minus naturales quam exteri. 2. 12. 2. Nominari cur a S. C. Hirtiano a dictatoribus. ibid. & 2. 18. 10. cum rege initia ſint partiales. Cetera vide in rex. & in Pacta Regum.
Consultus Regum de regno quales ſint, ſi regnum in pactionibus non habeant. 2. 14. 2
qui Consultatio dolo, aut vi, aut metu injuſto cauſam dedit, omnium dictum in integrum reſtituere. 2. 17. 7
Consultus extinctus non ſine ſollicitudo. 2. 12. 2. 2
in Consultibus vitium ei judicandum, & quare. 2. 12. 3. 12
de Consultibus lege Romanorum & Hebraeorum. 2. 12. 13. 2
Consultibus invaſorum ſine tyrannorum populi non remittit. 2. 14. 24
Consultorum natura repudiat ambiguas locutiones. 2. 2. 10. 3
Contraria uno tempore eodem parti rebelli. 2. 18. 4. ad contrariorum datur facultas morbis. 2. 23. 13
Controverſiae quae non terminat. 1. C. 1. 1. 1. de bello ex L. Cin. non definiuntur. 2. 7. 1. Regum populorumque inter Matrem fere habent arbitrium. Prol. 3. 5. Iudicantium quatuor fere genera. 1. 3. 25
Contubernium mutuum oppoſitae. 2. 1. 15
Contumelias ferre magni animi eſt. 2. 1. 10. ob eam adhibendum ad L. Iuniorem. 2. 20. 12
Contumelia nemini per vindictam tuam ſcito. 3. 10. 10. Ea cum ſit mali ad eos pervenit. 2. 2. 2
Contumelia quae ſenſu ab injuria diſtinguatur. 2. 2. 2. 7
Conventio de redemptione an rejicienda poſſit ob laeſionem. 2. 20. 27
Conventionum diviſio in publicas, & privatas. 2. 16. 1. & 2. 20. 1
Conventionum publicarum diviſio. 2. 15. 2
Conventiones. vide Contractus, & Foedus.
Conventus quoſdam Chriſtianorum utile eſſe haberi, ubi per eos, quarum id non intereſt, controverſiae dirimuntur. 2. 21. 8
Conviſtus cum impiis & contumacibus cautum ne illatum; quibus poſſimus. 2. 15. 9. 10. & §. 10. 2.
Convivia immania per dies etiam captivum interficiendi non deſtitum. 3. 11. 18
Conviſtus mortis Caeſaris post baptiſmum. 2. 2. 7. 9
Convivia lex pro hoſpitibus conum, qui poſſimus noſtinus. 2. 8. 10. 4

Corpus ad servitutem obligari potest. 2. 15. 16. 4

Corpus naturaliter idem quando dicatur. 2. 9. 3. 1

Corpus ex toto ortum totis debatur. 1. 19. 1. 1

Corpus humanum bestiis dari misericordiam. 2. 10. 5. 4

Corpus naturaliter homini missis fieri ab. a. 17. 2. Obligat quo debitor manu possit. vide Debitum proprium.

Corporis quæ sint ea perpetuum ejus gaudium possunt impedire. 2. 4. 11

Corpora hominum dicitur diffidere extra confectum. 2. 19. 2. 5

Corporalis contemptio inter Athanasium & Constantium. 2. 16. 11. 3

Corrumpi quid. 2. 4. 11. 2

Corrumpere rem alienam quibus casibus licet. 2. 11. 1. hodiernis in locum, & quatenus. 2. 3. 1

Cursum mundum esse à Deo, cum condente creditur probari. 2. 10. 45

Credere proprium patri ad credendum filium, ultroneum habet in filium. 2. 30. 3. 1

Creditor tenetur de percepto fructibus signa aliena. 2. 10. 4

Creditor, qui res alienas pignori sibi ab eo datas, cujus ea res non erat, vendit. Dicitur non tenetur, nisi in quantum emolumento excedit. 2. 10. 2. Mutuum à debitore cuipiam non debitore factum, tenetur ad illam restitutionem. ibid. Opulentus qui debitorem inopem accipiens bonis erant, non quidem injustus est, sed potest contra charitatem Christianam. 3. 10. 4

de Creditis jus non dabatur apud quosdam populos. 2. 22. 10

Crepundia filio aliquis, ad quid prosicient. 2. 8. 1

Crimina eam grandia fore quæ obligent posteritatem, 2. 21. 14. in iis, qui quomodo modo participant, tenentur de damno, 2. 17. 6. adde Peccata & Scelera.

Culpa sine dolo sufficit ad restitutionis obligationem. 3. 10. 3. 2

Culpa omnis inter injurias & inferiarum. 3. 12. 4. 1

Culpam levissimo bonitas Christiana condonabit, 2. 19. 13. ex culpa quomodo quis obligetur, 2. 17. 1. non obligatur injuriosentia à melioris partis victa. 2. 21. 7

Culpas idolorum dilinquendo dominum Deus reprobationi in filios peccatorum patrum subjicit. 2. 21. 24

Custodiam regni summum imperium habere possunt. 2. 3. 11. 2

Cum clericis interdictum. 3. 2. 10. 10

Cyri & Artaxerxis contumelia. 2. 7. 28

Cyrus, 2. 4. 14. quo insulta jubet ad certamen singulare provocavit Regem Assyriorum. 3. 20. 43

D.

Damnatio inter se connexitur, ut de vita pugnet impietas. 2. 2. 25

Damnum quid, & unde dictum. 2. 17. 2. 1

Damnum contra bonorum & famam datum. 2. 17. 24

Damnum faciendo quomodo detur. 2. 17. 6. 7

Damnum non faciendo quomodo detur. 2. 17. 8. 9

Damnum quando obligat, 2. 21. 1. obligat invitum eum, qui delictis non mortar, ibid. qui id alumnum per se dicit, 2. 17. 5. nisi is, qui sub auctoritate aliquid fecit, id alias sine auctoritate fuit fallatur, 2. 17. 10. quodsi imperitus eum impulit, tenebitur in solidum. 2. 17. 13

Damni diversæ dati, & in consequentiam, distinctio. 2. 21. 16. 1

Damni causa qui dicantur. 2. 17. 12

Damni dati consequentia quæ excusent. 2. 17. 11

Damnum in dubio præsumitur contrahi. 2. 20. 15

Damnum datum ob causam turpem restitui potest. 2. 12. 22. datum ob eam bonestam, sed aliquid debitum, an restitui possit. ibid. datum ei, qui nec judicium est, nec judicis satisfecerat, dicunt non obligare judici. 2. 23. 5. datum inductionem tempore subditis, priusquam publicaretur, obligat consti-

militem ad reſiſtendum, 3. 22. 3.
datum etiam deſertur in qualibet damna cauſa, 2. 17. 11. datum in bello cuiſ in adimittendum: ubi de acquiſitionis juſtitia inter quoſdam, 2. 12. 2. obligat interdum privatos ad reſtitutionem, etiam ubi juſtum eſt bellum, 2. 12. 6. datum culpa obligat ad reſtitutionem I. N. Pufend. pag. 1. & 2. 17. 1. datum pœnale ob delictum univerſitatis obligat omnes ad reſtituendum. vide Pœna. datum libidris à militibus ob ſtipendia non ſolata regem obligat. 3. 17. 10

Date certæ pecuniæ, quam ſi præſcriptum univerſale. 2. 4. 7

David Adonizem cur regno privarit quod ei notoriam jure debebatur, 2. 3. 23. bellum gerit contra Ammonitas. 1. 2. 2

David quomodo & quatenus Saulī reſtiterit. 1. 4. 7. 4. 6

David ius cognatis jure belli. 3. 6. 7. 1

David ſi juramento illicito impleudo obligari. 2. 11. 6

Davidis delictum, quo jure Deus in populo puniverit. 2. 21. 17

Debendi vox diverſas habet ſignificationes. 2. 7. 2. & 4. 1

Debiti pœna quæ ſenſu dicatur. 2. 20. 2. hinc nam poſſit à Domino. 2. 14. 8

Debitum non ex juſtitia cauſam injuſtam belli non dat. 2. 22. 16. 1

Debita an ſervilis pace præſtanda ſint. 3. 20. 14

Debita omnia noſtrorum ex charitate vel Dilectio. vel ex benevolentia, id eſt, cum re accenſi ſubvenire poſſumus amici, 2. 7. 4. & 5. 2. 6. vel ex juſtitia. ibid.

Debito univerſitatis an ſinguli obligentur, & quatenus. 2. 9. 17

Debitorum cauſa ſolvendi creditori remittat. 2. 2. 1. 1

Debitum alicujus naturalem actionem obligat. v. hæres &c. 2. 2. 1. Charitatis & quæ ei ſint ſimilia à Superiore poſſunt exigi propria quodammodo jure. 2. 25. 3. adde Dilectio.

Debitum civitatis libidros I. N. non obligat, 3. 2. 5. ſi univerſitas habeat bona. 3. 2. 1. obligat à I. G. 2. 2. 2. & 3. 2. 3. etiam ſingulos, 2. 2. 3. quantum ad bona & jura, non ad vitam, 2. 2. 6. 22. ut ita capientibus fiant, etiam juſtitia interna, 3. 13. 1. procurare tantum contra charitatem, quod agit non à privatis debitum facile poſſit conſiſtat, 3. 13. 4. tenentur pœna ſingulo autem, qui culpa ſua quatenus debito eandem dilatat. 3. 2. 7. non defuerat hæc debita, cum alia rep. ſuccurrit introducitur, 2. 6. 8. conſtantia non Conſtantiæ debitum.

Debitum defuncti non ad hæredem tranſeat, quæ pœna. 2. 22. 19. non tranſit, ſi quod ex officio principis gratiæ aut fidei debeat. 2. 12. 17

Debita perſonalia obligant bona ejus. 2. 14. 10. regis, quatenus ad ſucceſſionem eam pertinent. 3. 14. 12

Debitum juſtitiæ oritur vel ex lege, 2. 1. 2. & 2. 17. 1. vel ex miniſterio rivi. quod exercitur debitum pœnæ, 2. 13. 2. vel ex pactione. 2. 17. 1. Omnia hæc debita ius dant naturaliter in rem, qui debet. 2. 20. 2. quod & bella licet privata, ubi id alias conſequi non poſſumus. 2. 1. 3. ſed ut accedit in bellum prius indici. 3. 3. 6. & obligant naturaliter, etiam non à Judice ſecus ſi pronunciatum. 3. 3. 1. aut debitori ita parcere conſilium ſit liberum. 2. 24. 2. debita ſua legatus ut ſolvat, per ejus ſocii judicem, in quo eſt, obligi non poteſt ut ideo alia omnia cum eo ita agendum, & quali. 2. 18. 3. omnia conſimilia nunc additur Chirographum. 2. 2. 4. Univerſitatis, vel Civitatis pro debito corpus an poſſe obligari. 2. 2. 2

Decalogi prima quatuor præcepta continent omnia circa religionis membra. 2. 20. 45

Decemviratum Romæ juramentum de nullitate. 2. 13. 6

Decreta non ea omnia quæ lituus. 2. 4. 2

Doctrina de pœnis conſervata. 3. 6. 3. 1

Decretales Deus non mentitur. 2. 11. 2. vide Deus.

Dedere & donare non sunt eadem modi, contra quam putavit Cicero. 2. 21. 4. Instrumenta quid sit, & quo jure sint exercenda. ibid. An & in cognita ad quem pertineat facinus contra illum fugit. ibid. Ob furtum aliaque similia accusare quando liceat. 2. 6. 1. annot. Urbes fabricandi non licet sine publico consilio. 2. 1. 11

Debitus ante receptum an civis maneat. 2. 12. 4. 7

Decisio sine conditione an occidi possint. 2. 6. 12

Divisio creditorum, & ejus effectus. 2. 15. 7. 2

Dubium dat spatium, quod vis corporis cohibet. 2. 1. 4. quando advocabant à Barbaris. 2. 11. 12. impediunt quod jure belli quis licite, 2. 4. 11. non impediunt. 2. 12. 14. frequenter cognoscentes causas, quæ semper & necessario debent antecedere. 2. 23. 4. I. Nat. ad quid obligent eum, cui fit ex dubitis interrogatio. 2. 20. 36. Spontaneis nulla jus possidentis. 2. 3. 8. Indicium tempore non valet. 2. 21. 8

Dubii quando possint servitii. 2. 22. 16. 2

Dubii recipiendi. 2. 11. 14

Dubitis pone quid faciendum sit, Rectorem à regi, aut à populo. 2. 22. 11

Dubitatum oppida incendi possunt jure belli. 3. 1. 1

Dubitio pars. 2. 20. 48. 1. & 2. 3. 51

Dubitio antequam mutuum aliter pereatur. 2. 13. 24. 2

Dubitio fabulorum effecit, ut in magistratus potestas punendi eos non possit perfundi. 2. 20. 30. vide Rebelles. Ad bellum invitabilem tempore infinitum. 2. 21. 8. Spontanea ob tempora difficilia quomodo excolatur. 3. 11. 4. adde Dedere.

Defendere innocentem an teneatur, & quando. 2. 25. 3. 1. & cap. 4. 8. 2

Defendere & non opus habet demonstratione juris nostri. 2. 3. 6

Defensio an jus det in certum qui non invadit. 2. 1. 4

Defensio autem an jus det occidendi? 2. 1. 13

Defensio licita in aggressio injusto. 2. 1. 3. & 2. 3. 2. 3

Defensio ut necessaria habeatur arcesse est, ut aliter vitæ periculum nequeat evitare. 2. 1. 3. & 2. 2. 5. & certo constat de pericula & animo alterius. 2. 22. 5. & tunc licita etiam cum periculo innocentis. 2. 1. 4. & 2. 1. 12

Defensio pro ultione ejus perierat à Christiano. 2. 2. 8. absentis qui bellum sine præmissa injuria. 2. 1. 12. non est necessaria, cum satis nisi mora invitatis posse fieri. 2. 25. 7. fabulorum etiam in bello injusto aliquo casu juba esse potest. 2. 26. 1. addo Num. Sed in bello favorabiliter, etiam illatio belli. 2. 15. 10. Infidelium ex indignitate Bellum defendentium, à quibus bellum Christianis habita pro illicita. 3. 3. 1. licita, ut sit & licita, 3. N. accusatum alle oportet. 2. 22. 3. id quod esse debuit. 2. final atque judice potest uti. 2. 1. 16. In eas defensiones homo non occidatur. 2. 1. 4

Defensio sui absque cali facta etiam cum vitæ periculum aliter evitari non potuit. 2. 1. 12. cum intrepidione an licita sit jure divino. 2. 1. 10. contra armatum aggressorem licita, 2. 1. 2. & humanum est infirmari, 2. 1. 1. non vere potest magistratum in causa religionis. 2. 4. 7

Defendens alium pacem non narrapit. 2. 20. 28. & 38

Defensio in bellis publicis quæ, & qualis, 2. 1. 16. in his, qui bellum eadem defendunt, non licita. 2. 1. 18

Defensare virginis ad quid teneatur. 2. 17. 11

Defunctis gratia occiditur in libertatem. 2. 5. 9. 2

Deiectus dicitur qui vetitus est accedere. 2. 16. 12. 1

Dejicere, quid secundum Ignificet. 2. 16. 12. & 2. 26. 20

Delatio, oblatio conditionis non interpretationem non obligat. 2. 16. 12

Deli-

Deliberari & indubitanti affine dissimile. 2. 11. 4. 2. 3
Liber Deliberantibus publicis negotiis. 2. 14. 1
Deliberationum finis, & media inire & comparanda, & quæ modo. ibid.
Delicta quomodo contrahibus nocumentum. 2. 10. 2. 8. 1
Delicta gignunt jus in rem, 2. 5. 1. & jus dare ad petendum, 2. 20. 2. attribuunt necessitatem & ex I. N. petendi, 2. 12. 4. & 2. 20. 21. petendum non ex ratione quæ dicebat actus Indiæ, sed & quæ per consequentiam. 2. 20. 22. Altera I. N. non obligans ad petendum, 2. 20. 12. possunt tamen libertis delinquentium honores & id genus alia jure denegari. 2. 12. 11. & 2. 20. 16. Per ignorantiam excusatio Infantiæ computanda, quamvis culpa non omnino tollant. 2. 20. 16. & 2. 20. 23. Ignorata ex tempore, non ita notoria, in poli contra pœnam constituitur possit quærat. 3. 20. 17. Infantia contra plurimos an possit deducat. 2. 20. 20. Contra unum homicidium extra judicium severe dictum quinti. ibid. per substitutum difficulter improbabile eventilla non difficulter nominanda. 2. 20. 20. quæ Indiæ perfectum Pelagium facile condemnabit. 2. 20. 7. contra Societatem Jesuitarum à nostrique civitatis ordine pœnis jure quærat. 2. 21. 3. Delicta majorum posteros jure credimus non nisi de gravissimis civitatibus. 2. 21. 6. à multis commissa, effidigus quæ mente punitatur, mente nimen non punit exitum est. 2. 21. 17. Regis, populum vere fabricatum non obligare ad pœnam. 2. 21. 17. populum fallit, quando legitur, an ex ea conclusi possit datum in regem pœnitentia. ibid. Subditorum obligatio civitatum ad regem, si fuerunt non manutenere, cum & pœnam & debuerunt. 2. 21. 2. unde hæc culpa pœnitentia. 2. 20. 10
Delinquentes naturaliter se pœnis subjectos omnibus humanibus, 2. 20. 3. & in eo dare fidem, ut pœnis possint. 2. 20. 22. etiam à quatuor, qui eo non est subditus, 2. 2. 21. obligandi sint in dubio. 2. 21. 3. intelligendi sint non habere pœnitentiæ omnibus capere eos remittere, meta ac pœna æquo pœnitentia 2. 1. 18
Delinquentes privatim in alium civitatem ordinemve ejus, in quod quem agit, dolore cessent, ne pœnitet. 2. 21. 4. nec, si attrahique nolit, cum invenire. 2. 21. 3. nemo gratis delinquit, sive minus est. 2. 20. 20. Confessatio delinquendi quomodo pœnitere in subditi. 2. 20. 23. reliqua vide in voce Pœna.
Delicti odio ambitiosa. 2. 22. 13
pro Deputatis nemo tenetur habere dolo. 2. 20. 7
Denuntiatio insanda etiam ubi non necessaria. 2. 1. 8. 3
Denuntiatio in quibus bellis necessaria. 2. 1. 8. 2
Denuntiatio pœna & conditionata. 2. 1. 7. 1
Denuntiatio ad præsentem præsidium. 2. 1. 7. 2
Denuntiatio an requisita. 2. 1. 15
Denuntiationes an ejus, ubi leges vocantur. 2. 1. 16
Depositarius ad quid teneatur. 2. 11. 11. 1
Depositarius non si pecunia non reposita, & quare. 2. 11. 11
Depositum prudenti reddendum, si dominus non appareat. 2. 13. 11. 8
Depositum est fundus mandati. 2. 12. 2. depositario interdum salva non reddituri, si is non sit Dominus. 2. 12. 12. interdum reddi cum sit Dominus. ibid. Res furtive aut vi alicui erepta & tertio deposita, cui reddendum si Dominus appareat. 2. 10. 3. finem vide ibid.
Depositio mercedem figulari an insolvere. 2. 12. 15
Deputata bona post publicationem rei non prius dominum mobilia, & quare. 2. 10. 3. 4
Deputatus apud si cum hostis nemo nobilis tenetur. ibid.

Dere-

Tacitiloquæ regna gubernantur. 2. 4. 11

Pacchidum quid conſtituat, ſpe accipientis annulo. 3. 4. 3. 1

Pactitium vedit in futuro ſecum nuncupatum. 2. 3. 19. ad derelicti pertinentem ſufficit tempus exordium hæredis memoriam. 2. 4. 7. ad derelicti regni vel imperii pertinentem non requiritur L. Cic. defunctum tempus. 3. 4. 12

pro Deolito habent non conſentit in qui non multa negligentias. 1. 4. 9. ne pro deolito res habeatur quid agendum, cum ob eam rem jactura deſertur. vide Arbiter. an pro deolito cenſenda, quæ indaſtanda tempore fuit incolidia. 3. 21. 8

Deſertorum jus legitimum non habent. 2. 18. 2. 1

Deſperatio hoſti relinquitur, rebus ſervatis. 3. 12. 8. 1

Deſpoliatio quid. 3. 6. 14. 7

Deum negare, & negare eum rerum humanarum curam agere, mutuliter idem valent. 1. 20. 45

Deus pactitiatio obligatur. 3. 11. 4. 2

Deus in juramento vellis & ultor. 2. 23. 20

Deus probatis ius præbet. 3. 6. 1. 2

Deus nocentibus parcit impunitatis cauſa. 3. 1. 4. 2

Deus quo jure efficiat, ut pereuntia poſſint nocere. 2. 22. 16. 3. 8

Deus quo ſenſu dicatur mutare conſilium, & pœnitentia duci. 2. 11. 2. 4. quando dicatur temporalia non ſalutare. 1. 17. 1

Deus populo cladem immiſit, ob Regum facta. 3. 21. 17

Deus ob mala quo ſenſu. 2. 10. 4. 1

Deus propius & omnia ſcire quo ſenſu dicatur. 1. 17. 1

Deus ut non poſſit agere, niſi ob ſuam. 2. 20. 4. 2

Deus voluntati ex natura ejus omnino poſſit. 1. 20. 43. coli nimium non poteſt. Paulus 3. 23. decretum circumſcribere habet, ut ja res noſtras, ita & in vitam. 2. 20. 40. & 2. 20. 14. negabat illud eſſe quem hominem in beſtias. 3. 6. 3. Ipſe, qui ex eo jus agit, nobis in exemplum non tulenda 1. 1. 4. Efficere quidam non poſſe, quæ ſenſu dicitur. 2. 1. 10

& Deo nationes quedam mota evidamus, 2. 20. 43. præcipuum ſanctionibus, an inde bellum inferatur ne hac ſola cauſa, 3. 22. 9. quæ ſint contra mandata divinum in ea non eſt Magiſtratui parendum. 2. 10. 3

Dei in ſolutiones. 3. 1. 6. 2

Dei limitat in novo fœdere. 2. 20. 11. 1

Dei ſalbum circa libros procurium cur hæreticos non intiendere. 2. 21. 14. 3. 5

Deus mendacium non commit. 1. 1. 11. 6

Deus magis quam hominibus obediendum agnoſcunt & Philoſophi. 1. 4. 1. 5. & 2. 18. 1. 2

Dextræ dare in quibuſdam locis ritum erant jurisjurandi & quæ. 2. 23. 22

Diagnea Meliæ quare ſe puniat. 2. 20. 46

Dicere mihi non neceſſe eſt id omne quod abeſt eſt unde audire. 2. 12. 9

Dictatoria poteſtas imperiumque ne metuendi Reſp. quatinus eſt introductum. 1. 3. 4

Dictatoris poteſtas aliquando finem. 1. 3. 11. 1

ad eum Dium, excluſive, an inclusive intelligendum. 3. 21. 4

Dictum vox in ſcriptoribus quomodo intelligenda. 2. 16. 3

Digeſtus regis Indicus in Jugurt. 2. 12. 3

Dii ab Epicuro quo jure ſere gaudium. 2. 19. 1. 2

Dii quidquam. 2. 1. 8. 2

Diis quid quæ Antiſtitii. 3. 1. 6. 2

Diſciplinatio hic diſtinguitur à lege Evangelica. 2. 1. 10. adhuc N. pertinet. 2. 1. 8. propter carnem ſic non hic ei cui hinc aliquid debetur. 2. 11. 17. & 2. 17. 9. impetrari debitum hujuſmodi unde corpori licet. 2. 22. 16. possit tamen à Epiſcopis Magiſtratus depoſcere propria quadam non. vide Debitum. An obligat omnes homines æqualiter. 2. 1. 8. non obligat in ge-

gratiam ancoritis, 2. 1. 16. præcipè multa, quæ non tantum laudabilia fiant sed etiam omnibus sine culpa negotium. 2. 1. 9. & 1. 11. 1. Vetat multa quæ ex jure Bellico licita, 2. 1. 10. & 3. 11. 4. ut ea perire res dubitantes pro dubio Magistratu, 2. 13. 4. res contentas quæ pluris venditur etiam pretio hasti impari pro tempore, 2. 12. 16. non judicare majores plures in vicinia, quo non certas modos, 2. 12. 9. perhibet non licere cum eode abentia. 2. 2. 6

Diligendarum gradus. 1. 2. 8. 10

Diligere proximum jussa sit, quomodo intelligendum. 1. 3. 3. hic Christi de diligendis singulis, quare habeat exceptionem. 1. 2. 2. & 3. 3. 10

Diminutio singulari quibus casibus licita. 2. 1. 25

Diminutiones fine strella illicitæ. 2. 11. 18

Dimissum navium de integris interfi gendum. 2. 18. 7

Diuretio pendet qualis. 2. 8. 18

Diuretio concedendo aut negando rationes. 2. 8. 18. 2

Diuretium quæ virtutis Christianis. 3. 10. 8. 4

Disciplina militaris Romana. 3. 18. 1. 2

Disciplina militaris an ex Scriptura colligi possit ut in itinere, in castris, & pacis, militis militantem quidem autem. 3. 17. 1. fervetur pacis ne rerum necessitatis & bene latatis disputatio. ibid. disciplinæ militaris leges. 1. 17. 2

Dissensus in leges pœnali causa quæ. 2. 20. 21. 28

Dissensus distinguitur ab equitate. 2. 20. 27

Dissimulatio an licita. 2. 2. 7

Divisio rerum ad bellum vitandum. 1. 1. 2. 3 & 2. 8. 1

Divisio rerum primi causa efficiens propinqua, 2. 2. 2. regni aut populi quibus modis fiat. 2. 8. 18. an per eam jus populi aut Imperii auferatur. ibid. reliqua vide Imperium.

Divitiæ superveniæ nullam bonam in se continent. 3. 20. 3

Diversa ejusdem licita, Christianis prohibita. 1. 2. 2

Diversio ancillæ multorum, qua conditione alias pulli ducere. 2. 5. 9

Do ut des. 3. 12. 2. 2

Dogmata nova non sine notoriæ fidei habeant quod honesti & obedientia ergo Magistratum adventus. 1. 20. 49

Dolo in bello licet uti, qui perfidia fiant, 3. 1. 4. non uti generalem uti, non etiam necessarium. 3. 1. 20. Christiani imperiis uti non debent, quantum fieri potest. ibid.

Dolore alieno sentiri omnia jus est naturale. 1. 28. 3

Dolus quomodolibet divulgatus. 3. 1. 7. malus invocatus dicitur quod aquitati est contrarium. ibid.

Dolus non dat jus occidendi. 2. 11. 18. 5

Dolus bonus quis. 3. 1. 8. 3

Dolus in re gerere semper malorum. 3. 1. 6. 4

Dolus in bello an licitus, & quis. 3. 1. 6. 1. 2

Doli malivos. 3. 20. 2. 2

Dole contrahens ad quam restitutionem teneatur. 2. 17. 17

Dolo nec finibus capere licet. 2. 6. 18. 2

Dolis abstinere generosum. 3. 1. 20. 1

Domesti studiet distinguendi à domestis. 3. 8. 12

Donationes, vide Patrimonium populi.

Donicatio peccatorum ad regnum ecclesiæ. 3. 19. 8

Dominium eminens. 2. 6. 3. 1

Dominium naturalium & per alium acquisitur. 2. 8. 9. 1

Dominium servi sui unde. 2. 5. 6

Dominium infantis unde. ibid.

Dominium constitutionem. 2. 2. 16. 1

Dominium quid & quotuplex, 1. 1. 3 non amittitur ab alimentum justitiam absens quia non est Dominus vide Alimentum. nec jure Naturali ob delictum per se. 2. 2. 20. nec ob postliminium ancillam licet ex postliminio accipiat. 2. 8. 3. Dominium

ralium auferuntur posse per Civilia quæ sunt Naturali juncta est, 2. 2. 1. ut auferatur aliqua fides probabili causa injuria est, 2. 7. 1. & 2. 14. 3. non auferuntur per adjectam confessionem, 2. 5. 18. ex quibus causis aliqui auferri possit. 1. 10. 2. Jure Naturali ita servandum datur, qui maxime utilem, 2. 3. 6. finitis aut infinitibus datur. ibidem. & 2. 1. 2. quando detur, 2. 9. 3. per quid delinquatur ab Imperio, 1. 3. 4. exceptionem habet necessitatis summæ. 2. 2. 6. adde Necessitas, & utilitatis immixtio pro Utilitas. finis & effectus sive semper habet, sive ex Civ. Jure, sive Gentium, seu naturali oriatur. 2. 10. 1. & 3. 20. 3. Idem est cum proprietate, 2. 2. 1. quare introducatum, 2. 10. 2. si introductum non esset, an quis alteri injurium inferre possiet in bello. 1. 2. 1. non minuitur per adjectam conditionem, 2. 3. 19. earum unde petitum sit, & quousque quæritur. 2. 2. 1. non auferitur ex solo actu animi. ibid. nec ex aptitudine ad rem. 2. 17. 2. nec ex intellectus perfectione, 2. 22. 10. nec ex mutatione sola mentis aut religionis. ibid. quidnam possit ex sola leg. Civili, 2. 8. 3. & 2. 9. 31. & 2. 8. 2. Jus quinam jus possidendi ex Jure Gentium, 3. 20. 48. transferri etiam potest in aliquem nec dum occupato possessionem, 2. 7. 3. & 2. 7. 21. in totum ad ex pactionem transferatur jure Naturali est. 2. 6. 1. in transferatur in eum qui non alienum locum sine sibi debita cepit. 2. 7. 4.

Dominia actus primus & secundus. 2. 1. 6. vic. 2. 9. 1. ex diuturno usu jus habet primi dominii. 2. 10. 13

Dominium captarum rerum in bello solenni non est sine omni conditione. 3. 6. 6. sine pretio cum interna obligatione animandi & bellum finite impellant. 3. 20. 1. Civile quid. 1. 3. 8. & 2. 1. bello comparandi potest. 1. 3. 8. 6. Externum quid. 1. 3. 6. & 1. 4. 6. complectitur cives & res eorum. 1. 2. 2. & 3. 20. 7. imperii fama pars est. 1. 3. 8. in res fiduciarum civitati competit Jure Gentium. 3. 20. 7. ut ex eo ultimate res earum fiant illi & perdere. 2. 22. 7. & fidum solum sufficit ad eam transferendum. 3. 23. 12. utilitatis publicæ causa introductum est. 2. 11. 11. igitur non competit, nisi quatenus conservatio expedit. 2. 14. 7. & 2. 14. 8. & 3. 20. 12. in regimine non dominium sed civili ius regis. 3. 19. 7. fartenenti dominio beneficia fiduciæ liberaliter concessa pollere solent. 2. 14. 13. falsum ipso dic. 3. 2. 13. Jus ipsa quatenus solum. 3. 20. 7. quæ autem singulis adscribantur sic, eorum consensio sint debet ea asserantur. 2. 14. 7. medium. 3. 20. 7. 2. adde vocabulum Fiscus. Gesmale minores possit, est le pactis se obligatures. 2. 2. 13

Dominium actum, quæ pendent, mediata, & mixtum conditionis, quando tradatur. 2. 19. 13

Dominium eminens sive interius. 1. 3. 6. 3. 8

Dominio quomodo incertus subjectus. 2. 9. 1. & 2. 2. 3. & 3. 9. 2

Dominica pretia quid. 2. 12. 3

Dominus est præsumendus ei qui dominium, & quare. 2. 10. 3. 4

Dominus qui demonstravit se solum credentem, tenetur de possessione rei vendi. 2. 12. 2. 2

Dominus qui in culpa non est, nonnullus admittit. 2. 17. 21. Scriptorum quibus modis fiat. 2. 6. 18 Nec. 2. ipse cum possidente contrahit ut eum dominus, dominium amittit. 2. 4. 4. etiam servo injuriam facere potest. 2. 5. 28

Dominii consolidatio non admittenda humanitatis est prima. 2. 14. 3

Dominio cognito rem non tollere contra jus Naturale est. 2. 15. 16. dedicatore res redit in statum libertatis naturalem. 2. 3. 19. & 2. 9. 2

Dominium est, quam possidet, ignorans, consentiens. 2. 22. 11

Dominio rerum, quæ de novi alluvionem, quam ab alia capitum. 2. 3. 6. 2

Do-

INDEX.

Domus incendere inhumanum. 1. 12. 2. 2

Donanda sua Voluntate non immemorem in litore exspato ponere licet cunctanter. 2. 2. 11.

Donum ut pallii ſuſp. 2. 14. 3. de dono condicentis ea ſolutione tit. 3. 5. 8

Dona & per interpretem deferentibus mittipoſſunt. 2. 6. 2. Nov. 2. & 2. 11. 17

Donare quid ſignificet. 2. 16. 5. in bello quibus licet. 1. 21. 9. regia & urbes licet. 1. 5. 12. duci hoſtium non licet, ſi jam ſint quaſſis, & vero civium quales, licet. 1. 22. 8

Donare, pro tranſigere. 2. 18. 1

Donatio an acceptari poſſit animo donantis. 2. 11. 17

Donatio utrum an vim habeat eorum donatae aequam relevi ſit acceptare, 2. 11. 17. quae ratio ſit expoſitum non habet, interpretes vero chirria, 2. 11. 18. cum qui ſine Civili non tenetur interpretando excidit, 2. 18. 11. inter odioſa refertur, 2. 16. 12. praeſtat habet elevatum fatis. 2. 11. 9. cogit non minus imperantis, in quantum procedit, 2. 14. 12. in Donatione omnia verba donantis ſtrictim accipienda. 2. 16. 12

Donationes a magnis militum ſtipendia. 3. 8. 17. 8

Donatives brevi unde. 3. 14. 5. 8

Donativum officium apud Gallos. 2. 25. 8

in Dubio bello ius probabilem rationem habens certatur, 2. 14. 12. ſtatuum utrumque probabilem conſtetur. 2. 2. 21. probabilem quidam, 1. 20. 21. de ſenſu ſcripti alicuius quaeſtionem ſuſpicantem, 2. 2. 9. ſequiſimo quod minimum eſt, 3. 20. 47. & quod tutiſſimum, 2. 23. 7. & 2. 26. 4. Excellens vicatis locus eſſe conſtetur. 2. 7. 10. quo plus licere. 1. 19. 10. in dubio indicium acta & experimenta comparatur. 2. 23. 7

in Dubio bello par preſtemula. 2. 23. 4

Dubitatio unde in moralibus. 1. 22. 1

Dubitare quis poſſit exemplaſtum, non actus. 2. 26. 4. 2

Dubitatio ſedulitas an reſte nullius. 2. 26. 1. 2. 8

Dubitare de jure quid facere debeat. 2. 23. 1. 8

Dubitari quomodo ad judicandum dirigi poſſit. 2. 23. 2. 2. & 2. 23. 3. 2

Ducillum. vide Diviſentio ſingulorum.

Ducillum ſeu certamen ſingulare undenam. 2. 20. 8. cui dirimi jus quod ad alterius. 2. 20. 44. bello ab poſſe imperante. 3. 23. 44. non expetendum, ſi potuit ſine certare, ubi alterius totus populus gravillimis malis ſe implicaturus erat. 2. 23. 10. & 2. 20. 43. petere poſſe certantes eorum ſolutionem terminum, ante eam exigere. 3. 20. 43

Duæ proprietates quis. 2. 23. 1

Duæ milites quamnam obligent. 2. 12. 6

Duæ de bello caſtis tranſigere non poteſt. 2. 22. 7. Judicias dare poteſt. 3. 22. 8

Duæ hominum, imperia, ejus ius acquiſitio concedere non poteſt. 3. 22. 9. 2

Duæ condonare poteſt eo dictum quaſſus; etiam qui homines duæ non eſt. vide.

Ducis belli jus celebrum in pendi. 3. 4. 11. 1

Ducis belli diſpenſationis praeda apud Romanos. 3. 6. 13

Ducis Romani quomodo ſe geſſerint circa praedam. 3. 6. 12. 1. 2.

Ducis belli quidnam de praeda nihil decerpiſcere. 3. 6. 10. 1. & 3. 7. 4

Ducis belli quomodo obligentur ex bello iniuſto. 3. 10. 8

Ducis belli duorum generum. 2. 22. 1 ratione an obligare poſſint ſummum, & quamnam, 2. 8. 2. pacem inire an poſſint. vide Pax.

Ducum pulla quaeſtio ſcripturae interpretationem. 2. 22. 12

Ducatio ut nationum non ſtatim. 1. 2. 12

E.

Facilia jus an habeat in infidelem. lib. 2. 22. 14. 2
Edictum. 1. 3. 7
Edictum liberorum quare à gubernatore ad jus naturale referatur. 1. 7. 4
qui Edicat eorum humanum. nemo naturam relinquit. vide Cicer.
Effectus ut non fortunæ sic est ascribere deesse cuilibet. 2. 18. 10.
Universalis causa requirit omnes effectus. 1. 1. 11
Egestas extrema causa quæ injuste fiunt maxime fiat excusabilis. 2. 20. 10
Ecclesiæ quid apud Paulum Apostolum. 1. 3. 3. 6
Ecclesiæ quid. 2. 15. 5. 3
Ecclesiæ fallunt. 1. 4. 18. 2
Electio non semper infert subditorum libertatem civilem. 1. 3. 18
Electorum Regum ad jus accessiones. 2. 15. 10. Electus Imperator per Ingressum quo imperavit jure, vide Rom. Imp.
Electus civilium. 1. 3. 11
Elegus indigenti, reipublicæ utentium. 2. 17. 3
Emendatio peccatis quotuplex. 2. 20. 8
Emendi jus res ad vitam necessarias mutuam anteponendi. 2. 2. 18
Emere non aliunde, nisi istinc ejus venditori non parcit. 2. 12. 10
Emendi pignus à creditore, tempore quo oppignoratur, etiam si res sit aliena. 2. 10. 8. 3. 5.
Emphyteusis sine dominio Regis facta non valet. 2. 14. 3
Empto, vendito quid sit naturalius. 2. 12. 3. meto expressa parum jure Naturali refundi. 2. 12. 10. sine certo pretio a Rege facta non valet. 2. 12. 9. Res aliena quatenus obligat emptorem. 2. 12. Not. In Empt. ne venditione dominium etiam sine traditione transferre. 2. 12. 13
Emptori res aliena quatenus obligat dominum. 2. 12. 9
Emi plura res potest in gratiam alterius. 2. 12. 14
Empti ad captos bello injusto an quid impendii debeatur. 3. 16. 3
Enarrationes. 1. 18. 4. 1
Ἐνυπνιοσκοποι. 1. 1. 1. 2
Ἐπικαιρα. 1. 1. 9. 2
Epinosi nus ex bene monitis nocentibus ejusdem. 2. 10. 4.
Epicurus. 2. 16. 12. 7
Epicureorum fontes & regula. ibid.
Ἐπιεικεια. 2. 11. 6. 2.
Ἐπιορκια. 2. 15. 13.
Episcoporum consilia circa bella. 2. 21. 4. 2
Episcopus qua tali jurisdictionem habet regendi humano more. 2. 20. 24
Ἐπιτροπος. 2. 3. 10. 1
Equi & Equæ quæ pollinctori apud Romanos remotæ. 1. 3. 24. 1
Equus Scythicus. 2. 1. 13. Equorum ecclesiæ. 2. 2. 14.
Erasmus Christianis nimis invidiosus. Prolog. 3. 12
Errans bonâ obligatus ex pacto. 3. 23. 4
Errantes in partem Christianæ religionis an puniendi. 2. 20. 10
Error an irritum actum facit. 2. 11. 6. 1
Error quotiens liceat fide, 2. 11. 6. circumspectum minimisque si possit & eo cessat. 2. 12. 13
Effectivus ne sectabant. 3. 13. 22. 4. 5
Effeti gladii arma tenebant. 2. 5. 3
Effenorum communio in bona. 2. 2. 3
Essentiæ pertinens an contineantur in jure naturali. 1. 1. 6. 2
Ἐσσηνοι. 2. 16. 13
Estellionis condictio. 2. 1. 1
Ἐστιασεις. 3. 6. 17. 3
Eucclesia si superaddita quatenus existere & utilitate separatur, bonum est inseparabile. 2. 20. 29
Eucrotorum habenæ jus habet ad percutiendum reluctans ex bonis dum vectatur. 2. 10. 2. 5. dict.
Eunuchi inutiles in bello, id est à quo merces virum ullam obligationem habent, injuste fiunt. 2. 11. 18
Eunuchorum ad mundum quod pertinet, conditionem non facit. 3. 21. 15
Eunuchus actio unde. 2. 12. 22. 12
Eunuchorum an remanere in civitatibus ex dicto magistri. 2. 21. 13
Eunuchus quid. 2. 18. 3. julian. dict.

Euro-

Exercitus infidis confugiens ſi ſubſidio iuſtum opponat non ſceleſtè ſe tutandi gratia, corrigit pactum, 2. 20. 40. exemplo ad exercitus aliquo ducatus, quomodo intelligenda. 2. 18. 11.

Exhæredatio filio an quid debeatur. 2. 7. 7

Exhæredatus ratione creditur, qui gratis aliquem commodi in Patrem, nili aliter conſtabunt caſus indicia. 2. 7. 23

Exhæredari filius à Patre in totum an poſſit, 2. 7. 4. quando poſſit, 2. 7. 2. ut in regnum ſuccedat, 2. 7. 15

Exiliare fidejuſſoris dormiri ex fidejuſſione ponitur puna non eſt. 2. 21. 11

Exilio. 2. 8. 3. 1

Exiſtimatio æquiparatur rati. 1. 2. 1. vide Puna.

Exitus liber cum iuncta libero intelligendus. 2. 12. 3

Expoſitiones gratiam parientis capiſſe. 2. 4. 12. 2

Expugnationes arbitrum & dimidiatas Hoſtium Chriſtiani permittere non debent. 3. 11. 8

Expulſio non temerarium argumentum dominii. 2. 3. 23

Extera quomodo de rebus bellis captis iudicare debeant. 3. 6. 24

Extera quomodo jus naturæ ex lege civili. 2. 8. 28

Extraneum an relinquitur pro parte hæredis, aut alieni noſtri. 2. 13. 1. & § 5. 2

Externi reſtari non prohibentur ſuos Naturali. 2. 6. 14. 2

Externi iuris quale effugium. 2. 7. 7

Externum dominium ſine interno. 2. 7. 8. 2. 8

Externi qui haberidi, 2. 18. 2. olim habiti pro hoſtibus, 2. 6. 14. quod ne ſicret poſtea fiudebus eſt captum, 2. 13. 3. an venerarur legibus loci ejus in quo degunt, 2. 2. 1. & 2. 11. 3. an pro hoſtibus habendi, ſi in loco hoſtili deprehendantur. 2. 4. 7

Exortio violenta accepto eſt vitium ex qua jus ſtatuendæ cæli non capitur. 2. 20. 12

Extrinſeca contractui non ſunt indicanda 2. 12. 3. 2

Exulis patres nota dedecoris ſunt, 2. 20. 41. in exulem alibi nullum jus eſt civitas, 2. 5. 25. & 3. 20. 41. potest Regis exulis mutari jus negotiandi poſtliminio amittunt. 2. 18. 17. Exules ejus ſubſiſtentium ſpes pro intacta, an pacta violet. 3. 20. 41

Exulibus poſſit ſolitudo ſua habitatio non derogenda ſub certa conditione, 2. 2. 16. nec tantum negandus ad quærendas ſedes alias. 2. 2. 13

Exulilia. 2. 1. 12

F.

Fabienum dedentium Gulli ejus jure prohibitum. 2. 20. 4

Facinoſi cujus ejus ali jus dat ejus ipſe audire ob crimina. 2. 8. 5

Factum. vide Infectum.

Facta ut ſacta. 2. 13. 3. 1. 5

Facta ut dici. ibid.

Factionoſi ut ſceleſti. 2. 20. 8

Factum alienum Jure Naturali neminem obligat niſi ſuccedere bonorum. 2. 10. 5. vel. Debitum. qui promiſit curandum non obligatur, ſi facere ex ſua parte ni curarint, 2. 11. 22. & 2. 11. 20. alienum promiſſum ne valeat. vide Illicitum. Singulorum non obligat communitatem civilem. 2. 11. 6. utile nullum pars juris efficitum.

ex Facto obligari quilque vel adreparationem vel ad pœnam, 2. 20. 2. ubi factis corrigendarum etiam non factæ, quamvis conjectura ſalleat relatarum. 2. 8. 10

Factitii, juris ſpecies, quid & quatuplex. 2. 2. 4. 5

Familiæ certamen, quid. 2. 1. 8

mores Facultatum quæ ſunt, ab tempore mutantur. 2. 4. 13

Facultatum qui dat, dat quæcunque ſine eis ea quæ ad facultatem ſunt neceſſaria. 2. 22. 2

Fallax hoſtem callax medio facere, 3. 1. 8. fuit quamvis licet. 3. 1. 13

Fallendi artes quibuſdam, fugiendi præceptum. 3. 11. 1

Fallere dicere concedi. Plato negavit abſolvendum & quare. 2. 12. 15.

D 22 Fami-

quorum non fit officium. 1. 2. 12. & 1294. adde Mendac.
Fallax dicere nemini, & infanti, non eſt mereri, ſuadet Sancta recor. 3. 2. 12
Fama nemini bonus fuit. 2. 17. 2. adde Exiſtimatio.
ab Famam falſa dolitio cumulabilis. 2. 14. 6. Dial. 2
Familiæ fundamentum eſt matrimonium. 2. 20. 10
Fana ſua deprehenſi in bello. 3. 6. 12. diuntur reformanti, vide Inſormandi. item ſervi fiunt. 3. 7. 1. qui habent poſtliminii in pace. 3. 9. 4. inter eos reſtituntur conſti ad bellum. 3. 10. 3
Fani fiunt qui dicantur. 3. 8. 13. 1
Favor in promiſſis. 2. 16. 10
Favorabilia in dubio reſtia. 2. 16. 16. 1. 3
Favorabilia quomodo interpretanda. 2. 16. 12. 1. 2
Favorabilia extendenda ad propoſitam verborum tam artificialem quam vulgarem. 2. 7. 10. & 2. 16. 12. & 3. 20. 12. ſunt quæ æqualitatem in ſe habent. 3. 18. 20. quæ utilitatem ſpectant contrahunt. ibid.
Fecialium ufus Romæ. 2. 15. 4
Fecialium collegium quare ſtatuit ſi ſtitium. 2. 15. 4. & 2. 22. 8
Fœdera realia. 2. 18. 18. promiſſi media. 2. 16. 20
Fœderum an defectendum contra ſe dicatur. 2. 15. 11. 1. & 2. 25. 4. 1
Fœdus quid. 2. 15. 2. 1
Fœdus quando renovatum cenſetur. 2. 15. 19
Fœdus an dare parte violata. 2. 15. 13
Fœdus antiquius quando præferendum. 2. 15. 11. 3
Fœdus cum populo tenale. 2. 16. 14. 1
Fœdus cum Rege non ſemper perſonale. 2. 16. 28. 2
Fœdus jus dat Regi qui regno pulſus eſt. 2. 16. 27
Fœdus cum populo, aut juſto rege, invaſori huic tyranno non prodeſt. 2. 16. 18
Fœdus inæquale propter neceſſitatem non fit. 3. 3. 11. 1. 3
Fœdus inæquale quod. 2. 3. 11. 1
Fœdus à ſponſione quod differat. 2. 15. 4
Fœdus inæquali qui teneatur populus, liber ille non definit. 2. 3. 11. 1. & 2. 18. 3. 2
Fœdus inæquali qui teneatur non poteſt ſatisfactum inæquitati reſcindi. 2. 3. 11. 4
in Fœdere ſuperiori quis dicatur. 2. 3. 11. 2. 3
Fœdenia rumpendi materia odioſa. 2. 18. 12. 1
Fœdera quædam ideo ſtatuunt, quod jus naturæ, & quare. 2. 13. 5. 1. 3
Fœderis primæ inæqualitatis in quibus locus habeat. 2. 3. 11. 2
Fœderis inæqualis pœnitula unde. 2. 3. 11. 19
Fœdera inæqualia contubernalium ubi bellum non fiat. 2. 25. 7. 4
Fœdera an comitiis poſſint cum fide, qui alieni ſint à vera religione, aut, & quamvis ſint natura, non fideuno, aut Evangelio. 2. 15. 8. & cap. 9. 1. & cap. 10. 1
Fœdera cum quibuſdam populis notis lege Hebræa. 3. 11. 9. 2
Fœdera quæ favorabilia, quæ odioſa. 2. 16. 16. 2
Fœdera æqualia, tam pacis, tam ſocietatis. 2. 15. 6. 2
Fœdera inæqualia. 2. 15. 7
Fœdera æqualia de commercio. 2. 15. 6. 2
Fœdera perſonalia. 2. 16. 28. 14
Fœdera realia. ibid.
Fœdera ſtatuendi jus pars eſt ſummæ poteſtatis. 1. 3. 6. in regno alterius pertinet. 2. 15. 1. falſo cum liberis populis ea materia tractari ſuta eam papali. 2. 21. 16. ſini mirille erat inter eos qui nihil aut commodius, ejudue ſi conſiderationem quod eſt Jonis Gentium. 2. 21. 1. fœdera qui frangit, ita divina obſtringitur. 2. 15. 3. libertas alterum obligantium fidem excipiens. 2. 11. 1
Fœdera quæ longum ædificare dant civitates, ea imperitantes quotidiana ſtatim perfidia civitatis ædificantur. 2. 1. 7
Fœderum fides pax eſt aut ſecurus. 2. 25. 6. fundamentum non eſt injuſtus hoſtis. 2. 16. 14. ſpecies ratio. 2. 15. 6. & ſequent.

INDEX.

Fœdifragium fieri etiam post acceptum aliquem inimicum animi est genus, 3. 18. 19. ea res etiam aliquem ex aquitis causa jurato remittere necesse putat. 3. 11. 8

In Fœderum omnibus pactionibus ratio habita prudentiæ ut pericula quæ cum quo agitur. 2. 15. 6

Fœdera inæqualia imperium minuunt vel non, 2. 15. 7. in eos hostes inhonestum quos pax aluit, 2. 15. 7. ne injusta aliorum bellum gerat, quomodo intelligendum. 2. 16. 14

Fœderum artifices cui auxilium præstare debeat si bellum inter se gerat. 2. 15. 12

Fœderum interpretes an jus legislatoris habeat. 2. 16. 2. 1

Fœderum divisio. 2. 15. 4. 1

Fœderum inæqualium divisio. 2. 15. 7. 1

Fœderum dissolutio citra jus postliminii. 3. 9. 12. 3

Fœnus an promittendo obligetur, vide Promissa.

Fœnus occidamus inquit in bello, 2. 4. 9. sive tamen studiosi debent abstinere. 3. 11. 9

Fœnus capere Hebræorum lex pro illis. 3. 6. 13. 2

Fœnus secundum in regis patrimonium. 2. 7. 11. 3

Fœnus quomodo obtinere bellum sit. 3. 12. 8. 1. 3

Fœnoris pœnendum. ibid.

Fœtus quorum non sint, qui matrici adhæret, non injuria. 2. 2. 3

Fœtus in ipsis privatis non fiunt nullius. 2. 8. 3. 2. 4

Fœtus sunt Principum in Germania. 2. 8. 3

Fœta quæcunque nullius sint dicendus, 2. 8. 2. fœtus nullius esse non simpliciter sit ex jure Romano ficta putant Jus Civile Rom. 2. 8. 21

Fœtus ut dominus acquirat si subjungatur. 2. 8. 3

Fœtura quid significet. 2. 12. 3. & 2. 18. 20

Fœtumissio non facit consilium. 2. 2. 21

Fœuda Fœnus, five Usura. 2. 3. 11. 2

Fœuda integra postliminio acquirendi. 3. 9. 12. 3

Fœuda acquiri possunt longo tempore quæ detinentur ex investitura privatis. 2. 4. 12. detinentur nisi ex jure primum possessore, vel ex investitura primaria. ibid. hæreditate adiri possunt, separatim ab aliorum hæreditate hæreditate. 2. 7. 19

Fœudale jus tantum Germanis usitatum. 2. 8. 12

Fœudale jus in perfidiam, & in scm. 1. 1. 14. 2. 2. 8

Fœudalis obligatio non tollit fœnus imperium. 2. 8. 12. 2

Fœudalis regia qua fœnctione declaretur. 2. 7. 10. 21

Fœudalis ut consilio beneficium eft. 2. 12. 4

Fœuderum Regnum tacita conditione, si bellum juste fuerit. 2. 1. 22

Fœuderum judicatio non semper facienda ex Lege Cornelia de fœd. 2. 7. 21. non potuit ad Ecclesiam. 2. 22. 14. 1. Num. 4

Fœuderi ignavo. 2. 1. 22. 2

Fœderatio obligatur ex fide contracta, etiam sine causa, in id quod felicissimo. 2. 2. 2. fœderatissima pericula ex voluntate. 2. 15. 4

Fœderis in bello. 3. 12. 3

Fœdus perdoni, & ignavus debentur. 2. 19. 2. 1. 2

Fœdus perfidiæ an servanda. 2. 15. 14

Fœdus competendo quomodo fœderari. 2. 18. 13

Fœdus cuius quis. 3. 14. 2. 4. 5

Fœdus non violata in bello. 3. 15. 1

Fœdus quæ vim habeat humanæ. 2. 12. 22

Fœdus apud Paulum quid significet. 2. 21. 2. fœdus universali Euangelio quod Deus quibuslibet regni ita ex caula necessaria. 2. 20. 45. perfidiam debellasse regna, quæ levia quidem dicentur. 2. 1. 2

Fœdus si irrogatur à Rege ei qui Regno cedat, hæc conditio non de rerum fœderum inventione. 2. 2. 16. fœdus rerum ei jubilæ. 2. 11. 2. promissa dat jus ei cui promittitur. 2. 19. 1. fœdus de bello hostibus gubernabilis. & quare. 2. 20. 13. perfidiæ. 3. 11. 18. & 2. 20. 11. privatis. 3. 18. 2. quod causas les

etiam non teneri Jure Gentium exhonorare. 2. 10. 3. servis etiam servandi, 2. 10. 6. tyrannis. 3. 18. 2. an si lædant eum possint à Superioribus privari, si quam bodi dederunt. 3. 29. 12. quibus civibus possit abjurare invidiam tyrannidis. 3. 19. 14. & figura. an ex Jure Superioritatis dominii possit non teneri quis subditis ex data. 3. 25. 7

Fides expressa. 3. 20. 2

Principales pro Juramento.

Publica quæ regulæ. 3. 20. 1. facilia. ibid.

in Fide esse quid? 2. 2. 21. 3

bona Fide non alienam quicunit, pretium an reperit. 2. 10. 10

Fidei bellum pactio. 3. 20. 2

Fidei alienæ si committitur, non decipere; quo se fides civitatis aut Regis permittit qualiter obligetur. vide Tuicis.

bona Fidei & fraudi juris diffiniens an relata inter populos diversos. 2. 16. 11

bona Fidei possessor non tenetur de usuris pensi. 2. 10. 3

bona Fidei possessor, si rem alii donavit, an teneatur. 2. 10. 7. 4. si rem vendiderit, an & quando teneatur. 2. 10. 8

bona Fidei possessor an naturaliter fructus suos faciat. 2. 8. 23

bona Fidei possessor ad nil restitutionem tenetur. 2. 10. 1. 3

malæ Fidei possessor quale jus tempore acquirat. 2. 7. 6. 1

malæ Fidei possessor an speciem perdat. 2. 8. 20

bona Fidei possessor multa impendit operis, & quæ. 2. 8. 25

malæ Fidei possessor impendia nequit. 2. 8. 24

Fidelitum milium familiæ additum quem ordinem sequatur. 2. 7. 24

Fidecommissi alienatio longævo tempore acquirenda. 2. 4. 10. 2

Fidejubens si solvens pro aliquo contrahentium teneat alterum habet in eum qui liberavit. 2. 10. 2. 2

Fidejussor quale debet. 2. 12. 2

Fidejussor ad mutuum obligari non potest ad ædilium potest. 2. 12. 2. 4

Fidejussoris obligatio Juramento fieri non debet. 2. 11. 11. 3

Filia fœmina majoris an præferenda fratri minori in regni successione. 2. 7. 12

Filius an debeat accusare patrem gladiatorem. 2. 14. 4. 7. & cap. 26. 2. 2

Filius à patre rege in regno substitutus an possit. 2. 7. 23

Filius unius patre jure regis an præferendus meretrici. 2. 7. 28

Filius instrumentum Patris. 1. 3. 3. Patrem non sequitur nisi in jure communi. 3. 20. 17. posthumitio non inde in parochiam patris. vide Jure Civili, & quæ. 3. 8. 10

Filio abdicato & exhæredato an quid debeatur. 2. 7. 7

Filii naturales an succedant patri, & adoptati possint. 2. 7. 8. 2

Finis est semper bonum aliquod aut declinatio mali. 2. 24. 1. quo necessitas ea dari in consultant. 2. 5. 24. finem sui non cognitus in moralibus pro impossibili habetur. 2. 16. 1. quia ad finem tendunt in moralibus materia affinitatum ratione finem sculpsit. 2. 1. 2

Finitimus flatus Reipublicæ. 2. 18. 1

Finium professionem studium imponendum. vide Imperii fines

Filio cedere bona capitis non tenetur Justinianus Cæsar. 3. 8. 12. bona restituendum, vel plus injudum. 3. 7. 1. & bona obtidis. 3. 20. 51

Flacci dolus. 3. 1. 13. 2

Flamen vetum interdum ejurin alienum sepelire. 2. 3. 17. 1. & 3. 18. 2

Flamen idem quo Rex. 2. 8. 2. 4

Flamen quod materia alterum ne idem sit, 2. 2. 17. naturalis ejus munus ad regimen. 2. 3. 16. obsidiones flaminis qui teneatur, mentat crimen de damno cum Senatu. 2. 17. 10

Flaminia quotuplo occupatum. 2. 3. 10. 2

Flaminia non fiant nullius idei quod singulos dominos non habeant. 2. 2. 4. fiant populi. 2. 2. 14. occupari quotuplo potuerint. 2. 3. 7

Flaminia oculi mutato ex imperii finem mutavit. 2. 2. 16. 17

Flavio-

INDEX.

Flavius de Interregno. vide Alliarix.
Fœnus jam natum repugnare non facit contra. 2. 20. 42. Lucrativi est actus. 2. 13. 26. Fœnus t. Interitus in malam partem. 2. 19. 21. Fœnus t. ad fœnum improbe quomodo & quare Lege Civili interdictum sit. 2. 13. 4. Idem fere hodie multum refert, sibi jam nummos mutuo consulere. 2. 14. 2
Fœnus nauticum. 2. 12. 3
Fœnus venerit inficere an literæ habili. 3. 3. 11. 12. alio modo contemnere. 2. 4. 17
Fœnus in mendum solent habere Interpretum aliquid, quod modo ad hoc modo ad illud sententiæ propius accedit. 2. 13. 1
Fœnum & fœnus quomodo differiunt. 2. 21. 3
Fœnum alieno cujus natura. 2. 12. 3. 4
Fœni diviſio in Orientales & Occidentales. 2. 9. 11
Fœnum jam succisum in segete. 2. 7. 11
Francorum imperium distinctum à Romano. 2. 9. 11. 3
Francorum regni diviſio in orientale & occidentale. ibid.
Francorum regum successio olim ad quatenus à populi voluntate dependet. 2. 9. 11. 3
Francorum jus de postliminio circa bellum publicum. 3. 9. 16. 2
Francorum jus circa feras. 2. 7. 8
Francorum mos ad bellum vitandum. 2. 23. 3
Francorum moderatio in bello circa res sacras. 3. 12. 6. 3
Francorum mos circa pœnam. 3. 6. 16. 2
Frater minor an præferatur fratri majori filio. 2. 7. 11
Fratricidium an pœnam regi præstitutam sacrificium. 2. 7. 52
Fratris filium quomodo dicere non est prohibitum. 2. 5. 14. in hiatum quæ fiunt, quo pertinent. 2. 16. 10
Fundamenta vectigalia ad quid tenentur. 2. 17. 16
Futura mala possit occupari. 2. 1. 1
Fraudes ut non populo nocturno pudeat an facta. 2. 2. 24
Fraudes qui restituendi. 2. 12. 4. 6
Fraudes industriales ut non debeantur. 2. 12. 4
Fraudis conilargiri an restituendi. 2. 10. 3
Fraudes in pace qui conceſſi intelligantur. 3. 20. 22
Fraudem cave restituendi. 2. 12. 3. 5
Fraudis restituendi ex casuista duo. 2. 17. 4
Fraudes duplices industriæ & rei. 2. 12. 4. qui cum inopiæ scripsit qui principiis eas jus habet, nocentis dicendus, quando ipse nihil peccavit. 2. 11. 4. ut fures faciat possidere b. f. non est ex jure Naturali. 2. 8. 22. vide Possidere b. f. quare nocentes dicantur. ibid.
Fraudem dominus est naturaliter qui dominus est rei. 2. 12. 4. In pœnam frumenti, vinis etiam vi cogi potest. ut quod habet confessionis prodeat. 2. 21. 8
Fuga an sit ignominiosa naturali jure. Quis quam servare fidei, quam ei eripuit se servare possit contra. 3. 1. 20. Fides, dolus est non insidiæ. 2. 1. 3. Fugere hostium quo jure sine fœdo militiæ sint possit nonnulli. 3. 1. 14. Fugere sine licet capitis, bello injusto. vide Capitis pœna.
Funditionem ut, curatio, & mercis in conducto quomodo recipiant. 2. 14. 13
Fur ad quid occurrat. 2. 1. 18
Fur apud Lycios febat ferat. 2. 1. 11. Quod c. nocturnus quo jure possit occidi. 2. 1. 12
Furem fugientem cum eo nobis jubi cecidi: dilli caidam mulctam. 2. 1. 13. Ita qui furem impune dicit interfici non dat jus interficiendi eum. 2. 1. 14
Furti nocturni & diurni distinctio quoque sinitur. 2. 1. 12. 2
Furorem promittenda non obligant. 2. 11. 3
Furum contra jus naturale. 2. 1. 10. 2
Furum Jure Naturali prohibitum quid sit. 2. 1. 10. furem quomodo (it à Gentis & Judæis. 2. 10. 13. non semper committi-

hos suppetiae ab aliena . 1. 1. 10. & 2. 21. 8. non committit se qui bello inferto capta ex eo domine defendit . 2. 7. 6. Iubilatio victoriae dicta Nympheo ab Hebraeis an Graecis facta. 2. 7. 6. Nympheum . 1

Tartarum de patiens quam de dominis quam animis patientes. 1. 22. 24

Tarsi quod Spectatores laudi & Rectores. 1. 4. 1

de Tutoris, 2. Inquendi gradus instituendi. 2. 11. 2

G.

Gabaonitarum conventio. 2. 17. 4. 2

Gabaonitis an Iosua iuste persuaserit non leviter probabile, ob mendacium plurimum. 2. 19. 4

Galli Senones occiderales. 2. 2. 11. an iuste à Romanis bellum indictum constituendo petitur. 2. 2. 17

Gallis Senonibus iuste bellum inferri, quia eorum barbaras epulabantur. 2. 20. 40

Gallorum ius de pecuniis mutuis. 1. 2. 22. 8

Gallis ius circa pendiones quae contrahuntur pubicum fuit. 2. 17. 22. 2

Gallis Senonibus an Rom. iuste bellum inferri, quod duos ipsis publici erant, qui in Capitolio mactabantur. 2. 23. 1

Gallorum ius de insula & alluvione. 2. 8. 14

Generosio patiendi animus. 1. 4. 1. & perfectus. 1. 4. 3

Genera cum bonis matrimoniis affectata. 2. 5. 11

Genera summa lege adhuc Ispanis. 2. 26. 9

Germani non nisce contenti antiquitus. 2. 5. 8. 9

Germani sunt Populi Orientales. 2. 5. 11. eorum latis de libertate. 2. 5. 27. 1. regna penitus. 2. 5. 20

Germania non fuit pars Rom. Imperii. 2. 5. 11. 2

Germanica inflitum vigore in Romania. 2. 8. 2

Germanorum virtutes laudatae. 1. 3. 1. 5

Gigantum statu. 2. 6. 1

Gladio bella propterea gerenda geruntur. 1. 22. 10. manu scribe gerenda. 1. 11. 6

Gladium recipere gladio perire quae locus dictum. 1. 3. 3. 7

Gladius gestatur Apollini quidam. 2. 8. 5. 4

Tullus Aristonis quid. 2. 19. 26. 1

Gothorum moderatio in bello circa pacta. 3. 22. 8. 3

Tib. Graccius Offiaria malentibus tum absegni. 2. 19. 8. 4

Gradus in Levitico probabiles, an & nunc contrahendis irrepliant. 2. 1. 19. 2

Gradus qui in Levitico vet interpretatione prohibiti contrahi. 2. 1. 11. 4

Graeci allegando plures assert barbare. 2. 1. 6. 4

Graecorum mos circa pudam. 1. 8. 14. 2

Graecorum mos bellorum cruditorum cum inimicis damnum. 2. 23. 10

Gratia mortis quomodo redatur. 2. 7. 9. 2

ex Gratia quod debetur, aeris petitione caret, 2. 12. 28. adde Resolutionem.

Gratiam refore prius quam beneficium conferre. 2. 5. 8. 2

Gratia fere modum eis tenendi exemplum universum. 2. 16. 27. 2

Gravida aut fepulturae addictae, aut gestare cogendi. 2. 21. 14

H. Grotius fortitus regnabat cum Tarentinis contra Carthaginenses, & Christianos adhortatur ad bellum Turcicum. 2. 15. 12. bella pacientes confulo videre futurae insidias. 3. 2. 8. quantum de restitutione sua exposita. Prolog. p. 13. Senatus politicum habitandi & diligendi libertatem. Prolog. p. 31.

Gubernandi ars facilis. 1. 3. 8. 9

H.

Habentia an convenienda externis, & quibus legibus. 2. 2. 6. 2

Habitatio & convictus familiaris, cum iis qui alieni sunt à vera religione, an prohibenda lege Euangelica. 2. 11. 10

Hasta

INDEX.

Hæres non tenetur ex vi ſolæ inſtitutionis ſolvi à defuncto. 2. 18. 13. 2

Hæres an de puro teneatur. 2. 43. 19

Hæredium Auguſtinus quis. 2. 10. 10. 3

Hæreticus proportio an in pœnis locum habeat. 2. 10. 11

Hæſio ſingultus. 1. 3. 8

Hæſitare noctem. 1. 16. 1

Hebræi jaſſi ſunt gentium ritu ſepeliri. 1. 1. 1. 6

Hebræis an ſit certi beneficia dare ecclæſiaſtici, aut ab iis accipere. 2. 11. 9. 1

Hebræorum lex pro feminis expiravit. 1. 9. 18. 2

Hebræorum mos de agris expiat. 1. 9. 11. 2. de corona victi Regis. 1. 6. 24. 4

Hebræorum ſanctitas ſtirpis. 1. 9. 7. 8

Hebræorum lex. vide Lex.

Hebræorum jus in liberos. 2. 3. 1. 7

Hebræorum lex de delictoribus in bello. 3. 12. 2. 2. pro ſtirpe. 1. 14. 8. 5

Hebræorum legis in commodibus. 2. 12. 12. 2

Hebræorum ſententia diſtinguens ea quæ natura honeſta ſunt. 2. 14. 6. 1

Hebræus deſiderii religionem ſui, à quolibet alio Hebræo poteſt interpellari. 2. 20. 9. Hebræi edito ſolenni omnem pernoctavere, & quare. 2. 11. 9. Jus ad beſtias ne ex eo tantum hæreditas quod tenuit Cæſaris deberent occaſum, 1. 2. 7. vide Judæus.

Heraclius Imperator ornamina ſingulari pugnæ cum Cæſare ſibi. 1. 10. 43

Hercules Achelœum devovit. 2. 11. 12. laudatur quod cædidum Tyrannum, & quare. 3. 20. 40

Hereditas in quibus caſibus obligetur pro defuncto. 2. 22. 19. utrum ſe recuſari poſſit. 2. 9. 4. teſte relinquitur liberis, quibuſcumque, etiam naturalibus. 2. 7. 4. deputatur fiſcorum naturaliter. 2. 7. 3. an filiis magis quam filiæ. 2. 7. 4. 2. 1. hereditatis quæ teſtibus relictis, ſtudius non reſtituitur jure Civili. 2. 5. 2. hereditatis quædam dicuntur ab hereditate deorum. 2. 7. 19

Hæres perfectum orbis defuncti. 1. 9. 12. in bonis tantum, non in nominibus. 2. 21. 19. tenetur ex ſtipulatione ejus ſi non perſtetur ea cuilibet. ſed Deo ſolus obſtringitur. 2. 13. 17. non ſi vi recuſetur ſit. 3. 19. 3. an ex tempore mortis tenetur defuncto ſolvere. vide Mandatum; hæres regni patrimonialis in quorum tantum ſuccedit ſolvitur. 4. 7. 1

in Hercilium tranſiuere autem tenetur quæ in humano fere commercio. 2. 13. 17. ex privata lege Dominæ. 3. 16. 3. vide Debitum. an Elius à Patre in totum poſſit exhæredari. vide Exhæredari.

Hæredum quis ſit proprie. 2. 22. 30

Hæredis Magni Herculem controvertias. 2. 7. 24

Hæredi pars quæ ſuis dicatur in ædibus ſuis. 2. 22. 13

Hæreticum jus dependit temeritatis & malitiæ. 3. 6. 24. 2

Hæreticum jus de poſſeſſionis, de Contractibus & actibus. 2. 2. 15. 2. de caſibus, quos ſcire oportet. 2. 9. 27

Hæreſis non quæ tantum ſcitæ, ſed quæ recipi, imponi, nocendi cauſa facta ſunt, neceſſario. 2. 18. 7

Hæſitanter S. Cœna olim prohibi. 1. 2. 2. N. 1

Hoſpitalitas jus circa prohibitiones piarum quæ contra leges fiunt. 2. 15. 20. 1

Hoſpitalitas non cum obligatione excuſationis. 2. 11. 14

Hoſtimentum jus de opinionibus. 2. 8. 12. 2. circa inſulas. Scalecor ſcintes. 2. 2. 20. 3

Hoſtis jus de religione ejus maxime in certum, an non ſine divino pignore. 2. 12. 12

Hoſtiensis qualibuscunque litigantes hebebatur apud Gentes. 2. 4. 1. impulſus quis. 2. 17. 11. ſuis quorum nonnunc occiſi parentibus & proavis & liberis. 2. 17. 12. falſus eſſe

poteſt & tamen peccare in charitate. ibid.

Homicida quid reſtituere teneatur. 2. 33. 13

Homicidio occidere ut ſuum, unde autem habeat. 2. 2. 1. 1

Homo ad quæ jus habeat. 2. 57. 2. 1

Homo bonum inſtrumentum. 1. 1. 1. & 1. 6. 2. 1

Homicidium privati temporalem regis ſupplicio affici Deus prohibuit. & quare. 1. 6. 1

Homicidii vocē non quamvis hominis eadem intelligimus. 2. 2. 1

Homini homine non eſt prodige utendum. 2. 14. 10. homini homineam in adjuvare jure Naturalis eſt. 2. 20. 3. ac ad jus quis ea recurrat ut uniuerſe id ſolle nequeat. 2. 21. 7. homo homineam ut naturæ juris eſt Naturalis. 1. 1. 2. & 2. 57. 2. homines in quibuſdam cauſis jus gentium ſequuntur rebus. 2. 6. 3. & 3. 5. 12. & 3. 7. 3. Natura omnium hominum inter ſe, ut ullis hominibus contrahatur. 3. 19. 9

Hominem reddendorum pudorem de rebus intelligendum. 2. 10. 5

Honeſtatis generale præceptum in Evangelio. 1. 2. 8. 4

Honeſtum quid & quotuplex. 1. 2. 1. 4

Honeſtum eſt in puncto conſiſtit, vel admitti quandam latitudinem. 1. 4. 3

Honor quid, 2. 1. 10. adverſus honorem quibus modis damnum detur, & in quantum eo quiſque teneatur, 2. 17. 22. naturaliter honorari ſuum. 2. 17. 2. honoris reſpectandi gratia bodie aliam an licuerit. 2. 2. 10

Honoribus attentat nonnullum libri. 2. 22. 16

Honoriorum & Caſtalionem duriſſime an ſenſit iſtum. 2. 20. 41

Hoſpites pellere barbarum eſt. 2. 2. 16. vide Exules.

Hoſpitii jus fundentibus inim ſolet, & quare. 2. 15. 3

Hoſtis eſt qui ſuit quod placet hoſti. 3. 17. 3

Hoſtis Jure Gentium omnia qui publice adeunt. 3. 10. 1. itaque ea in hoſtem omnia licent. 3. 4. 9. an privatim poſſit interfici, & quo jure in territorio alieno & pacato. 3. 4. 2. poteſt Jure Gentium ſeu Civili jure ſæpe impedimentum injicere. 3. 6. 27

Hoſtibus Romanis infidi & prudenter ſuſtinet Arrius. 3. 11. 2

Hoſtis quid antiquis. 2. 13. 5. 2. & 3. 3. 1

Hoſtis occiſio, infidiandi quo ſenſu licita. 3. 4. 2. & 4. 2. 1

Hoſtis an offendi poſſit in loco pacato. 3. 4. 8. 2

Hoſti ſaluberrimum eſt ut pax ſolle habeatur. 3. 3. 1. 1

Hoſti omnia licere qui hoſtium. 3. 3. 1. 2. & 15. 1

Hoſtem ſpoliare an licuit, vide Spoliare. 3. 6. 1. 10. ad Hoſtem nullo quando & quatenus juramento ſtandum. 3. 19. 3. 1. & 2

Hoſtes ſic eſſenti. 2. 19. 2. 7. & 3. quod Hoſtes eſſe poſſunt qui non hoſtili ſint animo. 3. 11. 3. 1. & 2

Hoſtes qui. 3. 3. 1. 2. & 3. 13. 3. 4

Hoſtes ſunt & qui non parte tantum imperantis hoſtes. 3. 3. 4

Hoſtes non etiam qui temerarie indemnitate. ibid.

Hoſtium ſubditi, hoſtes. 3. 3. 9. & 3. 4. 8

Hoſtium ſubditi ubique offendantur jure belli. 3. 4. 2. 2

I.

Jacobus Parſandæ probat jus armorum bella. 2. 1. 1. 1

Jacobus Sandus initi cum Idolatris. 2. 15. 9

Jacobi Alb. ex ſcriptis ubi ipſe utique ſit in jus ſuccedendi. 2. 7. 2. 9

Idem naturali abſtinentiæ contrari contendens. 2. 7. 2

Idem Populus creditur etiam poſt mutuo utentes, vide Populus.

Idola habentes eximie aut diuturne an licuit in qui eadem religione ſentiat. 3. 1. 2

Idolorum cultores an hoc nomine bella poſſint inferri. 2. 20. 47. qui juſtis poſſint, vide natura hanc eſſe, quæ ſcripta diximus. 2. 12. 26

Idolo-

Idololatræ quos necare poterat Imperator. 1. 20. 47. 2. 4
Idololatræ species & gradus. 2. 20. 3. 5
Ictus fulmen quale. 2. 4. 19. 4
Ieyabris controversiæ cum Armeniis. 2. 4. 1. 1
Ignominiæ an liceat interdum. 2. 29. 20. an liceat pœna legi pœnali. 2. 20. 14
Ignominia quæ delictum sequitur. 2. 20. 43. & 2. 26. 2
Illicita existimanda à verborum universitate. 2. 16. 27. 1
Illicita non obligant. 2. 16. 26. illicitum factum non semper caret effectu facti. 2. 11. 2
Illiciti facti præmissio non valet, & quare. 2. 11. 1. etiam juratio. 2. 11. 2. Verba quæ illicita quid contineant, quæ modo interpretanda. 2. 16. 26
Illyrii prædati Scithi, triumphati. 2. 1. 2. 3
in Imaginibus gentilis arbitrabantur habitare aut ipsi Lycaones, aut bruti Angelos, aut vim aliquam. 3. 3. 2
Immemoriale tempus. vide Tempus immemoriale. 2. 4. 7
Immunitas rerum ad agriculturam pertinentium. 3. 12. 4. 4
Immunitatis concessio quibus cohibeat debeat. 2. 18. 17
Impedimenta aliquem à juvando teneare quando tenentur. 2. 17. 3
Impedimenta in rem alienam inopia difficultasve faciendi fiunt. 1. 10. 3
Imperatorum loco jura reddentur quæ durante bello capta sunt ab iis qui jubam bellum gesserunt. 3. 13. 1
Imperare non semper invitis subditis, 1. 3. 11. imperandi ius non semper subditorum voluntas requiritur. 2. 3. 8. Imperandi & parendi ordo inferri multos bono etiam cum malo parentur injurias ab Imperante. 1. 4. 4. Imperantes in universum coercendi quomodo tranquillitatem publicam, & quare. ibid. an aliis alios, ut unos aliis coercere mandet Imperium. 2. 25. 3
Imperare Romanos an in eo omnia jus nunc habeat quæ quondam fuere populi Romani. 2. 22. 13. Electio ejus facta à legionibus an per id jus fuerit. 2. 2. 22. principe Electo civilius contra Tarquinios. 2. 13. 11. Imperatores Romani civiliter operarum consilio usi sint. 2. 13. 4
Imperium Romanum an Imperium habeat in omnes. 2. 22. 13
Imperium Romanum an quo titulo, unde jus fasces habeat, Vicarium si quis dare possit. 2. 9. 11. 4
Imp. Germaniæ jus tribi, unde. vide Imperium imperii quantum pollit. 3. 15. 1
Imperium in victos acipi certis ab illis fatisfactionibus. 3. 15. 2. 1
Imperium bello impetratum. 3. 6. 1
Imperium ut in Reges Imperantes alia ab bello acquirat. 1. 3. 4. 1. 2
Imperium alienum penes à Rege consilium populi. 2. 8. 3
Imperium Asiaticum distinctum ab Imperio Francorum, & regno Longobardorum, 2. 9. 11. 3. à Germanico regno. 2. 9. 11. 4
Imperium & majestatem constituere, quid? 1. 3. 21. 2
Imperium acquirit non alii ex confessio tot ex pacto, 1. 22. 21. & Jure Naturali tamen non alius quam fret debet modus & periculi. 1. 22. 1. alienum pœnæ, 2. 25. 1. alienum pœnæ quibus quæsit. 2. 6. 3. & 5. & 3. 22. 8. civium non potest ex noxibus Germanorum. 1. 4. 11. non acquirit delinquendo, nisi forte id fiorat. 2. 1. 2. Imperium confundum eft in dubio. 2. 9. 8. in certo eft servanda interesti fignificatio. ibid. in corpore non eft divisibilitas in plura corpora. 2. 6. 6. dari à Deo, unde eft ut credant. 2. 1. 8. declaratur aliquando, & quare. 2. 4. 7. delicti divisibilitas. 2. 9. 7. diligentius intendum à devotione. 1. 3. 4. vide Imperium contra jus existens. 1. 3. 19. divisi pœnæ ex pars si pœnæ populum, relictus penes Regem. 1. 3. 13. quidam civilis. 1. 3. 21. à victore in Germanos datus. 3. 19. 9. cum divisitur, ori-

que pars certi finem constituere, qui regnabit, cavent, 1. 1. 9. & 1. 2. 17. dividam ne emolumentum, & Res inter suos pacificari, in quæ Senatus non credunt. 1. 3. 18

Imperii divisi exempla. 1. 2. 20. male imperantis ne recidat ad populum. vide Tyrannus. Imperantis infirmum non semper est Tyrannicum, 1. 3. 8. an omne infirmum, & ejus gratia qui imperavit. 1. 3. 8. imperantis plenus sine potesti habeat, 1. 3. 13. & quamvis §. seq. hæc quæ imperium pertinentia sessionis, 1. 3. 12. & 1. 8. 3. apprimum ei quod defertur voluntate populi, 1. 13. 21. 14. quod per Regem exercetur non debet imperium esse populi, 2. 16. 26. quod est in Rege, at in capite, in populo manet ut in toto, 2. 2. 2. an pia est, etiam (contra) Imperatorem, 2. 2. 7. vi potuit ea voluntate & tacita potesti per solipsum, 2. 4. 14. vitia relinquere aquam vide Vitia.

Imperii forma qualiscunque fingitur, nunquam pericula aut damnata cuncti. vide Status. Materia prima & secundaria, 2. 3. 4. omne magnum. 2. 4. 1

Imperium bellis, quod ad tollendum imperii inditantur, quo jure haberi possit, 3. 2. 2. mixtum idem est ac divisum. 1. 3. 20. vel status minus, 3. 13. 10. & ea eam servitus mitescit quam personali libertate. 3. 8. 2. Supremum ex est nobilissima. 2. 4. 12. privatum est quod prudentia societas civilis. 2. 8. 3. naturam Juri Naturali subjacet, 2. 4. 12. quibus modis acquiratur, 2. 8. 11. non amittitur ab his qui alia jus a reservatis Magistratibus voluntate concessit, 1. 1. 18. exercitum jus ut in bona & in adversos subditos sunt, 1. 10. 14. & punitionem eos judicandi, 2. 25. 8. habitus vel pars, usus-capio, vel alienatione, vel proprietate, 1. 3. 11. in bonum in quos bellum gestum, 1. 4. 2. penes populum ac proprietatem, 1. 3. 8. an a populo omni conditum. ibid. male ad populum in regnis electivis manum Regis, in hereditariis extincta familia. 1. 3. 8. Imperii summi exempla & testimonia per omnes Monarchias, summi. 1. 3. 8. Regnaque. 1. 13. 8. Imperii summi definitio ab habendi plenitudine, 1. 3. 14. & 2. 6. 7. temperamenta, 1. 3. 8. obsinuationem Regi invito non imperium. 1. 6. 3

Imperii pars nam potesti recidere a corpore nisi in extrema necessitate, 1. 6. 3. tunc enim vitale imperium alterius in se recipit, 1. 20. 1. societatem continuatio necessaria separationis. 1. 2. 7

Imperii summi qui. vide Tyranni. translatio jus dat & paradoxum obligandi eorum. 1. 14. 11

Imperii Romani more non licet omnia quæ olim fuerunt. 1. 11. 13. 2

Imperii summi jus est populo, quam Regi longa possessione acquisitum. 1. 4. 11

Imperii fabulla pastoris & institutum. 2. 2. 4. 1

Imperii pars pignori dari non potest. 2. 4. 8

Imperii propria exempla. 2. 1. 11. 3. 4

Imperii summi partilia quatenus fint. 1. 1. 17. 1. 8

Imperii vox improprie sierra pro dicta, & pro pabulatio. 1. 3. 20. 6

Imperio pactio singuli imperantes pro singulis jus belli habent. 1. 4. 11

Imperia magna difficulter collabuntur. 1. 13. 13. 1. & 1. 15. 7. 1

Impietas facultiva non semper tam. 1. 1. 10. 3

Impietas non summa vitia habeat, & in pœnis eorum ille ordinat. 1. 2. 14

Impietas electiva quadam furiosa. 1. 2. 10. 1

Impietas quadam in parricidio, & adulterio. 2. 5. 14

Impietas quæ pœnis inferendi fabulæ fabulis. 2. 2. 1. 3. 2

Impietas propriarum spectat non fabulæ. 2. 25. 10. 4

Impietatis auctores jure gentium puniendi. 1. 20. 47. 2. 4. & §. 10. 3. & §. 13. 1

Impetus

Impium Deus fuit ad dicendum mendacium, quomodo intelligendum. 1. 40. 4
Impossibile dupliciter quid dicitur, & quo sensu. ad omnia impossibilem esse omnes obligare. 2. 14. 8
Impossibilium nulli promissio exigitur, neque tamquam. 3. 20. 27
Inchidanum Regnum Angli. 1. 1. 8.
Incipientibus in contractu matrimonii non dat minus habenti. 2. 12. 8. locum fuit recidendi aut informandi contractus. Jure Naturali. 2. 13. 26. non si in eum consensum est, Jure Gentium. 2. 12. 22. & 2. 13. 14. aut juramentum intercessit. 2. 13. 8
Incipolitus, quæ inde consecuti, jure gentium non adhibita. 1. 1. 5. 8. 9
Incrementum alterius impedit ad quid teneatur. 2. 17. 14. 18
in hæredes adversus vitium quod ipse fecerat dicere. 2. 5. 6. in hæredis personam meliorem etiam fuit ipsa facta valiturum. 2. 20. 30
Incubum Jure Gentium. 2. 1. 10. 3
Incorporalia cum primis acquirunt. 2. 9. 4. & cap. 6. 2
Indebita pro meritis quando remunerabile. 3. 16. 12. 1
Indi plures uxores habebant. 2. 5. 9. 4
Indifferens bellum principi, simul subditum fidelitas & facies. 3. 1. 3
Indictio belli. 3. 3. 3. & 6. & 7
Indictio belli utrumque facta. 3. 1. 7. 1
Indictio ipsorum requiritur, si forte per id, & quod si bello imperetur. 3. 3. 10
Indictio belli ad quos referatur. 3. 1. 2. in quem finem celebrata. 3. 3. 11. quomodo. 3. 3. 7. an remittenda possit indictio. 3. 21. 3. morte alterius partis indictio. 3. 3. 11. quando Jure Naturali aut Gentium necessaria vel non. 3. 3. 6. an datum posit indictionem belli pro posse referri. 3. 3. 13. an hostium socia figuratim bellum indici debeat, sicuti in ipsam bellum infertur. 3. 3. 8
Indigenis eximiis impensa quæ. 3. 3. 12. quod eos quasi pro vulgo debet. 3. 22. 24
Indirecte licent quædam, quæ directe non licent. 3. 3. 4. 1
Indis illata bella impugnantur. 2. 22. 9. quod judicium & sufficienter adversus eum pro reo habetur, qui indictus. 3. 4. 3
Indictio quid & unde dicta. 3. 3. 4. quando inripiat obligare. 3. 3. 5. ad certum finem; & eorum effectus. 3. 3. 6. & 7. 1
Inducire à duellum dantur. 1. 3. 8
Inducie per annos centum etiam esse posse. 2. 21. 1. damna interdum debita tantum, non etiam petenda, & contra. 2. 21. 10. opportunitas pacis. 3. 21. 1. & § 2. non rumpuntur à privatis, nisi publica authoritas eis accesserit. 3. 21. 22. vim armorum prohibent. 3. 21. 6. Indefinitum tempus an indicat continuum tempus. 3. 21. 4. Inducierum tempore si quid convenit idem valet ac quod belli tempore. 3. 21. 2. Inducierum tempore non est postliminium. 3. 9. 8. ultro deficientes desipere non licet, nec reditus occupare. 3. 21. 6. In Inducie quæ Persarum tantum datur an defendere etiam eum unde pecuniam licet. 3. 2. 14
Inducierum tempus an veniat ab bello si pax sit nomine. 3. 21. 4
Inducierum tempus quomodo computandum. 3. 21. 4
Induciis firmis nova indictione opus. 3. 21. 3. earum tempore quid licet. 3. 21. 6. 12. an deficientes & rebellos tempore liceat. 3. 21. 8. 3
Induciis elapsis, qui fuit vulgo prius hostem reperiat an capi possit. 3. 21. 9
Indutiis ab altera parte captis hostilitercum opus. 3. 21. 11
Inermes per loca munita mittere, quibus ratibus argumentum possit, utrorum. 2. 2. 13
Inermibus parcendum. 3. 11. 19
Infans promittendo non obligatur. 2. 11. 3
Infantes occidentes jure belli, quo fenia. 1. 4. 6. quæ ratio non occidi debeant jure belli. 3. 1. 9

Infans

Infames dominium tenet. 2. 5. 6
Infantum promissa accipiendi autoritas jus tuitoris. 2. 11. 14
Infantum dominium quale. 2. 2. 4. & 2. 3. 2. 2.
Infantibus parcendum. 2. 11. 8. 1. 2
Infecundus ob abortum. 2. 6. 9
Infestationes regnorum inite sine consensu populi. ibid.
Infortunati in bello qui. vide Fortuna. 2. 11. 3
Infortunium quid. 2. 11. 4
Infortunium & injuria quo differant. 2. 11. 5. 1. & 2. 11. 9. 1
Infortunii & injuriæ distinctio. 2. 11. 5. 1. 4
Ingressi non puniendi. 2. 20. 20. 2
Ingressi porta civibus dicta. 2. 21. 3. N. 4
Inhonesti facti promissio an valeat vel illicitum.
Inimici qui. Judicii. 1. 2. 6. inimicis beneficiendum. 2. 20. 10
Inimici lapidandi. 2. 15. 3
Injuria quando absolvit a pactis absentia facta restituere. 2. 20. 40. 2
Injuria quid. 2. 11. 4. Civilium quasi non injuriæ, & an omnis. 1. 2. 3. quæ in personam nullam committuntur ignorando. 2. 24. 3
Injuriæ vindicta jure bellandi ejus concessa, cui infertæ. 1. 2. 2. Sed prohibita ob lege. Iniquum. ibid. & Sumptuosum pœnalitatibus inter se concessis, sua sit hæc libertas nemini omnes cavebant abdicata. 2. 12. 13. angelus à Summo Magistratu, an facta mercatibus. 1. 3. 4. civitas si sit, & injuste. 2. 11. 2
Injuriam non facit cum vere non jure. 1. 1. 12. facientis non refert, an dicatur unde actionem. 1. 2. 4. Jovem judicio præsidet Lege Evangelica prohibitum. 1. 2. 8. 1. 3. 1. Fabellis factum non oportet tribere ad injuriam Magistratus, nisi manifeste hoc apparent. 2. 20. 40
ab Injuria imperantium fabellum defendere alienos etiam vi & bello utrum liceat. 2. 25. 2. populus ab injuria defendere non tenetur, si manifestum sit pericu-
lum. 2. 25. 7. qui Injuriam affecit & ipse mihi. Naturale jus dat adversus se in infinitum. 2. 2. 10
Injuriæ maximæ sunt ex explicatione excelendi. Prol. p. 23
Injuriæ, culpæ, & infortunii differentiam. 1. 11. 4. 1. 5. 6
Injuriæ quædam ferendæ, & quales. 2. 2. 8. 7
Injuste movere agit nisi qui fit & agendo. 1. 11. 13. quædam injuste non fiunt, & tamen cum certitate puniuntur. 2. 12. 9. & 2. 12. 18
Inscitiæ olim à communione mutua arcebantur facit ne & juris facientia. 1. 1. 2. eo minor quo major ab aliis damnum infertur. 2. 10. 30. commissi pœnæ in bello juste. 3. 11. 6. 1
Insidiæ quid. 2. 2. 3. 2
Insidiæ judices, testes, accusatores, ad quid necessitat. 2. 15. 14
Innocens interdum non injuste occidi potest. 2. 1. 4
Innocens civis ut si hostis dedat non potenti etiam à civitate cogi potest. 2. 25. 2
Innocenti infirmo Princeps non ideo statim Princeps esse desinit. 1. 3. 8
Innocentem an sententiæ defendere, & quando. 2. 25. 2. & 3. 2. 2
Inobedientia interdum virtus multum; adeoque bona vitiosa videtur. 2. 26. 4
ob Inopiam publicam peregrini seruli admitti nolle expediens. 2. 2. 18
In Inopia Rei defendi obsidionem, quo jure quod quisque habet existere cogitur. 2. 2. 6
Infignia regia non semper dominium regium possidentem. 2. 9. 10
Infignia regia penes quos concedantur principium populi liberi. 2. 9. 10. 2
Inftitoris alibi unde. 2. 20. 15. 11. ex Inftitutis alibi aut tenenda qui non præsidet. 2. 20. 3
Inftrumenti nemo pignoris cogi omittere. 2. 12. 9. 2
Inftrumentum etiam homo eft & quale. 2. 5. 3
Inſula quomodo differamus ab alluvione. 2. 8. 14

In-

Infula cujus. 2. 8. 14. 1. & 5. 8. 3
In infulis vacuis ceſſat judicium. 1. 3. 2
Intentio cujus per ſe ad ſuffitionem non obligat. 2. 22. 17. 3
Intercalis in cujusnam annis ſit ſabatum & quatuor. 2. 12. 22
Intercecion bello pro qualibetcunque proſequenda. 2. 24. 6. vide Bellum.
Interpretatio ex favorabili eſt, quæ cavet ne actus in vanum recidat. 1. 19. 3. interpretationis tenebras quæ ſit, 2. 18. 3. regulæ interpretandorum pacis & ultimi teſtamenti, 3. 22. 22. & ſequentib. an poſſit inter privatos tempore belli. 2. 12. 12. legum generalium interpretatione benigna, ita accipiendæ ſunt, ut caſus ſummæ neceſſitatis excludant, 3. 23. 6. in lege quæ non ex mentione naturali ſed majoris mali evitandi cauſa lata eſt, ea non eſt favorabilis interpretatio quæ peccatum absolutum facit actum. 3. 7. 6
Interpretationis ſtatus. 2. 8. 2. 1
Interpellio, vide Occaſio.
Interim qui intelligatur. 2. 13. 6
Interrumpendi regula. 2. 18. 1
Invadio alteri, ſi de pace ineunda agatur, conſentat magna ex capitulatione. 1. 20. 40
Invadio imperii populum obligare nequit. 2. 14. 14
Invaſionem obligare actus quo imperii. 1. 4. 15. invaſionem bello petere an licet populo ne cum ſubditis invaſionis ſuæ eſt, reſtare ejus fingo. 2. 16. 18
Invaſionem accidere non licet, ſi ei fides data ſit, aut pactum interveniat. 2. 4. 6
Invaſio imperii præceptis ſecundæ tabulæ obligat. 1. 4. 13. quomodo poſſit invaſio belli fieri, 1. 4. 16. & ex lege antecedaneæ, 1. 4. 17. & an auctoritate jus imperandi habentis. 1. 4. 19. cur omnis cauſa excipere invaſioni à privato non poſſit. 1. 4. 19. 1
qui ſecundo vere alicujus ad quid ſe natura deſtituit. 2. 10. 1. an ſi dominium ignoret non teneatur dare pro pudore. vide Alienatio.
Intentionis virtus locum non habet in his quæ jam poſſidentur. 2. 22. 19
Involuntarium ex voluntario habendum pro voluntario. 2. 17. 12
Invocandi agi cujus jure Romano. 2. 8. 19. & 2. 11. 3
Invocationis duæ ſpecies. 2. 8. 2
Invocationes divinitus naturaliter non admittit. 2. 8. 22. 1
Invocatus agere quando deoſculetur baculum. 2. 8. 22. 3
Joannis Baptiſtæ & Chriſti doctrina quatenus eadem. 1. 2. 7. 3
Jura. 3. 1. 17
Joſephus Judæus in Legis expoſitione Romanis ſimilatur. 3. 7. 1. 8
Jubilæi Pontificis dolus. 3. 1. 25. 2. monopolium. 2. 12. 18
Ira quid. 1. 2. 6. 1. & 3. 11. 4. 3
Ira in Deo quæ erant. 2. 15. 1. 3
Ira humani cum Divini communis. 2. 20. 3. quod ex ira committitur magis excuſabile quam quod ex voluptate. 2. 20. 31
Irritandi lex in quibus bilis pervalet. 2. 20. 31
Irritandum accedit tertius accidens ſolutus dolus. ibid.
Irregularitas ex homo. 2. 24. 10
Irritigeri etiam in ſolido Deus poſſe pœnitere, bello impoſſumus. 2. 22. 15
Iriti actus quinam jure naturæ. 2. 5. 10. 1
Iriti actus à lege civili non ſtare, nili eorum ea ſubſtet. 2. 5. 14. 2. 3
Irritum facere divinum eſt à poſſibile, 2. 5. 16. quæ actum irritum faciant edicta ſint, 2. 16. 20. irritum facere quid ſine antecedente potuit non actum conſequente. 2. 14. 3. at quod conſequentes irritum reddatur, quid requiratur. ibid.
Iter non eſt. 2. 3. 12
Itus quomodo rectorum comprehendat. 3. 21. 18
qui jubet teneatur de damno facto ab eo quem juſſit. 2. 17. 6. & 2. 21. 1. id quod jubet ut aliquid promittat in dubio præſtandum. 2. 16. 18
Jubal, vide Hebræi.
Judæorum opinio de occidigure infidelium. 2. 20. 9
Ius

Judex quasi pater. 2. 20. 2. 3
Judex jussit fassoſſe dicitur ſuaſiuè, aut cum judex non ex decreto, aut non ex animi ſententia. 2. 21. 13. ubi expedire non potuit ſine animi periculo aut damno, ceſſare judicium intelligitur. 1. 1. 1. ideo intelligitur, ubi cogitat judicium. ibid.
Judicandi liberum hominis ab homine quomodo deberur. 3. 1. 11. 1
Judicare an poſſit de regni ſucceſſione, ſive Rex, ſive populus. 2. 7. 27
Judicia in ſubditos cuique poteſtatis. 2. 21. 5
Judices cur electi qui eſſent prudentiſſimi, 2. 20. 9. plures ad vindicandum multi quare inſtituti. 2. 20. 9
Judicis auctoritas non idem valet in extremis quod in ſubditis. 1. 2. 4
Judicium nefi. 2. 20. 9. 3
Judicium repetit motivum poſitivum non tam propoſitionem, 1. 6. 2. affirmat, 2. 21. 1. & 3. 26. 4. enim ad quid homini datum, 1. 21. 1. nunquam acquieſcit in medio ſed ultimo eligit, 2. 21. 1. capitale ex diſtinctione inventionis naturæ, 3. 1. 1. & conſtituens humanum, 3. 7. 1. & 3. 10. 1. dictum ſui quoad effectus quosdam non infra. Communis populi, ſingulis ad ſe ſapere non debere, 1. 4. 19. maxime in re controverſa ubi poſſeſſionem ſequi debere. 1. 4. 22. Contemplativum. 3. 26. 4
Jusſtare, nec rem, nec rei affirmationem notare, 2. 1. 19. qui juſſu judicis damnum dedit, in quantum teneatur. 2. 17. 16
Juſtitia collatio non commutativa nec contractus. 2. 1. 1. 1
Juſtitia effatio iuris aut facti. ibid.
Juſtitia exercenda quare inſtituta. 2. 20. 14. 15
Juſtitia expiralis an permiſſa Chriſtianis, non ſunt affectanda. 2. 20. 14. & 16
Juſtitia actiſ ſcientia quadam cujus poteſtas exempta. 1. 3. 20. 2
Juſtitia particularis, 2. 20. 18. publica non a natura ſed a facto. 1. 3. 2

Juſtum non dicitur ſe potuiſſe expoliatorem empti penitere. 2. 13. 5
Juſtum pretium datum non reluctante. 2. 13. 15. 3
Juſtum refert ad hoſtem, & clare dicunt non ſervitutis. 2. 13. 15. 3
Juſtum venerat ex animo juris, & ſe implere quod juris. 2. 13. 2. & 1. 13. 2
Juſtum quando Deus rerum obligat, quando & homini. 2. 13. 14
Juſtum non venerat, ſi in eo juramento eſt eam libertas. 2. 13. 14
Juſtum implere debet commodum cui inefi inſeparabile. 2. 13. 16. 3
Juſtum vera quomodo accipienda. 2. 13. 2. & 1. 13. 2
Juramentum obligatur, etſi obligant ſervitia. 2. 13. 2
Juramento deliberato animo & non obligandi, tamen obligatur. 2. 13. 3
Juravit Pitacus. 2. 13. 21. 2
Juramentum per ſexpenam, falutem, & familia. 2. 13. 21. 1
Juramentum per falutem Principis, & majeſtatem Imperatoris. 2. 13. 21. 2
Juramentum per Deos falſos ex obligat. 2. 13. 12. 1
Juramentum plures ex tyranno exactum obligat. 2. 13. 13. 2. & 2. 15. 2. 3. 1
Juramentum metu extortum obligat & quatenus. 2. 13. 14. 1. 2. 1
Juramentum militare Rationarium militum. 1. 2. 16. 4. & 2. 11. 11. 2
Juramentum de præda non intervertenda. 3. 6. 20. 3
Juramentum pejero datum an obligat. 2. 13. 15. 1
Juramentum per res creatas an ſolitum, & quo ſenſu. 2. 13. 11. 1. & 6. 10
Juramentum de re impoſſibili nihil operatur, 2. 13. 2. de re per tempora impoſſibili quid operetur. 2. 13. 9
Juramentum impedimo majus bonum moraliter non velet. 2. 13. 7. 1
Juramentum violatum. vide Perjurium. 2. 13. 1. 2
Juramentum quatenus ex lege actus humanos exhibitorum confirmat. 2. 13. 10. 2

Iuramentum de re illicita non valet. 2. 13. 6

Iuramentum non extendendum ultra conductum significationem. 2. 13. 3

Iuramentum Regulariter non est potentiæ alterius ipsius præcedaneum. 2. 14. 3

Iuramentum dolo clausum quam vim habeat. 2. 13. 8. 2

Iuramentum non intelligendum sub conditione tacita. 2. 13. 11

Iuramentum à pœnis sic non concipiebatur, ut expresse per Deum juraretur, 2. 13. 11. per cœlum, per tumam & Evilla an Chriſtiano licitum. ibid. per ſalſos Deos à Chriſtiano licite fieri contendit Bunicus, 2. 13. 12. ubi refutatio per ſalſos Deos concepti an quis debeat accipere. 2. 13. 12. difficultas quoad legi humanæ, 2. 13. 20. an Superiorum adhuc. ibid. cum ab Eccleſia diſſolvitur, quomodo adjudicandum. ibid. in quibus caſibus adhuc contra juramentum ſolvat, 2. 13. 19. exceptiones contra exdictiones quæ ex inæqualitate aut alium accidebant, 2. 13. 16. an ex perſona una quæ cum agitur poſſit, 2. 13. 16. & 2. 14. 3. & 3. 19. omne quibuſdam licuiſſe, 2. 13. 21. ab improbatur lege Euangelica, 2. 3. 9. ſolum addi poteſt, accedentia à privato & Rege, 2. 14. 1. cauſa poteſt vertere in reſtrictionem obligationis, 2. 13. 20. & 2. 14. 3. omnes obligationes ordinarias, qui jurat, 2. 14. 2. etſi is qui jurat ſe non edit obligari. ibid. an is non det ei cui juratur, 2. 13. 13. & 2. 14. 1. & quis non patens ſe juraſſe verbo promiſit juratis omnia obligatur. 2. 13. 2. Regem non obligare ex ſententia Iudicis, 2. 14. 1. ſed idcirco, 2. 14. 3. non obligat, cum expedit magna bonorum utilitate, 2. 13. 7. ſcopus quem intendit, ne maximum præſtetur vis cum inevitabile, 3. 19. 8. Iuramentum perſonale, 3. 13. 2. quæ perdunt non liceat, petunt quod alios gentes non exercent, & quare, 3. 13. 1. inde prudentia non temnenda in Christo. 2. 13. 16. eius latitudo mutata qualitate, ea jus reſpectu quis juraſſe, 2. 13. 18. duplex offerendum & promiſſorium, 2. 1. 19. adde, promiſſio juramenti eſt fundamentum ſecurum. 2. 13. 15

Iuramenti forma. 2. 13. 19

Iuramenti effectus. 2. 13. 13. & ſeq.

Iuramenti efficacia quamnam petatur à Superiore. 2. 13. 20

Iuramenti vis & interpretatio. 2. 13. 1. 2. 1. & lib. 3. cap. 1. § 28

Iuramenti violati pœna ad poſteros manet. 2. 13. 1. 2

Iuramenti obligatio ex animo deliberato. 2. 13. 2. 1

Iuramento promiſſum non poteſt retineri ob pactum alterius antecedens. 2. 13. 10. & 2. 19. 4. 1

Iuramento convenit maxima ſimplicitas. 2. 13. 4. 2

Iuramento teſtis & ultor Deus, 2. 13. 12. abſolutio à Iuramento quæ vim habeat, 2. 13. 20. 2. circa Iuramenta quid poſſunt Superiores. 2. 13. 20. 3. 4

Iuramento promiſſum compenſari non poteſt cum eo quod ante non controverſum. 2. 13. 20. 1. & 3. 19. 19. 1. 2

Iuramento ſalliri viros ut talis pactio, 2. 1. 10. in Iuramentis regulariter non Deo fit, 2. 13. 13. ea ex Iuramento hyrudes etiam obligantur, 2. 13. 17. promiſſum non poteſt retineri ob pactum alterius antecedens. ibid. Promiſſio juris.

legis Romanæ circa Iuramenta quid ſtatuant. 2. 13. 19. 4

Iuramenta à Chriſto quæ prohibita. 2. 13. 21

Iuramenta Regum. 2. 13. 19. & 2. 14. 3

Iura acquiſitiva poſſunt bello ſubduci, 3. 8. 2. adde Cicero, nequid nocuerit, quæ ſint inviolabilia, 3. 7. 4. introducta ſunt natura exigente & neceſſitate, 3. 2. 2. multa ſunt, quæ tantum exteriùs judicare ſpectant, autore actus religionis excubare non poſſumus. 2. 7. 8

Iuramentum Regis quid. 2. 13. 1

Iuramento poſſunt ſubjici non juſta. 2. 14. 20. 4

Turtius

Iuris fictiones fumma lafciviæ concedit ac hereditatis poffunt poffideri. 2. 6. 10
Iuris naturæ dictata alia magis alia minus manifefta. 2. 10. 43. 1
Iuri naturæ quæ pugnant quædam quæ vetita funt lege dirimi. 2. 20. 42
Iure gentium bona fubditorum obligatorum ex facto fuperiorum. 3. 2. 3. 3
Iuris gentium dicuntur multa, quæ communia funt populis fine mutua obligatione. 2. 3. 3. 1. & 3. 1. 2
Iuris deviati figna ex falfis & non falfis. 2. 4. 4. 1. & 5. 1. 1
Iura quædam adfecutum imperium pariunt reipublicæ aut communitatibus. 2. 4. 15. 1
Iuris naturæ quædam funt quæ non ubique obfervantur. 2. 5. 12. 3
Iuris gentium multa impropria dicuntur. 2. 8. 7. 2
Iuris naturæ jus naturali abjecto civili diftinctio repudiada. 2. 14. 1
Iuris capax non eft nifi natura præceptis utens generalibus. 1. 1. 11. confultis Rom. parum credendum in decifione juris publici. vide Gentium. 3. 8. 8. dictis non eft adfipad fapientem. 2. 7. 27. effectus inceptis. Prolog 9. 10. comunio in magna communitate difficilis. 2. 5. 4. nemo plus juris in aliam transferre poteft quam ipfe habet. 3. 16. 1
Iuris etiam alimi quis vindex naturalis fit. 1. 1. 2. & 2. 25. 2
Iuris fecialis origo. 3. 9. 1. 1
Iuris externi efficacia qualis. 1. 3. 7
Iuris ignorantia aut concedibilis, aut inconcedibilis. 2. 11. 4. 1
Iuris quædam regula quo fenfu dicatur. 2. 1. 4
Iuris fcientiæ aliqua earn prudentiæ. 3. 13. 2. 3. & 3. 19. 9. 1. & 3. 2. 2. 2
Iuriforandi efficax eft promiffio contumeliæ. 2. 13. 13. forma feriptæ eadem, & qualis. 2. 13. 12. fuæ damnorum quod. 3. 10. 25. obligatio poftquam tutum obftringere potuit, promiffio etiam ipfum tutorem. 2. 16. 16. vafta quomodo intelligenda. 2. 13. 5
Iuriurandum. vide Jusjurandum.
Iuriurandum à civitate fuftum & expetitum. 2. 18. 8. 1
Ius pro eo quod juftum eft. 1. 1. 3. 2
Ius pro qualitate latentiæ, quidfit. 1. 1. 4. 1
Ius pro lege. 1. 1. 9. 2
Ius pro lege ad alterum à jubfito rationem materiam pertinet. 1. 1. 9. 3
Ius naturale. 1. 1. 10. 1. quid. & quomodo differat à divino voluntario. 1. 1. 15. 1
Ius voluntarium, vel à no mill 1. 1. 9. 2
Ius naturale à Deo immutabile. & quare? 1. 1. 10. 1. eft aliquod confequens aftum humanum, 1. 1. 10. 4. fumitur aliquando pro eo quod eft honeftum. 1. 1. 10. 5. videtur mutari propter materiæ mutationem. 1. 1. 10. 6. alle aliquid juris naturalis probatur à priori & à pofteriori. quomodo. 1. 1. 12. 1. juris naturalis reliquiæ quæ fint. 1. 1. 12. 2. ejus juris poteftas tantum quæ fint, & præcepti, & veteri à Deo poftere. 2. 2. 3. 7
Ius naturæ pro certo data. 2. 1. 10. 7
Ius naturæ & gentium quomodo à Romanis Jurifconfultis tractati, & an recte. 1. 1. 11
Ius inftituitur & acquiritur. 1. 1. 3
Ius non eft in bonis animantium, de illis impropria quæ fenfu dicatur. 2. 10. 1
Ius voluntarium humanum, vel divinum. 1. 1. 15
Ius voluntarium divinum univerfali ratione complectitur triplex. 1. 1. 15. 1
Ius gladii quid in fanis & perpetuis locris. 1. 4. 7. 1
Ius divinum Hebræorum alios populos non obligat. 1. 2. 16. 1. 2
Jus fidei non quod non alio genere non recte dicitur. 1. 1. 16. 1. quem alienum habeat. & quem

in perpetuo, 1. 2. 17. 1. 3. nihil contigit jus naturæ contrarium. 1. 1. 17. 2

Jus Gentium quid: & quando prodierit. 1. 1. 14. 1. quando cœperit commune omnibus populis. 1. 1. 17. 1

Jus, & ejus pars diligenda. 1. 1. 24

Jus Imperantium Regis, aut civitatis, an liceat à subditis disputare. 1. 10. 7

Jus Gentium commune vetus. 1. 1. 18. 1. & §. 10. 1

Jus civitatum quale. 3. 4. 1. 2. & lib. 3. 10. 1. 1

Jus pro jure extenso. 3. 4. 2. 2

Jus regum & populorum quando pactionibus conficatur. 3. 10. 15

Jus gentium circa incapacitates in contractibus. 3. 12. 26. 1

Jus inveniam ab extremo diffinitum. 1. 12. 11. 2. & 3. 7. 1. 3. & cap. 10. 1. 3. & 9. 1. 1

Jus extremum ſignificationis definitionem facit. 3. 14. 7. 1

Jus Naturæ moribus obſtinatum. 1. 2. 7. 1. & 3. 13. 5. 1

Jus Gentium de bello captis. 3. 6. 2. 3. 4

Jus pignoris, extenſionis, ſervitutis ex bello acquirunt, & quomodo. 3. 6. 26. 1

Jus captivitatis etiam lapſus durior. 3. 7. 6. 4

Jus Gentium vetus permiſſa facere aut patrare, & permiſſa vetita. 1. 4. 10. 1

Jus Gentium apud populos quotidianum. 3. 6. 19. 1

Jus gentium imperfecte quod multi populi aliaſque res mixta obſervant. 3. 1. 8. 2. & 3. 3. 1

Jus ſuge nominandum ut bellum vitetur. 3. 24. 1. 1. 2. 1. 3. 4. 1

Jus laudi pignoris in tempore acuitatum. 3. 4. 11. & 3. 22. 10

Jus Hoſpitii, vide Hoſpes an humanum conſtituere quod præter, non contra naturam poſiti. 3. 1. 6. non obligat in ſeveros neceſſitas. 2. 15. 4. vide Neceſſitas.

Jus Mandragii. 1. 2. 22. in Prolegomena.

Jus neceſſitatis. 2. 2. 10. Perfectio. 1. 1. 4. in perfectum ex quibus ortum. 1. 1. 10. 1. præcipua æquitatis parcit cum benevolentia, etiam cum bonorum hæredibus non odit. 2. 7. 19

Jus poſitivum non directe inter ſocios. 2. 2. 16

Jus poteſtatis. 1. 3. 12. & 2. 22. 13. jus providentiæ. 1. 3. 13

Jus quo cuncta dicatur id quod placet validum. Prolog. pag. 12. dicere ſibi res veritum. 2. 7. 2. aliquando dicere id quod ab impune. 3. 11. 18. ad impunitatem. 2. 5. 18. aliquando id quod eſt invitum. 1. 4. 2. dubium in latitudine ſignificationis quid vox jus ſubdens diffinitum à juſtitia. 1. 1. 2. omnia quæcunque datur moveri citra vim Leg. non cui ex motivorum quæ alii moveant, ſed ex voluntatibus moventium. 1. 1. 8. & 1. 3. 17. opponitur animo. Prolog. pag. 1. juſtitia. 2. 4. 2

Jus naturale à Jove cur dictum. Prolog. pag. 9. ac mota ipſorum ſuſpenſio & ſi ſuccurrat Prolog. pag. 11. ex voluntate tantum gratia, quod Carneades pervertit. Prolog. pag. 4. ſubdita quædam ex Jure æquitate poſſit. 2. 14. 7. quædam in Regem per proteſtationem & fidei, quo cuſu jurare ipſe adnuatur. 2. 14. 8. legitimo modo damni ac cui adhuc hæc cauſa, jure amittatur eſt, ibid. cui in populum ut redire ejus ad ſingulas partes habeant. Prolog. pag. 14

Jus Advocatiæ. 1. 3. 11

Jus bidi pro eo quod naturaliter injuſtum eſt. & conſentiam à natura viventibus. 1. 11. 11. & 2. 22. 25. pro eo quod in impune, pro ſe natura non quasi adjuvatur. 3. 4. 1. eſt inter directas pœnam non eaſdem civitati mandata. 3. 20. 8. ſpectatur non tantum ex principiis, ſed & ex caſibus frequentioribus. 2. 1. 3. Certum moralium quidditatem. 3. 7. 1. Civile quid. 1. 1. 14. ſunt hic, qui parum morali habent, ſed non ita quæ attendimus habent rationis. 2. 10. 3. minus vel ex obligatione vel ex morbido. Prolog. pag. 11.

al quæ non pertinent, 2. 1. 1. aliud quod intra ejusdem tantum populi partes valeat, 2. 13. 16. aliud quod quod unile dicitur plenarium gentium, 1. 1. 14. & 2. 3. 5. & 2. 8. 1. hoc improprie etiam Jus Gentium vocatur, vide Jus Gentium; mutari potest, 2. 8. 1. etiam illegale, 2. 3. 1. jus quæstionis ac Juris Civili. non magis quam quod ex hoc Naturali fine cæsa alicui subveri potest. 2. 14. 8. Connexili. von Connexili jus ex conflictu in personam unde. 2. 5. 2.

Jus Dictatum dicitur, 2. 2. 25. quomodo distinctum à naturali, 1. 1. 10. unde natum, & cur homini sit dictum. Proleg. pag. 10. particulare vocatur. 1. 2. 3. Eo omnes gentes tenentur, 1. 1. 15. & omnes Reges, 1. 2. 10. quod effectus quosdam, 2. 5. 8. enumerat. Enumer. 2. 5. 19. Exemplum. vide in verbo: quod quæ ex subjectione pro dictato, 2. 13. 1. non tam hoc jure quam id quod ex delicto. 2. 14. 2.

Jus Gentium quid, 1. 1. 9. unde. Prolegomena pag. 11. aliud naturale, aliud voluntarium, 1. 1. 4. & 2. 8. 1. & 2. 12. 26. & 2. 1. 2. pro parte dictum, quod habet vim pacti inter gentes, & quod pertinet ad societatem, 2. 8. 1. minus proprie dicitur quod multis quidem commune est, non tamen harum Societatis vinculum continuit. 2. 8. 26. dicitur jus de ejus plenarium gentium. ibid. Jus Gentium dicitur id quod singulis gentibus placuit, sine mutua obligatione, & quod mutuam obligationem continet, 2. 2. 8. unde probatur. Prolegomena pag. 22. quæ violat jus dicitur, violare eas dicunt, 2. 20. 44. patiri jussit à quovis Rege aut Magistratu. 2. 20. 40. & 2. 21. 2. contrarii dedimus si aut captivos. 3. 11. 8

Jus Naturale an sit aliquod. Prolegom. 5. quidlit. 1. 1. 10. & 2. 20. 1. unde fit. Proleg. pag. 7. non confundendum cum Jure Civili plenario gentium, 2. 10. 41. quæ ei sint contraria. Proleg. 9. 8. 9. dicitur aliquando coordinatio ejus tantis naturalis inest, 2. 3. 5. distinctum & dictatum, quo sensu, 1. 1. 10. & 1. 2. 12. quomodo à Jure Gentium distinguatur. Proleg pag. 22. non omnia initio facti quæ ei repugnant. 2. 5. 10. quando initium quid sciunt. ibid. minus patet à Deo per legem, 2. 2. 12. non concedatur quid pœni, 2. 2. 5. mutari nequit, sic tamen accipitur. 1. 1. 10. obligationes quæ ex parte quod multos pacatos, 3. 2. 2. obligat omnes Reges, 1. 2. 16. correctius interpretatio à nominalis non distinguit, 2. 12. 3. 20. ligiosis dictatum ignorat, 2. 23. 2. aliud omnes eft, aliud legatus intendatum dictatum, 2. 8. 1. hoc attendit legum civilem. ibid. de iis age quæ voluntatis humanæ adum contrapositur, 1. 1. 10. quæ Jus Naturale immutare vitio à quovis Rege, eo qui per jus habet potiri potest, 2. 20. 40. mutabiliter etiam à quovis homine. 1. 10. 1. Juris Naturalis commutationem habent omnes homines, etiam ignorat & pravæ, 2. 19. 2. aliquod eſſe unde constituatur, 2. 1. 12. quodam naturalia, quædam Jure Naturali fant, 2. 12. 25. quædam Juris Naturalis præceptis. 2. 1. 3. quod repugnat non tantum id quod distat pactitis explicitis, sed & quod alia omnia, 2. 1. 3. quodam permittuntur, id est ea quæ ſocietas humana propter non imponit, 2. 1. 3. ab quæ legem Jure fant etiam à Deo permittuntur, qui ipſi ea mutare. 2. 1. 10. Confenſu communi aut hunc Gentium poſſunt irrogabili, 2. 3. 12. lege etiam mutis, 2. 2. 3. quodam propter fant, quædam ordinativa, 1. 1. 10. præterea eſt facultas mentis, cum efficiente voluntate, 2. 1. 10. quæ Juris Naturalis non fant tamen Divini, ita in his ubi ordinata, Naturale eſt. 2. 11. 1. Jure Naturali ut quid ſit illicitum. Jure eſt, ſi repugnat non tantum in

in genere, ſed barbare. 1. 5. 12. de Jure Naturali cum quotitur, hoc agitur an quid ſieri poſſit non injuſte. 3. 1. 4. & 7. 3. 1

Jus ſuiſpiam, non ſuiſpiam. Prolog. pag. 11.

Jus ſtolidum aliquod non ſunt, niſi malis recipi in ſenatum quæ modis nullis alibi, quam eodem, quod ſe omne ſenatum nominat. 3. 3. 4.

Jus omiſſio relatio inter oppoſita. 2. 12. 12. in quo juris beneficium quamvis neſciente contineatur verba. ibid. jura ſui naturalis quibus cedere. 1. 5. 1. imo & ſolum. 2. 1. 4. & 3. 21. 4. Temperamenti effectus utrum ſint temporarii. 2. 9. 10. quæ & unde alteri ſi ſit dare, ſibi conſervata remaneat. 3. 11. 12. in dicto temperamento Chriſtianum dicere magnum commodum deliberare. vide ibid. capitula quamvis leſ civilis habere dicatur. 2. 1. 24 In ſervos unde vehemens originem ducat. 3. 9. 17. inopia juſtitia docentes non habet. 2. 5. 28. & 3. 12. 2. nihil aliquo cum, & in quantum ei concedi licet. 3. 12. 2. Velantenum duplex eſt, humanum vel divinum. 1. 1. 13. utilitatis immutat. 2. 1. 10

Jus publicum circa quæ verſatur. Prol. pag. 2. Reflectum. 3. 1. 2. in rem. 2. 3. 1. originem ex tollas tranſlat. ibid. Rhadamanthum. 2. 10. 1. Rhamnuſium in dicto quale. 1. 1. 11

Juſtinianus conſilium de Samaritanis & Judæis vi ad religionem Chriſtianam adigendis improbatur. 2. 20. 48

Juſtitia triplex. 1. 1. 8. 1

Juſtitiæ animantis. Narrantur. ibid.

Juſtitia attribuitur ac tantum circa res communes, explicatur circa res ſingulorum verſatur. 1. 1. 8. 1

Juſtitia definitio ab Hieraca evaſtata portæ. 2. 20. 1. 2 Pythagoricis dicta, ut ἀντιπεπονθὸς. 2. 20. 31. mutanda ſola mala pœna, in mutuam ſpectantem, & quam. 2. 20. 44. in ſpectante cum omnia ea ad rectum cum civitatem conſtituit. 2. 1. 2. humana circa eſt, quæ eſt bona. 1. 2. 6. in medio non conſiſtit. ut patuit Ariſtoteles. Prolog. pag. 20. judicii nullum eſt. 2. 10. 1. ſtatuendique in bello nullam habet. Prolog. pag. 18

Juſtitia adhuc quæ ſit ſanctum ſpectat. 1. 17. 2. & 2. 20. 2. vide Apoſtolo, an locum intra habeat quoties propoſitum Geometrica ſit regula. 1. 1. 8. hoc eſt quotiens bene virtutem plures deobus æqualibus conſtituit. 2. 20. 2. Ipſitus, ut alteri quid arrogat. 2. 20. 2

Juſtitia Chriſtianorum. 1. 20. 24. & 2. 20. 27. obligat repentinum adhuc non infringebat. 2. 24. 7

Juſtum dicitur ex quo inter ſe invenitur, aliudque quid regit & negat, quæ tale ſint. 1. 1. 3

Juſtum, id eſt, ſolemne. 2. 2. 9. 1. & 3. 1. 1. 2

L.

LAbeo interdictum ne ſe porta vide Porta.

Lacedæmonem apud ex illis majore fidei mutuum ſatis in urgentibus. 3. 7. 20. 2

Lacedæmone Illas rege jure natus perſuchotur ante nato. 2. 7. 20

Lacedæmonii datum in bello plura quam vim timebant. 1. 1. 6. 2

Lacedæmonium mos de agris capio. 3. 6. 11. 2

Lacedæmonii jus in Meſſenios. 3. 4. 8. 2 Adnot. 3. 6. 10. 4

Lactantii horribili ingenuitate ſibi perſuadet. 1. 2. 8

Lædit bona cuius olim prohibiti. 1. 3. 3. Adnot.

Lætronii olim Ichnæ, & quare. 2. 13. 1. apud Germanos & Gregorem ſine ullatus 8. 21. 3. ex ſententia tutoris Magiſtratus, ſi ea mandata negotium adhibere quæ petuntur. 3. 13. 20

Lætrum ſibi ſervare. 3. 19. 2. 1

Lætrones jus ingeſtum non habent. 3. 18. 3. 1

Lætrum qui. 3. 1. 1. dicitur non

facient. vide Piratæ, qui in alterius fanc. ut inviolabiles fi fuerint, recte recipi ac defendi à quovis poſſint, quærad patronum, 2. 12. 3. Aquæ ductûs dando cipere, eius derivari non ſinat, 2. 9. 2. publicæ quæ, 2. 1. 1. adiuvare non tenetur quod ſi aut non exerpediunt, ſi jam inchoatum intermittit, 2. 15. 10. facietatis legitimæ fieri poſſint, 3. 1. 1. qui laudat tenetur damnis dati ſi quovodo. 2. 17. 7. & 2. 21. 1

Legatio apud inimicos publicum iubet Jura Gent. 2. 18. 8

Legationes alibi ex mici poſſunt. 2. 18. 2. 2

Legationis jus quid contineat, 2. 18. 1. eſt inter civilem populum in bello civili dum, 2. 18. 2. an inſtitutum, 2. 18. 4. introductum à jure Gent. voluntario. 2. 18. 5

Legatus municipalis non legitur Jure Gentium ad Civit. 2. 18. 2. 3 plenipotentiarius fabdolorum pro civitate excipitur, 3. 2. 7. poteſtatis non legitur Jure Gentium ad Civit. 2. 18. 2. penitet in poſſe ex omnibus casibi quæ iure excipit Jus Gentium, 2. 18. 4. an ſi quid committat contra ſtatum Legati. ibid. ex culpa civium accuſatus casibi penitet poteſt ab eo, ad quem mittitur, 2. 18. 4. ſed per eum à quo mittitur penitet ejus bello pari. ibid. rationem reddere ſubditum ſtatutæ nemini cognoſcendi à quo mittitur, ibid. à fidelitatem omnino excipitur Jus Gentium. 2. 4. 7

Legatus an ſacrificiorum habeat. 2. 18. 6. 1

Legatus, S quid debeat, quamodo comparandus. 2. 18. 8

Legati ut retineri obligare etiam contra iuram mandata. 2. 11. 12

Legatus quando ignorat demum redire poſſit. 2. 18. 21. 1

Legati qui non gentium ſtatutæ. 2. 18. 2. 1

Legati in bello civilibus quo jure fint. 2. 18. 2. 3

Legati an abſtinendi. 2. 18. 2. 2

Legatus ab quem caſu poſſint non occidi. 2. 18. 2. 3

Legati quo caſu mutabiles. 2. 18. 2. 2

Legati officium publicum ministerio. 2. 18. 4. 3

Legatus inter civilis loci ubi ſunt non teneretur. 2. 18. 4. 3

Legati habentur quaſi eſſent extra territorium. ibid.

Legati delictum per quem punimdum. 2. 18. 4. 5. 7

Legati per modum defenſionis occidi aut repelli poſſunt. 2. 18. 4. 7

Legati an ſubjacerunt jurisdictioni 2. 18. 7. 1

Legati domus an pro aſylo. 2. 18. 2. 2

Legati capacitas jus quoddam eſt, quod qui impedit iniuria dat iniuriatur. 2. 17. 2. legatus unius ſolius, ſine detrectatione ſubditi nunciare quamque obligati, quo ſenſu dicatur. 2. 14. 6

Legatorum violatio dicitur bello competenti potuit, 2. 18. 19. lex de legatis non violandis pertinet ad legatipedissequi, etiamſi in qui malit parcere metuit. 2. 18. 7. populus quod per legatos gentium interpretationem fecit, ejus facile intelligitur. 2. 6. 9

Legatorum jus. 2. 18. 1. 1. & 5. 3. 1

Legatorum jus an valeat quod ex ad quos non mittuntur. 2. 18. 2

Legatorum jus valet in bello. 2. 18. 6

Legatorum comites an inviolabiles. 2. 18. 8. 1

Legatorum bona an poſſint pro debito capi. 2. 18. 8

ob Legatos violatos bella. 2. 18. 11

Lex quid. 1. 3. 9. 1. 2

Lex Moſis duplicem habitat. 1. 2. 4. 4

Lex Moſis judiciaria quando & quomodo ſolvatur. 1. 2. 8. 7

Lex Moſis, vide Jus Hebræorum.

Lex Moſis non habet pœnæ & poſteriæ. 2. 1. 18. 1

Lex non ſcripta humana fieri quod 2. 5. 28. 10. 4 notat.

Leo imperatrix Ulpiani quo. 2. 1. 18. 1

Leo de libidine & de decimis quotuplo ad Chriſtianos pertinent. 1. 2. 17. 1

Leo

Leo idem potuit quod confenſus exprefſus. 2. 13. 1. 2
Leo an poſtfumptione falſi non exiſtente ſtandum, an obligat. 2. 17. 6. 2
Leo bonorum de falſi ultra diviſionem petita. 2. 14. 13. 2
Leo occidi aliquem permittens an conſtitutionem libruit, & quando. 2. 1. 14. 1
Leo, quæ ferre, pifces, aves non addixit, non invaſit. 2. 3. 1
Leo falſa quæ notat quod jure notarius licet. ibid.
Leo de ſtipulatione an perituræ ad ſatisdandum impetrum, aut quo jure. 2. 4. 13. 1
Leo dictum contumacia pœnam pupilli. 2. 11. 1. & quo tenſu, 2. 13. 1. quo ſenſu dixerit regios dictorum hæreditatem quotam, 2. 20. 44. eſt in citatore ut mora incipiat. quo ſubſtituto mortis. 2. 2. 1. ſtatu ut quod per ſe facultatis tantum eſt recipi ut debeat. 2. 2. 1. ingenua quomodo noſtur. 2. 14. 12. obligat, & ad quid. 2. 2. 5. ſi obligat ut judex juſtarum cauſarum oriatur. 2. 17. 1. ut obligat cum jus naturæ venit ex voluntate frumentum. 2. 3. 13. ut quem obligat, quid reparatur. 2. 6. 12. obligat, etiamſi cauſa particulariter ceſſet. 2. 20. 27. legis autorem ut partem deliti. 2. 4. 12. & 2. 20. 24. Principem per reſtitutionem. 2. 4. 14. non vero parentis. vide Lex paterfamilias. ut lege tantum annuat ne alienetur Principem. 2. 14. 9. obligat habentes nomen, ibid. non obligat, ſi ſpatium abſolute ſit, aut ſtatim, aut de re illicita. 2. 14. 11. nec eum qui à Magiſtratu petitionem aut imperatum id, quando ſi falſum fuerit non poteſt. 2. 4. 4. nec eos quibus data non eſt. 2. 2. 11. leges quæ ſanctionis penalitatem ſolli non obligat. 2 laſſum alterum habeat. 2. 17. 8. teſtimonio debet, niſi probabili de cauſa. 2. 20. 24. voluntati eum aut mutandi jus habet auctor ejus. 2. 4. 12. & 2. 20. 24. reſtituendo cum fructu ſubſtitute ingratis cauſa, an revocando. Leo ut minus ſuæ injuriam. 2. 14. 9

Leo civilis tralatorum nationum. 1. 8. 2. vide Jus Civile tralatorum petitum. Legis civilis nihil agunt contra legem naturæ. 2. 2. 10. introduxi dum aut tollunt, invertunt jus civilium fanctæ naturæ negotia. 2. 12. 12. 19. 20. & aucta non habent ex quarto debito. 2. 6. 20. in permiſſionem naturalis quid efficiant. 2. 12. 1. & 2. 13. 7. quæ legibus civilibus ſubjecti ſint, in quibus tollitur eas aquitatem omnium cenſeri. 2. 14. 11. quæ ſubjecti non ſint. ibid. ſi ſubjecti debent quod æquum eſt. ibid. adde Jus Civile.

Leo contumacia. 1. 3. 18. Dei de peccando in filio patrimonii delicto, aut ultra ſimiliter non extenditur. 2. 11. 24

Leo humana quando obligat. 1. 11. 8. à voluntate pendet, in origine & duratione. 1. 16. 24. Evæ puellæ humanæ tantum lege ſunt, non ſunt vota, nihil ad hoc addidit. 2. 5. 14. Injuſta etiam intentio non nil malo publico nocet. 2. 4. 5

Leo Moſaica duo comprehendit ex ordinatione & rei natura impoſita, 1. 10. 19. conſiderare duplicem, 1. 2. 2. in præcepta aliquibus legis Evangelicæ, 1. 1. 17. implet à Chriſto ejus ſenſu dictum, 1. 2. 7. an ut dabat non ſequatur natura, Prolog. 3. 20. obligat etiam Chriſtianos in iis quæ moralem honeſtatem ſunt, 1. 12. 10. non obligat peregrinos & alios quam Judæos, 1. 1. 16. ad quid potuit ac quos non obligat, 1. 1. 17. quando ſtabilitatis obſervandæ differt, 1. 1. 16. fundamentum eſt. 2. 21. 5. & legum naturæ corruptæ perfectiſſimus, 2. 10. 11. ut ſub nova conſtitutione, 2. 20. 12. legem Moſaicam ac Chriſtum iuntare. & interpretare, 1. 1. 8. Solutum eſſe non quæ eſt à Chriſtianis perhibet, 1. 1. 16. leges illa tantum à Chriſto ſunt latæ, quæ ullus genere ab illorum diſtinguatur, 2. 1. 13. legem libertatis tranſgrediuntur pauca fiat mutationem, & familia. 2. 20. 41

Leo Marcus quo lege confirmavit generalia. 1. 7. 7. circa mutuas leges quæ sit observandi, quibus ne instantissimis imbecillitas, aut pestis calamitas obstet. 2. 10. 11

Leo Pascalis non obligat alios principes etiam privatos. 2. 14. 2

Leges regni. 1. 2. 14. 4. num.

Leges Romanæ non eo fine missio personarum & qualitarum ad subditos non pertinentium scripsit. 2. 10. 11. vide Jus Rom.

Legis dispensatio ex quibus causis fiat. 2. 20. 27. & 28 in iis omnem principat quæ lex recte statuit excipere. ibid. nam omnis obligandi ad omnia, ibid. ad inferendam legis effectum satis est certio existentia sine appropriatione materiæ proximæ. 2. 20. 28. quæ sit exercendi ignominiam legum non obtinet non agi in fide. 2. 21. 13. consentia cum negligentia minuit delictum. 2. 20. 43. ratio differt ab ea metus. 2. 6. 8. & cessit petulantiæ in fidei de quo agitur, etiam pœna per tam expressa interpositionis. 2. 20. 28.

Leges feriatæ cum finis imbecillium hominum. 1. 4. 7. quæ vetita feriatis, pro nullis habendæ, si fine feriatis, 2. 23. 6. sint vel præceptivæ, vel prohibentes: si leges in bello, & quales. *Prol. pag.* 2. 22. 11. id objectum quod plerumque accidit. 1. 4. 4

Legis ratio particularitur ceteris civibus à lege non extendit. 1. 2. 1. 3

Legis dispensatio Regem non obligat. 2. 14. 22. 7

cessatio Legis in remittendi dispositio est ad dispensationem. 2. 20. 28

Legis conditio an si obliget, & quatenus. 2. 9. 11. 1. & cap. 20. 24. 1

Leges tribus an prohibent divortia & matrimonia plurium unorum. 2. 5. 1. 3

in Lege pœnali dispensandi cessit quo. 2. 20. 24. 1

Leges pœnales aut constitutæ locum non habent citra alios Regnum. 2. 14. 1. & 2. 2. 4

Leges Romanæ de contubernio. 2. 12. 13. 8

Leges Romanorum pœnales in quo antiquæ. 2. 20. 28

Leges quæ obligent. 1. 11. 1. 2

Leges à Christianis suscipiendæ similio Hebræis, nisi transmissionem aliquam obstet. 1. 2. 17. 5

Leges & constitutiones mitiori pollere. 2. 18. 8

Leges earum omnes obligant. 2. 14. 12. 2. & 2. 25. 1. 2

Leges quæ salubres & cito confirmant. 2. 18. 10. 1

Leges interferre aliquoto permittentes quando jus meridiem dare, quando latum imponerem. 2. 20. 37

Leges an obligent summum pontificem. 2. 14. 12. 2. & 2. 20. 24. 1

Leges quasi pacta. 2. 11. 1. 2

Leges civiles quadam plane impositæ. 2. 7. 1. & 2. 14. 12. 2. & 2. 15. 3. 2

Leges humanæ quadam piacitum profanæ cum morte pœnalis observandi. 1. 4. 7. 2. 3. humanæ tam interpretabiles.

Leges quædam etiam divinæ, tantum habent exceptionem durante necessitate. 1. 4. 7. 1. 3

Leges subjectum id quod plerumque. 2. 4. 4. 2

Leges sibi posse dederogare, quæ humanum imperium admittunt. 2. 4. 11. 2

Leges datæ promissis quæ obligant. 2. 4. 4. 2

Leges latebræ, quæ propinquam occasionem innocentis latentes habent. 2. 20. 15. 1. & 20. 1

Leges civiles de promissis accurate. 2. 12. 5. 2

Leges quadam Dei tantum habent flantur accidentia exceptionem. 1. 4. 7. quadam date à Deo gentis humanæ, vel in prima creatione vel in reflauratione. 1. 2. 1. & 2. 1. 3. Leges divinæ positivæ aliquæ sint Gentium mutabiles. 2. 12. 2. adde Decalogus. Dilectionis. vide Dilectionis Leges Evangelicæ. an divinam voluntatem præscribat. 1. 2. 1. præsidium ad mores sinceri interpretandi cogit.

cant

tum poterunt esse fidibus. 2. 1. 13. Exulceratorius. 1. 2. 20.

Legis finitæ quæ. 1. 12. 8. Scripta ad finem æquitatem respondebunt. 2. 2. 6. non scripta, scriptorum casualis non timetur. ibid.

Legislatus ne lege humana velit posse, & quomodo. 2. 7. 4. 2.

Legum finis & efficacia. 2. 12. 12. 2.

Legum divisiones circa venditionem & emptionem. 2. 12. 13. 1.

Legum condendarum jus pars est tantum jurisdictionis. 1. 2. 2.

Lenis. 1. 4. 10. 2.

Leonina in societate clausula divina. 2. 10. 36. & 1. 3. 3.

Liber homo pestilentiam quomodo vendat. 1. 6. 1.

Liber homo pestilentiæ fit mancipium: an & alienari? 1. 3. 2. 1. 2.

Liber & populus eam quæ Reipublicæ usurpant cum libero Rieno contrahit. 2. 4. 4. aut usurpant liberos suis filiorum longo tempore agere iustos est. 1. 4. 14. Populus liber subest in quibusdam obligantur per Regem, qui libertatem pronunciat necessitate. 2. 14. 12. Regis & populi liberi eadem est ratio. 1. 2. 23

Liberum fore Carthaginem quomodo de intelligendum. 2. 18. 13.

Liberi filiorum quodi. 2. 7. 4. 3.

Liberi pignorati an vendi à parente possint quando pellex, 1. 3. 3. an ipsorum nubiles. 2. 1. 7.

Liberi ex quibusdam matrimoniis impediantur succedere. 2. 7. 8. 3. 2.

Liberi ob parentum delicta non punirendi. 2. 20. 32. 1. 3.

Liberi in matrimonio favorabili, 2. 7. 10. etiam sub matris fide imperio. 2. 5. 7. matrimonium conditionem hanc Gentium. 2. 7. 3. parentibus obtemperare ac reverentiam debere. 2. 5. 5. & 2. 5. 6. cum iure Dei & naturæ liberos hominum mentes solum afficere. 2. 21. 14. Liberorum res an iure Naturali acquirantur parentibus. vide Acquirantur.

Liberis ac debentur alimenta, & quo iure. 2. 7. 4. 2. an alendi vulgo quæsiti, & ex aucto ut-

li. 2. 7. 4. 2. 3.

Liberos exponendi jus. 2. 5. 2. 3. 4.

Liberorum cum parentibus restituendorum jus naturæ. 2. 5. 12. 2. 3

Liberorum servitus. 2. 5. 30.

Libertas quando jura belli tuta. 2. 22. 11. & 2. 4. 14. 1. 2.

Libertas quæ finita naturalis. 2. 22. 11. & 2. 7. 7. 1. 2.

Libertas an jus plures, gravis inter deliberando. 2. 24. 6. 1. 2. & 2. 4. 19. 2.

Libertati profunda vita pejoli mitius. 2. 24. 6. 2. 3.

Libertas populi quid significet. 2. 5. 11. 1. 2.

Libertas restituenda obligare ne se fine limitatione. 3. 2. 5. 3.

Libertas hellandi non prohibitio abdicata. 2. 18. 11. 2.

Libertas divina dupliciter ad objectum quo tria? necessaria, 2. 22. 11. opponitur Regibus, 1. 2. 13. vitio nonnullis relinquitur, etiamsi impedimo quis noceat, 3. 11. 10. asserenda cum insulæ capta est, etiam ab his qui eam injuriantibus ab emptoribus ejicient. 2. 16. 4. Servo data per modo & dentur concilio, 3. 14. 4. debetur servo post longas operas & valde magnas laboris, 3. 14. 6. libertatis nomen inane umbra. 1. 2. 11. libertatem tui penitus malum populus possit, 1. 3. 8. per libertatem pugnare, etiam cum insulæ sit, veniam mutuar. 3. 11. 6. libertatis vita potior. vide Vita.

Libertas civilis, 1. 3. 12. eli jus regendi per se Rego 1. 14. 6. sine libertate imperio intelligi non potest. 1. 1. 2. Non ipsa. 1. 3. 8. Non Naturalis habet se quis cogatur abstinere vitia, 2. 17. 17. pars ejus tribuni plebis, non revocare pœnas reperit, 1. 4. 14. inulta ut à quibusdam vocatur non semper reperitur à populo in Regem delegatum. 1. 4. 8

Libertas pro jure eorum. 3. 12. 16. 1. & 3. 4. 2. 1. & cap. 10. 1. & 3. 2. 1. 2

Libra, non arabica quæ significatione latina. 1. 4. 1. 2. 3

Licere quædam dicuntur, quæ tollitur actio licet. 3. 4. 2. 1. & cap. 10. 2. 2. 3

Licere quadam dicuntur, ebi impunitas agitur. 3. 4. 2. 2. & c. 12. 1. 2

Licere opportuno si quid dicitur, non oportet. 3. 4. 2. 2. & cap. 12. 1. 2. 2. 3.

Licere accipitur dupliciter, vel ſtricte coactive vel latiuſcule, ſic 10. 1. quot modis dicatur. 3. 4. 2. latiſſime dicitur, ubi nullam contra prohibitionem eſt remedium. 2. 12. 16. quotiam indiuiſe licere quæ dicitur non licere. 2. 11. 11. quotiam licere in bello pariter nulla ſpectatur, pariter ac prius illa antegredere. 3. 19. 1

Licere & licere idem. 3. 9. 1

Licitari agit. 2. 2. 16. 1. & 2. 8. 12. 1

Liquidi per ſe ſua terminantur. 2. 2. 5

Lis potuit ortiri per alle ſine peccato. 2. 23. 13. 2

Litere Matris. 2. 2. 2

per Literas ſcripti obſtricte paſſa modo quo jure judicetur. vide Fyda.

Literæ belli denunciatio fieri potuit. 3. 1. 14

Literæ excepti à pignerationibus ſubditorum pro debitis Jure Civili. 2. 2. 7

Lites Chriſtiani quidam plane improbarunt. 1. 2. 2. omnes in Lege Evangelica prohibitæ. 1. 2. 8. durerunt etiam iniuſtam ſuam primo motam, quam litigare. 2. 2. 13. lites inter controuerſi ex utraque parte non ſunt iniquæ. 2. 11. 13

Litigare Chriſtianis quo ſenſu veritum. 1. 2. 8. & 3. 14. 2. 2

Litus quorum. 2. 2. 7. 2

Loca in Iole potuit quis quæ ſibi ceſſit occupatas à bellatore. 2. 2. 10. 2

Locatus pluribus operatis an à ſingulis mercedem in ſolidum exigere poſſit. 2. 12. 12

Locatio conductio ſolita à Regi ſine expreſſa mercede an valeat. 2. 12. 2. locationes, conductiones, ædes, qui eſtum impedivit, damno ſuæ conductionis. 2. 12. 12

Locationis & conductionis natura. 2. 12. 18

Locator tenetur rem locatam, conductori tradere de eo quod pactus. ibid.

Locatus operis ad quid teneatur. 2. 12. 19

Locatur jus habet exigendæ pecuniæ pecuniæ, etiamſi nihil mercaturæ vellentis ea re re percepere. 2. 12. 19

Locupletatio ex re alterius, earum ad reſtitutionem tenere, & quem. 2. 10. 2. 1. & 2

Locus inculus non exulare obligatur, niſi quando ingreſſum. 2. 2. 17. five ſacri, ſive profani, publiciuſio accepta cujus ſit, 2. 2. 21. qui convenit in loco, legibus ejus loci ſubiciatur. 2. 11. 1. quæ loca in controverſias dirimi debent qui populo alium libera imperant. 2. 9. 8

Locutio de damno malitia peculiaris quæ ſit. 2. 11. 1. 3

Locutionis ambiguæ uſurpatio quando licita. 3. 1. 10. 13

Locum alter alteri potuit promittere, nondum ſi traditum eſt. 2. 2. 14. ex re alterius tenetur operare. Juris eſt Natur. Progen. pag. 20. 2. 10. 1. ob locum ceſſum per ſubditorum tumultum res ipſius rerum perit. 2. 11. 14. & ex persona mutuo data mutuo judicatur. 2. 13. 21. Chriſtianum ſpectatum ſit non debitum denegari, de damno agere non potuit. 2. 2. 13

Ludovici & Galeani controverſia de Mediolano. 3. 7. 18

M.

MAchari bello adhuc mos erat temporis, cujus Alianus 2. 23. 6

Macedonum ſolidatio qualis. 1. 2. 7. 1

Maccabæi ſanctæ memoriæ cum Romanis & Lacedæmonios. 1. 11. 2. fuerunt invocationem mortis Sabbathis obſervarunt. 2. 20. 8. Matthæbworum error, quamodo defendi poſſunt. 1. 2. 7

Macedo-

Macedonum lex quædam injusta. 2. 41. 13
Magistratus inferiores summorum imperium habenti nihil obtrectare debent. 1. 4. 6. 1. 3
Magistratus Christiani Pauli temporis. 2. 2. 7. 2. 2
Magistratus Hebræi non tribuerint malis regibus. 2. 4. 6. 1. 4
Magistratus ex quibus deligendi temporibus. 2. 13. 20. 1
Magistratus in exercitu, eo quod à manus exercitum non regerint. ibid.
Magistratus oppidanus quatenus obliget. 2. 12. 6
Magistratus autumabat jus habet belligerandi, 1. 1. 4. non est in fœdere Deo aut legi Evangelicæ contrario. 1. 1. 7. Maximi est ne divinet. 1. 2. 1. bonus ad meliorem ultimque quodcunque voluntatem non bonum modo dictorum, sed & emolumenti. 2. 18. 1. minori bella gerere mitis gestio, 1. 1. 6. ad virtutis motivum, si inquilo agat, 1. 4. 6. addit Necessitas. ei contra majorem pertendum non est, tenuis tum bona imperium videtur. ibid. Naturalis & proximus ei ille bonus. 2. 2. 6. Magistratus non obligat, ubi impunitas facturum est præmoptatum. 2. 12. 2. obligans populo mandata, & in quibus cavere. 2. 13. 10. Cui Magistratui collatio mandata est, tenetur eligere eos qui digni sunt. 2. 17. 1. Magistratum subjecti Christo præsidentes, & quare; vide Christus. apud multos consensus debet affectare, & quamobrem. 1. 20. 16. à Magistratu Reip. vel singuli tribus exulum reipublicæ petitant dilucidum, & in civibus. 2. 17. 2
Magi post baptismum arcana suam explebentur detexere. 1. 2. 2
Mahumbilo fallax. 2. 21. 9. 2
Mahumetistarum opinio de occidendis infidelibus. 2. 20. 2
Majestas pro dignitate cujusvis personæ. 1. 2. 21. 1. 2. quid sit. ibid.
Majestas non est legibus remota. 1. 4. 2. major ex nobilitate gravis. 2. 7. 16. fœdus, ut majestas alterius non tollatur, quale. 2. 15. 7. in majestatis crimen actio, quis voluntatem ejus interpretari debeat. 2. 18. 2. contra majestatis legem peccant, qui injusta Principis arcana belli sciunt licuit. 1. 3. 4
Majorennes jura tempore minorennitatis. 2. 4. 10. 3
Majorennes facultas in negotio Castitatis. 2. 7. 22. 1
Malefici omnes qui nullius civitatis parens sunt, à quovis puniri possunt. 2. 19. 3
Maleficium quid. 2. 17. 2. quæ quali ex maleficio. 2. 1. 2
Malitiæ opera ut aliquando cognoscat. 2. 17. 20. ut fiat, fidei obligatio non tam intercidendi alterum libertatem. 3. 6. 18
Malum faciendæ est ex appetitu naturali & humano. 2. 22. 20. malum non est faciendum ut inde eveniat bonum, hoc in iis locum habet, quæ impetu male fiunt. 2. 1. 6. qui malum facit, malum facit. 2. 20. 1. quantum quid per malitiam, tantum non pati, remittitur injuria. 2. 1. 4. quæ ad declarandum malum male fiunt, maxime sunt excusabilia. 2. 20. 20. malum minus, ubi dolus caret malitia, rationem boni habet. 2. 23. 2
Mandatis morte an pœna mandatum. 2. 11. 15
cum Mandatario qui contrahit, etiam à mandatario mandatum exceditur, obligatur. 2. 11. 14
Mandatum à Principibus facta indecora quibus dijudicari, & quare. 2. 12. 11. in quantum teneatur ex culpa & dolo. 2. 12. 4. obligat mandatorem etiam cum mandatum excedit. 2. 12. 12. obligatur contra mandatum. 2. 14. 2
Mandatum ad quid tenetur. 2. 12. 13. 2
Mandatum an impiet possit per exceptionem. 2. 16. 21
Mandatum recedere, & fe cum alio *contrahere*, ad quid obligetur. 2. 11. 4. 3. 2

Man-

Magistratum generale & speciale in Israele. 3. 16. 1. 4.
Mandatum quid, 2. 12. 2. contra mandatum Principis nemo agere legitur. Principum obligat, sed se Principes non Legatos, & 2. 22. 4. mandati actio an detur in heredem. 2. 22. 17
Mandata publica, quæ magis dicuntur edicta quam. 2. 17. 10. 1
Mandata Imperii. 2. 18. 1
Manlii bellum in Gallogræcos gratis. 3. 3. 10
2. Manlius tib. plebi. hortando etiam in se injecta obtrectat. 3. 19. 6
Manubiæ quid. 3. 6. 16. 1
Manumissio interdum minus sine pecunia retenta. 3. 14. 6. 6. 3
Manumissio Jure Gentium volantia ne intendatur, & quare. 3. 14. 6. dicta ab inflexu manu vel dextra. 3. 6. 22
Manus mortua, 2. 3. 30. maribus interdicta & fœminis ne morbo. 2. 2. 6
M. Marcelli modestia in celebrata. 3. 13. 7. 3
Marcionarum facilius reflorescentio impiatur quam alia dicta, & quare. 1. 2. 14
Mare commune cum dicitur an intelligi debeat Civ. Rom. 2. 9. 11. omnium mundi, 2. 2. 1. totum mundi, dict. pro contubernio se ab altera parte navigantes, pars altera non occupat, 2. 2. 11. litora & pars aquæ occupari potest, 2. 2. 8. quomodo & quando dicatur illa occupatio, 2. 2. 11. maris impedimento dominium occupantis. 2. 2. 11. mare nec à privatis, nec à populo possideri potest. 2. 2. 3. Romanorum, Græcorum, Barbarorum quo finibus diverso. 2. 2. 10. in mari esse judicium. 1. 2. 6
Maris servitus præstantium in regali à populo delata. 2. 7. 17
Marcus populum sanè posse, an recte contendit. 2. 1. 2. 2
Mare cum dividem. 1. 2. 2. 3
Mare in sanctum admittitur. 2. 2. 10. 2
Mare occupatione omitta ad usucapionem non, 2. 2. 11. navigandi jus in Mari, 2. 2. 12. imperium in Mari quorum sit. 2. 2. 13
Matiandini. 3. 14. 3
Matis pars quarenus occupari possit. 2. 2. 2. 10. 2
Matiale imperium. 3. 3. 8
Matrimonii caput uxoris quæ sensu. 2. 3. 8. jus habet naturaliter in corpus uxoris, 2. 2. 9. jus habet mutuo dandi sanguinem uxori ab marito in ea de L. Hebræa. 2. 13. 20. cui lex permittit maritum adulterum occidere, an si occidat jubeat se coram Deo, 2. 20. 13. de matrimonio pronuntiare. 2. 3. 1
Matres pro alimentum sinciput legitimum nullis. Proœm. 3. 3
Matrimonium pro communibus. 2. 18. 4
Matres quemodo magis certa putet. 2. 7. 5. 1
Matthathias quo jure Judæos Græcis unius se pollicitum occiderit. 2. 20. 9
Matrimonium cur inflatorum matulisse. 2. 7. 6. cæterorum Judæi pro nullo habent, 2. 19. 2. fœtilis fundamentum est, 2. 20. 30. non inflatum etiam interficere. 1. 1. 4. Nat. promittam ab eo qui conjugem jam habet, an & quomodo valeat Jure Naturali. 2. 13. 2. contubernio. 1. 4. 2. ad quos gradus liceat. 2. 5. 12. & seqq. an cum infideli liceat ex lege Evangelica. 2. 21. 10. cum plurimis lege Evangelica non liceat.
Matrimonium quid & ex eo necessitudo. 2. 5. 8. 9
Matrimonium an initare deficiente confessio parentum. 2. 5. 10. 1. 13
Matrimonium initium cum alienis vitetur cavisque. 2. 5. 11
Matrimonium ad consanguineos non. 2. 5. 8. 4
Matrimonium apud veteres Romanos non publicabilis non intimabatur. 3. 9. 2. 2
Matrimonii publici invida bella cessit. 3. 12. 7. & 3. 1. 2. 2
Matrimonii contrahendi libertas teneri debet ultra, nisi prohibitio definiat, 2. 2. 28. vitium impedit non debet, 2. 2. 21. legum quæ circa matrimonium negant, quid dicat.
Matri-

INDEX.

Matrimonii fides æquiparatur votæ. 2. 2. 1

Matrimonii jura ex lege Christiana. 2. 1. 9. 2. 2

Matrimonia non ineunda cum pœnitentia. 2. 25. 10. 4. 3

Matrimonia quædam talia sunt ex lege, ut liberi ad hæreditatem non admittantur. 4. 7. 8. 3

Matrimonia plurium uxorum olim licita. 4. 5. 9. 4. 1

Matrimonia cum pœnitentia originem, aut affinitate, usque, & quarto gradu illicita. 2. 2. 12. 1. 13. 2

Matrimonia parentum cum liberis, & liberorum cum parentibus contra jus naturæ & prohibita. 2. 2. 12. 2. 3

Matrimonia ex lege in gradibus prohibitis Levitic. 2. 2. 12. 2

Matrimonia fortuita & fortuito quæ jure erant, & unde illicita. 2. 2. 14. 6

Matrimoniorum contrahendorum libertas quibus & quatenus debeatur. 2. 2. 10. 1. 2

Maxillam alterius percutere quid. 2. 2. 6. 8

Maximum unum in regno à populo deligi prudentum unice pars tertia. 2. 2. 12. 3

Medici fides investigare, leges pollicem. 2. 2. 11

Medici in bello quando sint inviolati. 2. 2. 3. & 4. 27. 2. ad primum. 2. 2. 40

Membra naturaliter hominis sunt. 2. 25. 2. in membra sui hominis jus nullum nisi corporis servandi gratia. 2. 25. 11

Membrorum conservandi ratio instituta. 2. 2. 6

Mendaciis prohibitum. 2. 2. 9. 1. & 3. 10. 3

Mendacium qui nullum nocet cavere videantur. 2. 2. 9. 2. 2. 4

Mendacium dicere & mentiri apud Gallum quomodo distinguantur. 2. 2. 10. 1

Mendacium à Deo abesse. 2. 2. 10. 1

Mendacium dicitur dolum quid. 2. 2. 11. 3

Mendacium an committatur officiosa mendacia, ad quam finem non dirigens. 2. 2. 11. 1. 2

Mendacium dicitur multiplicitas. 2. 2. 10. quid sit. 2. 2. 8

Mendacium qui laudant alii reprehendi. 2. 2. 9

ad Mendacium corrigitur, non est arbitrium. 2. 2. 11

Mendacium inculpatum exemplo. ibid.

Mendacii, qui illicitum naturaliter, quid mercule, 2. 2. 10. 1. quid formale. 2. 2. 10. 1

de Mendacio & equivocatione Scholasticorum lucubratio. 2. 2. 17. 1

Mendacium pro vita. 2. 2. 10. 4

Mendacia ejus quod res videri. 2. 2. 10. 3

Mentiri apud veteres an licuit. 2. 2. 10. 3

Mentiri Isidi licere qui finxerint. 2. 2. 17. 3

Mentiri & occultare verum, differitia. 2. 2. 7. Adverte. 1. quando licuit. 2. 2. 13. & 2. 2. 14. Cur non mentiuntur qui fidem dicit, quid enim est mentiri. 2. 2. 10

Mentiri qui dicit quod falsum putat, licet verum sit. 2. 2. 10. 1

Mercatores in bello ab hostibus vindicari debere. 2. 2. 12. Laborum & expensarum rationem habere pollunt in omittendo mutuo pretio. 2. 2. 14

Mercatura apud Hollandos quidem maxime viget. 2. 2. 14

Mercenarii. 2. 2. 27

Merces accepta à pœnitentibus fabricatum pro ecclesia. 2. 2. 7. exemplo olim fidge non erubescit. 2. 2. 30

ad Mercidum civilis legislatoris do de quare libuit convenire. 2. 2. 9

Meritum ex libera voluntate. 2. 2. 12.

Meritum unius ad profundo. 2. 2. 12. universitatis quale. 2. 2. 2

ob Meritum panis omnibus debet. 2. 2. 32

Metus à tenio illatus an aliquem vitiet. 2. 2. 7. 3

Metus absolute an tollat jus tuendæ vitæ. 2. 2. 11. 4

Metus à causa an justa bello excludat. 2. 22. 3. 2. & 2. 2. 17

Metus

Metus ſibat non ſufficit ad jus inter-
gentes dictorum. 2. 2. 5. 1. 2
Metus excepto non libertat à religio-
ne juramenti. 3. 19. 4. 3.
Metus quis pro juſto habebatur in bel-
lo publico. 3. 19. 12
Metus perpetuus datore non excuſan-
2. 5. 8. Interdum non eſt ſufficiens
ad eadem cauſa. 2. 12. 11. adver-
ſus hos metus quale remedium ſit
profectum. 2. 2. 17. injuſtus qui-
dem eſt quando juſtitiam incutum
quem tamen jus Gentium non im-
probat. 3. 19. 12. ut in quo juſtitia
bello ſolenni excuſet. 2. 17. 19.
& quare. 2. 24. 11. an ut metus
alteri injuſtus ſimul ſervitus & im-
potentia ſuæ poſſeſſionis. 2. 15.
14. in concubia injuſtus an demi
debeat. 2. 14. 10
Metus accurſio interpretis cadunt.
3. 19. 6. & 5. 28. 2. adſultum to-
lerare non poſſunt. & corpus ſi in-
ducta. 2. 12. 11. & 2. 21. 3. quod
metu belli injuſti extorquetur non ad
mittit reſtitutionem. 2. 17. 19
Metu concellum à Latrone & Piratis
poſſit agere, nisi ſubſidium
accuſſit. ibid. quod ſit metus,
magis excuſabile, quam quod ab
voluptatem. 2. 20. 11. an ſi metu
ille, aber ſi ipſum poſſit reſtitue-
re. 2. 13. 1. an eſt juxta facta
promiſſio. 2. 13. 14. an hoc cau
Res ipſum poſſit reſtituere, an
Poſſeſſori credat. 2. 14. 1. & 2. 14.
3. qui ipſe in cauſa fuit ut metu
ad promiſſum cogantur jus amit-
tit reſtitutionis. 2. 17. 13. ex metu
plurimæ inſtantes injuriæ. 2.
2. 5
Metu promiſſorum an teneatur. 2. 11. 7
Metu quid faciens. infidelitas velle di-
cendus. 2. 12. 7. 2
Metu cauſam dans contractui quando
ad reſtitutionem teneatur. 2. 12.
24. 1
Metum inferens tenetur ad reſtitutio-
nem. 2. 12. 5. 2
Metum vi poſſum repetere etiam cum
pœnali inocentiam. 3. 2. 4. plus
quam metum accipere poſſum. &
metum conferre mutatio. ibid. Sed
ſubſcribere reſtituere de ejusquod plus
eſt. vide Dolorum. pro metu quod
conſequi non poſſum. aliud æqui-
valens juſte poſſum capere. 2. 2. 2.
Metum. vide Nat.
Migratio in locum alium, populum
non tenuit. 2. 9. 3. migratio
ſubditorum in terris eius qui eam
pati tenetur non diſſolvit. 2. 20.
42
Miles quid in legibus ſignificet.
2. 21. 13
Milites fieri poſſunt natura ſervos
fubditi. 2. 4. 4. Infideles licet tem-
pore inducium. 3. 21. 4. qui ſub
Imperio militant quantum poſſint
incerta capere poſſunt. ex præda.
3. 12. 2. an ſi qui partis quæ lu-
ſibat, cum qui nolit pax eſt, mi-
litant, pax credatur ingra. 3. 20.
31
Miles de incendiis & rapta ſine juſſu
ſuorum, an teneatur. 3. 14. 8
Milites Civilium ſub Juliano, 3. 2.
10. 11. ſub Diocletiano. 2. 2. 14.
11. 8
Militis Chriſtiani officium. 2. 2. 10. 12
Minores Judici exercitus militaribus. 2.
2. 7. 3
Militi quæ ex præda colorent apud
Romanos. 3. 6. 24. 7
Milites ad Eccleſia non exercentur cri-
ni. 2. 2. 20. 2
Milites quomodo teneatur ex bello
injuſto. 2. 20. 4
Militibus datus commodus peculii
& duci. 2. 11. 3
Militum nimium qui veniat. ibid.
Militum corpori parcitum, aut ili-
pendium præcipue non licet. 2. 11.
18
Militia mercenaria ſine delicta cauſa
improbatur. ibid.
Militia præcipientibus alios licentiis,
& quare. 2. 2. 10. 9. eſt incredibile
clericis. ibid. cum Eccleſia cura
probat. 2. 2. 20. 11
Militiæ cupiditas qualis detrimenta ſpi-
ritalia Nocetat. 2. 2. 20. 7. 8
Militum concilii Origines interdum
Chriſtianis. 2. 2. 2. 2
Militum, & capitalia ſupplicia coercen-
di illis Tertullianus. ibid.
Militum ob pœnas cauſa Judici detre-
dantur. 2. 2. 8. 3. quas ob cau-
ſas olim etiam Chriſtiani eam de-
trectarint. ibid.
Mi-

Militare calculus. 2. 3. 18
es Militiarum facta aliquem obligari ſi quid militer de gentium quo bella agitantium. 3. 22. 7. obligatur ſumma poteſtas etiam cum ſubditis ſuis contra tranſitorem armorum. 3. 22. 4. hinc ſola culpa, an quis obligetur non eſt Juris Gentium. 3. 17. 20. 2
Minor annis bellis obligatur. 2. 21. 3
Minor an promittendo obligetur. 2. 11. 5. 2
Miſſarum incepta ſuarum Juris Gentium non Civ. 3. 21. 9
Miſſum imperium quale ſit inviolatum. Prolog. num. 22.
Miſſionarii penultimum primæ Eccleſiæ cur Deus deleverit, eandemque poſtea ſalvaverit. 1. 2. 8
Miſſionibus Dei an non decem legiones expeditæ non ait, 1. 22. 10. quæ poterat præcipere ſimpliciter. 3. 20. 11. poterantibus punitis non debet. 3. 20. 10. quod ex miſſionibus debetur. Id annis jubet depoſiti reddi. 2. 12. 10
Miſericordia dignæ qui bello capiuntur. 3. 14. 1. 5
Miſericordiæ an apud Ariſtotelem. 2. 20. 5. 2
Miſſilia corrodo fiunt explodantur. 3. 8. 12
Mobiles an quando ſint legislatores expectandi. 2. 6. 14
Mobilia generaliter poſſidentibus non acquiruntur. 2. 8. 14. 1
Modeſtia in bello jure circa pudorem. 3. 12. 7. 1
Modeſtia in bello ad quæ circa civilem pertit. 3. 12. 8
Modus in pœna unde petendus. 2. 20. 1. 9
Modi habendi imperium qui. 1. 3. 12. 1
Monia urbs ſine mari, cum diruta fuit, ne interiret in civitatis. 2. 2. 9. retinere monacha ſine tempore inhabitandi. 2. 12. 7. inquit hanc ratione cingunt. quomodo intelligendum. 2. 16. 20. finibus de diuturnis contra quos. 2. 25. 7
Monachi a cæde liberi eſſe debent. 3. 11. 12
Monomachia bellum ſimile an licere. 2. 23. 18. 3. 24. 4
Monomachiæ de regno quale offendunt. 2. 23. 24. & 27. 2
Monopolia quæ licita, quæ contra jus, & quæ contra caritatem. 2. 12. 15
Monopolium. vide Commiſſa. 2. 2. 24
Mortui in teſtamento aliter ac lictum. 2. 2. 15
Mors pœnalis in pœnam adhibenda. 2. 20. 33
Moralia non conſiſtunt in pœna. 1. 2. 8
Moralium incertitudo unde. 1. 22. 1
Moratoria jus per aliquod tempus interdictatus remittit. 2. 7. 15
Morbi contagioſi an propria ſint pœnæ, qui morbi enumerat in libro Mapſis. 2. 20. 2
Mori liberam dentes vocatur. 2. 19. 1. 5
Mores generales in aliqua parte mundi non facium ius mutare. 2. 10. 12
Mors deportationem quando compenſabat. 2. 16. 9
Mors pro vera religione quanti ſtimanda. 1. 4. 7. 15
Mors quid ſignificet, 2. 18. 9. in manus ſuo ordo, 2. 7. 3. in ejus qui accepit pecuniam debeat non manere in ad ipſum heredes, 2. 11. 14. mandatis nihil perficiendum, quod mandatum inviſum eſſet. 2. 11. 15. Scilicet, quo livia qui mulier ſit ejus, 2. 20. 7. univerſitatis quid, 2. 21. 7
quæ actionis exeunde cum inſulta ſunt, livia parentela. 2. 20. 29
Mortem pro alio appetere lege humanitatis præceptum, 1. 2. 2. ad mortem damnare an liceat, etiam ex ſe delicto quæ in lege Mediæa mortis non pœnientur. vide Supplicium. Mortem mutuo committere in pugnam contra officium ejus boni Magiſtratus. 1. 2. 11. mortuo inferre illi atram licet. 2. 19. 1. qui illi intulere, prohibentur ſepultura. vide. mortem cum aliquo velle cum habentur. 2. 20. 44. quidam ne malitia provellat, ne non illi mortem intulerint. 2. 20. 12. & 2. 20. 13

Mortem

Mortem pati potius quam alium occidere, quando licet, quando non. 2. 1. 8. 6

Mortem eternam agnoscens an quis sua morte cavere debeat. 1. 3. 3. 2

Mortis causa expositio quando excusetur ad eandem non tenens. 2. 16. 20. 3

Mortuorum corpora unde traducta, omnia jus est Gentium. 2. 19. 6. & 3. 3

Mosis bellum istum Amalekitis. 1. 2. 3. Amonitis ob transitum prohibitum. 3. 2. 23

Multa quæ apud Romanos poterimindo incepit. 3. 9. 10. 1

Multæ, vox Romana.

Mulieres Jure Civili plurimum, Gent. non tenentur ex delicto civitatis. 2. 1. 7. nec belli potiare occidi. 3. 4. 6. occidi non debent nisi virilia officia adeuntes, aut quid pendarent confidendum communitate. 3. 11. 9. quæ prædæ assumi, nisi ad ingens bonorum ex edicti sint. 3. 12. 10

Mulierum imperia Romanis incognita. 2. 9. 11. 1

Mulieribus etiam in delicto parcendum. 3. 12. 18

Mendicorum jus. 2. 3. 21. 2

Mutuæ controversiæ inter Mahumetanos. 2. 16. 30

Muti facienda prohibitio quando ad aquæ commodum. 2. 16. 20. 8

Mutis lenonis factum. 3. 6. 28. 1

Mutilatio membri quod sit præcipuis, cum injuriosa. 2. 5. 6. etiam innocuæ, jus est occidendi eum, qui intendit. 2. 1. 8. mutilationem Judæi fieri solitam reformari possunt, & quo jure. 2. 20. 32. qui Mutilavit aliquem in quantum teneatur. 2. 17. 14

Mutilatus quid retinere possimus. 2. 17. 14

Mutuum quid. 2. 12. 2. non omnes alienatum. 2. 12. 21. extenditur effusi. 2. 12. 28. Not. 1. an illicitum pro usu pecuniæ mutuatæ exigere. vide Usura.

Mutuum plurimum quo finis. ibid.

Mutuum accipiens promittit debitori non, nisi tantum. 2. 10. 2. 2

N.

Nabidis controversia cum Romanis. 2. 16. 18. 1

Nabidis injustum cum tyranno ei objectum. 3. 19. 2

Nay, vid quid. 2. 14. 30. 3

Nei quid significet. 2. 14. 30. 6

Nei nay, vid, quid significet. 2. 14. 25. 6. 3

nendum Nisi an jus sumi arcitiva, & quatenus. 2. 4. 10. 1. 2. Negotiationes mortis jus conferunt. 2. 4. 10. 3

Natura jus dat ad id omne sine quo obineri non potest quod optatur. 2. 3. 1. sub natura intendatur comprehendaturve mortis minandi ratione conferuandi. 2. 20. 7

Naturale, vox, pro solito sumi. 2. 12. 24. 2

Naturales filii succedunt patri, nisi ius impedit: & adoptati perinde. 2. 7. 8. 2. non succedunt in regno à populo delecto. 2. 7. 14

Naturalia peccata dicta. 2. 8. 3

Naturæ prima & communis quæ? 2. 2. 5. 1

Naturalis acquisitio tria habet, ut pote facultatem illegali conservandum. 2. 11. 12. Circumstantias naturalitates. 2. 11. 16

Naturaliter licita an omnia etiam apud Deum licita. 2. 1. 10. 1

Naturalis, quando res confervatur auxilio. 2. 4. 3

Naufragorum bona conditione indicta. 2. 7. 5. 7

Naufragorum bona pactis interimi potest. 2. 5. 12. & 8. 12. 1. 9

Navis, quæ apud Romanos postliminio recepta. 3. 9. 14. 8

Navis fi cui mittat, an dominio transferat. 2. 17. 12. 1

Navis in qua hæreditatem sine ea petitionis possit. 2. 9. 4. 1

Navis redacta in servitutem dominio quando. 2. 12. 9

Navis alicui quando in necessitate capi possint. 2. 2. 10. attinentia in prædam non veniant, ob ius hostium, quæ vehunt. 2. 1. 5. Not. 1. 1. 2. Not. 1

Naves capta quando jure belli confiscentur. 3. 6. 1. 2

Navis

Naves nunc nulla publicorum vehunt. 3. 8. 11
Navium expugnatio & captura ad quos pertinet, secundum veterum Germanorum morem. 3. 8. 24
Navigandi instituendæ certis mundinis a pontifice publico, ad perficiendos ludos. 3. 10. 14
Navigatio inanium & immodica nullibi impedienda. 1. 3. 12. pallium, ne quis ultra certos terminos, & certum quorundam mercium genus, in occupationem mercis domesticæ. 3. 3. 13. Sedum navalis. 3. 12. 21
Necessaria ad finem ludorum lusta. 3. 8. 4
Necessitas excepta in lege damnili. 1. 1. 6. 1. 2
Necessitas jus non dat, & si evitabilis. 1. 3. 5. & 1. 17. 1
Necessitas quod jus dat in pecunia. 1. 17. 1
Necessitas non excusat, nisi summa, 1. 1. 7. qua excusat, ea non plane vitia excat, sed pœnam ad culpabilia, 3. 12. 4. quæ excepta. 2. 6. 3. Not. 3. 5. 12. & Not. 2. diversa, generalis legum acceptio. 2. 2. 6. humanarum, 3. 6. 7. & multarum citius deprimunt, 1. 1. 7. & 3. 5. 4. an dat citius minuendam Magistratibus defendendi fe, contra iniustam majestatis, 1. 1. 7. fulsipiendi bella sine expectata majorum confensu, 1. 1. 9. ne retracta ad omnem fuo libitu. 1. 1. 6. & 3. 17. 1. permissa ut alteram occupare, sed sub contractu restitutionis, 1. 6. 1. perdere, 1. 2. 6. sed sub onere restituendi damni, 3. 12. 1. quando valeat hoc jus. 1. 2. 7. jus non dat alienandi imperii partem, sine quo constitui. 2. 8. 3
Necessitas sublatum pacem non tuendi. 3. 10. 17
Necessitas pax pactorum præstandorum. 2. 3. 1
In Necessitate res ultra fatisfactionem quam exigit. 2. 17. 1
Negotiales pactendi pactiones. 2. 11. 1
Negotiorum gestorum actio tantum data post Cicilo. 2. 10. 2
Negotium alienum gestum fal lauti causa, repete impertat, in quantum alter eft locupletior. 2. 10. 3. 2
Nepos ex filio priore an filio posteriori præferendus in cognatione. 2. 7. 10. 3
Nepos ex filio, an filio præferendus. 2. 7. 10. 1. 3
Nepos mitior ex filio an præferatur servati mitioni ex filia in regni successione. 2. 7. 14
Neptis ex primogenito an filiam alteram excludat. 2. 7. 25
Nepotes aviadi. 2. 7. 4. 2
Nexio, quando quidem interpretemur, 3. 1. 7. nexionem non tegere, quæ effecta. 2. 4. 2
Nexorum fponsiones. 2. 5. 32
Nexus primus inspectum amplianti. 2. 8. 1. 2
Nexorum dedendi ad patiendi 2. 21. 4. 1. 3
Nexorum dedendi obligatio, unde. 2. 21. 4. 3. 7
Nexus Samiel homo non debet, nisi homicidium commiserandi gratia, 2. 21. 4. hoc enim jure Romano. 2. 20. 3
per Naturam hominem quisque autumnum patris potest. 2. 20. 3. & 2. 7. an ratio adsit autumni. Vide De la pacte. Deus sub multis nominibus aliquando & innocentes puniri, scilicet ob eos complures causas non licet. 3. 7. 4
Nonnumquam quod ex voluntate pœnali, non obligatorium fuerit, pœna propter non eft. 2. 11. 11. 1
Nocentibus parcendum ob multos innocentes. 3. 7. 4. 3
Nocentibus lege parcendum innocentium causa. 3. 11. 8. 1
Nocentia recipiuntur in pactum modo accipiendo. 2. 20. 13
Noftium quibus in locis quid dicitur. 2. 3. 1
Noftium aliquid dicitur, nisi, nudum quod fine qua fub certa lege, ut in condem in locum, fine dubio, 2. 3. 12. nulla eft deletum, fi filentio ab alio tenet, ei non contradicitur. 2. 4. 5. non dicitur, nisi facto tantum an lege. 2. 8. 1

Nudus

Nobis portas quem alii jaſſe contiſ. Ennat, ubi per malum intonuit. 1. 3. 5

Nothus etiam facrobus poteſt in re gno patrimoniali, 2. 7. 12. nec in eo quod cenſeala pœnali delictum eſt, & quare. 2. 7. 28

Notitia de Deo, quæ & qualis data hominibus naturaliter. 2. 20. 43

Notitia de Deo quod inconſiperua. 2. 20. 43. 1

Notitia de Deo non. ibid.

Notitia de Deo ut conditore, ibid. & ut rectore. 2. 20. 43. 2

Notitia aliter de Deo. 2. 20. 43. 3

Notitia de Deo quomodo poſſemus. ibid.

Notitia de Deo quæ maxime univerſales. 2. 20. 44. 1

Notitia de Deo, quæ obſcurata. 2. 20. 47. 1

Notitia de Deo quæ & qualis. 2. 20. 48. 1

cum Novatis contagium illicitum. 2. 5. 13

Nova caput ſequitur. 2. 1. 18. Novæ dolitis cæles hanc Christi, non Nov. 2. 17. 21. quæ nulla ſunt nullum habent effectum ſalis. 1. 4. 12

Novales alicuius ex quo jure. 2. 17. 20. 2

Nuncupatio ſponſus. 2. 17. 16

Nuncupatio modo loco. 2. 12. 3. Not. 4.

Nuptiæ inpotens ad literæ. 2. 4. 7. alicuius annexæ. finitas gravitatem, 2. 20. 18. alterius reipſas inculta lex cum Nuptiæ dare. 2. 2. 3

Nunc interdum ſignum voluntatis ſufficiens. 2. 11. 21

O.

Oblatio cordis, facta à Deo qualis ſperata. 2. 20. 9

Obedientia ſupe illicita. 2. 28. 3. 1. & 3. 4. 2. 3.

Obedientia debetur Magiſtratui, 1. 4. 7. ex jure Gentium, 1. 5. 2. etiam malo, 1. 4. 4. nisi quod contra juſtitiam & pietatem imperet, 2. 26. 1. debetur parentibus infirmi ſui ſui gnoſcis. Prolog. pag. 10.

Obligari naturaliter quæ quæ modis dicatur. 2. 14. 8. 1

Obligari civiliter quis quæ modis dicatur. 2. 14. 8. 2

Obligatus nemo ad bellum injuſtum. 2. 25. 13. 1

Obligetur quomodo per alium. 2. 11. 22.

Obligatur cujus pendens is, cui nepotis inſtitus non eſt. 2. 19. 4

Obligatio ex facto alieno, cujus in juris. 2. 17. 20. 2

Obligationis finis conſilium corruptis. 2. 18. 19

Obligatio ex culpa qualis. 2. 17. 1

Obligatio nulla ex alterius ne facto tenus: & quomodo hæc differat. 1. 3. 16. 2. 2

Obligatio feudalis non tollit ſummum imperium, nec feudale obligatio. 2. 8. 21. 2

Obligatio ex dominio qualis. 2. 10. 2

Obligatio ex rebus exſtantibus, & non exſtantibus. 2. 12. 1. 2. & 2. 1

Obligatio juventum eſt in nobis ita, ut alteri jus nullum quæratur, 2. 11. 4. 1

Obligatio tot, quotuplex ex mente J. C. Rom. 2. 14. 6. Civilis quotuplex, ibid. ex culpa qualis, 2. 17. 1. & ſeqq. ex damnato, 2. 17. 1. & ſeqq. ex facto alieno, 2. 17. 19. adde ſubjun ex rebus, 2. 20. 1. obligatio quoad effectum, & nullam jus in re ex ea obligantur, 2. 11. 3. non cognitâ. 2. 18. 19. Summa potentia per naturam quibus cuiibet valent, 2. 22. 1. ad pœnam tacite remittit, 2. 22. 14. quod ſi animo non deliberato obligare non potuit, 2. 11. 4. ex alienis rebus invitis ut jus aut obligatio ſuccedat meis heredes, annus hereditate non eſt congruum, 2. 19. 18. ſub Imperio civitatis comprehenditur pactiſa obligandi fidelitas, 3. 20. 4. non tamen jurisdictionis ejusmodi pactiſa acquirunt ad imperium nobis exercendum, 2. 14. 12. ex lege pactiſa, ſive jure ad naturam rectitudinem gubernum originibus in, ibid. obligandi & jus certum in alium transferre poteſt, ad expediſ, ad per conſequentiam, 2. 14. 11.

ea opis per aliam obligari poſſe à ſe adhuc perpetuam contra reluctantem? 2. 17. 11. an per invitatum aut tyrannum populus aut Rex obligetur. vide Contractus. an à Rege mere obligatus ſuccedens poſſit obligari. 2. 7. 27. an per obligationem ab uſurpatore factam partes univerſitatis obligentur. 2. 4. 17. Verba Obligationes in dubio pro debet, an eſt praeciſum. 2. 16. 1. contra Obligationem agendo, animo ſibi obligandi eximit. 3. 22. 38

ad Obligationem requiritur animi deliberatio. 2. 11. 4. 2. 4

Obſes an teneatur mentiri qui inſtr. 3. 20. 37

Obſes qui fugit, incipit à dominio non petiſſe. 3. 20. 14

Obſes datus pro alio. ſi is moritur, ſi liberatur. 3. 20. 36

Obſes an ex alia cauſa poſſit retineri. 3. 20. 31

Obſidi fugere an liceat. 3. 20. 14

Obſides an occidi poſſint jure belli. 3. 11. 14

Obſides an occidi poſſint jure inſtituto. 3. 11. 18. 1. 2. & 3. 4. 2. 4

Obſides ſibi non licet. 3. 20. 11

Obſides accipiendi plenipotentiae ad principalis. 3. 21. 18. non tamen ſemper. 3. 20. 38. bona habere & de hereditate ſua diſponere poſſunt. non Talmudenſes. num ut bona ejuratae dicto caſuri, juris eſt Rom. 3. 20. 53. damni aut ſatisfactionis, aut ejus qui imputatum habet, & quo jure hoc poſſit exigere. 3. 20. 12. occidi non poſſunt jure Gent. nifi ex proprio quodam delicto. 3. 20. 13. quomodo cibo alendi occidi. 3. 11. 18. à gignentibus quomodo differant. 3. 20. 58

Obſides cum obligant, diſtinctiſſime notare oportet. 2. 20. 34. quid debeant obſidibus à civitate aut Rege à quo miſſantur. 3. 20. 32

Obſidum bona ne vendat. 3. 20. 53

Obſidum obligatio odioſa. 3. 20. 13

eorum obligatio interdum principalis. 3. 20. 38. & 3. 23. 16

Obſidum mors an ex dolo alienus ſit meritus. 3. 20. 28

Obſtinata reſiſtentia non ſufficit ad jus inferendum occidendi. vide Reſiſtentia obſtinata. 3. 11. 18. 4

Occidere barbaros, an belli ducum. 3. 4. 3. 1

autem pars potius quam aliam. Occidere quando licet, & quando non. 2. 1. 8. 1. & 3. 1

Occidere quis interdum poteſt aliquem etiam in jubo bello, quando juſtum non videtur. 3. 11. 1. qui occidit in bello non ſit impune. 3. 4. 3. ſi ſenatus Sacrumcero militavit, 3. 12. 1. ex propoſito neminem licet, niſi in capitale commiſerit. 3. 1. 26. licet ut inveniat ſibi res publicae. 3. 2. 12. & 3. 11. 3. & res noſtra ſi aliter ſervari nequeat. 3. 11. 2. idque bene Stoicis 3. 1. 11. etiam in bello. 3. 11. 7. non tamen ſi ne ulla facile poſſimus evitare. 3. 10. 21. ubi non quidem contra juſtiſſimum hoſtem dictum peccatur. 2. 1. 11. ſed contra charitatem. 2. 1. 2. occidere ita, ut alter corpus ſui defendendi habeat, non debetur ei, qui mori tantum, 2. 1. 3. occidere ſi quem licet, in gladio eo vexatos interficiat: nihil intereſt jure Naturali ſed jure Gent. ibid.

Occidere mere licuit qui armis contra nos ruberet. 2. 1. 2. aliquem ſi Deus praecipiat, an tunc homicidium ſit quid licitum. 1. 2. 20. à privato poteſt qui in legem quid peccat, quo peccatum ipſius meritus. 1. 4. 18

Occidere ſi an unquam liceat. 2. 10. 3. 4

Occidere ſapphos an liceat. 3. 4. 11. & 3. 14. 11

Occidere obſides an liceat. 3. 4. 14. & 3. 11. 18

Occidendi dolore aut cruce an poſſit cauſa ulla aut ratio eſſe probabilis. 3. 4. 11. & 3. 14. 18. 1. & 2

Occidi poſſunt per belli, qui intra hoſtium fines ſunt. 3. 4. 6. 2

Occidi an poſſint, qui ante bellum abeunt reverſuri. 3. 4. 7

Occidentes intra belli jura. 3. 4. 9. 2

Occidentes capitis belli jure. 3. 4. 9. 3

T 14 Occi-

Occidantur inſontes belli jure. ibid.
Occidantur nocentes belli jure. ibid.
Occiſio quando ſine jure inocentis in bello juſta. 3. 11. 2. 3
Occiſio quatenus licita in neceſſitate. 3. 2. 6
Occiſio hoſtis indebitæ quo ſenſu licita. 3. 4. 3
Occiſio extra propoſitum, ſive indirecta, quando licita. 3. 1. 4. 3
Occiſio pro vita defenſione quomodo vitioſa. 2. 1. 8. 3. 3
Occiſio, ne fugiat cognitum per tacitam confirmationem & pro reis an licita. 3. 1. 10. 3
Occupabilia ſua natura non ſunt dominia in particulares aut populares. 2. 2. 1
Occupandi jus in ſtata rerum communium. 2. 2. 2. 1
Occupare facinora ne liceat. 2. 1. 3
Occupatio poſt conſilium communionis. 2. 10. 3
Occupatio non eſt nili in ne terminata. 2. 2. 3. 2
Occupatio alia per univerſitatem, alia per ſingulos. 2. 2. 4
Occupatio imperii. 2. 3. 4. 1. 3
Occupatio dominii. ibid.
Occupatio an ex Jur. Gent. ut Rom. Jurisconſulti dicunt, 2. 7. 2. ſeri poteſt etiam ſine ſubtilione dominii. 2. 2. 10. eſſi nemo prima conſtituerit proprietatis. 2. 2. 2. loci in paſcuo quando juſta. 2. 2. 10. & 3. 18. 2. non valet tempore inducium, ſive perſonis in qui nemo, ſive ultro non defenduntur. 3. 21. 8. in res occupatis judicia ceſſare non conſentiet. 3. 3. 3. occupatus alii in odiis quod ſupplicium. 2. 16. 2
Odium in proximis. 2. 16. 12. 3
Odio carendo quomodo intelligenda. 2. 19. 12. 3
Odioſa quomodo interpretanda 2. 16. 12. 3
Odioſa in dubio preſumitur. 2. 16. 16. 3
Odioſa quatenus eſſe dicantur. 2. 16. 20. non quicquid eſt contra Officium ſtatim eſt odioſum. 2. 23. 8. ad officium aliquod jus proprium civitatem habet. 2. 17. 3. qui quod ex officio facere tenebantur, nili peccatis accepta non faciunt, remittitur ipſis reſtituere in integrum. 2. 17. 17
Oligarchia. 1. 1. 8. 5
Oligarchia. 2. 22. 18
Olivarum arbores & ſimilia fapientum ſigna non obligant. 2. 24. 5
Odoribus, quo altera tantum pars uti plus ultra concedat. 2. 24. 10
Omen attendum in verbis interpretandis. 2. 16. 12. 3
Omen premiſſe adimi quando poſſit. 2. 21. 19
Omen regis dignitatis à Rege alienari non poſſunt. 2. 6. 12
Omen ex fundere tranſeunte aut manente. 2. 13. 7. 3
Opera & pecunia quot modis inter ſe compenſentur. 2. 12. 14. 1. 4
Opera vicaria præſtanda. 2. 6. 21. 66 propriæ de quibus. 2. 22. 1. cum ratione & modo ſervis imperanda 2. 14. 3
Operæ qui promiſit, quibus ex cauſis remittat. 2. 16. 27. 2
Oppidum parendum in bello. 3. 12. 12
Oppida & loca ſepe oppugnanda. 3. 9. 2
in Oppugnatione urbis Hebræi parcere literam reſtringunt, quo conſagire cuique ſuplus. 3. 12. 14
Oppidum tradere qui promiſit, potiſſ præſidium dimittit. 3. 22. 18
Opulentia ſine cauſa deſiderata. 2. 2. 8
Où & quid. 2. 13. 22. 2. 3
Orbis pro Romano dictus. 3. 22. 13. 1
Orbi nati an unum imperium optabile. 3. 22. 13. 1. 2. & 3. 6. 7
Ordinare. 2. 3. 11
Ordo in conſeſſu aquilum dignum habitue ex ante. 2. 3. 11
Ordo contra qui dantum deberat in dubio reſtituendus. 2. 17. 4. 11
Ordo qui invandus inter ſocios. 2. 3. 11
Ordo conſiderdi inter Reges Chriſtianos. ibid.
Ordo inter eos qui parem in re dispositionem habent. 2. 3. 12
Ordinare conventui populum offerre. 1. 3. 10. 3. & 3. 6. 9
Ordinem exemplum alibi alios ubi habet. 2. 3. 19. 4

Ordinatio divina eſt regia poteſtas quo teſtimonio. 1. 2. 5. & 3. & 5. 4. 4. 1
Ordo Senatorius. 1. 2. 20.
Oſculi poena dicta. 2. 25. 3. Adde 5. 4.
Ornatorem committere in bello injuſto. 3. 12. 1
Orpheus an vixerit Argonaut. 3. 20. 41

P.

PActionum quod eſſentiam cuique bellantes. 3. 17. 3
Pacta quæ pactis alia generaliora, & ea confirmantia. 2. 12. 19. 1
Pacta, quibus utrique ministratur. 1. 3. 17. & 3. 19. 10
Pacta nulli an obligent jure naturæ, & gentium. 2. 11. 2. 1
Pacta in malo, in vacua tabula, ac inter diverſimum ignorantes circa rei ſummam facta, regantur jure naturæ, & gentium. 2. 12. 5. 1
Pacta regum quæ jure regnantes. ibid.
Pacta cruenta. 2. 12. 6
Pacta an obligent, non ex hoc tantum eſt, ſed ex relatione. 2. 11. 2. 2 deinceps. Jure Naturæ convenit. Prolog. pag. 10
Pacta cruenta quomodo quatenus convalescant. 2. 12. 20. quomodo obſervanda. 2. 12. 6. & 2. 23. 4. juncta, non pactis præſtanda. 2. 16. 20. quomodo intelligi debeant. ibid. Magiſtratuum, cum curam in omnibus obligare, non etiam in his, quæ alias ſuperantur. 3. 22. 8. Regum privata diſſimiliter ac publicis. 2. 15. 2. privata quo jure judicentur. 2. 11. 3. & 2. 14. 2. & 2. 14. 6. adde 2. 14. 11. vide Cruentatus.
Pactis publica ſolo jure naturali regantur, 2. 11. 3. & 2. 14. 1. §. 3. §. 6. vim habere etiamſi nihil adhuc ex iis te præſtitum. 2. 11. 2
Pacta in pejora deſcitum ſequentis cum Rege facta, ſi ab eo violentia ſuggeſta faciant privatum. 1. 4. 12. Specialia potiora generalibus. 2. 16. 22. veteribus potiora poſterioribus. 2. 16. 22
A Pactis poſteriore diſſolvens non eſt perfidus. 3. 19. 14
Pactis bellare ſtatis quibus licet. 3. 20. 2. populus de jure ſibi propriis conjectanti, in gratiam ejus cujus intereſt potuit deciderit. 2. 5. 11. de ſtata pace in alienum tranſire potuit. 3. 19. 10. ex pactis oriente aliquid cum pactum impudetur, injuſtum eſt. 3. 22. 8
Pactorum præſumptiones & tenacem diſcrimen. 2. 16. 24. 1. 2
Pactorum Jus Naturale cum mutatum Jure Gentium voluntario, nihil in quaſtione de interpretatione mutatum. 2. 12. 28
Pactum ut quid ſæpius valeat, valet etiam cum ſine inducit. vide inducit; et cui mutuo ac loco, quo fiat, quomodo intelligendum. 2. 20. 12. ut res tractata ac antiquæ jure compromittat, quomodo intelligendum. 3. 20. 13. an ad eos quoque pertineat, qui in ſpem pacti alibi ſubjecere. 3. 20. 14. dubius hujusmodi pacti tabellionis contra quem explicandus. 2. 16. 16. cum quadam præſtari requirunt quæ ex hoc pacto præſtari debent, quid agendum. 3. 20. 27
Pagani an bellum ſtatis occidas. 2. 18. 1. 2
Pagani in ſtatutum bellum injuſte fiunt, ne fame primi vidantur. 3. 3. 8. in tantum inepti cum quis alteri famam, ſtatum non commutet. 3. 3. 8
Papa dabitur poteſtatem Papali Reges. 1. 3. 13. Ab initio Eccleſiæ ſolemnitatis ac bella paſſe infeſta. 2. 22. 14
Par pari referre licita Gentium quo jure. 3. 20. 2
Parva licentia nihil agunt. 2. 5. 18
Cinyræ dicta. 2. 22. 8. 2
Parvum Sinitorum nihil differt ab ignotione vulgi. 2. 20. 28
Parvulos alendi. 2. 7. 1. 1
Parvulos liberos pignorare ac retinere quando poſſint. 2. 5. 1
Parvulos dii quadam inter hominis. Prolog. pag. 4. Magiſtratus naturales ſunt. 2. 20. 20. Utique jus habent ac liberos hanc Naturali. 2. 5. 6. una regendi curam eos ſed

& coërcendi, 3. 1. 4. etiam repugnando. 3. 1. 3. & 3. 3. 28
Patronibus debent reverentia. vide Reverentia in iis quæ sunt contra jus divinum aut humanum non obtemperandum, 2. 26. 3. in eos qui in patronos impii sunt, justum bellum est. 2. 20. 40
Patronum jus in libros secundare tempus diligitur. 2. 5. 2. 3. 6.
Patronum cum libertis matrimonia contrahuntur. 3. 1. 1. 1. 7
Patres quomodo dicantur, qui potioribus tractent inæquali fœdere. 1. 1. 31. Christiani quomodo debent Magistratui. 1. 4. 4. fidelibus an debeant in dubio; infantes an jocularem sit, quod imperatur. 2. 26. 4. parendi & inquirendi dicitur Deus adjuvandi. 3. 4. 4
Pater major jus habet universitatis. 2. 3. 27
Patricium delicti qui. 2. 21. 7. 2. 2
Patres an veterum loquantur, & quo jure. 3. 9. 18
Patres matrem naturaliter non magis quam patrem sequitur. 2. 1. 20. 1
Patet res juxta in fidem alienare an possit. 2. 5. 5. 26. 1
Patet non æque certus de prole his de quibus, ac mater, 2. 7. 2. tenetur ex delictis filiorum, si is parentes est habet, 2. 21. 2. non tamen si impubis nihil admisit. ibid.
Paterfamilias quid significet. 3. 14. 3. 2
Paternitas quæ pueritiis in infirmo, aut recubitus. 3. 21. 2. 5. 4
Paternitas invertitur in ius tutelæ. 2. 21. obligat magistratum ex delictis subjectorum. 2. 21. 2
ad Patrocinium Christi accepto invitantur. 1. 4. 7. 11
Patrocinium populi ex alienarum nonnisi. 2. 6. 11. illius pars, id est, dominii à rege oppugnandi cur possit. 2. 6. 11
Patris parcitas quid. 1. 1. 3
pro Patria mori etiam innocens si tenetur bello debere & tenet. 3. 21. 2
Patrie imperium naturaliter præfertur imperio matris. 2. 5. 2
Patrocinium non tollit libertatem civis, nec præscriptum. 2. 3. 21
Patrocinium jus per hæreditatem adiri potest, etiam cum honorum hæreditas non adiitur. 2. 3. 19
Patrocinium consiliis vetus. 2. 5. 14
Patrocinium dominio. vide Dominio.
Paulus Apostolus non improbat pertulisse militare. 2. 2. 7. 13
Pax quid, 2. 20. 52. dicitur de pluribus, 1. 21. 2. an antichristi tantum cessa sit, 3. 20. 40. bello favorabilior, 2. 18. 20. ideoque ei præferenda, 2. 23. 2. etiam qualibuscunque. 3. 21. 4
Pax Christiana quoad fœdus in politico Ecclesiæ. 1. 2. 9. ut ab ejus cura alia tolli videatur, Scripturam scrutantur ut in habeat potestatem, 1. 3. 6. & 1. 20. 1. itaque nec duci cum fœdere potest, 3. 21. 7. quibus rationibus tolli possit, inter eos qui arbitrium belli cuiusvis habuisse videntur, 2. 22. 11. pacis iniundæ jus qui compitat ad imperia pertinet an populi 2. 20. 4. Pacis adhuc pendilo aut incerta non compert, 3. 20. 3. quandiu extimari sit tempus. 2. 21. 8
Pax an liberata perfrenda, 2. 24. 6. prodest iis voluntibus quæ de obligat. 3. 20. 4
Pax religiosis favenda. 3. 21. 2. 7
Pax utilis validioribus, invalidioribus & pactus. 3. 21. 1
Pax supra quando confutata. 3. 20. 27
Pax compleri ab eo qui ex voto cessavit ante finem. 3. 20. 28
Pax alienam bona impetit, regni, opum. 3. 20. 3. 2. 1
Pax, quæ imperitura, aut pars imperii alienanda. 3. 20. 3.
Pacis causa an bona fidelitatem relinquere alienentur. 3. 20. 7. 3
Pacis conventionem interpretatio. 3. 20. 3
in Pacis conditionibus, ulla fraus adhibenda, ne etiam in minoribus capitibus pacis conditionibus, nec quod alibi adhuc prius adito. 3. 20. 16. & in his hanc lic, ne pacificis bello habenda relinquere, quatis ipsi hanc fit pacificis. vide Factum.

Pudi

Pœna capitis an diligenda in majoribus & minoris. 3. 29. 11
Pœna non redit (ferunt) libera, quæ in homine subsistebat. 3. 29. 14
Pœna Regis an tuenda sit sacerdotem & populus. 3. 29. 6
Pœnam servare qui vult, peccatum ab adversario natum est, potest. 1. 29. 3
Pœnam facere cujus sit. 3. 29. 2. 4
Pœnam mitem pauciores obligat universos. 3. 29. 4
Pœnam subeundo confitetur injuriam. 3. 29. 11. in nullo quid adversetur pœnæ. 3. 21. 4. quid sit delictum. 3. 21. 1
an Pœnæ fuere passi Reæ aut innocentes, aut captivi, aut mali. 3. 20. 3
Pœnarum de rebus reddendis, quæ malign alienigenæ sic auferunt. 3. 21. 21
Pœnarum vide Comitia Ordinum.
Pœnarii facilitas causa non minuendæ pœnæ. 2. 20. 7. 1
Pœnas agnatam humanæ naturæ. 3. 20. 13. qui pœnam intendunt in eo statu ut pœnæ possit. vide Delinquens pœnam caritam qui sit, pœnæ obnoxius ipse. 3. 7. 22. idem nec ex alieno delicto punitur. 2. 21. 1. duo instrumenta sunt, vindictæ & facilitas. 2. 20. 24
Pœnarum esse non posse, nisi quod liberis sit. 2. 20. 12. quod pœnæ ignorantiam consentiat, etiam contra legis verba, locus pœnæ possit. 2. 20. 26. an quod ex generali imbecillitate humanæ communitur nec peccatum nominari debeat. 2. 20. 19. incredibile humanæ naturæ non posse. non non est id, quod hoc tantum, aut illi impossibile. 2. 20. 18. non punitur quod pœnis cognitum. 2. 20. 21. retinentur omnibus, quo scelus abeunte à Claudio. 2. 20. 10. remitti debet, ob acceptum beneficium. 2. 20. 27
Pœnarum ad mortem. 2. 20. 7. 1
Pœnæ quæ facile condonanda 2. 20. 28
Pœnæ quæ cunctabiliora. 2. 20. 30. 2. & 3. 21. 2
Pœnalis ignorantia sive pœnam mitigans mentione ut sistat. 2. 20. 22
Pœnalem non est, nisi in re publica facta aut relicta. 1. 6. 22
Pœnalium communitas circa præteritum. 3. 8. 22. 2
Pœnalium quid. 3. 14. 6. 2
Peculium quantum domini, quantum servi. ibid.
Pecunia communis interdum. 2. 12. 17. & 2. 15. 22
Pecuniæ quæsti offerenda. 2. 12. 17
Pecunia sterilis quo fructu. 2. 12. 20. 2
Pecunia fundibarum quomodo incipiat naturaliter. 2. 12. 17. eadem non mercibus, nunc nihilo valent, ibid. pecunia rependi quinti damnare adversus Romanos & Carthaginenses, & quare. 2. 17. 22
Pedibus & ulnis pellibusque in rebus inanimalibus. 2. 8. 5
Pendentem tenere apud Tiberium. 2. 1. 10
Perditionibus militia alienum inconsulte, & quare. 3. 3. 10. 2
Perditionis nemo cupiens nam homine impotens. 3. 1. 18
Perendinare imminente ac ferat in bello. 3. 4. 18
Perendinare duplicis generis. ibid. ne liceat interimere hosti jure Gentium. ibid.
Perdere rem alienam. vide Corrumpere.
Perduellionem libori jubet accusare hominem. 2. 20. 18
Peregrini. vide Exteri.
Peregrini terminus legibus loci in quo constituti. 2. 11. 5. 2
Peridia alienæ ait licet in bello. 3. 8. 3
Perfidia ubi in defectione, pugna, latrocinio, aut gentium differentia. 3. 4. 18. 2
Perfidiorum certo quolem ait causa jus gentium. 3. 4. 18. 4. 5
Periculum non exuitur in mutilationem, in quod quis hic ipsum in incidit. 1. 3. 3. periculi portiam in contracta alicujus tenda ultimandum. 2. 11. 12. periculi fiducia vitandi casus modum justificat, imperandi proculo objecto. 3. 13. 1. cum vitandi ejus causa

injuſte fiunt, maxime execrabilis. 2. 20. 23

quod fecit, domino ſuo reſtituit. 2. 2. 18

Perjurii pœna poſteritatem contingit. 2. 11. 1. 2

Perjurii voluntas punitur. ibid.

Perjurium an committatur ab eo qui in Gallia Dacianus, 2. 3. 22. hoc ipſum verum Deus putat & quare. 2. 11. 22. Perjurium Deus etiam in filiis punire ſolet. 2. 22. 14. Perjurii pœnam veritatem ſemper dominicredidere. 2. 13. 1

Perjurus in judicium aut latrocinium non penitur. 3. 19. 6. 1

Permiſſa alia dicuntur ex vi libertatis naturalis, alia per beneficium legis aut legis. 2. 2. 23

Permiſſio legalis quid, 2. 2. 3. non plena eſt, aut minor. 2. 2. 17. id quod permiſit, non id quod jubet in dubio præſtimendum. 2. 19. 16

Permiſſio quatuplex. 2. 2. 17. 1

Permiſſio ex nunc delinquitur à permiſſionis beneficio. 2. 2. 23

Permiſſio an legalis actus. 2. 2. 9. 1

Permiſſum id adhibito aliorum quid ſit. 2. 20. 40

Permutatio, commutatio antiquiſſima. 2. 12. 3. 1

In Permutatorio, quod altera pars amplius promiſit, non debet ſemper præſtari. 2. 12. 17

Perſæ interfecti patrimonio ab Alexandro ob illatum olim Graciæ bellum. 2. 20. 8. Perſarum jus in filium aut matrem capiendi in adulterio manum. 2. 5. 11. jus filios aut proprias deſiderandarum interficiendi inſpiam. 2. 21. 11. etiam adulterum in delicti æſtimatione puerandi & quare. 2. 20. 36

In Perſis male Antiochus dixit, naturalem jus bellicoſe. 2. 22. 40

Perſæ multas uxores habebant. 2. 7. 6. 4

Perſarum opinio de Deo. 2. 1. 2. 4

Perſarum non in judiciis criminum. 2. 22. 3. 2

Perſarum leges quotidiani injuſta. 2. 23. 11

Perſarum jus in liberos. 2. 5. 7

Perſonæ diſtinctio quæſtum facit de adulteriorum. 2. 5. 2

Perſæ Macedonis concurrentia cum Romanis. 2. 22. 16. 2

Perſeo cur Macedones prætulerint Dentatum minorem in deditione regni. 2. 2. 16

Perſonalis injuſtio introdo vulnus. 2. 21. 8

Jus Perſuperandi cum, qui adhortatur alicujus civitatis aut cum ipſum laſſe, nulla alia ratione, apud quem accusat deget, reſtituere ejus debet impedire. 2. 25. 1. perſequi ita eos qui ante ſunt in bello, quæque ſint danda gerendi animum. 3. 17. 2

Perſuaſum optimodo ad cauſas peccandi impellimur, & dehortamur. 2. 19. 17

Petunt dum, quæ ſimile Chriſtus prohibuit. 2. 2. 9. 6

Petri ſeſtum gladio utendi cur approbaverit? 2. 2. 6. 7. 1

Phanæ legati Atticarum Oratio. 2. 20. 40

Philippus Amyntæ Thraciæ Regem expugnavit. 2. 2. 5

Philippi perfidiæ. 2. 4. 2. an recepit capta Attili nam. 2. 20. 48

Phocenſes qui jure deſtituerunt à Lege Hebræa privatos ipſe occidere. 2. 20. 9

Pictura contempta in bello injuſtum. 3. 12. 5

Pietas fabulæ tollunt Judicia. 2. 20. 44

Pignerationes jure civili vetitæ. 2. 2. 1. 2

Pignerationes introductæ ad exemplum aucupii. 2. 2. 7. deliguantur ab obſidibus & in quibus. 2. 20. 18. pignus rei alienæ & à cognitore vendito dominio retinendum. 2. 10. 2. valida enim cauſa rei datur quæ nulli ad injuriam. 2. 8. 24. valida enim quæ ſit ab alio quo reus debuit. 2. 2. 1. invalida cum pars appignorata à toto ea non cognoſcitur. 2. 2. 9. pignoris latitiæ ſit, quoque nullam poſſit efferre, ſi præſtatur id pro quo pignus eſt oppoſitum. 2. 20. 20. jus pignoris lundi non amittitur per prolongatum deſtitutionem. 2. 4. 13. latitio rei quæ ab ea pertinuerit

nio populi aut Regis ea causa pignoris oppositi quando ob tributi speciem, 3. 6. 11. pignoris retentio non recusata est ea ratione & superveniente debito, 3. 20. 16. ut pignus retineri possit jure Gentium, non requisitus ut quis amittendi à Judice aut Magistratu petat. 3. 2. 7

Pignus accipiens ad quid teneatur. 3. 11. 13. 1

Pignoris dativi quale actus. 2. 12. 8

Pignoratum convenio quam interpretatione recipiat. 3. 20. 19

Pilicreus Judaeus non circumcisi. 2. 1. 36. 12. 2. 28. 11

Pilogamus quid. 3. 6. 24. 7

Pignus tabulare. 3. 4. 18. 1

Pirata qui. 2. 1. 1. calculum non ducitare. 2. 18. 2. eui fama infamem quandoque unus testimonii. 2. 2. 2. defendi à quovis possunt, licita invadere ut sacrificabilia se facerent, quo ad possunt. 2. 21. 3. restituere non teneatur quod victu impendere, si paupertatem intervenerit. 2. 17. 28

Pirata non mancipium. 2. 2. 2. 3

Pirata qua capiunt non mancipiorum. 3. 2. 16

Pirata datum capti pretii. 2. 17. 16. 1

Pirata jus legionis non habet. 2. 18. 1. 3

Pirata jus navandum eli servandum. 2. 18. 11

ex Piratica venientes Magistratui, si pars ea adhibenda necessitas ejus postulat ac debeatur. 2. 19. 20

Piscandi jus in mari, quorum sit. 2. 1. 2. 3. & §. 10. 1

Piscandi jus in diversitate flumina occupati potest. 2. 3. 10. 3

Piscatio navis licita, sed imperii potest ab eo, qui dominio imperium habet. 2. 2. 3. ea quæ in terris si longo tempore fuit communia. 2. 3. 8. Piscatione dominium agri interdum servari potest. 2. 3. 10

Pisces quorum sint. 2. 2. 3

Pisces in lacubus privatis non fuit nullius. 2. 3. 1

Plantas folo naturaliter non cedere. 2. 3. 31

Plebs in Aristocratico regimine eatenus eorum potestatis civilis. 1. 3. 8

Pœna definitio. 2. 20. 1. 1

Pœna justa nulla nisi ob culpam. 2. 20. 1. 2. 3

Pœna debeat quæ finalis dicatur. 2. 20. 2. 1

Pœna exigi debet propter quid. 2. 20. 4. & §. 8. 3

Pœna divina qualis, & an ob facta. 2. 20. 4. 3

Pœna quæ scripta ad naturam contractuum dicatur accedere. 2. 20. 2. cur à Papiniano arbitraria dicta. 2. 20. 26. omnis habet quod patiuntur repugnet. 2. 20. 22. an determinetur à natura. 2. 20. 20. an ob delictum universitatis semper possit exigi. 2. 21. 1. ob delictum universitatis non originibus singulis qui in id non consentiunt. Jure Naturali. 2. 20. 16. & 2. 18. 4. à parvis civibus ob delictum tale obligat reliquos ad reficiendum damnum. 2. 20. 7. & 10. exigi possit civanti non omnes facta consentiunt. 2. 21. 11. potest etiam ante legem promulgatam. 2. 20. 22. An semper exigenda ob quamvis aliam violatam. 2. 20. 4. & 2. 20. 18. & §. 4. non semper exigenda, etiam post patratum scelus pœnitet. 2. 20. 21. in quibus virtutis adhibenda mansuetudo exigendi. 2. 20. 18. & §. 4. non exigenda quam bonam publicam non valt exigi. 2. 20. 21. pœna tantum nocentem quam Deus nocentium, liberos, & quos jussit vivi liberi.

Pœna exigi si semper debet, nisi adsint graves & urgentes causæ. 2. 22. 16. semper exigi debet, si contrarium ad salutem data sit. 2. 20. 21. si delictum sit ex infirmitate animi difficulter superabili petitaliam etiam contra legis verba. 2. 20. 28. si quo sit malitiose. ibid. Modum pœnæ sine iniquitate non licet excedere. 3. 20. 1. & 2. 22. 1. adeo ut quis cedat, si possit inhiberi. 2. 1. 18. & 2. 20. 6. modus ille unde sumendus. 2. 20. 28. an extendi possit ad multos nocentes, quam datum sit. 2. 20. 11.

Pœnitet ne quidem malis poſſit, 2. 20. 21. & ſ. 16. 22 ex ea tantum quæ per modum actus exerpitur legi infans hanc claritatem, 2. 20. 28. libertas remittendi ob delictum, quod in nos commiſſum, 2. 24. 1. remiſſa in qui delicta perpetrarunt, an mandanti reſtituenda remiſſa, 3. 24. 7. morte remiſſa quomodo reviviſcat, ibid. an omnia ex toto veniat ad partes, 3. 20. 2. quæ à Chriſto ſublata, quæ non. 2. 22. 10. Creditus, 1. 3. 20. remittenda quando ſcira, 2. 10. 20. juſta ac ſi, quæ ex delictum accedit, 2. 10. 1. & in ipſo delinquente qui patitur, 2. 21. 8. ut tanta pœna digna cenſeatur apud judicem reparti, 2. 11. 3. ſolenniorum & ſimiliarum propria pœna eſt, 2. 21. 11. patrantur ſcelera non audent, quæ à tenta nemini ad ipſos etiam perveniant. 2. 21. 10

Pœna non benefaciis compellitur. 3. 20. 13. 1

Pœna poteſt eſſe cum legem permittat. 2. 20. 12. 1

Pœna an ſemper præcipiatur juriſdictionem. 2. 20. 40. 2

Pœna an mortis in eos qui non delinquerent. 2. 21. 10. 14

Pœna accepta naſcet jus belli movendi, 2. 21. 12. modus in Pœna ordo parandus. 2. 20. 16. 20

Pœna propria dicta in bellum non cadit. 2. 21. 11. 1

Pœna an delictum eundem poſſit. 2. 20. 18. 8

Pœna remittenda, ne ad bellum veniatur. 2. 24. 2. 3

Pœna maxime remittenda ab eo, qui læſus eſt, etiam rept. 2. 24. 3. 2

Pœna pace remiſſa pax conſervatur. 2. 20. 17

Pœna primus promiſſus. 2. 20. 2. 3. & 2. 20. 10. 2

Pœna exilio an Evangelio permiſſa. 2. 20. 10. 2. 2

Pœna impoſita singulariter. 2. 20. 1. 3

Pœna exilio ad quam juſtum ſpectet ſedem ſcribet. 2. 20. 2. 2

in Pœnis æqualitas primo ac per ſe ſpectanda. 2. 20. 2. 3

Pœnis in reati. 2. 20. 8. 5

finis Pœnæ. 2. 20. 6. 1. 2. & ſ. 6. 2

Pœnæ omittendæ reatu, 2. 20. 22. 1. finis quomodo ceſſet. 2. 20. 22. 1. & ſ. 22. 1

Pœnæ quomodo ab aliis in alios tranſeant. 2. 21. 5. 2. & 2. 4

Pœnæ exitium diſtinctæ à pœnis Evangelicum. 2. 21. 7. 2

Pœnæ obligatio in antecedente quandiu ſtet. 2. 21. 8. 2

Pœna mortiſſo quibus ſignis intelligatur. 3. 24. 7

Pœnæ misericordia aut non misericordia exiſtit. 2. 20. 32. 31

Pœnæ mortales. 2. 20. 28. 31

Pœnæ jus ceſſantibus, ubi alium eſt cum cessante, quam tali, aut cum perſona. 2. 19. 3

Pœnam qui ſumit ſubinet aliqua modo perſonam linearem. 2. 20. 2. ut ejus poſſit ſuccedere, nec ad pœnitentiam habuit debet. 2. 20. 2. id attendunt Magiſtratus Jure Gentium dicunt ceſſa cauſa. ut & Jus Gentium. hinc & contra non pertinentes, niſi dentium reparant. 2. 20. 20. non eſt tamen privatus civilis juriſdictionis cauſa. 2. 20. 40. §. 44. unde oriatur. 2. 20. 2. & 2. 20. 40. Id jus tamen dit quiſque habet, quatenus ſimile committit. 2. 20. 8. & 2. 21. 3. ut valeat poſt conſtitutas aures judicia. 2. 3. 2. adhibitis eſt. 2. 2. 2. ad piratarum affectus & humanæ ſocietatem. 2. 4. 3. & 2. 20. 40. ubi adhuc ubi judicia ſunt nulla. 2. 20. 8. ubi nulla civilis ſocietas. 2. 20. 40. hinc ubi valet non dicitur eſſe, ſed diſſolutis reſtituendo patrantur. 2. 4. 2. penam ſumere de imperium, privato nemini eſt, etiam ubi ſint. 2. 20. 14

in Pœnis duo ſpectantur, id ob quod, & quare ergo. 2. 20. 22. ſpectatur præcipue utilitas publica. 2. 20. 43. non hoc primo ſpectatur ut magis moderata pœnæ, minus accendit levius patiantur. 2. 20. 2. ſpectatur, quomodo conſideretur, quæ parvis dolent. 2. 20. 11

Pœnarum partitio fiuca. 2. 20. 6

Pœnale pactum nullius, ſectiones pœnale. 2. 12. 28. 1

Pœnalis

INDEX.

Pænalia quando ad heredes transmittantur. 3. 21. 10

Pænalis stare edictis. 2. 18. 10. ad Regum edicta non pertinent. 2. 14. 2

Pæna legitima. 2. 18. 4. Regem, qui abolitam habere incepit, 2. 3. 18. & 1. 3. 20. abolitalis imputata ad ne Magistratum non subditorum. 3. 18. 2. civibus aut fœderatis acceti propriæ non est pœna. 2. 10. 1

Pœnæquia concessa in re, quæ ex voluntate prohibita. 2. 14. 14. vera si impar & copia dispositi, requiritur, ut is qui damnum dedit id reparet. 3. 16. 1. eorum quæ fit effe debent, qui inopia bella inferunt. ibid. pœnitentia dubia, non sumpsit autem pœnam ministri Dei. 3. 20. 11. an ipsi Magistratus Christiano dandi sit inconsultus. ibid. ab iis qui pœnitentiam agunt, olim vita publicis exitiis imponebatur. 1. 2. 9. hinc Clericis & similibus abstinentia. 3. 11. 10

Pœnitentibus an pœna remissa condonanda. 3. 20. 15

Pœnitentiæ modo dictum. 1. 1. 9. 2

Pollicitatio quid, & quem effectum habeat. 2. 11. 3

Polemon an quis Aristoteli. 1. 3. 6. 3

Politici disputant magis de hac quæstionum admodum utilitatem quam fundamenti. 1. 3. 19

Polygamia naturaliter licita. 2. 5. 6. ea prohibita lege Evangelica. 2. 5. 11

Pompeius bellum Piratarum finit pacificatione. 3. 19. 2

Pompeius irrogare Hierosolymano ingentem contra legem. 3. 1. 4. 7

Pontifex Romanus coronat Imperatorem, qui Romanus est Imperator. 2. 9. 11. 4

Pontifex Romanus commendandi electionem sibimet à populo Romano. 2. 9. 11. 2. 4

Pontifex Romanus eximit Imperio fœderatas urbes itaque quas juvenibant. ibid.

Portus Sinuessæ. 4. 1. 18

Populus potest jus sit regendi retinere alienare. 1. 3. 8. 3. eorum exempla qui scalis subjecerunt. ibid.

Populus liber subito Magistratum non mandato non obligatur. 3. 1. 10. 3

Populus Romanus jus Imperatorem eligendi semper retinuit. 2. 9. 11

Populus Romanus idem qui olim. 2. 9. 11. 1

Prandium regulare mature sumendum debere non matutino. 1. 2. 8. 1

Populus libet subito fidei in loco, quo non est ad præsens. ibid.

Populus tiberis fub Mezentio, Aschanio, Domitiano regnantibus. 2. 8. 1. 1

Populus non ignarus libet. 2. 9. 7

Populus libet quæstio. ibid.

Populus quomodo innocens. 2. 9. 1. 1. & 5. 4. 1. 5. 6. 1

Populus subditus an ab Regi delicto puniri possit. 2. 11. 17. 1

Populus quibus modis dividatur, interest, necne. vide Civitas. idem quasi eiusdem patrimonio nulla. 3. 3. 1. eumdem in aliam latam sedem fuam mutabit. 1. 2. 7. alius populus fub se habere potest, & in eos jure obsidium imperare. 1. 3. 8. reliquos ad pacem, qui populum facere nequeunt, id jus tantum retinet, quod erat privatorum. 1. 3. 4. inimici partibus fuis conferunt id cujus gratia in locietatem civilem venerant est. 2. 6. 9

ultra Pacis nemo obligatus. vide Impossibilia.

Populi ob negatam pacem puniti, quare. 3. 1. 8. 16

Populi pars Romani non potest aut & quis consentiat. 1. 2. 4. an ipsi potestatem dare à populo, nisi ex summa necessitate. 3. 8. 3. an quidem ex necessitate. 3. 6. 9

Populi resistere decreta alienata imperia quomodo intelligatur. 2. 6. 8

Populi utilitatem an dijure sacrificandi quid valeat. 2. 7. 17. 2

Populi mitare pax populum non obligat. 3. 21. 3. 2

Populi an pollicitatio à regibus reciprocata. 2. 9. 12

Populus destructio an ea manere coram qua populo liquidem. 2. 9. 4

Tit 5 Po-

Populatio inutilis ubi hostis aliende aliquid.
3. 12. 4
Populatio quibus ex causis inhibenda.
3. 12. 1. 2
Populatio quæ utilis & quæ inutilis.
ibid.
Populatio plerumque fit ex odio. 3. 12. 1. ipsa ea est quæ ad pacem hodiernam ergo. ibid. ea quibus etiam politicis causis ea abstinendum. 3. 12. 8. Milites populantes an jure etiam coram Deo possint interfici, & id permittitur lege humana.
2. 20. 17
Populationes abstinendum ubi spes certa victoriæ.
3. 12. 3. 1
Populationi inhibita crucifixorio factum simili.
3. 12. 3. 1. 2
in Populationibus inhibendis Belgarum, & Indorum cum.
3. 12. 8. 1. 2
Possessio peratum acquisitiva.
3. 6. 9
Possessio in re dubia impetri sequenda potestio.
1. 4. 10
Possessio servatum per infirmorum quomodo quæcunque.
2. 8. 6
Possessio longæva inter reges & populos.
2. 4. 2
Possessio non acquiritur inculi in malefidem.
3. 8. 3. 4
Possessio ubi aliunde justa quæ in bello sit ex consilium. vide Occupatio. defensio ubi efficit ad jus Propriorum.
2. 4. 9. ut ad dominium jus fuisse corporale acquisitur.
2. 8. 3. fidei sufficit in bello.
2. 20. 12. longi temporis allegati fidei etiam inter populos diversos aut Reges.
2. 4. 1. videtur valere, non tantum ex conjectura sed & Jure Gentium solenario.
2. 4. 9. & 2. 18. 6
Possidentis longe favor circa impetitis.
2. 4. 7. & 8. 2. 1
Possessionis inconcussæ quæ vis haberi queatur.
2. 4. 9
Possessor constituere pœ prafumendo.
2. 2. 8
Possessor malæ fidei qualejus acquirat.
3. 7. 6. 2
Possessor bonæ fidei cum possessore tractat restituere.
2. 10. 1. etiam cum fructibus.
2. 10. 4. nisi cum aliquis confumpsisset.
2. 1. 1. mihi nunc non venire, & perimi.
2. 22. 1. quod & vendidisse.
2. 10. 8. retinere cum possessum potest ob impensas & usum operæ non æstimatum.
2. 8. 23
Possessor malæ fidei impensas & utilem operam impetare potest.
2. 8. 24. tenetur ultra ea restituere etiam ex facto.
2. 10. 1. Inter controvertia privatas potissimum sequatur.
1. 4. 20
Possidentis jus.
2. 2. 8
Possidentis melior conditio in re dubia.
2. 23. 12. 1
Possidere nequit qui nescit.
3. 11. 18
ignum non infantes Jure Naturali possident.
2. 11. 14
Possideri potest etiam res alienata per totum alienationem, non tradita.
2. 8. 14
qui Possidetur sibi nihil potest possidere.
2. 8. 4
Possessi captivorum servi.
2. 8. 5
Posteritas gloriosa derogat.
1. 18. 4. 1
Posteritas sortitur principatus.
2. 18. 28. 1
Posteritas si mutare sanit, quomodo intelligendum & non sanit natus.
2. 16. 29
Postliminium Jure Gentium est & quare.
3. 9. 4. datur etiam hostis quibuscum cultus.
1. 9. 15. etiam inter Christianos & Mahumetistas, ibid. non est apud eos quibuscum pax nulla est, pactis tamen nostris non injuriatur.
1. 9. 2. in pace tantum capta fato fuo conjecit. vide finem & 12. qui conjecit conjectandum.
3. 9. 6. & 3. 20. 18
Postliminii res fiunt pro non captis.
3. 16. 1. postliminio non censentur redimi.
3. 9. 6. res solvitur quando confertur.
3. 6. 3
Postliminium quid. & illius ratio origo.
3. 9. 1
Postliminium apud socios, & amicos.
3. 9. 2. 3
Postliminium in bello & pace.
3. 9. 4. 5. 6
Postliminii species.
3. 9. 6
Postliminium ea dedita habetur.
3. 9. 8
Postliminium cessat bellum unde ortum: & apud quos locum habeat.
3. 9. 18
Postli-

INDEX.

Poſſibilis non eſt jus damnibus indictis. 1. 9. 1

Poſſimínio quæ dicatur recepta. 3. 9. 3

Pace quæ poſſimínio redimi, qui non. 3. 9. 4. 1. 3

qui Poſſimínio redit, hoſtis non ſit deſinit. 3. 9. 6. & §. 10. 1

Poſſimínio an aliquando poſſit ſi ſuperuenit. 3. 8. 1

Civitas Poſſimínio quomodo redimi. ibid.

Poteſtas regia, parta, hereſis. 1. 1. 6

Poteſtas civilis in quibus rebus conſiſtat. 1. 1. 6. 1

Poteſtas ſummæ quæ, 1. 1. 7. 1. illius ſpectatur, 1. 1. 7. 2. non eſt ſemper penes populum. 1. 1. 8. 1. 3

Poteſtas ſummæ ratiocinatio aliqua. 1. 1. 8. 12

Poteſtas civilis humana ordinatio Dei eſt, Paulo divina: quo ſenſu. 1. 4. 7. 1

Poteſtas regia quæ ſenſu bonum noſtro inferior à Paulo dicatur. 1. 4. 4. & 1. 7. 1

Poteſtas patris quatenus ea jam civili. 1. 5. 7

Poteſtas ſummæ per Conſenſum non ea quomodo obligetur ex pacto mutuo populum, 2. 11. 3. & ea ex quod contra ſummæ mandata ſubeant eſt. 3. 11. 4. 1

Poteſtas ad ius ſtultis abſtinet, 1. 1. 1. aliqua ſtultæ, vel in ſe, vel in alios, ibid. item ad vulgus vel eunuchi. 1. 1. 6. Civilis quæ, 1. 1. 24. & 1. 3. 6. Qui non vi ſua poteſtate vel in poteſtate habet. 1. 2. 4. Quod eſt in poteſtate, oppoſitum eſt, quod eſt in fide, 1. 3. 21. quæ in alio poteſtate eſt, non eſt in ea. 1. 3. 7

Poteſtates minores quibus modis ſummam obligent. 3. 11. 5

Regum ſervi. 3. 14. 6. 4

Præceptum Chriſti de non reſiſtendo, quem ſenſum habeat. 1. 4. 3. 1. 5

Præcepta Evangilii ne contraventia in jure naturali nec Evangilii præcepta.

Præceptorum quale ſecundæ tabulæ in Decal. 3. 20. 10. 3

Prædæ: Germanis, Aſiæ, Africanis, Parthorum & Romanorum non eaſdem ere. 3. 6. 14. 1. 4

Prædæ militibus ſæpenumero data, & quibus ex cauſis. 3. 6. 17. 1. 2

Prædæ cadere in dominio non difficultas. 3. 6. 16. 1

Prædæ in dominio communi ſolet. ibid.

Prædæ multi dui quando cæperint apud Romanos. 3. 6. 14. 3

de Prædæ lex civilis Romæ poteſt. 1. 6. 12

Prædæ immodum fidelium conſentiens. 3. 6. 14. 1. ſuis aliquando parcere habuerimus. 3. 6. 14. 2

Prædæ quomodo fiat cujuſcunque juris Germani. 3. 6. 2. comedi conſtit, nihil ante ejus acquiſitionem. 3. 6. 12

Prædæ dolus malus ſuus. 3. 6. 1. 3

Prædæ jus probatur Deus. 3. 6. 1. 3

Prædæ exercitus adhuc & agri reſtant in pris cauſis. 3. 6. 10. 1

Prædæ genera. 3. 6. 10. 2

Prædæ diviſio quæ modis facta. 3. 6. 17. 1. 2

Prædæ quæ data ſic qui non militaverit. 3. 6. 19

Prædæ jure data militaribus perſonis. 3. 6. 11. 2

Prædium cognos, Jure Naturali liber, 3. 2. 1. ſuge cultoris non licet, nihil facias ad notabile mutationem, 3. 18. 4. dare militibus emblementa apud Romanos, 3. 6. 17. dividua quibus concedunt, 3. 6. 14. quomodo apud Romanos Dueis conceſſum, 3. 6. 13. quemodo dividi oportet militibus. 3. 6. 13. Exercere in barbaros ex humanitate Ariſtidi. 3. 13. 1. Ea præda Ducl quid debeatur. 3. 6. 17

Prædiæ unicum manente periculo. 3. 6. 24. 6

Prædandi licentia olim inter populos diverſos. 3. 25. 3. 2

Prædeſtinatio divina in ſua dir. 2. 22. 13

aliam non Prædeſtinat nobis quidam ait ſcientiæ, certa quam paravit Cicero, 2. 21. 12. an quod Prædeſtinatio futuro præteritum eſt, manentes poſſit regen. 2. 21. 13. & §. 20

Prædoni fides debetur. 3. 19. 2. 2. & 3. 1

Prædo-

INDEX.

Prudentes duces fulli. 1. 1. 4
Prudentiam jus facium in factum di-
cere non licet. 1. 3. 3
Prudentia rerum ordinem initia, quæ fa-
cile invenit. 3. 12. 2. Superventus, id
est, quæ ad eidem tempore offerun-
tationem faciunt, rejecta. 1. 11.
10
Præmium cum duo simul ad mittere
emolumenta essent, quæ deberentur, 2. 16. 10.
est quod favorabile. ibid.
Præmium nè deberetur, si duo simul
impleantur conditionem. 2. 16.
19
Præscripto locum non habet in ac-
tis aut locis publicis ne inscriptis.
1. 9
Præsidi per mala fide ejus jure Domi-
nus ignoscat. 1. 7. 6
Præsumere reipublicæ damnum tanti-
ris bonis est. 1. 4. 8. 1
Prædicendum impedire quibus tali-
bus laudem. 3. 13. 3
Prædiorum in dubio quæ juris hoc
fundi, ut res mancant in fundo, in
quo positæ erant. 1. 20. 21. 12
Præfinitio in acceptatione promis-
sionis quale, 2. 11. 3. in contrahi-
bus permutationis ea vis est,
quali donationis sit, quod plus pro-
mittere est, quam par erat. 3. 12.
11. facti in lege unde colligenda.
2. 11. 6. præfinitus populus ad
voluisse quasi maxime expedit. 3.
7. 11
Præmium jus vel imperantis. 1. 3. 11
Præsis rerum ordo. 3. 14. 14. 3
Præsum ignorabile, fore mortuo julio.
Jure Gentium nemo cogitat fup-
plere. 3. 11. 17. quia pro æquali
habentur, si quæ. 2. 12. 26. ad
quid quisque ex eo teneatur jure
Naturali. 2. 12. 13. ar naturali-
ter sit judicem, unde cessare de-
beat. 2. 12. 14. in condemnando re-
rum pretio quæ sit justa æstima-
tio. perditum laborum & expen-
sarum ratio haberi potest. 2. 12. 24
Præverare facinus mitigationem ex li-
centia. vide Corrupere.
Prævi vox quid significet. 2. 16. 19
Principis. vide Rex. Potestas lem-
mia.
Principes mortem fallax fidei ex loco,
quo ante populus. 2. 5. 2
Principes ne legibus se subjiciant, 2. 4.
12. obligetur per legatum, etiam
aliena mandata suppositos, 2.
11. 12. privatus fit, si imperium
pro delicto habeat. 1. 4. 7. par-
cendi potest & è regno ejici, si
in leges populi liberi ius potuit
petere. 1. 4. 1. Rex Romæ cum
Imperio fuit potest, & populus
potens suam largiri deserebat.
1. 4. 11
Principale pro summa est in mutuali-
bus. 3. 13. 2
Principium non semper organo appa-
ret. 1. 1. 10
Principes populi liberi vi reprimi
possunt. 1. 4. 8
Privata, 1. 3. 6. privatis bellum ge-
rere omnia quæ licent. 1. 4. 2. de-
fendere si contra Magistratum licet
in ultima necessitate. 1. 4. 7
Privatus non debet ad se ingeredi-
ciam quando est populi. 1. 4. 15. 2
Privatus se obligare facti ne contra
rempublicam facit. 3. 13. 5
Privati an cogendi à Gentibus im-
plere, quod sponte promiserunt. 3.
13. 10
Privati pactis cum hostis obligentur
& quo facto etiam pœnis & latro-
cinio obligentur. 1. 21. 4
Privata interdictionis exemplo 2. 20.
8. 1
Privatis Christianis an licet pœnis
malefactos. 2. 20. 10
Privati quatenus capta sui faciant. 3.
16. 1. 3
Privati de bello cæpto, quando licet,
quando civitati renuntiare. 3. 14.
2. 2
Privationem pacto cum hostibus quæ
justa. 3. 13. 1. 4
Privata cæsa cum publica in bello
contingi potest. 1. 3. 8
Privilegia quomodo interpretanda. 2.
18. 2. 4
Privilegia quæ sint interpretanda. 3.
20. 14
Probatio optima, in mercibus à fine.
1. 7. 2
Proditorum olim infames abjudi. 2.
19. 3
Prodigi pœna olim integra. 2. 17. 2.
Prodi. 4
Prohibere qui debet aut prohibet,
damna

damni tenetur. 2. 17. 2. & 2. 18. 1

Prohibita non ſunt ſeparatim inita. 1. 3. 14. 1

Prohibitio in dubio poſtea tollitur. 2. 18. 25. cum hanc omnes per annum. 1. 1. 14. quæ poteſtatem ſolvendi habet penes eum qui habet. 2. 18. 19

Promiſſio non omnia tollit ſummum imperium. 1. 2. 26. 1

Promiſſio ut valeat ſcripturæ. 2. 11. 14. illius acceptatio quomodo fiat: & an immittere debeat promiſſarius. 2. ibidem vim habeat promiſſio. 2. 11. 15

Promiſſio ut revocabilis ante acceptationem: & rurſum ante acceptationem promiſſarius. 2. 11. 16

Promiſſio an revocari poſſit ſummum imperantis: item mutata rebellione. 2. 11. 17

Promiſſio per coactionem facta quando revocabilis. 2. 11. 17. 1

Promiſſio facti alieni quid operetur. 2. 11. 21

Promiſſio tenetur uſare rationis in promittendo. 2. 11. 3

Promiſſio in errore facientis quando dicatur, & quid operetur. 2. 11. 4

Promiſſio ociioſum non valet. 2. 11. 5. 1

Promiſſio facti, quod nunc in poteſtate promittentis non eſt quid valeat. 2. 11. 6. 1

Promiſſio ex metu. 2. 11. 7

Promiſſio ob cauſam nate debitum ex obligat. 2. 11. 10

Promiſſio perfecta quid, & quam vim habeat. 2. 11. 4. 1

Promiſſio & alienatio, 2. 11. 4. ut acceptari poſſint poſſe, 18 ex jure Civili. 2. 11. 14. omnis contrahentium ratium confirmet. 2. 11. 3. an tam, ſi res, quæ tranſfertur, non ſubſit. 2. 18. 23. ut impleatur jure Naturali ob. Fruct. p. 2. de lib. 2. 11. 4. Communi negot. 2. 11. 1. ſit dat ei, cui promittitur. 2. 3. 18. & 2. 11. 4. an id jus ad heredes tranſeat. 2. 11. 16. obligat propter incommodum naturalem. 2. 19. 2. an ſolus promittendo ſolum facit ut obliget. 2. 11. 19. quando non obliget. 2. 18. 27. & promittentem tamen peccatum non reddit. 2. 19. 14. an omnia non obligat quæ promiſſori nocet. 2. 18. 27. ut non obliget Jus Civ. poteſt efficere. 2. 11. 7. rem ſcripſit ſi res promiſſa ſit in rerum promittentis. 2. 11. 8. ſi non eſt, promiſſio cenſetur eſſe conditionata. ibid.

Promiſſio ex animo deliberato. ſed non eo ſi jus alteri concedat, contrarius obligat. 2. 11. 4. non deliberato. an jus det alteri. ibid. ad bellum deliberium ſummi poteſtatis. 2. 18. 10. Conditionata. 2. 11. 1. & 6. Errore, vide Pactum. Expreſſa. 2. 11. 18. feminæ ſi ſit, irrita non eſt jure naturali. 2. 11. 5. Imperfecta quæ ſit, quidque ſit dici. 2. 11. 2. facta obligat promiſſorem alium accorare, ſi ei ſub, ei ſatisfactum. 2. 11. 10. & 2. 18. 2. alius Deo per quem jurarum eſt. 2. 13. 14. Remittit. 2. 19. 1. vide Impoſſibilem, quotiens promiſſum non obliget. 2. 19. 6. & ſeqq. an in Promiſſis, quæ ſolli ſunt ſolemnitatem admittatur. 2. 11. 18. & 2. 19. 1. Liberalis. 2. 18. 11. ejus qui lege Civ. non tenetur ſatisfacere ex dicto. ibid. in cui nolo promiſſum eſt, ut liberare promittentem teneatur, quæ, ſole nuntiatio cauſam promiſſis dedit. 2. 19. 4. Non inſtituendi adverſus eorum partem ex obligat. 3. 20. 2. minoris valet jus Gentium & aliam intelligi. 2. 23. 3. ut ſit infra non eſt ex Jure Naturali. 2. 11. 1. ad Patrem ad favorabile. 2. 18. 20. Privatim valet. ſi ſit contra utilitatem publicam. vide Publica utilitas. an contra officium. 3. 23. 6. Regis, facta alia, quorum populum obligat. 2. 20. 6. Imo cauſa facta an non obligat. ibid. de aliquibus ad temperandi modum pertinentibus non facit, quo minus firmum habeat interitum. 2. 11. 17. facta labefactatum ipſi obligat. 2. 18. 6. facta. 2. 11. 15. quæ, quæ in univerſum coercere. Pro-

Prolegomena pag. 1. Vendazonis non adeunt ei omnem facultatem naturalem in rem. 2. 11. 16. Jura ex promisso capacia sunt naturaliter qui ad rationis usum perveniunt. 3. 19. 1. Jure Gentium etiam infantes fit animus. 2. 11. 14

Promissio novum jus confert. 2. 1. 18. 1

Promissio de non fugiendo à vinculo falsa valet. 2. 23. 8

Promissio de non redeundo in certum locum, & de non militando, falsa valet. 2. 24. 7

Promissionis materia quales esse debeat. 2. 16. 8. 2

Promissoria vis. 2. 12. 1. 3. 4

Promissum omne adimi quando potest. 2. 18. 18

Promissores cautum expressum non habentes nummum valere. 2. 12. 21

Promissum ob causam turpem non prestandum. 2. 12. 8. 1. 2

Promissi causa in commodum tertii adjectum, quid operetur. 2. 11. 19

Promissa multa, quæ natura valent, lex civilis irritat facit. 2. 11. 8. 3

Promissa, quæ plus noceant promittenti quam alteri prosint, an prestanda. 2. 11. 2. 3. & cap. 16. 27. 2

Promissa favorabilia, odiosa, mista vide. 2. 12. 30

Promissa Regum. vide Regis.

Promittendo modus quis. 2. 11. 11

Promissum merx an immixta. 2. 11. 7

Promissores captivos an pedis, si non præstiterint conventa fides parta, an liberetur. 2. 23. 2

Prophetarum dicta de pace sub Evangelio quem sensum habeant. 1. 2. 8. 1

Proportio Arithmetica & Geometrica an in propria diligamus substantiam cognitam & amabilem. 1. 1. 8. 2

Proportio Harmonica Dei cum nobis. 2. 20. 11

Propositi, impetus, & calor distinctio. 3. 11. 4. 6

Propria sunt occupationis quæ in prima distributione divisa non sunt. 2. 2. 7

Proprietas non acquiritur solo actu animi. 2. 2. 2. effet in ultima necessitate, 2. 2. 6. vide etiam adhuc erat communio ubi universalis fuit.

Proprietatis exordium. 2. 2. 1. 2. 5

Proprium servus an habere possit. 3. 24. 6

Proselytus. 2. 1. 16

Προσκύνησις. 2. 15. 7. 2

Prosecutionis jus non nisi est ejus mali summum imperium ei, in quo est. 1. 2. 11

Prostitutio de jure facit, an res ob meretrum non recuperandi cautionem derelicta. 2. 4. 6

Προφῆται matris quorum fuit. 2. 1. 19. 1

Providentia divina remedium adversus mortem latentes. 2. 1. 17

Provincia Romanæ non sunt civitates, 1. 1. 3. populi in provincia forsitan exhibiti quale jus habeant. 2. 9. 6

Provisi & imprevisi distinctio. 2. 11. 4. 5

Provocatio non datur ab arbitris lectis inter summum pontificem. 2. 20. 46. 2

Provocatio differt ab appellatione. 2. 4. 11. per appellationem, quid ut ab aliquo nulla ratione justa provocare cum periculo falsitati reprehendi.

Prudentia virtus imperantis. 2. 26. 4

Prudentiæ regulæ in lege Hebræa: & quæ in lege Evangelica. 1. 2. 2. 29

Prudentia quæ in materia favorabili. 2. 7. 30

Prudentes nomine sunt etiam qui per experimentationem conjecturæ pro gradu fingulorum. 2. 7. 30. 2

Ψεῦδος, ψεύδεσθαι in sanctis locutionibus quid. 2. 15. 3. 4

Publicani quid. 2. 11. 11. 5

Publica utilitas ad alienanda &c. vide Utilitas publica.

Publicum quid, 1. 2. 5. fuisse interdum pro eo quod est communi, 2. 2. 16. frequenter utrum distinguatur. 2. 2. 9. alienari à privato non possit, 2. 2. 3. non sunt singulorum cognitorum in bello, sed publico ordini. 3. 8. 14. subditi qui quid cuique indicio faciant ex iisque antequam

quam publicarum. non temere. 3. 21. 5
Fudicia rite aequiparata, 2. 5. 7. etiam in bello servari debet Jure Gentium. 3. 4. 19
Fudiciis confervandæ causa interdictio licita. 2. 1. 7
Fudex quid, ubi de jure agitur. 2. 10. 1. 2
Fumi, ideſt, ſervi. 2. 14. 3. 3
Fumi ob aetatem in bello liberi à cæde, 3. 21. 3. ratione ut quando incipiant, 2. 11. 3. puniantur mentiatur, & quare. 3. 1. 14
Fugae inutiles ſitio praecavendæ. 3. 11. 19
Fugarum in hoſtem qui aſſes non ſit, quo jure veneat. 3. 18. 5. 1
Furcillam in monaſteriis non inveniri ſine quadam latitudine. 2. 1. 3
Furiæ belli ſecundi controverſia. 2. 17. 18
Furiti an poſſint qui in fallis Deos invocarunt. 3. 20. 11
Furtum ex cogitatu. 2. 10. 9. 1
Furtum ſine pollicitatione non quia injuria eſt, ſed quia hoc ipſo expreſſi. 2. 7. 6
Fuſilli an communione teneatur in quantum locupletior. 3. 10. 2. 2
Fuſillus cujus diverſus ex Jure Gentium. vide dominium in rerum jus habet originali cauſam diſquiritur. 2. 17. 2
Fythagoræ Philoſophia ab Hebræis. 2. 11. 21. Not. 3. Pythagoræ interpres Ellinorum, 2. 26. 4. ejus horum ſingulorum veram ecloſionem. 2. 17. 5
Fythagoriſtæ. 2. 2. 2. Not. 4.

Q.

Quæſtiones ſolo tempore infidiis citra indigent homini Chriſtiano. 3. 16. 4
Quinta Conſilia ſalubre interdictum. 2. 1. 14. 2
Quintus unde dictum. 2. 1. 2. 5
Quintus, five Byzantius. 2. 9. 11

R.

Rabiri ſubjecti. 2. 13. 9. 2
Rami elivarum. 2. 24. 3
Rapere hoſti omnia Jure Jure Gentium, 3. 5. 1. quæ bellum alere poſſunt juſte. latum. ſed ſub onere reſtituendi, quod plus eſt, 3. 12. 2. quæ ſubditis hoſtium eripiantur hoſti cujus conferunt, 3. 6. 2. res alias locatæ cujus reſtituenda etiam ab illo qui eas illi jure modo ejiciuntur, 3. 16. 3. an non intercidione ejus quæ poſſeſſi ſepe, 2. 3. 11. ritiquam, annis, cui cripta eſt, ab eo qui ipſam erat, pecunia redemtor cogatur, an pretia poſſit acquirere, 2. 16. 5. rationis ratione victoriæ. Jus veræ naturæ dato. 1. 2. 5
Rapior in quantum intercat caſtitatis, 2. 17. 16. ex facto militum, qui res artificum aquarum in quantum Regis five Magiſtratus teneantur. 2. 17. 20
Ratum non habeti, obligatio qualis. 2. 11. 3. 2
Ratihabitione ſumma pactus quomodo obligetur. 2. 22. 4. 3
Ratio juris fundamentum. 1. 1. 11. 3
Ratio adæquata quæ. 2. 16. 22. 2
Ratio tapæ conſiderandi facundum potentiam, non ſecundum voluntatem. 2. 16. 21. 1
Ratio legis non plus valere quam mens. 2. 16. 8
Ratio adæquata quæ, & quid operetur. ibid.
Ratio recta, 1. 1. 1. non omnem vim probat, ibid. naturam rerum qui habent ea libera deber nullam eſſe & inviſilem electio. 1. 22. 11. ignitione omnino deſtituti populi dominium non habent, habitationem haveniunt. 2. 10. 10
Rationem identitatis quando inducat recentiorum temporum. 2. 16. 22. 6
Rauis mare. 2. 18. 1. 4
Rebellibus ſubditis fides ſervanda, & arcadibus ipſis data in. 3. 15. 5
Recepti, 3. 9. 1. recepti & poſtliminio hoſtes introiere triplum eſt. 3. 13. 2
qui Receptum præſtat tenetur de dato tanto facto. 2. 17. 8
Recheti offidem magis circa rerum quam circa perſonas verſatur, 2. 13. 2. 22 Rechorum regula non pertinet,

tiam, quo laudabilius dicitur occidi quam occidere, 2. 1. 6. à Rectore populi absque justitiam non vexandum exigere, & quare. Prol. pag. 13

Reditus alienum in crimen ei dabantur rebus maximo cuique patrimonia & accepta. 2. 21. 2

Reintegratio justa belli causa. 2. 1. 2

Reintegrationis species apud Romanos. 2. 3. 21

Redimyi ex captivitate redemptori quomodo cedatur. 2. 8. 10. 2

Redimpti servi in cognatos redemptoris domos pretium influunt, lege Attica & Romana. 2. 5. 12. Accord.

Redemptio captivorum bella communicata, 2. 21. 1. redemptionis pretium quantum apud Graecos & vulgo, 2. 14. 8. quo ratio debenda sit non debeatur manus captivo, 2. 21. 29. an in aliam jus exigendi ejus possit transferri, 2. 21. 25. an ad quascunque pretium captivus pecunia uti possit, quam etiam secum habuit. 2. 21. 28

Redditio ad hostem quo dicendus. 2. 21. 15

Redimi captivos & servos faciles, naturale. 3. 21. 14

Regimen non omne cum civili aqui jungitur. 1. 3. 8. 14

Regimen non optime distinguitur quare eo quod non facile mutari possit. 2. 3. 17. Regimen mixtum quomodo intelligendum in dubio de constitutione pacti. 2. 20. 23

Regnum, vide Imperium.

Regnum quomodo dividatur, & quae effectus. 2. 9. 10

Regnum patrimoniale, si in individuum, debetur maximo natu. 2. 7. 23

Regnum à populo delatum est, hereditas figurata à causa haereditate. 2. 7. 15

Regnum abdicari an possit pro libitu. 2. 7. 22. pro detrimento ejus quae subsunt. Ibid. haereditarium non illud tantum dicitur quod est in patrimonio, sed & illud quod successio populi ad aliquem delatum est. ut si ejus femina jam. 2. 7. 12. & §. 15. Lacedaemon. 1. 3. 20. Patrimoniale quando fit. 2. 7. 2. differt ab alia patrimoniali bona. 2. 7. 23. dividi potest cum haereditate aditi debet. 2. 7. 23. vili aliud expresse caveatur lib. 2. 7. 23. in regno patrimoniali non alienare potest imperium. 2. 10. 4

Regni & principatus vocum significatio propria & impropria. 1. 3. 19. 2

Regni pleni fines abditari exemplo. 1. 3. 8

Regni à populo delati haereditarium ius ad certos haeredes. 1. 3. 8

Regni cognitores, vide Tutores Regni.

Regnum quae Regem unum habent, non res unius. 1. 3. 9

Regna media inter subditorum & Legatorum. 1. 3. 20. 5

Regna à populo delata in dubio indivisa. 2. 7. 14

Regna à populo delata non debentur tam diu eos, qui à prima rege non descendunt. 2. 7. 11. non tenentur ad naturales nec ad adoptivos. 2. 7. 16

Regna à populo delata ad mares veteres potius quam ad feminas. 2. 7. 17

Regna quomodo dehereantur per haereditatem ab intestato. 2. 7. 10. 2. & §. 11. 2

Regna patrimonialia pervenire possunt ad eos, qui à primo Rege non descendunt. 2. 9. 11. 4. 5

Regnum Italiae. 2. 9. 11. 4. 5

Regnis de eo quid licet in bello. 3. 2. 3. 4

Regula, Secundum naturam esse, et quam sequantur incommoda & commoda in quantae, quemadmodum intelligenda. 3. 8. 16

Regula super deliberationibus politicis. 2. 24. 1. 2. 6

Regulae in concreto quare deficiant saepe, 2. 12. 14. 20. redeunda plerumque ratione finem, 2. 25. 7. 3. interdum & negat. 3. 20. 3

Relatum in contrario. 2. 10. 14

Religio quae sensu jure gentium. 2. 20. 45. 3. & §. 46. 3

Religio Christiana, quae ratio gentium, inter-

naturalibus acquirunt non naturalia. 2. 10. 43. 1. 2

Religio habet suos speciales effectus in diuinum humanum. 2. 20. 44. Aera vitia, nisi poenalia, non exigenda, 2. 15. 11. an iuste vi inferri possit. 2. 20. 40. Exemplum Clotilis ne templo ejiciatur, quamuis sacrificium. 2. 11. 11. donum cum iuste auferatur punitis. 2. 20. 49

Rufi, si mercatur femur, in Paganis & Deus absque modo mercatur. 2. 20. 17. an ob eam bello petiti qui possit. 2. 20. 42. Mercatio & permutatio in quibus consistat. 2. 20. 45. & 48. Res utique optima videtur. 2. 20. 47. unde res ob id mercatu eis eft addenda orti facta eiit pecte dominii. 2. 20. 50. Vera mercatura quae? cum contractu quibus partibus absolvatur. 2. 20. 51. cum ne vitii inferatur. vitium particulare licet. 2. 15. 17

Religiosi cauta, quare Antistites praeponere eiit in Regab. velare. 2. 20. 40. cujus negotiatio juvenis poeit. 2. 20. 43

Religiosi si quae indirecte agunt, ad ea exercitanda non jus quaedam fellit. 2. 14. 11. quae causae religionem eximant emendabilia, & quae. 2. 20. 30

Religiosis publica flamma quod licentia à Rege praebitur. 2. 4. 6. 2. 4

Religiosis jus ad fociorum hominum. 2. 20. 44. 3

Religiosum multi affecta non judicio perpetuo. 2. 20. 40. 3

Religiosi belli jus definitum. 2. 5. 2. 4

Religiosi loca hostibus religiosa non sunt. 2. 12. 6

Religiosis locis parcendum in bello. 3. 12. 7

Remittere. vide Abdicare.

Remittere de regno an uxorem liberis natis, & an nubilibus? 2. 7. 12. Ad repetitionem dotium, an jus sit, requiritur jus proximum. 2. 10. 9

non Repetere aliud quam dare. 2. 22. 3

Repetitio iterum. 3. 3. 7. utpoti requerant jura Gentium quae bello latorum sunt capta. 2. 17. 19. & non bello reparatur, pari indicium ejus tempus poeliminii. 3. 3. 13

Repraesentatio apud Hebraeos. 2. 7. 6

Repraesentatio jus in re. Ibid.

Repraesentatio Germanis Reo cognita. 2. 7. 20. 1

Repraesentatio in dubio admittenda. Ibid.

Repraesentatio non famosae in privilegiatis, quod fieri non eiuis esse proprium. 2. 7. 18. & 2. 19. 2

Repraesilia quid. 2. 2. 9

Repraesiliae nullius repraesiliae. 2. 2. Not. 1. viarum jus. 2. 7. 2. & 3. 2. 4

Repraesiliarum facultas imparari à principe licet. 2. 2. 7. 4

in Repraesiliis morari. Ibid.

Repraesiliis qui culpa dat causam dedisse, tenetur eos qui damnum passi sunt, indemne praestare. 2. 2. 7. 4

Repraesiliis obnoxii qui sint. 2. 2. 2. 2

Repraesiliis non subiiam legati & eorum. 2. 2. 7. 2

Repraesiliis enim sage civili liberae mentiri, irrisorie, ne illudiosum, ut ad mendacium multa. Ibid.

Repraesiliarum jura alia sunt juris gentium, alia juris civilis. 2. 2. 7. 2. 3

Repugnantia calo synegoris non velantur quomodo intelligenda. 2. 16. 26

Res aperta quid significet. 2. 2. 7. 2

Res aperta quid vocibus Latinis. 2. 4. 2. 3

Res reddere pro quarta latisfactionis. Ibid.

Res quibus cui, etiam in compendium communis datum in bello liberalitatis. 3. 2. 3. & 6. 12. 2. 1

Res bellicas prohiberi quasdam licet publica autoritas. 2. 12. 1

Res mercatarum, quae reperiuntur in navibus hostium, an belli jure acquirantur. 3. 6. 5. 6

Res & navium circa imperium dilligenter. 1. 1. 11. 1

Res non pedaliis intra pomoeria do-

militari non teneri. 3. 6. 3. & 6. 9. 18. 1

Ius non obligat nisi alienæ. 2. 10. 12. alicui posse liberum ad id obligare, ut eum donorum reddat. 2. 10. 1. Captivi alienati à Domino, an vendi possint nisi à possidente. 3. 9. 8. Civium bello amissa, civitas tenetur restaurare, si ob id desiderium civitatis cujus fuere. 3. 20. 7. an res civium quæ gentium jure habent, an iure civili & corporativo possint aliter jure supereminentiæ dominii. 3. 20. 9. Quæ bellorum non sint eximenda iuris præcidium eorum tenentur. 3. 6. 3. & 28. Incorporales quomodo teneatur in bello. non incorporalia mobilia capta quando intelligantur. 3. 6. 4. alio modo à singulis capiantur, alio ab omnibus. 3. 6. 17. possimne non occupantur. 3. 9. 14. Singulorum non totum explicitus iuitia dividuntur. 1. 1. 8. Subditorum bellum sequi non possunt pravæ mentis, ut crimen sit alienum. 3. 11. 2. quando di possint à Magistratu jure superioritatis dominii ad recuperandam patriæ, sed sub damni reddendi conditione. 3. 20. 7. obligatum jure Gentium ex fide Regis aut Reipubl. Magistratum. 3. 20. 10. quæ sibi petunt, earum tenuis alat fructus non est, est tamen id jus affumabile. 2. 12. 22. tollit adbellum, pactionibus recuperandi etiam modales. 3. 9. 14

Rebus ad bellum non faciendum pacendum. 3. 14. 1

Rectum definitio an sit de actu tantum. 1. 1. 11

Rectum fere audacem crafa vir per Euangelium an & quatenus intus. 2. 1. 13

Reficitoria alimenta possimtiale apud Romanos. 3. 9. 10. 3

Reficere an liceat sapientiæ in fumma neceffitate. 1. 4. 7. 1. 4

Reficiendi ius præcipuum in quibus dicitur ipsorum est à natura. 2. 2. 1. & 2. 4. 2. Reficiatur per locatorem civitas, 2. 4. 3. & 14. 7. lex de non reficiendo Magistratu pendet ab eo, qui se primum in locorum civitate conlocarunt. 1. 4. 7

Reficitoria obligata non sufficit ad jus interimendi occidendi reficitoriem. 3. 1. 16. 1

Reficitoria aliqua in defectum imperii reficiuntur nimium fubti. 1. 4. 15

Reficitoria non tenetur ex facto fubditi. 2. 11. 6. 1

Reficitoria sine injuria gravi non potest, culpam non. *Vid.* pag. 3

Reipub. forma. vide Status.

Reipublicæ bonum ad nullos tantum caufis defideramus. 2. 2. 9. 2

Reipublicæ forma mutata apud vicinos, & an relle. 1. 15. 8

Reflituere qui tenentur facienda, an non facienda. 2. 17. 6

Reflituio non debetur ex bello infto ob vitiofam intentionem. 2. 22. 17. 2

Reflituio rerum capturum in bello in jure dubio quomodo temperanda. 3. 16. 8

Reflituio quas actiones producat in foro, 2. 12. 2. rerum capturum in justo bello, an ab iis poffidentibus qui eas justo titulo poffidunt. 3. 10. 6. & 3. 16. 1. & quamdiu. 3. 16. 5. damni in justo bello illati à quo fieri debeat. 3. 10. 6. earum rerum, quas accidentia consumere non licet, fieri debet ex æstimatione fubiti. 2. 2. 9. promiffi in conditionalibus pacis, fi qua necessitate fieri nequeat, an propter pacis conclusam tuta, nisi quid agendum. 3. 20. 17. non pertinere ad eos qui se ignore pacti alicui fubjecere damnum bello. 3. 20. 24. in reditui quid debeat, sine dolo malo fuit fubfit. 3. 10. 3

Reflituio in integrum non est ex Jure Naturali. 2. 11. 3. sed Civili. 2. 14. 2. an ad Regem pertineat una tolli. *Vid.* pertinet ad alios ejus privatum, & reflit. 2. 14. 2. & 3.

Reflituio rerum, quæ bello inuito retenta capta sunt. 3. 15. 1. 1

Reflu-

Reſtituiendi qui debent in ſolidum rel. ex pacto. 2. 17. 11. 2. & 3. 10. 4
Reſtitutionis obligatio ex bello injuſto. 3. 14. 3. 4
Reſtitutum debitum ex quo jure retinetur. 2. 17. 8. 9
Reſtrictiones per ea quæ ſequuntur. 2. 19. 1. 3
Retentio rei promiſſæ ex parte ejus cui promiſſa eſt, facta ad ſignificandum creditum. 2. 11. 10
Reverentia debetur parentibus maxima in iis rebus quæ ad rationem pertinent humanam. 2. 5. 10. Reverentiæ officium non ſolet, ut alias in multis, quibi negotiat. ibid.
Reverentia pontificum. vide Pontifices.
Rerum ſubjectionem, ejusque commercium. 2. 2. 5. 1
Res unas eſſe poteſt plurium regnorum diſtributarum. 2. 5. 7. 2
Res an ſit adverſus commodum nihil nunc poſſit. 2. 14. 2. 2. an injuſtum recipiendo. 2. 14. 3
Res alius ſuas privatas à lege poteſt eximere. 2. 14. 2. 2
Res ſubdito ſuam auferens debet compenſationem facere ex communi. 2. 14. 7
Res populum aut ſucceſſores non obligat in infinitum, 2. 14. 22. 1. 2. & quatenus obligat. ibid.
Res dijudicata non ſolemni tenetur ratione de diuturna data. 2. 17. 2. 3. 4
Res milcet ad pacem facere poſſit. 2. 22. 3
Res captivas ad pacem facere poſſit. ibid.
Res cual ad pacem facere poſſit ibid.
Res privatas ſe vi legis commiſcunt. 2. 4. 22
Res pacem populi alicujus non petit. 2. 2. 4
Res hoſtis totius populi regnum acquirit: & quomodo hoc capiendum. 2. 4. 22
Res regno poſſus jus habet ea ſe dolo. 2. 22. 7
Res ſubditis jus ſuum auferre poſſit in perpetuum. & ex vi dominii ſupereminentis. 2. 14. 7
Res imperium dirimiquem privatus ſit. 3. 4. 8
Res quid in ſacrificiis ſignificet. 2. 16. 13. Imperata non videntur populo in exitium ejus fuiſ ſeminio hoſtili. 3. 4. 11. an vi poſſit aut ſupplicia affici poſſit, & à quo, 1. 4. 8. poteſt, ſi regnum alienandi mutatur. 2. 4. 14. Alienatio. 2. 5. 8. Electivum ſimilis alienationis. 2. 4. 8. Imperio ſtatim ſecundum. 2. 5. 7. Injuſtum non fiat, ut nulla ſit Reſp. 2. 2. 8. Imminus poteſtate imperata dantis tenetur, & jus ſubdito ſine cauſa auferat. vide ſubditus. remeat pondo ad exercendum jus ſi ſummum imperium. 2. 6. 9. Francum non habet jus ſummi imperii. 2. 3. 11. Fugitivi ſi quos ſuos contendat, an poſſit vindicare per retentionem benefitiorum. 2. 14. 1. Jus habet, ſed non ejus uſum. 1. 3. 24. pactis contrahis facere non poteſt. 2. 20. 2. vide Pax.
Res ſubſtructarum. 2. 8. 3. quæ in loco publicum transferuntur, ſi alicui liberare debet condemnatus. 2. 20. 3. vita ante omnium alienatio detimatur. 3. 4. 13
Res regnæ ejuſdem an jus legendi habeat. 2. 13. 2. 3
Res tenere ſubſtam ſufficiens ad inſtituendum ſubditis tenetur. 2. 24. 7
Jus Regis apud Sacerdotes. 1. 4. 2
Regis perſona inviolabilis. 1. 4. 7. 5. 7
Regi regnum alienanti quatenus reſiſtere licuit. 1. 4. 14
Regi nihil inviteſſam eſſe quod in utile vulgo dicitur. Prolegomena pag. 9
Regi cum eſſe debet Regum ſolum. 2. 4. 1. 3
Regum cædibus ſubditi non ſieri. 2. 1. 11
Regum perfidiæ eſſe Chriſtiani. & finem Chriſto debere, quo regna ſtant. 1. 2. 7. 1. 2
Regum quidam non habent populo eorum univerſum ſumpto. 1. 1. 8. 4
Regni imperpetui dicti. 2. 5. 9. 11

Regni non certum consilium a populo. 1. 3. 5. 11
Regni Parthorum florentem imperium fabulam, quadam tamen facere falsa non potuisse. 1. 3. 10. 1
Regno Achilleum, Numæ, additi promissa. 1. 4. 18. 6
Regno Italiæ Samnium imperium habebant. 1. 5. 19. 1
Regno Gentilis, Persæ, Assyrio Syri, Atarici Samnium imperium habebant. ibid.
Regno veteres Germaniæ & Galliæ non habebant florentem imperium. ibid.
Regni Romani cum populo partita summarum imperium. 1. 8. 20. 3
Regno & regni summi, additi promissa. 1. 1. 10. 1
Regni, cum alia quidam fanda alii exempla volant, aut etiam irridi, non eo pertinent florentem imperium. 1. 3. 22
Regni credentes in dubio vel in regni sacrificium, quam in alia rebus humanis. 1. 7. 11. 2
Regni nobili deberent negare bellum, ad suppliandum opium rerum. 2. 13. 3. 4
Regni minores in nobiles publicis cum officiis obligantur. 2. 14. 1. 2
Regni etiam cum hominis non obligantur, Deo obligantur. 2. 14. 1
Regni remanet ex promisso, etiam cum ea non expedit. 2. 14. 4
Regni ex contractibus naturalibus, an & civiliter obligentur. 2. 14. 8
Regni an ex militum, aut testamento fidem imitentur. 2. 17. 20. 2. 2
Regni quamodo obligentur ex dolo agentis. 2. 18. 4
Regnum fides pro juramento. 2. 13. 22. 1
Regnum judex solus Deus. 2. 3. 8. 23
inter Regnum & populum unitas fabulosa non est militandi. 1. 3. 9. 1. & 3. 8. 14
Regnum alius vera fuse inviti commodissime pacentur. 2. 5. 8. 1
Regnum necessaria diuturnis. 2. 2. 16. 3
Regnum alius privati legibus certis eruditus elevatis regentur. 2. 14. 1. 4
Regnum non plene separatum alius posse inviti fieri, per legem populi. 2. 14. 7. 1
Regnum cum generalis pro fidelitate fruitur. 2. 20. 44. 1
Regibus capita an parcendum. 2. 11. 7. 2. 3
Regum res sunt Regis vilicis. 3. 6. 24. 4
Ripa privati quando cedit. 2. 8. 13
Ripæ cedit, sere Romano. 2. 8. 6. ripas restaurari. 2. 8. 5. 10. 13
Roma quondam communis patria. 1. 11. 3
Romani aut fugitivarum plus habuerunt, quam pulli. 2. 11. 4. 4
Romani alpes in vilicis. 1. 21. 7. 4
Romani olim Antiquis conflatione effecti quid satis habuerint. 1. 21. 11. diffusum quale imperium habuerint. 1. 3. 11
Romanus, vide Populus & Imperium.
Romani veteres dolis abhibuerunt. 2. 1. 12. 8
Romani Imperii quo fuerunt, edita mari fer. 2. 9. 11. 2
Romani libi vindicare, quæ hostis ipsorum alii eripuerat. 3. 6. 7. 2. 4
Romani dari in captivos populum. 2. 21. 24. 1. eorum indiscretos alios bellicos dicebat. ibid.
Imperium Romanum à patricis illius fundatoribus Romulo vocatum. 1. 2. 22. 1. dividere in Orientale & Occidentale idem mentit. 1. 3. 17. quo duo quondam fuere, eum nunc sit. 3. 8. 17
Romani Imperatoris effectus in ad quem pertinentis. ibid. decilio facta à legatibus an unus fuerit pro se, ibid. vide Imperator.
Regni Romani an abolitum imperium. 1. 3. 28
Romanorum jus in Hebræos. 1. 1. 15
Romanorum continuatio cum Israelitis, & alia de duabus fabulis. 2. 18. 10. 4

Romanorum jus de pollicitatione. 1. 1. 12. 1. 2. 4

Romanorum mos de agris captis. 1. 6. 11. 2. dirta prædam. 1. 8. 14. 4

Romanorum Imperat. Item Constantinorum: unde. 1. 8. 11. 4. 1

Romanorum jus de captivis redemptis. 1. 9. 12. & 1. 10. 2

Romanorum lex pro illis, qui pollicitationes rescindunt. 1. 8. 19. 1

Status Romanorum corruptus interregni, & principum Coll. ex Democratia & Aristocratia mixtus. 1. 1. 10. Sub Constantino populatus. 1. 1. 10. & 1. 3. 20. Sub Augusto brevis. 1. 3. 8

Romanorum lex circa res captas. 1. 13. 2. 4

Romanorum mos circa Reges captos. 1. 11. 7. 2. 3

Rubea vaharedama à jure prohibentium. 1. 3. 25

S.

Sabbatum cur lasciviam. 1. 10. 41. & 1. 14. 3. qui violabat capite puniebatur, & quare. 2. 10. 45

Sabbathica receptorum habent formas necessitatis. 2. 4. 7

Sabbathicus pes fœtis. 1. 14. 3. 1

Sabbatho hic agius est symbolum. 2. 10. 45. 2

Sabbathi violati pœna aut capitalis. ibid.

Sacerdotibus & eorum affectis parcendum in bello. 1. 11. 10. 1

Sacrificantes militare post Constantinum. 1. 2. 10. 2. & 1. 13. 1. 1

Sacra corrupti an pollint hos bello. 1. 5. 1. 3. 4

Sacra quo festa publica. 1. 5. 1. 2

Sacra in desitione exequiarum. 1. 1. 4. 1. & 1. 3. 1. 3

Sacra boli sacrum fiat. 1. 3. 2. 4

Sacra populi violantur profana facta. 1. 3. 1. 3. 1. & 1. 12. 7. 2

Sacra fiant res Deo dedicatæ. 1. 3. 2. a sac. & dicantur, revera sacra publica fiat, ibid. non sequantur civitas humana, ibid. necessitate & usu profanata in profanos usus convertí possint, ibid. & plane alienari. 1. 13. 1. explantur. 1. 3. 2. capta fiant profana, ibid. dedicantur, ibid. violantur licite quoad jus Gentium abrogatum, ibid. impietum, id tamen quod judicium intercum. 1. 12. 3

Segni de salute pertinere ad eorum Civitatis. 1. 1. 8. & 1. 12. 2

de rebus Sacris Rex apud Hebræos nequit judicare. 1. 7. 10

Sacrificantium militare non amplius obstipat, Deus capto succurrit devotionis. 2. 13. 18. Sacramentum militiæ formula apud Veteres. ibid. & quando. 1. 2. 9

Sacra Scripturæ, vide Scripturæ.

Sacrificia humana vitiare bella quidni possint. 2. 10. 47

Sacrificia Deus vitam in filiis parvis habet. 2. 11. 14

Sacrilegi debiti insequitur. 2. 19. 1

Sacris procedendum in bello. 3. 10. 6

Sagittæ. 1. 1. 8

Sagittarius controversia inter Romanos & Carthaginenses. 2. 16. 13

Sagittæ quo jure ardum malo addiderit. 2. 20. 8

Sambucistarum. 2. 19. 3. 4

Sanctus qui possibet agrorum terrarumque quod subvertitur. 2. 10. 2. Not. 7

Sanctis in dubio potius permittendum. 2. 18. 19

de Saeglos non effundendo immodicum quorundo sanguinem. 1. 2. 1

Sapientissimum magistratus, quæ sint. 1. 20. 2. 2

Satisfactio offerenda ab eo qui delictum, necessum jubum bellum gerere possit. 2. 1. 18. 2

Saul an in impietate versatus. 2. 18. 1. 4

Scelus possint carnifex pœna extinguere admittendum, 1. 20. 21. qui admittat aliquod aliquem impulsore pœnis, aut ei alia, de damno sarcienda in solidum. 2. 17. 11. an ob cogitatum scelus quis possit puniri. 2. 20. 24

Scelerisk Scelerum populus, aliud is, qui cum populus non sint scelera cruda carnem. 1. 3. 2

Scopertum ſingulum alius pro ſanctu-
ario. 2. 13. 22
Scleta, profana & cauta quæ ſe conſi-
ſtentia credantur. 1. 4. 5. 1
Scluſa quando peraſcantur. 2. 11.
1. 6
Scientia cum panis aſſumitur, ſumitur
pro patientia. 2. 23. 2. peraſcantur
in ſcientiam, quæ ſunt conditum &
ſtoryperdia. Ibid. Magiſtratus in Ec-
leſtinas ſolebantum adde apparue.
1. 20. 32
qui ſcit & prohibere potest ac de-
bet, delinquit, nili prohibet. 2.
11. 1
Scholaſticorum ſententia de mendac-
cio & equivocatione. 1. 1. 17. 1
Scientia in ſyllabicis gentibus lici-
tum. 3. 4. 2
Scripturæ in dubio ad monumentum
contentiæ adhibere conſtat. 1. 18.
10
Scriptura & pictura eadem ratio. 2. 8.
21. 1
Sacra Scriptura ſenſus in dubio unde
non incommode diſcatur. 1. 2. 9.
& 1. 4. 3. & 1. 4. 7
de Scripti ſenſu cum quæritur, quid ſit
ſpectandum. 1. 1. 3
Scripti & ſententiæ locus apud Ulpia-
num. 1. 16. 4. 1
Scudopaſſi. 2. 13. 3. 1
Scelera. 3. 6. 24. 4
Secretus plenam eorum in vita hu-
mana. 2. 1. 17. Secretari ſua ci-
vitibus merito conſulta etiam juſtitia
latentia. 2. 13. 3
Sedis mutandæ animi, inſtituta belli
ſancta. 2. 22. 1
Seditiosi. 3. 21. 4. 6
Senatus Romanus aliquo tempore
partem Germaniæ imperium cum
populo. 1. 3. 20. 6
Senex exiſtimantur bellum calamitati-
ſum. 2. 11. 5
Sententia jus propriæ rem dat. 2. 2.
5. 1
Sententiæ quæ dividendæ aut conjun-
gendæ. 2. 1. 19
Sententiæ quomodo numerandæ in-
ter eos qui diſcum ponunt in ſolu-
tione. 2. 1. 20
Sententiæ judiciales non habent exe-
cutionem. 2. 21. 10. etiam injuſtæ
à ſubdito vi impediri non debent,
& quare. 3. 2. 5. non ab executo-
ribus.
Sententiarum qui numero non ab-
ſolvuntur & poſſolvi videtur. 2. 5.
18
in ſententia Sententiæ jus abſolutum
pronuntiatus accedit. 2. 5. 2
Sepelendi jus quale. 2. 19. 1. 3
Sepelendi mos unde ortus. 2. 19. 2.
1. 4
Sepelendi hoſtes & inimici. 2. 19. 1.
2. 1. 2
ab Sepelendis mortuis bello. 2. 19.
1. 6
Sepulcrum an debeatur libi, qui ſe oc-
ciderunt. 1. 18. 5. 1. 1
Sepulcrum jus adhuc Jure Gentium vo-
luntario. 2. 19. 1. cur inſtitutum.
2. 19. 2. debetur etiam hoſtibus. 2.
19. 2
Sepulturam prohibere fures dicitur.
2. 19. 2. 4
Sepulturam concedere an ſit notæ ci-
dium. 1. 20. 41. utrum. 1. 20.
juſtabrilli. 2. 19. 5. inter pœnas re-
gum abſolutorum. 2. 1. 18
Serpius Paulus in magiſtratus muni-
ficus Chriſtianos. 1. 2. 7. 16
Servus inſtrumentum ſpiritale. Prolog. 6. ambigere ex circumſtantiis
vel factus eſt, vel non eſt. 3. 2. 1.
vide Colleyanum.
Servitium cognat. matrim. pars mi-
ſi impedi. 2. 5. 28. 17
Servitus antiquum populi cum rege
mutandi. 2. 5. 27. 2
Servitus ex voluntate. 2. 5. 28. 17
Servitus municipum populi cum rege
mutandi. 2. 5. 27. 2
Servitus ex pœna. 2. 5. 32
Servitus perpetua, & imperfecta qua.
2. 5. 27. 1. & 28. 1
Servitus quo modo contra naturam di-
catur. 2. 5. 1. 1
Servitus immortum ſpiritus, & ex ho-
ſtibus redemptorum ex captivitate
quando fiant Rom. deſinat. 3. 9.
10. utrum poſſit nos ex delicto in-
ſto, 1. 7. 1. à Deo aliquando in
beneficium hominibus concilia-
tur. 2. 24. 6. juſtorum immorta-
rium populi, dol. eorum qui
bello cohibentur, contrum propo-
rum elligiuntur operantur pro
aliorum. 3. 14. 2. eorum qui
in ſervitutem ſe dedunt quo-
do, & quale jus damnis dolo-
rum.

Vir. Ibid. Civilis jure viſitorie imperari poteſt. 1. 3. 2. & 3. 6. 1. ex quibus caſibus liberari etiam ab ipſo populo interpoſito. 2. 3. 8. quo caſu deſinat. 2. 9. 1. & cum populus in gravitate ſervum relegitur. 2. 21. 7. Perfonalis. 3. 11. 4. Imperfecta. 2. 5. 10. Perfecta eſt. quæ debet operas perſonas jus vidua. 2. 5. 12. Furioſi & dotis illegitimæ & naturalium. 2. 1. 11. Legitimum perſonam non æquatur jure Naturali. 2. 1. 11. Jure Gentium etiam in filios deinceps, & quæ ratione. 2. 14. 8. Univerſitatis eſt propria. 2. 1. 12.

Servitutis plures gradus. 2. 14. 6. in ſtatu manet regni. 2. 15. 2.

in Servitutem privatum liceat quique ſe addicere. 2. 5. 8. & 2. 7. 12. parentes filios vendere poſſunt, aliquo caſu. 2. 14. 8.

Servitus an mori poſſit tanquam. 2. 1. 15. prædiorum jus eſt perſonale. 2. 3. 4

Servitutis impoſſibile genus. 2. 3. 10

Servitutis bellica cauſa. 2. 5. 1. 2

Servus mercedem laboris ſui an ſuorum poſſit. 2. 7. 6. 4

Servus redimere ſe licite poſſit dominio. 2. 7. 7

Servus cognoſci debetur poſſitionis reciprocæ. 1. 3. 11. 1

Servus inſtrumentum dominii. 1. 5. 3. membrum rerum ſignum ſimile, 1. 2. 7. ſubdito ſimilis ejus ſervis dicatur. 1. 14. 3. officere ex iuris cogitur quæ ſunt contra jus divinum & humanum. 1. 26. 3. fugere ex poſſe, ſi immanis Dominus ſit tyrannus. 1. 1. 12. quomodo primum Apoſtolorum monuerit, ne ſegnat. 1. 7. 6. in ſui vindicatum hoc caſu proclamare poſſint apud Græcos, apud Latinos ad ſtatuas confugiant. 1. 14. 6

Servus natura. 1. 1. 8. mero eſt. 2. 7. 1. mundi tuteri jus habet, ut æquum ſervat. 1. 22. 11. ingeſtum bellum quod aliquibus inſitum ſpectantes ſervi ſint. 1. 22. 14

Servus magnus, etiamſi animum ne noſtrum ſequendi non habeat. 1. 8. 11. 1

Servus mercenario comparatur. 1. 14. 2. 6

In Servum quidvis licet. 2. 7. 3. 6

Servitutem acidi. 1. 14. 2. 8

Servi nonnullæ philoſophiæ qui. 2. 23. 14

Servi ad operas argendi modicum. 1. 14. 3. 1

Servi quo caſu fugere poſſint. 2. 3. 29. 2. & 3. 5. 8. 1. & 1. 4. 7. 2

Servi manuſque recipiuntur poſſitionis. 1. 8. 11. 3

Servi quando poſſitionis recipiuntur. 3. 9. 11. 8

Servi etiam manumiſſi poſſitionis recipiuntur. ibid.

Servi etiam vocabulo olim honoratus deliberabat. 1. 14. 2

Servi tolerati quod jus apud Romanos. ibid. & 2. 10. 3

Servi dicuntur populi ſubjecti. 1. 3. 12. 1

Servi pro domini bellant. 1. 1. 3

Servi res fiunt dominii. 1. 7. 1. 2

Servis Romæ Ecebat ad ſtatuas confugere. 1. 14. 8. 4

Servo Dominus quæ præſtare debeat. 1. 14. 3. 1. 2

in Servo vis deliberantis plena non eſt. 2. 10. 4

in Servum jure Gentium omnia licent, 1. 7. 1. non etiam iniuria infertur. vide jus vitæ & necis.

Servi quo caſu fiant liberi. 2. 8. 2

Servorum nati matrem ſequuntur. 2. 7. 8

Servorum de libertate ſtatuliæ imperfectæ. 2. 16. 9. 2

Servorum filii ex matre libera, & quatenus. 2. 1. 28

Servorum filii qui & quatenus dominio teneantur. 2. 14. 8

Servis remota ſi quæ inferuntur noxiis tum dominis contenta illata. 2. 20. 40

ex Servis ſervi nullantur jure Gentium. 1. 7. 1. & quare. 1. 7. 5

in Servos leviter adhibenda. 2. 14. 4. jus vitæ & necis in eos quale. 2. 14. 8

in Servos jus vitæ ac necis dominicum quale. 2. 1. 11. & 2. 7. 1. & 2. 14. 3. 2

Ver 4 Ser-

Servos Romanos lex bello accipit, 3. 1. 2. cives Servos Francorum pro Nobilibus eorum. 2. 7. 2
Servitus Inchoatio Dei, Mortis, Civilis, & Apostasiæ. 2. 2. 2. 11
Servitus Septiformis. 2. 4. 5
Sensus est quid patiendi. 2. 7. 18. 2
Sensus principium unum quare plures in organum sufficiunt. 2. 7. 18. 1
Sensu principium est, ubi res aquales. 2. 7. 30. & 2. 7. 35
Sexta fundamentalis controversia. 2. 7. 30. 1
Signa voluntatis. 2. 4. 1
Signa animi quæ, ibid. & 2. 18. 1. contendentia harum probatio, rem methodicam. 2. 4. 1. deliberat. mutus plura potest significationem esse posse. 2. 11. 4. mutis quendam obligare. 3. 24. 1. voluntatis sufficientia. vide Voluntas.
Signa bellum aut pacem. 3. 1. 4
Significatio impropria quando admittenda. 2. 16. 12. 2
Significatio finibus, locis, & modis. 2. 16. 9. 12. 10
Silentium Senatus calumnia. 3. 2. 8. 4
Silere non semper prudentiæ commune, 2. 4. 1. necessitas. 2. 13. 17
Silentium non libertati nihil operatur. 2. 7. 8
Silentium quando confessio putetur. 2. 13. 17. 1
Silentium quale membrum ad pactiones tendens confirmat cum partis, quæ silentio datur. 2. 8. 8. quale & ad pactionem dirimendam. 2. 8. 1. obligat, si in eam fit, quam quis ignorat parti aliqui vocatur. 2. 23. 2
Silentio an consensu quando pactum fiat. 2. 24. 1
Simulatio quid, 3. 1. 8. an semper injusta, adcoque & vita tollenda, ut putavit Cicero. 3. 1. 7
Simulatio quæ licita. 3. 1. 7
Singularitas contractuum origo. 2. 20. 2. 1
Singulatim Stet quod gregatim non stat. 2. 5. 24. 2
Singuli quando pactibus ex fide universitatis. 2. 11. 8. 2
Societas quid, 2. 12. 4. quotuplex, 3. 1. 4. quemodo à contrae distincta. 3. 3. 22. bonum mali cum committitur, 2. 23. 9. 32. & in pericula. 2. 3. 2. an mihi nulla in rem positis aut perditibus, ut putavit Cicero, 3. 19. 2. vide Pactio. ex cujus ipsius, ibid. an cum infidelibus Judæi contrahi possint, 2. 15. 2. bellica ista, quæ nulla causa dirimitur inter. 2. 25. 9. vide Pactio.
Societas Civilis utilitatis causa constituta. Prol. pag. 11. propitiosa omnibus civili ab utroque inita, 1. 2. 1. & 2. 25. 3. naturalis quæ dicatur, 1. 19. 1. inita Judæi etiam & nulla re infidelibus. Prolog. pag. 11. ejus vis pleraque in mediis gentibus consistens. 2. 9. 10. maxime naturalis est conjugium, 2. 5. 1. navalis, 2. 12. 4. unde utilitatis potius utilitandæ, quæ ex ea ad partem unamquamque utilitate debet. ibid. § 25
Societas publica quale, 2. 5. 15. ejus effectus, ut jura naturæ positivo figurat, ibid. an mutare videtur. 2. 18. 18
Societas à civitate in qua differat. 1. 1. 15. 3
Societas civilis ab humana latissimo sensu. 1. 2. 7. 2
Societas cum gentibus Hebræis. 2. 15. 8. 1. 5
Societas cum profanis quæ, & quatenus particularis, & quamodo paternalis eorum pactis. 2. 15. 10. 2
Societas negotiatoria an inter pactis, ut alter de eo nummatis sit. 2. 12. 24. 3
Societas, ubi æqua & perenni inter Compagnatas. ibid. Not. 2
Societas, ex qua alter nihil hactenus eum velit. 2. 12. 24. 3
Societas bonorum universalium quasi. ibid.
Societas navalis. vide Adventitia.
Societatum mortis finis, non ejusdem naturalis aut gentium. 2. 15. 16. 4
Societatis bellicæ divisio. 3. 11. 8. 2

Socie-

Sacramenta appetitus hominis propriam Pet. pag. 7. jus cum quibuscunque ex naturalem dirigitur, 3. 4. 13. ipſorum natura apud naturam quam propriam habuit, 2. 2. 4. cujus gratia in locutionem cadunt, id populus partibus ſuis concut cognitum. 2. 6. 1
In Societate partes aequales quaerendo intelligendi. 2. 12. 24. 3
Series ſolium cogere poteſt, ut ſtet ſtetus. 1. 2. 21. 3
Socius quis in bello, 3. 17. 4. Not. 3. defendere ſocium quibus caſibus non cogitur. vide Arcadium.
Soci ſocio ne nobles debent, ſi fidei ſui ſocietatis. Not. 4. ibid.
Soci deſtruendi, quando. 12. 21. 1
Soci qui ſint in jure poſſidendi. 1. 2. 2. 1
Soci quando partem habeant in praeda. 3. 6. 24. 2
Socio ſtata via quando poſſit nocere. 3. 10. 3
Soldi in bello injuſto de damnis tenentur, neceſſitate & paucis poſſunt. 2. 1. 3
Soci Romanorum quales facerint. 2. 1. 4
In Sollicitudine eſſe debetum. 1. 2. 1
Socio, bellum bellum ac in judicium dum, 3. 2. 9. non cum ipſo pactis, ſolicitudine an recta jus exercitur. 3. 10. 29. in locis, qui in pace comprehendi ſine, non tamen si imperatur, 3. 20. 32. bellum quo jure potius exercetur. 3. 3. 1
Sociorum jus proximo accedit ad jus fabularum, 2. 11. 4. ad quos eorum jus iuſta pertinet. 2. 11. 13
Societatis controverſia judicium quando ſolvatur. 2. 1. 21. 4. 6
Societatum licitis oppoſitionum exemplo. 2. 1. 21. 10
Societatum pluralem quis praeſcendus. 2. 11. 12. 1. 2
Societatum nomine an ſtatus remittat. 2. 12. 13. 1. 2
Socio: in ſocietate non nominatus adjuvare non eſt contra hoſtes. vide Not. 2. 7
Sollicitus ſubditus alicujus non licet. 2. 2. 21
Solo cedere plurimum, conſtio & afflictionis non eſt jure Naturalis. 2. 8. 22
Solum inſultare an concedendum extranis. 2. 2. 17
Solutio ut in certum tempus differatur, jus eſt irritabile. 2. 12. 20. cum differitur, tanti teſtatoris ſitio habeat poteſt. 2. 12. 14. minus ſolvit, qui tempore minus ſolvit. 2. 12. 19
Somnus duas determinatas lectiones. 2. 3. 14. 2
Sonte ampliua quando aliquid licite exigi poſſit. 2. 13. 13
Sonte bellum ſimili poteſt, 2. 22. 8. quibus caſibus. 3. 20. 40
Sonte alias ad bella virunda. 2. 22. 10
Sonte. vide Lucidrium.
Spontanea efficacioris generalibus. 2. 16. 29. 2
Species pars ſubſtantiae. 2. 8. 12. 2
Species populi quomodo tollatur. 2. 5. 6
Species, id eſt, forma plures unius rei artificialis. 2. 3. 6. 2
Species lateris, ſubſtata ex omni, aut perfecta juris communitate. 2. 2. 8
Speculatores an ex requirantur. 2. 8. 10. 21
Speculationis jus naturale quale ſit. 2. 2. 19
Spes lucri quando veniat in calculum. 2. 17. 5. 8
Spiritus, id eſt, forma. 2. 9. 2. 1
Spolia hoſti demenda praeceptum ſuit. 3. 6. 12. 2
Spolium Veteris licet jure gentium. 3. 5. 1
Spondeo quid. 2. 17. 2. 3
Spondeo quid. 2. 17. 2. 2
Sponſio quemodo ſit. 2. 13. 17. ad talia obligat eum, qui ſummum habet imperium. 2. 14. 16. nihil valet. 2. 14. 6. vel ex metitia & ſtatim. 2. 11. 17. publicaque. 2. 15. 4. quemodo a ſocietate differat. ibid. & 2. 14. 16
Sponſio an ex metitia & ſtatim Regem ac populum obligat. 2. 14. 17. 2
Sponſoris Caudine & Numantine controverſia. 2. 15. 12. 3. 4

INDEX.

Spondens Exclusiones committit. 2. 11. 13. 4

Spondeorum quot fint species. 2. 11. 13. 4. Spondens periculum mitigabile. 3. 11. 4

de Statione non defernda lex, quo modo accipienda. 1. 4. 7

Spiritus an quid tonantur fit spiritus benedictus. 2. 13. 16. 3

Spondens tenetur in id quod interest. 2. 13. 1. 3

Spondens bona ad id quod interest obligata. 2. 13. 16. 3

Spurius vide Nothus.

Status liberorum servitii. 2. 1. 10

Status mitiorem aliquando vide Imperitiae Optimatum, 2. 14. 4. populatis, ibid. qualiter se gerat ne sua habeat incommoda, 1. 3. 1. public mutari potest, 1. 19. 10. mutato statu caput non corpus mutatur, 2. 16. 10. Exist. principium datum nemi boni tui efficiunt 2. 4. 8

Stephani lapidatio, quo jure facta. 2. 10. 9

Stipulatio locantis unum alibi an conducti. 2. 11. 18

Stipendium accipere licitum militi, 2. 11. 10. bene solutum, militem melioribus efficit, 2. 17. 2. obstipendium non solutum Lex remittat militi & subditis, quibus ex occasione damnum datum, ibid. subditos de solvendo Stipendio, quando sit. 2. 15. 7

Stipulari quo modo naturaliter licet, & quo effecta, 2. 11. 12. 1. Romanae leges circa stipulationem aut acceptationem provisio. 2. 11. 12. 2

Stipulatio ignorum minori deferenda legi Civili. 2. 11. 4

Stoicorum disputationum magnus pars circa vitam versabatur. 1. 20. 23

Stramulis lex de pluribus Domenis. 2. 16. 4

Studiosis literarum parcendum in bello. 2. 11. 10. 2

Stupra cum fœminis habitare, quo jure permitta sint, quo non. 2. 4. 19

Stupra an commissa gentium in bello. 3. 4. 19. 1

Stupora per vim non claudere. 2. 1. 19. 6

Sua hominis quæ. 2. 17. 2. 1

Sanctæ Scripturæ tractat damni dati, 2. 17. 7. etiam si alii non debuerant exire, qui idem fortiebant. 2. 17. 10

Subditi inhumanum fieri negotiorum, 1. 3. 3. & quasi patres, Magistratibus cavere fieri. vide Literæ, non obligantur ex conventio Magistratuum ante ejus publicationem, 1. 21. 3. & 1. 23. 6. non teneantur ex delicto civitatis, in qua nonnascuntur. 2. 1. 7

Subditi injustum pœnam tolerare debent, quam vi imperanti militer, 2. 1. 4. 1. obedire non debent Magistratui, si quid jure Naturali aut divino adversum statuat. ibid.

Subditi hosti militantes an pœnis teneantur. 3. 20. 31

Subditus cogi potest, ut oblocutur, & quomodo. 3. 20. 15

Subditus dubium an rebellet. 2. 18. 3. & §. 4. 1. 9

Subditi alium ad bellum defendi petitur, 2. 21. 8. 2. an bellicatur in se licet. 2. 3. 11

Subditi quando juste bellare gestant. 2. 25. 2. 1

Subditi qui. ibid. Nov. 1

Subditi bellum absque offendantur jure belli. 3. 4. 8. 8. 1

Subditi militiæ Sacerdotibus, si bellatoriis admodum sint. 3. 12. 4

Subditi quemodo sunt pars, qui delicti sapientum. 2. 21. 7

Subditi an servare se in libertatem valeant possint. 2. 4. 14

Subditi bellare possunt in magistratus licentur potestatis jussu. 1. 4. 1. 2

Subditi resistere imperantibus prohibentur ex ipsa natura civilis societatis, 1. 4. 2. 1. eorum resistentia est contra jure Naturæ, & jure Evangelico. 1. 4. 2. 6

Subditi pro imperantibus bellare. 1. 5. 3

Subditis illata vis parem ratione. 1. 20. 15

Subditis civitas, qui pœna sint, vis illata, parem non ratione. ibid.

Subdito

Subditis bellantibus promiſſa ne re-
linquat. 3. 10. 8
Subditis delinquentibus tollenda poteſt
remittenda, quam opera collata-
ſint. 2. 22. 3
Subditis latendum quale commodum.
3. 6. 14
Subditorum bona obligantur Jure
Gentium pro debito Civitatis, 3.
19. 18. & 3. 13. 2. 22. & ſic
fiunt tacita ſolvere, tenentur de
damno. 2. 14. 8
Subditis bellare non licet, ſi ſciant
bellum eſſe injuſtum, etiam cum
haec ipſe mandentur. 2. 26. 4. bel-
lare contra magiſtratum, nullo in-
re licet, 1. 4. 2. & ſeqq. 4. 18. 6.
in extrema neceſſitate licet eis
ſe ab impetu defendere lege Nat.
& Hebraea, vix Evangelica, 1. 4.
7. etiam bellum quamvis Magi-
ſtratum in certa parte in prima
imperii delictione initio poſcat, 1.
4. 8. bella pro ſubditis geere ſi-
cumque eorum defendere civium
& Rei-tenetur, 2. 21. 1. magis,
quam in eos ratione poſſit neceſſi-
tate, quae ad ipſorum tutelam
maxime fiat naturalis, 3. 20. 42.
Pro ipſis gerere contra Dominum
impoſſibum Magiſtratum etiam
poteſt fieri, ſi Imperio eius
Magiſtratus, non ſint Subditi,
3. 4. 1. etiam damno ſubditos
in fama neceſſitate contra im-
petentem ſe defendere non debe-
re, 2. 21. 8. non tamen gerendo
bella ſubditi poſſunt ſe, ſine
omnium aut plurium ſubditorum
incommodo, tuti poſſe, 2. 21. 2.
cogere Imperatorem non poſſe. 2.
10. 2
Subditorum ſanitas deliberatio im-
periſſibus. 2. 26. 2. 2
Subditorum rationem bellantium ha-
bere poſſe. 2. 26. 4. 3
Subditorum delictis an aliqua jalta
in bello tranſita. 3. 12. 8. 2
Subditorum liberos obligatur ex de-
lictis parentum. 1. 2. 2. 2
Subditorum ſudorem an parcere ren-
pit. 3. 20. 30
Subditorum inconſtantia ne in
partem non nobis cognitam. 2.
13. 3
Subditos ſuſcipere migrantes, non eſt
contra jutum, quae amicitiam com-
pleſtitur. 3. 20. 42
Subjectio civilis et pena. 2. 5. 34
Subjectio civilis. 3. 8. 1. 1
Subjectio herilis. ibid.
Subjectio mixta. ibid.
Subjectio pojuli perfecta & imper-
fecta. 2. 3. 22
Subjectio jus eſt in perſonam, inde
Lex, 2. 5. 26. quatuplex, ibid. ſit
vel ex conſenſu, ibid. vel ex de-
lictio. 2. 5. 22. Chriſtianorum,
qua ſubſunt Magiſtratui, quaeſt.
1. 4. 4. Patrum, 2. 5. 1. quid conſti-
tuat, 2. 5. 27. publica quae, 2. 5.
32. continet neceſſitatem non re-
ſiſtendi, 1. 4. 4. vocatur & civi-
lis, 3. 8. 1. in ſubditore ſi ſimat
leges Evangelicae Magiſtratui infi-
deli. 2. 13. 19
Subordinationis natura & effectus.
1. 4. 6. 2. 2
Subſtantiae vox pro more perpetuo.
2. 12. 26. 3
Succeſſio totalium rerum continuat.
1. 3. 19. 5
Succeſſio ſocialis in regno quo. 2. 7.
22. 18
Succeſſio cognatica linealis. 2. 7.
22
Succeſſio linealis nulla gradibus ter-
minatur. ibid. Not. 5
Succeſſio regnorum in Africa patili-
nea quibuſdam. 2. 7. 24
Succeſſio in regno patrimonialibus.
2. 7. 22
Succeſſio ab inteſtato unde. 2. 7. 3
Succeſſio cui magis defendit quam
alienat. 2. 7. 5. 2
Succeſſio cum ſemper infeſt fatrorum
& abſtinentium ſuperſtiti, 1. 3. 20.
nam ab inteſtato condinat poteſt,
qui eius habeat poteſtatem, 2. 7.
22. ſi ſic etiam i poyale & quare
ab eo ſolent inſtitui, 2. 7. 19. non
eſt ſub jure imperii, 2. 7. 27. in
bona ab inteſtato quid, 2. 7. 10.
omnes ex Jure Gentium relinqui-
tur, 2. 19. 6. omnia quaeque ei fa-
vet, 2. 7. 30. ſummi, 2. 7. 8. om-
nium qui ſummum habent Impe-
rium, & de eorum voluntate non
aperte extant inſtituta, 2. 7. 11.
Locatis cur inſtituta, 2. 7. 12.
oppo-

opposita hæreditatis, 2. 7. 32. qualis, 2. 7. 22. duplex, cognitia & agnatia, 2. 7. 23. agnatio cur indicata, ibid. in hæreditatem legali ipso jure pars non facit, 2. 7. 28. itaque nec prætorem Patris filio nocere potest, 2. 7. 26. in agro ex ruralium populi dicto quæ velit asserendi generaliter, 2. 7. 24. & seq. quæ in eos mala & qualiter, 2. 7. 28. eft quid ex quo & ab invicem, 2. 7. 26. Regi jus dat temporarium, 2. 8. 12. imperium ad eum, non ab eo, qui decessit, sed à populo defert, 2. 14. 11. tamen deferre quamvis primo electio videatur, 2. 8. 12. in regno alludiali opponitur ei quæ ex lege, 2. 7. 22. patrimonialis ac mixta prærogativam admittit & quando, 2. 7. 22. de successione in imperio controversia quid judicare possit, 2. 7. 27. an in successione liberi ante adoptionem regni non postponantur in qui post nati. 2. 7. 28

Successionis ab intestato post liberos duo quoque fontes. 2. 7. 2. 3. & 11. 1

Successionem quisque disponit condicere, quæ in mortis jacuit ch. 2. 7. 11. 2

Successionum lege divisa. 2. 7. 11. 1

Succedens in regno patrimoniali in dividuo debet alias hæreditates ab ipsem repudiare. 2. 7. 23

Suceditur in feudorum quid significant, 2. 16. 18. an obligatur per conditiones antecedentium, & an ex ipsi statutis non latent, 2. 2. 7. regni rectum quo, 2. 14. 12. mutato antiquo, ibid. jure hæreditatem succedere in statu privilegium, 2. 7. 20. quid accipere per ejusmodi hæreditatem, 2. 14. 10. an feudum edam ad successores pertineat. 2. 16. 16

Successores Regum quando & quamdiu teneantur. 2. 14. 11

Sufetes Carthaginenses dicti. 2. 1. 19

Sulla quo jure proscriptorum liberos ad malos honores admiserit, 2. 21. 26. leges ejus quas Cicero invasas confirmit, cum iniquas fuit. 2. 4. 13

Sulpitius. 2. 4. 2

Superstitio quid. 2. 12. 4

Superior an & quomodo in fabellum mandatum communis. 3. 1. 11

Superior regis in Burgos, cujus utilitati regimen inferri. 2. 3. 8. 14

Superior quid possit circa jurisdictionem. 2. 19. 10. 1. 3

Superior fidelitatem exigere potest ab eo, qui non ex jussu, sed ex alia virtute debetur. 2. 21. 8. 9

Superioris potestatem, quando excusat, 2. 26. 4. quando non. 2. 26. 3. 4. 6

Superficies an solo cedat. 2. 8. 22

Superficiatus nam dicendus, Deuteronomio colon. Prolog. pag. 12

Supplices se defendantur eli ex Jure Gentium, 2. 1. 3. hos an adeos tantum pertinet, qui immunitatem odio laborant. 2. 21. 5. qui fortuna tales sint, non culpa fua. 2. 21

Supplices dum causa cognoscitur defendendi. 2. 21. 8

Supplicia capitalia antiquissima & in quibusdam civitatibus. 2. 1. 3. 6. item falsum Hebræis ex constitu. ibid. Mof. 9. 10

Supplicia naturalem exemplique de coercenda furorem potuit. 2. 17. 6. hæc jus Mar. manlii in parricidium ibid. ad propinquum dominorum inulta extendentia. 2. 21. 13. capitalia an prohibita lege Evangelica, 2. 2. 7. & 2. 20. 10. an Magistratus Christianus jure possit extorquere, 2. 20. 12. qualiter non possint, ubi cum furore fidelitas permittitur. 2. 2. 7. prohibita in re in delicto quæ à Mose expiæ non punientur. 2. 20. 14. prohibita li eo fine inflammet, quod nullus Ei fervitium, quam vivere. 2. 20. 7

Supplicia crudelia quo jure abrogata. 2. 20. 12. supplicia abstinendi quare tempus aliquod indulgeant antiquum patrum. 2. 20. 12. Cur nobis primi alius accedere debeant, cum qui

quis legibus esse obtemperandum. 1. 1. 26. 4. affectio Augen. 3. 11. 7. Avari. 2. affectio dominum negata. 3. 19. 4

Supplicibus parcendum. 3. 11. 13

Supplicium jus quibus debeatur. 2. 21. 5. 1. 4

Supplicium definitorum & non definitum quando. 2. 21. 5. 1. 1

Supplicium jus in bello quale. 3. 11. 8. 1

Supplicii an belli jure occidantur. 1. 4. 11

Supplicium causa ex quo jure cognoscendo. 2. 21. 8. 2

Suum naturaliter quid. 2. 1. 2. quinque ubicunque possit jure Naturali. 2. 4. 9. ad quidque constituatur, jus est juvenile. 1. 10. 11. nemo tenetur cedendo sit jactura. 1. 10. 1. Jus suum sumere an pugnet cum justitia. Prol. pag. 26. in dubio ad eum potius magis inclinandum, qui habet, quam qui sibi cuvidit. 3. 1. 9

Synedrii potestas quid Hebræis. 2. 1. 20

Syrtes an maris pars. 2. 2. 3. 2

T.

TAcitus cum Rufo perperam quid. 2. 1. 12. 11. jus dicit ad alimenta misericors ejus intellectionem. 2. 6. 12. radix voluntas potest imputari si pœnam infligit effectui. 2. 9. 14. eum eventu quæ Tacitus citavit vindicat. 2. 11. 9

Tale naturale est, quatenus quid dictet. 1. 1. 1

Talio pro G. id est, ob vulnerum nihil per judicem exigi poterat. 2. 2. 8. & 2. 20. 8. quæ in bello licentia tantum permissa intelligi. 3. 4. 13. Talio non omnium publicatur ex edicto. 2. 20. 10

Talio non transit perfectum. 2. 11. 10. 2

Talionis substitutio Hebræis quo tempore lata. 2. 20. 10. 7

Talionis usus quid apud Hebræos & Romanos. ibid.

Talionem in judicio exigere Hebræis quidnam. 2. 2. 8. 7

Tanaquil fictum in Gabios an factum sumit. 2. 14. 2

Telum quid jure Romano. 2. 2. 12. 2

Tenela vultur invidum jure Naturali, est ab iis ne qui is quibusdam circa religionem differunt. 2. 12. 2. Jure vetare jure belli. 2. 1. 2. ne jure talionis fiant. 2. 11. 7

Templum Hierosolymitanum introrsus Pompeius, incendit Titus. 2. 1. 2. 3

Templi Hierosolymitani origin. 2. 5. 2. 6

Templa gentium à judæis incensa. ibid.

Templa parcendum. 2. 12. 6. 2. 6. 3. 1.

Tempus incertum quid in dubio definendum ad deducendum prædium rusticum. 2. 6. 7

Tempus immemoriale à centenario differt. ibid.

Tempus quod possessori jus dat dominii in quæ dicere de imperio deficiat, unde non manebam. 2. 4. 11. memoriam vocabat infinitam est nocentiæ. 2. 4. 7. impossibilis datum naturam rei non mutat. 2. 4. 11

Terræ ad pœnitentiam dandum his qui sacrificio abstinent. 2. 22. 11. 8

Terræotis quæ vis ad prædiorum dominia dirimenda. 2. 4. 9

Terræbellio quæ intelligantur. 2. 20. 11. 2

Terræmi facta sine fargine. 3. 13. 7. 1

à Terræmi facti Numa quare fargine non abstit verbo. 3. 13. 7

Terræmotum duo genera. 2. 11. 4. 1

Terræmotus naturaliter in est, qui pars est 2. 20. 4. à quo, non est jure omnibus naturaliter ut alter. ibid. imperatorem terræmi naturaliter qui. 2. 1. 18. quare constituendum. 2. 1. 17. mutuandi jus jadæ publicat etiam in jure belli. 3. 15. 2. non licuisse promercedi, quatenus etiam jure publico. 3. 11. 7

Terræmotorum à mari. 2. 2. 3. 20. 4

zum & aquam dolere quid. 2. 5. 30. 2. 6. 1

Testis hostili quare pœnendum. 3. 13. 1. 2. 2. 1. 2. 1. 4. 2. 5. 1. 2. 3. 2

Testificium unde dictum. 3. 6. 4

Testimoli pars populo vacua alienati potest. 2. 2. 7

Testor non sufficit ad jus inveniendum ordinandi. 3. 11. 16. 1

Testis, qui testem non recusat, facta patronibus reus. 3. 19. 1

Testamentum solemnitate aliqua destitutum quem effectum habeat. 3. 7. 4. 2

Testamentum Caroli Magni de regno quale. 2. 3. 13

Testamenti facilitas ac prohibentium edictes. 2. 22. 13. militaris quo jure dicitur id, quod filiusfamilias militans conf. 3. 7. 6. an ex Gal. salva pietate, quid possit capi, ibid. quasi testamentum, cujus factendi jus servis datum. 3. 14. 8

Testamenti facilis est jura naturalia: quo modo. 2. 6. 14. 3

Testamenta de regnis patrimonialibus. 3. 12. 3. 6

Testamenta de regnis non patrimonialibus, non valent nisi populi consentiat. 1. 2. 13. 1

In Testamento clausula derogatoria quantum valet. 1. 7. 18. 8

Tethni non prohibentur carnes nec naturam. 3. 6. 14. 2

Tethni quem impedimento quando, & cui tuentur. 2. 17. 3

Tethnis liberatem qui impedit damni dati tenetur. ibid.

Tethnorum & lenes nisi certas dicere non possunt apud Rom. 1. 2. 3. conf. qui tethnorum injuria damnum dat, in quantum tenetur. 2. 17. 16

Thebanorum martyrum historia. 1. 7. 14. 11. 1. 8. 7. 10

Thebanorum bella cum Lacedæmoniis, 3. 1. 8. hic de vocandis liberis. 3. 2. 5

Thee fuit Æoli filium. 4. 4. 17. 1

Thebanus in multis regnis Regi credit. 2. 8. 3

Thefarus Sive Fiscalis est ejus quod invenit, ibid. laudes Francorum Juris quod Cornium Jure. ibid.

Theodosii cujus, & de ils leges variæ. ibid.

Theophrastus est Cornelia Sacra dicatus. 2. 2. 2

Thessalorum generositas. 3. 3. 20. 5

Timide pro benefacere. 3. 11. 7. 2

Timagis quid. 3. 20. 8. 1

Timorbei duplex moderatio. 3. 13. 2. 3

Tinctemplum incendio. 3. 1. 2. 3

Tiridates fe in fidem, quid. 3. 20. 30. 3

Traditio non requiritur naturaliter ad prohibendam alienationem. 2. 6. 1. 2

Traditio naturaliter ad translationem dominii non requiritur. 2. 8. 25

Traditio ad translationem dominii in quibus casibus etiam jure civili non requiratur. ibid.

Traini dicitur ad Pontificum provocatio reprimit. 1. 4. 8. 5

Transeunt jura per alienationem. 2. 2. 13. 1

Transeundum quale. 2. 2. 11. 1. 2

Transitus non debetur injustum bellum moventi. 2. 2. 13. 4

Transfuga nec Romano pontifici asylum non habent. 3. 8. 22. 2

Transfuga ritui pontificio accipiendus. 3. 8. 22. 2

Transfuga ab his a quibus transfugere non debuisset. 3. 21. 18. 1

Transfuga bella quæ reciperatur. 3. 20. 16

Transfuga in dubio non admittit. 3. 20. 22. 1

Transfuga admittus fieri. 3. 1. 22

Transitus per eorum terram quibus & quamdiu negandus debeat, 2. 2. 13. quibus casibus retier poßunt, ibid. in tranitu commeatus vix omnis absolu debet. 2. 17. 8

Transmissio literalis differt a repræsentativa 2. 7. 11. 1

Tribuni militum quomodo fiebi. 3. 19. 8. 2

Tributa solvere hostibus, 3. 7. 7. utrum debeat an pari pollit vis ea qui pollit quidam hostibus in ea quæ

ejus rei dôlebamus. 1. 10. 22.
juſti imperatoris decreta gentibus, tam ad ſocietatem quam ad adfinitatem ſumptarum. 1. 17. 6. fabulæ eum ob dolum de bello juſtum bellum aſſerant. 2. 26. 3
Tribunatûs Moderatio rationem ac neceſſitatis maximæ mutatio ad alios tranſportat. 1. 16. 16. 4
Tributorum ſtatus quis. 1. 2. 7. 11.
Tributorum indultus ad ſolitos utilitates. 1. 8. 11
Tucidi ſole jactus modus etiam in juſto bello difficulter tenetur, aut cognoſcitur. 2. 4. 4
Tullii Hoſtilii dolus. 1. 1. 24. 2
eorum Tuscum ea ſit fraudis incantatum. 2. 13. 12
eò Turpem cenſum qui quid accipit non tenetur ad reſtitutionem. 2. 10. 12
qui ſole in Turcham ſtatim die, tenetur obligatus, nequid facias contra eam ſtatum. 2. 24. 2. Turcum inſignem operæ pro Turcis quale. 2. 12. 5
Turnis Babylonica. 2. 2. 2
Turcharum virtutes occupanti & bonam concedit. 2. 22. 12. regni aliam requirit aequum patrimoniale, aliam non patrimoniale. 2. 3. 13
in Turcham occupatas nihil debet agere noviſſimi ſtatus quo, à quo occupatæ ſit. 2. 24. 2
Turpe quid jus etiam inteſtatum pupilli defendi non agit injuſte. 2. 12. 11. Regni, an, Regis pupilli aut captivi, tantundem habeat imperium. 1. 3. 11
Turpes à quo dandi in aequis patrimonialibus & non patrimonialibus. 2. 3. 13
Tyrannus titulo, vide Invaſor.
Tyrannus judicium an, ut non alienum ſumat, non habet. 1. 20. 8. an obligat populum aut rectum Regem per contractum. vide Contractus. obligat dandi voluntatem quæ ad ſequentem pertinent, & quatenus. 1. 4. 15
Tyrannus imperium ſecundum. 1. 3. 8
Tyrannus an juramentum ſervandum. vide Juramentum.
Tyranno fides debetur. 3. 19. 2. & 1. 2. 2
Tyrannum vi dejicere aut occidere non licet privatis. 1. 4. 16
Tyrannorum libri injuſte officiantur parvis, nunc ne ſimiles evadant aut eadem ſuorum vitia cent. 3. 21. 13. an in uxores eorum adulterium commiſerint. 1. 19. 2
Tyrannicum imperium & id quod imperium caute inſtitutum ſibi invertit cupidus. 1. 4. 8. tyrannici imperii deſtructio ſubditis eſſe poteſt. 1. 4. 19. num & in tyrannide multæ leges ejus eſſe poſſint. 1. 3. 2. an ut tyrannide liberetur, patriæ bellum poſſit infer. 1. 14. 19
Tyrannidi imperium principis an ſubditis ipſe facile ſubjiciatur. 1. 3. 9. an ab ea innocuo dimoveri poſſit. 1. 3. 8. non debent eſſe Principi, contra quam aliqua putentur. 2. 5. 9

V.

VAdes. 2. 23. 11. 2
quæ non Valeat alienatio, non ſemper ex poſtfacto valere incipiunt. 2. 6. 11
Valerii Leviti dolus. 2. 1. 17. 1
Validorum omnia eſſe male dicitur. 2. 22. 9
Vandalica ſucceſſionis controverſia. 2. 7. 10. 2.
Vandoperanus nonnulla Chriſtianis. 3. 1. 4
Vaſallus, cui non idem ſubditus, cogi num poſſit et ejus obſes. 1. 20. 52
Vaſallus an olim dari poſſit à domino feudi. ibid.
Vaſallorum jus circa alienationes. 2. 6. 14. 1
Vaſtatio. vide Populatio.
Vaticinia accipienda, vel ſub conditione, vel ſimpliciter. 1. 7. 8. ad bellum jus noſtrum dant, nisi expreſſum aliis mandatum Dei. 1. 22. 11. intelligi nequeunt donec ad tempus impletionis. 2. 22. 23. 1. verum 2.
Vaticiniorum veterum explicatio magnum olim malum commovit. 1. 22. 23
Vatinii

Vacua tenens qui sibi fisco inducat reste pronuntiat. 2. 16. 13. Glossa. 1
Vadigal mutì impuni an petit. 2. 1. 14
Vadigalia pro curatis mercibus impuni quæ petiit. 2. 1. 14. 1
Vadigalia ex quibus causis confirmari petiit. 2. 1. 24. ut confirmari petiit, requiritur fides ea proximè ad fugiendum in quo confistit. 1. 1. 6. qui fraudat, in quorum transeunt. 2. 17. 10
Vadigalium instrumenta quatis quæ in fraudem comparandum. 2. 15. 6. & concedunt, eorum non confitentur quæ fatentis origo necessitas. 2. 16. 17
Vala candida. 2. 14. 3
Velle confiteri, quod in dextera relatum potest. 2. 2. 11. 18. Deus velle ea, quæ nolle dicitur, quæ tamen non efficit. 1. 1. 8. nemo illi malè vult. 2. 4. 4
Venacio an venatus sit pars Gentium. 2. 8. 1. quia licita sit, sed legem accipit à terra. 2. 2. 1. ius Principibus propriè adiungitur. 2. 8. 1
Venatores nullum munus patriæ intellexerunt. 4. 1. 24. Glossa. 1
Venandi libertas an alium deberunt. 2. 2. 28
qui Vendit, obligat se ad omnia ex quæ venditione sunt naturalia. 2. 22. 2. vendi plures quam emptum quantum quod potest. 2. 22. 14
Vendita res nec tradita omni fit periculo. 2. 2. 23. & nemo intimatis bona vendita sunt, tradantur ad pecuniam ex iis redactam. 2. 20. 2
Vendere captivi an vir habeat & in locum pecuniæ vendatur, & an ejus ibi potestas. 2. 9. 2. quod ad sese vendiderit pervenerit. ibid. § 5. Imperatori potissimi solet in famosa pœnalia. 2. 2. 12
Vendito pacti dominium transferre ante nullitatem. 2. 22. 13. 1
Venena qui ferunt comprimi est, an potius interfici. 2. 1. 3
Venenum in medicinæ sese gestium venire. 3. 4. 15
Venenum infusum vita an liceat. 3. 4. 15
Venenum infusum aquæ an liceat. 3. 4. 15
ad Venerem quasi fiant in quibus locis puniatur. 2. 20. 32
Venia digna quæ. 2. 21. 4. 4. 7
Veniam dare an liceat. 2. 20. 31
Venire, & mittere, discrimen. 2. 21. 16
Venire cui prosit lis, an ejus fuerit ducere possit. 2. 21. 17
Venia laudi prodi secundum materiam tabjectam. 2. 15. 24
Verba ea quæ juriant in dubio sanctis. 2. 15. 2
Verbalibus adhiti Deges, sed absque infamia. 1. 3. 29. levi aut minimi adhibendi. 2. 22. 9
Verborum obligatio interna ex mente. 2. 15. 1. 1. 2
Verborum obligatio externa secundum interpretationem probabilem. ibid.
Verbosiores quos Scripta ad jurisdictionem referunt. 3. 1. 11. 1000 ita necessariam ad jurisdictionem interpretationem, 2. 1. 20. bello tali suspectum aliquem esse posse. 3. 19. 1
Verbum, id est, locutio aperta. 2. 11. 3. 2
Verbum judiciale quæ. 3. 3. 11. 2
Verbum apud Romanos publicitus non accepta. 3. 9. 14. 3
Verbum nomine unius non veniunt. 3. 21. 14
Verbum factum quam idem, quare. 3. 10. 20. 1
Verecundus est dictum, quid figuret in verbo Christi. 2. 2. 8
Via publica an alterutrum impedit. 2. 8. 17
Vidi detorquere habendi. 3. 21. 13
Vidi vitiosa dare pœnitus. 3. 15. 3
Vidia cuique nihil nisi quod potest invenire laudabile. 3. 21. 1. 1
Vidia nihilum fuum imperium. 1. 1. 7
Vidia inquirens colloquens gravissimum. 1. 1. 4
Vidia imperium tollunt sibi fieri caballum devotis. 3. 21. 3
Vidia invenit pro vidia. 3. 13. 8
Vidia invenit pro vidia, & nequidem permittit ejus legis, & nequidem. 3. 13. 10. Ius obligat pœnitus. ibid. § 11
Vidua nemo dolos, ut obligat ejus libertatem. ibid.

Victor quis dicendus. 3. 20. 43
Victoria unde confecuta, ibid. victoriæ jus ne latissime quidem extendi possit ultra modum debiti, & pœnæ necessitatem, 3. 11. 1. victoriam non voluit servare Alexander, 3. 20. 50. possit una res contra quã voluit fieri voluisse injustum. 3. 11. 2
Victoris officium in eos qui se dedunt. 3. 20. 48. 9
Vidua quis, 2. 20. 13. vidui bello fuisset jure Gentium nihil non habere potuerunt, 3. 20. 47. legitimis jus animum. 2. 18. 2. Romani nihil admisere fœdiusve prætor unius licentiam. 3. 25. 2. & 3. 20. 19
Vi nihil esse flumnis Magistratibus licitum plusquam non est, 3. 7. 7. non attendam in Rep. etiamsi justa sit. 3. 4. 9
Vim qui infert sepe injusto occiditur, 2. 1. 9. etiam nec dum petentem prævenire licet magistratus, 2. 1. 12. per eum jus licitum confertur quo sensu Jura Naturalia esse dicatur ante positas leges. 1. 1. 10
Vindex fanguinis apud Hebræos. 2. 20. 8. & 2. 4. 5. 4
Vindex sit justi quisque naturalis. 1. 1. 1
Vindicatio. vide Ultio.
Vindicatio, 2. 1. 2. rei medius cum unde alteribus alii ejus rei, ex qua vim pendet, quoque jubilio possessionem utrique, leges Evangelica elicit. 2. 1. 11
Vindicta bonum est imaginabile, 2. 20. 23. concessa potestas publica non jure defendatur, 2. 1. 18. injusta Nat. & Evang. 2. 1. 2. & 2. 20. 5. quamvis tantum interesse dolentis existat, 2. 20. 10. quæ sensu Deus vindicandæ lædere impietatem dicere dicatur, 2. 20. 4. justa ex Jure Naturali, qua finita, 2. 20. 2. ea est quæ se ex agri boni publici causa. 2. 2. 1. etiam justa non semper concessa leg. Evang. 2. 20. 14. ea quæ latissime in publicis necessitate, an exemplo Dei possit defendi. 2. 21. 8
Vindicta privata exempla. 2. 20. 8. 3
ad Vindictam quilibet promptior, quo minus minus valet. 2. 20. 3
Vindicanta animus non debet in malo acquiescere, quo fieri. 2. 20. 4
de una Vindicta legum leges non pertinet ad eos ad quos non nominatur. 2. 18. 5
Vir bonus naturaliter perpetuus Magistratus. 2. 20. 9
Virginale pudor æquiparatur vitæ, 1. 2. 1. & 2. 1. 7. ea qui violare eum ausit, possis occidi, in defendendo. 2. 1. 7
Virginem vi corruptam corruptori nemini dantur Jure Naturali, 2. 7. 13. vi corruptæ non cuidi. Lex esset in agro, non in urbe. 2. 1. 12
Virtus moderatio. 3. 12. 4. 3
Virtutis effata, quos jus Heroicum exigit, subjuncta & nunc a Christianis. 1. 1. 17. 5
Vitæ tertor, propria bellorum, 3. 1. 6. justa, quæ jus divinum non violat, 1. 2. 1. ubi justa est patentia. 3. 1. 2. majori libertate à pœna. 3. 21. 9
Vita injusta naturaliter quæ. 1. 2. 1. 6
Vita justa naturaliter quæ. 1. 2. 1. 7
Vita justa collisionem patientia. 1. 2. 1. 5. 7
Vir justa in bellis, quo sensu. 3. 3. 1. 3. 1. 8
Vita pœnæ cupe licita. 2. 1. 9. 3
Vir, humanitas amatis, cupiditas, quid significet. 2. 16. 20. 4
Vita finis dumtaxat est omnium bonorum temporalium & externorum, 2. 20. 8. nescitur, ut sum desiderio vertat in attentionem, quatenus naturalem id sequatur, 2. 20. 10. hominis Christiani plane effe debet, quam ex fin. 2. 2. 8. temperantia nulla servatur per mendacium. 3. 1. 16
Vita in sure innocentia. 2. 2. 1. 2
Vita pugnæ professoris liberum. 2. 24. 8. 2
Vita ea obligatio posita. 2. 2. 8
Vita ejus rectum ab examinanda. 2. 20. 19. 4
Vitam valide obligari, non eorum fervenda. 2. 15. 15. 4
Vitæ humanæ caula mentis ab Deum. 3. 1. 16

Vim affirmativa non fit in homine habitu. 2. 17. 11. hic plenum eorum habet in se. 1. 2. 4. ita ut eam sibi adimere possit, aut hoc facere possit obligetur. 2. 21. 13. Qua enim cuique est, sibi non ad perfidiam. 2. 17. 2. Sed quamque esse sibi naturam dominare, quamvis est ex vitio. 1. 2. 6. & 3. 20. 23

Vim passio libertatem non corrumpit. 1. 32. 12

Vinum invare si nequeam aliter, licet mihi eum inspicientis accipere ut quamvis. 1. 2. 3. eiusmodi sit innocens. 1. 2. 2. in vitam nostram Deus plus jam habet, quam nos ipsi. 1. 2. 3. Jus etiam habet suos invitos odisse. 2. 21. 14. si vana multitudinis ignorantia hos unius quisque tenetur perferre 2. 25. 3

Vitia quæ ex corpore nobiscum originem habent facilissime accusanda. 3. 20. 21. nonnunquam quod sit vitiosè animi affectus patitur 3. 11. 9

Vitia quæ in impunita esse debeant. 2. 20. 18. 20. 1

Vitiosus actus ab effectu distinguendus. 2. 17. 22

Vitium sit in commodibus indicandum, & quare. 3. 32. 9. 1

Vitus. 3. 24. 4

Ulcisci quid significet Augustino 2. 1. 2. vide Vindicare.

Ulnia an sibi aucupia concessa. 2. 20. 3. 1. 3

Ulnio ex locis jure naturæ & gentium. 2. 20. 8. 3. 4

Ulnio an Clandiana permissa 2. 20. 22. 2. 3

Ulnionis crudelitas exsulat. 2. 20. 8. 4

Unio populorum, an negotium quid operetur. 2. 9. 9

Universitas ubi pro singulis. 3. 4. 17

Universitas manet etiam non singulis interitum. 2. 1. 1. Jure Gentium voluntario. 2. 2. 2. vide Deliberationem qua singuli, sed qua pars sint universitatis. 3. 1. 2. utrorum singuli bona sua ex delicto ejus amittant in quod non consentire, injustum. 2. 21. 7

Universitatis delicto singuli an obligentur. & quatenus. 2. 14. 7

Universitatis an ejus negotiorum in bello. 3. 4. 2. de universitate quadam dicuntur primo, quidam non nisi derivative à singulis 2. 21. 8

Voces ad naturalia figna. 3. 1. 8. 2

Voces naturaliter nihil significant. 2. 1. 2. unde multis aliam linguam, aliam finitam habere significationem. 2. 16. 9. Omnes obligationes admittunt. 2. 1. 17. aquivocæ ad significandum, cum obligatione mentiri. 3. 1. 1. Vocum ambiguarum si fraus latendo qui cavit, 2. 14. 6. fraus loquendo latendo, cum aut allusionem alias fingimur, aut pudore reddemur inutile 3. 18. 13. in pactis populorum fumptus. 2. 16. 2

de Vocibus mutis disputatio curiosa. 2. 20. 23

Voluci inconsulto an initia fint. 2. 1. 24. 2

Volenti in dubio quilque credatur quod est equissimum. 2. 7. 3

Volenti defuncti pro lege. 2. 7. 3

Volentas quæ pravitas. 2. 20. 18

Volentas Dei contemnatur, ubi causa non apparet. 2. 20. 46. 1

Volentas jure mutabilis. 2. 1. 9

Volentas unde colligatur. 2. 16. 16. naturaliter fallere ad obligationem. 3. 1. 1. ejus fine causa obligationis. 3. 19. 20. accipienti possit mutationem attendere. 3. 6. 2. in contractibus ex utraque parte requiritur aqualis. 2. 12. 10

Volentas in dubio credatur ibi esse confentum. 2. 16. 7. hominum, potest esse remotus ejus, quod res quæque valet. 2. 12. 11. à de Principum molestiosis, à præsentibus signis de re conjecturis, prudentibus. 2. 22. 10. manifestis in dubio credatur, ut bonum mandatum. 2. 11. 17. Principali etiam credit pauper à Deo. 2. 12. 1. populi quæ pactionatur. vide Pactum populi. ejus spectare est quando non possit quam primum populi voluntatem explorare. 2. 5. 27. Regis, si ea interpretatio utilitatem populi non deperditum. vel cognoscitur. 2. 14. 8

Volun-

INDEX.

Voluntarii dominii effectus, cum ejus alia sequatur, 2. 4. 5. an ad bellare sufficiat voluntas Magistratui, 1. 3. 1. defectus originarius unde quoad intelligi, 2. 16. 22. intervallum differt a Tabellione, 2. 11. 17. quod in Testamento quamvis judicii debeat, 2. 16. 26. signa deficientia quæ, 2. 11. 11. quemodo voluntas ex ea dijudicanda. 2. 16. 28

Voluntarium dominii actus suum ad alium transferre capitalis litium Juris Naturali sequens, 2. 3. 1. ut mare omnium hominum, tum potestatum modo habet, sed & res. 2. 11. 2

Voluntas cessante non manet dominium, 2. 9. 1. nulla etiam pœna alteri obligamur, 2. 11. 22. quod ex voluntate præstitum, in eo potestas licet. 2. 4. 14

Voluntaria deditio quæ non nisi dare, omnia excusabilia, quam quæ ex mera aut lis. 2. 20. 31

Urbes quando à Deo excidio damnatæ? quare. 3. 12. 3. 4

Urbes à bellum non licuisse dare quælibet. 1. 3. 12. 1

Urbium municum jus in colonias apud Gentes. 1. 3. 21. 1

Usucapio locum non habet inter duos populos aut reges. 2. 4. 1. fine 8. 2. 5. 2

Usus in bonorum communione, 2. 22. 11. non illicita Juris Naturali, sed lege Evangelica, 2. 12. 12. non est eam quis mercedem pacisitur pro periculo amissionis pecuniæ suæ, quam mutuo dedit. 2. 12. 21. Legis humanæ de usuris lata quid efficiant. 2. 12. 22

Usus quo jure veteri. 2. 22. 16. 2. 3

Usus unius lege Hebræa. ibid. Not. 3

Usus Christianis illicitus. ibid.

Usus citrum quibus casibus non admittatur. 2. 12. 21

Usus Ulpiani legum civilium efficacia. 2. 12. 22. libellandum jus dicendi. ibid.

Usus auctoritas in explicandis legibus. 2. 3. 9. 1

Usufructum naturalis. 2. 2. 8. 2

Usus ut in abusu consistens usurario nitro mutuo. 2. 12. 20. 2

Usus. 2. 8. 3

Usurpatio propriæ in alios non est eorum rerum, quæ alio pertinent, jus tamen utendi iis est ultimabile. 2. 12. 20

Usufructuarius si suum jus cessione concedit, nihil agit. 2. 4. 20

Usi operis debita licet, est offensio illicita, 2. 2. 22. 22. & 2. 25. 5. 2

Utile sufficit. vide Futile utile. Non nisi finitus licet per vim imponere id, quod ad rei est utile. 2. 22. 12. quod minus utile non furtim est illicitum. 2. 5. 18

Utilitas fidei, non est justa belli causa, 2. 22. 8. & 2. 22. 13. nec ordinis, 2. 22. 16. nec completionis rerum quæ sunt absentes, nisi justitia accedat. Temeritas dat jus contra propinquitatem sanguineam, 2. 2. 22. Privata ut cedat publicæ videmur volatile qui certus civilis intimare. 2. 20. 7

Utilitas Publica jus dat in bonis privatorum, 2. 20. 8. non dat jus alimendæ partis imperii fuæ conscientiæ ejus, 2. 6. 2. si in quibusdam casibus sectanda, casibus eam evitare jus sit. 2. 20. 12. Servi sibeli utilitati Domini. 2. 14. 8

Utilitas publica alienando bona fidelitatem parit civili, quo facile requiratur. 2. 20. 7. & 20. 8

Utilitas belligerandi ex abhominia populationum. 3. 12. 8. 3

Utilitatis ius cuius jus. 2. 2. 13

Utilitas quod gestum est, valet, quomodo intelligendum. 2. 12. 4

Uxor in corpus mariti jus habet ex lege Evangelica. 2. 5. 6. 2

Uxor cum venditur nomen pecuniæ sua, quam expetere permittit. 2. 10. 2. 4

Uxor cum familia naturali, 2. 5. 8. 3. & 12. 1. etiam non sequitur, nisi in jus communem trahi. 2. 21. 17. vide Dotem.

Uxorii, an plures habere licitum sit: qui plures habuerint qui cum contenti: & an licitum in eo delictum. 2. 5. 2. 2. 4

Uxoria hospa vendendi jus, non à

Xxx 2 pro-

INDEX.

natura est. 2. 5. 18. ne uxor pro matre. 3. 2. 2
Wichernamiam jus. 3. 2. 4

X.

Xenia & Artabazanis controversia. 2. 7. 19
Ξιμαρχία. 2. 15. 8. 2

Y.

Ὑπαμοιρεῖν. 1. 4. 6. 2
Ὑπερβιοῦ figura quasi. 3. 1. 13. 1
Ὑπόρρητα. 2. 11. 21. 1

Z.

Zelandorum jus circa alluviones. 1. 8. 15. 1
Zeli judicium. 2. 20. 9. 1
Zizania sinenda ad messem. 1. 1. 4. 2
Zopyrus perfidia non cauit, ob fidem Regi suo praestitam. 3. 24. 2

FINIS.